

TITI LIVII PA
TAVINI, ROMANÆ
HISTORIÆ PRINCIPIS, LIBRI
OMNES, QVOTQVOT AD NO-
STRAM ÆTATEM PER-
VENERVNT:

VNA CVM DOCTISSI-
MORVM VIRORVM IN EOS LV-
CVBATIONIBVS, POST OMNES A-
liorum editiones, summa fide ac diligen-
tia, & veterum & recentiorum exempla-
rium collatione recogniti, & artificiosis
picturis, præcipuas historias aptè repræ-
sentantibus, exornati, inq; duos Tomos
distributi, quibus quæ continean-
tur, post Præfationem
patebit.

FRANCOFVRTI AD MOENVVM.
M. D. LXVIII.

TITIVIA
TAVIN ROMAN
HISTORIA PRINCIPIS LIBRI
OMNIS QUOTIDIANI AD NO.
FRANCISCAE METAM LIB.
VERBIS

VIA CVM POST
KORVM VIRGILIVM FOR
CARATIONE, TO OMN
Iorum editiones, hinc inde
usq. veritate & accuratissime
tum collatione, tum
pictis, principibus, hinc
reminis, hinc, hinc
libris, hinc, hinc
tur post
pictis
FRANCISCAE METAM LIB.
VERBIS

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI AC DOMINO, D. ALBERTO, COMITI

PALATINO RHENI, AC DVCI BAVARIÆ, DOMINO NOSTRO CLEMENTISSIMO, CVM DEBITA OFFICIORVM DELATIONE SALVTEM AC FOELI-

CITATEM PERPETVAM P.

INDARVS in Olympijs Agefiæ Syracusano victoriæ carmen scripturus, Princeps illustrissime, ac Domine clementissime, grauitè admonet, incipientis operis splendidum ac præfulgidum initium esse debere. Ita enim in rebus humanis plerunque fieri videmus, vt quemadmodum initia ponuntur, sic cætera etiam sequantur, ac finis initio vt plurimum respõdere soleat. Nobis itaque hoc tempore LIVII historiam in nostra officina elaboratam edituris, tuæq; Celsitudinis inclyto nomini dedicaturis conuenire videbatur, vel in hoc procæmio historiæ laudes decantare, vel Liuij Encomium instituere, vel Romanæ historiæ excellentiam verbis, quibus id fieri posset, amplissimis exaggerare. Verum ne quidquam eorum in præsentia faciamus, diuersæ nobis suadent rationes: Quod & Historiæ vtilitates ab alijs doctissimis viris subinde sint commemoratæ, & LIVII opera, SABELLICI, BEROALDI, & STEPHANI NIGRI, eruditissimis orationibus huic operi adiunctis ita ornata, vt nostra tenuitas ijs nihil adijcere queat: Romanæ deniq; historiæ ea dignitas sit, vt administrandæ Reipub. ratio ex nullarum gentium historijs, quàm Romanis melius perfectiusque disci posse censeatur, quod vt Romanum imperium omnium amplissimum, rerumq; gestarum magnitudine clarissimum fuit, sic melioribus institutis & legibus, quàm cæterarum gentium gubernatum fuisse deprehendatur. Hac itaque de causâ Historiæ, Liuijque laudibus omissis, ijsque aliorum eruditæ prædicationi seruatis, si de opera nostra in Liuij editione adornanda, impensa nonnihil dicamus, cùm apud alios, tum verò inclytam Celsitudinem tuam, veniæ locum nobis fore speramus. Cùm ergo cognosceremus, quanta vniuersæ historiæ, tum verò Liuianæ dignitas ac excellentia esset, quantasque illa in Reipublicæ gubernatione versantibus, ad prudentiam ciuilem comparandam, vtiliaque consilia sequenda, commoditates adferret, rem à nostro instituto, eò spectante, vt rem literariam pro virili nostra sedulo iuueamus ac promoueamus, minimè alienam nos facturos esse putauimus, si quid impensæ ac operæ in ea nostris prelis exprimenda infumeremus. Toties verò ea variorum prelis excusa, vt exteri, Veneti & Galli, cum nostris hominibus in hac edenda certasse videantur, nobis diligens accurataque circumspèctio adhibenda fuit, vt eas rationes sequeremur, quibus nostra editio, si non cæteris melior ornatiorque, alijs tamen & bonitate & ornatu par esset. Id enim ni fieret, valdè nobis metuendum foret, ne opera nostra nobis periret, & pro lucro damnum risumque referremus. Ideoque ne eius periculi aleam subiremus, omnium quotquot habere potuimus editionum exemplaribus collectis, lectionem quæ omnium emendatissima, ac Liuianæ vbertati conuenientissima videretur, imitati sumus, nihil in eo facientes, cuius ex diligentium exemplarium inter se collatione probabilis ratio lectori facillimè apparere non queat. Deinde cùm quamplurima apud hunc Authorem loca essent, quæ erudita enodatione ac diligenti illustratione indigerent, non solum ei, quæ

antea doctorum virorum in eum vel Observationes vel Annotationes exierant, adiunximus: sed & cum varijs in locis ab ijs, quasi quæ aliud agentibus, quàm plurima ad sententiam Liuij rectè assequendam per quàm vtilia annotata, vel in aduersaria relata perspiceremus, ea collecta, atque in vnum veluti corpus redacta, tanquam nouam accessionem ei adiecimus, bona spe, per pauca apud hunc Authorem loca fore, quorum vel illustratio vel explicatio desideretur, id in hoc curantes, ne quisquam sua laude fraudaretur, sed ingenua nominis sui allegatione, laboris exhausti debitum fructum referret. Vt verò mediocribus ac tenuioribus hac opera nostram, in ipsorum studijs iuuandis voluntatem probatam testatamq; esse speramus: sic ditioribus quoque hac editione liberam aliquam animi oblectationem afferre cupientes, præcipuas historias eximijs picturis effingi, rerumq; quæ à Liuiio lacteo eloquentiæ fonte illustrantur, expressas imagines, viuamq; effigiem eorum oculis subiici curauimus. Opera sanè, quæ à perpaucis in hoc genere suscepta est, nec nobis exiguis impensis constitit, Veruntamen non penitus utilitatis expers. Cùm pictura non solum, quod Poëta inquit, animum intuentis pascit atque oblectet, sed & res altius tenaciusq; animo infigat. Ac tanta inter vtramque affinitas est, vt pictura historia tacens: historia verò pictura loquens rectissimè dicatur. Nam sicuti Historici: sic Pictores historias ac res gestas delineant, omniumq; rerum imagines, lumen, splendorem, umbras, eminentias ac depressiones effingunt. Quare non minor ferè utilitas picturis quàm historijs inesse videtur. Vnde etiam olim pictura tanto in precio fuit, vt primum gradum liberalium artium obtineret.

Et si autem nihil, quod ad editionem hanc ornandam, vel diligenti exemplarium, cùm veterum tum recentiorum, collatione, vel conquisitione eorum, quibus Authori lumen adferretur, vel artificiosa pulchraq; historiarum expressione, reliqui nobis fecerimus, in id intenti, vt nihil aliorum editionibus adesset, quod in hac requireretur, non tamen adeo nostra nobis placet, vt eam penitus perfectam, omnibusq; numeris absolutam esse, gloriari velimus, ita, vt viri docti nihil sint habituri, in quo veluti agro ingenij sui vires exercere valeant. Nullus id inter doctissimos hætenus sibi tribuere est ausus, à nostra ergo tenuitate id quàm longissimè absit, quam omnibus ferè præsidij, quæ ad id requiruntur, destitui ingenuè fatemur. Nam licet voluntas nobis egregia sit ad iuuanda literarum studia, tamen cùm hæc à facultate destituta inanis ferè sit, quid de nobis polliceri queamus, non videmus. Si tamen qui nobis facultate sunt instructiores, eam nostræ voluntati coniungere, ac veluti aggregare dignarentur, eniteremur, omniq; studio in id incumberemus, ne quenquam sui in nos officij poenitere posset, nec nos nostris partibus defuisse videremur. Cæterum cùm hanc operam nostram in publicum emittere statuissemus, eam sub inclytæ Celsitudinis tuæ nomine apparere volumus. Nam præterquam, quòd ea in huius Authoris lectione, ad prudentem Reipub. administrationem, rectumque vitæ cursum feliciter tenendum, quamplurima eius consilij cōformia ac respondentia inueniet, vix vllus inter omnes veteres Historicos extat, qui de inclyta Boiorum gente, cui Celsitudo tua præest, ac dominatur, plus memoriæ prodiderit, quàm hic LIVIUS noster. Nam cùm Boij, post primum ex Armenia in Vindeliciam aduentum in tantam multitudinem creuissent, vt pro more eius ætatis populorum, nouas in Gallia Italiaq; sedes quæsitum iuissent, ac omnia inter Padum & Alpes partim à Cenomanis, partim Libuis & Saluuijs tenerentur, ipsi Padoratibus traiecto, non Hetruscos modò, sed etiam Umbros pepulissent, populo Romano, alijsq; vicinis gentibus varia cùm ipsis bella intercessere, quorum

rum ea cum laude Boiorum à Liuiο mentio fit, vt eius historia ipsis præ cæteris legenda esse videatur. Quod illustrius roboris ac fortitudinis militaris Boiorum exemplum inueniretur, quàm quod Author noster recenset, Lucium Posthumium consulem cum viginti quinque millibus armatorum in agros Boiorum progressum, tanta clade affectum, vt vix decem homines effugerint, Romanis ob eam ita perterritis, vt tabernis clausis, velut nocturna solitudine per urbem acta, Senatus urbem circuii iusserit? Iniquior Liuius plerisque in locis, Gallicæ genti esse solet, iam eius fluida corpora, ac famis, sitis, æstus, moræque impatientia suggillans, iam eius res gestas odiosè eleuans, nonnunquam etiam de ea contraria scribens, in Boiorum tamē rerum commemoratione, tali fide vti videtur, vt nullum in ijs affectus signum appareat. Quàm sedulò commemorat, quæ præstantissimis Romanorū ducibus cum Boiorum gente bella fuerint? Non bella Furij Purpurionis, C. Appij, L. Cornelij Merulæ, Minucij, Scipionis, atque Marcelli præterit, sed vt rerum gestarum ordo exigit, fideliter ac accuratè ea describit, ita, vt hac de causa, Authorem minimè indignum iudicauerimus, quem tuæ inclytæ Celsitudini, ob laudem decusq; gentis, cui præest, offerremus.

Huic causæ, & maiorum inclytæ Celsitudinis tuæ erga bonarum literarum studia, maximè verò historias propensio singularis accessit, quos historiæ utilitate cognita, id sedulò perpetuoq; egisse scimus, vt veterum historiarum monumenta diligenter conseruarentur, & res recentiores scriptis traditæ, ad posteritatem transmitterentur. Non singulos commemorari necesse est, sed quis non laudet L V D O V I C V M Bauariæ principem Ingolstadiensem, Seniore cognominatum, qui eo tēpore, quo literę fœda barbarie obrutæ essent, artiumq; bonarum vsus inertia maiorum exaruisset, amore historiæ Patriæ ductus, Andream Flaminem Augustinianum ad annales Boiorum scribendos benignissimè conduxit? Successit huic aliquanto pōst tempore Georgius Landshutensis cognominatus, sub quo ita Bauaricæ res, vt nullius alterius perscribi illustrariq; cœperunt. Nam & Vitus Arenpeck sub eo, de rebus Boiorum, Latina & Vernacula lingua diligentissimè scripsit, & Iohannes à Vilnberg curator Heduuigis vxoris ducis G E O R G I I, auspicijs Imperatoris F R I D E R I C I tertij res Boiorum patrio sermone literis mandauit, ac eiusdem ducis Georgij iussu, Georgius Hugo Philosophus itidem Boiorum res gestas illustrare conatus est. Horum deinde vestigijs, inclytæ Celsitudinis tuæ parens, ac patruus insistentes, talem in rebus patrijs illustrandis animum declararunt, vt nulla in Germania (quod citra cuiusquam iniuriam vel adulationis suspensionem dictum volumus) gens vel familia sit, quę res maiorum luculentius, vel eruditius, quàm tuæ Celsitudinis ditio descriptas habeat. Nec verò Celsitudo tua ditionem paternam atque auitam adepta, maiorum virtuti cessit, sed vnà cum hæreditate virtutem maiorum adiit. Nam cum quæ illi maximis sumptibus atq; impensis collecta, vel emendandi causa, vel alias ob rationes pressissent, in tuæ Celsitudinis potestatem peruenissent, ea illa tanta benignitate communicauit, vt non saltem de gente sua, sed totius Germaniæ rebus gestis præclare merita esse censeatur. Nos itaq; hæc considerantes, quàm gloriosa de inclytæ Celsitudinis tuæ gente à Liuiο prodita fuerint, & quàm propensa, maiorum eius, erga historiarum studium voluntas fuerit, nulli omnium historicorum principem, ac rerum Romanarum diuinum explicatorem rectius, quàm inclytæ Celsitudini tuæ offerri posse censuimus. Tantus aliarum Celsitudinis tuæ virtutum splendor est, vt vel is solus gratiam quàm maximam huic dedicationi afferre posset, sed nos, nobis imbecillitatis nostrę conscij, de Celsitudinis tuæ laudibus tacere, quàm pauca dicere malumus,

P R Æ F A T I O.

exemplo Salustij. Etsi verò non dubitemus, quin inclyta Celsitudo tua nostri instituti in hac dedicatione rationes clementer sit approbatura, easq; suo fauore prosecutura, tamē vt eas tanquam ab eximia virtutis gentis Boiorum admiratione, & obseruantia inclytæ Celsitudinis tuæ singulari profectas, clementer admittere, & nos, qua bonos omnes beneuolētia dignari velit, etiam atque etiam rogamus, cum illa mentione, quemadmodum veteribus olim Romanis atq; Græcis, non solūm patrios atq; indigetes Deos pro se, sed & externos adorare licuit, sic nobis vestri ordinis homines, quantumuis non admodum notos, vel gratia suæ obseruantia testificandæ, vel vestræ beneuolentiæ promerendæ, compellendi veniam dari solere. In eius spem, cū & inclytæ Celsitudinis tuæ virtus, humanitas, ac beneuolentia, & nostra in eam obseruantia singularis nos adducat, quod ad extremum superest, operam nostram Celsitudini tuæ, eam cum tota familia ac generosa sobole, totaq; ditio-
ne Optimo Maximo Deo hisce commendamus. Data Francofurti ad Mœ-
num, Idib. Aprilib. Anno M. D. LXVIII.

Inclytæ Celsitudinis tuæ
deditissimi,

Georgius Coruinus, &
Sigismundus Feirabentus.

CATALOGVS LIBRORVM, ANNOTATIO-
NVM, EMENDATIONVM, OBSERVATIONVM, SCHOLIO-
RVM, ALIORVMQVE OPVSCVLORVM, QVAE IN
duobus hisce Liuianis Tomis continentur.

PRIORE TOMO.

- E** Pistola Erasmi ad Carolum Montioium.
- Simonis Grynæi de vtilitate legendæ historiæ, Præ-
fatio.
- Bartholomæi Marliani equitis D. Petri, de origine vr-
bis Romæ, caput.
- Messalæ Coruini libellus ad Octavianum Augustum:
in quo Romana historia ab exordio quā breuif-
simè describitur.
- Sexti Ruffi, viri Consularis, de historia Romanorum
breuis libellus.
- Tabula concionum atque orationum omnium T. Li-
uij, velut generis diuisionem in species comple-
ctens, ad communem quandam omnium gene-
rum scribendi dicendiq; facultatem comparan-
dam.
- Cælij Secundi Curionis libellus de mensuris, ponderi-
bus, req; nummaria Romanorum & Græcorum.
- L. Flori Epitome in singulos T. Liuij libros.
- Titij Liuij Patauini Romanæ historiæ principis, libri
omnes, quotquot ad nostram ætatē peruenerunt.
- Historiarum aliarumq; rerum memorabilium, quæ in
T. Liuij Patauini monumentis continentur, ac-
curatissimus Index.
- Chronologia noua in T. Liuij historiam, accommoda-
ta ad tabulas Capitolinas Verrij Flacci.
- Francisci Robortelli Vtinenfis de conuenientia suppu-
tationis Liuianæ ann. cum marmoribus Roma-
nis, quæ in Capitolio sunt.

POSTERIORE TOMO.

- P**omponij Læti de Antiquitatibus vrbis Romæ li-
bellus.
- Iohan. Bartholomæi Marliani Patricij Mediolanensis
de Antiquæ Romæ Topographia Epitome.
- Pub. Victoris de vrbis Romæ regionibus & locis.
- Henrichi Loriti Glareani, patricij Glaronensis apud
Heluetios, annotationes, in eos qui extant li-
bros.
- Caroli Sigonij scholia, quibus T. Liuij Patauini histo-
riæ, & earum Epitomæ, partim emendantur, par-
tim etiam explanantur, cum Glareani responsio-
ne.
- Eiusdem Chronologia.
- Laurentij Vallæ Iudicium de quibusdā apud Liuium
locis: ex quo eruditus lector, qua cura ac diligen-
tia Authores sint legendi, facile perspiciet.
- Emendationes eiusdem in sex libros de secundo bello
Punico.
- M. Antonij Sabellici, Beati Rhenani, Sigismundi Ge-
lenij, doctissimæ annotationes.
- Iohan. Velcurionis introductio in vniuersam Roma-
nam historiam.
- Iohan. Saxonij Hattestedij Commentarioli duo, ad
Titij Liuij Patauini historiam ab vrbe condita li-
brum XXI. & XXII.
- Vuilhelmi Codeleuæi in omnes T. Liuij libros, quot
quidem extant, obseruationes doctissimæ, ex va-
rijs Authorum scriptis collectæ.

DES. ERASMVVS ROTERODAMVS GE
NEROSO ADOLESCENTI CAROLO
MONTIOIO S. D.

ETSI NVNQVAM haecenus mihi contigit faciem intueri tuam, iuuenis ornatissime, tamen in tuis ad me literis mirè puris, doctis, argutis, amicis, candidis, optimam tui partem animum sic expressam video, ut nullus Apelles corporis effigiem in tabula representare possit evidentius. Tàm raras, tamq̃ varias naturæ tuæ dotes, ista præsertim ætate, quum libenter, tum summa cum animi mei voluptate sum exosculatus. Equidem nihil non præclarum expectabam à GUILHELMI MONTIOI filio. sed ingenuè fateor, longè vicisti spem meam, quam de tuo profectu conceperam. Eam Epistolam non in hoc tantum seruabo, quò me subinde tui contemplatione delectet: verumetiam ut hoc instrumento tecum velut obsignatis tabulis agere possim, nisi quæ cœpisti perrexeris, donec operi pulcherrimo colophonem imposueris. Scribis te illa mea Epistola, quam Adagijs præfixi, velut in theatrum productum, ut velis nolis, cogaris bene saltata fabula, multitudinis auribus oculisq̃ satisfacere. Hoc oneris tibi per me impositum esse, mi CAROLE, nondum sanè me pœnitet. altera verò sarcina, qua te magis etiam premi dicis, sollicitum quo pacto meis in te meritis gratiam referas, facile te exonero. Nec enim metuo, ne fallas tuorum de te expectationem: quin ista tam præclara exordia, vel ut melius dicam, primus fabulæ actus, nobis spem faciunt, fore ut quemadmodum superasti meam, ita vincas & cæterorum expectationem. Quod si præstiteris: arbitrabor mihi pro, si quid est meorum in te officiorum, in solidū atque etiam cumulatè relatam gratiam. Vera pietas, qua clarissimum patrem tuum perpetuò sum prosequutus, quamq̃ nunc in te velut alterum illum transuli, non moratur aliam mercedem, quam ut te ipsum talem præstes, qualem optat illa. Verum ne tibi fabulam istam saltanti, nihil aliud quam hortator applausorq̃ videar, sed ut nonnihil etiam opis adferam, visum est tuo nomini dicare TITVM LIVIVM, Latine historię principem, iam quidem frequenter excusum, sed nunquam antehac vel magnificentius, vel emendatius: & si hoc parum est, quinque libris modò repertis auctum: quos bono quodam genio in Bibliotheca monasterij Laurisseni, aut, ut vulgò, Lorschensis, reperit SIMON GRYNÆVS, vir ut in omni genere literarum citra supercilium eruditus, ita prouehendis liberalibus studijs natus. Id autem monasterium est è regione Vormaciæ, siue Berbethomagi trans Rhenum, à CAROLO MAGNO septingentis abhinc annis & eo amplius extructum, ac librorum copiosissima suppellectile instructum. Nam hæc olim præcipua cura principum fuit, & hic solet esse charissimus cœnobiorum thesaurus. Archetypum erat admirandæ vetustatis, prisco more perpetua literarum serie ita depictum, ut difficillimum fuerit verbum à verbo dirimere, nisi docto, attento, & in hoc ipsum exercitato. Vnde non parum negotij fuit in parando exemplari, quod Typographicis operis traderetur vtendum. Nec minore cura, quam fide, aduigilatum est, ne vsquam in describendo ab archetypo recederetur. Quòd si pridem magna studiosorum gratulatione meritè exceptum est, qualecunque fragmentum quod nobis dedit Moguntia: quanto plausu excipi par est, tantam Liuianæ historię accessionem? Atque vtinam faxit Deus Opt. Max. ut hic author totus & integer nobis restituatur. Eius rei spem nonnullam præbent rumores per ora quorundam volitantes: dum hic apud Danos, ille apud Polonos, alius apud Germanos, haberi Liuiana quædam nondum edita iactitat. Certè posteaquam hæc reliquias præter omnium spem obiecit fortuna, non video cur desperemus & plura posse contingere. Etque hic, mea quidem sententia, principes viri rem se dignam facerent, si præmijs propositis, eruditos ad peruestigandum tantum thesaurum sollicitarent, aut etiam ad editionem perpellerent: si qui forte sunt, qui rem publicæ utilitati paratam, graui studiorum iactura premunt, abduntq̃. Vehementer enim absurdum videtur, homines ut parum auri argentiue inueniant, tantis impendijs tantisque periculis, ad ipsos penè inferos terræ viscera perfodere: & huiusmodi thesauros tanto illis pretiosiores, quanto corpore præstantior est animus, prorsus negligere, nec vlla vestigatione dignos iudicare. Midarum hic animus est, non principum. à quo quum sciam tuam indolem quam longissimè abhorrere, non dubito quin hoc lucrum sis auidissimè amplexurus. Iam ne quis dubitare possit, an hæc dimidiata decas sit verè T. Liuij, duæ res potissimum efficiunt: primum ipsa phrasis, omnibus notis suum authorem referens: dein Argumenta siue Epitomæ L. Flori, hisce libris per omnia respondentes. Itaque quum scirem, magnatibus viris nullam esse actionem magis accommodatam, quam Historicorum, inter quos facile primas tenet T. Liuius, de Latinis loquor, præsertim quum Salustianum nihil extet præter duo fragmenta: reputaremque quantus, quamque inexplebilis historiarum, ut ita loquar, belluo semper fuerit pater tuus, quem non dubito, quin hac quoq̃ parte referas: visus sum mihi non incongruè facturum, si hi quinque libri, tibi propriè dicati prodirent in lucem. Quanquam hic nolim te parentis nimium esse similem. Solet enim ille singulis diebus à cæna ad mediam vsque noctem incumbere libris, non sine vxoris ac pedissequarum tædio, magnoq̃ famulorum murmure: quod quanquam illi haecenus præter valetudinis dispendium licuit, non arbitror tamen consultum, ut eandem tui iacias aleam, fortasse non perinde feliciter casuram. Certè quum pater tuus huic regi etiamnum adolescenti socius esset studiorum, in historijs potissimum versabantur, idque vehementer approbante patre Henrico Septimo, singulari iudicio prudentiaq̃ rege. Adiuncta autem est huic editioni, Chronologia HENRICI GLAREANI, hominis exquisitè multifariamq̃ docti, cuius indefatigabilis industria non solum hoc inclytum gymnasium Friburgense, verumetiam totam hanc regionem, liberalibus disciplinis expolit, exornat, locupletat. Ea Chronologia commonstrat temporum ordinem, bellorum species, ac personarum nomina, in quibus haecenus fuit mira confusio, scribarum ac sciolorum vitio inducta. Atqui hæc erat vnica inextricabilis error inuoluit lectorem etiam eruditum in his rerum gestarum labyrinthis. Hoc munere si tuam Epistolam benè pensatam arbitraberis, tuæ iam vices erunt nos tuis impartire literis. Benè vale. Apud Friburgum Brisgoia, Calend. Martijs, Anno M. D. XXXI.

DE UTILITATE LEGENDÆ HISTORIÆ,

SIMON GRYNÆVS LECTORI.

I quàm certa habet ad vitam documenta historia, tam ea sit excerpere, & vsurpare cuius expeditum, mortalibus omnibus rectè proximaque in vberimos & fructuosissimos historiæ campos sine mora irrumpendum iudicemus. Quid enim vel iucundius vel vtilius cogitari potest, quàm in humanæ vitæ theatro (quod illa partibus omnibus mirè instructum habet) sedentem, periculis aliorum, sine suo periculo, cautum sapientemque fieri: exempla capere omnigena, quæ ad vsum tuum vtiliter qualibet in re traducas: cumque maximorum hominum de summis rebus maximis consilijs interfueris, id quod cupidissimè homines auemus, eorundem etiam euentibus interesse: & quod per angustiam vitæ hominum impossibile sit alioqui, secula tota memoria coniungere: maximorum imperiorum auspicia, progressus, & finem videre: malorum seu priuatorum seu publicorum causas si quidè cognoscere: in omni ardua magnaque re qui ante te periclitetur, qui in discrimine te præcedat, habere: nec vsquam experimento certo destitui: ac vt in summa dicam, è retroactis (quod propriè sapientis viri officium est) futura scienter in omnes euentus prospicere, præsentia iudicare? Sed enim cum tanto instructiores accedere deceat, quanto fructibus vberioribus grauior historia est & fecundior: cumque difficultas sit eadem & de sua, & de aliorum vita rectè iudicandi: nec alienam quisquam, quantumuis perspicaces hic simus, intueri rectè possit, qui non potest suam: vtrunque intelligitur, & summam hic difficultatem versari, & multo antequam huc accedamus, non solum prudentia quadam ciuili tinctos, sed vitæ totius certo proposito firmatos esse oportere: ni fluctuare animis, & miserè spectris vitæ inanibus circunduci perpetuò velimus. Quemadmodum enim in amplissimo maximeque multiplici & omnigenis cupedijs referto conuiuio sit, vt quanquam aliud alijs, paucis eadem, sua cuique, voracibus omnia probentur, ac prout quisque palato est, sic præsentia lauitia afficiatur: tamen & modus sit aliquis, quem posuit natura, & alimenti genus certum, simplexque, & incorruptum maxime, maxime corporibus idoneum: à quorum alterutro quisque discedit, & vltra vel modum vel iudicium naturæ sibi indulget, incommodi plus ex ipsis voluptatibus, quàm voluptatis reportet: sic in illa totius vitæ humanæ diuersitate, quanquam mille species, mille proposita sunt, ac qualiter est animo quisque, & iudicio comparatus, sic de vita vel sua, vel aliena sentiat: tamen vnica virtutis veræ callis est, quàm qui scienter tenet, rectè vita solus vtitur: cæteri quemadmodum illi in cœna dubia, cum omnia inuitent, quid potissimum sequantur, quò tendant, nec in sua ipsorum, nec in aliena inuenire vita possunt vnquam. Ac si quicquam est natura datum homini, quo rectè vti contræue liceat, hac vti circumspectissimè decebat. Quotus autem quisque est, obsecro, qui in omnia dicta, facta vel sua vel aliena, regula virtutis adhibita, cautiùs quàm in cibos positos animaduertat, quique se in isto quidem negotio non satis putet doctum? Qua quidem in re mirum est, quàm se fallant homines, dum historiam putant esse quæ doceat legentem: cum ea materiam discendi tantum suppeditans, sic, quemadmodum conuiuium illud, talem vnique præbeat vsum, qualiter ipse est animo affectus. Alios igitur suauitate lectionis abduci videmus, & voluptatem secutos, fructus illos pulcherrimos amittere. Ijs ex omni historia non amplius quæritur, quàm quod ad citharæ cantum oia fallentibus: scilicet molestiam temporis discutiunt, maiori cum molestia mox conflictaturi. Nulla enim voluptas est, quæ non respicit virtutem. Alios illa fulgens gloriæ species tantum sollicitat, ac (quæ cæteris in rebus animi flexibilitas est) in omnem eminentem & excelsum imaginem frustra transformat, oblitos non aliò gloriosa exempla scriptoribus posita, quàm vt virtutem secuti, gloriam ipsi quoque (si nulla offeratur) contemnere: sin comes addatur, non insolentibus animis perferre queamus. Ac cum ad similem gloriam aspirare sine simili virtute nemo nisi stultus instituat, plerisque tamen videmus, tantum quia præclaras res legerunt, arduum quiddam sapere, multum sibi arrogare: tragœdis istis similes, qui personarum, quas amplissimas præferebant, etiam posito habitu mores imitantur. Sunt etiam, atque hi non pauci, quos noua mira que sola oblectant, plebeijs animis homines, qui imperitorum more persæpè plaris purpuram quàm virum, emblemata quàm opus ipsum faciunt. Adeo miram vim in animis legentium historia exercet. Iam cum excitare fœcordiam humanam, & aduersus pericula communire, vel maxime propositum historiæ sit, & exemplorum (quibus ad suadendum nihil potentius est) vis eò maxime tendat: securitate hominum, nihil ad se aliena pericula pertinere credentium, sit, vt surda iacenteque aure memorabilissimæ res audiantur, leganturque. Denique sunt etiam, qui (quod minimè putes) in illam ipsam seuerioris lectionis partem delinquant, quasi non vt gesta sunt, sed vt geri oportebat res, sic scribi quoque deceat. Igitur ex illa securitate partim, partim crapula lectionis promiscuæ & temerariæ, fit, velut ex humoribus corruptis, vt quadam iudicij *καχέλια*, & opinionis, quam de vita rectissimam & sanam esse maxime decebat, *δυσπραγία*, lubricumque vitæ propositum contrahatur: ac vt intemperantibus nil proficit alimentum, sic ad nos lectionis utilitas prorsus veniat nulla. Vides arbitror, quonam pacto legendi historiam, & vitam cuique suam inspiciendi, ratio sit propemodum par. Ac prima quidem hæc difficultas est, iudicij nostri peruersitas inquam: quæ facit vt non quàm maximam ex sese vim habere exempla decet, sed quàm maxime inclinat propendetque animus, impellamur. Est verò & illa non minor, quòd res gestas sic scriptores apponunt, vt non solum gratiam aliponentes, vltro quadam laudibus tollant, ac quicquid videtur ipsis, nobis quoque sectandum putent. Quod quidem si facerent simpliciter, consentire dissentireue facilius sit. Nunc quemadmodum coqui

gulam

gulam sapius quàm commodum heri spectant, ita lectorem etiam historicus vtinam non magna ex parte captaret. Igitur bifariam iam, & nostro iudicio, & præiudicio scriptorum, persæpè circunducimur, vt qui non nudas res scribant. interpres enim gestarum rerum historicus est: cuius iudicium si vitio laborat, perinde fit, vt cùm vinum ex sese generosum & nobile, graueolentiam vel è vase contrahit, vel alioqui lenocinio deprauatur. quæ res vel impostura, vel inscitia maxima est, & intoleranda. Videre vno tantum exemplo licet, quid intersit iudicium scriptoris. Prophanus, consilio & industriæ hominum, magnarum rerum euēta tribuens, quanquam mentiri se tot euentibus expertus, in miram stultitiam conjicit homines: vt quorum omnis notitia vix oculis subiectarum rerum considerationi sufficiens, vis autem & robur non longè vermiculos supergrediens, ab vno leuique successu, terrarum orbis administrationem arroget sibi. sed initiatus ille secus, humano consilio geri res quidem, sed diuino moderari docens, & stultitia liberat homines, & superstitione, malo non minore. Per cætera quid inter se generibus officiorum distent, debet esse bonis quidem (quorum sacra omnia studia sunt) non ignotum. Hæc primùm eò moneo, vt cùm censeam id genus authores vel propter immensam exemplorum innumerabilium vim quàm maximè legendos, etiam hoc iuuenes cogitent, quàm velint circumspicere soliteque legi, propositis tantis vel fructibus, vel periculis. Perinde enim euenit, si quis vel historiam obiter adeundam, vel vitam ipsam temerè, & citra exactam officiorum omnium conseruationem transigendam ducat, quod rusticis, qui cùm in vicinæ vrbs populatione, pharmacopolium quoddam instructissimum diriperent, & suauitate bellariorum aromatumq; in quæ primùm inciderant, illecti, cæteraq; generis eiusdem rati, omnia haurirent, sorberent, vorarent, glutirent, alij correpti morbo, alij phrenesi, pleriq; exanimati sint, nemo non miris modis affectus, risus exercitu toto obortus. Aequè enim commodis, incommodis, vt vita, sic vitæ imago historia scatet; in vsu tantum vitæ, sita vitæ prudentia totius est. Vale, & his benè fruire.

BARTHOLOMÆVS MARLIANVS EQVES

D. PETRI, DE ORIGINE VRBIS ROMÆ.

QVONIAM in hac vrbs descriptione, de quibusdam locis & ædificijs ante urbem conditam excitatis, nonnunquam erit dicendum: operæpretium fore arbitramur, etiam de illis populis & regibus, qui tunc deinceps hanc tenere regionem, quàm paucis fieri poterit, loqui. Sic enim fiet, vt primùm à quibus ædificia posita fuerint, melius intelligamus: deinde, à quàm paruis initijs vrbs Roma originem traxerit, ad eamque creuerit magnitudinem, vt nihil illi par, aut secundum, in toto orbe terrarum inueniretur. Romanæ igitur vrbs regionem Siculi primi omnium tenuere: antea verò habitatane fuerit, an deserta, nihil est quod affirmare possimus. Mox Aborigines, duce Oenotro Lycaonis filio, ex Arcadia ad inquisitionem agri melioris spontè huc profecti, illis expulsis, locum occuparunt. Quibus deinde Pelasgi, & aliorum Græcorum quidam errabundi, profugique ex Thessalia, admixti, auxilio eis ad bella cum populis finitimis fuere. Permanserunt autem in his sedibus vsque ad bellum Troianum, priscam illam Aboriginum appellationem seruantes. Horum autem regem Saturnum fuisse memorant: qui cùm Cretæ imperaret, habens cum Ioue filio de agris contentione, bello expulsus in Italiam venit: & cùm cultum vinearum, & falcis vsum Ianum docuisset, ab eo in partem imperij est admissus. Cæterum Iano defuncto, ad eum solum imperium peruenit. Annis deinde LX. ante res Troianas, ferunt Arcades ex vrbe Palantio exeuntes, sedemq; duce Euandro quærentes in hunc locum vbi nunc Roma est, delatos, à Faunoque Aboriginum rege & benignè susceptos esse, & agri portionem accepisse: illosq; colle haud procul à Tyberi electo, struxisse Castellum, Palantiumq; à metropoli eorum in Arcadia appellasse. Paucis verò annis interpositis, aliam classem Græcam, ducente Hercule, eandem tenuisse regionem: ex hisque quosdam missionem ab eo præcatos, in colle qui tunc Saturnius dicebatur, posuisse sedem. Hos, Peloponneses, & qui ex Elide profecti fuerant, Phanetas, & Epios fuisse comperio: quibus nullum erat amplius desiderium reditus, euerfa eorum patria ab iplo Hercule. Hi aliquandiu rem suam separatim administrarunt. Cæterum haud ita multò post, victum, leges, sacra cum Aboriginibus conferentes, sicuti Arcades, & prius Pelasgi fecerant, ciuitatis eiusdem participes facti sunt. Secunda verò ætate, post Herculis profectionem, Latino ex filia Fauni regnante, Aeneas in Italiam venit: qui cùm statim prælio fuisset exceptus, in aciemque iam exercitum duxisset, ad colloquium à Latino fuit vocatus: in quo tantam sui admirationem præbuit, vt in societatem imperij receptus, Lauiniaque ei in matrimonium data, gener ascitus sit. Hic deinde Aborigines, Troianosq; communi nomine Latinos nominauit. Post hæc vtrisque bellum aduersus Turnum Rutulorum regem, propter fraudatas Lauiniæ nuptias, fuit: in quo Turnus & Latinus occubuerunt. Quare Aeneas soceri regnum suscipiens, quarto imperij sui anno, in bello aduersus Mezentium Hetruscorum regem, è vita migravit. In cuius locum Ascanius, eius filius, succedens, trigésimo anno post Lauinij constitutionem, Albam condidit. Anno deinde octauo & trigésimo, eo mortuo, Syluius eius frater, post mortem Aeneæ ex Lauinia natus, imperium accepit: cumque vndetriginta imperasset annos, Aeneæ Syluii filio illud reliquit: hic verò post vnum & triginta, Latino Syluii: Latinusq; post quinquaginta, Albæ qui vndetriginta illud tenuit. Post eum Arthys, quatuor & viginti regnavit annos: deinceps Capys, duodetriginta: inde Capetus tredecim, & Tyberius postea octo. Huic succedens Agrippa, quadraginta regnavit annos: Romulus deinde, vndetriginta, post hunc triginta & septem, Auentinus, qui Proci imperium ipsum per-

MESSALÆ CORVINI LIBELLVS

manus tradidit. Hic viginti & tres imperauit annos, Amuliumque & Numitorem procreauit. Amulius duos & quadraginta annos regnum, quod Numitori fratri seniori debebatur, haud iure occupans, Rheam eius filiam, ne quis vindex regni ex genere Numitoris oriretur, Vestæ sacerdotem fecit: quæ duos pueros incerto stupro conceptos, enixa est, quos Amulius exponi iussit. Sed fortuna origini Romanæ prospiciens, eos lupæ alendos obtulit: quæ cum sapius ad paruulos, veluti ad catulos, reuerteretur, rem Faustulus pastor animaduertit: subtractosque feræ, Accæ vxori nutriendos dedit. Nomina autem pueris, alteri Remo, alteri Romo, siue Romulo, fuere. Adultis inter pastores, de virtute quotidiana certamina, vires & pernicitatem auxere. Igitur cum latrones à rapina pecorum frequenter summouerent, Remus ab his captus regi offertur, crimini que ei datur, quasi greges Numitoris infestare solitus esset. Tunc à rege in vltionem Numitori traditur: qui adolescentia iuuenis permotus, in suspicionem expositi nepotis adducitur. & cum eum nunc lineamentorum filia similitudo, nunc ætas expositionis anxium teneret, Faustulus cum Romulo superuenit: à quo cognita origine puerorum, facta inter ipsos coniuratione, Amulium interficiunt, Numitori que auo regnum restituant. Sequenti vero anno regni Numitoris quadringentesimo trigesimo secundo (vt tradit Cato) post Ilium captum, XII. Calend. Maias, Romam, vbi expositi fuerant, condiderunt. Et quanquam, vt de tempore, ita de conditore, mira inter scriptores varietas existit: communis tamen opinio est, Romulum Martis filium vrbs authorem fuisse. Vnde Cicero: Principio, inquit, vrbs parens Romulus non solum auspicato, sed ipse etiam optimus augur fuisse traditur, Romulum autem, non Remum vrbi nomen dedisse ferunt: quia captaris augurijs Remus prior sex vultures vidit. Romulus mox duodecim. Quæ res, cum vnus tempore, alter numero certaret, bellum creauit: in quo, extincto Remo, Romulus à se Romam denominauit.

MESSALÆ CORVINI ORATORIS DI

SERTISSIMI AD OCTAVIANVM AVGVSTVM DE

PROGENIE SVA LIBELLVS, IN QVO OMNIS ROMANA

historia ab exordio quàm breuissimè complectitur.

Q V V M frequenter me digna moueat postulatio tua, gentium gloriosissime Imperator, vt progeniem tuam scilicet inclytam posteritatis, simul & vrbs Romae prima regimina ab exordio literis distinguere mihi persuadeam: parebo clementiae tuae, & operam dabo, aliquid ingenij, sed parum laboris occupare. Nam quae poscis, quum ab historicis, studiosissimisq; veterum authoribus longe lateq; sint declarata, & te copiosissime rerum maximarum studijs deditum haud ignorem: tamen quia iubes opus expediam, & tuae vetustissimae gentis prosapiam, quae nunc in amplissimo maiestatis culmine locata solum ad sydera spectat, arctato itineris limine infestam declarare. Nam quanquam a profundo originis fonte, cursus pedetentim subsequendus foret, accelerare maturabo serenissime Caesar Auguste. Totus terrarum ambitus, quem vndique Oceanus verberat vndis, ab Historicis & Cosmographis trifarie diuiditur. Cuius partium prima inter Septentrionem & Meridiem ad Orientem extenditur Asia. Secunda ab ostio fluminis Tanais, Hyrcanorumque finibus, vbi iungitur Asiae inter septentrionalem Oceanum, & mediterraneum aequor ad vltimas Hispanias, in occasu terminat Europa. Tertia ab Aegypto Niloq; flumine exordium trahens, relictis terminis Asiae inter meridiem & mediterraneum fretum producta ad occasum in Atlantici Oceani littore desinit Africa. Asia ergo, si ad numerum spectamus, orbis terrarum pars tertia erit: si ad magnitudinem, medium terrarum orbem in se continere videri poterit: sic dicta a nomine cuiusdam mulieris, Orientis reginae. In ea igitur inter ceteras prouincias minor Asia est, in qua Phrygia regio, sic dicta a Phrygia Aesopi & Europae filia: & vt alij tradunt, ex Ioue & Europa nata. Dardanum Ioue & Electra Atlantis filia progenitum, deorum monitu ab Italia, & vt alijs placet, e Creta insula patrios deferentem lares, multitudine gentium ad hanc Phrygiam deuenisse ferunt, urbem condidisse, eamque ex se Dardaniam nuncupasse: vnde gens Dardana, & incolentes terras Dardanidae dicti, Hoc regnante, de Creta cum manu electissimorum iuuenum forte noui regni fama concitum Teucrum ad Phrygiam patrijs sedibus expulsum dicitur conuenisse: qui a Dardano, & dextera & fide data, in parte regni consors susceptus est, vt numero- siore populo noua implerentur moenia. Ita sub duobus regibus haud discrepantibus Dardania potentia & magnitudine aucta, pacifice aliquandiu stetit. Huius Teucris in regendo & Rempub. augendo bonitas comitasq; tanta fuit, vt eo defuncto, superstite Dardano ob ipsius inclytae memoriae gloriosissimum decus, qui Dardanidae nuncupabantur, deinceps Teucris cognominarentur, vt Virgilius Maro: *Hic genus antiquum Teucris pulcherrima proles.* Dardanus filium habuit Erichthonium, quem post sui obitum re- gnantem reliquit. Erichthonius Troum genuit, qui iustitia & pietate insignis, mutato Dardaniae nomine, illum scilicet, & Assaracum. Illos vero quia maior natus, defuncto patre regnum obtinuit, & intra vrbs vnde Ilienses Troiani dicti. Is Laomedontem filium reliquit: quo regnante Iason & Hercules, validissi- morum iuuenum Graecorum comitatu, quum ad Colchos ob velleris aurei cupidinem transfretarent, a- maritimo fastidiore se creandi gratia in Phrygiam terram legerunt. Quos Laomedon vel superbia, vel fa- mosissimae gentis terrore concitus, minaci nuntio extemplo abire praecipit. Hi quum alio contenderent, nec

nec vires nec arma ad resistendum haberent, ob illatum dedecus indignati, excidium austerrimo regi continuo minitantes, obtemperauere mandatis: ac perfecto velleris negotio, vbi in Græciam rediissent, Hercules Phrygij regis opprobrij non immemor, maximorum iuuenum ac principum Græcorum manu armata classe, ad Troiam vela remosque direxit, & in littore expositis armis, ad mœnia impetuosè contendit. Quod vbi sensisset Laomedon, audacter magis quàm cautè inordinato agmine extra mœnia hostili impetu ausus congregi, insidijs interceptus, fortiter dimicando extinctus est, suorum parte maxima vel capta, vel perempta. Hinc ad exterrita mœnia Hercules contendens, nullo custode nec in muris nec in portis obstante, introit urbem, & igne & ferro omnibus consumptis, Hesionam Laomedontis sororem, Telamoni Salaminæ regi, quia muros Troiæ primus inuaserat, ac in portas irruperat, dedit. Ex qua natus est alter ille Teucer, qui patria profugus, in Sidonia alteram Salaminam condidit: de quo Virgilius noster, inducens Didonem effari ad Aeneam:

” *Atque equidem memini Teucrum Sidona venire,*

” *Finibus expulsus patrijs, noua regna petentem.*

Ex Laomodonte superstes filius fuit Priamus, qui tum fortè aliò in armis aberat. Is & patris & patriæ excidio cognito redijt, dirutamque urbem inpena & opere adeo reparare institit, vt breui marmoreis saxosisque turribus, & ædificijs publicis ac priuatis, augustiorem tutioremque redderet. Assaracus verò Troi filius, Ili frater, vt suprâ memini, genuit Capim, Capis Anchisen, Anchises Aeneam, Aeneas illum cognominatum Ascanium, ex Creusa matre natum, qui & Iulus fuit, à quo gens Iulia, vnde tuæ gentis vocabulum trahis serenissime Auguste, vt Virgilius:

” *Et puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo*

” *Additur, illis erat dum res stetit Iliæ regno.*

Priamus verò vbi in Græciam postulatum misisset, vt Hesionæ soror, quæ à Telamone turpi seruitio concubina tori tenebatur, in matrimonium duceretur, vel saltem restitueretur, derisus neutrum obtinuit. Quare Alexander, qui & Paris dictus, Priami filius, manu electissimorum iuuenum in Græciam æquora sulcauit, Helenamque Menelai regis vxorem, Græcarum pulcherrimam rapuit. Quamobrem Græciæ reges armantur, & Agamemnone duce post decennem obsidionem Troiæ mœnia capta, in ruina accinere iacere solo. Hinc Græcorum assensu duo incolumes principum Troianorum recessere, qui authores pacis & reddendæ Helenæ semper fuerant, & Græcorum legatorum Vlyssis ac Diomedis honoratissimi hospites, Antenor scilicet, & Aeneas: quorum alter ex Laomedontis, vel vt quibusdam placeat, Priami sorore natus, Assueti viri nobilissimi fuerat filius, Antenor: alter ex regio sanguine ortus, Aeneas, vt suprâ demonstratum est. Hi nauium classe parata, & patrijs rebus, hominibusque, quos arbitrio sui delegerant, onusta, panis velis tenere altum, & per Aegeum Ioniumque prætereuntes Argolicas vrbes, suadentibus fatis ad Italiam remigauerant. Antenor è Ionio æquore ad dexteram flectens inter Dyrhachium & Brundisium, per latissimas superi æquoris fauces ad Septentrionem conuersus, hinc Dalmatas linquens, Illyricos ac Liburnos, illinc Appulos atque Picenum, ad caput Adriatici maris cursum tenuit. Et relicto æquore, aduerso flumine quod Brentensia dicitur, sursum contendens, terra potitus, sedem sibi suisque elegit. Et expugnatis Euganeis, qui tum ea incolebant loca, Patauium condidit. Is inter cæteros comites Eneatorum multitudinem numerosam secum duxerat, qui Paphlagonia orti, patria pulsi, exules ad Troiam, quæ bello tum elaborabat, concesserant. Hi in proxima finitimorum prædia longè lateque diffusi, quia multitudine cuncta compleuerant, ex se gentibus nomen dedere, & Venetiæ regio dicta. De hoc Antenoris aduentu sic meminit Virgilius:

” *Antenor potuit medijs elapsus Achivis*

” *Illyricos penetrare sinus: atque intima tutus*

” *Regna Liburnorum, & fontem superare Timæi:*

” *Vnde per ora nouem vasto cum murmure montis*

” *It mare præruptum, & pelago premit arma sonanti.*

” *Hinc tamen ille urbem Pataui, sedesque locauit*

” *Teucrorum: & genti nomen dedit, armaque fixit*

” *Troia: nunc placida compositus pace quiescit.*

Hoc loco Imperator maxime, quum te per hæc altiloquio tuo differentem dubitare animaduertissem, quod insigne vexillis Antenori & Aenæ fuisset, sine quadam rei memoria haud prætereundum arbitror, sed cum Virgilio nostro instandum, vbi de Antenore sic profatur: ” *—Et genti nomen dedit*, id est, vtramque gentem, Italicos scilicet, & Phrygios, qui ea incoluerunt loca, Troianos, vel, vt alij tradunt, Antenoridas cognominari statuit. ” *—Armaque fixit*, hoc est, in templis arma & insigne armorum suspendit. Nam post exactam militiam, laboresque militiæ, mos antiquitus fuit in Deorum templis suspendere arma. Ideo arma fixit Troia. Troia fuit inter arma templis affixa, armorum insigne: quod nonnulli asserunt. Troia namque vulgo Italicè Latineque; seropha vel sus dicitur, cui vocabulo licentia sui alulit Poëta: quod animal, quia eius nomen vrbi Troiæ congruebat, aureo vexillo insigne armorum statuit Antenor, absumptæ vrbis Troiæ memoria. Verum in gestis Aenæ, alia euidentior ratio cur ita videri poterit: quare progredior. Aeneas eodem itinere per Græcorum Achaicumque fretum delatus, in Epiro reuifit Helenum inter Argolicas vrbes dominij ditionem tenentem. Narrat historia, Pyrrhum Achillis filium, deleta Troia, Andromachen Hectoris quondam vxorem, & Helenum Priami filium seruitio secum duxisse. Inde quum sibi matrimonio iungeret Hermionem Menelai filiam, Heleno Andromachen tradit. Mox ab Oreste interfectus, quia sine prole interiit, in regno præsidem reliquit Helenum: vt ibidem Maro, vbi de se Aeneas ad Didonem profatur:

MESSALÆ CORVINI LIBELLVS

- ” --Iuuat euasisse tot vrbes
 ” Argolicas, mediosq; fugam tenuisse per hostes.
 Et paulò post:
 ” Hic incredibilis rerum fama occupat aures,
 ” Priamiden Helenum Graias regnare per vrbes,
 ” Et primo Andromachen iterum cecisse marito.

Is Helenus Aeneæ futura prædicens, monitus interpretes deorum profatus fuerat, ibi locum sedis eius fore quietis, vbi in Italiam iuxta Tybridis ripas scropham seu suem triginta natorum foetu iacentem videret, vt Maro in tertio, ad Aeneam loquutus Helenus:

- ” Signa tibi dicam: tu condita mente teneto.
 ” Quum tibi sollicito secreti ad fluminis vndam
 ” Littoreis ingens inuenta sub ilicibus sus
 ” Triginta capitum foetus enixa iacebit:
 ” Is locus vrbs erit, requies ea certa laborum.

Aeneas hinc discedens, & extrema Italiæ radens, circumuectum per Siciliam, senem Anchisen patrem amisit. Inde per inferum mare diu fluctibus ex iniquo sydere vexatus, Aphrum tenuit littus. mox pacato æquore ad Italiam reuectus, appulit Tyberis ostio. Ibi tunc temporis Latinus rex Fauni filius gentibus imperitabat: qui ad rei nouæ tumultum excitus, vt Tito Liui placet, in armis obuiam pergit. Inde colloquio vtrunque pacatis animis, duci Troiano filiam, quam Turno Rutulorum regi primò desponsarat, matrimonio iungit Lauiniam. Aeneas conditum oppidum ex vxoris nomine Lauinium appellat. At Virgilius noster hac in parte aliter sentit, id est, Latinum non in armis obuiam processisse, sed Aeneam legatos regi misisse: quibus auditis rex pacatus, & monitis deorum adductus, Lauiniam filiam aduenæ Troiano tradit. Quamobrem Turnus impatiens opprobrij ereptæ coniugis, bello petit Aeneam, nec vetante nec permittente Latino. Aeneas vt vires & arma in hostem externo robore firmaret, ad Euandrum, qui tum his oris, vbi nunc Roma, autoritate ditionem tenebat, sursum aduerso flumine pergens auxilij exposcendi gratia, suem, id est scropham, triginta natorum foetu, vt Helenus prædixerat, iacentem aduertit, quietæ sedis certissimum omen, quam Iunoni deorum reginæ immolando sacrauit, vt Virgilius in octauo;

- ” Ecce autem subito, atque oculis mirabile monstrum,
 ” Procubuit, viridique in littore conspicitur sus:
 ” Quam pius Aeneas, tibi enim, tibi maxima Iuno
 ” Mactat sacra ferens, & cum grege sistit ad aram.

Eodem Aeneam Lauinium oppidum struxisse aiunt, simul & hinc scrophæ signum Troianis ortum quidam tradidere, seu ob iniecti fundamenti reginæ sedis memoriam, seu quia quietis genti scrophæ signum dederat, seu ob æternum insigne nominis Troiæ, quæ huic vocabulo animalis vulgo Italicè includitur, vt supra memini. Præterea & nonnulli referunt Historici, Aeneam more nauigantium inter cætera animalia ad vsum vescendi, vt fit, suem viuam secum detulisse, ac ex oraculo respõsum habuisse, quum teneret Italiam, dimitteret eam. Inde quo reperta foret, sedi eius conderet urbem: quam in Campaniæ oris, apud Auernum lacum Baiarumque fines dimissam volunt, mox supra Tybridis ripam. Quare elatum scrophæ vexillum, quocirca Helenus ad Aeneam in 3. Virg. ” Vade age, & ingentem factis fer ad æthera Troiam, id est, insigne Troianum. At quum hac in parte te dubitare serenissime principum crebrò percepissem, & in ambiguitate rei huius multos vagari, tulit calamus prolixius, & à proposito longius quàm exposceret intentio. Quis enim rem tot seculis remotissimâ scrutaturus per vetustissima literarum volumina sine ambiguitate euadere potuit? Sed ad propositum redeundum. Ad Euandrum concessit Aeneas, & optato potitus, Pallantem Euandri filium, & ingentis roboris armatorum auxilia secum duxerat. Turnus post aliquot prælia clarissima victus tandem ac peremptus, Troiano cecit. Victor Aeneas post Latini obitum in regno successit: quem mortuum, & super Numici fluminis ripam conditum, indigetem Iouem dixere, expleto anno tertio regni. Superfuit Ascanius eius filius Troiæ ex Creusa natus. Is Lauinium oppidum noueræ Lauiniæ, & Syluius ex Lauinia fratri relinquens, haud inde longè in Albano colle condidit Albam. Inter Lauinium & Albam conditam triginta annorum spacium datur. Absumpto Ascanio fratre eius Syluius, qui & Iulus, à quo gens Iulia, & antiquum tuæ generosæ prolis deriuatum cognomen Auguste, regnat: quanquam inter authores veterum in ambiguo cõstet, vtrum hunc Syluium an Ascanium cognominatum fuisse Iulum. Is Syluius post obitum patris ex Lauinia Italiæ natus, Posthumus dictus: quem Lauinia prægnans, priuignum timens Ascanium, secedens in quadam sylua, apud Tityrum pastorem peperit, vnde Syluius nuncupatus, vt Maro inducens Anchisen ostentantem suorum progeniem Aeneæ:

- ” Ille (vides?) pura iuuenis qui nititur hasta,
 ” Proxima sorte tenet lucis loca, primus ad auras
 ” Aethereas Italo commistus sanguine surget,
 ” Syluius, Albanum nomen, tua posthuma proles:
 ” Quem tibi longæuo secum Lauinia coniunx
 ” Educet syluis regem, regumq; parentem,
 ” Vnde genus longa nostrum dominabitur Alba.

Hic Syluius Syluium Aeneam filium reliquit, ex quo Latinus filius, à quo Prisci Latini cepere nomen, & Syluium cognomen Albæ regnantibus datum, vt quidam tradidere: quanquam Virgilius hoc cognomen re-

DE ROMANA HISTORIA.

men regibus Albanis à Syluio Posthumo deriuatum sentire videatur. Genuit hic Syluius Albam, Atym Alba, Capym Aty, Capys Capetum, Capetus, Tyberinum, qui in Albula flumine demersus, mutauit fluuium nomen, Tyberi deinceps nuncupato. Ex Tyberino superfuit Agrippa, ex quo Romulus Syluius, qui sine prole, fulmine ictus, stirpis eiusdem Auentinum in regno reliquit. Is decedens, in quo sepultus fuerat, colli nomen dedit. Huic successit Proca, quo defuncto, duo eius filij, Numitor & Amulius, superstites fuere: quorum alter Amulius Numitorem maiorem è solio fratrem deiecit, cuius virili prole interempta, filiam Rheam Syluiam, vt partum auerteret, Vestalem virginem facrat. Rhea geminos edidit, Remum scilicet & Romulum, à Marte compressa, vt traditur. Quod regi Amulio notum, in vincula tradita matre, regio edicto in Tibridis alueo exponuntur gemini. Fama est, in Lupam geminos lambentem, regium pastorem Faustulum casu quodam incidisse, qui vxori Laurentiæ nutriendos dedit. Iam adulti Iuuenes, corporis & animi vires adepti, per syluas ac nemora non modò infestare feras, sed & fiditimidis pastoribus dominari occœperant. Tandem insidijs Remus interceptus, vt prædæ reus ad Amulium ducitur. inde quia eum cum fratre Romulo in agrum Numitoris impetum fecisse dicebatur, ad poenas supplicij materno auo traditur: à quo mox & ipsi nepotes præsidio pastorum in regiam facto impetu, Amulium obtruncant, & restitunt Numitori regnum. Hunc scito Cæsar Auguste, gentis Iuliæ Albanorum regum vltimum, eamque gentem ad Iulium vsque Cæsarem, teque Principum decus, sine imperio priuatæ in tuæ felicitatis tempora terminasse. Namque Romulum Romanæ vrbis imperijq; tui conditorem, materna linea incognito patre ortum, tuæ stirpis non censeo, si maiorem Genealogiam rectè complector.

At nunc ad reges Romanos, consules, dictatores, tribunos militares ac plebeios subsequenter calamum deducam, ut ab origine ad tua felicissima secula Romana regimina noscas. Igitur Palatino in monte, ubi adulti, & à pastoribus culti gemini erant auspiciato parua mœnia ponunt, & ubi alter alterum non patitur, cui regnandum augurio permittunt. Qua contentione interfectum Remum describere quidam, aliter alij, quia fertur incœpta mœnia contra edictum transiuisse Remum, à Romulo, cui regnare obtigerat, securi percussum, & à nomine conditoris urbem Romam nuncupatam. Ferunt anno vicesimo secundo ætatis, vndecimo Calend. Maias, quadringentesimo tricesimo tertio post captam Troiam, Romulum urbis fundamenta iecisse. Qui primo constitutis sacris, legum iura sanxit, fecit & se regis insignibus augustiorem, circa se lictores instituit. Asylum aperuit complendę urbis gratia. Centum Senatores creauit, quos patres autoritate nuncupauit, Reipublicę consilium. Equestri Neptuno ludos finitimis gentibus indicauit. Circumstantes populi cum familijs ad urbem velut ad rem nouam simul & ludos conueniunt. Tum ad spectacula intentis aduenis, raptę virgines Sabinorum, cæterarumq; turba, & in matrimonium abductę. Raptarum parentes ad ultionem illati dedecoris arma parant. hinc pleraq; bella orta. Ceninenses, qui primum in agrum Romanum impetum fecerant, victi sunt, Acrone eorum rege à Romulo obtruncato. cuius opima spolia in Capitolium ad quercum pastoribus sacram rex ipse Romanus suspendit, ibique Ioui Feretrio templum statuit, quod primum Romę sacratum fuit, & de Ceninensibus primum triumphum egit, ut quibusdam placet scriptoribus. Antennates exinde populandi gratia hostiliter aduentarunt, qui à Romulo victi, in urbem ducuntur. Hinc aduersus Crustuminos subsequenter tumultuantes, in armis Romulus profectus, superatos hostes Romę cohabitare coercuit. Cum Sabinis vltima & acrior pugna fuit. nam ab his, Tito Tatius duce, Capitolij arce capta, mox virtute Romuli recuperata, interuentu raptarum miserando fletu implorantium, pacatis vtrinque animis, pax fit, & ex duobus regnis vnum. Namque Sabini eorum imperium Romam traducunt, & sub duobus regibus, Romulo & Tito Tatius commune dominium per aliquot annos fuit. Sed primò Tatius moritur à Laurentibus interfectus, anno quinto postquam Romę regnare cœperat. Superfuit Romulus, qui demum victis Fidenatibus ac Veientibus, ad Caprę paludem concione habita, subito turbine & imbre lumine solis adempto, inter fulgura obstrepentia cœli creptus nusquam apparuit, postquam triginta & septem regnauerat annis.

NUMA exinde POMPILIUS è Sabinis ortus, vir pietate & iustitia insignis, secundus à Romulo regnat: & pacatis finitimorum odijs, gemini Iani templum edidit, quod apertum bella, clausum quietem indicaret. Mox ad religionem conuersus, vt deorum timor ad mitiora truces flecteret animos, sacra instituit, sacerdotes creat, Virgines Vestales sacrat, Pontificem maximum primus declarat, dies fastos nefastosque condidit, annum in duodecim menses diuisit. Postremò vbi maxima cum reuerentia & suorum & finitimorum, tres & quadraginta regnasset annos, obiit.

TULLVS HOSTILIVS exinde rex tertius creatur, ad bella promptissimus, animosior Romulo. Cum Albanis armorum negotium habuit, sed paucorum cruore ac fortuna finitum. Nam trigeminis Horatij Romanorum, & trigeminis Curiatij Albanorum res hoc fœdere committitur, vt ciuitas pro qua pugnarent, qui vicissent, alteri imperaret. Vicerunt Horatij, Albani sub imperio Romano fuere. Fidenates ac Veientes proinde in agrum Romanum impetum faciunt, quibus victis ac fugatis, Metium Albanorum dictatorem, quia ex fœdere in armis accitus, proditor rem Romanam maximo in discrimine absentando deseruerat, Tullus quadrigis in diuersum actis alligatum discerpi, Albamque dirui, ac omnes Albanos Romam deuehi iussit. Cœlium montem intra mœnia clausit, numero & potentia crescente Roma. Cum Sabinis, qui patrijs in sedibus T. Tatij tempore inuaserant, bellum graue gessit, hostemque vicit. Demum fulminis ictu cum tota domo absumptus, anno regni tricesimo secundo interijt.

ANCVS MARTIVS Tullo successit, vir pace & bello clarissimus. Ad arma & religionem paratus, ad sacra primum & templa condenda ornandaque animum flexit. Mox quum res postularet, à sacris ad

MESSALÆ CORVINI LIBELLVS

arma concitis, aduersus Latinos, qui primo in eum mouerant bella, se contulit, & Politorium vnicum Latinorum praesidium expugnat ac diruit, omnesque in oppido repertos, Romæ cohabitandos destinat. Ianiculum collem vrbi adiecit, pontem sublicium supra Tyberim fecit. Tum Quiritium fossa per plana deducta, carcerem primus struxit, vsque ad mare dilatati fines, vbi Tybris in æquora prorumpit. Hostia vrbs condita, & Salinæ circumlatæ. Feretrij Iouis templum ampliatum. Deceßit Ancus anno regni vicesimo quarto.

PRISCVS TARQVINIVS à Tarquinijs Hetruriæ profectus, exinde regnum occupat. cum Latinis is primum bellum habuit, & Appiola vrbe expugnata, ingenti præda victor redijt, ludos instituit. Circum erexit, aduersus Gabinos centurias auxit, quibus industria ac viribus superatis, arma cruenta hostium in Anienem flumen eijcere fecit. Quæ ex Aniene in Tyberim deuecta, summæ victoriæ nuntium Romæ detulere. Iterum eisdem hostibus secundo prælio attritis, Collatiam oppidum sui iuris fecit. Romam regressus, insigni gloria primus triumphat, vt quidam volunt: cum Priscis Latinis bello orto pugnauit: quibus deuictis, pacem dedit, vi & armis oppidis captis, Corniculo Ficulnea, Cameria, Crustumero, Ameriola, Medullia, & Nomento. Demum ad ædificia publica intentus, muro lateritio circuit urbem, valles interiacentes collibus, cæteraque loca limosa, & sordibus repleta, cloacis vacuat. In Capitolio Iouis ædem, grande opus, inceptarat: tum interfectus à duobus Anci filijs, obiit anno regni tricesimo septimo.

SERVIVS TVLLIVS post hunc rex declaratur, ex captiua & nobili foemina à Corniculo oppido grauida educta, in domo Tarquinijs natus, & adultus, cum Veientibus & Hetruscis primum bellum sumpsit: quibus fortissimè victis, insignis gloria victor redijt. Censum primus instituit, quo & paci & bello opportuna redimerentur. In classes centuriasque populum diuisit. Domi pace tranquille, & foris in armis quod necesse fuerat, solertissima statuit industria. Ciues omnes, pedites, equitesque, qui arma ferre possent, in campum Martium conuenire edicto iussit, ibique exercitum instructum ordine, porco, oue & tauro lustrat. Inde ad posteros lustrum nuncupatum: quo octoginta millia ciuium censa referuntur. Duo colles vrbi tum additi, Viminalis & Quirinalis, & Exquilias, vbi ipse regiam habuit. Aggere, fossa, & muro, quæ vrbi adiecerat, circumclusit. Dianæ templum condidit. Postremo à Lucio Tarquinio Prisci Tarquinijs filio, & genero suo, anno regni tricesimo quarto in vico Cyprio obtruncatur.

TARQVINIVS inde regnum inuadit: qui malè partum imperium, ita contumaciter rexit, vt cognomen Superbo sibi vendicaret. In Patres ac Senatum sæuiens, iniussu populi ad libitum agere omnia cœpit. occidere, carcerare, afficere supplicio, sui iuris fecit. Cum Volscis bellum habuit: quibus expugnatis, oppida Sueßam & Pometiam eripuit. fraude & non bello Gabios subiugauit, & cruciatibus attriuit. Cum Equicolis & Hetruscis fœdera tenuit. Iouis templum, quod in Capitolio pater inceptauerat, maximo impendio ac labore ad culmen erexit. Demum ob Lucretiæ per vim illati stupri dedecus à Sexto Tarquinio eius filio, Iunij Bruti opera pulsus, exulatum cum scelestæ coniuge ac filijs fuga perrexit, anno regni tricesimo quinto, ab vrbe verò condita ducentesimo quadragesimo quarto.

Depulsis regibus, sub consulibus annuo imperio iura Romana fuere. Senatus vt solidum corpus immutabile erat: Consules velut membra: Senatus, consilium, & rerum deliberatio: Consules ad consulta peragenda parati. Dictatoris imperium, quod cæteros magistratus excedebat, ad terrorem cunctorum, tum quum res Romana in extremis periculis nutare cerneretur, creabatur summæ potentix vnicum robur. Inde obtrunculentissimas inter patricos ac plebeios seditiones, plebs armata maximo cum terrore nobilium, in Auentinum, & vt alijs placet, in Sacrum collem secesserat: nec inde abduci potuit, donec ad fauorem sui, Tribuni plebeij primum crearentur. Mox ad Decemuiros res venit. nam Decemuiros creari placuit, qui sine alio magistratu, annuo imperio Reipublicæ præessent. Anno ab vrbe condita vno & trecentesimo, hoc imperium in Appio Claudio atrocissimi ingenij viro desinere voluit eiusdem obstinata perfidia: ob cuius scelestæ libidinis nefas violandæ Virginis virginis pudicissimæ, se abdicare magistratu Decemuiro coacti sunt. Tum ad consules res redierat. Verum paulò post Tribunis plebis authoribus, seditione vt aliàs orta, inter cætera obtinere plebei, vt & Tribunos militares haberent, sicut & Plebeios. Sed hi promiscue vel patricij vel plebei esse poterant, qui aliquando consulare gessere imperium. Sed demum Consules regnum obtinere, quorum fasces adusque Iulij Cæsaris patris patruique tui principatum defluxere, expletis ab vrbe condita annis septingentis decem. Sub quorum magistratum, consulum, dictatorum, & tribunorum militarium ductu, per quadringentos quadraginta & septem annos omnis Italia viribus armorum subacta est, simul & alpes Cotthiæ, Pœnina, & Graia atque Romana cum Alpinis populis, ipsis in rupibus duratis in ditionem conuenere. Africater victa, primo & secundo Sardinia, Baleares, Creta, insulæ obtentæ. Numidia victo Iugurtha in potestatem redacta. Hispaniam genus armorum ferox, nostrorum, nec sine Romano cruore, subiugauere arma. Celtiberi, Cantabri, Astures, Lusitani, Numantia, omnisque Gallicia flexere ceruicem. Gallia atque Britannia nouem annos Iulij Cæsaris labor fuere, tributariæ demum factæ. Post hæc Illyria, Histria, Liburni, & Dalmatæ Achaia paruere mandatis. Ter Macedonia cum regibus suis debellata, & in prouinciæ formam demum redacta. Thraces sæuissimos omnium, Propontidem, & Thracium Bosphorum cum ipso Byzantio virtutis Romana superatos reddidit. Hinc ad Danubium Rhenumque victoriosissime Principum, penetrat, & vtriusque fluminis vtramque ripam tuæ industriæ subiugauere vires. Duæ Germaniæ, inferior ac Arcton superati. Europa in extremis finium suorum per te vndique exterrita, & armis concussa. In

DE ROMANA HISTORIA.

Asiam iam antè peruentum fuerat, & victo Antiocho potentissimo Syriæ rege, victo Mithridate, Syria, Phœnix, Ctesiphon, Babylonia, Iudæa, Palæstina, Arabia, Cilicia, & omne Ponti regnum cum ipsa minore Asia, in qua Phrygia, Lydia, Bithynia, Paphlagonia, Isauria & Cappadocia regiones continentur, mandatis obtemperauere. Cessit & vtraque Armenia armis attrita. Mesopotamia inter Tigridem & Euphratem, sanguine Parthorum ac Persarum crebrò cruenta multiplici bello, demum Romano paruit. Diuersis temporibus cum Persis & Parthis assidue pugnatum, & vtrinque cladibus acceptis, Romanus superior fuit, & obstantibus imperauit. Ad Arcton Colchi, Hiberi, Albani, Scythæ, Assyrij, Caspij, cum Amazonibus suis ductu nostrorum ducum subiugati sunt. Aegyptiorum reges ultro in amicitia & fœde resteterunt. Cyrene ac tota Libya & Mauritaniæ extincto Iuba obsequentes fuere. Indi ex ipso extremo Oriente postremo ad te gloriosissime Principum, in extremo Occidente tum bella gerentem legationem misere, ad obsequia se paratos profitentes, vt non nihil te imperante haud superesset indomitum. Aeternum vale tui seculi perenne ac immortale decus, Cæsar Auguste.

F I N I S.

SEXTI RVFFI VIRI CONSULARIS AD VALENTINIANVM AVGVSTVM, DE HISTO- RIA ROMANORVM LIBELLVS.

RE V E M fieri clementia tua libellum præcipit. Parebo libens. Quippe quum desit facultas latius eloquendi, morem sequutus calculatorum, qui ingentes summas ære breuiori exprimunt, res gestas signabo, non eloquar. Accipe ergo quo breuiter dicta, breuius computentur, vt annosam vetustatem Reipublicæ legendo, retineamus, ac præteriti facta temporis non tam legere, gloriose princeps, quàm numerare videaris. Ab vrbe igitur condita in ortum perennitatis vestræ, quo prosperius imperium Romanum sortitus es, anni numerantur sic: Sub regibus CCXLIII. sub Consulibus CCCCLXVII. sub Imperatoribus CCCCVII.

DE REGIBVS.

Regnauerunt Romæ per annos CCXLIII. reges numero septem. Romulus regnavit per annos XXXVII. Senatores per quinos dies, annum vnum. Numa Pompilius regnavit annis XLIII. Tullus Hostilius regnavit annis XXII. Ancus Martius regnavit annis XXIII. Tarquinius Priscus regnavit annis XXXVIII. Seruius Tullius regnavit XXXIII. Tarquinius Superbus expulsus est regno anno XXXV.

DE CONSVLIBVS.

Consules fuerunt à Iunio Bruto & Publicola in Pansa & Hirtium numero DCCCLXXVII. præter eos, qui in eodem anno sorte aliqua sunt subrogati, per annos CCCCLXVII. Quadraginta quinque annis Romæ consules defuerunt: sub Decemuiris duobus: sub Tribunis militum annis XLIII. Sine Magistratibus Roma fuit annis quatuor.

DE IMPERATORIBVS.

Imperatores ab Octauiano Cæsare Augusto vsque in Iouinianum fuerunt numero XLIII. per annos CCCCVII. Sub his igitur tribus imperandi generibus, hoc est, regio, consulari & imperatorio, quantum Roma profecerit, breuiter intimabo.

REGNUM REGVM.

Sub regibus septem per annos CCXLIII. non amplius quàm vsque Portum atque Ostiam XVIII. miliarium à portis vrbs Romæ, vtpote adhuc parua, & à pastoribus condita, quum finitimæ circum ciuitates premerent, Romanum processit imperium.

REGNUM CONSVLVM.

Sub Consulibus, inter quos & nonnunquam Dictatores fuerunt per annos simul CCCCLXVII. vsque trans Padum Italia occupata est, Africa subacta, Hispaniæ accesserunt, Galliæ & Britanniæ tributariæ factæ sunt. Inde Illyricum, Istri, Liburni, Dalmatæ domiti sunt. Ad Achaiam transitum est, Macedones subacti. Cum Dardanis, cum Mœsis & Thracibus bellatum est, ad Danubium vsque peruentum. In Asia expulso Antiocho primum pedem posuerunt Romani. Mithridate victo Ponti regnum occupatum est, & Armenia minor, quam idem tenuerat, armis obtenta est. In Mesopotamiam Romanus exercitus peruenit. Cum Parthis fœdus initum est. Contra Cardoneos ac Sarracenos & Arabes bellatum est. Iudæa omnis victa est. Cilicia & Syria in potestatem populi Romani venerunt. Aegypti reges fœderati sunt.

REGNUM IMPERATORVM.

Sub Imperatoribus verò per annos quadringentos & septem, quum diuersa Reipublicæ fortuna multi principes imperarent, accesserunt tamen Romano orbi Alpes maritimæ, Alpes Cotticæ, Rhetiæ, Noricæ, Pannoniæ, Mysiæ, & omnis ora Danubij in prouinciam est redacta: Pontus omnis, Armenia minor,

SEXTI RVFFI LIBELLVS
Oriens totus, cum Mesopotamia, Asia, Arabia & Aegypto sub imperij Romani iure transiit. Quo au-
tem ordine singulas prouincias Romana Respublica affecuta est, ostenditur ita infra.

PROVINCIAE ROMANI IVRIS FACTAE.

DE C. CAESARE.

SVB IVLIO ET OCTAVIANO CAESARIBVS.

DE TRAIANO.

Traianus Dacos sub rege Decibalo vicit, & Daciam trans Danubium in solo barbarico prouinciam fecit, quæ in circuitu habuit decies centena millia passuum. Sed sub Galieno imperatore amissa est, & per Aurelium translatis exinde Romanis, Duæ Daciæ in regionibus Mœsiæ factæ sunt. Habet Illyricus septem & decem prouincias, Noricorum duas, Pannoniorum duas, Valeriam, Seruiliam, Sauiam, Dalmatiam, Mœsiam, Daciæ duas. Et in ditione Macedoniae sunt septem, Macedonia, Thessalonica, Achaia, Epiri

DE ROMANA HISTORIA.

Epiri duæ, Præualis & Creta. In Thracias Macedonici belli occasione transcursus est. Sæuissimi omnium gentium Thraces fuerunt. In Thracum regionibus Scordisci habitauerunt, pariter crudeles, & callidum genus: de quorum sæuitia multa fabulose memorantur, quod hostium captiuos dijs suis litauerunt, atque sanguinem humanum in ossibus capitum potare sunt soliti. Sæpe per eos Romanus cæsus est exercitus. M. Didius vagantes Thracas repressit. M. Drusus intra fines proprios continuit. Minutius in Hebri fluminis glacie vastauit. Per Appium Claudium proconsulem hi, qui Rhodopam incolebant, victi sunt. Europæ maritimas vrbes antea Romana classis obtinuit. M. Lucullus per Thraciam cum Bessis primus pugnavit, ipsam caput gentium vicit. Thraces enim montanos subegit, & Eumolphidam, quæ nunc Philippopolis dicitur, Olympiadam, quæ modo Adrianopolis nominatur, in ditionem nostram redegit. Caluillam cepit. Supra Pontum positas ciuitates occupauit, Appolloniam, Galatiam, Parthenopolim, Tomos, Histrum ad Danubium vsque perueniens Romanus Scythias arma monstrauit. In ditionem Reipublicæ sex Thraciarum prouinciæ sunt conquestæ, Europa, Thracia, Hemi mons, Mysia inferior, Scythia, Rhodope, in qua nunc sedes arces Rom. vrbes sunt constitutæ, Constantinopolis. Nunc autem eas partes, totumq; Orientem, ac positas sub vicino sole prouincias, qui Authores scriptis suis parauerunt, explicabo, quò studium clementiæ tuæ, quod in iisdem propagandis habebis, amplius incitetur.

DE ORIENTALIBVS REGIONIBVS A POPVLO ROMANO SVBACTIS.

Asia societate Attali regis nota Romanis est: eamq; Attali testamento relictam hæreditario iure possidemus: ac ne quid tale populus Romanus non viribus partum haberet, armis per nos ab Antiocho Syriorum rege maximo est vindicata. Eadem occasione etiam Lydia sedes antiqua regnorum, Caria, Hellespontus, ac Phrygia in potestatem populi Romani iuncta deditioe venerunt. Rhodijs, & insularum populis primum infestissimis, post fidelissimis auxiliatoribus vsi sumus. ita Rhodus insula primum liberè agebat, postea in consuetudinem parèndi Romanis clementer prouocantibus peruenit. Et sub Vespasiano principe insularum prouincia facta est. Pamphyliam, Phrygiam, Cariam, Icariam Seruius proconsul ad bellum Epirotarum missus obtinuit. Bithyniam defuncti Nicomedis testamento assequuti, Gallogræciam, id est Gallaciam, sunt enim, vt ex Galis sonat nomē, Galatæ, quos, quod Antiocho cōtra Romanos auxilium præbuissem, inuasimus. Mumius proconsul Galatas persequutus est, quum fugientes partim in Olympum, partim in Megaram montem, qui nunc Modiatus dicitur, de arduis eos in plana detrussit, & victos in perpetuam pacem redegit. Postea Galatiam Deiotarus Bœotiarum rex nobilis Romanis permittentibus tenuit. Ad extremum sub Octauiano Cæsare Augusto Galatia in formam prouinciæ redacta est. Eam primus Lollius administravit. Cappadoces primo societatem nostram sub Ariararte rege petiuerunt, posteaque Ariobarzanes rex Cappadocum à Mithridate expulsus, Romanorum armis restitutus est, semperque in auxilia nostra fuerunt Cappadoces, & ita maiestatem coluere Romanam, vt in honorem Augusti Cæsaris Megara ciuitas, Cappadociæ maxima, Cæsaria nuncuparetur. Postremò quum sub Imperatore Claudio Cæsare Archelaus ex Cappadocia Romam venisset, ibiq; diu detentus occubisset, in prouinciæ speciem Cappadocia migravit.

REVERTITVR AD ORIENTEM.

Pontus per Pompeium victo Mithridate rege Pontico, formam prouinciæ accepit. Paphlagoniam Philomenes rex amicus populi Romani tenuit. Sæpe ex ea pulsus regno, à nobis est restitutus: quo mortuo, prouincia eius Paphlagonibus imposita est. Ultra iuga Tauri montis, quemadmodum Romana possessio perrexit, consequenti locorum magis quàm temporum seruata digestionem monstrabitur. Antiochus Syriæ rex potentissimus bellum formidabile pop. Rom. intulit. Trecenta millia armatorum habuit, falcatis curribus & elephantis aciem instruxit. A Scipione consule fratre Scipionis Africani in Asia apud Magnesium victus est. Pace accepta intra Taurum regnare permissus est. Eius filij regnum Syriæ sub clientela populi Romani retinuerunt: quibus defunctis, Syriarum prouincijs potiti sumus. Cilices & Isauros, qui se piratis & prædonibus iunxerant, Seruius proconsul ad prædonum bellum missus subegit, & viam per Taurum montem primus instituit. Hicq; de Cilicibus & Isauris triumphauit, atque Isauricus cognominatus est. Cyprus famosa diuitijs paupertatem populi Romani vt occuparetur, sollicitauit. Eam rex fœderatus regebat: sed tanta fuit penuria ærarij Romani, & tam ingens fama opum Cypriarum, vt lege lata Cyprus confiscari iuberetur: quo accepto nuntio rex Cyprius venenum sumpsit, quò vitam prius quàm diuitias amitteret. Cato Cyprias opes nauibus aduexit, ita vt ius eius insulæ auarius quàm iustus simus assequuti. Cirenæ cum cæteris ciuitatibus Lybiæ, Pentapolis, Ptolemæi antiquioris liberalitate suscepimus. Lybiam supremo Appionis regis arbitrio sumus assequuti. Aegyptus omnis sub amicis regibus fuerat: sed victa cum Antonio & Cleopatra, prouinciæ formam Octauij Cæsaris Augusti tempore accepit. Et primum apud Alexandrinos Cornelius Gallus Romanus iudex administravit. Per confinia Armeniarum primum sub L. Lucullo Romana trans Taurum signa transmissa sunt visa. Sarraceni & Hircinæ superati cessere: in Mesopotamia ab eodem Lucullo vrbs capta est: postea per Pompeium eadem loca armis obtenta sunt. Syriæ & Phœnices bello à Tigrae Armeniorum rege receptæ sunt. Arabes & Iudæi in Palæstina victi sunt, Ad extremum sub Traiano principe regis maioris Armeniæ diadema sublatum est. Per Traianum Armenia Mesopotamia, Syria & Arabia prouinciæ factæ sunt, ac limes Orientalis supra ripam fluminis Tigridis constitutus est. Sed Adrianus qui successit Traiano, inuidens gloriæ Traiani, spontè Armeniam & Mesopotamiam & Syriam reddidit, ac medium inter Persas & Romanos Euphratem esse voluit. Et postea sub Antoninis duobus, Marco & Seuerò nota pertinacia, cæteri que

SEXTI RVFFI LIBELLVS

principibus Romanis, qui aduersus Parthos euentu vario dimicauerunt, quater amissa, quater accepta Mesopotamia est. Et Diocletiani temporibus victis prima congressione Romanis: secundo autem conflictu superato rege Narseo, & vxore eius ac filiabus captis, & eis summa pudicitiae custodia reseruatis, pace facta, Mesopotamia est restituta, & supra ripam Tigridis limes est refirmatus, ita vt quinque gentium trans Tigridem consequutarum ditionem assequeremur. Quae conditio foederis in tempus diui Constantini conseruata durauit. Scio nunc quo tua vergat intentio. Requiris profecto quemadmodum Babyloniae & Romanorum arma collata sint, & quibus viribus sagittas pila confoderint. Breuiter euentus enumerabo. Bellorum furto hostes in paucis inuenies esse lxtatos, vera autem virtute semper Romanos probabis extitisse victores.

DE LVCIO SYLLA.

Primum à L. Sylla proconsule Arsaces rex Parthorum missa legatione amicitiam populi Romani rogauit, ac meruit. L. Lucullus Mithridatem regno Ponti exutum, ad Armeniam prosequutus est, Tigranem Armeniorum regem cum septem millibus clypeatis, & centum viginti millibus sagittariorum, ipse cum decem & octo millibus vicit, Cirram maximam Armeniae ciuitatem expugnauit, Medenam optimam Armeniorum regionem obtinuit, per Meletem ad Mesopotamiam descendit, Ninsabium cum fratre regis cepit: tendere in Persas paratus, successorem accepit. Cn. Pompeius expertae felicitatis ad Mithridaticum bellum missus, Mithridatem in Armenia minore nocte aggressus, praelio superauit: caesis duobus & quadraginta millibus hominum, castra inuasit. Mithridates enim cum vxore & duobus comitibus in Bosphoros fugit. Ibi desperatione rerum suarum venenum hausit: & quum vis veneni parum ageret, à milite suo, vt ferro percuteretur, impetrauit. Pompeius auxiliatorem Mithridatis Tigranem Armeniorum regem persequutus est. Ille se oblato diademate apud Artaxata dedit. Receptae sunt ab eo, Mesopotamia, Syria, & aliquanta pars Phoenicis: & in Armenia minore regnare permissus est. Item Pompeius Bosphorani & Colchis Aristarchum regem imposuit, cum Albanis conflixit, Orcodo Albano regi ter victo, pacem dedit. Hiberiam cum Arsace rege deditione accepit. Sarracenos & Arabes vicit. Iudaea capta, Hierosolyman obtinuit. Cum Persis foedus fecit. Rediens apud Antiochiam Damnensem lacum, loci delectatus amoenitate, & aquarum abundantia, addito nemore, consecrauit.

DE MARCO CRASSO.

Marcus Crassus consul aduersus rebellantes Parthos missus est. Is quum pax missa à Parthis legatione rogaretur, apud Ctesiphontem responsurum se ait: qui vbi apud Zeomatem traiecit Euphratem, à transfuga quodam Maracho inductus, ad ignotam camporum solitudinem descendit. Is vndique circumuolantibus sagittariorum agminibus, à Silane & Silena praefectis regis est cinctus, exercitus vi telorum obrutus, ipse Crassus, qui ad colloquium sollicitatus viuis penè capi posset, repugnantibus Tribunis, euaserat: & dum fugam petit, occisus est. Caput eius cum dextera manu resectum, ad regem perlatum est, atque ita ludibrio habitum, vt faucibus eius aurum liquefactum infunderetur, scilicet ut qui ardens cupiditate praedandi pacem regis rogatus abnuerat, etiam mortui eius reliquias auri flamma combureret. L. Crassus quaestor vir strenuus Crassi reliquias fusi collegit exercitus: contra Persas in Syriam irrumpentes ter cum summa administratione conflixit, eosque trans Euphratem redactos vastauit. Parthi Labieno duce, qui Pompeianarum partium fuerat, & victus ad Persas refugerat, in Syriam eruperunt, ac totam provinciam occupauerunt. P. Ventidius Bassus Parthos, qui duce Labieno Syriam inuaserant, occurrens in Capparomonte cum paucis fugauit, Labienum occidit, persequutus est Persas, & ad interemptionem strauit. Qua congressione Parthorum regis filium die qua Crassus victus fuerat, occidit, ne aliquando Romani ducis mors inulta relinqueretur. Ventidius de Persis triumphauit. Marcus Antonius in Mediam ingressus, quae nunc Medena appellatur, bellum Parthis intulit, & primum eos vicit: post duabus legionibus amissis, quum fame, pestilentia, tempestatibusque premeretur, vix per Armeniam Persis insequentibus reuocauit exercitum, tanto per momenta temporum terrore perculsus, vt à gladiatore suo percuti postulet, ne viuis veniret in hostium potestatem.

REGNUM TANTVM MODO SVB CAESARIBVS HABITVM.

Sub Octauio Augusto Caesare Armenia cum Parthis conspirauit. Claudius Caesar nepos Augusti cum exercitu missus ad Orientem, quum per maiestatem Romani nominis facile cuncta sedasset, atque ei se tunc Armeni, qui tunc temporis validiores erant Parthis, dedidissent, & iudices ex instituto Pompeij dictis gentibus Claudius Caesar praeficeret, Dones quidam, quem Arsaces praeposuerat, proditione simulata, litius, vltro Dones aggressus Claudium vulnerauit: percussor quidem à militibus confossus est. Claudius vulneratus, reuersus in Syriam obiit. Persae ad satisfactionem tam audacis admissi, obsides tunc primum Octauio Caesari dederunt, & erepta sub Crasso signa retulerunt. Pacatis gentibus Orientis, Augustus Caesar etiam Indorum legationem primus accepit. Nero, quem turpissimum Imperatorem Romana Respublica est passa, amisit Armenias duas, cum legiones duae sub iugo à Persis missae, extremo dedecore certos, Armeniam recepit à Parthis: sublato diademate, regi Armeniae maioris regnum ademit, Albanis Arabum occupauit. Adiabenos & Marcomedes obtinuit ante Mulsam: optimam enim Persidis regionem Seleucia & Ctesiphontem & Babyloniam accepit, & tenuit vsque ad Indiae fines: post Alexandriam

driam accessit, in mari rubro classem instituit, prouincias fecit, Armeniam, Mesopotamiam, & Assyriam; quæ post & apud Tigridem atque Euphratem sita, irriguis tribus amnibus instar Aegypti fœcundatur. Adrianum gloriæ Traiani certum est inuidisse, qui ei successit imperio. hic sorte propria inde eductis exercitibus, in Armeniam & Mesopotamiam & Assyriam concessit, & inter Romanos & Persas Euphratem esse voluit.

tem esse voluit.

Antonini duo, Marcus & Seuerus, hic focer, & ille gener, pariter Augusti Imperatores, orbis æquata primum potestate, imperium tenuerunt. Sed ex his Antoninus iunior ad expeditionem Parthicam profectus est, multa ingentia aduersus Persas feliciter gessit: Seleuciam Assyriæ urbem cum quadringentis millibus hostium cepit, ingenti gloria de Persis cum focero triumphauit. Seuerus natione Apher, acerrimus imperator Parthos strenuissimè vicit, Adiabenos deleuit, Arabes obtruiuit, Arabiam prouinciam re-mus imperator Parthos strenuissimè vicit, Adiabenos deleuit, Arabes obtruiuit, Arabiam prouinciam re-fecit, huic cognomina ex victorijs acquisita sunt: Nam Adiabenicus, Parthicus & Arabicus cognomi-natus est. Antoninus Bassianus cognomento Caracalla, filius Seueri Imperatoris, expeditionem in Per-sas parans, in Odroene apud ciuitatem Aedessam propria morte obiit, & ibidem sepultus est. Aurelius Alexander quasi fato quodam in exitum Persicæ gentis iuuenis admodum Romani Imperij gubernacu-la suscepit. Ipse Persarum regem nobilissimum Darcem gloriose vicit. Hic Alexander sacrorum scrinio-la suscepit. Ipse Persarum regem nobilissimum Darcem gloriose vicit. Hic Alexander sacrorum scrinio-lum magistram habuit Vlpianum iurisperitum. De Persis pompa spectabili triumphauit. Sub Gor-diano Augusto ex iuuentutis fiducia rebellantes Parthi, ingentibus prælijs concussi sunt. Itaque de Per-side rediens victor, fraude Philippi, qui præfectus prætorio eius erat, occisus est: milites ei tumulum in xx. milliario à Cirgesso, quod nunc extat, ædificarunt, atque exequias eius Romam cum magna reue-rentia deduxerunt. Valeriani infausti principis fortunam tædet referre. Is cum Galieno suscepit impe-rium: sed hunc exercitus, Galienum Senatus Imperatorem fecit, è quibus in Mesopotamiam aduersus Persas Valerianus congressus, à Sapore Persarum rege superatus est, & captus dedecore vitæ suæ conse-nuit. Sub Galieno Mesopotamiam inuasam, & Assyriam etiam sibi Persæ vendicare cœperant, nisi (quod turpe est) Odenatus decurio Palmyrenus collecta Syriorum agrestium manu acriter restitisset, & suis aliquoties Persis, non modo nostrum militem defendisset, sed etiam ad Ctesiphontem Rom. ultra im-perium, quod mirum est dictum, penetrasset. Aureliani Imperatoris gloriæ, Zenobia Odenati vxor accessit. ea enim post mortem mariti fœminea ditione Orientis tenebat imperium, quam Aurelianus multis cly-peatorum & sagittariorum millibus fretam, apud Himas haud procul ab Antiochia vicit, & captam, Romam triumphans ante currum duxit. Cari Imperatoris victoria de Persis nimium potens superno numini visa est: nam ad inuidiam superni numinis pertinuisse credenda est. Is enim ingressus Persidem, & quasi ei nullo obstante vastauit: Colcham & Ctesiphontem, vrbes nobilissimas cepit. Quum victor to-tius gentis castra super Tigridem haberet, fulminis ictu interiit. Sub Diocletiano principe pompa vi-ctoriæ nota de Persis est. Maximianus Cæsar prima congressione quum contra innumeram multitudi-nem cum paucis acriter dimicasset, pulsus recessit. Hic tanta indignatione à Diocletiano susceptus est, vt ante carpentum eius per aliquot millia passuum occurreret purpuratus, quum vix impetrasset, vt re-parato delimitaneis Daciæ exercitu, euentum Martis repeteret. In Armenia maiore ipse Imperator cum duobus equitibus explorauit hostes, & cum viginti millibus militum superueniens castris hostium subito innumera Persarum agmina aggressus, ad interemptionem occidit. Rex Persarum Narseus effugit, & vxor eius & filia captæ sunt, & maxima pudicitia custodia reseruata. Pro qua admiratione Persæ non modò armis Romanos superiores esse confessi sunt, sed Mesopotamiam cum Transigranis quinque re-gionibus reddiderunt: pax facta est, & vsque ad nostram memoriam Reipublicæ perutilis perdurauit. Constantinus rerum dominus extremo suæ vitæ tempore expeditionem parauit in Persas. toto enim or-be pacatis gentibus, & recenti de Gothis gloriosior victoria, multis in Persas descendebat agminibus: sub cuius aduentu Babyloniam in tantum regna trepidauerunt, vt supplex eorum legatio occurreret, Persas facturos imperata promitteret: nec tamen pro assiduis eruptionibus, quas sub Constantino Cæsare per Orientem tentauerant, veniam meruerunt. Constantinus in Persas vario ac magis difficili pugnavit euentu. Præter leues excubantium in limite congressiones, acriore acie nouies decertatum est: per duces suos septies, ipse præsens bis affuit. A veris & grauibz pugnis Berna & Singarena præsentem Con-stantino, & Segarena Constantiensis quoque, & cum amica capta est. Graue sub eo principe respub. vul-nus accepit. Ter autem est à Persis obsessa Nisibis ciuitas: sed maiori suo detrimento, dum obsideret ho-stis, affectus est. Marense autem bello, vbi Narseus occidit, superiores discessimus. Nota verò in agro Aliense prope Singarenam pugna, vbi Cōstantinus affuit. Omnium expeditionum compensatus fuisset euentus, si locis & nocte aduersantibus percitus ferocia milites ac intempestiuo pugnandi tempore Im-perator ipse ad loquendum reuocare potuisset. Qui tamen inuicti viribus, improvisi aduersus sitim a-quarum subsidijs incumbentes vespere castra Persarum aggressi, ruptis munitionibus occuparunt, fu-gatoque rege, quum à prælio respirantes præteritis luminibus inhiarent aquæ, nimbo sagittarum ob-rupti sunt. Quis stolidè ad dirigendos certius in se ictus lumina ipsi per noctem accensa præbuerunt? Iu-liano in externos hostes expertæ felicitatis principi, aduersus Persas modus defuit. Is cum ingenti ap-paratu, utpote totius orbis regnator, infesta in Persas signa commouit, instructam com meatibus clas-sem per Euphratem inuexit. Strenuus multa Persarum oppida ac castella, aut suscepit dedita, aut manu cepit. Quum contra Ctesiphontem in Tigridis & Euphratis ripa iam mixta castra haberet, ludosq; cam-pestres, vt hosti solitudinem demeret, & per diem agitasset, noctis in medio impositos nauibus mili-tes in vltiorem ripam Parthis transuexit, quæ per ardua nitentes, quâ difficilis etiam per diem, & nul-lo prohibente fuisset ascensus, Persas terrore subito miscuerunt, euersis agminibus totius gentis: aper-tis & Ctesiphonte portis victor miles intrasset, nisi maior prædarum occasio fuisset, quàm cura victoriæ.

SEXTI RVFFI LIBELLVS DE ROM. HIST.

Tantam adeptus gloriam, quum de reditu à militibus admoneretur, intentioni suæ magis credidit, & ex-
ustis nauibus, cum transfuga qui se ad fallendum obiecerat, inductus in Eumandeuia viæ compendia
sectaretur: dextrum iter aduersa Tigridis ripa nudato militum latere iter relegens, quum incautius per
agmen erraret, excito puluere ereptus ex suorum conspectu, ab hostium obuio equite conspecto per ilia
ictus inguine tenus vulneratus est. Inter effusionem nimij sanguinis, quum suorum ordinem licet saucius
instaurasset, cunctantem animam multis suos allocutus efflauit. Iouinianus prælijs superiorem, sed con-
fusum morte Imperatoris amissi suscepit exercitum. Quum commeatus deficerent, & via in reditu pro-
lixior immineret, Persæ crebris excursibus nunc à fronte, nunc à tergo, mediorum quoque latera incur-
santes inter agmina morarentur, consumptis aliquot diebus, tanta reuerentia Romani nominis fuit, vt à
Persis primus sermo de pace haberetur. Actunc confectus inedia exercitus, conditionibus (quod nun-
quam antea accidit) Romanæ Reipub. stipendiorum impositis, vt Nisibis & pars Mesopotamiæ tradere-
tur: quibus cupidior regni quàm gloriæ Iouinianus imperio rudis acquieuit. Quam magno deinceps ore
tua princeps facta inclyta sint personanda, quibus me licet imparem dicendi nixu, & æuo grauior parabo.
Maneat modo concessa Dei nutu & amico cui te credideris, & creditus es numine, indulta felicitas.

De hac gente, sicut de Gotthis, etiam Babylonibus tibi palma pacis accedat
gloriosissime principum Valentiniane Auguste.

F I N I S.

TABVLA

TABVLA CONCIONVM ATQVE ORATIONVM OMNIVM TITI LIVII, VELVT GENERIS DIVISIONEM IN SPECIES COMPLECTENS, AD COMMVNEM OMNIVM GENERVM scribendi, dicendiq; facultatem comparandam, secundum locos trium generum Causarum, Deliberatiui, Demonstratiui, & Iudicialis, digesta.

Econciliationis & pacis componendæ inter Romanos & Albanos, per Metium Suffetium Albanorum principem, ad Tullum Hostilium regem Romanorum. Pagina 16. H.

Appij Claudij Tribuni militum ad populum Romanum, de bello continuando, continendisq; militibus in hybernaculis, in obsidione Veiorum, contra Tribunos plebis. 150. H.

L. Lentuli principis Legatorum Romanorum ad exercitum & consules, vt se vltro dederent Saminitibus apud Caudinas furcas, cum nulla spes euadendi esset. 262. F.

Decij Muris consulis ad populum, vt ex plebe Augures & Pontifices fierent. 293. B.

Aceducis Hispani ad Hostarem præfectum Saguntinorum, de remittendis in suas ciuitates obsidibus, quos Annibal cunctis ciuitatibus imperabat, & Sagunti custodiæ tradiderat. 364. F.

Minutij magistri equitum ad suos milites, de coniungendis cum Fabio castris, quod se suosq; Faj virtute seruatos intelligeret, cum infeliciter aduersus Annibalem pugnasset. 367. E.

Captiuorum Cannensi clade Romanorum ad Patres, vt redimerentur. 381. D.

Varronis consulis ad legatos Campanorum, vt post tantam cladem Romanorum, cum Pœnis bellum ita suscipiant ipsi, vt nec Annibal se vicisse sentiat, nec Romani se victos esse. 386. K.

Suasio.

Fabij Maximi ad populum, vt Imperio Octacilio detracto, videatur quis Imperator Annibali opponi debeat. 417. B.

P. S. Ipitij cōsulis ad populum, de bello in Macedoniam transferendo, ad auxilium ferendum Atheniensibus aduersus Philippum. 619. A.

Aristheni principis Achæorum ad Achæos, pro postulatis legatorum Romanorum, vt proijs starent aduersus Philippum. 650. I.

M. Porcij Catonis consulis pro lege Oppia, quam C. Oppius Trib. pleb. bello Punico de stringendis cultibus matronarum tulerat, contra nobiles & Tribunos plebis, qui eam abrogare conabantur. 676. K.

Annibalis in concilio Antiochi regis de iungenda cum Philippo rege amicitia, atque de vniuersi belli, quod Antiochus parabat contra Romanos, ratione. 730. K.

Reconciliationis Q. Cæcilij Metelli ad M. Lepidum & M. Fuluium Censores declaratos, qui inimicitias per annos multos sibi ipsis graues & atroces gesserant. 863. B.

M. Seruilij pro L. Aemylio Paulo, vt ei triumphus de Macedonibus à se deuictis, repugnantibus militibus suis propter minorem prædam, & contradicente Seruio Sulpitio Galba, decerneretur. 968. H.

Cn. Martij Coriolani ad Patres, contra plebem & Tribunos in distributione veteris annonæ. 60. G.

Fraudulenta Aetij Tullij Volscorum principis ad Consules, ne ludis adessent Volsci, vt eos postea in Romanos concitaret. 61. C.

Diffusio.

M. Furij Camilli Dictatoris ad populum contra Trib. pleb. de non transmigrando Veios in aliam sedem, cum Roma esset propemodum diruta. 177. E.

Appij Claudij contra Tribunos plebis, ne leges de ære alieno, de modo agrorum, de comitijs Trib. mil. & vt consul alter ex plebe fieret, promulgarentur. 204. H.

T. Manlij Torquati, ne captiui Romani ex Cannensi clade redimerentur. 382. I.

Q. Fabij Maximi Cunctatoris, ne Scipioni Africa prouincia decerneretur. 560. F.

L. Valerij Trib. pleb. pro mulieribus, contra sententiam Catonis, vt lex Oppia tolleretur, quæ lata fuerat contra mulierum luxuriam. 678. K.

Tanaquilis vxoris Tarquinij Prisci ad Seruium generum, vt in locum demortui soceri, qui à duobus pastoribus interfectus fuerat, succederet. 28. H.

Tullia Tarquinij Prisci filia, ad L. Tarquinium maritum suum de regni affectatione aduersus patrem. 31. B.

Adhortatio.

Aetij Tullij Volscorum principis ad suos, qua eos in Romanos concitat, quod ex vrbe excedere iuberentur, ne ludis publicis interessent. 61. E.

Seniorum patrum de Decemuiratu tollendo, & Tribunatu pleb. restituendo. 104. G.

Legatorum ad plebem quæ in Sacrum montem secesserat ob pertinacem Decemuirum, qui sese magistratu abdicare nolebant, vt iam rebus compositis in patriam ad penates, coniuges, liberosq; redirent. 105. B.

Valerij consulis ad equites, vt aduersus exercitus Aequorum & Volscorum in Algido coniunctos, fortiter pugnent. 109. C. D.

Horatij consulis collegæ Valerij ad suos, vt si satis animi haberent, clamorem tollerent, qualem in acie sublaturi essent. 110. G.

TABVLA CONCIONVM ET

Seu exhortatio cum conuestione graui C. Canuleij Tribuni pleb. ad plebem, aduersus Patres, pro rogationibus promulgandis de connubio patrum & plebis, vt alter consulum ex plebe fieret.	117. E.
Vectij Messij Volscorum regis ad suos, aduersus Romanos, vt ferro viam facerent, qua progressum eum viderent.	132. G.
Mamerci Aemylij Dictatoris ad suos, inusitato certamine fascium ardentium exterritos, quas ferebant Fidenates & Veientes.	134. K.
Sextij Tempanij Decurionis equitum ad milites, in re deplorata ob temeritatem C. Sempronij Consulis.	137. A.
Camilli exulis ad Ardeates, vt arma caperent pro Romanis aduersus Gallos, qui urbem praeter Capitolium ceperant.	173. E.
M. Furij Camilli Dictatoris ad suos perturbatos hostium numero, Antemnatum scilicet, Volscorum, Latinorum, atq; Hernicorum.	185. A.
A. Cornelij Cossi Dictatoris ad suos, & Q. Capitolinum magistrum equitum, aduersus Volscorum ingentem multitudinem.	187. D.
M. Manlij Capitolini post vincula, ad plebem quam donis largitionibusq; pellexerat aduersus Patres de tollendis magistratibus.	191. B.
M. Popilij consulis plebeij, Scipionis collegae, ad suos aduersus Gallos qui in agro Latino castra fixerant.	221. B.
M. Valerij Coruini consulis ad suos contra Samnites.	227. A.
P. Decij Tribuni militum ad A. Cornelium consulem, vbi spes elabendi non videbatur e Samnitium manibus.	228. K.
P. Decij Tribuni mil. ad erumpendum in hostem ex colle occupato.	229. C.
M. Valerij Coruini Dictatoris ad coniuratos & facinorosos milites, qui delicijs voluptatibusq; Campani agri deliniti, Capuae Campanis adimendae consilia inibant, ne contra patriam pugnarent.	233. B.
T. Quintij Romani ducis facinorosorum militum Romanorum per vim electi ad eos, vt omis- sis ira & spe nolint in se experiri.	233. E.
Adhortatio.	L. Annij Setini Praetoris Latinorum ad suos, vt ab Romanis postulent, vt si se in foedere ac societate esse velint, alterum consulem ab sese, senatusq; partem accipiant.
	236. I.
Q. Fabij Dictatoris ad erumpendum in hostem, & vlciscendam ciuium Romanorum necem, ac recuperandam a Samnitibus coloniam.	274. F.
Virginiae A. Patricij filiae, consulis plebeij vxoris, ad certamen virtutis, in dedicatione Arae Pudicitiae plebeiae.	302. K.
Alorci Hispani ad Saguntinos in summa desperatione de pacis legibus, quas iam victor Annibal eis tanquam victis offerebat.	327. A.
P. Scipionis consulis ad suos, aduersus Annibalem ac Poenos.	338. K.
Annibalis ad suos aduersus P. Scipionem.	340. H.
Cn. Lentuli Tribuni militum ad L. Paulum Aemylium consulem ad quarendam fuga salutem in Cannensi clade.	377. A.
L. Aemylij consulis ad Cn. Lentulum de vrbe munienda.	377. B.
P. Sempronij Tuditani Tribuni militum ad suos, qui ex clade Cannensi euaserant, vt per confertos hostes ferro atque audacia iter facerent.	377. E.
L. Pinarij praefecti praesidij Romanorum Aennae ad suos, ad vlciscendam aut vitandam prodicionem.	434. G.
L. Martij Septimij Imperatoris ad milites, vt irrumperent in Asdrubalis exercitum ad vindicandam Scipionum mortem.	466. G.
Ad bellum in Iberum transferendum, P. Scipionis ad veteres milites patris patruiq;.	515. C.
Ad oppugnationem Carthaginis nouae, Scipionis ad milites.	497. B.
Porcij Catonis ad suos, vt Imperium quod citra Iberum amiserant Romani, armis & virtute recuperarent.	682. K.
Frigida T. Quintij ad suos, ad obsidionem Lacedaemonis.	691. E.
Acilij consulis ad suos contra Antiochum.	636. I.
Rhodiorum in Senatu, cum petitione praemiorum, victo Antiocho a L. Scipione, adiuuantibus ipsis Rhodijs.	776. G.
Cn. Manlij consulis ad suos aduersus Gallograecos, quod Antiocho contra Rom. auxilium praebuissent.	788. H.
Persei Macedoniae regis de spe victoriae contra Romanos.	854. F.
Dehortatio.	M. Furij Camilli ad populum Romanum contra Tribunos plebis, ne relictis ruinis Romae in aliam urbem Veios transmigrarent.
	177. E.
M. Valerij Coruini Dictatoris a pugna contra patriam, ad coniuratores & facinorosos milites.	233. B.
Pacuij Calauij Campani ab interficiendo Annibale, ad filium.	388. K.
Vibij Virij ad Campanos, ne se Romanis dederent.	477. B.
	Metij

	Metij Suffetij ducis Albanorum, ad Tullum Hostilium regem Romanorum, de pace componenda inter Romanos & Albanos.	16. H.
	Tulli Romanorum regis ad suos de proditione Metij Suffetij.	20. H.
	Legatorum Valerij & Horatij ad postulata plebis, quæ Decemuirorum culpa in Sacrum montem secesserat, quod ij finito imperij tempore abire magistratu recusarent.	104. K.
	Appij Dictatoris in abdicatione decemuiratus.	105. A.
	M. Duilij plebis, ad spem libertatis post supplicium de Decemuiris sumptum.	108. I.
	Camilli ad Senatores Tusculanorum, de mittendis Romam pro pace legatis.	196. G.
	Q. Cincinnati Dictatoris, ad Aulum Sempronium magistrum equitum, de belli ratione, aduersus Prænestinos.	197. E.
	Camilli Dictatoris ad Quirites, de intercessione Tribunorum pleb.	203. C.
	Rom. ad Campanos, ne arma aduersus Samnites capiant, cum responsione legatorum Campanorum.	226. G.
	Furij Camilli ad patres de Latinis subiugatis, & quonam modo perpetua pace quietos obtineant.	244. F.
	Sp. Posthumij consulis, qui sub iugum missus erat apud Caudinas furcas, in Senatu de pace ad Caudium facta.	264. I.
	A. Cornelij Aruinae fœcialis, ad Samnites in deditioe sponsorum pacis.	266. G.
	Annibalis ad Hispanos milites de transferendo bello.	330. H.
	Fabij Max. Cunctatoris ad Amylium cos. de Varrone & ratione pugnandi cum hoste.	372. H.
	Maharbalis præfecti militum ad Annibalem victorem, vt victoria sua vteretur, cum responsione Annibalis.	378. G.
	Perollæ Campani ad Pacuuium Calauium patrem de interficiendo Annibale, cum dehortatione patris à facinore.	388. K.
	Annibalis ad suos, aduersus Claudium Marcellum.	511. E.
Monitio	P. Scipionis ad Masanissam regem Masusælorum, qui Sophonisbam vxorem Syphacis, Numidarum regis, filiam Asdrubalis, captam adamabat.	598. F.
	T. Quintij Flaminij in conuentu Græciæ de bello Nabidi Tyranno inferendo, propter Argos nobiliss. Græciæ ciuitatem, ab eo occupatam.	686. G.
	P. Sulpitij legati Romani ad Minionem principem amicorum Antiochi fugientis, quod detrectaret cum legatis colloquium.	711. A.
	T. Quintij de Zacyntho insula ad Acheos, quam suæ ditionis esse contendebant.	741. D.
	T. Quintij ad Marcum Attilium consulem pro Aetolis.	744. G.
	T. Quintij ad Aetolorum principes de reconciliatione cum Rom.	744. H.
	Eumenis regis ad L. Aemylum prætorem, ne pacem cum Antiocho, nisi ex autoritate Senatus, & iussu populi Romani, perageret.	750. I.
	Scipionis ad petitionem Heraclidis legati Antiochi de pace.	766. F.
	Scipionis ad petitionem Zeufis legati regis Antiochi de pacis condit.	771. B.
	P. Scipionis Africani rei peculatus, ad Quirites de rebus suis gestis.	807. B.
	Eumenis regis in senatu de Perseo rege Macedonum.	887. C.
	P. Licinij Calui ad populum, vt delatum sibi vltro honorem Tribunitiæ potestatis, petenti filio mandarent.	159. B.
	Legatorum Valerios Romanis dedentium in Senatu.	165. C.
	Pacis per Legatos Tusculanorum in senatu.	196. H.
	Sexti Tullij ad Dictatorem, vt militibus pugnandi faceret potestatem.	214. I.
	Auxilij per legatos Campanorum in Senatu aduersus Samnites.	224. K.
	Annij Setini prætoris Latinorum ad P. C. vt alter consul ex Latinis fieret.	237. C.
	Q. Fabij Maximi consulis designati ad populum, vt sibi liceret Publium Decium virum moderatum & concordem collegam subrogare.	302. G.
Petitio	Minutij magistri equitum, ad Fabium Dictatorem, dum castra coniungit.	368. F.
	Sophonisbæ vxoris Syphacis ad Masanissam, ne eam in cuiusquam Romani superbum ac crudele arbitrium venire sineret.	596. K.
	Annibalis ad Antiochum, vt se inter primos amicos haberet aduersus Romanos, contra quos sex & triginta annos militauerat.	712. F.
	Pacis per Zeufim legatum Antiochi regis ad Romanos.	771. B.
	Præmiorum Eumenis regis in Senatu pro impensis atque laboribus in bella Romanorum exhaustis, aduersus Antiochum.	774. K.
	Romuli ad Iouem Statorem, vt Romanis aduersus Sabinos opem ferat.	10. G.
	Q. Fabij præfecti vrbs ad Trib. pleb. ne Quinqueuiri legibus de imperio consulari scribendis crearentur.	81. E.
Precatio	Virginij ad milites, quibus honorem sibi delatum recusauit.	103. D.
	Camilli Dictatoris ad Apollinem & Iunonem in oppugnatione Veiorum.	160. K.
	P. Decij consulis quum se pro legionibus Rom. deuouit in bello Latinorum, qui postea morte sua Romanis victoriam restituit.	240. I.
	Aristheni prætoris Achæorum ad T. Quintium, vt ab Nabide tyranno Argos vetustissimam Græciæ ciuitatem recuperet.	686. K.
		Romuli

TABVLA CONCIONVM ET

	Romuli ad Iouem Feretrium in oblatione spoliolum, & dedicatione templi.	9. A.
Grat. act.	Saguntinorum ad P. C. in Senatu, cum gratulatione ob victoriam.	559. A.
Reconcil.	Inter Romanos & Albanos per Metium Suffetium.	16. H.
Denun.	C. Mutij Scæuolæ Romani ad Porſenam Cluſinum regem.	47. A.
	Papyrij Dictatoris ad populum, de abſolutione Q. Fabij magiſtri equitum, qui contra ediſtum ſuum pugnauerat.	256. I.
Congra.	Syracuſanorum ad Marcellum de cæde ſatellitum Annibalis, qui oppreſſas tenebant Syracuſas, & de reconciliatione cum Romanis.	460. I.
	Eumenis regis Attali, de victoria Romanorum contra Antiochum, cum petitione præmiorum, pro impenſis atq; laboribus belli.	774. K.
Cómen.	P. Scipionis ad Luceium Celtiberorum principem, in reddenda ei ſponſa.	501. A.
	Spurij Ligutti centurionis ad Quirites, cum poſtulatione, vt ſibi ordinem meritis ſuis dignum aſſignarent, in bello Macedonico.	897. B.
	Annibalis ad Scipionem, cum petitione pacis.	606. K.
Laudat.	Philippi Macedoniæ regis ad Antigonum regem, quem dignum regno ſuo Macedonico iudicabat filium Perſea parricidam exhæredans.	867. A.
	A. Virginij ad plebem, de Cæſonis arrogantia.	83. C.
Vitupe.	Camilli in Ludimagiſtrum Fabiſcorum, qui pueros extra urbem, luſus, exercendiq; ſpecie, in caſtra eius, quum urbem obſideret, perduxerat.	165. A.
	Poſthumij conſulis ad populum, in ſœdum Bacchanalium ritum, cum ſolenni comprecatione Deorum.	818. H.
	L. Quintij Concinnati conſulis ad populum contra A. Virginium.	87. A.
	A. Virginij aduerſus Appium reum.	106. H.
	L. Sextij Trib. pleb. in M. Poſthumium Trib. militum ad populum.	143. B.
	T. Manlij conſulis aduerſus T. Manlium filium, quem ſecuri percusiſſet, quòd bello Latino ipſius iniuſſu in hoſtem pugnaſſet.	110. B.
	Seu recriminatio C. Manij Dictatoris, in quosdam nobiles, qui eum ambitus accuſabant, ne cauſam dicerent quum poſtularentur.	276. F.
	P. Sempronij Tribuni pleb. contra App. Claudium, qui ſe intra legitimum tempus, ſcilicet octodecim menſium, cenſura abdicare nolebat.	280. G.
Accuſat.	Hannonis contra Carthaginienſes, de ſœdere rupto cum Romanis per Annibalem, quem authorem culpæ & reum criminis depoſcebant legati Rom.	325. C.
	P. Scipionis in ſeditioſos milites, qui eo abſente Tribunos è caſtris eiecerant, & imperij ſummam ad principes ſeditionis detulerant.	552. F.
	Legatorum Philippi Macedonum regis in concilio Aetolorum aduerſus Romanos, cum diſſuaſione, ne Aetoli pro illis ſtarent.	629. D.
	Lucij Furij Purpurionis & Pauli Aemylij contra Cn. Manlium, ne triumphus ei decerneretur.	803. D.
	Perſei Philippi Macedonis filij in Demetrium fratrem parricidij reum.	844. F.
	Q. Martij legati Rom. in Perſea regem Macedonum de rupto ſœdere.	900. F.
	M. Manlij Capitolini ad Cornelium Coſſum Dictatorem & Patres.	189. B.
	Spurij Poſthumij contra Tribunos pleb. qui deditiorem factam cum Samnitibus ad furcas Caudinas impediabant.	265. B.
	Suaſoria Hannonis ad Carthaginienſes, vt læticia vana putetur, quæ allata erat ex victoria Annibalis contra Romanos ad Cannas.	390. K.
	Legatorum militum, qui ex Cannenſi clade ſuperfuerant, ad M. Marcellum de ignominia ſibi à Senatu illata, cum petitione melioris conditionis.	444. F.
	Seu recriminatio M. Marcelli aduerſus legatos Syracuſanorum, qui de iniurijs ſibi ab eo factis conquererentur.	488. H.
	Cornelij Scipionis conſulis contra Q. Fabium Maximum, qui diſſuadebat, ne P. Scipioni Africa prouincia decerneretur.	562. I.
Defeſio.	Cum recriminatione Annibalis ad Carthaginienſes, qui eum reprehenderant, quòd riſiſſet in communi fletu.	615. C.
	Legatorum Rom. in concilio Aetolorum aduerſus Philippum, cum ſuaſione, vt Aetoli manent in amicitia atq; ſocietate populi Rom.	630. I.
	Philippi regis ad ea, quæ Aetoli alijsq; poſtulauerant.	659. A.
	Nabidis tyranni Argiuorum ad T. Quintium in conuentu Græciæ.	690. F.
	Cn. Manlij conſulis aduerſus L. Furium & Paulum Aemylium, qui interceſſerant, ne triumphus ſibi de bello contra Gallogræcos decerneretur.	804. K.
	Criminum obiectorum Achæis ab Lacedæmonijs, per Lycortam eorum prætorem, apud Appium Claudium principem legatorum Romanorum.	829. A.
	Demetrii Philippi regis filij parricidij rei contra fratrem Perſea.	845. D.
	Arconis fratris Xenarchi prætoris Achæorum, pro Perſeo Macedonum rege contra Callicratem, qui nullam ſocietatem cum eo iungendam ſuaſeſſet.	880. G.
	Perſei Macedonum regis ad Q. Martium legatum Rom.	900. I.

Defectio.	L. Aemylij Pauli consulis, de cunctatione suæ profectionis in Macedoniam, cum admonitione ad populum, ne rumores alant de bello, sed loquacitatem suam contineant, quòd hæc magna impedimenta res gerentibus sint.	935. D.
	L. Aemylij Pauli ad milites, qua dilata pugna rationem reddit.	942. G.
Excusatio.	Scipionis ad petitionem Annibalis, de pacis conditionibus.	608. G.
Exprobratio.	P. Horatij ad populum Rom. pro filio perduellionis reo.	19. B.
	Himilconis Barchinæ factionis viri, in Hannonem, qui Carthaginenses accusabat fœderis rupti cum Romanis per Annibalem.	390. I.
Inuectiua.	L. Quintij Cincinnati, contra Patrum licentiam, in magistrat. creandis.	88. F.
	Caij Pontij Samnitium Imperatoris contra intollerabilem superbiam inhumanitatemq; Romanorum, cum suasionem ad iustum bellum.	260. F.
	Caij Pontij Samnitium regis ad fœcialem Rom. in deditioe Consulium, Præfectorum, Quæstorum, Trib. mil. sponsoꝝ pacis Caudinæ.	266. H.
	M. Ruffi Minutij magistri equitum, in Q. Fabium Dictatorem, de cunctatione & socordia contra Annibalem, Sinuessam Romanorum coloniam ante oculos eorum oppugnantem.	359. B.
	T. Quintij in Nabidem, Argiuorum tyrannum, quòd socios Romanorum pro hostibus habuerit, & cum hostibus aduersum Rom. se coniunxerit.	690. K.
Expostulatio.	Veturia ad Coriolanum filium Romanis bellum inferentem pro Volscis.	62. K.
	Minionis principis amicorum Antiochi, ad legatos Romanos.	710. K.
	Rhodiorum legatorum in Senatu, cum purgatione obiectoꝝ criminum.	889. A.
Purgatio.	Publij Valerij Publicolæ consulis ad populum, de affectatione regni.	44. F.
	Cum infimulatione vnius Carthaginensium ad legatos Romanorum, quoniam consilio Annibal Saguntum oppugnauerat.	329. A.
Querela.	Acclamatione Lucretiæ ad virum, patrem, & amicos, de violatione.	38. G.
	P. Valerij Publicolæ consulis ad Trib. omnemque plebem, contra Ap. Herdonium, qui cum exulibus seruisq; arcem Rom. nocte occupauerat.	85. D.
	Seu conquestio grauis cum exhortatione T. Quintij Capitolini, quartum consulis, ad Quirites, de discordijs ciuium.	112. K.
	Perollæ Campani ad Pacuuium patrem, quòd ter patriam prodidisset.	389. B.
	Magij Decij ad circumfusam Campanorum multitudinem, dum iussu Annibalis victus, ad mortem raperetur.	389. D.
	Samnitium legatorum ad Annibalem, vt sibi ferret opem aduersus Rom.	408. F.
	Locrensiū legatorum in senatu contra Q. Pleminium præfectum militum Romanorum de atrocibus iniurijs sibi ab eo & militibus suis illatis.	576. G.
	Philippi Macedonis ad legatos Romanorum.	824. K.
	Philippi Macedonis de sua, liberorumq; infelici conditione.	843. C.
	Callicratis Achæi aduersus Perseum Macedonum regem.	879. C.
	L. Aemylij Pauli de insigni sua calamitate, & de suo triumpho, qui fuit veluti spectaculum & ludibrium casuum humanorum.	971. B.
Obiurgatio.	Volscianorum ad legatos Romanorum, qui post Saguntinam cladem postulabant, vt contra Pœnos in fide & societate pop. Rom. starent.	329. E.
	M. Marcelli ad suos, quòd eodem terrore castra deseruerant, quo pugnam omiserant, quam Annibal detrectabat.	511. A.
	Aristheni prætoris Achæorum in eos, quòd in concilio eorum ad mandata legatorum Romanorum obmutescerent.	650. I.
	L. Aemylij Pauli ad Perseum regem Macedonum, quòd se Romanis permisisset, cum admonitione ad suos, de mutatione rerum humanarum.	952. K.
Deprecatio.	L. Virginij ad milites, qua magistratum Decemuiratus ad se vltro delatum, cum honesta sui excusatione recusauit.	103. D.
	T. Manlij consulis ad legatos Latinorum, qui ab Senatu postulauerant, vt alter consul ex Latinis fieret, & Senatus partem acciperent.	237. D.
Communitio.	Scipij aduersus Appij decemuiꝝ decretum, ne Virginia eius sponsa, cuius stuprandæ cupido illum cœperat, extra domum paternam maneret.	100. G.
	L. Virginij patris aduersus Appium Claudium pro Virginia filia.	101. A. E.
	Cornelij Cossi Dictatoris in M. Manlium Capitolinum, quòd largitionibus populum concitaret aduersus Patres.	189. A.
	Q. Fabij Dictatoris de temeritate Ruffi Minutij, magistri equitum.	367. D.
	P. Cornelij Scipionis in Cæciliū Metellum, & alios nobiles iuuenes Rom. qui de Italia deferenda consilium inibant, ob metum Annibalis.	279. B.
	T. Gracchi ad milites de multa seruorum, qui pugnam detrectauerant.	421. A.

C. Iunij Trib. pleb. cum Tempanio equite, de Sempronio consule, qui fœde castra deserue-
 rat in bello contra Volscos. 137. E.
 M. Manlij Capitolini ad Deos, quum in vincula ob seditionem duceretur. 189. E.
 L. Papyrij Dictatoris contra Fabium Maximum magistrum equitum, quòd aduersus edictum
 suum pugnasset contra Samnites. 254. G.
 Philippi regis, & T. Quintij consulis, de pacis conditionibus. 658. H.
 T. Sempronij prætoris, ad L. Aemylum legatum, de rebus in Hispania gestis. 852. A.

F I N I S.

QVONIAM EX AGNATIONIBVS FAMILIA- RV M MAGNA SÆPENVMERO DIFFICILTAS IN HISTO- RIIS, ET MAXIME LIVIANIS, ORIRI SOLET, PLACVIT HAEC *paucula addere ex Commentarijs, Eliae Veneti Santonis, quos in Eutro- pium ad G. Guarentam scripsit.*

**P. CORNELII SCIPIONIS ÆMYLIANI AFRICANI POSTERIO-
 RIS, IVNIORIS, MINORISVE, QVI DELEVIT CARTHAGINEM,**
tertium bellum Punicum confecit, Numantiam excidit, genus.

- Auus { Naturalis, L. Aemylus Paulus, quem ad Cannas consulem cecidit Annibal.
 Adoptione, P. Cornelius Scipio Africanus superior, qui contra Annibalem secundum bellum
 Punicum confecit.
- Amita — Aemylia, superioris Africani Scipionis vxor, filia L. Aemylj supradicti.
- Pater { Naturalis, L. Paulus Aemylus Macedonicus, illius ad Cannas cæsi filius. Hoc Liuius, Patercu-
 lus, Plutarchus.
- Adoptione, P. Cornelius Scipio (Gneus pro Publio appellatur apud Valerium lib. 4. cap. 5.) su-
 perioris Africani filius, authore Cicerone de Senectute, & de claris Oratoribus, Paterculo, L.
 Anneo, & alijs.
- Mater — Naturalis, Papiria filia Mnasonis viri consularis, Plutarchus in Paulo Aemyljo.
- Vxor — Sempronia, filia Tyberij Sempronij Gracchi, & Cornelia minoris natu filia Scipionis Africani
 superioris, & soror Tyberij & Caij Gracchorum seditiosorum illorum. Plutarchus in Grac-
 chis, Liuius, Valerius.
- Frater — Naturalis, maior natu Q. Fabius Maximus etiam adoptatus in familiam Fabiorum.
- Sororum { Alteram M. Catonis filius.
 Alteram Aelius Tubero duxit, Plutarchus in Paulo Aemyljo.

**L. M. PORCII CATONIS GENERE TVSCVLANI, ORATORIS
 ET CENSORIS, QVI CONSVL FVIT ANNO VRBIS DLIX. ET CONTRA NA-
 sicam censuit evertendam Carthaginem, sub cuius tertij belli Punici initium mortuus est L. Martio, M. Manlio
 COSS. annos natus LXXXV. (Paterculius lib. 1. & Cicero de Clar. Orat.) ad vrbis annum DCV. qui scri-
 psit de Agricultura, Orationes, Origines, quique disputat de Senectute
 apud Ciceronem, filij fuerunt:**

Ex priore vxore.

Ex altera vxore.

- M. Porcius Cato maior natu, qui Prætor designatus pa-
 tre viuo decessit, & libros de iuris disciplina reliquit,
 cuius filius fuit:
- M. Porcius Cato, qui, orator
 satis vehemens, multas ora-
 tiones ad exemplū aui scri-
 ptas reliquit: COS. cum Q.
 Martio rege fuit, anno vr-
 bis 636. quo anno in Africa
 obiit, cuius filius maior na-
 tu fuit.
- M. Porcius Cato, is, qui Aedi-
 lis Curulis & Pr. in Gallia
 Narbonensi vita functus est.
- M. Porcius Caro, cognomento Salonianus à patre matris suæ, longè
 minor natu, cuius filij duo fuerunt:
- L. Porcius Cato, &
- M. Porcius Cato. Hic Tribunus plebis fuit, & petens præturam, mor-
 tem obiit, cuius filius fuit:
- M. Porcius Cato Prætorius, quem in eius vita & laudibus Marcus Tul-
 lius pronepotem Catonis Censorij dixit: qui bello ciuili Pompei &
 Cæsaris, se Vticæ in Africa interemit anno ætatis quadragesimo octauo
 secundum Plutarchum, seu quadragesimo nono, vt habet Liui-
 ana epitome: seu quinquagesimo, vt Appianus Latinus, & vrbis
 DCCVIII. cuius:

Frater
Cepio

Sorores

Seruilia, mater M.
Bruti, & Porcia, quæ
nupsit L. Domitio.

Filia

Porcia vxor e-
iusdem M. Bru-
ti.

Filius

Cato, qui cum eodem
Bruto in Philippo præ-
lio fortiter occubuit.

Pater

C. Octauiani Cæsaris Augusti Imperatoris genus.

Pater	{ Naturalis, C. Octavius. Adoptione, C. Iulius Cæsar, cuius nomina gessit.
Mater	— Accia, M. Accio Balbo, & Iulia sorore C. Iulij Cæsaris genita, quæ apud Dionem <i>Antia</i> scribitur.
Sorores	{ Octauia maior, quam C. Marcello viro suo mortuo, duxit M. Antonius Triumvir, Plutarchus in Antonij vita. Octauia minor.
Vxores	{ Clodia Fulviæ filia, M. Antonij eiusdem priuigna, quam dimisit intactam. Scribonia, cum qua fecit diuortium. Liuiæ Drusilla, quam Tiberij Neronis (qui fuit pater Tiberij Imperatoris) matrimonio prægnantem abduxit.
Priuigni per Liuiam	{ Tiberius Nero post eum Imperator, quem adoptauit. Drusus Nero pater Germanici, de cuius genere sequens tabella.
Filia	— Iulia ex Scribonia vxore, hanc vnam habuit.
Generi	{ Marcellus Octaviæ maioris sororis filius, & eo mortuo. M. Agrippa, dimissa Marcella Octaviæ maioris filia, eoque mortuo M. Valerio, P. Sulpitio Coss. (Dionysius lib. 54.) Tiberius Nero Imperator, Priuignus.
Nepotes ex iisdem Agrippa & Iulia	{ C. Cæsar, } quos infantes adoptauit, vnde Cæsares dicti sunt, vt L. Cæsar, } Tacitus lib. 1. Dionys. 54. Agrippa Posthumus, quem etiam adoptauit illis mortuis, sed postea abdicauit. Iulia, quam duxit L. Paulus Censoris filius. Agrippina, quam Germanico, de quo mox, collocauit. Suetonius in Augusto.

Germanici Cæsaris, ad quem scribit Ouidius libros Fastorum.

Pater	{ Naturalis, Claudius Drusus Nero priuignus Octauiani Augusti, cui in castris contra Germanos mortuo Senatus cognomen Germanici & eius posteris decreuit. Suet. in Claudio. Adoptione, Tiberius Imperator patruus eius.
Mater	— Antonia iunior, M. Antonij triumviri & Octaviæ sororis, Octauiani Augusti filia. Plutarchus in Antonio.
Frater	{ Naturalis, Claudius Imperator. Adoptione, Drusus filius Tiberij Augusti, ita fratrem appellat Ouidius lib. 1. Fast.
Soror	— Liuilla.
Vxor	— Agrippina, M. Agrippæ & Iuliæ Octauiani Aug. filia.
Liberi	{ Nero, non crudelis ille Imperator. Drusus. C. Caligula Imperator. Agrippina, mater Neronis Imperatoris. Drusilla. Liuiilla. Hæc ex Suetonio, Tacito, Diono, Eutropio, Victore, L. Flori Epitome in Liuium, & alijs.

DE MENSVRIS ET PONDERIBVS ROMANÆ LIQVORVM MENSVRÆ, MAIORES IN MINORES DI- STRIBVTÆ.

Inprimis sunt antiquæ numerorum notæ cognoscendæ.

I	1	significat vnum	IO	pro D.	500	quingenta
V	5	quinque	CIO	pro M.	1000	mille
X	10	decem	ID		5000	quinque millia
L	50	quingenta	CCID		10000	decem millia
C	100	centum	ID		50000	quingenta millia
D	500	quingenta	CCCID		100000	centum millia
M	1000	mille	ID		500000	quingenta millia
Supra	quingenta etiam		CCCCID		1000000	decies centena millia
his	utebantur notis					

Et hæc licet quantumuis multiplicare.

Omnes numeri, omnisque summa, harum notarum accessione crescunt & multiplicantur, detractio-
ne decrescunt.

Prima nota I. si cui notæ præponatur, id est à tergo ponatur, vnum detrahit, vt IX. nouem signi-
ficat.

Linea transuersa notis superposita, eas notas tot millia continere innuit, quot alioqui minores numeros
contineret: velut exempli gratia, III. tria millia. VII. septem millia. X. decem millia, & eodem in reli-
quis modo.

Culeus igitur, vt hinc capiamus initium, capit Amphoras XX. Vrnas XL. Congios CLX. Sextarios
DCCCLX. Heminas MDCCCXX. quartarios III. DCCCL. Acetabula VII. DCLXXX. cyathos
XI. DXX. Ligulas XLVII. XXX.

Amphora capit urnas II. congios VIII. sextarios XLVIII. heminas XCVI. quartarios CXII. acetabula
CCCXXXIII. cyathos DLXXVI. ligulas MMCCCI.

Urna capit congios III. sextarios XXIII. heminas XLVIII. quartarios XCVI. acetabula CXII. cyathos
CCLXXXVIII. ligulas MCLII.

Congius capit sextarios VII. heminas XII. quartarios XXIII. acetabula XLVIII. cyathos LXXII. ligulas
CCLXXX.

Sextarius capit heminas II. quartarios III. acetabula VIII. cyathos XII. ligulas XLVIII.

Hemina, quartarios duos, acetabula quatuor, cyathos sex, ligulas XXIII.

Quartarius, acetabula duo, cyathos tres, ligulas XII.

Acetabulum, cyathum cum dimidio, ligulas VI.

Cyathus pligulas siue cochlearia III.

LIBRA quoque, cum mensura est, capit vncias XII.

Ligula, drachmas III. & scriptulum vnum.

Cyathus fescuntiam, drachmam & scriptulum.

Acetabulum, vncias II. cum dimidia.

Quartarius, V.

Hemina, vn. IX.

Sextarius, vn. XX.

Congius, libras X.

Urna, libras XL.

Amphora, libras LXXX.

Culeus, libras MDC.

ROMANÆ ARIDORVM MENSVRÆ.

Modius capit duos semodios, acetabula CXXVIII. ciathos CXII. ligulas DCCCLXVIII. sextarios XVI.
heminas XXXII.

Semodius, sextarios VIII. heminas XVI. acetabula LXIII. cyathos XCVI. ligulas CCCCLXXXIII.

Sextarius, heminas duas, & reliqua, vt in liquidis.

Hemina, acetabula III.

Acetabulum, fescquiciathum.

Cyathus, ligulas III.

LIBRA quoq; cum mensura est, in aridis vsi sunt veteres.

Modius continet libras XXVI. vncias VIII.

Semodius, libras XIII. vncias III.

Sextarius, vncias XX.

Hemina, vncias X.

Acetabu-

DE MENSVRIS ET PONDERIBVS.

Acetabulum, vncias duas cum dimidia.
Cyathus, fescunciam, drachmam, & scriptulum.
Ligula, drachmas III. & scriptulum vnum.

GRÆCÆ LIQVORVM MENSVRÆ, MAIORES IN MINORES DISTRIBUTÆ.

Metretes, cadus, ceramius, idem. capit choas XII. sextarios LXXII. cotylas CXLIII. quartarios CCLXXXVIII. oxybapha DLXXVI. cyathos DCCCLXIII. conchas MDCCXXVIII. mystra MMMCCCCLVI. chemas III. CCCXX. cochlearia VIII DCXL.
Chus, siue choeus, Romanis congius, capit sextarios VI. cotylas XII. quartarios XXIII. oxybapha XLVIII. cyathos LXVII. conchas CXLIII. mystra CCLXXXVIII. chemas CCLX. cochlearia DCCXX.
Sextarius, capit cotylas II. quartarios III. oxybapha VIII. cyathos XII. conchas XXIII. mystra XLVIII. chemas LX. cochlearia CXX.
Cotyla, & hemina, & tryblion, capit quartarios II. oxybapha III. cyathos VI. conchas XII. mystra XXIII. chemas. XXX. cochlearia LX.
Quartarius, capit oxybapha duo, cyathos tres, conchas VI. mystra XII. chemas XV. cochlearia XXX.
Oxybaphum, siue acetabulum, capit sesquicyathum, conchas III. mystra VI. chemas VII. cum dimidia, cochlearia XV.
Cyathus, capit conchas duas, mystra quatuor, chemas quinq;, cochlearia decem.
Concha, capit mystra duo, chemas duas, cum dimidia, cochlearia quinq;.
Mystrum, capit chemen vnam, & ipsius partem quartam, cochlearia duo, cum dimidio.
Cheme, capit cochlearia duo.
Cochlearium, minima mensura est.
Concha duplex fuit, maior & minor: maior, æqualis fuit oxybapho: minor, semicyathum capit.
Mystrum quoq; maius, decimasexta pars cotyles est: pendet drachmas tres cum dimidia, & quartam drachmæ partem: minus verò, vicesima secunda cotyles pars, pendet drachmas duas, scriptula duo, filiquam vnam, & grani vndecimas quatuor.
Cheme item duplex: maior, cotylas pars vigesima, pendet drachmas tres: minor, eiusdem cotyles pars trigesima, pendet drachmas duas.
Ligulæ siue cochlearia item varia fuere: alia maiora, alia minora, sed nullum eò quòd nos suprà notauimus, maius. minimum, XXIII. aut etiam trigesima est cyathi pars, mediocre decima.

DE IISDEM MENSVRIS, CVM PER VNCIAS ET LIBRAS AESTIMANTVR.

Metretes, capit libras CVIII.
Chus, libras nouem.
Sextarius, libram cum semisse.
Cotyle, vncias nouem.
Quartarius, vncias quatuor cum dimidia.
Oxybaphum, vncias duas, drachmas duas.
Cyathus, fescunciam.
Concha, drachmas sex.
Mystrum, drachmas tres.
Cheme, drachmas duas, scriptulum vnum, grana quatuor, & quintas grani quatuor.
Cochlearum, drachmam vnam, scriptulum dimidium, grana duo, & duas eiusdem quintas.

GRÆCÆ ARIDORVM MENSVRÆ, VT IN ALIIS FECIMVS.

Medimnus, capit chœnices XLVIII. sextarios LXXII. cotylas CXLIII. oxybapha DLXXVI. cyathos DCCCLXIII. cochlearia VIII DCXL.
Chœnix, capit sesquiseptarium, cotylas tres, oxybapha duodecim, cyathos octodecim, cochlearia centum octuaginta.
Sextarius, capit cotylas duas, oxybapha octo, cyathos duodecim, cochlearia CXX.
Cotyle, capit oxybapha quatuor, cyathos sex, cochlearia sexaginta.
Oxybaphon, capit sesquicyathum, cochlearia quindecim.
Cyathus, capit cochlearia decem.

DE MENSVRIS ET PONDERIBVS
RVSTICÆ MENSVRÆ GRÆCORVM IN LIQVI-
DIS TANTVM.

Metretes, continet amphoras duas, choas VIII. cotylas CXVI. oxybapha CCCLXXXIII. cyathos
DLXXVI. mystra MMCCCIII.
Amphoreus, capit choas III. cotylas XLVIII. oxybapha CXCI. cyathos CCLXXXVIII. mystra MCLII.
Chus, capit cotylas XII. oxybapha XLVIII. cyathos LXXII. mystra CCLXXXVIII.
Cotyle, capit oxybapha quatuor, cyathos VI. mystra XXIII.
Oxybaphon, capit sesquicyathum, mystra VI.
Cyathus, capit mystra quatuor.

EÆDEM MENSVRÆ PER VNCIAM ET LIBRAM.

Metretes, continet libras CVIII.
Amphoreus, libras LIII.
Chus, libras XIII. cum dimidia.
Cotyle, libram, & fescuntiam.
Oxybaphon, uncias tres, & drachmas tres.
Cyathus, uncias duas, & drachmas duas.
Mystrum, drachmas quatuor, cum dimidia.

RVSTICÆ MENSVRÆ GRÆCORVM, IN ARIDIS RE-
BVS, EÆDEM RATIONE.

Medimum, capit modios Romanos VI. semimedimna duo, tertiarios tres, sextarios vt semifextarios XII.
semiduodecimas viginti quatuor, chœnicos quadraginta octo, cotylas centum quadragintaquatuor,
oxybapha DLXXVI. cyathos DCCCLXIII. mystra III CCCCLVI.
Semimedimnum, capit tertiarium cum dimidio, sextarios tres, semifext. VI. semiduodecimas XII. chœni-
cas viginti quatuor, cotylas LXXII. oxybapha CCLXXXVIII. cyathos CCCCXXXII. mystra
MDCCXXVIII.
Tertiarius medimni, capit sext. duos, semifext. quatuor, semiduodecim. octo, chœnicas XVI. cotylas qua-
draginta octo: oxybapha CXCI, cyathos CCLXXXVIII. mystra MCLII.
Sextarius hic, capit semifext. duos semiduod. quatuor, chœnicas octo, cotyl. viginti quatuor, oxybapha
XCV. cyathos CXLIII. mystra DLXXVI.
Semifextarius, capit semiduod. duos, chœnicas quatuor, cotylas duodecim, oxybapha quadraginta octo,
cyathos LXXII, mystra centum octoginta octo
Semiduodecima medimni pars, capit chœnicas duos, cotyl. XI. oxyc. viginti quatuor, cyathos XXXVI.
mystra centum quadragintaquatuor.
Chœnix, capit cotylas tres, oxybapha XII. cyat. XVIII. mystra LXII.
Cotyle, capit oxybapha quatuor, cyath. VI. mystra viginti quatuor.
Oxybaphon, capit sesquicyathum, mystra VI.
Cyathus, capit mystra quatuor.

PONDERVM VARIETAS PRO RERVVM GENERI-
BVS, QVAS METIMVR.

Sed in his omnibus mensuris habenda est ratio rerum, quas metiri volumus. Nam vinum oleo nona par-
te grauius est, & mel vino tertia ferè parte. Aqua proxime ad vinum pondere accedit: & in his quæ pu-
tricum farre, quin etiam triticum tritico grauius reperitur, atq; item in alijs. Id quod exemplo de-

Culeus igitur oleo plenus, pendet libras MCCCXXXIII. & uncias quatuor. Culeus vino plenus, pendet
libras MCCCCLXXI. uncias V. drachmas VI. filiquas quatuor. Culeus mellis pendet libras
MMCCXXII. uncias duas, drachmas V. scriptulum vnum.
Ligula plena oleo, pendet drachmas duas, scriptula item duo, filiquas duas. Ligula vini, pendet drach-
mas tres, filiquam vnam, grana duo, & duas nonas grani. Ligula mellis pendet drachmas quatuor,
cum dimidia, filiquas duas, granum vnum, & tertiam grani partem.

ATTICÆ MENSVRÆ, QVIBVS ET MEDICI SVNT
VSI INTERDVIM.

Metretes, oleo plena, pendet, libras CX. vini, libras C. mellis, CL.
Cyathus olei, pendet unciam vnam, drachmas duas: vini, unciam vnam, drachmas tres filiquas duas, mellis
uncias duas & scriptula duo. Ex his facile quouis proportionem potest & alias mensuras æstimare.

CÆLII SECVNDI CVRIONIS.
GEORGICÆ ID EST RVSTICÆ MENSVRÆ.

Metretes, idem est hic cum Attico cum omnibus.

Amphoreus olei, pendet libras XLV. vini L. mellis LXXV.

Chus olei, pendet libras XI, & vncias tres: vini, libras XII. cum dimidia. mellis, XVIII. & vncias IX.

Cotyle olei, pendet vncias IX. & drachmas duas: vini libram vnam, & drachmas quatuor: mellis, sesquili-
bram, & drachmas VI.

Oxybaphum olei, pendet vncias II. drachmas VI. cum dimidia: vini, vncias tres, & drachmam vnam: mel-
lis, vncias quatuor, & drachmas V. cum dimidia.

Cyathus olei, pendet vnciam vnam, drachmas VII. vini, vncias II. & scriptula II. mellis, vncias III. drach-
mam vnam.

ET HÆ MENSVRÆ MEDICIS MAXIME FVE-
RVNT IN VSV.

Cotyle olei proportionē super tertia ad Atticam, pendet vncias X. vini, vncias vndecim, scriptula II. obo-
lum vnum filiquam, vnam mellis, libram vnam, vncias IIII. drachmas V. scriptulum vnum.

Oxybaphum olei, pendet vncias V. vini, vncias V. cum dimidia, scriptulum vnum, filiquas duas: mellis
vncias VIII. drachmas duas, scriptula duo.

Cyathus olei pendet vnciam vnam, drachmas V. scriptulum vnum: vini, vnciam vnam, drachmas sex,
scriptula duo, filiquas duas, grana duo, & duas tertias grani: mellis, vncias duas, drachmas VI. obolum
vnum, filiquam vnam.

Mystum olei pendet drachmas tres, scriptulum vnum: vini drachmas III. scriptula II. grana II. & duas
grani tertias: mellis, drachmas V. cum dimidia, filiquam vnam.

Cochlearium olei pendet drachmam vnam, scriptula II. vini, drachmam vnam, scriptula II. obolum
vnum, granum vnum, & grani tertiam partem: mellis, drachmas II. scriptula II. filiquam vnam.

In aridis vix aliquid certi statui potest: nisi quod modius leuissimi tritici pendet libras XX. grauissimi, li-
bras XXVII. Sal cum metallis comparatur.

DE PONDERIBVS ROMANIS.

Libra, quæ & pondo, & as dicitur, siue asis, inter minora pondera maximum est, inter maiora mini-
mum, continet vncias XII. Fuit autem libra Romana aliquanto maior quàm mina Attica, vt ex drach-
ma intelligi potest.

Libra, & pondo, omnia maiora pondera confecerunt Romani: nisi quod interdum à libra libralis,
quod vnus est libræ, dixerunt. Item bilibris, trilibris, quadrilibris, duarum trium & quatuor li-
brarum.

A pondus, dupondius, à duobus ponderibus, quod vnum pondus asis pondium dicebatur, id ideo, quod As
erat libræ pondus, Et centum pondium, centum librarum.

A pondo quoq;, & duapondo, & trepondo, id est tria pondo, facta à veteribus sunt.

Pondo igitur si solum ponitur, libram notat: si alteri adijcitur ponderis vocabulo, pondus simpliciter sig-
nificat: vt in his, pondo vncia, pondo semuncia: vt à libra & vncia & alijs, cum mensuræ sunt, distin-
guatur.

Libræ partes sunt: vncia, per se: sextans, duæ vnciæ, quadrans, tres: triens, quatuor: quincunx, quinque:
semis, sex, quæ etiam selibra dicitur: septunx, septem: bes, octo: dodrans, nouem: dextans, decem: deunx
vndecim.

Libra in æquas partes sic diuiditur, in semisses II. trientes III. quadrantes IIII. sextantes VI. fescuncias
VIII. vncias XII.

In partes impares hoc modo: In deuncem, & vnciam: in dextantem, & sextantem: in dodrantem, & qua-
drantem: in bessem, & trientem: in septuncem, & quincuncem.

Rursus libra, in alia minora pondera, in has æquales diuiditur partes: in semuncias XXIIII. duellas
XXXVI. sicilicos XLVIII. sextulas LXXII. denarios LXXXIIII. victoriatos CLXVIII. scriptula
CCLXXXVIII.

Sleibra, siue semis, diuiditur in quadrantes II. sextantes III. fescuntias IIII. vncias VI. semuncias XII.
duellas XVIII. sicilicos XXIIII. sextulas XXXVI. denarios XLII. victoriatos LXXXIIII. scriptula
CXLIIII.

Aliæ libræ partes, ex vnciæ diuisione colliguntur.

VNCIA secatur in semuncias II. duellas III. sicilicos IIII. sextulas VI. denarios VII. victoriatos XIIII.
scriptula XXIIII.

Semuncia in duellam cum dimidia, sicilicos II. sextulas III. denarios III. cum dimidio, victoriatos VII.
scriptula XII.

Duella in Sicilicum vnum, & eius tertiam: in sextulas II. denarios II. & eius tertiam: victoriatos quatuor,
cum dimidio, & tertiam dimidij: scriptula VIII.

Sicilicus, in denarium cum dimidio, & eius quartam victoriatos III. cum dimidio, scriptula VI.

CÆLII SECUNDI CVRIONIS.

- Sextula, in denarium, & sextam eius, victoriatos II. ac eius tertiam, scriptulos IIII.
- Denarius in victoriatos II. scriptula III. & tres eius septimas, in sextantes sex; vt Corn. Celsus diuidit, ne obolos Græcè dicat, nam in totidem obolos drachma distribuitur.
- Victoriatos, in scriptulum vnum cum dimidio, & tres decimas quartas scriptuli.
- Scriptulum hoc tempore, scrupulum alij, alij denarium vocant. Scriptuli partes ex ponderibus Græcorum intelligentur.

DE ASSE, PRO PEDE.

- Pes in spacijs & continuata quantitate, idem est quod As in ponderibus, vsq; sunt veteres Asse & partibus eius, pro pede & eius partibus. Pes igitur diuiditur in vncias, siue pollices XII. siue digitos XVI. Spithame Græco vocabulo dicitur mensura digitorum XII.
- Palmus digitorum IIII. Reliqua vocabula ex assis diuisione sunt petenda.
- Eodem pacto iugerum metimur, & diuidimus, cuius minima pars, scrupulum dicitur, id est, pedes x. & longitudine & latitudine quadratum, vt Varro tradit.

DE PONDERIBVS GRÆCORVM, PRÆSE- TIM ATTICORVM.

Talentum primum duplex fuit, minus & maius, siue paruum & magnum. Paruum continet minas LX. magnum LXXX. Itaque cum talenta Liuius nominat, de magnis ferè, & quidem Atticis, intelligendum est. Fuerunt & alia Talenti genera, vt Babylonium, quod drachmis VII. valuit. Aeginèum X. Syrium MD. Atticæ drachmæ æstimatione. Fuit & Euboicum, cuius meminit Liuius, quod penè idem cum Attico fuit. Sed paruum diuidamus, ex quo facile magnum poterit æstimari. Talentum igitur Atticum minus distribuitur in minas LX. drachmas VI. obolos XXXVI. semiobolos LXXII. chalcos CCXVI. lepta MDVII.

Mina duplex quoque fuit, vetus, quæ continebat drachnas septuaginta quinque, & noua Solonis, drach. centum, sed apud Liuium noua semper intelligitur. Mina igitur continet drachmas centum, obolos DC. semiobolos MCC. chalcos, quos quidam æreola transferunt, IIID C. lepta, quæ minuta vocant, XXVCC.

Drachma diuiditur in obolos VI. semiobolos XII. chalcos triginta sex, lepta CCLII.

Obolus, in semiobolos II. chalcos VI. lepta XLII.

Semiobolos, in chalcos tres, lepta viginti vnum.

Chalcus, in lepta VII. quæ vix diuidi possunt.

EORVNDem PONDERVM MEDICA DIVISIO, QVÆ ET GRÆ- CA, CVM MAIORA IN MINORA TRIBVNTVR.

Mina diuiditur in vncias XVI. drach. CXXVIII. scriptula CCCLXXXIII. obolos DCCLXVIII. semiobolos MDXXXVI. filiquas II CCCIII. grana siue momenta IX. CCXVI.

Libra in vncias XXII. drach. XCVI. scriptula CCLXXVIII. obolos DLXXVI. semiobolos MCLII. filiquas MDCCXXVIII. grana VIDCCCCXII.

Vncia diuiditur in drach. octo, scriptula viginti quatuor, obolos quadraginta octo, semiob. XCVI. filiquas CXLIII. grana DLXXVI.

Drachma, in scriptula tria, obol. sex, semiob. duodecim, filiquas octodecim, grana septuaginta duo.

Scriptulum in obolos duos, semiob. quatuor, filiquas sex, grana viginti quatuor.

Obolus, in semiobolos duos, filiquas tres, grana duodecim.

Semiobolus, in filiquam, cum dimidia, grana sex.

Siliqua in grana quatuor.

HIS ETIAM PONDERIBVS VETERES MEDICI SVNT VSI, PRÆSERTIM VETERINARII ET CHIRVRGI.

Mina diuiditur in libram & quadrantem, id est, vncias quindecim, drachmas centum & duodecim, & semis, scriptula trecenta triginta septem, & semis, obolos sexcentos septuaginta quinque.

Libra in vncias duodecim, drach. nonaginta scrip. ducenta, obolos quingentos quadraginta.

Vncia in drach. septem, & semissem, scrip. viginti duo, & semissem, obolos quadraginta quinque. Reliqua, vt in superiore ratione.

DE NUMMORVM SIVE PECVNIARVM VETERVM ÆSTIMA- TIONE, AD NOSTRI TEMPORIS PRECIA COMPARATA.

Hoc loco illud tenendum est, nullum ferè fuisse ponderis genus tam Græcis quàm Latinis, quo non vel nummus signatus, vel summa quædam rei nummaria significetur, de qua re deinceps paucis agemus.

Ec

CÆLII SECVNDI CVRIONIS.

Et primum de Romanis, deinde de Græcis, atque hæc ad rationem huius temporis accommodabimus.

As, siue libella, sunt denarioli Mediolanenses XII. quadrantes quatuor, totidem Gallici denarioli, & paulò plus.

Hic illud obseruandum est, cum apud antiquos millia æris legitur, asses pro ære intelligi debere, hoc est millia assium. Ab asse fit, decussis, id est decem: & centussis, id est centum asses.

Sextans, cuius & Liuius & Plinius meminere, Mediolanenses denariolos duos continet.

Quadrans, siue Teruntius, quem triuntium Plinius vocat, assis quarta est pars, sunt denarioli Mediolanenses tres.

Triens assis pars tertia, id est denarioli IIII. Mediolanenses, semis teruntij, siue quadrantes II.

Sestertius & nummus idem sunt, continet asses II. & semissem, hoc est, quadrantes X. Mediolanenses, siue germanicos cruciatis II. Gallica verò æstimatione Turonicos denariolos X. & denarioli semissem, hoc est (vt vocant) solidum regium.

Numus tamen, & numisma, est etiam communis cuiusuis monetæ appellatio, siue argentea, siue aurea.

Denarius, assibus valuit Mediolanensibus X. hoc est quaternis Sestertijs: monetæ verò Germanicæ cruciatis VIII. & paulò pluris.

Libra denarijs valuit LXXXIII. & paulò pluris, hoc est, aureis numis octo, & aurei ferè semisse. Nam denarius Romæ quinta ferè parte grauior fuit, quàm drachma Athenis.

Libra Auri, solatis CXII ferè: maior enim fuit, quàm mina Attica, vt antè diximus. Id quod sic intelligi velim, vncias Romanas grauiores fuisse Atticis vncijs. Quòd si ad denarios etiam spectes, fuerunt & illi drachma Attica grauiores.

Obseruandæ sunt autem formæ loquendi, in Liuiio & alijs.

Mille sestertiûm.

Mille sestertiûm numûm

Mille numûm

Mille sestertij

{ Hæc enim idem sunt: id est, aurei numi,
siue coronati XXV.

Sestertia verò genere neutro, in plurali numero, mille sestertios significant. Cum verò aduerbium numeri quopiam his adiungitur, centena sunt intelligenda. Decem igitur sestertia sunt decem millia sestertiûm. Et decies sestertiûm, idem est quod decies centena millia sestertiûm, vel mille sestertia (hoc tempore vulgò milionem vocant) quæ summa continet aureorum siue coronatorum numûm XXV. Romani enim mille sestertia, & ab eo reliquos numeros ferè per aduerbia eloquebantur: infra mille, nunquam.

Hoc autem loco illud teneri velim, nos aureum numûm intelligere, qui denis, denarijs Romanis valeat: hoc est, libris Mediolanensibus V. quæ fuit æqua eius æstimatio. Ad hanc rationem aut addendo aut detrahendo possunt omnia æstimari.

In codice Iustiniani, & apud Isidorum & Lampridium in Alexandri vita, mentio fit solidi. is fuit aureus eius temporis numus. Alioqui apud veteres, solidi vocabulum non inuenitur. nisi pro integro, siue toto, vnde & solitum soluere dixerunt.

Victoriatus fuit numus argenteus, victoria signatus: valuit assibus Mediolanensibus V. Germanicæ verò monetæ batzionem Constantiensem vnum.

Fuerunt præterea Romanis alia numerorum genera, vt Bigati & Quadrigati dicti, à bigis & quadrigis, quibus erant signati. Item ferrati, à ferra monetæ nota. Vnde nos quoq; eleganter scutatos, & solatos, & coronatos, aureos nostros numos appellare possumus, à scuto, sole, & corona, atq; etiam capitatos, quæ quarta est scutati pars, à capite.

Fit quoq; mentio vmbinorum, præsertim à Cicerone pro Font. à scuti vmbone, vt puto, quo signati fuerunt: de quorum omnium pretio nihil habeo quod dicam, nisi quod Bigatos & Quadrigatos denarios argenteos vidimus, quos ad denarij pretium accedere existimamus.

ATTICÆ PECVNIAE QVA LATINI AVTHORES

SVNT VSI, AESTIMATIO.

Talentum Atticum minus, valet ferè numis aureis vsitatis & simplicibus, siue coronatis DC. maius, DCCC. nam his ferè vsi sunt Latini, præsertim Liuius.

Talentum etiam pro summa non magna inuenitur vsurpatum, & quidem aureum: præsertim apud Hebræos Siculos & Homerum: hoc est, pro aureo numo, duorum aut trium coronatorum.

Mina, aureis numis VIII. ferè quatuor enim drachmis minor fuit quàm libra Romana. Cum autem Latini authores minæ mentionem faciunt, Atticam intelligere debemus, eamq; argenteam. quæ drach. valuit C. fuit & aurea mina, vt & Hebraicum Talentum, cuiusmodi ea fuere quæ Sabæa Regina, & Rex Hiram Solomon obtulerunt, quæ II. DC. aureis numis singula fuisse existimamus.

Drachma, minor denario Romano fuit: valet enim obolis VI. assibus verò ferè octo & semisse. Germ. cruciatis ferè VII.

CÆLII SECVNDI CVR. DE MENSVRIS ET POND.

- A drachma facta sunt aliquot vocabula nummorum, vt didrachmum, tridrachmum, tetradrachmum: hoc est, duarum, trium, quatuor drachmarum. Tetradrachmo vsus est Liuius libro quarto de bello Macedonico.
- Siclus, qui & stater, & talentum dicebatur, drachmis IIII. valuit, authore Iosepho: hoc est, tetradrachmo. eo vli sunt Hebræi, vt statere Græci.
- Stater etiam aureus fuit Athenis, didrachmus: cuiusmodi fuit etiam aureus nummus Romæ, duorum denariorum pondere. Vnde Philippei stateres, & Dariæ, & Alexandrei, qui singuli binos coronatos continebant, & paulò plus.
- Obulus, denarios Mediolanenses XVII. siue teruncios V. & denariolos ferè duos. Idem ferè est obulus, quod Germanis cruciatus. Errauit igitur Donatus, qui in Terentio explicando obulum putauit esse vltimam, hoc est, minimam monetam.
- Cistophorus, nummus etiam fuit argenteus, cuius crebra fit apud Liuium mentio, minor fuit quàm drachma, valuit assibus Mediolanensibus ferè sex.

Hæc habuimus, quæ cursim hisce de rebus traderemus, quæ æqui boni vt faciant lectores, oro.

F I N I S.

T. LIVII

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA

DECADIS PRIMÆ LIBER PRIMVS.

L. FLORI IN EVNDEM EPITOME.

ADVENTVS Aenea in Italiam, & res ab eo gesta, Aſcanij regnum Alba, & Syluij Aenea, ac deinceps Syluiorum regum, primo libro continentur. Numitoris filia à Marte compressa. nati Romulus & Remus. Amulius obruncatus. Vrbs à Romulo condita. Senatus lectus. Cum Sabinis bellatum. Opima spolia Ioui Fere-
trio lata. In centurias Populus diuisus. Fidenates & Veientes victi. Romulus consecratus. Numa Pompilius ritus sacrorum tradidit. Iano Templum constituit: eiusq; portam, pacatis omnibus circa populis, primus clau-
sit: cum dea Aegeria sibi congressus nocturnos esse simulans, feroces populi animos ad religionem perpulit. Tul-
lus Hostilius Albanos bello petijt. Posthac tergemini pugna. Horatius absolutus. Metij Sufferij supplicium.
Alba diruta. Albani in ciuitatem recepti. Sabinis bellum indictum. Ad postremum fulmine Tullus absumptus
est. Ancus Marcius caeremonias à Numa institutas renouauit: Latinis victis, & ad ciuitatem ascitis, montem Auentinum assignauit:
Politorium vrhem Latinorum bello repetitam, quam prisci Latini occupauerant, diruit: pontem Sublicium in Tyberim fecit. Ianicu-
lum collem vrbi addidit: fines imperij protulit: Ostiam condidit. Regnauit annos XXXIII. Eo regnante Lucumo Damarati Co-
rinthij filius à Tarquinij, Etruria ciuitate, Romam venit, & in amicitiam Anci receptus, Tarquinij nomen fere cepit, & post mor-
tem Anci regnum excepit. Centum additis patrum numerum auxit: Latinos subegit, circum designauit, luas edidit: Sabinorum bello
petitus, equitum centurias ampliavit. Tentanda scientia causa Attij Nauij auguris, consuluisse fertur, an id, de quo cogitaret, effici
posset. quod cum ille fieri posse respondisset: iussisse eum nouacula cotem praecidere, idq; protinus ab Attio factum. Sabinos praeterea
acie vicit: vrbe muro circumdedit. cloacas fecit. occisus est ab Anci filijs cum regnasset annos XXXVIII. Succesit ei Ser. Tullius natus
ex captiua nobili Corniculana, cui puero adhuc in cunis posito caput arsisse traditum est, Veientes atq; Etruscos praelio sudit. Cen- sum pri-
mus omnium egit, Lustrum condidit, quo censa LXXXM. esse dicuntur. Classes centuriasq; descripsit. Pomærium protulit. Colles
vrbi, Quirinalem, Viminalem, Esquilinumq; adiecit. Templum Diana cum Latinis in Auentino fecit. Interfectus est à L. Tarquinio
Prisci filio, consilio filia sua Tullia, cum regnasset annos XXXIII. Post hunc L. Tarquinius Superbus neq; patrum, neq; populi iussu
regnum inuasit: quo die scelerata Tullia per patris iacentis corpus carpentum egit. Armatos circa se ad custodiam corporis sui habuit.
Turnum Herdonium fraude interemit. Bellum cum Volscis gessit: & ex eorum prada templum Ioui in Capitolio fecit. Terminus &
iuuentas non addixere: quorum ara moueri non potuit. Filij Sexti Tarquinij dolo Gabios in potestatem suam redegit. Huius filijs
Delphos profectis, et consulentibus, quis eorum regnaturus esset Roma, dictum est eum regnaturum, qui primum matrem osculatus esset.
Quod responsum cum ipsi aliter interpretarentur: Iunius Brutus, qui cum ijs profectus erat, prolapsus se simulauit, & terram oscula-
tus est, idq; factum eius euentum rei comprobauit: nam, cum impotenter se gerendo Tarquinius Superbus omnes in odium sui addu-
xisset: ad ultimum, propter expugnatam nocturnam à Sexto filio eius Lucretia pudicitiam, quæ vocato patre ad se Tricipitino, &
viro Collatino, obtestata, ne inulta mors eius esset, cultro se interemit: Bruti opera maxime expulsus est, cum regnasset annos XXV.
Tunc consules primum creati sunt, L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.

praefatio.

ex Justo Lipsio. in Lib. pri.

ACTVRVS ne operæ precium sim, si à primordio vr-
bis res populi Romani perscripserim, nec satis scio: nec si-
ciam, dicere auserim, quippe qui cum veterem tum vul-
gatam esse rem videam, dum noui semper scriptores,
aut in rebus certius aliquid allaturos se, aut scribendi ar-
te rudem vetustatem superaturos credunt. Vt cunque
erit, iuuabit tamen rerum gestarum memorie principis
terrarum populi, pro virili parte & me ipsum consuluisse.
Et si in tanta scriptorum turba, mea fama in obscuro
sit, nobilitate ac magnitudine eorum, qui nomini officient meo, me conso-
ler. Res est præterea & immensi operis, vt quæ supra septingentesimum annum
repetatur: & quæ ab exiguis profecta inijs, eò creuerit, vt iam magnitudine
laboret sua: & legentium plerisque haud dubito, quin primæ origines, proxi-
maq; originibus, minus præbitura voluptatis sint, festinantibus ad hæc noua,
quibus iam pridem prævalentis populi vires se ipsæ conficiunt. Ego contra hoc
quoque laboris præmium petam, vt me à conspectu malorum, quæ nostra tot
per annos vidit ætas, tantisper certè, dum prisca illa tota mente repeto, auertam,
omnis expers curæ, quæ scribentis animum, etsi non flectere à vero, sollicitum
tamen efficere possit. Quæ ante conditam condendamue vrhem, poetis ma-
gis decora fabulis, quam incorruptis rerum gestarum monumentis traduntur,
ea nec affirmare, nec refellere in animo est. Datur hæc venia antiquitati, vt mi-
scendo humana diuinis, primordia urbium augustiora faciat. Et, si cui populo
licere

Causas affert, quæ se
ad re. pop. Rom. scri-
bendas impu. nt.

hunc Decad. 1.

*Urbum primordia
cur ad Deos referan-
tur.*

** Desidentes, alijs
sedentes.*

*utilitas historie.
Romane reip. laus.*

licere oportet, consecrare origines suas, et ad deos referre authores: ea belli gloria est populo Romano, ut cum suum, conditorisque sui parentem Martem potissimum ferat: tam & hoc gentes humane patiantur æquo animo, quam imperium patiuntur. Sed hæc & his similia, utcumque animadversa, aut existimata erunt, haud in magno equidem ponam discrimine. Ad illa mihi pro se quisque acriter intendat animum, quæ vita, qui mores fuerint: per quos viros, quibusque artibus, domi militiæque, & partum & auctum imperium sit: labente deinde paulatim disciplina, velut dissidentes primò mores sequatur animo: deinde ut magis magisque lapsi sint, tum ire cœperint præcipientes, donec ad hæc tempora, quibus nec vitia nostra, nec remedia pati possumus, peruentum est. Hoc illud est præcipue in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri: inde tibi tuqueque reipublicæ quod imitere capias: inde fœdum inceptu: fœdum exitu quod vites. Cæterum aut me amor negotij suscepti fallit, aut nulla unquam respublica nec maior, nec sanctior, nec bonis exemplis ditior fuit: nec inquam tam ferè avaritia luxuriaque immigrauerint: nec ubi tantus, ac tam diu paupertati ab parsimonia honos fuerit: adeò quanto rerum minus: tantò minus cupiditatis erat. Nuper diuitiæ avaritiam, & abundantes voluptates desiderium per luxum atque libidinem pereundi perdendi que omnia inuexere. Sed querele ne tum quidem gratæ futuræ, cum forsitan & necessariæ erunt: ab initio certè tantę ordiendę rei absint, cum bonis potius omnibus: votisque ac precationibus deorum dearumque, si ut poetis, nobis quoque mos esset, libentius, inciperemus, ut oris tanti operis successus prosperos darent.

Liber primus.

AM primum omnium satis constat, Troia capta in cæteros scuitum esse Troianos, duobus, Aenea Antenoreque, & vetusti iure hospicii, & quia pacis reddendæque Helenæ semper authores fuerant, omne ius belli Achivos abstinuisse, Casibus deinde varijs Antenorem cum multitudine Henetum, qui seditione ex Paphlagonia pulsi, & sedes, & ducem rege Pylemene ad Troiam amisso, quærebant, venisse in intimum maris Adriatici sinu: Euganeisque qui inter mare alpesque incolebant, pulsos, Henetos, Troianosque eas tenuisse terras: & in quæ primum egressi sunt locum, Troia vocatur: pagoque inde Troia nomen est, gens vniuersa Veneti appellati. Aeneam ab simili clade domo profugum, sed ad maiora initia rerum ducentibus fatis, primò in Macedoniâ venisse: inde in Siciliam querentem sedes delatum: ab Sicilia classe Laurentem agrum tenuisse. Troia & huic loco nomen est: ibi egressi Troiani, ut quibus ab immenso propè errore nihil præter arma & naues superesset, cum prædam ex agris agerent, Latinus rex Aboriginesque, qui tum ea tenebant loca, ad arcendam vim aduenarum armati ex vrbe atque agris concurrunt. Duplex exinde fama est, alij prælio victum Latinum pacem cum Aenea, deinde affinitatem iunxisse tradunt. alij cum instructę acies constitissent, priusquam signa canerent, processisse Latinum inter primores, ducemque aduenarum euocasse ad colloquium: percunctatum deinde, qui mortales essent, unde, aut quo casu profecti domo, quidue quærentes in agrum Laurentem exissent? Postquam audierit multitudinem Troianos esse: ducem Aeneam, filium Anchisæ & Veneris: cremata patria & domo profugos, sedem, condendæque vrbi locum quærere, & nobilitata fidem futuræ amicitiae sanxisse. Inde fœdus ictum inter duces, inter exercitus salutationem factam. Aeneam apud Latinum fuisse in hospitio. ibi Latinum apud penates deos domesticum publico adiunxisse fœdus, filia Aeneæ

in ma-

Antenor.

*Veneti.
Aeneas.*

Latinus rex.

A in matrimonium data, ea res utiq; Troianis spem affirmat tandem stabili certa-
 taq; sede finiendi erroris. Oppidum condunt, Aeneas ab nomine vxoris Lauini-
 um appellat. breui stirps quoq; virilis ex nouo matrimonio fuit, cui Asca-
 nium parentes dixerunt nomen. Bello deinde Aborigines Troiani que simul pe-
 titi. Turnus rex Rutulorum, cui pacta Lauinia ante aduentum Aeneae fuerat, *Turnus.*
 prelatum sibi aduenam ægre patiens, simul Aeneae Latinoque bellum intule-
 rat. Neutra acies læta ex eo certamine abiit, victi Rutuli: victores Aborigines
 Troiani que; ducem Latinum amisere. Inde Turnus Rutuli que diffusi rebus, ad
 florentes Hetruscorum opes, Mezentium que eorum regem confugiunt, qui *Mezentius.*
 Cære opulento tum oppido imperitans, iam inde ab initio minime lætus no-
B uæ origine vrbis, & tum nimio plus quam satis tutum esset accolis, rem Tro-
 ianā crescere ratus, haud grauatim socia arma Rutulis iunxit. Aeneas aduersus
 tanti belli terrorem, ut animos Aboriginum sibi conciliaret, ne sub eodem iu-
 re solum, sed etiam nomine omnes essent: Latinos vtranque gentem appella-
 uit. nec deinde Aborigines Troianis studio ac fide erga regem Aeneam cesse-
 re. fretus que; his animis coalescentium indies magis duorum populorum Ae-
 neas, quanquam tanta opibus Hetruria erat, ut iam non terras solum, sed ma-
 re etiam per totam Italiae longitudinem ab alpibus ad fretum Siculum fama
 nominis sui impleset: tamen cum mœnibus bellum propulsare posset, in a-
 ciem copias eduxit. Secundum inde prælium Latinis, Aeneae etiam vltimum
C operum mortalium fuit. Situs est, quemcunque eum dici ius fas que; est, super Nu-
 micum flumen. Iouem Indigetem appellant. Nondum maturus imperio A-
 scanius Aeneae filius erat, tamen id imperium ei ad puberem ætatem incolu-
 me mansit, tantisper tutela muliebri (tanta indoles in Lauinia erat) res Latina
 et regnum auitum, paternum que; puero stetit. Haud nihil ambigam (quis enim,
 rem tam veterem pro certo affirmet?) hiccine fuerit Ascanius, an maior quam
 hic, Creusa matre Ilio incolumi natus, comes que; inde paternae fugae, quem Iu-
 lum eundem Iulia gens authorem nominis sui nuncupat. is Ascanius, vbicun-
 que & quacunque matre genitus (certè natum Aenea constat) abundante La-
 uinii multitudine, florentem iam (ut tum res erant) atque opulentam urbem
D matri, seu nouercæ reliquit: nouā ipse aliam sub Albano monte condidit. quæ
 ab situ porrecte in dorso vrbis longa Alba appellata. Inter Lauinium et Albam
 longam coloniam deductam triginta ferme interfuere anni. tantum tamen
 opes creuerant, maximè fufis Hetruscis, ut ne morte quidem Aeneae, nec dein-
 de inter muliebre tutelam, rudimentum que; primum puerilis regni mouere
 arma, aut Mezentius, Hetrusci que; aut vlli alij accolæ ausi sint. Pax ita conuene-
 rat, ut Hetruscis Latinis que; fluuius Albula, quem nunc Tyberim vocant, finis
 esset. Syluius deinde regnat Ascanij filius, casu quodam in syluis natus. is Ae-
 neam Syluium creat: is deinde Latinum Syluium. ab eo colonie aliquot dedu-
 ctæ, Prisci Latini appellati. mansit Syluius postea omnibus cognomen, qui Al-
E bæ regnarunt. Latino Alba ortus, Alba Atys, Ati Capys, Capi Capetus, Capeto
 Tyberinus, qui in traiectu Albulæ amnis submersus, celebre ad posteros no-
 men flumini dedit. Agrippa inde Tyberini filius, post Agrippam Romulus Syl-
 uius à patre accepto imperio regnat. Auentino fulmine ipse ictus, regnum per
 manus tradidit. is sepultus in eo colle, qui nunc est pars Romanae vrbis, cogno-
 men colli fecit. Proca deinde regnat. is Numitorem atque Amulium procreat:
 Numitori, qui stirpis maximus erat, regnum vetustum Syluiæ gentis legat:
 plus tamen vis potuit, quam voluntas patris, aut verecundia ætatis. pulso fra-
 tre, Amulius regnat. addit sceleri scelus. stirpem fratris virilem interemit: fra-
 tris filia Rheæ Syluiæ per speciem honoris, cum Vestalem eam legisset, perpe-
 tua virginitate spem partus adimit. Sed debebatur (ut opinor) fatis tantæ origo
 vrbis,

4
 vrbis, maximiq; secundum deorum opes imperij principium. vi compressa
 Vestalis, cum geminum partum edidisset, seu ita rata, seu quia deus autor cul-
 pæ honestior erat, Martem incertæ stirpis patrem nuncupat. sed nec dij, nec
 homines aut ipsam, aut stirpem à crudelitate regia vindicant. sacerdos vincita
 in custodiam datur, pueros in profluentem aquam mitti iubet. Sorte qua-
 dam diuinitus super ripas Tyberis effusus lenibus stagnis, nec adiri vsquam
 ad iusti cursum poterat amnis, & posse quamvis languida mergi aqua infan-
 tes, spem ferentibus dabat. ita velut defuncti regis imperio in proxima allu-
 uie, vbi nunc ficus Ruminalis est (Romularem vocatam ferunt) pueros expo-
 nunt, vastæ tum in ijs locis solitudines erant. Tenet fama, cum fluitantem al-
 uicum, quo expositi erant pueri, tenuis in sicco aqua destituisset, lupam sitien-

H

Lupa præbet mam-
 mas infantibus.

tem ex montibus qui circa sunt, ad puerilem vagitum cursum flexisse: eam
 summissas infantibus adeò mitem præbuisse mammas, vt lingua lambentem
 pueros magister regij pecoris inuenerit: (Faustulo fuisse nomen ferunt) ab eo
 ad stabula Laurentiæ vxori educandos datos. Sunt, qui Laurentiam vulgato
 corpore lupam inter pastores vocatam putent: inde locum fabulæ ac miracu-
 lo datum. Ita geniti, ita educati. cum primùm adoleuit ætas, nec in stabulis,
 nec ad pecora segnes, venando peragraræ saltus. hinc robore corporibus ani-
 misq; sumpto, iam non feras tantum subsistere, sed in latrones præda onustos
 impetum facere, pastoribusq; rapta diuidere: & cum his, crescente indies gre-
 ge iuuenum, ferias ac iocos celebrare. Iam tum in Palatino monte Lupercal
 hoc fuisse ludicrum ferunt, et à Palanteo vrbe Arcadica Palantium, deinde Pa-
 latinum montem appellatum. ibi Euandrum, qui ex eo genere Arcadum mul-
 tis antè tempestatibus ea tenuerat loca, solenne allatum ex Arcadia instituisse,
 vt nudi iuuenes Lycæum Pana venerantes, per luxum atq; lasciuiam curre-
 rent. quem Romani deinde vocarunt Inuum. huic deditis ludicro, cum solen-
 ne votum esset, insidiosos ob iram prædæ amissæ latrones, cum Romulus vi-
 se defendisset, Remum cepisse: captum regi Amulio tradidisse, vltro accusan-
 tes. crimini maximè dabant, in Numitoris agros ab his impetum fieri: inde
 eos collecta iuuenum manu hostilem in modum prædas agere. sic Numito-
 ri ad suppliciū Remus deditur. Iam inde ab initio Faustulo spes fuerat, regiam
 stirpem apud se educari. Nam & expositos iussu regis infantes sciebat, & tem-
 pus, quo

Remus capitur.

A pus, quo ipse eos sustulisset, ad idipsum congruere, sed rem immaturam, nisi aut per occasionem, aut per necessitatem aperiri noluerat. necessitas prior venit. ita metu subactus, Romulo rem aperit. Fortè & Numitori, cum in custodia Remum haberet, audissetq; geminos esse fratres: comparando eorum ætatem, & ipsam minimè seruilem indolem, tetigerat animum memoria nepotum: sciscitandoq; eodem peruenit, vt haud procul esset, quin Remum agnosceret: * ita vndiq; regi dolus nectitur. Romulus non cum globo iuuenum (nec enim erat ad vim apertam par) sed alijs alio itinere iussis, certo tempore ad regiam venire pastoribus, ad regem impetum facit. & à domo Numitoris alia comparata manu adiuuat Remus. ita regem obtruncant. Numitor inter primum tumultum hostes inuasisse urbem atque adortos regiam dictitans, cum pubem Albanam in arcem præsidio armisq; obtinendam aduocasset: posteaquam iuuenes perpetrata cæde pergere ad se gratulantes vidit: exemplò aduocato concilio, scelera in se fratris, originē nepotum, vt geniti, vt educati, vt cogniti essent, cædem deinceps tyranni, seq; eius authorem ostendit. Iuuenes per mediam concionem agmine ingressi, cum auum regem salutassent, secuta ex omni multitudine consentiens vox ratum nomen, imperiumque regi effecit. Ita Numitori Albana permissa re, Romulum Remumq; cupido cepit, in ijs locis vbi expositi, vbiq; educati erant, urbis condendæ: & supererat multitudo Albanorum Latinorumq;: ad id pastores quoq; accesserant, qui omnes facile spem facerent, paruam Albam, paruum Lauinium, præ ea urbe quæ conderetur, fore. Interuenit deinde his cogitationibus auitum malum, regni cupido, atq; inde fœdum certamen coortum à satis miti principio: quoniam gemini essent, nec ætatis verecundia discrimen facere posset: vt dij in quorum tutela ea loca essent, augurijs legerent, qui nomen nouæ urbi daret, qui conditam imperio regeret. Palatinum Romulus, Remus Auentinum ad inaugurandum templa capiunt. Priori Remo augurium venisse fertur, sex vultures. iamq; nunciato augurio, cum duplex numerus Romulo se ostendisset, vtrunq; regem sua multitudo consalutauerat. tempore illi præcepto, at hi numero auum regnū trahebant. Inde cum altercatione congressi, certamine

v. l. et gratum o

lup.

eo deum

* videtur aliquid deesse.

Romulus fratrem liberat.

Disidium inter fratres Remum et Romulum.

v. l. di quorum tutela ea loca

Auguria.

irarum ad cædem vertuntur. ibi in turba ictus Remus cecidit. Vulgatiore fama est, ludibrio fratris Remū novos transiluisse muros: inde ab irato Romulo (cū Remus occiditur.

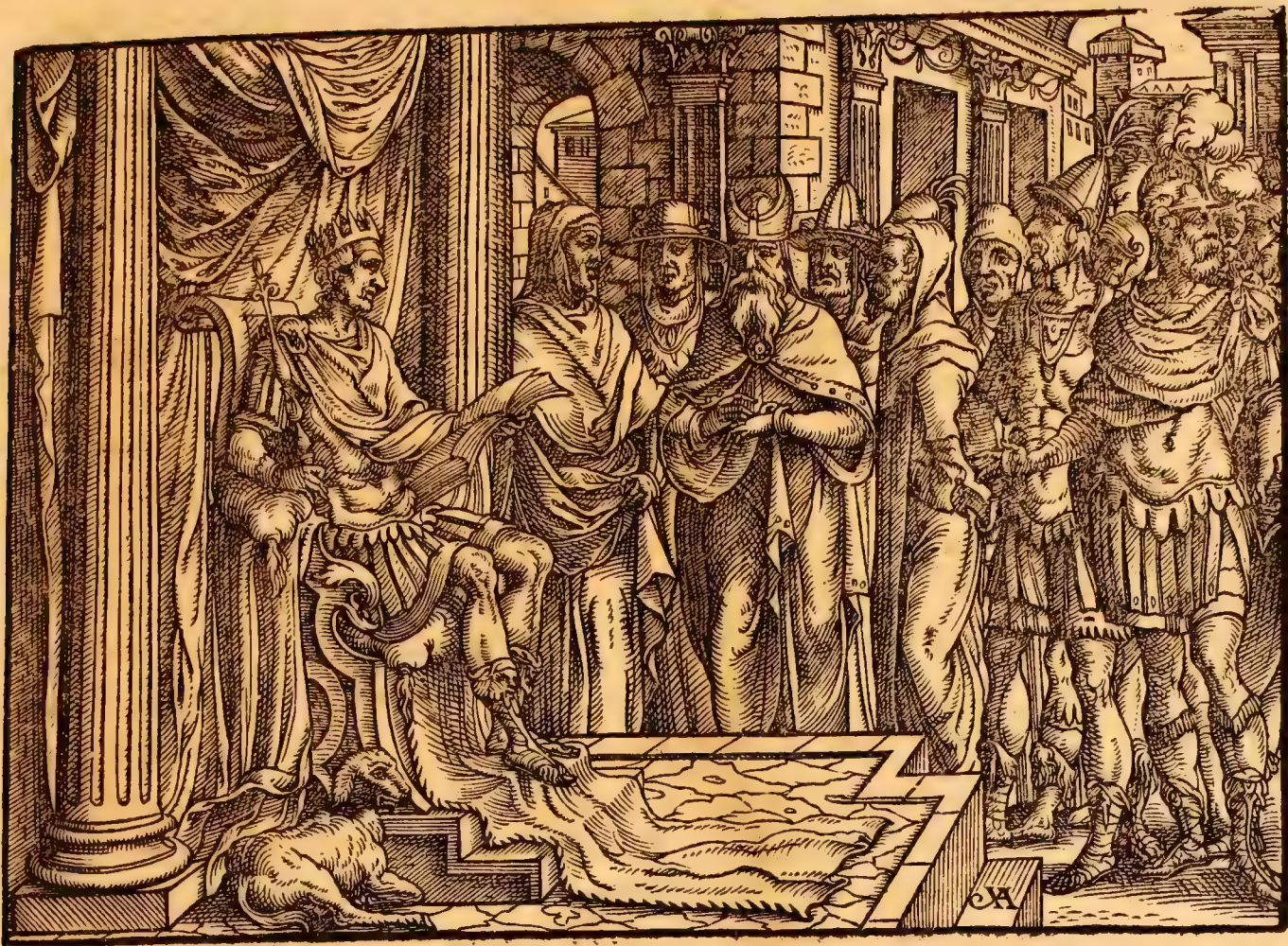

*Roma conditur.**Hercules.**Cacus.**Euander literarum
apud Latinos inuen-
tor.**Potitij & Pinarij.**Iura datur Romulus.**liberos XII*

verbis quoque increpitans adiecisset: Sic deinde, quicumque alius transfiliet
moenia mea) interfectum. Ita solus potitus imperio Romulus: condita vrbs
conditoris nomine appellata. Palatinum primum, in quo ipse erat educatus,
munijt: sacra dijs alijs Albano ritu, Græco Herculi, vt ab Euandro instituta e-
rant, facit. Herculem in ea loca Geryone interempto boues mira specie abegif-
se memorant, ac prope Tyberim fluuium, quâ prę se armentum agens, nando
traiecerat, loco herbido, vt quietē & pabulo læto reficeret boues, & ipsum fes-
sum via procubuisse. ibi cum eum cibo vinoque grauatum sopor oppressif-
set, pastor accola eius loci nomine Cacus, ferox viribus, captus pulchritudine
boum, cum auertere eam prædam vellet: quia, si agendo armentum in spelun-
cam compulisset, ipsa vestigia quærentem dominum eò deductura erant: G
auerfos boues eximium quenque pulchritudine caudis in speluncam traxit.
Hercules ad primam auroram somno excitus, cum gregem perlustrasset ocu-
lis, & partem abesse numero sensisset, pergit ad proximam speluncam, si fortē
eò vestigia ferrent, quæ vbi omnia foras versâ vidit, nec in partem aliam ferre:
confusus atque incertus animi, ex loco infesto agere porro armentum occe-
pit. Inde cum actæ boues quædam ad desiderium (vt fit) relictarum mugif-
sent, reddita inclusarum ex spelunca boum vox Herculem conuertit. quem
cum vadentem ad speluncam Cacus vi prohibere conatus esset: ictus claua,
fidem pastorum nequicquam inuocans, morte occubuit. Euander tum ea,
profugus ex Peloponneso, autoritate magis quàm imperio regebat loca: ve- H
nerabilis vir miraculo literarum rei nouæ inter rudes artium homines, vene-
rabilior diuinitate credita Carmentæ matris, quam fatiloquam ante Sibyllæ
in Italiam aduentum, miratæ hæ gentes fuerant. is tum Euander concursu
pastorum trepidantium circa aduenam manifestæ reum cædis excitus, post-
quam facinus facinorisque causam audiuit: habitum formamque viri ali-
quantum ampliorem augustioremque humana intuens, rogitat, qui vir ef-
set. vbi nomen patremque ac patriam accepit: Ioue nate, Hercules, salue, in-
quit. te mihi mater veridica interpretes deum, aucturum cœlestium numerum
cecinit: tibi que aram hic dicatum iri, quam opulentissima olim in terris gens
Maximam vocet, tuoque ritu colat. Dextra Hercules data accipere se omen, I
impleturumque fata, ara condita atque dicata, ait: Ibi tum primum boue exi-
mia capta de grege, sacrum, adhibitis ad ministerium dapemque Potitijs ac
Pinarijs, quæ tum familiæ maximè inclytæ ea loca incolebant, factum. For-
tè ita euenit, vt Potitij ad tempus præsto essent, ijsque exta apponerentur: Pi-
narij extis adefis ad cæteram venirent dapem. inde institutum mansit, donec
Pinarium genus fuit, ne extis solennibus vescerentur. Potitij ab Euandro edo-
cti, antistites, sacri eius per multas ætates fuerunt, donec tradito seruis publi-
cis solenni familiæ ministerio, genus omne Potitiorum interiit. Hæc tum sa-
cra Romulus vna ex omnibus peregrina suscepit, iam tum immortalitatis
virtute partæ, ad quam eum sua fata ducebant, fautor. Rebus diuinis rite per- K
petratis, vocataque ad concilium multitudine, quæ coalescere in populi vni-
us corpus nullâ re, præterquam legibus poterat, iura dedit. quæ ita sancta ge-
neri hominum agresti fore ratus, si se ipse venerabilem insignibus imperij fe-
cisset, cum cætero habitu se augustiorem, tum maximè lictoribus duodecim
sumptis fecit. Alij ab numero auium, quæ augurio regnum portenderant,
eum secutum numerum putant, me haud pœnitet eorum sententiæ esse,
quibus & apparitores & hoc genus ab Hetruscis finitimis, vnde sella curulis,
vnde toga prætexta sumpta est, numerum quoque ipsum ductum placet, & ita
habuisse Hetruscos, quod ex duodecim populis communiter creato rege, sin-
gulos singuli populi lictores dederint. Crescebat interim vrbs munitionibus,
cum alia

A cum alia atq; alia appetendo loca, in spem magis futuræ multitudinis, quàm ad id, quod tum hominum erat, munirent. deinde, ne vana vrbs magnitudo

effet: adijciendæ multitudinis causa, vetere consilio condentium vrbes, qui obscuram atque humilem conciendo ad se multitudinem, natam è terra sibi prolem mentiebantur: locum qui nunc septus densis sentibus inter duos lucos est, Asylum aperit. eò ex finitimis populis turba omnis, sine discrimine liber an seruus esset, auida nouarum rerum perfugit. idque primum ad cœptam magnitudinem roboris fuit. Cum iam virium haud pœniteret, consilium deinde viribus parat. centum creat senatores: siue quia is numerus satis erat: siue quia soli centum erant, qui creari patres possent. Patres certè ab honore, patricijque progenies eorum appellati. Iam res Romana adeò erat valida, vt cuilibet finitimarum ciuitatum bello par esset. sed penuria mulierum hominis ætatem duratura magnitudo erat. quippe quibus nec domi spes prolis, nec cum finitimis connubia essent. Tum ex consilio patrum Romulus legatos circa vicinas gentes misit, qui societatem connubiumque nouo populo peterent. Vrbes quoque, vt cætera, ex infimo nasci: deinde quas sua virtus ac dii iuuent, magnas opes magnumque nomen sibi facere: satis scire, origini Romanæ & deos affuisse, & non defuturam virtutem. Proinde ne grauarentur homines cum hominibus sanguinem & genus miscere. Nusquam benignè legatio audita est: adeò simul omnes spernebant, simul tantam in medio crescentem molem sibi ac posteris suis metuebant: à plerisque rogitantibus dimissi, ecquod fœminis quoque asylum aperuissent: id enim demum compar connubium fore. Aegrè id Romana pubes passa, & haud dubiè ad vim spectare res cœpit. cui tempus locumque aptum vt daret Romulus ægritudinem animi dissimulans, ludos ex industria parat Neptuno equestri solennes: Consualia vocat. Indici deinde finitimis spectaculum iubet, quantoque apparatu tum sciebant aut poterant, concelebrant: vt rem claram expectatamque facerent. Multi mortales conuenere studio etiam videndæ nouæ vrbs, maximè proximi quique, Ceninenses, Crustumini, Antemnates. Iam Sabinorum omnis multitudo cum liberis ac coniugibus venit. inuitati hospitaliter per domos,

Luc. descendens.

Asylum.

*Senatores 100. creatur.
Patres & patricij.*

deesse vet.

Consualia.

cum situm mœniaq; & frequentem tectis urbem vidissent, mirantur tam bre-
ui rem Romanam creuisse. Vbi spectaculi tempus venit, deditaq; eò mentes

*Rapiuntur Sabine
virgines.*

*Romulus raptas con-
solatur.*

*Cenineses vincun-
tur.*

cum oculis erant, tum ex composito orta vis: signoque dato, iuventus Roma-
na ad rapiendas virgines discurrit. magna pars fortè ut in quem quæque inci-
derat, raptæ. quasdam forma excellentes primoribus patrum destinatas ex ple-
be homines, quibus datum negotium erat, domos deferebant. Vnam longè
ante alias specie ac pulchritudine insignem à globo Thalassij cuiusdam ra-
ptam ferunt: multisq; sciscitantibus, cuinam eam ferrent, identidem ne quis
violaret, Thalassio ferri clamitatum: inde nuptialem hanc vocem factam.
Turbato per metum ludicro, mœsti parentes virginum profugiunt, incusan-
tes violati hospitij fœdus, deumque inuocantes, cuius ad solenne ludosque
per fas ac fidem decepti venissent. Nec raptis aut spes de se melior, aut indigna-
tio est minor. sed ipse Romulus circumibat docebatque, patrum id superbia
factum, qui connubium finitimis negassent, illas tamen in matrimonio, in
societate fortunarum omnium ciuitatisque, & (quo nihil charius humano
generi sit) liberum fore. mollirent modò iras: & quibus fors corpora dedisset,
darent animos, sæpe ex iniuria postmodum gratiam ortam: eoque meliori-
bus vsuras viris, quod annixurus pro se quisque sit, ut cum sua vice functus
officio sit, parentum etiam patriæque expleat desiderium. accedebant blan-
ditia, virorum factum purgantium cupiditate atque amore: quæ maximè
ad muliebrem ingenium efficaces preces sunt. Iam admodum mitigati ani-
mi raptis erant. At raptarum parentes tum maximè sordida veste, lachrymisq;
& querelis ciuitates concitabant: nec domi tantum indignationes con-
tinebant, sed congregabantur vndique ad Titum Tatium regem Sabi-
norum: & legationes, eò quod maximum Tatij nomen in his regioni-
bus erat, conueniebant. Cenineses Crustuminiq; & Antemnates erant,
ad quos eius iniuriæ pars pertinebat: lentè agere ijs Tatius Sabiniq; visi
sunt. Ipsi inter se tres populi communiter bellum parant. nec Crustumi-
ni quidem atque Antemnates pro ardore iraque Ceninensium satis se im-
pigrè mouent, ita per seipsum nomen Ceninum in agrum Romanum im-
petum facit. sed effusè vastantibus fit obuius cum exercitu Romulus, leui-
que certamine docet, vanam sine viribus iram esse: exercitum fundit, fu-
gatq;:

A gatq; fufum persequitur: regem in prælio obtruncat, & fpoliat. duce hostium occifo, vr̄bem primo impetu capit. Inde exercitu victore reducto, ipfe cum factis vir magnificus, tum factorum oftentator haud minor, fpolia ducis hostium cæsi fufpenfa, fabricato ad id aptè ferculo, gerens in Capitolium afcendit: ibique ea cum ad quercum paftoribus facram depofuiffet, fimul cum dono designauit templo Iouis fines, cognomenque addidit deo: Iupiter Feretri, inquit, hæc tibi victor Romulus rex regia arma fero, templumque ijs regionibus, quas modo animo metatus fum, dedico: fedem opimis fpolijs, quæ regibus ducibusque hostium cæfis me autorem fequentes pofteri ferent. Hæc templi eft origo, quod primū omnium Romæ facratum eft. ita deinde dijs vi-
B fum, nec irritam conditoris templi vocem effe, qua laturos eò fpolia pofteros nuncupauit: nec multitudine compotum eius doni vulgari laudem. bi-
na pofttea inter tot annos, tot bella opima parta funt fpolia: adeò rara eius fortuna decoris fuit. Dum ea ibi Romani gerunt, Antemnatum exercitus per
occafionem ac folitudinem hoftiliter in fines Romanos incurfionem facit.
raptim & ad hos Romana legio ducta palantes in agris oppreffit. fufi funt igitur
primo impetu & clamore hoftes: oppidum captum, duplicique victoria
ouantem Romulum Herfilia coniunx precibus raptarum fatigata: orat, vt pa-

Capitolium.

Iupiter Feretrius.

Antemnates vincuntur.

deest. vt
Mauiff. palantes, in
agris oppreffit
Herfille petio. in libro, et
femper mutatum.

rentibus earum det veniam, & in ciuitatem accipiat. ita rem coalescere concordia posse, facile impetratum. Inde contra Crustuminos profectus, bellum inferentes. ibi minus etiā quod iam alienis cladibus ceciderant animi, certaminis fuit. vtroque colonie misse, plures inuenti, qui propter vbertatem terre in Crustumini nomina darent. & Romam inde frequenter migratum est à parentibus maximè ac propinquis raptarum. Nouissimum ab Sabinis bellum ortum, multoque id maximum fuit. nihil enim per iram aut cupiditatem actum est. nec ostenderunt bellum prius, quàm intulerunt: consilio etiam additus dolus. Sp. Tarpeius Romanæ præerat arci. huius filiam virginem auro corrumpit Tatiùs, vt armatos in arcem accipiat. aquam forte ea tum sacris extra mœnia petitem ierat. accepti obrutam armis necare: seu vt vi capta potius arx videretur, seu prodendi exempli causa, ne quid vsquam fidum proditori esset. additur fabula, quod vulgò Sabini aureas armillas magni ponderis brachio læuo; gemmatisque magna specie annulos ha-

Crustumini vincuntur.

Mittuntur colonie.

ubi nunc monte Titiano

Sabinum bellum.

Proditio.

nulos habuerint, pepigisse eam, quod in sinistris manibus haberent. eò scuta
 illi pro aureis donis congesta. Sunt qui eam ex pacto tradendi, quòd in sini-
 stris manibus esset, decreto arma petisse dicant: & fraude visam agere, sua
 ipsam peremptam mercede. tenuere tamen arcem Sabini: atque inde postera
 die, cum Romanus exercitus instructus, quod inter Palatinum Capitolinum,
 que collem campi est, compleisset: non prius descenderunt in equum, quàm
 ira & cupiditate recuperandæ arcis stimulante animos in aduersum Romani
 subiere. Principes vtrique pugnam ciebant: ab Sabinis Metius Curtius, ab
 Romanis Hostius Hostilius. hic rem Romanam iniquo loco ad prima signa
 animo atque audacia sustinebat. Vt Hostius cecidit, confestim Romana in-
 clinatur acies: fusaque est ad veterem portam Palatij. Romulus & ipse turba
 fugientium actus, arma ad cœlum tollens: Iupiter tuis, inquit, iussus auibus
 hic in Palatino prima vrbi fundamenta ieci, arcem iam scelere emptam Sabi-
 ni habent. inde huc armati superata media valle tendunt. at tu pater Deum
 hominumque, hinc saltem arce hostes: deme terrorem Romanis, fugamque
 fœdam siste. hic ego tibi templum Statori Ioui, quod monimentum sit po-
 steris, tua præsentis ope seruata vrbe esse, voueo. Hæc precatus, veluti sen-
 sisset auditas preces: Hinc, inquit, Romani, Iupiter optimus, maximus resiste-
 re atque iterare pugnam iubet, resistere Romani, tanquam cœlesti voce
 iussi. ipse ad primores Romulus prouolat. Metius Curtius ab Sabinis
 princeps ab arce decurrerat, & effusos egerat Romanos, toto quantum foro
 spaciū est. nec procul iam à porta Palatij erat, clamitans: Vicinus perfidos
 hospites, imbelles hostes. iam sciunt longè aliud esse virgines rapere, aliud
 pugnare cum viris. In eum hæc gloriantem cum globo ferocissimo-
 rum iuuenum Romulus impetum facit. ex equo tum fortè Metius pugna-
 bat: eo pelli facilius fuit. pulsum Romani persequuntur. & alia Romana
 acies audacia regis accensa, fundit Sabinos. Metius in paludem sese strepitu
 sequentium trepidante equo coniecit. auerteratque ea res etiam Sabinos tan-

Romuli preces.

Iupiter Stator.

Sabini funduntur.

Redintegratur præ-
lium.

ti periculo viri. Et ille quidem annuentibus ac vocantibus suis, fauore mul-
 torum addito animo, euadit. Romani Sabini que in media conualle duo-
 rum montium redintegrant prælium. sed res Romana erat superior. Tum

- A Tum Sabinæ mulieres, quarum ex iniuria bellum ortum erat, crinibus passis, *Sabinarum oratio.* scissâq; veste, victo malis muliebri pauore, ausæ se inter tela volantia inferre: *Man. de R. R.* ex transuerso impetu facto, dirimere infestas acies, dirimere iras: hinc patres, hinc viros orantes, ne se sanguine nefando soceri generiq; respergerent: ne par-
ricidio macularent partus suos: nepotū illi, liberū hi progeniem. si affinitatis
inter vos, si connubij piget, in nos vertite iras. nos causa belli, nos vulnerum ac-
cædium viris ac parentibus sumus. melius peribimus, quàm sine alteris ve-
strū viduæ, aut orbæ, viuemus. Mouet res tū multitudinem, tū duces. *Pax inter Romanos & Sabinas.* silentium & repentina fit quies, inde ad fœdus faciendum duces prodeunt:
nec pacem modò, sed ciuitatem vnā ex duabus faciunt, regnū consociant. *J. X. de leg. 1. de iur. ditionis. (inferunt) Torres.*
- B imperium omne conferunt Romam. Ita geminata vrbe, vt Sabinis tamen ali-
quid daretur, Quirites à Curibus appellati. monimentum eius pugnæ, vbi pri-
mū ex profunda emerfus palude equum Curtius in vado statuit, Curtium
lacum appellarunt. Ex bello tam tristi læta repente pax chariores Sabinas viris
ac parentibus, & ante omnes Romulo ipsi fecit. Itaq; cum populum in curias
triginta diuideret; nomina earum curijs imposuit. id non traditur, (cum haud
dubiè aliquanto numerus maior hoc mulierum fuerit) ætate, an dignitatibus
suis virorumue, an sorte lectæ sint, quæ nomina curijs darent. Eodem tem-
pore & centuriæ tres equitum conscriptæ sunt, Ramnenses ab Romulo, ab Ti-
to Tatio Titientes appellati. Lucerum nominis & originis causa incerta est. *Quirites unde dicti. plerq. lib. equum Curtium.*
- C inde non modò commune, sed concors etiam regnum duobus regibus fuit.
Post aliquot annos propinqui regis Tatij legatos Laurentium pulsan-
t. cum-
que Laurentes iure gentium agerent, apud Tatium gratia suorum, & preces
plus poterant. igitur illorum pœnam in se vertit: nam Lauinij, cum ad solen-
ne sacrificium eò venisset, concursu facto, interficitur. eam rem minus ægrè
quàm dignum erat, tulisse Romulū ferunt, seu ob infidam societatem regni,
seu quia haud iniuria cæsum credebat. Itaq; bello quidem abstinuit: vt tamen
expiarentur legatorū iniuriæ, regisq; cædes, fœdus inter Romam Lauiniumq;
vrbes renouatū est. Et cū his quidem insperata pax erat: aliud multò propius,
atq; in ipsis propè portis bellum ortum. Fidenates nimis vicinas propè se con-
ualescere opes rati, priusquàm tantū roboris esset, quantum futurum appare-
bat, occupant bellū facere. iuuentute armata immissa, vastatur agri quod inter
vrbe ac Fidenas est. Inde ad læuam versi, quia dextra Tyberis arcebat, cum ma-
gna trepidatione agrestium populantur. tumultusq; repens ex agris in urbem
illatus, pro nuncio fuit. excitus Romulus (neq; enim dilationem pati tam vi-
cinum bellum poterat) exercitum educit: castra à Fidenis mille passuum
locat. ibi modico præsidio relicto, egressus cum omnibus copijs, partem mili-
tum locis circa densa obsita virgulta obscuris subsidere in insidijs iussit. cum
parte maiore atque omni equitatu profectus, id quod quærebat, tumultuo-
so & minaci genere pugnæ obequitando ipsis propè portis hostem exci-
uit. fugæ quoque quæ simulanda erat, eadem equestris pugna causam mi-
nus mirabilem dedit. & cum velut inter pugnæ fugæque consilium trepi-
dante equitatu, pedes quoque referret gradum, plenis repente portis, effusi
hostes, impulsa Romana acie, studio instandi sequendique trahuntur ad
locum insidiarum. inde subito exorti Romani, transuersam inuadunt ho-
stium aciem. addunt pauorem mota è castris signa eorum, qui in præsi-
dio relicti fuerant. ita multiplici terrore perculsi Fidenates, prius penè
quàm Romulus, quique cum eo equites erant, circumagerent frenis e-
quos, terga vertunt: multoque effusius, quippe vera fuga, qui simulantes
paulo antè secuti erant, oppidum repetebant: non tamen eripuerunt se
hosti. Hærens in terga Romanus, prius quàm fores portarum obijceren-
tur, velut *Fidenates bellum Ro-
manis inferunt.* *Fidenates vincun-
tur.* *Manuss. tergo*

Veientes in fines Ro-
manos excurru.

Ex Yet.

X. Juan Vezquez, ab
me veano. Un fenoaf,
et alij s p... Civi
as Caspa... Catlin En

1792

1800

1801

Sciētes fusi p[ro]cem
perunt.

Inducie dant anno
rum 100.

vet. profecto

Celeres.

*Romulus terris ere-
ptus.*

K

quam ex tam turbido die serena & tranquilla lux redijt: vbi vacuam sedem
regiam vidit: & si satis credebat patribus, qui proximi steterant, sublimem
raptum procella: tamen velut orbitatis metu icta, mœstum aliquandiu
silentium obtinuit. deinde à paucis initio facto, Deum Deo natum, regem
parentemque vrbs Romanæ saluere vniuersi Romulum iubent: pacem
precibus exposcunt, vti volens propitius suam semper sospitet proge-
niem.

Romulus Deus credi-
tur.

A niem. Fuisse credo tum quoque aliquos, qui discerptum regem patrum
 manibus taciti arguerent: manauit enim hæc quoque, sed perobscura fa-
 ma. Illam alteram admiratio viri & pauor præsens nobilitauit. consilio:
 etiam vnus hominis addita rei dicitur fides. nanque Proculus Iulius sollicita
 ciuitate desiderio regis & infensa patribus, grauis, vt traditur, quamuis ma-
 gnæ rei author, in concionem prodit. Romulus, inquit, Quirites, parens vr
 bis huius, prima hodierna luce cælo repente delapsus se mihi obuium dedit,
 cum perfusus horrore venerabundusque astitissem, petens precibus, vt con-
 tra intueri fas esset: Abi, nuntia, inquit, Romanis, cælestes ita velle, vt mea Ro-
 ma caput orbis terrarum sit. proinde rem militarem colant, sciantque, & ita
 posteris tradant, nullas opes humanas armis Romanis resistere posse: hæc, in-
 quit, locutus, sublimis abiit. Mirum, quantum illi viro nuncianti hæc fides
 fuerit: quamque desiderium Romuli apud plebem exercitumque facta fide
 immortalitatis, lenitum sit. Patrum interim animos certamen regni ac cu-
 pido versabat. nec dum à singulis, quia nemo magnoperè eminebat in nouo
 populo, peruenerant factiones. inter ordines certabatur. oriundi ab Sabi-
 nis, ne, quia post Tatij mortem ab sua parte non erat regnatum in societate
 æqua, possessionem imperij amitterent, sui corporis creari regem volebant.
 Romani veteres peregrinum regem aspernabantur. in varijs voluntatibus,
 regem tamen omnes volebant, libertatis dulcedine nondum experta. Ti-
 mor deinde patres incessit, ne ciuitatem sine imperio, exercitum sine duce,
 multarum circa ciuitatum irritatis animis vis aliqua externa adoriretur: & esse
 igitur aliquod caput placebat: & nemo alteri concedere, in animum induce-
 bat. itaque rem inter se centum patres, decem decurijs factis, singulisque in
 singulas decurias creatis, qui summæ rerum præessent, consociant. decem
 imperitabant, vnus cum insignibus imperij & lictoribus erat. quinque die-
 rum spatio finiebatur imperium, ac per omnes in orbem ibat: annumque
 interuallum regni fuit. id ab re, quod nunc quoque tenet nomen, Interre-
 gnum appellatum. Fremere deinde plebs multiplicatam seruitutem. cen-
 tum pro vno dominos factos. nec vltra, nisi regem, & ab ipsis creatum vide-
 bantur passuri. Cum sensissent ea moueri patres, offerendum vltro rati quod
 amissuri erant, ita gratiam ineunt, summa potestate populo permissa, vt non
 plus darent iuris quam detinerent. decreuerunt enim, vt cum populus regem
 iussisset, id sic ratum esset si patres authores fierent, hodieque in legibus magi-
 stratibusque rogandis vsurpatur idem ius, vi ademptum: priusquam popu-
 lus suffragium ineat, in incertum comitiorum euentum patres authores fiunt.
 Tum interrex concione aduocata: Quod bonum, faustum, felixque sit, in-
 quit, Quirites regem create, ita patribus visum est. patres deinde, si dignum
 qui secundus ab Romulo numeretur, crearitis, authores fient. Adeo id gra-
 tum plebi fuit, vt ne victi beneficio viderentur, id modo sciscerent, iube-
 rentque, vt senatus decerneret, qui Romæ regnaret. Inclyta iustitia religioque
 ea tempestate Numæ Pompilij erat. Curibus Sabinis habitabat consultif-
 simus vir, vt in illa quisquam ætate esse poterat, omnis diuini atque humani
 iuris. Authorem doctrinæ eius, quia non extat alius, falso Samium Pytha-
 goram edunt: quem Seruio Tullo regnante Romæ centum amplius post an-
 nos, in vltima Italiæ ora circa Metapontum Heracleamque & Crotonem iu-
 uenum æmulantium studia cœtus habuisse constat. ex quibus locis, & si
 eiusdem ætatis fuisset, qua fama in Sabinos, aut quo linguæ cōmercio quen-
 quam ad cupiditatem discendi exciuisset? quoue præsidio vnus per tot gen-
 tes dissonas sermone, moribusque peruenisset? Suapte igitur ingenio tem-
 peratum animum virtutibus fuisse opinor magis: instructumque non tam
 peregri-

Proculi Iulij concio.

Patrum de rege cre-
ando dissidium.ut. perueniat.
factionibus intervit. regem
imperat. lvi, regnum

Interregnum.

Regem populus iubet,
Patres authores fiunt.liber lvi. idem
iis v. adempta

Numa Pompilius.

Pythagoras quo tem-
pore vixit.

B.

A Gradiuo legit, tunicæq; pictæ insigne dedit, & super tunicam æneum pectori tegumen, coelestiaque arma, quæ ancilia appellantur, ferre, ac per urbem ire canentes carmina cum tripudijs solenni que saltatu iussit. Pontificem deinde Numam Marciū Marci filium ex patribus legit, eiq; sacra omnia scripta exsignataque attribuit: quibus hostijs, quibus diebus, ad quæ templa sacra fierent: atque vnde in eos sumptus pecunia erogaretur. Cætera quoque omnia publica priuataque sacra pontificis scitis subiecit: vt esset quod consultum plebs veniret: ne quid diuini iuris negligendo patrios ritus, peregrinosque asciscendo turbaretur. Nec coelestes modò cærimonias, sed iusta quoque funebria, placandosque manes, vt idem pontifex edoceret: quæque prodigia fulminibus, alioue quo viso missa susciperentur atque curarentur: ad ea elicienda ex mentibus diuinis Ioui Elicio aram in Auentino dicauit: deumque consuluit augurijs quæ suscipienda essent. Ad hæc consultanda procurandaque, multitudine omni à vi & armis conuersa, & animi aliquid agendo occupati erant, & deorum assidua insidens cura, cum interesse rebus humanis, coeleste numen videretur, ea pietate omnium pectora imbuerat: vt fides ac iusiurandum, propulso legum ac pœnarum metu ciuitatem regerent. & cum ipsi se homines in regis, velut vnici exempli, mores formarent: tum finitimi etiam populi, qui ante castra urbem positam in medio ad sollicitandam omnium pacem crediderant: in eam verecundiam adducti sunt, vt ciuitatem totam in cultum versam deorum, violari ducerent nefas. Lucus erat quem medium ex opaco specu fons perenni rigabat aqua: quod quia seper sæpe Numa sine arbitris, velut ad congressum deæ inferebat, camœnis eum lucum sacrauit, quod earum sibi concilia cum coniuge sua Aegeria essent. Et soli Fidei solenne instituit. Ad id sacrarium flamines bigis curru arcuato vehi iussit, manuque ad digitos vsque inuoluta rem diuinam facere: significantes fidem tutandam, sedemque eius etiam in dextris sacratam esse. Multa alia sacrificia, locaque sacris faciendis, quæ Argeos pontifices vocant, dedicauit. Omnium tamen maximum eius operum fuit tutela per omne regni tempus haud minor pacis, quàm regni. Ita duo deinceps reges, alius alia via, ille bello, hic pace, ciuitatem auxerunt. Romulus septem & triginta regnavit annos: Numa tres & quadraginta. Tum valida, tum temperata & belli & pacis artibus erat ciuitas. Numæ morte ad interregnum res redijt. Inde Tullum Hostilium, nepotem Hostilij, cuius in infima arce clara pugna aduersus Sabinos fuerat, regem populus iussit, patres authores facti. Hic non solum proximo regi dissimilis, sed ferocior etiam Romulo fuit: tum ætas viresque, tum auita quoque gloria animum stimulabat. Senescere igitur ciuitatem otio ratus, vndique materiam excitandi belli quærebat. Fortè euenit, vt agrestes Romani ex Albano agro, Albani ex Romano prædas inuicem agerent. Imperitabat tum C. Cluilius Albæ. vtrunque legati ferè sub idem tempus ad res repetendas missi. Tullus præceperat suis, ne quid cum Albano prius quàm mandata agerent. satis sciebat, negaturum Albanum, ita piè bellum indici posse. Ab Albanis socordius res acta, excepti hospitio ab Tullo blandè ac benignè, comiter regis conuiuium celebrant. tantisper Romani & res repetuerant priores: & neganti Albano, bellum in trigesimum diem indixerant. Hæc renuntiant Tullo. Tum legatis Tullus dicendi potestatem, quid petentes venerint, facit. Illi omnium ignari, primùm purgando terunt tempus. Se inuitos quicquam, quod minus placeat Tullo, dicturos, sed imperio subigi: res repetitum se venisse: ni reddantur bellum indicere iussos. Ad hæc Tullus: Nuntiate, inquit, regi vestro: regem Romanum deos facere testes, vter prius populus res repetentes legatos aspernatus dimiserit, vt in eum

Pontifex & eius auctoritas.

Vet. Exscripta

Iupiter Elicius.

Fides & iusiurandum.

In regis mores se format populus.

Fidei solenne institutum.

Romulus 37. annos, Numa 43. regnavit. Tullus Hostilius rex creatur.

Semina belli inter Romanos & Albanos.

omnes expetant huiusce clades belli. Hæc nuntiant domum Albani. Et bellum vtrunque summa ope parabatur, ciuili simillimum bello, propè interparentes natosque, Troianam vtranque prolem, cum Lauinium ab Troia, ab Lauinio Alba, ab Albanorum stirpe regum oriundi Romani essent. Euentus tamen belli minus miserabilem dimicationem fecit: quod nec acie certatum est, & tectis modò dirutis alterius vrbs, duo populi in vnum confusi sunt. Albani priores ingenti exercitu in agrum Romanum impetum fecere. castra ab vrbe haud plus quinque millia passuum locant, fossa circumdant. fossa Cluilia ab nomine ducis per aliquot secula appellata est, donec cum re nomen quoque vetustate aboleuit. in his castris Cluilius Albanus rex moritur. dictatorem Albani Metium Suffetium creant. Interim Tullus ferrox præcipuè morte regis, magnumque deorum numen ab ipso capite ortum, in omne nomen Albanum expetiturum pœnas ob bellum impium dimicans, nocte præteritis hostium castris, infesto exercitu in agrum Albanum pergit. Ea res ab statuiis exciuit Metium. is ducit quàm proximè ad hostem potest, inde legatum præmissum nuntiare Tullo iubet, priusquam dimicent, opus esse colloquio: si secum congressus sit, satis scire ea se allaturum, quæ nihilominus ad rem Romanam quàm ad Albanam pertineant. haud aspernatus Tullus, tametsi vana afferebantur, suos in aciem educit. exeunt contra & Albani. Postquam instructi vtrunque stabant, cum paucis procerum in medium duces procedunt. ibi infit Albanus: Iniurias & non redditas res ex fœdere, quæ repetitæ sunt: & ego regem nostrum Cluilius causam huiusce esse belli, audisse videor: nec te dubito Tulle eadem præ te ferre: sed si vera potius quàm dictu speciosa dicenda sunt, cupido imperij duos cognatos vicinosque populos ad arma stimulat. neque rectè, an perperam, interpretator: fuerit ista eius deliberatio, qui bellum suscepit. me Albani gerendo bello ducem creauere. Illud te Tulle monitum velim: Hetrusca res, quanta circa nos teque maximè sit, quo propiores vos, hoc magis scis. multum illi terra, plurimum mari pollent. memor esto iam cum signum pugnae dabis, has duas acies spectaculo fore: vt fessos confectosque simul victorem ac victum aggreantur. Itaque si nos dii amant, quoniam non contenti libertate certa, in dubiam imperij seruitijque aleam imus, ineamus aliquam viam, qua vtri vtris imperent, sine magna clade, sine multo sanguine vtriusque populi decerni possit. Haud displicet res Tullo, quanquam tum indole animi, tum spe victoriæ ferocior erat. Quærentibus vtrunque ratio initur, cui & fortuna ipsa præbuit materiam. Fortè in duobus tum exercitibus erant trigemini fratres, nec ætate, nec viribus dispares. Horatios Curiatiosque fuisse, satis constat, nec fermè res antiqua alia est nobilior: tamen in re tam clara nominum error manet, vtrius populi Horatij, vtrius Curiatij fuerint. auctores vtroque trahunt, plures tamen inuenio, qui Romanos Horatios vocent. hos vt sequar, inclinat animus. Cum trigeminis agunt reges, vt pro sua quisque patria dimicent ferro. ibi imperium fore, vnde victoria fuerit. nihil recusatur, tempus & locus conuenit. priusquam dimicarent, fœdus ictum inter Romanos & Albanos est his legibus, vt cuius populi ciues eo certamine vicissent, is alteri populo cum bona pace imperitaret. Fœdera alia alijs legibus, cæterum eodem modo omnia fiunt. Tum ita factum accepimus, nec vllius vetustior fœderis memoria est. fœcialis regem Tullum ita rogauit: Iubésne me rex cum patre patrato populi Albani fœdus ferire? iubente rege, Sagmina, inquit, te rex posco: rex ait: Puram tollito. fœcialis ex arce graminis herbam puram attulit: postea regem ita rogauit: Rex, facisne me tu regium nuntium populi Romani Quiritium? vasa, comitesque meos?

Rex

Albani priores in agrum Romanum ex-
eunt.

Metium Suffetium di-
ctator.

Metij oratio.

Horatii & Curiatii
trigemini fratres.
Fœdus initur inter Ro-
manos & Albanos.

Fœderis us.

Fœcialis.

A Rex respondit: Quod sine fraude mea, populiq̃ue Romani Quiritium fiat, facio. Fœcialis erat M. Valerius. is patrempatratum SP. Fufium fecit, ^{Facialis.} *J. N. Vermina* ^{Paterpatratus.} *na* caput capillosq̃ue tangens (paterpatratus ad iusiurandum patrandum, id est, fanciendum fit) fœdus, multisq̃ue id verbis, quæ longo effata carmine non operæ est referre, peragit. Legibus deinde recitatis: Audi, inquit, Iupiter, audi paterpatrate populi Albani, audi tu populus Albanus, vt illa palam prima postrema ex illis tabulis ceræue recitata sunt, sine dolo malo, vtiq̃ue ea hic hodie rectissimè intellecta sunt: illis legibus populus Romanus prior non deficiet. si prior defexit publico consilio, dolo malo, tu illo die Iupiter populum Romanum sic ferito, vt ego hunc porcum hodie feriam: tantoq̃ue magis ferito, quantò magis potes pollesq̃ue. Id vbi dixit, porcum saxo filice percussit. Sua item carmina Albani, suumq̃ue iusiurandum per suum dictatorem, suosq̃ue sacerdotes peregerunt. Fœdere icto, tergemini, sicut conuenerat, arma capiunt. Cùm sui vtrosq̃ue adhortarentur, Deos patrios, patriam ac parentes, quicquid ciuium domi, quicquid in exercitu sit, illorum tunc arma, illorum intueri manus: feroces & suopte ingenio, & pleni adhortantium vocibus in medium inter duas acies procedunt. Confederant vtrinque pro castris duo exercitus, periculi magis præsentis, quàm curæ expertes. Quippe imperium agebatur, in tam paucorum virtute atque fortuna positum. itaque ergo erecti suspensiq̃ue **C** in minimè gratum spectaculum animo intenduntur. Datur signum: infestisq̃ue armis, velut acies, terni iuuenes magnorum exercituum animos gerentes concurrunt: nec his nec illis periculum suum, sed publicum imperium seruitiumq̃ue obuersatur animo, futuraq̃ue ea deinde patriæ fortuna, quàm ipsi fecissent. Vt primo statim concursu increpuere arma, micantesq̃ue fulsere gladij, horror ingens spectantes perstringit: &

neutrò inclinata spe, torpebat vox, spiritusq̃ue. Confertis deinde manibus, cùm iam non motus tantum corporum, agitatioq̃ue anceps telorum armorumq̃ue, sed vulnera quoque & sanguis spectaculo essent: duo Romani, super alium alius, vulneratis tribus Albanis, expirantes corruerunt. ad quorum casum cùm conclamasset gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones iam spes tota, nondum tamen cura deseruerat, exanimis vice vnus, quem

quem tres Curiatij circumsteterant. Fortè is integer fuit, vt vniuersis solus nequaquam par, sic aduersus singulos ferox: ergo, vt segregaret pugnam eorum, capessit fugam: ita ratus secuturos, vt quemque vulnere affectum corpus sineret. Iam aliquam tum spatij ex eo loco, vbi pugnatum est, aufugerat, cùm respiciens videt magnis interuallis sequentes, vnum haud procul ab sese abesse: in eum magno impetu redijt. Et dum Albanus exercitus inclamat Curiatij, vti opem ferant fratri, iam Horatius cæso hoste victor secundam pugnam petebat. tum clamore qualis ex insperato pauentium solet Romani adiuuant militem suum: & ille defungi prælio festinat. Prius itaque quàm alter qui nec procul aberat, consequi posset, & alterum Curiatium conficit. Iamque æquato Marte singuli supererant, sed nec spe nec viribus pares. alterum intactum ferro corpus, & geminata victoria ferocem in certamen tertium dabant. alter fessum vulnere, fessum cursu trahens corpus, victusque fratrum ante se strage, victori obijcitur hosti. nec illud prælium fuit. Romanus exultans: Duos, inquit, fratrum Manibus dedi, tertium, causam belli huiusce, vt Romanus Albano imperet, dabo. Malè sustinenti arma, gladium supernè iugulo defigit: iacentem spoliat. Romani ouantes ac gratulantes Horatium accipiunt, eo maiore cum gaudio, quo propius metum res fuerat. Ad sepulturam inde suorum nequaquam paribus animis vertuntur: quippe imperio alteri aucti, alteri ditionis alienæ facti. Sepulchra extant, quo quisque loco cecidit. duo Romana vno loco propius Albam, Htria Albana Romam versus, sed distantia locis, vt & pugnatum est. Priusquam inde digrederentur, roganti Metio ex foedere icto quid imperaret, imperat Tullus, vti iuventutem in armis habeat: vsurum se eorum opera, si bellum cum Veientibus foret. ita exercitus inde domos abducti. princeps Horatius ibat, tergemina spolia præ se gerens: cui soror virgo, quæ desponsa vni ex Curiatij fuerat, obuia ante portam Capenam fuit: cognitoque super humeros fratris paludamento sponsi, quod ipsa confecerat, soluit crines, & flebiliter nomine sponsum mortuum appellat. Mouet feroci iuueni ani-

Horatius sororē suam
gladio transigit.

num comploratio sororis in victoria sua, tantoque gaudio publico. Stricto itaque gladio, simul verbis increpans, transigit puellam: Abi hinc cum immaturo amore ad sponsum, inquit, oblita fratrum mortuorum, viuique oblita patriæ.

A patriæ. Sic eat quæcunque Romana lugebit hostem. Atrox visum id facinus patribus plebiq̃ue: sed recens meritum facto obstabat: ramen raptus in ius ad regem. Rex, ne ipse tam tristis ingratiq̃; ad vulgus iudicij, ac secundum iudicium supplicij author esset: concilio populi aduocato, Duumuiros, inquit, qui Horatio perduellionem iudicent secundum legem, facio. lex horrendi carminis erat. Duumuii perduellionem iudicent. si à Duumuiris prouocarit, prouocatione certato: si vincent, caput obnubito: infelici arbori recte suspendito: verberato vel intra pomœrium, vel extra pomœrium. Hac lege Duumuii creati, qui se absoluerent non rebantur ea lege ne innoxium quidem posse, cum condemnassent: tum alter ex his, P. Horati tibi perduellionem iudico, inquit: licitor colliga manus. accesserat licitor, iniiciebatq̃ue laqueum. tum Horatius, authore Tullo clemente legis interprete, Prouoco, inquit. ita de prouocatione certatum ad populum est. Moti homines sunt in eo iudicio, maximè P. Horatio patre proclamante, se filiam iure cæsam iudicare. ni ita esset, patrio iure in filium animaduersurum fuisse. orabat deinde, ne se, quem paulò antè cum egregia stirpe conspexissent, orbem liberis facerent. inter hæc senex iuuenem amplexus, spolia Curatorum fixa eo loco, qui nunc Pila Horatia appellatur, ostentans: Hunc cine, aiebat, quem modò decoratum ouantemq̃ue victoria incedentem vidistis Quirites, cum sub furca vinctum inter verbera & cruciatus videre potestis? quod vix Albanorum oculi tam deforme spectaculum ferre possent. I, licitor, colliga manus, quæ paulò antè armatæ imperium populo Romano pepererunt. I, caput obnube liberatoris vr̃bis huius, arbori infelici suspende: verbera vel intra pomœrium, modò inter illa pila, & spolia hostium: vel extra pomœrium, modò intra sepulchra Curatorum. quò enim ducere hunc iuuenem potestis, vbi non sua decora eum à tanta foeditate supplicij vindicent? Non tulit populus nec patris lachrymas, nec ipsius parem in omni periculo animum: absolveruntq̃ue admiratione magis virtutis, quàm iure causæ. Itaque vt cædes manifesta, aliquo tamen piaculo lueretur, imperatum patri, vt filium expiaret pecunia publica. is quibusdam piacularibus sacrificijs factis, quæ deinde genti Horatiæ tradita sunt, transmissio per viam tigillo, capite adoperato, velut sub iugum misit iuuenem. id hodie publicè quoque semper resectum manet: Sororium tigillum vocant. Horatiæ sepulchrum, quo loco corruerat icta, constructum est saxo quadrato. Nec diu pax Albana mansit. inuidia vulgi, quòd tribus militibus fortuna publica commissa fuerit, vanum ingenium dictatoris corrumpit: &, quoniam recta consilia haud benè euenerant, prauis reconciliare popularium animos cœpit. Igitur, vt prius in bello pacem, sic in pace bellum quærens, quia suæ ciuitati animorum plus quàm virium cernebat esse, ad bellum palàm atque ex edicto gerendum alios concitat populos, suis per speciem societatis prodicionem reseruat. Fidenates colonia Romana, Veientibus socijs consilij assumptis, pacto transitionis Albanorum, ad bellum atque arma incitantur. Cum Fidenæ apertè descissent, Tullus Metio, exercituq̃ue eius ab Alba accito, contra hostes ducit. vbi Anienem transijt, ad confluentes collocat castra. Inter eum locum & Fidenas Veientium exercitus Tyberim transfierat. Hi & in acie prope flumen tenuère dextrum cornu, in sinistro Fidenates propius montes consistunt. Tullus aduersus Veientem hostem dirigit suos, Albanos contra legionem Fidenatium collocat. Albano non plus animi erat quàm fidei: nec manere ergò, nec transire apertè ausus, sensim ad montes succedit. Inde vbi satis subisse sese ratus est, erigit totam aciem: fluctuansq̃ue animo vt tereret tempus, ordines explicat. Consilium erat, quà fortuna rem daret, eà inclinare

Duumuii de Horatii
causa iudicant.

Horatius prouocat ad
populum. *Horatius prouocat ad
populum. Ver. Horatius
pater. c. ad p.*

Horatius pater ad
Quirites.

et. inter

Cædis manifesta ex-
piatio, summa iusti-
tiae exemplum.

Albani de bello re-
dintegrando cogitant.

Fidenates desciscunt
à Romanis.

Sod. 1. Terv. 1.

Albani exercitus
prodicio.

clinare vires. Miraculo primò esse Romanis, qui proximi steterant, vt nudari
 latera sua sociorum digressu senserunt. inde eques citato equo nunciat regi,
 abire Albanos. Tullus in re trepida duodecim vouit Salios, fanaq; Pallori ac
 Pauori, equidem clara increpans voce, vt hostes exaudirent, redire in prælum
 iubet. Nihil trepidatione opus esse: suo iussu circunduci Albanum exerci-
 tum, vt Fidenatium nuda terga inuadat. Idem imperat, vt hastas equites eri-
 gere iubeat. Id factum, magnæ parti peditum Romanorum conspectum ab-
 euntis Albani exercitus intersepsit. qui viderant, id quod ab rege auditum
 erat, rati, eo acrius pugnant. Terror ad hostes transit, & audiuerant clara vo-
 ce dictum. & magna pars Fidenatium, vt qui coloni additi Romanis essent,
 Latinè sciebant. Itaq; ne subito ex collibus decursu Albanorum interclude-
 rentur ab oppido, terga vertunt. Instat Tullus, fusoq; Fidenatium cornu in
 Veientem alieno pauore perculsum ferocior redit. nec illi tulere impetum,
 sed ab effusa fuga flumen obiectum à tergo arcebat. Quò postquam fuga in-
 clinauit, alij arma foedè iactantes in aquam cæci ruebant: alij, dum cunctan-
 tur in ripis: inter fugæ pugnaq; consilium oppressi. non alia antè Romana
 pugna atrocior fuit. Tum Albanus exercitus spectator certaminis deductus
 in campos. Metius Tullo deuictos hostes gratulatur. contra Tullus Metium
 benignè alloquitur. quod bene vertat, castra Albanos Romanis castris iun-
 gere iubet: sacrificium lustrale in diem posterum parat. Vbi illuxit, paratis
 omnibus, vt assolet, vocari ad concionem vtrunq; exercitum iubet. præco-
 nes ab extremo orsi primos exciungere Albanos. hi nouitate etiam rei moti, vt
 regem Romanum concionantem audirent, proximi confitere. ex compo-
 sito armata circundatur Romana legio. centurionibus datum negotium
 erat, vt sine mora imperia exequerentur. Tum ita Tullus infit: Romani, si vn-
 quam antè aliàs vllò in bello fuit, quod primum dijs immortalibus gratias
 ageretur, deinde vestræ ipsorum virtuti, hesternum id prælum fuit. dimica-
 tum est enim non magis cum hostibus, quàm (quæ dimicatio maior ac peri-
 culosior est) cum prodicione ac perfidia sociorum. nam, ne vos falsa opinio
 teneat, iniussu meo Albani subiungere ad montes: nec imperium illud meum,
 sed consilium, & imperij simulatio fuit: vt nec vobis ignorantibus deferri vos,
 auerteretur à certamine animus: & hostibus circumueniri se à tergo ratis ter-
 ror ac fuga iniiceretur. Nec ea culpa, quam arguo, omnium Albanorum est.
 ducem secuti sunt, vt & vos, si quò ego inde agmen declinare voluissem, fe-
 cissetis. Metius ille est ductor itineris huius, Metius idem huius machinator
 belli, Metius foederis Romani Albaniq; ruptor. audeat deinde talia alius, nisi
 in hunc insigne iam documentum mortalibus dederò. Centuriones armati
 Metium circumsistunt. rex cætera, vt orsus erat, peragit. Quod bonum, fau-
 stum, foelixq; sit populo Romano, ac mihi vobisq; Albani, populum omnem
 Albanum Romam traducere in animo est: ciuitatem dare plebi, primores in
 patres legere, vnam urbem, vnam Remp. facere: vt ex vno quondam in duos
 populos diuisa Albana res est, sic nunc in vnum redeat. Ad hæc, Albana pubes
 inermis ab armatis septa in varijs voluntatibus, communi tamen metu co-
 gente, silentium tenet. tum Tullus, Meti Suffeti, inquit, si ipse discere posses
 fidem ac foedera seruare, viuo tibi ea disciplina à me adhibita esset. nunc quo-
 niam tuum insanabile ingenium est, tu tuo supplicio doce humanum genus
 ea sancta credere, quæ à te violata sunt. vt igitur paulò antè animum inter Fi-
 denatem Romanamq; rem ancipitem gessisti, ita iam corpus passim distra-
 hendum dabis. Exinde duabus admotis quadrigis, in currus earum disten-
 tum illigat Metium. Deinde in diuersum iter equi concitati, lacerum in vtro-
 que curru corpus, quæ inhæserant vinculis membra, *portantes. auertere
 omnes

Manus. percussim.
Funduntur Fidenates & Veientes.

Tulli concio.

Ves. Meti Suffeti,
quomodo arguitur.
Quamvis

Metius quadrigis il-
ligatus laceratur.
*Portantes, euer-
tère omniū, &c.

A omnes à tanta foeditate spectaculi oculos. Primum, vltimumq; illud suppli-
cium apud Romanos exempli parum memoris legum humanarū fuit, in alijs

B
C
D
E
gloriarī licet, nulli gentium mitiores placuisse pœnas. Inter hæc iam præmis-
si Albam erant equites, qui multitudinē traducerent Romam. legiones dein-
de ductæ ad diruendam urbem, quæ, vbi intrauere portas, nō quidem fuit tu-
multus ille, nec pauor, qualis captarum esse urbium solet, cum effractis por-
tis, stratissue ariete muris, aut arce vi capta, clamor hostilis, & cursus per urbem
armatorum omnia ferro, flammaq; miscet: sed silentium triste, ac tacita mœ-
stitia ita defixit omnium animos, vt præ metu obliti quid relinquerent, quid
secum ferrent, deficiente cōsilio, rogitantesq; alij alios, nunc in liminibus sta-
rent, nunc errabundi domos suas, vltimum illud visuri peruagarētur. Vt verò
iam equitum clamor exire iubentium instabat: iam fragor tectorum quæ di-
ruebantur, vltimis vrbis partibus audiebatur: puluisq; ex distantibus locis or-
tus, velut nube induc̃ta omnia impleuerat: raptim quibus quisq; poterat ela-
tis, cū larem ac penates, tecta q; , in quibus natus quisq; educatusq; esset, re-
linquentes exirent: iam continens agmen migrantiū impleuerat vias: & con-
spectus aliorū mutua miseratione integrabat lachrymas: vocesq; etiam mise-
rabiles exaudiebantur, mulierū præcipuè, cū obsessa ab armatis templa au-
gusta præterirent, ac velut captos relinquerent deos. Egressis urbē Albanis, Ro-
manus passim publica priuataq; omnia tecta adæquat solo. vnaq; hora qua-
dringentorum annorum opus, quibus Alba steterat, excidio ac ruinis dedit.
E templis tamē deūm (ita enim edictum ab rege fuerat) temperatum est. Roma
interim crescit Albæ ruinis: duplicatur ciuium numerus: Cælius additur vrbi
mons: & quo frequentius habitaretur, eam sedē Tullus regiē capit, ibiq; dein-
de habitauit. Principes Albanorū in patres, vt ea quoq; pars reipub. cresceret, le-
git: Tullios, Seruilios, Quintios, Geganeos, Curiatios, Cloelios: templumq; or-
dini ab se aucto curiam fecit, quæ Hostilia vsq; ad patrum nostrorum ætatē ap-
pellata est. & vt omnium ordinū viribus aliquid ex nouo populo adijceretur,
equitum decem turmas ex Albanis legit. legiones & veteres eodē supplemen-
to expleuit, & nouas scripsit. Hac fiducia virium Tullus Sabinis bellum indi-
cit, genti ea tempestate secundum Hetruscos opulentissimæ viris armisque.
vtrunque iniuriæ factæ, ac res nequicquam erant repetitæ. Tullus ad Fero-
niæ

Albani ciues Romam
traducuntur.
Alba diruitur.

Templis deūm tempe-
ratur. Sodie iuxta
dy car m o r t u s i n p o r
et v. seu v i l l o d i c t a
Albanorū principes
in Patres leguntur. Albano

*mercato**Belli Sabini cause.**Sabini separantur.**In Albano monte lapidibus pluit.**Nonendiale sacrum.**Pestilentia.**Superstitionibus rex obnoxius.**Tullus fulmine conflagrant, postquā regnasset annos 32.**Ancus Martius rex creatur.**Latini in agrum Romanum excurrunt.*

niæ fanum mercatu frequenti negotiatores. Romanos comprehensos que-
rebatur: Sabini suos prius in lucum confugisse, ac Romæ retentos. Hæ cau-
sæ belli ferebantur. Sabini haud parum memores, & suarum virium partem
Romæ ab Tatio locatam, & Romanam rem nuper etiam adiectione popu-
li Albani auctam, circumspicere & ipsi externa auxilia. Hetruria erat vicina,
proximi Hetruscorum Veientes. inde ob residuas bellorum iras maximè so-
licitatis ad defectionem animis, voluntarios traxere. & apud vagos quosdam
ex inopi plebe etiam merces valuit. publico auxilio nullo adiuti sunt. valuitq;
apud Veientes (nam de cæteris minus mirum est) pacta cum Romulo indu-
ciarum fides. Cum bellum vtrinque summa ope pararetur, vertique in eo res
videretur, vtri prius arma inferrent, occupat Tullus in agrum Sabinum trans-
ire. pugna atrox ad syluam Malicufam fuit: vbi & peditum quidem robore,
cæterum equitatu aucto nuper, plurimum Romana acies valuit. ab equiti-
bus repentè inuectis turbati ordines sunt Sabinorum. nec pugna deinde illis
constare, nec fuga explicari sine magna cæde potuit. Deuictis Sabinis cum in
magna gloria, magnisq; opibus regnum Tulli, ac tota res Romana esset, nun-
ciatum regi, patribusque est, in monte Albano lapidibus pluisse: quod cum
credi vix posset, missis ad id visendum prodigium, in conspectu haud aliter,
quàm cum grandinem venti glomeratam in terras agunt, crebri cecidere cœ-
lo lapides. visi etiam audire vocem ingentem ex summi cacuminis luco, vt
patrio ritu sacra Albani facerent, quæ velut dijs quoque simul cum patria re-
lictis, obliuioni dederant: & aut Romana sacra susceperant, aut fortunæ (vt
fit) obirati cultum reliquerant deum. Romanis quoque ab eodem prodigio
nouendiale sacrum publicè susceptum est: seu voce cœlesti ex Albano mon-
te missa (nam id quoque traditur) seu aruspicum monitu. mansit certè solen-
ne, vt quandocunq; idem prodigium nuntiaretur, feriæ per nouem dies age-
rentur. Haud ita multo post pestilentia laboratum est. Vnde cum pigritia mi-
litandi oriretur, nulla tamén ab armis quies dabatur ab bellicoso rege. salu-
briora etiam credente militiæ quàm domi iuuenum corpora esse, donec ipse
quoq; longinquo morbo est implicitus. tunc adeò fracti simul cum corpore
sunt spiritus illi feroces, vt qui nihil antè ratus esset minus regiū, quàm sacris
dedere animum, repentè omnibus, magnis, paruisq; superstitionibus obno-
xius degeret, religionibusque etiam populum impleret. vulgo iam homines
cum statum rerum, qui sub Numa rege fuerat, requirentes, vnā opem ægris
corporibus relictam, si pax veniaque ab dijs impetrata esset, credebant. Ipsum
regem tradunt, voluentem commentarios Numæ, cum ibi quædam occulta
solennia sacrificia Ioui Elicio facta inuenisset, operatum his sacris se abdidis-
se: sed non ritè initum, aut curatum id sacrum esse, nec solum nullam ei obla-
tam cœlestium speciem, sed ira Iouis sollicitati praua religione fulmine ipsum
cum domo cōflagrasse. Tullus magna gloria belli regnavit annos duos & tri-
ginta. Mortuo Tullo, res, vt institutū iam inde ab initio erat, ad patres redierat, &
hiq; interregē nominauerant: quo comitia habente, Ancum Martium regem
populus creauit: patres fuere autores. Numæ Pompilij regis nepos filia ortus
Ancus Martius erat: qui vt regnare cœpit, & auitæ gloriæ memor, & quia pro-
ximum regnum cætera egregium ab vna parte haud satis prosperum fuerat,
aut neglectis religionibus, aut prauè cultis: longèque antiquissimum ratus
sacra publica, vt ab Numa instituta erant, facere: omnia ea ex commenta-
rijs regis pontificem maximum in Album relata, proponere in publico iubet.
inde & ciuibus ocij cupidis, & finitimis ciuitatibus facta spes, in aui mores
atque instituta regem abiturum. Igitur Latini, cum quibus Tullo regnan-
te ictum fœdus erat, sustulerant animos: & cum incurSIONem in agrum Ro-
manum

A manum fecissent, repetentibus res Romanis superbè responsum reddunt, de- *Latini in agrum Ro-*
 fidem Romanum regem intra facella & aras acturum esse regnum rati. Me- *manum excurrunt.*
 dium erat in Anco ingenium, & Numæ, & Romuli memor: & præterquam *Anci regis ingenia.*
 quòd aui regno magis necessariam fuisse pacem credebat, cum in nouo, tum
 feroci populo, etiam quòd illi contigisset ocium, sine iniuria id se haud facile
 habiturum: tentari patientiam, & tentatam contemni: temporaq; esse Tul-
 lo regi aptiora quàm Numæ: vt tamen, quoniam Numa in pace religiones
 instituisset, à se bellicæ cærimonie proderentur: nec gererentur solum, sed *Bellicæ cærimonie*
 etiam indicerentur bella aliquo ritu: ius ab antiqua gente Aequicolis, quod *Ancus instituit.*
 nunc fœciales habent, descripsit, quo res repetuntur. Legatus vbi ad fines
 eorum venit, vnde res repetuntur, capite velato (filum lanæ velamen est) *Scriptus est hoc*
B Audi Iupiter, inquit, audite fines (cuiuscunq; gentis sunt, nominat) audiat *lanæ velatum est*
 fas. ego sum publicus nuntius populi Romani, iustè pieq; legatus venio, ver-
 bisq; meis fides sit. Peragit deinde postulata, inde Iouem testem facit: Si ego
 iniustè, impieq; illos homines, illasq; res dedier nuntio populi Romani, mihi
 exposco, tum patriæ compotem me nunquam finas esse. Hæc, cum fines su-
 prascandit, hæc, quicunque ei primus vir obuius fuerit, hæc, portam ingre-
 diens, hæc, forum ingressus, paucis verbis carminis, concipiendiq; iurisiu-
 randi mutatis, peragit. si non deduntur, quos exposcit, diebus tribus & tri-
 ginta (tot enim solennes sunt) peractis, bellum ita indicit: Audi Iupiter, &
C tu Iuno: Quirine, dijq; omnes cœlestes, vosq; terrestres, vosq; inferni
 audite: Ego vos testor, populum illum, (quicunque est, nominat) iniustum
 esse, neque ius persolvere. sed de istis rebus in patria maiores natu consu-
 lemus, quo pacto ius nostrum adipiscamur. Cum his nuntius Romam ad
 consulendum redit, confestim rex his fermè verbis patres cōsulebat: Quarum
 rerum, litium, causarum condixit paterpatratus populi Romani Quiritium
 patripatrato priscorum Latinorum, hominibusque priscis Latinis, quas res
 nec dederunt, nec soluerunt, nec fecerunt, quas res dari, fieri, solui oportuit,
 dic, inquit ei, quem primum sententiam rogabat, quid censes? tum ille: Puro
 pioque duello quærendas censeo, itaque consensio consciscoq;. Inde ordine
D alij rogabantur, quandoq; pars maior eorum, qui aderant, in eandem senten-
 tiam ibat, bellum erat consensu fieri solitum, vt fœcialis hastam ferratam, aut
 sanguineam præustam ad fines eorum ferret, & non minus tribus puberibus
 præsentibus diceret: Quod populi priscorum Latinorum, hominesque prisci
 Latini aduersus populum Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt,
 quod populus Romanus Quiritium bellum cum priscis Latinis iussit esse, se-
 natusq; populi Romani Quiritium censuit, consensit, consciuit, vt bellum
 cum priscis Latinis fieret: ob eam rem ego populusque Romanus populis
 priscorum Latinorum, hominibusque priscis Latinis bellum indico, fa-
 cioque. Id vbi dixisset, hastam in fines eorum emittebat. Hoc tum modò ab
E Latinis repetitæ res, ac bellum indictum: moremq; eum posterius acceperunt.
 Ancus demandata cura sacrorum flaminibus, sacerdotibusque alijs, exercitu
 nouo conscripto, profectus Politorium urbem Latinorum vi cepit. secu-
 tusq; morem regum priorum, qui rem Romanam auxerant hostibus in ciui-
 tatem accipiendis, multitudinem omnem Romam traduxit. & cum circa
 Palatium sedem veteres Romani, Sabini Capitolium atque arcem, Cœlium
 montem Albani implessent: Auentinum nouæ multitudini datum. additi
 eidem haud ita multo post, Tellenis Ficanaq; captis, noui ciues. Politorium
 inde rursus bello repetitum, quod vacuum occupauerant prisci Latini. eaq;
 causa diruendæ urbis eius fuit Romanis, ne hostium semper receptaculum
 esset. Postremò omni bello Latino Medulliam compulso, aliquandiu ibi
 marte

*Augetur res Roma-
 na hostibus in ciuita-
 tem acceptis.*

marte incerto, varia victoria pugnatum est. nam & vrbs tuta munitionibus, præsidioque firmata valido erat. & castris in aperto positis, aliquoties exercitus Latinus cominus cum Romanis signa contulerat. Ad vltimum omnibus copijs connixus Ancus, acie primùm vincit. inde ingenti præda potitus, Romam redit: tum quoq; multis millibus Latinorum in ciuitatē acceptis. quibus vt iungeretur Palatio Auentinum, ad Murtiæ datæ sedes. Ianiculū quoq; adiectum, non inopia loci, sed ne quando ea arx hostium esset, id non muro solū, sed etiam ob commoditatem itineris ponte sublicio, tum primū in Tyberi factō, coniungi vrbi placuit. Quiritium quoq; fossa, haud paruum munimentum à planioribus aditu locis, Anci regis opus est. Ingenti incremento rebus auctis, cū in tanta multitudine hominum, discrimine rectē an perperam facti confuso, facinora clandestina fierent, carcer ad terrorem incrementis audaciæ media vrbe imminens foro ædificatur. nec vrbs tantum hoc rege creuit, sed etiam ager finesq;: sylua Mæsia Veientibus adempta: vsq; ad mare imperium prolatum: & in ore Tyberis Hostia vrbs condita: salinæ circa factæ: egregieq; rebus bello gestis, ædes Iouis Feretrij amplificata. Anco regnante Lucumo, vir impiger, ac diuitijs potens, Romam commigravit, cupidine maximē ac spe magni honoris, cuius adipiscendi Tarquinijs (nam ibi quoq; peregrina stirpe oriundus erat) facultas non fuerat. Damarati Corinthij filius erat. qui ob seditiones domo profugus cū Tarquinijs fortē confedisset, vxore ibi ducta duos filios genuit. nomina his Lucumo, atq; Aruns fuerunt. Lucumo superfuit patri bonorum omnium hæres: Aruns prior quā pater moritur, vxore grauida relicta. nec diu manet superstes filio pater: qui cū ignorans nurum ventrem ferre, immemor in testando nepotis decessisset, puero post aui mortem in nullam sortem bonorum nato, ab inopia Egerio inditum nomen. Lucumoni contrā omnium hæredi bonorum cū diuitiæ iam animos facerent, auxit, ducta in matrimonium Tanaquil, summo loco nata, & quæ haud facilè ijs, in quibus nata erat, humiliora finiret. ea cū innupsisset, spernentibus Hetruscis Lucumonem exule aduena ortum, ferre indignitatem non potuit. oblitaq; ingenuitæ erga patriam chari-

Carcer ædificatur.

Hostia vrbs condita.

Lucumo Tarquinijs.

Tanaquil.

tatis, dummodo virum honoratum videret, consilium migrandi ab Tarquinijs coepit. Roma est ad id potissimum visa. In nouo populo, vbi omnis re-
 pentina

- A pentina atq; ex virtute nobilitas sit, futurum locum forti ac strenuo viro: regnasse Tatium Sabinum: accersitum in regnum Numam à Curibus: & Ancum Sabina matre ortum, nobilemq; yna imagine Numæ esse: facile persuadet, vt cupido honorum, & cui Tarquinij materna tantum patria esset. Sublatis itaq; rebus, cōmigrant Romam. Ad Ianiculum fortè ventum erat. ibi ei *vt. Amant, nam panti verbum* carpento sedenti cum vxore, aquila suspensis demissa leniter alis pileum auferit: superq; carpentum cum magno clangore volitans, rursus velut ministerio diuinitus missa, capiti aptè reponit: inde sublimis abiit. accepisse id augurium læta dicitur Tanaquil, perita, vt vulgo Hetrusci, cœlestium prodigiorum mulier. excelsa & alta sperare complexa virum iubet. eam alitem ea regione cœli & eius dei nunciam venisse: circa summum culmen hominis auspiciū fecisse: leuasse humano superpositum capiti decus, vt diuinitus ei dem redderet. Has spes cogitationesq; secum portantes, urbem ingressi sunt, domicilioq; ibi comparato, L. Tarquinius Priscum edidere nomen. Iam & Romanis conspicuum eum nouitas diuitiæq; faciebant: & ipse quoq; fortunam benigno alloquio, comitate inuitandi, beneficijsque quos poterat sibi conciliando, adiuuabat: donec in regiam quoq; de eo fama perlata est. notitiamq; eam breui apud regem liberaliter dextreque obeundo officia, in familiaris amicitiae adduxerat iura, vt publicis pariter ac priuatis concilijs bellodomiq; interesset: & per omnia expertus, postremò tutor etiam liberis regis testamento institueretur. Regnavit Ancus annos quatuor & viginti, cui *Ancus regnavit annos 24.* libet superiorum regum belli pacisque & artibus & gloria par. Iam filij prope puberem ætatem erant. eò magis Tarquinius instare, vt quamprimum comitia regi creando fierent. quibus indictis, sub tempus pueros venatum ablegavit. isque primus & petisse ambitiosè regnum, & orationem dicitur habuisse ad conciliandos plebis animos compositam. Cùm se non rem nouam petere: quippe qui non primus, quod quisquam indignari mirariue posset, sed tertius Romæ peregrinus regnum affectet: & Tatium non ex peregrino solum, sed etiam ex hoste regem factum. & Numam ignarum urbis, non petentem in regnum vltro accitum: se ex quo sui potens fuerit, Romam cum coniuge ac fortunis omnibus cōmigrasse. maiorem partem ætatis eius, qua ciuilibus officijs fungantur homines, Romæ se quàm in vetere patria vixisse. domi militiæq; sub haud poenitendo magistro, ipso Anco rege, Romana se iura, Romanos ritus didicisse. obsequio & obseruantia in regem cum omnibus, benignitate erga alios cum rege ipso certasse. Hæc cum haud falsa memorantem ingenti consensu populus Romanus regnare iussit. Ergò virum cætera egregium, secuta, quam in petendo habuerat, etiam regnantem ambitio est. nec minus regni sui firmandi, quàm augendæ reipub. memor, centum in patres legit, qui deinde minorum gentium sunt appellati: factio haud dubia regis, cuius beneficio in curiam venerant. Bellum primum cum Latinis gessit, & oppidum ibi Appiolas vi cepit: prædaque inde maiore, quàm quanta belli fama fuerat, reuecta, ludos opulentiùs instructiusque quàm priores reges fecit. Tum primum circo, qui nunc maximus dicitur, designatus locus est. loca diuisa patribus, equitibusque, vbi spectacula sibi quisque facerent, fori appellati. Spectauere, furcis duodenos ab terra spectacula alta sustinentibus pedes. ludicrum fuit equi, pugilesque ex Hetruria maximè acciti. solennes deinde annui mansere ludi, Romani, magnique variè appellati. ab eodem rege & circa forum priuatis ædificanda diuisa sunt loca: porticus, tabernæque factæ. muro quoque lapideo circundare urbem parabat, cùm Sabinum bellum cœptis interuenit. adeoque ea subita res fuit, vt prius Anienem transirent hostes, quàm obuiam ire, ac prohibere exercitus Romanus posset:

*Augurium.**Ancus regnavit annos 24.**Tarquinius regnum affectat.**Tarquinius rex creatur.**Minorum gentium Patres 100, leguntur.**Locorum in Circo delectus.**Sabinum bellum.*

posset: itaq; trepidatum Romæ est. & primò dubia victoria magna vtrunque
 cæde pugnatum est. reductis deinde in castra hostium copijs, datoque spacio
 Romanis ad comparandum de integro bellum, Tarquinius equitem maxi-
 mè suis deesse viribus ratus, ad Ramnenses, Titenses, Luceres, quas centurias
 Romulus scripserat, addere alias constituit, suoque insignes relinquere nomi-
 ne. id quia inauguratò Romulus fecerat, negare Accius Nauius inclytus ea
 tempestate augur, neque mutari, neque nouum constitui, nisi aues addixis-
 sent, posse. ex eo ira regi mota, eludensque artem (vt ferunt) Agedum, inquit,
 diuine tu, inaugura, fierine possit, quod nunc ego mente concipio. Cùm illè
 in augurio rem expertus profectò futuram dixisset: Atqui hoc animo agitaui,
 inquit, te nouacula cotem discissurum. cape hæc, & perage quod aues tuæ
 fieri posse portendunt. Tum illum haud cunctanter discidisse cotem ferunt.
 Statua Accij posita capite velato, quo in loco res acta est, in comitio in gradi-
 bus ipsis ad læuam curiæ fuit. cotem quoque eodem loco sitam fuisse memo-
 rât, vt esset ad posteros miraculi eius monimentum. augurijs certè sacerdotioq;
 augurum tantus honos accessit, vt nihil belli domique postea, nisi auspiciatò
 gereretur: concilia populi, exercitus vocati, summa rerum vbi aues non ad-
 misissent, dirimerentur. Neque tum Tarquinius de equitum centurijs quic-
 quam mutauit, numero tantum alterum adiecit, vt mille & trecenti equites
 in tribus centurijs essent. posteriore modo sub iisdem nominibus, qui additi
 erant, appellati sunt. quas nunc, quia geminatae sunt, sex vocant centurias. Hac
 parte copiarum aucta, iterum cum Sabinis confligitur. sed præterquam quòd
 viribus creuerat Romanus exercitus, ex occulto etiam additur dolus, missis
 qui magnam vim lignorum in Anienis ripa iacentem, ardentem in flumen
 conijcerent: ventoque iuuante accensa ligna, & pleraque in ratibus impacta
 publicijs cùm hæerent, pontem incendunt. ea quoque res in pugna terrorem
 attulit Sabinis, effusis eadem fugam impediit. multiq; mortales cùm hostem
 effugissent, in flumine ipso periere: quorum fluitantia arma ad urbem cogni-
 ta in Tyberi, prius penè, quàm nuntuari posset, insignem victoriam fecere. Eo
 prælio præcipua equitum gloria fuit. vtrunque ab cornibus positos, cùm iam
 pelleretur media peditum suorum acies, ita incurrisse ab lateribus ferunt, vt
 non sisterent modò Sabinas legiones ferociter instantes cedentibus, sed subi-
 to in fugam verterent. montes effuso cursu Sabini petebant, & pauci tenuere.
 maxima pars, vt antè dictum est, ab equitibus in flumen acti sunt. Tarquinius
 instandum perterritis ratus, præda captiuisq; Romam missis, spolijs hostium
 (votum id Vulcano erat) ingenti cumulo accensis, pergit porro in agrum Sa-
 binum exercitum inducere: & quanquam malè gesta res erat, nec gesturos
 melius sperare poterant, tamen quia consulendi res non dabat spacium, iere
 obuiâ Sabini tumultuario milite. iterumq; ibi fusi, perditis iam propè rebus,
 pacem petiere. Collatia, & quicquid circa Collatiam agri erat, Sabinis adem-
 ptum. Egerius (fratris hic filius erat regis) Collatiæ in præsidio relictus. dedi-
 tosq; Collatinos ita accipio, eamq; deditiois formulam esse. Rex interroga-
 uit, Estisne vos legati oratoresq; missi à populo Collatino, vt vos populumq;
 Collatinum dederetis? Sumus. Est ne populus Collatinus in sua potestate? Est.
 Deditisne vos populum Collatinum, urbem, agros, aquam, terminos, de-
 lubra, vtenfilia, diuina humanaque omnia, in meam populi que Romani di-
 tionem? Dedimus. At ego recipio. Sabino bello perfectò, Tarquinius trium-
 phans, Romam redijt. inde priscis Latinis bellum fecit. vbi nusquam ad vni-
 uersæ rei dimicationem ventum est. ad singula oppida circunferendo arma
 nomen omne Latinum domuit. Corniculum, Ficulnea vetus, Cameria, Cru-
 stumerium, Ameriola, Medullia, Nomentum, hæc de priscis Latinis, aut qui ad
 Latinos

Accius augur noua-
 cula cotem discissit.

Sabini iterum fusi,
 pacem petunt.

Deditiois formula.

Tarquinius trium-
 phans Romam redijt.

De Sabinis relictis.
 Nomen, et ditionis
 formula.

A Latinos defecerant, capta oppida. Pax deinde facta. Maiore inde animo pa-
 cis opera inchoata, quàm quanta mole gesserat bella, vt non quietior popu-
 lus domi esset, quàm militiæ fuisset. nam & muro lapideo, cuius exordium *Latinos domuit.*
 operis Sabino bello turbatum erat, urbem, quam nondum munierat, cingere *Muro lapideo urbs*
 parat: & infima vrbis loca circa forum, aliasque interiectas collibus con- *cingitur.*
 ualles, quia ex planis locis haud facile euehebant aquas, cloacis è fastigio in
 Tyberim ductis siccat: & aream ad ædem in Capitolio Iouis, quam vouerat
 bello Sabino, iam præfagiente animo, futuram olim amplitudinem loci, oc-
 cupat fundamentis. Eo tempore in regia prodigium visu euentuque mira- *Prodigium mirabile.*
 bile fuit. Puerο dormienti, cui Seruio Tullio nomen fuit, caput arsisse ferunt
 multorum in conspectu. plurimo igitur clamore inde ad tantæ rei miracu-
 lum orto, excitum regem. & cū quidam familiarium aquam ad restin-
 guendum ferret, ab regina retentum: sedatoq; iam tumultu, moueri vetuisse
 puerum, donec sua sponte experrectus esset. mox cum somno & flammam
 abiisse. Tum abducto in secretum viro Tanaquil: Vidēsne tu puerum hunc,
 inquit, quem tam humili cultu educamus? scire licet hunc lumen quon-
 dam rebus nostris dubijs futurum, præsidiumque regiæ afflictæ. proinde
 materiem ingentis publicè priuatimq; decoris omni indulgentia nostra nu-
 triamus. inde puerum liberū loco cœptum haberi, erudiri que artibus, qui-
 bus ingenia ad magnæ fortunæ cultum excitantur. Euenit facile quòd dijs
 c cordi esset. iuuenis euasit verè indolis regiæ. nec, cū quæreretur gener Tar-
 quinio, quisquam Romanæ iuuentutis vlla arte conferri potuit. filiamque ei
 suam rex despondit. Hic quacunq; de causa tantus illi honos habitus, credere
 prohibet serua natus eum, paruumq; ipsum seruisse. eorum magis sententiæ
 sum, qui Corniculo capto Seruij Tullij, qui princeps in illa vrbe fuerat, graui-
 dam viro occiso vxorem, cū inter reliquas captiuas cognita esset, ob vnicam
 nobilitatem ab regina Romana prohibitam ferunt, seruitio partum Romæ
 edidisse, in Prisci Tarquiniij domo. inde tanto beneficio, & inter mulieres fa-
 miliaritatem auctam, & puerum vt in domo à paruo eductum, in charitate
 atq; honore fuisse. fortunam matris, quòd capta patria in hostium manus ve-
 nerit, vt serua natus crederetur, fecisse. Duodequadragesimo fermè anno, ex *Tarquinius regnavit*
 quo regnare cœperat Tarquinius, nō apud regem modò, sed apud patres ple- *annos 38.*
 bemq; longè maximo honore Seruius Tullius erat. Tum Anci filij duo etsi
 antea semper pro indignissimo habuerant, se patrio regno tutoris fraude pul-
 sos, regnare Romæ aduenam, non modò vicinæ, sed ne Italicæ quidem stirpis,
 tum impensius his indignitas crescere, si ne ab Tarquinio quidē ad se rediret
 regnum, sed præceps inde porrò ad seruitia caderet: vt in eadem ciuitate post
 centesimum ferè annum, quàm Romulus deo prognatus, deus ipse tenuerit
 regnum, donec in terris fuerit, id seruus serua natus possideat. tum commune
 E Romani nominis, tum præcipuè id domus suæ dedecus fore, si Anci regis vi-
 rili stirpe salua, nō modò aduenis, sed seruis etiam regnum Romæ patéret. fer-
 ro igitur eam arcere contumeliā statuunt. sed & iniuriæ dolor in Tarquinium
 ipsum magis, quàm in Seruium eos stimulabat: & quia grauior vltor cædis, si
 superesset, rex futurus erat, quàm priuatus: tum Seruio occiso, quemcunque
 alium generū delegisset, eundem regni hæredem facturus videbatur. ob hæc
 ipsi regi insidiæ parantur. Ex pastoribus duo ferocissimi delecti ad facinus,
 quibus consueti erant vterq; agrestibus ferramentis, in vestibulo regiæ quàm
 potuere tumultuosissimè specie rixæ in se omnes apparitores regios conuer-
 tunt. inde cum ambo regem appellarent, clamorq; eorum penitus in regiam
 peruenisset, vocati ad regem pergunt. primò vterque vociferari, & certatim
 alter alteri obstrepere. coërciti ab lictore, & iussi in vicem dicere, tandem ob-
 loqui

Tarquinius securi
feritur.

loqui desistunt. vnus rem ex composito orditur. dum intentus in eum se rex
totus auerteret, alter elatam securim in caput deiecit: relictoque in vulnere
telo, ambo se foras eijciunt. Tarquinium moribundum cum qui circa erant

Tanaquil Seruiū ad
regnum capeffendum
solicitat.

*Sup. expurgare
re, quod verum
et nos*

... ..

Serulus rex à patri-
bus creatur.

excepissent, illos fugientes lictores comprehendunt. clamor inde, concur-
susque populi, mirantium quid rei esset. Tanaquil inter tumultum claudi
regiam iubet, arbitros eijcit: simul, quæ curando vulneri opus sunt, tanquam
spes subesset, sedulo comparat: simul si destituat spes, alia præsidia molitur.
Seruio properè accito cum penè exanguem virum ostendisset, dextram te-
nens, orat, ne inultam mortem foci, ne focrum inimicis ludibrio esse si-
nat. Tuum est, inquit, Serui, si vir es, regnum: non eorum qui alienis mani-
bus pessimum facinus fecere. erige te, deosque duces sequere, qui clarum hoc
fore caput diuino quondam circumfuso igni portenderunt. nunc te illa cœ-
lestis excitet flamma. nunc expurgare verè. & nos peregrini regnauimus:
qui sis, non vnde natus sis, reputa. si tua re subita consilia torpent, at tu mea
consilia sequere. Cum clamor impetusque multitudinis vix sustineri posset,
ex superiore parte ædium per fenestras in nouam viā versas (habitat enim
rex ad Iouis Statoris) populum Tanaquil alloquitur, iubet bono animo esse:
sopitum fuisse regem subito ictu, ferrum haud altè in corpus descendisse: iam
ad se redisse: inspectum vulnus absterfo cruore, omnia salubria esse. confidere
propediem ipsum eos visuros. Interim Seruio Tullio iubere populum dicto
audientem esse: cum iura redditurum, obiturumque alia regis munia. Ser-
uius cum trabea & lictoribus prodit: ac sede regia sedens alia decernit, de alijs
consulturum se regem esse simulat. Itaque per aliquot dies, cum iam expirasset
Tarquinius, celata morte per speciem alienæ fungendæ vicis, suas opes fir-
mauit. tum demum palàm facta ex comploratione in regia orta, Seruius præ-
sidio firmo munitus, primus iniussu populi, voluntate patrum regnauit. Anci-
liberi iam tum comprehensis sceleris ministris, vt viuere regem, & tantas esse
opes Seruij nuntiatum est, Sueffam Pometiam exulatum ierant. Nec iam pu-
blicis magis auxilijs Seruius quàm priuatis munire opes. & ne qualis Anci li-
berum animus aduersus Tarquiniū fuerat, talis aduersus se Tarquinijs liberum
esset, duas filias iuuenibus regijs, Lucio atque Arunti Tarquinijs, iungit. nec ru-
pit tamen fati necessitatem humanis consilijs, quin inuidia regni etiam inter
domesticos

A domesticos infida omnia atque infesta faceret. Peropportunè ad præsentis quietem status bellum cum Veientibus (iam enim induciæ exierant) alijsq; Hetruscis sumptum in eo bello & virtus & fortuna enituit Tullij. fusoq; ingenti hostium exercitu, haud dubius rex, seu patrum, seu plebis animus periclitaretur, Romam redijt. aggrediturq; inde pacis longè maximum opus: vt quemadmodum Numa diuini autor iuris fuisset, ita Seruium conditorem omnis in ciuitate discriminis, ordinumq;e, quibus inter gradus dignitatis fortunæq;e aliquid interlucet, posterifama ferrent. Censum enim instituit, rem saluberrimam tanto futuro imperio: ex quo belli, pacisq;e munia non viritim, vt antè, sed pro habitu pecuniarum fierent. tum classes, centuriasq;e, & hunc ordinem ex censu descripsit, vel paci decorum, vel bello. Ex ijs, qui *centum millium æris, aut maiorem censum haberent, LXXX. confecit centurias, quadragenas seniorum ac iuniorum, prima classis omnes appellati. seniores, ad vrbis custodiam vt præsto essent: iuuenes, vt foris bella gererent. arma his imperata, galea, clypeus, ocreæ, lorica, omnia ex ere, hæc vt tegumenta corporis essent, tela in hostem, hastaq;e & gladius. additæ huic classi duæ fabrum centuriæ, quæ sine armis stipendia facerent. datum munus, vt machinas in bello ferrent. Secunda classis intra centum vsq; ad quinque & septuaginta millium censum instituta. & ex his senioribus, iunioribusq;e viginti conscriptæ centuriæ: arma imperata, scutum pro clypeo, & præter lorica omnia eadem. Tertiæ classis in quinquaginta millium censum esse voluit. totidem centuriæ & hæ, eodemq;e discrimine ætatum factæ: nec de armis quicquam mutatum, ocreæ tantum ademptæ. In quarta classe census quinq; & viginti millium, totidem centuriæ factæ: arma mutata, nihil præter hastam & verutū datum. Quinta classis aucta, centuriæ triginta factæ. fundas, lapidesq;e missiles hi secum gerebant. in his accensi, cornicines, tibicinesq;e in tres centurias distribuiti. vndecim millibus hæc classis censebatur. Hoc minor census reliquam multitudinem habuit. Inde vna centuria facta est immunis militia. Ita pedestri exercitu ornato, distributoq;e, equitū ex primoribus ciuitatis XII. scripsit centurias. sex item alias centurias, tribus ab Romulo institutis, sub iisdem, quibus inauguratæ erant, nominibus fecit. ad equos emendos dena millia æris ex publico data: & quibus equos alerent, viduæ attributæ, quæ bina millia æris in annos singulos penderent. Hæc omnia in dites à pauperibus inclinata onera. Deinde est honos additus. non enim, vt ab Romulo traditum, cæteri seruauerant reges, viritim suffragium eadem vi, eodemq;e iure promiscuè omnibus datum est: sed gradus facti, vt neque exclusus quicquam suffragio videretur, & vis omnis penes primores ciuitatis esset. equites enim vocabantur primi: LXXX. inde primæ classis centuriæ primum peditem vocabantur. ibi si variaret, quod rarò incidebat, vt secundæ classis vocarentur: nec ferè vnquam infra ita descenderent, vt ad infimos peruenirent. Nec mirari oportet, hunc ordinem, qui nunc est, post expletas quinq; & XXX. tribus, duplicato earum numero, centurijs iuniorum, seniorumq;e ad institutam ab Seruio Tullio summam non conuenire. quadrifariam enim vrbe diuisa regionibus, collibusq;e quæ habitabantur partes, Tribus eas appellauit: vt ego arbitror, ab tributo. nam eius quoque æqualiter ex censu conferendi ab eodem inita ratio est. neque hæ tribus ad centuriarum distributionem numerumq;e quicquam pertinere. Censu perfecto, quem maturauerat metu legis de incensis latæ, cum vinculorum minis mortisque edixit, vt omnes ciues Romani, equites peditesq;e, in suis quisq;e centurijs in campo Martio prima luce adessent. ibi instructū exercitum omnem sue, oue, taurilibus lustrauit. idq;e conditum lustrum appellatum, quia in censendo finis factus est.*

H. Glar.

Centum aeris millia sunt centum saryne, vel mille aurei regis Gallicae. nam magna erat deinde aureos, vel sunt octingenta aurei sarynes.

Seruius ciuitatem in classes diuisit. 1. 1000. co-ronatos. 2. 500. co-ronatos. 3. 250. co-ronatos. 4. 100. co-ronatos. 5. 50. co-ronatos. 6. 25. co-ronatos. 7. 10. co-ronatos. 8. 5. co-ronatos. 9. 2. co-ronatos. 10. 1. co-ronatos.

Secunda classis. 537. 1. 750. co-ronatos. 2. 500. co-ronatos. 3. 250. co-ronatos. 4. 100. co-ronatos. 5. 50. co-ronatos. 6. 25. co-ronatos. 7. 10. co-ronatos. 8. 5. co-ronatos. 9. 2. co-ronatos. 10. 1. co-ronatos.

Tertia classis. 500. co-ronatos. 1. 500. co-ronatos. 2. 250. co-ronatos. 3. 100. co-ronatos. 4. 50. co-ronatos. 5. 25. co-ronatos. 6. 10. co-ronatos. 7. 5. co-ronatos. 8. 2. co-ronatos. 9. 1. co-ronatos.

Quarta classis. 250. co-ronatos. 1. 250. co-ronatos. 2. 100. co-ronatos. 3. 50. co-ronatos. 4. 25. co-ronatos. 5. 10. co-ronatos. 6. 5. co-ronatos. 7. 2. co-ronatos. 8. 1. co-ronatos.

Quinta classis. 100. co-ronatos. 1. 100. co-ronatos. 2. 50. co-ronatos. 3. 25. co-ronatos. 4. 10. co-ronatos. 5. 5. co-ronatos. 6. 2. co-ronatos. 7. 1. co-ronatos.

Equitum centuriæ scribuntur. Sexta classis. 50. co-ronatos. 1. 50. co-ronatos. 2. 25. co-ronatos. 3. 10. co-ronatos. 4. 5. co-ronatos. 5. 2. co-ronatos. 6. 1. co-ronatos.

Val. 100. coron. 7000. Val. 20. coron. 1000. Doula in. 1000. 1000.

Viritim suffragium omnibus datum est.

Hæc verba videntur nescio quid desiderare.

Tribus vnde sic appellata. bitabantur, partes eas tribus appellauit.

Lustrum.

Millia LXXX. eo lustro ciuium censa dicuntur. Adijcit scriptorum antiquis-
 •simus Fabius Pictor, eorum qui ferre arma possent, eum numerum fuisse. Ad
 eam multitudinem vrbs quoq; amplificanda visa est. addit duos colles, Qui-
 rinalem Viminalemque. inde deinceps auget Esquilias: ibique ipse, vt loco
 dignitas fieret, habitat. aggere & fossis & muro urbem circundat: ita pomœ-
 rium profert. Pomœrium verbi vim solam intuentes, postmœrium inter-
 prētantur esse. est autem magis circa murum locus. quem in condendis vr-
 bibus quondam Hetrusci, quā murum ducturi erant, certis circā terminis in-
 auguratō consecrabant: vt neque interiore parte ædificia mœnibus conti-
 nuarentur, quæ nunc vulgò etiam coniungunt: & extrinsecus puri aliquid
 ab humano cultu patēret soli. hoc spacium, quod neque habitari, neq; arari
 fas erat, non magis quod post murum esset, quā quod murus post id, po-
 mœrium Romani appellarunt. & in orbis incremento semper, quantum
 mœnia processura erant, tantum termini hi consecrati proferebantur. Aucta
 ciuitate magnitudine vrbs, formatis omnibus domi & ad belli & ad pacis
 vfus, ne semper armis opes acquirerentur, consilio augere imperium conatus
 est, simul & aliquod addere vrbi decus. Iam tum erat inclytum Dianæ Ephe-
 siæ fanum, id communiter à ciuitatibus Asiæ factum fama ferebat. Cū
 consensum, deosq; consociatos laudaret mirè Seruius inter procures Latino-
 rum, cum quibus publicè priuatimq; hospitia amicitiasque de industria iun-
 xerat, sæpè iterando eadem, perpulit tandem, vt Romæ fanum Dianæ populi
 Latini cum populo Romano facerent. Ea erat confessio, caput rerum Romam
 esse: de quo toties armis certatum fuerat. Id quanquam omisum iam ex om-
 nium cura Latinorum ob rem toties infelicitè tentatam armis, videbatur,
 vni se ex Sabinis fors dare visa est priuato consilio imperij recuperandi. Bos in
 Sabinis nata cuidam patrifamiliæ dicitur miranda magnitudine, ac specie
 (fixa per multas ætates cornua in vestibulo templi Dianæ monumentum ei
 fuere miraculo) habita, vt erat, res prodigij loco est. & cecinere vates, cuius
 ciuitatis eam ciuis Dianæ immolasset, ibi fore imperium. idque carmen per-
 uenerat ad antistitem fani Dianæ. Sabinus, vt primū apta dies sacrificio
 visa est, bouem Romam actam deducit ad fanum Dianæ, & ante aram sta-
 tuit. Ibi antistes Romanus cū eum magnitudo victimæ celebrata fa-
 ma mouisset, memor responsi, Sabinum ita alloquitur: Quidnam tu ho-
 spes paras, inquit, inceste sacrificium Dianæ facere? quin tu ante viuo per-
 funderis flumine? infima valle præfluit Tyberis. Religione tactus hospes,
 qui omnia, vt prodigio responderet euentus, cuperet ritè facta, extemplò de-
 scendit ad Tyberim. Interea Romanus immolat Dianæ bouem. id mirè
 gratum regi, atque ciuitati fuit. Seruius, quanquam iam vfu haud dubiè
 regnum possederat, tamen quia interdum iactari voces à iuvene Tarqui-
 nio audiebat, se iniussu populi regnare, conciliata prius voluntate plebis,
 agro capto ex hostibus viritim diuiso, ausus est ferre ad populum, vellent
 iuberentne se regnare. tantoque consensu, quanto haud quisquam alius
 antè rex est declaratus. Neque ea res Tarquinio spem affectandi regni mi-
 nuit: imò eò impensius, quia de agro plebis aduersum patrum voluntatem
 senferat agi, criminandi Seruij apud patres, crescendi que in curia sibi occasio-
 nem datam ratus est, & ipse iuuenis ardentis animi, & domi vxore Tullia in-
 quietum animum stimulante. Tulit enim & Romana regia sceleris tragici
 exemplum, vt tædio regum maturior veniret libertas: vltimumq; regnum
 esset, quod scelere partum foret. Hic L. Tarquinius Prisci Tarquinij regis filius
 neposue fuerit, parum liquet: pluribus tamen authoribus filium credide-
 rim. fratrem habuerat Aruntem Tarquinium, mitis ingenij iuuenem.

His duo-

Vrbs amplificatur.

Pomœrium cur ita
vocatū.

Dianæ Ephesiæ fanū.

Romæ fanum Dianæ
ædificatur.De boue visendæ ma-
gnitudinis prodigiū.Seruius plebis con-
sensu rex declaratur.Vet. quod iam
abest & vet.

Vet. Sabinus

A His duobus, vt antè dictum est, duæ Tullia regis filia nupserant, & ipsa longè dispare moribus. Fortè ita inciderat, ne duo violenta ingenia matrimonio iungerentur, fortuna credo populi Romani, quò diuturnius Seruii regnum esset, constituiq; ciuitatis mores possent. Angebatur ferox Tullia, nihil materiae in viro neq; ad cupiditatem, neq; ad audaciam esse, tota in alterum versa Tarquinium, eum mirari, eum virum dicere, ac regio sanguine ortum: spernere sororem, quòd virum naeta muliebri cessaret audacia. Contrahit celeriter similitudo eos, vt ferè fit, malū malo aptissimum. sed initium turbandi omnia à foemina ortum est: ea secretis viri alieni assuefacta sermonibus, nullis verborum contumelijs parcere de viro ad fratrem, de sorore ad virum: & se rectius viduam, & illum coelibem futurum fuisse contendere, quàm cum impari iungi, vt elanguescendum aliena ignauia esset, si sibi eum, quo digna esset, dii dedissent virum, domi se propediem visuram regnum fuisse, quod apud patrem videat, celeriter adolescentem suæ temeritatis implet. Aruns Tarquinius, & Tullia minor propè continuatis funeribus cum domos vacuas nouo matrimonio fecissent, iunguntur nuptijs, magis non prohibente Seruio quàm approbante. Tum verò indies infestior Tullij senectus, infestius coepit regnum esse. iam enim ab scelere ad aliud spectare mulier scelus: nec nocte, nec interdiu virum conquiescere pati, ne gratuita præterita parricidia essent. Non sibi defuisse cui nupta diceretur, nec cum quo tacita seruiret. defuisse qui se regno dignum putaret, qui meminisset se esse Prisci Tarquinij filium, qui habere, quàm sperare regnum mallet. si tu is es, cui nuptam esse me arbitror, & virum, & regem appello: sin minus, eo nunc peius mutata est res, quòd isthic cum ignauia est scelus. quin accingeris? non tibi ab Corintho, nec ab Tarquinijs, vt patri tuo, peregrina regna moliri necesse est. dii te penates, patrijque, & patris imago, & domus regia, & in domo regale solium, & nomen Tarquinium creat, vocatque regem. aut si ad hæc parum est animi, quid frustraris ciuitatem? quid te vt regium iuuenem conspici finis? faceffe hinc Tarquinius, aut Corinthum: deuoluere retrò ad stirpem, fratri similior, quàm patri. His alijsque increpando iuuenem instigat, nec conquiescere ipsa potest: si, cum Tanaquil peregrina mulier tantum moliri potuisset animo, vt duo continua regna, viro, ac deinceps genero, dedisset: ipsa regio femine orta, nullum momentum in dando adimendoque regno faceret. His muliebribus instinctus furijs Tarquinius, circumire & prehensare minorum maximè gentium patres, admonere paterni beneficij, ac pro eo gratiam repetere: allicere donis iuuenes: tum de se ingentia pollicendo: tum regis criminibus omnibus locis crescere. Postremò, vt iam agenda rei tempus visum est, stipatus agmine armatorum in forum irrupit: inde omnibus perculsis pauore, in regia sede pro curia sedens, patres in curiam per præconem ad regem Tarquinium citari iussit. Conuenere extemplò: alij iam antè ad hoc præparati: alij metu, ne non venisse, fraudi esset: nouitate ac miraculo attoniti, etiam de Seruio actum rati. Ibi Tarquinius maledicta ab stirpe vltima orsus, Seruum, seruamq; natum post mortem indignā parentis sui, non interregno, vt antea inito, non comitijs habitis, non per suffragium populi, non authoribus patribus, muliebri dolo regnum occupasse. ita natum, ita creatum regē, fautorem infimi generis hominum, ex quo ipse fit, odio alienæ honestatis ereptum primoribus agrum sordidissimo cuiq; diuississe: omnia onera, quæ cōmunia quondam fuerint, inclinasse in primores ciuitatis: instituisse cēsum, vt insignis ad inuidiā locupletiorū fortuna esset, & parata: vbi vellet, egentissimis largiretur. Huic orationi Seruius cum interuenisset, trepido nuntio excitatus, extēplò à vestibulo curiæ magna voce: Quid hoc, inquit, Tarquini rei est? qua tu audacia me viuo vocare

ex vet. et h. g.
male appetens

Scelerata nuptia.

Tullie scelesti consilia.

Tarquinius vir regnum affectat.

Seruii & Tarquinij disceptatio.

ausus es patres? aut in sede considerare mea? Cùm ille ferociter ad hæc, Se patris
fui tenere sedem, multò quàm seruum potiorum filium regni hæredem:
fatis illum diu per licentiam eludentem insultasse dominis. Clamor ab vtri-
usque fautoribus oritur, & concursus populi fiebat in curiam: apparebatque
regnaturum, qui vicisset. Tum Tarquinius necessitate iam etiam ipsa co-
gente vltima audere, multo & ætate & viribus validior, medium arripit Ser-
uium: elatumque è curia, in inferiorem partem per gradus deiecit. inde ad co-
gendum Senatum in curia redit. fit fuga regis apparitorum, atque comitum.
ipse propè exanguis, cum semianimis regio comitatu domum se reciperet,
peruenissetque ad summum Cyprium vicum, ab ijs qui missi ab Tarquinio
fugientem consecuti erant, interficitur. Creditur, quia non abhorret à cæte-
ro scelere, admonitu Tullia id factum. carpento certè, id quod satis constat,
in forum inuecta, nec reuerita cœtum virorum, euocauit virum è curia: re-
gemque prima appellauit. à quo faceßere iussa ex tanto tumultu, cùm se do-
mum reciperet, peruenissetque ad summum Cyprium vicum, vbi Dianium
nuper fuit: flectente carpentū dextra in Virbium clium, vt in collem Esqui-
liarum eueheretur, restitit pauidus, atque inhibuit frænos is qui iumenta age-
bat, iacentemque dominæ Seruium trucidatum ostendit. Fœdum inhu-
manumque inde traditur scelus, monumentoque locus est: Sceleratum vi-
cum vocant, quo amens agitantibus furijs sororis, ac viri, Tullia per patris
corpus carpentum egisse fertur: partemque sanguinis ac cædis paternæ cru-

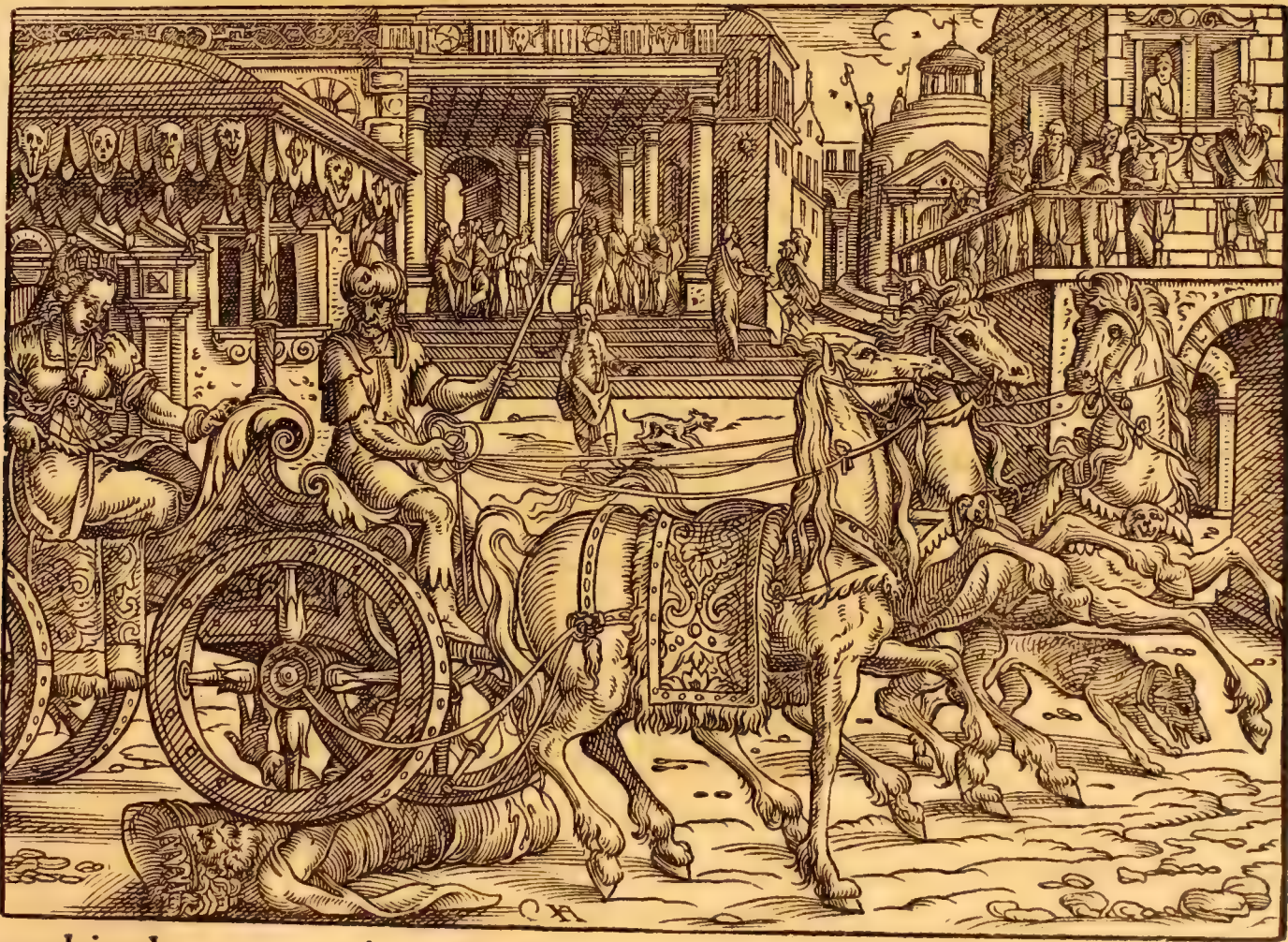
de est manus.

*Tarquinius Seruium
è curia deiecit.*

Seruius interficitur.

vet. vecta, et non

*Inhumanum Tullia
facinus.*

ento vehiculo, contaminata ipsa resperfaque tulisse ad penates suos, virique
fui: quibus iratis, malo regni principio similes propediem exitus sequerentur.
Seruius Tullius regnavit annos quatuor & quadraginta, ita vt bono
etiam moderatoque succedenti regi difficilis æmulatio esset. Cæterum id
quoque ad gloriam accessit, quòd cum illo simul iusta ac legitima regna oc-
ciderunt. Idipsum tam mite ac tam moderatū imperium, tamen quia vnus
esset, deponere eum in animo habuisse quidam authores sunt, nisi scelus in-
testinum liberandæ patriæ consilia agitantibus interuenisset. Inde L. Tarquinius
regnare occœpit, cui Superbo cognomen facta indiderunt: quia socerum ge-
ner sepultura prohibuit, Romulum quoque insepultum perisse dictitans:
primoresque patrum: quos Seruij rebus fauisse credebat, interfecit. conscius
deinde

*Seruius annos regna-
uit 44.*

A deinde malè querendi regni ab seipso aduersus se exemplum capi posse, armatis corpus circumsepsit. neq; enim ad ius regni quicquā prater vim habebat. ut qui neq; populi iussu, neque authoribus patribus regnaret. eò accedebat, ut in charitate ciuium nihil spei reponenti metu regnū tutandum esset: quem ut pluribus incuteret, cognitiones capitalium rerum sine consilijs per se solus exercebat: perque eam causam occidere, in exilium agere, bonis mulctare poterat: non suspectos modò aut inuisos, sed vnde nihil aliud quàm prædam sperare posset. Ita patrum præcipuè numero imminuto, statuit nullos in patres legere, quo contemptior paucitate ipsa ordo esset, minusque per se nihil agi indignarentur. Hic enim regum primus traditum à prioribus morem de omnibus Senatū consulendi soluit. domesticis consilijs rempublicam administravit: bellum, pacem, fœdera, societates per se ipse cum quibus voluit, iniussu populi ac Senatus fecit, diremitque. Latinorum sibi maximè gentem conciliabat, ut peregrinis quoque opibus tutior inter ciues esset. neque hospitalia modò cum primoribus eorum, sed affinitates quoque iungebat. Octauio Mamilio Thufculano: is longe princeps Latini nominis erat, si famæ credimus, ab Vlysse dea; Circe oriundus: ei Mamilio filiam nuptum dat: perq; eas nuptias multos sibi cognatos amicosq; eius conciliat. Iam magna Tarquinij authoritas inter Latinorū proceres erat, cum in diem certam ut ad lucum Ferentinæ conueniant, indicit: esse, quæ agere de rebus communibus velit.

C Conueniunt frequentes prima luce. ipse Tarquinius diem quidem seruauit, sed paulo antè quàm sol occideret, venit. multa ibi toto die in concilio varijs iactata sermonibus erant. Turnus Herdonius ab Aricia ferociter in absentem Tarquinium erat inuectus. Haud mirum esse, Superbo ei inditum Romæ cognomen (iam enim ita clàm quidam mussitantes, vulgò tamen eum appellabant) an quicquam superbius esse quàm ludificari sic omne nomen Latinum? principibus longè ab domo excitis, ipsum, qui concilium indixerit non adesse. tentari profectò patientiam, ut si iugum acceperint, obnoxios premat: cui enim non apparere, affectare eum imperium in Latinos? Quod si sui benè crediderint ciues, aut si creditum illud & non raptū parricidio sit: credere & Latinos, quanquam ne sic quidem alienigenæ deberent. sin suos eius pœniteat, quippe qui alij super alios trucidantur, exulatū eant, bona amittant, quid spei melioris Latinis portendi? si se audiant, dōmum suam quenq; inde abituros: neq; magis obseruatueros diem concilij, quàm ipse, qui indixerit, obseruet. Hæc atq; alia eodem pertinentia seditiosus facinorosusq; homo, hisq; artibus opes domi nactus, cum maximè differeret, interuenit Tarquinius. Is finis orationi fuit. Auerfi omnes ad Tarquinium salutandū. Qui silentio factò, monitus à proximis ut purgaret se, quòd id tēporis venisset, disceptatorē ait se sumptum inter patrem & filium cura reconciliandi eos in gratiam, moratum esse. & quia ea res exemisset illum diem, postero die acturum, quæ constituisset. Ne id quidem Turnum tulisse tacitum ferunt. dixisse enim nullam breuiorem esse cognitionem, quàm inter patrem & filium, paucisq; transigi verbis posse: ni pareat patri, habiturum infortunium esse. Hæc Aricinus in regem Romanum increpans ex concilio abiit. Quam rem Tarquinius aliquanto, quàm videbatur, ægrius ferens, cōfestim Turno necem machinatur, ut eundem terrorem, quo ciuium animos domi oppresserat, Latinis inijceret. & quia pro imperio palàm interfici non poterat, oblato falso crimine in fontē oppressit. per aduersæ factionis quosdam Aricinos seruum Turni auro corruptum, in diuersorium eius vim magnam gladiatorum inferri clàm fineret. ea cum vna nocte perfecta essent, Tarquinius paulò ante lucem accitis ad se principibus Latinorum, quasi re noua perturbatus, moram suam hesternā, velut deorum

*Signum est
Tarquinius Superbi
mores et res gestas
iam ab initio regni.*

Tarquinius peregrinos metu suorum sibi conciliat.

Turnus Herdonius in Tarquinium inuehitur.

vet. abs Turno tulisse tacitum.

Tarquinius dolo necem Turno machinatur.

rum quadam prouidentia illatam, ait saluti sibi atque illis fuisse. ab Turno ^R dici sibi in primoribus populorum parari necem, ut Latinorum solus imperium teneat, aggressurum fuisse hesterno die in concilio: dilatam rem esse, quod auctor concilij abfuerit, quem maximè peteret. inde illam absentis insectationem esse natam, quod morando spem destituerit. non dubitare, si vera deferantur, quin prima luce, ubi ventum in concilium sit, instructus cum coniuratorum manu, armatusque venturus sit. dici gladiorum ingentem numerum esse ad eum conuectum. id vanum necne sit, extemplo sciri posse. rogare eos, ut inde secum ad Turnum veniant. Suspectam fecit rem, & ingenium Turni ferox, & oratio hesternæ, & mora Tarquinij, quod videbatur ob eam differri cædes potuisse. Eunt inclinatis quidem ad credendum animis, tamen nisi gladijs deprehensis, cætera vana existimaturi. ubi est eò ventum. Turnum ex somno excitatum circumsistunt custodes: comprehensusque; seruis, qui charitate domini vim parabant, cum gladij abditi ex omnibus locis diuerticuli protraherentur: enimvero manifesta res visa, iniectæque Turno catenæ: & confestim Latinorum concilium magno cum tumultu aduocatur. ibi tam atrox inuidia orta est, gladijs in medio positis, ut indicta causa nouo genere lethi, deiectus ad caput aquæ Ferentinæ crate supernè iniecta, saxisque congestis, mergeretur. Reuocatis deinde ad concilium Latinis, Tarquinius, collaudatisque, qui Turnum nouantem res pro manifesto parricidio merita poena affecissent, ita verba fecit: Posse quidem se vetusto iure agere, quod cum omnes ^H Latini ab Alba oriundi sint, in eo foedere teneantur, quo ab Tullo res omnis Albana cum colonis suis in Romanum cesserit imperium. cæterum se utilitatis id magis omnium causa censere, ut renouetur id foedus: secundaque potius fortuna populi Romani, ut participes Latini fruantur, quam urbium excidia, vastationesque agrorum, quas Anco prius, patre deinde suo regnante, perpessi sint, semper aut expectent, aut patiantur. Haud difficulter persuasum Latinis: quanquam in eo foedere superior Romana res erat. cæterum & capita nominis Latini stare, ac sentire cum rege videbant, & Turnus sui cuique periculi, si aduersatus esset, recens erat documentum. Ita renouatum foedus, indictumque; iunioribus Latinorum, ut ex foedere die certa ad lucum Ferentinæ ^I armati frequentes adessent. Qui ubi ad edictum Romani regis ex omnibus populis conuenere: ne ducem suum, neue secretum imperium, propriaue signa haberent, miscuit manipulos ex Latinis, Romanisque, ut ex binis singulos faceret, binosque ex singulis. ita geminatis manipulis, centuriones imposuit. Nec ut iniustus in pace rex, ita dux belli prauus fuit. quin ea arte æquasset superiores reges, ni degeneratum in alijs, huic quoque decori offecisset. Is primus Volscis bellum inducentos amplius post suam ætatem annos mouit: Sueffamque; Pometiam ex his vi cepit. ubi cum diuendita præda ^{*} XL. talenta argenti aurique; recepisset: concepit animo eam amplitudinem Iouis templi, quæ digna deum hominumque; rege, quæ Romano imperio, quæ ipsius etiam ^K loci maiestate esset. captiuam pecuniam in ædificationem eius templi seposuit. Excepit deinde eum lentius spe bellum: quo Gabios propinquam urbem nequicquam vi adortus, cum obsidendi quoque; urbem spes pulso à mœnibus adempta esset, postremo minimè arte Romana, fraude ac dolo aggressus est. nam cum velut posito bello fundamentis templi iaciendis, alijsque urbanis operibus intentum se esse simularet: Sextus filius eius, qui minimus ex tribus erat, transfugit ex cōposito Gabios, patris in se fauitiam intolerabilem conquerens. Iam ab alienis in suos vertisse superbiam: & librorum quoque eum frequentia tædere, ut quam in curia solitudinem fecerit, domi quoque faciat, ne quam stirpem, ne quem hæredem regni relinquat. se quidem inter te-

*Turnus capitur, et
indicta causa neci
datur.*

*Tarquinijs ad Lati-
nos oratio.*

*Renouatur fœdus
cum Latinis.*

*Tarquinius Volscis
bellum mouit.*

** Id est, tantum auri
argenti, ut in pe-
cunia fierent 40.
talenta. Quæ va-
lent 24000. co-
ronarum.*

*Tarquinijs filius
Sextus Gabios dolo
transfugit.*

la &

A la ad gladios patris elapsum, nihil vsquam sibi tutum, nisi apud hostes L. Tarquinij credidisse. nam ne errarent, iminere his bellū, quod positū simuletur: & per occasionem eum incautos inuasurum. Quòd si apud eos supplicibus locus non sit, pererraturum se omne Latium: pulsumq; se inde, Volscos, & Aequos, & Hernicos petiturum: donec ad eos perueniat, qui à patrum crudelibus atq; impijs supplicijs tegere liberos sciant. forsitan etiam ardoris aliquid ad bellum armaque se aduersus superbissimum regem ac ferocissimum populum inuenturum. Cū, si nihil mouerentur, infensus ira porrò inde abiturus videretur: benignè ab Gabinis excipitur. Vetant mirari, si qualis incitatus, qualis in socios, talis ad vltimum in liberos esset: in seipsum postremò seuiturum, si alia desint. sibi verò gratum aduentum eius esse: futurumq; credere breui, vt illo adiuuante, ab portis Gabinis sub Romana mœnia bellum transferatur. Inde in concilia publica adhiberi. vbi cū de alijs rebus assentire se veteribus Gabinis diceret, quibus hæ notiores essent, ipsi identidem belli autor esset, in eo sibi præcipuam prudentiam assumere: quòd vtriusq; populi vires nosset, sciretq; inuisam profectò superbiam regiam ciuibus esse, quam ferre ne liberi quidem potuissent. Ita cū sensim ad rebellandum primores Gabinorum incitaret, ipse cum promptissimis iuuenum prædatum, atque in expeditiones iret, & dictis factisque omnibus ad fallendum instructis vana accresceret fides, dux ad vltimum belli legitur. ibi cum inscia multitudine, quid ageretur, prælia parua inter Romam Gabiosque fierent, quibus plerumque Gabina res superior esset: tum certatim summi infimique Gabinorum Sex. Tarquinius dono deū sibi missum ducem credere. apud milites verò obeundo pericula ac labores, pariter prædam munificè largiendo, tanta charitate esse, vt non pater Tarquinius potentior Romæ, quàm filius Gabijs esset. Itaque postquam satis virium collectum ad omnes conatus videbat: tum è suis vnum sciscitatum Romam ad patrē mittit, quidnam se facere vellet: quandoquidē vt omnia vnus ipse Gabijs posset, ei dii dedissent. Huic nuntio, quia credo dubiæ fidei videbatur, nihil voce responsum est. rex velut deliberabundus, in hortū ædium transiit sequente nuntio filij. ibi inambulans ta-

Vt. manere

.X. de Campana, Marem de Roma.

Sextus benignè ab Gabinis excipitur.

Sextus ad Tarquinium mittit nuntium.

citius summa papauerum capita dicitur baculo decussisse. Interrogando expectandoq; responsum nuntius fessus, vt re imperfecta, redit Gabios: quæ di-

Summa papauerum capita decussit Tarquinius.

xit

A quàm cuius simulationem induerat. Is, cùm primores ciuitatis (in quibus fratrem suum ab auunculo interfectum) audisset, neq; in animo suo quicquam regi timendum, neque in fortuna concupiscendum relinquere, statuit contemptu tutus esse, vbi in iure parum præsidij esset. Ergo ex industria factus ad imitationem stultitiæ, cùm se suaque prædæ esse regi sineret, Bruti quoque haud abnuuit cognomen: vt sub eius obtentu cognominis liberator ille populi Romani animus latens aperiretur tempore suo. Is tum ab Tarquinijs ductus Delphos, ludibrium verius quàm comes, aureum baculum inclusum corneo cauato ad id baculo tulisse donū Apollini dicitur, per ambages effigiem ingenij sui. Quò postquàm ventum est, perfectis patris mandatis, cupido in-

B cessit animos iuuenum sciscitandi, ad quem eorum regnum Romanum esset venturum. ex infimo specu vocem redditam ferunt: Imperium summum Romæ habebit, qui vestrum primus ô iuuenes osculum matri tulerit. Tarquinijs, vt Sextus qui Romæ relictus fuerat, ignarus responsi, expersque imperij esset, rem summa ope taceri iubent, ipsi inter se vter prior cùm Romam redisset, matri osculum daret, forti permittunt. Brutus aliò ratus spectare Pythicam vocem, velut si prolapsus cecidisset, terram osculo contigit: scilicet quòd ea communis mater omnium mortalium esset. Reditum inde Romam, vbi aduersus Rutulos bellum summa vi parabatur. Ardeam Rutuli habebant, gens vt in ea regione atque in ea ætate, diuitijs præpollens. eaque ipsa causa belli fuit, quòd rex Romanus, tum ipse ditari, exhaustus magnificentia publicorū operum, tum præda delinire popularium animos studebat, præter aliam superbiam regno infestos etiam, quòd se in fabrorum ministerio, ac seruili tandiu habitos opere ab rege indignabantur. Tentata res est, si primo impetu capi Ardea posset. vbi id parum processit, obsidione munitionibusque cœpti premi hostes. In ijs statiuus (vt fit) longo magis quàm acri bello satis liberi com meatus erant: primoribus tamen magis, quàm militibus. regij quidem iuuenes interdum otium conuiuijs comessationibusque inter se terebant. Fortè potantibus his apud Sex. Tarquinium, vbi & Collatinus cœnabat Tarquinius Egerij filius, incidit de vxoribus mentio, suam quisque laudare miris modis. inde certamine accenso, Collatinus negat verbis opus esse. paucis id quidem horis posse sciri, quantum cæteris præstet Lucretia sua. quin si vigor iuuentæ inest, conscendimus equos? inuisimusque præsentis nostrarum ingenia? Idque cui spectatissimum sit, quòd nec opinato viri aduentu occurrerit oculis. incaluerant vino. age sanè, omnes citatis equis aduolant Romam. quò cùm primis se intendentibus tenebris peruenissent, pergunt inde Collatiam: vbi Lucretiam haudquaquam vt regias nurus, quas in conuiuiis luxuque cum æqualibus viderant, tempus terentes, sed nocte fera deditam lanæ inter lucubrantem ancillas in medio ædium sedentem inueniunt. Muliebris certaminis laus penes Lucretiam fuit. adueniens vir Tarquinijsque excepti benignè. victor maritus comiter inuitat regios iuuenes. ibi Sex. Tarquinium mala libido Lucretiæ per vim stuprandæ capit: tum forma, tum spectata castitas incitat. & tum quidē ab nocturno iuuenili ludo in castra redeunt. Paucis interiectis diebus, Sex. Tarquinius inscio Collatino cum comite vno Collatiam venit. vbi exceptus benignè ab ignaris consilij, cùm post cœnam in hospitale cubiculum deductus esset: amore ardens postquam satis omnia tuta circa, sopiti que omnes videbantur, stricto gladio ad dormientem Lucretiam venit, sinistraque manu mulieris pectore oppresso, Tace Lucretia, inquit, Sex. Tarquinius sum. ferrum in manu est: moriēre, si emisseris vocem. Cùm pauida è somno mulier nullam opem, propè mortem imminentem videret, tum Tarquinius fateri amorem, orare: miscere precibus minas: versare in omnes

*Delphicum oraculum
de osculo matri ferendo.*

Bellum aduersus Rutulos.

De vxorum præstantia certamen in conuiuii habitum.

Lucretia reliquis mulieribus præfertur.

*Sextus Tarquinius
Lucretiæ vim affert.*

Lucretia patrem et
viriū conuocat.

partes muliebrem animum, vbi obstinatā videbat, & ne mortis quidem metu inclinari, addit ad metum dedecus. cum mortua iugulatū feruum nudum positurū ait, vt in sordido adulterio necata dicatur. Quo terrore cū vicisset obstinatam pudicitiam velut victrix libido, profectusq; inde Tarquinius ferrox expugnato decore muliebri esset: Lucretia mœsta tanto malo nuntiū Romam eundem ad patrē, Ardeamq; ad virum mittit, vt cum singulis fidelibus amicis veniant: ita facto maturatoq; opus esse, rem atrocem incidisse. Sp. Lucretius cum P. Valerio Volesi filio, Collatinus cum L. Iunio Bruto venit: cum quo fortē Romam rediens, ab nuntio vxoris erat cōuentus. Lucretiam sedentem mœstā in cubiculo inueniūt. aduentu suorum lacrymæ obortæ. querentiq; viro, satī saluæ? maximē, inquit. quid enim salui est mulieri amissa pudicitia? vestigia viri alieni Collatine in lecto sunt tuo. cæterū corpus est tantum violatū, animus insons: mors testis erit: sed date dextras fidēq;, haud impunē adultero fore. Sex. est Tarquinius, qui hostis pro hospite priore nocte vi armatus mihi sibiq;, si vos viri estis, pestiferum hinc abstulit gaudium. Dant ordine

Lucretia sibi mortem
culstro in corde defixo
consciscit.

omnes fidem: cōsolantur ægrā animi, auertendo noxam ab coacta in authorem delicti. mentem peccare, non corpus: & vnde consilium abfuerit, culpam abesse. Vos, inquit, videritis, quid illi debeatur. ego me, & si peccato absoluo, supplicio non libero. nec vlla deinde impudica Lucretiæ exemplo viuet. Cultrum, quem sub veste abditum habebat, eum in corde defigit: prolapsaq; in vulnus, moribunda cecidit. Conclamant vir paterq;ue. Brutus illis luctu occupatis, cultrum ex vulnere Lucretiæ extractum, manantem cruore præ se tenens, Per hunc, inquit, castissimum ante regiam iniuriam sanguinem iuro, vosq;ue dii testes facio, me L. Tarquinium Superbum cum scelerata coniuge, & omni liberorum stirpe, ferro, igni, quacunque dehinc vi possim, exacturum: nec illos, nec alium quenquam regnare Romæ passurum. Cultrum deinde Collatino tradit, inde Lucretio ac Valerio stupentibus miraculo rei, vnde nouum in Bruti pectore ingenium. vt præceptum erat, iurant: toti q; ab luctu versi in iram, Brutum iam inde ad expugnandum regnum vocantem, sequuntur ducem. Elatum domo Lucretiæ corpus, in forum deferunt, concientq; miraculo (vt fit) rei nouæ atque indignitate homines. pro se quisque

A que scelus regium ac vim queruntur, mouet tum patris mœstitia: tum Brutus castigator lacrymarum atq; inertium querelarum, authorq; quod viros, quod Romanos deceret, arma capiendi aduersus hostilia ausos. Ferocissimus quisq; iuuenum cum armis voluntarius adest: sequitur & cætera iuuentus. inde pari præsidio relicto Collatiæ ad portas, custodibusq; datis, ne quis eum motum regibus nuntiaret: cæteri armati duce Bruto Romam profecti. vbi eò ventum est, quacunq; incedit armata multitudo, pauorem ac tumultum facit. rursus vbi anteire primores ciuitatis vident, quicquid sit, haud temerè esserentur. nec minorem motum animorum Romæ tam atrox res facit, quam Collatiæ fecerat. Ergo ex omnibus locis vrbis in forū curritur. quò simul ventum est, præco ad tribunum Celerum, in quo tum magistratu fortè Brutus erat, populum aduocauit. Ibi oratio habita, nequaquam eius pectoris ingenij, quæ quod simulatum ad eam diem fuerat, de vi ac libidine Sex. Tarquinij, de stupro infando Lucretiæ & miserabili cæde, de orbitate Tricipitini, cui mortis filiæ causa mortis indignior ac miserabilior esset. addita superbia ipsius regis, miseræq; & labores plebis in fossas cloacasq; exhaustiendas demersæ. Romanos homines victores omnium circa populorū, opifices ac lapicidas pro bel-latoribus factos. indigna Seruij Tullij regis memorata cædes, & inuecta corpori patris nefando vehiculo filia, inuocatiq; ultores parentum dij. His atrocioribusq; credo, alijs, quæ præsens rerum indignitas haud quaquam relatu scriptoribus facilia subiicit, memoratis, incensam multitudinem perpulit, vt imperium regi abrogaret, exulesq; esse iuberet L. Tarquinius cum coniuge ac liberis, ipse iunioribus qui ultro nomina dabant lectis armatisq;, ad concitandum inde aduersus regem exercitum Ardeam in castra est profectus. imperium in vrbe Lucretio præfecto vrbis iam antè ab rege instituto, reliquit. Inter hunc tumultū Tullia domo profugit: execrantibus quacunq; incedebat. inuocantibusq; parentum furias viris mulieribusq;. Harum rerum nuntijs in castra perlatis, cum re noua trepidus rex pergeret Romam ad comprimendos motus, flexit viam Brutus (senferat enim aduentum) ne obuius fieret, eodemque ferè tempore diuersis itineribus Brutus Ardeam, Tarquinius Romam, venerunt. Tarquinio clausæ portæ, exiliumq; indictum: liberatorem vrbis læta castra acceperere, exactiq; inde liberi regis, duo patrem secuti sunt, qui exulatum Cære in Hetruscos ierunt. Sex. Tarquinius Gabios tanquam in suum regnum profectus, ab ultoribus veterum simulatum, quas sibiipse cædibus rapinisq; conciuerat, est interfectus. L. Tarquinius Superbus regnavit annos v. & x x. Regnatum Romæ ab condita vrbe ad liberatam annos CCXLIII. Duo consules inde comitijs centuriatis à præfecto vrbis ex commentarijs Seruij Tullij creati sunt, L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.

Brutus author est arma capiendi aduersus Tyrannos.

Imperium Tarquinio abrogatur.

Brutus ab exercitu benigne excipitur.

L. Tarquinius Superbus annos regnavit XXV.

Anni ab vrbe condita CCXLIII.

L. Iunius Brutus & L. Tarquinius Collatinus primi Consules creati.

EPITOME LIBRI II.

E

Brutus iureiurando populum astrinxit, neminem regnare Romam passurum: Tarquinium Collatinum collegam suum propter affinitatem Tarquiniorum suspectum, coegit consulatu se abdicare, & ciuitate cedere. bona regum diripi iussit: agrum Marti consecrauit, qui Campus Martius nominatus est. adolescentes nobiles, in quibus suos quoq; & fratris filios, quia coniurauerant de recipiendis regibus, securi percussit: seruo indici, cui Vindicius nomen fuit, libertatem dedit: ex cuius nomine vindicta est appellata: Cum aduersus reges, qui contractis Veientium, & Tarquiniorum copijs bellum intulerant, exercitum duxisset, in acie cum Arunte filio Superbi commortuus est: eumq; matronæ annum luxerunt. P. Valerius consul legem de prouocatione ad populum tulit. Capitolium dedicatum est. Porsena rex Clusinarum, bello pro Tarquinij susceperunt, solus Hetruscos sustinuit: & ponte rupto, armatus se in flumen misit: & ad suos tranauit. Alterum accessit virtutis exemplum à Mutio: qui, cum ad feriendum Porsenam castra hostium intrasset, occiso scriba, quem regem esse putabat, comprehensus, impositam admiratione coactus Porsena pacis condiciones ferre, bellum omisit, acceptis obsidibus. ex quibus virgo vna Clælia deceptis custodibus per Tyberim ad suos tranauit: & cum redditæ esset, à Porsena honorifice remissa, equestrisq; statua donata est. Ap. Claudius ex Sabinia Romam transfugit: ob hoc Claudia tribus adiecta est. Numerus tribuum ampliatus est, vt essent triginta vna. Aduersus Tarquinium Superbum

A cionem vocat: ibi omnium primum iusiurandum populi recitat, neminem regnare passuros, nec esse Romę unde periculum libertati foret. id summa ope tuendum esse, neq; vllam rem quę eò pertineat, contemnendam. inuitum se dicere hominis causa: nec dicturum fuisse, ni charitas reipublicę vinceret. non credere populum Romanum solidam libertatem recuperatam esse. regium genus, regium nomen non solum in ciuitate, sed etiam in imperio esse. id officere, id obstare libertati. Hunc tu, inquit, tua voluntate L. Tarquini remoue metum. meminimus, fatemur: eiecisti reges. absolue beneficium tuum, aufer hinc regium nomē. res tuas tibi non solum reddent ciues tui, authore me: sed si quid deest, munificē augebunt. amicus abi, exonera ciuitatem vano forsi-

B tan metu. ita persuasum est animis, cum gente Tarquinia regnum hinc abiturum. Consuli primo tam nouę rei ac subitę admiratio incluserat vocem. dicere deinde incipientem primores ciuitatis circumfistunt, eadem multis precibus orant. & cæteri quidem mouebant minus, postquam Sp. Lucretius maior ætate ac dignitate, focer præterea ipsius agere variē, rogando alternis suadendoq; cœpit, vt vinci se consensu ciuitatis pateretur: timens consul, ne postmodum priuato sibi eadem illa cum bonorum amissione, additaq; alia insuper ignominia, acciderent, abdicauit se consulatu: rebusq; suis omnibus Lau-

L. Tarquinius abdicauit se Consulatu.

C uit P. Valerium, quo adiutore reges eiecerat. Cū haud cuiquam in dubio esset, bellum ab Tarquinijs imminere, id quidem spe omnium serius fuit. cæterum id quod non timebant: per dolum ac proditionem propē libertas amissa est. Erant in Romana iuuentute adolescentes aliquot, nec ij tenui loco orti, quorum in regno libido solutior fuerat, æquales sodalesq; adolescentiū Tarquiniorum, assueti more regio viuere. eam tum æquato iure omnium licentiam quærentes, libertatem aliorum in suam vertisse seruitutem inter se conquirebantur. Regem hominem esse, à quo impetres vbi ius, vbi iniuria opus sit esse gratiæ locum, esse beneficio, & irasci & ignoscere posse: inter amicum atq; inimicum discriminē nosse. leges rem furdam, inexorabilem esse, salubrio-

Romana iuuentus audior Regiæ licentię quàm ciuili libertati.

Rex.

Leges.

D rem melioremq; inopi quàm potenti: nihil laxamenti nec veniæ habere, si modum excesseris. periculosum esse, in tot humanis erroribus sola innocentia viuere. Ita iam sua sponte ægris animis legati ab regibus superueniunt, sine mentione redditus, bona tantum repetentes. eorum verba postquam in senatu audita sunt, per aliquot dies ea consultatio tenuit, ne non reddita belli causa, reddita belli materia & adiumentum essent. Interim legati cum alijs alia moliri, apertē bona repetentes, clām recuperandi regni consilia struere: & tanquā ad id, quod agi videbatur, ambientes nobilium adolescentium animos per-

Coniuratio adolescentum nobilium de regibus clām recipiendū.

E Aquilijsq; fratribus primò commissa res est. Vitelliorum soror consuli nupta Bruto erat, iamq; ex eo matrimonio adolescentes erant liberi, Titus Tiberiusque: eos quoq; in societatem consilij auunculi assumunt. præterea & nobiles aliquot adolescentes conscij assumpti, quorum vetustate memoria abiit. Interim cum in senatu vicisset sententia quę censebat reddenda bona: eamque ipsam causam moræ in vrbe haberent legati, quod spatium ad vehicula comparanda à consulibus sumpsisent, quibus regū asportarent res: omne id tempus cum coniuratis consultando absumunt: euincuntq; instando, vt literæ sibi ad Tarquinius darentur, nam aliter qui credituros eos, non vana ab legatis super rebus tantis afferri? Datae literæ vt pignus fidei essent, manifestum facinus fecerunt, nam cum, pridie quàm legati ad Tarquinius proficiscerentur, &

cœnatum fortè apud Vitellios esset, coniuratiq; ibi, remotis arbitris, multa inter se de nouo (vt fit) consilio egissent, sermonem eorum ex seruis vnus excepit, qui iam antea id senserat agi: sed eam occasionem, vt literæ legatis darentur, quæ deprehensæ rem coarguere possent, expectabat. postquam datas sent, rem ad consules detulit. Cōsules ad deprehendendos legatos coniuratosq; profecti domo, sine tumultu rem omnem oppressere: literarum in primis habita cura, ne interciderent. proditoribus ex templo in vincula coniectis, delegatis paululum addubitatum est: & quanquam visi sunt commisisse, vt hostium loco essent, ius tamen gentium valuit. De bonis regijs quæ reddenda antè censuerant, res integra refertur ad patres. illi victi ira vetuere reddi, vetuere in publicum redigi. diripienda plebi sunt data, vt contacta regia præda spem in perpetuū cum his pacis amitteret. ager Tarquiniorum, qui inter urbem ac Tyberim fuit, cōsecratus Marti, Martius deinde campus fuit. Fortè ibi tum feges farris dicitur fuisse matura messi. quem campi fructum, quia religiosum erat consumere, defectam cum stramento segetē magna vis hominum simul immissa corbibus fudere in Tyberim tenui fluentem aqua, vt medijs caloribus solet, ita in vadis hæsitantis frumenti acervos sedisse illitos limo: insulam inde paulatim, & alijs quæ fert temerè flumen eodem inuectis, factam. postea credo additas moles, manuq; adiutum, vt tam eminens area, firmaq; templis quoq; ac porticibus sustinendis esset. Direptis bonis regum, damnati proditores, sumptumq; supplicium, conspectus eo quod pœnæ capiendæ ministerium patri de liberis consulatus imposuit: & qui spectator erat amouendus,

Coniuratio detegitur.

Martius campus.

Brutus Consul de suis liberis pœnas publicas sumpsit.

eum ipsum fortuna exactorem supplicij dedit. Stabant deligati ad palum nobilissimi iuuenes. sed à ceteris velut ab ignotis capitibus, consulis liberi omnium in se auerterāt oculos. miserebatq; non pœnæ magis homines quàm sceleris, quo pœnam meriti essent. illos eo potissimum anno patriam liberatam, patrem liberatorem, consulatum ortum ex domo Iunia, patres, plebem, quicquid deorum hominumq; Romanorum esset, induxisse in animum, vt Superbo quondam regi, tum infesto exuli proderent. Consules in sedem processere suam: missiq; lictores ad sumendum supplicium, nudatos virgis cædunt, securiq; feriunt: cum inter omne tempus pater, vultusq; & os eius, spectaculo esset,

A esset, eminente animo patrio inter publicæ poenæ ministerium. Secundum poenam nocentium, vt in vtranq; partem arcendis sceleribus exemplum notabile esset, præmium indici, pecunia ex ærario, libertas & ciuitas data. Ille pri- *Vindicius, à quo vindicta dicta est.*

mum dicitur vindicta liberatus. quidam vindictæ quoque nomen tractum ab illo putant: Vindicio ipsi nomen fuisse, post illum obseruatum, vt qui ita liberati essent, in ciuitatem accepti viderentur. His sicut acta erant, nuntiatis, incensus Tarquinius non dolore solum tantæ ad irritum cadentis spei, sed etiam odio iraue, postquam dolo viam obseptam vidit, bellum aperte molendum ratus, circumire supplex Hetruriæ vrbes: orare maximè Veientes Tar- *Tarquinius Hetruscos ad bellum sollicitat.*

B do regno cum liberis adolescentibus ante oculos suos perire sinerent. alios peregrè in regnum Romam accitos: se regem augmentem bello Romanum imperium, à proximis scelerata coniuratione pulsum. eos inter se quia nemo vnus satis dignus regno visus sit, partes regni rapuisse: bona sua diripienda populo dedisse, ne quis expers sceleris esset. patriam se regnumq; suum repetere, & persequi ingratos ciues velle. ferrent opem, adiuuarent: suas quoque veteres iniurias vltum irent: toties cæsas legiones, agrum ademptum. Hæc mouerunt Veientes. ac pro se quisque Romano saltem duce ignominias demendas, belloque amissa repetenda, minaciter fremunt. Tarquinienses nomen ac cognatio mouet. pulchrum videbatur suos Romæ regnare. Ita duo duarum

C ciuitatum exercitus ad repetendum regnum, belloq; persequendos Romanos secuti Tarquinium. Postquam in agrum Romanum ventum est, obuiam hosti consules eunt. Valerius quadrato agmine peditem ducit: Brutus ad explorandum cum equitatu antecessit. Eodem modo primus eques hostium agminis fuit: præerat Aruns Tarquinius filius regis: rex ipse cum legionibus sequebatur. Aruns, vbi ex lictoribus procul consulem esse: deinde iam propius, accertius facie quoque Brutum cognouit, inflammatus ira: Ille est vir, inquit, qui nos extorres expulit patria. ipse en ille nostris decoratus insignibus, magnificè incedit. dij regum vltiores adeste. concitat calcaribus equum, atque in ipsum infestus consulem dirigit. sensit in se iri Brutus. decorum erat

D tum ipsis capessere pugnam ducibus. auidè itaq; se certamini offert. adeoque infestis animis concurrerunt, neuter, dum hostem vulneraret, sui protegendī corporis memor, vt contrario ictu per parmam vterq; transfixus, duabus hærentes hastis moribundi ex equis lapsi sint. simul & cætera equestris pugna cœpit, neq; ita multo post & pedites superueniūt. Ibi varia victoria, & velut æquo Marte pugnatū est. dextra vtrinq; cornua vicere, læua superata. Veientes vincti ab Romano milite assueti, fusi fugatiq; sunt. Tarquiniensis nouus hostis non stetit solum, sed etiam ab sua parte Romanum pepulit. Ita cum pugnatū esset, tantus terror Tarquiniū atq; Hetruscos incescit, vt omissa irrita re, nocte ambo exercitus, Veiens Tarquiniensisq; suas quisq; abirent domos. Adijciūt miracula huic pugnae, silentio proximæ noctis ex sylua Arsia ingentem editam vocem: Syluani vocem eam creditam: hæc dicta, Vno plus Hetruscorum cecidisse in acie: vincere bello Romanum. Ita certè inde abiēre Romani vt victores, Hetrusci pro victis. nam postquam illuxit, nec quisquam hostium in conspectu erat. P. Valerius C O S. spolia legit: triumphansq; inde Romam redijt. *Valerius Cos. triumphans redit Romam.*

collegæ funus, quanto tum potuit apparatu, fecit. sed multò maius morti decus publica fuit moestitia, eo ante omnia insignis, quia matronæ annum, vt parentem eum luxerunt, quod tam acer vltor violatæ pudicitiae fuisset. Consuli deinde qui superfuerat, vt sunt mutabiles vulgi animi, ex fauore non inuidia modò, sed suspicio etiam cum atroci crimine orta regnum eum affecta- *Affectati regni in suspicionē venit Valerius Cos.*

re, fama ferebat: quia nec collegam subrogauerat in locū Bruti, & ædificabat

Oratio Valerij Coss.
ad populum.

in summa Velia. ibi alto atq; munito loco arcem inexpugnabilem fore. Hæc
dicta vulgo creditaq; cum indignitate angerent consulis animum, vocato ad
concilium populo, summissis fascibus in concionē ascendit. Gratum id mul-
titudini spectaculum fuit. summissa sibi esse imperij insignia: confessionem-
que factam, populi quàm consulis maiestatem vimq; maiorem esse. Ibi audi-
re iussi, consul laudare fortunam collegæ, quòd liberata patria in summo ho-
nore pro Republica dimicans, matura gloria, nec dum se vertente in invidi-
am, mortem occubuiisset. se superstitem gloriæ suæ ad crimen atque invidi-
am superesse: ex liberatore patriæ ad Aquilios Vitelliosque recidisse. Nun-
quam ne ergo, inquit, vlla adeò à vobis spectata virtus erit, vt suspicione viola-
ri nequeat? ego me illum accerrimum regum hostem, ipsum cupiditatis re-
gni crimen subitutum timerem? ego si in ipsa arce Capitolioque habitarem,
metui me crederem posse à ciuibus meis? tam leui momento mea apud vos
fama pendet? adeòne est fundata leuiter fides, vt vbi sim, quàm qui sim, ma-
gis referat? Non obstabunt P. Valerij ædes libertati vestræ, Quirites: tuta erit
vobis Velia. deferam non in planum modo ædes, sed colli etiam subijciam:
vt vos supra suspectum me ciuem habitetis, in Velia ædificent, quibus me-
lius quàm P. Valerio creditur libertas. Delata confestim materia omnis infra
Veliam: & vbi nunc vicus publicus est, domus in infimo cliuo ædificata. La-
tæ deinde leges, non solum quæ regni suspicione consulem absoluerent, sed
quæ adeò in contrarium verterent, vt popularem etiam facerent. Inde cogno-
men factum Publicolæ est. Ante omnes de prouocatione aduersus magistra-
tus ad populum, sacrandoque cum bonis capite eius, qui regni occupandi con-
silia inisset. Grata in vulgus leges fuere, quas cum solus pertulisset, vt sua vnus
in his gratia esset: tum deinde comitia collegæ subrogando habuit. Creatus
Sp. Lucretius C O S. qui magno natu, non sufficientibus iam viribus ad con-
sularia munera obeunda, intra paucos dies moritur. Suffectus in Lucretij lo-
cum M. Horatius Puluillus. Apud quosdam veteres authores non inuenio Lu-
cretium consulem. Bruto statim Horatium suggerunt. credo, quia nulla gesta
res insignem fecerit consulatum, memoria intercidisse. Nondum dedicata
erat in Capitolio Iouis ædes. Valerius Horatiusque C O S S. sortiti vter dedica-
ret: Horatio sorte euenit: Publicola ad Veientium bellum profectus. Aegrius
quàm dignum erat tulere Valerij necessarij, dedicationem tam inclyti templi
Horatio dari. id omnibus modis impedire conati, postquam alia frustra ten-
tata erant: postem iam tenenti consuli fœdum interprecationem deum nun-
tium incuciunt: mortuum eius filium esse, funestaq; familia dedicare eum
templum non posse. Non crediderit factum, an tantum animo roboris fue-
rit: nec traditur certum, nec interpretatio est facilis. nihil aliud ad eum nun-
tium à proposito auersus, quàm vt cadauerefferri iuberet, tenens postem,
precationem peragit, & dedicat templum. Hæc post exactos reges domi-
militiæque gesta primo anno. Inde P. Valerius iterum, T. Lucretius C O S S. K
facti. Iam Tarquinij ad Lartem Porſenam Clusinum regem perfugerant.
ibi miscendo consilium precesque, nunc orabant, ne se oriundos ex Hetru-
scis, eiusdem sanguinis nominisque, egentes exulare pateretur: nunc mone-
bant etiam, ne orientem morem pellendi reges inultum fineret. satis liber-
tatem ipsam habere dulcedinis, nisi quanta viciuitates eam expetant, tan-
ta regna reges defendant: æquari summa infimis, nihil excelsum, nihil
quod supra cætera emineat, in ciuitatibus fore: adesse finem regnis, rei inter
Deos hominesque pulcherrimæ. Porſena tum regem esse Romæ, tum
Hetruscæ gentis regem, amplum Thuscis ratus, Romam infesto exerci-
tu venit. Non vnquam alias antè tantus terror senatum inuasit: adeò
valida

J. Lys. Vicia potne est.
Vicia potne est.

Valerius Coss. cur Pu-
blicola dictus.

Dedicatur templum
Ioui Capitolini.

Tarquinij ad Porſe-
nam perfugiant.

Porſena Romam in-
festo exercitu venit.

A valida res tum Clusina erat, magnumq; Porſenæ nomen. nec hoſtes modò timebant, ſed ſuoſmetipſi ciues, ne Romana plebs metu percuſſa, receptis in urbem regibus, vel cum ſeruitute pacem acciperet. Multa igitur blandimenta plebi per id tempus ab ſenatu data. annonæ in primis habita cura, & ad frumentum comparandum miſſi, alij in Volſcos, alij Cumas. ſalis quoq; vendendi arbitriū, quia impenſo pretio venibat in publicum, omni ſumptu adempto conſeſſum priuatis: portorijs quoq; et tributo plebe liberata, vt diuites conferrent, qui oneri ferēdo eſſent, pauperes ſatis ſtipendij pendere, ſi liberos educēt. Itaq; hæc indulgentia patrum aſperis poſtmodum rebus in obſidione ac fame adeò concordem ciuitatem tenuit, vt regium nomen non ſummi magis quàm infimi horrerent: nec quiſquam vnus malis artibus poſtea tam popularis eſſet, quàm tum benè imperando vniuerſus ſenatus fuit. Cum hoſtes adefſent, pro ſe quiſq; in urbem ex agris demigrant: urbem ipſam ſepiunt præſidijs, alia muris, alia Tyberi obiecto videbantur tuta. pons ſublicius iter penè hoſtibus dedit: ni vnus vir fuiſſet, Horatius Cocles: (id munimentum illo die fortu

in l. 1. p. 5.

Horatij Cocles viri
tui.

na vr̄bis Romanę habuit) qui poſitus forte in ſtatione pontis, cum captum repente impetu Ianiculum, atq; inde citatos decurrere hoſtes vidiffet: trepidamq; turbam ſuorū arma ordinesq; relinquere, reprehensans ſingulos, obſiſtens, obteſtansq; deū & hominum fidem, teſtabatur: nequicquam deſerto præſidio eos fugere, ſi tranſitum pontem à tergo reliquiſſent: iam plus hoſtium in Palatio Capitolioq; quàm in Ianiculo fore. Itaq; monere, præcipere, vt pontem ferro, igni, et quacunq; vi poſſent, interrumpant: ſe impetū hoſtium, quantum corpore vno poſſet obſiſti, excepturum. Vadit inde in primum aditum pontis: inſignisq; inter conſpecta cedentium pugnæ terga, obuertiſſe cominus ad ineundum prælium armis, ipſo miraculo audaciæ obſtupefecit hoſtes. duos tamen cum eo pudor tenuit, Sp. Largium ac T. Herminium ambos claros genere factisque. Cum his primam periculi procellam, & quod tumultuoſiſſimum pugnæ erat, parumper ſuſtinuit: deinde eos quoque ipſos exigua parte pontis relictæ, reuocantibus qui reſcindebant, cedere in tutum coegit. Circunferens inde minaciter truces oculos ad proceres Hetruſcorum, nunc ſingulos prouocare, nunc increpare omnes: ſeruitia regum ſuperborum, ſuæ libertatis immemores, alienam oppugnatum venire.

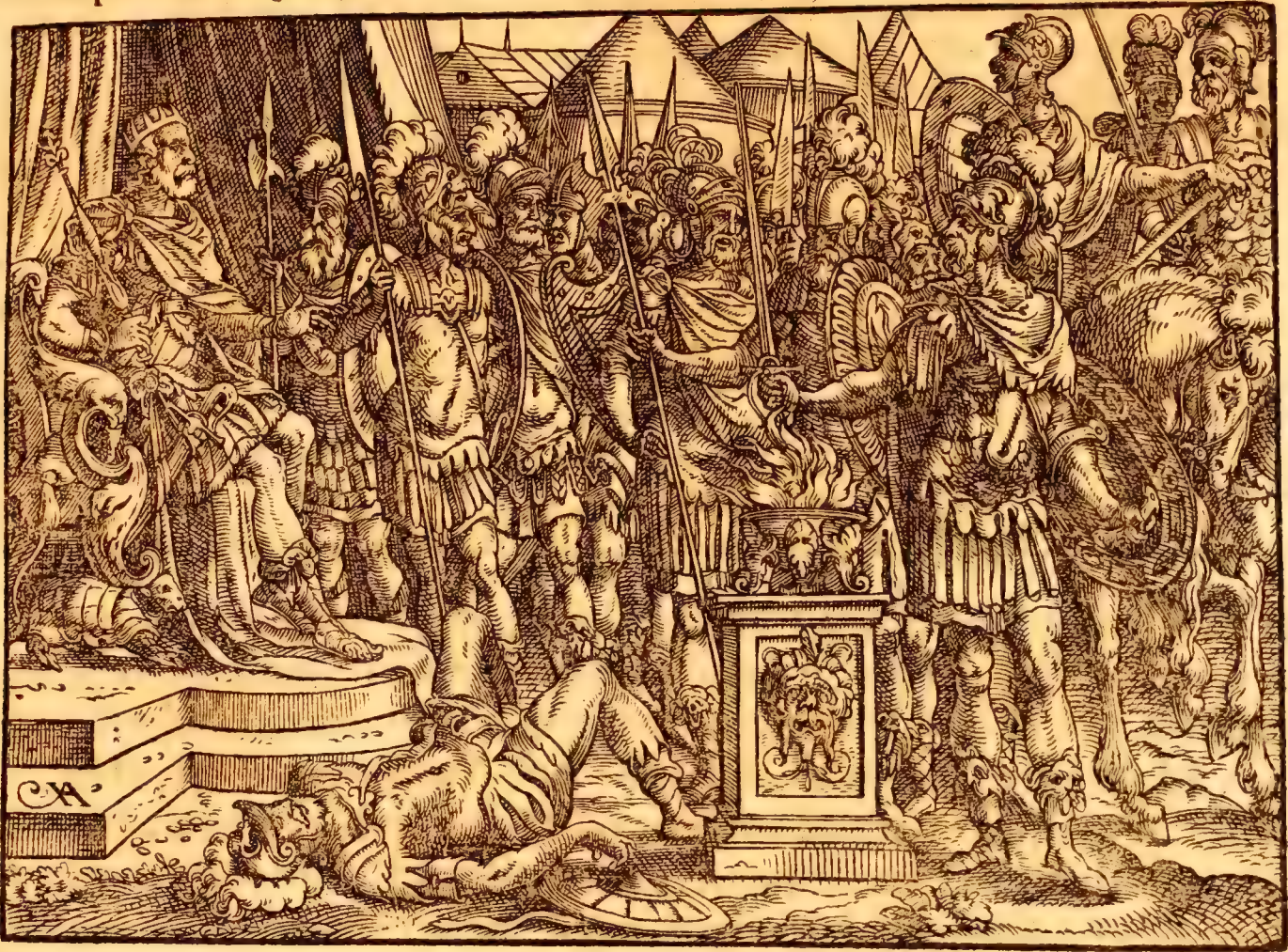
Cunctati

A ret quis esset, quò temerè traxit fortuna facinus, scribam pro rege obtruncat. *Scriba pro rege Porse
na obtruncatur.*
vadam inde quà per trepidam turbam cruento mucrone sibiipse fecerat
viam, cum concursu ad clamorem facto, comprehensum regij satellites retra-
xissent, ante tribunal regis destitutus, tum quoq; inter tantas fortunæ minas,
metuendus magis quàm metuens. Romanus sum, inquit, ciuis: C. Mutiũ vo-
cant, hostis hostem occidere volui, nec ad mortem minus animi est, quàm ad
cædem fuit. & facere & pati fortia, Romanũ est. nec vnus in te ego hos animos
gessi: longus post me ordo est idem petentiũ decus. proinde in hoc discrimen,
si iuuat, accingere: vt in singulas horas capite dimices tuo: ferrũ hostemq; in
vestibulo habeas regiẽ. hoc tibi iuuentus Romana indicimus bellum. nullam
B aciem, nullum prælum timueris. vni tibi, & cum singulis res erit. Cum rex si-
mul ira infensus, periculoq; conterritus, circumdari ignes minitabundus iube-
ret, nisi expromeret properè, quas insidiarum sibi minas per ambages iaceret:

C
D
E
En tibi, inquit, vt sentias quàm vile corpus sit ijs qui magnã gloriam petunt. dextramq; accenso ad sacrificium foculo inijcit. *Mutius incenso foculo
dextram inijcit.* quam cum velut alienato ab sensu torreret animo: propè attonitus miraculo rex, cū ab sede sua prosiluisset, amoueriq; ab altaribus iuuenẽ iussisset: Tu verò abi, inquit, in te magis quàm in me hostilia ausus. iuberem maçe virtute esse, si pro mea patria ista virtus sta-
ret. nunc iure belli liberũ te, intactũ inuiolatumq; hinc dimitto. Tum Mutius quasi remunerans meritũ, Quandoquidem, inquit, est apud te virtuti honos, vt beneficio tuleris à me, quod minis nequisti: trecenti cõiurauimus principes iuuentutis Romanę, vt in te hac via grassaremur, mea prima fors fuit. cæteri, vt cuiq; ceciderit primo, quoad te opportunum fortuna dederit, suo quisq; tem-
pore aderunt. Mutium dimissum, cui postea Scauolæ à clade dextræ manus *Mutius cur Scauola
cognominatus.* cognomentum inditum, legati à Porsena Romam secuti sunt: adeò mouerat eum & primi periculi casus, quo nihil se præter errorem insidiatoris texisset: & subeunda dimicatio toties quot coniurati superessent, vt pacis condiciones vltro ferret Romanis. Iactatum in conditionibus nequicquam de Tarquinijs *Obsides dantur ab Ro-
manis.* in regnum restituendis, magis quia id negare ipse nequiuerit Tarquinijs, quàm quòd negatum iri sibi ab Romanis ignoraret. de agro Veientibus resti-
tuendo impetratum: expressaque necessitas obsides dandi Romanis, si Ianicu-
lo præsidium deduci vellent. His conditionibus composita pace, exerci-
tum

rum ab Ianiculo deduxit Porsena, & agro Romano excessit. Patres C. Mutio virtutis causa trans Tyberim agrum dono dedere, quæ postea sunt Mutia præta appellata. Ergo ita honorata virtute, foeminae quoque ad publica decora ex-citata. Clælia virgo, vna ex obsidibus, cum castra Hetruscorum fortè haud procul ripa Tyberis locata essent, frustrata custodes, dux agminis virginum

intertela hostium Tyberim tranavit: sospitesque omnes Romam ad propin-quos restituit. Quod ubi regi nuntiatum est, primò incensus ira, oratores Ro-mam misit ad Clæliam obsidem deprecandam, alias haud magni facere. de-inde in admirationem versus, supra Coclites Mutiosque dicere id facinus ef-se: & præ se ferre, quemadmodum, si non dedatur obses, pro rupto se foedus ha-biturum: sic deditam, intactam inuiolatamque ad suos remissurum. Vtrinque constitit fides: & Romani pignus pacis ex foedere restituerunt: & apud regem Hetruscum non tuta solum, sed honorata etiam virtus fuit. laudatamque vir-ginem parte obsidum se donare dixit: ipsa quos vellet, legeret. productis om-nibus elegisse impuberes dicitur: quod & virginitati decorum, & consensu obsi-dum ipsorum probabile erat: eam ætatem potissimum liberari ab hoste, quæ maximè opportuna iniuriæ esset. Pace redintegrata, Romani novam in foemi-na virtutem novo genere honoris, statua equestri donauere. in summa Sacra via fuit posita virgo insidens equo. Huic tam pacatæ profectio ab vrbe regis Hetrusci abhorrens mos, traditus ab antiquis, usque ad nostram ætatem interce-tera solennia manet: bonis vendendis, bona Porsenæ regis vendendi. cuius ori-ginem moris necesse est aut inter bellum natam esse, neque omissam in pace: aut mitiore creuisse principio, quam hic præ se ferat titulus, bona hostiliter ven-dendi. proximum verò est ex ijs quæ traduntur: Porsenam discedentem ab Ianiculo, castra opulenta, conueto ex propinquis ac fertilibus Hetruriæ arvis commea-tu, Romanis dono dedisse: inopi tunc vrbe ab longinqua obsidione, ea deinde, ne populo immisso diriperetur hostiliter, venisse bona, quæ Porsenæ appella-ta, gratiam muneris magis significante titulo, quam auctione fortunæ regiæ, quæ ne in potestate quidem populi Romani esset. Omissa Rom. bello Porsena, ne frustra in ea loca exercitus adductus videretur, cum parte copiarum filium Aruntem Ariciam oppugnatum mittit. Primò Aricinos res nec opinata percu-lerat.

Clælia virtus hono-rata ab hoste.

Clælia equestri statua honoratur.

In bonis vendendis, cur bona Porsenæ re-gu vendi dicerentur.

.X. 01 La Ruccia

Porsena Ariciam op-pugnatum mittit.

A lerat. accersita deinde auxilia & à Latinis populis, & à Cumis tantum spei fecere, vt acie decernere auderent. Prælio inito, adeò concitato impetu se intulerant Hetrusci, vt funderent ipso incursu Aricinos. Cumanæ cohortes arte aduersus vim nisæ, declinauere paululum: effuseque prælatos hostes conuersis signis ab tergo adortæ sunt. Ita in medio propè iam victores cæsi Hetrusci: pars perexigua duce amisso, quia nullum propius perfugium erat, Romam inermes & fortuna & specie supplicum delati sunt. ibi benignè excepti, diuisique in hospitia. Curatis vulneribus alij profecti domos, nuntij hospitalium beneficiorum: multos Romæ hospitum vrbsque charitas tenuit. his locus ad habitandum datus, quem deinde Thuscum vicum appellarunt. P. Lucretius inde & P. Valerius Publicola tertium consules facti. Eo anno postremum legati à Porfena de reducendo in regnum Tarquinio venerunt. quibus cum responsum esset, missurum ad regem senatum legatos: missi confestim honoratissimus quisque ex patribus. non quin breuiter reddi responsum potuerit, non recipi reges, ideò potius delectos patrum ad eum missos, quam legatis eius Romæ daretur responsum: sed vt in perpetuum mentio eius rei finiretur, neu in tantis mutuis beneficijs inuicem animi sollicitarentur: cum ille peteret quod contra libertatē populi Romani esset: & Romani, nisi in perniciem suam faciles esse vellent, negarēt, cui nihil negatum vellent. Non in regno populum Romanum, sed in libertate esse. ita induxisse in animum, hostibus potius, quam regibus portas patefacere. eam esse voluntatem omnium, vt qui libertati erit in illa vrbe finis, idem vrbi sit. proinde si saluam esse vellet Romam, vt patiatur liberam esse, orare. Rex verecundia victus, Quando id certum atque obstinatum est, inquit, neque ego obtundam, sæpius eadem nequicquam agendo: nec Tarquinius spe auxilij, quod nullum in me est, frustrabor. alium hinc, seu bello opus est, seu quiete, exilio quærant locum, ne quid meam vobiscum pacem distineat. Dictis facta amiciora adiecit. obsidum quod reliquum erat, reddidit. agrum Veientem, foedere ad Ianiculum icto ademptū, restituit. Tarquinius spe omni reditus incisa, exulatum ad generum Mamilium Octauium Thusculum abiit. Romanis pax fida ita cum Porfena fuit. Consules deinde M. Valerius, P. Posthumius. Eo anno benè pugnatū cum Sabinis, consules triumpharunt. Maiore inde mole Sabini bellum parabant. aduersus eos, & ne quid simul ab Thusculo, vnde & si non apertum, suspectum tamen bellum erat, repentini periculi oriretur, P. Valerius quartum, T. Lucretius iterum consules facti. Seditio inter belli pacisque auctores orta in Sabinis, aliquantum inde virium transtulit ad Romanos. nanq; Ap. Clausus, cui postea Ap. Claudio fuit Romæ cognomen, cum pacis ipse auctor à turbatoribus belli premeretur, nec par factioni esset, ab Regillo magna clientium comitatus manu, Romam transfugit. His ciuitas data, agerq; trans Anienum. vetus Claudia tribus, additis postea nouis tribulibus, qui ex eo venerant agro, appellata. Appius inter patres lectus, haud ita multo post in principū dignationē peruenit. Consules infesto exercitu in agrum Sabinum profecti, cum ita vastatione, deinde prælio afflissent opes hostium, vt diu nihil inde rebellionis timere possent, triumphantes Romam redierunt. P. Valerius omnium consensu princeps belli pacisque artibus, anno post, Agrippa Menenio, P. Posthumio c o s s. moritur, gloria ingenti, copijs familiaribus adeò exiguis, vt funeri sumptus deesset. de publico est elatus. Luxere matronæ, vt Brutum. Eodem anno duæ coloniæ Latinæ, Pometia & Cora, ad Auruncos deficiunt, cum Auruncis bellum initum. fusoque ingenti exercitu, qui se ingredientibus fines consulibus ferociter obtulerat, omne Auruncum bellum Pometiam compulsus est. Nec magis post prælium, quam in prælio cædibus

Legatos mittit Porfena de reducendo in regnum Tarquinio.

Consules de Sabinis triumpharunt.

Ap. Clausus Sabinus Romam transfugit.

Cōsules iterum de Sabinis triumpharunt.

Pometia & Cora ad Auruncos deficiunt.

temperatum est. & cæsi aliquanto plures erant quàm capti, & captos passim r
trucidauerunt. ne ab obsidibus quidem, qui c c c. accepti numero erant, ira
belli abstinuit. Et hoc anno Romæ triumphatum. Secuti consules Opiter

Virginius, & Sp. Cassius Pometiam primò vi, deinde vineis alijsq; operibus op-
pugnauerunt. in quos Aurunci magis iam inexpiabili odio, quam spe aliqua,
aut occasione coorti, cum plures igni quàm ferro armati excurrissent, cæde
incendioque cuncta complent: vineis incensis, multis hostium vulneratis &
occisis, consulum quoque alterum (sed verum nomen authores non adij-
ciunt) graui vulnere ex equo deiectum propè interfecerunt. Romā inde ma-
le gesta re reditum inter multos faucios consul spe incerta vitæ relictus. Inter-
iecto deinde haud magno spatio, quod vulneribus curandis supplendoque
exercitui satis esset: tum ira maiore belli, tum viribus etiam auctis Pometiæ
arma illata. & cum vineis reffectis, aliaque mole belli iam in eo esset, vt in mu-
ros euaderet miles, deditio est facta. cæterum nihilominus fœdè dedita vrbe
quàm si capta foret, Aurunci passim principes securi percussi, sub corona ve-
nierunt coloni alij: oppidum dirutum, ager venijt. Consules magis ob iras
grauiter vltas, quàm ob magnitudinē perfecti belli triumpharunt. Insequens
annus Posthumium Cominium & T. Largium c o s s. habuit. Eo anno Ro-
mæ cū per ludos ab Sabinorum iuuentute per lasciuiam scorta raperentur,
concursum hominum rixa ac propè prælium fuit: paruaq; ex re ad rebellionem
spectare res videbatur. Supra belli Latini metum id quoque accesserat, quòd
triginta iam coniurasse populos concitante Octauio Mamilio satis consta-
bat. In hac tantarum expectatione rerum sollicita ciuitate, dictatoris primū
creandi mentio orta. sed nec quo anno, nec quibus consulibus, quia ex fa-
ctione Tarquinia essent (id quoque enim traditur) parum creditum sit: nec
quis primū dictator creatus sit, satis cōstat. apud veterrimos tamen autho-
res T. Largium dictatorem primū, Sp. Cassium magistrum equitum, crea-
tos inuenio. consulares legere. ita lex iubebat, de dictatore creando lata. eo ma-
gis adducor vt credā Largium, qui consularis erat, potius quàm M. Valerium,
M. filiū, Volesi nepotem, qui nondum cōsul fuerat, moderatorem & magistrū
cōsulibus appositū. qui si maximè ex ea familia legi dictatorem vellent, patrem
multo potius M. Valerium spectatæ virtutis & consularem virum legissent.

Creato

*Aurunci Romanos
vincunt.*

*Aurunci principes
securi percutiuntur,
alij veniunt.*

*Dictator, & magister
equitū tum primū
creati.*

A Creato dictatore primū Romæ, postquam præferri secures viderunt, magnus plebem metus incessit, vt intentiores essent ad dicto parendum. neque enim vt in consulibus, qui pari potestate essent, alterius auxilium, neque pro-uocatio erat: neq; vllum vsquam, nisi in cura parendi auxilium. Sabinis etiam creatus Romæ dictator eo magis, quod propter se creatum crediderant, me-
 tum incussit. itaq; legatos de pace mittunt. quibus orantibus dictatorem se-
 natumq; vt veniam erroris hominibus adolescentibus darent: responsum, ignosci adolescentibus posse, senibus non posse, qui bella ex bellis sererent. actum tamen est de pace: impetrataq; foret, si quod impensæ factum in bel-
 lum erat, præstare Sabinis (id enim postulatum erat) in animum induxissent, bellū indictum. tacitæ induciæ quietum annum tenuere. Consules Seruius
 B Sulpitius, M. Manlius Tullus. nihil dignum memoria actum. T. Ebutius de-
 inde & C. Vetustius. His consulibus Fidenæ obsessæ, Crustumeria capta, Præ-
 neste ab Latinis ad Romanos desciiuit. nec vltra bellum Latinum gliscens, iam
 per aliquot annos dilatum. A. Posthumius dictator, T. Ebutius magister
 equitum magnis copijs peditum equitumq; profecti ad lacum Regillum
 in agro Tusculano agmini hostium occurrerunt. & quia Tarquinius esse in
 exercitu Latinorum auditum est, sustineri ira non potuit, quin extemplò con-
 fligerent. ergo etiam prælium aliquantò quàm cætera grauius atque atrocius
 fuit. non enim duces ad regendam modò consilio rem affuere, sed suis me-
 C ipsis corporibus dimicantes miscuere certamina. nec quisquam procerum
 fermè hac aut illa ex acie sine vulnere, præter dictatorem Romanum, exc-
 sit. In Posthumium prima in acie suos adhortantem instruentemq; Tar-
 quinius Superbus, quanquam iam ætate & viribus erat grauior, equum in se-

Sabinis legatos de
pace mittunt.

I. N. or perustino

Bellum Latinum.

I. N. or lago de Sta Severa

Duces ipsi manus
conseruere.

stus admisit. ictusq; ab latere concursu suorum, receptus in tutum est. Et
 ad alterum cornu Ebutius magister equitum in Octauium Mamiliū im-
 petum dederat. nec fefellit veniens Tusculanum ducem: contra quem & ille
 concitat equum. tantaq; vis infestis venientium hastis fuit, vt brachium E-
 butio traiectum sit, Mamilio pectus percussum. hunc quidem in secundam
 aciem Latini recepere: Ebutius cum faucio brachio tenere telum non posset,
 pugna excessit. Latinus dux nihil deterritus vulnere, prælium ciet. & quia suos
 perculos videbat, accersit cohortem exulum Romanorum, cui L. Tarquini-
 E 2 filius

id est, ascendit et in co-
tavit ad cursum.

filius præerat. ea quò maiore pugnabat ira ob erepta bona, patriamq; adem-
 ptam, pugnam parumper restituit. Referentibus iam pedem ab ea parte Ro-
 manis, M. Valerius Publicolæ frater, conspicatus ferocem iuuenem Tarqui-
 nium ostentantem se in prima exulum acie, domestica etiam gloria accen-
 sus, ut cuius familiæ decus eiectioni reges erant, eiusdem interfecti forent: sub-
 dit calcaria equo, & Tarquinium infesto spiculo petit. Tarquinius retrò in
 agmen suorum infenso cessit hosti. Valerium temerè inuectum in exulum
 aciem ex transverso quidam adortus transfigit: nec quicquam equitis vul-
 nere equo retardato, moribundus Romanus labentibus super corpus armis
 ad terram defluxit. Dictator Posthumius postquam cecidisse talem virum,
 exules ferociter citato agmine inuehi, suos perculsos cedere animaduertit: &
 cohorti suæ, quam de electa manu præsidij causa circa se habebat, dat si-
 gnum, ut quem suorum fugientem viderint, pro hoste habeant. ita metu an-
 cipiti versi à fuga Romani in hostem, & restituta acies. Cohors dictatoris
 tum primum prælium iniit. integris corporibus animisque fessos, adorti exu-
 les cedunt. Ibi alia inter procures coorta pugna, imperator Latinus ubi co-
 hortem exulum à dictatore Romano propè circumuentam vidit, ex subfi-
 diarijs manipulos aliquot in primam aciem secum rapit. hos agmine veni-
 entes T. Herminius legatus conspicatus, interque eos insignem veste armis-
 que Mamilium noscicans, tanto vi maiore, quam paulò antè magister equi-
 tum cum hostium duce prælium iniit, ut & vno ictu transfixum per latus oc-
 ciderit Mamilium: & ipse inter spoliandum corpus hostis veruto percussus,
 cum victor in castra esset relatus, inter primam curationem expirauerit. Tum
 ad equites dictator aduolat, obtestans, ut fesso iam pedite, descendant ex e-
 quis, & pugnam capestant. dicto paruere: desiliunt ex equis, prouolant in pri-
 mum, & pro antesignanis parmas obijciunt. recipit extemplo animum pede-
 stris acies, postquam iuuentutis procures æquato genere pugnae secum par-
 tem periculi sustinentes vidit. tum demum impulsæ Latini, perculsaque incli-
 nauit acies. equitibus admoti equi, ut persequi hostem possent. secuta &
 pedestris acies. Ibi nihil nec diuinæ nec humanæ opis dictator prætermittens,
 ædem Castori vouisse fertur: ac pronuntiasse militi præmia, qui primus, qui
 secundus castra hostium intrasset. tantusque ardor fuit, ut eodem impetu, quo
 fuderant hostem, Romani castra caperent. Hoc modo ad lacum Regillum
 pugnatum est. Dictator & magister equitum triumphantes in urbem redi-
 re. Triennio deinde nec certa pax nec bellum fuit. Consules Q. Clælius &
 T. Lartius. Inde A. Sempronius & M. Minutius. his consulibus ædes Satur-
 no dedicata: Saturnalia institutus festus dies. A. deinde Posthumius & T. Vir-
 ginii c o s s. facti. Hoc demum anno ad Regillum lacum pugnatum apud
 quosdam inuenio. A. Posthumium, quia collega dubiæ fidei fuerit, se consu-
 latu abdicasse, dictatorem inde factum. Tanti errores implicant temporum,
 aliter apud alios ordinatis magistratibus, ut nec qui consules secundum quos-
 dam, nec quid quoque anno actum sit, in tanta vetustate non rerum modò, sed
 etiam authorum digerere possis. Ap. Claudius deinde & P. Seruilius consu-
 les facti. Insignis hic annus est nuntio Tarquinij mortis. Mortuus est Cu-
 mis, quò se post fractas opes Latinorum ad Aristodemum tyrannum cõtule-
 rat. Eo nuntio erecti patres, erecta plebs, sed patribus nimis luxuriosa ea fuit
 lætitia. plebi, cui ad eam diem summa ope inferuitum erat, iniuriæ à primori-
 bus fieri cœpere. Eodem anno Signia colonia, quam rex Tarquinius dedu-
 xerat, suppleto numero colonorum iterum deducta est. Romæ tribus vna &
 x x x. factæ. Aedes Mercurij dedicata est idibus Maijs. Cum Volscorū gente
 Latino bello neque pax, neque bellum fuerat. nam & Volsci comparauerant au-
 xilia,

Fundantur hostes.

Romani hostium ca-
stra capiunt.

Saturnalia instituta.

Tarquinij mors Ro-
mæ nuntiatur.Tribus Romæ 31.
factæ.

Axilia, quæ mitterent Latinis, ni maturatum ab dictatore Romano esset: & maturauit Romanus, ne prælio vno cum Latino Volscisque contenderet. Hac ira consules in Volscum agrum legiones duxere. Volscos consilij pœnam non metuentes, nec opinata res perculit. armorum immemores obsides dant CCC. principum à Cora atque Pometia liberos. ita sine certamine inde abductæ legiones. Nec ita multo post Volscis leuatis metu, suum redijt ingenium. *Volscorum perfidia.* rursus occultum parant bellum. Hernicis in societatem armorum assumptis. legatos quoque ad sollicitandum Latium passim dimittunt. sed recens ad Regillum lacum accepta clades Latinos ira odioque eius, quicumque arma suaderet, ne ab legatis quidem violandis abstinuit. comprehensos Volscos **B**Romam duxere. ibi traditi consulibus, indicatumque est, Volscos Hernicosque parare bellum Romanis. Relata re ad Senatum, adeo fuit gratum patribus, vt & captiuorum sex millia Latinis remitterent: & de fœdere, quod propè in perpetuum negatum fuerat, rem ad novos magistratus reijcerent. Enimvero tum Latini gaudere facto, pacis authores in ingenti gloria esse. coronam auream Ioui donum in Capitolium mittunt. cum legatis, donoque, qui captiuorum emissi ad suos fuerant, magna circumfusa multitudo venit. pergunt domos eorum apud quem quisque seruierant: gratias agunt liberaliter habiti, cultique in calamitate sua, inde hospitia iungunt. Nunquam alias antè publicè priuatimque Latinum nomen Romano imperio coniunctius fuit. Sed *Ciuium discordia.* **C**& bellum Volscum imminebat, & ciuitas secum ipsa discors intestino inter patres plebemque flagrabat odio, maximè propter nexos ob æs alienum. Fremebant, se foris pro libertate & imperio dimicantes, domi à ciuibus captos & oppressos esse: tutioremque in bello quàm in pace, inter hostes quàm inter ciues libertatem plebis esse: inuidiamque eam sua sponte gliscentem insignis *Insignis cuiusdam calamitas.* **D**uius calamitas accendit. Magno natu quidam cum omnium maiorum *lyl. malorum* suorum insignibus se in forū proiecit. obsita erat squalore vestis, fœdior corporis *lyl. fœdiorque veste corporis habitus.* habitus pallore ac macie perempti. ad hoc promissa barba & capilli efferauerant speciem oris. noscitur tamen in tanta deformitate, & ordines duxisse aiebant, aliaque militiæ decora vulgò miserantes eum iactabant. ipse **D**testes honestarum aliquot locis pugnarum cicatrices aduerso pectore ostentabat. Sciscitantibus vnde ille habitus? vnde deformitas? cum circumfusa turba esset propè in concionis modum: Sabino bello ait se militantem, quia propter populationes agri non fructu modò caruerit, sed villa incensa fuerit, direpta omnia, pecora abacta, tributum iniquo suo tempore imperatum, æs alienum fecisse. id cumulatam vsuris primò se agro paterno auitoque exuisse, deinde fortunis alijs, postremò velut tabem peruenisse ad corpus. ductum se ab creditore non in seruitium, sed in ergastulum & carnificinam esse. inde ostentare tergum fœdum recentibus vestigijs verberum. Ad hæc visa auditaque clamor ingens oritur. non iam foro se tumultus continet, sed passim totam urbem peruadit. nexu vincti, soluti que se vndique in publicum proripiunt, implorant Quiritium fidem. nullo loco deest seditionis voluntarius comes. multis passim agminibus per omnes vias cum clamore in forum curritur. Magno cum periculo suo, qui fortè patrum in foro erant, in eam turbam inciderunt. nec temperatum manibus foret, ni properè consules P. Seruilius, & Ap. Clau- *Consules seditionem comprimunt.* dius ad comprimendam seditionem interuenissent. At in eos multitudo ver-
sa ostentare vincula sua, deformitatemque aliam. hæc se meritos dicere, exprobrantes suam quisque alius alibi militiam. postulare minaciter magis, quàm suppliciter, vt senatum vocarent. curiamque ipsi futuri arbitri, moderatoresque publici consilij circumsistunt. Pauci admodum patrum, quos casus obtulerat, contracti ad consules: cæteros metus non curia modò, sed etiam foro arcebat.

Varia consulum sententia.

Tumultuosus nuntius.

Populare consulum edictum.

Volsorum exercitus funditur.

nec agi quicquam per infrequentiam poterat senatus. Tum verò cludi atque extrahi se multitudo putare: & patrum qui abessent, non casu, non metu, sed impediendæ rei causa abesse, & consules ipsos tergiuersari. nec dubiè ludibrio esse miseras suas. Iam propè erat, ut ne consulum quidem maiestas coërceret iras hominū, cum incerti morando, an veniendo plus periculi contraherent, tandem in senatum veniunt. frequentiq; tandem curia, non modò inter patres, sed ne inter cōsules quidem ipsos satis conueniebat. Appius vehementis ingenij vir, imperio consulari rem agendam censebat: vno aut altero arrepto, quieturos alios. Seruilius lenibus remedijs aptior, concitatos animos flecti, quàm frangi putabat cum tutius, tum facilius esset. Inter hæc maior alius terror. Latini equites cū tumultuoso aduolant nuntio: Volscos infesto exercitu ad urbem oppugnandā venire. quæ audita (adeò duas ex vna ciuitate discordia fecerat) longè aliter patres ac plebē affecere. exultare gaudio plebes, victores superbiæ patrum adesse dicere deos. alius aliū confirmare, ne nomina darent: cum omnibus potius, quàm solos perituros. patres militarent, patres arma caperent ut penes eosdem pericula belli, penes quos præmia essent. At verò curia mœsta ac trepida ancipiti metu, & ab ciue, & ab hoste, Seruiliū cōsulē, cui ingenium magis popolare erat, orare, ut tantis circumuentam terroribus expediret rempublicam. Tum consul misso senatu in concionem prodit, ibi curæ esse patribus ostendit, ut consulatur plebi. cæterum deliberationi de maxima quidem illa, sed tamen parte ciuitatis, metum pro vniuersa republica interuenisse. nec posse, cum hostes propè ad portas essent, bello præuertisse quicquam: nec, si sit laxamenti aliquid, aut plebi honestum esse, nisi mercede prius accepta, arma pro patria nō cepisse: neq; patribus satis decorum, per metum potius, quàm postmodum voluntate, afflictis ciuium suorum fortunis consuluisse. Concioni deinde edicto addidit fidem, quo edixit, ne quis ciuem Romanum vinctū aut clausum teneret, quo minus ei nominis edendi apud consules potestas fieret: ne quis militis, donec in castris esset, bona possideret, aut venderet: liberos nepotesue eius moraretur. Hoc proposito edicto, & qui aderant nexi, profiteri extemplò nomina: & vndiq; ex tota vrbe proripientium se ex priuato, cum retinendi ius creditori non esset, concursus in forum, ut sacramento dicerent, fieri. magna ea manus fuit: neque aliorum magis in Volscis bello virtus atque opera enituit. Consul copias contra hostem educit. paruo dirimente interuallo castra ponit. proxima inde nocte Volsci discordia Romana freti, si qua nocturna transitio proditiōe fieri possit, tentant castra. sensere vigiles: excitatus exercitus: signo dato concursus est ad arma. Ita frustra id inceptū Volscis fuit. reliquum noctis vtrunque quieti datum. postero die prima luce Volsci fossis repletis, vallum inuadunt. Iamq; ab omni parte munimenta vellebantur, cum consul, quanquam cuncti vndiq; & nexi ante omnes ut signum daret, clamabant, experiendi animos militum causa parumper moratus, postquam satis apparebat ingens ardor, dato tandem ad erumpendum signo militē audum certaminis emittit. primo statim incursum pulsos hostes: fugientibus quoad insequi pedes potuit, terga cæsa. eques vsq; ad castra pauidos egit. mox ipsa castra legionibus circumdatis, cum Volscos inde etiam pavor expulisset, capta direptaq;. Postero die ad Sueffam Pometiam, quò confugerant hostes, legionibus ductis, intra paucos dies oppidum capitur: captum prædæ datum. inde paulum recreatus egens miles. Consul cum maxima gloria sua victorem exercitum Romam reducit. decedentem Romam Ecetranorum Volsorum legati rebus suis timentes, post Pometiam captam, adeunt. His ex senatuscōsulto data pax, ager ademptus. Confestim & Sabini Romanos territauere. tumultus enim fuit verius quàm bellū. Nocte in vrbe

A vrbe nuntiatum est, exercitum Sabinum prædabundum ad Anienem am-
nem peruenisse: ibi passim diripi atq; incendi villas. Missus extemplo eò cum
omnibus copijs equitum A. Posthumius, qui dictator bello Latino fuerat, se-
cutus consul Seruilius cum delecta peditum manu. plerosq; palantes eques
circumuenit. nec aduenienti peditum agmini restitit Sabina legio. fessi tum
itinere, tum populatione nocturna, magna pars in villis repleti cibo vinoq;
vix fugæ quod satis esset virium habuere. Nocte vna audito perfectoque bello
Sabino, postero die in magna iam spe vndique partæ pacis legati Aurunci se-
natum adeunt, ni decedatur Volscæ agro, bellum indicentes. cum legatis si-
mul exercitus Auruncorum domo profectus erat. cuius fama haud procul
B iam ab Aricia visi tanto tumultu conciuit Romanos, vt nec consuli ordine
patres, nec pacatum responsum arma inferentibus. arma ipsi capientes dare
possent. Ariciam infesto agmine itur: nec procul inde cum Auruncis signa
collata: prælioq; vno debellatum est. Fufis Auruncis victor tot intra paucos
dies bellis Romanus promissa consulis, fidemq; senatus expectabat: cum Ap-
pius & insita superbia animo, & vt collegæ vanam faceret fidem, quàm asper-
rimè poterat, ius de creditis pecunijs dicere. deinceps & qui antè nexi fue-
rant, creditoribus tradebantur, & necdebantur alij. Quod vbi cui militi inci-
derat, collegam appellabat, concursus ad Seruilium fiebat: illius promissa ia-
ctabant, illi exprobrabant sua quisque belli merita, cicatricesq; acceptas: po-
C stulabant, vt referret ad senatum, aut vt auxilio esset consul ciuibz suis, im-
perator militibus. Mouebant consulem hæc, sed tergiuersari res cogebat. adeò
in alteram causam non collega solum præceperat, sed omnis factio nobilium.
ita medium se gerendo, nec plebis vitauit odium, nec apud patres gratiam
inijt. Patres mollem consulem & ambitiosum rati, plebs fallacem. breuique
apparuit, æquasse eum Appij odium. Certamen consulibus inciderat, vter
dedicaret Mercurij ædem. senatus à se rem ad populum reiecit. vtri eorum
dedicatio iussu populi data esset, eum præesse annonæ, mercatorum colle-
gium instituere, solennia pro pontifice iussit suscipere. populus dedicationem
ædis dat M. Lectorio primipili centurioni: quod facile appareret, non tam ad
D honorem eius, cui curatio altior fastigio suo data esset, factum, quàm ad con-
sulum ignominiam. Sæuire inde vtiq; consulum alter, patresq; sed plebi cre-
uerant animi, & longè alia quàm primò instituerant via grassabatur: despera-
to enim cōsulum senatusq; auxilio, cum in ius duci debitorem vidissent, vn-
diq; conuolabant: neq; decretum exaudiri cōsulis præ strepitu & clamore po-
terat: neq; cum decreuisset, quisquam obtemperabat. vi agebatur, metusque
omnis & periculum libertatis, cum in conspectu consulis singuli à pluribus
Sabinarum belli: delectuq; decreto, nemo nomen dedit, furente Appio, & insectante
ambitionem collegæ: qui populari silentio rempublicam proderet, & ad id,
E quod de credita pecunia ius non dixisset, adjiceret, vt ne delectum quidem ex
senatus consulto haberet, non esse tamen desertam omnino rempublicam, neq;
proiectum consulare imperium. se vnum & suæ & patrū maiestatis vindicem
fore. Cum circumstaret quotidiana multitudo licentia accēsa, arripi vnum in-
signem ducem seditionum iussit. ille cum à lictoribus iam traheretur, prouo-
cavit, nec cessisset prouocationi cōsul, quia non dubiū erat populi iudicium,
nisi ægrè victa pertinacia foret cōsilio magis & autoritate principum, quàm
populi clamore. adeò supererant animi ad sustinendam inuidiā. Crescere inde
malū indies nō clamoribus modò apertis, sed quod multò perniciosius erat,
secessione occultisq; colloquijs. Tandē inuisi plebi cōsules magistratu abeūt.
Secessione occultisq; colloquijs. Tandē inuisi plebi cōsules magistratu abeūt.
Seruilius neutris, Appius patribus mirè gratus. A. Virginius inde, & T. Vetustius
consulatum

Sabini contra Roma-
nos.

Vincuntur Sabini.

De Auruncis victo-
ria.

Appij Cos. iniquitas.

Certamen inter Cos.

Seditio.

*Consulibus non parer
populus.*

Mira seditio.

*Varia de sedando tu
multu sententia.*

consulatum ineunt. Tum verò plebs incerta quales habitura consules esset, f
coetus nocturnos pars in Esquilij, pars in Aventino facere, ne in foro subitis
trepidaret consilijs, & omnia temerè ac fortuito ageret. Eam rem consules
rati, vt erat, perniciosam, ad patres referunt: sed delatam cōsulere ordine non
licuit. adeò tumultuosè excepta est clamoribus vndiq; & indignatione pa-
trum, si, quod imperio consulari exequendum esset, inuidiam eius consules
ad senatum reiicerent. profectò si essent in republica magistratus, nullum fu-
turum fuisse Romæ, nisi publicum concilium. nunc in mille curias, concio-
nesque, cùm alia in Esquilij, alia in Aventino fiant concilia, dispersam & dis-
sipatam esse rempublicam. vnum Hercule virum (id enim plus esse quàm
consulem) qualis Appius Claudius fuerit, momento temporis discussurum g
illos coetus fuisse. Correpti consules, cùm, quid ergo se facere vellent (nihil
enim segnius molliusue, quàm patribus placeat, acturos) percunctarentur:
decernunt, vt delectum quàm acerrimum habeant. otio lasciuiare plebem.
Dimisso senatu consules in tribunal ascendunt, citant nominatim iuniores.
cùm ad nomen nemo responderet, circumfusa multitudo in concionis mo-
dum, negare vltra decipi plebem posse. nunquam vnum militem habituros,
ni præstaretur fides publica. libertatem vnicuiq; prius reddendam esse, quàm
arma danda, vt pro patria ciuibusque, non pro dominis, pugnent. Consules
quid mandatum esset à senatu, videbant: sed eorum, qui intra parietes curiæ
ferociter loquerentur, neminem adesse inuidiæ suæ participem. & appare- h
bat atrox cum plebe certamen. prius itaque, quàm vltima experirentur: sena-
tum iterum consulere placuit. tum verò ad sellas consulum properè conuo-
lauere minimus quisque natus patrum, abdicare consulatu iubentes, & depo-
nere imperium, ad quod tuendum animus deesset. Vtraque re satis experta,
tum demum consules: Ne prædictum negetis Patres Conscripti, adest ingens
seditio. postulamus, vt ij qui maximè ignauiam increpant, adsint nobis ha-
bentibus delectum. acerrimi cuiusque arbitrio, quando ita placet, rem age-
mus. Redeunt in Tribunal, citari nominatim vnum ex ijs qui in conspectu
erant, dedita opera iubēt, cùm staret tacitus, & circa eum aliquot hominum,
ne fortè violaretur, constitisset globus, lictorem ad eum consules mittunt. i
quo repulso, tum verò indignum facinus esse clamitantes, qui patrum consu-
libus aderant, deuolant de tribunali, vt lictori auxilio essent. sed ab lictore ni-
hil aliud quàm prehendere prohibito, cùm conuersus in patres impetus esset,
consulum intercussu rixa sedata est, in qua tamen sine lapide, sine telo plus
clamoris atque irarum, quàm iniuriæ fuerat. Senatus tumultuosè vocatus,
tumultuosius consulitur, quæstionem postulantibus ijs qui pulsati fuerant,
decernente ferocissimo quoq; nō sententijs magis, quàm clamore & strepitu.
tandem cùm iræ resedissent, exprobrantibus consulibus nihilo plus sanitatis
in curia, quàm in foro esse, ordine consuli cœpit. Tres fuere sententiæ. P. Vir-
ginius rem non vulgabat. de ijs tantum, qui fidem secuti P. Seruiliij consulis, k
Volco, Aurunco Sabinoque militassent bello, agendum censebat. T. Lar-
gius, non id tempus esse, vt merita tantummodo exoluerentur, totam ple-
bem ære alieno demersam esse: nec sisti posse, ni omnibus consulatur. quin si
alia aliorum sit conditio, accendi magis discordiam, quàm sedari. Ap. Clau-
dius & natura immitis, & efferatus hinc plebis odio, illinc patrum laudibus,
non miserijs, ait, sed licentia tantum concitum barbarum: & lasciuiare magis
plebem, quàm sæuire. id adeò malum ex prouocatione natum. quippe minas
esse consulum, non imperium, vbi ad eos, qui vnà peccauerint, prouocare li-
ceat. agedum, inquit, dictatorem, à quo prouocatio non est, creemus. iam
hic, quo nunc omnia ardent, conticescet furor. pulset tum mihi lictorem, qui
sciet

A sciet ius de tergo vitaq; sua penes vnū illum esse, cuius maiestatem violauit. Multis, vt erat, horrida & atrox videbatur Appij sententia: rursus Virginij Largijq; exemplo haud salubres: utiq; Largij putabant sententiam, quæ totam fidem tolleret. medium maximè, & moderatum vtroque consilium Virginij habebatur. sed factione respectuq; rerum priuatarum, quæ semper offecere officientq; publicis consilijs. Appius vicit: ac propè fuit, vt dictator ille idem crearetur. quæ res utiq; alienasset plebem periculosissimo tempore, cum Volsci Aequique & Sabini fortè vnà omnes in armis essent. sed curæ fuit consuli- bus & senioribus patrum, vt imperium suo vehemens, mansueto permitte- retur ingenio. M. Valerium dictatorem Volesi filium creant. Plebs etsi ad- uersus se creatum dictatorem videbat, tamen cum prouocationem fratris le- ge haberet, nihil ex ea familia triste, nec superbum timebat. edictum deinde à dictatore propositum confirmauit animos, Seruilijs ferè consulis edicto conueniens. sed & homini & potestati melius rati credi, omisso certamine nomina dedere. quantus nunquam antè exercitus, legiones decem effectæ. ternæ inde datæ consulibus, quatuor dictator vsus. Nec poterat iam bellum differri. Aequi Latinum agrum inuasent. oratores Latinorum à Senatu pe- tebant, vt aut mitterent subsidium, aut seipsos tuendorum finium causa ca- pere arma sinerent. Tutius visum est, defendi inermes Latinos, quàm pati re- tractare arma. Vetustius consul missus est. is finis populationibus fuit. Cessere Aequi campis: locoq; magis quàm armis freti, summis se iugis montium tu- tabantur. Alter consul in Volscos profectus, ne & ipse tereret tempus, vastan- dis maximè agris hostem ad conferenda propius castra, dimicandumq; acie exciuit. medio inter castra campo ante suum quisque vallum infestis signis constitere, multitudine aliquantum Volsci superabant. itaque effusi, & con- temptim pugnam iniere. Consul Romanus nec promouit aciem: nec clamo- rem reddi passus, defixis pilis stare suos iussit: vbi ad manum venisset hostis, tum coortos tota vi gladijs rem gerere. Volsci cursu & clamore fessi, cum se velut stupentibus metu intulissent Romanis, postquam impressionem sen- fere ex aduerso factam, & ante oculos micare gladios, haud secus quàm si in- insidias incidissent, turbati vertunt terga. & ne ad fugam quidem satis virium fuit, quia cursu in prælium ierant. Romani contra, quia principio pugnae quieti steterant, vigentes corporibus facile adepti fessos, & castra impetu ce- perunt: & castris exutum hostem Velitras persecuti, vno agmine victores, cum victis in urbem irrupere. plusq; ibi sanguinis promiscua omnium gene- rum cæde, quàm in ipsa dimicatione factum. paucis data venia, qui inermes in deditionem venerunt. Dum hæc in Volscis geruntur, dictator Sabinos, vbi longè plurimum belli fuerat, fundit fugatq; exiitq; castris. Equitatu im- misso mediam turbauerat hostium aciem, qua, dum se cornua latius pandunt, parum aptè introrsum ordinibus aciem firmauerant. turbatos pedes inuasit. eodem impetu castra capta, debellatumque est. Post pugnam ad Regillum la- cum non alia illis annis pugna clarior fuit. dictator triumphans urbem inue- hitur, super solitos honores locus in circo ipsi, posterisq; ad spectaculum da- tus, sella in eo loco curulis posita. Volscis deuictis Veliternus ager ademptus: Velitras coloni ab vrbe missi, & colonia deducta. Cum Aequis post aliquan- to pugnatum est, inuito quidem consule, quia loco iniquo subeundum erat ad hostes. sed milites extrahi rem criminantes, vt dictator, priusquam ipsi re- dirent in urbem, magistratu abiret: irritaque, sicut ante consulis promif- sa eius caderent, perpulere, vt fortè temerè in aduersos montes agmen eri- geret. id malè commissum ignauia hostium in bonum vertit, qui, priusquam ad coniectum teli veniretur, obstupefacti audacia Romanorum, relictis castris,

*Respectus rerum pri-
uatarum officis pu-
blici consilijs.*

*Valerius Dictator
creatur.*

Volsci in fugā versi.

*Dictator de Sabinis
triumphat.*

*Dictatoris præclara
oratio.*

*Valerius Dictatura
se abdicat.*

*In sacrum montem
plebs secessit.*

*Menenij Agrippæ
oratio.*

*Tribuni plebi pri-
mum creati.*

castris, quæ munitissimis tenuerant locis, in aduersas valles defiluere. vbi fa-
tis prædæ & victoria incruenta fuit. Ita trifariam re bello benè gesta, de do-
mesticarum rerum euentu nec patribus, nec plebi cura decesserat. tanta cum
gratia, tum arte præparauerant fœneratores, quæ non modò plebem, sed
ipsum etiam dictatorem frustrarentur. Nanque Valerius post Vetustij consu-
lis reditum omnium actionum in Senatu primam habuit pro victore popu-
lo, retulitque quid de nexis fieri placeret. quæ cum reiecta relatio esset, Non
placeo, inquit, concordia author. optabitis mediusfidiis propediem, vt mei
similes Romana plebs patronos habeat, quod ad me attinet, neque frustra-
bor vltra ciues meos, neque ipse frustra dictator ero. discordia intestinae bel-
lum externum, fecere, vt hoc magistratu egeret respublica. pax foris parta est,
domi impeditur. priuatus potius, quàm dictator seditioni interero. Ita curia
egressus dictatura se abdicauit. apparuit causa plebi, suam vicem indignan-
tem magistratu abisse. Itaque velut persoluta fide, quoniam per eum non
stetisset quin præstaretur, decedentem domum cum fauore ac laudibus pro-
secuti sunt. Timor inde patres incessit, ne si dimissus exercitus foret, rursus
cœtus occulti coniurationesq; fierent. itaq; quanquam per dictatorem dele-
ctus habitus esset, tamen quia in consulum verba iurassent, sacramento tene-
ri militem rati, per causam renouati ab Aequis belli, educi ex vrbe legiones
iussere, quo factò, maturata est seditio. & primò agitatum dicitur de cōsulum
cæde, vt soluerentur sacramento. doctos deinde nullam scelere religionem
exolui, Sicinio quodā authore iniussu cōsulum in sacrum montem secessisse,
trans Anienem amnem, tria ab vrbe millia passuum. ea frequentior fama est,
quàm cuius Piso author est, in Auentinum secessionē factam esse. Ibi sine vllò
duce vallo fossaq; cōmunitis castris, quieti rem nullam nisi necessariam ad vi-
ctū sumēdo, per aliquot dies neq; laceffiti, neq; laceffentes sese tenuere. pavor
ingens in vrbe, metuque mutuo suspensa erant omnia. timere relicta ab suis
plebes violentiam patrum, timere patres residem in vrbe plebem, incerti ma-
nere eam, an abire mallent. quandiu aut em tranquillam, quæ secesserit, mul-
titudinem fore? quid futurum deinde, si quod externum interim bellum exi-
stat? nullam profectò, nisi in concordia ciuium spem reliquam ducere. eam
per æqua, per iniqua reconciliandam ciuitati esse. Placuit igitur oratorem ad
plebem mitti Menenium Agrippam, facundū virum, & quod inde oriundus
erat plebi carum. is intromissus in castra, prisco illo dicendi & horrido modo
nihil aliud, quàm hoc narrasse fertur: Tempore, quo in homine nō, vt nunc,
omnia in vnum consentiebant, sed singulis membris suum cuiq; consilium,
suus sermo fuerit, indignatas reliquas partes, sua cura, suo labore ac ministe-
rio ventri omnia quæri: ventrem in medio quietum nihil aliud, quàm datis
voluptatibus frui: conspirasse inde, ne manus ad os cibum ferrent, nec os ac-
cipere datum, nec dentes conficerent. hac ira dum ventrem fame domare
vellent, ipsa vnà membra, totumq; corpus ad extremam tabem venisse. inde
apparuisse, ventris quoq; haud segne ministerium esse: nec magis ali, quàm
alere eum, reddentem in omnes corporis partes hunc, quo viuimus vige-
musq;, diuisum pariter in venas maturum confecto cibo sanguinem. Com-
parando hinc quàm intestina corporis seditio similis esset iræ plebis in pa-
tres, flexisse mentes hominum. Agi deinde de concordia cœptum, conces-
sumq; in conditiones, vt plebi sui magistratus essent sacrosancti, quibus au-
xilij latio aduersus consules esset: néue cui patrum capere eum magistratum
liceret. ita tribuni plebei creati duò, C. Licinius, & L. Albinus. Hi tres collegas
sibi creauerunt. in his Sicinium fuisse seditionis authorem, de duobus qui
fuerint, minus conuenit. Sunt qui duos tantum in sacro monte creatos tri-
bunos

A huncos esse dicant, ibiq; sacratam legem latam. Per secessionem plebis Sp. Castinus, & Posthumius Cominius consulatum inierunt: his consulibus cum La-
 ad Volscum bellum missus, Antiates Volscos fundit fugatq;: compulso in
 oppidum Longulam persecutus, moenibus potitur. inde protinus Mucami-
 inter primores iuuenum C. Martius, adolescens & consilio & manu prom-
 ptus, cui cognomen postea Coriolano fuit. Cum subito exercitum Romanum
 Coriolos obsidentem, atq; in oppidanos, quos intus clausos habebat, inten-
 tum, sine vlllo metu extrinsecus imminētis belli, Volscæ legiones profectæ ab
 B Antio inuasissent, eodemq; tempore ex oppido erupissent hostes, fortè in sta-
 tione Martius fuit. is cum delecta militum manu, non modò impetum erum-
 pentium retudit, sed per patentem portam ferox irrupit: cædeq; in proximo

*Fœdus cum Latinis
populis.*

*Martij Coriolani. N. 31. 1. capte
virtus. Vno de Veltuno*

urbis facta, ignem temerè arreptum, imminentibus muro ædificijs iniecit: cla-
 mor inde oppidanorum mistus muliebri pueriliq; ploratu ad terrorem, vt solet,
 primo ortu, & Romanis auxit animum, & turbauit Volscos: vtpote capta vrbe,
 cui ad ferendam opem venerat. Ita fusi Volsci Antiates, Corioli oppidum captum.
 tantumq; sua laude obstitit famæ consulis Martius, vt, nisi fœdus cum Latinis
 columna ænea insculptum monumento esset, ab Sp. Cassio vno, quia collega
 abfuerat, ictum: Posthumium Cominium bellum gessisse cum Volscis, memo-
 ria cessisset. Eodem anno Agrippa Menenius moritur, vir omni vita pariter pa-
 E tribus ac plebi carus, post secessionem carior plebi factus. Huic interpreti arbi-
 troq; concordie ciuium legato patrum ad plebem, reductori plebis Romæ in
 urbem, sumptus funeri defuit. extulit eum plebs sextantibus collatis in capita.
 Consules deinde T. Geganius, P. Minutius facti. Eo anno, cum & foris quieta
 omnia bello essent, & domi fanata discordia, aliud multò grauius malum ci-
 uitatem inuasit, caritas primùm annonæ ex incultis per secessionem plebis a-
 gris: fames deinde, qualis clausis solet: ventumq; ad interitum seruitiorum utiq;
 & plebis esset, ni consules prouidissent, dimissis passim ad frumentum coe-
 mendum, non in Heturiam modò dextris ab Hostia littoribus, læuaque per
 Volscos mari vsque ad Cumas, sed quæsitum in Sicilia quoq;: adeò finitimo-
 rum odia longinquis coegerant indigere auxilijs. Frumentum Cumis cum
 coemptum

*Corioli oppidum ca-
pitur.*

*l. N. Sextante es postea
not de un cuatun. Plures
ta parte de la asse.*

Annonæ caritas.

Fames.

*Coriolanus hostis Tri-
bunitiæ potestatis.*

*Coriolano dies à Tri-
buni dicta.*

*In exilium mittitur
Coriolanus.*

coemptum esset, naues, pro bonis Tarquiniarum ab Aristodemone tyranno, qui hæres erat, retentæ sunt. in Volscis Promptinæ; ne emi quidem potuit. periculum quoque ab impetu hominum ipsis frumentatoribus fuit. Ex Hetruscis frumentum Tyberi venit. eo sustentata est plebs. Incommodo bello in tam arctis commeatibus vexati forent, ni Volscos iam mouentes arma, pestilentia ingens inuasisset. ea clade conterritis hostium animis, ut etiam ubi ea remisisset, terrore aliquo tenerentur, & Velitris auxere numerum colonorum Romani, & Norbæ in montes nouam coloniam, quæ arx in Promptino esset, miserunt. M. Minutio deinde, & A. Sempronio consulibus, magna vis frumenti ex Sicilia aduecta: agitatæque in Senatu, quanti plebi daretur. Multi venisse tempus premendæ plebis putabant, recuperandique iura, quæ extorta secessione ac vi patribus essent. In primis Martius Coriolanus hostis tribunitiæ potestatis, Si annonam, inquit, veterem volunt, ius pristinum reddant patribus. cur ego plebeios magistratus, cur Sicinium potentem video sub iugum missus, tanquam à latronibus redemptus? egone has indignitates diutius patiar, quàm necesse est? Tarquinium regem qui non tulerim, Sicinium feram? secedat nunc, auocet plebem, patet via in sacrum montem, aliosque colles: rapiant frumenta ex agris nostris, quemadmodum tertio anno rapuerunt: fruantur, utantur annonæ, quàm furore suo fecere. audeo dicere, hoc malo domitos ipsos potius cultores agrorum fore, quàm ut armati per secessionem coli prohibeant. Haud tam facile dictum est: faciendumne fuerit, quàm potuisse arbitror fieri, ut conditionibus laxandi annonam, & tribunitiam potestatem, & omnia inuitis iura imposita patres demerent sibi. Et Senatui nimis atrox visa sententia est, & ira plebem propè armauit. Fame iam se sicut hostes peti, cibo, victuque fraudari: peregrinum frumentum, quæ sola alimenta ex insperato fortuna dederit, ab ore rapi, nisi C. Martio victi dedantur tribuni, nisi de tergo plebis Romanæ satis fiat: eum sibi carnificem nouum exortum, qui aut mori, aut seruire iubeat. In exeuntem à curia impetus factus esset, ni peropportunè Tribuni diem dixissent. Ibi ira est suppressa. Se iudicem quisque, se dominum vitæ necisque inimici factum videbat. Contemptim primò Martius audiebat minas tribunitias: auxilij, non poenæ ius datum illi potestati: plebisque, non patrum tribunos esse. sed adeò coorta erat infensa plebs, ut vnius poena defungendum esset patribus. Restiterunt tamen aduersa inuidia, usque sunt quæ suis quisque, quæ totius ordinis viribus. Ac primò tentata res est, si dispositis clientibus absterrendo singulos à coitionibus, conciliisque, disijcere rem possent. Vniuersi deinde processere (quicquid erat patrum, reos diceret) precibus plebem exposcentes: vnum sibi ciuem, vnum Senatorem, si innocentem absolueret nollent, pro nocente donarent. Ipse cum die dicta non adesset, perseveratum in ira est. Damnatus absens in Volscos exulatum abiit, minitans patriæ, hostilesque iam tum spiritus gerens. Venientem Volsci benignè excepere: benigniusque indies colebant, quo maior ira in suos eminebat, crebraque nunc querelæ, nunc minæ percipiebantur. Hospitio utebatur Accij Tullij. Longè is tum princeps Volsci nominis erat, Romanisque semper infestus. Ita cum alterum vetus odium, alterum ira recens stimularet, consilia conferunt de Romano bello. Haud facile credebant plebem suam impelli posse, ut toties infeliciter tentata arma caperent. multis sæpè bellis, pestilentia postremò amissa iuuentute, fractos spiritus esse. arte agendum in exoleto iam vetustate odio, ut recenti aliqua ira exacerbarentur animi. Ludi fortè ex instauratione magni Romæ parabantur. instaurandis hæc causa fuerat ludis. Manè seruum quidam paterfamilias nondum commissio spectaculo sub furca cæsum medio egerat circo. coepti inde ludi, velut ea res nihil ad religionem per-

- A nem pertinuiſſet. haud ita multò poſt T. Latinio de plebe homini ſomnium
fuit. Viſus Iupiter dicere, ſibi ludis præſultatorem diſplicuiſſe, niſi magnificè
inſtaurarentur hi ludi, periculū vrbi fore. iret, ea conſulibus nuntiaret. Quan-
quam haud fanè liber erat religione animus, verecundia tamen maieltatis
magiſtratum timorem vicit, ne in ora hominum pro ludibrio abiret. ma-
pentinae cladis ne cauſa dubia eſſet, ægro animi eadem illa in ſomnis obuer-
ſata ſpecies, viſa eſt rogitare, ſatin' magnam ſpreti numinis haberet merce-
dem? maiorem inſtare, ni eat properè ac nuntiet conſulibus. Iam præſentior
B bili tate ſubita. tum enim uero deorum ira admonuit. feſſus igitur malis præ-
teritis inſtantibusq; conſilio propinquorum adhibito, cū viſa atq; audita,
& obuerſatum toties ſomno Iouem, minas irasq; cœleſtes repræſentatas
caſibus ſuis expoſuiſſet, conſenſu inde haud dubio omnium qui aderant, in
forum ad conſules lectica deferitur. inde in curiam iuſſu conſulum delatus,
eadem illa cum patribus ingenti omnium admiratione enarraſſet, ecce aliud
miraculum. qui captus omnibus membris delatus in curiam eſſet, eum fun-
ctum officio pedibus ſuis domū rediſſe, traditum memoriæ eſt. Ludi quàm
ampliſſimi vt fierent, ſenatus decernit. Ad eos ludos authore Accio Tullio
vis magna Volſcorum venit. priuſquam committerentur ludi, Tullius, vt
C domi compoſitum cum Martio fuerat, ad conſules venit. dicit eſſe, quæ ſe-
creto agere de Repub. velit. arbitris remotis, Inuitus, inquit, quod ſequius
ſit, de meis ciuibus loquor. non tamen admiſſum quicquam ab ijs, crimina-
tum venio, ſed cautum, ne admittant. Nimio plus quàm velim, noſtrorum
ingenia ſunt mobilia. multis id cladibus ſenſimus, quippe qui non noſtro
merito, ſed veſtra patientia incolumes ſimus. magna hic nunc Volſcorum
multitudo eſt, ludi ſunt, ſpectaculo intenta ciuitas erit. memini quid per ean-
dem occaſionem ab Sabinorum iuuentute in hac vrbe commiſſum ſit. hor-
ret animus, ne quid inconſultè ac temerè fiat. hæc, noſtra veſtraq; cauſa,
prius dicenda vobis conſules ratus ſum. Quod ad me attinet, ex templò hinc
D domum abire in animo eſt, ne cuius facti dictiue contagione præſens violer.
Hæc locutus abiit. Conſules cū ad patres rem dubiam ſub authore certo
detuliſſent, author magis (vt ſit) quàm res ad præcauendum vel ex ſuperua-
cuo mouit. factòq; ſenatuſconſulto, vt urbem excederent Volſci, præcones
dimittuntur, qui omnes eos proficiſci ante noctem iuberent. Ingens pauor
primò diſcurrentes ad ſuas res tollendas in hoſpitia perculit: proficiſcentibus
deinde indignatio oborſa, ſe vt conſceleratos contaminatoſq; ab ludis, feſtis
diebus, coetu quodammodo hominum deorumq; abactos eſſe. Cū propè
continuato agmine irent, prægreſſus Tullius ad caput Ferentinum, vt quiſq;
veniret, primores eorum excipiens, querendo, indignandoq;, & eos ipſos ſe-
E dulò audientes ſecunda iræ verba, & per eos multitudinē aliam in ſubiectum
viæ campum deduxit, ibi in concionis modum orationem exorſus: Veteres
populi Romani iniurias, cladesq; gentis Volſcorum, vt omnia, inquit, obli-
uiſcamini alia, hodiernam hanc cōtumeliam, quo tandem animo fertis, qui
per noſtram ignominiam ludos commiſere? an non ſenſiſtis triumphatum
hodie de vobis eſſe? vos omnibus ciuibus, peregrinis, tot finitimis populis
ſpectaculo abeuntes fuiſſe? veſtras coniuges, veſtros liberos traductos per ora
hominum? quid eos, qui audiūere vocem præconis? quid, qui vos videre ab-
euntes? quid eos, qui huic ignominioſo agmini fuere obuij, exiſtimari pu-
tatis? niſi aliquod profectò nefas eſſe, quo ſi interſimus ſpectaculo, violaturi
ſimus ludos, piaculumq; meritori: ideò nos ab ſede piorum, coetu, concilioq;
F abigi.

T. Latinij ſomnium.

Miraculum, aut po-
tius cacodæmonis il-
luſio.Accij Tullij ad Coſ.
oratio.Tullij ad ſuos cines
oratio.

Volsi à Romanis deficiunt.

Oppida Romanis eripit ducē Coriolano.

Mittuntur legati de pace ad Coriolanum.

Iterum mittuntur legati.

Veturia ad Coriolanum filium grauis oratio.

abigi. quid deinde illud non succurrit? viuere nos, quod maturauimus proficisci? si hæc profectio, & nō fuga est. & hanc urbem vos non hostium ducitis, vbi si vnū diem morati essetis, moriendum omnibus fuit. Bellum vobis indictum est magno eorū malo. qui indixere, si viri estis. Ita & sua sponte irarū pleni, & incitati domos inde digressi sunt, instigandoq; suos quisque populos effecere, vt omne Volscum nomen deficeret. Imperatores ad id bellum de omnium populorum sententia lecti Accius Tullius, & Cn. Martius exul Romanus, in quo aliquanto plus spei repositum, quæ spes nequaquam fefellit, vt facile appareret, ducibus validiorem, quàm exercitu rem Romanam esse. Circios profectus, primū colonos, inde Romanos expulit: liberamq; eam urbem Volsis tradidit: inde in Latinam viam transuersis tramitibus transgressus, Satricum, Longulam, Pollustiam, Coriolos, nouella hæc Romanis oppida ademit, inde Lauinium recepit. tunc deinceps Corbionem Viteliam, Trebiam, Labicos, Pedum cepit. postremū ad urbem à Peto ducit, & ad fossas Cluilias quinque ab urbe millia passuum castris positis, populatur inde agrum Romanum: custodibus inter populatores missis, qui patritiorum agros intactos seruarent: siue infensus plebi magis, siue vt discordia inde inter patres plebemq; oriretur. Quæ profectò orta esset, adeò tribuni iam ferocem per se plebem criminando in primores ciuitatis instigabant: sed externus timor maximum concordiae vinculum, quamuis suspectos, infensosq; inter se iungebat animos. Id modò non conueniebat, quod senatus consulesque nusquam alibi spem, quàm in armis ponebant: plebes omnia quàm bellum malebat. Sp. Nautius iam, & Sext. Furius consules erant. Eos recensentes legiones, præsidia per muros, aliaq; in quibus stationes vigilasq; esse placuerat, loca distribuentes, multitudo ingens pacem poscentium primū seditioso clamore conterruit: deinde vocare senatum, referre de legatis ad C. Martium mittendis coëgit. Acceperunt relationem patres: postquam apparuit labare plebis animos, missique de pace ad Martium oratores, atrox responsum retulerunt: Si Volsis ager redderetur, posse agi de pace: si præda belli per otium frui velint, memorem se & ciuium iniuriæ, & hospitū beneficij, adnissurum, vt appareat exilio sibi irritatos, non fractos animos esse. Iterum deinde iidem missi, non recipiuntur in castra. sacerdotes quoq; suis insignibus velatos isse supplices ad castra hostium, traditum est, nihilo magis quàm legatos flexisse animum. Tum matronæ ad Veturiam matrem Coriolani, Volumniamque vxorem frequentes coeunt. id publicum consilium, an muliebris timor fuerit, parum inuenio. peruicere certè, vt & Veturia magno natu mulier, & Volumnia, duos paruos ex Martio ferens filios secum in castra hostium irent: & quam armis viri defendere urbem nō possent, mulieres precibus lachrymisq; defenderent. Vbi ad castra ventum est, nuntiatumque Coriolano, adesse ingens mulierum agmen: primò, vt qui nec publica maiestate in legatis, nec in sacerdotibus tanta offusa oculis animoq; religione motus esset, multò obstinatio aduersus lachrymas muliebres erat, dein familiarium quidam qui insignem moestitia inter cæteras cognouerat Veturiam, inter nura nepotesq; stantē: Nisi me frustrantur, inquit, oculi, mater tibi cōiunxq; & liberi adsunt. Coriolanus propè vt amens, consternatus ab sede sua cū ferret matri obuiæ complexum: mulier in iram ex precibus versa, Sine priusquam cōplexum accipio, sciam, inquit, ad hostem, an ad filium venerim: captiua, matèrne in castris tuis sim. in hoc me lōga vita, & infelix senectū traxit, vt exulem te, deinde hostem viderem: potuisti populari hanc terram, quæ te genuit atq; aluit? non tibi, quāuis infesto animo & minaci perueneras, ingredienti fines irā cecidi nō, cū in cōspectu Roma fuit, succurrit? intra illa mœnia domus ac penates mei

A mei sunt? mater, coniunx liberiq;? Ergo ego nisi peperissem, Roma non op-
pugnaretur? nisi filium haberem, in libera patria mortua essem? Sed ego ni-
hil iam pati nec tibi turpius, quam mihi miserius possum: nec vt sim miseri-

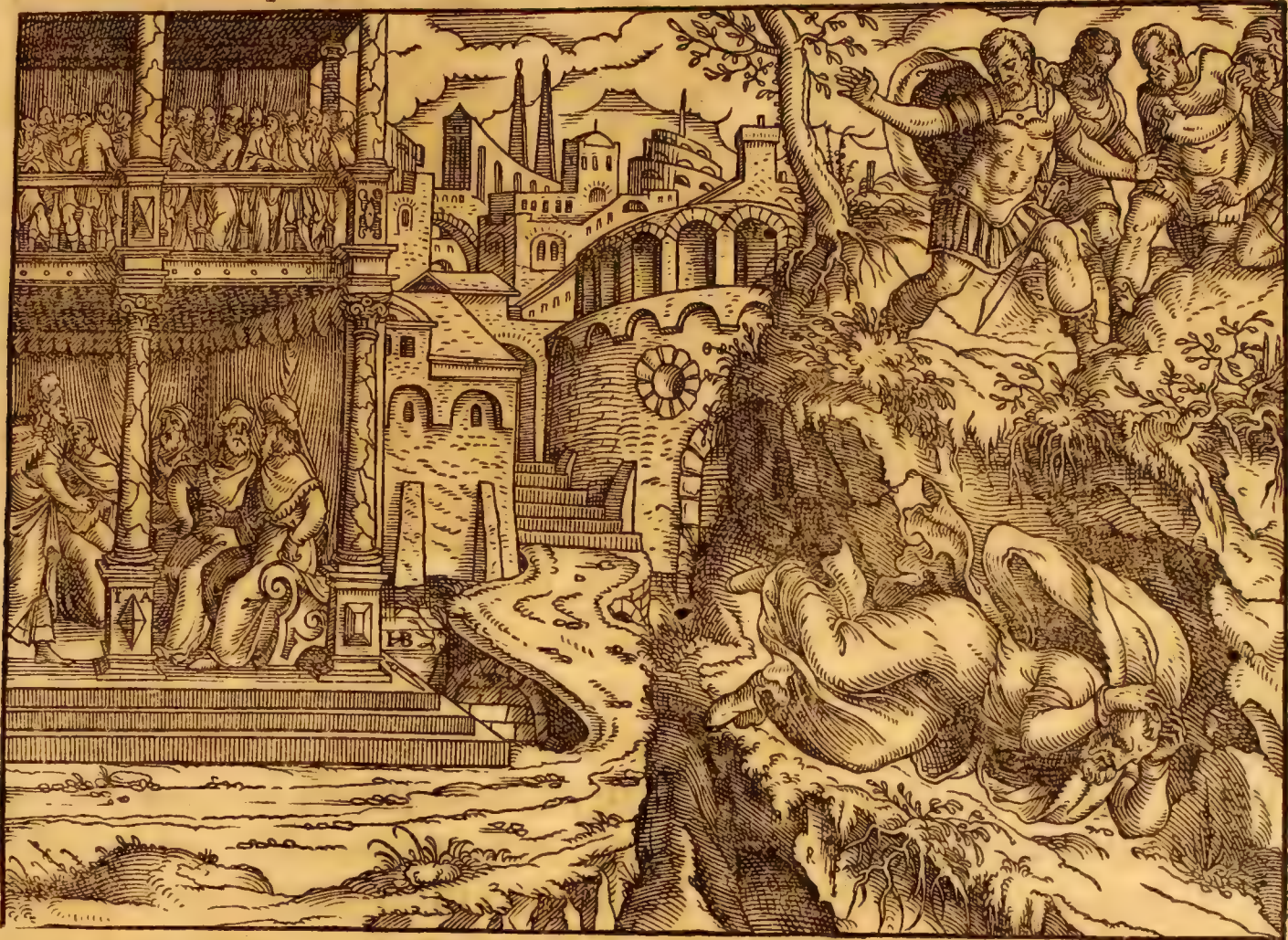

ma, diu futura sum. de his videris: quos, si pergis, aut immatura mors, aut
longa seruitus manet. Vxor deinde ac liberi amplexi, fletusq; ab omni turba *Coriolanus muliebri*
mulierum ortus, & comploratio sui patriæq;, fregere tandem virum. comple- *fletu placatur.*
xus inde suos, dimittit: ipse retrò ab vrbe castra mouit. Abductis deinde le-
gionibus ex agro Romano, inuidia rei oppressum perisse tradunt, alij alio le-
tho. apud Fabium longè antiquissimum authorem, vsque ad senectutem
vixisse eundem inuenio. refert certè hanc sæpe cum exacta ætate vsurpasse vo-
cem, Multò miserius seni exilium esse. Non inuiderunt laudes suas mulieri-
bus viri Romani, adeò sine obtreptione gloriæ alienæ viuebatur. monu-
mento quoque quod esset, templum Fortunæ muliebri ædificatum dedica- *Templum Fortuna*
tumq; est. Rediere deinde Volsci adiunctis Aequis in agrum Romanum, sed *muliebri ædifica-*
Aequi Accium Tullium haud vltrà tulere ducem. Hinc ex certamine Volsci, *tur.*
Aequi, ne imperatorem coniuncto exercitui darent, seditio, deinde atrox præ-
lium ortum. Ibi fortuna populi Romani duos hostium exercitus haud minus
pernicioso quàm pertinaci certamine confecit. Consules T. Sicinius, & C.
Aquilus. Sicinio Volsci, Aquilio Hernici (nam ij quoque in armis erant) pro- *Hernici deuicti.*
uincia euenit. eo anno Hernici deuicti: cum Volscis æquo Marte discessum
est. Sp. Cassius, deinde & Proculus Virginius consules facti. cum Hernicis fœ-
dus ictum, agri partes duæ ademptæ. inde dimidium Latinis, dimidium plebi
diuisurus consul Cassius erat. adiciebat huic muneri agri aliquantum, quem
publicum possideri à priuatis criminabatur. Id multos quidem patrum, ipsos
possessores, periculo rerū suarum terrebat. sed & publica patribus sollicitudo
inerat, largitione cōsulem periculosas libertati opes struere. Tum primùm lex *Lex agraria pri-*
agraria promulgata est, nunquam deinde vsq; ad hanc memoriam sine maxi- *mum promulgata.*
mis motibus rerum agitata. Consul alter largitioni resistebat, authoribus pa-
tribus, nec omni plebe aduersante: quæ primò cœperat fastidire, munus vul-
gatum à ciuibus isse in socios. sæpè deinde & Virginium consulem in concio-
nibus, velut vaticinantē, audiebat: pestilens college munus esse: agros illos fer-
uitutē ijs qui acceperint laturos: regno viā fieri. quid ita enim assumi socios, &
nomen

nomen Latinum? quid attinuisse, Hernicis paulò ante hostibus capti agri tertiam partem reddi? nisi ut hæ gentes pro Coriolano duce Cassium habeant? Popularis iam esse dissuasor, & intercessor legis agrariæ coeperat. vterq; deinde consul certatim plebi indulgere. Virginius dicere, passurum se assignari agros, dum ne cui, nisi ciui Romano, assignentur. Cassius, quia in agraria largitione ambitiosus in socios, eoq; ciuib; vilior erat: ut alio munere sibi reconciliaret ciuium animos, iubere pro Siculo frumēto pecuniam acceptā retribui populo. Id verò haud secus, quàm præsentē mercedem regni aspernata plebs: adeò propter suspicionem insitam regni, velut abundarent omnia, munera eius in animis hominum respuebantur. quem, vbi primū magistratu abiit, damnatum necatumq; constat. Sunt qui patrem authorem eius supplicij ferant.

Cassij Cos. mort.

eum cognita domi causa verberasse ac necasse: peculiumq; filij Cereri conscrauisse: signum inde factum esse, & inscriptum, Ex Cassia familia datum. Inuenio apud quosdam, idq; propius fidem est, à quæstoribus Cæsone Fabio, & L. Valerio diem dictā perduellionis: damnatumq; populi iudicio, dirutas publicè ædes. ea est area ante Telluris ædem. Cæterum siue illud domesticū, siue publicum fuit iudiciū, damnatur Ser. Cornelio, Q. Fabio consulibus. Haud diuturna ira populi in Cassium fuit. dulcedo agrariæ legis ipsa per se dempto authore subibat animos. accensaq; ea cupiditas est malignitate patrum, qui deuictis eo anno Volscis Aequisque militē præda fraudauere. quicquid captū ex hostibus est, vendidit Fabius consul, ac redegit in publicū. inuisum erat Fabium nomen plebi, propter nouissimū consule: tenuere tamen patres, ut cum L. Aemilio Cæso Fabius consul crearetur. eo infestior facta plebs. seditio domestica bellū externū exciuit: bello deinde ciuiles discordiæ intermissæ. vno animo patres ac plebs rebellantes Volscos & Aequos, duce Aemilio, prospera pugna vicere. plus tamen hostium fuga, quàm prælium absumpsit. adeò pertinaciter fusos insecuti sunt equites. Castoris ædes eodem anno Idib. Quintilib. dedicata est. vota erat Latino bello Posthumio dictatore. filius eius duumuir ad id ipsum creatus dedicauit. Solicitati & eo anno sunt dulcedine agrariæ legis animi plebis. tribuni plebis popularē potestatem lege populari celebrabat. patres satis superq; gratuiti furoris in multitudine credentes esse, largitiōes temeritatisq; inuitamenta horrebāt, acerrimi patribus duces ad resistendum consules

Seditio domestica.

Volsci & Aequi vincuntur.

Ædes Castoris dedicatur.

A consules fuere, ea igitur pars Reipublicæ vicit. nec in præsens modò, sed in venientem etiam annum M. Fabium Cæsonis fratrem, & magis inuisum alterum plebi accusatione Sp. Cassij, L. Valerium consulem dedit. Certatum eoque anno cum tribunis est. vana lex, vaniq; legis authores, iactando irritum munus, facti. Fabium inde nomen ingens post tres continuos consulationes, vnoq; velut tenore omnes expertos tribunitijs certaminibus habitum. itaque vt benè locatus mansit in ea familia aliquandiu honos. Bellum inde Veiens initum. & Volsci rebellarunt. sed ad bella externa propè supererant vires, abutebanturq; ijs inter semetipsos certando. Accessere ad ægras iam omnium mentes prodigia cœlestia, propè quotidianas in vrbe, agrisq; ostentantia minas. motiq; ira numinis, causam nullam aliam vates canebant, publicè priuatimq; nunc extis, nunc per aues consulti, quàm haud ritè sacra fieri. qui terrores tamen eò euasere, vt Oppia virgo Vestalis damnata incesti poenas dedert. Q. Fabius inde, & C. Tullius consules facti. Eo anno non segnior discordia domi, & bellum foris atrocius fuit. Ab Aequis arma sumpta. Veientes agrum quoq; Romanorum populantes inierunt. quorum bellorum crescēte cura, Cæso Fabius, & Sp. Furius consules fiunt. Artonam Latinā urbem Aequi oppugnabant. Veientes pleni iam populationum Romam ipsam se oppugnatos minitabantur. qui terrores, cum compescere deberent, auxere insuper animos plebis: redibatq; non sua sponte plebi mos detrectandi militiam, sed

C Sp. Licinius tribunus plebis, venisse tempus ratus, per vltimam necessitatem legis agrariæ patribus iniungendæ, suscepit rem militarem impediendam. cæterum tota inuidia tribunitiæ potestatis versa in authorem est: nec in eum consules acrius, quàm ipsius eius collegæ coorti sunt. auxilioque eorum delectum consules habent. Ad duo simul bella exercitus scribitur: ducendus Fabio in Veientes, in Aequos Furio datur. & in Aequis quidem nihil dignum memoria gestum est. Fabio aliquantò plus negotij cum ciuibus, quàm cum hostibus fuit. vnus ille vir ipse cōsul Rempub. sustinuit, quam exercitus odio consulis, quantum in se fuit, prodebat. nam cum consul præter cæteras imperatorias artes, quas parando gerendoq; bello edidit plurimas, ita instruxisset

D aciem, vt solo equitatu emissio exercitum hostium funderet, insequi fusos pedes noluit. nec illos, & si non adhortatio inuisi ducis, suum saltem flagitium, & publicum in præsentia dedecus, postmodo periculum, si animus hosti reddisset, cogere potuit gradum accelerare. aut si aliud nihil, instare instructos. iniussu signa referunt: mœstiq; (crederes victos) execrantes nunc imperatorem, nunc nauatam ab equite operam, redeunt in castra. Nec huic tam pestilenti exemplo remedia vlla ab imperatore quæsitæ sunt. adeò excellentibus ingenijs citius defuerit ars, qua ciuem regant, quàm qua hostem superent.

E neret. M. Fabium consulem creant: Fabio collega Cn. Manlius datur. Et hic annus tribunum authorem legis agrariæ habuit. Tib. Pontificius fuit, is eandem viam, velut processisset Sp. Licinio, ingressus, delectum paulisper impedijt. Perturbatis iterum patribus, Ap. Claudius victam tribunitiā potestatem dicere priore anno in præsentia re ipsa, exēplo in perpetuū: quando inuentum sit, suis ipsam viribus dissolui. neq; enim vnquam defuturum, qui ex collega victoriam sibi, & gratiā melioris partis bono publico velit quæsitam. & plures, si pluribus opus sit, tribunos ad auxilium consulum paratos fore, & vnum vel aduersus omnes satis esse. darent modò & consules, & primores patrum operam, vt, si minus omnes, aliquos tamen ex tribunis Reip. ac senatui conciliarent. Præceptis Appij moniti patres, & vniuersi comiter ac benignè tribunos

Prodigia.

Vestalis damnata incesti.

Ciuem regere, quàm hostem superare difficilius.

appellare: & consulares, ut cuique eorum priuatim aliquid iuris aduersus singulos erat, partim gratia, partim authoritate obtinere: ut tribunitiae potestatis vires salubres vellent Reipub. esse: quatuorque tribunorum aduersus vnum moratorem publici commodi auxilio delectum consules habent. Inde ad Veiens bellum profecti, quo vndique ex Hetruria auxilia conuenerant, non tam Veientium gratia concitata: quam quod in spem ventum erat, discordia intestina dissolui rem Romanam posse. principesque in omnium Hetruriae populorum concilijs fremebant: aeternas opes esse Romanas, nisi inter semetipsos seditionibus seuiant. id vnum venenū, eam labem ciuitatibus opulētis repertam, ut magna imperia mortalia essent. diu sustentatum id malum, partim patrum concilijs, partim patientia plebis, iam ad extrema venisse: duas ciuitates ex vna factas: suos cuique parti magistratus, suas leges esse, primum in delectibus sauire solitos, eosdem in bello tamen paruisse ducibus. qualicunque urbis statu, manente disciplina militari, sisti potuisse. iam non parendi magistratibus morem in castra quoque Romanum militem sequi: proximo bello in ipsa acie, in ipso certamine consensu exercitus traditā vltro victoriam victis Aequis: signa deserta: imperatorem in acie relictum, iniussu in castra reditū. profecto si instetur: suo milite vinci Romā posse. nihil aliud opus esse, quam indici ostēdi que bellum: cetera sua sponte fata & deos gesturos. Hæ spes Hetruscos armauerāt, multis inuicē casibus victos victoresque. Coss. quoque Romani nihil præterea aliud, quam suas vires, sua arma horrebāt: memoriaque pessimi proximo bello exempli terrebantur, ne rem committerent eò, vbi duæ simul acies timendæ essent. itaque castris se tenebant, tam ancipiti periculo auersi. diem tempusque forsitan ipsum leniturū iras, sanitatemque animis allaturum. Veiens hostis Hetrusci que eò magis præpropere agere: laceessere ad pugnam primò obequitando castris, prouocandoque: postremò ut nihil mouebant, quā consules ipsos, quā exercitum increpando: simulationē intestine discordie remediū timoris inuentum: & consules magis non confidere, quam non credere suis militibus. nouū seditionis genus, silentium otiumque inter armatos. ad hæc in nouitatem generis, originisque quā falsa, quā vera iacere. Hæc cum sub ipso vallo portisque streperent, haud ægrè consules pati. ac imperitæ multitudini nūc indignatio, nunc pudor pectora versare, & ab intestinis auertere malis, nolle inultos hostes, nolle successum, non patribus, non consulibus. externa & domestica odia certare in animis. tandem superant externa, adeò superbè insolenterque hostis eludebat. frequentes in prætorium cōueniunt, poscunt pugnam, postulant ut signū datur. Consules velut deliberabundi capita cōferunt, diu colloquuntur. pugnare cupiebant, sed retrò reuocanda, & addenda cupiditas erat, ut aduersando remorandoque incitato semel militi adderent impetum. Redditur responsū, immaturam rem agi, nondū tempus pugnae esse: castris se tenerent: edicunt inde, ut abstineant pugna. si quis iniussu pugnauerit, ut in hostem animaduersuros. ita dimissis, quo minus consules velle credunt, crescit ardor pugnandi. accendunt in super hostes ferocius multo, ut statuisse non pugnare consules cognitum est. quippe impunè se insultaturos. non credi militi arma. rem ad vltimū seditionis erupturā, finemque venisse Romano imperio. His freti cōcursant portis, ingerunt probra, ægrè abstinēt, quin castra oppugnent. Enimvero non vltra cōtumeliam pati Romanos posse. totis castris vndique ad consules curritur. non iam sensim, ut antè, per centurionū principes postulant, sed passim omnes clamoribus agūt. Matura res erat, tergiuersantur tamē. Fabius deinde, ad crescentem tumultū, iam metu seditionis collega cōcedente, cum silentiū classico fecisset: Ego istos Cn. Manli posse vincere scio, velle ne scirem, ipsi fecerunt. itaque certum atque decretum est, non dare signum, nisi victores se redituros ex

hac

Seditio labes est ciuitatum.

Tempus lenit iras.

Consulum cunctatio.

A hac pugna iurent, consulem Romanum miles semel in acie fefellit, deos nun-
quam fallit. Centurio erat M. Flauoleius, inter primores pugnae flagitator. Vi-
ctor, inquit, M. Fabi reuertar ex acie. si fallat, Iouem patrem, Graduumque Mar-
tem, aliosque iratos inuocat deos. Idem deinceps omnis exercitus in se quisque
ni. nunc iubent Hetruscos probra iacere, nunc armatis sibi quisque lingua
promptum hostem offerri. Omnium illo die, quae plebis, quae patrum eximia
virtus fuit. Fabium nomen, Fabia gens maxime enituit: multis ciuilibus certa-
minibus infensos plebis animos illa pugna sibi reconciliare statuunt. instrui-
tur acies. Nec Veiens hostis Hetruscaeque legiones detrectant. propere certa spes
B erat, non magis secum pugnuros, quam pugnauerint cum Aequis. maius
quoque aliquod in tam irritatis animis, & occasione ancipiti, haud desperan-
dum esse facinus. res aliter longe euenit. nam non alio ante bello infestior Ro-
manus (adeo hinc contumelijs hostes, hinc consules mora exacerbauerant)
praelium iniit. Vix explicandi ordinis spatium Hetruscis fuit, cum pilis inter pri-
mam trepidationem, abiectis temere magis quam emissis, pugna iam ad manus,
iam ad gladios, ubi Mars est atrocissimus, venerat. Inter primores genus Fabium
insigne spectaculo exemploque ciuibus erat. ex his Q. Fabium (tertio hic anno
ante consul fuerat) principem in confertos Veiens euntem, ferox viribus &
armorum arte Thuscus, incautum inter multas versantem hostium manus,
C gladio perpectus transfigit. telo extracto, praecipit Fabius in vulnus obijt. Sen-
sit utraque acies unius viri casum. cedebatque inde Romanus: cum M. Fabius
consul transfiliit iacentis corpus, obiectaque parma, Hoc iurastis, inquit, milites? *Consulis ad milites
hortatio.*
fugientes vos in castra redituros? adeo ignauissimos hostes magis timetis,
quam Iouem, Martemque, per quos iurastis? at ego in iuratus aut victor reuertar,
aut propere te hic Q. Fabi dimicans cadam. consuli tum Caeso Fabius prioris an-
ni consul, verbisne istis frater ut pugnaret te impetraturum credis? dii impetra-
bunt, per quos iurauere. & nos, ut decet procures, ut Fabio nomine est dignum,
pugnando potius, quam adhortando accendamus militum animos. Sic in pri-
mum infestis hastis prouolant duo Fabij, totamque mouerunt secum aciem. Pre-
lio ex parte una restituto, nihilo segnius in altero cornu Cn. Manlius consul pu-
gnam ciebat. ubi propere similis fortuna est versata. nam ut altero in cornu Q.
Fabium, sic in hoc ipsum consulem Manlium iam velut fusos agentem hostes, *Anceps pugnae*
& impigre milites secuti sunt: & ut ille graui vulnere ictus ex acie cessit, inter-
fectum rati, gradum retulere: cessissentque loco, ni consul alter cum aliquot turmis
equitum in eam partem citato equo aduectus, viuere clamitans collegam, se vi-
ctorem fuso altero cornu adesse, rem inclinatam sustinuisset. Manlius quoque
ad restituendam aciem se ipse coram offert. duorum consulum cognita ora ac-
cendunt militum animos. simul & vanior iam erat hostium acies, dum abun-
dante multitudine freti subtracta subsidia, mittunt ad castra oppugnanda. in
E quae haud magno certamine impetu facto, dum praedae magis quam pugnae
memores tererent tempus: triarii Romani, qui primam irruptionem sustine-
re non potuerant, missis ad consules nuntijs quo loco res essent, conglobati ad
praetorium redeunt, & sua sponte praelium ipsi renouant: & Manlius consul re-
uectus in castra ad omnes portas milite opposito hostibus viam clauserat. ea
desperatio Thuscis rabiem magis quam audaciam accendit. nam cum incur-
santes quacunque exitum ostenderet spes, vano aliquoties impetu issent: globus
iuuenum unus in ipsum consulem insignem armis inuadit. prima excepta a circun-
stantibus tela: sustineri deinde vis nequit. consul mortifero vulnere ictus cadit, *Consul Manlius in-
terficitur.*
fusi que circa omnes. Thuscis crescit audacia. Romanos terror per tota castra tre-
pidos agit. & ad extrema ventum foret, ni legati rapto consulis corpore pate-
fecissent

*Funduntur hostes.**Triumphum recusat
Fabius Cos.**Fabia gens bellum in
Veientes sibi deposcit.*

fecissent vna porta hostibus viam. ea erumpunt, consternatoq; agmine abe-
 untes in victorem, alterum incidunt consulem. ibi iterum cæsi, fusiq; passim.
 Victoria egregiè parta, tristis tamen duobus tam claris funeribus. Itaq; con-
 sul, decernente senatu triumphum, si exercitus sine imperatore triumphare
 possit, pro eximia eo bello opera facilè passurum respondit: se familia funesta
 Q. Fabij fratris morte, Repub. ex parte orba consule altero amisso, publico pri-
 uatoque deformem luctu lauream non accepturum. Omni acto triumpho
 depositus triumphus clarior fuit. adeò spreta in tempore gloria interdum cu-
 mulatior redit. Funera deinde duo deinceps, collegæ fratrisq; ducit. idem in
 utroque laudator, cum concedendo illis suas laudes, ipse maximam partem
 earum ferret. neque immemor eius, quod initio consulatus imbiberat, recon-
 ciliandi animos plebis, faucios milites curandos diuidit patribus. Fabijs plu-
 rimi dati: nec alibi maiore cura habiti, inde populares iam esse Fabij: nec hoc
 vlla, nisi salubri Reipublicæ arte. Igitur non patrum magis quàm plebis stu-
 dijs Cæso Fabius cum T. Virginio consul factus, neque bella, neque delectus,
 neq; vllam aliam priorem curam agere, quàm vt iam aliqua ex parte inchoa-
 ta concordia spe primo quoque tempore cum patribus coalescerent animi
 plebis. Itaque principio anni censuit, priusquam quisquam agrariæ legis au-
 thor tribunus existeret, occuparent patres ipsi suum munus facere: captiuum
 agrum plebi quàm maximè æqualiter darent. æquum esse habere eos, quorum
 sanguine ac sudore partus sit. aspernati patres sunt: questi quoq; quidam, ni-
 mia gloria luxuriare & euanescere viuidum quondam illud Cæsonis ingeniū.
 nullæ deinde urbanæ factiones fuere. Vexabantur incursionibus Aequorum
 Latini. eò cum exercitu Cæso missus, in ipsorum Aequorum agrum depopu-
 labundum transit. Aequi se in oppida receperunt, murisq; se tenebant. eo nul-
 la pugna memorabilis fuit. At à Veiente hoste clades accepta temeritate alte-
 rius consulis. actumq; de exercitu foret, ni Cæso Fabius in tempore subsidio
 venisset. Ex eo tempore, neq; pax, neq; bellum cum Veientibus fuit. res proxi-
 mè formam latrocinij venerat. legionibus Romanis cedebant in urbē: vbi ab-
 ductas senferant legiones, agros incurfabāt, bellum quiete, quietem bello in-
 uicem eludentes. ita neq; omitti tota res, neq; perfici poterat. & alia bella aut
 præsentia instabant, vt ab Aequis Volscisq; non diutius, quàm recens dolor
 proximæ cladis transisset, quiescentibus: aut mox moturos se apparebat Sabi-
 nos semper infestos, Hetruriamq; omnem. sed Veiens hostis assiduus magis
 quàm grauis, contumelijs sæpius quàm periculo animos agitabat: quod nul-
 lo tempore negligi poterat, aut auerti aliò sinebat. Tum Fabia gens senatum
 adit. consul pro gente loquitur: Assiduo magis quàm magno præsidio, vt sci-
 tis patres conscripti, bellum Veiens eget. vos alia bella curate: Fabios hostes
 Veientibus date. authores sumus, tutam ibi maiestatem Romani nominis fo-
 re. nostrum id nobis velut familiare bellum priuato sumptu gerere in animo
 est. Respub. & milite illic, & pecunia vacet. Gratia ingentes actæ. Consul è
 curia egressus comitante Fabiorum agmine, qui in vestibulo curiæ senatuscon-
 sultum expectantes steterāt, domum redijt. iussi armati postero die ad limen
 consulis adesse, domos inde discedunt. Manat tota vrbe rumor: Fabios ad cœ-
 lum laudibus ferunt, familiam vnam subijsse ciuitatis onus: Veiens bellum
 in priuatam curam, in priuata arma versum. si sint duæ roboris eiusdem in vr-
 be gentes: deposcant, hæc Volscos sibi, illa Aequos: populo Romano tranquil-
 lam pacem agente, omnes finitimos subigi populos posse. Fabij postera die
 arma capiunt: quò iussi erant, conueniunt. Consul paludatus egrediens in
 vestibulo, gentem omnē suam instructo agmine videt: acceptus in medium
 signa ferri iubet. nunquam exercitus neq; minor numero, neq; clarior fama
 & admi-

A & admiratione hominum per urbem incessit. Sex & ccc. milites, omnes patricij, omnes vnius gentis, quorum neminem ducem sperneret egregius qui-
 bi sibi tempore senatus, ibant vnius familiae viribus, Veienti populo pe-

Trecenti sex ex Fa-
 bia gente milites, pa-
 tricij omnes.

B
 C
 stem minitantes, sequebatur turba, propria alia cognatorum sodaliumq; nihil medium, nec spem, nec curam, sed immensa omnia voluentium animo: alia publica solitudine excitata, fauore & admiratione stupens. ire fortes, ire felices iubent: inceptis euentus pares reddere: consulatus inde ac triumphos, omnia praemia ab se, omnes honores sperare. Praetereuntibus Capitolium arcemq; & alia templa, quicquid deorum oculis, quicquid animo occurrit: precantur, ut illud agmen faustum atq; felix mittant: sospites breui in patriam ad parētes restituant. Incassum missae preces. infelici via a dextro Iano portae Carmentalis profecti, ad Cremeram flumen perueniunt. is opportunus visus locus communiendo praesidio. L. Aemilius inde, & C. Seruilius c o s s. facti. donec nil aliud quam in populationibus res fuit: non ad praesidium modò tutandū Fabij satis erant, sed tota regione, qua Thuscus ager Romano adiacet, sua tuta omnia, infesta hostium, vagantes per vtrunq; finem fecere. Interuallum deinde haud magnū populationibus fuit: dum & Veientes accito ex Hetruria exercitu praesidium Cremerae oppugnant: & Romanae legiones ab L. Aemilio c o s. adductae, cominus cum Hetruscis dimicant acie. quanquā vix dirigendi aciem spatium Veientibus fuit. adeo inter primam trepidationem, dum post signa ordines introeunt, subsidiaq; locat, inuecta subito ab latere Romana equitum ala, non pugnae modò incipiente, sed consistendi ademit locum. ita fusi retrò ad saxa Rubra (ibi castra habebant) pacem supplices petunt. cuius impetratae ab insita animis leuitate ante deductum Cremera Romanū praesidium poenituit. rursus cum Fabijs erat Veienti populo sine vllō maioris belli apparatu certamen. nec erant incursiones modò in agros, aut subiti impetus incurfantium, sed aliquoties aequo campo, collatisq; signis certatum: gensq; vna populi Romani saepe ex opulentissima, ut tum res erant, Hetrusca ciuitate victoriam tulit. id primò acerbum indignumq; Veientibus visum. inde consilium ex re natū, insidijs ferocem hostem captandi: gaudere etiam multò successu Fabijs audaciam crescere. itaq; & pecora praedantibus aliquoties velut casu incidissent, obuiā acta: & agrestium fuga vasti relictī agri: & subsidia armatorum

N. o. Valca. saleberrima
 del lago de Balang, i. eragi
 q. vire v. a. frutia
 hortor, sentia en. Tebr. i. mto
 a Valca, salt. o. Harado
 Valca.

Fusi Hetrusci, pacem
 supplices petunt.

*Nimia Fabiorum de
sua virtute fiducia.*

*Fabij cæsi ad vnum
omnes.*

*Aduersus Thuscus
malè pugnatum.*

*Hetrusci occisione
occisi.*

*Tribunorum de lege
agraria contentio.*

torū ad arcendas populationes missa, sæpius simulato quàm vero pauore re-
fugerunt. Iamq; Fabij adeò contempserant hostē, vt sua inuicta arma neq; lo-
co, neq; tēpore vllō crederent sustineri posse. hæc spes adeò prouexit, vt ad con-
specta procul à Cremera magno campi interuallo pecora quanquam rara ho-
stium apparebant arma, decurrerent. & cum improuidi effuso cursu insidias
circa ipsum iter locatas superassent, palatiq; passim vaga, vt fit pauore iniecto,
raperent pecora, subito ex insidijs cōsurgitur. & aduersi & vndiq; hostes erant.
primò clamor circumlatus exterruit, dein tela ab omni parte accidebant. coë-
untibusq; Hetruscis, iam continenti agmine armatorum septi, quo magis se
hostis inferebat, cogeantur breuiore spatio & ipsi orbem colligere. quæ res
& paucitatem eorum insignem, & multitudinem Hetruscorum, multiplica-
tis in arcto ordinibus, faciebat. tum omiſsa pugna quam in omnes partes pa-
rem intenderant, in vnum locum se omnes inclinant. eò nixi corporibus ar-
misq; rupere cuneo viam. duxit via in editum leniter collem. inde primò resti-
tere: mox vt respirandi superior locus spatium dedit, recipiendiq; à pauore
tanto animum, pepulere etiam subeuntes: vincebatq; auxilio loci paucitas, ni
iugo circummissus Veiens, in verticem collis euassisset. ita superior rursus ho-
stis factus: Fabij cæsi ad vnum omnes, præsidiumque expugnatum. CCCVI.
perisse satis conuenit. vnum propè puberem ætate relictum, stirpem genti Fa-
biæ dubijsq; rebus populi Romani sæpe domi belli; vel maximum futurum
auxilium. Cùm hæc accepta clades esset, iam C. Horatius & T. Menenius
COS S. erant. Menenius aduersus Thuscus victoria elatos confestim missus.
tum quoq; malè pugnatum est. & Ianiculū hostes occupauere: obfessaq; vrbs
foret, super bellum annona premente (transierant enim Hetrusci Tyberim) ni
Horatius COS. ex Volscis esset reuocatus. adeoque id bellum ipsis institit moe-
nibus, vt primò pugnatum ad Spei sit æquo Marte, iterum ad portam Colli-
nam. ibi quanquam paruo momēto superior Romana res fuit, meliorem ta-
men militem, recepto pristino animo, in futura prælia id certamen fecit. A. Vir-
ginius & Sp. Seruilius COS S. fiunt. post acceptam proximam pugnae cladem
Veientes abstinuere acie. populationes erant, & velut ab arce Ianiculi passim
in Romanum agrum impetus dabant. non vsquam pecora tuta, non agrestes
erant: capti deinde eadem arte sunt, qua ceperant Fabios. Secuti dedita ope-
ra passim ad illecebras propulsa pecora præcipitauere in insidias. quo plures
erant, maior cædes fuit. ex hac clade atrox ira maioris cladis causa atque ini-
tium fuit. traiecto enim nocte Tyberi, castra Seruili COS. adorti sunt oppu-
gnare. inde fusi magna cæde, in Ianiculum se ægrè receperunt. Confestim con-
sul & ipse transit Tyberim, castra sub Ianiculo communit. postero die luce or-
ta, non nihil & hesternæ felicitate pugnae ferox: magis tamen, quòd inopia fru-
menti, quamuis in præcipitia, dum celeriora essent, agebat cōsilia: temerè ad-
uerso Ianiculo ad castra hostium aciem erexit, fœdiusq; inde pulsus quàm pri-
die pepulerat, interuentu collegæ ipse exercitusq; est seruatus. inter duas acies
Hetrusci, cum inuicem his atq; illis terga darent, occisione occisi. Ita oppres-
sum temeritate felici Veiens bellum. Vrbi cum pace laxior etiam annona re-
diit, & aduecto ex Campania frumento, & postquam timor sibi cuiq; futu-
ræ inopiæ abiit, eo quod abditum fuerat, prolato. Ex copia deinde otioq; la-
sciuire rursus animi: & pristina mala postquam foris deerant, domi quærere.
tribuni plebem agitare suo veneno, agraria lege: in resistentes incitare patres,
nec in vniuersos modò, sed in singulos. Q. Confidius & T. Genutius autho-
res agrariæ legis. T. Menenio diem dicunt. inuidiæ erat amissum Cremeræ
præsidium, cum haud procul inde statiuā cōsul habuisset. eam oppressit: cū
& patres haud minus quàm pro Coriolano annexi essent, & patris Agrippæ
fauor

A fauor haud dum exoleuisset. In multa temperarunt tribuni: cum capitis an-
 quisissent, duo millia æris damnato multam edixerunt. ea in caput vertit.
 negant tulisse ignominiam: ægritudineq; inde morbo assumptum esse. Alius
 deinde reus Sp. Seruilius, ut consulu abijt, C. Nautio & P. Valerio coss. ini-
 tio statim anni ab L. Ceditio & T. Statio tribunis die dicta, non ut Menenius.
 precibus suis aut patrū, sed cum multa fiducia innocentiae gratiaq; tribunitios
 impetus tulit. & huic prælum cum Thuscis ad Ianiculum erat crimini. sed fer-
 uidi animi vir, ut in publico periculo antè, sic tum in suo, non tribunos modò,
 sed plebem oratione feroci refutando, exprobrandoq; T. Menenij damnatio-
 nem mortemq; (cuius patris munere restituta quondam plebs, eos ipsos qui-
 bus tum fœuaret magistratus, eas leges haberet) periculum audacia discussit.
 B iuuit & Virginius collega testis productus, participando laudes: magis tamen
 Menenianum (adeò mutauerant animū) profuit iudicium. Certamine do-
 mi finito, Veiens bellum exortum, quibus Sabini arma coniunxerant. P. Va-
 lerius coss. accitis Latinorū Hernicorumq; auxilijs, cum exercitu Veios mis-
 sus, castra Sabina, quæ pro mœnibus sociorum locata erant, confestim aggre-
 ditur: tantamq; trepidationem iniecit, ut dum dispersi, alij alia manipulatim
 excurrunt ad arcendam hostium vim, ea porta cui signa primū intulerat
 caperetur. intra vallum deinde cædes magis quàm prælum esse. tumultus è
 castris & in urbem penetrat. tanquam Veijs captis, ita puidi Veientes ad arma
 C currunt. pars Sabinis eunt subsidio, pars Romanos toto impetu intentos in
 castra adoriuntur. paulisper auersi turbatiq; sunt. deinde & ipsi utroq; versis
 signis resistunt: & eques ab cōsule immisus Thuscis fundit fugatq; eademq;
 hora duo exercitus duæq; potentissimæ & maximæ finitimæ gentes superatæ
 sunt. Dum hæc ad Veios geruntur, Volsci Aequiq; in Latino agro posuerant
 castra, populatiq; fines erant. eos per se ipsi Latini assumptis Hernicis sine Ro-
 mano aut duce, aut auxilio castris exuerunt. ingenti præda præter suas recupe-
 ratas res potiti sunt. missus tamen ab Roma cōsul in Volscos C. Nautius. mos
 credo non placebat, sine Romano duce exercituq; socios proprijs viribus con-
 filijsq; bella gerere. nullum genus calamitatis contumeliæq; non editum in
 D Volscos est: nec tamen percelli potuere, ut acie dimicarent. L. Furius inde & C.
 Manlius coss. Manlio Veientes prouincia euenit. non tamen bellatum. in-
 duciæ in annos XL. petentibus datæ, frumento stipendioq; imperato. Paci ex-
 terne confestim continuatur discordia domi. agrarie legis tribunitijs stimulis
 plebs furebat. cōsules nihil Menenij damnatione, nihil periculo deterri-
 ti Ser-
 uilij, summa vi resistunt. abeuntes magistratu consules Genutius Trib. pleb.
 arripuit. L. Aemylius & Opiter Virginius consulatum incunt. Vopiscū Iulium
 in quibusdam pro Virginio annalibus consulem inuenio. Hoc anno, quos-
 cunq; consules habuit, rei ad populū Furius & Manlius circumeunt sordidati
 nō plebem magis quàm iuniores patrū. suadent, monentq; honoribus & ad-
 ministratone Reipub. abstineant. cōsulares verò fasces, pretextam curulemq;
 E sellam, nihil aliud quàm pompam funeris putent. clavis insignibus velut infu-
 lis velatos ad mortē destinari. quod si consulatus tanta dulcedo sit, iam nunc
 ita animum inducant: consulatum captum & oppressum ab tribunitia pote-
 state esse. consuli velut apparitori tribunitio omnia ad nutum imperiumque
 tribuni agenda esse. si se cōmouerit, si respexerit patres, si aliud quàm plebē esse
 in Repub. crediderit: exiliū Cn. Martij, Menenij damnationē & mortem sibi
 proponat ante oculos. His accensi vocibus patres, cōsilia inde nō publica, sed
 in priuato, seductaq; à plurium conscientia habuere. vbi cum id modò cōsta-
 ret, iure an iniuria eripiendos esse reos, atrocissima quæque maximè placebat
 sentētia: nec author quanuis audaci facinori decrat. Igitur iudicij diē, cū plebs
 in foro

.X. 20. *flumen, & c.*

*Tribunis fortiter re-
stitit Sp. Seruilius.*

Veiens bellum.

*Veientes & Sabini
superantur.*

*Induciæ Veientibus
in annos 40. datæ.*

*Furius & Manlius
consulares, rei ad po-
pulum.*

Plebis indignatio & tumultus.

*Parum tuta est sine
viribus maiestas.*

in foro erecta expectatione staret, mirari primò quod non descenderet tribu-
nus: deinde cum iam mora suspectior fieret, deterritum à primoribus crede-
re, & desertam ac proditam causam publicam queri. tandem qui obuersati ve-
stibulo tribuni fuerant, nuntiant domi mortuum esse inuentum. quod vbi
in totam concionem pertulit rumor: sicut acies funditur duce occiso, ita di-
lapi passim alij aliò. præcipuus pauor tribunos inuaserat, quàm nihil auxiliij
sacratæ leges haberent, morte collegæ monitos. Nec patres satis moderatè fer-
re lætitiā. adeoq; neminem noxæ poenitebat, vt etiam infantes fecisse videri
vellent, palamque ferrent, malo domandam tribunitiam potestatem. Sub
hac pessimi exempli victoria delectus edicitur, pauentibusq; tribunis sine in-
tercessione vlla consules rem peragunt. Tum verò irasci plebs tribunorū ma-
gis silentio, quàm cōsulum imperio: & dicere, actum esse de libertate sua: rur-
sus ad antiqua reditū, cum Genutio vnā mortuam ac sepultam tribunitiam
potestatem: aliud agendum, ac cogitandum, quomodo resistatur patribus.
id autē vnum consiliū esse, vt se ipsa plebs, quando aliud nihil auxiliij habeat,
defendat. quatuor & viginti lictores apparere consulibus, & eos ipsos plebis
homines, nihil contemptius, neq; infirmius, si sint qui cōtemnant. sibi quen-
que ea magna atq; horrenda facere. His vocibus alij alios cum incitassent, ad
Vleronem Publium de plebe hominem, quia quòd ordines duxisset, negaret
se militem fieri debere, lictor missus est à cōsulis. Vleros appellat tribunos.
cum auxilio nemo esset, cōsules spoliari hominem, & virgas expediri iubent. H
Prouoco, inquit, ad populum, Vleros, quoniam tribuni ciuem Romanum in
conspectu suo virgis cædi malunt, quàm ipsi in lecto suo à vobis trucidari.
quo ferocius clamitabat, eo infestius circumscindere & spoliare lictor. Tum
Vleros & præualens ipse, & adiuuantibus aduocatis repulso lictore, vbi indi-
gnantium pro se acerrimus erat clamor, eò se in turbam confertissimam reci-
pit, clamitans: Prouoco, & fidem plebis imploro. adeste ciues, adeste comilito-
nes, nihil est quòd expectetis tribunos, quibus ipsis vestro auxilio opus est.
Concitati homines, veluti ad prælium se expediunt: apparebatq; omne discri-
men adesse, nihil cuiquam sanctum non publici fore, non priuati iuris. Huic
tantæ tempestati cum se cōsules obtulissent, facile experti sunt, parum tutam
maiestatē sine viribus esse. violatis lictoribus, fascibus fractis è foro in curiam
compelluntur, incerti quatenus Vleros exerceret victoriam. Conticescente
deinde tumultu, cum senatum vocari iussissent, queruntur iniurias suas, vim
plebis, Vleronis audaciam. Multis ferociter dictis sententijs, vicere seniores,
quibus ira patrum aduersus temeritatem plebis certari non placuit. Vleronem
amplexa fauore plebs, proximis comitijs tribunum plebis creat in eum
annum, qui L. Pinarium, P. Furium c o s s. habuit. contraque omnium
opinionem, qui eum vexandis prioris anni consulibus administraturum tri-
bunatum credebant, post publicam causam priuato dolore habito, ne ver-
bo quidem violatis consulibus rogationem tulit ad populum, vt plebeij ma-
gistratus tributis comitijs fierent. Haud parua res sub titulo prima specie mi-
nimè atroci ferebatur, sed quæ patricijs omnem potestatem per clientum suf-
fragia creandi quos vellent tribunos, auferret. Huic actioni gratissimæ ple-
bi cum summa vi resisterent patres: nec quæ vna vis ad resistendum erat, vt in-
tercederet aliquis ex collegio, authoritate aut consulum, aut principū adduci
posset: res tamen suo ipsa molimine grauis, magnis certaminibus in annum
extrahitur. Plebs Vleronem tribunū reficit. patres ad vltimum dimicationis
rati rem venturam, Ap. Claudium Appij filium, iam inde à paternis certami-
nibus inuisum infestumq; plebi, consulem faciunt. collega ei T. Quintius da-
tur. Principiò statim anni nihil prius quàm de lege agebatur. sed vt inuentor le-
gis Vo-

Agis Volero, sic Lectorius collega eius authorum recentior, tum acrior erat. ferocem faciebat belli gloria ingens, quod ætatis eius haud quisquam manu promptior erat. is cum Volero nihil præterquam de lege loqueretur, insecratione abstinens *C O S S.* ipse in accusationem Appij familiæq; superbissime, ac crudelissimæ in plebē Rom. exorsus, cum à patribus non *C O S.* sed carnifimilitari homine lingua non suppetebat libertati animoq; . itaq; deficiente oratione, Quandoquidem nō tam facile loquor, inquit, Quirites, quàm quod locutus sum præsto. crastino die adeste. ego hic aut in conspectu vestro moriar, aut perferam legem. Occupant tribuni templum postero die, consules nobilitasq; ad impediendam legem in concione consistunt. summoueri Lectorius iubet, præterquam qui suffragium ineant. adolescentes nobiles stabant, nihil cedentes viatori. tum ex his prehendi quosdam Lectorius iubet. Consul Appius negare, ius esse tribuno in quenquā, nisi in plebeium: nō enim populi, sed plebis eum magistratum esse: nec illum ipsum summouere pro imperio posse more maiorum, quia ita dicatur: Si vobis videtur, discedite Quirites. Facile & contemptim de iure differendo perturbare Lectorium poterat. ardens igitur ira tribunus, viatorem mittit ad consulem: consul lictorem ad tribunum, priuatum esse clamitans, sine imperio, sine magistratu. violatusq; esset tribunus, ni & concio omnis atrox coorta pro tribuno in consulem esset:

C & concursus hominum in forum ex tota vrbe concitatae multitudinis fieret. sustinebat tamen Appius pertinacia tantam tempestatem: certatumq; haud incruento prælio foret, ni Quintius *C O S.* alter consularibus negotio dato, vt collegam vi, si aliter non possent, de foro abducerent, ipse nunc plebem sæui-entem precibus lenisset: nunc orasset tribunos, vt concilium dimitterent: darent iræ spatium, non vim suam illis tempus adempturum, sed consilium viribus additurum: & patres in populi, & consulem in patrum fore potestate. Aegre sedata ab Quintio plebs, multò ægrius consul alter à patribus. Dimisso tandem concilio plebis, senatū consules habent. vbi cum timor atq; ira inuicem sententias variassent, quo magis spatio interposito ab impetu ad consultandum aduocabantur, eo plus abhorrebant à certatione animi: adeò vt Quintio gratias agerent, quod eius opera mitigata discordia esset. ab Appio petitur, vt tantam consularem maiestatem esse vellet, quanta in concordia ciuitate esse posset. dum tribuni consulesq; ad se quisque omnia trahant, nihil relictum esse virium in medio. distractam laceratamq; Rempub. per magistratus, magis quorum in manu sit, quàm vt incolumis sit, quæri. Appius contrà, testari deos atq; homines, Rempub. prodi per metum ac deserui: non consulem senatui, sed senatum consuli deesse: grauiore accipi leges, quàm in Sacro monte acceptæ sint. victus tamen patrū consensu quieuit. lex silentio perfertur. Tum

D tributis comitijs creati tribuni sunt: numero etiam additos tres, per-

E inde ac duo antè fuerint, Piso author est. nominat quoq; tribunos, Cn. Sicciū, L. Numitoriū, M. Duellium, Sp. Iciliū, L. Meciliū. Volscitū Aequiq; inter seditionem Romanam & bellum coortum, vastauerant agros, vt si qua secessio plebis fieret, ad se receptum haberent. compositis deinde rebus, castra retrò mouere. Ap. Claudius in Volscos missus. Quintio Aequi provincia euenit. Eadem in militia sæuitia Appij, quæ domi esse, eo liberior, quod sine tribunitijs vinctus erat. odisse plebem plus quàm paterno odio, quod se victum videbat ab ea: & se vnico consule obiecto aduersus tribunitiam potestatem, perlatam legem esse, quam minore conatu nequaquam tanta patrum spe priores impederant consules. Hæc ira indignatioq; ferocem animum ad vexandum sæ-uo imperio exercitum stimulabat. nec vlla vi domari poterat, tantum certamen ani-

Contentio inter Cos. & Tribunum.

Tribunus ad consulem: consul ad Tribunum lictorem mittit.

Tribunus comitijs tum primum creati Tribuni.

In Volscos & Aequos mittuntur Cos. Appij Cos. sæuitia.

men animis imbibebant. segniter, ociosè, negligenter, contumaciter omnia agere. nec pudor, nec metus coërebat, si citius agi vellet agmē, tardius sedulo incedere. si adhortator operis adesset, omnes sua sponte motam remittere in dustriam. præsenti vultus demittere, tacitè prætereuntem execrari: vt inuictus ille odio plebeio animus interdum moueretur, omni nequicquā acerbitate prompta: nihil iam cum militibus ageret, à centurionibus corruptum exercitum diceret: tribunos plebeios, cauillans interdū, & Volerones vocaret. Nihil eorum Volsci nesciebant: instabantq; eo magis sperantes idem certamen animorum aduersus Appium habiturum exercitum Romanum, quod aduersus Fabium c o s. habuisset. cæterum multo Appio quàm Fabio violentior fuit: non enim vincere tantum noluit, vt Fabianus exercitus, sed vinci voluit. pro-
ductus in aciē, turpi fuga petit castra, nec ante restitit, quàm signa inferentem Volscum munimentis vidit, foedamq; extremi agminis cædem. tum expressa vis ad pugnandum, vt victor iam à vallo summoueretur hostis: fatis tamen appareret, capi tantum castra militem Romanū noluisse. alij gaudere sua clade atq; ignominia. Quibus nihil infractus ferox Appij animus, cum insuper sæuire vellet, concionemq; aduocaret: concurrunt ad eum legati tribuniq; monentes, nevtiq; experiri vellet imperium, cuius vis omnis in consensu obedientium esset. negare vulgò milites se ad concionem ituros. passimq; exaudiri voces postulantium, vt castra ex Volscio agro moueantur: hostem victorem paulo antè propè in portis ac vallo fuisse, ingentisq; mali non suspicionē modo, sed apertam speciem obuersari ante oculos. Victus tandem (quandoquidem nihil præter tempus rixæ lucrarentur) remissa concione iter in sequentem diem pronuntiarum cum iussisset, prima luce classico signum profectionis dedit. Cum maximè agmen è castris explicaretur, Volsci vt eodem signo excitati, nouissimos adoriuntur. à quibus perlatus ad primos tumultus, eo pauore signaq; & ordines turbauit, vt neq; imperia exaudiri, neque instrui acies possent. nemo vllius nisi fugæ memor: ita effuso agmine per stragem corporum armorumq; euasere, vt prius hostis desisteret sequi, quàm Romanus fugere. Tandē collectis ex dissipato cursu militibus, consul cum reuocando nequicquam suos persecutus esset, in pacato agro castra posuit. aduocataq; concione, inuectus haud falsò in proditorem exercitum militaris disciplinæ, desertorem signorum, vbi signa, vbi arma essent, singulos rogitans, inermes milites, signo amisso signiferos, ad hoc centuriones duplicariosq; qui reliquerant ordines, virgis cæfos securi percussit. cætera multitudo sorte decimus quisque ad supplicium lecti. Contra ea in Aequis inter Consulem ac militem comitate ac beneficijs certatum est. & natura Quintius erat lenior, & sæuitia infelix collegæ, quo is magis gauderet ingenio suo, effecerat. Huic tantæ concordie ducis exercitusq; non ausi offerre se Aequi, vagari populabundum hostem per agros passi. nec vllò antè bello latius inde actæ prædæ. ea omnis militi data est. addebantur & laudes, quibus haud minus quàm præmio gaudent militū animi. Tum duci, tum propter ducem patribus quoq; placatior exercitus redijt: sibi parentem, alteri exercitui dominum datum ab senatu memorans. Varia fortuna belli, atroci discordia, domi forisq; annum exactum, insignem maximè comitia tributa efficiūt, res maior victoria suscepti certaminis quàm vsu. plus enim dignitatis comitijs ipsis detractū est, patribus ex concilio summouendis, quàm virium aut plebi additum, aut demptum patribus. Turbulentior inde annus excepit, L. Valerio, T. Aemylio c o s s. tum propter certamina ordinum de lege agraria: tum propter iudicium Ap. Claudij. cui acerrimo aduersario legis, causamq; possessorum publici agri, tanquam tertio consuli sustinendi M. Duellius & Cn. Siccus diem dixere. Nunquā antè tam inuisus plebi

Appianus exercitus odio duci vinci voluit.

Romanus exercitus in fugam vertitur.

Appius Consul animaduertit in exercitum.

Mite Quintij Cos. ingenium.

Appio dies dicitur.

- A** plebi reus ad iudicium vocatus populi est, plenus suarum, plenus paternarum irarum, patres quoq; non temerè pro vilo æquè annexi sunt: propugnatorem senatus, maiestatisq; vindicem suæ ad omnes tribunitios, plebeiosq; oppositum tumultus, modum duntaxat in certamine egressum, obijci iratæ plebi. Vnus è patribus ipse Ap. Claudius, & tribunos & plebem & suum iudicium pro nihilo habebat. illum non minæ plebis, non senatus preces percellere vnquam potuere, non modò vt vestem mutaret, aut supplex prehensaret homines, sed ne vt ex consueta quidem asperitate orationis, cum ad populum agenda causa esset, aliquid leniret atq; summitteret. idem habitus oris, eadem contumacia in vultu, idem in oratione spiritus erat: adeò vt magna pars plebis
- B** Appium non minus reum timeret, quàm consulem timuerat, semel causam dixit, quo semper agere omnia solitus erat, accusatorio spiritu: adeoq; constantia sua & tribunos obstupescit & plebem, vt diem ipsi sua voluntate producerent: trahi deinde rem sinerent. haud ita multum interim temporis fuit: antè tamen quàm prædicta dies veniret, morbo moritur, cuius laudationem cum tribunis plebis impedire conarentur, plebs fraudari solenni honore supremum diem tanti viri noluit: & laudationem tam æquis auribus mortui audiuit, quàm viui accusationem audierat, & exequias frequens celebrauit. Eodem anno Valerius C O S. cum exercitu in Aequos profectus, cum hostem ad prælium elicere nō posset, castra oppugnare est adortus. prohibuit fœda tempestas, cum
- C** grandine ac tonitribus cœlo deiecta. admirationem deinde auxit, signo receptui dato, adeò tranquilla serenitas reddita, vt velut numine aliquo defensa castra oppugnare iterum, religio fuerit. omnis ira belli ad populationem agri vertit. Alter consul Aemylius in Sabinis bellum gessit, & ibi, quia hostis mœnibus se tenebat, vastati agri sunt. Incendijs deinde non villarum modò, sed etiam vicorum, quibus frequenter habitabatur, Sabini exciti cum prædatoribus occurrissent, ancipiti prælio digressi, postero die retulere castra in tutiora loca. id satis consuli visum, cur pro victo relinqueret hostem, integro inde decedens bello. Inter hæc bella manente discordia domi, T. Numitius Priscus, A. Virginius C O S S. facti. Non vltra videbatur latura plebs dilationem agrariæ legis, vltimaq; vis parabatur, cum Volscos adesse, fumo ex incendijs villarum, fugaq; agrestium cognitum est. ea res maturam iam seditionem, ac propè erumpentem repressit. Consules coacti extemplo ab senatu ab bellum. educta ex vrbe iuuentute, tranquilliorē ceteram plebem fecerunt. Et hostes quidem nihil aliud, quàm perfusis vano timore Romanis, citato agmine abeunt. Numitius Antium aduersus Volscos, Virginius contra Aequos profectus. ibi ex insidijs propè magna accepta clade, virtus militum rem prolapsam negligētia consulis restituit. Melius in Volscis imperatū est. fusi primo prælio hostes, fugaq; in urbem Antium, vt tum res erant, opulentissimam acti. quam consul oppugnare non ausus, Cenonem aliud oppidum nequaquam tam opulentum ab Antiatibus cepit. Dum Aequi Volsciq; Romanos exercitus tenent, Sabini vsq; ad portas vrbis populantes incessere. deinde ipsi paucis post diebus à duobus exercitibus, vtroq; per iram, consule ingresso in fines, plus cladum quàm intulerant, acceperunt. Extremo anno pacis aliquid fuit: sed, vt semper aliàs, sollicitæ certamine patrum & plebis. Irata plebs interesse consularibus comitijs noluit, per patres clientesq; patrum consules creati, T. Quintius & Q. Seruilius. similem annum priori consules habent, seditiosa initia, bello deinde externo tranquilla. Sabini Crustuminos campos citato agmine transgressi, cum cædes & incendiū circum Anienem flumen fecissent, à porta propè Collina mœnibusq; pulsi, ingentes tamen prædas hominum pecorumq; egere, quos Seruilius C O S. infesto exercitu infecutus, ipsum quidem agmen

*Appij ad populum
rei constantia.*

Appius morbo moritur.

Prodigium.

Volscorum irruptio.

Ab Aequis clades accepta.

Volsci fusi sunt.

*Sabini ad portas vr-
bis vsq; grassantur.*

*Irata plebs consulari-
bus comitijs non in-
terfuit.*

*Cum Volsci feliciter
pugnatum.*

*Quintij consulis in-
gne stratagemata.*

*Volsci terga dedere,
& eorum castra ca-
piuntur.
Antium deditur.*

adipisci æquis locis non potuit: populationem adeò effuse fecit, vt nihil bel-
lo intactum relinqueret, multiplicique capta præda rediret. Et in Volscis res
egregiè gesta, tum ducis, tum militum opera. Primum æquo campo signis
collatis pugnatum, ingenti cæde vtrinque, plurimo sanguine. Et Romani, quia
paucitas damno sentiendo propior erat, gradum retulissent, ni salubri men-
dacio consul fugere hostes ab cornu altero clamitans concitasset aciem. im-
petu facto, dum se putant vincere, vicere. Consul metuens, ne nimis instando
renouaret certamen, signum receptui dedit. Intercessere pauci dies, velut taci-
tis inducijs vtrinque quiete sumpta: per quos ingens vis hominum ex omnibus
Volscis Aequisque populis in castra venit, haud dubitans, si senserint, Romanos
nocte abituros. itaque tertia ferè vigilia ad castra oppugnanda veniunt. **Quin-**
tius sedato tumultu, quem terror subitus exciuerat, cum manere in tentorijs
quietum militem iussisset, Hernicorum cohortem in stationem educit: cor-
nicines tubicinesque in equos impositos, canere ante vallum iubet, sollicitum-
que hostem ad lucem tenere. reliquum noctis adeò tranquilla omnia in ca-
stris fuere, vt somni quoque Romanis copia esset. Volscos species armatorum pe-
ditum, quos & plures esse & Romanos putabant: fremitus hinnitusque equo-
rum, qui & insueto sedente equite, & insuper aures agitante sonitu, sequebant:
intentos velut ad impetum hostium tenuit. Vbi illuxit, Romanus integer fa-
tiusque somno, productus in aciem, fessum stando & vigilijs Volscum primo
impetu perculit, quanquam cessere magis, quam pulsi hostes sunt: quia ab ter
go erant cliui, in quos post principia integris ordinibus tutus receptus fuit.
Consul vbi ad iniquum locum ventum est, sistit aciem. miles ægrè teneri, cla-
mare & poscere, vt perculsis instare liceat. ferocius agunt equites circumfusi
ducibus: vociferantur se ante signa ituros. Dum cunctatur consul virtute mi-
litum fretus, loco parum fidens: conclamant se ituros. clamoremque res est se-
cuta. fixis in terram pilis, quo leuiore in ardua euaderent, cursu subeunt. Vol-
scus effusis ad primum impetum missilibus telis, saxa obiacentia pedibus in-
gerit in subeuntes: turbatosque ictibus crebris vrget ex superiore loco. Sic propè
oneratum est sinistrum Romanis cornu, ni referentibus iam gradum consul
increpando simul temeritatem, simul ignauiam, pudore metu excussisset. re-
stitere primò obstinatis animis: deinde vt in obtinentes locum vires ferebant, au-
dent vtrò gradum inferre, & clamore renouato commouent aciem. tum rur-
sus impetu capto enituntur atque exuperant iniquitatem loci. iam propè erat
vt in summum cliui iugum euaderent, cum terga hostes dedere: effusoque cur-
su penè agmine vno, fugientes sequentesque castris incidere. in eo pauore castra
capiuntur. qui Volscorum effugere potuerunt. Antium petunt. Antium & Roma-
nus exercitus ductus, paucos circumfessum dies deditur, nulla oppugnantium
noua vi, sed quod iam inde ab infelici pugna, castrisque amissis, ceciderant animi.

EPITOME LIBRI III.

SEDITIONES de agrarijs legibus factæ. Capitolium ab exulibus & seruis occupatum, casis ijs receptum est. Cen-
sus bis actus priore lustro censa sunt ciuium capita centum: quatuor & viginti millia, CCXXIII. præter orbos, orbosque
sequenti, CXXXII. millia, CCCCXIX. Cum aduersus Aequos res male gesta esset, L. Quintius Cincinnatus dicta-
tor factus, cum rure intentus rustico operi esset, ad id bellum gerendum accersitus est. Is victos hostes sub iugum misit. Tri-
bunorum plebis numerus ampliatus est: vt essent decem, XXXVI. anno à primis tribunis plebis. Petitis per legatos, &
allatis Atticis legibus, ad constituendas eas, proponendasque decemviri pro consulibus sine ullis alijs magistratibus creati: altero & trecen-
tesimo anno, quam Roma condita erat: & vt à regibus ad consules, ita à consulibus ad decemviros translatum imperium. Ii decem tabu-
lis legum positæ, cum modestè se in honore gessissent: & ob id in alterum quoque annum eundem esse magistratum placuisset, cum com-
plura impotenter fecissent, magistratum noluerunt deponere, & in tertium annum retinuerunt: donec inuicto eorum imperio finem
attulit libido Ap. Claudij: qui cum in amorem virginis incidisset, summisso, qui eam in seruitutem peteret: necessitatem patri eius Vir-
ginio imposuit, rapto ex taberna proxima cultro, vt filiam interimeret, cum aliter eam tueri non posset, ne in potestate stuprum illaturi
veniret. hoc tam magna luxuria exemplo plebs incitata, montem Auentinum occupauit: coegitque decemviros abdicare se magistratu.
ex quibus Appius, & vnus collegarum, qui præcipue pœnam meruerant, in carcerem coniecti, ceteri in exilium acti. Res præterea con-
tra Sabinos, & Volscos. & Aequos prosperè gestas continet: & parum honestum populi Romani iudicium: qui iudex inter Ardeates &
Aricinos sumptus, agrum de quo ambigebatur, sibi adiudicauit.

A

N T I O capto T. Aemylius & Q. Fabius cōsules fiunt, hic erat Fabius qui vnus extinctæ ad Cremerā genti superfuerat. Iam priore consulatu Aemylius dandi agri plebi fuerat author. Itaq; secundo quoq; cōsulatu eius et agrarij se in spem legis erexerant: & tribuni rem contra consules sæpe tentatā, adiutore vtiq; consule obtineri posse rati, suscipiunt: & consul manebat in sententia sua. possesores & magna pars patrū tribunitijs se iactare actionibus principem ciuitatis, & largiendo de alieno populari fieri querentes, totius inuidiam rei à tribunis in consulem auerterant.

Dere agraria certamen.

B

atrox certamen aderat, ni Fabius consilio neutri parti acerbo rem expedisset.

T. Quintij ductu & auspicio agri capti priore anno aliquantum à Volscis esse,

Antium propinquam, opportunam, & maritimam urbem coloniam deduci

posse: ita sine querelis possessorum plebem in agros ituram, ciuitatem in con-

cordia fore. Hæc sententia accepta est. Triumuiros agro dando creat T. Quin-

tium, A. Virginium, P. Furium. iussi nomina dare, qui agrum accipere vellent.

Fecit statim (vt fit) fastidium copia: adeoq; pauci nomina dedere, vt ad explen-

dum numerum coloni Volsci adderentur: cætera multitudo poscere Romæ

agrum malle, quàm alibi accipere. Aequi à Q. Fabio (is eò cum exercitu vene-

rat) pacem petiere, irritamq; eam ipsi subita incursione in agrum Latinum fe-

Aequi pacem petunt, mox eam irritam faciunt.

C

cere. Q. Seruilius insequenti anno, is enim cum Sp. Posthumio c o s. fuit: in

Aequos missus, in Latino agro statiuā habuit, intra castra quies necessaria

morbo implicitum exercitū tenuit. Extractum in tertium annum bellum est,

Q. Fabio & T. Quintio c o s s. Fabio extra ordinē, quia is victor pacē Aequis

dederat, ea prouincia data. Qui haud dubia spe profectus famam nominis sui

pacaturam Aequos, legatos in concilium gentis missos nuntiare iussit: Q. Fa-

bium c o s. dicere, se ex Aequis pacē Romam tulisse, ab Roma Aequis bellum

afferre, eadē dextra armata, quàm pacatā illis antea dederat. quorū id perfidia

& periurio fiat, deos nunc testes esse, mox fore ultores. se tamē, vtcunq; sit, etiā

nunc, pœnitere sua sponte Aequos, quàm pati hostilia, malle. si pœniteat, tutū

In Aequos Q. Fabius consul mittitur.

D

receptum ad expertam clementiā fore: sin periurio gaudeant, dijs magis iratis

quàm hostibus gesturos bellum. Hęc dicta adeo nihil mouerunt quenquam,

vt legati propè violati sint, exercitusq; in Algidum aduersus Romanos missus.

Quæ vbi Romam sunt nuntiata, indignitas rei magis quàm periculum con-

sulem alterum ab vrbe exciuit. ita duo consulares exercitus ad hostem accessse-

re, acie instructa, vt confestim dimicaret. Sed cum fortè haud multum diei su-

pereffet, vnus ab statione hostium exclamat: Ostentare hoc est Romani, non

gerere bellum. in noctem imminens aciem instruitis. longiore luce ad id

certamen quod instat, nobis opus est. crastino die oriente sole redite in aciem:

erit copia pugnandi, ne timete. His vocibus irritatus miles in diem posterum

E

in castra reducitur, longam venire noctem ratus, quæ moram certamini face-

ret. tum quidem corpora cibo somnoq; curant. vbi illuxit postero die, prior a-

liquanto constitit Romana acies, tandem & Aequi processere, prælium fuit

vtrinq; vehemens, quod & Romanus miles ira odioq; pugnabat: & Aequos

conscientia contracti culpa periculi, & desperatio futuræ sibi postea fidei, vlti-

ma audere & experiri cogeabat. Non tamen sustinere aciem Romanā Aequi.

pulsiq;, cum in fines suos se recepissent, nihilo inclinationibus ad pacem ani-

mis ferox multitudo increpare duces, quod in aciem qua pugnandi arte Ro-

manos excellat, commissa res sit. Aequos populationibus incursionibusque

meliores esse: & multas passim manus, quàm magnam molem vnius exerci-

tus, rectius bella gerere. Relicto itaq; castris præsidio, egressi tanto cum tumultu inua-

Atrox pugna inter Romanos & Aequos.

*Aequi populantur
fines Romanos.*

tu inuasere fines Romanos, vt ad urbem quoq; terrorem pertulerint. nec opi-
nata etiam res plus trepidationis fecit, quòd nihil minus quàm ne victus, ac
propè in castris obsessus hostis memor populationis esset, timeri poterat. agre-

*Aequi graues præda
intercipiuntur.*

*Census agitur, & Lu-
strum conditur.*

Bellum Aequicum.

stesq; pauidi incidentes portis non populationem, nec prædonum paruas ma-
nus, sed omnia vano augentes timore, exercitus & legiones adesse hostium,
& infesto agmine ruere ad urbem clamabant. Ab his proximi audita incerta,
eoq; vaniora ferre ad alios: cursus clamorq; vocantium ad arma, haud mul-
tum à pauore captæ urbis abesse. Fortè ab Algido Quintius c o s. redierat Ro-
mam: id remediū timori fuit: tumultuq; sedato, victos timeri increpans ho-
stes, præsidia portis imposuit. vocato deinde senatu, cum ex authoritate patrū
iustitio indicto profectus ad tutandos fines esset, Q. Seruilio præfecto urbis re-
lictō, hostē in agro non inuenit. Ab altero consule res gesta egregiè est. qui quā
uenturum hostem sciebat, grauem præda, eoq; impeditiore agmine inceden-
tem aggressus, funestam ei populationem fecit. pauci hostium euasere ex infi-
dijs, præda omnis recepta est. sic finem iustitio quod quatrimum fuit, reditus
Quintij c o s. in urbem fecit. Census deinde actus, & conditum à Quintio lu-
strum. Censa ciuium capita centum quatuor & x x. millia c c x i i i. dicun-
tur, præter orbos orbasq;. In Aequis nihil deinde memorabile actum. in oppi-
da sua se recepere, vri sua populariq; passi. Consul cū aliquoties per omnem
hostium agrum infesto agmine populabundus isset, cum ingenti laude præ-
daq; Romā redijt. Cōsules inde A. Posthumius Albus, Sp. Furius, Furios (Fusios
scripsere quidam) id admoneo, ne quis immutationem virorum ipsorum ef-
fe, quæ nominum est, putet. Haud dubium erat, quin cum Aequis alter consu-
lum bellum gereret. Itaq; Aequi ab Ecetranis Volscis præsidium petiere. quo
cupidè oblato (adeò ciuitates hæ perpetuo in Romanos odio certauere) bel-
lum summa vi parabatur. Sentiunt Hernici, & prædicunt Romanis, Ecetranū
ad Aequos descisse, suspecta & colonia Antium fuit, quòd magna vis homi-
num inde, cum oppidum captum esset, confugisset ad Aequos. isq; miles per
bellum Aequicum vel acerrimus fuit. Compulsis deinde in oppida Aequis, ea
multitudo dilapsa cum Antium redisset, sua sponte iam infidos colonos Ro-
manis abalienauit. Nec dum matura re, cum defectionem parari delatū ad se-
natum esset, datum negotiū est consulibus, vt principibus coloniarū Romam
excitis,

- A** excitis, quærent, quid nā rei esset, qui cum haud grauatē venissent, introducti à consulibus ad senatum, ita responderunt ad interrogata, vt magis suspecti quam venerant, dimitterentur: Bellum inde haud dubium haberi. Sp. Furius agro populabundum hostē inuenit: ignarusq; multitudinis, quia nusquam vniuersa conspecta fuerat, imparem copijs exercitū temerē pugnae commisit. xime nocte & postero die tanta vi castra sunt circumfessa atq; oppugnata, vt ne nuntius quidem inde mitti Romam posset. Hernici & malē pugnatum, & consulem exercitumq; obsideri, nuntiauerunt: tantumq; terrorem incussere
- B** patribus, vt (quæ forma senatusconsulti vltimæ semper necessitatis habita est) Posthumio alteri consulum negotium daretur: videret ne quid Respub. detri-
menti caperet. Ipsum consulem Romæ manere ad conscribendos omnes qui arma ferre possent, optimum visum est, proconsulem T. Quintiū subsidio ca-
stris cum sociali exercitu mitti. ad eum explendū Latini Herniciq; & colonia Antiū dare Quintio subitarios milites (ita tum repentina auxilia appellabant) iussi. Multi per eos dies motus, multiq; impetus hinc atq; illinc facti, quia su-
perante multitudine hostes carpere multifariam vires Romanas, vt non suffe-
cturas ad omnia, aggressi sunt. simul castra oppugnabantur, simul pars exerci-
tus ad populandum agrum Romanum missa, urbemq; ipsam, si qua fortuna
- C** daret, tentandam. L. Valerius ad præsidium vrbs relictus, consul Posthumius ad arcendas populationes finium missus. Nihil remissum ab vlla parte curæ aut laboris. vigiliæ in vrbe, stationes ante portas, præsidiaq; in muris disposi-
ta: & quod necesse erat in tanto tumultu, iustitium per aliquot dies seruatum. Interim in castris Furius C O S. cum primò quietus obsidionem passus esset, in-
incautum hostem decumana porta erupit: & cum persequi posset, metu sub-
sistit, ne qua ex parte altera in castra vis fieret. Furium legatū (frater idem con-
sulis erat) lōgius extulit cursus: nec suos ille redeuntē persequendi studio, neq;
hostium ab tergo incursum vidit. ita exclusus multis sæpe frustra conatibus captis, vt viam sibi ad castra faceret, acriter dimicans, cecidit. Et consul nuntio
- D** circumuenti fratris conuersus ad pugnam, dum se temerē magis quam cautē in mediam dimicationem infert, vulnere accepto, ægrē ab circumstantibus ereptus, & suorum animos turbauit, & ferociōres hostes fecit: qui cæde legati, & cōsulis vulnere accensi, nulla deinde vi sustineri potuere, cum compulsi in castra Romani rursus obsiderentur, nec spe, nec viribus pares: venissetq; in pe-
riculū summa rerum, ni T. Quintius peregrinis copijs cum Latino Hernicoq; exercitu subuenisset. is intentos in castra Romana Aequos, legatiq; caput fero-
citer ostentantes ab tergo adortus, simul ad signum à se procul editum ex ca-
stris eruptione facta, magnam vim hostium circumuenit. Minor cædes, fuga effusior Aequorum in agro fuit Romano. in quos palatos prædam agentes
- E** Posthumius aliquot locis, quibus opportuna imposuerat præsidia, impe-
tum dedit, ij vagi dissipato agmine fugientes in Quintium victorem cum sau-
cio consule reuertentem incidere. Tum consularis exercitus egregia pugna consulis vulnus, legati & cohortium vltus est cædem. Magnæ clades vltro ci-
troque illis diebus & illatæ & acceptæ. difficile ad fidem est in tam antiqua re, quot pugnauerint, ceciderint uē, exacto affirmare numero: audet tamen Antias Valerius concipere summas, Romanos cecidisse in Hernico agro v. millia ac c c c. Ex prædatoribus Aequorum, qui populabundi in finibus Romanis vagabantur, ab A. Posthumio C O S. duo millia c c c c. cæsos: cæte-
ram multitudinem prædam agentem quæ inciderit in Quintiū, nequaquam pari defunctam esse cæde: interfecta inde quatuor millia, & exequendo subtiliter

*Exercitus Romanus
ab Aequis obsidetur.*

Subitarij milites.

*Ob tumultum indici-
tur iustitium.*

*Interfectorum nume-
rus.*

*Prodigia.**Feriae indicuntur.**Pestilens annus.**Aequi Volsci agrum
Hernici in depopulan-
tur.**Res Romana quam
male affecta.**l. X. c. 1. La
Vrbis Roma fortuna
contine q. f. uel
latius Volsci Equi
Hernici si p. t. d. l.
Campagna i. Marem
Marina de Roma**l. X. c. 2. de
Valmonten
In Thusculanum agrum
conuertitur hostium ex-
ercitus.*

subtiliter numerum, C. C. ait & XXX. Inde Romam reditum est, iustitium re-
missum est. Coelum visum est ardere plurimo igni, portentaq; alia aut obuer-
sata oculis, aut vanas exterritis ostentauere species. His auertendis terroribus
in triduum feriae indictae, per quas omnia delubra pacem deum exposcentium
virorum, mulierumq; turba implebantur. Cohortes inde Latinae Hernicae;
ab senatu gratijs ob impigram militiam actis, remissae domos. Antiates mille
milites, quia serum auxilium post praelium venerant, propè cum ignominia
dimissi. Comitiae inde habita. creati consules L. Ebutius, P. Seruilius, calendis
sextilibus, ut tunc principium anni agebatur, consulatum ineunt. Graue tem-
pus, & fortè annus pestilens erat, vrbi agrisq; nec hominibus magis quam pe-
cori. & auxere vim morbi terrores populationis pecoribus agrestibusq; in vr-
bem acceptis. ea colluuium mistorum omnis generis animantium, & odore in-
solito urbanos, & agrestem confertum in arcta tecta aestu ac vigilijs angebat,
ministeriaq; inuicem ac contagio ipsa vulgabant morbos. Vix instantes susti-
nentibus clades repente legati Hernici nuntiant, in agro suo Aequeos Volscos-
que coniunctis copijs castra posuisse, inde ingenti exercitu fines suos depo-
pulari. praeterquam quod infrequens senatus indicio erat socijs afflictam ciui-
tatem pestilentia esse: moestum etiam responsum tulere, ut per se ipsi Hernici
cum Latinis res suas tutarentur: urbem Romanam subita deum ira morbo
populari. si qua eius mali quies veniat, ut anno ante, ut semper alias, socijs opem
laturos. Discessere socij, pro tristi nuntio tristiores domum referentes: quippe
quibus per se sustinendum bellum erat, quod vix Romanis fulti viribus susti-
nuissent. Non diutius se in Hernico hostis continuit. pergit inde infestus in
agros Romanos, etiam sine belli iniuria vastatos. Vbi cum obuius nemo ne
inermis quidem fieret, perq; omnia non praesidijs modo deserta, sed etiam cul-
tu agresti, transirent: peruenere ad tertium lapidem Gabina via. Mortuus Ebu-
tius erat Romanus consul, collega eius Seruilius exigua in spe trahebat ani-
mam: affecti pleriq; principum, patrum maior pars, militaris ferè aetas omnis,
ut non modo ad expeditiones quas in tanto tumultu res poscebat, sed vix ad
quietas stationes viribus sufficerent. munus vigiliarum senatores, qui per aeta-
tem ac valetudinem poterant, per se ipsi obibant: circuitio ac cura adilium
plebis erat: ad eos summa rerum ac maiestas consularis imperij venerat. Deser-
ta omnia sine capite, sine viribus dii praesides ac fortuna vrbs tutata est: quae
Volscis Aequisq; praedonum potius mentem quam hostium dedit, adeo enim
nulla spes non potiundi modo, sed ne adeundi quidem Romana moenia ani-
mos eorum cepit: tecta q; procul visa atq; imminentes tumuli auertere men-
tes eorum: ut totis passim castris fremitu orto, quid in vasto ac deserto agro in-
ter tabem pecorum hominumq; desides sine praeda tempus tererent, cum in-
tegra loca, Thusculanum agrum opimum copijs petere possent? signa repente
conuelleret: transuersisq; itineribus per Lauicanos agros in Thusculanos col-
les transirent. eo vis omnis tempestasq; belli conuersa est. Interim Hernici La-
tiniq; pudore etiam, non misericordia solum, moti, si nec obstitissent commu-
nibus hostibus, infesto agmine Romanam urbem petentibus, nec opem vl-
lam obsessis socijs ferrent, coniuncto exercitu Romam pergunt. vbi cum ho-
stes non inuenissent, secuti famam ac vestigia, obuij fiunt descendentibus à
Thusculano in Albanum vallem. ibi haud quaquam aequo praelio pugnatum est.
fidesq; sua socijs parum felix in praesentia fuit. Haud minor Romae fit morbo
strages, quam quanta ferro sociorum facta erat. consul qui vnus supererat, mo-
ritur. mortui & alij clari viri, M. Valerius, T. Virginus Rutilius augures. Ser. Sul-
pitius, curio maximus: & per ignota capita late vagata est vis morbi: inopsq;
senatus auxilij humani, ad deos populum ac vota vertit. iussi cum coniugibus
ac liberis

A ac liberis supplicatum ire, pacemq; exposcere deum. ad id quod sua quenque
 mala cogeant. autoritate publica euocati, omnia delubra implent. stratae
 pesti exposcunt. Inde paulatim seu pace deum impetrata, seu grauiore tempo-
 re anni iam circumacto, defuncta morbis corpora salubriora esse coepere: ver-
 rius Publicola tertio die quam interregnum inierat, consules creat L. Lucre-
 tium Tricipitinum, & T. Veturium Geminum, siue ille Vetustus fuit. Ante-
 diem III. Idus sextiles consulatum ineunt, iam satis valida ciuitate, vt non so-
 lum arcere bellum, sed vltro etiam inferre posset. Igitur nuntiantibus Herni-
 cis, in fines suos transcendisse hostes, impigre promissum auxilium, duo con-
 sulares exercitus scripti. Veturius missus in Volscos ad bellum vltro inferen-
 dum. Tricipitinus populationibus arcendis sociorum agro oppositus, non vl-
 tra quam in Hernicos procedit. Veturius primo praelio hostes fundit fugatq;
 Lucretium, dum in Hernicis sedet, praedonum agmen fefellit, supra montes
 Praenestinos ductum. inde dimissum in campos, vastauere agros, Praenestinum
 Gabinumq; ex Gabino in Tusculanos flexere colles. vrbi quoque Romae in-
 gens praebitus terror, magis in re subita, quam quod in arcendam vim parum
 virium esset. Q. Fabius praerat vrbi. is armata iuuentute, dispositisq; praesidijs
 tuta omnia ac tranquilla fecit. Itaq; hostes praeda ex proximis locis rapta ap-
 propinquare vrbi non ausi, cum circumacto agmine redirent, quanto longius
 ab vrbe hostium abscederent, eo solutiore cura in Lucretium incidunt consu-
 lem, iam ante exploratis itineribus suis instructum, & ad certamen intentum.
 Igitur praeparatis animis repentino pauore perculsos adorti, aliquanto paucio-
 res multitudinem ingentem fundunt, fugantq;, & compulsos in cauas valles,
 cum exitus haud inde faciles esset, circumueniunt. ibi Volscum nomen pro-
 pe deletum est XIII. millia CCCC LXX. cecidisse in acie ac fuga, M. CCL.
 viuos captos, signa XXVII. militaria relata, in quibusdam annalibus inue-
 nio, vbi etsi adiectum aliquid numero sit, magna certe caedes fuit. Victor con-
 sul ingenti praeda potitus eadem in statiuam redijt. tum consules castra con-
 iungunt, & Volsci Aequiq; afflictas vires suas in vnum contulere. Tertia illa
 pugna eo anno fuit, eadem fortuna victoriam dedit, fufis hostibus etiam ca-
 stra capta. Sic res Romana in antiquum statum redijt: secundaq; belli res
 extemplo urbanos motus excitauerunt. C. Terentillus Arsa tribunus plebis
 eo anno fuit. is consulibus absentibus ratus locum tribunitijs actionibus
 datum, per aliquot dies patrum superbiam ad plebem criminatus, maxi-
 me in consulare imperium, tanquam nimium, nec tolerabile liberae ciuitati
 inuehebatur. nomine enim tantum minus inuidiosum, re ipsa propè atro-
 cius quam regium esse. quippe duos pro vno dominos acceptos immodera-
 ta, infinitaq; potestate, qui soluti atque effrenati ipsi, omneis metus legum,
 omniaque supplicia verterent in plebem, quae ne aeterna illis licentia sit, le-
 gem se promulgaturum, vt quinque viri creentur legibus de imperio con-
 sulari scribendis. quod populus in se ius dederit, eo consulem vsurum:
 non ipsos libidinem ac licentiam suam pro lege habituros. Qua promulgata
 lege, cum timerent patres, ne absentibus consulibus iugum acciperent, senatus
 a praefecto vrbis Q. Fabio vocatur. qui adeo atrociter in rogationem lato-
 remque ipsum est inuectus, vt nihil, si ambo consules infesti circumstarent
 tribunum, relictum minarum atq; terroris sit. Infidiatum eum, & tempore
 capto adortum rempublicam. si quem similem eius priore anno inter mor-
 bum, bellumque irati dii tribunum dedissent, non potuisse fisci. mortuis
 duobus consulibus, iacente agra ciuitate in colluione omnium rerum,
 ad tollen-

*Supplicationes ad om-
nia delubra indi-
cuntur.*

Interregnum.

*Veturius Consul Vol-
scos fudit.*

*Volscorum ingens cla-
des.*

*Secunda res bellica
urbanos motus exci-
tant.*

*Q. Fabius praefectus
vrbi Tribunus plebi
restitit.*

ad tollendum è republica consulare imperium laturum leges fuisse, ducem F. Volscis Aequisq; ad oppugnandam urbem futurum. Quid tandem illi non licere? si quid consules superbè in aliquem ciuium, aut crudeliter fecerint, diem dicere: accusare his ipsis iudicibus, quorum in aliquem seuitum sit, non illum consulare imperium, sed tribunitiam potestatem inuisam, intolerandamque facere: quam pacatam reconciliatamq; patribus de integro in antiqua redigi mala. neque illum se deprecari, quo minus pergat vt cœperit. Vos, inquit Fabius, cæteri tribuni oramus, vt primùm omnium cogitetis, potestatem istam ad singulorum auxilium, non ad perniciem vniuersorum comparatam esse: tribunos plebis vos creatos, non hostes patribus. nobis miserum, inuidiosum vobis est, desertam rempub. inuadi: non ius vestrum, sed inuidiam minueritis. G. agite cum collega, vt rem integram in aduentum consulum differat. ne Aequi quidem ac Volsci morbo absumptis priore anno consulibus, crudeli superboque nobis bello institere. Agunt cum Terentillo tribuni, dilataque in speciem actione, re ipsa sublata, consules extemplo accersiti. Lucretius cum ingenti præda, maiore multo gloria redijt. & auget gloriam adueniens, exposita omni in campo Martio præda, vt suum quisque per triduum cognitum abdu-

Præda in campo Martio exponitur, vt suus quisque cognita abducat.

ceret. reliqua vendita, quibus domini non extitere. Debebatur omnium consensu consuli triumphus: sed dilata res est, tribuno de lege agente. id antiquius consuli fuit, iactata per aliquot dies tum in senatu res, tum ad populum est, cessit ad vltimum maiestati consulis tribunus, & destitit. Tum imperatori ex-

De Volscis & Aequis triumphus.

ercituiq; honos suus redditus. Triumphauit de Volscis Aequisq; triumphantem secutæ suæ legiones. Alteri consuli datum, vt ouans sine militibus urbem iniret. Anno deinde sequenti lex Terentilla ab toto relata collegio, novos aggressa consules est. erant consules P. Volumnius, Ser. Sulpitius. Eo anno cœ-

Portenta.

lum ardere visum, terra ingenti concussa motu est. bouem locutam, cui rei priore anno fides nō fuerat, creditum. Inter alia prodigia & carne pluit, quem

Libri per duumuiros sacrorum adeuntur.

imbrem ingens numerus auium interuolitando rapuisse fertur: quod intercidit, sparsum ita iacuisse per aliquot dies, vt nihil odor mutaret. Libri per duumuiros sacrorum aditi. pericula à conuentu alienigenarum prædicta, ne qui in loca summa urbis impetus cædesq; inde fierent. inter cætera monitum, vt seditionibus abstineretur. Id factum, ad impediendam legem tribuni criminabantur, ingensq; aderat certamen. Ecce (vt idem in singulos annos orbis

Volsci & Aequi reficiunt exercitus.

volueretur) Hernici nuntiant, Volscos & Aequos, etsi accisæ res sint, reficere exercitus. Antij summam rei positā, Ecetræ Antiates colonos palam concilia facere: id caput, eas vires belli esse. Vt hæc dicta in senatu sunt, delectus edicitur. consules belli administrationē inter se dispartiri iussi: alteri vt Volsci, alteri vt

Tribunorum aduersus Senatum contentio.

Aequi prouincia esset. Tribuni corā in foro personare, fabulam compositam Volsci belli, Hernicos ad partes paratos. iam ne virtute quidē premi libertatem populi Rom. sed arte eludi, quia occidione propè occisos Volscos, & Aequos mouere sua sponte arma posse, iam fides abierit: novos hostes quæri. coloniā fidam propinquam infamē fieri. bellum innoxijs Antiatibus indici, geri cum plebe Romana, quam oneratam armis ex vrbe præcipiti agmine acturi essent, exilio & relegatione ciuium vlciscentes tribunos. sic ne quid aliud actum putent, victā legem esse: nisi dum integra res sit, dum domi, dum togati sint, caueant: ne possessione urbis pellantur, ne iugum accipiant, si animus sit, non de fore auxiliū. consentire omnes tribunos, nullum terrorem externum, nullum periculū esse. cauisse deos priore anno, vt tutò libertas defendi posset. Hæc tribuni. At ex parte altera consules in conspectu eorum, positis sellis, delectū habebant. eò decurrūt tribuni, cōcionemq; secū trahunt. citati pauci, velut rei experiundę causa, & statim vis coorta. quencunq; lictor iussu cōsulis prehendisset,

tribunus

- A** tribunus mitti iubebat. neq; suum cuiq; ius modum faciebat: sed virium spe & manu obtinendū erat quod intenderes. quemadmodum se tribuni gessiferebatur, impedienda gerebant. Initium erat rixæ, cum discedere populum iussissent tribuni, quod patres se summoueri haud sinebant. nec ferè seniores ciæq; esset, multū & consules se abstinebant, nec cui in colluuiōe rerū maiestatem suam contumeliæ offerrent. Cæso erat Quintius ferox iuuenis quā nobilitate gentis, quā corporis magnitudine ac viribus. ad ea munera data à dijs, & ipse addiderat multa belli decora, facundiamq; in foro, vt nemo nō lingua, nō manu promptior in ciuitate haberetur. Hic cū in medio patrū agmine constisset, eminens inter alios, velut omnes dictaturas consulatusq; gerens in voce ac viribus suis, vnus impetus tribunitios popularesq; procellas sustinebat. hoc duce sæpe pulsi foro tribuni, fusa ac fugata plebs est. qui obuius fuerat, multatus nudatusq; abibat: vt satis appareret, si sic agi liceret, victam legē esse. Tum propè iam perculsis alijs tribunis, A. Virginius ex collegio vnus Cæsoni capitis diem dicit. atrox ingenium accenderat eo facto magis, quā conterruerat, eo acrius obstare legi, agitare plebem, tribunos velut iusto persequi bello. accusator pati reum ruere, inuidiæq; flammam, ac materiam criminibus suis suggerere: legem interim non tam ad spem perferendi, quā ad lacessendam Cæsonis temeritatem ferre. Ibi multa sæpe ab iuuentute inconsultè dicta factaq; in vnus Cæsonis suspectum incidunt ingenium, tamen legi resistebatur. Et A. Virginius identidē plebi: Ecquid, inquit, sentitis iam vos Quirites, Cæsonem simul ciuem, & legē quam cupitis, habere non posse? quanquā quid ego legem loquor, libertati obstat, omnes Tarquinius superbia exuperat. expectate dum consul aut dictator fiat, quem priuatū viribus & audacia regnantem videtis. Assentiebantur multi, pulsatos se querentes, & tribunum ad rem peragendam vltro incitabant. Iam aderat iudicio dies, apparebatq; vulgò homines in damnatione Cæsonis libertatem agi credere. tum demum coactus cum multa indignitate prehensabat singulos. sequebantur necessarij, principes ciuitatis. T. Quintius Capitolinus, qui ter consul fuerat, cum multa referret sua familiæq; decora, affirmabat neq; in Quintia gente, neque in ciuitate Romana tantam indolem tam maturæ virtutis vnquam extitisse. suum primum militē fuisse, se sæpe vidente pugnasse in hostem. Sp. Furius missum ab Quintio Capitolino sibi cum in dubijs suis rebus venisse subsidio. neminem vnum esse, cuius magis opera putet rempublicam restitutam. L. Lucretius c o s. anni prioris, recenti gloria nitens, suas laudes participare cum Cæsone, memorare pugnas, referre egregia facinora nunc in expeditionibus, nunc in acie, suadere & monere iuuenem egregium, instructū naturæ fortunæq; omnibus bonis, maximum momentū rerum eius ciuitatis, in quancunq; venisset, suum quā alienum mallerent ciuem esse. quod offendat in eo, feruorem & audaciam ætatem quotidie auferre. quod desideretur consilium, id indies crescere. senescentibus vitijs, maturescēte virtute, sinerent tantum virum senem in ciuitate fieri. Pater inter hos L. Quintius, cui Cincinnato cognomen erat, non iterando laudes, ne cumlaret inuidiam, sed veniam errori atque adolescentiæ petendo, sibi qui non dicto, non facto quenquam offendisset, vt condonarent filium, orabat. Sed alij auersabantur preces, aut verecundia, aut metu: alij se suosque mulctatos querentes, atroci responso iudicium suum præferebant. Premebat reum, præter vulgatam inuidiam, crimen vnum: quod M. Volscius Fictor, qui ante aliquot annos tribunus plebis fuerat, testis extiterat, se haud multo post quā pistilentia in vrbe fuerat, in iuuentutē grassantem in Suburra incidisse.
- Ibi rixam

Cæso Quintius priuatus Tribunus resistit.

Cæso capitis accersitur.

Principes ciuitatis Cæsonem defendunt.

De vi in ciuem illata Cæso accusatur.

Ibi rixam natam esse, fratremq; suum maiorem natu, nec dum ex morbo factis validum pugno ictum à Cæsone cecidisse semianimem: inter manus domum ablatum. mortuumq; inde arbitrari. nec sibi rem exequi tam atrocē per consules superiorum annorum licuisse. Hæc Volscio clamitante adeo concitati homines sunt, ut haud multum abfuerit, quin impetu populi Cæso interreret. Virginus arripi iubet hominem, & in vincula duci. patritij vi contra vim resistunt. T. Quintius clamat, cui reo capitalis dies dicta sit, & de quo futurum propediem iudicium, eum indemnatum indicta causa non debere violari. Tribunus supplicium negat sumpturum se de indemnato, seruaturum tamen in vinculis esse ad iudicij diem, ut qui hominem necauerit, de eo supplicij sumendi copia populo Romano fiat. Appellati tribuni medio decreto ius auxilij sui expediunt: in vincula cōijci vetant: sisti reum, pecuniamq; nisi sistatur, populo promitti, placere pronuntiant. summam pecunię quantā æquum esset promitti, veniebat in dubium. id ad senatum reijcitur. reus dum consulerentur patres, retentus in publico est. vades dare placuit. vnum vadē * 111. mil. æris obligarunt, quot darentur, permissum tribunis est. decem finierunt. tot vadibus accusator vadatus est reum. Hic primus vades publicos dedit. Dimissus è foro nocte proxima, in scijs consulibus, in Tuscos in exiliū abiit. Iudicij die cum excusaretur solum vertisse exilij causa, nihilominus Virginio comitia habente collegæ appellati dimisere concilium: pecunia à patre exacta crudeliter, ut diuenditis omnibus bonis, aliquandiu trans Tyberim veluti relegatus in vili quodam tugurio viueret. Hoc iudicium, & promulgata lex exercebat ciuitatem. ab externis armis otium fuit. cum velut victores tribuni, percussis patribus Cæsonis exilio propè perlatam esse crederent legem, & quod ad seniores patrū pertineret, cessissent possessione reipublicæ: iuniores, id maxime quod Cæsonis sodalium fuit, auxere iras in plebem, non minuerunt animos, sed ibi plurimum profectum est, quod modo quodam temperare impetus suos. Cum primò post Cæsonis exilium lex coepta ferri est, instructi paratiq; cum ingenti clientium exercitu, sic tribunos, ubi primum sum mouentes præbuere causam, adorti sunt, ut nemo vnus inde præcipuum quicquam gloriæ domum inuidiæ uē ferret, mille pro vno Cæsones extitisse plebes quereretur. Medijs diebus, quibus tribuni de lege non agerent, nihil eisdem illis placidius aut quietius erat, benignè salutare, alioqui plebis homines domum inuitare, adesse in foro, tribunos ipsos cetera pati sine interpellatione concilia habere, nunquā vlli neq; publicè, neq; priuatim truces esse, nisi cum de lege agi coeptū esset. alibi popularis iuuentus erat. Nec cætera modò tribuni tranquille peregere, sed refecti quoq; in insequentem annum, ne voce quidem incommoda, nedum ut vlla vis fieret, paulatim permulcendo, tractandoq; mansuefecerant plebem. His per totum annum artibus lex elusa est. Accipiunt ciuitatem placidiore consules C. Claudius Appij filius, & P. Valerius Publicola. Nihil noui nouus annus attulerat, legis ferendæ aut accipiendæ cura ciuitatem tenebat. Quantū iuniores patrum plebi se magis insinuabant, eò acrius contra tribuni tendebant, ut plebi suspectos eos criminando facerent. coniurationem factam, Cæsonem Romæ esse, interficiendorum tribunorum, trucidandæ plebis consilia inita. id negotij datū ab senioribus patrum, ut iuuentus tribunitiam potestatem è republica tolleret, formaq; eadem ciuitatis esset, quæ ante Sacrum montem occupatum fuerat. Et ab Volscis & Aequis statum iam ac propè solenne in singulos annos bellum timebatur, propiusque aliud nouum malum, nec opinato exortum. Exules, seruiq; ad quatuor millia hominum, & quingenti, duce Ap. Herdonio Sabino nocte Capitolium atque arcem occupauere. confestim in arce facta cædes eorū, qui coniurare & simul

U. 30. flamine 20. coronatos. Cæso primus vades publicos dedit. Iuniores patrum Cæsonis sodales, tribunis fortiter resistunt de agraria lege agentibus.

Exules & serui Capitolium & arcem occupant.

capere

A capere arma noluerant, alij inter tumultum præcipientes pauore in forum deuolant. alternæ voces, Ad arma, & Hostes in vrbe sunt, audiebantur. consules & armare plebem, & inermem pati timebant, incerti quod malum repentinum, externum an intestinum, ab odio plebis, an ab seruili fraude urbem inuasisset. sedabant tumultus, sedando interdum mouebant. nec enim poterat pauida & consternata multitudo regi imperio. dant tamen arma, non vulgo, tantum vt in incerto hoste præsidium satis fidum ad omnia esset. solliciti reliquum notis, incertiq; qui homines, quantus numerus hostium esset, in stationibus disponendis ad opportuna omnia urbis loca egere. Lux deinde aperuit bellum, ducemq; belli. seruos ad libertatem Ap. Herdonius ex Capitolio vocabat. se miserrimi cuiusq; suscepisse causam, vt exules iniuria pulsos in patriam reduceret, & seruitutis graue iugum demeret. id malle populo Romano authore fieri: si ibi spes non sit, se Volscos, & Aequos, & omnia extrema tentaturum, & concitaturum. Dilucere res magis patribus atq; consulibus. præter ea tamen, quæ denuntiabantur, ne Veientium, neu Sabinorum id consilium esset, time-re. & cum tantum in vrbe hostium esset, mox Sabinæ Hetruscæq; legiones ex composito aessent: tum æterni hostes Volsci & Aequi, nō ad populabundos, vt antè, fines, sed ad urbem, vt ex parte captā venirent. Multi & varij timores. inter cæteros imminabat terror seruilis, ne suus cuiq; domi hostis esset, cui nec credere, nec non credendo, ne infestior fieret, fidem abrogare, satis erat tutum.

C vixq; concordia fisti videbatur posse. tantum superantibus alijs ab emergentibus malis, nemo tribunos aut plebem timebat: mansuetū id malum, & per aliorum quietem malorum semper exoriens, tumq; esse peregrino terrore sopitum videbatur. At id propè vnum maximè inclinatis rebus incubuit: tantus enim tribunos furor tenuit, vt non bellum, sed vanā imaginem belli ad auertendos ab legis cura plebis animos Capitolium insedisse contenderent: patritiorum hospites clientesq;, si perlata lege frustra tumultuatos esse se sentiant, maiore quàm venerint silentio abituros. Concilium inde legi perferendæ habere, auocato populo ab armis. Senatum interim consules habent, alio se maiore à tribunis metu ostendente, quàm quem nocturnus hostis intulerat. Post

D quàm arma poni, & discedere homines ab stationibus nuntiatum est, P. Valerius, collega senatū retinente, se ex curia proripit, inde in templū ad tribunos venit. Quid hoc rei est, inquit, tribuni? Ap. Herdonij ductu et auspicio remp. euerfuri estis? tam felix vobis corruppēdis fuit, qui seruitia vestra nō commouit author? cum hostes supra caput sint, discedi ab armis, legesq; ferri placet? Inde ad multitudinem oratione versa: Si vos urbis Quirites, si vestri nulla cura tangit, at vos veremini deos patrios ab hostibus captos. Iupiter optimus maximus, Iuno regina, & Minerua, alij dij deæq; obsidentur, castra seruorum publicos vestros penates tenent. hæc vobis forma sanæ ciuitatis videtur? tantum hostium non solum intra muros est, sed in arce supra forum, curiamq;: comitia interim in foro sunt, senatus in curia est: velut cum otium superat, senator

E tia interim in foro sunt, senatus in curia est: velut cum otium superat, senator sententiam dicit, alij Quirites suffragium ineunt. non quicquid patrum, plebisq; est, consules, tribunos, deos, hominesq; omnes armatos opem ferre, in Capitolium currere, liberare ac pacare augustissimam illam domū Iouis optimi maximi decuit? Romule pater, tu mentem tuam, qua quondam arcem ab his iisdem Sabinis auro captam recepisti, da stirpi tuæ, iube hanc ingredi viam, quam tu dux. quam tuus ingressus exercitus est. primus en ego consul quantum mortalis deum possum, te, ac tuæ vestigia sequar. Vltimum orationis fuit, se arma capere, vocare omnes Quirites ad arma. si quis impediatur, iam se confusis imperij, iam tribunitiæ potestatis, sacrarumq; legum oblitum, quisquis ille sit, vbicunq; sit, in Capitolio, in foro, pro hoste habiturum. iuberent tribu-

Tribunitius furor in lege perferenda.

Valerij Consulis ad Tribunos plebem oratio.

ni, quoniam in Ap. Herdonium vetarent, in P. Valerium consulem sumi arma: aufurum se in tribunis, quod princeps familiæ suæ ausus in regibus esset. Vim ultimam apparebat futuram, spectaculoq; seditionem Romanam hostibus fore: nec lex tamen ferri, nec ire in Capitolium consul potuit: nox certamina coëpta oppressit, tribuni cessere nocti, timentes consulum arma. Amotis inde seditionis authoribus, patres circumire plebē, inferentesq; se incirculos sermones temporis aptos ferere: admonere, ut viderent in quod discrimen rempublicam adducerent: non inter patres ac plebem certamen esse: sed simul patres, plebemq; arcem urbis, templa deorum, penates publicos priuatosq; hostibus dedi. Dum hæc in foro sedandæ discordiæ causa aguntur, consules interim, ne Sabinus, ne Veiens hostis moueretur, circa portas murosq; discesserant. Eadē nocte & Tusculum de arce capta, Capitolioq; occupato, & alio turbatæ urbis statu nuntij veniunt. L. Mamilius Tusculi tum dictator erat. is confestim conuocato senatu, atq; introductis nuntijs, magnopere censet, ne expectent, dum ab Roma legati auxilium petentes veniant: periculum ipsum, discrimenque, ac sociales deos, fidemq; fœderum id poscere. demerendi beneficio tantopotentem, tam propinquam ciuitatem, nunquam parem occasionem duros deos. Placet ferri auxilium, iuuentus conscribitur, arma dantur. Romam prima luce venientes, procul speciem hostium præbuere. Aequi aut Volsci venire visi sunt. deinde ubi vanus terror abiit, accepti in urbem agmine in forum descendunt. ibi iam P. Valerius relicto ad portarū præsidia collega, instruebat aciem. authoritas viri mouerat, affirmantis Capitolio recuperato, et vrbe pacata, si se doceri fuissent. quæ fraus à tribunis occulta in lege ferretur, memorē seniorū suorum, memorem cognominis, quod populi colendi velut hæreditaria cura sibi à maioribus tradita esset, conciliū plebis non impediturū. hunc ducē secuti nequicquā reclamantibus tribunis, in clium Capitolinū erigunt aciem. adiungitur & Tusculana legio. certare socij ciuesq; vtri recuperatæ arcis suū decus facerent. dux vterq; suos adhortatur. Trepidare tum hostes: nec ulli satis rei, præterquam loco fidere. trepidantibus inferunt signa Romani, socijque. Iam in vestibulum perruperant templi, cum P. Valerius inter primores pugnam ciens interficitur. P. Volumnius consularis vidit cadentem. is dato negotio suis, ut corpus obtegerent, ipse in locum vicemq; consulis prouolat. præ ardore impetuq; tantæ rei sensus non peruenit ad militem. prius vicit, quam se pugnare sine duce sentiret. Multi exulum cæde sua fœdauere templū, multi viui capti, Herdonius interfectus. Ita Capitolium recuperatum. De captiuis ut quisque liber aut seruus esset, suæ fortunæ à quoque sumptū supplicium est. Tusculanis gratiæ actæ: Capitolium purgatum atq; lustratum. In consulis domum plebes quadrantes, ut funere ampliore efferretur, iactasse fertur. Pace parta, instare tum tribunis patribus, ut P. Valerij fidem exoluerent, instare Claudio, ut collegæ deos manes fraude liberaret, agi de lege sineret. Consul, antequam collegam sibi subrogasset, negare passurum agi de lege. hæc tenuere contentiones usque ad comitia consulis subrogandi. Decembri mense summo patrum studio L. Quintius Cincinnatus pater Cæsonis consul creatur, qui magistratum statim occiperet. Percussa erat plebes consulem habitura iratum, potentem fauore patrum, virtute sua tribus liberis, quorum nemo Cæsoni cedebat magnitudine animi, consilium & modum adhibendo, ubi res posceret, priores erant. Is ut magistratum iniit, assiduis concionibus pro tribunali non in plebe coercenda, quam senatu castigando, vehementior fuit. cuius ordinis languore, perpetui iam tribuni plebis, non ut in republica populi Romani, sed ut in perdita domo lingua, criminibusque regnarent. cum Cæsone filio suo virtutem, constantiam, omnia iuuentutis belli domique decora pulsa ex vrbe Romana, & fugata esse, lo-

*Tusculani Romani
ultra suppetias ferunt.*

*Valerius Consul &
Tusculani Capitolium
oppugnant.*

Valerius interficitur.

*Capitolium recupera-
tur.*

*De agraria lege con-
sentio.*

*Quintius Cæsonis pa-
ter, consul creatur.*

- A esse, loquaces, seditiosos, femina discordiarum, iterum atq; tertium tribunos. pessimis artibus regia licentia vivere. Aulus, inquit, ille Virginius, quia in Capitolio non fuit, minus supplicij, quam Ap. Herdonius meruit? plus hercule aliquanto, qui verè rem aestimare velit. Herdonius, si nihil aliud, hostem se faciendo propè denuntiavit, ut arma caperetis. hic negando bella esse, arma vobis ademit, nudosque servis vestris & exulibus obiecit. & vos (C. Claudij pace, & P. Valerij mortui loquor) prius in clium Capitolinum signa intulistis, quam hos hostes de foro tolleretis? pudet deorum hominumque cum hostes in arce, in Capitolio essent, exulum, & servorum dux profanatis omnibus in cella Iouis optimi maximi habitaret, Thusculi antequam Romæ sumpta sunt arma, in dubio fuit, vtrum L. Mamilius Thusculanus dux, an P. Valerius, & C. Claudius consules Romanam arcem liberarent. & qui antè Latinos, ne pro se quidem ipsis, cum in finibus hostem haberent, attingere arma passi sumus: nunc nisi Latini sua sponte arma sumpsisent, capti & deleti eramus. Hoc est, tribuni, auxilium plebi ferre? inermen eam hosti trucidandam obijcere? scilicet si quis vobis humillimus homo de vestra plebe, quam partem, veluti abruptam à cætero populo vestram patriam peculiaremque rempub. fecistis: si quis ex his domum suam obsessam à familia armata nuntiaret, ferendum auxilium putaretis. Iupiter optimus maximus, exulum atque servorum septus armis, nulla humana ope dignus erat? & hi postulant, ut sacrosancti habeantur? quibus ipsi dii neque sacri, neque sancti sunt. at enim diuinis humanisque obruti sceleribus, legem vos hoc anno perlaturus dictitatis? tum hercule illo die, quo ego consul sum creatus, male gesta respub. est, peius multo quam cum P. Valerius consul periit, si tuleritis. Iam primum omnium, inquit, Quirites, in Volscos & Aequos mihi atque collegæ legiones ducere, in animo est. nescio quo fato magis bellantes, quam pacati propitios habemus deos, quantum periculū ab illis populis fuerit, si Capitolium ab exulibus obsessum scis- sent, suspicari de præterito, quam re ipsa experiri, est melius. Mouerat plebem oratio consulis. erecti patres restitutam credebant rempub. consul alter comes animosior quam author, suscepisse collegam priorem actionem tam grauis rei facile passus, in peragendis consilijs consularis officij partem ad se vendicabat. Tum tribuni eludentes velut vana dicta persequi, quærendo quonam modo exercitum educturi consules essent, quos delectum habere nemo passurus esset? Nobis verò, inquit Quintius, nihil delectu opus est, cum, quo tempore P. Valerius ad recipiendum Capitolium arma plebi dedit, omnes in verba iurauerint, conuenturos se iussu consulis, nec iniussu abituros. edicimus itaque, omnes qui in verba iurastis, crastina die armati ad lacum Regillum adfitis: Cauillari tum tribuni, & populum exolvere religione velle: priuatim eo tempore Quintium fuisse, cum sacramento adacti sint, sed nondum hæc, quæ nunc tenet seculum, negligentia deum venerat: nec interpretando sibi quisque iusiurandum, & leges aptas faciebat, sed suos potius mores ad ea accom- modabat. Igitur tribuni, ut impediendæ rei nulla spes erat, de proferendo exer- citu agere, eo magis, quod & augures iussos adesse ad Regillum lacum fama exierat: locumque inaugurari, ubi auspicato cum populo agi posset: ut quicquid Romæ vi tribunitia rogatum esset, id comitijs ibi abrogaretur. omnes id ius- furos, quod consules vellent, neque enim prouocationem esse longius ab vr- be mille passuum: & tribunos, si eò veniant, in alia turba Quiritium subiectos fore consulari imperio. Terreabant hæc: sed ille maximus terror animos agita- bat, quod sæpius Quintius dictitabat, se consulum comitia non habiturum. non ita ciuitatem ægram esse, ut consuetis remedijs sisti possit. dictatore opus esse Reipub. ut qui se mouerit ad sollicitandū statum ciuitatis, sentiat sine pro- uocatione

Quintij cōsulis in Tri-
bunos vehemens ora-
tio.

Tribunorum et con-
sulis disceptatio.

Maiores religio.

ferenda agere.

*Quintius non patitur
se consulem contra se-
natuſconsultū creari.*

*Census agitur sine
lustrō.*

Volſci vincuntur.

*Ars Thufculana ca-
pitur ab Aequis.*

uocatione dictaturam eſſe. Senatus in Capitolio erat, eò tribuni cum pertur-
bata plebe veniunt. multitudo clamore ingenti nunc conſulū, nunc patrum
fidem implorant. nec antè mouerunt de ſententia conſulem, quàm tribuni ſe
in authoritate patrum futuros eſſe, polliciti ſunt. Tunc referente conſule de
tribunorum & plebis poſtulis, ſenatuſconſulta fiunt: neq; tribuni legem eo
anno ferrent, neq; conſules ab vrbe exercitum educerent: in reliquum magi-
ſtratus continuari, & eoſdem tribunos reſci, iudicare ſenatum contra Rem-
publicam eſſe. conſules fuere in patrum poteſtate. tribuni reclamantibus con-
ſulibus reſecti: patres quoq;, ne quid cederent plebi, & ipſi L. Quintium con-
ſulem reſciebant. Nulla toto anno vehementior actio conſulis fuit. Mirer, in-
quit, ſi vana veſtra patres conſcripti ad plebē authoritas eſt: vos eleuatis eam,
quippe quia plebs ſenatuſconſultum in continuandis magiſtratibus ſoluit,
ipſi quoq; ſolutum vultis, ne temeritati multitudinis cedatis: tanquam id ſit
plus poſſe in ciuitate, plus leuitatis, ac licentiæ habere: leuius enim, vaniusque
profecto eſt, ſua decreta & conſulta tollere, quàm aliorum. imitamiſſi patres
conſcripti turbam in conſultam: qui exemplo alijs eſſe debetis, aliorum exem-
plo peccetis potius, quàm alij veſtro rectè faciant, dum ego, ne imiter tribu-
nos, nec me contra ſenatuſconſultum conſulem renuntiarī patiar. Te verò C.
Claudi adhortor, vt & ipſe pop. Rom. hac licentia arceas: & de me hoc tibi per-
ſuadeas, me ita accepturum, vt non honorem meum à te impeditum, ſed glo-
riam ſpreti honoris auctam, inuidiamq; quæ ex continuato eo impenderet, in
leuatam putem. Communiter inde edicunt, ne quis L. Quintium conſulem
faceret. ſi quis feciſſet, ſe id ſuffragium non obſeruatuſſe. Conſules creati Q.
Fabius Vibulanus tertium, & L. Cornelius Maluginenſis. Cenus actus eo an-
no. luſtrum propter Capitolium captū, conſulem occiſum, condi religioſum
fuit. Q. Fabio, & L. Cornelio conſulibus, principio anni ſtatim res turbulentæ.
inſtigabant plebem tribuni. bellū ingens à Volſcis & Aequis Latini atq; Her-
nici nuntiabant. Iam Antij Volſcorum legiones eſſe, & ipſam coloniā ingens
metus erat defeſturam, ægreq; impetratum à tribunis, vt bellum præuerti ſi-
nerent. Conſules inde partiti prouincias. Fabio vt Antiū legiones duceret, da-
tum: Cornelius vt Romæ præſidio eſſet, ne qua pars hoſtium, qui Aequis mor-
erat, ad populandū veniret. Hernici & Latini iuſſi milites dare ex fœdere, duæ-
que partes ſociorum in exercitu, tertia ciuium fuit. Poſtquàm ad diem præſti-
tutum venerunt ſocij, conſul extra portam Capenam caſtra locat: inde luſtra-
to exercitu Antium profectus, haud procul oppido, ſtatiuiſq; hoſtiū confedit.
Vbi cum Volſci, quia nondū ab Aequis veniſſet exercitus, dimicare non auſi,
quemadmodū quieti vallo ſe tutarentur pararent: poſtero die Fabio non per-
miſtam vnā ſociorum ciuiumq;, ſed trium populorum tres ſeparatim acies
circa vallum hoſtiū inſtruxit. ipſe erat medius cum legionibus Romanis. inde
ſignū obſeruare iuſſit, vt pariter & ſocij rem inciperent, referrentq; pedē, ſi rece-
ptui ceciniſſet: equites item ſuę cuiq; parti poſt principia collocat. Ita trifariam
adortus caſtra circumuenit: & cum vndiq; inſtaret, nō ſuſtinētes impetū, Vol-
ſcos vallo deturbat, tranſgreſſus inde munitiones, pauidā turbā inclinātāq; in
partē vnā caſtris expellit. inde effuſe fugientes eques, cui ſuperare vallū haud fa-
cile fuerat. cum ad id ſpectator pugne aſtitiſſet, libero cāpo adeptus, parte victo-
rię fruitur, territos cedēdo. Magna et in caſtris et extra munimenta cedes fugien-
tiū fuit: ſed præda maior, quia vix arma ſecū efferre hoſtis potuit. deletuſq; exer-
citus foret, niſi fugientes ſyluæ texiſſent. Dū ad Antiū hæc geruntur, interim Ae-
qui robore iuuentutis præmiſſo, arcē Thufculanā improuiſo nocte capiūt: re-
liquo exercitu haud procul mœnibus Thufculi conſidunt, vt diſtenderēt ho-
ſtiū copias. Hęc celeriter Romā, ab Roma in caſtra Antiū perlata mouent Ro-
manos

A manos haud secus, quàm si Capitolium captum nuntiaretur. adeò & recens
 erat Thusculanorum meritum, & similitudo ipsa periculi reposcere datum
 auxilium videbatur. Fabius omissis omnibus, prædam ex castris raptim An-
 nium conuehit. ibi modico præsidio relicto, citatū agmen Thusculum rapit.
 nihil præter arma, & quod cocti ad manum fuit cibi, ferre militi licuit. Com-
 meatum ab Roma consul Cornelius subuehit. Aliquot menses Thusculi bel-
 latum. parte exercitus consul castra Aequorum oppugnabat, partem Thuscu-
 lanis dederat ad arcem recuperandam. vi nunquam eò subire potuit. fames
 postremò inde detraxit hostem. quò postquā ventum ad extremum est, iner-
 mes nudiq; omnes sub iugū ab Thusculanis missi. hos ignominiosa fuga do-
B mum se recipientes, Romanus consul in Algido consecutus, ad vnum omnes
 occidit. Victor ad Columem (id loco nomen est) exercitu relicto, castra locat.
 Et alter consul, postquam mœnibus Romanis iam pulso hoste periculum esse
 defierat, & ipse ab Roma profectus. Ita bifariam consules ingressi hostium fi-
 nes, ingenti certamine hinc Volscos, hinc Aequos populantur. Eodem anno
 descisse Antiates; apud plerosq; authores inuenio. L. Cornelium consulem id
 bellum gessisse, oppidumq; cepisse. certū affirmare, quia nulla apud vetustio-
 res scriptores eius rei mentio est, non ausim. Hoc bello perfecto tribunitium
 domi bellum patres territat. Clamant, fraude fieri, quòd foris teneatur exerci-
 tus: frustrationē eam legis tollendæ esse, se nihilominus rem susceptam pera-
C cturos. Obtinuit tamen P. Lucretius præfectus vrbis, vt actiones tribunitiæ in
 aduentum consulum differrentur. Erat & noua exorta causa motus. A. Corne-
 lius, & Q. Seruilius quæstores M. Volscio, quòd falsus haud dubiò testis in Cæ-
 sonem extitisset, diem dixerant. multis enim emanabat indicijs, neq; fratrem
 Volscij, ex quo semel fuerit æger, vnquam non modò visum in publico, sed ne
 assurrexisse quidem ex morbo multorumq; tabe mensium mortuum: nec his
 temporibus, in quē testis crimē coniecisset, Cæsonem Romæ visum: affirman-
 tibus, qui vnà meruerant, secū eum tum frequentem ad signa sine vllo com-
 meatu fuisse. ni ita esset, multi priuatim ferebant Volscio iudicem. cum ad iu-
 dicium ire non auderet, omnes eæ res in vnum congruentes haud magis du-
D biam damnationem Volscij, quàm Cæsonis Volscio teste fuerat, faciebant. in
 mora tribuni erant, qui comitia quæstores habere de reo, nisi prius habita de
 lege essent, passuros negabant. ita extracta vtraq; res in consulum aduentum
 est. Qui vbi triumphantes victore cum exercitu urbem inierunt, quia silentiū
 de lege erat, perculsos magna pars credebāt tribunos. at illi (etenim extremum
 anni iam erat) quartum affectantes tribunatum, in comitiorum disceptatio-
 nem ab lege certamē auerterant. & cum consules nihilo minus aduersus con-
 tinuationem tribunatus, quàm si lex minuendæ suæ maiestatis causa promul-
 gata ferretur, tetendissent, victoria certaminis penes tribunos fuit. Eodem an-
 no Aequis pax est petentibus data. Censui, res priore anno inchoata, perficitur:
E idq; lustrum ab origini vrbis decimum conditum. Fuerunt censi ciuium ca-
 pita, centum triginta duo millia, CCC C XIX. Consulum magna domi belli-
 q; eo anno gloria fuit: quòd & foris pacem peperere: & domi, etsi non concors,
 minus tamen quàm aliàs infesta ciuitas fuit. L. Minutius inde, & L. Nautius
 consules facti, duas residuas anni prioris causas exceperunt. Eodem modo
 consules legem, tribuni iudicium de Volscio impediabant, sed in quæstoribus
 nouis maior vis, maior authoritas erat. Cum M. Valerio Valerij filio, Volesi ne-
 pote quæstor erat T. Quintius Capitolinus, qui ter consul fuerat. is quoniam
 neq; Quintiæ familiæ Cæso, neq; Reipub. maximus iuuenem restitui posset,
 falsum testem, qui dicendæ causæ innoxio potestatem ademisset, iusto ac pio
 bello persequebatur. Cum Virginius maximè è tribunis de lege ageret, duum
 mensium

*Aequi sub iugum
missi.*

*Tribunorum cum pa-
tribus certamen.*

*Triumphantes Cos.
urbem ineunt.*

Lustrum conditur.

mensium spatium consulibus datum est ad inspiciendam legem: ut, cum edo-
cuissent populum, quid fraudis occultæ ferretur, sinerent deinde suffragium
inire. hoc interualli datum res tranquillas in vrbe fecit. Nec diuturnam quie-
tem Aequi dederunt. Qui rupto fœdere, quod dictum erat priore anno cum
Romanis, imperium ad Gracchum Cluilium deferunt. is tum longe princeps
in Aequis erat. Graccho duce in Lanuvinum agrum, inde in Thusculanum
hostili populatione veniunt, pleniq; prædæ in Algido castra locant. In ea ca-
stra Q. Fabius, P. Volumnius, A. Posthumius legati, ab Roma venerunt que-
stum iniurias, & ex eo fœdere res repetitum. eos Aequorum imperator quæ
mandata habeant ab senatu Romano, ad quercum iubet dicere. se alia inter-
rim acturum. quercus ingens arbor prætorio imminebat, cuius vmbra opaca
sedes erat. Tum ex legatis vnus abiens, & hæc, inquit, sacrata quercus, & quic-
quid deorum est, audiant fœdus à vobis ruptum: nostrisq; & nunc querelis
adsint, & mox armis, cum deorum hominumque simul violata iura exeque-
mur. Romam ut redire legati, senatus iussit alterum consulem contra Grac-
chum in Algidum exercitum ducere: alteri populationem finium Aequorum
prouinciam dedit. Tribuni suo more impedire delectum. & forsitan ad vlti-
mum impedissent, sed nouus subito additus terror est. Vis Sabinorum ingens
propè ad mœnia vrbis infesta populatione venit. fœdati agri, terror iniectus
vrbi est. tum plebs benignè arma cepit: reclamantibus frustra tribunis, magni
duo exercitus scripti. alterum Nautius contra Sabinos duxit. castrisq; ad Ere-
tum positis, per expeditiones paruas plerunq; nocturnis incursionibus tan-
tam vastitatem in Sabino agro reddidit, ut comparati ad eam propè intacti
bello fines Romani viderentur. Minutio neq; fortuna, nec vis animi eadem in
gerendo negotio fuit. nam cum haud procul ab hoste castra posuisset, nulla
magnopere clade accepta castris se pauidus tenebat. Quod vbi senserant ho-
stes, creuit ex metu alieno (ut fit) audacia: & nocte adorti castra, postquam pa-
rum vis aperta profecerat, munitiones postero die circundant. Quæ priusquam
vndiq; vallo obiecto clauderent exitus, quinque equites inter stationes hostiū
emissi, Romam pertulere, consulem, exercitumq; obsideri. Nihil tam nec opi-
natum, nec tam insperatū accidere potuit. itaq; tantus pauidus, tantaq; trepida-
tio fuit, quanta, si urbem, non castra hostes obsiderent. Nautium consulem
accerfunt. in quo cum parum præsidij videretur, dictatoremq; dici placeret,
qui rem perculsam restitueret: L. Quintius Cincinnatus consensu omnium di-
citur. Operæpretium est audire, qui omnia præ diuitijs humana spernunt, ne-
que honori magno locum, neque virtuti putant esse, nisi vbi effusè affluant
opes. Spes vnica imperij populi Romani L. Quintius trans Tyberim contra
eum ipsum locum, vbi nunc naualia sunt, quatuor iugerum colebat agrum,
quæ prata Quintia vocantur. Ibi ab legatis seu fossam fodiens bipalio innixus,
seu cum araret, operi certè, id quod constat, agresti intentus, salute data inui-
cem, redditaq; rogatus ut (quod bene verteret ipsi, rei q; publicæ) togatus man-
data senatus audiret. admiratus, rogansq; fatin' salua essent omnia, togā pro-
perè è tugurio proferre vxorem Raciliam iubet. qua simul absterfo puluere ac
sudore velatus processit. dictatorem eum gratulantes consalutant: in urbem
vocant: qui terror sit in exercitu, exponunt. Nauis Quintio publicè parata fuit,
transuectumq; tres obuiam egressi filij excipiunt, inde alij propinqui atque
amici, tum patrum maior pars. ea frequentia stipatus, antecedentibus liciori-
bus deductus est domum. & plebis concursus ingens fuit: sed ea nequaquam
tam læta Quintium vidit, & imperij nimium, & virum in ipso imperio vehe-
mentiore rata. Et illa quidem nocte nihil, præterquam vigilatum est in vr-
be. Postero die dictator cum ante lucem in forum venisset, magistrum equi-
tum di-

LX. La felia Algidis omen
sua leges de Roma, donec
L. Quintius Cincinnatus
Agrum & Thuscula-
rum populatur.

LX. es se ueniente, or
se dice Roma di papa.

Sabini Romanos fines
populantur.

Nautius consul agrum
Sabini vastat.

Minutius consul cum
exercitu obsidetur.

L. Quintius Cincin-
natus ab opere agresti
ad Dictaturam accer-
situr.

Magister equitum.

A tum dicit L. Tarquinius patriciæ gentis, sed qui cum stipendia pedibus propter paupertatem fecisset, bello tamen primus longè Romanæ iuventutis ha-

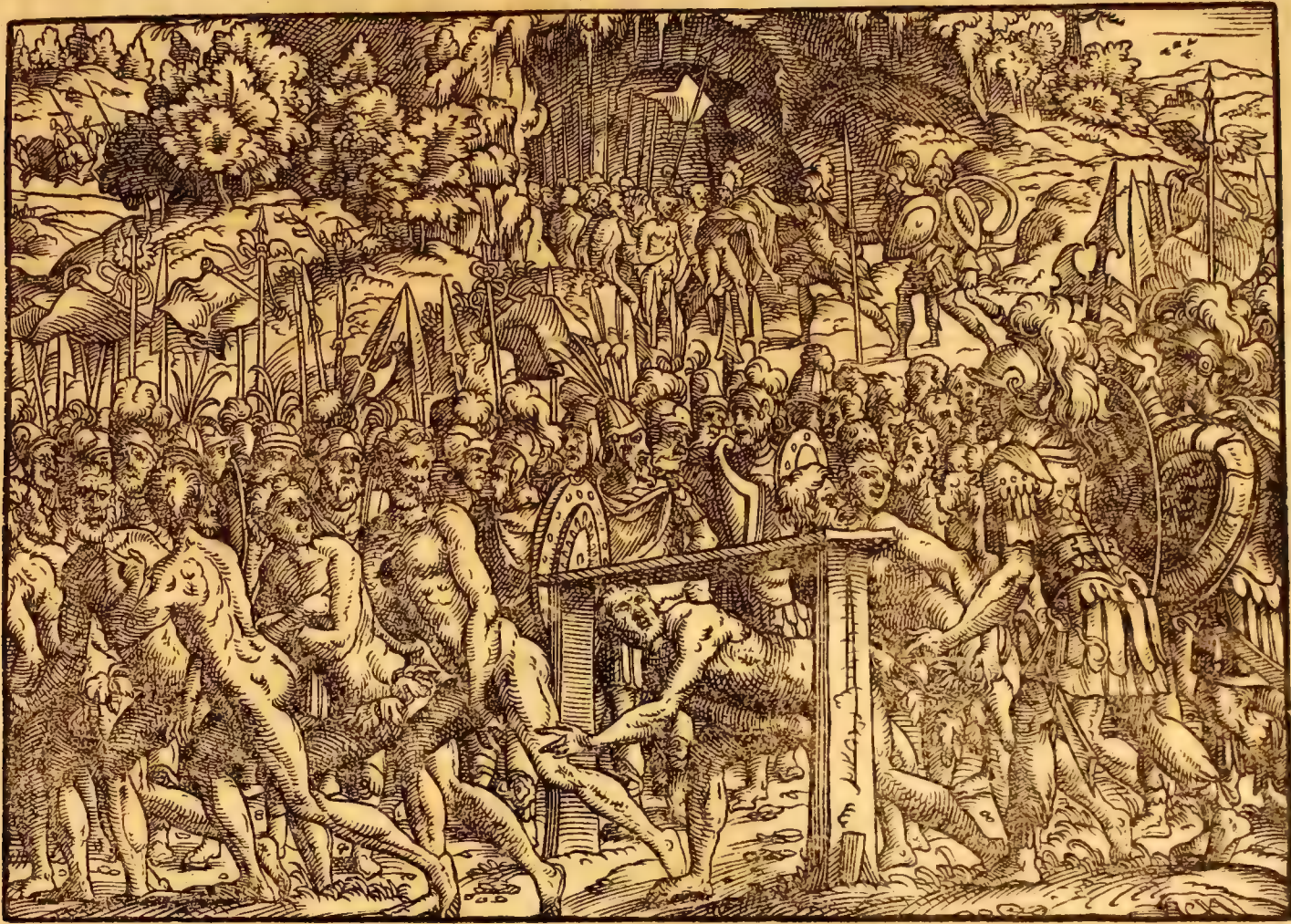

bitus esset. Cum magistro equitum in concionem venit, iustitiū edicit, claudi tabernas tota vrbe iubet, vetat quenquam priuatæ quicquam rei agere. Tum quicunq; ætati militari essent, armati cum cibarijs in dies quinq; coctis, vallisq; duodenis ante solis occasum Martio in campo adessent. quibus ætas ad militandum grauior esset, vicino militi, dum is arma pararet, vallumq; peteret, cibaria coquere iussit. Sic iuuentus discurrit ad vallum petendum. sumpserunt, vnde cuiq; proximū fuit: prohibitus nemo est: impigreq; omnes ad edicta dictatoris præsto fuere. Inde composito agmine nō itineri magis apto, quàm prælio, si res ita tulisset, legiones ipse dictator, magister equitum suos equites ducit. In vtroq; agmine quas tempus ipsum poscebat adhortationes erant: adderent gradum, maturato opus esse, vt nocte ad hostem peruenire possent. consulem exercitumq; Romanum obsideri. tertium diem iam clausos esse: quid quæque nox aut dies ferat, incertum esse: puncto sæpe temporis maximarum rerum momenta verti. Accelera signifer, sequere miles, inter se quoq; gratificantes ducibus clamabant. media nocte in Algidum perueniunt: & vt sensere iam propè hostes esse, signa constituunt. Ibi dictator quantum nocte prospici poterat, equo circumuectus, contemplatusq; qui tractus castrorum, quæque forma esset, tribunis militum imperauit, vt sarcinas in vnum conijci iubeant, militem cum armis valloq; redire in ordines suos. facta, quæ imperauit. Tum quo fuerat ordine in via, exercitum omnem longo agmine circundat hostium castris, & vbi signum datum sit, clamorem omnes tollere iubet: clamore sublato, ante se quemque ducere fossam, & iacere vallum. Edito imperio, signum secutum est, iussa miles exequitur, clamor hostes circumsonat. superat inde castra hostium, et in castra consulis venit: alibi pauorem, alibi gaudium ingens facit. Romani ciuilem esse clamorem, atque auxilium adesse inter se gratulantes, vltro ex stationibus ac vigilijs territant hostem. Consul differendum negat. illo clamore non aduentum modò significari, sed rem ab suis cœptam: mirumque esse, ni iam exteriori parte castra hostium oppugnentur. itaque arma suos capere, & se subsequi iubet. Nocte

*Aequos circumual-
lar Dictator.*

initum praelium est, legionibus dictatoris clamore significantibus ab ea quo-
que parte rem in discrimine esse. Iam se ad prohibenda circumdari opera Aequi
parabant, cum ab interiore hoste praelio coepto, ne per media sua castra fieret
eruptio, à munientibus ad pugnantes introrsum versi, vacuum noctem ope-
ri dedere. pugnatumq; cum consule ad lucem est: luce prima iam circumual-
lati ab dictatore erant, & vix aduersus vnum exercitum pugnam sustinebant.
tum à Quintiano exercitu, qui confestim à perfecto opere ad arma redijt, in-
uaditur vallum. hic instabat noua pugna, illa nihil remiserat prior. tum anci-
piti malo urgente à praelio ad preces versi, hinc dictatorem, hinc consulem ora-
re, ne in occisione victoriam ponerent, vt inermes se inde abire sinerent. Ab
consule ad dictatorem ire iussis, ignominiam infensus addidit. Gracchum
Cluiliū ducem, principesq; alios vinctos ad se adduci iubet, oppido Corbio-
ne decedi: sanguinis se Aequorū non egere: licere abire. sed vt exprimatur tan-
dem confessio, subactam domitamq; esse gentem, sub iugum abituros. Tri-

H

I

*Sub iugum mittuntur
Aequi.*

*Minutius iussu dicta-
toris abdicat se consu-
latu.*

*133.
* Val. coro. 108. aut
circiter.*

*Dictator triumphans
urbem ingreditur.*

bus hastis iugum fit, humi fixis duabus, superque eas transuersa vna deligata,
sub hoc iugo dictator Aequos misit. Castris hostium receptis plenis omnium
rerum (nudos enim emiserat) prædam omnem suo tantum militi dedit. con-
sularem exercitum, ipsumq; consulem increpans, Carebis, inquit, prædæ parte
miles ex eo hoste, cui propè prædæ fuisti. & tu L. Minuti, donec consularem a-
nimus incipias habere, legatus his legionibus præeris. Ita se Minutius abdi-
cat consulatu, iussusq; ad exercitum manet. Sed adeò tum imperio meliori a-
nimus mansuetè obediens erat, vt beneficij magis, quàm ignominie hic exer-
citus memor, & coronam auream dictatori * libræ pondo decreuerit, & pro-
ficiscentem eum patronum salutauerit. Romæ à Q. Fabio præfecto vrbis sena-
tus habitus triumphantem Quintium, quo veniebat agmine, urbem ingredi
iussit. ducti ante currum hostium duces, militaria signa prælata, secutus exer-
citus præda onustus. epulæ instructæ dicuntur fuisse ante omnium domos:
epulantesq; cum carmine triumphali, & solennibus iocis comesstantiū mo-
do currū secuti sunt. Eo die L. Mamilio Thusculano approbantibus cunctis
ciuitas data est. Confestim se dictator magistratu abdicasset, ni comitia M.
Volscij falsi testis tenuissent: ea ne impedirent tribuni, dictatoris obstitit me-
tus. Volscius damnatus Lanuium exulatum abiit. Quintius xvi. die dicta-
tura in

- A tura in sex menses accepta se abdicauit. Per eos dies consul Nautius ad Eretum cū Sabinis egregiè pugnat. ad vastatos agros ea quoq; clades accessit Sabinis. Minutio Fabius successor in Algidum missus. Extremo anno agitatum de lege ab tribunis est. sed quia duo exercitus aberant, ne quid ferretur ad populū, patres tenuere. plebes vicit, vt quintū eosdē tribunos crearent. Lupos visos in Capitolio ferunt à canibus fugatos, ob id prodigium lustratum Capitoliū esse. Hæc eo anno gesta. Sequuntur consules, Q. Minutius, M. Horatius Puluillus. Cuius initio anni cum foris otium esset, domi seditiones ijdem tribuni, eadem lex faciebat, vltiusq; ventū foret, adeò exarserant animis, ni velut dedita ope ra nocturno impetu Aequorū Corbione amissum præsidium, nuntiatū esset.
- B Senatum consules vocant. iubentur subidariū scribere exercitum, atq; in Algidum ducere. Inde posito legis certamine, noua de delectu cōtentio exorta. vincereturq; consulare imperium tribunitio auxilio, cum alius additur terror: Sabinum exercitū prædatum descendisse in agros Romanos, inde ad urbē venire, is metus perculit, vt scribi militē tribuni sinerent, non sine pactione tamen, vt, quoniam ipsi quinquenniū elusi essent, paruumq; id plebi præsidium foret, decē deinde tribuni plebis crearentur. Expressit hoc necessitas patribus, id modò excepere, ne postea eosdē tribunos iuberent. Tribunitia comitia, ne id quoque post bellum, vt cætera, vanū esset, extemplò habita. Tricesimo sexto anno à primis tribunis plebis decem creati sunt. bini ex singulis classibus, itaq; cautum est vt postea crearentur. Delectu deinde habito, Minutius contra Sabinos profectus, nō inuenit hostem. Horatius, cum iam Aequi Corbione interfecto præsidio Hortanam etiam cepissent, in Algido pugnat. multos mortales occidit, fugat hostē non ex Algido modò, sed à Corbione Hortanaq;. Corbionem etiam diruit propter proditum præsidium. Deinde M. Valerius, Sp. Virginius consules facti. Domi forisq; otium fuit. annona propter aquarū intemperiem laboratū est. De Auentino publicando lata lex est. Tribuni plebis ijdem relecti. Hi sequente anno T. Romulio, & C. Veturio consulibus legē omnibus concionibus suis celebrant. Pudere se numeri sui nequicquā aucti, si ea res æquē suo biennio iaceret, ac toto superiore lustro iacuisset. Cum maximè hæc agerent,
- D trepidi nuntij ab Tusculo veniunt, Aequos in agro Tusculano esse. Fecit pudorē recens eius populi meritū morandi auxilij. ambo consules cum exercitu missi, hostē in sua sede in Algido inueniunt. Ibi pugnatū. supra septē millia hostiū cesa: alij fugati, præda parta ingens. eam propter inopiā erarij cōsules venderunt, inuidiæ tamē res ad exercitū fuit. ea deniq; tribunis materiā criminandi ad plebē consules præbuit. Itaq; ergo, vt magistratu abire, Sp. Tarpeio, A. Aternio cōsulibus, dies dicta est. Romulio ab C. Claudio Cicerone tribuno plebis, Veturio ab L. Halieno ædili plebis. vterq; magna patrū indignatione damnatus: Romulius x. millib. æris, Veturius xv. millib. Nec hæc priorū calamitas consulū segniores nouos fecerat cōsules, & se damnari posse aiebant: & plebē, & tribunos legē ferre nō posse. Tum abiecta lege, quæ promulgata cōsenuerat, tribuni lenius agere cū patribus. Finē tandē certaminū facerēt, si plebeiæ leges displicerēt: at illi cōmuniter legumlatores, & ex plebe, & ex patribus, qui vtriusq; vtilia ferret: quæq; æquādē libertatis essent, sinerēt creari. Rem nō aspernabantur patres, daturū leges neminē nisi ex patrib. aiebant. Cū de legibus cōueniret, delatore tantū discreparet: missi legati Athenas Sp. Posthumius Alb^{us}, A. Manl. P. Sulp. Camerinus, iussiq; inclytas leges Solonis describere, & aliarū Græciæ ciuitatū instituta, mores, iuraq; noscere. Ab externis bellis quietus annus fuit, quietior insequens P. Curatio, & Sex. Quintilio cōs. perpetuo silentio tribunorū. q̄ primo legatorū, qui Athenas ierant, legūq; peregrinarū expectatio præbuit, deinde duo simul mala ingētia exorta, fames, pestilētiaq; foeda homini, foeda pecori.

Quintius se diſtina ab dicat.

Portentum.

Contentio inter Coſs. & tribunos.

Decem tribuni plebis creantur.

Aequorum magna clades.

1. N. C. flum. de ro. c1. flum.

Consules damnati.

Mittuntur Athenas Legati, vt Solonis Leges, & aliarum Græciæ ciuitatum instituta, describerent.

pecori. vastati agri sunt: vrbs assiduis exhausta funeribus, multæ & claræ lugubres domus. Flamen Quirinalis Ser. Cornelius mortuus: augur C. Horatius Puluillus: in cuius locum C. Veturius eo cupidius, quia damnatus à plebe erat, augures legere mortuus consul Quintilius: quatuor tribuni plebis. multi-
*Fames et pestilentia.*plici clade fœdatus annus, ab hoste otium fuit. Inde consules C. Menenius, P. Sextius Capitolinus, neq; eo anno quicquam belli externi fuit. domi motus orti. Iam redierant legati cum Atticis legibus. eo intentius instabant tribuni, vt tandem scribendarum legum initium fieret. Placet creari decemuiros sine
*Ad decemuiros imperij summa transfer-
tur.*prouocatione, & ne quis eo anno alius magistratus esset. admiscerentur ne plebeij, controuersia aliquandiu fuit. postremò concessum patribus: modò ne
*Decemuirorum nomina.*lex Acilia de Auentino, aliæq; sacratæ leges abrogarentur. Anno trecentesimo altero, quàm condita Roma erat, iterum mutatur forma ciuitatis, ab consulibus ad decemuiros, quemadmodum ab regibus antè ad consules venerat, translato imperio. minus insignis, quia non diuturna, mutatio fuit. læta enim principia magistratus eius nimis luxuriauere. eo citius lapsa res est, repetitumque duobus vti mandaretur consulum nomen imperiumq;. Decemuii creati Ap. Claudius, T. Genutius, P. Sextius, L. Veturius, C. Iulius, A. Manlius, P. Sulpitius, P. Curiatius, T. Romulius, Sp. Posthumius. Claudio & Genutio, quia designati consules in eum annum fuerant, pro honore honor redditus: & Sextio alteri consulum prioris anni, quòd eam rem collega inuito ad patres retulerat. his proximi legati tres habiti, qui Athenas ierant: simul vt pro legatione tam
*Summa initio decemuirorum æquitas.*longinqua præmio esset honos: simul peritos legum peregrinarum ad condenda noua iura vsui fore credebant. suppleuere cæteri numerum. graues quoque ætate electos nouissimis suffragijs ferunt, quo minus ferociter aliorum scitis aduersarentur. Regimen totius magistratus penes Appium erat, fauore plebis. adeoq; nouum sibi ingenium induerat, vt plebicola repentè, omnisque auræ popularis captator euaderet, pro truci sæuoq; infectatore plebis. Decimo die ius populo singuli reddebant. eo die penes præfectum iuris fasces duodecim erant, collegis nouè singuli accensi apparebant. & vnica cōcordia inter ipsos, qui consensus priuatis interdum inutilis esset, summa aduersus alios æquitas erat. Moderationis eorum argumentum exemplo vnus rei notasse, satis erit. Cum sine prouocatione creati essent: defosso cadauere, domi apud P. Sextium patriciæ gentis virum inuento prolatoq; in concionem, in re iuxta manifesta atq; atroci C. Iulius decemuir diem Sextio dixit, & accusator ad populum extitit, cuius rei iudex legitimus erat: discessitq; iure suo, vt demptum dei magistratus, populi libertati adijceret. Cum promptum hoc ius velut ex oraculo incorruptum pariter ab his summi infimiq; ferrent, tum legibus condendis opera dabatur: ingentiq; hominum expectatione propositis decem tabulis populum ad concionem aduocauerunt: & quod bonum, faustum, felixq; Reipub. ipsis, liberisq; eorum esset, ire, & legere leges propositas iussere: se, quantum decem hominum ingenijs prouideri potuerit, omnibus summis infimisq; iura
*Decem tabule proponuntur.*æquasse. plus pollere multorum ingenia, consiliaq; versarent in animis secum vnāquāque rem, agitare deinde sermonibus: atque in medium, quid in quaque re plus minusve esset, conferrent, eas leges habiturum populum Romanum, quas consensus omnium inuexisse, nec iussisse latas magis, quàm tulisse videri posset. Cum ad rumores hominum de vnoquoque legum capite edito, satis correctæ viderentur, centuriatis comitijs x. tabularum leges perlatae sunt: qui nunc quoque in hoc immenso aliarum super alias accretarum legum cumulo fons omnis publici priuatiq; est iuris. Vulgatur deinde rumor, duas deesse tabulas, quibus adiectis absolui posse velut corpus omnis Romani iuris. Ea expectatio, cum dies comitiorum appropinquaret, desiderium de-

Arium decemuiros iterū creandi fecit. Iam plebs, præterquam quod consulum cedentibus inuicem appellatione decemuiris quærebat. Postquam verò co-
 ambitio, vt primores quoq; ciuitatis (metu credo, ne tanti possessio imperij va-
 cuo ab se relicto loco haud satis dignis patéret) prehensarent homines, hono-
 rem summa ope ab se impugnatum, ab ea plebe, cum qua contenderent, sup-
 pliciter petentes. Dimissa iam in discrimen dignitas ea ætate, hisq; honoribus
 candidatos numerares. propior interdum petendo, quàm gerendo magistra-
B tui erat. criminari optimates, extollere candidatorum leuissimum quenq; hu-
 millimumq; . ipse medius inter tribunitios Duellios Iciliosq; in foro volitare,
 per illos se plebi venditare: donec collegæ quoq; , qui vnicè illi dediti fuerant
 ad id tempus, coniecere in eum oculos, mirantes quid sibi vellet: apparere ni-
 hil synceri esse: profectò haud gratuitam in tanta superbia comitatem fore:
 nimium in ordinem seipsum cogere, & vulgari cum priuatis, non tam prope-
 rantis abire magistratu, quàm viam ad continuandum magistratum quæren-
 tis esse. Propalàm obuiā ire cupiditati parum ausi, obsecundando mollire im-
 petum aggrediuntur. comitiorum illi habendorum, quando minimus natu-
 sit, munus consensu iniungunt. ars hæc erat, ne semetipse creare posset, quod
C præter tribunos plebis, & id ipsum pessimo exemplo, nemo vnquam fecisset.
 ille enim vero, quod benè vertat, habiturum se comitia professus, impedimen-
 tum pro occasione arripuit. deiectisq; honore per concionem duobus **Quin-**
tijis, Capitolino & Cincinnato, & patruo suo **C. Claudio**, constantissimo viro
 in optimatum causa, & alijs eiusdem fastigij ciuibus, nequaquam splendore
 vitæ pares decemuiros creat, se in primis. quod haud secus factū improbabant
 boni, quàm nemo facere aufurū crediderat. Creati cum eo **M. Cornelius Ma-**
luginensis, **M. Sergius**, **L. Minutius**, **Q. Fabius Vibulanus**, **Q. Petilius**, **T. Anto-**
nius Merenda, **Cæso Duellius**, **Sp. Oppius Cornicen**, **M. Rabuleius**. Ille finis **Ap-**
pio alienæ personæ ferendæ fuit. suo iam inde viuere ingenio cœpit, novosq;
D collegas iam prius quàm inirent magistratū, in suos mores formare. Quotidie
 coibant remotis arbitris. inde impotentibus instructi consilijs, quæ secretò ab
 alijs coquebant, iam haud dissimulando superbiam, rari aditus, colloquentibus
 difficiles ad idus Maias rem perduxere. Idus tum Maiæ solennes incundis ma-
 gistratibus erant. Initio igitur magistratus primū honoris diem denunciatio-
 ne ingentis terroris insignē fecere. nam cum ita priores decemuires seruassent,
 vt vnus fasces haberet, & hoc insigne regiū in orbem, suam cuiusq; vicem per
 omnes iret, subitò omnes cum duodenis fascibus prodire. centum viginti li-
 cttores forum impleuerant, & fascibus secures illigatas præferebant, nec attinu-
 isse demi securim, cū sine prouocatione creati essent, interpretabantur. decem
E regum species erat: multiplicatusq; terror non infimis solum, sed primoribus
 patrum, ratis cædis causam ac principium quæri, vt si quis memorem liber-
 tatis vocem aut in senatu, aut in populo misisset, statim virgæ securesq; etiam
 ad cæterorum metum expedirentur. Nam præterquam quod in populo nihil
 erat præsidij, sublata prouocatione, intercessionem quoq; consensu sustule-
 rant. cum priores decemuires appellatione collegæ corrigi reddita ab se iura
 tulissent: & quædam quæ sui iudicij videri possent, ad populum reiecissent.
 Aliquandiu æquatus inter omnes terror fuit: paulatim totus vertere in ple-
 bem cœpit. abstinebatur à patribus: in humiliores libidinosè crudeliterque
 consulebatur: hominum, non causarum toti erant: vt apud quos gratia vim
 æqui haberet. iudicia domi conflabant, pronunciabant in foro. si quis colle-
 gam appel-

Maxima in decemui-
 ratus petitione ambi-
 tio.

Decemuires qui crea-
 tur.

Decemuirorum tyran-
 ni intoleranda.

gam appellasset: ab eo, ad quem venerat, ita discedebat, ut poeniteret non prioris decreto stetit. Opinio etiam sine auctore exierat, non in presentis modo temporis eos iniuriam conspirasse, sed foedus clandestinum inter ipsos iureiurando ictum, ne comitia haberent, perpetuoque decemviratu possessum semel retinerent imperium. Circumspectare tum patritiorum vultus plebei: & inde libertatis captare auram, unde servitutem timendo, in eum statum rempublice adduxerant. primores patrum odisse decemviros, odisse plebem: nec probare quae fierent, & credere haud indignis accidere: auidè ruendo ad libertatem, in servitutem elapsos, iuvare nolle: cumulare quoque iniurias, ut taedio praesentium consules duo tandem, & status pristinus rerum in desiderium veniant. Iam & processerat pars maior anni, & duae tabulae legum ad prioris anni decem tabulas erant adiectae, nec quicquam iam supererat, si haec quoque leges centuriatis comitijs perlatæ essent, cur eo magistratu reipublice opus esset expectabatur, quam mox consulibus creandis comitia edicerentur. Id modo plebs agitabat, quoniam modo tribunitiam potestatem, munimentum libertatis, rem intermissam repararent: cum interim mentio comitiorum nulla fieri, & decemviri, qui primo tribunitios homines, quia id popolare habebatur, circum se ostentauerant plebi, patritijs iuuenibus sepius latera: eorum cateruæ tribunalia obsidebant. Hi ferre agere plebem plebisque res, cum fortuna, qua quicquid cupitum foret, potentioris esset. & iam ne tergo quidem abstinerebatur: virgis caedi alij, alij securi subijci: & ne gratuita crudelitas esset, bonorum donatio sequi domini supplicium. Hac mercede iuventus nobilis corrupta, non modo non ire obviam iniuriae: sed propalam licentiam suam malle, quam omnium libertatem. Idus Maiæ venire, nullis subrogatis magistratibus: priuati pro decemviris, neque animis ad imperium inhibendum imminutis, neque ad speciem honoris insignibus prodeunt. Id verò regnum haud dubie videri. deploratur in perpetuum libertas, nec vindex quisquam existit, aut futurus videtur. Nec ipsi solum desponderant animos, sed contemni coepti erant à finitimis populis: imperiumque ibi esse, ubi non esset libertas, indignabantur. Sabini magna manu incursionem in agrum Romanum fecere: lateque populi, cum hominum atque pecudum inulti praedas egissent, recepto ad Eretum, quod passim vagatum erat, agmine, castra locant: spem in discordia Romana ponentes, eam impedimentum delectui fore. Non nuncij solum, sed per urbem agrestium fuga trepidationem iniecit. decemviri consultant quid opus facto sit, destitutis inter patrum & plebis odia addit terrorem insuper alium fortuna. Aequi alia ex parte castra in Algido locant: depopulatumque inde excursionibus Tusculanum agrum, legati ab Tusculo praesidium orantes, nunciant. Is paucior perculit decemviros, ut senatum simul duobus circumstantibus urbem bellis, consulerent. citari iubent in curiam patres, haud ignari quanta invidia immineret tempestas: omnes vastati agri periculorumque imminentium causas in se congesturos: tentationemque eam fore abolendi sibi magistratus, nisi consensu resisterent, imperioque inhibendo acriter in paucos praeferos animi, conatus aliorum comprimerent. Postquam audita vox in foro est praconis, patres in curiam ad decemviros vocantis: velut nova res, quia intermiserant iam diu morem consulendi senatus, mirabundam plebem conuertit, quidnam incidisset, cur ex tanto intervallo rem desuetam usurparent. hostibus belloque gratiam habendam, quod solitum quicquam liberae civitatis fieret, circumspectare omnibus fori partibus senatorem, raroque usquam noscitare: curiam inde ac solitudinem circa decemviros intueri, cum & ipsi consensu inuisum imperium: & plebs, quia priuatis ius non esset vocandi senatum, non convenire patres, interpretarentur, iam caput fieri libertatem repetentium, si se plebs comitem senatui det, &

1.6. 2. p. relapsos

Due tabulae prioribus
decem adiectae.

Sabini Rom. agrum
populantur.

Aequi Tusculanum
agrum vastant.

A det, & quemadmodum patres vocati nō cōciant in senatum, sic plebs abnuar
delectum. Hæc fremebat plebes. Patrum haud ferè quisquam in foro, in vrbe
rari erant. indignitate rerum cesserant in agros: suarumq; rerum erant solliciti,
amissa publica: tantum ab iniuria se abesse rati, quantum à cœtu congressuq;
impotentium dominorum se amouissent. Postquam citati non conuenie-
dumq;, num consultò detrectarent, referunt, senatum in agris esse. Lætius id
acciri omnes, senatumq; in diem posterum indicunt. qui aliquantò spe ipso-
B rata, quòd ijs qui iam magistratu abissent, priuatisq; ius abesset, tanquam iu-
re cogentibus senatus paruisset. Sed magis obedienter ventum in curiam est,
quàm obnoxie dictas sententias accepimus. L. Valerium Potitum proditum
memoriæ est, post relationem Ap. Claudij, priusquam ordine sententiæ roga-
rentur, postulando vt de repub. liceret dicere prohibētibus minaciter decem-
uiris, proditum se ad plebem denunciante tumultum exciuisse. Nec mi-
nus ferociter M. Horatium Barbatum isse in certamen, x. Tarquinius appel-
lantem admonentemq;, Valerij & Horatij ducibus pulsos reges: nec nomi-
nis homines tum pertæsum esse: quippe quo Iouem appellari, fas sit, quo Ro-
mulum conditorem vrbs, deincepsq; reges appellatos, quod sacris etiam vt
C solenne retentum sit: superbiam, violentiamq; tum perosos regis. quæ si in re-
ge tum eodem, aut in filio regis ferenda non fuerint, quem laturum in tot pri-
uatis? viderent, ne vetando in curia liberè homines loqui, extra curiam etiam
mouerent vocem. neq; se videre qui sibi minus priuato ad concionem popu-
lum vocare, quàm illis senatò cogere liceat. vbi vellent, experirentur quanto
ferocior dolor in libertate sua vindicanda, quàm cupiditas in iniusta domina-
tione retinēda esset. De bello Sabino eos referre, tanquam maius vllū populo
Romano bellum sit, quàm cum ijs, qui legum ferendarum causa creati, nihil
iuris in ciuitate reliquerint: qui comitia, qui annuos magistratus, qui vicissi-
tudinem imperitandi, quod vnum exæquandæ sit libertatis, sustulerint: qui
D priuati fasces & regum imperium habeant. Fuisse regibus exactis patritios
magistratus, creatos postea post secessionem plebis, plebeios. cuius illi partis
essent, rogitare, populares? quid enim eos per populum egisse? optimates? qui
anno iam propè senatum non habuerint, tunc ita habeant vt de repub. loqui
prohibeant? ne nimium in metu alieno spei ponerent. grauiora quæ patian-
tur videri iam hominibus, quàm quæ metuant. Hæc vociferante Horatio
cum decemuiro nec iræ, nec ignoscendi modum reperirent: nec quò euasura
res esset, cernerēt: C. Claudij, qui patruus Appij decemuiro erat, oratio fuit pre-
C. Claudij oratio.
cibus quàm iurgio similis, orantis per sui fratris, parentisq; eius manes, vt ci-
uilis potius societatis, in qua natus esset, quàm fœderis nefarie icti, cum colle-
E gis meminisset. multò id magis se illius causa orare, quàm reipublicæ. quippe
rempub. si à volentibus nequeat, ab inuitis ius expetituram. sed ex magno cer-
tamine magnas excitari fermè iras, earum euentū se horrere. Cū aliud præ-
terquam de quo retulissent, decemuiro dicere prohiberent: Claudium inter-
pellandi verecundia fuit. sententiam igitur peregit, nullū placere senatuscon-
sultum fieri. omnesq; ita accipiebant, priuatos eos à Claudio iudicatos: mul-
tiq; ex consularibus verbo assensi sunt. Alia sententia asperior in speciem,
vim minorem aliquanto habuit, quæ patritios coire ad prodendum interre-
gem iubebat. censendo enim quoscunque magistratus esse qui senatum ha-
berent, iudicabat, quos priuatos fecerat autor nullius senatusconsulti facien-
di. Italabante iam causa decemuiro, L. Cornelius Maluginensis, M. Cor-
nelij

M. Horatij aduersus
decemuiros grauis o-
ratio.

Varie in curia sen-
tentia.

nelij decemuii frater, cum ex consularibus ad vltimum dicendi locum con-
 sulto seruatus esset, simulando curam belli, fratrem collegasq; eius tuebatur:
 quoniam fato incidisset, mirari se dictitans, ut decemuiros, qui decemuiratu
 petissent, aut socij, aut hi maxime oppugnarent: aut quid ita, cum per tot men-
 ses vacua ciuitate nemo iusti, ne magistratus summæ rerum præessent, con-
 trouersiam fecerit: nunc demum cum hostes propè ad portas sint, ciuiles dis-
 cordias ferant: nisi quod in turbido minus perspicuum fore putent, quid aga-
 tur. Cæterum neminem, maiore cura occupatis animis, verum posse præiu-
 dicium rei tantæ afferre. sibi placere de eo, quod Valerius Horatiusq; ante idus
 Maias decemuiros abisse magistratu infimulēt, bellis, quæ immineant perfe-
 ctis, repub. in tranquillum redacta, senatu disceptante agi: & iam nunc ita se-
 parare Ap. Claudium, ut comitiorum, quæ decemuiris creandis decemuir ipse
 habuerit, sciat sibi rationem reddendam esse, vtrum in vnum annum creati
 sint, an donec leges, quæ deessent, perferrentur. in præsentia omnia præter bel-
 lum omitti placere. cuius si falso famam vulgatam, vanaq; non nuncios solum,
 sed Thusculanorum etiam legatos attulisse putent: speculatores mittendos cen-
 sere, qui certius explorata referant. si fides & nuncijs & legatis habeatur, de-
 lectum primo quoq; tempore haberi: decemuiros quo cuique eorum videat-
 ur, exercitus ducere: nec rem aliam præuerti. In hanc sententiam ut discedere-
 tur, iuniores patrum euincebant. Ferociiores iterum coorti Valerius Horatiusq;
 vociferari, ut de repub. liceret dicere: dicturos ad populum, si in senatu per fa-
 ctionem non liceat. neque enim sibi priuatos aut in curia, aut in concione
 posse obstare: neque se imaginarijs fascibus eorum cessuros esse. Tum Appius
 iam propè esse ratus, ut, ni violentiæ eorum pari resisteretur audacia, victum
 imperium esset: Non erit melius, inquit, nisi de quo consulimus, vocem mi-
 sisse. & ad Valerium negantem se priuato reticere, lectorem accedere iussit.
 Iam Quiritium fidem implorante Valerio à curiæ limine, L. Cornelius com-
 plexus Appium, non cui simulabat consulendo, diremit certamen. factaque
 per Cornelium Valerio dicendi gratia quæ vellet, cum libertas non ultra vo-
 cem excessisset, decemuii propositum tenuere. consulares quoque ac senio-
 res ab residuo tribunitiæ potestatis odio, cuius desiderium plebi multo acrius,
 quam consularis imperij rebantur esse, propè malebant postmodum ipsos de-
 cemuiros voluntate abire magistratu, quam inuidia eorum exurgere rursus
 plebem. si leniter ducta res sine populari strepitu ad consules redisset, aut bellis
 interpositis, aut moderatione consulū in imperijs exercendis, posse in obliuio-
 nem tribunorum plebem adduci. Silentio patrum edicitur delectus. iuniores
 cum sine prouocatione imperium esset, ad nomina respondent. Legionibus scri-
 ptis, inter se decemuii comparabant, quos ire ad bellum, quos præesse exerci-
 tibus oporteret. Principes inter decemuiros erant Q. Fabius, & App. Clau-
 dius. bellum domi maius, quam foris apparebat. Appij violentiam aptiorem
 rati ad comprimendos urbanos motus: in Fabio minus in bono constans,
 quam gnauum in malitia ingenium esse. hunc enim virum egregium olim
 domi militiæque, decemuiratus collegæque ita mutauerant, ut Appij quam
 sui similis mallet esse. huic bellum in Sabinis, M. Rabuleio, & Q. Petilio addi-
 tis collegis, mandatum. M. Cornelius in Algidum missus cum L. Minutio, &
 T. Antonio, & Cæsone, Duellio, & M. Sergio: Sp. Oppium Ap. Claudio adiuto-
 rem ad urbem tuendam æquo omnium decemuirorum imperio decernunt.
 Nihilo militiæ quam domi melius respub. administrata est. illa modò in duci-
 bus culpa, quod ut odio essent ciuibus, fecerāt: alia omnis penes milites noxa
 erat. qui ne quid ductu atque auspicio decemuirorum prosperè usquam gerere-
 tur, vinci se per suum atq; illorum dedecus patiebantur. Fusi & ab Sabinis ad
 Eretum,

A Eretum, & in Algido ab Aequis exercitus erant. ab Ereto per silentium noctis profugi propius urbem inter Fidenas Crustumeniamque loco edito castra communierant. persecutis hostibus nunquam se æquo certamine committentes, natura loci ac vallo, nō virtute aut armis tutabantur. Magis flagitium in Algido: maior etiam clades accepta: castra quoque amissa erant: exutusque spiritum (quæ tamen non fefellerunt) contulerat. Romam tanti erant terrores allati, ut posito iam decemuirali odio patres vigilas in vrbe habendas censerent: omnes qui per ætatem arma ferre possent, custodire mœnia, ac pro portis stationes agere iuberent: arma Thufculum ad supplementum decernerent, decemuirosque ab arce Thufculi digressos in castris militem habere: castra alia à Fidenis in Sabinum agrum transferri: belloque vltro inferendo deterreri hostes à consilio urbis oppugnandæ. Ad clades ab hostibus acceptas, duo nefanda facinora decemuiro belli domique adiiciunt. L. Siccium in Sabinis per inuidiam decemuiralem tribunorum creandorum, secessionisque mentiones ad vulgus militum sermonibus occultis ferentem, pro speculatum ad locum castris capiendum mittunt. datur negotium militibus, quos miserant expeditionis eius comites, ut eum opportuno adorti loco interficerent. Haud inultum interfecere. nam circa repugnātem aliquot insidiatores cecidere, cum ipse se præualidus pari viribus animo circumuentus tutaretur.

C Nunciant in castra cæteri, præcipitatum in insidias esse Siccium egregie pugnantem, militesque quosdam cum eo amissos. Primò fides nunciantibus fuit: profecta deinde cohors ad sepeliendos qui ceciderant, decemuirorum permissu, postquam nullum spoliatum ibi corpus, Sicciumque in medio iacentem, armatumque omnibus in eum versis corporibus videre: hostium neque corpus vllum, nec vestigia abeuntium, profecto ab suis interfectum memorantes retulere corpus. inuidiæque plena castra erant, & Romam ferri protinus. Siccium placebat, ni decemuiro funus militare ei publica impensa facere maturassent. Sepultus ingenti militum mœstitia, pessima decemuirorum in vulgus fama est. Sequitur aliud in vrbe nefas ab libidine ortum, haud minus fœdum euentu, quàm quòd per stuprum cædemque Lucretiæ vrbe regnoque Tarquinius expulerat: ut non finis solum idem decemuiris, qui regibus, sed causa etiam eadem imperij amittendi esset. Ap. Claudium virginis plebeiæ stuprandæ libido cœpit. pater virginis L. Virginius honestum ordinem in Algido ducebat, vir exempli recti domi militiaeque. perinde vxor instituta fuerat, liberi quoque instituebantur. despōderat filiam L. Icilio tribunitio, viro acri, & pro causa plebis expertæ virtutis. hanc virginem adultam, forma excellentem, Appius amore ardens, pretio ac spe pellicere adortus, postquam omnia pudore septa animaduverterat, ad crudelem superbamque vim animum conuertit. M. Claudio clienti negotium dedit, ut virginem in seruitutem assereret: neque cederet secundum libertatem postulantibus vindicias: quòd pater puellæ abesset, locum iniuriæ esse ratus. virgini venienti in forum (ibi nanque in tabernis literarum ludi erant) minister decemuiro libidinis manum iniecit, serua sua natam seruamque appellans esse: sequique se iubebat, cunctantem vi abstracturum. Pavidā puella stupente, ad clamorem nutricis fidem Quiritium implorantis, fit concursus. Virginij patris sponsique Iciliij popolare nomen celebratur: notos gratia eorum, turbam indignitas rei virgini conciliat. Iam à vi tuta erat, cum assertor nihil opus esse multitudine concitata ait, se iurare grassari, non vi. vocat puellam in ius, authoribus qui aderant, ut sequeretur. ad tribunal Appij peruentum est. notam iudici fabulam petitor, quippe apud ipsum authorem argumenti, peragit. puellam domi suæ natam, furtoque

Romani milites odio
decemuirorum vni
se se patiuntur.

L. Siccium decemuiro-
rum fraude occiditur.

Ap. Claudij decem-
uiro nefandū facinus.

Ad tribunal Appij
decemuiro vocatur
Virginij filia.

inde in domum Virginij translata, suppositam ei esse. id se indicio comper-
tum afferre: probaturumq; vel ipso Virginio iudice, ad quem maior pars iniu-
riæ eius pertineat. interim dominum sequi ancillam, æquum esse. Aduocati
puellæ, cum Virginium reipub. causa dixissent abesse, biduo affuturū, si nun-
ciatum ei sit: iniquum esse, absentem de liberis dimicare: postulant vt rem in-
tegram in patris aduentum differat: lege ab ipso lata vindicias det secundum
libertatem, neu patiatur virginem adultam famæ prius, quàm libertatis peri-
culū adire. Appius decreto præfatus quàm libertati fauerit, eam ipsam legem
declarare, quam Virginij amici postulationi suæ prætendant. cæterum ita in
ea firmū libertati fore præsidium, si nec causis, nec personis variet. in his enim
quæ asserantur in libertatem, quia quiuis lege agere possit, id iuris esse: in ea
quæ in patris manu sit, neminem esse alium, cui dominus possessione cedat.
placere itaque patrem accersiri: interea iuris sui iacturam assertorem non fa-
cere, quin ducat puellam, sistendamque in aduentum eius qui pater dicatur,
promittat. Aduersus iniuriā decreti cum multi magis fremerent, quàm quis-
quam vnus recusare auderet: P. Numitorius puellæ auunculus, & sponsus Ici-
lius, interueniunt: dataq; inter turbam via, cum multitudo Iciliij maximè in-
teruentu resisti posse Appio crederet, licitor decreuisse ait: vociferatēq; Icilium
summouet. Cum placidū quoq; ingenium tam atrox iniuria accendisset: Fer-
ro hinc tibi summouendus sum Appi, inquit, vt tacitum feras, quod celari vis,
virginem ego hanc sum ducturus, nuptam pudicamque habiturus. proinde
omnes collegarum quoque lictores conuoca, expediri virgas & secures iube:
non manebit extra domum patris sponsa Iciliij: non, si tribunitium auxilium
& prouocationē plebi Romanæ, duas arces libertatis tuendæ ademistis: ideò
in liberos quoque nostros coniugesque regnum vestræ libidini datum est. sæ-
uite in tergum & in ceruices nostras, pudicitia saltem in tuto sit. Huic si vis
afferetur, ego præsentium Quiritium pro sponsa, Virginium militum pro vni-
ca filia, omnes deorum hominumque implorabimus fidem: neque tu istud
vnquam decretum sine cæde nostra referes: postulo Appi, etiam atque etiam
confideres quò progrediare. Virginium viderit de filia, vbi venerit, quid agat.
hoc tantum sciat sibi, si huius vindicijs cesserit, cōditionem filiæ quærendam
esse. me vindicantem sponsam in libertatem vita citius deseret, quàm fides.
Concitata multitudo erat, certamenque instare videbatur. lictores Icilium
circunsteterant. nec vltra minas tamen processum est, cum Appius non Virgi-
nium defendi ab Icilio, sed inquietum hominem, & tribunatum etiam nunc
spirantem, locum seditionis quærere, diceret: nō præbiturum se illi eo die ma-
teriam: sed vt iam sciret, non id petulantia suæ, sed Virginio absenti & patrio
nomini & libertati datum. ius eo die se non dicturū, neq; decretum interpo-
siturum: à M. Claudio petiturum, vt decederet iure suo, vindicariq; puellam
in posterum diem pateretur. quod nisi pater postero die affuisset, denuntiare
se Icilio similibusq; Iciliij, neq; legi suæ latorem, neq; decemuiro constantiam
defore: nec se vtiq; collegarum lictores conuocaturum ad coërcendos sedi-
tionis authores, contentum se suis licitoribus fore. Cum dilatum tempus in-
iuriæ esset, secessissentq; aduocati puellæ, placuit omnium primū fratrē Ici-
lij, filiumq; Numitorij, impigros iuuenes pergere inde recta ad portā: & quan-
tum accelerari posset, Virginium acciri è castris. in eo verti puellæ salutem, si
postero die vindex iniuriæ ad tempus præsto esset. Iussi pergunt, citatisq; equis
nuntium ad patrē perferunt. Cum instaret assertor puellæ vt vindicaret, spon-
soreq; daret: atq; id ipsum agi diceret Icilius, sedulo tempus terens, dum præ-
riperent iter nuntij missi in castra: manus tollere vndiq; multitudo, & se quis-
que paratum ad spondendū Icilio ostendere. atq; ille lachrymabundus, Gra-
tum

*Icilius puellæ sponsus
Appio fortiter resi-
sit.*

*Virginium accitur è ca-
stris, ad tutandam fi-
liæ pudicitiam.*

A tum est, inquit: crastina die vestra opera vtar: sponforum nunc satis est. Ita vin-
dicatur Virginia spondentibus propinquis. Appius paulisper moratus, ne eius
rei causa sedisse videretur: postquam omissis rebus alijs præ cura vnius nemo
adibat, domum se recepit: collegisq; in castra scribit, ne Virginio cōmeatum
dent, atq; etiam in custodia habeant. Improbum consilium serum, vt debuit,
fuit: & iam cōmeatu sumpto profectus Virginus prima vigilia erat, cum po-
stero die mane de retinendo eo nequicquam literæ redduntur. At in vrbe pri-
ma luce, cū ciuitas in foro expectatione erecta staret: Virginus sordidatus *Virginij sedulitas in
tutanda filie pudici-
tia.*

B non orare solum precariam opem, sed pro debita petere, se pro liberis eorum
ac coniugibus quotidie in acie stare: nec alium virum esse, cuius strenuè ac fe-
rociter facta in bello plura memorari possent. quid prodesse, si incolumi vr-
be, quæ capta vltima timeantur, liberis suis sint patienda? Hæc propè concio-
nabundus circumibat homines. Similia his ab Icilio iactabantur. comitatus
muliebris plus tacito fletu, quàm vlla vox mouebat. Aduersus quæ omnia ob-
stinato animo Appius (tanta vis amentia verius quàm amoris mentē turba-
uerat) in tribunal ascendit: & vtrò querente pauca petitor, quod ius sibi pri-
die per ambitionem dictum non esset, priusquam aut ille postulatum perage-
ret, aut Virginio respondendi daretur locus, Appius interfatur. Quem decreto *ham incepto sacre amari-
um sacre amantem est.
Ter.*

C sermonem prætenderit, forsan aliquem verum authores antiqui tradiderunt. *Appij sceleratum
iudicium.*

quia nusquam vllum in tanta fœditate decreti verisimilem inuenio: id quod
constat, nudum videtur proponendum, decreuisse vindicias secundum seruitu-
tem. Primò stupor omnes admiratione rei tam atrocis defixit: silentium inde
aliquandiu tenuit. deinde cū M. Claudius circumstantibus matronis iret ad
prehendendam virginem, lamentabilisque eum mulierum comploratio ex-
cepisset: Virginus intentans in Appium manus, Icilio, inquit, Appi, non tibi
filiam despondi: & ad nuptias, non ad stuprum educaui. placet pecudum fe-
rarumq; ritu promiscuè in concubitus ruere? passurine hæc isti sint, nescio.
non spero esse passuros illos qui arma habent. Cū repelleretur assertor vir-

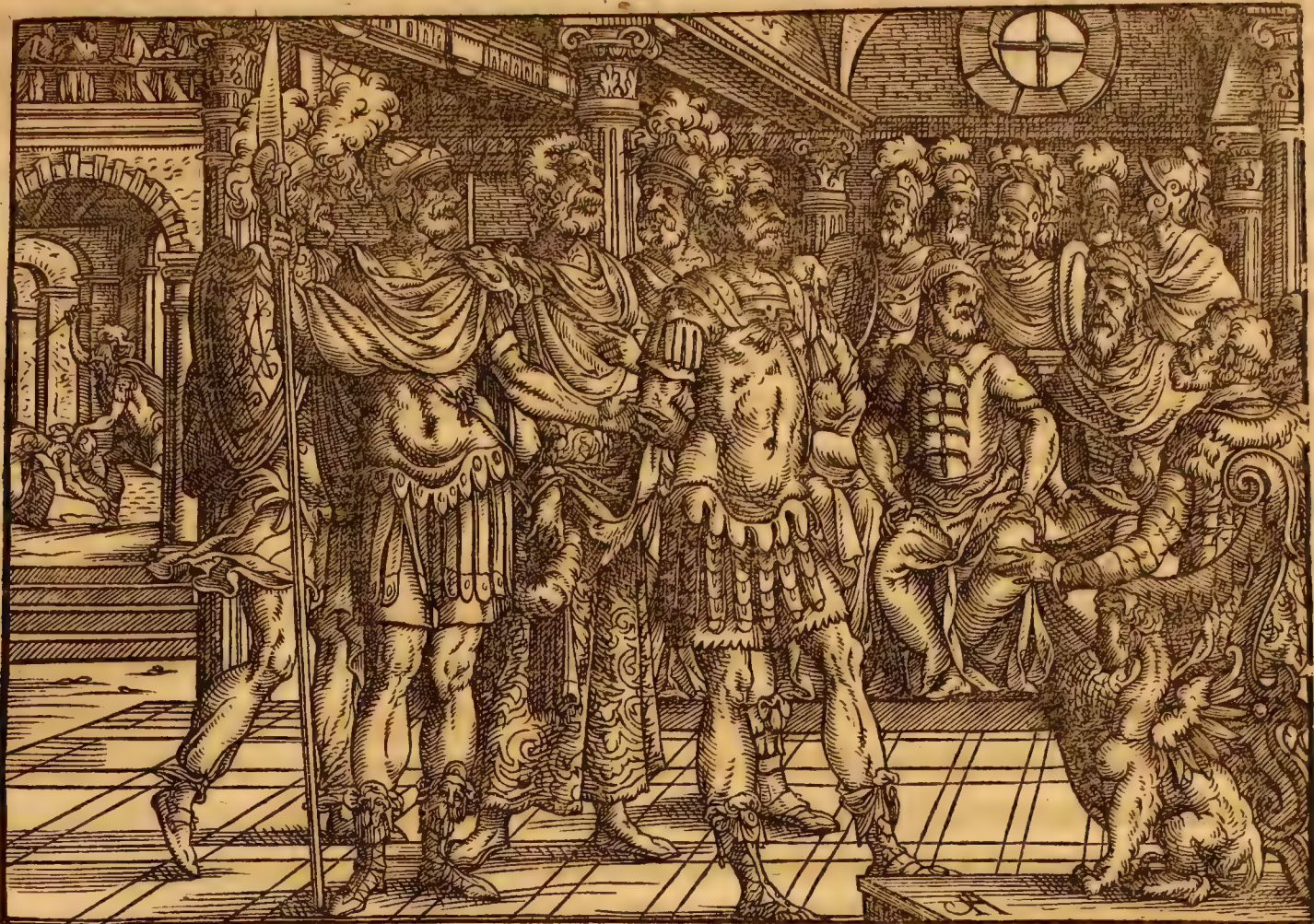
D ginis a globo mulierum circumstantiumq; aduocatorum, silentium factum
per præconem. Decemuir alienato ad libidinem animo, negat ex hesterno
tantum conuicio Iciliij violentiaq; Virginij, cuius testem P. R. habeat, sed cer-
tis quoque indicijs compertum se habere, nocte tota cœtus in vrbe factos es-
se ad mouendam seditionem. itaque se haud inscium eius dimicationis, cum
armatis descendisse, non vt quenquam quietum violaret, sed vt turbantes ci-
uitatis otium pro maiestate imperij coerceret: proinde quiesse erit melius. I,
inquit, licetor, sum moue turbam, & da viam domino adprehendendū man-
cipiū. Cū hæc intonuisset plenus iræ, multitudo ipsa se sua sponte dimouit,
desertaque præda iniuriæ puella stabat. Tum Virginus, vbi nihil vsquā auxi-

E lij vidit: Quæso, inquit, Appi, primū ignosce patrio dolori, si quid inclemen-
tius in te sum inuectus: deinde sinas hic coram virgine nutricem percontari,
quid hoc rei sit? vt si falsò pater dictus sum, æquiore hinc animo discedā. Data
venia, seducit filiam ac nutricē propè Cloacinæ ad tabernas, quibus nunc No-
uis est nomen: atq; ibi ab lanio cultro arrepto, Hoc te vno, quo possum, ait,
modo filia in libertatem vindico. pectus deinde puellæ transfigit, respectans-
que ad tribunal. Te, inquit, Appi, tuumque caput sanguine hoc consecro. cla-
more ad tam atrox facinus orto excitus Appius, comprehendi Virginium iu-
bet. ille ferro quacunque ibat, viam facere, donec multitudine etiam profe-
quentium ruente ad portam perrexit. Icilius Numitoriusq; exangue corpus
sublatum ostentant populo: scelus Appij, puellæ infelicem formam, necessi-
tatem

*Virginus filiam cul-
tro transfigit.*

tatem patris deplorant. sequentes clamitant matronæ, càmne liberorum & procreandorum conditionem? ea pudicitiae præmia esse? cæteraq; quæ in tali

re muliebris dolor, quò est mœstior imbecillo animo, eò miserabilia magis querentibus subijcit. Virorum & maximè Iciliij vox totæ tribunitiæ potestatis ac prouocationis ad populum ereptæ, publicarumq; indignationum erat. Concitatur multitudo partim atrocitate sceleris, partim spe per occasionem repetendæ libertatis, Appius nunc vocari Icilium, nunc retractantem arripi: postremò cum locus adeundi apparitoribus non daretur, ipse cum agmine patriciorum iuuenum per turbam vadens, in vincla duci iubet. Iam circa Icilium non solum multitudo, sed duces quoq; multitudinis erant L. Valerius, & M. Horatius. qui repulso lictore, si iure ageret, vindicare se à priuato Icilium aiebant: si vim afferre conaretur, ibi quoque haud impares fore. Hinc atrox rixa oritur. Valerium Horatiumq; lictor decemuiri inuadit, franguntur à multitudine fasces. In concionem Appius ascendit, sequuntur Horatius, Valeriusq;: eos concio audit, decemuiro obstrepitur. Iam pro imperio Valerius discedere à priuato lictores iubebat: cū fractis animis Appius, vitæ metuens, in domum se propinquam foro inscijs aduersarijs capite obuoluto recepit. Sp. Oppius, vt auxilio collegæ esset, in forum ex altera parte irrumpit. videt imperium vi victum. Agitatus deinde consilijs, atque ex omni parte assentiendo, multis authoribus trepidus, senatum postremò vocari iussit. ea res, quòd magnæ parti patrum displicere acta decemuirorum videbantur, spe per senatum finiendæ potestatis eius multitudinem sedauit. Senatus nec plebem irritandam censuit: & multo magis prouidendum, ne quid Virginij aduentus in exercitu motus faceret. itaq; missi iuniores patrum in castra, quæ tum in monte Vecilio erant: nuntiant decemuiris, vt omni ope ac seditione milites contineant. vbi Virginius maiorem quàm reliquerat in vrbe, motū exciuit. Nam præterquam quòd agmine propè quadringentorum hominum veniens, qui ab vrbe indignitate rei accensi comites ei se dederant, conspectus est: strictum etiam telum, respersusque ipse cruore tota in se castra conuertit. & togæ multifariam in castris visæ, maioris aliquanto quàm erat, speciem vrbanae multitudinis fecerant. Quærentibus quid rei esset, flens diu vocem non misit. Tandem vt iam ex trepidatione concurrentium turba cõstitit, ac silentium fuit, ordine

*Virginus in castra
profectus opem cõmi-
tunum implorat.*

ordine cuncta vt gesta erant, exposuit. Supinas deinde tendens manus, com-
 miliones appellans orabat, ne quod scelus Ap. Claudij esset, sibi attribuerent:
 neu se vt parricidam liberum auersarentur. sibi vitam filiae sua cariorum fuisse.
 se, si liberè ac pudicè viuere licitum fuisset: cum velut seruam ad stuprum ra-
 pi videret, morte amitti melius ratum, quàm contumelia liberos, misericor-
 dia se in speciem crudelitatis lapsum, nec se superstitem filiae futurum fuisse,
 nisi spem vlciscendae mortis eius in auxilio commilitonum habuisset. illis
 etiam filias, sorores coniugesq; esse. nec cum filia sua libidinem Appij Clau-
 dij extinctam esse: sed quò impunitior sit, eò effrenatiorem fore: aliena cala-
 mitate documentum datum illis cauendae similis iniuriae. quod ad se atti-
 neat, vxorem sibi fato ereptam: filiam, quia non vltra pudica victura fuerit,
 miseram, sed honestam mortem occubuisse. nō esse iam Appij libidini locum
 in domo sua: ab alia violentia eius eodem se animo suum corpus vindicatu-
 rum, quo vindicauerit filiae: ceteri sibi ac liberis suis cōsulerent. Hæc Virginio
 vociferanti succlamabat multitudo, nec illius dolori, nec suae libertati se defu-
 turos. Et immisti turbæ militum togati cum eadem illa querendo docendoq;
 quantò visa, quàm audita indigniora potuerint videri: simul profligatā iam
 rem nuntiando Romæ esse, insēcutosq; qui Appium propè interemptum in
 exilium abisse dicerent: perpulerunt, vt ad arma conclamaretur: vellerentque
 signa, & Romam proficiscerentur. Decemviri simul ijs quæ videbant, ijsque
 quæ acta Romæ audierant, perturbati, alius in aliam partem castrorum ad se
 dandos motus discurrent: & leniter agentibus responsum non redditur. im-
 perio si quis inhiheret, & viros & armatos se esse responderetur. eunt agmine ad
 urbem, & Auentinum insidunt, vt quisq; occurrerat plebem ad repetendam
 libertatem, creandosq; tribunos plebis adhortantes, alia vox nulla violenta
 audita est. senatum Sp. Oppius habet. nihil placet asperè agi, quippe ab ipsis da-
 tum locum seditionis esse. mittuntur tres legati cōsulares, Sp. Tarpeius, C. Iu-
 lius, P. Sulpitius, qui quærent senatus verbis, cuius iussu castra deseruissent?
 aut quid sibi vellent, qui armati Auentinū obsedissent? belloq; auerso ab ho-
 stibus patriam suam cepissent? Non defuit quid responderetur: deerat qui da-
 ret respōsum, nullo dum certo duce, nec satis audentibus singulis inuidiae se
 offerre. id modò à multitudine conclamatum est, vt L. Valeriū, & M. Horatium
 ad se mitterent, his se daturus respōsum. Dimissis legatis, admonet milites Vir-
 ginius, in re nō maxima paulò antè trepidatū esse, quia sine capite multitudo
 fuerit: respōsumq;, quanquam non inutiliter, fortuito tamē magis cōsensu,
 quàm cōmuni cōsilio esse. placere decem creari, qui summe rei praeessent, mi-
 litariq; honore tribunos militum appellari. Cum ad eum ipsum primū is
 honos deferretur: Melioribus meis vestrisq; rebus reseruate, inquit, ista de me
 iudicia. nec mihi filia in vita honorem vllum iucundum esse patitur: nec in
 perturbata Repub. eos vtile est praeesse vobis, qui proximi inuidiae sint. si quis
 vsus mei est, nihilo minor ex priuato capietur. Ita decem numero tribunos
 militares creant. Neque in Sabinis quieuit exercitus. ibi quoque authore Ici-
 lio, Numitorioq;, secessio ab decemviris facta est: non minore motu animo.
 rum Siccij cædis memoria renouata, quàm quē noua fama de Virginia adeò
 fœdè ad libidinem petita, accenderat. Icilius vbi audiuit tribunos militum in
 Auentino creatos, ne comitiorum militarium prærogatiuam urbana comi-
 tia iisdem tribunis plebis creandis sequerentur: peritus rerum popularium,
 imminensque ei potestati, & ipse prius quàm iretur ad urbem, pari potestate
 eundem numerum ab suis creandum curat. Porta Collina urbem intrauere
 sub signis, mediaq; vrbe agmine in Auentinum pergunt. ibi coniuncti alteri
 exercitui xx. tribunis militū negotiū dederūt, vt ex suo numero duos crearet,
 qui

*L. G. M. Q. p. l. u. L. g. e.
 Imperium. est. a. m. a. i. g. e.
 u. g. e. m. a. n. i. d. o. r. t. e.
 i. m. p. e. r. i. u. m. p. l. e. b. i. s.
 Relictis castris mili-
 tes Romani Auenti-
 num insidunt. utrum
 inale. an in libe-
 rariu m. inhiherent.*

*Decem tribuni mili-
 tum creantur in vrbe.*

*Alij decem tribuni
 militum creantur in
 castris.*

*Relicto Auentino plebs
in Sacrum montem
secessit.*

*Decemuires se in pa-
trum potestate futu-
ros affirmant.*

*Legati mittuntur ad
plebem reuocandam.*

Plebs postulata.

*Legatorum ad postu-
lata plebis responsum.*

*Scuto magis quàm
gladio plebi opus est.*

qui summæ rerum præessent. M. Oppium, Sex. Manilium creant. Patres soli-
citi de summa rerum, cum senatus quotidie esset, iurgijs sæpius terunt tem-
pus, quàm consilijs. Siccij cædes decemuiris & Appiana libido: & dedecora
militiæ obijciebantur. placebat Valerium Horatiumq; ire in Auentinum. illi
negabant se aliter ituros, quàm si decemuires deponerent insignia magistratus
eius, quo anno iam antè abissent. Decemuires quærentes se in ordinem cogi,
non antequam perlatis legibus, quarum causa creati essent, deposituros im-
perium se aiebant. Per M. Duellium, qui tribunus plebis fuerat, certior facta
plebs, contentione assiduis nihil transigi, in sacrum montem ex Auentino
transit: affirmante Duellio non prius quàm deferri urbem videant, curam in
animos patrum descensuram: admonitum Sacrum montem constantiæ
plebis, scituros, quòd sine restituta potestate redigi in concordiam res neque-
ant. Via Nomentana, cui tum Ficulensi nomen fuit, profecti, castra in monte
Sacro locauere, modestiam patrum suorum, nihil violando imitati. Secuta
exercitum plebs, nullo qui per ætatem ire posset retractante: prosequuntur
coniuges liberiq; cuiam se relinquerent in ea vrbe, in qua nec pudicitia, nec
libertas sancta esset, miserabiliter rogantes. Cum vasta Romæ omnia insueta
solitudo fecisset, in foro præter paucos seniorum nemo esset: vocatis utique in
senatum patribus, desertum apparuisset forum. plures iam quàm Horatius &
Valerius vociferabantur: Quid expectabitis P. Conscripti? si decemuires finem
pertinaciæ non faciunt, ruere ac deflagrare omnia passuri estis? Quod autem
istud imperium est decemuires, quod amplexi tenetis? tectis ac parietibus iura
dicturi estis? non pudet licitorum vestrorum maiorem propè numerum in foro
conspici, quàm togatorum, aliorumq;? Quid si hostes ad urbem veniant, facturi
estis? quid si plebs mox ubi parum secessione moueamur, armata veniat? occa-
sine urbis vultis finire imperium? atqui aut plebs non est habenda, aut habendi
sunt tribuni plebis. Nos citius caruerimus patricijs magistratibus, quàm illi
plebeijs. nouam inexpertamq; eam potestatem eripere patribus nostris, ne nunc
dulcedine semel capti, ferant desiderium: cum præsertim nec nos temperemus
imperijs, quò minus illi auxilij egeant. Cum hæc ex omni parte iactarentur,
victi consensu decemuires futuros se, quando ita videatur, in potestate patrum
affirmant: id modò simul orant ac monent, ut ipsis ab inuidia caueatur: nec
suo sanguine ad supplicia patrum plebem assuefaciant. Tum Valerius Hora-
tiusq; missi ad plebem conditionibus, quibus videretur reuocandam, com-
ponendasq; res, decemuiris quoq; ab ira & impetu multitudinis præcauere iu-
bentur. Profecti gaudio ingenti plebis, in castra accipiuntur: quippe libera-
tores haud dubie & motus initio, & exitu rei: ob hæc ijs aduenientibus gratiæ
actæ. Icilius pro multitudine verba facit. idem cum de conditionibus agere-
tur, quærentibus legatis, quæ postulata plebis essent: composito iam ante ad-
uentum legatorum consilio ea postulauit, ut appareret in æquitate rerum
plus quàm in armis reponi spei: potestatem enim tribunitiam prouocatio-
nemq; repetebant, quæ ante decemuires creatos auxilia plebis fuerant. & ne
cui fraudi esset, concessisse milites, aut plebem ad repetendam per secessionem li-
bertatem. de decemuirorum modò supplicio atrox postulatum fuit. dedi quip-
pe eos æquum censebant, viuosq; igni concrematuros minabantur. Legati
ad ea: Quæ consilij fuerunt, adeò æqua postulastis, ut vltro vobis deferenda
fuerint. libertati enim ea præsidia petitis, non licentiæ ad impugnandum alios.
iræ vestræ magis ignoscendum quàm indulgendum est: quippe qui crude-
litis odio in crudelitatem ruitis: & prius penè quàm ipsi liberi sitis, domina-
ri iam in aduersarios vultis. Nunquàmne quiescet ciuitas nostra à supplicijs,
aut patrum in plebem Romanam, aut plebis in patres? Scuto vobis magis,
quàm

A quàm gladio opus est. satis superque humilis est, qui iure æquo in ciuitate uiuit, nec inferendo iniuriam, nec patiendo. etiam si quando metuendos vos præbituri estis, cum recuperatis magistratibus, legibusque vestris iudicia penes vos erunt: de capite nostro fortunisque tunc, ut quæque causa erit, statuetis. nunc libertatem repeti, satis est. Facerent ut vellent permittentibus cunctis, mox redituros se legati rebus perfectis affirmant. Profecti cum mandata plebis patribus exposuissent: alij decemuires, quandoquidem præter spem ipsorum supplicij sui nulla mentio fieret, haud quicquam abnuere. Appius truci ingenio, & inuidia præcipua, odium in se aliorum suo in eos metiens odio: Haud ignaro, inquit, imminet fortuna. Video donec arma aduersarijs tradantur, differri aduersus nos certamen. dandus inuidiæ est sanguis: nihil ne ego quidem moror, quo minus decemuiratu abeam. Factum senatusconsultum, ut decemuires se primo quoque tempore magistratu abdicarent. Q. Furius pontifex maximus tribunos plebis crearet: & ne cui fraudi esset secessio militum plebisque. His senatusconsultis perfectis, dimisso senatu decemuires prodeunt in concionem, abdicantque se magistratu, ingenti hominum lætitia. Nunciantur hæc plebi. legatos quicquid in vrbe hominum supererat, prosequitur. huic multitudini læta alia turba ex castris occurrit. congratulantur libertatem concordiamque ciuitati restitutam. Legati pro concione: Quod bonum, faustum, felixque sit vobis, rei que publicæ, redite in patriam ad penates, coniuges liberosque vestros: sed qua hic modestia fuistis, vbi nullius ager in tot usu rerum necessario tantæ multitudini est violatus, eam modestiam ferte in urbem. in Auentinum ite, vnde profecti estis. ibi felici loco, vbi prima initia inchoastis libertatis vestræ, tribunos plebis creabitis. præsto erit pontifex maximus, qui comitia habeat. Ingens assensus alacritasque cuncta approbantium fuit. conuertunt inde signa, profectique Romam certant cum obuijs gaudio. armati per urbem silentio in Auentinum perueniunt. ibi extemplo pontifice maximo comitia habente, tribunos plebis creauerunt, omnium primum A. Virginium, inde L. Icilium, & P. Numitorem auunculum Virginie, authores secessionis: tum C. Sicinium, progeniem eius, quem primum tribunum plebis creatum in Sacro monte, proditum memoriæ est: & M. Duellium, qui tribunatum insignem ante decemuiros creatos gesserat, nec in decemuiralibus certaminibus plebi defuerat. spe deinde magis quam meritis electi, M. Titinnius, M. Pomponius, C. Apronius, Ap. Iulius, C. Oppius. Tribunatu inito L. Icilius extemplo plebem rogauit, & plebs sciuit, ne cui fraudi esset secessio ab decemuiris facta. cōfestim de cōsulis creandis cum prouocatione M. Duellius rogationem pertulit. ea omnia in pratis Flaminij concilio plebis acta, quem nunc circum Flaminium appellant. Per interregem deinde consules creati, L. Valerius, & M. Horatius, qui extemplo magistratum

Decemuires abdicant se magistratu.

Plebs Romam reuertitur, tribunos plebis creat.

Consules sublato decemuiratu creantur.

E ne offensione fuit. quicquid enim libertati plebis caueretur, id suis decedere opibus credebant. Omnium primum, cum veluti in controuerso iure esset, tenerentur ne patres plebiscitis: legem centuriatis comitijs tulere, ut quod tributim plebes iussisset, populum teneret. qua lege tribunitijs rogationibus telum acerrimum datum est. Aliam deinde cōsularem legem de prouocatione, vnicum præsidium libertatis, decemuirali potestate euersam non restitunt modò, sed etiam in posterum muniunt, fanciendo nouam legem, ne quis vllum magistratum sine prouocatione crearet. qui creasset, eum ius fasque esset occidere: neue ea cedes capitalis noxæ haberetur. & cum plebem hinc prouocatione, hinc tribunitio auxilio satis firmassent, ipsis quoque tribunis ut sacrosancti viderentur (cuius rei propè iam memoria aboleuerat) relatis quibusdā ex magno interuallo

Ne quis magistratus sine prouocatione crearetur.

*Qui sint sacrosancti.**In ædem Cereris senatus consulta deferrebantur.**Appio Virginio dixit.*

uallo cæremonijs, renouarunt: & cum religione inuiolatos eos, tum lege etiam fecerunt: sanciendo, ut qui tribunis plebis, ædilibus, iudicibus, decemuiris nocuisset, eius caput Ioui sacrum esset: familia ad ædem Cereris, Liberi Liberæque venum iret. Hac lege iuris interpretes negant quenquam sacrosanctum esse, sed eum qui eorum cuiquam nocuerit sacrum, sanciri. itaque ædilem prehendi, duci que à maioribus magistratibus: quod etsi non iure fiat (noceri enim ei, cui hac lege non liceat) tamen argumentum esse, non haberi pro sacrosancto ædilem: tribunos vetere iure iurando plebis, cum primum eam potestatem creauit, sacrosanctos esse. Fuere qui interpretarentur, eadem hac Horatia lege consulibus quoque & prætoribus, quia eisdem auspicijs, quibus consules crearentur, cautum esse: iudicem enim consulem appellari. Quæ refellitur interpretatio: quod his temporibus nondum consulem iudicem, sed prætorem appellari mos fuerit. Hæ consulares leges fuere. Institutum etiam ab iisdem consulibus: ut senatus consulta in ædem Cereris ad ædiles plebis deferrentur: quæ antè arbitrio consulum supprimebantur, vitiabanturque. M. Duellius deinde tribunus plebis plebem rogauit, plebesque sciuit, qui plebem sine tribunis reliquisset, quique magistratum sine prouocatione creasset, tergo accipite puniretur. Hæc omnia ut inuitis, ita non aduersantibus patricijs transacta: quia nondum in quenquam vnum sæuiebatur. Fundata deinde & potestate tribunitia, & plebis libertate, tum tribuni aggredi singulos tutum maturumque iam rati, accusatorem primum Virginium, & Appium reum deligunt. Cum diem Appio Virginio dixisset, & Appius stipatus patricijs iuuenibus in forum descendisset: redintegrata extemplo est omnibus memoria foedissimæ potestatis, cum ipsum satellitesque eius vidissent. Tum Virginio, Oratio, inquit, rebus dubijs inuenta est. itaque neque ego accusando apud vos eum, tempus teram, à cuius crudelitate vosmetipsi armis vindicatis: nec istum ad cætera scelera impudentiam in defendendo se adijcere patiar. Omnium igitur tibi Appi Claudii, quæ impiè nefarieque per biennium alia super alia es ausus, gratiam facio. vnius tantum criminis, nisi iudicem vindices te, ab libertate in seruitutem contra leges vindicias non dedisse, in vincula te duci iubeo. Nec in tribunitio auxilio Appius, nec in iudicio populi vllam spem habebat: attamen & tribunos appellauit: & nullo morante arreptus à viatore, Prouoco, inquit. Audita vox vna vindex libertatis ex eo missa ore, quo vindiciæ nuper ab libertate dictæ erant, silentium fecit. Et dum pro se quisque deos tandem esse, & non negligere humana fremunt, & superbiæ crudelitati que, etsi seras, non leues tamen venire pœnas: prouocare qui prouocationem sustulisset: & implorare præsidium populi, qui omnia iura populi obtrisset: rapique in vincula egentem iure libertatis, qui liberum corpus in seruitutem addixisset: ipsius Appij inter concionis murmur fidem populi Romani implorantis vox audiebatur. Maiorum merita in Rempublicam domi militiæque commemorabat: suum infelix erga plebem Romanam studium, quod æquandarum legum causa cum maxima offensione patrum consulatu abisset: suas leges, quibus manentibus lator earum in vincula ducatur. cæterum sua propria bona malaque cum causæ dicendæ data facultas sit, tum se experturum. in præsentia se communi iure ciuitatis ciuē Romanum die dicta postulare, ut dicere liceat, ut iudicium populi Romani experiri. non ita se inuidiam pertimuisse, ut nihil in æquitate & misericordia ciuium suorum spei habeat. quod si indicta causa in vincula ducatur, iterum se tribunos plebis appellare, & monere ne imitentur quos oderint. quod si tribuni eodem foedere obligatos se fateantur tollendæ appellationis causa, in quam conspirasse decemuiros criminati sint: ait se prouocare ad

Appij defensio.

*Si quis in decemviris fore
vindicias ab libertate
in seruitutem dederit:
2. G. C. 1. ita legimus
vindicias, sed non bene.
tunc enim eleganti, non
recte tantum, veteri libere
seruitutem, in vincula
libertatis in. D. prouocari
hæc hæc sponte ad iudicem
virginio Appium; & iudicem
spontem in formula integra
Sec. 1. A. VINDICIAS AD
LIBERTATE IN SENATU
TEM DEDISSET.*

A care ad populum: implorare leges de prouocatione, & consulares, & tribuni-
 tias eo ipso anno latas. quem enim prouocaturum, si huic indemnato indicta
 causa non liceat? cui plebeio, & humili præsidium in legibus fore, si Ap. Clau-
 bertas firmata sit: & appellatio prouocatioque aduersus iniuriam magistra-
 tum ostentata tantum inanibus literis, an verè data sit. Contra ea Virginius,
 bat. respicerent tribunal homines, castellum omnium scelerum: vbi decemuir
 ille perpetuus, bonis, tergo, sanguini ciuium infestus, virgas, securesque omni-
 bus minitans, decorum hominumque contemptor, carnificibus non licito-
 ribus stipatus, iam ab rapinis & cædibus animo ad libidinem verso, virginem
 ingenuam in oculis populi Romani velut bello captam, à complexu patris
 abreptam ministro cubiculi sui clienti dono dederit: vbi crudeli decreto, ne-
 fandisque vindicijs dexteram patris in filiam armauerit: vbi tollentes cor-
 pus semianime virginis, sponsum, auunculumque in carcerem duci iusserit,
 stupro interpellato magis, quam cæde motus. & illi carcerem ædificatum
 esse, quod domicilium plebis Romanæ vocare sit solitus. Proinde vt ille ite-
 rum ac sæpius prouocet, sic se iterum ac sæpius iudicem illi ferre, ni vindicias
 ab libertate in seruitutem dederit. si ad iudicem non eat, pro damnato in vin-
 cula duci iubere. Vt haud quoquam improbante, sic magno motu animo-
 rum, cum tanti viri supplicio suamet plebi iam nimia libertas videretur, in

E carcerem est coniectus. tribunus ei diem prædixit. Inter hæc ab Latinis & Her-
 nicanis legati gratulatum de concordia patrum ac plebis Romam venerunt, do-
 numque ob eam Ioui optimo maximo coronam auream in Capitolium tulle-
 re parui ponderis, prout res haud opulentæ erant, colebanturque religiones pie
 magis quam magnificè. Iisdem authoribus cognitum est, Aequos Volscosque
 summa vi bellum apparare. Itaque partiri prouincias cōsules iussi. Horatio Sabini,
 Valerio Aequi Volscique euenere. Cum ad ea bella delectum edixissent, fauore ple-
 bis non iuniores modò, sed emeritis etiã stipendijs pars magna voluntariorum
 ad nomina danda præsto fuere: eoque non copia modò, sed genere etiã militum
 veteranis admittis firmior exercitus fuit. Priusquam urbem egrederentur, leges
 decemviraes, quibus tabulis duodecim est nomen, in æs incisas in publico pro-
 posuerunt.

*In carcerem Appius
conijcitur.*

*Duodecim tabule in
æs incisæ in publico
proponuntur.*

C. Claudij pro Appio deprecatio.

Appius mortem sibi conscivit.

Oppius decemviro-
rum unus in vincula du-
citur.
Reliqui decemviri in
exilium missi, & eo-
rum bona publicata.

Valerius consul ad-
versus Equos & Vol-
scos consilio bellum su-
stinuit.

posuerunt. Sunt qui iussu tribunorum ædiles functos eo ministerio scribant. P. C. Claudius, qui perosus decemviro-
rum scelera, & ante omnes fratris filij su-
perbiæ infestus, Regillum antiquam in patriam se contulerat: is magno iam
natum cum ad pericula eius deprecanda redisset, cuius vitia fugerat, sordidatus
cum gentilibus clientibusque in foro prehensabat singulos: orabatque, ne
Claudiæ genti eam iniustam maculam vellent, ut carcere & vinculis videren-
tur digni. virum honoratissimæ imaginis futurum ad posteros, legum lato-
rem conditoremque; Romani iuris iacere victum inter fures nocturnos ac la-
trones. auerterent ab ira parumper ad cognitionem cogitationemque ani-
mos: & potius vnum tot Claudijs deprecantibus condonarent, quam pro-
pter vnius odium multorum preces aspernarentur. se quoque id generi ac no-
mini dare, nec cum eo in gratiam redisse, cuius aduersæ fortunæ velit succur-
sum: virtute libertatem recuperatam esse, clementia concordiam ordinum
stabiliri posse. Erant quos moueret sua magis pietate, quam eius pro quo age-
bat causa. sed Virginii sui potius ut misererentur, orabat, filiæque: nec gen-
tis Claudiae regnum in plebem sortitæ, sed necessariorum Virginiae trium tri-
bunorum preces audirent, qui ad auxilium plebis creati, ipsi plebis fidem at-
que auxilium implorarent. Iustiores hæ lachrymæ videbantur. Itaque spe in-
cisa, priusquam prædicta dies adesset, Appius sibi mortem conscivit. Subinde
arreptus à P. Numitorio Sp. Oppius inuidiæ proximus, quod in vrbe fuerat,
cum iniustæ vindiciæ à collega dicerentur. Plus tamen facta iniuria Oppio, H
quam non prohibita inuidiæ fecit. testis productus, qui septem & viginti
enumeratis stipendijs, octies extra ordinem donatus, donaque ea gerens in
conspectu populi, scissa veste, tergum laceratum virgis ostendit, nihilum de-
precans, quin si quam suam noxam reus dicere posset, priuatus in se iterum
seuiret. Oppius quoque ductus in vincula est, & ante iudicii diem finem ibi vi-
tæ fecit. Bona Claudij Oppijque tribuni publicauere. collegæ eorum exilij causa
solum verterunt, bona publicata sunt. & M. Claudius assertor Virginiae die di-
cta damnatus, ipso remittente Virginio vltimam poenam, dimissus Tybur
exulatum abiit: manesque Virginiae mortuæ, quam viuæ feliciores per tot do-
mos ad petendas poenas vagati, nullo relicto fonte tandem quieuerunt. In-
gens metus incesserat patres, vultusque iam iidem tribunorum erant, qui de-
cemviro-
rum fuerant, cum M. Duellius tribunus plebis inhibito salubriter.
modo nimiae potestatis: Et libertatis, inquit, nostræ, & poenarum ex inimi-
cis satis est. itaque hoc anno nec diem dici cuiquam, nec in vincula duci quen-
quam sum passurus. nam neque vetera peccata repeti iam obliterata placet,
cum noua expiata sint decemviro-
rum supplicijs: & nihil admissum iri, quod
vim tribunitiam desideret, spondet perpetua consulum amborum in liber-
tate vestra tuenda cura. Ea primum moderatio tribuni metum patribus
dempsit, eademque auxit consulum inuidiam: quod adeo toti plebis fuissent,
ut patrum salutis libertatisque prior plebeio magistratui quam patricio cura K
fuisset: & ante inimicos facietas poenarum suarum cepisset, quam obuiam
ituros licentiæ eorum consules appareret. multique erant, qui mollius consul-
tum dicerent, quod legum ab ijs latarum patres authores fuissent. neque erat
dubium, quin turbato Reipublicæ statu tempori succubuiissent. Consules re-
bus vrbis compositis, fundatoque plebis statu, in prouincias diuersi abiire.
Valerius aduersus coniunctos iam in Algido exercitus Aequorum Volscorumque
sustinuit consilio bellum. quod si extemplo rem fortunæ commi-
sisset, haud scio, an (qui tum animi ab decemviro-
rum infelicibus auspicijs Romanis hostibusque erant) magno detrimento certamen staturum fuerit.
Castris mille passuum ab hoste positus, copias continebat. hostes medium
inter

A inter bina castra spacium acie instructa complebant, prouocantibusque ad praelium responsum Romanus nemo reddebat. tandem fatigati stando, ac nemodum de victoria credebant: pars in Hernicos, pars in Latinos praedatum abeunt. relinquitur magis castris praesidium, quam satis virium ad certamen. Quod ubi sensit consul, reddit illatum antea terrorem, instructaque acie ultro hostem lacescit. ubi illi conscientia quid abesset virium detrectare pugnam, creuit extemplo Romanis animus, & pro victis habebant pauentes intra vallum. Cum per totum diem stetissent intenti ad certamen, nocte cessere. & Romani quidem pleni spei corpora curabant. haudquaquam pari hostes animo nuntios passim trepidi ad reuocandos praedatores dimittunt: recurritur ex proximis locis, vltiores non inuenti. Vbi illuxit, egreditur castris Romanus, vallum inuasurus, ni copia pugnae fieret. & postquam multa iam dies erat, neque mouebatur quicquam ab hoste, iubet signa inferri consul, motaque acie indignatio Aequeos & Volscos incessit, si victores exercitus vallum potius quam virtus & arma contegerent. igitur & ipsi efflagitatum ab ducibus signum pugnae acceperunt. Iamque pars egressa portis erat: deincepsque alij seruabant ordinem, in suum quisque locum descendentes, cum consul Romanus prius quam totis viribus fulta constaret hostium acies, intulit signa: adortusque nec omnes dum eductos, nec qui erant, satis explicatis ordinibus, propere fluctuantem turbam trepidantium huc atque illuc, circumspectantiumque se ac suos, addito turbatis mentibus clamore atque impetu, inuadit. Retulere primo pedem hostes. deinde cum animos collegissent, & vndique duces victis ne cessuri essent, increparent, restituitur pugna. Consul ex altera parte Romanos meminisse iubebat, illo die primum liberos pro libera vrbe Romana pugnare, sibi metipsis victuros, non ut decemuiorum victores praemium essent: non Appio ducem geri, sed consule Valerio a liberatoribus populi Romani orto, liberatore ipso: ostenderent prioribus praelijs per duces, non per milites stetisse, ne vincerent: turpe esse, contra ciues plus animi habuisse, quam contra hostes: & domi, quam foris, seruitutem magis timuisse. Vnam Virginiam fuisse, cuius pudicitiae in pace periculum esset: vnum Appium ciuem periculosa libidinis: at si fortuna belli inclinet, omnium liberis ab tot millibus hostium periculum fore. Nolle ominari quae nec Iupiter, nec Mars pater passuri sint ijs auspicijs conditae vrbi accidere. Auentini Sacrique montis admonebat, ut ubi libertas parta esset paucis ante mensibus, eo imperium illibatum referrent: ostenderentque, eandem indolem militibus Romanis post exactos decemuiros esse, quae ante creatos fuerit: nec equatis legibus imminutam virtutem populi Romani esse. Haec ubi inter signa perditum dicta dedit, aduolat deinde ad equites. Agite iuvenes, inquit, praestate virtute peditem, ut honore atque ordine praestatis. primo concursu pedes mouit hostem, pulsum vos immixtis equis exigit e campo: non sustinebunt impetum: & nunc cunctantur magis, quam resistunt. Concitant equos, permittuntque in hostem pedestri iam turbatum pugna: & perruptis ordinibus elati ad nouissimam aciem, pars libero spatio circumuecti, iam fugam vndique capeffentes, plerisque a castris auertunt, praeterequitanterque absterrent. perditum acies & consul ipse, visque omnis belli, fertur in castra: captisque cum ingenti caede maiore praeda potitur. Huius pugnae fama perlata non in urbem modo, sed in Sabinos ad alterum exercitum, in vrbe laetitia modo celebrata est: in castris animos militum ad aemulandum decus accendit. Iam Horatius eos excursionibus sufficiendo, praelijsque leuibus experiundo, assuefecerat sibi potius fidere, quam meminisse ignominiae decemuiorum ductu acceptae, paruaque;

Consulis ad milites oratio.

Ad equites consul oratio.

Volscorum et Aequeorum castra expugnatur.

*Horatij consulis ad
milites oratio.*

paruaque certamina in summam totius profecerant spei. Nec cessabant Sabini feroces ab re priore anno benè gesta, laceffere atque instare, rogitantes quid latrocinij modò procurfantes pauci, recurrentesque tererent tempus? & in multa praelia paruaque carperent summam vnus belli? quin illi congregarentur acie? inclinandamque semel fortunæ rem darent? Ad id quod sua sponte fatis collectum animorum erat, indignitate etiam Romani accendebantur, iam alterum exercitum victorem in urbem rediturum, sibi vltro per contumelias hostem insultare: quando autem se, si tum non sint, pares hostibus fore? Vbi hæc fremere militem in castris consul sensit, concione aduocata, Quemadmodum, inquit, in Algido res gesta sit, arbitror vos milites audisse. qualem liberi populi exercitum decuit esse, talis fuit. consilio collegæ, virtute militum victoria parta est. Quod ad me attinet, id consilij animique habiturus sum, quod vos milites mihi effeceritis. & trahi bellum salubriter, & maturè perfici potest. si trahendum est, ego vt indies spes virtusque vestra crescat, eadem qua institui disciplina efficiam. si iam satis animi est, decernique placet, agite dum clamorem, qualem in aciem sublaturi estis, tollite hic indicem voluntatis virtutisque vestræ. Postquam ingenti alacritate clamor est sublatus: quod benè vertat, gesturum se illis morem. Posteroque die in aciem deducturum, affirmat. reliquum diei apparandis armis consumptum est. Postero die simul instrui Romanam aciem Sabini videre, & ipsi iam auidi certa-

*Acerrimum inter Ro-
manos & Sabinos
prælium.*

minis procedunt. Prælium fuit, quale inter fidentes sibimet ambos exercitus, veteris perpetuæque alteri gloriæ auidum, alteri nuper noua victoria elatum. Consilio etiam Sabini vires adiuuere. nam cum æquassent aciem, duo extra ordinem millia, quæ in sinistram cornu Romanorum in ipso certamine impressionem facerent, tenuere. quæ vbi illatis ex transuerso signis degrauebant propè circumuentum cornu, equites duarum legionum sexcenti ferè ex equis defiliunt, cedentibusque iam suis prouolant in primum, simulque & hosti se opponunt: & æquato primum periculo, pudore deinde animos peditum accendunt. verecundiæ erat, equitem suo alienoque Marte pugnare: peditem ne ad pedes quidem digresso equiti parem esse. Vadunt igitur in prælium ab sua parte omissum, & locum ex quo cesserant, repetunt: momentoque non restituta modò pugna, sed inclinatur etiam Sabinis cornu. eques inter ordines peditum

A peditum tectus se ad equos recipit: tranfuolat inde in partem alteram suis vi-
 ctoriae nuntius, simul & in hostes iam pauidos, quippe fuso suae partis vali-
 diore cornu, impetum facit. non aliorum eo praelio virtus magis enituit.
 Consul prouidere omnia, laudare fortes, increpare sicubi segnior pugna esset.
 castigati fortium statim virorum opera edebant: tantumq; hos pudor, quan-
 tum alios laudes excitabant. Redintegrato clamore vndique omnes connixi
 hostem auertunt, nec deinde Romana vis sustineri potuit. Sabini fusi passim *Sabinorum castra di-*
 per agros castra hosti ad praedam relinquunt. ibi non sociorum sicut in Algi-
 dores, sed suas Romanus populationibus agrorum amissas recipit. Gemina
 victoria duobus bifariam praelijs parta, maligne senatus in vnum diem sup-
 plicationes consulum nomine decreuit. populus iniussu & altero die frequens
 B ijt supplicatum. & hac vaga popularisq; supplicatio studijs propè celebratior
 fuit. Consules ex composito eodem biduo ad urbem accessere, senatumq; in
 Martium campum euocauere. vbi cum de rebus ab se gestis agerent, questi
 primores patrum, senatum inter milites dedita opera terroris causa haberi.
 itaq; inde consules, ne criminationi locus esset, in prata Flaminia, vbi nunc
 aedes Apollinis est (circum iam tum Apollinarem appellabant) auocauere se-
 natum. vbi cum ingenti consensu patrum negaretur triumphus, L. Icilius tri-
 bunus plebis tulit ad populum de triumpho consulum: multis dissuasum pro-
 deuntibus, maxime C. Claudio vociferante, de patribus, non de hostibus con-
 C sules triumphare velle: gratiamq; pro priuato merito in tribunum, non pro
 virtute honorem peti. nunquam ante de triumpho, per populum actum, sem-
 per aestimationem arbitriumq; eius honoris penes senatum fuisse. ne reges
 quidem maiestatem summi ordinis imminuisse. ne ita omnia tribuni pote-
 statis suae implerent, vt nullum publicum consilium finerent esse. ita demum
 liberam ciuitatem fore, ita aequatas leges, si sua quisque iura ordo, suam ma-
 iestatem teneat. in eandem sententiam multa & a caeteris senioribus patrum
 cum essent dicta, omnes tribus eam rogationem acceperunt. Tum primum *Sine auctoritate se-*
 sine auctoritate senatus populi iussu triumphatum est. Hac victoria tribu-
 norum plebisq; propè in haud salubrem luxuriam vertit, conspiratione inter
 D tribunos facta, vt iidem tribuni reficerentur: & quo sua minus cupiditas emi-
 neret, consulibus quoq; continuarent magistratum consensum patrum cau-
 sabantur, quo per contumeliam consulum iura plebis labefactata essent. quid
 futurum, nondum firmatis legibus si novos tribunos per factiones suas con-
 sules adorti essent? non enim semper Valerios Horatiosq; Coss. fore, qui liber-
 tati plebis suas opes postferrent. Forte quadam vtili ad tempus, vt comitijs
 praesset, potissimum M. Duellio forte euenit, viro prudenti, & ex continua-
 tione magistratus inuidiam imminentem cernenti. qui cum ex veteribus tri-
 bunis negaret vllius se rationem habiturum: pugnarentq; collegae vt liberas
 tribus in suffragium mitteret, aut concederet sortem comitiorum collegis.
 E habituris e lege potius comitia, quam ex voluntate patrum: iniecta conten-
 tione Duellius consules ad subsellia accitos cum interrogasset, quid de comi-
 tijs consularibus in animo haberent, respondissentq; se novos consules creatu-
 ros: auctores popularis sententiae, haud populares nactus, in concionem cum
 ijs processit. vbi cum consules producti ad populum, interrogatiq; si eos P.
 R. memor libertatis per illos recepte domi, memor militiae rerumq; gestarum
 consules iterum faceret, quidnam facturi essent? nihil sententiae suae mutas-
 sent: collaudatis consulibus quod perseuerarent ad vltimum dissimiles de-
 cemuirorum esse, comitia habuit: & quinque tribunis plebis creatis, cum
 praestudijs aperte petentium nouem tribunorum alij candidati tribus non
 explerent, conciliu dimisit: nec deinde comitiorum causa habuit. satisfactum
 K 2 legi

legi aiebat, quæ numero nusquam præfinito tribunis, modò vt relinquerentur, sanciret: & ab ijs qui creati essent, cooptari collegas iuberet. recitabatq; rogationis carmen, in quo: Si tribunos plebis decem rogabo, si qui vos minus hodie decem tribunos plebis fecerint: hi tum vtique quos sibi collegas cooptassent, vt illi legitimi eadem lege tribuni plebei sint, vt illi quos hodie tribunos plebei feceritis. Duellius cum ad vltimum perseuerasset, negando xv. tribunos plebis Rempub. habere posse, victa collegarum cupiditate, pariter patribus plebiq; acceptus magistratu abiit. Noui tribuni plebis in cooptandis collegis patrum voluntatem fouerunt: duos etiam patricios consularesq; Sp. Tarpeium & A. Aeternium cooptauere. Consules creati, Sp. Herminius, T. Virginius Cælimontanus, nihil magnopere ad patrum aut plebis causam inclinati, otium domi ac foris habuere. L. Trebonius tribunus plebis infestus patribus, quod se ab ijs in cooptandis tribunis fraude captum, proditumq; à collegis aiebat: rogationem tulit, vt qui plebem Romanam tribunos plebis rogaret, is vsque eo rogaret, dum x. tribunos plebis faceret. infectandisq; patribus, vnde Aspero etiam inditum est cognomen, tribunatum gessit. Inde M. Geganius Macrinus, & C. Iulius Coss. facti, conciones tribunorum aduersus nobilium iuventutem ortas, sine infectione potestatis eius, conseruata maiestate patrum, sedauere: plebem decreto ad bellum Volscorum & Aequorum delectu sustinendo, rem ab seditionibus continuere: urbano quoq; otio foris omnia tranquilla esse affirmantes, per discordias ciuiles externos tollere animos, cura pacis, concordiae quoque intestinae causa fuit. Sed alter semper ordo grauis alterius modestiae erat. quiescendi plebi ab iunioribus patrum iniuriae fieri coeptae. vbi tribuni auxilio humilioribus essent, in primis parum proderat: deinde ne ipsi quidem inuolati erant, vtique postremis mensibus cum & per coitiones potentiorum iniuria fieret, & vis potestatis omnis aliquanto posteriore anni parte languidior ferme esset: iamque plebs ita in tribunatu ponere aliquid spei, si similes Icilio tribunos haberet: nomine tantum se biennio habuisse. Seniores contra patrum, vt nimis feroces, suos credere iuuenes esse, ita malle, si modus excedendus esset, suis quam aduersarijs superesse animos. adeo moderatio tuenda libertatis, dum æquari velle simulando ita se quisque extollit, vt deprimat alium, in difficili est: cauendoque ne metuant homines, metuendos vltro se efficiunt: & iniuriam à nobis repulsam, tanquam aut facere aut pati necesse sit, iniungimus alijs. T. Quintius Capitolinus quartum, & Agrippa Furius consules inde facti, nec seditionem domi, nec foris bellum acceperunt: sed imminebat vtrunque. Iam non vltra discordia ciuium reprimi poterat, & tribunis & plebe incitata in patres, cum dies alicui nobilium dicta nouis semper certaminibus conciones turbaret. Ad quarum primum strepitum velut signo accepto arma cepere Aequi ac Volsci: simul quod persuaserant ijs duces cupidi praedarum: biennio ante delectum indictum habere non potuisse, abnuente iam plebe imperium. eo, aduersus se non esse missos exercitus. dissolui licentia militandi morem, nec pro communi iam patria Romam esse. quicquid irarum simultatumque cum externis fuerit, in ipsos verti, occacatos lupos intestina rabie opprimendi occasionem esse. Coniunctis exercitibus Latinum primum agrum populati sunt: deinde postquam ibi nemo vindex occurrebat, tum vero exultantibus belli authoribus, ad moenia ipsa Romae populabundi regione portae Aesquilinae accessere, vastationem agrorum vrbi per contumeliā ostendantes. vnde postquam inulti praedam praese agentes, retrò ad Corbionem agmine iere, Quintius Cos. ad concionem populum vocauit. ibi in hanc sententiam locutum accipio: Etsi mihi nullius noxae

*Dissidia inter patres
& plebem.*

*Aequi & Volsci contra
Romanos arma
capiunt.*

consciis

A conscius Quirites sum, tamen cum pudore summo in concionem vestram processi: hoc vos scire, hoc posteris memoriae traditum iri: Aequos & Volscos vix Hernicis modò pares, T. Quintio quartum consule, ad mœnia vrbis Romæ impunè armatos venisse. hanc ego ignominiam (quanquam iamdiu ita imminere anno scissem, vel exilio, vel morte, si alia fuga honoris non esset, vime consule potuit? satis honorum, satis superq; vitæ erat: mori consulem tertium oportuit. Quem tandem ignauissimi hostium contempserunt? nos consules? an vos Quirites? si culpa in nobis est, auferte imperium indignis: & si

B id parum est, insuper pœnas expetite. si in vobis, nemo deorum nec hominum sit, qui vestra puniat peccata Quirites, vosmet tantum eorum pœniteat. Non illi vestram ignauiam contempserunt, nec suæ virtuti confisi sunt: quippe toties fusi fugatiq; castris exuti, agro mulctati, sub iugum missi, & se & vos novère. discordia ordinum est venenum vrbis huius, patrum ac plebis certamina. dum nec nobis imperij, nec vobis libertatis est modus: dum tedet vos patritiorum, nos plebeiorum magistratuum, sustulere illi animos. Prò deum fidem, quid vobis vultis? tribunos plebis concupistis, cōcordiæ causa concessimus. decem viros desiderastis, creati passi sumus. decem virorū vos pertesum est, coëgimus abire magistratu, manente in eosdem priuatos ira vestra, mori

C atq; exulare nobilissimos viros honoratissimosq; passi sumus. tribunos plebis creare iterum voluistis, creastis. consules facere vestrarum partium, etsi patribus videbamus iniquum, patritium quoq; magistratum plebi donum fieri vidimus, auxilium tribunitium, prouocationem ad populum, scita plebis iniuncta patribus, sub titulo æquandarum legū nostra iura oppressa tulimus & ferimus. Qui finis erit discordiarum? ecquando vnam urbem habere, ecquando communem hanc esse patriam licebit? Victi nos æquiore animo quiescimus, quàm victores: sat isne est, nobis vos metuēdos esse? Aduersus nos Auentinum capitur, aduersus nos Sacer occupatur mōs. Esquilias quidem ab hoste propè captas, & scandētem in aggerem Volscum hostem nemo submouit. in nos viri, in nos armati estis. Agite dum, vbi hic curiam circumfederitis, & forum infestum feceritis, & carcerem impleueritis principibus, iisdem istis ferocibus animis egredimini extra portam Esquilinam, aut si ne hoc quidem audetis, ex muris visite agros vestros, ferro igniq; vastatos, prædam abigi, fumare incensa passim tecta. At enim communis res per hæc loco est peiore. ager

D vritur, vrbs obsidetur, belli gloria penes hostes est. Quid tandem priuatæ res vestræ quo in statu sunt? iam vnicuiq; ex agris sua damna nuntiabuntur. quid est tandem domi, vnde ea expleatis? tribuni vobis amissa reddent ac restituent? vocis verborumq; quantum voletis, ingerent, & criminum in principes, & legum aliarum super alias, & concionum. sed ex illis concionibus nunquam vestrum quisquam re fortunaq; domum auctior redijt. Ecquis retulit aliquid ad coniugem & liberos, præter odia, offensiones, simultates publicas priuatasq;? à quibus semper non vestra virtute innocentiaq; sed auxilio alieno tuti sitis. At Hercules, cū stipendia nobis consulibus, non tribunis ducibus, & in castris non in foro faciebatis, & in acie vestrum clamorem hostes, non in concione patres Romani horrebant: præda parta, agro ex hoste capto, pleni fortunarū, gloriæq; simul publicæ, simul priuatæ triumphantes domum ad penates redibatis: nunc oneratū vestris fortunis hostem abire finitis. Hærete affixi cōcionibus, & in foro viuite: sequitur vos necessitas militandi, quam fugitis. Graue erat in Aequos & Volscos proficisci? ante portas est bellum. si inde non pellitur, iam intra mœnia erit, & arcem & Capitolium scandet, & in

Quintij Cos. ad Quirites oratio.

Venenum ciuitatis, ordinum discordia.

Ex intestinis dissidijs rem publicam simul & priuatam minui.

*Vera pro gratis loqui
bonū civ. m oportet.*

domos vestras vos persequetur. Biennio antè senatus delectū haberi, & educi exercitū in Algidū iussit. sedemus desides domi, mulierū ritu inter nos altercantes, presenti pace læti, nec cernētes ex otio illo breui multiplex bellū rediturū. His ego gratiora dictū alia esse scio, sed me vera pro gratis loqui, & si meū ingenium non moneret, necessitas cogit. vellem equidē vobis placere Quirites, sed multò malo vos saluos esse, qualicūq; erga me animo futuri estis. Natura hoc ita comparatū est, vt qui apud multitudinem sua causa loquitur, gratior eo sit, cuius mens nihil præter publicum cōmodum videt. nisi fortè assentatores publicos, plebicolas istos, qui vos nec in armis, nec in otio esse sinūt, vestra vos causa incitare & stimulare putatis. cōcitati aut honori aut quæstui illis estis. & quia in concordia ordinū nullos se vsquā esse vident, malē rei se quā nullius, turbarum ac seditionū duces esse volunt. Quarū rerum si vos tædium tandem capere potest: & patrū vestrosq; antiquos mores vultis pro his nouis fumere, nulla supplicia recuso, nisi paucis diebus hos populatores agrorū nostrorum fusos fugatosq; castris exuero. & à portis nostris mœnibusq; ad illorum vrbes hunc belli terrorem, quo nunc vos attoniti estis, transtulero. Rarò aliàs tribuni popularis oratio acceptior plebi, quā tunc seuerissimi consulis fuit. Iuuentus quoque quæ inter tales metus detrectationem militiæ, telum acerrimū aduersus patres habere solita erat, bellum & arma spectabat. & agrestium fuga, spoliatiq; in agris & vulnerati, fœdiora ijs quæ subijciebantur oculis nuntiantes, totam urbem ira impleuere. In senatū vbi ventū est, ibi verò in

Quintij Cæs. laus. Quintium omnes versi, vt vnum vindicē maiestatis Romanæ intueri, & primores patrum dignam dicere concionē imperio consulari, dignam tot consulatibus antea actis, dignam vita omni plena honorum sæpè gestorum, sæpius meritorum. alios consules aut per proditionem dignitatis patiū plebi adulatos, aut acerbè tuendo iura ordinis asperiores domando multitudinem fecisse: T. Quintium orationem memorem maiestatis patrum concordiaq; ordinum, & temporū in primis habuisse. orare eum collegamq;, vt capefferent Rempub. orare tribunos, vt vno animo cum consulibus bellum ab vrbe ac mœnibus propulsari vellent, plebemq; obedientē in re tam trepida patribus præberent, appellare tribunos, communem patriam auxiliumq; eorū implorare, vastatis agris, vrbe propè oppugnata. Consensu omnium delectus decernitur habeturq;. Cū consules in concione pronuntiaissent, tempus non esse causas cognoscendi: omnes iuniores postero die prima luce in campo Martio adessent: cognoscendis causis eorum qui nomina non dedissent, bello perfectō se daturōs tempus: pro desertore futurum, cuius nō probassent causam: omnis iuuentus affuit postero die. cohortes sibi quæq; centuriones legerunt, bini senatores singulis cohortibus præpositi. Hæc omnia ad eò maturè perfectā accepimus, vt signa eo ipso die à quæstoribus ex ærario prompta delataq; in campum, quarta diei hora, mota ex campo sint: exercitusq; nouus, paucis cohortibus veterum militum voluntate sequentibus, manserit ad decimum lapidem. insequens dies hostem in conspectum dedit, castraq; ad Corbionem castris sunt coniuncta. tertio die cum ira Romanos, illos cū toties rebellassent, conscientia culpæ ac desperatio irritaret, mora dimicandi nulla est facta. In exercitu Romano cū duo consules essent potestate pari, quod saluberrimum in administratione magnarum rerum est, summa imperij concedente Agrippa penes collegam erat: & prælatus ille facilitati summittētis se comiter respondebat, communicando cōsilia laudesq;, & æquando imparem sibi. In acie Quintius dextrum cornu, Agrippa sinistrum tenuit: Sp. Posthumio Albo legato datur media acies tuenda: legatum alterū P. Sulpitium equitibus præciunt. Pedites ab dextro cornu egregiè pugnauere, haud segniter resistentibus

Volscis.

Maxima in comparando exercitu diligentia.

A Volscis. P. Sulpitius per mediam hostium aciem cum equitatu perrupit. unde cum eadem reuerti posset ad suos, priusquam hostis turbatos ordines reficere, terga impugnare hostium satius visum est. momentoq; temporis in auer-
 sam incurfando aciem ancipiti terrore dissipasset hostes, ni suo proprio eum praelio equites Volscorum & Aequorum exceptum aliquandiu tenuissent. Ibi vero Sulpitius negare cunctandi tempus esse, circumuentos interclusosq; ab suis vociferans, ni equestre praelium connixi omni vi perficerent, nec fugare equitem, integrum satis esse. conficerent equos virosque, ne quis reueheretur inde ad praelium, aut integraret pugnam. non posse illos resistere sibi, quibus conferta peditum acies cecisset. Haud surdis auribus dicta impressione vna
B totum equitatu fudere, magnam vim ex equis precipitauere: ipsos, equosq; spiculis confodere. Is finis pugnae equestris fuit. Tunc adorti peditum aciem, nuntios ad consules rei gestae mittunt, vbi iam inclinabatur hostium acies. nuntius deinde vincentibus Romanis animos auxit, & referentes gradu perculit Aequos. in media primum acie vinci coepti, qua praemissus equitatus turbauerat ordines. sinistru deinde cornu ab Quintio consule pelli coeptum. in dextro plurimum laboris fuit. Ibi Agrippa aetate viribusq; ferox, cum omni parte pugnae melius rem geri, quam apud se videret, accepta signa ab signiferis ipse inferre, quaedam iacere etiam in confertos hostes coepit. cuius ignominiae metu concitati milites inuasere hostem. ita aequata ex omni parte victoria
C est. Nuntius tum a Quintio venit, victorem iam se imminere hostium castris, nolle irrumperere antequam sciat debellatum & in sinistro cornu esse: si iam fudisset hostes, conferret ab se signa, vt simul omnis exercitus praeda potiretur. Victor Agrippa cum mutua gratulatione ad victorem collegam, castraque hostium venit. ibi paucis defendentibus, momentoque fuis, sine certamine in munitiones irrumperunt: praedaque ingenti compotem exercitum, suis etiam rebus recuperatis, quae populatione agrorum amissae erant, reducunt. Triumphum nec ipsos postulasse, nec delatum ijs ab senatu, accipio: nec traditur causa spreti, aut non sperati honoris. ego quantum in tanto interuallo temporu conijcio, cum Valerio atque Horatio consulibus, qui praeter Vol-
D scos & Aequos Sabini etiam belli perfecti gloriam pepererant, negatus ab senatu triumphus esset, verecundiae fuit pro parte dimidia rerum consulibus petere triumphum: ne, etiam si impetrassent, magis hominum ratio, quam meritorum habita videretur. Victoriā honestam ex hostibus partam turpe domi de finibus sociorum iudicium populi deformauit. Aricini atque Ardeates de ambiguo agro cum saepe bello certassent, multis inuicem cladibus fessi iudicem populum Romanum cepere. Cum ad causam orandam venissent, concilio populi a magistratibus dato, magna contentione actum. iamque editis testibus cum tribus vocari, & populum inire suffragium oporteret, confurgit P. Scaptius de plebe magno natu. Et, si licet, inquit, consules de Republica dicere, errare ego populu in hac causa non patiar. Cum vt vanu eum negarent, consules audiendum esse, vociferantemq; prodi publicam causam summoueri iussissent, tribunos appellat. Tribuni, vt ferè semper reguntur a multitudine magis, quam regunt, dedere cupidae audiendi plebi, vt quae vellet, Scaptius diceret. Ibi inquit, annu se tertium & octogesimu agere, & in eo agro de quo agitur, militasse non iuuenem, sed vicesima iam stipendia merentem, cum ad Coriolos sit bellatu. eo se rem vetustate obliterated, caeterum suae memoriae infixam afferre. agru, de quo ambigitur, finium Coriolanoru fuisse, captisq; Coriolis iure belli publicu populi Romani factu. mirari se, quonam more Ardeates Ariciniq; cuius agri ius nunquam vsurpauerint incolumi Coriolana re, eum se a populo Romano, que pro domino iudice fecerint, intercepturos sperent. Sibi
 K 4 exiguum

Volscorum et Aequorum castra exa pugnatur.

Turpe de finibus sociorum populi Romani iudicium.

Scaptij vanissimam senis oratio.

*Fama et fidei damna
æstimari non possunt.*

exiguum vitæ tempus superesse, non potuisse se tamen inducere in animum, quin quem agrum miles pro virili parte manu cepisset, cum senex quoq; voce, qua vna posset, vindicaret. magnoperè se suadere populo, ne inutili pudore suam ipse causam damnet. Consules cum Scaptium non silentio modò, sed cum assensu etiam audiri animaduertissent: deos, hominesque testantes flagitium ingens fieri, patrum primores accersunt. cum his circumire tribunos orare, ne pessimum facinus peiore exemplo admitterent, iudices in suam rem litem vertendo, cum præsertim, etiam si fas sit, curam emolumenti sui iudici esse, nequaquam tantum agro intercipiendo acquiratur, quantum amittatur alienandis iniuria sociorum animis. nam famæ quidem ac fidei damna maiora esse, quàm quæ æstimari possent. Hoc legatos referre domum? hoc vulgari? hoc socios audire? hoc hostes? quo cum dolore hos? quo cum gaudio illos? Scaptione hoc concionali seni assignaturos putarent finitimos populos? clarum hac fore imagine Scaptium nomen: populū Romanum quadruplatoris & interceptoris litis alienæ personam laturum. quem enim hoc priuatæ rei iudicem fecisse, ut sibi cōtrouersiosam adiudicaret rem? Scaptium ipsum id quidem, etsi præmortui iam sit pudoris, non facturum. Hæc consules, hæc patres vociferantur. sed plus cupiditas, & author cupiditatis Scaptius valet. vocatæ tribus iudicauerunt agrum publicum populi Romani esse. nec abnuitur ita fuisse, si ad iudices alios itum foret. nunc haud sanè quicquam bona causa eleuatur dedecus iudicij. idque non Aricinis Ardeatibusq;, quàm patribus Romanis, foedius atque acerbius visum. Reliquum anni quietum ab vrbis motibus & ab externis mansit.

EPITOME LIBRI III.

LEX de connubio patrum, & plebis contentione magna, patribus repugnantibus perlata est à tribunis plebis. Aliquot annis res populi Romani domi militiaq;, per hoc genus magistratus administratae sunt. Ite censes tunc primum creati sunt. Ager Ardeatinus Romani populi iudicio ablati; missi in eum coloni restituti sunt. Cum fame populus Romanus laboraret, Sp. Melius eques Romanus frumentum populo sua impensa largitus est: & ob id factum conciliata sibi plebe: regnum affectans à C. Seruilio Hala magistro equitum iussu Quintij Cincinnati dictatoris occisus est. L. Minutius in auro bone aurata donatus est. Legatis Romanis à Fidenatibus occisis, quoniam ob Rempublicam occubuerant, statuae in rostris posita sunt. Cornelius Cossus tribunus militum, occiso Tolumnio rege Veientium, opima spolia secunda retulit. Mamercus Aemilius dictator censura honore, qui antea per quinquenniū gerebatur, anni & sex mensium spatio finito, ob eam rem à censoribus notatus est. Fidenæ in potestatem redacta, eoq; coloni missi sunt. quibus occisis Fidenates cum defecisset à populo Romano, à Mamercus Aemilio dictatore victi sunt, & Fidenæ captae. Coniuratio seruorum oppressa est. Posthumius tribunus militum propter crudelitatem ab exercitu occisus est. Stipendium ex arario tum primum militibus datum est. Res præterea gestas aduersum Volscos & Veientes, Fidenates & Faliscos continet.

*De connubio patrum
cum plebeijis rogationem
promulgat Tribu-
nus plebis.*

Ardeates desciscunt.

*Veientes Romanos si-
nes depopulantur.*

os secuti M. Genucius & P. Curiatius consules. Fuit annus domi forisque infestus. nam anni principio & de connubio patrum & plebis C. Canuleius tribunus plebis rogationem promulgauit. qua contaminari sanguinem suum patres, confundiq; iura gentium rebantur: & mentio primò sensim illata à tribunis, ut alterum ex plebe consulem liceret fieri, eò processit deinde, ut rogationem nouem tribuni promulgarent, ut populo potestas esset, seu de plebe, seu de patribus vellet, consules faciendi. Id verò si fieret, non vulgari modò cum infimis, sed prorsus auferri à primoribus ad plebem summum imperium credebant. Latini ergo audire patres, Ardeatium populum ob iniuriam agri abiudicati descisse, & Veientes depopulatos extrema agri Romani, & Volscos Aequosque ob communiam Verruginem fremere. adeò vel infelix bellum ignominiosæ paci præferebant. His itaque in maius etiam acceptis, ut inter strepitum tot bellorum conticerent actiones tribunitiæ, delectus haberi, bellum, armaque vi summa apparari

parari iubent, si quo intentius possit, quàm T. Quintio consule, apparatus
 sit. Tum C. Canuleius pauca in senatu vociferatus, nequicquam territando
 consules auertere plebem à cura nouarum legum, nunquam eos se viuo dele-
 ctum habituros, antequam ea, quæ promulgata ab se collegisque essent: ple-
 bes sciuisset: confestim ad concionem aduocauit. Eodem tempore & consu-
 lant consules iam vltra ferri posse furores tribunitios. ventum iam ad finem.
 esse, domi plus belli concitari, quàm foris. id adeò non plebis, quàm patrum,
 neque tribunorum magis, quàm consulū culpa accidere. cuius rei præmium
 fit in ciuitate, eam maximis semper auctibus crescere, sic pace bonos, sic bello
 fieri. maximum Romæ præmium seditionum esse: id & singulis vniuersisq;
 semper honori fuisse. Reminiscerentur quam maiestatem senatus ipsi à patri-
 bus accepissent, quam liberis tradituri essent: vt quemadmodū plebs gloria-
 ri posset, se auctiorem amplioresq; esse. finem ergo non fieri, nec futurū, do-
 nec quàm felices seditiones, tam honorati seditionum authores essent. Quas,
 quantasque res C. Canuleium aggressum? colluuiōē gentium, perturbatio-
 nem auspiciōrū publicorum priuatorumque afferre, ne quid synceri, ne quid
 incontaminati sit: vt discrimine omni sublato, nec se quisquam, nec suos no-
 uerit. quam enim aliam vim connubia promiscua habere, nisi vt ferarū propè
 ritu vulgentur concubitus plebis, patrumque? vt qui natus sit, ignoret cuius
 sanguinis, quorum sacrorum sit, dimidius patrū sit, dimidius plebis, ne secum
 quidem ipse concors. Parum id videri, quòd omnia diuina humanaque tur-
 bentur, iam ad consulatū vulgi turbatores accingi. & primò, vt alter consul ex
 plebe fieret, id modò sermonibus tentasse: nunc rogari, vt seu ex patribus, seu
 ex plebe velit, populus consules creet: & creaturos haud dubiè ex plebe sedi-
 tiosissimum quenque. Canuleios igitur Iciliosque consules fore. ne id Iupiter
 optimus maximus sineret, regiæ maiestatis imperium eò recidere, & se mi-
 lies morituros potius, quàm vt tantum dedecoris admitti patiantur. certum
 habere, maiores quoque, si diuinassent, concedendo omnia non mitiorem
 in se plebem, sed asperiores, alia ex alijs iniquiora postulando, cum prima im-
 petrasset, futuram: primò quamlibet dimicationem subituros fuisse potius,
 quàm eas leges sibi imponi paterentur, quia tum cōcessum sit de tribunis, ite-
 rum concessum esse. Finem non fieri posse, in eadem ciuitate tribunos plebis,
 & patres esse: aut hunc ordinem, aut illum magistratum tollendum esse, po-
 tiusque ferò quàm nunquam obuiam eundum audaciæ temeritatiq;. illine
 vt impunè primò discordias ferentes concitent finitima bella? Deinde aduer-
 sus ea quæ concitauerint, armari ciuitatem, defendique prohibeant? & cum
 hostes tantum non accersierint, exercitus conscribi aduersus hostes non pati-
 antur? sed audeat Canuleius in senatu proloqui, se, nisi suas leges tanquam vi-
 ctoris patres accipi sinant, delectum haberi prohibitum. quid esse aliud,
 quàm minari se proditum patriam: oppugnari atque capi passurum? quid
 eam vocem animorum, non plebi Romanæ, sed Volscis & Aequis & Veienti-
 bus allaturam? nōne Canuleio duce se speraturos Capitolium atque arcem
 scandere posse, si patribus tribuni cū iure ac maiestate adempta, animos etiam
 eripuerint? Cōsules paratos esse duces prius aduersus scelus ciuium, quàm ad-
 uersus hostium arma. Cum maximè hæc in senatu agerentur, Canuleius pro
 legibus suis, & aduersus consules ita differuit: Quantopere vos Quirites con-
 temnerent patres, quàm indignos ducerent, qui vna secū vrbe intra eadē mœ-
 nia viueretis, sæpe equidem & ante videor animaduertisse: nunc tamen maxi-
 mè, quod adeò atroces in has rogationes nostras coorti sunt: quib. quid aliud
 quàm admonemus ciues nos eorū esse, & si nō easdem opes habere, eandem
 tamen

Consules aduersus tri-
 bunos plebis senatum
 incitant.

Canulei tribuni ple-
 bis aduersus Cōse-
 oratio.

tamen patriam incolere? Altera connubium petimus, quod finitimis exter-
nisque dari solet. nos quidem ciuitatem, quæ plus quam connubium est, ho-
stibus etiam victis, dedimus. Altera nihil noui ferimus, sed id, quod populi est,
repetimus atque usurpamus: ut quibus velit, populus Romanus honores man-
det. Quid tandem est, cur cælum ac terras misceant? cur in me impetus mo-
dò penè in senatu sit factus? negent se manibus temperaturos? violaturosque
denuntient sacrosanctam potestatem? Si populo Romano liberum suffragium
datur, ut quibus velit, consulatum mandet: & non præciditur spes plebeio
quoque, si dignus summo honore erit, adipiscendi summi honoris, stare vrbs
hæc non poterit? de imperio actum est? Et perinde hoc valet, plebeiûsne con-
sul fiat, tanquam seruum, aut libertinum aliquis consulem futurum dicat. Ec-
quid sentitis in quanto contemptu uiuatis? Lucis vobis huius partem, si liceat,
adimant. quod spiratis, quod vocem mittitis, quod formas hominum habe-
tis, indignantur. quin etiam (si diis placet) nefas aiunt esse consulem plebeium
fieri. Obsecro vos, si non ad fastos, non ad commentarios pontificum admit-
timur, ne ea quidem scimus, quæ omnes peregrini etiam sciunt, consules in
locum regum successisse: nec aut iuris aut maiestatis quicquam habere, quod
non in regibus antè fuerit? en vnquam creditis fando auditum esse, Numam
Pompilium non modò non patritium, sed ne ciuem quidem Romanum, ex
Sabino agro accitum, populi iussu, patribus authoribus Romæ regnasse? L. de-
inde Tarquinius non modò Romanæ, sed ne Italicæ quidem gentis, Dema-
rati Corinthij filium, incolam ab Tarquinijs, viuis liberis Anci, regem factum,
Seruium Tullium post hunc captiua Corniculana natum, patre nullo, matre
serua, ingenio & virtute regnum tenuisse? quid enim de T. Tatius Sabino di-
cam? quem ipse Romulus parens vrbs in societatem regni accepit? Ergo dum
nullum fastiditur genus, in quo eniteret virtus, creuit imperium Romanum.
Poeniteat nunc vos plebei consulis, cum maiores nostri aduenas reges non
fastidierint, & ne regibus quidem exactis clausa vrbs fuerit peregrinæ virtuti.
Claudiam certè gentem post reges exactos ex Sabinis non in ciuitatem modò
accepimus, sed etiam in patritiorum numerum. Ex peregrinatione patritius, de-
inde consul fiat? ciuis Romanus, si sit ex plebe, præcisâ consulatus spes erit? V-
trum tandem non credimus fieri posse, ut vir fortis ac strenuus, pace belloque
bonus ex plebe, sit Numæ, L. Tarquinio, Seruio Tullio similis? an, ne si sit qui-
dem, ad gubernacula Reipublicæ accedere eum patiemur? potiusque decem-
uiris deterrimis mortalium, qui tum omnes ex patribus erant, quam optimis
regum nouis hominibus similes consules sumus habituri? At enim nemo post
reges exactos de plebe consul fuit. Quid postea? nullane res noua institui de-
bet? & quod nondum est factum, multa enim nondum sunt facta in nouo
populo, ea, ne si vtilia quidem sint, fieri oportet? Pontifices, augures Romulo
regnante nulli erant: ab Numa Pompilio creati sunt: census in ciuitate, & de-
scriptio centuriarum classiumque non erat, ab Seruio Tullio est facta. Consu-
les nunquam fuerant: regibus exactis creati sunt. Dictatoris nec imperium,
nec nomen fuerat: apud patres esse cœpit. Tribuni plebis, ædiles, quæstores
nulli erant: institutum est ut fierent. Decemuiros legibus scribendis intra de-
cem hos annos & creauimus, & e Republica sustulimus. Quis dubitat, quin
in æternum vrbe condita, & in immensum crescente, noua imperia, sacerdo-
tia, iura gentium, hominumque instituantur? Hoc ipsum ne connubium pa-
tribus cum plebe esset, non decemuiro tulerunt paucis his annis pessimo exem-
plo publico, cum summa iniuria plebis? an esse vlla maior, aut insignior con-
tumelia potest, quam partem ciuitatis velut contaminatam, indignam con-
nubio haberi? quid est aliud, quam exilium intra eadem mœnia, quam rele-
gationem

Agationem pati? ne affinitatibus, ne propinquitatibus immisceamur? Cauent
ne societur sanguis. quid? hoc si polluit nobilitatem istam vestram, quam ple-
rique oriundi ex Albanis & Sabinis, non genere, nec sanguine, sed per coopta-
tionem in patres habetis, aut ab regibus lecti, aut post reges exactos iussu po-
puli: synceram seruare priuatis consilijs non poteratis, nec ducendo ex plebe,
tritiae virgini vim afferret: patritiorum ista libido est: nemo inuitum pactio-
nem nuptialē quenquam facere coëgisset. Verū enim uerò lege id prohibe-
ri, & connubium tolli patrum ac plebis, id demum contumeliosum plebi est.
Btorum consiliorum ubiq; semper fuit, ut in quam cuiq; foeminae conuenisset
domum, nuberet: ex qua pactus esset vir domo, in matrimonium duceret: id
vos sub legis superbissimae vincula coniicitis, qua dirimatis societatem ciuilem,
duasque ex vna ciuitate faciatis. Cur non sancitis, ne vicinus patritio sit ple-
beius? ne eodem itinere eat? ne idem conuiuium ineat? ne in foro eodem con-
sistat? quid enim in re est aliud, si plebeiam patritius duxerit? si patritiam ple-
beius? quid iuris tandem mutatur? nempe patrem sequuntur liberi. nec, quod
nos ex connubio vestro petamus, quicquam est, praeterquam ut hominum, ut
ciuium numero simus. nec vos (nisi in cōtumeliam ignominiamq; nostram
certare iuuat) quod contendatis, quicquam est. Deniq; vtrum tandem popu-
Cli Romani, an vestrum summum imperium est? regibus exactis vtrum vobis
dominatio, an omnibus aequa libertas parta est? Oportet licere populo Roma-
no, si velint iubere legem. an ut quaeq; rogatio promulgata erit, vos delectum
pro poena decernetis? & simul ego tribunus vocare tribus in suffragium coe-
pero, ut statim consul sacramento iuniores adiges? & in castra educes? & mi-
naberis plebi, minaberis tribuno? Quid? si non quantum istae minae aduersus
plebis consensum valerent, bis iam experti essetis? scilicet quia nobis consul-
tum volebatis, certamine abstinuistis? an ideo non est dimicatum, quod quae
pars firmior, eadem modestior fuit? Nec nunc erit certamen Quirites. animos
vestros illi tentabunt semper, vires non experientur. Itaq; ad bella ista, seu falsa
Dseu vera sunt, consules parata vobis plebs est, si connubijs redditis, vnam hanc
ciuitatem tandem facitis, si coalescere, si iungi, misceriq; vobis priuatis neces-
situdinibus possunt: si spes, si aditus ad honores viris strenuis & fortibus da-
tur: si in consortio, si in societate Reipublicae esse: si, quod aequae libertatis est,
inuicem annuis magistratibus parere, atque imperitare licet. Si haec impedit
aliquis, ferte sermonibus, & multiplicata fama bella. Nemo est nomen datu-
rus, nemo arma capturus. nemo dimicaturus pro superbis dominis, cum qui-
bus nec in re publica honorum, nec in priuata connubij societas est. Cum in
concionem & consules processissent, & res a perpetuis orationibus in alter-
cationem vertisset, interroganti tribuno, cur plebeium consulem fieri non
Eoporteret? ut fortasse verè, sic parum vtiliter in praesens certamen respondit,
quod nemo plebeius auspicia haberet. ideoque decemuiros connubium di-
remisse, ne incerta prole auspicia turbarentur. Plebes ad id maximè indigna-
tione exarsit, quod auspiciari tanquam inuisi dijs immortalibus negarentur pos-
se. Nec antè finis contentionum fuit, cum & tribunum acerrimū authorem
plebs nacta esset, & ipsa cum eo pertinacia certaret, quam victi tandem patres
ut de connubio ferretur concessere: ita maximè rati cōtentionem de plebeijs
consulibus tribunos, aut totam deposituros, aut post bellū dilaturos esse, con-
tentamq; interim connubio plebem paratam delectui fore. Cum Canuleius
victoria de patribus, & plebis fauore ingens esset, accensi alij tribuni ad certa-
men, pro rogatione sua summa vi pugnant, & crescente indies fama belli, de-
lectum

*De patrum cum plebe
connubio lex fertur.*

Tribuni militum consulari potestate creatur, anno ab urbe condita 310.

lectum impediunt. Consules, cum per senatum, intercedentibus tribunis, nihil agi posset, consilia principum domi habebant: apparebat autem, aut hostibus, aut ciuibus, de victoria concedendum esse. Soli ex consularibus Valerius atque Horatius non intererant consilijs. C. Claudij sententia consules armabat in tribunos: Quintiorum, Cincinnatiq̃ue & Capitolini sententiæ abhorrebant à cæde, violandisque quos fœdere icto cum plebe sacrosanctos acceperant. Per hæc consilia eò deducta res est, ut tribunos militum consulari potestate promiscuè ex patribus ac plebe creari sinerent, de consulibus creandis nihil mutaretur. eoque contenti tribuni, contenta plebs fuit. Comitia tribunis consulari potestate tribus creandis indicuntur. quibus indictis, extemplo quicumque aliquid seditiosè dixerat, aut fecerat, quàm maximè tribunitij & prehensare homines, & concurrare toto foro candidati cœpere: ut patritios desperatio primò irritata plebe adipiscendi honoris, deinde indignatio, si cum his gerendus esset honos, deterreret: postremò coacti tamen à primoribus petiere, ne cessisse possessione Reipublicæ viderentur. Euentus eorum comitiarum docuit, alios animos in contentione libertatis dignitatisq̃ue, alios secundum deposita certamina incorrupto iudicio esse. tribunos enim omnes patritios creauit populus, contentus eo, quòd ratio habita plebeiorum esset. Hanc modestiam æquitatemq̃ue & altitudinem animi ubi nunc in vno inueneris, quæ tum populi vniuersi fuit? Anno trecentesimo decimo, quàm vrbs Roma condita erat, primùm tribuni militum pro consulibus magistratum ineunt, A. Sempronius Atratinus, L. Attilius, T. Cæcilius, quorum in magistratu concordia domi, pacem etiam foris præbuit. Sunt qui propter adiectum Aequorum Volscorumq̃ue bello, & Ardeatium defectioni Veiens bellum, quia duo consules obire tot simul bella nequirent, tribunos militum tres creatos dicant, sine mentione promulgatæ legis de consulibus creandis ex plebe: & imperio, & insignibus consularibus vsos. Non tamen pro firmato iam stetit magistratus eius ius, quia tertio mense quàm inierunt, augurum decreto, perinde ac vitio creati honore abiere, quòd C. Curiatius, qui comitijs eorum præfuerat, parum rectè tabernaculum cepisset. Legati

Ardeates, legatos Romam mittunt.

ab Ardeatibus Romam venerunt, ita de iniuria querentes, ut si demeretur ea, in fœdere atque amicitia mansuros restituto agro appareret. Ab senatu responsum

A sponsum est, iudicium populi rescindi ab senatu non posse, præterquam quòd nullo nec exemplo, nec iure fieret, concordia etiam ordinum causa: si Ardeæ permittant, fore, vt postmodum gaudeant se ire moderatos: sciantque patri-
bus æquè curæ fuisse, ne qua iniuria in eos oriretur, ac ne orta, diuturna esset. Ita legati, cum se rem integram relatu-
ros dixissent, comiter dimissi. Patritij, cum sine curuli magistratu res publica esset, coiere, & interregē creauere. *Interrex creatur.*
tentio, consulēne, an tribuni militum crearentur, in interregno rem dies complures tenuit. Interrex ac senatus consulū comitia, tribuni plebis &
B & plebs patritijs seu hunc, seu illum delatura honorem, frustra certare super-
fedit: & principes plebis ea comitia malebant, quibus non haberetur ratio sui, quàm quibus vt indigni præterirentur. tribuni quoque plebis certamen sine effectu in beneficio apud primores patrum reliquere. T. Quintius Bar-
batus interrex consules creat L. Papyrium Mugilānum, L. Sempronium Atratinum. His consulibus cum Ardeatibus fœdus renouatum est. Idque monu-
menti est, consules eos illo anno fuisse, qui neque in annalibus priscis, neque in libris magistratuum inueniuntur. credo, quòd tribuni militum initio an-
ni fuerunt, eo, perinde ac si totum annum in imperio fuerint, suffectis his con-
sulibus, prætermis-
sa nomina consulū horum. Licinius Macer auctor est,
C & in fœdere Ardeatino, & in linteis libris ad Monetæ inuentos. Et foris, cum tot terrores à finitimis ostentati essent, & domi otium fuit. Hunc annum, seu tribunos modò, seu tribunis suffectos consules quoque habuit, sequitur an-
nus haud dubijs consulibus, M. Geganiō Macerino iterum, T. Quintio Ca-
pitolino quintum C O S S. Idem hic annus censuræ initium fuit, rei à parua *Censuræ initium.*
origine ortæ. quæ deinde tanto incremento aucta est, vt morum disciplinæ-
que Romanæ penes eam regimen, senatus equitumque centuriæ decoris de-
decorisque discrimen sub ditione eius magistratus, publicorum ius, priuato-
rumque; locorum, & vectigalia populi Romani sub nutu atque arbitrio essent. Ortum autem initium rei est, quòd in populo per multos annos incenso ne-
que differri census poterat: neque consulibus, cum tot populorum bella im-
minerent, operæ erat id negotium agere. Mentio illata ab senatu est, rem ope-
rosam, ac minimè consularem suo proprio magistratu egere: cui scribarum ministerium, custodiæque & tabularum cura, cui arbitrium formulæ censendi subijceretur. Et patres, quanquam rem parua-
m, tamen quòd plures patritij magistratus in Republica essent, læti acceper-
e id quod euenit, futurum credo etiam rati, vt mox opes eorum qui præessent, ipsi honori ius maiestatemque adijcerent. & tribuni (id quod tunc erat) magis necessariam, quàm speciosi ministerij procurationem intuentes, ne paruis quoque rebus incommode aduersarentur, haud sanè tetendere. Cum à primoribus ciuitatis spretus ho-
nor esset, Papyrium Semproniumque; quorum de consulatu dubitabatur, vt eo
E magistratu parum solidum consulatum explerent, censui agendo populus. *Primi censores.*
suffragijs præfecit. Censores ab re appellati sunt. Dum hæc Romæ geruntur, legati ab Ardeæ veniunt, pro veterrima societate, renouatoque fœdere recen-
ti auxilium propè euerse vrbi implorantes. Frui nanque pace optimo con-
silio cum populo Romano seruata, per intestina arma non licuit, quorum *Factiones quàm per-
niciose.*
causa atque initium traditur ex certamine factionum ortum, quæ fuere, eruntque pluribus populis magis exitio quàm bella externa. quàm fames morbiue, quæque alia in deū iras velut vltima publicorum malorum ver-
tunt. Virginem plebeij generis maximè forma notam petiere iuuenes: al-
ter virgini genere par, tutoribus fretus, qui & ipsi eiusdem corporis erant: no-
bilis

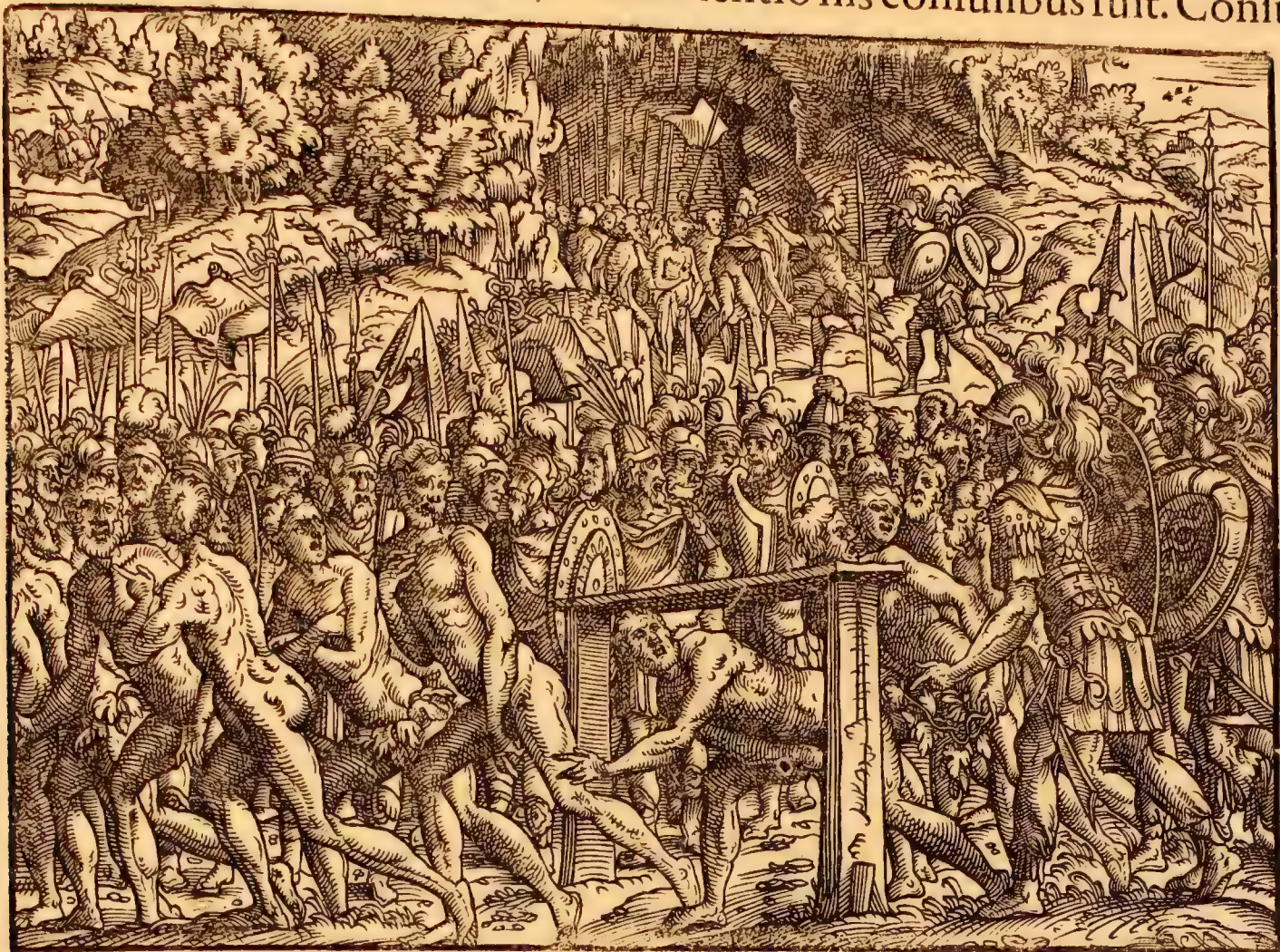

Quintij consulis laus.

omnis

A omnis consulariter acta, verendum penè ipsum magis quàm honorem faciebant. eò tribunorum militarium nulla mentio his consulibus fuit. Consules

creant M. Fabium Vibulanum, Posthumium Ebutium Cornicinem. Fabius & Ebutius cōsules, quò maiori gloriæ rerum domi forisq; gestarum succedere se cernebant (maximè autem memorabilem annū apud finitimos socios hostesq; esse, quòd Ardeatibus in re præcipiti tanta foret cura subuentum) eò impensius, vt delerent prorsus ex animis hominū infamiam iudicij, senatusconsultum fecerunt, vt quoniam ciuitas Ardeatium intestino tumultu redacta ad paucos esset, coloni eò præsidij causa aduersus Volscos scriberentur. Hoc palàm relatum in tabulas, vt plebem tribunosque falleret, iudicij rescindendi consilium initum. consenserant autem vt multo maiore parte Rutulorum colonorum quàm Romanorum scripta, nec ager vllus diuideretur, nisi is qui interceptus iudicio infami erat: nec vlli prius Romano ibi, quàm omnibus Rutulis diuisus esset, gleba vlla agri assignaretur. Sic ager ad Ardeates redijt. Triumuii ad coloniam Ardeam deducendam creati, Agrippa Menenius, T. Clælius Sículus, M. Ebutius Helua. Qui præter minimè popolare ministerium agro assignando socijs, quem populus Romanus suum iudicasset, cū plebem offendissent, ne primoribus quidem patrum satis accepti, quòd nihil gratiæ cuiusquam dederant: vexationes, ad populum iam die dicta ab tribunis, colonis ascripti remanendo in colonia, quam testem integritatis iustitiæque habebant, vitauere. Pax domi forisque fuit, & hoc & in sequenti anno C. Furio Pacilio, & M. Papyrio Crasso, coss. Ludi ab decemuiris per secessionem plebis à patribus ex senatuscōsulto voti, eo anno facti sunt. Causa seditionum nequicquam à Petilio quæsitæ. qui tribunus plebis iterum ea ipsa denuntiando factus, neque vt de agris diuidendis plebi referrent consules ad senatum, pervincere potuit: & cum magno certamine obtinuisset, vt consulerentur patres, consulum an tribunorum placeret comitia haberi, consules creati iussi sunt. ludibrioq; erant minæ tribuni denuntiantis se delectum impediturum, cum quietis finitimis neque bello, neque belli apparatu opus esset. Sequitur hanc tranquillitatem rerum annus Proculo Geganio Macerino, L. Menenio Lanato coss. multiplice clade ac periculo insignis, seditionibus, fame, regno propè per largitionis dulcedinem in ceruices accepto. Vnum abfuit bellum externum:

Ardeam coloni mittuntur.

Ludi facti.

Annus multiplice clade ac periculo insignis.

A sed etiam virtutis esse, quàm in omnibus alijs dicerent, laudibusq; haud im-
 meritis onerarent, & consul nihil remitteret: precatus tandem deos immor-
 reipublicæ esset, dictator à cōsule dicitur. ipse deinde C. Seruilius Halam ma-
 gistrum equitum dicit. Postero die dispositis præsijs cum in forum descen-
 disse, conuersaque in eum plebs nouitate rei, ac miraculo esset: & Meliani, at-
 filiorum regni, qui tumultus, quod bellum repens aut dictatoriam maiesta-
 tem, aut Quintium post octogesimum annum rectorem reipublicæ quæsis-
 set, rogarent: missus ab dictatore Seruilius magister equitū ad Melium, Vo-
B cat te, inquit, dictator. Cum pauidus ille quid vellet, quæreret: Seruiliusque
 causam dicendam esse proponeret: crimenq; à Minutio delatum ad senatum
 diluendum: tunc Melius recipere se in cateruam suorum: & primū circum-
 spectans tergiuersari, postremò cum apparitor iussu magistri equitū eum du-
 ceret, ereptus à circumstantibus, fugiensque, fidem plebis Romanæ implorare:
 & opprimi se consensu patrum dicere, quòd plebi benignè fecisset: orare, vt
 opem sibi vltimo in discrimine ferrent, neue ante oculos suos trucidari sine-
 rent. Hæc cum vociferantem affecutus Hala Seruilius obtruncat: resperfusq;
 cruore obtruncati, stipatus caterua patriciorum iuuenum, dictatori renun-
 tiat: vocatum ad eum Melium repulso apparitore concitantem multitudi-
C nem, poenam meritam habere. Tum dictator, Maacte virtute, inquit, C. Serui-
 li esto, liberata republica. Tumultuantem deinde multitudinem incerta exi-
 stimatione facti, ad concionem vocari iussit: & Melium iure cæsum pronun-
 tiauit: etiam si regni crimine insons fuerit: qui vocatus à magistro equitum ad
 dictatorem non venisset, se ad causam cognoscendam confedis-
 se: qua cogni-
 ta, habiturum fuisse Melium similem causæ fortunam. vim parantem, ne iu-
 dicio se committeret, vi coërcitum esse. nec cum eo tanquam cum ciue agen-
 dum fuisse: qui natus in libero populo inter iura legesque, ex qua vrbe reges
 exactos sciret: eodemque anno sororis filios regis, & liberos consulis libera-
 toris patriæ, propter pactiōem indicatam recipiendorum in urbem regum,
D à patre securi esse percussos: ex qua Collatinum Tarquinium consulem no-
 minis odio abdicare se magistratu, atque exulare iussu: in qua de Sp. Cassio
 post aliquot annos propter consilia inita de regno supplicium sumptum: in
 qua nuper decemuiros bonis, exilio, capite mulctatos ob superbiam regiam:
 in ea Sp. Melius spem regni conceperit, & quis homo? quanquam nullam no-
 bilitatem, nullos honores, nulla merita cuiquam ad dominationem pan-
 dere viam: sed tamen Claudios, Cassios consulatibus, decemuiratibus suis,
 maiorumq; honoribus, splendore familiarū sustulisse animos, quo nefas fue-
 rit Sp. Melium, cui tribunatus plebis magis optandus, quàm sperandus fuerit:
 frumentariū diuitem bilibre farris sperasse libertatem se ciuium suorū emisse:
E ciboque obijciendo raturū victorem finitimorum omnium populum in ser-
 uitutem perlici posse: vt quem senatorem cōcoquere ciuitas vix posset, regem
 ferret, Romuli cōditoris ab dijs orti, recepti ad deos, insignia atque imperium
 habentem. non pro scelere id magis, quàm pro monstro habendum. Nec fa-
 tis esse sanguine eius expiatum, nisi tecta parietesq; intra quæ tantum amen-
 tiæ conceptum esset, dissiparentur: bonaq; contacta pretijs regni mercandi,
 publicarentur. Iubere itaque quæstores vendere ea bona, atque in publicum
 redigere. Domū deinde, vt monumento area esset oppressæ nefariæ spei, dirui
 extemplò iussit. id Aequimelium appellatum est. L. Minutius *boue aurato
 extra portam trigeminam est donatus, ne plebe quidem inuita, quia frumen-
 tum Melianum assibus in modios aestimatum plebi diuisit. Hunc Minutium
 apud

*Cincinnatus à consu-
le Dictator dicitur.*

*Sp. Melius ad Dicta-
torem vocatur.*

*Seruilius magister es
quitum Sp. Melium
obtruncat.*

*Dictatoris ad popu-
lum oratio.*

** Plin. non boue,
sed statua donatū
scribit.*

apud quosdam authores transisse à patribus ad plebem, vnde cunctumque tribu-
 num plebis cooptatum, seditionem motam ex Meliana cede sedasse, inuenio.
 cæterum vix credibile est, numerum tribunorum patres augeri passos: idque po-
 tissimum exemplum à patritio homine introductum: nec deinde id plebem
 concessum semel obtinuisse, aut certè tentasse. sed ante omnia refellit falsum
 imaginis titulum, paucis ante annis lege cautum, ne tribunis collegam coopta-
 relliceret. Q. Cæcilius, Q. Iunius, Sext. Titinnius, soli ex collegio tribunorum
 neque tulerant de honoribus Minutij legem: & criminari nunc Minutium,
 nunc Seruiliū apud plebem. querique indignam necem Melij non destite-
 rant. peruicerunt igitur, vt tribunorum militum potius quàm consulum co-
 mitia haberentur: haud dubij, quin sex lectis (tot enim iam creari licebat) &
 plebeij aliqui profitendo se vltiores fore Melianæ cædis, crearētur. Plebs quan-
 quā agitata multis eo anno & varijs motibus erat, nec plures quàm tres tribu-
 nos consulari potestate creauit. & in ijs L. Quintium Cincinnati filiū: ex cuius
 dictaturæ inuidia tumultus quærebatur: prælatus suffragijs Quintio Mamer-
 cus Aemilius vir summæ dignitatis, L. Iulium tertium creant. in horum ma-
 gistratu Fidenæ colonia Romana ad Lartem Tolumnium Veientium regem
 ac Veientes defecere. maius additū defectioni scelus. C. Fulcinium, C. Iulium
 Tullum, Sp. Nautium, L. Roscium legatos Romanos, causam noui consilij
 quærentes, iussu Tolumnij interfecerunt. Leuant quidā regis facinus. in tes-
 serarum prospero iactu vocem eius ambiguam, vt occidi iussisse videretur, à
 Fidenatibus exceptam, causam mortis legatis fuisse. rem incredibilem: inter-
 uentu Fidenatium nouorum sociorū consulentium de cede ruptura ius gen-
 tium, non auersum ab intentione lusus animū: nec deinde in horrorem ver-
 sum facinus. propius est fidem, obstringi Fidenatium populum, ne respicere
 spem vllam ab Romanis posset conscientia tanti sceleris, voluisse. Legatorum,
 qui Fidenis cæsi erant, statuæ publicè in Rostris positæ sunt. Cum Veientibus
 Fidenatibusque præterquam finitimis populis ab causâ etiā tam nefanda bel-
 lum exorsis, atrox dimicatio instabat. Itaque ad curam summæ rerum quie-
 ta plebe, tribunisque eius, nihil controuersie fuit, quin consules crearentur,
 M. Geganius Macerinus tertium, & L. Sergius Fidenas: à bello credo, quod
 deinde gessit, appellatus. hic enim primus cis Anienem cum rege Veientium
 secundo prælio confligit: nec incruentam victoriam retulit. Maior itaque ex
 ciuibz amissis dolor, quàm lætitia fuis hostibus fuit. & senatus, vt in trepi-
 dis rebus, dictatorem dici Mamercum Aemiliū iussit: is magistrum equi-
 tum ex collegio prioris anni, quo simul tribuni militum consulari potestate
 fuerant, L. Quintium Cincinnatum dignum parente iuuenem dixit. Ad de-
 lectum à consulibus habitum centuriones veteres belli periti adiecti: & nu-
 merus amissorū proxima pugna expletus. Legatos, Quintium Capitolinum,
 & M. Fabium Vibulanū sequi se dictator iussit. Cum potestas maior, tum vir
 quoque potestati par, hostes ex agro Romano trans Anienem submouere:
 collesque inter Fidenas atque Anienem ceperunt, referentes castra: nec antè
 in campos digressi sunt, quàm legiones auxilio Faliscorum venerunt. tum
 demum castra Hetruscorum pro mœnibus Fidenarum posita. Et dictator Ro-
 manus haud procul inde ad confluentes consedit in vtriusque ripis amnis,
 qua sequi munimento poterat, vallo interposito, postero die in aciem eduxit.
 Inter hostes fuere variæ sententiæ. Faliscus procul ab domo militiam ægrè
 patiens, satisque fidens sibi, poscere pugnam. Veienti Fidenatique plus spei
 in trahendo bello esse. Tolumnius, quanquam suorum magis placebant
 consilia, ne longinquam militiam paterentur Falisci, postero die se pugnatu-
 rum edicit. Dictatori ac Romanis, quòd detrectasset pugnam hostis, animi
 accessse-

*Fidene à Romanis
deficiunt, & Legatos
Romanos interficiunt.*

*Veientes à Sergio
Cof. fusi.*

A accessere. posteroq; die iam militibus castra urbemque se oppugnatorios frementibus, ni copia pugnae fiat, vtrunque acies inter bina castra in medium campi procedunt. Veiens multitudo abundans, qui inter dimicationem castra Romana aggredierentur, post montes circummisit. Trium populo-Falisci tenerent, medij Fidenates essent. Dictator dextro cornu aduerante mediam aciem cum equitatu magister equitum processit. Parumper silentium & quies fuit: nec Hetruscis, nisi cogerentur, pugnam inituris: & dictatore arcem Romanam respectante, vt ab auguribus simul aues rite admiffissent, ex composito tolleretur signum, quod vbi conspexit, primos equites clamore sublato in hostem emisit. secuta peditum acies ingenti vi confligit. nulla parte legiones Hetruscae sustinere impetum Romanorum. eques maximè resistebat. equitumq; longè fortissimus ipse rex ab omni parte effusè sequentibus obequitans Romanis, trahebat certamen. Erat tum inter equites tribunus militum **A. Cornelius Cossus**, eximia pulchritudine corporis, animo ac viribus par, memorq; generis, quod amplissimum acceptum, maius auctiusq; reliquit posteris. Is cum ad impetum Tolumnij, quacunq; se intendisset, trepidantes Romanas videret turmas, insignemq; eum regio habitu volitantem tota acie cognouisset: Hiccine est, inquit, ruptor foederis humani, violatorq; gentium iuris? iam ego hanc mactatam victimam (si modò sancti quicquam in terris esse dii volunt) legatorum Manibus dabo. calcaribus subditis infesta cuspide in vnum fertur hostem. quem cum ictum equo deiecisset, confestim & ipse hasta innixus, se in pedes excipit, assurgentem ibi regem vmbone resupinat, repetitumq; saepius cuspide ad terram affixit, tum ex angui detracta spolia, caputq; abscisum victor spiculo gerens terrore caesi regis hostes fundit. itaq; equitum quoq; fusa acies, quae vna fecerat anceps certamen. Dictator fugatis legionibus instat: & ad castra compulso cedit. Fidenatium plurimilocoꝝ notitia effugere in montes. Cossus Tyberim cum equitatu transuectus, ex agro Veientano ingentem detulit praedam ad urbem. Inter praelium &

*A. Cornelius Cossus
regē Veientium in-
terficie.*

*Vincuntur Veientes
& eorum socij.*

ad castra Romana pugnatum est aduersus partem copiarum ab Tolumnio, vt ante dictum est, ad castra missam. Fabius Vibulanus corona primum vallum defendit:

*Dictator triumphans
in urbem redijt.*

*Opima spolia quæ di-
cantur.*

107. * Valent circiter
108. coronatos.

*Exercitus in agrum
Veientem & Fali-
scum mittuntur.*

Terræ motus.

*Fidenates & Veien-
tes populantur agrū
Romanum.*

defendit: intentos deinde hostes in vallum, egressus dextra principali cum p-
triarijs repente inuadit. quo pauore iniecto, cædes minor, quia pauciores
erant: fuga non minus trepida, quàm in acie fuit. Omnibus locis rebenè ge-
sta, dictator senatusconsulto, iussuque populi triumphans in urbem redijt.
Longè maximum triumphi spectaculum fuit Cossus spolia opima regis in-
terfecti gerens. in eum milites carmina incondita, æquantes eum Romulo,
canere. Spolia in æde Iouis Feretrii propè Romuli spolia, quæ prima opima ap-
pellata sola ea tēpestare erant, cum solenni dedicatione dono fixit. auerteratq;
in se à curru dictatoris ciuium ora, & celebritatis eius diei fructum propè so-
lus tulerat. Dictator coronā auream * libræ pondo ex publica pecunia, popu-
li iussu in Capitolio Ioui donum posuit. Omnes ante me authores secutus A. G
Cornelium Cossum tribunum militum, secunda spolia opima Iouis Feretrii
templo intulisse, exposui. cæterum, præterquam quòd ea rite opima spolia
habentur, quæ dux duci detraxerit, nec ducem nouimus, nisi cuius auspicio
bellum geritur, titulus ipse spolijs inscriptus illos, meq; arguit, consulem ea
Cossum cepisse. Hoc ego cum Augustum Cæsarem templorum omniū con-
ditorem aut restitutorem, ingressum ædē Feretrii Iouis, quam vetustate dila-
psam refecit, seipsum in thorace linteo scriptū legisse audissem: propè sacrile-
gium ratus sum, Cossum spoliiorum suorū, Cæsaremq; ipsius templi authore
subtrahere testem. qui si ea in re sit error, quòd tam veteres annales, quodque
magistratuum libri, quos lintheos in æde repositos Monetæ Macer Licinius H
citatis identidem authores: septimo post demum anno cum T. Quintio Pœ-
no A. Cornelium Cossum consulem habeant: existimatio communis omni-
bus est. nam etiam illud accedit, ne tam clara pugna in eum annum transfer-
ri posset, quòd imbellem triennium fermè pestilentia inopiaque frugum circa
A. Cornelium consulem fuit: adeò, vt quidam annales velut funesti, nihil
præter nomina consulum suggerant. tertius ab consulatu Cossi annus tribu-
num cum militum consulari potestate habet: eodem anno magistrum equi-
tum: quo in imperio alteram insignem edidit pugnam equestrem. ea libera
coniectura est. sed (vt ego arbitror) vana versare in omnes opiniones licet:
cum author pugnae recetibus spolijs in sacra sede positus, Iouem propè ipsum, I
cui vota erant, Romulumq; intuens, haud spernendos falsi tituli testes, sese A.
Cornelium Cossum consulem scripserit. M. Cornelio Maluginense, L. Papy-
rio Crasso consulibus, exercitus in agrum Veientem & Faliscum ducti:
prædæ abactæ hominum pecorumq; hostis in agris nusquam inuentus, neq;
pugnandi copia facta. vrbes tamen nō oppugnatae: quia pestilentia populum
inuasit. Et seditiones domi quæsitæ sunt, nec motæ tamen, ab Sp. Melio tri-
buno plebis. qui fauore nominis moturum se aliquid ratus, & Minutio diem
dixerat: & rogationem de publicandis bonis Seruiliij Halæ tulerat: falsis crimi-
nibus à Minutio circumuentum Melium arguens, Seruilio cædem ciuis in-
demnati obijciens, quæ vaniora ad populum ipso authore fuere. Ceterum K
magis vis morbi ingrauescēs curæ erat, terroresq; ac prodigia, maximè quòd
crebris motibus terræ ruere in agris nuntiabantur tecta. Obsecratio itaque à
populo duumuiris præeuntibus est facta. Pestilentior inde annus C. Iulio ite-
rum, & L. Virginio consulibus, tantum metum vastitatis in vrbe agrisq; fecit,
vt non modò prædandi causa quisquam ex agro Romano non exiret, bellū
inferendi memoria patribus aut plebi esset: sed vtrò Fidenates, qui se primò
aut oppido, aut montibus, aut muris tenuerant, populabundi descenderent
in agrum Romanū. deinde Veientium exercitu accito (nam Falisci perPELLI ad
instaurandum bellum, neq; clade Romanorū, neq; sociorū precibus potuere)
duo populi transiere Anienem: atq; haud procul Collina porta signa habuere.
Trepidatum

- A Trepidatum itaque non in agris magis, quàm in vrbe est. Iulius consul in agere murisq̃ue explicat copias. à Virginio senatus in æde Quirini consulitur. dictatorem dici A. Seruiliū placet, cui Prisco alij, alij Structo fuisse cognomen tradunt. Virginius dum collegam consuleret, moratus, permittente eo nocte dictatorem dixit. is sibi magistrum equitum Posthumium Ebutium Heluam dicit. Dictator omnes luce prima extra portam Collinam adesse iubet. quibuscunq; vires suppetebant ad arma ferenda, præsto fuere: signa ex ærario prompta feruntur ad dictatorem. Quæ cum agerentur, hostes in loca altiora concessere. eo dictator agmine infesto subit: nec procul Nomento signis collatis fudit Hetruscas legiones, compulit inde in urbem Fidenas, val-
- B loq; circumdedit: sed neq; scalis capi poterat vrbs alta, & munita: neq; in obfidione vis vlla erat: quia frumentum non necessitati modò satis, sed copiarum quoq; abundè ex antè cōuecto sufficiebat. Ita expugnandi pariter, cogendiq; ad deditionem spe amissa, dictator in locis propter propinquitatem notis, ab auersa parte vrbs maximè neglecta, quia suapte natura tutissima erat, agere in arcem cuniculum instituit. ipse diuersissimis locis subeundo ad mœnia quadrifariam diuiso exercitu, qui alij alijs succederent ad pugnam, continenti die ac nocte prælio ab sensu operis hostes auertebat: donec perfosso à castris monte erecta in arcem via est. intentisq; Hetruscis ad vanas à certo periculo minas, clamor supra caput hostilis captam urbem ostendit. Eo anno C. Fur-
- C rius Pacilius, & M. Geganius Macerinus censores villam publicam in campo Martio probauerunt: ibiq; primū census populi est actus. Eosdem consules in sequenti anno reelectos, Iulium tertium, Virginium iterum, apud Macrum Licinium inuenio. Valerius Antias, & Q. Tubero M. Manlium, & Q. Sulpitium consules in eum annum edunt. cæterum in tam discrepandi editione & Tubero & Macer libros linteos authores profitentur: neuter tribunos militum eo anno fuisse, traditum à scriptoribus antiquis dissimulat. Licinio libros haud dubiè sequi linteos placet: & Tubero incertus veri est. sed inter cætera vetustate incomperta, hoc quoq; in incerto positum. Trepidatum in Hetruria est post Fidenas captas, non Veientibus solū exterritis metu
- D tu similis excidij, sed etiam Faliscis memoria initi primò cum ijs belli: quam rebellantibus nō affuerant. Igitur cum duæ ciuitates legatis circa xxii. milia populos missis impetrassent, vt ad Voltumnæ fanum indiceretur omni Hetruriæ concilium: velut magno inde tumultu imminente, senatus Mamercum Aemylium dictatorem iterum dici iussit. Ab eo A. Posthumius Tubertus magister equitum est dictus. bellumq; tanto maiore quàm proximo conatu apparatus est, quantò plus erat ab omni Hetruria periculi, quàm ab duobus populis fuerat. Ea res aliquanto expectatione omnium tranquillior fuit. Itaq; cum renuntiatum à mercatoribus esset, negata Veientibus auxilia, iussosq; suo consilio bellum initum, suis viribus exequi: nec aduersarum rerum
- E quærere socios, cum quibus spem integram communicati non sint: tum dictator, ne nequicquam creatus esset, materiæ quæredè bello gloriæ adempta, in pace aliquid operis edere, quod monumētum esset dictaturæ, cupiens, censuram minuere parat, seu nō tam magnitudine honoris, quàm diuturnitate offensus. Concione itaq; aduocata Remp. foris gerendam ait, tutaq; omnia præstanda, deos immortales suscepisse: se, quod intra muros agendum esset, libertati pop. Rom. consulturum. maximam autem eius custodiam esse: si magna imperia diuturna non essent: & temporis modus imponeretur, quibus iuris imponi non posset. Alios magistratus annuos esse: quinquennalem censuram grauem esse: iisdem per tot annos magna parte vitæ obnoxios viuere: se legem laturum, ne plus quàm annua ac semestris

l. N. aliquos pensant, q. d. Fidenas fuisse laborem o. fan. ce. d. s. extra Teveronem. Vincuntur Veientes. Ibero, map. de Fidenates. La otra parte del río en Umbria.

Fidene capiuntur.

l. N. dixerunt aliquos q. d. templo de Volturna de o. a. Viterbo, dicit Massa de Maremma de Sena.

Censuram minuit Mamercus dictator.

Censores Mamercum
tribu mouet, & ara-
rium faciunt.

Pestilentia.

Principes plebis secre-
ta consilia agitant.

femestris censura esset. Consensu ingenti populi legem postero die pertulit. Et
vt re ipsa inquit, sciatis Quirites, quam mihi diuturna non placeant imperia,
dictatura me abdicō. Deposito suo magistratu, modò aliorum magistratui
imposito sine alteri, congratulatione ac fauore ingenti populi domum est re-
ductus. Censores ægrè passi, Mamercum, quod magistratum populi Romani
minuisset, tribu mouerunt, octuplicatoque censu ærarium fecerunt. Quam
rem ipsum ingenti animo tulisse ferunt: causam potius ignominia intuen-
tem, quam ignominiam. primores patrum, quanquam diminutum censuræ
ius voluissent, exemplo acerbitatis censoria offensus quippe cum se quisque
diutius ac sapius subiectum censoribus fore cerneret, quam censuram gestu-
rum. Populi certè tanta indignatio coorta dicitur, vt vis à censoribus nul-
lus authoritate, præterquam ipsius Mamerci, deterreri quiuerit. Tribuni ple-
bis assiduis concionibus prohibendo consularia comitia, cum res propè ad
interregnum perducta esset, euicere tandem, vt tribuni militum consulari
potestate crearentur. victoria præmium, quod petebatur, vt plebeius creare-
tur, nullum fuit. omnes patritij creati sunt, M. Fabius Vibulanus, M. Folius, L.
Sergius Fidenas. Pestilentia eo anno aliarum rerum otium præbuit. ædes A-
pollini pro valetudine populi vota est. multa duumviri ex libris placandæ
deum iræ, auertendæq; à populo pestis causa, fecere. magna tamen clades in
vrbe agrisq; promiscue hominum pecorumq; perniciæ accepta. famem cul-
toribus agrorum timentes, in Hetruriam, Pomptinumq; agrum, & Cumas, H.
postremò in Siciliam quoq; frumenti causa misere. Consularium comitio-
rum nulla mentio habita est. Tribuni militum consulari potestate omnes pa-
trij creati sunt, L. Pinarius Mamercus, L. Furius Medullinus, Sp. Posthumius
Albus. Eo anno vis morbi leuata, neq; à penuria frumeti, quia antè prouisum
erat, periculum fuit. Consilia ad mouenda bella in Volscorum Aequorumq;
concilijs, & in Hetruria ad fanum Voltumnæ agitata. Ibi prolata in annum res:
decretoq; cautum, ne quod ante concilium fieret: nequicquam Veiente po-
pulo querente eandem, qua Fidenæ deletæ sint, imminere Veijs fortunam. In-
terim Romæ principes plebis iamdiu nequicquam imminentes spei maioris
honoris, dum foris otium esset, coetus indicare in domos tribunorum plebis, i
ibi secreta consilia agitare. Queri se à plebe adeò spretos, vt cum per tot an-
nos tribuni militum consulari potestate creentur, nulli vnquam plebeio ad
eum honorem aditus fuerit: multum prouidisse suos maiores, qui cauerint,
ne cui patritio plebeij magistratus patèrent: aut patricos habendos fuisse tri-
bunos plebis. adeò se suis etiam sordere, nec à plebe minus, quam à patribus
contemni. Alij purgare plebem: culpam in patres vertere. eorum ambitione
artibusq; fieri, vt obseptum plebi sit ad honorem iter. si plebi respirare ab eo-
rum mistis precibus minisq; liceat, memorem eam suorum inituram suffra-
gia esse, & parto auxilio imperium quoq; ascituram. Placet tollendæ ambi-
tionis causa tribunos legem promulgare, ne cui album vestimentum addere
petitionis causa liceret. Parua nunc res, & vix seriò agenda videri possit, quæ
tunc ingenti certamine patres ac plebem accendit. Vicere tamen tribuni, vt
legem perferrent: apparebatq; irritatis animis plebem ad suos studia inclina-
turam. quæ ne libera esset, senatusconsultum factum est, vt consularia comi-
tia haberentur. Tumultus causa fuit, quem ab Aequis & Volscis, Latini atq;
Hernici nuntiant. T. Quintius Lucij filius, Cincinnatus (eidem et Poeno co-
gnomen additur) & Cn. Iulius Mento consules facti, nec vltra terror belli est
dilatus. Lege sacrata, quæ maxima apud eos vis cogendæ militiæ erat, delectu ha-
bito, vtrinq; validi exercitus profecti in Algidū cōuenere. ibiq; seorsum Aequi
seorsum Volsci castra cōmuniuere, intentiorq; quam vnquā antè, muniendi,
exercen-

1. l. 4. Ant. c. 15.
Libri vet. album vestimen-
tum. scribendum dicitur,
in vestimentum. ve-
nit autem lex album
addi in vestem, id est, ve-
tam, quod est, et similia,
quibus res sunt ornata.
Lex petita fuit. ex
quod et nomen manavit
Candidati. Boni & Senatus
vestimentum. Inter
pretatur ab Lex sacrata.
in vestiendo, quo verbo
10. l. 4. ut. Aemilius
S. l. 4. p. 1.

- A exercendi que militem cura ducibus erat. eò plus nuntij terroris Romam attulere. Senatui dictatorem dici placuit: quia etsi sæpè victi populi, maiore ta-
 Aduersus Aequos et Volcos dictator creatur.
- men conatu, quàm aliàs vnquam rebellarent: & aliquantum Romanæ iuventutis morbo absumptum erat. ante omnia priuata consulum discordia, quæ inter ipsos erat, & certamina in consilijs omnibus terrebant. Sunt qui malè pugnatum ab his consulibus in Algido authores sint, eamq; causam dictatoris creandi fuisse. Illud satis constat, ad alia discordes, in vno aduersus patrum voluntatem consensisse, ne dicerent dictatorem: donec, cum alia alijs terribiora afferentur: nec in authoritate senatus cōsules essent, Q. Seruilius Priscus
- B tremam ventum est, senatus appellat, vt in tanto discrimine reipub. dictatorem dicere consules pro potestate vestra cogatis. Qua voce audita, occasionem oblatam rati tribuni augendæ potestatis, secedunt: proque collegio pronuntiant, placere consules senatui dicto audientes esse: si aduersus cōsensum amplissimi ordinis vltra tendant, in vincula se duci eos iussuros. Consules ab tribunis, quàm ab senatu vinci maluerunt: proditum à patribus summi imperij ius, datumque sub iugum tribunitiæ potestati consulatum memorantes, siquidem cogi aliquid pro potestate ab tribuno consules, & (quo quid vltius priuato timendum foret?) in vincula etiam duci possent. Sors, vt dictatorem diceret (nam ne id quidem inter collegas conuenerat) T. Quintio euenit. is A. Posthumium Tubertum, focerum suum seuerissimi imperij virum, dictatorem dixit. ab eo L. Iulius magister equitum est dictus. simul edicitur & iustitium: neq; aliud tota vrbe agi, quàm bellum apparari. cognitio vacantium militiæ munere post bellum differtur. ita dubij quoq; inclinant ad nomina danda. & Hernicis Latinisq; milites imperati. vtrinque enixè obeditum dictatori est. Hæc omnia celeritate ingenti acta: relictoq; Cn. Iulio consule ad præsidium vrbis, & L. Iulio magistro equitum ad subita belli ministeria, ne qua res, qua eguissent in castris, moraretur: dictator, præeunte A. Cornelio pontifice maximo, ludos magnos tumultus causa vouit: profectusq; ab vrbe, diuiso cum Quintio consule exercitu, ad hostes peruenit. Sicut bina castra
- D hostium paruo inter se spatio distantia viderant, ipsi quoq; mille fermè passus ab hoste, dictator Thuscule, consul Lanuuius propiorem locum castris ceperunt. Ita quatuor exercitus totidem munimenta planitiem in medio non paruis modò excursionibus ad prælia, sed vel ad explicandas vtrinque acies satis patentem habebant. nec ex quo castris castra collata sunt, cessatum à leuibus prælijs est: facile patiente dictatore, conferendo vires spem vniuersæ victoriæ, tentato paulatim euentu certaminum, suos præcipere. Itaque hostes nulla in prælio iusto relicta spe, noctu adorti castra consulis, rem in casum ancipitis euentus committunt. Clamor subito ortus non consulis modò vigiles, exercitum deinde omnem, sed dictatorem quoq; ex somno exciuit. Vbi præsentibus operes egebant, consul nec animo deficit, nec consilio. pars militum portarum stationes firmant: pars corona vallum cingunt. In alteris apud dictatorem castris quo minus tumultus est, eò plus animaduertitur quid opus factum sit. missum extemplo ad castra subsidium: cui Sp. Posthumius Albus legatus præficitur. ipse parte copiarum paruo circuitu, locum maximè secretum ab tumultu petit, vnde ex nec opinato auersum hostem inuadat. Q. Sulpitium legatum præficit castris: M. Fabio legato assignat equites: nec ante lucem mouere iubet manum, inter nocturnos tumultus moderatu difficilem. Omnia, quæ vel alius imperator prudens & impiger in tali re præciperet ageretque, præcipit ordine, atque agit. illud eximium consilij animiq; specimen, & nevtiquam vulgatæ laudis, quòd vltro ad oppugnanda castra hostium, vnde
- Ludi magni veniuntur.
- Quatuor exercitus paruo inter se spatio distantes.
- Prælium nocturnum.
- Dictator prudentia.
- maiore

- A legati fœdus ab senatu cum petissent, & pro fœdere deditio ostentaretur, inducias annorum octo impetrauerunt. Volscorum res super acceptam in Algidone versa. Vndique otium fuit Romanis. Legem de mulctarum æstimatione ne exceperent, ipsi præoccupauerunt ferre. Consules L. Sergius Fidenas iterum, Hostius Lucretius Tricipitinus. Nihil dignum dictu actum his consulibus. Secuti eos consules, A. Cornelius Cossus, T. Quintius Pœnus iterum. Veientes in agrum Romanum excursions fecerunt. Fama fuit, quosdam ex Fidenatium iuuentute participes eius populationis fuisse: cognitioq; eius rei L. Sergio & B Q. Seruilio, & Mamercus Aemylius permessa. Quidam Hostiam relegati, quod cur per eos dies à Fidenis abfuissent, parum constabat: colonorum additus numerus, agerq; ijs bello interemptorum assignatus. Siccitate eo anno plurimum laboratum est: nec cœlestes modò defuerunt aquæ, sed terra quoq; ingenito humore egens, vix ad perennes suffecit amnes. defectus alibi aquarum circa torridos fontes, riuosq;, stragem siti pecorum morientium dedit: scabie alia absumpta, vulgatiq; contactu in homines morbi: et primò in agrestes ingruerant, seruitiaq; vrbs deinde impletur. Nec corpora modò affecta tabo, sed animos quoq; multiplex religio, & pleraq; externa inuasit: nouos ritus sacrificando, vaticinando inferentibus in domos, quibus quæstui sunt capti superstitione C ne animi, donec publicus iam pudor ad primores ciuitatis peruenit, cernentes in omnibus vicis sacellisq; peregrina atq; insolita piacula pacis deum exposcendæ. Datum inde negotium ædilibus, vt animaduernerent, ne qui, nisi Romani dii, neu quo alio more quàm patrio colerentur. Iræ aduersus Veientes in insequentem annum C. Seruilio Hala, L. Papyrio Mugilano consulibus dilata sunt. Tunc quoq; ne confestim bellum indiceretur, neue exercitus mitterentur, religio obstitit: fœciales prius mittendos ad res repetendas censuere. Cum Veientibus nuper acie dimicatum ad Nomentum & Fidenas fuerat: induciq; inde, non pax facta quarum & dies exierat, & ante diem rebellauerat. missi tamen fœciales: nec eorum, cum more patrum iurati repeterent res, verba sunt audita. Controuersia inde fuit, vtrum populi iussu indiceretur bellum, an satis esset senatusconsultum. Peruicere tribuni, denuntiando impedituros se delectum, vt Quintius consul de bello ad populum ferret. omnes centuriæ iussere. In eo quoq; plebs superior fuit, quod tenuit, ne consules in proximum annum crearentur. Tribuni militum consulari potestate quatuor creati sunt, T. Quintius Pœnus ex consulatu, C. Furius, M. Posthumius, A. Cornelius Cossus: ex ijs Cossus præfuit vrbi. tres delectu habito profecti sunt Veios, documentoq; fuere, quàm plurimum imperium bello inutile esset. Tendendo ad sua quisq; consilia, cum aliud alij videretur, aperuerunt ad occasionem locum hosti. incertam nanq; aciem, signum alijs dari receptui, alijs cani iubentibus, inuasere opportunè Veientes: castra propinqua turbatos, ac terga dantes acceperunt. Plus itaq; ignominia quàm cladis est acceptum. Mœsta ciuitas fuit, vinci insueta, odisse tribunos, poscere dictatorem: in eo verti spes ciuitatis. & cum ibi quoq; religio obstaret, ne posset nisi ab consule dici dictator, augures conculsi, eam religionem exemere. A. Cornelius dictatorem Mamercum Aemylium dixit: & ipse ab eo magister equitum est dictus. adeò simul fortuna ciuitatis virtute vera eguit: vt nihil censoria animaduersio effecerit, quo minus regimen rerum ex notata indignè domo peteretur. Veientes re secunda elati, missis circum Hetruriæ populos legatis, iactando tres duces Romanos ab se vno prælio fusos, cum tamen nullam publici consilij societatem mouissent, voluntarios vndiq; ad spem prædæ adsciuerunt. Vni Fidenatium populo rebellare pla-

Lex de mulctarum æstimatione fertur.

Veientes agrum Rom. populantur.

Siccitas.

Corpora tabo, animi superstitione laborant.

Missi fœciales ad Veientes non audiuntur.

Procos. tribuni militum, consulari potestate creantur. Plurimum imperium bello inutile.

Fugantur Romani.

Dictator creatur Mamercus paulò ause i ribus motus.

Fidenates deficiunt à Romanis.

*Mamerci Aemylj
Dictatoris oratio.*

*Fidenates ignibus ar
mati exterrere Roma
nos tentant.*

*1. l. 4. Art. C. 15.
Si leges, quid: accedat
quid: prole terrum
id est, b. h. h.
incendio quoniam, prole
terram. per hanc
est perfrangenda
regis.*

lare placuit: & tanquam nisi ab scelere bellū ordiri nefas esset, sicut legatorum
antea, ita tum nouorum colonorū cædē imbutis armis, Veientibus sese con-
iungunt. Consultare inde principes duorum populorū, Veios, an Fidenas se-
dem belli caperent. Fidenæ visæ opportuniore. Itaque traiecto Tyberi Veien-
tes Fidenas transtulerunt bellum. Romæ terror ingens erat, accito exercitu ab
Veijs, hostibus positis ad Fidenas, eoq; ipso ab re malè gesta perculsa castra lo-
cantur ante portam Collinam: & in muris armati dispositi, & iustitiū in foro,
tabernæq; clausæ, fiuntq; omnia castris quàm vrbi similia. Tum trepidam
ciuitatem præconibus per vicos dimissis dictator ad concionem aduocatam
increpuit, quòd animos ex tam leuibus fortunæ momentis suspensos gere-
rent, vt parua iactura accepta, quæ ipsa non virtute hostium, nec ignauia Ro-
mani exercitus, sed discordia imperatorum accepta sit. Veientē hostem sexies
victum pertimescant: Fidenasq; propè sæpius captas quàm oppugnatas: eos-
dem & Romanos & hostes esse, qui per tot sæcula fuerint: eosdem animos, eas-
dem corporis vires, eadem arma gerere, se quoq; eundem dictatorem Mamer-
cum Aemylum esse, qui antè Veientium Fidenatumq; adiunctis Faliscis ad
Nomentum exercitus fuderit: & magistrum equitum A. Cornelium eun-
dem in acie fore, qui priore bello tribunus militum Larte Tolumnio rege Ve-
ientium in conspectu duorum exercituum occiso, spolia opima Iouis Feretrij
templo intulerit, proinde memores secum triumphos, secum spolia, secum
victoriam esse, cum hostibus scelus legatorū contra ius gentium interfecto-
rum, cædem in pace Fidenatum colonorum, inducias ruptas, septimam infe-
licem defectionē, arma caperent, simul castra castris coniunxissent, satis con-
fidere, nec sceleratissimis hostibus diuturnum ex ignominia exercitus Roma-
ni gaudium fore: & populum Romanum intellecturum, quanto melius de
Republica meriti sint, qui se dictatorem tertium dixerint, quàm eos qui ob ere-
ptum censuræ regnum labem secundæ dictaturæ suæ imposuerint. Votis de-
inde nuncupatis profectus, M. & D. passus citra Fidenas castra locat, dextra
montibus, læua Tyberi amne septus. T. Quintium Poenam legatum occupa-
re montes iubet, occultumq; id iugum capere, quod ab tergo hostibus foret.
ipse postero die, cum Hetrusci pleni animorum ac pristini diei meliore occa-
sione quàm pugna in aciem processissent, cunctatus parumper, dum specula-
tores referrent, Quintium euasisse in iugum propinquum arci Fidenarum, si-
gna profert: peditumq; aciem instructam pleno gradu in hostem inducit: ma-
gistro equitum præcipit, ne iniussu pugnam incipiat: se, cum opus sit, equestri
auxilio signum daturū: tum vt memor regiæ pugnae, memor opimi doni, Ro-
muliq; ac Iouis Feretrij, rem gereret. Legiones impetu ingenti confligunt. Ro-
manus odio accensus, impium Fidenatem, prædonem Veientem, ruptores in-
duciarum, cruentos legatorum infanda cæde, respersos sanguine colonorum
suorum, perfidos socios, imbelles hostes compellans, factis simul dictisq; o-
dium explet. Concusserat primo statim congressu hostem: cum repente pate-
factis Fidenarū portis, noua erupit acies, inaudita ante id tempus inusitataq;
Ignibus armata ingens multitudo, facibusq; ardentibus tota collucens, velut
phanatico instincta cursu in hostem ruit: formaq; insolitæ pugnae Romanos
parumper exterruit. Tum dictator magistrum equitū, equitibusq; tum ex mon-
tibus Quintio accito prælium ciens, ipse in sinistrum cornu, quod incendio
similius quàm prælio territum cesserat flammis, accurrit: claraq; voce, Fumō-
ne victi, inquit, velut examen apum loco vestro exacti, inermi cedetis hosti?
non ferro extinguetis ignes? non faces has ipsas pro se quisq;, si igni non telis
pugnandum est, creptas vltro inferetis? agite nominis Romani, ac virtutis pa-
trum vestraeq; memores: vertite incendium hoc in hostiū urbem: & suis flam-
mis

A mis delete Fidenas, quas vestris beneficijs placare non potuistis. legatorū hoc vos vestrorum, colonorumq; sanguis, vastatiq; fines monent. Ad imperium dictatoris mota cuncta acies: faces partim emissæ excipiuntur, partim vi eripiuntur: vtraq; acies armatur igni. Magister equitū & ipse nouat pugnam equestrem. frenos vt detrahāt equis, imperat: & ipse princeps calcaribus subditis effusus, effreno equo in medios ignes infertur: & alij concitati equi libero cursu ferunt equitem in hostem. Puluis elatus mistusq; fumo, lucem ex oculis virorum equorumq; aufert. ea quæ militē terruerat species, nihil terruit equos. ruinae igitur similem stragē eques quacunq; peruaserat, dedit. Clamor deinde accidit nouus, qui cum vtranq; mirabundā in se aciem vertisset, dictator exclamat: **Q**uintium legatum & suos ab tergo hostem adortos: ipse redintegrato clamore infert acrius signa. Cum duæ acies, duo diuersa praelia circumuentos Hetruscos & à fronte & ab tergo vrgerent, neq; in castra retrò, neq; in montes, vnde se nouus hostis obiecerat, iter fugæ esset: & equitem passim liberi frenis dispulissent equi, Veientium maxima pars Tyberim effusi petunt: Fidenatium qui supersunt, ad urbem Fidenas tendunt. infert pavidos fuga in mediam cædem: obtruncantur in ripis: alios in aquā compulso gurgites ferunt: etiam peritos nandi lassitudo & vulnera & pauor degrauant: pauci ex multis tranant. alterum agmen fertur per castra in urbem: eadem & Romanos sequentes impetus rapit, Quintium maximè, & cum eo digressos modò de montibus, recentissimum ad laborem militem, quia vltimo praelio aduenerat. Hi postquā missi hostibus portam intrauere, in muros euadunt: suisq; capti oppidi signū ex muro tollunt. quod vbi dictator conspexit, (iam enim & ipse in deserta hostium castra penetrauerat) cupientem militem discurrere ad prædam, spe iniecta maioris in vrbe prædæ, ad portā ducit: receptusq; intra muros, in arcem, quò ruerē fugientium turbā videbat, pergit. Nec minor cædes in vrbe quàm in praelio fuit, donec abiectis armis, nihil præter vitā petentes dictatori deduntur. Vrbs castraq; diripiuntur. Postero die singulis captiuis ab equite ad centurionem forte ductis, & quorum eximia virtus fuerat, binis, alius sub corona venundatis, exercitum victorē opulentumq; præda, triumphans dictator Romam re-

Duxit: iussoq; magistro equitū abdicare se magistratu, ipse deinde abdicat die sextodecimo, reddito in pace imperio, quod in bello trepidisq; rebus acceperat. Classibus quoq; ad Fidenas pugnatum cum Veientibus quidam in annales retulere: rem æquè difficilem atq; incredibilem, nec nunc lato satis ad hoc amne: & tum aliquanto, vt à veteribus accepimus, arctiore, nisi in traiectu fortè fluminis prohibendo aliquarum nauium concursum in maius (vt fit) celebrantes naualis victoriæ vanum titulum appetuere. Insequens annus tribunos militares consulari potestate habuit, A. Sempronium Atratinum, L. Quintium Cincinnatum, L. Furium Medullinum, L. Horatium Barbatum. Veientibus annorum xx. induciæ datæ, & Aequis triennij, cum plurium annorum

Epetissent. Et ab seditionibus urbanis otium fuit. Annum insequentē neq; bello foris: neq; domi seditione insignem, ludi bello voti celebrē & tribunorum militum apparatu, & finitimorum cōcursu fecere. Tribuni consulari potestate erant, Cl. Crassus, Sp. Nautius Rutilius, T. Sergius Fidenas, Sex. Iulius Tullus. spectaculum comitate etiam hospitum, ad quod publico consensu venerant, aduenis gratius fuit. Post ludos conciones seditiosæ tribunorum plebis fuerunt, obiurgantium multitudinē, quòd admiratione eorum quos odissent, stupens, in æterno seipsa teneret seruitio: & non modò ad spem consulatus in partem reuocandam aspirare non auderet, sed ne in tribunis quidem militum creandis (quæ communia essent comitia patrū ac plebis) aut sui aut suorum meminisset. desineret ergo mirari, cur nemo de cōmodis plebis ageret: eò im-

Romani equites frenos equi detraxerunt.

Fidenatū deditio & vrbi Fidenarum direptio.

Mamercus dictator triumphans Romam ingreditur.

Veientibus & Aequis dantur induciæ.

Ludi celebres.

Tribunorū plebis seditiosæ conciones.

pendi laborem ac periculum, unde emolumentum atq; honos speretur. nihil
 • non aggressuros homines, si magna conatis magna præmia proponantur: ut
 quidem aliquis tribunus plebis ruat cæcus in certamina periculo ingenti, fru-
 • ctu nullo: ex quibus pro certo habeat, patres aduersus quos tēderet, bello inex-
 piabili se persecuturos: apud plebē, pro qua dimicauerit, nihilo se honoratiore
 fore: neq; sperandum neq; postulandum esse. magnos animos, magnis hono-
 ribus fieri. neminē se plebeium contempturū, vbi contemni desissent. experi-
 endā rem deniq; in vno aut altero esse, sit ne aliquis plebeius ferendo magno
 honori, an portento simile miraculoq; sit, fortem ac strenuum virū aliquem
 • existere ortum ex plebe. Summa vi expugnatum esse, ut tribuni militum con-
 sulari potestate & ex plebe crearētur. petisse viros domi militiaq; spectatos: pri-
 mis annis fugillatos, repulso, risui patribus fuisse, desisse postremo præbere ad
 contumeliā os. nec se videre cur non lex quoq; abrogetur, qua id liceat quod
 nunquam futurū sit: minorē quippe ruborem fore in iuris iniquitate, quā si
 per indignitatē ipsorū prætereantur. Huius generis orationes cum assensu audi-
 tæ, incitauere quosdam ad petendum tribunatum militū: alium alia de com-
 modis plebis laturum se in magistratu profitentē. Agri publici diuidendi, co-
 loniarumq; deducendarū ostentatæ spes: & vectigali possessoribus agrorum
 imposito, in stipendiū militum erogandi æris. Captatū deinde tempus ab tri-
 bunis militū, quo per discessum hominū ab vrbe, cum patres clandestina de-
 nuntiatione reuocati ad diem certam essent, senatusconsultum fieret absenti-
 bus tribunis plebis: ut quoniā Volscos in Hernicorum agros prædatum exisse,
 fama esset, ad rem inspiciendā tribuni militum proficiscerentur, consulariaq;
 comitia haberentur. Profecti Appium Claudiū filium decemviri præfectum
 vrbis relinquunt, impigrum iuuenē, & iam inde ab incunabilis imbutū odio
 • tribunorū plebisq;. tribunis plebis nec cū absentibus ijs qui senatusconsultū
 fecerant, nec cum Appio transacta re, quod cōtenderent, fuit. Creati consules,
 C. Sempronius Atratinus, Q. Fabius Vibulanus. Peregrina res, sed memoria di-
 gna traditur eo anno facta: Vulturū Hetruscorū vrbē, quæ nunc Capua est, ab
 • Samnitibus captā: Capuamq; ab duce eorū Capye, vel (quod propius vero est)
 à cāpestri agro appellatā. cepere autē, prius bello fatigatis Hetruscis, in societate
 • vrbis agrorūq; accepti: deinde festo die grauatos somno epulisq; incolas vete-
 res noui coloni nocturna cede adorti. His rebus actis, cōsules ij quos diximus,
 idibus Decemb. magistratū occæpere. Iam nō solū qui ad id missi erant, retule-
 rant imminere Volscū bellū: sed legati quoq; ab Latinis & Hernicis nuntiabāt,
 non antē vnquā Volscos nec ducibus legendis, nec exercitui scribendo inten-
 • tiores fuisse: vulgō fremere, aut in perpetuū arma bellūq; obliuioni danda, iu-
 gumq; accipiendū: aut ijs cū quib. de imperio certetur, nec virtute, nec patien-
 tia, nec disciplina rei militaris cedendū esse. Haud vana attulere: sed nec perin-
 de patres moti sunt, et C. Semp. cui ea prouincia sorte euenit, tanquā cōstatissi-
 • mæ rei fortunę fretus, quod victoris populi exercitū aduersus victos duxisset, K
 omnia temerē ac negligēter egit: adeo ut discipline Rom. plus in Volscō exerci-
 tu, quā in Rom. esset. ergo fortuna, ut sepe alias, virtutē est secuta. Primo præ-
 • lio quod ab Sēpronio incautē incōsulte q; cōmissum est, nō subsidijs firmata
 acie, nō equite aptē locato cōcursum est. clamor indicatiū primum fuit quò res
 inclinatura esset, excitatior crebriorq; ab hoste sublatus, ab Rom. dissonus, im-
 • par, segnis, sepe iteratus, incerto clamore prodidit pauorē animorum. Eo fero-
 • cior illatus hostis vrgerē scutis, micare gladijs: altera ex parte nutāt circumspe-
 ctantibus galeæ, & incerti trepidant, applicantq; se turbæ: signa nunc resisten-
 • tia deferuntur ab antesignanis, nunc inter suos manipulos recipiuntur. Non-
 dum fuga certa, nondū victoria erat. tegi magis Rom. quā pugnare. Volscus
 inferre

Capua à Samnitibus
quo dolo capta.

C. Sempronij Cos. re-
meritis ac negligē-
tia.

l. l. p. 4. Ant. c. 1. s.
Sigonius reponit,
timore. qd senten-
tiam recte; in scrip-
tura, sone quā le-
centur. Arbitratur
vrbem, incertū clamore.

- A** inferre signa: vrgerē aciem: plus cædis hostium videre, quàm fugæ. Iam omnibus locis ceditur, nequiequam Sempronio consule obiurgante atq; hortante: nihil nec imperiū, nec maiestas valebat: dataq; mox terga hostibus forent, ni Sex. Tempanius decurio equitum labente iam re præsentī animo subue-
Romani cedunt Volscis.
 esse, ex equis desilirent: omnium turmarum equitibus velut ad consulis imperium motis, Nisi hæc, inquit, armata cohors sistat impetū hostium, actum de imperio est. sequimini pro vexillo cuspidē meam: ostendite Romanis Volscisque, neque equitibus vobis vltos equites, nec peditibus esse pedites pares. Cum clamore comprobata adhortatio esset, vadit alte cuspidem gerens.
B cunq; incedunt, vi viam faciunt: eò se inferunt obiectis parmis, vbi suorum plurimum laborem vident. restituitur omnibus locis pugna, in quæ eos impetus tulit. nec dubium erat, quin si tam pauci simul obire omnia possent, terga daturi hostes fuerint. Et cum iam parte nulla sustinerentur, dat signum Volscus imperator, vt parmatis, nouę cohorti hostium locus detur, donec impetu illati ab suis excludantur. quod vbi est factum, interclusi equites: nec perrumpere eadem quæ transierant, posse: ibi maximè confertis hostibus, quæ viam fecerant. & consul legionesq; Romanæ, cum quod tegumen modò omnis exercitus fuerat, nusquam viderent: ne tot fortissimos viros interclusos opprimeret hostis, tendunt in quencunq; casum. diuersi Volsci, hinc cōsulem ac legiones sustinere: altera fronte instare Tempanio atq; equitibus. qui cum sæpe conati nequissent perrumpere ad suos, tumulto quodam occupato, in orbem se tutabantur, nequaquam inulti. nec pugnae finis ante noctem fuit. consul quoq; nusquā remisso certamine, dum quicquam superfuit lucis, hostem tenuit: nox incertos diremit. tantusq; ab imprudentia euentus vtraque castra tenuit pauor, vt relictis faucijs, & magna parte impedimentorum, ambo pro victis exercitus se in montes proximos reciperent. tumultus tamen circumfusus vltra mediam noctē est: quò cum circumfudentibus nuntiatum esset, castra deserta esse, victos rati suos, & ipsi quæquenq; in tenebris pauor tulit, fugerunt. Tempanius metu insidiarum suos ad lucem tenuit: digressus deinde ipse
Romani & Volsci, ambo se victos putantes, castra deserunt.
D cum paucis speculatum, cum ab faucijs hostibus sciscitando comperisset castra Volscorum deserta esse, lætus ab tumulto suos deuocat, & in castra Romana penetrat: vbi cum vasta desertaq; omnia, atq; eandem quam apud hostes fœditatem inuenisset, priusquam Volscos cognitus error reduceret, quibus poterat faucijs ductis secum, ignarus quam regionē consul petisset, ad urbem proximis itineribus pergit. Iam eò fama pugnae aduersæ castrorumq; desertorum perlata erat: & ante omnia deplorati erant, equites non priuato magis quàm publico luctu: Fabiusq; consul terrore vrbi quoque iniecto, stationem ante portas agebat: cum equites procul visi nō sine terrore ab dubijs, qui nam essent, mox cogniti tantam ex metu lætitiā fecere, vt clamor urbem peruaderet gratulantium saluos victoresq; redisse equites: & ex mœstis paulo antè domibus quæ conclamauerant suos, procurreretur in vias: pauidæque matres ac coniuges, oblitæ præ gaudio decoris, obuiam agmini occurrerent, in suos quæque simul corpore atque animo vix præ gaudio compotes effusæ. Tribunis plebis qui M. Posthumio & T. Quintio diem dixerant, quòd ad Veios eorum opera malè pugnatum esset, occasio visa est per recens odium Sempronij consulis renouandæ in eos inuidiæ. itaq; aduocata concione cum proditam Veijs Remp. esse ab ducibus, proditum deinde, quia illis impunè fuerit, in Volscis ab consule exercitum, traditos ad cædem fortissimos equites, desertæ fœdè castra vociferati essent: C. Iulius vnus ex tribunis Tempanium equitem vocari iussit. coramq; eis, Sexte Tempani, inquit, quæro de te, arbitrerisne
Tribunorum plebis seditiosa concio.
 M 3 C. Sem-

C. Sempronium consulem aut in tempore pugnam inisse, aut firmasse sub-
 dijs aciem? aut vlllo boni consulis functum officio? & tunc ipse victis legioni-
 bus Romanis, tuo consilio equitē ad pedes deduxeris? restituerisq; pugnam?
 excluso deinde ab acie nostra tibi atq; equitibus, num aut consul ipse subue-
 nerit, aut miserit præsidium? postero deniq; die ecquid præsidij vsquam ha-
 bueris? an tu cohorsque in castra vestra virtute perruperitis? ecquem in castris
 consulem, ecquem exercitū inueneritis? an deserta castra, relictos faucios mi-
 lites? Hęc pro virtute tua fideq; qua vna hoc bello Resp. stetit, dicenda tibi sunt
 hodie. Deniq; vbi C. Sempronius, vbi legationes nostræ sint? desertus sis, an de-
 serueris consulē exercitumq;? victi deniq; simus, an vicerimus? Aduersus hæc
 Tempanij oratio incompta fuisse dicitur: cæterum militariter grauis, non suis
 vana laudibus, nō crimine alieno læta. Quanta prudentia rei bellicæ in C. Sem-
 pronio esset, non militis de imperatore æstimationem esse, sed populi Romani
 fuisse, cum eum comitijs cōsulem legeret. Itaq; ne ab se imperatoria consilia,
 neu consulares artes exquirere: quæ pensitanda quoq; magnis animis atq;
 ingenijs essent: sed quod viderit, referre posse. Vidisse autem se prius quàm ab
 acie intercluderetur, consulem in prima acie pignantem, adhortantem, inter
 signa Romana telaq; hostiū versantem: postea se ab conspectu suorum abla-
 tum, ex strepitu tamen & clamore sensisse vsque ad noctem extractum certa-
 men: nec ad tumultum quem ipse tenuerat, præ multitudine hostium credere
 perrumpi potuisse. Exercitus vbi esset, se nescire: arbitrari velut ipse in re trepida
 loci præsidio se suosq; sit tutatus, sic consulem seruandi exercitus causa loca
 tutiora castris cepisse. Nec Volscorum meliores res esse credere, quàm populi
 Romani fortunā, noctemq; omnia erroris mutui impleisse. Precantemq; de-
 inde, ne se fessum labore ac vulneribus tenerent, cum ingenti laude non virtu-
 tis magis quàm moderationis dimissum. Cum hæc agerentur, iam consul via
 Lauicana ad fanum Quietis erat. eò missa plaustra iumenta q; alia ab vrbe, ex-
 ercitus affectum prælio ac via nocturna excepere. Paulo post in urbem est in-
 gressus consul, non ab se magis enixè amouens culpam, quàm Tempanium
 meritis laudibus ferens. Mœstæ ciuitati ab re malè gesta, & iratæ ducibus M.
 Posthumius reus obiectus, qui tribunus militū pro consule ad Veios fuerat, i
 decem millibus æris grauis damnatur. T. Quintium collegam eius, quia & in
 Volscis cōsul auspicio dictatoris Posthumij Tuberti, & ad Fidenas legatus di-
 ctatoris alterius Mamerci Aemylij res prosperè gesserat, totam culpam eius
 temporis in prædam natum collegam transferentem, omnes tribus absolue-
 runt. profuisse ei Cincinnati patris memoria dicitur, venerabilis viri: et exacte
 iam ætatis Capitolinus Quintius, suppliciter orans, ne se breui reliquo vitæ
 spatio tam tristem nuntium ferre ad Cincinnatum paterentur. Plebs tribunos
 plebis absentes Sex. Tempanium, A. Sellium & Antistium & Spurilium fecit,
 quos & pro centurionibus sibi præfecerant Tempanio authore equites. Sena-
 tus cum odio Sempronij consulare nomen offenderet, tribunos militū con-
 sulari potestate creari iussit. creati sunt L. Manlius Capitolinus, Q. Antonius
 Merenda, L. Papyrius Mugillanus. Principio statim anni L. Hortensius tribu-
 nus plebis C. Sempronio consuli anni prioris diem dixit, quem cum quatuor
 collegæ inspectante populo Romano orarēt, ne imperatorē suum innoxium,
 in quo nihil præter fortunam reprehendi posset, vexaret: agrè Hortensius pati,
 tentationem eam credens esse perseuerantiæ suæ, nec precibus tribunorum
 quæ in speciem modò iactentur, sed auxilio confidere reum. Itaque modò ad
 eum conuersus, vbi illi patricij spiritus, vbi subnixus & fidens innocentie ani-
 mus esset, quærebat: sub tribunitia vmbra consularem virum delituisse. mo-
 dò ad collegas: Vos autem si reum perago, quid acturi estis? an erepturi ius
 populo,

Tempanij prudens
 responsio.

C. Sempronius ab Hor-
 tensio tribuno plebis
 accusatur.

A populo, & euerfuri tribunitiam potestatem plebi? Cùm illi & de Sempronio, & de omnibus summam populi Romani potestatem esse dicerent, nec se iudicium populi tollere aut velle aut posse, sed si preces suæ pro imperatore, qui sibi parentis esset loco, non valuissent, se vestem cum eo mutaturos. tum Hortensius, Non videbit, inquit, plebs Romana fordidos tribunos suos. C. Sempronius nihil moror, quando hoc est in imperio consecutus, vt tam carus esset militibus. nec pietas quatuor tribunorum, quàm Hortensij tam placabile adiustas preces ingenium, pariter plebi patribusq; gratior fuit. Non diutius fortuna Aequis indulfit, qui ambiguum victoriam Volscorum pro sua amplexi fuerant. proximo anno Cn. Fabio Vibulano, T. Quintio Capitolini filio Capitolino cōsulibus, ductu Fabij, cui sorte ea prouincia euenerat, nihil dignum memoratu actum. cum trepidam tantum ostendissent aciem Aequi, turpi fuga funduntur, haud magno consulis decore. itaque triumphus negatus. Cæterum ob Sempronianæ cladis leuatam ignominiam, vt ouans urbem intraret, concessum est. Quemadmodum bellum minore quàm timuerant diminutione erat perfectum: sic in vrbe ex tranquillo nec opinata moles discordiarum inter plebem ac patres exorta est, cœpta ab duplicando quæstorum numero. quam rem, vt præter duos vrbanos quæstores, duo consulibus ad ministeria belli præstò essent, à consulibus relatum, cum & patres summa ope approbassent: consulibus tribuni plebis certamen intulerunt, vt pars quæstorum (nam ad id tempus patricij creati erant) ex plebe fieret. aduersus quam actionem primò & consules & patres summa ope enixi sunt. concedendo deinde, vt quemadmodum in tribunis consulari potestate creandis vsi sunt, adæquè in quæstoribus liberum esset arbitrium populi: cum parum proficerent, totam rem de augendo quæstorum numero omittunt. Excipiunt omissam tribuni, aliæq; subinde, inter quas & agrariæ legis, seditiosæ actiones existunt: propter quos motus cum senatus consules quàm tribunos creari mallet, neq; posset per intercessionem tribunitias senatusconsultum fieri: Resp. à consulibus ad interregnum, neq; id ipsum (nam coire patricos tribuni prohibebant) sine certamine ingenti redit. Cum pars maior sequentis anni per novos tribunos plebis & aliquot interreges certaminibus extracta esset, modò prohibentibus tribunis patricos coire ad prodendum interregem, modò interregem interpellantibus, ne senatusconsultum de comitijs consularibus faceret: postremò L. Papyrius Mugillanus proditus interrex castigando nunc patres, nunc tribunos plebis, desertam omissamq; ab hominibus Remp. deorū prouidentia curaq; exceptam memorabat Veientiū inducijs, & cunctatione Aequorum stare: vnde si quid increpet terroris, sine patricio magistratu placere Remp. opprimi, non exercitū, non ducem scribendo exercitui esse. an bello intestino bellum externum propulsaturos? quæ si vnū conueniant, vix deorum opibus quin obruatur Romana res, resisti posse: quin illi remittendo de summa quisq; iuris medijs copularent concordia: patres patiando tribunos militum pro consulibus fieri: tribuni plebis nō intercedendo, quo minus quatuor quæstores promiscuè de plebe ac patribus libero suffragio populi fierent. tribunitia primū comitia sunt habita: creati tribuni consulari potestate omnes patricij, L. Quintius Cincinnatus tertium, Sex. Furius Medullinus iterū, M. Manlius, A. Sempronius Atratinus. Hoc tribuno comitia quæstorū habente, petentibusq; inter aliquot plebeios filio Antistij tribuni plebis, et fratre alterius tribuni plebis Sex. Pompilij, nec potestas, nec suffragatio horū valuit: quin quorū patres auosq; consules viderant, eos nobilitate præferrent. Furere omnes tribuni plebis, ante omnes Pompilius Antistiusq; repulsa suorum accensi. quidnam id rei esset? non suis beneficijs, non patrū iniurijs, non deniq; vsurpandi libidine,

Parentis loco esse debet imperator suis militibus.

Aequi ab Romanis fusi.

Inter plebem ac patres exorta discordia ob quæstores.

In creandis quæstoribus prælati sunt patricij.

C. Sempronij singula-
rum constantia.

Vestalis ob cultum a-
mauiorem de incestu
causam dixit.

Cumæ capta.

Servorum cōiuratio.

Lauicani & Aequi
agrum Thusculanum
depopulantur.

Inter duces certamen
de imperio.

libidine, cum liceat quod antea non licuerit, si non tribunum militarem, ne
quæstorem quidem quenquam ex plebe factum: non valuisse patris pro filio,
fratris pro fratre preces, tribunorum plebis, potestatis sacrosanctæ ad auxilium
libertatis creatæ. Fraudem profecto in re esse, & A. Sempronium comitijs plus
artis adhibuisse, quam fidei: eius iniuria queri suos honore deiectos. Itaque cum
in ipsum & innocentia tutum, & magistratu in quo tunc erat, impetus fieri non
posset, flexere iras in C. Sempronium patruelem Atratinum: eique ob ignominiam
Volsci belli adiutore collega M. Canuleio diem dixere. subinde ab eisdem tri-
bunis mentio in senatu de agris diuidendis illata est: cui actioni semper aceri-
mè C. Sempronius restiterat: ratis id quod erat, aut deposita causa leuiorem
futurum apud patres reum, aut perseverante sub iudicii tempus plebem offen-
surum. aduersæ inuidiæ obijci maluit, & suæ nocere causæ, quam publicæ de-
esse: stetitque in eadem sententia, ne qua largitio cessura in triumphum gratiam tribu-
norum fieret. nec tum agrum plebi, sed sibi inuidiam queri: se quoque subitu-
rum eam tempestatem forti animo: nec senatui tanti se ciuem aut quenquam
aliud debere esse, ut in parcendo vni malum publicum fiat. Nihilominus
re animo, cum dies venit, causa ipse pro se dicta, nequicquam omnia expertis
patribus ut mitigarent plebem, quindecim millibus æris damnatur. Eodem
anno Posthumia virgo Vestalis de incestu causam dixit, crimine innoxia: ob
suspicionem propter cultum amœniorem, ingeniumque liberius quam virgi-
nem decet, parum abhorrens famam. Ampliatam, deinde absolutam pro col-
legij sententia pontifex maximus abstinere iocis, colique sanctè potius quam
scitè iussit. Eodem anno à Campanis Cumæ, quam Græci tum urbem tenebant,
capiuntur. Insequens annus tribunos militum consulari potestate habuit A-
grippam Menenium Lanatum, P. Lucretium Tricipitinum, Sp. Nautium Servi-
lium. Annus felicitate populi Romani periculo potius ingenti, quam clade insignis.
Servitia urbem ut incenderent distantibus locis, coniurarunt: populoque ad o-
pem passim ferendam tectis intento, ut arcem Capitoliumque armati occupa-
rent. Auertit nefanda consilia Iupiter: indicioque duorum comprehensi fontes
pœnas dederunt. indicibus dena millia grauis æris, quæ tum diuitiæ habeban-
tur, ex ærario numerata, & libertas præmium fuit. Bellum inde ab Aequis re-
parari coeptum: & novos hostes Lauicanos consilia cum veteribus iungere,
haud incertis authoribus Romam est allatum. Aequorum iam velut anniuersarijs armis assueuerat ciuitas. Lauicos legati missi, cum responsa inde retulif-
sent dubia, quibus ne tunc bellum parari, nec diuturnam pacem fore appare-
ret: Thusculanis negotium datum, aduerterent animos. ne quid noui tumultus
Lauicis oriretur. Ad insequentis anni tribunos militum consulari potestate
inito magistratu, legati ab Thusculo venerunt, L. Sergium Fidenatem, M. Pa-
pyrium Mugillanum, C. Seruilius Q. Seruilius Prisci filium, quo dictatore Fi-
denæ captæ fuerant, nuntiabant legati Lauicanos arma cepisse, & cum Aequo-
rum exercitu depopulatos agrum Thusculanum, castra in Algido posuisse. Tum
Lauicanis bellum indictum: factoque senatusconsulto, ut duo ex tribunis ad
bellum proficiscerentur, vnus res Romæ curaret, certamen subito inter tribu-
nos exortum. se quisque belli ducem potiolem ferre: curam urbis ut ingratam
ignobilemque aspernari. Cum parum decorum inter collegas certamen mira-
bundi patres conspicerent, Q. Seruilius, Quando nec ordinis huius vlla, inquit,
nec Reip. est verecundia, patria maiestas altercationem istam dirimet: filius
meus extra sortem urbi præerit. bellum utinam qui appetunt, consideratius
concordiusque quam cupiunt, gerant. Delectum haberi non ex toto passim po-
pulo placuit: decem tribus sorte ductæ sunt. ex his scriptos iuniores duo tribu-
ni ad bellum duxere. Coepit inter eos in urbe certamina cupiditate cadere im-
perij

- A perij multò impensius in castris accendi: nihil sentire idem, pro sententia putemni, donec castigantibus legatis tandem ita comparatū est, vt alternis diebus summā imperij haberent. Quæ cum allata Romam essent, dicitur Q. Sernorū damnosior Reip. esset, quàm ad Veios fuisset: & velut haud dubia clade imminente, instituisse filio, vt milites scriberet, & arma pararet. Nec falsus vates fuit. nam ductu L. Sergij, cuius dies imperij erat, loco iniquo sub hostium castris, cum quia simulato metu receperat se hostis ad vallū, spes vana expugnandi castra eò traxisset, repentino impetu Aequorum per supinā vallem fusi sunt, *Romani ab Aequis fusi.*
- B multiq; in ruina maiore quàm fuga oppressi obtruncatiq;: castraq; eo die ægrè retenta, postero die circumfufis iam magna ex parte hostibus, per auersam portam fuga turpi deseruntur. duces legatiq; & quod circa signa roboris de exercitu fuit, Thusculum petiēre. Palati alij per agros passim multis itineribus maioris quàm accepta erat, cladis nuntij Romam cōtenderunt. Minus trepidationis fuit, quòd euentus timori hominū congruens fuerat: & quòd subsidia quæ respicerent in re trepida, præparata erant ab tribuno militū: iussuq; eiusdem per minores magistratus sedato in vrbe tumultu, speculatores properè missi, nuntiauerunt Thusculi duces exercitumq; esse, hostē castra loco non mouisse. & quod plurimū animorum fecit, dictator ex senatusconsulto dictus Q. *Q. Sernilius dictator creatur.*
- C Seruilius Priscus, vir cuius prouidentia in Rep. cum multis alijs tempestatibus antè experta ciuitas erat, tum euentu eius belli, quòd vni certamen tribunorū suspectum ante rem malè gestam fuerat, magistro equitum creato, à quo ipse tribuno militum dictator erat dictus, filio suo, vt tradidēre quidam, (nam alij Halam Seruiliū magistrum equitum eo anno fuisse scribunt) nouo exercitu profectus ad bellū, accitis qui Thusculi erant, duo millia passuum ab hoste locum castris cepit. Transierat ex re bene gesta superbia negligentiaq; ad Aequos, quæ in Romanis ducibus fuerat. Itaq; primo statim prælio cum dictator equitatu immisso antesignanos hostium turbasset, legionū inde signa inferri properè iussit: signiferumq; ex suis vnum cunctantē occidit. tantus ardor ad dimicandum fuit, vt impetum Aequi non tulerint: victiq; acie cum fuga effusa petissent castra, breuior tempore & certamine minor castrorū oppugnationio fuit, quàm prælium fuerat. captis direptisq; castris, cum prædam dictator militi concessisset, secutiq; fugientem ex castris hostem equites renuntiascent omnes Lauicanos victos, magnam partē Aequorum Lauicos confugisse: postero die ad Lauicos ductus exercitus: oppidumq; corona circundatum, scalis *Lauici oppidum captum.*
- D captum ac direptū est. Dictator exercitu victore Romam reducto, die octauo quàm creatus erat, magistratu se abdicauit. & opportunè senatus prius quàm ab tribunis plebis agrariæ seditiones mentione illata de agro Lauicano diuidendo fierent, censuit frequens coloniam Lauicos deducendā. coloni ab vrbe *Lauicos deducuntur colonia.*
- E mille & quingenti missi bina iugera acceperūt. Captis Lauicis, ac deinde tribu nis militū creatis consulari potestate Agrippa Menenio Lanato, & L. Seruilio Structo, & P. Lucretio Tricipitino, iterū omnibus his, & Sp. Rutilio Crasso, & insequenti anno A. Semp. Atratino tertium, & duobus iterū M. Papyrio Mugillano, & Sp. Nautio Rutilio, bienniū tranquillè externæ res, discordia domi ex agrarijs legibus fuit. Turbatores vulgi erant Sp. Mecilius quartum, & Meti- *De agrarijs legibus disceptat.*
- ex agrarijs legibus fuit. Turbatores vulgi erant Sp. Mecilius quartum, & Meti- gnatūmue publicè esset, præterquàm plebs habebat) atrox plebi patribusque proposi-

propositum videbatur certamen: nec tribuni militum nunc in senatu, nunc in concilijs priuatis principum cogendis, viam consilij inueniebāt. Cū Ap. Claudius, nepos eius, qui decemuir legibus scribendis fuerat, minimus natu ex patrum concilio dicitur dixisse, vetus se ac familiare consilium domo afferre: proauum enim suum Ap. Claudium ostendisse patribus viam vnam dissoluendæ tribunitiæ potestatis per collegarum intercessionem. facile homines nouos autoritate principum de sententia deduci, si temporū interdum potius quā maiestatis memor adhibeatur oratio. pro fortuna illis animos esse: vbi videant collegas principes agendæ rei gratiam omnem ad plebem præoccupasse, nec locum in ea relictum sibi, haud grauatè acclinaturos se ad causam senatus, per quam vniuerso ordini cum primoribus se patrum concilient. Ap. probantibus cunctis, & ante omneis Q. Seruilio Prisco, quod non degenerasset ab stirpe Claudia, collaudante iuuenem, negotium datur, vt, quos quisque posset ex collegio tribunorum ad intercessionem perlicerent. Misso senatu prehensantur ab principibus tribuni: suadendo, monendo, pollicendoq; gratum id singulis priuatim, gratum vniuerso senatui fore, sex ad intercessionem comparauere. Posteroq; die cum ex composito relatum ad senatum esset de seditione, quam Mecilius Metiliusq; largitione pessimi exempli concirent: eæ orationes à primoribus patrū habitæ sunt, vt pro se quisq; iam nec consilium sibi suppetere diceret, nec se vllam opem cernere aliam vsquam, præter quā in tribunitio auxilio: in eius potestatis fidem circunuentam Remp. tanquam priuatum inopem confugere, præclarum ipsis potestatiq; esse, non ad vexandum senatum, discordiamq; ordinum mouendam plus in tribunatu virium esse, quā ad resistendum improbis collegis. Fremitus deinde vniuersi senatus ortus, cum ex omnibus partibus curiæ tribuni appellarentur: tum silentio facto, ij qui præparati erant gratia principum, quam rogationē à collegis promulgatā senatus censeat dissoluendæ Reip. esse, ei se intercessuros ostendunt. Gratia intercessoribus ab senatu actæ. Latores rogationis concione aduocata proditores plebis commodorum, ac seruos consularium appellantes, aliaq; truci oratione in collegas inuecti, actionē deposuere. Duo assidua bella insequēs annus habuisset, quo P. Cornelius Cossus, C. Valerius Potitus, Quintus Cincinnatus, M. Fabius Vibulanus, tribuni militū consulari potestate fuerūt: ni Veiens bellum religio principum distulisset, quorum agros Tyberis super ripas effusus maximè ruinis villarum vastauit: simul Aequos triennio antè accepta clades prohibuit Volanis, suæ gentis populo præsidium ferre. Excursiones inde in confinem agrum Lauicanum factæ erant, nouisque colonis bellum illatum. Quam noxam cū se consensu omnium Aequorum defensores sperassent, deserti ab suis, ne memorabili quidem bello per obsidionem leuemq; vnam pugnam & oppidum & fines amisere. Tentatum ab L. Sextio tribuno plebis, vt rogationē ferret, qua Volas quoq; sicut Lauicos coloni mitterentur, per intercessionē collegarum, qui nullum plebiscitū, nisi ex autoritate senatus passuros se perferri ostenderunt, discussum est. Volis in sequente anno receptis Aequi, coloniaq; eò deducta nouis viribus oppidū firmarūt, tribunis militū Romæ consulari potestate Cn. Cornelio Cosso, L. Valerio Potito, Q. Fabio Vibulano iterū, M. Posthumio Regillēsi. huic bellū aduersus Aequos permissum est, prauę mentis homini: quantum victoria magis, quā bellū ostendit. Nam exercitu impigrè scripto, ductoq; ad Volas, cū leuib; prælijs Aequorū animos fregisset, postremò in oppidū irrupit: deinde ab hostibus in ciues certamen vertit: & cū inter oppugnationem prædā militis fore edixisset, capto oppido fidem mutauit. Eam magis adducor vt credā iræ causam exercitui fuisse, quā quod in vrbe nuper direpta, coloniaque noua, minus prædicatione

Volani agrum Lauicanum populantur.

Volani fusi fines & oppidum amisere.

Aequi Volas recipiunt.

Vola rursus capta.

- A** dicatione tribuni prædæ fuerit. Auxit eam iram postquam ab collegis accersitus propter seditiones tribunitias in urbem reuertit, audita vox eius in concio *Seditiones tribunitie.* ne stolidi, ac propè vecors: qua Sextio tribuno plebis legem agrariam ferenti, simul Volas quoque ut mitterentur coloni laturum se dicenti: dignos enim esse qui armis cepissent, eorum urbem agrumq; Volanū esse: malum quidem militibus meis, inquit, nisi quieuerint. quod auditum non concionem magis, quam mox patres offendit. & tribunus plebis vir acer, nec infacundus, natū inter aduersarios superbum ingenium, immodicamq; linguam, quam irritando agitandoq; in eas impelleret voces, quæ inuidiæ nō ipsi tantum, sed causæ atque vniuerso ordini essent, neminem ex collegio tribunorum militum sæpius quam Posthumium in disceptationem trahebat. Tum verò secundum tam sæuum atque inhumanum dictum, Auditis, inquit, Quirites, sicut feruis malum minantē militibus? tamen hæc bellua dignior vobis tanto honore videbitur, quam qui vos urbe agrisq; donatos in colonias mittunt, qui sedem senectuti vestræ prospiciunt, qui pro vestris commodis aduersus tam crudeles superbosq; aduersarios depugnant. Incipite deinde mirari, cur pauciam vestram suscipiant causam. quid ut à vobis sperent? an honores, quos aduersariis vestris potius, quam populi Romani propugnatoribus datis? Ingemuistis modò voce huius audita. quid id refert? iam si suffragium detur, hunc qui malum vobis minatur, ijs qui agros sedesq; ac fortunas stabilire volunt, præferetis. Perlata hæc vox Posthumij ad milites, multò in castris maiorem indignationem mouit: prædæ ne interceptorem fraudatoremq; etiam malum minari militibus? Itaq; cum fremitus apertè esset, & quæstor P. Sextius eadem violentia coerceri putaret seditionem posse, qua mota erat: missō ad vociferantem quendam militem lictore, cum inde clamor & iurgium oriretur, saxo ictus turba excedit: insuper increpante qui vulnerauerat, habere quæstorē, quod imperator esset militibus minatus. Ad hunc tumultum accitus Posthumius asperiora omnia fecit acerbis quæstionibus, crudelibus supplicijs. postremò cum modum iræ nullum faceret, ad vociferationem eorum, quos necari sub crate iusserat, concursu facto, ipse ad interpellantis poenā vecors de tribunali decurrit. ibi cum summouentes passim lictores centurionesq; vexarent turbam, eò indignatio erupit, ut tribunus militum ab exercitu suo lapidibus cooperiretur. Quod tam atrox facinus postquam est Romam nuntiatum, tribunis militum de morte collégæ per senatum quæstiones decernentibus, tribuni plebis intercedebant. sed ea contentio ex certamine alio pendebat: quod cura inceserat patres, ne metu quæstionum plebs irata, tribunos militum ex plebe crearet: tendebantq; summa ope, ut consules crearentur. Cum senatus consultum fieri tribuni plebis non paterentur, iidem intercederent cōsulari: comitijs, res ad interregnum redijt. victoria deinde penes patres fuit. Q. Fabius comitijs, res ad interregnum redijt. victoria deinde penes patres fuit. A. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus. His consulibus principio anni senatusconsultum factum est, ut de quæstione Posthumianæ cædis tribuni primo quoque tempore ad plebem ferrent: plebsque præficeret quæstioni quem vellet. à plebe consensu populi consulibus negotium mandatur. qui summa moderatione ac lenitate per paucorum supplicium, quos sibimetipsos conscisse mortem satis creditum est, transacta re, nequiuerunt tamen consequi, ut non ægerrem id plebs ferret: iacere tandiu irritas * actiones, quæ de suis commodis fer-
- B** tum sæpius quam Posthumium in disceptationem trahebat. Tum verò secundum tam sæuum atque inhumanum dictum, Auditis, inquit, Quirites, sicut feruis malum minantē militibus? tamen hæc bellua dignior vobis tanto honore videbitur, quam qui vos urbe agrisq; donatos in colonias mittunt, qui sedem senectuti vestræ prospiciunt, qui pro vestris commodis aduersus tam crudeles superbosq; aduersarios depugnant. Incipite deinde mirari, cur pauciam vestram suscipiant causam. quid ut à vobis sperent? an honores, quos aduersariis vestris potius, quam populi Romani propugnatoribus datis? Ingemuistis modò voce huius audita. quid id refert? iam si suffragium detur, hunc qui malum vobis minatur, ijs qui agros sedesq; ac fortunas stabilire volunt, præferetis. Perlata hæc vox Posthumij ad milites, multò in castris maiorem indignationem mouit: prædæ ne interceptorem fraudatoremq; etiam malum minari militibus? Itaq; cum fremitus apertè esset, & quæstor P. Sextius eadem violentia coerceri putaret seditionem posse, qua mota erat: missō ad vociferantem quendam militem lictore, cum inde clamor & iurgium oriretur, saxo ictus turba excedit: insuper increpante qui vulnerauerat, habere quæstorē, quod imperator esset militibus minatus. Ad hunc tumultum accitus Posthumius asperiora omnia fecit acerbis quæstionibus, crudelibus supplicijs. postremò cum modum iræ nullum faceret, ad vociferationem eorum, quos necari sub crate iusserat, concursu facto, ipse ad interpellantis poenā vecors de tribunali decurrit. ibi cum summouentes passim lictores centurionesq; vexarent turbam, eò indignatio erupit, ut tribunus militum ab exercitu suo lapidibus cooperiretur. Quod tam atrox facinus postquam est Romam nuntiatum, tribunis militum de morte collégæ per senatum quæstiones decernentibus, tribuni plebis intercedebant. sed ea contentio ex certamine alio pendebat: quod cura inceserat patres, ne metu quæstionum plebs irata, tribunos militum ex plebe crearet: tendebantq; summa ope, ut consules crearentur. Cum senatus consultum fieri tribuni plebis non paterentur, iidem intercederent cōsulari: comitijs, res ad interregnum redijt. victoria deinde penes patres fuit. Q. Fabius comitijs, res ad interregnum redijt. victoria deinde penes patres fuit. A. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus. His consulibus principio anni senatusconsultum factum est, ut de quæstione Posthumianæ cædis tribuni primo quoque tempore ad plebem ferrent: plebsque præficeret quæstioni quem vellet. à plebe consensu populi consulibus negotium mandatur. qui summa moderatione ac lenitate per paucorum supplicium, quos sibimetipsos conscisse mortem satis creditum est, transacta re, nequiuerunt tamen consequi, ut non ægerrem id plebs ferret: iacere tandiu irritas * actiones, quæ de suis commodis fer-
- C** præferetis. Perlata hæc vox Posthumij ad milites, multò in castris maiorem indignationem mouit: prædæ ne interceptorem fraudatoremq; etiam malum minari militibus? Itaq; cum fremitus apertè esset, & quæstor P. Sextius eadem violentia coerceri putaret seditionem posse, qua mota erat: missō ad vociferantem quendam militem lictore, cum inde clamor & iurgium oriretur, saxo ictus turba excedit: insuper increpante qui vulnerauerat, habere quæstorē, quod imperator esset militibus minatus. Ad hunc tumultum accitus Posthumius asperiora omnia fecit acerbis quæstionibus, crudelibus supplicijs. postremò cum modum iræ nullum faceret, ad vociferationem eorum, quos necari sub crate iusserat, concursu facto, ipse ad interpellantis poenā vecors de tribunali decurrit. ibi cum summouentes passim lictores centurionesq; vexarent turbam, eò indignatio erupit, ut tribunus militum ab exercitu suo lapidibus cooperiretur. Quod tam atrox facinus postquam est Romam nuntiatum, tribunis militum de morte collégæ per senatum quæstiones decernentibus, tribuni plebis intercedebant. sed ea contentio ex certamine alio pendebat: quod cura inceserat patres, ne metu quæstionum plebs irata, tribunos militum ex plebe crearet: tendebantq; summa ope, ut consules crearentur. Cum senatus consultum fieri tribuni plebis non paterentur, iidem intercederent cōsulari: comitijs, res ad interregnum redijt. victoria deinde penes patres fuit. Q. Fabius comitijs, res ad interregnum redijt. victoria deinde penes patres fuit. A. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus. His consulibus principio anni senatusconsultum factum est, ut de quæstione Posthumianæ cædis tribuni primo quoque tempore ad plebem ferrent: plebsque præficeret quæstioni quem vellet. à plebe consensu populi consulibus negotium mandatur. qui summa moderatione ac lenitate per paucorum supplicium, quos sibimetipsos conscisse mortem satis creditum est, transacta re, nequiuerunt tamen consequi, ut non ægerrem id plebs ferret: iacere tandiu irritas * actiones, quæ de suis commodis fer-
- D** nali decurrit. ibi cum summouentes passim lictores centurionesq; vexarent turbam, eò indignatio erupit, ut tribunus militum ab exercitu suo lapidibus cooperiretur. Quod tam atrox facinus postquam est Romam nuntiatum, tribunis militum de morte collégæ per senatum quæstiones decernentibus, tribuni plebis intercedebant. sed ea contentio ex certamine alio pendebat: quod cura inceserat patres, ne metu quæstionum plebs irata, tribunos militum ex plebe crearet: tendebantq; summa ope, ut consules crearentur. Cum senatus consultum fieri tribuni plebis non paterentur, iidem intercederent cōsulari: comitijs, res ad interregnum redijt. victoria deinde penes patres fuit. Q. Fabius comitijs, res ad interregnum redijt. victoria deinde penes patres fuit. A. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus. His consulibus principio anni senatusconsultum factum est, ut de quæstione Posthumianæ cædis tribuni primo quoque tempore ad plebem ferrent: plebsque præficeret quæstioni quem vellet. à plebe consensu populi consulibus negotium mandatur. qui summa moderatione ac lenitate per paucorum supplicium, quos sibimetipsos conscisse mortem satis creditum est, transacta re, nequiuerunt tamen consequi, ut non ægerrem id plebs ferret: iacere tandiu irritas * actiones, quæ de suis commodis fer-
- E** Cossus, L. Furius Medullinus. His consulibus principio anni senatusconsultum factum est, ut de quæstione Posthumianæ cædis tribuni primo quoque tempore ad plebem ferrent: plebsque præficeret quæstioni quem vellet. à plebe consensu populi consulibus negotium mandatur. qui summa moderatione ac lenitate per paucorum supplicium, quos sibimetipsos conscisse mortem satis creditum est, transacta re, nequiuerunt tamen consequi, ut non ægerrem id plebs ferret: iacere tandiu irritas * actiones, quæ de suis commodis fer-

*Seditiones tribunitie.**Castrensis seditio.**Posthumius tribunus militum ab exercitu suo lapidibus obruitur.**Posthumiana cædes vindicatur.*** sanctiones.*

Tunc

Aduersus Volscos Furios Cos. legiones duxit.

Pestilentia seditiones tribunitias inhibet.

Fames.

Aequi bellum parant.

Arcem Caruentanam occupant Aequi.

Caruentana arx a C. Valerio recipitur.

Tunc hæc ipsa indignitas angebat animos: non in retinendis modò publicis agris, quos vi teneret, pertinacem nobilitatem esse: sed ne vacuum quidem agrum nuper ex hostibus captū plebi diuidere, mox paucis, vt cætera, futurum prædæ. Eodem anno aduersus Volscos populantes Hernicorum fines, legio-
 prædæ. Eodem anno aduersus Volscos populantes Hernicorum fines, legio-
 nes ductæ à Furio Cos. cum hostem ibi non inuenissent: Ferentinū, quò ma-
 gna multitudo Volscorum se contulerat, cepere. minus prædæ quàm speraue-
 rant, fuit: quod Volsci postquàm spes tuendi exigua erat, sublatis rebus nocte
 oppidum reliquerunt. postero die propè desertum capitur. Hernicis ipse ager
 dono datus. Annum modestia tribunorum quietum excepit trib. pleb. L. Iu-
 lius, Q. Fabio Ambusto, C. Furio Pacilio Cos. Is cum principio statim anni ve-
 lut pensum nominis familiæq; seditiones agrarijs legibus promulgandis cie-
 ret: pestilentia coorta, minatio tamen quam perniciosior, cogitationes homi-
 num à foro certaminibusq; publicis ad domum curamq; corporum nutrien-
 dorum auertit: minusq; eam damnosam fuisse quàm seditio futura fuerit, cre-
 dunt. Defuncta ciuitate plurimorū morbis, perpaucis funeribus, pestilentem
 annum, inopia frugum neglecto cultu agrorum (vt plerunq; fit) excepit, M.
 Papyrio Atratio, C. Nautio Rutilio consulibus. Iam fames, quàm pestilentia
 tristior erat: ni dimissis circa omnes populos legatis, qui Hetruscum mare, qui-
 que Tyberim accolunt, ad frumentum mercandum, annonæ foret subuen-
 tum. superbè ab Samnitibus, qui Capuā habebant Cumasq; legati prohibi-
 ti cōmercio sunt: contra ea benignè ab Siculorum tyrannis adiuti. maximos
 commeatus summo Hetruriæ studio Tyberis deuexit. Solitudinem in ciuita-
 te ægra experti consules sunt: cum in legationes non plus singulis senatoribus
 inuenientes, coacti sunt binos equites adijcere. Præterquàm ab morbo, anno-
 naq; nihil eo biennio intestini, externiue incommodi fuit. at vbi hæ sollicitu-
 dines discessere, omnia quibus turbari solita erat ciuitas, domi discordia, foris
 bellum exortum. M. Aemylio, C. Valerio Potito, consulibus, bellum Aequi pa-
 rabant: Volscis, quanquam non publico consilio capeissentibus arma, volun-
 tarijs mercede secutis militiam. Ad quorum famam hostium (iam enim in La-
 tinum Hernicumque transcenderant agrum) delectum habentem Valerium
 consulem M. Menenius tribunus plebis legis agrariæ lator, cum impediret, au-
 xilioq; tribuni nemo inuitus sacramento diceret: repente nuntiatur, arcem
 Caruentanam ab hostibus occupatam esse. Ea ignominia accepta cum apud
 patres inuidiæ Menenio fuit, tum cæteris tribunis iam antè præparatis inter-
 cessoribus legis agrariæ, præbuit iustiorē causam resistendi collegæ. Itaque
 cum res diu ductu per altercationem esset: consulibus deos hominesq; testan-
 tibus, quicquid ab hostibus cladis ignominiaq; aut iam acceptum esset, aut
 immineret, culpam penes Menenium fore, qui delectum impediret: Menenio
 contrà vociferante, si iniusti domini possessione agri publici cederent, se mo-
 ram delectui non facere: decreto interposito nouem tribuni sustulerunt cer-
 tamē: pronuntiaueruntq; ex collegij sententia, C. Valerio consuli se, damnum
 aliamq; coërcitionem aduersus intercessionem collegæ delectus causa detre-
 ctantibus militiam inhibenti, auxilio futuros esse. Hoc decreto consul arma-
 tus cum paucis appellantis tribunum collum torfisset: metu cæteri sacra-
 mento dixere. Ductus exercitus ad Caruentanam arcem, quanquam inuisus
 infestusq; consuli erat, impigrè primo statim aduentu, deiectis qui in præsidio
 erant, arcem recepit. prædatores ex præsidio per negligentiam dilapsi occasio-
 nem aperuere ad inuadendū. Prædæ ex assiduis populationibus, quòd omnia
 in locum tutum congesta erant, fuit aliquantum. venditum sub hasta consul
 in ærarium redigere quæstores iussit, tum prædicans participem prædæ fore
 exercitum, cum militiam nō abnuisset. Auctæ inde plebis ac militum in con-
 sulem iræ.

- A** fulem iræ. itaque cum ex senatusconsulto urbem ouans introiret, alternis inlebre nomen laudibus fuit, cum ad omnem mentionem tribuni fauor circares, quàm propè solennis militum lasciuiam in consulem, curæ patribus inieret, consularibus comitijs est exclusus. Creati cōsules sunt Cn. Cornelius Cofcomitia non commissa. cum dolorem quæstorij comitijs simul ostendit &
- B** vni patritio C. Fabio Ambusto relinqueretur locus: tres plebeij, Q. Silius, P. Aelius, P. Pipius, clarissimarū familiarum iuuenibus præferrentur. Authores fuisset tam liberi populo suffragij Icilius accipio, ex familia infestissima patribus, tres in eum annum tribunos plebis creatos, multarum magnarumq; rerum molem auidissimo adeò populo ostentantes, cum affirmassent nihil se moturos, si ne quæstorij quidem comitijs, quæ solā promiscua plebi patribusq; reliquisset senatus, satis animi populo esset ad id, quod tandiu vellēt, & per leges liceret. Pro ingenti itaq; victoria id fuit plebi: quæsturamq; non honoris ipsius finem æstimabant: sed patefactus ad consulatum ac triumphos locus nouis hominibus videbatur. Patres contrà, non pro communicatis, sed pro amissis
- C** honoribus fremere: negare, si ea ita sint, liberos tollendos esse: qui pulsi maiorum loco, cernentesq; alios in possessione dignitatis suæ, salij, flaminesq; nusquam aliò, quàm ad sacrificandum pro populo sine imperijs ac potestatibus relinquuntur. Irritatis vtriusq; partis animis, cum & spiritus plebes sumpisset, & tres ad popularē causam celeberrimi nominis haberet duces: patres omnia quæstorij comitijs, vbi vtrunq; plebi liceret, similia fore cernentes, tendere ad consulum comitia, quæ nondum promiscua essent. Icilius contrà tribunos militum creandos dicere, & tandē aliquando impartiendos plebi honores. Sed nulla erat consularis actio, quam impediendo id quod petebāt, exprimerent: cum mira opportunitate Volscos & Aequos prædatum extra fines exisse in agrum Latinum Hernicumq; affertur. ad quod bellum vbi ex senatusconsulto consules delectum habere occipiunt: obstare tunc enixè tribuni, sibi plebiq; eam fortunam oblatam memorantes. Tres erant & omnes accerrimi viri, generosiq; etiā, vt inter plebeios, duo singuli singulos sibi consules asseruandos assidua opera desumunt: vni concionibus data nunc detinenda, nunc cōcienda plebs. Nec delectum consules, nec comitia quæ petebant, tribuni expediebant, inclinante deinde fortuna ad causam plebis, nuntij veniunt, arcem Caruentanam dilapsis ad prædam militibus qui in præsidio erant, Aequos interfectis paucis custodibus arcis inuasisse: alios recurrentes in arcem, alios palantes in agris cefos. Ea aduersa ciuitati res vires tribunitiæ actioni adiecit, ne quicquam enim tentati, vt tum deniq; desisterent impediendo bello, postquā non cessere nec publicæ tempestati, nec suæ inuidiæ, peruincunt, vt senatusconsultum fiat de tribunis militum creandis: certo tamen pacto, ne cuius ratio haberetur, qui eo anno tribunus plebis esset: neue quis reficeretur in annum tribunus plebis: haud dubiè Icilius denotante senatu, quos mercedem seditiosi tribunatus petere consulatum infimulabant. Tum delectus haberi, bellumque omnium ordinum consensu apparari cœptum. Consules ambo profecti sint ad arcem Caruentanam, an alter ad comitia habenda substiterit, incertum diuersi authores faciunt. illa pro certo habenda, in quibus nō dissentiant, ab arce Caruentana cum diu nequicquam oppugnata esset, recessum: Verruginem in Volscis eodem exercitu receptam populationesq; & prædas & in Aequis &

Ex plebeijs quæstores creati.

Patres indignè ferūt, plebeijs honores mandari.

Volsci et Aequi prædantur agrum Latinum.

Delectum impediunt tribuni plebis.

*Volsci & Aequi sum-
ma vi ad bellum coo-
runtur.*

*Dictatorem creati nō
patiuntur duo ex tri-
bunū militum.*

*Servilius, tertius ex
tribunū militum di-
ctatorem dicit.*

*Romani vincunt Vol-
scos, & eorum socios.*

in Volſco agro ingentes factas. Romæ ſicut plebis victoria fuit in eo, vt quæ
mallent comitia haberent: ita euentu comitiorum patres vicere. nanq; tribu-
ni militum conſulari poteſtate contra ſpem omnium tres patritij creati ſunt,
C. Iulius Tullus, Cn. Cornelius Coſſus, C. Seruilius Hala. Artem adhibitam
ferunt à patritijs, cuius eos Iciliij tum quoq; inſimulabant, quòd turbam indi-
gnorum candidatorum intermiſcendo dignis, tædio ſordium in quibuſdam
inſignium populum à plebeijs auertiſſent. Volſcos deinde & Aequos, ſeu Car-
uentana arx retenta in ſpem, ſeu Verrugine amiſſum præſidium ad iram cum
impuliſſet, fama affertur, ſumma vi ad bellum coortos: caput rerum Antiates
eſſe. eorum legatos vtriuſq; gentis populos circumiſſe, caſtigantes ignauiam,
quòd abditi intra muros populabundos in agris vagari Romanos priore an-
no, & opprimi Verruginis præſidium paſſi eſſent. iam non exercitus modò ar-
matos, ſed colonias etiam in ſuos fines mitti: nec ipſos modò Romanos ſua
diuiſa habere, ſed Ferentinū etiam de ſe captum Hernicis donaſſe. Ad hæc cum
inflammarentur animi, vt ad quoſq; ventum erat, numerus iuniorū conſcri-
bebatur. Ita omnium populorum iuuentus Antium contracta, ibi caſtris po-
ſitis hoſtem opperiebantur. Quæ vbi tumultu maiore etiam quàm res erat,
nuntiantur Romam, ſenatus extemplò (quod in rebus trepidis vltimū conſi-
lium erat) dictatorem dici iuſſit. Quam rem ægrè paſſos, Iulium Corneliumq;
ferunt: magnoq; certamine animorum rem actam: cum primores patrū ne-
quicquam conqueſti non eſſe in authoritate ſenatus tribunos militū, poſtre-
mò etiam tribunos plebis appellarent, & conſulis quoq; ab ea poteſtate vim
ſuper tali re inhibitam referrent: tribuni plebis læti diſcordia patrum, nihil eſſe
in his auxiliij dicerent, qui non ciuium, non deniq; hominū numero eſſent. ſi
quando promiſcui honores, communicata Reſpub. eſſet, tum ſe animaduer-
ſuros, ne qua ſuperbia magistratuum irrita ſenatusconſulta eſſent: interim pa-
tritiij ſoluti legum magistratuumq; verecundia, per ſe quoq; tribunitiam po-
teſtatem agerent. Hæc contentio minimè idoneo tempore, cum tantum belli
in manibus eſſet, occupauerat cogitationes hominum: donec vbi diu alternis
Iulius Corneliusq; cum ad id bellum ipſi ſatis idonei duces eſſent, non eſſe æ-
quum, mandatum ſibi à populo eripi honorē, diſſeruere: tum Hala Seruilius
Trib. mil. tacuiſſe ſe tandiu ait, nō quia incertus ſententiæ fuerit: (quem enim
bonum ciuem ſecernere ſua à publicis cōſilia?) ſed quia maluerit collegas ſua
ſponte cedere authoritati ſenatus, quàm tribunitiam poteſtatem aduerſus ſe
implorari paterentur. tum quoq; ſi res ſineret, libenter ſe daturum tempus ijs
fuiſſe ad receptum nimis pertinacis ſententię. ſed cum belli neceſſitates nō ex-
pectent humana conſilia, potiore ſibi collegarum gratia Reſpub. fore. & ſi
maneat in ſententia ſenatus, dictatorem nocte proxima dicturum: ac ſi quis in-
tercedat, ſenatusconſulti authoritate ſe fore contentū. Quo facto, cum haud
im meritam laudem, gratiamq; apud omnes tuliffet, dictatore P. Cornelio di-
cto, ipſe ab eo magiſter equitum creatus eſt. Exemplo fuit collegas, eumq; in-
tuentibus, quàm gratia atq; honos opportuniora interdum non cupientibus
eſſent. Bellum haud memorabile fuit. vno atq; eo facili prælio cæſi ad Antium
hoſtes, victor exercitus depopulatus Volſcum agrum. caſtellum ad lacum Fu-
cinum vi expugnatum: atq; in eo tria millia hominum capta, cæteris Volſcis
intra mœnia compulſis, nec defendentibus agros. Dictator bello ita geſto, vt
tantum nō defuiſſe fortunæ videretur, felicitate quàm gloria maior in vrbem
rediit, magistratuq; ſe abdicauit. Tribuni militū mentione nulla comitiorum
conſularium habita (credo ob iram dictatoris creati) tribunorū militum co-
mitia edixerunt. Tum verò grauior cura patribus inceſſit: quippe cum prodi-
cauſam ab ſuis cernerent. Itaq; ſicut priore anno per indigniſſimos ex plebeijs
candida-

A candidatos omnium etiam dignorum tedium fecerant: sic tum primoribus patrum splendore gratiaq; ad petendum præparatis, omnia loca obtinere, ne cui plebeio aditus esset. quatuor creati sunt, omnes iam functi eo honore, L. Furius Medullinus, C. Valerius Potitus, Cn. Fabius Vibulanus, C. Seruilius Hala. hic relictus cōtinuato honore, cum ob alias virtutes, tum ob recentem fauorem vnica moderatione partū. Eo anno, quia tempus induciarum cum Veienti populo exierat, per legatos fœcialesq; res repeti cœptę. quibus venientibus ad finem legatio Veientium obuiam fuit. petiere, ne prius quàm ipsi se intestina laborarent Veientes, ne res ab ijs repeterentur. tantū abfuit vt ex in-

B commodō alieno sua occasio peteretur. Et in Volscis accepta clades: amisso Verrugine præsidio. vbi tantum in tempore fuit momenti, vt, cum precantibus opem militibus, qui ibi à Volscis obsidebantur, succurri, si maturatum esset, potuisset: ad id venerit exercitus subsidio missus, vt ab recenti cæde palati ad prædandum hostes opprimerentur. Tarditatis causa in senatu magis fuit, quàm in tribunis. qui, quia summa vi resistere nuntiabantur, parū cogitauerunt, nulla non virtute superari humanarum virium modum. fortissimi milites non tamen nec viui, nec post mortē inulti fuere. insequenti anno, P. & Cn. Cornelij Cossis, C. Fabio Ambusto, L. Valerio Potito, tribunis militum consulari potestate, Veiens bellum motum ob superbum responsum Veientis senatus, qui legatis repetentibus res, ni facefferent, properè vrbe finibusq;, duros quod Lars Tolumnius dedisset, responderi iussit. Id patres ægrè passi, decrevere, vt tribuni militum de bello indicendo Veientibus primo quoq; die ad populum ferrent. Quod vbi primò promulgatum est, fremere iuuentus, nondum debellatū cum Volscis esse: modò duo præsidia occisione occisa, & cum periculo retineri: nullum annum esse, quo non acie dimicaretur: & tanquā pœniteat laboris, nouum bellum cum finitimo populo & potentissimo parari, qui omnem Hetruriam sit concitaturus. Hæc sua sponte agitata in super tribuni plebis accendūt. Maximum bellum patribus cum plebe esse dictitant: eam de industria vexandam militia, trucidandamque hostibus obijci: eam procul

D vrbe haberi atq; ablegari: ne domi per otium memor libertatis coloniarumq;, aut agri publici, aut suffragij liberè ferendi consilia agitet. prehensantesq; veteranos, stipendia cuiusq;, & vulnera ac cicatrices numerabant: quid iam integri esse in corpore loci ad noua vulnera accipienda? quid superesse sanguinis qui dari pro Republica posset? rogitantes. Hæc cum in sermonibus, concionibusque interdum agitantes, auertissent plebem ab suscipiendo bello, profertur tempus ferundæ legis: quam, si subiecta inuidiæ esset, antiquari apparebat. Interim tribunos militum in Volscum agrum ducere exercitum placuit. Cn. Cornelius vnus Romæ relictus. Tres tribuni, postquàm nullo loco castra Volscorum esse, nec commissuros se prælio apparuit, tripartito ad deuastandos fines discessere: Valerius Antium petit, Cornelius Ecetras, quacunque incessere, latè populati sunt tecta agrosq;, vt distinerent Volscos. Fabius, quod maximè petebatur, ad Anxur oppugnandum sine vlla populatione accessit. Anxur fuit, quæ nunc Tarracinæ sunt: vrbs prona in paludes. ab ea parte Fabius oppugnationem ostendit. Circummissæ quatuor cohortes cum C. Seruilio Hala, cum imminentem vrbi collē cepissent: ex loco altiore, quā nullum erat præsidium, ingenti clamore ac tumultu mœnia inuasere. ad quem tumultum obstupefacti, qui aduersus Fabium urbē infimam tuebantur, locum dedere scalas admouendi. plenaq; hostium cuncta erant, & in muris diu cædes pariter fugientium ac resistentium armatorum atq; inermium fuit. cogebantur itaq; victi, quia cedentibus spei nihil erat, pugnam inire: cum pron-

Volsci amissam Verrugine recipiunt in-terfecto præsidio.

Veientis senatus superbum responsum.

In Volscos mittuntur tres ex tribuni militum.

Anxur captum.

*Stipendium miles de
publico tum primum
accepit.*

*Nondum argentum
signatum erat.*

*Veientibus bellum in
dicitur.*

*Artena Volscorum
oppidū capitur præ-
ter arcem.*

nuntiatum repente, ne quis præter armatos violaretur, reliquā omnem mul-
titudinem voluntariam exiit armis: quorum ad duo millia & quingenti viui
capiuntur, à cætera præda Fabius militem abstinuit, donec collegæ venirent:
ab illis quoq; exercitibus captum Anxur dictitans esse, qui cæteros Volscos à
præsidio eius loci auertissent. Qui vbi venerunt, oppidum veterē fortuna opu-
lentum tres exercitus diripere. eaq; primum benignitas imperatorum ple-
bem patribus conciliauit. Additum deinde omniū maximè tempestiuo prin-
cipum in multitudinem munere, vt ante mentionem vllam plebis tribuno-
rumue decerneret senatus, vt stipendium miles de publico acciperet, cum an-
te id tempus de suo quisq; functus eo munere esset. Nihil acceptum vnquam
à plebe tanto gaudio traditur. concursus itaq; ad curiam esse, prehensatasq;
exeuntium manus, & patres verè appellatos: effectum esse fatentibus, vt ne-
mo pro tam munifica patria, donec quicquam virium superesset, corpori aut
sanguini suo parceret: cum commoditas iuaret, rem familiarem saltem ac-
quiescere eo tempore, quo corpus addictum atq; operatum reipub. esset. tum
quod vltro sibi oblatum esset, non à tribunis plebis vnquam agitatū, non
suis sermonibus efflagitatum: id efficiebat multiplex gaudiū, cumulationem-
que gratiam rei. Tribuni plebis communis ordinum lætitiæ concordiaq; soli
expertes, negare tam id lætum patribus vniuersis, nec prosperū fore quàm ipsi
crederent. consilium specie prima melius fuisse quàm vsu apparitū, vnde
enim eam pecuniā confici posse, nisi tributo populo indicto? ex alieno igitur
alijs largitos. neq; id etiam si ceteri ferant, passuros eos, quibus iam emerita sti-
pendia essent, meliore conditione alios militare quàm ipsi militassent: & eos-
dem in sua stipendia impensas fecisse, & in aliorum facere. His vocibus moue-
runt partē plebis. postremo indicto iam tributo, edixerunt etiam tribuni, au-
xilio se futuros, si quis in militare stipendium tributum nō contulisset. Patres
bene cœptam rem perseueranter tueri: conferre ipsi primi: & quia nondū ar-
gentum signatum erat, æs graue plaustris quidam ad ærarium conuehentes,
speciosam etiam collationem faciebant. Cum senatus summa fide ex censu
contulisset, primores plebis, nobilium amici ex composito cōferre incipiunt.
quos cum & à patribus collaudari, & à militari ætate tanquam bonos ciues
conspici vulgus hominum vidit, repente spreto tribunitio auxilio, certamen
conferendi est ortum. & lege perlata de indicendo Veientibus bello, exercitum
magna ex parte voluntarium noui tribuni militum consulari potestate Veios
duxere. Fuere autem tribuni T. Quintius Capitolinus, P. Quintius Cincinna-
tus, C. Iulius Tullus iterum, A. Manilius, L. Purius Medullinus tertium, M. Ae-
mylius Mamercus. Ab his primum circumfessi Veij sunt. sub cuius initiū ob-
sidionis cum Hetruscorum concilium ad fanum Voltumnæ frequenter habi-
tum esset, parum constitit, bellōne publico gentis vniuersæ tuendi Veientes
essent. Ea oppugnatio segnior insequenti anno fuit, parte tribunorum exerci-
tusq; ad Volscum auocata bellum. Tribunos militum consulari potestate is
annus habuit C. Valerium Potitum tertium, M. Sergium Fidenatē, P. Corne-
lium Maluginensem, Cn. Cornelium Cossū, C. Fabium Ambustū, Sp. Nau-
tium Rutilium iterum. Cum Volscis inter Ferentinum atque Ecetram signis
collatis dimicatū. Romanis secunda fortuna pugnae fuit. Artena inde Volscō-
rum oppidum ab tribunis obsideri cœpta. inde inter eruptionem tentatam
compulso in urbem hoste, occasio data est Romanis irrumpendi, præterq; ar-
cem, cætera capta. in arcem munitam natura globus armatorū concessit. in-
fra arcem cæsi captiq; multi mortales. Arx deinde obsidebatur: nec aut vi capi
poterat, quia pro spatio loci satis præsidij habebat: aut spem dabat deditio-
nis, omni publico frumento, priusquàm vrbs caperetur, in arcē conuecto. tēdioq;
recessum

A recessum inde foret, ni seruus arcem Romanis prodidisset. ab eo milites per locum arduū accepti, cepere. à quibus cum custodes trucidarentur, cætera multitudo repentino pauore oppressa, in deditiōem venit. Diruta & arce & vrbe Artena, reductæ legiones ex Volscis, omnisq; vis Romana Veios conuersa est. Proditori præter libertatem duarum familiarum bona in præmium data. Seruius Romanus vocitatus. Sunt, qui Artenam Veientium, non Voscorum fuisse credant. præbet errorem, quòd eiusdem nominis vrbs inter Cære atque Veios fuit. sed eam reges Romani deleuere. Cæretumque, non Veientium fuerat. altera hæc nomine eodem in Volscis agro fuit, cuius excidium est dictum.

Arx proditiōe serui capitur.

B EPITOME LIBRI V.

In obsidione Veiorum hybernacula militibus facta sunt. ea res cum esset noua, indignationem tribunorum plebis mouit, querentium non dari plebi nec per hyemem militia requiem. Equites tum primum equis suis merere coeperunt. Cum inundatio ex lacu Albano facta esset, vates, qui eam rem interpretaretur, ab hostibus captus est. Furius Camillus dictator decem annos obsessos Veios cepit. simulachrum Iunonis Romæ transtulit: decimam partem prædæ Delphos Apollini misit. Idem tribunus militum, cum Faliscos obsideret, proditos hostium filios parentibus remisit: statimq; deditiōe facta, Faliscorum victoriā iustitia consecutus est. Cum alter ex censoribus, C. Iulius decessisset, in locū eius M. Cornelius successit. nec id postea factum est. quoniam eo lustro à Gallis Roma capta est. Furius Camillus, cum ei dies à L. Apuleio trib. pleb. dicta esset, in exilium abiit. Cum Senones Galli Clusium obsiderent, & legati à Senatu missi ad componendam inter eos, & Clusinos pacem, pugnares contra Gallos in acie Clusinorum stetissent, hoc facto eorum concitati Senones urbem infesto exercitu petierunt: fuscisq; ad Alliam flumen Romanis, cepere urbem. præter Capitolium, in quod se iuuenes contulerant. maiores natu cum insignibus honorum, quos quisq; gesserat, in vestibulis adiuu sedentes occiderunt. & cum per auersam partem Capitolij iam in summum euassissent, proditi clangore anserunt, M. Minij præcipue opera deieci sunt. coactis deinde propter famam Romanis despondere, vt mille pondo auri darent, & hoc pretio finem obsidionis emerent, Furius Camillus dictator absens creatus inter pendendum aurum cum exercitu venit: & Gallos post sextum mensem vrbe expulit. ceciditq; Aedes Loquutio facta. quo loco ante urbem captam vox audita erat, aduentare Gallos. Dictum est ad Veios migrandum esse, propter incensam & dirutam urbem. quod consilium Camillo auctore discussum est. Mouit populum vocis quoq; omen ex centurione audita. qui, cum in forum venisset, manipularijs suis dixerat, Sta miles, hic optime manebimus.

Propter metum regis, qui à quo tale quid dictum referretur, pro seditionis eum principis, non noui sermonis auctorem habebat. Romanis & si quietæ res ex Hetruria nuntiabantur, tamen, quia omnibus concilijs eam rem agitari afferebatur, ita muniebant, vt ancipitia munimenta essent. alia in urbem & contra oppidanorum eruptiones versa: alijs frons in Hetruriā spectans auxilijs, si qua forte inde venirent, obstruebatur. Cum spes maior imperatoribus Romanis in obsidione, quam in oppugnatione esset, hybernacula etiam, res noua militi Romanis, quam in oppugnatione esset, hybernacula etiam, res noua militi Romanis, ædificari coepta: consiliumq; erat, hyemando continuare bellum, quod postquam tribunis plebis, iam diu nullam nouandi res causam inuenientibus. Romanam est allatum, in concionem profiliunt, sollicitant plebis animos, hoc illud esse dictitantes, quod æra militibus sint constituta. nec se fefellisse, id donum inimico-

Octo tribuni militum consulari potestate creati.

Veientes regem creauere.

Hybernacula tum primum militibus ædificata.

Tribunitia conciones.

inimicorum veneno illitum fore. venisse libertatem plebis: remotam in perpetuum, & ablegatā ab vrbe & ab Republica iuventutem, iam ne hyemi quidem aut tempori anni cedere, ac domos & res inuisere suas. Quam putarēdem aut tempori anni cedere, ac domos & res inuisere suas. Quam putarē continuatæ militiæ causam esse? nullam profectò aliam inuenturos, quàm ne quid per frequentiam iuuenum eorum, in quibus vires omnes plebis essent, agi de commodis eorum posset. vexari præterea, & subigi multò acrius, quàm Vcientes. Quippe illos hyemem sub tectis suis agere, egregijs muris situq; naturali urbem tutantes. militem Romanum in opere ac labore, niuib; pruinisq; obrutum sub pellibus durare, ne hyemis quidem spatio, quæ omnium bellorum terra mariq; sit quies, arma deponentem. Hoc neque reges, neque ante tribunitiam potestatem creatam superbos illos consules, neque triste dictatoris imperium, neque importunos decemuiros iniunxisse seruitutis, ut perennem militiam facerent, quod tribuni militum in plebe Romana regnum exercerent, quidnam illi consules dictatoresue facturi essent, qui consularem imaginem tam sæuam ac trucem fecerint? Sed id accidere haud immeritò. non fuisse ne in octo quidem tribunis militum locum ulli plebeio. Antea trina loca cum contentione summa patricios explere solitos: nunc iam octoiuges ad imperia obtinenda ire: & ne in turba quidem hædere plebeium quenquam: qui, si nihil aliud, admoneat collegas: liberos, & ciues eorum, non seruos militare, quos hyeme saltē in domos ac tecta reduci oporteat, & aliquo tempore anni parentes liberosq; ac coniuges inuisere, & vsurpare libertatem, & creare magistratus. Hæc, taliaq; vociferantes, aduersarium haud imparem nacti sunt, Ap. Claudium, relictum à collegis ad tribunitias seditiones comprimendas, virum imbutum iam ab iuuenta certaminibus plebeijs: quem auctorem aliquot annis antè fuisse memoratum est per collegarum intercessionem tribunitiæ potestatis dissoluendæ. Is tum iam nō promptus ingenio tantum, sed vsu etiam exercitatus, talem orationem habuit: Si vnquā dubitatum est, Quirites, vtrum tribuni plebis vestra, an sua causa seditionum semper auctores fuerint, id ego hoc anno desisse dubitari, certum habeo. & cum lætor tandem longi erroris vobis finem factū esse, tum quòd secundis potissimum vestris rebus hic error est sublatus, & vobis, & propter vos Reipub. gratulor. An est quisquā qui dubitet, nullis iniurijs vestris, si quæ fortè aliquando fuerunt, vnquam æquè quàm munere patrum in plebē, cum æra militantibus constituta sunt, tribunos plebis offensos ac concitados esse? quid illos aliud aut tum timuisse creditis, aut hodie turbare velle, nisi concordiam ordinum? quam dissoluendæ maximè tribunitiæ potestatis rentur esse. Sic Hercule tanquam artifices improbi opus quærunt: qui & semper ægri aliquid esse in Republica volunt, ut sit ad cuius curationem à vobis adhibeantur. Vtrum enim defenditis, an impugnatis plebem? vtrum militantium aduersarij estis? an causam agitis? nisi fortè hoc dicitis, Quicquid patres faciunt, disp'icet: siue illud pro plebe, siue contra plebem est. Et quemadmodum seruis suis vetant domini quicquam rei cum alienis hominibus esse, pariterque in ijs beneficio ac maleficio abstineri, æquum censent: sic vos interdicitis patribus commercio plebis: ne nos comitate ac munificentia nostra prouocemus plebem, nec plebs nobis dicto audiens atq; obediens sit. Quantò tandem, si quicquam in vobis non dico ciuilis, sed humani esset, fauere vos magis: & quātum in vobis esset, indulgere potius comitati patrum atq; obsequio plebis oportuit? quæ si perpetua concordia sit, quis non spondere ausit, maximum hoc imperium inter finitimos breui futurum esse? Atq; ego quàm hoc cōsilium collegarum meorum, quo abducere infecta re à Veijs exercitum noluerunt, non vtile solum, sed etiam necessarium fuerit, postea disseram. nunc de ipsa conditione militan-

Ap. Claudius tribunus plebis resistit.

Ap. Claudij oratio.

A militantium dicere libet. quam orationem non apud vos solum, sed etiam in castris si habeatur ipso exercitu disceptante, æquam arbitror videri posse. in qua si mihi ipsi nihil quod dicerem, in mentē venire posset, aduersariorū certē orationibus contentus essem. Negabant nuper danda esse æra militibus, quia nunquam data essent. quonam modo igitur nunc indignari possunt, quibus aliquid noui adiectum commodi sit, eis laborem etiam nouum proportionē iniungi? nusquam nec opera sine emolumento, nec emolumentum fermē sine impensa opera est. labor voluptasq; dissimillima natura, societate quadā inter se naturali sunt iuncta. Molestē antea ferebat miles, se suo sumptu operā Reipub. præbere: gaudebat idem partem anni se agrum suum colere, quærere
B unde domi militiaeq; se ac suos tueri posset. gaudet nunc fructui sibi Rempub. esse, & lætus stipendium accipit. æquo igitur animo patiatur se ab domo, ab re familiari, cui grauis impensa non est, paulò diutius abesse. an si ad calculos eum Respub. vocet, nō meritò dicat annua æra habes, a inuam operam ede? an tu æquum censes militia semestri solidum te stipendiū annum accipere? Inuitus in hac parte orationis Quirites moror: sic enim agere debēt qui mercenario milite vtuntur, at nos tanquā cum ciuibz agere volumus: agiq; tanquam cum patria nobiscum, equum censemus. Aut non suscipi bellum oportuit: aut geri pro dignitate populi Romani, & perfici quām primū oportet. perficietur autē, si vrgemus obsessos: si non antē abscedimus, quām
C spei nostræ finem captis Veijs imposuerimus. Si hercule nulla alia causa, ipsa indignitas perseuerantiam imponere debuit. Decem quondam annos vrbs oppugnata est ob vnā mulierem ab vniuersa Græcia, quām procul ab domo? quot terras, quot maria distans? nos intra vicesimum lapidem, in conspectu propè vrbs nostræ annuam oppugnationē perferre piget: scilicet quia levis causa belli est: nec satis quicquam iusti doloris est, quod nos ad perseuerandum stimulet. Septies rebellarunt, in pace nunquam fidi fuerunt: agros nostros millies depopulati sunt: Fidenates deficere à nobis coegerunt: colonos nostros ibi interfecerunt: authores fuere contra ius gentium cædis impię legatorum nostrorum: Hetruriam omnē aduersus nos concitare voluerunt,
D hodieq; id moliuntur: res repetētes legatos nostros haud procul abfuit quin violarent. Cum his molliter & per dilationes bellum geri oportet? Si nos tam iustum odium nihil mouet, ne illa quidē oro vos mouent? operibus ingentibus septa vrbs est, quibus intra muros coercetur hostis. agrum non coluit, & culta euastata sunt bello. Si reducimus exercitum, quis est qui dubitet illos non cupiditate solum vlscisci, sed etiam necessitate imposita ex alieno prædandi, cum sua amiserint, agrum nostrum inuasuros: non differimus igitur bellum isto consilio, sed intra fines nostros accipimus. Quid? illud quod propriè ad milites pertinet, quibus boni tribuni plebis cū stipendiū extorquere voluerint, nunc cōsultum repenti volunt: quale est? vallum fossamq;, ingen-
E tis vtramq; rem operis, per tantum spatij duxerunt: castella primò pauca, postea exercitu aucto creberrina fecerunt: munitiones nō in urbem modò, sed in Hetruriam etiam spectantes, si qua inde auxilia veniant, opposuere. quid turres? quid vineas testudinesq;, & alium oppugnandarum urbium apparatus loquar? cum tantum laboris exhaustum sit, & ad finem iam operis tandē peruentum: relinquendane hæc censeatis, vt ad æstatem rursus nouus de integro his instituendis exudet labor? quanto est minus opera tueri facta? & instare, & perseuerare, defungiq; cura? brevis enim profectò res est, si vno tenore peragitur, nec ipsi per intermissiones has interuallaque lentiolem spem nostram facimus. loquor de opere, & de temporis iactura. Quid? periculi, quod differendo bello adimus, num obliuisci nos hæc tam crebra Hetruriæ cōcilia de mit-

de mittendis Veios auxilijs patiuntur? ut nunc res se habet, irati sunt, oderunt, negant missuros: quantum in illis est, capere Veios licet quis est, qui spondeat, eundem, si differtur bellum, animum postea fore? cum, si laxamentum dederis, maior frequentiorque legatio itura sit: cum, id quod nunc offendit Hetruscos, rex creatus Veijs spatio mutari interposito possit, vel consensu civitatis, ut eo reconcilient Hetruriæ animos, vel ipsius voluntate regis, qui obstare regnum suum saluti civium nolit. Videte quot res quam inutiles sequantur illam viam consilij: iactura operum tanto labore factorum: vastatio imminens finium nostrorum: Hetruscum bellum pro Veiente concitatum. Hæc sunt tribuni consilia vestra, non hercule dissimilia, ac si quis ægro qui curari se fortiter passus, ex templo conualescere possit, cibi gratia præsentis aut potionis, longinquum & forsitan insanabilem morbum efficiat. Si medijs fidius ad hoc bellum nihil pertineret, ad disciplinam certè militiæ plurimum intererat, insuescere militem nostrum non solum parta victoria frui: sed, si res etiam lentior sit, pati tædium, & quamvis seræ spei exitum expectare: & si non sit æstate perfectum bellum, hyemem operiri: nec, sicut æstivas aues, statim autumno tecta ac recessum circumspicere. Obsecro vos, venandi studium ac voluptas homines per niues ac pruinas in montes sylvasque rapit: belli necessitatibus eam patientiam non adhibebimus, quam vel lusus ac voluptas elicere solet? adeone effœminata corpora militum nostrorum esse putamus, adeo molles animos, ut hyemem unam durare in castris, abesse ab domo non possint? ut tanquam navale bellum tempestatibus captandis & obseruando tempore anni gerant? non æstus, non frigora pati possunt? erubescant profecto, si quis eis hæc obicijat: contendantque, & animis, & corporibus suis virilem patientiam inesse: & se iuxta hyeme atque æstate bella gerere posse: nec se patrocinium molliæ inertięque mandasse tribunis: & meminisse hanc ipsam potestatem non in umbra, nec in tectis maiores suos creasse. Hæc virtute militum vestrorum, hæc Romano nomine sunt digna: non Veios tantum, nec hoc bellum intueri, quod instat: sed famam & ad alia bella, & ad cæteros populos in posterum quærere. An mediocre discrimen opinionis secuturum ex hac reputatis? vtrum tandem finitimi populum Romanum eum esse putent, cuius si qua vrbs primum illum brevissimi tempotis sustinuerit impetum, nihil deinde timeat? an hic sit terror nominis nostri, ut exercitum Romanum non tædium longinquæ oppugnationis, non vis hyemis ab vrbe circumfessa semel amovere possit? nec finem ullum alium belli quam victoriam nouerit? nec impetu potius bella, quam perseverantia gerat? quæ in omni quidem genere militiæ, maxime tamen in obsidendis urbibus necessaria est: quarum plerasque munitionibus, ac naturali situ inexpugnabiles, fame, siti que tempus ipsum vincit atque expugnat: sicut Veios expugnabit: nisi auxilio hostibus tribuni plebis fuerint: & Romæ inuenerint præsidia Veientes, quæ nequicquam in Hetruria quærunt. An est quicquam quod Veientibus optatum æquè contingere possit, quam ut seditionibus primum vrbs Romana, deinde velut ex contagione castra impleantur? At hercule apud hostes tanta modestia est, ut non obsidionis tædio, non denique regni, quicquam apud eos novatum sit: non negata auxilia ab Hetruscis irritauerint animos. morietur enim ex templo, quicumque erit seditionis author: nec cuiquam dicere ea licebit, quæ apud vos impunè dicuntur. fustuarium meretur, qui signa relinquit, aut præsidio decedit. authores signa relinquendi, & deferendi castra, non vni aut alteri militi, sed vniuersis exercitibus, palam in concione audiuntur. adeo quicquid tribunus plebis loquitur, & si prodendæ patriæ, dissoluendæque

A Reipublicæ est, assuectis audire: & dulcedine potestatis eius capti, quolibet sub
 ea scelera latere finitis. Reliquum est, ut quæ hic vociferantur, eadem in castris
 & apud milites agant, & exercitus corrumpant, ducibusq; parere non patian-
 tur: quoniam ea demum Romæ libertas est, non senatus, non magistratus, non
 leges, non mores maiorum, non instituta patrum, non disciplinam vereri mi-
 litia. Par iam etiam in concionibus erat Appius tribunus plebis, cum subito,
 unde minimè quis crederet, accepta calamitas apud Veios, & superiorum Ap-
 pertinacius Veios fecit. Nam cum agger promotus ad urbem, vineæque tan-
 tum non iam iniunctæ mœnibus essent, dum opera interdium fiunt intentius,
 B quàm nocte custodiuntur, patefacta repente porta, ingens multitudo facibus
 maximè armata ignes coniecit: horæq; momento simul aggerem ac vineas,
 tam longi temporis opus incendiū hausit: multiq; ibi mortales nequicquam
 opem ferentes, ferro igniq; absumpti sunt. Quod ubi Romam est nuntiatum,
 mœstitiam omnibus, senatui curam metumq; iniecit, ne tum verò sustineri
 nec in vrbe seditio, nec in castris posset, & tribuni plebis velut ab se victæ Rei-
 publicæ insultarent: cum repente, quibus cēsus equester erat, equi publici non
 erant assignati, cōsilio prius inter sese habito, senatum adeunt: factaq; dicen-
 di potestate, equis se suis stipendia facturos promittunt. Quibus cum amplif-
 simis verbis gratiæ ab senatu actæ essent, fama; ea forum atq; urbem perua-
 C sisset, subito ad curiam concursus fit plebis. pedestris ordinis se aiunt nunc ef-
 se, operamq; Reipublicæ extra ordinem polliceri, seu Veios, seu quò aliò ducere
 velint. si Veios ducti sint, negant se inde prius, quàm capta vrbe hostium, re-
 dituros esse. Tum verò iam superfundenti se lætitiæ vix temperatum est. non
 enim sicut equites, dato magistratibus negotio, laudari iussi: neque aut in cu-
 riā vocati, quibus responsum daretur, aut limine curiæ cōtinebatur senatus:
 sed pro se quisque ex superiore loco ad multitudinem in comitio stantem, vo-
 ce manibusq; significare publicam lætitiā. beatam urbem Romanam, & in-
 uictā, & æternam illa concordia dicere: laudare equites, laudare plebem: diem
 ipsum laudibus ferre: victam esse fateri comitatem benignitatemq; senatus.
 D certatim patribus plebiq; manare gaudio lacrymæ, donec reuocatis incuriam
 patribus, senatusconsultū factum est, ut tribuni militares concione aduocata
 peditibus equitibusq; gratias agerēt: memorem pietatis eorum erga patriam
 dicerent senatum fore. placere autem omnibus his voluntariā extra ordinem
 professis militiam æra procedere: & equis certus numerus æris est assignatus.
 Tum primum equis merere equites cœperunt. Voluntarius ductus exerci-
 tus Veios, non amissa modò restituit opera, sed noua etiam instituit. ab vrbe
 commeatus intentiore quàm antea subuehi cura, ne quid tam benemerito
 exercitui ad vsum deesset. Insequens annus tribunos militum consulari pote-
 state habuit, C. Seruiliū Halam tertium, Q. Seruiliū, P. Virginiū, Q. Sulpi-
 E tium, A. Manliū iterum, M. Sergiū iterum. His tribunis dum cura omniū in
 Veiens bellum intenta est, neglectum Anxuri præsidium vagationibus mi-
 litum, & Volscos mercatores vulgò receptando, proditis repente portarum cu-
 stodibus oppressum est. minus militū periit, quia præter ægros lixarum in mo-
 dum omnes per agros vicinasque vrbes negotiabantur. Nec Veijs melius
 gestares, quod tum caput omnium curarum publicarum erat. nam & duces
 Romani plus inter se irarum, quàm aduersus hostes animi habuerunt: & au-
 ctum est bellum aduentu repentino Capenatium atque Faliscorum. Hi
 duo Hetruriæ populi, quia proximi regione erant, deuictis Veijs, bello
 quoque Romano se proximos fore credentes: Falisci propria etiam cau-
 sa infesti: quòd Fidenati bello se iam antea immiscuerant, per legatos ultro
 citroq;

Ita Sigonius. v. l. l. plebs
 assuectis audire et
 dulcedine. l. 6. a. pl.
 vult n. l. m. s. m. s. s.
 assuectis Quirites huius
 re et dulcedine.

Veij Romanorū mu-
 nimēta incenderunt.

Equites tum primum
 equis suis merere cœ-
 perunt.

Neglectum Anxuri
 præsidium opprimitur.

Duces Romani inter
 se dissentiant.
 l. X. Capena fuit, de o. de dize
 Canapina.

l. X. Falerni, segm. Sigonius
 et, de o. de dize
 mas abaxo eni. l. m. s. s.
 a. v. t. r. b. s. m. l. l. a. s. s. v. e. a.
 citroq; m. s. s. r. u. i. n. a.

citroq; missos iureiurando inter se obligati, cum exercitibus nec opinato ad Veios accedere. Fortè ea regione, qua M. Sergius tribunus militum præerat, castra adorti sunt: ingentemq; terrorem intulere, quia Hetruriam omnem excelsam sedibus magna mole adesse Romani crediderant. eadem opinio Veientes in vrbe concitauit. Ita ancipiti prælio castra Romana oppugnabantur. concurrentesq;, cum huc atq; illuc signa transferrent: nec Veientem satis cohibere intra munitiones, nec suis munimentis arcere iam vim, ac tueri se ab exteriori poterant hoste. vna spes erat, si ex maioribus castris subueniretur, vt diuersæ legiones, aliæ aduersus Capenatem ac Faliscum, aliæ contra eruptionem oppidanorum pugnarent. Sed castris præerat Virginius priuatim Sergio inuisus infestusq;. is cum pleraq; castella oppugnata, superatas munitiones, vtrinque inuehi hostem nuntiaretur, in armis milites tenuit: si opus foret auxilio, collegam dictitans ad se missurum. Huius arrogantiam pertinacia alterius æquabat, qui ne quam opem ab inimico videretur petisse, vinci ab hoste, quam vincere per ciuem maluit. Diu in medio cæsi milites, postremò, desertis munitionibus perpauci in maiora castra, pars maxima atq; ipse Sergius Romam per tulerunt. vbi cum omnem culpam in collegam inclinaret, acciri Virginium ex castris, interea præesse legatos placuit. Acta deinde in senatu res est, certumq; inter collegas maledictis. pauci Reipublicæ, huic atq; illi, vt quosq; studium priuatim aut gratia occupauerunt, adsunt. primores patrum siue culpa, siue infelicitate imperatorum tam ignominiosa clades accepta esset, censuere non expectandum iustum tempus comitiorum, sed extemplò nouos tribunos militum creandos esse, qui Calendis Octobribus magistratū occiperent. In quam sententiā cum pedibus iretur, cæteri tribuni militū nihil contradicere. at enim uerò Sergius Virginiusq;, propter quos poenitere magistratū eius anni senatum apparebat: primò deprecari ignominiam, deinde intercedere senatusconsulto. negare se ante Idus Decembres, solennem ineundis magistratibus diem, honore abituros esse. Inter hæc tribuni plebis, cum in concordia hominum secundisque rebus ciuitatis inuiti silentium tenuissent, feroces repente minari tribunis militum, nisi in authoritate senatus essent, se in vincula eos duci iussuros esse. Tum C. Seruilius Hala trib. militū: Quod ad vos attinet, tribuni plebis, minasq; vestras, næ ego libenter experirer quam non plus in his iuris quam in vobis animi esset. sed nefas est tendere aduersus authoritatem senatus. proinde & vos desinite inter nostra certamina locum iniuriæ quære, & collegæ aut facient quod censet senatus: aut si pertinacius tendent, dictatorem extemplò dicam, qui eos abire magistratu cogat. Cum omnium assensu comprobata oratio esset, gauderentq; patres, sine tribunitiæ potestatis terribulis inuentam esse aliam vim maiorem ad coercendos magistratus, victi consensu omnium, comitia tribunorum militum habuere, qui Calendis Octobribus magistratum occiperent: seq; eam ante diem magistratu abdicauere. L. Valerio Potito quartum, M. Furio Camillo iterum, M. Aemylio Mamercum tertium, Cn. Cornelio Cossio iterum, C. Fabio Ambusto, L. Iulio Tullo Tribunis militum consulari potestate, multa domi militiaeq; gesta. Nam & bellum multiplex fuit eodem tempore, & ad Veios, & ad Capenam, & ad Falerios, & in Volscis, vt Anxur ab hostibus recuperaretur: & Romæ simul delectu, simul tributo conferendo laboratum est: & de tribunis plebis cooptandis contentio fuit: & haud paruum motum duo iudicia eorum, qui paulo antè consulari potestate fuerant, exciuerunt. Omnium primum tribunis militum fuit, delectū haberi: nec iuniores modò conscripti, sed seniores etiā coacti nomina dare, vt vrbis custodiam agerent. Quantū autem augebatur militū numerus, tanto maiore pecunia in stipendium opus erat: eaq; tributo conferebatur inuitis conferentibus qui domi

C. Seruiliij graui oratio ad tribunos plebis.

Tribuni militum abdicant se magistratu, & non creantur.

Multiplici bello occupati Romani domesticis exercentur seditio nibus.

A qui domi remanebant, quia tuentibus urbem opera quoque militari laborandum seruiendumque; Reipub. erat. Hæc per se graua, indigniora ut viderentur, tribuni plebis seditiosis concionibus faciebant: ideo æra militibus constituta esse arguendo, ut plebis partem militia, partem tributo conficerent. Vnum tuor deinde bella vno delectu exercitus scriptos, & pueros quoque ac senes ex tractos. Iam non æstatis nec hyemis discrimen esse, ne vlla quies vnquam miseræ plebi sit: quæ nunc etiam vectigalis ad vltimum facta sit, ut cum cōfecta labore, vulneribus, postremo ætate corpora retulerint, incultaque omnia diutino dominorum desiderio domi inuenerint, tributum ex affecta re familiariter pendant: æraque militaria velut fœnore accepta, multiplicia Reipub. reddant. Inter delectum tributumque, & occupatos animos maiorum rerum curis, comitijs tribunorum pleb. numerus expleri nequijt. Pugnatum inde in loca vacua, ut patritij cooptarentur. postquam obtineri non poterat, tamen labefactandę legis tribunitiæ causa effectum est, ut cooptarentur tribuni plebis C. Lacerius & M. Acutius, haud dubie patritiorum opibus. Fors ita tulit, ut eo anno trib. pl. C. Trebonius esset, qui nomini ac familiæ debitum præstare videretur Treboniæ legis patrociniū. is quod petissent patres quidam primo incepto repulsi, tamen tribunos militum expugnasse vociferans, legem Treboniā sublatam, & cooptatos tribunos plebis non suffragijs populi, sed imperio patritiorum, & eo deuolui rem, ut aut patritij, aut patritiorum affectu habendi tribuni plebis sint, eripi sacratas leges, extorqueri tribunitiam potestatem: id fraude patritiorum, scelere ac prodicione collegarum factum arguere. Cum arderent inuidia, non patres modo, sed etiam tribuni plebis, cooptati pariter, & qui cooptauerant: tum ex collegio tres, P. Curiatius, M. Metilius, & M. Minutius, trepidi rerum suarum in Sergium, Virginiumque prioris anni tribunos militares incurrunt: in eos ab se iram plebis inuidiamque die dicta auertunt. Quibus delectus, quibus tributum, quibus diutina militia, longinquitasque belli sit grauis: qui clade accepta ad Veios doleant: qui amissis liberis, fratribus, propinquis, affinibus, lugubres domos habeant: ijs publici priuati que doloris exequendi ius potestatemque ex duobus noxijs capitibus datam ab se memorant. omniū namque malorum in Sergio Virginioque causas esse: nec id accusatorem magis arguere, quam fateri reos: qui noxij ambo, alter in alterum causam conferant: fugam Sergij Virginij, Sergij prodicionem increpans Virginij. quorum adeo incredibilem amentiam fuisse, ut multo verisimilius sit compacto eam rem, & communi fraude patritiorum actam. Ab his & prius datum locum Veientibus ad incendenda opera, belli trahendi causa: & nunc proditum exercitum: tradita Faliscis Romana castra. omnia fieri, ut consenescat ad Veios iuuentus: nec de agris, nec de alijs commodis plebis ferre ad populum tribuni, frequentiaque urbana celebrare actiones, & resistere conspirationi patritiorum possint. Præiudiciū iam de reis & ab senatu, & a populo Romano, & ab ipsorum collegis factum esse. nam & senatusconsulto eos ab Reipub. remotos esse: & recusantes abdicare se magistratu, dictatoris metu ab collegis coercitos esse: et populum Romanum tribunos creasse, qui non Idibus Decembribus die solenni, sed extemplo Cal. Octoribus magistratū occiperent: quia stare diutius Respub. his manentibus in magistratu non posset. Et tamen eos tot iudicijs confossos, prædam natosque venire ad populi iudiciū: & existimare defunctos se esse: satisque poenarum dedisse, quod duobus mensibus citius priuati facti sint: neque intelligere, nocendi sibi diutius tum potestatem ereptam esse, non poenam irrogatam. quippe & collegis abrogatum imperium, qui certè nihil deliquissent. illos repeterent animos Quirites: quos recenti clade accepta habuissent, cum fuga

Sergio, Virginioque tribuni militum dies dicitur a tribuni plebis.

fuga trepidum, plenum vulnere ac pauore incidentem portis exercitum viderint, non fortunam, aut quenquam deorum, sed hos duces accusantem. Pro certo se habere, neminem in concione stare. qui illo die non caput, domum, fortunasque; L. Virginij ac M. Sergij sit execratus, detestatusque. minime convenire, quibus iratos quisque; deos precatus sit in ijs sua potestate, cum liceat & oporteat, non uti. nunquam deos ipsos admovere nocentibus manus: satis esse, si occasione vlciscendi laesos arment. His orationibus incitata plebs* de-
 nis millibus æris grauis reos condemnat: nequicquam Sergio Martem com-
 munem belli, fortunamque; accusante: Virginio deprecante, ne infelicio domi-
 quam militiæ esset. In hos versa ira populi cooptationis tribunorum, fraudisque;
 contra legem Treboniam factæ memoriam obscuram fecit. Victores tribuni
 ut præsentem mercedem iudicij plebes haberet, legem agrariam promulgant,
 tributumque; conferri prohibent: cum tot exercitibus stipendio opus esset, resque;
 militia ita prosperè gererentur, ut nullo bello veniretur ad exitum rei. namque;
 Veijs castra, quæ amissa erant, recuperata castellis præsidijque; firmantur. Præ-
 erant tribuni militum, M. Aemilius, & Q. Fabius. à M. Furio in Faliscis, & Cn.
 Cornelio in Capenate agro hostes nulli extra mœnia inuenti: prædæ actæ: in-
 cendiisque; villarum ac frugum vastati fines: oppida nec oppugnata, nec obseffa
 sunt. At in Volscis depopulato agro Anxur nequicquam oppugnatum, loco alto
 situm, & postquam vis irrita erat, vallo fossaque; obsideri cœptum. Valerio Poti-
 to Volsci provincia euenerat. Hoc statu militari rerum, seditio intestina ma-
 iore mole coorta, quam bella tractabantur. & cum tributum conferri per tri-
 bunos non posset, nec stipendium imperatoribus mitteretur, æraque; militaria
 flagitaret miles, haud procul erat, quin castra quoque; urbanæ seditionis conta-
 gione turbarentur. Inter has iras plebis in patres, cum tribuni plebis nunc illud
 tempus esse dicerent stabiliendæ libertatis, & ab Sergijs Virginisque; ad plebeios
 viros fortes ac strenuos transferendi summi honoris: non tamen ultra proces-
 sum est, quam ut vnus ex plebe vsurpandi iuris causa, P. Licinius Caluus tribu-
 nus militum consulari potestate crearetur. cæteri patritij creati: P. Manlius, &
 P. Titinius, P. Melius, L. Furius Medullinus, L. Popilius Volscus. Ipsa plebes mi-
 rabatur se tantam rem obtinuisse, non is modo qui creatus erat, vir nullis antè
 honoribus vsus, vetus tantum senator, & ætate iam grauis. Nec satis constat, cur
 primus ac potissimus ad nouum delibandum honorem sit habitus. Alij Cn.
 Cornelij fratris, qui tribunus militum priore anno fuerat, triplexque; stipendium
 equitibus dederat, gratia extractum ad tantum honorem credunt. alij oratio-
 nem ipsum tempestiuam de concordia ordinum, patribus plebi-que; gratiam habuisse.
 Hac victoria comitiorum exultantes tribuni plebis, quod maxime Remp.
 impediabat, de tributo remiserunt. collatum obedienter missumque; ad exerci-
 tum est. Anxur in Volscis breui receptum est, neglectis die festo custodijs vr-
 bis. Insignis annus hyeme gelida ac niuosa fuit: adeo ut viæ clausæ, Tyberis inna-
 uigabilis fuerit. Annona ex antè conuecta copia nihil mutauit. Et quia P. Lu-
 cinius ut cœperat haud tumultuose magistratum maiore gaudio plebis, quam
 indignatione patrum, ita etiam gessit: dulcedo inuasit proximis comitijs tri-
 bunorum militum plebeios creandi. vnus M. Veturius ex patritijs candidatis lo-
 cum tenuit. plebeios alios tribunos militum consulari potestate omnes ferè cen-
 turia dixerunt, L. Titinium, P. Menenium Racilium, Cn. Genutium, L. Atilium.
 tristem hyemem, siue ex intemperie cœli raptim mutatione in contrarium facta,
 siue alia qua de causa grauis pestilensque omnibus animalibus æstas excepit.
 cuius insanabili pernicie quando nec causa nec finis inueniebatur, libri Sibyl-
 lini ex senatusconsulto aditi sunt. duumviri sacris faciundis, lectisternio tunc
 primum in vrbe Romana facto, per dies octo Apollinem Latonamque; & Dianam,
 Herculem,

* Val. 10000. corō.
 Sergius & Virginius
 denis millibus æri
 graui damnantur.

Lex agraria promul-
 gatur, & tributū con-
 ferri prohibetur.

Seditio intestina.

P. Licinius primus ex
 plebe tribunus militū
 consulari potestate crea-
 tur.

Anxur recipitur à Ro-
 mani.

Plebei patritij præ-
 lati.

Æst. pestilens.

Libri Sibyllini consu-
 luntur.

Lectisternium tunc
 primum Romæ factū.

A Herculem, Mercurium atque Neptunum tribus quàm amplissimè tum ap-
parari lectis poterat, stratis placauere. priuatim quoq; id sacrum celebratum
est. tota vrbe patentibus ianuis, promiscuoque vsu rerum omnium in propa-
culo posito, notos ignotosq; passim aduenas in hospitium ductos ferunt: &
cum inimicis quoque benignè ac comiter sermones habitos, iurgiis ac liti-
bus temperatum: vinctis quoque dempta in eos dies vincula: religioni dein-
de fuisse, quibus eam opem dii tulissent, vinciri. Interim ad Veios terror mul-
tiplex fuit, tribus in vnum bellis collatis. nanque eodem quo antea modo
circa munimenta, cum repentè Capenates Faliscique subsidio venissent, ad-
uersus tres exercitus ancipiti prælio pugnatum est. ante omnia adiuuit me-
B moria damnationis Sergij & Virginij. itaque maioribus castris, vnde antea
cessatum fuerat, breui spatio circumductæ copiae, Capenates in vallum Ro-
manum versos ab tergo aggrediuntur. Inde pugna cœpta, & Faliscis intulit
terrorem, trepidantesque eruptio ex castris opportunè facta auertit. repulsos
deinde insecuti victores, ingentem ediderunt cædem. Nec ita multò post iam
palantes, veluti fortè oblatis, populatores Capenatis agri reliquias pugnae ab-
sumpsere. & Veientium refugientes in urbem, multi ante portas cæsi, dum
præ metu, ne simul Romanus irrumperet, obiectis foribus extremos suo-
rum excludere. Hæc eo anno acta. Et iam comitia tribunorum militum ade-
rant, quorum propè maior patribus quàm belli cura erat: quippe non com-
C municatum modò cum plebe, sed propè amissum cernentibus summum
imperium: itaque clarissimis viris ex composito præparatis ad petendum,
quos prætereundi verecundiam crederent fore: nihilominus ipsi perinde ac
si omnes candidati essent, cuncta experientes, non homines modò, sed deos
etiam excipiebant, in religionem vertentes comitia biennio habita: priore
anno intolerandam hyemem, prodigijsq; diuinis similem coortam, proximo
non prodigia, sed iam euentus, pestilentiam agris vrbiq; illatam, haud
dubia ira deum, quos pestis eius arcendæ causa placandos esse, in libris Fata-
libus inuentum sit. comitijs, auspiciatò quæ fierent, indignum dijs visum ho-
nores vulgari, discriminaque gentium confundi. Præterquam maiestate pe-
tentium, religione etiam attoniti homines, patritios omnes, partem ma-
gnam honoratissimum quenq; tribunos militum consulari potestate crea-
uere, L. Valerium Potitum quintum, M. Valerium Maximum, M. Furium
Camillum tertium, L. Furium Medullinum tertium. Q. Seruilius Fidenatem
iterum, Q. Sulpitium Camerinum iterum. His tribunis ad Veios nihil
admodum memorabile actum est. tota vis in populationibus fuit. duo sum-
mi imperatores, Potitus à Valerijs, Camillus à Capena prædas ingentes egere,
nulla incolumi relicta re, cui ferro aut igni noceri posset. Prodigia interim
D multa nuntiata, quorum pleraque, & quia singuli authores erant, parum cre-
dita spretaq;: & quia hostibus Hetruscis, per quos ea procurarent, aruspices nō
erant. In vnum omnium curæ versæ sunt, quod lacus in Albano nemore sine
E vllis cœlestibus aquis, causæque qua alia, quæ rem miraculo eximeret, in altitu-
dinem insolitam creuit. Quidnam eo dii portenderent prodigio, missi scisci-
datum oratores ad Delphicum oraculum: sed propior interpretis fati oblatus
senior quidam Veiens, qui inter cauillantes in stationibus ac custodijs mili-
tes Romanos Hetruscosque, vaticinantis in modum cecinit, priusquam ex
lacu Albano aqua emissa foret, nunquam potiturum Veijs Romanum. quod
primò velut temerè iactum sperni, agitari deinde sermonibus cœptum est,
donec vnus ex statione Romana percunctatus proximum oppidanorum
(iam per longinquitatem belli cōmercio sermonum facto) quisnam is esset,
qui per ambages de lacu Albano iaceret: postquam audiuit aruspicem esse, vir
haud

1. f. O. p. v. c. ex conspectu
subiecti, quia antiquam
scribendi rationem sequitur
erat Levis, ex competto.

Prodigia.

Senioris cuiusdam
Veientis vaticiniū.

haud intacti religione animi, causatus de priuati portenti procuratione, si
 • operæ illi esset, consulere velle, ad colloquium vatem elicit. cumq; progressi
 ambo à suis longius essent inermes, sine vlllo metu, præualens iuuenis Roma-
 nus senem infirmū in conspectu omnium raptum, nequicquā tumultuanti-
 bus Hetruscis, ad suos transtulit. qui cum perductus ad imperatorem, inde
 Romam ad senatum missus esset, sciscitantibus quidnam id esset, quod de la-
 cu Albano docuisset: respondit, profectò iratos deos Veienti populo illo fuisse
 die, quo sibi eam mentem obiecissent, vt excidium patriæ fatale proderet, ita-
 que quæ tum cecinerit diuino spiritu instinctus, ea se nec vt indicta sint, reuo-
 care posse: & tacendo forsitan quæ dij immortales vulgari velint, haud minus
 quàm celanda effando, nefas contrahi. Sic igitur libris fatalibus, sic disciplina
 Hetrusca traditum esse, vt quando aqua Albana abundasset, tum si eam Ro-
 manus ritè emisisset, victoriam de Veientibus dari: antequam id fiat, deos
 mœnia Veientium deserturos non esse. Exequebatur inde quæ solennis deri-
 uatio esset. Sed authorem leuem, nec satis fidum super tanta re patres rati, de-
 • creuere legatos, sortesq; oraculi Pythici expectandas. Priusquā à Delphis ora-
 tores redirent, Albaniue prodigij piacula inuenirentur, noui tribuni militum
 consulari potestate, L. Iulius Tullus, L. Furius Medullinus quartum, L. Sergius
 Fidenas, A. Posthumius Regillensis, P. Cornelius Maluginensis, A. Manilius,
 magistratum inierunt. Eo anno Tarquinienses, noui hostes exorti. quia mul-
 • tis simul bellis, Volscorum ad Anxur, vbi præsidium obsidebatur: Aequorum
 ad Lauicos, qui Romanam ibi coloniam oppugnabant. ad hoc Veienti quo-
 que, & Falisco, & Capenati bello occupatos videbant Romanos: nec intra
 muros quietiora negotia esse certaminibus patrum ac plebis, inter hæc lo-
 cum iniuriæ rati esse, prædatum in agrum Romanum cohortes expeditas
 mittunt. aut enim passuros inultam eam iniuriam Romanos, ne nouo bello
 se onerarent: aut exiguo, eoq; parum valido exercitu persecuturos. Romanis
 indignitas maior, quàm cura populationis Tarquiniensium fuit. eò nec ma-
 gno conatu suscepta, nec in longum dilata res est. A. Posthumius, & L. Iulius
 non iusto delectu (etenim ab tribunis plebis impediabantur) sed propè vo-
 • luntariorum quos adhortando incitauerant, coacta manu per agrum Cære-
 tem obliquis tramitibus egressi, redeuntes à populationibus, grauesq; præda
 Tarquinienses oppressere. multos mortales obtruncant, omnes exuunt im-
 pedimentis: & receptis agrorum suorum spolijs, Romam reuertuntur. Bi-
 dium ad recognoscendas res datum dominis: tertio incognita (erant autem
 ea pleraq; hostium ipsorū) sub hasta veniēre. quodq; inde redactū, militibus
 est diuisum. Cætera bella, maximeq; Veiens, incerti exitus erant. Iamq; Ro-
 • mani desperata ope humana, fata & deos spectabant, cum legati ab Delphis
 Responsum Delphicū. venerunt, sortem oraculi afferentes congruentem responso captiui vatis. Ro-
 mane, aquam Albanam caue lacu contineri, caue in mare manare suo flumi-
 ne sinas. emissam per agros rigabis, dissipatamq; riuis extingues. tum tu infi-
 ste audax hostium muris, memor quam per tot annos obsides urbem, ex ea
 tibi his, quæ nunc panduntur, fatis victoriam datam. bello perfectò donum
 amplum victor ad mea templa portato: sacraq; patria, quorum omissa cura
 est, instaurata, vt assolet, facito. Ingens inde haberi captiuus vates cœptus,
 eumq; adhibere tribuni militum Cornelius, Posthumiusq; ad prodigij Alba-
 ni procurationem, ac deos ritè placandos cœpere. inuentumq; tandem est, vbi
 neglectas cæremonias, intermissūue solenne dij arguerent, nihil profectò
 aliud esse, quàm magistratus vitio creatos, Latinas, sacrumq; in Albano mon-
 te non ritè concepisse. vnam expiationem eorum esse, vt tribuni militum ab-
 dicarent se magistratu, auspicia de integro repeterentur, & interregnum inire-
 tur. Ea

Tarquinienses agrum
 Romanū depopulan-
 tur.

Non Cere delos lizinos,
 zutuzen; q. es Cereveta,
 aallo alla vez, inda jidot de
 a chas fancea
 nome. muntur.

A tur. Ea ita facta sunt ex senatusconsulto. Interreges tres deinceps fuere, L. Valerius, Q. Seruilius Fidenas. M. Furius Camillus. nunquam desitum interim turbari, comitia interpellantibus tribunis plebis, donec conuenisset prius, ut maior pars tribunorum militum ex plebe crearetur. Quæ dum aguntur, concilia Hetruriæ ad fanum Voltumnæ habita. postulantibusq; Capenatibus ac Faliscis, ut Veios communi animo consilioq; omnes Hetruriæ populi ex obfidione eriperent, responsum est: antea se id Veientibus negasse, quia vnde consilium non petissent super tanta re, auxilium petere non deberent: nunc iam pro se fortunam suam illis negare. maximè in ea parte Hetruriæ gentem inusitatam, novos accolos Gallos esse, cum quibus nec pax satis fida, nec bellum pro certo sit. sanguini tamen nominiq;, & præsentibus periculis consanguineorum id dari, ut si qui iuuentutis suæ voluntarij ad id bellum eant, non impediant. Eum magnum aduenisse hostium numerum, fama Romæ erat. eoq; mitescere discordiæ intestinæ metu communi, ut sit, cœptæ. Haud inuitis patribus P. Licinium Caluum prærogatiua tribunum militum non petentem creant, moderationis expertæ in priore magistratu virum, cæterum iam tum exactæ ætatis, omnesq; deinceps ex collegio eiusdem anni refici apparebat, L. Titinium, P. Menenium, Cn. Genutium, L. Attilium: qui priusquam renuntiarentur, iure vocatis tribubus permisso interregis P. Licinius Caluus ita verba fecit: Omen concordiæ Quirites, rei maximè in hoc tempus utili, memoria nostri magistratus vos his comitijs petere in sequentem annum video: si & collegas eosdem reficitis, etiã usu meliores factos, me iam non eundem, sed vmbra nomenq; P. Licinij relictum videtis. vires corporis affectæ, sensus oculorum atq; aurium hebetes, memoria labat, vigor animi obtusus. En vobis, inquit, iuuenem, filium tenens, effigiem atque imaginem eius, quem vos antea tribunum militum ex plebe primùm fecistis, hunc ego institutum disciplina mea, vicarium pro me Reipub. do dicoq;: vosque quæso Quirites delatum mihi vltro honorem huic petenti, meisq; pro eo adiectis precibus mandetis. Datum id petenti patri, filiusq; eius P. Licinius Tr. mil. cōsulari potestate, cum ijs quos suprà scripsimus, declaratus. Titinius Genutiusq; Tr. mil. profecti aduersus Faliscos Capenatesq;, dum bellū maiore animo gerunt, quam cōsilio, præcipitauere se in insidias. Genutius morte honesta temeritatē luens, ante signa inter primores cecidit. Titinius in editum tumultum ex multa trépitatione militibus collectis, aciem restituit: nec se tamē æquo loco hosti commisit. Plus ignominia erat quàm cladis acceptum. quæ propè in cladem ingentem vertit: tantum inde terroris nō Romæ modò, quò multiplex fama peruenerat, sed in castris quoq; fuit ad Veios. ægrè ibi miles retentus à fuga est, cum peruasisset castra rumor, ducibus exercituq; cesso victorem Capenatē ac Faliscum, Hetruriæq; omnē iuuentutē haud procul inde abesse. His tumultuosiora Romæ. iam castra ad Veios oppugnari, iam partem hostium tendere ad urbem agmine infesto crediderant: cōcursumq; in muros est, & matronarum quas ex domo conciuerat publicus pavor, obsecrationes in templis factæ: precibusq; ab dijs petatum, ut exitium ab vrbe tectis templisq; ac Romanis mœnibus arcerent, Veiosq; eum auerterent terrorem, si sacra renouata ritē, si procurata prodigia essent. Iam ludi Latinæque instaurata erant: iam ex lacu Albano aqua emissā in agros, Veiosq; fata appe-tebant. Igitur fatalis dux ad excidin illius vrbe seruandæq; patriæ, M. Furius Camillus dictator dictus, magistrum equitum P. Cornelium Scipionem dixit. Omnia repentē mutauerat imperator mutatus. alia spes, alius animus hominum, fortuna quoque alia vrbe videri. Omnium primùm in eos qui à Veijs in illo pauore fugerant, more militari animaduertit, efficitque ne hostis

Interreges tres creantur.

1. X. d. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000.

Galli noui accolæ Hetruriæ.

P. Licinij Calui oratio.

Duces Romani præcipitauere se in insidias.

M. Furius Camillus dictator creatur.

maximè timendus militi esset. deinde indicto delectu in diem certam, ipse interim Veios ad confirmandos militum animos intercurrit: inde Romam ad scribendum nouum exercitum redit, nullo detrectante militiam. peregrina etiam iuuentus, Latini Herniciq; operam suam pollicentes ad id bellum venere. quibus cum gratias in senatu egisset dictator, satis iam omnibus ad id bellum paratis, ludos magnos ex senatusconsulto vouit Veijs captis se facturum: ædemque Matutæ matris resectam dedicaturum, iam antè ab rege Seruio Tullio dedicatam. Profectus cum exercitu ab vrbe expectatione hominum maiore quàm spe, in agro primùm Nepefino cum Faliscis & Capenatibus signa confert. omnia ibi summa ratione consilioque acta, fortuna etiam, vt fit, secuta est. non prælio tantum fudit hostes, sed castris quoque exiit: ingenti que præda est potitus: cuius pars maxima ad quæstorem redacta est: haud ita multum militi datum. Inde ad Veios exercitus ductus, densioraque castella facta: & à procursationibus, quæ multæ temerè inter murum ac vallum fiebant, edicto ne quis iniussu pugnaret, ad opus milites ducti. operum fuit omnium longè maximum ac laboriosissimum, cuniculus in arcem hostium agi cœptus. quod ne intermitteretur opus, neu sub terra continuus labore eosdem conficeret: in partes sex munitorum numerum diuisit. senæ horæ in orbem operi attributæ sunt. nocte ac die nunquam antè omissum, quàm in arcem viam facerent. Dictator, cum iam in manibus videret victoriam esse: urbem opulentissimam capi: tantumque prædæ fore, quantum non omnibus in vnum collatis antè bellis fuisset, ne quam inde aut militum iram ex malignitate prædæ partitæ, aut inuidiam apud patres ex prodiga largitione caperet: literas ad senatum misit. Deum immortalium benignitate, suis consilijs, & patientia militum Veios iam fore in potestate populi Romani. quid de præda faciendum censerent? Duæ senatum distinebant sententiæ, vna senis P. Licinij, quæ primùm dixisse à filio interrogatum ferunt, edici palàm placere populo, vt qui particeps esse prædæ vellet, in castra Veios iret: altera Ap. Claudij, qui largitionem nouam, prodigam, inæqualem, inconsultam arguens, si semel nefas ducerent captam ex hostibus in ærario exhausto bellis pecuniam esse, author erat stipendij ex ea pecunia militi numerandi: vt eo minus tributis plebes conferret. eius enim doni societatem sensuras æqualiter omnium domos: non auidas in direptiones manus otiosorum vrbis prærepturas fortium bellatorum præmia esse: cum ita fermè eueniat, vt qui segnior sit prædator: vt fortissimus quisque laboris periculi que præcipuam petere partem soleat. Licinius contra suspectam & inuisam semper eam pecuniam fore aiebat: causasque criminum ad plebem, seditionumque inde, ac legum nouarum præbituram. fatius igitur esse, reconciliari eo dono plebis animos: exhaustis atque exinanitis tributis tot annorum succurri: & sentire prædæ fructum ex eo bello, in quo propè consenuerint. gratius id fore, lætiusque, quod quisque sua manu ex hoste captum domum retulerit, quàm si multiplex alterius arbitrio accipiat. ipsum dictatorem fugere inuidiam ex eo criminaque, eò delegasse ad senatum: senatum quoque debere reiectam rem ad se permittere plebi, ac pati habere, quod cuique fors belli dederit. Hæc tutior visa sententia est, quæ popularem senatum faceret. Edictum itaque est, ad prædam Veientem quibus videretur, in castra ad dictatorem proficiscerentur. ingens profecta multitudo repleuit castra. Tum dictator auspiciatò egressus, cum edixisset vt arma milites caperent: Tuo ductu, inquit, Pythice Apollo, tuoque numine instinctus pergo ad delendam urbem Veios: tibi que hinc decimam partem prædæ voueo. te simul Iuno regina, quæ nunc Veios colis, precor: vt nos victores in nostram,

Aedes sacra Matutæ.

1. d. el p. 2. Nepi. 2. Hæc. 2. el cap. 2. de Capenatibus.

Falisci & Capenates vincuntur.

De Veiorum præda diuidenda varie in iurata sententia.

Camilli dictatoris preces.

A nostram, tuamq; mox futuram urbem sequare: vbi te dignum amplitudine tua templum accipiat. Hæc precatus, superante multitudine ab omnibus locis urbem aggreditur, quo minor ab cuniculo ingruentis periculi sensus esset. Veientes ignari se iam ab suis vatibus, iam ab externis oraculis proditos, iam in partem prædæ suæ vocatos deos, alios votis ex urbe sua euocatos hostium templa nouasque sedes spectare, seque vltimum illum diem agere, nihil minus timentes, quàm subrutis cuniculo mœnibus, arcem iam plenam hostium esse, in muros pro se quisque armati discurrent, mirantes quidnam id esset, quòd cum tot per dies nemo se ab stationibus Romanis mouisset, tum velut repentino icti furore improuidi currerent ad muros. Insuperitur huic loco

B co fabula: immolante rege Veientium, vocem aruspiciis dicentis, qui eius hostiæ exta profecuiisset, ei victoriam dari, exauditam in cuniculo mouisse Romanos milites, vt adaperto cuniculo exta raperent, & ad dictatorem ferrent. Sed in rebus tam antiquis, si quæ similia veri sint: pro veris accipiantur, *Fabula.* satis habeam. hæc ad ostentationem scenæ gaudentis miraculis aptiora, *Rebus antiquis quantum fidei habendum.* quàm ad fidem, neq; affirmare, neq; refellere operæ pretiū est. Cuniculus deletis militibus eo tempore plenus, in æde Iunonis, quæ in Veientana arce erat, *Veiorū expugnatio.*

C armatos repente edidit. & pars auersos in muris inuadunt hostes: pars claustra portarum reuellunt: pars, cum ex tectis saxa tegulæq; à mulieribus ac seruitijs iacerentur, inferunt ignes. Clamor omnia varijs terrentium ac pauentium vocibus: misto mulierum ac puerorum ploratu, complet. Momento temporis deiectis ex muro vndiq; armatis, patefactisq; portis, cum alij agmine irruerent, alij desertos scanderent muros, vrbs hostibus impletur: omnibus locis pugnatur. Deinde multa iam edita cæde, senescit pugna: & dictator præcones edicere iubet, vt ab inermi abstineatur. Is finis sanguinis fuit. dedi inde inermes cœpti. & ad prædam miles permissu dictatoris discurret. quæ cum ante oculos eius aliquantum spe atq; opinione maior, maiorisq; pretij *Camilli dictatoris preces.* rerum ferretur, dicitur manus ad cœlum tollens precatus esse, vt si cui deorum hominumq; nimia sua fortuna, populiq; Romani videretur, vt eam inuidiam lenire quàm minimo suo priuato incommodo, publicoq; Romani populi liceret, conuertentem se inter hanc venerationem, traditur memoriæ, prolapsus cecidisse: idq; omen pertinuisse postea euentu rem coniectantibus visum

Quanta religione Lu-
cio Veio Romani de-
portatus sit.

1. X. la ciudad de Veiento
es o sea, segun algunos, la ciudad
capitana. otros dicen, q. fue
en el lugar, do es el pinciano,
Castillo Antial Tebe. Or
falso. Otros q. fue en un
lugar de la tierra de los Or
lucos, llamado Veiano, donde
aparece un vestigio de una
terra destruida.

Supplicationes in qua
triduum decernitur.

Camilli triumphus cla-
rior quam gratior.

Volsi & Aequi pas-
cem impetrant.

visum ad damnationem ipsius Camilli: captæ deinde vrbis Romanæ, quod
post paucos accidit annos, cladem. Atq; ille dies cæde hostium, ac direptione
urbis opulentissimæ est consumptus. Postero die libera corpora dictator sub
corona vendidit. ea sola pecunia in publicum redigitur, haud sine ira plebis.
& quod retulere secum prædæ, nec duci, qui ad senatum, malignitatis autho-
res querendo, rem arbitrij sui reiecisset: nec senatui, sed Liciniæ familiæ, ex qua
filius ad senatum retulisset, pater tam popularis sententiæ author fuisset: acce-
ptum referebant. Cùm iam humanæ opes asportatæ egestæq; à Veijs essent,
amoliri tum deùm dona ipsosque deos, sed colentium magis, quàm rapien-
tium modo, cœpere. nanq; delecti ex omni exercitu iuvenes, purè lotis cor-
poribus, candida veste, quibus deportanda Romam regina Iuno assignata
erat, venerabundi templum inire, primò religiosè admouentes manus: quod
id signum more Hetrusco nisi certæ gentis sacerdos attrectare non esset soli-
tus. deinde cùm quidā seu spiritu diuino tactus, seu iuuenili ioco, Visne Romā
ire Iuno? annuisse cæteri Deam conclamauerunt. inde fabulæ adiectum est,
vocem quoq; dicentis, Velle, auditam. motam certè sede sua parui molimen-
ti adminiculis, sequentis modo accepimus leuem ac facilem translatu fuisse:
integramq; in Auentinum æternam sedem suam, quò vota Romani dictato-
ris vocauerant, perlatam. vbi templum ei postea idem, qui vouerat, Camil-
lus dedicauit. Hic Veiorum occasus fuit, vrbis opulentissimæ Hetrusci nomi-
nis, magnitudinem suam vel vltima clade indicantis: quòd decem æstates
hyemesque continuas circumfessa, cùm plus aliquanto cladium intulisset
quàm accepisset, postremò iam fato quoq; vrgente, operibus tamen, non vi
expugnata est. Romam vt nuntiatum est Veios captos: quanquam & prodi-
gia procurata fuerant, & vatum responsa, & Pythicæ sortes notæ: & quantum
humanis adiuuari consilijs potuerat res, ducem M. Furium maximum im-
peratorum omnium legerant: tamen quia tot annis variè ibi bellatum erat,
multæque clades acceptæ, velut ex insperato immensum gaudium fuit. &
priusquam senatus decerneret, plena omnia templa Romanarum matrum
gratias dijs agentium erant. senatus in quatrimum, quot dierum nullo antè
bello, supplicationes decernit. Aduentus quoque dictatoris omnibus ordi-
nibus obuiam effusis celebratior, quàm vllius vnquam antea fuit: trium-
phusq; omnem consuetum honorandi illius diei modum aliquantum ex-
cessit. maximè conspectus ipse est, curru equis albis iuncto urbem inuectus:
parumq; id non ciuile modò, sed humanum etiam visum. Iouis Solisq; equis
æquiparatum dictatorem in religionē etiam trahebant. triumphusq; ob eam
vnam maximè rem clarior quàm gratior fuit. Tum Iunoni reginæ templū in
Auentino locauit, dedicauitq; Matutæ matri. atq; his diuinis humanisq; re-
bus gestis, dictatura se abdicauit. Agi deinde de Apollinis dono cœptum. cui
se decimam vouisse prædæ partem cùm diceret Camillus, pontifices solu-
dum religione populum censerent: haud facile inibatur ratio iubendi referre
prædam populum, vt ex ea pars debita in sacrum secerneretur. tandem cò,
quod leuissimum videbatur, decursum est, vt qui se domumq; religione ex-
oluere vellet, cùm sibimetipsè prædam æstimasset suam, decimæ pretiū partis
in publicum deferret: vt ex eo donum aureum dignum amplitudine templi,
ac numine dei ex dignitate populi Romani fieret. ea quoq; collatio plebis ani-
mos à Camillo alienauit. Inter hæc pacificatum legati à Volsis & Aequis ve-
nerunt, impetrataq; pax, magis vt fessa tam diutino bello acquiesceret ciuitas,
quàm quòd digni peterent. Veijs captis, sex tribunos militum consulari pote-
state insequens annus habuit, duos P. Cornelios, Cossam & Scipionem, M.
Valerium Maximum iterum, C. Fabium Ambustum iterum, L. Furium
Medulli-

- A** Medullinum quintum, Q. Seruilius tertium. Cornelius Faliscum bellum, Vata, sed ager est depopulatus: prædæque rerum agrestium actæ: nulla felix argit. pax petentibus data. In Faliscis bellum restabat. Romæ interim multiplex seditio erat, cuius leniendæ causâ coloniam in Volscos, quod tria millia ciuium Romanorum scriberentur, deducendam censuerant. triumuiroque ad id creati terna iugera, & septunces viritim diuiserant. Ea largitio sperni cœpta: quia spei maioris auertendæ solatium obiectum censebant. cur enim relegari plebem in Volscos? cum pulcherrima vrbs Veij agerque Veientanus in conspectu sit, vberior ampliorque Romano agro? urbem quoque vrbi Romæ vel situ, vel magnificentia publicorum priuatorumque tectorum ac locorum præponebant. quin illa quoque actio mouebatur, quæ post captam utique Romam à Gallis celebratior fuit, transmigrandi Veios. cæterum partim plebi, partim senatui destinabant habitandos Veios: duasque vrbes communes Reipublicæ incoli à Romano populo posse. Aduersus quæ cum optimates ita tenderent, ut mortuos se citius dicerent in conspectu populi Romani, quam quicquam earum rerum rogaretur: quippe nunc in vna vrbe tantum dissensionum esse, quid in duabus urbibus fore? victamne ut quisquā victrici patriæ præferret? sineretque maiorem fortunam captis esse Veijs, quam incolumibus fuerit? postremo se relinqui à ciuibus in patria posse: ut relinquant patriam atque ciues, nullam vim vnquam subacturum: & T. Sicinium (is enim ex tribunis plebis rogationis eius lator erat) conditorem Veios sequantur, relicto deo Romulo, dei filio, parente & authore vrbis Romæ. Hæc cum fœdis certaminibus agerentur, (nam partem tribunorum plebis patres in suam sententiam traxerant) nulla res alia manibus temperare plebem cogebat, quam quod vbi rixæ committendæ causâ clamor ortus esset, principes senatus primi turbæ offerentes se, peti, feriri, atque occidi iubebant. ab horum ætatibus dignitatibusque & honoribus violandis dum abstinebatur, & ad reliquos similes conatus verecundia iræ obstabat. Camillus identidem omnibus locis concionabatur. haud mirum id quidem esse: furere ciuitatem, quæ damnata voti omnium rerum potiore curam, quam religione se exoluendi, habeat. nihil de collatione dicere stipsis verius, quam decimæ: quando ea se quisque priuatim obligauerit, liberatus sit populus. enimvero illud se tacere, suam conscientiam non pati: quod ex ea tantum præda, quæ rerum mouentium sit, decima designetur: vrbis, atque agri capti, quæ & ipsa voto contineatur, mentionem nullam fieri. Cum ea disceptatio anceps senatui visa, delegata ad pontifices esset, adhibito Camillo, visum collegio, quod eius ante conceptum votum Veientium fuisset, & post votum in potestatem populi Romani venisset, eius partem decimam Apollini sacram esse. ita in æstimationem vrbs agerque venit: pecunia ex ærario prompta, & tribunis militum consularibus ut aurum ex ea cõmerent, negotium datum. cuius cum copia non esset, matronæ cœtibus ad eam rem cõsultandam habitis, & communi decreto pollicitæ tribunis militum, aurum & omnia ornamenta sua in ærariū detulerunt. Grata ea res, ut quæ maximè senatui vnquam fuit: honoremque ob eam munificentiam ferunt matronis habitum: ut pilento ad sacra ludosque, carpentis festo profestoque vterentur. Pondere ab singulis auri accepto, * æstimatoque, ut pecuniæ soluerentur, crateram auream fieri placuit: quæ donum Apollini Delphos portaretur. Simul ab religione animos remisert, integrant seditionē tribuni plebis: incitatur multitudo in omnes principes, ante alios in Camillum. eum prædam Veientanam publicando sacrandoque ad nihilum redegissee. absentes ferociter increpant: præsentium, cum se ultro iratis offer-

Capenates bello subacti pacem petunt.

Seditio in Vrbe.

Mira religionis observatio.

Matronarum religio liberalitas.

Matroni honos decernitur.

* Plutarch. in Camillo. scribit 8. talenta fuisse, quæ valent 4800. cor. Seditio in Vrbe integratur.

*Camillo in Faliscos
bellum mandatur.*

*Faliscorum castra
expugnantur.*

*Faliscorum urbs ob-
sidentur.*

*Magistri cuiusdam
puerorum scelestum
consilium.*

offerrent, verecundiam habent. Simul extrahi rem ex eo anno viderunt, tribunos plebis latores legis in annum eisdem reficiunt. & patres hoc idem de intercessoribus legis annisi. ita tribuni plebis magna ex parte iidē refecti. Comitibus tribunorum militum patres summa ope euicerunt, ut M. Furius Camillus crearetur. propter bella simulabant parari ducem, sed rogationi tribunitiae aduersarius quærebatur. cum Camillo creati tribuni militum consulari potestate, L. Furius Medullinus sextum, C. Aemylius, L. Valerius Publicola, Sp. Posthumius, P. Cornelius iterum. Principio anni tribuni plebis nihil mouerunt: donec M. Furius Camillus in Faliscos, cui id bellum mandatum erat, proficisceretur: differendo deinde elanguit res. & Camillo, quem aduersarium maximè metuerant, gloria in Faliscis creuit. Nam cum primò moenibus se hostes tenerent, tutissimum id rati, populatione agrorum, atque incendijs villarū coëgit eos egredi vrbe, sed timor longius progredi prohibuit. mille ferè passuum ab oppido castra locant: nulla re alia fidentes ea satis tuta esse, quàm difficultate aditus, asperis confragosisque circa, & partim arctis, partim arduis vijs. Cæterum Camillus captiuum indicem ex agris secutus ducem, castris multa nocte motis, prima luce aliquanto superioribus locis festendit. trifariam Romani muniebant. alius exercitus prælio intentus stabat. ibi impedire opus conatos hostes fundit, fugatque; tantumque; inde pauoris Faliscis iniectum est, ut effusa fuga castra sua, quæ propiora erant, prælati, urbem peterent. multi cæsi vulneratique, priusquam pauentes portis inciderent. castra capta: præda ad quæstores redacta cum magna militum ira. sed seueritate imperij victi, eandem virtutem & oderant, & mirabantur. Obsidio inde urbis, & munitiones, & interdum per occasionem impetus oppidanorum in Romanas stationes præliaque parua fieri: & teri tempus, neutro inclinata spe: cum frumentum, copiarumque aliarum ex antè conuecto largius obsessis quàm obsidentibus suppeterent. videbaturque æquè diuturnus futurus labor ac Veijs fuisset: ni fortuna imperatori Romano simul & cognitarum rebus bellicis virtutis specimen & maturam victoriam dedisset. Mos erat Faliscis, eodem magistro liberorum & comite uti: simulque plures pueri, quod hodie quoque in

Græcia manet, vnius curæ demandabantur. principum liberos, sicut ferè fit, qui scientia videbatur præcellere, erudiebat. Is cum in pace instituisset pueros ante

*Legati Delphos missi
et a Liparensibus ca-
pti, religionis ergo li-
berantur.*

*In Aequis variè bel-
latum.
Romani fugantur ab
Aequis.*

Aequi funduntur.

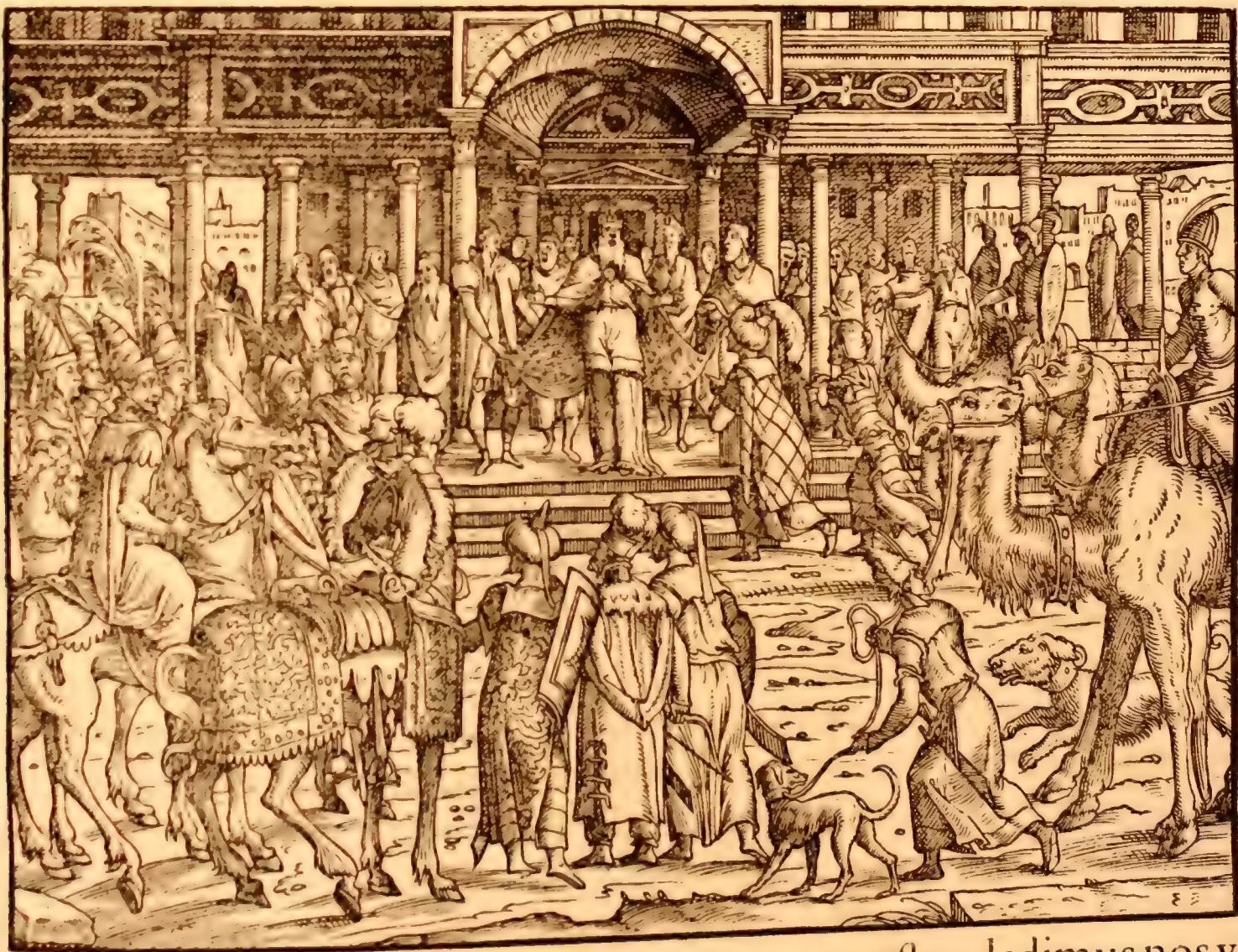
*Hoc anno imperium
rediit ad consules.*

buto vacaret, pecunia imperata. Pace data, exercitus Romā reductus. Camil-
lus meliore multò laude, quàm cum triumphantem albi per urbem vexerant
equi, insignis iustitia fideq; hostibus victis cum in urbem redisset, tacitè eius
verecundiam non tulit senatus, quin sine mora voti liberaretur: crateramque
auream donum Apollini Delphos legati qui ferrent, L. Valerius, L. Sergius,
A. Manlius missi longa vna naue, haud procul freto Siculo à piratis Liparen-
sium excepti devehuntur Liparas. mos erat ciuitatis, velut publico latrocinio
partam prædam diuidere. Fortè eo anno in summo magistratu erat Timasi-
theus quidam Romanis vir similior, quàm suis, qui legatorum nomen, do-
numque & deum cui mitteretur, & doni causam veritus ipse, multitudinem
quoque, quæ semper fermè regenti est similis, religionis iustæ impleuit: addu-
ctosque in publicum hospitium legatos, cum præsidio etiam nauium Del-
phos profecutus, Romam inde sospites restituit. hospitium cum eo senatus
consulto est factum: donaque publicè data. Eodem anno in Aequis variè bel-
latum: adeò vt in incerto fuerit & apud ipsos exercitus, & Romæ, vicissent, vi-
ctine essent. Imperatores Romani fuere ex tribunis militum C. Aemylius,
Spurius Posthumius. primò rem communiter gesserunt: fusis inde acie ho-
stibus, Aemylium præsidio Verruginem obtinere placuit, Posthumium fines
vastare. ibi cum in composito agmine negligentius ab re benè gesta euntem
adorti Aequi, terrore iniecto in proximos compulere tumulos: pauorq; inde
Verruginem etiam ad præsidium alterum est perlatus. Posthumius suis in tu-
tum receptis, cum concione aduocata terrorem increparet, ac fugam: fusos
esse ab ignauissimo & fugacissimo hoste: cōclamat vniuersus exercitus, meri-
tò se ea audire. & fateri admissum flagitium: sed eosdem correcturos esse,
neque diuturnum id gaudium hostibus fore: poscentes vt confestim inde ad
castra hostium duceret (in conspectu erant posita in plano) nihil poenæ recu-
sabant, ni ea ante noctem expugnassent. Collaudatos corpora curare, para-
tosque esse quarta vigilia iubet. & hostes nocturnam fugam ex tumulo Ro-
manorum vt ab ea via, quæ ferebat Verruginem, excluderent, fuere obuij: præ-
liumque ante lucem (sed luna pernox erat) commissum est: & haud incer-
tius diurno prælium fuit. Sed clamor Verruginem perlatus, cum castra Ro-
mana crederent oppugnari, tantum iniecit pauoris, vt nequicquam retinente
atque obsecrante Aemylio, Tusculum palati fugerent. inde fama Romam
perlata est, Posthumium, exercitumque occisum. Qui vbi prima lux metum
insidiarum effusè sequentibus sustulit: cum perequitasset aciem promissa re-
petens, tantum iniecit ardoris, vt non vltra sustinuerint impetum Aequi. ca-
des inde fugientium, qualis vbi ira magis quàm virtute res geritur, ad perni-
ciem hostium facta est. tristemq; ab Tusculo nuntium nequicquam exter-
rita ciuitate literæ à Posthumio laureatæ sequuntur: victoriam populi Roma-
ni esse: Aequorum exercitum deletum. Tribunorum plebis actiones quia
nondum inuenerant finem, & plebs continuare latoribus legis tribunatum, &
& patres reficere intercessores legis anni si sunt. sed plus suis eomitij plebs, va-
luit, quem dolorem vlti patres sunt, senatusconsulto facto vt consules, inui-
sus plebi magistratus, crearentur. annum post quintum decimum creati con-
sules L. Lucretius Flauus, Seruius Sulpitius Camerinus. Principio huius anni
ferociter, quia nemo ex collegio intercessurus erat, coortis ad perferendam le-
gem tribunis plebis, nec segnius ob id ipsum consulibus resistentibus, om-
niq; ciuitate in vnam eam curam conuersa, Vitelliam coloniam Romanam
in suo agro Aequi expugnant. colonorum pars maxima incolumis, quia no-
cte proditione oppidum captū, liberam per auersa urbis fugam dederat, Ro-
mam perfugere. L. Lucretio cōsuli ea prouincia euenit. is cum exercitu profe-
ctus,

A ante urbem lusus exercendi que causa producere: nihil eo more per belli tem-
 pus intermisso, dum modò breuioribus modò longioribus spatijs trahendo
 eos à porta lusu, sermonibusque variatis longius solito, vbi res dedit, progres-
 sus inter stationes eos hostium, castraque inde Romana in prætorium ad Ca-
 se in manus Romanis tradidisse: quando eos pueros, quorum parentes capi-
 ta ibi rerum sint, in potestate dederit. Quæ vbi Camillus audiuit, Non ad si- *Camilli iustitia.*
 milem, inquit, tui nec populum, nec imperatorem scelestus ipse cum scelesto
 munere venisti. nobis cum Faliscis, quæ pacto fit humano, societas non est:
 quam ingenerauit natura, vtrisque est eritque: sunt & belli, sicut pacis iura: iusteque
 B ea nō minus quam fortiter didicimus gerere. arma habemus non aduersum
 eam ætatem, cui etiam captis urbibus parcitur: sed aduersus armatos, & ipsos,
 qui nec læsi, nec lacessiti à nobis, castra Romana ad Veios oppugnarunt. eos
 tu, quantū in te fuit, nouo scelere vicisti: ego Romanis artibus, virtute, opere,
 armis, sicut Veios vincam. Denudatum deinde eum manibus post tergum il-
 ligatis, reducendum Falerios pueris tradidit, virgasque eis, quibus prodito-
 rem agerent in urbem verberantes, dedit. Ad quod spectaculum concursu po-
 puli primū factō, deinde à magistratibus de re noua vocato senatu, tanta
 mutatio animis est iniecta, vt qui modò efferati odio ira que Veientium exi-
 tum, penè quam Capenatium pacem mallent, apud eos pacem vniuersa po-
 C sceret ciuitas. fides Romana, iustitia imperatoris, in foro & curia celebrantur:
 consensuque omnium legati ad Camillum in castra, atque inde permissu Ca-
 milli Romā ad senatum, qui dederent Falerios, proficiscuntur. introducti ad
 senatum ita locuti traduntur: Patres conscripti, victoria, cui nec deus, nec ho-

*Faliscorum legatorum
 oratio in senatu habi-
 ta, in qua se populo
 Romano dedunt.*

mo quisquā inuideat, victi à vobis & imperatore vestro, dedimus nos vobis:
 ratī, quo nihil victori pulchrius est, melius nos sub imperio vestro, quam legi-
 bus nostris victuros. Euentu huius belli duo salutaria exēpla prodita huma-
 no genere sunt. vos fidē in bello, quam præsentē victoriam maluistis: nos fide-
 no genere sunt. vos fidē in bello, quam præsentē victoriam maluistis: nos fide-
 prouocati, victoriam vltro detulimus: sub ditione vestra sumus. mittite qui
 arma, qui obsides, qui urbem patentibus portis accipiant: nec vos fidei nostræ,
 nec nos imperij vestri poenitebit. Camillo & ab hostibus, & à ciuibz gra-
 tiæ actæ, Faliscis in stipendium militum eius anni, vt populus Romanus tri-
 buto

168 T. LIVII HIST. AB VRBE CONDITA
ri auspicia. itaq; cū ex senatusconsulto consules magistratu se abdicassent, interrex creatur M. Furius Camillus: qui P. Cornelium Scipionem, is deinde L. Valerium Potitum interregem prodidit, ab eo creati sex tribuni militum consulari potestate: vt etiam si cui eorum incommoda valetudo fuisset, copia magistratum Reipublicæ esset. Calendis Quintilibus magistratum occēpere L. Lucretius, Seruius Sulpitius, M. Aemilius, L. Furius Medullinus septimū, Agrippa Furius, C. Aemilius iterum. Ex his L. Lucretio, & C. Aemilio Volsinienſes prouincia euenit: Salpinates Agrippæ Furio, & Seruio Sulpitio. Prius cum Volsinienſibus pugnatum est, bellū numero hostium ingens, certamine haud fanè asperum fuit, fusa concursu primo acies in fugam, millia octo armatorum ab equitibus interclusa, positis armis, in deditiōem venerunt. Eius belli fama effecit, ne se pugna committerent Salpinates: mōenibus armati se tutabantur. Romani prædas passim & ex Salpinati agro, & ex Volsinienſi, nullo eam vim arcēte, egerunt: donec Volsinienſibus fessis bello, ea conditione, vt res populo Romano redderent, stipendiumq; eius anni exercitui præstaret, in viginti annos induciæ datæ. Eodem anno M. Cæditius de plebe nuntiauit tribunis, se in Noua via, vbi nunc sacellum est, supra ædem Vestæ vocem noctis silentio audisse clariorem humana, quæ magistratibus dici iuberet, Gallos aduentare. Id (vt fit) propter authoris humilitatem spretum: & quod longinqua, eoq; ignotior gens erat. Neque deorum modò monita ingruente fato spreta: sed humanā quoq; opem, quæ vna erat, M. Furium ab urbe amouēre. qui die dicta ab L. Apuleio tribuno plebis, propter prædā Veientanam, filio quoq; adolescente per idem tempus orbatus, cū accitis domū tribulibus, & clientibus, quæ magna pars plebis erat, percunctatus animos eorū, responsum tulisset, se collaturos quanti damnatus esset, absoluerē eum nō posse: in exilium abiit: precatus ab dijs immortalibus, si innoxio sibi ea iniuria fieret, primo quoq; tempore desiderium sui ciuitati ingrata facerent. absens quindecim millibus grauis æris damnatur. Expulso ciue, quo manente, si quicquam humanorū certi est, capi Roma non potuerat: aduentante fatali vrbis clade, legati ab Clusinis veniunt, auxiliū aduersus Gallos petentes. Eam gentem traditur fama dulcedine frugum, maximeq; vini noua tum voluptate captam, Alpes transisse: agrosq; ab Hetruscis antè cultos possedisse: & inuexisse in Galliam vinum illiciendæ gentis causa Aruntem Clusinū, ira corruptæ vxoris ab Lucumone, cui tutor is fuerat ipse præpotente iuvene, & à quo expecti pœnæ, nisi externa vis quæſita esset, nequirent. hunc transeuntibus Alpes ducem, authoremq; Clusium oppugnandi fuisse. Equidem haud abnuerim, Clusium Gallos ab Arunte, seu quo alio Clusino adductos: sed eos qui oppugnauerint Clusium, non fuisse qui primi Alpes transierint, satis constat. ducentis quippe annis antè, quàm Clusium oppugnarent, urbemq; Romam caperent, in Italiam Galli transcenderunt: nec cum his primū Hetruscorū, sed multò antè cum ijs, qui inter Apenninum Alpesq; incolebant, sæpe exercitus Gallici pugnauere. Thuscorum ante Romanum imperium latè terra mariq; opes patuere. mari supero inferoq;, quibus Italia insulæ modo cingitur, quantum potuerint, nomina sunt argumento, quod alterum Thuscum communivocabulo gentis, alterum Adriaticum mare ab Adria Thuscorum colonia vocauere Italicæ gentes. Græci eadem Tyrrhenum atq; Adriaticum vocant. Ii in vtrunque mare vergenteis incoluere vrbibus duodenis terras, prius cis Apenninum, ad inferū mare: postea trans Apenninum totidem, quot capita originis erant, colonijs missis: quæ trans Padum omnia loca, excepto Venetorum angulo, qui sinum circumcolunt maris, vsque ad Alpes tenuere. Alpibus quoq; ea gentibus haud dubiè origo est, maximè Rhetis: quos loca ipsa effe-

ſerunt, q. los Thucos propeit ſan loſ murare de Felto i Bellino, la rarunt,

*Vox humana clarior
noctis silentio audi-
tur.*

*M. Furius in exilium
abit.*

Galli cur Alpes tran
sierint.

*Vnde nomina supero
et infero mari sint
indita.*

l. X. Adela & infero mari sint
rege e a no. re en luga
paludosos, abitados de
ore con p. ca j. ex. a.

1. X: 01. The first Religion
Caste system, other
Alpaca and water.

Ararunt, ne quid ex antiquo, præter sonum linguæ, nec eum incorruptum, retinerent. De transitu in Italiam Gallorū hæc accepimus: Prisco Tarquinio Romæ regnante, Celtarum, quæ pars Galliæ tertia est, penes Bituriges summa imperij fuit. ij regem Celtico dabant. Ambigatus is fuit, virtute fortunaq; cum sua tum publica præpollens: quòd in imperio eius Gallia adeò frugum hominumque fertilis fuit, vt abundans multitudo vix regi videretur posse. Hic magno natu ipse iam exonerare prægrauante turba regnū cupiens, Bellouesum ac Sigouesum sororis filios impigros iuuenes missurum se esse in quas dii dedissent augurijs sedes, ostendit. quantum ipsi vellent numerum hominum, excirent, ne qua gens arcere aduenientes posset. Tum Sigoueso fortibus dati *1. X.*
B Hercinij saltus. Belloueso haud paulo lætiorē in Italiam viam dii dabant. Is, quod eis ex populis abundabat, Bituriges, *Alverna, Sen.* Auernos, *Senones* Senones, *Arduum* Heduos, *Senar* Ambaros, *Carthe* Carnutes, *Roan* Aulercos, exciuit. profectus ingentibus peditum equitumque copijs, in Tricastinos venit. Alpes inde oppositæ erant, quas inexuperabiles visas, haud equidem miror, nulla dum via (quod quidem continens memoria sit, nisi de Hercule fabulis credere libet) superatas. Ibi cum velut septos montiū altitudo teneret Gallos, circumspectarentq; quānam per iuncta cælo iuga in alium orbem terrarū transirent, religio etiam tenuit, quòd allatum est, aduenas quærentes agrum ab Salyum genti oppugnari: Massilienses erant hi, nauibus à Phocide profecti. id Galli fortunæ suæ omen rati adiuuere, vt *1. X. or. in ciuitate de Turin.*
C quem primum in terram egressi occupauerant locum, patentibus syluis communirent. ipsi per Taurinos saltusq; Iuliæ Alpīs transcenderunt: fusi que acie *1. X. or. in ciuitate de Turin.* Thuscis, haud procul Ticino flumine, cum, in quo confederant, agrum Insu- *1. X. or. in ciuitate de Turin.* briū appellari audissent, cognomine Insu- *1. X. or. in ciuitate de Turin.* brius pago Heduorum: ibi omen *1. X. or. in ciuitate de Turin.* sequentes loci, condidere urbem, Mediolanum appellarunt. Alia subinde manus Germanorum Elitouio duce vestigia priorum secuta, eodem saltu fauente Belloueso cum transcendisset Alpes, vbi nunc Brixia ac Verona vrbes sunt, *1. X. or. in ciuitate de Turin.* locos tenuere Libui, cōsidunt. post hos Salluuij, qui prope antiquam gentem *1. X. or. in ciuitate de Turin.* Leuos Ligures, incolentes circa Ticinum amnem, petiere Apenninum. dein- *1. X. or. in ciuitate de Turin.* de Boij, Lingonesque transgressi, cum iam inter Padum atque Alpes omnia *1. X. or. in ciuitate de Turin.* tenerentur, Pado ratibus traiecto, non Hetruscos modò, sed etiam Vmbros *1. X. or. in ciuitate de Turin.* agro pellunt: intra Apenninum tamen sese tenuere. Tum Senones recentissimi aduenarum ab Vfonte flumine vsq; ad Athesim fines habuere. hanc gentem Clusium, Romamque inde venisse comperio: id parum certum est, solamne, an ab omnibus Cisalpinorum Gallorū populis adiutam. Clusini nouo bello exterriti, cum multitudinem, tum formas hominum inusitatas cer-
D nerent, & genus armorum: audirentque sæpe ab ijs cis Padum, vltraq;, legiones Hetruscorum fusas: quanquam aduersus Romanos nullum eis ius societatis amicitie ue erat, nisi quòd Veientes consanguineos aduersus populū Romanū non defendissent, legatos Romam, qui auxilium ab senatu peterēt, mifere. De auxilio nihil impetratum. legati tres M. Fabij Ambusti filij missi, qui *Legati mittuntur à Romanis ad Gallos.* senatus, populi que Romani nomine agerent cum Gallis, ne à quibus nullam iniuriam accepissent, socios populi Romani, atque amicos oppugnarent. Romanis eos bello quoque, si res cogat, tuendos esse: sed melius visum bellum ipsum amoueri, si posset: & Gallos nouam gentem pace potius cognosci, quàm armis. Mitis legatio, ni præferoces legatos, Gallisque magis quàm Romanis similes habuisset. quibus, postquam mandata ediderunt in concilio Gallorum, datur responsum: Etsi nouum nomen audiant Romanorum, tamen credere viros fortes esse, quorum auxilium à Clusinis in re trepida sit imploratum. & quoniam legatione aduersus se maluerint, quàm armis tueri socios, ne se quidem pacem, quam illi afferāt, aspernari, si Gallis egentibus agro, *1. X. or. in ciuitate de Turin.* quem

*In armis ius ferri.**Q. Fabius Legatus du-
cem Gallorum hasta
occidit.**Galli Legatos Romam
mittunt.**Occæcat animos for-
tuna.**Galli Romam infesti
petunt.**L. A. Cortesio, p. 124 el
enal es Poggio Cortese.*

quem latius possideant quam colant Clusini, partem finium concedant: aliter pacem impetrari non posse. & responsum coram Romanis se accipere velle: & si negetur ager, coram iisdem Romanis dimicatu-
 possint quantum Galli virtute ceteros mortales præstarent. Quodnam id ius esset, agrum à possessoribus petere, aut minari arma, Romanis quærentibus, ecquid in Hetruria rei Gallis esset? cum illi se in armis ius ferre, & omnia fortium virorum esse ferociter dicerent, accensis utrinque animis ad arma discurritur, & prælium confertur. ibi, iam urgentibus Romanam urbem fatis, legati contra ius gentium arma capiunt. nec id clam esse potuit, cum ante signa Hetruscorum tres nobilissimi fortissimi-
 tum eminebat peregrina virtus. quinetiam Q. Fabius euectus extra aciem equo, ducentem Gallorum ferociter in ipsa signa Hetruscorum incurstantem, per latus transfixum, hasta occidit. spoliaque eius legentem Galli agnoscere, perque totam aciem Romanum legatum esse, signum datum est. Omissa inde in Clusinos ira, receptui canunt, minantes Romanis. Erant, qui ex templo Romanam eundum censerent. vicere seniores, ut legati prius mitterentur questum iniurias, postulatumque, ut pro iure gentium violato Fabij dederentur. Legati Gallorum cum ea, sicut erant mandata, exposuissent, senatui nec factum placebat Fabiorum, & ius postulare barbari videbantur. sed ne id, quod placebat, decerneret in tantæ nobilitatis viris, ambitio obstabat. itaque ne penes ipsos culpa esset cladis fortè Gallico bello acceptæ, cognitionem de postu-
 latis Gallorum ad populum rejciunt. ubi tanto plus gratia atque opes valere, ut quorum de pœna agebatur, tribuni militum consulari potestate in insequentem annum crearentur. quo facto, haud secus quam dignum erat, infensi Galli bellum propalam minantes, ad suos redeunt. Tribuni militum cum tribus Fabijs creati, P. Sulpitius Longus, Q. Servilius quartum, P. Servilius Maluginensis. Cum tanta moles mali instaret (adeo occæcat animos fortuna, ubi vim suam ingruentem refringi non vult) ciuitas, quæ aduersus Fidenatem & Veientem hostem, aliosque finitimos populos ultima experiens auxilia, dictatorem multis tempestatibus dixisset: ea tunc inusitato atque inaudito hoste, ab Oceano terrarumque ultimis oris bellum ciente, nihil extraordinarii imperij aut auxilij quæsiuit. Tribuni, quorum temeritate bellum contractum erat, summæ rerum præerant: delectumque nihilo accuratiorem quam ad media bella haberi solitus erat, extenuantes etiam famam belli, habebant. Interim Galli, postquam accepere, ultro honorem habitum violatoribus iuris humani, elusamque suam legationem esse, flagrantibus ira, cuius impotens est gens, confestim signis conuulsis, citato agmine iter ingrediuntur. Ad quorum prætereuntium raptim tumultum cum exterritæ urbes ad arma concurrerent, fugaque agrestium fieret, Romam se ire magno clamore significabant: quacunque ibant, equis, virisque longè ac latè fuso agmine immensum obtinentes loci. Sed antecedente fama, nuntiisque Clusinorum, deinceps inde aliorum populorum plurimum terroris Romam celeritas hostium tulit. quippe quibus velut tumultuario exercitu raptim ducto, egrè ad undecimum lapidem occursum est, qua flumen Allia Crustumini montibus præalto defluens alueo, haud multum infra viam Tyberino amni miscetur. Iam omnia contra, circaque hostium plena erant, & nata in vanos tumultus gens, truci cantu, clamoribusque varijs, horrendo cuncta cōpleuerant sono. Ibi tribuni militum non loco castris antecapto, non præmunito vallo, quò receptus esset, non deorum salutem, si non hominum memores, nec auspiciatò, nec litatò instruunt aciem ductam in cornua, ne circumueniri multitudine hostium possent. nec tamen æquari frontes poterant, cum extenuando, infirmam & vix coherentem mediam

Adiam aciem haberent. paulum erat ab dextera editi loci, quem subsidiarijs re-
 pleri placuit, eaq; res vt initium pauoris ac fugæ, sic vna salus fugientibus fuit.
 nam Brennus regulus Gallorū in paucitate hostium artem maximè timens, *Brennus Gallorum rex.*
 ratus ad id captum superiorem locum, vt vbi Galli cum acie legionum recta
 fronte cōcurrissent, subsidia in auersos transuersosq; impetum darent, ad sub-
 fidiarios signa conuertit: si eos loco depulisset, haud dubius facilem in æquo
 campi tantum superanti multitudini victoriam fore. adeò non fortuna mo-
 dō, sed ratio etiam cū Barbaris stabat. In altera acie nihil simile Romanis, non
 apud duces, non apud milites erat. pauor fugaq; occupauerat animos: & tan-
 ta hominum obliuio, vt multo maior pars Veios in hostium urbem, cum Ty-
 beris arceret, quàm recto itinere Romam ad coniuges ac liberos fugerent. Pa-
 rumper subsidiarios tutatus est locus. in reliqua acie simul est clamor proxi-
 mis ab latere, vltimis ab tergo auditus, ignotum hostem prius penè quàm vi-
 derent, non modò nō tentato certamine, sed ne clamore quidem reddito, in-
 tegri intactiq; fugerunt. nec vlla cædes pugnantium fuit. terga cæsa suomet
 ipsorum certamine in turba impedientium fugam. circa ripam Tyberis, quò *Galli Romanos in fu- gam vertunt.*
 armis abiectis totum sinistrum cornu defugit, magna strages facta est: mul-
 tosq; imperitos nandi, aut inualidos graues loriceis, alijsq; tegminibus haufe-
 re gurgites. maxima tamen pars incolumis Veios perfugit, vnde non modò
 præsidij quicquam, sed ne nuntius quidem cladis Romam est missus. ab dex-
 tro cornu, quòd procul à flumine, & magis sub monte steterat: Romā omnes
 petiere, & ne clausis quidem portis vrbis in arcem confugerunt. Gallos quo- *Galli tam repente vi- ctos fuisse Romanos admirantur.*
 que velut obstupefactos miraculum victoriæ tam repentinæ tenuit, & ipsi
 pauore defixi primū steterunt, velut ignari quid accidisset: deinde insidias
 vereri: postremò cæsorū spolia legere, armorumq; cumulos, vt mos eis est,
 coaceruare. Tum demum postquam nihil vsquam hostile cernebatur, viam
 ingressi haud multò ante Solis occasum ad urbem Romam perueniunt. vbi
 cū prægressi equites non portas clausas, nō stationem pro portis excubare,
 non armatos esse in muris retulissent: aliud priori simile miraculum eos susti-
 nuit, noctemq; veriti, & ignotæ situm vrbis, inter Romam atque Anienem *in X. diei Teveram*
 confedere, exploratoribus missis circa mœnia aliasq; portas, quæ nam hosti-
 bus in perdita re cōsilia essent. Romani, cū pars maior ex acie Veios petijset
 quàm Romam, nec superesse quenquam præter eos, qui Romam refugerant,
 credere: complorati omnes pariter viui mortuiq; totam propè urbem lamen-
 tis impleuerunt. Priuatos deinde luctus stupefecit publicus pauor, postquam
 hostes adesse nuntiatum est. mox vlulatus cantusq; dissonos vagantibus cir-
 ca mœnia turmatim barbaris audiebant. omne inde tempus suspensos ita te-
 nuit animos vsque ad lucem alteram, vt identidem iam in urbem futurus vi-
 deretur impetus primo aduentu, quo accesserant ad urbem. mansuros enim
 ad Alliam fuisse, nisi hoc consilij foret. deinde sub occasum Solis, quia haud
 multū diei supererat, ante noctem rati se inuasuros: tum in noctem dilatum
 consilium esse, quò plus pauoris inferrent. postremò lux appropinquans exa-
 nimare, timoriq; perpetuo ipsum malū continens fuit, cū signa infesta por-
 tis sunt illata. nequaquam tamen ea nocte, neq; insequenti die similis illi, quæ
 ad Alliam tam pavidè fugerat, ciuitas fuit. nam cū defendi urbē posse, tam
 parua relicta manu spes nulla esset, placuit cum coniugibus ac liberis iuuen-
 tutem militarem, senatusq; robur in arcem, Capitoliumq; conscendere: ar-
 misq; & frumento collatis, ex loco inde munito deos hominesq; & Romanū *Romanorum in rebus desperatu consilium.*
 incendijs procul auferre: nec antè deserui cultum eorum, quàm non superes-
 sent qui colerent. Si arx, Capitoliumq; sedes deorum, si senatus caput publici
 consilij,

consilij, si militaris iuventus superfuerit imminenti ruinæ vrbis, faciliem iacturam esse seniorum, relictæ in vrbe vtique perituræ turbæ. & quo id æquiore animo de plebe multitudo ferret, senes triumphales consularesq; simul secum illis palam dicere obituros: nec his corporibus, quibus non arma ferre, non tueri patriam possent, oneratuos inopiam armatorum. Hæc inter seniores morti destinatos iactata solatia. Versæ inde adhortationes ad agmen iuuenum. quos in Capitolium atque in arcem prosequiebantur, commendantes virtuti eorum iuuentæque vrbis per trecentos sexaginta annos omnibus bellis victricis, quæcunq; reliqua esset, fortunâ. digredientibus qui spem omnem atq; opem secum ferebant, ab ijs, qui captæ vrbis non superesse statuerant extitio, cum ipsa res speciesq; miserabilis erat, tum muliebris fletus, & cōcursatio incerta, nunc hos nunc illos sequentium rogantiumq; viros natosq; cui se facto darent? nihil, quod humanis superesset malis, relinquebant. magna pars tamen earum in arcem suos persecutæ sunt, nec prohibente vlllo, nec vocante: quia, quod vtile obsessis ad minuendam imbellem multitudinē, id parum humanum erat. Alia maximè plebis turba, quam nec capere tam exiguus collis, nec alere in tanta inopia frumenti poterat, ex vrbe effusa velut agmine iam vno petijt Ianiculum. inde pars per agros dilapsi, pars vrbes petunt finitimas, sine vlllo duce, aut consensu, suam quisq; spem, sua consilia, cōmunibus deploratis, exequentes. Flamen interim Quirinalis virginesq;, Vestales omnia rerum suarum cura, quæ sacrorum secum ferenda, quæ (quia vires ad omnia ferenda deerant) relinquenda essent consultantes, quisue ea locus fideli asseruaturus custodia esset, optimum ducunt, condita in doliolis facello proximo ædibus flaminis Quirinalis, vbi nunc despui religio est, defodere, cætera inter se onere partito ferunt via quæ Sublicio ponte ducit ad Ianiculū. In eo cliuo eas cum L. Albinus de plebe Romana homo conspexisset, plaustro coniugem ac liberos vehens inter cæteram turbam, quæ inutilis bello vrbe excedebat, saluo etiam tum discrimine diuinarum humanarumq; rerum, irreligiosum ratus sacerdotibus publicos sacraq; populi Romani pedibus ire, ferriq; se ac suos in vehiculo conspici, descendere vxorem ac pueros iussit, virgines sacraque in plaustrum imposuit: & Cære, quò iter sacerdotibus erat, peruexit. Romæ interim satis iam omnibus, vt in tali re, ad tuendam arcem cōpositis, turba seniorum domos regressa, aduentum hostium obstinato ad mortem animo expectabat. qui eorum curules gesserant magistratus, vt in fortunæ pristinae honorumq; aut virtutis insignibus morerentur, quæ augustissima vestis est, thessas ducentibus, triumphantibusue, ea vestiti medio ædium eburneis sellis sedere. Sunt, qui M. Fabio pontifice maximo præfante carmen deuouisse eos se pro patria, Quiritibusq; Romanis tradant. Galli, & quia interposita nocte à contentione pugnae remiserant animos, & quòd nec in acie ancipiti vsquā certauerant prælio, nec tum impetu aut vi capiebant urbem, sine ira, sine ardore animorum ingressi postero die urbem, patente Collina porta in forum perueniunt, circumferentes oculos ad templa deum, arcemq; solam belli speciem tenentem. inde modico relicto præsidio, ne quis in dissipatos ex arce aut Capitolio impetus fieret, dilapsi ad prædam vacuis occursum hominum vijs, pars in proxima quæq; tectorum agmine ruunt, pars vltima, velut ea demum intacta & referta præda, petunt. inde rursus ipsa solitudine absteriti, ne qua fraus hostilis vagos exciperet, in forum ac propinqua foro loca conglobati redibant: vbi eos, plebis ædificijs obseratis, patentibus atrijs principum, maior propè cunctatō tenebat aperta quàm clausa inuadendi. adeò haud secus quàm venerabundi intuebantur in ædium vestibulis sedentes viros præter ornatum habitumq; humano augustiorem: maiestate etiam, quam vultus grauitasq; oris præse-

L. Albini pietas.

1. A. Cere, dicitur aliquos, q.
fuit Pontifex maximus, & fuit
ha; dicitur. Le ero. m. v. e.
otio, q. si dicitur Cere, v. e.
Turba seniorum Ro-
manorum Gallos ob-
stinato ad mortem ani-
mo expectat.
Cere, q. dicitur, q. dicitur
deh. v. e. de Angulorum

Galli Romam paten-
te Collina porta ingre-
diuntur, & depre-
dantur.

præse

A præ se ferebat, simillimos dijs. Ad eos velut simulachra versi cùm starent, M. Papius vnus ex his dicitur Gallo barbam suam, vt tum omnibus promissa erat, permulcenti, scipione eburneo in caput incusso iram mouisse: atq; ab eo initium cædis ortum, cæteros in sedibus suis trucidatos. Post principum cædem non omnibus delendi vrbem libido erat, seu ita placuerat principibus Gallorum, & ostentari quædam incendia terroris causa, si compelli ad deditionem caritate ædium suarum obsessi possent: & non omnia concremari tecta, vt quodcunque superesset vrbis, id pignus ad flectendos hostium animos haberent: nequaquam perinde atque in capta vrbe prima die aut passim, aut latè vagatus est ignis. **B** Romani ex arce plenam hostium vrbem cernentes, vagosq; per vias omnes cursus, cum alia atque alia parte noua aliqua clades oriretur, non mentibus solum concipere, sed ne auribus quidem, atq; oculis satis constare poterant. quocunque clamor, sonitus hostium, mulierum puerorumq; ploratus, sonitus flammæ, & fragor ruentium tectorum auertisset, pauentes ad omnia animos oraque & oculos flectebant, velut ad spectaculum à fortuna positi occidentis patriæ, nec vllius rerum suarum relictæ, præterquam corporum vindices: tantò ante alios miserandi magis, qui vnquam obsessi sunt, quòd interclusi à patria obsidebantur, omnia sua cernentes in hostium potestate. Nec tranquillior nox diem tam fœdè actum excepit. Lux deinde **C** noctem inquietam insecuta est. nec vllum erat tempus, quòd à nouæ semper cladis alicuius spectaculo cessaret. nihil tamen tot onerati atque obruti malis flexerunt animos, quin & si omnia flammis ac ruinis æquata vidissent, quamuis inopem paruumque, quem tenebant, collem libertati relictum virtute defenderent: & iam cum eadem quotidie acciderent, velut assueti malis abalienauerant ab sensu rerum suarum animos, arma tantum, ferrumque in dextris velut solas reliquias spei suæ intuentes. Galli quoque per aliquot dies in tecta modò vrbis nequicquam bello gesto, cùm inter incendia ac ruinas captæ vrbis nihil superesse præter armatos hostes viderent: nec quicquam tot cladibus territos, nec flexuros ad deditionem animos, ni vis adhiberetur: experiri **D** vltima, & impetum facere in arcem statuunt. Prima luce signo dato multitudo omnis in foro instruitur: inde clamore sublato, ac testudine facta subeunt. aduersus, quos Romani nihil temerè, nec trepidè, ad omnes aditus stationibus firmatis, quæ signa ferri videbant, eà robore virorum opposito scandere hostem sinunt: quo successerit magis in arduum, eò pelli posse per procliuem facilius rati. mediò ferè cliuo restitère: atq; inde ex loco superiore, qui propè sua sponte in hostem inferebat, impetu facto, strage ac ruina fudere Gallos: vt nunquam postea nec pars, nec vniuersi tentauerint tale pugnae genus. Omissa itaque spe per vim atq; arma subeundi, obsidionem parant: cuius ad id tempus immemores, & quod in vrbe fuerat frumentum, incendijs vrbis absumpserant, & ex agris per ipsos dies raptum omne Veios erat. Igitur exercitu diuiso, **E** partim per finitimos populos prædari placuit, partim obsideri arcem, vt obsidentibus frumentum populatores agrorum præberent. Proficiscentes Gallos ab vrbe ad Romanam experiendam virtutem, fortuna ipsa Ardeam, vbi Camillus exulabat, duxit. Qui mœstior ibi fortuna publica quam sua, cum dijs hominibusque accusandis senesceret, indignando mirandoq; vbi illi viri essent, qui secum Veios Faleriosq; cepissent, qui alia bella fortius semper quam felicius gessissent, repentè audit Gallorum exercitum aduentare, atque de eo pauidos Ardeates consultare. Nec secus quam diuino spiritu tactus, cum se in mediam concionem intulisset, abstinere suctus antè talibus concilijs Ardeates, inquit, veteres amici, noui etiam ciues mei, quando & vestrum beneficium

Galli Romanos in ædium vestibulis sedentes trucidant.

Galli dum in arcem impetum faciunt, à Romanis funduntur.

Camilli oratio ad Ardeates.

ita tulit, & fortuna hoc egit mea, nemo vestrum conditionis meae oblitum
 me huc processisse putet. sed res, ac periculum comune cogit, quod quisque pos-
 sit in re trepida praesidij, in medium conferre. & quando ego vobis pro tantis
 vestris in me meritis gratiam referam, si nunc cessauero? aut ubi usus erit mei
 vobis, si in bello non fuerit? hac arte in patria steti, & inuictus bello in pace ab
 ingratibus ciuibus pulsus sum. Vobis autem Ardeates fortuna oblata est, & pro tan-
 tis pristinis populi Romani beneficijs, quanta ipsi meministis (nec enim ex-
 probranda apud memores sunt) gratiae referendae: & huic urbi decus ingens
 belli ex hoste communi pariendi. Quae effuso agmine adueniat, gens est, cui na-
 tura corpora, animosque magna magis quam firma dederit. eo in certamine om-
 ne plus terroris quam virium ferunt. argumento sit clades Romana: patentem ce-
 pere urbem: ex arce Capitolioque his exigua resistitur manu. iam obsidionis ta-
 edio victi abscedunt, vagique per agros palantur. cibo, vinoque raptim hausto re-
 pleti, ubi nox appetit, prope riuos aquarum sine munimento, sine stationibus ac-
 custodijs passim ferarum ritu sternuntur. nunc ab secundis rebus magis etiam so-
 lito incauti. Si vobis in animo est, tueri moenia vestra, nec pati haec omnia Gal-
 liam fieri, prima vigilia capite arma frequentes: me sequimini ad caedem, non
 ad pugnam. nisi victos somno velut pecudes trucidandos tradidero, non recuso
 eundem Ardearum rerum mearum exitum, quem Romae habui. Aquis iniquisque
 persuasum erat, tantum bello virum neminem usquam ea tempestate esse. con-
 cione dimissa corpora curant, intenti quam mox signum daretur. quo dato pri-
 mae noctis silentio ad portas cum Camillo praesto fuere. egressi haud procul ur-
 be, sicut praedictum erat, castra Gallorum intuta neglectaque ab omni parte na-

Ardeates duce Ca-
 millo Gallorum castra
 inuadunt, eosque truci-
 dant.

Thusci opprimuntur
 à Romanis.

eti, cum ingenti clamore inuadunt. nusquam praelium, omnibus locis caedes
 est: nuda corpora, & soluta somno trucidantur. extremos tamen paucos cubili-
 bus suis excitos, quae aut unde vis esset ignaros, in fugam, & quosdam in hostem
 ipsum impruidos tulit. magna pars in agrum Antiatem delati, incursione ab
 oppidanis in palatos facta, circumueniuntur. Similis in agro Veienti Thuscorum
 facta strages est. qui urbis iam prope quadringentesimum annum vicine oppressae
 ab hoste inusitato inauditoque adeo nihil miserti sunt, ut in agrum Romanum
 eo tempore incursiones facerent, pleniisque praedae Veios etiam praesidiumque, &
 spem ultimam Romani nominis in animo habuerint oppugnare. Viderant
 eos mili-

A eos milites Romani vagantes per agros, & cōgregatos agmine prædam præ se agentes, & castra cernebant haud procul Veijs posita. inde primū miseratio sui, deinde indignitas, atq; ea ira animos cepit, Hetruscisne etiā, à quibus bellum Gallicum in se auertissent, ludibrio esse clades suas. vix temperauere animis, quin extemplò impetum facerent: compressiq; à Ceditio centurione, quem sibi metipsi præfecerant, rem in noctem sustinere. tantū par Camillo defuit author, cætera eodem ordine eodemq; fortunæ euentu gesta. quin etiam ducibus captiuis, qui cædi nocturnæ superfuerant, ad aliam manum Thuscorum ad Salinas profecti, nocte insequenti ex improviso maiorem cædem edidere, dupliciq; victoria ouantes Veios redeunt. Romæ interim ple-

B runq; obsidio segnis, & vtrinq; silentium esse, ad id tantum intentis Gallis, ne quis hostium euadere inter stationes posset: cum repentē iuuenis Romanus admiratione in se ciues, hostesq; conuertit. Sacrificium erat statū in Quirinali collegenti Fabiæ. ad id faciendum C. Fabius Dorsuo, Gabino cinctu, sacra manibus gerens cum de Capitolio descendisset, per medias hostium stationes egressus, nihil ad vocem cuiusquā, terrorēue motus, in Quirinalem collem peruenit. ibiq; omnibus solenniter peractis, eadem reuertens similiter constanti vultu graduq; satis sperans propitios esse deos, quorum cultum ne mortis quidem metu prohibitus deseruisset, in Capitolium ad suos redijt: seu attonitis Gallis miraculo audacię, seu religione etiam motis, cuius haudquam negligens gens est.

C Veijs interim nō animi tantum indies, sed etiam vires crescebant: nec Romanis solū eō conuenientibus ex agris, qui aut prælio aduerso aut clade captæ vrbis palati fuerant, sed etiā ex Latio voluntarijs confluentibus, vt in parte prædæ essent. Maturum iam videbatur, repeti patriam, eripiq; ex hostium manibus: sed corpori valido caput deerat. locus ipse admonerat Camilli, & magna pars militum erat, qui ductu auspicioq; eius res prosperè gesserant. & Cæditius negare se commissurum, cur sibi aut deorum aut hominum quisquam imperium finiret potius, quā ipse memor ordinis sui posceret imperatorem. Consensu omnium placuit ab Ardea Camillum acciri, sed antea consulto Senatu, qui Romæ esset. adeò regebat omnia pudor, di-

D scriminaq; rerum propè perditis rebus seruabant. Ingenti periculo transeundum per hostium custodias erat. ad eam rem Pontius Cominius impiger iuuenis operam pollicitus, incubans cortici secundo Tyberi ad urbem defertur: inde quā proximum fuit à ripa per præruptum, eoq; neglectum hostium custodiæ saxum in Capitolium euadit, & ad magistratus ductus mandata exercitus edit. Accepto inde Senatus decreto, vt & comitijs curiatis reuocatus de-

E exilio, iussu populi Camillus dictator extemplò diceretur, militesq; haberent imperatorem quem vellent, eadem digressus nuntius Veios contendit: missiq; Ardeam legati ad Camillum, Veios eum perduxere: seu quod magis credere libet, non prius profectum ab Ardea, quā comperit legem latam. quod nec iniussu populi mutari finibus posset, nec nisi dictator dictus auspicia in exercitu habere, lex curiata lata est, dictatorq; absens dictus. Dum hæc Veijs agebantur, interim arx Romæ Capitoliumq; in ingenti periculo fuit. nanque Galli seu vestigio notato humano, quā nuntius à Veijs peruenerat, seu sua sponte animaduerso ad Carmentis saxum ascensu equo, nocte sublustri cum primo inermem, qui tentaret viam, præmisissent, tradentes inde arma, vbi quid iniqui esset, alterni innixi, subleuantesq; inuicem, & trahentes alij alios, prout postularet locus, tanto silentio in summū euasere, vt nō custodes solū fallerent, sed ne canes quidem, sollicitum animal ad nocturnos strepitus excitarent. anseres non fefellere, quibus sacris Iunoni in summa inopia cibi tantum abstinebatur. quæ res saluti fuit. nanque clangore eorum, alarumque

Thuscorum alia strages.

C. Fabius Dorsuo per medios hostes Quirinalem collem sacra peracturus adiit.

Camillus decreto Senatus ab exilio reuocatur, & dictator creatur.

Galli nocte sublustri in arcem clam contendunt.

Anseres clangore & alarum crepitu M. Manlium excitant.

Manlius ob arcē seruatam, quo munere donatus sit.

Fames.

Pestilentia.

Induciæ Gallorū cum Romanis.

Quo pretio Romani sese à Gallis redimerint.

* 12000. coron. aut paulo amplius.

crepitu excitus. M. Manlius, qui triennio antè consul fuerat, vir bello egregius, armis arreptis simul ad arma cæteros ciens vadit. & dum cæteri trepidant, Gallum, qui iam in summo constiterat, vmbone iectum deturbat. cuius casus prolapsi cū proximis sterneret, trepidantes alios armisq; ommissis saxa, quibus adhærebant, manibus amplexos trucidat. iamq; & alij congregati telis, missilibusq; saxis proturbare hostes, ruinaq; tota prolapsa acies in præceps deferri. Sedato deinde tumultu reliquum noctis, quantum in turbatis mentibus poterat, cū præteritum quoq; periculum sollicitaret, quieti datum est. Luce orta vocatis classico ad concilium militibus ad tribunos, cū & rectè & perperam facto pretium deberetur: Manlius primū ob virtutem laudatus, donatusq; non ab tribunis solū militum, sed consensu etiam militari: cui vniuersi selibras farris, & quartarios vini ad ædes eius, quæ in arce erant, contulerunt: rem dictu parua: cæterum inopia fecerat eam argumentum ingens caritatis: cū se quisq; victu suo fraudans, detractum corpori atque vñbus necessarijs ad honorem vnius viri conferret. Tum vigiles eius loci, quæ fefellerat ascendens hostis, citati: & cū in omnes more militari se animaduersurum P. Sulpitius tribunus militum pronuntiasset, consentiente clamore militum in vnum vigilem conijcientium culpam, deterritus à cæteris abstinuit: reum haud dubium eius noxæ approbantibus cunctis de saxo deiecit. Inde intētiore vtrinq; custodiæ esse: & apud Gallos, quia vulgatum erat: inter Veios Romamq; nuntios commeari: & apud Romanos, ob nocturni periculi memoriam. Sed ante omnia obsidionis belliq; mala fames vtrinq; exercitum vrgebat: Gallos pestilentia etiam, cum loco iacente inter tumulos castra habentes, tum ab incendijs torrido & vaporis pleno, cineremq; non puluerem modò ferente, cū quid venti motum esset, quorum intolerantissima gens est, humoriq; ac frigori assueta: tum æstu & angore vexati, vulgatis velut in pecora morbis moreretur. Iam pigritia singulos sepeliendi, promiscuè aceruatos cumulos hominum vrebant: bustorumque inde Gallicorum nomine insignem locum fecere. Induciæ deinde cum Romanis factæ, & colloquia permissu imperatorum habita: in quibus cū identidem Galli famem obijcerent, eaq; necessitate ad deditiōem vocarent, dicitur auertendæ eius opinionis causa multis locis panis de Capitolio iactatus esse in hostium stationes. Sed iam neq; dissimulari, neq; ferri vltra fames poterat: itaque cū dictator delectum per se Ardeæ habet, magistrum equitum L. Valerium à Veijs abducere exercitum iubet: parat instruitq; quibus haud impar adoriatur hostes: interim Capitolinus exercitus stationibus vigilijsque fessus, superatis tamen humanis omnibus malis, cū famem vnam natura vinci non sineret: diem de die prospectans, ecquod auxilium ab dictatore appareret, postremò spe quoque iam, non solū cibo deficiente, & cū stationes procederent propè obruentibus infirmum corpus armis, vel dedi, vel redimi se quacunq; pactione possent, iussit: iactantibus non obscure Gallis, haud magna mercede se adduci posse, vt obsidionem relinquunt. Tum senatus habitus, tribunisq; militum negotium datum, vt paciscerentur. Inde inter P. Sulpitium tribunum militum, & Brennum Regulum Gallorum colloquio transacta res est, & * mille pondo auri pretium populi gentibus mox imperaturi factum. Rei fœdissimæ per se, adiecta indignitas est. pondera ab Gallis allata iniqua: & tribuno recusante, additus ab insolente Gallo ponderi gladius: auditaque intolleranda Romanis vox, Væ victis esse. Sed dijq; & homines prohibuere redemptos viuere Romanos. nam forte quadam, prius quàm infanda merces perficeretur, per altercationem nōdum omni auro appenso, dictator interuenit: auferriq; aurum de medio, & Gallos submoueri

A submoueri iubet. cum illi renitentes pactos dicerent sese, negat eam pactio-
 nem ratam esse, quæ postquam ipse dictator creatus esset, iniussu suo ab infe-
 rioris iuris magistratu facta esset: denuntiatq; Gallis, ut se ad prælium expe-
 cuperare patriam iubet, in conspectu habentes fana deum, & coniuges, & li-
 ulcisci fas sit. Instruit deinde aciem, ut loci natura patiebatur, in semirutæ so-
 lo urbis, & natura inæquali: & omnia quæ arte belli secunda suis eligi præpa-
 rariue poterant, prouidit. Galli noua re trepidi arma capiunt, iraque magis
B humanaq; consilia rem Romanam adiuuabant. Igitur primo concursu haud
 maiore momento fusi Galli sunt, quam ad Alliam vicerant. Iustiore altero *Galli à Camillo fusi.*
 deinde prælio ad octauum lapidem Gabina via, quò se ex fuga contulerant,
 eiusdem ductu auspicioq; Camilli vincuntur. ibi cædes omnia obtinuit, ca-
 strâ capiuntur, & ne nuntius quidem cladis relictus. Dictator, recuperata ex *Camillus triumphans*
 hostibus patria, triumphans in urbem redit: interq; iocos militares quos in *in urbem redit.*
 conditos iaciunt, Romulus ac parens patriæ, conditorq; alter urbis haud va-
 nis laudibus appellatur. Seruatam deinde bello patriam iterum in pace haud
 dubiè seruauit, cum prohibuit migrari Veios: & tribunis rem intentius agen-
 tibus post incensam urbem, & per se inclinata magis plebe ad id consilium.
C eaq; causa fuit non abdicandæ post triumphum dictaturæ, senatu obsecran-
 te ne Rempublicâ in incerto relinqueret statu. Omnium primùm, ut erat di- *Camillus religionum*
 ligentissimus religionum cultor, quæ ad deos immortales pertinebant, retu- *cultor diligentissimus.*
 lit: & senatusconsultum facit, fana omnia quòd ea hostes possedissent: resti-
 tuerentur, terminarentur, expiarenturq;: expiatioq; eorum in libris per duum-
 uiros quæreretur. cum Cæretibus publicè hospitium fieret, quòd sacra po-
 puli Romani ac sacerdotes recepissent, beneficioq; eius populi non intermis-
 sus honos deum immortalium esset: ludi Capitolini fierent, quòd Iupiter
 optimus maximus suam sedem atq; arcem populi Romani in re trepida tu-
 tatus esset: collegiumq; ad eam rem M. Furius dictator constitueret ex ijs, qui
D in Capitolio atq; arce habitarent. Expiandę etiam vocis nocturnæ, quæ nun-
 tia cladis ante bellum Gallicum audita neglectaq; esset, mentio illata, ius-
 sumque templum in Noua via Locutio fieri. Aurum quod Gallis ereptum *Locutio templum fie-*
 erat, quodq; ex alijs templis inter trepidationem in Iouis cellam collatū, cum *ri iussum.*
 in quæ referri oporteret, confusa memoria esset, sacrum omne iudicatum, &
 sub Iouis sella poni iussum. Iam antè in eo religio ciuitatis apparuerat, quòd
 cum in publico deesset aurum, ex quo summa pactæ mercedis Gallis confie-
 ret, à matronis collatum acceperant, ut sacro auro abstineretur. Matronis gra-
 tiæ actæ, honosq; additus, ut earum sic ut virorum, post mortem solennis lau-
 datio esset. Iis peractis quæ ad deos pertinebant, quæq; per senatum agi pote-
E rant: tum demum agitantibus tribunis plebem assidujs concionibus, ut re-
 lictis ruinis in urbem paratam Veios transmigrarent: in concionē, vniuerso
 senatu prosequente, ascendit, atq; ita verba fecit: Adeò mihi acerbæ sunt, Qui-
 rites, contentiones cum tribunis plebis, ut nec tristissimi exilij solatium aliud
 habuerim, quoad Ardeæ vixi, quam quòd procul ab his certaminibus eram: *Camilli oratio aduer-*
 & ob eadem hæc non, nisi me senatusconsulto populiq; iussu reuocaretis, *sus tribunos plebis,*
 rediturus vnquam fuerim: nec nunc me, ut redirem, mea voluntas mutata, *qua suadet, non dese-*
 sed vestra fortuna perpulit. quippe ut in sua sede maneret patria, id agebatur: *rendam esse Romam,*
 non ut ego utique in patria essem. & nunc quiescerem & tacerem libenter, *ut Veios migraretur.*
 nisi hæc quoq; pro patria dimicatio esset: cui deesse quoad vita suppetat, alijs
 turpè, Camillo etiam nefas est. Quid enim repetijmus? quid obsessam ex
 hostium

hostium manibus eripuimus, si recuperatam ipsi deferimus? & cum victori-
 bus Gallis capta tota vrbe, Capitolium tamen atq; arcem dijq; & homines
 Romani tenuerint, habitauerint: victoribus Romanis recuperata vrbe arx
 quoque & Capitolium deferetur? & plus vastitatis huic vrbi secunda nostra
 fortuna faciet, quàm aduersa fecerit? Equidem si nobis cum vrbe simul po-
 sita traditaq; per manus religiones nullæ essent: tamen tam euidentis numen
 hac tempestate rebus affuit Romanis, vt omnem negligentiam, diuini cultus
 exemptam hominibus putem. intuemini enim horum deinceps annorum
 vel secundas res, vel aduersas: inuenietis omnia prosperè euenisse sequētibus
 deos, aduersa spernentibus. Iam omnium primum Veiens bellum, per quot
 annos, quanto labore gestum? non antè cepit finem, quàm monitu deorum
 aqua ex lacu Albano emissa est. Quid hæc tandem vrbs nostræ clades noua?
 num antè exorta est, quàm spreta vox cœlo emissa de aduentu Gallorum?
 quàm gentium ius ab legatis nostris violatum? quàm à nobis, cum vindicari
 deberet, eadem negligentia deorum prætermisum? Igitur victi captiq; ac re-
 dempti tantum pœnarum dijs hominibusq; dedimus, vt terrarum orbi do-
 cumento essemus. aduersæ deinde res admonuerunt religionum. Confugi-
 mus in Capitolium ad deos, ad sedem Iouis optimi maximi. sacra in ruina re-
 rum nostrarū alia terræ celauimus, alia auecta in finitimas vrbes amouimus
 ab hostium oculis: deorum cultum deserti ab dijs hominibusq;, tamen non
 intermisimus. reddidere igitur patriam, & victoriam, & antiquum belli de-
 cus amissum: & in hostes qui cæci auaritia in pondere auri fœdus ac fidem fe-
 fellerunt, verterunt terrorem, fugamq;, & cædem. Hæc culti neglectiq; nu-
 minis tanta monimenta in rebus humanis cernentes, ecquid sentitis Quiri-
 tes, quantum vixdum ex naufragijs prioris culpæ cladisq; emergentes pare-
 mus nefas? Urbem auspicatò inauguratoq; conditam habemus: nullus locus
 in ea non religionum deorumq; est plenus: sacrificijs solennibus nō dies ma-
 gis stati quàm loca sunt, in quibus fiant. hos omnes deos publicos priuatosq;
 Quirites deserturi estis? quàm par vestrum factum est, quod in obsidione nu-
 per in egregio adolescente C. Fabio non minore hostium admiratione quàm
 vestra conspectum est? cum inter Gallica tela digressus ex arce solenne Fabiæ
 gentis in colle Quirinali obiit. An gentilitia sacra ne in bello quidem inter-
 mitti, publica sacra & Romanos deos etiam in pace deferi placet? & pontifi-
 ces flaminesq; negligentiores publicarum religionum esse, quàm priuatus in
 solenni gentis fuerit? Forsitan aliquis dicat, aut Veijs ea nos facturos, aut
 huc inde missuros sacerdotes nostros, qui faciant: quorum neutrum fieri sal-
 uis cæremonijs potest: & ne omnia generatim sacra, omnesque percenseam
 deos in Iouis epulo, num alibi, quàm in Capitolio, puluinar suscipi potest?
 Quid de æternis Vestæ ignibus, signoq;, quod imperij pignus custodia eius
 templi tenetur, loquar? quid de Ancilibus vestris? Mars Gradiue, tuq; Quiri-
 ne pater? hæc omnia in profano deferi placet sacra, æqualia vrbi, quædam ve-
 rustiora origine vrbs? Et videte quid inter nos ac maiores intersit: illi sacra
 quædam in monte Albano Lauinioq; nobis facienda tradiderunt. An ex ho-
 stium vrbibus Romam ad nos transferri sacra religiosum fuit, hinc sine pia-
 culo in hostium urbem Veios transferemus? Recordamini agitédum, quo-
 ties sacra instaurentur, quia aliquid ex patrio ritu negligentia casuue præter-
 missum est. Modò quæ res post prodigium Albani lacus, nisi instauratio sa-
 crorum auspiciorumq; renouatio affectæ Veienti bello Reipublicæ remedio
 fuit? At etiam tanquam veterum religionum memores, & peregrinos deos
 transtulimus Romam, & instituimus nouos. Iuno regina transfueta à Veijs
 nuper in Auentino quàm insigni ob excellens matronarū studium, celebriq;
 dedicata

A. dedicata est die? Locutio templum propter cœlestem vocem exauditam in
 Noua via iussimus fieri: Capitolinos ludos solennibus alijs addidimus: col-
 legiumq; ad id nouum, authore senatu, condidimus. Quid horum opus fuit
 te mansimus in Capitolio per tot menses obsidionis? si ab hostibus metu re-
 tenti sumus? De sacris loquimur, & de templis: quid tandem de sacerdoti-
 bus? nōne in mentem venit, quantum piaculi committatur? Vestalibus
 nempe vna illa sedes est, ex qua eas nihil vnquam præterquam vrbs capta mo-
 uit. flameni diali noctem vnā manere extra vrbem nefas est, hos Veientes
 B. men peregrè habitando, in singulas noctes tantum sibi rei; publicæ piaculi
 contrahet? Quid alia, quæ auspiciatō agimus omnia ferè intra pomerium,
 cui obliuioni, aut cui negligentiae damus? Comitia curiata, quæ rem mili-
 tarem continent: comitia centuriata, quibus consules tribunosque mili-
 tares creatis: vbi auspiciatō, nisi vbi adsolent, fieri possunt? Veiosne hæc transf-
 feremus? an comitiorum causa populus tanto incōmodo in desertam hanc
 ab dijs hominibusq; vrbem conueniet? Sed res ipsa cogit vastatam incendijs
 ruinisq; relinquere vrbem, & ad integra omnia Veios migrare, nec hic ædifi-
 cando inopem plebem vexare. Hanc autem iactari magis causam, quàm ve-
 ram esse, vt ego non dicam, apparere vobis Quirites puto, qui meministis an-
 C. te Gallorum aduentum saluis tectis publicis priuatisq;, stante incolumi vr-
 be, hanc eandem rem actam esse, vt Veios transmigraremus. Et videte quan-
 tum inter meam sententiam vestramq; intersit tribuni: vos etiam si tunc fa-
 ciendum non fuerit, nunc utiq; faciendum putatis: ego contra (nec id mirati
 sitis prius, quàm quale sit audieritis) etiam si tunc migrandum fuisset incolu-
 mi tota vrbe, nunc has ruinas relinquendas non censerem: quippe tum causa
 nobis in vrbem captam migrandi victoria esset, gloriosa nobis ac posteris no-
 stris: nunc hæc migratio nobis misera ac turpis, Gallis gloriosa est. non enim
 reliquisse victores, sed amisisse victi patriam videbimur. hoc ad Alliam fuga,
 hoc capta vrbs, hoc circumfessum Capitolium necessitatis imposuisse, vt de-
 D. fereremus penates nostros, exiliumq; ac fugam nobis ex eo loco consciscere-
 mus, quem tueri non possemus? & Galli euertere potuerunt Romam, quam
 Romani restituere non videbuntur potuisse? Quid restat, nisi vt si iam nouis
 copijs veniant, (constat enim vix credibilem multitudinem esse) & habitare
 in capta ab se, deserta à vobis hac vrbe velint sinatis? Quid si non Galli hoc,
 sed veteres hostes vestri, Aequi Volsciue faciant, vt commigrent Romam? ve-
 litisne illos Romanos, vos Veientes esse? non malitis hanc solitudinem ve-
 stram, quàm vrbem hostium esse? non equidem video quid magis nefas sit.
 Hæc scelera, quia piget ædificare, hæc dedecora pati parati estis? Si tota vrbe
 nullum melius, ampliùsue tectum fieri possit, quàm casa illa conditoris est
 E. nostri, non in casis ritu pastorum agrestiumq; habitare est satius inter sacra
 penatesque vestros, quàm exulatum publicè ire? Maiores nostri conuenæ,
 pastoresq;, cū in his locis nihil præter sylvas paludesq; esset, nouam vrbem
 tam breui ædificarunt. nos Capitolio, arce incolumi, stantibus templis deo-
 rum ædificare incensam piget? & quod singuli facturi fuimus, si ædes nostræ
 deflagrassent, hoc in publico incendio vniuersi recusamus facere? Quid tan-
 dem, si fraude, si casu Veijs incendium ortum sit, ventoq; (vt fieri potest) dif-
 fusa flamma magnam partem vrbs absumat: Fidenas inde aut Gabios, ali-
 amue quam vrbem quæsituri sumus, quò transmigramus? adeò nihil tenet so-
 lum patriæ? nec hæc terra quam matrē appellamus? sed in superficie tignisq;
 charitas nobis patriæ pendet? Equidem fatebor vobis, & si minus iniuriæ
 vestræ

vestrae quam meae calamitatis meminisse iuvat: cum abessem, quotiescunque patria in mentem veniret, haec omnia occurrebant, colles, campi; & Tyberis, & assueta oculis regio, & hoc coelum, sub quo natus educatusque essem. quae vos Quirites nunc moueant potius charitate sua, ut maneatis in sede vestra, quam postea cum reliqueritis ea, macerent desiderio. Non sine causa dii hominesque hunc urbi condendae locum elegerunt: saluberrimos colles, flumen opportunum, quo ex mediterraneis locis fruges deuehantur, quo maritimi commeatus accipiantur: mare vicinum ad commoditates, nec expositum nimia propinquitate ad pericula classium externarum: regionum Italiae medium, ad incrementum urbis natum vnicum locum. argumento est ipsa magnitudo tam nouae urbis. trecentessimus sexagesimus quintus annus urbis Quirites agitur. inter tot veterrimos populos tandiu bella geritis, cum interea ne singulas loquar urbes, non coniuncti cum Aequis Volsci, tot tam valida oppida, non vniuersa Etruria tantum terra marique pollens, atque inter duomaria latitudinem obtinens Italiae, bello vobis par est. Quod cum ita sit, quae (malum) ratio est expertis alia experiri, cum iam ut virtus vestra transire alio possit, fortuna certe loci huius transferri hinc non possit? Hic Capitolium est, ubi quondam capite humano inuento responsum est, eo loco caput rerum summamque imperij fore. hic cum augurato liberaretur Capitolium, Iuventas Terminusque maximo gaudio patrum nostrorum moueri se non passi. hic Vestae ignes, hic Ancilia coelo demissa, hic omnes propitij manentibus vobis dii. Mouisse eos Camillus cum alia oratione, tum ea quae ad religiones pertinebat, maxime dicitur. sed rem dubiam decreuit oportunè vox emissa, quod cum senatus post paulo de his rebus in curia Hostilia haberetur, cohortesque ex praefidijs reuertentes, forte agmine forum transirent, centurio in comitio exclamauit: Signifer, statue signum, hic manebimus optime. Qua voce audita, & senatus accipere se omen ex curia egressus, conclamauit, & plebs circumfusa approbavit. Antiquata deinde lege, promiscue urbs aedificari coepta. regula publice praebita est: saxi materiaeque caedendae unde quisque vellet ius factum, praedibus acceptis eo anno aedificia perfecturos. Festinatio curam exemit vicis dirigendi, dum omisso sui alienique discrimine, in vacuo aedificant. ea est causa, ut veteres cloacae primo per publicum ductae, nunc priuata passim subeant tecta: formaque urbis sit occupatae magis quam diuisae similis.

Centurionis vox pro
omine accepta.

Cur vicos non dire-
xerint Romani.

EPITOME LIBRI VI.

RES aduersus Aequos & Volscos & Etruscos prosperè gestas continet. Quatuor tribus additae sunt: Stellarina, Sabatina, Promentina, Arniensis. M. Manlius, qui Capitolium à Gallis defenderat, cum obstructos aere alieno liberaret, nexos exolueret, crimine affectati regni damnatus, de saxo Tarpeio deiectus est. in cuius notam S. C. factum, ne cui de Manlia gente Marco cognomen esset. C. Licinius, & L. Sestius trib. pleb. legem promulgarunt, ut consules etiam ex plebe fierent, qui ex patribus creabantur. eam legem cum magna contentione repugnantibus patribus, cum ijdem tribuni plebis per quinquennium soli magistratus fuissent, pertulerunt. & primus omnium ex plebe consul L. Sestius creatus est. Lata est altera lex, ne cuiquam plus quingentis iugeribus agri liceret possidere.

Priorum librorum
Epilogus.

UAE ab condita urbe Roma ad captam eandem urbem Romani sub regibus primum, consulibus deinde ac dictatoribus, decemuirisque ac tribunis consularibus gessere foris bella, domi seditiones, quinque libris exposui: res cum vetustate nimia obscuras, velut quae magno ex interuallo loci vix cernuntur: tum quod perrarae per eadem tempora literae fuere, vna custodia fidelis, memoriae rerum gestarum: & quod etiam si quae in commentarijs

A mentarijs pontificum, alijsq; publicis priuatisq; erant monumentis, incensa vrbe pleræq; interiere. clariora deinceps certioraque ab secunda origine, velut ab stirpibus lætius feraciusque renatae vrbs, gesta domi militiaeque exponuntur. Cæterum quo primo adminiculo erecta erat, eodem innixa M. Furio principe stetit: neque eum abdicare se dictatura, nisi anno circumacto passi sunt. Comititia in insequentem annum tribunos habere, quorum in magistratu capta vrbs esset, non placuit: res ad interregnum redijt. Cùm ciuitas in opere ac labore assiduo reficiendae vrbs teneretur, interim Q. Fabio, simul primùm magistratu abiit, ab C. Martio tribuno plebis dicta dies est, quòd legatos in Gallos, ad quos missus erat orator, contra ius gentium pugnasset. cui iudicio cum mors adeò opportuna, vt voluntariam magna pars crederet, subtraxit. Interregnum iniit tum P. Cornelius Scipio interrex: & post eum M. Furius Camillus iterum. is tribunos militum consulari potestate creat, A. Valerium Publicolam iterum, L. Virginium, P. Cornelium, A. Manlium, L. Aemylium, L. Posthumium. Ij ex interregno cùm extemplò magistratum inissent, nulla de re prius quàm de religionibus senatum consulere. In primis fœdera, ac leges (erant autem eæ duodecim tabulae, & quædam regiae leges) conquiri, quæ comparerent, iusserunt. alia ex eis edita etiam in vulgus. quæ autem ad sacra pertinebant, à pontificibus maximè, vt religione obstrictos haberent multitudinis animos, suppressa. Tum de diebus religionis agitari cœptum, diemque ad xv. Calendas Sextiles duplici clade insignem, quo die ad Cremeram Fabij cæsi: quo deinde ad Alliam cum exitio vrbs fœdè pugnatum: à posteriore clade Allensem appellarunt, insignemq; rei nulli publicè priuatimq; agenda fecerunt. Quidam, quòd postridie idus Quintiles non litasset Sulpitius tribunus militum, neq; inuenta pace deum post diem tertium obiectus hosti exercitus Romanus esset, etiam postridie idus rebus diuinis supersederi iussum: inde vt postridie Calendas quoque ac Nonas eadem religio esset, traditum putant. Nec diu licuit quietis consilia erigendae ex tam graui casu Reipublicae secum agitare. Hinc Volsci veteres hostes ad extinguendum nomen Romanum arma ceperant. Hinc Hetruria principum ex omnibus populis coniurationem de bello ad fanum Voltumnae factam, mercatores afferebant. nouus quoque terror accesserat defectione Latinorum Hernicorumq;, qui post pugnam ad lacum Regillum factam, per annos propè centum nunquam ambigua fide in amicitia populi Romani fuerant: Itaque cùm tanti vndique terrores circumstarent, apparetque omnibus non odio solùm apud hostes, sed contemptu etiam inter socios nomen Romanum laborare: placuit eiusdem auspicijs defendi Rempublicam, cuius recuperata esset: dictatoremque dici M. Furium Camillum. is dictator C. Seruilius Halam magistrum equitum dixit. iustitioque indicto, delectum iuniorum habuit: ita vt seniores quoque, quibus aliquid roboris superesset, in verba sua iuratos centuriaret. Exercitum conscriptum armatumq; trifariam diuisit. partem vnã in agro Veiente Hetruriae opposuit. alteram ante urbem castra locare iussit: tribunus militum his A. Manlius, illis qui aduersus Hetruscos mittebantur, L. Aemylius præpositus. tertiam partem ipse ad Volscos duxit: nec procul ab Lanuuiò (ad Metium is locus dicitur) castra oppugnare est adortus. quibus ab contemptu, quòd propè omnè delectam à Gallis Romanam iuuentutem crederent, ad bellum profectis, tantum Camillus auditus imperator terroris intulerat, vt vallo se ipsi, vallum congestis arboribus sepirent, ne quā intrare ad munimenta hostis posset. Quod vbi animaduertit Camillus, ignem in obiectam sepem conijci iussit. & fortè erat vis magna venti versa in hostem. itaq; non aperuit solùm incendio viam,

Interregnum.

Dies religios.

1. X. e templo de Vulturano.
 fue de es Viterbo, de es Ma
 de Sena
 de Sta. Severa.

Camillus dictator
 creatur.

Q

sed flam-

*Volsi vincuntur.**Volsorum deditio.**Aequos vicit Camillus, & eorum urbem cepit.**Hetrusci Sutrium capiunt.**Sutrium à Camillo recipitur, vincti Hetrusci.**Camilli triumphus.*

sed flammis in castra tendentibus, vapore etiam ac fumo, crepituq; viridis materiae flagrantis ita consternauit hostes, ut minor moles superantibus val- lum in Castra Volsorum Romanis fuerit, quam transcendentibus sepe in- cendio absumptam fuerat. Fusis hostibus, caesisque, cum castra impetu cepisset dictator, praedam militi dedit, quod minus speratam à minimè largitore du- ce, eò militi gratiorem. persecutus deinde fugientes, cum omnem Volsicum agrum depopulatus esset, ad deditiōem Volscos septuagesimo demum an- no subegit. Victor ex Volsis in Aequos transijt, & ipsos bellum molientes, exercitum eorum ad Bolas oppressit: nec castra modò, sed urbem etiam ag- gressus, impetu primo cepit. Cum in ea parte, in qua caput rei Romanae Ca- millus erat, ea fortuna esset, aliam in partem terror ingens ingruerat. Hetruria propè omnis armata Sutrium socios populi Romani obsidebat, quorum le- gati opem rebus affectis orantes, cum senatum adissent, decretum tulere, ut dictator primo quoque tempore auxilium Sutrinis ferret. cuius spei moram cum pati fortuna obsessorum non potuisset, confectaue paucitas oppida- norum opere, vigilijs vulneribusq;, quæ semper eosdem vrgebant: per pactio- nem vrbe hostibus tradita, inermes cum singulis emissis vestimentis, misera- bili agmine penates relinquerent: eo fortè tempore Camillus cum exercitu Romano interuenit. cui cum se mœsta turba ad pedes prouoluisset, princi- pumq; orationem necessitate vltima expressam, fletus mulierum ac puero- rum, qui exilij comites trahebantur, excepisset: parcere lamentis Sutrinis ius- sit: Hetruscis se luctum lachrymasq; ferre. Sarcinas inde deponi, Sutrinosq; ibi confidere modico praesidio relicto, arma secum militem ferre iubet. ita expedito exercitu, profectus ad Sutrium, id quod rebatur, soluta omnia re- bus (ut fit) secundis inuenit: nullam stationem ante mœnia, patentes portas, victorem vagum praedam ex hostium tectis egerentem. Iterum igitur eodem die Sutrium capitur: victores Hetrusci passim trucidantur ab nouo hoste, ne- que se cōglobandi coeundiq; in vnum, aut arma capiendi datur spatiū. cum pro se quisq; tenderent ad portas, si qua fortè se in agros eijcere possent, clau- sas (id enim primū dictator imperauerat) portas inueniunt. Inde alij arma capere, alij quos fortè armatos tumultus occupauerat, cōuocare suos ut præ- lium inirent. quod accensum ab desperatione hostiū fuisset, ni præcones per urbem dimissi, poni arma, & parci inermi iussissent, nec præter armatos quen- quam violari. Tum etiā quibus animi in spe vltima obstinati ad decertandū fuerant: postquā data spes vitæ est, iactare passim arma: inermesq; quod tutius fortuna fecerat, se hosti offerre. Magna multitudo in custodias diuisa: oppidū ante noctem redditum Sutrinis inuiolatū, integrumq; ab omni clade belli: quia non vi captum, sed traditum per conditiones fuerat. Camillus in urbem triumphans redijt, trium simul bellorum victor. longè plurimos captiuos ex Hetruscis ante currum duxit. quibus sub hasta venundatis, tantum æris reda- ctum est, ut pretio pro auro matronis persoluto, ex eo quod supererat, tres pa- teræ aureæ factæ sint: quas cum titulo nominis Camilli ante Capitolium in- censum, in Iouis cella constat ante pedes Iunonis positas fuisse. Eo anno in ci- uitatem accepti, qui Veientium Capenatiumq; ac Faliscorum per ea bella transfugerant ad Romanos, agerque ijs nouis ciuibus assignatus. reuocati quoq; in urbem senatusconsulto à Veijs, qui ædificandi Romæ pigritia, occu- patis ibi vacuis tectis Veios se contulerant, & primò fremitus fuit aspernan- tium imperium. dies deinde præstituta, capitalisque pœna, qui non remi- grasset Romam, ex ferocibus vniuersis singulos metu suo quenq; obedientes fecit. Et Roma cum frequentia crescere, tum tota simul exurgere ædificijs: & Republica impensas adiuuante, & ædilibus velut publicum exigentibus opus,

opus, & ipsis priuatis (admonebat enim desiderium vsus) festinantibus ad effectum operis. intraq; annum noua vrbs stetit. Exitu anni comitia tribu-

*Intra annum Roma
instaurata est.*

norum militum consulari potestate habita. Creati, T. Quintius Cincinnatus, Q. Seruilius Fidenas quintum, Iulius Tullus, L. Aquilius Coruus, L. Lucretius Tricipitinus, Ser. Sulpitius Ruffus. Exercitum alterum in Aequos, non ad bellum (victos nanq; se fatebantur) sed ab odio ad peruastandos fines, ne quid ad noua consilia relinquerent virium, duxere: alterum in agrum Tarquiniensem. ibi oppida Hetruscorum Cortuosa & Contenebra vi capta, dirutaq;.

Cortuosa diripitur.

Ad Cortuosam nihil certaminis fuit. improviso adorti, primo clamore atque impetu cepere, direptum oppidum atque incensum est. Contenebra paucos dies oppugnationem sustinuit: laborq; continuus non die, non nocte remissus, subegit eos. cum in sex partes diuisus exercitus Romanus senis horis in orbem succederet praelio, oppidanos eosdem integro semper certamini paucitas fessos obijceret: cessere tandem, locusq; inuadendi urbem Romanis datus est. Publicari praedam tribunis placebat, sed imperium quam consilium segnius fuit. dum cunctantur, iam militum praeda erat, nec nisi per inuidiam adimi poterat. Eodem anno, ne priuatis tantum operibus cresceret vrbs, Capitolium quoque saxo quadrato substructum est, opus vel in hac

Contenebra expugnatur.

magnificentia vrbs conspiciendum. Iam & tribuni plebis, ciuitate aedificando occupata, conciones suas frequentare legibus agrarijs conabantur. ostendebatur in spem Pomptinus ager, tum primum post accisas à Camillo Volscorum res possessionis haud ambiguae. Criminabantur multo eum infestior agrum ab nobilitate esse, quam à Volscis fuerit. ab illis enim tantum, quoad vires & arma habuerunt, incursiones eò factas: nobiles homines in possessionem agri publici grassari: nec nisi antequam omnia praeipiant, diuisus sit, locum ibi plebi fore. Haud magnopere plebem mouerant, & infrequenter in foro, propter aedificandi curam, & eandem exhaustam impensis, eoque agri immemorem, ad quem instruendum vires non essent. In ciuitate plena religionum, tum etiam ab recenti clade superstitiosis principibus, ut repleantur auspicia, res ad interregnum redijt. interreges deinceps, M. Manlius Capitolinus, Ser. Sulpitius Camerinus, L. Valerius Potitus. hic demum tribunorum militum consulari potestate comitia habuit. L. Papyrium, Cn. Sergium,

Capitolium saxo quadrato substructum.

Interregnum.

• *Aedes Martis dedi-
catur.*

• *Quatuor tribus ex no-
uis ciuibus additæ.*

• *Camillus collegis im-
perium communicat.*

Sergium, L. Aemylium iterum, L. Licinium, L. Talerium Publicolam ter-
tium creat. hi ex interregno magistratum occepere. Eo anno ædes Martis Gal-
lico bello vota, dedicata est à T. Quintio duumuiro sacris faciundis. Tri-
bus quatuor ex nouis ciuibus additæ, Stellatina, Pomatina, Sabbatina, Ar-
nienfis: eaq; triginta quinque tribuum numerum expleuere. De agro Pomptino
ab L. Sicinio tribuno plebis actum ad frequentiore iam populum, mobi-
lioremque ad cupiditatem agri, quam fuerat. Et de Latino Hernicoque bel-
lo mentio facta in senatu, maioris belli cura, quod Hetruria in armis erat,
dilata est. Res ad Camillum tribunum militum consulari potestate redijt:
collegæ additi quinque, Sergius Cornelius Maluginensis, Q. Seruilius Fide-
nas sextum, L. Quintius Cincinnatus, L. Horatius Puluillus, P. Valerius.
Principio anni auersæ curæ hominum sunt à bello Hetrusco: quod fugien-
tium ex agro Pomptino agmen repente illatum in urbem attulit, Antiates
in armis esse, Latinorumque populos iuventutem suam misisse ad id bel-
lum, eo abnuentes publicum fuisse consilium: quod non prohibitos tan-
tummodo voluntarios dicerent militare vbi vellent. Desierant iam vlla con-
temni bella. itaque senatus dijs agere gratias, quod Camillus in magistratu
esset. dictatorem quippe dicendum eum fuisse, si priuatus esset: & collegæ
fateri regimen omnium rerum, vbi quid bellici terroris ingruat, in viro vno
esse: sibi que destinatum in animo esse, Camillo submittere imperium: nec
quicquam de maiestate sua detractum credere, quod maiestati eius viri con-
cessissent. Collaudatis ab senatu tribunis, & ipse Camillus confusus ani-
mo gratias egit. Ingens inde ait onus à populo Romano sibi, qui se dictato-
rem iam quartum creasset, magnum à senatu talibus de se iudicijs eius ordi-
nis, maximum tam honoratorum collegarum obsequio iniungi. itaque si
quid laboris vigiliarumque adijci possit, certantem secum ipsum annisurum,
vt tanto de se consensu ciuitatis opinionem, quæ maxima sit, etiam constan-
tem efficiat. Quod ad bellum atque Antiates attineat, plus ibi minarum,
quam periculi esse: se tamen, vt nihil timendi, sic nihil contemnendi autho-
rem esse. Circunfederi urbem Romanam ab inuidia & odio finitimorum:
itaque & ducibus pluribus & exercitibus ad administrandam Rempub. opus esse.
Te, inquit, P. Valeri socium imperij consilijque legiones mecum aduersus An-
tiam hostem ducere placet: te Q. Seruili altero exercitu instructo paratoque
in vrbe castra habere, intentum, siue Hetruria se interim, vt nuper, siue noua
hæc cura, Latini atque Hernici mouerint. pro certo habeo ita rem gesturum,
vt patre, auo, teque ipso ac sex tribunatibus dignum est. tertius exercitus ex
causarijs senioribusque à L. Quintio scribatur, qui vrbi moenibusque præ-
sidio sit. L. Horatius arma, tela, frumentum, quæque belli alia tempora po-
scent, prouideat. Te Sergi Corneli, præsidem huius publici consilij, custo-
dem religionum, comitiorum, legum, rerum omnium urbanarum, colle-
gæ facimus. Cunctis in partes muneris sui benignè pollicentibus operam,
Valerius socius imperij lectus adiecit M. Furium sibi pro dictatore, seque ei
pro magistro equitum futurum: proinde quam opinionem de vnico impe-
ratore, eam spem de bello haberent. Se verò benè sperare patres & de bello, &
de pace, vniuersaque respublica erecti gaudio fremunt: nec dictatore vnquam
opus fore reipublicæ, si tales viros in magistratu habeat, tam concordibus iun-
ctos animis, parere atque imperare iuxta paratos, laudemque conferentes
potius in medium, quam ex communi ad se trahentes. Iustitio indicto, de-
lectuque habito, Furius ac Valerius ad Satricum profecti, quò non Volscorum
modò iuventutem Antiates ex noua sobole lectam, sed ingentem Latino-
rum Hernicorumque conciuerant ex integerrimis diutina pace populis:
itaque

A itaque nouus hostis veteri adiunctus, commouit animos militis Romani. Quod vbi aciem iam instruenti Camillo centuriones renuntiauerunt, turbas militum mentes esse: segniter arma capta, cunctabundosq; & resistentes egressos castris esse: quin voces quoq; auditas, cum centenis hostibus singulos pugnatu-
B ros: & ægrè inermem tantam multitudinem, nedum armatam sustineri posse: in equum insilit, & ante signa obuersus in aciem, ordines interequitans: Quæ tristitia milites hæc, quæ insolita cunctatio est? hostem, an me, an vos ignoratis? hostis est: quid aliud quàm perpetua materia virtutis gloriæque vestræ? vos contra, me duce (vt Falerios Veiosq; captos, & in capta patria Gallorum legiones cæsas taceam) modò trigeminæ victoriæ triplicem triumphum ex his ipsis Volscis & Aequis & ex Hetruria egistis. an me, quòd non dictator vobis, sed tribunus signum dedi, non agnoscitis ducem? neque ego maxima imperia in vos desidero: & vos in me nihil præter me ipsum intueri decet. neque enim dictatura mihi vnquam animos fecit, vt ne exilium quidem ademit. lidem igitur omnes sumus: & cum eadem omnia in hoc bellum afferamus, quæ in priora attulimus, eundem euentum belli expectemus. simul concurreritis, quod quisque didicit ac consuevit, faciet: vos vincetis, illi fugient. Dato deinde signo, ex equo desilit: & proximum signiferum manu arreptum secum in hostem rapit: Infer miles, clamitans, signum. Quod vbi videre ipsum Camillum iam ad munera corporis senecta inu-
C dum vadentem in hostes, procurrunt pariter omnes clamore sublato, Sequere imperatorem, pro se quisque clamantes. emissum etiam signum Camilli iussu in hostium aciem ferunt: idque vt repeteretur, concitatos antesignanos. Ibi primùm pulsum Antiatem, terroremque non in primam tantum aciem, sed etiam ad subsidiarios perlatum. nec vis tantum militum mouebat excitata præsentia ducis, sed quòd Volscorum animis nihil terribilius erat, quàm ipsius Camilli fortè oblata species. ita quocunque se intulisset, victoriam secum haud dubiam trahebat. maximè id euidentis fuit, cum in læuum cornu propè iam pulsum, arrepto repente equo cum scuto pedestri aduectus, cōspectu suo prælium restituit, ostentans vincentem cæteram aciem.
D iam inclinata res erat, sed turba hostium & fuga impediēbat, & longa cæde conficienda multitudo tanta fesso militi erat, cum repente ingentibus procellis fusus imber, certam magis victoriam quàm prælium diremit. Signo deinde receptui dato, nox infecuta quietis Romanis perfecit bellum. Latini nanque & Hernici relictis Volscis domos profecti sunt, malis consilijs pares adepti euentus. Volsci vbi se desertos ab eis videre, quorum fiducia rebellauerant, relictis castris, mœnibus Satrici se includunt. quos primò Camillus vallo circumdare & aggere atque operibus oppugnare est adortus. Quæ postquam nulla eruptione impediri videt: minus esse animi ratus in hoste, quàm vt in eo tam lentæ spei victoriam expectaret: cohortatus milites, ne tanquam
E Veios oppugnantes in opere longinquo sese tererent, victoriam in manibus esse: ingenti militum alacritate mœnia vndique aggressus scalis oppidum cepit. Volsci abiectis armis sese dediderunt. Cæterum animus ducis rei maiori, Antio imminebat. id caput Volscorum eam fuisse originem proximi belli. sed quia nisi magno apparatu: tormentis machinisque tam valida vrbs capi non poterat: relicto ad exercitum collega, Romam est profectus, vt senatum ad excidendum Antium hortaretur. Inter sermonem eius (credo rem Antiad excidendum Antium hortaretur. Inter sermonem eius (credo rem Antia-
 diuturniorem manere dijs cordi fuisse) legati ab Nepete ac Sutrio auxilium aduersus Hetruscos petentes veniunt, breuem occasionem esse ferendi auxilij memorantes. eò vim Camilli ab Antio fortuna auertit. nanque cum caloca opposita Hetruriæ, & velut claustra inde portæque essent: & illis oc-
 cupandi

Camilli oratio ad milites hostium multitudine perterritos.

Camillus quàm formidabilis hostibus.

Volsci à socijs deserti, Satrici mœnibus se includunt.

Satrick expugnatur.

cupandi ea cum quid noui molirentur, & Romanis recuperandi tuendique cura erat. Igitur senatui cum Camillo agi placuit, ut omisso Antio bellum Hetruscum susciperet. legiones urbanae, quibus Quintius praefuerat, ei decernuntur. quanquam expertum exercitum assuetumque imperio, qui in Volscis erat, mallet, nihil recusauit: Valerium tantummodo imperij socium deposcit. Quintius Horatiusque successores Valerio in Volscis missi. Profecti ab vrbe Sutrium Furius & Valerius, partem oppidi iam captam ab Hetruscis inuenere: ex parte altera interseptis itineribus aegre oppidanos vim hostium ab se arcentes. tum Romani auxilij aduentus, tum Camilli nomen celeberrimum apud hostes sociosque, & in praesentia rem inclinatham sustinuit, & spatium ad opem ferendam dedit. Itaque diuiso exercitu, Camillus collegam eam in partem circumductis copiis quam hostes tenebant, moenia aggredi iubet: non tanta spe scalis capi urbem posse, quam ut auersis eò hostibus, & oppidanis iam oppugnando fessis laxaretur labor, & ipse spatium intrandi sine certamine moenia haberet. Quod cum simul utrinque factum esset, ancepsque terror Hetruscos circumstaret: & moenia summa vi oppugnari, & intra moenia esse hostem viderent: porta se, quae vna forte non obsidebatur, trepidi vno agmine eiecere. magna caedes fugientium, & in vrbe & per agros est facta. plures à Furianis intra moenia caesi: Valeriani expeditiores ad persequendos fuere: nec ante noctem, quae conspectum ademit, finem caedendi fecere. Sutrio recepto, restitutoque sociis, Nepete exercitus ductus, quod per deditioem acceptum iam totum Hetrusci habebant. Videbatur plus in ea vrbe recipienda laboris fore, non in eo solum quod tota hostium erat, sed etiam quod parte Nepesinorum prodente ciuitatem facta erat deditio. mitti tamen ad principes eorum placuit, ut fecernerent se ab Hetruscis: fidemque quam implorassent ab Romanis ipsi praestarent. Vnde cum responsum allatum esset, nihil suae potestatis esse: Hetruscos moenia, custodiasque portarum tenere: primo populationibus agri terror est oppidanis admotus: deinde postquam deditiois quam societatis fides sanctior erat, fascibus farmentorum ex agro collatis ductus ad moenia exercitus, completisque fossis scalae admotae, & clamore primo impetuque oppidum capitur. Nepesinis inde edictum, ut arma ponant, parciisque iussu inermi. Hetrusci pariter armati atque inermes caesi. Nepesinorum quoque authores deditiois securi percussi: innoxiae multitudini redditae res, oppidumque cum praesidio relictum. Ita duabus sociis urbibus ex hoste receptis, victorem exercitum tribuni cum magna gloria Romam reduxerunt. Eodem anno ab Latinis Hernicisque res repetitae, quaesitumque cur per eos annos militem ex instituto non dedissent. Responsum frequenti utriusque gentis consilio est, nec culpam in eo publicam, nec consilium fuisse, quod suae iuuentutis aliqui apud Volscos militauerint: eos tamen ipsos prauis consilij poenam habere, nec quenquam ex his reducem esse. militis autem non dati causam, terrorem assiduum à Volscis fuisse: quam pestem adhaerentem lateri suo tot super alia alijs bellis exhauriri nequisse. Quae relata patribus magis tempus, quam causam non visa belli habere. In sequenti anno A. Manlio, P. Cornelio, T. & L. Quintijs Capitolinis, L. Papyrio Cursore iterum tribunis consulari potestate, graue bellum foris, grauior domi seditio exorta: bellum à Volscis adiuncta Latinorum atque Hernicorum defectione: seditio, unde minimè timeri potuit, à patriciae gentis viro & inclytae famae M. Manlio Capitolino: qui nimis animis cum alios principes sperneret, vni inuideret, eximio simul honoribus atque virtutibus M. Furio: aegre ferebat solum cum in magistratibus, solum apud exercitus esse: tantum iam eminere, ut ipsi dem auspicijs creatos non pro collegis, sed pro ministris habeat: cum interim,

Camillus Sutrium recepit suis Hetruscis.

Nepete per deditioem acceptum Hetrusci tenebant.

Nepete à Camillo recipitur caesis Hetruscis.

M. Manlius Capitolinus seditionis author.

si quis

A si quis verè æstimare velit, à M. Furio recuperari patria ex obsidione hostium non potuerit, nisi à se prius Capitolium atque arx seruata esset: & ille inter autos accipiendum, & spem pacis solutis animis Gallos aggressus sit: ipse armatus sit, qui simul vicerint, suæ victoriæ neminem omnium mortaliū socium esse. His opinionibus inflato animo, ad hoc vitio quoque ingenij vehemens & impotens, postquam inter patres, non quantum æquum censebat, excellere suas opes animaduertit: primum omnium ex patribus popularis factus, cum plebeijs magistratibus consilia communicare, criminando patres, alliciendo ad se plebem, iam aura non consilio ferri, famæq; magnæ malle quàm bonæ esse: & non cōtentus agrarijs legibus, quæ materia semper tribunis plebis seditionum fuisset, fidem moliri cœpit acriores: quippe æris alieni stimulos esse, qui non egestatem modò atque ignominiam minentur, sed neruo ac vinculis corpus liberum territent: & erat æris alieni magna vis, res damnosissima, etiam diuitibus, ædificando contracta. Bellum itaq; Volscum graue per se, oneratum Latinorum atque Hernicorum defectione in speciem causæ iactatum, vt maior potestas quæreretur. sed noua consilia Manlij magis compulere senatū ad dictatorem creandum. Creatus A. Cornelius Cossus magistrum equitum dixit T. Quintium Capitolinum. Dictator etsi maiore dimicationem propositam domi, quàm foris cernebat: tamen seu quia celeritate ad bellū opus erat, seu victoriæ triumphoq; dictaturæ ipsi vires se additurum ratus, delectu habito in agrū Pomptinum, quò à Volscis exercitum indictum audierat, pergit. Nō dubito præter satietatem tot iam libris assidua bella cum Volscis gesta legentibus, illud quoq; succursurū, quod mihi perconsenti propiores temporibus harum rerum authores miraculo fuit, vnde toties victis Volscis & Aequis suffecerint milites. quod cum ab antiquis tacitum prætermisumq; sit, cuius tandem ego rei, præter opinionem, quæ sua cuique coniectanti esse potest, author sim? Simile veri est, aut interuallis bellorū, sicut nunc in delectibus sit Romanis, alia atq; alia sobole iuniorum ad bella instauranda toties vfos esse: aut non ex iisdem semper populis exercitus scriptos: quam eadem semper gens bellum intulerit: aut innumerabilē multitudinem liberorū capitum in eis fuisse locis, quæ nunc vix seminario exiguo militum relicto seruitia Romana ab solitudine vindicant. Ingens certè (quod inter omnes authores conueniat) quanquam nuper Camilli ductu atq; auspicio accisæ res erant, Volscorum exercitus fuit. ad hoc Latini Herniciq; accesserant, & Circeiensium quidam, & coloni etiam à Velitris. Romanus dictator castris eo die positis, postero cum auspiciatò prodisset, hostiaq; cæsa pacē deūm adorasset, letus ad milites iam arma ad propositum pugne signum, sicut edictum erat, luce prima capientes processit. Nostra victoria est, milites, inquit, si quid dii vatesq; eorum in futurum vident, itaque vt decet certæ spei plenos, & cum imparibus manus conferturos, pilis ante pedes positis, gladijs tantum dextram armemus: ne procurri quidem ab acie velim, sed obnixos vos stabili gradu impetum hostium excipere. vbi illi vana iniecerint missilia, & effusi stantibus vobis se intulerint, tum micent gladij, & veniat in mentem vnicuique deos esse, qui Romanum adiuuent: deos, qui secundis auibus in prælium miserint. Tu Quinti equitem intentus ad primum initium moti certaminis teneas: vbi hære iam aciem collato pede videris, tum terrorem equestrem occupatis alio pauore infer: inuectusq; ordines pugnantium dissipa. Sic eques, sic pedes, vt præceperat, pugnant. nec dux legiones, nec fortuna fefellit ducem. Multitudo hostium nulli rei præter quàm numero freta & oculis, vtramque metiens aciem, temerè prælium iniit, temerè omisit: clamore tantum,

A. Cornelius Cossus
dictator creatur.

Vnde Volscis & Aequis
qui toties victis
fecerint milites.

Numerosus Volscorum
exercitus.

Cornelij dictatoris
ratio ad milites.

*Volsci terga vertunt:
eorum castra diripi-
untur.*

*M. X. a. Cereali.
a. S. S. S. S.*

*Dictator Romam ac-
citur ad opprimendā
seditionem.*

*Manlij Capitolini po-
pularis liberalitas.*

tantum missilibusq; telis, & primo pugnae impetu ferox gladios & collatum pedem & vultum hostis ardore animi micantem ferre non potuit. Impulsa frons prima, & trepidatio subsidij illata, & suum terrorem intulit eques. rupti inde multis locis ordines, motaque omnia, & fluctuanti similis acies erat. deinde postquam cadentibus primis iam ad se quisq; peruenturam caedem cernebat, terga vertunt. instare Romanus: & donec armati conferti que abibant, peditum labor in persequendo fuit. Postquam iactari arma passim, fuga que per agros spargi aciem hostium, animaduersum est: tum equitum turme missae, dato signo, ne in singulorum morando caede spatium ad euadendum interim multitudini darent: satis esse missilibus ac terrore impediri cursum, obequitando que agmen teneri, dum assequi pedes & iusta caede conficere hostem posset. fugae, sequendi que non ante noctem finis fuit: capta quoque ac direpta eodem die castra Volscorum, praeda que omnis, praeter libera corpora, militi concessa est: pars maxima captiuorum ex Latinis atque Hernicis fuit: nec hominum de plebe, ut credi posset mercede militasse, sed principes quidam iuuentutis inuenti, manifesta fides publica ope Volscos hostes adiutos. Circeiensium quoque quidam cogniti, & coloni a Velitris: Romanique omnes missi, percunctantibus primoribus patrum eadem, quae dictatori, defectio- nem sui quisque populi haud perplexè indicauere. Dictator exercitum in stantiis tenebat, minimè dubius bellum cum his populis patres iussuros: cum maior domi exorta moles, coegit acciri Romam eum, gliscente indies seditione, quam solito magis metuendam author faciebat. non enim iam orationes modò M. Manlij, sed facta popularia in speciem, tumultuosa eadem qua mente fierent, intuenda erant. Centurionem nobilem militaribus factis, iudicatum pecuniae cum duci vidisset, medio foro cum caterua sua accurrit, & manum iniecit: vociferatus que de superbia patrum, ac crudelitate foeneratorum, & miserijs plebis, virtutibus eius viri fortuna que: Tum verò ego, inquit, ne quicquam hac dextra Capitolium arcem que seruauerim, si ciuem commilitonem que meum tanquam Gallis victoribus captum in seruitutem ac vincula duci videam. inde rem creditori palam populo soluit: libra que & aere liberatum emittit, deos atque homines obtestantem ut M. Manlio liberatori suo, parenti plebis Romanae, gratiam referant. acceptus extemplo in tumultuosam turbam & ipse tumultum augebat, cicatrices acceptas Veienti, Gallico, alijs que deinceps bellis ostentans: se militantem, se restituentem euersos penates multiplici iam sorte exoluta, mergentibus semper sorte usuris obrutum foenore esse: videre lucem, forum, ciuium ora, M. Manlij opera: omnia parentum beneficia ab illo se habere: illi deuouere corporis vitae que ac sanguinis quod super sit: quodcunque sibi cum patria, penatibus publicis ac priuatis iuris fuerit, id cum vno homine esse. His vocibus instincta plebes cum iam vnius hominis esset, addita alia commotioris ad omnia turbanda consilij res. fundum in Veienti, caput patrimonij, subiecit praconi, Ne quem vestrum, inquit, Quirites, donec quicquam in re mea supererit, iudicatum addictumue duci patiar. Id verò ita accendit animos, ut per omne fas ac nefas secuturi vindicem libertatis viderentur. ad hoc domi concionantis in modum sermones pleni criminum in patres: inter quos cum omisso discrimine vera an vana iaceret, thesauros Gallici auri occultari a patribus iecit: nec iam possidendis publicis agris contentos esse, nisi pecuniam quoque publicam auertant: ea res si palam fiat, exolui plebem aere alieno posse. Quae ubi obiecta spes est, enimvero indignum facinus videri, cum conferendum ad redimendam ciuitatem è Gallis aurum fuerit, tributo collationem factam: idem aurum ex hostibus captum in paucorum praedam cessisse. itaq; exequiebantur quaerendo ubi tantae rei furtum occulta-

- A** occultaretur: differenteq; & tempore suo se indicaturū dicente, cæteris omis-
sis eò versæ erāt omnium curæ: apparebatq; nec veri indicij gratiam mediam,
nec falsi offensionem fore. Ita suspensis rebus dictator accitus ab exercitu, in
urbem venit. postero die senatu habito, cum satis periclitatus voluntates ho-
minum discedere senatum ab se vetuisset: stipatus ea multitudine sella in co-
mitio posita, viatorē ad M. Manlium misit: qui dictatoris iussu vocatus, cum
signum suis dedisset adesse certamen, agmine ingenti ad tribunal venit. hinc
senatus, hinc plebs suum quisq; intuentes ducem, velut in acie constiterant.
Tum dictator silentio facto, Vtinam, inquit, mihi patribusq; Romanis ita de
cæteris rebus cum plebe conueniat: quemadmodū quod ad te attinet, eamq;
B rem quam de te sum quæsiturus, conuenturum satis confido. Spem factam
à te ciuitati video, fide incolumi ex thesauris Gallicis, quos primores patrum
occultent, creditum solui posse: cui ego rei tantum abest vt impedimēto sim,
vt contra te, M. Manli adhorter: liberes fœnore plebem Romanam: & istos
incubantes publicis thesauris ex præda clandestina euoluas. quod nisi facis,
siue vt & ipse in parte prædæ sis, siue quia vanum indicium est, in vincla te du-
ci iubebo, nec diutius patiar à te multitudinē fallaci spe concitari. Ad ea Man-
lius, nec se fefellisse ait, nō aduersus Volscos toties hostes, quoties patribus ex-
pediat: nec aduersus Latinos Hernicosque, quos falsis criminibus in arma
agant: sed aduersus se ac plebem Romanam dictatorem creatum esse: iam omis-
C so bello, quod simulatum sit, in se impetum fieri: iam dictatorem profiteri pa-
trocinium fœneratorum aduersus plebem: iam sibi ex fauore multitudinis
crimen & perniciem quæri. Offendit, inquit, te A. Corneli, vosq; patres cor-
scripti, circumfusa turba lateri meo: quin eam diducitis à me singuli vestris be-
nificijs? intercedendo, eximendo de neruo ciues vestros, prohibendo iudica-
tos addictosq; duci, ex eo quod affluit opibus vestris sustinendo necessitates
aliorum? Sed quid ego vos de vestro impendatis hortor? sortem aliam ferte,
de capite deducite quod vsuris pernumeratū est: iam nihilo mea turba, quàm
vllius conspectior erit. At enim quid ita solus ego ciuium curam ago? nihilo
magis quod respondeam habeo, quàm si quæras quid ita solus Capitolium
D arcemq; seruarim: & tum vniuersis quam potui, opem tuli, & nunc singulis fe-
ram. Nam quod ad thesauros Gallicos attinet, rem suapte natura facilem, dif-
ficilem interrogatio facit. cur enim quæritis quod scitis? cur quod in sinu ve-
stro est, excuti iubetis potius, quàm ponatis? nisi aliqua fraus subest. quo ma-
gis argui præstigias iubetis vestras, eo plus vereor ne abstuleritis obseruanti-
bus etiam oculis. Itaq; non ego vobis vt indicē prædas vestras, sed vos id co-
gendi estis, vt in medium proferatis. Cū mittere ambages, dictator iuberet,
& aut peragere verum indicium cogeret, aut fateri facinus in simulati falso cri-
mine senatus, oblataeq; vani furti inuidiæ: negantē arbitrio inimicorū se locu-
turū, in vincula duci iussit. Arreptus à viatore, Iupiter, inquit, optime maxime,
E Iunoq; regina, ac Minerua, ceteriq; dii deaq; qui Capitolium arcemq; incol-
tis, ficcine vestrū militem ac præsidē finitis vexari ab inimicis? hæc dextra, qua
Gallos fudi à delubris vestris, iam in vinculis & catenis erit? Nullius nec oculi,
nec aures indignitatē ferebant: sed inuicta sibi quædā patientissima iusti im-
perij ciuitas fecerat: nec aduersus dictatoriam vim aut tribuni plebis, aut ipsa
plebs attollere oculos aut hiscere audebant. Coniecto in carcerē Manlio, satis
constat magnam partē plebis vestem mutasse, multos mortales capillū ac bar-
bā promississe, obuersatamq; vestibulo carceris mœstā turbā. Dictator de Vol-
scis triumphauit: inuidiæq; magis triūphus quàm gloriæ fuit. quippe domi,
non militiæ partum eum: actumq; de ciue, nō de hoste fremebant: vnum de-
fuisse tantū superbiæ, quod nō M. Manlius ante currū sit ductus. Iamq; haud
procul

*Dictator viatorē ad
M. Manlium misit.**Dictatoris oratio in
M. Manlium.**M. Manlij responsio.**M. Manlius in vincu-
la à dictatore duci in-
betur.**Dictatoris triumphus*

procul seditione res erat: cuius leniendę causa postulante nullo largitor voluntarius repente senatus factus, Satricū coloniam duo millia ciuium Romano-

*Plebs ob Manlium
vinctum indignatio.*

rum deduci iussit. bina iugera & semisses agri assignati. Quod cum & parū & paucis datum, & mercedē esse prodendi M. Manlij interpretarentur, remedio irritatur seditio: & iam magis insignis sordibus & facie reorū turba Manliana erat: amotusq; post triumphum abdicatione dictaturę terror & linguam & animos liberauerat hominū. audiebantur itaq; propalām voces exprobrantiū multitudini, quod defensores suos in præcipitem semper locū fauore tollat, deinde in ipso discrimine periculi destituat. sic Sp. Cassium in agros plebē vocantem, sic Sp. Melium ab ore ciuium famem suis impensis propulsantem oppressos: sic M. Manlium merfam & obrutam fœnore partem ciuitatis in libertatē ac lucem extrahentem proditum inimicis. faginare plebem populares suos vt iugulentur. hocine patiendū fuisse, si ad nutum dictatoris non responderit vir cōsularis? fingerent mentitum antē, atq; ideò nō habuisse quod tum responderet: cui seruo vnquam mendacij pœnam vincula fuisse? Nō obuerfatam esse memoriam noctis illius, quæ penē vltima atq; æterna nomini Romano fuerit: non speciem agminis Gallorū per Tarpeiam rupem scandentis? nō ipsius M. Manlij, qualem eum armatum, plenum sudoris ac sanguinis, ipso penē Ioue erepto ex hostium manibus vidissent? selibrisne farris gratiam seruatori patrię relatum? & quem propē cœlestem, cognomine certē Capitolino Ioui parē fecerint, eum pati vinctū in carcere, in tenebris obnoxiam carnificis arbitrio ducere animam? adeò in vno omnibus satis auxilij fuisse, nullam opem in tam multis vni esse? Iam' ne nocte quidē turba ex eo loco dilabatur: refracturosq; carcerē minabantur: cum remisso, id quod erepturi crāt, ex senatusconsulto Manlius vinculis liberatur. quo facto non seditio finita, sed dux seditioni datus est. Per eosdem dies Latinis & Hernicis, simul colonis Circeiensibus, & à Velitris purgantibus se Volsci crimine belli, captiuosq; repetentibus, vt suis legibus in eos animaduernerent, tristia responsa reddita: tristiora colonis, quod ciues Romani patrię oppugnandę nefanda cōsilia inijsent. Non negatū itaq; tantum de captiuis: sed, in quo ab socijs tamen temperauerant, denuntiaturum senatus verbis, facerent properē ex vrbe ab ore atq; oculis populi Rom. ne nihil eos legationis ius, externo nō ciui comparatum, tegeret.

Manlius vinculis liberatur.

*Latinis & Hernicis
tristia responsa à Senatu redduntur.*

Ategeret. Recrudescente Manliana seditione, sub exitu anni comitia habita, creatiq; tribuni militum consulari potestate ex patribus Sergius Cornelius Maluginensis II. P. Valerius Potitus iterum, M. Furius Camillus V. Seruius Sulpitius Ruffus iterum, C. Papyrius Crassus, T. Quintius Cincinnatus secundum. Cuius principio anni & patribus & plebi peropportunè externa pax data: plebi, quòd non auocata delectu spem cepit, dum tam potentem haberet ducem, fœnoris expugnandi: patribus, ne quo externo terrore auocarentur animi ab sanandis domesticis malis. Igitur cum pars vtraq; acrior aliquanto coorta esset, iam in propinquum certamen aderat: & Manlius aduocata domum plebe cum principibus nouandarum rerum interdiu noctuq; consilia agit, plenior aliquanto animorum irarumque, quàm antea fuerat, iram accenderat ignominia recens in animo ad contumeliam inexperto. spiritus dabat, quòd nec ausus esset idē in se dictator, quod in Sp. Melio Cincinnatus Quintius fecisset: & vinculum suorum inuidiam non dictator modo abdicando dictaturam fugisset, sed ne senatus quidem sustinere potuisset. His simul inflatus, exacerbatusq;, iam per se accēfos incitabat plebis animos: Quousque tandem ignorabitis vires vestras, quas natura ne belluas quidem ignorare voluit? numerate saltem quot ipsi sitis, quot aduersarios habeatis: si singuli singulos aggressuri essetis, tamen acrius crederem vos pro libertate, quam illos pro dominatione certaturos. quot enim clientes circa singulos fuistis patronos, tot nunc aduersus vnū hostem eritis. ostēdite modò bellum, pacem habebitis. videant vos paratos ad vim, ius ipsi remittent. audendū est aliquid vniuersis, aut omnia singulis patienda. Quousq; me circumspectabitis? ego quidem nulli vestrū deero. ne fortuna mea desit, videte. ipse vindex vester, vbi visum inimicis est, nullus repente fui, & vidistis in vincula duci vniuersi eum qui à singulis vobis vincula depuleram. quid sperem, si plus in me audeant inimici? an exitum Cassij Melijq; expectem? benè facitis quòd abominamini: dii prohibebunt hæc: sed nunquam propter me de cœlo descendent: vobis dent mentē oportet, vt prohibeatis: sicut mihi dederunt armato togatoq;, vt vos à barbaris hostibus, à superbis defenderem ciuibus. Tam paruus animus tanti populi est, vt semper vobis auxilium aduersus inimicos satis sit? nec vllum, nisi quatenus imperari vobis sinatis, certamen aduersus patres noritis? nec hoc natura insitum vobis est, sed vsu possidemini. cur enim aduersus externos tantum animorū geritis, vt imperare illis æquum censeatis? quia consueistis cum eis pro imperio certare, aduersus hos tentare magis quàm tueri libertatē. tamen qualescunq; duces habuistis, qualescūq; ipsi fuistis, omnia adhuc quāta cunq; petistis, obtinuistis, seu vi, seu fortuna vestra. vnde tempus est etiam maiora conari, experimini modò & vestram felicitatem, & me (vt spero) feliciter expertum: minore negotio qui imperet patribus imponetis, quàm qui resisterent imperantibus, imposuistis. Solo æquandæ sunt dictaturæ consulatusq;, vt caput attollere Romana plebes possit. Proinde adeste, prohibete ius de pecunijs dici. ego me patronum profiteor plebis, quod mihi cura mea & fides nomen induit. vos si quo insigni magis imperij honorisue nomine vestrum appellabitis ducē, eo vtemini potentiore ad obtinenda ea quæ vultis. Inde de regno agendi ortum initium dicitur: sed nec cum quibus, nec quem ad finem consilia peruenerint, sat planum traditur. At in parte altera senatus de secessione in domū priuatam plebis, fortè etiam in arce positā, & imminenti mole libertati agit. magna pars vociferantur, Seruilio Hala opus esse, qui nō in vincula duci iubendo irritet publicum hostem, sed vnus iactura ciuis finiat intestinū bellum. decurritur ad leniorē verbis sententiam, vim tamen eandem habentē, vt videant magistratus, ne quid ex pernicioso consilio

Seditiosa M. Manlij oratio ad plebem.

Manlius regnum affectat.

Senatus de opprimendis Manlij consilijs agit.

M. Manlij

M. Manlij respublica detrimenti capiat. Tum tribuni consulari potestate tribuniq; plebis (nam & quia eundē & suæ potestatis quem libertatis omnium finem cernebant, patrum authoritati se dediderant) hi tum omnes quid opus facto sit, consultant. Cū præter vim & cædem nihil cuiquam occurreret, eam autem ingentis dimicationis fore appareret: tum M. Menenius & Q. Publius tribunus plebis. Quid patrum & plebis certamen facimus, quod ciuitatis esse aduersus vnum pestiferum ciuem debet? quid cum plebe aggredimur eum, quem per ipsam plebem tutius aggredi est, vt suis ipse oneratus viribus ruat? diem dicere ei, nobis in animo est. nihil minus popolare quàm regnum est. simul multitudo illa non secum certari viderint, & ex aduocatis iudices facti erunt, & accusatores de plebe, patricium reum intuebuntur, & regni crimen in medio: nulli magis quàm libertati fauebunt suæ. Approbantibus cunctis, diem Manlio dicunt. quod vbi est factum, primò commota plebs est, vtique postquam sordidatum reum viderunt: nec cum eo non modò patrum quenquam, sed ne cognatos quidem aut affines, postremò ne fratres quidem A. & T. Manlios: quòd ad eum diem nunquam vsu venisset, vt in tanto discrimine non & proximi vestem mutarent. Appio Claudio in vincula ducto, C. Claudium inimicum, Claudiamq; omnem gentem sordidatam fuisse. consensu opprimi popularem virum, quòd primus à patribus ad plebem defecisset. Cū dies venit, quæ præter cœtus multitudinis seditiosasq; voces & largitionem & fallax indicium, pertinentia propriè ad regni crimen, ab accusatoribus obiecta sint reo, apud neminem authorem inuenio. nec dubito haud parua fuisse, cū damnandi mora plebi non in causa, sed in loco fuerit. Illud notandum videtur, vt sciant homines, quæ & quanta decora fœda cupiditas regni, non ingrata solum, sed inuisa etiam reddiderit. Homines propè cccc. produxisse dicitur, quibus sine fœnore expensas pecunias tulisset, quorum bona venire, quos duci addictos prohibuisset. ad hæc decora quoq; belli non cōmemorasse tantum, sed protulisse etiam conspicienda, spolia hostium cæforum ad xxx. dona imperatorum ad xl. in quibus insignes duas murales coronas, ciuicas octo. ad hæc seruatos ex hostibus ciues produxisse, inter quos C. Seruiliū magistrum equitum absentem nominatum. & cum ea quoque quæ bello gesta essent, pro fastigio rerum oratione etiam magnifica facta dictis equando memorasset. nudasse pectus insigne cicatricibus bello acceptis: & identidē Capitolium spectans, Iouem deosq; alios deuocasse ad auxilium fortunarum suarum: precatusq; esse, vt quam mentem sibi Capitolinam arcem protegenti ad salutē populi Romani dedissent, eam populo Romano in suo discrimine darent: & orasse singulos vniuersosq; vt Capitolium atque arcem intuentes, vt ad deos immortales versi de se iudicarent. In campo Martio cum centuriatim populus citaretur, & reus ad Capitolium manus tendens, ab hominibus ad deos preces auertisset: apparuit tribunis, nisi oculos quoq; hominum liberaissent à tanti memoria decoris, nunquam fore in præoccupatis beneficio animis vero crimini locū. ita producta die, in Petelinū lucum extra portam Flumentanā, vnde conspectus in Capitolium non esset, cōcilium populi indictum est. ibi crimen valuit, & obstinatis animis triste iudicium, inuisumq; etiam iudicibus, factum. sunt qui duumuiros, qui de perduellione anquirerent, creatos, authores sint. Damnatum tribuni de saxo Tarpeio deiecerunt: locusq; idem in vno homine & eximiæ gloriæ monumentum, & pœnæ vltimæ fuit. Adiectæ mortuo notæ sunt: publica vna, quòd cum domus eius fuisset, vbi nunc ædes atq; officina Monete est, latū ad populum est, ne quis patricius in arce aut Capitolio habitaret. gētilitia altera, quòd gentis Manliæ decreto cautum est, ne quis deinde M. Manlius vocaretur. Hunc exitum habuit vir, nisi

*Tribuni plebi diem
M. Manlio dicunt.*

*Quanta Manlij decora
cupiditas regni omnibus
inuisa reddiderit.*

*M. Manlius damnatus
de saxo Tarpeio
deijcitur.*

*Manlio mortuo adiectæ
etiam notæ.*

A vir, nisi in libera ciuitate natus esset, memorabilis. Populum breui postquam periculum ab eo nullum erat, per seipfas recordantem virtutes, desiderium eius

tenuit. pestilentia etiam breui consecuta, nullis occurrentibus tantæ cladis causis, ex Manliano supplicio magnæ parti videri orta. violatum Capitolium esse sanguine seruatoris. nec dijs cordi fuisse poenam eius oblatam propè oculis suis, à quo sua templa erepta è manibus hostium essent. Pestilentiam, inopiam frugum, & vulgatam vtriusq; mali famam, anno insequente multiplex bellum excepit, L. Valerio IIII, A. Manlio III. Ser. Sulpitio III. L. Lucretio, L. Aemilio III. M. Trebonio, tribunis militum consulari potestate. Hostes noui, præter Volscos velut sorte quadam propè in æternū exercendo Romano militi datos, Circeiosq; & Velitras colonias iamdiu molientes defectionem, & suspectum Latium, Lanuuii etiam, quæ fidelissima vrbs fuerat, subito exorti. Id patres rati contemptu accidere, quod Veliternis ciuibus suis tamdiu impunita defectio esset, decreuerunt, vt primo quoq; tempore ad populum ferretur de bello eis indicendo. ad quam militiam quò paratior plebes esset, quinque uiros Pomptino agro diuidendo, & triumuiros Nepete coloniæ deducendæ creauerunt. Tum vt bellum iuberent, latum ad populum est: & nequicquam dissuadentibus tribunis plebis, omnes tribus bellum iusserunt. Apparatum eo anno bellum est, exercitus propter pestilentiam non eductus: eaq; cunctatio colonis spatium dederat deprecandi senatum, & magna hominum pars eò, vt legatio supplex Romam mitteretur, inclinabat: ni priuato (vt fit) periculo publicum implicitum esset, authoresque defectionis ab Romanis, metu ne soli crimini subiecti, piacula iræ Romanorum dederentur, auertissent colonias à consilijs pacis, neque in senatu solum per eos legatio impedita est, sed magna pars plebis incitata, vt prædatum in agrum Romanum exirent: hæc noua iniuria exturbauit omnem spem pacis. De Prænestinorum quoq; defectione eo anno primū fama exorta: arguentibusq; eos Thusculanis & Gabinis, & Lauicanis, quorum in fines incursum erat, ita placide ab senatu responsū est, vt minus credi de criminibus, quia nollent ea vera esse, appareret. Insequenti anno Sp. & L. Papyrij noui tribuni militum consulari potestate Velitras legiones duxere, quatuor collegis Ser. Cornelio Maluginense IIII. Q. Seruilio,

*Ad Velitras feliciter
pugnatum est à Roma-
nis.*

*Volscum bellum Ca-
millo decernitur.*

*Camillus ad Satricum
cum quatuor legioni-
bus proficiscitur.*

*L. Furius Camilli col-
lega cunctationis im-
patiens.*

uilio, C. Sulpitio, L. Aemylio quartum, tribunis ad praesidium urbis, & si qui ex Hetruria noui motus nuntiarentur (omnia enim inde suspecta erant) reli-
ctis. Ad Velitras aduersus maiora penè auxilia Prænestinorum, quàm ipsam
colonorum multitudinem secundo prælio pugnatum est: ita ut propinquitas
urbis hosti & causa maturioris fugæ, & vnum ex fuga receptaculum esset. Op-
pidi oppugnatione tribuni abstinuere, quia & anceps erat: nec in perniciem
coloniæ pugnandum censebant. Literæ Romam ad senatum cum victoriæ
nuntiis acriores in Prænestinum, quàm in Veliternum hostem missæ. Itaque ex
senatusconsulto, populiq; iussu, bellum Prænestinis indictum: qui coniuncti
Volscis anno insequente Satricum coloniam populi Romani pertinaciter à
colonis defensam vi expugnarunt, foedeq; in captis exercuere victoriam. Eam
rem ægrè passi Romani, M. Furium Camillum vii. tribunum militum creau-
re. additi collegæ, A. & L. Posthumij Regillenses, ac L. Furius cum L. Lucretio, &
M. Fabio Ambusto. Volscum bellum M. Furio extra ordinem decretum. adiu-
tor ex tribunis forte L. Furius datur, non tam è Repub. quàm ut collegæ mate-
ria ad omnem laudem esset: & publicè, quòd rem temeritate eius prolapsam
restituit: & priuatim, quòd ex errore gratiam potius eius sibi quàm suam glo-
riam petijt. Exactæ iam ætatis Camillus erat: comitijsq; iurare parato in verba
excusandæ valetudini solita, cōsensus populi restiterat: sed vegetum ingenium
in viuido pectore vigeat, virebatq; integris sensibus, & ciuiles iam res haud
• magnopere obeuntem bella excitabāt. Quatuor legionibus quaternum mil-
lium scriptis, exercitu indicto ad portam Esquilinam in posteram diem ad Sa-
tricum profectus. ibi eum expugnatores coloniæ haudquaquam perculsi, fi-
dentes militum numero, quo aliquantum præstabant, opperiebantur, post-
quam appropinquare Romanos senserunt, extemplo in aciem procedunt, ni-
hil dilaturi quin periculum summæ rerum facerent. ita paucitati hostium ni-
hil artes imperatoris vnici, quibus solis confiderent, profuturas esse. Idem ar-
dor & in Romano exercitu erat, & in altero duce: nec præsentis dimicationis
fortunam vlla res, præterquam vnus viri consilium atq; imperium moraba-
tur, qui occasionem iuuandarum ratione virium trahendo bello quærebat.
eo magis hostis instare: nec iam pro castris tantum suis explicare acie, sed pro-
cedere in medium campi, & vallo prope hostium signa inferendo, superbam
fiduciam virium ostentare. Id ægrè patiebatur Romanus miles: multo ægrius
alter ex tribunis militum L. Furius, ferox cum ætate & ingenio, tum multitu-
• dinis ex incertissimo sumentis animos spe inflatus. hic per se iam milites inci-
tatos in super instigabat eleuando, qua vna poterat, ætate, auctoritatem colle-
gæ: iuuenibus bella data dictitans, & cum corporibus vigere & deflorescere a-
nimos: cunctatorem ex acerrimo bellatore factum: & qui adueniens castra
urbesq; primo impetu capere sit solitus, eum residem intra vallum tempus te-
rere: quid accessurum suis, decessurumue hostium viribus sperantem? quam
occasionem? quod tempus? quem insidijs instruendum locum? frigere actor-
pere senis consilia. sed Camillo tum vitæ satis, tum gloriæ esse. quid attinere
cum mortali corpore vno, ciuitatis, quam immortalem esse deceat, pati con-
senescere vires? His sermonibus tota in se auerterat castra. & cum omnibus lo-
cis posceretur pugna: Sustinere, inquit, M. Furi, non possumus militum impe-
tum: & hostis, cuius animos cunctado auximus, iam minimè toleranda super-
bia insultat. cede vnus omnibus, & pater te vinci consilio, ut maturius bello
vincas. Ad ea Camillus: Quæ bella suo vnus auspicio gesta ad eam diem essent,
negare in eis neque se, neque populum Romanum, aut consilij sui, aut fortu-
• næ poenituisse. nunc scire se collegam habere iure imperioq; parem, vigore æ-
tatis præstantem, itaq; se quod ad exercitum attineat, regere consuesse, non re-
gi. colle-

Agi. college imperium se non posse impedire, dijs bene iuuantibus ageret, quod
 e republica duceret. ætati suæ se veniam etiam petere, ne in prima acie esset.
 quæ senis munia in bello sint, ijs se non defuturum. Id à dijs immortalibus
 precari, ne qui casus suum consilium laudabile efficiat. Nec ab hominibus sa-
 lutaris sententia, nec à dijs tam piæ preces auditæ sunt. primam aciem author
 pugna instruit, subsidia Camillus firmat, validamque stationem pro castris
 opponit. ipse edito loco spectator intentus in euentu alieni consilij constitit.
 Simul primo concursu concrepuere arma, hostis dolo, non metu pedem retu-
 lit. Lenis à tergo clius erat inter aciem & castra: & quod multitudo suppedi-
 tabat, aliquot validas cohortes in castris armatas instructasque reliquerant,
 B quæ inter commissum iam certamen, vbi vallo appropinquasset hostis, erum-
 perent. Romanus cedentem hostem effusè sequendo in locum iniquum per-
 tractus, opportunus huic eruptioni fuit. versus itaque in victorem terror, &
 nouo hoste, & supina valle Romanam inclinauit aciem. Instant Volsci recen-
 tes, qui è castris impetum fecerant: integrant & illi pugnam, qui simulata ces-
 serant fuga. Iam non recipiebat se Romanus miles, sed immemor recentis fe-
 rociæ veterisque decoris, terga passim dabat, atque effuso cursu castra repete-
 bat: cum Camillus sublatus à circumstantibus in equum, & raptim subsidijs
 oppositis, Hæc est, inquit, milites pugna quam poposcistis? quis homo, quis
 deus est, quem accusare possitis? vestra illa temeritas, vestra ignauia hæc est. se-
 C cuti alium ducem, sequimini nunc Camillum: &, quod ductu meo soletis,
 vincite. quid vallum & castra spectatis? neminem vestrum illa, nisi victorem,
 receptura sunt. Pudor primò tenuit effusos: inde vt circumagi signa, obuertiq;
 aciem viderunt, ruunt in hostem, & dux præterquam quod tot insignis trium-
 phis etiã ætate venerabilis inter prima signa, vbi plurimus labor periculumq;
 erat, se offerebat: increpare singuli se quisque & alios, & adhortatio inuicem
 totam alacri clamore peruasit aciem. Neque alter tribunus rei defuit: sed mis-
 sus à collega restituente peditum aciem ad equites, non castigando (ad quam
 rem leuiorem authorem eum culpæ societas fecerat) sed ab imperio totus ad
 preces versus, orare singulos vniuersosq;, vt se reum fortunæ eius diei crimine
 D eximerent. Abnuente ac prohibente collega, temeritatis me omnium potius
 socium, quàm vnius prudentiæ dedi. Camillus in vtraq; vestra fortuna suam
 gloriam videt: ego ni restituitur pugna (quod miserrimum est) fortunam cum
 omnibus, infamiam solus sentiam. Optimum visum est in fluctuantē aciem
 tradi equos, & pedestri pugna inuadere hostem. eunt insignes armis animis-
 que, qua premi parte maximè peditum copias vident: nihil neq; apud duces,
 neque apud milites remittitur à summo certamine animi. Sensit ergo euen-
 tus virtutis enixę opem: & Volsci, qua modò simulato metu cesserant, ea in ve-
 ram fugam effusi, magna pars & in ipso certamine, & post in fuga cæsi: cæteri
 in castris, quæ capta eodem impetu sunt, plures tamen capti quàm occisi. Vbi
 E in recensendis captiuis cum Thusculani aliquot noscitarentur, secreti ab alijs
 ad tribunos adducuntur: percunctantibusque fassi publico consilio se mili-
 tasse. Cuius tam vicini belli metu Camillus motus, extemplò se Romā capti-
 uos ducturum ait, ne patres ignari sint Thusculanos ab societate descisse: ca-
 stris exercituiq; interim, si videatur, præsit collega. documento vnus dies fue-
 rat, ne sua consilia melioribus præferret. nec tamen aut ipsi, aut in exercitu cui-
 ram quam satis placato animo Camillus laturus culpam eius videbatur, qua data
 in tam præcipitem casum respublica esset. & tum in exercitu, tum Romæ con-
 stans omnium fama erat, cum varia fortuna in Volscis gesta res esset: aduersæ
 pugnae fugæque in L. Furio culpam, secundæ decus omne penes M. Furium
 esse. Introductis in senatum captiuis, cum bello persequendos Thusculanos
 patres

*Fugientem exercitū
Camillus excipit.*

*Volsci vincuntur vir-
tute Camilli.*

Camilli insigni candore erga Collegam L. Furium.

Qua arte Thusculani fidos se Romanis socios semper fuisse ostenderunt.

Camilli oratio ad Thusculanos.

Thusculani dictatoris in Senatu oratio.

Thusculani pacē, deinde ciuitatem impetraverunt.

Censores creantur.

patres censuissent, Camilloque id bellum mandassent: adiutorem sibi ad eam rem vnum petit: permissoque vt ex collegis optaret, quem vellet, contra spem omnium L. Furium optauit. Qua moderatione animi cum collegae leuauit infamiam, tum sibi gloriam ingentem peperit. Nec fuit cum Thusculanis bellum. pace constanti vim Romanam arcuerunt, quam armis non poterant. Intransibiles fines Romanis, non demigratum ex propinquis itineri locis, non cultus agrorum intermissus: patentibus portis vrbes togati obuiam frequentes imperatoribus processere: commeatus exercitui comiter in castra ex vrbe & ex agris deuehitur. Camillus castris ante portas positus, eademne forma pacis, quae in agris ostentaretur, etiam intra moenia esset, scire cupiens, ingressus urbem, vbi patentes ianuas, & tabernis apertis proposita omnia in medio vidit, intentosque opifices suo quemque operi, & ludos literarum strepere discentium vocibus: ac repletas semitas inter vulgus aliud puerorum & mulierum huc atque illuc euntium, quae quaque suorum vsuum causae ferrent: nihil vsquam non pauidis modo, sed ne mirantibus quidem simile circumspiciebat, omnia inquirens oculis, vbi nam bellum fuisset. adeo nec amotae rei vsquam, nec oblatae ad tempus vestigium vllum erat: sed ita omnia constanti tranquilla pace, vt eo vix fama belli perlata videri posset. Victus igitur patientia hostium, senatum eorum vocari iussit. Soli adhuc, inquit, Thusculani vera arma, verasque vires, quibus ab ira Romanorum vestra tutaremini, inuenistis. ite Romam ad senatum. aestimabunt patres, vtrum plus ante poenae, an nunc veniae meriti sitis. non praecipiam gratiam publici beneficii. deprecandi potestatem a me habueritis, precibus euentum vestris senatus, quem videbitur dabit. Postquam Romam Thusculani venerunt, senatusque paulo ante fidelium sociorum moestus in vestibulo curiae est conspectus: moti extemplo patres, vocari eos iam tum hospitaliter magis, quam hostiliter iussere. Dictator Thusculanus ita verba fecit: Quibus bellum indixistis, intulistisque, patres conscripti, sicut nunc videtis nos stantes in vestibulo curiae vestrae, ita armati paratique obuiam imperatoribus legionibusque vestris processimus. hic noster, hic plebis nostrae habitus fuit, eritque semper, nisi si quando a vobis, proque vobis arma acceperimus. Gratias agimus & ducibus vestris, & exercitibus, quod oculis magis quam auribus crediderunt: & vbi nihil hostile erat, ne ipsi quidem fecerunt, pacem quam nos prestitimus, eam a vobis petimus: bellum eo, sic vbi est, auertatis precamur. In nos quid arma polleant vestra, si patiundo experiundum est, inermes experiemur: haec mens nostra est, dii immortales faciant, tam felix quam pia. Quod ad crimina attinet, quibus moti bellum indixistis: & si reuicta rebus, verbis confutare nihil attinet, tamen etiam si vera sint, vel fateri nobis ea, cum tam euidenter poenituerit, tutum censemus. peccetur in vos, dum digni sitis, quibus ita satisfiat. Tantum fere verborum ab Thusculanis factum. pacem in praesentia, nec ita multo post ciuitatem etiam impetraverunt. ab Thusculo legiones reductae. Camillus consilio & virtute in Volscis bello, felicitate in Thusculana expeditione, utrobique singulari aduersus collegam patientia & moderatione insignis, magistratu abiit: creatis trib. militaribus in insequentem annum L. & P. Valerij, Lucio v. Publio III. & C. Sergio III. Licinio Menenio II. P. Papyrio, Sergio Cornelio Maluginense. Censoribus quoque eguit annus, maxime propter incertam famam aeris alieni, aggrauantibus summam etiam inuidiae eius tribunis plebis, cum ab ijs eleuaretur, quibus fide magis quam fortuna debentium laborare creditum videri expediebat. Creati censores, C. Sulpitius Camerinus, Sp. Posthumius Regillensis. coeptaque iam res morte Posthumij, quia collegam suffici censori religio erat, interpellata est. igitur cum Sulpicius abdicasset se magistr-

A magistratu, censores alij vitio creati non gesserunt magistratum. tertios creari, velut dijs nō accipientibus in eum annum censuram, religiosum fuit. Eam verò ludificationem plebis tribuni ferendam negabant. Fugere senatum, testes, tabulas publicas, census cuiusq;, quia nolint conspici summam æris alieni, quæ indicatura sit demersam partem à parte ciuitatis: cum interim obæratam plebem obiectari alijs atq; alijs hostibus, passim iam sine vllō discrimine bella quæri: ab Antio Satricum, ab Satrico Velitras, inde Tusculum legiones ductas. Latinis, Hernicis, Prænestinis, iam intentari arma, ciuium magis quam hostium odio, vt in armis terant plebem: nec respirare in vrbe, aut per otium libertatis meminisse sinant: aut cōsistere in concione, vbi aliquando audiant

B vocem tribunitiam de leuando fœnore, & sine aliarum iniuriarum agentem. Quod si sit animus plebi memor patrum libertatis, se nec addici quenquam ciuem Romanum ob creditam pecuniam passuros: neq; delectum haberi, donec inspecto ære alieno, initaq; ratione minuendi eius, sciat vnusquisq; quid sui, quid alieni sit: supersit sibi liberū corpus, an id quoq; neruo debeatur. Merces seditionis proposita confestim seditionem excitauit. nam & addicebantur multi, & ad Prænestini famam belli nouas legiones scribendas patres censuerant. quæ vtraq; simul auxilio tribunitio, & consensu plebis impediri cœpta. nam neq; duci addictos tribuni sinebant, neq; iuniores nomina dabant, cum patribus minor præsens cura creditæ pecuniæ iuris exequendi, quam delectus

C esset: quippe iam à Præneste profectos hostes in agro Sabino cōsedisse nuntiabatur: interim tribunos plebis fama ea ipsa irritauerat magis ad susceptū certamen, quam deterruerat. neq; aliud ad seditionem extinguendam in vrbe, quam propè illatum mœnibus ipsis bellū valuit. Nam cum esset Prænestinis nuntiatum, nullum exercitum conscriptum Romæ, nullum ducem certum esse, patres ac plebem in semetipsos versos: occasione rati duces eorum, raptim agmine facto peruastatis protinus agris ad portam Collinam signa intulere. Ingens in vrbe trepidatio fuit, conclamatum ad arma, concursusq; in muros atq; portas est: tandemq; ab seditione ad bellum versi, dictatorem T. Quintium Cincinnatum creauere. Is magistrū equitum A. Sempronium Atratinum dixit. Quod vbi auditum est, (tantus eius magistratus terror erat) simul hostes à mœnibus recessere, & iuniores Romani ad edictum sine detrectatione conuenerunt. Dum conscribitur Romæ exercitus, castra interim hostium haud procul Allia flumine posita. inde agrum latè populantes, fatalem se vrbi Romanæ locum cepisse inter se iactabant: similem pauorem inde ac fugam fore, ac bello Gallico fuerit, etenim si diem contactum religione, insignemq; nomine eius loci timeant Romani, quanto magis Alliensis die Alliam ipsam monumentum tantæ cladis reformidaturos? species profecto his ibi truces Gallorū, sonumq; vocis, in oculis atq; in auribus fore. Has inaniū rerum inanes ipsas volentes cogitationes, fortunæ loci delegauerant spes suas. Romani contra, vbicunq; esset Latinus hostis, satis scire eum esse, quem ad Regillū lacum deuictum, centum annorū pace obnoxia tenuerint. locum insignem memoria cladis irritatum se potius ad delendam memoriam dedecoris, quam vt timorē faciat, ne qua terra sit nefasta victoriæ suæ. quin ipsi Galli si offerantur, illo loco se ita pugnuros, vt Romæ pugnauerint in repetenda patria, vt postero die ad Gabios: tunc cum effecerint, ne quis hostis qui mœnia Romana intrasset, nuntium secunda aduersæq; fortunæ domū perferret. His vtrinq; animis ad Alliam ventum est. Dictator Romanus, postquam in conspectu hostes erant instructi, intentiq;, Vidēsne tu, inquit, A. Semproni, loci fortuna illos fretos ad Alliam constitisse? nec illis dii immortales certioris quicquam fiduciæ, maiorisue quod sit auxilij, dederint. at tu fretus armis animisq;, cōcitatis equis inuade mediam

Tribunorum seditio.

Prænestini agro Sabino deinde Romano peruastatis ad portam Collinam signa intulere.

T. Quintius Cincinnatus dictator creatur.

Prænestini ad Alliam castra posuerunt. Correfio, Cortes.

aciem: egocum legionibus in turbatos, trepidantesq; inferam signa. Adeste dii
 testes fœderis, & expetite pœnas debitas simul vobis violatis, nobisq; per ve-
 strum numen deceptis. Non equitem, non peditem sustinere Prænestini. pri-
 mo impetu ac clamore dissipati ordines sunt: deinde, postquã nullo loco con-
 stabat acies, terga vertunt: consternatiq; & præter castra etiam sua pauore præ-
 lati, nō prius se ab effuso cursu sistunt, quàm in conspectu Præneste fuit. ibi ex
 fuga dissipati locum, quem tumultuario opere communirent, capiunt: ne, si
 intra mœnia se recepissent, extemplò vreretur ager, depopulatisque omnibus
 obsidio vrbi inferretur. Sed postquam direptis ad Alliam castris victor Roma-
 nus aderat, id quoq; munimentum relictum: & vix mœnia tuta rati, oppido
 se Præneste includūt. Octo præterea oppida erant sub ditione Prænestinorum.
 ad ea circumlatū bellum: deincepsq; haud magno certamine captis, Velitras
 exercitus ductus. eæ quoq; expugnatae. tum ad caput belli Præneste ventum.
 id non vi, sed per deditionem receptum est. T. Quintius semel acie victor, bi-
 nis castris hostium, nouem oppidis vi captis, Præneste in deditionem accepto,
 Romam reuertit: triumphansq; signum Præneste deuectum Iouis imperato-
 ris in Capitolium tulit. dedicatum est inter cellam Iouis ac Mineruæ: tabulaq;
 sub eo fixa, monumentum rerum gestarum his fermè incisa literis fuit: Iupi-
 ter, atq; diui omnes hoc dederunt, vt T. Quintius dictator oppida nouem ca-
 peret. Die xx. quam creatus erat, dictatura se abdicauit. Comititia inde habita
 tribunorum militum consulari potestate: quibus æquatus patritiorum ple-
 beiorumq; numerus. Ex patribus creati, P. & C. Manlij cum L. Iulio: plebes C.
 Sextilium, M. Albinum, L. Antistium dedit. Manlijs, quod genere plebeios, gra-
 tia Iulium anteibant, Volsci prouincia sine sorte, sine comparatione extra or-
 dinem data: cuius & ipsos postmodo, & patres, qui dederant, poenituit. Inex-
 ploratò, pabulatum cohortes misere. quibus velut circumuentis, cū id fal-
 sò nuntiatum esset, dum præsidio vt essent, citati feruntur, ne authore quidem
 asseruato, qui eos hostis Latinus pro milite Romano frustratus erat, ipsi in in-
 fidias præcipitauerunt. ibi dum iniquo loco sola virtute militū restantes cædun-
 tur, cæduntq;, castra interim Romana iacentia in campo ab altera parte hostes
 inuasere. Ab ducibus vtrobiq; proditæ temeritate atque inscitia res. quicquid
 superfuit fortunæ populi Romani, id militum etiam sine rectore stabilis vir-
 tus tutata est. Quæ vbi Romam sunt relata, primū dictatorem dici placebat:
 deinde, postquam quietæ res ex Volscis afferebantur, & apparuit nescire eos
 victoria & tempore vtī, reuocati etiam inde exercitus ac duces: otiumq; inde,
 quantum à Volscis, fuit. id modò extremo anno tumultuatum, quod Præne-
 stini concitatis Latinorum populis rebellarunt. Eodem anno etiam ipsis que-
 rentibus penuriam hominū, noui coloni ascripti. Rebusq; haud prosperis bel-
 lo domestica quies, quam tribunorum militum ex plebe gratia maiestasq; in-
 ter suos obtinuit, solatium fuit. Insequentis anni principia statim seditione in-
 genti arserunt, tribunis militum consulari potestate, Sp. Furio, Q. Seruilio secun-
 dū, Licinio Menenio tertium, P. Clœlio, M. Horatio, L. Geganio. Erat autem
 & materia & causa seditionis æs alienum: cuius noscendi gratia Sp. Seruilius
 Priscus, Q. Clœlius Siculus censores facti, ne rem agerent, bello impediti sunt.
 nanq; trepidi nuntij primò, fuga deinde ex agris, legiones Volscorum ingressas
 fines, populariq; passim Romanū agrum, attulere. In qua trepidatione tantum
 abfuit, vt ciuilia certamina terror externus cohiberet, vt contrà eo violentior
 tribunitia potestas impediendo delectui esset: donec cōditiones impositæ pa-
 tribus, ne quis quoad bellatum esset, tributum daret, aut ius de pecunia credi-
 ta diceret. eo laxamento plebi sumpto, mora delectui nō est facta. Legionibus
 nouis scriptis, placuit duos exercitus in agrū Volscum legionibus diuisis duci.

Prænestini terga ver-
tunt.

Octo Prænestinorum
oppida capiuntur.

Velitræ expugnatur.

Præneste per deditionem
recipiuntur.

Romanorum castra
Volsci dolo inuadunt.

Volsci agrum Roma-
num populantur.

A Sp. Furius, M. Horatius dextroſus maritimam oram atque Antium, Q. Serui-
lius & L. Geganius læua ad montes Ecetram pergunt. Neutra parte hoſtis ob-
ſcordia hoſtium fretus, & virtutem metuens per trepidationem raptim fece-
rat: ſed ab iuſto exercitu iuſta ira facta, ſpatio quoq; temporis grauior. quippe
à Volſcis timentibus, ne interim exercitus ab Roma exiret, incurſiones in ex-
trema finiū factæ erant: Romano contra etiam in hoſtico morandi erat cau-
ſa, vt hoſtem ad certamen eliceret. Itaq; omnibus paſſim tectis agrorū, vicisq;
etiam quibuſdam exuſtis, non arbore frugifera, non ſatis in ſpem frugum reli-
ctis, omni, quæ extra mœnia fuit, hominum pecudumq; præda abacta, Ro-
mam vtrinq; exercitus reducti. Paruo interuallo ad reſpirandum debitoribus
dato, poſtquam quietæ res ab hoſtibus erant, celebrari de integro iuriſdictio:
& tantum abeſſe ſpes veteris leuandi fœnoris, vt tributo nouum fœnus con-
traheretur in murum à cenſoribus locatum ſaxo quadrato faciundū. cui ſuc-
cumbere oneri coacta plebes: quia quem delectū impedirent, non habebant
tribuni plebis. Tribunos etiam militares patritios omneis coacta principum
opibus fecit, L. Aemylium, P. Valerium IIII. C. Veturium, Ser. Sulpitium, L. &
C. Quintios Cincinnatos. liſdem opibus obtinuerunt, vt aduerſus Latinos, Vol-
ſcosq;, qui coniunctis legionibus ad Satricum caſtra habebant, nullo impe-
diente omnibus iunioribus ſacramento adactis, tres exercitus ſcriberent: v-
num, ad præſidium vrbis: alterum, qui ſi qui alibi motus extitiſſet, ad ſubita
bella mitti poſſet. tertium longè validiſſimum P. Valerius, et L. Aemylius ad Sa-
tricum duxere. vbi cum aciem inſtructam hoſtiū loco æquo inueniſſent, ex-
templò pugnatum: & vt nondum ſatis claram victoriam, ſic proſperè ſpei pu-
gnam imber ingentibus procellis fuſus diremit. Poſtero die iterata pugna: &
aliquandiu æqua virtute fortunaq; Latinæ maximè legiones, longa ſocietate
militiam Romanam edoctæ, reſtabant. eques immiſſus ordines turbauit: tur-
batis ſigna peditum illata: quantumq; Romana ſe inuexit acies, tantum ho-
ſtes gradu demoti. & vt ſemel inclinauit pugna, iam intolerabilis Romana vis
erat. Fuſi hoſtes cum Satricum, quod duobus millibus inde aberat, non caſtra
D peterēt, ab equite maximè cæſi. caſtra capta, direptaq;. Ab Satrico nocte, quæ
prælio proxima fuit, fugæ ſimili agmine petunt Antiū: & cum Romanus exer-
citus propè in veſtigijs ſequeretur, plus tamen timor, quàm ira celeritatis ha-
buit. prius itaque mœnia intrauere hoſtes, quàm Romanus extrema agminis
carpere aut morari poſſet. inde aliquot dies vaſtando agro abſumpti, nec Ro-
manis ſatis inſtructis apparatu bellico ad mœnia aggredienda, nec illis ad ſub-
eundum pugnæ caſum. Seditio tum inter Antiates Latinosq; coorta, cum An-
tiates victi malis, ſubactique bello, in quo & nati erant & conſenuerant, dedi-
tionem ſpectarent: Latinos ex diutina pace noua defectio recentibus adhuc
animis ferociores ad perſeuerandum in bello faceret. finis certaminis fuit,
E poſtquam vtriſque apparuit, nihil per alteros ſtare quo minus incepta perſe-
querentur. Latini proſecti à ſocietate pacis, vt rebantur, in honeſtæ ſeſe vindi-
cauerunt. Antiates incommodis arbitris ſalutarium conſiliorum remotis,
vrbem agrosq; Romanis dedunt. Ira & rabies Latinorum, quia nec Roma-
nos bello lædere, nec Volſcos in armis retinere potuerant, eò erupit, vt Satri-
cum urbem, quæ receptaculum primum eis aduerſæ pugnæ fuerat, igni con-
cremarent. nec aliud tectum eius ſuperfuit vrbiſ, cum faces pariter ſacris
profanisq; iniicerent, quàm matris Matutæ templum. inde eos nec ſua reli-
gio, nec verecundia deū arcuiſſe dicitur, ſed vox horrenda edita templo
cum triſtibus minis, ni nefandos ignes procul delubris amouiſſent. incenſos
ea rabie impetus Thuſculum tulit, ob iram, quòd deſerto communi concilio
Latino-

Romani fines Volſco-
rum deprædantur.

Aduerſus Latinos et
Volſcos tres exercitus
ſcribuntur.

Latini Volſciq; fun-
duntur.

Antiates urbem a-
grosq; ſuos Romanis
dedunt.

Volſci Satricum igni
concremant.

Thuſculum à Volſcis
præter arcem caprū.

Latinorum non in societatem modò Romanam, sed etiam in ciuitatem se dedissent. patētibus portis cū improuiso incidissent, primo clamore oppidum præter arcem captum est. in arcem oppidani refugere cum coniugibus ac li-

beris: nuntiosq; Romam, qui certiores de suo casu senatum facerent, misere. Haud segnius, quàm fide populi Romani dignum fuit, exercitus Tusculum ductus. L. Quintius, & Seruius Sulpitius tribuni militum duxere. clausas portas Tusculi, Latinosq; simul obsidentium atq; obsessorū animo hinc mœnia tueri vident, illinc arcem oppugnare, terrere vnà ac pauere. aduentus Romanorum mutauerat vtriusque partis animos. Tusculanos ex ingenti metu in summam alacritatem: Latinos ex propè certa fiducia mox capiendæ arcis, quoniam oppido potirentur, in exiguam de se ipsis spem verterat. Tollitur ex arce clamor ab Tusculanis: excipitur aliquanto maiore ab exercitu Romano. vtrinq; vrgentur Latini: nec impetus Tusculanorū decurrentiū ex superiore loco sustinent: nec Rom. subeuntes mœnia, molientesq; obices portarū arcere possunt. scalis prius mœnia capta: inde effracta claustra portarum. & cum anceps hostis & à fronte & à tergo vrgeret: nec ad pugnam vlla vis, nec ad fugam loci quicquam superesset, in medio cæsi ad vnum omnes. Recuperato ab hostibus Tusculo, exercitus Romam est reductus. Quanto magis prosperis eo anno bellis tranquilla omnia foris erant, tanto in vrbe vis patrū indies miserieq; plebis crescebant, cū eo ipso quod necesse erat solui, facultas soluendi impediretur. itaq; cū iam ex re nihil dari posset, fama & corpore iudicati atq; addicti creditoribus satis faciebant, pœnaq; in vicem fidei cesserat. adeo ergo obnoxios sum miserant animos non infimi solū, sed principes etiā plebis, vt non modò ad tribunatum militum inter patritios petendū, quod tanta vi vt liceret tetenderant: sed ne ad plebeios quidem magistratus capeffendos, petendosq; vlli viro acri, experiētiq; animus esset: possessionemq; honoris vsurpati modò è plebe per paucos annos, recuperasse in perpetuum patres viderentur. Ne id nimis lætum parti alteri esset, parua (vt plerunque solet) rem ingentem moliundi causa interuenit. M. Fabij Ambusti potentis viri cū inter sui corporis homines, tum etiam ad plebem, quod haudquaquam inter id genus contemptor eius habebatur: filiæ duæ nuptæ, Ser. Sulpitio maior, minor C.

N. o. de Scis, Volsci, ad vnum cæsis omnibus, regis aliquot sine fide rato.

Plebs ære alieno oppressa, omnia patribus concedebat.

Parua causa rem ingentem moliundi sepe interuenit.

Anor C. Licinio Stoloni erat, illustri quidem viro, tamen plebeio: eaq; ipsa affi-
 nitas haud sprete gratiam Fabio ad vulgum quaesierat. Fortè ita incidit, vt in
 Ser. Sulpitij tribuni militum domo sorores Fabiae cum inter se (vt fit) sermo-
 rem (vt mos est) virga percuteret. cū ad id moris eius insueta expauisset minor
 Fabia, risui forori fuit, miranti ignorare id sororem. Cæterum is risus stimulos
 paruis mobili rebus animo muliebri subdidit: frequentia quoq; prosequen-
 tium rogantiumq; nunquid vellet? credo fortunatū matrimonium ei sororis
 visum: suiq; ipsam malo arbitrio, quo à proximis quisq; minimè anteiri vult,
 pœnituisse. cōfusam eam ex recenti morsu animi, cum pater fortè vidisset, per-
Bcunctatus, satin' saluæ? auertentem causam doloris, quippe nec satis piam ad-
 uersus sororem, nec admodum in virum honorificam, elicuit comiter scisci-
 tando vt fateretur eam esse causam doloris, quòd iuncta impari esset, nupta in
 domo, quā nec honos, nec gratia intrare posset. consolans inde filiam Ambu-
 stus, bonum animū habere iussit: eosdem propediem domi visuram honores,
 quos apud sororem viderat. Inde consilia inire cum genero cœpit, adhibito L.
 Sextio strenuo adolescente, & cuius spei nihil præter genus patritium deesset.
 Occasio videbatur rerum nouandarum propter ingentē vim eris alieni, cuius
 leuamen mali plebes, nisi suis in summo imperio locatis nullum speraret. ac-
 cingendum ad eam cogitationem esse, conando agendoq; iam eò gradum fe-
Ccisse plebeios, vnde si porro annitatur, peruenire ad summa, & patribus æqua-
 ri tam honore quā virtute possent. In præsentia tribunos plebis fieri placuit,
 quo in magistratu sibimetipsi viam ad cæteros honores aperirent. creatiq; tri-
 buni C. Licinius & L. Sextius promulgauere leges omnes aduersus opes patri-
 tiorum, & pro commodis plebis: vnā de ære alieno, vt deducto eo de capite
 quod vsuris pernumeratum esset, id quod superesset, triennio æquis portioni-
 bus persolueretur: alteram de modo agrorum, ne quis plus quingenta iugera
 agri possideret: tertiam, ne tribunorum militum comitia fierent, consulūq;
 utiq; alter ex plebe crearetur. cuncta ingentia & quæ sine certamine maximo
 obtineri non possent. Omnium igitur simul rerum, quarū immodica cupido
Dinter mortales est, agri, pecunię, honorum discrimine proposito, conterriti pa-
 tres cum trepidassent, publicis priuatisq; cōsilijs nullo remedio alio præter ex-
 pertā multis iam antè certaminibus intercessionē inuento, collegas aduersus
 tribunitias rogationes comparauerunt. qui vbi tribus ad suffragiū ineundum
 citari à Licinio Sextioq; viderūt, stipati patrū præsidij, nec recitari rogationes,
 nec solenne quicquā aliud ad sciscendū plebi fieri, passi sunt. Iamq; frustra sepe
 concilio aduocato, cum pro antiquatis rogationes essent: Bene habet, inquit,
 Sextius, quandoquidē tantum intercessionē pollere placet, isto ipso telo tuta-
 bimur plebem, agitedum, comitia indicite patres tribunis militum creandis.
 faxo ne iuuat vox ista, veto, qua nunc concinentes collegas nostros tam lati
Eauditis. Haud irritè cecidere minę: comitia præter ædiliū tribunorumq; plebis
 nulla sunt habita, Licinius Sextiusq; tribuni plebis refectioni nullos curules magi-
 stratus creari passi sunt, eaq; solitudo magistratuū, & plebe resciente duos tri-
 bunos, et his comitia trib. militū tollentib. per quinquenniū urbē tenuit. Alia
 bella opportunè quieuerunt: Veliterni coloni gestientes otio, quòd nullus exerci-
 tus Rom. esset, & agrum Romanum aliquoties incurrauere, & Tusculum op-
 pugnare adorti sunt. eaq; res Tusculanis veteribus socijs, nouis ciuib. opē
 orantibus, verecundia maximè non patres modò, sed etiam plebem mouit:
 remittentibus tribunis plebis comitia per interregem sunt habita: creatiq; tri-
 buni militū L. Furius, A. Manlius, Ser. Sulpitius, Ser. Cornelius, A. & C. Valerij.
 haudquaquam tam obedientē in delectu, quā in comitijs plebem habue-
 re: ingen-

*Tribuni plebis leges
aduersus opes patri-
tiorum promulgant.*

*Tribuni alij alijs in-
tercedunt.*

*Per quinquenniū co-
mitia tribunarū mi-
litum sublata sunt.*

*Velitræ obsidentur.**Sextius & Licinius octauum tribunum plebis refecti.**Tribunitia actiones aduersus patritiorum potentiam.*

re:ingentiq; contentione exercitu scripto profecti non ab Thusculo modo submouere hostē, sed intra suamet ipsum mœnia compulere. obsidebanturq; haud paulo vi maiore Velitræ, quàm Thusculum obsessum fuerat: nec tamen ab eis, à quibus obsideri cœptæ erant, expugnari potuere. antè noui creati sunt tribuni militum Q. Seruilius, C. Veturius, A. & M. Cornelij, Q. Quintius, M. Fabius, nihil ne ab his quidem tribunis ad Velitras memorabile factum. in maiore discrimine domi res vertebantur: nam præter Sextium Liciniumq; latores legum iam octauum tribunos plebis refectos, Fabius quoque tribunus militum Stolonis focer, quarū legum author fuerat, earum suasorem se haud dubium ferebat, & cum octo ex collegio tribunorum plebis primò intercessores legum fuissent, quinque soli erant: & (vt fermè solent, qui à suis desciscunt) capti, & stupentes animi vocibus alienis id modò, quod domi præceptum erat, intercessionem suam prætendebant: Velitris in exercitu plebis magnam partem abesse, in aduentum militū comitia differri debere, vt vniuersa plebes de suis commodis suffragiū ferret. Sextius Liciniusq; cum parte collegarum, & vno ex tribunis militum Fabio, artifices iam tot annorum vsu tractandi animos plebis, primores patrum productos interrogando de singulis, quæ ferebantur ad populum, fatigabant: Auderentne postulare, vt cum bina iugera agri plebi diuiderentur, ipsis plus quingenta iugera habere liceret? vt singuli propè trecentorum ciuium possiderent agros, plebeio homini vix ad tectum necessarium, aut locum sepulturæ, suus patēret ager? an placeret fœnore circumuentam plebem, ni potius quàm sortem creditum soluat, corpus in neruum ac supplicia dare? & gregatim quotidie de foro addictos duci? & repleti vinctis nobiles domos? & vbicunq; patritius habitet, ibi carcerem priuatum esse? Hæc indigna miserandaq; auditu cum apud timentes sibimetipsos maiore audientium indignatione quàm sua increpuissent: atqui nec agros occupandi modum, nec fœnore trucidandi plebem alium patribus vnquam fore affirmabant, nisi alterum ex plebe consulem custodem suæ libertatis plebs fecisset. contemni iam tribunos plebis, quippe quæ potestas iam suā ipsa vim frangat intercedendo: non posse æquo iure agi, vbi imperium penes illos, penes se auxilium tantum sit: nisi imperio communicato nunquam plebem in parte pari Reipublicæ fore: nec esse quod quisquam satis putet, si plebeiorum ratio comitijs consularibus habeatur: nisi alterum consulem vtique ex plebe fieri necesse sit, neminem fore. an iam memoria exisse, cum tribunos militum idcirco potius quàm consules creari placuisset, vt & plebeijs patēret summus honos? IIII. & XL. annis neminem ex plebe tribunum militum creatum esse? qui crederent, duobus ne in locis sua voluntate impertituros plebi honorem, qui octona loca tribunis militum creandis occupare soliti sint? & ad consulatum viam fieri passuros, qui tribunatum septem tam diu habuerint? lege obtinendum esse, quod comitijs per gratiam nequeat: & seponendum extra certamen alterum consulatum, ad quem plebi sit aditus: quoniam in certamine relictus, præmiū semper potentioris futurus sit. nec iam posse dici id, quod antea iactare soliti sint, non esse in plebeijs idoneos viros ad curules magistratus. nunquid enim socordius, aut segnius Rempublicam administrari post P. Licinij Calui tribunatum, qui primus ex plebe creatus sit: quàm per eos annos gesta sit, quibus præter patritios nemo tribunus militum fuerit? quin contra patritios aliquot damnatos post tribunatum, neminē plebeium. quæstores quoq;, sicut tribunos militum, paucis antè annis ex plebe cœptos creari: nec vllius eorum populum Romanum pœnituisse. consulatum superesse plebeijs: eam esse arcem libertatis, id columen: si eò peruentum sit, tum populum Romanum verè exactos ex vrbe reges, & stabilem libertatem suam existimaturum.

A turum. quippe ex illa die in plebem ventura omnia, quibus patritij excellant, imperium atq; honorem, gloriam belli, genus, nobilitatē, magna ipsis fruenda, maiora liberis relinquenda. Huius generis orationes vbi accipi vidēre, non uam rogationem promulgant, vt pro duumuiris sacris faciundis decemuirum comitia in aduentum eius exercitus differunt, qui Velitras obsidebat. Prius circumactus est annus, quā à Velitris reducerentur legiones. ita suspensa de legibus res ad nouos tribunos militum dilata. nam plebis tribunos eosdem, duos vtique qui legum latores erant, plebes reficiebat. tribuni militum creati T. Quintius, Ser. Cornelius, Ser. Sulpitius, Sp. Seruilius, L. Papyrius,

B L. Veturius. Principio statim anni ad vltimam dimicationem de legibus ventum: & cum tribus vocarentur, nec intercessio collegarum latoribus obstaret, trepidi patres ad duo vltima auxilia, summum imperium, summumq; ad ciuem decurrunt. dictatorem dici placet. dicitur M. Furius Camillus, qui magistrum equitum L. Aemylium cooptat. Legum quoque latores aduersus tantum apparatus aduersariorum & ipsi causam plebis ingentibus animis armant: concilioq; plebis indicto, tribus ad suffragium vocant. cum dictator stipatus agmine patritiorum plenus iræ minarumq; consedisset, atque ageretur res, solito primū certamine inter se tribunorum plebis ferentium legem, intercedentiumq;: & quanto iure potentior intercessio erat, tantum vincere-

C tur fauore legum ipsarum, latorumq;: & vti rogassent, primæ tribus dicerent. Tum Camillus, Quandoquidem, inquit, Quirites iam vos tribunitia libido, non potestas regit, & intercessionē secessione quondam plebis partam, nobis eadem vi facitis irritam, qua peperistis: non Reipublice magis vniuersæ, quā vestra causa dictator intercessioni vestræ adero: euersumq; vestrum auxilium imperio tutabor. itaq; si C. Licinius & L. Sextius intercessioni collegarum cedunt, nihil patritium magistratum inferam concilio plebis, si aduersus intercessionem tanquam captæ ciuitati leges imponere tendent, vim tribunitiam à se ipsa dissolui non patiar. Aduersus ea cum contemptim tribuni plebis rem nihilo segnius peragerent: tum percitus ira Camillus lictores, qui de medio

D plebem emouerent, misit. & addidit minas: si pergerent, sacramento omnes iuniores adacturum, exercitumq; extemplo ex vrbe deducturū. Terrorem ingentem incusserat plebi, ducibus plebis accendit magis certamine animos, quā minuit, sed re neutro inclinata, magistratu se abdicauit: seu quia vitio creatus erat, vt scripsere quidam: seu quia tribuni plebis tulerunt ad plebem, id quæ plebs sciuit, vt si M. Furius pro dictatore quid egisset, * quingentū milium æris ei mulcta esset. Sed auspicijs magis quā noui exempli rogatione deterritum, vt potius credam, cum ipsius viri facit ingenium, tum quod ei suffectus est extemplo P. Manlius dictator: quem quid creari attinebat ad id certamen, quo M. Furius victus esset? & quod eundem M. Furium dictatorem

E insequens annus habuit, haud sine pudore certè factum priore anno in se imperium repetiturum: simul quod eo tempore, quo promulgatum de mulcta eius traditur, aut & huic rogationi, qua se in ordinem cogi videbat, obsistere potuit: aut ne illas quidem propter quas & hæc lata erat, impedire: & quoad vsq; ad memoriam nostram tribunitijs consularibusq; certatum viribus est, dictaturæ semper altius fastigium fuit. Inter priorem dictaturam abdicatam, nouamq; à Manlio initam ab tribunis velut per interregnum concilio plebis habito, apparuit quæ ex promulgatis plebi, quæ latoribus gratiora essent. nam de fœnore atq; agro rogationes iubebant, de plebeio consulatu antiquabant. & perfecta vtraq; res esset, ni tribuni se in omnia simul consulere plebem dixissent. P. Manlius deinde dictator rem in causam plebis inclinauit, C. Licinio

Promulgata rogatio
vt pro duumuiris sa-
cris faciundis decem-
uiri creentur.

Camillus dictator di-
citur aduersus vim
tribunitiam.

Camilli oratio.

Camillus abdicat se
magistratu.

* Val. 5000. coron. l. N. uacant
foris de ro.

C. Licinius plebeius
magister equitum di-
citur.

qui tri-

*Licinius Sextiusq; con-
tinuari sibi tribunas
tum recusant.*

qui tribunus militum fuerat, magistro equitum de plebe dicto. Id ægrè patres passos accipio: dictatorem propinqua cognatione Licinij se apud patres excusare solitum, simul negantem magistri equitum maius, quàm tribuni consularis imperiū esse. Licinius Sextiusq;, cum tribunorū plebis creandorum indicta comitia essent, ita se gerere, vt negando iam sibi velle continuari honorem acerrimè accenderēt ad id quod dissimulando petebant, plebem. nonum se annum iam velut in aciem aduersus optimates maximo priuatim periculo, nullo publico emolumento stare: consensisse iam secū & rogationes promulgatas, & vim omnem tribunitiæ potestatis. primò intercessione collegarum in leges suas pugnatū esse: deinde ablegatione iuuentutis ad Veliternum bellum: postremo dictatorium fulmen in se intentatum. iam nec collegas, nec bellum, nec dictatorem obstare, quippe qui etiam omen plebeio consuli, magistro equitum ex plebe dicendo dederit. se ipsam plebem, & commodam morari sua. liberam urbem ac forum à creditoribus, liberos agros ab iniustis possessoribus extemplò, si velit, habere posse. quæ munera quando tandem satis grato animo æstimaturos, si inter accipiendas de suis commodis rogationes spem honoris latoribus earum incidant? nō esse modestiæ populi Romani id postulare, vt ipse fœnore leuetur: & in agrum iniuria possessum à potentibus inducatur, per quos ea consecutus sit, senes tribunitios non sine honore tantum, sed etiam sine spe honoris relinquat. Proinde ipsi primū statuerent apud animos quid vellent. deinde comitijs tribunitijs declararent voluntatem. si coniunctim ferre ab se promulgatas rogationes vellent, esse quod eodem reficerent tribunos plebis: perlaturus enim quæ promulgauerint. sin quod cuiq; priuatim opus sit, id modò accipi velint: opus esse nihil inuidiosa continuatione honoris, nec se tribunatum, nec illos ea quæ promulgata sint, habituros. Aduersus tam obstinatum orationem tribunorum cum præ indignitate rerum stupor, silentiumq; inde cæteros patrū defixisset: Ap. Claudius Crassus nepos decemviri dicitur odio magis iraquæ, quàm spe, ad dissuadendum processisse: & locutus in hanc ferè sententiam esse: Neq; nouum, neq; inopinatum mihi sit, Quirites, si quod vnum familiæ nostræ semper obiectum est ab seditiosis tribunis, id nunc ego quoq; audiam: Claudia genti iam inde ab initio nil antiquius in repub. patrum maiestate fuisse: semper plebis commodis aduersatos esse, quorū alterum neq; nego, neq; inficias eo: nos, ex quo asciti sumus simul in ciuitatem & patres, enixè operam dedisse, vt per nos aucta potius, quàm imminuta maiestas earum gentium, inter quas nos esse voluistis, dici verè posset. illud alterum pro me maioribusq; meis contendere aulam Quirites (nisi quæ pro vniuersa rep. fiant, ea plebi tanquam aliam incolenti urbem aduersa quis putet) nihil nos neq; priuatos, neque in magistratibus, quod incommodum plebi esset, scientes fecisse: nec vllum factum, dictūue nostrum contra vtilitatem vestram, & si quædam contra voluntatem fuerint, verè referri posse. An hoc, si Claudia familiæ non sim, nec ex patricio sanguine ortus, sed vnus Quiritium quilibet, qui modò me duobus ingenuis ortum, & viuere in libera ciuitate sciam, reticere possim? L. illum Sextiū & C. Licinium perpetuos (si dijs placet) tribunos tantum licentiæ nouem annis, quibus regnant, sumpsisse, vt vobis negent potestatem liberam suffragij non in comitijs, non in legibus iubendis se permissuros esse? sub conditione, inquit, nos reficietis decimū tribunos. quid est aliud dicere? quod petunt alij, nos adeò fastidimus, vt sine mercede magna non accipiamus. sed quæ tandem ista merces est, qua vos semper tribunos plebis habeamus? vt rogationes, inquit, nostras, seu placent, seu displicent, seu vtilis, seu inutiles sunt, omnes coniunctim accipiat. Obsecro vos Tarquinij Tribuni plebis, putate me ex media concione vnum

*Appij Claudij oratio
in tribunos.*

- A** ne vnum ciuem succlamare. bona venia vestra liceat ex his rogationibus legere, quas salubres nobis censemus esse: antiquare alias. Non, inquit, licebit. tu de fœnore atq; agris, quod ad vos omnes pertinet, iubeas: & hoc portenti non fiat in vrbe Romana, vti L. Sextium atq; hunc C. Licinium cōsules, quod indignaris, quod abominaris videas. aut omnia accipe: aut nihil fero. vt si quis ei, quem vrgeat fames, venenum ponat cum cibo, & aut abstinere eo quod vitale sit, iubeat, aut mortiferum vitali admisceat. Ergo si esset libera hæc ciuitas, non tibi frequentes succlamaissent? abi hinc cum tribunatibus ac rogationibus tuis. quid si tu non tuleris, quod commodū est populo accipere, nemo erit qui ferat illud? Si quis patritius, si quis (quod illi volunt inuidiosius esse)
- B** Claudius diceret, aut omnia accipite, aut nihil fero: quis vestrū Quirites ferret? nunquāme vos res potius, quā authores spectabitis? sed omnia semper, quæ magistratus ille dicet, secundis auribus, quæ ab nostrū quo dicentur, aduersis accipietis? At herculè sermo est minimè ciuilis. Quid? Rogatio qualis est, quam à vobis antiquatam indignantur? sermoni Quirites simillima. consules, inquit, rogo, ne vobis, quos velitis, facere liceat. an aliter rogat, qui vtiq; alterum ex plebe fieri consulem iubet: nec duos patritios creandi potestatem vobis permittit? Si hodie bella sint, quale Hetruscum fuit, cū Porfena Ianiculum insedit: quale Gallicum modò, cū præter Capitolium atque arcem omnia hæc hostium erant: & consulatum cum hoc M. Furio, aut quolibet alio ex patribus L. ille Sextius peteret: possetisne ferre Sextium haud pro dubio consulem esse, Camillum de repulsa dimicare? Hoccine est in commune honores vocare? vt duos plebeios fieri consules liceat, duos patritios non liceat? & alterum ex plebe creari necesse sit, vtrunq; ex patribus præterire liceat? Quæ nam ista societas, quæ nā consortio est? parum est, si cuius pars tua nulla adhuc fuit, in partē eius venis, nisi partem petendo totum traxeris? Timeo, inquit, ne si duos licebit creari patritios, neminem creetis plebeium. Quid est dicere aliud? nisi quia indignos vestra voluntate creaturi non estis, necessitatē vobis creandi quos nō vultis, imponam. quid sequitur, nisi vt ne beneficium quidem debeat populo, si cum duobus patritijs vnus petierit plebeius, & lege
- D** se, non suffragio creatum dicat? Quomodo extorqueant, non quomodo petant honores, quærunt: & ita maxima sunt adepturi, vt nihil ne pro minimis quidē debeant, & occasionibus potius quā virtute petere honores malunt. Est aliquis qui se inspici, qui æstimari fastidiat? qui certos sibi vni honores inter dimicantes competitores æquū censeat esse? qui se arbitrio vestro eximat? qui vestra necessaria suffragia pro voluntarijs, & serua pro liberis faciat? omitto Licinium Sextiumq; , quorum annos in perpetua potestate tanquā regum in Capitolio numeratis: quis est hodie in ciuitate tam humilis, cui non via ad consulatum facilior per istius legis occasionem, quā nobis ac liberis nostris fiat? si quidem nos ne cum volueritis quidem creare interdum poteritis, istos etiam si nolueritis, necesse sit. De indignitate satis dictum est (etenim dignitas ad homines pertinet) quid de religionibus atq; auspicijs, quæ propria deorum ad homines pertinet) quid de religionibus atq; auspicijs, quæ propria deorum immortalium contemptio atque iniuria est, loquar? auspicijs hanc urbē conditā esse, auspicijs bello ac pace, domi militiæq; omnia geri, quis est qui ignoret? penes quos igitur sunt auspicia more maiorum? nempe penes patres. nam plebeius quidē magistratus nullus auspicatō creatur: nobis adeo propria sunt auspicia, vt non solum quos populus creat patritios magistratus, non aliter auspicia, vt non solum quos populus creat patritios magistratus, non aliter quā auspicatō creet, sed nos quoq; ipsi sine suffragio populi auspicatō inter regem prodamus, & priuatim auspicia habeamus, quæ isti ne in magistratibus quidem habent. Quid igitur aliud quā tollit ex ciuitate auspicia, quibus quidem habent. Quid igitur aliud quā tollit ex ciuitate auspicia, quibus quidem habent. Quid igitur aliud quā tollit ex ciuitate auspicia, quibus quidem habent.
- S dant

dant nunc licet religiones. quid enim est, si pulli non pascentur? si ex cauea tardius exierint? si occinuerit auis? parua sunt hæc: sed parua ista nō contemnendo maiores nostri, maximam hanc rem fecerunt. nunc nos, tanquam iam nihil pace deorum opus sit, omnes cærimonias polluimus. vulgo ergo pontifices, augures, sacrificuli reges creentur: cui libet apicem dialem, dum modo homo sit, imponamus: tradamus Ancilia, penetralia, deos deorumq; curam, quibus nefas est: non leges auspicatō ferantur, non magistratus creentur: nec centuriatis, nec curiatis comitijs patres authores fiant: Sextius & Licinius tanquam Romulus ac Tatius in vrbe Romana regnent, quia pecunias alienas, quia agros dono dant. tanta dulcedo est ex alienis fortunis prædandi: nec in mentem venit altera lege solitudines vastas in agris fieri, pellendo finibus dominos: altera fidem abrogari, cum qua omnis humana societas tollitur. Omnium rerum causa vobis antiquandas censeo istas rogationes. quod faxitis, deos velim fortunare. Oratio Appij ad id modō valuit, vt tempus rogationum iubendarum proferretur. Refecti decimū ijdem tribuni Sextius & Licinius de decemuiris sacrorū ex parte de plebe creandis pertulere. creati quinq; patrū, quinq; plebis: graduq; eo iam via facta ad consulatū videbatur. Hac victoriā cōtenta plebes cessit patribus, vt in præsentia consulū mentione omissa, tribuni militum crearentur. creati A. & M. Cornelij iterum. M. Geganius, P. Manlius, L. Veturius, P. Valerius vi. Cū præter Velitrarum obsidionem, tardi magis rerum exitus quā dubij, quietē externę res Romanis essent: fama repens belli Gallici allata perpulit ciuitatem, vt M. Furius dictator quintū diceretur. is T. Quintium Pœnum magistrum equitum dixit. Bellatum cum Gallis eo anno circa Anienem flumē, author est Claudius: inclytamq; in ponte pugnam, qua T. Manlius Gallum, cum quo prouocatus manus conseruit, in conspectu duorum exercituū cæsum torque spoliauit, tum pugnatam. Pluribus authoribus magis adducor, vt credam decem haud minus post annos ea acta: hoc autem anno in Albano agro cum Gallis dictatore M. Furio signa collata. nec dubia, nec difficilis Romanis, quanquam ingentem Galli terrorem memoria pristinae cladis attulerant, victoria fuit. multa millia Barbarorum in acie, multa captis castris cæsa. palati alij Apuliam maximē petentes, cū fuga se longinquā, tum quod passim eos simul pauor terrorq; distulerant, ab hoste sese tutati sunt. Dictatori consensu patrum, plebisq; triumphus decretus. Vix dum perfunctum eum bello atrocior domi seditio excepit: & per ingentia certamina dictator senatusque victus, vt rogationes tribunitiæ acciperentur: & comitia consulum aduersa nobilitate habita, quibus L. Sextius de plebe primus cōs. factus. Et ne is quidem finis certaminum fuit: quia patritij se authores futuros negabant, prope ad secessionē plebis res, terribilesq; alias minas ciuiliū certaminum venit: cum tamen per dictatorem conditionibus sedatæ discordiæ sunt, concessumque ab nobilitate plebi de consule plebeio: à plebe nobilitati de prætore vno, qui ius in vrbe diceret, ex patribus creando. Ita ab diutina ira tandem in concordiam redactis ordinibus, cum dignam eam rem senatus censeret esse, meritoque id, si quando vnquam aliās, deū immortalium causa libenter facturos fore, vt ludi maximi fierent, & dies vnus ad triduum adijceretur: recusantibus id munus ædilibus plebis, conclamatum à patritijs est iuuenibus, se id honoris, deū immortalium causa libenter acturos, vt ædiles fierent, quibus cum ab vniuersis gratiæ actæ essent, factum senatusconsultum, vt duos viros ædiles ex patribus dictator populum rogaret, patres authores omnibus eius anni comitijs fierent.

*Decemuiri sacrorum
partim ex plebe, partim
ex patritijs creantur.*

*Cum Gallis ad Anienem
pugnatum.*

*Galli victi in Albano
agro.*

*L. Sextius de plebe
primus Consul factus.*

*Prætor urbanus ex
patribus creatur.*

*Duo ædiles ex patribus
facti.*

A

DVO noui magistratus adiecti sunt, pratura & adilitas curulis. Pestilentia ciuitas laborauit, eamq; insignem fecit mors Furij Camilli. cuius remedium & finis cum per nouas religiones quaereretur, ludi scenici tunc primum facti sunt. Cum dies L. Manlio dicta esset à M. Pomponio tribuno plebis, propter delectu acerbè factum, & ob T. Manlium filium relegatum sine vilo crimine: adolescens ipse, cuius relegatio patri obijciebatur, venit in cubiculum tribuni, strictoq; gladio coegit eum in verba sua iurare, non perseveraturum se in accusatione. tunc omnia perniciofa omissa sunt. In patenne liberauerat, contra Gallum prouocantem aliquem ex militibus Romanis, in singulare certamè descendit, eiq; occiso, torquem aureum detraxit: quam ipse postea tulit, & ex eo Torquatus est nuncupatus. Duæ tribus additæ, Pontina & Publicia. Licinius Stolo lege ab ipso lata damnatus est, quod plus quingentorum iugerum agri possideret. M. Valerius tribunus militum Gallum, à quo prouocatus erat, insidente galea coruo, & vnguibus, rostroq; infestante hoste, interemit, & ex eo Coruini nomen accepit, consulq; proximo anno creatus est ob virtutem, cum XXXIII. ageret annu. Amicitia cum Carthaginensibus iuncta. Campani, cum vrgerentur à Samnitibus bello, auxilio aduersus eos à senatu petito, cum id non impetrarent, urbem atq; agros populo Romano dederunt. ob quam causam ea quæ populi Romano discrimine esset, P. Decij tribuni militum opera seruatus est, qui occupato colle super id iugum, in quo Samnites federant, occasionem consuli in equiorem locum euadendi dedit: ipse ab hostibus circumfessus erupit. Milites Romani, qui Capuæ in presidio erant relictæ, cum de ea occupanda vrbe conspirassent, & detecto consilio, metu supplicij à populo Romano defecissent, per M. Valerium Cdrunum dictato-rem, qui consilio suo eos à furore reuocauerat, patriæ restituti sunt.

B

ANNVS hic erit insignis noui hominis consulatu, insignis nouis duobus magistratibus, prætura, & curuli ædilitate. hos sibi patritij quæsiuere honores pro concessio plebi altero consulatu. Plebes consulatum L. Sextio, cuius lege partus erat, dedit: patres præturam Sp. Furio M. filio Camillo, ædilitatem Cn. Quintio Capitolino, & P. Cornelio Scipioni suarum gentium viris gratia campestri dederunt. L. Sextio collega ex patribus datus Lucius Aemilius Mamercus. Principio anni & de Gallis,

C

D

E

quos primò palatos per Apuliam congregari iam fama erat, et de Hernicorum defectione agitata mentio. Cum de industria omnia, ne quid per plebeium consulem ageretur, proferrentur: silentium omnium rerum, ac iustitio simile otium fuit: nisi quòd non patientibus tacitum tribunis, quòd pro cōsule vno plebeio tres patritios magistratus curulibus sellis prætextatos tanquam consules sedentes nobilitas sibi sumpsisset, prætorem quidem etiam iura reddentem, & collegam consulibus, atq; iisdem auspicijs creatum: verecundia inde imposita est senatui ex patribus iubendi ædiles curules creari. primò vt alternis annis ex plebe fierent, conuenerat: postea promiscuum fuit. Inde L. Genu-
tio, & Q. Seruilio C O S S. & ab seditione, & à bello quietis rebus, ne quando à metu ac periculis vacarent, pestilentia ingens orta. censorē, ædilem curulem, Pestilentia, tres tribunos plebis mortuos ferunt, pro portione & ex multitudine alia multa funera fuisse. maximeq; eam pestilentiam insignem mors quàm matura, tam acerba M. Furij fecit. Fuit enim verè vir vnicus in omni fortuna, princeps M. Furij Camilli mors, & laudes. pace belloq; prius quàm exulatum iret: clarior in exilio vel desiderio ciuitatis, quæ capta absentis implorauit opem: vel felicitate, qua restitutus in patriam, secum patriam ipsam restituit. par deinde per quinq; & triginta annos (tot enim postea vixit) titulo tantæ gloriæ fuit, dignusq; habitus, quem secundum à Romulo conditorem vrbis Romæ ferrent. Et hoc, & insequenti anno T. Sulpitio Petico, C. Licinio Stolone consulibus pestilentia fuit. eo nihil dignum memoria actum, nisi quòd pacis deum exposcendæ causa tertio tum post conditam urbem lectisternium fuit. & cum vis morbi, nec humanis consilijs, nec ope di- Lectisternium. uina leuaretur, victis superstitione animis, ludi quoque scenici, noua res bellico populo (nam circi modo spectaculum fuerat) inter alia cœlestis iræ placamina instituti dicuntur. Cæterum parua quoq; (vt fermè principia omnia) & ea ipsa peregrina res fuit, sine carmine vilo, sine imitandorum carminum actuludiones ex Hetruria acciti, ad tibicinis modos saltantes, haud indecoros motus more Thusco dabāt. imitari deinde eos iuuentus simul inconditis inter se iocu-

*Histriones unde dicti.**Exodia.**Atellanæ fabellæ.**Clavi figendi causa dictator creatur L. Manlius.**Manlius dictator ob delectum acerbius habitum magistratu se abdicare cogitur.**Manlio dies dicitur.*

iocularia fundentes, versibus cœpere: nec absoni à voce motus erant. Accepta itaq; res, sæpiusq; vsurpado excitata. vernaculis artificibus, quia hister Thusco verbo ludio vocabatur, nomen histrionibus inditum: qui non sicut ante Fescennino versu similem incompositum temerè ac rudem alternis iaciebant: sed impletas modis satyras descripto iam ad tibicinem cantu, motuq; congruenti peragebant. Liuius post aliquot annos, qui ab satyris ausus est primus argumento fabulam ferere, idem (scilicet id quod omnes tum erant) suorum carminum actor dicitur, cum sæpius reuocatus vocem obtudisset, venia petita puerum ad canendum ante tibicinem cum statuisset, canticum egisse aliquanto magis vigenti motu, quia nihil vocis vsus impediebat. inde ad manum cantari histrionibus cœptum, diuerbiaq; tantum ipsorum voci relicta. Postquam lege hac fabularum ab risu ac soluto ioco res auocabatur, & ludus in artem paulatim verterat, iuuentus histrionibus fabellarū actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta versibus iactitare cœpit, quæ inde exodia postea appellata, confertaq; fabellis potissimū Atellanis sunt. quod genus ludorum ab Oscis acceptum tenuit iuuentus: nec ab histrionibus pollui passa est. eo institutum manet, vt actores Atellanarum nec tribu moueantur, & stipendia tanquam expertes artis ludicræ faciant. Inter aliarum parua principia rerum ludorum quoque prima origo ponenda visa est, vt appareret quàm ab sano initio res in hanc vix opulentis regnis tolerabilem insaniam venerit. nec tamen ludorum primum initiū procurandis religionibus datum, aut religione animos, aut corpora morbis leuauit. quin etiam cū medios fortè ludos circus Tyberi superfuso irrigatus impedisset, id verò velut auersis iam dijs, aspernantibusq; placamina iræ, terrorem ingentē fecit. Itaque Cn. Genutio, L. Aemilio Mamercio secundum consulibus, cum piaculorum magis conquisitio animos quàm corpora morbi afficerent, repetitū ex seniorū memoria dicitur, pestilentiam quondam clauo ab dictatore fixo sedatā. Ea religione adductus senatus dictatorem clavi figendi causa dici iussit. dictus L. Manlius Imperiosus, L. Pinarium magistrum equitum dixit. Lex vetusta est priscis literis, verbisque scripta, vt qui prætor maximus sit, idibus Septembribus clauum pangat. fixus fuit dextro lateri ædis Iouis optimi maximi ea ex parte qua Mineruæ templum est. eum clauum, quia raræ per ea tempora literæ erant, notam numeri annorum fuisse ferunt, eoq; Mineruæ templo dicatam legem, quia numerus à Minerva inuentus sit. Volsinijs quoque clauos indices numeri annorum fixos in templo Nortiaë Hetruscæ deæ comparere, diligens talium monumentorū author Cintius affirmat. M. Horatius consul ex lege templum Iouis optimi maximi dedicauit anno post reges exactos. à consulibus postea ad dictatores, quia maius imperium erat, solenne clavi figendi translatus est. Intermissa deinde more, digna etiam per se visa est res, propter quam dictator crearetur. qua de causa creatus L. Manlius, perinde ac Reipublicæ gerendæ, ac non soluendæ religionis gratia creatus esset, bellum Hernicum affectans, delectu acerbo iuuentutem agitauit: tandemque omnibus in eum tribunis plebis coortis, seu vi, seu verecundia victus, dictatura abiit. neq; eo minus principio insequentis anni Q. Seruilio Hala, L. Genutio secundum coss. dies Manlio dicitur à M. Pomponio tribuno plebis. acerbitas in delectu, non damno modò ciuium, sed etiam laceratione corporum lata, partim virgis cæsis, qui ad nomina nō respondiissent, partim in vincula ductis, inuisa erat. & ante omnia inuisum ipsum ingenium atrox, cognomenq; Imperiosi graue liberæ ciuitati ab ostentatione sæuitiæ adscitum, quam non magis in alienis, quàm in proximis, ac sanguine ipse suo exerceret. criminiq; ei tribunus inter cætera dabat, quod filium iuuenē nullius probri compertū, extorrem vrbe, domo, pe-

A mo, penatibus, foro, luce, congressu æqualium prohibitum in opus feruile, propè in carcerem atq; in ergastulum dederit: vbi summo loco natus dictato-^{Manlius in filium cru-}
 rius iuuenis quotidiana miseria disceret, verè imperioso patre se natum esse. ^{delis fuisse accusatur.}
 at quam ob noxā? quia infacundior sit, & lingua impromptus. quod naturæ
 damnum vtrum nutriendum patri, si quicquam in eo humani esset, an casti-
 gandum, ac vexatione insigne faciendum fuisse? ne mutas quidem bestias mi-
 nus alere, ac fouere, si quid ex progenie sua parum prosperum sit. at hercule L.
 Manlium malum malo augere filij, & tarditatem ingenij insuper premere: &
 si quid in eo exiguum naturalis vigoris sit, id extinguere vita agresti, & rustico
 cultu inter pecudes habendo. Omnium potius his criminationibus, quàm
 B ipsius iuuenis irritatus est animus. quin contrà se quoq; parenti causam inui-
 diæ atq; criminum esse ægrè passus, vt omnes dij hominesq; scirent, se parenti
 opem latam quàm inimicis eius malle, capit consilium rudis quidem atq; a-
 grestis animi, & quanquam non ciuilis exempli, tamen pietate laudabile. In-
 scientibus cunctis cultro succinctus, mane in vrbē atq; à porta domum con-
 festim ad M. Pomponium tribunū pergit: ianitori opus esse sibi domino eius
 conuento extemplò ait, nuntiaret T. Manlium Lucij filium esse. mox introdu-
 ctus (etenim percitum ira in patrem spes erat aut criminis aliquid noui, aut ^{Manlij filij in pompon-}
 consilij ad rem agendam deferre) salute accepta redditaq; esse ait quæ cum eo ^{pietas.}
 agere arbitris remotis velit. procul inde omnibus abire iussis, cultrum stringit:
 C & super lectum stans ferro intento, nisi quæ ipse concepisset verba iuraret, se
 patris eius accusandi causa concilium plebis nunquam habiturum, se eum ex
 templò transfixurū minatur. pavidus tribunus (quippe qui ferrum ante ocu-
 los micare, se solum inermem, illum præualidum iuuenem, & quod haud mi-
 nus timendum erat, stolidè ferocem viribus suis cerneret) adiurat in quæ ada-
 ctus est verba. & præ se deinde tulit, ea vi subactum se incepto destitisse. nec
 perinde vt maluisset plebes, sibi suffragij ferendi de tam crudeli & superbo reo
 potestatem fieri. ita ægrè habuit filium id pro parente ausum: eoq; id laudabi-
 lius erat, quòd animū eius tanta acerbitas patria nihil à pietate auertisset. Itaq;
 non patri modò remissa causæ dictio est, sed ipsi etiā adolescenti ea res honori

fuit. & cū eo anno primū placuisset tribunos militum ad legiones suffra-
 gio fieri (nam & antea sicut nunc, quos ruffulos vocāt, imperatores ipsi facie-
 bant)

<sup>Tribuni militum ad
legiones suffragio in
primū facti.</sup>

*M. Curtius armatus
equo infidēs se in spe-
cum demisit.*

Lacus Curtius.

*Fama rerū standum
est, ubi vetustas fidē
derogat.*

*Genutius consul ple-
beius cum exercitu
occisus.*

*Ap. Claudius dictator
creatur.*

*Summo studio bellū
apparat Hernici.*

bant) secundum in sex locis tenuit, nullis domi militiæq; ad conciliandū gratiam meritis, ut qui rure, & procul cœtu hominum iuventam egisset. Eodem anno seu motu terræ, seu qua vi alia forum medium fermè specu vasto collapsum in immensam altitudinem dicitur: neq; eam voraginem coniectu terræ, cum pro se quisq; gereret, expleri potuisse prius, quàm deū monitu queri cœptū, quo plurimū populus Romanus posset. id enim illi loco dicandum vates canebant, si Rempub. Romanam perpetuam esse vellent. tum M. Curtium iuuenem bello egregium castigasse ferunt, dubitantes an vllum magis Romanum bonū, quàm arma virtusq; esset. Silentio facto, templa deorum immortalium, quæ foro imminet, Capitoliumq; intuentem, et manus nunc in cœlum, nunc in patentes terræ hiatus ad deos manes porrigentem se deuouisse: equo deinde quàm poterat maximè exornato infidentem armatum se in specum immisisse, donaq; ac fruges super eum à multitudine virorum ac mulierum congestas: lacumque Curtium non ab antiquo illo T. Tatij milite Curtio Metio, sed ab hoc appellatum. cura non deesset, si qua ad verum via inquirentem ferret. nunc famæ rerum standum est, ubi certam derogat vetustas fidem, & lacus nomen ab hac recentiore insignius fabula est. post tanti prodigij procurationem eodem anno de Hernicis consultus senatus, cum fœciales ad res repetendas nequicquam misisset, primo quoque die ferendum ad populum de bello indicendo Hernicis censuit: populusque id bellum frequens iussit. L. Genutius cōsuli ea prouincia forte euenit. In expectatione ciuitas erat, quod primus ille de plebe consul bellum suis auspicijs gesturus esset: deinde ut eueniret res, ita communicatos honores prosperè, aut secus consulto habitura. Fortè ita tulit casus, ut Genutius ad hostes magno conatu profectus, in insidias præcipitaretur: legionibus nec opinatō pauore fuis, consul circumuentus ab inscijs quem interfecissent, occideretur. Quod ubi est Romam nuntiatum, nequaquā tantum publica calamitate mœsti patres, quantum feroces infelici consulis plebeij ductu, fremunt omnibus locis: irent, crearent consules ex plebe, transferrent auspicia, quò nefas esset. potuisse patres plebiscito pelli honoribus suis, num etiam in deos immortales inauspicatam legem valuisse? vindicasse ipsos suum numen, sua auspicia: quæ ut primū contacta sint ab eo, à quo nec ius nec fas fuerit, deletum cum duce exercitū documento fuisse, ne deinde turbato gentiū iure comitia haberentur. His vocibus curia & forum personat. Ap. Claudius, quia dissuaserat legem in cōcione, maiore nunc auctoritate euentum reprehensi ab se consilij incusantem, dictatorem consensu patriciorum Seruilius consul dicit: delectusq; & iustitium indictum. Priusquam dictator legionesq; nouæ in Hernicos venirent, ductu C. Sulpitij legati res per occasionem gesta egregiè est. In Hernicos morte consulis contemptim ad castra Romana cum haud dubia expugnandi spe succedentes, hortante legato, & plenis iræ atq; indignitatis militum animis eruptio est facta. multum ab spe adeundi valli res Hernicis abfuit, adeò turbatis inde ordinibus abscessere. Dictatoris deinde aduentu nouus veteri exercitus iungitur, & copiarū duplicantur. & pro concione dictator laudibus legati, militumq; quorum virtute castra defensa erant, simul audientibus laudes meritas tollit animos, simul cæteros ad æmulandas virtutes acuit. Neq; segnius ad hostes bellum apparant, qui & parti ante decoris memores, neq; ignari auctarū viriū hostis, suas quoq; vires augent. omne Hernicū nomen, omnis militaris ætas excitur. quadringentariæ octo cohortes, lecta robora virorum scribuntur. hunc eximium florem iuventutis eò etiam, quod ut duplex acciperent stipendium, decreuerant, spei animorumq; impleuere. immunes quoque operum militarium erant, ut in vnum pugnae laborem reseruati plus sibi, quàm pro virili parte annitendum

A nitendum scirent. extra ordinem etiam in acie locati, quo conspectior virtus esset. Duum millium planities castra Romana ab Hernicis dirimebat. ibi pari ferme vtrinque spatio in medio pugnatum est. primo stetit ambigua spe pugna, nequicquam saepe conatis equitibus Romanis impetu turbare hostium

Acra pugna Romanorum & Hernicorum.

aciem. postquam equestris pugna effecta, quam conatibus vanior erat, consulo prius dictatore equites, permissu deinde eius relictis equis clamore ingenti prouolant ante signa, & nouam integrant pugnam. neque sustineri poterant, in extraordinariae cohortes pari corporum, animorumque robore se obiecissent. Tunc inter primores duorum populorum res geritur, quicquid hinc, aut illinc communis Mars belli aufert, multiplex quam pro numero damnum est: vulgus aliud armatorum, velut delegata primoribus pugna, euentum suum in virtute aliena ponit. multi vtrinque cadunt, plures vulnera accipiunt. Tandem equites alius alium increpantes, quid deinde restaret quaerendo, si neque ex equis pepulissent hostem, neque pedites quicquam momenti facerent, quam tertiam expectarent pugnam? quid ante signa feroces profiluissent? & alieno pugnarent loco? His inter se vocibus concitati clamore renouato, inferunt pedem: & primum gradu mouerunt hostem, deinde pepulerunt, postremo iam haud dubie auertunt: neque tam vires pares quae superauerit res, facile dictu est, nisi quod perpetua fortuna vtriusque populi & extollere animos, & minuere potuit. Usque ad castra fugientes Hernicos Romanus sequitur: castrorum oppugnatione, quia serum erat diei, abstinere. diu non perlitatum tenuerat dictatorem, ne ante meridiem signum dare posset: eo in noctem tractum erat certamen. Postera die deserta fuga castra Hernicorum, & faucij relictis quidam inuenti: agmenque fugientium ab signis, cum praeter moenia eorum infrequentia signa conspecta essent, fusum ac per agros trepida fuga palatum est. nec Romanis incruenta victoria fuit. quarta pars militum amissa: &, ubi haud minus iacturae fuit, aliquot equites Romani cecidere. Insequenti anno cum L. Sulpicius & C. Licinius Caluus consules in Hernicos exercitum duxissent, neque inuentis in agro hostibus, Ferentinum urbem eorum vi cepissent, reuertentibus inde eis Tyburtes portas clausere. ea vltima fuit causa, cum multae ante querimoniae vltro citroque iactatae essent, cur per foecia-

Fugantur Hernici.

Tyburibus bellum indicitur.

tium Pœnum eo anno fuisse satis constat, & magistrum equitum Sergium Cornelium Maluginensem. Macer Licinius comitiorum habendorum causa & ab Licinio consule dictum scribit, quia collega comitia bello præferre festinante ut continuaret consulatum, obuiam eundem prauæ cupiditati fuerit. Quæ sita ea propriæ familiæ laus, leuiorem authorem Liciniū facit. cum mentionem eius rei in vetustioribus annalibus nullam inueniam. magis ut belli Gallici causa dictatorem creatū arbitrer, inclinatur animus. eo certò anno Galli ad tertium lapidem Salaria via trans pontē Anienis castra habuere. Dictator, cum tumultus Gallici causa iustitium edixisset, omnes iuniores sacramento adiecit, ingentiq; exercitu ab vrbe profectus, in citeriore ripa Anienis castra posuit. Pons in medio erat, neutris eum rumpentibus, ne timoris indicium esset. prælia de occupando ponte crebra erant: nec qui potirentur, incertis viribus satis discerni poterat. tum eximia corporis magnitudine in vacuum pontem Gallus processit: & quantū maxima voce potuit, Quem nunc, inquit, Roma fortissimum virum habet, procedat agedum ad pugnam, ut noster duorum euentus ostendat vtra gens bello sit melior. Diu inter primores iuuenum Romanorum silentium fuit, cum & abnuere certamē vererentur, & præcipuam fortem periculi petere nollent. tum T. Manlius L. filius, qui patrem à vexatione tribunitia vindicauerat, ex statione ad dictatorem perguit. Iniussu tuo, inquit, imperator, extra ordinem nunquam pugnauerim, nō si certam victoriam videam. si tu permittis, volo ego illi belluæ ostendere, quando adeò ferox præsulat hostium signis, me ex ea familia ortum: quæ Gallorum agmen ex rupe Tarpeia deiecit. Tum dictator, Maeste virtute, inquit, hac pietate in patrem patriamq; T. Manli esto: perge, & nomen Romanū inuictum iuuantibus dijs præsta. Armant inde iuuenem æquales: pedestre scutum capit, Hispano cingitur gladio, ad propiorem habili pugnam. armatum adornatumque aduersus Gallum stolidè lætum, & (quoniam id quoq; memoria dignum antiquis visum est) linguam etiam ab irrisu exerentem, producunt. Recipiūt inde se ad stationem ceteri, et duo in medio armati spectaculi magis more, quàm lege belli destituuntur, nequaquā visu ac specie æstimantibus pares. corpus alteri magni-

Galli ad tertium lapidem castra habuerunt.

Gallus quidā fortissimum ē Romanis virum ad certamē provocat.

T. Manlius cum Gallo pugnat.

tudine eximiū, versicolori veste, pictisq; & auro cælati refulgens armis. media in altero militaris statura, modicaq; in armis habilibus magis quàm decoris

Acoris species: non cantus, non exultatio, armorumq; agitatio vana, sed pe-
 ctus animorum iręque tacitę plenum, omnem ferociam in discrimen ipsum
 certaminis distulerat. Vbi constitere inter duas acies tot circa mortalium a-
 nimis spe metuque pendentibus: Gallus velut moles supernę imminens, pro-
 iecto læua scuto in aduenientis arma hostis, vanum cęsim cum ingenti soni-
 tu ensē deiecit. Romanus mucrone surrecto, cum scutum scuto imum per-
 culisset, totoque corpore interior periculo vulneris factus, insinuasset se in-
 ter corpus armaque vno alteroque subinde ictu ventrem atque inguina hau-
 sit, & in spatium ingens ruentem porrexit hostem. iacentis inde corpus ab o-
Bre, collo circumdedit suo. Defixerat paor cum admiratione Gallos Romani
 alacres ab statione obuiam militi suo progressi, laudantes gratulantesque ad
 dictatorem perducunt. inter carminum propemodum incondita quędam
 militariter ioculantes, Torquati cognomen auditum, celebratum deinde po-
 steris etiam, familięque honori fuit, dictator coronam auream addidit do-
 num, mirisque pro concione eam pugnam laudibus tulit. Et hercle, tanti ea
 ad vniuersi belli euentum momenti dimicatio fuit, vt Gallorum exercitus
 proxima nocte, relictis trepidę castris, in Tyburtem agrum, atque inde socie-
 tate belli facta, comœtuque benignę ab Tyburtibus adiutus, mox in Cam-
 paniam transierit. Ea fuit causa cur proximo anno C. Petilius Balbus C O S S.
Ccum collegę eius M. Fabio Ambusto Hernici prouincia euenisset, aduersus
 Tyburtes iussu populi exercitum duceret. ad quorum auxilium cum Galli ex
 Campania redissent, fœdę populationes in Lauicano, Tusculanoque, &
 Albano agro haud dubię Tyburtibus ducibus sunt factę. Et cum aduersus
 Tyburtem hostem duce C O S. contenta Respub. esset, Gallicus tumultus di-
 ctatorem creari coegit. creatus Q. Seruilius Hala T. Quintiũ magistrum equi-
 tum dixit: & ex autoritate patrum, si prosperę id bellum euenisset, ludos ma-
 gnos vouit. Dictator ad continendos proprio bello Tyburtes, consulari exer-
 citu iussu manere, omnes iuniores nullo detrectante militiã sacramento ade-
 git. Pugnatum haud procul porta Collina est totius viribus vr̃bis, in conspe-
Dctu parentum coniugumq; ac liberorum, quę magna etiam absentibus hor-
 tamenta animi, tum subiecta oculis simul verecundia, misericordiaque mili-
 tem accendebant. Magna vtrunque edita cæde, auertitur tandem acies Gallo-
 rum. fugati Tybur sicut arcem belli Gallici petunt. pallati à C O S. Petilio haud
 procul Tybure excepti, egressis ad opem ferendam Tyburtibus, simul cum
 his intra portas compelluntur. Egregię cum ab dictatore, tum ab C O S. res
 gesta est. Et C O S. alter Fabius prælijs primũ paruis, postremò vna insigni pu-
 gna cum hostes totis adorti copijs essent, Hernicos deuicit. Dictator C O S S.
 in senatu & apud populum magnificę collaudatis, & suarum quoque rerum
 illis remisso honore, dictatura se abdicauit. Petilius de Gallis Tyburtibusq; ge-
Eminum triumphũ egit. Fabio satis visum, vt ouans vr̃bem iniret. Irridere Peti-
 lij triumphũ Tyburtes: vbi enim eum secum acie conflixisse? spectatores
 paucos fugę trepidationisque Gallorum extra portas egressos, postquam in
 se quoque fieri impetum viderint, & sine discrimine obuios cædi, recepisse se
 intra vr̃bem. eam rem triumpho dignã visam Romanis? ne nimis mirum ma-
 gnumque censerent, tumultum exciere in hostium portis, maiorem ipsos tre-
 pidationem ante mœnia sua visuros. Itaque insequenti anno M. Popilio Le-
 pinate, Cn. Manlio C O S S. primo silentio noctis ab Tybure agmine infesto pro-
 secti ad vr̃bem Romam venerunt. terrorem repenti ex somno excitatis subita
 res, & nocturnus paor præbuit, ad hęc multorũ inscitia, qui, aut vnde hostes
 aduenissent. conclamatum tamen celeriter ad arma est, & portę stationibus,
 muriq;

T. Manlius Gallum
 vincit, & à torque de-
 tracto Torquatus ap-
 pellatur.

Galli relictis trepidę
 castris in Tyburtem
 agrum transeunt.

Aduersus Gallos Q.
 Seruilius Hala dicta-
 tor creatur.

Cum Gallis pugnatũ
 est non procul a porta
 Collina.

Galli Tybur fugati se
 recipiunt.

Fabius Cos. Hernicos
 deuicit.

Tyburtes primo no-
 ctis silentio ad vr̃bem
 Romę mœnia veni-
 unt.

Tarquinienſes agrum Romanū populantur.

In Gallos C. Sulpicius dictator creatur.

Dictatoris cunctationē egerrimē ferūt milites.

Sex. Tullij oratio ad Dictatorem militum nomine.

muriq; præſidijs firmati. & vbi prima lux mediocrem multitudinē ante moenia, neque alium, quàm Tyburtē hoſtem oſtendit, duabus portis egreſſi conſules, vtrinq; aciem ſubeuntiū iam muros aggrediuntur, apparuitq; occasione magis, quàm virtute fretos veniſſe: adeò vix primum impetum Romanorum ſuſtinuere: quin etiam bono fuiſſe Romanis aduentum eorum conſtabat, orientemq; iam ſeditionem inter patres, & plebem metu tam propinqui belli compreſſam. Alius aduentus hoſtium fuit proximo bello agris, quàm vrbi terribilior. Populabundi Tarquiniēſes fines Romanos maximē qua ex parte Hetruriam adiacent, peragrauere: rebusq; nequicquam repetitis, noui conſules C. Fabius, & C. Plautius iuſſu populi bellum indixere: Fabioq; ea prouincia, Plautio Hernici euenere. Gallici quoq; belli fama increbreſcebat: ſed inter multos terrores ſolatio fuit pax Latinis petentibus data, & magna vis militum ab ijs ex ſœdere vetuſto, quod multis intermiſerant annis, accepta. quo præſidio cum fulta res Romana eſſet, leuius fuit, quòd Gallos mox Præneste veniſſe, atq; inde circa Pedum confediſſe, auditum eſt. Dictatorem dici C. Sulpitium placuit: conſul ad id accitus C. Plautius dixit. magiſter equitum dictatori additus M. Valerius. Hi robora militum ex duobus conſularibus exercitijs electa aduerſus Gallos duxerunt. Lentius id aliquanto bellum, quàm parti vtriq; placebat, fuit, cum primo Galli tantum auidi certaminis fuiſſent: deinde Romanus miles ruendo in arma, ac dimicationem, aliquantum Gallicam ferociam vinceret. dictatori neutiq; placebat, quando nulla cogeret res, fortunæ ſe committere aduerſus hoſtem, quem tempus deterioreſ indies, & locus alienus faceret, ſine præparato cōmeatu, ſine firmo munimēto morantem: ad hoc ijs animis corporibusq; quorū omnis in impetu vis eſſet, parua eadē langueſceret mora. His conſilijs dictator bellū trahebat, grauemq; edixerat poenā, ſi quis iniuſſus in hoſtē pugnaſſet. milites ægrē id patientes, primò in ſtationibus vigilijsq; inter ſe dictatorem ſermonibus carpere, interdum patres cōmuniter increpare, quòd nō iuſſiſſent per conſules geri bellum: electum eſſe eximium imperatorē, vnicum ducem, qui nihil agenti ſibi de cœlo deuolaturam in ſinum victoriā cenſeat. eadem deinde hæc interdū propalā, ac ferociora his iactare: ſe iniuſſu imperatoris aut dimicatuſ, aut agmine Romā ituſ: immiſceriq; militibus centuriones: nec in circulis modò fremere, ſed iam in principijs ac prætorio in vnū ſermones confundi: atq; in concionis magnitudinē creſcere turba, & vociferari ex omnibus locis, vt extemplò ad dictatorem iretur: verba pro exercitu faceret Sex. Tullius, vt virtute eius dignum eſſet. Septimū primū pilum iam Tullius ducebat, neque erat in exercitu, qui quidem pedestria ſtipendia feciſſet, vir factis nobilior. is præcedens militum agmen, ad tribunal pergit. mirantiq; Sulpitio, non turbam magis quàm turbæ principem Tullium imperijs obedientiſſimum militum, Scilicet dictator, inquit, condemnatum ſe vniuerſus exercitus à te ignauix ratus, & propè ignominix cauſa deſtitutū, ſine armis, orauit me vt ſuam cauſam apud te agerem. Equidem ſic ubi loco ceſſum, ſi terga data hoſti, ſi ſigna ſœdè amiſſa obijci nobis poſſent, tamen hoc à te impetrari æquum cenſerem, vt nos virtute culpam noſtram corrigere, & abolere flagitij memoriam noua gloria patereris. etiam ad Alliam fuſæ legiones eandem quam per pauorem amiſerant patriam, proſectæ poſtea ab Veijs virtute recuperauere. nobis deū benignitate, felicitate tua, populiq; Romani, & res & gloria eſt integra: quanquam de gloria vix dicere auſim, ſi nos & hoſtes haud ſecus quàm ſcēminas abditos intra vallum omnibus contumelijs eludunt: & tu imperator noſter, quod ægrius patimur, exercitum tuum ſine animis, ſine armis, ſine manibus, iudicas eſſe: & prius quàm expertus nos eſſes, de nobis ita deſperaſti, vt te mancorum ac debiliū ducem

A ducem iudicares esse. quid enim aliud esse causę credamus, cur veteranus dux fortissimus bello compressis, quod aiunt, manibus sed eas? vtcunque enim se habeat res, te de nostra virtute dubitasse videri, quàm nos de tua verius est. Sin autem non tuum istuc, sed publicum est consilium, & consensus aliquis patrum, non Gallicum bellum nos ab vrbe, à penatibus nostris ablegatos tenet: quæso vt quæ dicam, non à militibus imperatori dicta censeas, sed à plebe patribus: quæ, sicut vos vestra habeatis consilia, sic se sua habiturā dicat. Quis tandem succenseat milites nos esse, non seruos vestros? ad bellum, non in exilium missos? Si quis det signum, in aciem educat, vt viris ac Romanis dignum sit pugnatos: si nihil armis opus sit, otium Romæ potius quàm in castris acturos. hæc dicta sint patribus. Te imperator milites tui oramus, vt nobis pugnandi copiā facias: tum vincere cupimus, tum duce te vincere: tibi lauream insignem deferre, tecum triumphantes urbem inire: tuum sequentes curram Iouis Opt. Max. templum gratantes ouantesq; adire. Orationem Tullij exceperunt preces multitudinis: & vndiq; vt signum daret, vt capere arma iuberet, clamabāt. Dictator quanquam rem bonam exemplo haud probabili actam censebat, tamen facturum quod milites vellent se recepit: Tulliumq; secretò, quæ nam hæc res sit, aut quo acta more, percunctatur. Tullius magnopere à dictatore petere, ne se oblitum disciplinæ militaris, ne sui, neue imperatoriae maiestatis crederet: multitudini concitatae, quæ ferme authoribus similis esset, non subtraxisse se ducem: ne quis alius, qualem mota creare multitudo soleret, existeret. nam se quidem nihil nō arbitrio imperatoris acturum. illi quoque tamen videndum magnopere esse, vt exercitum in potestate haberet: differri non posse: adeò concitados animos ipsos sibi locum ac tempus pugnandi sumpturos, si ab imperatore non detur. Dum hæc loquuntur, iumenta fortè pascentia extra vallum Gallo abigenti duo milites Romani ademerunt. in eos saxa coniecta à Gallis: deinde ab Romana statione clamor ortus, ac procursum vtrinq; est. Iamque haud procul iusto prælio res erant, ni celeriter diremptum certamen per centuriones esset. Affirmata certè eo casu Tullij apud dictatorem fides est. nec recipiente iam dilationem re, in posterum diem edicitur acie pugnatos. Dictator tamen, vt qui magis animis quàm viribus fretus, ad certamen descenderet, omnia circumspicere atq; agitare coepit, vt arte aliqua terrorem hostibus incuteret. solerti animo rem nouam excogitat: quæ deinde multi nostri atq; externi imperatores, nostra quoq; quidam ætate vsi sunt, mulis strata detrahi iubet: binisque tantum centunculis relictis, agasones partim captiuos, partim ægrorum armis ornatos imponit. his ferè mille effectis, centum admiscet equites: & nocte super castra in montes euadere, ac syluis se occultare iubet, neque inde antè moueri, quàm ab se acciperent signum. ipse vbi illuxit, in radicibus montium extendere aciem coepit sedulo, vt aduersus montes consisteret hostis. Instructo iam vani terroris apparatu, qui quidem terror plus penè veris viribus profuit: primò credere duces Gallorum non descensuros in æquum Romanos: deinde vbi digressos repente viderunt, & ipsi auidi certaminis in prælium ruunt: priusq; pugna coepit, quàm signum ab ducibus daretur. Acrius inuasere Galli dextrum cornu: neque sustineri potuissent, ni fortè eo loco dictator fuisset, Sex. Tullium nomine increpans: rogansque, siccine pugnatos milites spondidisset? vbi illi clamores sint arma poscentium? vbi minæ iniussu imperatoris prælium inituros? en ipsum imperatorem clara voce vocare ad prælium, & ire armatum ante prima signa: ecquis sequeretur eorum, qui modò ducturi fuerint? in castris feroces, in acie pauidi. Vera audiebant: itaque tantos pudor stimulos admouit, vt ruerent in hostium tela alienatis à memoria periculi animis. hic primò impetus propè

*Dictator Sex. Tullium
secretò alloquitur.*

*Qua arte dictator hostibus
terrorē incussit.*

*Dictatoris ad milites
hortatio.*

Galli vincuntur.

C. Plautius Cos. Hernicos deuicit.

Tarquinienses 307. milites Romanos captos immolarunt.

*De ambitu tum pri-
mum Lex promulga-
tur.*

*Priuernates vincun-
tur & eorum urbs in
deditionem accipitur.*

*† de exilio intellige, Sæc enim
erat poena civilis.*

*C. Licinius Stolo sua
ipsum Lege damnatur.
• 100. coron.*

propè vecors turbauit hostes: eques deinde emissus turbatos auertit. Ipse di-
ctator postquam labantē vna parte vidit aciem, signa in læuū cornu confert,
quò turbam hostium congregari cernebat: & ijs, qui in monte erant, signum
quod conuenerat, dedit. Vbi inde quoq; nouus clamor ortus, & tendere obli-
quo monte ad castra Gallorum visi sunt: tum metu, ne excluderentur, omissa
pugna est, cursuq; effuso ad castra ferebantur. vbi cum occurisset eis M. Vale-
rius magister equitum, qui profligato dextro cornu obequitabat hostium
munimentis, ad montes syluasq; vertunt fugam: plurimiq; ibi à fallaci equi-
tum specie, agasonibusq; excepti sunt: & eorum, quos pauor pertulerat in syl-
uas, atrox cædes post sedatum prælium fuit. Nec alius post M. Furium, quam
C. Sulpitius iustiorē de Gallis egit triumphum. auri quoque ex Gallicis
spolijs satis magnum pondus saxo quadrato septum in Capitolio sacrauit. Eo-
dem anno & à c o s s. vario euentu bellatum. nam Hernici à C. Plautio deuic-
ti, subactique sunt. Fabius collega eius incautē atque inconsultē aduersus
Tarquinienses pugnavit, nec in acie tantum ibi cladis acceptum, quam quòd
cccvii. milites Romanos captos Tarquinienses immolarunt. qua fœditate
supplicij aliquanto ignominia populi Romani insignior fuit. accessit ad eam
cladem & vastatio Romani agri, quam Priuernates, Veliterni deinde incurfio-
ne repentina fecerunt. Eodem anno duæ tribus Promptina, & Publicia additæ.
Ludi votiui, quos M. Furius dictator vouerat, facti: & de ambitu à C. Petilio
tribuno plebis authoribus patribus tū primū ad populum latū est: eaq; ro-
gatione nouorū maximē hominum ambitionē, qui nundinas & conciliabu-
la obire soliti erant, cōpressam credebant. Haud æquē patribus læta insequen-
ti anno C. Martio, Cn. Manlio c o s s. de vnciario fœnore à M. Duellio, L. Me-
nenio tribunis plebis rogatio est perlata: & plebs aliquanto eam cupidius sci-
uit, accepitq;. Ad bella noua priore anno destinata, Falisci quoq; noui hostes
exorti, duplici crimine, quòd & cū Tarquiniensibus iuuentus eorū militaue-
rat: & eos, qui Falerios perfugerāt, cum malē pugnatū est, repetentibus fœcia-
libus Romanis non reddiderant. ea prouincia Cn. Manlio obuēnit. Martius
exercitum in agrum Priuernatem, integrū pace longinqua induxit: militemq;
præda impleuit. ad copiam rerum addidit munificentiam, quòd nihil in pu-
bicum fecernendo augenti rem priuatā militi fauit. Priuernates cū ante mœ-
nia sua castris permunitis consedissent: vocatis ad concionē militibus. Castra
nunc, inquit, vobis hostiū, urbemq; prædæ do: si mihi pollicemini vos fortiter
in acie operā nauaturos, nec prædæ magis, quam pugnae paratos esse. Signum
poscunt ingenti clamore: celsiq; & spe haud dubia feroces in prælium vadunt.
ibi anteq; signa Sex. Tullius, de quo anteq; dictū est, exclamat: Aspice imperator,
inquit, quemadmodū exercitus tuus tibi promissa præstet: piloq; posito, stri-
cto gladio in hostem impetum facit: sequuntur Tullium antesignani omnes:
primoq; impetu auertere hostem: fuscū inde ad oppidū persecuti, cum iam
scalas mœnibus admouerent, in deditionem urbem acceperunt. triumphus
de Priuernatibus actus. ab altero c o s s. nihil memorabile gestum: nisi quòd
legem nouo exemplo ad Sutrium in castris tributim de vicesima eorum, qui
manu mitterentur, tulit. patres, quia ea lege haud paruum vectigal inopi ara-
rio additum esset, authores fuerunt. Cæterū tribuni plebis nō tam lege quam
exemplo moti, ne quis postea populū seuocaret, capite sanxerunt. nihil enim
non per milites iuratos in consulis verba, quamuis perniciosum populo, si id
liceret, ferri posse. Eodem anno C. Licinius Stolo à M. Popilio Lenate sua lege
decem millibus æris est damnatus, quòd mille iugerum agri cum filio pos-
sideret, emancipandoque filium, fraudem legi fecisset. Noui c o s s. inde M.
Fabius Ambustus ii. & M. Popilius Lenas ii. duo bella habuere: facile alte-
rum cum

Arum cum Tyburtibus, quòd Lenas gessit: qui hoste in urbem compulso, agros
 vastauit. Falisci, Tarquinienensesque alterum consulem prima pugna fude-
 runt. inde terror maximus fuit, quòd sacerdotes eorum facibus ardentibus,
 anguibusque praelatis incessu furiali militem Romanum insueta turbauerunt
 specie: & tunc quidē velut lymphati, & attoniti munimētis suis trepido agmi-
 ne inciderunt: deinde vbi consules legati que ac tribuni, puerorum ritu vana
 miracula pauentes irridebant, increpabantque, vertit animos repentē pudor:
 & in ea ipsa, quæ fugerant, velut cæci ruebant. discusso itaque vano apparatu
 hostium, cum in ipsos armatos se intulissent, auerterunt totam aciem: castris-
 que etiam eo die potiti, præda ingenti parta victores reuerterunt, militaribus
B iocis cum apparatus hostium, tum suum increpantes pauorem. Concita-
 tur deinde omne nomen Hetruscum, & Tarquinienensibus Faliscisque ducibus
 ad Salinas perueniunt. aduersus eum terrorem dictator C. Martius Rutilius
 primus de plebe dictus, magistrum equitum item de plebe C. Plautium dixit.
 Id verò patribus indignum videri, etiam dictaturam iam in promiscuo esse:
 omniq; ope impediabant, ne quid dictatori ad id bellū decerneretur, parare-
 tūre. eo promptius cuncta ferente dictatore populus iussit. profectus ab vr-
 be vtraque parte Tyberis, ratibus exercitu quocunque fama hostium duce-
 bat traiecto, multos populatores agrorū vagos, palantes oppressit: castra quo-
 que nec opinatō aggressus cepit: & octo millibus hostium captis, cæteris aut
C cæsis, aut ex agro Romano fugatis, sine autoritate patrum populi iussu tri-
 umphauit. Quia nec per dictatorem plebeium, nec per consulem, comitia
 consularia haberi volebant: & alter consul Fabius bello retinebatur: res ad
 interregnum redit. Interreges deinceps Q. Seruilius Hala, M. Fabius, Cn.
 Manlius, C. Fabius, C. Sulpitius, L. Aemylius, Q. Seruilius, M. Fabius Am-
 bustus. In secundo interregno orta contentio est, quòd duo patricij consu-
 les creabantur: intercedentibusque tribunis, interrex Fabius aiebat in duo-
 decim tabulis legem esse, vt quodcunque postremum populus iussisset, id
 ius ratumque esset, iussum populi & suffragia esse. Cumq; intercedendo tri-
 buni nihil aliud, quàm vt differrent comitia, valuissent: duo patricij consu-
D les creati sunt, C. Sulpitius Peticus tertium, M. Valerius Publicola: eodemq;
 die magistratum inierunt. Quadringentesimo anno, quàm vrbs Romana
 condita erat, quinto tricesimo quàm à Gallis recepta, ablato post nonum
 annum à plebe consulatu, patricij consules ambo ex interregno magistratum
 iniere C. Sulpitius Peticus tertium, M. Valerius Publicola. Empulum eo an-
 no ex Tyburtibus haud memorando certamine captum: siue duorum con-
 sulum auspicio bellum ibi gestum est, vt scripsere quidam: seu per idem tem-
 pus Tarquinienensium quoque sunt vastati agri ab Sulpitio consule, quo Va-
 lerius aduersus Tyburtes legiones duxit. Domi maius certamen consulibus
 cum plebe ac tribunis erat. fidei iam suæ, non solum virtutis ducebant esse,
E vt accepissent duo patricij consulatum, ita ambobus patricijs mandare: quin
 aut toto cedendum esse: si plebeius iam magistratus consulatus fiat: aut possi-
 dendum totum, quam possessionem integram à patribus accepissent. Plebs
 contra fremit. quid se viuere? quid in parte ciuium censer? si quod duorum
 hominum virtute L. Sextij, ac C. Licinij partum sit, id obtinere vniuersi non
 possint? vel reges, vel decemuiros, vel si quod tristius sit imperij nomen, pa-
 tiendum esse potius, quàm ambos patricios C O S S. videant, nec inuicem
 pareatur atque imperetur, sed pars altera in æterno imperio locata plebem
 nusquam aliò natam quàm ad seruiendum putet. Non desunt tribuni au-
 thoresh turbarum: sed inter concitatos per se omnes vix duces eminent. Ali-
 quoties frustra in campum descensum cum esset, multiq; per seditiones
 acti

*Faliscos & Tarqui-
nenses Romani vin-
cunt.*

*Dictator ac magister
equitū tum primū
de plebe dicti.*

*Dictator plebeius tri-
umphat de Faliscis &
Tarquinienensibus.*

Interregnum.

*Empulum ex Tybur-
tibus capitur.*

*Inter patres & plebē
de Consularibus comi-
tj dissensio.*

*Tyburtes se dedidere
Romanis.*

*In Tarquinienses vi-
dos acerbè seuitam,
ob immolatos milites
Romanos.*

acti comitiales dies: postremò victæ perseuerantia Coss. plebis eò dolor eru-
pit, vt tribunos actum esse de libertate vociferantes: relinquendumque non
campum iam solùm, sed etiam urbem captam atque oppressam regno patri-
ciorum, mœsta plebs sequeretur. Cōsules relictī à parte populi per infrequen-
tiam comitia nihilo segnius perficiunt. creati consules ambo patricij M. Fa-
bius Ambustus tertium, T. Quintius. In quibusdam annalibus pro T. Quin-
tio M. Popilium Coss. inuenio. Duo bella eo anno prosperè gesta: cū Ty-
burtibusque ad deditionem pugnatum: Saffula ex his vrbs capta, cæteraque
oppida eandem fortunam habuissent, ni vniuersa gens positis armis in fi-
dem consulis venisset. triumphatum de Tyburtibus: alioquin mitis victoria
fuit. In Tarquinienses acerbè seuitam, multis mortalibus in acie cæsis: ex in-
genti captiuorum numero, CCCLVIII. delecti nobilissimus quisque, qui Ro-
mam mitteretur: vulgus aliud trucidatum. nec populus in eos, qui missi Ro-
mam erant, mitior fuit. medio in foro omnes virgis cæsi ac securi percussi. id

pro immolatis in foro Tarquiniensium Romanis pœnæ hostibus redditum.
Res bello benè gestæ, vt Samnites quoque amicitiam peterent, effecerunt. le-
gatis eorum comiter ab senatu responsum: fœdere in societatem accepti. Non
eadem domi quæ militiæ fortuna erat plebi Romanæ. nam etsi vnciario fœ-
nore factò leuata vsura erat, forte ipsa obruebantur inopes: nexumque ini-
bant. eo nec patricios ambos cōsules, nec comitiorum curam, publicæue stu-
dia præ priuatis incommodis plebs ad animum admittebat. Consulatus vter-
que apud patricos manet. Consules creati, C. Sulpitius Peticus quartum, K
M. Valerius Publicola iterum. In bellum Hetruscum intentam ciuitatē, quia
Cæritem populum misericordia consanguinitatis Tarquiniensibus adiun-
ctum fama ferebat, legati Latini ad Volscos cōuertere, nuntiantes exercitum,
conscriptum armatumque; iam suis finibus imminere: inde populabundos in
agrum Romanum venturos esse. Censuit igitur senatus, neutram negligen-
dam rem esse. vtroque legiones scribi: consulesque; fortiri prouincias iussit. In-
clinauit deinde pars maior curæ in Hetruscum bellum: postquam literis Sul-
pitij consulis, cui Tarquinij prouincia euenerat, cognitum est, depopulatum
agrum circa Romanas Salinas: prædæque partem in Cæritum fines auectam,
& haud dubiè iuuentutem eius populi inter prædatores fuisse. Itaque Vale-
rium

or. Ceru.

Arium consulem Volscis oppositum. castraq; ad finem Tusculanum habentem, reuocatum inde senatus dictatorem dicere iussit. T. Manlium Lucij filium T. Manlius dictator Cæritibus bellum indixit. Is, cum sibi magistrum equitum A. Cornelium Cossam dixisset, consulari exercitu contentus, ex autoritate patrum ac populi iussu Cæritibus bellum indixit. Tum primum Cærites tanquam in verbis hostium vis maior ad bellum significandum, quam in suis factis, qui per populationem Romanos lacefferant, esset, etiam verus belli terror inuasit: & quam non suarum virium eadem dimicatio esset, cernebant: poenitebatq; populationis. & Tarquinienfes exacerabantur defectionis authores, nec arma, aut bellum quisquam apparare, sed pro se quisque legatos mitti iubebat ad petendam erroris veniam. Legati Legati Cæritum erroris veniam petunt. senatum cum adissent, ab senatu reiecti ad populum, deos rogauerunt, quorum sacra bello Gallico accepta rite procurassent, ut Romanos florentes ea sui misericordia caperet, quæ se rebus adfectis quondam populi Romani cepisset, conuersique ad delubra Vestæ hospitium flaminum, Vestaliumq; ab se castè ac religiosè cultum inuocabant. Eane meritos crederet quisquam, hostes repente sine causa factos? aut si quid hostiliter fecissent, consilio id magis, quam furore lapsos fecisse? ut sua vetera beneficia, locata præsertim apud tam gratos, nouis corrumpere maleficijs? florentemque populum Romanum ac felicissimum bello sibi desumerent hostem, cuius afflictum amicitiam cepissent? ne appellarent consilium, quæ vis ac necessitas appellanda esset. Transcuntes agmine infesto per agrum suum Tarquinienfes, cum præter viam nihil petissent, traxisse quosdam agrestium populationis eius, quæ sibi crimini datur, comites. eos, seu dedi placeat, dedere se paratos esse: seu supplicio affici, daturus poenas. Cære sacrarium populi Romani, diuersorium sacerdotum ac receptaculum Romanorum sacrorum, intactum inuiolatumque crimine belli, hospitio Vestalium cultisque dijs darent. Mouit populum non tam causa præsens, quam vetus meritum, ut maleficijs quam beneficijs potius immemores essent. itaque pax populo Cæriti data: induciasque in centum annos factas, in senatusconsulta referri placuit. In Faliscos eodem noxios crimine vis belli conuersa est: sed hostes nusquam inuenti. Cum populatione peragrati fines essent, ab oppugnatione urbium temperatum: legionibusque Romanam reductis, reliquum anni muris turribusque reficiendis consumptum, & ædes Apollinis dedicata est. Ædes Apollinis dedicata. Extremo anno comitia consularia certamen patrum ac plebis diremit, tribunis negantibus passuros comitia haberi, nisi secundum Liciniam legem haberentur: dictatore obstinato tollere potius totum est Republicæ consulatum, quam promiscuum patribus ac plebi facere. Pro latandis igitur comitijs, cum dictator magistratu abisset, res ad interregnum redijt. Interregnum. Infestam inde patribus plebem interreges cum accepissent, ad undecimum interregem seditionibus certatum est. Legis Liciniæ patrocinium tribuni iactabant: propior dolor plebi fœnoris ingrauescentis erat: curæq; priuata in certaminibus publicis erumpebant. quorum tædio patres L. Corneliū Scipionem interregem concordiae causa obseruare legem Liciniam comitijs consularibus iussere. P. Valerio Publicolæ datus est plebe collega C. Martius Rutilius. Inclinatorum semel in concordiam animis, noui consules fœnebrem quoque rem, quæ distingere vnanimos videbatur, leuare aggressi, solutionem alieni æris in publicam curam verterunt: quinqueuiris creatis, quos mensarios Quinqueuiri Mensarii creantur. ab dispensatione pecuniæ appellarunt. Meriti æquitate curaque sunt, ut per omnium annalium monumenta celebres nominibus essent. fuere autem C. Duellius, P. Decius Mus, M. Papyrius, Q. Publius, & T. Aemilius, qui rem difficillimam tractatu, & plerumque parti utrique semper certè alteri grauem, cum alia moderatione, tum impendio magis publico, quam iactura sustinuerunt.

*Terrore vano belli
Hetrusci dictator C.
Iulius dicitur.*

Interregnum.

X. Salvia de Monte frisco.

*Falisci & Tarquini-
enses inducias in 40.
annos impetrant.*

*Censuram alter de ple-
be creatur.*

*Dictator cur hoc anno
dictus sit.*

*Galli in agro Latino
castra habebant.*

nuerunt. tarda enim nomina, & impeditiora inertia debitorum quam facultatibus, aut ærarium mensis cum ære in foro positis, dissoluit, ut populo prius caueretur: aut æstimatio æquis rerum pretijs liberauit, ut non modo sine iniuria, sed etiam sine querimonijs partis utriusque exhausta vis ingens æris alieni sit. Terror inde vanus belli Hetrusci, cum cõiurasse duodecim populos fama esset, dictatorem dici coëgit. dictus in castris (eò enim ad consules missum senatusconsultum est) C. Iulius: cui magister equitum adiectus L. Aemilius. Cæterum foris tranquilla omnia fuere. Tentatum domi per dictatorem, ut ambo patricij consules crearentur, rem ad interregnum perduxit. duo interreges C. Sulpitius, & M. Fabius interpositi obtinere, quod dictator frustra tetenderat: mitiore iam plebe ob recens meritum leuati æris alieni, ut ambo patricij consules crearentur. creati ipse C. Sulpitius Peticus, qui prior interregno abiit: & T. Quintius Pœnus. quidam Cæsonem cognomen Quintio adiiciunt. Ad bellum ambo profecti, Faliscum Quintius, Sulpitius Tarquinienſe, nusquam acie congresso hoste, cum agris magis quam cum hominibus vrendo populandoque gesserunt bella, cuius lentæ velut tabis senio victa utriusque pertinacia populi est, ut primum à consulibus, dein permissu eorum ab senatu inducias peterent, in quadraginta annos impetraverunt. Ita posita duorum bellorum quæ imminebant, cura, dum aliqua ab armis quies esset: quia solutio æris alieni multarum rerum mutauerat dominos, censum agi placuit. cæterum, cum censoribus creandis indicta comitia essent: professus se petere censuram C. Martius Rutilius, qui primus dictator de plebe fuerat, concordiam ordinum turbauit. quod videbatur quidem tempore alieno fecisse: quia ambo tum fortè patricij consules erant, qui rationem eius se habituros negabant: sed & ipse constantia inceptum obtinuit, & tribuni omni vi recuperando ius consularibus comitijs amissum, adiuerunt. & cum ipsius viri maiestas nullius honoris fastigium non æquabat, tum per eundem, qui ad dictaturam aperuisset viam, censuram quoque in partem vocari plebs volebat. Nec variatum comitijs est, quin cum Manlio Nævio censor Martius crearetur. Dictatorem quoque hic annus habuit M. Fabium, nullo terrore belli, sed ne Licinia lex comitijs consularibus observaretur. Magister equitum dictatori additus Q. Seruilius, nec tamen dictatura potentior eum consensum patrum consularibus comitijs fecit, quam censorijs fuerat. M. Popilius Lenas à plebe consul, à patribus L. Cornelius Scipio datus. Fortuna quoque illustriorem plebeium consulem fecit. nam cum ingentem Gallorum exercitum in agro Latino castra posuisse nuntiatum esset: Scipione graui morbo implicito, Gallicum bellum Popilio extra ordinem datum. Is impigrè exercitu scripto, cum omnes extra portam Capenam ad Martis ædem conuenire armatos iuniores iussisset, signaque eodem quaestores ex ærario deferre: quatuor expletis legionibus, quod superfuit militum, P. Valerio Publicolæ prætori tradidit: author patribus scribendi alterius exercitus, quod ad incertos belli euentus subsidium Reipublicæ esset. Ipse iam satis omnibus instructis, comparatisque, ad hostem pergit. cuius ut prius nosceret vires, quam periculo ultimo tentaret: in tumulto, quem proximum castris Gallorum capere potuit, vallum ducere cœpit. Gens ferox, & ingenij avidi ad pugnam, cum procul visis Romanorum signis, ut extemplo prælium initura explicuisset aciem: postquam neque in æquum dimitti agmen vidit, & cum loci altitudine, tum vallo etiam tegi Romanos, perculsos pauore rata, simul oportuniores, quod intenti tum maxime operi essent, truci clamore aggreditur. Ab Romanis nec opus intermissum, (triarii erant, qui muniebant) & ab hastatis principibusque, qui pro munitioribus intenti armatiq; steterant,

A steterant, praelium initum. Præter virtutem locus quoque superior adiunxit, ^{Acre cū Galli præ-}
 vt pila omnia hastæque non tanquam ex æquo missa, vana (quod plerunque ^{lium.}
 fit) caderent, sed omnia librata ponderibus figerentur, oneratiq̃ue telis Galli,
 quibus aut corpora transfixa, aut prægrauata in hærentibus gerebant scuta,
 cum cursu penè in aduersum subissent, primò incerti resistere: dein cum ipsa
 cunctatio & his animos minuisset, & auxisset hosti, impulsī retro ruere alijs
 super alios, stragemq̃ue inter se cæde ipsa fœdiorem dare. adeò præcipiti tur-
 ba obtriti plures, quàm ferro necati. Necdum certa Romanis victoria erat:
 alia in campum digressis supererat moles. nanq̃ue multitudo Gallorum sen-
 sum omnem talis damni exuperans, velut noua rursus exoriente acie, inte-
 B grum militem aduersus victorem hostem ciebat. stetitq̃ue suppresso impetu
 Romanus, & quia iterum fessis subeunda dimicatio erat, & quòd cōsul, dum
 inter primores incautus agitatur, læuo humero matari propè traiecto, cesserat
 parumper ex acie. Iamq̃ue omīssa cunctando victoria erat, cum consul vul-
 nere alligato, reuectus ad prima signa, Quid stas miles? inquit, non cum La-
 tino Sabinoq̃ue hostes es, quem victum armis socium ex hoste facias. in
 belluas strinximus ferrum: hauriendus aut dandus est sanguis. propulstis à
 castris, supina valle præcipientes egistis, stratis corporibus hostium superstitis,
 complete eadem strage campos, qua montes replestis, nolite expectare, dum
 stantes vos fugiant. inferenda sunt signa, & vadendum in hostem. His adhor-
 C tationibus iterum coorti pellunt loco primos manipulos Gallorum, cuneis ^{Galli vincuntur.}
 deinde in medium agmen perrumpunt. inde Barbari dissipati, quibus nec
 certa imperia, nec duces essent, vertunt impetum in suos: fusi q̃ue per campos,
 & præter castra etiam sua fuga prælati, quod editissimum inter æquales tu-
 mulos occurrebat oculis, arcem Albanam petunt. Consul non vltra castra
 insecutus, quia & vulnus degrauabat, & subijcere exercitum pugna fessum.
 nouo labori nolebat, à persequendo hoste continuit, tumulis ab hoste occu-
 patis. Præda omni castrorum militi data, victorem exercitum, opulentum-
 q̃ue Gallicis spolijs Romam reduxit. moram triumpho vulnus consulis attu-
 lit. eademq̃ue causa dictatoris desiderium senatui fecit, vt esset qui ægris con-
 D sulibus comitia haberet. Dictator L. Furius Camillus dictus, addito magi-
 stro equitum P. Cornelio Scipione, reddidit patribus possessionem pristinam
 consulatus. ipse ob id meritum ingenti patrum studio creatus consul, colle-
 gam Ap. Claudium Crassum dixit. Priusquam inirent noui consules magi-
 stratum, triumphus à Popilio de Gallis actus magno fauore plebis: mussan- ^{Popilius de Gallis}
 tesq̃ue inter se rogitabant, num quem plebeij consulis poeniteret? simul di- ^{triumphat.}
 ctatorem increpabant, qui legis Liciniæ spretæ mercedem consulatum pri-
 uata cupiditate, quàm publica iniuria fœdiorem, cepisset, vt se ipse consulem
 dictator crearet. Annus multis varijsq̃ue motibus fuit insignis. Galli ex Al-
 banis motibus, quia hyemis vim pati nequiuerant, per campos maritimaq̃;
 E loca vagi populabantur. Mare infestum classibus Græcorum erat: ora q̃ue lit- ^{Mare infestum classi-}
 toris Antiatis, Laurensq̃ue tractus, & Tyberis hostia: vt prædones maritimi ^{bus Græcorum.}
 cum terrestribus congressi, ancipiti semel prælio decertarint, dubijq̃; discesse-
 rint in castra Galli, Græci retrò ad naues, victos se, an victores putarent. Inter
 hos longè maximus extitit terror, concilia populorum Latinorum ad lucum
 Ferentinæ habita: responsumq̃ue haud ambiguum imperantibus milites Ro-
 manis datum, absisterent imperare ijs, quorum auxilio egerent. Latinos pro
 sua libertate potius, quàm pro alieno imperio laturòs arma. Inter duo simul
 bella externa defectione etiam sociorum senatus anxius, cū cerneret metu
 tenendos, quod fides non tenuisset: extendere omnes imperij vires consules
 delectu habendo iussit. ciuili quippe standum exercitu esse, quando socialis
 coetus

Decem Legiones scri-
buntur à Coss.

Camillus consul uni-
cus.

Bellum Gallicum.

cœtus defereret. Vndiq; non urbana tantum, sed etiam agresti iuuentute de-
cem legiones scriptæ dicuntur, quaternum millium & ducenorum peditum,
equitumque trecenorum: quem nunc nouum exercitum, si qua externa vis
ingruat, hæ vires populi Romani, quas vix terrarum capit orbis, contractæ in
vnum haud facile efficiant. adeo in quæ laboramus sola creuimus, diuitias lu-
xuriamque. Inter cætera tristitia eius anni consul alter Ap. Claudius in ipso bel-
li apparatu moritur, redierantque res ad Camillum: cui vnico consuli vel ob
aliam dignationem haud subiiciendam dictaturæ, vel ob omen faustum ad
Gallicum tumultum cognominis, dictatorem arrogari, haud satis decorum vi-
sum est patribus. Consul duabus legionibus vrbi præpositis, octo cum L. Pi-
nario prætore diuisis, memor paternæ virtutis, Gallicum sibi bellum extra for-
tem sumit: prætorem maritimam oram tutari, Græcosque arcere littoribus ius-
sit. & cum in agrum Pomptinum descendisset, quia neque in campis congregi
nulla cogente re volebat, & prohibendo populationibus, quos rapto viuere
necessitas cogeret, satis domari credebat hostem: locum idoneum statius de-
legit. Vbi cum stationibus quieti tempus tererent, Gallus processit magnitu-
dine atque armis insignis: quatiensque scutum hasta, cum silentium fecisset
prouocat per interpretem vnum ex Romanis, qui secum ferro decertat. Mar-
cus erat Valerius tribunus militum, adolescens, qui haud indigniorem eo de-
core se quam T. Manlium ratus, prius sciscitatus consulis voluntatem, in me-

U. Valerius, pro Gallo, per
interpretem iugiter. ut
qui cum T. Manlio
pugnaret, trans a coruo galeæ in-
sidenti inuatur.
Vnde S. Iustus. Si tunc
galea scripta esset, quam clau-
masset impetum iugiter,
et quicquid. Regem mendax
audet in pectore!

dium armatus processit. Minus insigne certamen humanum numine inter-
posito deorum factum. namque conferenti iam manum Romano coruus re-
pentè in galea confedit in hostem versus. quod primò vt augurium cœlo mis-
sum, lætus accepit tribunus: precatus deinde, si diuus, si diua esset, qui sibi
præpetem misisset, volens propitius adesset. dictu mirabile: tenuit non so-
lum ales captam semel sedem, sed quotiescunque certamen initum est, le-
uans se alis, os oculosque hostis rostro & vnguibus appetijt: donec territum
prodigij talis visu, oculisque simul ac mente turbatum, Valerius obtruncat.
coruus è conspectu elatus, orientem petit. Hactenus quietæ vtrunque statio-
nes fuere. Postquam spoliare corpus cæsi hostis tribunus cœpit, nec Galli se
statione tenuerunt, & Romanorum cursus ad victorem etiam ocyor iuit.
ibi circa iacentis Galli corpus contracto certamine, pugna atrox concitatur.

Gallo viro atrox pu-
gna concitatur.

Iam non

A Iam non manipulis proximarum stationum, sed legionibus vtrunque effusis res geritur. Camillus lætum militem victoria tribuni, lætum tam præsentibus ac secundis dijs, ire in prælium iubet, ostentansq; insignem spolijs tribunum, hunc imitare miles, aiebat: & circa iacentem ducem sterne Gallorum cateruas. Dij hominesq; illi affuere pugnae: depugnatumq; haud quaquam certamine ambiguo cum Gallis est: adeo duorum militum euentum, inter quos pugnatum erat, vtraq; acies animis præceperat. Inter primos, quorum concursus alios exciuerat, atrox prælium fuit: alia multitudo, priusquam ad coniectum teli veniret, terga vertit. primò per Volscos Falernumq; agrum dissipati sunt: inde Apuliam ac mare inferum petierunt. Consul concione aduocata, laudatum tribunum, decem bobus aureaq; corona donat. ipse iussus ab senatu bellum maritimum curare, cum prætore iunxit castra. ibi, quia res trahi segnitia Græcorum nō committentium se in aciem videbatur, dictatorem comitiorū causa T. Manlium Torquatum ex autoritate senatus dixit. Dictator magistro equitum A. Cornelio Cossio dicto consularia comitia habuit, æmulumq; decoris sui absentem M. Valerium Coruinum (id enim illi deinde cognominis fuit) summo fauore populi tres & viginti natum annos consulem renuntiavit. collega Coruino de plebe M. Popilius Lenas iiii. consul futurus datus est. Cum Græcis à Camillo nulla memorabilis gesta res: nec illi terra, nec Romanus mari bellator erat. Postremò cum littoribus arcerentur, aqua etiam præter cætera necessaria vsui deficiente, Italiam reliquere. Cuius populi ea, cuiusq; gentis classis fuerit, nihil certi est. maximè Siciliae fuisse tyrannos crediderim. nam vltior Græcia ea tempestate intestino fessa bello, iam Macedonum opes horrebat. Exercitibus dimissis, cum & foris pax, & domi concordia ordinum otium esset, ne nimis lætæ res essent, pestilentia ciuitatem adorta coëgit senatum imperare decemuiris, vt libros Sibyllinos inspicerent: eorumque monitu lectisternium fuit. Eodem anno Satricum ab Antiatibus colonia deducta, restitutaq; vrbs, quam Latini diruerant. Et cum Carthaginensibus legatis Romæ foedus iētū, cum amicitiam ac societatem petentes venissent. Idem otium domi forisq; mansit, T. Manlio Torquato, C. Plautio secundum Coss. semunciarum tantū ex vnciario foenus factum, & in pensiones æquas triennij, ita vt quarta præsens esset, solutio æris alieni dispensata est. & sic quoq; parte plebis affecta, fides tamen publica priuatis difficultatibus potior ad curam senatui fuit. leuata maximæ res, quia tributo ac delectu superessum. Tertio anno post Satricum restitutum à Volscis, M. Valerius Corvinus secundum consul cum C. Petilio factus, cum ex Latio nuntiatum esset, legatos ab Antio circumire populos Latinorum ad concitandum bellum: priusquam plus hostium fieret, Volscis arma inferre iussus, ad Satricum exercitu infesto pergit. quò cum Antiates alijq; Volsci præparatis iam antè, si quid ab Roma moueretur, copijs occurrissent, nulla mora inter infensos dūtinuo odio dimicandi facta est. Volsci ferocior ad rebellandum. quàm ad bellandum gens, certamine victi, fuga effusa Satrici mœnia petunt. & ne in muris quidem satis firma spe, cum corona militum cincta iam scalis caperetur vrbs, ad quatuor millia præter multitudinem imbellem, sese dediderunt. oppidum dirutum atq; incensum. ab æde tantum matris Matutæ abstinere. ignem. præda omnis militi data, extra prædā quatuor millia deditorum nuere. eos vinctos cōsul ante currum triumphans egit: venditis deinde, magnam pecuniam in ærariū redegit. Sunt qui hanc multitudinē captiuam seruorū fuisse scribant: idq; magis verisimile est, quàm deditos venisse. Hos consules secuti sunt M. Fabius Dorsuo, Ser. Sulpitius Camerinus: Auruncum inde bellum ab repentina populatione coëptū. metuq; ne id factum populi vnus consilium

Galli terga vertunt.

Nec Græcis terra,
nec Romanus mari tū
tēporis bellator erat.

Pestilentia.

Lectisternium.

Cum Carthaginensibus
foedus iētum.

Volsci victi.

Satricum diruitur.

Auruncum bellum.

*Aedes Iunoni Monetae
se vouetur.*

*Dictator feriarum constituendarum causa
creatur.*

Interregnum.

Samnitium bellum quibus de causis susceptum sit.

Tifata colles.

Legatorum Campanorum oratio in senatu.

consilium omnis nominis Latini esset, dictator velut aduersus armatum iam Latium L. Furius creatus, magistrum equitum Cn. Manlium Capitolinum dixit. & cum (quod per magnos tumultus fieri solitum erat) iustitio indicto delectus sine vacationibus habitus esset: legiones quantum maturari potuit, in Auruncos ductae: ibi praedonum magis, quam hostium animi inuenti. prima itaque acie debellatum est. Dictator tamen, quia & ultro bellum intulerant, & sine detrectatione se certamini offerebant: deorum quoque opes adhibendas ratus, inter ipsam dimicationem aedem Iunoni Monetae vouit, cuius damnatus voti, cum victor Romam reuertisset, dictatura se abdicauit. Senatus duumuiros ad eandem eandem pro amplitudine P. R. faciendam creari iussit. locus in arce destinatus, quae area aedium M. Manlij Capitolini fuerat. Confules dictatoris exercitu ad bellum Volscum usi, Soram ex hostibus, incautos adorti ceperunt. Anno postquam vota erat, aedes Monetae dedicatur, C. Martio Rutilio III. T. Manlio Torquato II. COSS. Prodigium ex templo dedicationem secutum, simile vetusto montis Albani prodigio. namque & lapidibus pluit, & nox interdiu visa intendi: librisque inspectis, cum plena religione ciuitas esset, senatui placuit, dictatorem feriarum constituendarum causa dici. dictum P. Valerius Publicola, magister equitum ei Q. Fabius Ambustus datus est. Non tribus tantum supplicatum ire placuit, sed finitimos etiam populos: ordoque iis, quo quisque die supplicarent, statutus. Iudicia eo anno populi tristitia infœneratores facta, quibus ab aedilibus dicta dies esset, traduntur. Et res haud vlla insigni ad memoriam causa ad interregnum redijt. Ex interregno, ut id actum videri posset, ambo patricij consules creati sunt, M. Valerius Corvinus III. A. Cornelius Cossus. Maiora iam hinc bella & viribus hostium, & longinquitate, vel regionum, vel temporum spatio, quibus bellatum est, dicuntur. namque eo anno aduersus Samnites, gentem opibus, armisque validam, mota arma. Samnitium bellum ancipiti Marte gestum. Pyrrhus hostis, Pyrrhum Pœni secuti. quanta rerum moles? quoties in extrema periculorum ventum? ut in hanc magnitudinem, quae vix sustinetur, erigi imperium posset? Belli autem causa cum Samnitibus Romanis, cum societate amicitiaque iuncti essent, extrinsecus venit, non orta inter ipsos est. Samnites Sidicinis iniusta arma, quia viribus plus poterant cum intulissent, coacti inopes ad opulentiorum auxilium confugere, Campanis sese coniungunt. Campani magis nomen ad praesidium sociorum, quam vires cum attulissent, fluentes luxu ab duratis usu armorum in Sidicinio pulsi agro, in se deinde molem omnem belli verterunt. namque Samnites omissis Sidicinis, ipsam arcem finitimorum Campanos adorti, unde aequè facilius victoria, praedae atque gloriae plus esset: Tifata imminentes Capuae colles, cum praesidio firmo occupassent, descendunt inde quadrato agmine in planitiem, quae Capuam Tifataque interiacet. ibi rursus acie dimicatum: aduersoque praelio Campani inter moenia compulsi, cum robore iuuentutis suae acciso, nulla propinqua spes esset, coacti sunt Romanis petere auxilium. Legati introducti in senatum, maxime in hanc sententiam locuti sunt: Populus nos Campanus legatos ad vos P. C. misit, amicitiam in perpetuum, auxilium praesens a vobis petatum. quam si secundis rebus nostris petissemus, sicut coepta celerius, ita infirmiore vinculo contracta esset. tunc enim, ut qui ex aequo nos venisse in amicitiam meminissemus, amici forsitan pariter ac nunc, subiecti atque obnoxij vobis minus essemus. nunc misericordia vestra conciliati, auxilioque in dubijs rebus defensi, beneficium quoque acceptum colamus oportet, ne ingrati, atque omni ope diuina humanaque indigni videamur. Neque hercule, quod Samnites priores amici sociique vobis facti sunt, ad id valere arbitror, ne nos in amicitiam suscipiamur: sed ut vetustate & gradu

f & gradu honoris nos præstent. neq; enim fœdere Samnitiū, ne qua noua iungeretis fœdera, cautū est. Fuit quidē apud vos semper satis iusta causa amicitie,

H velle eum vobis amicū esse, qui vos appeteret. Campani, etsi fortuna præsens magnificè loqui prohibet, nō vrbis amplitudine, nō agri vbertate vlli populo, præterquam vobis cedentes, haud parua (vt arbitror) accessio bonis rebus vestris, in amicitiam venimus vestram. Aequis Volscisq; æternis hostibus huius vrbis, quandoq; se mouerint, ab tergo erimus: & quod vos pro salute nostra priores feceritis, id nos pro imperio vestro, & gloria semper faciemus. Subactis ijs gentibus, quæ inter nos vosq; sunt, quod propediem futurū spondet, & virtus & fortuna vestra, continens imperiū vsq; ad nos habebitis. Acerbum & miserū est, quod fateri nos fortuna nostra cogit. Eo ventum est Patres Conscripti, vt aut amicorum aut inimicorū Campani simus. si defenditis, vestri: si deseritis, Samnitium erimus. Capuam ergo, & Campaniam omnē vestris, an Samnitium viribus accedere malitis, deliberate. Omnibus quidem, Romani, vestram misericordiam, vestrumq; auxilium æquum est patere: ijs tamen maxime, qui eam implorantibus alijs auxiliū dum supra vires suas præstant, omnes ipsi in hanc necessitatem venerunt. quanquam pugnauimus verbo pro Sidicinis, re pro nobis, cū videremus finitimum populū nefario latrocinio Samnitium peti: & vbi cōflagrassent Sidicini, ad nos traiecturum illud incendium esse. Nec enim nunc, quia dolent iniuriam acceptam Samnites, sed quia gaudent oblatam sibi esse causam, oppugnatum nos veniunt. An si vltio iræ hæc, & non occasio cupiditatis explendæ esset, parum fuit quod semel in Sidicino agro, iterum in Campania ipsa legiones nostras cecidere? Quæ est ista tam infesta ira, quam per duas acies fusus sanguis explere non potuerit? Adde huc populationem agrorum, prædas hominum atque pecudum actas, incendia villarum, ac ruinas, omnia ferro igniq; vastata. Hiscine ira expleri nō potuit? Sed cupiditas explenda est: ea ad oppugnandam Capuam rapit. Aut delere urbem pulcherrimam, aut ipsi possidere volunt. Sed vos potius Romani beneficio vestro occupate eam, quam illos habere per maleficio finatis. Non loquor apud recusantem iusta bella populum: sed tamen si ostenderitis auxilia vestra, ne bello quidem arbitror vobis opus fore. Vsque ad nos contempsit Samnitium peruenit, suprà non ascendit. Itaque vmbra vestri auxilij
Romani

Romani tegi possumus : quicquid deinde habuerimus, quicquid ipsi fuerimus, vestrum id omne existimaturi. Vobis arabitur ager Campanus, vobis Capua vrbs frequentabitur : conditorum, parentum, decorum immortalium numero nobis eritis. Nulla colonia vestra erit, quæ nos obsequio erga vos fideq; superet. Annuite Patres Conscripti nutum nomenq; vestrum inuictum Campanis, & iubete sperare incolumem Capuam futuram. Qua frequentia omnium generum multitudinis prosequente creditis nos illinc profectos? quàm omnia votorum lachrymarumq; plena reliquisse? in qua nunc expectatione senatum, populumq; Campanum, cōiuges, liberosq; nostros esse? stare omnem multitudinem ad portas, viam hinc ferentem prospectantes certum habeo, quid illis nos Patres Conscripti sollicitis ac pendentibus animis renuntiare iubeatis. Alterum responsum salutem, victoriam, lucem ac libertatem: alterum ominari horreo, quæ ferat. Proinde vt aut de vestris futuris socijs atque amicis, aut nusquam vllis futuris nobis consulite. Summotis deinde legatis, cum consultus senatus esset, etsi magnæ parti vrbs maxima opulentissimaq; Italiæ vberimus ager, mariq; propinquus ad varietates annonæ horreum populi Romani fore videbatur : tamen tanta vtilitate fides antiquior fuit, respōditq; ita ex autoritate senatus cōsul: Auxilio vos Campani dignos censet senatus: sed ita vobiscū amicitiam institui par est, ne qua vetustior amicitia ac societas violetur. Samnites nobiscum fœdere iuncti sunt. itaque arma deos prius, quàm homines violatura, aduersus Samnites vobis negamus: legatos sicut fas iusq; est, ad socios atq; amicos precatum mittemus, ne qua vobis vis fiat. Ad ea princeps legationis (sic enim domo mandatum attulerat) Quandoquidem, inquit, nostra tueri aduersus vim atq; iniuriam iusta vi non vultis, vestra certè defendetis. itaq; populum Campanum, urbemq; Capuam, agros, delubra deūm, diuina humanaq; omnia in vestram Patres conscripti populiq; Romani ditionem dedimus, quicquid deinde patiemur, dediticij vestri passuri. Sub hæc dicta omnes manus ad coss. tendētes, pleni lachrymarum in vestibulo curiæ procubuerunt. Commoti patres vice fortunarum humanarum, si ille præpotens opibus populus, luxuria superbiaq; clarus, à quo paulo ante auxilium finitimi petissent, adeò infractos gereret animos, vt se ipse suaq; omnia potestatis alienæ faceret: tum iam fides agi visa, deditos non prodi, nec facturum æqua Samnitium populum censebant, si agrū urbemq; per deditionem factam populi Romani oppugnarent. legatos itaq; extemplò mitti ad Samnites placuit. data mandata, vt preces Campanorum, responsum senatus amicitiae Samnitium memor, deditionem postremò factam, Samnitibus exponerent: peterent pro societate amicitiaque, vt dediticijs suis parcerent: neq; in eum agrum, qui populo Romano factus esset, hostia arma inferrent. si leniter agendo parum proficerent, denuntiarent Samnitibus populi Romani senatusque verbis, vt Capua vrbe Campanoq; agro abstinerent. Hæc legatis agentibus in concilio Samnitium, adeò est ferociter responsum, vt non solum gesturos se esse dicerent id bellum, sed magistratus eorum è curia egressi, stantibus legatis præfectos cohortium vocarent: ijsque clara voce imperarent, vt prædatum in agrum Campanum extemplò proficiscerentur. Hac legatione Romam relata, positis omnium aliarum rerum curis, patres fœcialibus ad res repetendas missis, belloque quia non redderentur solenni more indicto, decreuerunt, vt primo quoque tempore de ea re ad populum ferretur: iussuque populi consules ambo cum duobus ab vrbe exercitibus profecti, Valerius in Campaniam, Cornelius in Samnium: ille ad montem Gaurum, hic ad Satriculam castra ponunt. Priori Valerio Samnitium legiones (eò nanq; omnem belli molem inclinaturā censebant) occurrunt simul in Cam-

Consulis respōsum ad
legatos Campanos.

Campani sese Roma-
nis dedunt.

Ad Samnites mit-
tunt legati Romani.

Samnitibus bellum
indicitur.

A in Campanos stimulabat ira, tam promptos nunc ad ferenda, nunc ad accersenda aduersus se auxilia. Vt verò castra Romana viderunt, ferociter pro se quisq; signum duces poscere, affirmare eadem fortuna Romanum Campano tentandi hostis causa haud ita multos moratus dies, signum pugnae proposuit, paucis suos adhortatus. Ne nouum bellum eos, nouusq; hostis terreret. *Valerij Cos. ad milites oratio.* eos prodire. Ne Sidicinorum Campanorumque cladibus Samnitium aestimarent virtutem. qualescunq; inter se certauerint, necesse fuisse alteram partem vinci. Campanos quidē haud dubiē magis nimio luxu fluentibus rebus mollitiaq; sua, quā virtute hostium victos esse. Quid autem esse duo prospera in tot seculis bella Samnitium aduersus tot decora populi Romani, qui triumphos penē plures quā annos ab vrbe condita numeret? qui omnia circa se, Sabinos, Hetruriam, Latinos, Hernicos, Aequos, Volscos, Auruncos, domita armis habeat? qui Gallos tot praelijs cæsos, postremò in mare ac naues fuga compulerit? Cum gloria belli ac virtute sua quenq; fretos ire in aciem debere: tum etiam intueri cuius ductu auspicioq; ineunda pugna sit: vtrum qui audiendus duntaxat magnificus adhortator sit, verbis tantum ferox, operum militarium expers? an qui & ipse tela tractare, procedere ante signa, versari media in mole pugnae sciat? Facta mea, nō dicta vos milites, inquit, sequi volo: nec disciplinam modò, sed exemplum etiam à me petere. Non factionibus modò, nec per conciones vsitatas nobilibus, sed hac dextra mihi tres consulatus summamq; laudem peperit. Fuit, cū hoc dici poterat, Patricius enim eras, & à liberatoribus patriæ ortus: & eodem anno familia ista consulatum, quo vrbs hæc consulem habuit. Nunc iam nobis patribus, vobisq; plebeijs promiscuus consulatus patet: nec generis, vt antè, sed virtutis est præmium. proinde summum quodq; spectate milites decus. Non si mihi nouum hoc Coruini cognomen dijs authoribus homines dedistis, Publicolarum vetustum familiæ nostræ cognomen memoria excessit. semper ego plebem Romanam militiae domiq;, priuatus, in magistratibus paruis magnisq;, æquē tribunus ac cos. eodem tenore per omnes deinceps consulatus colo atq; colui. Nunc quod instat, dijs benè iuuantibus nouum atq; integrum de Samnitibus triumphū mecum petite. Non aliàs militi familiarior dux fuit, omnia inter infimos militum haud grauatè munia obeundo. in ludo præterea militari, cū velocitatis viriumq; inter se æquales certamina ineunt, comiter facilis vincere ac vinci vultu eodem: nec quenquam aspernari, parem qui se offerret: factis benignus pro re, dictis haud minus libertatis alienæ quā suæ dignitatis memor: & quo nihil popularius est, quibus artibus petierat magistratus, iisdem gerebat. Itaque vniuersus exercitus incredibili alacritate adhortationem profecutus ducis, castris egreditur. Prælium, vt quod maxime vnquam, pari spe, vtrinq; æquis viribus cum fiducia sui, sine contemptu hostium commissum est. Samnitibus ferociam augebant nouæ res gestæ, & paucos ante dies geminata victoria. Romanis contrā, quadringentorum annorum decora, & conditæ vrbi æqualis victoria. vtrisque tamen nouus hostis curam addebat. pugna indicio fuit, quos gesserint animos. nanq; ita conflixerunt, vt aliquandiu in neutram partem inclinaret acies. Tum consul trepidationem iniiciendam ratus, quando vi pelli non poterant: equitibus immixtis turbare prima signa hostium conatur. quos vbi nequicquam tumultuantes in spatio exiguo voluere turmas vidit, nec posse aperire in hostes viā, reuertus ad antesignanos legionū, cū desiluisset ex equo, Nostrū, inquit, peditū illud milites est opus: agitedum, vt me videritis, quacunq; incessero, in aciem hostium

*Valerij Cos. laudes.**Atrox prælium Romanorum & Samnitium.*

hostium ferro viam facientem, sic pro se quisq; obuios sternite. illa nunc omnia, qua nunc erectæ micant hastæ, patefacta strage vasta cernetis. Hæc dicta

dederat, cum equites consulis iussu discurrunt in cornua, legionibusq; in mediam aciem aperiunt viam. Primus omnium consul inuadit hostem: & cum quo fortè contulit gradum, obtruncat. hoc spectaculo accensi, dextra læuaq; ante se quisq; memorandū prælium ciet. stant obnixi Samnites, quanquam plura accipiunt quàm inferunt vulnera. Aliquandiu iam pugnatū erat: atrox cædes circa signa Samnitium, fuga ab nulla dum parte erat: adeò morte sola vinci destinauerant animis. Itaq; Romani cum effluere iam lassitudine vires sentirent, & diei haud multum superesse, accensi ira concitant se in hostem.

Samnites vincuntur.

Tum primū referri pedem atq; inclinari rem in fugam apparuit, tum capi, occidi Samnis. nec superfuissent multi, ni nox victoriā magis quàm prælium diremisset. & Romani fatebantur nunquam cum pertinacior hoste conflictum. & Samnites, cum quæreretur quæ nam prima causa tam obstinatos mouisset in fugam, oculos sibi Romanorum ardere visos aiebant, vefanosq; vultus & furentia ora: inde plusquam ex alia vlla re terroris ortum. Quem terrorem non pugnae solū euentu, sed nocturna profectione confessi sunt.

Samnitum castra spoliantur.

Postero die vacuis hostium castris Romanus potitur, quò se omnis Campanorum multitudo gratulabunda effudit. Cæterum hoc gaudium magna propè clade in Samnio foedatum est. nam ab Satricula profectus Cornelius

Cornelius Cos. exercitum suū in loca ab hostibus infesta inducit.

Cos. exercitū incautè in saltum caua valle peruium, circaq; infestum ab hoste induxit: nec prius quàm recipi tutò signa non poterant, imminem capiti hostem vidit. Dum id moræ Samnitibus est, quo ad totū in vallem infimam demitteret agmen, P. Decius tribunus militum conspicit vnum editum in saltu collem, imminem hostium castris, aditu arduum impedito agmini, expeditis haud difficilē. itaq; consuli terro animi, Vidēsne tu, inquit, A. Corneli cacumen illud supra hostem? arx illa est spei salutisq; nostræ, si eam, quam cecī reliquere Samnites, impigrè capimus. nec tu mihi plus quàm vnius legionis principes hastatosq; dederis: cum quibus vbi euasero in summum, perge hinc omni liber metu: teq; & exercitum serua. neq; enim moueri hostis subiectus nobis ad omnes ictus sine sua pernicie poterit. nos deinde aut fortuna populi

A populi Romani, aut nostra virtus expediet. Collaudatus à cōsule, accepto præsidio vadit occultus per saltus: nec prius ab hoste est visus, quàm loco quē petebat appropinquauit. Inde admiratione pauentibus cunctis, cū omnium in se vertisset oculos: & spatium consuli dedit ad subducendum agmen in æquiores locum, & ipse in summo constitit vertice. Samnites dum huc illuc signa vertunt: vtriusq; rei omiſſa occasione, neq; insequi consule, nisi per eandem vallem, in qua paulo antè subiectum eum telis suis habuerant, possunt: nec erigere agmen in captum super se ab Decio tumultum. sed cū ira in hos magis, qui fortunam gerendæ rei eripuerant, tum propinquitas loci, atq; ipsa paucitas incitat: & nunc circundare vndiq; collem armatis volunt, vt à consule Decium intercludant: nunc viam patefacere, vt digressos in vallem adorianantur. incertos quid agerent, nox oppressit. Decium primū spes tenuit, cū subeuntibus in aduersum collem ex superiore loco se pugnaturum: deinde admiratio incessit, quod nec pugnam inirent, nec si ab eo consilio iniquitate loci deterrerentur, opere se valloq; circundarent. Tum cēturionibus ad se vocatis: Quæ nam illa inscitia belli ac pigritia est? aut quonam modo isti ex Sidicinis Campanisque victoriam pepererunt? huc atq; illuc signa moueri, ac modò in vnum cōferri, modò educi videtis. opus quidem incipit nemo: cū iam circundati vallo potuerimus esse. Tum verò nos similes istorum simus, si diutius hic moremur, quàm commodum sit. agitedum, ite mecum, vt dum lucis aliquid superest, quibus locis præsidia ponant, quā pateat hinc exitus, exploremus. Hæc omnia sagulo gregali amictus, centurionibus item manipularium militū habitu ductis, ne ducem circumire hostes notarent, perlustrauit. Vigilijs deinde dispositis, ceteris omnibus tesseram dari iubet: vbi secundæ vigiliæ buccina datum signum esset, armati cum silentio ad se venirent. Quò vbi, sicut edictum erat, taciti conuenerunt: Hoc silentium milites, inquit, omisso militari assensu, in me audiendo seruandum est. vbi sententiā meam vobis peregero, tum quibus eadem placebunt, in dextram partē taciti transibitis. quæ pars maior erit, eo stabitur consilio. Nunc quæ mentē agitem, audite. Non fuga delatos, nec inertia relictos hic vos circumuenit hostis. virtute cepistis locum: virtute hinc oportet euadatis. veniendo huc exercitum egregium populi Romani seruastis: erumpendo hinc vosmetipsos seruare. digni estis qui pauci pluribus opem tuleritis, ipsi nullius auxilio egueritis. Cum eo hoste res est, qui hesterno die delendi omnis exercitus fortuna per socordiam vsus non sit: hunc tam opportunū collem imminentem capiti suo non antè viderit, quàm captum à nobis: nos tam paucos tot ipse millibus hominum nec ascensu arcuerit: nec tenentes locum, cū diei tantum superesset, vallo circundederit. quem videntem ac vigilantem sic eluseritis, sopitum oportet fallatis: immò necesse est. in eo enim loco res sunt nostræ, vt ego vobis magis necessitatis vestræ index, quàm consilij author sim. neque enim maneatis, an abeat hinc, deliberari potest, cū, præter arma & animos armorum memores, nihil vobis fortuna reliqui fecerit, fame & siti moriendū sit, si plus quàm viros ac Romanos decet, ferrum timeamus. Ergò vna est salus, erumpere hinc atque abire. id aut interdiu, aut nocte faciamus oportet. Ecce hoc aliud minus dubium. quippe si lux expectetur, quæ spes est, non vallo perpetuo fossæque nos septurum hostem? qui nunc corporibus suis subiectis vndique cinxerit, vt videtis, collem. atq; si nox opportuna est eruptioni, sicut est, hæc profectò noctis aptissima hora est. signo secundæ vigiliæ conuenistis, quod tempus mortales somno altissimo premit. per corpora sopita vadetis, vel silentio incautos fallentes, vel sentientibus clamore subito pauorem iniecturi. me modò sequimini, quem secuti estis. ego eandem, quæ duxit huc, sequar fortunam.

*Decij tribuni militū
ad cēturiones oratio.*

Decij ad milites oratio.

*Decius per media ho-
stium castra cum suis
saluus euasit.*

*Decij castrensis tri-
umphus.*

*Samnitium castra di-
repta, & sis ad 30. mi-
lia hostibus.*

*Decius multis donis
& laudibus cumula-
tur.*

*Samnitium exercitus
à M. Valerio Cos. fu-
gatus.*

fortunam. Quibus hæc salutaria videntur, agitur, in dextram partem pe-
dibus transite. Omnes transierunt, vadentemque per intermissa custodij lo-
ca Decium secuti sunt. Iam euaserant media castra, cum supercandens vigi-
lum strata somno corpora miles offenso scuto præbuit sonitum. quo excita-
tus vigil, cum proximum mouisset, erectique alios concitarent, ignari ciues
an hostes essent: præsidium erumperet, an consul castra cepisset: Decius, cum
non fallerent, clamorem tollere iussis militibus, torpidos somno in superpa-
uore exanimat: quo præpediti, nec arma impigre capere, nec obsistere, nec in-
sequi poterant. Intertrepidationem tumultumque Samnitium, præsidium
Romanum, obuijs custodibus cæsis, ad castra consulis peruadit. Aliquantum
supererat noctis: iamque in tuto videbantur esse, cum Decius, Maesti virtu-
te, inquit, milites Romani este. vestrum iter ac reditum omnia secula laudi-
bus ferent. sed ad conspiciendam tantam virtutem, luce ac die opus est: nec
vos digni estis, quos cum tanta gloria in castra reduces silentium ac nox te-
gat. hic lucem quieti opperiamur. Dictis obtemperatum. atque ubi primum
illuxit, præmisso nuntio ad consulem, in castra ingenti gaudio concitantur:
& tessera data, incolumes reuerti, qui sua corpora pro salute omnium haud
dubio periculo obiecissent, pro se quisque obuiam effusi laudant, gratulan-
tur, singulos vniuersosque; seruatores suos vocant: dijs laudes gratesque agunt,
Decium in cælum ferunt. Hic Decij castrensis triumphus fuit, incedentis per
media castra cum armato præsidio, coniectis in eum omnium oculis, & om-
ni honore tribunum consuli æquantibus. Vbi ad prætorium ventum est,
consul classico ad concionem conuocat: orsusque meritas Decij laudes, in-
terfante ipso Decio, distulit concionem: qui author omnia posthabendi, dum
occasio in manibus esset, perpulit consulem, ut hostes & nocturno pauore at-
tonitos, & circa collem castellatim dissipatos, aggredieretur. credere etiam ali-
quos ad se sequendum emissos, per saltum vagari. Iussæ legiones arma cape-
re: egressæque castris, cum per exploratores notior iam saltus esset, via paten-
tiore ad hostem ducuntur. quem incautum improviso adortæ, cum palati
passim Samnitium milites, plerique inermes, nec coire in vnum, nec arma
capere, nec recipere intra vallum se possent, pauentem primum intra castra com-
pellunt: deinde castra ipsa turbatis stationibus capiunt. perfertur circa col-
lem clamor: fugatque ex suis quenque præsidij. ita magna pars absenti ho-
sti cessit. quos intra vallum egerat pavor (fuere autem ad xxx. millia) om-
nes cæsi, castra direpta. Ita rebus gestis C. O. S. aduocata concione, P. Decij non
cœptas solum antè, sed cumulas noua virtute laudes peragit: & præter mi-
litaria alia dona, aurea corona eum, & centum bobus, eximioque vno albo
opimo auratis cornibus donat. Milites, qui in præsidio simul fuerant, dupli-
ci frumento in perpetuum, in præsentia singulis bobus, binisque priuis tui-
cis donati. Secundum consulis donationem legiones gramineam coronam
obsidionalē clamore donum approbantes, Decio imponunt. altera corona
eiusdem honoris index à præsidio suo imposita est. His decoratus insignibus.
bouem eximium Marti immolauit, centum boues militibus dono dedit, qui
secum in expeditione fuerant. ijsdem militibus legiones libras farris, & sexta-
rios vini contulerunt. omniaque ea ingenti alacritate per clamorem milita-
rem, indicem omnium assensus, gerebantur. Tertia pugna ad Sueffulam com-
missa est: qua fugatus à M. Valerio Samnitium exercitus, omni robore iuuen-
tutis domo accito, certamine ultimo fortunam experiri statuit. Ab Sueffula
nuntij trepidi Capuam, inde equites citati ad Valerium. C. O. S. opem oratum
veniunt. Confestim signa mota: relictisque impedimentis castrorum valido
præsidio, raptim agitur agmen: nec procul ab hoste locum exiguum, ut quibus
præter

A præter equos cæterorum iumentorum calorumque turba abesset, castris cepit. Samnitium exercitus, velut haud vlla mora pugnae futura esset, aciem instruit. deinde postquam nemo obuius ibat, infestis signis ad castra hostium succedit: ibi vt militem in vallo vidit, missique ab omni parte exploratum, quàm in exiguum orbem contracta castra essent, paucitatem inde hostium colligentes, retulerunt: fremere omnis acies, complendas esse fossas, scindendumque vallum, & in castra irrumpendum. transactumque ea temeritate bellum foret, ni duces continuissent impetum militum. Cæterum quia multitudo sua com meatibus grauis, & prius sedendo ad Sueffulam, & tunc certaminis mora, haud procul ab rerum omnium inopia esset, placuit dum inclusus paueret hostis, frumentatum per agros militem duci. interim & Romano, qui expeditus quantum humeris inter arma geri posset, frumenti secum attulisset, de futura omnia. Consul palatos per agros cum vidisset hostes,

D stationes infrequentes relictas, paucis milites adhortatus ad castra oppugnanda ducit. quæ cum primo clamore atque impetu cepisset, pluribus hostium in tentorijs suis, quàm in portis valloque cæsis, signa captiua in vnum locum conferri iussit, relictisque duabus legionibus, custodiæ & præsidij causa, graui edicto monitis, vt donec ipse reuertisset, præda abstinere: profectus agmine instructo, cum præmissus eques velut indagine dissipatos Samnites ageret, cædem ingentem fecit: nam neque quo signo coirent inter se, neque vtrum castra peterent, an longiorem intenderent fugam, territis constare poterat, tantumque fugæ ac formidinis fuit, vt ad XL. millia scutorum, nequaquam tot cæsis, & signa militaria cum ijs, quæ in castris capta erant, ad CLXX. ad con-

E miliem deferentur. Tum in castra hostium reditum: ibique omnis præda militi data. Huius certaminis fortuna & Faliscos, cum in inducijs essent, fœdus petere ab senatu coëgit: & Latinos iam exercitibus comparatis ab Romano in Pelignum vertit bellum. Neque ita rei gestæ fama Italiæ se finibus tenuit: sed Carthaginienſes quoque legatos gratulatum Romam misere cum coronæ aureæ dono, quæ in Capitolio in Iouis cella poneretur. fuit * pondo XXV. Consules ambo de Samnitibus triumpharunt, sequente Decio insigni cum laude, donisque: cum incondito militari ioco haud minus tribuni celebre nomen, quàm consulum esset. Campanorum deinde, Sueffanorumque audite legationes

Carthaginienſes legatos gratulatum Romam misere.
* Val. 2600. coron. Triumphus de Samnitibus.

*Capua voluptatum
omnium magistra.*

*Milites Romani de oc-
cupanda Capua clam
ineunt consilia.*

*Coniuratorum exer-
citus colligitur.*

gationes: precantibusq; datum, ut praesidium eò in hyberna mitteretur, quo Samnitium excursiones arcerentur. Iam tum minimè salubris militari disciplinæ Capua, instrumento omnium voluptatum delinitos militum animos auertit à memoria patriæ. inibanturque consilia in hybernis eodem scelere adimendæ Campanis Capuæ, per quod illi eam antiquis cultoribus ademissent: neque immeritò suum ipsorum exemplum in eos versurum. Cur autem potius Campani agrum Italiæ vberrium, dignam agro urbem, qui nec se, nec sua tutari possint, quàm victor exercitus haberet, qui suo sudore ac sanguine inde Samnites depulisset? An æquum esse, dedititios suos illa fertilitate atque amœnitate perfrui, se militando fessos in pestilenti atque arido circa urbem solo luctari? aut in vrbe infidentem labem crescentis indies scœnoris pati? Hæc agitata occultis coniurationibus, necdum vulgata in omnes consilia inuenit nouus c o s. C. Martius Rutilus: cui Campania sorte prouincia euenerat, Q. Seruilio collega ad urbem relicto. Itaque cùm omnia ea, sicut gesta erant, per tribunos comperta haberet, & ætate & vsu doctus: quippe qui iam quartum c o s. esset, dictatorque & censor fuisset: optimum ratus, differendo spem quandocunq; vellent consilij exequendi, militarē impetum frustrari, rumorem dissipat, in iisdem oppidis & anno post praesidia hybernatura. diuisa enim erant per Campaniæ vrbes, manauerantque à Capua consilia in exercitum omnem. Eo laxamento cogitationibus dato, quieuit in praesentia seditio. consul educto in aestiua milite, dum quietos Samnites habebat, exercitum purgare missionibus turbulentorum hominum instituit, alijs emerita dicendo stipendia esse: alios graues iam ætate, aut viribus parum validos. quidam in commeatus mittebantur, singuli primò, deinde & cohortes quedam, quia procul ab domo ac rebus suis hybernassent. per speciem etiam militarium vsuum cùm alij aliò mitterentur, magna pars ablegati. quam multitudinem consul alter Romæ, prætorque alias ex alijs fingendo moras retinebat. & primò quidem ignari ludificationis, minimè inuiti domos reuisebant. postquam neq; reuerti ad signa primos, nec fermè alium quàm qui in Campania hybernassent, præcipueq; ex ijs seditionis authores mitti viderunt: primùm admiratio, deinde haud dubius timor incessit animos, consilia sua emanasse, iam quæstiones, iam iudicia, iam occulta singulorū supplicia, impotensq; & crudele consulum ac patrum in se regnum passuros. Hæc qui in castris erant, occultis sermonibus ferunt, neruos coniurationis eiectionis arte cōsulis cernentes. Cohors vna, cùm haud procul Anxure esset, ad Lautulas saltu angusto inter mare ac montes confedit, ad excipiendos quos consul alijs atq; alijs (vt antè dictum est) causis mittebat. Iam valido admodū numero manus erat, nec quicquam ad iusti exercitus formā, præter ducem, deerat. incompoti itaque prædantes in agrum Albanū perueniunt, & sub iugo Albæ Longæ castra vallo cingunt. perfecto inde opere, reliquum diei de imperatore sumendo sentijs decertant, nulli ex praesentibus satis fidentes. quem autem ab Roma posse acciri? quem patrum aut plebis esse, qui aut se tanto periculo sciens offerat, aut cui ex iniuria insanientis exercitus causa rectè committatur? Postero die cùm eadem deliberatio teneret, ex prædatoribus vagis quidam cōpertum attulerunt, T. Quintium in Thusculano agrum colere, urbis honorumque immemorē. Patriciæ hic vir gentis erat, cui cùm militiæ magna cum gloria actæ finem pes alter ex vulnere claudus fecisset, ruri agere vitam procul ambitione ac foro constituit. Nomine audito, ex templo agnouere virum: & quod benè verteret, acciri iusserunt. sed parum spei erat, voluntate quicquam facturum. vim adhiberi ac metum placuit. Itaq; silentio noctis, cùm tectum villæ, qui ad id missi erant, intrassent, somno graui Quintium oppressum, nihil me-

dium,

A dium, aut imperium atq; honorem, aut, vbi restitaret, mortem, ni sequeretur, denuntiantes, in castra pertraxerunt. Imperator extemplo adueniens appellatus: insigniaq; honoris exterrito subitæ rei miraculo deferunt, & ad urbem ducere iubent. Suo magis inde impetu, quàm consilio ducis conuulsis signis, infesto agmine ad lapidem octauum viæ, quæ nunc Appia est, perueniunt, insistentque confestim ad urbem, ni venire contra exercitum, dictatoremque aduersus se M. Valerium Coruinum dictum, audissent, & magistrum equitum L. Aemylium Mamercum. Vbi primum in conspectum ventum est, arma, signaque agnouere: extemplo omnibus memoria patriæ iras permulsit. nondum erant tam fortes ad sanguinem ciuilem: nec præter externa nouerant bella: vltimaque rabies secessio ab suis habebatur. Itaque iam duces, iam milites vtrinque congressus quærere ad colloquia. Quintius, quem armorum etiam pro patria satietas teneret, nedum aduersus patriam: Corvinus omnes charitate ciues, præcipuè milites, & ante alios suum exercitum complexus, ad colloquium processit. cognito ei extemplo haud minor ab aduersarijs verrecundia, quàm ab suis silentium datum: Deos, inquit, immortales, milites, vestros publicos, meosque ab vrbe proficiscens ita adoraui, veniamque supplices poposci, vt mihi de vobis concordia partæ gloriam, non victoriam darent: satis fuit, eritque vnde belli decus pariat: hinc pax petenda est. quod deos immortales inter nuncupanda vota expoposci, eius me compotem voti vos facere potestis: si meminisse vultis non vos in Samnio, nec in Volscis, sed in Romano solo castra habere: si illos colles, quos cernitis, patriæ vestræ esse: si hunc exercitum ciuium vestrorum: si me consulem vestrum, cuius ductu auspicioque priore anno bis legiones Samnitium fudistis, bis castra vicepistis. Ego sum M. Valerius Corvinus, milites: cuius vos nobilitatem beneficijs erga vos, non iniurijs sensistis: nullius superbæ in vos legis, nullius crudelis s.c. author: in omnibus meis imperijs in me sequeior, quàm in vos. Ac si cui genus, si cui sua virtus, si cui etiam maiestas, si cui honores subdere spiritus potuerunt: ijs eram natus, id specimen mei dederam, ea ætate consulatum adeptus eram, vt potuerim tres & viginti annos natus consul patribus quoque ferox esse, non solum plebi. Quod meum factum, dictumue consulis grauius, quàm tribuni audistis? eodem tenore duos insequentes consulatus gessi: eodem hæc imperiosa dictatura geretur: vt neque in hos meos & patriæ meæ milites mitior, quàm in vos, horreo dicere hostes. Ergo vos prius in me strinxeritis ferrum, quàm in vos ego. istinc signa canent, istinc clamor prius incipiet atque impetus, si dimicandum est. inducite in animum, quod non induxerunt patres auique vestri: non illi, qui in Sacrum montem secesserunt: non hi, qui postea Auentinum infederunt. expectate dum vobis singulis, vt olim Coriolano, matres coniugesque crinibus passis obuiæ ab vrbe veniant. tum Volscorum legiones, quia Romanum habebant ducem, quieverunt: vos Romanus exercitus non destiteritis impio bello? T. Quinti, quocunque istic loco seu volens, seu inuitus constitisti, si dimicandum erit, tum tu in nouissimos te recipito: fugeris etiam honestius, tergumque ciui dede-
ris, quàm pugnaueris contra patriam. nunc ad pacificandum benè atque honestè inter primos stabis, & colloqui huius salutaris interpretis fueris. postulate æqua, & ferte: quanquam vel iniquis standum est potius, quàm impias inter nos conferamus manus. T. Quintius plenus lachrymarum, ad suos ver-
sus, Me quoque, inquit, milites, si quis vsus mei est, meliorem pacis, quàm belli habetis ducem. Non enim illa modò Volscus aut Samnis, sed Romanus verba fecit, vester consul, vester imperator milites: cuius auspicia pro vobis experti, nolite aduersus vos velle experiri. Qui pugnarent vobiscum infestius, & alios

Coniurati Quintium
ducem sibi vi adhibi-
ta præficiunt.

Valerius Corvinus di-
ctator dicitur aduer-
sus coniuratos.

Dictatoris ad coniu-
ratos oratio.

Corvinus 23. annos natus
adeptus est consulatum.

T. Quintij coniurato-
rum ducem ad suos ora-
tio.

Coniurati in potestate
dictatoris se fore di-
cant.

Pacis leges inter pa-
tres & coniuratos.

Variant annales de
hac coniuratione.

Priuernates colonias
Romanas depopulan-
tur.

alios duces senatus habuit: qui maximè vobis suis militibus parceret, cui plu-
rimum vos imperatori vestro crederetis, eum elegit. pacem, etiam qui vince-
re possunt, volunt. quid nos velle oportet? quin omissis ira & spe fallacibus
authoribus, nos ipsos nostraque omnia cognita permittimus fidei? Appro-
bantibus clamore cunctis, T. Quintius ante signa progressus, in potestate di-
ctatoris milites fore dixit: orauitque, vt causam miserorum ciuium suscipe-
ret: susceptamque eadem fide, qua Rempublicam administrare solitus esset,
tueretur. sibi se priuatim nihil cauere: nolle alibi, quam in innocentia spem
habere. militibus cauendum, quod apud patres semel plebi, iterum legioni-
bus cautum sit, ne fraudi secessio esset. Quintio collaudato, cæteris bonum
animum habere iussis, dictator equo citato ad urbem reuectus, authoribus
patribus tulit ad populum in luco Petilino, ne cui militum fraudi secessio ef-
set. orauit etiam bona venia Quirites, ne quis eam rem ioco, serioque cuiquam
exprobraret. Lex quoque sacrata militaris lata est, ne cuius militis scripti nomē,
nisi ipso volente deleretur: additumque legi, ne quis, vbi tribunus militum
fuiisset, postea ordinum ductor esset. id propter P. Salonium postulatū est
ab coniuratis: qui alternis propè annis & tribunus militum, & primus cen-
turio erat, quem nunc primipili appellant. huic infensi milites erant, quod
semper aduersatus nouis consilijs fuisset, nec particeps eorum esset, qui ab
Lautulis fugissent. Itaque cum hoc vnum propter Salonium ab senatu non
impetraretur, tum Salonius obtestatus Patres Conscriptos, ne suum hono-
rem pluris, quam concordiam ciuitatis æstimarent, perpulit vt id quoque fer-
retur. Aequè impotens postulatū fuit, vt de stipendio equitum (mere-
bant autem triplex ea tempestate) æra demerentur, quod aduersati coniura-
tioni fuissent. Præter hæc inuenio apud quosdam, L. Genutium tribunum
plebis tulisse ad populum, ne fœnerare liceret. item alijs plebiscitis cautum,
ne quis eundem magistratū intra decem annos caperet, neu duos magistra-
tus vno anno gereret, utique liceret consules ambos plebeios creari. quæ si om-
nia concessa sunt plebi, apparet haud paruas vires defectionem habuisse. Alijs
annalibus proditum est, neque dictatorem Valerium dictum, sed per consu-
les omnem rem actam: neque antequam Romam veniretur, sed Romæ eam
multitudinem coniuratorum ad arma consternatam esse: nec in T. Quintij
villam, sed in ædes C. Manlij nocte impetum factum: eumque à coniuratis
comprehensum, vt dux fieret: inde ad quartum lapidem profectos loco mu-
nito confedissee: nec ab ducibus mentionem concordie ortam, sed repente,
cū in aciem armati exercitus processissent, salutationem factam: & permi-
stos dextras iungere, ac complecti inter se lachrymantes milites cœpisse: coa-
ctosque consules, cū viderent auersos à dimicatione militum animos, retu-
lisse ad patres de concordia reconcilianda. adeo nihil, præterquā seditionem
fuisse, eamque compositam, inter antiquos rerum authores constat. Et huius
fama seditionis, & susceptum cum Samnitibus graue bellum, aliquot popu-
los ab Romana societate auertit, & præter Latinorum infidum iam diu fœdus,
Priuernates etiam Norbam atque Setiam, finitimas colonias Romanas incur-
sione subita depopulati sunt.

EPITOME LIBRI VIII.

ATINI cum Campanis defecerunt, & missis legatis ad senatum conditionem tulerunt, vt, si pacem habere vellent,
alterum ex Latinis consulem facerent. Qua legatione perlata, prator eorum Annius de Capitolio ita prolapsus est,
vt exanimaretur. T. Manlius consul filium suum, quod contra edictum pugnauerat aduersum Latinos quamuis pro-
spere pugnasset, securi percussit. Laborantibus in acie Romanis, P. Decius cum Manlio deuouit se pro exercitu: & con-
citato equo cū in medios hostes se intulisset, interfectus, morte sua Romanis victoriam restituit. Latini in dedicio-
nem venerunt. T. Manlio in urbem reuerso, nemo ex iuuentute obuiam processit. Minucia virgo Vestalis incesti damnata est. Aulo-
nibus

A nibus victis, in oppidum Cales colonia deducta est. Item Fregella colonia deducta sunt. Veneficium complurium matronarum deprehensum: quarum plurimae statim epotis medicaminibus perierunt. Lex de Veneficio tunc primum constituta est. Priuernatibus, cum rebellassent, victis ciuitas data est. Palapolitani victi bello: & obsidione in deditiōem venerunt. Q. Publio, qui eos obsederat, primum imperium prolatum, & per consules ei decretus triumphus. Plebs nexu liberata est propter Lucij Papyrij creditoris libidinem, qui C. Publio debitori suo stuprum inferre voluerat. Cum L. Papyrius dictator reuersus in urbem ab exercitu esset propter auspicia repetentes pugnavit. ob eam causam cum dictator de magistro equitum supplicium sumpturus videretur, Fabius Romam profugit: & cum causa parum proficeret, populi precibus donatus est. Res praeterea contra Samnites prosperè gestas continet.

B AM COSS. erant C. Plautius II. L. Aemylius Mamer-
cus, cum Setini Norbaniq̃ue Romam nuntij defectio-
nis Priuernatium cum querimonijs acceptae cladis ve-
nerunt. Volscorum item exercitum duce Antiati po-
pulo confedissee ad Satricum, allatum est. vtrunque bel-
lum Plautio sorte euenit. Prius ad Priuernum profe-
ctus, extemplò acie conflixit. haud magno certamine
deuicti hostes: oppidum captum, redditumq̃ue Pri-
uernatibus, praesidio valido imposito: agri partes duae
ademptae. Inde victor exercitus Satricum contra Antiates ductus. Ibi ma-
gna vtrunque caede atrox praelium fuit, & cum tempestas eos neutro inclina-
ta spe dimicantes diremisset, Romani nihil eo certamine tam ambiguo fesi-
si, in posterum diem praelium parant. Volscis recensentibus quos viros in
acie amisissent, haudquaquam idem animus ad iterandum periculum fuit.
C nocte pro victis Antium agmine trepido, faucijs, ac parte impedimentorum
relicta, abierunt. Armorum magna vis tum inter caesa corpora hostium, tum
in castris inuenta est. ea Luæ matri dare se consul dixit, finesq̃ue hostium vs-
que ad oram maritimam est depopulatus. Alteri consuli Aemilio ingresso
Sabellum agrum, non castra Samnitium, non legiones vsquam oppositae.
ferro igniq̃ue vastantem agros legati Samnitium pacem orantes adeunt, à quo
reiectione ad senatum, potestate facta dicendi, positae ferocibus animis, pacem
sibi ab Romanis, belli q̃ue ius aduersus Sidicinos petierunt. quae se eo iustius
petere, quod in amicitiam populi Romani secundis suis rebus, non aduersis,
vt Campani venissent: & aduersus Sidicinos sumerent arma, suos semper ho-
stes, populi Romani nunquam amicos: qui nec, vt Samnites, in pace amici-
tiam, nec, vt Campani, auxilium in bello petissent, nec in fide populi Romani,
nec in ditione essent. Cum de postulatis Samnitium T. Aemylius praetor se-
natum consulisset, reddendumq̃; his foedus Patres censuissent, praetor Sam-
nitibus respondit: Nec, quo minus perpetua cum eis amicitia esset, per popu-
lū Romanum stetisse: nec contradici quin quoniam ipsos belli culpa sua con-
tracti tedium ceperit, amicitia de integro reconcilietur. Quod ad Sidicinos at-
tinet, nihil intercedi, quo minus Samniti populo pacis belliq̃; liberum arbi-
trium sit. Foedere icto cum domum reuertissent, extemplò inde exercitus Ro-
manus ductus, annuo stipendio & trium mensium frumento accepto, quod
E pepigerat consul, vt tempus inducijs daret, quoad legati redissent. Samnites
copijs iisdem, quibus vsi aduersus Romanum bellum fuerant, contra Sidici-
nos profecti, haud in dubia spe erant maturè urbis hostium potiundae. Tum
ab Sidicinis deditio prius ad Romanos coepta fieri est: deinde postquam patres
vt feram eam, vltimaq̃ue tandem necessitate expressam aspernabantur, ad La-
tinos iam sua sponte in arma motos facta est. ne Campani quidem (adeo in-
iuriæ Samnitium, quam beneficij Romanorum memoria praesentior erat) his
se armis abstinuere. Ex his tot populis ingens exercitus duce Latino fines Sam-
nitium ingressus, plus populationibus quam praelijs cladium fecit. & quan-
quam superiores certaminibus Latini erant: haud inuiti, ne saepius dimican-
dum foret, agro hostium excessere. Id spatium Samnitibus datum est Romam
legatos.

Priuernates deuicti.

Volsci fuga scripta.

Samnitium legati pacem orant.

Foedus igitur ea Samnitibus.

Samnites Romam legatos mittunt.

Latinorū de bello Romanis inferendo occulta consilia.

Alexander Epiri rex classe in Italiam appulit.

Aetas Magni Alexandri.

Decem principes Latinorum Romam euocantur.

Annij Latinorum praetorū ad suos oratio.

legatos mittendi. qui cū adiissent senatum, conquesti eadem se foederatos pati, quæ hostes essent passi, precibus infimis petiere, ut satis ducerent Romani victoriam, quam Samnitibus ex Campano Sidicinoque hoste eripuissent, ne vinci etiam se ab ignauissimis populis sinerent. Latinos Campanosque, si sub ditione populi Romani essent, pro imperio arcerent Samniti agro. sin imperium abnuerent, armis coercerent. Aduersus hæc responsum anceps datum, quia fateri pigebat in potestate sua Latinos iam non esse, timebantque ne arguendo abalienarent. Campanorum aliam conditionem esse, qui non foedere, sed per deditionem in fidem venissent. itaque Campanos, seu velint, seu nolint, quieturos: in foedere Latino nihil esse, quod bellare cum quibus ipsi velint, prohibeantur. Quod responsum, sicut dubios Samnites, quidnam facturum Romanum censerent, dimisit, ita Campanos metu abalienauit: Latinos, velut nihil iam non concedentibus Romanis, ferociores fecit. Itaque per speciem aduersus Samnites belli parandi crebra concilia indicentes, omnibus consultationibus inter se principes occultè Romanū coquebant bellum. huic quoque aduersus seruatores suos bello Campanus aderat. Sed quanquam omnia de industria celabantur, priusque quam mouerentur Romani, tolli ab tergo Samnitē hostem volebant: tamen per quosdam priuatis hospitij necessitudinibusque coniunctos indicia coniurationis eius Romam emanarunt. iussisque ante tempus consulibus abdicare se magistratu, quo maturius noui consules aduersus tantam molem belli crearentur: religio incescit ab eis, quorum imminutum imperium esset, comitia haberi. itaque interregnum initum. duo interreges fuerunt, M. Valerius ac M. Fabius. Creauere consules T. Manlium Torquatum III. P. Decium Murem. Eo anno Alexandrum Epiri regem in Italiam classe appulisse constat. quod bellum, si prima satis prospera fuissent, haud dubiè ad Romanos peruenisset. Eadem ætas rerum Magni Alexandri est, quem sorore huius ortum, in alio tractu orbis inuictum bellis iuuenem fortuna morbo extinxit. Cæterum Romani, etsi defectio sociorum nominisque Latini haud dubia erat: tamen tanquam de Samnitibus, non de se curam agerent, decem principes Latinorum Romam euocauerunt, quibus imperarent quæ vellent. Prætores tum duos Latini habebant, L. Annium Sertinum, & L. Numitium Circeiensem, ambo ex coloniis Romanis: per quos præter Signiam Velitrasque & ipsas colonias Romanas, Volsci etiam exciti ad arma erant, eos nominatim euocari placuit. Haud cuiquam dubium erat super qua re accirentur. itaque concilio prius habito, prætores quàm Romam proficiscerentur, euocatos se ab senatu docent Romano, & quæ actum iri secum credant, quidnam ad ea responderi placeat, referunt. Cū aliud alij censerent, tum Annius: Quanquam ipse ego retuli quid responderi placeret, tamen magis ad summam rerum nostrarū pertinere arbitror, quid agendum nobis, quàm quid loquendum sit. facile erit, explicatis consilijs, accommodare rebus verba. Nam si etiam nunc sub vmbra foederis æqui seruitutem pati possumus, quid abest quin proditis Sidicinis non Romanorum solum, sed Samnitium quoque dicto pareamus? respondeamusque Romanis, nos, vbi innuerint, positueros arma. Sin autem tandem libertatis desiderium remordet animos: si foedus est, si societas æquatio iuris est: si consanguineos nos Romanorum esse, quod olim pudebat, nunc gloriari licet: si socialis illis exercitus is est, quo adiuncto duplicent vires suas, quem secernere ab se coss. bellis proprijs ponendis sumendisque nolint: cur non omnia æquantur? cur non alter ab Latinis coss. datur? vbi pars virium, ibi & imperij pars est. Est quidem nobis hoc per se haud nimis amplum: quippe concedentibus Romam caput Latio esse: sed ut amplum videri posset, diuturna patientia fecimus. At qui

*Annij Latinorum
prætoris in senatu o-
ratio.*

Consulis T. Mantij
responsio..

Consul uterq; aduersus Samnites mittitur.

Speñrū per quietem viriq; Consuli visum.

Ne quis extra ordinē pugnaret, edicunt.

Latinus Romanū T. Manlium Cos. filium ad singulare pugnam prouocat.

nam & vera esse, & aptè ad representandam iram deūm ficta, possunt. Torquatus missus ab senatu ad dimittendos legatos, cū iacentem Annium vidisset, exclamat, ita, vt populo patribusq; audita vox pariter sit: Benè habet, diu-
pium mouete bellum. est cœleste numen, es magne Iupiter: haud frustra te patrem deūm hominumq; hac sede sacrauimus. Quid cessatis Quirites, vosq; patres conscripti arma capere dijs ducibus? sic stratas legiones Latinorum dabo, quemadmodum legatum iacentem videtis. Assensu populi excepta vox consulis, tantum ardoris animis fecit, vt legatos proficiscentes cura magistratum magis, qui iussu consulis prosequerentur, quàm ius gentium ab ira impetuq; hominum tegeret. Consensit & senatus bellum: consulesq; duobus scriptis exercitibus per Marfos Pelignosq; profecti, adiuncto Samnitium exercitu, ad Capuam, quò iam Latini socijque conuenerant, castra locant. Ibi in quiete vtrique consuli eadem dicitur visa species viri maioris, quàm pro humano habitu augustiorisq; dicentis: Ex vna acie imperatorem, ex altera exercitum dijs Manibus matriq; Terræ deberi: vtrius exercitus imperator legiones hostium superque eas se deuouisset, eius populi partisque victoriam fore. Hos vbi nocturnos visus inter se consules contulerunt, placuit auerruncandæ deūm iræ victimas cædi: simul vt si extis eadem quæ somno visa fuerant, portenderentur, alteruter cōsulum fata impleret. Vbi responsa aruspicum infidenti iam animo tacitæ religioni congruerunt, tum adhibitis legatis tribunisque, & imperijs deūm propalam expositis, ne mors voluntaria consulis exercitum in acie terreret: cōparant inter se, vt ab vtra parte cedere Romanus exercitus cœpisset, inde se consul deuoueret pro populo Romano, Quiritibusq; Agitatum etiam in concilio est, vt si quando vnquam se uero vllum imperio bellum administratum esset, tunc vti disciplina militaris ad priscos redigetur mores. Curam acuebat, quòd aduersus Latinos bellandum erat, lingua, moribus, armorū genere, institutis ante omnia militaribus congruentes milites militibus, centurionibus centuriones, tribuni tribunis cōpares collegæque ijsdem præsijs, sæpe ijsdem manipulis permisti fuerant. Per hæc ne quo errore milites caperentur, edicunt consules, ne quis extra ordinem in hostem pugnaret. Fortè inter cæteros turmarum præfectos, qui exploratū in omnes partes dimissi erant, T. Manlius C. O. S. filius super castra hostium cum suis turmalibus euasit, vt vix teli iactu ab statione proxima abesset: ibi Thufculani erant equites, præerat Geminius Metius, vir tum genere inter suos, tum factis clarus. is vbi Romanos equites, insignemq; inter eos præcedentem cōsulis filium (nam omnes inter se vtiq; illustres viri noti erant) cognouit: Vnane, ait, turma Romani cum Latinis socijsque bellum gesturi estis? quid interea consules, quid duo exercitus consulares agent? Aderunt in tempore, Manlius, inquit, & cum illis aderit Iupiter ipse fœderum à vobis violatorū testis, qui plus potest polletq; Si ad Regillū lacum, ad faciētatē vestrā pugnauius, hic quoque efficiemus profectō, ne quid minus quàm acies vobis, & collata signa nobiscū cordi sint. Ad ea Geminius paululū ab suis equo prouectus: Visne igitur dum dies ista venit, qua magno conatu exercitus moueatis, interea tu ipse cōgredi mecum, vt nostro duorū iam hinc euentu cernatur, quantum eques Latinus Romano præstet? Mouet ferocē animum iuuenis seu ira, seu detrectandi certaminis pudor, seu inexuperabilis vis fati. oblitus itaque imperij patrij, cōsulumq; edicti, præcepta ad id certamen agitur, quo vinceret, an vinceretur, haud multum interesset. equitibus cæteris velut ad spectaculum summotis, spatio quod vacui interiacebat campi, aduersos concitant equos: & cum infestis cuspidibus concurrissent, Manlij cuspis super galeam hostis, Metij trans ceruicē equi elapsa est. circumactis deinde equis cū prior ad iterandū ietum

Manlius

Romanus Latinum
vincit.

Manlij Cos, ad filium
oratio.

*Manlius filium secu-
ri feriri iubet.*

Manliana imperia.

Latini perfimiles Ro-
mani in rebus belli-
ci. q. c. u. z. u. n. t. a. n. i. m. p. e. r. f. o. r. t. i. s.

*Ad triarios res re-
dijt, unde natum fit
prouerbiū.*

interualla ordinem principes recipiebant, tum principum pugna erat, hasta-
ti sequebantur. triarij sub vexillis confidebant, sinistro crure porrecto, scuta
innixa humeris, hastas sub erecta cuspide in terra fixas, haud secus quàm val-
lo septa inhorreret acies tenentes. Si apud principes quoque haud satis pro-
sperè esset pugnatum, à prima acie ad triarios sensim referebantur. Inde rem
ad triarios redisse, cum laboratur, prouerbio increbruit. Triarij confurgen-
tes, vbi in interualla ordinum suorum principes & hastatos recepissent, exem-
plò compressis ordinibus velut claudebant vias: vnoque continente agmi-
ne, iam nulla spe post relicta, in hostē incedebant. id erat formidolosissimum
hosti, cum velut victos insecuti nouam repentè aciem exurgentem, auctam
numero cernebant. Scribebantur autem quatuor ferè legiones quinis mil-
libus peditum, equitibus in singulas legiones trecenis. alterum tantum ex La-
tino delectu adijciebatur, qui ea tempestate hostes erant Romanis, eodemq;
ordine instruxerant aciem: nec vexilla cum vexillis tantum, vniuersi hastati
cum hastatis, principes cum principibus, sed centurio quoque cum centurio-
ne, si ordines turbati non essent, concurrendum sibi esse sciebat. Duo primi-
pili ex vtraque acie inter triarios erant: Romanus corpore haud quaquam
tis validus, cæterum strenuus vir peritusque militiæ: Latinus viribus ingens,
bellatorque primus: notissimi inter se, quia semper pares ordines duxerunt.
Romano haud satis fidenti viribus iam Romæ permissum erat ab c o s s. vt
subcenturionem sibi, quem vellet, legeret, qui tutaretur eum ab vno destina-
to hoste. isque iuuenis in acie oblatus, ex centurione Latino victoriam tulit.
Pugnatum est haud procul radicibus Vesuij montis, qua via ad Veferim fe-
rebat. Romani c o s s. prius quàm educerent in aciem, immolauerunt. De-
cio caput iecinoris à familiari parte cæsum aruspex dicitur ostendisse: alioqui
acceptam dijs hostiam esse: Manlium egregiè litasse. Atqui benè habet, inquit
Decius, si ab collega prosperè litatū est. Instructis, sicut antè dictū est, ordini-
bus, processere in aciem: Manlius dextro, Decius læuo cornu præerat. primò
vtrinque æquis viribus, eodem ardore animorum gerebatur res: deinde ab læuo
cornu hastati Romani non ferentes impressionem Latinorum, se ad principes
recepere. In hac trepidatione Decius c o s s. M. Valerium magna voce incla-
mat: Deorum, inquit, ope Valeri opus est. agedum pontifex publicus populi
Romani præi verba, quibus me pro legionibus deuoueam. Pontifex cum to-
gam prætextam sumere iussit, & velato capite manu subter togā ad mentum
exerta, super telum subiectum pedibus stantem sic dicere: Iane, Iupiter, Mars
pater, Quirine, Bellona, Lares, diui Nouenfiles, dii Indigetes, diui quorum est
potestas nostrorum, hostiumque, diique Manes, vos precor, veneror, veniam
peto feroque, vti populo Romano Quiritium vim victoriamque prosperetis:
hostesque populi Romani Quiritium terrore, formidine, morteque afficiatis.
Sicut verbis nuncupavi, ita pro Republica Quiritium, exercitu, legionibus,
auxilijs populi Romani Quiritium, legiones auxiliaque hostium mecum dijs
Manibus Tellurique deuoueo. Hæc ita precatus, lictores ire ad T. Manlium
iubet: matureque collegæ se deuotum pro exercitu nuntiare. ipse incinctus
cinctu Gabino, armatus in equum insiluit, ac se in medios hostes immisit.
Conspectus ab vtraque acie aliquanto augustior humano visu, sicut cœlo mis-
sus, piaculum omnis decorum iræ, qui pestem ab suis auersam in hostes ferret.
Ita omnis terror, pauorque cum illo latus, signa primo Latinorum turbauit:
deinde in totam penitus aciem peruasit. Evidentissimum id fuit, quòd qua-
cunque equo inuectus est, ibi haud secus quàm pestifero fidere icti pauebant:
vbi verò corruit obrutus telis, inde iam haud dubiè consternatæ cohortes
Latinorum fugam ac vastitatem latè fecerunt. Simul & Romani exolutis re-
ligione

*Decius se pro exercitu
dijs Manibus deuo-
uet.*

A ligione animis, velut tum primo signo dato coorti, pugnam integram ediderunt. nam & rorarij procurrebant inter antepilanos, addiderantque vires hastatis ac principibus: & triarij genu dextro innixi nutum c o s. ad confurgendum expectabāt. procedente deinde certamine cū alijs partibus multitudo superaret Latinorum, Manlius c o s. audito euentu collegæ, cū, vt ius fasque erat, lachrymis non minus quā laudibus debitis profecutus tam memorabilem mortem esset, paulisper addubitauit, an confurgendi iam triarijs tempus esset: deinde melius ratus integros eos ad vltimū discrimen seruari, accensos ab nouissima acie ante signa procedere iubet. Qui vbi subiēre, extemplo Latini, tanquam idem aduersarij fecissent, triarios suos excitauerunt: qui
B aliquandiu pugna atroci cū & semetipsi fatigassent, & hastas aut præfregis-

Atrox pugna.

sent, aut hebetassent, pellerent vi tamen hostem, debellatum iam rati, peruen-
D tumque ad extremam aciem: tum c o s. triarijs: Confurgite, nunc, inquit, integri aduersus fessos, memores patriæ parentumque & coniugum ac liberorum, memores c o s. pro vestra victoria morte occumbentis. Vbi triarij cōfurrexerunt integri, refulgentibus armis, noua ex improviso exorta acies, receptis in interualla ordinum antepilanis, clamore sublato principia Latinorum perturbant: hastisque ora fodientes primo robore virorum cæso, per alios manipulos velut inermes propè intacti euasere: tantaque cæde perrupere cuneos, vt vix quartam partem relinquerent hostium. Samnites quoque sub radicibus montis procul instructi præbuere terrorem Latinis. Cæterum inter omnes ciues sociosque præcipua laus eius belli penes c o s. fuit: quorum alter
E omnes minas periculaque ab deis superis inferisque in se vnum vertit: alter ea virtute, eoque consilio in prælio fuit, vt facile conuenerit inter Romanos Latinosque, qui eius pugnae memoriā posteris tradiderunt, vtrius partis T. Manlius dux fuisset, eius futuram haud dubiè fuisse victoriam. Latini ex fuga se Minturnas contulerunt. castra secundum prælium capta, multi que mortales
Castra Latinorum capta.
ibi viui oppressi, maximè Campani. Decij corpus ne eo die inueniretur, nox quærentes oppressit: postero die inuentum inter maximam hostium stragem coopertum telis: funusque par morti, celebrante collega, factum. Illud adi-
Ceremonia quædam in deuouendis hostibus seruata.
ciendum videtur, licere consuli, dictatori que, & prætori, cū legiones hostium deuoueant, non vtique se, sed quem velit ex legione Romana scripta
X ciuem

ciuem deuouere. si is homo qui deuotus est moritur, propè factum videri: ni moritur, tum signum septem pedes altum, aut maius in terram defodi, & piaculum hostia cædi. vbi illud signum defossum erit, eò magistratum Romanum descendere fas non esse. si autem sese deuouere volet, sicuti Decius deuouit: ni moritur, neq; suum, neque publicum diuinum purè faciet, qui sese deuouerit. Vulcano arma, siue cui alij diuo deuouere volet: siue hostia, siue quo alio volet: ius esto. Telo, super quod stans consul precatus est, hoste potiri fas non est: si potiatur, Marti suoue taurilibus piaculum fieri. Hæc etsi omnis diuini humanique moris memoria aboleuit, noua peregrinaque omnia priscis ac patrijs præferendo: haud ab re duxi, verbis quoque ipsis, vt tradita nuncupataque sunt, referre. Romanis post prælium demum factum Samnites venisse subsidio, expectato euentu pugnae, apud quosdam authores inuenio. Latinis quoque ab Lauinio auxilium, dum deliberando terunt tempus, victis demum ferri coeptum. & cum iam portis prima signa, & pars agminis esset egressa, nuntio allato de clade Latinorum, cum conuersis signis retrò in urbem rediretur, prætorem eorum nomine Millionium dixisse ferunt, pro paulula via magnam mercedem Romanis esse soluendam. Qui Latinorum pugnae superfuerant, multis itineribus dissipati, cum se in vnum conglobassent, Vescia vrbs eis receptaculum fuit. Ibi in concilijs Numisius imperator eorum, affirmando communem verè Martem belli, vtranque aciem pari cæde prostrauisse, victoriaeque nomen tantum penes Romanos esse, cæteram pro victis fortunam & illos gerere: funesta duo cōsulum prætoria, alterum parricidio filij, alterum cōsulis deuoti cæde trucidatum exercitum omnem: cæsos hastatos principesque, stragem & ante signa & post signa factam: triarios postremò rem restituisse. Latinorum etsi pariter accisæ copiae sint, tamen supplemento vel Latium propius esse, vel Volscos, quàm Romā. Itaque, si videatur eis, se ex Latinis & ex Volscis populis iuuentute properè excita, rediturum infesto exercitu Capuam esse: Romanosque nihil tum minus quàm prælium expectantes, nec opinato aduentu perculsurū. Fallacibus literis circa Latium nomenque Volscum missis, quia qui non interfuerunt pugnae, ad credendum temerè faciliores erant, tumultuarius vndique exercitus raptim conscriptus conuenit. Huic agmini Torquatus consul ad Trifanum (inter Sinuessam Minturnasque is locus est) occurrit. prius quàm castris locus caperetur, farcinis vtrunque in aceruum coniectis, pugnatum debellatumque est. adeò enim accisæ res sunt, vt consuli victorem exercitum ad populandos agros eorum ducenti dederent se omnes Latini: deditioemque eam Campani sequerentur. Latium Capuaque agro mulctati. Latinus ager Priuernati addito agro: & Falernus, qui populi Campani fuerat, vsque ad Vulturnum flumen plebi Romanæ diuiditur. bina in Latino iugera, ita vt dodrantē ex Priuernati complerēt, data: terna in Falerno, quadrantibus etiam pro longinquitate adiectis. Extra poenam fuere Latinorum Laurentes, Campanorum equites, quia non descuerant. Cum Laurenibus renouari foedus iussim. renouaturque ex eo quotannis post diem decimum Latinarum. equitibus Campanis ciuitas data: monumentoque vt esset, æneam tabulam in æde Castoris Romæ fixerunt. vectigal quoque eis Campanus populus iussus pendere in singulos quotannis (fuere autē mille, & sexcenti) denarios nummos* quadringenos quinquagenos. Ita bello gesto, præmijs poenaque pro cuiusque merito persolutis, T. Manlius Romam redijt. cui venienti seniores tantum obuiam exisse constat: iuuentutem & tunc & omni vita deinde auersatā eum execratamque. Antiates in agrū Hostiensem, Ardeatem, Solonium incursiones fecerunt. Manlius Cos. quia ipse per valetudinem id bellum exequi nequierat, dictatorem

Latini Vesciam ferunt.

Nouum exercitū Latini conscribunt.

Latini victi sese Cos. Torquato dederunt.

* Val. 45. coron. Quod si legas vt Glareano placet, quadragenos quinos. Val. 4. coron. cum 5. denar. T. Manlio Romā redijt iuuentus obuiam non exijt.

L. Papy-

A L. Papyrium Craſſum, qui tum fortè erat prætor, dixit: ab eo magiſter equitum L. Papyrius Cursor dictus. Nihil memorabile aduerſus Antiates ab dictatore geſtum eſt, cum aliquot menſes ſtatiua in agro Antiati habuiſſet. Anno inſigni victoria de tot ac tam potentibus populis, ad hoc conſulum alterius nobili morte, alterius ſicut truci, ita claro ad memoriam imperio, ſucceſſere coſſ. T. Aemylius Mamercus, & Q. Publius Philo: neque in ſimilem materiam rerum, & ipſi aut ſuarum rerum, aut partium in republica magis, quàm patriæ memores. Latinos ob iram agri amiſſi rebellantes in campis Fe^{Latini rebellantes} neſtanis fuderunt, caſtrisquæ exuerunt. Ibi Publio, cuius ductu auſpicioquæ^{fuſi.} res geſtæ erant, in deditiõnem accipiente Latinos populos, quorum ibi iuuentus cæſa erat, Aemylius ad Pedum exercitum duxit. Pedanos tuebatur Tyburs, Præneſtinus, Veliternusquæ populus: venerant & ab Lanuuiõ, Antioquæ auxilia. Vbi cum prælijs quidem ſuperior Romanus eſſet, ad urbem ipſam Pedum, caſtraquæ ſociorum populorum; quæ vrbi adiuncta erant, integer labor reſtaret: bello infecto repente omiſſo conſul, quia collegæ decretum triumphum audiuit, ipſe quoque triumpho ante victoriam flagitator Romam redijt. Quæ cupiditate offenſis patribus, negantibusquæ niſi Pedito capto aut dedito triumphum, hinc alienatus ab ſenatu Aemylius ſeditioſis tribunatibus ſimilem deinde conſulatum geſſit. Nam neque quoad fuit conſul, criminari apud populũ patres deſtitit, collega haudquaquam aduerſante: quia & ipſe de plebe erat: materiam autem præbebat criminibus ager in Latino Falernoquæ agro malignè plebi diuiſus. & poſtquam ſenatus finire imperium conſulibus cupiens, dictatorem aduerſus rebellantes Latinos dici iuſſit: Aemylius, cuius tum faſces erant, collegam dictatorem dixit: ab eo magiſter equitum Iunius Brutus dictus. Dictatura popularis & orationibus in patres criminofis fuit: & quod tres leges ſecundiſſimas plebi, aduerſas nobilitati tulit: vnam, vt plebiſcita omnes Quirites tenerent: alteram: vt legum, quæ comitijs centuriatis ferrentur, ante initum ſuffragium patres authores fierent: tertiam, vt alter utique ex plebe, cum eò ventum ſit vt vtrunque plebeium fieri liceret, cenſor crearetur. plus eo anno domi acceptum cladis ab conſulibus, ac dictatore, quàm ex victoria eorum, bellicisquæ rebus foris auctum imperium patres credebant. Anno inſequenti, L. Furio Camillo, C. Mænio coſſ. quo inſignius omiſſa res Aemylio ſuperioris anni coſſ. exprobraretur: Pedum armis, virisquæ, & omni vi expugnandum ac delendum ſenatus fremit: coactiquæ noui conſules omnibus eam rem præuerti, proficiſcuntur. Iam Latio is ſtatus erat rerum, vt neque bellum, neque pacem pati poſſent. ad bellum opes deerant: pacem ob agri adempti dolorem aſpernabantur. medijs conſilijs ſtandum videbatur, vt oppidis ſe tenerent: ne laceſſitus Romanus cauſam belli haberet: & ſi cuius oppidi obſidio nuntiata eſſet, vndique ex omnibus populis auxilium obſeſſis ferretur. Neque tamen niſi admodum à paucis populis Pedani adiuti ſunt. Tyburtes, Præneſtiniquæ, quorum ager propior erat, Pedum peruenere. Aricinos, Lanuuiosquæ, & Veliternos Antiatis Volſcis ſe coniungentes ad Aſturæ flumen Mænius improviſo adortus fudit. Camillus ad Pedum cum Tyburtibus maximè valido exercitu maior mole, quanquam æquè proſpero euentu pugnat. Tumultum maximè repentina inter prælium eruptio oppidanorum fecit: in quos parte exercitus conuerſa Camillus, non compulit ſolùm eos intra mœnia, ſed eodem etiam die, cum ipſos auxiliaquæ eorum percuſiſſet, oppidum ſcalis cepit. Placuit inde iam maiore conatu animoquæ ab vnius expugnatione vrbis ad perdomandum Latium victorem circumducere exercitum. nec quieuere, ante quàm expugnando, aut in deditiõnem accipiendo ſingulas vrbes, Latium omne ſubegere.

Tres leges tulit dictator aduerſas nobilitati.

Latini nec bellum nec pacem pati poterant.

Pedum reliquas Latini oppida expugnauerunt.

Triumphant de Latinis ambo consules.

Camilli in senatu oratio de rebus Latinis.

Quid de singulis Latinis populis decreuerit senatus.

*10000. coron.

galeras

Dr. Fonzi. Mola.

D. Sus. Julia rene el
rombuzes un Castello
pequeno. Rostra unde dicta.

Præfidijs inde dispositis per recepta oppida, Romam ad destinatum omnium consensu triumphum decessere. additus triumpho honos, ut statue equestres eis, ratio illa ætate res, in foro poneretur. Prius quam comitijs in insequentem annum consules rogarent, Camillus de Latinis populis ad senatum retulit, atque ita disseruit: P. C. quod bello armisque in Latio agendum fuit, id iam deum benignitate ac virtute militum ad finem venit. cæsi ad Pedum Asturamque sunt exercitus hostium: oppida Latina omnia, & Antium ex Volscis, aut vi capta, aut recepta in deditiōem præfidijs tenentur vestris. Reliqua consultatio est, quoniam rebellando sæpius nos sollicitant, quoniam modo perpetua pace quietos obtineamus. dii immortales, ita vos potentes huius consilij fecerunt, ut sit Latium deinde, an non sit, in vestra manu posuerint. Itaque pacem vobis, quod ad Latinos attinet, parare in perpetuum vel sæuiendo, vel ignoscendo potestis. Vultis crudeliter consulere in deditos, victosque? licet delere omne Latium: vastas inde solitudines facere, unde sociali egregio exercitu per multa bella magnaque sæpe usi estis. Vultis exemplo maiorum augere rem Romanam, victos in civitatem accipiendo? materia crescendi per summam gloriam suppeditat. certe id firmissimum longe imperium est, quo obediētes gaudent. Sed maturato opus est, quicquid statuere placet. tot populos inter spem metumque suspensos animi habetis: & vestram utique de eis curam quamprimum absolui, & illorum animos, dum expectatione stupent, seu poena, seu beneficio præoccupari oportet. Nostrium enim fuit efficere, ut omnium rerum vobis ad consulendum potestas esset. vestrum est decernere quod optimum vobis, rei que publicæ sit. Principes senatus relationem consulis de summa rerum laudare: sed cum aliorum causa alia esset, ita experiri posse consilium dicere, ut pro merito cuiusque statueretur, si de singulis nominatim referrent populi. Relatum igitur de singulis, decretumque. Lanuvinis civitas data: sacraque sua reddita cum eo, ut ædes lucusque Sospite Iunonis communis Lanuvinis municipibus cum populo Romano esset. Aricini, Nomentanique, & Pedani eodem iure, quo Lanuvinii in civitatem accepti. Tusculanis servata civitas, quam habebant: crimenque rebellionis à publica fraude in paucos authores versum. In Veliternos veteres ciues Romanos, quod toties rebellassent, graviter sævitum: & muri deiectione: & senatus inde abductus: iussique trans Tyberim habitare: ut eius, qui cis Tyberim deprehensus esset, usque ad mille pondo clarigatio esset: nec priusquam ære persoluto, is qui cepisset extra vincula captum haberet. in agrum senatorum coloni missi: quibus ascriptis, speciem antiquæ frequentiae Velitræ receperunt. Et Antium nova colonia missa, cum eo, ut Antiatibus permetteretur, si & ipsi ascribi coloni vellent. naues inde longæ abactæ: interdictumque mari Antiati populo est, & civitas data. Tyburtes, Prænestini que agro mulctati: neque ob recens tantum rebellionis commune cum alijs Latinis crimen, sed quod tædio imperij Romani cum Gallis gente efferata arma quondam confociassent. Cæteris Latinis populis connubia commerciaque, & consilia inter se ademerunt. Campanis equitibus honoris causa, quia cum Latinis rebellare noluisent: Fundanisque, & Formianis, quod per fines eorum tuta pacataque semper fuisset via, civitas sine suffragio data. Cumanos, Sueffulanosque eiusdem iuris conditionisque, cuius Capuam esse placuit. Naues Antiatum partim in naualia Romæ subductæ, partim incensæ. rostrisque earum suggestum in foro extructum adornari placuit: Rostraque id templum appellatum. C. Sulpitio Longo, P. Aelio Pæto coss. cum omnia non opes magis Romanæ, quam beneficijs parta gratia bona pace obtineret, inter Sidicinos, Auruncosque bellum ortum. Aurunci à T. Manlio coss. in deditiōem accepti, nihil deinde mouerant: eo petendi auxilij ab Romanis causa

A causa iustior fuit. sed prius quàm consules ab vrbe (iusserat enim senatus defendendi Auruncos) exercitum educerent, fama affertur. Auruncos metu oppidum deseruisse, profugosq; cum coniugibus ac liberis Sueffam cōmunisse: quæ nunc Aurunca appellata, mœnia antiqua eorum, urbemq; ab Sidicinis deletam. Ob ea infensus consulibus senatus: quorū cunctatione proditi socij essent, dictatorem dici iussit. dictus C. Claudius Regillensis, magistrum equitum C. Claudium Hortatorem dixit. Religio inde iniecta de dictatore: & cum augures vitio creatum videri dixissent, dictator magisterq; equitum se magistratu abdicarunt. Eo anno Minutia Vestalis suspecta primò propter mundio rem iusto cultū, insimulata deinde apud pontifices ab indice seruo, *Minutia Vestalis viua humi defossa.*

B cum decreto eorū iussa esset sacris abstinere, familiamq; in potestate habere: facto iudicio viua sub terram ad portam Collinam dextra via stratam defossa Scelerato campo. credo ab incesto id ei loco nomen factum. Eodem anno Q. Publius Philo prætor primū de plebe auersante Sulpitio cos. qui negabat rationem eius se habiturum, est factus: senatu, cum in summis imperijs id non obtinuisset, minus in præturā intendente. Insequens annus L. Papyrius Crasso, Cæfone Duellio cos. Ausonū magis nouo quàm magno bello fuit insignis. ea gens Cales urbē incolebat: Sidicinis finitimis arma coniunxerat: vnoq; prælio haud sanè memorabili duorū populorū exercitus fusus, propinquitate urbium & ad fugā pronior, & in fuga ipsa tutior fuit. nec tamē ommissa eius belli cura patribus: quia toties iam Sidicini aut ipsi mouerant bellū, aut mouentibus auxiliū tulerant, aut causa armorum fuerant. Itaq; omni ope anixi sunt, vt maximum ea tempestate imperatorem M. Valerium Coruinum cos. IIII. facerent: collega additus Coruino M. Attilius Regulus. & ne fortè casu erraretur, petiit ab consulibus, vt extra sortem Coruini ea prouincia esset. Exercitu victore à superioribus consulibus accepto ad Cales, vnde bellū ortum erat, profectus cum hostes ab superioris etiam certaminis memoria pavidos clamore atque impetu primo fudisset, mœnia ipsa oppugnare est aggressus: & militum quidem is erat ardor, vt iam inde cum scalis succedere ad muros vellent, euasurosq; contenderent. Coruinus, quia id arduum factu erat, labore militum potius, quàm periculo peragere inceptum voluit. itaq;

D aggerem & vineas egit, turresq; muro admouit: quarum vsum fortè oblata opportunitas præuertit. nanq; M. Fabius captiuus Romanus cum per negligentiam custodum festo die vinculis ruptis per murum inter opera Romanorum religata ad pinnam muri recte suspensus manibus se demisisset, perpulit imperatorem vt vino epulisq; sopitos hostes aggrediretur. nec maiore certamine capti cum vrbe Ausones sunt, quàm acie fusi erant, præda capta ingens est. præsidioque imposito Calibus, reductæ Romam legiones. cos. ex s. c. triumphauit: & ne Attilius expers gloriæ esset, iussi ambo cos. aduersus Sidicinos ducere exercitum: dictatorem ante ex senatusconsulto comitiorum habendorū causa dixerunt L. Aemylum Mamercum: is magistrum equitum Q. Publium Philonem dixit. Dictatore comitia habente cos.

E creati sunt T. Veturius, Sp. Posthumius. Et si belli pars cum Sidicinis restabat: tamen vt beneficio præuenirent desiderium plebis, de colonia deducenda Cales retulerunt: factoq; s. c. vt duo millia quingenti homines eò scriberentur, triumuiros coloniæ deducendæ, agroq; diuidundo creauerunt Cæfoniem Duellium, T. Quintium, M. Fabium. Noui deinde cos. à veteribus exercitu accepto, ingressi hostium fines populando vsque ad mœnia atq; urbem peruenerunt. Ibi, quia ingenti exercitu comparato Sidicini, & ipsi pro extrema spe dimicaturi enixè videbantur, & Samnium fama erat conciri ad bellum: dictator ab consulibus ex autoritate senatus dictus P. Cornelius

Minutia Vestalis viua humi defossa.

Q. Publius Philo primus de plebe prætor factus.

Ausones visi.

Cales Ausonum oppidum expugnatur.

Colonia Cales deducenda.

Pestilentia.
Interregnum.
Gallici belli fama.
Alexander Epeirensis rex.
Census agitur.
Veneficium quarundam matronarum proditur.
Venefice ad 170. damnata.
Dictator clauis figendi causa creatur.

Ruffinus: magister equitum M. Antonius. Religio deinde incessit vitio eos
 creatos: magistratuq; se abdicauerunt: & quia pestilentia insecuta est, velut
 omnibus eo vitio contactis auspicijs, res ad interregnum redijt. ab interregno
 inito per quintū demum interregem M. Valerium Coruinum creati Coss.
 L. Cornelius iterum, & Cn. Domitius. Tranquillis rebus fama Gallici belli
 pro tumultu valuit, vt dictatorem dici placeret. Dictus M. Papyrius Crassus,
 & magister equitum P. Valerius Publicola. à quibus cū delectus intentius,
 quā aduersus finitima bella haberetur, exploratores missi attulerunt quie-
 ta omnia apud Gallos esse. Samnium quoq; iam alterum annum turbari no-
 uis consilijs suspectum erat: eò ex agro Sidicino exercitus Romanus non est
 deductus. cæterum Samnites bellum Alexandri Epeirensis in Lucanos traxit,
 qui duo populi aduersus regem excursionem à Pæsto facientem signis colla-
 tis pugnaverunt. eo certamine superior Alexander, incertum qua fide cultu-
 rus, si perinde cætera processissent, pacem cum Romanis fecit. Eodem anno
 census actus, noui q; ciues censi: tribus propter eos additæ, Metia & Scaptia:
 censores addiderunt, Publius Philo, Sp. Posthumius. Romani facti Acerrani
 lege ab L. Papyrio prætore lata, qua ciuitas sine suffragio data. Hæc eo anno
 domi militiæq; gesta. Fœdus insequens annus seu intemperie cœli, seu hu-
 mana fraude fuit, M. Claudio Marcello, T. Valerio Coss. Flaccum, Potitum-
 que variè in annalibus cognomen consulis inuenio: cæterum in eo parui re-
 fert, quid veri sit. illud peruelim (nec omnes authores sunt) proditum falso
 esse, venenis absumptos, quorum mors infamem annum pestilentia fecerit.
 sicut proditur tamen res, ne cui authorum fidem abrogauerim, exponenda
 est. Cū primores ciuitatis similibus morbis, eodemq; fermè omnes euen-
 tu morerentur: ancilla quædam ad Q. Fabium Maximum ædilem curulem
 indicaturam se causam publicæ pestis professæ est, si ab eo fides sibi data esset,
 haud futurum noxæ indicium. Fabius confestim rem ad Coss. consules ad
 senatum referunt: consensuq; ordinis fides indici data. Tum patefactum,
 muliebri fraude ciuitatem premi: matronasq; ea venena coquere: & si se-
 qui extemplò velint, manifestò deprehendi posse. Secuti indicem, & coquen-
 tes quasdam medicamenta, & recondita alia inuenerunt. quibus in forum
 delatis, & ad viginti matronis, apud quas deprehensæ erant, per viatorem ac-
 citis: duæ ex eis Cornelia ac Sergia, patriciæ vtraque gentis, cū ea medica-
 menta salubria esse contenderent, ab confutante indice bibere iussæ, vt se fal-
 sum commentam arguerent. spatio ad colloquendum sumpto, cum sum-
 moto populo in conspectu omnium rem ad cæteras retulissent: haud abnu-
 entibus & illis bibere, epoto medicamēto suametipsæ fraude omnes interie-
 runt, comprehensæ extemplò earum comites magnū numerum matrona-
 rum indicauerunt: ex quibus ad CLXX. damnatæ. Neque de veneficijs ante
 eam diem Romæ quæsitum est. prodigij ea res loco habita: captisq; magis-
 mentibus, quā consceleratis similis visa. Itaq; memoria ex annalibus repe-
 tita, in secessionibus quondam plebis clauum ab dictatore fixum, alienatasq;
 discordia mentes hominum eo piaculo cōpotes sui fecisse, dictatorem clauis
 figendi causa creari placuit. creatus Cn. Quintilius, magistrum equitū L. Va-
 lerium dixit: qui fixo clauo, magistratu se abdicarunt. Creati Coss. L. Papy-
 rius Crassus iterum, L. Plautius Venox. cuius principio anni legati ex Volscis
 Fabraterni & Lucani Romam venerunt, orantes vt in fidem reciperentur: si à
 Samnitium armis defensi essent, se sub imperio populi Romani fideliter atq;
 obedienter futuros. Missi tum ab senatu legati: denuntiaturumq; Samnitibus,
 vt eorum populorum finibus vim abstinerent. valuitq; ea legatio, non tam
 quia pacem volebant Samnites, quā quia nondum parati erant ad bellum.
 Eodem

A Eodem anno Priuernas bellum initum: cuius socij Fundani, dux etiam Fundanus fuit Vitruuius Vaccus, vir non domi solum, sed etiam Romæ clarus. ædes fuere in Palatio, eius quæ Vacci prata diruto ædificio, publicatoque solo appellata. aduersus hunc vastantem effusè Setinum Norbanumq; & Coranum agrum, L. Papyrius profectus, haud procul castris eius confedit. Vitruuius, nec ut vallo se teneret aduersus validiorem hostem, sana constare mens, nec ut longius à castris dimicaret, animus suppetere. vix tota extra portam castrorum explicata acie, fugam magis retrò, quam prælium aut hostem spectante milite, sine consilio, sine audacia depugnat, & ut leui momento, nec ambigüe est victus: ita breuitate ipsa loci, faciliq; receptu in tam propinqua

B castra, haud ægrè militem à multa cæde est tutatus: nec ferè quisquam in ipso certamine, pauci in turba fugæ extremæ, cum in castra ruerent, cæsi, primisq; tenebris Priuernum inde petitem agmine trepido, ut muris potius, quam vallo se tutarentur. A. Priuerno Plautius alter consul, peruastratis passim agris, prædaque abacta, in agrum Fundanum exercitum inducit: ingredienti fines senatus Fundanorum occurrit: negant se pro Vitruuius sectamq; eius secutis præcatu venisse, sed pro Fundano populo: quem extra culpam belli esse, ipsum Vitruuium indicasse, cum receptaculum fugæ Priuernum habuerit, non patriam Fundos. Priuerni igitur hostes populi Romani quærendos persequendosque esse, qui simul à Fundanis ac Romanis vtriusque patriæ immemores defecerint. Fundanis pacem esse, & animos Romanos, & gratam memoriam acceptæ ciuitatis: orare se consulem, ut bellum ab innoxio populo abstineat: agros, urbem, corpora ipsorum coniugumque ac liberorum suorum, in potestate populi Romani esse, futuraque. Collaudatis Fundanis consul, literisque Romam missis in officio Fundanos esse, ad Priuernum flexit iter. Prius animaduersum in eos, qui capita coniurationis fuerant, à consule scribit Claudius: ad CCL. ex coniuratis vinctos Romam missos: eamque deditio-

C nem ab senatu non acceptam, quod egentium atque humilium poena defungi velle Fundanum populum censuerint. Priuernum duobus consularibus exercitibus cum obsideretur, alter consul comitiorum causa Romam reuocatus. Carceres eo anno in circo primum statuti. Nondum perfunctos cura Priuernatis belli, tumultus Gallici fama atrox inuasit, haud fermè vnquam neglecta patribus. Extemplò igitur consules noui L. Aemylius Mamercus, & Cn. Plautius eo ipso die Calend. Quintilibus, quo magistratus inierunt, comparare inter se prouincias iussi: & Mamercus, cui Gallicum bellum euenerat, scribere exercitum sine vlla vacationis venia. quin opificum quoque vulgus, & sellularij, minimè militiæ idoneum genus, exciti dicuntur: Veiosque ingens exercitus contractus, ut inde obuiam Gallis iretur. longius discedi, ne alio itinere hostis falleret ad urbem incedens, non placuit. Paucos deinde post dies satis explorata temporis eius quiete, à Gallis Priuernum omnis conuersa vis. Duplex inde fama est, alij vi captam urbem, Vitruuiumque viuum in potestatem venisse: alij priusquam vltima adhiberetur vis, ipsos se in deditio-

E nem consulis caduceum præferentes permisisse, authores sunt: Vitruuiumque ab suis traditum. Senatus de Vitruuius Priuernatibusque coniugumque ab suis traditum. Senatus de Vitruuius Priuernatibusque consilio. Plautium dirutis Priuerni muris, præsidioque valido impo-

sito, ad triumphum accersit. Vitruuium in carcerem asseruari iussit, quoad consul redisset, tum verberatum necari: ædes eius quæ essent in Palatio, diruendas, bona Semoni Sango censuerunt consecranda: quodque æris ex eis redactum est, ex eo ænei orbes facti, positi in sacello Sangi versus ædem Quirini. De senatu Priuernate ita decretum, ut qui senator Priuerni post defectionem ab Romanis mansisset, trans Tyberim lege eadem qua Veliterni, habitaret. His

*Priuernas bellum.**Fundanipacēpetunt.**Carceres in circo primum statuti. Gallici tumultus fama.**De Priuernatibus vltis variant scriptores.*

*De Priuernatibus
quid statuendum es-
set, senatus cōsultum.*

*Priuernatis legati li-
berius responsum.*

*Priuernatibus ciui-
tas datur.*

*Visceratio data po-
pulo à M. Flauio.*

*l. X. or. de Rega. dixer. q. f. u. d. i.
es et Burgo de S. S. Palæpolis.*

Iscla

ret. His ita decretis, vsque ad triumphum Plautij silentium de Priuernatibus fuit: post triumphum cos. necato Vitruuio, socijsq; eius noxæ, apud satiatos iam supplicijs nocentium tutam mentionem de Priuernatibus ratus, quo iam authores defectionis, inquit, meritas pœnas & ab dijs immortalibus, & à vobis habent p. c. quid placet de innoxia multitudine fieri? equidem etsi meæ partes exquirendæ magis sententiæ, quàm dandæ sunt: tamen cum videam Priuernates vicinos Samnitibus esse, vnde nunc nobis incertissima pax est, quàm minimum irarū inter nos illosq; relinqui velim. Cum ipsa perferes anceps esset: prout cuiusque ingenium erat, atrocius mitiusue suadentibus: tum incertiora omnia vnus ex Priuernatibus legatis fecit, magis conditionis in qua natus esset, quàm præsentis necessitatis memor: qui interrogatus à quodam tristioris sententiæ authore, quàm pœnam meritos Priuernates censeret: eam, inquit, quam merentur qui se libertate dignos cēsent. cuius cum feroci responso infestiores factos videret consul eos, qui antè Priuernatium causam impugnabant: vt ipse benigna interrogatione mitius respōsum eliceret: Quid, si pœnam, inquit, remittimus vobis, qualem nos pacem vobiscum habituros speremus? Si bonam dederitis, inquit, & fidam, & perpetuam: si malam, haud diuturnam. Tum verò minari, nec id ambiguè, Priuernatem quidam, & illis vocibus ad rebellandum incitari pacatos populos. pars melior senatus ad meliora responsa trahere, & dicere, viri, & liberi, vocem auditam: an credi posse vllum populum, aut hominem denique in ea conditione, cuius eum pœniteat, diutius quàm necesse sit mansurum? ibi pacem esse fidam, vbi voluntarij pacati sint: neque eo loco, vbi seruitutem esse velint, fidem sperandam esse. In hanc sententiam maximè consul ipse inclinauit animos: identidem ad principes sententiarum consulares, vti exaudiri posset à pluribus, dicendo, eos demum, qui nihil præterquam de libertate cogitant, dignos esse qui Romani fiant. Itaque & in senatu causam obtinere: & ex autoritate patrum latum ad populum est, vt Priuernatibus ciuitas daretur. Eodem anno Anxur trecenti in coloniam missi sunt: bina iugera agri acceperunt. secutus est annus nulla re belli domiue insignis, P. Plautio Proculo, P. Cornelio Scapula cos. præterquam quòd Fregellas (Sidicinorum isager, deinde Volscorum fuerat) colonia deducta: & populo visceratio data à M. Flauio in funere matris. Erant qui per speciem honorandæ parentis meritam mercedem populo solutam interpretarentur, quòd eum die dicta ab edilibus crimine stupratæ matris familiæ absoluisset. Data visceratio in præteritam iudicij gratiam, honoris etiam ei causā fuit: tribunatuq; plebis proximis comitijs absens præsentibus præfertur. Palæpolis fuit haud procul inde, vbi nunc Neapolis sita est: duabus vrbibus populus idē habitabat, Cumis erant oriundi. Cumani ab Chalcide Euboica originem trahunt. Classe, qua aduecti ab domo fuerant, multum in ora maris eius, quod accolunt, potuere. Primò in insulas Aenariam & Pithecusas egressi, deinde in continentem ausi sedes transferre. Hæc ciuitas cum suis viribus, tum Samnitium infida aduersus Romanos societate freta, siue pestilentia, quæ Romanam urbem adorta nuntiabatur, fidens, multa hostilia aduersus Romanos agrum Campanum Falernumq; incolentes fecit. igitur L. Cornelio Lentulo, Q. Publico Philone iterum cos. fœcialibus Palæpolim ad res repetendas missis, cum relatum esset à Græcis, gentis lingua magis strenua quàm factis, ferox responsum: ex autoritate patrum populus Palæpolitani bellū fieri iussit. Inter cos. prouincijs comparatis, bello Græci persequendi Publico euenerunt. Cornelius altero exercitu Samnitibus, si quā se mouerent, oppositus. fama autem erat, defectioni Campanorum imminentes admoturos castra. ibi optimum visum Cornelio,

A Cornelio, statua habere. Ab vtroque consule exiguam spem pacis cum Samnitibus esse, certior fit senatus. Publius duo millia Nolanorum militum, & quatuor Samnitium magis, Nolanis cogentibus, quam voluntate Græcorum, recepta Palæpoli miserat. Romæ compertum est delectum indictum à magistratibus: vniuersum Samnium erectum, ac vicinos populos. Priuernatum Fundanumque & Formianum, haud ambigüe sollicitari. Ob hæc cum legatos mitti placuisset prius ad Samnites, quam bellum fieret, responsum redditur à Samnitibus ferox. vltro incusabant iniurias Romanorum: neque eo negligentius ea, quæ ipsis obijcerentur, purgabant. Haud vllò publico consilio, auxilioque iuuari Græcos: nec Fundanum, Formianumue à se sollicitatos.

B quippe minimè poenitere se virium suarum, si bellum placeat, Cæterum non posse dissimulare, ægrè pati ciuitatem Samnitium, quòd Fregellas ex Volscis captas dirutasque ab se restituerit Romanus populus, coloniamque in Samnium agro imposuerit, quam coloni eorum Fregellas appellent, eam se contumeliam iniuriamque, ni sibi ab ijs qui fecerint dematur, ipsos omni vi depulsuros esse. Cùm Romanus legatus ad disceptandum eos ad communes socios atque amicos vocaret: Quid perplexè agimus? inquit, nostra certamina Romani, non verba legatorum, nec hominum quisquam disceptator, sed campus Campanus, in quo concurrendum est, & arma, & communis Mars belli decernet. Proinde inter Capuam Sueffulamque castra castris conferamus: & Samnis Romanusne imperio Italiam regat, decernamus. Legati Romanorum cùm se non quo hostis vocasset, sed quò imperatores sui duxissent, ituros esse respondissent: iam Publius inter Palæpolim Neapolimque loco opportunè capto, diremerat hostibus societate auxilij mutui: qua vt quisque locus premeretur, inter se vsi fuerant. Itaque cùm & comitiorum dies instaret, & Publium imminentem hostium muris auocari ab spe capiendæ indies vrbs, haud è republica esset: actum cum tribunis est, ad populum ferrent, vt cùm Publius Philo consulatu abisset, proconsul rem gereret, quoad debellatum cum Græcis esset. L. Cornelio, quia ne eum quidem in Samnium iam ingressum reuocari ab impetu belli placebat, literæ missæ, vt dictatorem

D comitiorum causa diceret. dixit M. Claudium Marcellum: ab eo magister equitum dictus Sp. Posthumius. Nec tamen ab dictatore comitia sunt habitata: quia vitio creatus esset, in disquisitionem venit. consulti augures, vitiosum videri dictatorem pronuntiauerunt. Eam rem tribuni suspectam infamemque criminando fecerunt. nam neque facile fuisse id vitium nosci, cum consul ineunte nocte silentio diceret dictatorem: neque ab consule cuiquam publicè priuatimue de ea re scriptum esse: nec quenquam mortalium extare, qui se vidisse aut audiuisse, quid dicat, quod auspiciu dirimeret: neque augures diuinare Romæ sedentes potuisse, quid in castris consuli vitij obueneret. Hæc, cui non apparere, quòd plebeius dictator sit, id vitium auguribus visum? Hæc, aliaque ab tribunis nequicquam iactata, tamen ad interregnum res redit: di-

E aliaque ab tribunis nequicquam iactata, tamen ad interregnum res redit: di-

Ad Samnites mittuntur legati.

Dictator comitiorum causa dictus est.

Interregnum.

Alexandria in Aegypto conditur.

norum

*X. Cojenga. Principes
nebulosa de la Calabre ultra
Lucania 21a Basilicata.*

*Lucanorum mutabi-
lis cum fortuna fides.*

*Alexander Epirorū
rex occiditur.*

*Leſiſternium habe-
tur.*

*Pullares. Lucani & Appuli ſe-
dere in amicitia acci-
piuntur.*

norum coloniam, Consentiam ex Lucanis, Sipontumque, Brutiorum colo-
niam Acerinam, alias inde Messapiorum ac Lucanorum cepisset vrbes: & tre-
centas familias illustres in Epeirum, quas obsidum numero haberet, misisset,
haud procul Pandosia vrbe imminente Lucanis ac Brutijs finibus treis tu-
mulos aliquantum inter se distantes insedit, ex quibus incursiones in om-
nem partem agri hostilis faceret: & ducentes ferme Lucanorum exules circa
se pro fidis habebat, vt pleraque eius generis ingenia sunt, cum fortuna muta-
bilem gerentes fidem. imbres continui campis omnibus inundantes, cum
interclusissent trifariam exercitum à mutuo inter se auxilio, duo præsidia,
quæ sine rege erant, improviso hostium aduentu opprimuntur: deletisque
eis, ad ipsius obsidionem omnes conuersi: inde ab Lucanis exulibus ad suos
nuntij missi sunt: pactoque reditu, promissum est regem aut viuum, aut mor-
tuum in potestatem daturus. Cæterum cum delectis ipse egregium facinus
ausus, per medios erumpit hostes, & ducem Lucanorum cominus congres-
sum obtruncat: contrahensque suos ex fuga palatos, peruenit ad amnem rui-
nis recentibus pontis, quem vis aquæ abstulerat, indicantem iter. quem cum
incerto vado transfret agmen, fessus metu ac labore miles, increpans nomen
abominandum fluminis, Iure Acheros vocaris, inquit. Quod vbi ad aures
accidit regis, adiecit extemplò animum fati suis: substititque dubius, an
transfret, Tum Sotimus minister ex regijs pueris, quid in tanto discrimine pe-
riculi cunctaretur, interrogans, indicat Lucanos insidijs quærere locū. quos
vbi respexit rex procul grege facto venientes, stringit gladium, & per medium
amnem transmittit equum. iamque in vadum egressum, eminus veruto
Lucanus exul transfigit. lapsum inde cum inhærente telo corpus exanime de-
tulit amnis in hostium præsidia. Ibi foeda laceratio corporis facta. nanque
præciso medio, partem Consentiam misere: pars ipsis retenta ad ludibrium:
quæ cum iaculis saxisque procul incessetur, mulier vna vltra humanarum
irarum fidem sæuienti turbæ immista, vt parumper sustinerent precata, flens
ait virum sibi liberosque captos apud hostes esse: sperare, corpore regio vt-
cunque mulctato, se suos redempturam. Is finis lacerationi fuit: sepultum-
que Consentia, quod membrorum reliquum fuit, cura mulieris vnus: ossa
que Metapontum ad hostes remissa: inde Epeirum deuecta ad Cleopatram
uxorem, sororemque Olympiadem: quarum mater Magni Alexandri altera,
soror altera fuit. Hæc de Alexandri Epeirensis tristi euentu. quanquam Ro-
mano bello fortuna eum abstinuit, tamen quia in Italia bella gessit, paucis
dixisse satis sit. Eodem anno lectisternium Romæ quinto post conditam vr-
bem iisdem, quibus antè, placandis habitum est dijs. Noui deinde consules
iussu populi cum misissent, qui indicerent Samnitibus bellum, & ipsi maio-
re conatu quàm aduersus Græcos cuncta parabant, & alia noua nihil tum
animo tale agitantibus accesserunt auxilia. Lucani atque Appuli, quibus gen-
tibus nihil ad eam diem cum Romano populo fuerat, in fidem venerunt, ar-
ma virosque ad bellum pollicentes. foedere ergo in amicitiam accepti. Eodem
tempore etiam in Samnio res prosperè gesta, tria oppida in potestatem vene-
runt, Allife, Callife, Ruffrium: aliusque ager primo aduentu coss. longè la-
teque est peruaſtatus. Hoc bello tam prosperè commisso, alteri quoque bello,
quo Græci obsidebantur, iam finis aderat. nam præterquam quod interseptis
munimentis hostium pars parti abscissa erat, foediora aliquanto intra mu-
ros ijs, quibus hostis territabat, patiebantur: & velut capti à suis metipsis præ-
sidijs, indigna iam liberis quoque ac coniugibus, & quæ captarum vrbiū ex-
trema sunt, patiebantur. Itaque cum & à Tarento, & à Samnitibus fama esset,
noua auxilia ventura, Samnitiū plus quàm vellēt intra mœnia esse rebantur:
Taren-

A Tarentinorum iuuentutē Græci, Græcos haud minus per quos Samniti Nolanoque, quā vt Romanis hostibus resisterent, expectabant. Postremò leuissimum malorum deditio ad Romanos visa. Charilaus & Nymphius principes ciuitatis, communicato inter se consilio, partes ad rem agendam diuisere, vt alter ad imperatorem Romanorum transfugeret, alter subsisteret ad præbendam opportunam consilio urbem. Charilaus fuit, qui ad Philonem venit: & quod bonum, faustum, felix, Palæpolitani, populoque Romano esset, tradere se ait mœnia statuisse. eo facto utrū ab se prodita, an seruata patria videatur, in fide Romana positum esse: sibi priuatim nec pacisci quicquam, nec petere: publicè petere quā pacisci magis, vt si successisset inceptum, cogitaret populus Romanus potius cum quanto studio periculoque reditum in amicitiam suam esset, quā qua stultitia & temeritate de officio decessum. *Palæpolitani se dedunt Cos. Romano.*

B Collaudatus ab imperatore, tria millia militum ad occupandam eam partem urbis, quam Samnites infidebant, accepit: præsidio ei L. Quintius tribunus militum præpositus. Eodem tempore & Nymphius prætorem Samnitium arte aggressus perpulerat, vt quoniam omnis Romanus exercitus aut circa Palæpolim, aut in Samnio esset, sineret se classe circumuehi ad Romanū agrum: non oram modò maris, sed ipsi vrbi propinqua loca depopulaturum, sed vt falleret, nocte proficiscendum esse, extemploque naues deducendas. Quod quò maturius fieret, omnis iuuentus Samnitium præter necessarium urbis

C præsidium ad littus missa. Vbi dum Nymphius in tenebris & multitudine semetipsa impediante, sedulò alijs alia imperia turbans terit tēpus, Charilaus ex composito ab socijs in urbem receptus, cum summa urbis Romano milite impleffet, tolli clamorem iussit: ad quem Græci signo accepto à principibus, quieuerunt: Nolani per auersam partē urbis via Nola ferente effugiunt. Samnitibus exclusis ab vrbe, vt expeditior in præsentia fuga, ita foedior, postquam periculo euaserunt, visa: quippe qui inermes nulla rerum suarum non relicta inter hostes, ludibrium non externis modò, sed etiam popularibus, spoliati atque egentes domos rediere. Haud ignarus opinionis alterius, qua hæc proditio ab Samnitibus facta traditur: cum authoribus hoc dedi, quibus dignius credi est: tum fœdus Neapolitanum (eò enim deinde summa rei Græcorum

D venit) similius verò facit ipsos in amicitiam redisse. Publio triumphus decretus, quòd satis credebatur obsidione domitos hostes in fidem venisse. Duo singularia hæc ei viro primū contigere, prorogatio imperij non antè in vltima facta, & acto honore triumphus. Aliud subinde bellum cum alterius oræ Græcis exortum. nanque cum Tarentini rem Palæpolitana vana spe auxiliij aliquandiu sustinuissent, postquam Romanos vrbe potitos accepere, velut destituti, ac non qui ipsi destituisent, increpare Palæpolitanos ira atq; inuidia in Romanos furere: eo etiam quòd Lucanos & Appulos (nam vtraque eo anno societas cœpta est) in fidem populi Rom. venisse allatum est. quippe propemodum peruentum ad se esse: iamq; in eo rem fore, vt Romani aut hostes, aut domini habendi sint. discrimen profectò rerum suarum in bello Samnitium, euentuque eius verti: eam solam gentem restare, nec eam ipsam satis validam, quando Lucanus defecerit: quem reuocari adhuc, impelli que ad abolendam societatem Romanam posse, si qua ars ferendis discordijs abhibeatur. Hæc consilia cum apud cupidos rerum nouandarum valuissent, ex iuuentute quidam Lucanorum pretio asciti, clari magis inter populares quā honesti, inter se mulctati ipsi virgis, cum corpora nuda intulissent in ciuium cœtum, vociferati sunt se, quod castra Romana ingredi ausi essent, à coss. virgis cævos, ac propè securi percussos esse. Deformis suapte natura res, cum speciem iniuriæ magis quā doli præ se ferret, concitati homines cogunt clamore suo magi-

Nolani & Samnites fraude ex Palæpoli eieci.

Tarentini.

Qua arte Lucani à Romanis defecerunt.

magistratus senatum vocare: & alij circumstantes concilium bellum in Romanos poscunt: alij ad concitandam in arma multitudinem agrestium discurrunt: tumultuque etiam sanos consternite animos decernitur, ut societas cum Samnitibus renouetur, legati que ad eam rem mittantur. Repentina res, quia quam causam nullam, tam ne fidem quidem habebat: coacti à Samnitibus & obsides dare, & præsidia in loca munita accipere, cæci fraude & ira nihil recusarunt. Dilucere deinde breui fraus coepit, postquam criminum falsorum authores Tarentum commigrauerunt: sed amissa omni de se potestate, nihil ultra quam ut poeniteret frustra, restabat. Eo anno plebi Romanæ velut aliud initium libertatis factum est, quod ne cti desierunt: mutatum autem ius ob vnius fœneratoris simul libidinem, simul crudelitatem insignem. L. Papyrius is fuit, cui cum se C. Publius ob æs alienum paternum nexum dedisset: quæ ætas formaque; misericordiam elicere poterat, ad libidinem & contumeliam animum accenderunt: & florem ætatis eius fructum aduentitium crediti ratus, primò perlicere adolescentem sermone incesto est conatus: dein postquam aspernabantur flagitium aures, minis territare, atque identidem admonere fortunæ: postremò cum ingenuitatis magis, quam præsentis conditionis memorem videret, nudari iubet, verberaque afferri. Quibus laceratus iuuenis, cum se in publicum proripuisset, libidinem crudelitatemque conquerens fœneratoris, ingens vis hominum cum ætatis miseratione atque indignitate iniuriæ accensa, tum suæ conditionis, liberumque suorum respectu, in forum, atque inde agmine facto ad curiam cõcurrit. & cum coss. tumultu repentino coacti senatum vocarent, introeuntibus in curiam patribus laceratum iuuenis tergum, procumbentes ad singulorum pedes ostentabant. Victum eo die ob impotentem iniuriam vnius ingens vinculum fidei: iussique coss. ferre ad populum, ne quis, nisi qui noxam meruisset, donec poenam lueret, in compedibus aut in neruo teneretur: pecuniæ creditæ, bona debitoris, non corpus obnoxium esset. ita nexi soluti: cautumque in posterum, ne necerentur. Eodem anno cum satis per seipsum Samnitium bellum, & defectio repens Lucanorum, authoresque; defectionis Tarentini sollicitos haberent patres, accessit, ut & Vestinus populus Samnitibus sese coniungeret. Quæ res, sicut eo anno sermonibus magis passim hominum iactata, quam in publico villo cõcilio est: ita insequentis anni coss. L. Furio Camillo iterum, Junio Bruto Scævæ. nulla prior potiorque; visa est, de qua ad senatum referret. & quanquam noua res erat, tamen tanta cura patres incessit, ut pariter eam susceptam neglectamque timerent: ne aut impunitas eorum lasciuiæ superbiæque, aut bello poenæ expetitæ metu propinquo atque ira concirent finitimos populos. Et erat genus omne abundè bello Samnitibus par, Marfi Peligniique; & Marucini: quos si Vestinus attingeretur, omnes habendos hostes. Vicit tamen pars, quæ in præsentia videri potuit maioris animi, quam consilij: sed euentus docuit, fortes fortunam iuuare. Bellum ex auctoritate patrum populus aduersus Vestinos iussit. Prouincia ea Bruto, Samniū Camillo sorte euenit. Exercitus utroque ducti, & cura tuendorum finium hostes prohibiti coniungere arma. Cæterum alterum coss. L. Furium, cui maior moles rerum imposita erat, morbo graui implicitum fortuna bello subtraxit: iussusque dictatorem dicere rei gerendæ causa, longè clarissimū bello ea tempestate dixit L. Papyrium Cursorem, à quo Q. Fabius Maximus Rutilianus magister equitum est dictus: par nobile rebus in eo magistratu gestis, discordia tamen, qua propè ad vltimum dimicationis ventum est, nobilius. Ab altero consule in Vestinis multiplex bellum, nec vltimum vario euentu gestum est. nam & peruastrauit agros, & populando atque vrendo tecta hostiū fataque; in aciem inuitos extraxit: & ita prælio vno accidit Vestino-

L. Papyrij fœneratoris libido & crudelitas.

Cautum ne debitoris corpus obnoxium esset.

Bellum Vestinum.

Papyrius Censor dictator creatur.

1. X. todos estos pueblos de
Vestino por un solo nombre
Aderuzos.

A Vestinorum res, haudquaquam tamen incruento milite suo, vt non in castra *Vestini vincuntur.*
 solum refugerent hostes, sed iam ne vallo quidem ac fossis freti dilaberentur
 in oppida, situ vrbium mœnibusq; se defensuri. Postremò oppida quoq; vi ex-
 pugnare adortus, primò Cutinam ingenti ardore militum aut vulnerum ira,
 quod haud ferè quisquam integer prælio excefferat, scalis cepit: deinde Cingi-
 liam. vtriusq; vrbis prædā militibus, quod eos neq; portæ, neq; muri hostium
 arcuerant, concessit. In Samnium incertis itum auspicijs est: cuius rei vitium
 non in belli euentum, quod prosperè gestum est, sed in rabiem atq; iras impe-
 ratorum vertit. Nanque Papyrius dictator à pullario monitus, cùm ad auspi-
 cium repetendum Romam proficisceretur, magistro equitum denuntiavit,
B vt sese loco teneret, neu absente se cum hoste manum confereret. Fabius cùm
 post profectiōnem dictatoris per exploratores comperisset, perinde omnia so-
 luta apud hostes, ac si nemo Romanus in Samnio esset: seu ferox adolescens
 indignitate accensus, quod omnia in dictatore viderētur reposita esse: seu oc-
 casione bene gerendæ rei inductus, exercitu instructo paratoq; profectus ad
 Imbrinium (ita vocant locum) acie cum Samnitibus confligit. Ea fortuna
 magna fuit, vt nihil relictum sit, quo si affuisset dictator, res melius geri potue-
 rit: non dux militi, non miles duci defuit. Eques etiam auctore L. Cominio
 Tribuno militum, qui aliquoties impetu capto perrumpere non poterat ho-
 stium agmen, detraxit frænos equis: atq; ita concitatos calcaribus permisit, vt
C sustinere eos nulla vis posset. per arma, per viros latè stragem dedere. Secutus
 pedes impetum equitum, turbatis hostibus intulit signa. Viginti millia ho-
 stium cæsa eo die traduntur. Authores habeo, bis cum hoste signa collata di-
 ctatore absente, bis rem egregiè gestā. Apud antiquissimos scriptores vna hæc
 pugna inuenitur: in quibusdam annalibus tota res prætermissa est. Magister
 equitum, vt ex tanta cæde multis potitus spolijs, congesta in ingentem acer-
 uum hostilia arma subdito igne concremauit: seu votum id deorum cui piam
 fuit: seu credere libet Fabio auctore factum, ne suæ gloriæ fructum dictator
 caperet, nomenq; ibi scriberet, aut spolia in triumpho ferret. Literæ quoq; de
 re prosperè gesta ad senatum non ad dictatorem missæ, argumentū fuere mi-
D nimè cum eo cōmunicantis laudem. Ita certè dictator id factum accepit, vt *Dictator egre fert in-*
 lætis alijs victoria parta præ se ferret iram tristitiamq; Misso itaq; repente sena- *iussu suo pugnatum*
 tu, se ex curia proripuit: tum verò non Samnitium magis legiones, quàm ma-
 iestatem dictatoriam & disciplinam militarem à magistro equitum victam
 & euersam dictitans, si illi impunè spretum imperium fuisset. Itaq; plenus mi-
 narum iræq; profectus in castra cùm maximis itineribus isset, non tamē præ-
 uenire famam aduentus sui potuit. præcurrerant enim ab vrbe, qui nuntiarent
 dictatorem auidum poenæ venire, alternis penè verbis T. Manlij facta laudan-
 tem. Fabius concione extemplò aduocata, obtestatus milites est, vt qua virtu-
 te Rempublicam ab infestissimis hostibus defendissent, eadem se, cuius ductu
E auspicioq; vicissent, ab impotenti crudelitate dictatoris tutarentur. Venire
 amentem inuidia, iratum virtuti alienæ felicitatiq; furere, quod se absente
 res egregiè gesta esset: malle, si mutare fortunam posset, apud Samnites,
 quàm Romanos victoriam esse. Imperium dictitare spretum, tanquam non
 eadem mente pugnari vetuerit, qua pugnatum doleat: & tunc inuidia impe-
 dire virtutem alienam voluisse, cupidissimisq; arma ablaturum fuisse militi-
 bus, ne se absente moueri possent: & nunc id furere, id ægrè pati, quod sine L.
 Papyrio non inermes, nō manci milites fuerint, quod se Q. Fabius magistrum
 equitum duxerit, ac non accensum dictatoris. Quid illum facturum fuisse, si
 quod belli casus ferunt, Marsq; communis, aduersa pugna euenisset: qui sibi
 deuictis hostibus, Republica bene gesta, ita vt non ab illo vnico duce melius
 Y geri

*Magister equitum ab
 sente dictatore cum
 Samnitibus prosperè
 pugnavit.*

*Dictator egre fert in-
 iussu suo pugnatum
 fuisse.*

*Magister equitum mi-
 lites ad se tuendū con-
 tra vim dictatoris ob-
 testatur.*

geri potuerit, supplicium magistro equitum, & tunc victori minetur? Neque illum magistro equitum infestiorē quā tribunis militum, quā centurionibus, quā militibus esse: si possit, in omnes sœuiturum fuisse: quia id nequeat, in vnum sœuire: etiam inuidiam tanquam ignem summa petere, in caput consilij, in ducē incurrere. Si se simul cum gloria rei gestæ extinxisset, tunc victorem velut in capto exercitu dominantem, quicquid licuerit in magistro equitum, in militibus ausurum. Proinde adessent in sua causa omnium libertati. si consensum exercitus eundem, qui in prælio fuerit, in tuenda victoria videat, & salutem vnius omnibus curæ esse: inclinaturum ad clementiorem sententiam animum. postremò se vitam, fortunasq; suas illorum fidei virtutiq; permittere. Clamor è tota concione ortus, vti bonum animum haberet: neminem illi vim allaturum saluis legionibus Romanis. Haud multò post dictator aduenit: classicoq; extemplò ad concionem aduocauit. Tum silentio facto, præco Q. Fabium magistrum equitum citauit. Qui simul ex inferiore loco ad tribunal accessit, Tum Dictator, Quæro, inquit, de te Q. Fabi, cū summum imperiū dictatoris sit, pareantq; ei C O S S. regia potestas, prætores iisdem auspicijs quibus C O S S. creati, æquum censeas necne, magistrum equitum dicto audientem esse? itemq; illud interrogo, cū me incertis auspicijs profectum ab domo scirem, vtrum mihi turbatis religionibus Respublica in discrimen committenda fuerit? an auspicia repetenda, ne quid dubijs dijs agerem? Simul illud, quæ dictatori religio impedimento ad rem gerendā fuerit, num ea magister equitum solutus ac liber potuerit esse? Sed quid ego hæc interrogo? cū, si ego tacitus abissem, tamen tibi ad voluntatis interpretationem meæ dirigenda tua sententia fuerit. quin tu respondes, vetuerimne te quicquam rei me absente agere? vetuerimne signa cum hostibus conferre? quo tu imperio meo spreto, incertis auspicijs, turbatis religionibus, aduersus morem militarem, disciplinamque maiorum, & numen deorum ausus es cum hoste configere? Ad hæc, quæ interrogatus es, responde: extra ea caue vocem mittas. Accede lictor. Aduersus quæ singula Q. Fabio cum respondere haud facile esset, & nunc quereretur eundem accusatorem capitis sui, ac iudicem esse: modò vitam sibi eripi citius, quā gloriam rerum gestarum posse, vociferaretur: purgaretq; se inuicem, atque vltro accusaret: tunc Papyrius redintegrata ira, spoliari magistrum equitum, ac virgas & secures expediri iussit. Fabius fidem militum implorans, lacerantibus vestem lictoribus ad triarios tumultum iam in concionem miscentes sese recepit. inde clamor in totam concionem est perlatus: alibi preces, alibi minæ audiebantur. qui proximi fortè tribunali steterant, quia subiecti oculis imperatoris noscitari poterant, orabant vt parceret magistro equitū: neu cum eo exercitum damnaret, extrema concio, & circa Fabium globus increpabant inclementem dictatorem. nec procul seditione aberant: ne tribunal quidem satis quietum erat, legati circumstantes sellam orabant, vt rem in posterum diem differret, & iræ suæ spatium, & concilio tempus daret: satis castigatam adolescentiam Fabij esse: satis deformatam victoriam: ne ad extremum finem supplicij tenderet: neu vnico iuueni, neu patri eius clarissimo viro, neu Fabiæ genti eam inureret ignominiam. cum parum precibus, parum causa proficerent, intueri sœuientē concionem iubebant: ita iritatis militum animis subdere ignem, ac materiam seditioni, non esse ætatis, non prudentiæ eius: neminem id Q. Fabio poenam deprecanti suam vitio versurum, sed dictatori, si occæcatus ira infestā multitudinem in se prauo certamine mouisset. Postremò ne id se gratiæ dare Q. Fabij crederet, se iusiurandum dare paratos esse: non videri è Republica in Q. Fabium eo tempore animaduerti. His vocibus cū in se magis incitarent dictatorem, quā magistro

Dictatoris interrogatio ad magistrū equitum.

Dictator spoliari magistrum equitum iubet, virgas & secures expediri.

Ad triarios se recepit Fabius magister equitum.

A magistro equitum placarent, iussi de tribunali descendere legati: & silentio ne quicquam per præconem tentato, cum præ strepitu ac tumultu nec ipsius dictatoris, nec apparitorum eius vox audiretur, nox velut in prælio certamini finem fecit. magister equitum iussus postero die adesse, cum omnes affirmarent infestius Papyriū exarsurum, agitatum contentione ipsa, exacerbatumq; clam ex castris Romam profugit: & patre authore M. Fabio, qui ter iam COS. *Fabius Romam profugit.* dictatorq; fuerat, vocato extemplo senatu, cum maximè conquereretur apud patres vim atque iniuriam dictatoris, repente strepitus ante curiam licitorum submouentiū auditur: & ipse infensus aderat, postquā comperit profectum ex castris, cum expedito equitatu secutus. Iterata deinde contentio est: & prehen- *Dictator Fabium Romam persequitur.*

B di Papyrius Fabium iussit. vbi cum deprecantibus primoribus patrum, atque vniuerso senatu perstaret in incepto immitis animus: tum pater M. Fabius, Quandoquidem, inquit, apud te nec authoritas senatus, nec ætas mea, cui orbitatem paras, nec virtus nobilitasq; magistri equitum à te ipso nominati valet: nec preces, quæ sæpe hostem mitigauere, quæ deorum iras placant: tribunos plebis appello, & prouoco ad populum: eumq; tibi fugienti exercitus tui, *Ad populum prouocat Fabij pater.* fugienti senatus iudicium, iudicem fero, qui certè vnus plus quam tua dictatura potest polletq; videro cessurū sine prouocationi sis, cui rex Romanus Tullus Hostilius cessit. Ex curia in concionem itur, quò cum paucis dictator, cum omni agmine principum magister equitum cum ascendisset, deduci eum de

C rostris Papyrius in partē inferiorem iussit. secutus pater, Bene agis, inquit, cum eò nos deduci iussisti, vnde & priuati vocem mittere possemus. Ibi primò non tam perpetuæ orationes, quam altercatio exaudiebantur. vicit deinde strepitum vox & indignatio Fabij senis, increpantis superbiam crudelitatemq; Papyrij: se quoq; dictatorem Romæ fuisse, nec à se quenquam ne plebis quidem hominem, non centurionem, non militem violatum. Papyrium tanquam ex hostium ducibus, sic ex Romano imperatore victoriam & triumphum petere. Quantum interesset inter moderationem antiquorum, & nouam superbiam crudelitatemq;: dictatorem Quintium Cincinnatum in L. Minutium COS. ex obsidione à se ereptum non vltrā sēuisse, quam vt legatum eum ad exercitum pro COS. relinqueret. M. Furium Camillum in L. Furio, qui contempta sua senectute & authoritate, foedissimo cum euentu pugnasset, nō solum in præsentia moderatum iræ esse, ne quid de collega secus populo aut senatui scriberet: sed cum reuertisset, potissimum ex tribunis consularibus habuisse, quem ex collegis optione ab senatu data socium sibi imperij delegerit. Nam populi quidem, penes quem potestas omnium rerum esset, nec iram quidem vnquam atrociorē fuisse in eos, qui temeritate atq; inscitia exercitus amississent, quam vt pecunia eos mulcetaret: capite anquisitum ob rem bello male gestam de imperatore nullum ad eam diem esse. nunc ducibus populi Romani, quæ ne victis quidem bello fas fuerit, virgas & secures victoribus, & iustissimos meritis triumphos intentari. Quid enim tandē passurum fuisse filium suum, si exercitum amississet? si fusus, fugatus, castris exutus fuisset? quò vltrā iram violentiamq; eius excessurā fuisse, quam vt verberaret, necaretq;? Quam cōueniens esse propter Q. Fabij victoriam ciuitatem in lætitia, in supplicationibus, ac gratulationibus esse: eum, propter quem deū delubra pateant, aræ sacrificijs fument, honore, donis cumulentur, nudatum virgis lacerari in conspectu populi Romani, intuentem Capitolium atq; arcem, deosq; ab se duobus prælijs haud frustra aduocatos? quo id animo exercitum, qui eius ductu auspicijsque vicisset, laturum? quem luctum in castris Romanis, quam lætitiā inter hostes fore? Hæc simul iurgans, querens, deū hominumq; fidem obtestans, & complexus filium plurimis cum lacrymis agebat. Stabat cum eo *Quæ starent cum Fabio.* senatus

*Quæ pro dictatore fa-
cerent.*

senatus maiestas, fauor populi, tribunitium auxilium, memoria absentis exercitus. Ex parte altera imperium inuictum populi Romani, & disciplina rei militaris, & dictatoris edictum pro numine semper obseruatum, & Manliana imperia, & posthabita filij charitas publicæ vtilitati iactabantur. Hoc etiam L. Brutum conditorem Romanæ libertatis antea in duobus liberis fecisse. nunc patres comes, & senes faciles de alieno imperio spreto, tanquam rei parvæ disciplinæ militaris eversæ iuventuti gratiam facere. se tamen perstatum in incepto: nec ei, qui aduersus dictum suum turbatis religionibus, ac dubijs auspicijs pugnasset, quicquam ex iusta pœna remissurum. Maiestas imperij perpetua ne esset, non esse in sua potestate: L. Papyrium nihil de eius iure diminuturum. optare, ne potestas tribunitia inuiolata ipsa violet intercessione sua Romanum imperium, neu populus Romanus in se potissimum dictatorem & ius dictaturæ extinguat. Quod si fecisset, non L. Papyrium, sed tribunos, sed prauum populi iudicium nequicquā posteros accusaturos: cum polluta semel militari disciplina non miles centurionis, non centurio tribuni, non tribunus legati, non legatus cos. nō magister equitum dictatoris pareat imperio: nemo hominum, nemo deorum verecundiam habeat, non edicta imperatorum, non auspicia obseruentur: sine comœatu vagi milites in pacato, in hostico errent, immemores sacramenti, licentia sola se vbi velint, exauthorent: infrequentia deserant signa, neq; conueniant ad edictum: nec discernant interdiu nocte, æquo iniquo loco, iussu iniussu imperatoris pugnent: & non signa, non ordines seruent: latrocinij modò cæca, & fortuita pro solenni & sacrata, militia sit. Horum criminum vos reos in omnia secula offerte tribuni plebis: vestra obnoxia capita pro licentia Q. Fabij obijcite. Stupentes tribunos, & suam iam vicem magis anxios, quàm eius cui auxilium ab se petebatur: liberauit onere consensus populi Romani ad preces & obtestationem versus, vt sibi pœnam magistræ equitum dictator remitteret. tribuni quoque inclinatam rem in preces subsecuti, orare dictatorem insistant, vt veniam errori humano, veniam adolescentiæ Q. Fabij daret: satis eum pœnarum dedisse. iam ipse adolescens, iam pater M. Fabius contentionis obliti, procumbere ad genua, & irā deprecari dictatoris. Tum dictator silentio facto, Bene habet, inquit, Quirites. vicit disciplina militaris: vicit imperij maiestas: quæ in discrimine fuerunt, an vlla post hanc diem essent. non noxæ eximitur Q. Fabius, qui contra edictum imperatoris pugnavit: sed noxæ damnatus, donatur populo Romano: donatur tribunitiæ potestati, precarium non iustum auxilium ferenti. Viue Q. Fabi, felicior hoc consensu ciuitatis ad tuendum te, quàm quapaulo antè exultabas victoria, viue id facinus ausus, cuius tibi ne parens quidem, si eodem loco fuisset, quo fuit L. Papyrius, veniam dedisset. Mecum vt voles, reuertèris in gratiam: populo Romano, cui vitā debes, nihil maius præstiteris, quàm si hic tibi dies satis documentum dederit, vt bello ac pace pati legitima imperia possis. Cum se nihil morari magistrum equitum pronunciaisset, digressum eum templo lætus senatus, lætior populus, circumfusi, ac gratulantes hinc magistro equitum, hinc dictatori profecuti sunt, firmatumq; imperium militare haud minus periculo Q. Fabij, quàm supplicio miserabili adolescentis Manlij videbatur. Fortè ita eo anno euenit, vt quotiescunq; dictator ab exercitu recessit, hostes in Samnio mouerentur. cæterum in oculis exemplum erat Q. Fabius M. Valerio legato, qui castris præerat, ne quam vim hostium magis, quàm trucem dictatoris iram timeret. Itaque frumentatores cum circumuenti ex insidijs cæsi loco iniquo essent, creditum vulgo est, subueniri eis ab legato potuisse, ni tristia edicta exhorruisset. ea quoque ira alienauit à dictatore militum animos iam antè infensos, quòd implacabilis Q. Fabio fuisset.

*Ad preces conuertitur
populus pro liberando
Fabio.*

*Dictator populi precibus
donat Fabium.*

A bio fuisset: & quod suis præcibus negasset, eius populo Romano veniam dedisset. Postquam dictator præposito in vrbe L. Papyrio Crasso magistro equitum, Q. Fabio vetito quicquam pro magistratu agere, in castra redijt: neq; ciuib; satis lætus aduentus eius fuit, nec hostibus quicquam attulit terroris. Nanq; postero die seu ignari venisse dictatorem, seu adesset, an abesset, parui facientes, instructa acie ad castra accesserunt. Cæterum tantum momenti in vno viro L. Papyrio fuit, vt si ducis cōsilia fauor subsecutus militum foret, debellari eo die cum Samnitibus potuisse, pro haud dubio habitū sit: ita instruxit aciem loco, ac subsidijs: ita omni arte bellica firmavit. Cessatum à milite ac de indrustria, vt obrectaretur laudibus ducis, impedita victoria est. Plures

B Samnitiū cecidere: plures Romani vulnerati sunt. Sensit peritus dux quæ res victoriæ obstaret: temperandum ingenium suum esse, & seueritatem miscendam comitati. itaque adhibitis legatis ipse circum faucios milites inferens in tentoria caput, singulos vt sese haberent rogitans, curam eorum nominatim legatis, tribunisq; , & præfectis demandabat: rem per se popularem ita dexter egit: vt medendis corporibus animi, multo prius militum imperatori reconciliarentur: nec quicquam ad salubritatem efficacius fuerit, quàm quod grato animo ea cura accepta est. Refecto exercitū cum hoste congressus, haud dubia spe sua militumq; , ita fudit fugauitq; Samnites, vt ille vltimus eis dies conferendi signa cū dictatore fuerit. Incessit deinde quā duxit prædæ spes, victor

C exercitus: perlustrauitq; hostium agros, nulla arma, nullam vim nec apertam, nec infidijs expertus. Addebat alacritatem, quòd dictator prædam omnem edixerat militibus: nec ira magis publica, quàm priuatum compendiū in hostem acuebat. His cladibus subacti Samnites, pacē à dictatore petiēre: cū quo pacti, vt singula vestimenta militibus, & annuum stipendium darent. cū ire ad senatum iussi essent, secuturos se dictatorem responderunt, vnus eius fidei virtutiq; causam suam commendantes. ita deductus ex Samnitibus exercitus. Dictator triumphans urbem est ingressus: & cū se dictatura abdicare vellet, iussu patrum prius quàm abdicaret, Coss. creauit C. Sulpitium Longum iterum, Q. Aemylum Cæretanum. Samnites infecta pace, quia de conditionibus agebatur, inducias annuas ab vrbe retulerunt. nec earum ipsarum sancta fides fuit: adeò postquam Papyrium abisse magistratu nuntiatum est, arrecti ad bellandum animi sunt. C. Sulpitio, Quinto Aemilio (Aulium quidam annales habent) Coss. ad defectionē Samnitium Apulum nouum bellum accessit. vtroq; exercitus missi: Sulpitio Samnites, Apuli Aemilio sorte euenerūt. Sunt qui non ipsis Apulis bellum illatum, sed socios eius gentis populos ab Samnitium vi atq; iniurijs defensos scribant. Cæterum fortuna Samnitium vix à seipsis eo tempore propulsantium bellum, propius vt sit vero facit, non Apulis ab Samnitibus arma illata, sed cum vtraq; simul gente bellum Romanis fuisse. Nec tamen res vlla memorabilis acta: ager Apulus, Samniumq; euastatum: hostes nec hic nec illic inuenti. Romæ nocturnus terror ita ex somno

E trepidam repentē ciuitatem exciuit, vt Capitolium atq; arx, mœniaq; & portæ plena armatorū fuerint. & cum concursatū conclamatumq; ad arma omnibus locis esset, prima luce nec author, nec causa terroris comparuit. Eodē an-

Samnites ad Romanorum castra pugnaturi accedunt. Dubia victoria.

Samnites fusi.

Samnites pacem à dictatore petunt.

Samnitium defectio.

Nocturnus terror Romæ.

De Thufculanis iudicium populi.

*A Cornelius dictator
aduersus Samnites
creatur.*

*Samnites iniquo loco
Romanos adoriuntur.*

Anceps certamen.

Polliæ sententia fuit, puberes verberatos necari: coniuges liberosq; sub corona lege belli venire: memoriamq; eius iræ Thufculanis in poenæ tam atrocis authores mansisse ad patrum ætatem constat: nec quenquam fermè ex Pollia tribu candidatum Papyriâ ferre solitum. Insequenti anno Q. Fabio, L. Fulvio Coss. A. Cornelius Aruina dictator, & M. Fabius Ambustus magister equitum metu grauioris in Samnio belli (conducta enim pretio à finitimis iuuentus dicebatur) intentiore delectu habito, egregium exercitum aduersus Samnites duxerunt: castra in hostico incuriosè ita posita, tanquam procul abesset hostis: cum subito aduenere Samnitium legiones tanta ferocia, vt vallum vsque ad stationem Romanam inferrent. nox iam appetebat: id prohibuit munimenta adoriri: nec dissimulabant orta luce postero die facturos. Dictator vbi propiorem spe dimicationem vidit, ne militum virtuti damno locus esset, ignibus crebris relictis, qui conspectum hostium frustrarentur, silentio legiones educit: nec tamen fallere propter propinquitatem castrorū potuit. eques extemplò insecutus, ita institit agmini, vt donec luce sceret, prælio abstineret: nec pedestres quidem copię ante lucem castris egressę. Eques luce demum ausus incurfare in hostem, carpendo nouissimos, premendoq; iniquis ad transitum locis agmen detinuit. interim pedes equitem affecutus, & totis iam copijs Samnis vrgebat. Tum dictator postquam sine magno incommodo progredi non poterat, eum ipsum, in quo constiterat, locum castris cōmuniri iussit. Id verò circumfuso vndiq; equitatu, vt vallum peteretur, opusq; inciperet, fieri non poterat. Itaq; vbi neque eundi, neque manendi copiam esse videt, instruit aciem impedimentis ex agmine remotis: instruunt contra & hostes, & animis & viribus pares. auxerat id maximè animos, quòd ignari loco iniquo non hosti cessum, velut fugientes ac territos terribiles ipsi secuti fuerant. Id aliquandiu æquauit pugnam, iam pridem defueto Samnite clamorem Romani exercitus pati. At herculè illo die ab hora diei tertia ad octauam ita anceps dicitur certamen stetisse, vt neq; clamor, vt primò semel concursu est sublatus, iteratus sit: neque signa promota loco, retròue recepta: neque recursum ab vlla sit parte. in suo quisq; gradu obnixi, vrgentes scutis sine respiratione ac respectu pugnabant. fremitus æqualis, tenorq; idem pugnæ in defatigationem vltimam, aut noctem spectabat. Iam viris vires, iam ferro sua vis, iam consilia ducibus deerant, cum subito Samnitiū equites cum turma vna longius profecta accepissent impedimenta Romanorum, procul ab armatis sine præsidio, sine munimento stare, auiditate prædæ impetum faciunt. Quod vbi dictatori trepidus nuntius attulit: Sine modò, inquit, sese præda præpediant. alij deinde super alios diripi passim, ferriq; fortunas militum vociferabantur. Tum magistro equitum accito, Vides tu, inquit, M. Fabi, ab hostiū equite omissam pugnam? hærent impediti impedimentis nostris: aggredere (quod inter prædandum omni multitudini euenit) dissipatos: raros equis insidentes, raros quibus ferrū in manu sit, inuenies: equosq; dum præda onerant, cede inermes, cruentamq; illis prædā redde. mihi legiones, peditumq; pugna curæ erūt: penes te equestre sit decus. Equitū acies qualis quæ esse instructissima potest, inuecta in dissipatos impeditosq; hostes, cede omnia replet. inter sarcinas omissas repente obiacentes pedibus fugientiū, consternatorumq; equorū neq; pugnæ, neq; fugæ satis potentes cādūt. Tum deleto propè equitatu hostiū, M. Fabius circumductis paululum alis ab tergo pedestrem aciem adoritur. clamor inde nouus accidens & Samnitium animos terruit: & dictator, vbi respectantes hostium antesignanos, turbataq; signa, & fluctuantē aciem vidit, tum appellare, tum adhortari milites, tribunos, principesq; ordinum nominatim ad iterandam secum pugnam vocare. Nouato clamore signa inferuntur: & quicquid progredie-

A grediebantur, magis magisq; turbatos hostes cernebant. Eques ipse iam primis erat in conspectu: & Cornelius respiciens ad manipulos militum, quod manu, quod voce poterat, monstrabat: vexilla se suorum, parmasque cernere equitum. Quod ubi auditum, simulque visum est, adeo repente laboris per diem penè totum tolerati, vulnerumq; obliti sunt, vt haud secus quam si tum integra Samnis tolerare terrorem equitum peditumq; vim potuit: partim in medio cæsi, partim in fugam dissipati sunt. pedes restantes, ac circumuentos cecidit: ab equite fugientium strages est facta: inter quos & ipse imperator cecidit. Hoc demum prælium Samnitium res ita infregit: vt omnibus concilijs fremere, minimè id quidem mirum esse, si impio bello, & contra fœdus suscepto, infestioribus meritò dijs quam hominibus, nihil prosperè agerēt: expiandum id bellum magna mercede, luendumq; esse. id referre tantum, vtrum supplicia noxio paucorum, an omnium innoxio præbeant sanguine: audebantq; iam quidam nominare authores armorum. vnum maximè nomen per consensum clamantium Brutuli Papij exaudiebatur. Vir nobilis, potensq; erat, haud du-
 B lie proximarum induciarum ruptor. de eo coacti referre prætores decretum fecerunt, vt Brutulus Papius Romanis dederetur: & cum eo præda omnis Romana, captiuique vt Romam mitterentur: quæque res per fœciales ex fœdere repetitæ essent, secundum ius fasq; restituerentur. Fœciales Romam vt censerunt missi: & corpus Brutuli exanime: ipse morte voluntaria ignominia se, ac
 C supplicio subtraxit. placuit cum corpore bona quoque eius dedi: nihil tamen earum rerum præter captiuos, ac si qua cognita ex præda sunt, acceptum est: cæterarum rerum irrita fuit deditio. dictator ex Senatus Consulto triumphauit. Hoc bellum à Coss. bellatum quidam authores sunt, eosque de Samnitibus triumphasse: Fabium etiam in Apuliam processisse, atque inde magnas prædas egisse. nec discrepat, quin dictator eo anno A. Cornelius fuerit. id ambigitur, belline gerendi causa creatus sit, an vt esset qui ludis Romanis, quia L. Plautius prætor graui morbo fortè implicitus erat: signum mittendis quadrigis daret, functusque eo haud sanè memorandi imperij ministerio, se dictatura abdicaret. nec facile est aut rem rei, aut authorem auctori præferre. Viti-
 D tam memoriam funebribus laudibus reor, falsisque imaginum titulis, dum familia ad se quæque famam rerum gestarum, honorumque fallente mendacio trahunt: inde certè & singulorum gesta, & publica monimenta rerum confusa. nec quisquam æqualis temporibus illis scriptor extat, quo satis certo auctori stetur.

Samnites vici.

Samnites Romanis dedunt Brutulum de fœdionis authorem.

Brutulus mortem sibi consciscit.

Vitiatur verum memoria funebribus laudibus.

EPITOME LIBRI IX.

E ITVS Veturius, & Sp. Posthumius apud Caudinas Furcas, deducto in locum iniquum exercitu, cum nulla spes euadendi esset, fœdere cum Samnitibus facto, & sexcentis equitibus Romanis obsidibus datis, ita exercitum abduxerunt, vt omnes sub iugum mitterentur. idemq; auctore Sp. Posthumio COS. qui in senatu suaserat, vt eorum deditio, quorum culpa tam deforme fœdus illud erat, publica fides liberaretur: cum duobus tribunis plebis, & omnibus qui per fœdus sponderant, dediti Samnitibus non sunt recepti. nec etiam multò post fufis à Papyrio Cursore Samnitibus, & sub iugum missis, receptisq; sexcentis equitibus Romanis, qui obsides dati erant, pudor prioris flagitij abolitus. Tribus duæ adiectæ sunt, Ventina, & Falerina. Sueffa, & Pontia colonia deductæ sunt. Ap. Claudius censor aquam Claudiam perduxit: viam strauit, quæ Appia vocata est: libertinorum filios in senatu legit. ideoq; quoniam is ordo videbatur inquinatus indignis, sequentis anni consules in senatu legendo obseruauerunt, quemadmodum antè per proximos censes obseruatum fuerat. Res præterea contra Apulos, Hetruscos, Umbros, Marfos, Pelignos, Aequos, & Samnites, quibus fœdus erat restitutum, prosperè gestas continet. Flavius Scriba libertino patre natus, ad illis curulus fuit, per forensem factionem creatus: quæ cum comitia & campum turbaret, & in ijs propter nimias vires dominaretur, à Fabio censore in quatuor tribus redacta est. eaq; res Fabio Maximo nomen dedit.

SEQVITVR

*Caij Pontij Samnitij
imperatoris oratio.*

EQVITVR hunc annum nobilis clade Romana Caudina pax, T. Veturio Caluino, Sp. Posthumio coss. Samnites eo anno imperatorem Caium Pontium Herennij filium habuerunt, patre longè prudentissimo natum, primum ipsum bellatorem ducemq;. Is, ubi legati, qui ad dedendas res missi erant, pace infecta redierunt: Ne nihil actum, inquit, hac legatione censeatis, expiatum est quicquid ex fœdere rupto irarum in nos coelestium fuit. Satis scio, quibuscunque dijs cordi fuit,

subigi nos ad necessitatē dedendi res, quæ à nobis ex fœdere repetitæ fuerant, ijs non fuisse cordi tam superbè ab Romanis fœderis expiationem spretam. Quid enim vltra fieri ad placandos deos, mitigandosq; homines potuit, quàm quod nos fecimus? Res hostiū in præda captas, quæ belli iure nostræ videbantur, remisimus: authores belli, quia viuos non potuimus, perfunctos iam fato dedimus: bona eorum, ne quid ex contagione noxæ remaneret penes nos, Romam portauimus. Quid vltra tibi Romane, quid fœderi, quid dijs arbitris fœderis debeo? quem tibi tuarū irarum, quem meorum suppliciorum iudicera feram? neminem neq; populum, neq; priuatum fugio. Quòd si nihil cum potentiore iuris humani relinquitur inopi, at ego ad deos vindices intolerandæ superbiæ confugiam: & precabor, vt iras suas vertant in eos, quibus non suæ redditæ res, non alienæ accumulatæ satis sint: quorum sæuitiam non mors noxiorum, non deditio exanimatorum corporum, non bona sequentia domini deditio exatiant: placari nequeant, nisi hauriendum sanguinem, laniandaque viscera nostra præbuerimus. Iustum est bellum Samnites, quibus necessarium: & pia arma, quibus nulla nisi in armis relinquitur spes. Proinde cum rerum humanarum maximum momentum sit, quàm propitijs rem, quàm aduersis agant dijs: pro certo habete, priora bella aduersus deos magis, quàm homines gessisse: hoc, quod instat, ducibus ipsis dijs gesturos. Hæc non læta magis, quàm vera vaticinatus, exercitu educto circa Caudiū castra quàm potest occultissimè locat: inde ad Calatiam, vbi iam coss. Romanos, castraq; esse audiebat, milites decem pastorum habitu mittit, pecoraq; diuersos alium alibi haud procul Romanis pascere iubet præsidij: vbi inciderint in prædatores, vt idem omnibus sermo constet, legiones Samnitium in Apulia esse, Luceriam omnibus copijs circumfedere: nec procul abesse, quin vi capiant. Iam & is etiam rumor antè de industria vulgatus venerat ad Romanos, sed fidem auxere captiui, eo maximè, quòd sermo inter omnes congruebat. Haud erat dubium, quin Lucerinis opem Romanus ferret, bonis ac fidelibus socijs: simul ne Apulia omnis ad præsentem terrorem deficeret, ea modò, quæ irent, consultatio fuit. Duæ ad Luceriam ferebant viæ, altera præter oram superi maris patens aperta que, sed quanto tutior, tanto ferè longior: altera per Furculas Caudinas breuior. sed ita natus locus est: saltus duo alti angusti syluosi que sunt, montibus circa se perpetuis inter se iuncti: iacet inter eos satis patens clausus in medio campus, herbidus, aquosusque, per quem medium iter est. sed antè quàm venias ad eum, intrandæ primæ angustiae sunt, & aut eadem, qua te insinuaueris, retrò via repetenda: aut si ire porro pergas, per alium saltum arctiorem, impeditioremq; euadendum. In eum campum via alia per cauam rupem Romani demisso agmine, cum ad alias angustias protinus pergerent, septas deiectu arborum saxorumq; ingentium obiacentem molem inuenere. cum fraus hostilis apparuisset, præsidium etiam in summo saltu conspiciatur: citati inde retrò, quæ venerant, pergunt repetere viam: eam quoque clausam sua obice, armisque inueniunt. sistunt inde gradum sine vllius imperio, stuporq;

*Interceptus Romanus
exercitus.*

*Samnites ad Caudiū
castra locant.*

*...X. Caudio, i. s. Caudina
estelugm. Furcularum Caudi-
is tanto a Benarum descriptio.
no verito a 10. millo, i. rete
que el nombre.*

A stuporq; omnium animos, ac velut torpor quidam insolitus membra tenet: intuentesq; alij alios, cum alterum quisq; magis mentis compotem ac consilij ducerent, diu immobiles silent, deinde vbi prætoria consulum erigi videre, & expedire quosdam vtilia operi, quanquam ludibrio fore munientes perditis rebus, ac spe omni adempta cernebant: tamen ne culpam malis adderent, pro se quisque nec hortante vlllo, nec imperante ad muniendum versi, castra propter aquam vallo circundant, sua ipsi opera, laboremq; irritum, præterquam quòd hostes superbè increpabant, cum miserabili confessione eludentes. ad coss. mœstos ne aduocantes quidem in consilium, quando nec consilio nec auxilio locus esset, sua sponte legati, ac tribuni conueniunt, militesq; **B** in prætorium versi, opem, quam vix dij immortales ferre poterant, ab ducibus exposcunt. Querentes magis, quàm consultantes nox oppressit. cum pro ingenio quisque fremerent: alius, per obices viarum, alius, per aduersa montium, per sylvas, quâ ferri arma poterant, eamus: modò ad hostem peruenire liceat, quem per annos iam propè triginta vincimus, omnia æqua ac plana erunt Romano in perfidum Samnitum pugnanti. alius, Quò, aut quâ eamus? num montes moliri sede sua paramus? dum hæc imminere iuga, qua tu ad hostem venies? armati, inermes, fortes, ignaui pariter omnes capti atque victi sumus. ne ferrum quidem ad bene moriendum oblaturus est hostis: sedens bellum conficiet. His inuicem sermonibus quâ cibi, quâ quietis immemor, nox **C** traducta est. Ne Samnitibus quidem consilium in tam lætis suppetebat rebus. itaque vniuersi Herennium Pontium patrem imperatoris per literas consulendum censent. Iam is grauior annis non militaribus solum, sed ciuilibus quoque abscefferat muneribus: in corpore tamen affecto vigeat vis animi, consilijq;. Is vbi accepit ad Furculas Caudinas inter duos saltus clausos exercitus Romanos, consultus ab nuntio filij, censuit omnes inde quàm primum inuiolatos dimittendos. quæ vbi spreta sententia est, iterumque eodem remeante nuntio consulebatur, censuit ad vnum omnes interficiendos. Quæ vbi tam discordia inter se velut ex ancipiti oraculo responsa data sunt: quamquam filius ipse in primis iam animum quoque patris consensuisse in affecto **D** corpore rebatur: tamen consensu omnium victus est, vt ipsum in consilium acciret. Nec grauatus senex, plaustro in castra dicitur aduectus: vocatusque in consilium, ita fermè locutus esse, vt nihil sententiæ suæ mutaret, causas tantum adijceret. Priore se consilio, quod optimum duceret, cum potentissimo populo per ingens beneficium perpetuam firmare pacem, amicitiamq;: altero cōsilio, in multas ætates, quibus amissis duobus exercitibus, haud facile receptura vires Romana res esset, bellum differre. tertium nullum consilium esse. Cum filius alijq; principes percunctando exquirerēt, quid si mediavia consilium caperetur? vt & dimitterentur incolumes, & leges ijs iure belli victis imponerentur? Ista quidem sententia, inquit, ea est, quæ neque amicos parat, **E** neq; inimicos tollit: seruate modò, quos ignominia irritaueritis. Ea est Romana gens, quæ victa quiescere nesciat: viuet semper in pectoribus illorum quicquid istuc præsens necessitas inusserit: neque eos ante multiplices pœnas expetitas à vobis quiescere sinet. Neutra sententia accepta, Herennius domum e castris est auectus. Et in castris Romanis cum frustra multi conatus ad erumpendum capti essent, & iam omnium rerum inopia esset, victi necessitate legatos mittunt, qui primum pacem æquam peterent: si pacem non impetrarent, vti prouocarent ad pugnam. Tum Pontius debellatum esse respondit: & quoniam ne victi quidem ac capti fortunâ fateri scirent, inermes cum singulis vestimentis sub iugum missurū: alias condiciones pacis æquas victis ac victoribus fore: si agro Samnitium decederetur, coloniæ abducerentur, suis deinde legibus

Wil. Godol. per prætoria
 um nihil aliud intelligit nisi
 tabernaculum Consul. Ante
 quibus n. Magistratum, cui
 parat exercitum, præto
 rem appellauerunt.

Herennius Pontius im
 peratoris Samnitum
 pater consultatur: eius
 responsa.

Pacis condiciones in
 ter Samnites & Ro
 manum exercitum.

L. Lentuli oratio.

*Coss. cum Pontio de
fœdere agitant.*

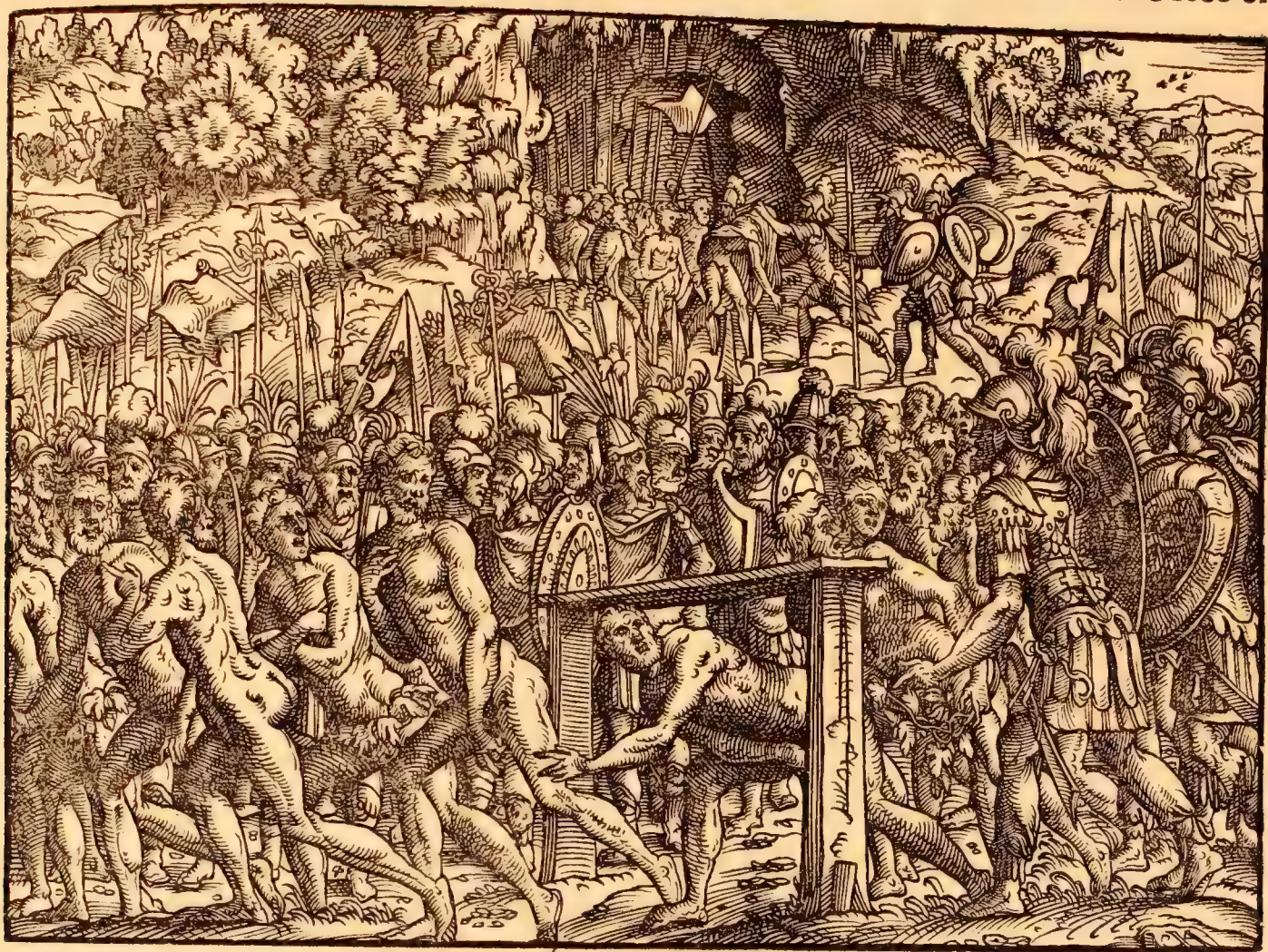
*Non fœdere, sed per
sponsionem pax Cau-
dina facta.*

*Miliū Romanorum
indignatio.*

legibus Romanum ac Samnitem æquo fœdere victurum. His conditionibus paratum se esse fœdus cum COSS. ferire: si quid eorum displiceat, legatos iam redire ad se vetuit. Hæc cum legatio renuntiaretur, tantus gemitus omnium subito exortus est, tantaq; mœstitia incessit, vt non grauius accepturi viderentur, si nuntiaretur omnibus eo loco mortem oppetendam esse. Cum diu silentium fuisset, nec COSS. aut pro fœdere tam turpi, aut contra fœdus tam necessarium hiscere possent: tum L. Lentulus, qui tum princeps legatorum virtute atq; honoribus erat: Patrem meum, inquit, COSS. sæpe audiui memorantem, se in Capitolio vnum non fuisse authorem senatui redimendæ auro à Gallis ciuitatis, quando nec fossa valloq; ab ignauissimo ad opera ac muniendum hoste clausi essent: & erumpere si non sine periculo magno, tamen sine certa pernicie possent. Quod si vt illis decurrere ex Capitolio armatis in hostem licuit (quo sæpe modo obsessi in obsidentes eruperunt) ita nobis æquo aut iniquo loco dimicandi tantummodo cum hoste copia esset, non mihi paterni animi indoles in consilio dando deesset. Equidem mortem pro patria præclaram esse fateor: & me vel deuouere pro populo Romano legionibusq;, vel in medios me mittere hostes paratus sum. sed hic patriam video: hic quicquid Romanarum legionum est: quæ nisi pro se ipsis ad mortem ruere volunt, quid habent quòd morte sua seruent? tecta vrbs dicat aliquis, & mœnia, & eam turbam, à qua vrbs incolitur. imò hercule produntur magis omnia deleta hoc exercitu, non seruantur. quis enim ea tuebitur? imbellis videlicet atq; inermis multitudo: tam hercule, quàm à Gallorū impetu defendit. an à Veijs exercitū, Camillumq; ducem implorabūt? Hic omnes spes opesq; sunt: quas seruando patriam seruamus: dedendo ad necem, patriā deserimus, ac prodimus. At fœda atq; ignominiosa deditio est: sed ea charitas patriæ est, vt tam ignominia eam, quàm morte nostra, si opus sit, seruemus. Subeatur ergo ista quāta cunq; est indignitas: et pareatur necessitati, quam ne dii quidē superant. Itē COSS. redimite armis ciuitatē, quam auro maiores vestri redemerunt. COSS. profecti ad Pontium in colloquium, cū de fœdere victor agitaret, negarunt iniussu populi fœdus fieri posse: nec sine fœcialibus, cærimoniaq; alia solenni. Itaque non vt vulgò credunt, Claudiusq; etiam scribit, fœdere pax Caudina, sed per sponsionem facta est. Quid enim aut sponsoribus in fœdere opus esset, aut obsidibus, vbi precatione res transigitur? per quem populum fiat, quo minus legibus dictis steter, vt eum ita Iupiter feriat, quemadmodum à fœcialibus porcus feratur? Sponponderūt COSS. legati, quæstores, tribuni militū: nominaq; omnium, qui sponponderunt, extant: vbi si ex fœdere acta res esset, præterquam duorum fœcialium non extarent. & propter necessariam fœderis dilationem obsides etiam D. C. equites imperati: qui capite luerent, si pacto nō staretur. tempus inde statutum tradendis obsidibus, exercitūq; inermi mittendo. Redintegravit luctum in castris Consulū aduentus, vt vix ab ijs abstinerent manus, quorum temeritate in eum locū deducti essent: quorū ignauia fœdius inde, quàm venissent, abituri. illis non ducem locorū, non exploratorē fuisse: belluarum modo cæcos in foueā missos. alij alios intueri: cōtemplari arma mox tradenda, & inermes futuras dextras, obnoxiaq; corpora hosti. Proponere sibi metipsi ante oculos iugū hostile, & ludibria victoris, & vultus superbos, & per armatos inermiū iter. inde fœdi agminis miserabilē viam, per sociorū vrbes reditū in patriam, ac parentes: quò sæpe ipsi, maioresq; eorū triumphantes venissent. Se solos sine vulnere, sine ferro, sine acie victos: sibi nō stringere licuisse gladios, nō manū cum hoste conferre: sibi nequicquid arma, nequicquā vires, nequicquid animos datos. Hæc fremētibus. hora fatalis ignominia aduenit, omnia tristiora experitūdo factura, q̃ quæ præceperāt animis. Iam primū cū singulis vestimētis inermes

A inermes extra vallum exire iussi: & primi traditi obsides, atq; in custodiam abducti. Tum à coss. abire lictores iussi: paludamentaq; detracta tantam inter ipsos, qui paulo antè eos execrantes, dedendos lacerandosq; censuerant, miserationem fecit, vt suæ quisq; conditionis oblitus, ab illa deformatione tantæ maiestatis velut ab nefando spectaculo auerteret oculos. Primi coss. propè *consules cum exercitu sub iugum missi.* feminudi sub iugum missi: tum vt quisq; gradu proximus erat, ita ignominia obiectus: tum deinceps singulæ legiones. circumstabant armati hostes expro-

B
C
D
E brantes, eludentesq;: gladij etiam plerisq; intentati: & vulnerati quidam, necatiq;, si vultus eorum indignitate rerum acrior victorem offendisset. ita traducti sub iugum, & (quod penè grauius erat) per hostium oculos, cùm ex saltu euasissent, etsi velut ab inferis extracti, tum primùm lucem aspicere visi sunt, tamen ipsa lux ita deforme intuentibus agmen omni morte tristior fuit. Itaq; cùm ante noctem Capuam peruenire possent, incerti de fide sociorum, & quòd pudor præpediebat, circa viam haud procul Capua omnium egena corpora humi prostrauerunt. Quod vbi est Capuam nuntiatum, euicit misratio iusta sociorum, superbiam ingenitam Campanis. confestim insignia sua coss. fasces, lictores, arma, equos, vestimenta, cōmeatus militibus benignè mittunt: & venientibus Capuam cunctus senatus populusq; obuiam egres-
sus, iustis omnibus hospitalibus, priuatisq; & publicis fungitur officijs: neq; illis sociorum comitas, vultusq; benigni, & alloquia nō modò sermonē elicere, sed ne vt oculos quidē attollerent, aut consolantes amicos contrā intuerentur, efficere poterant. adeò super mœrorem pudor quidā effugere colloquia & cœtus hominū coge-
bat. Postero die cùm iuuenes nobiles missi à Capua vt proficiscentes ad finem Campanum prosequerentur, reuertissent: vocatiq; in curiam percunctantibus maioribus natu, multo sibi mœstioris & abiectioris animi visos referrent, adeò silens, ac propè mutū agmen incessisse: tacere indolē illam Romanam: ablatosq; cum armis animos, nō reddere salutē, non salutan-
tibus dare responsum, non hiscere quenquā prē metu potuisse, tanquā ferentibus adhuc ceruicibus iugum, sub quod emissi essent. Habere Samnites victo-
riam non præclaram solum, sed etiā perpetuam: cepisse enim non Romā, sicut antè Gallos: sed, quod multo bellicosius fuerit, Romanā virtutē, ferociamq;. Cum hæc dicerentur, audirenturq;, et deploratū penè Rom. nomen in consilio
sociorum

*Campani Romanos
benignè excipiunt.*

Offilius Calpurnius Campanus de Romanorum silentio indicium.

Ingens luctus Romæ ob deditionem tam fœdè factam.

Interregnum.

Sp. Posthumius, qui sub iugum missus erat consul, oratio.

fociorum fidelium esset: dicitur Offilius Calpurnius Campanus filius, clarus genere factisq; tum etiam ætate verendus, longè aliter se habere rem dixisse: silentium illud obstinatum, fixosq; in terram oculos, & furdas ad omnia solatia aures & pudorem intuendæ lucis, ingentem molem irarum ex alto animo cientis indicia esse. aut se Romana ignorare ingenia: aut silentium illud Samnitibus flexibiles breui clamores gemitusq; excitaturum: Caudinæq; pacis aliquanto Samnitibus quàm Romanis tristiores memoriam fore. quippe suos quenque eorum animos habiturum, ubicunq; congressuri sint: saltus Caudinos non ubiq; Samnitibus fore. Iam & Romæ sua infamis clades erat. obsessos primum audierunt: tristior deinde ignominiosæ pacis magis, quàm periculi nuntius fuit. Ad famam obsidionis delectus haberi cœptus erat: dimissus deinde auxiliorum apparatus, postquam deditionem tam fœdè factam acceperunt, extemploq; sine vlla publica authoritate concessum in omnem formam luctus est. Tabernæ circa forum clausæ, iustitiumq; in foro sua sponte cœptum, prius quàm indictum: lati clavi, annuli aurei positi, pœnè mœstior exercitu ipso ciuitas esse: nec ducibus solùm atque authoribus, sponforibusq; pacis irasci, sed innoxios etiã milites odisse, & negare vrbe tectisue accipiendos. Quam concitationem animorum fregit aduentus exercitus, etiam iratis miserabilis. non enim tanquam in patriam reuertentes ex insperato incolumes, sed captorum habitu vultuq; ingressi serò in urbem, ita se in suis quisq; tectis abdiderunt, ut postero atq; insequentibus diebus nemo eorum forum aut publicum aspiceret vellet. Consules in priuato abditi, nihil pro magistratu agere, nisi quod expressum senatusconsulto est, ut dictatorem dicerent comitiorum causa. Q. Fabium Ambustum dixerunt, & P. Aelium Petum magistrum equitum. quibus vitio creatis suffecti M. Aemilius Pappus dictator, L. Valerius Flaccus magister equitum: nec per eos comitia habita. & quia tædebat populum omnium magistratuum eius anni, res ad interregnum redijt. interreges Q. Fabius Maximus, M. Valerius Corvinus. is coss. creauit Q. Publium Philonem, & L. Papyrium Cursorem iterum, haud dubio consensu ciuitatis, quod nulli ea tempestate duces clariores essent. Quo creati sunt die, eo (sic enim placuerat patribus) magistratum inierunt, solennibusq; s. c. perfectis, de pace Caudina retulerunt. & Publius, penes quem fasces erant, Dic Spuri Posthumi, inquit. Qui ubi surrexit, eodem illo vultu, quo sub iugum missus erat: Haud sum ignarus, inquit coss. ignominia, non honoris causa me primum excitatum, iussumque dicere non tanquam senatorem, sed tanquam reum quàm infelicitis belli, quàm ignominiosæ pacis. ego tamen, quando neq; de noxa nostra, neq; de pœna retulistis, ommissa defensione, quæ non difficillima esset apud haud ignaros fortunarum humanarum, necessitatumq; sententiam de eo, de quo retulistis, paucis peragã: quæ sententia testis erit, mihi ne, an legionibus vestris, pepercerim, cum me seu turpi, seu necessaria sponsione obstrinxi: qua tamen, quando iniussu populi facta est. non tenetur populus Romanus: nec quicquam ex ea, præterquã corpora nostra, debentur Samnitibus. Dedamur per fœciales nudi vinctiq;, exoluamus religione populum, si qua obligauimus, ne quid diuini humaniue obstet, quo minus iustum piũq; de integro ineatur bellum. interea coss. exercitũ scribere, armare, educere placet: nec prius ingredi hostium fines, quàm omnia iusta in deditionẽ nostram perfecta erunt. Vos dii immortales precor, quæsoque si vobis non fuit cordi Sp. Posthumium, T. Veturium coss. cum Samnitibus prosperè bellum gerere, at vos satis habeatis, vidisse nos sub iugum missos, vidisse sponsione infami obligatos, videre nudos vinctosq; hostibus deditos, omnem iram hostium nostris capitibus excipientes, novos coss. legionesq; Romanas ita cum Samnite gerere bellum velitis, ut omnia

A omnia ante nos Consules bella gesta sunt. Quæ vbi dixit, tanta simul admiratio misratioque viri incessit homines, vt modò vix crederent illum eundem esse Sp. Posthumium, qui author tam fœdæ pacis fuisset: modò miserarentur, quòd vir talis etiam præcipuū apud hostes supplicium passurus esset, ob iram diremptæ pacis. cum omnes laudibus modò prosequentes virum in sententiam eius pedibus irent, tentata paulisper intercessio est ab L. Liuiο, & Q. Me-

*Deditioni intercedūt
Tribuni plebis.*

B ue posse. Tum Posthumius: Interea dedite, inquit, profanos nos, quos salua religione potestis: dedetis deinde & istos sacrosanctos, cum primū magistratu abierint: sed, si me audiat, prius quàm dedantur, hic in comitio virgis cæsos, hanc iam vt intercalatæ pœnæ vsuram habeant. Nam quòd deditione nostra negant exolui religione populum, id istos magis ne dedantur, quàm quia ita ferres habeat, dicere, quis adeò iuris fœcialium expers est, qui ignoret? neq; ego inficias eo, patres cōscripti, tam sponsiones, quàm fœdera sancta esse apud eos homines, apud quos iuxta diuinas religiones fides humana colitur: sed iniussu populi nego quicquā sanciri posse, quod populum teneat. An si eadem superbia, qua sponsionē istam expresserunt nobis Samnites, coegissent nos ver-

*Posthumij aduersus
tribunos plebis ora-
tio.*

C ba legitima dedentium vrbes nuncupare, deditum populum Romanum vos tribuni diceretis? & hanc urbem, templa, delubra, fines, aquas Samnitium esse? omitto deditionem, quoniam de sponsione agitur. Quid tandem, si spopondissemus urbem hanc relicturum populum Romanum? si incensurum? si magistratus, si senatum, si leges non habiturum? si sub regibus futurum? Dij meliora, inquis. atqui non indignitas rerum sponsionis vinculum leuat. Si quid est, in quod obligari populus possit, in omnia potest, & ne illud quidem, quod quosdam forsitan moueat, refert, c o s. an dictator, an prætor spoponderit. & hoc ipse etiam Samnites iudicauerunt, quibus non fuit satis c o s s. spondere, sed legatos, quæstores, tribunos militum spondere coegerunt. Nec a me nunc

D quisquam quæsiuerit quid ita spoponderim: cum id nec consulis ius esset, nec illis spondere pacem, quæ mei non erat arbitrij: nec pro vobis, qui nihil mandaueratis, possem. Nihil ad Caudium, patres conscripti, humanis consilijs gestum est: dij immortales & vestris, & hostium imperatoribus mentem ademerunt. nec nos in bello satis cauimus: & illi malè partam victoriā malè perdidērunt: dum vix locis, quibus vicerant, credunt, dum quacunq; conditione arma viris in arma natis auferre festinant. An si sana mens fuisset, difficile illis fuit, dum senes ab domo ad consultandum accersunt, mittere Romam legatos? cum senatu, cum populo de pace ac fœdere agere? tridui iter expeditis erat, interea in inducijs res fuisset, donec ab Roma legati aut victoriā illis certam,

E aut pacem afferrent. ea demum sponsio esset, quam populi iussu spopondissemus. sed neq; vos tulissetis, nec nos spopondissemus: nec fas fuit alium rerum exitum esse, quàm vt & illi velut somnio lætiores, quàm quod mentes eorum capere possent, ne quicquam eluderentur: & nostrum exercitum eadem quæ impediērat fortuna, expediret: vanam victoriā vanior irritam faceret pax: sponsio interponeretur, quæ neminem præter sponsores obligaret. Quid enim vobiscum patres conscripti? quid cum populo Romano actum est? quis vos appellare potest? quis se à vobis dicere deceptum? hostis? an ciuis? hosti nihil spopondistis: ciuem neminem spondere pro vobis iussistis. nihil ergo vobis, nec nobiscum est, quibus nihil mandastis: nec cum Samnitibus, cum quibus nihil egistis. Samnitibus sponsores nos sumus rei satis locupletes in id, quod nostrum

*Coss. reliquis spon-
sore Caudinae pacis
Samnitibus per fœcia-
les deduntur.*

*Fœcialis A. Cornelij
oratio.*

*Pontij Samnitium im-
peratoris responsio.*

nostrum est: in id, quod præstare possumus, corpora nostra, & animos: in hæc p
fœuiant, in hæc ferrum, in hæc iras acuant. Quod ad tribunos plebis attinet,
consulite vtrum præsens deditio eorum fieri possit, an in diem differatur: nos
interim T. Veturi, vosq; cæteri vilia hæc capita luendæ sponsionis feramus, &
nostro supplicio liberemus Romana arma. Mouit patres conscriptos tum cau-
sa, tum author: nec cæteros solum, sed tribunos etiam plebis, vt se in senatus
dicerent fore potestate. magistratu inde se extemplo abdicauerunt: traditiq;
fœcialibus cum cæteris Caudiū ducendi. Hoc factō senatusconsulto, lux quæ-
dam affulsisse ciuitati visa est. Posthumius in ore erat: cum laudibus ad cœ-
lum ferebant: deuotioni P. Decij eos, alijs claris facinoribus æquabant, emer-
sisse ciuitatem ex obnoxia pace, illius consilio & opera, ipsum se cruciatibus
& hostium iræ offerre, piaculāq; pro populo dare Romano. arma cuncti spe-
ctant, & bellum. en vnquam futurum, vt congregi armatis cum Samniteli-
ceat? In ciuitate ira odioque ardente delectus omnium propè voluntariorum
fuit, rescriptæ ex eodem milite nouæ legiones, ductusq; ad Caudiū exercitus.
Prægressi fœciales, vbi ad portam venere, vestem detrahi pacis sponforibus iu-
bent, manus post tergum vinciri. Cū apparitor verecundia maiestatis Post-
humium laxè vinciret, Quin tu, inquit, adducis lorum, vt iusta fiat deditio?
Tum vbi in cœtum Samnitiū, & ad tribunal ventum Pontij est, A. Cornelius
Aruina fœcialis ita verba fecit: Quandoquidem hicc homines iniussu populi
Romani Quiritium fœdus ictum iri sponponderunt, atq; ob eam rem noxam
nocuerūt, ob eam rem, quo populus Romanus scelere impio sit solutus, hosce
homines vobis dedo. Hæc dicenti fœciali, Posthumius genu femur, quanta
maximè poterat vi perculit, & clara voce ait, se Samnitem ciuem esse, illum le-
gatū, fœcialem à se contra ius gentium violatū, eo iustius bellum gesturos.
Tum Pontius, Nec ego istam deditionem accipiam, inquit, nec Samnites ra-
tam habebunt. quin tu Spuri Posthumi, si deos esse censes, aut omnia irrita fa-
cis, aut pacto stas? Samniti populo omnes, quos in potestate habuit, aut pro ijs
pax debetur. Sed quid ego te appello, qui te captum victori cum qua potes fide
restituis? populum Romanum appello, quem si sponsionis ad furculas Caudi-
nas factæ poenitet, restituat legiones intra saltum, quo septæ fuerunt. nemo
quenquam deceperit, omnia pro infecto sint: recipiant arma, quæ per pactio-
nem tradiderunt: redeant in castra sua: quicquid pridie habuerunt, quā in
colloquium est ventum, habeant. tum bellum, & fortia cōsilia placeant: tunc
sponsio & pax repudietur. ea verò fortuna, ijs locis, quæ ante pacis mētionem
habuimus, geramus bellum. nec populus Romanus consulum sponsionem,
nec nos fidē populi Romani accusemus. Nunquā mne causa deficiet, cur victi
pacto nō stetis? obsides Porſenæ dedistis, furto eos subduxistis, auro ciuitatem
à Gallis redemistis: inter accipiendum autum cæsi sunt. pacem nobiscum pe-
pigistis, vt legiones vobis captas restitueremus: eam pacem irritam facitis, &
semper aliquam fraudi speciem iuris imponitis. Non probat populus Roma-
nus ignominiosa pace legiones seruatas? pacē sibi habeat, legiones captas vi-
ctori restituat. hoc fide, hoc fœderibus, hoc fœcialibus ceremonijs dignū erat,
vt tu quidem, quod petisti, per pactiōnem habeas tot ciues incolumes? ego pa-
cem, quam hosti tibi remittendo pactus sum, non habeam? hoc tu A. Corneli,
hoc vos fœciales iuris gentibus dicitis? Ego verò istos, quos dedi simulatis, nec
accipio: nec dedi arbitror, nec moror, quo minus in ciuitatem obligatam
sponsione commissa iratis omnibus dijs, quorum eluditur numen, redeant.
gerite bellum, quando Sp. Posthumius modò legatum fœcialem genu percu-
lit, ita dii credent Samnitem ciuem Posthumium non ciuem Romanum esse,
& à Samnite legatum Romanum violatum. eo vobis iustum in nos factum
esse

A esse bellum. Hæc ludibria religionū non pudere in lucem proferre? & vix pueris dignas ambages senes ac consulares fallendæ fidei exquirere? Ilictor, demevincta Romanis: moratus sit nemo, quo minus vbi visum fuerit, abeant. Et illi quidē forsitan & publica, sua certè liberata fide, ab Caudio in castra Romana inuiolati redierunt. Samnitibus pro superba pace infestissimum cernentibus renatum bellū, omnia, quæ deinde venerunt, non in animis solum, sed propè in oculis esse: & serò ac nequicquam laudare senis Pontij vtraq; consilia, inter quæ se media lapsos victoriæ possessionē pace incerta mutasse, & beneficij & maleficij occasione amissa, pugnatos cū eis, quos potuerint in perpetuum vel inimicos tollere, vel amicos facere, adeoq; nullo dum certamine inclinatis.

B viribus post Caudinam pacem animi mutauerant, vt clariorem inter Romanos deditio Posthumium, quàm Pontium incruenta victoria inter Samnites faceret, & geri posse bellū Romani pro victoria certa haberent, Samnites simul rebellasse, & vicisse crederent Romanū. Inter hæc Satricani ad Samnites defece-
Satricani ad Samnites deficiunt.

runt, & Fregellæ colonia nec opinato aduentu Samnitiū (fuisse & Satricanos cum ijs satis constat) nocte occupata est. timor inde mutuus vtrosq; vsq; ad lucem quietos tenuit: lux pugne initium fuit. quam aliquandiu æquam, & quia pro aris ac focus dimicabatur, & quia ex tectis adiuuabat imbellis multitudo, tamen Fregellani sustinuerunt. Fraus deinde rem inclinavit, quòd vocem audiri præconis passi sunt, incolumem abiturū qui arma posuisset. ea spes remisit

C à certamine animos, & passim arma iactari cœpta. Pertinacior pars armata per auersam portam erupit, tutiorq; eis audacia fuit, quàm incautus ad credendum ceteris pauor: quos circundatos igni, nequicquā deos fidemq; inuocantes, Samnites concremauerunt. *Fregellanos Samnites igni circūdatos exusserunt.*

C O S S. inter se partiti prouincias, Papyrius in Apuliam ad Luceriam pergit, vbi equites Romani obsides ad Caudium dati custodiebantur: Publius in Samnio substitit aduersus Caudinas legiones. Distendit ea res Samnitiū animos, quòd nec ad Luceriam ire, ne à tergo instaret hostis, nec manere, ne Luceria interim amitteretur, satis audebant. optimum viū est committere rem fortunæ, & transigere cum Publio certamen. itaq; in aciem copias ducunt. aduersus quos Publius C O S. cum dimicaturus esset,

D prius alloquendos milites ratus, concionem aduocari iussit. ceterum sicut ingenti alacritate ad prætorium concursus est, ita præ clamore poscentium pugna nulla adhortatio imperatoris audita est, suus cuiq; animus memor ignominia adhortator aderat. Vadunt igitur in prælium vrgentes signiferos: & ne mora in concursu pilis emittendis, stringendisq; inde gladijs esset, pila velut dato ad id signo abijciunt, strictisq; gladijs cursu in hostem feruntur. nihil illic imperatoria artis ordinibus, aut subsidijs locadis fuit: omnia ira militaris propè vesano impetu egit. Itaq; non fusi modò hostes sunt, sed ne castris quidem suis fugam impedire ausi, Apuliam dissipati petiere: Luceriam tamen coactò

rursus in vnum agmine est peruentum. Romanos ira eadē, quæ per mediam

E aciem hostium tulerat, & in castra pertulit. ibi plus quàm in acie sanguinis ac cædis factum, prædæq; pars maior ira corrupta. Exercitus alter cum Papyrio C O S. locis maritimis peruenerat Arpos, per omnia pacata, Samnitium magis iniurijs & odio, quàm beneficio vllò populi Romani. iam Samnites ea tempestate in montibus vicatim habitantes, campestria & maritima loca, contempto cultu molliore, atque euenit, ferè locis simili genere, ipsi montani atque agrestes depopulabantur. quæ regio si fida Samnitibus fuisset, aut peruenire Arpos exercitus Romanus nequisset, aut interiecta inter Romam & Arpos penuria rerum omnium, exclusos à cōmeatibus absumpsisset. Tum quoq; profectos inde ad Luceriā iuxta obsidentes obsessosq; inopia vexauit: omnia ab Arpis Romanis suppeditabantur, ceterum adeò exiguè, vt militi occupato stationibus

Legati Tarentini.

Samnitium magna
strages.Publius Cos. aliquot
Apulie populos subi-i. N. e. sta. Lucas
ria de Sulla de Samnia
cea de Sarracenos, i. de
Campania de Sarracenos

tionibus vigilijsq; & opere, eques folliculis in castra ab Arpis frumentum ve-
heret, interdū occurſu hoſtiū cogeretur abiecto ex equo frumēto, pugnare. &
obſeſſis prius quā alter C O S. victore exercitu aduenit, & cōmeatus ex mon-
tibus Samnitiū inuecti erant, & auxilia intromiſſa. Arctiora omnia aduentus
Publij fecit, qui obſidione delegata in curā college, vacuus per agros cuncta in-
feſta cōmeatibus hoſtiū fecerat. Itaq; cū ſpes nulla eſſet diutius obſeſſos in-
opiam laturus, coacti Samnites, qui ad Luceriā caſtra habebant, vndiq; con-
tractis viribus ſigna cum Papyrio conferre. Per id tempus parantibus vtriſq; ſe
ad praelium, legati Tarentini interueniunt, denuntiantes Samnitibus Roma-
nisq; vt bellū omitterent: per vtros ſtetiſſet, quo minus diſcederetur ab armis,
aduerſus eos ſe pro alteris pugnatos. Ea legatione Papyrius audita, perinde
ac motus dictis eorū, cum collega ſe communicaturū reſpondit, accitoq; eo
cū tempus omne in apparatu conſumpſiſſet, collocutus de re haud dubia,
ſignū pugnae propoſuit. Agentibus diuina humanaq; quæ aſſolent cū acie
dimicandū eſt, C O S. Tarentini legati occurſare, reſponſum expectantes. qui-
bus Papyrius ait: Auspicia ſecunda eſſe, Tarentini, pullarius nuntiat, litatū pre-
terea eſt egregie. authoribus dijs, vt videtis, ad rem gerendam proficiſcimus. Si
ſigna inde ferre iuſſit, & copias eduxit, vaniſſimā increpans gentē, quæ ſuarum
impotens rerū præ domeſticis ſeditionib. diſcordijsq;, alijs modū pacis ac bel-
li facere æquum cenſeret. Samnites ex parte altera cū omnem curā belli re-
miſiſſent, quia vt pacē verē cupiebant, aut expediebat ſimulare, vt Tarentinos
ſibi conciliarent, cū inſtructos repente ad pugnā Romanos cōſpexiſſent, vo-
ciferari ſe in authoritate Tarentinorū manere, nec deſcēdere in aciē, nec extra
vallū arma ferre: deceptos potius quodcunq; caſus ferat paſſuros, quā vt ſpre-
uiſſe pacis authores Tarentinos videantur. Accipere ſe omen C O S. aiunt, &
eam precari mentē hoſtibus, vt ne vallum quidē defendāt: ipſi inter ſe partitis
copijs ſuccedunt hoſtiū munimentis, & ſimul vndiq; adorti, cum pars foſſas
explerent, pars vellerent vallū, atq; in foſſas proruerēt: nec virtus modō inſita,
ſed ira etiā exulceratos ignominia ſtimularet animos, caſtra inuaſere: & pro ſe
quiſq;, nō hæc furculas, nec Caudiū, nec ſaltus inuios eſſe, vbi errorē fraus ſu-
perbē vicifſet, ſed Rom. virtutē, quā nec vallū, nec foſſæ arcerent, memorantes:
cādūt pariter reſiſtētes, fuſosq;, inermes atq; armatos, ſeruos, liberos, puberes
impuberes, homines, iumētaq;, nec vllū ſuperfuiſſet animal, ni C O S. receptui
ſignum dediſſent, auidosq; cædis milites ē caſtris hoſtiū imperio ac minis ex-
pulſiſſent. Itaq; apud inſenſos ob interpellatā dulcedinem iræ conſeſtim oratio
habita eſt, vt doceretur miles minimē cuiquā militū C O S. odio in hoſtes ceſ-
ſiſſe, aut ceſſuros: quin duces ſicut belli, ita inſatiabilis ſupplicij futuros fuiſſe,
ni reſpectus equitū ſexcentorum, qui Luceriæ obſides tenerentur, præpediſſet
animos: ne deſparata venia hoſtes cæcos in ſupplicia eorū ageret, perdere pri-
us, quā perire, optantes. Laudare ea milites, lætariq;, obuiā itum iræ ſuæ eſſe,
fateri omnia patiēda potius, quā proderetur ſalus tot principū Romanę iu-
uentutis. Dimiſſa concione conſiliū habitum, omnib; ſne copijs Luceriā pre-
merēt, an altero exercitu & dūce Apuli circā, gens dubiæ ad id voluntatis, ten-
tarentur. Publius C O S. ad peragrandā proſectus Apuliā, aliquot expeditione v-
na populus aut vi ſubegit, aut cōditionibus in ſocietatē accepit. Papyrio quo-
que, qui obſeſſor Luceriæ reſtiterat, breui ad ſpem euentus reſpōdit. nam inſeſ-
ſis omnibus vijs, per quas cōmeatus ex Samnio ſubuehebatur, fame domiti
Samnites qui Lucerię in præſidio erant, legatos miſere ad C O S. Rom. vt receptis
equitibus, qui cauſa belli eſſent, abſisteret obſidione. His Papyrius ita reſpōdit:
Debuiſſe eos Pontiū Herēnij filiū, quo authore Rom. ſub iugū miſiſſent, cōſu-
lere quid victis patiendū cēſeret. cæterum, quoniā ab hoſtib. in ſe æqua ſtatui,
quā

A quàm in se ipsi ferre maluerint, nuntiare Luceriam iussit, arma, sarcinas, iumenta, multitudinem omnem imbellem intra mœnia relinquerēt, militem secum singulis vestimentis sub iugum missurū, vlciscentem illatam, non novam inferentem ignominiam. Nihil recusatum, septem millia militum sub iugum missa, prædaq; ingens Luceriæ capta, receptis omnibus signis, armisq; quæ ad Caudium amiserant: & quod omnia superabat gaudia, equitibus recuperatis, quos pignora pacis custodiendos Luceriâ Samnites dederant. Haud fermè alia mutatione subita rerum clarior victoria populi Romani est, siquidem etiam (quod quibusdā in annalibus inuenitur) Pontius Herennij filius, Samnitium imperator, vt expiaret coss. ignominiam, sub iugum cum cæteris est missus. Cæterum id minus miror, obscurum esse de hostium duce dedito, missoq; sub iugū. id magis mirabile est ambigi, Luciūne Cornelius dictator cum L. Papyrio Cursore magistro equitum eas res ad Caudium, atq; inde Luceriam gesserit, vltorq; vnicus Romanæ ignominia hæud sciam an iustissimo triumpho ad eam ætatem secundum Furium Camillū triumphauerit, an cos. Papyrij præcipuum id decus sit. Sequitur hunc errorem alius error, Cursorne Papyrius proximis comitijs cum Q. Aemylio Cæretano iterum ob rem bene gestam Luceriæ continuato magistratu consul tertium creatus sit: an L. Papyrius Mugilanus, & in cognomine erratū sit. Conuenit iam inde per consules reliqua belli perfecta. Aemylius cum Ferentanis vno secundo prælio debellauit: urbemq; ipsam, quò se fusa contulerat acies, obsidibus imperatis in deditionē accepit. Pari fortuna consul alter cum Satricanis, qui ciues Romani post Caudinā cladem ad Samnites defecerant, præsidiumq; eorum in urbem acceperant, rem gessit, nam cum ad mœnia Satrici admotus esset exercitus: legatisq; missis ad pacem cum precibus petendam, triste responsum ab Consule redditum esset, nisi præsidio Samnitium interfecto, aut tradito, ne ad se remearent: plus ea voce, quàm armis illatis terroris colonis iniectum. Itaq; subinde cum exequerentur quærendo à consule legati, quoniam se pacto paucos & infirmos crederet, præsidio tam valido & armato vim allaturos: ab iisdem consilium petere iussi, quibus authoribus præsidium in urbem accepissent, discedunt: Dægreq; impetrato vt de ea re consuli senatum, responsaq; ad se ferri fineret, ad suos redeunt. Duæ factiones senatum distinebant: vna, cuius principes erant defectionis à populo Romano authores: altera, fidelium ciuium. certatum ab vtrisque; tamen est, vt ad reconciliandam pacem consuli opera nauaretur. Pars altera, cum præsidium Samnitium, quia nihil satis præparati erat ad obsidionem tolerandam, excessurum proxima nocte esset, nuntiare consuli satis habuit, qua noctis hora, quamq; per portam, & quam in viam egressurus hostis foret. altera, quibus inuitis descitum ad Samnites erat, eadem nocte portam etiam coss. aperuerūt, armatosq; clam hostes in urbem acceperunt. ita duplici prodicione & præsidium Samnitium infestis circa viam syluestribus locis, nec opinatò oppressum est: & ab vrbe plena hostiū clamor sublatus, momentoq; vnus horū Samnis cæsus, Satricanus captus: & omnia in potestate coss. erant. qui quæstione habita, quorum opera defectio esset facta: quos fontes comperit, virgis cæsos securi percussit: præsidioq; valido imposito, arma Satricanis ademit. Inde ad triumphum decessisse Romam Papyrium Cursorem scribunt, qui eo duce Luceriâ receptam, Samnitesq; sub iugum missos, authores sunt. & fuit vir hæud dubiè dignus omni bellica laude, non animi solum vigore, sed etiam corporis viribus excellens. præcipua pedum pernecitas inerat, quæ cognomen etiam dedit: victoremq; cursu omnium ætatis suæ fuisse ferunt: & seu virium vi, seu exercitatione multa, cibi viniq; eundem capacissimum: nec cum vlllo asperiorē, quia ipse inuicti ad laborem corporis esset, fuisse militiam

*Septem millia militū
Samnitium sub iugū
missa.*

Aemylius Cos. Ferentanos debellauit.

Satricum obsidet Papyrius consul.

Satricū consul ingressus, Samnitibus cæsis de Satricanis fontibus pœnas sumit.

Papyrij Cursoris laus

*Digressio, qua querit
Linus, an Alexandro
Magno, si Italiam pe-
tisset, Romana vir-
tus resistere potuisset.*

Cyrus.

*Principes Romani,
quibus cū fuisset A-
lexandro bellandum.*

*Romanum Senatum
ex regibus constare
quissiam dixit.*

Darius.

pediti pariter equitique. equites etiam aliquando ausus ab eo petere, ut sibi pro re bene gesta laxaret aliquid laboris. quibus ille: ne nihil remissum dicatis, remitto, inquit, ne utique dorsum demulceatis, cum ex equis descendetis. & vis erat in eo viro imperij ingens pariter in socios, ciuesq; . Prænестinus prætor per timorem segnius ex subsidijs suos duxerat in primam aciem: quem cum inambulans ante tabernaculum vocari iussisset: lictorem expedi re securim iussit, ad quam vocem exanimi stante Prænestino, Agedum lictor, excidera- dicem hanc, inquit, incommodam ambulantibus: perfusumq; vltimi suppli- cij metu, multa dicta dimisit. Haud dubie illa ætate, qua nulla virtutum fe- racior fuit: nemo vnus erat vir: quo magis innixa res Rom. staret: quin cum parem destinarat animis magno Alexandro ducem, si arma Asia perdomita in Europam vertisset. Nihil minus quaesitum à principio huius operis videri potest, quam ut plus iusto ab rerum ordine declinarem, varietatibusq; distin- guendo opera: & legentibus velut diuerticula amœna, & requiem animo meo quærerem: tamen tanti regis ac ducis mentio, quibus sæpe tacitis cogita- tionibus volutauit animum, eas euocat in medium: ut quære re libeat, qui- nam euentus Romanis rebus, si cum Alexandro foret bellatum, futurus fue- rit. Plurimum in bello pollere videntur, militum copia & virtus, ingenia im- peratorum, fortuna per omnia humana maximè in res bellicas potens. Ea & singula intuenti, & vniuersa, sicut ab alijs regibus gentibusque, ita ab hoc quoque facile præstant inuictum Romanum imperium. Iam primum, ut or- diar ab ducibus comparandis, haud equidem abnuo egregium ducem fuisse Alexandrum: sed clariorem tamẽ eum facit, quod vnus fuit: quod adolescens in incremento rerum nondum alteram fortunam expertus decessit. Ut alios reges claros ducesq; omittam: magna exempla casuum humanorũ, Cyrus, quem maximè Græci laudibus celebrant, quid nisi longa vita, sicut Magnum modò Pompeium vertenti præbuit fortunæ? Recenseam duces Romanos, nec omnes omniũ ætatum, sed ipsos eos cum quibus coss. aut dictatoribus Ale- xandro fuit bellandum: M. Valerium Coruinũ, C. Martium Rutilium, C. Sul- pitium, T. Manlium Torquatũ, Q. Publium Philonẽ, L. Papyrium Cursorem, Q. Fabium Maximum, duos Decios, L. Volumniũ, Marcum Curium: dein- ceptus ingentes sequuntur viri: si Punicum Romano præuertisset bellum, se- niorq; in Italiam traiecisset. Horum in quolibet tum indoles eadem quæ in Alexandro erat animi ingenijq; , tum disciplina militaris iam inde ab initijs vrbis tradita per manus, in artis perpetuis præceptis ordinate modum vene- rat. Ita reges gesserant bella: ita deinde exactores regum Iunij Valerijque, ita deinceps Fabij, Quintij, Cornelij: ita Furius Camillus, quẽ iuuenes duo, qui- bus cum Alexandro dimicandum erat, senem viderant. Militaria opera pu- gnando obeunti Alexandro (nam ea quoq; haud minus clarũ eum faciunt) cessisset videlicet in acie oblatus par Manlius Torquatus, aut Valerius Cor- uinus, insignes antè milites, quàm duces? cessissent Decij deuotis corpori- bus in hostem ruentes? cessisset Papyrius Cursor illo corporis robore, illo ani- mi? victus esset consilijs iuuenis vnus, ne singulos nominem, senatus ille? quem qui ex regibus constare dixit, vnus veram speciem Romani senatus ce- pit. Id verò erat periculum, ne solertius quàm quiuis vnus ex ijs quos nomi- nauit, castris locum caperet: commeatus expediret, ab insidijs præcaueret: tem- pus pugnae eligeret, aciem instrueret, subsidijs firmaret, non iam cum Dario rem esse dixisset: quem mulierum ac spadonum agmen trahentem, inter pur- puram atq; aurum eneruatum fortunæ suæ apparatus, prædã verius quàm hostem, nihil aliud quàm bene ausus vana contemnere, incruentus deuicit. Longè alius Italiae, quàm Indiae, per quam temulento agmine comessabun- dus

*H. G. Livius Apul-
lus Tauri montis vici-
bus comparat, et Italiae
quartam partem tot regionis
quas vici Alexandet. non
mizum, si docti simo illi sculo
resum moueret, quum non aeta-
te quibus iam pot displiceat.
certè affectu suo aliquid dedit.
sed iudicant doctores.*

A dus incescit, visus illi habitus esset, saltus Apuliæ ac montes Lucanos cernenti, & vestigia recentia domesticæ cladis, vbi auunculus eius nuper Epeiri rex Alexander absumptus erat. Et loquimur de Alexandro nondummerso secundis rebus, quarum nemo intolerantior fuit. qui si ex habitu nouæ fortunæ, nouiq; vt ita dicam, ingenij, quod sibi victor induerat, spectetur, Dario magis similis quàm Alexandro in Italiam venisset, & exercitum Macedonia oblitum degenerationemq; iam in Persarum mores adduxisset. Referre in tanto rege piget superbam mutationem vestis, & desideratas humi iacentium adulationes, etiam victis Macedonibus graues, nedum victoribus, & foeda supplicia, & inter vinum & epulas cædes amicorum, & vanitatem ementiendæ stirpis. Quid si vini amor in dies fieret acrior? quid si trux ac præferuida ira? (nec quicquam dubium inter scriptores refero) nullane hæc damna imperatorijs virtutibus ducimus? Id vero periculum erat, quod leuissimi ex Græcis, qui Parthorum quoq; contra nomen Romanum gloriæ fauent, dictitare solent, ne maiestatem nominis Alexandri, quem ne fama quidē illis notum arbitror fuisse, sustinere non potuerit populus Romanus, & aduersus quem Athenis, in ciuitate fracta Macedonum armis, cernente tum maximè propè fumantes Thebarum ruinas, concionari liberè ausi sint homines (id quod ex monumentis orationum patet) aduersus eum nemo ex tot proceribus Romanis vocem liberam missurus fuerit. Quantalibet magnitudo hominis concipiatur animo, vnus tamen ea magnitudo hominis erit, collecta paulò plus decem annorum felicitate: quàm qui eo extollunt, quod populus Rom. & si nullo bello, multis tamen prælijs victus sit, Alexandro nullius pugnae non secunda fortuna fuerit, non intelligunt se vnus hominis res gestas, & eius iuuenis, cum populi iam octingentesimum bellantis annum rebus conferre, miremur. si cum ex hac parte secula plura numerentur, quàm ex illa anni: plus in tam longo spatio, quàm in ætate xiii. annorum fortuna variauerit. Quin tu hominis cum homine, & ducis cum duce, fortunam cum fortuna confers? Quot Rom. duces nominem, quibus nunquam aduersa fortuna pugne fuit? paginas in annalibus magistratum, fastisque percurrere licet, consulum, dictatorumq;, quorum nec virtutis, nec fortunæ vlllo die populum Romanum poenituit. Et quo sint mirabiliores, quàm Alexander, aut quisquam alius rex, denos, videnosq; dies quidam dictaturam, nemo plusquam annum consulatum gessit. ab Trib. pl. delectus impediti sunt, post tempus ad bella ierunt: ante tempus, comitiorum causa reuocati sunt: in ipso conatu rerum circumegit se annus: collegæ nunc temeritas, nunc prauitas impedimento aut damno fuit: malè gestis rebus alterius successum est: tironem, aut mala disciplina institutum exercitum acceperunt. At herculè reges non liberi solum impedimentis omnibus, sed domini rerum temporumq;, trahunt consilijs cuncta, non sequuntur. Inuictus ergo Alexander cum inuictis ducibus bella gessisset, & eadem fortunæ pignora in discrimen detulisset, immò etiam eo plus periculi subisset, quod Macedones vnum Alexandrum habuissent, multis casibus non solum obnoxium, sed etiam offerentem se: Romani multi fuissent Alexandro vel gloria, vel rerum magnitudine pares, quorum suo quisque fato sine publico discrimine viueret, morereturq;. Restat vt copiarum copijs comparentur vel numero, vel militum genere, vel multitudine auxiliorum. Censebantur eius ætatis lustris ducena quinquagena millia capitum. Itaque in omni defectione fortiorum Latini nominis urbano propè delectu decem scribebantur legiones. quaterni, quiniq; exercitus sepe per eos annos in Hetruria, in Vmbria, Gallis hostibus adiunctis, in Samnio: in Lucanis gerebant bellum. Latium deinde omne cum Sabinis, & Volscis, & Aequis, & omni Campania, & parte Vmbriæ Hetruriæque, & Picentibus, & Marfis, Pelignisque, ac Vestinis atque Apulis, adiunctaque omni ora Græcorum inferi maris à Thurijs Neapolim & Cumas, &

Alexandri dedecora

W. G. d. l. V. inoleantiam, quam L. vi. in Alex.andro vituperat, et nemo non me, Q. Curtius approbat, ita ut et ipsi Alexandri ambulatori videantur.

Alexandri cum Romanis ducibus comparatio.

*Arma cum armis
conferre.*

*Induciæ biennij Sam-
nitibus datae.*

*Duæ tribus Romæ ad-
ditæ.*

Apulia perdomita.

inde Antio atque Hostia tenus Samnites, aut socios validos Romanis, aut fra-
ctos bello inuenisset hostes. Ipse traiecisset mare cum veteranis Macedoni-
bus, non plus triginta millibus hominum, & quatuor millibus equitum, ma-
ximè Theſſalorum. hoc enim roboris erat. Perſas, Indos, aliasq; ſi adiunxiſſet
gentes, impedimentum maius quàm auxilium traheret. Adde, quòd Romanis
ad manum domi ſupplementũ eſſet: Alexandro (quod poſtea Annibali acci-
dit) alieno in agro bellanti exercitus conſenuiſſet. Arma, clypeus, ſariſſæq; illis:
Romano ſcutum, maius corpori tegumentũ, & pilum, haud paulò quàm ha-
ſta vehemētius ictu miſſuq; telum. ſtatarius vterq; miles, ordines ſeruans: ſed
illa phalanx immobilis, & vnius generis: Romana acies diſtinctior, ex pluri-
bus partibus conſtans: facilis partienti quacunq; opus eſſet, facilis iungenti.
Iam in opere quis par Romano miles? quis ad tolerandũ laborẽ melior? Vno
prælio victus Alexander, bello victus eſſet. Romanũ, quem Caudium, quem
Cannæ non fregerunt, quæ fregiſſet acies? Næ ille ſepe, etiam ſi prima proſperè
eueniſſent, Perſas & Indos, & imbellem Aſiam quæſiſſet, & cum ſcæminis ſibi
bellum fuiſſe dixiſſet, quod Epeiri regem Alexandrũ mortifero vulnere ictum
dixiſſe ferunt, ſortem bellorum in Aſia geſtorum ab hoc ipſo iuvene cum ſua
conferentem. Equidem cum per annos quatuor & viginti, primo Punico bel-
lo claſſibus certatũ cum Pœnis recordor, vix ætatem Alexandri ſuffecturam
fuiſſe reor ad vnum bellũ. & forſitan cum & ſcæderibus vetuſtis iuncta Puni-
ca res Romanæ eſſet, & timor par aduerſus communẽ hoſtem duas potentissi-
mas armis virisq; vrbes armaret, ſimul Punico Romanoq; obrutus bello eſſet.
Non quidem Alexandro duce, nec integris Macedonum rebus: ſed experti ta-
men ſunt Romani Macedonẽ hoſtem aduerſus Antiochũ, Philippum, & Per-
ſen, non modò cum clade vlla, ſed ne cum periculo quidem ſuo. abſit inuidia
verbo, & ciuilia bella ſileant. nunquam ab equite hoſte, nunquam à pedite,
nunquam aperta acie, nunquam æquis vtiq;, nunquã iniquis locis laboraui-
mus. Equitem, ſagittas, ſaltus impeditos, auia cõmeatibus loca, grauis armis
miles timere poteſt. mille acies grauioreſ quàm Macedonum atq; Alexandri,
auertit, auertetq;, modò ſit perpetuus huius, qua viuimus, pacis amor, et ciuilis
cura concordia. M. Follius Flaccina inde, & L. Plautius Venox coſſ. facti. Eo
anno ab frequentibus Samnitium populis de ſcædere renouando legati cum
ſenatum humi ſtrati mouiſſent, reiecti ad populum haudquaquã tam effica-
ces habebant preces. itaq; de ſcædere negatũ: induciæ biennij cum per aliquot
dies fatigaſſent ſingulos, precibus impetratæ. Et ex Apulia Theanenſes Canu-
ſiniq; populationibus feſſi, obſidibus L. Plautio coſ. datis, in deditiõẽ ve-
nerunt. Eodẽ anno primũ præfecti Capuæ creari cœpti, legibus ab L. Furio
prætore datis: cum vtrũq; ipſi pro remedio agris rebus diſcordia inſteſtina pe-
tiſſent. Et duæ Romæ additæ tribus, Vſentina ac Falerina. Inclinaſtis ſemel in
Apulia rebus, Theates quoq; Apuli ad nouos coſſ. C. Iunium Bubulcum, Q.
Aemylium Barbulam ſcædus petitum venerunt. pacis per omnem Apuliam
præſtandæ populo Romano authores, id audacter ſpondendo impetrauerũt
vt ſcædus daretur: neq; vt æquo tamẽ ſcædere, ſed vt in ditione populi Rom. ef-
ſent. Apulia perdomita (nã Tarento quoq; valido oppido Iunius potitus erat)
in Lucanos perrectum. inde repentino aduentu Aemylij coſ. Nerulum vi ca-
ptum. Et poſtquã res Capuæ ſtabilitas Romana diſciplina fama per ſocios vul-
gauit, Antiatibus quoq;, qui ſe ſine legibus certis, ſine magiſtratibus agere que-
rebantur: dati ab ſenatu ad iura ſtatueda ipſius coloniẽ patroni: nec arma mo-
do, ſed iura etiam Romana latè pollebant. C. Iunius Bubulcus, & Q. Aemylius
Barbula coſſ. exitu anni non coſſ. ab ſe creatis, Sp. Nautio & M. Popilio, cæ-
terum dictatori L. Aemylio legiones tradiderunt, Iſ cum L. Fulvio magiſtro
equitum

A equitum Satriculam oppugnare adortus, rebellandi causam Samnitibus de- *Samnites rebellant.*
 dit. Duplex inde terror illatus Romanis. hinc Samnis magno exercitu coacto
 ad eximendos obsidione socios, haud procul castris Romanorum castra posuit.
 hinc Satricani magno cum tumultu patefactis repente portis in stationes ho-
 stium incurrerunt. Inde pars vtraque spe alieni magis auxilij, quam viribus freta
 fuis, iusto mox praelio inito Romanos urgent. & quanquam anceps dimicatio
 erat, tamen vtrinque tutam aciem dictator habuit: quia & locum haud facilem
 ad circumueniendum cepit, & diuersa statuit signa, infestior tamen in erum-
 pentes incessit: nec magno certamine intra moenia compulit. tum totam aciem
 in Samnites obuertit. ibi plus certaminis fuit. Victoria sicut sera, ita nec dubia,
 B nec varia fuit. Fusi in castra Samnites, extinctis nocte ignibus, tacito agmine a- *Samnites fusi ad Sa-
 triculam.*
 beunt: & spe abiecta Satriculae tuende, Plistiam ipsi socios Romanorum, ut pa-
 rem dolorem hosti redderent, circumfidunt. Anno circumacto, bellum deinceps
 ab dictatore Q. Fabio gestum est. C. O. S. S. noui, sicut superiores, Romae man-
 serunt: Fabius ad accipiendum ab Aemylio exercitum, ad Satriculam cum sup-
 plemento venit. neque enim Samnites ad Plistiam manserant: sed accitis ab do-
 mo nouis militibus, multitudine freti, castra eodem quo ante loco posuerunt,
 lacessentesque praelio Romanos auertere ab obsidione conabantur. Eo intentius
 dictator in moenia hostium versus, id bellum tanti ducere, quod urbem oppu-
 gnabat: securior ab Samnitibus agere, stationibus modo oppositis, ne qua in
 C castra vis fieret. eo ferocius obequitare Samnites vallo, neque otium pati. & cum
 iam propere in portis castrorum esset hostis, nihil consulto dictator magister
 equitum Q. Aemylius Cæretanus magno tumultu cum omnibus turmis e-
 quitum euectus, summouit hostem. tum in minime pertinaci genere pugnae
 sic fortuna exercuit opes, ut insignis vtrinque clades, & clara ipsorum ducum e-
 deret funera. prior Samnitium imperator aegre patiens, quod tam ferociter
 adequitasset, inde se fundi fugarique, orando hortandoque equites praelium in-
 tegrauit. In quem insignem inter suos cientem pugnam magister equitum Ro-
 manus infesta cuspide ita permisit equum, ut vno ictu exanimem equo pra- *Samnitium ducem ma-
 gister equitum inter-
 ficit.*
 cipitaret: nec ut fit, ad ducis casum perculsa magis, quam irritata est multitudo
 D omnis. Qui circa erant, in Aemylium temere inuectum per hostium turmas
 tela coniecerunt, fratrique precipuum decus vlti Samnitium imperatoris dede-
 runt. Is victorem detractum ex equo magistrum equitum plenus mœroris *Magister equitum
 trucidatur.*
 atque iræ trucidauit: nec multum abfuit, quin corpore etiam, quia inter hosti-
 les ceciderat turmas, Samnites potirentur. sed extemplo ad pedes descensum
 ab Romanis est: coactique idem Samnites facere, & repentina acies circa cor-
 pora ducum pedestre praelium iniit, quo haud dubie superat Romanus, recu-
 peratumque Aemylij corpus mista cum dolore lætitia victores in castra referunt.
 Samnites duce amisso, & per equestre certamen tentatis viribus, omissa Satri- *Satricula deditur.*
 cula, quam nequicquam defendi rebantur, ad Plistiae obsidionem redeunt: in-
 E traque paucos dies Satricula Romanus per deditionem, Plistia per vim Samnis
 potitur. Mutata inde belli sedes est, ad Soram à Samnio Apuliaque traductae
 legiones. Sora ad Samnites defecerat, interfectis colonis Romanorum. Quo *Sora defecit ad Sam-
 nites.*
 cum prior Romanus exercitus ad vliscendam ciuium necem, recuperan-
 damque coloniam magnis itineribus peruenisset, & sparsi per vias speculato-
 res sequi legiones Samnitium, nec iam procul abesse alij super alios nuntia-
 rent, obuiam itum hosti, atque ad Lautulas ancipiti praelio dimicatum est. *Ancipiti praelio cum
 Samnitibus ad Lau-
 tulas dimicatum est.*
 non cades, non fuga alterius partis, sed nox incertos victi, victoresne essent,
 adiremit. Inuenio apud quosdam, aduersam eam pugnam Romanis fuisse: at-
 que in ea cecidisse Q. Aemylium magistrum equitum. Suffectus in locum Ae-
 mylij C. Fabius magister equitum cum exercitu nouo ab Roma aduenit: & per
 praemissos

*Dictatoris ad milites
oratio.*

*Samnites vixi, & eo
rum castra direpta.*

*Soranus transfuga
spem capiendæ So-
ræ Cos. facit.*

præmissos nuntios consulto dictatore, vbi subsisteret, quove tempore, & qua ex parte hostem aggredieretur, substitit occultus ad omnia satis exploratis consilijs. Dictator cum per aliquot dies post pugnam continuisset suos intravallum, obsessi magis quam obsidentis modo, signum repente pugne proposuit, & efficacius ratus ad accendendos virorum fortium animos, nullam alibi, quam in semetipso cuiquam relictam spem, de magistro equitum, nouoq; exercitu militem celauit: & tanquam nulla, nisi in eruptione spes esset: Locis, inquit, angustis milites deprehensi, nisi quam victoria patefecerimus, viam nullam habemus. stativa nostra munimento satis tuta sunt, sed inopia eadem infesta. nam & circa omnia defecerunt, vnde subuehi comatus poterat: & si homines iuuare velint, iniqua loca sunt. Itaque non frustrabor ego vos castra hic relinquendo, in qua infecta victoria, sicut pristino die, vos recipiatis, armis munimenta, non munimentis arma tuta esse debent. castra habeant, repetantq; quibus operæ est trahere bellum: nos omnium rerum respectum, præterquam victoria, nobis abscindamus. fertè signa in hostem: vbi extra vallum agmè excesserit, castra quibus imperatum est, incendant: damna vestra milites omnium circa, qui defecerunt, populorum præda farcientur. Ea oratione dictatoris, quæ necessitatis ultimæ index erat, milites accensi vadunt in hostem: & respectus ipse ardentium castrorum, quanquam proximis tantum (ita enim iusserat dictator) ignis est subditus, haud paruum fuit irritamentum. Itaque velut vecordes illati signa primo impetu hostium turbant, & in tempore postquam ardentia procul vidit castra magister equitum (id conuenerat signum) hostium terga inuadit, ita circumuenti Samnites, quæ potest quisq; fugam per diuersa petunt. Ingens multitudo in vno metu conglobata, ac semetipsam turba impediens in medio cæsa. castra hostium capta direptaq; quorum præda onustum militem in Romana castra dictator reducit, haudquaquam tam victoria lætum, quam quod præter exiguam deformatam incendio partem, cætera contra spem salua inuenit. Ad Soram inde reditum, nouiq; cos. M. Petilius, C. Sulpitius exercitum ab dictatore Fabio accipiunt, magna parte veterum militum dimissa, nouisq; cohortibus in supplementum adductis. Cæterum cum propter difficile vrbis situm nec oppugnandi satis certa ratio iniretur, & aut tempore longinqua, aut præceps periculo victoria esset, Soranus transfuga clam ex oppido profectus, cum ad vigiles Romanos penetrasset, duci se extemplo ad consules iubet: deductusq; traditurum urbem promittit. visus inde, cum quonam modo id præstaturus esset, percunctantes doceret, haud vana afferre, perpulit propè adiuncta mœnibus Romana castra, vt sex millia ab oppido remouerentur. fore vt minus intentæ in custodiam vrbis diurnæ stationes, ac nocturnæ vigiliæ essent: ipse insequenti nocte sub oppido syluestribus locis cohortibus insidere iussis, decem milites delectos secum per ardua, ac propè inuia in arcem ducit, pluribus quam pro numero virorum missilibus telis eo collatis. ad hæc saxa erant, & temerè iacentia (vt fit) in aspretis: & de industria etiam, quò locus tutior esset, ab oppidanis cōgesta. vbi cum cōstituisset Romanos, semitamq; angustam & arduam erectam ex oppido in arcem ostendisset: Hoc quidem ascensu, inquit, vel tres armati quamlibet multitudinem arcuerint: vos & decem numero, & quod plus est, Romani, Romanorumq; fortissimi viri estis, & locus pro vobis, & nox erit, quæ omnia ex incerto maiora territis ostentat. ego iam terrore omnia implebo, vos arcem intenti tenete. decurrit inde quanto maximè poterat cum tumultu, ad arma, & pro vestram fidem ciues clamitans, Arx ab hostibus capta est. ite, defendite. hæc incidens principum foribus, hæc obuijs, hæc excurrentibus in publicum pavidis increpat. Acceptum ab vno pauorem. plures per urbem ferunt. Trepidi magistratus, missis ad arcem

Sora capta.

Soranæ defectionis au-
thores capite mulsan-
tur.

Ausonũ gens in pote- 1. X. estas 3.
statem pop. Romani ciudad de este
veni. de segunda, 1. por lo lugar
res del Duende de Trayeto
que algunos en el lugar de
Minturna es el Castel amar.

Luceria ad Samnites 1. M. Iuxta
deficit, mox recipitur. de Larzac. 101.

*C. Mænius dictator
creatur, ut de occultis
coniurationibus qua-
reret.*

Menij dictatori oratio aduersus nobiles.

Menius abdicat se dictatura, et reus factus absolvitur.

Samnites ad Caudium ex Apulia redeunt.

Samnites ineunt pugnam aduersus Romanos.

auxilio. quin nomina reciperentur. inde nobilitas, nec ij modò in quos crimen intendebatur, sed vniuersi simul negare nobilium id crimen esse, quibus si nulla obstetur fraude, pateat via ad honorem, sed hominum nouorū. ipsos adeò dictatorem magistrumq; equitū, reos magis quàm quæsitores idoneos eius criminis esse. intellecturosq; ita id esse, simul magistratu abissent. Tum enim uerò Menius iam famæ magis quàm imperij memor, progressus in concionem, ita verba fecit: Et omnes antea actæ vitæ vos conscios habeo Quirites, & hic ipse honos delatus ad me testis est innocentia meæ. neq; enim quod sæpe aliàs, quia ita tempora postulabant Reipub. qui bello clarissimus esset, sed qui maximè procul ab his coitionibus vitā egisset, dictator deligendus exercendis quæstionibus fuit. Sed quoniā quidam nobiles homines (qua de causa vos existimare, quàm me pro magistratu quicquam incompertum dicere melius est) primum ipsas expugnare quæstiones, omni ope annisi sunt: dein postquam ad id parum potentes erant, ne causam dicerent, in præsidia aduersariorum, appellationem & tribunitium auxilium, patritij confugerunt. postremò repulsi inde (adeò omnia tutiora, quàm vt innocentiam suam purgarent, visa) in nos irruerunt, & priuatis dictatorem poscere reum verecundie nō fuit: vt omnes dii hominesq; sciant, ab illis, etiam quæ non possint, tentari, ne rationē vitæ reddant, me obuiam ire crimini, & offerre me inimicis reum, dictatura me abdicō. Vos quæso cōss. si vobis datum ab senatu negotium fuerit, in me primum & hunc M. Follium quæstiones exerceatis: vt appareat innocentia nostra nos, non maiestate honoris tutos à criminibus istis esse. Abdicat inde se dictatura, & post eum confestim Follius magisterio equitum: primiq; apud cōss. (ijs enim ab senatu mandata res est) rei facti aduersus nobilium testimonia egregiè absoluuntur. P. etiā Philo multiplicatis summis honoribus post res tot domi belloq; gestas, cæterum inuisus nobilitati, causam dixit, absolutusq; est. Nec diutius (vt fit) quàm dum recens erat, quæstio per clara nomina reorum viguit. inde labi cœpit ad viliora capita, donec coitionibus factionibusq; aduersus quas comparata erat, oppressa est. Earum famarum, magis tamen spes Campanæ defectionis, in quam coniuratū erat, Samnites in Apuliam versos rursus ad Caudium reuocauit: vt inde ex propinquo, si qui motus occasionem aperiret, Capuam Romanis eriperent. Eo cōss. cum valido exercitu venerunt. & primò circa saltus, cum vtrinque ad hostem iniqua via esset, cunctati sunt. deinde Samnites per aperta loca breui circuitu in loca plana, Campanos campos, agmen demittunt. ibiq; primum castra in conspectu hostibus data: deinde leuibus prælijs, equitum sæpius quàm peditum vtrinq; periculum factum. nec aut euentus eorum Romanum, aut moræ, qua trahebāt bellum, pœnitebat. Samnitium contra ducibus, & carpi paruis quotidie damnis, & fenescere dilatione belli vires suæ videbantur. itaq; in aciem procedunt, equitibus in cornua diuisis: quibus præceptum erat, intentiores ad respectum castrorum, ne qua eò vis fieret, quàm ad prælium starent: aciem pediti tutam fore. cōss. Sulpitius in dextro, Petilius in læuo cornu consistunt. dextra pars, qua & Samnites raris ordinibus, aut ad circumeundos hostes, aut ne ipsi circumirentur, constiterant. latius patefacta stetit. sinistris, præterquàm quòd confertiores steterant, repentino consilio Petilij cōss. additæ vires: qui subsidiarias cohortes, quæ integræ ad longioris pugnae casus seruabantur, in primam aciem extemplò emisit: vniuersisq; hostem primo impetu viribus impulit. Commota pedestri acie Samnitium, eques in pugnam succedit. in hunc transuerso agmine inter duas acies se inferentem Romanus equitatus concitat equos: signaq; & ordines peditum atq; equitum confundit, donec vniuersam ab ea parte auertit aciem. In eo cornu non Petilius solus, sed

A sed Sulpitius etiam hortator affuerat, auctus ab suis nondum cōferentibus manus, ad clamorem ab sinistra parte prius exortum. vnde haud dubiam victoriam cernens, cū ad suū cornu tenderet cum mille ducentis viris, dissimilem ibi fortunam inuenit: Romanos loco pulsos, victorem hostem signa in perculsos inferentem. cæterum omnia mutauit repente cōsulis aduentus. nam & conspectu ducis reffectus militum est animus: & maius quā pro numero auxiliū aduenerat, fortes viri: & partis alterius victoria audita, mox visa etiam, prælium restituit. tota deinde iam vincere acie Romanus, et omisso certamine, cædi capi q̄; Samnites: nisi qui Maleuentum, cui nunc vrbi Beneuentum nomen est, perfugerunt. Ad triginta millia cæsa aut capta Samnitiū, pro-

Samnites cæsi aut capti ad triginta millia.

B ditū memoriæ est. Coss. egregia victoria parta, protinus inde ad Bouianum oppugnandū legiones ducunt, ibi q̄; hyberna egerunt, donec ab nouis Coss. L. Papyrio Cursore quintū, C. Iunio Bubulco iterum, nominatus dictator C. Petilius cum M. Follio magistro equitum exercitum accepit. Is cū audisset arcem Fregellanam ab Samnitibus captam, omisso Bouiano ad Fregellas pergit. vnde post nocturnam Samnitium fugam, sine certamine receptis Fregellis, præsidio q̄; valido imposito, in Campaniam reditum, maximè ad Nolam armis repetendam. eo se intra mœnia sub aduentum dictatoris & Samnitium omnis multitudo, & Nolana agrestis, cōtulerant. Dictator vrbis situ circūspecto, quo apertior aditus ad mœnia esset, omnia ædificia (& frequen-

1. X. era de eroi Pontecorvo

C ter ibi habitabatur) circūiecta muris incēdit, nec ita multo post, siue à Petilio dictatore, siue ab C. Iunio Cos. (nam vtrunq; traditur) Nola est capta. Qui captæ decus Nolæ ad Cos. trahunt, adiiciunt, Atinam & Calatiam ab eodem captas: Petilium autem pestilentia orta clauī figendi causā dictatōrē dictum. Sueffa & Pontia eodē anno coloniæ deductæ sunt. Sueffa, Auruncorum fuerat: Volsci Pontias insulam sitam in conspectu littoris sui incoluerant. & in tertiam Cassinum vt deducerentur coloni, s. c. factū est. sed triumuiros creauere, ac misere colonorum quatuor millia. Insequentes Coss. M. Valerius, P. Decius. Profligato ferè Samnitium bello, prius quā ea cura decederet patribus Romanis, Hetrusci belli fama exorta est: nec erat ea tēpestas gens alia, cuius secundum Gallicos tumultus arma terribiliora essent, cū propinqui-

Nola capta à Romanis.

1. X. or. S. S. M.

Pontia insula. Obel monasterium de Monte Cassino s. G. German.

D tate agri, tum multitudine hominum. Itaq; altero Cos. in Samnio reliquias belli persequente, P. Decius, qui grauiter æger Romæ restiterat, authore senatu dictatorem C. Iunium Bubulcum dixit. Is, prout rei magnitudo postulabat, omnes iuniores sacramento adigit: arma, quæq; alia res poscit, summa industria parat. nec tantis apparatibus elatus, de inferendo bello agit: quieturus haud dubiè, nisi vltro arma Hetrusci inferrent. Eadem in comparando cohibendo q̄; bello consilia & apud Hetruscos fuere. neutri finibus egressi. & censura clara eo anno Appij Claudij, & C. Plautij fuit: memoriæ tamen felicioris ad posteros nomē Appij, quod viam muniuit, & aquam in urbem duxit: ea q̄; vnus perfecit, quia ob infamem atq; inuidiosam senatus lectionem verecun-

Ob Hetrusci belli famam C. Iunius Bubulcus, dictator creatur.

Ap. Claudius censor viam (quæ Appia dicta est) muniuit.

E dia victus collega, magistratu se abdicauerat. Appius iam inde antiquitus infitam pertinaciam familiæ gerendo, solus censuram obtinuit. Eodem Appio authore Potitia gens, cuius ad aram Maximam Herculis familiare sacerdotium fuerat, seruos publicos ministerij delegandi causā solennia eius sacerdocuerat. Traditur inde dictu mirabile, & quod dimouendis statu suo sacris religionem facere posset, cū duodecim familiæ ea tempestate Potitiorum essent, puberes ad triginta, omnes intra annum cum stirpe extinctos: nec nomen tantū Potitiorum interiisse, sed censorem etiam Appium memoridēum ira post aliquot annos luminibus captum. Itaq; Coss. qui eū annum secuti sunt, C. Iunius Bubulcus III. & Q. Aemylius Barbula iterum, initio anni

Duo imperia per populum dari cepta.

Tibicines omnes Tybur abierunt.

Quo astu tibicines Roma deportati sunt.

Cluvia prædium Romanum à Samnitibus in deditonem accipitur.

Boianorum era castrorum de Sano, or es la Metopoli de Sano. Dux de Boiano. profundus con terremotos, en aq. la v. raga o ratura. Quia recipitur. quedo un lago, año 1456.

Romanos ex insidijs adiutur Samnites.

questi apud populum, deformatum ordinem praua lectione senatus, quæ potiores aliquot lectis præteriti essent, negauerunt eam lectionem se, quæ sine recti prauiq; discrimine ad gratiam & libidinem facta esset obseruatu- & senatū extemplo citauerunt eo ordine, qui ante censores Appium Claudium & C. Plautium fuerat. Et duo imperia eo anno dari cepta per populū, vtraq; pertinentia ad rem militarem: vnum, vt tribuni militum senideni in quatuor legiones à populo crearentur, quæ antea perquam paucis suffragio populi relictis locis, dictatorum & consulum fermè fuerant beneficia. tulere eam rogationem Trib. pleb. L. Atilius, C. Martius: alterum, vt duumuiros nauales classis ornandæ reficiendæq; causa idem populus iuberet. Lator huius plebisciti fuit M. Decius Trib. pl. Eiusdem anni rem dictu paruum præterirem, ni ad religionem visa esset pertinere. Tibicines, quia prohibiti à proximis censoribus erant in æde Iouis vesci, quod traditū antiquitus erat, ægrè passi, Tybur vno agmine abierunt: adeò, vt nemo in vrbe esset, qui sacrificijs præcineret. Eius rei religio tenuit Senatū, legatosq; Tybur miserunt, vt darent operam, vt hi homines Romanis restituerentur. Tyburtini benignè polliciti, primum accitos in curiam hortati sunt, vt reuerterentur Romam: postquam perpelli nequibant, consilio haud abhorrente ab ingenijs hominum, eos aggrediuntur. Die festo alij alios per speciem celebrandarum cantu epularum causa inuitant, & vino, cuius auidum fermè genus est, oneratos sopiunt: atque ita in plaustra somno victos cōijciunt, ac Romā deportant: nec prius sensere, quàm in plaustris in foro relictis plenos crapulæ eos lux oppressit. Tunc concursus populi factus, impetratoq; vt manerent, datum, vt triduū quotannis ornati cum cantu, atq; hac, quæ nūc solennis est, licentia per urbē vagarentur: restitutūq; in eade vescendi ius ijs, qui sacris præcinerent. Hæc inter duorum ingentium bellorum curam gerebantur. Consules inter se prouincias partiti, Iunio Samnites, Aemylio nouum bellum Hetruria sorte obuinit. In Samnio Cluuiam præfidiū Romanum, quia nequiuerat vi capi, obsessum famē in deditonē acceperant Samnites, verberibusq; fœdum in modum laceratos occiderant deditos. Huic infensus crudelitati Iunius, nihil antiquius oppugnatione Cluuiana ratus, quo die aggressus est mœnia, vi cepit, atq; omnes puberes interfecit. Inde victor exercitus Bouianum ductus. caput hoc erat Pentrorū Samnitium longè ditissimum atque opulentissimum armis virisq;. Ibi quia haud tantum irarum erat, spe prædæ milites accensi, oppido potiuntur. minus itaq; fœuitū in hostes est: prædæ plus penè, quàm ex omni Samnio vnquā egestum, benigneq; omnis militi concessa. & postquā præpotentem armis Romanum acies subsistere vllæ, nec castra, nec vrbes poterant, omnium principum in Samnio eò curæ sunt intentæ, vt insidijs quæreretur locus, si qua licentia populando effusus exercitus excipi ac circumueniri posset. Transfugæ agrestes, & captiui quidam, pars fortè, pars consilio oblatis congruentia ad consulem afferentes, quæ & vera erant, pecoris vim ingentē in saltum auium compulsum esse, perpulerunt vt prædatū eò expeditæ ducerentur legiones. Ibi ingens hostium exercitus itinera occultus infederat, & postquam intrasse Romanos vidit saltum, repente exortus cum clamore ac tumultu incautos inuadit. & primò noua res trepidationem fecit, dum arma capiunt, sarcinas congerunt in medium. dein, postquam vt quisque liberauerat se onere, aptaueratque armis, ad signa vndique coibant, & notis ordinibus in veteri disciplina militiæ iam sine præcepto vllius sua sponte struebatur acies, consul ad ancipitem maximè pugnam aduectus, defiliit ex equo, & Iouem, Martemq;, atq; alios testatur deos, se nullam suam gloriam inde, sed prædam militi quærentem, in eum locum deuenisse: neq; in se aliud, quàm nimiam ditandi ex hoste militis

A militis curam reprehendi posse. ab eo se dedecore nullam rem aliam, quàm virtutem militum vindicaturam. conniterentur modò vno animo omnes inuadere hostem victum acie, castris exutum, nudatum vrbibus, vltimam spem furto insidiarum tentantem, & loco non armis fretum. Sed quem esse iam virtuti Romanæ inexpugnabilem locum? Fregellana arx, Soranaque, & vbiunque iniquo successum erat loco, memorabantur. His accensus miles, omnium immemor difficultatum, vadit aduersus imminentem hostium aciem. vbi paulum laboris fuit, dum in aduersum clium erigitur agmen. cæterum postquam prima signa planitiem summam ceperunt, sensitque acies equo se iam institisse loco, versus extemplò est terror in insidiatores, easdemq; latebras, quibus se paulò antè texerant, palati atq; inermes fuga repetebant: sed loca difficilia hosti quæsitā ipsos tum sua fraude impediabant. itaq; ergo per paucis effugium patuit. Cæsa ad viginti millia hominum, victorq; Romanus ad oblatam vltro ab hoste prædam pecorum discurret. Dum hæc geruntur in Samnio, iam omnes Hetruriæ populi, præter Aretinos, ad arma ierant, ab oppugnando Sutrio, quæ vrbs socia Romanis velut claustra Hetruriæ erat, ingens orbi bellum. Eò alter consul Aemilius cum exercitu ad liberandos obfidione socios venit. Aduenientibus Romanis Sutrini commeatus benignè in castra ante urbem posita aduexere. Hetrusci diem primum, consultando maturarent, traherent ne bellum, traduxerunt. Postero die, vbi celeriora quàm tutiora cōsilia magis placuere ducibus, sole orto signum pugnae propositum est: armatiq; in aciem procedunt. Quod postquam consuli nuntiatum est, extemplò tesseram dari iubet, vt prandeat miles, firmatisq; cibo viribus arma capiat. dicto paretur. Consul vbi armatos paratosq; vidit, signa extra vallum proferri iussit, & haud procul hoste instruxit aciem. Aliquandiu intenti vtrinq; steterunt, expectantes vt ab aduersarijs clamor & pugna inciperet. & prius sol meridie se inclinauit, quàm telum hinc aut illinc emissum est. inde, ne infecta re abiretur, clamor ab Hetruscis oritur, concinuntq; tubæ, & signa inferuntur. Nec segnius à Romanis pugna initur. concurrunt infensis animis. numero hostis, virtute Romanus superat. anceps prælium multos vtrinque, & fortissimū quenq; absumit. nec prius inclinata res est, quàm secunda acies Romana ad prima signa, integri fessis successerunt. Hetrusci, quia nullis recentibus subsidijs fulta prima acies fuit, ante signa circaq; omnes ceciderunt. nullo vnquam prælio fugæ minus, nec plus cædis fuisset, ni obstinatos mori Thuscis nox texisset: ita, vt victores prius quàm victi pugnandi finem facerent. Post occasum solis signum receptui datum est: nocte ab vtroque in castra reditum. Nec deinde quicquā eo anno rei memoria dignæ apud Sutrium gestum est: quia & ex hostium exercitu prima tota acies deleta vno prælio fuerat, subsidiarijs modò relictis, vix quod satis esset ad castrorum præsidium. & apud Romanos tantum vulnere fuit, vt plures post prælium faucij decesserint, quàm ceciderant in acie. Q. Fabius insequentis anni Consul, bellum ad Sutrium excepit. collega Fabio C. Martius Rutilius datus est. cæterum & Fabius supplementum ab Roma adduxit: & nouus exercitus domo accitus Hetruscis venit. Per multi iam anni erant, cum inter patricos magistratus, tribunosq; plebis nulla certamina fuerant: cum ex ea familia, quæ velut fatalis tum tribunis ac plebi erat, certamen oritur. Ap. Claudius censor circumactis decem & octo mensibus, quod Aemilia lege finitum censuræ spatium temporis erat, cum C. Plautius collega eius magistratu se abdicasset, nulla vi compelli vt abdicaret, potuit. P. Sempronius erat Tribunus plebis, qui finiendæ censuræ intra legitimum tempus actionem susceperat, non popularem magis quàm iustam, nec in vulgus, quàm optimo cuique gratiorem. Is cum

*Samnitium viginti
millia caduntur.*

Hetruscum bellum.

*Anceps prælium nox
diremit.*

*Inter Appium & tri-
bunos plebis certamen
oritur.*

identidem legem Aemyliam recitaret, authoremq; eius Mamercum Aemylium dictatorem laudibus ferret: qui quinquennalem antè censuram, & longinquitate potestatem dominantem intra sex mensium & anni coëgisset spacium: Dic agedum, inquit, Ap. Claudii, quidnam facturus fueris, si eo tempore quo C. Furius & M. Geganius censores fuerunt, censor fuisses? Negare Appius interrogationē tribuni magnopere ad causam pertinere suam. nam etsi tenuerit lex Aemylia eos censores, quorū in magistratu lata esset: quia post illos censores creatos eam legem populus iussisset, quodq; postremū iussisset, id ius ratumq; esset: non tamen aut se, aut eorum quenquam, qui post eam legem latam creati censores essent, teneri ea lege potuisse. Hæc sine ullius assensu cauillante Appio, En, inquit, Quirites illius Appij progenies, qui decemuir in annum creatus, altero anno se ipse creauit: tertio nec ab se, nec ab ullo creatus: priuatus fasces & imperium obtinuit: nec antè continuando abstinit magistratu, quàm obruerent eum malè parta, malè gesta, malè retenta imperia. hæc est eadem familia Quirites, cuius vi atq; iniurijs compulsi extorres patria Sacrum montem cepistis: hæc, aduersus quam tribunitium auxilium vobis comparastis: hæc, propter quam duo exercitus Auentinum insedistis: hæc, quæ fœnebres leges: hæc, quæ agrarias semper impugnavit: hæc connubia patrum & plebis interrupit, hæc plebi ad curules magistratus iter obsepsit. hoc est nomen multò, quàm Tarquiniorum, infestius vestræ libertati. Itane tandem Appi Claudii, cū centesimus iam annus sit ab Mamercō Aemylio dictatore, tot censores fuerint nobilissimi fortissimiq; viri, nemo eorum duodecim tabulas legit? nemo id ius esse, quod postremò populus iussisset, sciuit? immò verò omnes sciuerunt: ideò Aemyliæ potius legi paruerunt, quàm illi antiquæ, qua primū censores creati erant, quia hanc postremū iusserat populus: & quia ubi duæ contrariæ leges sunt, semper antiquæ abrogat noua. An hoc dicis Appi? non teneri Aemylia lege populum? an populum teneri, te vnum extra legem esse? Tenuit Aemylia lex violentos illos censores, C. Furium & M. Geganiū. qui, quid iste magistratus in Republica malè facere posset, indicarunt: cū ira finitæ potestatis, Mamercum Aemylium principem ætatis suæ belli domique, ærarium fecerunt. tenuit deinceps omnes censores intra centum annorum spacium. tenet C. Plautium collegam tuum, iisdem auspicijs, eodem iure creatum. An hunc non vt qui optimo iure censor creatus esset, populus creauit? tu vnus eximius es, in quo hoc præcipuū ac singulare valeat? quē tu regem sacrificiorum crees? amplexus regni nomen, vt qui optimo iure rex Romę creatus sit, creatū se dicet? quem semestri dictatura, quem interregno quinque diebus contentum fore putes? quem clauī figendi, aut ludorum causa dictatorem audacter crees? Quàm isti stolidos ac socordes videri creditis eos, qui intra vicesimum diem ingentibus rebus gestis dictatura se abdicauerunt? aut qui vitio creati abierunt magistratu? Quid ego antiqua repetam? nuper intra decem annos C. Mænius dictator, quia cū quæstiones seuerius, quàm quibusdam potentibus tutum erat, exerceret, cōtagio eius, quod quærebat, ipsi criminis obiectata ab inimicis est, vt priuatus obuiam iret crimini, dictatura se abdicauit. Nolo ego istam in te modestiam: ne degeneraueris à familia imperiosissima & superbissima: non die, non horacitius, quàm necesse est, magistratu abieris, modò ne excedas finitum tempus. fatis est, aut diem aut mensem censuræ adijcere. Triennium, inquit, & sex menses vltra quàm licet Aemylia lege, censuram geram, & solus geram. hoc quidem iam regno simile est. An collegam subrogabis? quem ne in demortui quidem locum subrogari fas est? poenitet enim, quòd antiquissimum solenne, & solum ab ipso, cui fit, institutum deo, ab nobilissimis antistitibus

Sempronij trib. pleb.
in Appium oratio.

eius

*Sutriū ab Heruscis
obsessum.*

*Hetrusci Romanos
adoriuntur.*

*Hetrusci in fugam
versi cæduntur.*

Sylvia Ciminia. L. X. v. la se
va i montaña de Viterbo.

1. X. or Cen, among algunos
here, of Cerveteri, in
the Volturno.

Romani pueri literis
Etrusci erudiebantur.

et Lucio de Camerino.

*Hetruscus exercitus
ad Sutrium cogitur.*

*Romani intra muni-
menta instructa acie
Hetruscos paulò ante
lucem inuadunt.*

vero, præcipuum aliquid fuisse in eo, qui se tam audaci simulatione hostibus immiscuerit. seruus ei dicitur comes vnus fuisse, nutritus vnà, eoq; haud ignarus linguæ eiusdem. nec quicquam aliud proficiscentes, quàm summam regionis, quæ intranda erat, naturam, ac nomina principum in populis accipere, ne qua inter colloquia insigni nota hæsitantes deprehendi possent: iere pastoralis habitu, agrestibus telis, falcibus gæsisque binis armati. Sed neque cōmercium linguæ, nec vestis armorumue habitus sic eos texit, quàm quod abhorrebat à fide, quenquam externum Ciminios saltus intraturum. Vique ad Camertes Vmbros penetrasse dicuntur. ibi, qui essent, fateri Romanum ausum: introductumque in senatum, consulis verbis egisse de societate amicitiaque: atque inde comi hospitio acceptum, nuntiare Romanis iussum: commeatum exercitui dierum triginta præstò fore, si ea loca intrasset: iuuentutemque Camertium Vmbrorum in armis paratam imperio futuram. Hæc cum relata consuli essent, impedimentis prima vigilia præmissis, legionibus post impedimenta ire iussis, ipse substitit cum equitatu: & luce orta postero die obequitauit stationibus hostium, quæ extra saltum dispositæ erant, & cum satis diu tenuisset hostem, in castra sese recepit: portaque altera egressus, ante noctem agmen assequitur. postero die, luce prima, iuga Ciminij montis tenebat: inde contemplatus opulenta Hetruriæ arua, milites emittit. Ingenti iam abacta præda, tumultuariæ agrestium Hetruscorum cohortes repente à principibus regionis eius concitata, Romanis occurrunt, adeò incompositæ, vt vindices prædarum propè ipsi prædæ fuerint. Cæsis fugatisque ijs, latè depopulato agro victor Romanus, opulentusque rerum omnium copia, in castra redijt. Eò fortè quinque legati cum duobus Trib. pleb. venerant, denuntiatum Fabio senatus verbis, ne saltū Ciminium transiret. lætati serius se, quàm vt impedire bellum possent, venisse, nuntij victoriæ Romam reuertuntur. Hac expeditione consulis motum latius erat, quàm profligatum bellum. vastationem nanque sub Ciminij montis radicibus iacens ora senserat: conciueratque indignatione non Hetruriæ modò populos, sed Vmbriæ finitima: itaque quantus non vnquam antea, exercitus ad Sutrium venit: neque è syluis tantummodò promota castra, sed etiam auiditate dimicandi quam primùm in campos delata acies: deinde instructa primò suo stare loco, relicto hostibus ad instruendum contra spatium: deinde postquam detrectare hostem sensere pugnam, ad vallum subeunt. vbi postquam stationes quoque receptas intra munimenta sensere, clamor repentè circa duces ortus, vt eò sibi è castris cibaria eius diei deferri iuberent, mansuros se sub armis: & aut nocte, aut certè luce prima castra hostium inuasuros. Nihilo quietior Romanus exercitus imperio ducis continetur. decima erat ferè diei hora, cum cibum capere consul milites iubet, præcipit vt in armis sint, quacunque diei noctisque hora signum dederit. paucis milites alloquitur, Samnitium bella extollit: eleuat Hetruscos: nec hostem hosti, nec multitudinem multitudini comparandam ait esse: præterea telum aliud occultum scituros in tempore, interea taceri opus esse. His ambagibus prodi simulabat hostes, quo animus militum multitudine territus restitueretur: & quòd sine munimento cōfederant, verisimilius erat quòd simulabatur. Curati cibo corpora quieti dant, & quarta ferè vigilia sine tumultu excitati arma capiunt. dolabræ calonibus diuiduntur ad vallum proruendum, fossaq; implendas. intra munimenta instruitur acies: delectæ cohortes ad portarum exitus collocantur. dato deinde signo paulò ante lucem, quòd æstiuis noctibus sopitæ maximè quietis tempus est, proruto vallo erupit acies: stratos passim inuadit hostes: alios immobiles, alios semisomnos in cubilibus suis, maximam partem ad arma

A arma trepidantes cædes oppressit. paucis armandi se datum spatium est. eos ipsos non signum certum, non ducem sequentes, fundit Romanus, fugatosq; persequitur. ad castra, ad sylvas diuersi tendebant. syluæ tutius dedere refugiū. nam castra in campis sita eodem die capiuntur: aurum argentumq; iussu referri ad consulem. cætera præda militis fuit. Cæsa aut capta eo die hostium millia ad sexaginta. Eam tam claram pugnam trans Ciminiam syluam ad Perusiam pugnatam, quidam authores sunt: metuq; in magno ciuitatem fuisse, ne interclusus exercitus tam infesto saltu, coortis vndiq; Tuscis Vmbrisque, opprimeretur. Sed vbicunq; pugnatum est, res Romana superior fuit: itaque à Perusia, & Cortona, & Arretio, quæ fermè capita Hetruriæ populorum ea tempestate erant, legati pacem fœdusque ab Romanis petentes, inducias in triginta annos impetrauerunt. Dum hæc in Hetruria geruntur, cos. alter C. Martius Rutilus Allifas de Samnitibus vicepit. multa alia castella, viciq; aut deleta hostiliter, aut integra in potestatem venere. Per idem tempus & classis Romana à P. Cornelio, quæ senatus maritimæ oræ præfecerat, in Campaniam acta, cum appulsa Pompeios esset: socij inde nauales ad depopulandū agrum Nucerinum profecti, proximis raptim vastatis, vnde reditus tutus ad naues esset: dulcedine (vt fit) prædæ longius progressi, exciungere hostes. palatis per agros nemo obuus fuit, cum occidione occidi possent, redeuntes agmine incauto haud procul nauibus affecuti agrestes exuerunt præda, partem etiam occiderunt: quæ superfuit cædi trepida multitudo ad naues compulsæ est. Profectio Q. Fabij trans Ciminiam syluam quantum Romæ terrorē fecerat, tam lætam famam in Samnium ad hostes tulerat: interclusum Romanum exercitū obsideri: cladisq; imaginem Furculas Caudinas memorabant. eadem temeritate auidam vltiorum semper gentem in saltus inuios deductam, septam non hostium magis armis, quam locorum iniquitatibus esse. Iam gaudium inuidia quadam miscebatur: quod belli Romani decus ab Samnitibus fortuna ad Hetruscos auertisset. itaq; armis virisq; ad obterendū C. Martium cos. concurrunt: protinus inde Hetruriam per Marfos ac Sabinos petaturi, si Martius dimicandi potestatem non faciat. Obuius ijs cos. fuit. dimicatum prælio vtrinq; atroci, atq; incerto euentu est: & cum anceps cædes fuisset, aduersæ tamen rei fama in Romanos vertit, ob amissos quosdam equestris ordinis, tribunosq; militum, atq; vnum legatum, & (quod insigne maximè fuit) consulis ipsius vulnus. Ob hæc etiam aucta fama (vt solet) ingens terror patres inuasit: dictatoremq; dici placebat: nec quin Cursor Papyrius diceretur, in quo tum summa rei bellicæ ponebatur, dubium cuiquam erat: sed nec in Samnium nuntium perferri omnibus infestis tutò posse: nec viuere Martium cos. satis fidebant. Alter cos. Fabius infestus priuatim Papyrio erat: quæ ne ira obstaret bono publico, legatos ex cōsularium numero mittendos ad eum senatus censuit: qui sua quoque eum, non publica solum autoritate monerent, vt memoriam simultatum patriæ remitteret. Profecti legati ad Fabium cos. cum s. c. tradidissent, adiecissentque orationem conuenientem mandatis, consul demissis in terram oculis, tacitus ab incertis quidnam esset acturus legatis recessit. nocte deinde silentio (vt mos est) L. Papyrium dictatorem dixit, cui cum ob animum egregiè victum legati gratias agerent, obstinatum silentium obtinuit, ac sine responso ac mentione facta sui, legatos dimisit: vt appareret insignem dolorem ingenti comprimi animo. Papyrius C. Iunium Bubulcum magistrum equitum dixit: atque ei legem Curiatam de império ferenti, triste omen diem diffidit, quod Faucis curiæ fuit principiū duabus insignis cladibus, capte vrbe, & Caudinæ pacis: quod vtroque anno eiusdem curiæ fuerat principium. Macer Licinius tertia etiam clade, quæ ad Cremeram

Cæsa aut capta Hetruscorum millia ad sexaginta.

Hetrusci inducia in 30. annos impetrant.

Cum Samnitibus accipiti Marte pugnatum.

Fabius Cos. L. Papyrium dictatorem, quamuis inimicū dixit.

meram accepta est, abominandam eam curiam facit. Dictator postero die auspicijs repetitis pertulit legem, & profectus cum legionibus ad terrorē tracti syluam Ciminiam exercitus nuper scriptis, ad Longulam peruenit: acceptisq; à Martio C.O.S. veteribus militibus, in aciem copias eduxit: nec hostes detrectare visi pugnam. instructos deinde, armatosque, cum ab neutris praelium inciperetur, nox oppressit. Quieti aliquandiu, nec suis diffidentes viribus, nec hostem spernentes, statiuā in proquinquo habuere. Nam & cum Vmbriū exercitu acie depugnatum est. fusi tamen magis quam cæsi hostes, quia coeptam acriter non tolerarunt pugnam, & ad Vadimonis lacum, Hetrusci lege sacrata coacto exercitu, cum vir virum legisset, quantis nunquam alias antè simul copijs, simul animis dimicarunt. tantoq; irarum certamine res gesta est, vt ab neutra parte emissa sint tela. gladijs pugna coepit, et acerrimè commissa ipso certamine, quod aliquandiu anceps fuit, accensa est, vt non cum Hetruscis toties victis, sed cum aliqua noua gente videretur dimicatio esse. nihil ab vlla parte mouetur fugæ, cadunt antesignani: & ne nudentur propugnatoribus signa, fit ex secunda prima acies. ab vltimis deinde subsidijs cietur miles, adeoq; ad vltimum laboris ac periculi ventum est, vt equites Romani omissis equis ad primos peditum per arma, per corpora euaserint, ea velut noua inter fessos exorta acies turbauit signa Hetruscorum. secuta deinde impetum eorū, vtcunq; affecta fuerat, cætera multitudo tandem perrumpit ordines hostium. Tunc vinci pertinacia coepta, & auerti manipuli quidam: & vt semel dedere terga, etiam certiozem capeffere fugam. Ille primū dies fortuna veteri abundantes Hetruscorum fregit opes. cæsum in acie quod roboris fuit, castra eo impetu capta, direptaq; Pari subinde periculo, gloriæq; euentu bellum in Samnitibus erat, qui præter cæteros belli apparatus, vt acies sua fulgeret nouis armorum insignibus, fecerunt. duo exercitus erant: scuta alterius auro, alterius argento cælauerunt. Forma erat scuti: summum latius quæpetus atq; humeri teguntur, fastigio æquali: ad imum cuneatior, mobilitatis causa: spongia pectori tegumentum: & sinistrum crus ocrea tectum. galeæ cristatæ, quæ speciem magnitudini corporum adderent. tunicæ auratis militibus versicolores, argentatis linteæ candidæ. his dextrum cornu datum: illi in sinistro consistunt. Notus iam Romanis apparatus insignium armorum fuerat: doctiq; à ducibus erant, horridum militem esse debere, nō cælatum auro argentoq; sed ferro & animis fretum. quippe illa prædam verius quam arma esse, nitentia ante rem, deformia inter sanguinem & vulnera. virtutē esse militis decus, & omnia illa victoriam sequi: & ditem hostem quamuis pauperis victoris præmium esse. His Cursor vocibus instinctos milites in praelium ducit, dextro ipse cornu consistit: sinistro præfecit magistrum equitum. Simul est concursus, ingens fuit cum hoste certamen: non segnius inter dictatorem & magistrum equitum, ab vtra parte victoria inciperet. prior fortè Iunius commouit hostem, læuo dextrum cornu, sacratos more Samnitium milites, eoq; candida veste, & paribus candore armis insignes. eos se orco mactare Iunius dictitans, cum intulisset signa, turbauit ordines, & haud dubiè impulsit aciem. Quod vbi sensit dictator, Ablæuōne cornu victoria incipiet? inquit: & dextrum cornu, dictatoris acies alienam pugnam sequetur, non partem maximam victoriæ trahet? concitat milites. Nec peditum virtuti equites, aut legatorum studia ducibus cedunt. M. Valerius à dextro, P. Decius ab læuo cornu ambo consulares, ad equites in cornibus positos euehuntur: adhortatiq; eos, vt partem secum capefferent decoris, in transuersa latera hostium incurrunt. is nouus additus terror, cum ex parte vtraq; circumuassisset aciem, & ad terrorem hostiū legiones Romanæ redintegrato clamore intulissent

*Hetrusci in fugam
uertuntur.*

*Samnites auro et ar-
gento scuta cælau-
runt.*

*Cum Samnitibus
pugnatur.*

*N. Lago de Vadimon erat
Lago etia Sutu i Nepi, dis-
tante ca. 12. milibus. Ad Vadimonis lacum
mente x. milibus cum Hetruscis acriter
pugnatum est.
Lago. otus dicitur, qd et Lago
vegno a Viterbo. i. est de
hinc per ma. cierto.*

A intulissent gradum. tum fuga à Samnitibus cœpta. Iam strage hominum, armorumque insignium campi repleri. ac primò pauidos Samnites castra sua accepere: deinde ne ea quidem retenta. captis direptisque ante noctem iniectus ignis. Dictator ex s.c. triumphauit. cuius triumpho longè maximam speciem captiua arma præbuere. tantum magnificentiae visum in ijs, vt aurata scuta dominis argentariorum ad forum ornandum diuiderentur. inde natum initium dicitur fori ornandi ab ædilibus, cum densæ ducerentur. Et Romani quidem ad honorem deum insignibus armis hostium vfi sunt: Campani ab superbia & odio Samnitium gladiatores, quod spectaculū inter epulas erat, eo ornati armarunt, Samnitiumque nomine appellarunt. Eodem anno cum reliquis Hetruscorum ad Perusiam, quæ ipsa induciarum fidem ruperat, Fabius cos. nec dubia, nec difficili victoria dimicat. Ipsum oppidū (nam ad mœnia victor accessit) cepisset: ni legati dedentes urbem exissent. Præsidio Perusiæ imposito, legationibus Hetruriæ amicitiam petentibus præse Romam ad senatum missis, cos. præstantiore etiam quàm dictator victoria triumphans, urbem est inuectus. Quin etiam deuictorum Samnitium decus magna ex parte ad legatos, P. Decium & M. Valerium, est versum: quos populus proximis comitijs ingenti consensu cos. alterum, alterum prætorum declarauit. Fabio ob egregiè perdomitam Hetruriam continuatur consulatus: Decius collega datur. Valerius prætor quartum creatus. cos. partiti prouincias. Hetruria Decio, Samnium Fabio euenit. Is profectus, ad Nuceriam, Allifates, iam tum pacem petentes, quòd vti ea cum daretur noluisent, aspernatus, oppugnando subegit. Cum Samnitibus acie dimicatum. haud magno certamine hostes victi, neque eius pugnae memoria tradita foret, ni Marfi eo primùm prælio cum Romanis bellassent. Secuti Marforum defectionem Peligni, eandem fortunam habuerunt. Decio quoq; alteri cos. secunda belli fortuna erat. Tarquiniensem metu subegerat frumentum exercitui præbere, atq; inducias in XL. annos petere. Volsiniensium castella aliquot vicepit: quædam ex ijs diruit, ne receptaculo hostibus essent. circumferendoque passim bello tantum terrorem sui fecit, vt nomen omne Hetruscum foedus à cos. peteret. ac de eo quidē nihil impetratum. induciæ annuæ datae. stipendiū exercitui Romano ab hoste in eum annū pensum, & binæ tunicæ in militem exacte. ea merces induciarū fuit. Tranquillas res iam Hetruscis turbauit repentina defectio Vmbrorum, gentis integræ à cladibus belli, nisi quòd transitum exercitus ager senserat: ij concitata omni iuuentute sua, & magna parte Hetruscorum ad rebellionem compulsa, tantum exercitum fecerant, vt relicto post se in Hetruria Decio, ad oppugnandam inde Romā ituros, magnificè de se, ac contemptim de Romanis loquentes, iactarent. Quod inceptum eorū vbi ad Decium cos. perlatum est, ad urbem ex Hetruria magnis itineribus pergit: & in agro Papiniensi ad famam intentus hostium confedit. Nec Romæ spernebatur Vmbrorum bellū: & ipsæ minæ metum fecerant expertis à Gallica clade quàm intutam urbem incoherent. Itaq; legati ad Fabium cos. missi sunt: vt, si quid laxamenti à bello Samnitium esset, in Vmbriam properè exercitum duceret. Dicto paruit cos. magnisque itineribus ad Meuaniam, vbi totum copiae Vmbrorum erant, perrexit. Repens aduentus cos. quem procul Vmbria in Samnio bello alio occupatum crediderant, ita exterruit Vmbros, vt alij recedendum ad vrbes munitas, quidam bellum omittendum censerent. Plaga vna (Materinam ipsi appellant) non continuit modò cæteros in armis, sed confestim ad certamen egit. castra vallantem Fabium adorti sunt. Quos vbi effusos ruere in munimenta consul vidit, reuocatos milites ab opere, prout loci natura tempusq; patiebatur, ita instruit: cohortatus prædicatione

Samnites vincuntur,
& eorum castra diripiuntur.

Perusia in deditionē accepta.

Fabius de Hetruscā triumphat.

Fabio continuatur consulatus.

Marfos & Pelignos Fabius vincit.

Vmbri à Romanis deficiunt.

dicatione vera quàm in Thuscis, quàm in Samnio partorum decorum, exiguam
 appendicē Hetrusci belli conficere iubet: & vocis impiæ pœnas expetere, qua
 se urbem Romanam oppugnatueros minati sunt. Hęc tanta sunt alacritate mi-
 litum audita, vt clamor sua sponte ortus loquentem interpellauerit ducem.
 ante imperium deinde concentu tubarum ac cornuum, cursu effuso in ho-
 stem feruntur: non tanquam in viros, aut armatos incurrunt. mirabile di-
 ctu: signa primò eripi cœpta signiferis: deinde ipsi signiferi trahi ad consulem,
 armatiq; milites ex acie in aciem transferri. & sicubi est certamen, scutis ma-
 gis quàm gladijs geritur res. vmbonibus incussa que ala sternuntur hostes.
 plus capitur hominum, quàm cœditur: atq; vna vox ponere arma iubentium
 per totam fertur aciem. Itaque inter ipsum certamen facta deditio est à primis
 authoribus belli. postero insequentibusque diebus & cæteri Vmbrorum po-
 puli deduntur. Ocriculani sponfione in amicitiam accepti. Fabius alienæ for-
 tis victor belli, in suam prouinciam exercitum reduxit. itaque ei ob res tam
 feliciter gestas, sicut priore anno populus continuarat consulatum: ita sena-
 tus in insequentem annum, quo Ap. Claudius, L. Volumnius coss. fuerunt,
 prorogauit maximè Appio aduersante, imperium. Appium censorem petisse
 consulatum, comitiaque eius ab L. Furio Trib. pleb. interpellata, donec se
 censura abdicauit, in quibusdam annalibus inuenio. Creatus cōsul, cum col-
 legæ nouum bellū Salentini hostes decernerentur, Romæ mansit, vt urbanis
 artibus opes augeret, quando belli decus penes alios esset. Volumniū prouin-
 ciæ haud pœnituit. multa secunda prælia fecit: aliquot vrbes hostium vi cepit.
 prædæ erat largitor, & benignitatem per se gratam comitate adiuuabat, mili-
 temq; ijs artibus fecerat & periculi & laboris auidum. Q. Fabius proconsul ad
 urbem Allifas cum Samnitium exercitu signis collatis configit. minimè am-
 bigua res fuit. Fusi hostes, atq; in castra compulsi. nec castra forent retenta, ni
 exiguum superfuisset diei: ante noctem tamen sunt circumfessa, & nocte cu-
 stodita, ne quis elabi posset. postero die vix dum luce certa, deditio fieri cœpta:
 & pacti, qui Samnitium forent, vt cum singulis vestimentis emitterentur. hi
 omnes sub iugum missi. socijs Samnitium nihil cautum. ad septem millia
 sub corona veniēre. qui se ciuem Hernicum dixerat, seorsum in custodia ha-
 bitus. eos omnes Fabius Romam ad senatum misit. & cum quæsitū esset, de-
 lectu, an voluntarij pro Samnitibus aduersus Romanos bellassent, per Lati-
 nos populos custodiendi dantur. Iussique eam integram rem noui coss. P.
 Cornelius Aruina, Q. Martius Tremulus (ij enim iam creati erant) ad senatū
 referre. Id ægrè passi Hernici, concilium populorum omnium habentibus
 Anagninis in circo, quē Maritimum vocant: præter Alatrinatem Ferentina-
 temq;, & Verulanum, omnes Hernici nominis populo Romano bellum in-
 dixerunt. In Samnio quoq;, quia decesserat inde Fabius, noui motus exorti.
 Calatia & Sora, præsidiaq; quæ in ijs Romana erant, expugnata: & in captiuo-
 rum corpora militū fœdè sæuitum. itaq; eò P. Cornelius cum exercitu missus.
 Martio noui hostes (iam enim Anagninis Hernicisq; alijs bellū iussum erat)
 decernuntur. Primò ita omnia opportuna loca hostes inter consulum castra
 interceperunt, vt peruadere expeditus nuntius non posset, & per aliquot dies
 incerti rerum omnium, suspensi q; de statu alterius, vterq; consul ageret, Ro-
 mamq; is metus manaret: adeò, vt omnes iuniores sacramento adigerentur,
 atq; ad subita rerū duo iusti scriberentur exercitus. Cæterum Hernicum bellū
 nequaquam pro præsentī terrore ac vetustate gentis gloriæ fuit, nihil vsquam
 dictu dignum ausi, trinis castris intra paucos dies exuti, triginta dierum indu-
 cias, ita vt ad senatum Romam legatos mitterent, pacti sunt bimestri stipen-
 dio frumentoq; & singulis in militem tunicis. Ab senatu ad Martium reiecti:
 cui

*Vmbri se dedunt Ro-
mani.*

*Volumnius cōsul cum
Salentinis prospere
bellum gessit.*

*Fabius pro cōsul Sam-
nites fudit.*

*Hernici populo Ro-
mano bellū indicunt.*

A cui s.c. permiffum de Hernicis erat: isq; gentem in deditiōem accepit. Et in Samnio alter cōs. superior viribus, locis impeditior erat. omnia itinera obfe-
 pferant hostes: saltusq; peruios ceperant, ne qua subuehi commeatus pos-
 sent. neq; eos, cum quotidie signa in aciem consul proferret, elicere ad certa-
 men poterat, satisq; apparebat neq; Samnitem certamen præfens, nec Roma-
 num dilationem belli laturū. Aduentus Martij, qui Hernicis subactis matu-
 rauit collegæ venire auxilio, moram certaminis hosti exemit. nam, vt qui ne
 alteri quidem exercitui se ad certamen credidissent pares, coniungi vtiq; passi
 duos cōsulares exercitus, nihil crederent superesse spei, aduenientem incom-
 posito agmine Martium aggrediuntur. Raptim collatæ farcinæ in medium:
 B & prout tempus patiebatur, instructa acies. clamor primū in statua perla-
 tus, deinde conspectus procul puluis, tumultum apud alterum consule in ca-
 stris fecit, isq; confestim arma capere iussis, raptimq; eductis in aciem militi-
 bus, transuersam hostium aciem, atq; alio certamine occupatam inuadit: cla-
 mitans summum flagitium fore, si alterum exercitum vtriusq; victoriæ com-
 potem sinerent fieri, nec ad se sui belli vindicarent decus, quā impetum dede-
 rat, perrumpit: aciemq; per mediam in castra hostium tendit, & vacua defen-
 soribus capit atq; incendit. Quæ vbi flagrantia Martianus miles conspexit, &
 hostes respexere, tum passim fuga cœpta Samnitium fieri: sed omnia obtinet
 C cædes: nec in vllam partem tutū perfugium est. Iam triginta millibus hostium
 cæsis, signum receptui consules dederant: colligebantq; in vnum copias, in-
 uicem inter se gratantes: cū repente visæ procul hostiū nouæ cohortes, quæ
 in supplementum scriptæ fuerant, integrauere cædem. in quas nec iussu con-
 sulum, nec signo accepto victores vadunt, malo tyrocinio imbuendū Sam-
 nitem clamitantes. Indulgent cōss. legionum ardori, vt qui probè scirent
 nouū militem hostium inter percussos fuga veteranos, ne tentando quidem
 satis certamini fore. nec eos opinio fefellit. omnes Samnitium copię veteres,
 nouæq; mōtes proximos fuga capiunt. eò & Romana erigitur acies: nec quic-
 quam satis tuti loci victis est: & de iugis, quæ ceperant, funduntur, iamq; vna
 voce omnes pacē petebant. Tum triū mensiū frumento impetrato, & annuo
 stipendio, ac singulis in militem tunicis, ad senatum pacis oratores missi. Cor-
 D nelius in Samnio relictus. Martius de Hernicis triumphans in vrbem redijt:
 statuaq; equestris in foro decreta est, quæ ante templum Castoris posita est.
 Hernicorum tribus populis, Alatrinati, Verulano, Ferentinati, quia malue-
 runt quā ciuitatem, suæ leges redditæ: connubiumq; inter ipsos, quod ali-
 quandiu Hernicorum soli habuerunt, permiffum. Anagninis, quiq; arma Ro-
 manis intulerant, ciuitas sine suffragij latione data: cōcilia cōnubiaq; adem-
 pta: & magistratibus, præterquam sacrorū curatione interdictum. Eodē anno
 ædes Salutis à C. Iunio Bubulco censore locata est: quam cōs. bello Samni-
 tium vouerat. ab eodē collegaq; eius M. Valerio Maximo viæ per agros publi-
 ca impensa factæ. Et cum Carthaginiensibus eodem anno fœdus tertio reno-
 uatum: legatisq; eorū, qui ad id venerant, comiter munera missa. Dictatorem
 E uatum: legatisq; eorū, qui ad id venerant, comiter munera missa. Dictatorem
 idem annus habuit P. Cornelium Scipionem, cum magistro equitum P. De-
 cio Mure. ab ijs, propter quæ creati erant, comitia cōsularia habita, quia neu-
 ter cōss. potuerat bello abesse. Creati cōss. L. Posthumius, T. Minutius.
 Hos cōss. Piso Q. Fabio & P. Decio suggerit. biennio exēpto, quo Claudium
 Volumniūq; & Corneliū cum Martio cōss. factos tradidimus: memoriāne
 fugerit in annalibus digerendis, an cōsultò binos cōsules falsos ratus transcen-
 derit, incertum est. Eodem anno in campum Stellatem agri Campani Samni-
 tium incursiones factæ. itaq; ambo cōss. in Samniū missi, cū diuersas re-
 giones, Tifernum Posthumius, Bouianū Minutius petissent: Posthumij prius
 ductu

*Hernici victi à Mar-
 tio Cof. & in dedi-
 tionem accepti.*

*Samnites Martium
 Cof. aggrediuntur.*

*Samnitium cæsa tri-
 ginta millia.*

*Samnitium nouæ co-
 hortis fusæ.*

*Salutis ædes extru-
 ctæ.*

*Cum Carthaginien-
 sibus fœdus tertio re-
 nouatum.*

*In Samnium mittun-
 tur ambo Cof.*

ductu ad Tifernum pugnatum. Alij hau d dubiè Samnites victos, ac triginta millia inde hominum capta tradunt: alij Martè æquo discessum, & Posthumium metum simulantem nocturno itinere clam in montes copias abduxisse: hostes secutos duo millia inde locis munitis & ipsos confedissee. Consul, ut statua tuta, copiosaq; (ut ita erant) petisse videretur: postquam & munitis castra firmavit, & omni apparatu rerum utilium instruxit: relicto firmo praesidio vigilia tertia, qua duci proximè potest, expeditas legiones ad collegam, & ipsum aduersus alios sedentem, ducit. ibi auctore Posthumio Minutius cum hostibus signa confert. & cum anceps praelium in multum diei processisset, tum Posthumius integris legionibus defessam iam aciem hostium improviso inuadit. itaque cum lassitudo ac vulnera fugam quoq; praepedissent, occisione occisi hostes: signa vnum & viginti capta: atque inde ad castra Posthumij perrectum. ibi duo victores exercitus perculsum iam fama hostem adorti fundunt fugantq;: signa militaria sex & viginti capta, & imperator Samnitium Statius Cellius, multiq; alij mortales, & castra vtraq; capta: & Bouianum, vbi postero die coeptum oppugnari, breui capitur. magnaq; gloria rerum gestarum consules triumpharunt. Minutium cos. cum vulnere graui relatum in castra mortuum, quidam auctores sunt, & M. Fuluium in locum eius consulem successum: & ab eo, cum ad exercitum Minutij missus esset, Bouianum captum. Eodem anno Sora, Arpinum, Consentia, recepta ab Samnitibus. Herculis magnū simulachrum in Capitolio positum, dedicatumq;. P. Sulpitio Auerrione, P. Sempronio Sopho cos. Samnites, seu finem, seu dilationem belli quærentes, legatos de pace Romam misere. quibus suppliciter agentibus responsum est, nisi sæpè bellum parantes pacem petissent Samnites, oratione vltro citroque habita, de pace transigi potuisse. nunc, quando verba vana ad id locorum fuerint, rebus standum esse. P. Sempronium cos. cum exercitu breui in Samnio fore: eum ad bellum pacemne inclinent animi, falli non posse: comperta omnia senatui relaturum: decedentem ex Samnio cos. legati sequerentur. Eo anno cum pacatū Samnium exercitus Romanus benignè prebito com meatu peragrasset, foedus antiquum Samnitibus redditum. Ad Aequos inde veteres hostes, cæterum per multos annos sub specie infidæ pacis quietos, versa arma Romana: quod incolumi Hernico nomine missitauerant simul cum ijs Samniti auxilia, & post Hernicos subactos vniuersa propè gens sine dissimulatione consilij publici ad hostes descuerat: & postquam icto Romæ cum Samnitibus foedere, foeciales venerant res repetitum, tentatione aiebant esse, ut terrore incusso belli, Romanos se fieri paterentur. quod quanto opere optandū foret, Hernicos docuisse: cum quibus licuerit, suas leges Romanæ ciuitati præoptauerint: quibus legendi quid mallent copia non fuerit, pro pœna necessariam ciuitatem fore. Ob hæc vulgo in concilijs iactata, populus Romanus bellum fieri Aequis iussit. Consulesq; ambo ad nouum profecti bellum, quatuor millia à castris hostium confederunt. Aequorum exercitus (ut qui suo nomine per multos annos imbelles egissent) tumultuario similis, sine ducibus certis, sine imperio trepidare. alij exeundum in aciem, alij castra tuenda censent: mouet plerisque vastatio futura agrorum, ac deinceps cum leuibus praesidijs vrbiū relictarum excidia. itaq; postquam inter multas sententias vna, quæ omissa cura communium ad respectum suarum quenq; rerum auertisset, audita ut prima vigilia diuersi è castris ad deportanda omnia, tuendasq; mœnibus in vrbes abirent: cuncti eā sententiā ingenti assensu acceperunt. Palatis hostibus per agros, prima luce Romani signis prolatis in acie consistunt: & vbi nemo obuius ibat, pleno gradu ad castra hostium tendunt. ceterum postquam ibi neq; stationes

Samnites victi.

Samnites de pace legatos Romam misere.

Fœdus antiquū Samnitibus redditum.

Aequi bellum indicuntur.

propor-

A pro portis, nec quenquam in vallo, nec fremitum consuetum castrorum animaduenterunt, insolito silentio moti, metu insidiarum subsistunt. transgressi deinde vallū cum deserta omnia inuenissent, pergunt hostem vestigijs sequi. sed vestigia in omnes æquē ferentia partes, vt in dilapsis passim, primò errorem faciebant, post per exploratores compertis hostium consilijs, ad singulas vrbes circumferendo bello, vnum & quadraginta oppida intra dies sexaginta omnia oppugnando ceperunt: quorum pleraque diruta, atq; incensa, nomenque Aequorum propè ad internecionem deletum. De Aequis triumphatum, exemploq; eorum clades fuit, vt Marrucini, Marfi, Peligni, Ferentini mitterent Romam oratores pacis petendæ, amicitiaq; .ijs populis fœdus petentibus datum. Eodem anno C. Flavius Cn. filius scriba, patre, libertino humili fortuna ortus, cæterum callidus vir & facundus, ædilis curulis fuit. Inuenio in quibusdam annalibus, cum appareret ædilibus, fieriq; se pro tribu ædilem videret, neque eius accipi nomen, quod scriptum faceret, tabulam posuisse, & iurasse, se scriptum non facturum. quem aliquanto antea desisse scriptum facere arguit Macer Licinius, tribunatu antè gesto, triumphatibusq; nocturno altero, altero coloniæ deducendæ. Cæterum (id quod haud discrepat) contumacia aduersus contemnentes humilitatem suam nobiles certauit. ciuile ius repositum in penetralibus pontificum euulgauit, fastosque circa forum in albo proposuit, vt quando lege agi posset sciretur: ædem Cōcordiæ in area

C Vulcani summa inuidia nobilium dedicauit, coactusq; cōsensu populi Cornelius Barbatus Pontifex Maximus verba præire, cum more maiorū negaret, nisi cos. aut imperatorē posse templū dedicare. Itaque ex autoritate senatus latum ad populū est, ne quis templū, aramue iniussu senatus, aut Trib. plebis partis maioris dedicaret. Haud memorabilem rem per se, nisi documentū sit aduersus superbiam nobiliū plebeia libertatis, referam. Ad collegam ægrum visendi causa Flavius cum venisset, consensuque nobilium adolescentium, qui ibi assidebant, assurrectum ei non esset, curulem afferri sellam eò iussit, ac sede honoris sui anxios inuidia inimicos spectauit. Cæterum Flauium dixerat ædilem forensis factio, Ap. Claudij censura vires nacta, qui senatum primus libertinorum filijs lectis inquinauerat, & posteaquam eam lectionem nemo ratam habuit, nec in curia adeptus erat, quas petierat opes urbanas: humilibus per omnes tribus diuisis, forum & campum corripit. tantumq; Flauij comitia indignitatis habuerunt, vt plerique nobilium annulos aureos & phaleras deponerent. Ex eo tempore in duas partes discessit ciuitas: aliud integer populus fautor & cultor bonorum, aliud forensis factio tenebat, donec Q. Fabius & P. Decius censores facti. Fabius simul concordia causa, simul ne humillimorū in manu comitia essent, omnē forensē turbam excretam in quatuor tribus coniecit, urbanasque eas appellauit, adeoque eam rem acceptam gratis animis ferunt, vt Maximi cognomen, quod tot victorijs non pepererat, hac ordinum temperatione pareret. Ab eodem institutum dicitur, vt equites idibus Quintilibus transfueherentur.

Aequorum vnum et quadraginta oppida a Romanis capta.

C. Flavius patre libertino ortus, ædilis curulis factus, ciuile ius euulgauit.

Flauij insigne factum aduersus nobilium superbiam.

In duas partes ciuitas discessit.

Q. Fabius unde Maximi cognomē sibi peperit.

EPITOME LIBRI X.

COLONIAE deductæ sunt Sora ac Alba. Carseoli Marfi in deditionem accepti sunt. Collegium angurum ampliatum est, vt essent nouem, cum antea quaterni fuissent. Lex de prouocatione ad populū à Valerio consule tunc tertium lata est. Duæ tribus adiectæ sunt, Aniensis & Terentina. Samnitibus bellum indictum, & aduersus eos protere pugnatum est. Cum aduersus Hetruscos, Vmbros, Samnites, Gallos, P. Decio & Q. Fabio ducibus pugnaretur, Romanusq; exercitus in maximo esset discrimine, P. Decius secutus exemplum patris, deuout se pro exercitu. & morte sua victoriam eius pugna populo Romano dedit. Papyrius Cursor Samnitium exercitum, qui iureiurando astrictus fuerat, quo maiore constantia virtutis in aciem descenderet, fuit. Censui actus est. lustrum conditum. censa sunt ciuium capita ducenta sexaginta duo millia, & trecenta viginti duo.

*Colonia deducta.**1. X. Fuslon en Campana.**In Umbria pugnatum est.**Aequorum redintegratur bellum.**Aequos subegit C. Iunius dictator.**Ad littora Venetorum classis Græcorum peruenit.**1. X. unos dies, a. es. in Jaqui-
don, otios in Bienta.**Patauini & Veneti
classis Græcorum fu-
derunt.*

VCIO Genutio, Ser. Cornelio COSS. ab externis fer-
mè bellis otium fuit. Soram atque Albam coloniam de-
ductæ. Albam in Aequos sex millia colonorum scripta.
Sora agri Volsci fuerat: sed possederant Samnites. eò
quatuor millia hominum missa. Eodem anno Arpinati-
bus, Trebulanisq; ciuitas data, Frusinates tertia parte
agri damnati, quod Hernicos ab eis sollicitatos coper-
tum: capitaq; coniurationis eius, quæstione ab COSS.
ex s. c. habita, virgis cæsi ac securi percussi. Tamen ne

prorsus imbellem agerent annum, parua expeditio in Umbria facta est: quod
nuntiabatur ex spelunca quadam excursiones armatorum in agros fieri. In eam
speluncam penetratum cum signis est: & ex eo loco obscuro multa vulnera
accepta, maximeq; lapidum ictu, donec altero specus eius ore (nam peruius
erat) inuento, utraq; fauces congestis lignis accensæ. ita intus fumo ac va-
pore ad duo millia armatorum ruentia nouissimè in ipsas flammæ, dum eua-
deret tendunt, absumpta. M. Liuius Dentre, & C. Aemylio COSS. redintegratum
Aequorum bellum. Coloniam ægrè patientes velut arcem suis finibus imposi-
tam, summa vi expugnare adorti, ab ipsis colonis pelluntur. Cæterum tantum
Romæ terror fecere, quia vix credibile erat, tam affectis rebus solos per se Ae-
quos ad bellum coortos, ut tumultus eius causa dictator diceretur C. Iunius
Bubulcus, cum M. Titinio magistro equitum profectus, primo congressu Ae-
quos subegit, ac die octauo triumphans in urbem cum redisset, eadem Salutis,
quam COS. vouerat, censor locauerat, dictator dedicauit. Eodem anno clas-
sis Græcorum Cleonymo duce Lacedæmonio ad Italiæ littora appulsa, Thu-
rias urbem in Salentinis cepit. Aduersus hunc hostem COS. Aemylius missus,
prælio vno fugatum compulit in naues. Thuriæ redditæ veteri cultori: Salen-
tinoq; agro pax parta. Iunium Bubulcum dictatorem missum in Salentinos,
in quibusdam annalibus inuenio: & Cleonymum prius, quàm confligendum
esset cum Romanis, Italia excessisse. circumuectus inde Brundisij promonto-
rium, medioq; sinu Hadriatico ventis latus, cum læua importuosa Italiæ lit-
tora, dextra Illyrici Liburniq; & Istri, gentes feræ & magna ex parte latrocinij
maritimis infames terrerent, penitus ad littora Venetorum peruenit: ibi exposi-
tis paucis qui loca explorarent, cum audissent tenue prætentum littus esse, quod
transgressis, stagna ab tergo sint irrigua æstibus maritimis, agros haud procul
proximos campestres cerni: vltiora colles videri esse, ostium fluminis præ-
alti, quod circumagi naues in stationem tutam vidisse (Meduacus amnis erat)
eò inuectam classem subire flumine aduerso iussit. Grauiissimas nauium non
pertulit alueus fluminis. in leuiora nauigia transgressa multitudo armatorum
ad frequentes agros tribus maritimis Patauinorum vicis colentibus eam oram
peruenit. Ibi egressi leui præsidio nauibus relicto, vicos expugnant, inflam-
mant tecta, hominum pecudumque prædas agunt, & dulcedine prædandi
longius vsque à nauibus procedunt. Hæc ubi Patauini sunt nuntiata (sem-
per autem eos in armis accolæ Galli habebant) in duas partes iuuentutem di-
uidunt. altera in regionem, qua effusa populatio nuntiabatur: altera, ne cui
prædonum obuia fieret, altero itinere ad stationem nauium (millia autem XIII.
ab oppido aberat) ducta. In naues paruas custodibus interemptis impetus fa-
ctus: territiq; nautæ coguntur naues in alteram ripam amnis trajicere: & in ter-
ra prosperum æquè in palatos prædatores prælium fuerat: refugientibusque
ad stationem Græcis, Veneti obsistunt. Ita in medium circumuenti hostes, cæ-
siq; pars capti, classem indicant, regemq; Cleonymum tria inde millia abesse. Ibi
captiuis proximo vico in custodiam datis, pars fluuiatiles naues ad superan-
da vada

1. Lps. 1. An. 1. p. 22.
In ms. invenio, ubi Cel-
neum genus. Si porro
Celus fuit, nisi fallor, à
quib. primam originem
C. Maecenatis itaq. Mus-
cum patroni petradum est.
Argumento. Gentile ejus no-
m. Valerius Maximus
dictator Marfos in ea Ciln-
fudit, ex eorum oppi-
da cepit. Sic Liv. Romus, qui Ci-
lios istos Etruscos Ara-
turos vocat. Atque
profecto Maecenas po-
te. Etruscos, domo Ara-
Hetrusci absente di-
tino, fuit. Co-
etatore magistrum e-
litum circumveni-
unt. Epistola Augusti
ad Maec. in qua
praeter cetera debita
nomina, Iulius Atri-
um, à patria prima
vocatur.

Hetrusci tentant insidijs Romanos circumuenire.

• *Hetrusci Romanum
præsidium adoriun-
tur.*

set. itaque properè ad dictatorem auxilia accitum mittit, interea ipse impetus hostium sustinet. Nuntio allato, dictator signa ferri, ac sequi armatos iubet. sed celeriora propè omnia imperio erant. rapta extemplò signa, armaq; & vix ab impetu & cursu tenebantur. cum ira ab accepta nuper clade stimulabat, tum concitator accidens clamor ab crescente certamine. vrgent itaq; alij alios, hortanturque signiferos, vt ocyus eant. quò magis festinantes videt dictator, eò impensius retentat agmen, ac sensim incedere iubet. Hetrusci contra, principio exciti pugne omnibus copijs aderant: & super alios alij nuntiant dictatori omnes legiones Hetruscorum capeffisse pugnam: nec iam ab suis resisti posse. & ipse cernit ex superiore loco, in quanto discrimine præsidium esset. ceterum satis fretus esse etiam nunc tolerando certamini legatū, nec se procul abesse periculi vindicem, quàm maximè vult fatigari hostem, vt integris adoriatur viribus fessos. quanquam lentè procedunt, iam tamen ad impetum capiendum equiti utique modicum erat spatium. prima incedebant signa legionum, ne quid occultum aut repentinum hostis timeret: sed relinqueret intervalla inter ordines peditum, quà satis laxo spatio equi permitti possent. Pariter sustulit clamorem acies: & immissus eques libero cursu in hostem inuehitur: in compositisq; aduersus equestrem procellam subitum pauorem offundit. Itaque vt propè ferum auxilium iam penè circumuentis, ita vniuersa requies data est. integri accepere pugnam: nec ea ipsa longa aut anceps fuit. fusi hostes castra repetunt, inferentibusq; iam signa Romanis cedunt, & in vltimam castrorum partem conglobantur. hærent fugientes in angustijs portarū: pars magna aggerem vallumq; conscendunt, si aut ex superiore loco tueri se, aut superare aliquà & euadere possent. Fortè quodam loco male densatus agger pondere superastantiū in fossam procubuit: atq; eà cum deos pandere viam fugæ conclamassent, plures inermes quàm armati euadunt. Hoc prælio fractæ iterum Hetruscorum vires: & pacto annuo stipendio, & duum mensium frumento, permissum ab dictatore, vt de pace legatos mitterent Romam. pax negata: induciæ biennij datæ. dictator triumphans in urbem redijt. Habeo authores, sine vllò memorabili prælio pacatam ab dictatore Heturiam esse, seditionibus tantum Arretinorum compositis, & Licinio genere cum plebe in gratiam reducto. C. O. S. ex dictatura factus M. Valerius. non petentem, atque adeò etiam absentem creatum credidere quidam: & per interregem ea comitia facta. id vnum nō ambigitur, consulatū cum Apuleio Panfa gessisse. M. Valerio & Q. Apuleio C. O. S. satis pacatæ foris res fuere. Hetruscum aduersæ belli res, & induciæ quietum tenebant: Samnitē multorum annorū cladibus domitum, haud dum fœderis noui pœnitebat. Romæ quoq; plebem quietā & exoneratā deducta in colonias multitudo præstabat. tamen ne vndiq; tranquillæ res essent, certamen iniectū inter primores ciuitatis, patricos plebeiosq; ab Trib. pl. Q. & Cn. Ogulnijs. qui vndiq; criminandorum patrum apud plebem occasionibus quæsitis, postquam alia frustra tentata erant, eam actionem susceperunt, qua non infimam plebem accenderent, sed ipsa capita plebis, consulares triumphalesq; plebeios: quorum honoribus nihil, præter sacerdotia, quæ nondum promiscua erant: deesset. Rogationē promulgarūt, vt cum quatuor augures, quatuor pontifices ea tempestate essent: placeretque augeri sacerdotum numerum, quatuor pontifices, quinque augures, de plebe omnes adlegerentur. Quemadmodum ad quatuor augurum numerum, nisi morte duorum id redigi collegium potuerit, non inuenio: cum inter augures constet imparem numerum debere esse, vt tres antiquæ tribus, Ramnenses, Titienenses, Luceres, suum quæq; augurem habeant: aut si pluribus sit opus, pari inter se numero sacerdotes multiplicent: sicut multiplicati sunt, cum ad

Inter primores ciuitatis
tri. patricos plebeiosq;
certamen de sacerdotiis
cum plebe comunicandu.

A cū ad quatuor quinq; adiecti nouem numerum, vt terni in singulas essent, expleuerunt. Cæterum quia de plebe adlegebantur, iuxta eam rem ægrè passi patres, quàm cū cōsulatum vulgari viderent, simulabant ad deos id magis, quàm ad se pertinere. ipsos visuros, ne sacra sua polluantur. id se optare tantum, ne qua in Rempub. clades veniat. Minus autem tetendēre, assueti iam tali genere certaminum vinci. & cernebant aduersarios non id quod olim vix sperauerint, affectantes magnos honores. sed omnia iam, in quorum spem dubiam erat certatum, tamen adeptos multiplices consulatus, censurasque, & triumphos. Certatum tamen suadenda dissuadendaq; lege inter Ap. Claudium maximè ferunt, & inter Publium Decium Murem. qui cum eadem ferme de iure patrum ac plebis, quæ pro lege Licinia quondam, contraq; eam dicta erant, cum plebeijs consulatus rogabatur, differuissent, retulisse dicitur Decius parentis sui speciem, qualem eum multi, qui in concione erant, viderant, incinctum Gabino cultu, super telum stantem, quo se habitu pro populo ac legionibus Romanis deuouisset. tum Publium Decium c o s. purum piumq; dijs immortalibus visum, æquè ac si T. Manlius collega eius deuoueretur. eundem P. Decium, qui sacra publica populi Romani faceret, legi ritè nō potuisse: id esse periculū, ne suas preces minus audirent dii, quàm Ap. Claudij: castius eum sacra priuata facere, & religiosius deos colere, quàm se: quem pœnitere votorum, quæ pro republica nuncupauerint tot c o s s. plebei, tot dictatores, aut ad exercitus euntes, aut inter ipsa bella? Numerarentur duces eorum annorum, quibus plebeiorum ductu & auspicio res geri cœptæ sunt: numerarentur triumphi: iam ne nobilitatis quidem suæ plebeios pœnitere. pro certo habere, si quod repens bellum oriatur, non plus spei fore senatui populoque Romano in patricijs, quàm in plebeijs ducibus. Quod cū ita se habeat, cui deorum hominūue indignum videri potest, inquit, eis viris, quos vos sellis curulibus, toga prætexta, tunica palmata, & toga picta, & corona triumphali, laurea que honoraritis: quorum domos spolijs hostium affixis insignes inter alias feceritis, pontificalia atque auguralia insignia adijcere? Qui Iouis Opt. Max. ornatu decoratus, curru aurato per urbem vectus in Capitolium ascenderit: si conspiciatur cum capite ac lituo, capite velato victimam cadat, auguriūue ex arce capiat? cuius imaginis titulo cōsulatus, censuraq; & triumphus æquo animo legetur: si auguratum aut pontificatum adieceritis, non sustinebunt legentium oculi? equidem (pace dixerim deū) eos nos iam populi Romani beneficio esse spero, qui sacerdotijs nō minus reddamus dignatione nostra honoris, quàm acceperimus: & deorum magis, quàm nostra causa expetamus, vt quos priuatim colimus, publicè colamus. Quid autem ego sic adhuc egi, tanquam integra sit causa patriciorum de sacerdotijs? & nō iam in possessione vnius amplissimi sumus sacerdotij? decemuiros sacris faciundis, carminum Sibyllæ ac fatorum populi huius interpretes, antistites eosdem Apollinaris sacri cærimoniarumque aliarum plebeios videmus. nec tum patricijs vlla iniuria facta est, cum duumuiris sacris faciundis adiectus est propter plebeios numerus: & nunc tribunus, vir fortis ac strenuus, quinque augurum loca, quatuor pontificum adiecit. in quæ plebei nominentur: non vt vos Appi vestro loco pellant, sed vt adiuuent vos homines plebei diuinis quoque rebus procurandis, sicut in cæteris humanis pro parte virili adiuuant. Noli erubescere Appi collegam in sacerdotio habere, quem in censura, quem in consulatu collegam habere potuisti, cuius tam dictatoris magister equitum, quàm magistri equitū dictator esse potes. Sabinum aduenam principem nobilitatis vestræ, seu Ap. Clausum, seu Ap. Claudium mauultis, illi antiqui patricij in suum numerum acceperunt. ne fastidieris nos in sacer-

Inter Ap. Claudium
& Publium Decium
certamen, de suaden-
da dissuadendaq; Le-
ge à tribuni plebis
promulgata.

*Novi pontifices qua-
tuor, et augures quin-
que de plebe facti.*

Porcia lex.

Valeria lex.

*Aduersus Aequos
pugnatum.*

*Nequinū in Vmbria
circumsidetur.*

ei Narni.

Lustrum conditū est.

Due tribus additæ.

dotum numerum accipere. multa nobiscum decora afferimus, imò omnia
eadem, quæ vos superbos fecerunt. L. Sextius primus de plebe cos. est factus,
Caius Licinius Stolo primus magister equitum, C. Martius Rutilus primus
& dictator & censor, Q. Publius Philo primus prætor. Semper ista audita sunt
eadem, penes vos auspicia esse, vos solos gentem habere, vos solos iustum im-
perium & auspiciū domi militiæq; , æquè adhuc prosperū plebeium ac pa-
triciū fuit, porroq; erit. En Roma vnquam fando audistis patricios primò ef-
se factos, non de cœlo demissos, sed qui patrem ciere auumq; possent: id est,
nihil vltra quàm ingenuos? Cōsulem iam patrem ciere possum, auumq; iam
poterit filius meus. nihil est aliud in re Quirites, nisi vt omnia negata adipisca-
mur. certamen tantum patricij petunt, nec curant quem euentū certaminum
habeant. Ego hanc legem, quod bonum, faustum felixq; sit, vobis ac Reipub.
vti rogastis, iubendā censeo. Vocare tribus extemplò populus iubebat, appa-
rebatq; accipi legem, ille tamen dies est intercessione sublatus. postero die de-
territis tribunis, ingenti consensu accepta est. Pontifices creantur, sua sor legis
P. Decius Mus, P. Sempronius Sophus, C. Martius Rutilus, M. Liuius Den-
ter. Quinque augures item de plebe, C. Genutius, P. Aelius Pætus, M. Minu-
tius Fessus, C. Martius, T. Publius. Ita octo pontificum, nouem augurum nu-
merus factus. Eodem anno M. Valerius cos. de prouocatione legem tulit di-
ligentius sanctam, tertio ea tum post reges exactos lata est, semper à familia
eadē. causam renouandæ sæpius haud aliam fuisse reor, quàm quòd plus pau-
corū opes, quàm libertas plebis poterant. Porcia tamen lex sola pro tergo ci-
uium lata videtur. quod graui pœna, si quis verberasset, nec assētue ciuem Ro-
manum sanxit. Valeria lex, cum eum qui prouocasset, virgis cædi, securiq; ne-
cari vetuisset, si quis aduersus ea fecisset, nihil vltra, quàm improbè factum,
adiecit. id (qui tum pudor hominum erat) visum, credo, vinculum satis vali-
dum legis. nunc vix seruo ita minetur quisquam. Bellum ab eodem consule
haudquaquam memorabile aduersus rebellantes Aequos, cum præter ani-
mos feroces nihil ex antiqua fortuna haberent, gestum est. Alter cos. Apu-
leius in Vmbria Nequinum oppidum circumsedit. locus erat arduus, atque
in parte vna præceps, vbi nunc Narnia sita est: nec vi, nec munimento capi po-
terat. itaque eam infectam rem M. Fuluius Pætus, T. Manlius Torquatus no-
ui cos. acceperunt. In eum annum cum Q. Fabium cos. non petentē om-
nes dicerent centuriæ, ipsum authorem fuisse Macer Licinius ac Tubero tra-
dunt differendi sibi consulatus in bellicosiorum annum: eo anno maiori se
vui Reipublicæ fore, urbano gesto magistratu: ita nec dissimulantē quid mal-
let, nec petentem tamen, ædilem curulem cum L. Papyrio Cursore factum. Id
ne pro certo ponerē, vetustior annalium author Piso effecit: qui eo anno ædi-
les curules fuisse tradit C. Domitium, Cn. F. Caluinum, & Sp. Caruilium, Q.
F. Maximum. id credo cognomen errorem in ædilibus fecisse: secutamq; fa-
bulam mistam ex ædilicijs & consularibus comitijs, conuenientem errori. Et
lustrum eo anno conditum à P. Sempronio Sopho, & P. Sulpitio Auerrione
censoribus: Tribusq; additæ duæ, Aniensis ac Tarentina. Hæc Romæ gesta.
cæterum ad Nequinum oppidum cum segni obsidione tempus tereretur,
duo ex oppidanis, quorum erant ædificia iuncta muro, specu facto ad statio-
nes Romanas itinere occulto perueniunt: inde ad consulem deducti, præsi-
dium armatum se intra mœnia & muros accepturos confirmant. Nec asper-
nenda res visa, neque incautè credenda. cum altero eorum (nam alter obses
retentus) duo exploratores per cuniculum missi: per quos satis comperta re,
trecenti armati transfuga duce in urbem ingressi nocte portam, quæ proxima
erat, cepere. qua refracta cos. exercitusq; Romanus sine certamine urbem
inuase-

A inuasere. ita Nequinum in ditionem populi Romani venit. colonia eò aduer-
 sus Vmbros missa à flumine Narnia appellata: exercitus cum magna præda
 Romam reductus. Eodem anno ab Hetruscis aduersus inducias paratum bel-
 lum. sed eos alia molientes Gallorum ingens exercitus fines ingressus pauli-
 sper à proposito auertit. pecunia deinde, qua multum poterant, freti, socios ex
 hostibus facere Gallos conantur, vt eo adiuncto exercitu cum Romanis bel-
 larent. de societate haud abnuunt barbari, de mercede agitur. qua pacta, ac-
 ceptaque, cum parata cætera ad bellum essent, sequi; Hetruscus iuberet, infi-
 cias eunt, mercedem se belli Romanis inferendi pactos, quicquid acceperint,
 accepisse ne agrum Hetruscum vastarent, armisque lacefferent cultores. mi-
 litaturos tamen se, si vtique Hetrusci velint, sed nulla alia mercede, quàm vt in
 partem agri accipiantur, tandemque aliqua sede certa consistant. Multa de eo
 concilia populorum Hetruriæ habita. nec perfici quicquam potuit, non tam,
 quia imminui agrum, quàm quia accolas sibi quisque adiungere tam efferatæ
 gentis homines horrebat. ita dimissi Galli, pecuniam ingentem sine labore
 ac periculo paratam retulerunt. Romæ terrorem præbuit fama Gallici tumultus
 ad bellum Hetruscum adiecti, eo minus cunctanter fœdus ictum cum Pi-
 centi populo est. T. Manlio cos. Hetruria prouincia sorte euenit, qui vix dū
 ingressus hostium fines, cum exerceretur inter equites, ab rapido cursu cir-
 cumagendo equo effusus, extemplò propè expirauit. tertius ab eo casu dies fi-
 nis vitæ cos. fuit. Quo velut omine belli accepto, deos pro se commisisse bel-
 lum memorantes Hetrusci sustulere animos. Romæ tum desiderio viri, tum
 incommoditate temporis tristis nuntius fuit: vt patres ab iubendo dictatore
 consulis subrogandi comitia ex sententia principum habita deterruerint. M.
 Valerium cos. omnes sententiæ, centuriæque dixere, quem senatus dictato-
 rem dici iussurus fuerat. tum extemplò in Hetruriam ad legiones proficisci
 iussit. aduentus eius compressit Hetruscos, adeò vt nemo extra munimenta
 egredi auderet, timorq; ipsorum obsidioni similis esset, neq; illos nouus cos.
 vastandis agris, vrendisque tectis, cum passim non villæ solum, sed frequen-
 tes quoque vici incendijs fumarent, elicere ad certamen potuit. Cum hoc se-
 gnus bellū opinione esset, alterius belli, quod multis inuicem cladibus haud
 immeritò terribile erat, fama Picentium nouorum sociorum indicio exorta
 est, Samnites arma & rebellionē spectare, seq; ab ijs sollicitatos esse. Picentibus
 gratiæ actæ, & magna pars curæ patribus ab Hetruria in Samnites versa est.
 Caritas etiam annonæ sollicitā ciuitatem habuit. ventumq; ad inopiæ vltimū
 foret, vt scripsere, quibus ædilē fuisse eo anno Fabium Maximū placet, ni eius
 viri cura, qualis in bellicis rebus multis tempestatibus fuerat, talis domi tum
 in annonæ dispensatione præparando ac conuehendo frumēto fuisset. Eo an-
 no (nec traditur causa) interregnū initum. interreges fuere Ap. Claudius, dein
 P. Sulpitius. is comitia consularia habuit. creauit L. Cornelium Scipionē, Cn.
 Fuluium cos. Principio huius anni oratores Lucanorum ad novos cos.
 venerunt questum, quia cōditionibus pellicere se nequiuerint ad societatem
 armorum, Samnites infesto exercitu ingressos fines suos vastare, belloque ad
 bellum cogere. Lucano populo satis superq; erratū quondam: nunc ita obsti-
 natos animos esse, vt omnia ferre ac pati tolerabilius ducant, quàm vt vnquā
 postea nomen Romanum violent. Orare patres, vt & Lucanos in fidem acci-
 piant, & vim atq; iniuriam ab se Samnitiū arceant. Se, quanquam bello cum
 Samnitibus suscepto necessaria iam facta aduersus Romanos fides sit, tamen
 obsides dare paratos esse. Breuis cōsultatio senatus fuit. ad vnū omnes iungen-
 dū fœdus cum Lucanis, resq; repetendas ab Sānitibus cēsant. Benignè respon-
 sum Lucanis: ictūq; fœdus. Fœciales missi, qui Samnitē decedere agro socio-
 rum,

Nequinum proditio-
 ne oppidanorum ca-
 ptum.

A. N. etrus Nar, sile

Hetrusci Gallos ex ho-
 stibus socios aduersus
 Romanos facere co-
 nantur.

T. Manlius Cos. ex e-
 quo lapsus moritur.

M. Valerius Cos. sub-
 rogatus aduentu suo
 Hetruscos compressit.

Samnites arma et re-
 bellionē spectare nun-
 tiatur a Picentibus.

Interregnum.

Ictum fœdus cum Lu-
 canis.

*Ad Volaterras cū He-
truscis incerta victo-
ria pugnatur.*

*Cum Samnitibus fe-
liciter pugnatum, de
quibus Fulvius Cos.
triumphavit.*

*Q. Fabius Maximus
consulatum recusat.*

*Q. Fabius omnium con-
sensu centuriarum con-
sul creatur.*

rum, ac deducere exercitum finibus Lucanis iuberent. quibus obuiam missi
ab Samnitibus qui denuntiarent: si quod adissent in Samnio conciliū, haud
inuiolatos abituros. Hæc postquam audita sunt Romæ, bellum Samnitibus
& patres censuerunt, & populus iussit. Coss. inter se prouincias partiti sunt.
Scipioni Hetruria, Fulvio Samnites obuenerunt: diuersiq; ad suum quisque
bellū proficiscuntur. Scipioni segne bellum & simile prioris anni militiæ expe-
ctanti, hostes ad Volaterras instructo agmine occurrerunt. pugnatū maiore
parte diei, magna vtrinq; cæde. nox incertis quā data victoria esset, interuenit.
lux insequens victorem, victumq; ostendit. nam Hetrusci silentio noctis ca-
stra reliquerunt. Romanus egressus in aciem, vbi profectioe hostiū conces-
sam victoriam videt, progressus ad castra vacuis cum plurima præda (nam & g
statua trepidè deserta fuerant) potitur. inde in Faliscum agrū copijs reductis,
cum impedimēta Falerijs cum modico præsidio reliquisset, expedito agmine
ad populandos hostium fines incedit. omnia ferro ignique vastantur: prædæ
vndiq; actæ. nec solum modò vastum hosti relictū, sed castellis etiam vicisq;
illatus ignis. vrbibus oppugnandis temperatū, in quas timor Hetruscos com-
pulerat. Cn. Fuluij Coss. clara pugna in Samnio ad Bouianum haudquaquam
ambiguæ victoriæ fuit. Bouianum inde aggressus, nec ita multo post Aufide-
nam vi cepit. Eodem anno Carseolos colonia in agrum Aequiculorum dedu-
cta. Fulvius Coss. de Samnitibus triumphavit. Cum comitia consularia in-
starent, fama exorta, Hetruscos, Samnitesq; ingentes conscribere exercitus: pa-
lām omnibus concilijs vexari principes Hetruscorum, quòd non Gallos qua-
cunq; conditione traxerint ad bellū: increpari magistratus Samnitium, quòd
exercitum aduersus Lucanum hostem cōparatum obiecerint Romanis. ita-
que suis sociorumq; viribus consurgere hostes ad bellum, & haudquaquam
pari defungendum esse certamine. Hic terror, cū illustres viri consulatum
peterent, omnes in Q. Fabium Maximum primò non petentem, deinde vt in-
clinata studia vidit, etiam recusantem conuertit. Quid se iam senē, ac perfun-
ctum laboribus laborumq; præmijs, sollicitarent? nec corporis, nec animi vi-
gorem remanere eundem: & fortunam ipsam vereri, ne cui deorū nimia iam
in se, & constantior quā velint humanæ res, videatur. & se gloriæ seniorum
succreuisse, & ad suam gloriam consurgentes alios lātum aspicere. nec hono-
res magnos fortissimis viris Romæ, nec honoribus deesse fortes viros. Acue-
bat hac moderatione tam iusta studia, quæ verecundia legum restinguenda
ratus, legem recitari iussit, qua intra decem annos eundem consulem refici
non liceret. vix præ strepitu audita lex est. tribuniq; plebis nihil id impedimen-
ti futurum aiebant. se ad populum laturos, vti legibus solueretur. & ille qui-
dem in recusando perstabat: quid ergo attineret leges ferri rogitans, quibus
per eosdem, qui tulissent, fraus fieret? iam regi leges, non regere. Populus ni-
hilominus suffragia inibat: &, vt quæque intro vocata erat centuria, Coss.
haud dubiè Fabium dicebat. Tum demum consensu ciuitatis victus, Dei ap-
probent, inquit, quod agitis, acturiq; estis, Quirites. cæterum quoniam in
me, quod vos vultis, facturi estis, in collega sit meæ apud vos gratiæ locus. P.
Decium expertum mihi concordi collegio virum, dignum vobis, dignum
parente suo, quæso mecum consulem faciatis. Iusta suffragatio visa. omnes
quæ supererant centuriæ, Q. Fabium, P. Decium Coss. dixere. Eo anno ple-
risq; dies dicta ab ædilibus: quia plus, quā quod lege finitum erat, agri pos-
siderent: nec quisquam fermè est purgatus: vinculumque ingens immodicæ
cupiditatis iniectum est. Coss. noui, Q. Fabius Maximus quartum, & P. De-
cius Mus tertium, cū inter se agitarent, vt alter Samnites hostes, alter Hetru-
scos deligeret: quantæque in hanc aut in illam prouinciam copiæ satis es-
sent,

*1. X. Faleria, pagum aquarum,
et Monte Falerio, segnum
ceræ et vitæ et mellis,
et seveen melle saguina.*

A sent, & vter ad vtrum bellum dux idoneus magis esset, ab Sutrio, & Nepete, &
 Falerijs legati, authores, concilia Hetruriæ populorum de petenda pace ha-
 beri, totam belli molem in Samnium auerterunt. Profecti coss. quo expe-
 ditiores commeatus essent, & incertior hostis, quâ venturum bellum foret, *Aduersus Samnites*
 Fabius per Soranum, Decius per Sidicinum agrum, in Samnium legiones *ambo Coss. profecti fi-*
 ducunt. Vbi in hostium fines ventum est, vterque populabundus effuso ag- *nes hostium popula-*
 mine incedit: explorant tamen latius, quàm populantur. Igitur non fefelle-
 read Trifernum hostes in occulta valle instructi, quâ ingressos Romanos su-
 periore ex loco adoriri parabant. Fabius impedimentis in locum tutum re-
 motis, præsidioque modico imposito, præmonitis militibus adesse certa-
 B men, quadrato agmine ad prædictas hostium latebras succedit. Samnites
 desperantes improuiso tumultu, quando in apertum semel discrimen euasu-
 ra esset res, & ipsi acie iusta maluerunt concurrere. itaque & in æquum de-
 scendunt, ac fortunæ se maiore animo quàm spe committunt. cæterum siue
 quia ex omnium Samnitium populis, quodcunque roboris fuerat, contra-
 xerant: seu quia discrimen summæ rerū augebat animos: aliquantum aperta
 quoque pugna præbuerunt terroris. Fabius, vbi nulla ex parte hostem loco *Samnites Romanis*
 moueri videt, M. Fuluium & M. Valerium Trib. militum cum quibus ad pri- *summa vi resistunt.*
 mam aciē procurrerat, ire ad equites iubet: & adhortari, vt si quando vnquam
 equestri ope adiutam Rempublicam meminerint, illo die annitantur, vt or-
 C dinis eius gloriam inuictam præstent. peditum certamine immobilem ho-
 stem restare: omnem reliquam spem in impetu esse equitum. & ipsos nomi-
 natim iuuenes pari comitate vtrunque nunc laudibus, nunc promissis one-
 rat. Cæterum quando ne ea quoque tentata vis proficeret, consilio grassan-
 dum, si nihil vires iuuarent ratus, Scipionem legatum hastatos primæ legio-
 nis subtrahere ex acie, & ad montes proximos, quàm posset occultissimè, cir-
 cunducere iubet: inde ascensu abdito à conspectu erigere in montes agmen,
 auersoq; hosti ab tergo repentè se ostendere. Equites ducibus tribunis haud
 multo plus hostibus quàm suis, ex improuiso ante signa euecti, præbuerunt
 tumultus. Aduersus incitatas turmas stetit immota Samnitiū acies, nec parte
 vlla pelli, aut perrumpi potuit. Et postquam irritū inceptum erat, recepti post
 D signa prælio excefferunt. Creuit ex eo hostium animus, nec sustinere frons
 prima tam longum certamen, incrementemque fiducia sui vim potuisset, ni
 secunda acies iussu Consulis in primum successisset. Ibi integræ vires sistunt
 inuehentem se iam Samnitem. & tempore improuisa ex montibus signa, cla-
 morque sublatus, non verò tantum metu terruere Samnitium animos. Nam
 & Fabius Decium collegam appropinquare exclamauit, & pro se quisq; mi-
 les, adesse alterum c o s. adesse legiones, gaudio alacres fremunt, terrorque
 utilis Romanis oblatus, fugæ formidinisque Samnites impleuit, maximè ter- *Samnites in fugam*
 ritos ne ab altero exercitu integro intactoq; fessi opprimerentur. & quia pas- *dissipati.*
 sim in fugā dissipati sunt, minor cædes quàm pro tanta victoria fuit, tria mil-
 E lia & cccc. cæsi: capti trecēti fermè & triginta, signa militaria capta tria & vi-
 ginti. Samnitibus Apuli se ante prælium cōiunxissent, ni P. Decius c o s. ijs ad
 Maleuentum castra obiecisset, extractosque deinde ad certamen fudisset. Ibi
 quoque plus fugæ fuit, quàm cædis. duo millia Apulorum cæsa, spretoque eo
 hoste Decius in Samnium legiones duxit. Ibi duo consulares exercitus di-
 uersis vagati partibus, omnia spatio quinque mensium euastarunt, quadra-
 ginta & quinque loca in Samnio fuere, in quibus Decij castra fuerunt, alterius
 c o s. sex & octoginta. nec valli tantum, ac fossarum vestigia relicta, sed multa
 illis insigniora monimenta vastatis circà, regionumque depopulatarum. Fa-
 bius etiam urbem Cimetram cepit: ibi capta armatorum duo millia cccc.
 cæsi

*Fabius consulatum
recusat.*

*Samnites finibus suis
puli Hetruriam pe-
tuerunt.*

*Samnitium præcipua
que oppida à P. De-
cio Cos. expugnantur.*

cæsi fermè pugnantes ad quadringentos triginta. Inde comitiorum causa Ro-
mā profectus, maturavit eam rem agere, cum primò vocatæ Q. Fabium cos.
dicerent omnes centuriæ, Ap. Claudius cōsularis candidatus, vir acer & ambi-
tiosus, non sui magis honoris causa, quàm ut patricij recuperarent duo con-
sularia loca, cum suis, tum totius nobilitatis viribus incubuit, ut se cum Q. Fa-
bio cos. dicerent. Fabius primò de se eadem ferè, quæ priore anno dicendo
abnuere. circumstare fellam omnis nobilitas, orare ut ex cœno plebeio consu-
latum extraheret, maiestatemque pristinam tum honori, tum patricijs genti-
bus redderet. Fabius silentio factò media oratione studia hominum sedavit.
facturum enim se fuisse dixit, ut duorum patriciorum nomina reciperet, si
aliud quàm se cos. fieri videret: nunc se sui rationem comitijs, cum contra
leges futurum sit, pessimo exemplo non habiturum. Ita Lucius Volumnius
de plebe cum Ap. Claudio cos. est factus, priori item consulatu inter se com-
parati. Nobilitas obiectare Fabio, fugisse eum Appium Claudium collegam,
eloquentia civilibusque artibus haud dubiè præstantem. Comitij perfectis
veteres cos. iussi bellum in Samnio gerere. prorogato in sex menses impe-
rio. Itaque in sequenti quoque anno L. Volumnio & Ap. Claudio cos. P. De-
cius, qui cos. in Samnio relictus à collega fuerat: pro consul idem populari
non destitit agros, donec Samnitium exercitum nusquam se prælio commit-
tentem, postremò expulit finibus. Hetruriam pulsi petierunt: & quod lega-
tionibus nequicquam sæpe tentauerant, id se tanto agmine armatorum mi-
stis terrore precibus, acturos efficacius rati, postulaverunt principū Hetruriæ
concilium. Quo coacto, per quot annos pro libertate dimicent cum Roma-
nis, exponunt. omnia expertos esse, si suimetipsum viribus tolerare tantam
molem belli possent: tentasse etiam haud magni momenti finitimarum gen-
tium auxilia: petisse pacem à populo Romano, cum bellum tolerare non possent:
rebellasse, quod pax servientibus grauior, quàm liberis bellum esset. vnam ipsi
spem reliquam in Hetruscis restare: scire gentem Italiæ opulentissimam ar-
mis, viris, pecunia esse: habere accolæ Gallos inter ferrum & arma natos, fe-
roces cum suo opte ingenio, tum aduersus Romanum populum: quem ca-
ptum à se, auroque redemptum haud vana iactantes memorent. Nihil abesse,
si sit animus Hetruscis, qui Porßenæ quondam, maioribusque eorum fue-
rit: quin Romanos omni agro cis Tyberim pulsos dimicare pro salute sua,
non de intolerando Italiæ regno cogant. Samnitem illis exercitum para-
tum, instructum armis, stipendio venisse: confestim secuturos, vel si ad ipsam
Romanam urbem oppugnandam ducant. Hæc eos in Hetruria iactantes,
molientesque bellum domi Romanum vrebant: nam P. Decius ubi compe-
rit per exploratores profectum Samnitium exercitum, aduocato concilio,
Quid per agros, inquit, vagamur, viciatim circumferentes bellum? quin vr-
bes ac moenia aggredimur? nullus iam exercitus Samnio præsidet. cessare fi-
nibus, ac sibimetipsi exilium consciuire. Approbantibus cunctis, ad Mur-
gantium validam urbem oppugnandam ducit: tantusque ardor militum
fuit, & charitate ducis, & spe maioris quàm ex agrestibus populationibus
prædæ, ut vno die vi atque armis urbem caperent, ibi duo millia Samnitium
& centum pugnantes circumuenti, captique: & alia præda ingens capta est.
quæ ne impedimentis, grauibz agmen oneraret, conuocari milites Decius
iubet. Haccine, inquit, victoria sola, aut hac præda contenti estis futuri?
vultis vos pro virtute spes gerere? omnes Samnitium vrbes fortunæque in
urbibus relictæ, vestræ sunt, quando legiones eorum tot prælijs fusas, po-
stremò finibus expulistis. vendite ista: & illicite lucro mercatorem, ut seque-
tur agmen. ego subinde suggeram quæ vendatis. Ad Romuleam urbem hinc
eamus,

A eamus, vbi vos labor haud magnus, præda maior manet. Diuendita præda,
 vltro adhortantes imperatorem, ad Romuleam pergunt. Ibi quoque sine o-
 pere, sine tormentis, simul admota sunt signa, nulla vi deterriti à muris, quæ
 cuique proximum fuit, scalis raptim admotis, in mœnia euasere. captum
 oppidum ac direptum est. ad duo millia & ccc. occisi: & sex millia homi-
 num capta. Et miles ingenti præda potitus: quam vendere, sicut priorem,
 coactus: Ferentinum inde, quanquam nihil quietis dabatur, tamen summa
 alacritate ductus. cæterum ibi plus laboris ac periculi fuit. nam & defensa
 summa vi mœnia sunt: & locus erat munimēto naturaq; tutus: sed euicit om-
 nia assuetus prædæ miles. ad tria millia hostium circa muros cæsa: præda mi-
 litis fuit. Huius oppugnatarum vrbiū decoris pars maior in quibusdam
 B annalibus ad Maximū trahitur. Murgantiam ab Decio, à Fabio Ferentinum
 Romuleamque oppugnatas tradunt. sunt qui nouorum consulum hanc glo-
 riam faciant. Quidam nō amborum, sed alterius, P. Volumnij: ei Samnium
 C prouinciam euenisse. Dum ea in Samnio, cuiuscunque ductu auspicioque,
 gererentur, Romanis in Hetruria interim bellum ingens multis ex gentibus
 concitur: cuius author Gellius Egnatius ex Samnitibus erat. Thufci ferè
 omnes conciuerant bellum: traxerat contagio proximos Vmbriæ populos:
 & Gallica auxilia mercede sollicitabantur. omnis ea multitudo ad castra Sam-
 nitium conueniebat. Qui tumultus repens postquam Romam perlatus est,
 cum iam L. Volumnius C O S. cum legionibus secunda ac tertia, sociorumq;
 millibus quindecim profectus in Samnium esset, Ap. Claudium primo quo-
 que tempore in Hetruriam ire placuit. duæ Romanæ legiones secutæ, prima
 & quarta, & sociorum duodecim millia: castra haud procul ab hoste posita.
 Cæterum magis eò profectum est, quòd maturè ventum erat, vt quosdam
 spectantes iam arma in Hetruria populos, metus Romani nominis cōprime-
 ret, quàm quòd ductu C O S. quicquam ibi satis scitè, aut fortunatè gestum sit.
 Multa prælia locis & temporibus iniquis commissa: spesque indies grauio-
 rem hostem faciebat. & iam propè erat, vt nec duci milites, nec militibus dux
 satis fideret. Literas ad collegam accersendum ex Samnio missas in trinis an-
 D nalibus inuenio. piget tamen incertū ponere, cum ea ipsa inter C O S. populi
 Romani iam iterum eodem honore fungentes discrepatio fuerit, Appio ab-
 nuente missas, Volumnio affirmante Appij se literis accitum. Iam Volumnius
 in Samnio tria castella ceperat, in quibus ad tria millia hostiū cæsa erant: dimi-
 dium ferè eius captum. Et Lucanorum seditiones, à plebeis & egentibus du-
 cibis ortas, summa optimatum voluntate per Q. Fabium proconsulem mis-
 sum eò cum veteri exercitu compresserat. Decio populandos hostium agros.
 relinquit: ipse cum copijs in Hetruriam ad collegā pergit: quem aduenientem
 Volumnius cum co-
 pijs in Hetruriam ad
 collegam inuandum
 venit.
 Appius indignè fert
 aduentum collegæ.
 lati omnes acceper. Appium ex conscientia sua credo animū habuisse haud
 immeritò iratum, si nihil scripserat: illiberali, & ingrato animo, si eguerat ope,
 dissimulantē. vix enim salute mutua reddita cum obuiā egressus esset: Satin'
 E saluæ, inquit, Luci Volumni? vt sese in Samnio res habēt? quæ te causa vt pro-
 uincia tua excederes, induxit? Volūnius in Samnio res prosperas esse ait: literis
 eius accitū venisse: quæ si falsæ fuerint, nec vsus sui sit in Hetruria, extēplò con-
 uersis signis abiturum. Tu verò abeas, inquit: neq; te quisquam moratur. Ete-
 nim minimè consentaneum est, cum bello tuo forsitan vix sufficias, hic te ad
 opem ferendam alijs gloriari venisse. Benè Hercules verteret, dicere Volum-
 nius: mallè frustra operam insumptam, quàm quicquam incidisse, cur non
 satis esset Hetruriæ vnus consularis exercitus. Digredientes iam C O S. legati
 tribuniq; ex Appiano exercitu circumstant: pars imperatorem suum ora-
 re, ne collegæ auxilium, quod accipiendum vltro fuerit, sua sponte oblatum
 spernere-

Annalium varietas.

Ingens in Hetruria
belli apparatus.Appio consuli mili-
tes parum fidentes.Volumnius cum co-
pijs in Hetruriam ad
collegam inuandum
venit.
Appius indignè fert
aduentum collegæ.Appiani exercitus in
remendo Volumnio
studium.

*Volumnij argutum
responsum.*

*Militū clamor in re-
tinēdo Volumnio ex-
ortus, hostes ē castris
excituit.*

*In Hetruria fundun-
tur fuganturq; hostes:
e eorum castra diri-
piuntur.*

*In Samnio noui exer-
citus depopulantur Ro-
manos fines.*

sperneretur: plures abeunti Volumnio obsistere, atque obtestari, ne prauo
cum collega certamine Rempublicam prodat. si qua clades incidisset, deser-
tori magis quàm deserto noxiē fore. eō rem adductam, vt omnis rei benē aut
secus gestæ in Hetruria decus dedecusque ad L. Volumnium sit delegatum.
neminem quæsiturum quæ verba Appij, sed quæ fortuna exercitus fuerit. di-
mitti ab Appio eum, sed à Republica & ab exercitu retineri. experiretur mo-
dò voluntatem militum. Hæc monendo, obstandoque propè restitantes
Consules in concionem pertraxerunt. ibi orationes longiores habitæ in ean-
dem fermē sententiam, in quam inter paucos certatum verbis fuerat, Et cum
Volumnius causa superior, ne infacundus quidē aduersus eximiam eloquen-
tiam collegæ visus esset: cauillansq; Appius sibi acceptum referre diceret de-
bere, quòd ex muto atque elingui facundum etiam c o s. haberent, priore
consulatu primis vtique mensibus hiscere eum nequisse, nunc iam popula-
res orationes ferere: Quam mallem, inquit Volumnius, tu à me strenuē face-
re, quàm ego abs te scitē loqui didicissem. Postremò conditionem ferre, quæ
decreta sit, non orator (neque enim id desiderare Rempublicam) sed impe-
rator ter sit melior: Hetruriam & Samnium prouincias esse: vtram mallet,
eligeret: suo exercitu se vel in Hetruria, vel in Samnio rem gesturum. Tum mi-
litum clamor ortus, vt simul ambo bellum Hetruscum susciperent. quo ani-
maduerso consensu Volumnius: Quoniam in collegæ voluntate interpretan-
da, inquit, erraui, non committam vt quid vos velitis, obscurum sit. manere, H
an abire me velitis, clamore significate. Tum verò tantus est clamor exortus,
vt hostes ē castris excitet. armis arreptis in aciem descendunt. & Volumnius si-
gna canere, ac vexilla afferri ē castris iussit. Appium addubitasse ferunt, cernen-
tem, seu pugnante, seu quieto se, fore collegæ victoriam: deinde veritum, ne
suæ quoq; legiones Volumnium sequerentur, & ipsum flagitantibus suis si-
gnum dedisset. Ab neutra parte satis commodē instructi fuerunt. nam & Sam-
nitium dux Gellius Egnatius pabulatum cum cohortibus paucis ierat: suoq;
impetu magis milites, quàm cuiusquam ductu, aut imperio pugnam capel-
lebant: & Romani exercitus nec pariter ambo ducti, nec satis temporis ad in-
struendum fuit. Prius concurrit Volumnius, quàm Appius ad hostem perue-
niret. itaque fronte inæquali concursus est: & velut forte quadam mutante
assuetos inter se hostes, Hetrusci Volumnio, Samnites parūper cunctati, quia
dux aberat, Appio occurrere. Dicitur Appius in medio pugnae discrimine, ita
vt inter prima signa manibus ad cœlū sublatis conspiceretur, ita precatus esse:
Bellona, si hodie nobis victoriam duis, ast ego templum tibi voueo. Hæc pre-
catus velut instigante Dea, & ipse collegæ, & exercitus virtutē adæquauit du-
cis. imperatoria opera exequitur: & milites, ne ab altera parte prius victoria
incipiat, annituntur. ergo fundunt fugantque hostes, maiorem molem haud
facile sustinentes, quàm cum qua manus conferere assueti fuerant. vrgendo
cedentes, insequendoq; effusos compulere ad castra. ibi interuentu Gellij, co-
hortiumq; Sabellarum, paulisper recruduit pugna. ijs quoq; mox fuis, iam à
victoribus castra oppugnabantur. & cum Volumnius ipse portæ signa infer-
ret, Appius Bellonam victricē identidem celebrans, accenderet militum ani-
mos, per vallū, per fossas irruperunt. castra capta, direptaq; præda ingens par-
ta, & militi concessa est. septem millia ac trecenti hostium occisi, duo millia
& centum viginti capti. Dum ambo c o s s. omnisq; Romana vis in Hetru-
scum bellū magis inclinat, in Samnio noui exercitus exorti ad depopulandos
imperij Romani fines, per Vestinos in Campaniam Falernumq; agrū transcen-
dunt, ingentesque prædas faciunt. Volumnium magnis itineribus in Sam-
nium redeuntem (iam enim Fabio Decioque prorogati imperij finis aderat)
fama

A fama de Samnitium exercitu, populationibusque Campani agri ad tuendos socios conuertit. Vt in Calœnum agrum venit, & ipse cernit recentia cladis vestigia, & Calœni narrant tantum iam prædæ hostes trahere, vt vix explicare agmen possint: itaque iam propalam duces loqui, extemplò eundem in Samnium esse, vt relicta ibi præda in expeditionem redeant, nec tam oneratum agmen dimicationi committant. Ea quanquam similia veris erant, certius tamen exploranda ratus, dimittit equites, qui vagos prædatores in agros palantes excipiant: ex quibus inquirendo cognoscit ad Vulturū flumen federe hostem, inde tertia vigilia moturum iter in Samnium esse. His satis exploratis profectus, tanto interuallo ab hostibus confedit, vt nec aduentus suus propinquitate nimia nosci posset, & egredientem è castris hostem opprimeret. aliquanto ante lucem ad castra accessit: gnarosque Oscæ linguæ exploratum quid agatur mittit. Intermisti hostibus (quod facile erat in nocturna trepidatione) cognoscunt infrequentia armatis signa egressa, prædam prædæque custodes exire, ignobile agmen, & sua quenque molientem, nullo inter alios consensu, nec satis certo imperio. Tempus aggrediendi aptissimum visum est: & iam lux appetebat. itaque signa canere iussit: agmenque hostium aggreditur. Samnites præda impediti, infrequentes armati, pars addere gradum, ac præ se agere prædam: pars stare, incerti vtrum progredi, an regredi in castra tutius foret, inter cunctationem opprimuntur. & Romani iam transcenderant vallum: cædesque ac tumultus erat in castris. Samnitium agmen præterquam hostili tumultu, captiuorum etiam repentina defectione turbatum erat: qui partim ipsi soluti vinctos soluebant: partim arma in sarcinis deligata rapiebant, tumultumque prælio ipso terribiliorem intermisti agmini præbebant: memorandum deinde edidere facinus: nam Statium Egnatium ducem adeuntem ordines, hortantemque inuadunt: dissipatis inde equitibus, qui cum eo aderant, ipsum circumsistunt: insidentemque equo captum ad cos. Romanum rapiunt. Reuocata eo tumultu prima signa Samnitium: præliumque iam profligatum integratum est, nec diutius sustineri potuit: cæsa ad sex millia hominum: duo millia & quingenti capti. in eis tribuni militum quatuor: signa militaria triginta: & quod lætissimū victoribus fuit, captiuorum recepta septem millia, & cccc. præda ingens sociorum: accitiq; edicto domini ad res suas noscendas, recipiendasque præstituta die. quarū rerum non extitit dominus, militi concessæ: coactiq; vendere prædam, ne alibi quàm in armis animum haberent. Magnum ea populatio Campani agri tumultū Romæ præbuerat: & per eos fortè dies ex Hetruria allatum erat, post deductum inde Volumnianum exercitum Hetruriam cōcitam in arma, & Gelliū Egnatium Samnitium ducem, & Vmbros ad defectionem vocari, & Gallos pretio ingenti sollicitari. His nuntijs senatus conterritus, iustitium indici, delectum omnis generis hominum haberi iussit. nec ingenui modò aut iuniores sacramento adacti sunt, sed seniorum etiam cohortes factæ, libertinique centuriet: & defendendæ vrbs consilia agitabantur: summæque rerum prætor P. Sempronius præerat. cæterum parte curæ exonerarunt senatum Lucij Volumnij cos. literæ, quibus cæsos fusosque populatores Campaniæ cognitum est. Itaque & supplicationes ob rem benè gestam cos. nomine decernunt: iustitiū remittitur, quod fuerat per dies decem & octo: supplicatioque perlata fuit. Tum de præsidio regionis depopulatæ ab Samnitibus agitari coeptum. itaque placuit, vt duæ coloniæ circa Vestinum & Falernum agrum deducerentur: vna ad hostium Liris fluuij, quæ Minturnæ appellata: altera in saltu Vestino Falernū contingente agrum: vbi Synope dicitur Græca vrbs fuisse, Sinuessæ deinde ab colonis Romanis appellata. Tribunis plebis negotium datum est, vt

1. N. Calœ, ve Calli.

1. N. Vulturū non bre delio i. de la cudad a destruida en nro lugar donde es Calœnum

Volumnius Samnites aggreditur.

Egnatius dux Samnitium captus ad Volumnium Cos. ducitur, reliqui hostes cæduntur, aut fugantur.

Supplicationes ob rem benè gestam aduersus Samnites decernuntur.

1. N. o. destruida; cæsa. ha. dragón, donde agora avarace. as ruinas.

*Quatuor gentes arma
conferebant in Hetru-
ria aduersus Roma-
nos.*

*Fabius cōsul creatus,
P. Decium collegam
sibi poscit.*

*Prodigia auerruncan-
di causa supplicatio-
nes decretae.*

*Certamen inter ma-
tronas ortum.*

*Ara Pudicitiae ple-
beiae.*

plebiscito iuberetur P. Sempronius praetor triumuiros in ea loca colonis de-
ducendis creare. nec qui nomina darent, facile inueniebantur: quia in statio-
nem se propè perpetuam infestae regionis, non in agros mitti rebantur. auertit
ab eis curis senatum Hetruriae ingrauescens bellum: & crebrae literae Appij,
monentis, ne regionis eius motum negligerent. quatuor gentes conferre ar-
ma, Hetruscos, Samnites, Umbros, Gallos. iam castra bifariam facta esse, quia
vnus locus capere tantam multitudinem non possit. Ob haec, & iam appete-
bat tempus, comitiorum causa L. Volumnius c o s. Romam reuocatus. qui
prius quam ad suffragium centurias vocaret, in concionem aduocato popu-
lo multa de magnitudine belli Hetrusci differuit. iam tum, cum ipse ibi cum
collega rem pariter gesserit, fuisse tantum bellum, vt nec duce vno, nec exerci-
tu geri potuerit: accessisse postea dici Umbros, & ingentem exercitum Gallo-
rum. Aduersus quatuor populos duos c o s s. illo die deligi meminissent. se,
nisi confideret eum consensu populi Romani c o s. declaratum iri, qui haud
dubiè tum primus omnium ductor habeatur, dictatorem fuisse extemplo
dicturum. Nemini dubium erat, quin Q. Fabius omnium consensu destina-
retur: eumque & praerogatiuae, & primò vocatae omnes centuriae consulem
cum L. Volumnio dicebant. Fabij oratio fuit, qualis biennio antè: deinde vt
vincebatur consensu, versa postremò ad collegam P. Decium poscendum. id
senectuti suae adminiculū fore: censura, duobusque consulatibus simul gestis
expertū se nil concordi collegio firmitus ad Rempub. tuendam esse. nouo im-
perij socio vix iam assuescere senilem animum posse: cum moribus notis fa-
cilis se communicaturum consilia. Subscripsit orationi eius c o s. cum me-
ritis P. Decij laudibus, tum quae ex concordia consulū bona, quaeque ex discor-
dia mala in administratione rerū militarium euenirent, memorando, quàm
propè ad vltimum discrimen suis & collegae certaminibus nuper ventum fo-
ret: admonendo Decium, Fabiumque, vt vno animo, vna mente viuerent. Esse
praeterea viros natos militiae, factis magnos, ad verborum linguaeque certami-
na rudes: ea ingenia consularia esse. callidos solertesque, iuris atque eloquen-
tiae consultos, qualis Ap. Claudius esset, vrbi ac foro praesides habendos, prae-
toresque ad reddenda iura creandos esse. His agendis dies est consumptus. po-
stridie ad praescriptum c o s. & consularia & praetoria comitia habita. c o s s.
creati, Q. Fabius, & P. Decius: Ap. Claudius praetor: omnes absentes, & L. Vo-
lumnio ex s. c. & scito plebis prorogatum in annum imperium est. Eo anno
prodigia multa fuerunt: quorum auerruncandorum causa supplicationes in bi-
duum senatus decreuit. publice vinū ac thus sacrificijs praebitū, supplicatum
iere frequentes viri, foeminaeque. Insignem supplicationē fecit certamen in facel-
lo Pudicitiae patriciae, quae in foro boario est ad aedem rotundā Herculis, inter
matronas ortum. Virginiam Auli filiam, patriciam plebeio nuptā Volumnio
c o s. matronae, quod e patribus enupsisset, sacris arcuerant. Breuis altercatio
inde ex iracundia muliebri in contentionem animorum exarsit. cum se Vir-
ginia & patriciam & pudicam in patriciae Pudicitiae templum ingressam, &
vni nuptam, ad quem virgo deducta sit: nec se viri, honorumue eius ac rerum
gestarum poenitere, verò gloriaretur. Facto deinde egregio magnifica verba
adauxit. in vico Longo, vbi habitabat, ex parte aedium quod satis esset loci mo-
dico facello, exclusit: aramque ibi posuit. & conuocatis plebeijs matronis
conquesta iniuriam patriciarum: Hanc ego aram, inquit, Pudicitiae plebeiae
dedico: vosque hortor, vt quod certamen virtutis viros in hac ciuitate tenet,
hoc pudicitiae inter matronas sit: detisque operam, vt haec ara, quàm illa, si quid
potest, sanctius, & à castioribus coli dicatur. Eodem fermè ritu & haec ara,
quo illa antiquior culta est, vt nulla nisi spectatae pudicitiae matrona, & quae
vni

A vni viro nupta fuisset, ius sacrificandi haberet. Vulgata dein religio à pollutis, nec matronis solum, sed omnis ordinis foeminis, postremò in obliuionem venit. Eodẽ anno Cn. & Q. Ogulnij ædiles curules aliquot foeneratoribus diem dixerunt, quorũ bonis mulctatis, ex eo quod in publicum redactum est, enea in Capitolio limina, & trium mensarum argentea vasa in cella Iouis, Iouemque in culmine cum quadrigis, & ad Ficum Ruminalem simulachra infantium conditorum vrbs sub vberibus lupæ posuerunt: semitamq; saxo quadrato à Capena porta ad Martis strauerunt. & ab ædilibus plebeijs L. Aelio Pæto, & C. Fulvio Curuo ex mulctaticia item pecunia, quã exegerunt pecuarijs damnatis, ludi facti: pateræque aureæ ad Cæreris positæ. Q. inde Fabius quintum, & P. Decius quartum, consulatum ineunt: tribus consulatibus, censuraque collegæ, nec gloria magis rerum, quæ ingens erat, quàm concordia inter se clari. quæ ne perpetua esset, ordinum magis, quàm ipsorum inter se certamen interuenisse reor: patricijs tendentibus, vt Fabius Hetruriam extra ordinem prouinciam haberet: plebeijs authoribus Decio, vt ad sortem reuocaret. Fuit certè contentio in senatu. & postquam ibi Fabius plus poterat, reuocata res ad populum est. in concione, vt inter militares viros, & factis potius quàm dictis fretos, pauca verba habita. Fabius, quam arborem conseruisset, sub ea legere alium fructum, indignum esse dicere. se aperuisse Ciminiam syluam, viamque per deuios saltus Romano bello fecisse. Quid se id ætatis sollicitassent, si alio duce bellũ gesturi essent? Nimirum aduersarium se, non socium imperij legisse sensim exprobrat: & inuidisse Decium concordibus collegijs tribus. Postremò se tendere nihil vltrà, quàm vt, si se dignum prouincia ducerent, in eam mitterent: in senatus arbitrio se fuisse, & in potestate populi futurum. P. Decius senatus iniuriam querebatur: quoad potuerint patres annisos, ne plebeijs aditus ad magnos honores esset. postquam ipsa virtus peruicerit, ne in illo genere hominum inhonorata esset, quæri, quem admodum irrita sint non suffragia modò populi, sed arbitria etiam fortunæ, & in paucorum potestatem vertantur. Omnes ante se consules sortitos prouincias esse: nunc extra sortem Fabio senatum prouinciam dare. Si honoris eius causa, ita eum de se, deq; Republica meritum esse, vt faueat Q. Fabij gloria: quæ modò non sua contumelia splendeat. cui autem dubium esse, vbi vnum bellum sit asperum ac difficile, cum id alteri extra sortem mandetur: quin alter consul pro superuacaneo atque inutili habeatur? gloriari Fabium rebus in Hetruria gestis: velle & P. Decium gloriari: & forsitan quem ille obrutum ignem reliquerit, ita vt toties nouum ex improviso incendium daret, eum se extincturum. Postremò se collegæ honores præmiaque concessurum verecundia ætatis eius, maiestatisque cum periculum, cum dimicatio proposita sit, neque cedere sua sponte, neque cessurum. & si nihil aliud ex eo certamine tulerit, illud certè laturum, vt quod populi sit, populus iubeat potius, quàm patres gratificentur. Iouem optimum maximũ, deosq; immortales se precari, vt ita sortem æquam sibi cum collega dent, si eandem virtutem felicitatemque in bello administrando daturi sint. certè id & natura æquum, & exemplo vtile esse, & ad famam populi Romani pertinere, eos consules esse, quorum vtrolibet duce bellũ Hetruscum geri rectè possit. Fabius nihil aliud precatus populum, quàm vt prius quàm intro vocarentur ad suffragium tribus, Ap. Claudij prætoris allatas ex Hetruria literas audirent, comitio abire. nec minore populi consensu, quàm senatus, prouincia Hetruria extra sortem Fabio decreta est. Concurfus inde ad consulem factus omniũ fermè iuniorum, & pro se quisque nomina dabant. tanta cupido erat sub eo duce stipendia faciendi. Qua circumfusus turba, Quatuor millia, inquit, peditum, & sexcentos equites

Aliquot foeneratores bonis mulctantur.

Inter Fabium & Decium orta de prouinciarum partitione contentio.

Populi consensu prouincia Hetruria extra sortem Fabio decernitur.

equites duntaxat scribere in animo est. hodierno & crastino die qui nomina dederitis, mecum ducā. maiori mihi curæ est, ut omnes locupletes reducam, quàm ut multis rem geram militibus. Profectus apto exercitu, & eo plus fiducia ac spei gerente, quod non desiderata multitudo erat, ad oppidū Aharnam unde haud procul hostes erant, ad castra Appij prætoris pergit. paucis citrà milibus lignatores ei cum præsidio occurrunt, qui ut lictores prægredi viderunt, Fabiumq; esse consulem accipere, læti atque alacras dijs populoq; Romano gratias agunt, quod eum sibi imperatorem misissent. Circunfusi deinde cum consule salutarent, quærit Fabius quò pergerent. respondentibusq; lignatum se ire: Ain' tandem, inquit, num castra vallata non habetis? ad hoc cum succlamatū esset: duplici quidē vallo, & fossa, & tamen in ingenti metu esse: Habetis, igitur, inquit, affatim lignorum: redite, & vellite vallum. Redeunt in castra, terroremq; ibi vellentem vallum, & ijs qui in castris remanserāt militibus, & ipsi Appio fecerunt. Tum pro se quisque alij alijs dicere, Consul is se Q. Fabij facere iussu. Postero inde die castra mota: & Appius prætor Romam dimissus. inde nusquam stativa Romanis fuere. negabat utile esse vno loco sedere exercitum: itineribus, ac mutatione locorum nobiliorem ac salubriorem esse. fiebant autem itinera, quanta fieri sinebat hyems haud dum exacta. Vere inde primo relicta secunda legione ad Clusium, quod Camars olim appellabāt: præpositoq; castris L. Scipione proprætore, Romam ipse ad consultandum de bello redijt: siue ipse sponte sua, quia bellum ei maius in cōspectu erat, quàm quantum esse famæ crediderat: siue senatusconsulto accitus. nam in vtrumq; authores sunt. Ab Ap. Claudio prætore retractū quidam videri volunt: cum in senatu, & apud populum (id quod per literas assiduè fecerat) terrorem belli Hetrusci augeret. non suffecturum ducem vnum, nec exercitum vnum aduersus quatuor populos. periculosum esse, siue iuncti vnum premant, siue id diuersi gerant bellum, ne ad omnia simul obire vnus non possit, duas se ibi legiones Romanas reliquisse. & minus quinque millia peditum equitumq; cum Fabio venisse, sibi placere, P. Decium consulem primo quoque tempore in Heturiam ad collegam proficisci: L. Volumnio Samnium prouinciam dari. si consul malit in suam prouinciam ire, Volumniū in Heturiam ad consulem cum exercitu iusto consulari proficisci. Cum magnam partem moueret oratio prætoris, P. Decium censuisse ferunt, ut omnia integra ac libera Q. Fabio seruantur: donec vel ipse, si per commodum Reipub. posset, Romam venisset, vel aliquem ex legatis misisset: à quo disceret senatus, quantum in Heturia belli esset: quantisq; administrandum copijs, & quot per duces esset. Fabius ut Romā redijt: & in senatu, & productus ad populum, mediam orationem habuit. ut nec augere nec minuere videretur belli famam: magisque in altero assumendo duce aliorum indulgere timori, quàm suo aut Reipub. periculo consulere. Cæterum si sibi adiutorem belli, sociumque imperij darent: quonam modo se obliuisci P. Decij cōsulis per tot collegia experti posse? nemi nem omnium secum coniungi malle: & copiarum satis sibi cum P. Decio, & nunquam nimium hostium fore. Sin collega quid aliud malit: at sibi L. Volumnium darent adiutorē. Omnium rerum arbitrium & à populo, & à senatu, & ab ipso collega Fabio permissum est. & cum Decius se in Samnium, vel in Heturiam proficisci paratū esse ostendisset, tanta lætitia ac gratulatio fuit, ut præciperetur victoria animis: triumphusq; non bellum decretum consilibus videretur. Inuenio apud quosdam, ex templò consulatu inito profectos in Heturiam Fabium Deciumq; sine vlla mentione sortis prouinciarum certaminumq; inter collegas, quæ exposui. Sunt quibus ne hæc quidē certamina exponere satis fuerit: adiecerint & Appij criminationes de Fabio absente ad popu-

*Fabius Cos. in castra
peruenit.*

*1. Nos C. Sulpicius m. m. m.
de Sena, c. m. m. m. m. m.*

*Fabius ad consultan-
dum de bello Hetru-
sco Romam redijt.*

Scriptorū varietas.

A ad populum, & pertinaciam aduersus præsentem cos. prætoris, contentio-
nemq; aliam inter collegas: tendente Decio, vt sue quisque provinciæ fortem
tueretur. Constare res incipit ex eo tempore, quo profecti ambo coss. ad bel-
lum sunt. Cæterum antequam coss. in Hetruriā peruenirent, Senones Gal-
li multitudine ingenti ad Clusium venerunt, legionē Romanam castraq; op-
pugnaturi. Scipio qui castris præerat, loco adiuuandam paucitatem suorum
militum ratus: in colle qui inter urbem & castra erat, aciem erexit. Sed, vt in re
subita, parum explorato itinere ad iugum perrexit, quod hostes ceperant par-
te alia aggressi. Ita cæsa ab tergo legio: atque in medio, cum hostis vndique vr-
geret, circumuenta. Deletam quoque ibi legionem, ita vt nuntius non super-
B esset, quidam authores sunt: nec antè ad consules, qui iam haud procul à Clu-
sio aberant, famam eius cladis perlatam, quàm in conspectu fuere Gallorum
equites, pectoribus equorū suspensa gestantes capita, & lanceis infixæ, ouan-
tesque moris sui carmine. Sunt qui Vmbros fuisse, non Gallos tradant: nec
tantum cladis acceptum: & circumuentis pabulatoribus cum L. Manlio Tor-
quato legato Scipionem proprætorem subsidium è castris tulisse: victoresq;
Vmbros redintegrato prælio victos esse: captiuosq; eis ac prædā ademptam.
Similius verò est, à Gallo hoste, quàm Vmbro eam cladem acceptam, quòd
cum sæpe aliàs, tum eo anno Gallici tumultus præcipuus terror ciuitatem te-
nuit. Itaque præterquam quòd ambo consules profecti ad bellum erant cum
C quatuor legionibus, & magno equitatu Romano, Campanisque mille equi-
tibus delectis ad id bellum missis, & sociorum nominisq; Latini maiore ex-
ercitu, quàm Romani: alij duo exercitus haud procul vrbe Hetruriæ opposi-
ti: vnus in Falisco, alter in Vaticano agro. Cn. Fuluius, & L. Posthumius Me-
gillus, proprætore ambo, statiuā in eis locis habere iussi. Consules ad hostes
transgresso Apennino in agrum Sentinatem peruenerunt. Ibi quatuor mil-
lium fermè interuallo castra posita. Inter hostes deinde consultationes habi-
tæ: atque ita conuenit, vt ne vnīs castris miscerentur omnes, nèue in aciem
descenderent simul. Samnitibus Galli, Hetruscis Vmbri adiecti. dies indicta
pugnæ: Samnitibus Gallisq; delegata pugna: inter ipsum certamen Hetrusci
Vmbrique iussi castra Romana oppugnare. Hæc consilia turbarunt transfu-
D gæ Clusini tres, clām nocte ad Fabium consulem transgressi. qui editis ho-
stium consilijs dimissi cum donis, vt subinde, vt quæque res noua decreta ef-
fet, exploratam perferrent, consules Fulvio, vt ex Falisco: Posthumio, vt ex Va-
ticano exercitum ad Clusium admoueant, summaque vi fines hostium depo-
pulentur, scribunt. Huius populationis fama Hetruscos ex agro Sentinate ad
suos fines tuendos mouit. instare inde consules, vt absentibus ijs pugnaretur.
per biduum lacescere prælio hostem. biduo nihil dignum dictu actum. pau-
ci vtrinq; cecidere: magisque irritati sunt ad iustum certamen animi, quàm
ad discrimen summa rerum adducta. tertio die descensum in campum om-
nibus copijs est. Cum instructæ acies starent, cerua fugiens lupum è monti-
E bus exacta per campos inter duas acies decurrit: inde diuersæ feræ, cerua ad
Gallos, lupus ad Romanos, cursum deflexit. Lupo data inter ordines via, cer-
uam Galli confixere. Tum ex antesignanis Romanus miles, Illac fuga, inquit,
& cædes vertit, vbi sacram Dianæ feram iacentē videtis: hinc victor Martius
lupus, integer & intactus, gentis nos Martiæ & conditoris nostri admonuit.
Dextro cornu Galli, sinistro Samnites constiterunt. aduersus Samnites Fabius
primā ac tertiam legiones pro dextro cornu, aduersus Gallos pro sinistro De-
cius quintam & sextam instruxit. secunda & quarta cum L. Volumnio pro-
consule in Samnio gerebant bellum. Primo cōcursu adeò æquis viribus gesta
res est, vt, si affuissent Hetrusci & Vmbri, aut in acie, aut in castris, quocunq; se
incli-

1. Nos sensu ex-
Senones Galli ad Clu-
sium venerunt.

Deleta à Gallis legio
Romana, ita vt nun-
tius non superesset.

Hostium consilia pro-
duntur à transfuga
tribus Clusini.

Portentum lupi &
ceruæ.

Aduersus Samnites
Fabius, aduersus Gal-
los Decius.

*Gallos primo impetu
feroces esse.*

*Effedis carrisq; super-
stans armatus, Gallus
Romanorum equos con-
terrui, & in fugam
vertit.*

*P. Decius se pro exer-
citu Romano dijs ma-
nibus deuouet.*

*Romani sistunt fugā
duce amisso.*

inclinaſſent, accipienda clades fuerit. cæterum quanquam communis adhuc
Mars belli erat: necdū diſcrimen fortuna fecerat, quā datura vires eſſet, haud-
quaquam ſimilis pugna in dextro læuoq; cornu erat: Romani apud Fabium
arcebant magis, quā inferebant pugnam: extrahebaturque in quā maxi-
mè ſerum diei certamen: quia ita perſuaſum erat duci, & Samnites & Gallos
primo impetu feroces eſſe, quos ſuſtineri ſatis ſit: longiore certamine ſenſim
reſidere Samnitium animos: Gallorum quidem etiam corpora intolerantiſ-
ſima laboris atque æſtus fluere, primaque eorum prælia pluſquam virorum,
poſtrema minus quā fœminarum eſſe. In id tempus igitur, quo vinci ſole-
bat hoſtis, quā integerrimas vires militi ſeruabat. Ferocior Decius & ætate
& vigore animi, quantumcunq; virium habuit, certamine primo effudit: &
quia lentior videbatur pedeſtris pugna, equitatū in pugnam concitat: & ipſe
fortiſſimæ iuuenum turmæ immiſtus orat proceres iuuentutis, vt ſecum in
hoſtem impetum faciant: duplicem illorum gloriam fore, ſi ab læuo cornu,
& ab equite victoria incipiat. Bis auertēre Gallicum equitatum. iterum lon-
gius euectos, & iam inter media equitū agmina prælium cientes, nouum pu-
gnæ contreruit genus: effedis carrisq; ſuperſtans armatus hoſtis ingenti ſoni-
tu equorum rotarumque aduenit, & inſolitos eius tumultus Romanorū con-
terrui equos. Ita victorem equitatum velut lymphaticus pauor diſſipat: ſter-
nit inde ruentes equos viroſq; improuida fuga. turbata hinc etiam ſignale-
gionum: multiq; impetu equorum, ac vehiculorum raptorum per agmen, H
obtriti anteſignani: & inſecuta, ſimul territos hoſtes vidit, Gallica acies nul-
lum ſpatium reſpirandi recipiendique ſe dedit. Vociferare Decius, quo fuge-
rent? quā muc in fuga ſpem haberent? obſiſtere cedentibus, ac reuocare fuſos.
deinde vt nulla vi percuſſos ſuſtinere poterat, patrē P. Decium nomine com-
pellans, Quid vltra moror, inquit, familiare fatum? datum hoc noſtro generi
eſt, vt luendis periculis publicis piacula ſimus. iam ego mecum legiones ho-
ſtium maſtandas Telluri ac dijs Manibus dabo. Hæc locutus, M. Liuium Pon-
tificem, quem descendens in aciem digredi vetuerat ab ſe, præire iuſſit verba,
quibus ſe legionesque hoſtium pro exercitu populi Romani Quiritium de-
uoueret. deuotus inde eadem precatatione, eodemque habitu, quo pater P. De- I
cius ad Veſerim bello Latino ſe iuſſerat deuoueri: cū ſecundum ſolennes
precatationes adieciffet, præ ſe agere ſeſe formidinem ac fugam, cædemque ac
cruorem: cœleſtium, infernorum iras: contacturum funebribus diris ſigna,
tela, arma hoſtium, locumq; eundem ſuæ peſtis, & Gallorum ac Samnitium,
fore: hæc execratus in ſe, hoſtesque, quā confertiſſimam cernebat Gallorum
aciem, concitat equum: inferensque ſe ipſe, infeſtis telis interfectus eſt. Vix
humanæ inde opis videri pugna potuit. Romani duce amiſſo, quæ res terrori
aliàs eſſe ſolet, ſiſtere fugā, ac nouam de integro velle inſtaurare pugnam. Gal-
li, & maximè globus circumſtans conſulis corpus, velut alienata mente vana
incalfum iactare tela, torpere quidam, & nec pugnæ meminiffe, nec fugæ. At K
ex parte altera pontifex Liuius, cui liſtores Decius tradiderat, iuſſeratque pro-
prætorem eſſe, vociferari, viciffe Romanos, defunctos conſulis fato: Gallos
Samnitesque Telluris matris ac deorum Manium eſſe: rapere ad ſe ac vocare
Decium deuotam ſecum aciem: furiarumque ac forminidis plena omnia
ad hoſtes eſſe. Superueniunt deinde his reſtituentibus pugnam Cornelius
Scipio & C. Martius, cum ſubſidijs ex nouiſſima acie, iuſſu Q. Fabij cōſulis ad
præſidiū collegæ miſſi. ibi auditur P. Decij euentus, ingens hortamen ad om-
nia pro Republica audenda. itaque cum Galli ſtructis ante ſe ſcutis conferti
ſtarent, nec facilis pede collato videretur pugna, iuſſu legatorum collecta hu-
mi pila, quæ ſtrata inter duas acies iacebant, atque in teſtudinem hoſtium
conie-

A coniecta. quibus plerisque in scuta, plerisque verutis in corpora ipsa fixis, sternitur cuneus: ita, vt magna pars integris corporibus attoniti conciderent. hæc in sinistro cornu Romanorum fortuna variauerat. Fabius in dextro cornu primo (vt antè dictum est) cunctando extraxerat diem: deinde, postquam nec clamor hostium, nec impetus, nec tela missa eandem vim habere visa, præfectoris equitum iussis ad latus Samnitium circumducere alas, vt signo dato intransuersos quanto maximo possent impetu incurrerent, sensim suos signa inferre iussit, & commouere hostem. Postquam non resisti vidit, & haud dubiam lassitudinem esse: tum collectis omnibus subsidijs, quæ ad id tempus reseruauerat, & legiones concitauit, & signum ad inuadendos hostes equitibus dedit. Nec sustinuerunt Samnites impetum, præterq; aciem ipsam Gallorum, relictis in dimicatione socijs, ad castra effuso cursu ferebantur. Galli testudine facta conferti stabant. Tum Fabius audita morte collegæ, Campanorum alam, quingentos ferè equites excedere acie iubet: & circumuectos à tergo Gallicam inuadere aciem: tertiæ deinde legionis subsequi principes, & quæ turbatum agmen hostium viderent, impetu equitum instare, ac territos cedere. Ipse ædem Ioui Victori, spoliaq; hostium cum vouisset, ad castra Samnitium perrexit: quò multitudo omnis consternata agebatur. sub ipso vallo, quia tantam multitudinem portæ nō recepere, tentata ab exclusis turba suorum pugna est. ibi Gellius Egnatius imperator Samnitium cecidit. compulsi deinde intra vallum Samnites: paruoq; certamine capta castra: & Galli à tergo circumuenti. Cæsa eo die hostium xxv. millia, octo capta. nec incruenta victoria fuit. nam ex P. Decij exercitu cæsa septem millia. ex Fabij, mille ac ducenti. Fabius dimissis ad quærendum collegæ corpus, spolia hostium coniecta in aceruum Ioui Victori cremauit. Consulis corpus eo die, quia obrutum superstratis Gallorum cumulis erat, inueniri non potuit. postero die inuentum, relatumq; est cum multis militum lachrymis. Intermissa inde omnium aliarum rerum cura, Fabius collegæ funus omni honore, laudibusq; meritis celebrat. Et in Hetruria per eos dies ab Cn. Fulvio proprætore res ex sententia gesta: & præter ingentem allatam populationibus agrorum hosti cladem, pugnatum etiam egregiè est. Perusinorumq; & Clusinarum cæsa amplius tria millia: & signa militaria ad viginti capta. Samnitiū agmen cum per Pelignum agrum fugeret, circumuentum à Pelignis est. ex millibus quinque ad mille cæsi. Magna eius diei, quo in Sentinati agro bellatum fama est, etiam verò stanti. Sed superieccere quidam augendo fidem: qui in hostium exercitu peditū quadraginta millia, cccxxx. equitum sex & quadraginta millia, mille captentorum scripsere fuisse: scilicet cum Vmbris, Thuscisque: quos & ipsos pugna affuisse. & vt Romanorum quoque augerent copias, L. Volumnium proconsulem ducem, consulibus, exercitumq; eius legionibus consulum adiiciunt. In pluribus annalibus duorum ea consulum propria victoria est. Volumnius in Samnio interim res gerit, Samnitiumq; exercitum in Tifernum montem compulsum, nō deterritus iniquitate loci fundit, fugatq; Q. Fabius Deciano exercitu relicto in Hetruria, suis legionibus deductis ad urbem, de Gallis, Hetruscisq; ac Samnitibus triumphauit. milites triumphantē secuti sunt, celebrata inconditis carminibus militaribus nō magis victoria Q. Fabij, quam mors præclara P. Decij est: excitataq; memoria parentis, æquata euentu publico priuatoq; filij laudibus. Data ex præda militibus * æris octogeni bini, sagaq; & tunica, præmia illa tempestate militiæ haudquaquā spernenda. His ita rebus gestis, nec in Samnitibus adhuc, nec in Hetruria pax erat. nam & Perusinis authoribus post deductum ab consule exercitum rebellatum fuerat: & Samnites prædatum in agrum Vestinum Formianumq; & parte alia in

Samnites relictis in dimicatione Gallis, in castra confugiunt.

Samnitium castra diripiuntur.

Spolia hostiū Ioui Victori cremantur.

1. N. a. quidam Sentinag
esta despecta, ut nec
reliquas, entia Lynce
ratis, Faziuni, & sic
del. in Sentino; q. v. re
monabæ.

Volumnius proconsul
in Samnio feliciter
res gerit.

Q. Fabius de Gallis,
Hetruscis, ac Samni-
tibus triumphauit.

* Val. 39. Iolid. cir-
citer. Bariles, & alij
asces p. v. v.

1. N. a. Mola.

*Fabius quatuor mil-
lia & quingentos Pe-
rusinorum occidit.*

*Cæsa Samnitium se-
decim millia trecenti.*

*Epilogus bellorū cum
Samnitibus gestorū.*

*Samnites castra Ro-
mana oppugnant.*

*Quæstorium captum,
& quæstor occisus à
Samnitibus.*

Esetrunium, quæ Vulturno adiacent flumini, descendere. Aduersus eos Ap-
pius Claudius prætor cum exercitu Deciano missus, Fabius in Hetruria rebel-
lante denuò quatuor millia & quingentos Perusinorum occidit: cepit ad
mille septingentos quadraginta: qui redempti singuli æris trecentis decem præ-
da alia omnis militibus concessa. Samnitium legiones cum partim Ap. Clau-
dius prætor, partim L. Volumnius proconsul sequeretur, in agrum Stellatam
conuenerunt. ibi & Samnitiū legiones omnes confidunt, & Appius Volum-
niusq; castra coniungunt. pugnatum infestissimis animis, hinc ira stimulante
aduersus rebellantes toties: illinc ab vltima iam dimicantibus spe. Cæsa ergo
Samnitiū xvi. millia trecenti, capta duo millia septingenti. ex Romano exer-
citu cecidere duo millia septingenti. Felix annus bellicis rebus, pestilentia gra-
uis, prodigijsque sollicitus. nam & terram multifariam pluuisse, & in exercitu
Appij Claudij plerosque fulminibus ictos, nuntiatum est: libriq; ob hæc adi-
ti. Eo anno Q. Fabius Gurges consulis filius aliquot matronas ad populum
stupri damnatas pecunia mulctauit, ex quo mulctatio ære Veneris ædem,
quæ propè Circum est, faciendū curauit. Superfunt etiam nunc Samnitium
bella, quæ continua per quartum iam volumen, annumque sextum & qua-
dragesimum à M. Valerio, A. Cornelio consulibus, qui primi Samnio arma
intulerunt, agimus. & ne tot annorū clades vtriusque gentis, laboresq; actos
nunc referam, quibus nequiuerint tamen dum illa pectora vinci: proximo
anno Samnites in Sentinati agro, Pelignis, ad Tifernum, Stellatibus campis, H
suis ipsi legionibus, misti alienis, ab quatuor exercitibus, quatuor ducibus Ro-
manis cæsi fuerant. imperatorem clarissimum gentis suæ amiserant: socios
belli Hetruscos, Umbros, Gallos, in eadem fortuna videbant, qua ipsi erant,
nec suis, nec externis viribus iam stare poterant, tamen bello nō abstinebant.
adeò ne infeliciter quidem defensæ libertatis tædebat: & vinci, quàm non ten-
tare victoriam, malebant. quīnam sit ille, quem non pigeat longinquitatis
bellorum scribendo, legendoque, quæ gerentes nō fatigauerunt? Q. Fabium,
P. Decium, L. Posthumius Megillus, & M. Attilius Regulus, consules secuti
sunt. Samniū ambobus decreta prouincia est, quia tres scriptos hostium ex-
ercitus, vno Hetruriam, altero populationē Campaniæ repeti, tertium tuen- I
dis parari finibus fama erat. Posthumium valetudo aduersa Romæ tenuit. At-
tilius cum exercitu extemplò profectus, vt in Samnio hostes (ita enim placue-
rat patribus) nondum egressos opprimeret, velut ex composito ibi obuium
habuere hostem: vbi & intrare, nedum vastare ipsi Samnitium agrum prohi-
berentur: & egredi inde in pacata, sociorumq; populi Romani fines Samnites
prohiberēt. cum castra castris collata essent, quod vix Romanus toties victor
auderet, ausi Samnites sunt (tantū desperatio vltima temeritatis facit) castra
Romana oppugnare. & quanquam non venit ad finē tam audax inceptū, ta-
men haud omninò vanū fuit. Nebula erat ad multū diei, densa adeò, vt lucis
vsum eriperet, nō prospectu modò extra vallū adempto, sed propinquo etiam K
congrredientium inter se conspectu. hac velut latebra insidiarum freti Samni-
tes vix dum satis certa luce, & eam ipsam premente caligine, ad stationem
Romanam in porta segniter agentem vigilias perueniunt. Improviso op-
pressis, nec animi satis ad resistendum, nec virium fuit. ab tergo castrorum
Decumana porta impetus factus. itaque captum quæstorium: quæstorque
ibi L. Opimius Panfa occisus. conclamatum inde ad arma. Consul tumultu
excitus, cohortes duas sociorum, Lucanam Sueffanamque, quæ proximæ
fortè erant, tueri prætorium iubet: manipulos legionum principali via indu-
cit. vix dum satis aptatis armis in ordines eunt: & clamore magis quàm ocu-
lis hostē noscunt: nec quantus numerus sit, æstimari potest. cedunt primò in-
certi

A certi fortunæ suæ. & hostem introrsum in media castra accipiunt. inde cum consul vociferaretur, expulsi ne extra vallum castra deinde sua oppugnaturi essent, rogitans: clamore sublato connixi primò resistunt: deinde inferunt pedem, urgentq; & impulsos semel terrore eodem agunt, quo cœperunt: expellunt extra portā, vallumq;: inde pergere, ac persequi, quia turbida lux metum circa insidiarum faciebat, non ausi, liberatis castris contenti receperunt se intra vallum, trecentis fermè hostium occisis. Romanorum stationis primæ, vigilumque, & eorum qui circa quæstorium oppressi, periēre ad ducentos triginta. Animos inde Samnitibus non infelix audacia auxit: & non modò proferre inde castra Romanum, sed ne pabulari quidem per agros suos patiebantur. retrò in pacatum Soranum agrum pabulatores ibant. Quarum rerum fama tumultuosior etiam, quàm res erant, perlata Romā, coëgit L. Posthumium COS. vix dum validū proficisci ex vrbe: prius tamen quàm exiret, militibus edicto Soram iussis cōuenire. Ipse ædem Victoriæ, quam ædilis curulis ex mulctatitia pecunia faciendam curauerat, dedicauit. Ita ad exercitum profectus ab Sora in Samniū ad castra collegæ perrexit. inde postquam Samnites diffisi duobus exercitibus resisti posse recesserunt: diuersi COS. ad vastandos agros, vrbesq; oppugnandas discedunt. Posthumius Milonium oppugnare adortus vi primò, atq; impetu: deinde postquam ea parum procedebant, opere, ac vineis demum iniunctis muro cepit. ibi capta iam vrbe ab hora quarta diei ad octauam ferè horam, omnibus partibus vrbis diu incerto euentu pugnatū est. postremò potitur oppido Romanus. Samnitium cæsi tria millia ducenti: capti quatuor millia CC. præter prædam aliam. Inde Ferentinum ductæ legiones: vnde oppidani cum omnibus rebus suis, quæ ferri agiq; potuerunt, nocte per auersam portam silentio excesserunt. Igitur simul aduenit COS. primò ita cōpositus instructusq; mœnibus successit, tanquam idem, quod ad Milonium fuerat, certaminis foret: deinde vt silentium vastum in vrbe, nec arma nec viros in turribus ac muris vidit, auidum inuadendi deserta mœnia militē detinet: ne quam occultam in fraudem incautus rueret, duas turmas sociorum Latini nominis circumequitare mœnia, atq; explorare omnia iubet. equites portam vnā alteramq; eadē regione in propinquo patentes conspiciunt, itineribusque ijs vestigia nocturnæ hostium fugæ. adequant deinde sensim portis: urbemque ex tuto rectis itineribus peruiam conspiciunt: & consuli referunt, excessum vrbe: solitudine haud dubia id perspicuum esse, & recentibus vestigijs fugæ, ac strage rerū in trepidatione nocturna passim relictarū. His auditis COS. ad eam partē vrbis, quam adierant equites, circumducit agmen: constitutisq; haud procul porta signis, quinque equites iubet intrare urbē: & modicum spaciū progressos tres manere eodem loco, si tuta videantur: duos explorata ad se referre. Qui vbi redierunt, retuleruntq; eò se progressos, vnde in omnes partes circumspectus esset, longè lateq; silentium ac solitudinem vidisse: extemplò COS. cohortes expeditas in urbem induxit: cæteros interim castra communire iussit. Ingressi milites refractis foribus paucos graues ætate, aut inualidos inueniunt, relictāq; quæ migratu difficilia essent. ea direpta: & cognitum ex captiuis est, cōmuni consilia aliquot circa vrbes conscisse fugam, suos prima vigilia profectos, credere eandem in alijs urbibus solitudinem inuenturos. Dictis captiuorum fides extitit: desertis oppidis COS. potitur. Alteri COS. M. Attilio nequaquam tam facile bellum fuit, cum ad Luceriam duceret legiones, quam oppugnari ab Samnitibus audierat: ad finem Lucerinum ei hostis obuius fuit. ibi ira vires æquauit. prælium variū & anceps fuit, tristius tamē euentu Romanis: & quia insueti erant vinci: & quia digredientes magis quàm in ipso certamine senserunt, quantum

Samnites à Romanorum castris expulsi.

Samnites aduentu Posthumij COS. discessere.

1. N. or. etia caput est ferentini de Samnibus, i. refertur etiam.

Milonium Samnitium oppidum expugnauit Posthumius.

Ferentinum à Samnitibus desertū, Posthumius ingreditur.

Ad fines Lucerinorum accipitur prælio pugnatū cum Samnitibus ducem Attilio COS.

in sua

in sua parte plus vulnerum ac cædis fuisset. Itaque is terror in castris ortus, qui si pugnantes cepisset, insignis accepta clades foret. tum quoque sollicita nox fuit, iam inuasurum castra Samnitum credentibus, aut prima luce cum victoribus conferendas manus. Minus cladis, cæterum non plus animorum ad hostes erat. ubi primum illuxit, abire sine certamine cupiunt. Sed via una, & ea ipsa præter hostes, erat: quam ingressi præbuere speciem rectæ tendentium ad castra oppugnanda. C. O. S. arma capere milites iubet, & sequi se extra vallum: legatis, tribunis, præfectis sociorum imperat, quod apud quenque factum opus est. Omnes affirmant, se quidem omnia facturos, sed militum iacere animos: tota nocte inter vulnera, & gemitus morientium vigilatum esse: si ante lucem ad castra ventum foret, tantum pavoris fuisse, ut relicturi signa fuerint: nunc pudore à fuga contineri, alioquin pro victis esse. Quæ ubi consul accepit, sibi metipsum circumeundos alloquendosque milites ratus, ut ad quosque venerat, cunctantes arma capere, increpabat. quid cessarent, tergiuersenturque? hostem in castra venturum, nisi illi extra castra exissent: & pro tentorijs suis pugnatos, si pro vallo nollent. armatis ac dimicantibus haud dubiam victoriam esse: qui nudus atque inermis hostem maneat, ei aut mortem, aut seruitutem patiendam. Hæc iurganti increpantique respondebant, confectos se pugna hesternæ esse: nec virium quicquam, nec sanguinis superesse. maiorem multitudinem hostium apparere, quam pridie fuerit. Inter hæc appropinquabat agmen: & iam breviori intervallo certiora intuentes, vallum secum portare Samnitum affirmant: nec dubium esse, quin castra circumvallaturi sint. Tunc enimvero C. O. S. indignum facinus esse vociferari, tantam contumeliam ignominiamque ab ignauissimo accipi hoste. Etiamne circumsedebimur, inquit, in castris, ut fame potius per ignominiam, quam ferro, si necesse est, per virtutem moriamur? Dij bene verterent: facerentque quod se dignum quisque ducerent. C. O. S. M. Attilium vel solum, si nemo alius sequatur, iturum aduersus hostes: casurumque inter signa Samnitum potius, quam circumvallari castra Romana videat. Dicta consulis, legati, tribuni, & omnes turmae equitum, & centuriones primorum ordinum approbauere. tum pudore victus miles segniter arma capit, segniter è castris egreditur: longo agmine, nec continenti, mœsti ac propè victi procedunt versus hostem, nec spe, nec animo certiores. itaque simul cōspecta sunt Romana signa, ex templo à primo Samnitum agmine ad nouissimum fremitus perfertur: exire, id quod timuerint, ad impediendum iter Romanos: nullam inde ne fugæ quidem patere viam: illo loco aut cadendum esse, aut stratis hostibus per corpora eorum euadendum. in medio sarcinas coniiciunt: armati suis quisque ordinibus instruunt aciem. Iam exiguum inter duas acies erat spatium: & stabant expectantes dum ab hostibus prius impetus, prius clamor inciperet: neutris animus est ad pugnandum. Diuersique integri atque intacti abissent, nisi cedenti instaturum alterum timuissent. sua sponte inter inuitos tergiuersantesque segnis pugna, clamore incerto atque impari, coepit: nec vestigio quisquam mouebatur. Tum C. O. S. Romanus ut rem excitaret, equitum paucas turmas extra ordinem immisit: quorum cum plerique delapsi ex equis essent, & alij turbati, & ab Samnitum acie ad opprimendos eos qui ceciderant, & ad suos tuendos ab Romanis procursum est. Inde paululum irritata pugna est, sed aliquanto & impigre magis, & plures procurrerunt Samnites: & turbatus eques sua ipse subsidia territis equis proculcauit. hinc fuga coepta totam auertit aciem Romanam. Iamque in terga fugientium Samnites pugnabant, cum C. O. S. equo præuectus ad portam castrorum, ac statione equitum ibi opposita, edictoque, ut quicumque ad vallum tenderet, siue ille Romanus, siue Samnis esset, pro hoste haberetur: hæc ipsa

Attilius militem arma capere cunctantes increpat.

Samnites instruunt aciem.

A ipsa minitans, obstitit profusè tendentibus suis in castra. Quò pergis, inquit, miles? & hic arma & viros inuenies: nec viuo COS. tuo nisi victor castra intrabis. proinde elige, cum ciue, an hoste pugnare malis. Hæc dicente COS. equites infestis cuspidibus circumfunduntur, ac peditē in pugnam redire iubent. Non virtus solūm COS. sed fors etiam adiuit: quòd non institerunt Samnites, spaciūque circumagendi signa, vertendi que aciem à castris in hostem fuit. Tum alij alios hortari, vt repeterent pugnam: centuriones ab signiferis rapta signa inferre: & ostendere suis, paucos & ordinibus incompositis effusè venire hostes. Inter hæc COS. manus ad cœlum attollens, voce clara, ita vt exaudiretur, templum Ioui Statori vouet, si constitisset à fuga Romana acies, redintegratoque prælio cecidisset vicissetque legiones Samnitium. omnes vndique annisi ad restituendam pugnam, duces, milites, peditum equitumque; vis. numen etiam deorum respexisse nomen Romanum visum, adeo facile inclinata res, repulsi que à castris hostes: mox etiam redacti ad eum locum, in quo cōmissa pugna erat. Ibi obiacente sarcinarum cumulo, quas coniecera in medium, hædere impediti: deinde ne diriperentur res, orbem armatorū sarcinis circundant. Tum verò eos à fronte vrgere pedites, ab tergo circumuecti equites. ita in medio cæsi, captique. Captiuorū numerus fuit septē millia CCC. qui omnes nudi sub iugum missi. cæsos retulere ad quatuor millia octingentos. Ne Romanis quidē læta victoria fuit. recensente COS. biduo acceptam cladem, amissorum militū numerus relatus septem millia trecenti. Dum hæc in Apulia gerebantur, altero exercitu Samnites Interamnā coloniam Romanam, quæ via Latina est, occupare conati, urbem non tenuerunt: agros depulati, cum prædam aliam inde mistam hominum atque pecudum, colonosque captos agerent, in victorem incidunt COS. ab Luceria redeuntē: nec prædam solūm amittunt, sed ipsi longo ac impedito agmine incompositi cæduntur. Consul Interamnā, edicto dominis ad res suas noscendas recipiendasque; reuocatis, & exercitu ibi relicto, comitiorum causa Romam est profectus. Cui de triumpho agenti negatus honos, & ob amissa tot millia militum, & quòd captiuos sine pactione sub iugū misisset. COS. alter Posthumius, quia in Samnitibus materia belli deerat, in Hetruriam traducto exercitu primū peruaftauerat Volsiniensem agrū: deinde cum egressis ad tuendos fines, haud procul mœnibus ipsorum depugnat. duo millia CCC. Hetruscorum cæsi: cæteros propinquitas vrbis tutata est. In Rosellā agrum exercitus traductus: ibi nō agri tantum vastati, sed oppidum etiam expugnatum: capta amplius duo millia hominum, minus duo millia circa muros cæsa. Pax tamen clarior maiorque, quàm bellum in Hetruria eo anno fuerat, parta est. tres validissimæ vrbes, Hetruriæ capita, Volsinij, Perusia, Arretium, pacem petiere: & vestimentis militum, frumentoque pacti cum COS. vt mitti Romam oratores liceret, inducias in quadraginta annos impetrauerūt. multa præfens * quingentū millium æris in singulas ciuitates imposita. Ob hæc res gestas consul cum triumphum ab senatu moris magis causa, quàm spe impetrandi petisset: videretque alios, quòd tardius ab vrbe exisset: alios, quòd iniussu senatus ex Samnio in Hetruriam transisset: partim suos inimicos, partim collegæ amicos, ad solatium æquata repulsæ sibi quoque negare triumphum: Non ita, inquit, patres conscripti vestræ maiestatis meminero, vt me consulē esse obliuiscar: eodem iure imperij, quo bella gessi, bellis feliciter gestis, Samnio atque Hetruria subactis, victoria & pace parta triumphabo. Ita senatum reliquit. Inde inter tribunos plebis contentio orta est. pars intercessuros, ne nouo exemplo triumpharet, aiebant: pars auxilio se aduersus collegas triumphanti futuros. Iactata res ad populum est: vocatusque eò consul, cum L. Horatium, Marcum Valerium

Atilius ad fugientes milites.

Samnites cæsi captique. Capti sub iugum missi.

L. N. Terni.

Atilio de triumpho agenti negatur honos.

Posthumius Cos. prosperè in Hetruria res gerit.

Volsinij, Perusia, & Arretij Hetruriæ capita pacem petiere.

* Val. 5000. coron. N. e. u. o. p. r. e. s. d. e. o. p. r. e. c. a. d. a. m. a. c. i. u. i. t. a. t. e. s.

Posthumius ad patres conscriptos ob negatū sibi triumphum.

Scriptorum varietas.

*Summo conatu et ap-
paratu Samnites bel-
lum adornant.*

*Superstitioso quodam
sacramenti ritu initi-
antur Samnites.*

Valerium consules, C. Martium Rutilium nuper, patrem eius qui tunc cen-
sor esset, non ex autoritate senatus. sed iussu populi triumphasse diceret: ad-
ijciebat se quoque laturum fuisse ad populum, ni sciret mancipia nobilium
tribunos plebis legem impedituros: voluntatem sibi ac fauorem consentien-
tis populi pro omnibus iussis esse, ac futuram: posteroque die auxilio tribu-
norum plebis trium aduersus intercessionem septem tribunorū, & consen-
sum senatus, celebrante populo diem, triumphauit. Et huius anni parum con-
stans memoria est. Posthumium, author est Claudius, in Samnio captis ali-
quot urbibus, in Apulia fuscum fugatumque, faucium ipsum cum paucis Lu-
ceriam compulsus: ab Attilio in Hetruria res gestas: eumque triumphasse. Fa-
bius ambos COS. in Samnio, & ad Luceriam res gessisse scribit. traductumque;
in Hetruriam exercitum: sed ab utro COS. non adiecit: & ad Luceriam vtrin-
que multos occisos: inque ea pugna Iouis Statoris ædem votam, vt Romulus
antè vouerat: sed fanum tantum, id est locus templo effatus, iam sacratu fue-
rat. Cæterum hoc demum anno, vt ædem etiam fieri senatus iuberet, bis eiuf-
dem voti damnata Respublica in religionem venit. Sequitur hunc annum &
COS. insignis, L. Papyrius Cursor, quæ paterna gloria, quæ sua: & bellum in-
gens, victoriaque quantam de Samnitibus nemo ad eam diem, præter L. Pa-
pyrium patrem COS. pepererat. & fortè eodem conatu apparatuque; omni opu-
lencia insignium armorum bellum adornauerant: & opes deorum etiam ad-
hibuerant ritu quodam sacramenti vetusto velut initiatis militibus, delectu
per omne Samnium habito noua lege: vt qui iuniorum non conuenisset ad
imperatorium edictum, quiq; iniussu abisset, caput Ioui sacratum esset. tum
exercitus omnis Aquiloniam est indictus. ad quadraginta millia militum,
quod roboris in Samnio erat, conuenerunt. ibi medijs ferè castris locus est
conseptus cratibus, pluteisque & linteis contectus, patens ducentos maximè
pedes in omnes pariter partes. Ibi ex libro vetere linteo lecto sacrificatum sa-
cerdote Ouio Paccio quodam, homine magno natu, qui se id sacrum petere
affirmabat ex vetusta Samnitium religione: qua quondam vsi maiores eo-
rum fuissent, cum adimendæ Hetruscis Capuæ clandestinum cepissent con-
siliu. Sacrificio perfectò per viatorē imperator acciri iubebat nobilissimu
quenque genere factisque; singuli introducebantur. erat cum alius apparatus
sacri, qui perfundere religione animum posset: tum in loco circa omni con-
tecto aræ in medio, victimæque circa cæsæ, & circumstantes centuriones stri-
ctis gladijs. admovebatur altaribus miles, magis vt victima, quàm vt sacri
particeps: adigebaturque iureiurando, quæ visa auditaque in eo loco essent,
non enuntiaturum. dein iurare cogeatur diro quodam carmine in execra-
tionem capitis familiæque & stirpis composito, nisi isset in prælium, quò im-
peratores duxissent: & si aut ipse ex acie fugisset, aut si quem fugientem vidis-
set, non extemplò occidisset. Id primò quidē abnuentes iuratuos se, obtrun-
cati circa altaria sunt: iacentes deinde inter stragem victimarum, documen-
to cæteris fuere ne abnuerent. Primoribus Samnitium ea detestatione obstri-
ctis, decem nominatis ab imperatore, eis dictum, vt vir virum legerent: donec
sexdecim millium numerum confecissent. ea legio linteata ab integumento
consepti, quo sacrata nobilitas erat, appellata est. his arma insignia data, & cri-
stata galeæ, vt inter cæteros eminerent. Paulò plus viginti millium alius exer-
citus fuit, nec corporum specie, nec gloria belli, nec apparatu linteatæ legioni
dispar. hic hominum numerus, quod roboris erat, ad Aquiloniam confedit.
COS. profecti ab vrbe: prior Sp. Caruilius, cui veteres legiones, quas M. At-
tilius superioris anni COS. in agro Interamnati reliquerat, decretæ erant, cum
eis in Samnium profectus, dum hostes superati superstitionibus concilia se-
creta

A creta agunt, Amiternum oppidum de Samnitibus vi cepit. cæsa ibi millia hominum duo ferme atq; octingenti: capta quatuor millia ducenti septuaginta. Papyrius nouo exercitu (ita decretum erat) scripto, Duroniam urbem expugnauit: minus quàm collega cepit hominum, plus aliquanto occidit. præda opulenta utrobique est parta. Inde peruagati Samnium coss. maximè depopulato Atinate agro. Caruilius ad Cominium, Papyrius ad Aquiloniam, ubi summa rei Samnitium erat, peruenit. ibi aliquandiu nec cessatum ab armis est, neque grauius pugnatum: laceffendo quietos, resistentibus cedendo: comminandoq; magis quàm inferendo pugnam dies absumebatur, quod cum inciperetur, remittereturque, omnium rerum etiam paruorum euentus proferebatur indies. Altera Romana castra viginti millium spatio aberant: & absentis collegæ consilia omnibus gerendis intererant rebus: intentiorq; Caruilius, quo maiore discrimine res vertebatur in Aquiloniam, quàm ad Cominium, quod obsidebat, erat. L. Papyrius iam per omnia ad dimicandū satis paratus, nuntiū ad collegā mittit: sibi in animo esse, postero die, si per auspicia liceret, configere cum hoste: opus esse & illū quanta maxima vi posset, Cominium oppugnare: ne quid laxamenti sit Samnitibus ad subsidia Aquiloniam mittenda, diem ad proficiscendum nuntius habuit: nocte redijt, approbare collegam consulta referens. Papyrius nuntio misso extemplò concionem habuit: multa de vniuerso genere belli, multa de præsentī hostium apparatu, vana magis specie, quàm efficaci ad euentum, differuit. Non enim cristas vulnera facere: & per picta atque aurata scuta transire Romanum pilum: & candore tunicarum fulgentem aciem, ubi res ferro geratur, cruentari. Auream olim atq; argenteam Samnitium aciem à parente suo occidione occisam: spoliaque ea honestiora victori hosti, quàm ipsis arma fuisse. Datum hoc nomini familiæque suæ, ut aduersus maximos conatus Samnitium opponerentur duces: spoliaq; ea referrent, quæ insignia publicis etiam locis decorandis essent. Deos immortales adesse propter toties petita fœdera, toties rupta: tum si qua coniectura mentis diuinæ sit, nulli vnquam exercitui fuisse infestiores, quàm qui nefando sacro mista hominum pecudumq; cæde respersus, ancipiti deū iræ deuotus, hinc fœderum cum Romanis iكتورum testes deos, hinc iurisiurandi aduersus fœdera suscepti execrationes horrens, inuitus iurauerit, oderit sacramentum, vno tempore deos, ciues, hosteis metuat. Hæc cōperta perfugarum indicij, cum apud infensos iam sua sponte milites differuisset: simul diuinæ humanæq; spei pleni, clamore consentienti pugnam poscunt: poenitet in posterum diem dilatum certamen, moram diei noctisq; oderunt. Tertia vigilia noctis iam relatis literis à collega Papyrius silentio surgit, & pullarium in auspiciū mittit. Nullum erat genus hominum in castris intactum cupiditate pugna: summi infimiq; æquè intenti erant: dux militū, miles ducis ardorem spectabat. Is ardor omniū etiam ad eos qui auspicio intererant, peruenit. nam cum pulli non pascerentur, pullarius auspiciū mentiri ausus, tripudium solistimum coss. nuntiauit. coss. lætus, auspiciū egregium esse, & deis auctoribus rem gesturos, pronunciat: signumque pugnae proponit. Exeunti iam in aciem nuntiat perfuga, viginti cohortes Samnitium (quadringenariæ ferme erant) Cominium profectas. quod ne ignoraret collega, extemplò nuntium mittit: ipse signa ocyus proferri iubet, subsidiaq; suis quæq; locis, & præfectos subsidijs attribuerat. Dextro cornu L. Volumnium, sinistro L. Scipionē equitibus legatos alios, C. Ceditium & Trebonium præfecit. Sp. Nautium mulos detractis clitellis cum cohortibus alaribus in tumultum conspectum properè circumducere iubet, atque inde inter ipsam dimicationem quantò maximè posset moto puluere ostendere. Dum his intentus imperator erat, altercatio

Caruilius Cos. Amiternum vi cepit.
Papyrius consul Duroniam expugnauit.

Papyrius milites suos alloquitur, de Samnitium apparatu differens.

Papyrianus miles auspicium pugnae.

inter pullarios orta de auspicio eius diei, exauditaque ab equitibus Romanis, qui rem haud spernendam rati, Sp. Papyrio fratris filio consulis ambigi de auspicio renuntiaverunt. Iuuenis ante doctrinam deos spernentem natus, rem inquisitam ne quid incompertum deferret, ad consulem detulit. cui ille: Tu quidem macte virtute diligentiaque esto: ceterum qui auspicio adest, si quid falsi nuntiat, in semetipsum religionem recipit: mihi quidem tripudium nuntiatum, populo Romano exercituique egregium auspiciū est. centurionibus deinde imperavit, ut pullarios inter prima signa constituerent. Promouent & Samnites signa, insequitur acies ornata, armataque, ut hostium quoque magnificum spectaculum esset. Priusquam clamor tolleretur, concurrereturque, emisit loquax pullarius ante signa cecidit. quod ubi cos. nuntiatum est, Dij in praelio sunt, inquit, habet poenam noxium caput. Ante cos. hac dicentem coruus voce clara occinuit. quo latus augurio consul, affirmans nunquam humanis rebus magis praesentes interfuisse deos. signa canere, & clamorem tolli iussit. Praelium commissum atrox, ceterum longe disparibus animis. Romanos ira, spes, ardor certaminis, auidos hostium sanguinis in praelium rapit. Samnitium magnam partem necessitas ac religio inuitos magis resistere, quam inferre pugnam cogit. nec sustinuisent primum clamorem atque impetum Romanorum, per aliquot iam annos vinci assueti, ni potentior alius metus insidens pectoribus a fuga retineret. quippe in oculis erat omnis ille occulti paratus sacri, & armati sacerdotes, & promiscua hominum pecudumque strages, & respersa fando nefandoque sanguine ara, & dira execratio, ac furiale carmen detestandae familiae stirpique compositum. his vinculis fugae obstricti stabant, ciuem magis quam hostem timentes. Instare Romanus a cornu utroque, a media acie, & cedere deorum hominumque attonitos metu. repugnatur segniter, ut ab ijs quos timor moraretur a fuga. Iam propere ad signa caedes peruenerat: cum ex transuerso puluis, velut ingentis agminis incessu motus apparuit. Sp. Nautius (Octauium Metium quidam eum tradunt) dux alaribus cohortibus erat: puluerem maiorem quam pro numero excitabant: insidentes mulis calones, frondosos ramos per terram trahebant: arma signaque per turbidam lucem in primo apparebant: post altior densiorque puluis equitum speciem cogentium agmen dabat. fefellitque non Samnites modo, sed etiam Romanos: & consul affirmavit errorem: clamitans inter prima signa, ita, ut vox etiam ad hostes accideret: captum Cominium, victorem collegam adesse. anniterentur vincere prius quam gloria alterius exercitus fieret. Hae insides equo. inde tribunis, centurionibusque imperat, ut vias equitibus pateficerent: ipse Trebonio Ceditioque praedixerat, ut ubi se cuspidem erectam quatientem vidissent, quanta maxima vi possent, concitarent equites in hostem. Ad nutum omnia, ut ex antea preparato, fiunt. panduntur inter ordines viae: prouolat eques, atque infestis cuspidibus in medium agmen hostium ruit, perumpitque ordines, quacunque impetum dedit. instant Volumnius & Scipio, & perculsos sternunt. Tum iam deorum hominumque victa vi, funduntur linteatae cohortes: pariter iurati iniurati que fugiunt, nec quenquam praeter hostes metuunt. Peditum agmen, quod superfuit pugnae, in castra ad Aquiloniam compulsum est. nobilitas equitesque Bouianum perfugerunt. equites eques sequitur, peditum pedes, ac diuersa cornua dextrum ad castra Samnitium, leuam ad urbem tendit. Prior aliquanto Volumnius castra cepit. ad urbem Scipioni maiore resistitur vi: non quia plus animi victis est, sed melius muri quam vallum armatos arcent. inde lapidibus propulsant hostem. Scipio, nisi in primo pauore, priusquam colligeretur animi, transacta res esset, lentiore fore munite urbis oppugnatione ratus, interrogat milites, Satin' a quo animo pateretur ab altero cornu castra capta esse: se victores pelli a portis urbis?

Samnites terga ver-
sunt.

Castra Samnitium
capta.

A vrbis? Reclamantibus vniuersis, primus ipse scuto super caput elato pergit ad portam: secuti alij testudine facta in urbem perrumpunt: deturbatisq; Samnitibus qui circa portam erant, muri occupauere: penetrare interiora vrbis, quia pauci admodum erant, non audent. Hæc primò ignorare consul, & intentus recipiendo exercitui esse. iam enim præceptus in occasum sol erat: & appetens nox periculosa & suspecta omnia etiã victoribus faciebat. progressus longius

Aquilonia vrbs Samnitium expugnatur.

ab dextra, castra capta videt: ab læua clamorem in vrbe, mistum pugnantium ac pauentium fremitu esse. & tum fortè certamē ad portam erat, aduectus deinde equo propius, vt suos in muris videt, nec iam integri quicquam esse, quoniam temeritate paucorum magnæ rei parta occasio esset: acciri quas receperat copias, signaq; in urbem inferri iussit. ingressi proxima ex parte, quia nox appropinquabat, quievere. nocte oppidum ab hostibus desertum est. Cæsa illo die ad Aquiloniam Samnitium millia triginta trecenti quadraginta: capta tria millia octingenti & septuaginta: signa militaria nonaginta septem. Cæterum illud memoriæ traditur, non fermè alium ducē lætiores in acie visum: seu suo pte ingenio, seu fiducia bene gerendæ rei. Ab eodem robore animi neque controuerso auspicio reuocari à prælio potuit: & in ipso discrimine, quo templa dijs immortalibus voueri mos erat, vouerat Ioui Victori, si legiones hostium fudisset, pocillum mulsi priusquam temetum biberet, sese facturum, id votum dijs cordi fuit: & auspicia in bonum verterunt. Eadem fortuna ab altero consule ad Cominium gesta res. Prima luce ad mœnia omnibus copijs admotis, corona cinxit urbem: subsidiaq; firma, ne quæ eruptio fieret, portis opposuit. Iam signum dantem eum nuntius à collega trepidus de viginti cohortium aduentu, & ab impetu moratus est: & partem copiarū reuocare instructam, intentamq; ad oppugnandum coegit D. Brutum Scæuam legatum cū legione prima, & viginti cohortibus alaribus, equitatuq; ire aduersus subsidium hostium iussit: quocunq; in loco fuisset obuius, obsisteret ac moraretur: manumq; si fortè ita res posceret, conferret: modò ne ad Cominium eæ copię admoueri possent. ipse scalas ferri ad muros ab omni parte vrbis iussit, ac testudine ad portas successit. simul & refringebantur portæ, & vis vndiq; in muros fiebat. Samnites, sicut antequā in muris viderent armatos, satis animi habuerunt ad prohibendos vrbis aditu hostes: ita, postquā iam nō ex interuallo,

Cæsa illo die Samnitium triginta millia trecenti quadraginta.

Cominium oppugnata Caruilius Consul.

*Cominio capto in fide
consulis venerunt ho-
minū quindecim mil-
lia & quadringenti.*

nec missilibus, sed cominus gerebatur res: & qui ægrè successerant ex plano in muros, loco, quem magis timuerāt, victo, facile in hostem imparem ex æquo pugnabant: relictis turribus murisq; in forum omnes compulsi, paulisper inde tentauerunt extremam pugnae fortunam. deinde abiectis armis, ad quindecim millia hominum & quadringenti in fidem consulis venerunt. caesa ad quatuor millia ac trecenti octoginta. Sic ad Cominium, sic ad Aquiloniam gesta res. Inde medio inter duas vrbes spatium, vbi tertia expectata erat pugna, hostes non inuenti. septem millia passuum cum abessent à Cominio, reuocati ab suis, neutri praelio occurrerunt. primis fermè tenebris cum in conspectum iam castra, iam Aquiloniam habuissent, clamor eos vtrinque par accidens sustinuit. deinde è regione castrorum, quæ incensa ab Romanis erant: flamma latè effusa certioris cladis indicio progredi longius prohibuit. Eo ipso loco propè temerè sub armis strati passim inquietum omne tempus noctis, expectando timendoq; lucem, egere. prima luce incerti quam in partem intenderēt iter, repente in fugam consternantur conspecti ab equitibus: qui egressos nocte ab oppido Samnites persecuti, viderant multitudinē non vallo, non stationibus firmatam. conspecta & ex muris Aquiloniæ ea multitudo erat. iamq; etiam legionariæ cohortes sequebantur: ceterum nec pedes fugientes persequi potuit: & ab equite nouissimi agminis ducenti fermè & octoginta interfecti. arma multa pauidi, ac signa militaria duodeuiginti reliquere: alio agmine incolumi, vix ex tanta trepidatione Bouianum peruentum est. Lætitiā vtriusq; exercitus Romani auxit, & ab altera parte feliciter gesta res. vterq; ex alterius sententia consul captum oppidum diripiendum militi dedit: exhaustis deinde tectis, ignē iniecit: eodemq; die Aquilonia & Cominium deflagrauerunt. & consules cum gratulatione mutua legionū, suaq; castra coniunxerunt. In conspectu duorum exercituum & Caruilius suos pro cuiusq; merito laudauit, donauitque: & Papyrius, apud quem multiplex in acie, circa castra, circa urbem, fuerat certamen, Sp. Nautium, Sp. Papyriū fratris filium, & quatuor centuriones, manipulumq; hastatorum, armillis aureisq; coronis donauit: Nautium propter expeditionem, qua magni agminis modo terruerat hostes: iuuenem Papyriū, propter nauatam cum equitatu & in praelio operam, & nocte, qua fugam in-
festā Samnitibus ab Aquilonia clam egressis fecit: centuriones, militesq; quia primi portam, murumq; Aquiloniæ ceperant. equites omnes ob insignē multis locis operam, corniculis, armillisq; argenteis donat. Consilium inde habitum, cum iam tempus esset deducendi ab Samnio exercitus, aut vtriusq;, aut certè alterius. optimū visum, quò magis fractæ res Samnitium essent, eo pertinacius & infestius agere cætera, & persequi: vt perdomitum Samnium infrequentibus consulibus tradi posset. quando iam nullus esset hostium exercitus, qui signis collatis dimicaturus videretur: vnum superesse belli genus, vrbum oppugnationes: quarum per excidia militem locupletare præda, & hostem pro aris ac focis dimicantem conficere possent. Itaq; literis missis ad senatum populumq; Romanū de rebus ab se gestis, diuersi, Papyrius ad Sepinum, Caruilius ad Volanam oppugnandā, legiones ducunt. Literæ consulū ingenti lætitiā & in curia & in concione auditæ: & quadridui supplicatione publicum gaudiū priuatis studiis celebratum est. nec populo Romano magna solum, sed per opportuna etiam ea victoria fuit: quia per idem fortè tempus rebellasse Hetruscos allatum est. Subibat cogitatio animū, quoniam modo tolerabilis futura Hetruria fuisset, si quid in Samnio auersi venisset: quæ cōiuratione Samnitium erecta, quoniam ambo consules, omnisq; Romana vis auersa in Samnium esset, occupationē populi Romani pro occasione rebellandi habuisset. Legationes sociorum à M. Attilio prætore in senatū introductæ, querebantur

*Cons. ad oppugnandam
Samnitium vrbes le-
giones ducunt.*

*Hetruscos rebellasse
nuntiatur.*

A vi & vastari agros à finitimis Hetruscis, quòd desciscere à populo Romano
 nollent: obtestabanturq; patres conscriptos, vt se à vi atq; iniuria cōmunium
 hostium tutarentur. Responsum legatis: curæ senatui futurum, ne socios fidei
 suæ pœniteret: Hetruscorum propediem eandē fortunam, quam Samnitium,
 fore. Segnius tamen, quod ad Hetruriam attinebat, acta res esset, ni Faliscos
 quoque, qui per multos annos in amicitia fuerant, allatum foret, arma Hetru-
 scis iunxisse. Huius propinquitas populi acuit curam patribus, vt fœciales mit-
 tendos ad res repetendas censerent. quibus nō redditis, ex autoritate patrum
 iussu populi, bellum Faliscis indictum est: iussiq; consules fortiri, vter ex Sam-
 nio in Hetruriam cum exercitu transfiret. Iam Caruilius Volanam, & Palum-
 binum, & Herculaneum ex Samnitibus ceperat: Volanam intra paucos dies,
 Palumbinum eodem quo ad muros accessit. Ad Herculaneum bis etiam si-
 gnis collatis ancipiti prælio: & cum maiore sua quàm hostium iactura, dimi-
 cavit. castris deinde positis, mœnibus hostem inclusit: oppugnatum oppi-
 dum, captumq; In his tribus vrbibus capta, aut cæsa, ad decem millia homi-
 num: ita, vt pauore admodum plures caperentur. Sortientibus prouincias
 consulibus, Hetruria Caruilio euenit secundum vota militum, qui vim frigo-
 ris iam in Samnio non patiebantur. Papyrio ad Sepinum maior vis hostium
 restitit: sæpe in acie, sæpe in agmine, sæpe circa ipsam vrbem aduersus eruptio-
 nes hostium pugnatum, neque obsidio, neq; bellum ex æquo erat: non enim
 c muris magis se Samnites, quàm armis ac viris mœnia tutabantur. tandē pu-
 gnando in obsidionem iustam coegit hostes: obsidendoq; vi atque operi-
 bus vrbem expugnauit. itaque ab ira plus cædis editum capta vrbe: septem
 millia quadringenti cæsi: capta minus tria millia hominum: præda, quæ plu-
 rimā fuit, congestis Samnitium rebus in vrbes paucas, militi concessa est. Ni-
 ues iam omnia oppleuerant, nec durari extra tecta poterat: itaque consul de
 Samnio exercitum deduxit. Venienti Romam triumphus omnium consen-
 su est delatus. triumphauit in magistratu, insigni, vt illorum temporum habi-
 tus erat, triumpho. pedites equitesq; insignes donis transiēre, ac transuecti
 sunt: multæ ciuicæ coronæ vallaresq; ac murales conspectæ. inspectata spolia
 D Samnitiū: & decore ac pulchritudine paternis spolijs, quæ nota frequenti pu-
 blicorum ornatu locorū erant, comparabantur. nobiles aliquot captiui, clari
 suis patrumq; factis, ducti. æris grauis magna vis transuecta. * vicies centum
 millia & quingenta triginta tria millia: id æs redactum ex captiuis dicebatur.
 argenti, quod captum ex vrbibus erat, * P. M. CCCXXX. omne æs argentum-
 que in ærarium conditum, militibus nihil datum ex præda est. aucta que
 inuidia est ad plebem, quòd tributum etiam in stipedium militum colla-
 tum est: cum, si spreta gloria fuisset: captiuæ pecuniæ in ærarium illatæ, & mi-
 liti tum dari ex præda, & stipendium militare præstari potuisset. Aedem Qui-
 rini, quam in ipsa dimicatione votam apud neminem veterem authorem
 E inuenio: (neque hercule tam exiguo tempore perficere potuisset) ab dicta-
 tore patre votam filius consul dedicauit, exornauitq; hostium spolijs. quo-
 rum tanta multitudo fuit, vt non templum tantum forumq; his ornare-
 tur, sed socijs etiam colonisq; finitimis ad templorum locorumq; publi-
 corum ornatum diuiderentur. A triumpho exercitum in agrum Vestinum,
 quia regio ea infesta ab Samnitibus erat, hybernatum duxit. Inter hæc Carui-
 lius consul in Hetruria Troilium primū oppugnare adortus, quadringen-
 tos septuaginta ditissimos, pecunia grandi pactos, vt abire inde liceret, dimi-
 sit: cæteram multitudinem, oppidumq; ipsum vi cepit. inde quinque castel-
 la locis sita munitis expugnauit. Cæsa ibi hostiū duo millia quadringenti: mi-
 nus duo millia capti. & Faliscis pacē petentibus annuas inducias dedit: pactus

Faliscis bellum indi-
citur.

Quas vrbes in Sam-
nio Caruilius Cos. ce-
perit.

Sepinum magna vi
Papyrius Cos. expu-
gnauit.

Papyrij triumphus.

(N. 205 millia, quæ
vicies centum
millia & quingenta
triginta tria millia
id æs redactum ex
captiuis dicebatur.
* Val. 2330. coron. 286330. de ora
Glaucan. legat. et aurum
* Val. 13300. coron. 286330. de ora
legat. et aurum
* Val. 13300. coron. 286330. de ora
legat. et aurum
* Val. 13300. coron. 286330. de ora
legat. et aurum

Quas vrbes in Hetru-
ria Caruilius Cos. ex-
pugnauit.

Faliscis pacem peten-
tibus inducie annue
dantur.

*Val. 1000. coron.
Caruiliij triumphus.

*Val. 3900. coron.
Lustrum conditū est
quo censa sunt capita
362322.

Pestilentia.

*centum millia grauis æris, & stipendium eius anni militibus. His rebus actis ad triumphū decessit, vt minus clarum de Samnitibus, quā collegæ triumphus fuerat: ita cumulo Hetrusci belli æquatum. æris grauis tulit in ærarium trecenta nonaginta millia: de reliquo ære ædem Fortis Fortunæ de manubijs faciendam locauit, prope ædem eidem deæ ab rege Seruio Tullo dedicatam. & militibus ex præda centenos binos asses: & alterum tantum centuriis atq; equitibus malignitate collegæ gratius accipientibus munus, diuisit. Fauor consulis tutatus ad populum est L. Posthumium legatum eius: qui dicta die à M. Cancio Trib. pleb. fugerat in legationē (vt fama ferebat) populi iudicium: iactariq; magis, quā peragi accusatio eius poterat. Exacto iam anno noui tribuni plebis magistratum inierant: ijsq; ipsis, quia vitio creati erant, quinque post dies alij suffecti. Lustrum conditum eo anno est à P. Cornelio Aruina, C. Martio Rutilio, censoribus: censa capitem millia ducenta sexaginta duo, trecenta viginti duo. Censores vicesimi sexti à primis censoribus: lustrum vnde vicesimum fuit. Eodem anno coronati primum ob res bello bene gestas ludos Romanos spectauerunt: palmæque, tum primum translato è Græcia more, victoribus data. Eodē anno ab ædilibus curulibus, qui eos ludos fecerunt, damnatis aliquot pecuarijs, via à Martis filice ad Bouillas perstrata est. Comitia cōsularia L. Papyrius habuit: creauit consules, Q. Fabium Maximi filium, Gurgitem, & D. Iunium Brutum Scæuam. ipse Papyrius prætor factus. Multis rebus lætus annus vix ad solatium vnius mali, pestilentia vrentis simul urbem atq; agros, suffecit, portentoq; iam similis clades erat. & libri aditi, quānam finis, aut quod remedium eius mali ab dijs daretur. inuentum in libris, Aesculapium ab Epidauro Romam accersendum. neque eo anno, quia bello occupati consules erant, quicquam de ea re actum: præterquā quod vnum diem Aesculapio supplicatio habita est.

EPITOMAE AB XI. AD XX. LIBRVM HISTORIARVM AB VRBE CONDITA T. LIVII PATAVINI: QVAS, VT AMISSAE HISTORIAE ARGVMENTVM EXTARET, HOC IN LOCO PLACVIT INTERPONERE.

EPITOME LIBRI XI.

CVM Fabius Gurges consul malè aduersum Samnites pugnasset, & senatus de remouendo eo ab exercitu ageret, Fabius Maximus pater deprecatus hanc sibi ignominiam, eo maxime senatum mouit, quod iturum se filio legatum pollicitus est: idq; præstitit, atq; eius consilij & opera filius consul adiutus, cæsis Samnitibus triumphauit. C. Pontium imperatorem Samnitium ductum in triumpho, securi percussit. Cum ciuitas pestilentia laboraret, missis legatis, vt Aesculapij signum Romam ab Epidauro transferrent: anguem, qui se in nauem eorum contulerat, in quo ipsum numen esse constabat, deportauere: eoque in insulam Tyberis egresso, eodem loco sedes Aesculapij constituta est. L. Posthumius consulares, quoniam cum exercitu præfesset, opera militum in agro suo vsus esset, damnatus est. Cum Samnitibus pacem petentibus fœdus quartò renouatum est. Curius Dentatus consul Samnitibus cæsis, & Sabinis qui rebellauerant victis, & in deditionem acceptis, bis in eodem magistratu triumphauit. Coloniae deductæ sunt, Castrum, Sena, Adria. Triumuii capitales tunc primum creati sunt. Censui actus est. lustrum conditum: censa sunt ciuium capita CCLXXIII. millia. Plebs propter æs alienum, & graues & longas seditioes, ad vltimum secessit in Ianiculum, vnde à Q. Hortensio Dictatore deducta est, isque in ipso magistratu decessit. Res præterea contra Volsinienses gestas continet: item aduersus Lucanos, contra quos auxilium Tyrrhenis ferre placuerat.

LIBRI XII.

CVM legati Romanorum à Gallis Senonibus interfecti essent, bello ob id Gallis indicto, L. Caecilius prætor cum legionibus ab ijs cæsus est. Cum à Tarentinis classis Romana direpta esset, duce qui præerat classi occiso, legati ad eos à senatu, vt de ijs iniurijs quererentur missi, pulsati sunt. ob id bellum ijs indictū est. Samnites defecerunt. Aduersus

A Aduersus eos & Lucanos, & Brutios, & Hetruscos aliquot praelijs à compluribus ducibus benè pugnatum est. Pyrrhus Epirotarum rex, ut auxilium ferret Tarentinis, in Italiam venit. Cum in praesidium Rheginorum legio Campana cum praefecto Decio Iubellio missa esset, occisis Rheginis Rhegium occupauit.

LIBRI XIII.

*V*ALERIUS Leuinus consul parum prosperè aduersus Pyrrhum pugnavit: elephantorum maximè inusitata facie territis militibus. Post id praelium cum corpora Romanorum, qui in acie ceciderant, Pyrrhus inspiceret, omnia versa in hostem inuenit: populabundusq; ad urbem Romam processit. C. Fabricius missus ad eum, ut de redimendis captiuis ageret, frustra ut patriam desereret à rege tentatus est. captiui sine precio remissi sunt. Cyneas legatus à Pyrrho ad senatum missus, petijt, ut componendae pacis causa rex in urbem reciperetur, de qua re cum ad frequentiore senatum referri placuisset, Ap. Claudius, qui propter inualitudinem oculorum iandiu à consilijs publicis abstinerat, venit in curiam, & sententia sua tenuit, ut id Pyrrho negaretur. P. Domitius censor primus ex plebe lustrum condidit. censa sunt ciuium capita CCLXXVIII. millia, CCXXII. Iterum aduersus Pyrrhum dubio euentu pugnatum est. Cum Carthaginensibus quartò fœdus renouatum est. Cum C. Fabricio consuli, is qui ad eum Pyrrho transfugerat, polliceretur se regi venenum daturum, cum indicio ad regem remissus est. Res praeterea contra Hetruscos, Lucanos, Brutios, & Samnites, prosperè gestas continet.

LIBRI XIII.

*P*YRRHVS in Siciliam traiecit. Cum inter alia prodigia fulmine deiectum esset in Capitolio Iouis signum, caput eius per aruspices inuentum est. Curius Dentatus, cum delectum haberet: eius qui citatus non responderat, bona vendidit. Pyrrhum iterum ex Sicilia in Italiã reuersum vicit, & Italia expulit. Fabricius censor P. Cornelium Rufinum consularem senatu mouit, quod decem argenti pondo facti haberet. Lustrò à censoribus condito, censa sunt capita ciuium CCLXXI. millia, CCXXIII. Cum Ptolemæo Aegypti rege societas iuncta est. Sextilia virgo Vestalis damnata incesti, viua defossa est. Coloniae deductae sunt, Posidonia & Consa. Carthaginensium classis auxilio Mamertinis venit, quo factò ab ijs fœdus violatum est. Res praeterea contra Lucanos, Samnites, & Brutios feliciter gestas, & Pyrrhi regis mortem continet.

LIBRI XV.

*V*ICTIS Tarentinis pax & libertas data est. Legio Campana, quae Rhegium occupauerat, obsessa, deditione facta, securi percussa est. Cum legatos Apolloniatis ad senatum missos quidam iuuenes pulsassent, dediti sunt Apolloniatis. Picentibus victis pax data: colonia deducta, Ariminum in Piceno, Beneuentum in Samnio. Tunc primum populus Romanus argento uti coepit. Umbri & Salentini victi, in deditionem accepti sunt. Quaestorum numerus amplius est.

LIBRI XVI.

*O*RIGO Carthaginensium, & primordia urbis referuntur, contra quos & Hieronem regem Syracusanorum auxilium Mamertinis ferendum censuit senatus. Cum de ea re inter suadentes, ut id fieret, dissuadentesq; con-

tentio fuisset: transgressis tum primum mare equitibus Romanis, aduersus Hieronem sepius bene pugnatum. Petenti pax data est. Lustrum à censoribus conditum. censa sunt ciuium capita CCCLXXII. millia, CCXXIII. D. Iunius Brutus

Brutus munus gladiatorium in honorem defuncti patris edidit primus. Colonia Esernia deducta est. Res præterea contra Pænos & Volscos prosperè gestas continet.

LIBRI XVII.

CN. Cornelius C O S. à classe Punica circumuentus, & per fraudem veluti in colloquium euocatus, captus est. Cn. Duilius C O S. aduersus classem Pænorum prosperè pugnavit, primusq; omnium Romanorum ducum navalis victoriæ duxit triumphum. ob quam causam ei perpetuus honos habitus est, ut reuertenti à cœna tibicines canerent, & funale præferretur. L. Cornelius C O S. in Sardinia contra Sardos, & Corsos, & Hannonem Pænorum ducem feliciter pugnavit. Attilius Calatinus C O S. cum in locum iniquum à Pænis circumfessum temerè duxisset exercitum, M. Calpurnij tribuni militum virtute & opera euasit. qui cum trecentis militibus eruptione facta hostes in se conuertit. Annibal dux Pænorum victa classe, cui præfuerat, à militibus suis in crucem sublatus est. Attilius Regulus C O S. victis navali prælio Pænis, in Africam traiecit.

LIBRI XVIII.

ATILIVS Regulus C O S. in Africa serpentem portentose magnitudinis cum maxima militum clade occidit. & cum aliquot prælijs aduersum Carthaginienses pugnasset, successorque à senatu prosperè bellum gerenti non

mitteretur, id ipsum per literas ad senatum missas conquestus est. in quibus inter causas petendi successoris erat, quod agellus eius à mercenarijs deuastaretur. Quærente deinde fortunæ ut magnum utriusque casus exemplum in Regulo proderetur, accersito à Carthaginiensibus Xanthippo Lacedæmoniorum duce, victus in prælio, & captus est. Res deinde à ducibus Romanis omnibus terra marique prosperè gestas deformauere naufragia classium. T. Coruncanius primus ex plebe pontifex maximus creatus est. M. Sempronius Sophus, Valerius Maximus censores cum senatum legerent, XIII. senatu mouerunt. lustrum condiderunt, quo censa sunt ciuium capita CCCXVII. millia, CCXVII. Regulus missus à Carthaginiensibus ad senatum, ut de pace, & si eam minimè impetraret, de captiuis commutandis ageret, iureiurando astrictus est rediturum se Carthaginem, si commutari captiuos non placuisset. utrunque negandi auctor senatui fuit: & cum fide custodita reuersus esset, supplicio à Carthaginiensibus de eo sumpto, periit.

LIBRI XIX.

CÆCILIVS Metellus, rebus aduersus Pænos prosperè gestis, speciosissimum egit triumphum, XIII. ducibus hostium, & centum viginti elephantis in eo ductis. Claudius Pulcher C O S. qui contra auspicia profectus in suis immergi pullos, qui cibari volebant, infeliciter aduersus Carthaginienses classe pugnavit. & reuocatus à senatu, iussusque dictatorem dicere, C. Glauciam dixit, sortis ultimæ hominem: qui coactus abdicare se magistratu, postea ludos prætextatus spectauit. Attilius Calatinus primus dictator extra Italiam exercitum duxit. Cum Pænis captiuorum commutatio facta est. Colonia deducta sunt, Fregellæ, in agro Salentino Brundisium. Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt ciuium capita CCLI. millia CCXXII. Claudia soror Claudij, qui cōtemptis auspicijs male pugnauerat, à ludis diuertens, cum turba premeretur, dixit: Vtinā frater meus viueret, iterumq; classem duceret, ob eam causam multata est. Duo prætores tum primum creati sunt. Cæcilius Metellus pontifex maximus, A. Posthumium consulē, quoniam idem & flamen Martialis erat, cum ille ad bellum gerendū proficisci vellet, in vrbe tenuit, nec passus est à sacris recedere. Rebus aduersus Pænos pluribus ducibus gestis, summā victoriæ C. Lutatius cōsul victas ad Aegates insulas classe Pænorum

A Penorum, finem bello imposuit. Petentibus Carthaginensibus pax data est. Cum templum Vesta arderet, Cæcilius Metellus pontifex maximus ex incendio sacra rapuit. Duæ tribus adiectæ sunt, Velina, & Esquilina. Falisci, cum rebellassent sexto die domiti, in deditionem venerunt.

LIBRI XX.

B **S**POLETIVM colonia deducta est. Aduersus Ligures tunc primùm exercitus promotus est. Sardi & Corsi, cum rebellassent, subacti sunt. Tutia virgo Vestalis incestu damnata est. Bellum Illyrijs propter vnum ex legatis, qui ad eos missi erant occisum, indictum est: subactiq; in deditionem venerunt. Prætorum numerus ampliatus est, ut essent quatuor. Galli transalpini, qui in Italiam eruperant, cæsi sunt. Eo bello populus Romanus sociorum, Latiniq; nominis trecenta millia armatorum habuisse dicitur. Exercitibus Romanis tum primùm trans Padum ductis, Galli Insubres aliquot prælijs fusi, in deditionem venerunt. M. Claudius Marcellus consul, occiso Insubrium Gallorum duce Viridomaro, opima spolia retulit. Istri subacti sunt. Item Illyrij, cum rebellassent, domiti in deditionem venerunt. Lustrum à censoribus conditum est, ex quo censa sunt ciuium capita CCLXX. millia. Libertini in quatuor tribus redacti sunt, cum antea dispersi fuissent: Esquilinam, Palatinam, Suburrnam, Collinam. C. Flaminius Censor viam Flamineam munivit: & circum Flaminium extruxit. Colonia deductæ sunt in agro de Gallis capto, Placentia, & Cremona.

EPITOME LIBRI XXI.

C **I**N Italia belli Punici secundi acta narrantur: & Annibalis Pœnorum ducis contra sædus per Iberum amnem transitum, à quo Saguntum sociorum populi Romani ciuitas octauo mensa capta est, de quibus iniurijs missi legati ad Carthaginenses, qui quererentur. & cum satis facere nollent, bellum ijs indictum est. Annibal superato Pyrenæo saltu, per Gallias fuscis Volscis, qui obsistere ei conati erant, ad Alpes venit: & laborioso per eas transitu cum motanos quoq; Gallos obuio aliquot prælijs repulisset, descendit in Italiam, & ad Ticinum amnem Romanos equestri prælio fudit: in quo vulneratum P. Cornelium Scipionem protexit filius, qui Africani postea nomen accepit. iterumq; exercitu Rom. ad flumen Trebiam fuso, Annibal apenninum per maximam militum vexationem propter vim tempestatum transijt. Cn. Cornelius Scipio in Hispania contra Pœnos prosperè pugnavit, duce hostium Magone capto.

D **I**N parte operis mei licet mihi præfari, quod in principio summæ totius professi pleriq; sunt rerum scriptores, bellum maximè memorabile omnium, quæ vnquam gesta sint, me scripturum, quod Annibale duce Carthaginenses cum populo Romano gessere. nam neque validiores opibus vllæ inter se ciuitates gentesque contulerunt arma: neque his ipsis tantum vnquam virium aut roboris fuit: & haud ignotas belli artes inter se, sed expertas primo Punico conferebant bello. & adeò varia belli fortuna, ancepsq; Mars fuit, ut propius periculo fuerint, qui vicere. odijs etiam propè maioribus certarunt, quàm viribus: Romanis indignantibus, quòd victoribus victi vltro inferrent arma: Pœnis, quòd superbè auareq; crederent imperitatum victis esse. Fama etiam est, Annibalem annorum fermè nouem pueriliter blandientem patri Amilcari, ut duceretur in Hispaniam, cum perfecto Africo bello exercitum eò traiekturus sacrificaret, altaribus admotum, tactis sacris iureiurando adactum, se cum primùm posset, hostem fore populo Romano. Angebant ingentis spiritus virum Sicilia Sardiniaque amissæ. nam & Siciliam nimis celeri desperatione rerum concessam, & Sardiniam interceptam motu Africæ fraude Romanorum, stipendio etiam superimposito, interceptam. His anxius curis ita se Africo bello, quod fuit sub recentē Rom. pacē, per quinque annos: ita deinde nouem annis in Hispania augendo Punico imperio gessit, ut appareret maius eum, quàm quòd gereret, agitare in animo bellum: & si diutius vixisset, Amilcare duce Pœnos arma Italiæ illaturos fuisse, quæ Annibalis ductu intulerunt. Mors Amilcaris peropportuna, & pueritia Annibalis, distulerunt bellum. Medius Asdrubal inter patrem & filium octo fermè annos imperium

Quàm memorabile fuerit secundum bellum Punicum.

Annibal annos nouē natus: hostem se pop. Romano fore iureiurando astringit.

Asdrubal octo annos imperium Carthaginense obtinuit.

imperium obtinuit, flore ætatis (vti ferunt) primo Amilcari conciliatus: gener inde ob altam indolem profectus animi ascitus: & quia gener erat, factionis

*Asdrubal à barbaro
quodam obtruncatur.*

*Hanno Barchinæ fa-
ctionis inimicus.*

*Annibalū in Hispa-
niā aduentus.*

Barchinæ opibus, quæ apud milites plebemq; plus quàm modicæ erant, haud fanè voluntate principū in imperio positus. Is plura consilio quàm vi gerens, auspicijs regulum magis, conciliandisq; per amicitiam principū nouis gentibus, quàm bello aut armis rem Carthaginensem auxit. Cæterum nihilo ei pax tutior fuit. barbarus eum quidam palam ob iram interfecti ab eo domini obtruncavit. comprehensusq; à circumstantibus haud alio quàm si euasisset vultu, tormentis quoq; cùm laceraretur, eo fuit habitu oris, vt superate lætitiæ dolores, ridentis etiam speciem præbuerit. Cum hoc Asdrubale, quia miræ artis in sollicitandis gentibus, imperioq; iungendis suo fuerat, fœdus renouauerat populus Romanus, vt finis vtriusq; imperij esset amnis Iberus, Saguntinisq; que medijs inter imperia duorum populorum libertas seruaretur. In Asdrubalis locum haud dubia res fuit, quin prærogatiuam militarem, qua extemplo iuuenis Annibal intra prætorium delatus, imperatorq; ingenti omnium clamore atque assensu appellatus erat, fauor etiam plebis sequeretur. Hunc vix dum puberem Asdrubal literis ad se accersierat: actaq; res in senatu etiam fuerat: Barchinis nitentibus, vt assuesceret militiæ Annibal. atq; in paternas succederet opes. Hanno alterius factionis princeps: Et æquum postulare videtur, inquit, Asdrubal, & ego tamen non censeo, quod petit, tribuendum. Cùm admiratione tam ancipitis sententiæ in se omnes conuertisset, Florē ætatis, inquit, Asdrubal, quem ipse patri Annibalis fruendum præbuit, iusto iure eum à filio repeti censet. nos tamen minimè decet iuventutem nostram pro militari rudimento assuefacere libidini imperatorum. An hoc timemus, ne Amilcaris filius nimis serò imperia immodica, & regni paterni speciem videat? & cuius regis genero hæreditarij sint relictī exercitus nostri, eius filio parum maturè seruiamus? Ego istum iuuenem domi tenendum sub legibus, sub magistratibus docendū viuere æquo iure cum cæteris censeo, ne quandoq; paruus hic ignis incendiū ingens exsuscitet. Pauci, ac fermè optimus quisq; Hannoni assentiebantur: sed (vt plerunq; fit) maior pars meliorem vicit. Missus Annibal in Hispaniam, primo statim aduentu omnem exercitum in se cōuertit. Amilcarem viuentem redditum sibi veteres milites credere, eundem vigorem in vultu, vimq;

A vimq; in oculis, habitum oris, lineamentaq; intueri. deinde breui effecit, vt.
 patri in se minimum momentum ad fauorem conciliandū esset. Nunquā
 ingenium idem ad res diuersissimas, parendum atq; imperandum, habilis *Annibalis ingenium.*
 fuit. itaq; haud facilē discerneres, vtrum imperatori, an exercitui carior esset:
 neq; Asdrubal aliū quēquā praeferre malle, vbi quid fortiter ac strenuē agen-
 dum esset: neq; milites alio duce plus confidere, aut audere. plurimum auda-
 ciæ ad pericula capeffenda, plurimum consilij inter ipsa pericula erat. nullo la-
 bore aut corpus fagitari, aut animus vinci poterat. caloris ac frigoris patien-
 tia par. cibi potionisq; desiderio naturali, non voluptate modus finitus: vigi-
 liarū somniq; nec die nec nocte discriminata tēpora. id quod gerendis rebus
 B superesset: quieti datum. ea neq; molli strato, neq; silentio accersita. multi sepe
 militari sagulo opertū humi iacentem inter custodias stationesq; militū con-
 spexerunt. vestitus nihil inter æquales excellens, arma atq; equi cōspiciebātur.
 equitū peditumq; idē longē primus erat. princeps praeliū inibat. vltimus con-
 fecto prelio excedebat. Has tantas viri virtutes ingentia vitia æquabant, inhu-
 mana crudelitas, perfidia plus quā Pūnica, nihil veri, nihil sancti, nullus de-
 ūm metus, nullum iusiurandum, nulla religio. Cum hac indole virtutū ac vi-
 C tiorū triennio sub Asdrubale imperatore meruit: nulla re, quæ agenda auden-
 daq; magno futuro duci esset, prætermissa. Cæterū ex quo die dux est decla-
 ratus, velut Italia ei prouincia decreta, bellumq; Romanum mandatum esset,
 nihil prolatandū ratus, ne se quoq; vt patrē Amilcarem, deinde Asdrubalem,
 cunctantem casus aliquis opprimeret, Saguntinis inferre bellum statuit, qui-
 bus oppugnandis haud dubiē Romana arma mouebantur. in Olcadū fines *Annibal Olcadum
fines ingreditur.*
 prius (vltro Iberum ea gens in parte magis quā in ditione Carthaginensium
 erat) induxit exercitum, vt non petisse Saguntinos, sed rerum serie, finitimis
 domitis gentibus, iungendoq; tractus ad id bellum videri posset. *l. X. Tarraco.*
 Carteiam vr-
 bem opulentam caput gentis eius expugnat, diripitq;. quo metu perculsæ mi-
 nores ciuitates, stipendio imposito imperium acceperunt. victor exercitus opu-
 lentusq; præda Carthaginē Nouam in hyberna est deductus. Ibi largē partien-
 do prædam, stipendia præterita cum fide exoluendo, cunctis ciuium suorum
 D sociorumq; animis in se firmatis, vere primo in Vacceos promotum bellum. *Annibal in Vacceos
bellum promouet.*
 Hermadica & Arbacala Carteiorū vrbes vi captæ. Arbacala & virtute & mul-
 titudine oppidanorū diu defensa. Ab Hermadica profugi exulibus Olcadum,
 priore æstate domitæ gentis, cum se iunxissent, cōcitant Carpetanos: adorti-
 q; Annibalē regressum ex Vacceis, haud procul Tago flumine agmen graue præ-
 da turbauere. Annibal praelio abstinuit, castrisq; super ripā positis, cum prima
 quies silentiumq; ab hostibus fuit, agmen vado traiecit: valloq; ita producto,
 vt locum ad transgrediendū hostes haberent, inuadere eos transeuntes sta-
 tuit. equitibus præcepit, vt cum ingressos aquā viderent, adorirentur peditum
 agmen. in ripa elephātos antē quadraginta disposuit. Carpetanorū cum appen-
 E dicibus Olcadū Vacceorumq; centū millia fuere: inuicta acies, si æquo dimi-
 caretur campo. Itaq; & ingenio feroces, & multitudine freti, & quod metu ces-
 sisse credebant hostem: id morari victoriā rati, quod interesset amnis, clamore
 sublato, passim sine vllius imperio quā cuiq; proximum est, in amnem ruunt.
 Et ex parte altera ripæ vis ingens equitū in flumē immissa, medioq; alueo haud
 quaquam pari certamine cōcursum: quippe vbi pedes instabilis, ac vix vado fi-
 des, vel inermi equite, equo temere actoperuerti posset: eques corpore armisq;
 liber, equo vel per medios gurgites stabili, cominus eminusq; rem gereret. Pars
 magna flumine absumpta: quidā vorticoso amni delati in hostes, ab elephan-
 tis obtriti sunt. postremi, quib. ingressus in suā ripam tutior fuit, ex varia trepi-
 datione cum in vñ colligerētur, prius quā tātō ex pauore reciperēt animos:
 Annibal

*Carpetanos Annibal
in deditiōe accepit.*

*Saguntini Romam le-
gatos mittunt.*

*Saguntum oppugna-
tur ab Annibale.*

*Annibal iñus tra-
gula cecidit.*

Annibal agmine quadrato amnem ingressus, fugam ex ripa fecit: vastatisque agris, intra paucos dies Carpetanos quoque in deditiōe accepit. Et iam omnia trans Iberum præter Saguntinos, Carthaginienſium erant. cum Saguntinis bellum nondum erat, cæterum iam belli causa certamina cum finitimis ferebantur, maximè Turdetanis. quos cum adisset idem, qui litis erat sator, nec certamen iuris, sed vim quæri appareret: legati à Saguntinis Romam missi, auxilium ad bellum iam haud dubiè imminens orantes. Consules tunc Romæ erant, P. Cornelius Scipio, & T. Sempronius Longus. qui cum legatis in senatum introductis de Rep. retulissent, placuissetque; mitti legatos in Hispaniā ad res sociorū inspiciendas, quibus si videretur digna causa, & Annibali denuntiarent, ut ab Saguntinis socijs populi Rom. abſtineret, & Carthaginem in Africam traicerent, ac sociorum populi Rom. querimonias deferrent: hac legatione decreta, nec dum missa, omnium spe celerius Saguntū oppugnari allatum est. tunc delata ex integro res ad senatum. Alij provincias consulibus Hispaniam atque Africam decernentes, terra marique; rem gerendam censebant. alij totum in Hispaniam Annibalemque; intendebant bellum. erant qui non temerè mouendam rem tantam, expectandosque; ex Hispania legatos censerent. Hæc sententia, quæ tutissima videbatur, vicit. legati que; eo maturius missi P. Valerius Flaccus, & Q. Bebius Pamphilus, Saguntum ad Annibalem, atque inde Carthaginem, si non abſisteretur bello, ad ducem ipsum in pœnam fœderis rupti deposcendum. Dum ea Romani parant consultantque; iam Saguntum summa vi oppugnabatur. Ciuitas ea longè opulentissima ultra Iberum fuit, sita passus mille fermè à mari. oriundi à Zacyntho insula dicuntur: mistique; etiam ab Ardea Rutulorum quidam generis. cæterum in tantas breui creuerant opes, seu maritimis, seu terrestribus fructibus, seu multitudinis incremento, seu sanctitate disciplinæ, qua fidem socialem usque; ad perniciem suam coluerunt. Annibal infesto exercitu ingressus fines, peruaſtatis passim agris, urbem tripartito aggreditur. Angulus muri erat in planiorem patentioremq; quam cætera, circa vallem vergens: aduersus eum vineas agere instituit, per quas aries mœnibus admoueri posset. Sed ut locus procul muro satis æquus agendis vineis fuit: ita haudquaquam prosperè, postquam ad effectum operis ventum est, coeptis succedebat. & turris ingens imminebat: & murus, ut in suspecto loco, supra cæteræ modum altitudinis emunitus erat: & iuuentus delecta ubi plurimum periculi ac laboris ostendebatur, ibi vi maiore obſistebant. ac primò missilibus summouere hostem: nec quicquam satis tutum munientibus pati. deinde iam non pro mœnibus modò atque turri tela micare, sed ad erumpendum etiam in stationes operaque; hostium animus erat. quibus tumultuarijs certaminibus haud fermè plures Saguntini cadebant, quam Pœni. Ut verò Annibal ipse, dum murū incautius subit, aduersum femur tragula grauius ictus cecidit: tanta circa fuga atque trepidatio fuit, ut non multum abesset, quin opera ac vineæ defererentur. Obsidio deinde per paucos dies magis quam oppugnatio fuit, dum vulnus ducis curaretur, per quod tempus ut quies certaminum erat, ita ab apparatu operum ac munitionū nihil cessatum. itaque acrius de integro obortum est bellū, pluribusque; partibus vix accipientibus quibusdā opera locis vineæ coeptæ agi, admoueri que; aries. Abundabat multitudine hominum Pœnus. ad centū enim quinquaginta millia habuisse in armis creditur. Oppidani ad omnia tuenda atque obeunda multimoda arte distineri coepti sunt: & non sufficebant. iam enim feriebantur arietibus muri: quassatæ quoque multæ partes erant. vna continentibus ruinis nudauerat urbē. tres deinceps turres: quantumque; inter eas muri erat, cum fragore ingenti prociderant: captumque; oppidū ea ruina crediderāt Pœni, qua, velut si pariter utroque; murus texisset,

A texisset, ita vtrinq; in pugnam procursum est. Nihil tumultuariæ pugnae simili-
 le erat, quales in oppugnationibus urbium per occasione partis alterius cen-
 feri solent: sed iustæ acies, velut patenti campo, inter ruinas muri tectaq; urbis
 modico distantia interuallo constiterant. Hinc spes, hinc desperatio animos
 irritat: Pœno cepisse iam se urbem, si paululū adnitatur, credente: Saguntinis
 pro nudata mœnibus patria corpora opponentibus: nec vllō pedem referen-
 te, ne relicto à se loco hostem immitteret. Itaq; quo acrius & confertim ma-
 gis vtrinq; pugnabatur, eo plures vulnerabantur, nullo inter arma corporaq;
 vano intercidente telo. Falarica erat Saguntinis, missile telum hastili oblongo,
 & cætera tereti, præterquam ad extremum, vnde ferrum extabat. id, sicut in
 B pilo, quadratum stuppa circumligabant, linebantq; pice. ferrum autem tres in
 longum habebat pedes, vt cum armis transfigere corpus posset. sed id maximè
 etiam si hæssisset in scuto, nec penetrasset in corpus, pauorem faciebat: quod
 cum mediū accensum mitteretur, conceptumq; ipso motu multo maiorem
 ignem ferret, arma omitti cogebat, nudumq; militem ad insequentes ictus
 præbebat. Cum ergo diu anceps fuisset certamen, & Saguntinis, quia præter
 spem resisterent, creuissent animi: Pœnus, quia non vicisset, pro victo esset: cla-
 morē repentē oppidani tollunt, hostemq; in ruinas muri expellunt, inde im-
 peditum trepidantemq; exturbant: postremò fustum fugatumq; in castra redi-
 gunt. Interim ab Roma legatos venisse nuntiatum est. quibus obuiam ad ma-
 C remissi ab Annibale, qui dicerent, nec tutò eos adituros inter tot tam effrena-
 tarum gentium arma: nec Annibali in tanto discrimine rerum operæ esse lega-
 tiones audire. Apparebat, non admissos protinus Carthaginem ituros. literas
 igitur nuntiosq; ad principes factionis Barchinæ præmittit, vt prepararent suo-
 rum animos, ne quid pars altera gratificari pro Romanis posset. Itaque præter-
 quam quòd admissi auditiq; non sunt, ea quoq; vana atq; irrita legatio fuit.
 Hanno vnus aduerso senatu causam fœderis rupti magno silentio propter au-
 thoritatem suam cum assensu audientium egit. Per deos fœderum arbitros ac
 testes monuisse, prædixisse se, ne Amilcaris progeniem ad exercitum mitterēt,
 non manes, non stirpem eius conquiescere viri: nec vnquam, donec sanguinis
 D nominisq; Barchini quisquam supersit, quietura Romana fœdera. Iuuenem
 flagrantem cupidine regni, viamq; vnam ad id cernentem, si ex bellis bella fe-
 rendo succinctus armis legionibusq; viuat, velut materiam igni præbentes,
 ad exercitus misistis. aluistis ergo hoc incendiū, quo nunc ardetis. Saguntum
 vestri circumsidēt exercitus, vnde arcentur fœdere: mox Carthaginem circun-
 sedebunt Romanæ legiones, ducibus iisdem dijs, per quos priore bello rupta
 fœdera sunt vlti. vtrum hostem, an vos, an fortunam vtriusq; populi ignora-
 tis? Legatos ab socijs, & pro socijs venientes bonus imperator vester in castra
 non admisit, ius gentium sustulit. hi tamen, vnde ne hostium quidem legati
 arcentur, pulsi ad vos veniunt, res ex fœdere repetunt: publica fraus absit: au-
 E thorem culpæ, & reum criminis deposcunt. quo lenius agunt, segnius inci-
 piunt: eo cum cœperint, vereor ne perseuerantius sæuiant. Aegates insulas Ery-
 cemq; ante oculos proponite, quæ terra mariq; per quatuor & viginti annos
 passi sitis. Nec puer hic dux erat, sed pater ipse Amilcar, Mars alter, vt isti volunt.
 sed Tarento tum in Italia non abstinuimus ex fœdere: sicut nunc Sagunto
 non abstinemus. vicerunt ergo dii hominesq;, & id de quo verbis ambigeba-
 tur, vter populus fœdus rupisset: euentus belli, velut æquus iudex, vnde ius sta-
 bat, ei victoriam dedit. Carthagini nunc Annibal vineas turesq; admouit:
 Carthaginis mœnia quatit ariete. Sagunti ruinæ (falsus vtinam vates sim) no-
 stris capitibus incident: susceptumq; cum Saguntinis bellum, habendū cum
 Romanis est. Dedemus ergo Annibalem? dicet aliquis. Scio meam leuem esse

Falarica quòdam te-
lum.

Saguntini Pœnos à
mœnibus suis extur-
bant.

Annibal Legatos Ro-
manos non admittit.

Hannonis in senatu
Carthaginensi ora-
tio aduersus Anni-
balem.

*Saguntini dirutum
morum reficiunt.*

*Alcon Saguntinus in
conscijs ciuibus suis de
pace agit cum Anni-
bale.*

in eo auctoritatem, propter paternas inimicitias. sed & Amilcarem eo perijisse
latus sum: quod si ille viueret, bellum iam cum Romanis haberemus: &
hunc iuuenem tanquam furiam facemq; huius belli odi ac detestor. nec de-
dendum solum ad piaculum rupti foederis: sed, si nemo deponat, deuehendum
in ultimas maris terrarumq; oras: ablegandumq; eò, unde nec ad nos nomen
famaq; eius accedere, nec sollicitare quietæ ciuitatis statum possit: Ego autem
ita censeo: legatos ex templo Romam mittendos, qui senatui satis faciant: alios
qui Annibali nuntient, ut exercitum ab Sagunto abducat: ipsumq; Annibalem
ex foedere Romanis dedant. tertiam legationem ad res Saguntinis reddendas
decerno. Cum Hanno perorasset, nemini omnium certare oratione cum eo
neceffe fuit. adeo propè omnis senatus Annibalis erat: infestiusq; locutum ar-
guebant Hannonem, quam Flaccum Valerium legatum Romanum. Respon-
sum inde legatis Romanis est, bellum ortum ab Saguntinis, non ab Annibale
esse. populum Rom. iniuste facere, si Saguntinos vetustissimæ Carthaginien-
sium societati præponat. Dum Romani tempus terunt legationibus nitten-
dis, Annibal quia fessum militem prælijs operibusq; habebat, paucorum ijs die-
rum quietem dedit, stationibus ad custodiam vinearum aliorumq; operum
dispositis. interim animos eorum nunc ira in hostes stimulando, nunc spe præ-
miorum accendit. ut verò pro concione prædā captæ urbis edixit militum fo-
re, adeo accensi omnes sunt, ut si ex templo signum datum esset, nulla vi resisti
videretur posse. Saguntini ut à prælijs quietem habuerant, nec laceffentes, nec
laceffiti per aliquot dies: ita non nocte, non die vnquam cessauerant ab opere,
ut nouum murum ab ea parte, qua patefactum oppidum ruinis erat, reficerent.
Inde oppugnatio eos aliquanto atrocior, quam antè, adorta est: nec qua pri-
mum, aut potissimum parte ferrent opem, cum omnia varijs clamoribus stre-
perent, satis scire poterant. Ipse Annibal, quæ turris mobilis omnia munimen-
ta urbis superans altitudine agebatur, hortator aderat. quæ cum admota cata-
pultis balistisq; per omnia tabulata dispositis, muros defensoribus nudasset,
tum Annibal occasionem ratus, quingentos ferme Afros cum dolabris ad sub-
ruendum ab imo murum mittit. Nec erat difficile opus, quod cimenta non
calce durata erant, sed interlita luto, structuræ antiquæ genere. itaq; ante quam
caderetur, ruebat: perq; patentia ruinis agmina armatorum in urbem vade-
bant. locum quoq; editum capiunt: collatisq; eò catapultis balistisq; ut castel-
lum in ipsa urbe velut arcem imminuentem haberent, muro circundant: & Sa-
guntini murum interiorem ab nondum capta urbis parte ducunt. Vtrinque
summa vi & muniunt, & pugnant. sed interiora tuendo, minorem indies vr-
bem Saguntini faciunt. simul crescit inopia omnium longa obsidione, & mi-
nuitur expectatio externæ opis, cum tam procul Romani, vnica spes, circa o-
mnia hostium essent. paulisper tamen affectos animus recreauit repentina pro-
fectio Annibalis in Oretanos, Carpetanosq;: qui duo populi delectus acerbis-
sime consternati, retentis conquisitoribus metum defectionis cum præbuis-
sent, oppressi celeritate Annibalis omiserunt mota arma. Nec Sagunti oppu-
gnatio segnior erat, Maharbale Himilconis filio, quem præfecerat Annibal, ita
impigrè rem agente, ut ducem abesse nec ciues, nec hostes sentiret. Is & prælia
aliquot secunda fecit, & tribus arietibus aliquantum muri discussit: strataque
omnia recentibus ruinis aduenienti Annibali ostendit. itaq; ad ipsam arcem
ex templo ductus exercitus, atroxque prælium cum multorum vtrinque cæde
initum, & pars arcis capta est. Tentata deinde per duos exigua pacis spes, Alco-
nem Saguntinum, & Alorcum Hispanum. Alcon in scijs Saguntinis, precibus ali-
quid moturum ratus, cum ad Annibalem noctu transisset, postquam nihil la-
crymæ mouebat, conditionesq; tristes, ut ab irato victore ferebantur, transfuga
ex oratore

A ex oratore factus, apud hostem mansit: morituum affirmans, qui sub conditionibus his de pace ageret. Postulabatur autem, redderent res Turdetanis: traditoq; omni auro atq; argento, egressi vrbe cum singulis vestimentis ibi habitarent, vbi Poenus iussisset. Has pacis leges abnuente Alcone accepturos Saguntinos, Alorcus vinci animos, vbi alia vincantur, affirmas, se pacis eius interpretem fore pollicetur. Erat autem tum miles Annibalis: ceterum publice Saguntinis amicus atq; hospes. Tradito palam telo custodibus hostium, transgressus munimenta, ad pretozem Saguntinum (& ipse ita iubebat) est deductus. Quo cum extemplo concursus omnis generis hominum esset factus, summo caetera multitudine, senatus Alorco datus est, cuius talis oratio fuit: Si ciues vester Alcon, sicuti ad pacem petendam ad Annibalem venit, ita pacis conditiones ab Annibale ad vos retulisset, superuacaneum hoc mihi fuisset iter, quo nec orator Annibalis, nec transfuga ad vos venissem, cum vero ille aut vestra, aut sua culpa manserit apud hostem, si metu simulauit, sua: vestra, si periculum est apud vos, vera referentibus: ego, ne ignoraretis esse aliquas & salutis & pacis vobis conditiones, pro vetusto hospitio, quod mihi vobiscum est, ad vos veni. Vestra autem causa me, nec vllius alterius loqui, quae loquor apud vos, vel ea fides sit: quod neq; dum vestris viribus restitistis, neq; dum auxilia ab Rom. sperastis, pacis vnquam apud vos mentionem feci. postquam nec ab Romanis vobis vlla spes est, nec vestra iam aut arma vos, aut moenia satis defendunt, pacem afferro ad vos magis necessariam quam aequam, cuius ita aliqua spes est: si eam quemadmodum vt victor fert, Annibal, sic vos vt victi audiat: si non id quod amittitur, in damno, cum omnia victoris sint: sed quicquid relinquitur, pro munere habituri estis. Urbem vobis, quam ex magna iam parte dirutam, captam ferè totam habet, adimit: agros relinquit, locum assignaturus, in quo nouum oppidum aedificetis: aurum argentumq; omne, publicum priuatumq; ad se iubet deferri: coniugum vestraq; corpora, ac liberorum vestrorum seruat inuiolata, si inermes cum binis vestimentis velitis à Sagunto exire. Hæc victor hostis imperat. hæc quanquam sint grauia atq; acerba, fortuna vestra vobis suadet. Equidem haud despero, cum omniū potestas ei à vobis facta sit, aliquid ex his reb. remissurum. Sed hæc patienda censeo potius quam trucidari corpora vestra, rapi trahiq; ante ora vestra coniuges ac liberos belli iure finatis. Ad hæc audienda cum circumfusa paulatim multitudine permittum senatui esset populi concilium: repente primores secessione facta, priusquam responsum daretur: argentum aurumq; omne ex publico priuatoq; in forum collatum, in ignem ad id raptim factum conijcientes, eodem pleriq; semetipsos præcipitauerunt. Cum ex eo pavor ac trepidatio totam urbem peruassisset, alius insuper tumultus ex arce auditur. Turris diu quassata prociderat: perq; ruinam eius cohors Pænorum impetu facto cum signum imperatori dedisset, nudatam stationibus custodijsq; solitis hostium esse urbem, non cunctandum in tali occasione ratus Annibal, totis viribus aggressus urbem momento cepit: signo dato, vt omnes puberes interficerentur, quod imperium crudele, ceterum propè necessarium cognitum in ipso euentu est. cui enim parci potuit ex ijs, qui aut inclusi cum coniugibus ac liberis, domos super seipsos concremauerunt? aut armati nullum ante finem pugnae quam morientes fecerunt? Captum oppidum est cum ingenti præda. quanquam pleraq; ab dominis de industria corrupta erant, & in cadibus vix vllum discrimen ætatis ira fecerat, & captiui militum præda fuerant: tamen ex pretio rerum venditarum aliquantum pecuniæ redactum esse constat, & multam pretiosam suppellectile vestemq; missam Carthaginem. Octauo mense quam coeptum oppugnari, captum Saguntum, quidam scripsere: inde Carthaginem Nouam in hyberna Annibalem concessisse: quinto deinde mense, quam

Alorcus Annibalis miles Saguntinis suadet, vt oblatas pacis leges accipiant.

Alor. prius .i. singular.

Saguntini aurum argentumq; omne in ignem conijciunt.

Saguntum capitur.

Sagunti excidio nuntiato, Romani de rerum summa metuere ceperunt.

Belli apparatus aduersus Carthaginienses.

Romani legatos mittunt Carthaginem.

quàm à Carthagine profectus sit, in Italiā peruenisse. Quæ si ita sunt, fieri non potuit, ut P. Cornelius, & T. Sempronius coss. fuerint: ad quos & in principio oppugnationis legati Saguntini missi sint: & qui in suo magistratu cum Annibale, alter ad Ticinum amnem, ambo aliquanto post ad Trebiam pugnauerint, aut omnia breuiora aliquando fuere: aut Saguntum principio anni, quo P. Cornelius & T. Sempronius coss. fuerunt, non coeptum oppugnari est, sed captum. nam excessisse pugna ad Trebiam in annum Cn. Seruili & C. Flamini non potest, quia Flaminus Arimini consulatū inijt, creatus ab T. Sempronio consule: qui post pugnam ad Trebiam ad creandos cōsules Romam cum venisset, comitijs perfectis ad exercitum in hyberna redijt. Sub idem ferè tempus & legati qui redierant à Carthagine, Romā retulerunt omnia hostilia esse, & Sagunti excidium nuntiātū est: tantusq; simul mœror patres misericordiamque sociorum peremptorū indignè, & pudor non lati auxilij, & ira in Carthaginienses, metusq; de summa rerum cepit, velut si iam ad portas hostis esset: ut tot vno tempore motibus animi turbati, trepidarēt magis quàm consultarēt. Nam neq; hostem acriorem bellicosiorēq; secum congressum: nec rem Romanam tam desidem vnquam fuisse atq; imbellē. Sardos Corfosq; & Histros atq; Illyricos laceffisse magis quàm exercuisse Romana arma: & cum Gallis tumultuatum magis quàm belligeratum. Pœnum hostem veteranū trium & viginti annorum militia durissima inter Hispanas gentes semper victorē, primum Amilcare, deinde Asdrubale, nunc Annibale duce acerrimo assuetum, recentē ab excidio opulentissimæ vrbis Iberum transire: trahere secum tot excitos Hispanorum populos: concitum auidas semper armorū Gallicas gentes, cum orbe terrarum bellum gerendum in Italia, ac pro mœnibus Romanis esse. Nominatæ iam antea consulibus prouinciæ erant, tum sortiri iussi: Cornelio Hispania, Sempronio Africa cum Sicilia euenit. Sex in eum annū decrete legiones, & sociorum quantum ipsis videretur, & classis quanta parari posset. quatuor & viginti peditum Romanorū millia sunt scripta, mille & octingenti equites: sociorum XLIII. peditum, & IIII. equitum, naues CCXX. quinqueremes, celoces viginti deductæ. Latum inde ad populum, vellent, iuberent, populo Carthaginiensi bellū indicī. eiusq; belli causa supplicatio per urbē habitata: atq; adorati dii, ut bene ac feliciter eueniret, quod bellū populus Rom. iussisset. Inter cōsules ita copiarū diuisæ. Sempronio datæ legiones duæ: ea quaternam millia erant peditum, & trecenti equites: sociorum sexdecim millia peditū, equites mille octingenti, naues longæ CLX. celoces duodecim. Cū his terrestribus maritimisq; copijs T. Sempronius missus in Siciliam, ita in Africam transmissurus, si ad arcendum Italia Pœnum cōsul alter satis esset. Cornelio minus copiarum datum, quia L. Manlius prætor & ipse cum haud inualido præsidio in Galliam mittebatur. Nauiū maximè Cornelio numerus diminutus. sexaginta quinqueremes datæ: (neq; enim mari venturū, aut ea parte belli dimicaturum hostem credebant) & duæ Romanæ legiones cum suo iusto equitatu, & quatuordecim millibus sociorum peditū, equitibus mille ducentis. Duas legiones Romanas, & quatuordecim millia sociorum peditū, mille equites socios, sexcentos Romanos, Gallia prouincia eodem anno versa in Punicum bellum habuit. His ita cōparatis, ut omnia iusta ante bellū fierent, legatos maiores natu, Q. Fabium, M. Liuium, L. Aemylum, C. Licinium, Q. Bebiū, in Africam mittunt ad percunctandos Carthaginienses: publicone consilio Annibal Saguntum oppugnasset? & si, id quod facturi videbantur, faterentur, ac defenderent publico consilio factū, ut indicerent populo Carthaginiensi bellū. Romani postquam Carthaginem venerūt, cum senatus datus esset, & Q. Fabius nihil ultra quàm vnum, quod mandatum erat, percunctatus esset: tum ex Carthaginiens-

A thaginiensibus vnus princeps: Vana Romani, inquit, & prior legatio fuit, cum Annibalem tanquam suo consilio Saguntum oppugnantē deposcebatis. cæ-
 terum hæc legatio verbis adhuc lenior est, re asperior. tunc enim Annibal & in-
 simulabatur, & deposcebatur. nunc à nobis & confessio culpæ exprimitur: &
 vt à confessis res extemplò repetuntur. Ego autem nō priuato publicone con-
 silio Saguntum oppugnatum sit, quærendum censeo: sed vtrum iure, an iniu-
 ria. nostra enim hæc quæstio atq; animaduersio in ciuem nostrum est: nostro,
 an suo fecerit arbitrio. vobiscum vna disceptatio est: licueritne per fœdus fieri.
 Itaq; quoniā discerni placet, quid publico consilio, quid sua sponte imperato-
 res faciant: nobis vobiscum fœdus est à Luctatio cos. iētum: in quo cauetur
 B vtrorumque socijs. nihil de Saguntinis (necdum enim erant socij vestri) cau-
 tum est. At enim eo fœdere, quod cum Asdrubale iētū est, Saguntini excipiun-
 tur. aduersus quod nihil ego dicturus sum, nisi quod à vobis didici. vos enim
 quod C. Luctatius cos. primò nobiscū fœdus icit: quia neq; autoritate pa-
 trum, nec populi iussu iētum erat, negastis vos eo teneri. itaq; aliud de integro
 fœdus publico consilio iētum est. Si vos non tenent vestra fœdera, nisi aut ex
 autoritate aut iussu vestro iēta: ne nos quidē Asdrubalis fœdus, quod nobis
 inscijs icit, obligare potuit. Proinde omittite Sagunti atq; Iberi mentionē fa-
 cere, & quod diu parturit animus vester, aliquando pariat. Tum Rom. sinu ex
 toga factō, Hic, inquit, vobis bellum & pacem portamus: vtrum placet, sumi-
 C te. Sub hanc vocē haud minus ferociter, daret vtrum vellet, succlamatum est.
 & cum is iterum sinu effuso bellum dare dixisset, accipere se omnes responde-
 runt: & quibus acciperēt animis, iisdem se gesturos. Hæc directā percunctatio
 ac denunciatio belli magis ex dignitate P. R. visa est, quàm de fœderū iure ver-
 bis disceptare, cum antè, tum maximè Sagunto excisa. nam si verborum disce-
 ptationis res esset: quod fœdus Asdrubalis cum Luctatij priore fœdere cōmu-
 tatum est, cōparandum non erat: cum in Luctatij fœdere disertè additum es-
 set, ita id ratum fore, si populus censuisset: in Asdrubalis fœdere, nec exceptum
 tale quicquam fuerit: & tot annorum silentio ita viuo eo cōprobatum sit fœ-
 dus, vt ne mortuo quidem authore quicquā mutaretur. quanquam & si prio-
 D re fœdere staretur, satis cautum erat Saguntinis, socijs vtrorumq; exceptis. nam
 neq; additum erat ijs, qui tunc essent: nec, ne qui postea assumerentur. & cum
 assumere nouos liceret socios, quis æquum censeret, aut ob nulla quenquam
 merita in amicitiam recipi? aut receptos in fidem nō defendi? tantum, ne Car-
 thaginiensium socij aut sollicitarentur ad defectionē, aut sua sponte desciscen-
 tes reciperentur. Legati Romani ab Carthagine, sicut his Romę imperatū erat,
 in Hispaniam, vt adirent ciuitates, vt in societatem pellicerent, aut auerterent
 à Pœnis, traiecerunt. Ad Bargusios primū venerunt: à quibus benignè exce-
 pti, quia tædebat imperij Punici, multos trans Iberum populos ad cupidinem
 nouæ fortunę erexerunt. Ad Volscianos inde est ventum: quorum celebre per
 E Hispaniam responsum cæteros populos à societate Romana auertit. ita enim
 maximus natus ex ijs in concilio respondit: Quæ verecundia est vos Romani
 postulare, vt i vestram Carthaginiensium præponamus amicitia? cum, qui id
 fecerunt, Saguntinos, crudelius, quàm Pœnus hostis perdidit, vos socij prodi-
 deritis? ibi quæratissocios censeo, vbi Saguntina clades ignota est. Hispanis
 populis sicut lugubre, ita insigne documentum Sagunti ruinæ erunt: ne quis
 fidei Romanæ, aut societati confidat. Inde extemplò abire finibus Volsciano-
 rum iussi: ab nullo deinde concilio Hispaniæ benigniora verba tulere. itaque
 ne quicquam peragrata Hispania in Galliam transeunt. In his noua terribilis
 que species visa est: quod armati (ita mos gentis erat) in concilium venerunt.
 Cum verbis extollentes virtutem gloriamq; populi Romani ac magnitudi-
 nem

Quid responsum sit le-
gati Romanis.

Bellum inducitur Car-
thaginiensibus.

De iure fœderum pop-
Romani cum Cartha-
giniensibus.

Legati Romani Hi-
spaniæ populos ad de-
fectionem sollicitant.

Volciani quid legatis
Romanis responde-
rint.

Galli veniunt in con-
cilium armati.

Gallorum risus de legatis Romanis.

Massilie Legati Romani benigne excipiuntur.

Annibalis ad Hispanos milites oratio.

Annibal valido praesidio Africam firmat.

Asdrubal tuendam suscipit Hispaniam.

nem imperij, petissent, ne Pœno bellum Italiæ inferenti per agros vrbesq; suas transitū darent: tantus cum fremitu risus dicitur ortus, vt vix à magistratibus maioribusq; natu iuuentus sedaretur. adeò stolidi impudensq; postulatio visa est: censere ne in Italiā transmittant Galli bellū. ipsos id auertere in se, agrosq; suos pro alienis populādos obijcere. Sedato tandē fremitu. responsum legatis est: neq; Rom. in se meritum esse, neque Carthaginensium iniuriam, ob quæ aut pro Romanis, aut aduersus Pœnos sumant arma. Contra ea audire sese, gentis suæ homines agris finibusque Italiæ pelli à populo Romano stipendiumq; pendere, & cætera indigna pati. Eadem fermē in cæteris Galliæ concilijs dicta auditaq; nec hospitale quicquam, pacatūve satis prius auditū, quàm Massiliā venerunt. ibi omnia ab socijs inquisita cum cura ac fide, cognita, præoccupatos iam ab Annibale Gallorū animos esse. sed ne illi quidem ipsi satis mitem gentē fore (adeò ferocia atq; indomita ingenia esse) ni subinde auro, cuius auidissima gens est, principū animi cōcilientur. Ita peragratis Hispaniæ & Galliæ populis, legati Romam redeunt. haud ita multo post quàm coss. in prouincias profecti erant, ciuitatē omnem in expectationē belli erectā inueniunt: satis constante fama, iam Iberū Pœnos transisse. Annibal Sagunto capto, Carthaginem Nouam in hyberna concesserat. ibiq; auditis, quæ Romæ, quæq; Carthagine acta decretaq; forent, seq; non ducem solū, sed etiā causam esse belli, partitis diuenditisq; reliquijs prædæ, nihil vltra differendum ratus, Hispani generis milites conuocat: Credo ego vos, inquit, socij, & ipsos cernere, pacatis omnibus Hispaniæ populis, aut finiendā vobis militiam, exercitusq; dimittendos esse, aut in alias terras transferendum bellum, ita enim hæ gentes nō pacis solū, sed etiam victoriæ bonis floreant, si ex alijs gentibus prædā & gloriā quæremus. itaq; cum longiqua ab domo instet militia, incertumq; sit, quādo domos vestras & quæ cuiq; ibi cara sint, visuri sitis: si quis vestrū suos inuisere vult, commeatū do. primo vere edico ad sitis, vt dijs bene iuuantibus bellum ingentis gloriæ prædeq; futurū incipiamus. Omnibus ferē visendi domos oblata vltro potestas grata erat, & iam desiderantibus suos, & longius in futurū prouidentibus desiderium. Per totū tempus hyemis quies inter labores aut iam exhaustos, aut mox exhauriendos, renouauit corpora animosq; ad omnia de integro patiēda. vere primo ad edictū conuenere. Annibal cū recensuisset omniū auxilia gentium, Gadeis profectus Herculi vota exoluit: nouisq; se obligat votis, si cætera prospera euenissent. Inde partiens curas simul inferendi atq; arcendi belli, ne, dum ipse terrestri per Hispaniā Galliasq; itinere Italiam peteret, nuda aperta q; Romanis Africa ab Sicilia esset, valido præsidio eam firmare statuit. pro eo supplementū ipse ex Africa, maximē iaculatorum leuium armis petijt, vt Afri in Hispania, Hispani in Africa, melior procul ab domo futurus vterq; miles, velut mutuis pignoribus obligati stipendia facerent. Tredecim M. DCCC. L. pedites cetratos misit in Africam, & funditores Baleares DCCC. LXX. equites mistos ex multis gētibus M. CC. has copias partim Carthagini præsidio esse, partim distribui per Africā iubet, simul cōquisitoribus in ciuitates missis, III. M. conscripta delectē iuuentutis, præsidium eodem & obsides duci Carthag. iubet. Neq; Hispaniā negligendā ratus, atq; ideo haud minus, quod haud ignarus erat, circuitā ab Rom. eam legatis ad sollicitandos principum animos, Asdrubali fratri viro impigro eam prouinciā destinat, firmatq; cum Africis maximē præsidijs, peditū Afrorū XI. M. DCCC. L. Ligurib. trecentis, Balearibus D. ad hæc peditū auxilia additi equites Libyphœnices, mistū Punicū Afris genus. CCC. & Numidæ Mauriq; accolæ Oceani ad M. DCCC. & parua Ilergetū manus ex Hispania ducēti equites: & ne quod terrestris deesset auxilij genus, elephantū XIII. classis præterea data ad tuendā maritimā orā: quia

A quia qua parte belli vicerant, ea tum quoq; rem gesturos Romanos credi poterat: L. quinqueres, quadrires duę, trires quinę; sed aptę instructęq; remigio xxxii. quinqueres erant, & trires quinę; Ab Gadib. Carthaginem ad hyberna exercitus redijt, atq; inde profectus præter Etouissam urbē ad Iberū, maritimamq; oram ducit. Ibi fama est, in quiete visum ab eo iuuenem diuina specie, qui se ab Ioue diceret ducem in Italiam Annibali missum: proinde sequeretur, neq; vsquam à se deflecteret oculos: pauidum primò nusquam circumspicientem, aut respicientem secutū, deinde cura humani ingenij, cum quidnā id esset, quod respicere vetitus esset, agigaret animo, temperare oculis nequiuisset: tum vidisse post se serpentē mira magnitudine cum ingenti arborum ac virgultorum strage ferri, ac post insequi cum fragore cœli nimbū: tum quæ moles ea, quidue prodigij esset, quærentē audisse: vastitatē Italiæ esse: pergeret porro ire, nec vltra inquireret, sineretq; fata in occulto esse. Hoc visu letus tripartitò Iberum copias traiecit, præmissis, qui Gallorū animos quā traducendus exercitus erat, donis conciliarēt, Alpiūq; transitus specularentur. nonaginta millia peditū, duodecim millia equitum Iberum traduxit. Ilergetes inde Bargusiosq; & Ausetanos & Aquitaniā, quæ subiecta Pyrenæis montibus est, subegit: oręq; huic omni præfecit Hannonem, vt fauces, quę Hispanias Gallijs iungunt, in potestate essent. Decē millia peditum Hannoni ad præfidiū obtinendę regionis data, & mille equites. Postquam per Pyrenęum saltum traduci exercitus cœptus est, rumorq; per barbaros manauit certior de bello Romano, tria millia inde Carpetanorum peditum iter auerterunt. constabat, non tam bello motos, quàm longinquitate viæ, in superabiliq; Alpiū transitu. Annibal quia reuocare aut vi retinere eos anceps erat, ne cæterorū etiam feroces animi iritarētur, supra vii. m. hominū domos remisit, quos & ipse grauari militia senserat, Carpetanos quoq; ab se dimissos simulans, inde ne mora atq; otii animos sollicitaret, cum reliquis copijs Pyrenæū transgreditur, & ad oppidum Illiberim castra locat. Galli quanquā Italiæ bellū inferri audiebant, tamē quia vi subactos trans Pyrenæū Hispanos fama erat, præfidiaq; valida imposita, metu seruitutis ad arma cōsternati, Ruscinonē aliquot populi conueniunt: quod vbi Annibali nuntiatū est, moram magis quàm bellum metuens, oratores ad regulos eorū misit, colloqui semetipsum velle cum his, & vel illi propius Illiberim accederēt, vel se Ruscinonē processurū, vt ex propinquo congressus facilius esset. nam & accepturū eos in castra sua se letū, nec cunctanter seipsum ad eos venturum: hospitē enim se Galliæ, non hostē aduenisse: nec stricturū antè gladium, si per Gallos liceat, quàm in Italiā venisset. Et per nuntios quidē hæc. Vt verò reguli Gallorum castris ad Illiberim extemplò motis, haud grauati ad Pœnum venerūt, capti donis cum bona pace exercitū per fines suos præter Ruscinonē oppidum transmiserunt. In Italiā interim nihil vltra quàm Iberū transisse Annibalem, à Massiliensium legatis Romam perlatum erat: cum perinde, ac si Alpes iam transisset, Boij sollicitatis Insubribus defecerunt, nec tam obvertes in populum Roma. iras, quàm quod nuper circa Padum, Placentiā, Cremonamq; colonias in agrum Gallicum deductas ægrè patiebantur. Itaq; armis repenti arreptis, in eum ipsum agrum impetu factō, tantum terroris ac tumultus fecerunt, vt non agrestis modò multitudo, sed ipsi triumuiroi Romani, qui ad agrum venerant assignandum, diffisi Placentię moenibus, Mutinam cōfugerint, C. Lucretius, A. Seruilius, T. Annius. Lucretij nomē haud dubium est, pro A. Seruilio. & T. Annio, Q. Acilium, & C. Herennium habent quidam annales: alij P. Cornelium Asinam, & C. Papyrium Mafonē. Id quoq; dubium est, legati ad Boios ad exostulandum missi, violati sint, an in triumuiros agrum metanteis impetus sit factus. Mutinæ cum obsiderentur, & gens ad oppu-

Classis Punica:

Spectrum in quiete
Annibali apparet.

Annibali exercitus.

Ruscinonē aliquot Gal-
lie populi aduersus
Annibalē conueniunt.Galli donis capti cum
Pœno pacem inueniunt.

1. N. p. nobis dicitur. Flavius
de Emilia rei deli. Rom.
Boij a Romanis de-
ficiunt.

Mutina obsidetur.

L. Manlij Pr. exerci-
tus ceditur.

Ostia Rhodani.

Canones & Indus.

Hannonis copie Rho-
danum traiciunt.

oppugnandarum urbium arteis rudis, pigerrima eadem ad militaria opera, se-
gnis intactis assideret muris, simulari coeptum de pace agi. euocatiq; ab Gallo-
rum principibus legati ad colloquium, non contra ius modò gentium, sed vio-
lata etiam, quæ data in id tempus erat, fide, comprehenduntur, negantibus Gal-
lis, nisi obsides sibi redderentur, eos se dimissuros. Cum hæc de legatis nuntia-
ta essent, & Mutina presidiumq; in periculo esset, L. Manlius Pr. ira accensus, ef-
fufum agmen ad Mutinā ducit. Syluæ tunc circa viam erant, plerisq; incultis:
ibi inexplorato profectus, in insidias præcipitatus, multaq; cum cede suorum
ægrè in apertos campos emerfit: ibi castra communita, & quia Gallis ad ten-
tanda ea defuit spes, refecti sunt militū animi, quanquam accisas res satis con-
stabat. Iter deinde de integro coeptum: nec dum per patentia loca ducebatur
agmen, cum apparuit hostis: vbi rursus syluæ intratæ, tum postremos adorti
cum magna trepidatione ac pauore omniū, octingentos milites occiderunt,
sex signa ademere. Finis inde & Gallis territandi, & pauēdi Rom. fuit, vt ex saltu
inuio atq; impedito euasere: inde apertis locis facile tutantes agmen Romani
Cannetum vicum propinquum Pado contendere. ibi se munimento ad tem-
pus, cōmeatibusq; fluminis, & Brixianorum Gallorum auxilio aduersus cre-
scentem indies multitudinē hostium tutabantur. Qui tumultus repens post-
quam est Romam perlatus, & Punicum insuper Gallico bello auctum patres
acceperunt: C. Atiliū Pr. cum vna legione Romana, & quinque millibus locio-
rum delectu nouo à cos. conscriptis, auxilium ferre Manlio iubent: qui sine
vlllo certamine (abscefferant enim metu hostes) Cannetum peruenit. Et P. Cor-
nelius in locum eius, quæ missa cum prætore fuerat transcripta legione noua,
profectus ab vrbe sexaginta longis nauibus præter oram Heturriæ Ligurūq;
& inde Salyum. mox peruenit Massiliam, & ad proximū ostium Rhodani (plu-
ribus enim diuisus amnis in mare decurrit) castra locat, vixdum satis credens
Annibalem superasse Pyrenæos montes: quem vt de Rhodani quoq; transitu
agitare animaduertit, incertus quonam ei loco occurreret, nec dum satis refe-
ctis ab iactatione maritima militibus, trecentos interim delectos equites, du-
cibus Massiliensibus & auxiliariis Gallis, ad exploranda omnia, visendosq;
ex tuto hostes præmittit. Annibal cæteris metu, aut pretio pacatis, iam in Vol-
carum peruenerat agrum, gentis validæ: colunt autem circa vtranq; ripā Rho-
dani. & diffusi citiore agro arceri Pœnum posse, vt flumen pro munimento
haberent, omnibus fermè suis trans Rhodanum traiectis, vltiorem ripam
amnis obtinebāt. Cæteros accolas fluminis Annibal, & eos ipsos quorum se-
des tenuerat: simul perlicit donis ad naues vndiq; contrahendas, fabricandas-
que, simul & ipsi traici exercitum, leuariq; quàm primum regionē suam tan-
ta urgente hominum turba cupiebant. Itaq; ingens coacta vis nauium est, lin-
triumq; temerè ad vicinalem vsum paratarum: nouasq; alias primum Galli
inchoantes cauabant ex singulis arboribus: deinde & ipsi milites, simul copia
materiæ, simul facilitate operis inducti, alueos informes, nihil, dum modo in-
nare aquæ & capere onera possent, curantes, raptim faciebant, quibus se suaq;
transueherent. Iamq; omnibus satis comparatis ad traiciendum, terrebant
ex aduerso hostes, omnem ripam equis virisque obtinentes: quos vt auerte-
ret, Hannonem Bomilcaris filium vigilia prima noctis cum parte copiarum,
maximè Hispanis, aduerso flumine ire iter vnius diei iubet: & vbi primò possit
quàm occultissimè traiecto amni, circūducere agmen, vt cum facto opus sit,
adoriatur ab tergo hostē. ad id dati duces Galli educunt inde millia quinque &
viginti fermè suprà paruæ insulæ circūfufum amnem, latiorē vbi diuidebatur
eoq; minus alto alueo transitū ostēdere. ibi raptim cesa materia, ratesq; fabrica-
tæ, in quib. equi viriq; & alia onera traicerētur. Hispani sine vlla mole in vtres
vestimen-

A vestimentis coniectis, ipsi cetris suppositis incubantes flumen transnataue-
 re. Et alius exercitus ratibus iunctis traiectus, castris propè flumen positus, no-
 cturno itinere atq; operis labore fessus, quiete vnius diei reficitur, intèto duce
 ad consiliū opportunè exequendum. Postero die profecti ex loco, prodito fu-
 mo significant se transisse, & haud procul abesse. quod vbi accepit Annibal, ne *Annibal Rhodanum*
 tempore deesset, dat signum ad traijciendum. Iam paratas aptatasq; habebat *cum exercitu traijcit.*
 pedes lintres. eques ferè præter equos nantes nauium agmen ad excipiendum
 aduersi impetum fluminis parte superiore transmittens tranquillitatem infra
 traijcientibus lintribus præbebat. equorum pars magna nantes loris à puppi-
 bus trahebantur, præter eos, quos instructos frenatosq; vt extemplò egresso in
 B ripam equiti vsui essent, imposuerant in naues. Galli occurrant in ripam cum
 varijs vlulatibus, cantuq; moris sui, quatientes scuta supra capita, vibrantesq;
 dextris tela, quanquam & ex aduerso terrebat tanta vis nauium cum ingenti
 sono fluminis, & clamore vario nautarū & militum, qui nitebantur perrum-
 pere impetum fluminis, & qui ex altera ripa traijcientes suos hortabatur. Iam
 satis pauentes aduerso tumultu terribior ab tergo adortus clamor, castris ab
 Hannone captis. mox & ipse aderat, ancepsq; terror circumstabat: & è nauibus
 tanta vis armatorum in terram euadens, & à tergo improuisa premebat acies.
 Galli postquā vim facere conati, vltro pellebantur, quā patère visum maximè
 iter, perrumpunt, trepidiq; in vicos passim suos diffugiunt. Annibal ceteris co-
 C pijs per otium traiectis, spernens iam Gallicos tumultus, castra locat. Elephan- *Elephantum quonam*
 to, iam traijciendorū varia consilia fuisse credo: certè varia memoria est actæ *modo traiecti.*
 rei: quidam congregatis ad ripā elephantis, tradunt ferocissimū ex ijs irritatum
 à rectore suo, cum refugientem eum in aquam natantem sequeretur, traxisse
 gregem, vt quenq; timentem altitudinem destituerat vadum, impetu ipso flu-
 minis in alteram ripam rapiente. Cæterum magis constat, ratibus traiectos. id
 vt tutius cōsiliū ante rem foret: ita acta re, ad fidē pronius est. Ratem vnā
 ducentos longam pedes, quinquaginta latam, à terra in amnem porrexerunt:
 quam, ne secunda aqua deferretur, pluribus retinaculis validis parte superiore
 ripæ religatā, pontis in modum, humo iniecta constrauerunt, vt belluæ auda-
 D cter velut per solum ingrederetur: altera ratis æquè lata, longa pedes centum,
 ad traijciendum flumen apta, huic copulata est: & cum elephantī per stabilem
 ratem, tanquam viam, prægredientibus foeminis, acti, in minore applicatam
 transgressi sunt: ea extemplò resolutis, quibus leuiter annexa erat vinculis, ab
 actuarijs aliquot nauibus ad alterā ripam pertrahitur: ita primis expositis, alij
 deinde repetiti ac traiecti sunt. nihil sanè trepidabant, donec continenti velut
 ponte agerentur: primis erat pauor, cum soluta ab cæteris rate in altum rape-
 rentur: ibi vrgentes inter se, sedentibus extremis ab aqua, trepidationem ali-
 quantum edebant, donec quietem ipse timor circūspicientibus aquam fe-
 cisset. excidère etiam sæuientes quidam in flumen, sed pondere ipso stabiles,
 deiectis rectoribus, quærendis pedetentim vadis in terram euasere. Dum ele- *Prælium inter Numi*
 phanti traijiuntur, interim Annibal Numidas equites quingentos ad castra *d. 500. & Romanos*
 E Romana miserat speculatū, vbi & quantæ copiæ essent, & quid pararent. huic *300.*
 alæ equitū missi, vt antè dictum est, ab ostio Rhodani trecenti Romanorum
 equites occurrunt. prælium atrocius quàm pro numero pugnantium editur.
 nam præter multa vulnera, cedes etiam propè par vtrinq; fuit: fugaq; & pauor
 Numidarum Romanis iam admodum fessis victoriam dedit: victores ad cen-
 tum sexaginta, nec omnes Romani, sed pars Gallorum, victi amplius ducentis
 ceciderunt. Hoc principium, simulq; omen belli vt summæ rerum prosperum
 euentum, ita haud sanè incruentam, ancipitisq; certaminis victoriam Roma-
 nis portendit. Re ita gesta, ad vtrunq; ducem sui redierunt. Nec Scipioni stare
 sententia

Annibal suos ad inuadendam Italiam horatur.

Alpes.

Allobroges.

Tricastini.

sententia poterat, nisi ut ex consilijs coeptisq; hostis & ipse conatus caperet: & Annibalem incertū, vtrum coeptum in Italiā intenderet iter, an cum eo qui prius se obtulisset Romanus exercitus, manus confereret, auerterat à praesenti certamine Boiorum legatorum, reguliq; Matali aduentus: qui se duces itinerum, socios periculi fore, affirmantes, integro bello, nusquam antè libatis viribus, Italiam aggrediendam censent. Multitudo timebat quidem hostes, nondum oblitterata memoria superioris belli: sed magis iter immensum Alpesq; rem fama utiq; inexpertis horrendam metuebat. Itaq; Annibal, postquam ipsi sententia stetit pergere ire, atq; Italiā petere, aduocata concione, variè militum versat animos, castigando adhortandoq;. Mirari se quānam pectora semper impauida repens terror inuaserit. per tot annos vincentis eos stipendia facere: neq; antè Hispania excessisse, quā omnes gentesq; & terræ eæ, quas duo diuersa maria amplectātur, Carthaginiensium essent. indignatos deinde, quod quicumq; Saguntum obsedissent, velut ob noxam sibi dedi postulare P. R. Iberum traiecisse ad delendum nomen Romanorum, liberandumq; orbem terrarum. tum nemini visum id longum, cum ab occasu solis ad ortum intenderent iter. nunc, postquā multo maiorem partem itineris emensam cernant, Pyrenæum saltum inter ferocissimas gentes superatum: Rhodanum tantum amnem, tot millibus Gallorum prohibentibus, domita etiam ipsius fluminis vi, traiectum: in conspectu Alpes habeant, quarum alterum latus Italia sit: in ipsis portis hostium fatigatos subsistere: quid aliud Alpes esse credentes, quā montium altitudines? fingerent altiores Pyrenæis iugis: nullas profectò terras cœlum contingere, nec inexuperabiles humano generi esse. Alpes quidem habitari, coli, gignere atq; alere animātes, peruias paucis esse, exercitibus inuias? eos ipsos quos cernant, legatos non pennis sublimè elatos Alpes transgressos: nec maiores quidem eorum indigenas, sed aduenas Italiæ cultores, has ipsas Alpes ingentibus sæpe agminibus cum liberis ac coniugibus, migrantiū modo, tutò transmisisse. Militi quidem armato, nihil secum præter instrumenta belli portanti, quid inuium aut inexuperabile esse? Saguntū ut caperetur, quid per octo menses periculi, quid laboris exhaustū esse? Romam orbis terrarum caput petentibus, quicquam adeò asperum atque arduum videri, quod incoeptum moretur? cepisse quondam Gallos ea, quæ adiri posse Pœnus desperet? proinde aut cederēt animo atq; virtute genti per eos dies toties ab se victæ, aut itineris finem sperent campum interiacentem Tyberi ac mœnibus Romanis. His adhortationibus incitatos corpora curare, atq; ad iter se parare iubet. Postero die profectus aduersa ripa Rhodani, mediterranea Galliæ petit: non quia rectior ad Alpes via esset, sed quantum à mari recessisset, minus obuiam fore Romanum credens: cum quo, prius quā in Italiam ventum foret, non erat in animo manus conferere. Quartis castris ad insulam peruenit: ibi Arar Rhodanusq; amnis diuersis ex Alpibus decurrentes, agri aliquantulum amplexi confluunt in vnum. medijs campis Insulæ nomen inditum, accolunt propè Allobroges, gens iam inde nulla Gallica gente opibus aut fama inferior: tum discors erat. regni certamine ambigebant fratres. maior, & qui prius imperitabat, Brancus nomine, minore à fratre & cœtu iuniorum, qui iure minus, vi plus poterat, pellebatur. Huius seditionis peropportuna disceptatio cū ad Annibalem reiecta esset, arbiter regni factus, quod erat senatus principumq; sententia futurum: imperium maiori restituit. ob id meritum commeatu copiaque rerum omnium & vestimentis est adiutus, quæ infames frigoribus Alpes præparare cgebant. Sedatis certaminibus Allobrogum, cum iam Alpes peteret, non recta regione iter instituit, sed ad læuam in Tricastinos flexit: inde per extremam oram Vocontiorum agri tetendit in Tricorios: haud vsquam impedita

A impedita via, prius quàm ad Druentiã flumen peruenit. Is & ipse Alpinus am-
 nis longè omnium Galliæ fluminũ difficillimus transitu est. nam cùm aquæ
 vim vehat ingentem, non tamen nauium patiens est: quia nullis coercitus ri-
 pis, pluribus simul, neq; iisdem alueis fluens, noua semper vada nouosq; gur-
 gites faciens, (& ob eadem pediti quoq; incerta via est) ad hæc saxa glomerosa
 voluens, nihil stabilis, nec tuti ingredienti præbet. & tum fortè imbribus au-
 ctus, ingentem transgredientibus tumultum fecit, cùm super cætera trepida-
 tione ipsi sua, atq; incertis clamoribus turbarentur. P. Cornelius cos. triduo
 ferè, postquã Annibal ab ripa Rhodani mouit, quadrato agmine ad castra ho-
 stium venerat, nullam dimicandi moram factururus, cæterum vbi deserta mu-
 nimenta, nec facilè se tantum progressos affecuturum videt, ad mare ad naues
 redijt, tutius faciliusq; ita descendenti ab Alpibus Annibali occursurus. ne ta-
 men nuda auxilijs Romanis Hispania esset, quam prouinciã sortitus erat, Cn. *Cn. Scipio aduersus*
 Scipionem fratrem cum maxima parte copiarum aduersus Asdrubalẽ misit: *Asdrubalem in Hi-*
 non ad tutandos tantũ modo veteres socios, conciliandosq; nouos, sed etiam *spaniam mittitur.*
 ad pellendum Hispania Asdrubalem. ipse cum admodum exiguis copijs Ge-
 nuam repetit, eo qui circa Padum erat, exercitu Italiã defensurus. Annibal ab
 Druentia campestri maximè itinere cum bona pace ad Alpes incolentium ea
 loca Gallorum peruenit. Tum, quanquam fama prius, qua quidem incerta in *Alpium quàm diffi-*
 maius vero ferri solent, percepta res erat: tamen ex propinquo visã montium *cilis transitus.*
 altitudo, niuesq; cœlo propè immiste, tecta informia imposita rupibus, peco-
 ra iumenta; torrida frigore, homines intonsi & inculti, animalia inanimaq;
 omnia rigentia gelu, cætera visu quàm dictu fœdiora, terrorem renouauere.
 Erigentibus in primos agmen cliuos apparuerunt imminentes tumulos infi-
 dentes montani. qui si valles occultiores infedissent, coorti in pugna repentè,
 ingentem fugam stragemq; dedissent. Annibal consistere signa iubet: Gallisq;
 ad visenda loca præmissis, postquam comperit transitum eã non esse, castra in-
 ter confragosa omnia, præruptaq; quàm extentissima potest valle locat. Tum
 per eosdem Gallos, haud sanè multum linguã moribusq; abhorrentes, cum se
 immiscuissent colloquijs montanorum, edoctus interdiu tantum obsideri
 saltũ, nocte in sua quenq; dilabi tecta: luce prima subiit tumulos, vt ex aper-
 to atq; interdiu viã per angustias factururus. die deinde simulando aliud, quàm
 quod parabatur, consumpto, cùm eodem, quo constiterat, loco castra cõmu-
 nisset, vbi primũ digressos tumulis mōtanos, laxatasq; sensit custodias, plu-
 ribus ignibus quàm pro numero manentium in speciem factis, impedimen-
 tisq; cum equite relictis, & maxima parte peditum, ipse cum expeditis accerri-
 mo quoq; viro raptim angustias euadit: ijsq; ipsis tumulis, quos hostes tenue-
 rant, cõsedit. Prima deinde luce castra mota, & agmen reliquum incedere cœ-
 pit. Iam montani signo dato ex castellis ad stationem solitam conueniebant:
 cùm repentè cõspiciunt alios arce occupata sua super caput imminētes, alios
 E via transire hostes. vtraq; simul obiecta res oculis, animis immobiles parum-
 per eos defixit. deinde vt trepitationem in angustijs, suoq; ipso tumultu Anni-
 balis misceri agmen videre, equis maximè consternatis, quicquid adiecissent
 ipsi terroris, satis ad perniciem fore rati, peruersis rupibus iuxta inuia ac deuia
 assueti discurrũt. Tum verò simul ab hostibus, simul ab iniquitate locorũ Pœ- *Galli Alpium incolæ*
 ni oppugnabantur: plusq; inter ipsos, sibi cuiq; tendenti vt periculo prius eua- *Annibalem oppu-*
 deret, quàm cum hostibus certaminis erat. equi maximè infestũ agmen facie- *gnant.*
 bant, qui & clamoribus dissonis, quos nemora etiã repercussæq; valles auge-
 bant, territi trepidabant: & icti fortè aut vulnerati, adeò cõsternati sunt, vt stra-
 gem ingentẽ simul hominũ ac sarcinarum omnis generis facerent: multosq;
 turba, cum præcipites disrupteq; vtrinq; angustia essent, in immensum altitu-
 dinis

Annibal Gallos fudit.

Galli ex insidijs Annibalem adoriuntur.

Nono die in iugū Alpium peruenit Annibal.

Annibal suos cohortatur.

dinis deiecit: quosdam & armatos. inde ruinæ maximæ modo iumenta cum oneribus deuoluebantur. Quæ quanquam fœda visu erant, stetit parum per tamen Annibal, ac suos continuit, ne tumultum ac trepidationem augeret. deinde, postquam interrumpi agmen vidit, periculumq; esse, ne exutū impedimentis exercitum nequicquam incolumē traduxisset, decurrit ex superiore loco: & cum impetu ipso fudisset hostem, suis tumultū auxit. sed is tumultus momento temporis, postquam liberata itinera fuga montanorum erant, sedatur: nec per otium modò, sed propè silentio mox omnes traducti. castellum inde, quod caput eius regionis erat, vicosq; circumiectos capit, & captiuorum pecoribus per triduum exercitum aluit. & quia nec montanis primò perculsis, nec loco magnopere impediabantur, aliquantum eo triduo viæ confecit. Peruentum inde ad frequentē cultoribus alium, vt inter montana, populum: ibi non bello aperto, sed suis artibus, fraude, deinde insidijs est propè circumuentus. Magno natu principes castellorum oratores ad Pœnum veniunt: alienis malis, vtili exemplo doctos, memorantes amicitiam malle, quàm vim experiri Pœnorum: itaq; obedienter imperata facturos, com meatum, itinerisq; duces, & ad fidem promissorū obsides acciperet. Annibal nec temerè credendo, nec aspernando, ne repudiati apertè hostes fierent, benignè cum respondisset: obsidibus quos dabant acceptis, & com meatu, quem in viam ipsi detulerant, vsus: nequaquā, vt inter pacatos, in composito agmine duces eorum sequitur. Primum agmen elephantum & equites erant: ipse post cum robore peditum circumspectans sollicitus omnia, incedebat. Vbi in angustiorē viam ex parte altera subiectam iugo insuper imminente ventum est, vndiq; ex insidijs barbari à fronte & à tergo coorti, cōminus eminusq; petunt, saxa ingentia in agmen deuoluunt. maxima ab tergo vis hominum vrgebat. in eos versa peditum acies haud dubiū fecit, quin nisi firmata extrema agmina fuissent, ingens in eo saltu accipienda clades fuerit. Tunc quoq; ad extremū periculi, ac propè perniciē ventum est. nam dum cunctaretur Annibal dimittere in angustias agmen: quia nō, vt ipse equitibus præsidio erat, ita peditibus quicquā ab tergo auxilij reliquerat: occurrentes per obliqua montani perrupto medio agmine viam infedere. noxq; vna Annibali sine equitibus ac impedimētis acta est. Postero die iam segnius intercurrentibus barbaris, iunctæ copiæ, saltusq; haud sine clade, maiore tamen iumentorū quàm hominū perniciē superatus. inde montani pauciores iam, & latrocinij magis quàm belli more concurrabant, modò in primū, modò in nouissimū agmen, vt cuiq; aut locus opportunitatē daret, aut progressi moratiue aliquam occasionē fecissent. Elephantum sicut precipites per arctas vias magna mora agebātur: ita tutū ab hostibus quacunque incederent, quia insuetis adeundi propius metus erat, agmē præbebant. Nono die in iugum Alpium peruentū est per inuia pleraq; & errores: quos aut ducentiū fraus, aut, vbi fides ijs non esset: temerè inite valles à coniectantibus iter, faciebant. Biduū in iugis statiuā habita: fessiq; labore ac pugnando quies data militibus: iumenta q; aliquot, quæ prolapsa in rupibus erant, sequēdo vestigia agminis, in castra peruenēre. Fessis tædio tot malorū, niuis etiam casus, occidente iam fidere vergiliarum, ingentem terrorem adiecit. Per omnia niue oppleta cum signis prima luce motis segniter agmen incederet, pigritiaq; & desperatio in omnium vultu emeret: prægressus signa Annibal in promontorio quodā, vnde longè ac latè prospectus erat, consistere iussis militibus, Italiam ostentat, subiectosq; Alpinis mōtibus circumpadanos campos: mœniaque eos tum transcendere non Italiæ modò, sed etiam vrbis Romæ: cetera plana, procliuia fore: vno, aut ad summū altero prælio arcē & caput Italiæ in manu ac potestate habituros. Procedere inde agmen cœpit: iam nihil ne hostibus quidem,

A quidem, præter parua furta per occasionem tentantibus. cæterum iter multo, quàm in ascensu fuerat, vt pleraq; Alpium ab Italia sicut breuiora, ita arrectiora sunt, difficilius fuit. omnis enim fermè via præceps, angusta, lubrica erat, vt neq; sustinere se à lapsu possent: nec, si qui paulum titubassent, hæere afflicti vestigio suo: alijq; super alios, & iumenta & homines occiderent. Ventum deinde ad multò angustio rem rupem, atq; ita rectis saxis, vt ægrè expectus miles tentabundus, manibusque retinens virgulta ac stirpes circà eminentes, demittere sese posset. Natura locus iam antè præceps recenti terræ la-

B
C
D
E
F
psu in pedum mille admodum altitudinem abruptus erat. Ibi cùm velut ad finem viæ equites constitissent, miranti Annibali quæ res moraretur agmen, nuntiatur rupem inuiam esse. digressus deinde ipse ad locū visendum: haud dubia res visa, quin per inuia circa, nec trita antea, quamuis longo ambitu circumduceret agmen. Ea verò via insuperabilis fuit. nam cùm super veterem niuem intactam noua modicæ altitudinis esset: molli, nec præaltæ niui facile pedes ingredientium insisteabant. vt verò tot hominū iumentorumq; incessu dilapsa est, per nudam infra glaciem, fluentemque labem liquefcentis niuis ingrediebantur. tetra ibi luctatio erat, vt à lubrica glacie non recipiente vestigium, & in prono citius pede se fallente: & seu manibus in assurgendo, seu genu se adiuuissent, ipsis adminiculis prolapsi si iterum corruissent, nec stirpes circà radicēs sue, ad quas pede aut manu quisquam eniti posset, erant. itaq; in leui tantum glacie tabidaq; niue volutabantur iumenta: necabantur interdum, etiam tum infirmam ingredientia niuem: & prolapsa iactandis grauius in continendo vngulis, penitus perfringebant: vt pleraq; velut pedica capta hæerent indurata, & alta concreta glacie. Tandem ne quicquam iumentis atq; hominibus fatigatis, castra in iugo posita, ægerrimè ad id ipsum loco purgato. tantum niuis fodiendum atq; egerendum fuit. inde ad rupem minuendam, per quam via vna esse poterat, milites ducti, cùm cædendum esset saxum, arboribus circà immanibus deiectis detruncatisque, struem ingentem lignorum faciunt: eamq; cùm & vis venti apta faciendo igni coorta esset, succendunt, ardentiaque saxa infuso aceto putrefaciunt. ita torridam incendio rupem ferro pandunt, molliuntque anfractibus modicis cliuos, vt non iumenta solum, sed elephanti etiā deduci possent. Quatriduum

Rupes quedā inuia.

S. N. caminayano sopra que
lla neve solta, leggieri, &
bassa. Solta di de non
fatta foda ne conuenza
ta: ma leggieri et soffi
ce.

Qua arte rupem mi-
nuerit Annibal.

circa

A certamen pro victoria habui? nunc quia ille exercitus Hispaniæ prouinciæ
 scriptus, ibi cum fratre Cn. Scipione meis auspicijs rem gerit, vbi cum gerere
 senatus populusq; Romanus voluit: ego, vt cos. ducem aduersus Anniba-
 lem ac Pœnos haberetis, ipse me huic voluntario certamini obtuli. Nouo
 imperatori apud novos milites pauca verba facienda sunt. Ne genus belli,
 neue hostem ignoretis: cum ijs est vobis milites pugnandum, quos terra ma-
 riq; priore bello vicistis: à quibus stipendium per viginti annos exegistis: à
 quibus capta belli præmia, Siciliam ac Sardiniam habetis. Erit igitur in hoc
 certamine is vobis illisq; animus, qui victoribus & victis esse solet. Nec nunc
 illi, quia audent, sed quia necesse est, pugnaturi sunt: nisi creditis, qui exerci-
 tu incolumi pugnam detrectauere, eos duabus partibus peditum equitumq;
 B intransitu Alipium amissis, qui plures penè perierint quàm supersint, plus
 spei naictos esse. At enim pauci quidem sunt, sed vigentes animis corporibus-
 que, quorum robora ac vires vix sustinere vis vlla possit. Effigies, imò vmbrae
 hominum, fame, frigore, illuue, squalore enecti, contusi ac debilitati inter
 saxa rupesq;: ad hæc, perusti artus, niue rigentes nerui, membra torrida ge-
 lu, quassata cōfractaq; arma: claudi ac debiles equi. cum hoc equite, cum hoc
 pedito pugnaturi estis: reliquias extremas hostiū, nō hostes habebitis. Ac nihil
 magis vereor, quàm ne antequam vos cum hoste pugnaueritis, Alpes vicisse
 Annibalem videantur. Sed ita forsitan decuit, cum fœderū ruptore duce ac
 C populo deos ipsos sine vlla humana ope committere ac profligare bellum:
 nos autem, qui secundum deos violati sumus, commissum ac profligatum
 cōficere. Non vereor, ne quis me hoc vestri adhortādi causa magnifice loqui
 existimet, ipsum aliter animo affectū esse. Licuit mihi in Hispaniam prouin-
 ciam meam ire, quō iam profectus eram cum exercitu meo, vbi & fratrem con-
 filij participem, ac periculi socium haberem: & Asdrubalem potius quàm
 Annibalem hostem, & minorem haud dubiè molem belli, tamen cū præ-
 terueherer nauibus Galliæ oram, ad famam huius hostis in terram egressus,
 præmisso æquitatu, ad Rhodanum moui castra. equestri prælio, qua parte co-
 piarum conferendi manum fortuna data est, hostem fudi, peditum agmen,
 D quod in modū fugientium raptim agebatur, quia assequi terra non poteram,
 neq; regressus ad naues erat, quanta maximè celeritate potui, tanto maris ter-
 rarumq; circuitu, in radicibus Alpiū obuius fui. Huic timendo hosti vtrum
 cū declinarem certamen, improuisus videor incidisse, an occurrere in vesti-
 gijs eius? laceessere ac trahere ad decernendum? Experiri iuuat, vtrum alios
 certè repentè Carthaginenses per viginti annos terra ediderit: an iidem sint,
 qui ad Aegates pugnauere insulas, & quos ab Eryce * duodeuicenis dena-
 rijs æstimatos emisistis. & vtrum Annibal hic sit æmulus itinerum Herculis,
 vt ipse fert, an vectigalis stipendiariusq; & seruus populi Romani à patre reli-
 ctus: quem nisi Saguntinum scelus agitare, respiceret profectò, si non pa-
 E triam victam, domum certè, pacemq; & fœdera Amilcaris scripta manu: qui
 iussus à cos. nostro præsidium deduxit ab Eryce: qui graues impositas victis
 Carthaginensibus leges fremens mœrensq; accepit: qui decedere Sicilia, qui
 stipendium populo Romano dare pactus est. Itaq; vos ego milites, non eo so-
 lū animo, quo aduersus alios hostes soletis, pugnare velim: sed cum indi-
 gnatione quadam atq; ira, velut si seruos videatis vestros arma repentè con-
 tra vos ferentes. Licuit, si voluissemus, ad Erycem clausos vltimo supplicio
 humanorum, fame interficere. licuit classem victricem in Africam trajcere,
 atq; intra paucos dies sine vllō certamine Carthaginem delere. Veniam de-
 dimus precantibus: emisimus ex obsidione: pacem cum victis fecimus: tute-
 læ nostræ deinde duximus, cū Africo bello vrgerentur. Pro his impertitis fu-
 riosum

l. X. unflorin
 * Val. dubbus co-
 ronatis minus 10.
 solid. Turonens.
 vel circiter.

riosum iuuenem sequentes, oppugnatum patriam nostram veniunt. Atque
 utinam pro decore nobis hoc tantum, & non pro salute esset certamen. Non
 de possessione Siciliae ac Sardiniae, de quibus quondam agebatur, sed pro Italia
 nobis est pugnandum: nec est alius ab tergo exercitus, qui, nisi nos vincimus,
 hosti obsistat: nec Alpes aliae sunt, quas dum superat, comparari noua possint
 praesidia. Hic est obstandum, milites, velut si ante Romana moenia pugnemus.
 Vnusquisque se non corpus suum, sed coniugem ac liberos paruos armis prote-
 gere putet: nec domesticas solum agitet curas, sed identidem hoc animo re-
 putet, nostras nunc intueri manus senatum populumque Romanum: qualis
 nostra vis virtusque fuerit, tale deinde fortunam illius urbis ac Romani imperii
 fore. Haec apud Romanos Consul. Annibal rebus prius, quam verbis, adhor-
 tandos milites ratus, circumdato ad spectaculum exercitu, captiuos montanos
 vinctos in medio constituit, armisque Gallicis ante eorum pedes proiectis, in-
 terrogare interpretem iussit, quis, si vinculis leuaretur, armaque & equum victor
 acciperet, decertare ferro vellet? Cum ad unum omnes ferrum pugnamque
 poscerent, & deiecta esset in id fors, se quisque eum optabat, quem fortuna in
 id certamen eligeret. Vt cuiusque fors exciderat, alacer, inter gratulantes gau-
 dio exultans, cum sui moris tripudijs arma raptim capiebat: ubi vero dimica-
 rent, is habitus animorum non inter eiusdem modo conditionis homines erat,
 sed etiam inter spectantes vulgo, ut non vincientium magis, quam bene mo-
 rientium fortuna laudaretur. Dum sic aliquot spectatis paribus affectos di-
 misisset, concione inde aduocata, ita apud eos locutus fertur. Si quem animum
 in alienae fortis exemplo paulo ante habuistis, eundem mox in estimanda for-
 tuna vestra habueritis, vicimus milites: neque enim spectaculum modo illud,
 sed quaedam velut imago vestrae conditionis erat: ac nescio an maiora vincu-
 la, maioresque necessitates vobis quam captiuis vestris fortuna circumdederit,
 dextra laeuaque duo maria claudunt, nullam ne ad effugium quidem nauem
 habentibus, circa Padus amnis, maior ac violentior Rhodano, a tergo Alpes vr-
 gent, vix integris vobis, ac vigentibus transitae. Hic vobis vincendum, aut mo-
 riendum milites est, ubi primum hosti occurristis: & eadem fortuna, quae ne-
 cessitatem pugnandi imposuit, praemia vobis ea victoribus proponit, quibus
 ampliora homines ne a dijs quidem immortalibus optare solent. Si Siciliam
 tantum ac Sardiniam parentibus nostris ereptas nostra virtute recuperaturi
 essemus, satis tamen ampla pretia essent: quicquid Romani tot triumphis par-
 tum congestumque possident, id omne nostrum cum ipsis dominis futurum est.
 In hanc tam opimam mercedem agite cum dijs bene iuuantibus, arma ca-
 pite. Satis adhuc in vastis Lusitaniae Celtiberiaeque montibus pecora confectan-
 do, nullum emolumentum tot laborum periculorumque vestrorum vidistis:
 tempus est iam, opulenta vos ac ditia stipendia facere, & magna operae pretia
 mereri, tantum itineris per tot montes fluminaque, & tot armatas gentes
 emensos. Hic vobis terminum laborum fortuna dedit, hic dignam mercedem
 emeritis stipendijs dabit. Nec quam magni nominis bellum est, tam difficilem
 existimaueritis victoriam fore. Saepem & contemptus hostis cruentum certamen
 edidit, & inclyti populi regesque perleui momento victi sunt. Nam dempto
 hoc vno fulgore nominis Romani, quid est, quod illi vobis comparandi sint?
 Ut viginti annorum militiam vestram cum illa virtute, cum illa fortuna ta-
 ceam, ab Herculis columnis, ab Oceano terminisque ultimis terrarum, per tot
 ferocissimos Hispaniae & Galliae populos, vincentes huc peruenistis: pugnabi-
 tis cum exercitu tyrone, hac ipsa aestate caeso, victo, circumfesso a Gallis. igno-
 to adhuc duci suo, ignoranteque ducem. An me in praetorio patris clarissimi im-
 peratoris propem natum, certe educatum, domitorem Hispaniae Galliaeque
 victorem

Miro spectaculo suos
 Annibal ad pugnam
 stimulas.

Annibalis concio.

Padus.

A victorem eundem non Alpinarum modò gentium, sed ipsarum, quod multò maius est, Alpium, cum semestri hoc conferam duce, desertore exercitus sui? cui si quis demptis signis Pœnos Romanosque hodie ostendat, ignoraturum certum habeo, vtrius exercitus sit cōs. Non ego illud parui aestimo milites, quòd nemo vestrum est, cuius non ante oculos ipse sæpè militare aliquod ediderim facinus, cui non idem ego virtutis spectator ac testis, notata temporibus locisque referre sua possim decora: tum laudastis me milites, donastis. Alumnus prius omnium vestrum, quàm imperator, procedam acie aduersus ignotos inter se, ignorantesq;. Quocunque circumtuli oculos, plena omnia video animorum ac roboris, veteranum peditem, generosissimarum gentium equites frenatos & infrenatos, vos socios fidelissimos fortissimosq;, vos Carthaginenses, tum ob patriam, tum ob iram iustissimam pugnaturos. Inferimus bellum, infestisq; signis descendimus in Italiam, tantò audacius fortiusque pugnaturi, quantò maior spes maiorque animus inferentis est vim, quàm arcentis. Accendit præterea animos & stimulat dolor, iniuria, indignitas. Ad supplicium depoposcere me ducem primùm, deinde vos omnes, qui Saguntum oppugnassetis, deditos vltimis cruciatibus affecturi fuer. Crudelissima ac superbissima gens sua omnia suiq; arbitrij facit, cum quibus bellum, cum quibus pacem habeamus, se modum imponere æquū censet: circumscribit includitque nos terminis montium fluminumq;: quos ne excedamus, neq; eos, quos statuit, terminos obseruat. Ne transferis Iberum: ne quid rei tibi sit cum Saguntinis. ad Iberum est Saguntum: nusquam te vestigio moueris. Parum est, quòd veterrimas prouincias nostras Siciliam ac Sardiniam ademit, nisi adimat etiam Hispaniam: etsi inde cessero, in Africam transcendet. Transcendet autem dico? duos cōss. huius anni, vnum in Africam, alterum in Hispaniam misere. nihil vsquam nobis relictum est, nisi quod armis vindicauerimus. illis timidis & ignauis licet esse, qui receptum habent, quos suus ager, sua terra per tuta ac pacata itinera fugientes accipient: vobis necesse est fortibus viris esse, & omnibus inter victoriā mortē me certa desperatione abruptis, aut vincere: aut si fortuna dubitabit, in prælio potius, quàm in fuga, mortem oppetere. Si hoc benè fixum omnibus, destinatumque in animo est, iterum dicam, Vicistis: nullum incitamentum ad vincendum homini à dijs immortalibus acrius datum est. His adhortationibus cum vtrunque ad certamen accensi militum animi essent, Romani ponte Tici-
cinum iungunt, tutandiq; pontis ~~causa~~ castellum superimponunt. Pœnus opere occupatis hostibus, Maharbalem cum ala Numidarum, equitibus quingentis, ad depopulandos sociorum P.R. agros mittit. Gallis parci quàm maximè iubet, principumq; animos sollicitare ad defectionem. Ponte perfecto traductus Romanus exercitus in agrū Insubrium, quinque millia passuum à vico tumulis confedit. Ibi Annibal castra habebat, reuocatoq; properè Maharbale, atq; equitibus, cum instare certamen cerneret, nihil vnquam satis dictum præmonitumq; ad cohortandos milites ratus, vocatis ad concionem, certa præmia pronuntiat, in quorum spem pugnarent. agrum sese daturum esse in Italia, Africa, Hispania, vbi quisq; velit, immunem ipsi qui acceperit, liberisq;: qui pecuniam quàm agrum maluisset, ei se argento satisfacturum: qui sociorum ciues Carthaginenses fieri vellent, potestatem facturum: qui domos redire mallent, daturum se operam, ne cuius suorum popularium mutata secum fortunam esse vellent: seruis quoq; dominos persecutis libertatem promittit, binaq; pro his mancipia dominis se redditurum. Ea q; vt rata scirent fore, agnum læua manu, dextera filicem retinens, si falleret, louem cæterosq; precatus deos, ita se mactarent, quemadmodum ipse agnum mactasset:

Romani ponte Tici-
cinum iungunt.

Annibal ex m. s. abest vox
 Maharbal sociorum *causa* h. n. m.
 P.R. agros depopula-
 tur.

Annibal præmia
sua pronuntiat.

Romani terrentur
prodigijs.

Præliū inter Scipio-
nem & Annibalem
ad explorandum loca
profectos.

etasset: secundum precationem caput pecudis saxo elisit. Tum verò omnes
velut dijs authoribus in spem suam quisq; acceptis id moræ, quod nondū pu-
gnarent, ad potienda sperata rati, prælium vno animo & voce vna poscunt.
Apud Romanos haudquaquā tanta alacritas erat, super cetera recentibus etiā
territos prodigijs. nā & lupus intrauerat castra, laniatisq; obuijs, ipse intactus
euaferat, & examen apum in arbore prætorio imminente confederat. Quibus
procuratis, Scipio cum equitatu iaculatoribusq; expeditis profectus ad castra
hostium, exq; propinquo copias, quantæ & cuius generis essent, speculandas,
obuius sit Annibali, & ipsi cum equitibus ad exploranda circa loca progresso.
neutri alteros primò cernebant: densior deinde incessu tot hominum equo-
rumq; oriens pulvis signum propinquantium hostium fuit. Constitit vtrinq;
agmen, et prælio sese expediebant. Scipio iaculatores & Gallos equites in fron-
te locat, Romanos sociorumq; quod roboris fuit, in subsidijs. Annibal fræna-
tos equites in mediū accipit, cornua Numidis firmat. Vixdum clamore sub-
lato, iaculatores fugere inter subsidia ad secundam aciem: inde equitum cer-
tamen erat aliquandiu anceps: deinde quia turbabant equos pedites intermi-
sti, multis labentibus ex equis, aut desilientibus, vbi suos premi circumuentos
vidissent, iam magna ex parte anceps pugna erat: donec Numidæ, qui in cor-
nibus erant, circumuecti paululum ab tergo se ostendere. Is pavor perculit
Romanos, auxitq; pauorem eos. vulnus, periculumque intercursum tum pri-
mum pubescentis filij propulsatum. Hic erat iuuenis, penes quem perfecti
huiusce belli laus est, Africanus ob egregiam victoriā de Annibale et de Pœnis
appellatus. Fuga tamen effusa iaculatorum maximè fuit, quos primos Nu-
midæ inuaserunt. Alius confertus equitatus eos in medium acceptum non
armis modò, sed etiam corporibus suis protegens, in castra nusquam trepidè
neq; effusè cedendo, reduxit. Seruati eos. decus Cœlius ad feruum natione
Ligurem delegat. Malim equidem de filio verum esse, quod & plures tradide-
re authores: feruum fama obtinuit. Hoc primum cum Annibale præliū fuit:
quo facile apparuit, & equitatu meliorem Pœnum esse, & ob id campos pa-
tentes, quales sunt inter Padum Alpesq;, bello gerendo Romanis aptos non
esse. Itaq; proxima nocte iussis militibus vasa silentio colligere, castra ab Tici-
no mota, festinatumq; ad Padum est, vt ratibus, quibus iunxerat flumē, non-
dum resolutis, sine tumultu atq; insectatione hostis, copias trajiceret. Prius
Placentiam peruenire quàm satis sciret Annibal ab Ticino profectos: tamen
aliquot moratorum in citeriore ripa segniter ratem soluentes cepit: transire
non potuit pontem, vt extrema resoluta erant, tota rate in secundam aquam
labente. Cœlius author est, Magonem cum equitatu, & Hispanis peditibus
flumen extemplo transnataste, ipsum Annibalem per superiora Padi vada ex-
ercitum traduxisse, elephantis in ordinem ad sustinendum impetum flumi-
nis oppositis. Ea periti amnis eius vix fecerint. nam neq; equites armis equis-
que saluis tantam vim fluminis superasse, verisimile est, vt iam Hispanos om-
nes inflati transuexerint vtres, & multorum dierum circuitu Padi vada peten-
da fuerant, quā exercitus grauis impedimentis traduci posset. Potiores apud
me authores sunt, qui biduo vix locum rate iungendo flumini inuentū tra-
dunt: eā cum Magone equites Hispanorum expeditos præmissos. Dum An-
nibal citra flumē legationibus Gallorum audiendis moratus, trajicit grauius
peditum agmen, interim Mago equitesq; ab transitu fluminis diē vnus iti-
nere Placentiam ad hostes contendunt. Annibal paucis, post diebus sex mil-
lia à Placentia castra communiuit, & postero die in conspectu hostium acie
directa, potestatem pugnae fecit. Insequenti nocte cædes in castris Romanis,
tumultu tamen quàm re maior, ab auxiliaribus Gallis facta est. Ad duo mil-
lia pe-

Pœnis equitatu me-
lior Romanis.

Romani Placentiam
relicto Ticino perue-
niunt.

A lla peditum, & ducenti equites vigilibus ad portas trucidatis, ad Annibalem
 transfugiunt: quos Pœnus benigne allocutus, & spe ingentium donorum
 accensos, in ciuitates quenq; suas ad sollicitandos popularium animos dimi-
 fit. Scipio eadem eam signum defectionis omniū Gallorum esse ratus, con-
 tactosq; eo scelere, velut iniecta rabie ad arma ituros, quanquam grauis ad-
 huc vulnere erat, tamen quarta vigilia noctis insequentis tacito agmine pro-
 fectus ad Trebiā fluuium in loca altiora, collesq; impeditiores equiti castra
 mouet: Minus quàm ad Ticinum fefellit: missisq; Annibal primum Numi-
 dis, deinde omni equitatu, turbasset utiq; nouissimum agmen, ni auiditate
 prædæ in vacua Romana castra Numidæ diuertissent. Ibi dum perscrutantes
 B loca omnia castrorum, nullo satis digno more pretio tempus terunt, emissus
 hostis de manibus est: & cū iam transgressos Trebiam Romanos, metan-
 tesq; castra conspexissent, paucos moratorum occiderunt circa flumen inter-
 ceptos. Scipio nec vexationem vulneris in via iactantis vltra patiens, & colle-
 gam (iam enim reuocatum ex Sicilia audierat) ratus expectandum, locum,
 qui propè flumen tutissimus statiuus est visus, delectum communiuit. Nec
 procul inde Annibal cū confedisset, quantum victoria equestri elatus, tan-
 tum anxius inopia, quæ per hostium agros euntem nusquā præparatis com-
 meatibus maior indies excipiebat, ad Clastidium vicum, quò magnum fru-
 menti numerum congefserant Romani, mittit. ibi cū vim pararent, spes fa-
 C cta proditiōis: nec sanè magno pretio, * nummis aureis quadringentis datis
 P. Brundusino præfecto præsidij corrupto. traditur Annibali Clastidium, id
 horreum fuit Pœnis sedentibus ad Trebiam. In captiuos ex tradito præsidio,
 ut fama clementiæ in principio rerum colligeretur, nihil sæuitum est. Cū ad
 Trebiam terrestre constitisset bellum, interim circa Siciliam insulasque Italiæ
 imminentes, & à Sempronio Consule, & ante aduentum eius terra marique
 res gestæ. viginti quinquereemes cum mille armatis ad depopulandam oram
 Italiæ à Carthaginiensibus missæ, nouem Liparas, octo insulam Vulcani te-
 nuerunt, tres in fretum auertit æstus. Ad eas conspectas à Messana duode-
 cim naues ab Hierone rege Syracusanorum missæ, qui tum fortè Messanæ
 erat, consulem Romanum opperiens, nullo repugnante captas naues Messa-
 nam in portum deduxerunt. Cognitum ex captiuis, præter viginti naues, cu-
 ius ipsi classis essent, in Italiam missas: quinque & triginta alias quinquere-
 mes Siciliam petere ad sollicitandos veteres socios. Lilybæi occupandi præci-
 puam curam esse, credere eadem tempestate, qua ipsi disiecti forent, eam
 quoq; classem ad Aegateis insulam deiectam. Hec sicut audita erant, rex Mes-
 sanæ Aemylio prætori, cuius Sicilia erat prouincia, perscribit, monetq; Lily-
 bæum firmo teneret præsidio. Extemplò & circa prætorem ad ciuitates missi
 legati tribuniq;, qui suos ad curam custodiæ intenderent, ante omnia Lily-
 bæum teneri ad apparatus belli, edictò proposito, ut socij nauales decem die-
 rum cocta cibaria ad naues deferrent: vbi signum datum esset, ne quis mo-
 ram conscendendi facerent: perq; omnē oram qui erant, ex speculis conspice-
 rent aduentantem hostium classem. Simul atq;, quanquā de industria morati
 cursum nauium erant Carthaginienses, ut ante lucem accederent Lilybæum,
 præsum tamen est, quia & luna pernox erat, & sublati armamentis venie-
 bant: extemplò datum è speculis signum, & in oppido ad arma conclama-
 tum est, & in naues conscensum: pars militum in muris portarumq; stationi-
 bus, pars in nauibus erant. Et Carthaginienses, quia rem fore haud cum im-
 paratis cernebant, vsque ad lucem portu se abstinerunt, dementis arma-
 menti eo tempore, aptandaq; ad pugnam classe absumpto. Vbi illuxit, rece-
 pere classem in altum, ut spatium pugnae esset, exitumque liberum è portu
 naues

Scipio ad Trebiam
fluuiū proficiscitur.

1. N. d. Clastidium.
2. N. d. Clastidium.
3. N. d. Clastidium.
4. N. d. Clastidium.
5. N. d. Clastidium.
6. N. d. Clastidium.
7. N. d. Clastidium.
8. N. d. Clastidium.
9. N. d. Clastidium.
10. N. d. Clastidium.

Carthaginiensium
classis.

1. N. d. In Faviana.
2. N. d. In Faviana.
3. N. d. In Faviana.
4. N. d. In Faviana.
5. N. d. In Faviana.
6. N. d. In Faviana.
7. N. d. In Faviana.
8. N. d. In Faviana.
9. N. d. In Faviana.
10. N. d. In Faviana.

Naualis pugna inter
Pœnos & Romanos.

naues hostium haberent. Nec Romani detrectauere pugnam, & memoria
circa ea ipsa loca gestarum rerum freti, & militū multitudine, ac virtute. Vbi

*Naues Punicæ ali-
quot capte, reliquæ
jugam ceperunt.*

*Melita cum Cartha-
ginensī præsidio Ro-
manni deditur.*

Vulcani Insula.

in altum euecti sunt, Romanus cōserere pugnam, & ex propinquo vires con-
ferre velle: contrā eludere Pœnus, & arte, non vi rem gerere, nauiumq; quā
virorum aut armorum malle certamen facere. nam vt focijs naualibus affa-
tim instructam classem, ita inopem milite habebat: & sicubi conferta manus
esset, haudquaquam par numerus armatorū ex ea pugnabat. Quod vbi ani-
maduersum est, & Romanis multitudo sua auxit animū, & paucitas illis mi-
nuit. Extemplò septem naues Punicæ circumuentæ, fugam cæteræ ceperunt.
Mille & DCC. fuere in nauibus capti, milites nautæq; in ijs tres nobiles Car-
thaginiensium. Classis Romana incolumis, vna tantum perforata naue, sed ea
quoq; ipsa reduce, in portū redijt. Secundum hanc pugnam, nondum gnaris
eis qui Messanæ erant, T. Sempronius cōs. Messanam venit, & fretū intranti
rex Hiero classem ornata obuiam duxit: transgressusq; ex regia in prætoriam
nauem, gratulatus fospitē cum exercitu & nauibus aduenisse, precatusq; pro-
sperum ac felicem in Siciliam transitū, statum deinde insule & Carthaginien-
sium conata exposuit: pollicitusq; est, quo animo priore bello populum Ro-
manum iuuenis adiuuisset, eo senem adiuturum, frumenta vestimenta q; se-
legionibus consulis focijsq; naualibus gratis præbiturum: grande periculum
Lilybæorum maritimisq; ciuitatibus esse, quibusdam volentibus nouas res
fore. Ob hoc Cōsuli nihil cunctandum visum, quin Lilybæum classe peteret:
& rex regiaq; classis vnā profecti. nauigantes inde, pugnatum ad Lilybæum,
fusasq; & captas hostium naues accipere. A Lilybæo cōs. Hierone cum classe
regia dimisso, relictoq; prætore ad tuendam Siciliæ oram, ipse in insulam Me-
litam, quæ à Carthaginensibus tenebatur, traiecit. Aduenienti Amilcar, Gis-
gonis filius, præfectus præsidij, cum paulò minus duobus millibus militum,
oppidumq; cum insula traditur: inde post paucos dies reditum Lilybæum,
captiuiq; & à consule & à prætore, præter insignes nobilitate viros, sub coro-
na venierunt. Postquam ab ea parte satis tutam Siciliam censebat consul, ad
insulas Vulcani, quia fama erat stare ibi Punicam classem, traiecit. nec quis-
quam hostium circa eas insulas inuentus. iam fortè transmiserant ad vastan-
dam Italiæ oram: depopulatoq; Vibonensi agro, urbem etiam terrebant. Re-
petenti

A petenti Siciliam consuli, excursio hostium in agrum Vibonensem facta nuntia-
 tur: literæq; à senatu de transitu in Italiam Annibalis, & vt primo quoq; tem-
 pore collegæ ferret auxilium, missæ traduntur. Multis simul anxius curis ex-
 ercitus extemplo in naues impositum Ariminum supero mari misit: Sex.
 Pomponio legato cum viginti quinque longis nauibus Vibonensem agrum
 maritimamque oram Italiæ tuendam attribuit: M. Aemilio prætor. quinquaginta
 nauium classem expleuit: ipse compositis Siciliæ rebus, decem nauibus
 oram Italiæ legens, Ariminum peruenit: inde cum exercitu suo profectus ad
 Trebiam flumen collegæ coniungitur. Iam ambo consules, & quicquid Ro-
 manarum virium erat, Annibali oppositum. aut illis copijs defendi posse Ro-
 manum imperium, aut spem nullam aliam esse, satis declarabat. Tamen con-
 sul alter, equestri prælio vno, & vulnere suo minutus, trahi rem malebat: re-
 centis animi alter, eoque ferocior, nullam dilationem patiebatur. Quod in-
 ter Trebiam Padumque agri est, Galli tum incolebant, in duorum præpoten-
 tium populorum certamine per ambiguum fauorem haud dubiè gratiam
 victoris spectantes. Id Romani, ne quid modò mouerent, æquo satis, Pœnus
 periniquo animo ferebat: à Gallis accitum se venisse ad liberandum eos di-
 ctitans. Ob eam iram, simul vt præda militem aleret, duo millia peditum &
 mille equites, Numidas plerosque, mistos quosdam & Gallos, populari om-
 nem deinceps agrum vsque ad Padi ripas iussit. Egentes ope Galli, cum ad id
 C dubios seruassent animos, coacti ab authoribus iniuriæ ad vindices futuros
 declinant: legatisque ad consulem missis, auxilium Romanorum terræ ob-
 nimiam cultorum fidem in Romanos laboranti, orant. Cornelio nec causa,
 nec tempus agendæ rei placebat: suspecta q; ei gens erat, tum ob infida mul-
 ta facinora: tum, vt alia vetustate obsoleuissent, ob recentem Boiorum per-
 fidiam. Sempronius contra, continendis in fide socijs maximum vinculum
 esse, primos qui coissent ope defensos censebat. Tum collega cunctante, equi-
 tatum suum, mille peditum iaculatoribus fermè admistis, ad defendendū Gal-
 licum agrum trans Trebiam mittit. Ij sparfos & incompósitos, oneratosque
 præda plerosque, cum inopinantes inuasissent, ingentem terrorem cædem-
 D que ac fugam vsque ad castra stationesque hostium fecere: vnde multitudine
 effusa pulsi, rursus subsidio suorum prælium restituere. varia inde pugna se-
 quentes, quanquam ad extremum æquassent certamen, maior tamen ho-
 stium Romanis fama victoriæ fuit. Cæterum nemini omnium maior iu-
 stiorq; quàm ipsi consuli videri. gaudio efferri: qua parte copiarum alter con-
 sul victus foret, ea se vicisse. restitutos ac refectos militum animos: nec quen-
 quam esse præter collegam, qui dilatam dimicationem vellet. eum animo
 magis quàm corpore ægrum, memoria vulneris aciem ac tela horrere. sed
 non esse cum ægro senescendum. quid enim vltra differri ac teri tempus? quem
 tertium consulem, quem alium exercitum expectari? castra Carthaginiensium
 E in Italia, ac propè in conspectu vrbs esse, non Siciliam ac Sardiniam victis
 ademptas, nec cis Iberum Hispaniam peti: sed solo patrio terra q; in qua geniti
 forent, pelli Romanos. Quantum ingemiscant, inquit, patres nostri circa mœ-
 nia Carthaginis bellare soliti, si videant nos, progeniem suam, duos consu-
 les consularesq; exercitus in media Italia pauentes intra castra? Pœnum quod
 inter Alpes Apenninumque agri sit, suæ ditionis fecisse? Hæc assidens ægro
 collegæ, hæc in prætorio propè concionabundus agere. stimulabat & tem-
 pus propinquum comitiorum, ne in nouos consules bellum differretur: &
 occasio in se vnum vertendæ gloriæ, dum æger collega erat. Itaque ne quic-
 quam dissentiente Cornelio, parari ad propinquum certamen milites iubet.
 Annibal cum quid optimum foret hosti, cerneret, vix vllam spem habebat, tem-
 merè

J. Iys. ex mss. exscris.

*Ambo Cos. Anniba-
li opponuntur.*

Sec. gaur. præda. J. Iys.

*Sempronius Cos. dis-
sentiente collega ad
certamen milites pa-
rari iubet.*

*Locum insidijs An-
nibal circumspicit.*

*Sempronius ad pu-
gnam elicitur.*

*Prælium inter Roma-
nos & Pœnos.*

merè atque improuidè quicquam consules acturos. sed cùm alterius inge-
nium fama prius, deinde re cognitum, percitum ac ferox sciret esse: ferociusq;
factum ex prospero cum prædatoribus suis certamine crederet: adesse geren-
dæ rei fortunam haud diffidebat. cuius ne quod prætermitteret tempus, sol-
licitusque & intentus erat, dum tyro hostium esset miles, dum meliorem ex
ducibus inutilem vulnus faceret, dum Gallorum animi vigerent: quorum
ingentem multitudinem sciebat segnius secuturam, quanto longius ab do-
mo traheretur. Cùm ob hæc taliaq; speraret propinquum certamen, & fa-
cere, si cessaretur, cuperet: speculatoresq; Galli ad ea exploranda quæ vellet, tu-
tiores, quia in vtrisque castris militabant, paratos pugnae esse Romanos retu-
lissent: locum insidijs circumspicere Pœnus cœpit. Erat in medio riuus, præ-
altis vtrinque clausus ripis, & circa obsitus palustribus herbis, & quibus inculta
fermè vestiuntur, virgultis vepribusq;: quem vbi ad equites quoque tegendos
satis latebrosus locum circumuectus ipse oculis perlustrauit: Hic erit locus,
Magoni fratri ait, quæ teneas. dilige ceteros viros ex omni peditate atque equite:
cum quibus ad me vigilia prima venias. nunc corpora curare tempus est. Ita
præconium missum. mox cum delectis Mago aderat. Robora virorum cer-
no, inquit Annibal. sed ut & numero etiam, non animis modò valeatis, sin-
gulis vobis nouenos ex turmis manipulisq; vestri similes eligite: Mago locum
monstrabit, quem infideatis. hostem cæcum ad has belli artes habebitis. Ita
mille equitibus Magoni, mille peditibus dimissis, Annibal prima luce Numi-
das equites transgressos Trebiam flumen, obequitare iubet hostium portis,
iaculandoq; in stationes elicere ad pugnam hostem: iniecto deinde certami-
ne, cedendo sensim citra flumen pertrahere. Hæc mandata Numidis cæteris
ducibus peditum equitumq; præceptum, ut prandere omnes iuberent: arma-
tos deinde, instratisq; equis signum expectare. Sempronius ad tumultum Nu-
midarum primum omnem equitatum, ferox ea parte virium, deinde sex mil-
lia peditum, postremò omnes copias ad destinatum locum iam antè cōsilio,
audus certaminis eduxit. Erat fortè brumæ tempus, & niualis dies in locis
Alpibus Apenninoq; interiectis: propinquitate etiam fluminum ac paludum
prægelidis, ad hæc raptim eductis hominibus atque equis, non capto antè cibo,
non ope vlla ad arcendum frigus adhibita, nihil caloris inerat: & quicquid
auræ fluminis appropinquabat, afflabat acrior frigoris vis. ut verò refugien-
tes Numidas insequentes aquam ingressi sunt: (& erat pectoribus tenuis aucta
nocturno imbri) tum utiq; egressis rigere omnibus corpora, ut vix armorum
tenendorum potentia essent, & simul procedente iam die, fame etiam defice-
re. Annibalis interim miles ignibus ante tentoria factis, oleoq; per manipu-
los ut mollirent artus misso, & cibo per otium capto, vbi transgressos flumen
nuntiatum est hostes: alacer animis corporibusq; arma capit, atque in aciem
procedit. Baleares locat ante signa, leuem armaturam, octo fermè millia ho-
minum: deinde grauiorem armis peditem, quod virium, quod roboris erat: K
in cornibus circumfudit decem millia equitum, & ab cornibus in vtranque
partem diuisos elephantos statuit. Consul effusos sequentes equites, cùm ab
resistentibus subito Numidis incauti exciperentur, signo receptui dato, reuo-
catos circumdedit peditibus. Duodeviginti millia Romanorum erant, so-
cium nominisq; Latini xx. auxilia præterea Cenomanorum. ea sola in fide man-
ferat Gallica gens. his copijs concursus est. Prælium à Balearibus ortum est,
quibus cum maiore robore legiones obsisterent, deductæ properè in cornua
leues armaturæ sunt. quæ res effecit, ut equitatus Romanus extemplo vrge-
retur: nam cùm vix iam per se resisterent decem millibus equitum qua-
tuor millia, & fessi Romani plerisque integris Pœnis, obruti sunt insuper
velut

A velut nube iaculorū à Balearibus coniecta. ad hoc elephanti eminentes ab extre-
 mis cornibus, equis maximè non visu modò, sed odore insolito territis, fu-
 gam latè faciebant. Pedestris pugna par animis magis quàm viribus erat, quas
 recentes Pœnus paulò ante curatis corporibus in præliū attulerat: contra, ie-
 iuna fessaq; corpora Romanis, & rigentia gelu torpebant. restitissent tamē ani-
 mis, si cum pedite solum foret pugnatum. sed & Baleares pulso equite iacu-
 labantur in latera, & elephanti iam in mediam peditum aciem sese tulerant:
 & Mago Numidæq; simul latebras eorum improuida præterlata acies est, ex-
 orti à tergo ingentē tumultum ac terrorem fecere. Tamen in tot circumstan-
 tiis malis mansit aliquandiu immota acies, maximè præter spem omnium
 B aduersus elephantos. eos pedites ad id ipsum locati verutis coniectis & auer-
 tere, et insecuti auersos sub caudis, quā maximè molli cute vulnera accipiunt,
 fodiebant. Trepidantes propeque iam in suos consternatos media acie in ex-
 tremam, ad sinistrum cornu aduersus Gallos auxiliares agi iussit Annibal. ex-
 templò haud dubiam fecere fugam. additus quoque nouus terror Romanis,
 C vt fusa auxilia sua viderunt. itaque cū iam in orbem vtrinque pugnarent,
 decem millia fermè hominum cū aliā euadere nequiuissent, media Afro-
 rum acie, quæ Gallicis auxilijs firmata erat, cum ingenti cæde hostium perru-
 pere. & cū neq; in castra reditus esset, flumine interclusis: neque præimbri-
 satis discernere possent, qua suis opem ferrent, Placentiam recto itinere per-
 D rexere. Plures deinde in omnes partes eruptiones factæ: & qui flumen petie-
 re, aut gurgitibus absumpti sunt, aut inter cunctationem ingrediendi ab ho-
 stibus oppressi. qui passim per agros fuga sparsi erant, vestigia cedentis sequen-
 tes agminis Placentiam contendere. alijs timor hostium audaciam ingredi-
 endi flumē fecit, transgressiq; in castra peruenere. Imber niue mistus, & intol-
 leranda vis frigoris, & homines multos, & iumenta & elephantos propè om-
 nes, consumpsit. Finis insequendi hostis Pœnis flumen Trebia fuit: & ita tor-
 rentes gelu, in castra rediere, vt vix læticiam victoriæ sentirent. itaque no-
 cte insequenti cū præsidium Romanorum castrorum, & quod reliquum
 ex magna parte militum erat, ratibus Trebiam traicerent: aut nihil sensere
 E Pœni obstrepente pluuia: aut quia iam moueri præ lassitudine nequibant ac-
 vulneribus, sentire sese dissimulauerunt: quietisque Pœnis, tacito agmine
 ab Scipione cos. exercitus Placentiam est perductus: inde Pado traiectus
 Cremonam, ne duorum exercituum hybernis vna colonia premeretur. Ro-
 mam tantus terror ex hac clade perlatus est, vt iam ad urbem Romam crede-
 rent infestis signis hostem venturum: nec quicquam spei aut auxiliij esse, quo
 portis mœnibusque vim arcerent. Vno consule ad Ticinum victo, altero ex
 Sicilia reuocato, duobus consulibus, duobus consularibus exercitibus vi-
 ctis, quos alios duces, quas alias legiones esse, quæ accerferentur? Ita territis
 Sempronius cos. aduenit: ingenti periculo per effusos passim ad prædandum
 F hostium equites, audacia magis quàm consilio aut spe fallendi resistendūe,
 si non falleret, transgressus. Id quod vnum maximè in præsentia desideraba-
 tur: comitijs consularibus habitis, in hyberna redijt. Creati consules Cn. Ser-
 uilius, & C. Flaminius. Cæterum ne hyberna quidem Romanis quieta erant:
 vagantibus passim Numidis equitibus, & quæ his impeditiora erant, Celti-
 beris, Lusitanisq;. Omnes igitur clausi vndique commeatus erant, nisi quos
 Pado naues subueherent. Emporium propè Placentiam fuit, & opere valido
 & magno munitum præsidio. Eius castelli oppugnandi spe cum equitibus ac
 leui armatura profectus Annibal, cū plurimum in celando incepto ad ef-
 fectum spei habuisset, nocte adortus nō fefellit vigilēs. tantus repente clamor
 est sublatus, vt Placentiæ quoque audiretur. Itaque sub lucem cum equitatu
 consul

Vincuntur Romani.

*Sempronius ad comi-
tia Romam proficisci-
tur.*

Annibal faucius pugna excessit.

Vicumuiæ diripiuntur ab Annibale.

Apennini frigora.

Annibal Romanos adurit.

*Joan. Saxen. Legula physiol-
orum est, quæ exstat apud
num. 1. 2. c. 27. in trib. vento
sopit. sed Livij dictum facile
apparet verum esse, si conside-
rentur diversae qualitates vento-
rum. Alij n. humidiores sunt, sicci-
res alijs, alijs rigidiores. Livius
igitur de vento per se supra mo-
do sicco recte loquitur. nam
siccitatem et caliditatem hujus
venti vim compescere medio acce-
ni advenientem effusi, cui fugi-
ssima natura est. Imber autem
sub ventum quodammodo foret
atq. alit, et turbidioram reddit
atq. ita ejus vim auget, et, ut Livij
dicit, accendit.*

consul aderat, iussis quadrato agmine legionibus sequi. Equestre prælium in-
terim commissum: in quo, quia Annibal faucius pugna excessit, pauore ho-
stibus iniecto, defensum egregiè præsidium est. Paucorum inde dierum quiete
sumpta, & vixdum satis percurato vulnere, ad Vicunuias ire pergit oppugnand-
as. Id emporium à Romanis Gallico bello fuerat munitum. inde locum fre-
quentauerant accolæ misti vndiq; ex finitimis populis: & tum terror popu-
lationum eò plerosque ex agris compulerat. Huius generis multitudo fama
impigrè defensi ad Placentiam præsidij accensa, armis arreptis obuiam Anni-
bali procedit. Magis agmine quàm acie in via concurrerunt. & cum ex alte-
ra parte nihil, præter inconditam turbam esset: in altera & dux militi, & duci
fidens miles: ad triginta quinque millia hominum à paucis fusa. Postero die
deditione facta, præsidium intra mœnia accipere: iussiq; arma tradere, cum
dicto paruissent, signum repentè victoribus datur, vt tanquam vi captam vr-
bem diriperent. neque vlla quæ in tali re memorabilis scribentibus videri
solet, prætermissa clades est. adeò omnis libidinis, crudelitatisq; & inhuma-
næ superbiæ editum in miseros est exemplum. Hæ fuere hybernæ expeditio-
nes Annibalis. Haud longis inde temporibus, dum intolerabilia frigora
erant, quies militi data est: & ad prima ac dubia signa veris profectus ex hy-
bernis, in Hetruriam ducit: eam quoq; gentem, sicut Gallos Liguresq; aut
vi aut voluntate adiuncturus. Transeuntem autem Apenninum adeò atrox
tempestas adorta est, vt Alpium foeditatem propè superauerit. Vento mistus
imber cum ferretur in ipsa ora: primùm, quia aut arma omittenda erant, aut
contrà enitentes vortice intorti affligebantur, constitere. deinde cum iam spi-
ritum intercluderet, nec reciprocare animam sineret, auersi à vento parum-
per confedere. Tum verò ingenti sono cœlum strepere, & inter horrendos
fragores micare ignes. capti auribus & oculis, metu omnes torpère. Tandem
effuso imbri, cum eo magis accensa vis venti esset, ipso illo quo deprehen-
si erant, loco castra ponere necessarium visum est. Id verò laboris velut deinte-
gro initium fuit. nam nec explicare quicquam, nec statuere poterant: nec
quod statutum esset, manebat: omnia perscindente vento, & rapiente. &
mox aqua leuata vento cum supergelida montium cacumina concreta es-
set, tantum niuosæ grandinis deiecit, vt omnibus omissis procumberent ho-
mines, tegminibus suis magis obruti quàm tecti. tantaque vis frigoris infe-
cuta est, vt ex illa miserabili hominum iumentorumq; strage, cum se quisque
attollere ac leuare vellet, diu nequiret: quia torpentibus rigore nervis vix fle-
ctere artus poterant. deinde vt tandem agitando sese mouere ac recipere ani-
mos, & raris locis ignis fieri est cœptus: ad alienam opem quisque inops ten-
dere. Biduum eo loco velut obsessi mansere. multi homines, multa iumenta,
elephantique quoque ex his, qui prælio ad Trebiam facto superfuerant, septem
absumpti. Digressus Apennino retrò ad Placentiam castra mouit, & ad de-
cem millia progressus cōsedit. Postero die duodecim millia peditum, quinque
equitum aduersus hostem ducit. Nec Sempronius cos. (iam enim redierat
ab Roma) detrectauit certamen. atque eo die tria millia passuum inter bi-
na castra fuere. Postero die ingentibus animis, vario euentu pugnatum est.
primo concursu adeò res Romana superior fuit, vt non acie vincerent solum,
sed percussos hostes in castra persequerentur, mox castra quoq; oppugnarent.
Annibal paucis propugnatoribus in vallo portisq; positus, cæteros confertos
in media castra recepit: intentosque signum ad erumpendum spectare iubet.
Iam nona fermè diei hora erat, cum Romanus nequicquam fatigato milite,
postquam nulla spes erat potiundi castris, signum receptui dedit. Quod vbi
Annibal accepit, laxatamque pugnam & recessum à castris vidit, extemplo
equitibus

J. h. S. et recessum à castris

A equitibus dextra læuaq; emissis in hostem, ipse cum peditum robore de his castris erupit. Pugna raro vlla magis sæua: & cum vtriusq; partis perniciæ clarior fuisset, si extendi à die in longum spacium quiuisset. nox accensum ingentibus animis prælium diremit. itaq; acrior concursus fuit quàm cædes: & sicut æquata fermè pugna erat, ita clade pari discessum est. ab vtraq; parte sexcentis plus peditibus, & dimidium eius equitum cecidit. sed maior Romanis quàm pro numero iactura fuit: quia equestris ordinis aliquot, & tribuni militum quinque, & præfecti sociorum tres sunt interfecti. Secundum eam pugnam Annibal in Ligures, Sempronius Lucam concessit. Venienti in Ligures Annibali, per insidias intercepti duo quæstores Romani, C. Fulvius & L. Lucretius cum duobus tribunis militum, & quinque equestris ordinis senatorum fermè liberis, quo magis ratam fore cum his pacē societatemq; crederet, traduntur. Dum hæc in Italia geruntur, Cn. Scipio in Hispaniā cum classe & exercitu missus, cum ab ostio Rhodani profectus, Pyrenæosq; montes circunuectus Emporij appulisset classem, exposito ibi exercitu, orsus à Lacetanis omnē oram vsq; ad Iberum flumen, partim renouandis societatibus, partim nouis instituendis, Romanæ ditionis fecit. Inde conciliata clementiæ fama non ad maritimos modò populos, sed in mediterraneis quoq; ac montanis ad ferociiores iam gentes valuit: nec pax modò apud eos, sed societas etiam armorum parata est: validæq; aliquot auxiliorum cohortes ex ijs conscriptæ sunt. Hanno non inscius erat, cum reliquerat Annibal ad regionis eius præsidium: itaque priusquam alienarentur omnia, obuiam eundem ratus, castris in conspectu hostium positis, in aciem eduxit. Nec Romano differendū certamen visum: quippe qui sciret cum Hannone & Asdrubale sibi dimicandum esse, malletq; aduersus singulos separatim, quàm aduersus duos simul rem gerere. Nec magni certaminis ea dimicatio fuit. Sex millia hostium cæsa, duo capta cum præsidio castrorum. nam & castra expugnata sunt, atq; ipse dux militum cum aliquot præsidijs capitur: & Stiffum propinquum castris oppidum expugnatur. cæterum præda oppidi parui precij rerum fuit, suppellex barbarica, ac vilium mancipiorum. castra militem ditauere, nō eius modò exercitus, qui victus erat, sed & eius, qui cum Annibale in Italia militabat, omnibus ferè caris rebus, ne graua impedimenta ferentibus essent, circa Pyrenæum relictis. Priusquam certa huius cladis fama accideret, transgressus Iberum Asdrubal cum octo millibus peditum, mille equitibus, tanquam ad primum aduentum Romanorū occursum, postquam perditas res amissaq; castra accepit, iter ad mare conuertit. Haud procul Tarracone classicos milites naualesque socios vagos palantesq; per agros (quod fermè fit, vt secundæ res negligentiam creent) equite passim dimisso, cum magna cæde, maiore fuga ad naues compellit. nec diutius circa ea loca morari ausus, ne à Scipione opprimeretur, trans Iberum sese recepit. Et Scipio raptim ad famam nouorum hostium agmine accito, cum in paucos præfectos paululum animaduertisset, præsidio Tarracone modico relicto, Emporias cum classe redijt. Vix dum digresso eo, Asdrubal aderat: & Ilergetum populo, qui obsides Scipioni dederat, ad defectionem impulso, cum eorum ipsorum iuuentute agros fidelium Romanis sociorum vastat. Excito deinde Scipione hybernis, hostis cis Iberum Tarracōnem versus cedit. Agros Scipio relictos ab authore defectionis, & Ilergetum gentem cum infesto exercitu inuasisset, compulsis omnibus, Athanagiam urbem, quæ caput eius populi erat, circumfedit: intraq; dies paucos pluribus quàm antè obsidibus imperatis, Ilergetes pecunia etiam mulctatos in ius ditionemq; recepit: inde in Aufetanos prope Iberum, socios & ipsos Pœnorum, procedit: atq; vrbe eorū obfessa, Lacetanos auxilium finitimis ferentes nocte,

Clade pari discessum
est ab vtriusque.

Cn. Scipio cum exer-
citu in Hispaniam
proficiscitur.

Hanno aduersus Sci-
pionem prodijt.

Hannone capto ca-
stra Pœnorum expu-
gnantur.

Asdrubal palantes
classicos milites Ro-
manos intercipit.

Asdrubal fidelium
Romanis sociorum a-
gros vastat.

A. N. or Elna en Catalunya
Aufetani Romanis
deduntur.

1. N. 12 V. floren. x. v. s.

Exps. 2. Elect. 2. 12.

extenuator. Libros adire decem-
niri Romæ iubentur.

1. N. ^{In} Algido. el monte de la
 con el papa. Val. 4480 coron.

extenuatae. quid interpretor,
taenys viliq. solutas et
libertas. nam ita res
insufficit. Sorte, talibus
aut furem i ligno fuisse
non quidem; quib; litterae
ad ~~divinandum~~ insculptae
sive notae. Fac privata

Flaminius in provin-
cia non in urbe con-
sulatum inire statuit.

Sabitate, eque publicae. Sed quoniam
in publico, infimus reliquos de-
censentur et carum quodam
Veritate sacre. itaq. sancti
religiosae intemphatibus &
belantur, in arca recedunt
et, nisi fallor, tenes vites q.
lancis foveum involute.
de archa suggerit Suptan
in Tiberio C. 3. Vide locum
et si vero uideretur fuisse,
arcam eam ipsam ex dca
fuisse plurib. volu narrat.
At de vitis, quid si fust.
ces, cum fone culum et
velamen adpositum suam
omni facit. Quib. tamen
buas manib. evolvi solent,
tum promerentur ad conse-
lentium ulum. Sicut enim
vitis ligni narrat (Sicut
Saverio, Littere fidei pro
Extremis) fuit ut pr-
tigitur; per eas sponte
culatae evoluta petu
et factae, cu grande ali

no. proprius q. verbi) extenuata esse; tanquam si. Fortuna ipsi, manu sua se
quid p[ro]f[er]endum.

A ne auspiciatò profectus in Capitolium ad vota nuncupanda, paludatus inde ad prouinciam iret. lixæ modo sine insignibus, sine lictoribus profectum clam, furtim, haud aliter quàm si exilij causa solum vertisset: magis pro maiestate videlicet imperij Arimini, quàm Romæ magistratum initurum, & in diuersorio hospitali quàm apud penates suos prætextam sumpturum. reuocandum vniuersi retrahendumq; censuerunt: & cogendum omnibus prius præsentem in deos hominesque fungi officijs, quàm ad exercitum & in prouinciam iret. In eam legationē (legatos enim mitti placuit) Q. Terentius & M. Antistius profecti, nihilo magis eum mouere, quàm priori consulatu literæ mouerant à senatu missæ. Paucos post dies magistratum inijt: immolantiq; ei vitulus iam ictus è manibus sacrificantium sese cum proripuisset, multos circumstantes cruore respersit. Fuga procul etiam maior apud ignaros quid trepidaretur, & concursatio fuit. id à plerisque in omen magni terroris acceptum. Legionibus inde duabus à Sempronio prioris anni consule, duabus à C. Attilio prætore acceptis, in Heturiam iam per Apennini tra-
 mites exercitus duci est cœptus.

Flaminius reuocandi
senatui non paruit.

Flaminius in Hetu-
riam ducit exercitum.

EPITOME LIBRI XXII.

ANNIBAL per continuas vigilas in paludibus oculo amisso, venit in Heturiam: per quas paludes quatrinduo & tribus noctibus sine ulla requie iter fecit. C. Flaminius COS. homo temerarius contra auspicia profectus, signis militibus effosis, quæ tolli non poterant, & ab equo quem consienderat, per caput deuolutus, insidijs ab Annibale circumuentus ad Thrasymenum lacum cum exercitu casus est. Sex millia quæ eruperant, fide ab Maharbale data, perfracta Annibalis victa sunt. Cum ad nuntium cladis Romæ luctus esset: duæ matres insperatè receptis filijs gaudium mortue sunt. Ob hanc cladem ex Sybillinis libris verum sacrum votum. Cum deinde Q. Fabius Maximus dictator aduersus Annibalem missus nollet acie cum eo configere, ne contra ferocem tot victorijs hostem territum aduersis prælijs militem pugna committeret, & opponendo se tantummodo conatus Annibalis impediret: M. Minutius magister equitum, ferox & temerarius, criminando dictatorem tanquam timidum & segnem effecit, vt populi iussu ei imperium cum dictatore aquaretur. diuisoq; exercitu, cum in iniquo loco conflisset, & in maximo discrimine legiones eius essent: superueniente cum exercitu Fabio Maximo ex discrimine liberatus est, quo beneficio victus castra cum eo iunxit, & patrem eum salutauit: idemq; milites facere commilitonibus iussit. Annibal vastata Campania inter Casilunum oppidum & Calliculam montem à Fabio clausus, sarmentis ad cornua bouum alligatis & incensis, presidium Romanorum, quod Calliculam insidebat, fugauit: & sic transgressus est saltum, idemq; Fabij Maximi dictatoris, cum circumposita vreret, agro pepercit, vt illum tanquam proditorem suspectum faceret. Aemilio deinde Paulo & Terentio Varrone COSS. & ducibus cum maxima clade aduersus Annibalem ad Cannas pugnatū est: caesaq; eo prælio Rom. quadraginta quinque millia cum Paulo consule & senatoribus LXXX. consularibus atque pratorijs aut adilijs triginta. Postquam cladem cum à nobilibus adolescentibus propter desperationem consilium de relinquenda Italia iniretur, P. Cornelius Scipio tribunus mil. qui postea Africanus nuncupatus est: stricto super capita deliberantium ferro, iurauit se pro hoste habiturum eum, qui in verba sua non iurasset: effecitq; vt omnes minime relictum iri à se Italiam iureiurando astringerentur. Præterea trepidationem vrbi & luctum, & res in Hispania meliore euentu gestas continet. Opimia & Feronia Vestales virgines incesti damnatae sunt. Propter paucitatem verò militum seruorum, octo millia armata sunt. captiui cum potestas esset redimendi, redempti non sunt. Varroni obuiam itum est, & gratia acta, quod de Repub. non desperasset.

LAM ver appetebat, cum Annibal ex hybernis mouit, & nequicquam antè conatus transcendere Apenninum intolerandis frigoribus, & cum ingenti periculo moratus, ac metu, Galli, quos prædæ populationumq; conciuerat spes: postquam pro eo, vt ipsi ex alieno agro raperent agerentq; suas terras sedem belli esse, premijsq; vtriusque partis exercitum viderent hybernis: vertebant retrò ad Annibalem ab Romanis odia: petitusque sæpè principum insidijs, ipsorumq; inter se fraude, eadem leuitate qua cōsenserant, consensum indicantium, seruatus erat: & mutando nunc vestem, nunc tegumenta capitis, errore etiam sese ab insidijs mu-
 nierat. Cæterum hic quoque ei timor causa fuit maturius mouendi ex hybernis. Per idem tempus Cn. Seruilius Romæ Idibus Martijs magistratum inijt. Ibi cum de Republica retulisset, redintegrata in C. Flaminius inuidia est. Duos se consules creasse, vnum habere. quod enim illi iustum im-
 perium

Gallis inuisus esse ca-
pit Annibal.

Prodigia varia nuntiantur.

Prodigia quo ritu procurata fuerint.

Annibal ex hybernis mouet.

perium, quod auspiciū esset magistratus id à domo, publicis priuatisq; pena-
 tibus Latinis ferijs actis, sacrificio in monte perfecto, votis ritè in Capitolio
 nuncupatis, secum ferre: nec priuatum auspicia sequi: nec sine auspicijs pro-
 fectum in externo ea solo noua atque integra concipere posse. Augebant me-
 tum prodigia ex pluribus simul locis nunciata: in Sicilia militibus aliquot
 spicula, in Sardinia autem in muro circumeunti vigilias equiti scipionem,
 quem manu tenuerat, arsisse: & littora crebris ignibus fulsisse: & scuta duo
 sanguinem sudasse: & milites quosdam ictos fulminibus, & solis orbem mi-
 nui visum: & Præneste ardentis lapides cœlo cecidisse: & Arpis palmas in cœ-
 lo visas, pugnatemque cum luna solem: & Capenæ duas interdiu lunas or-
 tas: & aquas Cærete sanguine mistas fluxisse, fontemq; ipsum Herculis cruen-
 tis manasse sparsum maculis, & in Antij agro metentibus cruentas in corbem
 spicas cecidisse: & Falerijs cœlum findi visum, velut magno hiatu: quaq; pa-
 tuerit, ingens lumen effulsisse: fortes sua sponte attenuatas, vnamque exci-
 disse, ita scriptam: Mauors telum suum concutit. & per idem tempus Ro-
 mæ signum Martis Appia via ad simulachra luporum sudasse, & Capuæ spe-
 ciem cœli ardentis fuisse, lunæq; inter imbrem candentis. Inde minoribus
 etiam dictu prodigijs fides habita: Capras lanatas quibusdam factas, & galli-
 nam in marem, gallū in fæminā sese vertisse. His sicut erant nūciata expositis
 authoribusq; in curiam introductis, consul de religione patres consuluit. De-
 cretum, vt ea prodigia partim maioribus hostijs, partim lactantibus procu-
 rarentur: & vti supplicatio per triduum ad omnia puluinaria haberetur. Cæ-
 terà, cū decemviri libros inspexissent, vt ita fierent, quemadmodum cor-
 di esse diui carminibus præfarentur. id decemviro-
 rum monitu decretum est: Ioui primū donum fulmen aureum pondo quinquaginta fieret, lu-
 noni Mineruæque ex argento daretur, & Iunoni reginæ in Auentino, Iuno-
 ni Sospitæ Lanuij maioribus hostijs sacrificaretur, matronæque pecu-
 nia collata, quantum conferre cuique commodum esset, donum Iunoni
 Reginæ in Auentinum ferrent, lectisterniumque fieret: quin & libertinæ &
 ipsæ, vnde Feroniæ donum daretur, pecuniam pro facultatibus suis confer-
 rent. Hæc vbi facta, decemviri Ardeæ in foro maioribus hostijs sacrificarunt.
 postremò ex libris Decembri iam mense ad ædem Saturni Romæ immola-
 tum est, lectisterniumq; imperatum: (& eum lectum senatores strauerunt)
 & conuiuium publicum, ac per urbem Saturnalia die ac nocte clamatum,
 populusque eum diem festum habere, ac seruare in perpetuum iussus. Dum
 consul placandis Romæ dijs, habendoque delectu dat operam, Annibal pro-
 fectus ex hybernis, quia iam Flaminium consulem Arretium peruenisse fa-
 ma erat, cū aliud longius, cæterum commodius ostenderetur iter, propiorē
 viam per paludem petit, qua fluuius Arnus per eos dies solito magis inunda-
 uerat. Hispanos & Afros, & omne quod veterani erat robur exercitus, admi-
 stis ipsorum impedimentis, nec vbi consistere coactis necessaria ad vsus de-
 essent, primos ire iussit, sequi Gallos, vt id agminis medium esset, nouissi-
 mos ire equites: Magonem inde cum expeditis Numidis cogere agmen: ma-
 ximè Gallos, si tædio laboris longæque viæ (vt est mollis ad talia gens) dila-
 berentur aut subsisterent, cohibentem. Primi, quā modò præirent duces,
 per præaltas fluuij, ac profundas voragines hausti penè limo, immergentesq;
 se, tamen signa sequebantur. Galli neque sustinere se prolapsi, neque assurge-
 re ex voraginibus poterant: aut corpora animis, aut animos spe sustinebant:
 alij fessa ægrè trahentes membra: alij vbi semel victis tædio animis procu-
 buissent, inter iumenta & ipsa iacentia passim morientes, maximeque om-
 nium vigiliæ conficiebant, per quatrimum iam & tres noctes tolerate. Cū
 Gallis neq. sustinere se prolapsos, neq. assurgere ex voraginib. potuisse, qui prius totos
 hoc iter totos exercitus peragrarunt, utq. ad eam urbem victi Romanis coeperint,
 dixeruntq. sed Hercules affectu ab historica se longe abesse debebant.

Mag. effe. magistratus id à

X. creesq. sue, de eo
castella de Canapina
de Cere, de los Condes de
Arguilara.

Lys. 2. Elect. c. 12

J. J. Sponte exaenatas

I. M. est palude ora
sive Flaminia 14.
nulla en Valo' hnd.Glar. null, propemodum
liber est, in quo non male
loquatur Gallos, Livij, esse
in Gallia Cisalpina, huius
sed scilicet potius in
Athenore non ad Galliam
non attineat; nam id
aliquot locis inuenire videtur.
Gallus neq. sustinere se prolapsos, neq. assurgere ex voraginib. potuisse, qui prius totos
hoc iter totos exercitus peragrarunt, utq. ad eam urbem victi Romanis coeperint,
dixeruntq. sed Hercules affectu ab historica se longe abesse debebant.

A omnia obtinentibus aquis, nihil, vbi in sicco fessa sternerent corpora, inue-
 niri posset, cumulat in aquas farcinis insuper incumbabant. iumentorum
 itinere toto prostratorum passim acerui, tantum quod extaret aqua quaren-
 tibus ad quietem, parui temporis necessarium cubile dabant. Ipse Annibal
 aeger oculis ex verna primū intemperie variante colores frigoraque, ele-
 phanto, qui vnus superfuerat, quod altius ex aqua extaret, vectus: vigilijs ta-
 men & nocturno humore, palustrique cœlo grauante caput, & quia meden-
 di nec locus nec tempus erat, altero oculo capitur. Multis hominibus iumen-
 tisq; fœdè amissis, cum tandem de paludibus emerisset, vbi primū in sicco
 potuit, castra locat: certumque per præmissos exploratores habuit, exerci-
 B tum Romanum circa Arretij mœnia esse. consulis deinde consilia atque ani-
 mum, & situm regionum, itineraq; & copias, atq; commeatus expediendos,
 & cætera, quæ cognoscenda in re erant, summa omnia cum cura inquirendo
 exequabatur. Regio erat in primis Italiæ fertilis, Hetrusci campi, qui Fesulas
 inter Arretiumq; iacent: frumenti ac pecoris, & omnium copia rerum opu-
 lenti. Consul ferox ab consulatu priore, & non modò legum aut patrum ma-
 iestatis, sed ne deorum quidem satis metuens erat. hanc insitam ingenio eius
 temeritatem fortuna prospero ciuilibus bellicisq; rebus successu aluerat. itaq;
 satis apparebat, nec deos nec homines consulentem, ferociter omnia ac præ-
 properè acturū: quoq; pronior esset in vitia sua, agitare eum atq; irritare Pœ-
 C nus parat: & læua relicto hoste, Fesulas petens, Hetruriæ agros prædatum pro-
 fectus, quantam maximam vastitatem potest, cædibus incendijsque consuli
 procul ostendit. Flaminius, qui ne quieto quidem hoste ipse quieturus erat,
 tum verò, posteaquam res sociorum ante oculos propè suos ferri agiq; vidit,
 suum id dedecus ratus, per mediū iam Italiam vagari Pœnum: atq; obsistente
 nullo ad ipsa Romana mœnia ire oppugnanda: cæteris omnibus in concilio
 salutaria magis quàm speciosa suadentibus, collegam expectandum, vt con-
 iunctis exercitibus communi animo consilioq; rem gererent: interim equi-
 tatu auxilijsque leuium armorum ab effusa prædandi licentia hostem cohi-
 bendum: iratus se ex consilio proripuit, signumq; simul itineris pugnæque
 D proposuit. Quinimmò Arretij ante mœnia sedeamus, inquit: hic enim patria
 & penates sunt: Annibal emissus è manibus perpopuletur Italiam, vastandoq;
 & vrendo omnia, ad Romana mœnia perueniat: nec antè nos hinc moueri-
 mus, quàm sicut olim Camillū ab Veijs, C. Flaminium ab Arretio patres acci-
 uerint. Hæc simul increpans cum ocyus signa cōuelli iuberet, & ipse in equū
 insiluisset, equus repente corruit, consulemq; lapsum super caput effudit. Ter-
 ritis omnibus qui circa erant, velut fœdo omine incipiendæ rei, insuper nun-
 tiatur: signum omni vi moliente signifero conuelli nequire. Conuersus ad
 nuntium, Num literas quoq; inquit, ab senatu affers, quæ me rem gerere ve-
 tent? abi, nuntia, signum effodiant: si ad conuellendum manus præ metu ob-
 E torpuerint. Incedere inde agmen cœpit: primoribus, superquam quòd dissen-
 serant à consilio, territis etiam duplici prodigio: milite in vulgus læto ferocia
 ducis, cum spē magis ipsam quàm causam spei intueretur. Annibal quod agri
 est inter Cortonam urbem Thrasymenumq; lacū, omni clade belli peruastat:
 quo magis iram hosti ad vindicandas sociorum iniurias acuat. Et iam perue-
 nerant ad loca insidijs nata, vbi maximè montes Cortonenses Thrasymenus
 subit. Via tantum interest per angusta, velut ad id ipsum de industria relicto
 spatio: deinde paulò latior patescit campus, inde colles assurgunt. Ibi castra in
 aperto locat, vbi ipse cum Afris modò Hispanisq; consideret. Baleares, cæte-
 ramq; leuem armaturam post montes circunducit: equites ad ipsas fauces
 saltus, tumulis aptè tegentibus, locat: vbi intrassent Romani, obiecto equi-
 tatu

Annibal altero oculo
capitur.

Flamini Cos. ferocia
& impietas.

Flaminus ab equo
per caput deuoluitur.

Signum nulla vi fi-
gnifer conuellere po-
tuit.

Thrasymenus lacus.

tatu clausa omnia lacu ac mōtibus essent. Flaminius cū pridie solis occasu
ad lacum peruenisset, inexplorata postero die vixdum satis certa luce angu-
stijs superatis, postquā in patentiorem campū pandi agmen cōepit, id tantum
hostium, quod ex aduerso erat, aspexit: à tergo ac super caput detectæ infidiæ.
Poenus vbi, id quod petierat, clausum lacu montibusq; & circumfusum suis
copijs habuit hostem, signum omnibus dat inuadendi: Qui vbi quā cuique
proximum fuit, decurrere, eo magis Romanis subita atq; improuisa res fuit,
quod orta ex lacu nebula, campo quā montibus densior federat, agmina q;
hostium ex pluribus vallibus ipsa inter se satis conspecta, eoq; magis pariter
decurrerunt. Romanus clamore prius vndique orto quā satis cernerat, se
circumuentum esse sensit, & antè in frontem lateraq; pugnari cōeptum est,
quā satis instrueretur acies, aut expediri arma stringiq; gladij possent. Con-
sul perculsis omnibus, ipse satis, vt in trepida re, impavidus, turbatos ordines,
vertentesq; se quoque ad dissonos clamores, instruit vt tempus locusq; pa-
titur: & quacunque potest, adhortatur, ac stare & pugnare iubet. Nec enim
inde votis, aut imploratione deūm, sed vi ac virtute euandendum esse. per
medias acies ferro viam fieri: & quo timoris minus sit, eò minus fermè peri-
culi esse. Cæterū præ strepitu ac tumultu, nec consilium, nec imperium ac-
cipi poterat: tantūque aberat, vt sua signa atque ordinem & locum nosce-
ret miles, vt vix ad arma capienda aptandaq; pugnae competeret animus: op-
primerenturq; quidam onerati magis his quā tecti. & erat in tanta caligine
maior vsus aurium quā oculorum. ad gemitus vulnerum ictusq; corpo-
rum aut armorum, & mistos strepentium pauentiumq; clamores circumfe-
rebant ora oculosq;. Alij fugientes, pignantium globo illati hærebāt: alios
redeuntes in pugnam, auertebat fugientium agmen. Deinde vbi in omnes
partes nequicquam impetus facti, & ab lateribus montes ac lacus, à fronte &
à tergo hostiū acies claudebat, apparuitq; nullam, nisi in dextra, ferroq; salu-
tis spem esse: tum sibi vnusquisq; dux adhortatorq; factus ad rem gerendā, &
noua de integro pugna exorta est, non illa ordinata per principes hastatosq; ac
triarios: nec vt pro signis antesignanus, post signa alia pugnaret acies, nec vt in
sua legione miles, aut cohorte aut manipulo esset: fors conglobabat, & ani-
mus suus cuiq; antè aut post pugnandi ordinē dabat: tantusq; fuit ardor ani-
morum, adeò intentus pugnae animus, vt eum terræ motum, qui multarum
vrbium Italiæ magnas partes prostrauit, auertitq; cursu rapido amnes, ma-
re fluminibus inuexit, montes lapsu ingenti proruit, nemo pignantium sen-
ferit. Tres fermè horas pugnatum est, & vbique atrociter, circa consulem ta-
men acrior infestiorq; pugna erat. eum & robora virorū sequebantur: & ipse
quacunque in parte premi ac laborare senserat suos, impigrè ferebat opem, in-
signisq; armis, & hostem summa vi petebat, & tuebatur suos ciues. donec in-
subere equum (Ducario nomen erat) faciemq; noscitans, Consul, inquit, hic
est, popularibus suis, qui legiones nostras cæcidit, agrosq; & urbem est depo-
pulatus. iam ego hanc victimam manibus peremptorum fœdè ciuium da-
bo. subditisq; calcaribus equo, per confertissimam hostiū turbam impetum
facit. obtruncatoq; prius armigero, qui se infesto venienti obuiam obiecerat,
consulem lancea transfixit. spoliare cupientem triarij obiectis clypeis arcue-
re. Magnæ partis fuga inde primū cōepit: & iam nec lacus, nec montes ob-
stabant pauori: per omnia arcta præruptaque veluti cæci euadunt, armaq; &
viri super alium alij præcipitantur. pars magna, vbi locus fugæ deest, per pri-
ma vada paludis in aquam progressi, quoad capitibus humerisq; extare pos-
sunt, sese immergunt. fuere quos inconsultus pavor nando etiam capessere
fugam impulerit. quæ vbi immensa ac sine spe erat, aut deficientibus animis
haurie-

Poeni Romanos un-
dique clausos, & im-
paratos inuadunt.

Flaminius Cos. lan-
cea transfigitur.

esudero

Romani in fugam
certantur.

A hauriebantur gurgitibus, aut ubi nequicquam festinauerant, retrò ægerrimè
 terram repetebant, atq; ibi ab ingressis aquam hostium equitibus passim tru-
 cidabantur. Sex millia fermè primi agminis per aduersos hostes eruptione
 impigrè facta, ignari omnium quæ post se agerentur, ex saltu euasere. & cum
 intumulo quodam constitissent, clamorem modò ac sonum armorum au-
 dientes, quæ fortuna pugnae esset, neq; scire, nec perspicere præ caligine pote-
 rāt. inclinata ad iniquare, cum calefcēte sole depulsa nebula aperuisset diem:
 tum liquida iam luce montes campiq; perditas res, stratamq; ostendēre fœdē
 Romanam aciem. itaq; ne in conspectos procul immitteretur eques: sublatis
 raptim signis, quàm citatissimo poterant agmine, sese abriperunt. postero
 B die cum super cætera, extrema fames etiam instaret: fidem dante Maharbale,
 qui cum omnibus equestribus copijs nocte consecutus erat: si arma tradidif-
 sent, abire cum singulis vestimentis passurum: sese dediderunt. quæ Punica *Punica religio.*
 religione seruata fides ab Annibale est, atq; in vincula omnes coniecti. Hæc
 est nobilis ad Thrasymenum pugna, atq; inter paucas memorata populi Ro-
 mani clades. Quindecim millia Romanorum in acie cæsa sunt: decem millia *Quot millia Roma-
norum in acie cæsa.*
 sparsa, fuga per omnem Heturiam diuersis itineribus Romam petiere. Mille
 & quingenti hostium in acie, multi postea vtrinq; ex vulneribus periire. Mul-
 tiplex cædes vtrinq; facta traditur ab alijs. Ego præterquam quòd nihil hau-
 stum ex vano velim, quò nimis inclinant fermè scribentium animi: Fabium
 C æqualem temporibus huiusce belli potissimum authorem habui. Annibal
 captiuorum qui Latini nominis essent, sine pretio dimissis, Romanis in vin-
 cula datis, segregata ex hostium coaceruatorum cumulis corpora suorum cum
 sepeliri iussisset, Flamini quoq; corpus funeris causa magna cum cura inqui-
 situm non inuenit. Romæ ad primum nuntium cladis eius cum ingenti ter-
 rore ac tumultu concursus in forum populi est factus. Matronæ vagæ per vias,
 quæ repens clades allata, quæ uē fortuna exercitus esset, obuios percunctatur,
 & cum frequentis concionis modo turba in comitium & curiam versa ma-
 gistratus vocaret, tandem haud multo ante solis occasum M. Pomponius Pr.
 Pugna, inquit, magna victi sumus, & quanquā nihil certius ex eo auditū est,
 D tamen alius ab alio impleti rumoribus domos referunt: Consulem cum ma-
 gna parte copiarū cæsum: superesse paucos, aut fuga passim per Heturiā spar-
 sos, aut captos ab hoste. Quot casus exercitus victi fuerāt, tot in curias disperti-
 ti eorū animi erant, quorū propinqui sub C. Flaminio cōs. meruerant: igno-
 rantium quæ cuiusq; suorum fortuna esset. nec quisquā satis certum habet, quid
 aut speret, aut timeat. Postero, ac deinceps aliquot diebus, ad portas maior
 propè mulierū quàm virorum multitudo stetit, aut suorum aliquē, aut nun-
 tios de his operiens: circumfundeabanturq; obuijs sciscitantes: neq; auelli vti-
 que à notis, prius quàm ordine omnia inquisissent, poterant. inde varios vul-
 tus digredientium ab nuntijs cerneret, vt cuiq; aut læta aut tristia nuntiaban-
 E tur, gratulantesq; aut consolantes, redeuntibus domos circumfusus. Fœmi-
 narum præcipuè & gaudia insignia erant, & luctus. Vnam in ipsa porta, sospi-
 te filio repentè oblato, in cōspectu eius expirasse ferunt. alteram, cui mors filij
 falso nuntiata erat, mœstam sedentem domi, ad primū cōspectum redeuntis
 filij gaudio nimia exanimatā. Senatum prætores per dies aliquot ab orto vsq;
 ad occidentem solē in curia retinent, consultantes, quoniam duce, aut quibus
 copijs, resisti victoribus Pœnis posset. Priusquam satis certa consilia essent, re-
 pens alia nuntiatur clades: quatuor millia equitum cum C. Centronio pro-
 prætoress missa ad collegam à Seruilio cōs. in Vmbria, quò post pugnam ad
 Thrasymenum auditam auerterant iter, ab Annibale circumuenta. Eius rei fa-
 ma variè homines affecit. pars occupatis maiore egritudine animis, leuē ex
 compara-

comparatione priorum ducere recentem equitum iacturā. pars non id quod
acciderat, per se æstimare: sed vt in affecto corpore quamuis levis causa magis

Q. Fabiū Maximum
populus prodictorē
creat.

Spoleum Annibali
fortiter resistit.

Annibal agros Ita-
liæ deuastat.

ceremoniarum ne-
scitum.

quām valido grauior sentiretur: ita cū ægrē & affectē ciuitati quodcūq; ad
uersi inciderit, nō rerum magnitudine, sed viribus extenuatis, quæ nihil quod
aggrauaret, pati possent, æstimandum esse. Itaq; ad remedium iamdiu deside-
ratum, nec adhibitum, dictatorem dicendum ciuitas confugit: & quia & con-
sul aberat, à quo vno dici posse videbatur: nec per occupatā armis Punicis Ita-
liam facile erat aut nuntium, aut literas mitti: nec dictatorem populus creare
poterat: quod nunquam ante eam diem factum erat, prodictatorem popu-
lus creauit, Q. Fabium Maximum, & magistrum equitum M. Minutium Ru-
fum. hisq; negotium ab senatu datum, vt muros turesq; vrbis firmarent, &
præsidia disponderent, quibus locis videretur, pontesq; rescinderent fluminum:
ac tum pro penatibus, pro vrbe dimicandū esse, quando Italiam tueri nequi-
uissent. Annibal interim recto itinere per Vmbriam vsq; ad Spoleum venit,
inde cum per populato agro vrbē oppugnare adortus esset, cum magna cæde
suorum repulsus, coniectans ex vnius coloniae haud nimis prosperē tentatæ
viribus, quanta moles Romanæ vrbis esset, in agrum Picenum auertit iter,
non copia solum omnis generis frugum abundantem, sed refertum præda,
quam effusè auidi atq; egentes rapiebant. ibi per dies aliquot statiuā habita-
refectusq; miles, hybernis itineribus ac palustri via, prælioq; magis ad euen-
tum secundo quām leui aut facili affectus. Vbi satis quieti datum, præda ac
populationibus magis quām otio aut requie gaudentibus: profectus, Prætu-
tianum Adrianumq; agrum, Marfos inde Marrucinosq; & Pelignos deuastat.
circaq; Arpos & Luceriam proximam Apuliæ regionem. Cn. Seruilius cos. le-
uibus prælijs cum Gallis actis, & vno oppido ignobili expugnato, postquam
de collegæ exercitusq; cæde audiuit, iam mœnibus patriæ metuens, ne abes-
set in discrimine extremo, ad vrbem iter intendit. Q. Fabius Maximus dicta-
tor quo die magistratum inijt, vocato senatu ab dijs orsus, cū edocuisset pa-
tres, plus negligentia ceremoniarum auspiciorumq; quām temeritate atq; in-
scitia peccatum à C. Flaminio cos. esse, quæq; piacula iræ deū essent, ipsos
deos consulendos esse: peruicit, vt quod non fermè decernitur, nisi cū tetra
prodigia nuntiata sunt, decemviri libros Sibyllinos adire iuberentur. qui in-
spectis

A spectis fatalibus libris, retulerunt patribus, quod eius belli causa votum Marti foret, id non ritè factum, de integro atq; amplius faciendum esse: & Ioui ludos magnos, & ædes Veneri Erycinæ ac Menti vouendas esse, & supplicationem lectisterniumq; habendum, & ver sacrum vouendum: si bellatum prosperè esset, resque publica in eodem, quo ante bellum fuisset, statu permansisset. Senatus, quoniam Fabium belli cura occupatura esset, M. Aemylum Prætorē ex collegij pontificum sententia omnia ea vt maturè fiant, curare iubet. His senatusconsultis perfectis, L. Cornelius Lentulus Pont. Max. consulente collegio pontificum, omnium primū populum consulendum de verè sacro censet: iniussu populi voueri non posse. Rogatus in hæc verba populus. Velitis iubeatisne hoc sic fieri? si res populi Romani Quiritium ad quinquennium proximum, sicut velim eam, salua seruata erit hisce duellis, datum donum duit populus Romanus Quiritium, quod duellum populo Romano cum Carthaginienſi est: quæque duella cum Gallis sunt, quicis Alpes sunt: quod ver attulerit ex suillo, ouillo, caprino grege, quæque profana erunt, Ioui fieri, ex qua die senatus populusq; iusserit. qui faciet, quando volet, quæque lege volet facito: quo modo faxit, probè factum esto. si id moritur, quod fieri oportebit, profanum esto, neque icelus esto. Si quis rumpet occidētue inſciens, ne fraus esto. Si quis clepsit, ne populo icelus esto: neue cui cleptum erit. si atro die faxit inſciens, probè factum esto. si nocte siue luce, si seruus siue liber faxit, probè factum esto. si ante id ea senatus populusq; iusserit fieri ac faxit, eo populus solutus, liber esto. Eiusdem rei causa ludi magni voti * æris CCCXXXIII. millibus, triente: præterea bubus Ioui CCC. multis alijs diuis bubus albis, atque cæteris hostijs. Votis ritè nuncupatis, supplicatio edicta: supplicatumque ijt cum coniugibus ac liberis non vrbana multitudo tantum, sed agrestium etiam, quos in aliqua sua fortuna publica quoque contingebat. Curatum lectisternium, & per triduum habitum, decemuiris sacrorum curantibus. & puluinaria in conspectu fuere: Ioui & Iunoni vnum, alterum Neptuno ac Mineruæ, tertium Marti & Veneri, quartum Apollini ac Dianæ, quintum Vulcano ac Vestæ, sextum Mercurio ac Cereri.

D Tum ædes votæ. Veneri Erycinæ ædem Q. Fabius Max. dictator vouit: quia ita ex fatalibus libris editum erat, vt is voueret, cuius maximum imperium in ciuitate esset. Menti ædem Atilius prætor vouit. Ita rebus diuinis peractis, tum de bello, req; publica dictator retulit: quibus quôtue legionibus victori hosti obuiam eundum esse, patres censerent. Decretum, vt ab Cn. Seruilio consule exercitum acciperet: scriberet præterea ex ciuibus socijsq; quantum equitum ac peditum videretur: cætera omnia ageret faceretq; vt è Republica duceret. Fabius duas se legiones adiecturum ad Seruilianum exercitum dixit, his per magistrum equitum scriptis, Tybur diem ad cōueniendum edixit. edictoq; proposito, vt quibus oppida castellaq; immunita essent, in loca tuta commigrarent: ex agris quoq; vti demigrarent omnes regionis eius, quā iturus Annibal esset: tectis prius incensis ac frugibus corruptis, ne cuius rei copia esset: ipse via Flaminia profectus, obuiam consuli exercituiq; cum equitibus ad se rim circa Otriculum prospexisset agmen, consulemque cum equitibus ad se progredientem, viatorem misit, qui consuli nuntiaret, vt sine licitoribus ad dictatorem veniret. Qui cum dicto paruisset, cōgressusq; eorum ingentem speciem dictaturæ apud ciues sociosq; vetustate iam propè oblitos eius imperij, fecisset, literæ ab vrbe allatæ sunt: naues onerarias commeatum ab Hostia in Hispaniam ad exercitum portantes à classe Punica circa portum Cossanum captas esse. Itaq; ex templò consul Hostiam proficisci iussus, nauibus quæ ad urbem Romanam aut Hostiæ essent, completis milite ac naualibus socijs, persequi

Leg. consulente colle
gij pontificum. / Leg. i. d.
Leg. i. d. 22. q. l. off. p. m.
Ver sacrum vouetur.
fuerunt, Ioui; quæ sic leg.
velitis iubeatis, si res po-
puli Romani, super flum. illi
accessus. quid a. velle fuit
re populi, & erat, de stadi-
subfuerit; ut in alijs, 2092
hæc. b. solutum. / ibid.
p. m. leg. d. non; seruata erit
hæc & duella, quod duellum
p. m. d. cum Carthagini-
enſi est, quæq; duella cum
Gallis sunt, quicis Alpes
sunt, quod ver attulerit
ex suillo, ouillo, caprino
grege, quæque profana
erunt, Ioui fieri, ex qua
die senatus populusq;
iusserit fieri ac faxit, eo
populus solutus, liber
esto. Eiusdem rei causa
ludi magni voti. æris
CCCXXXIII. millibus,
triente: præterea bubus
Ioui CCC. multis alijs
diuis bubus albis, atque
cæteris hostijs. Votis
ritè nuncupatis, suppli-
catio edicta: supplicatum
que ijt cum coniugibus
ac liberis non vrbana
multitudo tantum, sed
agrestium etiam, quos
in aliqua sua fortuna
publica quoque continge-
bat. Curatum lectisterni-
um, & per triduum
habitum, decemuiris
sacrorum curantibus.
& puluinaria in
conspectu fuere: Ioui
& Iunoni vnum, alterum
Neptuno ac Mineruæ,
tertium Marti & Veneri,
quartum Apollini ac
Dianæ, quintum
Vulcano ac Vestæ,
sextum Mercurio ac
Cereri.

Leg. i. d. consulente colle
gij pontificum. / Leg. i. d.
Leg. i. d. 22. q. l. off. p. m.
Ver sacrum vouetur.
fuerunt, Ioui; quæ sic leg.
velitis iubeatis, si res po-
puli Romani, super flum. illi
accessus. quid a. velle fuit
re populi, & erat, de stadi-
subfuerit; ut in alijs, 2092
hæc. b. solutum. / ibid.
p. m. leg. d. non; seruata erit
hæc & duella, quod duellum
p. m. d. cum Carthagini-
enſi est, quæq; duella cum
Gallis sunt, quicis Alpes
sunt, quod ver attulerit
ex suillo, ouillo, caprino
grege, quæque profana
erunt, Ioui fieri, ex qua
die senatus populusq;
iusserit fieri ac faxit, eo
populus solutus, liber
esto. Eiusdem rei causa
ludi magni voti. æris
CCCXXXIII. millibus,
triente: præterea bubus
Ioui CCC. multis alijs
diuis bubus albis, atque
cæteris hostijs. Votis
ritè nuncupatis, suppli-
catio edicta: supplicatum
que ijt cum coniugibus
ac liberis non vrbana
multitudo tantum, sed
agrestium etiam, quos
in aliqua sua fortuna
publica quoque continge-
bat. Curatum lectisterni-
um, & per triduum
habitum, decemuiris
sacrorum curantibus.
& puluinaria in
conspectu fuere: Ioui
& Iunoni vnum, alterum
Neptuno ac Mineruæ,
tertium Marti & Veneri,
quartum Apollini ac
Dianæ, quintum
Vulcano ac Vestæ,
sextum Mercurio ac
Cereri.

Leg. i. d. consulente colle
gij pontificum. / Leg. i. d.
Leg. i. d. 22. q. l. off. p. m.
Ver sacrum vouetur.
fuerunt, Ioui; quæ sic leg.
velitis iubeatis, si res po-
puli Romani, super flum. illi
accessus. quid a. velle fuit
re populi, & erat, de stadi-
subfuerit; ut in alijs, 2092
hæc. b. solutum. / ibid.
p. m. leg. d. non; seruata erit
hæc & duella, quod duellum
p. m. d. cum Carthagini-
enſi est, quæq; duella cum
Gallis sunt, quicis Alpes
sunt, quod ver attulerit
ex suillo, ouillo, caprino
grege, quæque profana
erunt, Ioui fieri, ex qua
die senatus populusq;
iusserit fieri ac faxit, eo
populus solutus, liber
esto. Eiusdem rei causa
ludi magni voti. æris
CCCXXXIII. millibus,
triente: præterea bubus
Ioui CCC. multis alijs
diuis bubus albis, atque
cæteris hostijs. Votis
ritè nuncupatis, suppli-
catio edicta: supplicatum
que ijt cum coniugibus
ac liberis non vrbana
multitudo tantum, sed
agrestium etiam, quos
in aliqua sua fortuna
publica quoque continge-
bat. Curatum lectisterni-
um, & per triduum
habitum, decemuiris
sacrorum curantibus.
& puluinaria in
conspectu fuere: Ioui
& Iunoni vnum, alterum
Neptuno ac Mineruæ,
tertium Marti & Veneri,
quartum Apollini ac
Dianæ, quintum
Vulcano ac Vestæ,
sextum Mercurio ac
Cereri.

Consul ad Dictatorem
sine licitoribus venit.

persequi hostium classem, ac littora Italiae tutari. Magna vis hominum conscripta Romae erat. Libertini etiam, quibus liberi essent, & aetas militaris, in verba iurauerant. Ex hoc urbano exercitu, qui minores quinque & triginta annis erant, in naueis impositi: alij ut urbi praesiderent, relictis. dictator exercitu consulis accepto à Fulvio Flacco legato, per agrum Sabinum Tybur, quo diem ad conueniendum edixerat nouis militibus, venit: inde Praeneste transuersis tramitibus in viam Latinam est regressus: unde itineribus summa cum cura exploratis ad hostem ducit, nullo loco, nisi quantum necessitas cogeret, fortunae se commissurus. Quo primum die haud procul Arpis in conspectu hostium posuit castra, nulla mora facta, quin Poenus educeret in aciem, copiamque pugnandi faceret. sed ubi quiescentia omnia apud hostes, nec castra villo tumultu mota videt: increpans quidem victos tandem Martios animos Romanorum debellatumque, & concessum eis propalam de virtute ac gloria esse, in castra rediit. Caeterum tacita cura animum incensus, quod cum duce haudquam Flaminio Sempronioque simili futura sibi res esset: ac tum demum edocti malis Romani parem Annibali ducem quaesissent, & prudentiam quidem, non vim dictatoris extemplo timuit, constantiamque eius haud dum expertus, agitare ac tentare animum mouendo crebro castra, populandoque in oculis eius agros sociorum, coepit: & modo citato agmine e conspectu abibat, modo repente in aliquo flexu viae, si excipere digressum in aequum posset, occultus subsistebat. Fabius per loca alta agmen ducebat, modico ab hoste interuallo, ut neque omitteret eum, neque congregeretur, castris, nisi quantum usus necessario cogeret, tenebatur miles. pabulum & ligna nec pauci petebant, nec passim. equitum leuisque armaturae statio composita instructaque in subitos tumultus, & suo militi tuta omnia & infesta effusis hostium popularibus praebat. neque vniuerso periculo summa rerum committebatur: & parua momenta leuium certaminum ex tuto ceptorum, finitimorum receptu, assuefaciebant territum pristinis cladibus militem, minus iam tandem aut virtutis, aut fortunae poenitere suae. Sed non Annibalem magis infestum tam sanis consilijs habebat, quam magistrum equitum, qui nihil aliud, quam quod non imperabat, morae ad Rempublicam praecipitandam habebat, ferox rapidusque in consilijs, ac lingua immodicus, primo inter paucos, dein propalam in vulgus pro cunctatore segnem, pro cauto timidum, affingens vicina virtutibus vitia, compellabat: premendorumque superiorum arte, quae pessima ars nimis prosperis multorum successibus creuit, sese extollebat. Annibal ex Arpis in Samnium transit, Beneuentanum depopulatur agrum, Telesiam urbem capit: irritat etiam de industria ducem, si forte accensum tot indignitatibus cladibusque sociorum trahere ad aequum certamen possit. Inter multitudinem sociorum Italici generis, qui ad Thrasymenum capti ab Annibale, dimissi fuerant, tres Campani equites erant, multis iam tum illecti donis promissisque Annibalis ad conciliandos popularium animos. Hi nunciantes, si in Campaniam exercitum adnouisset, Capuae potiendae copiam fore, cum res maior quam auctores esset: dubium Annibalem, alternisque fidentem ac diffidentem, tamen ut Campanos ex Samnio peteret, mouerunt. Monitos ut etiam atque etiam promissa rebus confirmarent, iussosque cum popularibus & aliquibus principum redire ad se, dimisit. ipse imperat duci, ut se in agrum Casinatem ducat: edoctus a peritis regionum, si eum saltum occupasset, exitum Romano ad opem ferendam socijs interclusurum. Sed Punicum abhorrens ab Latino nomen, Casilinum pro Casino accipere ducem fecit: aduersusque ab itinere, per Alifanum, Calatinumque, & Calenum agrum in campum Stellatam descendit. ubi cum montibus fluminibusque clausam regionem circumspe-

Annibal non vim dictatoris sed prudentiam timet.

Fabij cunctatio.

Magister equitum Fabij cunctationem incusat.

Id est. Casilinum, o Casilinum.

*Fabij cunctatio et in
castris et in urbe in-
famis erat.*

duci praelaturos. Fabius pariter in suos haud minus, quam in hostes intentus, prius ab alijs inuictum animum praestans, quanquam probe scit, non in castris modò suis, sed iam etiam Romae suam cunctationem infamem esse, obstinatus tamen eodem consiliorum tenore aestatis reliquum extraxit: ut Annibal destitutus ab spe summa appetiti certaminis iam hybernis locum circumspectaret: quia ea regio praesentis erat copiae non perpetuae, arbuta vineaeque, & consita omnia magis amoenis quam necessarijs fructibus. Hac per exploratores relata fama Fabio, cum satis sciret per easdem angustias, quibus intrauerat Falernum agrum, rediturum, Calliculam montem & Casilinum occupat modicis praesidijs, quae vrbs Vulturno flumine dirempta, Falernum à Campano agro diuidit: ipse iugis iisdem exercitum reducit, misso exploratum cum cccc. equitibus sociorum L. Hostilio Mancino: qui ex turba iuuenum audientium saepe ferociter concionantem magistrum equitum, progressus primò exploratoris modo, ut ex tuto specularetur hostem, ubi vagos passim per vicos Numidas vidit, per occasionem etiam paucos occidit, extemplò occupatus certamine est animus, excideruntque pracepta dictatoris: qui quàm tuto posset progressum prius recipere sese iusserat, quàm in conspectum hostium veniret. Numidae alij atque alij occurrentes, fugientesque, ad castra propè ipsum cum fatigatione equorum atque hominum pertraxere. inde Cartalo, penes quem summa equestris imperij erat, concitatis equis inuectus, cum prius quàm ad coniectum teli veniret, auertisset hostem, quinque millia ferme continenti cursu secutus est fugientes. Mancinus postquam nec hostem desistere sequi, nec spem vidit effugiendi esse, cohortatus suos in praelium redijt, omni parte virium impar. itaque ipse, & delecti equitum circunuenti occiduntur. ceteri effuso rursus cursu Calles primùm, inde propè inuijs callibus ad dictatorem perfugerunt. Eo fortè die Minutius se coniunxerat Fabio, missus ad firmandum praesidio saltum, qui super Tarracinam in arctas coactus fauces imminet mari, ne immunito Appiae limite, Poenus peruenire in agrum Romanum posset. Coniunctis exercitibus dictator, ac magister equitum castra in viam deferunt, qua Annibal ducturus erat. duo inde millia hostes aberant. Postero die Poeni, quod viae inter bina castra erat, agmine compleuere. Cum Romani sub ipso constitissent vallo, haud dubiè æquiore loco, successit tamen Poenus cum expeditis equitibus, atque ad laceffendum hostem raptim & procurfando, recipiendoque sese pugnauere. Restitit suo loco Romana acies. lenta pugna, & ex dictatoris magis, quàm Annibalis fuit voluntate. cc. ab Romanis, dccc. hostium cecidere. Inclusus inde videri Annibal, & ad Casilinum obsessus: cum Capua & Samnium, & tantum ab tergo diuitum sociorum Romanis commeatus subueheret: Poenus contra intra Formiana saxa, ac Linterni arenas, stagnaque perhorrida situ hybernaturus esset. Nec Annibalem fefellit, suis se artibus peti. itaque cum per Casilinum euadere non posset, petendi que montes, & iugum Calliculae superandum esset: nec ubi Romanus inclusum vallibus agmen aggrediretur, ludibrium oculorum specie terribile ad frustrandum hostem commentus, principio noctis furtim succedere ad montes statuit. fallacis consilij talis apparatus fuit. Faces vndique ex agris collectae, facesque virgarum, atque arida farmenta, praeligantur cornibus bouum, quos domitos, indomitosque multos inter ceteram agrestem praedam agebat. ad duo millia ferme bouum effecta: Asdrubali que negotium datum, ut primis tenebris noctis id armentum accensis cornibus ad montes ageret: maximè, si posset, super saltus ab hoste infessos. Primis tenebris silentio mota castra, boues aliquanto ante signa acti. ubi ad radices montium, viasque angustas

*Mancinus cum dele-
ctis equitibus occidi-
tur.*

*Quidam elegerit Ro-
manos Annibal.*

A angustas ventum est, signum extemplo datur, ut accensis cornibus armenta in aduersos concitentur monteis. & metus ipse relucens flammæ ex capite, calorq; iam ad viuū, ad imaque cornuum adueniens, velut stimulos furore agebat boues. quo repente discursu haud secus, quam syluis montibusq; accensis, omnia circum virgulta ardere: capitumq; inquietatio excitans flammam, hominū passim discurrentium speciem præbebat. Qui ad transitus saltus insidendos locati erant, ubi in summis montibus, ac super se quosdā ignes conspexerunt, circumuentos se esse rati, præsidio excessere: quā ingens emicabat flamma, velut tutissimū iter petentes summa montiū iuga. tum in quosdam boues palantes à suis gregibus inciderunt: & primò cum procul cerne-

B rent, veluti flammæ spirantium miraculo attoniti constiterunt. deinde ut humana apparuit fraus, tum verò insidias rati esse, cum multo maximoq; strepitu concitant se in fugam, leuiq; armaturæ hostium incurrere. cæterum nox æquato timore neutros pugnam incipientes ad lucē tenuit. Interea toto agmine Annibal traducto per saltum, & quibusdam in ipso saltu hostium oppressis, in agro Alifano posuit castra. Hunc tumultum sensit Fabius: cæterum & insidias esse ratus, & ab nocturno utique abhorrens certamine, suos munitis tenuit. Luce prima sub iugo montis prælium fuit, quo interclusam ab suis leuem armaturam facile (etenim numero aliquantum præstabant) Romani superassent, nisi Hispanorum cohors ad idipsum remissa ab Annibale

C peruenisset. ea assuetior montibus, & ad concurrandum inter saxa rupesque aptior ac leuior, cum velocitate corporum, tum armorū habitu campestem hostem, grauem armis statariumq;, pugnae genere facile elusit. Ita haudquaquā pari certamine digressi, Hispani ferè omnes incolumes, Romani aliquot suis amissis, in castra contenderunt. Fabius quoq; mouit castra: transgressusq; saltū super Alifas loco alto ac munito confedit. Tum per Samniū Romam se petere simulans Annibal, usque in Pelignos populabundus redijt. Fabius medijs inter hostium agmen, urbemq; Romam iugis ducebat, nec ab sistens nec congregiens. Ex Pelignis Pœnus flexit iter, retroq; Apuliā repetens, Gerionem peruenit, urbē metu, quia collapsa ruinis pars mœnium erat, ab suis desertam.

D Dictator in Larinate agro castra communiit. inde sacrorum causa Romam reuocatus, non imperio modò, sed consilio etiā, ac propè precibus agens cum magistro equitum, ut plus consilio quàm fortunæ confidat: & se potius ducem, quàm Sempronium Flaminiumque imitetur, ne nihil actum censeret, exacta propè æstate per ludificationem hostis. medicos quoque plus interdum quiete, quàm mouendo atq; agendo proficere. haud paruum rem esse, ab toties victore hoste vinci desisse, & ab cōtinuis cladibus respirasse. Hæc ne quicquam præmonito magistro equitum, Romam est profectus. Principio æstatis, qua hæc gerebantur, in Hispania quoq; terra mariq; coeptum bellum est. Asdrubal ad eum nauium numerū, quem à fratre instructum paratumq; acceperat, decē adiecit. quadraginta nauium classem Himilconi tradidit, atq; ita Carthagine profectus nauibus prope terram, exercitum in littore ducebat, paratus conflagrare quacunq; parte copiarum hostis occurrisset. Cn. Scipioni, postquam mouisse ex hybernis hostē audiuit, primò idem consilij fuit: deinde minus terra propter ingentem famam nouorum auxiliorum concurrere ausus delecto milite in naues imposito, quinque & triginta nauium classe ire obuiam hosti pergit. Altero ab Tarracone die ad stationem x. millia passuum distantem ab ostio Iberi amnis peruenit. inde duæ Massiliensium speculatoriæ præmissæ retulerunt, classem Punicam stare in ostio fluminis, castraque in ripa posita. Itaq; ut impruidos incautosq; vniuerso simul effuso terrore opprimeret, sublati ancoris ad hostem vadit. Multas, & locis altis positas turres

*J. Lips. cum tumultu
vel tumultu. antiquo.*

Hispani ad concurrandum inter saxa rupesq; apti.

Fabius sacrorum causa Romam reuocatur.

Cn. Scipio Asdrubalem nauali certamine adorsus.

Hispania habet, quibus & speculis & propugnaculis aduersus latrones vtuntur. Inde primò conspectis hostium nauibus, datum signū Asdrubali est: tumultusque prius in terra & castris, quàm ad mare & ad naues est ortus, nondum aut pulsu remorum strepituque alio nautico exaudito, aut aperientibus classem promontorijs: cùm repente eques alius super aliū ab Asdrubale mis-

fus, vagos in littore, quietosque in tentorijs suis, nihil minus quàm hostem aut prælium eo die expectantes, conscendere naues properè, atque arma capere iubet. classem Romanā iam haud procul à portu esse. Hæc equites dimissi passim imperabant. mox Asdrubal ipse cum omni exercitu aderat: varioque omnia tumultu strepunt, ruentibus in naues simul remigibus militibusque, fugientium magis à terra, quàm in pugnam euntium modo. Vixdum omnes conscenderant, cùm alij resoluunt oras, aut ancoram vellunt: alij, ne quid teneat ancoralia incidunt: raptimque omnia præproperè agendo, militum apparatu nautica ministeria impediuntur, trepidatione nautarum capere & aptare arma miles prohibetur. Et iam Romanus non appropinquabat modò, sed direxerat etiam in pugnam & naues. itaque non ab hoste & prælio magis Pœni, quàm suomet ipsi tumultu turbabantur: tentata verius pugna, quàm inita, in fugam auerterunt classem. & cùm auersi, ac diuerso latè agmine à tam multis simul venientibus haud sanè impenetrabiles essent, in littus passim naues egerunt: atque alij vadis, alij sicco littore excepti, partim armati, partim inermes ad instructam per littus aciem suorum perfugere. Duæ tamen primo concursu captæ erant Punicæ naues, quatuor suppressæ. Romani quanquam terra hostium erat, armatamque aciem toto prætentâ in littore cernebant, haud cunctanter tamen insecuti trepidam hostiū classem, naues omnes quæ non aut perfregerant proras littore illisas, aut carinas fixerant vadis, religatas puppibus in altum extraxere, ad v. & xx. naues ex xxx. cepere. Neque id pulcherrimum eius victoriæ fuit, sed quod vna leui pugna toto eius oræ mari potiti erant. Itaque ad Honoscam classe profecti, exscensu è nauibus in terram facto, cum urbem vi cepissent, captamque diripuissent, Carthaginem inde petunt: atque omnem agrum circa depopulati, postremò tecta quoque coniuncta muro, portisque incenderunt. Inde iam præda grauis ad Longunticam peruenit classis: vbi vis magna sparti fuit, ad rem nauticam congesta ab Asdrubale, quod

Pœni in fugam auer-
tunt classem.

Ex punicijs 30. nauibus
captæ sunt 25.

C. Scipio omnē agrum
circa Carthaginem po-
pulator.

A le, quod satis in vsum fuit, sublato, cæterum omne incensum est. Nec conti-
 nentis modò proiectas oras præteruecta, sed in Ebusum insulã transmissum.
 vbi vrbe, quæ caput insulæ est, biduum necquicquam summo labore oppu-
 gnata, vbi in spem irritã frustra teri tempus animaduersum est, ad populatio-
 nem agri versi, direptis aliquot incensisque vicis, maiore quàm ex continen-
 ti præda parta, cum in naues sese recepissent, ex Balearibus insulis legati pacem
 petentes ad Scipionem venerunt. Inde flexa retro classis, reditumque in cite-
 riora prouinciæ: quò omnium populorum, qui Iberum incolunt, multorum
 & vltimæ Hispaniæ, legati concurrerunt. Sed qui verè ditionis imperijq; Ro-
 mani facti sunt, obsidibus datis, populi amplius fuerunt centumviginti. Igi-
 tur terrestribus quoque copijs satis fidens Romanus, vsque ad saltum Castu-
 lonensem est progressus. Asdrubal in Lusitaniam, ac propius Oceanum con-
 cessit. Quietum inde fore videbatur reliquum æstatis tempus, fuissetq; propè
 per Pœnum hostem: sed præterquam quòd ipsorum Hispanorũ inquieta aui-
 daque in nouas res sunt ingenia, Mandonius vir nobilis, qui antea Ilergetum
 regulus fuerat, postquam Romani ab saltu recessere ad maritimã oram, con-
 citis popularibus in agrum pacatum Romanorum sociorũ ad populandum
 venit. Aduersus eos tribus millibus cum expeditis auxilijs à Scipione missis,
 leui certamine vt tumultuariam manum fudere, multis occisis, quibusdam
 captis: magnaq; parte armis exuta. Hic tamen tumultus cedentem ad Ocea-
 num Asdrubalem cis Iberum ad socios tutandos retraxit. Castra Punica in
 agro Ilercaonensium, castra Romana ad nouam classem erant, cum fama re-
 pens aliò vertit bellum. Celtiberi principes, qui regionis suæ legatos, obsides
 que dederant Romanis, nuncio misso à Scipione exciti arma capiunt, prouin-
 ciamque Carthaginensium valido exercitu inuadunt: tria oppida vi expu-
 gnant. inde cum ipso Asdrubale duobus prælijs egregiè pugnantes, xv. millia
 hostium occiderunt, quatuor millia cum multis militaribus signis capiunt.
 Hoc statu rerum in Hispania, P. Scipio in prouinciã venit, prorogato post
 consulatum imperio, ab senatu missus cum xxx. longis nauibus, & octo mil-
 libus militum, magnoq; comœatu aduecto. Ea classis ingens agmine one-
 rariorum procul visa cum magna læticia ciuium sociorumque, portum Ta-
 raconis ex alto tenuit. ibi milite exposito, profectus Scipio fratri coniungitur:
 ac deinde communi animo, consilioq; gerebant bellũ. Occupatis igitur Car-
 thaginensibus Celtiberico bello, haud cunctanter Iberum transgrediuntur:
 nec vllò viso hoste Saguntum pergunt ire, quòd ibi obsides totius Hispaniæ
 custodiæ traditos ab Annibale, fama erat modico in arce custodiri præsidio.
 Id vnum pignus inclinatos ad Romanam societatem omnium Hispaniæ po-
 pulorum animos morabatur, ne sanguine liberorum suorum culpa defectio-
 nis lueretur. Eo vinculo Hispaniam vir vnus solerti magis quàm fideli confi-
 lio exoluit. Acedux erat Sagunti nobilis Hispanus, fidus antè Pœnis: tum
 (qualia pleraque sunt barbarorum ingenia) cum fortuna mutauerat fidem.
 E cæterum transfugam sine magnæ rei proditiõne venientem ad hostes, nihil
 aliud quàm vnum vile atque infame corpus esse ratus, id agebat, vt quàm ma-
 ximum emolumentum nouis socijs esset. circumspectis igitur omnibus, quæ
 fortuna potestatis eius poterat facere, obsidibus potissimum tradendis ani-
 mum adiecit: eam vnam rem maximè ratus conciliaturam Romanis princi-
 pum Hispaniæ amicitiam. Sed cum iniussu Bostaris præfecti satis sciret ni-
 hil obsidum custodes facturos esse, Bostarem ipsum arte aggreditur. Castra
 extra urbem in ipso littore habebat Bostar, vt aditum ex portu intercluderet
 Romanis. ibi eum in secretum abductum, velut ignorantem monet in quo
 statu sit res. Metum continuissè ad eam diem Hispanorum animos, quia pro-
 cul Ro-

Ex balearibus insulis
 & vltima Hispania
 legati pacem petentes
 ad Scipionem veniunt.

Celtiberi valido ex-
 exercitu Carthagini-
 ensium prouinciã in-
 uadunt.

P. Scipio in Hispaniã
 venit.

I. h. e. s. a. s. a.
 p. a. b. e. l. o. x. p.
 Quam solerti consilio
 Acedux obsides to-
 tius Hispaniæ libera-
 uerit.

Acedux Bostari suadet, ut obsides Hispanos suis remittat.

Obsides Hispanos in castra Romana perductos suis reddit Scipio.

Hispaniae populi ad defectionem Carthaginensium spectant.

Annibalis dolo ad augendam dictatoris inuidiam.

Inuiolatum ab Annibale agrum suum dictator vendit, ut capriuos redimat.

Magister equitum absente dictatore ex alto monte in planum castra deferret.

cul Romani abessent: nunc cis Iberum castra Romana esse, arcem tutam, per-
fugiumque nouas volentibus res. itaq; quos metus non teneat, beneficio &
gratia deuinciendos esse. Miranti Bostari, percunctantiq;, quodnam id subi-
tum tantæ rei donum possit esse, Obsides, inquit, in ciuitates remitte. id priua-
tim parentibus, quorum maximum nomen in ciuitatibus est suis, & publicè
populis gratum erit. Vult sibi quisque credi, & habita fides ipsam plerunque
obligat fidem. Ministerium restituendorum domos obsidum mihi met de-
posco ipse, ut opera quoque impensa consilium adiuuem meum, & rei suapte
natura gratæ, quantam insuper gratiam possim, adijciam. Homini non ad cæ-
tera Punica ingenia callido ut persuasit, nocte clam progressus ad hostium sta-
tiones, conuentis quibusdam auxiliaribus Hispanis, & ab ijs ad Scipionem
perductus, quid afferret expromit. Fide accepta dataque, ac loco & tempore
cōstituto ad obsides tradendos, Saguntum redit. diem insequentem absum-
psit cum Bostare, mandatis ad rem agendam accipiendis. dimissus, cum se no-
cte iturum, ut custodias hostium falleret, constituisset, ad compositam cum
ijs horam excitatis custodibus puerorum profectus, veluti ignarus impræpa-
ratas sua fraude insidias ducit. In castra Romana perducti, cætera omnia de
reddendis obsidibus, sicut cum Bostare constitutum erat, acta per eundem
ordinem, quasi Carthaginensium nomine sic agerentur. Maior aliquanto
Romanorum gratia fuit in re pari, quàm quanta futura Carthaginensium
fuerat. illos enim graues superbosque in rebus secundis expertos, fortuna &
timor mitigasse videri poterat. Romanus primo aduentu, incognitus antè,
ab re clementi liberalique initium fecerat: & Acedux vir prudens haud frustra
videbatur socios mutasse. Itaq; ingenti consensu ad defectionem omnes spe-
ctare: armaque extemplo mota forent, ni hyems, quæ Romanos quoque &
Carthaginenses concedere in tecta coëgit, interuenisset. Hæc in Hispania
quoque secunda æstate Punici belli gesta, cum in Italia paululum interualli
cladibus Romanis solers cunctatio Fabij fecisset. quæ ut Annibalem non me-
diocri sollicitum cura habebat, tandem eum militiæ magistrum delegisse Ro-
manos cernentē, qui bellum ratione, non fortuna gereret: ita contempta erat
inter ciues armatos pariter togatosq;, utiq; postquam absente eo, temeritate
magistri equitum læto, ut verius dixerim, quàm prospero euentu, pugnatum
fuerat. Accesserant duæ res ad augendam inuidiam dictatoris. vna fraude ac
dolo Annibalis: quod cum à perfugis ei monstratus ager dictatoris esset, om-
nibus circa solo æquatis, ab vno eo ferrum ignemq; & vim omnem hostium
abstineri iussit, ut occulti alicuius pacti ea merces videri posset: altera ipsius fa-
cto, primò forsitan dubio, quia non expectata in eo senatus autoritas est: ad
extremum haud ambigüe in maximam laudem verso, in permutandis capti-
uis: quod sicut primo Punico bello factum erat, conuenerat inter duces Ro-
manos, Poenumque, ut quæ pars plus reciperet quàm daret * argenti pondo
bina & selibras in militem præstaret. CCXLVII. cum plures Romanus, quàm
Poenus recepisset, argentumq; pro eis debitum, sæpe iactata in senatu re, quo-
niam non consulisset patres, tardius rogaretur: inuiolatum ab hoste agrum
misso Romam filio vendidit, fidemq; publicam impendio priuato exoluit. An-
nibal pro Gerionis mœnibus, cuius vrbs captæ atque incensæ ab se in vsum
horreorum pauca reliquerat tecta, statiuam habebat. inde frumentatum duas
exercitus partes mittebat: cum tertia ipse expedita in statione erat, simul ca-
stris præsidio, & circumspectans nec vnde impetus in frumentatores fieret, Ro-
manus tunc exercitus in agro Larinati erat. præerat Minutius magister equi-
tum, profecto, sicut antè dictum est, ad urbem dictatore. Ceterum castra, quæ
in monte alto ac tuto loco posita fuerant, iam in planum deferuntur: agitaban-
turque

A turque pro ingenio ducis consilia callidiora, ut impetus aut in frumentato-
 res palantes, aut in castra relicta cum leui manu praesidioque fieret. Nec An-
 nibalem fefellit, cum duce mutata esse belli rationem, & ferocius, quam
 consultius, rem hostes gesturos. Ipse autem (quod minimè quis crederet) cum
 hostis propius esset, tertiam partem militum frumentatum, duabus in castris
 retentis, dimisit: deinde castra ipsa propius hostem mouit, duo ferme à Gerio-
 ne millia, in tumulum hosti conspectum: ut intentum sciret esse ad frumen-
 tadores, si qua vis fieret, tutandos. Propior inde ei, atque ipsis imminens Ro-
 manorum castris tumulus apparuit: ad quem capiendum, si luce palam ire-
 tur, quia haud dubiè hostibus breuiore via praeventus esset, nocte clam missi
 B Numidae ceperunt. quos tenentes locum contempta paucitate Romani po-
 stero die cum eiecissent, ipsi eò transferunt castra. Tum itaq; ut exiguum spa-
 tij vallum à vallo aberat, & id ipsum totum propè compleuerat Romana acies,
 simul & per aversa castra à castris Annibalis equitatus cum leui armatura emis-
 sus in frumentatores latè cædem fugamq; hostium palatorum fecit. nec acie
 certare Annibal ausus: quia tanta paucitate vix castra, si oppugnarentur, tu-
 tari poterat. iamque artibus Fabij pars exercitus aberat, iam ferme sedendo &
 cunctando bellum gerebat, receperatque suos in priora castra, quæ pro Ge-
 rionis mœnibus erant. Iusta quoq; acie, & collatis signis dimicatum, quidam
 authores sunt. primo concursu Poenum usque ad castra fustum, inde eruptio-
 C ne facta repente versum terrorem in Romanos; Numerij Decimi Samnitis
 deinde aduentu praelium restitutum. hunc principem genere ac diuitijs non
 Bouiani modò, unde erat, sed toto Samnio, iussu dictatoris octo millia pedi-
 tum, & equites ducentos adducentem in castra, ab tergo cum apparuisset An-
 nibali, spem parti utrique praeuisse noui subsidij: tumque Fabio ab Roma
 veniente, Annibalem insidiarum quoque aliquid timentem recepisse suos:
 Romanum insecutum, adiuuante Samnite duo castella eo die expugnasse: sex
 millia hostium cæsa, quinque admodum Romanorum. tamen in tam pari
 propè clade famam egregiæ victoriæ cum vanioribus literis magistri equi-
 tum Romam perlatam. De his rebus persæpe & in senatu & in concione actum
 est. Cum lata ciuitate dictator vnus nihil nec famæ, nec literis crederet, ut si
 D vera omnia essent, secunda se magis quam aduersa timere diceret: tum M. Me-
 tellus tribunus plebis, id vnum enim uerò ferendum esse negat: non præsen-
 tem solum dictatorem obstitisse rei benè gerendæ, sed absentem etiam gestæ
 obstare: & in ducendo bello sedulo tempus terere, quò diutius in magistratu
 sit, solusque & Romæ & in exercitu imperium habeat. quippe consulum alte-
 rum in acie cecidisse, alterum specie classis Punicæ persequendæ procul ab Ita-
 lia ablegatum. duos prætores Sicilia atque Sardinia occupatos, quorum neu-
 tra hoc tempore prouincia prætore egeat. M. Minutium magistrum equi-
 tum, ne hostem videret, ne quid rei bellicæ gereret, propè in custodia habi-
 tum. Itaque hercule non Samnium modò, quo iam tanquam trans Iberum
 E agros Poenis concessum sit, sed Campanum, Calenumque, & Falernum agrum
 peruastatos esse, sedente Casilini dictatore, & legionibus populi Romani
 agrum suum tutante. exercitum cupientem pugnare, & magistrum equitum,
 clausos propè intra vallum retentos, tanquam hostibus captiuis arma adem-
 pta. tandem ut abscefferit inde dictator, ut obsidione liberatos extra vallum
 egressos fudisse, ac fugasse hostes. Quas ob res, si antiquus animus plebi Ro-
 manæ esset, audacter se laturum fuisse de abrogando Q. Fabij imperio. Nunc
 modicam rogationem promulgaturum de æquando magistri equitum & dicta-
 toris iure: nec tamen ne ita quidem prius dimittendum ad exercitum Q. Fa-
 bium, quam consulem in locum C. Flamini suffecisset. Dictator concioni-
 bus se

I. Iys. ex mss. manub.
 signum in conspectum.

Sex millia hostium ce-
 sa, quinque Romanorum
 absente Fabio.

M. Metelli trib. pleb.
 in dictatorem concio.

*Fabius in actione mi-
nime popularis.*

Bono imperatori

*haud magni for-
tunae momenti est.*

*Aequatur imperium
magistro equitū cum
dictatore.*

*Magistri equitum in-
solentia.*

*Exercitum inter se di-
vidit dictator & ma-
gister equitum.*

bus se abstinuit, in actione minimè popularis, ne in senatu quidē satis æquis au-
auribus audiebatur, tunc cū hostem verbis extolleret, biennijque clades
per temeritatem atque inscitiam ducum acceptas referret: magistroque equi-
tum, quod contra edictum suum pugnasset, rationem diceret reddendā esse.
si penes se summa imperij consilijque sit, propediem effecturum, ut sciant ho-
mines, bono imperatori haud magni fortunam momenti esse, mentem, ra-
tionemque dominari. se seuo tempore, & sine ignominia servasse exercitum,
quā multa millia hostium occidisse, ducere maiorem gloriam esse. Huius
generis orationibus frustra habitis, & consule creato M. Attilio Regulo, ne
præsens de iure imperij dimicaret, pridie quā rogationis ferendæ dies ad-
set, nocte ad exercitum abiit. Luce orta, cū plebis concilium esset magistra-
cita invidia dictatoris, fauorq; magistri equitum animos versabat, quā sa-
tis audebāt homines ad suadendum quod vulgo placebat, prodire: & favore
superante, autoritas tamen rogationi decrat. Vnus inuentus est suavor legis
C. Terentius Varro, qui priore anno prætor fuerat, loco non humili solum,
sed etiam sordido ortus. patrem lanium fuisse ferunt, ipsum institorem mer-
cis, filioque hoc ipso in servili eius artis ministerio usum. Is iuuenis ubi ex eo
genere quæstus pecunia à patre relicta, animum ad spem liberalioris fortunæ
adiexit, togaq; & forum placuere, proclamando pro sordidis hominibus, cau-
sisque aduersus rem & famam bonorum, primū in notitiam populi, dein-
de ad honorem peruenit. quæstura quoq; & duabus ædilitatibus, plebeia &
curuli, postremo & prætura perfunctus, iam ad consulatus spem cū attolle-
ret animos, haud parum callidè auram fauorabilis populi ex dictatoriali inui-
dia petijt, sicque plebis vnus gratiam tulit. Omnes eam rogationem, quique
Romæ, quiq; in exercitu erant, æqui atque iniqui, præter ipsum dictatorem,
in contumeliam eius latam acceperunt. ipse qua gravitate animi criminan-
tes se ad multitudinem inimicos tulerat, eadem & populi in se sævientis inui-
riam tulit. acceptisque in ipso itinere literis senatusconsulti de æquato impe-
rio, satis fidens haud quaquam cum imperij iure artem imperandi æquatam,
cūque inuictō à ciuibus, hostibusq; animo ad exercitum redijt. Minutius
verò cū iam antè vix tolerabilis fuisset, secundis rebus ac favore vulgi: tum
vtiq; immodicè immodesteq; non Annibale magis victo ab se quā Fabio
gloriarī. Illum in rebus asperis vnicum ac parem ducem quæsitum Annibali,
maiorē minori, dictatorem magistro equitum, quod nulla memoria habeat
annalium, iussu populi equatum in eadem ciuitate, in qua magistri equitum
virgas ac secures dictatoris tremere atque horrere soliti sunt. in tantum suam
felicitatem virtutemque enituisse. ergo secuturum se fortunam suam, si di-
ctatoris cunctatio in segnitie deorum hominumque iudicio damnata per-
staret. Itaque quo die primū congressus est cum Fabio, statuendū omnium
primū ait esse, quemadmodum imperio ad æquato vtantur. se optimum
ducere, aut diebus alternis, aut, si maiora interualla placerent, partitis tempo-
ribus, alternis summum ius imperiumque esse, ut par hosti non solum consi-
lio, sed viribus etiam esset, si quam occasionem rei gerendæ habuisset. Q. Fa-
bio haudquaquam id placere: omnia enim fortunam habituram, quæcunq;
temeritas collegæ habuisset. sibi communicatū cum illo, sed non ademptum
imperium esse. itaque se nunquam volentem parte, qua posset, rerum consi-
lio gerendarum cessurū: nec se tempora, aut dies imperij cum eo, sed exercitus
diuisurum: suisque consilijs, quoniam omnia non liceret, quæ posset, serua-
turum. Ita obtinuit ut legiones, sicut cōsulibus mos esset, inter se diuiderent.
prima & quarta Minutio, secunda & tertia Fabio euenerunt. item equites pa-
ri numero, sociūque & Latini nominis auxilia diuiserunt. castris se quoque
separa-

A separari magister equitum voluit. Duplex inde Annibali gaudium fuit (neque enim quicquam eorum, quæ apud hostes agerentur, eum fallebat, & perfugis multa indicantibus, & per suos explorantem) nam & liberam Minutij temeritatem se suo modo captaturum, & solertiæ Fabij dimidium virium decessisse. Tumulus erat inter castra Minutij, Pœnorumque. eum qui occupasset, haud dubiè iniquiorem erat hosti locum facturum. eum non tam capere sine certamine volebat Annibal, quanquam id operæ præciū erat, quàm causam certaminis cum Minutio, quem semper occursum ad obsistendum satis sciebat, contrahere. Ager omnis medius erat prima specie inutilis insidiatori, quia non modò sylvestre quicquam, sed ne vepribus quidem vestitum habebat: re ipsa natus tegendis insidijs, eo magis quòd in nuda valle nulla talis fraus timeri poterat. & erant in anfractibus cauæ rupes, vt quædam earum ducenos armatos possent capere. In has latebras, quot quemque locum aptè insidere poterant, quinque millia conduntur peditum equitumque. necubi tamen aut motus alicuius temerè egressi, aut fulgor armorum fraudem in valle tam aperta detegeret, missis paucis prima luce ad capiendū, quem antè diximus tumulum, auertit oculos hostium. Primo statim conspectu contempta paucitas, ab sibi quisque deposcere pellendos inde hostes. ad locum capiendum dux ipse inter stolidissimos ferocissimosque ad arma vocat, & vanis animis & minis increpat hostem. Principiò leuem armaturam dimittit, deinde conferto agmine mittit equites: postremò, cum hostibus quoque subsidia mitti videret, instructis legionibus procedit. Et Annibal laborantibus suis, alia atque alia crescente certamine mittens auxilia peditum equitumque, iam iustam expleuerat aciem, ac totis vtrinque viribus certabatur. Prima levis armatura Romanorum præoccupatum inferiore loco succedens tumulum, pulsa detrusaque terrorem in succedentem intulit equitem, & ad signa legionum refugit. peditum acies inter perculsos impauida sola erat: videbaturque, si iusta, aut si recta pugna esset, haudquaquam impar futura. tantum animorum fecerat prosperè ante paucos dies res gesta, sed exorti repente insidiatores, eum tumultum terroremque in latera vtrinque, ab tergoque incurstantes fecerunt, vt neque animus ad pugnam, neque ad fugam, spes cuiquam superesset. Tunc Fabius primo clamore pauentium audito, dein conspecta procul turbata acie: Ita est, inquit, non celerius quàm timui, deprehendit fortuna temeritatem. Fabio æquatus imperio, Annibalem & virtute & fortuna superiorem videt: sed aliud iurgandi succensendi que tempus erit: nunc signa extra vallum proferte. victoriam hosti extorqueamus, confessionem erroris ciuibus. Iam magna ex parte cæsis alijs, alijs circumspectantibus fugam, Fabiana se acies repente velut cœlo demissa ad auxilium ostendit. itaque priusquam ad coniectum teli veniret, aut manum confereret, & suos à fuga effusa, & à feroci pugna hostes continuit. Qui solutis ordinibus vagè dissipati erant, vndique confugerant ad integram aciem. E qui plures simul terga dederant, conuersi in hostem, volentesque orbem, nunc sensim referre pedem, nunc globati restare. ac iam propè vna acies facta erat victi atque integri exercitus, inferebantque signa in hostem: cùm Pœnus receptui cecinit, palàm ferente Annibale, ab se Minutium, se à Fabio victum. Ita per variam fortunā diei maiore parte exacta, cùm in castra reditum esset: Minutius conuocatis militibus, Sæpe ego, inquit, audiui milites, eum primum esse virum, qui ipse consulat quid in rem sit: secundū, eum qui benè monenti obediat: qui nec ipse consulere, nec alteri parère scit, eum extremi ingenij esse. Nobis quoniam prima animi ingenijque negata fors est, secundam ac mediam teneamus: & dum imperare discimus, parère prudenti in ani-

Annibal prolicet ad certamen magistrum equitum.

Magistri equitum copie in summum periculum adductæ.

Fabius magistro equitum fere suppetiam. Lep. cede
vires idem en. Fabius æquatus imperio; Annibal
se et virtute et fortuna superiorem videt.

Magister equitum castra sua cum Fabij castris iungit, eumque patrem salutatur.

Magister equitum communis sibi imperium abrogat.

Annibalis de Fabij virtute testimonium.

In Africa male gestas res à Servilio Geminio.

Fabius exacto semestri imperio, dictatorem se abdicat.

num inducamus. Castra cum Fabio iungamus. ad prætorium eius signa cum tulerimus, ubi ego eum parentem appellauero, quod beneficio eius erga nos, ac maiestate eius dignum est: vos milites eos, quorum vos modo arma dexteræque texerunt, patronos salutabitis: & si nihil aliud, gratorum certe nobis animorum gloriam dies hæc dederit. Signo dato, conclamatur inde ut colligantur vasa. profecti agmine incedentes ad dictatoris castra, in admirationem & ipsum, & omnes qui circa erant, conuerterunt. Ut constituta sunt ante tribunal signa, progressus ante alios magister equitum, cum patrem Fabium appellasset, circumfususque militum eius totum agmen patronos consalutasset: Parentibus, inquit, meis dictator, quibus te modo nomine, quo fando possum, æquaui, vitam tantum debeo: tibi cum meam salutem: tum omnium horum. itaque plebiscitum, quo oneratus magis, quam honoratus sum, primus antiquo, abrogoque: & quod tibi mihique, quod meo exercitui tuoque, conseruato ac conseruatori sit felix, sub imperium auspiciumque tuum redeo, & signa hæc legionesque restituo. tu quæso placatus me magistrum equitum, hos ordinibus suis quenque teneri iubeas. Tum dextræ inter iunctæ: militesque concione dimissa à notis ignotisque; benignè atque hospitaliter inuitati, lætusque dies ex admodum tristi paulò antè, ac propè execrabili factus. Romæ ut est perlata fama rei gestæ, dein literis non magis ipsorum imperatorum, quam vulgo militum ex utroque exercitu affirmata, pro se quisque Maximum laudibus ad cælum ferre. Par gloria apud Annibalem, hostesque Pœnos erat: ac tum demum sentire, cum Romanis, atque in Italia bellum esse: nam biennio antè adeo & duces Romanos, & milites spreuerant, ut vix cum eadem gente bellum esse crederent, cuius terribilem eam famam à patribus accepissent. Annibalem quoque ex acie redeuntem dixisse ferunt, tandem eam nubem, quæ federet in iugis montium, sollicitatam procella imbrem dedisse. Dum hæc geruntur in Italia, Cn. Seruilius Geminus consul cum classe nauium circumuectus Sardinia & Corsica oram, & obsidibus utrinque acceptis, in Africam transmisit: & priusquam in continentem descensiones faceret, Meninge insula vastata, & ab incolentibus circa eam, ne & ipsorum vreretur diripereturque ager, * decem talentis argenti acceptis, ad littora Africae accessit, copiasque exposuit. Inde ad populandum agrum ducti milites, naualesque focij iuxta effusi, ac si insulas cultorum egentes prædarentur. itaque insidias temerè illati, cum à frequentibus palantes, & locorum ignari circumuenirentur, cum multa cæde, ac fœda fuga retro ad naues compulsi sunt. Ad mille hominum, cum his Sempronio Bleso quaestore amisso, classis à littoribus hostium plenis trepidè soluta in Siciliam cursum tenuit: traditaque Lilybæi, T. Attacilio prætori, ut ab legato eius P. Sura Romam reduceretur. ipse per Siciliam pedibus profectus, freto in Italiam traiecit: literisque Fabij accitus & ipse, & collega eius M. Attilius, ut exercitum ab se exacto iam propè semestri imperio acciperent. Omnium propè annales Fabium dictatorem aduersus Annibalem rem gessisse tradunt. Cœlius etiam eum à populo creatum dictatorem scribit. Sed & Cœlium & cæteros fugit, vni consuli Cn. Seruilio, qui tunc procul in Gallia prouincia aberat, ius fuisse dicendi dictatoris: quam moram quia expectare territa iam clade ciuitas non poterat, eò decursum esse ut à populo crearetur, qui pro dictatore esset: res inde gestas, gloriamque insignem ducis, & augendæ titulum imaginis posteris, ut dictator pro dictatore diceretur, facile obtinuisse. Consules M. Attilius Regulus, Cn. Seruilius Geminus exercitu accepto, hybernaculis maturè communis (tum enim autumnus erat tempus) Fabij artibus cum summa inter se concordia bellum gesserunt. Frumentatum exeunti Annibali diuersis locis

Lys. cum classe ex. nan

Lys. ex. m. s. ex. s. c. s. j. o. n. g.

Lys. Cere. Val. 6000. cor. 1. X. 6. V. fl. o. n. e. 2. o. o.

A
 sis locis opportunè aderant, carpentes agmen, palantesque excipientes. in ca-
 sum vniuersæ dimicationis, quam omnibus artibus petebat hostis non ve-
 niebant. adeoque inopia est coactus Annibal, vt nisi tum fugæ speciem ab-
 eundo timuisset, Galliam repetiturus fuerit: nulla relicta spè alendi exerci-
 tus in eis locis, si insequentes consules eisdem artibus bellum gererent. Cùm
 ad Gerionem iam hyeme impendente constitisset bellum, Neapolitani lega-
 ti Romam venere. ab ijs quadraginta paterè aureæ magni ponderis in curiam

Neapolitani legati Ro-
 mam veniunt.

illatæ, atque ita verba facta, vt dicerent: Scire se Romani populi ærarium bel-
 lo exhauriri: & cùm iuxta pro vrbibus agrisque sociorum, ac pro capite atque
 arce Italiæ vrbe Romana atq; imperio geratur, æquum censuisse Neapolita-
 nos, quod auri sibi cùm ad ipsorum ornatum, tum ad subsidium fortunæ à
 maioribus relictum foret, eo iuuare populum Romanum, si quam opem in
 sese crederent, eodem studio fuisse oblaturus. gratum sibi patres Romanos po-
 pulumque facturum, si omnes res Neapolitanorum suas duxissent: dignosq;
 iudicauerint, à quibus donum animo ac voluntate eorum, qui libentes da-
 rent, quàm re maius ampliusque acciperent. Legatis gratiæ actæ pro munifi-
 centia, curaq; patera, quæ ponderis minimi fuit, accepta. Per eosdem dies spe-
 culator Carthaginienfis, qui per biennium fefellerat, Romæ deprehensus, præ-
 cisisque manibus dimissus: & serui quinque & viginti in crucem acti, quod
 in campo Martio coniurassent. indici data libertas, & *æris grauis viginti mil-
 lia. Legati & ad Philippum Macedonum regem missi ad deposcendū Deme-
 trium Pharium, qui bello victus ad eum fugisset: alij in Ligures, ad expositu-
 landum quod Pœnum opibus auxilijsque suis iuuissent: simul ad visendum
 expropinquo, quæ in Boijs atque Insubribus gererentur. Ad Pineum quoque
 regem in Illyricos legati missi ad stipendium, cuius dies exierat, poscendum,
 aut si diem proferre vellet, obsides accipiendos. adeò, & si bellum ingens in-
 ceruicibus erat, nullius vsquam terrarū rei cura Romanos, ne longinqua qui-
 dem, effugiebat. In religionem etiam venit, ædem Concordiæ, quam per se-
 ditionem militarem biennio antè L. Manlius prætor in Gallia vouisset, loca-
 tam ad id tempus nō esse. itaq; duumviri ad eam rem creati ab Aemylio præ-
 tore vrbis, Cn. Pupius & Cæso Quintius Flaminius, ædem in arce faciendam
 locaue-

* Val. 200. coron.

Legati Romani ad
 Macedonē regem, ad
 Ligures, & Illyricos.

Romani Punico bello
 pressi, aliarum rerum
 curam non posuere.

*Interregnum.**Tribuni plebis in patres concio.**C. Terentius plebeius homo, Consul unus creatur.*

locauerunt. Ab eodem prætore ex senatusconsulto literæ ad consules missæ: ut si ijs videretur, alter eorum ad consules creandos Romam veniret. se in eam diem, qua iussissent, comitia edicturum. Ad hæc à consulibus rescriptum, sine detrimento Reipublicæ abscedi non posse ab hoste, itaque per interregem comitia habenda esse potius, quàm consulum alter à bello auocaretur. Patribus rectius visum est, dictatorem à Consule dici comitiorum habendorum causa. Dictus L. Veturius Philo, M. Pomponium Mathonem magistrum equitum dixit. His vitio creatis, iussisque die quartodecimo se magistratu abdicare, ad interregnum res redijt. Consulibus prorogatum in annum imperium. interreges prodicti à patribus, Cn. Claudius, Appij filius, Cento: inde P. Cornelius Asina. in eius interregno comitia habita, magno certamine patrum ac plebis. C. Terentium Varronem, sui generis hominem, plebi in sefectione principum popularibusque artibus conciliatum, ab Q. Fabij opibus & dictatorio imperio concussis, aliena invidia splendentem, vulgus etiam extrahere ad consulatum nitebatur. patres summa ope obstabant, ne se infectando, sibi æquari assuescerent homines. Bibius Herennius tribunus plebis, cognatus C. Terentij, criminando non senatum modò, sed etiam augures, quòd dictatorem prohibuissent comitia perficere, per invidiam eorum fauorem candidato suo conciliabat. Ab hominibus nobilibus per multos annos bellum quærentibus Annibalem in Italiam abductum: ab iisdem, cum debellari possit, fraude id bellum trahi. cum quatuor militum legionibus vniuersis pugnari posse apparuisset, ac eò quòd M. Minutius absente Fabio prosperè pugnasset, duas legiones hosti ad cædem obiectas: deinde ex ipsa cæde ereptas, ut pater patronusque appellaretur, qui prius vincere prohibuisset Romanos quàm vinci. Consules deinde Fabianis artibus, cum debellari posset, bellum traxisse. Id fœdus inter omnes nobiles ictum: nec finem antè belli habituros, quàm consulem verè plebeium, id est, hominem nouum fecissent. nam plebeios nobiles iam eisdem initiatos esse sacris, & contemneri plebem ex quo contemni desierint à patribus, coepisse. Cui non id apparet? id actum & quæsitum esse, ut interregnum iniretur: ut in patrum potestate comitia essent. id consules ambos ad exercitum morando quæsisse, id postea, quia inuitis ijs dictator esset dictus comitiorum causa, expugnatum esse, ut vitiosus dictator per augures fieret. Abhorrere igitur interregnum eos: consulatum vnum certè plebis Romanæ esse: populum liberius habiturum, ac daturum ei, qui magis vincere quàm diu imperare malit. Cum his orationibus accensa plebs esset, tribus patricijs petentibus, P. Cornelio Merenda, L. Manlio Volsone, M. Aemylio Lepido, duobus nobilibus iam familiaribus plebi, C. Attilio Serrano, & Q. Aelio Pæto, quorū alter pontifex, alter augur erat, C. Terentius consul vnus creatur, ut in manu eius essent comitia rogando collegæ. Tum experta nobilitas, parum fuisse virium in competitoribus eius, L. Aemylium Paulum, qui cum M. Lælio consul fuerat, & damnatione collegæ, & sua propè ambustus euaserat, infestum plebi, diu ac multum recusantem ad petitionem compellit. is proximo comitali die, concedentibus omnibus qui cum Varrone certauerant, parque magis in aduersando, quàm collega datur consuli. Inde prætoria comitia habita. creati M. Pomponius Matho, & P. Furius Philus. Romæ iuris dicundi urbana fors Pomponio, inter ciues Romanos & inter peregrinos P. Furio Philo euenit. Additi duo prætores, M. Claudius Marcellus in Siciliam, L. Posthumius Albinus in Galliam. Omnes absentes creati sunt, nec cuiquam eorū præter Terentium consule, erat mandatus honos, quem iam non antea gessisset, præteritis aliquot fortibus ac strenuis viris, quia in tali tēpore nullus nouis magistratus videbatur mādandus.

Exerci-

A Exercitus quoque multiplicati sunt. Quantæ autem peditum equitumque
 additæ sint copiæ, adeò & numero, & genere copiarum variant authores, vt
 vix quicquam satis certum affirmare ausim. Decem millia nouorū militum
 alij scripta in supplementum: alij nouas quatuor legiones quinq; legionibus
 additas, vt nouem legionibus rem gererent. numero quoque peditum equi-
 tumque legiones auctas, millibus peditum, & centenis equitibus in singu-
 las adiectis, vt quina millia peditum, treceni equites essent: focij duplicem
 numerum equitum darent, pedites æquarent. Septem & octoginta millia
 armatorum, & ducentos in castris Romanis, cum pugnatum ad Cannas est,
 quidam authores sunt. Illud haudquaquam discrepat, maiore conatu atque
 B impetu rem actam, quàm prioribus annis, quia spem posse vinci hostem di-
 ctator præbuerat. Cæterum prius quàm signa ab vrbe nouæ legiones mo-
 uerent, decemuiros libros adire atque inspicere iussi, propter terribiles vulgò ho-
 mines nouis prodigijs. nam & Romæ in Auentino, & Ariciæ nunciatum erat,
 sub idem tempus lapidibus pluuisse: & multo cruore, signa in Sabinis cædis,
 aquas è fonte calidas manasse. id quidem & quòd sæpius acciderat, magis
 terrebat. & in via Fornicata, quæ ad campum erat, aliquot homines de cœlo
 tacti, exanimatiq; fuerant. Ea prodigia ex libris procurata. Legati à Pesto
 pateras aureas Romam attulerunt. ijs sicut Neapolitanis, gratiæ actæ, aurum
 non acceptum. Per eosdē dies ab Hierone classis Hostiam cum magno com-
 C meatu accessit. Legati Syracusani in senatum introducti nuntiarunt, cædem
 C. Flaminij consulis exercitusq; allatam adeò ægrè tulisse regem Hieronem,
 vt nulla sui propria, regniq; sui clade moueri magis potuerit. itaque, quan-
 quam probè sciat magnitudinem populi Romani admirabiliorem propè
 aduersis rebus, quàm secundis, esse, missa tamen à se omnia, quibus à bonis
 fidelibusq; focijs bella iuuari soleant. quæ ne accipere abnuant, magnope-
 rè se P. C. orare. Iam omnium primum ominis causa victoriam auream
 *pondo CCCXX. afferre sese: acciperent eam, tenerentq; & haberent pro-
 priam & perpetuam. aduexisse etiam trecenta millia modium tritici, ducen-
 ta hordei, ne cōmeatus deessent. & quantum præterea opus esset, & quò ius-
 D sissent, subuecturos. Milite atque equite scire nisi Romano Latiniq; nomi-
 nis non vti populum Romanum: leuium armatorum auxilia etiam externa
 vidisse in castris Romanis. itaque misisse mille sagittariorum ac funditorum
 aptam manum aduersus Baleares ac Mauros, pugnacesq; alias missili telo
 gentes. Ad ea dona consilium quoque addebant, vt prætor, cui prouincia Si-
 cilia euenisset, classem in Africam trajceret, vt & hostes in terra sua bellum ha-
 berent, minusq; laxamenti daretur ijs ad auxilia Annibali summittenda.
 Ab senatu ita responsum regi est, Virum bonum, egregiumq; socium Hie-
 ronem esse, atque vno tenore, ex quo in amicitiam populi Romani venerit, fi-
 dem coluisse, ac rem Romanā omni tempore ac loco munificè adiuuisse: id,
 E perinde ac deberet, pergratum populo Romano esse. Aurum & à ciuitatibus
 quibusdam allatum, gratia rei accepta, nō accepisse populum Romanum: vi-
 ctoriam, omenq; accipere: sed emq; ei se diuæ dare, dicare Capitolium, tem-
 plum Iouis Optimi Maximi. in ea arce vrbis Romæ sacratam, volentem pro-
 pitiamq; firmam ac stabilem fore populo Romano. Funditores, sagittarij q;
 & frumentū traditum consulibus. Quinqueremes ad nauium classem, quæ
 cum T. Octacilio proprætore in Sicilia erant, quinque & viginti additæ, per-
 missumq; est, vt si è Repub. censeret esse, in Africam trajceret. Delectu per-
 fecto, cōsules paucos morati dies, dum focij ab nomine Latino venirent. Mi-
 lites tunc, quod nunquam antea factū erat, iureiurando à tribunis militum
 adacti, iussu consulū conuenturos, neq; iniussu abituros. nam ad eam diem
 nil præ-

Exercitus suos multi-
plicarunt Romani.

Ob prodigia libros
adire decemuiros in-
bentur.

*Sept. et multis cruentis
Signis,*

Classis ab Hierone et
magno commeatu Ro-
mam missa.

*Val. 35840. cor.

nil præter sacramentum fuerat: & vbi ad decuriatum aut centuriatum conuenissent, sua voluntate ipsi inter se equites decuriati, centuriati pedites coniurabant, sese fugæ atque formidinis ergo non abituros, neque ex ordine recessuros, nisi teli sumendi, aut petendi, aut hostis feriendi, aut ciuis seruandi causa. id ex voluntario inter ipsos fœdere à tribunis ad legitimam iurisiurandi adactionem translatum. Conciones prius quàm vrbe signa mouerentur, consulis Varronis multæ ac feroces fuere, denuntiantes, bellum accersitum in Italiam ab nobilibus, mansurumque in visceribus reipublicæ, si plures Fabios imperatores haberet, se quo die hostem vidisset, profligaturum. Collegæ eius Pauli vna, pridie quàm ex vrbe proficiscerentur, concio fuit verior, quàm gratior populo, qua nihil inclementer in Varronem dictum, nisi id modo, Migrari se, quomodo quis dux, prius quàm aut suum, aut hostium exercitum, locorum situm, naturam regionis nosset: iam nunc locatus in vrbe sciret, quæ sibi agenda armato foret: & diem quoque prædicere posset, qua cum hoste signis collatis esset dimicaturus. Se quæ consilia magis res dent hominibus, quàm homines rebus, ea ante tempus immatura non præcepturum. optare, vt quæ cautè atque consultè gesta essent, satis prosperè euenirent. temeritatem præterquam quòd stulta sit, infelicem etiam ad id locorum fuisse. Eum sua sponte apparebat tuta celeribus consilijs præpositurum: & quo id constantius perseveraret, Q. Fabius Maximus sic eum proficiscentem allocutus fertur: Si aut collegam (id quod mallem) tui similem L. Aemyli haberes, aut tu collegæ tui similis esses, superuacanea esset oratio mea. nam & duo boni consules etiam me tacente omnia è republica fide vestra faceretis: & mali, nec mea verba auribus vestris, nec consilia animis reciperetis. nunc & collegam tuum, & te talem virum intuenti mihi tecum omnis oratio est: quem video nequicquam & virum bonum, & ciuem fore, si altera parte claudicet respublica, malis consilijs idem ac bonis iuris & potestatis erit. Erras enim L. Paule, si tibi minus certaminis cum C. Terentio, quàm cum Annibale futurum censes. nescio an infestior hic aduersarius, quàm ille hostis maneat. & cum illo in acie tantum, cum hoc omnibus locis ac temporibus certaturus es, & aduersum Annibalē legionesque eius tuis equitibus ac peditibus pugnandum tibi est: Varro dux tuis militibus te est oppugnaturus. Ominis etiam tibi causa absit C. Flaminij memoria. tamen ille consul demum, & in prouincia, & ad exercitum cœpit furere: hic prius quàm peteret consulatum, deinde in petendo consulatu: nunc quoque consul, prius quàm castra videat, aut hostem, insanit. & qui tantas iam nunc procellas, prælia atque acies iactando inter togatos ciet, quid inter armatam iuuentutem censes facturum? & vbi extemplo verba res sequitur? Atqui si hic, quod facturum se denuntiat, extemplo pugnauerit: aut ego rem militarem, belli hoc genus, hostem hunc ignoro, aut nobilior alius Thrasymeno locus nostris cladibus erit. Nec gloriandi tempus aduersus vnum est: vt ego contemnendo potius quàm appetendo gloriam modum excefferim. sed ita res habet. vna ratio belli gerendi aduersus Annibalē est, qua ego gessi. nec euētus modò hoc docet: stultorum iste magister est: sed eadem ratio quæ fuit, futuraque, donec eadē manebūt, immutabilis est. In Italia bellum gerimus, in sede ac solo nostro. omnia circa plena ciuium ac sociorum sunt armis, viris, equis, cōmeatibus iuuant, iuuabuntque: id iam fidei documentum in aduersis rebus nostris dederunt. meliores, prudentiores, cōstantiores nos tempus diesque facit. Annibal contrà, in aliena, in hostili est terra, inter omnia inimica infestaque, procul à domo, procul à patria. neque illi terra, neque mari est pax: nullæ eum vrbes accipiunt, nulla moenia: nihil vsquā sui videt, in diem rapto viuit. partē vix tertiam exercitus eius habet, quem Iberū amnem traiecit. plures fa-

Varroni Cos. conciones multæ ac feroces erant.

ips. ex m. conflaturum.

Q. Fabij ad L. Aemylium consulem oratio.

Euentus stultorum magister.

A res famas, quàm ferrum absumpsit: nec his paucis iam victum suppeditat. Du-
 bitas ergo quin eum sedendo superaturi sis, qui senescat indies? non com-
 meatus, non supplementum, nō pecuniam habeat? Quàm diu pro Gerionis,
 castelli Apuliæ inopis, tanquam pro Carthaginis mœnibus pugnatū est? Sed
 ne aduersus te quidem ego gloriabor. Cn. Seruilius, atq; Atilius proximi con-
 sules, vide quemadmodum eum ludificati sint. Hæc vna salutis est via L. Pau-
 le, quàm difficilem infestamque ciues sibi magis quàm hostes facient, idem
 enim tui, quod hostiū milites, volent: idem Varro consul Romanus quod An-
 nibal Pœnus imperator, cupiet. duobus ducibus vnus resistas oportet. resistes
 autem, aduersus famam rumoresq; hominū, si satis firmus steteris: si te neq;
 B collegæ vana gloria, neq; tua falsa infamia mouerit. A veritate laborare nimis
 ius sæpe aiunt, extinguere nunquam. Gloriam qui spreuerit, veram habebit. Si-
 ne timidum pro cauto, tardum pro considerato, imbellem pro perito belli vo-
 cent. malo te sapiens hostis metuat, quàm stulti ciues laudent. omnia audentē
 contemnet Annibal: nil temerē agentē metuet. Nec ego, vt nihil agatur, mo-
 neo, sed vt agentē te ratio ducat, nō fortuna. tuæ potestatis semper, tuāq; om-
 nia sint. armatus intentusq; sis, neque occasione tuā desis, neq; suam occasio-
 nem hosti des. omnia nō properanti clara, certa q; erunt. festinatio improuida
 est, & cæca. Aduersus ea oratio consulis haud sanè læta fuit, magis fatentis ea
 quæ diceret, vera, quàm facilia factu esse. Dictatori magistrum equitum into-
 C lerabilem fuisse, quid consilij aduersus collegam seditiosum ac temerariū vi-
 rium, atq; authoritatis fore? Se populare incendij priore cōsulatu semiustum
 effugisse. optare vt omnia prosperē euenirent, at si quid aduersi caderet, ho-
 stium se telis potius, quàm suffragijs iratorum ciuium caput obiecturum. Ab
 hoc sermone profectum Paulū tradunt, prosequentibus primoribus patrum.
 Plebeium consulem sua plebs profecuta, turba, quàm dignitate conspectior.
 Vt in castra venerunt, permisto nouo exercitu ac veteri, castris bifariam factis,
 vt noua minora essent propius Annibali, in veteribus maior pars, & omne ro-
 bur virium esset: tum anni prioris consulem M. Attilium ætatem excusantem
 Romam miserunt. Cn. Seruilius in minoribus castris legioni Romanæ, & so-
 D cium peditum equitumq; duobus millibus præficiunt. Annibal quanquam
 parte dimidia auctas hostium copias cernebat, tamen aduentu consulū mirē
 gaudere. non solū enim nihil ex raptis in diem com meatibus superabat, sed
 ne vnderaperet quidem, quicquam reliqui erat: omni vndiq; frumento po-
 steaquam ager parū tutus erat, in vrbes munitas conuecto: vt vix decem die-
 rum, quod compertum postea est, frumentum superesset, Hispanorumq; ob-
 inopiam transitio parata fuerit, si maturitas temporum expectata foret. Cæ-
 terum temeritati consulis, ac præproprio ingenio materiam etiam fortuna
 dedit: quod in prohibendis prædatoribus tumultuario prælio, ac procursu
 magis militum quàm ex præparato, aut iussu imperatorum orto, haud qua-
 E quam par Pœnis dimicatio fuit. Ad mille & septingentos cæsi: non plus cen-
 tum Romanorum sociorumque occisis. Cæterum victoribus effuse sequen-
 tibus metu insidiarum obstitit Paulus consul: cuius eo die (nam alternis im-
 peritabant) imperium erat: Varrone indignante ac vociferante, emissum ho-
 stem ē manibus: debellariq; ne cessatum foret, potuisse. Annibal id dam-
 num haud ægerrimē pati: quin potius credere, velut inescatam temeritatem
 ferocioris consulis, ac nouorum maximē militum esse. & omnia ei hostium
 haud secus, quàm sua, nota erant: dissimiles discordesq; imperitare, duas pro-
 pè partes tyronum militum in exercitu esse. itaque locum & tempus insidijs
 aptum se habere ratus, nocte proxima nihil præter arma ferentes secum mi-
 lites, ducens, castra plena omnis fortunæ publicæ priuatæque relinquit, transque

Annibalis exercitus
 omnium rerum penu-
 ria laborat.

Ex prædatoribus Pœ-
 nis 1700. cæsi.

*Annibal relictis ca-
stris fugam simulat.*

transque proximos montes latè pedites instructos condit, dextra equites, ^{et} impedimenta per cornua in medium agmen traducit: ut diripiendis velut desertis fuga dominorum castris occupatum, impeditumque hostem opprimeret. Crebri relictis in castris ignes: ut fides fieret, dum ipse longius spatium fuga præriperet, falsa imagine castrorum, sicut Fabium priore anno frustra- tus esset, tenere in locis consules voluisse. Vbi illuxit, subductæ primò statio- nes, deinde propius adeuntibus insolitum silentium admirationē fecit. Iam satis comperta solitudine in castris, concursus fit ad prætoria C O S. nuncian- tium fugam hostium adeò trepidam, ut tabernaculis, stantibus castra reli- querint: quoque fuga obscurior esset, crebros etiam relictos ignes. Clamor inde ortus, ut signa proferri iuberent, ducerentque ad persequendos hostes, et ac protinus castra diripienda. Et C O S. alter velut vnus turbæ militaris erat. Paulus etiam atque etiam dicere, prouidendum præcauendumque esse. pos- tremò cum aliter neque seditionem neque ducem seditionis sustinere pos- set: M. Statilium præfectum cum turma Lucanorum exploratum misit. qui ubi adequitauit portis, subsistere extra munimenta cæteris iussis, ipse cum duobus equitibus vallum intrauit: speculatusque omnia cum cura renun- tiat, insidias profectò esse: ignes in parte castrorum, quæ vergat in hostem, re- lictos: tabernacula aperta, & omnia chara in promptu relictæ: argentum qui- busdam locis temerè per vias velut obiectum ad prædam vidisse. Quæ ad de- tinendos à cupiditate animos nunciata erant, ea accenderunt: & clamore sub- lato à militibus, nisi signum detur, sine ducibus ituros, haudquaquam dux defuit. nam extemplò Varro signum dedit proficiscendi. Paulus, cum ei sua sponte cunctanti pulli quoque auspicio non addixissent, obnuntiari iam effe- renti porta signa collegæ iussit. quod quanquam Varro ægrè est passus, Flami- nij tamen recens casus, Claudijque C O S. primo Punico bello memorata naua- lis clades religionē animo incussit. Dij propè ipsi eo die magis distulere, quam prohibuere imminentem pestem Romanis. nam fortè ita euenit, ut cum re- ferri signa in castra iubenti C O S. milites non parerent, serui duo, Formiani vnus, alter Sidicini equitis, qui Seruilio atque Attilio C O S. inter pabulatores accepti à Numidis fuerant, profugerent eo die ad dominos: qui deducti ad C O S. denunciant, omnem exercitum Annibalis trans proximos montes se- dere in insidijs. Horum opportunus aduentus C O S. imperij potentes fecit, cum ambitio alterius suam primùm apud eos praua indulgentia maiestatem soluisset. Annibal posteaquam motos magis inconsultè Romanos quam ad vltimum temerè euectos vidit, nequicquam detecta fraude in castra rediit. ibi plures dies propter inopiam frumenti manere nequibat, nouaque consi- lia indies non apud milites solum mistos ex colluione omnium gentium, sed etiam apud ipsum ducem oriebantur. nam cum initio fremitus, deinde aperta vociferatio fuisset exposcantium stipendium debitum, quærentium- que annonam primò, postremò famem, & mercenarios milites, maximè Hi- spani generis, de transitione cepisse consilium fama esset, ipse etiam interdum Annibal de fuga in Galliam dicitur agitasse, ita ut relictò peditatu omni, cum equitatu se proriperet. Cum hæc consilia atque hic habitus animorum esset in castris, mouere inde statuit in calidiora, atque eo maturiora messibus Apu- liæ loca, simul ut quo longius ab hoste recessisset, transfugia impeditiora leui- bus ingenijs essent. Profectus est nocte, ignibus similiter factis, tabernaculis- que paucis in speciem relictis, ut insidiarum par priori metus contineret Ro- manos. Sed per eundem Lucanum Statilium omnibus vltra castra, transque montes exploratis, cum relatum esset, visum procul hostium agmen, tum die sequenti eius insequendi consilia agitari cœpta. Cum vtriusque C O S. eadem, quæ

*Annibal in castrare-
dit.*

*Annibal ad Cannas
castra ponit.*

*Annibal ad Cannas
castra ponit.*

A quæ semper antè fuisset sententia, cæterum Varroni ferè omnes, Paulo nemo,
 præter Seruiliū prioris anni Coss. assentiretur, maioris partis sententia ad nobi-
 litandas clade Romana Cannas urgente fato profecti sunt. Prope eū vicū An-
 nibal castra posuerat auersa Vulturno vento, qui campis torridis ficcitate nu-
 bes pulueris vehit, id cum ipsis castris percommodum fuit: tum salutare præ-
 cipue futurum erat, cum aciem dirigerent, ipsi auersi, terga tantum afflante
 vento, in obcæcatum puluere effuso hostem pugnaturi. Coss. satis explora-
 tis itineribus sequentes Pœnum, ut ventum ad Cannas est, ubi in conspectu
 Pœnum habebant, bina castra communiunt eodem fermè interuallo, quo
 ad Gerionē, sicut antè, copijs diuisis. Aufidus amnis vtrisque castris affluens
 B aditum aquatoribus ex sua cuiusque opportunitate haud sine certamine da-
 bat. ex minoribus tamen castris, quæ posita trans Aufidum erant, liberius to-
 aquabantur Romani, quia ripa vltior nulla habebat hostium præsidium.
 Annibal spem nactus loci ad equestrem pugnam, qua parte virium inuictus
 erat, facturū copiam pugnandi consulibus, dirigit aciem, laceffitque Nu-
 midarum procurfatione hostes. Inde rursus sollicitari seditione militari, ac
 discordia consulum Romana castra, cum Paulus Sempronij & Flaminijs te-
 meritatē Varroni, Varro speciosum timidis ac segnibus ducibus exemplum
 Fabij obijceret: testareturque deos & homines, hic, nullam penes se culpam
 esse, quod Annibal iam velut suam cepisset Italiam, se constrictum à col-
 lega teneri, ferrum atque arma iratis & pugnare cupientibus adimi militi-
 bus: ille, si quid proiectis ac proditis ad inconsultam atque improvidam pu-
 gnam legionibus accideret, se omnis culpæ exortem, omnis tamen euentus
 participem fore diceret. videret, ut quibus lingua prompta ac temeraria esset,
 æquè in pugnam vigerent manus. Dum altercationibus magis quam con-
 silijs tempus teritur, Annibal ex acie, quam ad multum diei tenuerat instru-
 ctam, cum in castra cæteras reciperet copias, Numidas ad inuadendos ex mi-
 noribus castris, Romanorum aquatores trans flumen mittit. quam in con-
 ditam turbam cum vix dum in ripam egressi, clamore ac tumultu fugassent,
 in stationem quoque pro vallo locatam, atque ipsas prope portas euecti sunt.
 D Id verò indignum visum, ab tumultuario auxilio iam etiam castra Romana
 terreri, ut ea modo vna causa, ne extemplo transirēt flumen, dirigerentq; acie,
 tenuerit Romanos, quod summa imperij eo die penes Paulū fuerit. Itaq; Var-
 ro postero die, cui fors eius diei imperij erat, nihil consulto collega signū pu-
 gnæ proposuit, instructisq; copijs flumen transiit, sequente Paulo: quia ma-
 gis non probare, quam non adiuuare consiliū poterat. Transgressi flumen eas
 quoq; quas in castris minoribus habuerant copias, suis adiungunt: atq; ita in-
 structa acie, in dextro cornu (id erat flumini propius) Romanos equites locat,
 deinde pedites. læuum cornu extremi equites sociorum, intra pedites, ad me-
 dium iuncti legionibus Romanis tenuerunt iaculatores. ex cæteris leuium
 E armorum auxilijs prima acies facta. Coss. cornua tenent: Terentius læuum,
 Aemilius dexterum. Cn. Seruilio media pugna tuenda data. Annibal luce pri-
 ma Balearibus, leuiq; alia armatura præmissa, transgressus flumen, ut quosq;
 traduxerat, ita in acie locabat. Gallos Hispanosq; equites prope ripam læuo in
 cornu aduersus Romanum equitatum. dextrum cornu Numidis equitibus.
 datum, media acie peditibus firmata: ita, ut Afrorum vtraq; cornua essent, in-
 terponerentur his medijs Galli atq; Hispani. Afros Romanam magna ex parte
 crederes acie, ita armati erant, armis & ad Trebiā, cæterum magna ex parte ad
 Thrasymentum captis. Gallis Hispanisq; scuta eiusdē formæ ferè erant: dispa-
 res ac dissimiles gladij, Gallis prælongi, ac sine mucronibus: Hispano punctim
 magis quam cæsim assueto petere hostem, breuitate habiles, & cum mucro-
 nibus

Consules Annibalem
insequuntur.

1. N. de algunos de los
tomasados el nombre de
vezna, de los de los
rol. otros de la mano de
ofici.

1. N. de algunos de los
tomasados el nombre de
vezna, de los de los
rol. otros de la mano de
ofici.

Consulium discordia.

Varro Cos. instructis
copijs Annibalē ado-
ritur.

Annibal aciem in-
struit.

376 *del. alper*
 bibus. ante ceteros armati (is gentium harum habitus tum magnitudine
 corporum, tum specie terribilis erat) Galli super umbilicum erant nudi: Hi-
 spani linteis prætextis purpura tunicis candore miro fulgentibus cõstitierant.
 Numerum omnium, qui tum peditum equitumque in acie steterunt, illum fe-
 runt, videlicet quadraginta peditum millia, decem equitum. Duces cornibus
 præerant: sinistrum Asdrubal, dextrum regebat Maharbal: mediam aciem Anni-
 bal ipse cum fratre Magone tenuit. Sol seu de industria ita locatis, seu fortè ita
 stando, peropportunè utrique parti obliquus erat, Romanus in meridiem, Pœ-
 nis in septentrionem versis. ventus, quem Vulturnum incolæ regionis vo-
 cant, aduersus Romanos coortus, multo puluere in ipsa ora voluendo prospe-
 ctum ademit. Clamore sublato, procursum ab auxilijs, & pugna leuibus pri-
 mum armis commissa: deinde equitum Gallorum Hispanorumque læuum
 cornu cum dextro Romano concurrit, minimè equestris more pugnae. fron-
 tibus enim aduersis concurrendum erat, quia nullo circa ad euagandum reli-
 cto spatio, hinc amnis, hinc peditum acies claudebant, in directum utrinque
 nitentes, stantibus ac confertis, ~~postremo turbatis~~ ^{equis}, vir virum amplexus
 detrahebat equo. pedestre magna iam ex parte certamen factum erat, acrius
 tamen quàm diutius pugnatum est, pulsiq; Romani equites terga vertunt. Sub
 equestris finem certaminis coorta est peditum pugna. primò & viribus & ani-
 mis pares constabant ordines Gallis, Hispanisq; tandem Romani diu ac sæpe
 cõsilio agitabant, qua fronte acieq; densa impellerent hostiũ cuneum nimis
 tenuem, eoq; parum validum, à cæteris prominentem acie. impulsis deinde ac
 trepidè referentibus pedem insistere, ac tenore vno per præceps pauore fugi-
 entium agmen in mediam primam aciem illati, postremò nullo resistente ad
 subsidia Afrorum peruenerunt: qui utrinq; reductis alis cõstitierant, medijsq;
 Galli Hispanique steterunt, aliquantum prominente acie: qui cuneus ut pul-
 sus æquauit frontem primum, deinde nitendo etiam sinum in medio dedit,
 Afri circa iam cornua vim fecerant: irruentibusq; incautè in medium Roma-
 nis circundedere alas: mox cornua extendendo, clausere & ab tergo hostes.
 Hinc Romani defuncti nequicquam prælio vno, omissis Gallis Hispanisque,
 quorum terga ceciderant, etiam aduersus Afros integram pugnam ineunt.
 non tantum eo iniquam, quòd inclusi aduersus circumfufos, sed etiam quòd
 fessi cum recentibus ac vegetis pugnant. Iam & in sinistro cornu Romano,
 ubi sociorum equites aduersus Numidas steterant, confertum prælium erat,
 segne primò, & à Punica cœptum fraude. Quingenti fermè Numidæ præter
 consueta arma telaq; gladios occultos sub lorice habentes, specie transfuga-
 rum cum ab suis parmas post terga habentes adequitassent, repentè ex equis
 desiliunt, parmisq; & iaculis ante pedes hostium proiectis, in mediam aciem
 accepti, ductique ad vltimos considere ab tergo iubentur. ac dum prælium
 ab omni parte confertur, quieti manserunt. postquam omnium animos
 oculosque occupauerat certamen, tum arreptis scutis, quæ passim inter acer-
 uos cæforum corporum strata erant, auersam adoriuntur Romanam aciem:
 tergaque ferientes, ac poplites cædentes stragem ingentem dederunt, ac ma-
 iorem aliquanto pauorem ac tumultum fecerunt. Cum alibi terror ac fu-
 ga, alibi pertinax in mala iam spe prælium esset: Asdrubal, qui ea parte præ-
 rat, subductos ex media acie Numidas, quia segnis eorum cum aduersis pu-
 gna erat, ad persequendos passim fugientes mittit, Hispanos & Gallos pedi-
 tes Afri iam propè fessis cæde magis quàm pugna adiungit. Parte altera pu-
 gnæ Paulus, quanquam primo statim prælio funda grauiter ictus fuerat, ta-
 men & occurrit sæpe cum confertis Annibali, & aliquot locis prælium restituit,
 protegētib; cum equitibus Romanis. omissis postremò equis, quia eos ad
 regen-

Omnium, qui in An-
 nibalis exercitu erant,
 numerus.

376 *del. alper*
 bibus. ante ceteros armati (is gentium harum habitus tum magnitudine
 corporum, tum specie terribilis erat) Galli super umbilicum erant nudi: Hi-
 spani linteis prætextis purpura tunicis candore miro fulgentibus cõstitierant.
 Numerum omnium, qui tum peditum equitumque in acie steterunt, illum fe-
 runt, videlicet quadraginta peditum millia, decem equitum. Duces cornibus
 præerant: sinistrum Asdrubal, dextrum regebat Maharbal: mediam aciem Anni-
 bal ipse cum fratre Magone tenuit. Sol seu de industria ita locatis, seu fortè ita
 stando, peropportunè utrique parti obliquus erat, Romanus in meridiem, Pœ-
 nis in septentrionem versis. ventus, quem Vulturnum incolæ regionis vo-
 cant, aduersus Romanos coortus, multo puluere in ipsa ora voluendo prospe-
 ctum ademit. Clamore sublato, procursum ab auxilijs, & pugna leuibus pri-
 mum armis commissa: deinde equitum Gallorum Hispanorumque læuum
 cornu cum dextro Romano concurrit, minimè equestris more pugnae. fron-
 tibus enim aduersis concurrendum erat, quia nullo circa ad euagandum reli-
 cto spatio, hinc amnis, hinc peditum acies claudebant, in directum utrinque
 nitentes, stantibus ac confertis, ~~postremo turbatis~~ ^{equis}, vir virum amplexus
 detrahebat equo. pedestre magna iam ex parte certamen factum erat, acrius
 tamen quàm diutius pugnatum est, pulsiq; Romani equites terga vertunt. Sub
 equestris finem certaminis coorta est peditum pugna. primò & viribus & ani-
 mis pares constabant ordines Gallis, Hispanisq; tandem Romani diu ac sæpe
 cõsilio agitabant, qua fronte acieq; densa impellerent hostiũ cuneum nimis
 tenuem, eoq; parum validum, à cæteris prominentem acie. impulsis deinde ac
 trepidè referentibus pedem insistere, ac tenore vno per præceps pauore fugi-
 entium agmen in mediam primam aciem illati, postremò nullo resistente ad
 subsidia Afrorum peruenerunt: qui utrinq; reductis alis cõstitierant, medijsq;
 Galli Hispanique steterunt, aliquantum prominente acie: qui cuneus ut pul-
 sus æquauit frontem primum, deinde nitendo etiam sinum in medio dedit,
 Afri circa iam cornua vim fecerant: irruentibusq; incautè in medium Roma-
 nis circundedere alas: mox cornua extendendo, clausere & ab tergo hostes.
 Hinc Romani defuncti nequicquam prælio vno, omissis Gallis Hispanisque,
 quorum terga ceciderant, etiam aduersus Afros integram pugnam ineunt.
 non tantum eo iniquam, quòd inclusi aduersus circumfufos, sed etiam quòd
 fessi cum recentibus ac vegetis pugnant. Iam & in sinistro cornu Romano,
 ubi sociorum equites aduersus Numidas steterant, confertum prælium erat,
 segne primò, & à Punica cœptum fraude. Quingenti fermè Numidæ præter
 consueta arma telaq; gladios occultos sub lorice habentes, specie transfuga-
 rum cum ab suis parmas post terga habentes adequitassent, repentè ex equis
 desiliunt, parmisq; & iaculis ante pedes hostium proiectis, in mediam aciem
 accepti, ductique ad vltimos considere ab tergo iubentur. ac dum prælium
 ab omni parte confertur, quieti manserunt. postquam omnium animos
 oculosque occupauerat certamen, tum arreptis scutis, quæ passim inter acer-
 uos cæforum corporum strata erant, auersam adoriuntur Romanam aciem:
 tergaque ferientes, ac poplites cædentes stragem ingentem dederunt, ac ma-
 iorem aliquanto pauorem ac tumultum fecerunt. Cum alibi terror ac fu-
 ga, alibi pertinax in mala iam spe prælium esset: Asdrubal, qui ea parte præ-
 rat, subductos ex media acie Numidas, quia segnis eorum cum aduersis pu-
 gna erat, ad persequendos passim fugientes mittit, Hispanos & Gallos pedi-
 tes Afri iam propè fessis cæde magis quàm pugna adiungit. Parte altera pu-
 gnæ Paulus, quanquam primo statim prælio funda grauiter ictus fuerat, ta-
 men & occurrit sæpe cum confertis Annibali, & aliquot locis prælium restituit,
 protegētib; cum equitibus Romanis. omissis postremò equis, quia eos ad
 regen-

376 *del. alper*
 bibus. ante ceteros armati (is gentium harum habitus tum magnitudine
 corporum, tum specie terribilis erat) Galli super umbilicum erant nudi: Hi-
 spani linteis prætextis purpura tunicis candore miro fulgentibus cõstitierant.
 Numerum omnium, qui tum peditum equitumque in acie steterunt, illum fe-
 runt, videlicet quadraginta peditum millia, decem equitum. Duces cornibus
 præerant: sinistrum Asdrubal, dextrum regebat Maharbal: mediam aciem Anni-
 bal ipse cum fratre Magone tenuit. Sol seu de industria ita locatis, seu fortè ita
 stando, peropportunè utrique parti obliquus erat, Romanus in meridiem, Pœ-
 nis in septentrionem versis. ventus, quem Vulturnum incolæ regionis vo-
 cant, aduersus Romanos coortus, multo puluere in ipsa ora voluendo prospe-
 ctum ademit. Clamore sublato, procursum ab auxilijs, & pugna leuibus pri-
 mum armis commissa: deinde equitum Gallorum Hispanorumque læuum
 cornu cum dextro Romano concurrit, minimè equestris more pugnae. fron-
 tibus enim aduersis concurrendum erat, quia nullo circa ad euagandum reli-
 cto spatio, hinc amnis, hinc peditum acies claudebant, in directum utrinque
 nitentes, stantibus ac confertis, ~~postremo turbatis~~ ^{equis}, vir virum amplexus
 detrahebat equo. pedestre magna iam ex parte certamen factum erat, acrius
 tamen quàm diutius pugnatum est, pulsiq; Romani equites terga vertunt. Sub
 equestris finem certaminis coorta est peditum pugna. primò & viribus & ani-
 mis pares constabant ordines Gallis, Hispanisq; tandem Romani diu ac sæpe
 cõsilio agitabant, qua fronte acieq; densa impellerent hostiũ cuneum nimis
 tenuem, eoq; parum validum, à cæteris prominentem acie. impulsis deinde ac
 trepidè referentibus pedem insistere, ac tenore vno per præceps pauore fugi-
 entium agmen in mediam primam aciem illati, postremò nullo resistente ad
 subsidia Afrorum peruenerunt: qui utrinq; reductis alis cõstitierant, medijsq;
 Galli Hispanique steterunt, aliquantum prominente acie: qui cuneus ut pul-
 sus æquauit frontem primum, deinde nitendo etiam sinum in medio dedit,
 Afri circa iam cornua vim fecerant: irruentibusq; incautè in medium Roma-
 nis circundedere alas: mox cornua extendendo, clausere & ab tergo hostes.
 Hinc Romani defuncti nequicquam prælio vno, omissis Gallis Hispanisque,
 quorum terga ceciderant, etiam aduersus Afros integram pugnam ineunt.
 non tantum eo iniquam, quòd inclusi aduersus circumfufos, sed etiam quòd
 fessi cum recentibus ac vegetis pugnant. Iam & in sinistro cornu Romano,
 ubi sociorum equites aduersus Numidas steterant, confertum prælium erat,
 segne primò, & à Punica cœptum fraude. Quingenti fermè Numidæ præter
 consueta arma telaq; gladios occultos sub lorice habentes, specie transfuga-
 rum cum ab suis parmas post terga habentes adequitassent, repentè ex equis
 desiliunt, parmisq; & iaculis ante pedes hostium proiectis, in mediam aciem
 accepti, ductique ad vltimos considerare ab tergo iubentur. ac dum prælium
 ab omni parte confertur, quieti manserunt. postquam omnium animos
 oculosque occupauerat certamen, tum arreptis scutis, quæ passim inter acer-
 uos cæforum corporum strata erant, auersam adoriuntur Romanam aciem:
 tergaque ferientes, ac poplites cædentes stragem ingentem dederunt, ac ma-
 iorem aliquanto pauorem ac tumultum fecerunt. Cum alibi terror ac fu-
 ga, alibi pertinax in mala iam spe prælium esset: Asdrubal, qui ea parte præ-
 rat, subductos ex media acie Numidas, quia segnis eorum cum aduersis pu-
 gna erat, ad persequendos passim fugientes mittit, Hispanos & Gallos pedi-
 tes Afri iam propè fessis cæde magis quàm pugna adiungit. Parte altera pu-
 gnæ Paulus, quanquam primo statim prælio funda grauiter ictus fuerat, ta-
 men & occurrit sæpe cum confertis Annibali, & aliquot locis prælium restituit,
 protegētib; cum equitibus Romanis. omissis postremò equis, quia eos ad
 regen-

A regendum equum vires deficiebant: tum denuntianti cuidam, iussisse cos.:
 ad pedes descendere equites: dixisse Annibalem ferunt, Quam mallem victos
 mihi traderet. Equitum pedestre praelium, quale iam haud dubia hostium vi-
 ctoria fuit: cum victi mori in vestigio mallent, quam fugere: victores moran-
 tibus victoriam irati, trucidarent quos pelleri non poterant. pepulerunt ta-
 men iam paucos superatos, & labore ac vulneribus fessos. inde dissipati om-
 nes sunt: equosque ad fugam, qui poterant, repetebant. Cn. Lentulus Trib.
 militum cum prateruehens equo sedentem in saxo cruore oppletum cos. vi-
 disse: L. Aemyli, inquit, quem vnum in fontem culpae cladis hodiernae di-
 respicere debent, cape hunc equum. dum & tibi virium aliquid superest, comes
 B ego te tollere possum ac protegere, ne funestam hanc pugnam morte cos. fe-
 ceris. etiam sine hoc lachrymarum satis luctusque est. Ad ea cos. Tu quidem
 Cn. Corneli maxime virtute esto. Sed caue frustra miserando exiguum tem-
 pus e manibus hostium euadendi absumas. Abi, nuncia publice Patribus, vr-
 bem Romam muniant: ac prius quam hostis victor adueniat, praesidijs fir-
 ment, priuatimque Q. Fabio, L. Aemylium praceptorum eius memorem ex-
 titisse & vixisse, & adhuc mori. & tu me in hac strage militum meorum patere
 expirare, ne ut reus inteream, causaque consulatus accusator collegae existam,
 ut alieno crimine innocentiam meam protegam. Haec exigentem prius tur-
 ba fugientium ciuium, deinde hostes oppressere cos. ignorantes quis esset,
 C obrueruntque telis. Lentulum in tumulum abripuit equus. tum inde effuse
 fugiunt. Septem millia hominum in minora castra, decem in maiora, duo fer-
 me in vicum ipsum Cannas perfugerunt: qui extemplo a Cartalone atque
 equitibus nullo munimento tegente vicum, circumuenti sunt. cos. alter,
 seu forte, seu consilio, nihil fugientium infestus agmini, cum quinquaginta fe-
 re equitibus Venusiam profugit. Quadraginta millia peditum, duo millia fe-
 ptingenti equites, & tanta prope ciuium sociorumque pars caesi dicuntur, in
 his alter consul, quaestores L. Attilius, & Furius Bibaculus, XXI. Trib. militum,
 consulares quidam praetorijque & aedilicij: inter eos Cn. Seruilius, & C. Minu-
 tius Numatius, qui magister equitum priore anno aliquot diebus ante fue-
 rat: LXXX. praeterea senatores, aut qui eos magistratus gessissent, vnde in sena-
 D tum legi deberent, cum sua voluntate milites in legionibus facti essent. Ca-
 pta eo praelio tria millia peditum, & equites trecenti dicuntur. Haec est pugna
 Cannensi clade nobilitata, par Allieni. utque haec illa ijs, quae post pugnam
 accidere, leuior, quia ab hoste cessatum est: sic strage exercitus grauior, fo-
 diorque fuit fuga. namque ad Alliam fuga sicut urbem prodidit, ita exercitum
 seruauit: Ad Cannas fugientem cos. vix quinquaginta secuti sunt: alterius
 morientis prope totus exercitus fugit. Binis in castris cum multitudo semi-
 ermis sine ducibus esset. nuncium, qui maioribus praerant mittunt: dum prae-
 lio, deinde ex laetitia epulis fatigatos, quies nocturna hostes premeret, ut ad
 se transfirent: vno agmine Cannas abituros esse. Eam sententiam alij to-
 E tam aspernari. cur enim illos, qui se accersant, ipsos non venire, cum aequae
 coniungi possent? quia videlicet plena hostium omnia in medio essent: &
 aliorum, quam sua corpora tanto periculo mallent obijcere. Alijs non tam
 sententia displicere, quam animus deesse. P. Sempronius Tuditanus Trib. mi-
 litum, Capi ergo mauultis, inquit, ab auarissimo & crudelissimo hoste? aestima-
 ri: capita vestra precio? & exquiri ab interrogantibus, Romanus ciuis sis, an
 Latinus socius? ut ex tua contumelia & miseria alteri honos quaeratur, non ti-
 bi. Non vos quidem L. Aemylij, qui se bene mori, quam turpiter viuere ma-
 luit: & tot fortissimorum virorum, qui circa eum cumulati iacent, similes
 estis. Sed antequam opprimat lux, maioraque hostium agmina obsepant iter,
 per hos

Victi Romani dissi-
pantur.

Pauli Cos. iam iam mo-
rituri ad Cn. Corne-
lium oratio.

Caesorum Romanorum
in Cannensi pugna nu-
merus.

P. Sempronij Trib.
militum oratio.

Lys. m. fr. quaeque
m. fr. quaeque
m. fr. quaeque
m. fr. quaeque

per hos, qui inordinati atq; incompofiti obftrepunt portis, erumpamus. Fec-
 ro atque audacia iter fit, quanuis per confertos hoftes. cuneo quidem hoc la-
 xum atq; folutū agmen, ac fi nihil obftet, tranfibimus. itaque ite mecū, qui &
 vosmetipfos & Rempub: faluam vultis. Hæc vbi dicta dedit, stringit gladium,
 cuneoq; facto per medios vadit hoftes. & cum in latus dextrum, quod pate-
 bat, Numidæ iacularentur: tranflatis in dexteram partem fcutis, in maiora ca-
 ftra ad sexcentos euaserunt: atque inde protinus alio magno agmine adiun-
 cto, Cannufium incolumes perueniunt. Hæc apud victos magis impetu ani-
 morū, quem ingenium fuum cuiq;ue, aut fors dabat, quàm ex confilio ipfo-
 rum, aut imperio cuiufquam agebantur. Annibali victori cum cæteri circun-
 fufi gratularētur, fuaderentq; vt tanto perfunctus bello, diei quod reliquum
 effet, noctisq; in fequentis, quietem & ipfe sibi fumeret, & fessis daret militi-
 bus, Maharbal præfectus equitum minimè ceffandū ratus: Imò, vt quid hac
 pugna fit actū fcias, die quinta, inquit, victor in Capitolio epulaberis. fequere,
 cum equite, vt prius te veniffe, quàm venturum fciant. Præcedant, Annibal
 inquit, nūcij, læta res eft, fed via maior, quàm vt eam ftatim capere animo pos-
 fim. itaque voluntatem fe laudare Maharbalis, ait, ad confilium prenfandum
 tempus opus eſſe. Tum Maharbal, Non omnia nimirū eidem dii dedere. Vin-
 cere fcis Annibal, victoria vti nescis. Mora eius diei fatis creditur faluti fuiſſe vr-
 bi atque imperio. Poſtero die vbi primū illuxit, ad ſpolia legenda, fœdamq;
 etiam hoſtibus ſpectandam ſtragem inſiſtunt. Iacebant tot Romanorū mil-
 lia pedites paſſim equitesq;ue, vt quem cuiq; fors, aut pugna iunxerat, aut fu-
 ga. aſſurgentes quidam ex ſtrage media cruenti, quos ſtricta matutino frigo-
 re excitauerāt vulnera, ab hoſte oppreſſi ſunt. Quosdam & iacentes viuos ſuc-
 ciſis feminibus poplitibusq;ue inuenerunt, nudantes ceruicem iugulumq;ue,
 & reliquum ſanguinē inuitantes haurire. Inuenti ſunt quidam merſis in ef-
 foſſam terram capitibus, quos ſibi ipſos feciſſe foueas, obruentesq;ue ora ſub-
 iecta ſuper humo iniecta intercluſiſſe ſpiritum apparebat. Præcipuè conuer-
 tit omnes ſubſtratus Numida mortuo ſuperincumbenti Romano viuus, na-
 ſo auribusq;ue laceratis. cum manibus ad capiendum telum inutilibus, in ra-
 biem ira verſus, laniando dentibus hoſtem expiraſſet. Spolijs ad multum diei
 lectis, Annibal ad minora ducit caſtra oppugnanda, & omnium primū bra-
 chio fluminis obiecto, eos excludit. Cæterū ab omnibus, labore, vigilijs
 vulneribus etiam fessis maturior ipſius ſpe deditio eſt facta. pacti vt arma at-
 que equos traderēt, in capita Romana * trecenis nūmis quadrigatis, in ſocios
 ducenis, in ſeruos centenis: & vt eo precio perſoluto, cum ſingulis abirent ve-
 ſtimentis, in caſtra hoſtes acceperunt, traditiq; in cuſtodiam omnes ſunt, ſed
 ſeorſum ciues ſocijq;ue. Dum ibi tempus teritur, interea cum ex maioribus
 caſtris, quibus ſatis virium aut animi fuit, ad quatuor millia hominum. &
 CC. equites, alij agmine, alij palantes paſſim per agros, quod haud minus tu-
 tum erat, Cannuſium profugiſſent, caſtra ipſa ab ſaucijs timidisq; eadem con-
 ditione, qua altera, tradita hoſti. Præda ingens parta eſt: & præter equos virosq;
 & ſi quid argenti, quod plurimū in phaleris equorum erat: (nam ad veſtien-
 dum facto perexiguo vtique militantes utebantur) omnis cætera præda diri-
 pienda data eſt. Tum ſepeliendi cauſa conferri in vnum corpora ſuorū iuſſit.
 Ad octo millia fuiſſe dicuntur fortiſſimorum virorum. C. O. S. quoque Roma-
 num conquiſitum, ſepultumq; quidam authores ſunt. Eos, qui Cannuſium
 perfugerant, muliercula nomine Buſa, genere clara ac diuitijs, mœnibus tan-
 tum tectisq; a Cannuſinis acceptos, frumento, veſte, viatico etiam iuuit. pro
 qua ei munificentia poſtea bello perfecto ab ſenatu honores habiti ſunt. Cæ-
 terū cum ibi tribuni militum quatuor eſſent, Fabius Maximus de legione
 prima,

*Maharbal ſuadet An-
 nibali, vt quàm pri-
 mū Romam adeat.*

*Romanorum ſtrages
 etiam hoſtibus miſe-
 rabili.*

*Caſtra Romanorū mi-
 nora ac maiora hoſti
 deduntur.*

** Val. 26. coron.
 vel circiter.*

*Pænorū in bello Can-
 nuſi caſa octo millia.*

A prima, cuius pater priore anno dictator fuerat: & de legione secunda L. Publi-
 cius Bibulus, & P. Cornelius Scipio: & de legione tertia Ap. Claudius Pulcher,
 qui proximè ædilis fuerat: omnium consensu ad P. Scipionē admodum ado-
 lefcentem & ad Ap. Claudium summa imperij delata est. quibus consultanti-
 bus inter paucos de summa rerum nunciat P. Furius Philus consularis viri fi-
 lius, ne quicquam eos consultare, perditam spem fouere, desperatam complo-
 ratamque rem esse publicam. nobiles iuuenes quosdam, quorum principem
 L. Cæciliū Metellum, mare ac naues spectare, vt deserta Italia, ad regum ali-
 quem transfugiant. Quod malum præterquam quod atrox super tot clades,
 etiam nouū cum stupore ac miraculo torpidos defixisset: & qui aderant, con-
 filium aduocandum de eo censerent: negat consilij rem esse Scipio, iuuenis fa-
 talis dux huiusce belli. audendum atq; agendum, non consultandū ait in tan-
 to malo esse. irent secum extemplò armati, qui Remp. saluam vellēt. nusquam
 verius, quàm vbi ea cogitentur, hostium castra esse. Pergit deinde ire sequenti-
 bus paucis in hospitium Metelli. & cum consiliū ibi iuuenum, de quibus alla-
 tum erat, inuenisset: stricto super capita consultantium gladio: Ex mei animi
 sententia, inquit, iuro, vt ego Rempub. nō deserā, neq; aliū ciuem Romanum
 deserere patiar. si sciens fallo, tum me Iupiter OPT. MAX. domum, familiam,
 remq; meam pessimo letho afficias. In hæc verba L. Cæcili iures exoptulo, cæ-
 teriq; qui adestis. qui non iurauerit, in se hunc gladium strictū esse sciat. Haud
 c secus puidi, quàm si victorem Annibalē cernerent, iurant omnes: custodien-
 dosq; semetipsos contra Annibalem Scipioni tradunt. Eo tempore, quo hæc
 Cannusij agebantur, Venusiā ad C. O. S. ad quatuor millia peditū equitumq;
 qui sparsi fuga per agros fuerant, peruenere. Eos omnes Venusini per familias
 benignè accipiendos curandosque cum diuississent, in singulos equites to-
 gas & tunicas & quadrigatos nūmos * quinosuicenos: & peditibus denos, &
 arma quibus deerant, dederunt. cæteraque publicè ac priuatim hospitaliter
 facta, certatumque, ne à muliere Canusina populus Venusinus officijs vince-
 retur. Sed Cannusij grauius onus Buse, multitudo faciebat, & iam ad decē mil-
 lia hominum erant, Appiusque & Scipio postquam incolumem esse alterum
 C. O. S. acceperunt, nuntiū extemplò mittunt, quantē secū peditum equitumq;
 D copiarū essent: sciscitatumq; simul, vtrum Venusiam adduci exercitum, an ma-
 nere iuberet Cannusij? Varro ipse Cannusium copias traduxit. Et iam aliqua
 species consularis exercitus erat: mœnibusq; se certè, si non armis ab hoste vi-
 debantur defensuri. Romam ne has quidem reliquias superesse ciuium socio-
 rumq;, sed occisione occisum cum duobus exercitibus C. O. S. deletasq; om-
 nes copias, allatum fuerat. Nunquam salua vrbe tantum pauoris tumultusq;
 intra mœnia Romana fuit. Itaq; succumbam oneri, neq; aggrediar narrare,
 quæ differendo minora vero facio. Consule exercitūq; ad Thrasymenū prio-
 re anno amisso, non vulnus super vulnus, sed multiplex clades, cum duobus
 C. O. S. cōsulares exercitus amissi annunciabantur: nec vlla iam castra Roma-
 na, nec ducem, nec militem esse: Annibalis Apuliam, Samnium, ac iam propè
 totam Italiam factam. Nulla profectò alia gens tanta mole cladis non obru-
 ta esset. Cōparem cladem ad Aegateis insulas Carthaginiensiu prælio nauali
 acceptam? qua fracti, Sicilia ac Sardinia cessere: hinc vectigales ac stipendia-
 rios fieri se passi sunt. aut pugnam aduersam in Africa? cui postea hic ipse An-
 nibal succubuit, nulla ex parte comparandæ sunt, nisi quod minore animo
 latae sunt. P. Furius Philus, & M. Pomponius Prætor senatum in curiam Hostiliam
 vocauerunt, vt de vrbs custodia consulerent. neque enim dubitabant, deletis
 exercitibus, hostem ad oppugnandam Romā, quod vnum opus belli restaret,
 venturum. Cum malis sicut ingentibus, ita ignotis, nec consilium quidem
 fatis

Omnium qui Cannu-
 sium perfugerant, con-
 sensu, rerum summa
 deferretur ad Scipionē,
 & Ap. Claudium.

* 25. nūmi valen-
 dubbus cor. cum
 aliquot solidi.

De vrbs custodia
 sultant patres vocati
 a Prætoribus in curia
 Hostiliam.

Fabij Maximi consilium.

Litteræ à Terentio Cos. Romam missæ.

Cereris sacrum.

Hieronis regni classe Punica vastari nuntiatur.

Due Vestales stupri compertæ.

Delphicū oraculum.

satis expedirent, obstreperetq; clamor lamentantium mulierum: & nondum palam facti viui mortuique per omnes penè domos promiscuè complorarentur: tum Fabius Maximus censuit equites expeditos & Appia & Latina mittendos, qui obuiā euntes percunctarentur aliquos profectos ex fuga, passim dissipatos: si fortè referant, quæ fortuna consulum atq; exercituum sit, & si quid dii immortales miseri imperij reliquū Romano nomini fecerint: ubi eæ copiæ sint, quò se Annibal post prælium contulerit, quid paret, quid agat acturusq; sit. Hæc exploranda noscendaque per impigros iuuenes esse. Illud per patres ipsos agendum: quoniam magistratum parum sit, vt tumultum ac trepidationē in vrbe tollant, matronas publico arceant, contineriq; intra suum quanq; limen cogant: comploratus familiarum coërceant, silentium per urbem faciant: nuntios rerum omnium ad Prr. deducendos curent, suæ quisque fortunæ domi authorem expectet: custodes præterea ad portas ponant, qui prohibeant quenquam egredi urbem: cogantque homines nullam, nisi vrbe ac mœnibus saluis, salutē sperare. vbi conticuerit tumultus, rectè tum in curiam patres reuocandos, consulendumque de vrbis custodia esse. Cū in hanc sententiam pedibus omnes issent, sumnotaque foro per magistratus turba, patres diuersi ad sedandos tumultus discessissent: tum demum literæ à Terentio Cos. allatæ sunt, L. Aemylium Cos. exercitumque cæsum: Cannusijque se esse, reliquias tantæ cladis velut ex naufragio colligentem: ad x. millia militum fermè esse incompositorum, inordinatorumque. sed Annibalē nunc sedere ad Cannas, in captiuorum precijs, prædaque alia, victoriam nec victoris animo, nec magni ducis more metientem. Tum priuatæ quoq; per domos clades vulgatæ sunt, adeoque totam urbem oppleuit luctus, vt sacrum anniuersarium Cereris intermissum sit: quia nec lugentibus id facere est fas, nec vlla in illa tempestate matrona expers luctus fuerat. Itaque ne ob eandem causam alia quoque sacra publica aut priuata defererentur, senatus consulto diebus xxx. luctus est finitus. Cæterum cum sedato vrbis tumultu, reuocati in curiam patres essent, aliæ insuper ex Sicilia literæ allatæ sunt ab T. Octacilio proprætore, regnū Hieronis classe Punica vastari. cui cū opem imploranti ferre vellet, nuntiatum sibi esse, aliam classem ad Aegateis insulas stare paratam instructamque, vt vbi se versum ad tuendam Syracusanam oram Pœni sensissent, Lilybæum extemplò, prouinciamque aliam Romanam aggrederentur. itaque classe opus esse, si regem socium Siciliamque tueri vellet. Literis Cos. proprætorisque lectis, M. Claudium, qui classi ad Ostiam stanti præesset, Cannusium ad exercitum mittendum: scribendumque consuli, vt cū prætori exercitum tradidisset, primo quoque tempore, quantum per commodum Reipublicæ fieri posset, Romam veniret. Territi etiam super tantas clades, cum cæteris prodigijs: tum quòd duæ Vestales eo anno, Opimia atque Floronia, stupri compertæ: & altera sub terram, vt mos est ad portam Collinam necata fuerat: altera sibimet ipsa mortem consciuerat. L. Cantilius scriba pontificum, quos nunc minores pontifices appellant, qui cum Floronia stuprum fecerat, à PONT. MAX. eousque virgis in comitio cæsus erat, vt inter verbera expiraret. Hoc nefas cū inter tot, vt sit, clades in prodigium versum esset, decem viri libros adire iussi sunt. Et Q. Fabius Pictor Delphos ad oraculū missus est sciscitatum, quibus precibus supplicationibusque deos possent placare, & quænam futura finis tantis cladibus foret. Interim ex fatalibus libris sacrificia aliquot extraordinaria facta: inter quæ Gallus & Galla, Græcus & Græca, in foro Boario sub terra viui dimissi sunt in locum saxo conseptum, ibi antè hostijs humanis minimè Romano sacro imbutum. Placatis satis, vt rebantur, deis, M. Claudius Marcellus ab Ostia mille & quingentos

*Supplicium pro supplicanti
Dne ex Boario notum*

A gentos milites, quos in classem scriptos habebat, Romā ut vrbi præsidio essent,
 mittit: ipse legione classis (ea tertia legio erat) cum tribuno militū, Theano Si-
 dicino præmissa, classe tradita P. Furio collegæ, paucos post dies Cannusiu ma-
 gnis itineribus contendit. Dictator ex autoritate patrum dictus M. Iunius. *M. Iunius dictator.*
 & T. Sempronius magister equitū, delectu edicto, iuniores ab annis xvii. &
 quosdā prætectatos scribunt. quatuor ex his legiones, & mille equites effecti.
 item ad socios Latinūq; nomen ad milites ex formula accipiendos mittunt:
 arma, tela, alia parari iubent. & vetera hostium spolia detrahunt templis por-
 ticibusq;. Et aliam formam noui delectus inopia liberorū capitum ac necessi-
 tas dedit: octo millia iuuenum validorum ex seruitijs, prius sciscitantes singu- *Octo millia seruorum*
 B los vellēntne militare, emptā publicē armauerunt. Hic miles magis placuit, *armantur.*
 cum precio minore redimendi captiuos copia fieret. Namque Annibal secun-
 dum tam prosperam ad Cannas pugnam, victoris magis quā bellum geren-
 tis intentus curis, cum captiuis productis segregatisq; socijs, eos, sicut antē ad
 Trebiam Thrasymenumq; lacū, benignē allocutus, sine precio dimisisset: Ro-
 manos quoque vocatos, quod nunquam aliās antea, satis miti sermone allo-
 quitur. Num internecinum sibi esse cum Romanis bellum, de dignitate atq;
 imperio certare. & patres virtuti Romanæ cessisse, & se id adniti, ut suæ inuicē
 simul felicitati & virtuti cedatur. itaq; redimendi se captiuis copiā facere. pre-
 cium fore in capita, equiti quingenos quadrigatos nummos, trecenos pediti,
 C seruo centū. Quanquam aliquantū adijciebatur equitibus ad id preciū, quod
 pepigerant dedentes se: læti tamen quamcunq; conditionem paciscendi acce-
 perunt: Placuit suffragio eorū decem deligi, qui Romam ad senatū irent. nec *De captiuis redimen-*
 pignus aliud fidei, quā ut iurarent se redituros, acceptū. Missus cum his Car- *tis legati decem mis-*
 thalo nobilis Carthaginienſis: qui, si fortē ad pacem inclinarent animos, con- *tuntur.*
 ditiones ferret. Cū egressi castris essent, vnus ex ijs minimē Romani ingenij
 homo, velut aliquid oblitus, iurisiurādi soluendi causa cū in castra redisset,
 ante noctem comites assequitur. Vbi eos Romā venire nūciatū est, Cartha-
 loni obuiam lictor missus, qui dictatoris verbis nunciaret, ut ante noctē exce-
 deret finibus Romanis. Legatis captiuorū senatus ab dictatore datus est. Quo-
 D rum princeps M. Iunius, P. C. inquit, nemo vestrū ignorat, nulli vnquā ciui- *M. Iunij de captiuis*
 tati viliores fuisse captiuos, quā nostrę. ceterū, nisi nobis plus iusto nostra *redimendis ad P. Com*
 placet causa, nō alij vnquam minus negligendi vobis, quā nos, in hostium *scrip. oratio.*
 potestatem venerunt. non enim in acie per timorē arma tradidimus, sed cū
 propē ad noctē superstantes, cumulis cæſorum corporum prælium extraxisse-
 mus, in castra recepimus nos. diei reliquum, ac noctē insequentem fessi labo-
 re ac vulneribus vallum sumus tutati. postero die cū circumsessi ab exercitu
 victore aqua arceremur, nec vlla alia iam per cōfertos hostes erumpendi spes
 esset, nec esse nefas duceremus, quinquaginta millibus hominū ex acie nostra
 trucidatis, aliquē ex Cannensi pugna Romanū militem restare: tum demum
 E pacti sumus precium quo redempti dimitteremur: arma, in quibus nihil iam
 auxilij erat, hosti tradidimus. Maiores nostros quoq; acceperamus se à Gallis
 auro redemisse: & patres nostros, asperrimos illos ad conditionē pacis, legatos
 tamen captiuorum redimendorum gratia Tarentum misisse, atque in Italia
 cum Gallis, & ad Heracleam cum Pyrrho, vtrāq; nō tam clade infamis, quā
 pauore & fuga, pugna fuit. Cannensis campos acerui Romanorū corporum
 tegunt: nec super sumus pugnæ, nisi in quibus trucidandis & ferrum & vires
 hostem defecerunt. Sunt etiam de nostris quidam, qui nec in acie quidem re-
 fugerunt: sed præsidio castris relictī, cū castra traderentur, in potestatem ho-
 stiū venerunt. Haud equidē vilius ciuis, aut cōmilitonis fortunæ aut cōditio-
 ni inuideo, nec premendo alium me extulisse velim videri. ne illi quidē (nisi
 pernici-

pernicitatis pedum, & cursus aliquod præmium est) qui plerique inermes ex acie fugientes non prius, quàm Venusiam aut Cannusij constiterunt, se nobis meritò prætulerint: gloriatiq̃ue sint, in se plus quàm in nobis præsidij Reipub. esse. sed illis vt bonis ac fortibus viris militibusq̃; vtemini: & nobis iam promptioribus pro patria, quod beneficio vestro redempti, atque in patriam restituti fuerimus. Delectum ex omni ætate & fortuna habetis. octo millia seruorum audio armari: non minor numerus noster est: nec maiori precio redimi possumus, quàm hi emuntur. nam si conferam nos cum illis, iniuriam nomini Romano faciam. Illud etiam in tali consilio animaduertendum vobis censeam P. C. si tam duri oris esse velitis, quod nullo nostro merito faciatis, cui nos hosti relicturi sitis. Pyrrho videlicet? qui nos hospitum numero habuit captiuos. an barbaro, ac Pœno? qui vtrum auarior, an crudelior sit, vix existimari potest. Si videatis catenas, squalorē deformitatemq̃; ciuium vestrorum, non minus profectò vos ea species moueat, quàm si ex altera parte cernatis stratas Cannensibus campis legiones vestras. Intueri potestis solitudinē & lachrymas in vestibulo curiæ stantium cognatorum nostrorū, expectantiumq̃; responsum vestrū: cum ij pro nobis, proq̃; ijs qui absunt, ita suspensi ac solliciti sint, quem censeatis animum ipsorū esse, quorum in discrimine vita libertasq̃; est? Si medius fidius ipse in nos mitis Annibal cōtra naturam suam esse velit, nihil tamen nobis vita-opus esse censeamus, cum indigni vt à vobis redimerentur, visi sumus. Rediere Romam quondam remissi à Pyrrho sine precio capti: sed rediere cum legatis, primoribus ciuitatis ad redimendos sese missis. Redeam ego in patriam trecentis nummis non æstimatus ciuis? Suum quisque habet animum P. C. scio in discrimine esse vitam corpusq̃; meum. magis me famæ periculum mouet, ne à vobis damnati ac repulsi habeamur. neq̃; enim vos precio pepercisse homines credent. Vbi is finem fecit, extemplò ab ea turba quæ in comitio erat, clamor flebilis est sublatus, manusq̃ue ad curiam tendebant orantes, vt sibi liberos, fratres, cognatos redderent. Fœminas quoque metus ac necessitas turbæ huic virorum in foro immiscuerat. Senatus summotis arbitris consuli cœptus. Ibi cum sententijs variaretur, & alij redimendos de publico, alij nullam publicā impensam faciendam, nec prohibendos ex priuato redimi: si quibus argentum in præsentia deesset, dandam ex ærario pecuniam mutuatam, prædibusq̃ue ac prædijs cauendum populo, censerent: tum T. Manlius Torquatus priscae ac nimis duræ, vt plerisque videbatur, seueritatis, interrogatus sententiam, ita locutus fertur. Si tantummodò postullassent legati pro ijs qui in hostium potestate sunt, vt redimerentur, sine ullius insectatione, eorum breui sententiam peregissem. quid enim aliud quàm admonendi essetis, vt morem traditum à patribus necessario ad rem militarem exemplo seruaretis? nunc autem cum propè gloriati sint, quod se hostibus dederint, præferriq̃; non captis modò in acie ab hostibus, sed etiam ijs qui Venusiam Cannusiumq̃ue peruenerunt, atque ipsi C. Terentio C. O. S. æquum censuerint: nihil vos eorum P. C. quæ illic acta sunt, ignorare patiar. Atq̃; vti nam hæc quæ apud vos acturus sum, Cannusij apud ipsum exercitū agerem, optimum testem ignauiae cuiusque & virtutis: aut vnus hic saltem adesset P. Sempronius. quem si isti ducem secuti essent, milites hodie in castris Romanis, non captiui in hostium potestate essent. & cum fessis pugnando hostibus, tum victoria lætis, & ipsis plerisq̃; regressis in castra sua, noctem ad erumpendum liberam habuissent, & septena armatorum hominum millia erumpere etiam inter confertos hostes potuissent. neque enim per se ipsi id facere conati sunt, neque alium sequi voluerunt. Nocte propè tota P. Sempronius Tuditanus non destitit admonere, adhortariq̃ue eos, dum paucitas hostium

T. Manlij Torquati
oratio, ne redimeren-
tur captiui suadentis.

A stium circa castra, dum quies ac silentium esset, dum nox incoëptum tegeret,
 se ducem sequerentur: ante lucem peruenire in tuta loca, in sociorum vrbes
 posse. Sicut auorum memoria P. Decius Trib. militum in Samnio, sicut nobis
 adolescentibus priori Punico bello Calphurnius Flamma trecentis volunta-
 rijs, cum ad tumultum eos capiendum, situm inter medios hostes, duceret, di-
 xit, Moriamur milites, & morte nostra eripiamus ex obsidione circunuentas
 legiones: si hoc P. Sempronius diceret: nec viros quidem, nec Romanos vos
 duceret, si nemo tantæ virtutis existeret comes. Viam non ad gloriam magis
 quam ad salutem ferentem demonstrat: ducem se in patriam, ad parentes, ad
 coniuges ac liberos facit: vt seruemini, deest vobis animus. quid, si morien-
 dum pro patria esset, faceretis? Quinquaginta millia ciuium sociorumque
 B circa vos eo ipso die cesa iacent: si tot exempla virtutis non mouent, nihil vn-
 quam mouebit: si tanta clades vobis vilem vitam non fecit, nulla faciet. Li-
 beri atque incolumes desiderate patriam. imò desiderate, dum patria est,
 dum ciues eius estis. serò nunc desideratis diminuti capite, ab alienati iure ci-
 uium, serui Carthaginensium facti. Precio redituri estis eò, vnde ignauia ac
 nequitia abiistis? Publium Sempronium ciuem vestrum non audistis, ar-
 ma capere, ac se iubentem sequi: Annibalem paulò post audistis, castra pro-
 di, & arma tradi iubentem. Quam ego ignauiam istorum accuso, cum sce-
 lus possim accusare? non enim modò sequi recusarunt benè monentem, sed
 C obsistere ac retinere conati sunt, ni strictis gladijs viri fortissimi inertes sum-
 mouissent. prius, inquam, Publio Sempronio per ciuium agmen, quam
 per hostium fuit erumpendum. Hos ciues patria desideret? quorum si cæte-
 ri similes fuissent, neminem hodie ex ijs qui ad Cannas pugnaverunt, ciuem
 haberet. Ex millibus septem armatorum sexcenti extiterunt, qui erumpere
 auderent, qui in patriam liberi atque armati redirent. neque ijs quadraginta
 millia hostium obstitere, quam tutum iter duarum propè legionum agmi-
 ni futurum censetis fuisse? haberetis hodie viginti millia armatorum Cannu-
 sij, fortia, fidelia, P. C. Nunc autem quemadmodum hi boni, fidelesque (nam
 fortes ne ipsi quidem dixerint) ciues esse possunt? nisi quis credere potest fuisse:
 D se: qui erumpentibus quin erumperent, obsistere conati sunt: aut non inui-
 dere eos cum incolumitati, tum gloriæ illorū per virtutem partæ, cum sibi ti-
 morem ignauiamque seruitutis ignominiosæ causam esse sciant. Maluerunt
 intentorijs latentes simul lucem atque hostem expectare, cum silentio no-
 ctis erumpendi occasio esset. At enim ad erumpendum è castris defuit ani-
 mus, ad tutanda fortiter castra animum habuerunt. dies noctesque aliquot
 obsessi, armati se ipsi tutati vallo sunt: tandem vltima ausi passi que, cum om-
 nia subsidia vitæ deessent, affectis que fame viribus, arma iam sustinere ne-
 quirent, necessitatibus magis humanis quam armis victi sunt. Orto sole ho-
 stis ad vallum accessit. ante secundam horam nullam fortunam certaminis
 E experti, tradiderunt arma ac seipsos. Hæc vobis ipsorum per biduum militia
 fuit. cum in acie stare ac pugnare decuerat, tum in castra refugerunt: cum pro
 vallo pugnandum erat, castra tradiderunt, neque in acie, neq; in castris vtilis.
 Vos redimam? cum erumpere castris oportet, cunctamini, ac manetis. cum
 manere & castra tutari armis necesse est, & castra & arma & vos ipsos traditis
 hosti. Ego nō magis istos redimendos P. C. censeo, quam illos dedendos Anni-
 bali, qui per medios hostes è castris eruperunt, ac per summam virtutem se
 patriæ restituerunt. Posteaquam Manlius dixit, quanquam patrum quoque
 plerosque captiui cognatione attingebant, præter exemplum ciuitatis mini-
 me in captiuos iam inde antiquitus indulgentis, pecuniæ quoq; summa ho-
 mines mouit: quia nec ærarium exhaurire, magna iam summa erogata in
 seruos

Lys. demonstrat: reducere
 in portum.

Lys. ut. at non

*Non redimi captiuos,
responsum legatis red-
ditur.*

*De legatis captiuorū
variae opiniones.*

*Quinam Italiae populi
ad Annibalem defe-
cere.*

*Varroni Cos. redeun-
ti obuiam itum ab om-
nibus ordinibus.*

seruos ad militiam emendos armandosq; , nec Annibalem maximè huiusce rei, vt fama erat, egentem locupletari volebant. Cū triste responsum non redimi captiuos redditum esset, nouusq; super veterem luctus tot iactura ciuiū adiectus esset, cum magnis fletibus questibusq; legatos ad portam prosecuti sunt. Vnus ex ijs domum abiit, quòd fallaci reditu in castra iureiurando se exoluisset. quod vbi innotuit, relatumq; ad senatum est, omnes censuerunt comprehendendum, & custodibus publicè datis deducendum ad Annibalem esse. Est & alia de captiuis fama. x. primos venisse. de eis cū dubitatum in senatu esset, admitterentur in urbem, necne: ita admissos esse, ne tamen ijs senatus daretur. morantibus deinde longius omnium spe, alios tres insuper legatos venisse, L. Scribonium, & C. Calpurnium, & L. Manlium. tum demum ab cognato Scribonij Trib. plebis de redimendis captiuis relatum esse, nec censuisse redimendos senatum. & nouos legatos tres ad Annibalem reuertisse, decem veteres remansisse: quod per causam recognoscendi nomina captiuorum ad Annibalem ex itinere regressi religione sese exoluissent. de ijs dedendis magna contentione actum in senatu esse: victosq; paucis sententijs, qui dedendos censuerint. cæterum proximis censoribus adeò omnibus notis ignominijsq; confectos esse, vt quidam eorum mortem sibi ipsi extemplò consciuerint: cæteri non foro solum omni, deinde vita, sed propè luce ac publico caruerint. Mirari magis adeò discrepare inter authores, quàm quid veri sit, discernere queas. Quanto autem maior hæc clades superioribus cladibus fuerit, vel ea res indicio est, quòd qui sociorū ad eam diem firmi steterant, tum labare cœperunt: nulla profectò alia de re, quàm quòd desperare cœperant de imperio. Defecere autem ad Pœnos hi populi: Attellani, Calatini, Hirpini, Apulorum pars, Samnites, præter Petellinos, Brutij omnes, Lucani: præter hos Surrentini, & Græcorum omnis fermè ora. Tarentini, Metapontini, Crotonienses, Locriq; , & Cisalpini omnes Galli. nec tamen hæ clades defectionesq; sociorum mouerunt, vt pacis vnquam mentio apud Romanos fieret, neque ante cos. Romani aduentum, nec postquam is redijt renouauitq; memoriam acceptæ cladis. quo in tempore ipso adeò magno animo ciuitas fuit, vt consuli ex tanta clade, cuius ipse magna causa fuisset, redeunti, & obuiam itum frequenter ab omnibus ordinibus sit, & gratiæ actæ: quod de Republica non desperasset. cui, si Carthaginienſium ductor fuisset, nihil recusandum supplicij foret.

EPITOME LIBRI XXIII.

AMPANI ad Annibalem defecere, Nuncius Cannensis victoriæ Mago Carthaginem missus, annulos aureos à digitis occisorum Romanorum detractos, in vestibulo curiæ fudit: quos excessisse modij mensuram traditur. Post quem quidem nuncium Hanno, ex Pœnis vir nobilissimus, suadebat senatui Carthaginienſium, vt pacem à populo Romano peterent: nec tenuit, obstrepente Barchina factione. Cl. Marcellus prætor ad Nolam eruptione aduersus Annibalem ex oppido facta prospere pugnavit. Exercitus Annibalis per hyberna Capuæ ita luxuriatus est, vt corporum viribus, atq; animorum eneruaretur. Casilinum à Pœnis obsessum, ita fame vexatum est, vt lora & pelles segetis detractas, item mures essent: & nucibus per Vulturum annem à Romanis missis vixerint. Senatus ex equestri ordine hominibus centum nonaginta septem supplementus est. L. Posthumius prætor à Gallis cum exercitu casus est. Cn. & P. Scipiones in Hispania Asdrubalem vicerunt, & Hispaniam suam fecerunt. Reliquia Cannensis exercitus in Siciliam relegata sunt: ne recederent inde, nisi finito bello. Inter Philippum Macedonum regem & Annibalem societas iuncta est. Sempronius Gracchus cos. Campanos cecidit. Præterea in Sardinia feliciter à T. Manlio prætore aduersus Pœnos Sardosq; res gestas continet, à quo Asdrubal dux, & Mago & Hanno, capti. Claudius Marcellus prætor Annibalis exercitum ad Nolam prælio fudit, & vicit: primusq; omnium tot cladibus seßus Romanis meliorem spem belli dedit.

ANNI-

ANNIBAL post Cannensem pugnam, castra capta ac
 direpta, confestim ex Apulia in Samnium mouerat: ac-
 citus in Hirpinos à Statio, pollicente se Cossam tradi-
 turū. Cossanus erat Trebius, nobilis inter suos: sed pre-
 mebat eum Cossanorum factio, familiæ per gratiam
 Romanorum potentis, post famam Cannensis pugnae,
 vulgatumq; Trebij sermonibus aduentum Anniba-
 lis, cum Cossani vrbe excessissent: sine certamine tradi-
 ta vrbs Pœno, præsidiumq; acceptū est. Ibi præda omni
 atq; impedimentis relictis, exercitu partito, Magonem regionis eius vrbes, aut
 deficientes ab Romanis accipere, aut detrectantes cogere ad defectionem iu-
 bet. ipse per agrum Campanū mare inferum petit, oppugnaturus Neapolim,
 vt urbem maritimam haberet. Vbi fines Neapolitanorum intrauit, Numidas
 partim in insidijs (& pleræq; cauæ sunt viæ, sinusq; occulti) quacunq; arte po-
 terat, disposuit: alios præ se actam prædam ex agris ostentanteis obequitare
 portis iussit. in quos, quia nec multi & incompositi videbantur, cum turma
 equitum erupisset, à cedentibus consultò tracta in insidias, circumuenta est.
 nec euasisset quisquam, nisi mare propinquum, & haud procul littore naues
 piscatoriæ pleræq; conspectæ, peritis nandi dedissent effugium. aliquot tamen
 eo prælio nobiles iuuenes cæsi sunt. inter quos & Hegeas præfectus equitum
 intemperantius cedentes secutus, cecidit. Ab vrbe oppugnanda Pœna abster-
 ruere conspecta mœnia, haud quaquam prompta oppugnanti. Inde Capuam
 flectit iter, luxuriantem longa felicitate atq; indulgentia fortunæ: maximè ta-
 men inter corrupta omnia licentia plebis sine modo libertatem exercentis, se-
 natum & sibi & plebi obnoxium Pacuius Calauius fecerat, nobilis idem ac
 popularis homo, cæterum malis artibus nactus opes. Is cum eo fortè anno,
 quo res malè gesta ad Thrasymenum est, in summo magistratu esset, iam diu
 infestam senatui plebem ratus per occasionem nouandi res, magnū ausuram
 facinus, vt sic in ea loca Annibal cū victore exercitu venisset, trucidato senatu
 traderet Capuam Pœnis: improbus homo, sed non ad extremū perditus, cum
 d mallet incolumi quàm euersa repub. dominari, nullam autem incolumem
 esse orbatam publico consilio crederet, rationem iniit, qua & senatum serua-
 ret, & obnoxium sibi ac plebi faceret. Vocato senatu, cum sibi defectionis ab
 Romanis consilium placitum nullo modo, nisi necessariū fuisset, præfatus
 esset: quippe qui liberos ex Appij Claudij filia haberet, filiamq; Romā nuptum
 Liuius dedisset: ceterum maiorem multò rem magisq; timendam instare. non
 enim per defectionem ad tollendum ex ciuitate senatum plebem spectare:
 sed per cædem senatus vacuum remp. tradere Annibali ac Pœnis velle. eo se
 periculo posse liberare eos, si se permittant sibi, & certaminū in rep. obliti cre-
 dant. Cum omnes victi metu permitterent: claudam in curiam vos, inquit, &
 e tanquam & ipse cogitati: facinoris particeps, approbando consilia, quibus ne-
 quicquam aduersarer, viam saluti vestræ inueniam. in hoc fidem quam vultis
 ipsi, accipite. Fide data egressus, claudi curiam iubet, præsidiumq; in vestibulo
 reliquit, ne quis adire curiam iniussu suo, neue inde egredi possit. Tunc voca-
 to ad concionem populo, Quod sæpe, inquit, optastis Campani, vt supplicij
 sumendi vobis ex improbo ac detestabili senatu potestas esset, eam nunc non
 per tumultum expugnantes domos singulorū, quas præsidij clientium ser-
 uorumq; tuentur, cum summo vestro periculo, sed tutam habetis ac liberam.
 Clausos omnes in curiam accipite: solos inermes: nec quicquam raptim: aut
 fortè temerè egeritis, de singulorum capite vobis ius sententiæ dicendæ fa-
 ciam, vt quas quisque meritus est, poenas pendat. Sed ante omnia ita vos iræ
 indul-

Cossa Pœno tradita.

Neapolis cōspecta mœ-
 nia Annicalem ab
 eius oppugnatione ab-
 steruerunt.

Capua.

Pacuij Campani cō-
 silium quo senatū sibi
 redderet obnoxium.

1. lyp. 8. instabil.

indulgere oportet, ut potiore ira salutem atque utilitatem vestram habeatis. Etenim hos (ut opinor) odistis senatores. nam senatum omnino non habere non vultis. quippe aut rex, quod abominandum, aut quod vnum liberae civitatis consilium est, senatus habendus est. Itaque duae res simul agenda sunt vobis, ut & veterem senatum tollatis, & novum cooptetis. Citari singulos senatores iubebo, de quorum capite vos consulam. quod de quoque censueritis, fiet. Sed prius in eius locum virum fortem ac strenuum novum senatorem cooptabitis, quam de noxio supplicium sumatur. Inde confedit, & nominibus in urnam coniectis, citari quod primum forte nomen excidit, ipsumque e curia produci iussit. Vbi auditum est nomen, malum & improbum prosequi clamare, & supplicio dignum. Tunc Pacuvius: Video quae sententia de hoc sit data, eicitur pro malo atque improbo. bonum senatorem & iustum eligite. Primum silentium erat, inopia potioris subiiciundi. deinde cum aliquis omissa verecundia quempiam nominasset, multo maior extemplo clamor oriebatur, cum alij negarent nosse, alij nunc probra, nunc humilitatem fordinamque inopiam, & pudendae artis aut quaestus genus obijcerent. Hoc multo magis in secundo ac tertio senatore factum est, ut ipsius poenitere homines appareret: quem autem in eius substituerent locum, deesse. quia nec eosdem nominari attinebat, nihil aliud quam ad audienda probra nominatos, & multo humiliores obscurioresque; ceteri erant eis, qui primi memorie occurrebant. Ita dilabi homines, notissimum quodque malum maxime tollerabile dicentes esse, iubentesque senatum ex custodia dimitti. Hoc modo Pacuvius, cum obnoxium vitae beneficio senatum multo sibi magis quam plebi fecisset, sine armis iam omnibus concedentibus dominabatur. Hinc senatores omnia dignitatis libertatisque; memoria, plebem affari, salutare, benignè inuitare, apparatis accipere epulis, eius causas suscipere, ei semper parati adesse: secundum eum in lite iudicem dare, qui magis popularis aptiorque; in vulgus fauori conciliando esset. Iam vero nihil in senatu actum aliter, quam si plebis ibi esset consilium. Prona semper civitas in luxuriam, non ingeniorum modo vitio, sed affluenti copia voluptatum, & illecebris omnis amoenitatis maritimae terrestrique: tum vero ita obsequio principum, & licentia plebis lascivire, ut nec libidini, nec sumptibus modus esset. ad contemptum legum, magistratuum senatusque; accessit tum post Cannensem cladem: ut cuius aliqua erat verecundia, Romanum quoque imperium spernerent. id modo erat in mora, ne id extemplo efficerent, quod connubium vetustum multas familias claras ac potentes Romanis miscuerat: & quod, cum militarent aliquod apud Romanos, maximum vinculum erant trecenti equites, nobilissimus quisque Campanorum in praesidia Sicularum urbium delecti ab Romanis ac missi. Horum parentes cognatique; aegre peruicerunt, ut legati ad eos. Romanum mitterentur. Iam nondum Cannusium profectum, sed Venusiae cum paucis ac semiermibus eos. inuenerunt: quam poterat maxime miserabilem bonis socijs, superbis atque infidelibus, ut erant Campani, spernendum. Et auxit rerum suarum sui que contemptum eos. nimis detegendo cladem, nudandoque; nam cum legati aegre ferre senatum populumque; Campanum, aduersi quicquam euenisse Romanis nuntiaissent, pollicerenturque; omnia, quae ad bellum opus essent: Morem, inquit, magis loquendi cum socijs servastis Campani, iubentes quae opus essent ad bellum, imperare, quam convenienter ad praesentem fortunae nostrae statum locuti estis. quid enim nobis ad Cannas relictum est: ut quasi aliquid habeamus, id quod deest, expleri ab socijs velimus? pedites vobis imperemus, tantum equites habeamus? pecuniam deesse dicamus, tantum ea tantum desit? Nihil, ne quod suppleremus quidem, nobis reliquit fortuna. legiones, equitatus, ar-

J. Lips. substituit. Ex. m. f.

Notissimum quodque malum maxime tollerabile est.

J. Lips. secundum eum, licet iudicem dare, qui

Capuae perdit mores.

J. Lips. Varronis Cos. oratio ad legatos Campanos.

Atus, arma, signa, equi viri q; pecunia, commeatus, aut in acie, aut in ruinis postero die amissis castris perierunt. Itaq; non iuuetis nos in bello oportet Campani, sed cum Pœnis bellum pro nobis suscipiatis. Veniat in mentem, vt trepidos quondā maiores vestros intra mœnia compulso, nec Samnitē modo hostem, sed etiam Sidicinū pauentes, receptos in fidem apud Satriculam defenderimus, cœptumq; propter vos cum Samnitibus bellum per centum propè annos, variante fortuna euentum, tulerimus. Adjicite ad hæc, quòd fœdus æquum dedimus, quòd leges nostras, quòd ad extremum, id quod ante Cannensem certē cladem maximum fuit, ciuitatē nostram magnæ parti vestrū dedimus, communicauimusq; vobiscum. Itaq; cōmunem vos hanc cladem, quæ accepta est, credere Campani oportet, communem patriam tuendam arbitrari esse. Non cum Samnite aut Hetrusco res est, vt quod à nobis ablatum sit, in Italia tamen imperium maneat. Pœnus hostis, ne Africæ quidem indigenam, ab vltimis terrarum oris, freto Oceani, Herculisque columnis, expertem omnis iuris & conditionis & lingue propè humanæ, militem trahit. Hunc natura & moribus immitem ferumq; insuper dux ipse efferauit, pōtib; ac molibus ex humanorum corporum strue faciendis, & (quod proloqui etiam piget) vesci humanis corporibus docendo. hos infandis pastos epulis, quos contingere etiam nefas sit, videre atq; habere dominos, & ex Africa & à Carthagine iura petere, & Italiam Numidarum ac Maurorum pati prouinciam esse, cui non, genito modò in Italia, detestabile sit? Pulchrū erit, Campani, prolapsū clade Romanum imperium vestra fide, vestris viribus retentū ac recuperatum esse. Triginta millia peditū, quatuor equitum arbitror ex Campania vos scripsisse, iam pecuniæ affatim esse, frumenti q; qui si parem fortunæ vestrę fidem habetis, nec Annibal se vicisse sentiet, nec Romani se victos esse. Hac oratione eos dimissis redeuntibusq; domum legatis, vnus ex ijs, Sabius Virius, tempus venisse ait, quo Campani non agrum solū ab Romanis quondam per iniuriam ademptū recuperare, sed imperio etiam Italiæ potiri possint. fœdus enim cum Annibale quibus velint legibus facturos, neq; controuersiam fore, quin ipse confecto bello Annibal victor in Africam hinc decedat, exercitumq; deportet: Italiæ imperium Campanis relinquatur. Hæc Virio loquenti assensu omnes, ita renuntiant legationem, vt deletū omnibus videretur nomen Romanum. Extemplò plebes ad defectionem, ac pars maxima senatus spectare. extracta tamen auctoritatibus seniorū per paucos dies est res: postremò vicit sententia plurium, vt iidem legati, qui ad eos Romanū ierant, ad Annibalem mitterentur. Quò prius quàm iretur, certumq; defectionis cōsiliū esset, Romanam legatos missos à Campanis, in quibusdam annalibus inuenio, postulantes, vt alter eos Campanus fieret, si rem Romanam adiuuari vellent. indignatione orta, summoueri à curia iussos esse: missumq; lictorem, qui ex vrbe educeret eos, atq; eo die manere extra fines Romanos iuberet. Quia nimis præter Latinorum quondā postulationi erat, Cœliusq; & alij id haud sine causa prætermiserant scriptores, ponere pro certo sum veritus. Legati ad Annibalem venerunt, pacemq; cum eo his conditionibus fecerūt, Ne quis imperator magistratū sue Pœnorum ius vllum in ciuem Campanū haberet, neue ciuis Campanus inuitus militaret, munusue faceret. vt suæ leges, sui magistratū Campanis essent: vt trecentos ex Romanis captiuos Pœnus daret Campanis, quos ipsi elegissent: cum quibus equitum Campanorū, qui in Sicilia stipendia facerēt, permutatio fieret. Hæc pacta. Alia insuper, quàm quæ pacta erant, facinora Campani ediderunt. nam præfectos sociū, ciuesq; Romanos alios, partim aliquo militiæ munere occupatos, partim priuatis negotijs implicitos, plebs repente omneis comprehensos, velut custodię suę causa balneis includi iussit:

*J. Lips. ex mss.
sed pœne bellum.*

*J. Lips. a. e. Campani
scrib. pœne bellum.*

Campani legati de occupando Italia imperio cogitant.

Campani legatos mittunt ad Annibalem.

Pacis leges inter Campanos & Annibalem.

Campanorum in Romanos crudelitas.

Decij Magij Campa-
ni summa erga Roma-
nos fides.

Annibali Capuan-
i venienti frequen-
tes obuiam eunt Cam-
pani.

J. L. p. 8.
Sic, non domo diuitum sed
in fœderata.

Calauij filius de inter-
ficiendo Annibale cō-
siliū capio.

Calauius filium dehor-
ratur, ne quid in An-
nibalem moliat.

vbi feruore atq; æstu anima interclusa, fœdum in modum expiraret. Ea ne fierent, neu legatio mitteretur ad Pœnum, summa ope Decius Magius, vir cui ad summam authoritatē nihil, præter sanam ciuium mentem defuit, restiterat. vt verò præsidium mitti ab Annibale audiuit, Pyrrhi superbā dominationem miserabilemq; Tarentinorum seruitutem, exempla referens, primò ne recipe- retur præsidium, palàm vociferatus est: deinde vt receptum aut eiiceretur: aut, si malum facinus, quod à vetustissimis focijs consanguineisq; defecissent, for- ti ac memorabili facinore purgare vellent, vt interfecto Punico præsidio resti- tuerent se Romanis. Hæc (neq; enim occultè agebantur) cū relata Annibali essent, primò misit, qui vocarent Magium ad sese in castra. deinde cū is fero- citer negasset se iturum, (nec enim Annibali ius esse in ciuē Campanum) con- citatus ira Pœnus, comprehendi hominem, vinctumq; attrahi ad se iussit. ve- ritus deinde, ne quid inter vim tumultus, atq; ex concitatione animorum in- consulti certaminis oriretur, ipse præmisso nuntio ad Marium Blossium Præt. Campanum postero die se Capuæ futurum, proficiscitur è castris cum modi- co præsidio. Martius cōcione aduocata edicit, vt frequentes cum coniugibus ac liberis obuiam irent Annibali. Ab aduersis id non obediēter modò, sed eni- xè, fauore etiam vulgi, & studio visendi tot iam victorijs clarū imperatorem, factum est. Decius Magius nec obuiam egressus est: nec quò timorē aliquem ex conscientia significare posset, priuatim se tenuit. in foro cum filio clienti- busq; paucis otiose inambulauit, trepidante tota ciuitate ad excipiendū Pœ- num, visendumq; Annibal ingressus urbem, senatum extemplo postulat. pre- cantibusq; inde primoribus Campanorum, ne quid eo die ferè gereret: diem- que vt ipse aduentu suo festum lætus ac libens celebraret: quanquam præceps ingenio in iram erat, tamen ne quid in principio negaret, visendo urbem ma- gnā diei partem consumpsit. Diuersatus est apud Munios Celeres, Stenium Pacuiumq; inclytos nobilitate ac diuitijs. Eò Pacuius Calauius, de quo an- tè dictum est, princeps factionis eius quæ attraxerat rem ad Pœnos, filium iu- uenem adduxit: abstractumq; ab se à Decij ait latere, cum quo ferocissimè pro Romana societate aduersus Punicum fœdus steterat: nec eum aut inclinata in partem alteram ciuitas, aut patria maiestas sententia depulerat. Huic tum pa- ter iuueni Annibalem deprecando magis quàm purgando placauit. victusq; patris precibus lacrymisq;, etiam ad cœnam eum cum patre vocari iussit: cui conuiuium neminem Campanū, præter quàm hospites, Iubelliumq; Tauream insignē bello virum, adhibiturus erat. Cœperunt epulari de die, & cōuiuium non ex more Punico, aut militari disciplina esse: sed vt in ciuitate, atque etiam domo diu ad varias omnium voluptatum illecebras instructum. Vnus nec dominorum inuitatione, nec ipsius interdum Annibalis, Calauij filius Perol- la vinci potuit. ipsiq; valitudinem excusans patri, animi quoq; eius mirabilem interturbationem cū quæreret: ante solis fermè occasum patrem Calauium ex conuiuium egressum, secutus filius, vbi in secretū (hortus erat: posticis ædium partibus) peruenerunt: Consilium, inquit, affero pater, quo non veniam so- lum peccati, quo defecimus ad Annibalem, impetraturi ab Romanis, sed in- multo maiore dignitate & gratia simus Campani, quàm vnquam fuimus. Cū mirabundus pater, quidnam id esset consilij, quæreret: toga reiecta ab humero, latus succinctum gladio nudat. Iam ego, inquit, sanguine Annibalis sanciam Romanum fœdus. te id prius scire volui, si fortè abesse, dum facinus patratur, malles. Quæ vbi vidit audiuitq; senex, velut si iam agendis quæ au- diebat, interesset, cum metu: Per ego te, inquit, fili, quæcunq; iura liberos iun- gunt parentibus, precor quæsoq;, ne ante oculos patris facere & pati omnia in- fanda velis. pauce horæ sunt, inter quas iurātes per quicquid deorū est, dextras dextræ

A dextræ iungentes fidem obstrinximus, ut sacratis de mensis essemus: digressi à colloquio extemplò in eum armamur? surgis ab hospitali mensa, ad quam tertius Campanorū adhibitus ab Annibale es: eam ipsam mensam cruentare vis hospitis sanguine? Annibalē modo pater filio meo potui placare, filium Annibali nō possum? Sed si nihil sancti, non fides, non religio, nō pietas audiantur, infanda, si nō perniciē nobis cū scelere afferunt. Vnus aggressurus es Annibalem? quid illa turba tot liberorū, seruorumq;? quid in vnum intenti omnium oculi? quid tot dextræ? torpescēntne in amentia illa? vultum ipsius Annibalis, quem armati exercitus tremunt, quem horret populus Rom. tu sustinebis? & si alia auxilia desint, me ipsum ferire, corpus meum opponentem pro corpore Annibalis, sustinebis? atqui per meum pectus petendus ille tibi, transfigendusq; est. deterreri hic sine te potius, quā illic vinci. valeant preces apud te meæ, sicut pro te hodie valuerunt. Lacrymantem inde iuuenem cernens, medium complectitur, atq; osculo hærens nō antè precibus abstinit, quā peruicit ut gladium poneret, fidemq; daret, nihil facturum tale. Tum iuuenis. Ego quidem, inquit, quā patriæ debeo pietatē, exoluam patri, tuam doleo vicem, cui ter proditæ patriæ sustinendum est crimen: semel, cū defectionem iniisti ab Romanis: iterū, cū pacis cū Annibale fuisti author: tertio hodie, cū restituentæ Rom. Capuę mora atq; impedimentū tu es. O patria, ferrū, quo pro te armatus hanc arcem defendere volebā, hosti minimè parcens, quando parens extorquet, accipe. Hæc cū dixisset, gladium in publicum trans maceriā horti abiecit: & quo minus res suspecta esset, se ipse cōuiuiō reddidit. Postero die senatus frequēs datus Annibali. vbi prima eius oratio perblāda ac benigna fuit, qua gratias egit Campanis, quòd amicitia suam Rom. societati preposuissent: & inter cætera magnifica promissa pollicitus, breui caput Italię omnis Capuā fore: iuraq; inde cum cæteris populū Rom. etiā petiturū. Vnum esse exortem Punicæ amicitiaē fœderisq; secum facti, quem neq; esse Campanum, neq; dici debere, Magiū Decium. eum postulare, ut sibi dedatur, ac se præsentē de eo referatur, senatusq; consultum fiat. omnes in eam sententiā ierunt: quanquam magnæ parti, & vir indignus ea calamitate, & haud paruo initio minui videbatur ius libertatis. Egressus curia, in templo magistratus cōsedit: comprehendiq; Decium Magium, atq; ante pedes statutum, causam dicere iussit. Qui cū manēte ferocia animi, negaret lege fœderis id cogi posse: tum iniectæ catenæ, duciq; ante lictorem in castra est iussus. Quoad capite aperto est ductus, concionabundus incescit, ad circumfusam vndiq; multitudinē vociferans: Habetis eam libertatē Campani, quam petistis. foro medio, luce clara, videntibus vobis, nulli Campanorum secundus, vinctus ad mortem rapior. quid violentius Capua capta fieret? ite obuiam Annibali, exornate urbem, diemq; aduentus eius consecrate, ut hunc triumphum de ciue vestro spectetis. Hæc eo vociferante cū moueri vulgus videretur, obuolutū caput est, ocyusq; rapi extra portā iussus, ita in castra perducitur, extēploq; impositus in nauim, & Carthaginiem missus, ne motu aliquo capuę ex indignitate rei orto, senatū quoq; poeniteret dediti principis: & legatione missa ad repetendū eū, ne aut negando rem, quam primū peterent, offendendi sibi noui socij, aut tribuendo habendus Capuæ esset seditionis ac turbarū author. Nauem Cyrenas detulit tempestas, quæ tum in ditione regū erant. ibi cū Magius ad statuā Ptolemæi regis confugisset, deportatus à custodibus Alexandriam ad Ptolemæum, dum eum docuisset, contra ius fœderis vinctum se ab Annibale esse, vinculis liberatur: permissumq; ut rediret, seu Romam, seu Capuā mallet. Nec Magius Capuam sibi tutam dicere: & Romā eo tempore, quo inter Rom. Campanosq; bellum sit, transfugæ magis quā hospitis fore domiciliū. nusquā malle, quā in regno eius,

Annibalis in Campano senatu oratio.

Annibal Magiū Decium sibi dedi postulat.

Magiū vinctus in Annibalis castra ducitur.

Magius in ditione regū quæ ad Egyptum.

Magius vinculis liberatur.

Q. Fabius legatus à
Delphis Romā redijt.

Mago res à fratre in
Italia gestas Cartha-
ginienſibus exponit.

* rerum Romano-
rum interfeſtorū
ad Cannas annuli
in veſtibus curiæ
Carthaginienſis
effuſi.

Himilco Hannonem
increpat.
Hannonis grauiſſima
oratio, qua Annibalis
eleuat victoriam.

eius viuere, quem vindicem atq; authorem habeat libertatis. Dum hæc gerun-
tur, Q. Fabius Pictor legatus à Delphis Romā redijt, reſponſumq; ex ſcripto reci-
tauit: (diui quoq; in eo erant, quibus, quoq; modo ſupplicaretur.) Tum ſi ita
faxitis Romani, veſtræ res meliores felicioresq; erunt: magis ex ſententia Reſp.
veſtra vobis procedet, victoriaq; duelli populi Rom. erit. Pythio Apollini, Rep.
veſtra benè geſta ſeruataq; lucris meritis donum mittitote, deq; præda, manu-
bijs, ſpolijsq; honorem habetote. Hæc vbi ex Græco carmine interpretata reci-
tauit, tum dixit, ſe oraculo egreſſum extemplò his omnibus diuis rem diuinā
thure ac vino feciſſe: iuſſumq; ab antiſtite, ſicut coronatus laurea corona & o-
raculum adieſſet, & rem diuinā feciſſet: ita coronatū nauim aſcendere, nec antè
deponere eam, quā Romā perueniſſet. ſe quęcunq; imperata ſint, cū ſumma &
religione ac diligentia executum, coronā Romę in ara Apollinis depoſuiſſe. Se-
natus decreuit, vt eæ res diuinæ, ſupplicationesq; primo quoq; tempore cum
cura fierent. Dum hæc Romę atq; in Italia geruntur, nuntius victoriæ ad Can-
nas Carthaginē venerat. Mago Amilcaris filius, non ex ipſa acie à fratre miſſus,
ſed retentus aliquot dies in recipiendis ciuitatibus Brutiorū, quæ deficiebāt. Is
cū ei ſenatus datus eſſet, res geſtas in Italia à fratre expoſuit. Cum ſex impera-
toribus eum, quorū quatuor cōſules, duo dictator ac magiſter equitū fuerint:
cum ſex conſularibus exercitibus acie cōflixiſſe. occidiſſe ſupra ducenta millia
hoſtiū: ſupra L. millia cepiſſe. ex quatuor conſulibus duos occidiſſe. ex duobus
faucium alterū, alterum toto exercitu amiſſo vix cum L. hominibus effugiſſe. H
magiſtrū equitum qui cōſularis poteſtatis ſit, fuſum, fugatūq; dictatorem, quia
ſe in acie nunquā cōmiſerit: vnicū haberi imperatorem. Brutios Apulosq; par-
tem Samnitū ac Lucanorū defeciſſe ad Pœnos. Capuam quod caput nō Cam-
paniæ modò, ſed poſt afflictam rem Rom. Cannenſi pugna Italiæ ſit, Annibali
ſe tradidiſſe. Pro his tantis totq; victorijs verū ſacrū dijs immortalibus agi ha-
beriſq;. Ad fidē deinde tam lætarū * rerum effundi in veſtibus curiæ iuſſit an-
nulos aureos. qui tantus aceruſ fuit, vt metientibus dimidiū ſuper treis mo-
dios expleſſe, ſint quidā authores. Fama tenuit, quę propior vero eſt, haud plus
fuiſſe modio. Adiecit deinde verbis, quo maioris cladis indiciū eſſet, neminē
niſi equitē, atq; eorum ipſorū primores id gerere inſigne. Summa fuit oratio-
nis, quo propius ſpes belli perficiendi ſit, eo magis omni ope iuuandū Anniba-
lem eſſe. procul enim ab dōmo militiā eſſe, in media hoſtium terra, magnam
vim frumenti pecuniæq; abſumi: & tot acies, vt hoſtiū exercitus deleſſe, ita vi-
ctoris etiā copias parte aliqua minuiſſe. mittendum igitur ſupplementū eſſe,
mittendā in ſtipendium pecuniā, frumentumq; tam benemeritis de nomine
Punico militib. Secundum hæc dicta Magonis lētis omnibus, Himilco vir fa-
ctionis Barchinē locū Hannonis increpādi eſſe ratus, Quid eſt Hanno? inquit,
etiā nunc te pœnitet belli ſuſcepti aduerſus Romanos? iube dedi Annibalē, ve-
ta in tā proſperis rebus gratias dijs immortalibus agi. audiamus Rom. ſenatore
in Carthaginienſium curia. Tum Hanno: Tacuiſſem hodie, Patres conſcripti,
ne quid in cōmuni omniū gaudio, minus lætum quod eſſet vobis, loquerer. K
nunc interrogāti ſenatori, pœniteātne me adhuc ſuſcepti aduerſus Rom. belli,
ſi reticē, aut ſuperbus aut obnoxius videar. quorum alterū eſt hominis alienę
libertatis obliti, alterum ſuæ. Reſpondeā igitur Himilconi, non deſiſſe pœni-
tere me belli, neq; deſiturū ante inuictū noſtrum imperatorem incuſare, quā
finitum aliqua tolerabili conditione bellū videro: nec mihi pacis antiquæ de-
ſideriū vlla alia res, quā pax noua finiet. Itaq; iſta quæ modò Mago iactauit,
Himilconi cæterisq; Annibalis ſatellitibus iam lēta ſunt. mihi poſſunt læta ef-
ſe, quia res bello bene geſte, ſi volumus fortuna vti, pacē nobis equiorē dabūt.
nam ſi prætermittimus hoc tempus, quo magis dare quā accipere poſſumus
videri

A videri pacem, vereor ne hæc quoq; lætitia luxuriet nobis, ac vana euadat. quæ tamen nunc quoq; qualis est? Occidi exercitus hostium: mittite milites mihi. Quid aliud rogares, si esses victus? Hostiū cepi bina castra, prædæ videlicet plena, & cōmeatum, frumentum, & pecuniā date. Quid aliud, inquam, si spoliatus, si exutus castris esses, peteres? Et ne omnia ipse mirer: (mihi quoque enim, quoniam respondi Himilconi, interrogare ius fasq; est) velim seu Himilco, seu Mago respōdeat: cū ad internecionē Rom. imperij pugnatū ad Cannas sit, cōstetq; in defectione totam Italiā esse, primū ecquis Latini nominis populus defecerit ad nos? deinde ecquis homo ex v. & xxx. tribubus ad Annibalē transfugerit? Cum vtrunq; Mago negasset: Hostium quidē ergo, inquit, adhuc multū superest. sed multitudo ea quid animorum, quidue spei habeat, scire velim. Cū id nescire se Mago diceret: Nihil facilius scitu est, inquit, ecquos legatos ad Annibalē Rom. miserunt de pace? ecquā deniq; mentionē pacis Romæ factam esse, allatum ad vos est? Cū id quoq; negasset: Bellum igitur, inquit, tam integrū habemus, quā habuimus, qua die Annibal in Italiā est ingressus. Quā varia victoria priore Punico bello fuerit, pleriq; qui meminerimus, supersumus. nunquā terra mariq; magis prosperę res nostrę visę sunt, quā ante cōsules C. Lucretiū & A. Posthumiū fuerūt. Lucretio & Posthumio coss. deuicti ad Aegateis insulas sumus. Quod si (id quod dij omen auertant) nunc quoq; fortuna aliquid variauerit, tum pacē speratis cū vincimur: quā nunc, cum vincimus, dat nemo? Ego, si quis de pace cōsulet, seu deferenda hostibus, seu accipienda, habeo quid sententię dicā. si de ijs quæ Mago postulat, refertis, nec victoribus mitti attinere puto, & frustratibus nos falsā atq; inani victoria multo minus cēseo mittēda esse. Haud multos mouit Hannonis oratio. nam & simulas cum familia Barchina leuiorē authorem faciebat: & occupati animi præsentī lætitia nihil, quo vanius fieret gaudiū suum, auribus admittebāt: debellatumq; mox fore, si adniti paululum voluissent, rebantur. Itaq; ingenti consensu fit s. c. vt Annibali XL. Numidarum millia in supplementum mitterentur: & XL. elephanti, & argenti multa talenta. Dictatorq; cum Magone in Hispaniā præmissus est ad cōducenda xx. millia peditum, iiii. equitū, quibus exercitus qui in Italia quiq; in Hispania erant, supplerētur. Ceterū hæc, vt in secundis rebus, segniter otioseq; gesta sunt. Rom. præter insitā industriam animis, fortuna etiā cunctari prohibebat. nā nec cōsul vlli rei, quæ per eum agenda esset, deerat: & dictator M. Iunius rebus diuinis perfectis, latoq; vt solet, ad populū, vt equum ascendere liceret, præter duas vrbanas legiones, quæ principio anni à cōsulibus conscriptę fuerant, & seruorū delectū, cohortesq; ex agro Piceno & Gallico collectas, ad vltimū propè desperatæ Reip. auxiliū, cū hostibus cedunt, descendit equo, dixitq;: Qui capitalē fraudem ausi, quiq; pecunię iudicati in vinculis essent, qui eorū apud se milites fierent, eos noxa pecuniāq; se exolui iussurū. & sex millia hominū Gallicis spolijs, quæ triumpho C. Flamini translatā erāt, armauit. itaq; cum xxv. mil. armatorū ab vrbe proficiscitur. Annibal Capua recepta, cū iterū Neapolitanorū animos partim spē, partim metu nequicquā tentasset, in agrum Nolanū exercitum traducit: & vt non hostiliter statim, quia nō desperabat voluntariā deditionē, ita si morarentur spem, nihil eorum quæ pati aut timere possent, prætermisurus. Senatus, ac maximē primores eius in societate Rom. cum fide perstare. plebs nouarum (vt solet) rerū auida, atq; Annibalis tota esse: metumq; agrorū populationis, & patiēda in obsidione multa grauiā indignaq; proponere animo, neq; authores defectionis deerant. Itaq; vbi senatum metus cepit, si palam contrā tenderent, resisti multitudini concitatæ non posse, clam simulando dilationem mali inueniunt. placere enim sibi defectionem ad Annibalem simulant: quibus

L. 2. §. 2. c. 11.

Itane quadraginta milia equorum tantum in supplementum? atque non omnes Annibalis capere ad Sane summam. Veni Liba veter. 4000000. id est, quattuor. Quæ in supplementū milia profert. missa fuerunt Annibali à Carthaginensibus.

Iunius dictator aduersus Annibalem etiam sceleratos armat.

L. 2. §. 2. descendit equo, dixitq;

Annibal in Nolanū agrum traducit exercitum.

L. 2. §. 2. plebs nouarum rerum, ut solet, auida, atq; Annibalis tota esse.

Marcellus Claudius
prætor Romanus No-
lam magnis itineri-
bus peruenit.

Nuceriam in deditio-
nem accepit Annibal.

Nuceria diripitur at-
que incenditur à Pœ-
nis.

L. Bantium Nolanum
sibi conciliat prætor
Romanus.

* Val. 43. coron.
cum dimidio, vel
circiter.

Nolam oppugnauit
Annibal.

autem conditionibus in foedus amicitiamq; nouam transeant, parum consta-
re. Ita spatio sumpto, legatos properè ad prætorem Rom. Marcellū Claudium,
qui Cannusij cū exercitu erat, mittunt. docentq; quanto in discrimine sit No-
lana res. agrum Annibalis esse, & Pœnorum urbē extemplò futuram, ni subue-
niatur. cōcedendo plebi senatum, vbi velint, defecturos se, ne deficere præfesti-
narent, effecisse. Marcellus collaudatis Nolanis, eadē simulatione extrahi rem
in suum aduentū iussit, interim celari quæ secum acta essent, spemq; omnem
auxilij Romani. Ipse à Cannusio Calatiā petit: atq; inde Vulturno amne traie-
cto, perq; agrum Satriculanū, Trebianumq; super Sueffulā per mōtes Nolam
peruenit. Sub aduentū prætoris Rom. Pœnus agro Nolano excessit: & ad mare
proxime Neapolim descendit, cupidus maritimi oppidi potiundi, quò cursus
nauib; tutus ex Africa esset. Cæterum posteaquā Neapolim à præfecto Ro. te-
neri accepit (M. Iunius Syllanus erat, ab ipsis Neapolitanis accitus) Neapolim
quoq; sicut Nolā, non admissus, petit Nuceriā. Eam cum aliquandiu circum-
sedisset sepe vi, sepe sollicitandis nequicquā nunc plebe, nūc principibus, fame
demum in deditioem accepit: pactus vt inermes cum singulis abirent vesti-
mētis. deinde vt qui à principio mitis omnibus Italicis, præter Rom. videri vel-
let: præmia atq; honores ijs qui remansissent, ac militare vellent secum, propo-
suit. nec ea spes quēquā tenuit. dilapsi omnes quocunq; hospitia, aut fortuitus
animi impetus tulit, per Campaniæ vrbes, maximè Nolam Neapolimq;. Cū
fermè triginta senatores, ac fortè primus quisq; Capuā petissent: exclusi inde,
quòd portas Annibali clausissent, Cumas se cōtulerunt. Nuceriæ præda militi
data est, vrbs direpta atq; incensa. Nolā Marcellus non sui magis fiducia præ-
fidij, quàm voluntate principum habebat. plebs timebatur, & antè omnes L.
Bantius, quem cōsensus attentatæ defectionis, ac metus à prætore Rom. nunc
ad proditioem patriæ: nunc si ea die fortuna defuisset, ad transfugiendum sti-
mulabat. Erat iuuenis acer, & sociorum ea tempestate nobilissimus eques. se-
minecem eum ad Cannas in aceruo cæforum corporū inuentum, curatumq;
benignè etiam cum donis Annibal domū remiserat. ob eius gratiā meriti rem
Nolanā in ius ditionemq; dare voluerat Pœno: anxiumq; eum & sollicitū cu-
ra nouandi res prætor cernebat. Cæterum cū aut pœna cohibendus esset, aut
beneficio conciliandus, sibi assumpsisse, quàm hosti ademisse fortè ac strenuū
maluit sociū, accitumq; ad se benignè appellat. Multos eum inuidos inter po-
pulares habere, inde existimatu facile esse, quòd nemo ciuis Nolanus sibi indi-
cauerit quàm multa eius egregia facinora militaria essent. sed qui in Rom. mili-
tauerit castris, non posse obscuram eius virtutem esse. multos sibi qui cum eo
stipēdia fecerint, referre, qui vir esset ille: quæq; & quoties pericula pro salute ac
dignitate populi Rom. adisset: utiq; Cannensi pugna non prius prælio abstite-
rit, quàm propè exanguis ruina superincidentiū virorum, equorū armorumq;
sit oppressus. Itaq; maeste virtute esto, inquit, apud me tibi omnis honos atq;
omne præmium erit: & quo frequentior mecū fueris, senties eam rem tibi di-
gnitati atq; emolumento esse. Lætoq; iuueni promissis equum eximiū dono
dat, * bigatosq; quingentos quæstorē numerare iubet. lictoribus imperat, vt
eum se adire, quoties velit, patiatur. Hac comitate Marcelli ferocis iuuenis ani-
mus adeò est mollitus, vt nemo inde sociorū rem Rom. fortius ac fidelius iu-
uerit. Cū Annibal ad portas esset, (Nolā enim rursus à Nuceria mouerat ca-
stra) plebsq; Nolana de integro ad defectionem spectaret, Marcellus sub ad-
uentum hostium intra muros se recepit, nō castris metuens, sed ne prodendæ
urbis occasionē nimis multis in eam imminētib; daret. Instrui deinde vtrinq;
acies coeptæ, Rom. pro mœnibus Nolæ, Pœnorum ante castra sua. prælia hinc
parua inter urbem castraq;, & vario euentu fiebant: quia duces nec prohibere
paucos

A paucos temerè roganteis, nec dare signum vniuersæ pugnae volebant. in hac comitiaria iam duorum exercituum statione principes Nolanorū nuntiant Marcello, nocturna colloquia inter plebem ac Pœnos fieri: statutumq; esse, vt cum Romana acies egressa portis iret, impedimenta eorum ac sarcinas diriperent: clauderentq; deinde portas, murosq; occuparent, vt potientes rerum suarum atq; vrbis, Pœnum inde pro Romano acciperent. Hæc vbi nuntiata sunt Marcello, collaudatis senatoribus Nolanis, priusquam aliquis motus in muris oriretur, fortunam pugnae experiri statuit. Ad treis portas in hostes versas tripartitò exercitum instruxit. impedimenta subsequi iussit: calones lixasq; & invalidos milites vallum ferre. media porta robora legionū & Romanos equites, duabus circa portis novos milites, leuemq; armaturam ac sociorum equites statuit. Nolani muros portasq; adire vetiti: subsidiaque destinata impedimentis data, ne occupatis prælio legionibus in ea impetus fieret. ita instructi intra portas stabant. Annibali sub signis (id quod per aliquot dies fecerat) ad multum diei in acie stanti primo miraculo esse, quod nec exercitus Romanus porta egrederetur, nec armatus quisquam in muris esset. ratus deinde prodita colloquia esse, metuq; residues factos, partem militum in castra remittit, iussos properè apparatus omnem oppugnandæ vrbis in primam aciem afferre: satis fidens, si cunctantibus instaret, tumultum aliquem in vrbe plebem moturam. Moxq; dum in sua quisq; ministeria discursu trepidat ad prima signa, succeditque ad muros acies, patefacta repentè porta, Marcellus signa canere, clamoremque tolli, ac pedites primùm, deinde equites, quanto maximo possent impetu, in hostem erumpere iubet. Satis terroris tumultusq; in aciem mediam intulerant, cum duabus circa portis P. Valerius Flaccus & C. Aurelius

Marcellus prætor suos
in Annibalem educit.

legati in cornua hostium erupere. Addidère clamorem lixæ calonesq; & alia. turba custodiæ impedimentorum apposita, vt paucitatem maximè spernentibus Pœnis ingentis repentè exercitus speciem fecerint. Vix equidem ausim affirmare: quod quidam authores sunt, duo millia & ccc. hostium cæsos: nō plus vno Romanos amisisse. Siue tanta, siue minor victoria fuit, ingens eodieris, ac nescio an maxima illo bello gesta sit. non vinci enim ab Annibale vincentibus difficilius fuit, quàm postea vincere. Annibal spe potiundæ Nolæ adempta, cum Acerras recessisset: Marcellus extemplo clausis portis, cu-

Duo millia est trecenti
Pœnorū cæsi. vnus
tantum Romanorum
amissus.

*Acerra obsidet
Annibal.*

*Acerra direpta &
incensa.*

*Prænestini quingenti
interfectis oppidanis
Casilinum occupant.*

*Annibal Casilinum
oppugnat.*

*Annibal ad omnia
humana mala magis
quàm ad bona assue-
tus.*

tis, custodibusq; dispositis, ne quis egrederetur, quæstionem in foro de ijs qui clàm in colloquijs hostium fuerant, habuit: supra LXX. damnatos prodicionis securi percussit, bonaq; eorum iussit publica esse. & summa rerum senatui tradita, cum exercitu omni profectus supra Sueffulã, castris positus consedit. Pœnus Acerras primùm ad voluntariam deditionem conatus perlicere, posteaquam obstinatos vidit, obsidere inde atq; oppugnare parat. Cæterùm Acerranis plus animi quàm viriũ erat. itaq; desperata tutela vrbis, vt circũuallari mœnia viderunt, priusquã continuarentur hostiũ opera, per intermissa munimenta, neglectasq; custodias, silentio noctis dilapsi, per vias inuiaq;, quã quenque aut consiliũ, aut terror tulit, in vrbes Campaniæ, quas satis certum erat nō mutasse fidem, perfugerunt. Annibal Acerris direptis atq; incensis, cùm à Casilino dictatorẽ Romanũ legionesq; nuntij accipi nuntiascent, ne quis tam propinquus hostium castris Capuam quoq; recurrat, exercitum ad Casilinum ducit. Casilinũ eo tempore quingenti Prænestini habebãt cum paucis Romanis Latiniq; nominis, quos eodẽ audita Cannensis clades contulerat. Hi non confecto Prænesti ad diem delectu, serius profecti domo cùm Casilinum ante aduersæ pugnae famã venissent, & alijs aggregarent sese Romanis socijsq;, profecti à Casilino cum satis magno agmine irent: auertit eos retrò Casilinũ nuntius Cannensis pugnae. ibi cùm dies aliquot suspecti Campanis, timentesq; cauendis ac struendis inuicem insidijs traduxissent: iamq; de Capuæ defectione agi accipiq; Annibalẽ satis pro certo habuere: interfectis nocte oppidanis, partem vrbis quæ citra Vulturũ est, (eo enim diuiditur amni) occupauere. idq; præsidium Casilini habebant Romani. Additur & Perusina cohors, homines CCC. & LX. eodẽ nuntio, quo Prænestini paucos ante dies Casilinũ compulsi. & satis fermè armatorũ ad tã exigua mœnia, & flumina altera parte cincta, tuenda erat. penuria frumenti, nimium etiã vt videretur hominum efficiebat. Annibal cùm iam inde haud procul esset, Getulos cū præfecto nomine Isalca præmittit: ac primò, si fiat colloqui copiam, verbis benignis ad portas aperiẽdas præsidiumq; accipiendũ perlicere iubet. sin in pertinacia perstet, rem gerere ac tentare, si qua parte inuadere vrbẽ possit. Vbi ad mœnia accessere, quia silentiũ erat, solitudo visa, metuq; cõcessum barbarus ratus, moliri portas & seras claustraq; effringere parat. cùm patefactis repentẽ portis cohortes duæ ad id ipsum instructæ intus, ingenti cum tumultu erumpunt, stragemq; hostiũ faciunt. Ita primis repulsis, Maharbal cū maiore robore virorũ missus, nec ipse eruptionẽ cohortiũ sustinuit. Postremò Annibal castris ante ipsa mœnia oppositis, parua vrbem paruumq; præsidium summa vi atq; omnibus copijs oppugnare parat. ac dum instat laceffitq;, corona vndiq; circumdatis mœnibus, aliquot milites & promptissimũ quenq; è muro turribusq; ictos amisit. Semel vltro erũpenteis agmine elephantorũ opposito propè interclusit, trepidosq; cõpulit in vrbẽ: satis multis, vt ex tãta paucitate, interfectis. plures cecidissent, ni nox prælio interuenisset. Postero die omniũ animi ad oppugnandũ accenduntur: vtiq; posteaquã corona aurea muralis proposita est, atq; ipse dux castelli plano loco positi segnẽ oppugnationẽ Sagunti expugnatorib. exprobrabat: Cannarũ Thrasymeniq; & Trebiæ singulos admonēs, vniuersosq; inde vineæ quoq; coeptẽ agi, cuniculiq; nec ad varios conatus hostium aut vis vlla, aut ars deerat. Socij Rom. propugnacula aduersus vineas statuere, transuersis cuniculis hostiũ cuniculos excipere, & palàm & clàm coeptis obuiam ire, donec pudor etiam Annibalem ab incepto auertit, castrisq; cõmunitis ac præsidio modico imposito, ne omiffares videretur, in hyberna Capuam concessit. ibi partẽ maiorem hyemis exercitũ in tectis habuit, aduersus omnia humana mala sæpe ac diu durantẽ, bonis inexpertum atq; insuetum, itaq; quos nulla mali vicerat vis, perdere nimia

A nimia bona ac voluptates immodicæ: & eo impensius, quo auidius ex inso-
 lentia in eas se immerferant. somnus enim & vinū, & epulæ, & scorta balnea-
 que, & otium consuetudine indies blandius, ita eneruauerunt corpora ani-
 mosq; vt magis deinde præteritæ eos victoriæ quàm præsentis tutarentur vi-
 res: maiusque id peccatum ducis apud peritos artium militarium haberetur,
 quàm quòd nō ex Cannensi acie protinus ad urbem Romā duxisset. illa enim
 cunctatio distulisse modò victoriam videri potuit: hic error vires ademisse ad
 vincendum. Itaque hercule, velut si cum alio exercitu à Capua exiret, nihil vs-
 quam pristinæ disciplinæ tenuit. nam & redierunt pleriq; scortis impliciti: &
 vbi primū sub pellibus haberi cœpti sunt, viaq; & alius militaris labor exce-
 pit, tyronum modò corporibus animisq; deficiebāt: & deinde per omne æsti-
 uorum tempus magna pars sine cōmeatibus ab signis dilabebantur: neq; aliæ
 latebræ, quàm Capua desertoribus erant. Cæterum mitescēte iam hyeme, du-
 ctō ex hybernis milite, Casilinum redit. vbi quanquā ab oppugnatione cessa-
 tum erat, obsidio tamen continuata oppidanos præsidiumq; ad vltimū ino-
 piæ adduxerat. Castris Romanis T. Sempronius præerat, dictatore auspiciorū
 repetendorum causa profecto Romam. Marcellum & ipsum cupientem ferre
 auxiliū obsessis, Vulturnus amnis inflatus aquis, & preces Nolanorū atq; Acer-
 ranorū tenebant, Campanos timentium, si præsidium Romanū abscessisset.
 Gracchus assidens tantū Casilino, quia prædictū erat dictatoris, ne quid ab-
 sente eo rei gereret: nihil mouebat, quanquā quæ facile omnē patientiam vin-
 cerent, nuntiabantur à Casilino. nam & præcipitasse se quosdam non toleran-
 tes famam, constabat: & stare inermes in muris, nuda corpora ad missiliū telo-
 rum ictus præbentes. Ea ægrè patiens Gracchus, cum neq; pugnam conferere di-
 ctatoris iniussu auderet: pugnandū autem esse, si palam frumentū importare
 vellet, videret: neq; clam importandi spes esset, farre ex agris circa vndiq; conue-
 ctō cum complura dolia compleisset, nuntium ad magistratum Casilinū mi-
 sit, vt exciperent dolia, quæ amnis deferret. Insequenti nocte intentis omnibus
 in flumē, ac spem ab nuntio Romano factam, dolia medio missa amni deflu-
 xerūt: æqualiter inter omnes frumentū diuisum. id postero quoq; die, ac tertio
 factū est. nocte & mittebātur & perueniebāt: eo custodias hostium fallebant,
 Imbribus deinde cōtinuis citatior solito amnis transuerso vertice dolia impu-
 lit ad ripam, quā hostes seruabant. ibi hærentia inter obnata ripis salicta cōspi-
 ciuntur, nuntiatumq; Annibali est: & deinde intentiore custodia cautum, ne
 quid falleret Vulturno ad urbem missum. Nuces inde fusæ ab Romanis castris
 cum medio amni ad Casilinum defluerent, cratibus excipiebantur. Postremò
 ad id ventum inopiæ est, vt lora detractasq; scutis pelles, vbi feruida molissent
 aqua, mandere conarentur: nec muribus alioue animali abstinerent: & omne
 herbarum radicumque genus aggeribus infimi muri eruerent. & cum hostes
 obarassent, quicquid herbidi terreni extra murum erat, raporū semen iniece-
 runt, vt Annibal, Eōne vsq; dum ea nascantur, ad Casilinū sessurus sumus? ex-
 clamaret. & qui nullam antea pactiōem auribus admiserat, tum demum agi
 secum est passus de redemptione liberorū capitū. * Septunces auri in singulos
 pretium cōuenit. fide accepta, sese tradiderunt: donec omne aurū persolutum
 est, in vinctis habiti. tum remissi Cumas cū fide. Id verius est, quàm ab equite
 in abeunteis immisso interfectos. Prænestini maxima pars fuere. ex quingen-
 tis septuaginta, qui in præsidio fuerunt: minus dimidium, ferrum famesq; ab-
 sumpsit. ceteri incolumes Præneste cū prætore suo Manitio (scriba is antea fue-
 rat) redierūt. Statua eius indicio fuit Præneste in foro statuta, loricata, amicta
 toga, velato capite: & tria signa cum titulo laminæ æneæ inscripto, Manitiū pro
 militib. qui Casilini in præsidio fuerint, votū vouisse. Idem titulus trib. signis
 in aede

Annibalis exercitū
Campanæ delitiæ
eneruauerunt.

Annibal Casilinum
rediit oppugnaturus.

Casilini complura do-
lia frumento plena in
Vulturnum amnem
à Romanis missa exci-
piunt.

Casilini omnium rerum
inopes lora pellesq;
mandebant.

* Val. 63. coron.
Casilinum Annibali
deditur.

Petellini soli ex Brutis manserunt in Romana amicitia.

Littere ex Sicilia & Sardinia Romam allatae.

Triumviri mensarii ob argenti penuriam facti.

Magna solitudo curiae.

in æde Fortunæ positis fuit subiectus. Casilinum oppidum redditum Campanis est, firmatum septingentorum militum de exercitu Annibalis præsidio: ne ubi Pœnus inde abcessisset, Romani oppugnarent. Prenestinis militibus senatus Romanus duplex stipendium, & quinquennij militiæ vacationem decrevit. ciuitate cum donarentur ob virtutem, non mutauerunt. Perusinorum casus obscurior fama est, quia nec ipsorum monumento vlllo est illustratus, nec decreto Romanorum. Eodem tempore Petellinos, qui vni ex Brutis manserant in amicitia Romana: non Carthaginieneses modo, qui regionem obtinebant, sed Bruti quoque cæteri ob separata ab se consilia oppugnabant, cum obsistere malis nequirent Petellini, legatos Romam ad præsidium petendum miserunt. Quorum preces lacrymæq; (in questus enim flebiles, cum sibimet ipsi consulere iussi sunt, sese in vestibulo curiæ profuderunt) ingentem misericordiam patribus ac populo mouerunt. consultiq; iterum à M. Aemylîo Prætoribus, circumspectis omnibus imperij viribus fateri coacti, nihil iam longinquis focis in se præsidij esse, redire domum, fideq; ad vltimum expleta, consuleri sibimet ipsos in præsentî fortuna iusserunt. Hæc posteaquâ renuntiata legatio Petellinis est, tantus repente mœror pauorq; senatû eorû cepit, vt pars profugiendi quâ quisq; posset, ac deserendæ vrbis authores essent: pars quando deferti à veteribus focis essent, adiungendi se ceteris Brutis, ac per eos dedendi Annibali. Vicit tamē ea pars quæ nihil raptim, nec temerè agendû consulendûq; deintegro censuit. Relaxata postero die per minorē trepidationē retinuerunt optimates, vt conuectis omnibus ex agris, urbē ac mures firmarent. Per idem ferè tempus literæ ex Sicilia Sardiniaq; Romam allatae. Priores ex Sicilia Octacilij Propr. in senatu recitatae sunt. L. Furium Prætorē cum classe ex Africa Lilybæum venisse. ipsum grauiter sauciû in discrimine vltimo vitæ esse. militi & naualibus focis neq; stipendiû neq; frumentû ad diem dari: neq; vnde detur, esse. magno pere suadere, vt quamprimû ea mittantur: sibiq; si ita videatur, ex nouis prætoribus successorē mittant. Eademq; fermè de stipendio frumētōq; ab A. Cornelio Māmula Propr. ex Sardinia scripta. Responsum vtriusq; non esse vnde mitteretur. iussiq; ipsi classibus atq; exercitibus suis consulerēt. Octacilius ad vnicum subsidij populi Romani Hieronem legatos cum misisset, in stipendium quantum argenti opus fuit, & sex mensium frumentum accepit. Cornelio in Sardinia ciuitates sociæ benignè contulerunt. Et Romæ quoq; propter penuriam argenti triumviri mēsarii rogatione Minutij trib. pleb. facti, L. Aemylîus, qui consul censorq; fuerat: & M. Attilius Regulus, qui bis consul fuerat: & L. Scribonius Libo, qui tum trib. pleb. erat. Et duumviri creati, M. & C. Attilij, ædem Concordiæ, quam L. Manlius Prætor voverat, dedicauerunt. Et tres pontifices creati, Q. Cæcilius Metellus, Q. Fabius Maximus, & Q. Fuluius Flaccus, in locū P. Scantini demortui, & L. Aemylîi Pauli cos. & Q. Aelîi Peti, qui ceciderant in pugna Cannensi: Cum cætera quæ continuis cladibus fortuna minuerat, quantum consilijs humanis assequi poterant, patres expleissent, tandē se quoque & solitudinem curiæ, paucitatemq; conuenientium ad publicum consilium respexerunt. neq; enim post L. Aemylîum & C. Flaminium censes senatus lectus fuerat, cum tantum senatorum aduersæ pugnae, ad hoc sui quæque casus per quinquennium absumpsissent. Cum de ea re M. Aemylîus Prætor dictatore post Casilinum amissum, profecto iam ad exercitum, exposcentibus cunctis retulisset: tum Sp. Caruilius, cum longa oratione nō solum inopiam, sed paucitatem etiam ciuium, ex quibus in patres legerentur, conquestus esset: explendi senatus causa, & iungendi arctius Latini nominis, pro magna re se suadere dixit, vt ex singulis populis Latinorum binis senatoribus, si patres Romani censuissent, ciuitas daretur: atq; in demortuorum locum in senatum legerentur.

A gerentur. Eam sententiam haud æquioribus animis, quàm ipsorum quon-
 dam postulatam Latinorum, patres audierunt. & cum fremitus indignantium
 tota curia esset: & præcipuè Manlius, esse etiam nunc stirpis eius virum dice-
 ret, ex qua quondam in Capitolio consul minatus esset, quem Latinum in cu-
 ria vidisset, eum sua manu se interfectorum: Q. Fabius Maximus nunquā rei
 vllius alieniore tempore mentionem factam in senatu dixit, quā inter tam
 suspensos sociorum animos, incertamq; fidem id tactū, quod insuper solici-
 taret eos. eam vnius hominis temerariā vocem silentio omnium extinguen-
 dam esse: & si quid vnquam arcani sanctiue ad silendum in curia fuerit, id om-
 nium maximè tegendum, occulendum, obliuiscendum, pro non dicto ha-
 B bendum esse. Ita eius rei oppressa mentio est. Dictatorem qui censor antè fuis-
 set: vetustissimusq; ex ijs qui viuerent cēsoijs esset, creari placuit, qui senatum
 legeret: acciriq; C. Terentium cos. ad dictatorem dicendū iusserunt. qui cum
 ex Apulia, relicto ibi præsidio, magnis itineribus Romam redisset, nocte proxi-
 ma, vt mos erat, M. Fabium Buteonē ex s. c. sine magistro equitū dictatorem
 in sex menses dixit. Is, vbi cum lictoribus in Rostra ascendit, neq; duos dictato-
 res tempore vno, quod nunquā antea factū esset, probare se dixit: neq; dicta-
 torem se sine magistro equitum: nec censoriā vim permissam vni & eidem ite-
 rum: nec dictatori, nisi rei gerendæ causa creato, in sex menses datum imperiū.
 quæ immoderata fors, tempus ac necessitas fecerint, ijs se modum impositu-
 rum. nam neq; senatu quenquā moturū ex ijs quos C. Flaminius, L. Aemylius
 censores in senatum legissent: transcribi tantum recitariq; eos iussurū, ne pe-
 nes vnum hominē iudicium arbitriumq; de fama ac moribus senatoris fue-
 rit: & ita in demortuorum locum sublecturum, vt ordo ordini, nō homo ho-
 mini prælatus videretur. Recitato vetere senatu, inde primū in demortuorū
 locum legit, qui post L. Aemylium & C. Flaminiū censores curulem magistra-
 tum cepissent, necdum in senatum lecti essent: vt quisq; eorū senator primus
 creatus erat. tum legit qui ædiles, tribuni, prætores, quæstorésue fuerāt, tum ex
 ijs qui spolia ex Rom. hoste fixa domi haberent, aut ciuicā coronā acceperant.
 Ita CLXXVII. cum ingenti approbatione omniū in senatum lectis, extemplō
 D se magistratu abdicauit, priuatusq; de Rostris descendit, lictoribus abire iussis,
 turbēq; se immiscuit priuatas agentium res: tempus hoc sedulō terens, ne de-
 ducendi sui causā populū de foro abduceret. neq; tamen elanguit cura homi-
 num ea mora, frequentesq; eum domū deduxerunt. Consul nocte insequen-
 ti ad exercitum redijt, nō facto certiore senatu, ne comitiorū causā in vrbe re-
 tineretur. Postero die consultus à M. Pomponio Pr. senatus decreuit dictatori
 scribendum, vti si è Repub. censeret esse, ad cōsules subrogandos veniret cum
 magistro equitum, & prætore M. Marcello, vt ex ijs præsentibus noscere patres
 possent quo statu Resp. esset, consiliaq; ex rebus caperent. Qui acciti erant, om-
 nes venerunt, relictis legatis, qui legionibus præessent. Dictator de se pauca ac
 E modicè locutus in magistrum equitū T. Sempronium Gracchum magnā par-
 tem gloriæ vertit: comitiaq; edixit, quibus L. Posthumius III. absens, qui tum
 Galliam prouinciā obtinebat: & T. Sempronius Gracchus, qui tum magister
 equitū eò accurrerat, consules crearentur. Prr. inde creati, M. Valerius Leuinus,
 Ap. Claudius Pulcher, Q. Fuluius Flaccus, Q. Mutius Scæuola. Dictator creatis
 magistratibus, Theanū in hyberna ad exercitū redijt, relicto magistro equitū
 Romæ: qui cum post paucos dies magistratū initurus esset, de exercitibus scri-
 bendis comparandisq; in annum, patres consularet. Cum eæ res maximè age-
 rentur, noua clades nuntiata: alia super alia cumulante in eum annū fortuna.
 L. Posthumium consulē designatum, in Gallia ipsum atq; exercitum deletos.
 Sylua erat vasta (Litanam Galli vocant) qua exercitum traducturus erat, eius
 1 syluæ

M. Fabius Buteo di-
 ctator creatur, vt se-
 natores in demortuo-
 rum locum sublege-
 ret.

Quosnam in senatum
 legerit dictator.

Lps. in mss. tribuniq.
 quæstores

L. Posthumius consul
 designatus cum exer-
 citu deletus à Gallis.

syluæ dextra læuaq; circa viam Galli arbores ita inciderant, vt immotæ staret: f
 momēto leui impulsæ occiderent. Legiones duas Rom. habebat Posthumius:
 sociumq; ab supero mari tantum conscripserat, vt xxv. millia armatorum in
 agros hostium induxisset. Galli oras extremæ syluæ cū circumfedisent, vbi
 intrauit agmen saltum, tum extremas arborū succifarum impellunt. quæ alia
 in aliam inabilem per se ac malè hærentem incidentes, ancipiti strage arma,
 viros, equos obruerunt, vt vix decē homines effugerent. nam cū exanimati
 pleriq; essent arborum truncis, fragmentisq; ramorū, cæterā quoq; multitu-
 dinem inopinato malo trepidā. Galli saltum omnē armati circumfidentes in-
 terfecerunt: paucis è tanto numero captis, qui pontem fluminis petentes, ob-
 fesso antè ab hostibus pōte interclusi sunt. Ibi Posthumius omni vi ne capere-
 tur obnixus, occubuit. spolia corporis caputq; ducis præcisum Boij ouantes
 templo, quod sanctissimū est apud eos, intulere: purgato inde capite, vt mos ijs
 est, caluam auro cælauere. idq; sacrū vas ijs erat, quo solennibus libarent: pocu-
 lumq; idē sacerdotis esse, ac templi antistitibus. Præda quoq; haud minor Gal-
 lis quàm victoria fuit. nā etsi magna pars animalium strage syluæ oppressa erat,
 tamē cæteræ res, quia nihil dissipatū fuga est, strate per omnē iacentis agminis
 ordinē inuentæ sunt. Hac nuntiata clade, cum per dies multos in tanto pauore
 fuisset ciuitas, vt tabernis clausis, velut nocturna solitudine per urbem acta, se-
 natus ædilibus negotiū daret, vt urbē circumirēt, apeririq; tabernas, & mœsti-

T. Sempronius in se-
 natu patres consola-
 tur, eosq; adhortatur
 ut de rerum summa
 deliberent.

tiæ publicæ speciē vrbi demi iuberent: tum T. Sempronius senatū habuit, con-
 solatusq; patres est & adhortatus, ne qui Cannēsi ruinæ non succubuissent, ad
 minores calamitates animos summitterent. quod ad Carthaginienes hostes
 Annibalemq; attinet, prospera modò esset, sicut speraret, fortuna: Gallicū bel-
 lum & omitti tutò & differri posse: vltionemq; eam fraudis in deorū ac populi
 Rom. potestate fore. de hoste Pœno exercitibusq;, per quos id bellū gereretur,
 consultandum atq; agitandū. Ipse primū quid peditū equitūq;, quid ci-
 uium, quid sociorū in exercitu esset dictatoris, differuit. Tum Marcellus sua-
 rum copiarū summam exposuit. Quid in Apulia cum C. Terentio cōsule esset,
 à peritis quæsitum est. duōne cōsulares exercitus satis firmati tanto bello suffi-
 cerēt, inibatur ratio. itaq; Galliam, quanquā stimulabat iusta ira, omitti eo an-
 no placuit. Exercitus dictatoris Consuli decretus est. De exercitu Marcelli qui
 ex fuga Cannensi essent, in Sicilia eos traduci, atq; ibi militare, donec in Italia
 bellū esset, placuit. eodē ex dictatoris legionibus reijci militē minimi quenq;
 roboris, nullo præstituto militiæ tempore, nisi quod stipendiorū legitimorum
 esset. Duæ legiones urbanæ alteri Consuli, qui in locum L. Posthumij suffectus
 esset, decrete sunt: eumq; cū primū saluis auspicijs posset, creari placuit. le-
 giones præterea duas primo quoq; tempore ex Sicilia acciri: atq; inde consul,
 cui legiones urbanæ euenissent, militum sumeret quantū opus esset. C. Teren-
 tio cōs. prorogari in annum imperiū: neq; de eo exercitu quem ad præsidium
 Apuliæ haberet, quicquā minui. Dum hæc in Italia geruntur, apparanturq;, ni-
 hilo segnius in Hispania bellum erat, sed ad eam diem magis prosperum Rom.
 P. & Cn. Scipiones inter se partiti copias, vt Cn. terra, P. mari, nauibusq; rem ge-
 reret. Asdrubal Pœnorū imperator neutri parti viriū satis fidēs, procul ab hoste
 interuallo, ac locis tutis tenebat se. cui multū ac diu obtestāti iiii. mil. peditū,
 & quingenti equites in supplementū missi ex Africa sunt. tum resecta tandem
 spe, castra propius hostem mouit: classemq; & ipse instrui parariq; iubet, ad in-
 sulas maritimamq; oram tutandam. In ipso impetu mouendarum de integro
 rerum perculit eum præfectorū nauium transitio: qui post classem ad Iberum
 per pauorē desertam grauius increpiti, nunquā deinde satis fidi aut duci, aut
 Carthaginensiū rebus fuerant. Fecerant ij transfugæ motū in Carpesiorum
 gente,

In Hispania prosperè
 pugnatum est à Scipio-
 nibus.

A gente, descuerantq; ijs authoribus vrbes aliquot: vna etiam ab ipsis vi capta fuerat. In eam gentem versum ab Rom. bellū est: infestoq; exercitu Asdrubal ingressus agrum hostiū, pro captæ antē dies paucos vrbs mœnibus Galbū nobilem Carpesiorum ducem, cum valido exercitu castris se detinentē, aggredi statuit. Præmissa igitur leui armatura, quæ eliceret hosteis ad pugnā, peditum partem ad depopulandū per agros passim dimisit, vt palanteis exciperēt, simul & ad castra tumultus erat, & per agros fugaq; & cedes. deinde vndiq; diuersis itineribus cū in castra se recepissent, adeo repente descessit animis pavor, vt non ad munimēta modò defendenda satis animorū esset, sed etiā ad lace ssendum hostē prelio. Erumpunt igitur agmine è castris tripudiantes more suo: repentinaq; eorū audacia terrorē hosti paulo antē vltro lace ssenti incussit. itaq; & ipse Asdrubal in collem satis arduū tutumq; flumine etiā obiecto tum copias subducit, & præmissam leuem armaturam equitesq; palatos eodem recepit: nec aut colli aut flumini satis fidens, vallo castra permuniit. In hoc alterno pauore certamina aliquot sunt cōtracta. nec Numida Hispano eques par fuit: nec iaculator Maurus cetrato, velocitate pari, robore animi viriūq; aliquantū præstanti. Posteaquā neq; elicere Poenū ad certamen obuersati castris poterāt, neq; castrorū oppugnatio facilis erat: urbē Asenam, quo fineis hostiū ingrediens Asdrubal frumentū cōmeatusq; alios cōuexerat, vi capiunt, omniq; circa agro potiūtur. nec iam aut in agmine, aut in castris vllō imperio cōtineri. Quā c vbi negligentia ex re (vt fit) bene gesta oriri senserat Asdrubal, cohortatus milites vt palātes sine signis hostes aggredierentur, digressus colle, pergit ire acie instructa ad castra. Quē vt adesse tumultuosi nuntij refugiētes ex speculis stationibusq; attulere, ad arma cōclamatū est. Vt quisq; arma ceperat, sine imperio, sine signo, incōpositi, inordinati in preliū ruūt. Iam primi cōseruerant manus, cū alij cateruatim currerēt, alij nondū è castris exissent. tū primò ipsa audacia terruere hostē. deinde rari in cōfertis illati, cū paucitas parū tuta esset, respicere alij alios, & vndiq; pulsī coire in orbē, & dū corporib. applicātur, armaq; armis iungunt, in arctum cōpulsi, cū vix mouēdis armis satis spatij esset, corona hostiū cincti, ad multū diei ceduntur. Exigua pars eruptione facta, syluas d ac mōtes petit: pariq; terrore & castra sunt deserta, & vniuersa gens postero die in deditionē venit. nec diu in pacato mansit. nam subinde ab Carthagine allatum est, vt Asdrubal primo quoq; tempore in Italiā exercitū duceret. quæ vulgata res per Hispaniā omniū fermē animos ad Rom. auertit. Itaq; Asdrubal ex templo literas Carthaginē mittit, indicans, quāto fama profectionis suę damno fuisset. Si verò inde pergeret, priusquā Iberum transiret, Rom. Hispaniā fore. nam præterquā quòd nec præfidiū, nec ducē haberet, quem relinqueret pro se, imperatores esse Rom. quibus vix æquis viribus resisti possit. itaq; si vlla Hispaniæ cura esset, successorē sibi cum valido exercitu mitterent. cui si omnia prosperè euenirent, non tamen otiosā prouinciā fore. Hæ literę quanquā primò admodū mouerunt senatū, tamen quia Italiæ cura prior potiorq; erat, nihil de Asdrubale, neq; de copijs eius mutatū est. Himilco cum exercitu iusto, et aucta classe ad retinendā terra mariq;, ac tuendam Hispaniā est missus, qui vt pedestreis naualeisq; copias traiecit, castris cōmunitis, nauibusq; subductis et vallo circumdatis, cum equitibus delectis ipse quantū maximè accelerare poterat, per dubios infestosq; populos iuxta intentus ad Asdrubalem peruenit. Cū decreta senatus mādātāq; exposuisset, atq; edidicisset ipse inuicē, quem admodum tractandū bellum in Hispania foret, retro in sua castra rediit, nulla re quā celeritate tutior, quòd vndiq; abierat, antequā populi cōsentirent. Asdrubal priusquā moueret castra, pecunias imperat populis omnibus suę ditio nis, satis gnarus Annibalē transitus quosdā precio mercatū: nec auxilia Galli-

Asenam Romani capiunt.

Asdrubal iubetur in Italiā exercitum ducere.

Himilco in Hispaniā cū iusto exercitu mittitur.

Asdrubal pecunias exigit ab Hispaniæ populis.

*Duo Scipiones iunctis
copijs obsistere parant
Asdrubali.*

*Scipiones Asdruba-
lis copias superant, et
castra diripiunt.*

*Petellia à Pœnis expu-
gnatur.*

ca aliter quàm conducta habuisse, inopem tantum iter ingressum, vix penetra-
turū ad Alpeis fuisse. pecunijs igitur raptim exactis, ad Iberū descendit. Decre-
ta Carthaginienſiū & Asdrubalis iter vbi ad Rom. sunt perlata, omnibus omiſ-
sis rebus, ambo duces iunctis copijs ire obuiā cœptis, atq; obsistere parant: rati
si Annibali vix per seipſi tolerando Italiæ hosti Asdrubal dux atq; Hispanienſis
exercitus eſſet iunctus, illico Rom. finem imperij fore. His anxij curis ad Iberū
contrahūt copias, & transito amne cū diu cōſultaſſent, vtrum castra caſtris
conferrent, an ſatis haberent, ſocijs Carthaginienſiū oppugnandis morari ab-
itinere propoſito hoſtē: urbem à propinquo flumine Iberā appellatam, opulen-
tiſſimā ea tēpeſtate regionis eius, oppugnare parant. quod vbi ſenſit Asdrubal,
pro ope ferenda ſocijs pergit ipſe ire ad urbem deditā nuper in fidem Rom. op-
pugnandā. Ita iam cœpta obſidio omiſſa ab Rom. eſt, & in ipſum Asdrubalem
verſum bellū. Quinq; milliū interuallo castra diſtantia habuēre paucos dies:
nec ſine leuibus prælijs, nec vt in aciem exirent. tandē vno eodemq; die velut
ex compoſito vtrinq; ſignum pugnæ propoſitum eſt, atq; omnibus copijs in
campum deſcenſum eſt. Triplex ſtetit Romana acies, peditum pars ante ſigna
locata, pars poſt ſigna accepta, equites cornua cinxere. Asdrubal mediā aciem
Hispanis firmat: in cornibus, dextro Pœnos locat, læuo Afros: mercenariorum-
que auxilia equitum, Numidas Pœnorum peditibus, cæteros Afros pro corni-
bus opponit. nec omnes Numidæ in dextro locati cornu, ſed quibus deſulto-
rum in modum binos trahētibus equos inter acerrimam ſæpe pugnam in re-
centem equū ex feſſo armatis tranſultare mos erat. tanta velocitas ipſis, tam-
que docile equorū genus eſt. Cū hoc modo inſtructi ſtarent, imperatorum
vtriuſq; partis haud fermē diſpares ſpes erant, nam ne multum quidē aut nu-
mero, aut genere militū, hi aut illi præſtabant. militibus longē diſpar animus
erat, Romanis enim, quanquam prōcul à patria pugnarent, facile perſuaſerant
duces pro Italia, atq; vrbe Roma eos pugnare. itaq; velut quibus reditus in pa-
triā eo diſcrimine pugnæ verteretur, obſtinauerant animis vincere aut mori.
Minus pertinaces viros habebat altera acies. nam maxima pars Hispani erant:
qui vinci in Hispania, quàm victores in Italiam trahi, malebant. Primo igitur
concurſu cū vix pila cōiecta eſſent, retulit pedē media acies, inferentibuſq;
ſeſe magno impetu Rom. terga vertit. Nihilo ſegnius in cornibus præliū fuit.
hinc Pœnus, hinc Afer vrget: & velut in circūuentos prælio ancipiti pugnant.
ſed cū in mediū tota iam coiſſet Rom. acies, ſatis virium ad dimouenda ho-
ſtiū cornua habuit. itaq; duo diuerſa prælia erāt: vtroq; Rom. vt qui pulſis tan-
dē medijs & numero & robore virorū præſtarent, haud dubiē ſuperarunt. Ma-
gna vis hominū ibi occiſa. & niſi Hispani vix dū cōſerto prælio tā effuſe fugiſ-
ſent, perpauci ex tota ſuperfuſſent acie. Equeſtris pugna nulla ad modū fuit.
quia ſimul inclinatā mediam aciē Mauri Numideq; viderunt, extēplō fuga ef-
fuſa nuda cornua, elephantis quoq; præ ſe actis, deſeruere. Et Asdrubal vſq; ad
vltimū euentū pugnæ moratus, è media cæde cū paucis effugit. Caſtra Rom. K
cepere, atq; inde diripere. Ea pugna, ſi qua dubia in Hispania erant, Rom. ad-
iunxit: Asdrubaliq; nō modò in Italiā traducēdi exercitus, ſed ne manēdi qui-
dem ſatis tutò in Hispania ſpē reliquit. Quæ poſteaquā literis Scipionū Romæ
vulgata ſunt, non tam victoria quàm prohibito Asdrubalis in Italiam tranſi-
tu lætabantur. Dum hæc in Hispania geruntur, Petellia in Brutijs aliquot poſt
menſibus quàm cœpta oppugnari erat, ab Himilcone præfecto Annibalis
expugnata eſt. multorumque ſanguine ac vulneribus ea Pœnis victoria ſte-
tit. nec vlla magis vis obſeſſos, quàm fames expugnauit. abſumptis enim fru-
gum alimentis, carniſq; omnis generis quadrupedum, ſutrinæ poſtremò co-
rijs, herbisq; & radicibus, & corticibus teneris, ſtriſtisq; rubis vixere, nec an-
tequam

A tequam vires ad standum in muris ferendaq; arma deerant, expugnati sunt. Recepta Petellia, Pœnus ad Consentiam copias traducit. quam minus perti-

Consentiam Annibal
in deditionem acce-
pit.

naciter defensam, intra paucos dies in deditionē accepit. Iisdem fermè diebus & Brutiorum exercitus Crotonē Græcam urbē circumsedit, opulentā quondam armis virisq;: tum iam adeò multis magnisq; cladibus afflictā, ut omnis ætatis minus viginti millia ciuiū superessent. itaq; vrbe defensoribus vacua, facile potiti sunt hostes: arx tantū retenta, in quam inter tumultū captæ vrbis è media cæde quidam effugere. Et Locrenses descivere ad Brutios Pœnosq;: prodita multitudo à principibus. Rhegyni tantummodo regionis eius & in fide erga Romanos, & potestatis suæ ad vltimū manserunt. In Siciliam quoq; eadem inclinatio animorum peruenit: & ne domus quidem Hieronis tota ab defectione abstinuit. nanq; Gelo maximus stirpis contempta simul senectute patris, simul post Cannensem cladem Romana societate, ad Pœnos defecit. mouissetq; in Sicilia res, nisi mors adeò opportuna, ut patrem quoq; suspicione aspergeret, armantem eum multitudinem, sollicitantemq; socios absumpsisset. Hæc eo anno in Italia, in Africa, in Sicilia, in Hispania vario euentu acta. Exitu anni Q. Fabius Maximus à senatu postulauit, ut ædem Veneris Erycinæ, quam dictator vouisset, dedicari liceret. Senatus decreuit, ut T. Sempronius cos. designatus, cum primū magistratum inisset, ad populum ferret, ut Fabium duumvirem esse iuberent ædis dedicandæ causa. Et M. Aemilio Lepido, qui bis consul augurq; fuerat, filij tres, Lucius, Marcus, Quintus, ludos funebres per triduum, & gladiatorū paria duo & xx. per triduum in foro dederunt. Aediles curules C. Lectorius & T. Sempronius Gracchus cos. designatus, qui in ædilitate magister equitū fuerat, ludos Romanos fecerunt, qui per triduum instaurati sunt. Plebeij ludi à M. Aurelio Cotta & M. Claudio Marcello ter instaurati sunt. Circū acto tertio anno Punici belli, T. Sempronius cos. Idibus Martijs magistratum iniit. Prætores Q. Fulvius Flaccus, qui antea consul censorq; fuerat, urbanam: M. Valerius Leuinus peregrinam sortem in iurisdictione habuit. Ap. Claudius Pulcher Siciliā, Q. Mutius Scæuola Sardiniam sortiti sunt. M. Marcello Procos. imperium esse populus iussit, quod post Cannensem cladem vnus Romanorum imperatorum in Italia prosperè rem gessisset. Senatus quo die primū est in Capitolio consultus, decreuit, ut eo anno

1. Lep. 5. m. s. et n. s. q. v. a. s. t. a. n. o. n.

Locrenses defecerunt
ad Pœnos.

Duplex tributum im-
peratur ciuibus Ro-
manis.

Aedes dedicantur
Menti & Veneri E-
rycinæ.

Prodigia.

• 60000. cor.

Sardorum clandesti-
na legatio ad Pænos.

duplex tributū imperaretur, simplex confestim exigeretur, ex quo stipendium præfens omnibus militibus daretur, præterquam qui milites ad Cannas fuissent. Inde de exercitibus ita decretū est, vt duabus legionibus vrbānis T. Sempronius cōs. Cales ad conueniendum diem ediceret. inde sex legiones in castra Claudiana supra Sueffulam deducerentur. quæ ibi legiones essent, (erant autem Cannensis maximè exercitus) eas Ap. Claudius Pulcher Pr. in Siciliam traiceret: quæq; in Sicilia essent, Romam deportarentur. Ad exercitum, cui ad conueniendū Cales edicta dies erat, M. Claudius Marcellus missus: isq; iussus in castra Claudiana deducere vrbānas legiones. Ad veterem exercitum accipiendum, deducendumq; in Siciliam, T. Metilius Croto legatus ab Ap. Claudio est missus. Taciti primò expectauerāt homines, vti consul comitia college creando haberet. deinde vbi ablegatū velut de industria M. Marcellum viderunt, quem maximè consulem in eum annum ob egregiè in prætura res gestas creari volebant, fremitus in curia est ortus. Quod vbi sensit cōsul, Vtrunq; inquit, è Repub. fuit, Patres conscripti, & M. Claudium ad permutandos exercitus in Campaniam proficisci, & comitia non prius edici, quàm is inde confecto quod mandatum est negotio, reuertisset: vt vos consulem, quem tempus Reip. postulare, quemq; maximè vultis, haberetis. Ita de comitijs, donec redijt Marcellus, silentium fuit. Interea duūm viri creati sunt Q. Fabius Maximus & T. Octacilius Crassus, ædibus dedicandis, Menti Octacilius, Fabius Veneri Erycinæ. Vtraq; in Capitolio est, canali vno discretæ. Et de trecentis equitibus Campanis, qui in Sicilia cum fide stipendijs emeritis Romam venerant, delatum ad populum, vt ciues Romani essent: item vti municipes Cumani essent, pridie quàm populus Cāpanus à populo Romano defecisset. Maximè vt hoc ferretur, mouerat: quod quorum hominum essent, scire se ipsi negabant, veterè patria relicta, in eam in quam redierant, nondum adsciti. Posteaquam Marcellus ab exercitu redijt, comitia vni consuli rogando in locum L. Posthumij edicuntur. Creatur ingenti consensu Marcellus, qui extemplò magistratū occiperet, cui ineunti consulatum cū tonuisset, vocati augures vitio creatum videri pronuntiauerunt. vulgoque patres ita fama ferebant, quod tum primum duo plebeij consules facti essent, id deis cordi non esse. In locum Marcelli, vbi is se magistratu abdicauit, suffectus Fabius Maximus tertium. Mare arsit eo anno: ad Sinuessam bos equuleum peperit: signa Lanuij ad Iunonis Sospitæ cruore manauere, lapidibusque circa id templum pluit, ob quem imbrem nouendiale, vt assolet, sacrum fuit. cæteraq; prodigia cum cura expiata. Consules exercitus inter se diuiserūt. Fabio exercitus, cui M. Iunius dictator præfuerat, euenit. Sempronio volonum quod fuerat, & sociorū xxv. millia. M. Valerio Pr. legiones quæ ex Sicilia redissent, decretæ. M. Claudius Procons. ad eum exercitum, qui supra Sueffulam Nolæ præfideret, missus. Prætores in Siciliam ac Sardiniam profecti. Consules edixerunt, quoties senatum vocassent, vti senatores, quibusq; in senatu dicere sententiam liceret, ad portam Capenam conuenirēt. Prætores quorum iurisdictio erat, tribunalia ad Piscinam publicam posuerunt. eò vadimonia fieri iusserunt. ibiq; eo anno ius dictum est. Interim Carthaginem, vnde Mago frater Annibalis x i i. millia peditum, & mille quingētos equites, xx. elephantos, * mille argenti talenta in Italiā transfmissurus erat cum præsidio lx. nauium longarum, nuntius affertur, in Hispania rem malè gestā, omnesq; fermè eius prouinciæ populos ad Romanos defecisse. Erant qui Magonem cum classe ea, copijsq; omissa Italia, in Hispaniam auerterent, cū Sardinie recipiendę repentina spes affulset. Paruum ibi exercitum Rom. esse, veterem prætorem inde Corneliū prouincię peritum decedere, nouum expectari. ad hoc, fessos iam animos Sardorum esse diuturnitate imperij

A perij & proximo ijs anno acerbè atq; auarè imperatum: graui tributo & collatione iniqua frumēti oppressos. nihil deesse aliud quàm authorē, ad quem deficerent. Hæc clandestina legatio per principes missa erat: maximè eam rē mouliente Harficora, qui tum authoritate atq; opibus longè primus erat. His nuntijs propè vno tempore turbati erectiq; , Magonem cum classe sua copijsq; in Hispaniam mittunt. in Sardinia Asdrubalem cognomento Caluum diligunt ducē: & tantum fermè copiarum, quantū Magoni, decernunt. Et Romæ cōsules transactis rebus, quæ in vrbe agendæ erant, mouebant iam sese ad bellum. T. Sempronius militib. Sinuessam diem ad cōueniendum edixit. & Q. Fabius consulto prius senatu, vt frumenta omnes ex agris ante calendas Iulias primas in vrbes munitas conueherent. qui nō inuexissent, eorum se agrū populaturū: feruos sub hastavenditurum, villas incensurū. Ne prætōribus quidē, qui ad ius dicendum creati erant, vacatio à belli administratione data est. Valerium prætorem in Apuliam ire placuit ad exercitum à Terētio accipiendum. cū ex Sicilia legiones venissent: ijs potissimū vti ad regionis eius præsidium: Terentianum mitti cum aliquo legatorū. Et xxv. naues M. Valerio datæ sunt, quibus oram maritimā inter Brundusiū ac Tarentum tutari posset. Par nauium numerus Q. Fuluius Pr. vrb. decretus ad suburbana littora tutāda. C. Terētio Procōs. negotiū datum, vt in Piceno agro conquisitionē militū haberet, locisq; ijs præsidio esset. Et T. Octacilus Crassus posteaquā ædem Mentis in Capitolio dedicauit, in Sicilia cum imperio qui classi præesset, missus. In hanc dimicationem duorū opulentissimorū in terris populorū omnes reges gentesq; animos intenderāt. inter quos Philippus Macedonū rex eo magis, quòd propior Italiae ac mari tantum Ionio discretus erat. Is vbi primū fama accepit, Annibalē Alpes transgressum, vt bello inter Rom. Pœnumq; orto lætatus erat: ita vtrius populi mallet victoriā esse, incertis adhuc virib. fluctuatus animo fuerat. posteaquā tertia iam pugna, tertia victoriā cū Annibale & Pœnis erat, ad fortunā inclinavit, legatosq; ad Annibalē misit, qui vitantes portus Brundusinū Tarentinūq; quia custodijs nauium Rom. tenebātur: ad Lacinie Iunonis templum in terrā egressi sunt. inde per Apuliā petentes Capuā, media in præsidia Rom. illati sunt, deductiq; ad M. Valeriū Leuinū prætorē, circa Nuceriā castra habentē. Ibi intrepidè Xenophanes legationis princeps à Philippo rege se missum ait ad amicitia societatemq; iungendā cum populo Rom. mandata habere ad consules, ac senatū populumq; Rom. Inter defectiones veterum sociorū Valerius noua societate tā clari regis lætus admodum hostē pro hospite comiter accepit. dat qui prosequantur, itineraq; cum cura demonstrēt, quæ loca, quosq; saltus, aut Romani, aut hostes teneant. Xenophanes per præsidia Rom. in Campaniā, inde qua proximū fuit, in castra Annibalis peruenit, fœdusq; com eo atq; amicitiam iungit legibus his: vt Philippus rex quàm maxima classe (ducētas autem naues videbatur effecturus) in Italiā traiceret, & vastaret maritimā oram, bellum pro parte sua terra mariq; gereret. vbi debellatum esset, Italia omnis cum ipsa vrbe Roma Carthaginienfiū atq; Annibalis esset, prædaq; omnis Annibali cederet. perdomita Italia, nauigarent in Græciā, bellumq; cum quibus regibus placeret, gererent. quæ ciuitates continentis, quæ insulæ ad Macedoniam vergunt, eæ Philippi regniq; eius essent. In has fermè leges inter Pœnum ducē, legatosq; Macedonum iētum fœdus. missiq; cum ijs ad regis ipsius firmandam fidem legati, Gisgo, & Bostar, & Mago, eodem ad Iunonis Lacinie templum, vbi naus occulta in statione erat, perueniunt: inde prouecti cū iam altum tenerēt, conspecti à classe Romana sunt, quæ præsidio erat Calabrie littoribus. Q. Fuluius Flaccus Corcyreos ad persequendam retrahendamq; nauem cū misisset, primò fugere regij conati: deinde vbi celeritate victi cesserunt,

Philippus Macedonū
rex legatos ad Annibalem misit.

Leg. S. abest & c. v. v. s.

Xenophanis mendacium.

Fœderis inter Annibalem & Philippum leges.

Leg. abest & c. v. v. s.

*Xenophanes & Annibal
ad Philippum le-
gati intercepti.*

*Sept. et oct. annos,
et pacis sunt.*

*In Sardiniam sub-
dia metu defectionis
mittuntur.*

*Campani Cumanam
rem suæ ditionis fa-
cere cogitant.*

tradunt se Romanis: & ad præfectum classis adducti, cum quæreretur, qui, & vn-
de, & quò tenderent cursum: Xenophanes primò satis iam semel felix men-
dadium struere, à Philippo se ad Romanos missum, ad M. Valerium, ad quem
vnum iter tutum fuerit, peruenisse: Campaniā superare nequisse, septam ho-
stiū præsidij. deinde, vt Punicus cultus, habitusq; suspectos legatos fecit An-
nibalis, interrogatosq; sermo prodidit: tum comitibus eorum seductis, ac me-
tu territis, literæ quoq; ab Annibale ad Philippū inuentæ de pace inter regem
Macedonum, Poenumq; ducem. Quibus satis cognitis, optimum visum est,
captiuos, comitesq; eorum Romam ad senatum, aut ad consules, vbicunque
essent, quàm primum deportare. ad id celerrimæ quinq; naues delectæ: ac L.
Valerius Antias, qui præfesset, missus: eiq; mandatum, vt in omneis naues lega-
tos separatim custodiendos diuideret: daretq; operā, ne quod ijs colloquium
inter se, neue cōmunicatio consilij esset. Per idem tempus Romæ, cum A. Cor-
nelius Mammula ex Sardinia prouincia decedens retulisset; qui status rerum
in insula esset, ad bellum ac defectionē omneis spectare: Q. Mutium, qui suc-
cessisset sibi, grauitate cœli aquarumq; aduenientem exceptum, nō tam in pe-
riculosum, quàm longum morbū implicitum, diu ad belli vim sustinendam
inutilem fore, exercitumq; ibi vt satis firmum pacatæ prouinciæ præsidem ef-
se, ita parū bello, quod motum iri videretur: decreuerunt patres, vt Q. Fuluius
Flaccus quinq; millia peditum, quadringentos equites scriberet, eamq; legio-
nem primo quoq; tempore in Sardinia trajiciendam curaret, mitteretq; cum
imperio quē ipsi videretur, qui rē gereret, quoad Mutius conualuisset. Ad eam
rem missus est T. Manlius Torquatus, qui bis consul, censorq; fuerat, subege-
ratq; in cōsulatu Sardos. Sub idem ferè tempus & à Carthagine in Sardiniam
clāssis missa duce Asdrubale, cui Caluo cognomen erat, fœda tempestate ve-
xata ad Baleares insulas eijcitur. ibiq; (adeò non armamenta modò, sed etiam
aluei nauium quassati erant) subductæ naues dum reficiuntur, aliquantum
temporis triuerunt. In Italia cum post Cannensem pugnam fractis partis alte-
rius viribus, alterius mollitis animis, segnius bellum esset: Campani per se ad-
orti sunt rem Cumanam suæ ditionis facere, primò sollicitantes, vt ab Roma-
nis deficerent. vbi id parum processit, dolum ad capiendos eos comparant. I.
Campanis omnibus statum sacrificium ad Hamas. eò senatum Campanum
venturum certiores Cumanos fecerunt: petieruntq; vt & Cumanus eò sena-
tus veniret ad consultandum communiter, vt eosdem vterq; populus socios
hostesq; haberet. præsidium ibi armatum sese habituros, ne quid ab Romanis
noui periculi esset. Cumani, quanquam suspecta fraus erat, nihil abnuere, ita
tegi fallax consiliū posse rati. Interim T. Sempronius consul Romanus Sinues-
sæ, quo ad conueniendum diem edixerat, exercitu lustrato, transgressus Vul-
turnum flumen, circa Linternum castra posuit. Ibi, quia ociosa statiuæ erant,
crebro decurrere milites cogebat, vt tyrones (ea maxima pars volonum erat)
assuescerent signa sequi, & in acie agnoscere ordines suos. inter quæ concor-
diæ maxima erat cura duci. itaq; legatis, tribunisq; præceperat, ne quam expro-
bratio cuiquam veteris fortunæ discordiam inter ordines fereret: vetus miles
tyroni, liber voloni sese exequari sineret. omneis satis honestos, generososque
ducerent, quibus arma sua, signaq; populus Romanus commisisset. quæ for-
tuna coëgisset ita fieri, eandem cogere tueri factum. Ea non maiore cura præ-
cepta ab ducibus sunt, quàm à militibus obseruata. breuiq; tanta concordia
coaluerant omnium animi, vt propè in obliuionem venirent, qua ex condi-
tione quisq; esset miles factus. Hæc agenti Graccho legati Cumani nuncia-
runt, quæ à Campanis legatio paucos ante dies venisset, & quid ijs ipsi respon-
dissent. Triduum post eum diem festum esse: non senatum solum omnem ibi
futurum,

A futurum, sed castra etiam, & exercitum Campanum. Gracchus iussis Cumanis omnia ex agris in urbem conuehere, & manere intra muros: ipse pridie quam statutum sacrificium Campanis esset, Cumas mouet castra. Hamæ inde tria millia passuum absunt. Iam Campani eò frequētes ex composito conuenerant: nec procul inde in occulto Marius Alfius, qui summus magistratus erat Cāpanis, cum XIII. millibus militū habebat castra. Is sacrificio apparando, & inter id instruendę fraudi aliquantō intentior, quā muniendis castris, aut ulli militari operi fuit. Triduum sacrificatū ad Hamas. nocturnū erat sacrum, ita ut ante mediam noctē compleretur. Huic Gracchus insidiandū temporis ratus, custodibus ad portas positis, ne quis enuntiare posset, à sexta ad decimam diei horā coactis militibus corpora curare, somnoq; operā dare, ut primis tenebris cōuenire ad signū possent: vigilia fermē prima tolli iussit signa. silentique profectus agmine, cum ad Hamas media nocte peruenisset, castra Cāpana, ut in peruigilio neglecta, simul omnibus portis inuadit. alios somno stratos, alios perpetrato sacro inermes redeuntes obtruncat. Hominū eo tumultu nocturno cæsa plus duo millia, cum ipse duce Mario Alfio, capta sunt signa militaria quatuor & triginta. Gracchus minus centum militum iactura castris hostium potitus, Cumas se properē recepit: Ab Annibale metuens, qui super Capuam ad Tifata habebat castra. Nec eum prouida viri fefellit opinio. nā simul Capuā ea clades est nuntiata, ratus Annibal ab re bene gesta insolenter lætum exercitū tyronū magna ex parte seruorumq; spoliante victos, prædasq; agentē ad Hamas se inuenturū, citatum agmē præter Capuam rapit: obuiosq; ex fuga Campanorū per duo præsidia Capuam duci, saucios vehiculis tolli, portariq; iubet. ipse ad Hamas vacua ab hostibus castra, nec quicquam præter recentis vestigia cædis, strataq; passim corpora sociorū inuenit. Authores erant quidam, ut protinus inde Cumas duceret, urbemq; oppugnaret. Id quanquā haud modicē Annibal cupiebat, ut quia Neapolim non potuerat, Cumas saltē maritimam urbē haberet: tamen quia præter arma nihil secum miles raptim acto agmine extulerat, retro in castra supra Tifata se recepit. inde fatigatus Campanorū precibus, sequenti die cū omni apparatu oppugnandæ urbis, Cumas redit: populatoq; agro Cumano, mille passus ab urbe castra locat. Tum Gracchus magis verecūdia in tali necessitate deserēdi socios implorantes fidē suam populiq; Romani substitit, quā satis fidens exercitui. Nec alter cōsul Fabius, qui ad Cales castra habebat, Vulturum traducere audebat exercitum: occupatus primò auspicijs repetendis Romæ: dein prodigijs, quæ alia super alia nuntiabantur, expianti q; ea haud facillē litari aruspices respōdebant. Hæ causæ cū Fabiū tenerent, Sempronius in obsidione erat: & iā operibus oppugnabatur. Aduersus lignēā ingentem turrē admotam urbi, aliam turrē ex ipso muro excitauit consul Romanus aliquanto altiorē: quia muro satis per se alto subiectis validis sublicis pro solo vsus erat. inde primū saxis, sudibusq;, & cæteris missilibus propugnatores urbem ac mœnia tuebantur: postremò ubi promouendo adiunctā muro viderunt turrē, facibus ardentibus plurimū simul ignē coniecerunt. quo incendio trepida armatorū multitudo cum de turri sese præcipitaret, eruptio ex oppido simul duabus portis facta, stationes hostium fudit, fugauitq; in castra, ut eo die obfesso, quā obfidenti similior esset Pœnus. Ad mille cccc. Carthaginiensium cæsi: unde quadraginta viui capti, qui circa muros & in stationibus solutē ac negligenter agentes, cū nihil minus quā eruptionem timuissent, ex improviso oppressi sunt. Gracchus, priusquam se hostes ab repentino pauore colligerent, receptui signum dedit, ac suos intra muros recepit. Postero die Annibal elatum secunda re consulem iusto prælio ratus certaturum, aciem

Campanos opprimit
Gracchus.

J. Lips. ex mss. Marij
Alfij Mediatunus, qui
et i. n. fere qui s. m.
e. c. sunt glossa.

Annibal Campanis
opem laturus ad Ha-
mas venit.

J. Lips. ante præf. di.

Annibal Cumas op-
pugnat.

Cumani stationes Pœ-
norum fundunt, &
eos in castra fugant.

Annibal ab obsidio-
ne Cumarum disce-
dit.

inter

*Hanno pulsus finibus
Lucanis à T. Sempro-
nio Longo.*

*De bello Macedonico
agitant Patres.*

*Philippus legationem
alteram mittit ad An-
nibalem.*

*Nolanus senatus Ro-
manorum, plebs An-
nibalis erat.*

inter castra atq; urbem instruxit. cæterum posteaquam neminem moueri ab
solita custodia urbis vidit, nec committi quicquam temerariæ spei, ad Tifata
redit infecta re. Quibus diebus Cumæ liberatæ sunt obsidione, iisdem dieb. &
in Lucanis ad Grumentū T. Sempronius, cui Longo cognomē erat, cum Han-
none Pœno prosperè pugnat. supra duo millia hominum occidit: et CCLXXX.
milites amisit. signa militaria ad XL I. cepit. Pulsus finibus Lucanis Hanno, re-
tro in Brutios sese recepit. Et ex Hirpinis oppida tria, quæ à populo Rom. defe-
cerant, vi recepta per M. Valerium prætorem. Vercellius, Siciliusq; , authores,
defectionis securi percussi. supra mille captiuorum sub hasta venierunt. præda
alia militi concessa, exercitusq; Cumas reductus. Dum hæc in Lucanis atq; in
Hirpinis geruntur, quinq; naues, quæ Macedonum atq; Pœnorum captos le-
gatos Romam portabant, à supero mari ad inferum circumuectæ, propè om-
nem Italiæ oram cum præter Cumas velis ferrentur, neque hostium an socio-
rum essent, satis sciretur, Gracchus obuiam ex classe sua naues misit. Cum per-
cunctando inuicem cognitum esset, consulem Cumis esse, naues Cumas ap-
pulsæ, captiuq; ad consulem deducti, & literæ datæ. Consul literis Philippi at-
que Annibalis perlectis, consignata omnia ad senatum itinere terrestri misit:
nauib; deuehi legatos iussit. Cum eodem ferè die literæ legatiq; Romam ve-
nissent, & percunctatione facta, dicta cum scriptis congruerent, primò grauis
cura Patres incescit, cernentes, quanta vix tolerantibus Punicum bellum, Ma-
cedonici belli moles instaret. cui tamen adeò non succubuerunt, vt extemplo
agitaretur, quemadmodum ultro inferendo bello auerteret ab Italia hostem.
Captiuis in vincula conditis, comitibusq; eorum sub hasta venditis, ad naues
xxv. quibus Q. Fuluius Flaccus præfectus præerat, viginti paratas alias decer-
nunt. His comparatis deductisq; , & additis quinq; nauibus, quæ aduexerant
captiuos legatos, quinquaginta naues ab Ostia Tarentum profectæ: iussusq;
Q. Fuluius militibus Varronianis. quibus L. Apustius legatus Tarenti præerat,
in naues impositis, L. nauium classe non tueri modò Italiæ oram, sed explorare
de Macedonico bello, si cōgruentia literis, legatorumq; indicatijs Philippi con-
silia essent, vt M. Valerium prætorem literis certiolem faceret: isq; L. Apustio
legato exercitui præposito, Tarentū ad classem profectus, primo quoq; tem-
pore in Macedoniam transmitteret: daretq; operā, vt Philippum in regno con-
tineret. Pecunia ad classem tuendam, bellumq; Macedonicum ei decreta est,
quæ Ap. Claudio in Sicilia missa erat, vt redderetur Hieroni regi. & hæc per L.
Apustium legatum Tarentum est deuecta. simul ab Hierone missa CC. millia
modiū tritici, & hordei centū. Dum hæc Rom. parant, aguntq; , ad Philippū
captiua naus vna ex ijs, quæ Romā missæ erant, ex cursu fugit: inde scitum, le-
gatos cum literis captos. itaq; ignarus de ijs quæ cū Annibale legatis suis con-
uenissent, quæque legati eius ad se allaturi fuissent, legationem aliam cum eis-
dem mandatis mittit. Legati ad Annibalem missi, Heraclitus, cui Scotino co-
gnomē erat, & Crito Berræus, & Sositheus Magnes. hi prosperè tulerunt ac re-
tulerunt mandata. sed prius se æstas circumegit, quàm mouere ac moliri quic-
quam rex posset. tantum naus vna capta cum legatis momenti fecit, ad dila-
tionem imminentis Rom. belli. Et circa Capuam, transgresso Vulturnum Fa-
bio post expiata tandē prodigia, ambo consules rem gerebant. Combulteriā,
& Trebulam, & Austiculam vrbes, quæ ad Pœnum defecerant, Fabius vi cepit:
præsidiaq; in ijs Annibalis. Cāpani permulti capti. & Nolæ, sicut priore anno,
senatus Romanorum, plebs Annibalis erat: consiliaq; occulta de cæde princi-
pum, & proditione urbis inibantur. Quibus ne incepta procederent, inter Ca-
puam castraq; Annibalis, quæ in Tifatis erant, traducto exercitu, Fabius super
Vesuuium in castris Claudianis confedit. inde M. Marcellum proconsulem
cum

A cum ijs copijs quas habebat, Nolam in præsidium misit. Et in Sardinia res per T. Manlium prætorē administrari cœptæ, quæ omissæ erant, posteaquàm Q. Mutius prætor graui morbo est implicitus, Manlius nauibus longis ad Caraleis subductis, naualibusq; socijs armatis, vt terra rem gereret, & à prætore exercitu accepto, duo & viginti millia peditum, mille & ducentos equites confecit. Cum his equitum peditumq; copijs profectus in agrum hostium, haud procul ab Harficoræ castris castra posuit. Harficora tum fortè profectus erat in Pellidos Sardos ad iuuentutem armandam, qua copias augeret. Filius eius nomine Hioftus castris præerat. Is adoleſcentia ferox temerè prælio inito fusus, fugatusq;, ad xxx. millia Sardorum eo prælio cæsa, mille trecenti fermè

B viui capti. Alius exercitus primò per agros syluasq; fuga palatus: dein, quò dum fugisse fama erat, ad urbem nomine Cornum, caput eius regionis, confugit, debellatumq; eo prælio in Sardinia esset, ni classis Punica cum duce Asdrubale, quæ tempeſtate deiecta ad Baleares erat, in tempore ad spem rebellandi aduenisset. Manlius post famam appulsæ Punicæ classis Caraleis se recepit. ea occasio Harficoræ data, Pœno se iungēdi. Asdrubal copijs in terram expositis, & classe remissa Carthaginem, duce Harficora ad sociorum populi Romani agrum populandum profectus, Caraleis peruenturus erat, ni Manlius obuio exercitu ab effusa eum populatione continuisset. Primò castra castris modico interuallo sunt obiecta, deinceps procurſationes leuiaq; certamina vario e-

C uentu inita: postremò descensum in aciem, signisq; collatis iusto prælio per quatuor horas pugnatū. Diu pugna ancipitem Pœni, Sardis facile vinci assuetis fecerunt: postremò & ipsi, cum omnia circa strage ac fuga Sardorum repleta essent, fusi. ceterum terga dantes circumducto cornu, quò pepulerat Sardos, inclusit Romanus: cædes inde magis, quàm pugna fuit. Duodecim millia hostium cæsa, Sardorum simul, Pœnorumq; fermè III. millia, & DCC. capti, & signa militaria septem & viginti. Ante omnia claram & memorabilem pugnam fecit Asdrubal imperator captus, & Hanno, & Mago, nobiles Carthaginienses: Mago ex gente Barchina, propinqua cognatione Annibali iunctus: Hanno author rebellionis Sardis, belliq; eius haud dubiè concitator. Nec Sardorum duces minus nobilem eam pugna cladibus suis fecerunt. nam & filius

D Harficoræ Hioftus in acie cecidit: & Harficora cum paucis equitibus fugiens, vt super afflictas res necem quoq; filij audiuit: nocte, ne cuiusquam interuentus cœptum impediret, mortē sibi consciuit. Ceteris vrbs Cornus eadem, quæ antè, fugæ receptaculum fuit. quam Manlius victore exercitu aggressus, intra paucos dies recepit. Deinde aliæ quoque ciuitates, quæ ad Harficoram Pœnosq; defecerant, obsidibus datis, dediderunt sese. quibus stipendio frumentoq; imperato pro cuiusq; aut viribus, aut delicto, Caraleis exercitum reduxit. ibi nauibus longis deductis, impositoq; quem secum aduexerat milite, Romam nauigat, Sardiniamq; perdomitā nuntiat patribus: & stipendium qua-

E storibus, & frumentum ædilibus, captiuosq; Fuluius prætori tradidit. Per idem tempus T. Octacilius prætor quinquaginta nauium ab Lilybæo classe in Africam transuectus, depopulatusq; agrum Carthaginiensem, cum Sardiniam inde peteret, quo fama erat Asdrubalem à Balearibus nuper traiecisse, classi Africam repetenti occurrit: leuiq; armatura certamine in alto commisso, septem inde naues cum socijs naualibus cepit. cæteras metus haud secus, quàm tempeſtas passim disiecit. Per eosdem fortè dies & Bomilcar cum militibus ad supplementum Carthagine missis, quadragintaque elephantis, & commeatu, Locros accessit. quem vt incautum opprimeret Ap. Claudius, per simulationem prouinciæ circumeundæ Messanam raptim exercitu ducto, æstu secundo Locros traiecit. Iam inde Bomilcar ad Hannonem in Brutios profectus erat,

Sardorum 30000. à T. Manlio cæsa. *Lib. vetus. 0000, id est, tria milia, verè sunt. statimque, trecenti capti, omisso, mille*

Sardi debellantur à T. Manlio, captis Pœnorum nobilissimis.

Sardinia perdomita, T. Manlius Romam cum exercitu redit.

Legatorum Samnitium
ad Annibalem oratio.

erat, & Locrenses portas Romanis clauferunt. Appius magno conatu nulla re
gesta, Messanam repetit. Eadem æstate Marcellus ab Nola, quam præsidio ob-
tinebat, crebras excursiones in agrum Hirpinum, & Samnites Caudinos fecit.
adeoq; omnia ferro atq; igni vastauit, vt antiquarum cladiū Samnio memo-
riam renouaret. itaq; extemplò legati ad Annibalē missi simul ex vtraq; gente,
ita Pœnum allocuti sunt: Hostes populi Romani, Annibal, fuimus primū
per nos ipsi, quoad nostra arma, nostræ vires nos tutari poterant. posteaquam
ijs parum fidebamus, Pyrrho regi nos adiunximus, à quo relictī, pacem neces-
sariam accepimus, fuimusq; in ea per annos propè quinquaginta, ad id tem-
pus quo in Italiam venisti. Tua nos non magis virtus fortunaq;, quàm vnica
comitas ac benignitas erga ciues nostros, quos captos nobis remisisti, ita con-
ciliauit tibi, vt te saluo atq; incolumi amico, nō modò populum Romanum,
sed ne deos quidem iratos (si dici fas est) timeremus. At Hercule non solū in-
columi & victore, sed præsentē te, cum ploratum propè coniugū ac liberorum
nostrorum exaudire, & flagrantia tecta posses conspicerē: ita sumus aliquoties
hac æstate deuastati, vt M. Marcellus, non Annibal vicisse ad Cannas videatur:
glorienturq; Romani, te ad vnum modò ictum vigentem, velut iaculo emisso
torpere. Per centum propè annos cum populo Romano bellum gessimus, nul-
lo externo adiuti nec duce, nec exercitu: nisi quòd per biennium Pyrrhus no-
stro magis milite suas auxit vires, quàm suis viribus nos defendit. Nō ergo se-
cundis rebus nostris gloriabimur: duos cōsules, ac duos consulares exercitus à
nobis sub iugum missos, & si qua alia aut læta aut gloriosa nobis euenerunt,
quæ aspera aduersaq; tunc acciderūt, minore indignatione referre possumus,
quàm quæ hodie eueniunt. Magni dictatores cum magistris equitum, bini
consules cū binis consularibus exercitibus ingrediebantur fines nostros antè
exploratò, & subsidijs positis, & sub signis ad populandum ducebant. nunc
propè vnus & paruus ad tuendam Nola præsidij præda sumus. iam ne mani-
pulatim quidem, sed latronum modo percurrant totis finibus nostris negli-
gentius, quàm si in Romano vagarentur agro. Causa autem hæc est, quòd neq;
tu defendis: & nostra iuuentus, quæ si domi esset, tutaretur, omnis sub signis
militat tuis. Nec te, nec exercitum tuum norim: nisi à quo tot Romanas acies
fusas, stratasq; esse sciam, ei facile esse ducam opprimere populos nostros
vagos, sine signis, palatos, quò quenq; trahit, quamuis vana prædæ spes. Numi-
darum paucorū illi quidē præda erunt, præsidiumq; missum nobis erit, & No-
la ademeris: si modò quos vt socios haberes dignos duxisti, haud indignos iu-
dicas quos in fidē receptos tuearis. Ad ea Annibal respondit: Omnia simul fa-
cere Hirpinos, Samnitesq;: & indicare clades suas, & petere præsidium, & queri in
defensos se, neglectosq;. Indicandū autem fuisse primū, deinde petendū præ-
sidium: postremò ni impetraretur, tum deniq; querendū frustra opem implo-
ratam. Exercitum se non in agrum Hirpinum, Samnitē mēue, ne & ipse oneri ef-
set, sed in proxima loca sociorum populi Rom. adducturum: is populandis &
milite suum repleturum se, & metu procul ab ijs summoturū hosteis. Quod
ad bellum Romanum attineret, si Thrasymeni quàm Trebiæ, si Cannarum
quàm Thrasymeni pugna nobilior esset: Cannarum se quoq; memoriam ob-
scuram maiore & clariore victoria facturū. Cum hoc responso, muneribusq;
amplis legatos dimisit. ipse præsidio modico relicto in Tifatis, profectus cum
cætero exercitu ire Nola pergit. Eodem Hanno ex Brutijs cum supplemento
Carthagine aduecto, atq; elephantis venit. ibi castris haud procul positis, lon-
gè alia omnia inquirenti comperta sunt, quàm quæ à legatis sociorū audierat.
Nihil enim Marcellus ita gerebat, vt aut fortunæ, aut temerè hosti cōmissum
dici posset. exploratò, cum firmisque præsidijs tuto receptu prædatum ierat:
omniaq;

Annibal cum exer-
citu Nola oppugna-
turum accessit.

1. Lips. Idem erat. Sæpe
præsidium Annibalis ad Samni-
tes responso.
quod vultes idem erat et
nobis propugnandis, et No-
la præsidium.

A omniaq; velut aduersus præsentem Annibalem cauta prouisaq; fuerunt. tum ubi sensit hostem aduentare, copias intra mœnia tenuit: per muros inambularent. Ex ijs Hanno, cum ad murum successisset, Herennium Bassum, & Herterpretem alloquitur. Annibalis virtutem, fortunamq; extollit: populi Romam fuissent, tamē expertis quā graue Romanum imperium socijs, quantā indulgentia Annibalis etiam in captiuos omnes Italici nominis fuisset: Punicam Romanæ societatem atq; amicitiam præoptandam esse. Si ambo **B** consules cum suis exercitibus ad Nolam essent, tamen non magis pares Annibali futuros, quā ad Cannas fuissent: nedum prætor vnus cum paucis & nouis militibus Nolam tutari possit. Ipsorum magis, quā Annibalis interesse, capta an tradita Nola potiretur. potiturum enim, vt Capua Nuceriaq; potitus esset, sed quid inter Capuæ Nuceriæq; fortunam interesset, ipsos propè in medio sitos Nolanos scire. Nolle ominari quæ captæ vrbi cessura forent: sed potius spondere, si Marcellum cum præsidio ac Nolam tradidissent, neminem alium quā ipsos, legem, qua in societatem amicitiamq; Annibalis venirent, dicturum. Ad ea Herennius Bassus respondit: Multos annos iam inter Romanum Nolanumq; populū amicitiam esse, cuius neutros ad eam **C** diem pœniteret: & sibi si cum fortuna mutanda fides fuerat, sero iam esse mutare eam. dedituris se Annibali, non fuisse accersendum Romanum præsidium. cum ijs qui ad se tuendos venissent, omnia sibi & esse consociata, & ad vltimum fore. Hoc colloquiū abstulit spem Annibali per prodicionem recipiendæ Nolæ. itaq; oppidum corona circundedit, vt simul ab omni parte mœni aggrediretur. Quem vt successisse muris Marcellus vidit, instructa in-

Hannonis cum Nolanis colloquium.

Annibal Nolam oppugnat.

D tra portam acie cum magno tumultu erupit. Aliquot primo impetu perculsi, cæsiq; sunt. deinde concursu ad pugnam facto, æquatisq; viribus, atrox cœpit esse pugna. memorabilisq; inter paucas fuisset, ni ingentibus procellis effusus imber diremisset pugnantes. Eo die commisso modico certamine, atq; irritatis animis, in urbem Romani, Pœni in castra sese receperunt. tamen Pœnorum prima eruptione perculsi ceciderunt, haud plus quā triginta: Romanorum

m

manorum

*Marcellus copias suas
in aciem educit ad-
uersus Annibalem.*

*Anceps praelium in-
ter Pœnos & Mar-
celli exercitum.*

Pœni terga dederunt.

*Annibal's equites
1272. ad Marcellum
transfugunt.*

manorum nullus. Imber continens per noctem totam usque ad horam ter-
tiam diei insequentis tenuit. itaque quanquam utraque pars auida certami-
nis erat, eo die tamen tenuerunt sese munimentis. tertio die Annibal partem
copiarum prædatum in agrum Nolanum misit. Quod ubi animaduertit
Marcellus, ex templo in aciem copias eduxit: neque Annibal detrectauit. Mil-
le ferè passuum inter urbem erant, castraque. eo spatio (& sunt omnia campi
circa Nola) concurrerunt. Clamor ex parte utraque sublatus, proximos ex
cohortibus ijs, quæ in agros prædatum exierant, ad prælium iam commis-
sum reuocauit. Et Nolani aciem Romanam auxerunt. quos collaudatos Mar-
cellus in subsidijs stare, & faucios ex acie efferre iussit: pugna abstinerent, nisi
ab se signum acceperant. Prælium erat anceps. summa vi & duces adhorta-
bantur, & milites pugnabant. Marcellus victis ante diem tertium, fugatis
ante paucos dies à Cumis, pulsus priore anno ab Nola ab eodem se duce, mi-
lite alio, instare iubet. Non omnes esse in acie, prædanteis vagari in agro. sed
qui pugnant, marcere Campana luxuria, vino, scortis, omnibusque lustris
per totam hyemem confectos. abisse illam vim, vigoremque: dilapsa esse ro-
bora corporum animorumque, quibus Pyrenæi, Alpiumque superata sint
iuga. reliquias illorum virorum, vix arma membraque sustinentes pugna-
re. Capuam Annibali Cannas fuisse. ibi virtutem bellicam, ibi militarem
disciplinam, ibi præteriti temporis famam, ibi spem futuri extinctam. Cum
hæc exprobrando hosti Marcellus suorum militum animos erigeret, Annibal
multò grauioribus probris increpabat. Arma signaque eadem se aiebat noscere,
quæ ad Trebiam, Thrasymenumque, postremò ad Cannas viderit, habue-
ritque, militem alium profecto se in hyberna Capuam duxisse, alium inde
eduxisse. Legatumne Romanum, & legionis vnus atque alæ, magno certa-
mine vix toleratis pugnam, quos binæ acies consulares nunquam sustinue-
runt? Marcellus tyrone milite, ac Nolanis subsidijs fultus nos iam iterum
laceffit? Vbi ille meus miles est, qui erepto ex equo C. Flaminio consuli ca-
put abstulit? ubi, qui L. Paulum ad Cannas occidit? ferrum ne hebet? an
dexteræ torpēt? an quid prodigij est aliud? Qui pauci plures vincere soliti estis,
nunc paucis plures vix restatis? Romam vos expugnatos, si quis duceret,
fortes lingua iactabatis. en nunc minor res est. hic experiri vim, virtutemque
volo. expugnate Nola, campestem urbem, non flumine, non mari se-
ptam. hinc vos ex tam opulenta vrbe præda spoliisque onustos vel ducam
quò voletis, vel sequar. Nec benè, nec malè dicta profuerunt ad confirman-
dos animos. Cum omni parte pellerentur, Romanisque crescerent animi,
non duce solum adhortante, sed Nolanis etiam per clamorem fauoris indi-
cem accendentibus ad ardorem pugnae, terga Pœni dederunt, atque in castra
compulsi sunt. quæ oppugnare cupientes milites Romanos, Marcellus No-
lam reducit cum magno gaudio, & gratulatione etiam plebis, quæ antè in-
clinatior ad Pœnos fuerat. Hostium plus mille cæsi eo die, capti mille D.C. &
& signa militaria vnde viginti, & duo elephanti, quatuor in acie occisi. Ro-
manorum minus mille interfecti. Posterum diem inducijs datis, sepeliendo
vtrinque cæsos in acie, consumpserunt. Spolia hostium Marcellus Vulcano
votum cremauit. Tertio post die (ob iram credo aliquam, aut spem liberalio-
ris militiæ) mille CCLXXII. equites, misti Numidæ Hispanique ad Marcel-
lum transfugerunt. eorum forti fideique opera in eo bello vsi sunt sæpè Ro-
mani. Ager Hispanis in Hispania, Numidis in Africa post bellum virtutis cau-
sa latus datus est. Annibal ab Nola remisso in Brutios Hannone, cum quibus
venerat copijs, ipse Apuliæ hyberna petit, circaque Arpos confedit. Q. Fabius ut
profectum in Apuliam Annibalem audiuit, frumento ab Nola Neapoli que in
eaca-

*1272. ex n. s. in manu
tacite. que sine p. s. s.
venerat velut confecti.*

A ea castra conuecto, quæ super Sueffulam erant, munimentisq; firmatis, & præsidio quod per hyberna ad tutandum locum satis esset relicto, ipse Campanum propius mouit castra, agrumq; Campanum ferro igniq; est depopulatus, donec coacti sunt Campani nihil admodum viribus suis fidentes egredi portis, & castra ante urbem in aperto communire. Sex millia armatorum habebant, peditem imbellem, equitatu plus poterant. itaq; equestribus præliis laceffebant hostem. Inter multos nobiles equites Campanos acerrimus erat Iubellius, cognomine Taurea: cuius indidem erat, longè omnium Campanorum fortissimus eques: adeò, vt cum apud Romanos militaret, vnus eum Romanus, Claudius Asellus, gloria equestri æquaret. Hunc Taurea cum diu perlustrans oculis obequitasset hostium turmis, tandem facto silentio, vbi esset Claudius Asellus quæsiuit, & quoniam verbis secum de virtute ambigere solitus esset, cur non ferro decerneret? daretq; opima spolia victus? aut victor caperet? Hæc vbi Asello nuntiata sunt in castra, id modò moratus, vt consulem percunctaretur, licerétne extra ordinem in prouocantem hostem pugnare? permissu eius arma extemplo cepit: prouectusque ante stationes equo, Tauream nomine compellauit, congregique vbi vellet iussit. Iam Romani ad spectaculum pugnae eius frequentes exierant. & Campani non valium modò castrorum, sed mœnia etiam urbis prospectantes repleuerunt. Cum iam antè ferocibus dictis rem nobilitassent, infestis hastis concitarunt equos, dein libero spatio inter se ludificantes, sine vulnere pugnam extrahebant. Tum Campanus Romano, equorum, inquit, hoc, non equitum erit certamen, nisi è campo in cauam hanc viam demittimus equos: ibi nullo ad euagandū spatio cominus conferentur manus. Dicto propè citius equum in viam Claudius egit. Taurea verbis ferocior quàm re, Minimè sis, inquit, canterium in fossa: quæ vox in rusticum inde prouerbium prodita. Claudius cum ex via longe perequitasset, nullo obuio hoste in campum rursus euectus, increpans ignauiam hostis, cum magno gaudio & gratulatione victor in castra redit. Huic pugnae equestri rem, quam satis certam, communis existimatio est, mirabilem certè, adiiciunt quidam annales: cum refugientem ad urbem Tauream Claudius sequeretur, patenti hostium portæ inuectum, per alteram stupentibus miraculo hostibus intactum euasisse. Quieta inde statiuā fuere, ac retro etiam consul mouit castra, vt sementem Campani facerent: nec antè violauit agrum Campanum, quàm iam altæ in segetibus herbæ pabulū præbere poterant. id conuexit in Claudiana castra super Sueffulam, ibiq; hyberna ædificauit. M. Claudio proconsuli imperauit, vt retento Nolæ necessario ad tuendam urbem præsidio, cæteros milites dimitteret Romam, ne oneri socijs, & sumptui Reipublicæ essent. Et T. Gracchus à Cumis Luceriam in Apuliam legiones dum duxisset, M. Valerium inde prætorem Brundisium cum eo, quem Luceriæ habuerat, exercitu misit, tueriq; oram agri Salentini, & providere quod ad Philippum bellumque Macedonicum attineret, iussit. Exitu æstatis eius, qua hæc gesta perscripsimus, literæ à P. & Cn. Scipionibus venerunt, quantas, quamque prosperas in Hispania res gessissent: sed pecuniam in stipendium, vestimenta que, & frumentum exercitui, & socijs naualibus, omnia deesse: quod ad stipendium attineat, si ærarium inops esset, se aliquam rationem inituros, quo modo ab Hispanis sumant. cætera vtique ab Roma mittenda esse: nec aliter aut exercitum, aut prouinciam retineri posse. Literis recitatis, nemo omnium erat, qui non & vera scribi, & postulari æqua fateretur. sed occurrebat animis, quantos exercitus terrestres, naualesque tuerentur, quantaque noua classis mox paranda esset, si bellum Macedonicum moueretur. Siciliam & Sardiniam, quæ ante

Campanum agrū Q.
Fabius depopulatur.

Iubellij Campani equitū & Cl. Aselli
Romani equestri pugna.

Vnde natum prouerbium,
Canterium in fossa.

Literæ à Scipionibus
ex Hispania ad Senatum missæ.

*Prinata pecunia con-
ducuntur, quæ ad ex-
ercitum Hispanien-
sem opus essent.*

*Illiturgi oppidum a
Pænis obsidetur.*

*Scipiones prospere pu-
gnauerunt aduersus
tres Pænorum exer-
citus.*

*Scipionum altera vi-
ctoria contra eosdem
Pænorum exercitus.*

bellum vectigales fuissent, vix præfides prouinciarum exercitus alere tributo
sumptus suppeditari. verum cum ipsum tributum conferentium numerum
tantis exercituum stragibus, & ad Thrasymenum lacum, & ad Cannas, im-
minutum: tum qui superessent pauci, si multiplici grauarentur stipendio,
alia perituros peste. itaque nisi fide staret Respublica, opibus non staturam.
Prodeundum in concionem Fulvio prætori esse, indicandasque populo pu-
blicas necessitates, exhortandosque, qui redempturis auxissent patrimonia,
vt Reipublicæ, ex qua creuissent, ad tempus commodarent: conducerentque
ex lege præbenda, quæ ad exercitum Hispaniensem opus essent: vt cum pe-
cunia in ærario esset, ijs primis solueretur. Hæc prætor in concione edixit, qua
die vestimenta, frumentum, Hispaniensi exercitui præbenda, quæque alia opus
essent naualibus socijs, esset locaturus. Vbi ea dies venit, ad conducendum tres
societates aderant hominum vnde viginti. quorum duo postulata fuere:
vnum, ne alij triennio eo publicani essent: alterum, vt quæ in naues imposuis-
sent, ab hostium tempestatisque vi publico periculo essent. Vtroque impetrato,
cōduxerunt, priuataque pecunia Respub. administrata est. Hi mores, eaque chari-
tas patrie per omnes ordines velut tenore vno pertinebat. Quemadmodum
conducta omnia magno animo sunt, sic summa fide præbita: nec quicquam
desideratum, ac si ex opulento ærario, vt quondam, alerentur. Cum hi com-
meatus venerunt, Illiturgi oppidum ab Asdrubale ac Magone, & Amilcare
Bomilcaris filio, ob defectionem ad Romanos, oppugnabatur. Inter hæc ter-
na castra hostium Scipiones cum in urbem sociorum magno certamine ac
strage obsistentium peruenissent, frumentum, cuius inopia erat, aduexerunt.
cohortati que oppidanos, vt eodem animo mœnia tutarentur, quo pro se pu-
gnantem Romanum exercitum vidissent, ad castra maxima oppugnanda,
quibus Asdrubal præerat, ducunt. Eodem & duo duces, & duo exercitus Car-
thaginienfium, ibi rem summam agi cernentes, conuenerunt. itaque eruptio-
ne e castris pugnatum est. LX. hostium millia eo die in pugna fuerunt, sexde-
cim circiter Romanis. Tamen adeo haud dubia victoria fuit, vt plures nume-
ro, quam ipsi erant, Romani hostium occiderint, ceperint amplius tria millia
hominum, paulominus mille equorum, vnde sexaginta militaria signa, ele-
phantis v. in prælio occisis. ternisque castris eo die potiti sunt. Illiturgi obsi-
dione liberato, ad Incibili oppugnandum Punici exercitus traducti, supple-
tis copijs ex prouincia, vt quæ maximè omnium belli auida, modò præda aut
merces esset, & tum iuuentute abundante. Iterum signis collatis eadem fortu-
na vtriusque partis pugnatum. supra XIII. millia hostium cæsa, supraque tria
capta, cum signis duobus & XL. & nouem elephantis. Tum verò omnes pro-
pè Hispaniæ populi ad Romanos defecerunt. multoque maiores ea æstate in
Hispania quam in Italia res gestæ.

EPITOME LIBRI XXIII.

teronymus, Syracusanorum rex, cuius auus Hiero amicus populo Romano fuerat, ad Carthaginenses defecit: & pro-
pter crudelitatem superbiamque, a suis interfectus est. T. Sempronius Gracchus Procos. prospere aduersus Pænos &
Hannonem ducem ad Beneuentum pugnavit, seruatorum maximè opera, quos liberos esse iussit. Claudius Marcellus
COS. in Sicilia, quæ propè tota ad Pænos defecerat, Syracusas obsedit. Philippo Macedonum regi bellum indictum
est. qui ad Apolloniam nocturno prælio oppressus, fugatusque, in Macedoniam cum propè inermi exercitu perfugit. ad
iuu. uum gerendum Valerius Pr. missus est. Res præterea in Hispania a P. & Cn. Scipionibus aduersus Carthaginenses gestas continet.
Syphax rex Numidarum in amicitiam ascitus contra Masanissam regem Masiliorum pro Carthaginensibus pugnans, victus, in Hi-
spaniam ad Scipionem cum maxima manu transit contra Gades: vbi angusto freto Africa & Hispania dirimuntur. Celtiberi quoque
in amicitiam recepti sunt, quorum auxilijs accitis, tunc primum mercenarium militem Romana castra habuerunt.

A Tex Campania in Brutios reditum est, Hanno adiuto-
 ribus & ducibus Brutijs Græcas vrbes tentauit, eò faci-
 lius in societate manētes Romana, quòd Brutios, quos
 & oderant & metuebant, Carthaginensium partis fa-
 ctos cernebant. Rhegium primum tentatum est, diesq;
 aliquot ibi nequicquam absumpti. Interim Locrenses
 frumentum, lignaque, & cætera necessaria vsibus ex
 agris in urbem rapere, etiam ne quid relictum prædæ
 hostibus esset: & indies maior omnibus portis multi-
 tudo effundi. postremò ij modò relictī in vrbe erant, qui reficere muros ac
B portas, telaque in propugnacula congerere cogebantur. In permistam om-
 nium ætatum ordinumque multitudinem, & vagantem in agris magna ex
 parte inermem Amilcar Pœnus equites emisit. qui violare quenquam vetiti,
 tantum vt excluderent ab vrbe fuga dissipatos, turmas obiecere. Dux ipse lo-
 co superiore castra ponit, vnde agros urbemq; possit conspiciere. Brutiorum
 cohortem adire muros, atq; euocare principes Locrensiū ad colloquium
 iussit, & pollicentes amicitiam Annibalis, adhortari ad urbem tradendam.
 Brutijs in colloquio nullius rei primò fides est: deinde vt Pœnus apparuit in
 collibus, & refugientes pauci aliam omnem multitudinem in potestate ho-
 stium esse afferebant, tum metu victi consulturos se populum responderunt.
C aduocataq; extemplò concione, cum & leuissimus quisque nouas res, no-
 uamque societatem mallet: & quorum propinqui extra urbem interclusi ab
 hostibus erant, velut obsidibus datis, pignoratos haberent animos: pau-
 ci magis taciti probarent constantem fidem, quam probatam tueri aude-
 rent: haud dubio in speciem consensu fit ad Pœnos deditio. L. Atilio præfe-
 cto præsidij, quique cum eo milites Romani erant, clam in portum dedu-
 ctis, atque impositis in naues, vt Rhegium deueherentur: Amilcarem, Pœ-
 nosq; ea conditione, vt foedus extemplò æquis legibus fieret, in urbem ac-
 ceperunt. Cuius rei propè non seruata fides deditis est, cum Pœnus dolo di-
 missum Romanum incusaret: Locrenses profugisse ipsum causarentur. Inse-
D cuti etiam equites sunt, si quo casu in freto æstus morari, aut deferre naues in
 terram posset. & eos quidem, quos sequebantur, non sunt adepti. aliàs à Mes-
 sana traijcientes freto Rhegium naues conspexerunt. milites erant Romani à
 Claudio prætore missi ad obtinendam urbem præsidio. itaque Rhegio ex-
 templò abscessum est. Locrensis iussu Annibalis data pax, vt liberi suis legi-
 bus viuerent: vrbs pariter & portus in potestate Locrensiū esset: societas eo
 iure staret, vt Pœnus Locrensem, Locrensisque Pœnum pace ac bello iuua-
 ret. Sic à freto Pœni reducti, frementibus Brutijs, quòd Rhegium ac Locros,
 quas vrbes direpturos se destinauerant, intactas reliquissent. Itaque per se ipsi
 conscriptis armatisq; iuuentutis suæ xv. millibus, ad Crotonem oppugnan-
E dum pergunt ire, Græcam & ipsam urbem, & maritimam: plurimum acces-
 surum opibus, si in ora maris portū ac urbem mœnibus validam tenuissent,
 credentes. Ea cura angebat, quod neq; non accersere ad auxilium Pœnos satis
 audebant, ne quid non pro socijs egisse viderentur: & si Pœnus rursus magis
 arbiter pacis quàm adiutor belli fuisset, ne in libertatem Crotonis, sicut antè
 Locrorum, frustra pugnaretur. itaque optimum visum est, ad Annibalem.
 mitti legatos: cauēque ab eo, vt receptus Croto Brutiorum esset. Annibal
 cum præsentium eam consultationem esse respōdisset, & ad Hannonem eos
 reiecisset, ab Hannone nihil certi allatum. nec enim diripi volebant nobilem
 atq; opulentam urbem: & sperabant, cum Brutius oppugnaret, Pœnos nec
 probare, nec iuuare eam oppugnationem appareret, eò maturius ad se defe-
 cturos.

*Hanno ad defectio-
nem sollicitat Græcos
in Brutijs vrbes.*

*Locrensiū multitu-
dinē in agris vagan-
tem intercipit Amil-
car.*

*Locrensiū ad Pœnos
deditio.*

*Crotonem Brutij op-
pugnare statuunt.*

In omnibus Italiae ciuitatibus plebes ab optimatibus dissentiebant.

Brutij Crotonem praeter arcem occupant.

Crotonis ambitus.

Laciniae Iunonis templum.

Crotoniatae in Locros traducuntur.

Hieronymus Hieronum nepos Syracusanus rex in Sicilia omnia turbauit.

eturos. Crotonē nec consilium vnum inter populares, nec voluntas erat. **F**
 Vnus velut morbus inuaserat omnes Italiae ciuitates, ut plebes ab optimatibus dissentirent: senatus Romanis faueret, plebs ad Poenos rem traheret. Eam
 dissentionem in vrbe perfuga nuntiat Brutijs, Aristomachum esse principem
 plebis, tradendaeque; authorem vrbis: & in vasta vrbe, lataeque omnibus disie-
 ctis moenibus partitas stationes custodiasque senatorum ac plebis esse. qua-
 cunq; custodiant plebis homines, ea patere aditum. Authore ac duce perfuga
 Brutij corona cinxerunt urbem: acceptique; a plebe primo impetu locos om-
 nes, praeter arcem, cepere. Arcem optimates tenebant, praeparato iam ante ad
 talem casum perfugio. Eodem Aristomachus perfugit, tanquam Poenis, non
 Brutijs author vrbis tradendae fuisset. Vrbs Crotonum in circuitu paten- **G**
 tem XII. millia passuum habuit ante Pyrrhi in Italiam aduentum. post vasti-
 tatem eo bello factam vix pars dimidia habitabatur. flumen, quod medio
 oppido fluxerat, extra frequentia tectis loca praeterfluebat muros, proculque
 quae inhabitabantur. sex millia aberat ab vrbe nobile templum, ipsa vrbe no-
 bilius, Laciniae Iunonis, sanctum omnibus circa populis. lucus ibi frequenti
 sylua, & proceris abietis arboribus septus. laeta in medio pascua habuit, ubi
 omnis generis sacrum deae pascebatur pecus sine vlllo pastore: separatimque
 egressi cuiusque; generis greges, nocte remeabant ad stabula, nunquam insidijs
 ferarum, non fraude violati hominum. magni igitur fructus ex eo pecore ca-
 pti: columnaque; inde aurea solida facta, & sacrata est: inclytumque; templum diui- **H**
 tibus etiam, non tantum sanctitate fuit. Ac miracula aliqua affinguntur plerumque;
 tam insignibus locis. Fama est, aram esse in vestibulo templi, cuius cinerem
 nullus vnquam moueat ventus. Et arx Crotonis vna parte imminet mari, altera
 vergente in agrum, situ tantum naturali quondam munita, postea & muro
 cincta, quae per auersas rupes ab Dionysio Siciliae tyranno per dolum fuerat ca-
 pta. Eam tum arcem satis, ut videbatur, tutam Crotoniatum optimates tene-
 bant, circumfidente cum Brutijs eos etiam plebe sua. Postremo Brutij, cum
 suis viribus inexpugnabilem viderent arcem, coacti necessitate Hannonis
 auxilium implorant. Is conditionibus ad deditionem compellere Crotonia-
 tas conatus, ut coloniam Brutiorum eo deduci, antiquamque frequentiam **I**
 eorum recipere vastam ac desertam bellis urbem paterentur, omnium nemi-
 nem praeter Aristomachum mouit. morituros se affirmabant citius, quam
 immitti Brutijs in alienos ritus, mores, legesque, ac mox linguam etiam ver-
 terentur. Aristomachus vnus, quando nec suadendo ad deditionem satis
 valebat: nec sicut urbem prodiderat, locum prodendae arcis inueniebat, trans-
 fugit ad Hannonem. Locrenses breui post legati cum permissu Hannonis ar-
 cem intrassent, persuadent, ut traduci se in Locros paterentur, nec vltima ex-
 periri vellent. iam hoc ut sibi liceret, impetrauerant & ab Annibale, missis ad
 id ipsum tum legatis. Ita Crotone excessum est: deductique; Crotoniatae ad ma-
 re, naues conscendunt. Locros omnis multitudo abeunt. In Apulia ne hyems **K**
 quidem quieta inter Romanos atque Annibalem erat. Luceriae Sempronius
 consul, Annibal haud procul Arpis hybernabat. Inter eos leuia praelia ex occa-
 sione, aut opportunitate huius aut illius partis oriebantur: meliorque eis
 Romanus, & indies cautior, tutiorque ab insidijs fiebat. In Sicilia Romanis
 omnia mutauerat mors Hieronis, regnumque ad Hieronymum nepotem
 eius translatum, puerum vixdum libertatem, nedum dominationem mo-
 dicè laturum. Late id ingenium tutores atque amici ad praecipitandum in
 omnia vitia acceperunt. Quae ita futura cernens Hiero, vltima senecta voluisse
 dicitur liberas Syracusas relinquere, ne sub dominatu puerili per ludibrium
 bonis artibus partum firmatumque interiret regnum. Huic consilio eius
 summa

A summa ope obsistere filia: nomen regium penes puerum futurum rata, regimen rerum omnium penes se, virosque suos, Andronodorum, & Zoilum: nam ij tutorum primi relinquebantur. Non facile erat nonagesimum iam agenti annum, circumsesso dies noctesque muliebribus blanditijs liberare animum, & conuertere ad publicam priuatamque curam. Itaque tutores numero quindecim puero reliquit. quos precatus est moriens, ut fidem erga populum Romanum quinquaginta annos ab se cultam inuiolatam seruarent, iuuenemque suis potissimum vestigijs insistere vellent: disciplinæque, in qua edoctus esset. Post hæc mandata cum expirasset, tutores prodeunt: testamentum prolato, pueroque in concionem producto, (erat autem xv. tunc ferme annorum) paucis, qui per concionem ad excitandos clamores dispositi erant, approbantibus testamentum, cæteris velut patre amisso in orba ciuitate omnia timentibus: funus fit regium magis amore ciuium & charitate, quam cura suorum celebre. Deinde cæteros tutores summouet Andronodorus: iuuenem iam esse dictitans Hieronymum, ac regni potentem: deponendoque tutelam, quæ ipsi cum pluribus communis erat, in se vnum omnium vires conuertit. Vix quidem vlli bono, moderatoque regi facilis erat fauor apud Syracusanos, succedendi tanta charitate Hieronis, verum enimvero Hieronymus, velut suis vitijs desiderabilem efficere vellet auum, primo statim conspectu omnia quam disparia essent, ostendit. nam qui per tot annos Hieronem, filiumque eius Gelonem, nec vestis habitu, nec alio vlllo insigni differentes à cæteris ciuibus vidissent, conspexere purpuram, ac diadema, ac satellites armatos: quadrigisque etiam alborum equorum interdum ex regia procedentem, more Dionysij tyranni. Huc tam superbum apparatus, habitumque conuenientes sequebantur mores: contemptus omnium hominum, superbæ aures, contumeliosa dicta: aditus non alienis modo, sed tutoribus etiam difficiles: libidines nouæ, inhumana crudelitas. itaque tantus omnes terror inuaserat, ut quidam ex tutoribus aut morte voluntaria, aut fuga præuenterent metum suppliciorum. Tres ex ijs, quibus solis aditus in domum familiarior erat, Andronodorus & Zoilus, generi Hieronis, & Thraso quidam, de alijs quidem rebus haud magnopere audiebantur. Tendendo autem duo ad Carthaginienes, Thraso ad societatem Romanam, certamine ac studijs interdum in se conuertebant animum adolescentis. Coniuratio in tyranni caput facta indicatur per Calonem quendam æqualem Hieronymi, & iam inde à puero in omnia familiaria iura assuetum. Index vnus ex coniuratis Theodorum, à quo ipse appellatus erat, nominare potuit. qui comprehensus extemplo, traditusque Andronodoro torquendus, de se ipse haud cunctanter fassus, conscios celabat. postremo cum omnibus intolerandis patientiæ humanæ cruciatibus laceraretur, victum malis se simulans, auertit ab conscijs in infon-
E tenti duce confisos, rem tantam aufuros. ab latere inde eos nominat tyranni, quorum capita vilissima fingenti inter dolores gemitusque occurrere. Maximè animo tyranni credibile indicium Thraso nominatus fecit. itaque extemplo traditur ad supplicium. adiectique poenæ cæteri iuxta infon-
F Thrasone sublato è medio, extemplo haud dubiè ad defectionem res spectabat. legati que ad Annibalem missi, ac remissi ab eodem cum Annibale nobili adolescentulo, Hippocrates & Epicides nati Carthagine, sed oriundi ab Syracusis exule auo, Poeni ipsi materno genere. per hos iuncta societas Annibali

Hieronymi Syracusanus regis tyrannici mores.

Coniuratio in Hieronymum facta, & indicata.

Hieronymus deficit à Romanis ad Annibalem.

*Hieronymus legatos
missis Carthaginem.*

ac Syracusano tyranno. nec inuito Annibale apud tyrannū manserunt. App. Claudius prætor, cuius Sicilia prouincia erat, vbi ea accepit, ex templo legatos ad Hieronymum misit, qui cū sese ad renouandam societatem, quæ cum auo fuisset, venisse dicerent, per ludibrium auditi, dimissi q; sunt ab quærente per iocum Hieronymo, quæ fortuna eis pugnae ad Cannas fuisset. vix credibilia enim legatos Annibalis narrare. velle quid veri sit scire, vt ex eo vtram spem sequatur, consilium capiat. Romani, cū serio legationes audire cœpisset, redituros se ad eum dicentes esse: monito magis eo, quàm rogato, ne fidem temerè mutaret, proficiscuntur. Hieronymus legatos Carthaginem misit, ad fœdus ex societate cum Annibale faciendum. Pacto conuenit, vt cū Romanos Sicilia expulissent (id autem breui fore, si naues atq; exercitum misissent) Himera amnis, qui fermè insulam diuidit, finis regni Syracusani ac Punici imperij esset. Aliam deinde inflatus assentationibus eorum, qui cum non Hieronis tantum, sed Pyrrhi etiam regis materni aui iubebant meminisse, legationem misit: quia æquum censebat, Siciliam sibi omnem cedi: Italiæ imperium proprium quæri Carthaginensi populo. Hanc leuitatem ac iactationem animi neq; mirabantur in iuvene furioso, neq; arguebant, dummodo auerterent eum ab Romanis. Sed omnia in eo præcipitia ad exitium fuerunt. nam cū præmissis Hippocrate atq; Epicide cum binis millibus armatorū ad tentandas vrbes, quæ præsijs tenebantur Romanis, & ipse in Leontinos cum cætero omni exercitu (erant autem ad xv. millia peditum equitumq;) profectus esset: liberas ædes coniurati (& omnes fortè militabant) imminentes viæ angustæ, qua descendere ad forum rex solebat, sumpserunt. ibi, cū instructi armatiq; cæteri transitum expectantes starent, vni ex eis (Indigemini fuit nomen) quia custos corporis erat, partes datæ sunt, vt cū appropinquaret ianua rex, per causam aliquam in angustijs sustineret ab tergo agmen. Ita, vt conuenerat, factum est. tanquam laxaret elatum pedem ab stricto nodo, moratus turbam Indigemines, tantum interualli fecit, vt cū in præ-

Hieronymus à cōiurati interficitur.

tereuntem sine armatis regem imperitus fieret, confoderetur aliquot prius vulneribus, quàm succurri posset. Clamore & tumultu audito, in Indigeminem iam haud dubiè obstantem tela conijciuntur: per quæ tamen, duobus acceptis vulneribus, euasit. fuga satellitum, vt iacentem videre regem, facta est.

A est. interfectores pars in forum in multitudinem lætam libertate, pars Syracusas pergunt ad præoccupanda Andronodori, regionumq; aliorum consilia. In certo rerum statu, Ap. Claudius bellum oriens ex propinquo cum cerneret, senatum literis certior fecit, Siciliam Carthaginensi populo & Annibali conciliari. ipse aduersus Syracusana consilia prouinciam, regniq; fines, omnia conuertit præsidia. Exitu anni eius Q. Fabius ex autoritate senatus Puteolos, per bellum cœptum frequentari emporium, communiit, præsidiumque imposuit. inde Romam comitiorum causa veniens, in eum quem primum diem comitialem habuit, comitia edixit. atq; ex itinere præter urbem in campum descendit. Eo die cum sors prærogatiuæ antè iuniorum exisset, eaq; T. Octacilius, & M. Aemilius Regillus coss. diceret, tum Q. Fabius silentio facto, tali oratione est usus: Si aut pacem in Italia, aut bellum cum eo hoste haberemus, in quo negligentia aut errori locus esset: qui vestris studiis, quæ in campum ad mandandos, quibus velitis honores affertis, moram ullam offerret, is mihi parum meminisse videretur vestræ libertatis. sed cum in hoc bello cum hoste nunquam ab ullo duce sine ingenti nostra clade erratum sit: eadem vos cura, qua in aciem armati descenditis, inire suffragium ad creando coss. decet, & sibi sic quenque dicere, Annibali imperatori parem consulem nomino. Hoc anno ad Capuam Iubellio Taurea Campano summo equiti prouocanti, summus Romanus eques Asellus Claudius oppositus. Aduersus Gallum quondam prouocantem in pōte Anienis, Manlium fidentem & animo & viribus misere maiores nostri. Ob eandem causam haud multis annis post fuisse non negauerim, cur M. Valerio non diffideretur, aduersus similiter prouocantem arma capienti Gallum ad certamen. Quemadmodum pedites equitesq; optamus ut validiores, si minus, ut pares hosti habeamus: ita duci hostium parem imperatorem quæramus. Cum, qui est summus in ciuitate dux, eum legerimus: tum repente lectus, in annum creatus aduersus veterem ac perpetuum imperatorem cōparabitur, nullis neq; temporis neq; iuris inclusum angustiis, quo minus ita omnia gerat administretque, ut tempora postulabunt belli: nobis autem in apparatu ipso, ac tantum inchoantibus res, annus circumagitur. Quoniam quales viros creare vos consules deceat, satis est dictum: restat ut pauca de eis, in quos prærogatiuæ fauor inclinavit, dicam. M. Aemilius Regillus flamen est Quirinalis, quem neque mittere à sacris, neq; retinere possumus: ut non deum, aut belli deferamus curam. Octacilius sororis meæ filiam uxorem, atq; ex ea liberos habet. cæterum non ea vestra in me, maioresq; meos merita sunt, ut nō potiore priuatis necessitudinibus Rempublicam habeam. Quilibet nautarū vectorumq; tranquillo mari gubernare potest. vbi sæua orta tempestas est, ac turbato mari rapitur vento naus, tum viro & gubernatore opus est. Non tranquillo nauigamus: sed iam aliquot procellis submersi penè sumus. itaq; quis ad gubernacula sedeat, summa cura prouidendum, ac præcauendum nobis est. In minore re experti T. Octacilij operam tuam sumus. haud sanè, cur ad maiora tibi fidamus, documenti quicquam dedisti. Classem hoc anno, cui tu præfuiisti, trium rerum causa parauimus: ut Africæ oram popularetur: ut tuta nobis Italiæ litora essent: ante omnia, ne supplementum cum stipendio commeatuque ab Carthagine Annibali transportaretur. Create consulem T. Octacilius: non dico si omnia hæc, sed id aliquid eorum Reipublicæ præstitit. Sin autem te classem obtinente, etiam velut pacato mari quælibet Annibali tuta atq; integra ab domo venerunt: si ora Italiæ infestior hoc anno, quàm Africæ fuit: quid dicere potes, cur te potissimum ducem Annibali hosti opponant? Si consul esses, dictatorem dicendum exemplo maiorum nostrorum censeremus.

hect u

Q. Fabij oratio de
creandis consulibus.Lips. ex mss. in 500
587c

nec tu id indignari posses: aliquem in ciuitate Romana meliorem bello habere, quam te. magis nullius interest, quam tua T. Octacili: non imponi ceruicibus tuis onus, sub quo cōcidas. Ego magnopere suadeo: eodem animo, quo, si stantibus vobis in aciem armatis repente delegēdi duo imperatores essent, quorum ductu atq; auspicio dimicaretis, hodie quoq; consules creetis: quibus sacramenta liberi nostri dicant: ad quorum edictum conueniant: sub quorum tutela atq; cura militent. Lacus Thrasymenus, & Canne, triste ad recordationem exemplar: at ad praeuendum simile, vtilis documento sunt. Prærogatiua iuniorum in suffragium reuocata, cum T. Octacilius ferociter eum continuare consulatum velle vociferaretur, atq; obstreperet, lictores ad eum accedere consul iussit. & quia in urbem nō inierat, protinus in campum exitinere profectus, admonuit, cum securibus sibi fasces præferri. Interim prærogatiua suffragiū init: creatiq; in ea consules Q. Fabius Maximus quartum, M. Marcellus tertium. eosdē consules cæteræ centuriæ sine variatione vlla dixerunt. & prætor vnus reselectus, Q. Fuluius Flaccus. noui alij creati: T. Octacilius Crassus iterum, Q. Fabius consulis filius, qui tum ædilis curulis erat: P. Cornelius Lentulus. Comitij prætorum perfectis, s. c. factum est, vt Q. Fuluius extra ordinem urbana prouincia esset: isq; potissimum consulibus ad bellum profectis, vrbi præesset. Aquæ magnæ, & niues eo anno fuerunt: Tyberisq; agros inundauit cum magna strage tectorum, pecorumq; & hominū perniciē. Quinto anno secundi Punici belli Q. Fabius Maximus quartum, M. Claudius Marcellus tertium, consulatum incuntes, plus solito conuerterant in se ciuitatis animos. multis enim annis tale cōsulum par non fuerat. Referebant senes: sic Maximum Rullum cum P. Decio ad bellū Gallicum, sic postea Papyrium & Caruiliū aduersus Samnites, Brutiosq; & Lucanū cum Tarentino populū, consules declaratos. Absens Marcellus consul creatus, cum ad exercitum esset: præsentī Fabio, atq; ipso comitia habente, consulatus continuatus. Tempus ac necessitas belli, ac discrimen summæ rerū faciebant, ne quis aut in exemplum exquireret, aut suspectū cupiditatis imperij consulē haberet. quin laudabant potius magnitudinem animi, quod cum summo imperatore esse opus Reipub. sciret: seq; eum haud dubiē esse: minoris inuidiam suam, si quæ ex re oriretur, quam vtilitatem Reipublicæ fecisset. Quo die magistratum inierunt consules, senatus in Capitolio est habitus. decretumq; omnium primum, vt consules sortirentur, compararentue inter se, vter censoribus creandis comitia haberet, priusquam ad exercitum proficisceretur. Prorogatum deinde imperium omnibus, qui ad exercitus erant: iussiq; in prouincijs manere, T. Gracchus Luceriæ, vbi cum volonum exercitu erat, C. Terentius Varro in agro Piceno, M. Pomponius in Gallico. ex prætoribus prioris anni proprætor Q. Mutius obtineret Sardiniam, M. Valerius ad Brundisium oræ maritimæ, intentus aduersus omnes motus Philippi Macedonum regis præesset. P. Cornelio Lentulo prætori Sicilia decreta prouincia, T. Octacilio claffis eadem, quam aduersus Carthaginienſes priore anno habuisset. Prodigia eo anno multa nuntiata sunt, quæ quo magis credebant simplices ac religiosi homines, eò etiam plura nuntiabantur. Lanuij in eade intus Sospitiæ Iunonis coruos nidum fecisse. In Apulia palmā viridem arsisse. Mantuæ stagnum effusum Mincio amni cruentum visum. Et Calibus creta, & Romæ in foro Boario sanguine pluuisse. Et in vico istrico fontem sub terra tanta vi aquarum fluxisse, vt ferias doliaq; quæ in eo loco erant, prouoluta velut impetus torrentis tulerit. Tacta de cœlo, atrium publicum in Capitolio ædem in campo Vulcani, nucem in Sabinis, publicamq; viam, murum ac portam Gabijs. Iam alia vulgata miracula erant: hastam Martis Præneste sua sponte promotam, bouem

Q. Fabius & M.
Marcellus consules
designantur.

Contemnenda est in-
uidia ob Reipublicæ
utilitatem.

Prodigia.

A bouem in Sicilia locutum: infantem in vtero matris in Marrucinis. Io tri-
umphe, clamasse: ex muliere Spoleti virum factum: Hadriæ aram in cœlo,
speciesq; hominum circum eam cum candida veste visas esse. Quin Romæ
quoq; in ipsa vrbe secundum apum examen in foro visum. quod mirabile est,
quia rarum. affirmantes quidam legiones se armatas in Ianiculo videre, con-
citauerunt ciuitatem ad arma: qui cū in Ianiculū iuissent, negarunt quen-
quam ibi, præter assuetos collis eius cultores, apparuisse. Hæc prodigia hostijs
maioribus procurata sunt ex aruspicum responso: & supplicatio omnibus
dijs, quorum puluinaria Romæ sint, indicta est. Perpetratis, quæ ad pacem
deū pertinabant, de Republica belloq; gerendo, & quantum copiarum, &
B vbi quæq; essent, Coss. ad senatum retulerunt. Duodeuiginti legionibus bel-
lum geri placuit: binas Coss. sibi sumere: binis Galliam Siciliamq; ac Sardi-
niam obtineri: duabusque Q. Fabium Præt. Apuliæ, duabus volonum T.
Gracchum circa Luceriam præesse: singulas C. Terentio procos. ad Picenum,
& M. Valerio ad classem circa Brundisium. & duas vrbi præsidium relinqui.
Hic vt numerus legionum expleretur, sex nouæ legiones erant scribendæ. Eas
primo quoque tempore Coss. scribere iussi, & classem parare, vt cum eis na-
uibus, quæ pro Calabria littoribus in statione essent, C. L. longarum nauium
classis eo anno expleretur. Delectu habito, & nauibus nouis deductis, Q. Fa-
bius comitia censoribus creandis habuit. creati M. Atilius Regulus, & P. Fu-
C rius Philus. Cū increbresceret rumor, bellum in Sicilia esse, T. Octacilius eò
cum classe proficisci iussus est. Cū deessent nautæ, Coss. ex Senatuscon-
sulto edixerunt, vt qui L. Aemylio, C. Flaminio censoribus, * millibus æris * Val. 500. coron.
quingenta ipse, aut pater eius census fuisset vsq; ad * centum millia: aut * Val. 1000. coro.
cui postea res tanta esset facta, nautam vnum cum sex mensium stipendio
daret. qui supra centum millia vsq; ad * CCC. millia, tres nautas cum stipen- * Val. 3000. coro.
dio annuo: qui supra trecenta millia vsq; ad * decies æris, quinq; nautas: qui * Val. 10000. cor.
supra decies, septem: senatores octo nautas cum annuo stipendio darent. Ex
hoc edicto dati nautæ armati instructique ab dominis cum triginta dierum
coctis cibarijs naues conscenderunt. Tum primū est factum, vt clas-

Sept. ex mss.

*in ipsa vrbe Romanum
apum examen
illius huiusq; verba de
seu.*

*Prodigiorum pro-
curatio.*

*Duodeuiginti legio-
nibus hoc anno bellū
gerebant Romani.*

* Val. 500. coron.

* Val. 1000. coro.

* Val. 3000. coro.

* Val. 10000. cor.

sis Romana socijs naualibus priuata impensa paratis compleretur. Hic
maior solito apparatus præcipuè conterruit Campanos, ne ab obsidione

*Campani conterriti
nouis exercitibus Ro-
mae conscripti.*

Capuæ

Tarentini quinque nobiles ad Annibalem veniunt.

Puteolos oppugnat Annibal.

Nolana plebs defectionis ad Annibalem cupida.

Capuæ bellum eius anni Romani inciperent. itaq; legatos ad Annibalem oratum miserunt, vt Capuam exercitum admoueret. ad eam oppugnandam novos exercitus scribi Romæ, nec vllius vrbis defectioni magis infensos eorum animos esse. Id quia tam trepidi nuntiabant, maturandum Annibal ratum, ne præuenirent Romani, profectus Arpis ad Tifata in veteribus castris super Capuam confedit. inde Numidis Hispanisque ad præsidium simul castrorum, simul Capuæ relictis, cum cætero exercitu ad lacum Auerni per speciem sacrificandi, re ipsa, vt tentaret Puteolos, quiq; ibi præsidio erant, descendit. Maximus, postquam Annibalem Arpis profectum, & regredi in Campaniam, allatum est, nec die nec nocte intermisso itinere, ad exercitum redit: & T. Gracchum ab Luceria Beneuentum copias admouere, Q. Fabium Præt. (is filius cos. erat) Luceriam Graccho succedere iubet. In Siciliam eodem tempore duo Præf. profecti, P. Cornelius ad exercitum: Octacilius, qui maritimæ oræ rei que nauali præesset, & cæteri in suas quisq; prouincias profecti. & quibus prorogatum imperium erat, easdem quas priore anno regiones obtinuerunt. Ad Annibalem, cum ad lacum Auerni esset, quinque nobiles iuuenes ab Tarento venerunt, partim ad Thrasymentum lacum, partim ad Cannas capti: dimissiq; domos cum eadem comitate, qua vsus aduersus omnes Romanorum socios Pœnus fuerat. Ij memores beneficiorum eius, perpulisse magnam partem se iuventutis Tarentinæ referunt, vt Annibalis amicitiam ac societatem, quam populi Romani mallent, legatosque ab suis missos rogare Annibalem, vt exercitum propius Tarentum admoueat. si signa eius, si castra conspecta à Tarento sint, haud vllam intercessuram moram, quin vrbs dedatur, in potestate iuniorum plebem, in manu plebis rem Tarentinam esse. Annibal collaudatos eos, oneratosq; ingentibus promissis, domum ad cœpta maturanda redire iubet: se in tempore affuturum esse. Hac cum spe dimissi Tarentini. Ipsum ingens cupido inceserat Tarenti potiundi. urbem esse videbat cum opulētā nobilemq; tum maritimā, & in Macedoniam opportunè versā: regemq; Philippum hunc portum, si transiret in Italiam, cum Brundisium Romani haberent, petiturum. Sacro inde perpetrato ad quod venerat: & dum ibi moratur, peruastrato agro Cumano vsque ad Miseni promontorium, Puteolos repente agmen conuertit ad opprimendum præsidium Romanum. Sex millia hominum erant: & locus munimento quoq; non natura modò tutus. Triduum ibi moratus Pœnus, ab omni parte tentato præsidio. deinde, vt nihil procedebat, ad populandum agrum Neapolitanum magis ira quā potiundæ vrbis spe processit. Aduentu eius in propinquum agrum Nolana mota est plebs, iam diu auersa ab Romanis, & infesta senatui suo. itaque legati ad accersendum Annibalem cum haud dubio promisso tradendæ vrbis venerunt. Præuenit in cœptum eorum Marcellus cos. à primoribus accitus. die vno Sueffulam à Calibus, cum Vulturnus amnis traiecientem moratus esset, cōtenderat. inde proxima nocte sex millia peditum, equitesq; ccc. qui præsidio senatui essent, Nolam intromisit, & vti à cos. omnia impigrè facta sunt ad præoccupandā Nolam: ita Annibal tempus terebat, bis iam antè nequicquam tentata re segnior ad credendū Nolanis factus. Iisdem diebus & Q. Fabius cos. ad Casilium tentandū, quod præsidio Punico tenebatur, venit. Et ad Beneuentum velut ex composito parte altera Hanno ex Brutijs cum magna peditum equitumque manū, altera T. Gracchus ab Luceria accessit, qui primò oppidum intrauit. deinde, vt Hannonem tria millia fermè ab vrbe ad Calorem fluuium castra posuisse, & inde agrum populari audiuit: & ipse egressus mœnibus, mille fermè passus ab hoste castra locat: ibiq; concionem militum habuit. Legiones magna ex parte volonum

Tarentini quinque nobiles ad Annibalem veniunt.

Puteolos oppugnat Annibal.

Nolana plebs defectionis ad Annibalem cupida.

Capuæ bellum eius anni Romani inciperent. itaq; legatos ad Annibalem oratum miserunt, vt Capuam exercitum admoueret. ad eam oppugnandam novos exercitus scribi Romæ, nec vllius vrbs defectioni magis infensos eorum animos esse. Id quia tam trepidi nuntiabant, maturandum Annibal ratum, ne præuenirent Romani, profectus Arpis ad Tifata in veteribus castris super Capuam confedit. inde Numidis Hispanisque ad præsidium simul castrorum, simul Capuæ relictis, cum cætero exercitu ad lacum Auerni per speciem sacrificandi, re ipsa, vt tentaret Puteolos, quiq; ibi præsidio erant, descendit. Maximus, postquam Annibalem Arpis profectum, & regredi in Campaniam, allatum est, nec die nec nocte intermisso itinere, ad exercitum redit: & T. Gracchum ab Luceria Beneuentum copias admouere, Q. Fabium Præt. (is filius cos. erat) Luceriam Graccho succedere iubet. In Siciliam eodem tempore duo Præf. profecti, P. Cornelius ad exercitum: Octacilius, qui maritimæ oræ rei que nauali præesset, & cæteri in suas quisq; prouincias profecti. & quibus prorogatum imperium erat, easdem quas priore anno regiones obtinuerunt. Ad Annibalem, cum ad lacum Auerni esset, quinque nobiles iuuenes ab Tarento venerunt, partim ad Thrasymentum lacum, partim ad Cannas capti: dimissi q; domos cum eadem comitate, qua vsus aduersus omnes Romanorum socios Pœnus fuerat. Ij memores beneficiorum eius, perpulisse magnam partem se iuuentutis Tarentinæ referunt, vt Annibalis amicitiam ac societatem, quam populi Romani mallent, legatosque ab suis missos rogare Annibalem, vt exercitum propius Tarentum admoueat. si signa eius, si castra conspecta à Tarento sint, haud vllam intercessuram moram, quin vrbs dedatur, in potestate iuniorum plebem, in manu plebis rem Tarentinam esse. Annibal collaudatos eos, oneratosq; ingentibus promissis, domum ad cœpta maturanda redire iubet: se in tempore affuturum esse. Hac cum spe dimissi Tarentini. Ipsum ingens cupido incefferat Tarenti potiundi. urbem esse videbat cum opulētā nobilem q;, tum maritimam, & in Macedoniam opportunè versā: regem q; Philippum hunc portum, si transiret in Italiam, cum Brundisium Romani haberent, petiturum. Sacro inde perpetrato ad quod venerat: & dum ibi moratur, peruaſtato agro Cumano vsque ad Miseni promontorium, Puteolos repente agmen conuertit ad opprimendum præsidium Romanum. Sex millia hominum erant: & locus munimento quoq;, non natura modò tutus. Triduum ibi moratus Pœnus, ab omni parte tentato præsidio. deinde, vt nihil procedebat, ad populandum agrum Neapolitanum magis ira quā potiundæ vrbs spe processit. Aduentu eius in propinquum agrum Nolana mota est plebs, iam diu auersa ab Romanis, & infesta senatui suo. itaque legati ad accersendum Annibalem cum haud dubio promisso tradendæ vrbs venerunt. Præuenit in cœptum eorum Marcellus cos. à primoribus accitus. die vno Sueſſulam à Calibus, cum Vulturis amnis traiecientem moratus esset, cōtenderat. inde proxima nocte sex millia peditum, equitesq; ccc. qui præsidio senatui essent, Nolam intromisit, & vti à cos. omnia impigrè facta sunt ad præoccupandā Nolam: ita Annibal tempus terebat, bis iam antè nequicquam tentata re segnior ad credendū Nolanis factus. Iisdem diebus & Q. Fabius cos. ad Casilium tentandū, quod præsidio Punico tenebatur, venit. Et ad Beneuentum velut ex composito parte altera Hanno ex Brutijs cum magna peditum equitumque manū, altera T. Gracchus ab Luceria accessit, qui primò oppidum intrauit. deinde, vt Hannonem tria millia fermè ab vrbe ad Calorem fluuium castra posuisse, & inde agrum populari audiuit: & ipse egressus mœnibus, mille fermè passus ab hoste castra locat: ibiq; concionem militum habuit. Legiones magna ex parte volonum

A volonum habebat, qui iam alterum annum libertatem tacite mereri, quam postulare palam maluerant. senserat tamen hybernis egrediens murmur in agmine esse querentium, nunquamne liberi militaturi essent? scripseratque senatui, non tam quid desiderarent, quam quid meruissent. bona fortique opera eorum se ad eam diem usum: neque ad exemplum iusti militis quicquam eis, praeter libertatem, deesse. De eo permissum ipsi erat, faceret quod e Repub. duceret esse. Itaque prius quam cum hoste manum confereret, pronuntiat: tempus venisse eius libertatis, quam diu sperassent, potiunda. postero die signis collatis dimicaturum puro ac patenti campo, ubi sine villo insidiarum metu vera virtute geri res posset. Qui caput hostis retulisset, cum se ex-
B templò liberum iussurum esse: qui loco cessisset, in eum feruili supplicio animaduersurum. Suam cuique fortunam in manu esse. libertatis authorem eis non se fore solum, sed cos. M. Marcellum, & vniuersos patres, qui consulti ab se de libertate eorum sibi permisissent. Literas inde cos. ac Senatusconsultum recitauit. Ad quae clamor cum ingenti assensu est sublatus, pugnam poscebant, signumque; ut daret extemplò, ferociter instabant. Gracchus praelio in posterum diem pronuntiato, concionem dimisit. Milites laeti, praecipue quibus merces nauatae in vnum diem operae libertas futura erat, armis expediendis quod reliquum diei fuit, consumpserunt. Postero die ubi signa coeperunt canere, primi omnium parati instructique; ad praetorium conueniunt. sole orto Gracchus in aciem copias eduxit. Nec hostes moram dimicandi fecerunt. Decem & septem millia peditum erant, maxima ex parte Brutij ac Lucani, equites MCC. inter quos pauci admodum Italici, caeteri Numidae ferè omnes, Maurique. Pugnatum est & acriter, & diu. quatuor horis neutro inclinata est pugna. nec alia magis Romanum impediēbat res, quam capita hostium pretia libertati facta. nam ut quisque; hostem impigre occiderat, primum capita aegre inter turbam tumultumque; abscindendo tempus terebat. deinde occupata dextra tenendo caput, fortissimus quisque; puginator esse desierat: segnis ac timidus tradita pugna erat. Quod ubi tribuni militum Graccho nuntiauerunt, neminem stantem iam vulnerari hostem, carnificari iacentes, & in dextris militum pro gladijs humana capita esse, signum dari properè iussit, proijcerent capita. inuaderentque; hostem. claram satis & insignem virtutē esse, nec dubiam libertatem futuram strenuis viris. Tum redintegrata pugna est, & eques etiam in hostem emissus. Quibus cum impigre Numidae concurrissent, nec segnior equitum quam peditum pugna esset, iterum in dubium adducta res: cum vtrinque; duces Romanis Brutium Lucanumque; toties à maioribus suis victos subactosque; Pœnus mancipia Romana, & ex ergastulo militem verbis obtereret. Postremo pronuntiat Gracchus, esse nihil quod de libertate sperarent, nisi eo die fusi fugatique; hostes essent. Ea demum vox ita animos accendit, atque; renouato clamore velut alij repente facti, tanta vi se in hostem intulerunt, ut sustineri ultra non possent. Primò antesignani Pœnorum, deinde signa perturbata, postremo tota impulsæ acies: inde haud dubiè terga data, ruuntque; fugientes in castra adeò pauidi trepidique; ut ne in portis quidem aut vallo quisquam restiterit: ac propè continenti agmine Romani insecuti, nouum de integro praelium inclusi hostium vallo ediderint. Ibi sicut pugna impeditior in angustiis, ita cædes atrocior fuit: & adiuuere captiui, qui rapto inter tumultum ferro conglobati, & à tergo ceciderunt Pœnos, & fugam impelierunt: itaque minus duo millia hominum ex tanto exercitu, & ea maior pars equitum cum ipso duce effugerunt. alij omnes cæsi, aut capti. capta & signa duodequadraginta. Ex victoribus duo millia ferè cecidere. præda omnis, praeterquam hominum captorum, militi concessa est. & pecus ex-

Seruis libertatē promittit Gracchus, qui caput hostis e praelio retulisset.

Acris pugna inter Gracchum & Hannonem.

Hannonis exercitus fusus à Graccho.

*Libertate donantur
serui à victore Grac-
cho.*

*Marcellus consul ad-
uersus Annibalem co-
pias educit.*

*Censores ad mores ci-
uium regendos, casti-
gandaq; vitia in-
renti.*

ceptum est, quod intra dies triginta domini cognouissent. Cum præda onu-
sti in castra redissent, quatuor millia ferme volonum militum, qui pugnaue-
rant segnius, nec in castra irruerant simul, metu poenæ collē haud procul ca-
stris ceperunt. postero die per Trib. militum inde deducti, concione militum
aduocata à Graccho, superueniunt. Vbi cum proconsul veteres milites pri-
mum, prout cuiusque virtus atq; opera in ea pugna fuerat, militaribus donis
donasset, tunc quod ad volones attineret, omnes ait malle laudatos à se, di-
gnos indignosque, quàm quenquam eo die castigatum esse. quod bonum,
faustum, felixq; Reipublicæ ipsisque esset, omnes eos liberos esse iubere. Ad
quam vocem cum clamor ingenti alacritate sublatus esset: ac nunc complexi
inter se gratulantesq; nunc manus ad cœlum tollentes, bona omnia populo
Romano Gracchoq; ipsi præcarentur: tum Gracchus, Prius quàm omnes iu-
re libertatis æquassem, inquit, neminem nota strenui aut ignaui militis no-
tasse volui, nunc exoluta iam fide publica, ne discrimen omne virtutis igna-
uiæq; pereat, nomina eorum, qui detrectatæ pugnae memores secessionem
paulò antè fecerunt, referri ad me iubebo: citatosque singulos iureiurando
adigam, nisi quibus morbus causa erit, non aliter, quàm stantes cibum po-
tumq; quoad stipendia facient, capturos esse. Hanc mulctā ita æquo animo
feretis, si reputabitis, nulla ignauiæ nota leuiore vos designari potuisse. Signū
deinde colligendi vasa dedit: militesq; prædam portantes agentesq;, per lasci-
uiam ac iocum ita ludibundi Beneuentum rediere, vt ab epulis per celebrem
festumq; diem actis, non ex acie reuerti viderentur. Beneuentani omnes tur-
ba effusa cum obuiā ad portas exissent, complecti milites, gratulari, vocare in
hospitium. Apparata conuiuia omnibus in propatulato ædium fuerant: ad ea
inuitabant, Gracchumq; orabant, vt epulari permetteret militibus. Et Grac-
chus ita permisit, in publico epularētur omnes. Ante suas quibusq; fores pro-
lata omnia. pileati, aut lana alba velatis capitibus volones epulati sunt, alij ac-
cubantes, alij stantes: qui simul ministrabant, vescebanturq;. Digna res visa, vt
simulachrum celebrati eius diei Gracchus, postquā Romam redijt, pingi iu-
beret in eade Libertatis, quam pater eius in Auentino ex multaticia pecunia fa-
ciendam curauit, dedicauitq;. Dum hæc ad Beneuentum geruntur, Annibal
depopulatus agrum Neapolitanum, ad Nolam castra mouet. Quem vbi ad-
uentare cos. sensit, Pōponio propretore cum eo exercitu, qui super Sueffulā
in castris erat, accito, ire obuiam hosti parat, ne morā dimicandi faceret. Clau-
dium Nerōnem cum robore equitū silentio noctis per auersam maximè ab
hoste portam emittit: circumuectumq; occultè subsequi sensim agmen ho-
stium iubet: & cum coortum prælium videret, ab tergo se obijcere. Id errore
viarum, an exiguitate temporis Nero exequi non potuerit, incertum est. Ab-
sente eo cum prælium commissum esset, superior quidem haud dubiè Ro-
manus erat. sed quia equites non affuere in tempore, ratio compositæ rei tur-
bata est. Non ausus insequi cedentes Marcellus, vincentibus suis signum re-
ceptui dedit. Plus tamen duo millia hostium eo die cæsa traduntur: Romano-
rum minus cccc. Solis ferè occasu Nero diem noctemq; nequicquam fa-
tigatis equis hominibusq;, ne viso quidem hoste rediens, adeò grauiter est ab
cos. increpatus, vt per eum stetisse diceret, quo minus accepta ad Cannas
redderetur hosti clades. Postero die Romanus in aciem descēdit. Pœnus taci-
ta etiam confessione victus, castris se tenuit. Tertio die silentio noctis, omissa
spe Nolæ potiundæ, rei nunquam prosperè tentatæ, Tarentum ad certio-
rem spem prodicionis proficiscitur. Nec minore animo res Romanæ domi, quàm
militiæ gerebantur. Censores vacui ab operum locandorum cura propter in-
opiam ærarij, ad mores hominum regendos animum aduerterunt, casti-
gandaq;

A gandaq; vitia: quæ velut diutinis morbis ægra corpora ex sese gignunt, nata bello erant. Primum eos citauerunt, qui post Cannensem pugnam Rempub. deseruisse, Italiaque excessisse velle dicebantur. princeps eorum L. Cæcilius Metellus, qui quæstor tum fortè erat: iusso deinde eo, cæterisque eiusdem noxæ reis causam dicere, cum purgari nequissent, pronuntiarunt, verba orationemque eos aduersus Rempublicam habuisse, quò coniuratio deferendæ Italiæ causa fieret. Secundum eos citati nimis callidi exoluendi iurisiurandi interpretes: qui captiuorum ex itinere regressi clam in castra Annibalis, solum, quòd iurauerant redituros, rebantur. His superioribusque illis equi adempti, qui publicum equum habebant: tribuque moti, ærarij omnes facti. Neque senatu modò, aut equestri ordine regendo cura se censorum tenuit. nomina omnium ex iuniorum tabulis excerpserunt, qui quadriennio non militassent: quibus neque vacatio iusta militiæ, neque morbus causa fuisset. & ea supra duo millia nominum in ærarios relata tribuq; omnes moti. additumq; inerti censoriæ notæ triste senatus consultum: vt ij omnes, quos censores notassent, pedibus mererent, mitterenturq; in Siciliam ad Cannensis exercitus reliquias. cui militum generi non prius quàm pulsus Italia hostis esset, finitum stipendiorum tempus erat. Cum censores ad inopiam ærarij se iam locationibus abstinerent ædium sacrarum tuendarum, curuliumque equorum præbendorum, ac similium his rerum: cōuenere ad eos frequentes, qui hæstæ huius generis assueuerant: hortatiq; censores, vt omnia perinde agerent locarentq;, ac si pecunia in ærario esset. neminem nisi bello confecto, pecuniam ab ærario petiturum esse. Conuenere deinde domini eorum, quos T. Sempronius ad Beneuentum manu emiserat: accersitosque se ab triumuiris mensarijs esse dixerunt, vt pretia seruorum acciperent. cæterum non antè quàm bello confecto accepturos esse. Cum hæc inclinatio animorum plebis ad sustinendam inopiam ærarij fieret, pecuniæ quoq; pupillares primò, deinde viduarum cœptæ cōferri, nusquam eas tutius sanctiusq; deponere credentibus, qui deferebant, quàm in publica fide. inde si quid emptum paratumq; pupillis ac viduis foret, à quæstore perscribebatur. Manauit ea priuatorum benignitas ex vrbe etiam in castra, vt non eques, nō centurio stipendium acciperent, mercenariumq; increpātes vocarent, qui accepisset. Q. Fabius COS. ad Casilinum castra habebat, quod duum millium Campanorum, & septingentorum militum Annibalis tenebatur præsidio. Præerat Staius Metius, missus ab Cn. Magio Attellano: qui eo anno Mediastruticus erat, seruitiaq; & plebem promiscuè armabat, vt castra Romana inuaderet, intento COS. ad Casilinum oppugnandū. Nihil eorum Fabium fefellit. Itaq; Nolam ad collegam mittit, altero exercitu, dum Casilinum oppugnatur, opus esse, qui Campanis opponatur. vel ipse relicto Nolæ præsidio modico veniret. vel si eum Nola teneret, & nec dum securæ res ab Annibale essent, T. Gracchum procos. à Beneuento acciturum. Hoc nuntio Marcellus duobus militum millibus Nolæ in præsidio relicto, cum cætero exercitu Casilinū venit. aduentusq; eius Campani iam mouentes sese quieuerunt. ita à duobus COS. Casilinum oppugnari cœptum: vbi cum multa succedentes temerè mœnibus Romani milites acciperent vulnera, neq; satis incoëptis succederet, Fabius omittendam rem parua, ac iuxta magis difficilem, abscedendumq; inde censebat, cum res maiores instarent. Marcellus multa magnis ducibus sicut non aggredienda, ita semel aggressis non dimittenda esse dicendo, quia magna famæ momenta in vtranq; partem fierent, tenuit ne incoëpto abiretur. Vineæ inde, omniaq; alia operū machinationumq; genera cum admouerentur, Campaniq; Fabiū orarent, vt abire Capuā tutò liceret, paucis egressis, Marcellus portam,

Magna omnium ordinum liberalitas in sustinenda ærarij inopia.

Q. Fabius Casilinum oppugnat.

ex mss. J. L. p. de Syntagma

*Casilinum captum à
Cos.*

*Quas vrbes cepit Fa-
bius in Samnio.*

*Tarentū venit An-
nibal.*

*Quid in Sicilia gestū
post Hieronymi cædē.*

qua egrediebantur, occupauit, cedesq; promiscuè omnium circa portam pri-
mò, deinde irruptione facta, etiam in vrbe fieri cœpta est. Quinquaginta fe-
rè primò egressi Campanorum, cū ad Fabium confugissent, præsidio eius
Capuam peruenerunt. Casilinum inter colloquia, cunctationemq; peten-
tium fidem, per occasionem captum est. captiui, quiq; Campanorum, quiq;
Annibalis militum erant, Romam missi, atque ibi in carcere inclusi sunt: op-
pidanorum turba per finitimos populos in custodiam diuisa. Quibus diebus
à Casilino re benè gesta recessum est, eis Gracchus in Lucanis aliquot cohor-
tes in ea regione conscriptas cum præfecto sociorum in agros hostium præ-
datum milit. eos effusè palatos Hanno adortus, haud multò minorem quàm
à Beneuento acceperat, reddidit hosti cladem: atque in Brutios raptim, ne
Gracchus assequeretur, concessit. Consul Marcellus retro vnde venerat, No-
lam redit: Fabius in Samnium ad populandos agros, recipiendasque armis,
quæ defecerant, vrbes processit. Caudinus Samnis grauius deuastatus: per-
usti populatiq; latè agri, prædæ pecudum hominumq; actæ. oppida vi-
capta, Compulteria, Telesia, Cossa, Melæ, Fuisulæ & Orbitanium. ex Lu-
canis Blandæ, Apulorum Ancæ oppugnata. Millia hostium in his vrbibus
viginti quinque capta, aut occisa: & recepti perfugæ CCCLXX. quos cū
Romam misisset Cos. virgis in comitio cæsi omnes, ac de saxo deiecti. Hæc
à Q. Fabio intra paucos dies gesta. Marcellum ab gerendis rebus valetudo ad-
uersa Nolæ tenuit. Et à Præt. Q. Fabio, cui circa Luceriā prouincia erat, Accua
oppidum per eos dies vi captum, statiuæque ad Ardoneas communita. Dum
hæc alijs locis ab Romanis geruntur, iam Tarentum peruenerat Annibal,
cum maxima omnium quacunque ierat, clade. in Terentino demum agro
pacatum incedere agmen cœpit. nihil ibi violatum, neque vsquam via ex-
cessum est. apparebatq; non id modestia militum aut ducis, nisi ad conci-
liandos Tarentinorum animos fieri. Cæterum cū propè iam mœnibus
accessisset, nullo ad conspectum primi agminis, vt rebatur, motu facto, ca-
stra ab vrbe fermè passus mille locat. Tarentum triduo antequam Annibal
ad mœnia accederet, à M. Valerio proprætore, qui classi ad Brundisium præ-
erat, T. Valerius legatus missus. Is primorum iuuentute conscripta, dispo-
sitisque ad omnes portas, circaque muros quæ res postulabat, stationibus
die ac nocte plurimum intentus, neq; hostibus, neq; dubijs socijs loci quic-
quam præbuit ad tentandum. Sicque diebus aliquot frustra ibi absumptis,
Annibal cū eorum nemo, qui ad lacum Auerni adissent, aut ipsi venirent,
aut nuntium literasue mitterent, vana promissa se temerè secutum cernens,
castra inde mouit. Tum quoque intacto agro Tarentino, quanquam simu-
lata lenitas nondum profuerat: tamen spe labefactandæ fidei haud absistens,
Salapiam tendit: eoq; frumentum ex agris Metapontino atque Heracleensi
(iam media æstas exacta erat, & hybernis placebat locus) comportat. Præda-
tum inde Numidæ Maurique per Salentinum agrum, proximosque Apuliæ
saltus dimissi: vnde cæteræ prædæ haud multum, equorum greges maximè
abacti. è quibus ad quatuor millia domanda equitibus diuisa. Romani, cū
bellum nequaquam contemnendum in Sicilia oriretur: morsq; tyranni du-
ces magis impigros dedisset Syracusanis, quàm causam aut animos mutasset:
M. Marcello alteri consulum eam prouinciam decernunt. Secundum Hiero-
nymi cædem primò tumultuatum in Leontinis apud milites fuerat, vocife-
ratumque ferociter: parentandum regi sanguine coniuratorum esse. Deinde
libertatis restitutæ dulce auditum nomen crebro vsurpatū, spes facta ex pecu-
nia regia largitionis militi, atq; fungēdi potioribus ducibus: & relata tyranni
foeda scelera, foedioresque libidines, adeo mutauere animos, vt insepultum
iacere

A iacere corpus paulò antè desiderati regis paterentur. Cùm cæteri ex coniura-
tis ad exercitum obtinendum remanissent, Theodorus & Sosis regijs equis,
quanto maximo cursu poterant, vt ignaros omnium regiones opprimerent, Sy-
racusas contendunt. cæterum pręuenerat nō fama solū, qua nihil in talibus.
rebus est celerius, sed nuntius etiam ex regijs seruis. Itaq; Andronodorus & in-
fulam & arcem, & alia quæ poterat, quæq; opportuna erant, præsidijs firma-
ti, cū cruentam regiam vestem, atq; insigne capitis ostentarent, transuecti
per Thicam, simul ad libertatem, simul ad arma vocantes, in Acradinam con-
uenire iubent. Multitudo pars procurrit in vias, pars in ædium vestibulis
B stat: pars ex tectis fenestrisq; prospectant, & quid rei sit rogitant. omnia lu-
minibus collucent, strepituque vario complentur. armati locis patentibus
congregantur. inermes ex Olympij Iouis templo spolia Gallorum Illyrio-
rumque, dono data Hieroni à populo Romano, fixaq; ab eo, detrahunt, pre-
cantes Iouem, vt volens propitius præbeat sacra arma pro patria, pro deū
delubris, pro libertate sese armantibus. Hæc quoque multitudo stationibus
per principes regionum vrbis dispositis adiungitur. In insula inter cætera An-
dronodorus præsidijs firmat horrea publica. Locus saxo quadrato septus, at-
que arcis in modum emunitus capitur ab iuuentute, quæ præsidio eius loci
attributa erat, mittuntque nuntios in Acradinam: horrea frumentumque in
C senatus potestate esse. Luce prima populus omnis armatus inermisque in
Acradinam ad curiam conuenit. ibi pro Concordiæ ara, quæ in eo sita loco
erat, ex principibus vnus nomine Polyneus concionem & liberam & mode-
ratā habuit. Seruitudinis indignitatisq; homines expertos, aduersus notum
malum irritatos esse. Discordia ciuilis quas importet clades, audisse magis à
patribus Syracusanos, quàm ipsos vidisse. Arma quòd impigrè ceperint, lau-
dare. magis laudaturum, si non vtantur, nisi vltima necessitate coacti. in præ-
sentia legatos ad Andronodorum mitti placere, qui denuncient, vt in pote-
state senatus ac populi sit: portæ insulæ pateant, reddat præsidium. si tutelam
alieni regni suum regnum velit facere, eundem se censere: multò acrius ab
D Andronodoro, quàm ab Hieronymo repeti libertatem. Ab hac concione le-
gati missi sunt. senatus inde haberi cœptus est. quod sicut regnante Hierone
manerat publicum consilium: ita post mortem eius ante eam diem nulla de-
re, neq; conuocati, neq; consulti fuerant. Vt ventum ad Andronodorum est,
ipsum quidem mouebat & ciuium cōsensus, & cū aliæ occupatæ vrbis par-
tes, tum pars insulæ, velut munitissima prodita atq; alienata: sed euocatum
eum ab legatis Demarata vxor, filia Hieronis, inflata adhuc regijs animis, ac
muliebri spiritu, admonet sæpè vsurpatæ Dionysij tyranni vocis: qua pedibus
tractum, non insidentem equo relinquere tyrannidem dixerit debere. facile
esse momento quo quis velit, cedere possessione magnæ fortunæ: facere &
E parare eam, difficile atq; arduum esse. paululum fumeret spacij ad consultan-
dum ab legatis. eo vteretur ad accersendos ex Leontinis milites. quibus si pe-
cuniam regiam pollicitus esset, omnia in potestate eius futura. Hæc muliebria
consilia Andronodorus neque tota aspernatus est, neq; extemplo accepit: tu-
torem ad opes affectandas ratus esse viam, si in præsentia temporis cessisset.
itaq; legatos renuntiare iussit, futurum se in senatus ac populi potestate. Po-
stero die luce prima patefactis insulæ portis, in forum Acradinæ venit. ibi in
aram Concordiæ, ex qua pridie Polyneus concionatus erat, ascendit: oratio-
nemq; eam orsus est, qua primū cunctationis suæ veniam petiuit. Se enim
clausas habuisse portas, nō separantem suas res à publicis, sed strictis semel gla-
dijs timentem, qui finis cædibus esset futurus: vtrum, quod satis libertatis fo-
ret, con-

*Polyneus Syracusa-
nus cines ad concor-
diam hortatur.*

*Demarata Hiero-
nis filia Andronodo-
rum ad tyrannidem
retinendam stimulat.*

*Syracusani Praetores
creantur.*

*Andronodorus de oc-
cupanda Syracusarū
tyrannide cogitans
interficitur.*

ret, contenti nece tyranni essent: an quicumq; aut propinquitate, aut affinitate, aut aliquibus ministerijs regiā contigissent, alienę culpæ rei trucidarentur. postquam adnimaadvertit, eos qui liberaissent patriam, seruare etiā liberatam velle, atq; vndiq; consuli in mediū, nō dubitasse, quin & corpus suū, & cætera omnia, quæ suæ fidei tutelæq; essent, quando eum, qui mandasset, suus furor absumpsisset, patriæ restitueret. Cōuersus deinde ad interfectores tyranni, ac nomine appellans Theodorū ac Sofim: Facinus, inquit, memorabile fecistis: sed mihi credite, inchoata vestra gloria, nondū perfectā est: periculūq; ingens manet, nisi cōmuni cōcordiæ consulitis, ne libera efferatur Respub. Post hanc orationem clauēs portarum pecuniæq; regiæ ante pedes eorū posuit, atq; illo quidē die dimissi ex cōcione læti circā omnia fana deūm supplicauerunt cum coniugibus ac liberis. postero die comitia Prr. creandis habitā. creatus in primis Andronodorus, ceteri magna ex parte interfectores tyranni, duos etiā absentes, Sopatrum ac Deomenem fecerunt. Qui auditis ijs, quæ Syracusis acta erant, pecuniā regiā, quæ in Leontinis erat, Syracusas deuectam quæstoribus ad idipsum creatis tradiderūt, & ea quæ in insula erat, & Acradina, tradita est. muriq; ea pars, quæ ab cætera vrbe nimis firmo munimento intersepiebat insulam, cōsensu omnium deiecta est. secutæ & cæteræ res hanc inclinationem animorū ad libertatē. Hippocrates atq; Epicides audita morte tyranni, quam Hippocrates etiam nuntio interfecto celare voluerat, deserti à militibus, quia id tutissimum ex præscentibus videbatur, Syracusas rediere. vbi ne suspecti obferuarentur, tanquam nouandi res aliquam occasionem quærentes, prætores primū, dein per eos senatū adeunt. Ab Annibale se missos prædicant ad Hieronymum, tanquā amicū ac socium, paruissē imperio eius, cuius imperator suus voluerit. velle ad Annibalem redire. cæterū cū iter tutum non sit, vagantibus passim per totā Siciliam Romanis armis, petere vt præsidij dent aliquid, quo Locros in Italiam perducantur, gratiam magnam eos parua opera apud Annibalem inituros. Facile res impetrata: abire enim duces regiones, cū peritos militiæ, tum egētes eosdē atq; audaces cupiebant. sed quod volebant, nō quā maturatō opus erat, nauiter expediebāt. Interim iuuenes militares, & assueti militibus, nunc apud eos ipsos, nunc apud transfugas, quorū maxima pars ex naualibus socijs Romanorum erat: nūc etiam apud infimæ plebis homines crimina ferebant in senatū optimatesq;: moliri clam eos atq; struere, vt Syracusæ per speciem recōciliandæ societatis in deditioe Romanorum sint: dein factio, & pauci authores fœderis renouati dominantur. His audientis credendisq; opportuna multitudo maior indies Syracusas cōfluebat: nec Hippocrati & Epicidi solū spem nouādarum rerū, sed Andronodoro etiam præbebat. Qui fessus tandem vxoris vocibus monentis, nūc illud esse tempus occupandi res, dum turbata omnia noua atq; incognita libertate essent, dum regijs stipendijs pastus obuersaretur miles: dum ab Annibale missi duces assueti militibus iuuare possent incepta, cum Themistio, cui Gelonis filia nupta erat, rem cōsociatam, paucos post dies Aristoni cuidam tragico actori, cui & alia arcana cōmittere assuerat, incautē aperit. Huic & genus & fortuna honesta erant: nec ars, quia nihil tale apud Græcos pudori est, ea deformabat. itaq; fidem potiore ratas, quam patriæ debebat, indicium ad Prr. defert. Qui vbi rem haud vanam esse certis indicijs compererunt, consultis senioribus, & autoritate eorum præsidio ad fores posito, ingressos curiam Themistium atque Andronodorum interfecerunt, & cum tumultus ab re in speciem atrociorē, causam alijs ignorantibus, ortus esset, silentio tandem factō, indicem in curiā introduxerunt. Qui cū ordine omnia edocuisset, & principium coniurationis factum ab Harmoniæ Gelonis filiæ nuptijs, quibus Themistio iuncta est.

A cta esset: Afrorū Hispanorumq; auxiliares instructos ad cædē, Prr. principumq; aliorum: bonaq; eorū prædæ futura interfectores pronuntiatum: iam mer-
cenariorum manum assuetam imperijs Andronodori paratam fuisse ad insu-
lam rursus occupandam: singula deinde, quæ, per quosq; agerentur, totamq;
viris armisq; instructam coniurationē ante oculos posuisset, senatui quidem
tam iure cæsi, quàm Hieronymus, videbantur. Ante curiam variè atq; incerte
rerū multitudinis clamor erat. quam ferociter minitantē in vestibulo curiæ
corpora coniuratorum eo metu compresserunt, vt silentes integram plebem
in concionē sequerentur. Sopatro mandatū ab senatu, & ab collegis, vt verba
faceret. Is (tanquam reos agebat) ab antè acta vita orsus, quæcunq; post Hiero-
nis mortē scelestè atq; impiè facta essent. Andronodorum ac Themistium ar-
guit fecisse. Quid enim sua sponte fecisse Hieronymum puerum, ac vix dum
pubescentem facere potuisse? tutores ac magistratus eius sub aliena inuidia
regnasse. itaque aut ante Hieronymum, aut certè cum Hieronymo perire eos
debuisset. At illos debitos iam morti destinatosq; alia noua scelera post mor-
tem tyranni molitos. palàm primò, cū clausis Andronodorus insulæ portis
hæreditatem regni creuerit, quæq; procurator tenuerat, pro domino possede-
rit, proditus deinde ab eis, qui in insula erant, circumfessus ab vniuersa ciuita-
te, quæ Acradinam tenuerit: nequicquam palàm atq; apertè petitū regnum,
clàm & dolo affectare conatus sit. & ne beneficio quidem atq; honore po-
tuerit vinci, cū inter liberatores patriæ insidiator ipse libertatis creatus esset
Prætor. Sed animos eis regios regias coniuges fecisse: alteri Hieronis, alteri
Gelonis, filias nuptas. Sub hanc vocem ex omnibus partibus concionis cla-
mor oritur, nullam earum viuere debere, nec quenquam superesse tyranno-
rum stirpis. Hæc natura multitudinis est: aut seruit humiliter, aut superbè do-
minatur: libertatem, quæ media est, nec spernere modicè, nec habere sciunt,
& non fermè defunt irarum indulgentes ministri, qui auidos atq; intempe-
rantes plebeiorū animos ad sanguinem & cædes irritent: sicut tum extemplò
Prr. rogationem promulgarunt. acceptaq; penè prius quàm promulgata est,
vt omnis regia stirps interficeretur. missiq; a Prr. Demaratam Hieronis, & Har-
moniam Gelonis filias, coniuges Andronodori & Themistij, interfecerunt.
Heraclea erat filia Hieronis, vxor Sosippi, qui legatus ab Hieronymo ad re-
gem Ptolemæum missus, voluntarium consciuerat exiliū. Ea cū ad se quo-
que venire præscisset, in sacrarium ad penates confugit cum duabus filiabus
virginibus, resolutis crinibus, miserabiliq; alio habitu: & ad ea addidit preces,
nūc per memoriam Hieronis patris, Gelonisq; fratris, ne se innoxiam inuidia
Hieronymi conflagrare sinerent. nihil se ex regno illius, præter exiliū viri, ha-
bere. neq; fortunā suam eandem viuo Hieronymo fuisse, quàm sororis, neq;
interfecto eo causam eandem esse. Quid quod, si Andronodoro consilia pro-
cessissent, illa cum viro fuerit regnatura? sibi cum cæteris seruiendum? Si quis
Sosippo nuntiet, interfectū Hieronymum, ac liberatas Syracusas: cui dubium
esse, quin extemplò cōscensurus sit nauim, atq; in patriā rediturus? Quantum
spes hominum fallit in liberata patria coniugem eius, ac liberos de vita dimi-
care? quid obstantes libertati, aut legibus? quod ab se cuiquā periculū, à sola,
ac propè vidua, et puellis in orbitate degentibus esse? At enim periculi quidem
nihil ab se timeri: inuisam tantū regiam stirpem esse. Ablegarent ergo pro-
cul ab Syracusis, Siciliaq;, & asportari Alexandriam iuberent ad virum vxo-
rem, ad patrem filias. Auersis auribus animisq;, casse ne tempus tereretur, (fer-
rum enim quosdam expedientes cernebat) tum omissis pro se precibus, puel-
lis vt saltem parcerent, orare institit: à qua ætate etiam hostes irati abstinerent.
ne tyrannos vlciscendo, quæ odissent scelera, ipsi imitarentur. Inter hæc

*Sopatri oratio de An-
dronodori et Them-
istij cæde.*

*Multitudo aut seruit
humiliter, aut super-
bè dominatur.*

*Stirps regia interfici-
tur.*

abstractam à penetralibus iugulant. in virgines deinde resperfas matris cruore impetum faciunt. quæ alienata mente simul luctu metuq; velut captæ fu-

Crudele mortis exemplum.

rore occurſu ſe ex ſacrario proripuerunt: vt, ſi effugium patuiſſet in publicum, impleturæ urbem tumultu fuerint. tum quoque haud magno ædium ſpatio inter medios tot armatos aliquoties integro corpore euaserunt: tenentibusq; cū tot ac tam validæ eluctandæ manus eſſent, ſeſe eripuerunt. tandem vulneribus confectæ, cū omnia repleſſent ſanguine, exanimis corruerunt, cædemq; per ſe miſerabilem, miſerabiliorem caſus fecit: quòd paulò poſt nuntius venit, mutatis repente ad miſericordiam animis, ne interficerentur. Ira deinde ex miſericordia orta, quòd adeò feſtinatum ad ſupplicium, neq; locus pœnitendi, aut reſgreſſus ab ira relictus eſſet. itaq; fremere multitudo, & in locum Andronodori ac Themiftij (nam ambo Prr. fuerunt) comitia poſcere: quæ nequaquam ex ſententia prætorum futura eſſent. Statutus eſt comitijs dies: quo nec opinantibus omnibus vnus ex vltima turba Epicidem nominauit: tum inde alius Hippocratem: crebriores deinde eæ voces, & cū haud dubio aſſenſu multitudinis eſſe. Et erat confuſa concio, non populari modò, ſed militari quoq; turba, magna ex parte etiam perſugis, qui omnia nouare cupiebant, permixtis. Prætores diſſimulare primò: & trahendam rem eſſe. poſtremò victi conſenſu, & ſeditionem metuentes, pronunciant eos prætores. Nec illi primò ſtatim creati nudare quid vellent: quanquam ægrè ferebant, & de inducijs dierum decem legatos iſſe ad Appium Claudium: & impetratis eis alios, qui de fœdere antiquo renouando agerent, miſſos. Ad Mur-
gantium tum claſſem nauium centū Romanus habebat, quò euaderent motus ex cædibus tyrannorum orti Syracuſis, quòue eos ageret noua atq; inſolita libertas, opperiens. Per eoſdem dies cū ad Marcellum venientem in Siciliam legati Syracuſani miſſi ab Appio eſſent, auditis cōditionibus pacis Marcellus poſſe rem conuenire ratus, & ipſe legatos Syracuſas, qui coràm cum prætoribus de renouando fœdere agerent, miſit. Et iam ibi nequaquam eadem quies & tranquillitas erat. poſtquam Punicam claſſem acceſſiſſe Pachynum allatum eſt, dempto timore Hippocrates & Epicides nunc apud mercenarios milites, nunc apud transfugas prodi Romanis Syracuſas criminabantur. At verò Appius naues ad oſtium portus, quid alię partis hominibus animi accederet

A accederet operiens, in statione habere coepit. Ingens in speciem criminibus vanis accesserat fides: ac primò etiam tumultuosè decurrerat multitudo ad prohibendos, si in terram egrederentur. In hac turbatione rerum in concionem vocari placuit. vbi cum alij aliò tenderent, nec procul à seditione res esset, Apollonides principum vnus orationem salutarem, vt in tali tempore, habuit: Nec spem salutis, nec perniciem propiorem vnquam ciuitati vlli fuisse. si enim vno animo omnes vel ad Romanos, vel ad Carthaginienses inclinent, nullius ciuitatis statum fortunatiorem, gratiorémue fore. si alia aliò trahat res, non inter Pœnos Romanosque bellum atrocius fore, quam inter ipsos Syracusanos, cum intra eosdem muros pars vnaquæque suos exercitus, sua arma, suos habitura sit duces. itaque vt idem omnes sentiant, summa vi agendum esse: vtra societas sit vtilior, longè minoris adeò rem momenti consultatione esse. sed tamen Hieronis potius quàm Hieronymi auctoritatem sequendam in socijs legendis, vel quinquaginta annis feliciter expertam amicitiam nunc incognitæ quondam infideli præferendam. Esse etiam momenti aliquid ad consilium, quòd Carthaginiensibus ita pax negari possit, vt non vtiq; in præsentia bellum cum eis geratur: cum Romanis extemplò aut pacem aut bellum habendum. Quo minus cupiditatis ac studij visa est oratio habere, eò plus auctoritatis habuit. Adiectum est prætoribus ac deletis senatorum militare etiam consilium, iussi & duces ordinum præfectiq; auxiliiorum simul consulere. Cum sæpè acta res esset medijs certaminibus, postemò quia belli cum Romanis gerendi ratio nulla apparebat, pacem fieri placuit: mittiq; cum eis legatos ad rem confirmandam. Dies haud ita multi intercesserant, cum ex Leontinis legati præsidium finibus suis orantes venerunt. Legatio peropportuna visa ad multitudinem inconditam ac tumultuosam exonerandam, ducesq; eius ablegandos. Hippocrates Pr. ducere eò transfugas iussus: secuti multi ex auxilijs mercenarijs, quatuor millia armatorum effecerunt. Et mittentibus & missis ea læta expeditio fuit. nam & illis, quod iam diu cupiebant, nouandi res occasio data est: & hi sentinam quandam vrbs rati exhaustam, lætabantur. cæterum leuauerunt modò in præsentia velut corpus ægrum, quòd mox in grauiorem morbum recideret. Hippocrates enim finitima prouinciæ Romanæ primò furtiuis excursionibus vastare coepit: deinde cum ad tuendos sociorum agros missum ab Appio præsidium esset, omnibus copijs impetum in oppositam stationem cum cæde multorum fecit. Quæ cum essent nuntiata Marcello, legatos extemplò Syracusas misit, qui pacis fidem ruptam esse dicerent: nec belli defuturam vnquam causam, nisi Hippocrates atque Epicides non ab Syracusis modò, sed tota procul Sicilia ablegarentur. Epicides ne aut reus criminis absentis fratris præsens esset, aut deesset pro parte sua cõcitando bello: profectus & ipse in Leontinos, quia satis eos aduersus populum Romanum concitados cernebat: auertere etiam ab Syracusis coepit. Nam ita eos pacem pepigisse cum Romanis, vt quicunq; populi sub regibus fuissent, & suæ ditionis essent, nec iam libertate contentos esse, nisi etiam regnent ac dominantur. Renunciandum igitur eis esse, Leontinos quoq; æquum censere liberos esse: vel quòd in solo vrbs suæ tyrannus ceciderit: vel quòd ibi primùm cõclamatum ad libertatem, relictisq; regijs ducibus Syracusas sit cõcursum. Itaq; aut eximendū id de foedere esse, aut legem eam foederis non accipiendam. Facile multitudini persuasum. legatisque Syracusanorum & de cæde stationis Romanæ quærentibus, & Hippocratem atq; Epicidē abire, seu Locros, seu quò aliò mallent, dummodò Sicilia cederent, iubentibus, ferociter responsum est: Neq; mandasse sese Syracusanis, vt pacem pro se cum Romanis facerent: neq; teneri alienis foederibus.

Apollonides ad concionem Syracusanos hortatur.

leg. m. s. consilium.

Syracusani legatos mittunt ad rem cum Romanis confirmandam.

Leontini deficiunt à Syracusanis.

Hæc

Marcellus Leontinos
oppugnat.

Herbesum ex m. s.

Syracusani prætores
Herbesum proficiscun-
tur.

Ob Hippocratem se-
ditio mota in Syracu-
sano exercitu.

Hæc ad Romanos Syracusani detulerunt, abnuentes Leontinos in sua pote-
state esse. itaque integro secum fœdere bellum Romanos cum ijs gesturos,
neq; sese defuturos ei bello: ita, vt in potestatem redacti, suæ rursus ditionis es-
sent, sicut pax conuenisset. Marcellus cum omni exercitu profectus in Leon-
tinos, Appio quoq; accito, vt altera parte aggredieretur: tanto ardore mili-
tum est vsus ob iram inter cōditiones pacis interfectæ stationis, vt primo im-
petu urbem expugnarent. Hippocrates atque Epicides, posteaquam capi mu-
ros, refringi que portas viderunt, in arcem sese cum paucis recepere. inde clam
nocte Herbesum perfugiunt. Syracusanis octo millium armatorum agmine
profectis domo ad Mylam flumen nuntius occurrit, captam urbem esse, cæ-
tera falsa mista veris ferens: cædem promiscuam militum atque oppidano-
rum factam, nec quenquam puberem arbitrari superesse: direptam urbem,
bona locupletum donata. Ad nuntium tam atrocem constitit agmen: con-
citatisq; omnibus, duces (erant autē Sosis ac Dinomenes) quid agerent con-
sultabant. Erroris speciem haud vanam mendacio præbuerant verberati ac
securi percussi transfugæ ad duo millia hominum. Cæterum Leontinorum
militumq; aliorum nemo post captam urbem violatus fuerat: suaq; omnia
eis, nisi quæ primus tumultus captæ vrbis absumpserat, restituebantur. Nec vt
in Leontinos irent, proditos ad cædem commilitones quærentes, perPELLI po-
tuere, nec vt eodem loco certiozem nuntium expectarent. Cū ad defectio-
nem inclinatos animos cernerent Prr. sed eum motum haud diuturnum
fore, si duces a mentis sublati essent, exercitum ducunt Megaram. ipsi cum
paucis equitibus Herbesum proficiscuntur, spe territis omnibus per prodi-
tionem vrbis potiundæ. quod vbi frustra eis fuit incœptum, vi agendum rati.
postero die Megaris castra mouent, vt Herbesum omnibus copijs oppugna-
rent. Hippocrates & Epicides non tam tutum prima specie, quā vnum spe
vndiq; abscisa consilium esse rati, vt se militibus permitterent, & assuetis ma-
gna ex parte sibi, & tum fama cædis commilitonum accensis, obuiam agmi-
ni procedunt. Prima fortè signa sexcentorū Cretensium erant, qui apud Hie-
ronymum meruerant sub eis, & Annibalis beneficium habebant, capti ad
Thrasymenum inter Romana auxilia, dimissi q; quos vbi ex signis armorūq;
habitu cognouere Hippocrates atq; Epicides, ramos oleæ ac velamenta alia
supplicum porrigentes orare, vt reciperent sese, receptosque tutarentur, neu
proderent Syracusanis: à quibus mox ipsi trucidandi p. r. dederentur. Enim-
uerò conclamant, bonum vt animum haberent, omnem se cum illis fortu-
nam subituros. Inter hoc colloquium signa cōstitierant, tenebaturq; agmen:
nec dum quæ moræ causa foret, peruenerat ad duces. Postquā Hippocra-
tem atque Epicidem adesse peruasit rumor, fremitusque toto agmine erat
haud dubiè approbantium aduentum eorum: extemplò Prr. citatis equis ad
prima signa perrexerunt. qui mos ille, quæ licentia Cretensium esset, rogi-
tantes, colloquia ferendi cum hoste, iniussuq; prætorum miscendi eos agmi-
ni suo? comprehendi vinciriq; catenis iusserunt Hippocratem. ad quam vo-
cem tantus extemplò primū à Cretensibus clamor est ortus, deinde exce-
ptus ab alijs, vt facile, si vltra tenderent, appareret eis timendum esse. Solliciti
incerti q; rerum suarum Megaram, vnde profecti erant, referri signa iubent,
nuntiosque de statu præsentis Syracusas mittunt. Fraudem quoque Hippo-
crates addit, inclinatis ad omnem suspicionem animis: & Cretensium qui-
busdam ad itinera insidenda missis, velut interceptas literas, quas ipse compo-
fuerat, recitat. Prr. Syracusani Marcello suo S. Secundum salutem, vt assolet,
scriptum erat. Rectè eum atque ordine fecisse, quod in Leontinis nulli peper-
cisset. Sed omnium mercenariorum militum eandem esse causam, nec vn-
quam

A quam Syracusas, quieturas, donec quicquam externorum auxiliorum aut in
 vrbe, aut in exercitu suo esset. itaque daret operam, vt eos qui cum suis præto-
 ribus castra ad Megaram haberent, in suam potestatem redigeret, ac supplicio
 eorum liberaret tandem Syracusas. Hæc cum recitata essent, tanto clamore
 ad arma discursus est, vt prætores inter tumultum pauidi obequitauerint
 Syracusas. & ne fuga quidem eorum seditio compressa est, impetusq; in Syra-
 cusanos milites fiebat. nec ab vlllo temperatum foret, ni Epicides atq; Hippo-
 crates iræ multitudinis obuiam issent: non à misericordia, aut humano con-
 filio: sed ne spem reditus præciderent sibi, & cum ipsos simul milites fidos ha-
 berent, simul obsides: tum cognatos quoq; eorum, atq; amicos tanto meri-
 to primū, dein pignore sibi conciliarent, expertiq; quam vana, aut leui au-
 ra mobile vulgus esset, militem nacti ex eo numero, qui in Leontinis circun-
 fessi erant, subornant: vt Syracusas perferret nuntium conuenientem eis, quæ
 ad Mylam falso nuntiata erant: authoremq; se exhibendo, ac velut visa quæ
 dubia erant, narrando, cōcitaret iras hominum. Huic non apud vulgum mo-
 dō fides fuit, sed senatum quoq; in curiam introductus mouit, vt vani qui-
 dam homines palam ferrent, perbenè detectam in Leontinis esse auaritiam
 & crudelitatem Romanorum. eadē, si intrassent Syracusas, aut fœdiora etiam,
 quo maius ibi auaritiæ præmium esset, facturos fuisse. Itaq; claudendas cun-
 cti portas, & custodiendam vrbem censere. sed non ab eisdem omnes timere,
 nec eosdem odisse. apud militares penè omnes, partemq; magnā plebis inui-
 sum esse nomen Romanum, prætores optimatumq; pauci quanquam inflati
 vano nuntio erant, tamen ad propius præsentiusq; malum cautiore esse. Et
 iam ad Hexapylum erant Hyppocrates atq; Epicides: ferebanturque collo-
 quia per propinquos populariū, qui in exercitu erant, vt portas aperirent, sine-
 rentq; communem patriam defendi ab impetu Romanorum. Iam vnīs fori-
 bus Hexapyli apertis cœpti erant recipi, cum Prr. interuenerunt. & primo im-
 perio minisque, deinde autoritate deterrendo: postremò, vt omnia vana
 erant, obliti maiestatis precibus agebant, ne proderent patriam tyranni antè
 satellibus, & tum corruptoribus exercitus. Sed surdæ ad eò omnium aures
 concitatae multitudinis erant, quod non minore intus vi, quam foris portæ
 effringerentur, effractisque omnibus tuto in Hexapylo agmen receptum est.
 Prr. in Acradinam cum iuuentute popularium confugiunt. mercenarij mi-
 lites perfugæque, & quicquid regionum militum Syracusis erat, agmen ho-
 stium augent. Ita Acradina quoque primo impetu capitur, prætoresque, nisi
 qui inter tumultum effugerunt, omnes interficiuntur. nox cædibus finem
 fecit. Postero die serui ad pileum vocati, & carcere vincti emissi. confusaque
 omnis multitudo Hippocratem atque Epicidem creant prætores, Syracusæ-
 que, cum breue tempus libertas affulsisset, in antiquam seruitutem recide-
 runt. Hæc nunciata cum essent Romanis, ex Leontinis mota sunt extemplo
 castra ad Syracusas. Et ab Appio legati per portum missi fortè in quinqueremi
 erant. præmissa quadriremis, cum intrasset fauces portus, capitur. legati
 ægrè effugerunt. Et iam nō modò pacis, sed ne belli quidem iura relicta erant:
 cum Romanus exercitus ad Olympium (Iouis id templum est) mille & quin-
 gentis passibus ab vrbe castra posuit. Inde quoque legatos præmitti placuit,
 quibus ne intrarent vrbem, extra portam Hippocrates atq; Epicides obuiam
 cum suis processerunt. Romanus orator non bellum se Syracusanis, sed opem
 auxiliumq; afferre, ait: & ijs qui ex media cæde elapsi perfugerint ad se, & eis
 qui metu oppressi fœdiorem nō exilio solū, sed etiam morte seruitutem pa-
 tiantur. Nec cēdem nefandam sociorum inultam Romanos passuros. Itaq; si
 eis qui ad se perfugerunt, tutus in patriam reditus patēret, ac cædis authores
 dedantur,

Hippocratis dolus.

Syracusanos sedi-
tio.Legatus Romanus ad
Syracusanos.

*Syracusa terra mari-
que oppugnatur a
Romanis.*

Archimedes.

*Archimedis solertia
in tuendis Syracusis.*

dedantur, & libertas legesq; Syracusanis restituantur, nihil armis opus esse, si
ea non fiant, quicunq; in mora sit, bello persecuturos. Ad ea Epicides, si qua
ad se mandata haberent, responsum eis, ait, se daturos fuisse: cum in eorum
ad quos venerint, manu res Syracusana esset, tum reuerterentur. Si bello la-
cessant, ipsa re intellecturos, nequaquam idem esse Syracusas ac Leontinos
oppugnare. Ita legatis relictis portas clausit. Inde terra marique simul coepta
oppugnari Syracusae: terra ab Hexapylo, mari ab Acradina, cuius murus flu-
ctu alluitur: & quia sicut Leontinos terrore ac primo impetu ceperant, non
diffidebant vastam disiectamq; spatio urbem parte aliqua se inuasuros, om-
nem apparatus oppugnandarum urbium muris admouerunt. Et habuisset
tanto impetu coepta res fortunam, nisi vnus homo Syracusis ea tempestate
fuiſſet. Archimedes is erat, vnicus spectator coeli siderumq;: mirabilior ta-
men inuentor ac machinator bellicorum tormentorum, operumq;, quibus
ea quae hostes ingenti mole agerent, ipse per leui momento ludificaretur. Mu-
rum per inaequales ductum colles, pleraq; alta & difficilia aditu, summissa
quaedam, & quae planis vallibus adiri possent, vt cuiq; aptum visum est loco,
ita omni genere tormentorum instruxit. Acradinae murum, qui, vt ante di-
ctum est, mari alluitur, ex quinqueremibus Marcellus oppugnabat. ex cate-
ris nauibus sagittarij funditoresq;, & velites etiam, quorum telum inhabile
ad remittendum imperitis est, vix quenquam sine vulnere consistere in muro
patiebantur. Hi, quia spatio missilibus opus est, procul muro tenebant naues.
iunctae aliae binae ad quinqueremes, demptis interioribus remis, vt latus la-
teri applicaretur: cum exteriori ordine remorum velut naues agerentur, tur-
res contabulatas, machinamentaq; alia quatiendis muris portabant. Aduersus
hunc naualem apparatus Archimedes variae magnitudinis tormenta in mu-
ris disposuit. in eas quae procul erant naues saxa ingenti pondere emittebat.
propiores leuioribus, eoq; magis crebris petebat telis. postremo vt sui vulne-
re intacti tela in hostem ingererent: murum ab imo ad summum crebris cubi-
talibus ferè cauis aperuit, per quae caua pars sagittis, pars scorpionibus modi-
cis ex occulto petebant hostem. Quae propius quidem subibant naues, quo
interiores ictibus tormentorum essent: in eas tollendas desuper murum emi-
nentem ferrea manus firmæ catenæ illigata, cum iniecta proræ esset, grauiq;
libramento plumbi recelleret ad solum: suspensa prora, nauim in puppim sta-
tuebat. dein remissa subito, velut ex muro cadentem nauim cum ingenti tre-
pidatione nautarum ita vndæ affligebant, vt etiam si recta recideret, aliquan-
tum aquae acciperet. Ita maritima oppugnatio est elusa, omnisq; vis est auer-
sa, vt totis viribus terra aggredierentur. sed ea quoq; pars eodem omni appa-
ratu tormentorum instructa erat, Hieronis impensis curaq; per multos an-
nos, Archimedis vnica arte. natura etiam adiuuabat loci: quod saxum, cui im-
posita muri fundamenta sunt, magna ex parte ita procliue est, vt non solum
missa tormento, sed etiam quae pondere suo prouoluta essent, grauius in ho-
stem inciderent. eadem causa ad subeundum arduum aditum instabilemq;
ingressum praebebat. Ita consilio habito, cum omnis conatus ludibrio esset,
abstistere oppugnatione, atq; obsidendo tantum arcere terra marique com-
meatibus hostem placuit. Interim Marcellus cum tertia ferè parte exercitus
ad recipiendas vrbes profectus, quae in motu rerum ad Carthaginenses defe-
cerant, Pelorum atq; Herbesum dedentibus ipsis recepit. Megaram vi captam
diruit ac diripuit, ad reliquorum, ac maximè Syracusanorum terrorem. Per
idem ferè tempus & Himilco, qui ad Pachyni promontorium classē diu te-
nuerat, ad Heracleam, quam vocant Minoam, quinque & viginti millia pe-
ditum, tria equitum, xii. elephantos exposuit. Nequaquam cum tantis co-
pijs

*Marcellus qui vr-
bes in Sicilia recepit.*

*Etiam, quod est inter
Pachynum. At. huius est.*

A. pijs antè tenuerat ad Pachynum classem: sed postquam ab Hippocrate occupata Syracusæ erant, profectus Carthaginem, accitusq; ibi & ab legatis Hippocratis, & literis Annibalis, qui venisse tempus aiebant Siciliae per summum decus repetendæ: & ipse haud vanus præsens monitor facile perpulerat, ut quantæ maximæ possent, peditum equitumque copiae in Siciliam trajicerentur. Adueniens Heracleam, intra paucos dies inde Agrigentum recipit: aliarumque ciuitatū quæ partis Carthaginensium erant, adeò accensæ sunt spes ad pellendos Sicilia Romanos, ut postremò etiam qui obsidebantur Syracusis animos sustulerint. & parte copiarum satis defendi urbem posse rati, ita inter se munera belli partiti sunt: ut Epicides præfesset custodiæ urbis, Hippocrates Himilconi coniunctus, bellum aduersus eos Romanum gereret. Cum decem millibus peditū, quingentis equitibus nocte per intermissa custodijs loca profectus, castra circa Accillas urbem ponebat. Munientibus superuenit Marcellus, ab Agrigento iam occupato, cum frustra eò peruenire hostem festinans tetendisset, rediens: nihil minus ratus, quàm illo tempore ac loco Syracusanum sibi exercitum obuiam fore: sed tamen metu Himilconis Pœnorumque, ut quibus nequaquam eis copijs quas habebat par esset, quàm poterat maximè intentus, atque agmine ad omnes casus composito ibat. Fortè ea cura, quæ erat aduersus Pœnos præparata, aduersus Siculos vsui fuit. Castris ponendis incōpositos ac dispersos nactus eos & plerosq; inermes, quod peditum fuit circumuenit. eques leui certamine inito, cum Hippocrate Acras perfugit. Ea pugna deficientes ab Romanis cum cohibuisset Siculos, Marcellus Syracusas redijt: & post paucos dies Himilco adiuncto Hippocrate ad flumen Anatim, octo fermè inde millia castra posuit. Sub idem ferè tempus & naues longæ quinque & quinquaginta Carthaginensium cum Bomilcare classis præfecto in magnum portū Syracusas ex alto decurrere, & Romana item classis, xxx. quinqueres legionem primam Panormi exposuere: verumq; ab Italia bellum. adeò vterq; populus in Siciliam intentus fuisse videri poterat. Legionem Romanā, quæ exposita Panormi erat, venientem Syracusas prædæ haud dubiæ sibi futuram Himilco ratus, via decipitur. mediterraneo nanque Pœnus itinere duxit: legio maritimis locis classe prosequente ad Appium Claudium Pachynū cum parte copiarum obuiam progressum, peruenit. Nec diutius Pœni Syracusis morati sunt. & Bomilcar simul parum fidens nauibus suis, duplici facile numero classe aduentatibus Romanis, simul inutili mora cernens nihil aliud ab suis quàm inopia aggrauari socios, velis in altū datis in Africam transmisit. & Himilco secutus nequicquam Marcellum Syracusas si qua, prius quàm maioribus copijs iungeretur, occasio pugnandi esset: postquam ea nulla contigerat, tutumq; ad Syracusas & munimento & viribus hostē cernebat, ne frustra assidendo spectandoq; obsidionem sociorum tempus tereret, castra inde mouit: ut quocunq; vocasset defectionis ab Romanis spes, admoueret exercitum, ac præsens suas res fouentibus adderet animos. Murgantiā primū, prodito ab ipsis præsidio Romano, recepit: ubi frumenti magna vis, commeatusq; omnis generis cōuecti erant à Romanis. Ad hanc defectionē erecti sunt & aliarū ciuitatum animi: præsidiaq; Romana aut pellebantur arcibus, aut prodita per fraudem opprimebantur. Aenna in excelso loco ac prærupto vndiq; sita, cum loco inexpugnabilis erat, tum præsidium in arce validū, præfectumq; præsidij haud sanè opportunum insidiantibus habebat. L. Pinarius erat vir acer, & qui plus in eo, ne posset decipi, quàm in fide Siculorum reponeret. & tum intenderant eum ad cauendū omni cura tot auditæ prodiciones, defectionesq; urbiū, & clades præsidiorum. itaq; nocte dieq; iuxta parata instructaq; omnia custodijs ac vigilijs erant: nec ab armis,

Carthaginensium classis Heracleā appulit.

Alia Carthaginensium classis Syracusas adiit.

Pœni Syracusis abscedunt.

Plurima Romanorum præsidia in Sicilia per fraudem oppressa.

*Aennenses defeſſio-**Pinarij ad ſuos ora-
tio.**Aennenses cædunt
a Romanis militibus.*

mis, aut loco suo miles abscedebat. Quod ubi Aennensium principes iam pa-
 et cum Himilcone de prodicione præsidij animadverterunt, nulli occasione
 fraudis Romanum patere, aperte ac propalam placuerat agendum. Urbem ar-
 cemq; suæ potestatis aiunt debere esse, si liberi in societatem, non serui in cu-
 stodiam traditi essent Romanis. itaque clauēs portarum reddi sibi æquum
 censent. bonis socijs fidem suam maximum vinculum esse. & ita sibi popu-
 lum Romanum senatumque gratias habiturū, si volentes, ac non coacti man-
 fissent in amicitia. Ad ea Romanus, se in præsidio impositum esse dicere, ab im-
 peratore suo: clauēsque portarum & custodiam arcis ab eo accepisse, quæ nec
 suo, nec Aennensium arbitrio haberet, sed eius qui commisisset. præsidio de-
 cedere, apud Romanos capitale esse: & nece liberorum etiam suorum eam le-
 gem parentes sanxisse. consulem Marcellum haud procul esse: ad eum mitte-
 rent legatos, cuius iuris atque arbitrij esset. Se verò negari illi missuros: testa-
 riq; si verbis nihil agerent, vindictā aliquam libertatis suæ quæsituros. Tum
 Pinarius ait illis: si ad consulem grauarentur mittere, sibi saltem darent popu-
 li consilium: ut sciretur, vtrum paucorū ea denunciata, an vniuersæ ciuitatis
 essent. Consensu in posterum diem concio edicitur. Postquam ab eo collo-
 quio in arcem sese recepit, conuocatis militibus: Credo ego vos audisse mili-
 tes, inquit, quemadmodum præsidia Romana ab Siculis circumuenta & op-
 pressa sint per hos dies. eam vos fraudē deūm primò benignitate, dein vestra
 ipsi virtute dies noctesq; perstando ac peruigilando in armis, vitastis. utinā re-
 liquū tempus nec patiēdo infanda, nec faciendo traduci possit. Hæc occulta
 fraude cautio est: qua, quia adhuc minus cuiquam successit, aperte ac propa-
 lam clauēs portarū repossunt. quas simul tradiderimus, Carthaginiensium
 extemplò Aenna erit, foediusq; hic trucidabimur, quàm Murgantiæ præsidium
 interfectum est. noctem vnam ægrè ad consultandū sumpsi, qua vos certio-
 res periculi instantis facerem. Orta luce concionē habituri sunt ad criminan-
 dum me, concitandumq; in vos populum. itaque crastino die, aut vestro, aut
 Aennensium sanguine Aenna inundabitur. nec præoccupati, peculij, nec occu-
 pantes, periculi quicquā habebitis. qui prior strinxerit ferrū, eius victoria erit.
 Intenti ergo omnes, armatiq; signū expectabitis. ego in concione ero: & tem-
 pus quoad omnia instructa sint, loquendo altercandoq; traham. cum toga
 signum dederō, tum mihi vndiq; clamore sublato turbam inuadite, ac sterni-
 te omnia ferro: & caute, ne quisquam ex ijs supersit, à quibus aut vis aut fraus
 timeri possit. Vos Ceres mater ac Proserpina precor, cæteri superni inferni-
 que dij, qui hanc urbē, hos sacratos lacus lucosq; colitis, ut ita nobis volentes pro-
 pitij adsitis, si vitandæ, non inferendæ fraudis causa hoc consilij capimus. Plu-
 ribus vos milites hortarer, si cum armatis dimicatio futura esset. inermes, in-
 cautos ad satietatem trucidabitis. Et cōsulis castra in propinquo sunt, ne quid
 ab Himilcone & Carthaginiensibus timeri possit. Ab hac adhortatione di-
 missi, corpora curant. Postero die alij alijs locis ad obsidenda itinera, clauden-
 dosq; oppidanis exitus, pars maxima super theatrum circaque, assueti & antè
 spectaculis concionum, consistunt. Productus ad populum à magistratibus
 præfectus Romanus, cum consulis ea de re ius ac potestatem esse, non suam,
 & pleraque eadem, quæ pridie prius dixisset: primò sensim ac plures reddere
 clauēs, dein iam vna voce id omnes iuberent: cunctantiq; ac differenti feroci-
 ter minitarentur, nec viderentur vltra vim vltimā dilaturi: tum præfectus to-
 ga signum, ut conuenerat, dedit. militesq; intenti dudū ac parati, alij supernè
 in aduersam concionem clamore sublato decurrunt, alij ad exitus theatri con-
 ferti obsistunt. Cæduntur Aennenses cauea inclusi: coaceruanturque non cæ-
 de solum, sed etiam fuga, cum alij super aliorum capita ruerent, atque integri
 faucijs,

A faucijs, viui mortuis incidentes cumularentur. Inde passim discurretur, & vr-
bis captæ modo fugaq; & cædes omnia tenet: nihilo remissiore militum ira,
quòd iure turbam inermem cædebant, quàm si periculum par & ardor certa-
minis eos irritaret. Ita Aenna aut malo, aut necessario facinore retenta. Mar-
cellus nec factum improbavit, & prædam Aennensium militibus concessit:
ratus timore deterritos, temperaturos proditionibus præsidiorū Siculos. Atq;
ea clades, vt vrbis in media Sicilia sitæ, claræque vel ob insignem munimento
naturali locum, vel ob sacrata omnia vestigijs raptæ quondā Proserpinæ, pro-
pe vno die omnem Siciliam peruasit: & quia cæde infanda rebantur non ho-
minum tantum, sed etiam deorum sedem violatam esse: tum verò qui etiam
B antè dubij fuerant, defecere ad Pœnos. Hippocrates inde Murgantiam, Hi-
milco Agrigentum sese recepit, cum acciti à proditoribus nequicquam ad
Aennam exercitū admouissent. Marcellus retro in Leontinos redit: frumen-
toque & com meatibus alijs in castra conuectis, præsidio modico ibi relictò,
ad Syracusas obsidendas venit. inde Appio Claudio Romam ad consulatum
petendum misso, T. Quintium Crispinum in eius locum classi castrisq; præ-
fecit veteribus. ipse hybernacula quinq; millia passuum ab Hexapylo (Leon-
tiam vocant locum) communijt, ædificauitque. Hæc in Sicilia vsque ad prin-
cipiū hyemis gesta. Eadem æstate & cum Philippo rege, quod iam antè suspe-
ctum fuerat, motum bellum est. Legati ab Orico ad M. Valerium Pr. vene-
C runt, præsidem classi Brundusio, Calabriaeque circà littoribus, nuntiantes
Philippum primū Apolloniam tentasse, leuibus biremibus cxx. flumine
aduerso subuectum: deinde, vt ea res tardior spe fuerit, ad Oricum clām no-
cte exercitum admouisse: eamque urbem sitam in plano, neque mœnibus,
neque viris, neque armis validam primo impetu oppressam esse. Hæc nun-
tiantes orabant, vt opem ferret, hostemque haud dubium Romanis terra, aut
maritimis viribus arceret, qui ob nullam aliam causam, nisi quòd immine-
rent Italiae, peterentur. M. Valerius præsidio loci eius relictò T. Valerio lega-
to, cum classe instructa parataque, & quòd longæ naues militum capere non
poterant, in onerarias impositis, altera die Oricum peruenit: urbemque eam
D leui tenente præsidio, quod recedens inde reliquerat Philippus, haud magno
certamine recepit. Legati eò ab Apollonia venerunt nuntiantes, in obsidio-
ne sese, quòd deficere ab Romanis nollent, esse: neque sustinere vltra vim Ma-
cedonum posse, nisi præsidium mittatur Romanum. Facturum se, quæ vel-
lent pollicitus, mille delectorum militum nauibus longis mittit ad ostium
fluminis, cum præfecto sociū Næuio Crispo, viro impigro & perito militiæ.
Is expositis in terram militibus, nauibusque Oricum retro vnde venerat ad
cæteram classē remissis, milites procul à flumine per viam minimè ab re-
gijs obsessam duxit: & nocte, ita vt nemo hostium sentiret, urbem est ingres-
sus. Die insequenti quievere, dum præfectus iuuentutem Apolloniatum, ar-
E maque & vrbis vires inspiceret. vbi ea visa inspectaque satis animorum fece-
re: simulq; ab exploratoribus comperit, quanta socordia ac negligentia apud
hostes esset: silentio noctis ab vrbe sine vllò tumultu egressus, castra hostium
adeò neglecta atque aperta intrauit, vt satis constaret prius plus mille homi-
num vallum intrasse, quàm quisquam sentiret: ac si cæde abstinuissent, per-
uenire ad tabernaculum regium potuisse. Cædes proximorum portæ excita-
uit hostes. inde tantus terror pauorque omnes occupauit, vt non modò alijs
quisquam arma caperet, aut castris pellere hostem conaretur: sed etiam ipse
rex, sicut somno excitus erat, propè seminudus fugiens, militi quoq; nedum
regi vix decoro habitu, ad flumen nauesque perfugerit. eodem & alia turba
effusa est. Paulò minus tria millia militum in castris aut capta, aut occisa.
plus

*Sicilorum pleræq; vr-
bes deficiunt ad Pœ-
nos.*

*Bellum cum Philippo
Macedonum rege mo-
tum.*

*Apolloniam Philip-
pus oppugnat.*

*Apolloniatæ Philip-
pi castra noctu inua-
dunt.*

Philippi fuga.

*Res in Hispania ge-
sta.*

*Castulo vrbs Hispani-
æ ad Pœnos defecit.*

*Cn. Scipionis femur
tragula confixum.*

plus tamen hostiū aliquantò captum, quàm cæsum est. Castris direptis, Apol-
loniata catapultas, balistas, tormentaq; alia, quæ oppugnandæ vrbi compara-
ta erant, ad tuenda mœnia, si quando similis fortuna venisset, Apolloniā deue-
xere. cætera omnis præda castrorum Romanis concessa est. Hæc cum Oricum
essent nuntiata, M. Valerius classem extemplo ad hostium fluminis duxit, ne
nauibus capeßere fugam rex posset. Itaq; Philippus neque terrestri, neq; naua-
li certamine satis fore parem se fidens, subductis aut incensis nauibus, terra
Macedoniam petijt, magna ex parte inermi exercitu, spoliatoq;. Romana clas-
sis cum M. Valerio Orici hybernauit. eodem anno in Hispania variè res gestæ.
nam prius quàm Romani amnem Iberum transirent, ingentes copias Hispa-
norum Mago & Asdrubal fuderunt. defecissetq; ab Romanis vltior Hispa-
nia, ni P. Cornelius raptim traducto exercitu Iberum, dubijs sociorum ani-
mis in tempore aduenisset. Primò ad castrum Altum (locus est insignis cæde
magni Amilcaris) castra Romani habuere. Arx erat munita, & conuexerant
ante frumentum, tamen quia omnia circa hostium plena erant: agmenq; Ro-
manum impunè incursum ab equitibus hostiū fuerat: & ad duo millia aut
moratorum, aut palantium per agros interfecta: cessere inde Romani propius
pacata loca, & ad montem Victoriæ castra communiuere. Eò Cn. Scipio cum
omnibus copijs, & Asdrubal Gisgonis filius, tertius Carthaginensium dux,
cum exercitu iusto aduenit: contraque castra Romana trans fluuium omnes
confedere. P. Scipio cum expeditis clam profectus ad loca circa visenda, haud
sefellit hostes: oppressissentq; eum in patentibus campis, ni tumultum in pro-
pinquo cepisset. ibi quoq; circumfessus aduentu fratris, obsidione eximitur.
Castulo vrbs Hispaniæ valida ac nobilis, & adeò coniuncta societate Pœnis,
vt vxor inde Annibali esset, ad Romanos defecit. Carthaginenses Illiturgum
oppugnare adorti, quia præsidium ibi Romanum erat. videbanturq; inopia
eum locū maximè expugnaturi. Cn. Scipio, vt socijs præsidioq; ferret opem,
cum legione expedita profectus, intra bina castra cum magna cæde hostium
urbem est ingressus. & postero die eruptione æquè felici pugnauit, supra duo-
decim millia hominum cæsa duobus prælijs: plus decem millia capta, cum
sex & triginta militaribus signis. ita ab Illiturgi recessum est obsidione. Biger-
ra inde vrbs (socia & hæc Romanorum erat) à Carthaginensibus oppugnari
cœpta est. Eam obsidionem sine certamine adueniens Cn. Scipio soluit. Ad
Mundam exinde castra Punica mota. Et Romani eò confestim secuti sunt. Ibi
signis collatis pugnatum per quatuor fermè horas, egregieq; vincentibus Ro-
manis signum receptui est datū, quòd Cn. Scipionis femur tragula confixum
erat: pauorq; circa eum ceperat milites, ne mortiferū esset vulnus. Cæterum
haud dubium fuit, quin, nisi ea mora interuenisset, castra eo die Punica capi
potuerint. iam enim non milites solū, sed elephanti etiam vsque ad vallum
acti erant: superque ipso nouem & triginta elephanti pilis confixi. Hoc quoq;
prælio ad duodecim millia hominum dicuntur cæsa: propè tria millia capta,
cum signis militaribus septem & quinquaginta. Ad Auringen inde urbē Pœ-
ni recessere. & vt territis instaret, secutus Romanus. Ibi iterum Scipio lecticu-
la in aciem illatus confligit. nec dubia victoria fuit: minus tamen dimidio ho-
stium, quàm antea, quia pauciores superfuerant qui pugnarent, occisum. Sed
gens nata instaurandis reparandisq; bellis, Magone ad conquisitionem mili-
tum fratre misso, breui repleuit exercitum: animosq; ad tentandū de integro
certamen fecit. Alij pleriq; milites, sicut pro parte toties intra paucos dies vi-
cta, eisdē animis quibus prius, eodemq; euentu pugnauere. plus octo millia
hominū cæsa: haud multo minus quàm mille capta, & signa militaria LVIII.
& spolia plurima Gallica fuere: annuli aurei, torques armilleq; magnus nume-
rus.

A rus. duo etiam insignes reguli Gallorum (Mœnicapto & Ciuismaro nomina erant) eo prælio ceciderunt. octo elephantis capti, tres occisi. Cum iam res prosperæ in Hispania essent, verecundia Romanos tandem cepit: Saguntum oppidum, quod causa belli esset, octauum iam annum sub hostium potestate esse. itaq; id oppidum vi pulso præsidio Punico receperunt: cultoribusq; antiquis quos vis reliquerat belli, restituerunt. & Turdetanos qui cōtraxerant eis cum Carthaginensibus bellū, in potestatem redactos sub corona vendiderunt, vrbemq; eorum deleuere. Hæc in Hispania Q. Fabio, M. Claudio coss. gesta. *Saguntum recipiunt Romani.* Romæ cum tribuni plebis noui magistratum inissent, ex templo censoribus P. Furio & M. Attilio à L. Metello Trib. plebis dies dicta ad populum est. quæstorem cum proximo anno adempto equo tribu mouerant, atq; ærariū fecerant, propter coniurationē deferendæ Italiæ ad Cannas factam. sed nouem tribunorum auxilio vetiti causam in magistratu dicere, dimissi q; fuerāt. Ne lustrum perficerent, mors prohibuit P. Furij. M. Attilius magistratu se abdicauit. Consularia comitia habita à Q. Fabio Maximo cos. creati consules ambo absentes, Q. Fabius Maximus cōsulis filius, & T. Sempronius Gracchus iterum. Prætores fiunt M. Atilius, & qui tum ædiles curules erant: P. Sempronius Tuditanus, & Cn. Fuluius Centimalus, & M. Aemylius Lepidus. Ludos scenicos per quatrimum eo anno primū factos ab curulibus ædilibus, memoriæ proditur. Aedilis Tuditanus hic erat, qui ad Cannas, pauore alijs in tanta clade torpentibus, per medios hostes erupit. Comitij perfectis ab Q. Fabio cos. designati consules Romam accersiti, magistratum inierunt: senatumque de bello ac prouincijs suis prætorumq;, & de exercitibus quibus quiq; præessent, consuluerunt. Itaque prouinciæ atque exercitus diuisi. Bellum vndecunque cum Annibale consulibus mandatum, & exercitus vnus, quem ipse Sempronius habuerat, alter quem Fabius cos. ex binæ erant legiones. M. Aemylius Pr. cuius peregrina fors erat, iurisdictionē Atilio collegæ prætori vrbano mandarat, vt Luceriam prouinciam haberet, legionesque duas, quibus Q. Fabius qui tum consul erat, prætor præfuerat. prætori Sempronio prouincia Ariminum, Cn. Fuluius Sueffula, cum binis item legionibus euenerunt: vt Fuluius vrbanas legiones duceret, Tuditanus à M. Pomponio acciperet. Prorogata imperia prouinciæq;, M. Claudio Sicilia, finibus eis quibus regnū Hieronis fuisset. Lentulo Propr. prouincia vetus: T. Octacilio classis, exercitus nulli additi noui: M. Valerio Græcia Macedoniaq;, cum legione & classe, quam haberet: Q. Mutio cum vetere exercitu (duæ autem legiones erant) Sardinia: C. Terentio cum legione vna cui iam diu præerat, Picenū. Scribi præterea duæ legiones vrbane iussæ, & viginti millia sociorum. His ducibus, his copijs aduersus multa simul aut mota, aut suspecta bella munierunt Romanum imperium. Consules duabus vrbanis legionibus scriptis, supplementoq; in alias lecto, priusquam ab vrbe mouerēt, prodigia procurarunt, quæ nuntiata erant. Murus ac portæ tactæ, & Ariciæ etiā Iouis ædes de cælo tacta fuerat. Et alia ludibria oculorum auriumq; credita pro veris. nauium longarum species in flumine Tarracinæ, quæ nullæ erāt, visæ. & in Iouis Vicilini templo, quod in Cossano agro est, arma concrepuisse: & flumen Amiterni cruentum fluxisse. His procuratis ex decreto pontificum, profecti cōsules, Sempronius in Lucanos, in Apuliam. Fabius. Pater filio legatus ad Sueffulā in castra venit. cum obuiam filius progrediretur, lictoresq; verecundia maiestatis eius taciti anteirent, nō summoventes patrē, præter vndecim fasces equo præuectus senex, vt consul animaduertere proximum lictorē iussit, & is, vt descenderet ex equo, inclamauit: tum demum desiliens, experiri (inquit) volui fili, fatin' scires consulem te esse. In ea castra Cassius Altinius Arpinas clām nocte cum tribus seruis venit, promittens,

Censoribus ad populum dies dicta.

Ludi scenici primū facti.

Prouinciarum atque exercituum Romanorum diuisio.

Prodigia.

De proditore quodam
Arpinate varie sen-
sentia.

J. Lips. arbitrum agere

Annibalis crudeli-
tas.

Arpos oppugnat Fa-
bius consul.

Arpi nocte capti.

tens, si sibi præmio foret, se Arpos proditurū esse. Cū eam tunc rem ad con-
filiū retulisset Fabius, alijs pro transfuga verberandus necandusque videri,
ancipitis animi cōmunis hostis, qui post Cannensem cladem, tanquam cum
fortuna fidem stare oporteret, ad Annibalem discessisset, traxissetque ad defe-
ctionem Arpos: tum posteaquam res Romana contra spem vota que eius ve-
lut resurgeret, turpius videatur nouam referre proditionē: vt proditio pro se-
ptemuirali iudicio esset, semperque aliud sentiret. infidus socius, vanus hostis,
ad Faleriorum, Pyrrhiue proditorem, tertium transfugis documentum esset.
Contra ea consulis pater Fabius, temporum oblitos homines in medio ardo-
re belli tanquam in pace libera de quoque arbitrari & agere aiebat: cū illud
potius agendum atque eis cogitandum sit, si quo modo fieri possit, ne qui so-
cij à populo Romano desciscant, & non vocitent. documentū autem ducant
statui oportere, si quis resipiscat, & antiquam societate respiciat. quod si abi-
re ab Romanis liceat, redire ad eos non liceat, cui dubium esse, quin breui de-
serta ab socijs Romana res fœderibus Punicis omnia in Italia iuncta visura sit?
Se tamen non eum esse, qui Altinio fidei quicquam censeat habendum, sed
mediam consecuturum consilij viam. neque eum pro hoste, neque pro socio in
præsentia habitum, libera custodia haud procul à castris placere in aliqua fida
ciuitate seruari per belli tempus. perpetrato bello, tum consultandum, vtrum
defectio prior plus merita sit pœnæ, an hic reditus veniæ. Fabio assensum est,
catenisque ligatus, traditus & ipse & comites: & auri satis magnum pondus, H
quod secum tum attulerat, ei seruari iussum. Calibus eum interdiu solutū cu-
stodes sequebantur, nocte clausum asservabant. Arpis domi primū deside-
rari, quærique est cœptus: dein fama per totam urbē vulgata, tumultū pro prin-
cipe amisso fecit: metuque rerum nouarū extemplo nuntij ad Annibalem mis-
si. Quibus nequaquā offensus Pœnus, quia & ipsum vt ambiguae fidei virum
suspectū iam pridem habebat, & causam nactus erat tam ditis hominis bona
possidendi, vendendi; cæterum vt iræ magis, quam auaritiæ datum crede-
rent homines, crudelitati quoque grauitatem addidit: coniugemque eius ac libe-
ros in castra accitos, quæstione prius habita, primū de fuga, deinde quantū
auri argenti; domi relictum esset: satis cognitis omnibus, viuos combussit. I
Fabius ab Sueffula profectus, Arpos primū institit oppugnare. vbi cū à
mille ferè passibus castra posuisset, contemplatus ex propinquo sitū vrbs mœ-
niaque: quæ pars tutissima mœnibus erat, qua maximè neglectam custodia vi-
dit, ea potissimum aggredi statuit. Comparatis omnibus, quæ ad vrbes oppu-
gnandas vsui sunt, centurionum robora ex toto exercitu delegit, tribunosque
viros fortes eis præfecit: & milites sexcentos, quantū satis visum est, attribuit:
eosque, vbi quartæ vigiliæ signum cecinisset, ad eum locum scalas iussit ferre.
Porta ibi humilis & angusta erat, via infrequenti per desertam partem vrbs.
eam portam scalis prius transgressos, ad murum pergere, & ex interiore parte
claustra refringere iubet: & tenentes partem vrbs, cornu signum dare, vt cæ- K
teræ copię admouerentur. parata omnia atque instructa sese habiturum. Ea
impigrè facta: & quod impedimentum agentibus fore videbatur, id maxi-
mè ad fallendum iuuit. Imber à nocte media coortus custodes, vigilesque di-
lapsos è stationibus suffugere in tecta coëgit: sonituque primo largioris pro-
cellæ strepitum demolientium portam, exaudiri prohibuit: lentior deinde
æqualiorque accidens auribus, magnam partem hominum sopiuit. Postea-
quam portā tenuerunt, cornicines in via paribus interuallis dispositos canere
iubent, vt consulem excirent. Id vbi factum ex composito est, signa efferri con-
sul iubet: ac paulò ante lucem per effractam portam urbem ingreditur. Tum
demum hostes excitati sunt, iam & imbre conquiescente, & propinqua luce.
Præsi-

A Præsidium in vrbe erat, Annibalis quinque millia ferme armatorum: & ipsi Arpini tria millia hominum armabant. eos primos Pœni, ne quid ab tergo fraudis esset, hosti opposuerunt. Pugnatum primò in tenebris angustisq; vijs est:

cùm Romani nō vias tantum, sed tecta etiam proxima portæ occupassent, ne peti supernè ac vulnerari possent. Cogniti inter se quidam Arpiniq; & Romani, atq; inde colloquia cœpta fieri: percunctantibus Romanis quid sibi vellēt Arpini? quam ob noxam Romanorum, quod ob meritum Pœnorū, pro alienigenis ac barbaris Italici aduersus veteres socios Romanos bellū gererent? & vectigalem ac stipendiariam Italiam Africæ facerent: Arpinis purgantibus, ignaros omnium se venum à principibus datos, penè captos oppressosq; à paucis esse. Initio orto plures cum pluribus colloqui. postremò prætor Arpinus ab suis ad consulem deductus, fideq; data inter signa aciesq;, Arpini repente pro Romanis aduersus Carthaginienses arma verterunt. Hispani quoq; paulò minus mille homines, nihil præterea cum consule pacti, quàm vt sine fraude Punicū emitteretur præsidium, ad consulem transfulerunt signa. Carthaginiensibus portæ patefacte, emissiq; cum fide incolumes ad Annibalem, Salapiam venerunt. Arpi sine clade vllius, præterquam vnius veteris proditoris, noui perfugæ, restituti Romanis. Hispanis duplicia cibaria dari iussa, operaq; eorum forti ac fideli persæpe Respublica vsa est. Cùm consulum alter in Apulia, alter in Lucanis esset: equites cxii. nobiles Campani per speciem prædandi ex hostium agro, permissu magistratuum ab Capua profecti, ad castra Romana, quæ super Sueffulā erant, venerunt. stationi militū qui essent dixerunt, colloqui se cum prætore velle. Cn. Fuluius castris præerat. cui vbi nuntiatum est, x. ex eo numero iussis inermibus deduci ad se, vbi quæ postularēt audiuit: (nihil autem aliud petebāt, quàm vt Capua recepta bonā sibi restituerentur) in fidem omnes accepti. Et ab altero prætore Sempronio Tuditano oppidum Cliternū expugnatum. amplius septem millia hominū capta, & eris argentiq; signati aliquantum. Romæ fœdū incendium per duas noctes ac diem vnum tenuit, solo æquata omnia inter Salinas ac portā Carmentalem cum Aequimelio Iugarioq; vico: in tēplis Fortunæ ac matris Matutæ & Spei extra portā, latè vagatus ignis sacra profanaq; multa absumpsit. Eodem anno P. & Cn. Cornelij, cū in Hispania res prosperæ essent, multosq; & veteres reciperent socios,

Romæ incendiū multa absumpsit.

Syphax rex Numidarum.

Numidarum gens ad pedestria bella rudis.

Masanissa regis Gala filius.

Syphax à Masanissa victus.

Celtiberum iuventus descivit ad Romanos.

focios, & novos adijcerent, in Africam quoq; spem extenderunt. Syphax erat rex Numidarum, subito Carthaginiensibus hostis factus. ad eum centuriones tres legatos miserunt, qui cum eo amicitiam societatemq; facerent: & pollicerentur, si perseveraret vrgere bello Carthaginienses, gratam eam rem fore senatui populoq; Romano, & adnixuros, ut in tempore, & bene cumulatam gratiam referant. Grata ea legatio barbaro fuit. collocutusq; cum legatis de ratione belli gerendi, ut veterum militum verba audiuit, quam multarum rerum ipse ignarus esset, ex comparatione tam ordinatae disciplinae animadvertit. Tum primum, ut pro bonis ac fidelibus socijs facerent, oravit, ut duo legationem referrent ad imperatores suos: vnus apud sese magister rei militaris remaneret. rudem ad pedestria bella Numidarum gentem esse, equis tantum habilem. Ita iam inde à principijs gentis maiores suos bella gessisse, ita se à pueris infuetos: sed habere hostem pedestri fidentem Marte, cui se æquari robore virium velit. & sibi pedites comparandos esse: & ad id multitudine hominum regnum abundare: sed armandi ordinandiq; & instruendi eos, arte ignorare. omnis, velut forte congregata turba sua inscia, ac temeraria esset. Facturos se in praesentia quod vellet, legati responderunt: fide accepta, ut remitteret extemplo eum, si imperatores sui non comprobassent factum. Q. Statorio nomen fuit, qui apud regem remansit. Cum duobus Romanis relata Numidasq; legatos in Hispaniam misit ad capiendam fidem ab imperatoribus Romanis, iisdem mandavit, ut protinus Numidas, qui intra portas, seu praesidia Carthaginiensium auxiliares essent, ad transitionem perlicerent. Et Statorius ex multa iuuentute regi pedites conscripsit: ordinatosq; proximè morem Romanum instruendo, & decurrendo signa sequi, & seruare ordines docuit: & operi, alijsq; institutis militaribus ita assuefecit, ut breui rex non equiti magis fideret, quam pediti: collatisq; æquo campo signis, iusto praelio Carthaginiensem hostem superaret. Romanis quoq; in Hispania legatorum regis aduentus magno emolumento fuit. namq; ad famam eorum transitiones crebre ab Numidis coepte fieri. Ita cum Syphace Rom. iuncta amicitia est. Quod ubi Carthaginienses acceperunt, extemplo ad Galam in parte altera Numidiae (Massyla ea gens vocatur) regnantem legatos mittunt. Filium Gala Masanissam habebat, septem & decem annos natum, ceterum iuuenem ea indole, ut iam tum appareret, eius regnum opulentius quam quod accepisset, facturum. Legati quoniam Syphax se Romanis iunxisset, ut potentior societate eorum aduersus reges populosq; Africae esset, docent: melius fore Galae quoq; Carthaginiensibus iungi quamprimum, antequam Syphax in Hispaniam, aut Romani in Africam transeant: opprimi Syphacem, nihil dum praeter nomen ex foedere Romano habentem, posse. Facile persuasum Galae, filio deposcente id bellum, ut exercitum mitteret. Qui Carthaginiensium legionibus coniunctis, magno praelio Syphacem deuicit. xxx. millia eo praelio hominum caesa dicuntur. Syphax cum paucis equitibus in Maurusios ex acie Numidas (extremi prope Oceanum aduersus Gadeis colunt) refugit: affluentibusq; ad famam eius undiq; barbaris, ingentes breui copias armauit. cum quibus antequam in Hispaniam angusto directam freto traiceret, Masanissa cum victore exercitu aduenit. isq; ibi cum Syphace ingenti gloria per se sine ullis Carthaginiensium opibus gessit bellum. In Hispania nihil memorabile gestum, praeterquam quod Celtiberum iuuentutem eadem mercede, quae pacta cum Carthaginiensibus erat, imperatores Romani ad se perduxerunt: & nobilissimos Hispanos supra ccc. inde in Italiam ad sollicitandos populares, qui inter auxilia Annibalis erant, miserunt. Id modò eius anni in Hispania ad memoriam insigne est, quod mercenarium militem in castris neminem antè, quam tum Celtiberos, Romani habuerunt.

EPITOME LIBRI XXV.

PVB. Cornelius Scipio, postea Africanus, ante legitimos annos edilis factus est. Annibal urbem Tarentum præter ar-
cem per Tarentinos iuvenes, qui se noctu venatum ire simulauerant, cepit. Ludi Apollinares ex Martij carminibus,
quibus Cannensis clades prædicta fuerat, instituti sunt. A Q. Fulvio & Ap. Claudio Coss. aduersus Hannonem Pœ-
norum ducem prosperè pugnatum est. T. Sempronius Gracchus procos. ab hospite suo Lucano in insidias ductus, à
Magone interemptus est. Centenius Penula, qui centurio militauerat, cum petisset à senatu, vt sibi exercitus dare-
tur, pollicitusq; esset, si hoc impetrasset, de Annibale victoriam: octo millibus acceptis militum dux factus, conflixit acie cum Annibale,
qui cum exercitu eum cecidit. Cn. Fuluius pr. malè aduersus Annibalem pugnavit: in quo pralio hominũ sexdecim millia ceciderunt:
ipse cum equitibus ducentis effugit. Capua obsessa est à Q. Fulvio, & Ap. Claudio Coss. Claudius Marcellus Syracusas expugnauit
anno tertio, & ingentem se virum gessit. in eo tumultu vrbs capta, Archimedes intentus formis quas in puluere descripserat, interfe-
ctus est. P. & Cn. Scipiones in Hispania tot tantarumq; rerum feliciter gestarum tristem exitum tulerunt, propè cum totis exerci-
tibus casi anno octauo, quàm in Hispaniam iuerant. amissaq; eius provincia possessio foret, nisi L. Martij equitis Romani virtute & in-
dustria, contractis exercituum reliquijs, eiusdem hortatu, bina castra hostium expugnata essent. ad triginta septem millia caesa, ex mil-
le octingenti præda ingens capta. dux Martius appellatus est.

DVM hæc in Africa atque in Hispania geruntur, Anni-
bal in agro Tarentino æstatem consumpsit, spe per pro-
ditionem vrbs Tarentinorum potiundæ. ipsorum in-
terim Salentinorum ignobiles vrbes ad eum defece-
runt. Eodem tempore in Brutijs ex duodecim populis, <sup>Salentinorum ignobi-
les vrbes ad Pænum
deficiunt.</sup> qui anno priore ad Pœnos descuerant, Consentini &
Thurini in fidem populi Romani redierunt. & plures
rediissent, ni L. Pomponius Veientanus præfectus fo-
cium, prosperis aliquot populationibus in agro Bru-
tio iusti ducis speciem nactus, tumultuario exercitu coacto cum Hannone
confluxisset. Magna ibi vis hominum, sed inconditæ turbæ agrestium seruo-
rumque cæsa aut capta est: minimumque iacturæ fuit, quod præfectus inter
cæteros est captus, & tum temerariæ pugne author, & antè publicanus, omni-
bus malis artibus & Reipub. & societatibus infidus, damnosusque. Sempro-
nius cos. in Lucanis multa prælia parua, haud vllum dignum memoratu fe-
cit: & ignobilia oppida Lucanorum aliquot expugnauit. Quo diutius trahe-
batur bellum, & variabant secundæ aduersæq; res, nō fortunam magis quàm
animos hominum: tanta religio, & ea magna ex parte externa, ciuitatem in-
cessit, vt aut homines, aut die repentè alij viderentur facti. nec iam in secreto <sup>Externis religionibus
Roma incesit.</sup> modo atque intra parietes ac postes contemnebantur Romani ritus: sed in
publico etiam ac foro Capitolioque mulierum turba erat, nec sacrifican-
tium nec precantium deos patrio more. Sacrificuli ac vates ceperant homi-
num mentes, quorum numerum auxit rustica plebs, ex incultis diutino bel-
lo infestisque agris egestate & metu in urbem compulsa: & quæstus ex alie-
no errore facilis, quem velut ex concessæ artis vsu exercebant. Primò secreta
bonorum indignationes exaudiebantur, deinde ad patres etiam, & ad pu-
blicam querimoniam excessit res. Incusati grauiter ab senatu ædiles trium-
uiri que capitales, quod non prohiberent: cum emouere eam multitudi-
nem è foro, ac disijcere apparatus sacrorum conati essent, haud procul ab-
fuit quin violarentur. Vbi potentius iam esse id malum apparuit, quàm vt
minores per magistratus sedaretur: M. Aemylio Pr. vrbs negotium ab se-
natu datum est, vt & his religionibus populum liberaret. Is & in concio-
ne senatusconsultum recitauit, & edixit, vt quicunque libros vaticinos pre-
cationis sue, aut artem sacrificandi conscriptam haberet, eos libros omnes li- <sup>In externis religionibus
senatus consultum.</sup> terasque ad se ante Calendas Aprilis deferret: neu quis in publico sacroque
loco, nouo aut externo ritu sacrificaret. Et aliquot publici sacerdotes mor-
tui eo anno sunt: L. Cornelius Lentulus PONTIFEX MAXIMVS, & C.
Papyrius C. F. Masso pontifex, & P. Furius Philus augur, & C. Papyrius, Lu-
cius Fuluius Masso decemuir sacrorum. In Lentuli locum Marcus Corne-
lius

J. L. S. C. P.
L. F. Masso

*Comitiorum causa di-
stator creatur.*

*Scipio, qui post Afri-
canus dictus est, ante
etatem edilis factus.*

*Prouinciæ & exerci-
tus dimisi.*

*Posthumij publicani
fraus scelerata.*

* Val. 20 p. cor.

lius Cethegus, in Papyrij Cn. Seruilius Cepio, pontifices suffecti sunt. au-
gur creatus L. Quintius Flaminius, decemuir sacrorum L. Cornelius Lentu-
lus. Comitiorum consularium iam appetebat tempus, sed quia consules à
bello intentos auocare non placebat, T. Sempronius cos. comitiorum cau-
sa dictatorem dixit C. Claudium Centonem, ab eo magister equitum est di-
ctus Q. Fuluius Flaccus. Dictator primo comitali die creauit consules, Q.
Fuluium Flaccum magistrum equitum, & Ap. Claudium Pulchrum, cui Si-
cilia prouincia in prætura fuerat. Tum prætores creati Cn. Fuluius Flaccus,
C. Claudius Nero, M. Iunius Syllanus: P. Cornelius Sulla. Comitij perfectis,
dictator magistratu abiit. Aedilis curulis fuit eo anno cum M. Cornelio Ce-
thego, P. Cornelius Scipio, cui post Africanus fuit cognomen. Huic petenti æ-
dilitatem cum obsisterent tribuni plebis, negantes rationem eius haben-
dam esse, quod nondum ad petendum legitima ætas esset: Si me, inquit, om-
nes Quirites ædilem facere volunt, satis annorum habeo. Tanto inde fauore
ad suffragium ferendum in tribus discursum est, vt tribuni repente incepto
destiterint. Aedilitia largitio hæc fuit. Ludi Romani pro temporis illius co-
pijs magnificè facti, & diem vnum instaurati, & congij olei in vicos singulos
dati. L. Villius Tappulus & M. Fundanius Fundulus ædiles plebeij aliquot ma-
tronas apud populū probri accusarunt: quasdam ex eis damnatas in exilium
egerunt. Ludi plebeij per biduum instaurati, & Iouis epulum fuit ludorum
causa. Q. Fuluius Flaccus tertium, Ap. Claudius consulatum ineunt. Et præ-
tores prouincias sortiti sunt: P. Cornelius Sulla vrbānam & peregrinā, quæ
duorum antè fors fuerat: Cn. Fuluius Flaccus Apuliam, C. Claudius Ne-
ro Sueffulam, M. Iunius Syllanus Thuscōs. Consulibus bellum cum Anni-
bale, & binæ legiones decretæ. alter à Q. Fabio superioris anni consule, al-
ter à Fulvio Centimalo acciperet. Prætorum, Fuluij Flacci, quæ Luceriæ sub
Aemylio Pr. Neronis Claudij, quæ in Piceno sub C. Terentio fuissent, legio-
nes essent. supplementum in eas quisque scriberet sibi. M. Iunio in Thuscōs
legiones vrbānæ prioris anni datæ. T. Sempronio Graccho & P. Sempro-
nio Tuditano imperium prouinciæque Lucani & Galliæ cum suis exerciti-
bus prorogata. item Publio Lentulo, quæ vetus prouincia in Sicilia esset, M.
Marcello Syracusæ, & quæ Hieronis regnum fuisset, T. Octacilio classis, Græ-
cia M. Valerio, Sardinia Q. Mutio Scæuolæ, Hispaniæ P. & Cn. Cornelijs.
Ad veteres exercitus duæ vrbānæ legiones à consulibus scriptæ, summaque
trium & viginti legionum eo anno effecta est. Delectum consulum M. Post-
humij Pirgensis cum magno propè motu rerum factum impedit. Publica-
nus erat Posthumius, qui multis annis parem fraude avaritiæque neminem
in ciuitate habuerat, præter L. Pomponium Veientanum, quem populantem
temerè agros in Lucanis, ductu Hannonis priore anno ceperant Carthagini-
enses. Hi, quia publicum periculum erat à vi tempestatis in ijs quæ portaren-
tur ad exercitus, & ementiti erant facta naufragia, & ea ipsa quæ vera renun-
tiauē, fraude ipsorum facta erant, non casu: in veteres quassatasque na-
ues paucis, & parui pretij rebus impositis, cum mersissent eas in alto, exceptis
in præparatas scaphas nautis, multiplices fuisse merces ementiebantur. Ea
fraus indicata M. Aemylio Pr. priore anno fuerat, ac per eum ad senatū delata,
nec tamen vllō senatusconsulto notata: quia patres ordinem publicanorum
in tali tempore offensum nolebant. populus seuerior vindex fraudis erat. ex-
citatiq̃ tandem duo tribuni plebis Sp. & L. Caruilij, cum rem inuisam in-
famemque cernerent, * ducentū millia æris multam M. Posthumio dixe-
runt. cuius certandæ cum dies aduenisset, conciliumque tam frequens ple-
bis adesset, vt multitudinem area Capitoliij vix caperet: perorata causa, spes
vna

A vna videbatur esse, si C. Seruilius Casca tribunus plebis, qui propinquus cognatusque Posthumio erat, prius quam ad suffragium tribus vocarentur, intercessisset. Testibus datis, tribuni populum summouerunt: sitellaque allata est, ut sortirentur, ubi Latini suffragium ferrent. Interim publicani Cascae instare, ut concilio diem eximeret. populus reclamare. & forte in cornu primus sedebat Casca, cui simul metus pudorque; animum versabat. Cum in eo parum praesidij esset, turbandae rei causa publicani per vacuum vi summo occupato loco, in eos irruperunt, iurgantes simul cum populo tribunisque. Nec procul dimicatione res erat, cum Fulvius consul tribunis, Nonne videtis, inquit, vos in ordinem coactos esse? & rem ad seditionem spectare? ni properè dimittitis plebis concilium? Plebe dimissa, senatus vocatur, & consules referunt de concilio plebis turbato vi atque audacia publicanorum. M. Furium Camillum, cuius exilium ruina urbis secuta fuerit, damnari se ab ingratis ciuibus passum esse. Decem viros ante eum, quorum legibus ad eam diem viuerent, multos postea principes ciuitatis iudicium de se populi passos. Posthumium Pyrgensem suffragium populo per vim extorsisse, concilium plebis sustulisse, tribunos in ordinem coegisse, contra populum Romanum aciem introduxisse, locum occupasse, ut tribunos à plebe intercluderet: tribus in suffragium vocari prohiberet. nihil aliud à cæde ac dimicatione continuisse homines, nisi patientiam magistratum, quod cesserint in praesentia furori atque audacia paucorum: vinci que se ac populum Romanum passi sint: & comitia, quæ reus vi atque armis prohibetur erat, ne causa quærentibus dimicationem daretur, voluntate ipsius sustulerint. Hæc cum ab optimo quoque pro atrocitate rei acta essent, vimque eam contra Rempublicam pernicioso exemplo factam, senatus decerneret: confestim Caruili tribuni plebis omiſſa multæ certatione, rei capitalis diem Posthumio dixerunt: ac ni vades daret, prehendi à viatore, atque in carcerem duci iusserunt. Posthumius ^{validus} datis, non affuit. Tribuni vocauerunt plebem, quæ ita sciuit, Si M. Posthumius ante Calend. Maias non prodisset, citatusque eo die non respondisset, neque excusatus esset, videri eum in exilio esse: bonaque eius venire, ipsi aqua & igni placere interdici. Singulis deinde eorum qui turbæ ac tumultus concitatores fuerant, rei capitalis diem dicere, ac vades poscere coeperunt. primò non dantes, deinde etiam eos qui dare possent, in carcerem coniciebant. cuius rei periculum vitantes, plerique in exilium abierunt. Hunc fraus publicanorum, deinde fraudem audacia protegens, exitum habuit. Comitia inde pontifici maximo creando sunt habita. Ea comitia nouus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit. Tres ingenti certamine petierunt: Q. Fulvius Flaccus consul, qui & antè bis consul & censor fuerat: & T. Manlius Torquatus, & ipse duobus consularibus & censura insignis: & P. Licinius Crassus, qui ædilitatem curulem petiturus erat. Hic senes honoratosque iuuenis in eo certamine deuicit. Ante hunc intra centum annos & viginti nemo præter P. Corneliū Caluſſam pontifex maximus creatus fuerat, qui sella curuli non sedisset. Consules cum ægrè delectum conficerent, quod inopia iuniorum non facile in vtrunque, ut & nouæ vrbane legiones, & supplementum veteribus scriberetur, sufficiebat: senatus absistere eos incepto vetuit, & triumphos viros binos creari iussit: alteros qui citra, alteros qui vltra quinquagesimum lapidem in plateis forisque, & in conciliabulis omnem copiam ingenuorum inspicerent: & si qui roboris satis ad ferenda arma habere viderentur, etiam si nondum militari ætate essent, milites facerent. Tribuni plebis, si ijs videretur, ad populum ferrent: ut qui minores septem & decem annis sa-
cramento dixissent, ijs perinde stipendia procederent, ac si septem & viginti anno-

*Rei capitalis dies
Posthumio publicano
dicitur.*

*Pontifex maximus
creatur. Licinius
Crassus.*

*Inopia iuniorum Ro-
ma delectus ægrè con-
fessus.*

De reliquijs Cannen-
sis cladis in Siciliam
relegatis.

Oratio pro militibus
in Siciliam relegatis.

Senatus. Satisfact. eff.

ti annorum, aut maiores, milites facti essent. Ex hoc senatusconsulto creati triumviri bini conquisitionē ingenuorum per agros habuerunt. Eodem tempore ex Sicilia literæ M. Marcelli de postulatis militum, qui cum P. Lentulo militabāt, in senatu recitatae sunt. Cannensis reliquiae cladis, is exercitus erat, relegatus in Siciliam, sicut antè dictum est, ne ante Punici belli finem in Italiam reportaretur. Hi permissu Lentuli primores equitum centurionumq; & robora ex legionibus peditum legatos in hiberna ad M. Marcellum miserunt. è quibus vnus potestate dicendi facta, Consulē, inquit, te M. Marcelle in Italiā adissemus, cum primū de nobis, etsi non iniquum, certè triste senatusconsultum factum est: nisi hoc sperassemus, in prouinciam nos morte regum turbatam ad graue bellum aduersus Siculos simul Pœnosque mittere: & sanguine nostro vulneribusq; magistratibus satisfacturos esse: sicut patrum memoria qui capti à Pyrrho ad Heracleam erant, aduersus Pyrrhum ipsum pugnantes satisfecerunt, quanquam quod ob meritum nostrum succensuistis Patres conscripti nobis, aut succensetis? Ambos mihi consules, & vniuersum senatum intueri videor, cum te M. Marcelle intueor: quem si ad Cannas consulē habuissemus, melior & reipublicae & nostra fortuna esset. Sine quaeso priusquam de conditione nostra queror, noxam cuius arguimur, nos purgare. Si non deū ira, nec fato, cuius lege immobilis rerum humanarum ordo feritur, sed culpa perijmus ad Cannas, cuius tandē ea culpa fuit? militum, an imperatorum? Equidem miles nihil vnquam dicam de imperatore eo, cui praesertim gratias sciam ab senatu actas, quod non desperauerit de republica, cui post fugam actam sit per omnes annos prorogatum imperium. Cæteros item ex reliquijs cladis eius, quos tribunos militum habuimus, honores petere & gerere, & prouincias obtinere audiuius. An vobis vestrisque liberis ignoscitis facile patres conscripti, in hac vilia capita saeuitis? & consuli primoribusque alijs ciuitatis fugere, cum spes alia nulla esset, turpe non fuit? milites utique morituros in aciem misistis? Ad Alliam propè omnis exercitus fugit: ad Furas Caudinas ne expertus quidem certamen, arma tradidit hosti (vt alias pudendas clades exercituum taceam) tamen tantum abfuit ab eo, vt vlla ignominia ijs exercitibus inureretur, vt & vrbs Roma per eum exercitum, qui ab Allia Veios transfugerat, recuperaretur, & Caudinae legiones quae sine armis redierant Romam, armatae remissae in Samnium, eundem illum hostem sub iugū miserint, qui hac sua ignominia lætatus fuerat. Cannensem verò quisquam exercitum fugae, aut pauoris insimulare potest? vbi plus qui n-quaginta millia hominum ceciderunt? vnde consul cum equitibus quinquaginta fugit? vnde nemo superest, nisi quem hostis cedendo fessus reliquit? Cum captiuis redemptio negabatur, nos vulgo homines laudabāt, quod reipublicae nos seruassemus: quod ad consulē Venusiam redissemus, & speciem iusti exercitus fecissemus. Nunc deteriore conditione sumus, quam apud patres nostros fuerant captiui. quippe illis arma tantum atq; ordo militandi, locusq; in quo tenderent, in castris est mutatus. quae tamen semel nauatae reipublicae opera, & vno felici praelio recuperarunt. nemo eorū relegatus in exilium est: nemini spes emerendi stipendia adempta. hostis denique est datus, cum quo dimicantes, aut vitam semel, aut ignominiam finirent. Nos, quibus, nisi quod commisimus, vt quisquam ex Cannensi acie miles Romanus superesset, nihilo obijci potest: non solum à patria procul Italiaq; , sed ab hoste etiam relegati sumus: vbi senescamus in exilio, ne qua spes, ne qua occasio abolendae ignominiae, ne qua placandae ciuium irae, ne qua denique benè moriendi sit. Neq; ignominiae finem, nec virtutis premium petimus: modò experiri animum, & virtutem exercere liceat. laborem & periculum petimus, vt virorum, vt mili-

A vt militum officio fungamur. Bellum in Sicilia iam alterum annum ingenti dimicatione geritur, vrbes alias Pœnus, alias Romanus expugnat. pedimorem pugnantium, crepitumque armorum exaudimus resides ipsi ac sepronius COS. toties iam cum hoste signis collatis pugnavit. operæpretium habent, libertatem, ciuitatemque. pro seruis saltem ad hoc bellum emptis notumari, vis terra, vis acie, vis vrbibus oppugnandis experiri virtutē? asperrima quæque ad laborem periculumque deposcimus, vt quod ad Cannas faciundum fuit, quamprimum fiat. quoniam quicquid postea viximus, id omne destinatum ignominia est. Sub hæc dicta ad genua Marcelli procubuerunt. Marcellus id nec iuris, nec potestatis suæ esse dixit. senatui scripturum se, omniaque de sententia patrum facturum esse. Hæ literæ ad novos consules allatæ, ac per eos in senatu recitatæ sunt, consultusque de his literis ita decreuit senatus, Militibus qui ad Cannas cōmilitones suos pugnantes deseruissent, senatui nihil videri rempublicam committendam esse. si M. Claudio proconsuli aliter videretur, faceret quod è republica fideque sua duceret: dum ne quis eorum munere vacaret, neu dono militari virtutis ergo donaretur, neu in Italiam reportaretur, donec hostis intra Italiam esset. Comititia deinde à prætore urbano de senatus sententia, plebisque scito sunt habita: quibus creati sunt quinque uiri muris turribusque reficiendis: & trium uiri bini, vni sacris conquirendis, donisque persignandis: alteri reficiendis ædibus Fortunæ & Matris Matutæ intra portam Carmentalem, sed & Spei extra portam, quæ priore anno incendio consumptæ fuerant. Tempestates fœdæ fuere. In Albano monte biduum continenter lapidibus pluit. tacta de cœlo multa: duæ in Capitolio ædes: vallum in castris multis locis supra Sueffulam, & duo vigiles exanimati: murus turreſque quædam Cumis non ictæ modò fulminibus, sed etiam decussæ. Reate saxum ingens visum volitare: sol rubere solito magis, sanguineoque similis. Horum prodigiorum causa diem vnum supplicatio fuit, & per aliquot dies consules rebus diuinis operam dederunt: & per eosdem dies sacrum nouendiale fuit. Cùm Tarentinorum defectio iam diu & in spe Annibali, & in suspitione Romanis esset, causa fortè extrinsecus maturandæ eius interuenit. Phileas Tarentinus diu iam per speciem legationis Romæ cùm esset, vir inquieti animi, & minimè ocium, quo tum diutino senescere videbatur, patientis, aditum sibi ad obsides Tarentinos inuenit. Custodiebantur in atrio Libertatis minore cura: quia nec ipsis, nec ciuitati eorū fallere Romanos expediebat. Hos crebris colloquijs sollicitatos, corruptis ædituis duobus, cùm primis tenebris custodia eduxisset, ipse comes occulti itineris factus profugit. Luce prima vulgata per urbem fuga est: emissique qui sequerentur, à Tarracina comprehensos omnes retraxerunt. deducti in comitio, virgisque approbante populo cæsi, de saxo deiiciuntur. Huius atrocitas pœnæ duarum nobilissimarum in Italia Græcarum ciuitatum animos irritauit, tum publice, tum etiam singulos priuatim, vt quisque tam fœdè interemptos aut propinquitate, aut amicitia contingebat. Ex ijs tredecim ferè nobiles Tarentini coniurauerunt, quorum principes Nico & Philomenes erant. Hi prius quàm aliquid mouerent, colloquendum cum Annibale rati, nocte per speciem venandi vrbe egressi, ad eum proficiscuntur. & cùm haud procul castris abessent, cæteri sylua propè viam sese occuluerunt: Nico & Philomenes progressi ad stationes, comprehensique, vltro id petentes ad Annibalem deducti sunt. Qui cùm & causas consilij sui, & quid pararent, exposuissent: collaudati, onerati

Prodigia.

Sacrum nouendiale.

Obsides Tarentini custodia educti.

Nobiles quidam Tarentini cum Annibale colloquuntur de prodeundo Tarento.

ratiq̃ue promissis iubentur, vt fidem popularibus facerent, prædandi causa
 se vrbe egressos: pecora Carthaginensium, quæ pastum propulsa essent, ad
 urbem agere. tuto ac sine certamine id facturos, promissum est. Conspecta
 ea præda iuuenum est: minusq̃ue iterum ac sæpius id eos audere, miraculo
 fuit. Congressi cum Annibale, rursus fide sanxerunt, liberos Tarentinos le-
 ges suaq̃ue omnia habituros, neque vllum vectigal Pœno pensuros, præsi-
 diumue inuitos recepturos: prodita præsidia Carthaginensium fore. Hæc
 vbi conuenerunt, tunc verò Philomenes consuetudinem nocte egrediundi
 redeundiq̃; in urbem frequentiore facere (& erat venandi studio insignis)
 canesq̃ue & alius apparatus sequebatur: captumq̃ue fermè aliquid, aut ab
 hoste ex præparato ablatum reportando, donabat aut præfecto, aut custodi-
 bus portarum. nocte maximè cōmeare propter metum hostium credebant.
 Vbi iam eò consuetudinis adducta res est, vt quocunque noctis tempore si-
 bilo dedisset signum, porta aperiretur: tempus agendæ rei Annibali visum est.
 Tridui via aberat: vbi, quo minus mirum esset vno, eodemq̃ue loco statua
 eum tandiu habere, ægrum simulabat. Romanis quoque, qui in præsidio Ta-
 renti erant, suspecta esse iam segnis mora eius desierat. Cæterum posteaquam
 Tarentum ire constituit, decem millibus peditum atque equitum, quos in
 expeditione velocitate corporum ac leuitate armorum aptissimos esse ratus
 est, electis, quarta vigilia noctis signa mouit. præmissisq̃ue octuaginta ferè
 Numidis, equitibus præcepit, vt discurrerent circa vias, perlustrarentq̃ue om-
 nia oculis, ne quis agrestium procul spectator agminis falleret, progressos re-
 traherent, obuios occiderent, vt prædonum magis quam exercitus accolis
 species esset. ipse raptim agmine facto, quindecim fermè millium spatio ca-
 stra ab Tarento posuit. & ne ibi quidem nuntiato quò pergerent, tantum con-
 uocatos milites monuit, viâ omnes irent, nec diuerti quenquam aut excede-
 re ordinem agminis paterentur, & in primis intenti ad imperia accipienda es-
 sent, neu quid nisi ducum iussu facerent. se in tempore editurum, quæ vellet
 agi. Eadem fermè hora Tarentum fama peruenerat, Numidas equites pau-
 cos populari agros, terroremq̃ue latè agrestibus iniecisse. Ad quem nuncium
 nihil vltra motus præfectus Romanus, quam vt partem equitum postero die
 luce prima iuberet exire ad arcendum populationibus hostem. interea adeò
 nihil obedienter curatum est, vt contra pro argumento fuerit illa procursa-
 tio Numidarum, Annibalem exercitumq̃; castris non mouisse. Annibal con-
 cubia nocte mouit. dux Philomenes erat cum solito captæ venationis one-
 re. cæteri proditores ea quæ composita erant, expectabant. Conuenerat au-
 tem, vt Philomenes portula assueta venationem inferens, armatos induceret:
 parte alia portam Temenida adiret Annibal. Ea mediterranea regione ori-
 entem spectabat. aliquantum intra mœnia includitur. Cùm portæ appro-
 pinquaret, editus ex composito ignis ab Annibale est, refulsitq̃; idē reditum
 ab Nicone signum. extinctæ deinde vtrinque flammæ sunt. Annibal silentio
 ducebat ad portam. Nico ex improviso ad portas sopitos vigiles in cubilibus
 suis obtruncat, portamq̃ue aperit. Annibal cum peditum agmine ingredi-
 tur, equites subsistere iubet: vt quò res postulet, occurrere libero campo pos-
 sent. Et Philomenes portulæ parte alia qua cōmeare assuerat, appropinqua-
 bat. nota vox eius, & familiare iam signum cùm excitasset vigilem, dicentis,
 vix sustinere grandis bestię onus, portula aperitur. inferentes aprum duos iu-
 uenes secutus ipse cum expedito venatore, vigilem incautius miraculo ma-
 gnitudinis in eos qui ferebant versum, venabulo traiecit. ingressi deinde tri-
 ginta ferè armati, cæteros vigiles obtruncant, refringuntq̃ue portam maxi-
 mam: & agmen sub signis cōfestim irrupit. inde cum silentio in forum ducti,
 Anniba-

*Annibal Tarentum
 cum exercitu profici-
 scitur.*

*l. ups. n. 5. l. ob id intentu
 cura est.*

*Annibal ex insidijs
 Tarenti ingreditur.*

A Annibali sese coniunxerunt. Tum duo millia Gallorum Poenus in tres diuisa. partes per urbem dimittit. Tarentinos & Afros quàm maximè frequentia oc-

B cupare iubet, tumultu orto, Romanos passim cædi, oppidanis parci. sed ut fieri id posset, præcipit iuuenibus Tarentinis, ut ubi quem suorum procul vidissent, quiescere & filere, ac bono animo esse iuberent. Iam tumultus erat, clamorque, qualis esse in capta vrbe solet: sed quid rei esset, nemo satis pro certo scire. Tarentini Romanos ad diripiendam urbem credere coortos, Romanis seditio aliqua cum fraude videri ab oppidanis mota. Præfectus primo excitatus tumultu, in portum effugit. inde acceptus scapha, in arcem confugit. Terrorem & tuba audita ex theatro faciebat. nam & Romana erat, à proditoribus ad hoc ipsum præparata, & inscianter à Græco inflata, quis aut quibus signum daret, incertum efficiebat. Vbi illuxit, & Romanis Punica & Gallica arma cognita, tum dubitationem exemerunt: & Græci Romanos passim cæde stratos cernentes, ab Annibale captam urbem senserunt. Posteaquam lux certior erat, & Romani qui cædibus superfuerant, in arcem confugerant, conticescebatque paulatim tumultus: tum Annibal Tarentinos sine armis convocare iubet. Conuenere omnes, præterquam qui cedentes in arcem Romanos ad omnem adeundam simul fortunam persecuti fuerant. Ibi Annibal benignè allocutus Tarentinos, testatusque quæ præstitisset ciuibus eorum, quos ad Thrasimenum aut ad Cannas cepisset: simul in dominationem superbam Romanorum inuectus, recipere se in domos suas quenque iussit, & foribus nomen suum inscribere, se domos eas quæ inscriptæ non essent, signo extemplò dato, diripi iussurum. si quis in hospitio ciuis Romani (vacuas autem cernebat domos) nomen inscripsisset, cum se pro hoste habiturum. Con-
 cione dimissa, cum titulis notatæ fores discrimen pacatæ ab hostili domo fecissent, signo dato, ad diripienda hospitia Romana passim discursum est. & fuit prædæ aliquantum. Postero die ad oppugnandam arcem ducit. quam cum & mari, quo in peninsulæ modum pars maior circunluitur, & præaltis rupibus, & ab ipsa vrbe muro & fossa ingenti septam videret: eoque nec vi, nec operibus expugnabilem esse, ne aut seipsum cura tuendi Tarentinos à maioribus rebus moraretur: aut in relictos sine valido præsidio Tarentinos impetum ex arce cum vellent, Romani facerent: vallo urbem ab arce in-

Romani ceduntur ea pro Tarento.

Annibal benignè allocuitur Tarentinos.

J. Lips. tenebant.

Arx Tarentina.

tersepire statuit, non sine vlla etiam spe, cum prohibentibus opus Romanis
manum posse conferi: & si ferocius procurrissent, magna cæde ita attenuari
presidij vires, vt facile per se ipsi Tarentini urbem ab ijs tueri possent. Vbi cœ-
ptum opus est, patefacta repente porta, in munientes impetum fecerunt Ro-
mani. pelli que se statio passa est, quæ pro opere erat, vt successu cresceret au-
dacia, pluresq; & longius pulsos persequerentur. Tum signo dato coorti vn-
dique Poeni sunt, quos instructos ad hoc Annibal tenuerat. nec sustinere im-
petum Romani: sed ab effusa fuga loci angustia eos, impedimenta que alia
opere iam cœpto, alia apparatu operis, morabantur. plurimi in fossam præ-
cipitati, occisi que sunt plures in fuga quam in pugna. Inde & opus nullo pro-
hibente fieri cœptum. fossa ingens ducta, & vallum intra eam erigitur: mo-
dico que post interuallo murum etiam eadem regione addere parat, vt vel si-
ne præsidio tueri se aduersus Romanos possent. reliquit tamen modicum præ-
sidium, vt simul in faciendo muro adiuuaret. ipse profectus cum cæteris co-
pijs ad Galesum flumen (quinque millia ab vrbe abest) posuit castra. Ex ijs
stativis regressus ad inspiciendum opus, quod aliquantum opinione eius ce-
lerius creuerat, spem cepit etiam arcem expugnari posse. Et est non altitudi-
ne, vt cætera tuta, sed loco plano posita, & ab vrbe muro tantum ac fossa diui-
sa. Cum iam machinationum omni genere & operibus oppugnaretur, mis-
sum à Metaponto præsidium Romanis fecit animum, vt nocte ex improviso
opera hostium inuaderent. alia disiecerunt, alia igni corruerunt. isque finis
Annibali fuit ea parte arcem oppugnandi. Reliqua erat in obsidione spes, nec
ea satis efficax, quia arcem tenentes, quæ in peninsula posita imminet fauci-
bus portus, mare liberum habebant: vrbs contra exclusa maritimis commea-
tibus, propius que inopiam erant obsidentes, quam obsessi. Annibal conuo-
catis principibus Tarentinis, omnes præsentis difficultates exposuit: neque
arcis tam munitæ expugnandæ viam cernere, neque in obsidione quicquam
habere spei, donec mari potiantur hostes. quod si naues sint quibus com-
meatus inuehi prohibeant, extemplo aut abscessuros, aut dedituros se hostes.
Assentiebantur Tarentini. cæterum ei qui consilium afferret, opem quoque
in eam rem afferendam esse censebant. Punicas enim naues ex Sicilia accitas
id posse facere: suas quæ sinu exiguo interclusæ essent, cum claustra portus ho-
stis haberet, quemadmodum inde in apertum mare euasuras? Euadent, inquit
Annibal, multa, quæ impedita natura sunt, consilio expediuntur. urbem enim
in campo sitam habetis: planè & satis late viæ patent in omnes partes. via quæ
in portum per mediam urbem ad mare transmissa est, plaustris transueham na-
ues haud magna mole. & mare nostrum erit, quo nunc hostes potiuntur: &
illinc mari, hinc terra circumsedebimus arcem. imò breui, aut relictam ab ho-
stibus, aut cum ipsis hostibus capiemus. Hæc oratio non spem modò effectus,
sed ingentem etiam ducis admirationem fecit. Contracta extemplo vndi-
que plaustra, iuncta que inter se: & machinæ ad subducendas naues admotæ,
munitum que iter: quo faciliora plaustra minor que moles in transitu esset. iu-
menta inde & homines contracti, & opus impigrè cœptum: paucos que post
dies classis instructa ac parata circunuehitur arcem, & ante ipsum portum an-
choras iacit. Hunc statum rerum Annibal Tarenti reliquit, regressus ipse in
hyberna. Cæterum defectio Tarentinorum vtrum priore anno, an hoc fa-
cta sit, in diuersum autores trahunt. plures propiores que ætate memoriæ re-
rum hoc anno tradunt factum. Romæ consules prætores que vsque ante diem
quintum Calend. Maias Latinæ tenuerunt. eo die perpetrato sacro in monte,
in suas quisque prouincias proficiscuntur. Religio deinde noua obiecta est ex
carminibus Martianis. Vates hic Martius illustris fuerat, & cum inquisitio
priori

*Arcem Tarentinam
oppugnat Annibal.*

*Sup. mss. propius inopiam
obsidentes.*

Annibalis industria.

Martiana carmina.

A priore anno ex senatusconsulto talium librorum fieret, in M. Aemylij prætoris urbis, qui eam rem agebat, manus venerant. is protinus nouo prætori Sullæ tradiderat. Ex huius Martij duobus carminibus alterius postea aucta declarato autoritas euentu, alteri quoque cuius nondum tempus venerat, afferebat fidem. Priore carmine Cannensis prædicta clades in hæc fermè verba erat: Amnem Troiugena Cannam Romanæ fugæ, ne te alienigenæ cogant in campo Diomedis conferere manus. sed neq; credes tu mihi, donec compleris sanguine campum: multaque millia occisa tua deferat amnis in pontum magnum ex terra frugifera piscibus atque auibus ferisque quæ incolunt terras, ijs fiat esca caro tua. nam mihi ita Iupiter fatus est. Et Diomedis Argiui campos, & Cannam flumen, qui militauerant in ijs locis, iuxta atq; ipsam cladem agnoscebant. Tum alterum carmen recitatum, non eo tantum obscurius, quia incertiora futura præteritis sunt, sed perplexius etiam scripturæ genere. Hostem Romani si expellere vultis, vomicamque, quæ gentium venit longè, Apollini vouendos censeo ludos: qui quotannis comiter Apollini fiant, cum populus dederit ex publico partem: priuati vti conferant pro se, suisque. ijs ludis faciendis præerit prætor is, qui ius populo plebiq; dabit summum. decemuiri Græco ritu hostijs sacra faciant. hæc si rectè faxitis, gaudebitis semper, fietq; res vestra melior, nam is diuus extinguet per duelles vestros, qui vestros campos pascunt placidè. Ad id carmen explanandum diem vnum sumpserunt. postero die s. c. factum est, vt decemuiri libros de ludis Apollini, reque diuina facienda inspicerent. Ea cum inspecta relataque ad senatum essent, censuerunt patres, Apollini ludos vouendos faciendosque: & quando ludi facti essent, * duodecim millia æris prætori ad rem diuinam & duas hostias maiores dandas. Alterum senatusconsultum factum est, vt decemuiri sacra Græco ritu facerent, ijsque hostijs Apollini boue aurato & capris duabus albis auratis, Latonæ boue fœmina aurata. Ludos prætor in circo maximo cum factururus esset, edixit, vt populus per eos ludos stipem Apollini, quantam commodum esset, conferret. Hæc est origo ludorum Apollinarium, victoriæ, non valetudinis ergò, vt plerique rentur, votorum. factosque populus coronatus spectauit: matronæ supplicauere. vulgo apertis ianuis in propatulo epulati sunt: celeberrime dies omni cæremoniarum genere fuit. Cum Annibal circa Tarentum, consules ambo in Samnio essent, sed circumfessuri Capuam viderentur: quod malum diuturnæ obsidionis esse solet, iam famem Campani sentiebant: quia sementem facere prohibuerant eos Romani exercitus. itaque legatos ad Annibalem miserunt, orantes, vt prius quàm consules in agros suos educerent legiones, viæque omnes hostium præsidijs infiderentur, frumentum ex propinquis locis conuehi iuberet Capuam. Annibal Hannonem ex Brutijs cum exercitu in Campaniam transire, & dare operâ, vt frumenti copia fieret Campanis, iussit. Hanno ex Brutijs profectus cum exercitu, vitabundus castra hostium, consulesq; qui in Samnio erant, cum Beneuento iam appropinquaret, tria passuum millia ab ipsa vrbe loco edito castra posuit. inde ex socijs circa populis, quò æstate comportatum erat, deuehi frumentum in castra iussit, præsidijs datis, quæ cōmeatus eos prosequerentur. Capuam inde nuntium misit, qua die ad accipiendum frumentum præstò essent, omni vndique genere vehiculorum, iumentorumque ex agris contracto. Id pro cætera secordia negligentiaque à Campanis actum. paulò plus XL. vehicula missa, & pauca præterea iumenta. ob id castigatis ab Hannone, quò ne fames quidem, quæ mutas accenderet bestias, curam eorum stimulare posset, alia producta dies ad frumentum maiore apparatu petendum. Ea omnia, sicut acta erant, cum enuntiata Beneuentanis essent, legatos decem ex templo

Ludorum Apollinarium origo.
* Val. 120. coron.

Campanorum secordia.

*Fulvius consul oppu-
gnat Hannoni castra.*

*Hannonis castra ca-
piuntur.*

*Hanno in Aruntios
redit.*

ad consules (circa Bouianum castra Romanorum erant) miserunt. Qui cum
auditis quæ ad Capuam agerentur, inter se comparassent, ut alter in Campa-
niam exercitum duceret: Fulvius, cui ea provincia euenerat, profectus nocte
Beneuentum mœnia est ingressus. Ex propinquo cognoscit Hannonem cum
exercitus parte profectum frumentatum: duo millia plaustrorum, in condi-
tam, inermemque aliam turbam aduenisse: per tumultum ac trepidationem
omnia agi, castrorumque formam, & militarem ordinem, immistis agrestibus
ijs ex terris, sublatum. His satis compertis, consul militibus edicit: signa tan-
tum armaque in proximam noctem expedirent: castra Punica oppugnanda
esse. Quarta vigilia profecti, sarcinis omnibus, impedimentisque Beneuenti
relictis, paulò ante lucem cum ad castra peruenissent, tantum pavoris iniece-
runt, ut si in plano castra posita essent, haud dubiè primo impetu capi potue-
rint. altitudo loci, & munimenta defenderunt: quæ nulla ex parte adiri, nisi
arduo ac difficili ascensu poterant. Luce prima prælium ingens accensum est:
nec vallum modò tutantur Pœni, sed ut quibus locus æquior esset, deturbant
nitentes per ardua hostes. Vicit tamen omnia pertinax virtus: & aliquot si-
mul partibus ad vallum ac fossas peruentum est, sed cum multis vulneribus,
ac militum pernicië. Itaque conuocatis tribunis militum, consul absisten-
dum temerario incepto ait: tutius sibi videri, reduci eo die exercitum Bene-
uentum: dein postero castris se hostium iungi, ne exire inde Campani, nèue
Hanno regredi posset. id quo facilius obtineatur, collegam quoque, & exerci-
tum eius se acciturum, totumque eò versurum bellum. Hæc consilia ducis, cum
iam receptui caneret, clamor militum aspernantium tam segne imperiū discie-
cit. Proxima portæ hostium erat cohors Peligna: cuius præfectus Vibius ere-
ptum vexillum trans vallum hostium traiecit. execratus inde seque & cohör-
tem, si eius vexilli hostes potiti essent, princeps ipse per fossam vallumque in
castra irrumpit. Iamque intra vallum Peligni pugnabant, cum altera parte
Valerio Flacco tribuno militum tertiæ legionis exprobrante Romanis igna-
uiam, qui socijs captorum castrorum concederent decus, T. Pedanius prin-
ceps, primus centurio, cum signifero signum ademisset: Iam hoc signum, &
hic centurio, inquit, intra vallum hostium erit: sequantur, qui capi signum ab
hoste prohiberi sunt. Manipulares sui primum transcendentem fossam, de-
in legio tota secuta est. Iam & consul ad conspectum transgredientium val-
lum mutato consilio, ab reuocandis ad incitandos hortandosque versus mi-
lites, ostendere in quanto discrimine ac periculo fortissima cohors sociorū &
ciuium legio esset. Itaque pro se quisque omnes per æqua atque iniqua loca,
cum vndique tela conijcerentur, armaque & corpora hostes obijcerent, perua-
dunt, irrumpuntque. multi vulnerati, etiam quos vires sanguisque defereret,
ut intra vallum hostium caderent, nitebantur. Capta itaque momento tem-
poris, velut in plano sita, nec permunita castra. Cædes inde, non iam pugna-
erat, omnibus intra vallum permistis. supra sex millia hostium cæsa, supra se-
ptem millia capiuntur, cum frumentatoribus Campanis, omniisque plaustrorū
& iumentorum apparatu. capta & alia ingens præda fuit, quam Hanno, po-
pulabundus passim cum isset, ex sociorum populi Romani agris traxerat. In-
de deiectis hostium castris, Beneuentum reditum est. prædamque ibi ambo
consules (nam & Ap. Claudius eò post paucos dies venit) vendiderunt, diui-
seruntque. & donati, quorum opera castra hostium capta erant, ante alios Vi-
bius Pelignus, & T. Pedanius princeps tertiæ legionis. Hanno ab Cominio Ce-
rito, quò nuntiata castrorum clades est, cum paucis frumentatoribus, quos
fortè secum habuerat, fugæ magis quam itineris modo in Brutios redijt. Et
Campani audita sua pariter, sociorumque clade, legatos ad Annibalem mise-
runt,

A runt, qui nuntiarent, duos cōsules ad Beneuentum esse, diei iter à Capua tantum nō portas & muros bellum esse. ni properè subueniat, celerius Capuam quàm Arpos, in potestatem hostium venturam. ne Tarentū quidem, non modò arcē, tanti debere esse, vt Capuam, quàm Carthagini æquare sit solitus, desertā, indefensamq; populo Romano tradat. Annibal curæ sibi fore rem Campanam pollicitus, in præsentia duo millia equitum cum legatis mittit, quo præsidio agros populationibus possent prohibere. Romanis interim, sicut aliarum rerum, arcis Tarentinæ, præsidiique quod ibi obsideretur, cura esse. C. Seruilius legatus ex autoritate patrum à P. Cornelio prætore in Hetruriam ad frumentum coëmendū missus, cum aliquot nauibus onustis in portum

B Tarentinū inter hostium custodias peruenit. Cuius aduentu, qui antè in exigua spe, vocati sæpe ad transitionem ab hostibus per colloquia erant, vltro ad transeundū hostes vocabant, sollicitabantq; & erat satis validum præsidium, traductis ad arcem Tarenti tuendam, qui Metaponti erant, militibus. Itaque Metapontini extemplò metu quo tenebantur liberati, ad Annibalem defece- *Metapontini ad Pa-
nos deficiunt.*

C re. Hoc idem eadem ora maris & Thurini fecerunt. mouit eos non Tarentinorū magis defectio, Metapontinorumq; quibus indidem ex Achaia oriundi etiam cognatione iuncti erant, quàm ira in Romanos, propter obsides nuper interfectos. Eorum amici, cognatiq; literas ac nuntios ad Hannonem Magonemq; qui in propinquo in Brutijs erant, miserunt, si exercitum ad moenia admouissent, se in potestatem eorū urbem tradituros esse. M. Atinius Thurijs cum modico præsidio præerat. quem facile elici ad certamen temerè ineundū rebantur posse, non tam militum, quos per paucos habebat, fiducia, quàm iuuentutis Thurinæ. eam ex industria centuriauerat, armaueratq; ad tales casus. Diuisis copijs inter se duces Pœni cum agrum Thurinum ingressi essent, Hanno cum peditum agmine infestis signis ire ad urbem pergit. Mago cum equitatu tectus collibus ad tegendas insidias oppositis, subsistit. Atinius peditum tantum agmine per exploratores comperto, in aciem copias educit, & fraudis intestinæ, & hostium insidiarum ignarus. Pedestre prælium fuit persegne, paucis in prima acie pugnantibus Romanis, Thurinis expectantibus magis quàm adiuuantibus euentum: & Carthaginienſium acies de industria pedem referebat, vt ad terga collis ab equite suo infessi hostem incautum pertraheret. Quò vbi ventum est, coorti cum clamore equites properè inconditam Thurinorum turbam, nec satis fido animo vnde pugnabat stantem, extemplò in fugam auerterūt. Romani, quanquam circumuentos hinc pedes, hinc eques vrgebat, tamen aliquandiu pugnam traxere. postremò & ipsi terga vertunt, atq; ad urbem fugiunt. Ibi proditores conglobati, cum popularium agmen patentibus portis acceperant: vbi Romanos fusos ad urbem ferri viderunt, conclamant, instare Pœnum: permistosq; hostes urbem inuasuros, ni properè portas claudant. ita exclusos Romanos præbuere hosti ad

E cædem. Atinius tamen cum paucis receptus. Seditio inde paulisper tenuit, cum alij urbem tuendam, inde alij cedendum fortunæ, & tradendam urbem victoribus censerent. cæterum, vt plerunque, fortuna, & consilia mala vicerunt. Atinio cum suis ad mare ac naues deducto, magis quia ipsi ob imperium in se mite ac iustum consultum volebant, quàm respectu Romanorum, Carthaginienſes in urbem accipiunt. Consules à Beneuento in Campanum agrum legiones ducunt, non ad frumenta modò, quæ iam in hybernis erant, corrumpenda, sed ad Capuam oppugnandam, nobilem se consulatum tam opulentæ urbis excidio rati facturos: simul & ingens flagitium imperio dempturos, quòd vrbi tam propinquæ tertium annum impunita defectio esset. Cæterum ne Beneuentum sine præsidio esset, & vt ad subita belli, si

*Prodigium.**Flavij Lucani proditio adversus Gracchum.**leg. populorum**Gracchus in insidias precipitatus.*

Annibal (quod facturū haud dubitabant) ad opem ferendam socijs Capuam F
venisset, equites vim sustinere possent, T. Gracchum ex Lucanis cum equita-
tu ac levi armatura Beneventum venire iubent. legionibus statuisq; ad obti-
nendas res in Lucanis aliquem præficeret. Graccho, priusquā ex Lucanis mo-
ueret, sacrificanti triste prodigium factum est. ad exta sacrificio perpetrato,
angues duo ex occulto allapsi, edere iecur, conspectiq; repentē ex oculis abie-
runt. id cū aruspicum monitu sacrificium instauraretur, atque intentius
exta referata servarentur, iterum ac tertium venisse tradunt, libatoque icci-
nore intactos angues abiisse. Cū aruspices ad imperatorem id pertinere
prodigium præmonuissent, & ab occultis cauendum hominibus, consilijs-
que, nulla tamen providentia fatum imminens moveri potuit. Flavius Lu- G
canus fuit, caput partis eius Lucanorum, cū pars ad Annibalem defecisset,
quæ cum Romanis stabat, & iam anno in magistratu erat, ab eisdem illis crea-
tus prætor. Is mutata repentē voluntate locum gratiæ apud Pœnum quæ-
rens, neque transire ipse, neque trahere ad defectionem Lucanos satis habuit,
nisi imperatoris, & eiusdem hospitis proditi capite ac sanguine fœdus cum
hostibus sanxisset. ad Magonem, qui in Brutijs præerat, clam in colloquium
venit: fideque ab eo accepta, si Romanum imperatorem sibi tradidisset, libe-
ros cum suis legibus venturos in amicitiam Lucanos, deducit Pœnum, in lo-
cum pacis Gracchum adducturus. Magonem ibi pedites equitesque arma-
re, & capere eas latebras, vbi ingentem numerum occuleret, iubet. Loco sa- H
tis inspecto, atque vndique explorato, dies composita gerendæ rei est. Fla-
uius ad Romanum imperatorem venit. Rem se ait magnam inchoasse, ad
quam perficiendam ipsius Gracchi opera opus esset. omnium populorum
prætoribus, qui ad Pœnum in illo communi Italiæ motu descissent, persua-
sisse, vt redirent in amicitiam Romanorum: quando res quoque Romana,
quæ propè exitium clade Cannensi venisset, indies melior atque auctior fie-
ret: Annibalis vis senesceret, ac propè ad nihilum venisset, veteri delicto haud
implacabiles fore Romanos: nullam vnquam gentem magis exorabilem
promptioremq; veniæ dandæ fuisse. quoties rebellionem etiam maiorum suo-
rum ignotum? Hæc ab se ait dicta. cæterum ab ipso Graccho eadem hæc au- I
dire malle eos, præsentisque contingere dextram: id pignus fidei secum ferre.
Locum se consilijs edixisse à conspectu amotum, haud procul à castris Roma-
nis. ibi paucis verbis transigi rem posse, vt omne nomen Lucanum in fide ac
societate Romana sit. Gracchus fraudem & sermoni & rei abesse ratus, ac si-
militudine veri captus, cum lictoribus ac turma equitum è castris profe-
ctus, duce hospite in insidias precipitatus. Hostes subito exorti: & ne dubia
proditio esset, Flavius his se adiungit. tela vndique in Gracchum atque equi-
tes coniiciuntur. Gracchus ex equo desiliit, idem cæteros facere iubet: hor-
taturque, vt quod vnum reliquum fortuna fecerit, id honestent virtute. reli-
quum autem quid esset paucis à multitudine in valle sylva ac montibus se- K
pta circumuentis, præter mortem? id referre, vtrum præsentem torpore peco-
rum modo inulti trucidentur, an toto animo à patiando expectandoque
euentu in impetum atque iram verso, agentes audentesque, perfusi hostium
cruore inter expirantium inimicorum cumulata armaq; & corpora cadant.
Lucanum proditorem ac transfugam omnes peterent. qui eam victimam
præ se ad inferos misisset, eum decus eximium, egregiumque solatium suæ
morti inuenturum. inter hæc dicta paludamento circum læuum brachium
intorto (nam ne scuta quidem secum extulerant) in hostes impetum fecit.
Maior quàm pro numero hominum editur pugna. iaculis maximè aperta
corpora Romanorum: & cū vndique ex altioribus locis in cauam vallem
coniectus

A coniectus esset, transfiguntur. Gracchum iam nudatum præsidio viuum capere Poeni nituntur. cæterum ille conspicatus Lucanum hospitem inter hostes, adeo infestus confertos inuasit, ut parci ei sine multorum perniciæ non posset. Exanimem cum Mago extemplo ad Annibalem misit, ponique cum captis simul fascibus ante tribunal imperatoris iussit. Hæc vera fama est. Gracchus in Lucanis ad Campos, qui veteres vocantur, periit. Sunt qui in agro Beneuentano prope Calorem fluuium ostendant à castris cum licioribus ac tribus seruis lauandi causa progressum, cum forte inter salicta innata ripis laterent hostes, nudum atque inermem, saxiq; quæ voluit amnis, propugnantem, interfectum. Sunt qui aruspiciū monitu quingentos passus à castris progressum, uti loco puro, ea quæ ante dicta prodigia sunt, procuraret, ab insidentibus forte locum duabus turmis Numidarum circumuentū scribant. adeo nec locus, nec ratio mortis in viro tam claro & insigni constat. Funeris quoque Gracchi varia fama est. Alij in castris Romanis sepultum ab suis: alij ab Annibale (& ea vulgatio fama est) tradunt in vestibulo Punicorum castrorum rogam extructum esse, armatum exercitum decurrisse cum tripudijs Hispanorum, motibusque armorum & corporum suæ cuique genti assuetis, ipso Annibale omni rerum verborumque honore exequias celebrante. Hæc tradunt, qui in Lucanis rei gestæ autores sunt. Si illis qui ad Calorem fluuium interfectū memorant, credere velis, capitis tantum Gracchi hostes potiti sunt.

C eo delato ad Annibalem, missus ab eo confestim Carthalo, qui in castra Romana ad Cn. Cornelium quæstorem deferret. is funus imperatoris in castris, celebrantibus cum exercitu Beneuentanis, fecit. Consules agrū Campanum ingressi, cum passim popularentur, eruptione oppidanorū & Magonis cum equitatu territi, ac trepidi ad signa milites palatos passim reuocarunt: & vix dum instructa acie fusi, supra mille & quingentos milites amiserunt. Inde ingens ferocia superbæ suo pte ingenio genti creuit: multisq; prælijs laceſcebant Romanos: sed intentiores ad cauendum consules vna pugna fecerat, incautè atque inconsultè inita. Restituit tamen his animos, & illis minuit audaciam parua vna res. Sed in bello nihil tam leue est, quod non magnæ interdum rei momentum faciat.

D T. Quintio Crispino Badius Campanus hospes erat perfamiliari hospitio iunctus, creuerat consuetudo, quod æger Romæ apud Crispinum Badius ante defectionem Campanam liberaliter comiterq; curatus fuerat. Tum Badius progressus ante stationes, quæ pro porta stabant, euocari Crispinum iussit. quod ubi est Crispino nuntiātū, ratus colloquium amicū ac familiare quæri, manente memoria etiam in dissidio publicorum fœderum priuati iuris, paulum à cæteris processit. Postquam in conspectum venire, Prouoco te, inquit, ad pugnam Crispine, Badius. conscendamus equos, summotisque alijs, vter bello melior sit, decernamus. Ad ea Crispinus, nec sibi, nec illi ait hostes deesse, in quibus virtutem ostendant. se ab eo, etiam si in

E acie occurrat, declinaturum, ne hospitali cæde dextram violet. conuersusque abibat. Enimvero ferocius tum Campanus increpare molliem, ignauiamque, & se digna probra in insonitū iacere, hospitalem hostem appellans, simulantemq; parcere cui sciat parem se non esse. si parum publicis fœderibus ruptis dirempta simul & priuata iura esse putet, Badium Campanum T. Quintio Crispino Romano palam omnibus, duobus exercitibus audientibus, renuntiare hospitium. nihil sibi cum eo consociatum, nihil fœderatum hospiti cum hoste, cuius patriam ac penates publicos priuatosque oppugnatum venisset. si vir esset, congregeretur. Diu cunctantem Crispinum perpulere turmales, ne impunè insultare Campanū pateretur. itaq; tantum moratus, dum imperatores consuleret, permittere ne sibi extra ordinem in prouocantem hostem

*Gracchus occiditur.**De Gracchi morte variant scriptores.**Coss. agrum Campanum populantur.**Badij Campani & Crispini Romani duellum.*

*Badius vincitur.**Prælium inter Con-
sules & Annibalem.**M. Centenij postula-
tum in senatu.**Centenianus exerci-
tus ab Annibale fu-
sus.**Capua à Coss. obsessa.*

hostem pugnare: permisso eorum arma cepit, equumque conscendit, & Ba-
dium nomine compellans, ad pugnam euocavit. Nulla mora à Campano fa-
cta est. infestis equis concurrere. Crispinus supra scutum sinistrum humerum
Badio hasta transfixit: superque delapsus cum vulnere ex equo desiliit, ut pe-
des iacentem conficeret. Badius priusquam opprimeretur, parma atque equo
relicto, ad suos aufugit. Crispinus equum, armaque capta, & cruentam cuspi-
dem insignis spolijs ostentans, cum magna laude & gratulatione militum ad
consules est deductus, laudatusque ibi magnifice, & donis donatus. Anni-
bal ex agro Beneventano castra ad Capuam cum movisset, tertio post die quam
venit, copias in aciem eduxit: haudquaquam dubius, quod Campanis absen-
te se paucos ante dies secunda fuisset pugna, quin multo minus se suumque
toties victorem exercitum sustinere Romani possent. Cæterum posteaquam
pugnari coeptum est, equitum maxime incursum cum iaculis obrueretur, la-
borabat Romana acies: donec signum equitibus datum est, ut in hostem
admitterent equos. itaque equestre prælium erat, cum procul visus Sempro-
nianus exercitus, cui Cn. Cornelius quæstor præerat, utrique parti parem
metum præbuit, ne hostes novi aduarent. velut ex composito utrinque
signum receptui datum: reductique in castra propè æquo Marte discesse-
runt. plures tamen ab Romanis primo incursum equitum ceciderunt. Inde con-
sules ut auerterent Capua Annibalem, nocte quæ secuta est diuersi, Fulvius in
agrum Cumanum, Claudius in Lucanos, abierunt. Postero die cum vacua
castra Romanorum nuntiatum Annibali esset, & duobus agminibus diuer-
sos abiisse: incertus primò utrum sequeretur, Appium institit sequi. Ille circun-
ducto hoste quæ voluit, alio itinere ad Capuam rediit. Annibali alia in ijs locis
benè gerendæ rei fortuna oblata est. M. Centenius fuit cognomine Penu-
la, insignis inter primipili centuriones, & magnitudine corporis & animi.
Is perfunctus militia, per P. Cornelium Sullam prætorem in senatum intro-
ductus, petit à patribus, uti sibi quinque millia militum darentur: se peri-
tum & hostis & regionum, breui operæpretium facturum: & quibus arti-
bus ad id locorum nostri & duces, & exercitus capti forent, ijs aduersus in-
uentorem usurum. Id non promissum magis stolidè, quam stolidè credi-
tum: tanquam eadem militares & imperatoriæ artes essent. Data pro quin-
que octo millia militum: pars dimidia ciues, pars socij. & ipse aliquantum
voluntariorum itinere in agris conciuuit: ac propè duplicato exercitu in Lu-
canos peruenit, ubi Annibal nequicquam secutus Claudiū substiterat. Haud
dubia res est: quippe inter Annibalem ducem, & centurionem, exercitus-
que, alterum vincendo veteranum, alterum nouum totum, & magna ex
parte etiam tumultuariū ac semiermem. Ut conspecta inter se agmina
sunt, & neutra pars detrectauit pugnam, extemplo instructæ acies. pugna-
tum tamen, ut in nulla pari re duas amplius horas: concitata etiam, donec
dux stetisset, Romana acie. Posteaquam is non pro vetere fama solum, sed
etiam metu futuri dedecoris, si sua temeritate contractæ cladi superesset, ob-
iectans se hostium telis cecidit: fusa extemplo est Romana acies. sed adeò ne
fugæ quidem iter patuit, omnibus vijs ab equite infestis, ut ex tanta multitu-
dine vix mille euaserint. cæteri passim, alij alia peste absumpti sunt. Capua à
cōsulibus interim summa vi obsideri coepta est: quæque in eam rem opus erant
comportabantur, parabanturque. Casilinum frumentum conuectum: ad Vul-
turni ostiū, ubi nunc vrbs est, castellum cōmunitum: (antè Fabius Maximus
munierat) præsidium impositum, ut & mare proximum, & flumen in pote-
state essent. In ea duo maritima castella frumentum, quod ex Sardinia nuper
missum erat, quodque Mutius prætor ex Hetruria coëmerat, ab Ostia conue-
ctum

A etum est, vbi exercitui per hyemem copia esset. Cæterum super eam cladem, quæ in Lucanis accepta erat, volonum quoque exercitus, qui viuo Graccho summa fide stipendia fecerat: velut exauthoratus morte ducis, ab signis de-^{Volonum exercitus a signis decessit.} cessit. Annibal non Capuam neglectam, neque in tanto discrimine desertos volebat socios: sed prospero ex temeritate vnius Romani ducis successu, in alterius ducis exercitusq; opprimendi occasione imminebat. Cn. Fulvium prætorem Apuli legati nunciabant, primò dum vrbes quasdam Apulorum, quæ ad Annibalem descuiissent, oppugnaret, intentius rem egisse: postea nimio successu & ipsum & milites præda impletos in tantam licentiam fecor-
B diamq; effusos, vt nulla disciplina militiæ esset. Annibal cum sæpe aliàs, tum paucis diebus antè expertus, qualis sub incerto duce exercitus esset, in Apuliam castra mouit. Circa Herdoniam Romanæ legiones & prætor Fuluius erant. quò vbi allatum est, hostes aduentare, propè est factum, vt iniussu prætoris signis conuulsis in aciem exirent. nec res vlla magis tenuit, quàm spes haud dubia, suo id arbitrio, vbi vellent, acturos. Nocte insequenti Annibal, cum tumultuatum in castris, & plerosque ferociter signum vt daret instituisse duci ad arma vocantes, sciret: haud dubius prosperæ pugnæ occasionem dari tria millia expeditorum militum in villis circa, vepribusque & syluis disponit, qui signo dato simul omnes è latebris exilirent. & Magonem, ac duo ferme millia equitum, quæ fugam inclinaturam credebat, omnia itinera insi-
C dere iubet. his nocte præparatis, prima luce in aciem copias educit. Nec Fulvius est cunctatus, non tam sua vlla spe, quàm militum impetu fortuito tractus. itaq; eadem temeritate, qua processum in aciem est, instruitur ipsa acies ad libidinem militum fortè procurrentium, consistentiumq; quo loco ipsorum tulisset animus, deinde per libidinem aut metum deferentium locū prima legio, & sinistra ala primò instructæ, & in longitudinem porrectæ acies: clamantibus tribunis, nihil introrsus roboris ac virium esse: & quacunq; impetum fecissent, hostes perrupturos. nil, quod salutare esset, non modò ad animum, sed ne ad aures quidem admittebat. Et Annibal quidē haud quaquam

Fulvii exercitus ab Annibale fusus.

simili exercitu, neque ita instructo aderat. ergo ne clamorem quidem atque impetum primum eorū Romani sustinere. Dux stultitia & temeritate Centenio par, animo nequaquam cōparandus, vbi rem inclinatā ac trepidantes suos

suos vidit, equo arrepto cum ducentis ferme equitibus effugit, cætera à fronte pulsa, à tergo atque alis circumuenta acies eo usque est cæsa, ut ex duodeviginti millibus hominum duo millia haud amplius euaserint. castris hostes positi sunt. Hæ clades super aliam alia Romam cum essent nunciate, ingens quidem & luctus & paucior ciuitatem cepit. sed tamen quia consules, ubi summa rerum esset, ad id locorum prosperè gererent, minus his cladibus commouebantur. Legatos ad consules mittunt C. Lectorium, M. Mitilium, qui nunciarent, ut reliquias duorum exercituum cum cura colligerent: darentque operam, ne per metum ac desperationem hosti se dederent (id quod post Cannensem accidisset cladē) & ut desertores de exercitu volonum conquirerent. Idem negotij P. Cornelio datum, cui & delectus mandatus erat. isque per fora conciliabulaque edixit, ut conquisitio volonum fieret, iisque ad signa reducerentur. Hæc omnia intentissima cura acta. Ap. Claudius consul D. Iunio ad ostium Vulturii, M. Aurelio Cotta Puteolis præposito, qui ut quæque naues ex Hetruria ac Sardinia accessissent, ex templo in castra mitterent frumentum: ipse ad Capuam regressus, Q. Fuluium collegam inuenit Casilino omnia importantem, molientemque ad oppugnandam Capuam. Tum ambo consules circumfoderunt urbem, & Claudium Neronem prætorem ab Sueffula ex Claudianis castris exierunt. Is quoque modico ibi præsidio ad tuendum locum relicto, cæteris cum omnibus copiis ad Capuam descendit, ita tria prætoria circa Capuam erecta, tres exercitus diuersis partibus opus aggressi, fossa, valloque circumdare urbem parant: & castella excitant modicis intervallis. multisque simul locis cum prohibentibus opera Campanis eo euentu pugnant, ut postremo portis muroque se contineret Campanus. Prius tamen quam hæc continuarentur opera, legati ad Annibalem missi: qui quærentur, desertam ab eo Capuam, ac propè redditam Romanis: obtestarenturque, ut tunc saltem opem non circumfessis modo, sed etiam circumuallatis ferret. Consulibus literæ à P. Cornelio prætore missæ, ut priusquam clauderent Capuam operibus, potestatem Campanis facerent, ut qui eorum vellent, exirent ab Capua, suasque res secum auferrent: liberos fore suaque omnia habituros, qui ante Idus Martias exissent. post eam diem quique exissent, quique ibi mansissent, hostium futuros numero. Ea pronunciata Campanis, atque ita spreta, ut ultro dicerent contumelias, minarenturque. Annibal ab Herdonia Tarentum duxerat legiones, spe aut vi, aut dolo arcis Tarentinæ potiundæ. quod ubi parum processit, ad Brundisium flexit iter, prodi id oppidum ratus. ibi quoque cum frustra tereret tempus, legati Campani ad eum venerunt, quærentes simul, orantesque. quibus Annibal magnifice respondit: & antea soluisse obsidionem, & nunc aduentum suum consules non laturos. cum hac spe dimissi legati vix regredi Capuam, iam duplici fossa valloque cinctam potuerunt. Cum maximè Capua circumuallaretur, Syracusarum quoque oppugnatio ad finem venit. præterquam vi ac virtute ducis exercitusque, intestina etiam prodicione adiuta. Namque Marcellus initio veris incertus, utrum Agrigentum ad Himilconem & Hippocratem verteret bellum, an obsidione Syracusas premeret: quanquam nec vi capi videbat posse inexpugnabilem terrestri ac maritimo situ urbem, nec fame, quam propè liberi ab Carthagine commeatus alerent: tamen ne quid inexpertum relinqueret, transfugas Syracusanos (erant autem apud Romanos aliqui nobilissimi viri, inter defectionem ab Romanis, quia ab nouis consilijs abhorrebant, pulsi) colloquijs suæ partis tentare hominum animos iussit: & fidem dare, si traditæ forent Syracusæ, liberos eos ac suis legibus victuros esse. Non erat colloqui copia: quia mularet tale admissum. Seruus vnus exul pro transfuga intromissus in urbem, conuen-

A consulibus et Nerone prætore Capua oppugnatur.

Campani legatos mittunt ad Annibalem.

A conuentis paucis, initium colloquendi de tali re fecit. deinde in piscatoria quidam naui retibus operti, circunuectiq; ita ad castra Romana, collocutiq; cum transfugis, & idem sæpius eodem modo alij atq; alij. postremò ad octuaginta facti. & cum iam composita omnia ad prodicionem essent, indicio deesse, necati omnes, & cruciati sunt. Alia subinde spes, postquam hæc vana euallippum regem, captus ab Romanis nauibus erat. huius utiq; redimendi & Epicidi cura erat ingens: nec abnuuit Marcellus, iam tum Aetolorum, cuius gentis focij Lacedæmonij erant, amicitia affectantibus Romanis. Ad colloquium de redemptione eius missis medius maximè, atq; vtriusq; opportunus locus ad portum Trogilorum, propter turrin, quam vocant Galeagram, est visus. quò cum sæpius commearent, vnus ex Romanis ex propinquo murum contemplat, numerando lapides, æstimandoque ipse secum qui in fronte patèrent: simul altitudinem muri, quantum proximè coniectura poterat, permensus: humilioremq; aliquanto pristina opinione sua & cæterorum omnium ratus esse, & vel mediocribus scalis superabilem: ad Marcellum rem refert. Haud spernenda res visa, sed cum adiri locus, qui ob id ipsum intentius custodiebatur, non posset, occasio quærebat. quam obtulit transfuga, nuncians, diem festum Dianæ per triduum agi: & quia alia in obsidione desint, vino largius epulas celebrari, & ab Epicide præbitò vniuersæ plebi, & per tribus à principibus diuiso. Id vbi accepit Marcellus, cum paucis tribunorum militum collocutus, electisq; per eos ad rem tantam agendam audendamq; idoneis centurionibus militibusq;, & scalis in occulto comparatis, cæteris signum dari iubet, vt maturè corpora curarent, quietiq; darent: nocte in expeditionem eundum esse. Inde vbi id tēporis visum, quo die epulatis iam, vinoq; satiatis principium somni esset, signi vnus milites ferre scalas iussit, & ad mille ferè armati tenui agmine per silentium eò deducti. Vbi sine strepitu ac tumultu primi euaserunt in murū, secuti ordine alij, cum priorum audacia dubijs etiam animum faceret. Iam mille armatorum ceperant partem, cum cæteræ admotæ, pluribusq; scalis in murum euadebāt, signo ab Hexapylo dato: quò per ingentem solitudinem erat peruentum, quia magna pars in turribus epulati, aut sopiti vino erant, aut semigraues potabant. paucos tamen eorum comprehensos in cubilibus interfecerunt. Prope Hexapylon est portula, ea magna vi refringi cœpta. & è muro ex composito tuba datum signum erat: & iam vndiq; non furtim, sed vi apertè gerebatur res. quippe ad Epipolas, frequentem custodij locum, peruentum erat: terrēdiq; magis hostes erant, quàm fallendi: sicut territi sunt, nam simul ac tubarum est auditus cantus, clamorq; tenentium muros, partemq; vr̄bis: omnia teneri custodes rati, alij per murum fugere, alij salire de muro, præcipitariq; turba pauentium. magna pars tamen ignara tantum mali erat, & grauatis omnibus vino somnoq;, & in vastæ magnitudinis vr̄be partium sensu non satis pertinente in omnia. Sub luce Hexapylo effracto, Marcellus omnibus copijs vr̄bem ingressus, excitauit conuertitq; omnes ad arma capienda, opemq;, si quam possent, iam captæ propè vr̄bi ferendam. Epicides ab insula, quam ipsi Nason vocant, citato profectus agmine, haud dubius quin paucos per negligentiam custodum transgressos murum expulsurus foret, occurrentibus pavidis tumultum augere eos dictitans, & maiora ac terribiora vero afferre: postquam cōspexit omnia circa Epipolas armis completa, lacessito tantum hoste paucis missibilis, retro in Acradinam agmē conuertit: non tam vim, multitudinemq; hostium metuens, quàm ne qua intestina fraus per occasionem oriretur, clausasq; inter tumultum Acradinæ atq;

Damasippus Lacedæmonius.

Epul. quo die et c.

Romani Syracusarum magna nocte scalis ad motu ingrediuntur.

Epul. semigraues

Syracusarum custodes fugiunt.

*Marcellus Syracusanus
intuitus illachryma-
uit.*

insulæ inueniret portas. Marcellus ut mœnia ingressus ex superioribus locis **P**
urbem, omnium fermè illa tempestate pulcherrimā, subiectam oculis vidit,
illachrymasse dicitur: partim gaudio tantæ perpetratae rei, partim vetusta glo-
ria urbis. Atheniensium classes demersæ, & duo ingentes exercitus cum duo-
bus clarissimis ducibus deleti occurrebāt: & tot bella cum Carthaginiensibus
tanto cum discrimine gesta, tot ac tam opulenti tyranni regesq;: præter cæte-
ros Hiero, cum recentissimæ memoriæ rex, tum ante omnia, quæ virtus ei for-
tunaq; sua dederat, beneficijs in populum Romanū insignis. ea cum vniuersa
occurrerent animo, subiretq; cogitatio, iam illa momento horæ arsuræ om-
nia, & ad cineres reditura: priusquam signa Acradinæ admoueret, præmittit
Syracusanos, qui inter præsidia Romana, ut antè dictū est, fuerant, ut alloquio **G**
leni perlicerent hostes ad dedendam urbem. Tenebant Acradinæ portas, mu-
rosq; maximè transfugæ, quibus nulla erat per conditiones veniæ spes: ij nec
adire muros, nec alloqui quenquam passi. itaq; Marcellus postquam id incœ-
ptum irritum fuit, ad Euryalū signa referri iussit. Tumulus est in extrema par-
te urbis versus à mari, viæq; imminens ferenti in agros mediterranea; insu-
læ, per commodus ad commeatus excipiendos. Præerat huic arci Philodemus
Argiuus ab Epicide impositus. ad quem missus à Marcello Sosus, vnus ex in-
terfectoris tyranni, cum longo sermone habito dilatus per frustrationem
esset, retulit Marcello, tempus eum ad deliberandum sumpsisse. Cum is diem
de die differret, dum Hippocrates atque Himilico admouerent castra, legio-
nesq; haud dubius, si in arcem accepisset eos, deleri Romanum exercitum
inclusum muris posse: Marcellus ut Euryalum neque tradi, neque capi vidit
posse, inter Neapolim & Thicam (nomina partium urbis, & instar urbium
sunt) posuit castra: timens ne, si frequentia intrasset loca, contineri à discursu
miles auidus prædæ non posset. Legati eò ab Thica & Neapoli cum infulis
& velamentis venerunt, precantes, ut à cædibus & ab incendijs parceretur.
De quorum precibus quam postulatis magis consilio habito, Marcellus ex
omnium sententia edixit militibus, ne quis liberum corpus violaret, cætera
prædæ futura, castraque tectis parietum pro muro septa, portis regione pla-
tearum patentibus stationes præsidiaque disposuit, ne quis in discursu mili-
tum impetus in castra fieri posset. Inde signo dato milites discurrerunt: refra-
ctisq; foribus cum omnia terrore ac tumultu streperent, à cædibus tamen tem-
peratum est, rapinis nullus antè modus fuit, quam omnia diuturna felicitate
cumulata bona egeffere. Inter hæc & Philodemus, cum spes auxilij nulla esset,
fide accepta, ut inuiolatus ad Epicidem rediret, reducto præsidio tradidit tu-
mulum Romanis. Auerfis omnibus ad tumulum ex parte captæ urbis, Bo-
milcar noctem eam nactus, qua propter vim tempestatis stare ad anchoram
in falo Romana classis non posset, cum triginta quinque nauibus ex portu
Syracusano profectus, libero mari vela in altum dedit, quinque & quinqu-
aginta nauibus Epicidæ & Syracusanis relictis: edoctisq; Carthaginiensibus, in **K**
quanto res Syracusana discrimine esset, cum c. nauibus post paucos dies re-
dit, multis (ut fama est) donis ex Hieronis gaza ab Epicide donatus. Marcellus
Euryalo recepto, præsidioq; addito, vna cura erat liber, ne qua ab tergo vis ho-
stium in arcem accepta, inclusos impeditosq; mœnibus suos turbaret. Acradi-
nam inde ternis castris per idonea dispositis loca, spe ad inopiam omnium re-
rum inclusos redacturum se, circumsedit. Cum per aliquot dies quietæ statio-
nes vtrinque fuissent, repente aduentus Hippocratis & Himilconis, ut vltro vn-
diq; oppugnarentur Romani, fecit. nam & Hippocrates castris ad magnum
portum communitis, signoq; ijs dato qui Acradinam tenebant, castra vetera
Romanorum adortus est, quibus Crispinus præerat: & Epicides eruptionem
in statio-

*Philodemus tradito
Romanis Euryalo ad
Epicidem redit.*

*Marcellus Acradinā
circumsedit.*

*Hippocrates et Himil-
co ferunt suppetias Sy-
racusanis.*

- A in stationes Marcelli fecit: & classis Punica littori, quod inter urbem & castra Romana erat, appulsa est, ne quid praesidij Crispino submitti à Marcello posset. Tumultum tamen maiorem hostes praebuerunt, quàm certamen. nam & Crispinus Hippocratē non repulit tantum à munimentis, sed insecutus etiam est trepidè fugientem: & Epicidem Marcellus in urbem compulit. satisq; iam etiam in posterum videbatur prouisum, ne quid ab repentinis eorum excursionibus periculi foret. Accessit & pestilentia, commune malum, quod facile *Pestilentia.* vtrorumq; animos auerteret à belli consilijs. nam tempore autumnii, & locis natura grauib; multo tamen magis extra urbem, quàm in urbe intoleranda vis aestus per vtraq; castra omnium fermè corpora mouit. & primo temporis
- B ac loci vitio & aegri erant, & moriebantur. postea curatio ipsa, & contactus aegrorum vulgabat morbos: vt aut neglecti desertiq; qui incidissent, morerentur: aut assidentes curanteisque eadem vi morbi repletos secum traherent: quotidianaque funera, & mors ob omnium oculos esset, & vndique dies noctesque ploratus audirentur. postremò ita assuetudine mali efferauerant animos, vt non modò nō lachrymis, iustoque comploratu prosequerentur mortuos, sed ne efferrent quidem, aut sepelirent: iacerentque strata exanimia corpora in conspectu similem quoque mortem expectantium: mortuiq; aegros aegri validos cum metu, tum tabe ac pestifero odore corporum conficerent. & vt ferro potius morerentur, ferro quidam inuadebant soli hostium stationes.
- C Multo tamen maior vis pestis Poenorum castra quàm Romana, diu circumsedendo Syracusas caede aquisque affecerat magis. Ex hostium exercitu Siculi vt primū vidēre ex grauitate loci vulgari morbos, in suas quisque propinquas vrbes dilapsi sunt, at Carthaginienses, quibus nusquam receptus erat, cum ipsis ducibus Hippocrate atque Himilcone ad internicionem omnes perierunt. Marcellus, vt tanta vis ingruerat mali, adduxerat in urbem suos: infirmaque corpora tecta & vmbrae recreauerant. multi tamen ex Romano exercitu eadem peste absumpti sunt. Deleto terrestri Punico exercitu, Siculi, qui Hippocratis milites fuerant, haud in magna oppida, cæterum & situ & munimentis tuta: tria millia alterum ab Syracusis, alterum quindecim ab
- D ostio & commeatus, è ciuitatibus suis comportabant, & auxilia accersebant. Interea Bomilcar iterum cum classe profectus Carthaginem, ita exposita fortuna sociorum, vt spem faceret, non ipsis modò salutarem opem ferri posse, sed Romanos quoque in capta quodammodo vrbe capi: perpulit vt onerarias naues quàm plurimas omni copia rerum onustas secum mitterent, classemque suam augerent. Igitur centum triginta nauibus longis, & septuaginta onerarijs profectus à Carthagine, prosperos satis ventos ad traijciendum in Siciliam habuit. sed ijdem venti superare eum Pachynum prohibebant. Bomilcaris aduentus fama primò, dein præter spem mora, cum gaudium & metum inuicem Romanis Syracusanisque præbisset: Epicides metuens, ne, si pergerent ijdem qui tum tenebant, ab ortu solis flare per dies plures venti, classis Punica Africam repeteret: tradita Acradina mercenariorum militum ducibus, ad Bomilcarem nauigat, classem in statione versa in Africam habentem, atque timentem nauale prælium, non tam quòd impar viribus, aut numero nauium esset (quippe etiam plures habebat) quàm quòd venti aptiores Romanæ quàm suæ classi flarent: perpulit tandem, vt fortunam naualis certaminis experiri vellet. Et Marcellus cum & Siculum exercitum ex tota insula conciri videret, & cum ingenti commeatu classem Punicam aduentare, ne simul terramarique inclusus vrbe hostium vrgeretur, quanquam impar numero nauium erat, prohibere aditu Syracusarum Bomilcarem constituit. Duæ clas-
- E ses infestæ circa promontorium Pachynum stabant, vbi primū tranquillitas maris

Bomilcaris classis fugit, ne cum Romanis pugnaret.

tas maris in altum euexisset, concursuræ. Itaq; cadente iam Euro, qui per dies f
aliquot sæuierat, prior Bomilcar mouit: cuius prima classis petere altū visa est,
quo facilius superaret promontorium. cæterum postquam tendere ad se Ro-
manas naues vidit, incertum qua subita territus re, Bomilcar vela in altum de-
dit, missisq; nuncijs Heracleam, qui onerarias naues retrò in Africam repetere
iuberent, ipse Siciliam præteruectus, Tarentum petit. Epicides à tanta repente
destitutus spe, ne in obsidionem magna ex parte captæ vrbis rediret, Agrigen-
tum nauigat, expectaturus magis euentum, quàm inde quicquam moturus.

*De conditionibus de-
dendæ vrbis Syracu-
sarum agitur.*

Quæ vbi in castra Siculorum sunt nunciata, Epiciidē Syracusis excessisse, à Car-
thaginienſibus relictam insulam, & propè iterum Romanis traditam: legatos
de conditionibus dedendæ vrbis explorata prius per colloquia voluntate eo-
rum qui obsidebantur, ad Marcellum mittunt. Cum haud fermè discreparet,
quin quæ vbiq; regum fuissent, Romanorum essent: Siculis cætera cum liber-
tate ac legibus suis seruarentur: euocatis ad colloquium ijs, quibus ab Epicide
credita res erat, missos se simul ad Marcellū, simul ab eo ad exercitum Siculo-
rum aiunt, vt vna omnium qui obsiderentur, quiq; extra obsidionem essent,
fortuna esset: neue alteri propriè sibi paciscerentur quicquam. Recepti deinde
ab ijs, vt necessarios hospitesq; alloquerentur, expositis quæ pacta iam cū Mar-
cello haberent, oblata spe salutis perpulere eos, vt secum præfectos Epicidis, Po-
lycletum & Philistionē & Epiciidē, cui Sydum cognomen erat, aggrederentur.

*Epiciidæ præfecti in-
terficiuntur.*

interfectis ijs, & multitudine ad concionē conuocata: & inopiam, qua ipsi in-
ter se fremere occultè soliti erant, conquesti: & quanquā tot mala vrgerent, ne-
garunt fortunam accusandā esse, quòd in ipsorum esset potestate, quandiu ea
paterentur. Romanis causam oppugnandi Syracusas fuisse charitatē Syracusa-
norum, nō odium: nam vt occupatas res ab satellitibus Annibalis, deinde Hie-
ronymi, Hippocrate atq; Epicide audierint, tum bellū mouisse, & obsidere vr-
bem coepisse: vt crudeles tyrannos eius, non vt ipsam urbem expugnarēt. Hip-
pocrate verò interempto, Epicide intercluso ab Syracusis, & præfectis eius occi-
sis, Carthaginienſibus omni possessione Siciliae terra mariq; pulsas: quā super-
esse causam Romanis, cur nō perinde, ac si Hiero ipse viueret, vnicus Rom. ami-
citiae cultor, incolumes Syracusas esse velint? Itaq; nec vrbi nec hominibus a-
liud periculi, quàm ab semetipsis esse, si occasione recōciliandi se Rom. præter-
misissent. eā autē, qualis illo momēto horē sit, nullā deinde fore, si simul liber-
tas ab impotentibus tyrannis apparuisset. Omniū ingenti assensu oratio audi-
ta est. Prr. tamē prius creati, quàm legatos nominari, placuit. ex ipsorū deinde
Prr. numero missi oratores ad Marcellū. quorū princeps, Neq; primò, inquit,
Syracusani à vobis defecimus, sed Hieronymus, nequaquā tam in vos impius,
quàm in nos: nec postea pacē tyranni cede cōpositā Syracusanus quisquā, sed
satellites regij Hippocrates atq; Epicides, oppressis nobis hinc metu, hinc frau-
de, turbauerunt. nec quisquā dicere potest, aliquādo nobis libertatis tēpus fu-
isse, quod pacis vobiscū nō fuerit. Nunc certè cede eorū qui oppressas tenebāt
Syracusas, cū primū arbitrij nostri esse coepimus, extemplò venimus ad tra-
dēda arma: dedendos nos, urbē, mœnia: nullā recusandā fortunā, quē imposi-
ta à vobis fuerit. Gloriā captę nobilissime pulcherrimeq; vrbis Græcarū dii tibi
dederūt Marcelle. quicquid vnquā terra mariq; memorandū gessimus, id tui
triūphi titulo accedit. famē ne credi malis, quāta vrbs à te capta sit, quàm poste-
ris quoq; eā spectaculo esse, quò quisquis terra, quisquis mari venerit, nūc no-
stra de Atheniēſibus Carthaginiēſibusq; tropheā, nunc tua de nobis ostendat.
incolumesq; Syracusas familię vestrę sub cliētela nominis Marcellorū, tutelā-
que habendas tradas, ne plus apud vos Hieronymi q̃ Hieronis memoria mo-
mēti faciat. diutius ille multò amicus fuit, quàm hic hostis, & illius etiā bene-
facta

*Syracusarum ora-
tores ad Marcellum
missi.*

A facta persensistis, huius armentia ad perniciem tantum ipsius valuit. Omnia & impetrabilia & tuta erant apud Romanos. inter ipsos plus belli ac periculi erat. namque transfugæ tradi se Romanis rati, mercenariorum quoque militum auxilia in eundem compulere metum. arreptisq; armis prætores primùm obtruncant, inde ad cædem Syracusanorum discurrunt: quosq; fors obtulit, irati interfecerunt, atq; omnia quæ in promptu erant, diripere. tum ne sine ducibus essent, sex præfectos creauere, vt terni Acradinæ ac Nassø præessent. Sedato tandem tumultu exsequentibus sciscitâdo mercenarijs, quæ acta cum Romanis essent, dilucere id quod erat, cœpit: aliam suam, ac transfugarum causam esse. In tempore legati à Marcello redierunt, falsa eos suspitione incitados

B memorantes: nec causam expetendæ poenæ eorum ullam Romanis esse. Erat ex tribus Acradinæ præfectis Hispanus, Mericus nomine. ad eum inter comites legatorum de industria vnus ex Hispanorum auxiliariis est missus, qui sine arbitris Mericum nactus, primùm quo in statu reliquisset Hispaniam (& nuper inde venerat) exponit. omnia Romanis ibi obtineri armis, posse eum, si operæ precium faciat, principem popularium esse: seu militare cum Romanis, seu in patriam reuerti libeat. contrà, si malle obsideri pergat, quam sedem esse terra mariq; clauso? Motus his Mericus, cum legatos ad Marcellum mitti placuisset, fratrem inter eos mittit: qui per eundem illum Hispanum secretus ab alijs ad Marcellum deductus, cum fidem accepisset, composuissetq; agendæ rei ordinem, Acradinam redit. Tum Mericus, vt ab suspitione proditiōis auerteret omniū animos, negat sibi placere legatos commeari vltro citroq; neque recipiendum quenquam, neque mittendum: & quo intentius custodia seruentur, opportuna loca diuidenda præfectis esse, vt suæ quisque partis tutandæ reus sit. Omnes assensi sunt partibus diuidendis: ipsi regio euenit ab Arethusa fonte vsque ad ostium magni portus, id vt scirent Romani, fecit. Itaque Marcellus nocte nauim onerariam cum armatis remulco quadriremis trahi ad Acradinam iussit: exponitq; milites regione portæ, quæ prope fontem Arethusam est. Hoc cum quarta vigilia factum esset, expositosq; milites porta, vt conuenerat, recepisset Mericus: luce prima Marcellus omnibus copijs mœnia Acradinæ aggreditur, ita vt non eos solum qui Acradinam tenebant, in se conuerteret, sed ab Nassø etiam agmina armatorum concurrerent, relictis stationibus suis, ad vim & impetum Romanorum arcendum. In hoc tumultu actuariæ naues instructæ iam antè, circunuectæq; ad Nassum armatos exponunt. qui improuiso adorti semiplenas stationes, & ad apertas fores portæ, qua paulo antè excurrerant armati, haud magno certamine Nassum ceperunt, desertam trepidatione & fuga custodum. neq; ullis minus præsidij, aut pertinaciæ ad manendum, quàm transfugis fuit: quia ne suis quidem satis credentes se, medio certamine effugerunt. Marcellus vt captam esse Nassum didicit, & Acradinæ regionem vnâ teneri, Mericumque cum præsidio suis adiunctum, receptui cecinit: ne regiæ opes, quarum fama maior quàm res erat, diriperentur. Suppresso impetu militum, & ijs qui in Acradina erant transfugis spacium locusque fugæ datus est: & Syracusani tandem liberi metu, portis Acradinæ apertis, oratores ad Marcellum mittunt: nihil petentes aliud, quàm incolumitatem sibi, liberisque suis. Marcellus concilio aduocato, & adhibitis etiam Syracusanis, qui per seditiones pulsi ab domo inter præsidia Romana fuerant, respondit: non plura per annos quinquaginta benefacta Hieronis quàm paucis his annis maleficia eorum qui Syracusas tenuerint, erga populum Romanum esse. sed pleraque eorum quò debuerint, recidisse: foederumque ruptorum ipsos ab se grauiores multò, quàm populus Romanus voluerit, poenas exegisse. Se quidem tertium annum

Transfuga ex merce
narij milites obuium
quemq; Syracusanorū
interficiunt.

Leg. angustibus

Leg. ex m. s. p. m.

Mericus Hispanus pro
didit Acradinā Sy-
racusanū præsidium.

Nassus capitur à Ro-
manis.

*Syracusæ diripiendæ
militi Romano datæ.*

circunfedere Syracufas, non ne populus referuatam ciuitatem haberet, sed ne transfugarum duces captam & oppressam teneret. Quid potuerint Syracufani facere, exemplo vel eos Syracufanorum esse, qui inter præsidia Romana fuerint: vel Hispanum ducem Mericum, qui præsidium tradiderit: vel ipsorum Syracufanorum postremo serum quidem, sed forte consilium. Omnium sibi laborum periculorumque, circa mœnia Syracufana terra marique tandiu exhaustorum nequaquam tantum fructum esse, quam capere Syracufas potuisse. Inde quæstor cum præsidio ad Nassum ad accipiendam pecuniam regiam, custodiendamque missus: diripiendaque vrbs militi data est, custodibusque diuisis per domos eorum, qui intra præsidia Romana fuerunt. Cum multa iræ, multa inuidiæ auaritiæque fœda exempla ederentur: Archimedem memoriæ prodigum est, in tanto tumultu, quantum capta vrbs in discursu diripientium militum ciere poterat, intentum formis, quas in puluere descripserat, ab ignaro

*T. Octacilius agrum
circa Vticam depopu-
latur.*

*Quæ in Hispania ge-
sta sunt.*

milite quis esset, interfectum. ægrè id Marcellum tulisse, sepulturæque curam habitam: & propinquis etiam inquisitis honori præsidioque nomen ac memoriam eius fuisse. Hoc maximè modo Syracusæ captæ. in quibus prædæ tantum fuit, quantum vix capta Carthagine tum fuisset, cum qua viribus æquis certabatur. Paucis antè diebus, quam Syracusæ caperentur, T. Octacilius cum quinqueremibus octoginta Vticam ab Lilybæo transmisit. & cum ante lucem portam intrasset, onerarias frumento onustas cepit: egressusque in terram, depopulatus est aliquantum agri circa Vticam, prædamque omnis generis retro ad naues egit. Lilybæum tertio die, quam inde profectus erat, cum centum triginta onerarijs nauibus frumento prædaque onustis redijt: idque frumentum exemplo Syracufas misit. quod ni tam in tempore subuenisset, victoribus victisque pariter perniciofa fames instabat. Eadem æstate in Hispania, cum biennio ferme nihil admodum memorabile factum esset, consilijsque magis quam armis bellum gereretur, Romani imperatores egressi hybernis copias coniunxerunt. ibi concilium aduocatum, omniumque in vnum congruerunt sententiæ: quando ad id locorum id modo actum esset, ut Asdrubalem tendentem in Italiam retinerent: tempus esse id iam agi, ut bellum in Hispania finiretur. & satis ad id virum credebant accessisse, triginta millia Celtiberorum ea hyeme ad arma excitata.

A citata. Tres exercitus erant, Asdrubal Gisgonis filius, & Mago coniunctis castris quinque; ferme dierum iter ab Romanis aberant. Propior erat Amilcaris exercitum habebat, Eum volebant prius opprimi duces Romani, & spes erat satis superque; ad id virium esse, illa restabat cura, ne fuso eo perculsi, alter Asdrubal & Mago, in auios saltus montesque; recipientes sese bellum extraherent. Optimum igitur rati diuisis bifaria copiis totius simul Hispaniae amplecti bellum ita inter se diuiserunt: ut P. Cornelius duas partes exercitus Romanorum sociorumque; aduersus Magonem duceret, atque Asdrubalem: Cn. Cornelius cum tertia parte veteris exercitus Celtiberis adiunctis cum Asdrubale Barchino bellum gereret. Vna profecti ambo duces exercitusque; Celtiberis praegredientibus, ad urbem Anitorgin in conspectu hostium, dirimente amne, ponunt castra. Ibi Cn. Scipio cum quibus antea dictum est copiis substitit, & P. Scipio profectus ad destinatam belli partem. Asdrubal postquam animaduertit exiguum Romanum exercitum in castris, & spem omnem in Celtiberorum auxilijs esse: peritus omnis barbaricae, & praecipue omnium earum gentium, in quibus per tot annos militabat, perfidia, facili linguae commercio, cum vtraque castra plena Hispanorum essent, per occulta colloquia paciscitur magna mercede cum Celtiberorum principibus, ut copias inde abducant. Nec atrox visum facinus, non enim ut in Romam verterent arma agebatur: & merces, quanta vel pro bello satis esset, dabatur, ne bellum gererent: & cum quies ipsa, tum reditus domum fructusque; videndi suos suaque; grata vulgo erant. itaque non ducibus facilius quam multitudini persuasum est: simul ne metus quidem ab Romanis erat, quippe tam paucis, se ne retinerent. Id quidem cauendum semper Romanis ducibus erit, exempla que; haec verum pro documentis habenda, ne ita externis credant auxilijs, ut non plus sui roboris, suarumque; proprie virium in castris habeant. Signis repente sublati Celtiberi abeunt, nihil aliud quaerentibus causam, obtestantibusque; ut manerent, Romanis respondentes, quam domestico se auocari bello. Scipio postquam socij nec precibus nec vi retineri poterant: nec se aut parem sine illis hosti esse, aut fratri rursus coniungi vidit posse: nec vllum aliud salutare consilium in promptu esse: retrò quantum posset, cedere statuit, in id omni cura intentus, nec ubi hosti aequo se committeret loco, qui transgressus flumen propè vestigijs abeuntium insisteret. Per eosdem dies P. Scipionem par terror, periculum maius ab nouo hoste urgebat. Masaniissa erat iuuenis, qui eo tempore erat socius Carthaginensium, quem deinde clarum potentemque; Romana fecit amicitia. Is tum cum equitatu Numidarum & aduenienti P. Scipioni occurrit, & deinde assidue dies noctesque; infestus aderat: ut non vagos tantum procul a castris lignatum pabulatumque; progressos exciperet, sed ipsis obequitaret castris: inuectusque; in medias saepe stationes, omnia ingenti tumultu turbaret. noctibus quoque; saepe incursu repentino in portis valloque; trepidatum est: nec aut locus, aut tempus vllum vacuum a metu ac sollicitudine erat Romanis: compulsisque; intra vallum, adempto rerum omnium usu, cum propè iusta obsidio esset, futuramque arctiorem eam appareret, si se Indibilis, quem cum septem millibus & quingentis Suesetanorum aduentare fama erat, Poenici coniunxisset: dux cautus & prudens Scipio victus necessitatibus, temerarium capit consilium, ut nocte Indibili obuiam iret: & quocumque; occurrisset loco, praedium confereret. Relicto igitur modico praesidio in castris, praepositoque T. Fonteio legato, media nocte profectus, cum obuijs hostibus manus conferuit. Agmina magis, quam acies pugnabant, superior tamen, ut in tumultuaria pugna, Romanus erat. caeterum & equites Numidae repente, quos fefelisse se dux ratus erat, ab lateribus circumfusi magnum terrorem intulere.

Scipiones exercitum partiuntur.

Celtiberorum perfidia.

Masaniissa socius Carthaginensium.

Indibilis.

P. Cornelius Scipio cum exercitu deletur.

*Victores Pœni Cn.
Scipionem insequun-
tur.*

Contracto aduersus Numidas certamine nouo, tertius insuper aduenit ho-
stis. duces Pœni affecuti ab tergo iam pugnantes, ancepsq; prælium Romanos
circumsteterat, incertos in quem potissimū hostem, quamūc in partem con-
ferti eruptionem facerent. Pugnantī hortantīq; imperatori & offerenti se vbi
plurimus labor erat, latus dexterum lancea traicitur: cuneusq; is hostium,
qui in confertos circa ducem impetum fecerat, vt exanimem labentemq; ex
equo Scipionem vidit, alacres gaudio cum clamore per totam aciem nun-
ciantes discurrent, imperatorem Rom. cecidisse. Hæc peruagata passim vox,
vt & hostes haud dubiè pro victoribus, & Romani pro victis essent, fecit. Fu-
ga confestim ex acie duce amisso fieri cepta est. ceterum vt ad erumpendum
inter Numidas, aliaq; leuium armatorum auxilia haud difficilis res erat: ita
effugere tantum equitum, æquantiumq; equos velocitate peditum, vix po-
terant, cæsiq; propè plures in fuga: quàm in pugna sunt. nec superfuisset quis-
quam, ni præcipiti iam ad vesperum die nox interuenisset. Haud segniter inde
duces Pœni fortuna vsi, confestim è prælio, vix necessaria quiete data militi-
bus, ad Asdrubalem Amilcaris citatum agmen rapiunt: non dubia spe cum co-
pias coniunxissent, debellari posse. Quo vbi est ventum, inter exercitus duces-
que victoria recenti lætos gratulatio ingens facta, imperatore tanto cum om-
ni exercitu deleto, & alteram pro haud dubio parem victoriam expectantes.
Ad Romanos nondū quidem fama tantæ cladis peruenerat, sed tamen mœ-
stum quoddam silentium erat. & tacita diuination: qualis iam præfagientibus
animis imminentis mali esse solet. Imperator ipse, præterquàm quòd ab socijs
se desertum, hostium tantum auctas copias sentiebat, coniectura etiam &
ratione ad suscipionem acceptæ cladis, quàm ad vllam bonam spem pronior
erat. Quonam modo enim Asdrubalem ac Magonem, nisi defuncto suo fra-
tre bello, sine certamine adducere exercitum potuisset? quomodo autem non
obstituisse? aut ab tergo non secutum fratrem? vt si prohibere quo minus in
vnum coirent & duces, & exercitus hostium nō posset, ipse certè cum fratre
coniungeret copias. His anxius curis id modò esse salutare in præsens crede-
bat, cedere inde quantum posset. & inde vna nocte ignaris hostibus, & ob id
quietis, aliquantum emensus est iter. Luce, vt senserunt, profectos hostes, præ-
missis Numidis, quàm poterant maximè citato agmine sequi cœperunt. ante
noctem affecuti Numidæ, nunc ab tergo, nunc in latera concursantes. Con-
sistere cœperunt, ac tutari agmen quantum possent: tamen tutò vt simul pug-
narent, procederentq; Scipio hortabatur, priusquam pedestres copię asseque-
rentur. cæterum nunc agendo, nunc sustinendo agmen, cum aliquandiu
haud multum procederetur: & nox iam instaret: reuocat è prælio suos Scipio
& collectos in tumulum quen dā, non quidem satis tutum: præsertim agmi-
ni perculso, editiorem tamen, quàm cætera circā erant, subducit. Ibi primò im-
pedimentis, & equitatu in medium receptis, circumdati pedites haud diffi-
culter impetus incurfantium Numidarum arcebant. dein postquam toto ag-
mine tres imperatores cum tribus iustis exercitibus aderant, apparebatq; pa-
rum armis ad tuendum locum sine munimento valiturus esse: circumspecta-
re atq; cogitare dux cepit, si quo modò posset vallum circū inijcere. sed erat
adeò nudus tumulus, & asperi soli, vt nec virgulta vallo cedendo, nec terra ce-
spiti faciendo, aut ducendæ fossæ aliqūc vlli operi apta inueniri posset: nec fer-
mè quicquam satis arduum aut abscissum erat, quod hosti aditum ascensum-
ue difficilem præberet. omnia fastigio leni subuexa, vt tamen aliquam imagi-
nem valli obijcerēt: clitellas illigatas oneribus velut struentes ad altitudinem
solitam circumdabant: cumulo sarcinarū omnis generis obiecto, vbi ad mo-
liendum clitellæ defuerant. Punici exercitus postquam aduenere, in tumulum
quidem

A quidem perfacile agmē erexere, munitionis verò facies noua primo eos velut miraculo quodam tenuit, cum duces vndique vociferarentur, quid starent? & non ludibriū illud vix foeminis puerisue morandis satis validum distraherēt, diriperentq; captum hostem teneri latentem post sarcinas. Hæc contemptim duces increpabant. cæterum neq; transilire, neque moliri onera obiecta, nec cedere stipatas clitellas, ipsisq; obrutas sarcinis, facile erat. Tardatis diu cum amoliti obiecta onera armatis dedissent viam, pluribusq; idem partibus fieret, capta iam vndiq; castra erant: pauci ab multis, perculsiq; à victoribus passim cædebantur. Magna pars tamen militum, cum in propinquas refugisset syluas, in castra P. Scipionis, quibus T. Fronteius legatus præerat, perfugerunt.

Cn. Scipionis exercitus funditur.

B Cn. Scipionem alij in tumulto primo impetu hostium cæsum tradunt. alij cum paucis in propinquâ castris turrim perfugisse. hanc igni circumdatâ, atq; ita exustis foribus, quas nulla moliri potuerūt vi, captam: omnesq; intus cum ipso imperatore occisos. Anno septimo postquam in Hispaniam venerat Cn. Scipio, vndetrigesimo die post fratris mortem est interfectus. Luctus ex morte eorum non Romæ maior quàm per totam Hispaniam fuit. Quin apud ciues partem doloris & exercitus amissi, & alienata prouincia, & publica trahebatur clades. Hispaniæ ipsos lugebant desiderabantq; duces. Cneum tamen magis, quod diutius præfuerat ijs, priorq; & fauorem occupauerat, & specimen iustitiæ temperantiæq; Romanæ primus dederat. Cum deletus exercitus, amissaq; Hispaniæ viderentur, vir vnus res perditas restituit. Erat in exercitu L. Mar-

Cn. Scipionis mors.

C tius Septimij filius, eques Romanus, impiger iuuenis, animique & ingenij aliquanto quàm pro fortuna, in qua erat natus, maioris. ad summâ indolem accesserat Cn. Scipionis disciplina: sub qua per tot annos omneis militiæ arteis edoctus fuerat. Hic & ex fuga collectis militibus, & quibusdâ de præsidijs deductis, haud condemnandum exercitum fecerat, iunxeratq; cum T. Fonteio P. Scipionis legato. Sed tantum præstitit eques Rom. autoritate inter milites atq; honore, vt castris citra Iberum cōmunitis, cum ducē exercituū comitijs militaribus creari placuisset: subeuntes alij alijs in custodiam valli stationesq;, donec per omnes suffragium iret, ad L. Martium cuncti summam imperij detulerint. Omne inde tempus (exiguū id fuit) muniendis castris, cōuehendisq; cōmeatibus consumptum: & omnia imperia milites cum impigrè, tum haud

L. Martius res Hispaniæ perditas restituit.

D quaquam abiecto animo exequiebantur. Cæterum postquam Asdrubalem Gisgonis venientem ad reliquias belli delendas transisse Iberum, & appropinquare allatum est: signumq; pugnæ propositū ab nouo duce milites viderunt: recordati quos paulo antè imperatores habuissent, quibusq; & ducibus & copijs freti prodire ad pugnam soliti essent, flere omnes repente, & offensare capita: & alij manus ad cœlum tendere, deos incusantes: alij strati humi suum quisq; nominatim ducē implorare. neq; sedari lamentatio poterat, excitantibus centurionibus manipulares, & ipso minitâte & increpâte Martio, quod in muliebres & inutiles se proiecissent fletus, potius quàm ad tutandos semetipsos &

Asdrubal reliquias exercitus Scipionum aggreditur.

E remp. secū acuerent animos, & ne inultos imperatores suos iacere finerēt: cum subito clamor tubarumq; sonus (iam enim prope vallū hostes erant) exauditur. inde verso repente in iram luctu, discurrent ad arma: ac velut accensi rabie discurrent ad portas, & in hostem negligenter atq; in compositè venientē incurrunt. Ex templò improuisa res pauorem incutit Pœnis. mirabundi q; vnde tot hostes tam subito exorti propè deleti exercitu forent, vnde tanta audacia, tanta fiducia sui victis ac fugatis: quis imperator duobus Scipionibus cæsis extitisset: quis castris præesset: quis signū dedisset pugnæ: ad hæc tot iam nec opinata primò omnium incerti, stupentesque referunt pedē dein valida impressione pulsi, terga vertunt, & aut fugientium cædes fœda fuisset, aut temerarius periculo-

*Asdrubalis exercitus
in fugam versus.*

periculosusq; sequentium impetus, ni Martius properè receptui dedisset si-
gnum, obsistensque ad prima signa, quosdam & ipse retinens, concitatam re-
pressisset aciem. inde in castra avidos adhuc cædisq; & sanguinis reduxit. Car-
thaginienes tepidè primò ab hostium vallo acti, postquam neminem infe-
qui viderunt, metu substituisse rati, cōtemptim rursus & sedato gradu in castra
abeunt. Par negligentia in castris custodiendis fuit. nam & si propinquus ho-
stis erat, tamen reliquias eum esse duorū exercituum ante paucos dies delecto-
rum, succurrebat. Ob hoc cū omnia neglecta apud hostes essent, exploratis
ijs, Martius ad cōsiliū prima specie temerariū magis quàm audax animum
adiecit, vt ultro castra hostium oppugnaret: simul facilius esse ratus vnius As-
drubalis expugnari castra, quàm, si se rursus tres exercitus ac tres duces iunxis-
sent, sua defendi: simul, aut si successisset cōceptis, recepturum se afflictas res: aut
si pulsus esset, tamen ultro inferendo arma contemptum sui dempturum. ne
tamen subita res, & nocturnus terror etiamnum suæ fortunæ cōsiliū per-
turbaret, alloquendos adhortandosq; sibi milites ratus, concione aduocata
ita differuit: Vel mea erga imperatores nostros viuos mortuosq; pietas, vel præ-
sensus omnium nostrū, milites, fortuna fidem cuius facere potest: mihi hoc
imperium, vt amplum iudicio vestro, ita re ipsa graue ac sollicitum esse. quo
enim tempore, nisi metus mœrorē obstupefaceret, vix ita compos mei essem,
vt aliqua solatia inuenire ægro animo possem: cogor vestram omniū vicem
(quod difficilimū in luctu est) vnus cōsolari. & ne tum quidem, vbi quonam
modò has reliquias duorum exercitū patriæ conseruare possim, cogitandum
est: auertere animū ab assiduo mœrore libet. præsto est enim acerba memoria:
& Scipiones me ambo dies noctesq; curis insomnijsq; agitant & excitant sepe
somnia, neu se, neu inuictos per octo annos in ijs terris milites suos, cōmito-
nes vestros, neu remp. patiar inultā: & suam disciplinā suāq; instituta sequi iu-
bent. Et vt imperijs viuorum nemo obedientior me vno fuerit, ita post mor-
tem suam, quod quaq; in re facturos illos fuisse maximè censcā: id optimum
ducere vos quoq; velim milites, non lamentis lacrymisq; tanquam extinctos
prosequi, (viuunt enim vigentq; fama rerum gestarum) sed quotiescunq; oc-
curret memoria illorum, velut si adhortanteis signumq; dantes videatis eos, I
ita prælia inire. Nec alia profecto species hesternò die oculis animisq; vestris
oblata, memorabile illud edidit prælium: quo documentū dedistis hostibus,
non cum Scipionibus extinctum esse nomen Romanum: & cuius populi vis
atq; virtus non obruta sit Cannensi clade, ex omni profecto sæuitia fortunæ
emersurā esse. Nunc, qui tantū ausi estis sponte vestra, experiri libet quantum
audeatis duce vestro authore, nō enim hesternò die cū signum receptui de-
di, sequentibus effusè vobis turbatum hostē, frangere audaciam vestram, sed
differre in maiorem gloriam atq; opportunitatem volui: vt postmodum præ-
parati incautos, armati inermes, atq; etiam sopitos, per occasionē aggredi pos-
setis. Nec huius occasionis spem milites fortè temerè, sed ex re ipsa conceptam K
habeo. A vobis quoq; profecto si quis querat, quonam modo pauci à multis,
victi à victoribus castra tutati sitis: nihil aliud respondeatis, quàm id ipsum, ti-
mentes vos, omnia & operibus firmata habuisse, & ipsos paratos instructosq;
fuisse. Et ita serres habet. ad id, quod ne timeatur fortuna facit, minimè cauti
sunt homines: quia quod neglexeris, incautū atq; apertum habeas. Nihil om-
niū nunc minus metuunt hostes, quàm ne obsessi modò ipsi atq; oppugnati.
castra sua ultro oppugnemus. audeamus, quod credi non potest ausuros nos:
eo ipso, quod difficilimū videtur, facillimum erit. Tertia vigilia noctis silenti
agmine ducā vos, exploratum habeo, non vigiliarum ordinē, non stationes
iustas esse. clamor in portis auditus, & primus impetus castra ceperit. tum inter
torpidos

*laps. ex mss. nocturnus terror,
et non fug. ferunt cōsiliū.
non a. ferunt Martij ad milites o-
mniū afflicto vultu et pro
periculum expectat, ultro ag-
gressum est.*

ad. ex mss. consolare.

laps. videntq;

A torpidos fomno, pauenteisq; ad nec opinatum tumultum, & inermes in cubilibus suis oppressos illa cædes edatur, à qua vos hesterno die reuocatos ægrè ferebatis. Scio audax videri consilium. sed in rebus asperis & tenuibus fortissima quæque cōsilia tutissima sunt: quia si in occasionis momento, cuius præteruolat opportunitas, cunctatus paulum fueris, nequicquam mox omisam queraris. Vnus exercitus in propinquo est: duo haud procul absunt. nunc agredientibus par aliqua opportunitas est: & iam tentastis vestras atq; illorum vires. si diem proferimus, & hesternæ eruptionis fama contenti desierimus, periculum est, ne omnes duces, omnesque copiae conueniant. tres deinde duces, tres exercitus sustinebimus hostium: quos Cn. Scipio incolumi exercitu non sustinuit? Vt diuidendo copias periere duces nostri, ita separati ac diuisi opprimi possunt hostes. alia belli gerendi via nulla est. proinde nihil præter noctis proximæ opportunitatem expectemus. Itē dijs bene iuuantibus, corpora curate, vt integri vigentesq; eodem animo in castra hostium irrumpatis, quo vestra tutati estis. Læti & audire ab nouo duce nouum consilium: & quo audacius erat, magis placebat. reliquum diei expediendis armis, & curatione corporum consumptum: & maior pars noctis quieti data est. quarta vigilia mouere. Erant vltra proxima castra sex milliū interuallo distantes aliæ copiae Pœnorum. Vallis caua intererat, cōdensa arboribus. in huius syluæ medio ferme stadio cohors Romana arte Punica abditur, & equites. Ita medio itinere intercepto, cæteræ copiae silenti agmine ad proximos hostes ductæ. & cum statio nulla pro portis, neque in vallo custodiæ essent, velut in sua castra, nullo vquam obsistente, penetrauerunt. inde signa canunt, & tollitur clamor. pars semisopitos hostes cedunt, pars ignis escas stramenta arida tectis iniiciunt. pars portas occupant, vt fugam intercludant, hosteis simul ignis, clamor, cædes, velut alienatos sensibus, nec audire, nec prouidere quicquam sinunt. incidunt inermes inter cateruas armatorum. alij ruunt ad portas, alij obseptis itineribus super vallum saliant: & vt quisque euaserat, protinus ad castra altera fugiunt. vbi à cohorte & equitibus ex occulto proruentibus circumuenti cæsiq; ad vnum omnes sunt. quanquam etiam, si quis ex ea cæde effugisset, adeo raptim captis propioribus castris in altera transcursum castra ab Romanis est, vt præuenire nuncius cladis non posset. Ibi verò quo longius ab hoste aberant, & quia sub lucem pabulatum, lignatum & prædatum quidam dilapsi fuerant, neglecta magis omnia ac soluta inuenere: arma tantum in stationibus posita, milites inermes, aut humi sedentes accubantesq;, aut obambulantes ante vallum portasque. Cum his tam securis solutisque Romani calentes adhuc ab recenti pugna, ferocesq; victoria prælium ineunt. itaque nequaquam resisti in portis potuit. intra portas cōcursu ex totis castris ad primum clamorem, ex tumultu facto, atrox prælium oritur. diuq; tenuisset, ni cruenta scuta Romanorum visa indicium alterius cladis Pœnis, atq; inde pauorem inieciissent. hic terror in fugam auertit omnes. effusiq; quæ iter est, nisi quos cædes oppressit, exuuntur castris. Ita nocte ac die bina castra hostium expugnata ductu L. Martij. Ad triginta septem millia hostium cæsa, author est Claudius, qui annales Acilianos ex Græco in Latinum sermonem vertit: captos ad mille octingentos triginta, prædam ingentem partam: in ea fuisse clypeum argenteum * pondo centum triginta octo, cum imagine Barchini Asdrubalis. Valerius Antias vna castra Magonis capta tradit, septem millia cæsa hostium: altero prælio eruptione pugnatum cum Asdrubale, decem millia occisa, quatuor millia trecentos triginta captos. Piso quinque millia hominum, cum Mago cedenteis nostros effuse sequeretur, cæsa ex insidijs scribit. Apud omnes magnum nomen Martij ducis est. & veræ gloriæ eius etiam miracula

lyps. et non spe

*idem ex m. s. nunc aggre
dientibus. parer aliqui dnt.*

*Martius Asdrubalis
castra noctu inuadit.*

*J. lops par ignes cæsi
stramento arido tectis*

*Alterra castra prioribus
vicina caput Martij.*

* Val. 1380, coron. •

Martij gloria.

miracula addunt: flammam ei concionanti fusam è capite sine ipsius sensu F
 cum magno pauore circumstantium militū: monumentumq; victoriæ eius
 de Pœnis vsq; ad incensum Capitolium fuisse in templo clypeum, Martium
 appellatum, cum imagine Asdrubalis. Quietæ deinde aliquandiu in Hispania
 res fuere, vtrifq; post tantas acceptas inuicem illatasque clades cunctantibus
 periculum summæ rerum facere. Dum hæc in Hispania geruntur, Marcellus
 captis Syracusis cum cætera in Sicilia tanta fide atq; integritate composuisset,
 vt non modò suam gloriam, sed etiam maiestatem P. R. augeret: ornamenta
 vrbis, signa tabulasq; quibus abundabant Syracusæ, Romã deuexit. Hostium
 quidem illa spolia, & parta belli iure. Ceterum inde primum initium mirandi
 Græcarum artium opera, licentiæq; hinc sacra prophanaq; omnia vulgo spo- G
 liandi, factum est. quæ postremò in Romanos deos, templum id ipsum pri-
 mum, quod à Marcello eximiè ornatum est, vertit. visebantur enim ab exter-
 nis ad portam Capenam dedicata à Marcello templa: propter excellentia eius
 generis ornamenta, quorum perexigua pars comparet. Legationes omnium
 fermè ciuitatum Sicilię ad eum conueniebant. dispar vt causa earum, ita con-
 ditio erat. Qui ante captas Syracusas aut nō descuerant, aut redierant in ami-
 citiam, vt focij fideles accepti, cultiq; quos metus post captas Syracusas dedi-
 derat, vt victi à victore leges acceperunt. Erant tamen haud paruæ reliquię
 belli circa Agrigentum Romanis: Epicides & Hanno, duces reliqui prioris bel-
 li, & tertius nouus ab Annibale in locum Hippocratis missus, Libyphœnicum H
 generis Hipponiates, (Mutinem populares vocabant) vir impiger, & sub An-
 nibale magistro omneis belli artes edoctus. Huic ab Epicide & Hannone Nu-
 midæ dati auxiliares, cum quibus ita peruagatus est hostium agros, ita socios
 ad retinendos in fide animos eorum, ferendumq; in tempore cuiq; auxilium,
 adiit: vt breui tempore totam Siciliam impleret nominis sui. nec spes alia ma-
 ior apud fauentes rebus Carthaginensium esset. Itaq; inclusi ad tempus mœ-
 nibus Agrigenti dux Pœnus Syracusanusq; non consilio Mutinis, quàm fidu-
 cia magis ausi egredi extra muros, ad Himeram amnē posuerunt castra. Quod
 vbi perlatum ad Marcellum est, extemplò copias mouit: & ab hoste quatuor
 fermè millium interuallo confedit, quid agerēt pararentue expectaturus. Sed I
 nullū neq; locum, neq; tempus cunctationi consilioue dedit Mutines, trans-
 gressus amnem, ac stationibus hostium cum ingenti terrore ac tumultu inue-
 ctus. Postero die propè iusto prælio compulit hostem intra munimenta. inde
 reuocatus seditione Numidarum in castris facta, cum trecenti fermè eorum
 Heracleam Minoā concessissent, ad mitigandos reuocandosq; eos profectus,
 magnoperè monuisse duces dicitur: ne absente se cum hoste manus confere-
 rent. Id ambo ægrè passi duces, magis Hanno, iam ante anxius gloria eius: Mu-
 tinem sibi modum facere, degenerem Afrum imperatori Carthaginensi mis-
 so ab senatu populoq; Is perpulit cunctantem Epicidem, vt transgressi flumen
 in aciem exirent. nam si Mutinē opperirentur, & secunda pugna fortuna eue-
 nisset, haud dubiè Mutinis gloriam fore. Enimuero indignum ratus Marcel- K
 lus, se qui Annibalē subnixum victoria Cannensi ab Nola repulisset: his ter-
 ra mariq; victis ab se hostibus cedere, arma properè capere milites, & efferri si-
 gna iubet. Ad instruētē exercitum decem effusis equis aduolant ex hostium
 acie Numidæ, nuntiantes, populares suos primū ea seditione motos, qua
 trecenti ex numero suo concesserint Heracleam: dein quòd præfectum suum
 ab obtreçantibus ducibus glorię eius sub ipsam certaminis diem ablegatum
 videant, quieturos in pugna. Gens fallax promissi fidem præstitit. itaq; & Ro-
 manis creuit animus, nuntio celeri per ordinem misso, destitutum ab equite
 hostem esse, quem maximè timuerant: & territi hostes, præterquàm quod
 maxima

Syracusana spolia.

*Ad Marcellum lega-
ti ex omni fermè Si-
cilia missi.*

*Hipponiates ab An-
nibale in Sicilia mis-
si.*

A maxima parte virium suarum non iuuabantur, timore etiam incusso ne à suo & ipsi equite oppugnarentur. Itaq; haud magna vis certaminis fuit. Primus clamor atq; impetus rem decreuit. Numidē cum in concursu quieti stetissent in cornibus, vt terga dantes suos viderunt, fugæ tantum parumper comites facti, postquam omnes Agrigentum trepido agmine petentes viderunt, ipsi metu obsidionis passim in ciuitates proximas dilapsi. Multa millia hominū cæsa captaq; : & viii. elephantī. Hæc vltima in Sicilia Marcelli pugna fuit. victor inde Syracusas redijt. Iam fermè in exitu annus erat, itaq; senatus Romæ decreuit, vt P. Cornelius Pr. literas Capuam ad Coss. mitteret: dum Annibal procul abesset, nec vlla magni discriminis res ad Capuā gereretur: alter eorum, si ita videretur, ad magistratus subrogandos Romam veniret. Literis acceptis, inter se Coss. compararunt, vt Claudius comitia perficeret, Fuluius ad Capuam maneret. Coss. Claudius creauit. Cn. Fuluium Centimalum, & P. Sulpitium Seruii filium, Galbam, qui nullum antea curulem magistratum gessisset. Pr. deinde creati, L. Cornelius Lentulus, M. Cornelius Cethegus, C. Sulpitius, C. Calpurnius Piso. Pisoni iurisdictio vrbana, Sulpitio Sicilia, Cethego Apulia, Lentulo Sardinia euenit. Consulibus prorogatum in annum imperium.

Marcellus Hannōnem
& Epicidem fudit.

EPITOME LIBRI XXVI.

C

ANNIBAL ad tertium ab vrbe Roma lapidem super Anienem castra posuit. ipse verò cum duobus millibus equitum vsq; ad portam Capenam, vt vrbis situm exploraret, obequitauit. & cum per triduum in aciem vtrinq; exercitus omnis descendisset, certamentum tempestas diremit: nam cum in castra rediissent, statim serenitas erat. Capua capta est à Q. Fulvio & Ap. Claudio Coss. Principes Campani veneno sibi consciuerunt mortem. Cum senatus Campanorum deligatus esset ad palos, vt securi feriretur: literas à se senatu missas Q. Fuluius Coss. quibus iubebatur parcere, antequam legeret, in sinu posuit, & lege agi iussit, & supplicium peregit. Cum in Comitibus apud populum quaereretur, cui mandaretur Hispaniarum imperium, nullo id volente suscipere, P. Scipio P. filius qui in Hispania ceciderat, professus est se iturum. & suffragio populi consensuq; omnium missus, Nouam Carthaginem vno die expugnauit, cum ageret vigesimum quartum annum, videreturq; diuina stirpe creatus: quoniam & ipse posteaquam togam acceperat, quotidie in Capitolio erat: & in cubiculo matris eius anguis saepenumero visus est. Res præterea in Sicilia gestas continet: & amicitiam cum Aetolis iunctam, bellumq; gestum aduersum Acarnanas, & Philip-pum Macedonum regem.

D

N. Fuluius Centimalus, P. Sulpitius Galba Coss. cum Idibus Martijs magistratum inissent, senatu in Capitolium vocato, de Republica, de administratione belli, de prouincijs exercitibusq; patres cōsuluerunt. Q. Fulvio, & Appio Claudio prioris anni Coss. prorogatum imperium est: atq; exercitus, quos habebant, decreti. adiectumq; ne à Capua, quam obsidebant, abscederent, priusquam expugnassent. Ea tum cura maximè intentos habebat Romanos: nō tam ob iram, quæ in nullam vn-

Itaque ad hunc modum
scripsit.

E fectione sua traxerat aliquot populos, ita recepta inclinatura rursus animos videbatur ad veteris imperij respectū. Et prætoribus prioris anni, M. Iunio in Hetruria, P. Sempronio in Gallia, cum binis legionibus, quas habuerāt, prorogatum est imperium. prorogatum & M. Marcello, vt proconsul in Sicilia reliquias belli perficeret eo exercitu, quem haberet. si supplemento opus esset, suppleret de legionibus, quibus P. Cornelius propr. in Sicilia præesset: dum ne quem militem legeret ex eo numero, quibus senatus missionem redditumq; in patriam negasset ante belli finem. C. Sulpitio, cui Sicilia euenerat, duæ legiones, quas P. Cornelius habuisset, decretæ: & supplementum de exercitu Cn. Fuluii, qui priore anno in Apulia foedè cæsus fugatusq; erat. Huic generi militum senatus eundē, quem Cannensibus, finem statuerat militiae, additū etiam vtrorumq; igno-

Exercituum & prouinciarum diuisio.

*L. Martij literæ mul-
tos offenderunt, quod
se Proprætorem scri-
pserat.*

*Cn. Fulvium amissi
in Apulia exercitus
reum agit Cn. Sem-
pronius.*

*Cn. Fulvii rei defen-
sio.*

ignominia est, ne in hybernaret, neve oppidis hyberna propius ullam urbem
decem millibus passuum ædificarent. L. Cornelio in Sardinia duæ legiones datæ,
quibus Q. Mutius præfuerat. supplementum, si opus esset, cōsules scribere iussi:
T. Octacilio, & M. Valerio, Siciliae Græciæq; ora cum legionibus classibusq; qui
bus præerant, decreta. Quinquaginta Græci cum legione una, centum Siculi cum
duabus legionibus habebant naues. Tribus & viginti legionibus Romanis eo
anno bellum terra marique est gestum. Principio eius anni cum de literis L. Martij
referretur, res gestæ magnificæ senatui visæ. titulus honoris, quod imperio, non
populi iussu, non ex auctoritate patrum dato, Proprætorem senatui scripserat, ma-
gnam partem hominum offendebat. Rem mali exempli esse, imperatores legi
ab exercitibus: & solenne auspicatorum comitiorum in castra & provincias
procul ab legibus magistratibusq; ad militare temeritatem transferri. & cum
quidam referendum ad senatum censerent, melius visum differri eam consul-
tationem, donec proficiscerentur equites, qui ab Martio literas attulerant. Rescri-
bi de frumento & vestimentis exercitus placuit: utranq; rem eam curæ fore se-
natui. ascribi autem, Proprætorem L. Martio, non placuit: ne id ipsum, quod con-
sultationi reliquerant, pro præiudicato ferrent. Dimissis equitibus, de nulla re
prius consules retulerunt. omniumq; in unum sententiæ congruebant, agen-
dum cum tribunis plebis esse: primo quoq; tempore ad plebem ferrent, quem
cum imperio mitti placeret in Hispaniam ad eum exercitum, cui Cn. Scipio
imperator præfuisset. Ea res cum tribunis acta, promulgataq; est. Sed aliud cer-
tamen occupauerat animos. C. Sempronius Blaesus die dicta Cn. Fulvium ob
exercitum in Apulia amissum in concionibus vexabat: multa imperatorem teme-
ritate atq; incitia exercitum in locum precipitem perduxisse dictitans. Nemi-
nem, præter Cn. Fulvium, antequam corrupisse omnibus vitijs legiones suas, quam
proderet. itaq; verè dici posse, prius eos perisse, quam viderent hostem: nec ab An-
nibale, sed ab imperatore suo victos esse. Neminem, cum suffragium ineat, satis
cernere, cui imperium, cui exercitum permittat. Quid interfuisse inter T. Sempro-
nium? Cum ei servorum exercitus datus esset, breui effecisse disciplina atque
imperio, ut nemo eorum generis ac sanguinis sui memor in acie esset, presidio
socijs, hostibus terrori essent. Cum ad Beneventum aliasque vrbes eos velut è
faucibus Annibalis ereptos populo Romano restituisset, Cn. Fulvium Quiri-
tium Romanorum exercitum, honestè genitos, liberaliter educatos, servilibus
vitijs imbuisse. ergo effecisse, ut feroces & inquieti inter socios, ignavi, & im-
belles inter hostes essent: nec impetum modo Pœnorum, sed ne clamorem qui-
dem sustinere possent. Nec herculè mirum esse, milites in acie non stetisse, cum
primus omnium imperator fugeret. magis mirari se, aliquos stantes cecidisse,
& non omnes comites Cn. Fulvii fuisse pavoris ac fugæ. C. Flaminium, L. pau-
lum, L. Posthumium, Cn. ac P. Scipiones cadere in acie maluisse, quam deserere
circunventos hostibus suos exercitus. Cn. Fulvium propè unum nuntium
deleti exercitus Romam redisse. Facinus indignum esse, Cannensem exercitum,
quod ex acie fugerit, in Siciliam deportatum, ne prius inde dimittatur, quam
hostis ex Italia decesserit: & hoc idem in Cn. Fulvii legionibus nuper decretum.
Cn. Fulvio fugam ex prælio ipsius temeritate commisso impunitam esse: &
eum in ganea lustrisq; ubi iuventam egerit, senectutem acturum: milites: qui
nihil aliud peccauerint, quam quod imperatoris similes fuerint, relegatos pro-
pè in exilium, ignominiosam pati militiam. adeo imparem libertatem Rome
diti ac pauperi, honorato atque inhonorato esse. Reus ab se culpam in milites
transferebat. Eos ferociter pugnam poscenteis productos in aciem, non eo quo
voluerint, quia serum diei fuerit, sed postero die & tempore & loco æquo in-
structos, seu famam, seu vim hostium non sustinuisse. cum effusè omnes fu-
gerent,

A gerent, se quoque turba ablatum, ut Varronem Cannensi pugna, ut multos alios imperatores. Quid autem solum se restantem prodesse Reipublicæ potuisse? nisi si mors sua remedio publicis cladibus futura esse potuisset. Non se inopia commeatus, non in loca iniqua incautè deductum, non agmine inexplorato euntem insidijs circumuentum. vi aperta, armis, acie victum: nec suorum animos, nec hostium, in potestate habuisse. suum cuique ingenium audaciam aut pauorem facere. Bis est accusatus: pecuniaque; anquisitum. tertio testibus datis, cum præterquā quod omnibus probris onerabatur, iurati permulti dicerent, fugæ pauorisque; initium à prætore ortum: ab eo desertos milites, cum haud vanum timorem ducis crederent, terga dedisse: tanta ira accensa est, ut

B capite anquirendum concio succlamaret. De eo quoque nouum certamen ortum. nam cum tribunus bis pecunia anquisisset, tertio capitis se anquirere diceret: tribuni plebis appellati. cum collegæ negarent se in mora esse, quo minus, quod ei more maiorum permissum esset, seu legibus, seu moribus mallet anquireret: quoad vel capitis vel pecuniæ iudicasset priuato: tum Sempronius perduellionis se iudicare Cn. Fuluius dixit, diemque; comitijs ab C. Calpurnio prætore urbis petit. Inde alia spes ab reo tentata est: si adesse iudicio Q. Fuluius frater posset, florens tum & fama rerum gestarum, & propinqua spe Capuæ potiundæ. Id cum per literas miserabiliter pro fratris capite scriptas petisset Fuluius, negassentque patres à Republica esse, abscedi à Capua, priusquam dies comitiorum aderat. Cn. Fuluius exulatum Tarquinius abiit. id ei iustum exilium esse sciuit plebs. Inter hæc vis omnis belli versa in Capuam erat. obsidebatur tamen acrius quam oppugnabatur. nec aut famem tolerare seruitia ac plebs poterant, aut mittere nuntios ad Annibalem per custodias tam arctas. Inuentus est tandem quidam Numida, qui acceptis literis euasurum se professus, ut promissum præstaret, per media Romana castra nocte egressus, spem accendit Campanis, dum aliquid virium superesset, ab omni parte eruptionem tentandi. Cæterum in multis certaminibus equestria prælia ferme prospera faciebant: pedites superabantur. sed nequaquam tam lætum vincere, quam triste vincivlla parte erat, ab obsesso & propè expugnato hoste. Inita tandem ratio est, ut

D quod viribus deerat, arte æquaretur. Ex omnibus legionibus electi sunt iuvenes maximè vigore ac leuitate corporum veloces: eis parmæ breuiiores, quam equestres, & septena iacula quaternos longa pedes data, præfixa ferro, quale hastis velitaribus inest. eos singulos in equos suos accipientes equites assuefecerunt, & vehi post sese, & desilire perneciter, ubi signum datum esset. Postquam assuetudine quotidiana satis intrepidè visum est fieri, in campum, qui medius inter castra murumque; erat, aduersus instructos Campanorum equites processerunt, & ubi ad coniectum teli ventum est, signo dato velites desiliunt. pedestris inde acies ex equitatu repente in hostium equites incurrit: iaculaque; cum impetu alia super alia emittunt. quibus plurimis in equos virosque passim coniectis permultos vulnerauerunt. pauoris tamen plus ex re noua atque

E inopinata iniectum est. & in perculsum hostem equites inuecti, fugam stragemque eorum usque ad portas fecerunt. Inde equitatu quoque superior Romana acies fuit. Institutum, ut velites in legionibus essent. Authorem peditem equiti immiscendorum centurionem Q. Nauium ferunt: honoremque id ei apud imperatorem fuisse. Cum in hoc statu ad Capuam res essent, Annibalem in diuersum Tarentinæ arcis potiundæ, Capuæque retinendæ trahebant curæ. vicit tamen respectus Capuæ, in quam omnium sociorum hostiumque conuersos videbat animos: documento futuræ qualemcunque euentum defectio ab Romanis habuisset. Igitur magna parte impedimen-

Capua obsessa acrius
quam oppugnata.

Campani in equestribus
prælijs sæpius vi-
tores erant, in pedestribus
victi.
Equites Romani in e-
quos suos velites
singulos accipiunt.

Q. Nauius.

*Annibal in Campa-
niam contendit.*

*Annibal castra Ro-
manorum magnis vi-
ribus aggreditur.*

torum relicta in Brutijs, & omni grauiore armatura, cum delectis peditum
equitumque quàm poterat aptissimis ad maturandum iter, in Campa-
niam contendit, secuti tamen tam raptim euntem tres & triginta elephan-
ti. in valle occulta post Tifata montem imminem Capuæ confedit. Ad-
ueniens cum castellum Galatiam, præsidio inde vi pulso, cepisset, in circun-
fendenteis Capuam se vertit: præmissis antè nuntijs Capuam, quo tempo-
re castra Romana aggressurus esset, ut eodem & illi ad eruptionem parati por-
tis omnibus sese effunderent. Res nec explorata Romanis ingentem præ-
buit terrorem. nam alia parte ipse adortus est, alia Campani omnes pedi-
tes equitesque, & cum ijs Punicum præsidium, cui Bostar & Hanno præerant,
erupit. Romani ut in re trepida, ne ad vnam concurrento partem aliquid in-
defensi relinquerent, ita inter se copias partiti sunt. Appius Claudius Campa-
nis, Fulvius Annibali est oppositus. Claudius Nero prætor cum equiti-
bus sextæ legionis via, quæ Sueffulam fert: Caius Fulvius Flaccus legatus
cum sociali equitatu constitit è regione Vulturni amnis. Prælium non soli-
to modò clamore ac tumultu est cœptum, sed ad alium virorum, equorum
armorumque sonum disposita in muris Campanorum imbellis multitudo
tantum cum æris crepitu, qualis in defectu lunæ silenti nocte cieri solet, edi-
dit clamorem, ut auerteret etiam pugnantium animos. Campanos facile in
vallo Appius arcebat. Maior vis ab altera parte, Fulvium, Annibal & Pœni vr-
gebant. legio ibi sexta loco cessit, qua pulsa, cohors Hispanorum cum tribus
elephantis usque ad vallum peruasit. ruperatque mediam aciem Romano-
rum: & in ancipiti spe ac periculo erat, utrum in castra perumperet, an inter-
cluderetur à suis. Quem pauorem legionis, periculumque castrorum Ful-
vius ubi vidit, Q. Nauium primoresque alios centurionum hortatur, ut co-
hortem hostium sub vallo pugnantem inuadant ac trucidant. In summo
discrimine rem verti. aut viam dandam ijs esse, & minore conatu, quàm con-
densam aciem irrupissent, in castra irrupturos: aut conficiendos sub vallo esse.
nec magni certaminis rem fore: paucos esse, & ab suis interclusos, & quæ, dum
pauet, Romanis interrupta acies videatur: etiam si se vtrinque in hostem ver-
tat, ancipiti pugna medios circumuenturam. Nauius ubi hæc imperatoris di-
cta accepit, secundi hastati signum ademptum signifero in hostes infert, iactu-
rum in medios eos minitans, ni se properè sequantur milites, & partem capef-
sent pugne. Ingens corpus erat, & arma honestabant, & sublatum altè signum
conuerterat ad spectaculum ciues hostesque. cæterum postquam iam ad signa
peruenerat Hispanorum, tum vndique in eum tragulæ coniectæ, & propè to-
ta in vnum acies versa. sed neque hostium multitudo, neque telorum vis arcere
impetum eius viri potuerunt. Et M. Attilius legatus primi principis ex eadem
legione signum inferri in cohortem Hispanorum coegit. Et qui castris præerant,
L. Porcius Licinius, & T. Popilius legati pro vallo acriter pugnant, elephan-
tosque transgredientes in ipso vallo conficiunt, quorum corporibus cum op-
pleta esset fossa, velut aggere, aut ponte iniecto, transitum hostibus dedit. ibi
per stragem iacentium elephantorum atrox edita cedes. Altera in parte castro-
rum iam pulsi erant Campani, Punicumque præsidium: & sub ipsa porta Ca-
puæ, quæ ad Vulturnum fert, pugnabatur: neque tam armati irrupentibus
Romanis resistebant, quàm quod porta balistis scorpionibusque instructa,
missilibus procul hostes arcebat: & suppressit impetum Romanorum vul-
nus imperatoris Appij Claudij: cui suos ante prima signa adhortanti, sub læuo
humero summum pectus gesso ictum est. magna tamen vis hostium ante por-
tam est cæsa: cæteri trepidi in urbem compulsi. Et Annibal posteaquàm cohortis
Hispano-

*Ap. Claudius vulne-
ratur.*

A Hispanorum stragem vidit, summaq; vi castra hostium defendi: omiſſa oppugnatione recipere ſigna, & conuertere agmen retro peditum, obiecto à tergo

equitatu, ne hostis instaret, coepit. Legionū ardor ingens ad hostem insequendum fuit: sed Flaccus receptui cani iussit, satis ad vtrunq; profectū ratus: vt & Cāpani quā haud multū in Annibale præsidiū esset, & ipse Annibal sentiret. Cæsa eo die, qui huius pugnae authores sunt, viii. millia hominum de Annibalis exercitu, tria ex Campanis tradunt: signaq; Carthaginensibus quindecim adempta, duodeuiginti Campanis. Apud alios nequaquam tantam molem pugnae inuenio. plusq; pauoris quā certaminis fuisse, cū inopinatō in castra Romana Numidæ Hispaniq; cum elephātis irrupissent: elephanti per media castra vadentes, stragem tabernaculorū ingenti sonitu ac fuga abruptorum vincula iumentorum facerent. fraudem quoq; super tumultum adiectam, immisſis ab Annibale, qui (habuit aliquot) gnari Latinæ linguæ iuberent consulum verbis: quoniam amissa castra essent, pro se quenq; militum in proximos montes fugere. sed eam celeriter cognitam fraudem, oppressamq; magna cæde hostium. elephantos igni è castris exactos. Hoc vltimū, vtcunq; initum finitumq; est, ante deditionem Capuæ prælium fuit. Mediaſtuticus, qui summus magistratus apud Campanos est, eo anno Seppius Lesius erat, loco obscuro, tenuiq; fortuna ortus. Matrem eius quondam pro pupillo eo procurantem familiare ostentum, cū respondisset aruspex, summum quod esset imperium Capuæ, peruenturū ad eum puerum: nihil ad eam spem agnoscentem dixisse ferunt, tu perditas res Campanorum narras, vbi summus honos ad filium meum perueniet. Ea ludificatio veri, & ipsa in verum vertit. nam cū fame ferroq; vrgeretur, nec spes vlla superesset: ijs qui nati in spem honorum erant, honores detrectantibus, Lesius querendo desertam ac proditam à primoribus Capuam, summum magistratu vltimus omnium Campanorum cepit. Cæterū Annibal vt nec hostes elici amplius ad pugnam vidit, nec per castra eorum perrumpi ad Capuam posse: ne suos quoq; commeatus intercluderent noui consules, abscedere irritō incepto, & mouere à Capua statuit castra. multa secum quò iam inde ire pergeret volenti, subiit animū impetus, Annibal ipsum belli Romam petendi: cuius rei semper cupitæ prætermisſam occasionem

Annibal ab oppugnandis Romanorum castris suos auertit.

*J. Lys. Medix tibi fuit.
Seppius Lesius. fuit gl'issimus*

J. Lys. hæc tu perditas

Annibal oppugnandæ Romæ consilium capit.

*Audito Annibalis ad
urbem aduentu ex-
terrentur Romani.*

*Q. Fulvius relicto Ca-
puæ collega Appio
Claudio Romam con-
tendit.*

casionem post Cannensem pugnam, & alij vulgo fremebant, & ipse non dissi-
mulabat: nec opinato pauore ac tumultu, non esse desperandum aliquam partem
urbis occupari posse. Eo si Roma in discrimine esset, Capuam extemplo omis-
suros aut ambos imperatores Romanos, aut alterum ex ijs. qui si diuisissent co-
pias, utrumque infirmior factum, aut sibi, aut Campanis bene gerendae rei for-
tunam daturos esse. Vna ea cura angebat, ne ubi abscessisset, extemplo dederen-
tur Campani. Numidam promptum ad omnia audenda donis perlicit, ut li-
teris acceptis, specie transfugae castra Romana ingressus, altera parte Capuam
clam peruadat. Literae autem erant adhortatione plenae. Profectionem suam,
quae salutaris illis foret, abstracturam ad defendendam Romam ab oppugnan-
da Capua duces atque exercitus Romanos. ne desponderent animos: tolerando
paucos dies, totam soluturos obsidionem. Inde naues in flumine Vulturno
comprehensas duci Casilinum, quod iam ante praesidij causa fecerat castellum,
iussit, quarum ubi tantam copiam esse, ut una nocte traieci posset exercitus, al-
latum est: cibarijs decem dierum praeparatis, deductas nocte ad fluuium legio-
nes ante lucem traiecit. Id priusquam fieret, ita futurum compertum ex trans-
fugis, Fulvius Flaccus senatui Romam cum scripsisset, varie hominum animi
pro cuiusque ingenio affecti sunt. Ut in re tam trepida, senatu extemplo vocato,
P. Cornelius, cui Asinae cognomen erat, omnes duces exercitusque ex tota Italia,
neque Capuae, neque ullius alterius rei memor, ad urbis praesidium reuocabat. Fa-
bius Maximus abscedi a Capua, terreri; & circumagi ad nutus comminationes.
que Annibalis, flagitiosum ducebat. Qui ad Cannas victor, ire tamen ad urbem
ausus non esset, eum a Capua repulsum spe potiundae urbis Romae cepisse. Non
ad Romam obsidendam, sed ad Capuam liberandam obsidione ire Romam. cum
eo exercitu, qui ad urbem esset: Iouem foederum ruptorum ab Annibale testem,
deosque alios defensores esse. Has diuersas sententias media sententia P. Valerij
Flacci vicit, qui utriusque rei memor, imperatoribus, quid ad Capuam essent, scri-
bendum censuit, quid ad urbem praesidij esset. quantas autem Annibal copias
duceret, aut quanto exercitu ad Capuam obsidendam opus esset, ipsos scire. si
& Romam e ducibus alter, & exercitus pars mitti posset, ut ab reliquo & duce
& exercitu Capua recte obsideretur: inter se compararent Claudius Fulviusque:
utri obsidenda Capua, utri ad prohibendam obsidione patriam, Romam venien-
dum esset. Hoc senatusconsulto Capuam perlato, Q. Fulvius proconsul, cui col-
lega ex vulnere aegro, eundem Romae erat: e tribus exercitibus milite electo, ad
quindecim millia peditum, mille equites Vulturnum traducit. inde cum An-
nibalem Latina via iturum satis comperisset, ipse per Appiae municipia, quaeque
propter eam viam sunt, Setia, Sorani, Lauinium praemisit, ut comitatus pa-
ratos & in urbibus haberent, & ex agris deuijs in viam proferrent: praesidiaque in
urbes contraherent, ut sua cuique Respublica in manu esset. Annibal quo die Vul-
turnum est transgressus, haud procul a flumine castra posuit. postero die praeter
Cales in agrum Sidicinum peruenit. ibi diem unum populando moratus, per
Suessulam Allifanumque & Casinatem agrum via Latina ducit. sub Casinum
biduo stativa habita, & passim populationes factae. Inde praeter Interamniam
Aquinumque in Fregellanum agrum ad Lirim fluuium ventum. ubi intercisum
pontem a Fregellanis morandi itineris causa inuenit. Et Fulvium Vulturnus te-
nuerat amnis, nauibus ab Annibale incensis, rates ad traieciendum exercitum in
magna inopia materiae aegre comparantem. traiecto ratibus exercitu, reliquum
Fulvio expeditum iter, non per urbes modo, sed circa viam expositis benignè
comitibus, erat. alacresque milites alius alium, ut adderet gradum memor ad
defendendam ire patriam, hortabantur. Romam Fregellanus nuntius diem no-
ctemque itinere continuato ingentem attulit terrorem. tumultuosius, quam
allatum

A allatum erat, cursus hominum affingentium vana auditis totam urbem con-
ciuerat. ploratus mulierum non ex priuatis solum domibus exaudiebatur: sed
vndiq; matronæ in publicum effusæ circa deum delubra discurrunt, crinibus
passis aras verrentes, nixæ genibus, supinas manus ad coelum ac deos tendentes,
orantesq; ut urbem Romam e manibus hostium eriperent: matresq; Roma-
nas, & liberos paruos inuiolatos seruarent. Senatus magistratibus in foro pre-
sto est, si quid consulere velint. alij accipiunt imperia, disceduntq; ad suas quisq;
officiorum partes. alij offerunt se: si quo usus operæ sit. praesidia in arce, in Ca-
pitolio, in muris, circa urbem, in monte etiam Albano atque arce Tusculana
ponuntur. Inter hunc tumultum Q. Fuluium proconsulem profectum cum
B exercitu à Capua affertur, cui ne minueretur imperium, si in urbem venisset,
decreuit senatus, ut Q. Fuluius par cum consulibus imperium esset. Annibal in-
festius perpopulato agro Fregellano propter intercisos pontes, per Frusinatem
Ferentinatēq; & Anagninum agrum in Labicanū venit. inde Algidus Tuscu-
lum petijt: nec receptus moenibus infra Tusculū dextrorsus Gabios descendit.
inde in Pupiniā exercitu demisso, octo millia passuum à Roma posuit castra. *Annibal octo millia
passuum à Roma ca-
stra locat.*
Quo propius hostis accedebat, eo maior cædes fiebat fugientium, præceden-
tibus Numidis: pluresq; omnium generum atque ætatū capiebantur. In hoc
tumultu Fuluius Flaccus porta Capena cum exercitu Romam ingressus, me-
dia vrbe per Carinas Exquilias contendit. inde egressus inter Exquilinam Col-
linamq; portam posuit castra. Aediles plebis commeatum eò comportarunt.
Coss. senatusq; in castra venerunt, ibi de summa Reipublicæ consultatum.
Placuit Coss. circa portas Collinam Exquilinamq; ponere castra: C. Calpur-
nium prætorem urbanum Capitolio atq; arci præesse: & senatum frequentem
in foro contineri, si quid in tam subitis rebus consultò opus esset. Inter hæc
Annibal ad Anienem fluuium tria millia passuum ab vrbe castra admouit. ibi
statim positis, ipse cum duobus millibus equitum ad portam Collinam vsq;
ad Herculis templū est progressus: atq; vnde proximè poterat, moenia situmq;
urbis obequitans contemplabatur. Id eum tam licenter atque otiosè facere,
Flacco indignum visum est: itaq; immisit equites, submoueriq; atq; in castra
D redigi hostium equitatum iussit. Cum commissum prælium esset, Coss. trans-
fugas Numidarum, qui tum in Auentino ad mille & c. erant, media vrbe
transire Exquilias iusserunt: nullos aptiores inter conualles, tecta q; hortorum
& sepulchra & cauas vndique vias ad pugnandum futuros rati. quos cum ex
arce Capitolioq; cliuo publico in equis decurrētes quidam vidissent, captum
Auentinum conclamauerunt. Ea res tantum tumultum ac fugam præbuit, ut
nisi castra Punica extra urbem fuissent, effusura se omnis pauida multitudo
fuerit. Tunc in domos atque in tecta refugiebant: vagosque in vijs suos pro
hostibus lapidibus telisque incessabant. nec comprimi tumultus, aperiri-
que error poterat, refertis itineribus agrestium turba pecorumq;, quæ repen-
E tinus pavor in urbem compulerat. Equestre prælium secundum fuit, summo-
tiq; hostes sunt: & quia multis locis comprimendi tumultus erant, qui teme-
rè oriebantur, placuit, omnes qui dictatores, Coss. censoresue fuissent, cum
imperio esse, donec recessisset à muris hostis. Et diei quod reliquum fuit, &
nocte insequenti, multi temerè excitati tumultus sunt, compressique. Postero
die transgressus Anienem Annibal, in aciem omnes copias eduxit. nec Flaccus
consulesque certamen detrectauere. Instructis vtrinque exercitibus in eius
pugnæ casum, in qua vrbs Roma victori præmium esset, imberingens gran-
dine mistus ita vtranque aciem turbauit, ut vix armis retentis in castra sese re-
ceperint, nullius rei minore quàm hostium metu. Et postero die eodem loco
acies instructas eadem tempestas diremit. vbi recepissent se in castra, mira
serenitas

Terror mulierum Ro-
manarum.

Annibal octo millia
passuum à Roma ca-
stra locat.

Annibal ad Anienē
castris positis, cum duo-
bus equitum millibus
Romā obequitans con-
templatur.

Instructis acies An-
nibalis & Romanorū
tempestas aeris dire-
mit.

Quoniam Annibalem minuerunt.

Feroniae templi spoliatur ab Annibale.

*J. Iul. regis Seges delecta
factum Capuam cum
exercitu redit.*

*Nobilitas Campanae
de Rep. sua desperatio.*

*Boštari et Hannonis
litera ad Annibalem.*

ferenitas cum tranquillitate oriebatur. In religionem ea res apud Pœnos versa est: auditaq; vox Annibalis fertur. potiundæ sibi vrbis Romæ modò mentem non dari, modò fortunam. Minuere etiam spem eius & aliæ parvæ magnæq; res. magnâ illa, quòd cum ipse ad mœnia vrbis Romæ armatus sederet, milites sub vexillis in supplementum Hispaniæ profectos audiuit. parua autem, quòd per eos dies eum fortè agrum, in quo ipse castra haberet, venisse nihil ob id diminuto pretio, cognitum ex quodam captiuo est. Id verò adeò superbum atq; indignum visum, eius soli, quod ipse bello captum possideret haberetq;, inuentum Romæ emptorem: vt extemplò vocato præcone, tabernas argentarias, quæ circa forum Romanum tunc essent, iusserit venire. His motus ad Turiam fluuium castra retulit, sex millia passuum ab vrbe. inde ad lucum Feroniæ pergit ire, templum ea tempestate inclytum diuitijs. Capentes aliqui accolæ eius erant, primitias frugum eò, donaq; alia pro copia portantes, multo auro argentoq; id exornatum habebant. His omnibus donis tum spoliatum templum, æris accrui, cum rudera milites religione inducti iacerent, post profectionem Annibalis magni inuenti. Huius populatio templi haud dubia inter scriptores est. Cœlius Romam euntem ab Ereto diuertisse eò Annibalem tradit: iterq; eius ab Reate, Cutilijsq;, & ab Amiterno orditur. ex Campania in Samnium, inde in Pelignos peruenisse: præterq; oppidum Sulmonem in Marrucinos transisse: inde Albeni agro in Marfos: hinc Amiternum, Forulosq; vicum venisse: Neq; ibi error est, quod tanti exercitus vestigia intra tam brevis æui memoriam potuerint confundi. isse enim eà constat. tantû id interest: veneritne eo itinere ad urbem, an ab vrbe in Campaniam redierit. Cæterum non quantum pertinaciæ ad præmendam obsidione Capuam Romanis fuit, tantum ad defendendam Annibali. nanque ex Lucanis in Brutium agrum, ad fretum verò ac Rhegium eo cursu contendit, vt propè repentino aduentu incautos oppresserit. Capua etsi nihil segnius oppressa per eos dies fuerat, tamen aduentum Flacci sensit. & admiratio orta est, non simul regressum Annibalem. inde per colloquia intellexerunt, relictos se desertosque, & spem Capuæ retinendæ deploratum apud Pœnos esse. Accessit edictû proconsulis ex Senatusconsulto propositum, vulgatumq; apud hostes: vt qui ciuis Campanus ante certam diem transisset, sine fraude esset. nec vlla facta est transitio, metu magis eos, quàm fide continente: quia maiora in defectione deliquerant, quàm quibus ignosci posset. cæterum quemadmodum nemo priuato consilio ad hostem transibat, ita nihil salutare in medium consulebatur. Nobilitas Rempub. deseruerat, neq; in senatum cogi poterat. in magistratu autem erat, qui nō sibi honorem adiecisset, sed indignitate sua vim ac ius magistratui, quem gerebat, dempsisset. iam ne in foro quidem, aut publico loco principum quisquam apparebat. domibus inclusi patriæ occasum cum suo exitio indies expectabant. summa curæ omnis in Bostarem Hannonemq; præfectos præsidij Punici versa erat, suo, nō sociorum periculo sollicitos. Hi conscriptis ad Annibalem literis, non liberè modò, sed etiam asperè, quibus nō Capuam solùm traditam in manum hostibus, sed se quoq; & præsidium in omnes cruciatus proditos incusabant: abijisse cum in Brutios, velut auertentem sese, ne Capua in oculis eius caperetur. at hercule Romanos ne oppugnatione quidem vrbis Romæ abstrahi à Capua obsidenda potuisse, tanto constantiorem inimicum Romanum, quàm amicum Pœnū esse. Si redeat Capuam, bellumque omne eò vertat: & se, & Campanos paratos eruptioni fore. Non cum Rheginis neque Tarentinis bellum gesturos transisse Alpes. vbi Romanæ legiones sint, ibi & Carthaginiensium exercitus debere esse. sic ad Cannas, sic ad Thrasymenum rem benè gestam, coeundo,

A coëundo, cōferendo cum hoste castra, fortunam tentando. In hanc sententiā literæ conscriptæ Numidis, proposita mercede iam professis operā, dantur. Hi specie transfugarū cum ad Flaccū in castra venissent, vt inde tempore captato abirent: famesq; quæ tam diu Capuæ erat, nulli nō probabilem causam transitionis faceret, mulier repente Campana in castra venit, scortū transfugarum vnus: indicatq; imperatori Rom. Numidas fraude cōposita transisse, literasq; ad Annibalē ferre. Id vnum ex ijs qui sibi rem aperuisset, arguere sese paratam esse. Productus primò, satis constanter ignorare se mulierem simulabat. paulatim deinde conuictus veris, cum tormenta posci & parari videret: fassus id ita esse, literæque prolatae: & additum etiam indicio, quod celabatur, & alios specie transfugarum Numidas vagari in castris Romanis. Hi supra LXX. comprehensi, & cū transfugis nouis mulctati virgis, manibusque præcisis, Capuam rediguntur. Conspectum tam triste supplicium fregit animos Campanorum. Concursum ad curiam populi factus, coegit Lesium senatum vocare: & primoribus, qui iam diu publicis consilijs aberant, propalā minabantur, nisi venirent in senatum, circa domos eorum ituros se, & in publicum omnes vi extracturos esse. Is timor frequentem senatum magistratui præbuit. Ibi cū cæteri de legatis mittendis ad imperatores Romanos agerent: Vibius Virius, qui defectionis ab Romanis author fuerat, interrogatus sententiam, negat eos qui de legatis & de pace ac deditioe loquantur, meminisse, nec quid facturi fuerint, si Romanos in potestate habuissent: nec quid ipsis patiendum sit. Quid vos, inquit, eam deditioem fore censetis, qua quondam, vt aduersus Samnites auxilium impetraremus, nos nostraque omnia Romanis dedimus? Iam è memoria excessit, quo tempore, & in qua fortuna à populo Romano defecerimus? iam quemadmodum in defectione præsidium, quod poterat emitti, per cruciatum, & ad contumeliam necauerimus? quoties in obsidenteis quā inimici eruperimus? castra oppugnauerimus? Annibalem vocauerimus ad opprimendos eos? hoc quod recentissimum est, ad oppugnandam Romam hinc eum miserimus? Age contra, quæ illi infestè in nos fecerint repetite, vt ex eo quid speretis habeatis. Cum hostis alienigena in Italia esset, & Annibal hostis, & cuncta bello arderent, omisis omnibus, omisso ipso Annibale, ambos coss. & duos consulares exercitus ad Capuam oppugnandam miserunt. alterum annum circumuallatos inclusosque nos fame macerant, & ipsi nobiscum vltima pericula, grauissimos labores perpessi: circa vallum ac fossas sæpe trucidati, & propè ad extremum castris exuti. Sed omitto hæc. vetus atque vsitata res est, in oppugnanda hostium vrbe labores, ac pericula pati. illud iræ atque odij execrabilis indicium est. Annibal ingentibus copijs peditum equitumque castra oppugnauit, & ex parte cepit: tanto periculo nihil moti sunt ab obsidione. profectus trans Vulturum, perussit Calenum agrum: nihil tanta sociorum clade auocati sunt. ad ipsam urbem Romam infesta signa ferri iussit: eam quoque tempestatem imminentem spreuerunt. transgressus Anienem, tria millia passuum ab vrbe castra posuit: postremò ad mœnia ipsa & ad portas accessit: Romam se adepturum eis, nisi omitterent Capuam, ostendit: & non omiserunt. Feras bestias cæco impetu ac rabie concitatas, si ad cubilia & catulos earum ire pergas, ad opem suis ferendam auertas. Romanos Roma circumfessa, coniuges, liberi, quorum ploratus hic quoque propè exaudiebantur: aræ, foci, deū delubra, sepulchra maiorū temerata ac violata, à Capua nō auerterunt. tantā auiditas supplicij expetēdi, tanta sanguinis nostri hauriendi est sitis. nec iniuria forsitan. nos quoque idē fecissemus, si data fortuna esset. Itaque quādo aliter dijs immortalib. visum est, cū mortē ne recusare quidē debeam, cruciatus contumeliasq; quas sperat hostis dum liber,

Numidarum transfugarum fraus detecta.

Campanus senatus metu populi frequens cogitur.

Vibij Virij oratio.

liber, dum mei potens sum, effugere morte præterquam honesta, etiam leni
 possum: non videbo Ap. Claudium & Q. Fulvium, victoria insolenti subni-
 xos: neq; victus per urbem Romam triumphî spectaculum trahar: vt deinde
 in carcere, aut ad palum deligatus, lacerato virgis tergo, ceruicem securi Ro-
 manę subijciam: nec dirui incendiq; patriam videbo: nec rapi ad stuprum ma-
 tres Campanas, virginesq; & ingenuos pueros. Albam, vnde ipsi oriundi
 erant, à fundamētis prouerunt, ne stirpis, ne memoria originum suarum ex-
 taret: nedum eos Capuæ parafuros credam, cui infestiores quàm Carthagini
 sunt. Itaq; quibus vestrū ante fato cedere, quàm hæc tot & tam acerba vi-
 deant, in animo est: ijs apud me hodie epulæ instructæ paratæq; sunt. fatiatis
 vino ciboq; poculum idem, quod mihi datum fuerit, circumferetur. ea potio
 corpus à cruciatu, animum à contumelijs, oculos, aures, à videndis audiendis-
 que omnibus acerbis indignisq;, quę manēt victos, vindicabit. parati erūt, qui
 magno rogo in propatulo ædium accenso corpora exanima iniiciant. Hæc
 vna via & honesta & libera ad mortem, & ipsi virtutem mirabuntur hostes, &
 Annibal fortes socios sciet ab se desertos ac proditos esse. Hanc orationem viri
 plures audierunt cum assensu, quàm forti animo id quod probabant exequi
 potuerūt. Maior pars senatus multis sæpe bellis expertam populi Romani cle-
 mentiam, haud diffidentes sibi quoq; placabilem fore, legatos ad dedendam
 Romanis Capuam decreuerūt miseruntq;. Vibium Virium septem & viginti
 fermē senatores domum secuti sunt, epulatiq; cum eo, & quantum facere po-
 tuerant, alienatis mentibus vino ab imminentis sensu mali, venenum omnes
 sumpserunt. inde misso conuiuium, dextris inter se datis, vltimoq; cōplexu, col-
 lacrymantes suum, patrieq; casum, alij vt eodē rogo cremarentur, manserunt,
 alij domos digressi sunt. Impletæ cibus vinoq; venæ minus efficacē in matu-
 randa morte vim veneni fecerunt. itaq; noctē totam pleriq; eorum, & diei in-
 sequentis partē cum animā egissent, omnes tamen priusquàm aperirentur ho-
 stibus portæ, expirarunt. Postero die porta Iouis, quæ aduersus castra Romana
 erat, iussu procōsulis aperta est. ea intromissa legio vna, & duæ alæ cum C. Ful-
 uio legato. Is cum omniū primū arma telaq;, quę Capuæ erant, ad se confe-
 rēda curasset, custodijs ad omnes portas dispositis, ne quis exire aut emitti pos-
 set, præfidiū Punicum cōprehendit: senatum Campanū ire in castra ad impe-
 ratores Rom. iussit. quò cum venissent, extemplò his omnibus catenæ inie-
 ctæ, iussiq; ad quæstores deferre quod auri argentiq; haberent. * auri pondo
 LXX, fuit: * argenti tria millia pondo & cc. senatores quinq; & viginti Cales
 in custodiam, duodetriginta Theanum missi. quorum de sententia maximē
 descitum ab Rom. constabat. De supplicio Campani senatus haud quaquam
 inter Fulvium Claudiumq; conueniebat. facilis impetrandę veniē Claudius,
 Fuluij durior sententia erat. Itaq; Appius Romam ad senatū arbitrium eius rei
 totum reijciebat. percunctandi etiam æquum esse potestatem fieri patribus,
 num cōmunicassent consilia cum aliquibus sociorū Latini nominis municipi-
 orum: & num ope eorū in bello forent, & municipiorū adiuti? Id verò mini-
 mē cōmittendum esse, Fulvius dicere, vt sollicitaretur criminib. dubijs sociorū
 fidelium animi: & subijcerentur indicibus, quęis neq; quid facerēt, neq; quid
 dicerent, quicquā vnquam pensi fuisset. itaq; se eam quæstionē oppressurū, ex-
 tincturūq;. Ab hoc sermone cum digressi essent: & Appius quamuis ferociter
 loquentē collegam, nō dubitaret tamē literas super tanta re ab Roma expecta-
 turū: Fulvius ne id ipsum impedimentū incepto foret, dimittens prætoriū, tri-
 bunis militū ac præfectis sociorū imperauit, vti ii. mil. equitū delectis denun-
 tiarent, vt ad tertiam buccinam præstò essent. Cum hoc equitatu nocte Thea-
 nū profectus, prima luce portam intrauit, atq; in forum perrexit: concursuq;
 ad pri-

Vibius cum 27. Sena-
 toribus venenū sum-
 psit.

Capua deditur Ro-
 mani.

* Val. 7840. coron.

* Val. 32000. cor.

Fuluij in puniendis
 Campani senatori-
 bus seueritas.

A ad primum equitum ingressum facto, magistratum Sidicinum citari iussit. imperavitq; ut produceret Cāpanos, quos in custodia haberet. Producti omnes, virgisq; cēsi, ac securi percussi. Inde citato equo Cales percurrit, ubi cum in tribunali cōsedisset, productiq; Campani deligarentur ad palum, eques citus ab Roma venit: literasq; à C. Calpurnio, populoq; Romano Fulvio cum tradidisset, murmur à tribunali totam concionem peruasit, deferri rem integram ad patres de Campanis Et Fulvius id ita esse ratus, acceptas literas: neq; resolveret. Ita de ijs quoq; qui Calibus erant, sumptum supplicium. tum literæ lectæ, senatusq; consultum ferum ad impediendā rem actam: quæ summa ope ap-

B properata erat, ne impediri posset. Confurgentem iam Fulvium Taurea Iubellius Campanus per mediam vadens turbam nomine inclamavit: & cum mirabundus quid nā sese vellet, inquireret, residens Flaccus: Me quoq;, inquit, iube occidi, ut gloriari possis, multo fortiorē quā ipse es virum abs te occisum esse. Cū Flaccus negaret profectō satis compotē mētis esse: modō prohiberi etiam se, si id vellet, Senatusconsultū diceret: tum Iubellius, Quandoquidem, inquit, capta patria, propinquis amicisq; amissis, cum ipse manu mea coniugem liberosq; interfecerim, ne quid indigni patērentur: mihi ne mortis quidē copia eadem est, quæ his ciuibus meis: petatur à virtute inuisæ huius vitæ vindicta. atq; ita gladio, quem veste texerat, per aduersum pectus transfixus, ante

C pedes imperatoris moribundus procubuit. Quia & quod ad supplicium attinet Campanorū, & pleraq; alia de Flacci vnus sententia acta erant: mortuum Appium Claudiū sub deditionem Capuæ quidam tradūt. hunc quoq; ipsum Tauream neq; sua sponte venisse Cales, neq; sua manu interfectum: sed dum inter cæteros ad palum deligatur, quia parum inter strepitus exaudiri possent quæ vociferabatur, silentium fieri Flaccum iussisse: tum Tauream illa quæ antē memorata sunt, dixisse: virum se fortissimum à nequaquā pari ad virtutem occidi. sub hæc dicta iussu proconsulis præconem ita pronuntiasse: LiCTOR viro forti adde virgas, & in eum primum lege age. Lectum quoq; senatusconsultum, priusquam securi feriret, quidā authores sunt. sed quia adscriptū in senatusconsulto fuerit, si ei videretur, integrā rem ad senatum reijceret, interpreta-

D tum esse, quid magis è Repub. duceret, æstimationē sibi permissam. Capuam à Calibus reditum est: Atellaq; & Calatia in deditionem acceptæ. ibi quoq; in eos qui capita rerum erant, animaduersum, ita ad LXXX. principes senatus interfecti, trecenti fermē nobiles Campani in carcerē conditi. alij per sociorum Latini nominis vrbes in custodias dati, varijs casibus interierunt. multitudo alia ciuium Campanorū venundata. De vrbe agroq; reliqua consultatio fuit: quibusdā delendam censentibus præualidam, propinquam, inimicam. Cæterum præsens vtilitas vicit. nam propter agrum, quem omni fertilitate terræ satis constabat primum in Italia esse, vrbs seruata est, ut esset aliqua aratorū sedes. vrbi frequentandæ multitudo incolarum libertinorumq; & institorū opificumq; retenta. ager omnis & tecta publicæ populi Romani facta. Cæterum habitari tantum, tanquam urbem, Capuā, frequentariq; placuit: corpus nullū ciuitatis, ne senatus, nec plebis conciliū, nec magistratus esse. sine consilio pu-

E blico, sine imperio multitudinem nullius rei inter se sociam ad consensum inhabilem fore, præfectum ad iura reddenda ab Roma quotannis missuros. Ita ad Capuam res cōpositæ consilio ab omni parte laudabili, seuerè & celeriter in maximè noxios animaduersum: multitudo ciuium dissipata in nullā spem reditus: non sæuitum incendijs ruinisq; in tecta innoxia, murosq;: & cum emolumento quæsita etiam apud socios lenitatis species incolumitate vrbis nobilissimæ opulentissimæque, cuius ruinis omnis Campania, omnes qui

Taurea Iubellius
Cāpanus sibi mor-
tem consciscit.

J. Lips. ex mss.
vadens urbem turbamq.

Multitudo Campano-
rum venundata.

Capua & ager Cam-
panus addita populo
Romano,

Campa-

Claudius Nero in Hispaniam mittitur.

Campaniam circà accolunt, populi ingemuissent: confessio expressa hosti, quando vis in Romanis ad expetendas pœnas ab infidelibus socijs, & quàm nihil in Annibale auxilij ad receptos in fidem tuendos esset. Romani procon- fules perfuncti, quod ad Capuam attinebat cura, Claudio Neroni ex ijs duabus legionibus, quas ad Capuam habuerat, sex millia peditum, & trecentos equites quos ipse legisset, & sociùm Latini nominis peditum numerum parem, & octingentos equites decernunt. Eum exercitum Puteolis in naues impositum Nero in Hispaniam transportavit. Cùm Tarraconem nauibus venisset, expositisque ibi copijs, & nauibus subductis, socios quoque nauales multitudinis augendæ causa armasset: profectus ad Iberum flumen, exercitum ab T. Fonteio & L. Martio accepit. inde pergit ad hostes ire. Asdrubal Amilcaris ad G Lapidem atros castra habebat in Aufetanis. is locus est inter oppida Illyturgin & Mentissam. huius saltus fauces Nero occupavit. Asdrubal ne in arcto res esset, caduceatorem misit, qui promitteret, si inde missus foret, se omnem exercitum ex Hispania deportaturum. Quam rem cùm læto animo Romanus accepisset, diem posterum Asdrubal colloquio petiuit, vt Rom. leges conscriberent de tradendis arcibus vrbiũ, dieq; statuenda, ad quam præsidia deducerentur, suaq; omnia sine fraude Pœni deportarent. Quod vbi impetrauit, extemplo primis tenebris, atque inde tota nocte, quod grauissimũ exercitus erat, Asdrubal quacunq; posset, euadere è saltu iussit. data sedulo opera est, ne multi ea nocte exirent, vt ipsa paucitas, tum ad hostem silentio fallendum aptior, tum ad H euadendũ per arctas semitas ac difficiles esset. Ventum in sequenti die ad colloquium est: sed loquendo plura scribendoque dedita opera quæ in rem non essent, die consumpto, in posterum dilatum est. addita insequens nox spatium dedit & alios emittendi: nec postero die res finem inuenit, ita aliquot dies disceptando palàm de legibus, noctesque emittendis clàm è castris Carthaginensibus absumptæ. & posteaquam maior pars emissæ exercitus erat, iam ne ijs quidem quæ vltro dicta erant stabatur: minusque ac minus, cum timore simul fide decrescente, conueniebat. iam fermè pedestres omnes copię euaserant è saltu: cùm prima luce densa nebula saltum omnem camposque circà intexuit. quod vbi sensit Asdrubal, mittit ad Neronem, qui in posterum diem colloquium differret. illum diem religiosum Carthaginensibus ad agendum quicquam rei, feriatum esse: Ne tum quidem suspecta fraus, cùm data esset venia eius diei, extemplo Asdrubal cum equitatu elephantisque castris egressus, sine vlllo tumultu in tutum euasit. Hora fermè quarta depulsa sole nebula aperuit diem, vacuæque hostium castra conspexerunt Romani. Tum demum Claudius Punicam fraudem agnoscens, vt se dolo captũ sensit, proficiscentem insistit sequi, paratus configere acie: sed hostis detrectabat pugnam. leuia tamen prælia inter extremum Punicum agmen, præcursoresq; Romanorum fiebant. Inter hæc Hispaniæ populi, nec qui post cladem acceptam defecerant, redibant ad Romanos, nec vlli noui deficiebant. Et Romæ K senatui populoque post receptam Capuam non Italiæ iam maior, quàm Hispaniæ cura erat. & exercitum augeri & imperatorem mitti placebat. nec tamen quem mitterent, satis constabat: quoniam illuc, vbi duo summi imperatores intra dies triginta cecidissent, qui in locum duorum succederet, extraordinaria cura deligendus esset. Cùm alij alium nominarent, postremum eò decursum est, vt populus proconsuli creando in Hispaniam comitia haberet. diemque comitijs consules edixerunt. Primò expectauerant, vt qui se tanto imperio dignos crederent, nomina profiterentur. quæ vt destituta expectatio est, redintegratus luctus acceptæ cladis, desideriumque imperatorum amissorum. Mœsta itaque ciuitas propè inops consilij,

Nero Asdrubalem persequitur.

A consilij, comitiorum die tamen in campum descendit. atq; in magistratus
 versi circumspectant ora principum, aliorum alios intuentium, fremuntq;
 adeò perditas res, desperatumq; de Republica esse, vt nemo audeat in Hispa-
 niam imperium accipere. Cùm subito P. Cornelius, illius qui in Hispania ce-
 ciderat filius, quatuor & viginti ferme annos natus, professus se petere, in su-
 periore vnde conspici posset loco constitit. In quem postquam omnium ora
 conuersa sunt, clamore ac fauore ominati extemplo sunt felix faustumq; im-
 perium. iussi deinde inire suffragium, ad vnum omnes non centuriæ modò,
 sed etiam homines, P. Scipioni imperiũ esse in Hispaniam iusserunt. Ceterũ
 post rem actam, vt iam resederat impetus animorum ardorq;, silentium subi-
 B tũ ortum & tacita cogitatio, quĩdam egissent noui. quòd fauor plus valuis-
 set, quàm ratio ætatis, maximè poenitebat. quidam fortunam etiam domus
 horrebant, nomenque, ex funestis duabus familijs in eas prouincias, vbi inter
 sepulchra patris patruiq; res gerendæ essent, proficiscentis. Quam vbi ab re
 tanto impetu acta sollicitudinem curamq; hominum animaduertit, aduo-
 cata concione, ita de ætate sua imperioq; mandato, & bello quod gerendum
 esset, magno elatoq; animo differuit: vt ardorem eum qui residerat, excitaret
 rursus, innouaretq;: & impleret homines certioris spei, quàm quantam fides
 promissi humani, aut ratio ex fiducia rerum subijcere solet. Fuit enim Scipio
 C ostentationem earum compositus: pleraq; apud multitudinem, aut per no-
 cturnas visa species, aut velut diuinitus mente monita, agens: siue & ipse capti
 quadam superstitione animi, siue vt imperia consiliaque velut sorte oraculi
 missa, sine cunctatione assequeretur. adhæc iam inde ab initio preparans ani-
 mos, ex quo togam virilem sumpsit, nullo die prius vllam publicam priua-
 tamq; rem egit, quàm in Capitolium iret, ingressusque ædem consideret: &
 plerunq; tempus solus in secreto ibi tereret. Hic mos, qui per omnem vitam
 seruabatur, seu consultò, seu temerè, vulgatæ opinioni fidem apud quosdam
 fecit, stirpis eum diuinæ virum esse. retulitque famam in Alexandro Ma-
 gno prius vulgatam, & vanitate & fabula parem: anguis immanis con-
 D cubitu conceptum, & in cubiculo matris eius persæpè visam prodigij eius
 speciem, interuentuq; hominum euolutam repentè, atq; ex oculis elapsam.
 His miraculis nunquam ab ipso elusa fides est: quin potius aucta arte qua-
 dam, nec abnuendi tale quicquam, nec palàm affirmandi. Multa alia eiusdem
 generis, alia vera, alia assimulata, admirationis humanæ in eo iuvene exces-
 serant modum. quibus freta tunc ciuitas, ætati haudquaquam maturæ tan-
 tam molem rerum, tantumq; imperium permisit. Ad eas copias, quas ex ve-
 tere exercitu Hispania habebat, quæq; à Puteolis cum Claudio Nerone traje-
 ctæ erant, decem millia peditum, & mille equites adduntur. & M. Iunius Syl-
 lanus Propr. adiutor ad res gerendas datus est. Ita cum triginta nauium classe.
 E (omnes autem quinqueres erant) ostijs Tyberinis profectus præter oram
 Tusci maris, Alpes atq; Gallicum sinum, & deinde Pyrenes circumuectus
 promontorium, Emporijs vrbe Græca (oriundi & ipsi à Phocæa sunt) copias
 exposuit. inde sequi nauibus iussis, Tarraconem pedibus profectus, conuen-
 tum omnium sociorum (etenim legationes ad famam aduentus eius ex om-
 ni se prouincia effuderant) habuit. naues ibi subduci iussit: remissis quatuor
 triremibus Massiliensium, quæ officij causâ ab domo profectæ fuerant. Re-
 sponsa inde legationibus suspensis varietate tot casuum dare cœpit: ita elato
 ab ingenti virtutum suarum fiducia animo, vt nullum ferox verbum excide-
 ret: ingensque omnibus quæ diceret, cùm maiestas inesset, tum fides. Profe-
 ctus ab Tarracone, & ciuitates sociorum & hyberna exercitus adiit: collau-
 dauitq;

P. Scipio in Hispania
 cū imperio mittitur.

Scipionis virtus.

Diuina stirpe satius
 creditur Scipio.

Legationes ex omni
 Hispania ad Scipionem
 missæ.

*Martius Scipioni fa-
miliarissimus.*

*Hyberna Panorū in
tres partes diuisa.*

*Marcello triumphus
negatur.*

*Marcellus ouans vr-
bem inijt.*

dauiq; milites, quòd duabus tantis cladibus deinceps icti prouinciam obti-
nuissent: nec fructum secundarū rerum sentire hostes passi, omni cis Iberum
agro eos arcuissent, sociosq; cum fide tutati essent. Martium secum habebat
cum tanto honore, vt facile appareret, nihil minus eum vereri, quàm ne quis
obstaret gloriæ suæ. Successit inde Neroni Syllanus, & in hyberna noui mili-
tes deducti. Scipio omnibus quæ adeunda agendaq; erant, maturè aditis per-
actisq;, Tarraconem cōcessit. Nihilo minor fama apud hostes Scipionis erat,
quàm apud ciues sociosq;: & diuinatio quædam futuri, quo minus ratio ti-
moris reddi poterat, eo opportunè maiorem inferens metum. In hyberna di-
uersi concesserant: Asdrubal Gisgonis vsque ad Oceanum & Gades: Mago in
mediterranea, maximè supra Castulonensem saltū. Asdrubal Amilcaris filius
proximus Ibero circa Saguntum hybernauit. Aestatis eius extremo, quo ca-
pta est Capua, & Scipio in Hispaniā venit: Punica classis ex Sicilia Tarentum
accita, ad arcendos commeatus præsidiij Romani, quod in arce Tarentina erat:
clauferat quidem omnes ad arcē à mari aditus: sed assidendo diutius arctio-
rem annonam socijs quàm hosti faciebat. non enim tantum subuehi oppi-
danis per pacata littora, apertosq; portus præsidio nauium Punicarum pote-
rat, quantum frumenti classis ipsa turba nauali mista ex omni genere homi-
num absolvebat: vt arcis præsidium etiam sine inuecto, quia ibi pauci erant,
ex antè præparato sustentari posset: Tarentinis classi q; ne inuectum quidem
sufficeret: tandem maiore gratia quàm venerat, classis dimissa est. annona
haud multum laxauerat: quia remoto maritimo præsidio, subuehi frumen-
tum nō poterat. Eiusdem æstatis exitu M. Marcellus ex Sicilia prouincia cum
ad urbem venisset, à C. Calpurnio Prætoris senatus ei ad ædem Bellonæ datus
est. ibi cum de rebus ab se gestis disseruisset, questus leniter non suam magis
quàm militum vicem, quòd prouincia confecta exercitum deportare non li-
cuisset, postulauit, vt triumphanti urbem inire liceret. id nō impetrauit. Cum
multis verbis actum esset, vtrum minus conueniret, cuius nomine absentis
ob res prosperè ductu eius gestas supplicatio decreta foret, & dijs immortali-
bus habitus honos, ei præsentis negare triumphum: an quem tradere exerci-
tum successor iussissent, quod nisi manente in prouincia bello non decerne-
retur, eum quasi debellato triumphare, cum exercitus testis meriti atque im-
meriti triumphus abesset: medium visum, vt ouans urbem iniret. Tribuni ple-
bis ex autoritate senatus ad populum tulerunt, vt M. Marcellus, quo die vr-
bem ouans iniret, imperium esset. Pridie quàm urbem iniret, in monte Alba-
no triumphauit. inde ouans multam præ se prædam in urbem intulit. Cum
simulachro captarum Syracusarum catapultæ balistæq;, & alia omnia instru-
menta belli lata, & pacis diuturnæ regiæque opulentia ornamenta, argenti
ærisque fabrefacta vasa: & alia suppellex preciosaq; vestis, & multa nobilia
signa, quibus inter primas Græciæ vrbes Syracusæ ornatae fuerant. Punicae
quoque victoriæ signum, octo ducti elephanti. Et non minimum fuere spe-
ctaculum cum coronis aureis præcedentes Sosius Syracusanus, & Mericus
Hispanus: quorum altero duce nocturno Syracusas introitum erat: alter Na-
sum, quodque ibi præsidiij erat, prodiderat. His ambobus ciuitas data, & quin-
genta iugera agri: Sosidi in agro Syracusano, qui aut regius, aut hostium po-
puli Romani fuisset: & ædes Syracusis cuius vellet eorum, in quos belli iure
animaduersum esset: Merico, Hispanisque, qui cum eo transierant, vrbs ager-
que in Sicilia ex ijs, qui à populo Romano defecissent, iussa dari. id M. Cor-
nelio mandatum, vt vbi ei videretur, urbem agrumque eis assignaret. in eo-
dem agro Belligeni, per quem illectus ad transitionem Mericus erat cccc.
iugera agri decreta. Post profectionem ex Sicilia Marcelli Punica classis
octo

A octo millia peditum, tria Numidarum equitum exposuit. Ad eos Murgenti-
 nae descuerunt terrae, secutae defectionem earum Hybla & Magella sunt, &
 ignobiliores quaedam aliae. Et Numidae praefecto Mutinae vagi per totam Si-
 ciliam sociorum populi Romani agros vrebant. Super hac exercitus Romanus *Numidae populantur
 agros sociorum populi
 Romani in Sicilia.*
 iratus, partim quod cum imperatore non deuectus ex provincia esset: partim
 quod in oppidis hybernare vetiti erant, segni fungebantur militia: magisque
 eis author ad seditionem, quam animus deerat. Inter has difficultates M. Cor-
 nelius Pr. & militum animos nunc consolando, nunc castigando sedauit: &
 tiam Hispanis, quibus vrbs agerque debebatur, ex s.c. tribuit. Consules cum
 B ambo Apuliam provinciam haberent, minusque iam terroris à Poenis & An-
 nibale esset, sortiri iussi Apuliam Macedoniamque provincias: Sulpitio Mace-
 donia euenit, isque Laeuino successit. Fuluius Romam comitiorum causa
 accersitus, cum comitia consulibus rogandis haberet, prerogatiua centuria
 iuniorum declarauit T. Manlium Torquatum, & T. Octacilium. Manlius *T. Manlius Torqua-
 tus consulatum recusat.*
 qui praesens erat, gratulandi causa cum turba coiret, nec dubius esset consen-
 sus populi, magna circumfusus turba ad tribunal consulis venit: petitque vt
 pauca sua verba audiret, centuriamque quae tulisset suffragium, reuocari iu-
 beret. Erectis omnibus expectatione, quidnam postulaturus esset, oculorum
 valetudinem excusauit. Impudentem & gubernatorem & imperatorem ef-
 C se, qui cum alienis oculis ei omnia agenda sint, postulet sibi aliorum capita
 ac fortunas committi. proinde si videretur, & redire in suffragium centu-
 riam iuniorum iuberet, & meminisset in consulibus creandis belli, quod in
 Italia sit, temporumque Reipublicae, vix dum requiescere aureis à strepitu &
 tumultu hostili, quo paucos ante menses assederint prope moenia Romana.
 Post hac cum centuria frequens succlamasset, nihil se mutare sententiae, eos-
 demque consules dicturos esse: tum Torquatus, Neque vestros, inquit, mo-
 res consul ferre potero, neque vos imperium meum. redite in suffragium, &
 cogitate bellum Punicum in Italia, & hostium ducem Annibalem esse. Tum
 centuria & autoritate mota viri, & admirantium circa fremitu, petit à con-
 D sule, vt centuriam seniorum citaret. velle sese cum maioribus natu colloqui,
 & ex autoritate eorum consules dicere. Citatis centuriae senioribus, datum
 secreto in ouili cum his colloquendi tempus. Seniores de tribus consulen-
 dum dixerunt esse, duobus iam plenis honorum, Q. Fabio & M. Marcello:
 & si vtique nouum aliquem aduersus Poenos consulem creari vellent, M. Va-
 lerium Laeuinum egregie aduersus Philippum regem terra marique res ges-
 sisse. Ita de tribus consultatione data, senioribus dimissis, iuniores suffragium
 ineunt, M. Claudium Marcellum fulgentem tum Sicilia domita, & M. Vale-
 rium absentem consules dixerunt. autoritatem prerogatiuae omnes centu-
 riae secutae sunt. Eludant nunc antiqua mirantes. non equidem si qua sit sa-
 E pientium ciuitas, quam docti fingunt magis quam norunt: aut principes
 grauiores temperantioresque à cupidine imperij, aut multitudinem melius
 moratam censeam fieri posse. Centuriam verò iuniorum seniores consulere
 voluisse, quibus imperium suffragio mandaret, vix vt verisimile sit, paren-
 tum quoque hoc seculo vilis levisque apud liberos autoritas fecit. Pretoria inde
 comitia habita, P. Manlius Volso, & L. Manlius Acidinus, & C. Lectorius, & L.
 Cincius Alimentus creati sunt. Fortè ita incidit, vt comitijs perfectis nun-
 tiaretur, T. Octacilium, quem T. Manlio, nisi interpellatus ordo comitio-
 rum esset, collegam absentem daturus fuisse videbatur populus, mortuum in
 Sicilia esse. Ludi Apollinares & priore anno fuerant, & eo anno vt fierent, re-
 ferente Calpurnio Praetore senatus decreuit, vt in perpetuum vouerentur. Eo-
 dem an-

dem anno prodigia aliquot visa, nuntiataq; sunt. In æde Concordiæ victoria quæ in culmine erat, fulmine icta decussaque ad Victorias quæ in antè fixæ erant, hæsit, neq; inde procidit. Et Anagninæ & Fregellis nuntiatum est, murum portasq; de cælo tactas, & in foro Sudertano sanguinis riuos per diem totum fluxisse, & Ereti lapidibus pluuisse, & Reate mulam peperisse. Ea prodigia hostijs maioribus sunt procurata, & obsecratio in vnum diem populo indicta, & novendiale sacrum. Sacerdotes publici aliquot eo anno mortui sunt, noviq; suffecti, in locum M. Aemylij Numidæ decemviri sacrorum M. Aemylius Lepidus: in locum M. Pomponij Mathonis pontificis, C. Liuius: in locum Sp. Caruilij Maximi auguris, M. Seruilius. T. Octacilius Crassus pontifex quia exacto anno mortuus erat, ideo nominatio in locum eius non est facta. C. Claudius flamen dialis, quod exta perperam dederat, flaminio abiit. Per idem tempus M. Valerius Leuinus, tentatis prius per secreta colloquia principum animis, ad indictum antè ad ipsum id concilium Aetolorum classe expedita venit. Vbi cum Syracusas Capuamque captas in fidem, in Italiaque rerum secundarum successum ostentasset: adiecissetq;, iam inde à maioribus traditum morem Romanis colendi socios: ex quibus alios in ciuitatem, atque æquum secum ius accepissent: alios in ea fortuna haberent, vt socij esse quam ciues mallent: Aetolos eo in maiore futuros honore, quod gentium transmarinarum in amicitiam primi venissent. Philippum eis & Macedonas graues accolos esse, quorum se vim ac spiritus etiam fregisse: & eò redactos esse, vt non his modò urbibus quas per vim ademissent Aetolis: excedant, sed ipsam Macedoniam infestam habeant. Et Acarnanas, quos ægrè ferrent Aetoli à corpore suo diremptos, restitutum se in antiquam formulam iurisque ac ditionis eorum. Hæc dicta promissaque Romano imperatore Scopas, qui tum prætor gentis erat, & Dorimachus princeps Aetolorum affirmauerunt autoritate sua, minore cum verecundia & maiore cum fide vim maiestatemq; P. R. extollentes. maximè tamen spes potiundæ mouebat Acarnaniæ. Igitur conscriptæ conditiones quibus in amicitia societatemq; populi Romani venirent. additumq;, vt si placeret, vellentque, eodem iure amicitiae Elei Lacedæmonijque, & Attalus & Pleuratus & Scerdiletus essent. Asiæ Attalus, hi Illyriorum reges. Bellum vt extemplo Aetoli cum Philippo terra gererent. Nauibus ne minus xx. quinquere-
 mibus adiuuaret Romanus. Urbium Corcyra tenus ab Aetolia incipienti solum tecta que, & muri cum agris, Aetolorum: alia omnis præda populi Romani esset. Darentq; operam Romani, vt Acarnaniam Aetoli haberent. Si Aetoli pacem cum Philippo facerent foederi adscriberent: ita ratam eorum pacem, si Philippus arma ab Romanis socijsq; quicq; eorum ditionis essent, abstinuisset. Item si populus Romanus foedere iungeretur regi, vt cauere ne ius ei belli inferendi Aetolis socijsque eorum esset. Hæc conuenerunt, conscriptaque biennio post, Olympiæ ab Aetolis, in Capitolio ab Romanis, vt testata sacratis monumentis essent, sunt posita. Moræ causa fuerant retenti Romæ diutius legati Aetolorum. nec tamen impedimento id rebus gerendis fuit. & Aetoli extemplo mouerunt aduersus Philippum bellum, & Læuinus Zacynthum (parua insula est propinqua Aetoliæ: urbem vnam eodem quo ipsa est nomine habet, eam præter arcem vi cepit) & Oeniada Naxumque Acarnanum captas Aetolis contulit. Philippum quoque satis implicatum bello finitimo ratus, ne Italiam Pœnosque & pacta cum Annibale posset respicere: Corcyram ipse se recepit. Philippo Aetolorum defectio Pellæ hybernanti allata est. itaque quia primo veremoturus exercitum in Græciam erat, Illyrios finitimasq; eis vrbes alieno metu quietas vt Macedonia haberet, expeditionem subitam in Oricinorum atq; Apolloniatum fines fecit: egressosque Apolloniatas cum magno terrore ac pauore

Sacerdotio scilicet.

M. Valerij Leuini ad Aetolos oratio.

Aetolorum cum populo Romano societate conditiones.

Expeditiones Philipp.

A pauore compulit intra muros. vastatis proximis Illyrijs, in Pelagoniam eadem celeritate vertit iter: inde Dardanorum urbem sitam in Macedonia, transitum Dardanis facturam, coepit. His raptim actis, memor Aetolici iunctiq; cum eo Romani belli per Pelagoniam & Nymphæum & Boleam in Thessalia descendit. ad bellum secum aduersus Aetolos capeffendum incitari possent homines credebat: & relicto ad fauces Thessaliae Perseo cum quatuor milibus armatorum ad arcendos aditu Aetolos, ipse priusquam maioribus occuparetur rebus, in Macedoniam atque inde in Thraciam exercitum ac Medos eduxit. Incurrere ea gens in Macedoniam solita erat, vbi regē occupatum externo bello, ac sine praesidio esse regnum sensisset. Ad Phragandas igitur vastare agros, & urbem Iamphorinam, caput arcemque Medicæ oppugnare coepit. Scopas vbi profectum in Thraciam regem: occupatumque ibi bello audiuit, armata omni iuuentute Aetolorum, bellum inferre Acarnaniae parat. Aduersus quos Acarnanum gens & viribus impar, & iam mœnia Oeniadon Naxumque amissa cernens, Romanaque insuper arma ingruere, ira magis instruit quam consilio bellum. coniugibus liberisque & senioribus supra sexaginta annos in propinquam Epirum missis, ab quindecim ad sexaginta annos coniurant: nisi victores, se non redituros. qui victus acie excessisset, eum ne quis vrbe, tecto, mensa, lare reciperet: diram execrationem in populares, obtestationem quam sanctissimam potuerunt, aduersus hospites composuerunt. precati que simul Epirotas sunt, vt qui suorum in acie cecidissent, eos vno tumultu contegerent, adhiberentque humatis titulum: Hic siti sunt Acarnanes, qui aduersus vim atque iniuriam Aetolorum pro patria pugnantes, mortem occubuerunt. Per hæc incitatis animis, castra in extremis finibus suis obuiam hosti posuerunt. nuntijs ad Philippum missis, quanto res in discrimine esset: omittere Philippum id, quod in manibus erat. coegerunt bellum, Iamphorina per deditionem recepta, & prospero alio successu rerum. Aetolorum impetum tardauerat primò coniurationis fama Acarnanica: deinde auditus Philippi aduentus, regredi etiam in intimos coegit fines. Nec Philippus, quanquam ne opprimerentur Acarnanes, itineribus magnis ierat: vltra Clinen est progressus, inde cum audisset reditum Aetolorum ex Acarnania, & ipse Pellam redijt. Lævinus veris principio à Corcyra profectus nauibus, superato Leucate promontorio, cum venisset Naupactum, Anticyram inde se petiturum edixit, vt praesto ibi Scopas Aetolique essent. Sita Anticyra est in Locride læua parte sinum Corinthiacum intrantibus. breue terra iter eò, breuis nauigatio ab Naupacto est. Tertio ferme post die vtrinque oppugnari coepta est. grauior à mari oppugnatio erat: quia & tormenta machinaeque omnis generis in nauibus erant, & Romani inde oppugnabant. itaque intra paucos dies recepta vrbs per deditionem, Aetolis traditur. præda ex pacto Romanis cessit. Literæ Læuino redditæ, consulem eum absentem declaratum, & successorem venire P. Sulpitium. cæterum diuturno ibi morbo implicitus, serius spe omnium Romam venit. M. Marcellus cum Idibus Martijs cōsulatum inisset, senatum eo die moris modò causâ habuit: professus nihil se absente collega, neq; de Repub, neq; de prouincijs acturum. Scire se frequentes Siculos prope urbem in villis obrectatorum suorum esse. quibus tantum abesse, vt per se non liceat palam Romæ crimina edicta fictaque ab inimicis vulgare, vt ni simularent aliquem sibi timorem absente collega dicendi de consule esse, ipse eis extemplo daturus senatum fuerit, vbi quidem collega venisset, non passurum quicquam prius agi, quam Siculi in senatum introducantur. delectum propè à M. Cornelio per totam Siciliam habitū, vt quamplurimi questum de se Romam venirent. eundē literis falsis

Acarnanū execratio.

Acarnanes accersunt
Philippum aduersus
Aetolos.Anticyram oppugnat
Lævinus.Læuino mittitur
successor P. Sulpitius.

Incendium circa forum Romæ.

Incendij authores comprehensi.

* Val. 200, coron.

Campani de Q. Flacco queruntur.

Campani ex Siculis Romanam introducti, ut de Flacco ex Marcello quererentur.

Prouinciæ ex exercitu diuisio.

urbem impleſſe, belum in Sicilia eſſe, vt ſuam laudem minuat. Moderati animi gloriam eo die adeptus conſul, ſenatum dimiſit, ac propè iuſtitium omnium rerum futurū videbatur, donec alter conſul ad urbem veniſſet. Otium, vt ſolet, excitauit plebis rumores: belli diuturnitate & vaſtatos agros circa urbem, quā infeſto agmine iſſet Annibal: & exhaustam delectibus Italiam. & pro Republica Cannis exercitus cæſos querebantur: & conſules bellicosos ambos, viros acres nimis & feroces creatos: qui vel in pace tranquilla bellum excitare poſſent, nedum in bello respirare ciuitatem forent paſſuri. Interrupit hos ſermones nocte, quæ pridie Quinquatrus fuit, pluribus ſimul locis circa forum incendium ortū. eodē tempore ſeptem tabernæ, quæ poſtea quinq; & argentariæ, quæ nunc nouæ appellantur, aſſere. comprehenſa poſtea priuata ædificia: (neque enim tum Baſilicæ erant) comprehenſæ latumix, forumq; piſcatorium, & atrium regium. ædes Veſtæ vix deſenſa eſt: tredecim maxime ſeruorum opera, qui in publicum redempti, ac manum iſſi ſunt. nocte ac die continuatum incendium fuit. nec vlli dubium erat, humana id fraude factum eſſe, quod pluribus ſimul locis, & in ijs diuerſis, ignes coorti eſſent. Ita conſul ex authoritate ſenatus pro concione edixit, qui quorum opera id conflatum incendium profiteretur, præmium fore, libero pecuniam, ſeruo libertatem. Eo præmio inductus Campanorum Calauiorum ſeruus (Manus ei nomen erat) indicauit, dominos, & quinque præterea iuuenes nobiles Campanos, quorum parentes à Q. Fuluiſe ſecuri percuſſi erant, id incendium feciſſe: vulgoque facturos alia, ni comprehendantur. Comprehenſi, familiarumque eorum. & primò eleuabatur index, indiciumque: pridie eum verberibus caſtigatum ab dominis diſceſſiſſe, per iram ac leuitatem ex re fortuita crimen cōmentum. cæterum vt coram coarguebatur, & quæſtio ex miniſtris facinoris foro medio haberi cœpta eſt, faſſi omnes, atque in dominos ſeruosque conſcios animaduerſum eſt. indici libertas data, & * viginti millia æris: Conſuli Læuino Capuam prætereunti circumfuſa multitudo Campanorum eſt, obſecrantium cum lachrymis, vt ſibi Romam ad ſenatum ire liceret oratum, ſi qua miſericordia tandem ſecti poſſent, ne ſe ad vltimum perditum irent, nomenq; Campanorum à Q. Flacco deleri ſinerent. Flaccus ſibi priuatam ſimulatam cum Campanis negare vllam eſſe, publicas inimicitias & hoſtiles eſſe: & futuras, quoad eo animo in populum Romanum eſſe ſciret. nullam enim in terris gentem eſſe, nullū infeſtiorum populū nomini Romano. ideò ſe mœnibus incluſos tenere eos: quia ſi qui euafiſſent aliquā, velut feras beſtias per agros vagari, & laniare & trucidare quodcunque obuium detur. alios ad Annibalem transfugiſſe, alios ad Romam incendendam profectos. inuenturum in ſemiuſto foro conſulem veſtigia ſcleris Campanorum. Veſtæ ædem petitam, & æternos ignes, & conditum in penetrali fatale pignus imperij Romani. ſe minimè cenſere tutum eſſe, Campanis poteſtatem intrandi Romana mœnia fieri. Læuinus Campanos iureiurando à Flacco adactos, quinto die quā à ſenatu reſpoſum accepiſſent, Capuam redituros, ſequi ſe Romam iuſſit. Hac circumfuſus multitudine, ſimul Siculis obuiam egreſſis, poteſtatem Romam adeundi fecit: clariſſimarum urbium excidio celeberrimis viris victos bello accuſatores in urbem adducens. De Republica tamen primū ac de prouincijs ambo conſules ad ſenatum retulere. Ibi Læuinus quo ſtatu Macedonia & Græcia, Aetoli, Acarnanes Locriq; eſſent, quasque ibi res ipſe egieſſet terra marique, expoſuit. Philippum inferentem bellum Aetolis in Macedoniam retrò ab ſe compulſum, ad intima penitus regni abiſſe, legionemque inde deduci poſſe. claſſem fatiſ eſſe ad arcendam Italia regem. Hæc de ſe, deq; prouincia cui præfuerat. Conſulum de prouincijs commu-

A communis relatio fuit. decreuere patres, vt alteri consulum Italia bellumque cum Annibale, prouincia esset: alter classem, cui T. Octacilius praeuisset, Siciliamque prouinciam cum L. Cincio praetore obtineret. Exercitus eis duo decreti, quae in Hetruria Galliaque essent: eae quatuor erant legiones. urbanae duae superioris anni in Hetruriam: duae quibus Sulpitius consul praeuisset, in Galliam mitterentur. Galliae & legionibus praeeset, quem consul, cuius Italia prouincia esset, praefecisset. In Hetruriam C. Calpurnius post praeturam, prorogato in annum imperio, missus: & Q. Fuluius Capua prouincia decreta, prorogatumque in annum imperium. Exercitus ciuium sociorumque minui iussus, vt ex duabus legionibus vna legio quinque millia peditum, & tre-

B centi equites essent: dimissis qui plurima stipendia haberent: & sociorum septem millia peditum, & trecenti equites relinquerentur: eadem ratione stipendiorum habita in veteribus militibus dimittendis. Cn. Fuluius cos. superioris anni, nec de prouincia Apulia, nec de exercitu quem habuerat, quicquam mutatum: tantum in annum prorogatum imperium est. P. Sulpitius collega eius omnem exercitum, praeter socios nauales, iussus dimittere est. Item ex Sicilia exercitus, cui M. Cornelius praeeset: vbi consul in prouinciam venisset, dimitti iussus. L. Cincio Praetori ad obtinendam Siciliam Cannenses milites dati, duarum instar legionum. Totidem legiones in Sardiniam P. Manlio Volsoni Praetori decretae: quibus L. Cornelius in eadem prouincia

C priore anno praefuerat. Urbanas legiones ita scribere consules iussi, ne quem militem facerent, qui in exercitu M. Claudij, M. Valerij, Fuluijque fuissent: neue eo anno plures quam vna & viginti Romanae legiones essent. His senatusconsultis perfectis, sortiti prouincias consules. Sicilia & classis Marcello, Italia cum bello aduersus Annibalem Laeuino euenit. Quae fors, velut iterum captis Syracusis, ita examinauit Siculos expectatione sortis in consulum conspectu stantes, vt comploratio eorum flebilesque voces, & extemplo oculos hominum conuerterent, & postmodum sermones praebuerint. Circumibant enim senatum cum veste sordida, affirmantes se non modo suam quisque patriam, sed totam Siciliam relicturos, si eodem Marcello iterum cum imperio redisset.

D nullo suo merito eum antea implacabilem in se fuisse: quid iratum, quod Romanam de se questum venisse Siculos sciat, facturum? obrui Aetnae ignibus, aut mergi freto, satius illi insulae esse, quam velut dedi noxae inimico. Haec Siculorum querelae, per domos primum nobilium circumlatae, celebrateque sermonibus, quos partim misericordia Siculorum, partim inuidia Marcelli excitabat, in senatum etiam peruenerunt. Postulatum a consulibus est, vt de permutandis prouincijs senatum consulere. Marcellus, si iam auditi ab senatu Siculi essent, aliam forsitan futuram fuisse sententiam suam, dicere. nunc ne quis timore frenari eos dicere posset, quo minus de eo liberè querantur, in cuius potestate mox futuri sint: si collegae nihil intersit, mutare se

E prouinciam paratum esse. deprecari senatus praedudicium. nam cum extra sortem collegae optionem dare prouinciae iniquum fuerit, quanto maiorem iniuriam, immo contumeliam esse, sortem suam ad eum transferri? Ita senatus, cum quid placeret, magis ostendisset, quam decreuisset, dimittitur. Inter ipsos consules permutatio prouinciarum, rapiente fato Marcellum ad Annibalem facta est, vt ex quo primus aduersae pugnae gloriam ceperat, in eius laudem postremus Romanorum imperatorum, prosperis tum maxime bellicis rebus, caderet. Permutatis prouincijs, Siculi in senatum introducti, multa de Hieronis regis fide perpetua erga populum Romanum verba fecerunt, in gratiam publicam auertentes. Hieronymum ac postea Hippocratem & Epicedem tyrannos, cum ob alia, tum propter defectionem ab Romanis ad

Siculorum comploratio.

Consules inter ipsos permutant prouincias.

Siculorum oratio in Marcellum.

Annibalem, inuisos fuisse sibi. ob eam causam & Hieronymum à principi-
 bus iuuentutis propè publico consilio interfectum, & in Epicidis Hippocra-
 tisq; cædem septuaginta nobilissimorum iuuenum coniurationem factam.
 quos Marcelli mora destitutos, quia ad prædictum tempus exercitum ad Sy-
 racusas non admouisset, indicio facto, omnes ab tyrannis interfectos. Eam
 quoque Hippocratis atque Epicidis tyrannidem Marcellum excitasse, Leon-
 tinis crudeliter direptis. Nunquam deinde principes Syracusanorum desisse
 ad Marcellum transire: polliceriq; se urbem, cum vellet, ei tradituros. sed cum
 primò vi capere maluisse: dein cum id neque terra, neque mari omnia exper-
 tus potuisset, authores traditarum Syracusarum fabrum ærarium Sofin, &
 Mericum Hispanum, quàm principes Syracusanorum habere, toties id ne-
 quicquam vtrò offerentes, præoptasse, quo scilicet iustiore de causa vetu-
 stissimos socios populi Romani trucidaret, ac diriperet. Si non Hieronymus
 ad Annibalem defecisset, sed populus Syracusanus & senatus: si portas Mar-
 cello Syracusani publicè, & non oppressis Syracusanis, tyranni eorum Hippo-
 crates & Epicides clausissent: si Carthaginiensium animis bellum cum po-
 pulo Romano gessissent: quid vltra quàm quod fecerit, nisi vt deleret Syra-
 cusas, facere hostiliter Marcellum potuisse? Certè præter mœnia & tecta ex-
 hausta vrbs, & refracta deùm delubra, dijs ipsis ornamentisque eorum abla-
 tis, nihil relictum Syracusis esse. bona quoque multis adempta: ita vt ne nu-
 do quidem solo, reliquijs direptæ fortunæ, alere sese ac suos possent. Orare se
 patres conscriptos, vt si nequeant omnia, saltem quæ compareant cognosci-
 que possint, restitui dominis iubeant. Talia conquestus cum excedere tem-
 plo, vt de postulatis eorum patres consuli possent, Lævinus iussisset: Imò ma-
 neant, inquit Marcellus, vt coram his respondeam: quando ea conditione
 pro vobis patres conscripti bella gerimus, vt victos armis accusatores habea-
 mus: duæ captæ hoc anno vrbes, Capua Fuluium reum, Marcellum Syracusæ
 habeant. Reductis in curiam legatis, tum consul: Non adeò maiestatis, in-
 quit, populi Romani imperijque huius oblitus sum Patres conscripti, vt si de
 meo crimine ambigeretur, consul dicturus causam, accusantibus Græcis, fue-
 rim. sed nō quid ego fecerim, in disquisitionem venit, quem quicquid in ho-
 stibus feci, ius belli defendit: sed quid isti pati debuerint. qui si nō fuerunt ho-
 stes, nihil interest nunc, an viuo Hierone Syracusas violauerim. sin autem de-
 sciuerunt, legatos nostros ferro atq; armis petierunt, urbem ac mœnia clause-
 runt, exercitumq; Carthaginiensium aduersus nos tutati sunt: quis passos es-
 se hostilia, cum fecerint, indignatur? Tradentes urbem principes Syracusa-
 norum auersatus sum: Sofin, & Mericum Hispanum, quibus tantam rem cre-
 derem, potiores habui? Non estis extremi Syracusanorum, quippe qui alijs
 humilitatem obijciatis: quis est vestrū, qui se mihi portas aperturum, qui
 armatos milites meos in urbem accepturum promiserit? Odistis, & execra-
 mini eos qui fecerunt: & ne hic quidem contumelijs in eos dicendis parcitis.
 tantum abest, vt & ipsi tale quicquam facturi fueritis. Ipsa humilitas eorum,
 patres conscripti, quam isti obijciunt, maximo argumento est, me neminem,
 qui nauatam operam Reipublicæ nostræ velit, auersatum esse. Et antequam
 obsiderem Syracusas, nunc legatis mittendis, nunc ad colloquium eundo,
 tentavi pacem: & posteaquā neq; legatos violandi verecundia erat, nec mihi
 ipsi congresso ad portas cum principibus responsum dabatur: multis terra
 mariq; exhaustis laboribus, tandem vi atq; armis Syracusas cepi. Quæ captis
 acciderint, apud Annibalem & Carthaginienses, victosq; iustius quàm apud
 victoris populi Romani senatum quærentur. Ego Patres cōscripti Syracusas
 spoliatas si negaturus essem, nunquā spolijs earū urbem Romam exornarem.

Marcelli responsio ad-
 uersus Siculos.

quæ

A quæ autem singulis victor aut ademi aut dedi, cum belli iure, tum ex cuiusq;
 merito satis scito me fecisse: ea vos rata habeatis Patres conscripti, nec ne, ma-
 gis Reipublicæ interest, quam mea. mea quippe fides exoluta est: ad Rempu-
 blicam pertinet, ne acta mea rescindendo, alios in posterum seigniores duces.
 B faciatis. Et quoniam coram, & Siculorum, & mea verba audistis Patres con-
 scripti, simul templo excedemus, ut me absente liberius consuli senatus pos-
 sit. Ita dimissis Siculis, & ipse in Capitolium ad delectum discessit. Consul
 alter de postulatis Siculorum ad patres retulit. Ibi cum diu de sententijs cer-
 ratum esset, & magna pars senatus, principe eius sententiæ T. Manlio Tor-
 quato, cum tyrannis bellum gerendum fuisse censerent, hostibus & Syracu-
 sanorum & populi Romani: & urbem recipi, non capi: & receptam legibus an-
 tiquis & libertate stabiliri, non fessam miseranda seruitute bello affligi: inter ty-
 rannorum & ducis Romani certamina præmium victoris in medio positam
 urbem pulcherrimam ac nobilissimam perijisse, horreum atq; ærarium quon-
 dam populi Romani: cuius munificentia ac donis multis tempestatibus,
 hoc denique ipso Punico bello adiuta ornataque Respublica esset. Si ab in-
 feris existat rex Hiero, fidissimus imperij Romani cultor, quo ore aut Syracu-
 sas, aut Romam ei ostendi posse? cum ubi semirutam ac spoliatam patriam
 respexisset, ingrediens Romam in vestibulo urbis, propè in porta, spolia pa-
 triæ suæ visurus sit? Hæc taliaq; cum ad invidiam consulis miserationemq;
 C Siculorum dicerentur, mitius tamen decreuerunt patres causa Marcelli. Quæ
 is gerens bellum victorque egisset, rata habenda esse. in reliquum curæ se-
 natui fore rem Siracusanam, mandatuosq; consuli Læuino, quoad sine ia-
 ctura Reipublicæ fieri posset, fortunis eius ciuitatis consuleret. Missis duo-
 bus senatoribus in Capitolium ad consulem, uti rediret in curiam, & intro-
 ductis Siculis, senatusconsultum recitatum est. legatiq; benignè appellati
 ac dimissi, ad genua se Marcelli consulis proiecerunt, obsecrantes, ut quæ de-
 plorandæ ac leuandæ calamitatis causa dixissent, veniam eis daret, & in fi-
 dem & clientelam se urbemque Syracusas acciperet. post hæc consul clemen-
 ter appellatos eos dimisit. Campanis deinde senatus datus est. quorum ora-
 D tio miserabilior, causa durior erat. neque enim meritas pœnas negare pote-
 rant, nec tyranni erant, in quos culpam conferrent. sed satis pensum pœna-
 rum, tot veneno absumptis, tot securi percussis senatoribus, credebant. Pau-
 cos nobilium superstitēs esse, quos nec sua conscientia, ut quicquam de se
 grauius consulerent, impulerit: nec victoris ira capitis damnauerit. eos li-
 bertatem sibi suisque, & bonorum aliquam partem orare, ciues Romanos,
 affinitatibus plerosque & propinquis iam cognationibus ex connubio ve-
 tusto iunctos. Summotis deinde è templo paulisper dubitatum, an accer-
 sendus à Capua Q. Fuluius esset: (mortuus enim post captam Claudius con-
 sul erat) ut coram imperatore qui res gessisset, sicut inter Marcellum Siculosq;
 E disceptatum fuerat, disceptaretur: dein cum M. Attilium, C. Fulvium fra-
 trem Flacci, legatos eius, ac Q. Minutium & L. Veturium Philonem, item
 Claudij legatos, qui omnibus gerendis rebus affuerant, in senatu viderent:
 nec Fulvium auocari à Capua, nec differri Campanos vellent: interrogatus
 sententiam M. Attilius Regulus, cuius ex ijs qui ad Capuam fuerant maxima
 auctoritas erat: In consilio, inquit, arbitror me fuisse consulibus Capua ca-
 pta, cum quæreretur, ecquis Campanorum de Republica nostra benè meri-
 tus esset, duas mulieres compertum est, Vestiam Oppiam Attelanam Capuæ
 habitantem, & Fauculam Cluuiam, quæ quondam quæstū corpore fecisset:
 illam quotidie sacrificasse pro salute et victoria populi Romani, hanc captiuis
 egentibus alimenta clam suppeditasse: cæterorum omnium Campanorum
 eundem

*Senatusconsultū de
rebus Syracusanis.*

*Campanis datur se-
natus.*

*M. Attilij sententia
de Campanis.*

*Senatusconsult. de re-
bus Campanis.*

*Romanorū indigna-
tio, quod remiges à pri-
uatis cū stipendio da-
ri edictū esset à Cos.*

eundem erga nos animum, quem Carthaginensium, fuisse. securique per-
cussos à Q. Fulvio fuisse magis, quorum dignitas inter alios, quàm quorum
culpa eminebat. Per senatum agi de Campanis, qui ciues Romani sunt, in-
iussu populi non video posse. idque & apud maiores nostros in Sutrianis fa-
ctum est, cū defecissent: vt M. Antistius tribunus plebis prius rogationem
ferret: sciretq; plebs, vti senatui de Sutrianis sententiæ dicendæ ius esset. Ita-
que censeo cum tribunis plebis agendum esse, vt eorum vnus pluresue roga-
tionem ferant ad plebem, qua nobis statuendi de Campanis ius fiat. L. Atti-
lius tribunus plebis ex autoritate senatus plebē in hæc verba rogauit: Omnes
Campani, Attellani, Calatini, Sabatini, qui se dediderūt in arbitriū ditionem-
que populi Romani Fulvio proconsuli, quæq; vnà secum dediderunt, agrum
urbemque, diuina humanaque, vtensiliaque, siue quid aliud dediderunt: de
ijs rebus quid fieri velitis, vos rogo Quirites. Plebs sic iussit: Quod senatus
maxima pars censeat, qui assidetis, id volumus iubemusque. Ex hoc plebi-
scito senatusconsultus Oppiæ Cluuiæque primū bona ac libertatem resti-
tuit. si qua alia præmia petere à senatu vellent, venire eas Romam. Campa-
nis in familias singulas decreta facta, quæ non operæ precium est omnia enu-
merare. Aliorum bona publicanda, ipsos liberosq; eorum & coniuges ven-
dendas, extra filias quæ nupsissent, prius quàm in populi Romani potesta-
tem venirent. alios in vincula condendos, ac de his posterius consulendum.
aliorum Campanorum summam etiam census distinxerunt, publicanda
necne bona essent. pecua captiua, præter equos & mancipia, præter puberes
virilis sexus, & omnia, quæ solo non continerentur, restituenda censuerunt
dominis. Campanos omnes, Attellanos, Calatinos, Sabatinos, extra quàm
qui eorum aut ipsi, aut parentes eorum apud hostes essent, liberos esse iusse-
runt: ita vt nemo eorum ciuis Romanus, aut Latini nominis esset. neue quis
eorum, qui Capuæ fuissent, dum portæ clausæ essent, in vrbe agroue Cam-
pano intra certam diem maneret. locus vbi habitarent, trans Tyberim, qui
non contingeret Tyberim, daretur. qui nec Capuæ, nec in vrbe Campana,
quæ à populo Romano defecisset, per bellum fuissent, eos cis Lirim amnem
Romam versus: qui ad Romanos transissent prius, quàm Annibal Capuam
veniret, cis Vulturum emouendos censuerunt: ne quis eorum propius ma-
re xv, millibus passuum agrum ædificiūue haberent. qui eorum trans Ty-
berim emoti essent, ne ipsi posteriue eorum vspiam pararent haberentue, nisi
in Veiente, aut Sutrino Nepefinoue agro: dum ne cui maior, quàm quin-
quaginta iugerum agri modus esset. Senatorum omnium, qui que magi-
stratus Capuæ, Attellæ, Calatiæ gessissent, bona venire Capuæ iusserunt. li-
bera copora quæ venundari placuerat, Romam mitti, ac Romæ venire. Si-
gna, statuas æneas, quæ capta de hostibus dicerentur, quæ eorum sacra ac
profana essent, ad pontificum collegium reiecerunt. Ob hæc decreta mœ-
stiores aliquanto quàm Romam venerant, Campanos dimiserunt. nec iam
Q. Fuluij sæuitiam in sese, sed iniquitatem deū, atq; execrabilem fortunam
suam incusabant. Dimissis Siculis Campanisq; delectus habitus. scripto de-
inde exercitu, de remigum supplemento agi cœptum. in quam rem cū ne-
que hominum satis, nec ex qua pararentur, stipendiumq; acciperent, pecuniæ
quicquam ea tempestate in publico esset: edixerunt consules, vt priuati ex
censu ordinibusq; sicut antea remiges darent cum stipendio cibarijsque die-
rum triginta. Ad id edictum tantus fremitus hominum, tantaq; indignatio
fuit, vt magis dux, quàm materia seditioni deesset: Secundum Siculos Cam-
panosque plebem Romanam perdendam, lacerandamq; sibi consules sum-
psisse. per tot annos tributo exhaustos, nil reliqui, præter terram nudam ac
vastam

A vastam, habere. tecta hostes incendisse, seruos agri cultores Rempublicam. abduxisse: nunc ad militiam paruo ære emendo, nunc remiges imperando. si quid cui argenti ærisue fuerit stipendio remigum, & tributis annuis ablata sua venderent: in corpora quæ reliqua essent, sæuirent. ne vnde redimantur que oculis ipsorum consulum ingens turba circumfusi fremebant: nec eos sedare consules nunc castigando, nunc consolando poterant. Spatium deinde his tribuere se, dareq; ad cogitandum dixerunt: quo ipsi ad rem inspiciendam expediendamq; vsi sunt. Senatui postero die habuerunt de remigum supplemento. vbi cum multa differuissent, cur æqua plebis recusatio esset, verterunt orationem eò, vt dicerent: priuatis id, seu æquum, seu iniquum onus iniungendum esse. nam vnde, cum pecunia in ærario non esset, paraturos nauales socios? quomodo autem sine classibus, aut Siciliam obtineri, aut Italia Philippum arceri posse? aut tuta Italiæ littora esse? Cum in hac difficultate rerum consilium hæreret, ac propè torpor quidam occupasset hominum mentes, tum Læuinus eos. Magistratus senatui, & senatus populo sicut honore præstet, ita ad omnia quæ dura atq; aspera essent, subeunda ducere debere esse. si quid iniungere inferiori velis, id prius in te actuos si ipse iuris statueris, facilius omnes obediens habeas. nec impensa grauis est, cum ex ea plus quam pro virili parte sibi quicq; capere principum vident. Itaque vt classem habeat quam ornare volumus, populus Romanus, priuatos sine recusatione remiges dare nobismetipsis primum imperemus. aurum, argentum, æs signatum omnes senatores craftina die in publicum conferamus: ita vt annulos sibi quisq; & coniugi & liberis & filio bullam: & quibus vxor filiaue sunt, singulas * vncias auri, pondo relinquant: argenti, qui curuli sella sederunt: equi ornamenta & libras pondo, vt salinum patellamque deorum causa habere possint. cæteri senatores * libram argenti tantum, * æris signati quina milia in singulos patresfamilia relinquamus. Cæterum omne aurum, argentum, æs signatum, ad triumuiros mensarios extemplo deferamus: nullo ante senatusconsulto facto, vt voluntaria collatio, & certamen adiuuandæ Reipublicæ excitet ad æmulandum animos primum equestris ordinis, dein reliquæ plebis. hanc vnā viam, multa inter nos colloqui, consules inuenimus. Ingredimini dijs bene iuuantibus. Respublica incolumis & priuata res facile saluas præstat. publica perdendo, tua ne quicquam serues. In hac tanto animo consensum est, vt gratiæ vltro consulibus agerentur. senatu inde misso, pro se quisq; aurum, argentum & æs in publicum conferunt, tanto certamine iniecto, vt prima inter primos nomina sua vellent in publicis tabulis esse: vt nec triumuiro accipiendo, nec scribæ referendo sufficerent. Hunc consensum senatus equester ordo est secutus, equestris ordinis plebs. ita sine edicto, sine cohortatione magistratus, nec remige in supplementum, nec stipendio Respublica eguit: paratisque omnibus ad bellum, consules in prouincias profecti sunt. Neq; aliud magis tempus belli fuit, quo Carthaginenses Romaniq; pariter varijs casibus immistis, magis in ancipiti spe ac metu fuerint. Nam Romanis & in prouincijs, hinc in Hispania aduersæ res, hinc prosperæ in Sicilia luctum & lætitiā miscuerant: & in Italia, cum Tarentum amissum damno & dolori, tum arx cum præsidio retenta præter spem gaudio fuit: & terrorem subitum pauoremque vrbis Romæ obsessæ & oppugnatae, Capua post dies paucos capta in lætitiā vertit. Transmarinæ quoque res quadam vice pensatae. Philippus hostis tempore haud satis opportuno factus: Aetoli noui adsciti socij, Attalusq; Asiæ rex, iam velut despondente fortuna Romanis.

imperium

Læuini Cos. oratio.

* Val. 9. coron.

* Val. 10. coron.

* Val. 50. coron.

Senatus ac reliquorum
ordinum liberalis er-
ga Rempub. voluntas.Enumeratio rerum à
Romanis & Pœnis
paulò ante gestarum.

imperium orientis. Carthaginienses quoque; Capuam amissam, & Tarentum F
captum æquabant: & ut ad mœnia vrbis Romæ nullo prohibente se perue-
nisse in gloria ponebant, ita pigebat irriti incæpti, pudebatque; adeo se speratos,
ut sedentibus ipsis ad Romana mœnia, alia porta exercitus Romanus in Hi-
spaniam duceretur. Ipsæ quoque; Hispaniæ quo propius spem venerant, tantis
duobus ducibus exercitibusque; cæsis, debellatum ibi, ac pulsos inde Romanos
• esse, eò plus ab L. Martio tumultuario duce ad vanum & irritum victoriam
redactam esse, indignationis præbebant. Ita æquante fortuna, suspensa om-
nia vtrinque; erant: integra spe, integro metu, velut illo tempore primum bel-
lum inciperent. Annibalem ante omnia angebat, quod Capua pertinacius
oppugnata ab Romanis, quam defensa ab se, multorum Italiæ populorum G
animos auerterat: quos neque omnes tenere præsidij, nisi vellet in multas
paruasque; partes carpere exercitum, quod minimè tum expediebat, poterat:
nec deductis præsidij spei liberam, vel obnoxiam timori sociorum relinque-
re fidem. Præceps in auaritiam & crudelitatem animus ad spolianda, quæ
• tueri nequibat, ut vastata hosti relinquerentur, inclinavit. Id fœdum consi-
lium cum incepto, tum etiam exitu fuit. neque enim indigna patientium
modò ab alienabantur animi, sed cæterorum etiam: quippe ad plures exem-
• plum, quam calamitas, pertinebat. Nec consul Romanus tentandis vrbibus,
sicunde spes aliqua se ostendisset, deerat. Salapiæ principes erant, Dasius &
• Blasius: Dasius Annibali amicus, Blasius quantum ex tuto poterat, rem H
Romanam fouebat: & per occultos nuntios spem prodicionis fecerat Mar-
cello, sed sine adiutore Dasio res transigi non poterat. Multum ac diu cuncta-
tus, & tum quoque; magis inopia consilij potioris, quam spe effectus, Dasium
appellabat. at ille cum ab re auersus, tum æmulo potentatus inimicus, rem
Annibali aperit. Accersito utroque; Annibal cum pro tribunali quædam age-
ret, mox de Blasio cogniturus, starentque summoto populo accusator &
reus: Blasius de prodicione Dasium appellabat. Enimvero ille velut in ma-
nifesta re exclamat, sub oculis Annibalis secum de prodicione agi. Annibali
atque; eis qui aderant, quo audacior res erat, minus similis veri visæ est. æmula-
tionem profecto atque; odium esse: & id crimen afferri, quod, quia testem ha-
• bere non potuisset, liberius fingeretur. Ita deinde dimissi sunt. nec Blasius I
antè abstinit tam audaci incepto, quam idem obtundendo, docendoque; quam
ea res ipsis patriæque; salutaris esset, peruicit, ut præsidium Punicum, (hi autem
Numidæ erant) Sapaliaque; traderetur Marcello. Nec sine cæde multa tradi po-
tuit. longè fortissimi equitum toto Punico exercitu erant. itaque; quanquam im-
prouisa res fuit, nec usus equorum in vrbe erat, tamen armis inter tumultum
captis & eruptionem tentauerunt: & cum euadere nequirent, pugnantes ad
vltimum occubuerunt, nec plus quinquaginta ex his in potestatem hostium
viui venerunt. plusque; aliquantò damni hæc ala equitum amissa Annibali, quam
Salapia fuit: nec deinde vnquam Pœnus, quo longè plurimum valuerat, equita-
• tu superior fuit. Per idem tempus cum in arce Tarentina vix inopia tolerabilis K
esset, spem omnem præsidium, quod ibi erat Romanum, præfectusque; præsidij
atque; arcis M. Liuius in com meatibus ab Sicilia missis habebant. qui ut tuto
præterueherentur oram Italiæ, classis viginti ferme nauium Rhegij stabat. Præ-
erat classi com meatibusque; D. Quintius obscuro genere ortus, cæterum mul-
tis fortibus factis gloria militari illustris. primò quinq; naues, quarum maximæ
duæ triremes à Marcello ei traditæ erant, habuit: postea rem impigrè sæpè ge-
renti tres additæ quinqueremes: postremò ipse à socijs, Rhegynisque; & à Velia
est, effecit. Huic ab Rhegyo profectæ classi Democrates cum pari classe nauium
Tarenti

Salapia et præsidium
Punicum traduntur
Marcello.

A Tarentinarum numero, quindecim millia fermè ab vrbe ad Sacriportum obuius fuit. Velis tum fortè improuidus futuri certaminis Romanus veniebat: sed circa Crotonem Sibarimq; suppleuerat remigio naues: instructamq; & armatam egregiè pro magnitudine nauium classem habebat. & tum fortè sub idem ferè tempus & venti vis omnis cecidit, & hostes in conspectu fuere: vt ad componenda armamenta, expediendumque remigem ac militem ad imminens certamen satis temporis esset. Raro alias tantis animis iustæ concurrerunt classes: quippe cùm in maioris discrimen rei, quàm ipsæ erant, pugnarent. Tarentini, vt recuperata vrbe ab Romanis post centesimum propè annum, arcem etiam liberarent: spem commeatus quoque hostibus, si nauali prælio possessionem maris ademissent, interclusuri: Romani vt retenta possessione arcis ostenderent, non vi aut virtute, sed proditione ac furto Tarentum amissum. Itaque ex vtraque parte signo dato cùm rostris concurrissent, neq; retro nauem inhiherent, nec dirimi ab se hostem paterentur, quàm

Navalis pugna inter Romanos & Tarentinos.

quis indeptus nauem erat, ferrea iniecta manu: ita conferebant ex propi- quo pugnam, vt non missilibus tantum, sed gladijs etiam propè collato pede præliarentur. Proræ inter se iunctæ hærebant, puppes alieno remigio circumagebantur. ita in arcto stipatæ erant naues, vt vix vllum telum in mari vanum intercideret: frontibus velut pedestris acies vrgebant: peruiæque naues pugnantis erant. Insignis tamen inter cæteras pugna fuit duarum, quæ primæ agminis concurrerant inter se. in Romana naue ipse Quintius erat, in Tarentina Nico, cui Perconi fuit cognomen, non publico modò, sed priuato etiam odio inuisus atque infestus Romanis: quod eius factionis erat, quæ Tarentum Annibali prodiderat. Hic Quintium simul pugnantem hortantemque suos, incautum hasta transfigit. ille simul atque præceps cum armis procidit ante proram, victor Tarentinus in turbatam duce amisso nauem impigrè transgressus, cùm summouisset hostes, & prora iam Tarentinorum esset, puppim male conglobati tuerentur Romani: repente & alia à puppi triremis hostium apparuit. ita in medio circumuentâ Romana nauis capitur. hinc cæteris terror iniectus, vt prætoriam nauem captam videre: fugientesq; passim, aliæ in alto mersæ, aliæ in terrâ remis abreptæ, mox prædæ fuere. Thurinis Metapontinisq; ex onerarijs, quæ cum commeatu se- queban-

Romani vincuntur navali certamine.

sequebantur, perpaucae in potestatem hostium venere: aliae ad incertos ventos hinc atque illinc obliqua transferentes vela, in altum euectae sunt. Nequaquam pari fortuna per eos dies Tarenti res gesta. nam ad quatuor millia hominum frumentatum egressa, cum in agris passim vagarentur: Liuius, qui arci praesidioque Romano praerat, intentus in omnes occasiones gerendae rei, C. Persium impigrum virum cum duobus millibus armatorum ex arce emisit. qui vagè effulos per agros, palatosque adortus, cum diu passim cecidisset, paucos ex multis trepida fuga incedentes semiapertis portarum foribus, in urbem compulit: ne urbs eodem impetu caperetur. Ita equatae res ad Tarentum: Romanis victoribus terra, Tarentinis mari: frumenti spes quae in oculis fuerat, utroque frustrata pariter. Per idem tempus Laevinus cos. iam magna parte anni circumacta, in Siciliam veteribus nouisque sociis expectatus, cum venisset, primum ac potissimum omnium ratus Syracusanis noua pace inconditas componere res. Agrigentum inde, quod belli reliquum erat, tenebaturque à Carthaginienfium valido praesidio, duxit legiones. affuit fortuna incepto. Hanno erat imperator Carthaginienfium, sed omnem in Mutina Numidisque spem repositam habebat. Per totam Siciliam vagus praedas agebat ex sociis Romanorum: neque intercludi ab Agrigento vi aut arte vlla, nec quin erumperet ubi vellet, prohiberi poterat. Haec eius gloria quia iam imperatoris quoque famae officiebat, postremo in inuidiam vertit: ut ne bene gestae quidem res iam Hannoni propter authorem satis laetae essent. propter quae postremo praefecturam eius filio suo dedit, ratus cum imperio auctoritatem quoque ei inter Numidas erepturum. quod longè aliter euenit. nam veterem fauorem eius sua insuper inuidia auxit. neque ille indignitatem iniuriae tulit: confestimque ad Laevinum occultos nuntios misit de tradendo Agrigento. per quos ut est facta fides. compositusque rei gerendae modus, portam ad mare ferentem Numidae cum occupassent, pullis inde custodibus, aut caesis, Romanos ad idipsum missos in urbem acceperunt. & cum agmine iam in media urbis ac forum magno tumultu iretur, ratus Hanno non aliud quam tumultum ac secessionem (id quod & antè acciderat) Numidarum esse, ad comprimendam seditionem processit. atque ille, cum ei multitudo maior, quam Numidarum procul visa, & clamor Romanus haudquaquam ignotus ad aures accidisset, prius quam ad ictum teli veniret, capeffit fugam. per auersam portam emissus, assumpto comite Epicide, cum paucis ad mare peruenit: nactique opportunè paruum nauigium, relicta hostibus Sicilia, de qua per tot annos certatum erat, in Africam traiecerunt. alia multitudo Poenorum Siculorumque ne tentato quidem certamine cum caeci in fugam ruerent, clausique exitus essent, circa portas caesa. Oppido recepto Laevinus, qui capita rerum Agrigenti erant, virgis caesos securi percussit: ceteros, praedamque vendidit: omnem pecuniam Romam misit. Fama Agrigentinarum cladis Siciliam cum peruasisset, omnia repente ad Romanos inclinauerunt. Proditae breui sunt xx. oppida, sex vi capta, voluntaria deditio in fidem venerunt ad quadraginta. Quarum ciuitatum principibus cum pro cuiusque merito consul praemia poenasque exoluisset, coegissetque Siculos positae tandem armis, ad agrum colendum animos conuertere: ut esset non incolarum modò alimentis frugifera insula, sed urbis Romae, atque Italiae (id quod multis saepe tempestatibus fecerat) annonam leuaret: ab Agatirna inconditam multitudinem secum in Italiam transfuexit. Quatuor millia hominum erant, misti ex omni colluione, exules, obaerati, capitalia ausi plerique, & cum in ciuitatibus suis, ac sub legibus vixerant: & postquam eos ex varijs causis fortuna similis conglobauerat, Agatirnae per latrocinia ac rapinam tolerantes vitam. Hos neque relinquere

Agrigentum Laevinus oppugnat.

Agrigentum proditur Laeino.

Hanno et Epicides in Africam traiciunt relicta Sicilia.

Sicilia tota ad Romanos inclinauit.

Agatirna colluiei hominum perfugium.

Laevinus

A Læuinus in insula, tum primùm noua pace coalescente velut materiam nouandis rebus, satis tutum ratus est: & Rhegynis vsui futuri erant ad populandum Brutium agrum, assuetam latrocinij quærentibus manum. Et quod ad Siciliam attinet, eo anno debellatum est. In Hispania principio veris P. Scipio nauibus deductis, euocatisque edicto Tarraconem sociorum auxilijs, classem onerariasque ostium inde Iberi fluminis petere iubet. eodem legiones ex hybernis conuenire cùm iussisset, ipse cum quinque millibus sociorum ab Tarracone profectus ad exercitum est. quò cùm venisset, alloquendos maximè veteres milites, qui tantis superfuerant cladibus, ratus, concione aduocata ita differuit: Nemo ante me nouus imperator militibus suis, prius quàm opera

Scipionis ad milites oratio.

corum vsus esset, gratias agere iurè ac meritò potuit. me vobis, priusquam
D prouinciam aut castra viderem, obligauit fortuna: primùm, quòd ea pietate erga patrem patruumque; meum viuos mortuosque; fuistis, deinde, quòd amissam tanta clade prouincię possessionem integram & populo Romano, & successori mihi virtute vestra obtinuistis. Sed cùm iam benignitate deum id paremus atque agamus, nò ut ipsi maneamus in Hispania, sed ne Poeni maneant: nec ut pro ripa Iberi stantes arceamus transitum hostis, sed vi ultro transeamus, transferamusque bellum: vereor ne cui vestrum maius id, audaciusque consilium, quàm aut pro memoria cladum nuper acceptarum, aut pro ætate mea videatur. Aduersæ pugnæ in Hispania nullius in animo, quàm meo, minus obliterari possunt. quippe cui pater & patruus intra triginta dierum spatium,
E ut aliud super aliud cumuletur familiæ nostræ funus, interfecti sunt: sed ut familiaris penè orbitas ac solitudo frangit animum: ita publica cùm fortuntum virtus desperare de summa rerum prohibet, eo fato, quo donata nobis: fors est, ut magnis omnibus bellis victi vicerimus. Vetera omitto, Porſenam, Gallos, Samnites: à Punicis bellis incipiam. Quot classes, quot duces, quot exercitus priore bello amissi sunt? iam quid hoc de bello memorem? omnibus aut ipse affui cladibus: aut quibus abfui, maximè vnus omnium eas sensi. Trebia, Thrasymenus, Cannæ, quid aliud sunt, quàm monumenta occisorum exercituum, consulumque Romanorum? adde defectionem Italiæ, Siliam exercituum, maiorem partem Sardinie: adde vltimum terrorem ac pauorem, castra Punicam inter Anienem & moenia Romana posita, & visum propè in portis victorem

ctorem Annibalem. In hanc ruina rerum stetit vna integra atque immobilis F
 virtus populi Romani. Hæc omnia strata humi erexit ac sustulit. Vos om-
 nium primi milites post Cannensem cladem vadenti Asdrubali ad Alpes Ita-
 liamq; qui si se cum fratre coniunxisset, nullum iam nomen esset populi Ro-
 mani, ductu auspicioq; patris mei obstitistis. & hæ secundæ res illas aduersas
 sustinuerunt. Nunc benignitate deum omnia secunda, prospera, indies læ-
 tiora ac meliora in Italia, Siciliaq; geruntur. In Sicilia Syracusæ, Agrigentumq;
 captum, pulsi tota insula hostes, receptaq; prouincia in ditionem populi Ro-
 mani est. In Italia Arpi recepti, Capua capta: iter omne ab vrbe Roma trepida
 fuga emensus Annibal, in extremum angulum agri Brutij compulsus, nihil
 iam maius precatur deos, quàm vt incolumi cedere atque abire ex hostium G
 terra liceat. Quid igitur minus conueniat milites, quàm cum aliæ super alias
 clades cumularentur, ac dii propè ipsi cum Annibale starent, vos hic cum pa-
 rentibus meis (æquentur enim ipsi etiam honore nominis) sustinuisse laban-
 tem fortunam populi Romani: nunc eosdem, quia illic omnia secunda læ-
 taq; sunt, animis deficere? Nuper quoque quæ acciderunt, vtinam tam sine
 meo luctu, quàm vestro transissent. Nunc dii immortales imperij Romani
 præfides, qui centurijs omnibus, vt mihi imperium iuberent dari, fuere au-
 thores, iidem augurijs auspicijsq;, & per nocturnos etiam visus omnia læta ac
 prospera portendunt, animus quoq; meus, maximus mihi ad hoc tempus va-
 tes, præfagit, nostram Hispaniam esse: breui extorre hinc omne Punicum no- H
 men maria terrasque fœda fuga impleturum. Quod mens sua sponte diui-
 nat, idem subiicit ratio haud fallax. Vexati ab ijs socij nostram fidem per lega-
 tos implorant. tres duces discrepantes, propè vt defecerint alij ab alijs. trifa-
 riam exercitum id diuersissimas regiones distraxere. Eadem in illos ingruit
 fortuna, quæ nuper nos afflixit. nam & deseruntur ab socijs, vt prius ab Celti-
 beris nos: & diduxere exercitus, quæ patri, patruoq; meo causa exitij fuit. nec
 discordia intestina coire eos in vnum sinet, neq; singuli nobis resistere pote-
 runt. Vos modò milites fauete nomini Scipionum, soboli imperatorum ve-
 strorum, velut accisis recrescenti stirpibus. agite milites veteres, nouum exer-
 citum, nouumq; ducẽ traducite Iberum, traducite in terras cum multis forti- I
 bus factis sepè à vobis peragratas. Breui faciam, vt quemadmodũ nunc nosci-
 tatis in me patris patruiq; similitudinem oris vultusq;, & lineamenta corpo-
 ris, ita ingenij, fidei, virtutisq; exemplũ, expressam ad effigiem vobis reddam:
 vt reuixisse, aut renatum sibi quisq; Scipionem imperatorem dicat. Hac ora-
 tione accensis militum animis, relicto ad præsidium regionis eius M. Syllano
 cum tribus millibus peditum, & trecentis equitibus, cæteras omnes copias
 (erant autem viginti quinq; millia peditum, duo millia & quingenti equites)
 Iberum traiecit. Ibi quibusdã suadentibus, vt, quoniã in tres tam diuersas re-
 giones discessissent Punici exercitus, proximum aggredieretur: periculum esse
 ratus, ne eo facto in vnum omnes contraheret: nec par esset vnus tot exerci- K
 tibus, Carthaginem Nouam interim oppugnare statuit: urbem cum ipsam
 opulentam suis opibus, tum hostium omni bellico apparatu plenam (ibi ar-
 ma, ibi pecunia, ibi totius Hispaniæ obsides erant) sitam præterea cum oppor-
 tunè ad traijciendum in Africam, tum super portum satis amplum quantæ-
 uis classi, & nescio an vnum in Hispaniæ ora, qua nostro adiacet mari. Nemo
 omnium quò iretur sciebat, præter C. Lælium. Is classe circummissus, ita mo-
 derari cursum nauium iussus erat, vt eodem tempore Scipio ab terra exerci-
 tum ostenderet, classis portum intraret. Septimo die ab Ibero Carthaginem
 versa est, posita, his ab tergo (nam frons natura tuta erat) vallum obiectum.
 etenim

*Carthaginẽ Nouam
oppugnat Scipio.*

A etenim sita Carthago sic est: Sinus est maris media ferè Hispaniæ ora, maximè Africo vento oppositus, & quingentos passus introrsus retractus, paululo plus passuum in latitudinem patens. huius in ostio sinus parua insula obiecta ab alto, portum ab omnibus ventis præterquam Africo, tutum facit. ab intimo sinu peninsula excurrit, tumulus is ipse, in quo condita vrbs est: ab ortu solis & à meridie cincta mari: ab occasu stagnum claudit, paulum & ad septentrionē fufum, incertæ altitudinis vtcunq; exæstuat aut deficit mare, continenti vrbē iugum ducentos ferè & quinquaginta passus patens coniungit. Vnde cum tam parui operis munitio esset, non obiecit vallum imperator Romanus: seu fiduciam hosti superbè ostentans, siue vt subeunti sæpè ad mœnia vrbs recurfus patéret. Cetera, quæ munienda erant, cum perfecisset, naues etiam in portu, velut maritimam quoq; ostentans obsidionem instruxit. circumuectusq; classē, cum monuisset præfectos nauium, vt vigilias nocturnas intenti seruarent (omnia vbiq; primò obsessum hostem conari) regressus in castra, vt cōsiliij sui rationem, quod ab vrbe potissimum oppugnanda bellum orsus esset, militibus ostenderet, & spem potiundæ cohortando faceret, concione aduocata ita differuit: Ad urbem vnā oppugnandum, si quis vos adductos credit, is magis operis vestri, quàm emolumenti rationem exactam milites habet. oppugnabitis enim verè mœnia vnus vrbs, sed in vna vrbe vniuersam cœperitis Hispaniam. Hic sunt obsides omnium nobilium regum populorumq;: qui simul in potestate vestra erunt, extemplò omnia quæ nunc sub Carthaginensibus sunt, in deditionem tradent. hic pecunia omnis hostium, sine qua neq; illi gerere bellum possunt, quippe qui mercenarios exercitus alant, & quæ nobis maximo vsui ad conciliandos animos barbarorum erit. hic tormenta, arma, armamenta, & omnis apparatus belli est, qui simul & vos instruet, & hostes nudabit. Potiemur præterea cum pulcherrima opulentissimaq; vrbe, tum opportunissima portu egregio: vnde terra mariq;: quæ belli vsus poscunt, suppeditentur. quæ cum magna ipsi habebimus, tum dempserimus hostibus multò maiora. hæc illis arx, hoc horreum, ærarium, armamentarium, hoc omnium rerum receptaculum est, huc rectus ex Africa cursus est, hæc vna inter Pyrenæū & Gades statio, hinc omnis Hispania imminet Africæ. Sed quoniā vos instructos & ordinatos cognosco, ad Carthaginem nouā oppugnandā totis viribus & bono animo transeamus. Cumq; omnes vna voce hoc faciendum succlamarent, eos Carthaginem duxit. tum terra mariq; eam oppugnari iubet. Contrà Mago Pœnorum dux, cum terra mariq; instrui oppugnationem videret, & ipse copias ita disponit: Oppidanorum duo millia ab ea parte, qua castra Romana erant, opponit: quingentis militibus arcem insedit: quingentos tumulo vrbs in orientem verso imponit: multitudinem aliam quò clamor, quò subita vis aduocasset, resistentem ad omnia occurrere iubet. Patefacta deinde porta, eos quos in via ferente ad castra hostium instruxerat, mittit. Romani duce ipso præcipiente parumper cessere, vt propiores subsidijs in certamine ipso summittendis essent. Et primò haud impari steterē acie. subsidia deinde identidem summissa, è castris non auerterunt solū in fugam hostes: sed ad eò effusis institerunt, vt nisi receptui cecinisset, permitti fugientibus irrupturi fuisse in urbem viderentur. Trepidatio verò non prælio maior, quàm tota vrbe fuit, multæ stationes pauore atq; loca deserta sunt, relictisq; muri, cum quā cuiq; erat proximum, desiluissent. Quod vbi versus Scipio in tumulum, quem Mercurium Teutatem appellant, aduertit, multis partibus nudata defensoribus mœnia esse, omnes è castris excitos ire ad oppugnandum urbem, & ferre scalas iubet. ipse trium præseiuuenum validorum scutis oppositis (ingens enim iam vis omnis generis telorum

Carthaginis Nouæ situs.

Scipionis ad milites oratio.

Mago Carthaginem Nouam tuctur.

Carthaginis oppugnationis.

telorum è muris volabat) ad urbem succedit, hortatur, imperat quæ in rem
 sunt: quodque plurimum ad accendendos militum animos intererat, testis
 spectatorque virtutis atque ignavia cuiusque adest. Itaque in vulnera ac tela ruunt:
 neque illos muri, neque superstantes armati arcere queunt, quin certatim ascen-
 dant. Et ab nauibus eodem tempore ea quæ mari alluitur, pars urbis oppugna-
 ri coepta est, cæterum tumultus inde maior quam vis, videri poterat: dum
 applicant, dum partim exponunt scalas militesque, dum quæ cuique proxi-
 mum est, in terram euadere properant. ipsa festinatione & certamine alij
 alios impediunt. Inter hæc repleuerat iam Pœnus armatis muros, & vis ma-
 gna & ingens copia congesta telorum suppeditabat. Sed neque viri, nec tela,
 nec quicquam aliud æquè quam mœnia ipsa sese defendebant. raræ enim
 scalæ altitudini æquari poterant: & quo quæque altiores, eo infirmiores erant.
 itaque cum summus quisque euadere non posset, subirent tamen alij, onere
 ipso frangebantur. quidam stantibus scalis, cum altitudo caliginem oculis
 offudisset, ad terram delati sunt. Et cum passim homines, scalæque ruerent,
 & ipso successu audacia atque alacritas hostium cresceret, signum receptui
 datum est, quod spem non præsentis modò ab tanto certamine ac labore quie-
 tis obsessis, sed etiam in posterum dedit, scalis & corona capi urbem non pos-
 se: opera & difficilia esse, & tempus datura ad ferendam opem imperatoribus
 suis. Vix prior tumultus conticuerat, cum Scipio ab defessis iam vulneratisque
 recentes integrosque alios accipere scalas iubet, & vi maiore aggredi urbem. H
 ipse, ut ei nuntiatum est, æstum decedere: quod per piscatores Tarraconen-
 ses, nunc leuibus cymbis, nunc, ubi ex federent, vadis peruagatos per sta-
 gnum, compertum habebat, facilem pedibus ad murum transitum dari: eò
 armatos duxit. Medium ferme diei erat: & ad id quod sua sponte cedente in
 mare æstu trahebatur aqua, aceretiam Septentrio ortus inclinatum stagnum
 eodem quò æstus ferebat: & adeò nudauerat vada, ut alibi vmbilico tenuis
 aqua esset, alibi genua vix superaret. Hoc cura ac ratione compertum in pro-
 digium ac deos vertens Scipio, qui ad transitum Romanis mare verterent, &
 stagna auferrent, viasque antè nunquam initas humano vestigio aperirent:
 Neptunum iubebat ducem itineris sequi, ac medio stagno euadere ad mœ-
 nia. Ab terra ingens labor succedentibus erat: nec altitudine tantum mœ-
 nium impediabantur, sed quòd euntes ad ancipites vtrinque ictus subiectos
 habebant Romanos, ut latera infestiora subeuntibus, quam aduersa corpora,
 essent. At parte in alia quietus, & per stagnum facilis transitus, & in murum
 ascensus inde fuit. nam neque opere emunitus erat, ut ubi ipsius loci ac stagni
 præsidio satis creditum foret: nec vlla armatotum statio, aut custodia oppo-
 sita, intentis omnibus ad opem eò ferendam, vnde periculum ostendeba-
 tur. Vbi urbem sine certamine intrauere, pergunt inde quanto maximo cursu
 poterant, ad eam portam circa quam omne contractum certamen erat. in
 quod adeò intenti omnium non animi solum fuerant, sed etiam oculi, au-
 resque pugnantium, spectantiumque & adhortantium pugnantes: ut nemo an-
 tè ab tergo senserit captam urbem, quam tela in auersos inciderunt, & vtrin-
 que ancipitem hostem habebant. tunc turbatis defensoribus metu, & mœ-
 nia capta, & porta intus forisque pariter refringi coepit: & mox cædendo con-
 fractis, ne iter impediretur, foribus, armati impetum fecerunt. Magna mul-
 tudo & muros transcendebat, sed hi passim ad cædem oppidanorum versi.
 illa, quæ portam ingressa erat, iusta acies cum ducibus, cum ordinibus me-
 dia vrbe in forum processit. Inde cum duobus itineribus fugientes videret
 hostes: alios ad turnulum in orientem versum, qui tenebatur quingento-
 rum militum præsidio: alios in arcem, in quam & ipse Mago cum omnibus
 fere

Carthago Noua capi-
 tur.

A ferè armatis, qui muris pulsi fuerant, refugerat: partem copiarum ad tumulum expugnandum mittit, ipse ad arcem ducit. Et tumulus primo impetu est captus: & Mago arcem conatus defendere, cum omnia hostium plena vidita arx est, cædes tota vrbe passim factæ: nec ulli puberum, qui obuius fuit, parcebatur. Tum signo dato cædibus finis factus. ad prædam victores versi, quæ ingens omnis generis fuit. Liberorum capitum virilis sexus ad decem millia capta. inde qui ciues Nouæ Carthaginis erant, dimisit: urbemque, & sua omnia, quæ reliqua eis bellum fecerat, restituit. Opifices ad duo millia hominum erant. eos publicos fore populo Romano edixit, cum spe propin-

B qua libertatis, si ad ministeria belli enixè operam nauassent. cæteram multitudinem incolarum iuuenum, ac validorum feruorum in classem ad supplementum remigum dedit. & auxerat nauibus octo captiuis classem. Extra hanc multitudinem Hispanorum obsides erant: quorum perinde, ac si sociorum liberi essent, cura habita. Captus & apparatus ingens belli, catapultæ maximæ formæ centum viginti, minores CCLXXXI. balistæ maiores XXXIII. minores LII. scorpionum maiorum minorumque, & armorum telorumque ingens numerus, signa militaria LXXIII. Et auri argentiq; relata ad imperatorem magna vis. pateræ aureæ fuerunt CCLXXVI. * librales ferme omnes pondo: argenti facti, signatiq; * decem & octo millia & CCC.

C pondo: vasorum argenteorum magnus numerus. Hæc omnia C. Flamini quaestori appensa adnumerataque sunt. tritici XL. millia modiorum, hordei CCLXX. Naues onerariæ CXIII. in portu expugnatae, captæq;: quædam cum suis oneribus, frumento, armis, ære præterea, ferroq; & linteis. & sparto, & nauali alia materia ad classem ædificandam: vt minimum omnium inter tantas opes belli captas Carthago ipsa fuerit. Eo die Scipio C. Lælio cum socijs naualibus urbem custodire iussu, ipse in castra legiones reduxit: fessosq; milites omnibus vno die belli operibus (quippe qui & acie dimicassent, & in capiendâ vrbe tantum laboris periculiq; adissent: & capta, cum ijs qui in arcem confugerant, in quo etiam loco pugnassent) curare corpora iussit. Postero die militibus, naualibusque socijs conuocatis, primum dijs immortalibus laudes, gratiasque egit, qui se non vrbs solum opulentissimæ omnium in Hispania vno die compotem fecissent, sed ante eò cõgessissent omnis penè Africæ atque Hispaniæ opes, vt neque hostibus quicquam relinqueretur, & sibi ac suis omnia superessent. Militum deinde virtutem collaudauit, quod eos non eruptio hostium, non altitudo mœnium, non inexplorata stagni vada, non castellum in alto tumulo situm, non munitissima arx deterruisset, quo minus transcenderent omnia, perrumperentque. Itaque quanquam omnibus omnia deberet, præcipuum tamen muralis coronæ decus eius esse, qui primus murum ascendisset profiteretur, qui se dignum eo duceret dono.

E Duo professi sunt, Q. Trebellius centurio legionis quartæ, & Sex. Digtius socius naualis. Nec ipsi tam inter se acriter contendebant, quàm studia excitauerant vterque sui corporis hominum. socijs C. Lælius præfectus classis, legionarijs M. Sempronius Tuditanus aderat. Ea contentio cum prope seditionem veniret, Scipio tres recuperatores cum se daturum pronuntiasset, qui cognita causa, testibusque auditis iudicarent, vter prior in oppidum transcendisset: C. Lælio, & M. Sempronio aduocatis partis vtriusque P. Cornelium Caudinum de medio adiecit: eosque tres recuperatores considerare, & causam cognoscere iussit. Cum res eo maiore ageretur certamine, quod admoti tantæ dignitatis non tam aduocati, quàm moderatores studiorum fuerant: C. Lælius relicto consilio, ad tribunal ad Scipionem accedit, eumq;

Mago se, arcem, & præsidium Scipioni dedit.

* Cõstabant ergo hæ pateræ coronatis 30912. * Val. 183000, cor.

Contentio granißima pro murali corona.

*Authorum inter se
discrepancia.*

*Scipionis ni obsides hu-
manitas.*

docet, rem sine modo ac modestia agi: ac propè esse, vt manus inter se conse-
rant. cæterum etiam si vis absit, nihilominus detestabili exemplo rem agi:
quippe vbi fraude ac periurio decus petatur virtutis. Stare hinc legionarios
milites, hinc classici, per omnes deos paratos iurare magisq; velint, quàm
quæ sciant vera esse, & obstringere periurio non se solum, suumq; caput, sed
signa militaria & aquilas, sacramentiq; religionem. Hæc se ad eum de senten-
tia P. Cornelij, & M. Sempronij deferre. Scipio collaudato Lælio, ad concio-
nem vocauit, pronuntiauitq;: se satis compertum habere, Q. Trebellium &
Sext. Digitium pariter in murum ascendisse: seque eos ambos virtutis causa
coronis muralibus donare. Tum reliquos, prout cuiusq; meritum virtusque
erat, donauit. ante omnes C. Lælium præfectum classis, & omni genere lau-
dis sibi met ipsi æquauit, & corona aurea ac xxx. bobus donauit. Tum obsi-
des ciuitatum Hispaniæ vocari iussit. quorum quantus numerus fuerit, piget
scribere: quippe cum alibi ccc. fermè alibi dccxxv. fuisse inueniam. Aequè
& alia inter authores discrepant. Præsidium Punicum alius x. alius vii. alius
haud plus quàm duum millium fuisse scribit. Capta alibi decem millia capi-
tum, alibi supra v. & xx. inuenio. Scorpiones maiores minoresq; ad lx. ca-
ptos scripserim, si authorè Græcum sequar Silenum. Si Valerium Antiatem,
maiorum scorpionum sex millia, minorum xiii. adeò nullus mentiendi mo-
dus est. Ne de ducibus quidem conuenit, pleriq; Lælium præfuisse classi, sunt
qui M. Iunium Syllanum dicant. Armen præfuisse Punico præsidio, deditum-
que Romanis, Antias Valerius: Magonem alij scriptores tradunt. Non de nu-
mero nauium captarum, non de pondere auri atq; argenti, & redacta pecu-
nia conuenit. Si aliquibus assentiri necesse est, media similia veri sunt. Cæte-
rum Scipio vocatis obsidibus, primùm vniuersos bonum animum habere
iussit. venisse eos in populi Romani potestatem, qui beneficio quàm metu
obligare homines malit: exterarumque gentes fide ac societate iunctas habere,
quàm à tristi subiectas seruitio. deinde acceptis nominibus ciuitatum, recen-
suit captiuos: quot cuiusque populi essent: & nuntios domum misit, vt ad
suos quisq; recipiendos veniret. si quarum fortè ciuitatum legati aderant, eis
præsentibus suos restituit: cæterorum curam benignè tuendorum C. Flami-
nio quæstori attribuit. Inter hæc è media turba obsidum mulier magno natu,
Mandonij vxor, qui frater Indibilis Ilergetum reguli erat, flens ad pedes im-
peratoris procubuit: obtestariq; cœpit, vt curam cultumq; fœminarum im-
pensius custodibus commendaret. Cum Scipio nihil profectò defuturum ijs
diceret: tum rursus mulier, Haud magni ista facimus, inquit, quid enim huic
fortunæ non satis est? alia me angit cura, ætatem harum intuentem: nam ipsa
iam extra periculum iniuriæ muliebris sum. simul ætate & forma florentes
circa eam Indibilis filia erant. aliaq; nobilitate pari, quæ omnes eam pro pa-
rente colebant. Tum Scipio, Meæ, populi que Romani disciplinæ causa face-
rem, inquit, ne quid, quod sanctum vsquam esset, apud nos violaretur. nunc
vt id curem impensius, vestra quoque virtus dignitasque facit, quæ nec in
malis quidem oblitæ decoris matronalis estis. Spectatæ deinde integritatis
viro tradidit eas, tuerique haud secus verecundè ac modestè, quàm hospi-
tum coniuges ac matres iussit. Captiua deinde à militibus adducitur ad
eum adulta virgo, adeò eximia forma, vt quacunque incedebat, conuer-
teret omnium oculos. Scipio percunctatus patriam, parentesque, inter cæte-
ra accepit, desponsatam eam principi Celtiberorum adolescenti, cui Allucio
nomen erat. Extemplo igitur parentibus, sponsoque ab domo accitis, cum
interim audiret deperire eum sponsæ amore: vbi primùm venit, accuratiore
eum sermone quàm parentes alloquitur. Iuuenis, inquit, iuuenē appello: quo
minus

A minus sit inter nos huius sermonis verecundia. Ego, cum sponsa tua capta à militibus nostris ad me deducta esset, audiremque eam tibi cordi esse, & forma faceret fidem: quia ipse, si frui liceret ludo ætatis, præsertim recto & legitimo amore, & non Respublica animum nostrum occupasset, veniam mihi dari sponsam impensius amanti vellem: tuo, cuius possum, amoris fauco. Fuit sponsa tua apud me eadem, qua apud foceros tuos, parentesque suos verecundia: seruata tibi est, vt inuiolatum, & dignum me teq; dari tibi donum posset. hanc mercedem vnum pro eo munere paciscor, amicus populo Romano sis. & si me virum bonum credis esse, quales patrem, patruumq; meum iam antè hæ gentes norant, scias multos nostri similes in ciuitate Romana esse: nec vllum in terris populum hodie dici posse, quem minus tibi hostem

Scipioni ad Celibetorum principem oratio.

Captiuam virginem eximie formæ sponso reddidit Scipio.

D tuisque esse velis, aut amicum malis. Cum adolescens simul pudore, gaudioque perfusus, dextram Scipionis tenens, deos omnes inuocaret ad gratiam illi pro se referendam: quoniam sibi nequaquam satis facultatis pro suo animo, atque illius erga se merito, esset: parentes inde, cognatiq; virginis appellati. qui quoniam gratis sibi redderetur virgo: ad quam redimendam satis magnum attulissent auri pondus: orare Scipionem, vt id ab se donum acciperet, coeperunt: haud minorem eius rei apud se gratiam fore affirmantes, quam redditæ inuiolatæ foret virginis. Scipio, quando tantopere peterent, accepturum se pollicitus, poni ante pedes iussit: vocatoque ad se Allucio: Superdotem, inquit, quam accepturus à focero es, hæc tibi à me dotalia dona accedent, aurumque tollere, ac sibi habere iussit. His lætus donis honoribusq; dimissus domum, impleuit populares laudibus & meritis Scipionis. Venisse dijs simillimum iuuenem, vincentem omnia cum armis, tum benignitate ac beneficijs. Itaque delectu clientium habito, cum delectis mille & cccc. equitibus intra paucos dies ad Scipionem redijt. Scipio retentum secum Lælium, dum captiuos obsidesque & prædā ex consilio eius disponderet, rebus omnibus compositis, data quinquere me, captiuis cum Magone, & quindécim ferè senatoribus, qui simul cum eo capti erant, in naue impositis, nuntium victoriæ Romam mittit. ipse paucos dies, quibus morari Carthagine statuerat, exercendis naualibus pedestribusque copijs absumpsit. Primo die legiones in armis quatuor millium spatio decurrerunt, secundo die arma

Scipionis liberalitas.

Scipio Romam mittit Magonem cum reliquis captiuis.

*Scipio proficiscitur
Tarraconē, quod con-
uentum socijs edixe-
rat.*

curare & tergere ante tentoria iussit. tertio die sudibus inter se in modum iu-
stæ pugnae concurrerunt: præpilatisque missilibus iaculati sunt. quarto die
quies data. quinto iterum in armis concursus est. Hunc ordinem laboris,
quietisq; quoad Carthagine morati sunt, seruauerunt. Remigio classici mi-
lites tranquillo in altum euecti, agilitatem nauium simulachris naualis pu-
gnæ experiebantur. Hæc extra urbem terra, marique corpora simul, animos-
que ad bellum acuebant. vrbs ipsa strepebat apparatu belli, fabris omnium
generum in publica officina inclusis. dux cuncta pari cura obibat: nunc in
classe ac nauali erat, nunc cum legionibus decurrebat, nunc operibus aspi-
ciendis tempus dabat, quæque in officinis, quæque in armamentario ac na-
ualibus fabrorum multitudo plurima in singulos dies certamine ingenti fa-
ciebat. His ita inchoatis, refectionisque quos quassauerat muris, dispositisque
præsidij ad custodiam urbis, Tarraconem est profectus, à multis legationi-
bus protinus in via aditus. quas partim dato responso ex itinere dimisit, par-
tim distulit Tarraconem, quò omnibus nouis veteribusque socijs edixerat
conuentum. Et cuncti ferè, qui cis Iberum incolunt populi, multiq; etiam
vltioris Hispaniæ conuenerunt. Carthaginensium duces primò ex indu-
stria famam capte Carthaginis compresserant: deinde vt clarior res erat, quàm
vt tegi ac dissimulari posset, eleuabant verbis. Nec opinato aduentu ac prope
furto vnus diei urbem vnam Hispaniæ interceptam. cuius rei tam paruæ
præmio elatum insolentem iuuenem immodico gaudio speciem magnæ vi-
ctoriæ imposuisse. at vbi appropinquare tres duces, tres victores hostium ex-
ercitus audisset, occursuram ei extemplo domesticorum funerum memoriam.
Hæc in vulgus iactabant, haudquaquam ipsi ignari, quantum sibi ad omnia
virium Carthagine amissa decessisset.

EPITOME LIBRI XXVII.

N. Fuluius Procos. cum exercitu ab Annibale casus est. Meliore euentu à Claudio Marcello Cos. aduersus eundem ad Numistronem pugnatum est. inde Annibal nocturne recessit. Marcellus insecutus est, & subinde cedentem pressit, donec effugeret. priore pugna Annibal superior fuit, Marcellus in sequenti. Fabius Maximus pater Cos. Tarentinos per deditionem accepit. In Hispania ad Batulam Scipio cum Asdrubale Amilcaris conflixit & vicit. inter alia captum puerum regalem eximia forma ad auunculum Masanissam cum donis misit. Claudius Marcellus, T. Quintius Crispinus Cos. speculandi causa egressi à castris, insidijs ab Annibale circumuenti sunt. Marcellus occisus fuit, Crispinus fugit. Res præterea à P. Sulpitio Pr. aduersus Philippum & Achaos gestas continet. Lustrum à censoribus conditum est: censa sunt ciuium capita centum triginta septem millia, septem & octo. ex quo numero apparuit quantum hominum tot præliorum aduersa fortuna populo Romano abstulisset. Asdrubal, qui cum exercitu noua transenderat Alpes, vt se Annibali coniungeret, cum millibus hominum LVI. casus est. M. Liuij consulis ductu, non minore opera Claudij Neronis consulis, qui cum Annibali oppositus esset, relictis castris, ita vt inimicum falleret, electa manu profectus, Asdrubalem circumuenit.

*Marcellus Salapiam
recepit.*

*I*c status rerum Hispaniæ erat. In Italia consul Marcellus, Salapia per prodicionem recepta, Maroneam & Meles de Samnitibus vi cepit. Ad tria millia militum ibi Annibalis, quæ præsidij causa relicta erant, oppres-
sa. prædæ aliquantum eius militi fuit concessum. tritici quoq; CCXL. millia modium, & CX. millia hordei inuenta. Cæterum nequaquam inde tantum gaudij fuit, quanta clades intra paucos dies accepta est haud procul ab Herdonea vrbe. Castra ibi Cn. Fuluius pro-
consul habebat, spe recipiundæ Herdoneæ: quæ post Cannensem cladem ab Romanis defecerat, nec loco satis tuto posita, nec præsidij firmata. Negligentiam insitam ingenio ducis augebat spes ea, quòd labare ijs aduersus Pœnum fidem senserat. Postquã Salapia amissa excessisse his locis Annibalē in Brutios auditum est, ab Herdonea ea omnia per occultos nuntios delata Annibali, simulcu-

A mulcuram socię retinendę vrbis, & spem fecere incautū hostem aggrediendi. Exercitu expedito, ita vt famam propē præueniret, magnis itineribus ad Herdoneam contendit. & quo plus terroris hosti obijceret, acie instructa accessit. Par audacia Romanus, consilio & viribus impar, copijs raptim eductis confligit: quinta legio. & sinistra ala acriter pugnam inierunt. Cæterum Annibal signo equitibus dato, vt cum pedestres acies occupassent præsentī certamine oculos animosq; circumuecti, pars castra hostium, pars terga pugnantium inuaderent: ipse Cn. Fuluij similitudinem nominis, quod Cn. Fuluium prætorem biennio antē in iisdem deuicerat locis: increpans, similem euentum pugnae fore affirmabat. Neq; ea spes vana fuit. nam cum comminus acie & peditum certamine multi cecidissent Romanorum, starent tamen ordines signaq; equestris à tergo tumultus, simul à castris clamor hostilis auditus, sextam ante legionē, quæ in secunda acie posita, prior ab Numidis turbata est: quintam deinde, atq; eos qui ad prima signa erant, auertit. Pars in fugam effusi, pars in medio cēsi: vbi & ipse Cn. Fuluius cum duodecim tribunis militum cecidit. Romanorum sociorumq; quot cæsa in eo prælio millia sint, quis pro certo affirmet? cum tredecim millia alibi, alibi haud plus quàm septem inueniam? Castris, prædaq; victor potitur. Herdoneam, quia & defecturam fuisse ad Romanos comperit: nec mansuram in fide, si inde abscessisset: multitudine omni Metapontum ac Thurios traducta, incendit, occiditque principes, qui cum Fulvio colloquia occulta habuisse comperti sunt. Romani, qui ex tanta clade euaserant, diuersis itineribus semiermes ad Marcellum consulem in Samnium confugerunt. Marcellus nihil admodum tanta clade territus, literas Romam ad Senatum de duce & exercitu ad Herdoneam amisso scribit. Cæterum eundem se, qui post Cannensem pugnam ferocem victoria Annibalem contudisset, ire aduersus eum, breuem illi læticiam qua exultet facturum. Et Romæ quidem cum luctus ingens ex præterito, tum timor in futurum erat. Consul ex Samnio in Lucanos transgressus ad Numistronem in conspectu Annibalis loco plano, cum Pœnus collem teneret, posuit castra. addit & aliam fidentis speciem, quod prior in aciem eduxit. Nec detrectauit Annibal, vt signa portis efferri vidit. Ita tamen aciem instruxerunt, vt Pœnus dexterum cornu in collem erigeret, Romani sinistrum ad oppidum applicarent. Ab hora tertia cum ad noctem pugnam extendissent, fessæq; pugnando primæ acies essent, ab Romanis prima legio & dextera ala, ab Annibale Hispani milites & funditores baleares, elephantique quoque, commisso iam certamine, in prælium acti. Diu pugna neutro inclinata stetit. Primæ legioni tertia, dexterę alæ sinistra subiit, & apud hostes integri à fessis pugnam accepere. Nouum atq; atrox prælium ex tam segni repente exarsit, recentibus animis corporibusq;: sed nox incerta victoria diremit pugnantes. Postero die Romani ab sole orto in multum diem stetere in acie: vbi nemo hostium aduersus prodijt, spolia per otium legere, & congestos in vnum locum cremauere suos. Nocte insequenti Annibal silentio mouit castra, & in Apuliam abiit. Marcellus vbi lux fugam hostium aperuit, saucijs cum præsidio modico Numistronem relictis, præpositoq; his L. Furio Purpurione tribuno militum, vestigijs institit sequi. Ad Venusiam adeptus eum est. Ibi per dies aliquot cum ab stationibus procurfaretur, mista equitum peditumque tumultuosa magis prælia, quàm magna, & fermè omnia Romanis secunda fuerunt. Inde per Apuliam ducti exercitus sine vllō memorando certamine, cum Annibal nocte signa moueret, locum insidijs quærens: Marcellus, nisi certa luce, & explorato antè, nō sequeretur. Capuæ interim Flaccus dum bonis principum vendendis, agro, qui publicatus fuerat, locando (locauit autem omnem frumento) tempus

Annibal ad Herdoneam Cn. Fuluium cum exercitu iudit.

Herdonea incenditur ab Annibale.

Marcellus ad Numistronem cum Annibale pugnam committit.

Annibal silentio castra mouit.

Capuæ bona principum vendit Flaccus.

Campanorum indi-
cata coniuratio.

* Val. 100, coron.

Legati ab re Syphace
Romam veniunt.

* Valebat ergo co-
ronatis 560.

Prodigia.

pusterit, ne deesset materia in Campanos sæuendi, nouum in occulto glis-
cens per indicium protractum est facinus. milites ædificijs emotos, simul vt
cum agro tecta vrbis fruenda locarentur: simul metuens, ne suum quoq; ex-
ercitum, sicut Annibalis, nimia vrbis amœnitas emolliret: in portis murisq;
sibimetipsum tecta militariter coëgerat ædificare. erant autem pleraq; ex cra-
tibus aut tabulis facta, alia arundine texta, stramento intecta omnia velut
de industria alimentis ignis. Hæc noctis vna hora vt omnia incenderent,
CLXX. Campani principibus fratribus Blossijs coniurauerant, indicio eius rei
ex familia Blossiorum facto, portis repente iussu proconsulis clausis, cum ad
arma signo dato milites concurrissent, comprehensi omnes qui in noxa
erant, & quæstione acriter habita, damnati necatiq;. indicibus libertas, &
æris dena millia data. Nucerinos, & Acerranos quærentes vbi habitarent
non esse, Acerris ex parte incensis, Nuceria deleta, Romam Fuluius ad sena-
tum misit. Acerranis permissum, vt ædificarent quæ incensa erant. Nucerini
Atellam, quia id maluerant, Atellanis Calatiam migrare iussis, traducti. Inter
multas magnasq; res, quæ nunc secundæ, nunc aduersæ occupabant cogita-
tiones hominum, ne Tarentinæ quidem arcis excidit memoria. M. Ogulnius,
& P. Aquilius in Aetoliam legati ad frumentum coëmendum, quod Tarentum
portaretur, profecti: & mille milites de exercitu vrmano, par numerus Roma-
norum, sociorumq; eodem in præsidium cum frumento missi sunt. Iam æstas
in exitu erat, comitiorumq; consularium instabat tempus. sed literæ Marcelli
negantis è Republica esse, vestigium abscedi ab Annibale, cui cedenti, certa-
menq; abnuenti grauius ipse instaret: curam iniecerant, ne aut cōsulem tum
maximè res agentem à bello auocarent, aut in annum cōsules deessent. opti-
mum visum est, quanquam extra Italiam esset, Valerium potius consulē ex Si-
cilia reuocari. Ad eū literæ iussu senatus ab L. Manlio prætore vrbis missæ cum
literis consulis M. Marcelli: vt ex ijs nosceret, quæ causâ patribus eum potius
quàm collegam reuocandi ex prouincia esset. Eo fortè tempore legati ab rege
Syphace Romam venerunt, quæ ijs prospera prælia rex cum Carthaginensibus
fecisset, memorantes. Regem nec inimiciorem vlli populo quàm Carthagini-
ensi, nec amiciorem quàm Romano affirmabant esse. misisse eum antea le-
gatos in Hispaniam ad Cn. & P. Cornelios imperatores Romanos. nunc ab
ipso velut fonte petere Romanam amicitiam voluisse. Senatus non legatis mo-
dò benignè respondit, sed & ipse legatos cum donis ad regem misit, L. Genu-
tium, P. Petellium, P. Popilium. Dona tulere, togam, & tunicam purpuream,
fellam eburneam, pateram auream ex * quinque pondo factam. Protinus &
alios Africæ regulos iussit adire. ijs quoq; quæ darentur, portata, togæ præte-
xtæ, & ternum pondo pateræ aureæ. Et Alexandriam ad Ptolemæum Cleopa-
tramq; reges M. Attilius, & M. Acilius legati ad commemorandam renouan-
damq; amicitiam missi dona tulere: Regi togam, & tunicam purpuream cum
fellâ eburnea: Reginae pallam pictâ cum amiculo purpureo. Multa æstate, qua
hæc facta sunt, ex propinquis vrbibus agrisq; nuntiata sunt prodigia. Tusculi
agnum cum vbere lactanti natum: Iouis ædis culmē fulminē ictum, ac propè
omni tecto nudatum. Iisdem ferme diebus Anagninæ terram ante portam
ictam, diem ac noctem sine vlllo ignis alimento arsisse: & aues ad compitum
Anagninum in luco Dianæ nidos in arboribus reliquisse. Tarracinæ in mari
haud procul portu angues magnitudinis miræ lasciuiuentium piscium more
exultasse. Tarquinij porcum cum ore humano genitum. Et in agro Capena-
te ad lucum Feroniæ IIII. signa sanguine multo diem ac noctem sudasse. Hæc
prodigia hostijs maioribus procurata decreto pōtificum: & supplicatio diem
vnum Romæ ad omnia puluinaria, alterum in Capenate agro ad Feroniæ
lucum

A lucum indicta. M. Valerius consul literis excitus, prouincia, exercituq; mandato Cincio prætori, M. Valerio Messala præfecto classis, cum parte nauium in Africam prædatum simul, speculatumque, quæ populus Carthaginiensis ageret pararetq;, misso: ipse x. nauibus Romam profectus cum prosperè peruenisset, senatum extemplò habuit. ibi de suis rebus gestis commemorauit. Cum annos propè LX. in Sicilia terra marique sæpe magnis cladibus bellatum esset, se eam prouinciam confecisse. neminem Carthaginiensem in Sicilia esse: neminem Siculum, qui metu inde fugati abfuerint, non esse. omnes in vrbes agrosque suos reductos, arare, ferere: desertam recoli tandem terram, frugiferam ipsis cultoribus, populoq; Romano pace ac bello fidissimum annonæ subsidium. Exin Mutine, & si quorum aliorum merita erga populum Romanum erant, in senatum introductis, honores omnibus ad exoluendam fidem consulis habiti. Mutines etiam ciuis Romanus factus, rogatione ab tribuno plebis ex autoritate patrum ad plebem lata. Dum hæc Romæ geruntur, M. Valerius Messala L. nauibus cum ante lucem ad Africam accessisset, improuisò in agrum Vticensem excursionem fecit: eumque latè depopulatus, multis mortalibus cum alia omnis generis præda captis, ad naues redijt, atq; in Siciliam transmisit: tertio decimo die, quam profectus inde erat, Lilybæum reuectus. Ex captiuis, quæstione habita, hæc comperta: consuliq; Leuino omnia ordine perscripta, vt sciret in quo statu res Africæ essent. Quinq; millia Numidarum cum Masanissa Galæ filio acerrimo iuvene Carthagine esse: & alios per totam Africam milites mercede conducì, qui in Hispaniam ad Asdrubalem traicerentur, vt is quàm maximo exercitu primo quoq; tempore in Italiam transgressus, iungeret se Annibali. in eo positam victoriam credere Carthaginienses. classem præterea ingentem apparari ad Siciliam repetendam, eamque se credere breui traiecturam. Hæc recitata à consule, ita mouere senatum, vt non expectanda comitia consulis censeret, sed dictatore comitiorum habendorum causa dicto, extemplò in prouinciam redeundum. Illa disceptatio tenebat, quòd consul in Sicilia se M. Valerium Messalam, qui tum classi præesset, dictatorem dicturum esse aiebat: patres extra Romanum agrum (eum autem in Italia terminari) negabant dictatorem dici posse. M. Lucretius tribunus plebis, cum de ea re consuleret, ita decreuit senatus, vt consul prius quàm ab vrbe discederet, populum rogaret, quem dictatorem dici placeret: eumque quem populus iussisset, dictatorem diceret. si consul noluisset, prætor urbanus populum rogaret: si ne is quidem vellet, tum tribuni ad plebem ferrent. Cum consul se populum rogaturum negasset, quod suæ potestatis esset, prætoremque vetuisset rogare: tribuni plebis rogarunt, plebesque sciuit, vt Q. Fuluius, qui tum ad Capuam erat, dictator diceretur. Sed quo die id plebis concilium futurum erat, consul clam nocte in Siciliam abiit, destituti que patres literas ad Marcellum mittendas censuerunt, vt desertæ à collega Reipublicæ subueniret, diceretq;, quem populus iussisset, dictatorem. Ita à Marcello consule Q. Fuluius dictator dictus, & ex eodē plebiscito à Q. Fulvio dictatore P. Licinius Crassus pontifex maximus magister equitum dictus. Dictator posteaquam Romam venit, Cn. Sempronium Blesum legatū, quem ad Capuam habuerat, in Hetruriam prouinciam ad exercitum misit, in locum C. Calpurnij prætoris: quem, vt Capuæ exercituique suo præesset, literis exciuit. ipse comitia in quem diem primū potuit, edixit: quæ certamine inter tribunos dictatoremq; iniecto, perfici non potuerant. Galeria iuniorum, quæ sorte prærogatiua erat, Q. Fuluium & Q. Fabium consules dixerat. eodemque iure vocatæ reliquæ inclinassent, ni tribuni plebis C. & L. Ariani se interposuissent: qui neque magistratum continuari satis ciuile esse aiebant: & multò scædioris exem-

Valerius consul in senatu res à se gestas commemorat.

Mutines ciuitate Romana donatur.

1. hys. - exscensionem
2. m. captis, multis occi-
sue, ad naues redijt.

De dictatore dicendo maxima concertatio.

Certamen inter dictatorem & tribunos plebis.

ris exempli, eum ipsum creari qui comitia haberet. itaque si suum nomen di-
 ctator acciperet, se comitijs intercessuros. si aliorum, præterquam ipsius, ra-
 tio haberetur, comitijs se moram non facere. Dictator causam comitiorum
 auctoritate senatus, plebiscito, exemplisq; tutabatur. Nam Cn. Seruilio cos.
 cum Flaminius alter cōsul ad Thrasymenū cecidisset: ex auctoritate patrum
 ad plebem latum, plebemq; sciuisse, ut quoad bellum in Italia esset, ex ijs qui
 consules fuissent, quos & quoties vellet, reficiendi consules populo ius esset.
 exempla que ea in re se habere, vetus L. Posthumij Megilli, qui interrex ijs
 comitijs quæ ipse habuisset, consul cum Cn. Iunio Bubulco creatus esset: re-
 cens Q. Fabij, qui sibi continuari cōsulatum, nisi id bono publico fieret, pro-
 fectò nunquam fuisset. His orationibus cum diu certatum esset, postremò
 ita inter dictatorem ac tribunos convenit, ut eo quod censuisset senatus, sta-
 retur. Patribus id tempus Reipublicæ visum est, ut per veteres & expertos, bel-
 liquæ peritos imperatores Respublica gereretur. itaque moram fieri comitijs
 non placere. Concedentibus tribunis, comitia habita. Declarati consules Q.
 Fabius Maximus quintum, Q. Fulvius Flaccus III. Prætores inde creati, L. Ve-
 turius Philo, T. Quintius Crispinus, C. Hostilius Tubulus, C. Aurunculeius.
 Magistratibus in annum creatis, Q. Fulvius dictatura se abdicavit. Extremo
 æstatis huius classis Punica navium XL. cum præfecto Amilcare in Sardinia
 traiecta, Olbientem primò, dein postquā ibi P. Manlius Volso prætor cum ex-
 exercitu apparuit, circumacta inde ad alterum insulæ latus, Caralitanū agrum
 vastavit: & cum præda omnis generis in Africam redijt. Sacerdotes Romani
 eo anno mortui aliquot, suffectique. C. Seruilius pontifex factus in locum
 T. Octacilij Crassi. Decemvir item sacris faciundis in locum T. Sempronij T.
 F. Longi T. Sempronius C. F. Longus suffectus. M. Martius rex sacrorum mor-
 tuus est: & M. Aemilius Pappus maximus curio: neq; in eorum locum sacer-
 dotes eo anno suffecti. Et censores hic annus habuit L. Veturium Philonem,
 & P. Licinium Crassum, pontificem maximum. Crassus Licinius nec con-
 sul, nec prætor antè fuerat, quàm censor est factus. ex ædilitate gradum ad cen-
 suram fecit. Sed hi censores neque senatum legerunt, nec quicquam publicæ
 rei egerunt. mors diremit L. Veturij: inde & Licinius censura se abdicavit. Ae-
 diles curules L. Veturius, & P. Licinius Varus, ludos Romanos diem vnum
 instaurarunt. Aediles plebis Q. Catus, & L. Porcius Licinius ex multatitio
 argento signa ænea ad Cereris dedere: & ludos pro temporis eius copia ma-
 gnificè apparatus fecerunt. Exitu anni huius die IIII. xxx. quàm ab Tarraco-
 ne profectus erat, C. Lælius legatus Scipionis Romam venit. isq; cum agmi-
 ne captiuorum ingressus urbem, magnum concursum hominum fecit. Po-
 stero die in senatum introductus, captam Carthaginē, caput Hispaniæ, vno
 die, receptasque aliquot vrbes, quæ defecissent: novasque in societatem asci-
 tas, exposuit. Ex captivis comperta his ferè congruentia, quæ in literis fuerant
 M. Valerij Messalæ. Maximè movit patres Asdrubalis transitus in Italiam, vix
 Annibali atque eius armis obsistentem. Productus in concionem Lælius ea-
 dem differuit. Senatus ob res feliciter à P. Scipione gestas supplicationem in
 vnum diem decrevit. C. Lælium primo quoq; tempore cum quibus venerat
 nauibus, redire in Hispaniam iussit. Carthaginis expugnationem in hunc an-
 num contuli multis authoribus: haud nescius quosdam esse, qui anno inse-
 quenti captam tradiderint. Sed mihi minus simile veri visum est, annū inte-
 grum Scipionem nihil gerendo in Hispania consumpsisse. Q. Fabio Maximo
 quintum, Q. Fulvio Flacco III. consulibus, Idibus Martijs, quo die magistratū
 inierunt: Italia ambobus provincia decreta: regionibus tamen partitum im-
 perium, Fabius ad Tarentū, Fulvius in Lucanis ac Brutijs rem gereret. M. Clau-
 dio

*Classis Punica in Sar-
 diniam traiecta.*

Censores.

*Lælius cum captivis
 Romam venit.*

*Supplicatio in vnum
 diem ob res feliciter
 à Scipione gestas de-
 creta.*

- A dio prorogatum in annum imperium. Prætores sortiti prouincias: C. Hostilius Tubulus urbanam, L. Veturius Philo peregrinam cum Gallia, T. Quintius Crispinus Capuā, C. Aurunculeius Sardinia. Exercitus ita per prouincias diuisi. Fuluius duæ legiones, quas in Sicilia M. Valerius Læuinus haberet: Q. Fabio, quibus in Hetruria C. Calpurnius præfuiſſet. exercitus urbanus vt in Hetruriam succederet: C. Calpurnius eidem præſſet prouinciæ, exercituiq; quem Q. Fuluius habuiſſet, Capuam, exercitumq; T. Quintius obtineret. C. Hostilius ab C. Lectorio proprætore prouinciam, exercitumq;, qui tum iam Arimini erat, acciperet. M. Marcello, quibus conſul benè rem geſſerat, legiones decretæ: M. Valerio cum L. Cincio (his quoq; eſt in annum prorogatum in Sicilia imperium) Cannenſis exercitus datus: eumq; ſupplere ex militibus, qui ex legionibus Cn. Fuluij ſuper'eſſent, iuſſi. Conquiſitos eos, conſules in Siciliam miſerunt: additaq; eadem militiæ ignominia, ſub qua Cannenſes militabant: quiq; ex prætoris Cn. Fuluij exercitu ob ſimilis iram fugæ miſſi eò ab ſenatu fuerant. C. Aurunculeio eadem in Sardinia legiones, quibus P. Manlius Volſo eam prouinciā obtinuerat, decretæ. P. Sulpitio eadem legione, eademq; claſſe Macedoniam obtinere iuſſo, prorogatum in annum imperium. xxx. quinquereſes ex Sicilia Tarentum ad Q. Fabium conſulem mitti iuſſæ: cætera claſſe placere prædatum in Africam, aut ipſum M. Valerium Læuinum trajicere: aut mittere, ſeu L. Cincium, ſeu M. Valerium Meſſalam vellet. Nec de Hiſpania quicquam mutatum, niſi quòd non in annum Scipioni Syllanoq;, ſed donec reuocati ab ſenatu forent, prorogatum imperium eſt: ita prouinciæ exercitusq; in eum annū partita imperia. Inter maiorum rerum curas comitia maximi curionis, cū in locum M. Aemylij ſacerdos crearetur, vetus excitauerunt certamen, patricijs negantibus C. Manilij Attilij, qui vnus ex plebe petebat, habendam rationem eſſe: quia nemo ante eum, niſi ex patribus, id ſacerdotium habuiſſet. Tribuni appellati, ad ſenatum reiecerunt. Senatus populo poteſtatē fecit. Ita primus ex plebe creatus maximus curio C. Manilius Attelius. Et flaminem dialē inuitum inaugurari coegit P. Licinius pontifex maximus C. Valerium Flaccū: decemuir ſacris faciundis creatus in locum Q. Mutij Scæuolæ demortui C. Lectorius. Cauſam inaugurari coacti flaminis libens reticuiſſem, ni ex mala fama in bonam vertiſſet. Ob adoleſcentiam negligentem, luxurioſamq; C. Flaccus flamen captus à P. Licinio pontifice maximo erat, L. Flacco fratri germano, cognatisq; alijs ob eadem vitia inuiſus. Is, vt animū eius cura ſacrorum & cæremoniæ cepit, ita repente exiit antiquos mores, vt nemo tota iuuentute haberetur prior: nec probatior primoribus patrū, ſuis pariter, alienisq; eſſet. Huius famæ conſenſu elatus ad iuſtam fiduciam ſui, rem intermiſſam per multos annos ob dignitatē flaminum priorū repetiuit, vt in ſenatum introiret. Ingreſſum eum curiam cū L. Licinius prætor inde eduxiſſet, tribunos plebis appellauit flamē.
- E Vetuſtum ius ſacerdotij repetebat: datū id cum toga prætexta, & fella curuli C. Flaminio eſſe. Prætor nō exoletis vetuſtate annalium exemplis ſtare ius, ſed recentiſſimæ cuiuſq; conſuetudinis vſu volebat: nec patrum, nec auorum memoria dialem quenquam id ius vſurpaſſe. Tribuni rem inertia flaminum oblitteratam, ipſis, non ſacerdotio damno fuiſſe cū æquum cenſuiſſent, ne ipſo quidem contrā tendente prætore, magno aſſenſu patrum plebisq; flaminem in ſenatum introduxerūt: omnibus ita exiſtimantibus, magis ſanctitate vitæ, quàm ſacerdotij iure, rem eam flaminē obtinuiſſe. Conſules prius quàm in prouincias irent, duas urbanas legiones in ſupplementū, quantū opus erat cæteris exercitibus militum, ſcripſerunt. Urbanum veterē exercitum Fuluius conſul C. Fuluius Flacco legato (frater hic conſulis erat) in Hetruriam dedit ducen-

Prouinciarum & exercituum diuiſio.

Maximi curionis comitia.

C. Manilius primus ex plebe maximus curio creatus.

J. Iup. & Iuſſ. et flaminio .i. ſacerdoti ipſa

*Latinorum aliorumq;
sociorum fremitus in
Pop. Rom.*

*Coloniarum nomina,
quæ milites pecuni-
amq; negarent Roma-
ni se daturas.*

ducendum: & legiones, quæ in Hetruria erant, Romam deducendas. Et Fabius consul reliquias exercitus Fulviani conquistas (fuerunt autem ad tria millia CCCXXXVI.) Q. Maximum filium ducere in Siciliam ad M. Valerium proconsulem iussit: atque ab eo duas legiones, & triginta quinqueremes accipere. Nihil hæc eductæ ex insula legiones minuerunt nec viribus, nec specie eius provinciae præsidium. nam cum præter egregiè suppletas duas veteres legiones, transfugarum etiam Numidarum equitum peditumque magnam vim haberet: Siculos quoque qui in exercitu Epicidis aut Pœnorum fuerant, belliperitos viros, milites scripsit. Ea externa auxilia cum singulis Romanis legionibus adiunxisset, duorum speciem exercituum servavit: altero L. Cincium partem insulae, qua regnum Hieronis fuerat, tueri iussit: altero ipse cæteram insulam tuebatur, diuisam quondam Romani Puniciq; imperij finibus. Classis quoque navium LXX. parata, ut omni ambitu littorum præsidio oræ maritimæ essent. Ipse cum Mutinis equitatu provinciam peragrabat, ut viseret agros, cultaque ab incultis notaret: & perinde dominos laudaret, castigaretque. Ita tantum ea cura frumenti provenit, ut & Romam mitteret, & Catanam conueheret, unde exercitui, qui ad Tarentum æstiva acturus esset, posset præberi. Cæterum transportati milites in Siciliam (& erat maior pars Latini nominis, sociorumq;) propè magni motus causa fuere: adeo ex parvis sæpe magnarum momenta rerum pendent: fremitus enim inter Latinos, sociosq; in concilijs ortus. Decimum annum delectibus & stipendijs exhaustos esse: quotannis ferme clade magna pugnare: alios in acie occidi, alios morbo absumi: magis perire sibi ciuem, qui ab Romano miles lectus sit, quam qui a Pœno captus: quippe ab hoste gratis remitti in patriam, ab Romanis extra Italiam in exilium verius, quam in militiam ablegari. Octauum iam ibi annum senescere Cannensem militem, moriturum antequam Italia hostis (quippe nunc cum maxime florens viribus) excedat, si veteres milites non redeant in patriam, noui legantur, breui neminem superfuturum. Itaque quod propediem res ipsa negatura sit, prius quam ad ultimam solitudinem atque egestatem perueniant, negandum populo Romano esse. si consentientes in hoc socios videant Romani, profecto de pace cum Carthaginensibus iungenda cogituros. aliter nunquam viuo Annibale sine bello Italiam fore. Hæc acta in concilijs. Triginta tum coloniarum populi Romani erant, ex ijs duodecim, cum omnium legationes Romæ essent, negauerunt consulibus esse, unde milites pecuniamq; darent. Eæ fuerunt, Ardea, Nepes, Sutrium, Circei, Alba, Carseoli, Sueffa, Sora, Setia, Cales, Narnia, Interamna. Noua re consules icti, cum abstertere eos à tam detestabili consilio vellent, castigando increpandoque plus quam leniter agendo profecturos rati, eos ausos esse consulibus dicere, aiebant, quod consules in senatu ut pronuntiarent, in animum inducere non possent. non enim detractionem eam munerum militiæ, sed apertam defectionem à populo Romano esse. Redirent itaque properè in colonias, & tanquam integra re locuti magis quam ausi tantum nefas, cum suis consulerent. admonerent, non Campanos, neque Tarentinos eos esse, sed Romanos: inde oriundos, inde in colonias atque in agrum bello captum stirpis augendæ causa missos: quæ liberi parentibus deberent, ea illos Romanis debere, si vlla pietas, si memoria antiquæ patriæ esset. Consulerent igitur de integro. nam tum quidē quæ temerè agitaissent, ea prodendi imperij Romani, tradendæ Annibali victoriæ esse. Cum alternis hæc consules diu iactassent, nihil moti legati, neque se quod domum renuntiarent, habere dixerunt, neque senatum suum quid noui consuleret: ubi nec miles qui legeretur, nec pecunia quæ daretur in stipendium, esset. Cum obstinatos eos viderent consules, rem ad senatum detulerunt, ubi tantus pavor animis hominum

A hominum est iniectus, ut magna pars actum de imperio diceret. idem alias colonias facturas, idem socios consensisse omnes, ad prodendam Annibali urbem Romam. Consules hortari & consolari senatum: & dicere, alias colonias in fide atque officio pristino fore. eas quoque ipsas quæ officio decesserint, si legati circa eas colonias mittantur, qui castigent, non qui precentur, verecundiam imperij habituros esse. Permissum ab senatu ijs cum esset, agerent, facerentque, ut e Republica ducerent: pertentatis prius aliarum coloniarum animis citauerunt legatos: quæsiueruntque ab ijs, ecquid milites ex formula paratos haberent? Pro duodeuiginti colonijs M. Sextilius Fregellanus respondit: & milites ex formula paratos esse: & si pluribus opus esset, plures

B daturos: & quicquid aliud imperaret, velletque populus Romanus, enixè facturos. ad id sibi neque opes deesse, animum etiam superesse. Consules sibi parum videri præfati pro merito eorum, sua voce collaudari eos, nisi vniuersi patres in curia gratias egissent, sequi in senatum iusserunt. Senatus quàm poterat honoratissimo decreto allocutus eos, mandat consulibus, ut ad populū quoque eos producerent: & inter multa alia præclara, quæ ipsis maioribusque suis præstitissent, recens etiam meritum eorum in Rempub. cōmemorarent. Ne nunc quidē post tot secula sileantur, fraudulentū re laude sua. Signini fuerent, & Nolani, & Norbani, Satriculanique, & Brundusini, & Fregellani, & Lucerini, & Venusini, & Adriani, & Firmani, & Ariminenses: & ab altero mari,

C Pontiani, & Pæstani, & Cossani: & mediterranei, Beneuentani, & Essernini, & Spoletini, & Placentini, & Cremonenses. Harum coloniarum subsidio tum imperium populi Romani stetit: ijsque gratiæ & in senatu, & apud populum actæ. Duodecim aliarum coloniarum, quæ detrectauerunt imperium, mentionem fieri patres vetuerunt: neque illos dimitti, neque retineri, neque appellari a consulibus. Ea tacita castigatio maximè ex dignitate populi Romani visa est. Cætera expedientibus, quæ ad bellum opus erant, consulibus aurum

D Galliam prouinciam sortitus erat: additumque Fabio cos. * c. pondo auri præcipuum, quod in arcem Tarentinam portaretur: cætero auro vsi sunt ad vestimenta præsentī pecunia locanda exercitui, qui in Hispania bellū secunda sua fama, ducisque gerebat. Prodigia quoque, prius quàm ab urbe coss. proficiscerentur, procurari placuit. In Albano monte tacta de cælo erant, signum Iouis, arborque templo propinqua, & Hostiæ lacus, & Capuæ murus, Fortunæque ædes, & Sinuessæ murus portaque. Hæc de cælo tacta. Cruentam etiam fluxisse aquam Albanam, quidā authores erant. Et Romæ intra cellam ædis Fortis Fortunæ de capite signum, quod in coronā erat, in manus sponte sua prolapsum. Et Priuerni satis constabat bouem locutum, vulturemque frequenti foro in tabernam deuolasse. Et Sinuessæ natum ambiguo inter marem ac foeminam sexu infantē: quos androgynos vulgus, ut pleraque faciliore ad duplicanda verba Græco sermone, appellat. & lacte pluisse, & cum elephantis capite puerum natum. Ea prodigia hostijs maioribus procurata, & supplicatio circa omnia puluinaria, & obsecratio in vnū diem indicta. & decretum, ut C. Hostilius Pr. ludos Apollinis, sicut his annis voti factique erant, voueret faceretque. Per eos dies & censoribus creandis Q. Fuluius cos. comitia habuit. Creati censores, ambo qui nondū consules fuerant: M. Cornelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus. Hi censores, ut agrum Campanum fruendum locarent, ex auctoritate patrum latum ad plebem est, plebesque sciuit. Senatus lectionē contentio inter censores de principe legendo tenuit. Sempronij lectio erat.

Coloniarum nomina,
quæ sua omnia in po-
puli Romani potestate
esse dixerunt.

Aurum vicesimariū.

* Val. 448000. cor.
* Val. 56000. cor.

* Val. 11200. cor.

Prodigia.

Androgyni.

Censores creantur.

*Cōtentio inter censo-
res de principe legen-
do in senatu.*

*Marcellum per lite-
ras admonet Fabius,
ne cum Annibale
manum confereret.*

*Marcellus audis pu-
gnā contra Anniba-
lem castra mouit.*

*Marcellus cum An-
nibale æquo Marte
pugnat.*

erat. Cæterum Cornelius morem traditum à patribus sequendum aiebat, vt **F** qui primus censor ex ijs qui viuerent, fuisset, eum principē legerent: is **T. Man-** lius Torquatus erat. Sempronius, cui dii sortem legendi dedissent, ei ius libe- rum eisdem dedisse deos. se id suo arbitrio facturum: lecturumq; **Q. Fabium** Maximum, quem tum principem Romanæ ciuitatis esse, vel Annibale iudice victurus esset. Cum diu certatū esset verbis, concedente collega, lectus à Sem- pronio princeps in senatu **Q. Fabius Maximus** cōs. Inde alius lectus senatus, octo præteritis, inter quos **L. Cæcilius Metellus** erat, infamis author deferen- dæ Italiæ post Cannensem cladem. In equestribus quoq; notis eadem serua- ta causa. sed erant perpauca, quos ea infamia attingeret. Illis omnibus (& mul- ti erant) adempti equi, qui Cannensium legionum equites in Sicilia erant, ad- **G** diderunt acerbitati etiam tempus, ne præterita stipendia procederent ijs qui equo publico meruerant, sed dena stipendia equis priuatis facerent. Magnum præterea numerum eorum conquisiuerunt, qui equo merere deberent: at- que ex ijs qui principio eius belli sexdecim annos nati fuerant, neq; militaue- rant, omnes ærarios fecerunt. Locauerunt inde reficienda quæ circa forum incendio consumpta erant, vii. tabernas, macellum, atrium regium. Trans- actis omnibus quæ Romæ agenda erant, consules ad bellum profecti: prior **Fulvius prægressus** Capuam. post paucos dies cōsecutus **Fabius**, qui & colle- gam coram obtestatus, & per literas **Marcellum**, vt quàm acerrimo bello de- **H** tineret Annibalem, dum ipse Tarentum oppugnaret: ea vrbe adempta hosti vndiq; pulso, nec vbi consisteret, nec quid fidū respiceret habenti, ne morandi quidē causam in Italia fore. Rhegyum etiam nuntium mittit ad præfectum præsidij, quod ab **Læuino** cōs. aduersus Brutios ibi locatum erat, octo mil- lia hominū: pars maxima ab Agatirna (sicut antea dictum est) ex Sicilia tradu- cta, & raptō viuere hominum assuetorum. additi erant Brutiorum indidem perfugæ, & audacia & audendi omnia necessitatibus pares. Hanc manum ad Brutium primum agrum depopulandum duci iussit, inde ad Cauloniam vr- bem oppugnandam. Imperata nō impigrè solūm, sed etiam auidē executi, di- reptis fugatisque cultoribus agri, summa vi urbem oppugnabant. **Marcellus** consulis literis excitatus, & quia ita in animum induxerat, neminem ducem **I** Romanum tam parem Annibali quàm se esse: vbi primum in agris pabuli co- pia fuit, ex hybernis profectus, ad Cannusium Annibali occurrit. Solicitabat ad defectionem. Cannusios **Pœnus**. cæterum vt appropinquare **Marcellum** audiuit, castra inde mouit. Aperta erat regio sine vllis ad insidias latebris: itaq; in loca saltuosa cedere inde cœpit. **Marcellus** vestigijs instabat, castraq; castris conferebat: & opere perfectō, extemplō in aciem legiones educebat. **Annibal** turmatim per equites, peditumq; iaculatores leuia certamina ferens, casum vniuersæ pugne non necessariū ducebat. tractus est tamen ad id quod vitabat certamen. Nocte prægressum eum assequitur locis planis ac patentibus **Mar-** cellus. castra inde ponentem, pugnando vndique in munitores, operibus **K** prohibet. Ita signa collata, pugnatumque totis copijs: & cum iam nox insta- ret, Marte æquo discessum est. castra exiguo distantia spatio raptim ante no- ctem permunita. Postero die luce prima **Marcellus** in aciem copias eduxit. Nec **Annibal** detrectauit certamen, multis verbis adhortatus milites, vt me- mores **Thrasymeni** Cannarumque, contunderent ferociam hostis. vrgere at- que instare eum: non iter quietos facere, non castra ponere pati, non respi- rare aut circumspicere. quotidie simul orientem solem, & Romanam aciem in campis videndam esse. si vno prælio haud incruentus abeat, quietius de- inde tranquilliusque eum bellaturum. His irritati adhortationibus, simulq; tædio ferociæ hostium quotidie instantium laceffentiumq;, acriter prælium **ineunt.**

A ineunt. Pugnatum amplius duabus horis est. cedere inde ab Romanis dextera ala, & extraordinarij cepere. quod vbi Marcellus vidit, duodeuicesimā legionem in primam aciem inducit. Dum alij trepidè cedunt, alij segniter subeunt. *Marcellus vincitur ab Annibale.* turbata tota acies est: dein prorsus fusa, & vincente pudorem metu, terga dabant. Cecidereque in pugna fugaq; ad duo millia & septingenti ciuium, sociorumque, in his quatuor Romani centuriones fuere: duo tribuni militum, M. Licinius & M. Fuluius. signa militaria, quatuor de ala prima, quæ fugit: duo de legione quæ cedentibus socijs successerat, amissa. Marcellus, postquā in castra reditum est, concionem adeo sæuam atq; acerbam apud milites habuit, vt prælio per diem totam infelicitè tolerato, tristior ijs irati ducis oratio *Marcelli gratia oratio in milites.* esset. Dijs immortalibus vt in tali re laudes gratesq;, inquit, ago, quod victor hostis cum tanto pauore incidentibus vobis in vallū portasq;, non ipsa castra est aggressus. differuissetis profectò eodē terrore castra, quo omisistis pugnam. Qui paor hic? qui terror? quæ repētè, qui, & cum quibus pugnaretis, obliuio animos inuasit? nempe ijdem sunt ij hostes, quos vincendo & victos sequendo priorem æstatem absumpsistis: quibus dies noctesq; fugientibus per hos dies institistis: quos leuibus prælijs fugastis, quos hesterno die nec iter facere, nec castra ponere passi estis. Omitto ea quibus gloriari potestis: cuius & ipsius pudere ac poenitere vos oportet. nempe æquis manibus hesternæ die diremistis pugnam. quid hæc nox, quid hæc dies abstulit? vestræ his copiae imminutæ sunt, an illorum auctæ? Non equidem mihi cum exercitu meo loqui videor, nec cum Romanis militibus. corpora tantum atq; arma eadem sunt. an si eodē animos habuissetis, terga vestra vidisset hostis? signa alicui manipulo, aut cohorti abstulisset? Nō adhuc cæsis Romanis legionibus gloriabatur? vos illi hodierno die primū fugati exercitus dedistis decus. Clamor inde ortus, vt veniam eius diei daret, vbi vellet deinde experiretur militum suorū animos. Ego verò experiar, inquit, milites: & vos crastina die in aciem educā, vt victores potius quàm victi veniā impetretis, quam petitis. Cohortibus quæ signa amiserant, hordeum dari iussit: centurionesq; manipulorum, quorum signa amissa fuerant, districtis gladijs discinctos destituit: & vt postero die omnes *De Marcello Annibalis iudicium.* pedites equitesq; armati adessent, edixit. Ita concio dimissa, fatentium iure ac meritò sese increpitos: neq; illo die virum quenquam in acie Romana fuisse, præter vnum ducem, cui aut morte satis faciendum, aut egregia victoria esset. Postero die armati ornatique ad edictū aderant. Imperator eos collaudat: pronuntiatq;, à quibus orta pridie fuga esset, cohortesq; quæ signa amisissent, se in primam aciem inducturum: edicere iam sese, omnibus pugnandum ac vincendum esse: & adnitendum singulis vniuersisque, ne prius hesternæ fugæ quàm hodiernæ victoriæ fama Romam perueniat. Inde cibo corpora firmare iussit, vt si longior esset pugna, viribus sufficerent. Vbi omnia dicta factaque sunt, quibus excitarentur animi militū, in aciem procedunt. Quod vbi Annibali nuntiatum est, cum eo nimirum, inquit, hoste res est, qui nec bonam nec malā ferre fortunā potest. seu vicit, ferociter instat victis: seu victus est, instaurat cum victoribus certamē. Signa inde canere iussit, & copias educit. Pugnatum vtrinq; aliquanto quàm pridie acrius est: Poenis ad obtinendum hesternum decus adnitentibus, Romanis ad demendam ignominiam. Sinistra ala ab Romanis & cohortes, quæ amiserant signa, in prima acie pugnabant, & legio vicesima ab dextro cornu instructa. L. Cornelius Lentulus, & C. Claudius Nero legati cornibus præerant: Marcellus mediam aciem hortatur, testisque præsens firmabat. Ab Annibale Hispani primā obtinebant frontem, & id roboris in omni exercitu erat. Cum anceps diu pugna esset, Annibal elephantos in primā aciem induci iussit: si quem iniicere ea res tumultū ac pauorē posset.

Et primò turbarunt signa ordinesque, & partim occultatis, partim dissipatis p[er] terrore qui circà erant, nudauerant vna parte aciem. latiusq; fuga manasset, ni C. Decinius Flauus tribunus militum signo arrepto primi hastati manipulum eius signi se sequi iussisset. duxit vbi maximè tumultum cōglobatæ belluæ faciebant: pilaq; in eas conijci iussit. Hæserè omnia tela haud difficili expropinquo in tanta corpora ictu, & tam conferta turba. sed vt nō omnes vulnerati sunt: ita in quorū tergis infixæ steterè pila, vt est genus anceps, in fugam versi etiam integros auertere. Tum iam nō vnus manipulus, sed pro se quisq; mīles, qui modò assequi agmen fugientium elephantorū poterat, pila conij-

*Marcellus compellit
in castra Annibalem
multū caesus.*

*Annibal nocte castra
mouit.*

*Fabius Manduria vi
capta obsidet Taren-
tum.*

cere. eo magis ruere in suos beluæ: tantoq; maiorem stragem edere, quàm inter hostes ediderant. quanto acrius pauor consternatas agit, quàm insidentis magistri imperio reguntur. In perturbatam transcursu belluarū aciem signa inferunt Romani pedites: & haud magno certamine dissipatos, trepidantesq; auertunt. Tum in fugientes equitatum immittit Marcellus. nec antè finis sequendi est factus, quàm in castra pauentes compulsi sunt. nam super alia, quæ terrorem trepidationemq; facerent, elephantī fortè duo in ipsa porta corruerant, coactiq; erant milites per fossam, vallumq; ruere in castra. ibi maxima hostium cædes facta. Cæsa ad octo millia hominum, quinq; elephantī. Nec Romanis incruenta victoria fuit. mille fermè, & septingenti de duabus legionibus, & sociorum supra M. & CCC. occisi: vulnerati permulti ciuium, sociorumq;. Annibal nocte proxima castra mouit. Cupientē insequi Marcellum prohibuit multitudo fauciorū. Speculatores, qui sequerentur agmen missi, postero die retulerunt, Brutios Annibalem petere. Iisdem fermè diebus & ad Q. Fuluium consulem Hirpini, & Lucani, & Volscientes, traditis præsidij Annibalis, quæ in vrbibus habebant, dediderunt sese: clementerq; à cōsule cum verborum tantum castigatione ob errorem præteritum accepti. Et Brutijs similis spes veniæ facta est, cum ab ijs Vibius & Pactius fratres, longè nobilissimi gentis eius, eandem quæ data Lucanis erat, conditionem deditionis petentes venissent. Q. Fabius consul oppidū in Salentinis Manduriam vi cepit. ibi ad quatuor millia hominū capta: & cæteræ prædæ aliquantum. Inde Tarentū profectus, in ipsis faucibus portus posuit castra. naues, quas Liuius tutandis commeatibus habuerat, partim machinationibus onerat, apparatuq; mœnium

A moenium oppugnandorum: partim tormentis & faxis, omniq; missilium telorum genere instruit: onerarias quoq; , non eas solum quæ remis agerentur, ut alij machinas scilasq; ad muros ferrent, alij procul ex nauibus vulnerarent moenium propugnatores. Eæ naues ab aperto mari, ut urbem aggredierentur, instructæ paratæque sunt. Et erat liberum mare classe Punica, cum Philippus oppugnare Aetolos pararet, Corcyram transmissa. In Brutijs interim Caulonia oppugnatores sub aduentum Annibalis, ne opprimerentur, in tumultum à præsentis impetu tutum, ad cætera inopem, concessere. Fabium Tarentum obsidentem leue dictu momentum ad rem ingentem potiundam adiuuit. Præsidium Brutiorum datum ab Annibale Tarentini habebant. eius præsidij

B præfectus deperiebat amore muliercule, cuius frater in exercitu Fabij consulis erat. Is certior literis sororis factus de noua consuetudine aduenæ locupletis, atque inter populares tam honorati, spem nactus per sororē quolibet impelli amantem posse, quid speraret, ad cōsulem detulit. Quæ cum haud vana cogitatio visa esset, perfuga iussus Tarentum transire, ac per sororem præfecto conciliatus, primò occultè animum eius tentando, dein satis explorata leuitate, blanditijs muliebribus perpulit eum ad proditorem custodiæ loci, cui præpositus erat. Vbi & ratio agendæ rei, & tempus conuenit, miles nocte per interualla stationum clam ex vrbe emissus, ea quæ acta erant, quæque ut agerentur conuenerant, ad cōsulem refert. Fabius vigilia prima dato signo ijs

C qui in arce erant, quiq; custodiam portus habebant, ipse circuito portu ab regione vrbis in orientem versa occultus cōfedit. Canere inde tubæ simul ab arce, & à portu & à nauibus, quæ aperto mari appulsæ erant: clamorq; vndique cum ingenti tumultu, vnde minimum periculi erat, de industria ortus. Consul interim silentio continebat suos. Igitur Democrates, qui præfectus antea classis fuerat, fortè illi loco præpositus, postquam quieta omnia circa se vidit, alias partes eo tumultu personare, ut captæ vrbis interdū excitaretur clamor, veritus ne inter cunctationem suam cōsul aliquam vim faceret, ac signa inferret, præsidium ad arcem, vnde maximè terribilis accidebat sonus, traducit. Fabius cum ex temporis spatio, & ex silentio ipso (quod vbi paulò antè

D strepebant excitantes vocantesque ad arma, inde nulla accidebat vox) deductas custodias sensisset, ferri scilas ad eam partem muri, qua Brutiorum cohortem præsidium agitare proditoris conciliator nuntiauerat, iubet. Ea primum captus est murus, adiuuantibus recipientibusque Brutijs, & transcensum in urbem est. deinde proxima refracta porta, ut frequenti agmine signa inferrentur. Tum clamore sublato, sub ortum fermè lucis nullo obuio armato in forum perueniunt: omnesq; vndiq; , qui ad arcem portumq; pugnabant, in se conuerterunt. Prælium in aditu fori maiore impetu, quàm perseuerantia commissum est. non animo, non armis, non arte belli, non vigore aut viribus corporis, par Romano Tarentinus erat. Igitur pilis tantum coniectis, prius penè quàm cōsererent manus, terga dederunt, dilapsique per nota vrbis itinera in suas amicorumque domos. Duo ex ducibus Nico & Democrates, fortiter pugnantes cecidere. Philomenes, qui proditoris ad Annibalem author fuerat, cum citato equo ex prælio auectus esset, vacuus paulò post equus erransque per urbem cognitus, corpus nusquam inuentum est. creditum vulgo est, in puteum apertum ex equo præcipitasse. Carthalonem autem præfectum Punici præsidij, cum cōmemoratione paterni hospitij positus armis venientem ad cōsulem, miles obuio obtruncat. Alij alios passim sine discrimine armatos inermesq; cædunt, Carthaginieneses Tarentinosq; pariter. Brutij quoq; multi interfecti, seu per errorē, seu vetere in eos insito odio: seu ad proditoris famam, ut vi potius atq; armis captum Tarentum videretur, extinguendam. Tum à cæde ad diri-

*Tarentum proditio-
ne captum à Fabio
Cof.*

* Val. 9296000.
coron.

Metapontinorum do-
lus.

Hispanie principes
ab Asdrubale ad Sci-
pionem secedunt.

Indibilis ad Scipione
oratio.

ad diripiendam urbem discursum. Triginta millia seruilium capitum dicun-
tur capta, ingens argenti vis facti signatiq̃ue, * auri LXXXVII. millia pondo, si-
gna tabulæq̃; propè vt Syracusarum ornāmēta æquarent. Sed maiore animo
generis eius præda abstinuit Fabius quàm Marcellus: qui interroganti scribe,
quid fieri de signis vellet (ingentis magnitudinis dii sunt, suo quisque habitu
in modum pugnantium formati) deos iratos Tarentinis relinqui iussit. Mu-
rus inde, qui urbem ab arce dirimebat, dirutus est ac disiectus. Dum hæc Ta-
renti aguntur, Annibal ijs qui Cauloniam obsidebāt, in deditionem acceptis,
audita oppugnatione Tarenti, dies noctesq̃; cursim agmine acto cū festi-
nans ad opem ferendā, captam urbem audisset: & Romani, inquit, suum An-
nibalem habent. eadem, qua ceperamus, arte Tarentum amisimus. Neta-
men fugientis modo conuertisse agmen videretur, quo cōstiterat loco, quin-
que millia fermè ab vrbe posuit castra. ibi paucos moratus dies, Metapontum
se se recepit. Inde duos Metapontinos cum literis principum eius ciuitatis ad
Fabium Tarentum mittit, fidem ab consule accepturos, impunita priora fo-
re, si Metapontum ei cum præsidio Punico prodidissent. Fabius vera quæ af-
ferrent esse ratus, diem, qua accessurus esset Metapontum, cōstituit: literasq̃;
ad principes dedit, quæ ad Annibalem delatæ sunt. Enimuerò lætus successu
fraudis, si ne Fabius quidē dolo inuietus esset, haud procul Metaponto insi-
dias ponit. Fabio auspicanti, prius quàm egrederetur ab Tarento, aues semel
atque iterum non addixerunt. hostia quoque cæsa consulenti deos, aruspex
cauendum à fraude hostili, & ab insidijs, prædixit. Metapontini, postquam ad
constitutam non venerat diem, remissi vt cunctantem hortarentur, repente
comprehensi metu grauioris quæstionis detegunt insidias. Aestatis eius prin-
cipio, qua hæc agebantur, P. Scipio in Hispania cū hyemem totam recon-
ciliandis barbarorum animis partim donis, partim remissione obsidum ca-
ptiuorumq̃ue absumpsisset: Edesco ad eum, clarus inter duces Hispanos ve-
nit. Erant coniux liberiq̃; eius apud Romanos. sed præter eam causam etiam
velut fortuita inclinatio animorum, quæ Hispaniam omnē auerterat ad Ro-
manum à Punico imperio, traxit eum. Eadem causa Indibili Mandonioque
fuit, haud dubiè omnis Hispaniæ principibus, cum omni popularium manu
relictō Asdrubale, secedenti in imminētes castris eius tumulos, vnde per con-
tinentia iuga tutus receptus ad Romanos esset. Asdrubal cū hostium res ta-
citis augescere incrementis cerneret, suas imminui, ac fore, vt nisi audendo
aliquid moueret, quæ cœpissent ruerent: dimicare quamprimū statuit. Sci-
pio audior etiam certaminis erat, cū à spe, quam successus rerum augebat:
tum quod prius quàm iungerentur hostium exercitus, cum vno dimicare du-
ce, exercituque, quàm simul cum vniuersis malebat. Cæterum etiam si cum
pluribus pariter dimicandum foret, arte quadā copias auxerat. nam cū vi-
deret nullum esse naujū vsum, quia vacua omnis Hispaniæ ora classibus Pu-
nicis erat, subductis nauibus Tarraconem, nauales socios terrestribus copijs
addidit. Et armorum affatim erat captorum Carthagine: & quæ post captam
eam fecerat, tanto opificum numero incluso. Cū ijs Scipio veris prin-
cipio ab Tarracone egressus (iam enim & Lælius redierat ab Roma, sine quo
nihil maioris rei motum volebat) ducere ad hostem pergit. Per omnia paca-
ta eunti, vt cuiusque populi fines transiret, prosequentibus excipientibusque
socijs, Indibilis & Mandonius cum suis copijs occurrerunt. Indibilis pro vtro-
que locutus, haudquaquam vt barbarus stolidè incauteque, sed potius cum
verecunda grauitate: propiorque excusanti transitionē vt necessariam, quàm
gloriantia ea velut ad primam occasionem rapta. Scire enim se, transfugæ no-
men execrabile veteribus socijs, nouis suspectū esse. neq̃; eum se reprehendere
morem

A morem hominum, si tamen anceps odium causa, non nomen faciat. Merita inde sua in duces Carthaginienses commemorauit: auaritiam contra eorum, superbiamq; & omnis generis iniurias in se atque populares. Itaque corpus duntaxat suum ad id tempus apud eos fuisse: animum iam pridē ibi esse, vbi ius ac fas crederet coli. ad deos quoque confugere supplices, qui nequeant hominum vim atque iniurias pati. se id Scipionem orare, vt transitio sibi nec fraudi apud eum, nec honori sit. quales ex ea die experiundo cognouerit, perinde operæ eorum pretium faciat. Ita prorsus respondet facturum Romanus: nec pro transfugis habiturum, qui non duxerint societatem ratam, vbi nec diuini quicquam nec humani sanctum esset. Productæ deinde in conspectum eius coniuges, liberiq; lachrymantibus gaudio redduntur: atque eodie in hospitium abducti. Postero die fœdere accepta fides, dimissique ad copias adducendas. Iisdem deinde in castris tendebant, donec ducibus ijs ad hostem peruentum est. Proximus Carthaginiensium exercitus Asdrubalis prope urbem Bætulam erat. pro castris equitum stationes habebat. In eas velites, antesignaniq; & qui primi agminis erant, aduenientes ex itinere, priusquam castris locum caperent, adeo cōtemptim impetum fecerunt, vt facile apparet, quid vtrique parti animorum esset. In castra trepida fuga compulsi equites sunt: signaque Romana portis propè ipsis illata. Atque illo quidem die irritatis tantum ad certamen animis, castra Romani posuerunt. Nocte Asdrubal

C in tumultum copias recepit, plano campo in summo patentem: fluuius ab tergo, antè circaque velut ripa præceps oram eius omnem cingebat. suberat & altera inferior summissa fastigio planicies. eam quoque altera crepido haud facilius in ascensum ambibat. In hunc inferiorem campum postero die Asdrubal, postquam stantem pro castris hostium aciem vidit: equites Numidas, leuiumque armorum Baleares, & Afros demisit. Scipio circunuectus ordines signaq; ostendebat hostem, prædam nata spe æquo dimicandi campo, captantem tumulos, loci fiducia, non virtutis aut armorum, stare in conspectu, sed altiora mœnia habuisse Carthaginem, quæ transcendisset miles Romanus. nec tumulos, nec arcem, ne mare quidem armis obstitisse suis. ad id fore

D altitudines, quas cepissent, hostibus, vt per præcipitia & prærupta salientes fugerent. eam quoque se illis fugam clausurum. Cohortesq; duas, alteram tenere fauces vallis, per quam defertur amnis, iubet: alteram viam insidere, quæ ab urbe per tumuli obliqua in agros ferret. ipse expeditos, qui pridie stationes hostium pepulerant, ad leuem armaturam infimo stantem supercilio ducit. Per aspreta primùm, nihil aliud quàm via impediti iere. deinde vt sub iactum venerunt telorum, primò omnis generis vis ingens effusa est in eos. ipse contra saxa, quæ locus strata passim omnia fermè missilia præbet, ingerere: nō milites solum, sed etiam turba calorū immista armatis. Cæterum quanquam ascensus difficilis erat, & propè obruebantur telis saxisque, assuetudine tamen succedendi muros, & pertinacia animi subierunt primi. Qui simul cepere aliquid æqui loci, vbi firmo consisterent gradu, leuem & concursatorem hostem, atq; interuallo tutum, cū procul missilibus pugna eluditur, instabilem eundem ad comminus conferendas manus, expulerunt loco: & cæde magna in aciem altiori superstantē tumulo impegere. inde Scipio iussis aduersus mediam euadere aciem victoribus, cæteras copias cum Lælio diuidit: atque eum parte dextra tumuli circumire, donec mollioris ascensus viam inueniret, iubet. ipse ab læua circuitu haud magno in transuersos hostes incurrit. Inde primò turbata acies est, dum ad circunsonantem vndique clamorem flectere cornua & obuerrere ordines volunt. Hoc tumultu & Lælius subiit. & dum pedem referunt, ne ab tergo vulnerarentur, laxata prima acies, locusq; ad euadendū &

medijs

Scipio Asdrubalem adoritur.

Scipio suos hortatur.

*Asdrubal in fugam
versus.*

*Scipio castra Asdru-
bali potitur.*

*Scipio rex ab Hispa-
ni appellatus, regium
nomen deprecatur.*

*Scipio Massinam ad
Massanissam remit-
tit.*

*Asdrubal uterq;
Mago de rerum sum-
ma consulant.*

medijs datus est: qui per tam iniquum locum stantibus integris ordinibus, ele-
phantisque ante signa locatis, nunquam euassissent. Cum ab omni parte cæ-
des fierent, Scipio, qui læuo cornu in dextrum incurrerat, maximè in nuda ho-
stium latera pugnabat. Et iam ne fugæ quidem patebat locus. nam & statio-
nes vtrique Romanæ, dextra læuaque infederant vias: & portam castro-
rum ducis principumque fuga clauferat, addita trepidatione elephantorum,
quos terribiles æquè atque hostes timebant. Cæsa igitur ad octo millia homi-
num. Asdrubal iam antequam dimicaret, pecunia rapta, elephantisque præ-
missis, quamplurimos poterat de fuga excipiens, præter Tagum flumen ad Py-
renæum tendit. Scipio castris hostium potitus, cum præter libera capita om-
nem prædam militibus concessisset, in recensendis captiuis decem millia pedi-
tum, duo millia equitum inuenit. ex ijs Hispanos sine pretio omnes domum
dimisit. Afros vendere quæstorem iussit. Circumfusa inde multitudo Hispa-
norum & antè deditorum, & pridie captorum, regem cum ingenti consensu
appellauit. Tum Scipio silentio per præconem factò, sibi maximum nomen
imperatoris esse dixit, quo se milites sui appellassent. regium nomen alibi ma-
gnum, Romæ intolerandum esse. regalem animum in se esse. si id in hominis
ingenio amplissimum ducerent, tacitè iudicarent, vocis usurpatione abstine-
rent. Sensere etiam barbari magnitudinem animi, cuius miraculo nominis
alij mortales stuperent, id ex tam alto fastigio aspernantis. Dona inde regulis
principibusque Hispanorum diuisa, & ex magna copia captorum equorum
trecentos, quos vellet, eligere Indibilem iussit. Cum Afros venderet iussu im-
peratoris quæstor, puerum adultum inter eos forma insigni, cum audisset regij
generis esse, ad Scipionem misit. Què cum percunctaretur Scipio, quis, & cuias,
& cur id ætatis in castris fuisset: Numidam se lachrymans esse ait. Massinam po-
pulares vocare. orbem à patre relictum, apud maternum auum Galam regem
Numidarum educatum: cum auunculo Masanissa, qui nuper cum equitatu
subsidio Carthaginensibus venisset, in Hispaniam traiecisse. prohibitum pro-
pter ætatem à Masanissa, nunquam ante prælium inijsse. eo die se, quo pugna-
tum cum Romanis esset, incito auunculo clam armis equoque sumpto in aciem
exisse: ibi prolapsò equo effusum in præceps, captum ab Romanis esse. Scipio
cum asseruari Numidam iussisset, quæ pro tribunali agenda erant, peragit. in-
de cum se in prætorium recepisset, vocatum eum interrogat, vellet ne ad Ma-
sanissam reuerti? Cum effusis gaudio lachrymis, cupere verò diceret: tum pue-
ro annulum aureum, tunicam lato clauo cum Hispano sagulo, & aurea fibu-
la, equumque ornatum donat: iussisque prosequi quoad vellet equitibus, di-
misit. De bello inde consilium habitum. & authoribus quibusdam ut confe-
ctim Asdrubalem persequeretur, anceps id ratus, ne Mago atque Asdrubal cum
eo iungerent copias, præsidio tantum ad insidendum Pyrenæum misso, ipse re-
liquum æstatis recipiendis in fidem Hispaniæ populis absumpsit. Paucis post
prælium factum ad Bætulam diebus, cum Scipio rediens iam Tarracone sal-
tu Castulonensi excessisset: Asdrubal Gisgonis filius & Mago imperatores ex
vltterione Hispania ad Asdrubalem venire, serum post malè gestam rem auxi-
lium, consilio in cætera exequenda belli haud parum opportuni. Ibi confe-
rentibus, quid in cuiusque prouinciæ regione animorum Hispanis esset, vnus
Asdrubal Gisgonis vltimam Hispaniæ oram, quæ ad Oceanum & Gades ver-
git, ignaram adhuc Romanorum esse, eoque Carthaginensibus satis fidam
censebat. Inter Asdrubalem alterum, & Magonem constabat, beneficijs Sci-
pionis occupatos omnium animos publicè priuatimque esse: nec transito-
nis finem antè fore, quàm omnes Hispani milites aut in vltima Hispaniæ amo-
ti, aut traducti in Galliam forent. Itaque etiam si senatus Carthaginensium
non cen-

A non censuisset, eundem tamen Asdrubali fuisse in Italiam, vbi belli caput & rerum summa esset, simul vt Hispanos omnes procul ab nomine Scipionis ex Hispania abduceret. exercitum eius cum transitionibus, tum aduerso praelio imminutum Hispanis repleti militibus. Et Magonem, Asdrubali Gisgonis filio tradito exercitu, ipsum cum grandi pecunia ad conducenda mercede auxilia in Baleares trajcere. Asdrubalem Gisgonis cum exercitu penitus in Lutatianiam abire: nec cum Romano manus conferere. Masaniissæ ex omni equitatu quod roboris esset, tria millia equitum expleri: eumque vagum per citeriorem Hispaniam socijs opem ferre, hostium oppida atque agros populari. His decretis, ad exequenda quæ statuerant, duces digressi. Hæc eo anno in Hispania acta. Romæ fama Scipionis indies crescere. Fabio Tarentum captum astu magis quam virtute, gloriæ tamen esse. Fuluij senescere famam. Marcellus etiam aduerso rumore esse, super quam quod primò malè pugnauerat, quia vagante per Italiam Annibale, media æstate Venusiam in tecta milites abduxisset. Inimicus erat ei C. Publicius Bibulus tribunus plebis. Is iam à prima pugna quæ aduersa fuerat, assiduis concionibus infamem inuisumque plebi Claudium fecerat, & iam de imperio abrogando eius agebat: cum tamen necessarij Claudij obtinuerunt, vt relicto Venusiæ legato, Marcellus Romam veniret ad purganda ea, quæ inimici obijcerent: nec de imperio eius abrogando absente ipso ageretur. Fortè sub idem tempus & Marcellus ad deprecandam ignominiam, & Q. Fuluius consul comitiorum causa Romam venit. Actum de imperio Marcelli in circo Flaminio est, ingenti concursu plebisque & omnium ordinum. Accusauit tribunus plebis non Marcellum modò, sed omnem nobilitatem. Fraude eorum, & cunctatione fieri, vt Annibal decimum iam annum Italiam prouinciam habeat, diutius ibi quam Carthagine vixerit. habere fructum imperij prorogati Marcello populum Romanum. bis cæsum exercitum eius, æstiuam Venusiæ sub tectis agere. Hanc tribuni orationem ita obruit Marcellus commemoratione rerum suarum, vt non rogatio solum de imperio eius abrogando antiquaretur, sed postero die consulem cum ingenti consensu centuriæ omnes crearent. Additur collega T. Quintius Crispinus, qui tum prætor erat. Postero die prætores creati P. Licinius Crassus Diues, pontifex maximus P. Licinius Varus, Sex. Iulius Cæsar, Q. Claudius Flamen. Comitiorum ipsorum diebus sollicita ciuitas de Hetruriæ defectione fuit. Principium eius rei ab Arretinis fieri, C. Calpurnius scripserat, qui eam prouinciam proprætor obtinebat. Itaque confestim eò missus Marcellus consul designatus, qui rem inspiceret, ac si digna videretur, exercitu accito bellum ex Apulia in Hetruriam transferret. Eo metu compressi Hetrusci quieuerunt. Tarentinorum legatis pacem petentibus cum libertate ac legibus suis, responsum ab senatu est, vt redirent cum Fabius consul Romam venisset. Ludi & Romani & plebeij eo anno in singulos dies restaurati. Aediles curules fuere L. Cornelius Caudinus, & Seruil. Sulpitius Galba: plebeij, C. Seruilius. & Q. Cæcilius Metellus. Seruilius negabant iure aut tribunum plebis fuisse, aut ædilem esse, quod patrem eius, quem triumuirum agrarium occisum à Boijs circa Mutinam esse, opinio per decem annos fuerat, viuere, atque in hostium potestate esse satis constabat. Vndecimo anno Punici belli consulatum inierunt M. Marcellus quintum (vt numeretur cōsulatus, quem vitio creatus non gessit) & T. Quintius Crispinus. Vtriq; consulū Italia decreta prouincia est, & duo consulū prioris anni exercitus: tertius tum erat Venusiæ, cui M. Marcellus præfuerat: ita vt ex tribus eligerent duos quos vellent, tertius ei traderetur, cui Tarentum & Salentini prouincia euenisset. Cæteræ prouinciæ ita diuisæ prætoribus, P. Licinio Varo

Marcellus accusatus
à Bibulo tribuno ple-
bis.

Marcellus omnium cen-
turiarum consensu con-
sul creatur.

Hetruria deficit.

Prouinciarum diuisio.

urbana, P. Licinio Crasso pont. max. peregrina, & quò senatus censuisset. Sex. P. Iulio Cæsari Sicilia, Q. Claudio Flamini Tarentum. Prorogatum imperium in annum est Q. Fulvio Flacco, vt prouinciam Capuam, quæ T. Quintij prætoris fuerat, cum vna legione obtineret. Prorogatum & C. Hostilio Tubulo est, vt proprætor in Hetruriam ad duas legiones succederet C. Calpurnio. Prorogatum & L. Veturio Philoni est, vt proprætor Galliam eandem prouinciam cum iisdem duabus legionibus obtineret, quibus prætor obtinuisset. Quod in L. Veturio, idem in C. Aurunculeio decretum ab senatu, latumque de prorogando imperio ad populum est. qui prætor Sardiniam prouinciam cum duabus legionibus obtinuerat. additæ ei ad præsidium prouinciæ quinquaginta longæ naues, quas P. Scipio ex Hispania misisset. Et P. Scipioni, & M. Syllano suæ Hispaniæ, sui que exercitus in annum decreti. Scipio ex octuaginta nauibus, quas aut secum ex Italia adductas, aut captas Carthagine habebat, quinquaginta in Sardiniam transmittere iussus: quia fama erat, magnum naualem apparatus eo anno Carthagine esse: c. c. nauibus omnem oram Italiæ, Siciliæque ac Sardinia impleturos. Et in Sicilia ita diuisa res est. Sex. Cæsari exercitus Cannensis est datus. M. Valerius Leuinus (ei quoque enim in annum prorogatum imperium est) classem quæ ad Siciliam erat, nauium LXX. obtineret. adderet eò xxx. naues, quæ ad Tarentum priore anno fuerant. cum ea centum nauium classe, si videretur ei, prædatum in Africam traiceret. Et P. Sulpitio, vt eadem classe Macedoniam Græciamque prouinciam haberet, prorogatum in annum imperium est. De duabus quæ ad urbem Romam fuerant, legionibus nihil mutatum. Supplementum, quo opus esset, vt scriberent, consulibus permissum. Vna & viginti legionibus eo anno defensum imperium Romanum est. Et P. Licinio Varo prætori vrbs negotium datum, vt naues longas xxx. veteres reficeret, quæ Hostiæ erant, & viginti nouas naues socijs naualibus compleret, vt quinquaginta nauium classe oram maris vicinam vrbi Romæ tueri posset. C. Calpurnius vetitus ab Arretio mouere exercitum, nisi cum successor venisset. Idem & Tubulo imperatum, vt inde præcipuè caueret, ne qua noua cōsilia orirentur. Prætores in prouincias profecti. Consules religio tenebat, quòd prodigijs aliquot nuntiatis, non facile litabant. Ex Campania nuntiata erant, Capuæ duas ædes, Fortunæ & Martis, & sepulchra aliquot de cœlo tacta: cum ijs (adeò minimis etiam rebus praua religio inferit deos) mures in æde Iouis aurum rosisse. Cassini examen apum ingens in foro confedissee. Et Hostiæ murum, portamque de cœlo tactam. Cære Vulturium volasse in ædem Iouis. Vulsinijs sanguine lacum manasse. Horum prodigiorum causa diem vnum supplicatio fuit. Per dies aliquot Hostiæ maiores sine litatione cæsæ, diuque non impetrata pax deum. in capita consulū, Republicæ incolumi, exitiabilis prodigiorum euentus vertit. Ludi Apollinares Q. Fulvio, Ap. Claudio coss. à P. Cornelio Sulla pr. vrbs primū facti erant. inde omnes deinceps prætores vrbs fecerant: sed in vnum annū vouebant, & dieque incerta faciebant. Eo anno pestilentia grauis incidit in urbem, agrosque, quæ tamen magis in longos morbos quam in perniciales euasit. Eius pestilentia causa, & supplicatū per compita tota vrbe est, & P. Licinius Varus prætor vrbs legē ferre ad populum iussus, vt hi ludi in perpetuum in statam diem vouerentur. Itaque ipse primus ita vouit, fecitque ad iii. Nonas Quintiles. is dies deinde solennis seruatus. De Arretinis, & fama indies grauior, & cura crescere patribus. Itaque C. Hostilio scriptum est, ne differret obsides ab Arretinis accipere, cui traderet Romam deducendos, C. Terentius Varro cum imperio missus. qui vt aduenit, ex templō Hostilius legionem vnā, quæ ante urbem castra habebat, signa in urbem ferre iussit, præsidiaque locis idoneis disposuit.

tum

Prodigia.

J. Lys. Cunis

Apollinares ludi.

Pestilentia.

C. Hostilius obsides
Arretinis imperat.

A tum in foro citatis senatoribus obsides imperauit. Cum senatus biduum ad considerandum peteret tempus, aut ipsos extemplo dare, aut se postero die senatorum omnes liberos sumpturum, edixit. inde portas custodire iussit tribunos militum, praefectosque socium & centuriones, ne quis nocte vrbe exiret. Id segnius, negligentiusque factum. septem principes senatus, prius quam custodiae in portis locarentur, ante noctem cum liberis euaserunt. Postero die luce prima cum senatus in forum citari coeptus esset, desiderati, bonaque eoditumque C. Terentio Romam deducendi. Is omnia suspectiora, quam antea fuerant, in senatu fecit. itaque tanquam imminente Hetrusco tumultu, legione alteram ex urbanis Arretium ducere iussus ipse C. Terentius, eamque habere in praesidio urbis. C. Hostilium cum caetero exercitu placuit totam provinciam peragraré, & cauere ne qua occasio nouare cupientibus res daretur. C. Terentius ut Arretium cum legione venit, claués portarum cum magistratus poposcisset, negantibus ijs comparere, fraude amotas magis ratus, quam negligentia intercidisse, ipse alias claués omnibus portis imposuit: cauitque, cum cura ut omnia in potestate sua essent. Hostilium intentius monuit, ut in eo spem non moturos quicquam Hetruscos poneret, si ne quid mouere possent, praecauisset. De Tarentinis inde magna contentione in senatu actum coram Fabio, defendente ipso quos ceperat armis, alijs infensis, & plerisque

C æquantibus eos Campanorum noxae, poenaeque. s. c. in sententiam M. Acilij factum est, ut oppidum praesidio custodiretur: Tarentinique omnes intra moenia containerentur: res integra postea referretur, cum tranquillior status Italiae esset. Et de M. Liuiio praefecto arcis Tarentinae haud minore certamine actum est, alijs sententijs notantibus praefectum, quod eius secordia Tarentum proditum hosti esset: alijs praemia decernentibus, quod per quinquennium arcem tutatus esset, maximeque vnus eius opera receptum Tarentum foret: medijs ad censores, non ad senatum cognitionem de eo pertinere dicentibus. cuius sententiae & Fabius fuit. adiecit tamen, fateri se, opera Liuij Tarentum receptum, quod amici eius vulgo in senatu iactassent. neque enim recipiendum fuisse, nisi amissum foret. Consul alter T. Quintius Crispinus ad exercitum, quem Q. Fuluius Flaccus habuerat, cum supplemento in Lucanos est profectus. Marcellum aliae atque aliae obiectae animo religiones tenebant. in quibus, quod, cum bello Gallico ad Clastidium aedem Honori & Virtuti vouisset, dedicatio eius a pontificibus impediabatur: quod negabant vnam cellam amplius quam vni deo rite dedicari. quia si de caelo tacta, aut prodigij aliquid in ea factum esset, difficilis procuratio foret: quod vtri deo diuina res fieret, sciri non posset. neque enim duobus, nisi certis deis rite vna hostia fieri. Ita addita Virtutis aedes approperato opere: neque tamen ab ipso aedes ex

D dedicatae sunt. Tum demum ad exercitum, quem priore anno Venusiae reliquerat, cum supplemento proficiscitur. Locros in Brutijs Crispinus oppugnare conatus, quia magnam famam attulisse Fabio Tarentum ferebatur, omne genus tormentorum, machinarumque ex Sicilia accersierat: & naues indidem accitae erant, quae vergente ad mare partem urbis oppugnarent. Ea omissa oppugnatio est, quia Lacinium Annibal admouerat copias: & collegam eduxisse iam a Venusia exercitum fama erat, cui coniungi volebat. Itaque in Apuliam ex Brutijs reditum, & inter Venusiam Brutiamque minus trium millium passuum interuallo consules binis castris confederant. In eandem regionem & Annibal redijt, auerso ab Locris bello. Ibi consules ambo ingenio feroces prope quotidie milites in aciem excire, haud dubia spe, si duobus exercitibus consularibus iunctis commisisset sese hostis, debellari posse. Annibal quia cum

De Tarentinis senatus consultum.

Liuius arcis Tarentinae praefectus accusatur.

Virtutis aedes.

1. sup. ex mss. Bantam

*Annibal collem in-
ter castra situm occu-
pat.*

*Marcelli cupiditas di-
micandi cum Anni-
bale.*

*Marcellus consul lan-
cea transfixus.*

Marcello bis priore anno congressus vicerat, victusque erat: ut cum eodem si-
dimicandum foret, nec spem nec metum ex vano haberet: ita duobus con-
sulibus haudquaquam sese parem futurum credebatur. Itaque totus in suas ar-
tes versus, insidijs locum quærebat. Leuia tamen prælia inter bina castra va-
rio euentu fiebant. quibus cum extrahi æstatem posse consules crederent, ni-
hilominus oppugnari Locros posse rati, L. Cincio, ut ex Sicilia Locros cum
classe trajiceret, scribunt. Et ut ab terra quoque oppugnari mœnia possent, ab
Tarento partem exercitus, qui in præsidio erat, duci cō iusserunt. Ea ita futu-
ra per quosdam Thurinos comperta Annibali cum essent, mittit ad insiden-
dam ab Tarento viam. Ibi sub tumulo Petelliae equitum duo, peditum tria
millia in occulto locata: in quæ inexplorato euntes Romani cum incidissent, **G**
ad duo millia armatorum cæsa, & mille & ccc. ferme viui capti. alij dissipati fuga
per agros, saltusque Tarentum rediēre. Tumulus erat sylvestris inter Punica
& Romana castra, ab neutris primò occupatus: quia Romani qualis pars eius,
quæ vergeret in hostium castra, esset, ignorabant. Annibal insidijs, quàm castris
aptiorem eum crediderat, itaque nocte ad id missas aliquot Numidarum tur-
mas medio in saltu condiderat, quorum interdum nemo ab statione moue-
batur, ne aut arma, aut ipsi procul conspicerentur. Fremebant vulgo in ca-
stris Romanis, occupandum eum tumulum esse, & castello firmandum: ne,
si occupatus ab Annibale foret, velut in ceruicibus haberent hostem. Mouit ea
res Marcellum. & collegæ, Quinimus, inquit, ipsi cum equitibus paucis ex-
ploratum? subiecta res oculis certius dabit consilium. Adsentiente Crispino,
cum equitibus ducentis & viginti, ex quibus quadraginta Fregellani, cæteri
Hetrusci erant, proficiscuntur. Secuti M. Marcellus consulis filius, & A. Man-
lius, tribuni militum, simul & duo præfecti socium, L. Arennius, & M. Aulius.
Immolasse eo die quidam memoriæ prodidere consulem Marcellum, & pri-
ma hostia cæsa, iecur sine capite inuentum, in secunda omnia comparuisse,
quæ assolent. Auctum etiam visum in capite: nec id sanè aruspici placuisse,
quod secundum trunca & turpia exta, nimis læta apparuissent. Cæterum con-
sulem Marcellum tanta cupiditas tenebat dimicandi cum Annibale, ut nun-
quam satis castra castris collata diceret. Tum quoque vallo egrediens signum de-
dit, ut ad locum miles esset paratus: si collis, in quem speculatum irent, placuisset,
vasa colligerent, ac sequerentur. Exiguum campi ante castra erat, inde in col-
lem aperta vndique, & conspecta ferebat via. Numidis speculator nequaquam
in spem tantæ rei positus, sed si quos vagos pabuli aut lignorum causa lon-
gius à castris progressos possent excipere, signum dat, ut pariter ab suis quisque
latebris exorirentur. Non antè apparuere, quibus obuijs ab iugo ipso confur-
gendum erat, quàm circumiēre qui ab tergo intercluderent viam. Tum vn-
dique omnes exorti, & clamore sublato impetum fecere. Cum in ea valle con-
sules essent, ut neque euaderent in iugum occupatum ab hoste, nec receptum
ab tergo circumuenti haberent: extrahi tamen diutius certamen potuisset, ni **K**
coepta ab Hetruscis fuga pauorem cæteris iniecisset. Non tamen omisere pu-
gnam deserti ab Hetruscis Fregellani, donec integri consules hortando, ipsique
ex parte pugnando rem sustinebant. Sed postquam vulneratos ambos con-
sules, Marcellum etiam transfixum lancea prolabantem ex equo moribundum
videre, tum & ipsi (perpauci autem supererant) cum Crispino cōsule duobus
iaculis icto, & Marcello adolescente, faucio & ipso, effugerunt. Interfectus A.
Manlius tribunus militum, & ex duobus præfectis socium M. Aulius occisus, L.
Arennius captus. & lictores consulum quinque viui in hostium potestatem ve-
nerunt. cæteri aut interfecti, aut cum consule effugerunt. equites tres & xl. aut
in prælio, aut in fuga ceciderunt: duodeviginti viui capti. Tumultuatū & in
castris

A castris fuerat, ut consulibus irent subsidio: cum consulē, & filium alterius consulis faucios, exiguasq; infelicis expeditionis reliquias ad castra venientes cernunt. Mors Marcelli cum alioqui miserabilis fuit: tum quod nec pro ætate, (maior iam enim LX. annis erat) neq; pro veteris prudentia ducis, tam improvidē se collegamq;, & propē totam Rempub. in præceptis dederat. Multos circa unam rem ambitus fecerim, si quæ de Marcelli morte variant authores, omnia exequi velim. Ut omittam alios, L. Cælius triplicem rei gestæ ordinē edit: unam traditam fama: alteram scripta laudatione filij, qui rei gestæ interfuerit: tertiam, quam ipse pro inquisita ac sibi cōperta affert. Cæterum ita fama variat, ut tamen plerique loci speculandi causa castris egressum, omnes insidijs

B circumuentum tradant. Annibal magnum terrorem hostibus morte consulis unius, vulnere alterius iniectum esse ratus, ne cui deesset occasione, castra in tumultum, in quo pugnatum erat, extemplo transfert. ibi inuentū Marcelli corpus sepelit. Crispinus & morte collegæ, & suo vulnere territus, silentio insequentis noctis profectus, quos proximos nactus est montes: in ijs loco alto & tuto vndique castra posuit. Ibi duo duces sagaciter moti sunt, alter ad inferendam, alter ad cauendam fraudē. Annulo Marcelli simul cum corpore Annibal potitus erat. eius signi errore ne qui dolus neceretur à Pœno, metuens Crispinus, circa ciuitates proximas miserat nuntios: occisum collegam esse, annuloq; eius hostem potitum: ne quibus literis crederent nomine Marcelli

C compositis. Paulō antē hic nuntius consulis Salapiam venerat, cum literæ ab Annibale allatæ sunt, Marcelli nomine compositæ: se nocte, quæ diem illum secutura esset, Salapiam venturum. parati milites essent, qui in præsidio erant, si quo opera eorum opus esset. Sensere Salapiani fraudem: & ab ira non defectio-
Salapiani fraudem Annibalis eludunt. nis modò, sed etiam equitum interfectorum rati occasionē supplicij peti, remisso retrò nuntio, (perfuga autem Romanus erat) ut sine arbitrio milites quæ vellent, agerēt, oppidanos per muros vrbisq; opportuna loca in stationibus disponunt: custodias, vigiliasq; in eam noctem intentius instruunt: circa portam, qua venturum hostem rebantur, quod roboris in præsidio erat, opponunt. Annibal quarta vigilia fermē ad urbem accessit. Primi agminis erant

D perfugæ Romanorū, & arma Romana habebant. ij vbi ad portam est ventum, Latine omnes loquentes excitant vigiles: apeririq; portam iubent. consulem adesse. Vigiles velut ad vocem eorum excitati, tumultuari, trepidare, moliri. porta cataracta deiecta clausa erat. eam partim vectibus leuant: partim funibus subducunt in tantum altitudinis, ut subire recti possent. Vix dum satis patebat iter, cum perfugæ certatim ruunt per portam: & cum sexcenti fermē intrassent, remisso fune, quo suspensa erat, cataracta magno sonitu cecidit. Salapiani, alij perfugas negligenter ex itinere suspensa humeris, ut inter pacatos, gerentes arma inuadunt: alij è turribus portæ murisq; saxis, sudibus, pilis absterrent hostem. Ita inde Annibal suametipse fraude captus abiit: profectusq; ad

E Locrorum soluendam obsidionem, quam Cincius summa vi, operibus, tormentorumq; omni genere ex Sicilia aduecto oppugnabat. Magoni iam haud fermē fidenti, retenturum defensurumq; se urbem, prima spes morte nuntiata Marcelli affulsit: secutus inde nuntius, Annibalem Numidarum equitatu præmisso, ipsum quantum accelerare posset, cum peditū agminē sequi. Itaq; vbi primum Numidas edito è speculis signo aduentare sensit, & ipse patefacta repente porta ferox in hostes erumpit. Et primò, magis, quia improviso id fecerat, quàm quod par viribus esset, anceps certamen erat. deinde ut superuenire Numidæ, tantus pauor Romanis est iniectus, ut passim ad mare ac naues fugerēt, relictis operibus machinisq;, quibus muros quatiebant. Ita aduentu Annibalis soluta Locrorum obsidio est. Crispinus postquam in Brutios profectum

*Crispini Cos. literæ ad
senatum.*

etum Annibalem sensit, exercitum cui collega præfuerat, M. Marcellum tribu-
nū mil. Venusiam abducere iussit. ipse cum legionibus suis Capuam pro-
fectus, vix lecticæ agitationem præ gravitate vulnerum patiens, Romā literas
de morte collegæ scripsit, quantoq; ipse in discrimine esset. Se comitiorū causa
non posse Romam venire: quia nec viæ laborem passurus videretur, & de Ta-
rento sollicitus esset, ne ex Brutijs Annibal eò conuerteret agmen. legatos opus
esse ad se mitti viros prudētes, cum quibus, quæ vellet, de Repub. loqueretur.
Hæ literæ recitatæ, & magnum luctum morte alterius consulis, & metum de
altero fecerunt. Itaque & Q. Fabium filium ad exercitum Venusianum mise-
runt: & ad consulem tres legati missi, Sex. Iulius Cæsar, L. Licinius Pollio, L.
Cincius Alimentus, cum paucis antè diebus ex Sicilia redisset. Hi nuntiare
consuli iussi, vt si ad comitia ipse Romā venire non posset, dictatorem in agro
Romano diceret comitiorum causa. si consul Tarentum profectus esset, Q.
Claudius prætorem placere in eam regionem inde abducere legiones, in qua
plurimas sociorum vrbes tueri posset. Eadem æstate M. Valerius cum classe
centum nauium ex Sicilia in Africam transmisit: & ad Clupeam urbem ex-
scensione facta, agrum latè nullo fermè obuiio armato vastabat. inde ad na-
ues raptim prædatores recepti, quia repentè fama accidit, classē Punicā ad-
uentare. LXXX. erant & tres naues. Cum ijs haud procul Clupea prosperè pu-
gnat Romanus. Decem & octo nauibus captis, fugatis alijs, cum magna ter-
restri naualiq; præda Lilybæum redijt. Eadem æstate & Philippus imploran-

*Nauali pugna Peros
Romani vincunt.*

tibus Achæis auxilium tulit. quos & Machanidas tyrannus Lacedæmonio-
rum finitimo bello vrebatur: & Aetoli nauibus per fretum, quod Naupactum
& Patras interfuit (Rhion incolæ vocant) exercitu traiecto, depopulati erant.
Attalum quoque regem Asiæ, quia Aetoli summum gentis suæ magistratum
ad eum proximo concilio detulerant, fama erat in Europam traiecturum.
Ob hæc Philippo in Græciam descendenti ad Lamiam urbem Aetoli duce
Phylia, qui prætor in eum annum cum absente Attalo creatus erat, occurre-
runt. Habebant & ab Attalo auxilia secum: & mille fermè ex Romana clas-

*Philippus prosperè pu-
gnat aduersus Aeto-
los & socios.*

se à P. Sulpitio missos. Aduersus hunc ducem, atque has copias Philippus bis
prospero euentu pugnavit: multos admodum hostium vtrique pugna oc-
cidit. Inde cum Aetoli metu compulsi, Lamiæ vrbis mœnibus tenerent sese,
Philippus ad Phaleram exercitum reduxit. In Maliaco sinu is locus est, quon-
dam frequenter habitatus propter egregium portum, tutasq; circa statio-
nes, & aliam opportunitatem maritimam, terrestremq; . Eò legati ab rege
Aegypti Ptolemæo Rhodijsq; & Atheniensibus & Chijs venerunt, ad diri-
mendum inter Philippum atque Aetolos bellum. Adhibitus ab Aetolis ex fi-
nitimis pacificator Aminander rex Athamanum. Omnium autem non tan-

*De dirimendo inter
Aetolos & Philippū
bello legationes.*

ta pro Aetolis cura erat, ferocioribus quàm pro ingenijs Græcorum gentis:
quàm ne Philippus regnumq; eius, graue libertati futurum, rebus Græciæ
immisceretur. De pace dilata consultatio est in concilium Achæorum: con-
cilioq; ei & locus, & dies certa indicta. interim triginta dierum induciæ
impetratæ. Profectus inde rex per Thessaliam Bœotiamq; Chalcidem Eu-
bœæ venit, vt Attalum, quem classe Eubœam petiturum audierat, portibus
& littorum appulsu arceret. Inde præsidio relicto aduersus Attalum, si fortè
interim traiecisset, profectus ipse cum paucis equitum, levisq; armatu-
ræ, Argos venit. Ibi curatione Hereorum, Nemecorumq; suffragijs populi
ad eum delata, quia se Macedonum reges ex ea ciuitate oriundos referunt:
Hereis peractis, ab ipso ludicro extemplo Rhium profectus est ad indictum
multò antè sociorū concilium. Ibi de Aetolico finiando bello actum, ne cau-
sa aut Romanis, aut Attalo intrandi Græciam esset. Sed ea omnia vixdum in-
ducia-

A duciarum tempore circumactō, Aetoli turbauere: postquam & Attalū Aeginam venisse, & Romanā classem stare ad Naupactum audiuerunt. Vocati enim in concilium Achæorum, in quo eadem legationes erant, quæ ad Phaleram egerant de pace, primum quæsti sunt quædam contra fidem conuentionis tempore induciarum facta: postremò negarunt dirimi bellum posse, nisi Messenijs Achæi Pylum redderent: * Sationis restitueretur Athamanis, Scerdileto & Pleurato Parthini. id verò indignum ratus Philippus, victos victori sibi vltro conditiones ferre: ne antea quidem se aut de pace audisse, aut inducias pepigisse dixit, spem vllam habentem quieturos Aetolos: sed vt omnes socios testes haberet, se pacis, illos belli causam quæsisse. Ita infecta pace concilium dimisit, quatuor millibus armatorum relictis ad præsidium Achæorum, & quinque longis nauibus acceptis. quas si adiecisset missæ nuper ad se classi Carthaginensium, & ex Bithynia ab rege Prusia venientibus nauibus, statuerat nauali prælio laceffere Romanos, iam diu in ea regione potentes maris: ipse ab eo concilio Argos regressus. iam enim Nemeorum appetebat tempus, quæ celebrari volebat præsentia sua. Occupato rege apparatu ludorum, & per dies festos licentius quàm inter belli tempora remittente animum, P. Sulpitius ab Naupacto profectus, classem appulit inter Sicyonem & Corinthum, agrumque nobilissimæ fertilitatis effusæ vastauit. Fama eius rei Philippum ab ludis exciuit: raptimque cum equitatu profectus, iussis subsequi peditibus, palatos passim per agros, grauesque præda, vt qui nihil tale metuerent, adortus Romanos compulit ad naues. Classis Romana haudquaquam læta præda Naupactum redijt. Philippus ludorum quoque qui reliqui erant, celebritatem quantæcunq; de Romanis tum victoriæ partæ fama auxerat. lætitiæque ingenti celebrati festi dies: eo magis etiam, quòd populariter dempto capitis insigni, purpura atque alio regio habitu, æquaue rat cæteris se in speciem: quo nihil gratius est ciuitatibus liberis. Præbuissetque haud dubiam eo facto spem libertatis, nisi omnia intoleranda libidine foeda ac deformia effecisset. vagabatur enim cum vno aut altero comite per maritimas domos dies noctesque: & submittendo se in priuatum fastigium, quo minus suspectus, eo solutior erat: & libertatem cum alijs vanam ostendisset, totam in suam licentiam verterat. Neque enim omnia emebat aut eblandiebatur, sed vim etiam flagitijs adhibebat: periculosumque & viris & parentibus erat, moram incommoda seueritate libidini regiæ fecisse. vni etiam principi Achæorum Arato adempta vxor nomine Polycratia, ac spe regiarum nuptiarum in Macedoniam asportata fuerat. Per hæc flagitia solenni Nemeorum peracto, paucisq; additis diebus, Dymas est profectus ad præsidium Aetolorum, quod ab Eleis accitum acceptumque in urbem erat, eijciendum. Cycliadas (penes eum summa imperij erat) Achæique ad Dymas regi occurrere: & Eleorum accensi odio, quòd à cæteris Achæis dissentirent: & infensi Aetolis, quos Romanum quoque aduersus se mouisse bellum credebant. Profecti à Dymis, coniuncto exercitu transeunt Larissum amnem, qui Eleum agrum ab Dymeo dirimit. Primū diem, quo fines hostium ingressi sunt, populando absumpserunt. Postero die acie instructa ad urbem accesserunt, præmissis equitibus, qui obequitando portis promptum ad excursiones genus laceffere Aetolorum. Ignorabant Sulpitium cum quindecim nauibus ab Naupacto Cyllenem traiecisse: & expositis in terram quatuor millibus armatorum silentio noctis, ne conspici agmen posset, intrasse Elim. Itaque improuisa res ingentem iniecit terrorem, postquam inter Aetolos Eleosque Romana signa atque arma cognouere. Et primò recipere suos voluerat rex: dein contracto iam inter Aetolos & Triballos (Illyriorum id est genus) certamine,

* Codex Ald. pax Romanis restitueretur, Athamanis, Scerdileto, Pleurato, & Archidi.

Ludi Nemei.

Philippi flagitiosa libidines.

Philippus Dymas proficiscitur.

Philippus Eleum agrum populatur.

*Philippus in cohorte
Romanam incurrit.*

*Philippus ab Aetholi
co bello renocatur ob
domesticas seditiones.*

Ludi magni.

*M. Livius cōsulatum
recusat.*

tamine, cum vrgeri videret suos, & ipse rex cum equitatu in cohortem Roma-
nam incurrit. Ibi equus pilo traiectus, cum prolapsus per caput regem effu-
disset, atrox pugna vtrinque accensa est: & ab Romanis impetu in regem fa-
cto, & protegentibus regijs. Insignis & ipsius pugna fuit, cum pedes inter
equites coactus esset praelium inire. deinde cum iam impar certamen esset,
caderentque circa eum multi, & vulnerarentur, raptus ab suis, atque alteri
equo iniectus fugit. Eo die castra quinque millia passuum ab vrbe Eleorum
posuit. postero die omnes copias ad propinquum Eleorum castellum, (Pyr-
gum vocant) duxit: quod agrestium multitudinem cum pecoribus metu po-
pulationum compulsam audierat. eam inconditam inermemque multitu-
dinem primo statim terrore adueniens cepit: compensaueratque ea praeda, ^G
quod ignominiae ad Elim acceptum fuerat. Diuidenti praedam, captiuosque
(fuerunt autem quatuor millia hominum, pecorumque; omnis generis ad vi-
ginti millia) nuntius ex Macedonia venit: Eropum quendam corrupto arcis
praesidijque praefecto, Lychnidum cepisse: tenere & Dassaretiorum quosdam
vicos, & Dardanos etiam concire. Omisso igitur Achaico atque Aetolico
bello, relictis tamen duobus millibus & quingentis omnis generis armato-
rum, cum Menippo & Polyphante ducibus ad praesidium sociorum profe-
ctus ab Dymis per Achaiaem Boeotiamque & Beboeidem, decimis castris De-
metriadem in Thessaliam peruenit. Ibi alij maiorem afferentes tumultum
nuntij occurrunt: Dardanos in Macedoniam effusos, Orestidem iam tenere, ^H
ac descendisse in Aestræum campum: famamque inter barbaros celebrem esse,
Philippum occisum. Expeditione ea, qua cum populatoribus agri ad Sicyo-
nem pugnavit: in arborem illatus impetu equi ad eminentem ramum cornu
alterum galeae perfregit, id inuentum ab Aetolo quodam, perlatumque in Ae-
toliam ad Scerdiletum, cui notum erat insigne galeae: famam interfecti regis
vulgavit. Post profectionem ex Achaia Philippi, Sulpitius Aeginam classe pro-
fectus cum Attalo sese coniunxit. Achæi cum Aetolis, Eleisque haud procul
Messene prosperam pugnam fecerunt. Attalus rex, & P. Sulpitius Aeginæ hyber-
narunt. Exitu huius anni T. Quintius Crispinus cōsul, dictatore comitiorum
ludorumque; faciendorum causa dicto L. Manlio Torquato, ex vulnere mori
tur. Alij Tarenti, alij in Campania mortuum tradunt. Id quod nullo antè bel-
lo acciderat: duo consules sine memorando praelio interfecti, velut orbam
Rempub. reliquerant. Dictator Manlius magistrum equitum C. Seruilium
(tum ædilis curulis erat) dixit. Senatus quo die primum est habitus, ludos ma-
gnos facere dictatorem iussit, quos M. Aemylius praetor urbis, C. Flaminio, Cn.
Seruilio cōsulibus, fecerat: & in quinquennium vouerat. Tum dictator & lu-
dos fecit, & insequens lustrum vouit. Ceterum cum duo consulares exercitus
tam prope hostem sine ducibus essent, omnibus alijs omissis, vna praecipua
cura patres populumque incessit, consules primo quoque tempore creandi:
& ut eos potissimum crearent, quorum virtus satis tuta a fraude Punica esset. ^K
Cum toto eo bello damnosa, praepropera ac feruida ingenia imperatorum fuif-
se: tum eo ipso anno consules nimia cupiditate cōferendi cum hoste manum
in nec opinatam fraudem lapsos esse. ceterum deos immortales misertos no-
minis Romani, pepercisse innoxijs exercitibus: temeritate consulum ipsorum
capitibus damnassee. Cum circumspicerent patres, quosnam consules face-
rent, longè ante alios eminebat C. Claudius Nero. ei collega quærebatur, &
virum quidem eum egregium ducebant: sed promptiorē acrioremque, quam
tempora belli postulant, aut hostis Annibal. temperandum acre eius inge-
niū moderato & prudēti viro adiuncto collega censebant. M. Livius erat mul-
tis antè annis ex consulatu populi iudicio damnatus. quam ignominiam adco-
agre

A agrè tulerat, vt & rus migrarit: & per multos annos & vrbe, & omni cœtu cæ-
 ruerit hominum. octauo fermè post damnationem anno M. Claudius Mar-
 cellus, & M. Valerius Læuinus consules reduxerant eum in vrbe, sed erat ve-
 ste obsoleta, capilloque & barba promissa, præferens in vultu habituque in-
 signem memoriam ignominia acceptæ. L. Veturius, & P. Licinius censores
 eum tondere, & squalorem deponere, & in senatum venire, fungi que alijs pu-
 blicis muneribus coegerunt: sed tum quoque aut verbo assentiebatur, aut
 pedibus in sententiam ibat, donec cognati hominis eum causa M. Liuij Ma-
 cati, cum de fama eius ageretur, stantem coegit in senatu sententiam dicere.
 Tum ex tanto interuallo auditus conuertit ora hominum in se, causamque ser-
 B monibus præbuit, indigno iniuriam à populo factā, magnoque id damno fuisse,
 quod tam graui bello nec opera nec consilio talis viri vsa Respub. esset. C.
 Neroni neque Q. Fabium, neque M. Valerium Læuinum dari collegas posse, quia
 duos patricios creari non liceret, eandem causam in T. Manlio esse, præterquam
 quod recusasset delatum consulatum, recusaturusque esset. egregium par con-
 sulū fore, si M. Liuium C. Claudio collegam adiunxissent. Nec populus men-
 tionē eius rei ortam à patribus est aspernatus. Vnus eam rem in ciuitate, is cui
 deferebatur honos, abnuebat: leuitatem ciuitatis accusans. Sordidati rei non
 misertos, candidam togam inuito offerre: eodem honores, pœnasque congeri.
 si bonum virum duceret, quid ita pro malo ac noxio damnassent: si noxium
 C comperissent, quid ita malè credito priore consulatu, alterum crederent? Hæc
 taliaque arguentem, & querentem castigabant patres, & M. Furium memo-
 rantes reuocatum de exilio, patriam pulsam sede sua restituisse: vt parentum
 fœuitiam, sic patriæ patiēdo ac ferendo leniendam esse. Adnixi omnes cum
 C. Claudio M. Liuium consulem fecerunt. Post diem tertium eius diei præ-
 torum comitia habita. Prætores creati L. Porcius Licinius, C. Manlius, A. & C.
 Hostilij Catones. Comitij perfectis, ludisque factis, dictator & magister equi-
 tum magistratu abierunt. C. Terentius Varro in Hetruriam proprætor mis-
 sus, vt ex ea prouincia C. Hostilius Tarentum ad eum exercitum iret, quem
 T. Quintius consul habuerat. & L. Manlius trans mare legatus iret, viseretque
 D quæ res ibi gererentur: simul, quod Olympiæ ludicrū ea æstate futurum erat,
 quod maximo cœtu Græciæ celebraretur: vt si tutò per hostem posset, adiret
 id concilium: vt qui Siculi bello ibi profugi, aut Tarentini ciues relegati ab
 Annibale essent, domos redirent: scirentque sua omnia, quæ ante bellum ha-
 buissent, reddere populum Romanum. Quia periculosissimus annus immi-
 nere videbatur, neque consules in republica erant: in consules designatos om-
 nes versi, quamprimū eos sortiri prouincias, & præsciscere quam quisque eo-
 rum prouinciam, quem hostem haberet, volebant. De reconciliatione etiam
 gratiæ eorum in senatu actum est, principio facto à Q. Fabio Maximo. Inimi-
 citiæ antè nobiles inter eos erant, & acerbiores eas, indignioresque Liuius sua
 E calamitas fecerat, quod spretum se in ea fortuna credebatur. itaque is magis im-
 placabilis erat: & nihil opus esse recōciliatione aiebat. acrius & intentius om-
 nia gesturos, timentes ne crescendi ex se inimico collegæ potestas fieret. Vicit
 tamen authoritas senatus, vt positis simulatibus, communi animo consilio-
 que administrarent rempublicam. Prouinciæ ijs non permittæ regionibus, si-
 cut superioribus annis, sed diuersæ extremis Italiæ finibus, alteri aduersus An-
 nibalē Brutij, Lucani: alteri Gallia aduersus Asdrubalem, quem iam Alpibus
 appropinquare fama erat, decreta. Exercitū ex duobus, qui in Gallia, qui in
 Hetruria essent, addito urbano, eligeret quem mallet, qui Galliā esset sortitus.
 Cui Brutij prouincia euenisset, nouis legionibus urbanis scriptis, vtrius mal-
 let consulum prioris anni exercitum sumeret. Relictum à consule exercitum
 Q. Fuluius

M. Liuius cum Clau-
 dio Nerone fit consul.

Prouinciarum & ex-
 ercituum diuisio.

*Asdrubals in Italia
aduentus nuntiatur
Romæ.*

Lustrum conditur.

Iouis epulum.

Nouendiale sacrum.

Prodigia.

*Virgines ternouenæ
per urbem euntes car-
men canunt.*

Q. Fuluius proconsul acciperet: ei que in annum imperium esset. & C. Hostilio, cui pro Hetruria Tarentum mutauerant prouinciam, pro Tarento Capuam mutauerunt. legio vna data, cui Fuluius proximo anno præfuerat. De Asdrubalis aduentu in Italiam cura indies crescebat. Massiliensium primum legati nuntiauerant, eum in Galliam transgressum: erectosque aduentu eius, quia magnū pondus auri attulisse diceretur, ad mercede auxilia conducenda, Gallorum animos. missi deinde cum ijs legati ab Roma Sex. Antistius, & M. Retius ad rem inspiciendam retulerant, misisse se cum Massiliensibus ducibus, qui per hospites eorum principes Gallorum omnia explorata referrent. pro comperto habere, Asdrubalem ingenti iam coacto exercitu proximo Vere Alpes traiecturum: nec tum eum quicquam aliud morari, nisi quod clausæ hyeme Alpes essent. In locum M. Marcelli L. Aquilius Pætus augur creatus. inauguratusque. Et Cn. Cornelius Dolabella rex sacrorum inauguratus est in locū M. Martij, qui biennio antè mortuus erat. Hoc eodem anno & lustrum conditum est à censoribus P. Sempronio Tuditano, & M. Cornelio Cethego. Censæ ciuium capita cxxxvii. millia c. & viii. minor aliquantò numerus quàm qui ante bellum fuerat. Eo anno primum, ex quo Annibal in Italiam venisset, comitium tectum esse, memoriæ proditum est, & ludos Romanos semel instauratos ab ædilibus curulibus Q. Metello, & C. Seruilio, & plebeijs ludis biduum instauratum ab Q. Manlio, & M. Cæcilio Metello ædilibus plebis. & tria signa ad Cereris ædem dederunt. & Iouis epulum fuit, ludorum causa. Consulatum inde ineunt C. Claudius Nero, & M. Liuius iterum. qui, quia iam designati prouincias sortiti erant, prætores sortiri iusserunt. C. Hostilio urbana iurisdictio euenit: addita & peregrina, vt tres in prouincias exire possent. A. Hostilio Sardinia, C. Manlio Sicilia, L. Porcio Gallia euenit. Summa legionum trium & xx. ita per prouincias diuisa, binæ consulum essent, quatuor Hispania haberet. tres prætores binas, in Sicilia, in Sardinia, & Gallia: duas C. Terentius in Hetruria, duas Q. Fuluius in Brutijs: duas Q. Claudius circa Tarentum & Salentinos, vnam C. Hostilius Tubulus Capuæ: duæ urbanae vt scriberentur. primis quatuor legionibus populus tribunos creauit. in cæteras consules miserunt. Priusquam consules proficerentur, nouendiale sacrum fuit: quia Veijs de cœlo lapidauerat. Sub vnius prodigij (vt fit) mentionem alia quoque nuntiata. Minturnis ædem Iouis, & lucum Maricæ, item Atellæ murum, & portam de cœlo tactam. Minturnenses terribilius quod esset, adiciebāt, sanguinis riuum in porta fluxisse. Et Capuæ lupus nocte portam ingressus, vigilem laniauera. Hæc procurata hostijs maioribus prodigia, & supplicatio diem vnum fuit ex decreto pontificum. inde iterum nouendiale instauratum, quod in Armilustro lapidibus visum pluere. Liberatas religionem mentes turbauit rursus nuntiatum, Frusinone infantem natum esse quadrimo parem: nec magnitudine tam mirandum, quàm quod is quoque, vt Sinuessæ biennio antè, incertus mas an fœmina esset, natus erat. Id verò aruspices ex Hetruria acciti, fœdum ac turpe prodigiū dicere: extorrem agro Romano procul terræ contactu alto mergendum. viuum in arcam condidere, prouectumque in mare proiecerunt. Decreuere item pontifices, vt virgines ternouenæ per urbem euntes carmen canerent. Id cum in Iouis Statoris æde discerent conditum ab Liuiio poeta carmen, tacta de cœlo ædes in Auentino Iunonis Reginae. prodigiumque id ad matronas pertinere aruspices cum respondissent, donoque diuam placandam esse, ædiliū curulium edicto in Capitolium conuocatae, quibus in vrbe Roma, intraque decimum lapidem ab vrbe domicilia essent, ipsæ inter se quinque & viginti delegerunt, ad quas ex dotibus stipem conferrent. inde donum peluis aurea facta, lataque in Auentinum,

Atinum, pureque & castè à matronis sacrificatum. Confestim ad aliud sacrificium eidem diuæ ab decemuiris edicta dies, cuius ordo talis fuit: Ab æde Apollinis boues fœminæ albæ duæ porta Carmentali in urbem ductæ. post eas duo signa cupressæa Iunonis reginæ portabantur. tum septem & viginti virgines longam indutæ vestem, carmen in Iunonem reginam canentes ibant, illa tempestate forsitan laudabile rudibus ingenijs, nunc abhorrens & inconditum, si referatur. virginum ordinem sequebantur decemuii coronati laurea, prætextatique. à porta Iugario vico in forum venere. in foro pompa constitit: & per manus recte data, virgines sonum vocis pulsu pedum modulantes inceserunt. inde vico Tusco, Velabroque per Boarium forum in clium publicum, atque ædem Iunonis reginæ perrectum. ibi duæ hostiæ ab decemuiris immolatæ, & simulachra cupressæa in ædem illata. Dijs ritè placatis, delectum cōsules habebant acrius intentiusque, quàm prioribus annis quisquam meminerat habitum. nam & belli terror duplicatus noui hostis in Italiam aduentu: & minus iuuentutis erat, vnde scriberent milites. itaque colonos etiam maritimos, qui sacrosanctam vacationem dicebantur habere, dare milites *Sacrosancta vacatio.* cogeant. quibus recusantibus edixere in diem certam, vt quo quisque iure vacationem haberet, ad senatum deferret. Ea die hi populi ad senatum venerunt: Hostiensis, Alsienis, Antias, Anxuras, Minturnensis, Sinuessanus, & à supero mari Senensis. Cùm vacationes suas quisque populus recitaret, nullius, **C**cùm in Italia hostis esset, præter Antiatem Hostiensemque, vacatio obseruata est, & earum coloniarum iuniores iureiurando adaçti, supra dies triginta non pernoctaturos se esse extra mœnia coloniæ suæ, donec hostis in Italia esset. Cùm omnes censerent, primo quoque tempore cōsulibus eundum ad bellum (nam & Asdrubali occurrendum esse descendenti ab Alpibus, ne Gallos Cisalpinos, neue Hetruriam erectam in spem rerum nouarum sollicitaret, & Annibalem suo proprio occupandum bello, ne emergere ex Brutijs, atque obuiam fratri ire posset) Liuius cunctabatur, parum fidens suarum prouinciarum exercitibus: collegam ex duobus consularibus egregijs exercitibus, & tertio, cui Q. Claudius Tarenti præesset, electionem habere. intuleratque mentionem de volonibus reuocandis ad signa. **D**Senatus liberam potestatem consulibus fecit, & supplendi vnde vellent, & eligendi de omnibus exercitibus quos vellent, permutandique: & ex prouincijs, quos è republica censerent esse, traducendi. Ea omnia cum summa concordia consulum acta. Volones in vndeicesimam & vicesimam legiones scripti. Magni roboris auxilia ex Hispania quoque à P. Scipione Liuii missa quidam ad id bellum authores sunt, octo millia Hispanorum Gallorumque, & duo millia de legionibus militum, equitum ad mille octingentos, mistos Numidas Hispanosque. M. Lucretium has copias nauibus aduexisse: & sagittariorum, funditorumque ad quatuor millia ex Sicilia C. Manlium misisse. Auxerunt Romæ tumultum literæ ex **E**Gallia missæ ab L. Porcio prætore: Asdrubalem mouisse ex hybernjs, & iam Alpes transire: octo millia Ligurum conscripta, armataque, coniuncturaque se transgresso in Italiam esse, nisi mitteretur in Ligures qui eos bello occuparet. se cum inualido exercitu, quoad tutum putaret, progressurum. Hæ literæ consules raptim confecto delectu maturius quàm constituerant, exire in prouincias coegerunt: ea mente, vt vterque hostem in sua prouincia contineret, neque coniungi, aut conferre in vnum vires pateretur. Plurimum in eam rem adiuuit opinio Annibalis: quod etsi ea æstate transiturum in Italiam fratrem crediderat, recordando quæ ipse in transitu nunc Rhodani, nunc Alpium, cum hominibus locisque pugnando per quinque menses exhausisset, haudquaquam tam facilem maturumque transitum expectabat. ea tardius mouendi ex hybernjs causa

*Asdrubal Alpes
transire nuntiatur.*

*Asdrubalem recipi-
unt Gallicæ atq; Al-
pinæ gentes.*

lyp. inusitati

*Placentiam obsidet
Asdrubal.*

*Romanorum sollicita-
mentes ob Asdruba-
lis aduentum.*

*Linus consul ira in
ciues plenus.*

*Hostilius Tubulus
prosperè cum Anni-
bale pugnavit.*

causa fuit. Cæterum Asdrubali & sua, & aliorum spe omnia celeriora, atque p
expeditiora fuere. non enim receperunt modò Aruerni eum, deincepsq; aliæ
Gallicæ atque Alpinæ gentes, sed etiam secutæ sunt ad bellum. & cum per-
munita pleraq; transitu fratris, quæ antea inuia fuerant, ducebat: tum etiam
duodecim annorum assuetudine peruijs Alpibus factis, inter mitiora iam
hominum transibat ingenia. inusitati nanque antea alienigenis, nec videre
ipsi aduenam in sua terra assueti, omni generi humano infociabiles erant. &
primò ignari quò Pœnus pergeret, suas rupes suaque castella, & pecorum ho-
minumque prædam peti crediderant. fama deinde Punici belli, quo duode-
cimum annum Italia vrebatur, satis edocuerat, viam tantum Alpes esse: duas
præualidas vrbes, magno inter se maris terrarumque spatio discretas, de im- G
perio & opibus certare. Hæ causæ aperuerat Alpes Asdrubali. Cæterum quod
celeritate itineris profectum erat, id mora ad Placentiam, dum frustra obsi-
det magis, quam oppugnat, corripit. Crediderat campestris oppidi facilem
expugnationem esse: & nobilitas coloniae induxerat eum, magnum se ex-
cidio eius vrbs terrorem cæteris iniecturum. Non ipse se solum ea oppu-
gnatione impediit: sed Annibalem post famam transitus eius tanto spe sua
celeriores, iam mouentem ex hybernis, continuerat. quippe reputantem
non solum quam lenta vrbiū oppugnatio esset, sed etiam quam ipse frustra
eandem illam coloniam ab Trebia victor regressus tentasset. Consules diuer-
sis itineribus profecti ab vrbe, velut in duo pariter bella, distenderant curas ho H
minum: simul recordantium, quas primus aduentus Annibalis intulisset Ita-
liæ clades: simul, cum illa angeret cura, quos tam propitios vrbi atque impe-
rio fore deos, vt eodem tempore vtrobique respublica prosperè gereretur. ad-
uersa secundis pensando, rem ad id tempus extractam esse. cum in Italia ad
Thrasymenum & Cannas præcipitasset Romana respublica, prospera bella in
Hispania prolapsam eam erexisse. postea cum in Hispania alia super aliam cla-
des, duobus egregijs ducibus amissis, duos exercitus ex parte deleisset, secunda
in Italia Siciliaque gesta quassatam rempublicam excepisset: & ipsum interual-
lum loci, quod in vltimis terrarum oris alterum bellum gereretur, spatium
dedisse ad respirandum. nunc duo bella in Italiam accepta, duos celeberrimi
nominis duces circumstare urbem Romam, & vnum in locum totam pericu-
li molem, omne onus incubuisse. qui eorum prior vicisset, intra paucos dies
castra cum altero iuncturum. Terrebat & proximus annus lugubris duo-
rum cōsulum funeribus. His anxij curis homines digredientes in prouincias
consules prosecuti sunt. Memoriam proditum est, plenum adhuc ira in ciues
M. Liuium ad bellum proficiscentem monenti Q. Fabio, ne priusquam genus
hostiū cognosset, temerè manū confereret, respondisse: vbi primum hostium
agmen conspexisset, pugnaturū. cum quæreretur, quæ causa festinandi esset:
Aut ex hoste egregiam gloriam, inquit, aut ex ciuibz victis gaudium, meri-
tum certè, etsi non honestum, capiam. Priusquam Claudius consul in prouin- S
ciam perueniret, per extremum finem agri Larinatis ducentem in Salentinos
exercitum Annibalem cum expeditis cohortibus adortus C. Hostilius Tubu-
lus, in composito agmini terribilem tumultum intulit. Ad quatuor millia ho-
minum occidit, nouem signa militaria cepit. Mouerat ex hybernis ad famam
hostis Q. Claudius, qui per vrbes agri Salentini castra disposita habebat. Itaq;
ne cum duobus exercitibus simul confligeret Annibal, nocte castra ex agro
Tarentino mouit, atque in Brutios concessit. Claudius in Salentinos agmen
conuertit. Hostilius Capuam petens, obuius ad Venusiam fit consuli Clau-
dio. Ibi ex vtroque exercitu electa peditum quadraginta millia, duo millia &
quingenti equites, quibus consul aduersus Annibalem rem gereret. reliquas
copias

A copias Hostilius Capuam ducere iussus, ut Q. Fulvio proconsuli traderet. Annibal vndiq; contracto exercitu, quem in hybernis, aut in praesidijs agri Brutij metum ad Romanos defecissent. eodem à Venusia consul Romanus explorat. Grumentum mœnibus propè iunctum videbatur Pœnorum vallum. quingenti passus erant inter castra Punica, ac Romana. interiacebat campus, colles Castra Punica Romana opposita. tris suspecti: quod nihil syluæ, neq; ad insidias latebrarum habebant. In medio campo ab stationibus procurstantes, certamina haud satis digna dictu ferebāt.

B Id modò Romanum quærere apparebat, ne abire hostem pateretur. Annibal inde euadere cupiens, totis viribus in aciem descendebat. Tum consul ingenio hostis vsus, quo minus in tā apertis collibus timeri insidiæ poterant: quinque cohortes additis quinque manipulis, nocte iugum superare, & in auersis vallibus cōfidere iubet: tempus exurgendi ex insidijs, & aggrediendi hostem, T. Claudium Asellum tribunum militum, & P. Claudium præfectum socium edocet: quos cum ijs mittebat. Ipse luce prima copias omnes peditum, equitumq; in aciem eduxit. Paulo post & ab Annibale signum pugnae propositum Prælium inter Neronem cos. & Annibalem. est: clamorq; in castris ad arma discurrentium est sublatus. inde eques, pedesq; certatim portis ruere, ac palati per campum properare ad hostes. Quos ubi effusos consul videt, tribuno militum tertiæ legionis C. Aurunculeio imperat, ut equites legionis quanto maximo impetu possit, in hostem emittat. ita pecorum modo incompósitos toto passim campo se fudisse: ut sterni opprimiq; priusquam instruantur, possint. Nondum Annibal è castris exierat, cum pugnantium clamorem audiuit. Itaq; excitus tumultu raptim ad hostem copias agit. Iam primos occupauerat equestris terror. peditum etiam prima legio, & dextra ala prælium inibant. incompósitos hostes ut quæque aut pediti, aut equiti casus obtulit, ita conferunt manus. crescit pugna subsidijs: & procurentium ad certamen numero augetur. pugnantesq; (quod nisi in veteri exercitu, & duce vetere haud facile est) inter tumultum ac terrorem instruxisset Annibal, ni cohortium ac manipulorum decurrentium per colles clamor ab tergo auditus metum, ne intercluderentur à castris, inieciisset. Inde pavor incussus: & fuga passim fieri cœpta est. minorque cædes fuit, quia propinquitas castrorum breuiorem fugam percussis fecit. equites enim in tergo inhærebant: in transuersa latera inuasérant cohortes secundis collibus, via nuda ac facili decurrentes. tamen supra octo millia hominum occisa: supra septingentos capti: signa militaria nouem adempta. elephantum etiam, quorum nullus vsus in repentina ac tumultuaria pugna fuerat, quatuor occisi, duo capti. Romanorum sociorumq; ducenti ceciderunt. Postero die Pœnus quieuit. Romanus in aciem copijs eductis, posteaquam neminem signa contra efferre vidit, spolia legi castrorum hostium, & suorum corpora collata in vnum sepeliri iussit. inde insequentibus continuis diebus aliquot ita institit portis, ut propè inferre signa videretur: donec Annibal tertia vigilia crebris ignibus tabernaculisque, quæ pars castrorum ad hostes vergebat, & Numidis paucis, qui in vallo portisq; se ostenderent, relictis, profectus Apuliam petere intendit. Vbi illuxit, successit Annibal relictis castris Apuliam petit. vallo Romana acies. & Numidæ ex composito paulisper in portis se valloque ostentauere: frustratiq; aliquandiu hostem, citatis equis agmen suorum assequuntur. Consul ubi silentium in castris, & ne paucos quidē qui prima luce obambulauerant, parte vlla cernebat: duobus equitibus speculatum in castra præmissis, postquam satis tuta omnia esse exploratum est, inferri signa iussit. tantumq; ibi moratus, dum milites ad prædam discurrent: receptui deinde cecinit: mul-

Consul Nero Annibalem prope Venusiam assequitur.

Asdrubalis literæ interceptæ.

Nero cōsul relicto Annibale adversus Asdrubalem ire properat.

nit: multoque ante noctem copias reduxit. Postero die prima luce profectus, magnis itineribus famam & vestigia agminis sequens, haud procul Venusiam hostem assequitur. Ibi quoque tumultuaria pugna fuit. supra duo millia Pœnorum cæsa. Inde nocturnis, montanisque itineribus Pœnus, ne locum pugnandi daret, Metapontum petijt. Hanno inde (is enim præsidio eius loci præfuerat) in Brutios cum paucis ad exercitum novum comparandum missus. Annibal copijs eius ad suas additis, Venusiam retro quibus venerat itineribus repetit: atque inde Cannusium procedit. Nunquam Nero vestigijs hostis abstiterat: & Q. Fulvium, cum Metapontum ipse proficisceretur, in Lucanos, ne regio ea sine præsidio esset, accersierat. Inter hæc ab Asdrubale, postquam à Placentiæ obsidione abscessit, quatuor Galli equites, duo Numidæ cum literis ad Annibalem missi, cum per medios hostes totam ferme longitudinem Italiæ emensi essent, dum Metapontum cedentem Annibalem sequuntur, incertis itineribus Tarentum delati, à vagis per agros pabulatoribus Romanis ad Q. Claudium proprætorem deducuntur. Eum primo incertis implicantes responsis, ut metus tormentorum admotus fateri vera coegit, edocuerunt, literas se ab Asdrubale ad Annibalem ferre. Cum ijs literis, sicut erant, signatis, L. Virginio tribuno militum ducendi ad Claudium consulem traduntur. duæ simul turmae Samnitum præsidij causa missæ. Qui ubi ad consulem pervenerunt, literæque lectæ per interpretem sunt, & ex captivis percunctatio facta: tum Claudius non id tempus esse rei publicæ ratus, quo consilijs ordinarijs provinciæ suæ quisque finibus per exercitus suos cum hoste destinato ab senatu bellum gereret, audendum ac novandum aliquid improvissum, inopinatum, quod cœptum non minorem apud ciues, quam hosteis, terrorem faceret, perpetratum in magnam lætitiā ex magno metu verteret, literis Asdrubalis Romam ad senatum missis, simul & ipse patres conscriptos quid paret, edocet, ut cum in Umbria se occursum Asdrubal fratri scribat, legionem à Capua Romam accersant, delectum Romæ habeant, exercitum urbanum ad Narniam hosti opponant. Hæc senatui scripta. Præmissi item per agrum Larinatem, Marrucinum, Ferentanum, Prætutianum, quæ exercitum ducturus erat, ut omnes ex agris viribusque commeatus paratos militi ad vescendum in viam deferrent, equos iumentaque alia producerent, ut vehiculorum fessis copia esset. ipse de toto exercitu civium, sociorumque quod roboris erat, delegit, sex millia peditum, mille equites. pronuntiat, occupare se in Lucanis proximam urbem, Punicumque in ea præsidium velle, ut ad iter parati omnes essent. Profectus nocte, flexit in Picenum. Et consul quidem quantis maximis poterat itineribus, ad collegam ducebat, relicto Q. Tatio legato, qui castris præesset. Romæ haud minus terroris ac tumultus erat, quam fuerat biennio antè, cum castra Punica obiecta Romanis mœnibus portisque fuerant. neque satis constabat animis, tam audax iter consulis laudarent, vituperarentne. apparebat (quo nihil iniquius est) ex euentu famam habiturum. Castra prope Annibalem hostem relicta sine duce cum exercitu, cui detractum foret omne quod roboris, quod floris fuerit: & consulem in Lucanos ostendisse iter, cum Picenum & Galliam peteret, castra relinquentem nulla alia retutiora, quam errore hostis, qui ducem inde atque exercitus partem abisse ignoraret. Quid futurum, si id palam fiat? & aut insequi Neronem cum sex millibus armatorum profectum, Annibal toto exercitu velit? aut castra inuadere præde relicta, sine viribus, sine imperio, sine auspicio? Veteres eius belli clades, duo consules proximo anno interfecti terrebant. & ea omnia accidisse, cum vnus imperator, vnus exercitus hostium in Italia esset, nunc duo bella Punica facta, duos ingentes exercitus, duos propè Annibales in Italia esse. quippe & Asdrubalem patre eodem Amilcare genitum, æquè impigrum ducem, per

tot in

A tot in Hispania annos Romano exercitum bello, gemina victoria insignem, duobus exercitibus cum clarissimis ducibus deletis. nam itineris quidē celeritate ex Hispania, & concitatis ad arma Gallicis gentibus, multo magis quā Annibalem ipsum gloriari posse. quippe in ijs locis hunc coegisse exercitum, quibus ille maiorem partem militum fame, ac frigore, quæ miserrima mortis genera sunt, amisisset. Adiciebant etiam periti rerū Hispaniæ, haud cum ignotē, haud secus quā puerum, conscribendis fallacibus conditionibus pacis frustratus elusisset. Omnia maiora etiam vero præfidia hostium, minora sua, metu interprete semper in deteriora inclinato, ducebant. Nero postquā iam

B tantum interualli ab hoste fecerat, vt detegi consilium satis tutum esset, paucis milites alloquitur. Negat vllius consilium imperatoris in speciē audacius, re ipsa tutius fuisse, quā suum. Ad certam eos se victoriam ducere. quippe ad quod bellum collega non antequā ad satietatem ipsius peditum atq; equitum datæ ab senatu copię fuissent, maiores, instructioresq; quā si aduersus ipsum Annibalē iret, profectus sit: eò ipsos, quantumcunq; virium momentum addiderint, rem omnem inclinatuos, auditū modò in acie (nam ne antē audiatur, daturum operam) alterum consulem, & alterum exercitum aduenisse, haud dubiam victoriam facturum. Famam bellum conficere, & parua momenta in spem metumq; impellere animos. Gloriæ quidem ex re bene gesta partæ fructum propè omnem ipsos laturos. Semper quod postremum adiectum sit, id rem totam videri traxisse. Cernere ipsos, quo concursu, qua admiratione, quo fauore hominum iter suum celebretur. Et hercule per instructa omnia ordinibus virorum mulierumq; vndiq; ex agris effusorum, inter vota ac preces & laudes ibant. illos præfidia reipublicæ, vindices vrbiſ Romæ imperijq; appellabant, in illorum armis dextrisq; suam liberorumq; suorum salutem ac libertatem repositam esse: deos omnes deasq; precabantur, vt illis faustum iter, felixq; pugna, matura ex hostibus victoria esset: damnarenturq; ipsi votorum, quæ pro ijs suscepissent: vt quemadmodum nunc solliciti prosequerentur eos, ita paucos post dies læti ouantibus victoria obuiam irent. Inuitare inde pro se quisq;, & offerre, & fatigare precibus, vt quæ ipsis iumentisque vsui essent, ab se potissimum sumerent, benignè omnia cumulata dare. Modestia certare milites, ne quid vltra vsum necessarium sumerent. nihil morari, nec ab signis absistere. cibum capientes diem ac noctem ire, vix quod satis ad naturale desiderium corporum esset, quieti dare. Et ad collegam præmissi erant, qui nuntiarēt aduentum, percunctarenturq; clām an palām, interdium an noctu venire sese vellet, iisdē an alijs considerare castris. Noctē clām ingredi melius visum est. Tessera per castra ab Liuiο consule data erat, vt tribunum tribunus, centurio centurionem, eques equitem, pedes peditem acciperet. neq; enim dilatarī castra opus esse, ne hostis aduentum alterius consulis sentiret: &

E coartatio plurium in angusto tendentium faciliō futura erat, quod Claudianus exercitus nihil fermē, præter arma, secum in expeditionem tulerat. Cæterum in ipso itinere auctum voluntarijs agmen erat, offerentibus sese vltio & veteribus militibus, perfunctis iam militia: & iuuenibus, quos certatim nomina dantes, si quorum corporis species, roburq; virium aptum militiæ videbatur, conscripserat. Ad Senam castra alterius consulis erant: & quingentos inde fermē passus Asdrubal aberat. Itaq; cū iam appropinquaret, tectus montibus substitit Nero, ne ante noctem castra ingrederetur. Silentio ingressi, ab sui quisq; ordinis hominibus in tentoria adducti, cum summa omniū lætitia hospitaliter excipiuntur. Postero die concilium habitum, cui & L. Porcius Licinius prætor affuit. Castra iuncta consulū castris habebat: & ante aduentum

Neronis cos. ad milites oratio.

*Ad Senam castra
Liuij consulis posita.*

*De oppugnando Af-
drubale consules de-
liberant.*

*Afdrubali mira so-
lertia.*

*Afdrubal nocte ca-
stra mouet.*

*Ambo consules ex-
prætor Afdrubalem
sequeuti assequun-
tur ad Metauri ri-
pam.*

eorum per loca alta ducendo exercitum, cum modò insideret angustos saltus, p
ut transitum clauderet, modo ab latere aut ab tergo carperet agmen, ludifica-
tus hostem omnibus artibus belli fuerat. is tum in concilio aderat. Multorum
eò inclinabant sententiæ, ut dum fessum via ac vigilijs reficeret militem Nero,
simul & ad noscendum hostem paucos sibi sumeret dies, tempus pugnandi
differretur. Nero non suadere modò, sed summa ope orare institit, ne consiliū
suum, quod tutum celeritas fecisset, temerarium morando facerent. Errore,
qui non diuturnus futurus esset, velut torpentem Annibalem, nec castra sua
sine duce relicta aggredi, nec ad sequendū se iter intendisse. antequam se mo-
ueat, delere exercitum Afdrubalis posse, redireq; in Apuliam. Qui prolatando
spatiū hosti det, eum & illa castra prodere Annibali, & aperire in Galliā iter, ut G
per otium vbivelerit, Afdrubali coniungatur. Extemplo signū dandum, & excun-
dum in aciem: abutendumque errore hostium absentium, præsentiumque:
dum neque illi sciant cum paucioribus, nec hi cum pluribus & validioribus
rem esse. Concilio dimisso, signum pugnae proponitur, confestimque in
aciem procedunt. Iam hostes ante castra instructi stabant. Moram pugnae at-
tulit, quòd Afdrubal proquectus ante signa cum paucis equitibus scuta vetera
hostium notauit, quæ antè non viderat, & strigosiores equos. multitudo quo-
que maior solita visa est. Suspiciatus, id quod erat, receptui properè cecinit, ac
misit ad flumen vnde aquabantur: vbi & excipi aliqui possent, & notari ocu-
lis, si qui fortè adustioris coloris, ut ex recenti via, essent. simul circumuehi pro H
cul castra iubet, specularique, num auctum aliqua parte sit vallum: & atten-
dant, semel, bisne signum canat in castris. Ea cum ordine omnia relata essent,
castra nihil aucta errorem faciebant. Bina erant, sicut ante aduentum consu-
lis alterius fuerant: vna M. Liuij, altera L. Porcij. neutris quicquam, quo latius
tenderetur, ad munimenta adiectum. Illud veterem ducem assuetumque Ro-
mano hosti mouit: quòd semel in prætorijs castris signum, bis in consularibus
referebant cecinisse. duos profectò consules esse. & quonam modo alter ab
Annibale abcessisset, cura angebat. minime id quod erat, suspicari poterat,
tantæ rei frustratione Annibalem elusum: ut vbi dux, vbi exercitus esset, cum
quo castra collata haberet, ignoraret. profectò haud mediocri clade absterri-
tum. insequi non ausum. magnoperè vereri, ne perditis rebus serum ipse auxi-
lium venisset: Romanisque eadem iam fortuna in Italia: quæ in Hispania ef-
set, interdum literas suas ad eum non peruenisse, credere: interceptisque ijs, con-
sulem ad sese opprimendum accelerasse. His anxius curis, extinctis ignibus,
vigilia prima dato signo, ut taciti vasa colligerent, signa ferri iussit. In tropida-
tione & nocturno tumultu duces parum intentè asseruati, alter in destinatis
iam antè animo latebris subsedit, alter per vada nota Metaurum flumen tra-
nauit. Ita desertum à ducibus agmen primò per agros palatur: fessique aliquot
somno ac vigilijs sternūt corpora passim, atq; infrequentia relinquunt signa.
Afdrubal dum lux viam ostenderet, ripa fluminis signa ferri iubet. & per tor- K
tuosi amnis sinus flexusque cum errore obiens haud multum processisset:
& vbi prima lux transitum opportunum ostendisset, transiturus erat. sed cum,
quantum à mari abscedebat, tanto altioribus coercentibus amnem ripis, non
inueniret vada, diem terendo spatium dedit ad insequendum sese hosti. Nero
primū cum omni equitatu aduenit. Porcius deinde assecutus cū leui arma-
tura. Qui cum fessum agmen carperent ab omni parte, incurfarentq;, & iam
omisso itinere, quod fugæ simile erat, castrametari Pœnus in tumulto super
fluminis ripam vellet: aduenit Liuius peditū omnibus copijs, non itineri mo-
dò, sed ad cōferendum extemplo prælium instructis, armatisq;. Sed vbi omnes
copias coniunxerunt, directaque acies est, Claudius dextro in cornu, Liuius
ab fini-

A ab sinistro pugnam instruit, media acies prætori tuenda datur. Asdrubal omni-
 fa munitione castrorum, postquam pugnandū vidit, in prima acie ante signa
 elephantos locat. circa eos leuo in cornu aduersus Claudium Gallos opponit,
 haud tantum eis fidens, quantum ab hoste timeri eos credebat. ipse dextrum
 cornu aduersus M. Liuium sibi, atq; Hispanis (& ibi maximè in vetere milite
 spem habebat) sumpsit. Ligures in medio post elephantos positi, sed longior
 quàm latior acies erat. Gallos prominens collis tegebat. Ea frons, quam Hispa-
 ni tenebant, cum sinistro Romanorum cornu concurrit. dextra omnis acies
 extra prælium eminens cessabat. collis oppositus arcebat, ne aut à fronte, aut
 ab latere aggrederentur. Inter Liuium, Asdrubalemque ingens contractum
B certamen erat, atroxque cædes vtrinque edebatur. ibi duces ambo, ibi pars ma-
 ior peditum, equitumque Romanorum: ibi Hispani, vetus miles peritusque
 Romanæ pugne, & Ligures, durum in armis genus. eodem versi elephantis, qui
 primo impetu turbauerant antesignanos, & iam signa mouerant loco: deinde
 crescente certamine & clamore, impotentius iam regi, & inter duas acies ver-
 sari, velut incerti quorum essent, haud dissimiliter nauibus sine gubernaculo
 vagis. Claudius, Quid ergo præcipiti cursu tam longum iter emensi sumus?
 clamitans militibus, cum in aduersum collem frustra signa erigere conatus
 esset, postquam ea regione penetrari ad hostem nō videbat posse, cohortes ali-
 quot subductas è dextro cornu, vbi stationem magis segnem quàm pugnam
C futuram cernebat, post aciem circunducit: & non hostibus modò, sed etiam
 suis inopinantibus, in sinistrum hostium latus incurrit: tantaque celeritas fuit,
 vt cum ostendissent se in latere, mox in terga iam pugnarent. Ita vt omnibus
 partibus, ab fronte, ab latere, ab tergo, trucidarentur Hispani, Liguresque: & ad
 Gallos iam cædes peruenerat. Ibi minimum certaminis fuit. nam & pars ma-
 gna ab signis aberant, nocte dilapsi, stratiq; somno passim per agros: & qui ade-
 rant, itinere ac vigilijs fessi, intolerantissima laboris corpora, vix arma humeris
 gerebant. Et iam diei medium erat, sitisq; & calor hiantes cædendos, capien-
 dosque affatim præbebat. Elephantis plures, ab ipsis rectoribus quàm ab hoste
 interfecti. fabrile scalprum cum malleo habebat. id, vbi sæuire belluæ ac ruere

*Consules et prætor con-
 iunctis copijs Asdru-
 balem adoriuntur.*

*Qua arte elephantos
 rector interficiebat,
 si quando sæuirent.*

in suos cœperant, magister inter aures positum ipsa in compage, qua iungitur
 capiti ceruix, quanto maximo poterat ictu adigebat. ea celerrima via mortis

*Asdrubal pugnans
cecidit.*

*Pænorum & socio-
rum occisa. 56000.
capta 5400.*

*Nero ad statua sua
redit.*

*Consulum literæ &
legati de cæso Asdru-
bale & delecto eius ex
ercitu.*

in tantæ molis bellua inuenta erat, vbi regendi spem vicisset. primusque id
Asdrubal instituerat, dux cum sæpe aliàs memorabilis, tum illa præcipue pu-
gna. ille pugnantes hortando, pariterque obeundo pericula, sustinuit: ille fessos,
abnuenteisque tedio & labore, nunc precando nunc castigando accendit: ille fu-
gientes reuocauit, omissamque pugnam aliquot locis restituit. postremo cum
haud dubia fortuna hostium esset, ne superstes tanto exercitui suum nomē se-
cuto esset, concitato equo se in cohortem Rom. immisit. ibi ut patre Amilca-
re, & Annibale fratre dignum erat, pugnans cecidit. Nunquam eo bello vna
acie tantum hostium interfectum est, redditaque æqua Cannensi clades vel
ducis vel exercitus interitu videbatur. Quinquaginta sex millia hostium oc-
cisa: capta quinque millia & quadringenti, præda alia magna tum omnis ge-
neris, tum auri etiam, argenti que ciuium etiam Romanorum, qui capti apud
hostes erant, supra quatuor millia capitum recepta. id solatij fuit pro amissis eo
prælio militibus. Nam haudquaquam incruenta victoria fuit: octo ferme
millia Romanorum, sociorumque occisa. Adeoque etiam victores sanguinis
cædisque ceperat fatietas, ut postero die, cum esset nuntiatum Liuius consuli:
Gallos Cisalpinos, Liguresque, qui aut prælio non affuissent, aut inter cædem
effugissent, vno agmine abire sine certo duce, sine signis, sine ordine vlllo aut
imperio posse: si vna equitum ala mittatur, omnes deleri: Super sint, inquit, ali-
qui nuntij & hostium cladis, & nostræ virtutis. Nero ea nocte quæ secuta est
pugnam, citatiore quam inde venerat, agmine die sexto ad statua sua atque
ad hostem peruenit. Iter eius frequentia minore, nemo enim præcesserat nun-
tius, lætitia verò tanta, vix ut compotes mentium gaudio essent; celebratum
est. Nam Romæ neuter animi habitus satis dici, narrarique potest: nec quo in-
certa expectatione euentus ciuitas fuerit, nec quo victoriæ famam acceperit.
Nunquam per omnes dies, ex quo Claudium consulem profectum fama at-
tulit, ab orto sole ad occidentem, aut senator quisquam à curia, atque ab ma-
gistratibus abcessit, aut populus è foro. Matronæ, quia nihil in ipsis opis erat,
in preces obtestationesque versæ, per omnia delubra vagæ supplicij votisque
fatigauere deos. Tam sollicitæ ac suspensæ ciuitati fama incerta primò accidit:
duos Narnienses equites in castra, quæ in faucibus Vmbriæ opposita erant,
venisse ex prælio nuntiantes, cæsos hostes. & primò magis auribus quam ani-
mis id acceptum erat, ut maius, lætiusque, quam quod mente capere, aut sa-
tis credere possent, & ipsa celeritas fidem impediabat, quod biduo antè pu-
gnatum dicebatur. literæ deinde ab L. Manlio Acidino missæ ex castris affe-
runtur de Narniensium equitum aduentu. Eæ literæ per forum ad tribunal
Prætoris latæ, senatum curia exciuerunt: tantoque certamine ac tumultu po-
puli ad fores curiæ concursus est, ut adire nuntius non posset: trahereturque
à percunctantibus, vociferantibusque, ut in rostris, priusquam in senatu li-
teræ recitarentur. tandem summoti, & coerciti à magistratibus, vixque serua-
ri lætitiæ inter impotentes eius animos potuit: in senatu primùm, deinde in
concione literæ recitatæ sunt: & pro cuiusque ingenio, alijs iam certum gau-
dium, alijs nulla antè futura fides erat, quam legatos consulum, vel literas
audissent. Ipsos deinde appropinquare legatos allatum est. Tum enim ue-
ro omnis ætas currere obuiam, primus quisque oculis auribusque haurire
tantum gaudium cupientes. Ad Miluium vsque pontem continens agmen
peruenit. Legati erant: L. Veturius Philo, P. Licinius Varus, Q. Cæcilius Me-
tellus. Circunfusi omnis generis hominum frequentia in forum peruene-
runt, cum alij ipsos, alij comites eorum, quæ acta sint, percunctarentur, & ut
Romanas incolumes, saluos consules esse, ex templo alijs porro impertiebant
gaudium

A gaudium suum. Cùm ægrè in curiam peruentum esset, multo ægrius sum-
mota turba, ne patribus misceretur, literæ in senatu recitatæ sunt. inde tradu-
cti in concionem legati: L. Veturius literis recitatis, ipse planius omnia, quæ
acta erant, exposuit, cum ingenti assensu: postremo etiam clamore vniuersæ
concionis, cùm vix gaudium animis caperent. Discursum inde ab alijs circa
templa deum, vt grates agerent: ab alijs domos, vt coniugibus liberisque tam
lætum nuntium impertirent. Senatus, quod M. Liuius, & C. Claudius consu-
les incolumi exercitu, ducem hostium legionesque occidissent, supplicatio-
nem in triduum decreuit. Eam supplicationem C. Hostilius prætor pro con-
cione edixit: celebrataque à viris foeminisque est. Omnia templa per to-
B tum triduum æqualem turbam habuere, cùm matronæ amplissima veste
cum liberis, perinde ac si debellatum foret, omni solutæ metu, deis immor-
talibus grates agerent. Statum quoque ciuitatis ea victoria mouit: vt iam inde
haud secus quam in pace, res inter se contrahere, vendēdo, emendo, mutuum
dando, argentū creditum soluendo, auderent. C. Claudius consul cùm in ca-
stra redisset, caput Asdrubalis, quod seruatum cum cura attulerat, proijci ante
hostium stationes: captiuosque Afros vinctos, vt erant, ostendi: duos etiam
ex ijs solutos ire ad Annibalem, & expromere quæ acta essent, iussit. Annibal
tanto simul publico familiarique ictus luctu, agnoscere se fortunam Cartha-
ginis, fertur dixisse: castrisque inde motis, vt omnia auxilia, quæ diffusa latius
C tueri non potuerat, in extremum Italiæ angulum, Brutios, contraheret: &
Metapontinos, ciuitatem vniuersam, excitos sedibus suis, & Lucanorum qui
suæ ditionis erant, in Brutium agrum traduxit.

*Supplicatio in triduum
decreta, ob deletū Af-
drubalē & eius exer-
citum.*

*Asdrubalis caput an-
te Annibalis stationes
proiectum.*

EPITOME LIBRI XXVIII.

D ES in Hispania prosperè gesta à Syllano Scipionis legato, & L. Scipione fratre aduersus Pœnos, à Sulpitio Procos. & ab
Attalo rege Asia aduersus Philippum regem Macedonum pro Aetolis referuntur. Cum M. Liuius, & Claudio Nerone
COSS. triumphus decretus esset, Liuius, qui in prouincia sua rem gesserat, quadrigis inuectus est. Nero, qui in collega
prouinciam, vt victoriam eius adiuuaret, venerat, equo est secutus: & in hoc habitu plus gloria reuerentiæq; habuit.
nam & plus in bello, quam collega fecerat. Ignis in eade veste negligentia virginis, quæ non custodierat, extinctus est.
virgo cesa est flagro. P. Scipio in Hispania cum Pœnis debellauit XIII. anno eius belli, anno quinto posteaquam ierat: exclusisq; in to-
tum possessione, eius hostibus, Hispaniam recepit: & à Tarracone in Africam ad Syphacem regem Numidarum duobus nauigys trans-
uectus, fœdus iunxit. Asdrubal Gisgonis ibi cum eo in eodem lecto accubuit. munus gladiatorium in honorem patris, patruiq; Carthagini
Noua dedit, non ex gladiatoribus, sed ex ijs qui aut in honorem ducis, aut ex prouocatione in certamen descendebant: in quo Reguli fra-
tres de regno ferro contenderunt. Cum Astapa vrbs ab Romanis oppugnaretur, oppidani liberos & coniuges rogo extracto occiderunt,
& se insuper precipitauerunt. Ipse Scipio dum graui morbo implicitus esset, seditionē in parte exercitus motam, confirmatus discussit,
rebellantesq; Hispania populos coegit in deditiōem venire. Et amicitia facta est cum Masanissa rege Numidarum: qui illi quidem au-
xilium, si in Africā traiecisset, pollicebatur. cum Gaditanis quoque post discessum inde Magonis, cui ex Carthagine scriptū erat, vt in Ita-
liam traiceret, Romam reuersus, consulq; creatus. Africam prouinciam petenti, contradicente Q. Fabio Maximo, Sicilia data est: per-
missumq; vt in Africam traiceret, si ex republica esse censeret. Mago Amilcaris filius à minore Baleari insula, vbi hyemerat, in Italiam
traiecit.

E VM transitu Asdrubalis quantum in Italiam declina-
uerat belli, tantum leuatæ Hispaniæ viderentur, rena-
tum ibi subito par priori bellū est. Et Hispanias ea tem-
pestate sic habebant Romani, Pœniq; Asdrubal Gisgo-
nis filius ad oceanum penitus, Gadeisque concesserat.
Nostri maris ora, omnisq; fermè Hispania, qua in orien-
tem vergit, Scipionis ac Romanæ ditionis erat. Nouus
imperator Hanno in locum Barchini Asdrubalis nouo
cum exercitu ex Africa transgressus, Magoniq; iunctus,
cū in Celtiberia, quæ media inter duo maria est, breui magnum hominum
numerum armasset: Scipio aduersus eum M. Syllanum cum decem millibus
peditum, equitibus quingentis misit. Syllanus quantis maximis potuit itine-
ribus,

*Hanno in locum Af-
drubalis successit.*

*Syllanus à Scipione
mittitur aduersus
Hannonem & Ma-
gonem.*

ribus, (impediebant autem & asperitates viarum, & angustiae saltibus crebris, P
 ut pleraque Hispaniae sunt, inclusae) tamen non solum nuntios, sed etiam famam
 aduentus sui praegressus, ducibus indidit ex Celtiberia transfugis ad hostem perue-
 nit. Eisdem authoribus compertum est, cum decem circiter millia ab hoste ab-
 essent, bina castra circa viam, qua irent, esse: laeva Celtiberos, novum exercitum
 supra novem millia hominum, dextra Punica tenere castra. Ea stationibus, vigilijs,
 omni iusta militari custodia tuta & firma esse: illa altera soluta neglectaque, ut
 barbarorum & tyronum, & minus timentium, quod in sua terra essent. Ea prius
 aggredienda ratus Syllanus, signa quam maxime ad laevam iubebat ferri, nec un-
 de ab stationibus Punicis conspiceretur. ipse praemissis speculatoribus, citato
 agmine ad hostem pergit. Tria millia ferme aberat, cum haud dum quisquam ho- G
 stium senserat. confragosa loca, & obsita virgultis tenebant colles. ibi in caua
 valle, atque ob id occulta, confidere militem, & cibum capere iubet. interim spe-
 culatores, transfugarum dicta affirmantes, venerunt. Tum sarcinis in me-
 dium coniectis arma Romani capiunt: acieque iusta in pugnam vadunt. Mille
 passuum aberant, cum ab hoste conspecti sunt, trepidarique repente coeptum.
 Mago ex castris citato equo ad primum clamorem & tumultum aduehitur. Erant
 autem in Celtiberorum exercitu quatuor millia scutorum, & CC. equites.
 hanc iustam legionem (& id ferme roboris erat) in prima acie locat: ceteros, le-
 vem armaturam, in subsidijs posuit. Cum ita instructos educeret castris, vix-
 dum in egressos vallo Romani pila coniecerunt. Subsidunt Hispani aduersus H
 emissam tela ab hoste, inde ad remittenda ipsi consurgunt. quae cum Romani con-
 ferti, ut solent, densatis excepissent scutis, tum pes cum pede collatus, & gladijs
 geri res coepta est. Caeterum asperitas locorum & Celtiberis, quibus in praelio
 concurrere mos est, velocitatem inutilem faciebat: & haud iniqua eadem erat
 Romanis stabili pugnae assuetis, nisi quod angustiae & internata virgulta ordi-
 nes dirimebant: & singuli binique velut cum paribus conferere pugnam coge-
 bantur. Quod ad fugam impedimento hostibus erat, id ad caedem eos, velut
 vinctos, praebat. Et iam ferme omnibus scutatis Celtiberorum interfectis
 levis armatura, & Carthaginenses qui ex alteris castris subsidio venerant, per-
 culsi cadebantur. Duo haud amplius millia peditum, & equitatus omnis, vix I
 inito praelio, cum Magone effugerunt. Hanno alter imperator cum eis qui po-
 stremi iam profligato praelio aduenerant, viuis capitur. Magonem fugientem
 equitatus ferme omnis, & quod veterum peditum erat secuti, decimo die in
 Gaditanam provinciam ad Asdrubalem peruenerunt. Celtiberi, novus miles,
 in proximas dilapsi sylvas, inde domos diffugerunt. Peropportuna victoria ne-
 quaquam tantum conflatum bellum, quanta futuri materia belli, si licuisset ijs
 Celtiberorum gente excita, & alios ad arma sollicitare populos, oppresserat.
 Itaque collaudato benigne Syllano, Scipio spem debellandi, si nihil etiam ipse
 cunctando moratus esset, nactus, ad id quod reliquum belli erat, in ultimam
 Hispaniam aduersus Asdrubalem pergit. Poenus cum castra sua forte ad socio- K
 rum animos in Betica continendos in fide haberet, signis repente sublati, fu-
 gae magis quam itineris modo penitus ad Oceanum & Gadeis ducit. Caete-
 rum quoad continuisset exercitum, propositum bello se fore ratus, antequam
 freto Gades trajiceret, exercitum omnem passim in ciuitates dimisit: ut & muris
 se ipsi, & armis muros tutarentur. Scipio ubi animaduertit, dissipatum passim
 bellum, & circumferre ad singulas vrbes arma, diutini magis quam magni esse
 operis, retro vertit iter. ne tamen hostibus eam relinqueret regionem, L. Sci-
 pionem fratrem cum decem millibus peditum, & mille equitum ad oppu-
 gnandam opulentissimam in ijs locis urbem, quam Oringin barbari appella-
 bant, mittit. sita in Melessum finibus est, Hispaniae gentis, ager frugifer, argen-
 tum etiam

*Mago in fugam ver-
 titur.
 Hanno capitur.*

*Scipio aduersus As-
 drubalem Gisgonis
 pergit.*

*L. Scipio Oringin op-
 pugnat.*

A tum etiam incolæ fodiunt. Ea arx fuit Asdrubali, ad excursiones circà in mediterraneos populos faciendas. Scipio castris prope urbem positus, prius quàm circumvallaret urbē, misit ad portas qui ex propinquo alloquio animos tentarent: suaderentq; , vt amicitia potius quàm vim experirentur Romanorū. Vbi nihil pacati respōdebatur, fossa dupliciq; vallo circumdata vrbe in treis parteis exercitum diuidit: vt vna semper pars, quietis interim duabus, oppugnaret. Prima pars cū adorta oppugnare est, atrox sanè & anceps præliū fuit. non subire, non scalas ferre ad muros præ incidentibus telis, facile erat. & iam qui crexerant ad murū scalas, alij furcis ad id ipsum factis detrudebātur, in alios lupi supernè ferrei iniecti, vt in periculo essent, ne suspensi in murum extraherentur.

B Quod vbi animaduertit Scipio, nimia paucitate suorum exæquatū certamen esse: et iam eo superare hostē, quòd ex muro pugnaret: duabus simul partibus, prima recepta, urbem est aggressus. Quæ res tantum pauoris iniecit fessis iam cum primis pugnando, vt & oppidani mœnia repentina fuga desererent: & Punicum præsidium metu, ne prodita vrbs esset, relictis stationibus in vnum locum se colligeret. Timor inde oppidanos incessit, ne, si hostis urbem intrasset, sine discrimine, Pœnus an Hispanus esset, obuī passim cæderentur. itaq; patefacta repentē porta, frequētes ex oppido sese eiecerunt: scuta pre se tenentes, ne tela procul conijcerentur: dexteras nudas ostentantes, vt gladios abiecisse appareret, Id vtrum parū ex interuallo sit conspectū, an dolus aliquis suspectus fuerit, incōpertū est. Impetus hostilis in trās fugas factus: nec secus, quàm aduersa

C acies cēsi: eademq; porta signa infesta vrbi illata. & alijs partibus securibus do labrisq; cēdebātur et refringebātur portę. et vt quisq; intrauerat eques, ad forū occupandū (ita enim præceptū erat) citato equo pergebat. additū erat & triariorum equiti præsidium. legionarij cæterā partem vrbs peruadunt direptione, & cæde obuīorum, nisi qui armis se tuebantur. Carthaginienses omnes in custodiam dati sunt: oppidanorum quoq; ccc. fermè, qui clauferant portas, cæteris traditum oppidū, suæ redditæ res. Cecidere in vrbs eius oppugnatione hostium duo millia fermè. Romanorū haud plus xc. Læta & iplis qui rem gessere, vrbs eius expugnatio fuit: & imperatori cæteroq; exercitui speciosum

D aduentum suum, ingentem turbam captiuorum præ se agentes, fecerunt. Scipio collaudato fratre, cū quanto poterat verborum honore Carthagini ab se captæ captam ab eo Oringin, æquasset, quia & hyems instabat, vt nec tentare Gades, nec disiectum passim per prouinciam exercitum Asdrubalis consecrari posset, in citeriorem Hispaniam recipit exercitum: dimissisq; in hyberna legionibus, L. Scipione fratre Romanū misso, & Hannone hostium imperatore, cæterisq; nobilibus captiuis, ipse Tarraconem concessit. Eodem anno clas-
sis Romana M. Valerio Læuino proconsule ex Sicilia in Africam transmissa, in Vticensi Carthaginiensiq; argro latè populationes fecit. extremis finibus Carthaginiensium, circa ipsa mœnia Vticæ, prædæ actæ sunt. Repetentibus Siciliam classis Punica (septuaginta erant longæ naues) occurrit. decem & se-

E ptem naues ex ijs captæ sunt, quatuor in alto mersæ, cætera fusa ac fugata clas-
sis. Terra marique victor Romanus cum magna omnis generis præda Lily-
bæum repetit. Toto inde mari pulsus hostium nauibus, magni commeatus frumenti Romanū subuecti. Principio æstatis eius, qua hæc sunt gesta, P. Sulpitius proconsul, & Attalus rex cum Aeginæ (sicut antè dictum est) hybernassent, Lemnum inde classe iuncta Romanæ v. & xx. quinqueremes, re-
giæ v. & xxx. transmiserunt. Et Philippus, vt seu terra seu mari obuī eundum
hosti foret, paratus ad omnes conatus esset, ipse Demetriadem ad mare de-
scendit, Larissam diem ad conueniendum exercitui edixit. Vndique ab socijs
legationes Demetriadem ad famam regis conuenerunt, Sustulerant enim
animos

Oringin capitur.

*L. Scipio Hannonem
& cæteros nobiles ca-
ptiuos Romanū secum
ducit.*

*Romana classis agros
Vticensem & Cartha-
ginensem populatur.*

*Punica classis fusa ac
fugata.*

*Res in Græcia geste
aduersus Philippum.*

animos Aetoli, cum ob Romanam societatem, tum post Attali aduentum: finitimosq; depopulabantur. nec Acarnanes solū Bœotiā, & qui Eubœam incolunt, in magno metu erant, sed Achæi quoq; quos super Aetolicum bellum Machanidas etiam Lacedæmonius tyrannus haud procul Argiuorum sine positis castris terrebat. Hi omnes suis quisq; vrbibus quę pericula terra mariq; portenderentur, memorantes, auxilia regē orabant. Ne ex regno quidē ipsius tranquille nuntiabantur res. Et Scerdiletum Pleuratumq; motos esse, & Thracum maximē Medos, si quod longinquum bellū regem occupasset, proxima Macedonia incurfuros. Bœoti quidem ipsi, & interiores Græcię populi, Thermopylarum saltus, vbi angustæ fauces coartant iter, fossa valloq; intercludi ab Aetolis nuntiarant, ne transitum ad sociorum vrbes tuendas Philippo darent. Vel segnem ducē tot excitare tumultus circumfusi poterant. Legationes dimittit: pollicitus prout tempus ac res fineret, omnibus laturū auxilium. in præsentia quæ maximē vrgebant, res pararent. Tum præsidiū vrbi mittit vnde allatū erat, Attalū ab Lemno classe transmissa omnem circa vrbē agrum depopulatum. Polyphantē cum modica manu in Bœotiā, Menippum item quendam ex regijs ducibus cū mille peltatis (pelta cetraē haud dissimilis est) Chalcidē mittit. additi quingenti Aenianū: vt omnes insulę partes tueri possent, ipse Scotusam est profectus: eodemq; ab Larissa Macedonū copias traduci iussit. Eō nuntiatum est, concilium Aetolis Heracleam indictum: regemq; Attalum ad consultandum de summa belli venturū. Hunc conuentum vt turbaret subito aduentu, magnis itineribus Heracleam duxit. & concilio quidem dimisso iam venit: segetibus tamen, quę iam prope maturitatem erant, maximē in sinu Aeniano euastatis, Scotusam copias reducit. Ibi exercitu omni relicto, cum cohorte regia Demetriadem sese recipit. Inde vt ad omnes hostiū motus posset occurrere, etiam in Phocidem, atq; Eubœam, & Peparethum mittit, qui loca alta eligerent, vnde editi ignes apparerēt. ipse in Cisseo (mons est in altitudinem ingentem cacuminis editi) speculam posuit: vt ignibus procul sublatis signum, vbi quid molirentur hostes, momento temporis acciperet. Romanus imperator, & Attalus rex à Peparetho Niceam traiecerunt. inde classem in Eubœam ad vrbē Oreum transmittūt: quæ ab Demetriaco sinu Chalcidē & Euripum petenti ad læuam prima vrbiū Eubœę posita est. Ita inter Attalū ac Sulpitium conuenit, vt Romani à mari, regij à terra oppugnarēt. Quatriduo postquā appulsa classis est, vrbē aggressi sunt. id tempus occultis cum Platore, qui à Philippo præpositus vrbi erat, colloquijs absumptū est. Duas arces vrbs habet, vnā imminentē mari, altera vrbs media est: cuniculo inde via ad mare ducit, quam à mari turris quinque tabulatorū, egregiū propugnaculū, claudebat. Ibi primò atrocissimū contractum est certamē, & turre instructa omni genere telorum, & tormentis, machinisq; ad oppugnandam eam ex nauibus expositis. Cum omniū animos, oculosq; id certamē auertisset, porta maritime arcis Plator Rom. accepit, momentoq; arx occupata est. Oppidani pulsi inde in mediā vrbem ad alterā tendere arcem. Et ibi positi erāt, qui fores portę obijcerent. ita exclusi in medio cæduntur, capiunturq;. Macedonū præsidium conglobatū sub arcis muro stetit, nec fuga effusē petita, nec pertinaciter prælio inito. Eos Plator venia à Sulpitio impetrata in naues impositos ad Demetriū Phthiotidis exposuit: ipse ad Attalum se recepit. Sulpitius tam facili ad Oreum successu elatus, Chalcidē inde protinus victrici classe petit. vbi haudquaquā ad spem euētus respondit. Ex patienti vtrinque coactū in angustias mare, vt speciē intuenti primò gemini portus in ora duo versi præbuerit: sed haud facile alia infestior classi statio est. nam & venti ab vtriusque terræ præaltis montibus subiti ac procellosi decidūt, & fretum ipsum Euripi non septies die, sicut fama fert, tempo-

Oreum oppugnatur à Romanis & Attalo.

Oreum proditione capium.

animos Aetoli, cum ob Romanam societatem, tum post Attali aduentum: finitimosq; depopulabantur. nec Acarnanes solū Bœotiā, & qui Eubœam incolunt, in magno metu erant, sed Achæi quoq; quos super Aetolicum bellum Machanidas etiam Lacedæmonius tyrannus haud procul Argiuorum sine positis castris terrebat. Hi omnes suis quisq; vrbibus quę pericula terra mariq; portenderentur, memorantes, auxilia regē orabant. Ne ex regno quidē ipsius tranquille nuntiabantur res. Et Scerdiletum Pleuratumq; motos esse, & Thracum maximē Medos, si quod longinquum bellū regem occupasset, proxima Macedonia incurfuros. Bœoti quidem ipsi, & interiores Græcię populi, Thermopylarum saltus, vbi angustæ fauces coartant iter, fossa valloq; intercludi ab Aetolis nuntiarant, ne transitum ad sociorum vrbes tuendas Philippo darent. Vel segnem ducē tot excitare tumultus circumfusi poterant. Legationes dimittit: pollicitus prout tempus ac res fineret, omnibus laturū auxilium. in præsētia quæ maximē vrgebant, res pararent. Tum præsidiū vrbi mittit vnde allatū erat, Attalū ab Lemno classe transmissa omnem circa vrbē agrum depopulatum. Polyphantē cum modica manu in Bœotiā, Menippum item quendam ex regijs ducibus cū mille peltatis (pelta cetraē haud dissimilis est) Chalcidem mittit. additi quingenti Aenianū: vt omnes insulę partes tueri possent, ipse Scotusam est profectus: eodemq; ab Larissa Macedonū copias traduci iussit. Eō nuntiatum est, concilium Aetolis Heracleam indictum: regemq; Attalum ad consultandum de summa belli venturū. Hunc conuentum vt turbaret subito aduentu, magnis itineribus Heracleam duxit. & concilio quidem dimisso iam venit: segetibus tamen, quę iam prope maturitatem erant, maximē in sinu Aeniano euastatis, Scotusam copias reducit. Ibi exercitu omni relicto, cum cohorte regia Demetriadem sese recipit. Inde vt ad omnes hostiū motus posset occurrere, etiam in Phocidem, atq; Eubœam, & Peparethum mittit, qui loca alta eligerent, vnde editi ignes apparerēt. ipse in Cisseo (mons est in altitudinem ingentem cacuminis editi) speculam posuit: vt ignibus procul sublatis signum, vbi quid molirentur hostes, momento temporis acciperet. Romanus imperator, & Attalus rex à Peparetho Niceam traiecerunt. inde classem in Eubœam ad vrbē Oreum transmittūt: quæ ab Demetriaco sinu Chalcidē & Euripum petenti ad læuam prima vrbiū Eubœę posita est. Ita inter Attalū ac Sulpitium conuenit, vt Romani à mari, regij à terra oppugnarēt. Quatriduo postquā appulsa classis est, vrbē aggressi sunt. id tempus occultis cum Platore, qui à Philippo præpositus vrbi erat, colloquijs absumptū est. Duas arces vrbs habet, vnā imminentē mari, altera vrbs media est: cuniculo inde via ad mare ducit, quam à mari turris quinque tabulatorū, egregiū propugnaculū, claudebat. Ibi primò atrocissimū contractum est certamē, & turre instructa omni genere telorum, & tormentis, machinisq; ad oppugnandam eam ex nauibus expositis. Cum omniū animos, oculosq; id certamē auertisset, porta maritime arcis Plator Rom. accepit, momentoq; arx occupata est. Oppidani pulsi inde in mediā vrbem ad alterā tendere arcem. Et ibi positi erāt, qui fores portę obijcerent. ita exclusi in medio cæduntur, capiunturq;. Macedonū præsidium conglobatū sub arcis muro stetit, nec fuga effusē petita, nec pertinaciter prælio inito. Eos Plator venia à Sulpitio impetrata in naues impositos ad Demetriū Phthiotidis exposuit: ipse ad Attalum se recepit. Sulpitius tam facili ad Oreum successu elatus, Chalcidē inde protinus victrici classe petit. vbi haudquaquā ad spem euētus respondit. Ex patienti vtrinque coactū in angustias mare, vt speciē intuenti primò gemini portus in ora duo versi præbuerit: sed haud facile alia infestior classi statio est. nam & venti ab vtriusque terræ præaltis montibus subiti ac procellosi decidūt, & fretum ipsum Euripi non septies die, sicut fama fert, tempo-

Oreum oppugnatur à Romanis & Attalo.

Oreum proditione capium.

A temporibus statis reciprocatur: sed temerè in modum venti nunc huc nunc il-
 luc verso mari, velut monte præcipiti deuolutus torrens rapitur. ita nec nocte
 nec die quies nauibus datur. Cum classem tã infesta statio accepit, tum & op-
 pidum alia parte clausum mari, alia à terra egregiè munitum, præsidioque vali-
 do firmatum, & præcipuè fide præfectorum principumque, quæ fluxa & va-
 na apud Oreum fuerat, stabile atque inexpugnabile fuit. Id prudenter, vt in te-
 merè suscepta re, Romanus fecit, quòd circumspectis difficultatibus, ne frustra
 tempus tereret, celeriter abstinit incepto, classemque inde ad Cynum Locri-
 dis (emporium id est Opuntiorum, vrbis mille passuum à mari sitæ) traiecit.
B Philippum & ignes ab Oreo editi monuerant, sed serius Platoris fraude è specu-
 la elati, & impari maritimis viribus, haud facilis erat in insulam classi accessus.
 Ita res per cunctationem omissa. Ad Chalcidis auxilium, vbi signum accepit,
 impigrè est motus. nam & ipsa Chalcis, quanquam eiusdem insulæ vrbs est,
 tamen adeò arcto interscinditur freto, vt ponte continenti iungatur, terra adi-
 tum faciliorem quàm mari habeat. igitur Philippus deiecto præsidio, fufis Ae-
 tolis, qui saltum Thermopylarum insidebant, cum ab Demetriade Scotufam,
 inde tertia vigilia profectus, trepidos hostes Heracleam compulisset, ipse vno
 die Phocidis Elatiam millia amplius LX. contendit. Eodem fermè die ab Atta-
 lo rege Opuntiorum vrbs capta diripiebatur. concesserat eam prædam regi
 Sulpitius, quia Oreum paucos antè dies ab Romano milite, expertibus regijs,
C direptum fuerat: Romana classis Oreum sese receperat, & Attalus ignarus ad-
 uentus Philippi, pecunijs à principibus exigendis terebat tempus. adeoq; im-
 prouisa res fuit, vt nisi Cretenfium quidam fortè pabulatum ab vrbe longius
 progressi, agmen hostium procul conspexissent, opprimi potuerit. Attalus in-
 ermis atque incompositus, cursu effuso mare ac naues petit. & molientibus
 ab terra naues Philippus aduenit, metumque etiam ex terra nauticis præbuit.
 inde Opuntem redijt, deos hominesque accusans, quòd tantæ rei fortunam
 ex oculis propè raptâ amisisset. Opuntij quoque ab eadem ira increpiti, quòd
 cum trahere obsidionem in aduentum suum potuissent, viso statim hoste pro-
 pè in voluntariam deditionem concessissent. Compositis circa Opuntem re-
D bus, Toronè est profectus. Et Attalus primò Oreum se recepit. inde cum fama
 accidisset, Prusiam Bithyniæ regem in fines regni sui transgressum, omiſſis Ro-
 manis rebus, atq; Aetolico bello, in Asiam traiecit. Et Sulpitius Aeginam clas-
 sem recipit. vnde initio veris profectus erat. Haud maiore certamine quàm O-
 puntè Attalus ceperat, Philippus Toronen cepit. Incolebant urbem eam profugi
 ab Thebis Phthioticis. vrbe sua capta à Philippo, cum in fidem Aetolorum per-
 uenissent, sedem eis Aetoli eam dederant, vrbis vastæ ac desertæ priore quidem
 Philippi bello. Tum ab Torone, sicut paulò antè dictum est, recepta profe-
 ctus, Tritonon, & Drymas, Doridis parua atque ignobilia oppida cepit. inde
 Elatiam, iussis ibi se opperiri Ptolemæi Rhodiorumq; legatis, venit. vbi cum
 definiendo Aetolico bello ageretur (affuerant enim legati nuper Heracleæ
E concilio Romanorum, Aetolorumq;) nuntius affertur, Machanidam Olym-
 piorum solenne ludicrum paranteis Eleos aggredi statuisse. Præuertendū id ra-
 tus. legatis cū benigno responso dimissis: se neque causam eius belli fuisse: nec
 moram, si modò æqua & honesta conditione liceat, paci facturum: cum expe-
 dito agmine profectus per Bœotiam Megaram, atque inde Corinthum de-
 scendit. vnde com meatibus sumptis, Phliunta Pheneumque petit. & iam
 cum Eream venisset, audito Machanidam fama aduentus sui territum refu-
 gisse Lacedæmonem, Aegium se ad cōcilium Achæorū recepit: simul classem
 Punicam, vt mari quoque aliquid posset, accitam, ibi ratus se inuenturum.
 Paucis antè diebus in Phoceas traiecerant Pœni, inde portus Acarnanum pe-
 tierant

*Opuntiorum vrbs di-
ripitur.*

*Philippus in Asiam
traiecit.*

*Philippi ad socios ora-
tio.*

tierant, cum ab Oreo profectum Attalum Romanosq; audissent, veriti ne in
se iretur, & intra Rhium (fauces eæ sunt Corinthij sinus) opprimerentur. Phi-
lippus mœrebat quidē &angebatur, cum ad omnia ipse raptim isset, nulli ta-
men fere in tempore occurrisset, & rapientē omnia ex oculis elusisset celerita-
tem suam fortunam. In concilio tamen dissimulans ægritudinem, elato ani-
mo differuit: testatus deos hominesq; se nulli loco, nec tempori defuisse, quin
vbi hostiū arma cōcrepuissent, eò quanta maxima posset celeritate contende-
ret: sed vix rationem iniri posse, vtrum ab se audacius, an fugacius ab hostibus
geratur bellum. sic ab Opunte Attalum, sic Sulpitium à Chalcide, sic his ipsis
diebus Machanidam è manibus suis elapsam. Sed non semper felicem esse fu-
gam: nec pro difficili id bellum habendū, in quo, si modò congressus cum ho-
ste sis, viceris. quod primum esset, confessionem se hostiū habere, nequaquam
pares esse eos: breui & victoriā haud dubiam habiturum, nec meliore euentu
eos secum quam spe pugnatos. Lati regem socij audierunt. Reddidit inde
Achæis Eream, & Triphyliam. Alipherā autem Megalopolitis, quod suorum
ius esse finium satis probabāt, restituit. inde nauibus acceptis ab Achæis (erant
autem tres quadriremes, & biremes totidem) Anticyrā traiecit. inde quinque-
remibus septem, & lembis viginti amplius, quos vt adiungeret Carthaginien-
sium classi, miserat in Corinthium sinum: profectus ad Erythras Actolorum,
quæ propè Eupalium sunt, exscensionem fecit. Haud fefellit Actolos. nam ho-
minum quod aut in agris, aut in propinquis castellis Potidaniæ ac Apolloniæ
fuit, in sylvas montesq; refugit. Pecora, quæ inter festinationē abigi nequiue-
rant, sunt direpta, & in naues compulsa. Cum his, cæteraq; præda Nicia præto-
re Achæorum Aegium misso, cum Corinthum petisset, pedestres inde copias
per Boeotiam terra duci iussit. ipse à Cenchreis præter Atticē super Suniū na-
uigans, inter medias propè hostium classes Chalcidē peruenit. inde collauda-
ta fide ac virtute, quod neq; timor neq; spes flexissent eorū animos, hortatus-
que in posterum, vt eadem cōstantia permanerent in societate, si suam quàm
Oritanorum atq; Opuntiorum fortunam mallent, ab Chalcide Oreum nauigat.
principumq; ijs qui fugere capta vrbe, quàm se Romanis tradere, malue-
rant, summa rerum & custodia vrbis permissa, ipse Demetriadem ab Eubœa, I
vnde primò ad opem ferendam socijs profectus erat, traiecit. Casandreæ dein-
de centum nauium longarum carinis positis, contractaque ad effectum eius
operis multitudine fabrorum naualiū, quia res in Græcia tranquillas & pro-
fectio Attali fecerat, & in tempore laborantibus socijs latum ab se auxilium,
retro in regnum concessit, vt Dardanis bellum inferret. Extremo æstatis eius,
qua hæc in Græcia sunt gesta, cum Q. Fabius Maximus prætor legatus ab M.
Liuiο consule Romam ad senatum missus nuntiaffet, consulem satis præsidij
Galliæ prouinciæ credere L. Porciū cum suis legionibus esse, decedere se inde,
ac deduci exercitum consularem posse: patres non M. Liuium tantū redire
ad urbem, sed collegam quoq; eius C. Claudium iusserunt. Id modò in decre-
to interfuit, quod M. Liuij exercitum reduci, Neronis legiones Annibali op-
positas manere in prouincia iusserunt. Inter consules ita per literas conue-
nit, vt quemadmodum vno animo rem gessissent: ita, quanquam ex diuer-
sis regionibus conuenirent, vno tempore ad urbem accederent. Præneste
qui prior venisset, collegam ibi opperiri iussus. Fortè ita euenit, vt eodem die
ambo Præneste venirent. inde præmissō edicto, vt triduo post frequens sena-
tus ad ædem Bellonæ adesset, omni multitudine obuiam effusa ad urbem ac-
cessere. Non salutabant modò vniuersi, sed contingere pro se quisq; victrices
dextras consulū cupientes, alij gratulabātur: alij gratias agebant, quod eorum
opera incolumis respublica esset. In senatu cum more omnium impera-
torum

*Ambos consules in
urbem redire seua-
tus iussit.*

A torum expositis rebus ab se gestis postulassent, ut pro republica fortiter fideliterque administrata: & dijs immortalibus haberetur honos, & ipsis triumphantibus urbem inire liceret: se verò ea quæ postularent, decernere patres merito deorum primum, dein secundum deos consulum, responderunt, & supplicatione amborum nomine, & triumpho utriusque decreto. Inter ipsos, ne, cum bellum communi animo gessissent, triumphum separarent, ita conuenit: quoniam in prouincia M. Liuij res gesta esset, & eo die, quo pugnatum foret, eius forte auspiciu fuisse: exercitus Liuianus deductus Romam uenisset, Neronis de prouincia deduci non potuisset: ut M. Liuium quadrigis urbem ineuntem milites sequerentur, C. Claudius equo sine militibus inueheretur.

Liuius quadrigis, Claudius equo inuectus, triumphat.

B Ita consociatus triumphus, cum utriusque, tum magis ei, qui quantum merito anteibat, tantum honore collegæ cesserat, gloriam auxit. Illum equitem aiebant sex dierum spacio transcurrisse longitudinem Italiae: & eo die cum Asdrubale in Gallia signis collatis pugnasse, quo eum castra aduersus sese in Apulia posita habere Annibal credidisset. ita unum consulem pro utraque parte Italiae aduersus duos duces, duos imperatores, hinc consilium suum, hinc corpus opposuisse. nomen Neronis satis fuisse ad continendum castris Annibalem: Asdrubalem verò qua alia re, quam aduentu eius obrutum, atque extinctum esse? Itaque iret alter consul sublimis curru multijugis, si vellet equis, uno equo per urbem verum triumphum vehi: Neronemque; etiam si pedes incedat, vel parta eo

C bello vel spreta eo triumpho gloria, memorabilem fore. Hi sermones spectantium Neronem usque; in Capitolium profecti sunt. Pecunie in ærarium tulerunt

* festerium tricies, * octaginta millia æris. militibus. M. Liuius * quinquagenos fenos asses diuisit, tantundem C. Claudius absentibus militibus suis est pollicitus, cum ad exercitum redisset. Notatum, ea die plura carmina militibus iocis in C. Claudium, quam in consulem suum iactata, equites L. Veturium, & Q. Cæcilium legatos magnis tulisse laudibus: hortatosque esse plebem, ut eos consules in proximum annum crearent. adiecisse equitum prerogatiuæ auctoritatem consules. postero die in concione, quam forti fidelique duorum prædictatorem comitia habere placuisset, C. Claudius consul

* Tricies festerium valent 75000. cor.
* 80000. æris valent 800. coron.
* 56. asses valent paulò minus dimidio coronato.

D M. Liuium collegam dictatorem dixit: Liuius Quintum Cæcilium magistrum equitum. A M. Liuiio dictatore creati consules L. Veturius Quintus Cæcilius, is ipse qui tum erat magister equitum. Inde prætorum comitia habita. Creati C. Seruilius, M. Cæcilius Metellus, T. Claudius Asellus, Quintus Manlius Thurinus, qui tum ædilis plebis erat. Comitibus perfectis, dictator magistratu abdicato, dimissoque exercitu, in Hetruriam prouinciam ex s. c. est profectus ad quæstiones habendas, qui Hetruscorum Vmbrorumue populi defectionis ab Romanis ad Asdrubalem sub aduentum eius consilia agitaissent, quique eum auxilijs, aut com meatu, aut ope aliqua iuuisent. Hæc eo anno domi, militiæque gesta. Ludi Romani ter toti instaurati ab ædilibus

Ludi Romani ex plebeij.

E curulibus. Cn. Seruilio Cæpione: Ser. Cornelio Lentulo. Itè ludi plebeiij semel toti instaurati ab ædilibus plebis M. Pomponio Mathone, & Quinto Manlio Thurino. Tertio decimo anno Punici belli, L. Veturio Philone, & Quinto Cæcilio Metello consulibus, Brutij ambobus, ut cum Annibale bellum gererent, prouincia decreta. Prætores exinde sortiti sunt: M. Cæcilius Metellus urbanam, Q. Manlius peregrinam, C. Seruilius Siciliam, T. Claudius Sardiniam. Exercitus ita diuisi: consulum alteri quem C. Claudius prioris anni consul: alteri, quem Q. Claudius proprætor (ex binæ legiones erant) habuisset exercitum. In Hetruria duas volonum legiones à C. Terentio propræto M. Liuius proconsul, cui prorogatum in annum imperium erat, acciperet. Et Q. Manlio ut collegæ iurisdictione tradita, Galliam cum exercitu, cui L. Porcius proprætor præfue-

Exercituum diuisio.

*Prodigia.**Ignis in æde Vestæ
extinctus.**In agros plebs redu-
citur.**Annibalæ laudes.*

præfuerat, obtineret, decretum est: iussusque populari agros Gallorum, qui ad Pœnos sub aduentum Asdrubalis defecissent. C. Seruilio cum Caninensi-
bus duabus legionibus, sicut P. Manlius tenuerat, Sicilia tuenda data. Ex Sar-
dinia vetus exercitus, cui A. Hostilius præfuerat, deportatus. nouam legio-
nem, quam T. Claudius traiceret secum, consules conscripserunt. Q. Clau-
dio, vt Tarentum: C. Hostilio Tubulo, vt Capuam prouinciam haberet, pro-
rogatum in annum imperium est. M. Valerius proconsul, qui tuendæ circa Si-
ciliam maritimæ oræ præfuerat, xxx. nauibus C. Seruilio traditis, cum cæte-
ra omni classe redire ad urbem iussus. In ciuitate tanto discrimine belli solici-
ta, cum omnium secundorum aduersorumque causas in deos verterent, multa
prodigia nuntiabantur. Tarracinæ Iouis ædem, Satrici matris Matutæ de cœ-
lo tactam. Satricanos haud minus terrebant in ædem Iouis foribus ipsis duo
prolapsi angues. Ab Antio nuntiatum est, cruentas spicas metentibus visas es-
se. Cære porcus biceps, & agnus mas idemque; fœmina natus erat. Et Albæ duos
soles visos referebant, & nocte Fregellis lucem obortam. Et bos in agro Ro-
mano locutus, & ara Neptuni multo sudore manasse in circo Flaminio dice-
batur, & ædes Cereris, Salutis, Quirini de cœlo tactæ. Prodigia consules hostijs
maioribus procurare iussi, & supplicationem vna die habere. Ea ex senatus-
consulto facta. Plus omnibus aut nuntiatis peregrè, aut visis domi prodigijs,
terrui animos hominum ignis in æde Vestæ extinctus. ob quam causam cæ-
sa flagro est Vestalis, cuius custodia noctis eius fuerat, iussu P. Licinij pontifi-
cis. Id quanquam nihil portendentibus deis, cæterum negligentia humana
acciderat, tamen & hostijs maioribus procurari, & supplicationem ad Vestæ
haberi placuit. Priusquam proficiscerentur consules ad bellum, admoniti ab
senatu sunt, vt in agros reducendæ plebis curam haberent, deum benignitate
summotum bellum ab vrbe Roma, & Latio esse, & posse sine metu in agris ha-
bitari, minimè conuenire, Siciliæ, quàm Italiæ, colendæ maiorem curam esse.
Sed res haudquaquam erat populo facilis, & liberis cultoribus bello absum-
ptis, & inopia seruitiorum, & pecore direpto, villisque dirutis aut incensis: magna
tamen pars autoritate consulum compulsa in agros remigrauit. Mouerant
autem huiusce rei mentionem Placentinorum & Cremonensium legati, que-
rentes agrum suum ab accolis Gallis incurfari, ac vastari: magnamque partem
colonorum suorum delapsam esse: & infrequentes se vrbes, agrum vastum ac
desertum habere. Manlio prætori mandatum, vt colonias ab hoste tueretur.
Consules ex s. c. edixerunt, vt qui ciues Cremonenses atque Placentini essent,
ante certam diem in colonias reuerterentur. principio deinde veris & ipsi ad
bellum profecti sunt. Q. Cæcilius Consul exercitum ab C. Nerone, L. Vetu-
rius ab Q. Claudio proprætore accepit, nouisque militibus quos ipse conscri-
pserat suppleuit. In Consentinum agrum consules exercitum duxerunt, pas-
simque depopulati, cum agmen iam graue præda esset, in saltu angusto à Bru-
tius, iaculatoribusque Numidis turbati sunt, ita vt non præda tantum, sed ar-
mati quoque in periculo fuerint, maior tamen tumultus, quàm pugna fuit: &
præmissa præda, incolumes legiones in loca tuta euasere. inde in Lucanos
profecti. Ea sine certamine tota gens in ditionem populi Romani redijt. Cum
Annibale nihil eo anno rei gestum est. nam neque ipse se obtulit in tam recenti
vulnere publico priuatoque; neque lacefferunt quietum Romani. tantam inesse
vim, & si omnia alia circa eum ruerent, in vno illo duce censebant. Ac nescio
an mirabilior fuerit aduersis, quàm secundis rebus. quippe qui, cum & in ho-
stiū terra per annos tredecim, tam procul ab domo, varia fortuna bellum gere-
ret exercitu non suo ciuili, sed misto ex colluione omnium gentium, quibus
non lex, non mos, non lingua communis, alius habitus, alia vestis, alia arma,
alij ri-

A alij ritus, alia sacra, alij propè dij essent, ita quondam vno vinculo copulauerit eos, vt nulla nec inter ipsos, nec aduersus ducem seditio extiterit, cum & pecunia sepe in stipendium, & commeatus in hostium agro deessent: quorum inopia priore Punico bello multa infanda inter duces, militesq; cōmissa fuerant. Post Asdrubalis verò exercitū cum duce, in quibus spes omnis reposita victoriæ fuerat, deletum, cedendoq; in angulum Brutium cætera Italia concessum, cui non videatur mirabile, nullum motum in castris factum? nam ad cætera id quoq; accesserat, vt ne alendi quidē exercitus, nisi ex Brutio agro spes esset. qui vt omnis coleretur, exiguus tamen tanto alendo exercitui erat: tum magnam partem iuuentutis abstractam à cultu agrorum bellum occupauerat,

B & mos vitio etiam insitus genti inter latrocinia militiā exercendi, nec ab domino quicquam mittebatur, de Hispania retinenda sollicitis, tanquam omnia prospera in Italia essent. In Hispania res quadam ex parte eandem fortunam, quadam longè disparē habebant: eandem, quòd prælio victi Carthaginien-
Hispania bello reparando aptissima, & postrema omnium provinciarū perdomita. Punicus exercitus in Hispania.

ses duce amisso in vltimam Hispaniæ oram vsq; ad Oceanum compulsi erant. disparē autem, quòd Hispania non quàm Italia modò, sed quàm vlla pars terrarum bello reparando aptior erat locorum hominumque ingenijs. Ita ergo prima Romanis inita prouinciarum, quæ quidem continentis sint, postrema omnium, nostra demum ætate ductu, auspicioq; Augusti Cæsaris perdomita est. Ibi tum Asdrubal Gisgonis filius, maximus clarissimusq; eo bello secundū

C Barchinos dux, regressus ab Gadibus, rebellandi spem adiuuante Magone Amilcaris filio, delectibus per vltiorem Hispaniam habitis, ad quinquaginta millia peditum, & quatuor millia & quingētos equites armauit. De equestribus copijs fermè inter authores conuenit. peditum LXX. millia quidam adducta ad Silpiam vrbem scribunt. Ibi super campos patentes duo duces Pœnia mente, ne detrectarent certamē, confederūt. Scipio, cum ad eum fama tanti comparati exercitus perlata esset, neq; Rom. legionibus tantę se parē fore multitudini ratus, vt non in speciē saltem opponerentur barbarorum auxilia: neq; in ijs tamen tantum virium ponendum, vt mutando fidem, quæ cladis causa fuisset patri patruoq;, magnum momentū facerent: præmisso Syllano ad Col-

D cam duodeviginti oppidis regnantem, vt equites peditesq; ab eo, quos se per hyemem conscripturum pollicitus erat, acciperet: ipse à Tarracone profectus, protinus ab socijs, qui accolunt viam, modica contrahendo auxilia, Castulonem peruenit. Eò adducta ab Syllano auxilia, tria millia peditum, & quingenti equites. Inde ad Betulā vrbem processum cum omni exercitu ciuium, socio-
Romanus exercitus in Hispania.

rum, peditū equitumq; v & XL. millibus. Castra ponenteis eos Mago & Masaniissa cum omni equitatu aggressi sunt. turbassentq; munientes, ni abditipost tumultum, opportunè ad id positi ab Scipione equites improviso in effusos incurrissent. Hi promptissimum quenq;, & proximè vallum atq; in ipsos munitores primum inuectū, vixdum prælio inito fuderunt: cum cæteris, qui

E sub signis atq; ordine agminis incesserant, longior & diu ambigua pugna fuit. sed cum ab stationibus primum expeditæ cohortes, deinde ex opere deducti milites, atq; arma capere iussi plures & vsq; integri fessis subirent, magnumq; iam agmen armatorum à castris in prælium rueret, terga haud dubiè vertunt Pœni Numideq;. Et primò turmatim abibant, nihil propter pauorem, festinationēue cōfusus ordinibus: dein postquam acrius vltimis incidebat Romanus, neq; sustineri impetus poterat, nihil iam ordinum memores, passim quā cuiq; proximum fuit in fugam effunduntur. Et quanquam eo prælio aliquantum & Romanis aucti, & diminuti hostibus animi erant, tamen nunquā per aliquot insequentes dies ab excursionibus equitum leuisq; armaturæ cessatum est. Vbi satis tentatæ per hæc leuia certamina vires sunt, prior Asdrubal in

aciem copias eduxit: deinde & Romani processere. sed vtraq; acies pro vallo **P**
 stetit instructa, & cum à neutris pugna cepta esset, iam die ad occasum incli-
 nante, à Pœno prius, deinde ab Romano in castra copiae reductæ. Hoc idem
 per dies aliquot factū. prior semper Pœnus copias castris educebat, prior fessis
 stando signum receptui dabat. ab neutra parte procursum, telumue missum,
 aut vox vlla orta. mediā acie hinc Romani, illinc Carthaginenses misti Afris
 cornua socij tenebant. erant autem vtrinque Hispani pro cornibus. ante Puni-
 cam aciem Elephantum castellorū procul speciem præbebant. Iam hoc in vtrisque
 castris sermonis erat, ita ut instructi stetissent, pugnatu-
 ros. medias acies Rom. Pœnumq;, quos inter belli causa esset, pari robore animorū armorumq; con-
 cursuras. Scipio vbi hæc obstinatè credita animaduertit, omnia de industria in **G**
 eum diem, quo pugnaturus erat, mutauit. Tesseram vesperi per castra dedit, ut
 ante lucem viri equique pransi essent, armatus eques frenatos stratosq; tene-
 ret equos. Vix dum satis certa luce equitatum omnem cum leui armatura
 in stationes Punicas immisit, inde confestim ipse cum graui agmine legionū
 procedit. præter opinionem destinatam suorum hostiumq;, Romano milite
 cornibus firmatis, socijs in mediam aciem acceptis. Asdrubal clamore equi-
 tum excitatus, ut ex tabernaculo profiluit, tumultumque ante vallū, & trepi-
 dationem suorum, & procul signa legionum fulgentia, plenosque hostium
 campos vidit, equitatum omnem extemplo in equites emittit. ipse cum pedi-
 tum agmine castris egreditur: nec ex ordine solito quicquam acie instruenda **H**
 mutat. Equitū iam diu anceps pugna erat: nec ipsa per se decerni poterat, quia
 pulsus (quod prope inuicem fiebat) in aciem peditum tutus receptus erat, sed
 vbi iam haud plus quingentos passus acies inter sese aberant, signo receptui
 dato Scipio, patefactisque ordinibus, equitatum omnem leuemq; armatu-
 ram in medium acceptam diuisamque in partes duas in subsidijs post cornua
 locat. inde vbi incipiendæ iam pugnae tempus erat, Hispanos (ea media acies
 fuit) presso gradu incedere iubet. ipse è dextro cornu (ibi nanque præerat) nun-
 tium ad Syllanum & Martium mittit, ut cornu extenderent in sinistra parte,
 quemadmodum se tendentem à dextra vidissent: & cum expeditis peditum
 equitumque prius pugnam conferrent cum hoste, quam coire inter se me-
 diæ acies possent. Ita diductis cornibus cum ternis peditum cohortibus, ter-
 nisque equitum turmis, ad hoc velitibus, citato gradu in hostem ducebant,
 sequentibus in obliquū alijs. Sinus in medio erat, quia segnius Hispanorum
 signa incedebant. & iam conflixerant cornua, cum, quod roboris in acie ho-
 stium erat, Pœni veterani, Afri que nondum ad teli coniectum venissent, ne-
 que in cornua, ut adiuuarent pugnantes, discurrere auderent, ne aperirent me-
 diam aciem venienti ex aduerso hosti. Cornua ancipiti prælio vrgebantur.
 eques, leuisq; armatura, & velites circumductis alis in latera incurrebant, co-
 hortēs à fronte vrgebant, ut abrumperent cornua à cætera acie. Et cum ab om-
 ni parte haudquaquam par pugna erat, tum quod turba lixarum, tyronumq; **K**
 Hispanorum Romano Latinoque militi obiecta erat. & procedente iam die
 vires etiam deficere Asdrubalis exercitum cœperant, oppressos Matutino tu-
 multu, coactosq; priusquam cibo corpora firmarent, raptim in aciem exire.
 Ad id sedulo diem extraxerat Scipio, ut sera pugna esset, nam ab septima de-
 mum hora peditum signa cornibus concurrerunt. ad medias acies aliquan-
 to serius peruenit pugna, ita ut prius æstus à meridiano sole, laborq; standi
 sub armis, & simul fames sitisq; corpora afficerent, quam manus cum hoste
 conferrent. itaq; steterunt scutis innixi. nam super cætera elephantum etiam, tu-
 multuoso genere pugnae equitum velitumq; & leues armaturæ consternati,
 è cornibus in mediam aciem sese intulerant. Fessi igitur corporibus animis-
 ducis

Scipio Asdrubalem
adoritur.

J. l. ex mss. vni equiq;
curat et pransi.

A quæ retulere pedem. ordines tamen seruantes haud secus, quàm si imperio ducis cederet integra acies. Sed cum eo ipso acrius, vbi inclinatham sensere, victores se vndiq; inueherent, nec facile impetus sustineri posset: quanquam reptum, si modicè se reciperent, clamitans: tamen vincente verecundiam metu, cum proximus quisq; hostem caderet, terga extemplo data, atq; in fugam sese omnes effuderunt. Ac primò consistere signa in radicibus collium, ac reuocare in ordines militem cœperant, cunctatibus in aduersum collē erigere aciem Romanis. deinde vt inferri impigrè signa viderunt, integrata fuga, in castra pauidi compelluntur. Nec procul vallo Romanus aberat. cepissetq; tanto impetu castra, nisi ex vehementi sole, qualis inter graues imbre nubes effulget, tanta vis aquæ deiecta esset, vt vix in castra sua receperit se victor, quosdam etiam religio ceperat, vltius quicquā eo die conandi. Carthaginenses, quam fessos labore ac vulneribus, nox imberq; ad necessariam quietem vocabat: tamen quia metus & periculum cessandi non dabat tempus, prima luce oppugnaturis hostibus castra, saxis vndiq; circa ex propinquis vallibus congestis augent vallū, munimento sese, quando in armis parum præsidij foret defensuri. Sed transitio sociorū, fuga vt tutior mora videretur, fecit. principium defectionis ab Attane regulo Turdetanorum factum est. is cum magna populi manu transfugit. inde duo munita oppida cum præsijs tradita a præfectis Romano. Et ne latius, inclinatis semel ad defectionem animis, serperet res, silentio proximæ noctis Asdrubal castra mouet. Scipio, vt prima luce qui in stationibus erant retulerūt, profectos hostes, præmisso equitatu signa ferri iubet. adeoq; citato agmine ducti sunt, vt si via recta vestigia sequentes issent, haud dubiè assecuturi fuerint. ducibus est creditum, breuius aliud esse iter ad Bætum fluuium, vt transeuntes aggrederentur. Asdrubal clauso transitu fluminis ad Oceanum flectit. & iam inde fugientium modo effusi abibant: idq; aliquantū ab legionibus Romanis interualli fecit. eques, leuisq; armatura nunc ab tergo, nunc ab lateribus occurrendo, fatigabat morabaturq;: sed cum ad crebros tumultus signa cōsisterent, & nunc equestria, nunc cum velitibus auxilijsq; peditum prælia confererent, superuenerunt legiones. Inde non iam pugna, sed trucidatio velut pecorū fieri, donec ipse dux fugæ author in proximos colles cum septem millibus fermè semiermum euasit, cæteri cæsi captiq;: castra tumultuaria raptim Pœni tumulto editissimo communierunt: atq; inde, cum hostes ne quicquam subire iniquo ascensu conati essent, haud difficulter sese tutati sunt: sed obsidio in loco nudo atq; inopi vix in paucos dies tolerabilis erat. itaq; transitiones ad hostes fiebant. Postremo ipse dux nauibus acceptis (nec procul inde aberat mare) nocte relicto exercitu Gadeis perfugit. Scipio fuga ducis hostium audita, decem millia peditum, mille equites relinquit Syllano ad castrorum obsidionem. ipse cum cæteris copijs, septuagesimis castris, protinus causis regulorum ciuitatumque cognoscendis, vt præmia ad veram meritum æstimationem tribui possent, Tarraconem redijt. Post defectionem eius Masanissa cum Syllano clam congressus, vt ad noua consilia gentem quoq; suam obedientem haberet, cum paucis popularibus in Africam traiecit, non tam euidenti eo tempore subitæ mutationis causa, quàm documento post id tempus cōstantissimæ ad vltimam senectam fidei, ne tum quidem eum sine probabili causa fecisse. Mago inde remissis ab Asdrubale nauibus, Gades petit. Cæteri deserti ab ducibus, pars transitione, pars fuga dissipati per proximas ciuitates sunt, nulla manus numero aut viribus insignis. Hoc maximè modo ductu atq; auspicio P. Scipionis pulsi Hispania Carthaginenses sunt, tertio decimo anno post bellum initum, quinto postquam

Pœni in fugam versi.

Pœnorum socij ad Romanos transeunt.

Asdrubal nocte silentio castra mouet.

Asdrubalis exercitus funditur.

Asdrubal relicto exercitu Gadeis perfugit.

L. Scipio nuntius rece-
pit Hispanie Romanam
a fratre mittitur.

Masæylorum rex Sy-
phax.

Scipio ad Syphacem
cum duabus quinque-
remibus traiecit.

Scipio & Asdrubal
eodē die ad Syphacem
veniunt.

Scipio & Asdrubal
eodē lecto accubentes
apud Syphacem cœna-
uerunt.

P. Scipio provinciam & exercitum accepit. Haud multo post Syllanus debella-
tum referens, Tarraconem ad Scipionem rediit. L. Scipio cum multis nobili-
bus captivis nuntius receptæ Hispaniæ Romam est missus. Et cum cæteri læti-
tia gloriaq; ingenti eam rem vulgò ferrent, vnus qui gesserat, inexplabilis vir-
tutis veræq; laudis, paruum instar eorum quæ spe ac magnitudine animi con-
cepisset, receptas Hispanias ducebat. iam Africam magnamq; Carthaginem,
& in suum decus nomenq; velut cōsummatam eius belli gloriam spectabat.
Itaq; premoliendas ibi ratus iam res, conciliandosq; regum gentiūq; animos,
Syphacem primum regem statuit tentare. Masæylorum is rex erat Masæyli
gens affinis Mauris, regionem Hispaniæ, maximè quā sita Noua Carthago est,
spectant. Fœdus ea tempestate regi cum Carthaginensibus erat. quod haud
gravius ei sanctiusq; quàm vulgò barbaris, quibus ex fortuna pēdet fides, ra-
tus fore, oratorem ad eum C. Lælium cum donis mittit. Quibus barbarus læ-
tus, & quia res tum prosperæ vbiq; Romanis, Pœnis in Italia aduersæ, in Hispa-
nia nullæ iam erant, amicitiam se Rom. accipere annuit. firmandæ eius fidem
nec dare, nec accipere, nisi cum ipso coram duce Romano. Ita Lælius in id mo-
dò fide ab rege accepta tutum aduentum fore, ad Scipionē rediit. Magnum in
omnia momentum Syphax affectanti res Africæ erat, opulentissimus eius ter-
ræ rex, bello iam expertus ipsos Carthaginenses, finibus etiā regni aptè ad Hi-
spaniam, quòd freto exiguo dirimuntur, positis. Dignā itaq; rem Scipio ratus,
quæ, quoniam nō aliter posset, magno periculo peteretur: L. Martio Tarraco-
ne, M. Syllano Carthagine Noua, quò pedibus ab Tarracone itineribus ma-
gnis ierat, ad præsidium Hispaniæ relictis: ipse cum C. Lælio duabus quinque-
remibus ab Carthagine profectus tranquillo mari plurimū remis, interdū &
leni iuuante vento in Africā traiecit. Fortè ita incidit, vt eo ipso tempore As-
drubal pulsus Hispania septem triremibus portum inuectus, anchoris positis
terræ applicaret naues: cū conspectæ duæ quinqueremes haud cuiquā du-
bio, quin hostiū essent, opprimi; à pluribus, priusquā portum intrarēt, pos-
sent, nihil aliud quàm tumultū ac trepidationē simul militum ac nautarum,
nequicquam armaq; & naues expedientium, fecerunt. percussa enim ex alto
vela paulo acriori vento prius in portum intulerūt quinqueremes, quàm Pœ-
ni anchoras molirentur. nec vltra tumultū agere quis quicquā in regio portu
audebat. Itaq; prior in terram Asdrubal, mox Scipio & Lælius egressi, ad regem
pergunt. Magnificumq; id Syphaci (nec erat aliter) visum, duorum opulentissi-
morum ea tempestate duces populorum vno die suam pacem amicitiaq; pe-
tenteis venisse. Vtrunq; in hospitium inuitat, & quoniam fors eos sub vno tecto
esse, atq; ad eosdē penates voluisset, contrahere in colloquiū dirimendarum
similitatum causa est conatus: Scipione abnuente, aut priuatim sibi vllū cum
Pœno odium esse, quod colloquendo finiret: aut de republica se quicquā cum
hoste agere iniussu senatus posse. Illud magnoperè contendente rege, ne alter
hospitū exclusus mensa videretur, vt in animū induceret ad easdē venire epu-
las, haud abnuuit. cœnatumq; simul apud regem est, eodem etiam lecto Scipio
atq; Asdrubal, quia ita cordi erat regi, accubuerunt. Tanta autem inerat comi-
tas Scipioni, atq; ad omnia naturalis ingenij dexteritas, vt non Syphacē modò
barbarum, insuetumq; moribus Rom. sed hostē etiam infestissimum facun-
dè alloquendo sibi cōciliarit. mirabilioremq; sibi cum cōgresso coram visum
præ se ferebat, quàm bello rebus gestis. nec dubitare, quin Syphax, regnumq;
eius in Rom. esset potestate. eam artem illi viro ad conciliandos animos esse.
Itaq; non quo modo Hispania amissa sit, quærendū magis Carthaginensibus
esse, quàm quo modo Africā retineant, cogitandum. Non peregrinabundum,
neque circa amœnas oras vagantem tantum ducem Romanum, relictā pro-
uincia

A uincia nouę ditionis, relictis exercitibus, duabus nauibus in Africam traiecisse, & commisisse sese in hostilem terram, in potestatem regiam, in fidem inexpectam, sed potiundę Africę spem affectantem. hoc eum iam pridem volutare in animo, hoc palam fremere, quod non quemadmodum Annibal in Italia, sic Scipio in Africa bellum gereret. Scipio fœdere icto cum Syphace, profectus ex Africa, dubijsque & plerunq; sæuis in alto iactatus ventis, die quarto Nouę Carthaginis portum tenuit. Hispaniæ sicut à bello Punico quietæ erāt, ita quasdam ciuitates propter conscientiam culpæ, metu magis quàm fide quietas esse apparebat: quarum maximè insignes & magnitudine & noxa, Illiturgi & Castulo erant. Castulonenses cū prosperis rebus socij fuissent, post

B cæsos cum exercitibus Scipiones defecerant ad Pœnōs. Illiturgitani prodendis, qui ex illa clade ad eos perfugerant, interficiendisq; scelus etiam defectio ni addiderant. In eos populos primo aduentu, cū dubię Hispanię essent, meritō magis quàm vtiliter sæuitum foret. tunc iam tranquillis rebus, quia tempus expetendę pœnæ videbatur venisse, accitum ab Tarracone L. Martium cum tertia parte copiarum ad Castulonem oppugnandum mittit. ipse cum cætero exercitu quintis fermè ad Illiturgim castris peruenit. Clausæ erant portę, omniāq; instructa & parata ad oppugnationem arcendam. ad eō conscientia, quid se meritos scirent, pro indicto eis bello fuerat. Hinc exhortari milites Scipio orsus est. Ipsos claudendo portas indicasse Hispanos, quid vt timerent

C meriti essent. itaque multo infestioribus animis cum eis, quàm cum Carthaginensibus bellum gerendum esse. quippe cum illis propè sine ira de imperio & gloria certari: ab ijs perfidię & crudelitatis & sceleris pœnas expetendas esse, venisse tempus, quo & nefandam commilitonum necem, & in semetipsos, si eodē fuga delati forent, instructam fraudem vlciscerentur: & in omne tempus graui documento sancirēt, ne quis vnquam Romanum ciuem, militēue in vlla fortuna opportunum iniuriæ duceret. Ab hac exhortatione ducis incitati scalas electis per manipulos viris diuidunt. partito exercitu, ita vt parti alteri Lælius præesset legatus, duobus simul locis ancipiti terrore urbem aggrediuntur. Non dux vnus, aut plures principes oppidanos, sed suus ipsorum

D ex conscientia culpæ metus ad defendendam impigrè urbem hortatur, & minerant, & admonebant alij alios, supplicium ex se, non victoriam peti: vbi quisq; mortem oppeteret, id referre, vtrū in pugna & in acie, vbi mars communis & victum sæpe erigeret, & affligeret victorem: an postmodum cremata & diruta vrbe ante ora captarū coniugum liberorumq; inter verbera & vincula, omnia fœda atq; indigna passi expirarent. Igitur non militaris modò ætas, aut viri tantum, sed fœminæ quoq; pueriq; supra animi corporisq; vires adsunt: propugnantibus tela ministrant, saxa in muros munientibus gerunt. non libertas solū agebatur, quæ virorum fortium tantum pectora acuit: sed vltima omnibus supplicia, & fœda mors ob oculos erat. accendebantur

E animi & certamine laboris ac periculi, atque ipso inter se conspectu. Itaque tanto ardore certamen initum est, vt domitor ille totius Hispaniæ exercitus ab vnus oppidi iuuentute sæpe repulsus à muris, haud satis decoro prælio trepidarit. Id vbi vidit Scipio, veritus ne vanis tot conatibus suorum hostibus cresceret animus, & segnior miles fieret: sibimet conandum ad partem periculi capeffendam esse ratus, increpita ignauia militum, ferri scalas iubet: seipsum, si cæteri cunctentur, ascensurum minatur. Iam subierat haud mediocri periculo mœnia, cū clamor vndique ab sollicitis vicem imperatoris militibus sublati: scalæque multis simul partibus erigi cœptæ. Et ex altera parte Lælius institit. Tum victa oppidanorum vis, deiectisq; propugnatoribus occupantur muri. arx etiam ab ea parte, quæ in-

Scipio fœdus icit cum Syphace.

Illiturgim oppugnat Scipio.

Illiturgitani urbem suam fortiter defendunt.

Scipio Illiturgim capit, & solo equat.

Castulonem Scipio de
ditione accipit.

Ex his. Scipio. Voluntas
Munus gladiatorum
edidit Scipio ex volun-
tariis hominibus.
perdomiti erant, f. 1. d. 20.
legatus missus su-
pro Carthaginem etc.

Inter fratres patrie-
les de ciuitate princi-
patu duellum.

Ludi funebres.

Ex his. Corbis pater legatus
Aftapa oppugnatio.

expugnabilis videbatur, inter tumultum capta est. Transfuge Afri, qui tum in-
ter auxilia Romana erant, & oppidanis in ea tuenda, vnde periculum videba-
tur, versis, & Romanis subeuntibus quā adire poterant, conspexerunt editissi-
mam vrbis partem, quia rupe præalta tegebatur, neq; opere villo munitam, &
ab defensoribus vacuum leuium corporum homines, & multa exercitatio-
ne pernecium, clauos secum ferreos portantes, quā per inæqualiter emi-
nentia rupis poterant, scandunt. sicubi nimis arduum & leue saxum occurre-
bat, clauos per modica interualla figentes, cum velut gradus fecissent: primi
insequentes extrahentes manu, postremi subleuantes eos qui præ se irent: in
summum euadunt. inde decurrunt cum clamore in urbem iam captam
ab Romanis. Tum verò apparuit, ab ira & ab odio urbem oppugnatam esse, &
nemo capiendi viuos, nemo patentibus ad direptionem omnibus, prædæ
memore est. trucidant inermes iuxta atque armatos, fœminas pariter ac viros:
vsque ad infantium cædem ira crudelis peruenit. ignem deinde tectis inij-
ciunt, ac diruunt quæ incendio absumi nequeunt. adeo vestigia quoque vrbis
extinguere, ac delere memoriā hostium sedis cordi est. Castulonem inde Sci-
pio exercitum ducit. quā urbem non Hispani modò conuenæ, sed Punici
etiam exercitus è dissipata passim fuga reliquæ tutabantur. sed aduentum Sci-
pionis præuenerat fama cladis Illiturgitanorū, terrorq; inde ac desperatio in-
uaserat omnes, & in diuersis causis cum sibi quisq; consultū sine alterius respe-
ctu vellet, primò tacita suspicio, deinde aperta discordia secessionē inter Car-
thaginienses atq; Hispanos fecit. His Cerdubellus propalam deditionis author,
Himilco Punicis auxiliaribus præerat: quos urbemq;, clam fide accepta, Cer-
dubellus Rom. prodit. Mitior ea victoria fuit. nec tantundem noxæ admissum
erat, & aliquantum iræ lenierat voluntaria deditio. Martius inde in barbaros,
si qui nondum perdomiti erant, sub ius, ditionemq; redigendos missus. Scipio
Carthaginem ad vota soluenda dijs, munusq; gladiatoriu, quod mortis causa
patris patruiq; parauerat, edendum redijt. Gladiatoriu spectaculum fuit nō ex
eo genere hominū, ex quo lanistis comparare mos est, seruorum delectu ac li-
bertorum, qui venalem sanguinē habent. voluntaria omnis & gratuita opera
pugnantiu fuit. nam alij missi ab regulis sunt ad specimen insitæ genti virtutis
ostendendum: alij ipsi professi se pugnatuos in gratiam ducis: alios æmulatio
& certamen, vt prouocarent, prouocatiq; haud abnuerent, traxit. quidā quas
disceptando controuersias finire nequiuerant, aut noluerant, pacto inter se, vt
victorem res sequeretur, ferro decreuerunt. Neq; obscuri generis homines, sed
clari illustresq;, Corbis et Orsua, patruces fratres, de principatu ciuitatis quam
Ibem vocabāt, ambigentes, ferro se certatuos professi sunt. Corbis maior erat
ætate. Orsuæ pater princeps proximè fuerat, à fratre maiore post mortem eius
principatu accepto. Cum verbis disceptare Scipio vellet, ac sedare iras, nega-
tum id ambo dicere communibus cognatis: nec alium deorū hominū mœ-
quā Martem se iudicem habituros esse. Robore maior, minor flore ætatis fe-
rox, mortē in certamine, quā vt alter alterius imperio subijceretur, præoptan-
tes, quòd ab tanta rabie dirimi nequirent, insigne spectaculum exercitui præ-
buere, documentumq;, quantū cupiditas imperij malum inter mortales ef-
set. Maior vsu armorū & astu facile stolidas vires minoris superaui. Huic gla-
diorum spectaculo ludi funebres additi pro copia, & prouinciali & castrensi
apparatu. Res interim nihilo minus ab legatis gerebatur. Martius superato Be-
te amni, quem incolæ Cirtium appellant, duas opulentas ciuitates sine certa-
mine in ditionē accipit. Astapa vrbs erat, Carthaginensium semper partis:
neq; id tam dignum ira erat, quā quòd extra necessitates belli præcipuum in
Rom. gerebant odium. nec urbem aut situ, aut munimento tutam habebant,
quæ

A quæ ferociorēs ijs animos faceret: sed ingenia incolarum latrocinio læta, vt excursions in finitimum agrum sociorū populi Romani facerent, impulerant, & vagos milites Romanos, lixasq; aut mercatores exciperent, magnum etiam comitatum, quia paucis parum tutum fuerat, transgredientē fines positīs indidij circumuentum iniquo loco interfecerant. Ad hanc urbem oppugnandam cum admotus exercitus esset, oppidani conscientia scelerū, quia nec deditio tuta ad tam infestos videbatur: nec spes mœnibus aut armis tuendę salutis erat, facinus in se ac suos fœdum ac ferum consciscūt. Locum in foro destinant, quod preciosissima rerum suarum congererēt. super eum cumulum coniuges ac liberos confidere cū iussissent, ligna circa extruunt, fascesq; virgultorum coniiciunt. quinquaginta deinde armatis iuuenibus præcipiūt, vt donec incertus euentus pugnae esset, præsidium eo loco fortunarum suarū, corporumq; quæ cariora fortunis essent, seruant. si rem inclinatā viderent, atq; in eo iam esse vt vrbs caperetur: scirent, omnes, quos euntes in prælium cererent, mortem in ipsa pugna obituros, illos se per deos superos inferosq; orare, vt memores libertatis, quæ illo die aut morte honesta, aut seruitute infami finienda esset, nihil relinquerēt, in quod sæuire iratus hostis posset. ferrū igneq; in manibus esse. amicæ, ac fideles potius ea quæ peritura forent, absumerent manus, quàm insultarēt superbo ludibrio hostes. His adhortationibus execratio dira adiecta, si quem à proposito spes mollitiæ animi flexisset. inde concitato agmine patentibus portis ingenti cum tumultu erumpunt. Neq; erat vlla satis firma statio opposita, quia nihil minus quàm vt egredi mœnibus auderent, timeri poterat. per pauca equitum turmae, leuisq; armatura repente e castris ad id ipsum emissā occurrit. Acrior impetu atq; animis, quàm compositior ordine vllō pugna fuit. Itaq; pulsus eques, qui primū hosti se obtulerat, terrorē intulit leui armaturæ. pugnatūq; sub ipso vallo foret, ni robur legionum, per exiguo ad instruendum dato tempore, acie direxisset. Ibi quoq; trepidatum parum per circa signa est, cum cæci furore in vulnera ac ferrum vecordi audacia ruerent. diu vetus miles aduersus temerarios impetus pertinax, cæde primorū insequentes suppressit. conatus paulo post vltro inferre pedem, vt neminē cedere, atq; obstinatos mori in vestigio quenq; suo vidit: patefacta acie, quod vt facere posset, multitudo armatorū facile suppeditabat, cornua hostiū amplexus, in orbē pugnantes ad vnum omnes occidit. Atq; hæc tamen hostiū iratorū, ac tum maximè dimicantiū iure belli in armatos repugnantesq; edebantur. fœdior alia in vrbe trucidatio erat, cum turbā fœminarū puerorumq; imbellē, inermemq; ciues sui cæderent, & in succensum rogū semianima pleraq; inijcerent corpora, riuūq; sanguinis flammā orientē restinguerent: postremo ipsi cæde miseranda suorū fatigati, cum armis medio se incendio iniecerunt. Iam cedi perpetratae victores Romani superuenerunt. ac primo cōspectu tam fœdæ rei mirabundi parumper obstupuerūt. dein cum aurū argentumq; cumulo rerum aliarum interfulgens auiditate ingenij humani rapere ex igne vellēt, correpti alij flamma sunt, alij ambusti afflatu vaporis: cū receptus primis vrgente ab tergo ingenti turba non esset. Ita Astapa sine præda militū ferro igniq; absumpta est. Martius cæteris eius regionis metu in deditiōē acceptis, victorem exercitum Carthaginē ad Scipionem reduxit. Per eos ipsos dies perfugæ à Gadibus venerunt, pollicentes, urbem, Punicūq; præsidium, quod in ea esset, & imperatorem præsidij cum classe prodituros esse. Mago ibi ex fuga substiterat: nauibusq; in Oceano collectis, aliquantum auxiliorū & transfretum Africæ oræ, & ex proximis Hispaniæ locis per Hannōnē præfectū cōgerat. Fide accepta dataq; perfugis, & Martius eò cum expeditis cohortibus, & Lelius cum septē triremibus, & quinqueremi vna est missus, vt terra mariq; communi

Astapenses liberos ac coniuges exuri iubent, si bello ipsi vincantur.

Astapenses ad vnum omnes occisi.

Perfugæ à Gadibus ad Scipionem veniunt.

*Scipio graui morbo
implicatus.*

Castrensis tumultus.

Authores seditionis.

*Septem tribuni mili-
tum ad compescendā
seditionem missi.*

communi cōsilio rem gererent. Scipio ipse graui morbo implicatus, grauiore
tamen fama, cum ad id quisq; quod audierat, insita hominibus libidine alen-
di de industria rumores, adijceret aliquid, prouinciā omnem ac maximē lon-
ginqua eius turbauit: apparuitq; quantam excitatura molem vera fuisset cla-
des, cum vanus rumor tantas procellas exciuisset. non socij in fide, non exerci-
tus in officio mansit. Mandonius & Indibilis, quibus quia regnum sibi Hispa-
niæ pulsus inde Carthaginensibus destinarant animis, nihil pro spe cōtigerat:
concitatis popularibus (Lacetani autē erant) & iuuentute Celtiberorum exci-
tata, agrum Sueffitanum Sedetanumque sociorum populi Romani hostiliter
depopulati sunt. Ciuilis alius furor in castris ad Sucronē ortus. Octo ibi millia
militum erant, præsidium gentibus quæ cis Iberū incolunt, impositum. Mote
autem eorum mentes sunt, non tum cum primū de vita imperatoris dubij
rumores allati sunt: sed iam antē, licētia ex diutino, vt fit, otio collecta, & non
nihil, quod in hostico laxius raptō suctis viuere arctiores in pace res erant. Ac
primō sermones tantū occulti ferebantur. si bellum in prouincia esset, quid
se se inter pacatos facere? si debellatū iam & confecta prouincia esset, cur in Ita-
liam non reuehi? Flagitatum quoq; stipendium procacius, quā ex more &
modestia militari erat, & à custodibus probra in circumeuntes vigilias tribu-
nos iacta: & noctu quidā prædatū in agrum circā pacatū ierant: postremō in-
terdiu, ac propalā sine cōmeatu ab signis abibant. omnia libidine ac licentia
militum, nihil instituto ac disciplina militiæ, aut imperio eorū qui præerant,
gerebatur. forma tamē Rom. castrorum cōstabat vna ea spe, quod tribunos ex
contagione furoris haud expertes seditionis defectionisq; rati fore, & iura red-
dere in principijs sinebant, & signum ab eijs petebāt, & in stationes ac vigilias
ordine ibant: & vt vim imperij abstulerant, ita speciem dicto parentum vltro
ipsi imperantes seruabant. Erupit deinde seditio, postquam reprehendere atq;
improbare tribunos ea quæ fierent, & conari obuiā ire, & propalā abnuere
furoris eorum se futuros socios, senserunt. Fugatis itaq; ex principijs, ac paulo
post ē castris tribunis, ad principes seditionis gregarios milites, C. Albiū Cale-
num, & C. Atrium Vmbrum, delatū omnium cōsensu imperiū est. qui nequa-
quam tribunitijs contenti ornamentis, insignia etiam summi imperij, fasces
securesq; attrectare ausi: neq; ijs venit in mentē, suis tergis, suis ceruicibus vir-
gas illas securesq; imminere, quas ad metum aliorū præferrēt. Mors Scipionis
falsō credita occēcabat animos: sub cuius vulgatā iam famam nō dubitabant
totam Hispaniā arsurā bello. in eo tumultu & socijs pecunias imperari, & diri-
pi propinquas vrbes posse. & turbatis rebus, cum omnia omnes auderent, mi-
nus insignia fore quæ ipsi fecissent. Cū alios subinde recentes nuntios nō mor-
tis modo, sed etiā funeris expectarēt, neq; superueniret quisquā euanesceretq;
temerē ortus rumor: tum primi authores requiri cōepti. & subira scētes quoq;
vt credidisse potius temerē, quā finxisse rem talē videri possent: destituti du-
ces iam sua ipsi insignia, & pro vana imagine imperij quod gererent, veram iu-
stamq; mox in se versurā potestatem exhorrebāt. Stupēti ita seditioni cum vi-
uere primō, mox etiā valere Scipionē, certi authores afferret, tribuni militū se-
ptem, ab ipso Scipione missi, superuenerūt. Ad quorum primū aduentum exa-
sperati animi: mox ipsis placido sermone permulcentibus notos, cum quibus
congressi erant, leniti sunt. circumeuntes enim tentoria primō, deinde in prin-
cipijs prætorioq; vbi sermones inter se ferentiū circulos vidissent, alloqueban-
tur: percunctantes magis, quæ causa iræ consternationisq; subitæ foret, quā
factum accusantes. Vulgo stipendium nō datum ad diem iactabatur: & cum
eodem tempore, quo scelus Illiturgitanum extitisset, post duorum impera-
torum duorumq; exercituum stragem sua virtute defensum nomen Roma-
num,

A num, ac retenta prouincia esset, Illiturgitanos pœnam noxæ meritam habere, suis rectè factis gratiam qui exoluat non esse. Talia querentes æqua orare, seq; ea relatu-
 re, suis rectè factis gratiam qui exoluat non esse. Talia querentes æqua orare, seq; ea relatu-
 ros ad imperatorem respondebant. lætari, quòd nihil tristius, nec infanabilius esset: & P. Scipionem deum benignitate, & Rempublicam esse gratiæ referendę. Scipionem bellis assuetum, ad seditionum procellas rudem, sollicitum habebat res, ne aut exercitus peccando, aut ipse puniendo modum excederet. in præsentia, vt cœpisset, leniter agi placuit, & missis circa stipendiarias ciuitates exactoribus, stipendij spem propinquam facere. Edictũ subinde propositum, vt ad stipendium petendũ conuenirent Carthaginem, seu carptim partes, seu vniuersi mallent. Tranquillam seditionem iam per se lan-
 B guescentem repentina quies rebellantium Hispanorum fecit. redierant enim in fines omisso incœpto Mandonius & Indibilis, postquàm viuere Scipionem allatum est. nec iam erat aut ciuis, aut externus, cum quo furorem suum confociarent. omnia circumspectantes consilia nihil reliqui habebant, præter vulgatissimum à malis consilijs receptũ, vt imperatoris vel iustæ iræ, vel non desperandæ clementiæ sese committerent. etiam hostibus eum ignouisse, cum quibus ferro dimicasset. suam seditionem sine vulnere, sine sanguine fuisse: nec ipsam atrocẽ, nec atroci pœna dignam: vt ingenia humana sunt ad suam cuique leuandam culpam nimio plus facunda. Illa dubitatio erat, singulæ ne cohortes, an vniuersi ad stipendium petendum irent. inclinauit eò sententia, quod tutius censebant, vniuersos ire. Per eosdem dies, quibus hæc illi consul-
 C tabant, consilium de ijs Carthagine erat: certabaturq; sententijs, vtrum in authores tantũ seditionis (erant autem hi numero haud plus quàm quinq; & triginta) animaduerneretur, an pluriũ supplicio vindicanda tam foedi exempli defectio magis quàm seditio esset. Vicit sententia lenior, vt vnde orta culpa esset, ibi pœna consisteret. ad multitudinem castigationẽ satis esse. Concilio dimisso, vt id actum videretur, expeditio aduersus Mandonium Indibilem-
 que edicitur exercitui, qui Carthagine erat, & cibaria dierum aliquot parare iubentur. tribunis septem, qui & antea Sucronem ad leniendam seditionem ierant, obuiam exercitui missis (quina nomina principum seditionis edita
 D sunt) vt eos per idoneos homines benigno vultu ac sermone in hospitium inuitatos, sopitosque vino vincirent. Haud procul iam Carthagine aberant, cùm ex obuijs auditum, postero die omnem exercitum cum M. Syllano in Lacetanos proficisci, non metu modò omni, qui tacitus incidebat animis, liberauit eos, sed lætitiã ingentem fecit: quòd magis habituri solum imperatorem, quàm ipsi futuri in potestate eius essent. Sub occasum solis vr-
 bem ingressi sunt, exercitumque alterum parantem omnia ad iter viderunt. excepti sermonibus de industria compositis, lætum opportunumque aduentum eorum imperatori esse, quòd sub ipsam profectionem alterius exercitus venissent: corpora curant. à tribunis sine vllò tumultu authores sedi-
 E tionis per idoneos homines inducti in hospitia, comprehensi ac vincti sunt. *Authores seditionis comprehensi.*
 Vigilia quarta impedimenta exercitus, cui simulabatur iter, proficisci cœpere. sub lucem signa mota, & ad portam retentum agmen: custodesque circa omnes portas missi, ne quis vrbe egrederetur. Vocati deinde ad concionem qui pridie venerant, ferociter in forũ ad tribunal imperatoris, vt vltro territuri succlamationib. concurrunt. Simul & imperator in tribunal cõscendit, & reducti armati à portis inermi se concioni ab tergo circumfuderũt, tum omnis ferocia concidit, & (vt postea fatebantur) nihil æquẽ eos terruit, quàm præter spem robur & color imperatoris, quem affectum visuros crediderant, vultusque qualẽ ne in acie quidẽ aiebant meminisse. Sedit tacitus paulisper, donec nuntiatum est, deductos in forum authores seditionis, & parata iam omnia esse.

Scipionis ad seditiones milites oratio.

esse. Tum silentio per præconem facto, ita cœpit: Nunquam mihi defuturam orationē, qua exercitum meum alloquerer, credidi: non quo verba vnquam potius quàm res exercuerim, sed quia propè à pueritia in castris habitus assueueram militaribus ingenijs. apud vos quemadmodum loquar, nec consilium, nec oratio suppeditat: quos nec quo nomine quidē appellare debeam, scio. ciues? qui à patria vestra desciuiſtis. an milites? qui imperium auspicium, quæ abnuistis, sacramenti religionem rupistis. hostes? corpora, ora, vestitum, habitum ciuiū agnosco: facta, dicta, consilia, animos hostium video. Quid enim vos, nisi quod Illergetes & Lacetani, aut optastis aliud aut sperastis? & illi tamen Mandonium, atque Indibilem, regiæ nobilitatis viros, duces furoris secuti sunt: vos auspicium & imperium ad Vmbrum Atrium, & Calenum Albinum detulistis. Negate vos id omnes fecisse, aut factum voluisse milites. paucorum eum furorem atque amentiam esse, libenter credam negantibus, nec enim ea sunt commissa, quæ vulgata in omnem exercitum sine piaculis ingentibus expiari possint. inuitus ea, tanquam vulnera attingo: sed nisi tacta, tractataque, sanari non possunt. Equidem pulsus Hispania Carthaginensibus, nullum locum in tota prouincia, nullos homines credebā esse, vbi vita inuisa esset mea. sic me non solum aduersus socios gesseram, sed etiā aduersus hostes. In castris meis (en quantū me opinio fefellit) fama mortis meæ nō accepta solum, sed etiā expectata est. nō quod ego vulgari facinus per omnes velim (equidē si totum exercitum meum mortem mihi optasse credere, hic statim ante oculos vestros morerer: nec me vita iuaret inuisa ciuib. & militibus meis) sed multitudo omnis, sicut natura maris per se immobilis est: vt venti & auræ cient: aut trāquilli, aut procellosi: & causa in vobis atq; origo omnis furoris penes authores est, vos cōtagione insanistis. Quin mihi ne hodie quidem scire videmini, quod amentię progressi sitis: quid facinoris in me, quid in patriā, parentesq; ac liberos vestros, quid in deos sacramēti testes, quid aduersus auspicia, sub quibus militastis, quid aduersus morē militię disciplinamq; maiorum, quid aduersus summi imperij maiestatem ausi sitis. De me ipso taceo. temerē potius, quàm auidē credideritis: is deniq; ego sum, cuius imperij tædere exercitum, minimē mirandum sit. patria quid de vobis meruerat, quam cum Mandonio & Indibili consociando consilia prodebatis? quid populus Romanus? cū imperium ablatum ab tribunis suffragio populi creatis, ad homines priuatos detulistis? cū eo ipso non contenti, si pro tribunis illos haberetis, fasces imperatoris vestri ad eos, quibus seruus, cui imperarent, nunquam fuerat: Romanus exercitus detulistis. In prætorio tetenderunt Albius & Atrius: classicum apud eos cecinit: signum ab ijs petitum est: sederunt in tribunali proconsulis Scipionis: lictor apparuit: submouente eo inceserunt: fasces & secures prælatæ sunt: Lapides pluerē, & fulmina iaci de cœlo, & insuetos foetus animalia edere, vos portenta esse putatis? hoc est portentum, quod nullis hostijs, nullis supplicationibus sine sanguine eorum, qui tantum facinus ausi sunt, expiari possit. Atque ego, quanquam nullum scelus rationem habet: tamen vt in re nefaria, quæ mens, quod consilium vestrum fuerit, scire velim. Rhegyum quondam in præsidium missa legio, interfectis per scelus principibus ciuitatis, urbem opulentam per decem annos tenuit. propter quod facinus tota legio, millia hominum quatuor, in foro Romæ securi percussi sunt. Sed illi primum non Atrium Vmbrum semilixā, nominis etiam abominandi ducem, sed Decium Iubellium tribunum militum secuti sunt: nec cum Pyrrho, nec Samnitibus aut Lucanis, hostibus populi Rom. se coniunxerant. vos cum Mandonio & Indibili consilia communicastis, & arma consociaturi fuistis. Illi, sicut Campani Capuam Tuscis veteribus cultoribus ademptam,

A ademptam, Mamertini in Sicilia Messanam; sic Rhegyum habituri perpetuam sedem erant: nec populum Romanum, nec socios populi Romani ultro laceffituri bello. Sucronémne vos domicilium habituri eratis? ubi si vos decedens confecta prouincia imperator relinquerem, deum hominumque fidem implorare debebatis, quod non rediretis ad coniuges liberosque vestros. sed horum quoque memoriam, sicut patriæ meique, eiecerais ex animis vestris. Viam consilij scelerati, sed non ad vltimum dementis exequi volo. Méne viuo, & cætero incolumi exercitu, cum quo ego die vna Carthaginem cepi, cum quo quatuor imperatores, quatuor exercitus Carthaginensium fugavi, Hispania expuli, vos octo millia hominum, maioris certe omnes pretij, quam Albius & Atrius sunt, quibus vos subiecistis, Hispaniam prouinciam populo Romano erepturi eratis? Amolior & amoueo nomen meum, nihil vltra facile creditam mortem meam à vobis violatus sim. quid? si ego morerer, mecum expiratura Respublica, mecum casurum imperium populi Romani erat? ne istuc Iupiter Optimus Maximus finat, urbem auspicato dijs authoribus in æternum conditam fragili huic & mortali corpori æqualem esse. Flaminio, Paulo, Graccho, Posthumio Albino, M. Marcello, T. Quintio Crispino, Cn. Fulvio, Scipionibus meis, tot tam claris imperatoribus vno bello absumptis superstes est populus Romanus, eritque mille alijs nunc ferro nunc morbo morientibus, meo vnus funere elata populi Romani esset Respublica? Vos ipsi hic in Hispania patre & patruo meo, duobus imperatoribus interfectis, Septimium Martium ducem vobis aduersus exultantes recenti victoria Pœnos delegistis. & sic loquor, tanquam sine duce Hispaniæ futuræ fuerint. M. Syllanus eodem iure, eodem imperio mecum in prouinciam missus, L. Scipio frater meus, & C. Lelius legati, vindices maiestatis imperij deessent? utrū exercitus exercitui, an duces ducibus, an dignitas, an causa comparari poterat? quibus si omnibus superiores essetis, arma tamen Pœnis contra patriam, contra ciues vestros ferretis; Africam Italiæ, Carthaginem vrbi Romæ imperare velletis? quam ob noxam patriæ? Coriolanum quondam damnatio iniusta, miserū & indignum exilium, ut iret ad oppugnandā patriam, impulit: reuocauit tamen à publico parricidio priuata pietas. vos qui dolor, quæ ira incitauit? stipendiūne diebus paucis imperatore ægro serius numeratum, satis digna causa fuit, cur patriæ indiceretis bellum? cur ad Illergetes descisceretis à populo Romano? cur nihil diuinarum humanarumue rerum inuiolatum vobis esset? insanistis profecto milites: nec maior in corpus meum vis morbi, quam in vestras mentes inuasit. Horret animus referre, quid crediderint homines, quid sperauerint, quid optauerint. auferat omnia irrita obliuio, si potest: si non, vtcunq; silentium tegat. Non negauerim, tristem atrocemque vobis visam orationem. quanto creditis facta vestra atrociora esse, quam dicta mea? & me ea quæ fecistis, pati æquum censetis: vos ne dici quidem omnia æquo animo ferretis? sed ne ea quidem ipsa vltra exprobrabuntur. utinam tam facile vos obliuiscamini eorum, quam ego obliuiscar. Itaque quod ad vos vniuersos attinet, si erroris poenitet, satis superque poenarum habeo. Albius Calenus, & Atrius Vmber, & cæteri nefariæ seditionis authores sanguine luent quod admiserunt. vobis supplicij eorum spectaculum non modò non acerbum, sed lætū etiam, si sana mens redijt, debet esse. de nullis enim, quam de vobis infestius, aut iniquius consuluerunt. Vix finem dicendi fecerat, cum ex præparato simul omnium rerum terror oculis auribusque est offusus. Exercitus, qui corona concionem circundederat, gladijs ad scuta concrepuit. præconis audita vox citantis nomina damnatorum in concilio. nudi in medium protrahebantur, & simul omnis apparatus supplicij expromebatur.

*Seditionis authores
virgis cæsi & securi
perculsi.*

*Hanno à Martio in
fugam versus.*

*Adherbalis & Læ-
lij navalis pugna.*

*Adherbal fugam
vertit.*

*Mandonius & Indi-
bilis propalam à Ro-
manis deficiunt.*

deligati ad palum, virgisque cæsi, & securi percussi, adeò torpentibus metu qui aderant, ut non modò ferocior vox aduersus atrocitatem poenæ, sed ne gemitus quidem exaudiretur. Tracti inde de medio omnes, purgatoque loco, citati milites nominatim apud tribunos militum in verba P. Scipionis iurarunt, stipendiumque ad nomen singulis persolutum. Hunc finem exitumque seditio militum coepta apud Sucronem habuit. Per idem tempus ad Bætium fluuium Hanno præfectus à Magone, missus à Gadibus cum parua manu Afrorum, mercede Hispanos sollicitando, ad quatuor millia iuuenum armauit. castris deinde exutus ab L. Martio, maxima parte militum inter tumultum captorum castrorum, quibusdam etiam in fuga amissis, palatos persequente equite, cum paucis ipse effugit. Cum hæc ad Bætium fluuium geruntur, Lælius interim fretum in Oceanum euectus, ad Carteiam classe accessit. Vrbs ea in ora Oceani sita est, ubi primum è faucibus angustis panditur mare. Gadeis sine certamine prodicione recipiendi, ultro qui eam rem pollicerentur, in castra Romana venientibus, spes, sicut antè dictum est, fuerat. sed patefacta immatura proditio est, comprehensosque omnes, Mago Adherbali prætori Carthaginem deuehendo tradit. Adherbal coniuratis in quinqueremem impositis, præmissaque ea, quia tardior quam triremis erat, ipse cum octo triremibus modico intervallo sequitur. Iam fretum intrabat quinqueremis, cum Lælius & ipse in quinqueremi è portu Carteiæ sequentibus septem triremibus euectus, in Adherbalem ac triremes inuehitur, quinqueremem satis credens deprehensam rapido in fretum in aduersum æstum reciprocari non posse. Poenus in re subita parumper incertus trepidauit, utrum quinqueremem sequeretur, an in hostes rostra conuerteret. Ipsa cunctatio facultatem detrectandæ pugnæ ademit. iam enim sub ictu teli erant, & undique instabant hostes. æstus quoque arbitrium moderandi naues ademerat. neque erat navalis pugna similis: quippe ubi nihil voluntarium, nihil artis aut consilij esset. vna natura freti, æstusque totius certaminis potens, suis alienis nauibus nequicquam remigio in contrarium tendentes inuehebat, ut fugientem videres retro vertice intortam victricibus illatam: & sequentem, si in contrarium tractum incidisset maris, fugientis modo sese auertentem. Iam in ipsa pugna hæc cum infesto rostro peteret hostium nauem, obliqua ipsa ictum alterius rostri accipiebat: illa cum transuersa obijceretur hosti, repente intorta in proram circumgebatur. Cum inter triremes fortuna regente anceps prælium misceretur, quinqueremis Romana, seu pondere tenacior, seu pluribus remorum ordinibus scindentibus vertices, cum facilius regeretur, duas triremes suppressit, vnus prælata impetu lateris alterius remos deterfit. cæterasque, quas indepta esset, mulcasset, ni cum reliquis quinque nauibus Adherbal velis in Africam transmisisset. Lælius victor Carteiam reuectus, auditis quæ acta Gadibus erant: patefactam prodicionem, coniuratosque missos Carthaginem, spe in irritum redacta, qua venissent: nuntijs ad L. Martium missis, nisi terere frustra tempus sedendo ad Gades vellent, redeundum ad imperatorem esse: assentiente Martio, paucos post dies ambo Carthaginem rediere. Ad quorum discessum non respirauit modò Mago, cum terra marique ancipiti metu vrgeretur: sed etiam audita rebellione Illergetum, spem recuperandæ Hispaniæ nactus, nuntios Carthaginem mittit ad senatum: qui simul seditionem ciuilem in castris Romanis, simul defectionem sociorum in maius verbis extollentes, hortantur, ut auxilia mitterent, quibus traditum à patribus imperium Hispaniæ repeti posset. Mandonius & Indibilis in fines regressi, paulisper, dum quidnam de seditione statueretur, scirent, suspensi quieuerunt: si ciuium errori ignosceretur, non diffidentes sibi quoque ignosci posse. postquam vulgata est atrocitas suppli-

A supplicij, suam quoq; noxam pari poena æstimatam rati, vocatis rursus ad ar-
 ma popularibus, contractisq; quæ antè habuerant auxilijs, in Sedetanum
 agrum, vbi principio defectionis statiuā habuerant, cum viginti millibus pe-
 ditum, duobus millibus equitum & quingentis transcenderunt. Scipio cum
 fide soluendi pariter omnibus noxijs innoxijsque stipendij, tum vultu ac fer-
 stra à Carthagine moueret, concione aduocata, multis verbis in perfidiam re-
 bellantium regulorum inuectus, nequaquam eodem animo se ire professus
 est ad vindicandum id scelus, quo ciuilem errorem nuper sanauerit. Tum se
 haud secus, quàm viscera secantem sua, cum gemitu & lachrymis triginta ho-
 B minum capitibus expiasse octo millium seu imprudentiā, seu noxam: nunc
 læto & erecto animo ad cædem Illergetum ire. non enim eos neq; natos in
 eadem terra, nec vlla secum societate iunctos esse. eam, quæ sola fuerit, fidem,
 atq; amicitiam ipsos per scelus rupisse. in exercitu suo se, præterquam quod
 omnes ciues, aut socios, Latiniq; nominis videat, etiam eo moueri: quod ne-
 mo ferè sit miles, qui non aut à patruo suo Cn. Scipione, qui primus Romani
 nominis in eam prouinciam venerit, aut à patre consule, aut à se sit ex Italia
 aduectus. Scipionum nomini auspicijsq; omnes assuetos, quos secum in pa-
 triam ad meritum triumphum deducere velit: quos consulatum petenti, ve-
 lut si omnium communis agatur honos, affuturos speret. Quod ad expedi-
 C tionem eam attineat, quæ instet, immemorem esse rerum suarum gestarum,
 qui id bellum ducat. Magonis hercule sibi, qui extra orbem terrarum in cir-
 cunfusa Oceano insulam cum paucis perfugerit nauibus, maiorem curam
 esse, quàm Illergetum. quippe illic & ducem Carthaginiensem, & quantum-
 cunque Punicum præsidium esse: hic latrones, latronumq; duces: quibus vt
 ad populandos finitimorum agros, tecta q; vrenda, & rapienda pecora aliqua
 vis sit, ita in acie ac signis collatis nullum esse. magis velocitate ad fugam,
 quàm armis fretos, pugnatos esse. Itaq; non quod vllum inde periculum,
 aut semen maioris belli videat, ideò se, priusquam prouincia decedat, oppri-
 mēdos Illergetes duxisse: sed primū, ne impunita tam scelerata defectio ef-
 D set: deinde, ne quis in prouincia simul virtute tanta & felicitate perdomita re-
 lictus hostis dici posset. Proinde deis benè iuuantibus sequerentur, non tam
 ad bellum gerendum (neq; enim cum pari hoste certamen esse) quàm ad ex-
 petendas ab hominibus scelestis poenas. Ab hac oratione dimissos ad iter se
 comparare in diem posterum iubet, profectusq; decimis castris peruenit ad
 Iberum flumen, inde superato amni, die quarto in conspectu hostium posuit
 castra. Campus autem montibus circunseptus erat, in eam vallem Scipio
 cum pecora, rapta pleraq; ex ipsorum hostium agris, propelli ad irritandam
 feritatem barbarorum iussisset, velites subsidio misit, à quibus vbi per pro-
 cursationem commissa pugna esset, Lælium cum æquitatu impetum ex oc-
 E culto facere iubet. mons opportunè prominens equitum insidias texit. Nec
 vlla mora pugnae facta est. Hispani in conspecta procul pecora, velites in Hi-
 spanos præda occupatos incurrere, primò missilibus territauere, deinde missis
 leuibus telis, quæ irritare magis quàm decernere pugnam poterant, gladios
 nudant, & collato pede res coepta geri est: ancepsq; pedestre certamen erat, ni
 equites superuenissent, neq; ex aduerso tantum illati obuios, obtriuere, sed
 circunuecti etiam quidam per infima cliui ab tergo se, vt plerosq; interclude-
 rent, obiecere. maiorq; cædes fuit, quàm quantā edere leuia per excursionēs
 prælia solent. Ira magis accensa aduerso prælio barbaris est, quàm imminuti
 animi. itaq; ne perculsi viderentur, prima luce postero die in aciem processere.
 Non capiebat omnes copias angusta, sicut ante dictum est, vallis. duæ ferè
 A a 2 peditum

*Scipionis ad milites
oratio.*

*Scipio aduersus Man-
donium & Indibi-
lem copias ducit.*

Mandonius & Indibilis cum paucis fugit, reliqui caesi.

Mandonius ad Scipionem supplex venit.

Scipionis clementia in Mandonium.

Scipionis & Masanissae colloquium.

peditum partes, & omnis equitatus in aciem descendit: quod reliquum peditum erat, obliquo constiterunt colle. Scipio pro se esse loci angustias ratus, & quod in arcto pugna Romano aptior quam Hispano militi futura videbatur: & quod in eum locum detracta hostium acies esset, qui non omnem multitudinem eorum caperet: nouo etiam consilio adiecit animū. equitem nec se posse circumdare cornibus in tam angusto spatio: & hosti, quem cum pedite eduxisset, inutilem fore. itaque imperat Lælio, ut per colles quam occultissimo itinere circumducatur equites: segregetque quantum possit, equestrem à pedestri pugna. ipse omnia signa peditum in hostes vertit: quatuor cohortes in fronte statuit, quia latius pandere aciem non poterat, moram pugnandi nullam fecit, ut ipso certamine auerteret à conspectu transeuntium per colles equitum. nec antè circumductos sentire, quam tumultum equestris pugnae ab tergo accipere. Ita duo diuersa praelia erant. duae peditum acies, duo equitatus per longitudinem campi (quia misceri ex genere utroque praelium angustiae non patiebantur) pugnant. Hispanorum, cum neque pedes equiti, nec eques pediti auxilio esset: pedes fiducia equitis temerè commissus campo caderetur, eques circumuentus nec peditem à fronte (iam enim stratae pedestres copiae erant) nec ab tergo equitem sustineret: & ipsi cum diu in orbem sese stantibus equis defendissent, ad vnum omnes caesi sunt: nec quisquam peditum equitumue superfuit, qui in valle pugnauerunt. Tertia pars, quae in colle ad spectaculum magis tutum quam ad partem pugnae capeffendam steterat, & locum & tempus ad fugiendum habuit. inter eos & reguli ipsi fugerunt, priusquam tota circumueniretur acies, inter tumultum elapsi. Castra eodem die Hispanorum praeter ceteram praedam cum tribus ferme millibus hominum capiuntur. Romani sociique ad mille CC. eo praelio ceciderunt, vulnerata amplius tria millia hominum. minus cruenta victoria fuisset, si patientiore campo, & ad fugam capeffendam facili foret pugnatum. Indibilis abiectis belli consilijs, nihil tutius afflictis rebus experta fide & clementia Scipionis ratus, Mandonium fratrem ad eum mittit. Qui aduolutus genibus, fatalem rabie temporis eius accusat, cum velut contagione quadam pestifera non Illergetes modo & Lactani, sed castra quoque Romana insanierint. suam quidem & fratris, & reliquorum popularium eam conditionem esse: ut aut, si ita videatur, reddant spiritum P. Scipioni, ab eodem illo acceptum: aut seruati bis vni debitam vitam pro eo in perpetuum deuoueant. antea in causa sua fiduciam sibi fuisse, nondum experta clementia eius: nunc contra, nullam in causa, omnem in misericordia victoris spem repositam habere. Mos vetustus erat Romanis, cum quo nec foedere nec aequis legibus iungerentur amicitia, non prius imperio in eum tanquam pacatum uti, quam omnia diuina humanaque dedisset: obsides accepti, arma adempta, praesidia urbibus imposita forent. Scipio multis inuectus in praesentem Mandonium, absentemque Indibilem verbis, illos quidem merito perituros fuisse ipsorum maleficio, ait: victuros suo atque populi Romani beneficio. ceterum se neque arma ijs adempturum (quippe ea pignora timentium rebellionem esse, se libera arma relinquere, solutosque metu animos) neque se in obsides innoxios, sed in ipsos si defecerint, scuiturum: nec ab inermi, sed ab armato hoste poenas expediturum. utranque fortunam expertis permittere se se, utrum propitios, an iratos habere Romanos mallent. Ita dimissus Mandonius, pecunia tantummodo imperata, ex qua stipendium militi praestari posset: ipse Martio in ulteriorem Hispaniam praemisso, Syllano Tarraconem remisso, paucos moratus dies, dum imperatam pecuniam Illergetes pernumerarent, cum expeditis Martium iam appropinquantem Oceano assequitur. Inchoata res iam ante de Masanissa alijs atque alijs de causis dilata erat, quod

Numida

- A Numida cum ipso utique; congregari Scipione volebat, atque eius dextra fidem sancire. ea tum itineris tam longi, ac tam deuij causa Scipioni fuit. Masanissa cum Gadibus esset, certior aduentare eum à Martio factus, causando corrumpi equos inclusos in insula, penuriamque; omnium rerum & facere cæteris, & ipsos sentire, ad hoc equidem marcescere desidia: Magonem perpulit, ut se trajcere in continentem ad depopulandos proximos Hispaniæ agros pateretur. Transgressus tres principes Numidarum præmittit ad tempus locumque colloquio statuendum: duos pro obsidibus retineri à Scipione iubet. remisso tertio, qui quò iussus erat, adduceret Masanissam: cum paucis in colloquium venerunt. Ceperat iam antè Numidam ex fama rerum gestarum admiratio viri: substitueratque; animo speciem quoque; corporis amplam ac magnificam. cæterum maior præsentis veneratio cepit, & præterquam quòd suapte natura multa maiestas inerat, adornabat promissa cæsaries, habitusque corporis non cultus munditijs, sed virilis ac verè militaris: & ætas erat in medio virium robore, quod plenius nitidiusque; ex morbo velut renouatus flos iuuentæ faciebat. Propè attonitus ipso congressu Numida, gratias de fratris filio remisso agit. Ex eo tempore affirmat eam se quæsisse occasionem, quam tandem oblatam deum immortalium beneficio non omiserit. cupere se illi, populoque; Romano operam nauare: ita, ut nemo vnus externus magis enixè adiuuerit rem Romanam. id se, etiam si iam pridem vellet, minus præstare in
- C Hispania, terra aliena atque; ignota potuisse, in qua autem genitus educatusque; in spem paterni regni esset, facile præstaturum. siquidem eundem Scipionem ducem in Africam mittant Romani, satis sperare perbreuis æui Carthaginem esse. Lætus eum Scipio vidit, audiuitque; cum caput rerum in omni hostium equitatu Masanissam fuisse sciret, & ipse iuuenis specimen animi præ se ferret. Fide data acceptaque; profectus retro Tarraconem est. Masanissa permissu Romanorum, ne sine causa traiecisse in continentem videretur: populatus proximos agros, Gades redijt. Magoni, desperatis in Hispania rebus, in quarum spem seditio primum militaris, deinde defectio Indibilis animos eius sustulerant, paranti trajcere in Africam nuntiatum ab Carthagine est, iubere senatum, ut classem quam Gadibus haberet, in Italiam trajceret: conductaque; ibi
- D Gallorum ac Ligurum quanta maxima posset iuuentute, coniungeret se Annibali: neu senescere bellum maximo impetu, maiore fortuna coeptum finiret. Adeam rem & à Carthagine pecunia Magoni aduecta est: & ipse quātam potuit, à Gaditanis exegit: non ærario modò eorum, sed etiam templis spoliatis, & priuatim omnibus coactis aurum argentumque; in publicum conferre. Cum præterueheretur Hispaniæ oram, haud procul Carthagine Noua expositis in terram militibus, proximos depopulatus agros, inde ad urbem classem appulit. ibi cum interdiu milites in nauibus tenuisset, nocte in littus expositos ad partem eam muri, qua capta Carthago ab Romanis fuerat, ducit:
- E nec præsidio satis valido urbem teneri ratus, & aliquos oppidanorum ad spem nouandi res aliquid moturos. Cæterum nuntij ex agris trepidi simul populationem agrestiumque; fugam & hostium aduentum attulerant: & visa interdiu classis erat, nec sine causa electam ante urbem stationem apparebat. itaque; instructi armati que; intra portam ad stagnū ac mare versam continebantur. Vbi effusi hostes, mista inter milites nauali turba, ad muros tumultu maiore quàm vi subierunt: patefacta repente porta, Romani cum clamore erumpunt: turbatosque; hostes, & ad primum incursum coniectumque; telorum auersos usque; ad littus cum multa cæde persequuntur. nec nisi naues littori appulsæ trepidos accepissent, superfuisset fugæ aut pugnae quisquam. In ipsis quoque; trepidatum nauibus est, dum ne hostes cum suis simul irrumperent, trahunt

Masanissa ad Scipionem oratio.

Masanissa & Scipio fide data acceptaque; discedunt.

Mago iubetur à senatu Carthaginensi, ut classem, quam habebat, in Italiam trajciat.

Mago ad Nouā Carthaginem in fugam vertitur.

fcalas orasq; & anchoras, ne in moliendo mora esset, præcidunt. multiq; p
 • adnantes nauibus, incerto præ tenebris quid aut peterent aut vitarent, fœdè
 interierunt. Postero die cum classis inde retro ad Oceanum, vnde venerat, fugisset,
 ad octingentos homines cæsi: inter murum littusq; ad duo millia armatorum
 inuenta. Mago cum Gadeis repetisset. exclusus inde ad Cimbim (haud procul
 Gadibus is locus abest) classe appulsi mittendis legatis, querendoq; quod
 portæ sibi socio atq; amico clausæ forent: purgantibus ijs multitudinis cõcur-
 su factum, infestæ ob direpta quædam ab conscendentibus naues militibus,
 ad colloquium Suffetes eorum, qui summus Pœnis est magistratus, cum quæ-
 store elicuit, laceratosq; verberibus cruci affigi iussit: inde nauibus ad Pityu-
 fam insulam centum millia ferme à continenti (Pœni tum eam incolebant) G
 traiecit: itaq; classis bona cum pace accepta est, nec commeatus modo beni-
 gnè præbiti, sed in supplementum classis iuuentus armaq; data. quorum fi-
 ducia Pœnus in Baleares insulas (quinquaginta inde millia absunt) transmi-
 • fit. Duæ sunt Baleares. maior altera atq; opulentior armis virisq; & portum
 habet, vbi commodè hybernaturum se (& iam extremum autumnus erat) cen-
 • sebat. cæterum haud secus quam si Romani eam insulam incolerent, hostili-
 ter classi occursum est. Fundis vt nunc plurimum, ita tunc solo eo telo ute-
 bantur. nec quisquam alterius gentis vnus tantum ea arte, quantum inter
 alios omnes Baleares excellunt. Itaq; tanta vis lapidum creberrimæ grandi-
 nis modo in propinquantem iam terræ classem effusa est, vt intrare portum H
 non ausi, auerterent in altum naues. In minorem inde Balcarium insulam tra-
 iecerunt, fertilem agro, viris, armisq; haud æquè validā. itaq; egressi nauibus
 supra portum loco munito castra locant: ac sine certamine vrbe agroq; poti-
 ti, duobus millibus auxiliarium inde cõscriptis, missisq; Carthaginem ad hy-
 bernandum, naues subdixerunt. Post Magonis ab Oceani ora discessum Ga-
 ditani Romanis deduntur. Hæc in Hispania P. Scipionis ductu auspicioq; ge-
 sta. Ipse L. Lentulo & L. Manlio Acidino prouincia tradita, decem nauibus Ro-
 mam redijt. & senatu extra urbem dato in æde Bellonæ, quas res in Hispania
 gessisset, disseruit: quoties signis collatis dimicasset, quot oppida ex hostibus
 vi cepisset. quas gentes in ditionem populi Romani redegit. aduersus qua-
 tuor se imperatores, quatuor victores exercitus in Hispaniā iussisse, neminem
 Carthaginensem in ijs terris reliquisse. Ob has res gestas magis tentata est tri-
 umphi spes, quam petita pertinaciter: quia neminem ad eam diem trium-
 phasse, qui sine magistratu res gessisset, constabat. Senatu misso, urbem est in-
 • gressus, argentiq; præ se in ærarium tulit * XIII. millia pondo CCCXLII. & si-
 gnati argenti magnum numerum. Comitia inde creandis consulibus habuit
 L. Veturius Philo: centuriæq; omnes ingenti fauore P. Scipionem consulem
 dixerunt. collega additur ei P. Licinius Crassus pontifex maximus. Cæterum
 comitia maiore quam vlla per id bellum celebrata frequentia, proditum me-
 moriæ est. conuenerant vndiq; nō suffragandi modò, sed etiā spectandi causa &
 P. Scipionis: concurrebantq; & domum frequentes, & in Capitolium ad im-
 molantem eum, cum centum bobus votis in Hispania Ioui sacrificaret: de-
 spondebantq; animis, sicut C. Lucretius superius bellū Punicum finisset, ita
 id quod instaret P. Cornelium finiturum: atq; vt Hispania omni Pœnos expu-
 lisset, sic Italia pulsura esse: Africamq; ei, perinde ac debellatum in Italia fo-
 ret, prouinciā destinabant. Prætoria inde comitia habita. creati duo, qui tum
 ædiles plebis erant, Sp. Lucretius & Cn. Octavius, & ex priuatis Cn. Seruilius
 Cepio & L. Aemilius Pappus. Quartodecimo anno Punici belli P. Cornelius
 Scipio & P. Licinius Crassus consulatum inierunt, nominatæ consulibus pro-
 uinciæ sunt: Sicilia Scipioni extra sortem, concedente collega, quia cura sacro-
 rum

Gaditani portus clau-
 dunt Magoni.

Pityusa.

Baleares insule.

Gaditani Romanis
deduntur.

Scipio Romam redijt.

* Val. 143420. cor.

Prouinciæ diuisæ.

A rum pontificem maximum in Italia retinebat, Brutij Crasso. Tum prætoriae
 prouinciæ in sortem coniectæ. urbana Cn. Seruilio obtigit: Ariminum (ita
 Galliam appellabant) Sp. Lucretio, Sicilia L. Aemylio, Cn. Octauio Sardinia.
 Senatus in Capitolio habitus. ibi referente P. Scipione, senatusconsultum fa-
 ctum est, ut quos ludos inter seditionem militarem in Hispania vouisset, ex
 ea pecunia quam ipse in ærariū detulisset, faceret. Tum Saguntinorū legatos
 in senatum introduxit. ex eis maximus natu: Etsi nihil ultra malorum est Pa-
 tres conscripti, quàm quod passi sumus, ut ad vltimum fidem vobis præstare-
 mus: tamen ea vestra merita, imperatorumq; vestrorum erga nos fuerunt, ut
 nos cladium nostrarum non pœniteat. Bellum propter nos suscepistis: susce-
 ptum quartumdecimum annū tam pertinaciter geritis, ut sæpè ad vltimum
 B discrimen & ipsi veneritis, & populum Carthaginensem adduxeritis. Cū
 in Italia tam atrox bellū & Annibalem hostem haberetis, consules cum exer-
 citu in Hispaniam, velut ad colligendas reliquias naufragij nostri misistis. P. &
 Cn. Cornelij, ex quo in prouinciā venerunt, nullo tempore destiterunt, quæ
 nobis secunda, quæq; aduersa hostibus nostris essent, facere. iam omnium pri-
 mū oppidum nobis restituerunt: per omnem Hispaniam ciues nostros ve-
 nundatos, dimissis qui conquirent, ex seruitute in libertatem restituerunt,
 cum iam propè esset, ut optabilem ex miserrima fortunam haberemus: P. &
 Cn. Cornelij imperatores vestri luctuosius nobis propè quàm vobis perie-
 runt. tum verò ad hoc retracti ex distantibus locis in sedem antiquā videba-
 mur, ut iterum periremus, & alterum excidium patriæ videremus: nec ad per-
 niciem nostram Carthaginensi utiq; aut duce aut exercitu opus esse, ab Tur-
 detanis veterrimis hostibus, qui prioris quoque excidij causa nobis fuerant,
 C extingui posse: cum ex insperato repente misistis nobis hunc P. Scipionem:
 quem, fortunatissimi omnium Saguntinorum videmur, quia consulem de-
 claratū vidimus, ac vidisse nos ciuibus nostris renuntiaturi sumus: spē, opem,
 salutē nostram, qui cū plurimas hostiū vestrorū cepisset in Hispania vrbes,
 ubiq; ex captorum numero excerptos Saguntinos in patriam remisit. postre-
 mō Turdetaniam adeò infestam nobis, ut illa gente incolumi, stare Sagun-
 D tum non posset, ita bello afflixit, ut non modò nobis, (absit verbo inuidia)
 sed ne posteris quidem timenda nostris esset. deletam urbē cernimus eorum,
 quorum in gratiam Saguntum deleuerat Annibal. vectigal ex agro eorum
 capimus, quod nobis non fructu iucundius est, quàm vltione. Ob hæc qui-
 bus maiora neq; sperare, neq; optare ab dijs immortalibus poteramus: gra-
 tias actum nos decem legatos Saguntinus senatus populusq; ad vos misit: si-
 mul gratulatum, quòd ita res per hos annos in Hispania atq; Italia gessistis, ut
 Hispaniam non Ibero amne tenus, sed quā terrarum vltimus finis Oceanus,
 domitam armis habeatis: Italiæ, nisi quatenus vallum castrorum cingit, ni-
 hil reliqueritis Pœno. Ioui Opt. Max. præfidi Capitolinæ arcis non gra-
 E tes tantum ob hæc agere iussi sumus, sed donum hoc etiam, si vos permitte-
 retis, coronam auream in Capitolium victoriæ ergò ferre. Id uti permittatis,
 quæsumus: utiq; si vobis ita videtur, quæ nobis imperatores vestri commoda
 tribuerunt, ea rata atque perpetua auctoritate vestra faciatis, Senatus lega-
 tis Saguntinis respondit: & dirutum & restitutum Saguntum fidei socialis
 vtrunque seruata documentum omnibus gentibus fore. suos imperatores re-
 ctè & ordine, & ex voluntate senatus fecisse, quòd Saguntum restituerint,
 ciuesque Saguntinos seruitio exemerint. quæque alia eis benignè fecerint, ea
 senatum ita voluisse fieri, donum permittere ut in Capitolio ponerent. Locus
 inde lautiaq; legatis præberi iussa, & muneris ergò in singulos dari ne minus
 * dena millia eris. Legationes deinde ceteræ in senatum introductæ, auditeq;.

*Legatorum Sagunti-
 norum oratio.*

* Val. 100. coron.

Q. Fabij Maximi oratio, qua suadet, ne Scipioni Africa provincia extra sortem mandetur.

Et petentibus Saguntinis, ut quatenus tuto possent, Italiam spectatum irent: p
duces dati, literæq; per oppida missæ, ut Hispanos comiter acciperent. Tum
de Republica, de exercitibus scribendis, de provinciis relatum. Cum Africam
nouam provinciam extra sortem P. Scipioni destinari, homines fama ferrent:
& ipse nulla iam modica gloria contentus, non ad gerendum modo bellum,
sed ad finiendum diceret se consulem declaratum esse: neq; aliter finiri id pos-
se, quam si ipse in Africam exercitum transportasset: & acturum se id per po-
pulum aperte ferret, si senatus aduersaretur: idque consilium haudquaquam
primoribus patrum placeret: cæteri que per metum aut ambitionem mussa-
rent: Q. Fabius Maximus rogatus sententiam: Scio, inquit, multis vestrum
videri Patres conscripti, rem actam hodierno die agi, & frustra habiturum G
orationem, qui tanquam de integra re, de Africa provincia sententiam dixe-
rit. Ego autem primum illud ignoro, quemadmodum iam certa provincia
Africa consulis viri fortis ac strenui sit, quam nec senatus censuit in hunc an-
num provinciam esse, nec populus iussit. deinde, si est, consulem peccare ar-
bitror, qui de re transacta simulando se referre, senatum ludibrio habet: non
senatorem, qui de quo consulitur, suo loco dicit sententiam. Atq; ego certum
habeo, dissentendi mihi ab ista festinatione in Africam traiciendi, duarum
rerum subeundam opinionem esse. vnius, insitæ ingenio meo cunctatio-
nis: quam metum pigritiamq; homines adolescentes sanè appellent, dum me
non pœniteat: adhuc aliorum speciosiora primo aspectu consilia semper vi- H
sa, mea usu meliora. alterius, abtrectationis atq; inuidiæ aduersus crescentem
indies gloriam fortissimi consulis. A qua suspicione, si me neq; vita acta &
mores mei, neq; dictatura cum quinque cōsulatibus, tantumq; gloriæ belli do-
miq; partæ vindicat, ut propius fastidium eius sim, quam desiderium: ætas
saltem liberat. quæ enim mihi æmulatio cum eo esse potest, qui ne filio qui-
dem meo æqualis sit? Me dictatorem, cum vigerem adhuc viribus, & in cur-
su maximarum rerum essem, recusantem nemo aut in senatu, aut ad popu-
lum audiuit, quo minus insectanti me magistro equitum, quod fando nun-
quam antè auditum erat, imperium mecum æquaretur. rebus quam verbis
assequi malui, ut qui aliorum iudicio mihi comparatus erat, sua mox confes- I
sione me sibi præferret. nedum ego perfunctus honoribus certamina mihi atq;
æmulationes, cum adolescente florentissimo proponam: videlicet ut mihi
iam viuendo, non solum rebus gerendis fesso, si huic negata fuerit, Africa pro-
vincia discernatur. cum ea gloria quæ parta est, viuendum atq; moriendum
est. Vincere ego prohibui Annibalem, ut à vobis, quorum vigent nunc vires,
etiam vinci posset. Illud te mihi ignoscere P. Corneli equum erit, si cum in me
ipso nunquam pluris famam hominum quam Rempub. fecerim: ne tuam
quidem gloriam bono publico præponam. quanquam si aut bellum nullum
in Italia, aut is hostis esset, ex quo victo nihil gloriæ quæreretur: qui te in Italia
retineret, etsi id bono publico faceret, simul cum bello materiā gloriæ tuæ ire K
ereptum videri posset. cum verò Annibal hostis incolumi exercitu XIII. annum
Italiam obsideat, pœnitebit te P. Corneli gloriæ tuæ, si hostem eum, qui tot fu-
nerum, tot cladum nobis causa fuit, tu cōsul Italia expuleris? & sicut penes C.
Lucretium prioris Punici perpetrati belli titulus fuit, ita penes te huius fuerit?
nisi aut Amilcar Annibali dux est præferendus, aut illud bellum huic, aut vi-
ctoria illa maior clariorq;, quam hæc (modò contingat ut te consule vinca-
mus) futura est. Ab Drepano atq; Eryce detraxisse Amilcarem, quam Italia ex-
pulisse Pœnos atq; Annibalem malis? Ne tu quidē, & si magis partam quam
speratam gloriam amplecteris: Hispania potius quam Italia bello liberata
gloriatu fueris. Nondum is est Annibal, quem non magis timuisse videatur,
quam

A quàm contempniffe, qui aliud bellum maluerit. Quin igitur ad hoc accinge-
ris? nec per istos circuitus, vt cùm in Africam traieceris, secuturum te illuc An-
nibalem speres, potius quàm recto hinc itinere, vbi Annibal est, eò bellum in-
tendis? Egregiam istam palmam belli Punici patrati petis? & natura prius
est, tua cùm defenderis, aliena ire oppugnatum. pax antè in Italia quàm bel-
lum in Africa sit; & nobis prius decedat timor, quàm vltro alijs inferatur. si
vtrūq; tuo ductu auspicioq; fieri potest: Annibale hic victo, illic Carthaginem
expugna. si alterutra victoria nouis consulibus relinquenda est: prior cùm
maior clariorq;, tum causa etiam insequentis fuerit. Nam nunc quidem præ-
B non potest, præterquam quòd vnde classes tueamur, vnde com meatibus
præbentis sufficiamus, nihil reliqui est, periculi tandem, quantum a deatur,
quem fallit? P. Licinius in Italia, P. Scipio bellum in Africa geret. Quid? si
(quod omnes dij omen auertant, & dicere etiam reformidat animus, sed quæ
acciderunt, accidere possunt) victor Annibal ire ad urbem pergat: tum demum
te consulem ex Africa, sicut Q. Fuluium à Capua, accersimus? Quid? quòd
in Africa quoq; Mars communis belli erit? Domus tibi tua, pater patruusq;
intra triginta dies cum exercitibus cæsi documento sint, vbi per aliquot an-
nos maximis rebus terra marique gerendis amplissimum nomen apud exte-
C ras gentes populi Romani vestraeque familiae fecerant. Dies me deficiat, si re-
ges imperatoresq; temerè in hostium terras transgressos cum maximis cladi-
bus suis exercituumq; suorum, enumerare velim. Athenienses, prudentissi-
ma ciuitas, bello domi relicto, authore æquè impigro ac nobili iuvene ma-
gna classe in Siciliam transmissa, vna pugna nauali florentem Rempubli-
cam suam in perpetuum afflixerunt. Externa & nimis antiqua repeto. Afri-
ca eadem ista, & M. Attilius, insigne vtriusque fortunæ exemplum, nobis
documento sint. Næ tibi P. Corneli, cùm ex alto Africam conspexeris, lu-
dus & iocus, fuisse Hispaniæ tuæ videbuntur. quid enim simile? Pacato ma-
ri præter oram Italiæ, Galliæque vectus Emporias in urbem sociorum classem
appulisti: expositos milites per tutissima omnia ad socios & amicos populi
D Romani, Tarraconem duxisti: ab Tarracone deinde iter per præsidia Roma-
na: circa Iberum exercitus patris patruique tui, post amissos imperatores fe-
rociores calamitate ipsa facti: & dux tumultuarius quidem ille L. Martius,
& militari suffragio ad tempus electus, cæterum si nobilitas ac iusti hono-
res adornarent, claris imperatoribus qualibet arte belli par: oppugnata per
summum otium Carthago, nullo trium Punicorum exercituum socios de-
fendente. Cætera, neque ea eleuo, nullo tamen modo Africo bello compa-
randa, vbi non portus vllus classi nostræ apertus, non ager pacatus, non ciui-
tas focia, non rex amicus, non consistendi vsquam locus, non procedendi.
quacunque circumspexeris, hostilia omnia atque infesta. An Syphaci Numi-
E disque credis? satis sit semel creditum, non semper temeritas est felix: &
fraus fidem in paruis sibi præstruit, vt cum operæ precium sit, cum mercede
magna fallat. Non hostes patrem patruumque tuum armis prius, quàm Cel-
tiberi socij fraude, circumuenerunt, nec tibi ipsi à Magone & Asdrubale ho-
stium ducibus, quantum ab Indibili & Mandonio in fidem acceptis, pericu-
li fuit. Numidis tu credere potes, defectionem militum tuorum expertus? Et
Syphax & Masaniissa, se, quàm Carthaginenses, malunt potētissimos in Africa
esse: Carthaginenses, quàm quenquam alium. nunc illos emulatio inter sese,
& omnes causæ certaminum acuunt, quia procul externus metus est. ostende
illis Romana arma, & exercitum alienigenam: iam velut ad commune restin-
guendū incendium concurrent. Aliter ijdem illi Carthaginenses Hispaniam
defende-

defenderunt: aliter moenia patriæ, templa deûm, aras & focos defendent: **P** cum euntes in prælium pauida prosequetur coniunx, & parui liberi occur-
 bunt. Quid porro? si satis confisi Carthaginenses consensu Africæ, fide socio-
 rum regû, moenibus suis, cum tuo exercitusq; tui præsidio nudatam Italiam
 viderint: ipsi vltro nouum exercitum in Italiam aut ex Africa miserint? aut
 Magonem, quem à Balearibus classe transmissa iam præter oram Ligurum
 Alpinorum vectari constat, Annibali se coniungere iusserit? nempe in eo-
 dem terrore erimus, in quo nuper fuimus, cum Asdrubal in Italiam transcen-
 dit, quem tu, qui non solum Carthaginem, sed omnem Africam exercitu
 tuo es clausurus, è manibus tuis in Italiam emisisti. Victum à te dices: eo qui-
 dem minus vellem, & id tua, non Reipublicæ solum causa, iter datum victo **G**
 in Italiam esse. Patere nos omnia quæ prospera tibi ac Reipublicæ in imperio
 euenere, tuo consilio assignare: aduersa casibus incertis belli & fortunæ lega-
 re. quò melior fortiorque es, eò magis talem præsidem sibi patria atque vni-
 uersa Italia retinet. Non potes ne ipse quidem dissimulare, vbi Annibal sit, ibi
 caput atque arcem huius belli esse. quippe qui præ te feras, eam tibi causam
 traijciendi in Africam esse, vt Annibalem eò trahas. Siue igitur hic, siue illic,
 cum Annibale est tibi futura res. vtrum ergo tandem firmior eris in Africa so-
 lus, an hic tuo collegæq; exercitu coniuncto? ne Claudius quidem & Liuius
 COSS. tam recenti exemplo, quantum id intersit, documento sunt? Quid
 Annibalem vtrum tandem extremus angulus agri Brutij frustra iamdiu po-
 scentem ab domo auxilia, an propinqua Carthago, & tota socia Africa po-
 tentiorem armis virisq; faciet? Quod istuc consilium est, ibi malle decernere,
 vbi tuæ dimidio minores copiae sint, hostiû multò maiores: quàm vbi duo-
 bus exercitibus aduersus vnû tot prælijs & tam diuturna & graui militia fef-
 sum, pugnandum sit? Quàm compar consilium tuum parentis tui consilio
 sit, reputa. ille consul profectus in Hispaniam, vt Annibali ab Alpibus descen-
 denti occurreret, in Italiam ex prouincia redijt. tu, cum Annibal in Italia sit,
 relinquere Italiam paras: non quia Reipublicæ id vtile, sed quia tibi amplum
 & gloriosum censes esse. sicut cum prouincia & exercitu relicto sine lege, sine
 senatusconsulto, duabus nauibus populi Romani imperator fortunam pu-
 blicam & maiestatem imperij, quæ tum in tuo capite periclitabantur, com-
 misisti. Ego P. Cornelium P.C. Reipublicæ nobisque, non sibiipsi priuatim
 creatum consulem existimo: exercitusq; ad custodiam vrbs atque Italiæ scri-
 ptos esse, non quos regio more per superbiam consules quò terrarum velint,
 traijcient. Cum oratione ad tempus parata Fabius, tum authoritate & inue-
 terata prudentiæ fama magnam partem senatus & seniores maximè mouis-
 set: pluresq; consilium senis quàm animum adolescentia ferocem laudarent,
 Scipio ita locutus fertur: Et ipse Q. Fabius principio orationis P.C. comme-
 morauit, in sententia sua posse obtrectationē suspectā esse, cuius ego rei non
 tam ipse ausim tantū virū insimulare, quàm quòd ea suspicio, vitio orationis **K**
 an rei, haud sanè purgata est. sic enim honores suos & famam rerum gestarum
 extulit verbis ad extinguendum inuidiæ crimen, tanquam mihi ab infimo
 quoq; periculum sit, ne mecum æmuletur: & nō ab eo qui, quia super ceteros
 excellat, quòd me quoq; niti non dissimulo, me sibi æquari nolit, sic senem se
 perfunctum, & me infra ætatem filij sui posuit, tanquam non longius quàm
 quantum vitæ humanæ spatium est, cupiditas gloriæ extendatur: maximaq;
 pars eius in memoriā ac posteritatē promineat. Maximo cuiq; id accidere ani-
 mo certū habeo, vt se nō cum presentibus modò, sed cū omnis æui claris viris
 comparet. Equidē haud dissimulo, me tuas Q. Fabi laudes nō assequi solum
 velle, sed (bona venia tua dixerim) si possim, etiam exuperare. Illud nec tibi in
 me,

*Scipionis oratio, qua
 Fabianæ responderet.*

A me, nec mihi in minores natu animi sit, vt nolimus quenquam nostri simi-
 lem euadere ciuem: id enim non eorum modò quibus inuiderimus, sed Rei-
 publicæ, & penè omnis generis humani detrimentum sit. Commemorauit
 quantum essem periculi aditurus, si in Africam traicerem: vt meam quoq;
 non solùm Reipublicæ & exercitus vicem videretur sollicitus. Vnde hæc re-
 pentè de me cura exorta? cùm pater patruusque meus interfecti, cùm duo
 exercitus eorum propè occidione occisi essent: cùm amissæ Hispaniæ, cùm
 quatuor exercitus Pœnorum, quatuorque duces omnia metu armisque te-
 nerent: cùm quæsitus ad id bellum imperator nemo se ostenderet, præter me,
 nemo profiteri nomen ausus esset: cùm mihi quatuor & viginti annos nato
 B detulisset imperium populus Romanus: quid ita tum nemo ætatem meam,
 vim hostium, difficultatem belli, patris patruiq; recentem cladem cōmemo-
 rabat? vtrum maior aliqua nunc in Africa calamitas accepta est, quàm tunc
 in Hispania erat? an maiores nunc sunt exercitus in Africa, duces plures me-
 lioresque, quàm tunc in Hispania fuerunt? an ætas mea tunc maturior bello
 gerendo fuit, quàm nunc est? an cum Carthaginiensi hoste in Hispania, quàm
 in Africa bellum geri aptius est? Facile est post fusos fugatosque quatuor ex-
 exercitus Punicos, post tot vrbes vi captas, aut metu subactas in ditionem, post
 perdomita omnia vsque ad Oceanum, tot regulos, tot sæuas gentes, post re-
 ceptam totam Hispaniam, ita vt vestigium nullum belli reliquum sit, eleua-
 C re meas res gestas: tam Hercule quàm si victor ex Africa redierim, ea ipsa ele-
 uare, quæ nunc retinendi mei causa, vt terribilia eadem videantur, verbis ex-
 tolluntur. Negat aditum esse in Africam, negat vllos patère portus: M. Atili-
 um captum in Africa commemorat, tanquam M. Atilius primo accessu
 ad Africam offenderit: neque recordatur, illi ipsi tam infelici imperatori pa-
 tuisse tamen portus Africæ, & res egregias primo anno gessisse: & quantum
 ad Carthaginienses duces attinet, inuictum ad vltimum permanfisse. Nihil
 igitur me isto exemplo terrueris: si hoc bello, non priore, si nuper, non an-
 nis ante quadraginta ista clades accepta foret: qui ego minus in Africam Re-
 gulo capto, quàm Scipionibus occisis in Hispaniam, traicerem: nec felicius
 D Xanthippum Lacedæmonium Carthagini, quàm me patriæ meæ finerem
 natum esse: cresceretq; mihi ex eo ipso fiducia, quòd possit in hominis vnus
 virtute tantum momenti esse. At etiam Athenienses audiendi sunt, teme-
 rè in Siciliam omisso domi bello transgressi. Cur ergò, quoniam Græcas fa-
 bulas narrare vacat, non Agathoclem potius Syracusanum regem, cùm diu
 Sicilia Punico bello vreretur, transgressum in hanc eandem Africam, auer-
 tisse eò bellum, vnde venerat, refers? Sed quid vltro metum inferre hosti, &
 ab se remoto periculo alium in discrimen adducere, quale sit, veteribus
 externisque exemplis admonere opus est? maius præsentiusue vllum exem-
 plum esse quàm Annibal potest? multum interest, alienos populère fines, an
 E tuos vri excindi que videas. plus animi est inferenti periculum, quàm pro-
 pulsanti. Ad hoc maior ignotarum rerum est terror. bona malaq; hostium
 ex propinquo ingressus, fines aspicias. Non sperauerat Annibal fore, vt tot in
 Italia populi ad se deficerent, quot defecerunt post Cannensem cladem:
 quanto minus quicquam in Africa Carthaginiensibus firmum ac stabile est.
 infidis socijs, grauibus ac superbis dominis? Ad hæc, nos etiam deserti ab so-
 cijs viribus nostris, milite Romano stetimus. Carthagine nihil ciuilis robo-
 ris est, mercede paratos milites habent, Afros Numidasq; leuissima fidei mu-
 tandæ ingenia. Hic modo nihil moræ sit, vnà & traiecisse me audietis, &
 ardere bello Africam, & molientem hinc Annibalem, & obsideri Cartha-
 ginem. lætiores, & frequentiores ex Africa expectate nuntios, quàm ex
 Hispania

Hispania accipiebatis. Has mihi spes subiicit fortuna populi Romani, dii fœderis ab hoste violati testes, Syphax & Masaniſſa reges: quorum ego fidei ita innitor, vt veriturus perfidiam ſim. Multa quæ nunc ex interuallo non apparent, bellum aperiet. & id eſt viri & ducis, non deſſe fortunæ præbenti ſe, & oblata caſu flectere ad conſiliũ. Habebo Q. Fabi, parem quidem Annibalem: ſed illum potius ego traham, quàm Mille me retineat. in ſua terra cogam pugnare eum: & Carthago potius præmium victoriæ erit, quàm ſemiruta Brutorum caſtella. Ne quid interim dum traicio, dum expono exercitum in Africam, dum caſtra ad Carthaginem promoueo, Reſpublica hinc detrimenti capiat, quod tu Q. Fabi, cùm victor tota Italia volitaret Annibal, potuiſti præſtare: hoc vide ne contumelioſum ſit concuſſo iam, & penè fracto Annibale negare, poſſe P. Licinium conſulem virum fortiſſimum præſtare. qui ne à ſacris abſit pontifex maximus, ideo in ſortem tam longinquæ provinciæ non venit. Si herculè nihilo maturius hoc, quo ego cenſeo, modo perficeretur bellum: tamen ad dignitatẽ populi Romani, famamque apud reges gentesque externas pertinebat, non ad defendendam modò Italiam, ſed ad inferenda etiam Africæ arma, videri nobis animum eſſe: nec hoc credi vulgarique, quòd Annibal auſus ſit, neminem ducem Romanorum audere: & priore Punico bello, tum cùm de Sicilia certaretur, toties Africam noſtris exercitibus & claſſibus oppugnata: nunc cùm de Italia certatur, Africam pacatam eſſe. Requieſcat aliquando diu vexata Italia, vratur populeturque inuicem Africa. caſtra Romana potius Carthaginis portis immineant, quàm nos iterum vallum hoſtium ex mœnibus noſtris videamus. Africa ſit reliqui belli ſedes: illuc terror fugaque, populatio agrorum, defectio ſociorum, ceteræ belli clades, quæ in nos per quatuordecim annos ingruerunt, vertantur. Quæ ad Rempublicam pertinent, & bellum quod iſtat, & provincias de quibus agitur, dixiſſe ſatis eſt. Illa longa oratio nec ad vos pertinens ſit, ſi quemadmodum Q. Fabius meas res geſtas in Hispania eleuauit, ſic & ego contrà gloriam eius eludere, & meam verbis extollere velim, neutrum faciam P. C. & ſi nulla alia re, modeſtia certè & temperamento linguæ adoleſcens ſenem vicerò. ita & vixi, & res geſſi, vt tacitus ea opinione, quam veſtra ſponte conceptam animis haberetis, facile contentus eſſem. Minus æquis animis auditus eſt Scipio, quia vulgatum erat, ſi apud ſenatum non obtinuifſet, vt provincia Africa ſibi decerneretur, ad populum extemplò laturum. Itaque Q. Fuluius, qui conſul quater, & cenſor fuerat, poſtulauit à conſule, vt palàm in ſenatu diceret, permitteretne patribus, vt de provincijs decernerent: ſtaturusque eo eſſet, quod cenſuiſſent, an ad populum laturus. Cùm Scipio reſpondiſſet, ſe quod eſt Reſpublica eſſet, facturum: tum Fuluius, Non ego ignarus quid reſponſurus facturũſue eſſes, quæſiui: quippe cùm præ te feras tentare magis, quàm conſulere ſenatum: & ni provinciam tibi quam vuleris extemplò decernamus, paratam rogationem habeas. Itaque à vobis tribuni plebis poſtulo, inquit, vt ſententiam mihi ideò non dicenti, quod ſi in meam ſententiam diſcedatur, non ſit ratum habiturus conſul, auxilio ſitis. inde altercatio orta, cùm conſul negaret æquum eſſe tribunos intercedere, quo minus ſuo quiſque loco ſenator rogatus ſententiam diceret. Tribuni ita decreuerunt: Si conſul ſenatui de provincijs permittit, ſtari eo quod ſenatus cenſuerit, placet: nec de ea re ferre ad populum patiemur, ſi non permittit, qui de ea re ſententiam recuſabit dicere auxilio erimus. Conſul diem ad colloquendum cum collega petijt. Poſtero die permiſſum ſenatui eſt. Pro- uinciæ ita decretæ: Alteri conſuli Sicilia, & triginta roſtratae naues, quas C. Seruilius ſuperiore anno habuiſſet: permiſſumque vt in Africam, ſi id eſt Re- publica

*Altercatio orta inter
Scipionem & tribu-
nos plebis.*

*Senatusconſultum de
provincijs.*

A publica esse censeret, traiceret. Alteri Brutij, & bellum cum Annibale cum eo exercitu, quem L. Veturius aut Q. Cæcilius habuit, & ut L. Veturius & Q. Cæcilius sortirentur inter se, cōpararentur, ut in Brutijs duabus legionibus, quas consul reliquisset, rem gereret: imperiumq; in annum ei prorogaretur, cui ea prouincia euenisset. Et cæteris prætoribus consulibusq;, qui exercitibus prouincijsq; præfuturi erant, prorogata imperia. Q. Cæcilio sorte euenit, ut cum consule in Brutijs aduersus Annibalem bellum gereret. Ludi deinde Scipionis *Scipionis ludi.* magna frequētia & fauore spectantiū celebrati. Legati Delphos ad donum ex præda Asdrubalis portandū missi, M. Pomponius Matho, & Q. Catulus, tulerunt coronam auream * CC. pondo, & simulachra spoliōrū, ex * M. pondo argenti facta. Scipio, cum ut delectū haberet, neq; impetrasset, neq; magnopere tetendisset, ut voluntarios ducere sibi milites liceret, tenuit: & quia impensæ negauerat Reipublicæ futuram classem, ut quæ à socijs darentur ad nouas fabricandas naues, acciperet. *Heururiae populi Scipionem in ornanda classe iuuant.* Heururiæ primū populi pro suis quisque facultatibus consulem adiuturos polliciti. Cærites frumentum socijs naualibus, commeatumque omnis generis, Populonienſes ferrum, Tarquinienſes lintea in vela, Volaterrani armamenta nauium & frumentum: Aretini triginta millia scutorum, galeas totidem, pila, gæsa, hastas longas, millium quinquaginta summam pari cuiusque generis numero expleturos: secures, rutra, falces, alucolos, molas, quantum in XL. longas naues opus esset: tritici centum & viginti millia modium, & in viaticum decurionibus remigibusque collaturos: Perusini, Clusini, Rusellani, abietem in fabricandas naues, & frumenti magnum numerum: abiete ex publicis syluis est vsus. Umbriæ populi, Nursinique & Reatini & Amiternini, Sabinusque omnis ager, milites polliciti. Marſi, Peligni Marruciniq; multi voluntarij nomina in classem dederunt. Camertes cum æquo fœdere cum Romanis essent, cohortem armatam sexcentorum hominum miserunt. triginta nauium carinæ, viginti quinquereemes, decem quadriremes cum essent positæ, ipse ita institit operi, ut die quadragesimo quinto, quàm ex syluis detracta materia erat, naues instructæ armatæque in aquam deductæ sint. Profectus in Siciliam est triginta nauibus longis, voluntariorum septem fermè millibus in naues impositis. Et P. Licinius in Brutios ad duos exercitus consulares venit. ex eis eum sibi sumpsit, quem L. Veturius Consul habuerat. Metello, quibus præfuiſſet legionibus, ijs præesset, facilius cum assuetis imperio rem gesturum ratus, permisit. Et prætores diuersi in prouincias profecti. Et quia pecunia ad bellum deerat, agri Campani regionem à fossa Græca ad mare versam vendere quæstores iussi. indicio quoque permissio, qui ager ciuis Campani fuisset, ut is publicus populi Romani esset: indici præmium constitutum, quantæ pecuniæ ager indicatus esset, pars decima. Et Cn. Seruilio Prætori vrbs negotium datum, ut Campani ciues vbi cuiq; ex senatusconsulto liceret, habitarent: animaduerteteretque in eos, qui alibi habitarent. Eadem æstate Mago Amilcaris filius ex minore Balearium insula, vbi hybernarat, iuuentute lecta in classem imposita, in Italiam triginta fermè rostratis nauibus & multis onerarijs, duodecim millia peditum, duo fermè equitum traiecit: Genuamque nullis præſidijs *Genua à Magone capta.* maritimam oram tutantibus, repentino aduentu cepit: inde ad oram Ligurum Alpinorum, si quos ibi motus facere posset, classem appulit. Ingauni (Ligurum ea gens est) bellum ea tempestate gerebant cum Epanterijs montanis. Igitur Poenus Sauone oppido Alpino præda deposita, & decem longis nauibus in statione ad præſidium relictis, cæteris Carthaginem missis ad tuendam maritimam oram, quia fama erat, Scipionem traiecturum esse: ipse societate cum Ingaunis, quorum gratiam malebat, composita, montanos institit

Pœnorum naues onerariae 80. captæ.

Pestilentia.

institit oppugnare. Et crescebat exercitus indies, ad famam nominis eius Gal-
lis vndique confluentibus. Ea literis cognita Sp. Lucretij, ne frustra Asdruba-
le cum exercitu deleti biennio antè forent lætati, si par aliud inde bellum du-
ce tantum mutato oriretur, curam ingentem accenderunt patribus. Itaq; &
M. Liuium Procos. ex Hetruria volonum exercitum admouere Ariminum
iusserunt. & Cn. Seruilio prætori negotium datum, vt si è Republica censeret
esse, duas vrbanas legiones, cui imperio videretur dato, ex vrbe duci iuberet.
M. Valerius Læuinus Aretium eas legiones duxit. Eisdem diebus naues one-
rariæ Pœnorum ad LXXX. circa Sardiniam ab Cn. Octauio, qui prouinciæ
præerat, captæ. Eas Cælius frumento misso ad Annibalem, commeatuque
onustas: Valerius prædam Hetruscæ Ligurumque montanorum captiuos, &
Carthaginem portantes, captas tradit. In Brutijs nihil fermè anno eo memo-
rabile gestum est. Pestilentia inceserat pari clade in Romanos Pœnosq;, nisi
quod Punicum exercitum super morbum etiam fames affecit. Propter Iuno-
nis Laciniæ templum æstatem Annibal egit: ibique aram condidit, dedica-
uitque cum ingenti rerum ab se gestarum titulo, Punicis Græcisque literis
insculpto.

EPITOME LIBRI XXIX.

Sicilia C. Lælius in Africam à Scipione missus, ingentem prædam reportauit: & mandata Masaniffæ Scipioni ex-
posuit, conquerentis quoddam exercitum in Africam traieciſſe. Bellum in Hispania finitum, victore Romano, quod
indibilis excitauerat. ipse in acie occisus Mandonius exposcentibus Romanis à suis deditus est. Magoni, qui in Galliam
& Liguriam ierat, ex Africa & militum ampla manus missa, & pecunia quibus auxilia conduceret: præceptumq;
vt se Annibali iungeret. Scipio à Syracusis in Brutios traiecit, & Locros, pulso Punico prasidio, fugatoq; Annibale,
recepit. Pax cum Philippo facta est. Idæa mater deportata est Romam à Pessinunte oppido Phrygia, carmine in libris Sybillinis inuentor:
pelli Italia alienigenam hostem posse, si mater Idæa deportata Romam esset. tradita autem est Romanis per Attalum regem Asia. Lapis
erat, quem Matrem deum incolæ dicebant. excepit P. Scipio Nasica, Cn. filius, eius qui in Hispania perierat, vir optimus à senatu iu-
dicatus, adolescens nondum quæstorius: quoniam ita responsum habebatur, vt numen id ab optimo viro reciperetur, consecrareturq;
Locrenses legatos Romam miserunt, qui de impotentia Q. Plemij legati quererentur, quod pecuniam Proserpine abstulerat, & li-
beros eorum & coniuges stuprauerat. Plemius in catenis Romam perductus, in carcere mortuus est. Cum falsus rumor de P. Sci-
pione Procos. qui in Sicilia erat, in urbem perlatuſſet, tanquam luxuriaretur: missis ob hoc legatis à senatu, qui explorarent an ea
vera essent, purgatus infamia Scipio in Africam traiecit senatus permissu. Syphax accepta filia in matrimonium Asdrubalis Gisgonis,
amicitia quam cum Scipione ipse iunxerat, renuntiavit. Masaniffæ rex Masefulorum, dum pro Carthagine in Hispania militat,
amisso patre Gala, de regno exciderat. quo per bellum sæpè repetito, aliquot prælijs à Syphace rege Numidarum victus, in totum pri-
uatus est: & cum ducentis equitibus exul Scipioni se iunxit, & cum eo primo statim bello Hannonem Amilcaris filium cum ampla
manu interemit. Scipio aduentu Asdrubalis & Syphacis, qui propè cum centum millibus armatorum venerant, ab obsidione Utica de-
pulsus, hyberna communiuit. Sempronius consul in agro Crotonensi prosperè aduersus Annibalem pugnavit. Iustrum à censoribus
conditum est. censa sunt ciuium capita CCXV. millia. Inter censores M. Liuium & Claudium Neronem notabilis discordia fuit. nam
& Claudius Liuius collega equum ademitt, quod à populo Romano damnatus, actusq; in exilium fuerat: & Liuius Claudio, quod fal-
sum in se testimonium dixisset. & quod minime bona fide secum in gratiam redisset. idem omnes tribus, extra vnam, ararias reli-
quit, quod & innocentem se damnaſſent, & postea consulem censoremq; fecissent.

*Scipio trecentos iuue-
nes Romanos delegit,
quos Siculorum toti-
dem armis & equis
ornauit.*

Scipio posteaquam in Siciliam venit, voluntarios mi-
lites ordinauit, centuriavitq; ex ijs trecentos iuuenes
florentes ætate, & virium robore insignes circa se ha-
bebat, ignorantes quem ad vsum neq; centuriati, neq; ar-
mati seruarentur. tum ex totius Siciliæ iuniorum nu-
mero principes genere & fortuna trecentos equites,
qui secum in Africam traicerent, legit: diemq; ijs qua
equis armisque instructi atque ornati adessent, edixit.
Grauis ea militia procul domo terra mariq; multos la-
bores, magna pericula allatura videbatur: neq; ipsos modo, sed parentes co-
gnatosque eorum ea cura angebat. Vbi dies quæ dicta erat, aduenit, arma
equosq; ostenderunt. tum Scipio renuntiari sibi dixit, quosdam equites Sicu-
lorum tanquam grauem & duram horrere eam militiam. si qui ita animati
essent, malle eos sibi iam tunc fateri, quàm post modum querentes, segnes atq;
inutiles

A inutiles milites Reipub. esse. expromerent quid sentirent. cum bona venia se
 auditurum. Vbi ex his vnus ausus est dicere, se prorsus, si sibi vtrum vellet, li-
 berum esset, nolle militare, tum Scipio ei: Quando igitur adolescens quid
 sentires non dissimulasti, vicarium tibi expediam, cui tu arma equumque &
 cetera instrumenta militiæ tradas, et tecum hinc extemplò domum ducas, ex-
 erceas, docendum cures, equo tradito armisq;. Læto conditionem accipienti
 vnum ex CCC. quos inermes habebat, tradit. Vbi hoc modo exauthoratum
 equitem cum gratia imperatoris cæteri viderunt: se quisque excusare, & vica-
 rium accipere. Ita trecentis Siculis Romani equites substituti sine publica im-
 pensa docendorum atque exercendorum curam Siculi habuerunt: quia edi-
 ctum imperatoris erat, ipsum militaturū, qui ita non fecisset. Egregiam hanc
 alam equitum euasisse ferunt, multisq; prælijs Rempub. adiuuisse. Legiones
 inde cū inspiceret, plurimorum stipendiorū ex ijs milites delegit, maximè
 qui sub duce Marcello militauerant: quos cū optima disciplina institutos
 credebatur, tum etiam ab longa Syracusarum obsidione peritissimos esse vr-
 bium oppugnandarū: nihil enim paruum, sed Carthaginis iam excidia agi-
 tabat animo. Inde exercitum per oppida dispertit: frumentum Siculorum ci-
 uitatibus imperat: ex Italia aduecto parcit, veteres naues reficit, & cum ijs C.
 Lælium in Africam prædatum mittit, nouas Panormi subducit, quia ex viridi
 materia raptim factæ erant, vt in sicco hybernarent. Præparatis omnibus ad
 C bellum, Syracusas nondum ex magnis belli motibus satis tranquillas venit.
 Græci res à quibusdam Italici generis eadem vi, qua per bellum ceperant, re-
 tinentibus, concessas sibi ab senatu repetebant. Omnium primum ratus, tue-
 ri publicam fidem, partim edicto, partim iudicijs etiam in pertinaces ad ob-
 tinendam iniuriam redditis, suas res Syracusanis restituit. Non ipsis tantum
 ea res, sed omnibus Siciliae populis grata fuit, eoq; enixius bellū adiuuerunt.
 Eadem ætate in Hispania coortum ingens bellum, conciente Illegete Indi-
 bili, nulla alia de causa, quàm per admirationem Scipionis contemptu impe-
 ratorum aliorum orto. Eum superesse vnum ducem Romanis, cæteris ab An-
 nibale interfectis, rebantur. eo nec in Hispaniam cæsis Scipionibus alium,
 D quem mitterent, habuisse: & posteaquam in Italia grauius bellum vrgeret,
 aduersus Annibalem eum accersitum, præterquam quòd nomina tantum
 ducum in Hispania Romani haberent, exercitum quoq; inde veterem dedu-
 ctum. trepida omnia & inconditam turbam tyronum esse. nunquam talem
 occasionem liberandæ Hispaniæ fore. seruitum ad eam diem aut Carthagi-
 nensibus, aut Romanis: nec inuicem his, aut illis, sed interdum vtriusq; simul.
 pulsos ab Romanis Carthaginenses: ab Hispanis, si consentirent, pelli Roma-
 nos posse: vt ab omni externo imperio soluta in perpetuum Hispania in pa-
 trios rediret mores ritusque. Hæc taliaq; dicendo non populares modò, sed
 Ausetanos quoq; vicinam gentem concitat, & alios finitimos sibi atque illis
 E populos. itaq; intra paucos dies xxx. millia peditum, quatuor ferme equi-
 tum in Sedetanum agrum, quo edictum erat, conuenerunt. Romani quoq;
 imperatores, L. Lentulus & L. Manlius Acidinus, ne glisceret prima negligen-
 do bellū: iunctis & ipsi exercitibus per agrum Ausetanum hostico tanquam
 pacato clementer ductis militibus, ad sedem hostium peruenere. trium mil-
 lium spatio procul à castris eorū posuerunt castra. Primò per legatos nequic-
 quam est tentatum, vt discederetur ab armis. deinde cū in pabulatores Ro-
 manos impetus repentè ab equitibus Hispanis factus esset, summisso ab sta-
 tione Romana equitatu, præliū equestre fuit, haud sanè memorando in par-
 tem vllam euentu. Sole oriente postero die armati instructique omnes mille
 ferme passus procul à castris Romanis aciem ostendēre: Mediꝝ Ausetani erant.

*ex inf. de lenda c. 10
 Sane hanc J. 1. 1. 1.*

Marcelli milites.

*Syracuse nondum
 tranquille erant.*

*Indibilis deficit à Ro-
 manis.*

*Hispanorum exerci-
 tus aduersus impera-
 tores Romanos Len-
 tulum & Manlium
 Acidinum.*

cornua, dextrum Illergetes, læuū ignobiles tenebant Hispani populi, inter cornua & mediam aciem interualla patentia satis latè fecerunt: quæ equitatum, vbi tempus esset, emitterent. Et Romani more suo exercitum cū instruxissent, id modò hostiū imitati sunt, vt inter legiones & ipsi patētes equiti relinquerent vias. Cæterū Lentulus ei parti vsum equitis fore ratus, quæ prior in dehiscentem interuallis hostium aciem equites immisisset: Ser. Cornelio tribuno militum imperat, equites per patentes in hostium acie vias immittere equos iubeat: ipse cœpta parum prosperè pedestri pugna, tantum moratus, dum cedenti duodecimæ legioni, quæ in læuo cornu aduersus Illergetes locata erat, tertiamdecimam legionem ex subsidijs in primam aciem firmamentum ducit. posteaquam æquata ibi pugna est, ad L. Manlium inter prima signa hortantem, ac subsidia quibus res postulabat locis inducentem, venit. indicat tuta ab læuo cornu esse: iam missum ab se Ser. Cornelium, procella equestri hostes circumfusus. Vix hæc dicta dederat, cū Romani equites in medios inuecti hostes, simul pedestres acies turbarunt, simul equitibus Hispanorū viam immittendi equos clauferunt. itaq; omissa pugna equestri, ad pedestrē Hispani descenderunt. Romani imperatores vt turbatos hostium ordines, & trepidationem pauoremq; & fluctuantia viderunt signa, hortantur, orant milites, vt perculos inuadant, neu restitui aciem patiantur. Non sustinissent tam infestum impetū barbari, ni regulus ipse Indibilis cum equitibus ad pedes digressis ante prima signa peditum se obiecisset. Ibi aliquandiu atrox pugna stetit. tandem postquā ij qui circa regem seminecem restantem, deinde pilo terræ affixum pugnabant, obruti telis occubuerunt, tum fuga passim cœpta, plures cæsi, quia equos conscendendi equitibus spatium non fuerat, & quia perculsis acriter institerunt Romani. nec antè abscessum est, quàm castris quoq; exuerunt hostem. Tredecim millia Hispanorum cæsa eodie, DCCC. fermè capti. Romanorum sociorumq; paulò amplius CC. maxime in læuo cornu ceciderunt. Pulsi castris Hispani, aut qui ex prælio effugerant, sparsi primò per agros, deinde in suas quisq; ciuitates redierunt. Tum à Mandonio euocati in concilium, conquestiq; ibi clades suas increpitis authoribus belli, legatos mittendos ad arma tradenda, deditionemque faciendam censuerunt. Quibus culpam in authores belli Indibilem, cæterosq; principes, quorum pleriq; in acie cecidissent, conferentibus, tradentibusq; arma & dedentibus sese responsum est. In deditionem ita accipi eos, si Mandonium cæterosque belli concitatores tradidissent viuos. sin minus, exercitus se in agrum Illergetum Aufetanorumq; & deinceps aliorum populorum ducturos. Hæc dicta legatis, renuntiataq; in concilium. Ibi Mandonius, cæteri que principes comprehensi, traditi ad supplicium. Hispanis populis reddita pax: stipendium eius anni duplex, & frumentum sex mensium imperatum, sagaq; & togæ exercitui: & obsides ab triginta fermè populis accepti. Ita Hispaniæ rebellantis tumultu haud magno motu intra paucos dies concito & compresso, in Africam omnis terror versus. C. Lælius nocte ad Hipponem Regium cū accessisset, luce prima ad populandū agrum sub signis milites, sociosq; nauales duxit. Omnibus pacis modo incuriosè agentibus, magna clades illata: nuntijque trepidi Carthaginem terrore ingenti compleuere, classem Romanam Scipionemque imperatorem (& fama fuerat iam in Siciliam transgressum) aduenisse. Nec quot naues vidissent, nec quanta manus agros popularetur, satis gnari, omnia in maius metu augente accipiebant. itaque primò terror pauorque, deinde mœstitia animos incessit: tantum fortunam mutasse, vt qui modo ipsi exercitum ante mœnia Romana habuissent victores, stratis tot hostium exercitibus, omnes Italiae populos aut vi aut voluntate

*Hispani in fugā versi
compluribus cæsis.*

*Mandonius cæteri
belli authores de-
duntur Romanis.*

*Carthaginenses ex-
territi audito Scipio-
nis aduentu.*

A tate in deditionem accepissent, ij verso marte, Africæ populationes, & ob-
 ditionem Carthaginis visuri forent: nequaquam pari ad patienda ea robore,
 ac Romani fuissent. Illis Romanam plebem, illis Latium iuventutem præ-
 buisse, maiorem semper, frequentioremq; pro tot cæsis exercitibus subole-
 scentem: cæterum suam plebem imbellem in vrbe, imbellem in agris esse:
 mercede parari auxilia ex Afris, gente ad omnem auram spei mobili atque in-
 fida. iam reges, Syphacem post colloquium cum Scipione alienatum, Masa-
 nissam aperta defectione infestissimum hostem. nihil vsquam spei, nihil au-
 xilij esse. nec Magonem ex Gallia mouere tumultus quicquam, nec coniun-
 gere se Annibali: & Annibalē ipsum iam & fama senescere, & viribus. In hæc
 B deflenda prolapsos ab recenti nuntio animos, rursus terror instans reuocauit
 ad consultandum, quonam modo obuiam præsentibus periculis iretur. De-
 lectus raptim in vrbe agrisq; haberi placet, mittere ad conducenda Afrorum
 auxilia, munire urbem, frumentum cōuehere, tela, arma parare, instruere na-
 ues, ac mittere ad Hipponem aduersus Romanam classē. Iam hæc agenti-
 bus, nuntius tandem venit, Lælium non Scipionem, copiasq;, quantæ ad in-
 cursiones agrorum satis sint, transuectas, summam belli molem adhuc in Si-
 cilia esse. Ita respiratum, mittiq; ad Syphacem legationes, aliosq; regulos fir-
 mandæ societatis causâ coeptæ. Ad Philippum quoque missi, qui * ducenta * Val. 120000. cor.
 argenti talenta pollicerentur, vt in Siciliam, aut Italiam trajiceret. Missi & ad
 C suos imperatores in Italiam, vt omni terrore Scipionem retinerent. ad Ma-
 gonem non legati modò, sed xxv. naues longæ, sex millia peditum, octin-
 genti equites, septem elephanti, ad hæc magna pecunia ad conducenda au-
 xilia, quibus fretus propius urbem Romam exercitum admoueret, coniun-
 geretque se Annibali. Hæc Carthagine parabant, agitabantque, cū ad Læ-
 lium prædas ingentes ex agro inermi ac nudo præsidij agentem Masanissa
 fama Romanæ classis excitus, cum equitibus paucis venit. Is segniter rem agi
 à Scipione questus, quod non iam exercitum in Africam traiecisset, percul-
 sis Carthaginensibus, Syphace impedito finitimis bellis, quem certum ha-
 beret, si spatium ad sua vt velit componenda detur, nihil syncera fide cum
 D Romanis acturum. Hortaretur, ac stimularet Scipionem ne cessaret. se, quan-
 quam regno pulsus esset, cū haud contemnendis copijs affuturum pedi-
 tum equitumque. nec ipsi Lælio morandum in Africa esse. classē credere
 profectam à Carthagine, cum qua absente Scipione non satis tutum esset
 contrahi certamen. Ab hoc sermone dimisso Masanissa, Lælius postero die
 naues præda onustas ab Hipponem soluit: reuectusque in Siciliam, mandata
 Masanissæ Scipioni exposuit. Eisdem fermè diebus naues, quæ ab Carthagi-
 ne ad Magonem missæ erant, inter Albingaunos, Ligures Genuamq; accesser-
 runt. In ijs locis tum fortè Mago tenebat classē. qui legatorum auditis ver-
 bis, iubentium exercitus quàm maximos comparare, extemplo Gallorum &
 E Ligurum (nanque vtriusque gentis ingens ibi multitudo erat) concilium ha-
 buit. & missum se ad eos vindicandos in libertatē ait: & vt ipsi cernant, mitti
 sibi ab domo præsidia: sed quantis viribus, quanto exercitu id bellum gere-
 retur, in eorum potestate esse, duos exercitus Romanos, vnum in Gallia, al-
 terum in Hetruria esse, satis scire: Sp. Lucretium se cum M. Liuiio iuncturum.
 multa millia ipsis etiam armanda esse, vt duobus ducibus, duobus exerciti-
 bus Romanis resistatur. Galli summam ad id suam voluntatem esse dicere.
 sed cū vna castra Romana intra fines, altera in finitima terra Hetruria propè
 in conspectu habeant, si palàm fiat auxilijs adiutū ab sese Pœnum, extemplo
 infestos vtrinque exercitus in agrum suum incursuros. ea ab Gallis desidera-
 ret, quibus occultè adiuuari posset. Liguribus, quod procul agro, urbibusque
 eorum

Masanissa ad Læliū
venit.

Mago Gallos & Li-
gures in concilium
vocat.

eorum castra Romana sint, libera consilia esse. illos armare iuventutem, & capeffere pro parte bellum, æquum esse. Ligures haud abnuere. tempus modò duorum mensium petere ad delectus habendos. Interim Mago milites, Gallis dimissis, clàm per agros eorum mercede conducere. commeatus quoque omnis generis occultè ad eum à Gallicis populis mittebantur. M. Liuius exercitum volonum ex Hetruria in Galliam traducit: iunctusq; Lucretio, si se Mago ex Liguribus propius urbem moueat, obuiam ire parat: si Pœnus sub angulo Alpium quietus se contineat, & ipse in eadem statione, circa Ariminum Italiæ præsidio futurus. Post reditum ex Africa C. Lælij, & Scipione stimulato Masanißæ adhortationibus, & militibus prædam ex hostium terra cernentibus tota classe efferri, accensis ad traijciendum quàm primum, interuenit maiori minor cogitatio, Locros urbem recipiendi, quæ sub defectiōnem Italiæ descuerat & ipsa ad Pœnos. Spes autem affectandæ eius rei ex minima re affulsit: quòd latrocinij magis quàm iusto bello in Brutijs gerebantur, principio ab Numidis facto, & Brutijs non societate magis Punica, quàm suoptè ingenio promptis in eum morem, postremò Romani quoque milites iam contagione quadam raptò gaudentes, quantum per duces licebat, excursiones in hostium agros facere. Ab ijs egressi quidam vrbe Locrenses circumuenti, Rhegyumq; abstracti fuerant. in eo captiuorum numero fabri quidam fuere, assueti fortè apud Pœnos mercede opus in arce Locrorum facere. ij cogniti ab Locrensiū principibus, qui exulabant Rhegyi pulsi ab aduersa factione, quæ Annibali Locros tradiderat: cùm cætera percunctantibus (vt mos est ijs qui diu absunt) quæ domi agerentur, exposuissent: spẽ fecerunt, si redempti ac remissi forent, arcem se ijs tradituros. ibi se habitare, fidemq; sibi rerum omnium inter Carthaginienses esse. Itaq; vt qui simul desiderio patriæ agerentur, simul cupiditate inimicos vlciscendi arderent, redemptis extemplo ijs, remisissiq;, cum ordinẽ agendæ rei composuissent, signaq; quæ procul edita obseruarent: ipsi ad Scipionem Syracusas profecti, apud quem pars exulum erat, referentes ibi promissa captiuorum, cùm spem ab effectu haud abhorrentem consuli fecissent: tribuni militum cum ijs M. Sergius & P. Matienus missi, iussiq; ab Rhegyo tria millia militum Locros ducere. & Q. Plemínio proprætore scriptum, vt rei agendæ adesset. Profecti ab Rhegyo, scalas ad dictam altitudinem arcis fabricatas portantes, media fermè nocte ex eo loco, vnde conuenerat, signum dedere proditoribus arcis, qui parati, intentiq;, & ipsi scalas ad id ipsum factas cùm demississent, pluribusq; simul locis scandentes accepissent, priusquam clamor oriretur, in vigiles Pœnorum, vt in nullo tali metu sopitos, impetus est factus. quorum gemitus primò morientium exauditus: deinde subita consternatio ex somno, & tumultus. cùm causa ignoraretur, postremò certior res alijs excitantibus alios, iamq; ad arma pro se quisq; vocabat. hostes in arce esse, & cædi vigiles, oppressiq; forent Romani, nequaquam numero pares, ni clamor ab ijs qui extra arcem erant sublatus, incertus vnde accidisset, omnia vana augente nocturno tumultu, fecisset. Itaq; velut plena iam hostium arce territi Pœni, omisso certamine in alteram arcem (duæ sunt haud multum inter se distantes) confugiunt. Oppidani urbem habebant, victoribus præmium in medio positam. Ex arcibus duabus prælijs quotidie leuibus certabatur. Q. Pleminius Romano, Amilcar Punico præsidio præerat: & accersentes ex propinquis locis subsidia, copias augebant. Ipse postremò veniebat Annibal. nec sustinuissent Romani, nisi Locrensiū multitudo exacerbata superbia atq; auaritia Pœnorum ad Romanos inclinasset. Scipioni vt nuntiatur, in maiore discrimine Locris rem verti, ipsumq; Annibalem aduentare: ne præsidium etiam periclitaretur haud facili inde

Locros urbem recipiendi spes, Scipionem ab Africa aduocanda reuocat.

Locrorum arx capitur à Romanis.

Annibal Locros contendit suis auxilium laturus.

A inde receptu, & ipse à Messana, L. Scipione fratre in præsidio ibi relicto, cum primùm æstu fretū inclinatū est, naues mari secundo transmisit. Et Annibal à Butroto amni (haud procul is ab vrbe Locris abest) nuntio præmisso, vt sui luce prima summa vi prælium cum Romanis ac Locrensibus cōfererent, dum ipse auersis omnibus in eum tumultum ab tergo urbem incautam aggredetur: vbi luce cœptam inuenit pugnam, ipse nec in arcem se includere, turba locum arctum impediturus, voluit: neq; scalas, quibus scanderent muros, attulerant. sarcinis in aceruum coniectis, cum haud procul muris ad terrorem hostiū aciem ostendisset, cum equitibus Numidis circumequitabat urbem. dum scalæ, quæq; alia ad oppugnandum opus erant, parantur, ad visendum

B qua maximè partē aggredieretur, progressus ad murum, scorpione ictus, qui *Annibal scorpione ictus.* proximus eum forte steterat. territus inde tam periculoso casu, receptui canere cum iussisset, castra procul ab ictu teli communijt. Classis Romana à Messana Locros multa die superante accessit. expositi omnes nauibus: & ante occasum solis urbem ingressi sunt. Postero die cœpta ex arce à Pœnis pugna. & Annibal iam scalis, alijsq; omnibus ad oppugnationem paratis, subibat muros: cum repentē in eum nihil minus quàm tale quicquam timentem, patefacta porta erumpunt Romani. ad c. c. improuidos cum inuasissent, occidunt. cæteros Annibal, vt consulem adesse sensit, in castra recipit: nuntioq; misso ad eos, qui in arce erant, vt sibimetipsis consularent, nocte motis ca-

C stris abiit. Et qui in arce erant, igni iniecto tectis quæ tenebant, vt is tumultus hostem moraretur, agmen suorum fugæ simili cursu ante noctem affecuti sunt. Scipio vt & arcem relictam ab hostibus, & vacua vidit castra, vocatos ad concionem Locenses grauitè ob defectionem incusauit: de authoribus supplicium sumpsit, bonaq; eorum alterius factionis principibus ob egregiam fidem aduersus Romanos concessit. publicè nec dare, nec eripere se quicquā Locrensibus dixit. Romam mitterent legatos. quam senatus equum censuisset, eam fortunam habituros, illud satis scire, & si malè de populo Romano meriti essent, in meliore statu sub iratis Romanis futuros, quàm sub amicis Carthaginiensibus fuerint. Ipse Q. Pleminio legato, præsidioq; quod

D arcem ceperat, ad tuendam urbem relicto, cum quibus venerat copijs, Messanam traiecit. Ita superbè crudeliterq; habiti Locenses à Carthaginiensibus post defectionem ab Romanis fuerant, vt modicas iniurias non æquo modò animo pati, sed propè libenti videri possent. verum enim uero tantum Pleminius Amilcarem præsidij præfectum, tantum præsidarij milites Romani Pœnos scelere atq; avaritia superauerunt, vt non armis, sed vitijs videretur certari. nihil omnium, quæ inopi inuisas opes potentioris faciunt, prætermisum in oppidanos est ab duce, aut à militibus. in corpora ipsorum, in liberos, in coniuges infandæ contumeliæ editæ. Iam avaritia ne sacrorum quidem spoliatione abstinuit: nec alia modò templa violata, sed Proserpinæ etiam intacti omni ætate thesauri: præterquam quod à Pyrrho, qui cum magno piaculo sacrilegij sui manubias retulit, spoliati dicebantur. Ergo sicut antè regiæ naues laceratæ naufragijs nihil in terram integri, præter sacram pecuniam deæ, quam asportauerant, extulerunt: tum quoq; alio genere cladis eadem illa pecunia omnibus contactis ea violatione templi furorem obiecit: atq; inter se ducem in ducem, militem in milite rabie hostili vertit. Summæ rei Pleminius præerat: militum pars sub eo, quam ipse ab Rhegyo adduxerat, pars sub tribunis erat. Rapto poculo argenteo ex oppidani domo Pleminijs miles fugiens, sequentibus quorum erat, obuius fortè Sergio & Matieno tribunis militum fuit: cui cum iussu tribunorum ademptum poculū esset, iurgium inde & clamor, pugna postremo orta inter Pleminijs milites, tribunorūq; vt suis quisque

E mor, pugna postremo orta inter Pleminijs milites, tribunorūq; vt suis quisque

Annibal scorpione ictus.

Annibal nocte Locros discessit.

Pleminijs & præsidarij milites Romani Pœnos scelere atq; avaritia superauerunt, vt non armis, sed vitijs videretur certari.

Seditio in Locris præsidio inter Pleminijs & tribunorum milites.

*Pleminius naso auri-
busq; mutilatus propè
exanguis relinqui-
tur.*

Pleminij crudelitas.

Idæa mater.

opportunus aduenerat, multitudine simul ac tumultu crescente. Victi Ple-
minij milites cum ad Pleminiū cruorem & vulnera ostentantes nō sine voci-
feratione atque indignatione concurrissent, probra in eum ipsum iactata in-
iurgiis referentes, accensus ira, domo sese proripuit: vocatosq; tribunos nuda-
ri, ac virgas expediri iubet. Dum spoliandis ijs (repugnabant enim, militum-
que fidem implorabant) tempus teritur, repente frequentes milites feroces
recenti victoria ex omnibus locis, velut aduersus hostes ad arma conclama-
tum esset, concurrerunt. & cum violata iam virgis corpora tribunorum vi-
dissent, tum verò in multo impotentiore subito rabiem accensi, sine respe-
ctu non maiestatis modò, sed etiam humanitatis, in legatum impetum, li-
ctoribus prius indignum in modum mulctatis, faciunt. tum ipsum ab suis
interceptum & seclusum hostiliter lacerant, & propè exanguem, naso auri-
busq; mutilatis, relinquunt. His Messanam nuntiatis, Scipio post paucos dies
Locros hexeri aduectus, cum causam Pleminij & tribunorum audisset, Ple-
minio noxa liberato, relictoq; in eiusdem loci præsidio, tribunis fontibus iu-
dicatis, & in vincula coniectis, vt Romam ad senatum mitterentur, Messa-
nam atq; inde Syracusas redit. Pleminius impotens iræ, neglectam ab Scipio-
ne & nimis leuiter latam suam iniuriam ratus: nec quenquā æstimare alium
eam litem posse, nisi qui atrocitatem eius patiendo sensisset, tribunos attrahi
ad se iussit: laceratosq; omnibus, quæ pati corpus vllum potest, supplicijs in-
terfecit: nec satiatus viuorum poena, insepultos proiecit. Simili crudelitate
& in Locrensiū principes est vsus, quos ad cōquerendas iniurias ad Scipio-
nem profectos audiuit. & quæ antea per libidinem atq; auaritiā fœda ex-
empla in socios ediderat, tunc ab ira multiplicia edere: infamiae atq; inuidiæ
non sibi modò, sed etiam imperatori esse. Iam comitiorum appetebat tem-
pus, cum à P. Licinio COS. literæ Romæ allatæ sunt: se exercitumq; suum graui
morbo affligi: nec subsisti potuisse, nisi eadem vis mali, aut grauior etiam,
in hostes ingruisset. itaq; quoniam ipse venire ad comitia non posset, si ita
patribus videretur, se Q. Cæciliū Metellum dictatorem comitiorum cau-
sa dicturum: exercitū Q. Cæcilij dimitti, è Repub. esse. nam neq; vsum eius vl-
lum in præsentia esse, cum Annibal iam in hyberna suos receperit: & tantam
incessisse in ea castra vim morbi, vt nisi maturè dimittantur, nemo omnium
superfuturus videatur. Ea cōsuli à patribus facienda, vt è Repub. fideq; sua du-
ceret, permissa. Ciuitatē eo tempore repens religio inuaserat, inuento carmi-
ne in libris Sibyllinis, propter crebrius eo anno de cœlo lapidatum inspectis.
Quandocunq; hostis alienigena terræ Italiæ bellū intulisset, eum pelli Italia,
vincique posse, si mater Idæa Pessinunte Romam aduecta esset. Id carmen ab
decemuiris inuentū eo magis patres mouit, quod & legati, qui domum Del-
phos portauerant, referebant: & sacrificatibus ipsis Pythio Apollini, omnia læ-
ta exta fuisse, & respōsum oraculo editum, maiorem multò victoriam, quàm
cuius ex spolijs dona portarent, adesse populo Romano. In eiusdem spei sum-
mam conferebant P. Scipionis velut præfagientem animū de fine belli, quod
depoposcisset prouinciam Africam. Itaq; quo maturius faustis ominibus ora-
culisq; portendentis sese victoriæ cōpotes fierent, id cogitare, quæ ratio trans-
portandæ Romæ deæ esset. Nullas tum in Asia ciuitates socias habebat po-
pulus Romanus: tamen memores, Aesculapium quoq; ex Græcia quondam
haud dum vllō fœdere sociata valetudinis populi causa accersitum: & iam
cum Attalo rege propter commune aduersus Philippum bellū cœptam ami-
citiam esse, facturum eum quæ possit, populi Romani causa: legatos ad eum
decernunt, M. Valerium Læuinum, qui bis consul fuerat, ac res in Græcia ges-
serat: M. Cæciliū Metellum prætoriū, Ser. Sulpitium Galbam ædilitiū, duos
quæsto-

A quæstorios, C. Tremelium Flaccum, & M. Valerium Falconem. His quinque naues quinquereemes, ut ex dignitate populi Romani adirent eas terras, ad quas concilianda maiestas nomini Romano esset, decernunt. Legati Asiam petentes protinus Delphos cum exscendissent, oraculum adierunt, consulentes, ad quod negotium domo missi essent, perficiendi eius quam sibi spem, populoque Romano portenderet. Responsum esse ferunt, per Attalum regem compotes eius fore quod peterent. cum Romam deam deuexissent, tum curarent, ut eam qui vir optimus Romæ esset, hospitio acciperet. Pergamum ad regem venerunt. Is legatos comiter acceptos Pessinuntem in Phrygiam deduxit: sacrumque ijs lapidem, quem matrem deum incolæ esse dicebant, tradidit, ac deportare Romam iussit. Remissus ab legatis M. Valerius Falco nuntiauit deam apportari, quærendum virum optimum in ciuitate esse, qui eam rite hospitio acciperet. Q. Cæcilius Metellus dictator ab consule in Brutijs comitiorum causa dictus, exercitusque eius dimissus, magister equitum L. Veturius Philo. Comitia per dictatorem habita. Consules facti M. Cornelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus absens, cum prouinciam Græciam haberet. Prætores inde creati, T. Claudius Nero, M. Martius Ralla, L. Scribonius Libo. M. Pomponius Matho. Comitibus perfectis dictator sese magistratu abdicauit. Ludi Romani ter, plebeij septies instaurati. Curules erant ædiles Cn. & L. Cornelij Lentuli. Lucius Hispaniam prouinciam habebat. absens creatus, absens cum honorem gessit. T. Claudius Asellus, & M. Iunius Pennus plebeij ædiles fuerunt. Aedem virtutis eo anno ad portam Capenam M. Marcellus dedicauit, septimodecimo anno postquam à patre eius primo consulatu vota in Gallia ad Clastidium fuerat. Et flamen Martialis eo anno est mortuus, M. Aemilius Regillus. Neglectæ eo biennio res in Græcia erant. itaque Philippus Aetolos desertos ab Romanis, cui vni fidebant auxilio, quibus voluit conditionibus ad petendam & paciscendam subegit pacem. quod nisi omni vi perficere maturasset, bellantem eum cum Aetolis P. Sempronius proconsul, successor imperij missus Sulpitio, cum decem millibus peditum, & mille equitibus, & trigintaquinque rostratis nauibus, haud paruum momentum ad opem ferendam socijs, oppressisset. Vix dum pace facta nuntius regi venit, Romanos Dyrrhachium venisse: Parthinosque, & propinquas alias gentes motas esse ad spem nouandi res: Dimallumque oppugnari. eò se auerterant Romani ab Aetolorum, quod missi erant, auxilio: irati, quod sine authoritate sua aduersus foedus cum rege pacem fecissent. Ea cum audisset Philippus, ne qui motus maior in finitimis gentibus populisque oriretur, magnis itineribus Apolloniam contendit: quod Sempronius se receperat, misso Lectorio legato cum parte copiarum, & xv. nauibus in Aetoliam ad visendas res, pacemque, si posset, turbendam. Philippus agros Apolloniatum vastauit, & ad urbem ad motis copijs, potestatem pugnae Romano fecit. quem posteaquam quietum muros tantummodo tueri vidit: nec satis fidens viribus, ut urbem oppugnaret, & cum Romanis quoque, sicut cum Aetolis, cupiens pacem, si posset, sin minus, inducias facere: nihil ultra irritatis nouo certamine odijs, in regnum se recepit. Per idem tempus tædio diutini belli Epirotæ, tentata prius Romanorum voluntate, legatos de pace communi ad Philippum misere, satis confidere conuenturam eam affirmantes, si ad colloquium cum P. Sempronio imperatore Romano venisset. Facile impetratum (neque enim nec ipsius quidem regis abhorrebat animus) ut in Epirum transfret. Phœnice urbs est Epiri. ibi prius collocutus rex cum Eropo, & Darda, & Philippo Epirotarum prætoribus, postea cum P. Sempronio congreditur. Affuit colloquio & Aminander Athamanum rex, & magistratus alij Epirotarum, & Acarnanum. Primus Philippus prætor verba fecit,

Legati Romani ad aduehendum Romam matrem Ideam in Asiam missi. Delphicum oraculum,

Philippus cum Aetolis, quibus voluit conditionibus pacem fecit.

Epirotæ de communi pace legatos ad Philippum mittunt.

Pax cum Philippo & Romanis.

Prouinciæ & legionum diuisio.

Prodigia.

P. Scipio Cn. filius in tota ciuitate optimus vir iudicatus.

fecit, & petijt simul ab rege, & ab imperatore Romano, vt finem belli facerent, darentq; eam Epirotis veniam. P. Sempronius condiciones pacis dixit, vt Parthini, & Dimallum, & Bargulum, & Eugenium, Romanorum essent, Atintanas, missis Romam legatis ab senatu impetrasse, vt Macedoni accederent. In eas conditiones cum pax conuenisset, ab rege foederi ascripti, Prusia Bithyniæ rex, Achei, Bœoti, Theffali, Acarnanes, Epirotæ: ab Romanis, Ilienſes, Attalus rex, Pleuratus, Nabis Lacedæmoniorū tyrannus, Elei, Messenij, Athenienses. Hæc conscripta consignataq; sunt, & in duos menses induciæ factæ, donec Romam mitterentur legati, vt populus in has condiciones pacem iuberet. Iusseruntque omnes tribus, quia verso in Africam bello, omnibus alijs in præsentia leuari bellis volebant. P. Sempronius pace facta ad consolatum Romam decessit. M. Cornelio, P. Sempronio consulibus (quintusdecimus is annus Punici belli erat) prouinciæ, Cornelio Hetruria cum vetere exercitu: Sempronio Brutij, vt nouas scriberet legiones, decretæ. Prætoribus, M. Martio urbana, L. Scribonio Liboni peregrina, & eidem Gallia, M. Pomponio Mathoni Sicilia, T. Claudio Neroni Sardinia euenit. P. Scipioni cum eo exercitu, cumq; ea classe, quam habebat, prorogatum in annum imperium est. Item P. Licinio, vt Brutios cum duabus legionibus obtineret, quoad cum in prouincia cum imperio morari consuli è Republica visum esset. Et M. Liuius, & Sp. Lucretius cum binis legionibus, quibus aduersus Magonem Galliæ præsidio fuissent, prorogatum imperium est. Et Cn. Octauio, vt cum Sardiniam, legionemq; T. Claudio tradidisset, ipse nauibus longis XL. maritimam oram, quibus finibus senatus censuisset, tutaretur. M. Pomponio prætori in Sicilia Cannensis exercitus duæ legiones decretæ. T. Quintius Tarentum, C. Hostilius Tubulus Capuam, proprætores, sicut priore anno, cum vetere vterque præsidio obtinerent. De Hispaniæ imperio, quos in eam prouinciam duos proconsules mitti placeret, latum ad populum est. Omnes tribus eosdem L. Cornelium Lentulum, & L. Manlium Accidinum proconsules, sicut priore anno tenuissent, obtinere eas prouincias iusserunt. Consules delectum habere instituerunt, & ad nouas scribendas in Brutios legiones, & cæterorum (ita enim iussi ab senatu erant) exercituum supplementum. Quanquā nondum apertè Africa prouincia decreta erat, occultantibus id, credo, patribus ne præscirent Carthaginenses: tamen in eam spem erecta ciuitas erat, in Africa eo anno debellatum iri, finemque bello Punico adesse. Impleuerat ea res superstitione animos: poniq; & ad nuntianda, & ad credenda prodigia erant. ea plura vulgabantur: duos soles visos: & nocte interluxisse: & facem Setiæ ab ortu solis in occidentem porrigi visam. Tarracinæ portam, Anagninæ & portam, & multis locis murum de cœlo tactum. in æde Iunonis Sospitæ Lanuuij cum horrendo fragore strepitum editum. Eorum procurandorum causa diem vnum supplicatio fuit: & nouendiale sacrum, quod de cœlo lapidatum esset, factum. Eo accessit consultatio de matre Idæa accipienda. quam præterquam quod M. Valerius vnus ex legatis regressus, actutum in Italia fore nuntiauerat, recens nuntius aderat, Tarracinæ iam esse. Haud paruæ rei iudicium senatum tenebat, qui vir optimus in ciuitate esset. veram certè victoriam eius rei sibi quisque mallet, quam vlla imperia, honoresue suffragio seu patrum, seu plebis delatos. P. Scipionem, Cn. filium, eius qui in Hispania ceciderat, adolescentem nondum quæstorium, iudicauerunt in tota ciuitate virum optimum esse. Id quibus virtutibus inducti ita iudicauerint, sicut proditum memoriæ à primis temporum illorum scriptoribus libens posteris tradiderim: ita meas opiniones coniectando rem vetustate obrutam, non interponam. P. Cornelius cum omnibus matronis

Ostiam

- A** Ostiam obuiam ire deæ iussus: isque eam de naue acciperet, & in terram elatam traderet ferendam matronis. Postquam nauis ad ostium amnis Tyberini accessisset, sicut erat iussus, in salum naue euectus ab sacerdotibus deam accepit, extulitque in terram. Matronæ primores ciuitatis, inter quas vnus Claudia Quintiæ insigne est nomen, accipere: cui dubia (vt traditur) antè fama, clariorem ad posteros tam religioso ministerio pudicitiam fecit. Eæ per manus succedentes deinceps aliæ alijs, omni effusa ciuitate obuiam, thuribus ante ianuas positis, quæ præferebatur, atque accenso thure, precantibus vt volens propitiaque urbem Romam iniret, in ædem Victoriæ, quæ est in palatio, pertulere deam pridie idus Aprilis, isque dies festus fuit. *Idea mater in ædem Victoriæ delata.*
- B** frequens dona deæ in Palatium tulit, lectisterniumque & ludi fuere, Megalefia appellata. Cùm de supplimento legionum, quæ in prouincijs erant, ageretur, tempus esse, à quibusdam senatoribus subiectum est, quæ dubijs in rebus vtcunque tolerata essent, ea dempto iam tandem deum benignitate metu, non vltra pati. Erectis expectatione patribus, subiecerunt: colonias Latinas duodecim, quæ Q. Fabio & Q. Fulvio consulibus abnuissent milites dare, eas annum iam ferme sextum vacationem militiæ, quasi honoris & beneficij causa habere: cùm interim boni, obediensque focij pro fide atque obsequio imperij Romani continuis omnium annorum delectibus exhausti essent. Sub hanc vocem non memoria magis patribus renouata rei propè iam
- C** oblitteratæ, quàm ira irritata est. Itaque nihil prius referre consules passi, decreuerunt, vt consules magistratus, denosque principes Nepete, Sutrio, Ardea, Calibus, Alba, Carseolis, Sora, Sueffa, Setia, Circeis, Narnia, Interamna (eæ nanque coloniæ in ea causa erant) Romam excirent: ijs imperarent, quantum quæque earum coloniarum militum plurimum dedisset populo Romano ex quo hostes in Italia essent, duplicatum eius summæ numerum peditum daret, & equites centenos vicanos. si qua eum numerum equitum explere nō posset, pro equite vno tres pedites liceret dare. pedites, equitesque quàm locupletissimi legerentur, mitterenturque, vbicunque extra Italiam supplemento opus esset. si qui ex ijs recusarent, retineri eius coloniæ magistratus, legatosque placere: neque, si postularent, senatū dari, priusquam imperata fecissent, stipendium præterea ijs colonijs tria millia æris, asses singulos imperari, exigique quotannis: censumque in ijs colonijs agi ex formula ab Romanis censoribus data. dari autem placere eandem, quam populo Romano: deferrique Romam ab iuratis censoribus coloniarum, priusquam magistratu abirent. Ex hoc senatusconsulto accitis Romam magistratibus, primoribusque earum coloniarum, consules cùm milites stipendiumque imperassent, alij alijs magis recusare ac reclamare, negare tantum militum effici posse: vix, si simplum ex formula imperetur, enixuros. orare, atque obsecrare, vt sibi senatum adire ac deprecari liceret. nihil se, quare perire meritò deberent, admisisse. sed si pereundum etiam foret, neque suum delictum, neque iram populi Romani, vt plus militum darent, quàm haberent, posse efficere. Consules obstinati manere legatos Romæ iubent, magistratus ire domos ad delectos habendos, nisi summa militum, quæ imperata esset, Romam adducta, neminem ijs senatum daturum. Ita precisa spe senatum adeundi, deprecandi; delectus in ijs duodecim colonijs, per longam vacationem numero iuniorum aucto, haud difficulter est præfectus. Altera itidem res, propè æquè longo neglecta silentio, relata à M. Valerio Læuino est: qui priuatis collatas pecunias, se ac M. Claudio consule, reddi tandem æquum esse dixit, nec mirari quenquam debere, in publica obligata fide suam præcipuam curam esse. nam præterquam quod aliquid propriè ad cōsulem eius anni, quo collatæ pecuniæ essent, pertineret, etiam se auctorem

*Senatuscons. de red-
dendi pecunijs, quas
privati pro Republica
contulissent.*

thorem ita conferendi fuisse inopi ærario, nec plebe ad tributum sufficiente. F
Grata ea patribus admonitio fuit. iussisq; referre consulibus, decreuerunt: vt
tribus pensionibus ea pecunia solueretur: primam præsentem ij qui tum es-
sent, duas tertij & quinti consules numerarent. Omnes deinde alias curas
vna occupavit, postquam Locrensiū clades, quæ ignotæ ad eam diem fue-
rant, legatorum aduentu vulgatæ sunt. nec tam Q. Pleminiū scelus, quàm
Scipionis in eo aut ambitio, aut negligentia iras hominum irritavit. Decem
legati Locrensiū obsiti squallore & sordibus, in comitio sedentibus consu-
libus, velamenta supplicum ramos oleæ (vt Græcis mos est) porrigentes ante
tribunal cum flebili vociferatione humi procubuerunt. Quærentibus con-
sulis Locrenses se dixerunt esse, ea passos à Q. Pleminio legato, Romanisq; G
militibus, quæ pati ne Carthaginienses quidem velit populus Romanus: ora-
re, vti sibi patres adeundi, deplorandique ærumnas suas potestatem facerent.

*Locrensiū legatorū
in senatu oratio de
Pleminiū crudelitate.*

Senatu dato, maximus natus ex ijs: Scio, inquit, quanti æstimentur nostræ
apud vos querelæ, patres conscripti, plurimum in eo momenti esse, si probè
sciatis, & quomodo proditi Locri Annibali sint: & quo modo pulso Anni-
balis præsidio, restituti in ditionem vestram. quippe si & culpa defectionis
procul à publico consilio absit, & reditum in vestram ditionem appareat,
non voluntate solum, sed ope etiam ac virtute nostra, magis indignemini,
bonis ac fidelibus socijs tam atroces atque indignas iniurias ab legato vestro,
militibusque fieri. Sed ego causam vtriusque defectionis nostræ in aliud H
tempus differendam arbitror esse, duarum rerum gratia: vnius, vt coram P.
Scipione, qui Locros recepit, quique omnium nobis rectè perperamque fa-
ctorum est testis, agatur: alterius, quod qualescunque sumus, tamen hæc
quæ passi sumus, pati non debuimus. Non possumus dissimulare p.c. nos,
cū præsidium Punicum in arce nostra haberemus, multa fœda, indigna &
à præfecto præsidij Amilcare, & ab Numidis Afrisque passos esse. sed quid illa
sunt, collata cum ijs quæ hodie patimur? Cum bona venia quæso audiat
p.c. id quod inuitus eloquar. In discrimine est nunc humanum omne genus,
vtrum vos, an Carthaginienses principes orbis terrarum videat. sed si ex ijs
quæ Locrenses aut ab illis passi sumus, aut à vestro præsidio, nunc cū maxi- I
mè patimur, æstimandum Romanum ac Punicum imperium sit, nemo non
illos sibi quàm vos dominos præoptet. Et tamen videte quemadmodum Lo-
crenenses in vos animati sint, cū à Carthaginiensibus iniurias multò mino-
res acciperemus, ad vestrum imperatorem cōfugimus: cū à vestro præsidio
plusquam hostilia patiamur, nusquam aliò quàm ad vos querelas detulimus.
Aut vos respicietis perditas res nostras p.c. aut ne ab dijs quidē immortalibus
quod precemur, quicquam superest. Q. Pleminius legatus missus est cum
præsidio ad recuperandos à Carthaginiensibus Locros, & cum eodem ibi re-
lictus est præsidio. in hoc legato vestro (dant enim animum ad loquendum
liberè ultimæ miseræ) nec hominis quicquam est p.c. præter figuram & spe- K
ciem, neq; Romani ciuis, præter habitum, & sonum Latinæ linguæ. pestis, ac
bellua immanis, qualem fretum quondam, quo ab Sicilia diuidimur, ad
perniciem nauigantium circumsedisse fabulæ ferunt. Ac si scelus, libidinem,
& auaritiam solus ipse exercere in socios vestros satis haberet, vnā profun-
dam quidem voraginem tamen patientia nostra expleremus. nunc omnes
centuriones militesque vestros (adeò in promiscuo licentiam atque impro-
bitatem esse voluit) Pleminius fecit: omnes rapiunt, spoliant, verberant, vul-
nerant, occidunt, constuprant matronas, virgines, ingenuos raptos ex com-
plexu parentum. quotidie capitur vrbs nostra, quotidie diripitur, dies no-
ctesque omnia passim mulierum puerorumque qui rapiuntur atque aspor-
tantur,

A tantur, ploratibus sonant. Miretur, qui nesciat, quomodo aut nos ad patientiam sufficiamus: aut illos qui faciunt, nondum tantarum iniuriarum satietas ceperit. Neque ego exequi possum, nec vobis operæ est audire singula, quæ passi sumus. communiter omnia complectar. Nego domum ullam Locris, libidinis, auaritiæ superesse, quod in villo, qui pati potuerit, prætermisum sit. Vix ratio iniri potest, vter casus ciuitatis sit detestabilior: cum hostes bello urbem cepere, an cum exitiabilis tyrannus vi atque armis oppressit. omnia, quæ captæ vrbes patiuntur, passi sumus, & nunc cum maximè patimur p.c. omnia quæ crudelissimi atque importunissimi tyranni scelera in oppressos ciues edunt, Pleminius in nos, liberosque nostros, & coniuges, edidit. Vnum est, de quo nominatim & nos queri religio infixæ animis cogat: & vos audire, & exoluere Rempub. vestram religione, si ita vobis videbitur, velimus p.c. Vidi-
 B mus enim cum quanta cæremonia non vestros solum colatis deos, sed etiam externos accipiat. Fanum est apud nos Proserpinæ, de cuius sanctitate templi credo aliquam famam ad vos peruenisse Pyrrhi bello: qui cum ex Sicilia rediens Locros classe præterueheretur, inter alia fœda, quæ propter fidem nostram erga vos in ciuitatem nostram facinora edidit, thesauros quoque Proserpinæ intactos ad eam diem spoliauit: atque ita pecunia in naues imposita, ipse terra est profectus. Quid ergo euenit p.c? Classis postero die fœdissima
 C tempestate lacerata: omnesque naues, quæ sacram pecuniam habebant, in littora nostra eiectæ sunt. quæ tanta clade edoctus tandem deos esse superbissimus rex, pecuniam omnem inquisitam in thesauros Proserpinæ referri iussit. nec tamen illi vnquam postea prosperè quicquam euenit: pulsusque Italia, ignobili atque inhonesta morte temerè nocte ingressus Argos occubuit. Hæc cum audisset legatus vester, tribuniq; militum, & mille alia, quæ non augenda religionis causa, sed præsentis deæ numine sæpe comperta nobis maioribusque nostris, referebantur: ausi sunt nihilominus sacrilegas admouere manus intactis illis thesauris: & nefanda præda seipso, ac domos contaminare suas, & milites vestros, quibus per vos fidemque vestram p.c. priusquam eorum scelus expietis, neque in Italia, neque in Africa quicquam rei gesseritis: ne
 D quod piaculi commiserunt, non suo solum sanguine, sed etiam publica clade luant. quanquam ne nunc quidē p.c. aut in ducibus, aut in militibus vestris cessat ira deæ. aliquoties iam inter se signis collatis concurrunt. dux alterius partis Pleminius, alterius duo tribuni militum erant, non acrius cum Carthaginensibus, quam ipsi inter se ferro dimicauerunt, præbuisseque occasionem furore suo Locros recipiendi Annibali: ni accitus à nobis Scipio intervenisset. At Hercule milites contactos sacrilegio furor agit, in ducibus ipsis puniendis nullum deæ numen apparuit. imò ibi præsens maximè fuit. virgis cæsi tribuni ab legato sunt. legatos deinde insidijs tribunorum interceptus,
 E præterquam quod toto corpore laceratus, naso quoque auribusque decisis exanguis est relictus. recreatus deinde legatus ex vulneribus, tribunos militum in vincula coniectos, dein verberatos, seruilibusque omnibus supplicijs cruciatos occidit: mortuos deinde prohibuit sepeliri. Has deæ poenas à templi sui spoliatoribus habet. nec antè desinet omnibus eos agitare furijs, quam reposita sacra pecunia in thesauris fuerit. Maiores quondam nostri graui Crotoniensium bello, quia extra urbem templum est, transferre in urbem eam pecuniam voluerunt. nocte audita ex delubro vox est, abstinerent manus, deam sua templa defensuram. quia mouendi inde thesauros incussa erat religio, muro circundare templum voluerunt. ad aliquantum iam altitudinis excitata erant moenia, cum subito collapsa ruina sunt. Sed & nunc, & sæpe alias

dea suam sedem, suumque templum aut tutata est, aut à violatoribus graua
 piacula exegit. nostras iniurias nec potest, nec possit alius vlcisci, quam vos p.
 c. ad vos, vestramque fidem supplices confugimus. nihil nostra interest, vtrum
 sub illo legato, sub illo praesidio Locros esse sinatis, an irato Annibali & Poenis
 ad supplicium dedatis. Non postulamus vt extemplò nobis, vt de absente, vt in-
 dicta causa credatis. veniat, coram ipse audiat, ipse diluat. si quicquam sceleris,
 quod homo in homines edere potest, in nos praetermisit, non recusamus quin
 & nos omnia eadem iterum, si pati possumus, patiamur, & ille omni diuino
 humanoque liberetur scelere. Hæc cum ab legatis dicta essent, quæsissetque ab
 ijs Q. Fabius, detulissentne eas querelas ad P. Scipionem, responderunt: missos
 legatos esse, sed eum belli apparatu occupatum esse: & in Africam aut iam traie-
 cisse, aut intra paucos dies traiecturum. & legati gratia quanta esset apud im-
 peratorem, expertos esse: cum inter eum & tribunos cognita causa, tribunos
 in vincula coniecero: legatum æquè fontem, aut magis etiam, in ea potesta-
 te reliquerit. Iussis excedere è templo legatis, non Pleminius modò, sed etiam
 Scipio principum orationibus lacerari. ante omnes Q. Fabius natum ad cor-
 rumpendam disciplinam militarem arguere. sic & in Hispania plus propè per
 seditionem militum, quam bello amissum. externo & regio more & indul-
 gere licentiæ militum, & scire in eos. Sententiam deinde trucem oratio-
 ni adiecit. Pleminium legatum vinctum Romam deportari placere, & ex
 vinculis causam dicere: ac si vera forent, quæ Locrenses quererentur, in car-
 cere necari, bonaque eius publicari. P. Scipionem, quod de prouincia deces-
 serit iniussu senatus, reuocari: agique cum tribunis plebis, vt de imperio eius
 abrogando ferrent ad populum. Locrensis coram senatū respondere: quas
 iniurias sibi factas quererentur, neque senatum neque populum Romanum
 factas velle. viros bonos, sociosque & amicos eos appellari. liberos, coniuges,
 quæque alia erepta essent, restitui. pecuniam, quanta ex thesauris Proserpinæ
 sublata esset, conquiri: duplamque pecuniam in thesauris reponi: & sacrum
 piaculare fieri: ita vt prius ad collegium pontificum referretur: quod sacri
 thesauri moti, aperti, violati que essent, quæ piacula quibus dijs, quibus ho-
 stijs, fieri placeret. milites qui Locris essent omnes in Siciliam transportari:
 quatuor cohortes sociorum Latini nominis in praesidium Locros adduci. Per-
 rogari eo die sententiæ accēsis studijs pro Scipione, & aduersus Scipionē, non
 potuere. Præter Plemini facinus, Locrensisque cladē, ipsius etiam imperato-
 ris non Romanus modò, sed ne militaris quidē cultus iactabatur, cum pallio
 crepidisque in ambulare in gymnasio, libellis etiam palestræque operam da-
 re: æquè segniter molliterque cohortem totam Syracusarum amoenitate frui:
 Carthaginem atque Annibalem excidisse de memoria: exercitum omnem
 licentia corruptum, qualis Sucrone in Hispania fuerit, qualis nunc Locris, so-
 cius magis quam hosti metuendus. Hæc quanquam partim vera, partim mi-
 sta, eoque similia veris iactabantur, vicit tamen Q. Metelli sententia: qui de
 cæteris Maximo assensus, de Scipionis causa dissensit. Qui enim conuenire,
 quem modo ciuitas iuuenem admodum vnum recuperandæ Hispaniæ dele-
 gerit ducem, quem recepta ab hostibus Hispania ad imponendū Punico bel-
 lo finem creauerit consulē, spe destinauerit Annibalem ex Italia retracturum,
 Africam subacturum: eum repentē, tanquam Q. Pleminiū, indicta causa pro-
 pè damnatū ex prouincia reuocari? cum ea, quæ in se nefariè facta Locrenses
 quererentur, ne præfente quidem Scipione facta dicerent, neque aliud quam pa-
 tientia, aut pudor, quod legato pepercisset, in simulari possit? Sibi placere, M.
 Pomponiū prætorem, cui Sicilia prouincia forte euenisset, triduo proximo in
 prouinciam proficisci: cōsules, decem legatos, quos ijs videretur, ex senatu le-
 gere,

Scipio à Fabio, in se-
 natu absens accusa-
 tur.

Variae senatus senten-
 tiæ de Scipione.

Q. Metelli de Scipio-
 ne sententia.

A gere, quos cum prætore mitterent, & duos tribunos plebis, atq; ædilem, cum eo consilio prætorem cognoscere, si ea quæ Locrenses facta quererentur, iussu aut voluntate P. Scipionis facta essent, ut eum de prouincia decedere iuberet: si P. Scipio iam in Africam traiecisset, tribuni plebis, atque ædilis cum duobus legatis, quos maximè prætor idoneos censuisset, in Africam proficiscerentur: tribuni atque ædilis, qui reducerent inde Scipionem: legati, qui exercitui præessent, donec nouus imperator ad eum exercitum venisset. sin M. Pomponius, & decem legati comperissent, neque iussu neque voluntate P. Scipionis ea facta esse, ut in exercitu Scipio maneret, bellumque ut proposuisset, gereret. Hoc facto s. c. cum tribunis plebis actum est, aut compararent inter se, aut forte

B legerent, qui duo cum prætore ac legatis irent. Ad collegium pontificum relatum de expiandis, quæ Locris in templo Proserpinæ tacta, violata, elataque inde essent. Tribuni plebis cum prætore & decem legatis profecti, M. Claudius Marcellus, & M. Cincius Alimentus, ijsq; ædilis plebis datus est: quem, si aut in Sicilia prætoris dicto audiens non esset Scipio, aut iam in Africam traiecisset, comprehendere tribuni iuberent, ac iure sacrosanctæ potestatis reducerent. Prius Locros ire, quàm Messanam consilium erat. Cæterum duplex fama est, quod ad Pleminium attinet. alij, auditis quæ Romæ acta essent, in exilium Neapolim euntem, fortè in Q. Metellum vnum ex legatis incidisse, & ab eo Rhegyum vi retractum. alij, ab ipso Scipione legatum cum triginta nobilissimis equitum missum, qui Q. Pleminium in catenas, & cum eo seditionis principes conijcerent. Ij omnes, seu antè Scipionis, seu tum prætoris iussu traditi in custodiam Rhegynis sunt. Prætor legatique Locros profecti, primùm, sicuti mandatum erat, religionis curam habuere. omnem enim sacram pecuniam, quæque apud Pleminium, quæque apud milites

C erat, conquisitam, cum ea quam ipsi secum attulerant, in thesauris reposuerunt, ac piaculare sacrum fecerunt. tum vocatos in concionem milites, prætor signa extra urbem efferre iubet: castraque in campo locat, cum graui edicto, si quis miles aut in vrbe restitisset, aut secum extulisset quod suum non esset: Locrensis se permittere, ut quod suum quisque cognosceret, prehenderet: si quid non compareret, repeteret. ante omnia libera corpora placere sine mora Locrensis restitui: non leui defunctorum pœna, qui non restituisset. Locrensis deinde concionem habuit, atque ijs libertatem le-

D gesque suas populum Romanum senatumque restituere dixit. si qui Pleminium, aliumue quem accusare vellet, Rhegyum se sequeretur. si de P. Scipione publicè queri vellent, ea quæ Locris nefariè in deos hominesque facta essent, iussu aut voluntate P. Scipionis facta esse, legatos mitterent Messanam: ibi se cum consilio cogniturum. Locrenses prætori legatisque, & senatui ac populo Romano gratias egere: se ad Pleminium accusandum ituros. Scipionem, quanquam parum iniurijs ciuitatis suæ doluerit, eum esse virum, quem

E amicum sibi quàm inimicum malint esse. pro certo se habere, neque iussu neque voluntate P. Scipionis tot tam nefanda commissa: sed aut Pleminio nimium, aut sibi parum creditum. natura insitum quibusdam esse, ut magis peccari nolint, quàm satis animi ad vindicanda peccata habeant. Et prætori & consilio haud mediocre onus demptum erat de Scipione cognoscendi. Pleminium, & ad duos & triginta homines cum eo damnauerunt, atque in catenis Romam miserunt. ipsi ad Scipionem profecti sunt, ut ea quoque, quæ vulgata sermonibus erant de cultu ac desidia imperatoris, solutaque militiæ disciplina, comperta oculis perferrent Romam. Venientibus ijs Syracusas, Scipio res, non verba, ad purgandum se parauit. exercitum omnem eò conuenire, classem expediri iussit, tanquam dimicandum eo die terra marique cum

Sacra pecunia è templo Proserpinæ erepta reponitur.

Locrensis libertas restituitur.

Pleminius & triginta duo homines cum eo in catenis Romam missi.

Scipio rebus non verbis ostendit, se falsò fuisse accusatum.

Carthaginiensibus esset. Quo die venerunt, hospitio comiter accepti. postero die terrestrem naualemque exercitus non instructos modò, sed hos decurrentes, classem in portu simulachrum & ipsam edentem naualis pugnae ostendit: tum circa armamentaria & horrea aliumque belli apparatus visendum prætor legati que ducti. tantaque admiratio singularum vniuersarumque rerum incussa, ut satis crederent, aut illo duce atque exercitu vinci Carthaginiensem populum, aut nullo alio posse: iuberentque, quod dii bene verterent, traiceret, & spei conceptæ, quo die illum omnes centuriæ priorem consulem dixissent, primò quoque tempore compotem populum Romanum faceret: adeoque lætis inde animis profecti sunt, tanquam victoriam, non belli magnificum apparatus nuntiaturi Romam essent. Pleminius, qui in eadem causa erant, postquam Romam est ventum, extemplo in carcerem conditi. ac primò producti ad populum ab tribunis apud præoccupatos Locrentium clade animos nullum misericordiae locum habuerunt. postea cum facilius producerentur, iam senescente inuidia molleiebatur ira: & ipsa deformitas Pleminiij, memoriaque absentis Scipionis fauorem ad vulgum conciliabat. mortuus tamen prius in vinculis est, quam iudicium de eo perficeretur.

Pleminius in vinculis moritur.

Hunc Pleminium Clodius Licinius in libro tertio rerum Romanarum refert ludis votiuis, quos Romæ Africanus iterum consul faciebat, conatum per quosdam, quos pretio corruerat, aliquot locis urbem incendere, ut frangendi carceris fugiendi que haberet occasionem: patefacto dein scelere, delegatum in Tullianum ex s. c. De Scipione nusquam, nisi in senatu actum. ubi omnes legati que & tribuni classem, exercitum, ducemque verbis extollentes, effecerunt, ut senatus censeret primo quoque tempore in Africam traiciendum: Scipioni que permitteretur, ut ex ijs exercitibus, qui in Sicilia essent, ipse eligeret, quos in Africam secum traiceret, quos prouinciæ relinqueret præsidio. Dum hæc apud Romanos geruntur, Carthaginienses quoque cum speculis per promontoria omnia positis, percunctantes pauentesque ad singulos nuncios sollicitam hyemem egissent, haud paruum & ipsi tuendæ Africæ momentum adiecerunt societate Syphacis regis, cuius maximè fiducia traiecturum in Africam Romanum crediderunt. Erat Asdrubali Gisgonis filio non hospitium modò cum rege, de quo antè dictum est, cum ex Hispania fortè in idem tempus Scipio atque Asdrubal conuenerunt: sed mentio quoque inchoatæ affinitatis, ut rex duceret filiam Asdrubalis. Ad eam rem confirmandam, tempusque nuptijs statuendum (iam enim nubilus erat virgo) profectus Asdrubal, ut accensum cupiditate (ut sunt ante omnes barbaros Numidæ effusæ in Venerem) sensit, virginem ab Carthagine accersit, maturatque nuptias: & inter aliam gratulationem, ut publicum quoque fœdus priuato adijceretur, societas inter populum Carthaginiensem regemque, data vltro citroque fide eosdem amicos inimicosque habituros, iureiurando affirmatur. Cæterum Asdrubal memor & cum Scipione initæ regi societatis, & quàm vana & mutabilia barbarorum ingenia essent: veritus ne, si traiceret in Africam Scipio, paruum vinculum eæ nuptiæ essent: dum accensum recenti amore Numidam habet, perpellit, blanditijs quoque puellæ adhibitis, ut legatos in Siciliam ad Scipionem mittat, per quos moneat eum, ne prioribus suis promissis fretus in Africam traiciat. se & nuptijs ciuis Carthaginiensis filia Asdrubalis, quem viderit apud se in hospitio, & publico etiã fœdere cum populo Carthaginiensi iunctum. hortari primum, ut procul ab Africa, sicut adhuc fecerint, bellum Romani cum Carthaginiensibus gerant, ne sibi interesse certaminibus eorum, armaque aut hæc, aut illa abnuentem alteram societatem sequi necesse sit. si non abstineat Africa Scipio, & Carthagini exercitum admoueat, sibi necessarium fore, &

Syphax Asdrubalis filiam ducit.

Syphax ad Scipionem legatos mittit.

A re, & pro terra Africa, in qua & ipse sit genitus, & pro patria coniugis suæ, pro-
 que parente ac penatibus dimicare. Cum his mandatis ab rege legati ad Sci-
 pionem missi, Syracusis eum conuenerunt. Scipio quanquam magno mo-
 mento rerum in Africa gerendarum, magnâq; spe destitutus erat, legatis pro-
 perè, priusquam res vulgaretur, remissis in Africam literas dat ad regem. qui-
 bus etiam atque etiam monet eum, ne iura hospitij secum, neu cum populo
 Romano initæ societatis, neu fas, fidem, dexteras, deos testes atque arbitros
 conuentorum fallat. Cæterum quando neque celari aduentus Numidarum
 poterat (vagati enim in vrbe, obuersatiq; prætorio erant) & si fileretur, quid
 petentes venissent, periculum erat, ne vera eo ipso quòd celarentur, sua spon-
 te magis emanarent: timorq; in exercitum incideret, ne simul cum rege &
 Carthaginiensibus foret bellandum: auertit à vero falsis præoccupando men-
 tes hominum. Et vocatis ad concionem militibus, non vltra esse cunctan- *Scipionis ad milites*
 dum ait: instare, vt in Africam quamprimùm traijciat, socios reges. Masani- *oratio.*
 fam prius ipsum ad Lælium venisse, querentem, quòd cunctando tempus te-
 reretur. nunc Syphacem mittere legatos, idem admirantem, quæ tam diutur-
 næ moræ sit causa: postulantemq; vt aut traijciatur tandem in Africam ex-
 ercitus: aut, si mutata cõsilia sint, certior fiat, vt & ipse sibi ac regno possit con-
 sulere. Itaque iam satis omnibus instructis apparatisq; & re iam non vltra
 recipiente cunctationem, in animo sibi esse, Lilybæum classe traducta, eo-
 demq; omnibus peditum equitumq; copijs contractis, quæ prima dies
 cursum nauibus daret, deis benè iuuantibus in Africam traijcere. Literas ad
 M. Pomponium mittit, vt si ei videretur, Lilybæum veniret: vt communiter
 consulerent, quas legiones potissimum, & quantum militum numerum in
 Africam traijceret. item circum oram omnem maritimam misit, vt naues
 onerariæ comprehensæ, Lilybæum omnes contraherentur. Quicquid mili-
 tum nauiumq; in Sicilia erat, cùm Lilybæum conuenissent, & nec vrbs mul-
 tudinem hominum, nec portus naues caperet, tantus omnibus ardor erat
 in Africam traijciendi, vt non ad bellum duci viderentur, sed ad certa victoriæ
 præmia. præcipuè qui superabant ex Cannensi exercitu milites, illo, non alio *Cannenses legiones.*
 D duce credebant nauata reipublicæ opera finire se militiâ ignominiosam pos-
 se. Et Scipio minimè id genus militum aspernabatur, vt qui neq; ad Cannas
 ignauia eorum cladem acceptam sciret, neque vllos æquè veteres milites in
 exercitu Romano esse, expertosq; non varijs prælijs modò, sed vrbibus etiam
 oppugnandis. Quinta & sexta Cannenses erant legiones. eas se traiecturum
 in Africâ cùm dixisset singulos milites inspexit: relictisq; quos non idoneos
 credebat, in locum eorû subiecit, quos secum ex Italia adduxerat: suppleuitq;
 ita eas legiones, vt singulæ sena millia & ducenos pedites, trecenos haberent
 equites. sociorum item Latini nominis pedites equitesq; de exercitu Can-
 nensi legit. Quantum militum in Africam transportatum sit, non paruo nu-
 E mero inter authores discrepat. alibi decem millia peditum, duo millia & du- *De numero exercitus,*
 centos equites: alibi xv. millia peditum, mille & quingentos equites: alibi *quem Scipio in Afri-*
 parte plus dimidia rem auctam, v. & xxx. millia peditum equitumq; in na- *cam transportauit.*
 ues imposita inuenio. quidam non adiecere numerum, inter quos me ipse
 in re dubia poni malim. Coelius vt abstinet numero, ita ad immensum mul-
 titudinis speciem auget. volucres ad terram delapsas clamore militum ait:
 tantamq; multitudinem conscendisse naues, vt nemo mortalium aut in
 Italia aut in Sicilia relinqui videretur. Milites vt in naues ordine ac sine tu-
 multu conscenderent, ipse eam sibi curam sumpsit, nauticos C. Lælius, qui
 classis præfectus erat, nauibus antè conscendere coactos continuit. commea-
 tus imponendi M. Pomponio prætori cura data. v. & xl. dierû cibaria, è qui-
 bus

bus xv. dierum cocta, imposita. ut omnes iam in nauibus erant, scaphas circummisit, ut ex omnibus nauibus gubernatoresq; & magistri nauium, & bini milites in forum conuenirent ad imperia accipienda. Posteaquam conueniunt, primum ab ijs quaesuit, si aquam hominibus, iumentisq; in totidem dies, quot frumentum, imposuissent. ubi responsum est, aquam dierum v. & xl. in nauibus esse: tum edixit militibus, ut silentium quieti nautis sine certamine ad ministeria exequenda bene obediens praestarent. cum xx. rostratis se ac L. Scipionem ab dextro cornu, ab laeuo totidem rostratis C. Laelium praefectum classis cum M. Porcio Catone (quaestor tum is erat) onerarijs futurum praesidio. lumina in nauibus singula rostratae, bina onerariae haberent: in praetoria naue insigne nocturnum trium luminum fore. Emporia ut peterent, gubernatoribus edixit. Fertilissimus ager, eoque abundans omnium copia rerum est regio, & imbelles (quod plerumque in vbere agro euenit) barbari sunt: priusq; quam a Carthagine subueniretur, opprimi videbantur posse. Ijs editis imperijs, redire ad naues iussi: & postero die dijs bene iuuantibus signo dato soluere naues. Multae classes Romanae ex Sicilia, atque ipso illo portu profectae erant. ceterum non eo bello solum (nec id mirum, praedatum enim tantummodo pleraeq; classes ierant) sed ne priore quidem vlla profectio tanti spectaculi fuit. quanquam si magnitudine classes aestimares, & bini consules cum binis exercitibus antea traiecerant: & prope totidem rostratae in illis classibus fuerant, quot onerarijs Scipio tum traieciebat. nam praeter L. longas naues, quadringentis ferme onerarijs exercitum transuexit. sed & bellum bello, secundum priore ut atrocius Romanis videretur, cum quod in Italia bellabatur, tum ingentes strages tot exercituum simul caesis ducibus effecerant. & Scipio dux partim factis fortibus, partim suapte fortuna quadam ingenti, ad incrementa gloriae celebratus conuerterat animos: simul & mens ipsa traieciendi, nulli antea eo bello duci tentata, quod ad Annibalem detrahendum ex Italia, transferendumq; & finiendum in Africa bellum, se transire vulgauerat. Concurrerat ad spectaculum in portum omnis turba non habitantium modo Lilybaei, sed legationum omnium ex Sicilia: quae & ad prosequendum Scipionem officij causa conuenerant, & praetorem prouinciae M. Pomponium secutae fuerant. ad hoc legiones, quae in Sicilia relinquebantur, ad prosequendos comilitones processerant. nec classis modo prospectantibus terra, sed terra etiam omnis circa referta turba spectaculo nauigantibus erat. Vbi illuxit: Scipio ex praetoria naue, silentio per praekonem facto. Dij deaeq;, inquit, qui maria terrasq; colitis, vos precor, quae soque, quae in meo imperio gesta sunt, geruntur, postque gerentur, ea mihi, populo plebiq; Romanae, socijs nominiq; Latino, qui populi Romani quique meam sectam, imperium auspiciuq; terra, mari, amnibusq; sequuntur, bene verruncet: eaque vos omnia bene iuuetis: bonis auxitijs auxiliis: saluos incolumesque victis perduellibus victores spolijs decoratos, praeda onustos triumphantesque mecum domos reduces sistatis: inimicorum hostiumque vlciscendorum copiam faxitis: quaeque populus Carthaginiensis in ciuitatem nostram facere molitus est, ea ut mihi populoq; Romano in ciuitatem Carthaginiensium exempla edendi facultatem detis. Secundum eas preces cruda exta caesa victima (uti mos) in mare proiecit, tubaque signum dedit proficiscendi. Vento secundo vehementi satis profectis, celeriter conspectu terrae ablati sunt. & a meridie nebula occepit, ita ut vix concurrere nauium inter se vitarent. lenior ventus in alto factus. nocte insequentem eadem caligo obtinuit: sole orto est discussa, & addita vis vento. Iam terram cernebant. haud ita multo post gubernator Scipioni ait: non plus quinque milia passuum Africam abesse, Mercurij promontorium se cernere. si iubeat eum dirigi,

• Emporia.

Scipionis classis omnes alios priores antecelluit.

Scipionis precatio.

* Ald. cod. vertat.

A dirigi, iam in portu fore omnem classem. Scipio ut in conspectu terra fuit, precatus deos, uti bono Reipub. suoque Africam viderit, dare vela, & alium infra nauibus accessum petere iubet. vento eodem ferebantur. ceterum nebula sub idem ferme tempus, quo pridie, exorta conspectum terræ ademit, & ventus premente nebula cecidit, nox deinde incertiora omnia fecit. itaque anchoras, ne aut inter se concurrerent naues, aut terræ inferrentur, iecere. ubi illuxit, ventus idem coortus, nebula disiecta, aperuit omnia Africæ littora. Scipio quod esset proximum promontorium percunctatus, cum Pulchri promontorium id vocari audisset: placet omen, inquit, huc dirigite naues, eò classis decurrit: copię omnes in terram expositæ sunt. Prosperam nauigationem sine terrore ac tumultu fuisse, permultis Græcis Latinisque authoribus credidi: Coelius vnus præterquam quod non merfas fluctibus naues, ceteros omnes coelestes maritimosque terrores, postremo abreptam tempestate ab Africa classem ad insulam Aegimurum, inde ægrè correctū cursum exponit: & propè obrutis nauibus, iniussu imperatoris scaphis haud secus quàm naufragos milites sine armis cum ingenti tumultu in terrā euasisse. Expositis copijs Romani castra in proximis tumulis metantur. Iam non in maritimos modò agros conspectu primū classis, dein tumultu egredientium in terram pauor terrorque peruenerat, sed in ipsas vrbes. neque enim hominum modò turba mulierum puerorumque agminibus immista omnes passim cōpleuerat vias, sed pecora quoque præ se agrestes agebant, ut relinqui subito Africam diceres, vrbibus verò ipsis maiorem quàm quem secum attulerat, terrorē inferebant. Præcipuè Carthagini propè ut captæ tumultus fuit. nam post M. Attilium Regulum & L. Manlium coss. annis propè quinquaginta, nullum Romanum exercitum viderant, præter prædatorias classes, quibus exscensiones in agros maritimos factæ erant: raptisque quæ obuia fors fecerat, prius recursum semper ad naues quàm clamor agrestes conciret, fuerat. eo maior tum fuga pauorque in vrbe fuit. Et herculè neque exercitus domi validus, neque dux quem opponerent, erat. Asdrubal Gisgonis filius, genere, fama, diuitijs, regia tum etiam affinitate longè primus ciuitatis erat. sed eum ab illo ipso Scipione aliquot prælijs fuscum, pulsumque in Hispania meminerant. nec magis ducem duci parem, quàm tumultuarium exercitum suum Romano exercitui esse. itaque velut si vrbem extemplò aggressurus Scipio foret, ita ad arma est conclamatum: portæque raptim clausæ, & armati in muris, vigiliæque & stationes dispositæ, ac nocte insequenti vigilatum est. Postero die quingenti equites speculatū ad mare turbandosque egredientes ex nauibus missi, in stationes Romanorū inciderunt. iam enim Scipio classe Vticam missa, ipse haud ita multum progressus à mari, tumulos proximos ceperat, & equites in stationibus locis idoneis posuerat, & per agros miserat prædatum. Ij cum Carthaginienfi equitatu prælium cum commisissent, paucos in ipso certamine, plerosque fugientes persecuti, in quibus præfectum quoque Hannonem, nobilem iuuenem, occiderunt. Scipio non agros modò circa vastauit, sed vrbem etiam proximam Afrorum satis opulentā cepit. ubi præter cætera quæ extemplò in naues onerarias imposita, missaque in Siciliam erant, octo millia liberorum capitum seruorumque sunt capta. Latissimus tamen Romanis in principio rerum gerendarum aduentus Masanissæ fuit. quem quidam cum cc. haud amplius equitibus, plerique cum duum millium equitatu tradunt venisse. Cæterum cum longè maximus omniū ætatis suæ regū hic fuerit, plurimumque rem Romanā iuuerit: operæ precium videtur excedere paululum ad enarrandū quàm varia fortuna vsus sit in amittendo recuperandoque paterno regno. Militante eo pro Carthaginienfibus in Hispania, pater eius moritur: (Galæ nomen erat)

Ad Pulchri promontorium Scipionis classis appulit.

Carthaginienfium paucor ob Scipionis aduentum.

Scipio agros vastat.

Masanissæ ad Scipionem accedit.

*De varia Masaniffæ
fortuna in amittendo
recuperandoq; regno
paterno.*

*Masaniffa Tapsum
urbem capit.*

*Asdrubalis cōsilio Sy
phax aduersus Masa-
niffam bellum susci-
pit.*

regnum ad fratrem regis Desalcem pergrandem natu (mos ita apud Numi-
das est) peruenit. haud multo post Desalce quoque mortuo, maior ex duobus
filijs eius Capusa, puero admodum altero, paternum imperium accepit. cæte-
rum cum magis iure gentis authoritate inter suos quàm viribus obtineret
regnum: extitit quidam Mezetulus nomine, non alienus sanguine regibus,
familiæ semper inimicæ, ac de imperio varia fortuna cum ijs qui tum obtine-
bant, certantis. Is concitatis popularibus, apud quos inuidia regnum magnæ
authoritatis erat, castris palàm positis, descendere regem in aciem ac dimica-
re de regno coëgit. in eo prælio Capusa cum multis principum cecidit, gens
Masæfylorum omnis in ditionem imperiumque Mezetuli concessit. regio
tamen nomine abstinuit: contentusq; nomine modico tutoris, puerum La-
cumacen, qui stirpis regiæ supererat, regem appellat. Carthaginiensem nobi-
lem fœminam, sororis filiam Annibalis, quæ proximè Desalci regi nupta fue-
rat, matrimonio sibi iungit, spe Carthaginiensium societatis: & cum Sypha-
ce hospitium vetustum legatis missis renouat, omnia ea auxilia præparans
aduersus Masanissam. Et Masaniffa audita morte patru, dein nece fratris pa-
truelis, ex Hispania in Mauritaniam (Bocchar ea tempestate rex Maurorum
erat) traiecit. ab eo supplex infimis precibus auxilium itineri, quoniam bel-
lo non poterat, quatuor millia Maurorum impetrauit. Cum ijs, præmisso
nuntio ad paternos suosque amicos, cum ad fines regni peruenisset, quingen-
ti fermè Numidæ ad eum conuenerunt. Igitur Mauris inde, sicut conuene-
rat, retrò ad regem remissis, quanquam aliquanto minor spe multitudo nec
cum qua tantam rem aggredi satis auderet, conueniret: ratus agendo ac mo-
liendo, vires quoque ad agendum aliquid collecturum, proficiscenti ad Sy-
phacem, Lacumaci regulo ad Tapsum occurrit. trepidum agmen cum in vr-
bem refugisset, & urbem Masaniffa primo impetu capit, & ex regijs alios tra-
dentes se recepit, alios vim parantes occidit. pars maxima cum ipso puero in-
ter tumultum ad Syphacem, quò primùm intenderant iter, peruenerunt. Fa-
ma huius modicæ rei in principio rerum prosperè actæ conuertit ad Masanif-
sam Numidas. affluebantque vndique ex agris vicisque veteres milites Ga-
læ, & incitabant iuuenem ad recuperandum paternum regnum. Numero mi-
litum aliquantum Mezetulus superabat. nam & ipse eum exercitum quo
Capusam vicerat, & ex receptis post cædem regis aliquot habebat: & puer La-
cumaces ab Syphace auxilia ingentia adduxerat, quindecim millia peditum.
Mezetulo decem millia equitum erant. Quibuscum Masaniffa, nequaquam
tantum peditum equitumue habens, acie confligit. vicit tamen & veterum
militum virtus, & prudentia inter Romana & Punica arma exercitati ducis.
Regulus cum tutore & exigua Masæfylorum manu in Carthaginiensium a-
grum perfugit. Ita recuperato regno paterno Masaniffa, quia sibi cum Sypha-
ce haud paulò maiorem restare dimicationem cernebat, optimū ratus cum
fratre patruele gratiam reconciliare, missis qui & puero spem facerent: si in fi-
dem Masaniffæ sese permisisset, futurum in eodem honore quo apud Galam
Desalces quondam fuisset: & qui Mezetulo præter impunitatem sua omnia
cum fide restitui sponderent: ambos præoptantes exilio modicam domi for-
tunam, omnia, ne id fieret, Carthaginiensibus de industria agentibus, ad se
perduxit. Asdrubal tum fortè cum hæc gerebantur, apud Syphacem erat.
qui Numidæ haud sanè multum ad se pertinere credenti, vtrum penes Lacu-
macen, an Masanissam regnum Masæfylorū esset, falli eum magnopere ait, si
Masanissam eisdē contentum fore, quibus patrē Galā, aut patrum eius De-
salcem, credat. multo maiore indolem in eo animi ingenijq; esse, quàm in vl-
lo gentis eius vnquā fuisset. sæpe eum in Hispania raræ inter homines virtutis
specimen

A specimen dedisse focijs pariter hostibusque. & Syphacem & Carthaginienses, nisi orientē illum ignem oppressissent, ingenti mox incendio, cum iam nullam opem ferre possent, arduos. adhuc teneras & fragiles eius vires esse: vix dum coalescere fouenti regnum. Instando stimulandoque peruenit, ut exercitum ad fines Masæylorum admoueat: atque in agro de quo sæpe cum Gala non verbis modò disceptatum, sed etiam armis certatum fuerat, tanquam haud dubiè iuris sui castra locet: si quis arceat, quod maximè opus sit, acie dimicaturum. sin per metum agro cedatur, in medium regni eundum, aut sine certamine concessuros in ditionem eius Masæylos, aut nequaquam pares futuros armis. His vocibus incitatus Syphax Masanissæ bellum infert: &

B primo certamine Masæylos fundit, fugatque. Masanissa cum paucis equitibus ex acie in montē (Balbum incolæ vocant) perfugit. familiæ aliquot cum mapalibus pecoribusque suis (ea pecunia illis est) persecuti sunt regem. cætera Masæylorum multitudo in ditionem Syphacis concessit. Quem ceperant exules montem, herbidus aquosusque est: & quia pecori bonus alendo erat, hominum quoque carne ac lacte vescentium abundè sufficiebat alimentis. Inde nocturnis primò ac furtiuis incursionibus, deinde aperto latrocinio infesta omnia circà esse: maximè vri Carthaginiensis ager, quia & plus prædæ quàm inter Numidas & latrocinium tutius erat. iamque adeò licenter eludebant, ut ad mare deuectam prædam venderent mercatoribus, appellentibus

C naues ad id ipsum: pluresque quàm iusto sæpe in bello Carthaginiensium cederentur, caperenturque. Deplorabant ea apud Syphacem Carthaginienses, infensumque & ipsum ad reliquias belli persequendas instigabant. sed vix regiū videbatur, latronem vagum in montibus consèctari. Bocchar ex præfectis regijs, vir acer & impiger ad id delectus, ei data quatuor millia peditum, duo equitum: præmiorumque ingentium spe oneratus, si caput Masanissæ retulisset, aut viuum (id verò inæstimabile gaudiū fore) cepisset. Palatos incuriosaque agentes improviso adortus, pecorum hominumque ingenti multitudine à præsidio armatorum exclusa, Masanissam ipsum cum paucis in verticem montis cōpellit, inde propè ut iam debellato, nec præda modò pecorum

D hominumque captorum missa ad regem, sed copijs etiam, ut aliquanto maioribus quàm pro reliquijs belli, remissis, cum quingentis haud amplius peditibus, ducentisque equitibus degressum iugis Masanissam persecutus in valle arcta, faucibus vtrinque obsessis, inclusit. ibi ingens cædes Masæylorum facta. Masanissa cum quinquaginta haud amplius equitibus per anfractus montis ignotos sequentibus se eripuit. Tenuit tamen vestigia Bocchar: adeptusque eum patentibus prope Clupeam urbē campis ita circundedit, ut præter quatuor equites, omnes ad unū interfecerit. cum ijs ipsum quoque Masanissam faucium propè è manibus inter tumultū amisit. In conspectu erant fugientis alæ equitū dispersæ lato campo, quibusdam ut occurrerent per obliqua tendentibus, quacunque hostis flectebat. amnis ingens fugientes accepit, (neque enim cunctanter, ut quos maior metus vrgeret, immiserant equos) raptique gurgite, & in obliquum relati. duobus in conspectu hostiū in præruptum gurgitē haustis, ipse perijsse creditus, duo reliqui equites cum eo virgulta interioris ripæ tenuerunt. Is finis Bocchari sequendi fuit, nec ingredi flumen auso, nec habere credenti se iam quem sequeretur. inde vanus author absumptæ Masanissæ ad regem redit: missique qui Carthaginē gaudium ingens nuntiarent: totaque Africa fama mortis Masanissæ repleta, variè animos affecit. Masanissa in spelunca occulta cum herbis curaret vulnus, duorum equitum latrocinio per dies aliquot vixit. vbi primū ducta cicatrix, pati que posse, visus est iactationē, audacia ingenti pergit ire ad regnū repetendum, atque in ipso

Masanissa victus à Syphace in montem Balbum perfugit.

Masanissa agrū Carthaginiensium populatur.

Masanissa cum solis quatuor equitibus effugit.

Masanissæ mors falso credita.

*Masanissa collecto
exercitu, Syphacis &
Carthaginiensium so-
ciorum agros vastat.*

ipso itinere haud plus XL. equitibus collectis, cum in Masæsylos palam iam
quis esset ferens venisset, tantum motum cum fauore pristino, tum gaudio
insperato, quod quem perijsse crediderant, incolumem cernebant, fecit, ut in-
tra paucos dies VI. millia peditum armatorum, quatuor equitum ad eum con-
uenirent: atque non in possessione modo paterni regni esset, sed etiam socios Car-
thaginiensium populos, Masæsylosumque fines (id Syphacis regnum erat) va-
staret. irritato ad bellum Syphace, inter Cirtham Hipponemque in iugis oppor-
tuniorum ad omnia montium confedit. Maiorem igitur eam rem Syphax ra-
tus, quam ut per praefectos ageret, cum filio iuvene (nomen Verminæ erat) par-
te exercitus missa, illum circumducto agmine in se intentum hostem ab tergo
inuadere iubet. Nocte profectus Vermina, qui ex occulto aggressurus erat. G
Syphax autem interdum aperto itinere, ut qui signis collatis acie dimicaturus es-
set, mouit castra. Vbi tempus visum est, quo peruenisse iam circummissi vide-
ri poterant: & ipse leni cliuo ferente ad hostem cum multitudine fretus, tum
praeparatis à tergo insidijs, per aduersum montem erectam aciem ducit. Ma-
sanissa fiducia maximè loci, quo multo æquiore pugnaturus erat, & ipse diri-
git suos. Atrox praelium & diu anceps fuit: loco & virtute militum Masanissam,
multitudine quæ nimio maior erat, Syphacem iuuante. Ea multitudo diui-
sa, cum pars à fronte vrgeret, pars ab tergo se circumfudisset, victoriam haud-
dubiam Syphaci dedit. & ne effugium quidem patebat, hinc à fronte, hinc à
tergo inclusis. itaque cæteri pedites equitesque cæsi aut capti CC. fermè equi- H
tes Masanissa circa se conglobatos, diuisosque turmatim in tres partes erum-
pere iubet, loco praedicto in quem ex dissipata conuenirent fuga. ipse quæ in-
tenderat, inter media tela hostium euasit. duæ turmae hæserunt. altera metu de-
dita hosti, altera pertinacior in repugnando telis obruta & confixa est. Vermi-
nam propè vestigijs instantem in alia atque alia flectendo itinera eludens, ta-
edio & desperatione tandem fessum, absistere sequendo coëgit. ipse cum LXX.
equitibus ad minorem Syrtim peruenit. ibi cum conscientia egregiè sæpe re-
petiti regni paterni inter Punica emporia, gentemque Garamantum omne
tempus usque ad C. Lælij, classisque Romanæ aduentum in Africam consum-
psit. Hæc animum inclinant, ut cum modico potius, quam cum magno præ- I
sidio equitum ad Scipionem quoque postea venisse Masanissam credam.
quippe illa regnanti multitudo, hæc paucitas exulis Fortunæ conueniens est.
Carthaginienses ala equitum cum praefecto amissa, alioque equitatu per no-
uum delectum comparato, Hannonem Amilcaris filium praeficiunt. Asdru-
balem subinde ac Syphacem per literas nuntiosque, postremo etiam per le-
gatos accersunt. Asdrubalem opem ferre propè circumfessæ patriæ iubent:
Syphacem orant, ut Carthagini & vniuersæ Africæ subueniat. Ad Vticam tum
castra Scipio, fermè mille passus ab vrbe habebat, translata à mari, vbi paucos
dies stativa coniuncta classi fuerant. Hanno nequaquam satis valido non
modo ad laceffendum hostem, sed ne ad tuendos quidem à populationibus K
agros equitatu accepto, id omnium primum egit, ut per conquisitionem nu-
merum equitum augeret. nec aliarum gentium aspernatus, maximè tamen
Numidas (id longè primum equitum in Africa est genus) conducit. Iam ad
quatuor millia equitum habebat, cum Saleram nomine urbem occupauit,
XV. fermè millia ab Romanis castris. Quod vbi Scipioni relatum est, æstiuam
sub tectis agere equitatus: sint, inquit, vel plures, dum talem ducem habeant.
eoque minus sibi cessandum ratus, quo illi segnius rem agerent: Masanissam
cum equitatu praemissum portis obequitare, atque hostem ad pugnam elice-
re iubet. vbi omnis multitudo se effudisset, grauiorque iam in certamine esset,
quam ut facile sustineri posset, cedere paulatim, se in tempore pugnae ventu-
rum.

*Masanissa victus à
Syphace cum paucis
equitibus ad minorem
Syrtim perfugit.*

*Carthaginiensium le-
gati ad Asdrubalem
& Syphacem.*

*Hanno ad Saleram
castra ponit.*

Arum. Tantum moratus, quantum satis temporis prægresso visum ad elicien-
 dos hostes, cum Romano equitatu secutus, tegentibus tumultis, qui opportu-
 nè circa viæ flexus oppositi erant, occultus processit. Masanissa ex composito
 nunc terrentis, nunc timentis modo, aut ipsis obequitabat portis, aut ceden-
 do cum timoris simulati specie audaciâ hosti faceret, ad insequendum teme-
 rè eliciebat. Nondum omnes egressi erant, varieq; dux fatigabatur: alios vi-
 no & somno graues arma capere: & frænare equos cogendo: alijs, ne sparsi &
 inconditi sine ordine, sine signis omnibus portis excurrerent, obsistendo. Pri-
 mò incautè se inuehentes Masanissa excipiebat: mox plures simul conferti
 porta effusi, æquauerât certamen: postremò iam omnis equitatus prælio cum
B adesset, sustineri vltra nequiuerunt. Nō tamen effusa fuga Masanissa, sed ceden-
 do sensim impetus eorū excipiebat: donec ad tumultos tegentes Romanum
 equitatum pertraxit. Inde exorti equites, & ipsi integris viribus, & recentibus
 equis Hannoni Afrisq; pugnādo ac sequendo fessis se circumfundere: & Masa-
 nissa flexis subito equis in pugnam redijt. Mille fermè qui primi agminis fue-
 rant, vt quibus haud facilis receptus fuit, cum ipso duce Hannone interclusi
 atque interfecti sunt. cæteros ducis præcipuè territos cæde effusè fugientes
 per tria millia passuum victores secuti, ad duo præterea millia equitum aut
 ceperunt, aut occiderunt. inter eos satis constabat, non minus ducentos Car-
 thaginiensium equites fuisse, & diuitijs quosdam & genere illustres. Eodem
C fortè quo hæc gesta sunt die, naues quæ prædam in Siciliam vexerant, cum
 commeatu redire: velut ominatæ ad prædam alteram repetendam sese ve-
 nisse. Duos eodem nomine Carthaginiensium duces duobus equestribus
 prælijs interfectos, nō omnes authores sunt: veriti, credo, ne falleret bis relata
 eadem res. Cælius quidem & Valerius captum Hannonem tradunt. Scipio
 præfectos equitesq; prout cuiusque opera fuerat, & ante omnes Masanissam
 insignibus donis donat. & firmo præsidio Saleræ imposito, ipse cum cætero
 exercitu profectus, non agris modò quacunq; incedebat populatis, sed vrbi-
 bus etiam quibusdam vicisq; expugnatis, latè fuso terrore belli, septimo die
 quàm profectus erat, magnam vim hominū, & pecoris, & omnis generis præ-
D dæ trahens, in castra redit: grauesq; iterum hostium spolijs naues dimittit: in-
 de omissis expeditionibus paruis populationibusque, ad oppugnandam Vti-
 cam omnes belli vires conuertit: eam deinde si cepisset, sedem ad cætera exe-
 quenda habiturus. Simul & à classe nauales focij, qua ex parte vrbs mari allui-
 tur: simul & terrestris exercitus ab imminēte propè ipsis mœnibus tumulto est
 admotus, tormenta machinasque & aduexerat secū, & ex Sicilia cum cōmea-
 tu missæ erant: & nouæ in armamentario multis talium operum artificibus
 de industria inclusis, fiebant. Uticensibus tanta vndique mole circumfessis in
 Carthaginiensi populo, Carthaginiensibus in Asdrubale, ita si is mouisset Sy-
 phacem, spes omnis erat. sed desiderio indigentium auxilij tardius cuncta
E mouebantur. Asdrubal intentissima conquisitione cum ad xxx. millia pedi-
 tum, tria equitum effecisset: non tamen ante aduentum Syphacis castra pro-
 pius hostem mouere est ausus. Syphax cum quinquaginta millibus peditum,
 decem equitum aduenit: confestimq; motis ab Carthagine castris, haud pro-
 cul Utica munitionibusque Romanis confedit. Quorum aduentus hoc ta-
 men momenti fecit, vt Scipio, cum quadraginta fermè dies ne quicquam
 omnia experiens obsedisset Uticam, abscederet inde irritò incepto. iam enim
 hyems instabat. castra hyberna in promontorio, quod tenui iugo continen-
 ti adhærens in aliquantum maris spatium extenditur, communit: vno vallo
 & naualia castra amplectitur. iugo medio legionū castris impositis, littus ad
 septentrionē versum subductæ naues naualesq; focij tenebant, meridianam
 vallem

*Masanissa Hannonē
ad pugnam elicit.*

Hanno interficitur.

*Scipio Saleræ firmo
præsidio munit.*

*Uticam obsidet Sci-
pio.*

*Asdrubalis & Sypha-
cis ingentes copię ad-
uersus Scipionem.*

Scipio abscedit Uticam.

*Sempronius consul cū
Annibale tumultua-
rio praelio conflixit.*

*Sempronius Pœnos fu-
dit ac fugavit.*

*Vectigal nouum ex sa-
laria annona.*

Lustrum conditur.

vallem ad alterum littus deuexam equitatus. Hęc in Africa vsq; ad extremum
autumni gesta. Præter conuectum vndique ex populatis circa agris frumen-
tum, commeatusque ex Sicilia atque Italia aduectos, Cn. Octavius Propr. ex
Sardinia ab T. Claudio Pr. cuius ea prouincia erat, ingentem vim frumenti
aduexit: horreaque non solum ea quæ iam facta erant, repleta, sed noua ædi-
ficata. Vestimenta exercitui deerant. id mandatum Octauio, vt cum prætore
ageret, si quid ex ea prouincia comparari ac mitti posset. ea quoque haud se-
gniter curata res. mille ducentæ togæ breui spatio, duodecim millia tunica-
rum missa. Aestate ea qua hæc in Africa gesta sunt, P. Sempronius C O S. cui
Brutij prouincia erat, in agro Crotoniensi cum Annibale in ipso itinere tu-
multuario prælio conflixit. agminibus magis quàm acie pugnatum est. Ro-
mani pulsi: & tumultu verius quàm pugna ad mille & CC. de exercitu consu-
lis interfectis, in castra trepidi rediere. neque oppugnare tamen ea hostes ausi.
Cæterum silentio proximæ noctis profectus inde consul, præmisso nuntio
ad P. Licinium proconsulem, vt suas legiones admoueret, copias coniunxit.
ita duo duces, duo exercitus ad Annibalem redierunt. nec mora dimicandi
facta est, cum consuli duplicatæ vires, Pœno recens victoria animos faceret.
In primam aciem suas legiones Sempronius induxit: in subsidijs locatæ P. Li-
cinijs legiones. Consul principio pugna ædem Fortunæ Primigeniæ vouit, si
eo die hostes fudisset: composq; eius voti fuit. fusi ac fugati Pœni, supra qua-
tuor millia armatorum cæsa: paulo minus trecenti viui capti: equi quadra-
ginta, & vndecim militaria signa. Percussus aduerso prælio Annibal, Croto-
nem exercitum abduxit. Eodem tempore M. Cornelius C O S. altera parte Ita-
liæ non tam armis quàm iudiciorum terrore Heturiam continuit, totam
fermè ad Magonem, ac per eum ad spem nouandi res versam. Eas quæstiones
ex senatusconsulto minimè ambitiosè habuit. multiq; nobiles Hetrusci,
qui aut ipsi ierant, aut miserant ad Magonem de populorum suorum defe-
ctione, primò erant præsentis condemnati: postea conscientia sibimetipsi
exilium consciscantes, cùm absentes damnati essent, corporibus subtractis,
bona tantum quæ publicari poterant, pignoranda pœnæ præbebant. Dum
hæc consules diuersis regionibus agunt, censores interim Romæ M. Liuius &
C. Claudius senatum recitarunt. princeps iterum lectus Q. Fabius Maximus.
notati septem, nemo tamen qui sella curuli sedisset. facta tecta acriter, &
cum summa fide exegerunt. viam è foro Boario ad Veneris, & circa foros pu-
blicos, & ædem Martis magnæ in Palatio faciendam locauerunt. vectigal
etiam nouum ex salaria annona statuerunt. sextante sal & Romæ, & per to-
tam Italiam erat Romæ pretio eodem, pluris in foris & conciliabulis, & alio
alibi pretio præbendum locauerunt. Id vectigal commentum alterum ex cen-
soribus satis credebant: populo iratum, quòd iniquo iudicio quondam dam-
natus esset, & in pretio salis maximè oneratas tribus, quarum opera damna-
tus erat, credebant. Inde Salinatori Liuius inditum cognomen. Lustrum con-
ditum serius, quia per prouincias dimiserunt censores, vt ciuium Romano-
rum in exercitibus, quantus vbique esset, referretur numerus. Censa cum ijs
CCLXV. millia hominum. condidit lustrum C. Claudius Nero. Duodecim
deinde coloniarum, quod nunquam antea factum erat, deferentibus censo-
ribus, censum receperunt: vt quantum numero militum, quantum pecunia
valerent, in publicis tabulis monumenta extarent. Equitum deinde census
agi coeptus est. & ambo fortè censores equum publicum habebant. cùm ad
tribum Polliam ventum est, in qua M. Liuij nomen erat, & præco cunctare-
tur citare ipsum censorem: cita, inquit Nèro, M. Liuium. & siue ex residua &
vetere simultate, siue intempestiua iactatione seueritatis inflatus, M. Liuium
quia

A quia populi iudicio esset condemnatus, equum vendere iussit. Item M. Liuius cum ad tribum Narniensem & nomen collegæ ventum est, vendere equum C. Claudium iussit, duarum rerum causa: vnus, quod falsum aduersus se testimonium dixisset: alterius, quod non syncera fide secum in gratiam redisset. Itaque ibi fœdum certamen inquinandi famam alterius cum suæ famæ damno, factum est. Exitu censuræ cum in leges iurasset C. Claudius, & in ærarium ascendisset, inter nomina eorum quos ærarios relinquebat, dedit collegæ nomen. Deinde M. Liuius in ærarium venit, & præter Metiam tribum, quæ se nec condemnasset, neque condemnatum consulem aut censo-

B reliquit: quod & innocentem se condemnasset, & cōdemnatum consulem & censo- rem fecisset: populum Romanum omnem, quatuor & triginta tribus, ærarios & censo- rem fecissent: neque inficiari possent, aut iudicio semel, aut comitijs bis ab se peccatum esse. inter quatuor & triginta tribus & C. Claudium æra- rium fore. quod si exemplum haberet bis eundem ærarium relinquendi, C. Claudium nominatim se inter ærarios fuisse relicturum. Paruum certamen notarū inter censores, castigatio inconstantia populi censoria grauitate tem- porum illorum digna. In inuidia censores cum essent, crescendi ex his ratus esse occasionem, Cn. Bebius tribunus plebis diem ad populum vtrique dixit. Ea res consensu patrum discussa est, ne postea obnoxia populari auræ censura esset. Eadem æstate in Brutijs iam Petilia à consule vi capta, Consentia & Pan- dosia. & ignobiles aliæ ciuitates voluntate in deditiōem venerunt. Et cum comitiorum iam appeteret tempus, Cornelium potius ex Hetruria, vbi nihil belli erat, Romam acciri placuit. Is consules Cn. Seruiliū Cæpionem, & Cn. Seruiliū Geminum creauit. Inde prætoria comitia habita. Creati P. Corne- lius Lentulus, P. Quintilius Varus, P. Aelius Pætus, P. Vilius Tappulus. Hi duo cum ædiles plebis essent, prætores creati sunt. Consul comitijs perfectis, ad exercitum in Hetruriam redijt. Sacerdotes eo anno mortui, atque in locum eorum suffecti. T. Veturius Philo flamen Martialis in locum M. Aemylij Re- gilli, qui priore anno mortuus erat, creatus inauguratusque: & in M. Pompo- nij Mathonis auguris & decemuir locum creati, decemuir M. Aurelius Cot- ta, augur Tib. Sempronius Gracchus admodum adolescens, quod tunc per- rarum in mandandis sacerdotijs erat. Quadrigæ aureæ eo anno in Capitolio posita ab ædilibus curulibus, C. Liuius & M. Seruilius Geminus. Et ludi Roma- ni biduum instaurati. item per biduum plebeij ab ædilibus P. Aelio, P. Villio: & Iouis epulum fuit ludorum causa.

*Certamen notarum
inter censores.*

*Censoribus dies ad po-
pulum dictus à tribu-
no plebis.*

*Quadrigæ aureæ in
Capitolio posita.*

EPITOME LIBRI XXX.

E N Africa Scipio Carthaginenses & eundem Syphacem Numidarum regem, Asdrubalemque pluribus pralijs vicit, ad- iuuante Masanissa, binaque hostium castra expugnauit, in quibus XL. millia hominum ferro ignique consumpta sunt, Syphacem per C. Laliū cepit. Masanissa Sophonisbæ uxorem Syphacis, filiam Asdrubalis captam, statim adama- uit: & nuptijs factis uxorem habuit: castigatusque à Scipione, venenum ei transmisit: quo quidem hausto illa decessit. Effectumque est multis Scipionis victorijs, vt Carthaginenses in desperationem acti, in auxilium publicæ salutis Anni- balem ex Italia reuocarent. Isque anno decimosexto Italia discedens, in Africam traiecit, tentauitque per colloquium pacem cum Sci- pione componere: & cum de conditionibus pacis non conuenisset, acie victus est. Pax Carthaginensibus data est petentibus, Annibal Giskonem pacem dissuadentem manu sua detraxit: excusata deinde temeritate facti, ipse pacem suasit: Mago, qui bello in agro Insu- brium cum Romanis conflixerat, vulneratus, dum in Africam per legatos reuocatus reuertitur, ex vulnere mortuus est. Masanissa re- gnum restitutum est. Reuersus in urbem Scipio, amplissimum nobilissimumque egit triumphum, quem Q. Terentius Culleo senator pi- leatus secutus est. Scipio Africanus, incertum militari prius fauore, an populari aura ita cognominatus sit. primus certe hic impera- tor victa à se nomine gentis nobilitatus est.

D d

CN. SER-

N. SERVILIUS Cæpio, & C. Servilius Geminus
COSS. (sextusdecimus annus belli Pūnici erat) cū de
republica belloque & prouincijs ad senatum retulif-
sent, censuerunt patres, vt consules inter se compara-
rent, sortirenturque, vter Brutios aduersus Annibalem,
vter Hetruriā ac Ligures prouinciam haberet. cui Bru-
tij euenissent, exercitum à P. Sempronio COS. accipe-
ret. P. Sempronius (ei quoque enim procōsuli imperium
in annū prorogabatur) P. Licinio succederet: Is Romam

Prouinciarū sortitio.

reuerteretur. Bello quoque bonus habitus ad cætera, quibus nemo ea tem-
pestate instructior ciuis habebatur, congestis omnibus humanis à natura for-
tunaque bonis, nobilis idem ac diues erat, forma viribusque corporis excel-
lebat, facundissimus habebatur, seu causa oranda, seu in senatu & ad popu-
lum suadendi ac dissuadendi locus esset, iuris pontificij peritissimus. super
hæc bellicæ quoque laudis consūlatus compotem fecerat. Quod in Brutijs
prouincia, idem in Hetruria ac Liguribus decretum. M. Cornelius nouo con-
suli tradere exercitum iussus: ipse prorogato imperio Galliam prouinciam
obtineret cum legionibus ijs, quas prætor L. Scribonius priore anno habuif-
set. Sortiti deinde prouincias. Cæpioni Brutij, Seruilio Geminio Hetruria
euenit. Tum prætorum prouinciæ in sortem coniectæ. Iurisdictionem vr-
banam P. Aelius, Sardiniam P. Lentulus, Siciliam P. Villius, Ariminum cum
duabus legionibus (sub Spurio Lucretio eæ fuerant) Quintilius Varus est for-
titus. Et Lucretio prorogatum imperium, vt Genuam oppidum à Magone
Pœno dirutum exædificaret. P. Scipioni non temporis, sed rei gerendæ fine,
donec debellatum in Africa foret, prorogatum imperium est. decretumque
vt supplicatio fieret, quod is in Africam prouinciam traiecisset, vt ea res salu-
taris populo Romano, ipsique duci atque exercitui esset. In Sicilia tria mil-
lia militum sunt scripta. & quia quod roboris ea prouincia habuerat, in Afri-
cam transuectū fuerat, ne qua classis ex Africa traiceret, quadraginta nauibus
custodiri placuerat Siciliæ maritimam oram. Tredecim nouas naues Villius
secum in Siciliam duxit: cæteræ in Sicilia veteres resectæ. Huic classi M. Pom-
ponius prioris anni prætor prorogato imperio præpositus, novos milites ex
Italia aduectos in naues imposuit. Parem nauium numerum Cn. Octauio
Pr. item prioris anni cum pari iure imperij ad tuendam Sardinia oram pa-
tres decreuerunt. Lentulus prætori duo millia militum dare in naues iussus.
Et Italia oram, quia incertum erat quò missuri classem Carthaginienses forent,
videbantur autem quicquid nudatum præsidij esset petitori, M. Martio Pr.
prioris anni cum totidem nauibus tuenda data est: tria millia militum in
eam classem ex decreto patrum consules scripserunt, & duas legiones vrba-
nas ad incerta belli. Hispania cum exercitibus imperioque veteribus impe-
ratoribus, L. Lentulo & L. Manlio Acidino decretæ. Viginti omninò legio-
nibus, & CLX. nauibus longis res Romana eo anno gesta. Prætores in prou-
incias ire iussi. Consulibus imperatum, vt priusquam ab vrbe profiscerentur,
ludos magnos facerent, quos T. Manlius Torquatus dictator in quintum
annum vouisset, si eodem statu Respublica staret. Et nouas religiones exci-
tabant in animis hominum prodigia ex pluribus locis nuntiata. Aurum in
Capitolio corui non lacerasse tantum rostris crediti, sed etiam edisse. Mures
Antij coronam auream arroserunt. Circa Capuam omnem agrum locusta-
rum vis ingens, ita vt vnde aduenissent parum constaret, compleuit. Equu-
leus Reate cum quinque peditus natus. Anagnia sparsi primū ignes in cœ-
lo, dein fax ingens arsit, Frusinone arcus solē tenui linea amplexus: circulum
deinde

Ludi magni.

Prodigia.

A deinde ipsum maior solis orbis extrinsecus inclusit. Arpini terra campestri agro in ingentem sinum confedit. Consul alteri primam hostiam immolanti, caput iecinori defuit. Ea prodigia maioribus hostijs procurata. editi à collegio pontificum dii quibus sacrificaretur. Ijs transactis, consules prætorærat, seu quia ibi summam rerum belli que verti cernebant: seu vt Scipioni gratificarentur, in quem tum omnis versa ciuitas erat. itaque non ex Sardinia tantum, (sicut ante dictum) sed ex Sicilia quoque & Hispania vestimenta, frumentumque, & arma etiam ex Sicilia & omne genus commeatus eò portabantur. Nec Scipio vlllo tempore hyemis belli opera remiserat, quæ multa simul vndique eum circumstabant. Vticam obsidebat, castra in con-

B spectu Asdrubalis erant. Carthaginienses deduxerant naues, classem paratam instructamque ad commeatus intercipiendos habebant. inter hæc ne Syphacis quidem reconciliandi curam ex animo dimiserat: si fortè iam satias amoris in vxorè ex multa copia eum cepisset. Ab Syphace magis pacis cum Carthaginiensibus conditiones, vt Romani Africa, Pœni Italia excederent, quàm si bellaretur, spes vlla desciturum afferebatur. Hæc per nuntios magis equidem acta crediderim (& ita pars maior authores sunt) quàm ipsum Syphacem, vt Antias Valerius prodit, in castra Romana ad colloquium venisse. Primò eas conditiones imperator Romanus vix auribus admisit, postea vt causa probabilis suis commeandi foret in castra hostium, mollius eadem illa abnuere: ac spem facere, sæpius vltro citroque agitantibus rem conuenturam. Hybernacula Carthaginiensium, congesta temerè ex agris materia exædificata, lignea fermè tota erant. Numidæ præcipuè arundine textis stioriaque pars maxima tectis, passim nullo ordine, quidam vt sine imperio occupatis locis extra fossam etiam vallumque habitabant. Hæc relata Scipioni spem fecerant, castra hostium per occasionem incendendi. Cum legatis quos mitteret ad Syphacem, calonum loco primos ordinis spectatæ virtutis atq; prudentiæ seruili habitu mittebat: qui dum in colloquio legati essent, vagi per castra alius alia, aditus exitusque omnes, situm formamque & vniuersorum

D castrorum & partium, quæ Pœni, quæ Numidæ haberent, quantum interualli inter Asdrubalis ac regia castra esset, specularentur: moremque simul noscerent stationum, vigiliarumque: nocte, an interdiu opportuniores insidiantibus essent. & inter crebra colloquia alij atque alij de industria, quo pluribus omnia nota essent, mittebantur. Cum sæpius agitata res certiorum spem pacis indies & Syphaci & Carthaginiensibus per eum faceret, legati Romani vetitos se reuerti ab imperatore aiunt, nisi certum responsum detur. proinde seu ipsi staret iam sententia, seu consulendus Asdrubal & Carthaginienses essent, consuleret. tempus esse, aut pacem componi, aut bellum nauiter geri. Dum consulitur Asdrubal ab Syphace, ab Asdrubale Carthaginienses, & speculatores omnia visendi, & Scipio ad comparanda quæ in rem opus erant, tempus habuit: & ex mēitione ac spe pacis negligentia, vt fit, apud Pœnos Numidasque orta cauendi, ne quid hostile interim paterentur. Tandem relatum responsum, quibusdam, quia nimis cupere Romanus pacem videbatur, iniquis per occasionem adiectis: quæ peropportunè cupienti tollere inducias Scipioni causam præbuere. ac nuntio regis, cum relaturum se ad consilium dixisset, postero die respondit: se vno frustra tendente, nulli alij pacem placuisse. renuntiaret igitur, nullam aliam spem pacis, quàm relictis Carthaginiensibus, Syphaci cum Romanis esse. Ita tollit inducias, vt libera fide incepta exqueretur. deductisque nauibus (& iam Veris principium erat) machinas tormentaque, velut à mari aggressurus Vticam, imponit. duo millia militum

Scipionē multa belli
opera circumstabāt.

Carthaginiensium hy-
bernacula.

Calonum loco specta-
tissimum quem cum
legatis ad Syphacem
Scipio mittit.

ad capiendum quem antea tenuerat, tumulum super Vticam mittit: simul
 • ut ab eo quod parabat, in alterius rei curam conuerteret hostium animos, si-
 mul ne qua, cum ipse ad Syphacem Asdrubalemque profectus esset, eruptio
 ex vrbe & impetus in castra sua relicta cum leui præsidio fieret. His præpara-
 tis, conuocatoq; consilio, & dicere exploratoribus iussis, quæ comperta affer-
 rent, Masanissaque, cui omnia hostium nota erant: postremò quid ipse para-
 • ret in proximam noctē, proponit. tribunis edicit, ut vbi prætorio dimisso si-
 gna concinuissent, extemplo educerent e castris legiones. Ita, ut imperaue-
 rat, signa sub occasum solis efferri sunt cœpta. ad primam fermè vigiliam ag-
 men explicauerunt: media nocte (septem enim millia itineris erant) modico
 gradu ad castra hostium peruentum. Ibi Scipio partem copiarum Lælio, Ma-
 • sanissamque ac Numidas attribuit: & castra Syphacis inuadere, ignesq; con-
 ijcere iubet. singulos deinde separatim, Lælium ac Masanissam seductos ob-
 • testatur, ut quantum nox prouidentia adimat, tantum diligentia expleant,
 curaque. se Asdrubalem Punicaque castra aggressurum. cæterum non antè
 cœpturum, quàm ignem in regijs castris conspexisset. Neque ea res morata
 diu est. nam ut proximis castris iniectus ignis hæsit, extemplo proxima quæ-
 • que, & deinceps continua amplexus, totis se passim dissipauit castris. & trepi-
 datio quidem, quanta necesse erat in nocturno effuso tam latè incendio, or-
 ta est. cæterum fortuitum, non hostilem ac bellicum ignem rati esse, sine ar-
 • mis ad restinguendum incendium effusi, in armatos inciderunt hostes, ma-
 ximè Numidas ab Masanissa notitia regionum castrorum ad exitus itinerum
 idoneis locis dispositos. Multos in ipsis cubilibus semisomnes hausit flam-
 • ma: multi in præcipiti fuga ruentes super alios alij in angustijs portarum ob-
 triti sunt. Relucentem flammam primò vigiles Carthaginiensium, deinde
 • excitati alij nocturno tumultu cum conspexissent, ab eodem errore credere
 & ipsi sua sponte incendium ortum. & clamor inter cædem & vulnera sub-
 • latus, an ex trepidatione nocturna esset, cōfusus sensum veri adimebat. Igitur
 pro se quisq; inermes, ut quibus nihil hostile suspectū esset, omnibus portis,
 • quæ cuique proximum erat, ea modò quæ restinguendo igni forent portan-
 tes, in agmen Romanum ruebant. Quibus cæsis omnibus, præterquam ho-
 • stili odio, etiam nequis nuntius effugeret, extemplo Scipio neglectas, ut in
 tali tumultu, portas inuadit. ignibusque in proxima tecta coniectis, effusa
 • flamma primò veluti sparsa pluribus locis reluxit: dein per continua serpens
 vno repentè omnia incendio hausit. Ambusti homines iumenta que fœda
 primùm fuga, dein strage obruerant itinera portarum. quos non oppresse-
 • rat ignis, ferro absumpti. binaque castra vna die deleta. duces tamen am-
 bo, & ex tot millibus armorum MM. peditum, & quingenti equites semier-
 • mes, magna pars faucij, afflatiq; incendio effugerunt. Cæsa, aut hausta flam-
 mis ad XL. millia hominum sunt: capti supra VI. millia: multi Carthaginien-
 • sium nobiles, XI. senatores, signa militaria CLXXVIII. equi Numidici supra
 II. millia DCC. elephanti sex capti: octo flamma ferroque absumpti, magna-
 • que vis armorum capta. Ea omnia imperator Vulcano sacrata incendit. Af-
 drubal ex fuga cum paucis Afrorum urbem proximam petierat: eoque om-
 • nes qui supererant, vestigia ducis sequentes, se contulerant. metu deinde, ne
 dederetur Scipioni, vrbe excessit. Mox eodem patentibus portis Romani ac-
 • cepti, nec quicquam hostile, quia voluntate concesserant in deditionem, fa-
 ctum. duæ subinde vrbes captæ direptæque. ea præda & quæ castris incensis
 ex igne rapta erat, militi concessa est. Syphax octo millium fermè inde spatio
 • loco munito confedit. Asdrubal Carthaginē contendit, ne quid per metum
 ex recenti clade mollius consuleretur. quò tantus primò terror est allatus,
 ut omnia

In Syphacis castra
 ignes conijciunt Læ-
 lius & Masanissa.

Asdrubalis castra
 incendit Scipio.

Asdrubal & Syphax
 cum paucis fugiunt.

A vt omiffa Vtica Carthaginem crederent extemplò Scipionem obfeffurum. Senatum itaque Suffetes, quod velut consulare imperium apud eos erat, vocauerunt. ibi tribus dictis fententijs, vna de pace legatos ad Scipionem decernebat: altera Annibalem ad tuendam ab exitiabili bello patriam reuocabat: tertia Romanæ in aduerfis rebus cōftantiæ exemplo reparandum exercitum, Syphacemque orandum, ne bello abfisteret, cenfebant. Hæc fententia, quia Afdrubal præfens, Barchinæque omnes factionis bellum malebant, vicit. Inde delectus in vrbe agrisque haberi coeptus, & ad Syphacem legati miffi, fuma ope & ipfum reparantem bellum: cum vxor iam non vt antè blanditijs fatis potentibus ad animum amantis, fed precibus & mifericordia valuiffet, plena lachrymarum obteftans, ne patrem fuum patriamque proderet: ijsdemque flammis Carthaginem, quibus castra conflagraffent, abfumi fineret. Spem quoque opportunè oblatam afferebant legati: quatuor millia Celtiberorum circa urbem nomine Olbam ab conqueritoribus fuis conducta in Hispania, egregiæ iuuentutis fibi occurriffe: & Afdrubalem propediem affore cum manu haudquaquam contemnenda. Is nō benignè modò legatis refpondit, fed oftendit etiam multitudinem Numidarum agreftium, quibus per eofdem dies arma equosque dediffet, & omnem iuuentutem affirmat exciturum ex regno. fcire incendio, non prælio cladem acceptam. eum bello inferiorem efle, qui armis vincatur. Hæc legatis refponfa. Et poft dies paucos rurfus Afdrubal & Syphax copias iunxerunt. is omnis exercitus fuit xxx. fermè millium armatorum. Scipionem velut debellato iam, quod ad Syphacem Carthaginienfesque attineret, Vticæ oppugnandæ intentum, iamque machinas admoventem muris, auertit fama redintegrati belli. modicisque præfidijs ad fpeciem modo obfidionis terra marique relictis, ipfe cum robore exercitus ire ad hoftes pergit. Primo in tumulto quatuor fermè millia diftante ab castris regis confedit. poftero die cum equitatu in Magnos (ita vocant) campos fubiectos ei tumulto degreffus, fuccedendo ad ftationem hoftium, laceffendoque leuibus prælijs diem abfumpfit: & per insequens biduum tumultuofis hinc atque illinc excurfionibus inuicem nihil dictu fatis dignum fecerunt. quarto die vtrunque in aciem defcenfum eft. Romanus poft principes haftatorum prima figna in fubfidijs triarios conftituit: equitatum Italicum ab dextro cornu, ab læuo Numidas, Mafaniffamque oppofuit. Syphax Afdrubalque Numidis aduerfus Italicum equitatum, Carthaginienfibus contra Mafaniffam locatis, Celtiberos in mediam aciem in aduerfa figna legionum acceperunt. Ita inftrecti concurrunt. Primo impetu fimul vtraque cornua & Numidæ & Carthaginienfes pulfi. nam neque Numidæ, maxima pars agreftis, Romanū equitatum: neque Carthaginienfes, & ipfe nouus miles, Mafaniffam recenti fupracætera victoria terribilem fufinuere. Nudata vtrunque cornibus Celtibero- rum acies ftabat: quod nec in fuga falus vlla oftendebatur locis ignotis: neque spes veniæ ab Scipione erat, quem benemeritum de fe & gente fua mercenarijs armis in Africam oppugnatum veniffent. Igitur circumfufis vndique hoftibus, alij fuper alios cadentes obftinati moriebantur. omnibusque in eos verfis, aliquantum ad fugam temporis Syphax & Afdrubal præceperunt. fatigatos cæde diutius, quàm pugna victores nox oppreffit. Poftero die Scipio Lælium Mafaniffamque cum omni Romano & Numidico equitatu expeditiffimisque militum ad perfequendos Syphacem atque Afdrubalem mittit. ipfe cum robore exercitus vrbes circa omnes quæ Carthaginienfium ditionis erant, partim vi, partim metu fubegit. Carthagini quidem erat ingens terror, & circumferentē arma Scipionē omnibus finitimis raptim perdomitis, ipfam Carthaginem repente aggreffurum credebant. itaque & muri reficiebantur, propugna-

Varia in fenatu Carthaginienfi fententia.

Afdrubal & Syphax reparant exercitum.

Syphax & Afdrubal in fugam verfi.

Carthaginienfium terror.

*Legati mittuntur ad
Annibalē reuocan-
dum.*

*Scipio occupat Tune-
ra.*

*Carthaginienses clas-
sem Romanam oppu-
gnant.*

pugnaculisq; armabantur: & pro se quisque, quæ diutinæ obsidioni toleran-
dæ sunt, ex agris conuehebat. Rara mentio est pacis, frequentior legatorū ad
Annibalē accersendum mittendorum. pars maxima classem, quæ ad cōmea-
tus excipiendos parata erat, mittere iubent ad opprimendam stationem na-
uium, ad Vticam incaute agentē: forsitan etiam naualia castra relictā cum le-
ui præsidio oppressuros. In hoc consiliū maximè inclinant: legatos tamen ad
Annibalem mittendos censent. quippe classe ut felicissimè geratur res, parte
aliqua leuari Vticæ obsidionem: Carthaginē ipsam qui tueantur, neque im-
peratorem alium quàm Annibalem, neque exercitum alium quàm Anniba-
lis superesse. Deductæ ergo postero die naues, simul & legati in Italiam profe-
cti. raptimq; omnia stimulante fortuna agebantur: & in quo quisque cessas-
set, prodi ab se salutē omnium rebatur. Scipio grauem iam spolijs multarum
vrbiū exercitū trahens, captiuis aliaq; præda in vetera castra ad Vticā missis,
iam in Carthaginē intentus occupat relictum fuga custodum Tuneta. (abest
ab Carthagine XII. millia fermè passuum) locus cum operibus, tum suapte
natura tutus, & qui ab Carthagine conspici, & præbere ipse prospectū cum
ad urbem, tum ad circumfusum mare vrbi posset. Inde cum maximè vallum
Romani iacerent, cōspecta classis hostium est Vticam Carthagine petens. Igi-
tur omisso opere, pronuntiatum iter, signaq; raptim ferri sunt cœpta, ne na-
ues in terram & obsidionem versæ, ac minimè nauali prælio aptæ opprime-
rentur. quī enim restitissent agili & nautico instrumento aptæ & armatæ
classi, naues tormenta machinasque portantes? & aut in onerariarum vsum
versæ: aut ita appulsæ muris, ut pro aggere ac pontibus præbere ascensum
possent? Itaque Scipio, postquam eò ventum est, ut in nauali certamine solet,
rostratis quæ præsidio alijs esse poterant, in postremam aciem receptis pro-
pe terram, onerariarum quadruplicem ordinem pro muro aduersus hostem
opposuit: easque ipsas, ne in tumultu pugnae turbari ordines possent, malis
antennisque de naue in nauem traiectis, ac validis funibus velut vno inter se
vinculo illigatis comprehendit: tabulasque superstrauit, ut peruius in totum
nauium ordo esset: & sub ipsis pontibus interualla fecit, quā procurrare specu-
latoriæ naues in hostem, ac tuto recipi possent. His raptim pro tempore instru-
ctis, mille fermè delecti propugnatores onerarijs imponuntur: telorum ma-
ximè missiliū, ut quamuis longo certamine sufficerent, vis ingens congeritur.
Ita parati atque intenti hostium aduentum opperiebantur. Carthaginienses,
qui, si maturassent, omnia permista turba trepidantium primo impetu depre-
hendissent: perculsi terrestribus cladibus, atque inde ne in mari quidem vbi
ipsi plus poterant, satis fidētes, die segni nauigatione absumpto, sub occasum
solis in portum (Ruscinona Afri vocant) classem appulere. postero die sub or-
tum solis instruxere ab alto naues, velut ad iustū prælium nauale, & tanquam
exituris contra Romanis. Cum diu stetissent, postquam nihil moueri ab ho-
stibus viderunt, tum demum onerarias aggrediuntur. Erat res minimè certa-
mini nauali similis, proximè speciem muros oppugnantium nauium. altitu-
dine aliquantum onerariæ superabant. ex rostratis Poeni vana pleraque, ut po-
te supino iactu, tela in locum superiorem mittebant. grauior ac pondere ipso
librator supernè ex onerarijs ictus erat. speculatoriæ naues ac leuia ipsa nau-
gia, quæ sub constratis pontium per interualla excurrabant, primo ipso tan-
tum impetu ac magnitudine rostratarum obruebantur: deinde & propugna-
toribus quoque incommodæ erant, quod permistæ cum hostium nauibus
inhibere sæpe tela cogeant, metu ne ambiguo ictu suis inciderēt: postremo
asserēs ferreo vnco præfixi (harpagones vocant milites) ex Punicis nauibus
inijci in Romanas cœpti. quos cum neq; ipsos neq; catenas quibus suspensi
inijcie-

A iniiciebantur, incidere possent: vt quæque retro inhibita rostrata onerariam hærentem vnco traheret, scindi videres vincula, quibus alijs innexa erat: feriemq; aliam simul plurium nauium trahi. Hoc maximè modo lacerati quidem omnes pontes, & vix transiliendi in secundum ordinem nauium spatium propugnatoribus datum est. Sex fermè onerariæ puppibus abstractæ Carthaginem sunt, maior quàm pro re lætitia, sed eo gratior, quòd inter assiduas clades ac lachrymas vnum quantumcunq; ex insperato gaudium affulserat, cum eo, vt appareret haud procul exitio fuisse Romanam classem, ni cessatum à præfectis suarum nauium foret, & Scipio in tempore subuenisset. Per eodem fortè dies cum Lælius & Masanissa quintodecimo fermè die in Numidiam peruenissent, Masæsyli regnum paternum Masanissæ læti, vt ad regem diu desideratum, concessere. Syphax, pulsus inde præfectis præsidijsque suis, vetere se cõtinebat regno, neutiquam quieturus. Stimulabant ægrum amore, vxor focerque: & ita viris quisque abundabat, vt subiectæ oculis regni per multos florentis annos vires etiam minus barbaro atque impotenti animo spiritus possent facere. Igitur omnibus qui bello apti erant, in vnum coactis, equos, arma, tela, diuidit: equites in turmas, pedites in cohortes, sicut quondam ab Romanis centurionibus didicerat, distribuit. Exercitu haud minore, quàm quem prius habuerat. cæterum omni propè nouo atq; incondito ire ad hostes pergit. Et castris in propinquo positis, primò pauci equites ex tuto speculantes ab stationibus progredi, inde iaculis summoti recurrere ad suos: inde excursiones inuicè fieri, & cum pulsos indignatio accenderet, plures subire: quod irritamentum certaminum equestrium est. cum aut vincentibus spes, aut pulsus ira aggregat suos. Ita tum à paucis prælio accenso, omnem vtrinque postremò exercitum certaminis studiū effudit. ac dum equestre prælium erat, multitudo Masæsylium, ingentia agmina Syphace emittente, sustineri vix poterat. deinde vt pedes Romanus repentino per turmas suas viam dantes interkursu stabilem aciem fecit, absterruitque effusè inuehentem sese hostem: primò barbari segnius permittere equos, dein stare ac propè turbati nouo genere pugnae: postremò non pediti solùm cedere, sed ne equitem

Masanissa regnum paternum recipit.

Syphax aduersus Lælium & Masanissam copias educit.

quidem sustinere peditis præsidio audentem. Iam signa quoque legionum appropinquabant. tum verò Masæsyli non modò primum impetum, sed ne

*Syphax capitur.**Cirtha Syphacis regia.**Cirtha deditur Masaniffæ.*

conspectum quidem signorum atque armorum tulerunt. tantum seu memoria priorum cladum, seu præsens terror valuit. Ibi Syphax, dum obequitat hostiū turmis: si pudore, si periculo suo fugam sistere posset, equo grauiter icto effusus opprimitur, capiturq; & viuus, lætū ante omnes Masaniffæ præbiturus spectaculum, ad Lælium attrahitur. Cirtha caput regni Syphacis erat: eoque se ingens vis hominum ex fuga contulerat. Cædes in eo prælio minor quàm victoria fuit, quia equestri tantummodo prælio certatum fuerat. non plus quinque millia occisa, minus dimidium eius hominum captum est. impetu in castra facto, quò perculsa rege amisso multitudo se contulerat. Masaniffa Lælio dicere, sibi quidem nihil esse in præsentia pulchrius, quàm victorem recuperatum tanto post interuallo inuisere receptum patrium regnum: sed tam secundis, quam aduersis rebus non dari spatium ad cessandum. si se Lælius cum equitatu victoque Syphace Cirtham præcedere sinat, trepida omnia metu se oppressurum, Lælium cum peditibus subsequi modicis itineribus posse. Assentiente Lælio prægressus Cirtham, euocari ad colloquium principes Cirthensum iubet. sed apud ignaros regis casus, neque quæ acta essent promēdo, nec minis nec suadendo antè valuit, quàm rex victus in conspectum datus est. Tum ad spectaculum tam fœdum comploratio orta: & partim pauore mœnia sunt derelicta, partim repentino consensu gratiam apud victorem quærentium patefactæ portæ. Et Masaniffa præsidio circa portas opportunaque mœnium dimisso, ne cui fugæ pateret exitus, ad regiam occupandam citato vadit equo. Intranti vestibulum in ipso limine Sophonisba vxor Syphacis, filia Asdrubalis Pœni occurrit: & cū in medio agmine armatorū Masaniffam insignem cū armis, tum cætero habitu conspexisset, regem esse (id quod erat) rata, genibus aduoluta eius: Om-

Sophonisbæ vxoris Syphacis ad Masaniffam oratio.

nia quidem, inquit, vt polles in nos, dii tibi dederunt, virtusq; & felicitas tua: sed si captiuæ apud dominum vitæ necisq; suæ vocem supplicē mittere licet, si genua, si victricē attingere dextram, precor quæsoq; per maiestatem regiam, in qua paulo antè nos quoque fuimus: perque gentis Numidarum nomen, quod tibi cum Syphace commune fuit: per huiusce regię deos, qui te melioribus ominibus accipiant, quàm Syphacem hinc miserūt: hanc veniam supplici des, vt ipse quodcunque fert animus, de captiua statuas: neque in cuius-

quam

A quam Romani superbū ac crudele arbitrium venire finas. si nihil aliud quā Syphacis vxor fuisset, tamen Numidæ atque in eadem mecum Africa geniti, quā alienigenæ & externi fidem experiri mallet. quid Carthaginienſi ab Romano, quid filiæ Asdrubalis timendum sit, vides. si nulla alia re potes, morte me vindices ab Romanorum arbitrio, oro obestorq̃ue. Forma erat insignis & florentissima ætas. itaque cū modò dextram amplectens, in id, ne cui Romano traderetur, fidem exposceret: propiusq̃ue iam blanditias oratio esset quā preces: non in misericordiam modò prolapsus est animus victoris, sed (vt est genus Numidarum in Venerem preceps) amore captiue victor captus, data dextera in id quod petebatur obligandæ fidei, in regiā concedit. Institit deinde reputare secum ipse, quemadmodum promissi fidem præstaret. quod cū expedire non posset, ab amore temerarium atque impudens mutuatur consilium. nuptias in eum ipsum diem repentē parari iubet, ne quid relinqueret integri aut Lælio, aut ipsi Scipioni consulendi velut in captiuam, quæ Masaniissæ iam nupta foret. Factis nuptijs superuenit Lælius: & adeo non dissimulauit improbare factum, vt primò etiam cum Syphace & cæteris captiuis detractā eam thoro geniali mittere ad Scipionē conatus sit. victus deinde precibus Masaniissæ orantis, vt arbitrium, vtrius regum duorum fortunæ accessio Sophonisba esset, ad Scipionem reijceret: misso Syphace & cæteris captiuis, cæteras vrbes Numidię, quæ præfidijs regijs tenebantur, adiuuante Masanissa recepit. Syphacem in castra adduci cū esset nuntiatum, omnis velut ad spectaculum triumphi multitudo effusa est. Præcedebat ipse vinctus, sequebatur grex nobilium Numidarum, tum quantum quisque plurimum posset magnitudini Syphacis famæq; gentis, victoriam suam augendo, addebat. Illum esse regem, cuius tantum maiestati duo potentissimi in terris tribuerint populi, Romanus Carthaginienſisque, vt Scipio imperator suus ad amicitiam eius petendam, relicta prouincia Hispania exercituq̃ue, duabus quinqueringibus in Africam nauigarit: Asdrubal Pœnorum imperator non ipse modò ad eum in regnum venerit, sed etiam filiam ei nuptum dederit. habuisse eum tempore vno in potestate duos imperatores, Pœnum Romanumq̃ue. sicut ab dijs immortalibus pars vtraq; hostijs mactandis pacem petisset, ita ab eo vtrinque pariter amicitiam petitam. iam tantas habuisse opes, vt Masanissam regno pulsum eò redegerit: vt vita eius fama mortis & latebris, ferarum modo in syluis rapto viuientis tegeretur. His sermonibus circumstantium celebratus rex, in prætorium ad Scipionem est perductus. Mouit & Scipionem cum fortuna pristina viri præſenti fortunæ collata: tum recordatio hospitij dextræq̃ue datæ, & fœderis publicè ac priuatim iuncti. Eadem hæc & Syphaci animū dederunt in alloquendo victore. nam cū Scipio quid sibi voluisset quæreret, qui non societatem solū abnuisset Romanam, sed vltro bellum intulisset: tum ille peccasse quidem sese, atque insanisse fatebatur. sed tum demum, cū arma aduersus populū Romanum cepisset, exitum sui furoris fuisse, non principium. tunc se insanisse, cū hospitia priuata & publica fœdera omnia ex animo eiecisset: cū Carthaginienſem matronam domum acceperit, illis nuptialibus facibus regiam conflagrasse suam: illam furiam pestemq̃ue omnibus delinimentis animū suum auertisse atque alienasse: nec quieuisse, donè ipsa manibus suis nefaria sibi arma aduersus hospitem atque amicum induerit. perduto tamen atque afflictō sibi hoc in miserijs solatij esse, quod in omnium hominum inimicissimi sibi domū ac penates eandem pestē ac furiam transisse videat. neque prudentiorem, neque constantiorem Masanissam quā Syphacem esse, etiam ab iuuenta incautiorem. certè stultius illum atque intemperantius eam quā se duxisse.

Masanissa ducit Sophonisbam.

Syphax cum reliquis captiuis ad Scipionem ducitur.

Syphacis ad Scipionem oratio.

*Scipio Masanissam
reprehendit ob So-
phonisbæ nuptias.*

duxisse. Hæc non hostili modò odio, sed amoris etiam stimulis, amatâ apud
 æmulum cernens, cùm dixisset, non mediocri cura Scipionis animum pepu-
 lit. & fidem criminibus factæ propè inter arma nuptiæ, neque consulto neq;
 expectato Lælio, faciebant: tamque præceps festinatio, vt quo die captam re-
 ginam vidisset, eodem matrimonio iunctam acciperet, & apud penates ho-
 itis sui nuptiale sacrû cõficeret. Et eo fœdiora hæc videbantur Scipioni, quòd
 ipsum in Hispania iuuenem nullius forma pepulerat captiuæ. Hæc secum vo-
 lutanti Lælius ac Masanissa superuenerunt, quos cum pariter ambos & beni-
 gno vultu excepisset, & egregijs laudibus frequenti prætorio celebrasset, ab-
 ductum in secretum Masanissam sic alloquitur: Aliqua te existimo Masanif-
 sa intuentem in me bona, & principiò in Hispaniam ad iungendam mecum
 amicitiam venisse, & postea in Africa te ipsum, spesque omnes tuas in fidem
 meam cõmisisse. atqui nulla earum virtus est, propter quas appetendus tibi
 visus sim, qua ego æquè atque temperantia & continentia libidinum glo-
 riatus fuerim. Hanc te quoq; ad cæteras tuas eximias virtutes Masanissa adie-
 cisse velim. nam non est (mihi crede) tantum ab hostibus armatis ætati no-
 stræ periculi, quantum ab circumfusus vndiq; voluptatibus. qui eas sua tem-
 perantia frænauit ac domuit, multò maius decus maioremq; victoriam sibi
 peperit, quam nos Syphace victo habemus. Quæ me absente strenuè ac forti-
 ter fecisti, libenter & commemorauit, & memini: cætera te ipsum reputare te-
 cum, quàm me dicente erubescere malo. Syphax populi Romani auspicijs vi-
 ctus captusq; est: itaque ipse, coniunx, regnum, ager, oppida, homines qui in-
 colunt, quicquid deniq; Syphacis fuit, præda populi Romani est: & regē, con-
 iugemque eius, etiam si non ciuis Carthaginienſis esset, etiam si non patrem
 eius imperatorem hostium videremus, Romam oporteret mitti: ac senatus
 populiq; Romani de ea iudicium atque arbitrium esse, quæ regem nobis so-
 cium alienasse, atq; in arma coëgisse præcipitem dicatur. Vince animum, ca-
 ue deformes multa bona vno vitio, & tot meritorum gratiam maiore culpa,
 quàm causa culpæ est, corrumpas. Masanissæ hæc audienti non rubor solum
 suffusus, sed lachrymæ etiam obortæ. & cùm se quidem in potestate futurum
 imperatoris dixisset, orassetque eum, vt quantum res sineret, fidei suæ temerè
 obstrictæ consuleret (promississe enim, sese in nullius potestatem eam tradi-
 turum) ex prætorio in tabernaculum suum confusus concessit. Ibi arbitris re-
 motis cum crebro suspirio, & gemitu, quod facilè à circumstantibus taberna-
 culum exaudiri posset, aliquantum temporis consumpsisset, ingenti ad po-
 stremū edito gemitu, fido ex seruis vno accito, sub cuius custodia regio mo-
 re ad incerta fortunæ venenum erat, ei mistum in poculo ferre ad Sophonis-
 bam iubet, ac simul nuntiare: Masanissam libenter primam ei fidem præsta-
 turum fuisse, quam vir vxori debuerit. quoniam arbitrium eius, qui possint,
 adimant: secundam fidem præstare, ne viua in potestatem Romanorum ve-
 niat: memor patris imperatoris, patriæque. & duorum regum, quibus nupta
 fuisset, sibi ipsa consuleret. Huc nuntium, ac simul venenum ferens minister,
 cùm ad Sophonisbā venisset: Accipio, inquit, nuptiale munus, nec ingratum:
 si nihil maius vir vxori præstare potuit. hoc tamen nuntia: melius me moritu-
 ram fuisse, si nō in funere meo nupsissem. nec locuta est ferocius, quàm acce-
 ptum poculū nullo trepidationis signo dato impauidè hausit. Quod vbi nun-
 tiatum est Scipioni: ne quid æger animo ferox iuuenis grauius consuleret, ac-
 citum eum extemplò nunc solatur: nunc quòd temeritatem temeritate alia
 luerit, tristioresq; rem quàm necesse fuit, fecerit, leniter castigat. Postero die
 vt à præsentī motu auerteret animum eius, in tribunal ascendit: & cõcionem
 aduocari iussit. ibi Masanissam primū regem appellatum, eximijsq; orna-
 tum

*Masanissa venenum
in poculo mistū ad So-
phonisbam mittit.*

*Sophonisba venenū
impauidè hausit.*

A tum laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli, & scipione eburneo, togâ pictâ, & palmata tunica donat. addit verbis honorem, neque magnifi-

*Scipio Masanissam
amplissimis donis de-
corat.*

centius quicquam triumpho apud Romanos, neq; triumphantibus amplio-
rem eo ornatu esse, quo vnum omnium externorum dignū Masanissam po-
pulus Romanus ducat. Lælium deinde & ipsum collaudatum aurea corona
donat. & alij militares viri, prout à quoq; nauata opera erat, donati. Ijs hono-
ribus mollitus regis animus, erectusq; in spem propinquam, sublato Sypha-
ce omnis Numidiæ potiundæ. Scipio C. Lælio cum Syphace alijsq; captiuis
Romam misso, cum quibus & Masanissæ legati profecti sunt, ipse ad Tuneta
rursus castra refert: & quæ munimenta inchoauerat, permuniit. Carthagini-
enses non breui solum, sed prope vano gaudio ab satis prospera in præsens op-
pugnatione classis perfusi, post famā capti Syphacis, in quo plus propè, quàm
in Asdrubale atque exercitu suo spei reposuerant, perculsi, iam nullo authore
belli ultro audito, oratores ad pacem petendam mittunt xxx. seniorum prin-
cipes. id erat sanctius apud illos consilium, maximaque ad ipsum senatum
regendum vis. Qui vbi in castra Romana & prætorium peruenerunt, more
adorantium (accepto, credo, ritu ex ea regione, ex qua oriundi erant) pro-
cubuerunt. Conueniens oratio tam humili adorationi fuit, non culpam pur-
gantium, sed transferentium initium culpæ in Annibalem, impotentiaque
eius fautores. veniam ciuitati petebant, ciuium temeritate bis iam antè euer-
sæ, incolumi futuræ iterum hostium beneficio, imperium ex victis hostibus
populum Romanum, non perniciem petere. paratis obedienter seruire, quæ
vellet, imperaret. Scipio & venisse ea spe in Africam se ait, & spem suam pro-
spero belli euentu auctam, victoriam se, non pacem domum reportaturum
esse: tamen cum victoriam propè in manibus habeat, pacem non abnuere: vt
omnes gentes sciant, populum Romanum & suscipere iustè bella, & finire. Le-
ges pacis se has dicere. Captiuos & perfugas & fugitiuos restituant. exerci-
tus ex Italia & Gallia deducant. Hispania abstineant. insulis omnibus, quæ
inter Italiam & Africam sunt, decedant. naues longas, præter viginti, omnes
tradant. tritici quingenta, hordei ccc. millia modium. Pecuniæ summam
quantam imperauerit, parum conuenit * alibi quinq; millia talentum, alibi
* quinque millia pondo argenti, alibi duplex stipendiū militibus imperatum
inuenio.

*Lælius Syphacem &
reliquos captiuos Ro-
mam deportat.*

*Carthaginienses à Sci-
pione pacem petunt.*

Scipionis responsio.

* Val. 3000000
coron.

* Val. 50000. cor.

*Lælius cum captiuis
Romam venit.*

*Masanissæ legati in
senatum Romanum
introduci.*

* Val. 50. coron.

* Val. 10. coron.

*Prælium cum Magone
in Insubria.*

inuenio. His conditionibus, inquit, placeatne pax, triduum ad consultandum
dabitur. si placuerit, mecum inducias facite, Romam ad senatum mittite le-
gatos. Ita dimissi Carthaginienses, nullas recusandas condiciones pacis cum
censuissent: quippe qui moram temporis quaerent, dum Annibal in Africam
traiceret: legatos alios ad Scipionem, ut inducias facerent: alios Romam ad
pacem petendam mittunt, ducentes paucos in speciem captiuos, perfugasque
& fugitiuos, quo impetrabilior pax esset. Multis antè diebus Lælius cum Sy-
phace primoribusque Numidarum captiuis Romam venit: quæque in Africa ge-
sta essent, omnia exposuit ordine patribus, ingenti omnium & in præsens læ-
titia, & in futurum spe. Consulti inde patres, regem in custodiam Albam mit-
tendam censuerunt, Lælium retinendum, donec legati Carthaginienses ve-
nirent. Supplicatio in quatrimum decreta est. P. Aelius prætor senatu mis-
so, & concione inde aduocata, cum C. Lælio in Rostra ascendit. Ibi verò au-
dientes, fusos Carthaginiensium exercitus, deuictum & captum ingentis no-
minis regem, Numidiam omnem egregia victoria peragratam: tacitum con-
tinere gaudium non poterant, quin clamoribus, quibusque alijs multitudo
solet, lætitiæ immodicam significarent. Itaque prætor extemplo edixit, uti
ædificiis ædes sacras omnes tota vrbe aperirent, circumeundi, salutandique
deos, agendique gratias per totum diem populo potestas fieret. Postero die
legatos Masanissæ in senatum introduxit. Gratulati primum senatui sunt,
quod P. Scipio prosperè res in Africa gessisset: deinde gratias egerunt, quod
Masanissam non appellasset modò regem, sed fecisset, restituendo in paternum
regnum: in quo post Syphacem sublatum, si ita patribus visum esset, sine me-
tu & certamine esset regnaturus. deinde, quod collaudatum pro concione am-
plissimis decorasset donis: quibus ne indignus esset, & dedisse operam Masa-
nissam, & porro daturum esse. petere, ut regium nomen, cæteraque Scipionis
beneficia & munera senatus decreto confirmaret: &, nisi molestum esset, il-
lud quoque petere Masanissam, ut Numidas captiuos, qui Romæ in custodia
essent, remitterent. id sibi amplum apud populares futurum esse. Ad ea re-
sponsum legatis: Rerum gestarum in Africa prosperè communem sibi cum
rege gratulationem esse. Scipionem rectè atque ordine videri fecisse, quod
eum regem appellasset: & quicquid aliud fecisset, quod honori foret Masa-
nissæ, ea patres comprobare atque laudare. Munera, quæ legati ferrent regi,
decreuerunt: sagula purpurea duo cum fibulis aureis singulis, & lato clauo
tunicis: & equos duos phaleratos, bina equestria arma cum loricis: & taber-
nacula, militaremque suppellectilem, qualem præberi consuli mos est. Hæc regi
prætor mittere iussus. legatis in singulos dona ne minus * quinque millium,
comitibus eorum * millibus æris: & vestimenta bina legatis, singula comiti-
bus, Numidisque, qui ex custodia missi redderentur regi. ad hoc ædes, libera
loca, lautia legatis decreta. Eadem æstate, qua hæc decreta Romæ, & in Africa
gesta sunt, P. Quintilius Varus prætor, & M. Cornelius PROCOS. in agro Insu-
brium Gallorum cum Magone Pœno signis collatis pugnaverunt. Prætoris
legiones in prima acie fuerunt: Cornelius suas in subsidijs tenuit, ipse ad pri-
ma signa equo aduectus. proque duobus cornibus prætor ac proconsul mi-
lites ad inferenda in hostes signa summa vi hortabantur. posteaquam nihil
commouebant, tum Cornelio Quintilius: Lentior, ut vides, fit pugna, inquit:
& induratus præter spem resistendo hostium timor: ac ne vertat in audaciam,
periculum est. equestrem procellam excitemus oportet, si turbare ac statu
mouere volumus. itaque vel tu ad prima signa prælium sustine, ego inducam
in pugnam equites: vel ego hic in prima acie rem geram, tu quatuor legionum
equites in hostem emittito. Vtram vellet prætor muneris partem proconsule
accipien-

A accipiente, Quintilius prætor cum filio, cui Marco prænomen erat, impigro iuvene, ad equites pergit, iussosq; ascendere in equos, repente in hostem emit- tit. Tumultu equestrem auxit clamor ab legionibus additus: nec stetit ho- stium acies, ni Mago ad primu equitum motum paratos elephatos extemplo in prælium induxisset. ad quorum stridore odoremq; & aspectum territi equi, vanum equestre auxilium fecerunt. & ut permixtus, ubi cuspide uti & cominus gladio posset, roboris maioris Rom. eques erat: ita in ablatum pauentibus pro- cul equis melius ex intervallo Numidæ iaculabantur. simul & peditum legio XII. magna ex parte cæsa, pudore magis quam viribus tenebat locum: nec diu- tius tenuisset, ni ex subsidijs XIII. legio in primam aciem inducta, prælium du- **B** biu excepisset, Magoq; ex subsidijs Gallos integræ legioni opposuisset. quibus haud magno certamine fufis, hastati legionis XI. conglobat sese, atq; elephan- tos iam etiã peditum aciem turbantes inuadunt. in quos cum pila confertos coniecissent, nullo ferme frustra emisso, omnes retrò in aciem suorum auerte- runt. quatuor grauati vulneribus corruerunt. Tum prima comota hostium acies, simul omnibus peditibus, ut auersos videre elephantos, ad augendu pa- uorem ac tumultum effufis. sed donec stetit ante signa Mago, gradum sensim referentes ordines tenorem pugnae seruabant: posteaquam femore transfixo cadentem, auferriq; ex prælio propè exanguem videre, extemplo in fugã om- nes conuersi. Ad V. millia hostium eo die cæsa, & signa militaria duodeuiginti **C** capta. nec Romanis incruenta victoria fuit. II. millia & CCC. de exercitu præ- toris, pars multo maxima ex legione XII. amissa. inde & tribuni militum duo, M. Cosconius, & M. Mænius: tertie decime quoq; legionis, quæ postremo præ- lio affuerat, Cn. Heluius tribunus militu in restituenda pugna cecidit, & duo- deuiginti ferme equites illustres obtriti ab elephantis cū centurionib. aliquot perierunt, & longius certamen fuisset, ni vulnere ducis concessa victoria esset. Mago proximæ noctis silentio profectus, quantum pati viæ per vulnus pote- rat, itineribus extentis, ad mare in Ligures Ingaunos peruenit, ibi cum legati **D** ab Carthagine paucis ante diebus in sinum Gallicum appulsis nauibus adie- runt, iubentes primo quoq; tempore in Africam trajicere. idem & fratrem eius Annibalem (nam ad eum quoq; isse legatos eadem iubentes) facturum. non in eo esse Carthaginensium res, ut Galliam atq; Italiam armis obtineant. Ma- go non imperio modò senatus periculoq; patriæ motus, sed metuens etiam, ne victor hostis moranti instaret: Liguresq; ipsi relinqui Italiam à Pœnis cer- nentes, ad eos quorum mox in potestate futuri essent, deficerent: nihil sperans leuiorem in nauigatione quam in via iactationem vulneris fore, & curationi omnia comodiora: impositis copijs in naues profectus, vixdum superata Sar- dinia ex vulnere moritur. naues quoque aliquot Pœnorum disiectæ in alto à **E** classe Romana, quæ circa Sardiniam erat, capiuntur. Hæc terra mariq; in parte Italiæ, quæ iacet ad Alpes, gesta. Consul Cn. Seruilius nulla memorabili re in prouincia Hetruria, & Gallia (nam eò quoq; processerat) gesta, patre Cn. Ser- uilio, & C. Luctatio patruo exseruitute post XVI. annu receptis, qui ad vicu Ta- netu à Boijs capti fuerat: hinc patre, hinc patruo latera circundantibus, priua- to magis quam publico decore insignis Romam redijt. Latum ad populū est, ne Cn. Seruilio fraudi esset, quod patre, qui sella curuli sedisset, viuo, cum id igno- raret, tribunus pl. atq; ædilis pl. fuisset, contra quam sancitu legibus erat. Hac rogatione perlata, in prouinciam redijt. Ad Cn. Seruiliū consulē, qui in Bru- **Ad Seruiliū Cepio nem cos. Brutorū vr- bes deficiunt.** tijs erat, Consentia, Vffugum, Vergæ, Besidia, Hetriculum, Sypheum, Argenta- num, Dampetia, multiq; alij ignobiles populi senescere Punicum bellum cer- nentes, defecere. Idem consul cum Annibale in agro Crotonensi acie confli- xit. Obscura eius pugnae fama est. Valerius Antias quinque millia hostium cæsa **Ec ait.**

Mago femore trans- fixo cadit.

Cæforum numerus.

Mago in Liguriam perfugit.

Mago ex vulnere mo- ritur.

Annibalis indignatio, quod ab Italia reuocaretur.

Annibal in Africa traiecit.

* Val. 28000. cor.
* Val. 8000. cor.

Segnius bona quam mala sentire.

Quinque dierum supplicatio ob vacuam hostibus Italiam.

Carthaginiensium legatorum in senatu petio.

ait. quæ tanta res est, ut aut impudenter ficta sit, aut negligenter prætermissa. Nihil certè ultra rei in Italia ab Annibale gestum. nam ad eum quoque legati ab Carthagine vocantes in Africam ijs fortè diebus, quibus ad Magonem, venerunt. Frendens gemensque ac vix lachrymis temperans dicitur legatorum verba audisse. Posteaquam edita sunt mandata: iam non perplexè, inquit, sed palam reuocant, qui vetando supplementum & pecuniam mitti, iam pridem retrahebant. Vicit ergo Annibalem non populus Romanus toties cæsus fugatusque, sed senatus Carthaginiensis obtreptione, atque inuidia. neque hac demeritate reditus mei tam P. Scipio exultabit atque efferet sese, quam Hanno qui domum nostram, quando alia re non potuit, ruina Carthaginis oppressit. Iam hoc ipsum præfagiens animo præparauerat antè naues. itaque inutili militum turba præsidij specie in oppida Brutij agri, quæ pauca magis metu, quam fide cõtinebantur, dimissa, quod roboris in exercitu erat, in Africam transuexit: multis Italici generis, quia in Africam secuturos abnuentes concesserant in Iunonis Lacinia delubrum, inuiolatum ad eam diem, in templo ipso foedè interfectis. Rarò quenquam alium patriam exilij causa relinquentem, magis moestum abisse ferunt, quam Annibalem hostium terra excedentem, respexisse sæpè Italiae littora, & deos hominesque accusantem: se quoque ac suum ipsius caput execratum, quod non cruentum ab Cannensi victoria militem Romanum duxisset. Scipionem ire ad Carthaginem ausum, qui consul hostem in Italia Poenum non vidisset: se centum millibus armatorum ad Thrasymenum & Cannas cæsis, circa Casilinum, Cumas, Nolaque, consenuisse. Hæc accusans, querensque ex diutina possessione Italiae est detractus. Romam per eosdem dies, & Magonem & Annibalem profectos allatus est. cuius duplicis gratulationis minuit lætitiā, & quod parum duces in retinendis ijs, cum id mandatum ab senatu esset, aut animi, aut virium habuisse videbantur: & quod solliciti erant, omni belli mole in vnum ducem exercitumque inclinata, quod euasura esset res. Per eosdem dies legati Saguntini venerunt, comprehensos cum pecunia adducentes Carthaginienses, qui ad conducenda auxilia in Hispaniam traiecissent. * ducenta & quinquaginta auri, * octingenta pondo argenti in vestibulo curiæ posuerunt. Hominibus acceptis, & in carcerem conditis, auro argentoque reddito, gratiæ legatis actæ: atque insuper munera data, ac naues, quibus in Hispaniam reuerterentur. Mentio deinde ab senioribus facta est, segnius homines bona quam mala sentire. transitus Annibalis in Italiam quantum terroris pauorisque inieciisset, sese meminisse. quas deinde clades, quos luctus incidisse? visa castra hostium è muris urbis: quæ vota singulorum, vniuersorumque fuisse? quoties in concilijs voces manus ad cælum porrigentium, auditas? en vnquam ille dies futurus esset, quo vacuam hostibus Italiam bona pace florentem visuri essent? dedisse tandem id deos sextodecimo demum post anno: nec esse qui dijs gratias agendas censeat: adeo ne aduenientem quidem gratiam homines benignè accipere, nedum ut præteritæ satis memores sint. Conclamatum deinde ex omni parte curiæ est, uti referret P. Aelius prætor: decretumque, ut quinque dies circa omnia puluinaria supplicaretur, victimæque maiores immolarentur cxx. Iam dimisso Lælio, legatisque Masanissæ, cum Carthaginiensium legatos de pace ad senatum venientes Puteolis visos, inde terra venturos allatum esset: reuocari C. Lælium placuit, ut coram eo de pace ageretur. Q. Fuluius Gillo legatus Scipionis Carthaginienses Romam adduxit: quibus vetitis ingredi urbem, hospitium in villa publica, senatus ad ædem Bellonæ datus est. Orationem eandem fermè, quam apud Scipionem, habuerunt, culpam omnem belli à publico consilio in Annibalem vertentes. Eum iniussu senatus non Alpes modò, sed Iberum quoque transgressum: nec Romanis solum,

A solum, sed antè etiam Saguntinis, priuato consilio bellum intulisse. senatui ac populo Carthaginiensi, si quis vera æstimet, foedus ad eam diem inuiolatum esse cum Romanis. itaq; nihil aliud sibi mandatum esse vti peterent, quam vt in ea pace, quæ postremò cum consule Luctatio facta esset, manere liceret. Cum more tradito à patribus potestatem interrogandi, si quis quid vellet, legatis prætor fecisset: senioresq; qui foederibus interfuerant, alia alij interrogarent, nec meminisse se per ætatem (etenim omnes fermè iuuenes erant) dicerent legati: conclamatum ex omni parte curiæ est, Punica fraude electos, qui veterem pacem repeterent, cuius ipsi non meminissent. Emotis deinde curia legatis, sententiæ interrogari cœptæ. M. Liuius Cn. Seruilius cos. qui propior

B esset, accersendum, vt coram eo de pace ageretur, censebat. cum de re maiore, quam quanta esset, consultatio incidere non posset: nō videri sibi absente consulum altero, ambobusue eam rem agi, satis ex dignitate populi Romani esse. Q. Metellus, qui triennio antè cōsul, dictatorq; fuerat: cum P. Scipio cædendo exercitus, agros populando, in eam necessitatem compulisset hostes, vt supplices pacem peterent: & nemo omnium verius existimare posset, qua mente ea pax peteretur, quam is qui ante portas Carthaginiis bellum gereret: nullius alterius consilio, quam Scipionis accipiendam, abnuendamque pacem esse. M. Valerius Leuinus, qui bis consul fuerat, speculatores, nō legatos venisse arguebat: iubendosq; eos Italia excedere, & custodes cum ijs vsq; ad naues mittendos: Scipioniq; scribendum, ne bellū remitteret. Lælius Fuluiusq; adiecerunt, & Scipionem in eo positam habuisse spem pacis, si Annibal & Mago ex Italia non reuocarentur, cæterum omnia simulaturos Carthaginienses, duces eos exercitusq; expectantes: deinde quamuis recentium foederum, & deorum omnium oblitos, bellum gesturos. Eo magis in Læuini sententiam discessum. Legati pace infecta, ac propè sine responso dimissi. Per eos dies Cn. Seruilius consul, haud dubius quin pacatæ Italiæ penes se gloria esset, velut pulsum ab se Annibalem persequens, in Siciliā, inde in Africam transiturus, traiecit. Quod vbi Romæ vulgatum est, primò censuerunt patres, vt prætor scriberet cōsuli, senatum æquum censere in Italiam reuerti eum: deinde, cum prætor spreturū eum

D literas suas diceret, dictator ad idipsum creatus P. Sulpitius, pro iure maioris imperij consulē in Italiam reuocauit. reliquum anni cū M. Seruilio magistro equitum circumeundis in Italia vrbibus, quæ bello alienatæ fuerant, noscendisq; singularum causis consumpsit. Per induciarū tempus, & ex Sardinia ab Lentulo prætore centum onerariæ naues cum cōmeatu, & viginti rostratarū præsidio, & ab hoste, & ab tempestatibus mari tutò in Africā transmiserūt. Cn. Octauio cc. onerarijs, xxx. longis nauibus ex Sicilia trajicienti, non eadē fortuna fuit. In conspectū fermè Africæ prospero cursu vectum, primò destituit ventus, dein versus in Africum turbauit, ac passim naues disiecit. ipse cum rostratis per aduersos fluctus ingenti remigū labore enixus, Apollinis promontorium tenuit. onerariæ pars maxima ad Aegimurū insulam (ea sinum ab alto claudit, in quo sita Carthago est) xxx. fermè millia ab vrbe, alia aduersus vrbe ipsam ad Calidas Aquas delatæ sunt. Omnia in conspectu Carthaginiis erant. itaq; ex tota vrbe in forum concursus est. magistratus senatum vocare, populus in curiæ vestibulo fremere, ne tanta ex oculis manibusq; amitteretur præda. Cum quidam pacis petite, alij induciarū (necdum enim dies exierat) fidem opponerent: postremò permisso penè senatus populiq; consilio, consensum est, vt classe quinquaginta nauium Asdrubal Aegimurū trajiceret: inde per litora portusq; dispersas Romanas naues colligeret. Deserte fuga nautarum primum ab Aegimuro, dein ab Aquis onerariæ Carthaginem puppibus tractæ sunt. Nondū reuerterant ab Roma legati, neq; sciebatur quæ senatus Romani

Varia in senatu sententia de pace cū Carthaginiensibus facienda.

Dictator creatur P. Sulpitius, vt Seruilius Cos. in Italiam reuocaret.

Legati Romani à Carthaginiensibus propè violati.

Annibal in Africam appulit.

Legati Romani ad Philippum.

Q. Fabius Maximus moritur.

Provinciarum sortitio.

de bello, aut pace sententia esset: necdū induciarū dies exierat. eo indigniorem iniuriā ratus Scipio, ab ijs qui petissent pacē & inducias, spem pacis & fidem induciarū violatā esse, legatos Carthaginē, M. Bebiū, L. Seruiliū, L. Fabiū ex templō misit. Qui cum multitudinis cōcursu propè violati essent, nec reditum tutiorē futurū cernerent: petierunt à magistratibus, quorū auxilio vis prohibita erat, vt naues mitterēt, quæ se prosequerētur. Datæ triremes, duæ cum ad Bagradā flumē peruenissent, vnde castra Rom. cōspiciebātur, Carthaginē rediere. Classis Punica ad Vticā stationē habebat: ex ea tres quadriremes, seu clām misso à Carthagine nuntio vti fieret, seu Asdrubale qui classi præerat, sine publica fraude auso facinus, quinqueremē Rom. superantē promōtoriū ex alto repētē aggressē sunt, sed neq; rostro ferire celeritate subterlabentē poterant, neq; transfilire armati ex humiliorib. in altiorē nauē. & defendebatur egregiē, quoad tela suppeditarūt, quibus deficientibus, cū iam nulla alia res eam, quā propinquitās terræ, multitudoq; à castris in littuseffusa, tueri potuisset, cōcitātā remis quāto maximo impetu poterant, in terram cū immisissent, nauis tantū iactu- ra facta, incolumes ipsi euaserūt. Ita alio super aliud scelere cū haud dubiē induciē ruptæ essent, Lælius Fuluiusq; ab Rom. cum legatis Carthaginiensib. su peruenērūt. quibus Scipio, etsi nō induciarū modō fides à Carthaginiēsis, sed etiā ius gentiū in legatis suis violatū esset, tamen se nihil nec institutis P. R. nec suis morib. indignū in ijs facturū esse cū dixisset, legatis dimissis, bellū parabat. Annibale iam terrē appropinquante iussus ē nautis vnus ascendere in malū, vt specularetur quā tenerent regionē, cum dixisset, sepulchrū dirutum prorā spectare, abominat⁹, præteruehi iusso gubernatore, ad Leptim appulit classem, atq; ibi copias exposuit. Hęc eo anno in Africa gesta. Insequētia excedunt in eū annū, quo M. Seruilius Geminus, qui tum magister equitū erat, & T. Claudius Nero cōsules facti sunt. Ceterū exitu superioris anni cū legati sociarū vrbiū ex Græcia questi essent, vastatos agros ab regijs præsidijs, missosq; in Macedoniā legatos ad res repetēdas, nō admissos ad Philippum regē: simul nuntiaissent III. M. militū cū Sopatro duce traiecta in Africā duci, vt essent Carthaginiēsis. præsidio, & pecuniē aliquantū vnā missum: legatos ad regē, qui hæc aduersus fœdus facta videri patrib. nuntiarēt, mittendos censuit senatus. Missi C. Terentius Varro, Cn. Mālius, M. Aurelius. ijs tres quinqueremes datæ. Annus insignis incendio ingēti, quo clius publ. ad solū exustus es, & aquarū magnitudine, & annonē vilitate fuit, præterquam quod pace omnis Italia erat aperta, etiā quod magnā vim frumēti ex Hispania missam M. Valerius Falco, & M. Fabius Buteo ædiles curules quaternis eris viciatim pop. descripserunt. Eodē anno Q. Fabius Maximus moritur, exactē ætatis, si quidem verū est, augurē XLII. annos fuisse, quod quidā authores sunt. Vir certē fuit dignus tanto cognomine, vel si nouū ab eo inciperet. superauit paternos honores, auitos equauit. Pluribus victorijs, & maiorib. prælijs auus insignis Rullus, sed omnia equare vnus hostis Annibal potest. cautior tamē quā promptior hic habitus fuit. & sicut dubites, vtrum ingenio cunctator fuerit, an quia ita bello propriē, quod tum gerebatur, aptū erat: sic nihil certius est, quā vnū hominē nobis cunctādo rem restituisse, sicut Ennius ait. Augur in locū eius inauguratus Q. Fabius Maximus, filius. in eiusdē locum pontifex (nam duo sacerdotia habuit) Ser. Sulpitius Galba. Ludi Romani diem vnū, plebeij ter toti instaurati ab ædilib. M. Sextio Sabino, & Cn. Tremellio Flacco. li ambo prætores facti, & cum ijs C. Liuius Salinator, & C. Aurelius Cotta. Comitia eius anni vtrum Cn. Seruilius cos. habuerit, an quia eum res in Hetruria tenuerit. quæstiones ex s. c. de cōiurationibus principum habentem, dictator ab eo dictus P. Sulpitius, incertum diuersi autores faciūt. Principio insequētis anni M. Seruilius, T. Claudius senatu in Caput. vocato de prouin-

A prouincijs retulerunt. Italiam atq; Africam in sortem conijci, Africam ambo cupientes, volebant. cæterum Q. Metello maximè annitente, neq; data, neque negata est Africa. Consules iussi cum tribunis plebis agere: vt si ijs videretur, populum rogarent, quem vellet in Africa bellum gerere. omnes tribus P. Scipionem iusserunt, nihilominus consules prouinciam Africam (ita enim senatus decreuerat) in sortem coniecerunt. T. Claudio Africa euenit, vt quinquaginta nauium classem, omnes quinquereemes, in Africam traiceret, pariq; imperio cum Scipione imperator esset. M. Seruilius Hetruriā fortitus. In eadē prouincia & Cn. Seruilio prorogatum imperiū, si consulem remorari ad urbē senatui placuisset. Prætores, M. Sestius Galliā est fortitus, vt duas legiones, prouinciaq; traderet ei P. Quintilius Varus, C. Liuius Brutios cū duabus legionibus, quibus P. Sempronius proconsul priore anno præfuerat: Cn. Tremellius Siciliam, vt ab P. Villo Tappulo Pr. prioris anni prouinciam & duas legiones acciperet. Villius proprætor cum viginti nauibus longis, militibus mille oram Siciliae tutaretur: inde M. Pomponius viginti nauibus reliquis mille & quingentos milites Romam deportaret. C. Aurelio Cottæ urbana euenit. cæteris ita, vti quisq; obtinebant prouincias, exercitusq; prorogata imperia. Sexdecim non amplius eo anno legionibus defensum imperium est. Et vt placatis dijs omnia inciperent, agerentq;, quos ludos M. Claudio Marcello, T. Quintio coss. T. Manlius dictator, quasq; hostias maiores vouerat, si per quinquennium illud Respublica eodem statu fuisset, vt eos consules prius quam ad bellū proficiscerentur, facerent. Ludi in circo per quatrīdū facti: hostiæq; quibus votæ erant dijs, cæfæ. Inter hæc simul spes, simul cura indies crescebat: nec satis certū constare apud animos poterat, vtrum gaudio dignius esset, Annibalem post xvi. annum ex Italia decedentē vacuam possessionē eius reliquisse populo Rom. an magis metuendum, quòd incolumi exercitu in Africam traiecisset. Locum nimirum, nō periculum mutatum. cuius tantæ dimicationis vatem, qui nuper decessisset, Q. Fabium haud frustra canere solitum, grauiorē in sua terra futurum hostem Annibalē, quàm in aliena fuisset, nec Scipioni aut cum Syphace, inconditæ barbariæ rege, qui statarios semilixas ducere exercitus solitus sit, aut cū focero eius Asdrubale, fugacissimo duce rem futurā, aut tumultuarijs exercitibus, ex agrestium semiermi turba subito collectis: sed cum Annibale, propè nato in prætorio patris fortissimi ducis, alito atque educato inter arma, puero quondā milite, vixdum iuvene imperatore: qui senex vincendo factus, Hispanias, Gallias, Italiam ab Alpibus ad fretū monumentis ingentiū rerum cōpleisset, ducere exercitum æqualē stipendijs suis, duratum omniū rerum patientia, quas vix fides fiat homines passos, perfusum millies cruore Rom. exuias non militū modò, sed etiam imperatorū portantem. multos occursum Scipioni in acie. qui prætores, qui consules Rom. sua manu occidissent, muralibus vallaribusq; insignes coronis. peruagatos capta castra, captas vrbes Rom. non esse hodie tot fasces magistratibus pop. Romani, quot captos ex cæde imperatorū præ se ferre posset Annibal. Has formidines agitādo animis, ipsi curas & metus augebāt, etiam quòd, cū assueissent per aliquot annos bellū ante oculos alijs atq; alijs in Italiae partibus lenta spe in nullū propinquū debellādi finē gerere, erexerant omniū animos Scipio & Annibal, velut ad supremū certamē comparati duces. ij quoq;, quibus ingens erat in Scipione fiducia, & victoriæ spes, quo magis in propinquam eam imminebant animis, eo curæ intentioris erant. Haud dispar habitus animorū Carthaginensibus erat: quos modò peritisse pacē, intuentes Annibalem ac rerum gestarū eius magnitudinē, poenitebat: modò, cum respicerent, bis sese acie victos, Syphacem captū, pulsos se Hispania, pulsos Italia, atque ea omnia vnius virtute & consilio Scipionis facta,

Ludi.

Quanta cura sollicitantur Romani ob africanum bellum.

Variè afficiebantur Carthaginenses ob Annibalem reditum.

velut fatalem eum ducem in exitium suum natum horrebant. Iam Asdrume. F. tum peruenerat Annibal. vnde ad reficiendum ex iactatione maritima militum paucis diebus sumptis, excitus pauidis nuntiis, omnia circa Carthaginem obtineri armis afferentiū, magnis itineribus Zamam contendit. Zama quinque dierum iter ab Carthagine abest. inde præmissi speculatores cum excepti à custodibus Romanis deducti ad Scipionem essent: traditos eos tribunis militum, iussosq; omisso metu visere omnia, per castra, quæ vellent circunduci iussit: percunctatusq; satim percommodè omnia explorassent, datis qui prosequerentur, retro ad Annibalem dimisit. Annibal nihil quidem eorum quæ nuntiabantur (nam & Masanissam cum sex millibus peditum, quatuor equitum venisse eo ipso fortè die afferebant) læto animo audiuit, maximè hostis fiducia, quæ non de nihilo profectò concepta est, perculsus. itaq; quanquam & ipse causa belli eius erat, & aduentu suo turbauerat pactas inducias, & spem foederum: tamen, si integer, quàm si victus peteret pacem, equiorem impetrari posse ratus, nuntium ad Scipionem misit, vt colloquendi secum potestatem faceret. Id vtrum sua sponte fecerit, an publico cōsilio, neutrum cur affirmem habeo. Valerius Antias primo prælio victum eum à Scipione, quo duodecim millia armatorum in acie sunt cæsa, mille & septingenti capti, legatum cum alijs decem legatis tradit in castra ad Scipionem venisse. Cæterum Scipio cum colloquium haud abnuisset, ambo ex composito duces castra protulerunt, vt coire ex propinquo possent. Scipio haud procul Nadagara vrbe, tum ad cetera loco opportuno, tum quòd aquatio intra teli coniectum erat, consedit. Annibal tumulū à quatuor millibus inde, tutum cōmodumq; alioqui, nisi quòd longinquæ aquationis erat, cepit. ibi in medio locus conspectus vndique, ne quid insidiarum esset, delectus. Summotis pari spatio armatis, cum singulis interpretibus congressi sunt nō suæ modè ætatis maximi duces, sed omnis ante se memoriæ omnium gentium cuilibet regum imperatorumue pares. Pau-

*Annibal à Scipione
petit, vt cum illo li-
ceat colloqui.*

*Scipionis & Anniba-
lis congressus.*

*Annibalis ad Scipio-
nem oratio.*

lis per alter alterius conspectu, admiratione mutua propè attoniti conticuere. Tum Annibal prior: Si hoc ita fato datū erat, vt qui primus bellum intuli populo Romano, quiq; toties propè in manibus victoriam habui, is vltro ad pacem petendam venirem, lætor te mihi potissimū datum, à quo peterem. Tibi quoq;

A quoq; inter multa egregia non in vltimis laudum hoc fuerit, Annibalem, cui de tot Romanis ducibus victoriam dii dedissent, tibi cessisse: teque huic bello vestris prius quàm nostris cladibus insigni finem imposuisse. hoc quoq; ludibrium fortunæ casus ediderit, vt cum patre tuo cōsule ceperim arma, cum eodem primum Romano imperatore signa contulerim, ad filium eius inermis ad pacem petendam veniam. Optimum quidem fuerat. eam patribus nostris mentem datam ab dijs esse, vt & vos Italiæ, & nos Africæ imperio contenti essemus. neq; enim ne vobis quidem Sicilia atq; Sardinia satis digna pretia sunt pro tot classibus, tot exercitibus, tot tamq; egregijs amissis ducibus. Sed præterita magis reprehendi possunt, quàm corrigi. Ita aliena appetiuimus, vt de nostris dimicaremus. nec in Italia solum vobis bellum, nobis in Africa est: sed & vos in portis vestris propè, ac mœnibus signa armaq; hostium vidistis: & nos ab Carthagine fremitum castrorum Romanorum exaudiuimus. Quod igitur nos maximè abominaremur, vos ante omnia optaretis, in meliore vestra fortuna de pace agitur: agimusq; ij, quorum & maximè interest pacem esse, & qui quodcunq; egerimus, ratū ciuitates nostræ habituræ sint. animo tantum nobis opus est non abhorrente à quietis consilijs. Quod ad me attinet, iam ætas senem in patriam reuertentē, vnde puer profectus sum, iam secundæ, iam aduersæ res ita erudierunt, vt rationem sequi quàm fortunam malim. tuam & adolescentiam, & perpetuam felicitatem, ferociora vtraq;, quàm quietis opus est consilijs, metuo. Non temerè incerta casuum reputat, quem fortuna nunquam decepit. Quod ego fui ad Thrasymenum, ad Cannas, id tu hodie es. vix dum militari etate imperio accepto, omnia audacissimè incipientem nusquam fefellit fortuna. patris & patrui persecutus mortem, ex calamitate vestrę domus decus insigne virtutis pietatisq; eximiæ cepisti: amissas Hispanias recuperasti, quatuor inde Punicis exercitibus pulsus. consul creatus, cum ceteris ad tutandā Italiam parum animi esset, transgressus in Africam, duobus hic exercitibus cæsis, binis eadem hora captis simul incensisque castris, Syphace potentissimo rege capto, tot vrbibus regni eius, tot nostri imperij ereptis, me sextumdecimum iam annum hærentem in possessione Italiæ detraxisti. Post victoriam malle, quàm pacem animus. Noui vobis spiritus magnos magis, quàm vtilis. & mihi talis aliquando fortuna affulsit. Quod si in secundis rebus bonam quoque mentem darent dii, non ea solum quæ euenissent, sed etiam ea, quæ euenire possent, reputaremus. Vt omnium obliuiscaris aliorum, satis ego documenti in omnes casus sum. quem modò castris inter Anienem atq; vrbem vestram positis, ac iam propè scandentem mœnia Romana videras, hic cernis duobus fortissimis viris fratribus clarissimis imperatoribus orbatum ante mœnia propè obsessæ patrię, quibus terrui vestram vrbem, ea pro mea deprecantem. Maximæ cuiq; fortunæ minimè credendum est. In bonis tuis rebus, nostris dubijs, tibi ampla ac speciosa danti est pax: nobis petentibus magis necessaria, quàm honesta. Melior tutiorq; est certa pax, quàm sperata victoria. hæc in tua, illa in deorum manu est. Ne tot annorum felicitatem in vnius horæ dederis discrimen. cum tuas vires, tum vim fortunæ, martemque belli communem propone animo. vtrinq; ferrum, corpora humana erunt. nusquam minus quàm in bello euentus respondent. Non tantum ad id quod data pace iam habere potes, si prælio vincas, gloriæ adieceris: quantū ademeris, si quid aduersi eueniat. simul parta ac sperata decora vnius horę fortuna euertere potest. omnia in pace iungenda tuæ potestatis sunt P. Corneli. tunc ea habenda fortuna erit, quam dii dederint. Inter pauca felicitatis virtutisq; exempla M. Attilius quondam in hac eadem terra fuisset. si victor pacem petentibus dedisset patribus nostris: sed non statuendo tandem felicitati modum,

Scipionis ad Annibal
in orationem respon-
sio.

Annibal et Scipio
suos ad certamen in-
struunt.

dum, nec cohibendo efferentem se fortunam, quanto altius elatus erat, eo fac-
dius corrui. Est quidem eius, qui dat, non qui petit, condiciones dicere pacis.
sed forsitan non indigni simus, qui nobismetipsis mulctam irrogemus. nō re-
cusamus, quin omnia propter quę bellum initum est, vestra sint, Sicilia, Sardi-
nia, Hispania, quicquid insularum toto inter Africam Italiamque continetur
mari: Carthaginienses inclusi Africę littoribus vos, quando ita dijs placuit, ex-
terna etiā terra mariq; videamus regentes imperia. Haud negauerim, propter
non nimis syncerē petitam aut expectatam nuper pacem, suspectā esse vobis
Punicam fidem, multū per quos petita sit, ad fidem tuendę pacis pertinet Sci-
pio. vestri quoq; (vt audio) patres non nihil etiam ob hoc, quia parum dignita-
tis in legatione erat, negauerunt pacē. Annibal peto pacem: qui neq; peterem
nisi vtilem crederē: & propter eandē vtilitatē tuebor eam, propter quā petij. &
quemadmodū, quia à me bellū cœptum est, ne quē eius pœniteret, quoad ipsi
inuidēre dei, pręstiti: ita annitar, ne quem pacis per me partē pœniteat. Aduer-
sus hęc imperator Rom. in hanc ferē sententiam respondit: Non me fallebat
Annibal, aduentus tui spe Carthaginienses & pręsentem induciarū fidem, &
spē pacis turbasse: neq; tu id sanē dissimulas, qui de cōditionibus superioribus
pacis omnia subtrahas, pręter ea quę iam pridē in nostra potestate sunt. cæte-
rū sicut tibi curę est, sentire ciues tuos, quanto per te onere leuentur: sic mihi
laborandum est, ne quę tunc pepigerunt, hodie subtrācta ex cōditionibus pa-
cis pręmia perfidię habeant. indigni quibus eadem pateat conditio, vt etiam
profit vobis fraus, petitis. Neq; patres nostri priores de Sicilia, neq; nos de Hi-
spania fecimus bellum. & tunc Mamertinorū sociorum periculū, & nunc Sa-
gunti excidium nobis pia ac iusta induerunt arma. vos laceffisse, & tu ipse fate-
ris, & dij testes sunt: qui & illius belli exitum secundū ius fasq; dederunt, & hu-
ius dant & dabunt. Quod ad me attinet, & humanę infirmitatis memini, &
vim fortunę reputo, & omnia quęcunq; agimus, subiecta esse mille casibus
scio. cæterū quemadmodū superbē, & violenter me faterer facere, si priusq;
in Africam traiecissem, te tua voluntate cedentem Italia, & imposito in naues
exercitu ipsum venientem ad pacem petendā aspernarer: sic nunc, cum propē
manu cōserta restitātem ac tergiuersantē in Africam traduxerim, nulla sum
tibi verecundia obstrictus. proinde si quid ad ea, in quę tum pax cōuentura vi-
debatur (quę sunt nosti) mulctę nauū cum cōmeatu per inducias expugna-
tarum, legatorumq; violatorū, adiicitur, est quod referam ad cōsiliū. sin illa
quoq; graua videntur, bellum parate, quoniam pacem pati non potuistis. Ita
infecta pace ex colloquio ad suos cū se recepissent, frustra verbis tentatam rem
nuntiant: armis decernendū esse, habendāq; eam fortunā quam dij dedissent.
In castra vt est ventum, pronuntiant ambo, arma expedirent milites animosq;
ad supremum certamen nō in vnū diem, sed in perpetuum, si felicitas adesset,
victores. Roma an Carthago iura gentibus daret, ante crastinam noctē scitu-
ros. neq; enim Africam, aut Italiam, sed orbem terrarū victorię pręmium fore: &
par periculū pręmio, quibus aduersę pugnæ fortuna fuisset. Nam neq; Rom.
effugium vllum patebat in aliena ignotaq; terra: & Carthagini supremo auxi-
lio effuso adesse videbatur pręsens excidium. Ad hoc discrimen procedunt po-
stero die duorum opulentissimorū populorum duo longē clarissimi duces,
duo fortissimi exercitus, multa antē parta decora aut cumulaturi eo die, aut
erueruri. Anceps igitur spes & metus miscebant animos: contemplantibusq;
modō suam, modō hostium aciē, cū oculis magis quā ratione pensarent
vires, simul læta, simul tristia obuersabantur. quę ipsis sua sponte non suc-
currebant, ea duces admonendo atq; hortādo subiiciunt. Pœnus xvi. annorū
in terra Italia res gestas, tot duces Rom. tot exercitus occisione occisos, & sua
cuiq;

A cuiq; decora, vbi ad insignem alicuius pugne memoria militē venerat, referebat. Scipio Hispanias, & recentia in Africa prēlia, & confessionem hostiū, quod neq; non petere pacē propter metum, neq; manere in ea prae insita animis perfidia potuissent. ad hoc colloquium Annibalis in secreto habitum, ac liberum fingenti, quā velit flecti: ominatur (quibus quondā auspicijs patres eorum pugnauerint ad Aegateis insulas, ea illis exeuntibus in acie portēdisse deos) adesse finem belli, ac laboris: in manibus esse prēdā Carthaginis, reditum domum in patriam ad parentes, liberos, cōiuges, penatesq; deos. Adeo celsus hęc corpore, vultuq; ita lato, vt vicisse iā crederes, dicebat. Instruit deinde primos hastatos, post eos principes: triarijs postremā aciem clausit. nō confertas autē cohortes ante sua quenq; signa instruebat, sed manipulos aliquantū inter se distantes vt esset spatium, quo elephanti hostiū accepti nihil ordines turbarent. Lælium, cuius antē legati, eo anno quęstoris extra sortem ex Senatus consulto opera utebatur, cū Italico equitatu ab sinistro cornu, Masanissam Numidasq; ab dextro opposuit. vias patentes inter manipulos antesignanorū velitibus (ea tunc leuis armatura erat) compleuit: dato praecepto, vt ad impetum elephantorum aut post rectos refugerent ordines, aut in dextrā læuamq; discursu applicantes se antesignanis, viam quā irruerent in ancipitia tela, beluis darent. Annibal ad terrōrē primum elephantos (LXXX. autem erant, quot nulla vnquā in acie antē habuerat) instruxit: deinde auxilia Ligurum Gallorumq;, Balearibus, Maurisq; admistis: in secunda acie Carthaginienes Afrosq;, & Macedonum legionem: modico deinde interuallo relicto subsidiariā aciem Italicorū militum (Brutij pleriq; erāt, vi ac necessitate plures quā sua voluntate decedentem ex Italia secuti) instruxit. equitatum etiam ipsū circundedit cornibus dextrum Carthaginienes, sinistrum Numidę tenuerunt. Varia adhortatio erat in exercitu inter tot homines, quibus non lingua, non mores, non lex, nō arma, non vestitus habitusq;, non causa militandi eadem esset. auxiliaribus & pręsens, & multiplicata merces ex praeda ostētatur. Galli proprio atq; insito in Rom. odio accenduntur. Liguribus campi vberes Italię deductis ex asperrimis montibus in spem victorię ostentantur. Mauros Numidasq; impotenti Masanissę futuro dominatu terret. alijs alię spes ac metus iactantur. Carthaginensibus mœnia patrię, dij penates, sepulchra maiorū, liberi cum parentibus cōiugesq; pauidę, aut excidium seruitiumq;, aut imperium orbis terrarū, nihil aut in metum, aut in spem mediū ostentatur. Cū maximē hęc imperator apud Carthaginienes duces suarū gentium inter populares pleraq; per interpretes intermixtos alienigenis ageret, tubę cornuaq; ab Rom. cecinerunt: tantusq; clamor ortus, vt elephanti in suos, sinistro maximē cornu, verterētur, Mauros ac Numidas. addidit facile Masanissa percussis terrōrē, nudauitq; ab ea parte acie equestri auxilio. pauce tamē bestiarum intrepidę in hostē acie inter velitū ordines cum multis suis vulneribus ingentē stragem edebāt. resiliētes enim ad manipulos velites, cum viā elephantis ne obtererētur fecissent, in ancipites ad

E ictū vtrinq; coniciebāt hastas: nec pila ab antesignanis cessabāt: donec vndiq; incidentibus telis exacti ex Rom. acie, hi quoq; in suo dextro cornu ipsos Carthaginensiu equites in fugā verterunt. Lælius, vt turbatos vidit hostes, addit percussis terrōrē. Vtrinq; equite nudata erat Punica acies, cū pedes cōcurrit, nec spe, ne viribus iam par. ad hoc, dictu parua, sed magni eadem in re gerenda momenti res: cōgruens clamor à Rom. eoq; maior & terribilior: dissona illis, vt gentiū multarū discrepantibus linguis, voces, pugna Romana stabilis & suo & armorū pondere incumbentiū in hostē: concursatio & velocitas illinc maior, quā vis. Igitur primo impetu extemplō mouēre loco hostiū aciem Rom. ala deinde, & vmbonib. pulsantes, in summos gradu illato, aliquantū spatij, velut

Romani Penos adorantur.

velut nullo resistente, incessere: urgentibus & nouissimis primos, ut semel motam aciem sentire, quod ipsum vim magnam ad pellendum hostem addebat. Apud hosteis auxiliareis cedenteis secunda acies Afri & Carthaginienses adeo non sustinebant, ut contra etiam, ne resistentes pertinaciter primos cadendo ad se perueniret hostis, pedem referrent. Igitur auxiliares terga dant repente: & in suos versi, partim refugere in secundam aciem: partim non recipientes cedere, uti paulo ante non adiuti, & tunc exclusi. & prope duo iam permista praelia erant, cum Carthaginienses simul cum hostibus, simul cum suis cogerentur conferere manus. non tamen ita perculsos iratosque in aciem accipere, sed densatis ordinibus, in cornua, vacuumque circa campum extra praelium eiecere, ne pauidos fuga vulneribusque milites in certam & integram aciem miscerent. Ceterum tanta strages hominum armorumque locum in quo steterat paulo ante auxiliares compleuerat: ut prope difficilior transitus esset, quam per confertos hostes fuerat: itaque qui primi erant hastati, per cumulos corporum armorumque, & labem sanguinis, quam quisque poterat, sequentes hostem & signa & ordines confuderunt. principum quoque signa fluctuare coeperant, vagam ante se cernentes aciem. Quod Scipio ubi vidit, receptui prope canere hastatis iussit & faucibus in postremam aciem subductis, principes triariosque in cornua induci, quo tutior firmiorque media hastatorum acies esset. Ita nouum de integro praelium ortum est: quippe ad veros hostes peruentum erat, & armorum genere, & usu militiae, & fama rerum gestarum, & magnitudine vel spei vel periculi pares: sed & numero Romanus superior erat, & animo: quod iam equites, iam elephantos fuderat: iam prima acie pulsa, in secundam pugnabat. In tempore Lelius ac Masaniissa pulsos per aliquantum spatij secuti equites, reuertentes in auersam hostium aciem incurrere. Is demum impetus perculit hostem. multi circumuenti in acie caesi: multi per patentem circa campum fuga sparsi, tenente omnia equitatu, passim interierunt. Carthaginiensium sociorumque caesa eo die supra millia viginti. par ferme numerus captus est, cum signis militaribus centum triginta tribus, elephantis undecim. Victores ad duo millia cecidere. Annibal cum paucis equitibus inter tumultum elapsus, Ardrumetum perfugit: omnia & in praelio, & ante aciem, priusquam excederet pugna, expertus: & confessione etiam Scipionis, omniumque peritorum militiae, illam laudem adeptus, singulari arte aciem eo die instruxisse. elephantos in prima fronte: quorum fortuitus impetus atque intolerabilis vis signa sequi, & seruare ordines, in quo plurimum spei ponerent, Romanos prohiberet. deinde auxiliares ante Carthaginiensium aciem, ne homines misti colluione omnium gentium, quos non fides teneret, sed merces, liberum receptum fugae haberent: simul primum ardorem atque impetum hostium excipientes fatigarent: ac si nihil aliud, vulneribus suis ferrum hostile hebetarent: tum, ubi omnis spes esset, milites Carthaginienses Afrosque, ut omnibus rebus alijs pares, eo quod integri cum fessis ac faucibus pugnarent, superiores essent. Italicos interuallo quoque direptos, incertos socij an hostes essent, in postrema aciem summos. Hoc edito velut ultimo virtutis opere, Annibal cum Ardrumetum refugisset, accitusque inde Carthaginem sexto ac trigesimo post anno, quam puer inde profectus erat, redisset: fassus in curia est, non praelio modo se, sed bello victum: nec spem salutis alibi quam in pace impetranda esse. Scipio confestim a praelio expugnatis hostium castris direptisque, cum ingenti praeda ad mare ac naues redijt, nuntio allato: P. Lentulum cum L. rostratis, C. onerarijs omni genere commeatus, ad Vticam accessisse. Ad mouendum igitur vndique terror perculse Carthagini ratus, misso Lelio Romam cum victoriae nuntio, Cn. Octauium terrestri itinere ducere legiones Carthaginem iubet, ipse ad suam veterem noua Lentuli classe adiuncta, profectus ab Utica, portum Carthaginis

*Pæni funduntur caesis
suorum 20. millibus,
& totidem captis.*

*Annibal Ardrumetum
perfugit.*

*Annibal Carthaginem
accitus, in curia fate-
tur, se non praelio so-
lum sed bello victum.*

Carthaginis petit. Haud procul aberat, cum velata infulis ramisque; oleæ Carthagi-
 nienſium occurrit nauis. decem legati erant principes ciuitatis, authore Anni-
 bale miſſi ad petendā pacem. qui cum ad puppim prætoriae nauis acceſſiſſent,
 velamenta ſupplicum porrigentes, orantes, implorantesque; fidem & miſericor-
 diam Scipionis, nullū ijs aliud reſponſum datum, quā vt Tunetē venirent:
 eò ſe moturū caſtra. ipſe ab contemplato ſitu Carthaginis non tam noſcendi
 in præſentia, quā terrendi hoſtis cauſa, Vticam, eodem & Octauio reuocato,
 redijt. Inde procedentibus ad Tunetē nuntius allatus: Verminam Syphacis fi-
 lium cum equitibus pluribus, quā peditibus, venire Carthaginiſibus au-
 xilio. Pars exercitus cū omni equitatu miſſa, turmalibus primum agmen ag-
 greſſa, Numidas leui certamine fudit. exitu quoque; fugę intercluſo, à parte om-
 ni circūdatiſ equitibus, xv. millia hominū ceſa, mille & cc. viui capti ſunt, &
 equi Numidici m. & c. ſigna militaria LXXII. Regulus ipſe inter tumultū cum
 paucis effugit. Tum ad Tunetem eodem, quo antea, loco caſtra poſita. legati-
 que; xxx. Carthagine ad Scipionem venerunt. & illi quidem multo miſerabilius
 quā antè, quo magis cogebat fortuna, egerunt: ſed aliquanto minore cum
 miſericordia ab recenti memoria perfidiæ audiſ ſunt. In conſilio quanquam
 iuſta ira omneis ad delendam ſtimulabat Carthaginē: tamen cum & quanta
 res eſſet, & quā longi temporis obſidio tam munitæ & validæ vrbiſ, reputa-
 rent: & ipſum Scipionē expectatio ſucceſſoris, venturi ad paratā alterius labo-
 re ac periculo finiti belli famam ſolicitaret, ad pacem omniū animi verſi ſunt.
 Poſtero die reuocatiſ legatiſ, & cū multa caſtigatione perfidiæ monitiſ, vt tot
 cladibus edocti, tandem deos & iuſiurandū eſſe crederent, conditiones paciſ
 dictæ. Vt liberi legibꝯ ſuiſ viuerent. quas vrbeſ, quosque; agroſ, quibuſque; fini-
 buſ ante bellū tenuiſſent, tenerēt, populandi-
 que; finem eo die Rom. faceret. per-
 fugas, fugitiuoſque; & captiuoſ omneis, & naueſ roſtrataſ, præter decē triremeſ,
 traderent: elephantoſque; quos haberent domitoſ, neque; domarent alioſ. bellum
 néue in Africa, néue extra Africā iniuſſu populi Rom. gererent. Maſaniſſæ reſ
 redderēt, foedꝯque; cum eo facerēt. frumentū, ſtipendiumque; auxilijs, donec ab
 Roma legati rediſſent, præſtare. decē. m. talentū argenti deſcripta penſioni-
 buſ æquiſ in annoſ L. ſoluerēt. obſideſ centū arbitrato Scipionis darent: ne mi-
 nores XIII. annis, neu xxx. maioreſ. inducias ita ſe daturū, ſi per priorē indu-
 cias naueſ onerariæ capte, quæque; fuiſſent in nauibuſ, reſtituerentur. aliter nec
 inducias, nec ſpem paciſ vllam eſſe. Haſ conditioneſ legati cum domum ferre
 iuſſi in concione ederent, & Giſgo ad diſſuadendam pacem proceſſiſſet; audi-
 returque; à multitudinē inquieta eadem & imbelli, indignatuſ Annibal, dicere
 in tali tempore, audiri-
 que; arreptum Giſgonem manu ſua ex ſuperiore loco de-
 traxit. quæ inſueta liberæ ciuitati ſpecieſ cum fremitum populi mouiſſet, per-
 turbatuſ militariſ vir vrbana libertate: Nouem, inquit, annorū à vobis profe-
 ctuſ, poſt xxxvi. annuſ redij. militareſ arteſ, quā me à puero fortuna nunc
 priuata nunc publica docuit, probè videor ſcire: vrbiſ ac fori iura, legeſ, moreſ
 voſ me oportet doceatiſ. Excufaſta imprudētia, de pace multis verbis diſſeruit,
 quā nec iniqua, & neceſſaria eſſet. Id omniū maximè difficile erat, quod ex
 nauibuſ per inducias captiſ nihil, præter ipſaſ comparebat naueſ: nec inquiſi-
 tio erat facilis. Cum aduerſanteſ paci arguerētur. placuit naueſ reddi, & homi-
 neſ vti-
 que; inquire: cætera, quæ abeſſent, æſtimanda Scipioni permitti: atque; ita
 pecunia luere Carthaginiſeſ. Sunt qui Annibalem ex acie ad mare perueniſ-
 ſe, inde præparata naue ad regem Antiochuſ extem-
 plo profe-
 ctuſ tradant: poſtulantique; ante omnia Scipioni, vt Annibal ſibi traderetur, reſponſum eſſe,
 Annibalem in Africa non eſſe. Poſteaquam redierunt ad Scipionem legati:
 quæ publica in nauibuſ fuerant, ex publiciſ deſcripta rationibuſ quaſtores:
 quæ

Vermina Syphacis fi-
 liuſ deleto exercitu
 ſuo fugit.

Paciſ conditioneſ cum
 Carthaginiſibuſ.

Giſgo diſſuadens pacē
 ex ſuperiore loco de-
 trahitur ab Annibale.

* Val. 250000. cor. quæ priuata, profiteri domini iussi: pro ea summa pecuniæ * xxv. millia pon-
do argenti præsentia exacta. induciæq; Carthaginiensibus datæ in tres men-
ses. additum, ne per induciarum tempus aliò vsquam quam Romā mitterent
legatos: & quicumq; legati Carthaginem venissent, ne antè dimitterent eos,
quam Romanū imperatorem, qui, & quæ petentes venissent, certio rem face-
rent. Cum legatis Carthaginiensibus Romā missi L. Veturius Philo, & M. Mar-
tius Ralla, & L. Scipio imperatoris frater. Per eos dies com meatus ex Sicilia Sar-
diniāq; tantam vilitatem annonæ effecerunt, vt prouectura frumentum mer-
cator nautis relinqueret. Romæ ad nuntium primū rebellionis Carthaginien-
sium trepidatum fuerat: iussusq; erat T. Claudius maturè in Siciliam classem
ducere, atq; inde in Africam trajicere: & alter cōsul M. Seruilius ad urbem mo-
rari, donec quo statu res in Africa essent, sciretur. Segniter omnia in comparan-
da deducendaq; classe ab T. Claudio consule facta erant, quod patres de pace
Scipionis potius arbitrium esse, quibus legibus daretur, quam cōsulis censue-
rant. Prodigia quoq; nuntiata sub ipsam famam rebellionis terrorem attule-
rant. Cum is solis orbis minui visus, & pluit lapideo imbri. & in Veliterno agro
terra ingentibus cauernis confedit, arboresq; in profundum haustæ. Aricie fo-
rum, & circā tabernæ, Frusinone murus aliquot locis, & porta de cœlo tacta:
& in Palatio lapidibus pluit. Id prodigium more patrio nouendiali sacro, cete-
ra hostijs maioribus expiata. Inter quæ etiam aquarum insolita magnitudo in
religionem versa. nam ita abundauit Tyberis, vt ludi Apollinares, circo inun-
dato, extra portam Collinam ad ædem Erycinæ Veneris parati sint. cæterum
ludorum ipso die serenitate subita orta, pompa duci cœpta ad portam Colli-
nam, reuocata, deductaq; in circum est, cū decessisse inde aquā nuntiatum
esset: lætitiāq; populo, & ludis celebritatem addidit sedes sua solenni specta-
culo reddita. Claudium cōs. profectum tandem ab vrbe inter portus Cossa-
num Lauretanumq; atrox vis tempestatis adorta, in metum ingentem addu-
xit. Populonios inde cū peruenisset, stetitq; ibi dum reliquū tempestatis
exfœuaret: Iluam insulam, & ab Ilua Corficam, à Corfica in Sardiniam traiecit.
ibi superantem Infanos montes multo & fœuior & infestioribus locis tempe-
stas adorta disiecit classem. multæ quassatæ, armamentisque spoliatæ naues:
quædam fractæ. ita vexata ac lacerata classis Carales tenuit. vbi dum subductæ
reficiuntur naues, hyems oppressit: circumactumq; anni tempus. & nullo pro-
rogante imperium, priuatus T. Claudius classem Romā reduxit. M. Seruilius,
ne comitiorum causa ad urbem reuocaretur: dictatore dicto Cn. Seruilio Ge-
mino, in prouinciā est profectus. Dictator magistrum equitum P. Aelium Pæ-
tum dixit. Sæpe comitia indicta perfici tempestates prohibuerunt. itaq; cum
præter Idus Martias veteres magistratus abissent, noui suffecti non essent, Re-
publica sine curulibus magistratibus erat. L. Manlius Torquatus pontifex eo
anno mortuus. in locum eius suffectus C. Sulpitius Galba. Ab L. Licinio Lu-
cullō, & Q. Fuluiō ædil. curul. ludi Romani tertio instaurati. Pecuniam ex æra-
rio scribæ, viatoresq; ædilitij clam egressisse per indicē comperti, damnati sunt,
non sine infamia Luculli ædilis. P. Aelius Tubero, & L. Lectorius ædiles plebis
vitio creati, magistratu se abdicarūt, cū ludos, ludorumq; causā epulum Io-
ui fecissent, & signa tria ex mulctatitio argento facta in Capitolio posuissent.
Cereales ludos dictator, & magister equitum ex senatusconsulto fecerunt. Le-
gati ex Africa Romani simul Carthaginiensesq; cū venissent Romā, senatus
ad ædē Bellonæ habitus est. vbi cū L. Veturius Philo pugnatū cum Anniba-
le esse suprema Carthaginiensibus pugna, finemq; tandē lugubri bello imposi-
tum ingenti lætitia patrum exposuisset, adiecit: Verminam etiam Syphacis fi-
lium, quæ nō parua bene gestæ rei accessio erat, deuictū. in cōcionem inde pro-
dire

Legati Carthaginiensium
Romam missi.

Prodigia.

Claudij consulis clas-
sis tempestate disijci-
tur.

Cereales ludi.

A dire iussus, gaudiumq; id populo impertire. Tum patefacta gratulatione omnia in vrbe templa, supplicationesque in triduum decretæ. Legatis Carthaginiensium & Philippi regis (nam ij quoq; venerant) petentibus, vt senatus sibi daretur, responsum iussu patrum à dictatore est, consules novos eis senatum duros esse. Comitia inde habita: creati consules Cn. Cornelius Lentulus, P. Aelius Pætus: prætores M. Iunius Pennus, cui fors vrba euenit. M. Valerius Falco Brutios, M. Fabius Buteo Sardiniam, P. Aelius Tubero Siciliam est sortitus. De prouincijs consulum nihil antè placebat agi, quàm legati Philippi regis, & Carthaginiensium auditi essent. belli finē alterius, principium alterius prospiciebant animis. Cn. Lentulus consul cupiditate flagrabat prouinciæ Africæ: seu bellum foret, facilem victoriam: seu iam finiretur, finiti tanti belli se consule gloriam petens. negare itaq; prius quicquam agi passurum, quàm sibi Africa decreta esset: concedente collega, moderato viro & prudenti: qui gloriæ eius certamen cum Scipione, præterquam quòd iniquum esset, etiam impar futurum cernebat. Q. Minutius Thermus & M. Acilius Glabrio tribuni plebis rem priore anno ne quicquam tentatā ab T. Claudio consule Cn. Cornelium tentare aiebant. ex autoritate patrum latum ad populum esse, cuius vellent imperiū in Africa esse: omnes v. & xxx. tribus P. Scipioni id imperium decreuisse. Multis contentionibus & in senatu, & ad populum acta res, postremò eò deducta est, vt senatui permitterent. Patres igitur iurati (ita cōuenerat) censuerunt, vti cōsules prouincias inter se cōpararent sortirenturue, vter Italiam, vter

C classem nauium quinquaginta haberet. cui classis obuénisset, in Siciliā nauigaret. si pax cū Carthaginiensibus componi nequisset, in Africā trajceret: consul mari, Scipio eodē, quo adhuc, iure imperij terra rem gereret. si cōditiones conuenirent pacis, tribuni plebis populum rogarent, vtrum cōsulem, an P. Scipionem iuberent pacē dare: & quem, si deportandus exercitus victor ex Africa esset, deportare. si pacem per P. Scipionē dari, atq; ab eodem exercitum deportari iussissent, ne cōsul ex Sicilia in Africam trajceret, alter consul, cui Italia euenisset, duas legiones à M. Sestio pr. acciperet. P. Scipioni cum exercitibus, quos haberet, in prouincia Africa prorogatum imperium. Prætori M. Valerio Falconi duæ legiones in Brutijs, quibus C. Liuius priore anno præfuerat, decretæ. P. Aelius prætor duas legiones in Sicilia ab Cn. Tremellio acciperet. Legio vna M. Fabio in Sardiniam, quam P. Lentulus proprætor habuisset, decernitur. M. Seruilio prioris anni consuli cum suis duabus item legionibus in Hetruriam prorogatum imperium est. Quod ad Hispanias attineret, aliquot iam annos ibi L. Cornelium Lentulum, & L. Manlium Acidinum esse. vt ij consules cum tribunis agerent, si eis videretur, vt plebem rogarent, cui iuberent in Hispania imperium esse. is ex duobus exercitibus in vnam legionē conscriberet Romanos milites, & in xv. cohortes socios Latini nominis, quibus prouinciam obtineret. veteres milites L. Cornelius, & L. Manlius in Italiam deportarent. Cornelio cōsuli quinquaginta nauium classis ex duabus classibus, Cn. Octauij, quæ in Africa esset, P. Villij, quæ Sicilia oram tuebatur, decretæ: vt quas naues vellet, deligeret. P. Scipio quinquaginta longas naues haberet, quas habuisset. quibus si Cn. Octauium, sicut præfuisset, præesse vellet, Octauio proprætori in eum annum imperium esset: si Lælium præficeret, Octauius Romam decederet: reduceretque naues, quibus proconsuli vsus non esset. Et M. Fabio in Sardiniam decem longæ naues decretæ. Et consules duas legiones urbanas scribere iussi, vt quatuordecim legionibus eo anno, centum nauibus longis Respublica administraretur. Tum de legatis Philippi, & Carthaginiensium actum. priores Macedones introduci placuit. quorum varia oratio fuit: partim purgantium, quæ questi erant missi ad regem à Roma legati de populatione fo-

Supplicationes in triduum decretæ, ob de bellatam Africam.

De prouincijs decernendis certamen.

Senatusconsultum de prouincijs sortitione.

Macedones legati in senatum introduci.

ciorum: partim ultro accusantium quidem & socios populi Romani, sed multo infestius M. Aurelium: quem ex tribus ad se missis legatis delectu habito substituisse, & se bello laceffisse contra foedus, & saepe cum praefectis suis signis collatis pugnasse: partim postulantium, ut Macedones, duxq; eorum Sopater, qui apud Annibalem mercede militassent, captiq; in vinculis essent, sibi restitueretur. Aduersus ea M. Furius, missus ad idipsum ab Aurelio ex Macedonia, differuit. Aurelium relictum, ne socij populi Romani fessi populationibus, atque iniuria ad regem deficerent, finibus sociorum non excessisse. dedisse operam, ne impune in agros eorum transcenderent populatores. Sopatrum expurpuratis & propinquis regis esse: eum cum quatuor millibus Macedonum & pecunia missum nuper in Africam esse, Annibali Carthaginiensibusq; auxilio. De his rebus interrogati Macedones cum perplexè responderent, ipsi ante responsum tulerunt: Bellum quaerere regem, & si pergat, propediem inuenturum. dupliciter ab eo foedus violatum: & quod socijs populi Romani iniurias fecerit, bello armisque laceffuerit: & quod hostes auxilij & pecunia iuuerit. & P. Scipionem rectè atque ordine videri fecisse, & facere, quod eos qui arma contra populum Romanum ferentes capti sunt, hostium numero in vinculis habeat: & M. Aurelium è Republica facere, gratumq; id senatui esse, quod socios populi Romani quando iure foederis non posset, armis tueatur. Cum hoc tam tristi responso dimissis Macedonibus legati Carthaginienses vocati. quorum aetatibus dignitatibusq; cōspectis (nam longè primi ciuitatis erant) tum pro se quisq; dicere, verè de pace agi. Insignis tamē inter cæteros Asdrubal erat (Hædum populares cognomine appellabant) pacis semper author, aduersusque factioni Barchinæ. eo tum plus illi authoritatis fuit, belli culpam in paucorum cupiditatem à Republica transferenti. Qui cum varia oratione usus esset, nunc purgando crimina, nunc quædam fatendo, ne impudenter certa negantibus difficilior venia esset: nunc monendo etiam patres conscriptos, ut rebus secundis modestè ac moderatè vterentur: Si se atq; Hannonem audissent Carthaginienses, & tempore vti voluissent, daturos fuisse pacis conditiones, quas tunc peterent. Rarò simul hominibus bonam fortunam, bonamque mentem dari. populum Romanum eo inuictum esse, quod in secundis rebus sapere, & consulere meminerit. & hercule mirandum fuisse, si aliter facerent. ex insolentia, quibus noua bona fortuna sit, impotētes lætitiæ insanire: populo Romano vsitata, ac propè iam obsoleta ex victoria gaudia esse ac plus penè parcendo victis, quàm vincendo imperiū auxisse. Cæterorū miserabilior oratio fuit, cōmemorantium, ex quantis opibus quò recidissent Carthaginiensium res. nihil eis qui modò orbem propè terrarū obtinuissent armis, superesse, præter Carthaginis mœnia. ijs inclusos non terra, non mari quicquā sui iuris cernere, urbem quoq; ipsam, ac penates ita habituros, si non in ea quoq;, quo nihil vltèrius sit, sæuire populus Romanus velit. Cum flecti misericordia patres appareret, senatorum vnum infestum perfidiæ Carthaginiensium succlamasse ferunt: per quos deos foedus icturi essent, cum eos, per quos antè ictū esset, fefellerint? Per eosdem, inquit Asdrubal, qui tam infesti sunt foedere violatibus. Inclinatorum omnium ad pacem animis, Cn. Lentulus consul, cui classis prouincia erat, senatusconsulto intercessit. Tum M. Attilius & Q. Minutius tribuni plebis ad populū tulerunt: vellent, iuberentne senatū decernere, ut cum Carthaginiensibus pax fieret? & quem eam pacē dare, quemq; ex Africa exercitus deportare iuberent? De pace vti rogatæ omnes tribus erant, iusserunt pacem dare P. Scipionem, eundem exercitus deportare. Ex hac rogatione senatus decreuit, ut P. Scipio ex x. legatorū sententia pacē cum pop. Carthaginiensi, quibus legibus ei videretur, faceret. Gratias deinde patribus egere Carthaginienses petieruntq;

Carthaginienses legati in senatum vocati.

P. Scipionem dare pacem, & exercitus deportare iubent omnes tribus.

A petieruntq; vt sibi in urbem introire, & colloqui cum ciuibus suis liceret, qui capti in publica custodia essent. esse in ijs partim propinquos, amicosq; suos, nobiles homines, partim ad quos mandata à propinquis haberent. Quibus conuentis cum rursus peterent, vt sibi quos vellent ex ijs redimendi potestas fieret, iussi nomina edere. & cum c.c. ferme ederent, s.c. factum est, vt legati Romani ducentos ex captiuis, quos Carthaginienses vellent, ad P. Corneliū Scipionem in Africā deportarent: nuntiarentq; ei, vt si pax conuenisset, sine precio eos Carthaginiensibus redderet. Fœciales cum in Africā ad fœdus ferendum ire iuberentur, ipsis postulantibus Senatus consultum in hæc verba factum est: Vt priuos lapides silices, priuasq; verbenas secum ferrent: vti prætor Romanus his imperaret, vt fœdus ferirent, illi prætorē sagmina poscerent. Herba id genus ex arce sumptum dari fœcialibus solet. Ita dimissi ab Roma Carthaginienses, cum in Africam venissent ad Scipionē, quibus antè dictum est, legibus pacem fecerunt. Naues longas, elephantos, perfugas, fugitiuos, captiuorum quatuor milia tradiderunt. inter quos Q. Terentius Culleo senator fuit. Naues prouectas in altum incendi iussit. Quingētas fuisse omnis generis, quæ remis agerentur, quidam tradunt. quarum conspectum repente incendiū tam lugubre fuisse Poenis, quàm si ipsa Carthago arderet. De perfugis grauius, quàm de fugitiuis cōsultum. nominis Latini qui erant, securi percussi. Romani in crucem sublati. Annis ante XL. pax cū Carthaginiensibus postremò facta erat, Q. Lucretio, A. Manlio coss. bellū initum annis post tribus & xx. P. Cornelio T. Sempronio coss. Finitum est, octauodecimo anno Cn. Cornelio, P. Aelio Pæto coss. Sæpe postea ferunt Scipionē dixisse: T. Claudij primū cupiditatē, deinde Cn. Cornelij fuisse in mora, quo minus id bellū exitio Carthagini fineret. Carthaginiensibus cum prima collatio pecuniæ diutino bello exhaustis difficilis videretur, mœstitiaq; & fletus in curia esset, ridentem Annibalem ferunt conspectum. cuius cum Asdrubal Hædus risum increparet in publico fletu, cum ipse lacrymarum causa esset: Si quemadmodū oris habitus cernitur oculis, inquit, sic & animus intus cerni posset, facile vobis appareret, non læti, sed propè amentis malis cordis hunc, quem increpatis, risum esse. qui tamē nequaquam adeo est intēpestius, quàm vestræ istæ absurdæ atq; abhorrētes lacrymæ sunt. tunc fletu decuit, cū adempta nobis arma, incensæ naues, interdictum externis bellis. illo enim vulnere concidimus. Nec esse in vos odio vestro cōsultum ab Romanis credatis. Nulla magna ciuitas diu quiescere potest. si foris hostē non habet, domi inuenit: vt præualida corpora ab externis causis tuta videntur, sed suis ipsa viribus onerantur. Tantum nimirū ex publicis malis sentimus, quantum ad priuatas res pertinet: nec in eis quicquā acrius, quàm pecuniæ damnum stimulat. Itaq; cum spolia victæ Carthagini detrahebantur, cum inermē iam ac nudam destitui inter tot armatas gentes Africæ cerneretis, nemo ingemuit. nunc quia tributum ex priuato conferendum est, tanquam in publico funere comploratis. quàm vereor, ne propediē sentiat leuissimo in malo vos hodie lacrymasse. Hæc Annibal apud Carthaginienses. Scipio cōcione aduocata Massanissam ad regnum paternū Cirtha oppido, & cæteris urbibus agrisq; quæ ex regno Syphacis in pop. Rom. potestatem venissent, adiectis donauit. Cn. Octauium classem in Siciliam ductam Cn. Cornelio consuli tradere iussit. legatos Carthaginiensium Romam proficisci, vt quæ ab se ex decem legatorū sententia acta essent, ea patrum authoritate, populiq; iussu confirmarentur. Pace terra mariq; parta, exercitu in naues imposito, in Siciliā Lilybæum traiecit. inde magna parte militum in nauibus missa, ipse per lætam pacem non minus quàm victoria Italiā, effusis non urbibus modò ad habendos honores, sed agrestium etiam turba obsidente vias, Romā peruenit, triumphoq; omnium clarissimo urbem

Fœciales in Africam ad fœdus ferendum, ire iussi.

Pax inter Romanos et Carthaginienses.

Poenis in curia flentibus Annibal resisse fertur.

Scipio Romam reuocatus triumphat.

* Val. 1230000. cor. urbem est inuectus. Argenti tulit in ærarium * pondo centum millia xxxiii. militib. ex præda * quadragenos æris diuisit. Morte substractus spectaculo magis hominum, quàm triumphantis gloriæ Syphax est. Tybure haud ita multo ante mortuus, quò ab Alba traductus fuerat. conspecta mors tamen eius

* Aliàs quæ adringe nos, qui faciunt coronatos 4.

Scipio primus imperator nomine victæ ab Iegentibus nobilitatur.

fuit, quia publico funere est elatus. Hunc regē in triumpho ductum Polybius haudquaquam spernendus author tradit. Secutus Scipionem triumphantem est pileo capiti imposito Q. Terentius Cullæo, omniq; deinde vita, vt dignum erat, libertatis authorem coluit. Africanum cognomen, militaris prius fauor, an popularis aura celebrauerit: an sicuti Felicis Sullæ, Magnique Pompeij patrum memoria cœptum ab assentatione familiari sit, parum compertum habeo. Primus certè hic imperator nomine victæ ab se gentis est nobilitatus: exemplo deinde huius nequaquam victoria pares insignes imaginum titulos, claraque cognomina familiæ fecere.

EPITOME LIBRI XXXI.

BELLI aduersus Philippum Macedonia regem, quod intermissum erat, repetiti causa feruntur hæc. Tempore initiorum duo iuuenes Arcanæ, qui non initiati erant, Athenas venerunt, & in sacrariū Cereris cum alijs popularibus suis intrauerunt. ob hoc tanquam nefas summum commisissent, ab Atheniensibus caesi sunt. Arcanæ mortibus suorum commoti, ad vindicandum illos auxilium à Philippo petierunt. Paucis mensibus post pacem Carthaginiensibus datam, quingentesimo quadragesimo anno ab vrbe condita, cum Atheniensium, qui obsidebantur à Philippo, legati auxilium à senatu petissent, & senatus id censuisset ferendum, plebe, quod tot bellorum continuus labor grauis erat, dissentiente, tenuit authoritas patrum, vt sociæ ciuitati ferri opem populus quoque iuberet. Bellum id P. Sulpitio consuli mandatum est, qui exercitu in Macedonia ducto, equestribus prælijs cum Philippo prosperè pugnauit. Abydeni à Philippo obsessi ad exemplum Saguntinorum, suos seque occiderunt. L. Furius prætor Gallos Insubres rebellantes, & Amilcarem Pœnum bellum in ea parte molientem acie vicit. Amilcar eo in bello occisus est, & millia hominum XXXV. Præterea expeditiones Philippi regis, & Sulpitij consulis. expugnationesq; urbium ab utroque factas continet. Sulpicius COS. adiuantibus rege Attalo, & Rhodijs, bellum gerebat. Triumphauit de Gallis L. Furius prætor.

ME quoque iuuat, velut ipse in parte laboris ac periculi fuerim, ad finem belli Punici peruenisse. nam etsi profiteri ausum, perscripturum res omneis Romanas, in partibus singulis tanti operis fatigari minimè conuenit: tamè cum in mentem venit, tres & LX. annos (tot enim sunt à primo Punico ad secundum bellum finitum) æquè multa volumina occupasse mihi, quàm occuparint quadringenti LXXXVIII. anni à condita vrbe ad Appium Claudium consulem, qui primus bellum Carthaginienfibus intulit, iam prouideo animo, velut qui proximis littori vadis inducti mare pedibus ingrediuntur: quicquid progredior, in vastiorem me altitudinem, ac velut profundum inuehi, & crescere penè opus, quod prima quæque perficiendo minui videbatur. Pacem Punicam bellum Macedonicum excepit, periculo haudquaquam comparandum, aut virtute ducis, aut militum robore: claritate regum antiquorum, vetustèque fama gentis, & magnitudine imperij, quo multa quondà Europæ, maioremq; partem Asiæ obtinuerant armis, propè nobilius. Cæterum cœptum bellum aduersus Philippum decem fermè antè annis, triennio prius depositum erat, cum Aetoli & belli & pacis fuissent causæ. vacuos deinde pace Punica iam Romanos, & infensos Philippo, cum ob infidam aduersus Aetolos, aliosque regionis eiusdem socios pacem, tum ob auxilia cum pecunia nuper in Africam missa Annibali, Pœnisque, preces Atheniensium, quos agro peruaftato in urbem compulerat, excitauerunt ad renouandum bellum. Sub idem ferè tempus & ab Attalo rege, & Rhodijs legati venerunt, nuntiantes, Asiæ quoque ciuitates sollicitari. His legationibus responsum est: curæ Asianam rem senatui fore. Consultatio de Macedonico bello integra ad Coss. qui tunc in prælio cum Boijs erant, reiecta est. Interim ad Ptolemæum Aegypti regem legati tres missi, C. Claudius Nero, M. Aemilius Lepidus, P. Sempronius Tuditanus: vt & annuntiarent victum Annibalem, Pœnosque: & gratias agerent regi, quòd in rebus dubijs, cum finitimi etiam socij Romanos desererent, in fide mansisset: & peterent, vt si coacti iniurijs bellum aduersus Philippum suscepissent, pristinum animum erga populum Romanum conseruaret. Eodem ferè tempore P. Aelius Coss. in Gallia, cum audisset à Boijs ante suum aduentum incursiones in agros sociorum factas, duabus legionibus subitarijs tumultus eius causa scriptis, additisque ad eas quatuor cohortibus de exercitu suo, C. Appium præfectum socium hac tumultuaria manu per Vmbriæ, quam tribum Sappiniam vocant, agrum Boiorum inuadere iussit. ipse eodem aperto itinere per medios montes duxit. Appius ingressus hostium fines, primò populationes satis prosperè, ac tutò fecit. delecto deinde ad castrum Mutilum satis idoneo loco ad demetenda frumenta (iam enim maturæ erant segetes) profectus neque explorato circà, nec stationibus satis firmis, quæ armatæ inermes, atque operi intentos tutarentur, positis, improuiso impetu Gallorum cum frumentatoribus est circumuentus. inde pavor fugaque etiam armatos cepit: ad septem millia hominum palata per segetes sunt cæsa: inter quos ipse C. Appius præfectus. cæteri in castra metu compulsi, inde sine certo duce consensu militari proxima nocte, relictæ magna parte rerum suarum, ad consulem per saltus propè inuios peruenere. qui, nisi quòd populatus est Boiorum fines, & cum Ingaunis Liguribus fœdus icit, nihil, quod esset memorabile, aliud in prouincia cum gessisset, Romam redijt. Cum primum senatum habuit, vniuersis populi stulantibus, ne quam prius rem quàm de Philippo sociorumque querelis ageret, relatum extemplo est: decreuitque frequens senatus, vt P. Aelius Coss.

*Anni ab vrbe condita.**Macedonici belli causa.**Romani legati ad Ptolemæum Aegypti regem.**Appius socium præfectus à Gallis ceditur.**De bello aduersus Philippum ad senatum refertur.*

quem videretur ei, cum imperio mitteret, qui classe accepta, quam ex Sicilia
 • Cn. Octavius reduceret, in Macedoniam trajiceret. M. Valerius Lævinus pro
 prætor missus, circa Vibonem duodequadraginta nauibus ab Cn. Octavio
 acceptis in Macedoniam transmisit. ad quem cum M. Aurelius legatus venis-
 set, edocuiissetq; eum quantos exercitus, quantum nauium numerum com-
 parasset rex: & quemadmodum circa omnes non continentis modo vrbes,
 sed etiam insulas, partim ipse adeundo, partim per legatos conciret homines
 ad arma: maiore conatu Romanis id capeffendum bellum esse, ne cunctanti-
 bus ijs auderet Philippus, quod Pyrrhus prius ausus ex aliquanto minore re-
 gno esset: hæc eadem scribere Aurelium consulibus & senatui placuit. Exitu
 huius anni cum de agris veterum militum relatum esset, qui ductu atque au-
 spicio proconsulis Scipionis in Africa bellum perfecissent: decreuerunt pa-
 tres, vt M. Iunius prætor vrbis, si ei videretur, decemuiros agro Samniti Apu-
 loque, quod eius publicum populi Romani esset, metiendo diuidendoque
 crearet. Creati P. Seruilius, Q. Cæcilius Metellus, Cn. & M. Seruiliij (Geminis
 ambobus cognomen erat) L. & A. Hostilij Catones, P. Villius Tappulus, M.
 • Fuluius Flaccus, P. Aelius Pætus, Q. Flaminius. Per eos dies P. Aelio consule,
 comitia habente, creati coss. P. Sulpitius Galba, C. Aurelius Cotta. Præto-
 res exinde facti, Q. Minutius Rufus, L. Furius Purpureo, Q. Fuluius Gillo, Cn.
 Sergius Plancus, Ludi Romani scenici eo anno magnifice approximateque facti
 ab ædilibus curulibus L. Valerio Flacco, & T. Quintio Flaminio, biduum in-
 staurati sunt. frumenti que vim ingentem, quod ex Africa proconsul Scipio
 miserat, quaternis æris populo cum summa fide & gratia diuiserunt. Et ple-
 beij ludi ter toti instaurati ab ædilibus plebis L. Apustio Fullone, & Q. Minu-
 tio Rufo: qui ex ædilitate prætor creatus erat. & Iouis epulum fuit ludorum
 causa. Anno quingentesimo quadagesimo quarto ab vrbe condita, P. Sulpi-
 tio Galba, C. Aurelio coss. bellum cum rege Philippo initum est, paucis men-
 sibus post pacem Carthaginensibus datam. Omnium primum eam rem Idi-
 bus Martijs, quo die tum consulatus inibatur, P. Sulpitius cos. retulit: sena-
 tusque decreuit, vt coss. maioribus hostijs rem diuinam facerent, quibus
 dijs ipsis videretur cum precatione ea. Quam rem senatus populusq; Roma-
 nus de Republica, deq; ineundo nouo bello in animo haberet: ea res vti popu-
 lo Romano, socijsq;, ac nomini Latino bene ac feliciter eueniret. secundum
 rem diuinam, precationemq;, vt de Republica, deq; prouincijs senatum con-
 sulerent. Per eos dies oportunè irritandis ad bellum animis, & literæ à M. Au-
 relio legato, & M. Valerio Læuino propætore allatæ: & Atheniensium noua
 legatio venit, quæ regem appropinquare finibus suis nunciaret: breuiq; non
 agros modo, sed vrbem etiam in ditione eius futuram, nisi quid in Romanis
 auxilij foret. Cum pronuntiaffent coss. rem diuinam ritè perfectam esse, &
 precationi annuisse deos, aruspices respondere: lætaque exta fuisse, & prola-
 tionem finium, victoriamque, & triumphum portendi: tum literæ Valerij, &
 Aurelijque lectæ, & legati Atheniensium auditi. Senatus inde consultum fa-
 ctum est: vt socijs gratiæ agerentur, quod diu sollicitati, ne obsidionis quidem
 metu fide decessissent. de auxilio mittendo tum respondere, placere, cum con-
 sules prouincias sortiti essent: atq; is cos. cui Macedonia prouincia euenisset
 ad populum tulisset, vt Philippo regi Macedonum indiceretur bellum. P. Sul-
 pitio prouincia Macedonia sorte euenit, isq; rogationem promulgauit: vel-
 lent, iuberent Philippo regi Macedonibusq;, qui sub regno eius essent, ob iniu-
 rias. armaq; illata socijs populi Rom. bellum indici: alteri consuli Aurelio Italia
 prouincia obtigit. Prouincias prætores exinde sortiti sunt. Cn. Sergius Plancus
 urbanam, Q. Fuluius Gillo Sicilia: Q. Minutius Rufus Brutios, L. Furius Pur-
 pureo

*Decemuiros creantur,
 vt veteranis Scipio-
 nis militibus agrum
 metirentur, ac diuide-
 rent.*

Ludi scenici.

*Anni ab vrbe con-
 dita.*

*Atheniensium legati
 ad Senatum.*

*Ad populum tulit Sul-
 pitius Cos. de bello Ma-
 cedonico.*

A pureo Galliā. Rogatio de bello Macedonico primis comicijs ab omnibus ferme centurijs antiquata est. id cū fessi diuturnitate & grauitate belli sua sponte homines tædio laborū, periculorumq; fecerant, tum Q. Bæbius tribunus plebis viam antiquam criminandi patres ingressus, incusauerat bella ex bellis fieri, ne pace vnquam frui plebs posset. Aegrè eam rem passi patres, laceratusque probris in senatu tribunus plebis, & consulem pro se quisq; hortari, vt de integro comitia rogationi ferendæ ediceret, castigaretque segnitiem populi: atque doceret quanto damno, dedecoriq; dilatio ea belli futura esset. Consul in Campo Martio comitijs habitis, priusquam centurias in suffragiū mitteret, concione aduocata, Ignorare, inquit, videmini mihi Quirites, nō vtrum

B bellum an pacem habeatis, vos consuli: (neq; enim liberum id vobis permittet Philippus, qui terra mariq; ingens bellum molitur) sed vtrum in Macedoniam legiones transportetis, an hostem in Italiam accipiat. hoc quantum intersit, si vnquā antè aliās, Punico certè proximo bello experti estis. Quis enim dubitat: quin, si Saguntinis obsessis fidemq; nostram implorantibus impigrè tulissemus opem, sicut patres nostri Mamertinis tulerant: totū in Hispaniam auersuri bellū fuerimus, quod cunctādo cum summa clade nostra in Italiam accepimus? Ne illud quidem dubiū est, quin hunc ipsum Philippum pactum iam per legatos, literasq; cum Annibale in Italiā trajcere, misso cum classe Leuino, qui vltro ei bellum inferret, in Macedonia continuerimus. & quod tunc

C fecimus, cū hostē Annibalem in Italia haberemus: id nunc pulso Italia Annibale, victis Carthaginiensibus, cunctamur facere? Patiamur expugnandis Athenis, sicut Sagunto expugnando Annibalem passi sumus, segnitiē nostram experiri regem, non quinto inde mense, quemadmodū ab Sagunto Annibal, sed quinto inde die, quā ab Corintho soluerit naues, in Italiā perueniet. Ne æquaueritis Annibali Philippū, ne Carthaginiensibus Macedonas. Pyrrho certè æquabitis: dico quantū vel vir viro, vel gens genti præstat. Minima accessio semper Epirus regno Macedonię fuit, & hodie est. Peloponnesum totam in ditione Philippus habet, Argosq; ipsos, nō vetere fama magis, quā morte Pyrrhi nobilitatos. nostra nunc compara. quanto magis florentē Italiam, quanto

D magis integras res, saluis ducibus, saluis tot exercitibus, quos Punicum postea bellum absumpsit: aggressus Pyrrhus tamē concussit, & victor propè ad ipsam urbem Romā venit. nec Tarentini modò, oraq; illa Italię, quam maiore Græciam vocant, vt linguā, vt nomen secutos crederes: sed Lucanus, & Brutius, & Samnis à nobis defecerunt. hæc vos, si Philippus in Italiā transmiserit, quietura aut mansura in fide creditis? manserunt enim Punico postea bello. nunquam isti populi, nisi cū deerit ad quem desciscant, à nobis non deficient. Si piguisset vos in Africam trajcere, hodie in Italia Annibalem & Carthaginienses hostes haberetis Macedonia potius, quā Italia bellum habeat: hostem vrbes agrique ferro atque igni vastentur. experti iam sumus foris nobis, quā domi feliciora, potentioraque arma esse. Ite in suffragium bene iuuantibus dijs: & quæ patres censuerunt, vos iubete. Huius vobis sententię non consul modò author est, sed etiam dii immortales, qui mihi sacrificanti precantique, vt hoc bellum mihi, senatui, vobisque & socijs ac nomini Latino,

E classibus exercitibusq; nostris bene ac feliciter eueniret: læta omnia, prosperaque portendē. Ab hac oratione in suffragium missi, vt i rogarat bellum iussissent. Supplicatio inde à coss. in triduum ex Senatus consulto indicta est, obsecratiq; circa omnia puluinaria dii, quod bellum cum Philippo populus iussisset, id bene ac feliciter eueniret. consultiq; fœciales ab cos. Sulpitio, bellum quod indiceretur regi Philippo, vtrum ipsi vtique nuntiari iuberent: an satis esset, in finibus regni quod proximū præsidiū esset, eò nuntiari. fœciales

Rogationem de bello Macedonico antiquarunt omnes ferme centuriæ.

Sulpitij cons. ad populum oratio de bello Macedonico.

Populus bellum aduersus Philipum iubet.

*De exercituum dele-
ctu, & prouinciarum
sortitione.*

*Legati Ptolemæi ad
pop. Rom.*

*Val. se. coron.

*Romanorum in votis
suscipiendis religio.*

Gallici tumultus.

Placentia direpta.

Cremona oppugnata.

decreuerunt, vtrum eorum fecisset, rectè facturum. Consuli à patribus per-
missum, vt quem videretur ex ijs, qui extra senatum essent, legatum mitteret
ad bellum regi indicendum. Tum de exercitibus consulum, prætorumque
actum. consules binas legiones scribere iussi: veteres dimittere exercitus. Sul-
pitio, cui nouum, ac magni nominis bellum decretum erat, permissum: vt de
exercitu, quem proconsul Scipio ex Africa deportasset, voluntarios quos pos-
set, duceret: inuitum ne quem militem veterem ducendi ius esset. Prætoribus
L. Furio Purpurioni, & Q. Minutio Rufo quina millia socium Latini nominis
consul daret: quibus præsidij alter Galliam, alter Brutios prouinciam obtine-
ret. Q. Fuluius Gillo & ipse iussus ex eo exercitu, quem P. Aelius cos. habuif-
set: vt quisq; minimè multa stipendia haberet, legere, donec & ipse quinq; mil-
lia socium ac nominis Latini effecisset: id præsidio Siciliae prouinciæ esset. M.
Valerio Falconi, qui prætor priore anno Campaniam prouinciam habuerat:
prorogatum in annum imperium est, vti proprætor in Sardiniam traiceret:
quodque de exercitu, qui ibi esset, quinque millia socium nominis Latini, qui
corum minimè multa stipendia haberet, legeret. Et consules duas urbanas le-
giones scribere iussi: quæ si quò res posceret, multis in Italia contactis genti-
bus Punici belli societate, iraque inde tumentibus, mitterentur. Sex legioni-
bus Romanis eo anno vsura Respublica erat. In ipso apparatu belli legati ab re-
ge Ptolemæo venerunt, qui nuntiarunt, Athenienses aduersus Philippum pe-
tisse ab rege auxilium. cæterum etsi communes socij sint: tamen nisi ex autho-
ritate populi Romani, neque classem, neque exercitum defendendi aut op-
pugnandi cuiusquam causâ regē in Græciam missurum esse. vel quieturum
eum in regno, si populo Romano socios defendere liceat: vel Romanos quies-
cere, si malint, passurum: atque ipsum auxilia, quæ facillè aduersus Philippum
tueri Athenas possent, missurum. Gratia regi ab senatu actæ, responsumque:
tutari socios populo Romano in animo esse, si qua re ad id bellū opus sit: indi-
caturus regi, regniq; eius opes scire subsidia firma ac fidelia suæ Reipublice ef-
se. Munera deinde legatis in singulos * quinum millium æris ex Senatus con-
sulto haberent, pararentq; quæ ad bellum opus essent: ciuitas religiosa, in prin-
cipijs maximè nouorum bellorum, supplicationibus habitis iam, & obsecra-
tione circa omnia puluinaria facta, ne quid prætermitteretur, quod aliquan-
do factum esset: ludos Ioui, donumq; vouere consulem, cui prouincia Mace-
donia euenisset, iussit. Moram voto publico Licinius pontifex maximus attu-
lit, qui negauit ex incerta pecunia vouere debere, si ea pecunia non posset in
bellum vsui esse, reponi statim debere, nec cum alia pecunia misceri, quod nisi
factum esset, votum ritè solui non posse. Quanquam & res, & author moue-
bat: tamen ad collegium pontificū referre consul iussus, si posset rectè votum
incertæ pecuniæ suscipi. posse, rectiusq; etiam esse pontifices decreuerunt. Vo-
uit in eadē verba cos. præeunte maximo pontifice, quibus antea quinquen-
nalia vota suscipi solita erant: præterquam quod tanta pecunia, quantū tum, k
cū solueretur, senatus censuisset, ludos donaq; facturum vouit. toties ante
ludi magni de certa pecunia voti erant: ij primi de incerta. Omnium animis in
bellum Macedonicum versis, repente nihil minus eo tempore timentibus,
Gallici tumultus fama exorta est. Insubres, Cenomaniq;, & Boij, excitis Sallyis,
Iuatibusq;, & cæteris Ligusticis populis, Amilcare Pœno duce, qui in ijs locis
de Asdrubalis exercitu substiterat: Placentiam inuasert, & direpta vrbe, ac
per iram magna ex parte incensa, vix duobus millibus hominum inter incen-
dia ruinasq; relictis, traiecto Pado ad Cremonam diripiendam pergunt. Vici-
næ vrbs audita clades spatium colonis dedit ad claudendas portas, præsidiaq;
per muros disponenda: vt obsiderentur tamen prius quàm expugnarentur,
nuntiosq;

A nuntiosq; mitterent ad populum Romanum. L. Furius Purpureo, tum prouincia præerat: cætero ex Senatus cōsulto exercitu dimisso, præter quinque millia socium ac Latini nominis, cum ijs copijs in proxima regione prouinciæ circa Ariminum substiterat. is tum senatui scripsit, quo in tumultu prouinciæ esset. duarum coloniarum, quæ ingentem illam tempestatem Punici belli subterfugissent, alteram captam ac direptam ab hostibus, alterā oppugnari. nec in exercitu suo satis præsidij colonis laborantibus fore, nisi quinque millia socium x l millibus hostium (tot enim in armis esse) trucidanda obijcere velit, & tanta sua clade iam inflatos excidio coloniarum Romanæ augeri hostium animos. His literis recitatis decreuerunt, vt C. Aurelius cōs. exercitum cui in Hetruriam ad conueniendum diem edixerat, Arimini eadem die adesse iuberet, & aut ipse, si per commodum Reipublicæ posset, ad opprimendum Gallicum tumultum proficisceretur: aut L. Furio prætori scriberet, vt cum ad eum legiones ex Hetruria venissent, missis inuicem earum quinq; millibus sociorum, qui interim Hetruriæ præsidio essent, proficisceretur ipse ad coloniam liberandam obsidione. Legatos item mittendos in Africam censuerunt, eosdem Carthaginem, eosdem in Numidiam ad Masanissam. Carthaginem, vt nuntiarent, ciuem eorum Amilcarem relictum in Gallia, haud satis scire ex Asdrubalis prius, an ex Magonis postea exercitu, bellum cōtra fœdus facere. exercitus Gallorum, Ligurumque exciuisse ad arma contra populum Romanum, eum si pax placeret, reuocandum illis, & dedendum populo Romano esse, simul nuntiare iussi, perfugas sibi non omnes redditos esse, magnam partem eorum palam Carthagini obuersari dici, quos comprehendi conquirique debere, vt sibi ex fœdere restituantur. Hæc ad Carthaginienses mandata. Masanissæ gratulari iussi, quod non patrium modò recuperasset regnum, sed parte florētissima Syphacis finium adiecta etiam auxisset. Nuntiare præterea iussi, bellum cum Rege Philippo susceptum, quod Carthaginienses, auxilijs iuuisset, iniuriasq; inferendo socijs populi Romani, flagrante bello Italia coegisset classes exercitusq; in Greciam mitti, & distinendo copias causa in primis fuisset serius in Africam traijciendi. peterent, vt ad id bellum mitteret auxilia Numidarum equitum. Dona ampla data, quæ ferrent regi, vasa aurea argenteaq; toga purpurea, & palmata tunica cū eburneo scipione, & toga prætexta cum curuli sella. iussi q; polliceri, si quid ei ad firmandum augendumq; regnum opus esse iudicasset, enixe id populum Romanum merito eius præstaturum. Verminæ quoq; Syphacis filij legati per eos dies senatum adierunt, excusantes errorem adolescentiamq; & culpam omnem in fraudem Carthaginiensium auertentes. Et Masanissam Romanis ex hoste amicum factum: Verminam quoq; annixurū, ne officijs in populum Romanum aut à Masanissa, aut ob villo alio vincatur. petere vt Rex, sociusq; & amicus ab senatu appellaretur. Responsum legatis est: & patrem eius Syphacem sine causa ex socio & amico hostem repente populi Romani factum: & eum ipsum rudimentum adolescentiæ bello laceissentem Romanos posuisse, itaq; pacem illi prius petendam à populo Romano esse, quàm vt Rex, sociusq; & amicus appelletur. nominis eius honorem pro magnis erga se regum meritis dare populum Romanum consueisse, legatos Romanos in Africa fore: quibus mandaturum senatum, vt Verminæ pacis dent leges: liberum arbitrium eis populo Romano permittente. si quid ad eas addi, demi, mutariue vellet, rursus ab senatu ei postulandum fore. Legati cum ijs mandatis in Africam missi: C. Terentius Varro, Sp. Lucretius, Cn. Octavius. quinquereemes singulis datæ. Literæ deinde in senatu recitatæ sunt Q. Minutij prætoris, cui Brutij prouincia erat: pecuniam Locris ex Proserpinæ thesauris nocte clam sublatam: nec ad quos pertineat facinus,

Romani legatos in
Africam mittunt ad
Carthaginienses &
Masanissam.

Verminæ Syphacis
filij ad Senatum Ro.
legati.

Ex proserpinæ the-
sauris pecunia clam
sublata.

vestigia

vestigia vlla extare. Indignè passus Senatus non cessari ab sacrilegijs: & ne Ple-
 minium quidem, tam clarum recensque noxę simul ac pœnæ exemplum, ho-
 mines deterrere. C. Aurelio consuli negotium datum, vt ad prætorem in Bru-
 tios scriberet: senatui placere, quęstionem de expilatis thesauris eodem exem-
 plo haberi, quo M. Pomponius prætor triennio antè habuisset. quę inuenta
 pecunia esset, reponi. si quo minus inuentum foret, expleri: ac piacularia, si vi-
 deretur, sicut antè pontifices censuissent, fieri causa expiandę violationis eius
 templi. Prodigia etiam sub idem tempus pluribus locis nuntiata acciderunt.
 In Lucanis cœlum arsisse afferebant. Priuerni sereno per diem totum rubrum
 solem fuisse: Lanuuij templo Sospitę Iunonis nocte strepitũ ingentem exor-
 tum. iam animalium obscœni fœtus pluribus locis nuntiabantur. in Sabinis
 incertus infans natus, masculus an fœmina esset, alter sexdecim iam annorũ
 item ambiguo sexu inuētus. Frusinone agnus cum suillo capite, Sinuessę por-
 cus cū capite humano natus: in Lucanis in agro publico equuleus cum quin-
 que pedibus. Fœda omnia & deformia, errantisq; in alienos fœtus naturę vi-
 fa. ante omnia abominati semimares, iussiq; in mare extemplò deportari, sicut
 proximè C. Claudio, M. Liuiο coss. deportatus similis prodigij fœtus erat. ni-
 hilominus decemuiros adire libros de portento eo iusserunt. decemuiři ex li-
 bris res diuinas easdem, quę proximè secundum id prodigium factę essent,
 imperarunt. carmen præterea ab ter nouenis virginibus cani per vrbem iusse-
 runt, donumq; Iunoni reginę ferri. Ea vti fierēt, C. Aurelius coss. ex decemui-
 rorum responso curauit. carmē sicut patrũ memoria Liuius, ita tum condidit
 P. Licinius Tegula. Expiatis omnibus religionibus (nam etiā Locris sacrilegiũ
 peruestigatum à Q. Minutio erat, pecuniāq; ex bonis noxiorũ in thesauris re-
 posita) cū consules in prouincias proficisci vellent: priuati frequentes, qui-
 bus ex pecunia, quàm M. Valerio & M. Claudio coss. mutuam dederant, ter-
 tia pensio debebatur eo anno, adierunt senatum: quia consules, cū ad no-
 uum bellum, quod magna classe magnisq; exercitibus gerendum esset, vix æ-
 rarium sufficeret: negauerant esse, vnde ijs in præsentia solueretur. Senatus
 querentes eos non sustinuit: si in Punicum bellum pecunia data, in Macedo-
 nicum quoq; bellum vti Respublica vellet: alijs ex alijs orientibus bellis, quid
 aliud quàm publicam pro beneficio tanquam ob noxam suam pecuniam fore?
 Cū & priuati æquum postularent: nec tamen soluendo ære alieno Respu-
 blica esset, quod medium inter æquum & vtile erat, decreuerunt: vt, quoniam
 magna pars eorum agros vulgo venales esse diceret, & sibimet emptis opus
 esse, agri publici, qui intra quinquagesimum lapidem esset, copia ijs fieret.
 consules agrum estimaturos, & in iugera asses vectigales, testandi causa pu-
 blicum agrum esse imposituros, vt si quis, cū soluere posset populus, pecu-
 niam habere quàm agrum mallet, restitueret agrum populo. Latī eam condi-
 tionem priuati acceperē. Trientius, Tabuliusq; is ager, quia pro tertia parte pe-
 cunię datus erat, appellatus. Tum P. Sulpitius secundum vota in Capitolio
 nuncupata paludatus cum lictoribus profectus ab vrbe, Brundisium venit,
 & veteribus militibus voluntarijs ex Africano exercitu in legiones descriptis,
 nauibusq; ex classe cōsulis Cornelij lectis: altera die, quàm à Brundisio soluit,
 in Macedoniam traiecit. ibi ei præstò fuere Atheniensium legati, orantes, vt se
 obsidione eximeret. Missus extemplò Athenas est C. Claudius Cento cum
 xx. longis nauibus, & militum copijs. neque enim ipse rex Athenas obside-
 bat. eo maximè tempore Abydum oppugnabat, iam cum Rhodijs & Attalo
 naualibus certaminibus, neutro feliciter prælio vires expertus. sed animos ei
 faciebat præter ferociam insitam, fœdus iētum cum Antiocho Syrię rege: di-
 uisq; iam cum eo Aegypti opes, cui morte audita Ptolemæi regis ambo im-
 minebant.

Prodigia.

*Androgini in mare
deportabantur.*

Expiantur prodigia.

Ager Trientius,

*Sulpitius cōsul in Ma-
cedoniam traiecit.*

A minebant. Contraxerant autem cum Philippo bellum Athenienses haudquaquam digna causa: dum ex vetere fortuna nihil præter animos seruant. Ac ar-<sup>Causa belli Athenien-
sum cum Philippo.</sup> dentes religionis cum cætera turba ingressi sunt. facile eos sermo prodidit, ab-
surdè quædam percunctantes: deductique ad antistites templi, cum palam
tam fœdè atque hostiliter factum gens Acarnanum ad Philippum detulit:
impetrauitque ab eo, vt datis Macedonum auxilijs, bellum se inferre Atheni-
ensibus pateretur. Hic exercitus primò terram Atticam ferro ignique depopu-
latus, cum omnis generis præda in Acarnaniam redijt. & irritatio animorum
B ea prima fuit: postea iustum bellum decretis ciuitatis vltro indicendo factum.
Attalus enim rex, Rhodijque secuti sedentem in Macedoniam Philippum,<sup>Attalus rex Piræum
traiecit.</sup> cum Aeginam venissent: rex Piræum, renouandæ firmandæque cum Athe-
nensibus societatis causa traiecit. Ciuitas omnis obuiam effusa cum con-
iugibus ac liberis, sacerdotes cum insignibus suis intrantem urbem, ac dij pro-
pè ipsi exciti sedibus suis exceperunt. In concionem extemplo populus voca-
tus, vt rex quæ vellet, coram ageret: deinde ex dignitate magis visum, scribere
eum, de quibus videretur: quam præsentem aut referendis suis in ciuitate be-
neficijs erubescere, aut significationibus acclamationibusque multitudinis,
C concionem, recitataeque sunt, commemoratio erat beneficiorum primùm
in ciuitatem sociam: deinde rerum, quas aduersus Philippum gessisset: ad po-
stremum adhortatio. capeffendum bellum, dum se, dum Rhodios, tum qui-
dem dum etiam Romanos haberent. nequicquam postea, si tum cessassent,
prætermissam occasionem quæsituros. Rhodij deinde legati auditi sunt, quo-
rum recens erat beneficium, quòd naues longas quatuor Atheniensium ca-
ptas nuper à Macedonibus, recuperatasque remiserant. Itaque ingenti consensu
bellum aduersus Philippum decretum. Honores regi primùm Attalo immo-<sup>Attalo honores im-
modici ab Athenien-
sibus habiti.</sup> dici, deinde & Rhodijs habiti: tum primùm mentio illata de tribu, quā Atta-
lida appellarent, ad decem veteres tribus addenda. & Rhodiorum populus co-
D rona aurea virtutis ergò donatus, ciuitasque Rhodijs data: quemadmodum
Rhodij prius Atheniensibus dederant. Secundum hæc rex Attalus Aeginam
ad classem se recepit. Rhodij Ceam ab Aegina, inde per insulas Rhodum nauig-
arunt, omnibus, præter Andrum, Parumque, & Cythnum, quæ præsidijs Ma-
cedonum tenebantur, in societatem acceptis. Attalum Aeginæ missi in Aeto-<sup>Attalus sollicitat Ae-
tolos ad defectionem.</sup> liam nuntij, expectati que inde legati aliquandiu nihil agentem tenuere. &
neque illos excire ad arma potuit, gaudentes vtcunque composita cum Phi-
lippo pace: & ipse, Rhodijque, cum, si institissent Philippo, egregium liberatae
per se Græciæ titulum habere potuissent: patiendo rursus, eum in Helleston-
tum trajcere, occupantemque Græciæ opportuna loca vires colligere, bel-
lum aluere: gloriamque eius gesti, perfectique Romanis concesserunt. Phi-
E lippus magis regio animo est vsus: qui cum Attalum Rhodiosque hostes non
sustinuisset, ne Romano quidem quod imminebat, bello territus, Philocle-
quodam ex præfectis suis cum duobus millibus peditum, equitibus ducen-
tis ad populandos Atheniensium agros misso, classe tradita Heraclidi, vt Ma-
roneam peteret: ipse terra eodem cum expeditis duobus millibus peditum,
equitibus ducentis pergit. & Maroneam quidem primo impetu expugnauit.
Aenum inde cum magno labore, postremò per prodicionem Ganymedis
præfecti Ptolemæi cepit. deinceps alia castella, Cypsela, & Doriscon, & Serrhe-
um occupat. inde progressus ad Chersonesum, Eleunta & Alopeconnesum,
tradentibus ipsis, recipit. Callipolis quoque & Madytos dedita, & castella
quædam

*Abydenos oppugnat
Philippus.*

*Abydeni Saguntino-
rum exemplo se suos-
que occiderunt.*

*M. Aemilius legatus
ad Philippum.*

*Abydenorum inte-
ritum.*

quædam ignobilia. Abydeni ne legatis quidem admissis, regi portas claus-
runt. ea oppugnatio diu Philippum tenuit, eripiq; ex obsidione, ni cessatum
ab Attalo & Rhodijs foret, potuerunt. Attalus trecentos tantum milites in præ-
sidium, Rhodij quadriremem vnam ex classe, cum ad Tenedum staret, mise-
runt. eodem postea cum iam vix sustinerent obsidionem, & ipse Attalus cum
traiecisset, spem tantum auxilij ex propinquo ostendit, neq; terra neque mari
adiutis socijs. Abydeni primò tormentis per muros dispositis, non terra mo-
dò adeuntes aditu arcebant: sed nauium quoq; stationem infestam hosti fa-
ciebant. postea cum & muri pars strata ruinis, & ad interiorē raptim oppo-
situm murum cuniculis iam peruentum esset: legatos ad regem de conditio-
nibus tradendæ vrbs miserunt. Paciscebantur autem, vt Rhodiam quadriremem
cum socijs naualibus, Attaliq; præsidium emitti liceret: atq; ipsis vrbe
excedere, cum singulis vestimentis. quibus cum Philippus nihil pacati, nisi
omnia permittentibus respondisset: adeò renuntiata hæc legatio ab indigna-
tione simul ac desperatione iram accendit, vt ad Saguntinam rabiem versi,
matronas omnes in templo Dianæ, pueros ingenuos virginesque, infantes
etiam cum suis nutricibus in gymnasium includi iuberent: aurum & argen-
tum in forum deferri, vestem pretiosam in naues, Rhodiam Cyzicenamque,
quæ in portu erant, conijci: sacerdotes victimasq; adduci, & altaria in medio
poni. ibi delecti primùm, qui vbi cæsam aciem suorum pro diruto muro pu-
gnantem vidissent, ex templo coniuges liberosq; interficerent: aurum, argen-
tum, vestemq; quæ in nauibus esset, in mare deijcerent: tectis publicis, priua-
tisq; quamplurimis locis possent, ignes subijcerent: & se facinus perpetratu-
ros, præeuntibus execrabile carmē sacerdotibus, iureiurando adaçti: tum mi-
litaris ætas iurare, neminem viuum, nisi victorem, acie excessurum. Hi me-
mores deorum adeò pertinaciter pugnauerunt, vt cum nox prælium direm-
ptura esset, rex prior territus rabie eorum, pugna abstiterit. Principes quibus
atrociior pars facinoris delegata erat: cum paucos & confectos vulneribus ac
lassitudine superesse prælio cernerent, luce prima sacerdotes cum infulis ad vr-
bem dedendā Philippo mittunt. Ante deditionem ex ijs legatis Romanis, qui
Alexandriam missi erant, M. Aemilius duorum consensu, minimus natus, au-
dita obsidione Abydenorū, ad Philippum venit. qui questus Attalo, Rhodijsq;
arma illata, & quòd tum maximè Abydum oppugnaret: cum rex ab Attalo &
Rhodijs vltro se bello laceffitum diceret: Num Abydeni quoq;, inquit, vltro
tibi intulerunt arma? Insueto vera audire ferocior oratio visa est, quàm quæ
habenda apud regem esset. Aetas, inquit, & forma, & super omnia Romanum
nomen te ferociorem facit. ego autem primùm velim vos fœderum memo-
res seruare mecum pacem. si bello lacefferitis, mihi quoq; in animo est facere,
vt regnum Macedonum nomenq;, haud minus quàm Romanum, nobile
bello sentiatis. Ita dimisso legato Philippus auro argentoq;, quæ coaceruata
erant, accepto, hominum prædam omnem amisit. tanta enim rabies multi-
tudinem inuasit, vt repenti proditos rati, qui pugnantes mortem occubuis-
sent: periuriumq; alijs alij exprobrantes, & sacerdotibus maximè, qui quos ad
mortem deuouissent, eorū deditionem viuorum hosti fecissent: repenti om-
nes ad cædem coniugum liberorumq; discurrent, seq; ipsi per omnes vias
lethi interficerent. Obstupefactus eo furore rex suppressit impetum militum:
& triduum se ad moriendum Abydenis dare dixit: quo spatio plura facinora
in se victi ediderunt, quàm infesti edidissent victores. nec nisi quem vincula,
aut alia necessitas mori prohibuit, quisquam viuus in potestatem venit. Phi-
lippus imposito Abydi præsidio, in regnum redijt. Cum velut Sagunti exci-
dium Annibali, sic Philippo Abydenorū clades ad Romanum bellū animos
fecisset,

A fecisset, nuntij occurrerunt, consulem iam in Epiro esse, & Apolloniam terrestres copias, nauales Corcyram in hyberna deduxisse. Inter hæc legatis, qui in Africam missi erant de Amilcare Gallici exercitus duce, responsum à Carthaginiensibus est: nihil ultra se facere posse, quàm vt exilio eum mulctarent, bonaq; eius publicarent. perfugas & fugitiuos, quos inquirendo vestigare poterint, reddidisse. & de ea re missuros legatos Romam, qui senatui satisfacerent. Ducenta millia modium tritici Romam, ducenta ad exercitum in Macedoniam miserunt. Inde in Numidiam ad reges profecti legati. dona data Masanissæ, mandataq; edita. Equites M. Numidæ, cum M. M. daret accepti. ipse in naues imponendos curauit: & cum ducentis millibus modium tritici, ducentis hordei, in Macedoniam misit. Tertia legatio ad Verminam erat. *Vermina Syphacis filius pacis conditiones accipit.*

B Is ad primos fines regni legatis obuiam progressus, vt scriberent ipsi quas velent pacis conditiones permisit. omnem pacem bonam iustamque fore sibi cum populo Romano. datæ leges pacis, iussusque ad eam confirmandam mittere legatos Romam. Per idem tempus L. Cornelius Lentulus proconsul ex Hispania redijt, qui cum in senatu res ab se per multos annos fortiter feliciterq; gestas exposuisset, postulassetque vt triumphanti sibi inuehi liceret in urbem, res triumpho dignas esse censebat senatus: sed exemplum à maioribus non accepisse: vt qui neq; dictator, neq; consul, neq; prætor res gessisset, triumpharet. proconsulem illum Hispaniam prouinciam, non consulem, aut prætorem obtinuisse. decurrebatur tamen eò, vt ouans urbem iniret: intercedente T. Sempronio Longo tribuno plebis, qui nihilo magis id more maiorum, aut vlllo exemplo futurum diceret. postremò victus consensu patrum tribunus cessit: & ex s. c. L. Lentulus ouans urbem est ingressus. Argentituli ex præda * quadraginta quatuor millia pondo: * auri duo millia quadringenta L. militibus ex præda * centum xx. asses diuisit. Iam exercitus consularis ab Arretio Ariminum traductus erat, & quinque millia socium Latini nominis ex Gallia in Hetruriam transferant. itaq; L. Furius magnis itineribus ab Arimino aduersus Gallos Cremonam tum obsidentes profectus, castra mille quingentorum passuum interuallo ab hoste posuit. Occasio egregiè reigerendæ fuit, si protinus de via ad castra oppugnanda duxisset. palati passim vagabantur per agros, nullo satis firmo relicto præsidio. lassitudini militum timuit, quòd raptim ductum agmen erat. Galli clamore suorum ex agris reuocati, omissa præda, quæ in manibus erat, castra repetiuerunt. & postero die in aciem progressi, nec Romanus moram pugnandi fecit. sed vix spatium instruendi fuit, eo cursu hostes in prælium venerunt. Dexteræ ala (in alas diuisum socialem exercitum habebat) in prima acie locata est, in subsidijs duæ Romanæ legiones. M. Furius dextræ alæ, legionibus M. Cæcilius, equitibus L. Valerius Flaccus (legati omnes erant) præpositi. Prætor secum duos legatos, Cn. Lectorium, & P. Titinium habebat, cum quibus circumspicere, & obire ad omnes hostium subitos conatus posset. Primò Galli omni multitudine in vnum locum connixi, obruere atque obterere sese dextram alam, quæ prima erat, sperarunt posse. vbi id parum procedebat, circumuenire à cornibus & amplecti hostium aciem, quòd multitudini aduersus paucos facile videbatur, conati sunt. Id vbi vidit prætor, vt & ipse dilataret aciem, duas legiones ex subsidijs dextræ læuæq; alæ, quæ in prima acie pugnabat, circundat: ædemque deo Ioui vouit, si eo die hostes fudisset. L. Valerio imperat, vt altera parte duarum legionum equites, altera sociorum equitatum in cornua hostium emittat, nec circumuenire eos aciem patiatur. simul & ipse, vt extenuatam mediam diductis cornibus aciem Gallorum vidit, signa inferre cōfertos milites, & perumpere ordines iubet. & cornua ab equitibus, & medijs à pedite

* Val. 440000. co.

* Val. 274400. co.

* Val. coron. vnū & quintam eius partem.

Galli Romanos ad Cremonam bellolacessunt.

*Galli terga vertunt.**Amilcar occisus.**Supplicatio in triduum decreta.**Chalcis à Romanis capta & direpta.**Euripus.*

pulsi, ac repente, cum omni parte cæde ingenti sternerentur: Galli terga vertunt, fugaq; effusa repetunt castra. fugientes persecutus eques, mox & legiones insecutæ in castra impetum fecerunt. Minus sex millia hominum inde effugerunt. cæsa & capta supra quinque & triginta millia, cum signis militari-
bus LXX. carpentis Gallicis multa præda oneratis plus ducentis. Amilcar dux
Pœnus eo prælio cecidit, & tres imperatores nobiles Gallorum. Placentini
captivi ad duo millia liberorum capitum redditi colonis. Magna victoria, letaque Romæ fuit literis allatis, supplicatio in triduum decreta est. Romanorum, sociorumque ad duo millia eo prælio ceciderunt, plurimi dexteræ alæ, in quam primo impetu vis ingens hostium illata est. Quanquam à prætore propè debellatum erat, consul quoque C. Aurelius perfectis quæ Romæ agenda fuerant: profectus in Galliam, victorem exercitum à prætore accepit. Consul alter, cum autumno ferme exacto in provinciam venisset, circa Apolloniam hybernabat. ab classe, quæ corcyræ subducta erat, C. Claudius, triremesque Romanæ (sicut antè dictum est) Athenas missæ cum Pyreæum pervenissent, despondentibus iam animos socijs spem ingentem attulerant. nam & terrestres ab Corintho, quæ per Megaram incursiones in agros fieri solitæ erant, non fiebant, & prædonum à Chalcide naues, quæ non mare solum infestum, sed etiam omnes maritimos agros Atheniensibus fecerant, non modo Sunium superare, sed nec extra fretum Euripi committere aperto mari se audebant. Superuenerunt his tres Rhodiæ quadriremes, & erant Atticæ tres aperte naues ad tuendos maritimos agros comparatæ. Hac classe si vrbs agrique Atheniensium defenderentur, satis in præsentia existimanti Claudio esse, maioris etiam rei fortuna oblata est. Exules ab Chalcide regionum iniurijs pulsi attulerunt, occupari Chalcidem sine certamine villo posse. nam & Macedonas, quia nullus in propinquo sit hostium metus, vagari passim, & oppidanos præsidio Macedonum fretos, custodiam vrbis negligere. His authoribus profectus, quanquam Sunium ita maturè pervenerat, ut inde prouchi ad primas angustias Eubœæ posset: ne superato promontorio conspiceretur, classem in statione usque ad noctem tenuit. primis tenebris mouit: & tranquillo profectus Chalcidem paulo ante lucem, quæ infrequentissima vrbs sunt: paucis militibus turrim proximam, murumque circa scalis cepit: alibi sopitis custodibus, alibi nullo custodiente. progressi inde ad frequentia ædificijs loca, custodibus interfectis, refractaque porta, cæteram multitudinem armatorum acceperunt. inde in totam urbem discursus est: aucto etiam tumultu, quod circa forum ignis tectis iniectus erat. conflagrarunt & horrea regia, & armamentarium cum ingenti apparatu machinarum, tormentorumque: cedes inde passim fugientium pariter ac repugnantium fieri cœpta est. nec villo iam, qui militaris ætatis esset, non aut cæso, aut fugato: Sopatro etiam Acarnanæ præfecto præsidij interfecto, præda omnis primo in forum collata, deinde in naues imposita. carcer etiam ab Rhodijs refractus: emissique captivi, quos Philippus tanquam in tutissimam custodiam condiderat, statuis inde regis deiectis, truncatisque, signo receptui dato, conscenderunt naues: & Piræum, unde profecti erant, redierunt. Quod si tantum militum Romanorum fuisset, ut & Chalcis teneri, & non deferri præsidium Athenarum potuisset: magna res principio statim belli, Chalcis & Euripus adempta regi forent, nam ut terra Thermopylarum angustia Græciam, ita mari fretum Euripi claudit. Demetriade tum Philippus erat. quò cum esset nuntiata clades sociæ vrbs, quanquam ferum auxilium perditis erat, tamen quæ proxima auxilio est, ultionem petens, cum expeditis quinque millibus peditum. & CCC. equitibus extemplo profectus, cursu prope Chalcidem contendit, haud quaquam dubius opprimi Romanos

A manos posse. à qua destitutus spe, nec quicquam aliud, quàm ad deforme spectaculum semirutæ ac fumantis socię vrbis cùm venisset: paucis vix qui se- pelirent bello absumptos, relictis, æquè raptim ac venerat, transgressus ponte Euripum, per Bœotiam Athenas ducit, pari incepto haud disparem euen- tum ratus responsurum. & respondisset, ni speculator (hemerodromos vo- *Hemerodromi.* cant Græci, ingens die vno cursu emetientes spatium) contemplatus regium agmen è specula quadam, prægressus nocte media Athenas peruenisset. Idem ibi somnus, eademque negligentia erat: quæ Chalcidem dies ante paucos prodiderat. Excitati nuntio trepido & prætor Atheniensium, & Dioxippus præfectus cohortis mercede militantium auxiliorum, conuocatis in forum *Philippus Athenas oppugnat.* **B** militibus, tuba signum ex arce dari iubent, vt hostes adesse omnes scirent. ita vndique ad portas, ad muros discurrunt. Paucas post horas Philippus, ali- quanto tamen ante lucem appropinquans vrbi, conspectis luminibus cre- bris, & fremitu hominum trepidantium (vt in tali tumultu) exaudito, susti- nuit signa: & considerare, ac conquiescere agmen iussit, vi aperta propalàm vsu- rus: quando parum dolus profuerat, ad Dipylon accessit. Porta ea, velut in ore vrbis posita, maior aliquanto patentiorq; quàm cæteræ, est: & intra eam ex- traq; latæ sunt viæ, vt & oppidani dirigere aciem à foro ad portam possent: & extra limes mille fermè passus in Academiae gymnasium ferens, pediti equi- tiq; hostium liberum spatium præberet. Eo limite Athenienses cum Attali **C** præsidio, & cohorte Dioxippi, acie intra portam instructa, signa extulerunt. Quod vbi Philippus vidit, habere se hostes in potestate ratus, & diu optata cæde (neque enim vlli Græcarum ciuitatum infestior erat) expleturum, co- hortatus milites, vt se intuentes pugnarent, scirentq; ibi signa, ibi aciem esse debere, vbi rex esset, concitat in hostes equum, non ira tantum, sed etiam glo- ria elatus, quòd ingenti turba completis etiam ad spectaculum muris, con- spici se pugnantem egregium ducebat. Aliquantum ante aciem cum equiti- bus paucis euectus in medios hostes, ingentem cùm suis ardorem, tum pa- uorem hostibus iniecit. plurimos manu sua comminus eminusq; vulnera- tos, compulsosque in portam consecutus & ipse, cùm maiorem in angustiis **D** trepidantium edidisset cædem, in temerario incepto tutum tamen receptum habuit: quia qui in turribus portæ erant, sustinebant tela, ne in permistos ho- stibus suos conijcerent. intra muros deinde tenentibus milites Atheniensi- bus, Philippus signo receptui dato, castra ad Cynosarges (templum Herculis, *Cynosarges.* gymnasiumque & lucus erat circuniectus) posuit. sed & Cynosarges, & Ly- *Philippus Athenis re infecta discessit.* ceum, & quicquid sancti amœniue circa urbem erat, incensum est: dirutaq; non tecta solum, sed etiam sepulchra: nec diuini humaniue iuris quicquam præimpotenti ira est seruatum. Postero die cùm primò clausæ fuissent portæ, deinde subito apertæ: quia præsidium Attali ab Aegina, Romaniq; ab Piræo intrauerant urbem, castra ab vrbe retulit rex tria fermè millia passuum. inde **E** Eleusinem profectus, spe improviso templi castelliq; quod et imminet & cir- cundatum est templo, capiendi, cùm haudquaquam neglectas custodias ani- maduertisset, & classem à Piræo subsidio venire: omisso incepto, Megaram, ac protinus Corinthum ducit. & cum Argis Achæorum consilium esse audis- set, inopinantibus Achæis, concioni ipsi superuenit. Consultabant de bello *Achæi consultant de bello aduersus Nabin Lacedæmoniorū re- gem.* aduersus Nabin tyrannum Lacedæmoniorum. qui translato imperio à Phi- lopœmene ad Cycliadem, nequaquam parem illi ducem, dilapsa cernens Achæorum auxilia, redintegrauerat bellum, agrosq; finitimorum vastabat, & iam vrbibus quoq; erat terribilis. Aduersus hunc hostem cùm quantum ex qua; ciuitatum militum conscriberetur consultarent, Philippus demptu- rum se eis curam, quod ad Nabin & Lacedæmonios attineret, pollicitus: nec tantum

Achaos tentat Philippus illigare Romano bello.

Philocles Philippi praefectus Atheniensium fines populatur.

Philippus Piraeum, Philocles Athenas oppugnat.

Philippus Atheniensium agros vastat templaq; diruit.

Apustius Sulpitij consulu legatus Macedoniae fines populatur.

tantum agros sociorum populationibus prohibiturū, sed terrorem omnem belli in ipsam Laconicam, ducto eò extemplo exercitu, translaturum. haec oratio cum ingenti hominum assensu acciperetur, ita tamen equum est, inquit, me vestra meis armis tutari, ne mea interim nudentur praesidijs. itaq; si vobis videtur, tantum parate militum, quantum ad Oreum, & Chalcidem, & Corinthum tuenda satis sint: ut meis ab tergo tutis, securus bellum Nabidi inferam & Lacedaemonijs. Nō fefellit Achæos, quò spectasset tam benigna pollicitatio, auxiliumq; oblatum aduersus Lacedaemonios: id quæri, ut obfidem Achæorum iuventutem educeret ex Peloponneso ad illigandam Romano bello gentem. & id quidem coarguere Cycliades praetor Achæorum nihil attinere ratus, id modò cum dixisset, non licere legibus Achæorum de alijs rebus referre, quàm propter quas cōuocati essent, decreto de exercitu parando aduersus Nabin factò, concilium fortiter ac liberè habitum dimisit, inter assentatores regio ante eam diem habitus. Philippus magna spe depulsus, voluntarijs paucis militibus conscriptis, Corinthum, atq; in Atticam terram redijt. Per eos ipsos dies, quibus Philippus in Achaia fuit, Philocles praefectus regius ex Eubœa profectus cum duobus millibus Thracum Macedonumq; ad depopulandos Atheniensium fines, è regione Eleusinis saltum Cithæronis transcendit. inde dimidia parte militum ad prædandum passim per agros dimissa, cum parte ipse occultus loco ad insidias opportuno confedit, ut si ex castello ab Eleusine in prædantes suos impetus fieret, repentè hostes effusos ex improviso adoriretur. Non fefellere insidiæ. itaque reuocatis, qui discurrerant ad prædandum, militibus, instructisque, ad oppugnandum castellum Eleusinem profectus, cum multis inde vulneribus recessit, Philippoque se venienti ex Achaia coniunxit. Tentata & ab ipso rege oppugnatio eius castelli est. sed naues Romanæ à Piræeo venientes, intromissumq; praesidium, abistere incepto coegerunt. Diuiso deinde exercitu rex cum parte Philoclem Athenas mittit, cum parte ipse Piræcum pergit, ut dum Philocles subeundo muros, & comminanda oppugnatione contineret vrbe Athenienses, ipsi Piræcum leui cum praesidio relictum expugnandi facultas esset. Cæterum nihilo ei Piræei, quam Eleusinis facilius, iisdem ferè defendendibus, oppugnatio fuit. A Piræeo Athenas repentè duxit. inde eruptione subita peditum equitumque inter angustias semirutum muri, qui brachijs duobus Piræcum Athenis iungit, repulsus: omissa oppugnatione vrbis, diuiso cum Philocle rursus exercitu, ad vastandos agros profectus, cum priorem populationem sepulchris circa urbem diruendis exercuisset, ne quid inuiolatum relinqueret, templadeum, quæ pagatim sacrata habebant, dirui atque incendi iussit. Exornata eo genere operum eximiè terra Attica, & copia domestici marmoris, & ingenijs artificum præbuit huic furori materiam. neque enim diruere modò ipsa templa, ac simulachra euertere satis habuit, sed lapides quoque ne integri cumlarent ruinas, frangi iussit. & posteaquam nō tam ira satiata, quàm iræ exercendæ materia hæc deerat, agro hostium in Bœotiam excessit, nec aliud quicquam dignum memoria in Græcia egit. Consul Sulpitius eo tempore inter Apolloniam ac Dyrrhachium ad Apsum flumen habebat castra: quò accersitum T. Apustium legatum, cum parte copiarum ad depopulandos hostium fines mittit. Apustius extrema Macedoniae populatus, Corrago, & Gerrhunio, & Orgeffo castellis primo impetu captis, ad Antipatriam, in faucibus angustis sitam urbem, venit: ac primo euocatos principes ad colloquium, ut fidei Romanorum se committerent, perlicere est conatus: deinde ubi magnitudine ac mœnibus, situque vrbis freti dicta aspernabantur, vi atque armis adortus expugnauit: puberibusque interfectis, præda omni militibus

A militibus concessa, diruit muros, atque urbem incendit. Hic metus Codriomanis, satis validum & munitum oppidum, sine certamine ut dederetur Romanis, effecit. Præsidio ibi relicto, Ilion (nomen propter alteram in Asia urbem, quam oppidum, notius) vi capitur. Reuertentem legatum ad consulem cum satis magna præda, Athenagoras quidam regius præfectus in transitu fluminis à nouissimo agmine adortus, postremos turbauit. ad quorum clamorem, & trepidationem cum reuectus equo properè legatus signa conuertisset, coniectisque in medium sarcinis aciem direxisset, non tulere impetum Romanorum militum regij. multi ex ijs occisi, plures capti. Legatus incolumi exercitu reducto ad consulem remittitur: inde extemplo ad classem. Hac

B satis felici expeditione bello commisso, reguli ac principes accolæ Macedonum in castra Romana veniunt, Pleuratus Scerdileti filius, & Aminander Athamanum rex, & ex Dardanibus Bato, Longari filius. Bellum suo nomine Longarus cum Demetrio Philippi patre gesserat. Pollicentibus auxilia respondit consul Dardanorum & Pleurati opera, cum exercitum in Macedoniam induceret, se usurum. Aminandro Aetolos concitandos ad bellum attribuit. Attali legatis (nam ij quoque per id tempus venerant) mandat, ut Aeginæ rex, ubi hybernabat, classem Romanam operiretur: qua adiuncta, bello maritimo, sicut antè, Philippum vrgeret. Ad Rhodios quoque missi legati, ut capefferent partem belli. Nec Philippus segnius (iam enim in Macedoniam peruenerat) apparabat bellum. filium Persea, puerum admodum, datis ex amicorum numero, qui ætatem eius regerent: cum parte copiarum ad obsidendas angustias, quæ ad Pelagoniam sunt, mittit. Sciathum, & Peparèthum, haud ignobiles vrbes, ne classi hostium prædæ ac præmio essent, diruit. Ad Aetolos mittit legatos, ne gens inquieta aduentu Romanorum fidem mutaret. Concilium Aetolorum statuta die, quod Panætolum vocant, futurum erat. huic ut occurrerent, & legati regis iter accelerarunt, & ab consule missus L. Furius Purpurio legatus venit. Atheniensium quoque legati ad id concilium occurrerunt. Primi Macedones, cum quibus recentissimum fœdus erat, auditi sunt. qui nulla noua re nihil se noui habere, quod afferrent, dixerunt. quibus enim de causis, experta inutili societate Romana, pacem cum Philippo fecissent, compositam semel seruare eos debere. An imitari, inquit vnus ex legatis, Romanorum licentiam, an leuitatem dicam, mauultis? qui cum legatis vestris Romæ responderi ita iussissent: quid ad nos venitis Aetoli, sine quorum autoritate pacem cum Philippo fecistis? idem nunc, ut bellum secum aduersus Philippum geratis, postulant: & antea propter vos, & pro vobis arma sumpta aduersus eum simulabant: nunc vos in pace esse cum Philippo prohibent. Messanæ ut auxilio essent, primò in Siciliam conscenderunt: iterum, ut Syracusas oppressas ab Carthaginiensibus in libertatem eximerent. Et Messanam, & Syracusas, & totam Siciliam ipsi habent: vectigalemque prouinciam securibus & fascibus subiecerunt. Scilicet sicut vos Naupacti legibus vestris per magistratus à vobis creatos concilium habetis, socium hostemque libere, quem velitis, lecturi, pacem ac bellum arbitrio habituri vestro: sic Siculorum ciuitatibus Syracusas, aut Messanam, aut Lilybæum indicitur concilium. prætor Romanus conuentus agit: eo imperio euocati conueniunt: excelsio in suggestu superba iura reddentem, stiparium licitoribus vident: virgæ tergo, secures ceruicibus imminet: & quotannis alium atque alium dominum sortiuntur. Nec id mirari debent, aut possunt: cum Italiæ vrbes, Rhegium, Tarentum, Capuam, ne finitimas nominem, quarum ruinis creuit vrbs Roma, eiusdem subiectas videant imperio. Capua quidem sepulchrum ac monumentum Campani populi, elato & ex-

Principes accolæ Macedonum deficiunt ad Romanos.

Philippus apparat bellum.

Panætolum.

Legatus Philippi ad Aetolos.

*Atheniensium lega-
ti ad Aetolos.*

*Romanus legatus ad
Aetolos.*

torri ciecto ipso populo superest vrbs trunca, sine senatu, sine plebe, sine magistratibus, prodigium, relicta crudelius habitanda, quàm si deleta foret. Furor est, si alienigenæ homines plus lingua & moribus & legibus, quàm maris terrarumque spatio discreti, hæc tenuerint, sperare quicquam eodem statu mansurum. Philippi regnum officere aliquid videtur libertati vestræ: qui cum merito vestro vobis infestus esset, & nihil à vobis vltra quàm pacem petijt, fidemque hodie pacis pactæ desiderat. Assuefacite ijs terris legiones externas, & iugum accipite: serò ac nequicquam, cum dominum Romanum habebitis, socium Philippum quæretis. Aetolos, Acarnanas, Macedonas, eiusdem linguæ homines, leues ad tempus ortæ causæ disiungunt, coniunguntque: cum alienigenis, cum barbaris æternum omnibus Græcis bellum est, eritque: natura enim, quæ perpetua est, non mutabilibus in diem causis, hostes sunt, sed vnde cœpit oratio mea, ibi desinet. Hoc eodem loco iisdem homines de eiusdem Philippi pace triennio antè decreuistis, iisdem improbantibus eam pacem Romanis, qui nunc pactam & compositam turbare volunt. in qua consultatione nihil fortuna mutauit: cur vos mutetis, non video. Secundum Macedonas, ipsis Romanis ita concedentibus iubentibusque, Athenienses, qui fœda passi iustius in crudelitatem sæuitiamque regis inuehi poterant, introducti sunt. Deplorauerunt vastationem populationemque miserabilem agrorum. Neque id se queri, quòd hostilia ab hoste passi forent. esse enim quædam belli iura: quæ vt facere, ita pati sit fas. fata exuri, dirui tecta, prædas hominum pecorumque; agi, misera magis, quàm indigna patienti esse. verum enim uero id se queri, quòd is qui Romanos alienigenas & barbaros vocet, adeò omnia simul diuina humanaque iura polluerit, vt priore populatione cum infernis dijs, secunda cum superis bellum nefarium gesserit: omnia sepulchra monumentaque; diruta esse in finibus suis, omnium nudatos manes. nullius ossa terra tegi: delubra sibi fuisse, quæ quondam pagatim habitantes in paruis illis castellis vicisque consecrata, ne in vnam urbem quidem contributi maiores sui deserta reliquerint. circa ea omnia templa Philippum infestos circumtulisse ignes: semiusta & truncata simulachra deum inter prostratos iacere postes templorum. Qualem terram Atticam fecerit, exornatam quondam, opulentamque; talem eum, si liceat, Aetoliam, Græciamque omnem facturum. Urbis quoque suæ similem deformitatem futuram fuisse, nisi Romani subuenissent. eodem enim scelere urbem colentem hos deos, præsidemque arcis Mineruam petitam, eodem Eleusinae Cereris templum, eodem Piræei Iouem Mineruamque; sed ab eorum non templis modò, sed etiam mœnibus vi atque armis repulsum, in ea delubra, quæ sola religione tuta fuerint, sæuisse. Itaque se orare atque obsecrare Aetolos, vt miserti Atheniensium, ducibus dijs immortalibus, deinde Romanis, qui secundum deos plurimum possint, bellum susciperent. Tum Romanus legatus: Totam orationis meæ formam Macedones primùm, deinde Athenienses mutarunt: nam & Macedones, cum ad conquerendas Philippi iniurias in tot socias nobis vrbes venissem: vltro accusando Romanos, defensionem vt accusatione potiolem haberem, effecerunt. & Athenienses in deos superos inferosque nefanda atque inhumana scelera eius referendo, quid mihi aut cuiquam reliquerunt, quod obijcere vltra possim? Eadem Chios, Abydenos, Aeneos, Maronitas, Thasios, Parios, Samios, Larissenses, Messenios: hinc ex Achaia existimate queri grauiora etiam acerbioraque eos, quibus nocendi maiorem facultatem habuit. Nam quod ad ea attinet, quæ nobis obiecit: nisi gloria digna sunt, fateor ea defendi non posse. Rhegyum, & Capuam, & Syracusas nobis obiecit. Rhegyum Pyrrhi bello legio à nobis, Rhegynis ipsis vt mitteremus orantibus, in præsidium

A præsidium missa, urbem ad quam defendendam missa erat, per scelus possedit. comprobauimus ergo id facinus? an bello persecuti sceleratam legionem in potestatem nostram redactam, tergo & ceruicibus poenas socijs penque Rhegynis reddidimus? Syracusanis oppressis ab externis tyrannis, quod indignius esset, cum tulissemus opem, & fatigati propè per triennium terra marique vrbe munitissima oppugnanda essemus: cum iam ipsi Syracusani feruire tyrannis, quàm capi à nobis mallent: captam iisdem armis, & libera esse: & ciuitates quæ in parte Carthaginiensium fuerunt, & vno animo cum

B illis aduersus nos, bellum gesserunt, stipendiarias nobis, ac vectigales esse, quin contrà, hoc & vos & omnes gentes scire volumus, pro merito cuique erga nos fortunam esse. An Campanorum poenæ, de qua neque ipsi quidem queri possunt, nos poeniteat? Hi homines, cum pro ijs bellum aduersus Samnites per annos propè septuaginta, cum magnis nostris cladibus gessissemus: ipsos fœdere primùm, deinde connubio, atq; inde cognationibus, postremò ciuitate nobis coniunxissemus: tempore nostro aduerso primi omnium Italiæ populorum, præsidio nostro fœdè interfecto, ad Annibalem defecerunt: deinde indignati se obsideri à nobis, Annibalem ad oppugnandam Romam miserunt. Horum si neque vrbs ipsa, neque homo quisquam superesset, quis

C durius quàm pro merito ipsorum statutum indignari posset? Plures sibimet ipsi conscientia scelerum mortem consciuerunt, quàm à nobis supplicio affecti sint. cæteris ita oppidum, ita agros ademimus, vt agrum locumq; ad habitandum daremus: urbem innoxiam stare incolumem pateremur, vt qui hodie videat eam, nullum oppugnatae captæue ibi vestigium inueniat. Sed quid ego Capuam dico? cum Carthagini victæ pacem ac libertatem dederimus? magis illud est periculum: ne nimis facile victis ignoscendo, plures ob id ipsum ad experiendam aduersus nos fortunam belli incitemus. Hæc pro nobis dicta sint, hæc aduersus Philippum: cuius domestica parricidia, & cognatorum amicorumque cædes, & libidinem inhumaniorem propè quàm

D crudelitatem, vos, quo propiores Macedoniæ estis, melius nostis. Quod ad vos attinet Aetoli, nos pro vobis bellum suscepimus aduersus Philippum: vos sine nobis cum eo pacem fecistis. & forsitan dicatis: bello Punico occupatis nobis, coactos metu vos leges pacis ab eo, qui tum plus poterat accepisse. & nos cum alia maiora vrgerent, depositum à vobis bellum, & ipsi omisimus. Nunc & nos deum benignitate Punico perfecto bello, totis viribus nostris in Macedoniam incubuimus: & vobis restituendi vos in amicitiam societatemque nostram fortuna oblata est: nisi perire cum Philippo, quàm vincere cum Romanis mauultis. Hæc dicta ab Romano cum essent, inclinatis omnium animis ad Romanos, Damocritus prætor Aetolorum, pecunia, vt fama

E est, ab rege accepta, nihil aut huic aut illi parti assensus, rem magni discriminis cōsilijs nullam esse tam inimicam, quàm celeritatem, dixit. celerem enim poenitentiam, sed eandem feram atque inutilem sequi: cum præcipitata raptim consilia neque reuocari, neque in integrum restitui possint. deliberationis autem eius, cuius ipse maturitatem expectandam putaret, tempus ita iam nunc statui posse, cum legibus cautum esset, ne de pace belloue, nisi in Panætolico, & Pylaico concilio ageretur, decernerent extemplò, vt prætor sine fraude, cum de bello aut de pace agere velit, aduocet concilium, & quod tum referatur decernaturque, vt perinde ius raturumque sit, ac si in Panætolico, aut Pylaico concilio actum esset. Dimissis ita suspensa re legatis, egregiè consultum genti aiebat. nam vtrius partis melior fortuna belli esset, ad

*Damocriti prætoris
Aetolorum sententia.*

*Philippi in apparatu
bellico diligentia.*

*Sulpitius Cos. Dassare-
tiorum fines popu-
latur.*

*Romanorum ex Phi-
lippi exploratores ma-
nus conferunt,*

*Macedonū paucor con-
spectu suorum vul-
neribus.*

Philippi exercitus.

eius societatem inclinatuos. Hæc in concilio Aetolorum acta Philippus im-
pigrè terra marique parabat bellum. nauales copias Demetriadem in Theſ-
ſalia contrahebat. Attalum, Romanamq; classem principio veris ab Aegina
ratus moturos: nauibus maritimæque oræ præfecit Heraclidem, quem & an-
te præfecerat. ipse terrestres copias comparabat, magna se duo auxilia detra-
xisse Romanis credens, ex vna parte Aetolos, ex altera Dardanos, faucibus
ad Pelagoniam à filio Perseo interclusis. Ab consulibus non parabatur, sed
gerebatur iam bellum, per Dassaretiorum fines exercitum ducebat, frumen-
tum quod ex hybernis extulerat, integrum vehens, quod in vsum militi satis
esset, præbentibus agris. oppida viciq; partim voluntate, partim metu se tra-
debant. quædam vi expugnata: quædam deserta, in montes propinquos re-
fugientibus barbaris, inueniebantur. Ad Lingum stativa posuit prope flu-
men Beuum, inde frumentatum circa horrea Dassaretiorum mittebat. Phi-
lippus consternata quidem omnia circa, pauoremque ingentem hominum
cernebat: sed parum gnarus quam partem petisset cos. alam equitum ad ex-
plorandum, quoniam hostes iter intendissent, misit. Idem error apud con-
sulem erat. mouisse ex hybernis regem sciebat, quam regionem petisset igno-
rans. is quoq; speculatum miserat equites. Hæ duæ alæ ex diuerso, cum diu
incertis itineribus vagatæ per Dassaretios essent, tandem in vnum iter con-
uenerunt. neutros fefellit, ut fremitus procul hominum equorumq; exau-
ditus est, hostes appropinquare. itaque prius quam in conspectum venirent, H
equos armaque expedierant. nec mora, ubi primum hostem videre, concur-
rendi facta est. Fortè & numero, & virtute, utpote lecti utrinq;, haud impa-
res, æquis viribus per aliquot horas pugnarunt, fatigatio ipsorum equorumq;
incerta victoria diremit prælium. Macedonum XL. equites, Romanorum
quinq; & tringinta ceciderunt. Neque eo magis explorati quicquam, in qua
regione castra hostium essent, aut illi ad regem, aut hi ad consulem retule-
runt. per transfugas cognitum est: quos leuitas ingeniorum ad cognoscen-
das hostium res in omnibus bellis præbet. Philippus aliquid & ad charita-
tem suorum, & ut promptius pro eo periculum adirent, ratus profecturum
se, si equitum, qui ceciderant in expeditione, sepeliendorum curam habuif-
set: afferri eos in castra iussit, ut conspiceretur ab omnibus funeris honos. Ni-
hil tam incertum, nec tam inæstimabile est, quam animi multitudinis. quod
promptiores ad subeundam omnem dimicationem videbatur facturum, id
metum pigritiamq; incussit. nam qui hastis sagittisq;, & rara lanceis vulnera
facta vidissent, cum Græcis Illyrijsq; pugnare assueti: posteaquam gladio Hi-
spaniensi detruncata corpora brachijs abscisis, aut tota ceruice defecta, diuisa
à corpore capita, patentiaq; viscera, & foeditatem aliam vulnerum viderunt:
aduersus quæ tela, quosque viros pugnandum esset, pauidi vulgò cernebant.
ipsum quoque regem terror cepit, nondum iusto prælio cum Romanis con-
gressum. itaq; reuocato filio, præsidioq; quod in Pelagionæ faucibus erat, ut K
ijs copijs suas augeret, Pleurato Dardanisque iter in Macedoniam patefecit.
Ipse cum viginti millibus peditum, quatuor millibus equitum, ducibus
transfugis ad hostem profectus, paulo plus ducentis passibus à castris Ro-
manis tumultum propinquum Athaco fossa vallo communiuit: ac subiecta
cernens Romana castra, admiratus esse dicitur, & vniuersam speciem castro-
rum, & descripta suis quæque partibus, tum tendentium ordine, tum itine-
rum interuallis: & negasse barbarorum ea castra ulli videri posse. Biduum
cos. & rex, alter alterius conatus expectantes, continere suos intra vallum.
tertio die Romanus omnes copias in aciem eduxit. Rex verò tam celerem
aleam vniuersi certaminis timens, quadringentos Tribalos (Illyriorum id,
sicut

A sicut alio diximus loco, est genus) & Cretenses CCC. addito ijs peditibus pari numero equitum cum duce Athenagora, vno ex purpuratis, ad laceffendos hostium equites misit. Ab Romanis cum aberat acies eorū paulo plus quingentos passus, velites & equitum duæ fermè alæ emissæ: vt numero quoque eques pedesq; hostem æquarent. Credidere regij genus pugnæ, cui assueuerant, fore, vt equites inuicem insequentes refugientesq;, nunc telis vterentur, nunc terga darent: Illyriorum velocitas ad excursiones, & impetus subitos usui esset: Cretenses in inuehentem se effuse hostem sagittas conijcerent. Turbavit hunc ordinem pugnandi non acrior, quàm pertinacior impetus Romanorum. nam haud secus, quàm si tota acie dimicarent, & velites emissis hastis comminus gladijs rem gerebant: & equites vt semel in hostem euecti sunt, stantibus equis partim ex ipsis equis, partim desilientes immiscentesq; se peditibus pugnabant. ita nec eques regius equiti par erat, insuetus ad stabilem pugnam: nec pedes concursator, & vagus, & propè seminudus genere armorum veliti Romano parmam gladiumque habenti, pariterque & ad se tuendum, & ad hostem petendum armato. non tulere itaque dimicationem, nec alia re quàm velocitate tutantes se, in castra refugerunt. Vno deinde intermisso die, cū omnibus copijs equitum levisque armaturæ pugnaturus rex esset, nocte cetratos, quos peltastas vocant, loco opportuno inter bina castra in insidijs abdiderat. præceperatque Athenagoræ & equitibus, vt si aperto prælio procederet res, vterentur fortuna: si minus, cedendo sensim ad insidiarum locum hostem pertraherent. & equitatus quidem cessit. duces cetratæ cohortis, non satis expectato signo ante tempus excitatis suis, occasionem benè gerendæ rei amiserunt. Romanus & aperto prælio victor, & tutus à fraude insidiarum in castra sese recepit. Postero die omnibus copijs consul in aciem descendit, ante prima signa locatis elephantis. quo auxilium primum Romani, quia captos aliquot bello Punico habebant, vti sunt. ubi latentem intra vallum sensit, exprobrans metum successit. Posteaquam ne tum quidem potestas pugnandi dabatur, quia ex tam propinquis stativis parum tuta frumentatio erat, dispersos milites per agros equitibus extemplo inuasuris: octo fermè inde millia interuallo tutiorem frumentationem habiturus, castra ad Octolophum (id est loco nomen) movit. Cū in propinquo agro frumentarentur Romani, primò rex intra vallum suos tenuit, vt cresceret simul & negligentia cum audacia hosti. vbi effusos vidit, cum omni equitatu, & Cretensium auxiliaribus, quantum equitem velocissimi pedites cursu æquare poterant, citato profectus agmine, intra castra Romana & frumentatores constituit signa. inde copijs diuisis, partim ad consectandos vagos frumentatores emisit, dato signo ne quem viuum relinquerent: cum parte ipse substitit, itineraque, quibus ad castra recursuri videbantur hostes, obsedit. Iam passim cædes ac fuga erat, nec dum quisquam in castra Romana nuntius cladis peruenerat: quia refugientes in regiam stationem incidebant: & plures ab obsidentibus vias, quàm ab emissis ad cædem interficiebantur. tandem inter medias hostium stationes elapsi quidam trepidi tumultum magis, quàm certum nuntium intulerunt castris. Cōsul equitibus iussis quàm quisque posset, opem ferre laborantibus, ipse legiones è castris educit: & agmine quadrato ad hostem ducit. Dispersi equites per agros quidam aberrarunt, decepti clamoribus alijs ex alio existentibus loco: pars obuios habuerunt hostes. pluribus locis simul pugna cœpit. Regia statio atrocissimum prælium edebat. nam & ipsa multitudine equitum peditumq; propè iusta acies erat: & Romanorum, quia medium obsederat iter, plurimi in eam inferebantur. Eò quoque superiores Macedones erant, quòd & rex

Leuia quædam certamina inter Cos. & Philippum.

Nunc primum elephantis in bello vti iussit Romani.

Philippus Romanos frumentatores intercipit.

rex ipse hortator aderat, & Cretensium auxiliares multos ex improviso vulnerabant, conferti præparatiq; in dispersos & effusos pugnantes. Quod si modum in insequendo habuissent, non in præsentis modo certaminis gloriam, sed in summam etiam belli profectum foret: nunc auiditate cædis intemperantius insecuti, in prægressas cum tribunis militum cohortes Romanas incidere. & fugiens eques vt primò signa suorum vidit, conuertit in effusum hostem equos, versaque momento temporis fortuna pugnae est, terga dantibus qui modò secuti erant. multi comminus congressi, multi fugientes interfecti: nec ferro tantum periere, sed in paludes quidam coniecti profundo limo cum ipsis equis hausti sunt. Rex quoque in periculo fuit. nam ruente faucio equo præceps ad terram datus: haud multum abfuit quin iacens opprimeretur. saluti fuit eques, qui raptim ipse desiluit, pauidumque regem in

Philippus equo delapsus fere capitur.

equum subiecit. ipse cum pedes æquare cursu fugientes non posset equites, ab hostibus ad casum regis concitatis confossus periit. Rex circumuectus paludes peruias inuiasque trepida fuga, in castra tandem, iam desperantibus plerisque incolumem euasurum, peruenit. Ducenti Macedonum equites eo prælio perire, centum fermè capti, LXXX. admodum ornati equi, spolijs simul armorum relatis, abducti. Fuerunt, qui hoc die regem temeritatis, consulem segnitiae accusarent. nam & Philippo quiescendum fuisse, cum paucis diebus hostes exhausto circa omni agro ad vltimum inopiae venturos sciret: & consulem cum equitatum hostium leuemque armaturam fudisset, ac propè regem ipsum cepisset, protinus ad castra hostium ducere debuisset. nec enim mansuros ita perculosos hostes fuisse, debellarique momento temporis potuisse. Id dictu, quàm re, vt pleraque facilius. nam si omnibus peditum quoque copijs rex congressus fuisset, forsitan inter tumultum, cum omnes victi metuque perculsi ex prælio intra vallum, protinus inde superuadentem munimenta victorem hostem fugerent, exui castris potuerit rex. cum verò integræ copiae peditum in castris mansissent, stationes ante portas, præsidiaque disposita essent, quid, nisi vt temeritatem regis effusè paulo antè secuti perculosos equites imitaretur, profecisset? neque enim ne regis quidem primum consilium, quo impetum in frumentatores palatos per agros fecit, reprehendendum foret, si modum prosperae pugnae imposuisset. Eo quoque

A quoque minus est mirum, tentasse eum fortunam: quòd fama erat, Pleura-
 tum, Dardanosq; ingentibus copijs profectos domo iam in Macedoniam
 transcendisse: quibus si vndiq; circumuentus copijs foret, sedentem Roma-
 num debellaturum credi poterat. Itaque secundum duas aduersas equestres
 cum abire inde, & fallere abiens hostem vellet, caduceatore sub occasum so-
 lis ad consulem misso, qui inducias ad sepeliendos equites peteret, frustratus
 hostem secunda vigilia, multis ignibus per tota castra relictis, silenti agmine
 abiit. Corpus iam curabat cos. cum venisse caduceatorem, & quid venisset,
 nuntiatum est. Responso tantum dato, mane postero die fore copiam conue-
 niendi, id quod quaesitum erat, nox, dieique insequentis pars ad præcipientem
 dum iter Philippo data est. montes, quam viam non ingressurum graui agmi-
 ne Romanum sciebat, petit. cos. prima luce caduceatore datis inducijs di-
 misso, haud ita multò post abisse hostem cum sensisset, ignarus quàm seque-
 retur, iisdem statiuis frumentando dies aliquot consumpsit. Stuberam deinde
 petit, atque ex Pelagonia frumentum, quod in agris erat, conuexit. inde ad
 Pluuinam est progressus, nondum comperto, quam regionem hostes petif-
 sent. Philippus cum primo ad Bruannam statua habuisset, profectus inde
 transfuersis limitibus, terrorem præbuit subitum hosti. mouere itaque ex
 Pluuina Romani: & ad Osphagum flumen posuerunt castra. Rex haud pro-
 cul inde & ipse vallo super ripam amnis ducto (Erigonum incolæ vocant)
 confedit. inde satis comperto Erduæam petituos Romanos, ad occupan-
 das angustias, ne superare hostes arctis faucibus inclusum aditum possent,
 præcessit. ibi alia vallo, alia fossa, alia lapidum congerie, vt pro muro essent:
 alia arboribus obiectis, ita vt locus postulabat, aut materia suppeditabat,
 opere permuniit, atque (vt ipse rebatur) viam suapte natura difficilem, ob-
 iectis per omnes transitus operibus inexpugnabilem fecit. Erant pleraque syl-
 uestria circa, incommoda phalangi maximè Macedonum: quæ, nisi vbi
 prælongis hastis velut vallum ante clypeos obiecit: (quod vt fiat, libero cam-
 po opus est) nullius admodum vsus est. Thracas quoque rompheæ, ingen-
 tis & ipsæ longitudinis, inter obiectos vndique ramos impediabant. Cre-
 tensium vna cohors non inutilis erat: sed ea quoque ipsa, vt si quis impe-
 tum faceret, in patentem vulnere equum, equitemque sagittas conijcere po-
 terat: ita aduersus scuta Romana nec ad traijciendum satis magnam vim ha-
 bebat, nec aperti quicquam erat quod peteret. Itaque id vt vanum telige-
 nus senserunt esse, saxis passim tota valle iacentibus incessabant hostem, ea
 maiore cum sonitu, quàm vulnere vllò, pulsatio scutorum, parumper suc-
 cedentes Romanos tenuit. Deinde ijs quoque spretis, partim testudine fa-
 cta per aduersos vadunt hostes: partim breui circuitu cum in iugum collis
 euassissent, trepidos ex præsidijs stationibusque Macedonas deturbant: & vt
 in locis impeditis difficili fuga, plerosque etiam obtruncant. ita angustia
 minore certamine, quàm quod animis proposuerant, superata. & in Er-
 duæam peruentum, vbi peruaistatis passim agris, in Elimeam se recepit. inde
 impetum in Orestidem fecit: & oppidum Celetrum est aggressus, in penin-
 sula situm. lacus mœnia cingit: angustis faucibus vnum ex continenti iter
 est. Primo situ ipso freti, clausis portis imperium abnuere: deinde postquam
 signa ferri, ac testudine succedi ad portam, obsessasque fauces agmine ho-
 stium viderunt. priusquam experirentur certamen, metu in deditionem ve-
 nerunt. Ab Celetro in Dassaretios processit: urbemque Pelium vi ce-
 pit. seruitia inde cum cætera præda abduxit, & libera capita sine pretio di-
 misit: oppidumque ijs reddidit, præsidio valido imposito: nam & sita
 opportunè

*Philippus nocte silen-
ti agmine discedit.*

*Philippus occupat an-
gustias, ne Erduæam
peterent Romani.*

*Romani deturbant ex
angustijs Macedones
& in Erduæam per-
ueniunt.*

*Celetrum deditur, &
Pelium vi capitur.*

Aetolos ad arma contra Philippum concitavit eorum prætor Damocritus.

Aetolos Thessaliæ campos populates opimus Philippus.

opportunè vrbs erat ad impetus in Macedoniam faciendos. Ita peragratis hostium agris, consul in loca pacata ad Apolloniam, vnde orsus bellum erat, copias reduxit. Philippum auerterant Aetoli, & Athamænes, & Dardani, & tot bella repentè alia ex alijs locis exorta. Aduersus Dardanos iam recipientes ex Macedonia sese, Athenagoram cum expeditis peditibus, ac maiore parte equitatus misit, iussu instare ab tergo abeuntibus, & carpendo postremum agmen, seigniores eos ad mouendos domo exercitus efficere, Aetolos Damocritus prætor, qui more ad decernendum bellum ad Naupaetum author fuerat, idem proximo concilio ad arma concitauerat, post famam equestris ad Octolophum pugnae, Dardanorumque & Pleurati cum Illyrijs transitum in Macedoniam, ad hæc classis Romanæ aduentum in Oreum, & super circumfusas tot Macedoniae gentes maritimam quoque instantem obsidionem. Hæ causæ Damocritum Aetolosque restituerant Romanis: & Aminandro rege Athamanum adiuncto profecti Cercinium obsedere. Clauserant portas, incertum vi, an voluntate: quia regium habebant præsidium. cæterum intra paucos dies captum est Cercinium, atque incensum. qui superfuerant è magna clade, liberi seruique inter cæteram prædam abducti. Is timor omnes, qui circumcolunt Boeben paludem: relictis urbibus, montes coëgit petere. Aetoli inopia prædæ inde auersi, in Perreëbiam ire pergunt. Cyretias ibi vi capiunt, foedeque diripiunt: qui Malloeam incolunt, voluntate in deditionem societatemque accepti. Ex Perreëbia Gomphos petendi Aminander author erat: (*& imminet Athamania huic vrbi, videbaturque expugnari sine magno certamine posse.*) Aetoli campos Thessaliæ opimos ad prædam petiere, sequente, quanquam non probante Aminandro nec effusas populationes Aetolorum, nec castra quo fors tulisset loco, sine vlllo discrimine ac cura muniendi posita. itaque ne temeritas eorum, negligentiaque sibi ac suis etiam cladis alicuius causa esset, cum campestribus locis subijcientes eos castra Phecado vrbi videret, ipse paulo plus quingentorum passuum inde tumulum suis, quamuis leui monumento tutum, cepit. Cum Aetoli, nisi quod populabantur, vix meminisse viderentur se in hostium agro esse: alij palati semiermes vagarentur, alij in castris sine stationibus per somnum vinumque; dies noctibus æquarent: Philippus inopinantibus aduenit. quem cum adesse refugientes ex agris quidam pauidi nuntiaffent, trepidare Damocritus, cæteri que duces. & erat fortè meridianum tempus, quo plerique graues cibo sopiti iacebant. excitare igitur alij alios, iubere arma capere, alios dimittere ad reuocandos, qui palati per agros prædabantur. tantaque trepidatio fuit, vt sine gladijs quidam equitum exirent, loricas plerique non induerent. ita raptim educti, cum vniuersi sexcentorum ægrè simul equites peditesque numerum expleffent, incidunt in regium equitatum, numero, armis, animisque præstantem. itaque primo impetu fusi, vix tentato certamine turpi fuga repetunt castra. cæsi, captique quidam, quos equites ab agmine fugientium interclusere. Philippus suis iam vallo appropinquantibus receptui cani iussit. fatigatos enim equos, virosque non tam prælio, quam itineris simul longitudine, simul præpropera celeritate habebat. itaque turmatim equites, inuicemque manipulos leuis armaturæ aquatum ire, & prandere iubet: alios in statione armatos retinet, opperiens agmen peditum tardius ductum propter grauitatem armorum. quod vbi aduenit, & ipsis imperatum, vt statutis signis, armisque ante se positis, raptim cibum caperent, binis, ternisue summum ex manipulis aquandi causa missis: interim eques cum leui armatura paratus, instructusque stetit, si quid hostis moueret. Aetoli (iam enim & quæ per agros multitudo sparsa fuerat, receperat se in castra) vt defensuri munimenta, circa portas

Atas vallumque armatos disponunt, dum quietos hostes ipsi feroces ex tuto spectabant. posteaquam mota signa Macedonum sunt, & succedere ad vallum parati atque instructi coepere, omnes repente relictis stationibus per auersam partem castrorum ad tumulum, ad castra Athamanum perfugiunt. multi in hac quoque tam trepida fuga capti, caesi que sunt Aetolorum. Philippus, si satis diei superesset, non dubius quin Athamanes quoque exui castris potumulo in proxima planitie confedit, prima luce insequentis diei hostem aggreffurus. Sed Aetoli eodem pauore, quo sua castra reliquerant, nocte proxima dispersi fugerunt. Maximè usus fuit Aminander, quo duce Athamanes

B itinerum periti summis montibus per calles ignotos sequentibus eos hostibus in Aetoliam perduxerunt. non ita multos in dispersa fuga error intulit in Macedonum equites, quos luce prima Philippus, ut desertum tumulum vidit, ad carpendum hostium agmen misit. Per eos dies & Athenagoras regius praefectus Dardanos recipientes se in fines adeptus, postremum agmen primo turbavit. dein posteaquam Dardani conuersis signis direxere aciem, aequa pugna iusto praelio erat. ubi rursus procedere Dardani coepissent, equite & leui armatura regij nullum talis auxilij genus habentes, Dardanos, oneratos immobilibus armis vexabant, & loca ipsa adiuuabant. Occisi perpauci sunt, plures vulnerati, captus nemo, quia non excedunt temerè ordinibus suis, sed confertim & pugnant & cedunt. Ita damna Romano accepta bello, duabus per opportunas expeditiones coercitis gentibus, restituerat Philippus incepto forti, non prospero solum euentu. Minuit deinde ei fortè oblata res hostium Aetolorum numerum. Scopas princeps gentis ab Alexandria magno cum pondere auri ab rege Ptolemæo missus, sex millia pedum, & equites mercede conductos Aegyptum auexit. nec ex iuuentute Aetolorum quenquam reliquisset, ni Damocritus nunc belli quod instaret, nunc futuræ solitudinis admonens (incertum cura gentis, an ut aduersaretur Scopæ, parum donis cultus) partem iuniorum castigando domi continuisset. Hæc ea ætate ab Romanis, Philippoque gesta erant. Classis à Corcyra

D eiusdem principio ætatis cum L. Apustio legato profecta, Malca superata, circa Scyllæum agri Hermionici Attalo regi coniuncta est. Tum verò Atheniensium ciuitas, cui odio in Philippum per metum iam diu moderata erat, id omne in auxilij præsentis spem effundit. Nec vnquam ibi defuit linguæ promptæ ad plebem concitandam. quod genus cum in omnibus liberis ciuitatibus, tum præcipuè Athenis, ubi oratio plurimum pollet, fauore multitudinis alitur. Rogationem extemplò tulerunt, plebesque sciuit, ut Philippi statuae, imagines omnes, nominaque earum, item maiorum eius virilis ac muliebri sexus omnium tollerentur, delerenturque: dies festi, sacra, sacerdotes, quæ ipsius maiorumue eius honoris causa instituti essent, omnia profanarentur, loca quoque, in quibus positum aliquid inscriptumue honoris eius causa fuisset, detestabilia esse, neque in ijs quicquam postea poni dedicarique placere, eorum quæ in loco puro poni dedicarique fas esset. sacerdotes publicos, quotiescunque pro populo Atheniensi, sociisque, & exercitibus, & classibus eorum precarentur, toties detestari, atque execrari Philippum, liberos eius, regnumque, terrestres naualesque copias, Macedonum genus omne, nomenque. additumque decreto: si quis quid postea, quod ad notam ignominiamque Philippi pertineret, ferret, id omnem populum Atheniensem iussurum. si quis contra ignominiam, proue honore eius dixisset, fecissetue: qui occidisset eum, iure caesurum. postremò inclusum, ut omnia quæ aduersus Pisistratidas decreta quondam erant, eadem in Philippo seruarentur.

*Athenagoras regius
praefectus Dardanos
adoritur.*

*Plebisцитum Atheni-
ensium aduersus Phi-
lippum.*

*Athenienses literis
verbisq; magis quam
re bellum gerebant.*

*Andros insula capi-
tur à Romanis.*

*Sæua tempestas clas-
sem Romanam propè
fluctibus obruit.*

*Romani & Attalus
cum Aetolis de ratio-
ne belli gerendi col-
loquuntur.*

rentur. Athenienses quidem literis, verbisq; quibus solis valent, bellum ad-
uersus Philippum gerebant. Attalus, Romanique cum Piræum primò ab
Hermione petissent: paucos ibi morati dies, oneratique æquè immodicis ad
honores sociorum, ac quæ in iram aduersus hostem fuerant, Atheniensium
decretis, nauigant à Pyræo Andrum. & cum in portu, quem Gaureleon vo-
cant, constitissent, missis qui tentarent oppidanorum animos, si voluntate
tradere urbem, quàm vim experiri mallent, postquam præsidio regio arcem
teneri, nec se potestatis suæ esse respondebant, expositis copijs, omniq; ap-
paratu urbium expugnandarum, diuersis partibus rex & legatus Romanus
ad urbem subeunt. Plus aliquanto Græcos Romana signa, armaque non
antè visa, animique militum tam prompte succedentium muro terruere. ita-
que fuga extemplò in arcem facta est, vrbe hostes potiti. & in arce cum bi-
duum loci se magis, quam armorum fiducia tenuissent: tertio die pacti ipsi
præsidiumque, vt cum singulis vestimentis Delium Bœotiae transfueheren-
tur. Ea ab Romanis regi Attalo concessa, prædam ornamentaq; urbis ipsi aue-
xerunt. Attalus ne desertam haberet insulam, & Macedonum ferè omni-
bus, & quibusdam Andriorum vt manerent, persuasit. postea & ab Delio,
qui ex pacto transfuecti eò fuerant, promissis regis cum desiderium quoque
patriæ facilius ad credendum inclinaret animos, reuocati. Ab Andro Cyth-
num traiecerunt. ibi dies aliquot oppugnanda vrbe nequicquam absum-
pti: & quia vix operæpretium erat, abscessere. Ad Prasias (continentis Atticæ
is locus est) Issæorum viginti lembi classi Romanorum adiuncti sunt. ij missi
ad populandos Caristiorum agros, cætera classis Geræstum, nobilem Eubœæ
portum, dum à Carysto Issæi redirent, tenuit. Inde omnes velis in altum da-
tis, maris medio præter Scyrum insulam Icum peruenere. ibi paucos dies sæ-
uiente Borea retenti, vbi prima tranquillitas data est, Sciatum traiecere, va-
stata urbem, direptamq; nuper à Philippo. Per agros palati milites frumen-
tum, & si qua alia vltui esse ad vescendum poterant, ad naues retulere. prædæ
nec erat quicquam, nec meruerant Græci cur diriperentur. Inde Casandream
petentes, primò ad Mendin, maritimum ciuitatis eius vicum, tenuere. inde
cum superato promontorio ad ipsa mœnia urbis circumagere classem vel-
lent, sæua coorta tempestate propè obruti fluctibus dispersi magna ex parte
amissis armamentis in terram effugerunt. Omen quoque ea maritima tem-
pesta ad rem terra gerendam fuit. nam collectis in vnum nauibus, expositis-
que copijs aggressi urbem, cum multis vulneribus repulsi, (& erat validum
ibi regium præsidium) irritò incepto regressi Canastæum Pallenæ traicere.
inde superato Toronæ promontorio, nauigantes Acanthum petiere. ibi pri-
mò ager vastatus, deinde ipsa vrbs vi capta, ac direpta. nec vltra progressi, (iam
enim & graues præda naues habebant) retrò, vnde venerant, Sciathum, &
ab Sciatho Eubœam repetunt. Ibi relicta classe, decem nauibus expeditis si-
num Maliacum intrauere ad colloquendum cum Aetolis de ratione geren-
di belli. Sipyrrhicas Aetolus princeps legationis eius fuit: qui ad communi-
canda consilia Heracleam cum rege, & cum Romano legato venit. Petikum
ex fœdere ab Attalo est, vt mille milites præstaret. tantum enim numerum
bellum gerentibus aduersus Philippum debebat. Id negatum Aetolis. quòd
illi quoque grauati prius essent ad populandum Macedoniam exire, quo
tempore Philippo circa Pergamum vrente sacra profanaque, abstrahere cum
inde respectu rerum suarum potuissent. Ita Aetoli cum spe magis, Romanis
omnia pollicentibus, quàm cum auxilio dimissi. Apustius cum Attalo ad
classem redijt. inde consultari de Oreo oppugnando coeptum. Valida ea ciui-
tas & mœnibus, & quia antè fuerat tentata, firmo erat præsidio. Coniunxe-
rant

A rant se ijs post expugnationem Andri cum præfecto Agefimbrotō, xx. Rhodiorū viginti naues cōiuncta classi Romanæ. diæ naues, tectæ omnes: eam classē in stationem ad Zelasium miserunt (Isthmiæ id super Demetriadem promontorium est peropportunè obiectum) vt si quid inde mouerent Macedonum naues in præsidio essent. Heraclides præfectus regius classē ibi tenebat: magis per occasionem, si quam negligentia hostium dedisset, quàm aperta vi quicquam ausurus. Oreum diuersi Romani, & rex Attalus oppugnabant: Romani à maritima arce, regij aduersus vallem inter duas iacentem arces, quā & muro intersepta vrbs est. & vt loca diuersa, sic dispari modo etiam oppugnabant: Romani testudinibus, & vineis, & ariete admouendo muris: regij balistis, catapultisque, & alio omni genere tormentorum tela ingerentes, & pondere ingenti saxa iaciebant, & cuniculos, & quicquid aliud priore oppugnatione expertum profuerat. Cæterum non plures tantum Macedones, quàm ante tuebantur urbem, sed etiam præsentioribus animis, & castigationibus regis in admissa culpa, & simul minarum, simul promissionum in futurum memores: ita vt parum in expugnatione celeri spei esset. Interim & aliud agi posse ratus legatus, relictis quod satis videbatur ad opera perficienda, traiecit in proxima continētis: Larissamque, non illam in Thessalia nobilem urbem, sed alteram, quam Cremastē vocant, subito aduentu, præter arcem, cepit. Attalus quoque Aegeleon, nihil minus quàm tale quicquam in alterius oppugnatione urbis timētibz, oppressit. Et iam cū opera in effectu erant circa Oreum: tum præsidium quod intus erat, labore assiduo, vigilijs diurnis pariter nocturnisque, & vulneribus confectum. muri quoque pars ariete incusso subruta, multis iam locis prociderat. perque apertum ruina iter nocte Romani, quodque super portum est, in arcem perupperunt. Attalus luce prima, signo ex arce dato ab Romanis, & ipse urbem inuasit, stratis magna ex parte muris: præsidium, oppidanique in alteram arcem perfugere, vnde biduo post deditio facta. vrbs regi, captiua corpora Romanis cessere. Iam autumnale æquinoctium instabat: & est sinus Euboicus, quem Cæla vocant, suspectus nautis. itaque ante hyemales motus euadere cupientes, Pyraeum, vnde profecti ad bellum erant, repetunt. Apustius triginta nauibus ibi relictis, super Maleam nauigat Corcyram. regem spatium initiorum Cereris, vt sacris interesset, tenuit. secundum initia & ipse in Asiam se recepit, Agefimbrotō & Rhodijs domum remissis. Hæc ea æstate terra marique aduersus Philippum, sociosque eius à consule & legato Romanis, adiuuantibus rege Attalo & Rhodijs gesta. Consul alter C. Aurelius ad confectum bellum cū in prouinciam venisset, haud clam tulit iram aduersus prætorem, quod absente se rem gessisset. misso igitur eo in Hetruriam, ipse in agrum hostium legiones induxit: populandoque cum præda maiore, quàm gloria bellum gessit. L. Furius, simul quod in Hetruria nihil erat rei quod gereret, simul Gallico triumpho imminēs, quem absente consule irato atque inuidente facilius impetrari posse ratus, Romam inopinatō cū venisset, senatum in æde Bellonæ habuit: expositisque rebus gestis, vt triumphanti sibi in urbem inuehi liceret, petit. Apud magnam partem senatus, & magnitudine rerum gestarum valebat, & gratia. maiores natu negabant triumphum: & quod alieno exercitu rem gessisset, & quod prouinciam reliquisset auiditate rapiendi per occasionem triumphī: id verò eum nullo exemplo fecisse. consulares præcipuē expectandum fuisse consulem dicebant. potuisse enim castris prope urbem positis, tutanda colonia, ita vt acie non decerneret, in aduentum eius rem extrahere. & quod prætor non fecisset, senatui faciendum esse. consulem expectarent: vbi coram disceptantes consulem & prætorem audissent, verius de causa existimatuos esse. Ma-

Oreum oppugnatur à Romanis & Attalo.

Oreum capitur.

De Furij prætoris triumpho variè in senatu sententiæ.

gna pars senatus nihil præter res gestas, & an in magistratu suisque auspi-
cijs gessisset, censebant spectare senatum debere. Ex duabus colonijs, quæ
velut claustra ad cohibendos Gallicos tumultus oppositæ fuissent, cum vna
direpta & incensa esset, traiecturumque id incendium velut ex continentibus
tectis in alteram tam propinquā coloniam esset, quid tandem prætori facien-
dum fuisse? nam si sine consule geri nihil oportuerit, aut senatum peccasse,
qui exercitum prætori dederit: (potuisse enim, si non cum prætoris, sed consu-
lis exercitu rem geri voluerit: ita finire s. c. ne per prætorem, sed per consulem
gereretur:) aut consulem, qui non, cum exercitum ex Hetruria transire in Gal-
liam iussisset: ipse Arimini occurrerit, ut bello interesset, quod sine eo geri fas
non esset. Non expectare belli tempora moras, & dilationes imperatorum. &
pugnandum esse interdum, non quia velis, sed quia hostis cogat. pugnam
ipsam, euentumque pugnae spectari oportere. fusos cæsosque hosteis: castra ca-
pta ac direpta, coloniam liberatam obsidione: alterius colonie captiuos recu-
peratos, restitutosque suis: debellatum vno prælio esse. non homines tantum
ea victoria lætatos, sed dijs quoque immortalibus per triduum supplicatio-
nes habitas: quod bene ac feliciter, non quod malè ac temerè respublica à L.
Furio prætore gesta esset. data fato etiam quodam Furie genti Gallica bel-
la. Huius generis orationibus ipsius amicorumque; victa est præsentis gratia

*Triumphus L. Furio
decernitur.*

* Val. 3200. coron.

* Val. 170000. cor.

prætoris, absentis consulis maiestas: triumphumque; frequentes L. Furio decre-
uerunt. Triumphauit de Gallis in magistratu L. Furius prætor. In ærarium

tulit * trecenta viginti millia æris, * argenti CLXX. millia pondo. neque captiui

vlli ante currum ducti, neque spolia prælata, neque milites secuti. omnia

præter victoriam, penes consulem esse apparebat. Ludi deinde à P. Cornelio

Scipione, quos consul in Africa vouerat, magno apparatu facti. Et de agris

militum eius decretum, ut quot quisque eorum annos in Hispania, aut in

Africa militasset, in singulos annos bina iugera acciperet. eum agrum decem-

uiri assignarent. Triumuii inde creati ad supplendum Venusinis colono-

rum numerum, quod bello Annibalis attenuatæ vires eius colonie erant: C.

Terentius Varro, T. Quintius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio, ij colo-

nos Venusiam adscripserunt. Eodem anno C. Cornelius Cethegus, qui pro-

consul Hispaniam obtinebat, magnum hostium exercitum in agro Sedeta-

no fudit. quindecim millia Hispanorum eo prælio dicuntur cæsa, signa mili-

taria capta octo & septuaginta. C. Aurelius consul, cum ex prouincia Romam

comitiorum causa venisset, non id quod animis præceperat, questus est non

expectatum se ab senatu, neque disceptandi cum prætore consuli potestatem

factam: sed ita triumphum decreuisse senatum, ut nullius, nisi eius qui tri-

umphaturus esset, haud eorum qui bello interfuissent, verba audiret. Maiores

ideò instituisse ut legati, Tr. mil. centuriones, milites denique triumpho ad-

essent, ut veritas rerum gestarum eius, cui tantus honos haberetur, publicè

videretur, equem ex eo exercitu, qui cum Gallis pugnauerit, si non mili-

tem, lixam saltem fuisse, quem percunctari posset senatus, quid veri prætor

vanitue referret? Comitij deinde diem indixit. quibus creati sunt consules

L. Cornelius Lentulus, P. Villius Tappulus. Prætores inde facti L. Quintius

Flamininus, L. Valerius Flaccus, L. Villius Tappulus, C. Bebius Pamphilus.

Annona quoque eo anno peruilis fuit. frumenti vim magnam ex Africa ad-

uectam ædiles curules M. Claudius Marcellus, & Sex. Aelius Pætus * binis

æris in modios populo diuiserunt: & ludos Romanos magno apparatu fece-

runt: diem vnum instaurarunt: signa ænea quinque ex multatitio argento in

ærario posuerunt. Plebeiij ludi ab ædilibus L. Terentio Massaliota, & C. Be-

bio Pamphilo, quem prætorem designauerant: ter toti instaurati. Et ludi fu-

nebres

*C. Cornelius Cethe-
gus in Hispania feli-
citer pugnavit.*

* Vno ferè folido
Turonensi.

Ludi funebres.

A nebres eo anno per quatrimum in foro mortis M. Valerij Læuini causa à P. & M. filijs eius facti: & munus gladiatorum datum ab ijs. paria quinque & viginti pugnarunt. M. Aurelius Cotta decemuir sacrorum mortuus: in eius locum M. Acilius Glabrio suffectus. Comitij ædiles curules creati sunt fortè ambo, qui statim accipere magistratum non possent. nam C. Cornelius Cethegus absens creatus erat, cùm Hispaniam obtineret prouinciam: C. Valerius Flaccus, quem præsentem creauerant, quia flamen Dialis erat, iurare in leges non poterat: magistratum autem plus quinque dies, nisi qui iurasset in leges, non licebat gerere. Petente Flacco, vt legibus solueretur, senatus decreuit, vt si ædilis qui pro se iuraret, arbitrato consulum daret: consules, si eis videretur, cum tribunis plebis agerent, vti ad plebem ferrent. Datus qui iuraret pro fratre: L. Valerius Flaccus prætor designatus. tribuni ad plebem tulerunt, plebesque sciuit, vt perinde esset, ac si ipse ædilis iurasset. Et de altero edile plebiscitum est factum, rogantibus tribunis, quos duos in Hispaniam cum imperio ad exercitus ire iuberent, vt C. Cornelius ædilis curulis ad magistratum gerendum veniret, & L. Manlius Acidinus decederet de prouincia multos post annos. plebes Cn. Cornelio Lentulo, & L. Stertinio proconsulibus imperium esse in Hispania iussit.

In leges iurabant magistratum gesturi.

C

EPITOME LIBRI XXXII.

COMPLURA prodigia ex diuersis regionibus nuntiata referuntur: inter quæ, in Macedonia in puppi longa nauis lauream esse natam. T. Quintius Flaminius COS. aduersus Philippum feliciter pugnavit in faucibus Epiri, fugatumque coegit in regnum reuerti. Ipse Thessaliam, quæ est vicina Macedonia, socijs Aetolis & Athamanibus, vexauit. L. Quintius Flaminius consulis frater nauali prælio, Attalorege & Rhodij adiuuantibus, Eubæam & maritimam oram cepit. Achai in amicitiam recepti sunt. Coniuratio seruorum facta de soluendis Carthaginensibus obsidibus oppressa est. Prætorum numerus ampliatus est, vt seni crearentur. Cornelius COS. Gallos Insübes prælio fudit. Cum Lacedæmonijs, & tyranno eorum Nabide amicitia iuncta est. Præterea expugnationes urbium in Macedonia referuntur.

D

DONSULES, prætoresque cùm Idibus Martijs magistratum inissent, prouincias sortiti sunt. L. Lentulo Italia, P. Villio Macedonia: prætoribus, L. Quintio urbana, C. Bæbio Ariminum, L. Valerio Sicilia, L. Villio Sardinia euenit. Lentulus consul nouas legiones scribere iussus: Villius à P. Sulpitio exercitum accipere. in supplementum eius quantum militum videretur vt scriberet, ipsi permissum. Prætori Bæbio legiones, quas C. Aurelius consul habuisset, ita decretæ, vt retineret eas, donec consul noua cum exercitu succederet in Gallia. vbi is venisset, omnes milites exautorati domum dimitterentur, præter quinque millia socium. **E** his obtineri circa Ariminum prouinciam satis esse prorogato imperio prætoribus prioris anni: Cn. Sergio, vt militibus qui in Hispania, Sicilia, Sardinia stipendia per multos annos fecissent, agrum assignandum curaret: Q. Minutius, vt in Brutij idem de coniurationibus quæstiones, quas prætor cum fide curaque exercuisset, perficeret: & eos, quos sacrilegij compertos in vinculis Roma misisset, Locros mitteret ad supplicium: quæque sublata ex delubro Promam misisset, Locros mitteret ad supplicium: quæque sublata ex delubro Promam misisset, Locros mitteret ad supplicium. Feriæ Latinæ pontificum deserpinæ essent, reponenda cum piaculis curaret. Feriæ Latinæ pontificum deserto instauratæ sunt: quod legati ab Ardea questi in senatu erant, sibi in monte Albano Latinis carnem, vt assolet, datam non esse. Ab Sueffa nuntiatum est, duas portas, quodque inter eas muri erat, de cælo tactum. & Formiani legati, ædem Iouis: Item Ostienses, ædem Iouis: & Veliterni, Apollinis & Sangi

Prouinciarum sortitio.

Prodigia.

Carthaginenses stipendium Romæ aduexerunt.

Seditio in exercitu Romano.

*Thaumas oppugnat Philippum.
Thaumas Ald.
cod. habet.*

Sangi ædes: & in Herculis æde capillum enatum: & ex Brutijs ab Q. Minutio proprætores scriptum, equuleum cum quinque pedibus, pullos gallinaceos tres cum ternis pedibus natos esse. inde à P. Sulpitio proconsole ex Macedonia literæ allatæ, in quibus inter cætera scriptum erat, lauream in puppi nauis longæ enatam. Priorum prodigiorum causa senatus censuerat, ut consul maioribus hostijs quibus dijs videretur, sacrificaret. ob hoc vnum prodigium aruspices in senatum vocati, atque ex responso eorum supplicatio populo in diem vnum edicta, & ad omnia puluinaria res diuinæ factæ. Carthaginenses eo anno argentum in stipendium impositum primum Romam aduexerunt, id quia probum non esse quæstores renuntiauerant, experientibusque pars quarta decocta erat, pecunia Romæ mutua sumpta, intertrimentum argenti suppleuerunt. Petentibus deinde, ut si iam videretur senatui, obsides sibi redderentur, centum redditu obsides. de cæteris, si in fide permanerent, spes facta. Petentibus iisdem, qui non reddebantur obsides, ut ab Norba, ubi parum commodè essent, aliò traducerentur, concessum ut Signiam & Ferentinum transirent. Gaditanis item petentibus remissum, ne præfectus Gadeis mitteretur, aduersus quod ijs in fidem populi Romani venientibus cum L. Martio Septimio conuenisset. Et Narniensium legatis, querentibus ad numerum sibi colonos non esse, & immistos quosdam non sui generis pro colonis se gerere, earum rerum causa triumuiros creare L. Cornelius cōs. iussus, creati P. & Sex. Aelii (Pætis fuit ambobus cognomen) & C. Cornelius Lentulus. quod Narniensibus datum erat, ut colonorum numerus augeretur, id Cossani petentes non impetrauerunt. Rebus, quæ Romæ agendæ erant, perfectis, consules in prouincias profecti. P. Villium, in Macedoniam cum venisset, atrox seditio militum iam antè irritata, nec satis in principio cōpressa, excepit m. m. ea militum fuere, quæ ex Africa post deuictum Annibalem in Siciliam, inde anno ferè post in Macedoniam pro voluntarijs transportata erant. id voluntate factum negabant. ab tribunis recusantes in naues impositos, sed utcumque; seu in vita, seu suscepta foret militia, & eam exhaustam, & finem aliquem militandi fieri æquum esse. multis annis sese Italiam non vidisse, consensuisse sub armis in Sicilia, Africa, Macedonia: confectos iam se labore & opere, exangues tot acceptis vulneribus esse. Consul causam postulandæ missionis probabilem, si modestè peteretur, videri dixit: seditionis nec eam, nec ullam aliā satis iustam causam esse. itaque; si manere ad signa, & dicto parere velint, se de missione eorum ad senatum scripturum, modestia facilius quam pertinacia quod velint impetraturos. * Thaumas eo tempore Philippus summa vi oppugnabat aggeribus, vineisque; & iam arietem muris admoturus erat. cæterum incepto absistere eum coegit subitus Aetolorum aduentus, qui Archidamo duce inter custodias Macedonum mœnia ingressi, nec die nec nocte finem ullum erumpendi nunc in stationes, nunc in opera Macedonum faciebant. & adiuuabat eos natura ipsa loci. Nanque Thaumaci à Pylis, sinuque; Maliaco per Lamiam eunti loco alto siti sunt, ipsis faucibus imminentes, quam Coelen vocant: Thessaliaque; transeunti confragosa loca, implicatasque flexibus vallium vias, ubi ventum ad hanc urbem est, repente velut maris vasti, sic immensa panditur planities, ut subiectos campos terminare oculis haud facile queas, ab eo miraculo Thaumaci appellati, nec altitudine solum tuta vrbs, sed quod saxo undique abscisso rupibus imposita est. Hæ difficultates, & quod haud satis dignum tanti laboris periculi que precium erat, ut absisteret incepto Philippus, effecerunt. hyems quoque iam instabat, cum inde abcessit, & in Macedoniam in poris, simul animos, corporaque remisertant: Philippum, quantum ab asfiduis

A fiduis laboribus itinerum pugnarumque laxauerat animum, tanto magis intentum in vniuersum euentum belli curæ angunt: non hostes modo mentem, qui terra marique vrgebant, sed nunc sociorum, nunc etiam popularium animos, ne & illi ad spem amicitiae Romanorum deficerent, & Macedonas ipsos cupido nouandi res caperet. itaque & in Achaïam legatos misit, simul qui iusiurandum (ita enim pepigerant quotannis iuratu-^{Philippi in apparando bello diligentia.}ros in verba Philippi) exigerent: simul qui redderent Achæis Orchomenon, & Heream, & Triphyliam. Illis Alipheram cõtendentibus, nunquam eam urbem fuisse ex Triphylia, sed sibi debere restitui: quia vna esset ex ijs quæ ad condendam Megalopolim ex concilio Arcadum contributæ forent. Et cum Achæis quidem per hæc societatem firmabat. Macedonum animos sibi conciliauit cum Heraclide. nam cum eum maximæ inuidiæ sibi esse cerneret, multis criminibus oneratum in vincula coniecit, ingenti popularium gaudio. Bellum, si quando vnquam antè aliàs, cum magna cura apparauit, exercuitque in armis & Macedonas & mercenarios milites: principioque veris cum Athenagora omnia externa auxilia, quodque leuis armaturæ erat, in Chaoniam per Epirum ad occupandas, quæ ad Antigoniam fauces sunt (Sthena vocant Græci) misit. ipse post paucis diebus grauiore secutus agmine, cum situm^{Philippus fauces, quæ ad Antigoniam sunt, occupat.} omnem regionis aspexisset, maximè idoneum ad muniendum locum credit esse, præter amnem Aoum. Is inter montes, quorum alterum Aeropum, alterum Asnaum incolæ vocant, angusta valle fluit, iter exiguum super ripam præbens: Asnaum Athenagoram cum leui armatura tenere ac communire iubet: ipse in Aeropo posuit castra. quæ abscissæ rupes erant, statio paucorum armatorum tenebat: quæ minus tuta erant, alia fossis, alia vallis, alia turribus muni-^Cebat, magna tormentorum etiam vis, vt missilibus procul arcerent hostem, idoneis locis disposita est. tabernaculum regium pro vallo in conspecto maximè tumulo, vt terrorem hostibus, suisque spem ex fiducia faceret, positum. Consul per Charopum Epirotem certior factus, quos saltus cum exercitu infedisset rex, & ipse cum Corcyræ hybernasset, vere primo in continentem tralatus ad hostem ducere pergit. quinque millia fermè ab regijs castris cum^D abesset, loco munito relictis legionibus, ipse cum expeditis progressus ad speculanda loca, postero die consilium habuit, vtrum per infessum ab hoste saltum, quanquam labor ingens periculumque proponeretur, transitum tentaret, an eodem itinere, quo priore anno Sulpitius Macedoniam intrauerat, circunduceret copias. Hoc consilium per multos dies agitati nuntius venit: T. Quintium consulem factum, sortitumque prouinciã Macedoniam, maturato itinere iam Corcyrã traiecisse. Valerius Antias intraffe saltum Villium^{Villius consul Philippum fudit fugauitq.} tradit, quia recto itinere nequirit, omnibus à rege infessis, secutum vallem, per quam mediam fertur Aous amnis: ponte raptim facto in ripam, in qua erant castra regia, transgressum acie conflixisse: fustum, fugatumque regem, castris exutum. duodecim millia hostium eo prælio cæsa, capta duo millia, & ducentos: & signa militaria centum tringinta & duo, equos ducentos tringinta. ædem etiam Ioui in eo prælio votam, si res prosperè gesta esset. Cæteri Græci Latini-^Eque authores, quorum quidem ego legi annales, nihil memorabile à Villio actum, integrumque bellum insequentem consulem, T. Quintium accepisse tradunt. Dum hæc in Macedonia geruntur, consul alter L. Lentulus, qui Romæ substiterat, comitia censoribus creandis habuit. multis claris petentibus viris creati censores P. Cornelius Scipio Africanus, & P. Aelius Pætus. Hi magna inter se concordia, & senatum sine vllius nota legerrunt: & portoria venalium Capuæ, Puteolisque item castrorum portorium, quo in loco nunc oppidum est, fruendum locarunt: colonosque eò trecentos

* Val. 12000. cor.

* Val. 3360. cor.

C. Bæbius prætor cum
exercitu à Gallis cir-
cumuentus.

Prouinciarū sortitio.

Attalus auxilium pe-
tit aduersus Antiochū.

(is enim numerus finitus ab senatu erat) adscripserunt, & sub Tifatis Capuæ agrum vendiderunt. Sub idem tempus L. Manlius Acidinus ex Hispania decedens, prohibitus à M. Porcio Lecca tribuno plebis, ne ouans rediret, cum à senatu impetrasset, priuatus urbem ingrediens * mille ducenta pondo argenti * triginta pondo ferme auri in ærarium tulit. Eodem anno C. Bæbius Pamphilus, qui ab C. Aurelio consule anni prioris prouinciam Galliam acceperat, temerè ingressus Gallorum Insubrium fines propè cum toto exercitu est circumuentus: supra sex millia & sexcentos milites amisit, tanta ex eo bello, quod iam timeri desierat, clades accepta est. Ea res L. Lentulum consulem ab vrbe exciuit. qui vt in prouinciam venit plenam tumultus, trepidi exercitu accepto, prætorem multis probris increpitum prouincia decedere, atque abire Romam iussit. neque ipse consul memorabile quicquam gessit. comitiorum causa Romam reuocatus, quæ ipsa per M. Fuluium, & M. Curium tribunos plebis impediabantur: quòd T. Quintium Flamininum consulatum ex quæstura petere non patiebantur. Iam ædilitatem, præturamque fastidiri: nec per honorum gradus documentum sui dantes nobiles homines tendere ad consulatum, sed transcendendo media, summa imis continuare. Res ex campestri certamine in senatum venit. patres censuerunt, qui honorem, quem sibi capere per leges, liceret, peteret: in eo populo creandi quem velit, potestatem fieri æquum esse. in authoritate patrum fuere tribuni. creati Coss. Sex. Aelius Pætus, & T. Quintius Flamininus. Inde Prætorum comitia habita. creati L. Cornelius Merula, M. Claudius Marcellus, M. Porcius Cato, C. Heluius, qui ædiles plebis fuerant. ab ijs ludi plebei iustaurati. & epulum Iouis fuit ludorum causa. Et ab ædilibus curulibus C. Valerio Flacco flamine Diali, & C. Cornelio Cethego ludi Romani magno apparatu facti. Ser. Sulpitius, & L. Galba pontifices eo anno mortui sunt. in eorū locum M. Aemilius Lepidus, & Cn. Cornelius Scipio pontifices suffecti sunt. Sex. Aelius Pætus, T. Quintius Flamininus consules magistratu inito senatum in Capitolio cum habuissent, decreuerunt patres, vt prouincias Macedoniam atq; Italiam consules compararent inter se, sortirenturque, vtri eorum Macedonia euenisset, in supplementum legionum tria millia militum Romanorum scriberet, & ccc. equites: item sociorum Latini nominis quinque millia peditum, quingentos equites. Alteri consuli nouus omnis exercitus decretus. L. Lentulo prioris anni consuli prorogatum imperium est: vetitusq; aut ipse prouincia decedere prius, aut veterem exercitum deducere, quàm cum legionibus nouis consul venisset. Sortiti consules prouincias. Aelio Italia, Quintio Macedonia euenis. Prætores, L. Cornelius Merula urbanam, M. Claudius Siciliam, M. Porcius Sardiniam, C. Heluius Galliam est sortitus. Delectus inde haberi est coeptus. nam præter consulares exercitus prætores quoque iussi scribere milites erant. Marcello in Siciliam quatuor millia peditum socium Latini nominis, & trecentos equites: Catoni in Sardiniam ex eodem genere militum tria millia peditum, ducentos equites: ita vt prætores ambo cum in prouincias venissent, veteres dimitterent pedites, equitesque. Attali deinde regis legatos in senatum cōsules introduxerunt. Hi regem classe sua, copiisque omnibus terra marique Romanam rem iuuare, quæq; imperarent Romani consules, impigrè atque obedienter ad eam diem fecisse cum exposuissent, vereri dixerunt, ne id præstare ei per Antiochum regem vltra non liceret. vacuum nanq; præsidij naualibus, terrestribusque regnum Attali Antiochum inuasisse. itaque Attalum orare p. c. si sua classe, suaque opera vti ad Macedonicum bellum vellent, mitterent ipsi præsidium ad regnum eius tutandum: si id nolent, ipsum ad sua defendenda cum classe ac reliquis copiis redire patere-
rentur.

A rentur. Senatus legatis ita responderi iussit, quòd rex Attalus classe, copijsque
 alijs duces Romanos iuisset, id gratum senatui esse. auxilia nec ipsos missu-
 ros Attalo aduersus Antiochum, socium & amicum populi Romani: nec
 Attali auxilia retenturos vltra quàm regi commodum esset. Semper popu-
 lum Romanum alienis rebus arbitrio alieno vsum. & principium & finem in
 potestate ipsorum, qui ope sua velint adiutos Romanos esse. Legatos ad An-
 tiochum missuros, qui nuntient, Attali, nauiumque eius & militum opera
 aduersus Philippum communem hostem vti populum Romanum: gratum
 eum facturum senatui, si regno Attali abstineat, belloq; absistat. æquum es-
 se, socios & amicos populi Romani, reges inter se quoque ipsos pacem serua-
 B re. consulem T. Quintium, ita habito delectu, vt eos ferè legeret, qui in Hi-
 spania aut Africa meruissent spectatæ virtutis milites, properantem in pro-
 uinciam prodigia nuntiata, atque eorum procuratio Romæ retinuerunt. De *Prodigia.*
 coelo tacta erant, via publica Veijs, forum & ædes Iouis Lanuuij: Herculis
 ædes Ardeæ, Capuæ murus & turres, & ædes quæ Alba dicitur. cœlum arde-
 re visum erat Arretij. terra Velitris trium iugerum spatium cauerna ingenti de-
 federat. Sueffæ Aruncæ nuntiabant agnum cum duobus capitibus natum:
 & Sinuessæ porcum humano capite. Eorum prodigiorum causa supplicatio
 vnum diem habita. & consules rebus diuinis operam dederunt: placatisque
 dijs profecti in prouincias sunt. Aelius cum C. Heluio prætore in Galliam:
 C exercitumque ab L. Lentulo acceptum, quem dimittere debebat, prætori tra-
 didit, ipse nouis legionibus, quas secum adduxerat, bellum gesturus: neque
 memorabilis rei quicquam gessit. Et T. Quintius alter consul maturius, *T. Quintius à Brun-*
 quàm priores soliti erant consules à Brundisio cùm transmisisset, Corcyram *duisio soluit in Græ-*
 tenuit cum octo millibus peditum, equitibus octingentis. à Corcyra in pro-
 xima Epiri quinquere mi traiecit: & in castra Romana magnis itineribus con-
 tendit. inde Villio dimisso paucos moratus dies, dum se copię à Corcyra af-
 sequerentur, consilium habuit, vtrum recto itinere per castra hostium viam
 facere conaretur: an ne tentata quidem re tanti laboris ac periculi, per Das-
 faretios potius, Lingumque tuto circuitu Macedoniam intraret. vicissetque
 D ea sententia, ni timuisset, ne, cùm à mari longius recessisset, misso è mani-
 bus hoste, si (quod antea fecerat) solitudinibus syluisque se tutari rex voluis-
 set: sine vlllo effectu æstas extraheretur. vtcunque esset igitur, illo ipso tam
 iniquo loco aggredi hostem placuit. sed magis fieri id placebat, quàm quo
 modo id fieret, satis expediebat: diesque quadraginta sine vlllo conatu se-
 dentes in conspectu hostium absumpserant. inde spes data Philippo est, per
 Epirotarum gentem tentandæ pacis. habitoque concilio delecti ad eam rem
 agenda, Pausanias prætor, & * Alexander magister equitum, consulem & ** Hypsellus ex A-*
 regem, vbi in arctissimas ripas Aous cogitur amnis, in colloquium adduxe- *lexandri Magne-*
 runt. Summa postulatorum consulis erat, præsidia ex ciuitatibus rex dedu- *tis equitibus, sic*
 ceret: ijs, quorum agros vrbesque populatus esset, redderet res, quæ compa- *Ald. cod.*
 E rerent: cæterorum æquo arbitrio æstimatio fieret. Philippus aliam aliarum *Consulæ Romani &*
 ciuitatum conditionem esse respondit. quas ipse cepisset, eas liberaturum. *Philippi colloquium.*
 quæ sibi traditæ à maioribus essent, earum hæreditaria ac iusta possessione
 non excessurum. si quas quererentur belli clades eæ ciuitates, cum quibus
 bellatum foret: arbitrio quo vellent populorum, cum quibus pax vtrisque
 fuisset, se vsurum. Consul nihil ad id quidem arbitrio aut iudice opus esse
 dicere. cui enim non apparere, ab eo qui prior arma intulisset, iniuriam or-
 tam? nec Philippum ab vllis bello lacescitum, priorem vim omnibus fecisse.
 Inde cùm ageretur, quæ ciuitates liberandæ essent, Thessalos primos om-
 nium nominauit consul. ad id verò adeò accensus indignatione est rex,
 vt ex-

*Inter cōsulem & Phil-
lippum leuia praelia
commissa.*

*Pastor quidam dux
vie.*

*Cōsul exercitum ad-
mouet Philippi ca-
stris.*

*Philippus fugit, &
Thessaliam petit.*

*Philippi castra diri-
piuntur.*

ut exclamaret, Quid victo grauius imperares T. Quinti? atq; ita se ex collo-
quio proripuit. & temperatū ægrè est, quin missilibus, quia dirempti medio
amne fuerant, pugnam inter se confererent. Postero die per excursiones ab
stationibus primò in planitie satis ad id patienti multa leuia commissa præ-
lia sunt: deinde recipientibus se regijs in arcta & confragosa loca, auidita-
te accensi certaminis eò quoque Romani penetrauere, pro his ordo, & mili-
tari disciplina, & genus armorum erat, aptum vrgendis regijs: pro hoste lo-
ca, & catapultæ balistæque in omnibus propè rupibus, quasi in muris dispo-
sitæ. Multis hinc atque illinc vulneribus acceptis, cum etiam, ut in prælio
iusto, aliquot cecidissent, nox pugnae finem fecit. Cum in hoc statu res es-
set, pastor quidam à Charopo principe Epirotarum missus deducitur ad con-
sulem. Is se in eo saltu, qui regijs tunc oneratus castris erat, armentum pasce-
re ait: omnes montium eorum anfractus callesque nosse. Si secum aliquot
mittere velit, non iniquo, nec perdifficili aditu supra caput hostium dedu-
cturum. hæc, Charopus renuntiari iubet, ita crederet, ut suæ potius omnia,
quàm illius potestatis essent. Cum magis vellet credere quàm auderet con-
sul, mistumque gaudio ac metu animum gereret, autoritate motus Cha-
ropi, experiri spem oblatam statuit. & ut auerteret rem à suspitione, biduo
insequenti laceessere hostem, dispositis ab omni parte copijs, succedentibus-
que integris in locum defessorum, non destitit. quatuor millia inde lecta pe-
ditum, & trecentos equites tribuno militum tradit. equites, quoad loca pa-
tiantur, ducere iubet: ubi ad inuia equiti ventum sit, in planitie aliqua loca-
ri equitatum. pedites quàm dux monstraret viam, ire: ubi, ut polliceatur, su-
per caput hostium peruentum sit, fumo dare signum: nec antè clamorem
tollere, quàm à se signo accepto pugnam cœptam arbitrari posset. nocte
itinera fieri iubet: (& pernox fortè luna erat) interdium cibi, quietisque fume-
ret tempus. ducem promissis ingentibus oneratum, si fides extet vinctum
tamen tribuno tradidit. His copijs ita dimissis, eò intentius Romanus vn-
dique instat capere stationes. Interim die tertio cum verticem, quem petie-
rant, Romani cepisse, ac tenere se fumo significarent: tum verò trifariam di-
uisis copijs: consul valle media cum militum robore succedit: cornua dex-
tra læuaque admouet castris. nec segnius hostes obuiam eunt. & dum aui-
ditate certaminis prouecti extra munitiones pugnant, haud paulò supe-
rior est Romanus miles & virtute & scientia & armorum genere. Postea-
quam multis vulneratis interfectisque recepere se regij in loca aut muni-
mento aut natura tuta, verterat periculum in Romanos, temerè in loca ini-
qua, nec faciles ad receptum angustias progressos. neque impunita teme-
ritate inde recepissent sese, ni clamor primum à tergo auditus, dein pugna
etiam cœpta amentes repentino terrore regiones fecisset. Pars in fugam effusi
sunt, pars quia magis locus fugæ deerat, quàm quòd animi satis esset ad pu-
gnam, cum substitissent: ab hoste & à fronte & à tergo vrgente circumuenti
sunt. Deleri totus exercitus potuit, si fugientes persecuti victores essent: sed
equitem angustiae locorumque asperitas, peditem armorum grauitas im-
pedijt. Rex primò effusè ac sine respectu fugit: dein quinque millium spa-
tium progressus, cum ex iniquitate locorum, id quod erat suspicatus esset, se-
qui non posse hostem, substitit in tumulto quodam, dimisitque suos per om-
nia iuga, vallesque, qui palatos in vnum colligerent. Non plus duobus mil-
libus hominum amissis, cætera omnis multitudo, velut signum aliquod se-
cuta, in vnum cum conuenisset, frequenti agmine petunt Thessaliam. Ro-
mani quoad tutum fuit insecuti, cædentes, spoliantesque cæsos, castra regia,
etiam sine defensoribus difficili aditu, diripiunt: atque ea nocte in suis castris
manserunt.

A manserunt. Postero die consul per ipsas angustias, quæ se inter valles flumen
 insinuat, hostem sequitur. Rex primo die ad castra Pyrrhi peruenit. locus
 quem ita vocant, est in Triphylia terræ Melotidis. inde postero die ingenti
 itinere agminis (& metus urgebat) in montem Lingon perrexit. Ipsi montes
 Epiri sunt, interiecti Macedonia, Thessaliæque: latus quod vergit in Thessa-
 liam, oriens spectat: septentrio à Macedonia obijcitur. vestiti frequentibus
 syluis sunt, iuga summa campos patentes aquasque perennes habent. Ibi sta-
 tiuis rex per aliquot dies habitis fluctuatus animo est, vtrum protinus in re-
 gnum se reciperet, an reuerti in Thessaliam posset. inclinavit sententia, suum
 in Thessaliam agmen dimitteret: Triccamque proximis limitibus petit: inde
B obuias vrbes raptim peragrauit. homines, qui sequi possent, sedibus excibat:
 oppida incendebat: rerum suarum, quas possent, ferendarum secum domi-
 nis ius fiebat: cetera militis præda erat. nec quod ab hoste crudelius pati pos-
 sent, reliqui quicquam fuit: quàm quæ ab socijs patiebantur. Hæc etiam fa-
 cienti Philippo acerba erant, sed è terra mox futura hostium corpora saltem
 eripere sociorum volebat. ita euastata sunt oppida, Phacium, Iresia, Euhy-
 drium, Eretria, Palæpharus. Pheras cum peteret, exclusus: quia res egebat
 mora, si expugnare vellet, nec tempus erat: omisso incepto, in Macedoniam
 transcendit: nam etiam Aetolos appropinquare fama erat. qui audito prælio,
 quod circa amnem Aoum factum erat, proximis prius euastatis circa Sper-
 chias & Macran (quam vocant) Comen, transgressi inde in Thessaliam Cy-
C mines & Angeas primo impetu potiti sunt. à Metropoli dum vastant agros,
 concursu oppidanorum ad tuenda mœnia facto, repulsi sunt. Callithera in-
 de aggressi similem impetum oppidanorum pertinacius sustinuerunt: com-
 pulsique intra mœnia qui eruperant, contenti ea victoria, quia spes nulla ad-
 modum expugnandi erat, abscesserunt. Theuma inde, & Calathana vicos ex-
 pugnant, diripiuntque. Acharras per deditiōem receperunt. Xyniæ simili me-
 tu à cultoribus desertæ sunt. Hoc sedibus suis extorre agmen in præsidium in-
 cidit, quod Athamanum, quo tutior frumentatio esset, ducebatur: incondita
 inermisque multitudo, mista imbelli turba, ab armatis cæsa est. Xyniæ desertæ
D diripiuntur. Cyphara inde Aetoli capiunt, opportunè Dolopiæ imminens ca-
 stellum. Hæc raptim intra paucos dies ab Aetolis gesta. Nec Aminander atque
 Athamanes post famam prosperæ pugnae Romanorum quieuerunt. Cæte-
 rum Aminander quia suo militi parum fidebat, petito ab consule modico
 præsidio, cum Gomphos peteret oppidum protinus nomine Phecæ, situm
 inter Gomphos, faucesque angustas, quæ ab Athamania Thessaliam dirimunt,
 vicepit. inde Gomphos adortus, & per aliquot dies summa vi urbem tuentes,
 cum scalas ad mœnia erexisset, eodem metu perpulit ad deditiōem. Hæc de-
 ditio Gomphorum ingentem terrorem Thessalis intulit. dedidère deinceps
 sese, qui Argenta, quique Pherinum, & Thimarum, & Lisinas, & Stimonem, &
E Lampsum habent, aliaque castella iuxta ignobilia. Dum Athamanes, Aetoli-
 que summoto Macedonum metu, in aliena victoria suam prædam faciunt: Thes-
 saliaque à tribus simul exercitibus, incerta quem hostem, quemue socium cre-
 deret, vastatur: consul faucibus, quas fuga hostium aperuerat, in regionem
 Epiri transgressus, & si probè scit cui parti, Charopo principe excepto, Epirotæ
 fauissent: tamē quia ab satis faciendi quoque cura imperata enixè facere videt,
 ex præsentibus eos potius, quàm ex præterito æstimat habitu, & ipsa facilitate ve-
 niē animos eorum in posterum conciliat. Missis deinde nuntiis Corcyram, vt
 onerarię naues in sinum venirent Ambracium: ipse progressus modicis itine-
 ribus, quarto die in monte Cercetio posuit castra, eodem Aminandro cum
 suis auxilijs accito, non tam virium eius egens, quàm vt duces in Thessaliam
 haberet

Philippus oppida
 Thessaliæ quæ ve-
 niret hostis, incen-
 debat.

Aetoli fines Thessa-
 liæ populantur.

Athamanes Thessa-
 liam populantur.

Consul in Epirum
 transgreditur.

*Phaleriam expugnat
Consul, & diripit.*

haberet ab eodem consilio & plerique Epirotarum voluntarij inter auxilia accepti. Primam urbium Thessaliæ Phaleriam est aggressus. duo millia Macedonum in præsidio habebat. qui primò summa vi restiterunt, quantum arma, quantum mœnia tueri poterant. sed oppugnatio continua nō die non nocte remissa, cū consul in eo verti crederet cæterorum Thessalorum animos, si primi vim Romanam non sustinuissent, vicit pertinaciam Macedonum. Capta Phaleria, legati à Metropoli & à Piera dedentes vrbes venerunt, venia eisdem petentibus datur. Phaleria incensa ac direpta est. Inde Aeginium petit. quem locum cū vel modico præsidio tutum, ac propè inexpugnabilem vidisset, paucis in stationem proximam telis coniectis, ad Gomphorum regionem agmen vertit. digressusque in campos Thessaliæ, cū iam omnia exercitui deessent, quia Epirotarum pepercerat agris: explorato antè, vtrum Leucadem, an sinum Ambracium onerariæ tenuissent, frumentatum Ambraciam inuicem cohortes misit. & est iter à Gomphis Ambraciam, sicut impeditum ac difficile, ita spatium perbreui. intra paucos itaque dies, transuectis à mari commeatibus, repleta omni rerum copia sunt castra. Inde ad Rhagen est profectus. Decem fermè millia à Larissa abest, ex Perræbia oriundi sunt: sita est vrbs super Peneum amnem. Nihil trepidauere Thessali ad primum aduentum Romanorum. Et Philippus, sicut in Thessalam ipse progredi non audebat, ita intra Tempe statiuus positus, vt quisque locus ab hoste tentabatur,

*Philippus intra Tempe
pe statiuus posuit.*

præsidia per occasiones summittebat. Sub idem ferè tempus, quo consul aduersus Philippum primum in Epiri faucibus castra posuit, & L. Quintius frater consulis, cui classis cura, maritimæque oræ imperium mandatum ab senatu erat, cum duabus quinquereimis Corcyram transuectus, postquam profectam inde classem audiuit, nihil morandum ratus, cū ad Zammam insulam assecutus esset, dimisso L. Apustio, cui successerat: tardè inde ad Maleam trahendis plerunque remulco nauibus, quæ cum commeatu sequebantur, peruenit. A Malea, iussis cæteris quantum maximè possent maturatè sequi, ipse tribus quinquereimis expeditis Piræum præcepit, accepitque naues ibi relictas ab L. Apustio legato ad præsidium Athenarum. Eodem tempore duæ ex Asia classes profectæ, vna cum Attalo rege: (eæ quatuor & viginti quinquereimes erant) Rhodia altera viginti nauium tectarum. Agesimbrotus præerat. hæ circa Andrum insulam classes coniunctæ, Eubœam inde exiguo distantem freto traiecerunt. Carystiorum primum agros vastarunt: deinde vbi Carystus præsidio à Chalcide raptim misso, firma visa est, ad Eretriam accesserunt. Eodem & L. Quintius cum ijs nauibus quæ Piræci fuerant, Attali regis aduentu audito venit, iussitque, vt quæ ex sua classe venissent naues, Eubœam peterent. Eretria summa vi oppugnabatur: nam & trium iunctarum classium naues omnis generis tormenta, machinasque ad vrbiū excidia secum portabant: & agri affatim materiæ præbebant ad noua molienda opera. Oppidani primò haud impigrè tuebantur mœnia: deinde confessi vulnerati que aliquot, cū & muri partem euersam operibus hostium cernerent, ad deditionem inclinarunt. sed præsidium erat Macedonum, quos non minus quàm Romanos metuebant: & Philocles regius præfectus à Chalcide nuntios mittebat, se in tempore affuturum, si sustinerent obsidionem. Hæc mista metu spes vltra quàm vellent, aut quàm possent, trahere eos tempus cogebat. deinde posteaquam Philoclem repulsum, trepidantemque refugisse Chalcidem acceperunt, oratores ex templo ad Attalum veniam, fidemque eius petentes miserunt. Dum in spem pacis intenti, segnius munera belli obeunt: & ea modò parte, qua murus dirutus erat, cæteris neglectis, stationes armatas opponunt: Quintius noctu ab ea parte, quæ minimè suspecta

*Eretria oppugnatur à
classe Romana ex sociorum.*

A suspecta erat, impetu facto, scalis urbem cepit. oppidanorum omnis multitudo cum coniugibus ac liberis in arcem confugit: deinde in deditionē venit. pecuniæ auriq̃ue & argenti haud sanè multum fuit: signa, tabulæ priscæ artis, ornamentaq̃ue eius generis plura, quàm pro vr̃bis magnitudine, aut opibus cæteris inuenta. Carystus inde repetita. vnde, priusquam è nauibus co- Carystus per deditionem accipitur.

fidem ab Romano petendam oratores mittunt. oppidanis extemplò vita ac libertas concessa est: Macedonibus * trecenti nummi in capita statutum est pretium: & vt armis traditis abirent. hac summa redempti, in Bœotiam inermes traiecti. Nauales copiæ duabus claris urbibus Eubœæ intra dies paucos captis, circumuectæ Sunium Atticæ terræ promontorium, Cenchreas Corinthiorum emporium petierunt. Consul interim omnium spelongiorum atrociorēq̃ue oppugnationem habuit: & eā, qua minimum credidisset, resistebant hostes. nam omnem laborem in muro diruendo crediderat fore. si aditum armatis in urbem patefecisset, fugam inde, cædemq̃; hostium fore, qualis captis urbibus fieri solet. cæterum posteaquam parte muri arietibus decussa, per ipsas ruinas transcenderunt in urbē armati: illud principium velut noui atque integri laboris fuit. nam Macedones, qui in præsidio erant & multi & delecti, gloriam etiam egregiam rati, si armis potius & virtute, quàm moenibus urbem tuerentur: conferti pluribus introrsus ordinibus acie * Val. 6. coro. & 24. solid. Turon. aut circiter.

C firmata, cū transcurrere ruinas sensissent Romanos. per impeditum ac difficilem ad receptum locum expulerunt. Id consul ægrè passus, nec eam ignominiam ad vnius modò expugnandæ moram ur̃bis, sed ad summam vniuersi belli pertinere ratus, quòd ex momentis paruarum plerunque rerum penderet: purgato loco, qui strage semirutū muri cumulatus erat, turrim ingentis altitudinis, magnam vim armatorum multiplici tabulato portantem, promouit. & cohortes inuicem sub signis, quæ cuneum Macedonum (phalangem ipsi vocant) si possent, vi perumperent, mittebat. Sed ad loca angusta, haud latè patente interuallo diruti muri, genus armorum pugnaq̃ue hosti aptius erat. vbi conferti hastas ingentis longitudinis præ se Macedones obiecissent, velut in constructam densitate clypeorum testudinem Romani pilis nequicquam emissis cū strinxissent gladios: neque congregi propius, neque præcidere hastas poterant: & si quam incidissent aut præfregissent, hastile fragmento ipso acuto inter spicula integrarum hastarum velut vallum explebat. ad hoc & muri pars adhuc integra vtraque tuta præstabat latera: nec ex longo spatio aut cedendum, aut impetus faciendus erat: quæ res turbare ordines solet. accessit etiam fortuita res ad animos eorum firmandos. nam cū turris per aggerem parum densati soli ageretur, rota vna in altiorē orbitam depressa ita turrim inclinauit, vt speciem ruentis hostibus, trepidationēq̃ue insanam superstantibus armatis præbuerit. Cū parū quicquam succederet, consul minimè æquo animo comparationem militum generis armorumq̃ue fieri patiebatur: simul nec maturam expugnandi spem, nec rationem procul à mari, & in euastatis belli cladibus locis hybernandi vllam cernebat. itaque relicta obsidione, quia nullus in tota Acarnaniæ atque Aetoliæ ora portus erat, qui simul & omnes onerarias, quæ cōmeatum exercitui portabant, caperet: & tecta ad hybernandum legionibus præberet, Anticyra in Phocide in Corinthium versā sinum ad id opportunissimè sita visā: quia nec procul Thessalia, hostiumq̃; locis abibant: & ex aduerso Peloponnesum exiguo maris spatio diuisam: ab tergo Aetoliam Acarnaniamq̃; ab lateribus Locridē & Bœotiam habebant. Phocidis primo impetu Panopeam sine Cōsul relicta obsidione à Rhage discedit.

E certamine cepit. Anticyra haud multum in oppugnando præbuit moræ. Am- Panopeam consul cepit, & Anticyram.

*Achæi sollicitantur, ut
à Philippo deficiant
ad Romanos.*

*Achæorum animi va-
rie affecti ob legatos
Romanorum et so-
ciorum.*

*Aristheni prætoris
Achæorum oratio, sua-
denti, ut à Philippo
deficerent, et Roma-
ni adiungerentur.*

brysus inde, Hyampolisq; receptæ. Daulis, quia in tumulo excelsa sita est, nec
scalis, nec operibus capi poterat. laceffendo missilibus eos qui in præsidio e-
rant, cum ad excursiones elicuissent, refugiendo inuicem, insequendoque, &
leuibus sine effectu certaminibus, eò negligentia & contemptus adduxe-
runt, ut cum refugientibus in portam permisti impetum Romani facerent. &
alia ignobilia castella Phocidis terrore magis, quam armis in potestatem ve-
nerunt. Elatia clausit portas: nec nisi vi cogerentur, recepturi mœnibus vide-
bantur aut ducem, aut exercitum Romanum. Elatiam obsidenti consuli rei
maioris spes affulsi, Achæorum gentem ab societate regia ad Romanam ami-
citiam auertendi. Cycliadem principem factionis ad Philippum trahentium
res expulerant. Aristhenus, qui Romanis gentem iungi volebat, prætor erat. G
Classis Romana cum Attalo & Rhodijs Cenchreis stabat, parabantque com-
muni omnes consilio Corinthum oppugnare. Optimū igitur ratus est, prius-
quam eam rem aggredierentur, legatos ad gentem Achæorum mitti, pollicen-
tes, si ab rege ad Romanos defecissent, Corinthum ijs contributuros in anti-
quum gentis conciliū. Authore consule legati à fratre eius L. Quintio, & At-
talo, & Rhodijs, & Atheniensibus ad Achæos missi. Sicyone datum ijs est con-
cilium. Erat autem non admodū simplex habitus animorum inter Achæos.
terrebat eos Lacedæmonius, grauis & assiduus hostis: horrebant Romana ar-
ma: Macedonum beneficijs & veteribus & recentibus obligati erant: regem
ipsum suspectum habebant: pro eius crudelitate perfidiaque ex ijs, quæ tum H
ad tempus faceret, æstimantes, grauiorem post bellum dominum futurum
cernebant: neque solū quid in senatu quisque ciuitatis suæ, aut in com-
munibus concilijs gentis pro sententia dicerent, ignorabant: sed ne ipsis qui-
dem secum cogitantibus, quid vellent, aut quid optarent, satis constabat. Ad
homines ita incertos introductis legatis potestas dicendi facta est. Roma-
nus primū legatus L. Calpurnius, deinde Attali regis legati, post eos Rho-
dij differuerunt. Philippi deinde legatis dicendi potestas facta est. postremi
Athenienses, ut refellerent Macedonum dicta, auditi sunt. ij ferè atrocissimè
in regem, quia nulli nec plura, nec tam acerba passi erant, inuecti sunt. Et illa
quidem concio sub occasum solis, tot legatorum perpetuis orationibus die I
assumpto, dimissa est. Postero die aduocatur concilium. vbi cum per præco-
nem, sicut Græcis mos est, suadendi, si quis vellet, potestas à magistratibus fa-
cta esset, nec quisquam prodiret: diu silentium aliorū alios intuentium fuit.
neque mirum, si, quibus sua sponte volutantibus res inter se pugnantes ob-
torpuerant quodammodo animi: eos orationes quoque insuper turbaue-
rant, vtrinque quæ difficilia essent promendo, admonendoque per totū diem
habitæ. Tandem Aristhenus prætor Achæorum, ne tacitum conciliū dimit-
teret: Vbi, inquit, illa certamina animorum Achæi sunt, quibus in conuiuijs,
& circulis, cum de Philippo & Romanis mentio incidit, vix manibus tempe-
ratis? nunc in concilio ad eam rem vnam indicto, cum legatorum vtrinque K
verba audieritis, cum referant magistratus, cum præco ad suadendum vocet,
obmutuistis: si non cura cōmunis salutis, ne studia quidem, quæ in hanc aut
illam partē animos vestros inclinarunt, vocem cuiquam possunt exprimere?
cum præsertim nemo tam hebes sit, qui ignorare possit, dicendi ac suadendi
quod quisque aut velit, aut optimum putet, nunc occasionem esse, priusquam
quicquā decernamus: vbi semel decretū erit, omnibus id, etiam quibus antè
displicuerit, pro bono atque utili fœdere defendendū. Hæc adhortatio prætoris
non modò quenquam vnum elicuit ad suadendum: sed ne fremitū quidem,
aut murmur concionis tantæ, ex tot populis cōgregatæ, mouit. Tum Aristhe-
nus prætor rursus: Non magis consilium vobis principes Achæorum deest,
quàm

A quàm lingua: sed suo quisq; periculo in commune consultum non vult. fortitan ego quoque tacerem, si priuatus essem. nunc prætor video aut non dandum concilium legatis fuisse, aut inde sine responso eos dimittendos non esse. respondere autem nisi ex vestro decreto qui possum? & quando nemo vestrum, qui in hoc concilium aduocati estis, pro sententia quicquam dicere vult, aut audet: orationes legatorum hesterno die dictas pro sententijs percenseamus: perinde ac non postulauerint quæ e resua essent, sed suaferint quæ nobis censerent vtilia esse. Romani Rhodijque, & Attalus societatem amicitiamque nostram petunt: & in bello quod aduersus Philippum gerunt, se à nobis adiuuari æquum censent. Philippus societatis secum admonet, & iurisiurandi: & modò postulat vt secum stemus, modò ne intersimus armis, contentum ait se esse. Nulline venit in mentem, cur qui nondum socij sunt, plus petunt, quàm socius? Non fit hoc neque modestia Philippi, neque impudentia Romanorum. Achæi portus & dant fiduciam postulantibus, & demunt. Philippi præter legatum videmus nihil. Romana classis ad Cenchreas stat, vrbium Eubœæ spolia præ se ferens: consulem, legionesque eius exiguo maris spatio disiunctas, Phocidem ac Locridem peruagantes videmus. Miramini cur diffidenter Cleomedon legatus Philippi, vt pro rege arma caperemus aduersus Romanos, modò egerit. qui si ex eodem fœdere ac iureiurando, cuius nobis religionem iniiciebat: rogemus eum, vt nos Philippus & ab Nabide ac Lacedæmonijs, & ab Romanis defendat: non modò præsidium, quo nos tueatur, sed ne quid respondeat quidem nobis, sit inuenturus: non herclè magis, quàm ipse Philippus priore anno. qui pollicendo se aduersus Nabidem bellum gesturum, cum tentasset nostram iuuentutem hinc in Eubœam extrahere, posteaquam nos neque decernere id sibi præsidium, neque velle illigari Romano bello vidit, oblitus societatis eius quam nunc iactat, vastandos depopulandosque Nabidi ac Lacedæmonijs reliquit. Ac mihi quidem minime conueniens inter se oratio Cleomedontis visa est. Eleuabat Romanum bellum euentumque eius eundem fore, qui prioris belli, quod cum Philippo gesserint, dicebat. Cur igitur nostrum ille auxilium absens petit potius, quàm præsens nos veteres socios simul ab Nabide ac Romanis tueatur? nos dico? quid ita passus est Eretriam, Carystumque capi? quid ita tot Thessaliæ vrbes? quid ita Locridem, Phocidemque? quid ita nunc Elatiam oppugnari patitur? cur excessit faucibus Epiri, claustrisq; illis inexpugnabilibus super Aoum amnem aut vi, aut metu, aut voluntate? relictoque, quem infidebat, saltu, penitus in regnum abiit? si sua voluntate tot socios reliquit hostibus diripiendos, quid recusare potest, quin & socij sibi consulant? si metu, nobis quoque ignoscant timentibus. si victus armis cessit, Achæi nos arma Romana sustinebimus, Cleomedon, quæ vos Macedones non sustinuitis? An tibi potius credamus, Romanos non maioribus copijs, nec viribus nunc bellum gerere, quàm antea gesserint: potius quàm res ipsas intueamur? Aetolos tum classe adiuuerunt: nec duce consulari, nec exercitu bellum gesserunt. sociorum Philippi maritimæ vrbes in terrore ac tumultu erant. mediterranea adeò tuta ab Romanis armis fuerunt, vt Philippus Aetolos ne quicquam opem Romanorum implorantes depopularetur. nunc autem defuncti bello Punico Romani, quod per sexdecim annos velut intra viscera Italiæ tolerauerunt: non præsidium Aetolis belantibus miserunt, sed ipsi duces belli arma terra marique simul Macedonia intulerunt. tertius iam consul summa vi gerit bellum. Sulpitius in ipsa Macedonia congressus, fudit fugauitque regem, partem opulentissimam regni eius depopulatus. nunc Quintius tenentem claustra Epiri, naturalis loci, muniementis, exercituque fretum castris exuit: fugientem in Thessaliam persecutus,

tus, præsidia regia, sociasque eius vrbes propè in conspectu regis ipsius expugnauit. Ne sint vera quæ Athenienses modò legati de crudelitate, auaritia, & libidine regis dixerunt: nihil ad nos pertineant, quæ in terra Attica scelera in superos inferosque deos sint admissa: multo minus, quàm quæ Elæuntij, Abydenique, qui procul à nobis absunt, passi sunt: nostrorum ipsi vulnerum, si vultis, obliuiscamur: cædes direptionesque bonorum Messenæ in media Peloponneso factas, & hospitem Cyparissiae Garitenem contra ius omne ac fas inter epulas propè ipsas occisum: & Aratum patrem filiumque; Sicyonios, cum senem infelicem parentem etiam appellare solitus esset, interfectos: filij etiam uxorem libidinis causa in Macedoniam asportatam: cætera stupra virginum, matronarumque obliuioni dentur. ne sint cum Philippo res, cuius crudelitatis metu obmutuistis omnes: (nam quæ alia tacendi aduocatis in concilium causa est?) cum Antigono mitissimo ac iustissimo rege, & de nobis omnibus optimè merito existimemus disceptationem esse: num id postulare facere nos, quod tum fieri non posset? Peninsula est Peloponnesus, angustis Isthmi faucibus continenti adhærens, nulli apertior atque opportunior quàm nauali bello. si centum tectæ naues, & quinquaginta leuiiores apertæ, & triginta Issaici lembi maritimam oram vastare, & expositas propè in ipsis littoribus vrbes cœperint oppugnare, in mediterraneas scilicet nos vrbes recipiemus? tanquam non intestino, & hærente in ipsis visceribus vramur bello? cum terra Nabis, & Lacedæmonij, mari Romana classis vrgebunt: vnde regiam societatem, & præsidia Macedonum implorem? an ipsi nostris armis ab hoste Romano tutabimur vrbes, quæ oppugnabuntur? egregiè enim Dymas priore bello sumus tutati. Satis exemplorum nobis alienæ clades præbent: ne quæramus quemadmodum cæteris exemplo simus. Nolite, quia vltro Romani petunt amicitiam, id quod optandum vobis ac summa ope petendum erat, fastidire. metu enim videlicet compulsi in aliena terra, quia sub vmbra auxilij vestri latere volunt, in societatem vestram confugiunt, vt portubus vestris recipiantur, vt com meatibus vtantur. Mare in potestate habent, terras quasunque adeunt extemplo ditionis suæ faciunt. quod rogant, cogere possunt: quia pepercisse volunt, committere vos cur pereatis non patiuntur. Nam quod Cleomedon modò tanquam mediam, & tutissimam vobis viam consilij, vt quiesceretis, abstineretisque armis ostendebat, ea non media, sed nulla via est. etenim præterquam quod aut accipienda, aut aspernanda vobis Romana societas est: quid aliud quàm nusquam gratia stabili, velut qui euentum expectauerimus, vt fortunæ applicaremus nostra consilia, præda victoris erimus? Nolite, si quod omnibus votis petendum erat, vltro offertur, fastidire. non quemadmodum hodie vtrumque vobis licet, sic semper liciturum est. nec sæpe, nec diu eadem occasio erit. Liberare vos à Philippo iam diu magis votis, quàm armis audetis. sine vestro labore & periculo qui vos in libertatem vindicarent, cum magnis classibus exercitibusque mare traiecerunt. hos si socios aspernamini, vix sanæ mentis estis: sed aut socios, aut hostes habeatis oportet. Secundum orationem prætoris murmur ortum aliorum cum assensu, aliorum inclementer assentientes increpantium: & iam non singuli tantum, sed populi vniuersi inter se altercabantur: tum inter magistratus gentis (Demiurgos vocant, decem numero creantur) certamen nihilo segnius, quàm inter multitudinem esse. quinque relatores se de societate Romana aiebant, suffragiumque duros: quinque legatum testabantur, ne quid, quod aduersus Philippi societatem esset, aut referre magistratibus, aut decernere concilio ius esset. Hic quoque dies iurgij est consumptus. Supererat vnus iusti concilij dies: (tertio enim lex iubebat decretum fieri) in quem adeo exarsere studia, vt vix parentes à liberis temperauerint. Rhiasus

*Demiurgi Achæni
de summa rerum
discutunt.*

A fiasus Pellenensis erat, filium Demiurgum, nomine Memnonem habebat, partis eius, quæ decretum recitari, perrogarique sententias prohibebat. is diu obtestatus filium, ut consulere Achæos communi saluti pateretur, neu pertinacia sua gentem vniuersam perditum iret: posteaquam parum proficiebant preces, iuratus se cum sua manu interempturum: nec pro filio, sed pro hoste habiturum: minis peruicit, ut postero die coniungeret ijs se, qui referebāt. qui cum plures facti referrent, omnibus ferè populis haud dubiè approbantibus relationem, ac præ se ferentibus quid decreturi essent: Dymæi, ac Megalopolitani, & quidam Argiuorum, priusquam decretum fieret, consurrexerunt, ac reliquerunt concilium, neque mirante vllō, neque improbante. nam Megalopolitanos auorū memoria pulsos ab Lacedæmonijs restituerat in patriam Antigonus: & Dymæis captis nuper, direptisq; ab exercitu Romano, cum redimi eos ybicunque seruirent, Philippus iussisset: non libertatem modò, sed etiam patriam reddiderat. iam Argiui præterquam quòd Macedonum reges ab se oriundos credunt, priuatis etiam hospitij, familiarique amicitia plerique illigati Philippo erant. ob hæc concilio, quòd inclinauerat ad Romanam societatem ineundam, excefferunt: veniaque ijs huius secessionis fuit, & magnis & recentibus obligatis beneficijs. Cæteri populi Achæorum, cum sententiæ perrogarentur, societatem cum Attalo ac Rhodijs præsentī decreto confirmarunt: cum Romanis, quia iniussu populi non poterat rata esse, in id tempus, quo Romam mitti legati possent, dilata est. in præsentia tres legatos ad L. Quintium mitti placuit, & exercitum omnem Achæorum ad Corinthum *Corinthus oppugnatur.* admoueri, captis Cenchreis, iam urbē ipsam Quintio oppugnante. Et ij quidem è regione portæ, quæ fert Sicyonem, posuerunt castra: Romani ad Cenchreas versam partem vrbis, Attalus traducto per Isthmū exercitu, ab Lechæo alterius maris portu, oppugnabant primò segnius, sperantes seditionem intus fore inter oppidanos, ac regium præsidium, posteaquam vno animo omnes, & Macedones tanquam communem patriam tuebantur: & Corinthij ducem præsidij Androsthēnem haud secus quàm ciuem, & suffragio creatum suo, imperio iusto patiebantur. omnis inde spes pugnantibus in vi, & armis, & operibus erat: vndique aggeres haud facili aditu ad mœnia admuebantur. Aries ex ea parte, quam Romani oppugnabant, aliquantum muri diruerat. in quem locum, quia nudatus munimento erat, protegendum armis cum Macedones concurrissent, atrox prælium inter eos ac Romanos ortum est. ac primò multitudine facilè expellebantur Romani: assumptis deinde Achæorum, Attaliq; auxilijs, æquabant certamen: nec dubium erat, quin Macedones Græcosq; facilè loco pulsuri fuerint. Transfugarum Italicorum magna multitudo erat: pars ex Annibalis exercitu metu poenæ à Romanis Philippum secuti, pars nauales focij relictis nuper classibus ad spem honorationis militiæ transgressi. hos desperata salus, si Romani vicissent, ad rabiem magis, quàm audaciam accendebat. Promontorium est aduersus Sicyonē Iunonis, quàm vocant Acræam, in altum excurrēs: traiectus inde Corinthum, septem millia fermè passuum, eò Philocles regius & ipse præfectus, mille & quingentos milites per Boeotiam duxit. præsto fuere à Corinθο lembi, qui præsidium id acceptū Lechæum traicerent. Author erat Attalus, incensis operibus omitendæ extemplò oppugnationis. pertinacius Quintius in incepto perstabat. is quoq; ut pro omnibus portis disposita vidit præsidia regia, nec facilè erumpentium impetus sustineri posse, in Attali sententiam concessit. ita irritō incepto, dimissis Achæis, reditum ad naues est. Attalus Piræeum, Romani Corcyram petierunt. Dum hæc à nauali exercitu geruntur, eos in Phocide ad Elatiam castris positis, primò colloquijs rem per principes Elatiensiu tentauit: *Elatia oppugnatur à Romanis.*

*Elatia capitur.**Aenesidemus constantia.**Sext. Aelius Cos. nihil in Gallia memorabile gessit.**Seruilius tumultus.*

posteaquam nihil esse in manu sua, & plures validioresque esse regiones, quam oppidanos respondebatur, tum simul ab omni parte operibus armisque urbem est aggressus. Ariete admoto, quantum inter turres muri erat prorutum, cum ingenti fragore ac strepitu nudasset urbem, simul & cohors Romana per apertum recenti strage iter inuasit: & ex omnibus oppidi partibus, relictis suis quisque stationibus, in eum qui premebatur impetu hostium, locum concurrerunt. Eodem tempore Romani & ruinas muri superuadebant, & scalas adstantia moenia inferebant. & dum in vnam partem oculos animosque hostium certamen auerterat, pluribus locis scalis capitur murus, armatique in urbem transcenderunt. quo tumultu audito territi hostes, relicto, quem conferti tuebantur, loco, in arcem omnes metu, inermi quoque sequente turba, confugerunt. ita vrbe potitur COS. qua direpta, missis in arcem, qui vitam regijs, si abire vellent inermes, libertatem Elatiensibus pollicerentur, fideque in hac data, post paucos dies arcem recipit. Cæterum aduentu in Achaïam Philoclis regij præfecti non Corinthus tantum liberata obsidione, sed Argiuorum quoque ciuitas per quosdam principes Philocli prodita est, tentatis prius animis plebis. Mos erat, comitiorum die primo velut omnis causa prætores pronuntiare Iouem Apollinemque & Herculem. additum legi erat, ut ijs Philippus rex adijceretur. cuius nomen post pactam cum Romanis societatem quia præco non adiecit, fremitus primò multitudinis ortus: deinde clamor subiicientium Philippi nomen, iubentiumque legitimū honorem usurpare: donec cum ingenti assensu nomen recitatum est. Huius fiducia fauoris Philocles accersitus, nocte occupat collem imminentem vrbi, (Larissam eam arcem vocant) positoque ibi præsidio, cum lucis principio signis infestis ad subiectum arcis forum vaderet, instructa acies ex aduerso occurrit. præsidium erat Achæorum nuper impositum, quingenti ferè iuuenes delecti omnium ciuitatum. Aenesidemus Dymæus præerat. Adhortator à præfecto regio missus, qui excedere vrbe iuberet: (neque enim pares eos oppidanis solis, qui idem quod Macedones sentirent, nedum adiunctis Macedonibus esse, quos ne Romani quidem ad Corinthum sustinuissent) primò nihil nec ducem, nec ipsos mouit: post paulò ut Argiuos quoque armatos ex parte altera venientes magno agmine viderunt, certam perniciem cernentes, omnem tamen casum, si pertinacior dux fuisset, videbantur subituri. Aenesidemus, ne flos Achæorum iuuentutis simul cum vrbe amitteretur, pactus cum Philocle ut abire illis liceret, ipse quo loco steterat, armatus cum paucis clientibus non excessit. missus à Philocle qui quæreretur, quid sibi vellet? nihil fatus, tantummodo cum proiecto præ se clypeo staret, in præsidio creditæ vrbis moriturum se armatum respondit. tum iussu præfecti à Thracibus coniecta tela, interfectique omnes. Et post pactam inter Achæos & Romanos societatem duæ nobilissimæ ciuitates, Argi & Corinthus, in potestate regis erant. Hæc ab Romanis ea æstate in Græcia terra marique gesta. In Gallia nihil sanè memorabile ab Sext. Aelio COS. gestum, cum duos exercitus in prouincia habuisset, vnum retentum, quem dimitti oportebat, cui L. Cornelius PRO COS. præfuerat (ipse ei C. Aelium prætorem præfecit) alterum, quem in prouinciam adduxit, totum propè annum Cremonensibus Placentinisque cogendis redire in colonias, vnde belli casibus dissipati erant, consumptis. Quemadmodum Gallia præter spem quieta eo anno fuit, ita circa urbem seruilis propè tumultus excitatus est. Obsides Carthaginensium Setiæ custodiebantur: cum ijs, ut principum liberis, magna vis seruorum erat. augebant eorum numerum, ut ab recenti Africo bello, & ab ipsis Setinis captiua aliquot nationis eius ex præda emptamancia. Cum coniurationem fecissent, missis ex eo numero qui in

A qui in Setino agro, deinde circa Norbam & Circeios seruitia sollicitarent: satis iam omnibus præparatis ludis, qui Setiæ propediem futuri erant, spectaculo intentum populum aggredi statuerant: Setia per cædē & repentinum tumultum capta, Norbam & Circeios occupare. Huius rei tam fœde indicium Romam ad L. Cornelium Lentulum prætorem vr̄bis delatum est. Serui duo ante lucem ad eum venerunt, atque ordine omnia quæ acta futuraq; erant, exposuerunt. quibus domi custodiri iussis, prætor senatu vocato, edoctoq; quæ indices afferrent, proficisci ad eam coniurationē quærendam atq; opprimen-

*Seruorum coniuratio
deregitur.*

dam iustus. cum quinque legatis profectus, obuios in agris sacramento rogatos arma capere, & sequi cogebat. hoc tumultuario delectu duobus millibus ferme hominum armatis, Setiam, omnibus quò pergeret ignaris, venit. ibi raptim principibus coniurationis comprehensis, fuga seruorum ex oppido facta est. dimissi deinde per agros, qui vestigarent. Egregia duorum opera seruorum indicum & vnus liberi fuit. ei *centum millia grauis æris dari patres iusserunt: seruis *vicena quina millia æris, & libertatem. pretium eorum ex ærario solutum est dominis. Haud ita multò post, ex eiusdem coniurationis reliquis nuntiatū est seruitia Præneste occupatura. Eò L. Cornelius prætor profectus, de quingentis ferè hominibus, qui in ea noxa erant, suppliciū sumpsit. In timore ciuitas fuit, obsides captiuosq; Pœnorum ea moliri, itaq; & Romæ vigiliæ per vicos seruata: iussique circumire eas minores magistratus, & triumviri carceris latomiarum intentiorem custodiam habere iussi: & circa nomen Latinum à prætore literæ missæ, vt & obsides in priuato seruarentur, neque in publicum prodeundi facultas daretur, & captiui ne minus decē pondo compedibus vincti in nulla alia, quàm in carceris publici custodia essent. Eodem anno legati ab rege Attalo coronam auream *CCXLVI. pondo in Capitolio posuerunt: gratiasq; senatui egerunt, quòd Antiochus legatorum Romanorū authoritate motus, finibus Attali exercitum deduxisset. Eadem estate equites ducenti, & elephanti decem, & tritici modium CC. millia ab rege Masanissa ad exercitum, qui in Græcia erat, peruenerunt. Item ex Sicilia Sardiniaque magni commeatus, & vestimenta exercitui missa. Siciliam M. Marcellus, Sardiniam M. Porcius Cato obtinebat, sanctus & innocens, asperior tamen in fœnore coercendo habitus. fugatiq; ex insula fœneratores & sumptus,

* Val. 1000. coron.

* Val. 250. coron.

* Val. 27552. coro.

Sex prætores hoc anno primum creati.

Tribuni plebis intercedunt, ne novis Coss. provincia manderetur Macedonia.

Prodigia.

Quinque coloniae in oram maritimam deductae.

quos in cultum prætorum focij facere soliti erant, circumcisi, aut sublati. Sext. P. Aelius Coss. ex Gallia comitiorum causa Romam cum redisset, creavit Coss. Cn. Cornelium Cethegum, & Q. Minutium Rufum. Biduo post prætorum comitia habita. Sex prætores illo anno primum creati: crescentibus iam provinciis, & latius patefcente imperio. creati autem hi, L. Manlius Volso, Cn. Sempronius Tuditanus, M. Sergius Silus, M. Helvius, M. Minutius Rufus, L. Acilius. Sempronius, & Helvius ex ijs ædiles plebis erant, ædiles curules, Q. Minutius Thermus, & T. Sempronius Longus. Ludi Romani eo anno quater instaurati. Cn. Cornelio, & Q. Minutio Coss. omnium primum de provinciis consulum prætorumque actum, prius de prætoribus transacta res, quæ transigi forte poterat. urbana Sergio, peregrina iurisdictio Minutio obtigit. Sardiniam Acilius, Siciliam Manlius, Hispaniam Sempronius citeriorem, Helvius ulteriorem est sortitus. Consulibus Italiam Macedoniamque sortiri parantibus, L. Oppius, & Q. Fulvius Tribunus plebis impedimento erant, quod longinqua provincia Macedonia esset: neque vlla alia res maius bello impedimentum ad eam diem fuisset, quam quod vixdum inchoatis rebus in ipso conatu gerendi belli prior Coss. reuocaretur. Quartum iam annum esse ab decreto Macedonico bello, quaerendo regem, & exercitum eius, Sulpitium maiorem partem anni absumpsisse. Villium congregientem cum hoste, re infecta reuocatum. Quintium rebus diuinis Romae maiorem partem anni retentum: ita gessisse tamen res, ut si aut maturius in provinciam venisset, aut hyems magis fera fuisset, potuerit debellare. nunc propè in hyberna profectum ita comparare dici bellum, ut nisi successor impediatur, perfecturus aestate proxima videatur. His orationibus peruicerunt: ut consules in fenatus autoritate fore dicerent se, si idem tribuni facerent. Permittentibus utrisque liberam consultationem, patres consulibus ambobus Italiam provinciam decreuerunt, T. Quintio prorogarunt imperium, donec successor ei venisset. Consulibus binæ legiones decretæ: & ut bellum cum Gallis cisalpinis, qui defecissent à populo Romano, gererent. Quintio in Macedoniam supplementum decretum peditum quinque millia, & trecenti equites, & sociorum naualium tria millia. Præesse idem qui præerat, classi L. Quintius Flaminius iussus. Prætoribus in Hispanias octona millia peditum socium ac Latini nominis data: & quadringenti equites, ut dimitterent veterem ex Hispanijs militem. & terminare iussi, quæ ulterior citeriorue provincia seruarietur. Macedoniæ legatos P. Sulpitium, & P. Villium, qui Coss. in ea provincia fuerant, adiecerunt. Prius quam Coss. prætoresque in provincias proficiscerentur, prodigia procurari placuit: quod ædes Vulcani Summani; Romæ, quod & Fregellis murus, & porta de coelo tacta erant: & Frusinone inter noctem lux orta: & Asculo agnus biceps cum quinque pedibus natus: & Formijs duo lupi oppidum ingressi, obuios aliquot laniaueraut: Romæ non in urbem solum, sed in Capitolium penetrauerat lupo. C. Acilius Tribunus plebis tulit, ut quinque coloniae in oram maritimam deducerentur: duæ ad ostia fluminum Vulturni Liternique, una Puteolos, una ad castrum Salerni, his Buxentum adiectum. tricenæ familiae in singulas colonias iubebantur mitti. triumviri deducendis ijs, qui per triennium magistratum haberent, creati, M. Seruilius Geminus, Q. Minutius Thermus, T. Sempronius Longus. Delectu rebusque alijs diuinis humanisque, quæ per ipsos agenda erant, perfectis, Coss. ambo in Galiam profecti. Cornelius recta ad Insubres via, qui tum in armis erant, Cænomanis assumptis, Q. Minutius in læua Italiae ad inferum mare flexit iter: Genuamque exercitu abducto, ab Liguribus orsus est bellum. Oppida Clastidium & Litubium, utraque Ligurum, & duæ gentis eiusdem ciuitates, Celelates, Cerdiciatesque sese dediderunt.

Etiam

- A Et iam omnia cis Padum, præter Gallorum Boios, Iuantes Ligurum, sub ditio-
ne erant. quindecim oppida, hominum viginti millia esse dicebantur, quæ se
dediderant. Inde in agrum Boiorum legiones duxit. Boiorum exercitus haud
ita multo antè traiecerat Padum, iunxeratque se Insubribus & Cænomanis:
quòd ita acceperant, coniunctis legionibus coss. rem gesturos, vt & ipsi col-
latas in vnum vires firmarent, posteaquam fama accidit, alterum cos. Boio-
rum vrere agros: seditio extēplò orta est. postulare Boij, vt laborantibus opem
vniuersi ferrent. Insubres negare se sua deserturos. ita diuisæ copiae, Boijsque
in agrum suum tutandum profectis, Insubres cum Cænomanis super amnis
Mincij ripas confederunt. Infra eum locum quinque millia passuum. & cos. *Cos. Cornelius aduer-*
Cornelius eidem flumini castra applicuit. inde mittendo in vicos Cænoma- *sus Insubres prosperè*
B norum, Brixiamque, quæ caput gentis erat, vt satis comperit, non ex authori- *pugnauit.*
tate seniorum iuuentutem in armis esse, nec publico cōsilio Insubrium defe-
ctioni Cænomanos se adiunxisse, excitis ad se principibus, id agere ac moliri
cœpit, vt desciscerent ab Insubribus Cænomani, & signis sublati aut domos
redirent, aut ad Romanos transfirent. & id quidem impetrari nequijt. in id da-
ta fides cos. est, vt in acie aut quiescerent: aut si qua etiam occasio fuisset, ad-
iuuarent Romanos. Hæc ita conuenisse Insubres ignorabant: suberat tamen
quædam suspicio animis, labare fidem sociorum. itaque cū in aciem edu-
xissent, neutrum ijs cornu cōmittere ausi, ne si dolo cessissent, rem totam in-
clinarent, post signa in subsidijs eos locauerunt. cos. principio pugnae vouit
C ædem Sospitæ Iunoni, si eo die hostes fusi fugatique essent: à militibus cla-
mor sublatus, compotem voti cos. se facturos, & impetus in hostes est fa-
ctus. non tulerunt Insubres primum concursum. Quidam & à Cænomanis
terga repentè in ipso certamine aggressis, tumultum ancipitem iniectum au-
thores sunt, cæsaque in medio quinque & triginta millia hostium, quinque
millia & dcc. viuos captos: in ijs Amilcarem Pœnorum imperatorem, qui *Amilcar capitur in*
belli causa fuisset: signa militaria cxxx. & carpenta supra cc. Oppida, quæ *bello Gallico.*
defectionem secuta erant, dediderunt se Romanis. Minutius cos. primò ef-
fusis populationibus peragrauerat fines Boiorum, deinde vt relictis Insubri-
bus ad sua tuenda receperant sese, castris se tenuit, acie dimicandum cum ho-
D steratus. Nec Boij detrectassent pugna, nī fama victos Insubres allata animos
fregisset. itaque relictò duce castrisque, dissipati per vicos, sua vt quisque de-
fenderent, rationem gerendi belli hosti mutarunt. omissa enim spe per vnam
dimicationem rei decernendæ, rursus populari agros, & vrere tecta, vicosque
expugnare cœpit. Per eosdem dies Clastidium incensum. inde in Ligusticos
Iuantes, qui soli non parebant, legiones ductæ. Ea quoq; gens vt Insubres acie
victos, Boios, ita vt tentare spem certaminis non auderent, territòs audiuit, in-
deditionem venit. Literæ cōsulum à Gallia de gestis prosperè sub idem tem-
pus Romam allatæ. M. Sergius prætor urbanus in senatu eas, deinde ex au-
E thoritate patrum ad populum recitauit. supplicatio in quatrimum decreta. *Supplicatio in quatri-*
Hyems iam eo tempore erat. Cū T. Quintius capta Elatia, in Phocide ac Lo- *duum decreta ob res*
cride hyberna disposita haberet. Opunte seditio orta est. Factio vna Aetolos, *in Gallia prosperè ge-*
qui propiores erant: altera Romanos accersebat. Aetoli priores venerunt: sed *stæ.*
opulentior factio exclusis Aetolis, missoque ad imperatorem Romanum
nuntio, vsque ad aduentum eius tenuit urbem. arcem regium tenebat præsi-
dium: neque vt discederent inde, aut Opuntiorum minis, aut autoritate im-
perantis cos. Romani perpelli potuerunt. Mora cur non extēplò oppugna-
rentur, ea fuit: quòd caduceator ab rege venerat, locum ac tempus petens col-
loquio. id grauatè concessum regi est. nō quin cuperet Quintius per se partim
armis, partim conditionibus confectū videri bellum. necdum enim sciebat,
vtrum

*Philippi & Quintij
colloquium.*

*Pacis leges aar
Quintij.*

*Alexandri Aetolo-
rum principis ad Phi-
lippum oratio.*

utrum successor sibi alter ex nouis consulibus mitteretur: an, quod summa
vi ut tenderent, amicis & propinquis mandauerat, imperium prorogaretur.
aptum autem fore colloquium credebat, ut sibi liberum esset, vel ad bellum
manenti, vel ad pacem decedenti rem inclinare. In sinu Maliaco prope Ni-
ceam littus elegere. eò rex ab Demetriade cum quinque lembis, & vna naue
rostrata venit. Erant cum eo principes Macedonum, & Achæorum exul vir
insignis Cyliadas. Cum imperatore Romano rex Animander erat, & Dio-
nyfodorus Attali legatus, & Agesimbrotus præfectus Rhodiæ classis, & Pha-
neas princeps Aetolorum, & Achæi duo, Aristhenus & Xenophon. Inter hos
Romanus ad extremum littus progressus, cum rex in proram naui in ancho-
ris stantis processisset: Commodius, inquit, si in terram egrediaris, ex propin-
quo dicamus inuicem, audiamusq; . Cum rex facturum se id negaret: Quem
tandem, inquit Quintius, times? Ad hoc ille superbo & regio animo: Nemi-
nem equidem timeo, præter deos immortales: non omnium autem credo
fidei, quos circa te video, atque omnium minimè Aetolis. Istud quidem, ait
Romanus, par omnibus periculum est, qui cum hoste ad colloquium con-
grediuntur, ut nulla fides sit. Nō tamen, inquit rex, T. Quinti par perfidiæ præ-
mium est, si fraude agatur, Philippus & Phaneas. neq; enim æquè difficulter
Aetoli prætorē alium, ac Macedones regem in meum locum substituant. Se-
cundum hæc silentium fuit. Cum Romanus eum æquum censeret priorem
dicere, qui petisset colloquium: rex, eius esse priorem orationē, qui daret pacis
leges, non qui acciperet: tum Romanus, simplicem suam orationem esse. ea
enim se dicturū, quæ ni fiant, nulla sit pacis cōditio. Deducenda ex omnibus
Græciæ ciuitatibus regi præsidia esse. captiuos & transfugas socijs populi Ro-
mani reddendos, restituenda Romanis ea Illyrici loca, quæ post pacem in Epi-
ro factam occupasset. Ptolemæo regi Aegypti reddendas vrbes, quas post Phi-
lopatoris Ptolemæi mortem occupasset. Suas populiq; Romani conditio-
nes has esse: cæterum & sociorum audiri postulata æquum esse. Attali regis le-
gatus naues captiuosq; , quæ ad Chium nauali prælio capta essent, & Nice-
phorium, Venerisq; templum, quæ spoliasset euastassetq; , pro incorruptis
restitui: Rhodij, Peræam (regio est continentis aduersus insulā, vetustæ eorum
ditionis) repetebant, postulabantq; præsidia deduci ab Iasso, & Bargyllis, &
Euromensium vrbe, & in Hellesponto Sesto atque Abydo, & Panopolin By-
zantijs in antiqui formulā iuris restitui, & liberari omnia Asiæ emporia por-
tusq; . Achæi Corinthum & Argos repetebant. Prætor Aetolorum Phaneas
cum eadem ferè quæ Romani, ut Græcia decederetur, postulasset, redderen-
turq; Aetolis vrbes, quæ quondam iuris aut ditionis eorum fuissent, excepit
orationem eius princeps Aetolorum Alexander, vir (ut inter Aetolos) facun-
dus. Iam dudum se reticere, ait, nō quò quicquam agi putet eo colloquio, sed
ne quem sociorum dicentem interpellet. Neque de pace cum fide Philippum
agere, neq; bella vera virtute vnquam gessisse. in colloquijs insidiari & capta-
re, in bello non congredi æquo campo, neque collatis signis dimicare, sed re-
fugientem incendere ac diripere vrbes, & vincentium præmia victū corrup-
pere. At non sic antiquos Macedonum reges, sed acie bellare solitos, vrbibus
parcere quantum possent, quo opulentiùs imperium haberent. Nam de quo-
rum possessione dimicaretur tollentē, nihil sibi præter bellum relinquere, quod
consilium esse? Plures priore anno sociorum vrbes in Thessalia euastasse Phi-
lippum: quàm omnes qui vnquā hostes Thessaliæ fuerint, ipsis quoq; Aetolis
eum plura sociū, quàm hostem ademisse. Lysimachiam pulso prætore & præ-
sidio Aetolorum occupasse eum. Chium item suæ ditionis vrbem funditus
euertisse ac deleisse. eadem fraude habere eum Thebas Phthias, Echinum, La-
rissam

A rissam & Pharsalum. Motus oratione Alexandri Philippus nauem, vt exaudiretur, propius terrā applicuit. Orsum eum dicere in Aetolos maximè violenter, Phaneas interfatus, non in verbis rem verti, ait: aut bello vincendum, aut melioribus parendum esse. Apparet id quidem, inquit Philippus, etiam cæco: iocatus in valetudinem oculorum Phaneæ. & erat dicator natura, quàm regem decet: & ne inter seria quidem risu satis temperans. Indignari inde cœpit: Aetolos, tanquam Romanos decedi Græcia iubere: qui, quibus finibus Græcia sit, dicere non possint. ipsius enim Aetoliæ Agræos Apodeotasque & Amphilochos, quæ permagna eorum pars sit, Græciam non esse. An quod à socijs eorum non abstinerim, iustam querelam habent? cùm ipsi pro lege hunc morem antiquitus feruent: vt aduersus socios ipsi suos publica tantum auctoritate dempta, iuuentutem suam militare sinant: & contrariæ persæpe acies in vtraque parte Aetolica auxilia habeant? Neque ego Chium expugnaui, sed Prusiam socium & amicum oppugnantem adiuui: & Lyfimachiam ab Thracibus vindicaui. sed quia me necessitas ad hoc bellum à custodia eius auertit, Thraces habent. Et Aetolis hæc. Attalo autem Rhodijsque nihil iure debeo. non enim à me, sed ab illis principium belli ortum est. Romanorum autem honoris causa Peræam Rhodijs, & naues Attalo cum captiuis, qui comparebunt, restituiam. nam quod ad Nicephorum Venerisque templi restitutionem attinet: quid ea restitui postulantibus respondeam? nisi quo vno modo luci syluæque cæsæ restitui possunt, curam impensamque factionis me præstaturum: quoniam hæc inter se reges postulare & respondere placet. Extrema eius oratio aduersus Achæos fuit: in qua orsus ab Antigoni primùm, suis deinde erga eam gentem meritis, recitari decreta eorum iussit, omnes diuinos humanosque honores complexa. atque ad ea adiecit recens de exercitu, quod ab se descuiisset. inuectusque grauitè in perfidiam eorum, Argos tamen se redditurum eis dixit. de Corintho cum imperatore Romano deliberaturū esse, quæsiturumque simul ab eo, vtrum ijsne vrbibus decedere se æquum censeat, quas à seipso captas iure belli habeat? an ijs etiam, quas à maioribus suis accepisset? Parantibus Achæis Aetolisque ad ea respondere, cum prope occasum sol esset: dilato in posterum diem colloquio, Philippus in stationem, ex qua profectus erat, Romani socijque in castra redierunt. Quintius postero die ad Nicæam (is enim locus placuerat) ad constitutum tempus venit. Philippi nullus vsquam nec nuntius ab eo per aliquot horas veniebat: & iam desperantibus venturum repentè apparuerunt naues. atque ipse quidem, cùm tam graua & indigna imperarentur, inopem consilij diem se consumpsisse deliberando aiebat. Vulgo credebatur de industria rem in ferum tractam, ne tempus dari posset Achæis Aetolisque ad respondendum. & eam opinionem ipse affirmavit, petendo, vt summotis alijs, ne tempus altercando tereretur, & aliquis finis rei imponi posset: cum ipso imperatore Romano liceret sibi colloqui. Id primò non acceptum, ne excludi colloquio viderentur socij. deinde cùm haud absisteret petere, ex omnium consilio Romanus imperator cum Appio Claudio Tribuno militum cæteris summotis, ad extremum littus processit. Rex cum duobus, quos pridie adhibuerat, in terram est egressus. Ibi cùm aliquādiu secreto locuti essent, quæ acta ad suos Philippus retulerit, minus compertum est. Quintius hæc retulit ad socios. Romanis eum cedere tota Illyrici ora, perfugas remittere, ac si qui essent captiui. Attalo naues, & cum ijs captos nauales socios: Rhodijs regionem, quam Peræam vocant, reddere: Iasso & Bargyllis non cessurum. Aetolis Pharsalum Larissamque reddere, Thebas non reddere. Achæis non Argis modò, sed etiam Corintho cessurum. Nulli omnium placere partium, quibus cessurus, aut non

Philippus natura di-
cacior.

Philippus ad pacis le-
ges responder.

Philippus & Roma-
nus imperator exclu-
sis socijs soli colloquun-
tur.

cessurus

*Philippi cum Romano
imperatore & socijs
colloquium.*

*Legati ad senatū mit-
tuntur de pace cum
Philippo facienda.*

*Argiuorum urbem,
Nabidi fiduciarā tra-
du Philippus.*

*Nabidis in Argiuos
crudelitas.*

cessurus esset, destinatio. plus enim amitti in ijs, quàm acquiri: nec vnquā, ni-
si tota deduxisset Græcia præsidia, causas certaminū deponere. Cū hæc toto
ex concilio certatim omnes vociferarentur, ad Philippum quoq; procul stan-
tem vox est perlata. itaque à Quintio petit, vt rem totam in posterum diem
differret. profectò aut persuasurum se, aut persuaderi sibi passurum. Littus ad
Thronium colloquio destinatur. eò maturè conuentum est. Ibi Philippus
primò & Quintium, & omnes qui aderant, rogare, ne spem pacis turbare vel-
lent. postremò petere tempus, quo legatos Romam ad senatum mittere pos-
set. aut his conditionibus se pacem impetraturum, aut quascunque senatus
dedisset, leges pacis accepturum. Id cæteris haudquaquam placebat. nec e-
nim aliud, quàm moram & dilationem ad colligendas vires quæri. Quintius
verum id futurū fuisse, dicere: si æstas, & tempus rerum gerendarū esset. nunc
hyeme instante nihil amitti, dato spatio ad legatos mittendos. nam neque
sine auctoritate senatus quicquam eorum ratum fore, quæ cum rege ipsi pe-
pigissent: & explorari, dum bello necessariam quietem ipsa hyems daret, se-
natus auctoritatem posse. In hanc sententiam & cæteri sociorum principes
concesserunt: inducijsque datis in duos menses, & ipsos mittere singulos le-
gatos ad edocendum senatum, ne fraude regis caperetur, placuit. additum
induciarum pacto, vt regia præsidia Phocide ac Locride extemplò deduce-
rentur. Et ipse Quintius cum sociorum legatis Aminandrum Athamanum
regem: vtque speciem legationis adijceret, Q. Fabium (vxoris Quintij foro-
ris filius erat) & Q. Fulvium, & P. Claudium misit. Vt ventum Romam est,
prius sociorum legati, quàm regis auditi sunt. cætera eorum oratio conui-
cijs regis consumpta est. mouerunt eo maximè senatum, demonstrando ma-
ris terrarumque regionis eius situm: vt omnibus appareret, si Demetriadem
in Thessalia, Chalcidem in Eubœa, Corinthum in Achaia rex teneret: non
posse liberam Græciam esse: & ipsum Philippum non contumeliosius,
quàm verius, compedes eas Græciæ appellare. Legati deinde regis intromis-
si, quibus longiorem exorsis orationem brevis interrogatio, cessurusne ijs
tribus vrbibus esset, sermonem incidit: cū mandatum sibi de his nomina-
tim negarent quicquam. Sic infecta pace regij dimissi, Quintio liberum ar-
bitrium pacis ac belli permissum. Quod vt satis apparuit, non tædere belli
senatum: & ipse victoriæ quàm pacis auidior, neque colloquium postea Phi-
lippo dedit, neque legationem aliam, quàm quæ omni Græcia decedi nun-
tiaret, admissurum dixit. Philippus cum acie decernendum videret, & vindi-
que ad se contrahendas vires, maximè de Achaia vrbibus, regionis ab se di-
uersæ, & magis tamen de Argis, quàm de Corintho sollicitus, optimum ratus
Nabidi eam Lacedæmoniorum tyranno velut fiduciariam dare, vt victori si-
bi restitueret: si quid aduersi accidisset, ipse haberet: Philocli, qui Corintho
Argisque præerat, scribit, vt tyrannum ipse conueniret. Philocles præterquam
quod iam veniebat cum munere, adijcit ad pignus futuræ regi cum tyranno
amicitiæ: filias suas regem Nabidis filijs matrimonio coniungere velle. Ty-
rannus primò negare aliter urbem eam se accepturum, nisi Argiuorum ipso-
rum decreto accersitus ad auxilium vrbis esset. deinde, vt frequenti concione
non aspernatos modò, sed abominatos etiam nomen tyranni audiuit, cau-
sam se spoliandi eos nactum ratus, tradere vbi vellet, urbem, Philoclem iussit.
Nocte ignaris omnibus acceptus in urbem est tyrannus. prima luce occupat
superiora omnia loca, portæque clausæ, paucis principum tumultum inter
primum elapsis. eorum absentium direptæ fortunæ: præsentibus aurum atq;
argentum ablatum: pecuniæ imperatæ ingentes. qui non cunctanter contu-
lere, sine cōtumelia & laceratione corporum sunt dimissi: quos occulere aut
retrahere.

A retrahere aliquid suspicio fuit, in seruilem modum lacerati atq; extorti. Con-
 cione inde aduocata, rogationem promulgauit, vnam de tabulis nouis, alte-
 ram de agro viritim diuidendo, duas faces nouantibus res ad plebem in opti-
 mates accendendam. Posteaquam in potestate Nabidis Argiuorū ciuitas erat,
 nihil eius memortyrannus, à quo eam ciuitatem, & quam in conditionem
 accepisset, legatos Elatiam ad Quintium & Attalum Aeginæ hybernantem
 mittit, qui nuntiarēt, Argos in potestate sua esse: eò si veniret Quintius ad col-
 loquium, non diffidere sibi omnia cum eo conuentura. Quintius, vt eo quo-
 que præsidio Philippum nudaret, cū annuisset se venturum, mittit ad Atta-
 lum, vt ab Aegyna Sicyonem sibi occurreret. ipse ab Anticyra decē quinque-
 B remibus, quas ijs fortè ipsis diebus L. Quintius frater eius adduxerat ex hyber-
 nis Corcyra, Sicyonem transmisit. Iam ibi Attalus erat. qui cum tyranno ad
 Romanum imperatorem, nō Romano ad tyrannum eundum diceret, in sen-
 tentiam suam Quintium traduxit, ne in urbē ipsam Argos iret. Haud procul
 vrbe Mycenica vocatur. in eo loco vt cōgrederentur, conuenit. Quintius cum
 fratre & Trib. militum paucis, Attalus cum regio comitatu, Nicostratus A-
 chæorum Prætor, cum auxiliaribus paucis venit. tyrannum ibi cū omni-
 bus copijs operientem inuenerunt. progressus armatus cum satellitibus ar-
 matis est in medium ferè interiacentis campi: inermis Quintius cum fratre
 & duobus Tribunis militum, inermes item regi prætor Achæorum, & vnus
 C ex purpuratis latus cingebant. Initium sermonis ab excusatione tyranni or-
 tum: quòd armatus ipse armatisq; septus, cū inermes Romanum imperato-
 rem regemq; cerneret, in colloquium venisset. neque enim se illos timere di-
 xit, sed exules Argiuorum. Inde vbi de conditionibus amicitiaē cœptum agi
 est, Romanus duas postulare res: vnam, vt bellum cum Achæis finiret: alteram,
 vt aduersus Philippum mitteret secum auxilia. Auxilia se missurum dixit. pro
 pace cum Achæis induciæ impetratæ, donec bellum cum Philippo finiretur.
 De Argis quoq; disceptatio ab Attalo rege est nata, cum fraude Philoclis pro-
 ditam urbem vi ab eo teneri argueret: ille, ab ipsis Argiuis, vt se defenderet, ac-
 citum. Concionem Argiuorum rex postulabat, vt id scire posset. nec tyran-
 nus abnuere: sed deductis ex vrbe præsidijs liberam concionem, nō immistis
 D Lacedæmonijs declaraturā quid Argiui vellent, præberi debere dicebat rex.
 tyrannus negauit deducturum. Hæc disceptatio sine exitu fuit. de colloquio
 discessum: sexcentis Cretensisibus ab tyranno datis Romano, inducijsq; inter
 Nicostratum Præt. Achæorum & Lacedæmoniorum tyrannum in quatuor
 menses factis. Inde Quintius Corinthū est profectus: & ad portam cū Cre-
 tensium cohorte accessit, vt Philocli præfecto vrbis appareret tyrannum à Phi-
 lippo descisse. Philocles & ipse ad imperatorem Romanum in colloquium
 venit: hortantiq; vt extemplò transiret, urbemq; traderet, ita respondit: vt
 distulisse rem magis, quàm negasse videretur. A Corintho Quintius Anticy-
 E ram traiecit: inde fratrem ad tentandam Acarnanum gentem misit. Attalus
 ab Argis Sicyonem est profectus. Ibi & ciuitas nouis honoribus veteres regis
 honores auxit: & rex ad id, quod sacrum Apollinis agrum grandi quondam
 pecunia redemerat eis, tum quoque ne sine aliqua munificentia præteriret ci-
 uitatem sociam atque amicam, decem talenta argenti dono dedit: & decem
 millia medimnū frumenti. atque ita Cenchreas ad naues redijt. Et Nabidis
 firmato præsidio Argis Lacedæmonem regressus, cū ipse viros spoliasset: ad
 foeminas spoliandas vxorem Argos remisit. Ea nunc singulas illustres, nunc
 simul plures genere inter se iunctas domum accersendo, blandiendoq; ac
 minando, non aurum modò ijs, sed postremò vestem quoque, mundumq;
 omnem muliebre ademit.

*Nabidis & Quintij
 Romani imperatoris
 colloquium.*

*Conditiones amicitiaē
 inter Romanos & Na-
 bidem.*

*Nabidis vxor Ar-
 giuas spoliatur.*

ITVS Quintius Flamininus proconsul cum Philippo ad Cynoscephalas in Thessalia acie victo debellavit. L. Quintius Flamininus frater proconsulis, Acarnanes, Leucade vrbe, quæ caput est Acarnania, expugnata, in deditionem accepit. C. Sempronius Tuditanus prator à Celtiberis cum exercitu casus est. Attalus à Thebis ob subitã valetudinem Perganũ translatus decessit. Pax petenti Philippo, Gracia libertas, data est. L. Furius, & Claudius Marcellus consules Boios, & Insubres Gallos subegerunt. Marcellus triumphavit. Annibal frustra in Africa bellum molitus, & ob hoc Romanus per epistolas aduersæ factionis principum delatus, propter metum Romanorum, qui legatos ad Carthaginiensium senatum de eo miserant, profugus ad Antiochum regem Syria se contulit, bellum contra Romanos parantem.

Leucadis situs. ijs partibus cohærens Acarnaniæ. quingentos fermè passus longæ fauces erant: latæ haud amplius centum & viginti. in his angustijs Leucas posita est, colli applicata verso in orientem, & Acarnaniam. ima vrbis plana sunt, iacentia ad mare: quo Leucadia ab Acarnania diuiditur. inde terra marique expugnabilis est. nam & vada sunt stagno similia, quàm mari: & campus terrenus omnis, operique facilis, itaque multis simul locis aut subruti, aut ariete decussi ruebant muri. Sed quàm vrbs ipsa opportuna oppugnantibus erat, tam inexpugnabiles hostium animi. die ac nocte intenti reficere quassata muri, obstruere quæ patefacta ruinis erant, prælia impigrè inire, & armis magis muros quàm seipsos mœnibus tutari. diutiusq; spe Romanorum obsidionem eam extraxissent, ni exules quidam Italici generis Leucade habitantes, ab arce milites acceperunt. eos tamen ex superiore loco magno cum tumultu decurrentes, acie in foro instructa iusto prælio aliquandiu Leucadij sustinuerunt. interim & scalis capta multis locis mœnia, & per stragem lapidum ac ruinas transcensum in vrbem. iamque ipse legatus magno agmine circumuenerat pugnantes. pars in medio cæsi, pars armis abiectis dediderunt sese victori. Et post dies paucos audito prælio, quod ad Cynoscephalas pugnatum erat, omnes populi Acarnaniæ in deditionem legati venerunt. Iisdem diebus, omnia simul inclinante fortuna, Rhodij quoque ad vindicandam à Philippo continentem regionem (Peræam vocant) possessam à maioribus suis: Pausistratum prætorem cum octingentis Achæis peditibus, mille & noningentis ferè armatis ex vario genere auxiliorum collectis, miserunt. Galli, & Nisuetæ, & Pisuetæ, Taniani, & Arei ex Africa, & Laodicensi ex Asia erant, cum his copijs Pausistratus tendebat in Stratonicēsi agro. locum peropportunum, ignaris regijs qui tenuerant, occupauit. In tempore & ad id ipsum excitum auxilium mille Achæi pedites cum centum equitibus superuenerunt. Theoxenus ijs præerat. Dinocrates regius præfectus recuperandi castelli causa primò castra ad ipsa tendebat. mouit inde ad alterum castellum, item Stratonicensis agri: Astragon vocant. omnibusque ex præsidijs, quæ multifariã disiecta erant, deuocatis, & ab ipsa Stratonicea Thessalorum auxiliaribus, Alabanda, vbi hostes erant, ducere pergunt. Nec Rhodij pugnam detrectauerunt. atq; castris in propinquum collatis, extemplo in aciem descensum est. Dinocrates quingentos Macedonas dextro cornu, læuo Agrianas locat: in medium accipit contractos ex castellorum (Cares maximè erant) præsidijs, equites cornibus circundat. Cretensium auxiliares Thracumque Rhodia cohors dextro cornu, sinistro mercenarios milites, lectam peditum manum habuere: medios mista ex pluribus gentibus auxilia: equites leuifque armaturæ quod erat, cornibus circuniecitur. Eo die steterunt tantum acies vtræque super ripam, qui tenui aqua interfluebat torrentis: paucisque telis emissis, in castra receperunt sese. Postero die eodem ordine instructi, maius aliquanto prælium quàm pro numero edidere pugnantium. nec enim plus

Acarnaniæ populi dedunt sese Romanis. Rhodij Peræam à Philippo armis vindicant.

A plus terna millia peditum fuere, & centeni ferme equites. cæterum non numero tantum, nec armorum genere, sed animis quoque paribus, & æqua spe pugnaverunt. Achæi primi torrente superato in Agrianos impetum fecere: deinde tota propè cursu transgressa amnem acies est. diu anceps pugna stetit. numero Achæi mille & ipsi quadringentos loco expulere. inclinat dein dextrum omne cornu. Macedones, vsque dum ordine & velut stipata phalanx consistebat, moueri nequiuerunt. postquam læuo latere nudato circumiacere hastas venientem ex transuerso hostem conati sunt, turbati extemplo, tumultum primò inter se fecerunt: terga deinde vertunt: postremò abiectis armis, in præcipitem fugam effusi, Bargyllas petentes fugerunt. Eodem & Dinocrates perfugit. Rhodij quantum diei superfuit secuti, receperunt sese ad castra. Satis constat, si confestim victores Stratoniceam petissent, recipi eam urbem sine certamine potuisse. Prætermissa eius rei occasio est, dum in castellis vicisque Perææ recipiendis tempus teritur. interim animi eorum, qui Stratoniceam præsidio obtinebant, cōfirmati sunt. mox & Dinocrates cum ijs, quæ prælio supererant, copijs intrauit muros. nequicquam inde obsessa oppugnataque vrbs est. recipi nisi aliquanto post per Antiochum non potuit. Hæc in Thessalia, hæc in Achaia, hæc in Asia per eosdem dies ferme gesta. Philippus cum audisset Dardanos transgressos fines regni, superiora Macedoniæ euastare: quamuis toto propè orbe terrarum vndique se suosq; profligante fortuna vrgebatur: tamen morte tristius ratus Macedoniæ etiam possessione pelli, delectu raptim per vrbes Macedonum habito, cum sex millibus peditū & quingentis equitibus circa Stobos Pelagoniæ improviso hostes oppressit. Magna multitudo hominū in prælio, maior prædandi cupidine palata per agros cæsa est. quibus fuga expeditior fuit, ne tentato quidem casu pugnae, in fines suos redierunt. Ea vna expeditione non pro reliquo statu fortunæ facta relictis suorum animis, Thessalonicam sese recepit. Non tam in tempore Punicum bellum terminatum erat, ne simul & cum Philippo foret bellandum: quàm opportunè iam Antiocho in Syria moliente bellum, Philippus est superatus. nam præterquam quòd facilius cum singulis, quàm si in vnum ambo simul contulissent vires, bellatum est: Hispania quoque sub idem tempus magno tumultu ad bellum consurrexit. Antiochus cum priore æstate omnibus, quæ in Cœle Syria sunt, ciuitatibus Ptolemæi in suam potestatem redactis, in hyberna Antiochiam concessisset: nihilo quietiores postea res habuit. omnibus enim regni viribus, cōnexus cum ingentes copias terrestres maritimasq; comparasset, principio Veris præmissis terra cum exercitu filijs duobus, Ardue ac Mithridate, iussisque Sardibus se opperiri, ipse cum classe centum tectarum nauium, ad hoc leuioribus nauigijs cercurisq; ac lembis ducentis proficiscitur: simul per omnem oram Ciliciæque & Cariæ tentaturus vrbes, quæ in ditione Ptolemæi essent: simul Philippum (nec dum enim debellatum erat) exercitu nauibusq; adiuturus. Multa egregia Rhodij pro fide erga populum Romanum proque vniuerso nomine Græcorum terra marique ausi sunt: nihil magnificentius, quàm quòd ea tempestate non territi tanta mole imminentis belli legatos ad regem miserunt: Nephelida (promontoriū Ciliciæ est, inclytum fœdere antiquo Atheniensium) si eo non contineret copias suas, se obuiam ituros: non ab odio vllò, sed ne coniungi cum Philippo paterentur, & impedimento esse Romanis liberantibus Græciam. Coracesium eo tempore Antiochus operibus oppugnabat: Zephyrio, & Solis, & Aphrodisiade, & Coryco, & superato Anemurio (promontorium id quoque Ciliciæ est) Selinunte recepto. omnibus his alijsque eius oræ castellis aut metu, aut voluntate sine certamine in deditionem acceptis, Coracesium præter spem clausis

Rhodij fundunt Macedones & Peræa potiuntur.

Philippus Dardanos opprimit.

Antiochus molitur bellum aduersus Romanos.

Rhodiorum fides erga populum Romanum.

portis tenebat eum. ibi legati Rhodiorum auditi. & quanquam ea legatio e-
 rat, quæ accendere regium animum posset, temperavit iræ: & legatos se Rho-
 dum missurū respondit: ijsque mandaturum, ut renouarent vetusta iura cum
 ea ciuitate, sua maiorumque suorum: & vetarent eos aduentum pertimesce-
 re regis, nihil his aut socijs eorum noxæ futurum fraudiue. nam Romanorum
 amicitiam se non violaturum, argumento & suam recentem ad eos legatio-
 nem esse, & senatus honorifica in se decreta, responsa; tum fortè legati redie-
 runt ab Roma, comiter auditi, dimissi; ut tempus postulabat, incerto adhuc
 aduersus Philippum euentu belli. Cum hæc legati regis in concione Rhodio-
 rum agerent, nuntius venit, debellatum ad Cynoscephalas esse. Hoc nuntio
 accepto Rhodijs, dempto metu à Philippo omni, erat cōsiliū obuiam eun-
 di classe Antiocho. illam alteram curam non omiserunt tuendæ libertatis ci-
 uitatum sociarum Ptolemæi, quibus bellum ab Antiocho imminebat. nam
 alias auxilijs iuuerunt, alias prouidendo ac præmonendo conatus hostis: cau-
 saque libertatis fuerunt Caunijs, Myndijs, Halicarnassensibus, Samijsque.
 Non operæ est persequi ut quæque acta in his locis sint, cum ad ea quæ pro-
 priè Romani belli sunt, vix sufficiam. Eodem tempore & Attalus rex æger The-
 bis Pergamum aduectus moritur, altero & septuagesimo anno: cum quatuor
 & quadraginta annos regnasset. Huic viro præter diuitias nihil ad spem re-
 gni fortuna dederat. his simul prudenter, simul magnificè vtendo effecit: pri-
 mum ut sibi, deinde ut alijs non indignus videretur regno. victis deinde præ-
 lio vno Gallis, quæ tum gens recenti aduentu terribior Asiæ erat, regiū ascii-
 uit nomen: cuius magnitudini semper animū æquauit. summa iustitia suos
 rexit. vnicam fidem socijs præstitit. vxorem, ac liberos iiii. superstites habuit.
 mitis ac munificus amicus fuit. regnum adeò stabile ac firmum reliquit, ut
 ad tertiam stirpem possessio eius descenderit. Cum is status rerum in Asia Græ-
 ciaque & Macedonia esset, vixdum terminato cum Philippo bello, pace cer-
 tē nondum perpetrata, ingens in Hispania vltiore coortum est bellum. M.
 Heluius eam prouinciam obtinebat. is literis senatum certiores fecit, Col-
 cam & Luscinum regulos in armis esse: cum Colca decem & septem oppida:
 cum Luscinio validas vrbes, Cardonem & Bardonem, & maritimā oram om-
 nem, quæ nondum animos nudauerat, ad finitimorum motus consurrectu-
 ram. His literis à M. Sergio Pr. cuius iurisdictio inter ciues & peregrinos erat,
 recitatis, decreuerunt patres, ut comitijs prætorum perfectis, cui prætori pro-
 uincia Hispania obuenisset, is primo quoque tempore de bello Hispaniæ ad
 senatum referret. Sub idem tempus Coss. Romam venerunt: quibus in æde
 Bellonæ senatum habentibus, postulantibusque triumphum ob res prosperè
 bello gestas, C. Atinius Labeo, & C. Vrsanius Trib. plebis, ut separatim de tri-
 umpho agerent Coss. postularunt: cōmunem se relationem de ea re fieri non
 passuros, ne par honos in dispari merito esset. Cumque Minutius vtrique pro-
 uinciam Italiam obtigisse diceret, communi animo consilioque se & colle-
 gam res gessisse, Cornelius adijceret: Boios aduersus se transgredientes Padū,
 ut Insuabibus Cænomanisque auxilio essent, depopulante vicos eorum atque
 agros collega, ad sua tuenda auersos esse: tribuni res tantas bello gessisse Cor-
 nelium fateri, ut non magis de triumpho eius, quam de honore dijs immor-
 talibus habendo dubitari posset. nō tamen nec illum, nec quenquam alium
 ciuem, tantum gratia atque opibus valuisse, ut cum sibimet triumphum impe-
 trasset, collegæ eundē honorem impudenter petenti daret. Q. Minutium in Li-
 guribus leuia prælia, vix digna dictu fecisse, in Gallia magnum numerū mili-
 tum amisisse. nominabant etiam tribunos militū T. Iuencium, & Cneum
 Labeonis fratrem, qui aduersa pugna cum multis alijs viris fortibus ciuib. ac so-
 cijs

Attalus rex mori-
 tur.

Ingens bellum in vl-
 teriore Hispania co-
 ortum.

Inter consules & tri-
 bunos plebis de trium-
 pho certamen.

A cijs cecidissent. oppidorum paucorum ac vicorum falsas, & in tempus simulatas, sine vlllo pignore deditiones factas esse. Hæ inter consules tribunosque altercationes biduum tenuerunt, victique perseverantia tribunorum consules separatim retulerunt. Cn. Cornelio omnium consensu decretus triumphus. & Placentini Cremonensesque addiderunt fauorē consuli, gratias agentes, commemorantesque, obsidione se esse ab eo liberatos: plerosque etiam, cum apud hostes essent, seruitute exceptos. Q. Minutius tentata tantum relatione, cum aduersum omnem senatum videret: in monte Albano se triumphaturum, & iure imperij consularis, & multorum clarorum virorum exemplo dixit. Cn. Cornelius de Insubribus Cænomanisque in magistratu triumphauit. multa signa militaria tulit: multa Gallica spolia captiuis carpentis transuexit. multi nobiles Galli ante currum traducti: inter quos quidam Amilcarem ducem Pœnorum fuisse, authores sunt. cæterum magis in se conuertit oculos Cremonensium Placentinorumque colonorum turba, pileatorum currum sequentium. Tulit in triumpho * ducenta triginta septem millia quingentos, * argenti bigati septuaginta nouem millia. * septuagenos æris militibus diuisit: duplex equiti, triplex centurioni. Q. Minutius cos. de Liguribus Boijsque Gallis in monte Albano triumphauit. is triumphus vt loco, & famarum gestarum, & quod sumptum non erogatum ex ærario omnes sciebant, inhonoratior fuit: ita signis, carpentisque, & spolijs fermè æquabat. pecuniæ etiā propè par summa fuit, * æris translata ducenta & quinquaginta quatuor millia, * argenti bigati quinquaginta tria millia, & ducenti militibus centurionibusque; & equitibus item in singulos datū, quod dederat collega. Secundum triumphum cōsularia comitia habita. creati coss. L. Furius Purpureo, & M. Claudius Marcellus. Prr. postero die facti, Q. Fabius Buteo, T. Sempronius Longus, Q. Minutius Thermus, M. Acilius Glabrio, L. Apustius Fullo, C. Lælius. Exitu eius anni literæ à T. Quintio venerunt: se signis collatis cum rege Philippo in Thessalia pugnasse: hostium exercitum fustum, fugatumque. Hæ literæ prius in senatu à Sergio Pr. deinde ex autoritate patrum in concione sunt recitatae. Ob res prosperè gestas in dies quinque supplicationes decretæ.

D Breui post legati & à T. Quintio, & ab rege venerunt. Macedones deducti extra urbem in villam publicam: ibique ijs locus, & lautia præbita: & ad ædem Belonæ senatus est habitus. haud multa verba facta: cum Macedones quæcunque senatus censuisset, id regem facturum esse dicerent. Decem legati more maiorum, quorum ex consilio T. Quintius imperator leges pacis Philippo daret, decreti: adiectumque, vt in eo numero legatorum P. Sulpitius, & P. Villius essent: qui coss. prouinciam Macedoniam obtinuissent. Cossanis eo die postulantibus vt sibi colonorum numerus augeretur, mille ascribi iussi: dum ne quis in eorum numero esset, qui post M. Cornelium & T. Sempronium coss. hostis fuisset. Ludi Romani eo anno in circo scenaque ab ædilibus curulibus, L. Cornelio Scipione, & Cn. Manlio Volsone, & magnificentius quàm aliàs facti, & lætius propter res bello benè gestas spectati, totique ter instaurati. Plebeij septies instaurati. Acilius Glabrio, C. Lælius eos ludos fecerunt. ex argento mulctatitio tria signa ænea, Cereri Liberoque & Liberæ posuerunt. L. Furius, & M. Claudius Marcellus consulatu inito, cum de prouincijs ageretur, & Italiam vtrique prouinciam senatus decerneret: vt Macedoniam cum Italia fortirentur, petebant. Marcellus prouinciæ cupidior, pacem simulatā ac fallacem dicendo & rebellaturum, si exercitus inde deportatus esset, regem, dubios sententia patres fecerat. & forsitan obtinuissent coss. ni Q. Martius rex, & C. Atinius Labeo Trib. plebis se intercessuros dixissent: ni prius ipsi ad plebem tulissent, vellent, iuberentne cum rege Philippo pacem esse. Ea rogatio in

Cn. Cornelij triumphus.

* Hic numerus videtur referre HS. Et sic faciet coronatos 5163. & duos sol. Turo. vel circiter.

* Val. 7900. coro. si per bigatos, denarios intelligas.

* 70. æris faciunt dimidium coron. cū 9. solid. & duobus denarijs Turo.

* Val. 2540. coron.

* Val. 5320. coron.

Supplicatio in dies quinque decreta, ob res in Græcia prosperè gestas.

Ludi Romani & plebei.

*Tuditanus proconsul
in Hispania cum exer-
citu fufus.*

Prouinciariū sortitio.

Prodigia.

* Val. 169680. cor.

* Val. 200000.

coron.

* Val. 3455. coron.

* Val. 500000. cor.

Bæotorum perfidia.

*Bæotarches occiditur,
de cuius morte dili-
genter inquiritur.*

Capitolio ad plebem lata est, omnes quinque & triginta tribus vti rogata ius-
ferunt. Et quo magis pacem ratam esse in Macedonia vulgo lætarentur, tri-
stis ex Hispania nuntius allatus effecit, vulgataque literæ, C. Sempronium
Tuditanum PROCOS. in citeriore Hispania prælio victum, exercitum eius
fufum fugatumque: & illustres viros in acie cecidisse. Tuditanum cum graui
vulnere latum ex prælio, haud ita multò post expirasse. COSS. ambobus Ita-
lia prouincia cum his legionibus, quas superiores COSS. habuissent, decreta.
& vt quatuor legiones novas scriberent: duas, quæ quò senatus censuisset,
mittentur. & T. Quintius Flamininus cum duabus legionibus prouinciam
eodem exercitu obtinere iussus, imperiū ei prorogatum. PRR. deinde prouin-
cias sortiti, L. Apustius Fullo vrbanam iurisdictionem, M. Acilius Glabrio in-
terciues & peregrinos, Q. Fabius Buteo Hispaniam vltiorem, Q. Minutius
Thermus citeriorem, C. Lælius Siciliam, T. Sempronius Longus Sardiniam,
Q. Fabio Buteoni, & Q. Minutio, quibus Hispaniæ prouinciæ euenerant,
COSS. legiones singulas ex quatuor ab se scriptis quas viderentur vti darent,
decretum est: sociū ac nominis Latini quaterna millia peditum, trecenos
equites. hiq̃ue primo quoque tempore in prouincias ire iussi. Bellum in Hi-
spania quinto post anno exortum est, quàm simul cum Punico bello fuerat
finitum. Priusquam hi prætores ad bellum propè nouum, quia tum primū
suo nomine, nullo Punico exercitu aut duce ad arma ierant, proficiscerentur:
aut ipsi COSS ab vrbe mouerent: procurare, vt assolet, prodigia, quæ nuntia-
bantur, iussi. L. Iulius equestris in Sabinos proficiscens, fulmine ipse equus-
que exanimati fuerant. ædes Feroniæ in Capenate de cœlo tacta erat. ad Mo-
netæ duarum hastarum spicula arserant. Iupus Esquilina porta ingressus, fre-
quentissima parte vrbis cū in forum decurrisset, Tusco vico atque inde Me-
lio per portam Capenam propè intactus euaserat. Hæc prodigia maioribus
hostijs sunt procurata. Iisdem diebus Cn. Cornelius Lentulus, qui ante Sem-
pronium Tuditanum citeriorem Hispaniam obtinuerat, cū ex senatuscon-
sulto urbem esset ingressus, tulit præ se * auri mille & quingenta pondo quin-
decim, * argenti viginti millia, * signati denarios triginta quatuor millia, &
quingentos quinquaginta. L. Stertinius ex vltiore Hispania, ne tentata
quidem triumphi spe, * quinquaginta millia pondo argenti in ærarium tu-
lit: & de manubijs duos fornices in foro Boario ante Fortunæ ædem, & ma-
tris Matutæ, vnum in maximo circo fecit: & his fornicibus signa aurata im-
posuit. Hæc per hyemē fermē acta. Hybernabat eo tempore Athenis Quinti-
us. à quo cū multa socij peterent, Bæoti petierunt impetraueruntq̃: vt hi,
qui suæ gentis militassent apud Philippum, sibi restituerentur. id à Quintio
facile impetratum: non quia satis dignos eos credebat, sed quia Antiocho re-
ge iam suspecto fauor conciliandus nomini Romano apud ciuitates erat. Re-
stitutis, confestim apparuit, quàm nulla inita apud Bæotos gratia esset. nam
& ad Philippum gratias agentes pro redditis hominibus, perinde atq; ab ipso
hi, & non à Quintio & Romanis dati essent, miserunt: & comitijs proximis
Bæotarchen nullam aliam ob causam Barcillam quendam, quàm quòd præ-
fectus Bæotorum apud regem militantium fuisset, fecerunt, præteritis Zeu-
sippo & Pisistrato, alijsque qui Romanæ societatis authores fuerunt. Id ægrè
& in præsentia hi passi, & in futurum etiam metum ceperunt: cū ad portas
propè sedente exercitu Romano ea fierent: quidnam se futurum esset profe-
ctis in Italiam Romanis, Philippo ex propinquo socios adiuuante, & infesto
his qui partis aduersæ fuissent. Dum Romana arma propinqua habebant, tol-
lere Barcillam principem fautorum regis statuerunt. & tempore ad eam rem
capto, cū in publico epulatus reuerteretur domum temulentus, prosequen-
tibus

A tibus mollibus viris, qui ioci causa cōuiuio celebri interfuerant: ab sex armatis, quorum tres Italici, tres Aetoli erant, circumuentus occiditur. Fuga comitum, & quiritatio facta: & tumultus tota vrbe discurrentium cum luminibus. percussores proxima porta euaserunt. Luce prima concio frequens, velut extante indicio, ad vocem præconis conuocata in theatro erat. palam ab suo comitatu, & obscœnis illis viris fremebant interfectum: animis autem Zeusippum authorem destinabant cædis. in præsentia placuit comprehendi eos, qui simul fuissent, quæstionemque ex his haberi. Qui dum quærentur, Zeusippus consimili animo auertendi ab se criminis causa in cōcionem progressus, errare ait homines, qui tam atrocem cædem pertinere ad illos semiuiros crederent. multa; in eam partem probabiliter argumentatus, quibus fidem

B apud quosdam fecit, nunquam si cōsciuss esset, oblaturū se multitudini, mentionemue cædis nullo laceffente facturum fuisse. alij non dubitare, obuiam eundo impudēter criminis suspicionē auerti. Torti post paulō infontes, cum scirent ipsi opinionem omnium, ea pro indicio vsi Zeusippum & Pisistratum nominauerunt: nullo adiecto, cur scire quicquā viderentur, argumento. Zeusippus tamen cum Stratonida quodam nocte perfugit Tanagram, suam magis conscientiam, quàm indicium hominum nullius rei consciorum metuens. Pisistratus spretis indicibus Thebis mansit. Seruus erat Zeusippo, totius internuncius & minister rei. quem indicem Pisistratus timens, eo ipso timore ad indicium protraxit. literas ad Zeusippum mittit, seruum conscium tolleret. non tam idoneum ad celandam rem eum videri sibi, quàm ad agendam fuerit. Has qui tulit literas, iussit Zeusippo dare quamprimū. is, quia non sibi conueniendi eius copia fuit, ipsi illi seruo, quem ex omnibus domino fidissimum credebat, tradidit: & adiecit, à Pisistrato de re magnoperè pertinente ad Zeusippum esse. Conscientia ictus, cum extemplò traditurum eas affirmasset, aperit, perlectis literis pavidus Thebas refugit. Et Zeusippus quidem fuga serui motus, Athenas, tutiorem exilio locum ratus, concessit. De Pisistrato aliquæ quæstiones tormentis habitæ: & sumptum supplicium est. Efferauit ea cædes Thebanos Bœotosque omnes ad execrabile odium Romanorum: Zeusippum principem gentis id facinus conscisse. ad rebellandum neque vires, neque ducem habebant. proximum bello quod erat, in latrocinium versi, alios hospites, alios vagos per hyberna milites ad varios comitantes vsus excipiebant. quidam in ipsis itineribus ad notas latebras insidiantibus, pars in deserta per fraudem diuersoria deuecti deductiq; opprimebantur. postremò non tantum odio, sed etiam auiditate prædæ ea facinora faciebant: quia negotiandi fermè causa argentum in zonis habentes in comitibus erant. Cum primò pauci, dein indies plures desiderarentur, infamis esse Bœotia omnis cœpit: & timidiuss quàm in hostica egredi castris miles. tum Quintius legatos ad querendum de latrocinij per ciuitates mittit.

E Plurimi pedites circa Copaidem paludem inuenti: ibi ex limo eruta, extrætaque ex stagno cadauera, saxi aut amphoris, vt pondere traherentur in profundum, adnexa. multa facinora Acræphiæ, & Coroneæ facta inueniebantur. Quintius primò noxios tradi sibi iussit: & pro quingētis militibus (tot enim intercepti erant) * quingenta talenta Bœotos conferre. quorum neutrum cum fieret, verbis tantum ciuitates excusarent, nihil publico consilio factum esse: missis Athenas, & in Achaiam legatis, qui testarentur socijs, iusto pioque bello se persecuturum Bœotos: & cum parte copiarum P. Claudio sto pioque bello se persecuturum Bœotos: & cum parte copiarum P. Claudio Acræphiā ire iusso, cum parte Coroneam circūfedit: euastatis prius agris, quā ab Elatia duo diuersa agmina iere. Hac perculsi clade Bœoti, cum omnia terrore ac fuga cōpleffent, legatos mittunt. qui cum in castra nō admitterentur,

Thebani Bæotiꝑ in latrocinij vertuntur.

Milites Romani à Bæotis ex insidijs occisi.

* Val. 300000. cor. Bæotorū vrbes oppugnantur à Quintio.

* Val. 18000. coro.

*Pacis cum Philippo
leges.*

* Val. 600000. cor.

Isthmia celebrantur.

Achæi Atheniensesq; superuenerunt. Plus authoritatis Achæi habuerunt de-
precantes. ac ni impetrassent pacem Bœotis, bellū simul gerere decreuerunt.
Per Achæos Bœotis copia adeundi alloquendiq; Romanum facta est. ius-
sisq; tradere noxios, & mulctæ nomine * triginta talenta conferre, pax data:
& ab oppugnatione recessum. Post paucos dies decem legati ab Roma vene-
runt, quorum ex consilio pax data Philippo in has leges est. Omnes Græco-
rum ciuitates, quæ in Europa, quæque in Asia essent, libertatem ac suas leges
haberent. quæ earum sub ditione Philippi fuissent, præsidia ex his Philippus
deduceret: his, quæ in Asia essent, Euromo Pedasisque & Bargyllis, & Iaslo, &
Myrina, & Abydo, & Thasso, & Perintho. eas quoque enim placere liberas ef-
se Decianorum libertate. Quintius Prusiæ Bithyniorum regi scriberet, quid
senatui & decem legatis placuisset. captiuos, transfugasque reddere Philip-
pum Romanis, & naues omnes tectas tradere: quin & regiam vnam inhabi-
lis propè magnitudinis, quam sexdecim versus remorum agebant: ne plus
quingentis armatorum haberet, nèue elephantum vllum. bellum extra Ma-
cedoniæ fines ne iniussu senatus gereret. * mille talentum daret populo Ro-
mano: dimidium præsens, dimidium pensionibus decem annorum. Vale-
rius Antias quaternum millium pondo argenti vectigal in decem annos, tri-
ginta quaterna millia pondo, & ducenta, præsens viginti millia pondo. idem
nominatim adiectum scribit, ne cum Eumene Attali filio (nouus is tum rex
erat) bellum gereret. In hæc obsides accepti, inter quos Demetrius Philippi
filius. Adiecit Valerius, Antias, Attalo absenti Aeginam insulam elephantos-
que dono datos, & Rhodijs Stratoniceam Cariæ, atque alias vrbes, quas Phi-
lippus tenuisset: Atheniensibus insulas datas, Paron, Imbrum, Delum, Scy-
rum. Omnibus Græciæ ciuitatibus hanc pacem approbantibus, soli Aetoli
id decretum decem legatorum clam mussantes carpebant. literas inanes va-
na specie libertatis adumbratas esse. cur enim alias Romanis tradi vrbes, nec
nominari eas? alias nominari, & sine traditione iubere liberas esse? nisi vt
quæ in Asia sint, liberentur longinquitate ipsa tutiores: quæ in Græcia sint, ne
nominatæ intercipientur, Corinthus, & Chalcis, & Oreum, cum Eretria &
Demetriade. Nec tota ex vano criminatio erat. dubitabatur enim de Corin-
tho, & de Chalcide, & Demetriade, quia in senatusconsulto quo missi decem
legati ab vrbe erant, cæteræ Græciæ atque Asiæ haud dubiè liberabantur: de
his tribus vrbibus legati, quod tempora Reipublicæ postulassent, id è Repu-
blica fideque sua facere statuere iussi erant. Antiochus rex erat: quem trans-
gressurum in Europam, cum primum ei res suæ placuissent, non dubitabant.
ei tam opportunas ad occupandum patere vrbes nolebant. Ab Elatia Anti-
cyram cum decem legatis, inde Corinthum traiecit: ibi consilia decem lega-
torum tractabantur. Identidem Quintius: liberandam omnem Græciam,
si Aetolorum linguas retunderet: si veram charitatem, maiestatem apud om-
nes nominis Romani vellent esse: si fidem facere, ad liberandam Græciam, &
non ad transferendum à Philippo ad se imperium, se mare traiecisse, nihil con-
tra ea de libertate vrbium alij dicebant. cæterum ipsis tutius esse, manere pau-
lisper sub tutela præsidij Romani, quàm pro Philippo Antiochum dominum
accipi. Postremo ita decretum est: Corinthus redderetur Achæis, vt in Acro-
corintho tamen præsidium esset: Chalcidem ac Demetriadem retineri, do-
nec cura de Antiocho decessisset. Isthmiorum statum ludicrum aderat, sem-
per quidem & aliàs frequens, cum propter spectaculi studium insitum genti,
quo certamina omnis generis artium viriumq; ac pernicitatis visuntur, tum
quia propter opportunitatem loci per duo diuersa maria omniū Græcorum
vndique conuentus erat. Sed expectatione erecti, qui deinde status futurus
Græciæ,

A Græciæ, quæ sua fortuna esset: alij non taciti solum opinabantur, sed sermonibus etiam ferebant. Romani ad spectaculum confederunt. & præco cum tubicine, ut mos est, in mediam arenam, unde solenni carmine ludicrum indici solet, processit: & tuba silentio facto ita pronuntiat: Senatus Romanus, & T. Quintius imperator, Philippo rege, Macedonibusque deuictis, liberos, immunes suis, legibus esse iubet Corinthios, Phocenses, Locrensesque omnes, & insulam Eubœam: & Magnetas, Thessalos, Perreobios, Achæos, Phthiotas. Percensuerat omnes gentes, quæ sub ditione Philippi regis fuerant. Audita voce præconis, maius gaudium fuit, quam quod vniuersum homines caperent. vix satis credere se quisque audisse: alij alios intueri mirabundi, velut somnij vanam speciem: quod ad quenque pertineret, suarum aurium fidei minimum credentes, proximos interrogabant. Reuocatus præco, cum vnusquisque non audire, sed videre libertatis suæ nuntium aueret: iterum pronuntiaret eadem. tum ab certo iam gaudio tantus cum clamore plausus est ortus, totiesque repetitus, ut facile appareret, nihil omnino bonorum multitudini gratius, quam libertatem esse. Ludicrum deinde ita raptim peractum est, ut nullius nec animi, nec oculi spectaculo intenti essent. adeo vnum gaudium præoccupauerat omnium aliarum sensum voluptatum. Ludis vero dimissis, cursu propè omnes tendere ad imperatorem Romanum: ut ruente turba in vnum, adire, contingere dextram cupientium, coronas lemniscosque iacentium, haud procul periculo fuerit. Sed erat trium ferme & triginta annorum: & cum robur iuuentæ, tum gaudium ex tam insigni gloriæ fructu vires suppeditabant. nec præsens omnium modo effusa lætitia est, sed per multos dies gratis & cogitationibus & sermonibus reuocata. Esse aliquam in terris gentem, quæ sua impensa, suo labore ac periculo bella gerat pro libertate aliorum. nec hoc finitimis, aut propinquæ vicinitatis hominibus, aut terris continenti iunctis præstet. maria traiciat: ne quod toto orbe terrarum iniustum imperium sit, & vbique ius, fas, lex potentissima sint. vna voce præconis liberatas omnes Græciæ atque Asiæ vrbes. hoc spe concipere audacis animi fuisse: ad effectum adducere, virtutis & fortunæ ingentis. Secundum istam iam Quintius, & decem legati, legationes regum, gentium, ciuitatumque audiuerunt. Primi omnium regis Antiochi vocati legati sunt. his eadem quæ ferè Romæ erant verba sine fide rerum iactantibus, nihil iam perplexè, ut antè, cum dubiæ res incolumi Philippo erant: sed apertè pronuntiatum, ut excederet. Asiæ urbibus: quæ aut Philippi, aut Ptolemæi regum fuissent: abstineret liberas, omnesque Græcas. ante omnia denuntiatum, ne in Europam aut ipse transfret, aut copias traiceret. Dimissis regis legatis, conuentus gentium ciuitatumque est haberi coeptus. eoque maturius peragebatur, quod decreta decem legatorum ciuitates nominatim pronuntiabant. Orestis, (Macedonum ea gens est) quod primi ab rege defecissent, suæ leges reddita. Magnetes, & Perreobi, & Dolopes liberi quoque pronuntiati. Thessalorum genti præter libertatem concessam, Achæi Phthiotæ dati, Thebis Phthioticis & Pharsalo excepto. Aetolos de Pharsalo & Leucade postulantibus, ut ex fœdere sibi restituerentur, ad senatum reiecerunt. Phocenses, Locrenses, & quæ sicut antè fuerant adiecta, decreti autoritate his contribuerunt. Corinthus & Triphylia & Herea (Peloponnesi & ipsa vrbs est) reddita Achæis. Oreum & Eretriam decem legati Eumeni regi Attali filio dabant: dissentiente Quintio, venit res in arbitrium senatus: senatus libertatem his ciuitatibus dedit, Caristo adiecto. Pleurato Lingus & Partheni dati. Illyriorum vtraque gens sub ditione Philippi fuerat. Aminandrum tenere iusserunt castella, quæ per belli tempus Philippo capta ademisset. Dimisso conuentu, decem legati partiti munia inter

Isthmij pronuntiantur voce præconis totius Græciæ ciuitates liberae.

Quintius & decem legati Romani, legationes regum & gentium audiunt.

inter se, ad liberandas suæ quisque regionis ciuitates discesserunt, P. Lentulus Bargyllas, L. Stertinius Hephæstiam & Thassum & Thraciæ vrbes, P. Villius & L. Terentius ad regem Antiochum, Cn. Cornelius ad Philippum. Cui de minoribus rebus editis mandatis, percunctatus, si consilium non vtile solum, sed etiam salutare admittere auribus posset. cum rex gratias quoque se acturum diceret, si quid quod in rem suam esset, expromeret: magnoperè ei suavit. quoniam pacem impetrasset, ad societatem amicitiamque petendam mitteret Romam legatos: ne si quid Antiochus moueret, expectasse, & temporum opportunitates captasse ad bellandum videri posset. Ad Tempe Thesfalica Philippus est conuentus. qui cum se missurum extemplò legatos respondisset: Cornelius Thermopylas, vbi frequens Græciæ statis diebus esse solet conuentus (Pylaicum appellant) venit, Aetolos præcipuè monuit, vt constanter & fideliter in amicitia populi Romani permanerent. Aetolorum principes alij interquesti sunt, quod non idem erga suam gentem Romanorum animus esset post victoriam, qui in bello fuisset: alij ferocius incusarunt, exprobraruntque: non modò vinci sine Aetolis Philippum, sed ne transire quidem in Græciam Romanos potuisse. Aduersus ea respondere, ne in altercationem excederet res, cum supersedisset Romanus: omnia eos æqua impetraturos, si Romam misissent, dixit. itaque ex autoritate eius decreti legati sunt. Hunc finem bellum cum Philippo habuit. Cum hæc in Græcia Macedoniaque, & Asia gererentur, Hetruriam infestam propè coniuratio seruorum fecit. Ad quam rendam opprimendamque eam M. Acilius prætor, cui inter ciues peregrinosque iurisdictio obtigerat, cum vna ex duabus legione urbana missus, alios iam congregatos pugnando vicit. ex his multi occisi, multi capti. alios verberatos crucibus affixit, qui principes coniurationis fuerant: alios dominis restituit. Consules in prouincias profecti sunt. Marcellum Boiorum ingressum fines, fatigato per diem totum milite via facienda, castra in tumulo quodam ponentem, Corolamus, regulus Boiorum cum magna manu adortus, ad tria millia hominum occidit. & illustres viri aliquot in illo tumultuario prælio ceciderunt: inter quos præfecti socium T. Sempronius Gracchus, M. Iunius Syllanus: & tribuni militum de legione secunda, A. Ogulnius. & P. Claudius. castra tamen ab Romanis impigrè permunita, retentaque, cum hostes à prospera pugna nequicquam oppugnassent. Statiuis deinde eisdem per dies aliquot sese tenuit, dum & faucios curaret, & tanto terrore animos militum reficeret. Boij, vt est gens minimè ad moræ tædium patiens, in castella sua vicosque dilapsi sunt. Marcellus Pado confestim traiecto in agrum Comensem, vbi Insubres Comensibus ad arma excitis castra habebant, ducit. legiones in ipso itinere prælium committunt. & primò adeò acriter inuaserunt, vt antesignanos impulerint. quod vbi animaduertit, veritus ne moti semel pellerentur, cohortem Marforum opposuit: & equitum Latinorum omnes turmas in hostem emisit. quorum cum primus secundusque impetus retudisset inferentem se ferociter hostem, confirmata & reliqua acies Romana restitit primò, deinde signa acriter intulit. nec vltra sustinuerunt certamen Galli, quin terga verterent, atque effuse fugerent. In eo prælio supra quadraginta millia hominum cæsa, Valerius Antias scribit: & quingenta septem signa militaria capta, & carpenta quadringenta triginta duo, & aureos torques multos, ex quibus vnū magni ponderis Claudius in Capitolio Ioui donum in æde positum scribit. Castra eo die Gallorum expugnata, direptaque: & Comum oppidum intra dies paucos captum. Castella inde duodeviginti ad consulem defecerunt. Id quoque inter scriptores ambigitur, vtrum in Boios prius, an Insubres consul exercitum induxerit, aduersamque prospera pugna obliterauerit: an victoria ad Comum parta, deformata clade in

Cn. Cornelius legatus
suadet Philippo, vt le-
gatos Romam mittat.

Cornelii & Aetolo-
rum colloquium.

Coniuratio seruorum
in Hetruria.

Corolamus regulus Bo-
iorum ad tria millia
Romanorum occidit.

Marcellus Gallorum
supra quadraginta
millia cecidit, eorum
castra diripuit, & Co-
mum expugnauit.

A de in Boijs accepta sit. Sub hæc tam varia fortuna gesta, L. Furius Purpureo alter consul per tribum Sappiniam in Boios venit. Iam castro Mutilo appropinquabat, cum veritus ne intercluderetur simul à Boijs Liguribusque, eadem via qua adduxerat, reduxit, & magno circuitu per aperta, eaque tuta loca ad collegam peruenit. Dein iunctis exercitibus primum Boiorum agrum usque ad Felsinam oppidum populantes peragrauerunt. Ea vrbs cæteraque castella, & Boij ferè omnes, præter iuuentutem, quæ prædandi causa in armis erat, (tunc in deuias syluas recesserat) in deditiōem venerunt. In Ligures deinde traductus exercitus. Boij negligentius coactum agmen Romanorum, quia ipsi procul abesse viderentur, improviso aggressuros se rati, per occultos saltus secuti sunt. quos non adepti, Pado repente nauibus trajecto, Leuos Libuosque cum peruastassent, redeuntes inde Ligurum extremo fine cum agresti præda in agmen incidunt Romanum. Celerius prælium acriusque commissum, quam si tempore locoque ad certamen destinatis, præparatis animis concurrissent. Ibi quantam vim ad stimulandos animos ira haberet, apparuit. nam ita cædis magis quam victoriæ auidi pugnarunt Romani, ut vix nuntium cladis hosti relinquerent. Ob eas res gestas, consulum literis Romam allatis, supplicatio in triduum decreta est. Breui post Marcellus Romam venit, triumphusque ei magno consensu patrum est decretus. Triumphauit in magistratu de Insucribus, Comensibusque. Boiorum triumphi spem collegæ reliquit: quia ipsi propriè aduersa pugna in ea gente euenerat, collegæ secunda. Multa spolia hostium captiuis carpentis traducta: multa militaria signa lata, * æris trecenta viginti millia, * argenti bigati ducenta triginta quatuor millia. in pedites singulos dati * octingenti æris: triplex equiti, centurioni que. Eodem anno Antiochus rex cum hybernasset Ephesi, omnes Asiæ ciuitates in antiquam imperij formulam redigere est conatus: reliquas quidem, aut quia locis planis positæ erant, aut quia parum mœnibus armisque ac iuuentuti fidebant, haud difficulter iugum accepturas. Smyrna & Lampſacus libertatem vsurpabant. periculumque erat, ne si concessum his foret, quos metuebat, Smyrnam in Aeolide Ioniaque, Lampſacum in Hellesponto, aliæ vrbes sequerentur. Igitur & ipse ab Epheso ad Smyrnam obsidendam misit: & quæ Abydi copiæ erant præsidio tantum modico relicto, duci ad Lampſacum oppugnandum iussit. nec vi tantum terrebat: sed per legatos leniter alloquendo, castigandoque temeritatem & pertinaciam, spem conabatur facere, breui quæ peterent habituros. & tum satis & ipsis & omnibus alijs apparere, ab rege impetratam eos libertatem, non per occasionem raptam habere. Aduersus quæ respondebant, nihil neque mirari, neque succensere Antiochum debere, si spem libertatis differri non satis æquo animo paterentur. Ipse initio Veris nauibus ab Epheso profectus, Hellespontum petit. terrestres copias ab Abydo traiecit Chersonesi urbem: terrestri naualem exercitum iunxit. & quia clauſerant portas, circumdedit mœnia armatis. & iam opera admoventi, deditio est facta. Idem metus tum incolentes alias Chersonesi vrbes in deditiōem dedit. Lyſimachiam inde omnibus simul naualibus terrestribusque copijs venit. quam cum desertam ac stratum propè ruinis inuenisset, (ceperant autem, direptamque incenderant Thraces paucis antè annis) cupido eum restituendi nobilem urbem, & loco sitam opportuno, cepit. itaque omni cura simul est aggressus & tecta murosque restituere, & partim redimere seruiennes Lyſimachienses, partim fuga sparsos per Hellespontum Chersonesumque conquerere, contrahereque: partim nouos colonos, spe commodorum proposita, ascribere, & omni modo frequentare. simul ut Thracum summoueretur metus, ipse parte dimidia terrestrium copiarum ad depopulandum pro-

Boij ferè omnes in deditiōem veniunt.

Marcellus de Insucribus & Comensibus triumphat.

* Val. 3026. coron.
* Val. 23400. coro.
* Alias octogeni, qui faciunt 36. 10. lid. cum 10. denarijs Turonenſ. Antiochus Smyrnam & Lampſacum oppugnari iubet.

Antiochus Lyſimachiam dirutam restituit.

*Antiochi & legatorum
Romanorum conven-
tus.*

*Antiochi ad legatos
Romanos responsio.*

xima Thraciæ est profectus: partem, naualesq; socios omnes reliquit in ope-
ribus reficiendæ vrbis. Sub hoc tempus & L. Cornelius, missus ab senatu ad
dirimenda inter Antiochum Ptolemæumq; reges certamina, Selymbriæ sub-
stitit: & decem legatorum P. Lentulus à Bargyllis, P. Villius & L. Terentius à
Thasso Lyfimachiam petierunt. eodem & à Selymbria L. Cornelius, & ex
Thracia post paucos dies Antiochus conuenerunt. Primus congressus cum
legatis, & deinceps inuitatio benigna & hospitalis fuit. vt de mandatis statu-
que præsentī Asiæ agi cœptum est, animi exasperati sunt. Romani omnia acta
eius, ex quo tempore è Syria classe soluisset, displicere senatui non dissimula-
bant, restituique Ptolemæo ciuitates omnes, quæ ditionis eius fuissent, æquū
censebant. nam quod ad eas ciuitates attineret, quas à Philippo possessas An-
tiochus per occasionem, auerso Philippo in Romanum bellum intercepisset,
id verò ferendum non esse, Romanos per tot annos terra marique tanta peri-
cula ac labores exhausisse, Antiochum belli præmia habere. Sed vt in Asiam
aduentus eius dissimulari ab Romanis, tanquam nihil ad eos pertinens, po-
tuerit: quòd iam etiam in Europam omnibus naualibus terrestribusque co-
pijs transierit, quantum à bello aperto Romanis abesse? illum quidem etiam
si in Italiam traiciat, negaturum. Ad ea rex: Satis iam antè videre se, Romanos
inquirere, quid regi Antiocho faciendum: at quousque terra marique pro-
grediendum fuerit ipsis, non cogitare. Asiam nihil ad populum Romanum
pertinere: nec magis illis inquirendum esse, quid Antiochus in Asia, quàm
Antiocho, quid in Italia populus Romanus faciat. Quod ad Ptolemæum at-
tineat, cui ademptas ciuitates querantur: sibi cum Ptolemæo & amicitiam
esse: & id agere se, vt breui etiam affinitas iungatur. Nec ex Philippi quidem
aduersa fortuna spolia vlla se petisse: aut aduersus Romanos in Europam tra-
iecisse. * fuerit, quo victo omnia, quæ illius fuissent, iure belli Seleuci facta
sint: existimare suæ ditionis esse. occupatis maioribus suis rerum aliarum alia
cura, primò quædam ex his Ptolemæum, deinde & Philippus vsurpando alie-
na possedisse: sicut quædam ex proxima Thracia, quæ indubitatè Lyfimachi
fuerint. ad ea facienda in antiquum venisse: & Lyfimachiam deletam Thracum
impetu de integro condere, vt Seleucus filius eam sedem regni habeat. His
disceptionibus per dies aliquot habitis, rumor sine vlllo satis certo authore
allatus de morte Ptolemæi regis, vt nullus exitus imponeretur sermonibus.
nam dissimulabat pars vtraque se audisse. & L. Cornelius, cui legatio ad duos
reges, Antiochum Ptolemæumque mandata erat, spatium modici temporis
ad conueniendum Ptolemæum petebat: vt priusquam moueretur aliquid in
noua possessione regni, perueniret in Aegyptum, & Antiochus suam fore Ae-
gyptum, si tum occasio esset, censebat. itaque dimissis Romanis, relictoque
Seleuco filio cum terrestribus copijs ad restituendam, vt instituerat, Lyfima-
chiam: ipse omni classe nauigans Ephesum, legatis ad Quintium missis, qui
ad fidem de societate agerent, oram Asiæ legens, peruenit in Lyciam. Patariisq;
cognito viuere Ptolemæum, nauigandi quidem in Aegyptum omissum con-
siliū est. Cyprum nihilominus tendens, cum Chelidonium promonto-
rium superasset, paulisper seditione remigum est retentus in Pamphylia circa
Eurymedontem amnem. Inde profectum eum ad capita (quæ vocant) Sari
fluminis, fœda tempestas oborta propè cum omni classe demersit. multæ na-
ues eiectæ: multæ ita haustæ mari, vt nemo in terram enauerit. magna vis ho-
minum ibi interiit, non remigum tantum, militumq; ignotorum, sed etiam
insignium amicorum. Collectis reliquijs naufragij, cum res non in eo esset,
vt Cyprum tentaret, minus opulento agmine quam profectus erat, Seleu-
ciam redit. ibi subduci nauibus iussis (iam enim hyems instabat) ipse in hy-
berna

A berna Antiochiam processit. In hoc statu regū erant res. Romæ eo primū an-
 notriumuiri epulones facti, C. Licinius Lucullus, T. Romuleius qui legē de cre-
 andis his tulerat: & P. Porcius Lecca. His triumuiris item, vt pontifici, lege datū
 togę prętexę habendę ius. Sed magnū certamen cū omnibus sacerdotibus eo
 anno fuit quęstoribus vrbānis, Q. Fabio Labeoni, & L. Aurelio. Pecunia opus
 erat, quod vltimā pensionē pecunię in bellū collatę persoluere placuerat priua-
 tis. quęstores ab auguribus, pontificibus, quod stipendiū per bellū non cōtulif-
 sent, petebant. ab sacerdotibus tribuni nequicquā appellati, omniumq; anno
 rum, per quos non dederant, exactū est. Eodē anno ii. mortui pōtiffices, nouiq;
 in eorum locū suffecti. M. Marcellus cōs. in locū T. Sēpronij Tuditani, qui Pr.
B in Hispania decesserat: & L. Valerius in locū M. Cornelij Cethegi. Et Q. Fab. Ma-
 ximus augur mortuus est admodū adolescens, priusquā vllū magistratū ca-
 peret: nec eo anno augur in eius locū est suffectus. Comititia inde consularia ha-
 bita à M. Marcello cōs. creati cōss. L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato. Prr.
 inde facti C. Fabricius Luscinus, Cn. Atinius Labeo, C. Manli⁹ Volso, Ap. Clau-
 dius Nero, P. Manlius, P. Porcius Lecca. Aediles curules, M. Fuluius Nobilior, &
 C. Flaminius, tritici decies centū m. *binis æris populo diuiserūt: id C. Flamini
 honoris causā, ipsius patrisq; aduexerāt Siculi Romā. Flaminius gratiā eius cō-
 municauerat cū collega. Ludi Rom. & apparati magnificē sunt, & ter toti in-
 staurati. Aediles pleb. Cn. Domitius Aenobarbus, & C. Scribonius curio maxi-
C mus multos pecuarios ad pop. iudiciū adduxerunt: tres ex his cōdemnati sunt.
 ex eorū mulctaticia pecunia eadē in insula Fauni fecerunt. Ludi pleb. per biduū
 instaurati, & epulū fuit ludorū causa. L. Valerius Flaccus, & M. Porcius, quo die
 magistratū inierunt, de prouincijs cū ad senatū retulissent, patres cēfuerunt
 cū in Hispania tantū glisceret bellū, vt iam cōsulari & duce & exercitu opus
 esset, placere, cōss. Hispaniā citeriorē & Italiā prouincias aut cōparare inter
 se, aut sortiri, vtri Hispania prouincia euenisset, eū duas legiones & quinq; m.
 sociū Latini nominis, & d. equites secū portare, & naues longas xx. ducere.
 alter cōs. duas legiones scriberet. his Galliā prouinciā obtineri satis esse, fractis
 proximo anno Insubriū & Boiorū animis. Cato Hispaniā, Valerius Italiā est for-
D titus. Prr. deinde prouincias sortiti, C. Fabricius Luscinus vrbānā, C. Atinius La-
 beo peregrinā, C. Manlius Volso Siciliā, Ap. Claudius Nero Hispaniā vltiorē,
 P. Porcius Lecca Pisas, vt ab tergo Liguribus esset, P. Manlius in Hispaniā citerio-
 rem adiutor cōs. datur. T. Quintio, suspectis non solum Antiocho & Aetolis,
 sed etiā Nabide Lacedæmoniorū tyranno, prorogatū in annū imperiū est, duas
 legiones vt haberet. in eas si quid supplementi opus esset, cōs. scribere, & mit-
 tere in Macedoniā iussi. Ap. Claudio pręter legionē, quam Q. Fabius habuerat,
 m. m. peditū & c. c. equites novos cōscribere permissum. Par numerus peditum
 equitumq; nouorū P. Manlio in citeriorē Hispaniā decretus: & legio eadē, quę
 fuerat sub Minutio Prr. data. Et P. Porcio Leccę ad Hetruriā circa Pisas c. c. pedi-
E tum, & L. equites & Gallico exercitu decreti. In Sardinia prorogatū imperium
 Sempronio Longo. Prouincijs ita distributis, cōss. priusquā ab vrbe profici-
 scerentur, ver sacrum ex pontificū iussu fecere: quod C. Cornelius Mammula Pr. Ver sacrum.
 vouerat de senatus sentētia, populiq; iussu, Cn. Seruilio. C. Flaminio cōss. an-
 nis post xxi. factū est, quāmvotū. Per eosdē dies C. Claudius, Ap. filius, Pulcher,
 augur in Q. Fabij Maximi locū, qui priore anno mortuus erat, lectus inaugura-
 tusq; est. Mirantibus iam vulgo hominibus, quod Hispania mouisset bellū, ne-
 gligi: literę à Q. Minutio allatę sunt, se ad Turbā oppidū cum Budare & Besasi-
 de imperatoribus Hispanis signis collatis prosperē pugnasse: xii. m. hostiū cesa:
 Budarē imperatorē captū: cēteros fusos fugatosq;. His literis lectis, minus ter-
 roris ab Hispanis erat, vnde ingens bellū expectatū fuerat. Omnes curę post ad-
 uentū vtiq; x. legatorū in Antiochū regē conuersę. Hi expositis prius quę cum
 Philippo

Triumviri Epulones
hoc anno primū
facti.

A sacerdotibus stipen-
dium exactum.

* Vno solido Tu-
ronensi.

Prouinciarum forti-
tio.

Ver sacrum.

Q. Minutius prosperē
pugnauit in Hispania.

Decem Legati refe-
runt quā sit in Græ-
cia status.

Philippo acta essent, & quibus legibus data pax: nō minorem belli molem restare ab Antiocho docuerūt. Ingenti classe, egregio terrestri exercitu in Europā eum traiecisse. nisi auertisset vana spes ex vaniore rumore orta, Aegypti inuadendæ, mox bello Græciā arsurā fuisse. neq; enim ne Aetolos quidem quieturos, cū ingenio inquietā, tum iratā Romanis gentē. hærere & aliud in visceribus Græcię ingens malū: Nabin nunc Lacedæmoniorū, mox si liceat, vniuersę Græcię futurū tyrannū, auaritia & crudelitate omneis fama celebratos tyrannos equantē. cui si Argos velut arcē Peloponneso impositā tenere liceat, deportatis in Italiā Romanis exercitibus, nequicquā liberatam à Philippo Græciam fore, pro rege, si nihil aliud, lōginquo vicinū tyrannū dominum habiturā. Hęc cū iam ab grauib; authoribus, tum qui omnia per se ipsos explorata referrent, audirent maiores, quod ad Antiochū attineret, maturanda his, cū rex quacunq; de causa in Syriā cōcessisset, de tyranno cōsultatio visā est. Cū diu disceptatū esset, vtrum iam causæ satis videretur, cur decerneretur: an permitterent T. Quintio, quod ad Nabin Lacedæmoniū attineret, faceret quę e Repub. censeret esse, permiserūt: eam rem esse rati, quę maturata dilataue nō tam magni momēti ad summā rem P. R. esset: magis id animaduertendū esse, quid Annibal & Carthaginienes si cū Antiocho ortum foret bellum, acturi essent. Aduersæ Annibali factionis homines principib; Romanis, amicis quisq; suis, identidem scribebāt: nuntios literasq; ab Annibale ab Antiochū missas, & ab rege ad eum clā legatos venisse. vt feras quasdā nunquā mitescere: sic immitē, implacabilem eius viri animū esse. marcescere otio situq; ciuitatē, queri eum, & inertia operis, nec sine armorū sonitu excitari posse. Hęc probabilia memoria prioris belli, per vnū illum nō magis gesti quā moti, faciebat. Iritauerat etiā recenti factō multorū potentiū animos. Iudicū ordo Carthagine ea tempestate dominabatur, eo maximē, quod ijdē perpetui iudices erant. res, fama, vitaq; omniū in illorū potestate erat: qui vnū eius ordinis, idem omneis aduersos habebat. nec accusator apud iudices infensos deerat. Horum in tam impotēti regno (neq; enim ciuilitate nimis opibus utebantur) Pr. factus Annibal vocare ad se quæstorē. Idem pro nihilo habuit. nā & aduersę factionis erat: & quia ex quęstura in iudices, potentissimū ordinem referebātur, iam pro futuris mox opib; animos gerebat. Enimvero indignū id ratus Annibal: viatorē ad præhendendum quæstorē misit: subductūq; in concionē non ipsum magis quā ordinem iudicū, præ quorum superbia atq; opibus nec leges quicquā essent, nec magistratus, accusauit. & vt secundis auribus accipi orationē animaduertit, et infimorū quoq; libertati grauē esse superbiam eorum: legē extemplō promulgauit, pertulitq; vt in singulos annos iudices legerentur, ne quis biennium cōtinuū iudex esset. Cæterū quantā eo factō ad plebē inierat gratiā, tantū magnæ partis principū offendeat animos. Adiecit aliud, quod bono pub. sibi proprias similtates irritauit. Vectigalia pub. partim negligentia dilabebātur: partim prædæ ac diuisui principum quibusdā & magistratibus erāt. quin & pecunia, quæ in stipendiū Romanis suo quoq; anno penderetur, deerat: tributūq; graue priuatis imminere videbatur. Annibal postquā vectigalia quanta terrestria maritimaq; essent, & in quas res erogarentur, animaduertit, & quid eorū ordinarij Reip. vsus cōsumerent, quantū peculatus auerteret: omnibus residuis pecunijs exactis tributo priuatis remisso, satis locupletē Rempub. fore ad vectigal præstandū Romanis, pronuntiauit in concione, & præstitit promissum. Tum verò isti, quos pauerat per aliquot annos publicus peculatus, velut bonis ereptis, nō furto eorum manibus extorto, infensi & irati Romanos in Annibalē, & ipsos causam odij quærētes, instigabāt. Itaq; diu repugnāte Scipione Africano, quia parum ex P. R. dignitate esse ducebat subscribere odijs accusationibusq; Annibalis, & factionibus Carthaginensium inferere publicam auctoritatem: nec satis

Iudicū ordo Carthagine dominatur,

Annibal ordinem iudicū accusat,

Annibalis de vectigalibus consilium multos sibi infensos reddidit.

A fatis habere bello vicisse Annibalē, nisi velut accusatores calumniam in eum iurarent, ac nomen deferrent: tandem peruicerūt, vt legati Carthaginem mitterentur: qui apud senatum eorum arguerent Annibalem cum Antiocho rege consilia belli faciendi inire. Legati tres missi, C. Seruilius, M. Claudius Marcellus, Q. Terentius Culleo. qui cum venissent, ex consilio inimicorum Annibaliscum Masanissa rege Numidarum Carthaginiensibus essent, dirimendas. id creditum vulgo. Annibalem vnum se peti ab Romanis non fallebat, & ita pacem Carthaginiensibus datam esse, vt inexpiabile bellum aduersus se vnum maneret. itaq; cedere tempori & fortunæ statuit, & præparatis iam omnibus antè ad fugam, obuersatus eo die in foro auertendæ suspicionis causa, primis tenebris vestitu forensi ad portam cum duobus comitibus ignaris consilij est egressus. Cum equi quo in loco iussi erant præsto fuissent, nocte via cita regionem quandam agri Vocani transgressus, postero die mane inter Acyllam & Thapsum ad suam turrim peruenit. ibi eum parata, instructaq; remigio excepit naus. ita Africa Annibal excessit, sæpius patriæ quàm suorum euentus miseratus. Eo die in Cercinam insulam traiecit. vbi cum in portu naues aliquot Pœni onerarias cum mercibus inuenissent, & ad egressum eum è naue concursus salutantium esset factus: percontantibus, legatum se Tyrum dici iussit. veritus tamen ne qua earū naus nocte profecta Thapsum aut Acyllam nuntiaret, se Cercinæ visum: sacrificio apparari iusso magistros nauium mercatoresq; inuitari iussit: & vèla cum antennis ex nauibus corrogari, vt vmbra (etenim media æstas fortè erat) cœnantibus in littore fieret. quantum res & tempus patiebatur, apparatæ celebratæq; eius diei epulæ sunt: multoq; vino in ferum noctis conuiuium productum. Annibal quum primum fallendi eos qui in portu erant, tempus habuit, nauem soluit. ceteri sopiti cum postero die tandem ex somno pleni crapulæ surrexissent, id quod serum erat, aliquot horas remis in naues collocandis & aptandis armamentis absumpserunt. Carthagine & multitudinis assuetæ domum Annibalis frequentare concursus ad vestibulum ædium est factus: & vt non comparere eum vulgatum est, in forum turba conuenit, principem ciuitatis quærentium. & alij fugam cōscisse: (id quod erat) alij fraude Romanorum interfectū, idq; magis ferebant: variosq; vultus cerneret, vt in ciuitate aliorū alias partes fouentiū factionibus. visum deinde Cercinæ eum, tandē allatū est. Romani legati cum in senatu exposuissent, comperit patribus Romanis esse, & Philippum regem antè ab Annibale maxime accensum, bellum populo Romano fecisse, & nunc literas nuntiosq; ab eo ad Antiochum regem profectos, haud quieturum antè, quàm bellum toto orbe terrarum concisset: ne his debere impune esse, si satis facere Carthaginienses populo Romano vellent: nihil eorum sua voluntate, nec publico consilio factū esse, Carthaginienses responderunt, quicquid æquum censuissent Romani, facturos esse. Annibal prospero cursu Tyrum peruenit: exceptusq; à cōditoribus Carthaginis vt alia patria vir tam clarus omni genere honorum, paucos moratus dies Antiochiam nauigat. ibi profectum iam regem cum audisset, filium eius solenne ludorum ad Daphnen celebrantem conuenisset: comiter ab eo exceptus, nullam moram nauigandi fecit. Ephesi regem est consecutus, fluctuantē adhuc animo, incertumq; de Romano bello. sed haud paruum momentum animo eius ad moliendum aduentus Annibalis fecit. Aetolorum quoque eodem tempore alienati ab societate Romana animi sunt: quorum legatos Pharsalum & Leucadem, & quasdam alias ciuitates ex primo fœdere petentes, senatus ad Quintium reiecit.

Legati tres à Senatu Carthaginem missi.

Annibal ex Africa discedit.

Romani legati in Carthaginiensi senatu de Annibale queruntur.

Annibal Tyrum peruenit, & ab Antiocho comiter excipitur.

LEX Oppia, quam C. Oppius tribunus plebis bello Punico de stringendis cultibus matronarum tulerat, cum maxima contentione abrogata est: cum Porcius Cato author fuisset, ne ea lex aboleretur. Is in Hispaniam profectus bello, quod Emporij orsus est, citeriorem Hispaniam pacavit. T. Quintius Flamininus bellum aduersus Lacedamonios, & tyrannum eorum Nabidem prosperè gestum, data ijs pace, qualem ipse voluit: liberatiq; Argi, qui sub ditione tyranni erant, finiuit. Senatus tunc primùm secretus à populo ludos spectauit. vt id fieret, Sex. Aelius Patrus, & L. Cornelius Cethegus censores interuenerunt cum indignatione plebis. Colonia plures deducta sunt. M. Porcius Cato de Hispania triumphauit. Res præterea aduersus Boios & Insubres Gallos feliciter gesta referuntur. T. Quintius Flamininus, qui Philippum Macedonum regem, & Nabidem Lacedamoniorum tyrannum, vicerat, Gratiāq; omnem liberauerat, ob hanc rerum gestarum multitudinem triduo triumphauit. Legati Carthaginiensium nuntiauerunt, Annibalem qui ad Antiochum confugerat, bellum cum eo moliri. tentauerat autem Annibal per Aristonem Tyrium, sine literis Carthaginem missum, ad rebellandum Pœnos concitare.

Lex Oppia de cultu
matronarum.

INTER bellorum magnorum, aut vixdum finitorum, aut imminentium curas, intercessit res parua dictu, sed quæ studijs in magnum certamen excesserit. M. Fundanius, & L. Valerius tribuni plebis, ad plebem tulerunt de Oppia lege abroganda. Tulerat eam C. Oppius tribunus plebis, Q. Fabio, T. Sempronio coss. in medio ardore Punici belli: ne qua mulier plus semuncia auri haberet: neu vestimento versicolori vteretur: neu iuncto vehiculo in vrbe oppidoue, aut propius inde mille passus, nisi sacrorum publicorum causa veheretur. M. & P. Iunij Bruti tribuni plebis legem Oppiam tuebantur: nec eam se abrogari passuros aiebant. Ad suadendum dissuadendumq; multi nobiles prodibant. Capitolium turba hominum fauentium aduersantiumq; legi cõplebatur. matrone nulla nec authoritate, nec verecundia, nec imperio virorum, contineri limine poterant: omnes vias vrbs, aditusq; in forum obsidebant, viros descendentes ad forum orantes, vt florente Repub. crescente indies priuata omniū fortuna, matronis quoq; pristinum

ornatum reddi paterentur. augebatur hæc frequentia mulierum indies: nam etiam ex oppidis conciliabulisq; conueniebant. iam & consules prætoresq; & alios magistratus adire & rogare audebant. cæterum minimè exorabilem alterum utiq; consulem M. Porcium Catonem habebant, qui pro lege, ne abrogaretur, ita differuit: Si in sua quisq; nostrum matrefamilias Quirites, ius & maiestatem viri retinere instituisset, minus cum vniuersis foeminis negotij haberemus.

M. Porcij Catonis oratio
pro Oppia lege.

A beremus. nunc domi victa libertas nostra impotentia muliebri, hic quoq; in foro obteritur & calcatur: & quia singulas sustinere non potuimus, vniuersas horremus. Equidem fabulam & fictam rem ducebam esse, virorum omne genus in aliqua insula coniuratione muliebri à stirpe sublatum esse. Ab nullo genere nō æquè summū periculū est, si coetus & concilia, & secretas consultationes esse sinas. Atq; ego vix statuere apud animū meum possum, utrū peior ipsa res, an peiore exemplo agatur. quorum alterum ad nos coss. reliquosq; magistratus, alterum ad vos Quirites magis pertinet. nam vtrum è Republica sit, nec ne, id quod ad vos fertur, vestra existimatio est, qui in suffragium ituri estis. Hæc consternatio muliebris, siue sua sponte, siue authoribus vobis M. Fundani & L. Valeri facta est, haud dubiè ad culpam magistratuū pertinens, nescio vobis tribuni, an coss. magis sit deformis. vobis, si fœminas ad concitandas tribunitias seditiones iam adduxistis: nobis, si vt plebis quōdam, sic nunc mulierum secessione leges accipiendæ sunt. Equidem non sine rubore quodam paulo antè per medium agmen mulierum in forum perueni. quod nisi me verecundia singularum magis maiestatis & pudoris, quàm vniuersarum tenuisset, ne compellatæ à cōsule viderentur, dixissem: qui hic mos est in publicū procurrendi & obsidendi vias, & viros alienos appellādi? istud ipsum suos quæq; domi rogare nō potuistis? an blandiores in publico quàm in priuato, & alienis quàm vestris estis? quanquā ne domi quidem vos, si sui iuris

C finibus matronas cōtineret pudor, quæ leges hic rogarentur abrogarenturue curare decuit. Maiores nostri nullam ne priuatam quidem rem agere fœminas sine authore voluerunt: in manu esse parentum, fratrum, virorum. nos (si dijs placet) iam etiam Rempub. capeßere eas patimur, & foro quoq; & concionibus & comitijs immisceri. quid enim nunc aliud per vias & compita faciunt, quàm quod aliæ rogationes tribunorum plebis suadent, aliæ legem abrogandam censent? Date frænos impotenti naturæ, & indomito animali, & sperate ipsas modum licentiæ facturas, nisi vos faciatis. Minimum hoc eorum est, quæ iniquo animo fœminæ sibi aut moribus aut legibus iniunctum patiuntur. omnium rerum libertatē, imò licentiam, si vera dicere volumus, desiderant. quid enim si hoc expugnauerint, nō tentabunt? Recensete omnia muliebria iura, quibus licentiam earum alligauerint maiores nostri, per quæque subiecerint viris: quibus omnibus constrictas vix tamen continere potestis. quid si capere singula & extorquere, & exæquari ad extremum viris patiemi, tolerabiles vobis eas fore creditis? extemplo simul pares esse cœperint, superiores erunt. At Hercule ne quid nouū in eas rogetur, recusant, non ius, sed iniuriā deprecantur. imò vt quam accepistis, iussistis suffragijs vestris legem, quam vsu tot annorum & experiendo comprobastis, hanc vt abrogetis: id est, vt vnā tollendo legem cæteras infirmetis. Nulla lex satis commoda omnibus est. id modò quæritur, si maiori parti, & in summam prodest. si

E quod cuiquā priuatim officiet ius, id destruet ac demolietur: quid attinebit vniuersos rogare leges, quas mox abrogare, in quos latæ sunt, possint? Volo tamen audire quid sit, propter quod matronæ consternatæ procurreant in publicum: ac vix foro se & concione abstineant. vt captiui ab Annibale redimantur, parentes, viri, liberi, fratres earum? procul abest, absitq; semper talis fortuna Reipub. sed tamen cū fuit, negastis hoc pijs precibus earum. At non pietas, nec sollicitudo pro suis, sed religio cōgregauit eas. matrem Idæam Pessinunte ex Phrygia venientem accepturæ sunt. Quid honestum dictu saltem seditioni prætenditur muliebri? vt auro & purpura fulgeamus, inquiunt, vt carpentis festis profestisq; diebus velut triumphātes de lege victa & abrogata, & captis & ereptis suffragijs vestris per urbē vectemur: ne vllus modus sumpti-

*Avaritia & luxuria
pestes rerum publica-
rum.*

*Cupiditates prius na-
te, quàm leges.*

*L. Valerij tribuni ple-
bis pro abroganda Op-
pia lege oratio.*

bus nec luxuriæ sit. Sæpe me querentem de fœminarum, sæpe de virorum, nec de priuatorum modò, sed etiam magistratuum sumptibus audistis: diuersisq; duobus vitijs, avaritia & luxuria ciuitatem laborare, quæ pestes omnia magna imperia euerterunt. Hæc ego quo melior lætiorq; indies fortuna Reipublicæ est, quo magis imperium crescit: & iam in Græciam Asiamq; transcendimus, omnibus libidinum illecebris repletas, & regias etiam attrectamus gazas: eo plus horreo, ne illæ magis res nos ceperint, quam nos illas. Infesta, mihi credite, signa ab Syracusis, illata sunt huic vrbi. iam nimis multos audio Corinthi & Athenarum ornamēta laudanteis, miranteisq;, & antè fixa fictilia deorum Romanorum ridenteis. ego hos malo propitios deos, & ita spero futuros, si in suis manere sedibus patiemur. Patrum nostrorum memoria per legatum Cyneam Pyrrhus non virorum modò, sed etiam mulierum animos donis tentauit. nondum lex Oppia ad coercendam luxuriam muliebrem lata erat, tamen nulla accepit. quam causam fuisse censetis? eadem fuit, quæ maioribus nostris, nihil de hac re lege sancienti. nulla erat luxuria quæ coerceretur. Sicut antè morbos necesse est cognitos esse, quàm remedia eorum: sic cupiditates prius natæ sunt quàm leges, quæ ijs modum facerent. Quid legem Liciniam excitauit de L. iugeribus, nisi ingens cupido agros cōtinuandi? quid legem Cinciam de donis & muneribus, nisi quia vectigalis iam & stipendiaria plebs esse senatui cœperat? Itaq; minimè mirum est, nec Oppiā, nec aliam vllam tum legem desideratam esse, quæ modum sumptibus mulierum faceret, cū aurum & purpurā data & oblata vtrò non accipiebant. Si nunc cum illis donis Cyneas urbem circumiret, stantes in publico inuenisset quæ acciperent. Atq; ego non nullarum cupiditatum ne causam quidem aut rationē inire possum. nam vt quod alij liceat, tibi non licere, aliquid fortasse naturalis aut pudoris: aut indignationis habeat: sic equato omnium cultu, quid vnaqueq; vestrū veretur, ne in se cōspiciatur? Pessimus quidē pudor est vel parsimonix, vel paupertatis: sed vtrunq; lex vobis demit, cū id quod habere non licet, non habetis. Hanc, inquit, ipsam exæquationem non fero, illa locuples, cur non insignis auro & purpura conspicior? cur paupertas aliarum sub hac legis specie latet? vt quod habere non possunt, habituræ, si liceret, fuisse videantur? Vultis hoc certamen vxorib. vestrīs iniicere Quirites, vt diuites id habere velint, quod nulla alia possit? pauperes, ne ob hoc ipsū cōtemnantur, supravires se extendant? Ne simul pudere, quod non oportet, cœperit: quod oportet, nō pudebit. quæ de suo poterit, parabit: quæ non poterit, virū rogabit. Miserū illum virum, & qui exoratus et qui nō exoratus erit, cū quod ipse non dederit, datū ab alio videbit. Nunc vulgo alienos viros rogant, & quod maius est, legē & suffragia rogant: & à quibusdam impetrāt aduersus te & rem tuam, & liberos tuos inexorabiles. simul lex modum sumptibus vxoris tuæ facere desierit, tu nunquam facies. Nolite eodē loco existimare Quirites futurā rem, quo fuit, antequàm lex de hoc ferretur. & hominem improbum non accusari tutius est, quàm absolui: & luxuria non mota tolerabilior esset, quàm erit nunc ipsis vinculis: sicut fera bestia, irritata, deinde emissa. Ego nullo modo abrogandā legem Oppiā censeo. vos quod faxitis, deos omnes fortunare velim. Post hæc tribuni quoq; plebis, qui se intercessuros professi erāt, cū pauca in eandem sententiā adiecissent: tum L. Valerius prorogatione ab se promulgata ita disseruit. Si priuati tantummodo ad suadendū dissuadendumq; id quod à nobis rogatur, processissent, ego quoq; cū satis dictum pro vtraq; parte existimarem, tacitus suffragia vestra expectassem. nūc cū vir grauissimus C. S. M. Porcius nō autoritate solū, quæ tacita satis momēti habuisset, sed oratione etiam longa & accurata infectatus sit rogationē nostram, necesse est paucis respondere, qui tamē plura verba in

LI 4

diem frumentum & cetera quæ belli usus postulabant, præbenda publicani se-
 conducturos professi erant. seruos ad remū, numero ex censu constituto, cum
 stipendio nostro dabamus: aurum & argentum omne, à senatoribus eius rei
 initio orto, in publicum conferebamus: viduæ & pupilli pecunias suas in æra-
 rium deferebant. cautum erat, quo ne plus auri & argenti facti, quo ne plus si-
 gnati argenti & æris domi haberemus. Tali tempore in luxuria & ornatu ma-
 tronæ occupatæ erant, vt ad eam coercendam lex Oppia desiderata sit: cum
 quia Cereris sacrificium lugentibus omnibus matronis intermissum erat, se-
 natus finiri luctū triginta diebus iussit. Cui non apparet, ob inopiā & miseriam
 ciuitatis, quia omniū priuatorum pecuniæ in vsum publicū vertendæ erant:
 istam legem scriptam, tandiu mansuram, quandiu causa scribendę legis man-
 fisset: nam si quæ tunc temporis causa aut decreuit senatus, aut populus iussit,
 in perpetuū seruari oportet, cur pecunias reddimus priuatis? cur publica præ-
 senti pecunia locamus? cur serui, qui militent, nō emuntur? cur priuati nō da-
 mus remiges, sicut tunc dedimus? Omnes alij ordines, omnes homines muta-
 tionem in meliorem statum Reipublicæ sentient, ad coniuges tantū nostras pa-
 cis & tranquillitatis publicæ fructus non perueniet? Purpura viri vtemur, præ-
 textati in magistratibus, in sacerdotijs: liberi nostri prætextis purpura togis v-
 tentur, magistratibus in colonijs municipijsq; hic Romę infimo genere magi-
 stris vicorum, togæ prætextæ habendæ ius permittemus: nec id vt viui solum
 habeant tantū in signe, sed etiam vt cum eo cumentur mortui: foeminis dun-
 taxat purpuræ vfu interdiciemus? & cum tibi viro liceat purpura in veste stra-
 gula vti, matrem familias tuam purpureū amiculū habere non fines? & equus
 tuus speciosius instratus erit, quàm vxor vestita? Sed in purpura, quæ teritur,
 absumitur, iniustam quidē, sed aliquam tamē causam tenacitatis video: in au-
 ro vero, in quo præter manus pretium nihil intertrimenti fit, quæ malignitas
 est? præsidium potius in eo est, & ad publicos & ad priuatos vsus, sicuti experti
 estis. Nullam æmulationē inter se singularum, quando nulla haberet, esse aie-
 bat. At Hercule vniuersis dolor & indignatio est. cum sociorum Latini nomi-
 nis vxoribus vident ea concessa ornamenta, quæ sibi adempta sint: cum insi-
 gnes eas esse auro & purpura, cum illas vehi per urbem, se pedibus sequi, tan-
 quam in illarum ciuitatibus, non in sua imperiū sit. Virorum hoc animos vul-
 nerare posset: quid muliercularū censetis, quas etiam parua mouent? Nō ma-
 gistratus, nec sacerdotia, nec triumphi, nec insignia, nec dona aut spolia bellica
 his cōtingere possunt, munditiæ & ornatus, & cultus, hæc foeminarū insignia
 sunt: his gaudent & gloriantur, hunc mundū muliebre appellarunt maiores
 nostri. Quid aliud in luctu, quàm purpuram atq; aurum deponūt? quid cum
 eluxerunt, sumunt? quid in gratulationibus supplicationibusq; nisi excellen-
 tiorem ornatū adiiciunt? Scilicet si legem Oppiā abrogaueritis, nō vestri arbi-
 trij erit, si quid eius vetare volueritis, quod nunc lex vetat. minus filia, vxores,
 sorores etiā quibusdā in manu erunt. Nunquā saluis suis exuitur seruitus mu-
 liebris. & ipsę libertatē, quam viduitas & orbitas facit, detestantur. In vestro ar-
 bitrio suū ornatū, quàm in legis, malunt esse. & vos in manu & tutela, nō in ser-
 uitio debetis habere eas: & malle patres vos, aut viros, quàm dominos dici. In-
 uidiosis nominibus utebatur modò cōs. seditionē muliebrē & secessionem
 appellando. id enim periculum est, ne Sacrum montem, sicut quondam irata
 plebs, aut Auentinum capiant. Patiendū huic infirmitati est, quodcunq; vos
 censueritis. quo plus potestis, eo moderatius imperio vti debetis. Hęc cum cō-
 tra legem, proq; lege dicta essent, aliquanto maior frequētia mulierū postero
 die sese in publicum effudit: vnoq; agmine omnes Brutorum ianuas obsede-
 runt, qui collegarum rogationi intercedebant: nec antē abstiterunt, quàm re-
 missa

Mundus muliebris.

A missa intercessio à tribunis est. Nulla deinde dubitatio fuit, quin omnes tribus legē abrogarent: annis xx. post abrogata est, quā lata. M. Porcius COS. posteaquam abrogata est Oppia lex, extemplō xxv. nauibus longis, quarum *Oppia lex abrogatur.* v. sociorum erant, ad Lunę portū profectus, eodem exercitu conuenire iusso, *M. Porcius Cato in Hispaniam trajicit.* & edicto per oram maritimā misso nauibus omnis generis contractis, à Luna proficiscens edixit, vt ad portū Pyrenæi sequerentur, inde se frequenti classe ad hostes iturum. Præteruecti Ligustinos montes, sinumq; Gallicum, ad diem quam edixerat, cōuenerunt. inde Rhodam ventū: & præsidium Hispanorum, quod in castello erat, vi deiectū. ab Rhoda secundo vento Emporias peruentum. ibi copię omnes præter socios nauales, in terram expositæ. Iam tunc Em- *Emporia.* porię duo oppida erant muro diuisa. vnum Græci habebant à Phocęa, vnde & Massilienses oriundi: alterum Hispani. sed Græcum oppidū in mare expositū, totum orbē muri minus quadringentos passus patentē habebat: Hispanis retractior à mari trium milliū passuum in circuitu murus erat. Tertium genus Romani coloni ab diuo Cæsare post deuictos Pompeij liberos adiecti. nunc in corpus vnū cōfusi omnes: Hispanis prius, postremò & Græcis in ciuitatem Romanam ascitis. Miraretur quis, cum cerneret aperto mari ab altera parte, ab altera Hispanis, tam feræ & bellicosæ genti obiectos, quæ res eos tutaretur. disciplina erat custos infirmitatis, quā inter validiores optimè timor cōtinet. *Disciplina custos infirmitatis.* Partem muri versam in agros egregiè munitā habebant, vna tantū in eā regionē porta imposita: cuius assiduus custos semper aliquis ex magistratibus erat. nocte pars tertia ciuiū in muris excubabat, neq; moris tantum aut legis causa, sed quanta si hostis ad portas esset, obseruabant vigilias, & circumibant cura. Hispanū neminem in urbem recipiebant, ne ipsi quidē temerè vrbe excedebant. ad mare patebat omnibus exitus. porta ad Hispanorum oppidum versa nunquam nisi frequentes, pars tertia ferè, cuius proxima nocte vigilię in muris fuerant, egrediebatur. causa exeundi hæc erat: commercio eorū Hispani imprudentes maris gaudebant: mercariq; & ipsi ea quæ externa nauibus inueherentur, & agrorum exhibere fructus volebant. huius mutui vsus desiderium vt Hispania vrbs Græcis pateret, faciebat. Erant etiam eo tutiores, quòd sub vmbra Romanæ amicitie latebant, quam sicut minoribus viribus, quā Massilienses, ita pari colebant fide. tunc quoque consulem exercitumque comiter ac benignè acceperunt. Paucos ibi moratus dies Cato, dum exploraret, vbi & quantæ hostium copię essent, vt ne mora quidem segnīs esset, omne id tempus exercendis militibus consumpsit. Id erat fortè tempus anni, vt frumentum in areis Hispani haberent. itaque redemptoribus vetitis frumentum parare, ac Romam dimissis: Bellum, inquit, seipsum alet. profectus ab Emporijs, agros hostium vrit, vastatq;: omnia fuga & terrore complet. Eodem tempore M. Heluio decedenti ex vltiore Hispania cum præsidio sex millium dato ab Ap. Claudio prætore, Celtiberi agmine ingenti ad oppidum Ilturgi occurrerunt. Viginti millia armatorum fuisse Valerius scribit, duodecim millia ex ijs cæsa, oppidum Ilturgi receptum, & puberes om- *Hispanorum duodecim millia cæsa.* nes interfectos. Inde ad castra Catonis Heluius peruenit. & quia tuta iam ab hostibus regio erat, præsidio in vltiore Hispaniam remisso, Romam est profectus, & ob rem feliciter gestam ouans urbem est ingressus. Argenti infecti tulit in ærarium * quatuordecim millia pondo septingenta triginta duo: & * Coron. 147326. signati * bigatorum x v. millia xxiii. & Oscensis argenti cxx. millia * Coron. 1702. cum solid. 14. & denariolis 5. cccxxxviii. Causa triumphī negandi senatui fuit, quòd alieno auspicio, & in aliena prouincia, pugnasset. Cæterum biennio post redierat, cum prouincia successorī Q. Minutio tradita, annum insequentem retentus ibi longo & graui morbo fuisset. itaque duobus modò mensibus antè Heluius ouans

* Val. 348000. cor.
 * Val. 7800. coro.
 * Val. 278000. coronat. sed numerus hoc loco suspectus est. Crescit enim in immentum

Ilergetum legati ad
 Catonem Cos. missi.

Catonis ad Tribunos
 & praefectos oratio.

ouans urbem est ingressus, quam successor eius Q. Minutius triumpharet. Hic quoque tulit * argenti pondo triginta quatuor millia octingenta: * bigatorum LXXVIII. millia, & Oscensis argenti * CCLXXVIII. millia. In Hispania interim consul haud procul Emporijs castra habebat. eò legati tres ab Ilergetum regulo Bilistage, in quibus vnus filius erat, venerunt, querentes castella sua oppugnari, nec spem vllam esse resistendi, nisi praesidio Romanus miles esset, quinque millia militum satis esse: nec hostes, si tanta manus venisset, mansuros. Ad ea consul, moueri quidem se vel periculo eorum vel metu dicere: sed sibi nequaquam tantum copiarum esse, ut cum magna vis hostium haud procul absit, cum qua mox signis collatis dimicandum sibi indies expectet, diuidendo exercitum, minuere tutò vires posset. Legati vbi hæc audiuerunt, flentes ad genua consulis prouoluuntur. Orant, ne se in rebus tam trepidis deserat. quò enim se, repulso ab Romanis, ituros? nullos se socios, nihil usquam in terris aliud spei habere. potuisse se extra id periculum esse, si decedere fide, si coniurare cum cæteris voluissent. nullis minis, nullis terriculis se motos, sperantes satis opis & auxilij sibi in Romanis esse. id si nullum sit, si sibi à consule negetur, deos hominesque se testes facere, inuitos & coactos se, ne eadem quæ Saguntini passi sunt patiantur, defecturos: & cum cæteris, potius Hispanis, quam solos perituros esse. Et illo quidem die sic sine responso dimissi. Consulem nocte quæ infecuta est, anceps cura agitare. nolle deferere socios, nolle minuere exercitum, quòd aut moram sibi ad dimicandum, aut in dimicando periculum afferre posset. stat sententia, non minuere copias, ne quid interim hostes inferant ignominiae, socijs spem pro re ostendendam censet. Sæpè vana pro veris, maximè in bello valuisse: & credentem se aliquid auxilij habere, perinde atque haberet, ipsa fiducia & sperando atque audendo seruatum. Postero die legatis respondit, quanquam vereatur ne suas vires, alijs eas commodando minuat, tamen illorum se temporis ac periculi magis quam sui rationem habere. denuntiari militum parti tertiae ex omnibus cohortibus iubet, ut cibum quem in naues imponant, maturè coquant: nauesque in diem tertium expediri iussit. duos ex legatis Bilistagi atque Ilergetibus nuntiare ea iubet: filium reguli comiter habendo, & muneribus apud se retinet. Legati non antè profecti, quam impositos in naues milites viderunt: id pro haud dubio iam nuntiantes, non suos modò, sed etiam hostes fama Romani auxilij aduentantis impleuerunt. Consul vbi satis quod in speciem fuit, ostentatum est, reuocari ex nauibus milites iubet. ipse cum iam id tempus anni appeteret, quo geri res possent, castra hyberna mille passuum ab Emporijs posuit. inde per occasiones nunc hac parte, nunc illa, modico praesidio castris relicto, praedatum milites in hostium agros educebat. Nocte fermè proficiscebantur, ut & quam longissimè à castris procederent, & inopinantes opprimerent. & exercebat ea res novos milites, & hostium magna vis excipiebatur: nec iam egredi extra munimenta castellorum audebant. Vbi satis admodum & suorum & hostium animos est expertus, conuocari tribunos praefectosque & equites omnes & centuriones iussit. Tempus, inquit, quod sæpè optastis, venit: quo vobis potestas fieret virtutem vestram ostendendi. adhuc praedonum magis quam bellantium militastis more, nunc iusta pugna hostes cum hostibus conferetis manus. non agros inde populari, sed urbium opes haurire licebit. Patres nostri, cum in Hispania Carthaginiensium & imperatores ibi & exercitus essent, ipsi nullum imperatorem, nullos in ea milites haberent: tamē addere hoc in foedere voluerunt, ut imperij sui Iberus fluuius esset finis. nunc cum duo praetores cum cos. cum tres exercitus Romani Hispaniam obtineant: Carthaginiensium iam propè x. annis nemo in his prouincijs

A uincijs sit, imperium nobis citra Iberum amissum est. hoc armis & virtute recuperetis oportet: & nationem rebellante magis temerè, quàm constanter bellantē, iugum quo se exuit accipere rursus cogatis. In hunc modū maximè adhortatus, pronuntiat, se nocte ad castra hostiū ducturū. ita ad corpora curanda dimissi. Media nocte cū auspicio operā dedisset, profectus, vt locum quem vellet, priusquàm hostes sentirent, caperet, præter castra hostiū circumducit, & prima luce acie instructa sub ipsum vallum tres cohortes mittit. Mirantes barbari à tergo apparuisse Rom. discurrere ipsi ad arma, interim C. S. apud suos: *Cato Hispanos adoritur.* Nusquam, nisi in virtute spes est milites, inquit: & ego sedulò, ne esset feci. inter castra nostra & nos, medijs hostes, ab tergo hostiū ager est. quod pulcherrimū, **B** idem tutissimum est, in virtute spem politam habere. Sub hæc cohortes recipi iubet, vt barbaros simulatione fugæ eliceret. Id quod crediderat, euenit. pertimuisse & cedere rati Romanos, porta erumpunt: & quantum inter castra sua & hostium aciem relictum erat loci, armatis cōplent. Dum trepidant acie instruenda, C. S. iam paratis ordinatisq; omnibus. incōpositos aggreditur. equites primos ab vtroq; cornu in pugnam induxit. sed in dextro extemplò pulsi, cedentesq; trepidi, etiam peditum terrorem intulere. Quod vbi vidit C. S. duas cohortes delectas ab dextro latere hostium circumduci iubet: & ab tergo se ostendere, prius quàm concurrerent peditum acies. Is terror obiectus hosti, rem metu Rom. equitum inclinatam æquauit. tamen adeò turbati erant dexteræ **C** alæ equites, peditesq; vt quosdam C. S. manu ipse reprehenderit, & aduersos in hostem verterit. ita & quandiu missilibus pugnatum est, anceps pugna erat & iam ab dextra parte, vnde terror & fuga cœperat, ægrè Romanas resistebat. à sinistro cornu, & ab fronte vrgebantur barbari: & cohortes ab tergo instantes pauidi respiciebant. Vt emissis soliferreis falaricisque gladios strinxerunt, tum velut redintegrata est pugna. non cecis ictibus procul ex improviso vulnerabantur: sed pedecollato, tota in virtute ac viribus spes erat. Fessos iam suos C. S. ex secunda acie subsidiarijs cohortibus in pugna inductis, accendit: noua acies facta, integri recentibus telis fatigatos adorti hostes, primū acri impetu velut cuneo perculerunt: deinde dissipatos in fugam auerterunt: effusoq; **D** per agros cursu, castra repetebantur. Vbi omnia fuga completa vidit Cato, ipse *Hispani in fugā vertuntur.* ad secundam legionem, quæ in subsidio posita erat, equo reuehitur: & signa præ se ferri, plenoq; gradu ad castra hostium oppugnanda succedere iubet. si quis extra ordinem auidius procurrit, & ipse interequitans sparo percutit, & tribunos centurionesq; castigare iubet. Iam castra hostium oppugnabantur: faxisq; & sudibus & omni genere telorum summovebantur à vallo Romani. vbi recens admota legio est, tum & oppugnātibus animus creuit, & infensus hostes pro vallo pugnant. C. S. omnia oculis perlustrat: vt quā minima vi resistatur, ea parte irrumpat. ad sinistram portam infrequentes videt: eò secundæ legionis principes hastatosq; inducit. Non sustinuit impetum eorū statio, **E** quæ portæ opposita erat. & ceteri posteaquam intra vallum hostes vident, ipsis castris exuti, signa armaq; abijciunt. cæduntur in portis suomet ipsi agmine in arcto hærentes. secundani terga hostium cædunt, ceteri castra diripiunt. *Hispanorum castra diripiuntur.* Valerius Antias sup̄ LX. millia hostium cæsa eo die scribit, Cato ipse haud sanè *Catonis laus.* detrectator laudum suarum, multos cæsos ait, numerum non scribit. Tria eodē die laudabilia fecisse putatur. vnum, quod circumducto exercitu, procul nauius suis castrisq; vbi spem nisi in virtute haberent, inter medios hosteis prælium commisit. alterum, quod cohortes ab tergo hostibus obiecit. tertium, quod secundam legionem, cæteris omnibus effusis ad sequendos hosteis plenogradu sub signis compositā, instructamq; subire ad portam castrorū iussit. Nihil deinde à victoria cessatum: cū receptui signo dato suos spolijs onustos

*Hispanorū plerique
in deditionem acce-
pti.*

stos in castra reduxisset, paucis horis noctis ad quietem datis, ad prædandum
in agros duxit. effusus, ut sparsis hostibus fuga, prædati sunt. quæ res non mi-
nus, quam pugna pridie aduersa Emporitanos, Hispanos, accolasq; eorum in
deditionem compulit. multi & aliarum ciuitatum, qui Emporias perfugerant, de-
diderunt se. quos omnes appellatos benignè, vinoq; & cibo curatos, domos
dimisit. Confestim inde castra mouit. & quacunque incedebat agmen, legati
dedentium ciuitates suas occurrebant. & cum Tarraconem venit, iam omnis
cis Iberum Hispania perdomita erat, captiuq; & Romani & socium ac Latini
nominis varijs casibus in Hispania oppressi, donum cos. à barbaris reduce-
bantur. Fama deinde vulgatur, cos. in Turdetaniam exercitum ducturum:
& ad deuos motanos profecturum etiam falso perlatum est. Ad hunc vanum,
& sine authore ullo rumorem Bergistanorum ciuitatis septem castella defe-
cerunt. eos deducto exercitu cos. sine memorando prælio in potestatem re-
degit. Haud ita multo post iidem, regresso Tarraconem cos. priusquam inde
quoquam procederet, defecerunt. Iterum subacti: sed non eadem venia victis
fuit. sub corona veniére omnes, ne sæpius pacem sollicitarent. Interim P. Man-
lius Pr. exercitu vetere à Q. Minutio, cui successerat, accepto, adiuncto & Ap.
Claudij Neronis ex vltiore Hispania vetere item exercitu, in Turdetaniam
proficiscitur. Omnium Hispanorum maximè imbelles habentur Turdetani.
freti tamen multitudine sua, obuiam ierunt agmini Romano. Eques immis-
sus turbauit extemplo aciem eorum. pedestre prælium nullius ferme certami-
nis fuit. milites veteres periti hostium belliq; haud dubiam pugnam fecerunt.
Nec tamen ea pugna debellatum est. decem millia Celtiberum mercede Tur-
detani conducunt, alienisq; armis parabant bellum. Cos. interim rebellionem
Bergistanorum ictus, cæteras quoq; ciuitates ratus per occasionem idem fa-
cturas, arma omnibus cis Iberum Hispanis ademit. quam rem adeò ægrè pas-
si, ut multi mortem sibi metipsi consciscerent: ferox gens nullam vitam rati sine
armis esse. Quod ubi cos. renuntiatum est, senatores omnium ciuitatum ad
se vocari iussit. atq; ijs, Non nostra, inquit, magis, quam vestra refert, vos non
rebellare, siquidem id maiore Hispanorum malo, quam exercitus Romani la-
bore semper adhuc factum est. id ut ne fiat, vno modo arbitror cauere posse, si
effectum erit ne possitis rebellare. volo id quam mollissima via consequi. vos
quoq; in ea re consilio me adiuuate. nullum libentius sequar, quam quod vos
metipsi attuleritis. Tacentibus, spatium se ad deliberandum dierum paucorum
dare dixit. cum reuocati secundo quoque consilio tacuissent, vno die muris
omnium dirutis, ad eos qui nondum parebant, profectus, ut in quamq; regio-
nem venerat, omnes, qui circa incolebant, populos in deditionem accepit. Se-
gesticam tantum, grauem atq; opulentam ciuitatem, vineis & pluteis cepit. Eo
maiores habebat difficultates in subigendis hostibus, quam qui primi vene-
rant in Hispaniam: quod ad illos tedio imperij Carthaginiensium Hispani de-
ficiebant, huic ex usurpata libertate in seruitutem velut asserendi erant, & ita mo-
ta omnia accepit, ut alij in armis essent, alij obsidione ad defectionem cogerentur:
nec, nisi in tempore subuentum foret, ultra sustentaturi fuerint. Sed in cos.
ea vis animi atq; ingenij fuit, ut omnia maxima minimaq; per se adiret atque
ageret: nec cogitaret modò imperaretq; quæ in re essent, sed pleraq; ipse per se
transigeret: nec in quenquam omnium grauius seueriusq; quam in semetipsum im-
perium exerceret: parsimonia & vigilijs & labore cum vltimis militum certaret: nec
quicquam in exercitu suo præcipui, præter honorem atq; imperium haberet. Diffici-
lius bellum in Turdetania prætori P. Manlio Celtiberi mercede excidi ab hosti-
bus, sicut antè dictum est, faciebant. itaque eò cos. accersitus literis præto-
ris legiones duxit. Vbi eò venit, (castra separatim Celtiberi & Turdetani ha-
bebant)

*Hispani armis exuti,
mortem sibi consciue-
runt.*

*Cato muros urbium Hi-
spanie diruit.*

*Catoni quanta fuerit
in domada Hispania
difficultas.*

*In Turdetaniam du-
cit exercitum Cato à
præto accersitus.*

A bebant) cum Turdetanis extemplò leuia praelia incurfantes in ftationes eorū
 Romani facere: ſemperq; victores ex quamuis temerè cœpto certamine abi-
 re. Ad Celtiberos in colloquium tribunos militū ire cōs. atq; ijs trium con-
 ditionum electionem ferre iubet. primam, ſi tranſire ad Romanos velint, &
 duplex ſtipendiū accipere, quàm quantum à Turdetanis pepigiſſent. alteram,
 ſi domos abire, publica fide accepta, nihil eam rem noxæ futuram, quòd ho-
 ſtibus ſe Romanorū iunxiſſent. tertiam, ſi vtiq; bellum placeat, diem locum-
 que conſtituant, vbi ſecum armis decernant. A Celtiberis dies ad conſultan-
 dum petita. concilium immiſtis Turdetanis habitum magno cum tumultu:
 eo minus decerni quicquam potuit. Cū incertum, bellum an pax cum Cel-
 tiberis eſſet, commeatus tamen haud ſecus quàm in pace, ex agris caſtellisq;
 hoſtium Romani portabant: dein ſæpè munimenta eorum, velut communi
 pacto commercio priuatis inducijs ingredientiſ, cōs. vbi hoſtes ad pugnam
 elicere nequit, primū prædatum ſub ſignis aliquot expeditas cohortes in
 agrum integræ regionis ducit: deinde audito, Saguntia Celtiberū omnes
 ſarcinas impedimenta q; relicta, eò pergit ducere ad oppugnandū. Poſteaquam
 nulla mouentur re, perſoluto ſtipendio nō ſuis modò, ſed etiam prætoris mi-
 litibus, relictoq; omni exercitu in caſtris prætorianis, ipſe cum ſeptem cohor-
 tibus ad Iberum eſt reſſus. Ea tam exigua manu oppida aliquot cepit, de-
 fecere ad eum Sedetani, Auſetani, Sueſſetani. Lacedanos, deuia & ſylueſtrem
 C gentem, cū inſita feritas continebat in armis: tum conſcientia, dum cōs.
 exercitusq; Turdulo bello eſt occupatus, depopulorum ſubitis incurſioni-
 bus ſociorū. Igitur ad oppidum eorū oppugnandum cōs. ducit non Roma-
 nas modò cohortes, ſed iuuentutem etiam merito inſenſorum ijs ſociorum.
 Oppidum longum, in latitudinem haudquaquam tantundem patens habe-
 bant. quadringentos inde fermè paſſus conſtituit ſigna. ibi delectarum co-
 hortium ſtationem relinquens, præcepit eis, ne ſe ex eo loco antè mouerent,
 quàm ipſe ad eos veniſſet. cæteras copias ad vltiorem partē vrbs circundu-
 cit. maximū ex omnibus auxilijs humerum Sueſſetanæ iuuentutis habebat,
 eos ad murum oppugnandum ſubire iubet. Quorum vbi arma ſigna q; La-
 D cetani cognouere, memores, quàm ſepè in agro eorum impunè perſultaſſent,
 quoties ipſos ſignis collatis fudiſſent, fugaiſſentq; patefacta repente porta,
 vniuerſi in eos erumpunt. Vix clamorem eorum, nedum impetum Sueſſeta-
 ni tulere. quod poſteaquam ſicut futurum ratus erat, conſul fieri etiam vi-
 dit, equo citato ſubter murum hoſtium ad cohortes aduehitur: atq; eas arre-
 ptas, effuſis omnibus ad ſequendos Sueſſetanos, quā ſilentium ac ſolitudo
 erat, in vrbs inducit: priusque omnia cepit, quàm ſe recipere Lacetani.
 mox ipſos nihil præter arma habentes in deditionem accepit. Confeſtim in-
 de victor ad Vergium caſtrum ducit. Receptaculum id maximè prædonum
 erat: & inde in curſiones in agros pacatos prouinciæ eius fiebant. Transfugit
 E inde ad conſulem princeps Vergeſtanus: & purgare ſe ac populares cœpit.
 nō eſſe in manu ipſis Remp. prædones receptos totū ſuæ poteſtatis id caſtrum
 feciſſe. cōs. eum domum redire, conſicta aliqua probabili cur abuiſſet cauſa
 iuſſit. cū ſe muros ſubiſſe cerneret, intentosq; prædones ad tuenda mœnia
 eſſe: tum vti cum ſuæ factionis hominibus meminifſet arcem occupare. Id vti
 præceperat, factum. repente anceps terror, hinc muros aſcendentibus Ro-
 manis, illinc arce capta, barbaros circumuaſit. Huius potitus loci cōs. eos
 qui arcem tenuerant, liberos eſſe cum cognatis, ſuaq; habere iuſſit: Vergeſta-
 nos cæteros queſtori vt venderet imperauit: de prædonibus ſupplicium ſum-
 pſit. Pacata prouincia, vectigalia magna inſtituit ex ferrarijs argentarijsque,
 quibus tum inſtitutis locupletior indies prouincia fuit. Ob has res geſtas in

Lacetanos Cato op-
 pugnat.

Lacetanorum vrbs
 capitur.

Vergium oppugnatur
 à Catone.

*Supplicatio in triduum
decreta, ob res in Hi-
spania feliciter gestas.*

*Quintij ad sociarum
in Græcia ciuitatum
legatos oratio.*

*Alexandri Aetolo-
rum principis oratio.*

*Aristeni Achæorum
pretoris oratio.*

Hispania supplicationem in triduum patres decreuerunt. Eadem ætate alteri
COS. L. Valerius Flaccus in Gallia cum Boiorum manu propter Litaniam syl-
uam signis collatis secundo prælio conflixit. Octo millia Gallorum cæsa tra-
duntur. cæteri omisso bello in vicos suos atq; agros dilapsi. COS. reliquæ æsta-
tis circa Padum Placentiæ & Cremonæ exercitum habuit, restituitq; quæ in ijs
oppidis bello diruta fuerant. Cùm hic status rerum in Italia Hispaniaq; esset,
T. Quintio in Græcia ita hybernis actis, vt exceptis Aetolis, quibus nec pro spe
victoriæ præmia contigerant, nec diu quies placere poterat, vniuersa Græcia
simul pacis libertatisque perfruens bonis egregiè statu suo gauderet: nec ma-
gis in bello virtutem Romani ducis, quàm in victoria temperantiam iusti-
tiamque & moderationem miraretur: senatusconsultum, quo bellum aduer-
sus Nabin Lacedæmonium decretum erat, affertur. Quo lecto Quintius, con-
uentu Corinthum omnium sociarum ciuitatum legationibus in diem cer-
tam edicto, vbi frequentes vndique principes conuenerunt, ita vt ne Aetoli
quidem abessent, tali oratione est vsus. Bellum aduersus Philippum non ma-
gis communi animo consilioque Romani & Græci gesserunt, quàm vtrique
suas causas belli habuerunt. nam & Romanorum amicitiam, nunc Chartha-
ginienfes hostes eorum iuuando, nunc hic socijs nostris oppugnandis viola-
uerat: & in vos talis fuit, vt nobis, etiam si nostrarum obliuisceremur iniuria-
rum, vestræ iniuriæ satis digna causa belli fuerint. Hodierna consultatio to-
ta ex vobis pendet. refero enim ad vos, vtrum Argos, sicut scitis ipsi, ab Nabi-
de occupatos pati velitis sub ditione eius esse: an æquum censeatis nobilissi-
mam vetustissimamque ciuitatem in media Græcia sitam repeti in liberta-
tem, & eodem statu, quo cæteras vrbes Peloponnesi & Græciæ esse. Hæc con-
sultatio, vt videtis, tota de re pertinente ad vos est: Romanos nihil contingit,
nisi quatenus liberatæ Græciæ vnius ciuitatis seruitus non plenam, nec inte-
gram gloriam esse finit. Cæterum si vos nec cura eius ciuitatis, nec exem-
plum, nec periculum mouet, ne serpat latius contagio eius mali: nos æqui bo-
niq; facimus. de hac re vos consulo, staturus eo quod plures censueritis. Post
orationem Romani imperatoris percenseri aliorum sententiæ cœptæ sunt.
Cùm legatus Atheniensium quantum poterat gratijs agendis Romanorum
in Græciam merita extulisset, imploratos auxilium aduersus Philippum tulisse
opem: non rogatos vltro aduersus tyrannum Nabin offerre auxilium: in-
dignatusq; esset hæc tanta merita sermonibus tamen aliquorum carpi futura
calumniantium, cùm fateri potius præteritorum gratiam deberent, appare-
bat inCESSI Aetolos. Igitur Alexander princeps gentis inuectus primum in A-
thenienses, qui libertatis quondam duces & authores, assentationis propriæ
gratia cōmunem causam proderent: questus deinde Achæos Philippi quon-
dam milites, postremum ab inclinata eius fortuna transfugas, & Corinthum
recepisse, & id agere, vt Argos habeant: Aetolos primos hostes Philippi, sem-
per socios Romanorum, pactos in fœdere suas vrbes agrosque fore deuicto
Philippo: fraudari Echino & Pharsalo: insimulauit fraudis Romanos, quod
vano titulo libertatis ostentato, Chalcidem & Demetriadem præsidijs tene-
rent: qui Philippo cunctanti deducere inde præsidia obijcere semper soliti
sunt, nunquam, donec Demetrias Chalcisque & Corinthus tenerentur, li-
beram Græciam fore: postremò, manendi in Græcia, retinendiq; exercitus Ar-
gos & Nabin causam facerent. Deportarent legiones in Italiam: Aetolos pol-
liceri, aut conditionibus & voluntate sua Nabin præsidium Argis deductu-
rum: aut vi atq; armis coacturos in potestate consentientis Græciæ esse. Hac
vaniloquentia primum Aristænum prætorem Achæorum excitauit. Ne istuc,
inquit, Iupiter Opt. Max. siuerit, Iunoq; regina: cuius in tutela Argi sunt, vt illa
ciuitas

A ciuitas inter tyrannum Lacedæmonium & latrones Aetolos præmium sit posita in eo discrimine, vt miserius à nobis recipiatur, quàm ab illo capta est. Mare interiectum ab istis prædonibus non tuetur nos T. Quinti. quid, si in media Peloponneso arcem sibi fecerint, futurum nobis est? Linguam tantum Græcorum habet, sicut speciem hominū, moribus ritibusq; efferacioribus quàm vlli barbari, imò quàm rapaciss. belluę vtuntur. Itaq; vos rogamus Romani, vt & ab Nabide Argos recuperetis: & ita res Græciæ constituatis, vt à latrocinio quoq; Aetolorū satis pacata hæc relinquatis. Romanus cunctis vndiq; increpantibus Aetolos, responsurū se fuisse ijs dixit, nisi ita infensos omneis in eos videret, vt sedandi potius, quàm irritandi essent. contentum itaq; opinione ea, quæ de Romanis Aetolisq; esset, referre se dixit: quid de Nabidis bello placeret, nisi redderet Achæis Argos. Cū omnes bellum decreissent, auxilia vt pro viribus suis quæq; ciuitates mitterent, est hortatus. Ad Aetolos legatum etiam misit, magis vt nudaret animos, id quod euenit, quàm spe impetrari posse. Tribunis militum vt exercitum ab Elatia accerferent, imperauit. Per eosdem dies & Antiochi legatis de societate agentibus respondit, nihil se absentibus decem legatis sententię habere, Romam eundem ad senatum ijs esse. Ipse copias educitas ab Elatia ducere Argos pergit. atq; ei circa Cleonas Aristænus Pr. cum x. millibus Achæorum, equitibus mille occurrit. & haud procul inde iunctis exercitibus posuerunt castra. Postero die in campum Argiuorum descenderunt: & quatuor ferè millia ab Argis locum castris capiunt. Præfectus præsidio Lacconum erat Pythagoras, gener idem tyranni, & vxoris eius frater: qui sub aduentum Romanorum, & vtrasque arces, (nam duas habent Argi) & loca alia, quæ aut opportuna, aut suspecta erant, validis præsidijs firmavit. sed inter agenda hæc pauorem iniectum aduentu Romanorum dissimulare haudquam poterat: & ad externum terrorem intestina etiam seditio accessit. Damocles erat Argiuus, adolescens maioris animi, quàm consilij: qui primò, iureiurando interposito, de præsidio expellendo cum idoneis collocutus, dum vires adijcere coniurationi studet, incautior fidei æstimator fuit. colloquentem eum cum suis satelles à præfecto missus cū accerferet, sensit proditum consilium esse: hortatusq; coniuratos qui aderāt, vt potius quàm extorti morerentur, arma secum caperent: atque ita cum paucis in forum ire pergit, clamitans, vt qui saluam remp. vellent, authorem & ducem se libertatis sequerentur. Haud sanè mouit quenquam, quia nihil vsquam spei propinquæ, nedum satis firmi præsidij cernebant. Hæc vociferantem eum Lacedæmonij circumuentum cum suis interfecerunt. comprehensi deinde quidam & alij: ex ijs occisi plures, pauci in custodiam coniecti. multi proxima nocte funibus per murum demissi ad Romanos transfugerunt. Quintius affirmantibus ijs, si ad portas Romanus exercitus fuisset, non sine effectu futurum eum motum fuisse: & si propius castra admouerentur, non quieturos Argiuos: misit expeditos pedites equitesque, qui circa Cylarabin (gymnasium id est minus trecentos passus ab vrbe) cum erumpentibus à porta Lacedæmonijs prælium commiserunt, atq; eos haud magno certamine compulerunt in urbem. & castra eo ipso loco, vbi pugnatum erat, imperator Romanus posuit. Diem inde vnum in speculis fuit, si quid noui motus oriretur. posteaquā oppressam metu ciuitatem vidit, aduocat concilium de oppugnandis Argis. Omnium principum Græciæ, præter Aristænum, eadem sententia erat, cū causa belli non alia esset, inde potissimum ordiendum bellum. Quintio id nequaquam placebat, sed Aristænum contra omnium consensum disserentem cum haud dubia approbatione audiuit. & ipse adiecit, cū pro Argiuis aduersus tyrannū bellum susceptum sit, quid minus conueniens esse, quàm omissa hoste Argos oppugnari?

Quintius Argos oppugnat.

Damocles cum paucis coniurat.

*Quintius reliquit Argi
Lacedæmonem pergit
oppugnaturus.*

*Sociorum auxilia ad
oppugnandam Lacedæmonem.*

*Nabidis in apparando
contra Romanos bello
diligentia.*

*Auxiliares Nabidis
Quintium adoriuntur.*

pugnari: se verò caput belli Lacedæmonem & tyrannum petiturum. Et dimissis cōcilio, frumentatum expeditas cohortes misit. quod maturi erat circa, demissum & conuectum est. viride, ne hostes mox haberent, protritum & corruptum. castra deinde mouit, & Parthenio monte superato, præter Tegeā tertio die ad Caryas posuit castra. ibi, priusquā hostium intraret agrum, sociorum auxilia expectauit. Venerunt Macedones à Philippo mille quingenti, & Thessalorum equites XL. nec iam auxilia, quorū affatim erat, sed commeatus finitimis vrbibus imperati morabantur Romanum. Nauales quoq; magnæ copiæ conueniebant. iam ab Leucade L. Quintius cū XL. nauibus venerat: iam Rhodæ x. & octo recte naues: iam Eumenes rex circa Cycladas insulas erat cū x. rectis nauibus, triginta lembis, mistisq; alijs minoris formæ nauigijs. ipsorū quoque Lacedæmoniorum exules permulti tyrannorum iniuria pulsī, spe recuperandæ patriæ in castra Romana conuenerant. Multi autem erant iam per aliquot ætates, ex quo tyranni tenebant Lacedæmonē, alij ab alijs pulsī. princeps erat exulum Agesipolis, cuius iure gentis regnum Lacedæmone erat: pulsus infans ab Lycurgo tyranno post mortem Cleomenis, qui primus tyrannus Lacedæmone fuit. Cū terra mariq; tantū belli circumstaret tyrannum, & propè nulla spes esset vires suas hostiumq; æstimanti, non tamen omisit bellum: sed & à Creta mille delectos iuuentutis eorum exciuit, cū mille iam haberet: & tria millia mercenariorum militum, x. millia popularium cum castellanis agrestibus in armis habuit: & fossa valloq; vrbem communiuit, & ne quid intestini motus oriretur, metu & acerbitate pœnarum tenebat animos. Quoniam vt saluum vellent tyrannum, sperare non poterat, cū suspectos quosdam ciuium haberet: eductis in campum omnibus copijs, (Dromon ipsi vocant) positis armis ad concionem vocari iussit Lacedæmonios, atque eorum concioni satellites armatos circumdedit. & pauca præfatus, cur sibi omnia timenti cauentiq; ignoscendum in tali tempore foret: & ipsorū referre, si quos suspectos status præsens rerum faceret, prohiberi potius ne quid moliri possint, quàm puniri molientes. itaq; quosdam se in custodia habiturum, donec ea quæ instet tempestas prætereat. hostibus repulsis, à quibus, si modò proditio intestina satis caueatur, minus periculi esse, extemplo eos emissurum. Sub hæc citari nomina octoginta ferme principum iuuentutis iussit, atq; eos vt quisq; ad nomen responderat, in custodiam tradidit: & nocte insequenti omnes interfecit. Ilotarum deinde quidam (hi sunt iam inde antiquitus castellani, agreste genus) transfugere voluisse insimulati, per omnes vicos sub verberibus acti necantur. Hoc terrore obstupuerant multitudinis animi ab omni conatu nouorum consiliorum. Intra munitiones copias continebat, nec parem se ratus, si dimicare acie vellet: & vrbem relinquere tam suspensis & incertis omnium animis metuens. Quintius satis iam omnibus paratis profectus ab stativis, die altero ad Sellasiam super Oenunta fluuiū peruenit: quo in loco Antigonus, Macedonū rex, cū Cleomene Lacedæmoniorū tyranno signis collatis dimicasse dicebatur. inde, cū audisset ascensum difficilis & artæ viæ esse, breui per mōteis circuitu præmissis qui munirēt viā, lato satis & patenti limite ad Eurotam amnem sub ipsis prope fluentem mœnibus, peruenit. vbi castra metantes Rom. Quintiumq; ipsum cum equitibus atq; expeditis prægressum auxiliares tyranni adorti, in terrorem ac tumultum coniecerunt, nihil tale expectantes: quia nemo his obuius toto itinere fuerat, ac veluti pacato agro transierant. Aliquam diu peditibus equites, equitibus pedites vocantibus, cū in se cuiq; minimum fiduciæ esset, trepidatum est. tandem signa legionum superuenerūt: & cū primi agminis cohortes inductæ in præliū essent, qui modo terrori fuerant, trepidantes in vrbem compulsi sunt. Romani cū tantum à muro

A muro recessissent, ut extra ictum teli essent, acie directa paulisper steterunt. Posteaquam nemo hostium contra exhibat, redierunt in castra. Postero die Quintius prope flumen præter urbem sub ipsas Mænali montis radices ducere copias instructas pergit. primæ legionariæ cohortes ibant: levis armatura & equites agmen cogeant. Nabis intra murum instructos paratosq; sub signis habebat mercenarios milites, in quibus omnis fiducia erat, ut ab tergo hostem aggrediretur. posteaquam extremum agmen præterijt, tum ab oppido eodem quo pridie eruperant, tumultu pluribus simul locis erumpunt. Ap. Claudius agmen cogeant: qui ad id quod futurum erat, ne inopinatum accideret, præparatis suorum animis, signa extemplo conuertit, totumq; in hostem agmen

B circumegit. itaque velut rectæ acies concurrissent, iustum aliquandiu prælium fuit. tandem Nabidis milites in fugam inclinarunt, quæ minus infida ac trepida fuisset, ni Achæi locorum prudentes institissent. hi & cædem ingentem ediderunt, & dispersos passim fuga plerosque armis exuerunt. Quintius prope Amyclas posuit castra. inde cum perpopulatus omnia circumiecta vrbi frequentis & amœni agri loca esset, nullo iam hostium porta excedente, mouit castra ad flumen Eurotam. inde vallem Taygeto subiectam, agrosq; ad mare pertinentes euastat. Eodem ferè tempore L. Quintius maritimæ oræ oppida partim volutate, partim metu aut vi recepit. certior deinde factus, Gyttheum oppidum omnium maritimarum rerum Lacedæmonijs receptaculum esse:

C nec procul à mari castra Romana abesse, omnibus id copijs aggredi constituit. Erat eo tempore valida vrbs & multitudine ciuium incolarumq;, & omni bellico apparatu instructa. In tempore Quintio rem haud facilem aggredienti rex Eumenes & classis Rhodiorum superuenerunt. ingens multitudo naualium sociorum è tribus contracta classibus intra paucos dies omnia, quæ ad oppugnationem vrbs terra mariq; munitæ facienda opera erant, effecit. Iam testudinibus admotis murus subruebatur: iam arietibus quatiebatur. itaque vna crebris ictibus euerfa est turris: quodque circa muri erat, casu eius prostratum: & Romani simul à portu, vnde aditus planior erat, ut distenderent ab apertiore loco hostes: simul per patefactum ruina iter irrumpere conabatur. nec

D multum abfuit, quin quæ intenderant, penetrarent. sed tardauit impetum eorum spes obiecta dedendæ vrbs, mox deinde eadem turbata. Dexagoridas & Gorgopas pari imperio præerant vrbi. Dexagoridas miserat nuntium ad legatum Romanum, traditurum se urbem. & cum ad eam rem tempus & ratio conuenisset, à Gorgopa proditor interficitur: intentiusq; ab vno vrbs defendebatur. & difficilior facta oppugnatio erat, ni T. Quintius cum quatuor millibus de-

E re inde milites. quos præsidij causa habebat, liceret, tradidit Quintio urbem. Priusquam Gyttheum traderetur, Pythagoras præfectus Argis relictus, tradita custodia vrbs Timocrati Pellenensi, cum mille mercenarijs militibus, & duobus millibus Argiuorum Lacedæmonem ad Nabin venit. Nabis sicut primo aduentu Romanæ classis, & traditione oppidorum maritimæ oræ conterritus erat: sic parua spe cum acquievisset, Gyttheo ab suis retento: posteaquam id quoque traditum Romanis audiuit esse: cum ab terra omnibus circa hostibus nihil spei esset: à mari quoque toto se interclusum: cedendum fortunæ ratus, caduceatorem primum in castra misit ad explorandum, si paterentur legatos ad se mitti. qua impetrata re, Pythagoras ad imperatorem venit nullis cum alijs mandatis, quam ut tyranno colloqui cum imperatore liceret. Con-

Gyttheum oppugnatur à Romanis.

Gyttheum Quintio traditur.

Nabis per legatos petit, ut cum Quintio colloquatur.

*Nabidi ad Quintium
oratio.*

cilio aduocato, cum omnes dandum colloquium censuissent, dies locusque
constituitur. In mediæ regionis tumulos modicis copijs sequentibus cum ve-
nissent, relictis ibi in statione conspecta vtrinque cohortibus, Nabis cum de-
lectis custodibus corporis, Quintius cum fratre & Eumene rege, & Sosilao
Rhodio, & Aristæno Achæorum prætore, tribunisq; militum paucis descen-
dit. Ibi permissio ut seu dicere prius, seu audire mallet, ita cœpit tyrannus. Si ipse
per me T. Quinti, vosque qui adestis, causam excogitare, cur mihi aut indixis-
setis bellum, aut inferretis, possem, tacitus euentum fortunæ meæ expecta-
sem: nunc imperare animo nequiui, quin priusquam perirem, cur periturus
essem scirem. & hercule si tales essetis, quales esse Carthaginenses fama est, a-
pud quos nihil societatis fides sancti haberet: in me quoque vobis quid face-
retis minus pensi esse, non mirarer. nunc cum vos intueor, Romanos esse vi-
deo, qui rerum diuinarum fœdera, humanarum fidem socialem sanctissi-
mam habeatis: cum me ipse respexi, eum esse spero, cui & publicè, sicut cæte-
ris Lacedæmonijs, vobiscum vetustissimum fœdus sit: & meo nomine priua-
tim amicitia ac societas nuper Philippi bello renouata. At enim ego eam vio-
laui, & euerti, quod Argiuorum ciuitatem teneo. Quo modo hoc tuear? re, an
tempore? Res mihi duplicem defensionem præbet. nam & ipsis vocantibus
ac tradentibus urbem, eam accepi, non occupavi. & accepi, cum Philippi par-
tium, non in vestra societate esset. Tempus autē eo me liberat, quod cum iam
Argos haberem, societas mihi vobiscum conuenit: & ut vobis mitterem ad
bellum auxilia, nō ut Argis præsidium deducerem, pepigistis. At hercle in ea con-
trouersia, quæ de Agris est, superior sum, & æquitate rei, quod non vestram vr-
bem, sed hostium, quod volentem, non vi coactam accepi, & vestra confessio-
ne, quod in conditionibus societatis mihi Argos reliquistis. Ceterum nomen
tyranni & facta me premunt, quod seruos ad libertatem voco, quod in agros
inopem plebem deduco. De nomine hoc respondere possum: me, qualiscun-
que sum, eundem esse, qui fui cum tu ipse mecum T. Quinti societatem pepi-
gisti. tum me regem appellari à vobis memini: nunc tyrannum vocari video.
itaq; si ego nomen imperij mutassem, mihi meæ inconstantia, cum vos mu-
tetis, vobis vestræ reddenda ratio est. Quod ad multitudinem seruis liberatis
auctam, & egentibus diuisum agrum attinet: possum quidem & in hoc me
iure temporis tutari. iam feceram hæc, qualiacunq; sunt, cum societatem me-
cum pepigistis, & auxilia in bello aduersum Philippum accepistis: sed si nunc
ea fecissem, non dico, quid in eo vos læsissem, aut vestram amicitiam violas-
sem: sed illud, me more atq; instituto maiorum fecisse. Nolite ad vestras leges
atq; instituta exigere ea, quæ Lacedæmone fiunt. nihil comparare singula ne-
cesse est. vos à censu equitem, à censu peditem legitis: & paucos excellere opi-
bus, plebem subiectam esse illis vultis. noster legumlator non in paucorum
manu remp. esse voluit, quem vos senatum appellatis: nec excellere vnum aut
alterum ordinem in ciuitate: sed per æquationem fortunæ ac dignitatis fore
credidit, ut multi essent, qui arma pro patria ferrent. Pluribus me ipse egisse,
quàm pro patriæ sermone breuitatis, fateor. & breuiter peroratum esse potuit:
nihil me postea quàm vobiscum amicitiam institui: cur eius vos poeniteret,
commisisse. Ad hæc imperator Romanus. Amicitia & societas nobis nulla te-
cum, sed cum Pelope rege Lacedæmoniorum iusto ac legitimo facta est. cu-
ius ius tyranni quoq; , qui postea per vim tenuerunt Lacedæmone imperium
(quia nos bella nunc Punica, nunc Gallica, nunc alia ex alijs occupauerant)
vsurparunt, sicut tu quoque hoc Macedonico bello fecisti. nam quid minus
conueniret, quàm nos qui pro libertate Græciæ aduersus Philippum gerere-
mus bellum, cum tyranno instituere amicitiam? & eo tyranno, quàm qui
vnquam

*Quintij ad Nabidem
responsio.*

A vnquam fuit, sæuissimo & violentissimo in suos? Nobis verò, etiam si Argos nec cepisses per fraudem, nec teneres, liberantibus omnem Græciam, Lacedæmon quoque vindicanda in antiquam libertatem erat, atq; in leges suas: quarum modò, tanquam æmulus Lycurgi, mentionem fecisti. An vt ab Iaslo & Bargyllis præsidia Philippi deducantur, curæ erit nobis: Argos & Lacedæmonem, duas clarissimas vrbes, lumina quondam Græciæ, sub pedibus tuis relinquemus: quæ titulum nobis liberatæ Græciæ feruientes deforment? At enim cum Philippo Argiui senserūt. Remittimus hoc tibi, ne nostram vicem irascaris. satis compertum habemus, duorum, aut summum trium in ea re nō ciuitatis culpā esse: tam hercle, quā in te tuoq; præsidio accersendo accipiendoq;

B in arcem, nihil sit publico cōsilio actum. Thessalos & Phocenses & Locrenses consensu omnium scimus partium Philippi fuisse. tamen cum cæteram liberauerimus Græciam, quid tandem censes in Argiuis, qui infontes publici consilij sint, facturos? Seruorum ad libertatem vocatorum, & egentibus hominibus agri diuisi crimina tibi obijci dicebas: non quidem nec ipsa mediocria, sed quid ista sunt præijs quæ à te tuisq; quotidie alia super alia facinora eduntur? exhibe liberam concionem vel Argis, vel Lacedæmone. si audire iuuat vera dominationis impotentissimæ crimina. Vt omnia alia vetustiora omittam, quam cædē Argis Pythagoras iste gener tuus penè in oculis meis edidit? quam tu ipse, cum iam propè in finibus Lacedæmoniorum essem? Agedum, quos in

C concione comprehensos, omnibus audientibus ciuibus tuis, in custodia te habiturum esse pronuntiaſti: iube vinctos produci, vt miseri parentes, quos falso lugent, viuere sciant. At enim vt iam ita sint hæc, quid ad vos Romani? hoc tu dicas liberantibus Græciam? hoc ijs, qui vt liberare possent, mare traiecerunt, terra mariq; gesserūt bellum? Vos tamen, inquis, vestrāq; amicitiam ac societatem propriè non violauī. Quoties vis te id arguam fecisse? sed nolo pluribus: summam rem complectar. Quibus igitur rebus amicitia violatur? nempe his maximè duabus, si socios meos pro hostibus habeas, si cum hostibus te coniungas. Vtrunq; à te factum est. nam & Messenen vno atq; eodem iure fœderis, quo & Lacedæmonem, in amicitiam nostram acceptam socius

D ipse sociam nobis urbem vi atq; armis cepisti: & cum Philippo hoste nostro non societatem solū, sed si dijs placet, affinitatē etiam per Philoclem præfectum eius pepigisti: & bellū aduersum nos gerens, mare circa Maleā infestum nauibus piraticis fecisti: & plures propè ciues Romanos, quā Philippus, cepisti atq; occidisti: tutiorq; Macedoniæ ora, quā promontoriū Maleæ com meatus ad exercitus nostros portantibus nauibus fuit. Proinde parce sic fidem aciura societatis iactare: & omiſsa populari oratione, tanquā tyrannus & hostis loquere. Sub hæc Aristænus nunc monere Nabin, nunc etiā orare: vt dum liceret, dum occasio esset, sibi, ac fortunis suis consulere. referre deinde nominatim tyrannos ciuitatum finitimarum cœpit: qui deposito imperio, restitutaq; libertate suis, non tutā modò, sed etiam honoratā inter ciues senectutem egissent. His dictis inuicem, auditisq;, nox propè diremit colloquium. postero die Nabis Argis se cedere ac deducere præsidium, quando ita Romanis placeret: & captiuos & perfugas redditurū dixit. aliud si quid postularent, scriptum vt ederent petijt, vt deliberare cum amicis posset. Ita & tyranno ad consultandum tempus datū est: & Quintius sociorum etiā principibus adhibitis, habuit

E consilium. Maximæ partis sententia erat, perseuerandū in bello esse, & tollendum tyrannum: nunquam aliter tutam libertatem Græciæ fore. satius multo fuisse, non moueri bellū aduersus eum, quā omitti motum. & ipsum velut comprobata dominatione firmiorem futurū, authore iniusti imperij assumptum P. R. & exemplo multos in alijs ciuitatibus ad insidiandū libertati ciuium

Quintius cum socijs de
obsidenda Lacedæmo
ne deliberat.

suorum incitaturum. Ipsius imperatoris animus ad pacem inclinationior erat. F
videbat enim, compulso intra mœnia hoste, nihil præter obsidionem restare:
eam autem fore diuturnam. non enim Gytheum, quod ipsum tamen tradi-
tum, non expugnatum esset: sed Lacedæmonem validissimam urbem viris ar-
misq; oppugnatos. vnam spem fuisse, si qua admouentibus exercitum dis-
sentio inter ipsos ac seditio excitari posset: cum signa portis propè inferri cer-
nerent, neminem se mouisse. Adijciebat & cum Antiocho infidam pacem;
Villium legatum inde redeuntem nuntiare, multò maioribus quàm antè,
terrestribus naualibusq; copijs in Europam eum transisse. si occupasset obsi-
dio Lacedæmonis exercitū, quibus alijs copijs aduersus regem tam validum
ac potentem bellum gesturos? Hæc propalam dicebat, illa tacita suberat cura, G
ne nouus consul Græciam prouinciam fortiretur: & inchoati belli victoria
successori tradēda esset. Cum aduersus tendendo nihil moueret socios: simu-
lando se transire in eorum sententiam, omnes in assensum cōsiliij sui traduxit.
Benè vertat, inquit, obsideamus Lacedæmonem, quando ita placet. cæterum
cū res tam lenta, quàm ipsi scitis, oppugnatio urbium sit: & obsidentibus
prius sepè quàm obsessis tedium afferat: iam nunc hoc ita proponere vos ani-
mis oportet, hybernandū circa Lacedæmonis mœnia esse, quæ mora si labo-
rem tantum, ac periculum haberet, vt & animis & corporibus ad sustinenda
ea parati essetis, hortarer vos. nunc impensa quoque magna eget in opera, in
machinationes & tormenta, quibus tanta vrbs oppugnanda est, in commea- H
tus nobis vobisq; in hyemē expediendos. Itaq; ne aut repentē trepidetis, aut
rem inchoatam turpiter destituatis, scribendum antè vestris ciuitatibus cen-
seo, explorandumq; quid quæq; animi, quid virium habeat. Auxiliorum sa-
tis superq; habeo. sed quo plures sumus, pluribus rebus egebimus. nihil iam
præter nudū solum ager hostium habet: ad hoc hyems accedit, ad comportan-
dū ex longinquo difficilis. Hæc oratio primum animos omniū ad respicien-
da cuiq; domestica mala conuertit: segnitiam, inuidiam & obtrectationem
domi manentium aduersus militantes: libertatem difficilem ad consensum,
inopiam publicam, malignitatem conferendi ex priuato. versis itaque subito
voluntatibus, facere quod è repub. populi Romani, sociorumq; esse crederet, I
imperator permiserunt. Inde Quintius adhibitis legatis tantum, tribunisque
militum, cōditiones, in quas cum tyranno pax fieret, has conscripsit. Sex men-
sium induciæ vt essent Nabidi, Romanisq;, & Eumeni regi, & Rhodijs. Lega-
tos ex templò mitterent Romam, T. Quintius, & Nabis, vt pax ex autoritate
senatus confirmaretur. Ex qua die scriptæ conditiones pacis editæ Nabidi fo-
rent, ea dies vt induciarū principium esset: & vt ex ea die intra decimum diem
ab Argis cæterisq; oppidis, quæ in Argiuorum agris essent, præsidia omnia de-
ducerentur: vacuaq; & libera traderentur Romanis: & ne quod inde manci-
pium regium, publicūmve aut priuatum educeretur: & si qua antèeducta fo-
rent, dominis rectè restituerentur. Naues, quas ciuitatibus maritimis ademif- K
set, redderet: neue ipse nauem vllam, præter duos lembos, qui non plus quàm
sexdecim remis agerentur, haberet. Perfugas & captiuos omnibus socijs po-
puli Romani ciuitatibus redderet, & Messenijs omnia quæ comparerent,
quæq; domini cognoscerent. Exulibus quoq; Lacedæmonijs liberos & con-
iuges restitueret, quæ earum viros sequi voluissent: inuita ne qua exulis comes
esset. Mercenariorum militum Nabidis, qui aut in ciuitates suas, aut ad Ro-
manos transissent, ijs res suæ omnes rectè redderētur. In Creta insula ne quam
urbem haberet: quas habuisset, redderet Romanis. ne quam societatem cum
villo Cretenfium, aut quoquam alio institueret, neu bellum gereret. Ciuitati-
bus omnibus quas ipse restituisset, quæq; se suaq; in fidē ac ditionem populi
Romani

*Pacis conditiones cum
Nabide.*

A Romani tradidissent, omnia præsidia deduceret: seque ipse, suosque ab his abstinere. Ne quod oppidum, ne quod castellum in suo alieno agro conderet. Obsides ea ita futura, daret quinque: quos imperatori Romano placuisset: filium in his suum, & * talenta centum argenti in præsenti, & * quinquaginta * Val. 60000. cor. talenta in singulos annos per annos octo. Hæc conscripta, castris propius urbem motis, Lacedæmonem mittuntur. nec sanè quicquam eorum satis placebat tyranno: nisi quod præter spem reducendorum exulū mentio nulla facta erat. maximè autem omnium ea res offendeat, quod & naues & maritimæ ciuitates ademptæ erant. fuerat tamen ei magno fructui mare, omnem oram à Malea prædatorijs nauibus infestam habenti, iuuentutem præterea ciuitatum earum ad supplementum longè optimi generis militū habebat. Has conditiones, quanquam ipse in secreto volutauerat cum amicis, vulgo tamen omnes fama ferebant: vanis, ut ad cæteram fidem, sic ad secreta tegenda satellitum regionū ingenijs. Non tam omnia vniuersi, quàm ea quæ ad quenque pertinerent, singuli carpebant. qui exulum coniuges in matrimonio habebant, aut ex bonis eorum aliquid possederant, tanquam amissuri, non reddituri, indignabantur. seruis liberatis à tyranno non irrita modò futura libertas, sed multo fœdior quàm fuisset antè, seruitus, redeuntibus in iratorum dominorum potestatem, ante oculos obuersabatur. mercenarij milites & pretia militiæ casura in pace ægrè ferebant, & redditum sibi nullum esse in ciuitates videbant, infensas non tyrannis magis, quàm satellitibus eorum. Hæc inter se primò in circulis ferentes fremere: deinde ad arma subito discurrerunt. quò tumultu cum per se satis irritatam multitudinem cerneret tyrannus, concionem aduocari iussit. ibi cum ea quæ imperaretur à Romanis, exposuisset, & grauiora atque indigniora quædā falsò affinxisset, & ad singula nunc ab vniuersis, nunc à partibus concionis acclamaretur, interrogauit: quid se respondere ad ea, aut quid facere vellent? propè vna voce omnes, nihil respondere, bellū geri iusserunt: & pro se quisque, qualia multitudo solet, bonum animum habere, & bene sperare iubentes, fortes fortunā adiuuare aiebant. His vocibus incitatus tyrannus, & Antiochū Aetolosque adiuturos pronuntiat: & sibi ad obsidionē sustinendam copiarū affatim esse. Exciderat pacis mentio ex omnium animis, & in stationes non ultra quieturi discurrunt. Paucorum laceffentium excursio, & emissæ iacula extemplo Romanis dubitationē, quin bellandum esset, exemerunt. leuia inde prælia per quadriduum primum sine ulla satis certo euentu commissa. quinto die propè iusta pugna adeò pauentes in oppidum Lacedæmonij cōpulsi sunt, ut quidā milites Romani terga fugientium cædētes per intermissa, ut tunc erant, mœnia urbem intrarint. Et tunc quidē Quintius satis eo terrore coercitis excursionibus hostium, nihil præter ipsius oppugnationem urbis superesse ratus: missis qui omnes nauales socios à Gytheo accerferent, ipse interim cum tribunis militum ad visendum urbis situm mœnia circumuehitur. Fuerat quondam sine muro Sparta. tyranni nuper locis patentibus planisque obiecerāt murum: altiora loca, & difficiliora aditu stationibus armatorum pro munimento obiectis tutabantur. Vbi satis omnia inspexit, corona oppugnandū ratus, omnibus copijs (erant autem Romanorum sociorumque, simul peditum equitumque, simul terrestriumque ac naualium copiarum ad quinquaginta millia hominum) urbem cinxit. Alij scalas, alij ignem, alij alia quibus non oppugnarent modò, sed etiam terrerent, portabant. iussi clamore sublato subire vndique omnes, ut quæ primum occurrerent, quæue opem ferrent, ad omnia simul pauentes Lacedæmonij ignorarent. Quod roboris in exercitu erat, trifariam diuisum, parte vna à Phœbeo, altera à Dictynneo, tertia ab eo loco quem Heptagonias appellant (omnia autem hæc aperta sine muro loca sunt) aggredi iubet. Cum

Pacis conditiones multitudini Lacedæmoniorum non placent.

Sparta (quæ & Lacedæmon appellatur) sita.

Sparta à Romanis obfidetur.

Cùm tantus vndique terror urbem circunuasisset, primò tyrannus & ad clamores repentinos, & ad nuntios trepidos motus, vt quisq; maximè laboraret locus, aut ipse occurrebat, aut aliquos mittebat. deinde circumfuso vndiq; pauore, ita obtorpuit. vt nec dicere quod in rem esset, nec audire posset: nec inops modò consilij, sed vix mentis compos esset. Romanos primò sustinebant in angustijs Lacedæmonij, ternæque acies tempore vno locis diuersis pugnabant. deinde crescente certamine nequaquam erat prælium par. missilibus enim Lacedæmonij pugnabant, à quibus se & magnitudine scuti perfacile Romanus tuebatur miles, & quòd alij vani, alij leues admodum ictus erant. nam propter angustias loci, confertamq; turbam non modò ad emittenda cum procursu, quo plurimum concitantur tela, spatiū habebant: sed ne vt de gradu quidē libero ac stabili conarentur. itaq; ex aduerso missa tela nulla in corporibus, rara in scutis hærebant. à circumstantibus ex superioribus locis quidam vulnerati sunt: mox progressos iam etiam ex tectis non tela modò, sed tegulæ quoq; inopinantes perculerunt. sublati deinde supra capita scutis, continuatisq; ita inter se, vt non modò ad cæcos ictus, sed ne ad inferendum quidem ex propinquo telum loci quicquam esset, testudine facta subibant. & primò angustia paulisper sua hostiumque refertæ turba tenuerunt. posteaquam in patientiorem viam vrbs paulatim vrgentes hostem processere, non vltra vis eorum atque impetus sustineri poterant. Cùm terga vertissent Lacedæmonij, & effusa fuga superiora peterent loca: Nabis quidem, vt capta vrbe trepidans, quanam ipse euaderet, circumspectabat. Pythagoras cùm ad cetera animo officioq; ducisungebatur: tum verò vnus ne caperetur vrbs, causa fuit. succendi enim ædificia proxima muro iussit, quæ cùm momento temporis arsisent, vt adiuuantibus ignem, qui aliàs ad extinguendum opem ferre solent, ruere in Romanos tecta: nec tegularum modò fragmenta, sed etiam ambusta tigna ad armatos peruenire, & flamma latè fundi, fumus terrorem etiam maiorem quàm periculū facere. Itaq; & qui extra urbem erant Romanorum, tum maximè impetus facientes recessere à muro: & qui iam intrauerant, ne incendio à tergo oriente intercluderentur à suis, receperūt sese. & Quintius posteaquam quid rei esset, vidit: receptui canere iussit. ita iam à capta propè vrbe reuocati, redierunt in castra. Quintius plus ex timore hostium quàm ex re ipsa spei nactus, per triduum insequens territauit eos, nunc prælijs laceffendo, nunc operibus intersepiendo quædam, ne exitus ad fugam esset. His comminationibus compulsus tyrannus, Pythagoram rursus oratorem misit. quem Quintius primò aspernatus, excedere castris iussit: deinde suppliciter orantem, aduolutumq; genibus, tandem audiuit. Prima oratio fuit, omnia permittentis arbitrio Rom. dein cùm ea velut vana & sine effectu nihil proficerent, eò deducta res est, vt his conditionibus, quæ ex scripto paucis antè diebus editæ erant, induciæ fierent, pecuniæq; & obsides accepti. Dum oppugnatur tyrannus, Argiui nuntijs alijs propè super alios efferentibus, tantum non iam captam Lacedæmonem esse, erecti & ipsi, simul eo quòd Pythagoras cum parte validissima præsidij excesserat, contempta paucitate eorum qui in arce erant, duce Archippo quodam præsidium expulerunt. Timocratem Pellenensem, quia clementer præfuerat, viuum fide data emisit. Huic lætitiæ Quintius superuenit, pace data tyranno, dimissisque ab Lacedæmone Eumene & Rhodijs, & L. Quintio fratre ad classem. Læta ciuitas celeberrimum festorum dierum ac nobile ludicrum Nemeorum, die stata propter belli mala prætermisum, in aduentum Romani exercitus ducisque indixerunt: præfeceruntque ludis ipsum imperatorem. Multa erant, quæ gaudium cumularent. reducti ciues ab Lacedæmone erant, quos nuper Pythagoras, quosque antè Nabis abdux-

Argiui præsidium Lacedæmoniorum expulserunt.

Nemea celebratur Argis.

A abduxerant. redierant, qui post compertam à Pythagora coniurationem, & cæde iam cœpta effugerant. libertatem ex longo interuallo, libertatisq; authores Romanos, quibus causa bellandi cum tyranno ipsi fuissent, cernebant. testata quoque ipso Nemeorum die voce præconis libertas est Argiuorum. Achæis quantum restituti Argi in commune Achaïæ concilium lætitiæ afferebant: tantum serua Lacedæmon relicta, & lateri adherens tyrannus, non syncerum gaudium præbebant. Aetoli verò eam rem omnibus concilijs lacerare. Cum Philippo non antè desitum bellari, quàm omnibus excederet Græciæ urbibus. tyranno relicta Lacedæmonem: regem autem legitimum, qui in Romanis fuerat castris. cæterosq; nobilissimos ciues in exilio victuros. Nabidis dominantis satellitem factum populum Rom. Quintius ab Argis Elatiam. vnde ad bellum Spartanum profectus erat, copias reduxit. Sunt, qui non ex oppido proficiscentem bellum gessisse tyrannum tradant, sed castris aduersus Romana castra positis: diuq; cunctatum, cum Aetolorum auxilia expectasset, coactum ad extremum acie configere, impetu in pabulatores suos ab Romanis facto, eo prælio victum, castrisq; exutum pacem petisse, cum cecidissent quindecim millia militum, capta plus quatuor millia essent. Eodem ferè tempore & à T. Quintio de rebus ad Lacedæmonem gestis, & ab M. Porcio cos. ex Hispania literæ allatæ. vtriusque nomine ternos in dies supplicatio à senatu decreta est. L. Valerius cos. cum post fusos circa Litanā syluam Boios quietam prouinciā habuisset, comitiorum causa Romam redijt: & creauit cos. P. Cornelium Scipionem Africanum iterum, & T. Sempronium Longum. Horum patres primo anno secundi Punici belli cos. fuerant. Prætoria inde comitia habita. Creati P. Cornelius Scipio, & duo Cn. Cornelij, Merenda & Blasio, & Cn. Domitius Aenobarbus, & Sex. Digitius, & T. Iuencius Talua. Comitij perfectis cos. in prouinciam redijt. Nouum ius eo anno à Ferentinatibus tentatum, vt Latini, qui in coloniam Romanam nomina dedissent, ciues Romani essent. Puteolos, Salernumq; & Buxentum ascripti coloni, qui nomina dederant, cum ob id se pro ciuibus Romanis ferrent, senatus iudicauit, nō esse eos ciues Romanos. Principio anni, quo P. Scipio Africanus iterum, & T. Sempronius Longus cos. fuerunt, legati Nabidis tyranni Romam venerunt duo, his extra urbem in æde Apollinis senatus datus est. pax, quæ cum T. Quintio conuenisset, vt rata esset petierunt, impetraueruntque. De prouincijs cum relatum esset, senatus frequens in eam sententiam ibat: vt, quoniam in Hispania & Macedonia debellatum foret, consulibus ambobus Italia prouincia esset. Scipio satis esse Italiæ vnum consulem censebat: alteri decernendam Macedoniam esse. Bellum graue ab Antiocho imminere. iam ipsum sua sponte in Europam transgressum, quid deinde facturum censerent? cum hinc Aetoli haud dubiè hostes vocarent ad bellum, illinc Annibal Romanis cladibus insignis imperator stimulare? Dum de prouincijs consulum disceptatur, prætores sortiti sunt. Cn. Domitio urbana iurisdictio, T. Iuencio peregrinaeuenit. P. Cornelio Hispania vltior, Sex. Digitio citerior: duobus Cn. Cornelij, Blasio Sicilia, Merende Sardinia. In Macedoniam nouum exercitū transportari nō placuit: eū qui esset ibi, reduci in Italiam à Quintio, ac dimitti, item eum exercitum dimitti, qui cum M. Porcio Catone in Hispania esset, consulibus ambobus Italiā prouinciā esse, & duas urbanas eò legiones scribere: vt dimissis, quos senatus censuisset, exercitibus, viii. omnino Romanæ legiones essent. Ver sacrum factū erat priore anno, M. Porcio, & L. Valerio cos. id cum P. Licinius pontifex non esse rectè factum collegio primū, deinde ex auctoritate collegij patribus renuntiasset, de integro faciendū arbitrato pontificum censuerunt, ludosque magnos, qui vnā voti essent: tanta pecunia, quanta affoleret,

*Spartanum bellum
variè narratur.*

*Pacem cum Nabide à
Quintio factam Senatus
confirmat.*

Prouinciarum sortitio.

*Senatoria loca à reli-
gion in Romanis ludis
seceruntur.*

*Colonia ciuium Ro-
manorum deducta.*

Prodigia.

*M. Porcij Catonis ex
Hispania triumphus.*

* Coron. 250000.

* Coron. 12300.

* Coron. 5400.

* Coron. 156800.

* Coron. 2. cum so-

lid. Turonen. 34.

vel circiter.]

*Sempronius consulem
Boij adorantur.*

affolleret, faciendos. Ver sacrum videri pecus, quod natum esset inter Cal. Mar-
tias, & pridie Cal. Maias, P. Cornelio Scipione, & T. Sempronio Longo coss.
Censorum inde comitia habita sunt. creati censores Sex. Aelius Pætus, & C. Cor-
nelius Cethegus, principem senatus P. Scipionem cos. quem & priores cen-
sores legerant, legerunt: treis omnino senatores, neminem curuli honore usum,
præterierunt. gratiam quoque ingentem apud eum ordinem pepererunt, quod
ludis Romanis ædilibus curulibus imperarunt, ut loca senatoria secernerent à
populo. nam antea in promiscuo spectabant. equitibus quoque per paucis ad-
empti equi, nec in ullum ordinem sævitum. atrium Libertatis, & villa publica
ab eisdem resecta, amplificataque. Ver sacrum, ludique votiui, quos vouerat Ser.
Sulpitius Galba cos. facti. Cum spectaculo eorum occupati animi omnium
essent, Q. Pleminius, qui propter multa in deos hominesque scelera Locris ad-
missa, in carcerem coniectus fuerat, comparauerat homines, qui pluribus simul
locis urbis nocte incendia facerent, ut in consternata nocturno tumultu ci-
uitate refringi carcer posset. ea res indicio consciorum palam facta, delataque
ad senatum est. Pleminius in inferiorem demissus carcerem est, necatusque. Colo-
niæ ciuium Romanorum eo anno deductæ sunt Puteolos, Vulturum, Liter-
num, trecenti homines in singulas. Item Salernum, Buxentumque coloniæ ci-
uium Rom. deductæ sunt. deduxere triumuii, T. Sempronius Longus, qui tum
cos. erat: M. Seruilius, Q. Minutius Thermus. Ager diuisus est, qui Campano-
rum fuerat. Sipontum item in agrum qui Arpinorum fuerat, coloniam ciuium
Romanorum alij triumuii, D. Iunius Brutus, M. Bæbius Pamphilus, M. Heluius
deduxerunt. Tempſam item, & Crotonem ciuium Romanorum coloniæ de-
ductæ. Tempſanus ager de Brutijs captus erat. Brutij Græcos expulerat. Croto-
nem Græci habebant, Triumuii, Cn. Octavius, L. Aemylius Paulus, C. Pletor-
ius Crotonem: Tempſam L. Cornelius Merula, & C. Salonius deduxerunt.
Prodigia quoque alia visa eo anno Romæ sunt, alia nuntiata, in foro & comitio
& Capitolio sanguinis guttæ visæ sunt. & terra aliquoties pluit. & caput Vul-
cani arsit, nuntiatum est, Interamnem lac fluxisse: pueros ingenuos Arimini sine
oculis ac naso: & in Piceno agro non manus, non pedes habentem natum. Ea
prodigia ex pontificum decreto procurata, & sacrificium nouendiale factum,
quod Adriani nuntiauerat, in agro suo lapidibus pluuisse. In Gallia L. Valerius
Flaccus procos. circa Mediolanum cum Gallis, Insubribus & Boijs, qui Dorula-
co duce ad concitandos Insubres Padum transgressi erant, signis collatis depu-
gnauit. x. millia hostium sunt cæsa. Per eos dies collega eius M. Porcius Cato
ex Hispania triumphauit. tulit in eo triumpho * argenti infecti xxv. millia
pondo, * bigati centum viginti tria millia, Oscensis * quingenta quadraginta:
* auri pondo mille quadringenta. militib. ex præda diuisit, in singulos * duce-
nos septuagenos æris, triplex equiti. T. Sempronius cos. in prouinciam pro-
fectus, in Boiorum primum agrum legiones duxit. Boiorum tum regulus eo-
rum, cum duobus fratribus tota gente concitata ad rebellandum, castra locis
idoneis posuit: ut appareret dimicatuos, si hostis fines intrasset. Consul
ubi quantæ copię, quanta fiducia esset hosti, sensit: nuntium ad collegam
mittit, ut si videretur ei, maturaret venire: se tergiuersando in aduentum
eius rem extracturum. Quæ causa Consuli cunctandi, eadem Gallis, præ-
terquam quod cunctatio hostium animos faciebat: rei maturandæ erat, ut
priusquam coniungerentur consulum copię, rem transigerent. per biduum ta-
men nihil aliud, quam steterunt parati ad pugnam, si quis contra egrederetur
tertio subiere ad vallum, castraque omni simul parte aggressi sunt. cos. ex-
templò arma capere milites iussit. armatos inde paulisper continuit, ut & sto-
lidam fiduciam hosti augeret, & disponderet copias, quibus quæque portis
erumpe-

A erumperent. duæ legiones duabus principalibus portis signa efferre iussæ. sed in ipso exitu ita conferti obstitere Galli, ut clauderent viam. Diu in angustiis pugnatum est: nec dextris magis gladijsque gerebatur res, quam scutis corporibusque; ipsis obnixi urgebant: Romani, ut signa foras efferret: Galli, ut aut ipsi in castra penetrarent, aut exire Romanos prohiberent. nec antè in hanc aut illam partem moueri acies potuerunt, quàm Q. Victorius primi pili centurio, & C. Atinius Tr. mil. quartæ hic, ille secundæ legionis (rem in asperis prælijs sæpè tentatam) signa adempta signiferis in hostes iniecerunt. dum repetunt enixè signum, priores secundani se porta eiecere. Iam hi extra vallum pugnabant, quarta legione in porta hærente, cum alius tumultus ab aduersa

B parte castrorum est exortus. in portam quæstoriam irruerant Galli: resistentesque; pertinacius occiderant L. Posthumium quæstorem, cui Tympano fuit cognomen: & M. Atinium, & P. Sempronium præfectos socium, & ducentos ferme milites. Capta ab ea parte castra erant, donec cohors extraordinaria missa à consule ad tuendam quæstoriam portam, & eos qui intra vallum erant, partim occidit, partim expulit castris, & irrumpentibus obstitit. Eodem ferè tempore & quarta legio cum duabus extraordinarijs cohortibus porta erupit. ita simul tria prælia circa castra locis distantibus erant: clamoresque; dissoni ad incertos suorum euentus à præsentī certamine animos pugnantium auertebant. Usque ad meridiem æquis viribus, ac propè pari spe pugnatum

C est. labor & æstus mollia & fluida corpora Gallorum, & minimè patientia sitis, cum decedere pugna coëgisset, in paucos restantes impetum Romani fecerunt, fusosque; compulerunt in castra. Signum inde receptui à consule datum est. ad quod pars maior receperunt sese: pars certaminis studio, & spe potiundi castris hostium perstitit ad vallum. eorum paucitate contempta, Galli vniuersi ex castris erumpunt. fusi inde Romani, quæ imperio cos. noluerant, suo pauore ac terrore castra repetunt. ita varia hinc atque illinc nunc victoria, nunc fuga fuit. Gallorum tamen ad vndecim millia, Romanorum quinque; millia, sunt occisa. Galli recepere in intima finium sese. Consul Placentiam legiones duxit. Scipionem alij coniuncto exercitu cum collega, Boiorum Ligurumque; agros populatum isse, quoad progredi sylvæ paludesque passæ sint, scribunt:

D alij, nulla memorabili re gesta comitiorum causa rediisse Romam. Eodem hoc anno T. Quintius Eliatæ, quò in hyberna reduxerat copias, totum hyemis tempus iure dicundo consumpsit: mutandisque; ijs quæ aut ipsius Philippi, aut præfectorum eius licentia in ciuitatibus facta erant, cum suæ factionis hominum vires augendo, ius ac libertatem aliorum deprimeret. Veris initio Corinthum, conuentu edicto, venit. ibi omnium ciuitatum legationes in cōcionis modum circumfusas est allocutus, orsus ab inita primùm Romanis amicitia cum Græcorum gente, & imperatorum qui ante se in Macedonia fuissent, suisque; rebus gestis. Omnia cum approbatione ingenti sunt audita,

E præterquam cum ad mentionem Nabidis ventum esset. id minimè conueniens liberanti Græciam videbatur, tyrannum reliquisse, non suæ solum patriæ grauem, sed omnibus circa ciuitatibus metuendū, hærentem visceribus nobiliss. ciuitatis. Nec ignarus huius habitus animorum Quintius, si sine excidio Lacedæmonis fieri potuisset, fatebatur pacis cum tyranno mentionem admittendam auribus non fuisse: nunc cum aliter quàm ruina grauissima ciuitatis opprimi non posset, satius visum esse, tyrannum debilitatum, ac totis propè viribus ad nocendum cuiquam ademptis, relinqui: quàm intermori vehementioribus, quàm quæ pati posset, remedijs ciuitatē finire, in ipsa vine dicta libertatis perituram. Præteritorum cōmemorationi subiecit: proficisci sibi in Italiam, atque omnem exercitum deportare, in animo esse. Demetriadis

Gallorum & Romanorum occisorum numerus.

Quintius Romam repetiturus, omnium ciuitatū legationes Corinthum vocatas allocuitur.

Chalcidisque præsidia intra decimum diem audituros deducta: Acrocorin-
 thum ipsis ex templo videntibus vacuam Achæis traditurum: ut omnes sci-
 rent, vtrum Romanis an Aetolis mentiri mos esset: qui malè commissam li-
 bertatem populo Romano sermonibus distulerint, & mutatos pro Macedo-
 nibus Romanos dominos. Sed illis nec quid dicerent, nec quid facerent, quic-
 quam vnquam pensi fuisse. Reliquas ciuitates monere, ut ex factis, non ex di-
 ctis amicos pensent: intelligantq; quibus credendum, & à quibus cauendum
 sit. libertate modicè vtantur. temperatam eam salubrem & singulis & ciui-
 tatibus esse: nimiam & alijs grauem, & ipsis qui habeant effrænata & præ-
 cipitem esse. cōcordiæ in ciuitatibus principes, & ordines inter se, & in com-
 mune omnes ciuitates consulerent. aduersus consentientes nec regem quen-
 quam satis validum, nec tyrannum fore. discordiam & seditionem omnia
 opportuna insidiantibus facere: cum pars quæ domestico certamine inferior
 sit, externo potius se applicet, quàm ciui cedat. alienis armis partam, externa
 fide redditam libertatem, sua cura custodirent, seruarentq;: ut populus Roma-
 nus dignis datam libertatem, ac munus suum bene positum sciret. Has velut
 parentis voces cum audirent, manare omnibus gaudio lachrymæ, adeò, ut
 ipsum quoque confunderent dicentem. Paulisper fremitus approbantium
 dicta fuit: monentiumq; aliorum alios, ut eas voces velut oraculo missas in
 pectora animosq; dmitterent. silentio deinde facto petijt ab ijs, ut ciues Ro-
 manos, si qui apud eos in seruitute essent, conquisitos intra duos menses mit-
 terent ad se in Thessaliam. ne ipsis quidem honestum esse, in liberata terra li-
 beratores eius seruire. Omnes acclamarunt: gratias se inter cætera etiam ob
 hoc agere, quòd admoniti essent, ut tam pio ac necessario officio fungeren-
 tur. Ingens numerus erat bello Punico captorum, quos Annibal, cum à suis
 non redimerentur, venundederat. Multitudinis eorum argumentum est, quod
 Polybius scribit * centum talentis eam rem Achæis stetisse: cum * quingenos
 denarios pretium in capita, quod redderetur dominis, statuissent. mille enim
 ducentos ea ratione Achaia habuit. adijce nunc pro portione, quot verifimi-
 le sit totam Græciam habuisse. Nondum conuentus dimissus erat, cum re-
 spiciunt præsidium ab Acrocorintho descendens protinus, ad portam duci
 atq; abire. Quorum agmen imperator secutus, prosequentibus cunctis, ser-
 uatorem liberatoremque acclamantibus, salutatis dimissisq; eis, eadem qua
 venerat via Elatiam redijt. inde cum omnibus copijs Ap. Claudium legatum
 dimittit. per Thessaliam atq; Epirum ducere Oricum iubet, atque ibi se ope-
 riri. inde namque in animo esse, exercitum in Italiam trajcere. & L. Quintio
 fratri legato & præfecto classis scribit, ut onerarias ex omni Græciæ ora eo-
 dem contraheret. Ipse Chalcidem profectus, deductis non à Chalcide so-
 lum, sed etiam ab Oreo atque Eretria præsidijs, conuentum ibi Euboicarum
 ciuitatum habuit: commonitosque in quo statu rerum accepisset eos, & in
 quo relinqueret, dimisit. Demetriadem inde proficiscitur: deductoque præ-
 sidio, prosequentibus cunctis, sicut Corinthi & Chalcide, pergit ire in Thes-
 saliam: vbi non liberandæ modò ciuitates erant, sed ex omni colluione &
 confusione in aliquam tolerabilem formam redigendæ. Nec enim tempo-
 rum modò vitijs, ac violentia, & licentia regia turbati erant, sed inquieto
 etiam ingenio gentis: nec comitia, nec conuentum, nec concilium vllum,
 non per seditionem ac tumultum, iam inde à principio ad nostram vsq; æta-
 tem traducentes. A censu maximè & senatum & iudices legit: potentio-
 remque eam partem ciuitatum fecit, cui salua tranquillaq; omnia magis esse ex-
 pediebat. Ita cum perscensuisset Thessaliam, per Epirum in Oricum, vnde erat
 traiecturus, venit. Ab Orico copiae omnes Brundisium transportatae, inde
 per

* Coron. 60000.
 * Coronat. 50.

Quintius præsidia de-
 duxit à Chalcide, O-
 reo & Eretria.

A per totam Italiam ad urbem propè triumphantes non minore agmine rerum captarum, quàm suo præ se acto venerunt. Posteaquam Romam ventum est, senatus extra urbem Quintio ad res gestas edisserendas datus est: triumphusque meritis ab lubentibus decretus. Triduum triumphauit. die primo arma, tela, signaque ærea & marmorea transtulit: plura Philippo adempta, quàm quæ ex ciuitatibus ceperat. secundo die aurum argentumque, factum infectumque; & signatum. infecti argenti fuit * decem & octo millia pondo, & * Val. 182700. cor. ducenta LXX. facti: vasa multa omnis generis, cælata pleraque, quædam eximiae artis: & ex ære multa fabrefacta: ad hoc clypea argentea decem signati argenti octoginta quatuor millia fuere Atticorum. tetradrachmam vocant: trium ferè denariorum in singulis argenti est pondus. * auri pondo fuit tria * Coron. 415968. millia septingenta quatuordecim, & clypeum vnum ex auro totum: & * Phi. * Coron. 43542. lippei nummi aurei quatuordecim millia, quingenti XIII. tertio die coronæ aureæ, dona ciuitatum, translatae CXIII. & hostiæ ductæ: & ante currum multi nobiles captiui obsidesque, inter quos Demetrius regis Philippi filius fuit, & Armenes Nabidis tyranni filius, Lacedæmonius. ipse deinde Quintius in urbem est inuectus. milites secuti currum frequentes, vt omni ex prouincia exercitu deportato. his * duceni quinquageni æris in pedites diuisi: duplex centurioni, triplex equiti. præbuerunt speciem triumpho capitibus rasis secuti, qui seruitute exempti fuerant. Exitu huius anni Q. Aelius Tubero trib. pleb. ex senatusconsulto tulit ad plebem, plebesque; sciuit, vt Latinæ duæ coloniae, vna in Brutios, altera in Thurinum agrum, deduceretur. his deducendis triumuii creati, quibus in triennium imperium esset: in Brutios Q. Næuius, M. Minutius Rufus, M. Furius Crassipes: in Thurinum agrum A. Manlius, P. Aelius, L. Apustius. ea bina comitia Cn. Domitius prætor urbanus in Capitolio habuit. Aedes eo anno aliquot dedicatae sunt. vna Iunonis Sospitæ in foro olitorio, vota locataque; quadriennio antè à C. Cornelio consule Gallico bello. censor idem dedicauit. altera Fauni. ædiles eam biennio antè ex multatitio argento faciendam locarant, C. Scribonius, & Cn. Domitius: qui prætor urbanus eam dedicauit. & ædem Fortunæ Primigeniæ in colle Quirinali dedicauit Q. Martius Ralla, duumuir ad idipsum creatus. vouerat eam decem annis antè Punico bello P. Sempronius Sophus: locauerat idem censor. & in insula Iouis ædem C. Seruilius duumuir dedicauit. vota erat sex annis antè Gallico bello ab L. Furio Purpurione prætore: ab eodem postea consule locata. Hæc eo anno acta. P. Scipio ex prouincia Gallia ad consules subrogandos redijt. Comitia consulum fuere, quibus creati sunt L. Cornelius Merula, & Q. Minutius Thermus. Postero die creati sunt prætores L. Cornelius Scipio, M. Fuluius Nobilior, C. Scribonius, M. Valerius Messala, L. Porcius Licinius, & C. Flaminius. Megalesia, ludos scenicos, C. Attilius Serranus, L. Scribonius Libo ædiles curules primi fecerunt. Horum ædiliū ludos Romanos primū senatus à populo secretus spectauit: præbuitque; sermones (sicut omnis nouitas solet) alijs tandem quod multo antè debuerit, tributum censentibus amplissimo ordini: alijs demptum ex dignate populi, quicquid maiestati patrum adiectum esset, interpretantibus: & omnia discrimina talia, quibus ordines discernentur, & concordiae & libertati æquè minuendæ esse. Ad quingentesimum octauum annum in promiscuo spectatum esse. quid repente factum? cur immiscere sibi in cauea patres plebem nollent? cur diues pauperem confessorum fastidiret? nouam & superbam libidinem ab nullius antè gentis senatu neque desideratam, neque institutam. Postremo ipsum quoque Africanum, quod consul author eius rei fuisset, poenituisse ferunt. Adeo nihil motum ex antiquo probabile est. veteribus, nisi quæ vsus euidenter arguit,

Quintius triduum triumphauit.

* Coron. 415968.

* Coron. 43542.

* Val. coron. duos & dimidium.

Aedēs aliquot dedicatae.

Megalesia celebrantur, quæ senatus à populo secretus spectauit.

*Ob terræ motus ferie
indicantur.*

Prouinciarū sortitio.

*Ligures in armis esse
nuntiantur.*

*Legationes Græciæ
audiuntur.*

*Menippi Antiochi re
gū legati oratio.*

flari malunt. Principio anni, quo L. Cornelius, Q. Minutius consules fuerunt, terræ motus ita crebri nuntiantur, ut non rei tantum ipsius, sed feriarum quoque ob id indictarum homines tæderet. nam neque senatus haberi, neque Respublica administrari poterat, sacrificando expiandoque occupatis consulibus. postremo decemviris adire libros iussis, ex responso eorum supplicatio per triduum fuit. coronati ad omnia puluinaria supplicauerunt. edictumque est, ut omnes qui ex una familia essent, pariter supplicarent. item ex auctoritate senatus consules edixerunt, ne quis, quo die terræ motu nuntiato feriæ indictæ essent, eo die alium terræ motum nuntiaret. Prouincias deinde consules prius, tum prætores sortiti. Cornelius Galliam, Minutius Ligures sortiti sunt. C. Scribonius urbanam, M. Valerius peregrinam, L. Cornelius Siciliam, L. Porcius Sardiniam, C. Flaminius Hispaniam citeriorem, M. Fulvius Hispaniam vltiorem. Nihil belli eo anno expectantibus consulibus, literæ M. Cincij (præfectus is Pisis erat) allatæ: Ligurum viginti millia armatorum, coniuratione per omnia conciliabula vniuersæ gentis facta, Lunensem primum agrum depopulatos, Pisanum deinde finem transgressos, omnem oram maris peragrasse. Itaque Minutius consul, cui Ligures prouincia euenerat, ex auctoritate patrum in Rostra ascendit: & edixit, ut legiones duæ urbanæ, quæ superiore anno conscriptæ essent, post diem decimum Arretij adessent, in earum locum se duas legiones urbanas scripturum. item socijs & Latini nominis magistratibus, legatisque eorum, qui milites dare debebant, edixit, ut in Capitolio se adirent. ex ijs xv. millia peditum, & quingentos equites pro numero cuiusque iuniorum descripsit: & inde e Capitolio protinus ire ad portam: & ut maturaretur res, proficisci ad delectum iussit. Fulvio Flaminioque terna millia Romanorum peditum, & centeni equites in supplementum, & quina millia socium Latini nominis & duceni equites decreti: mandatumque prætoribus, ut veteres dimitterent milites, cum in prouinciam venissent. Cum milites qui in legionibus urbanis erant, frequentes tribunos plebeios adissent, uti causas cognoscerent eorum, quibus aut emerita stipendia, aut morbus causæ essent, quo minus militarent: eam rem literæ T. Sempronij discusserunt, in quibus scriptum erat, Ligurum quindecim millia in agrum Placentinum venisse: & eum usque ad ipsa coloniarum mœnia, & Padi ripas cum cædibus & incendijs perpopulatos esse. Boiorum quoque gentem ad rebellionem spectare: ob eas res tumultum esse. Decreuit senatus, tribunos plebis non placere causas militares cognoscere, quo minus ad edictum conueniretur. adiecerunt etiam, ut socij nominis Latini, qui in exercitu P. Cornelij, T. Sempronij fuissent: & dimissi ab ijs consulibus essent, ad quam diem L. Cornelius consul edixisset: & in quem locum edixisset Hetruriæ, conuenirent: & ut L. Cornelius consul in prouinciam proficiscens in oppidis agrisque, quæ iturus esset: si quos ei videretur, milites scriberet, armaretque, & duceret secum: dimittendi que ei, quos eorum, quandoque vellet, ius esset. Posteaquam consules delectu habito profecti sunt in prouincias, tum T. Quintius postulauit, ut de his, quæ cum decem legatis ipse statuisset, senatus audiret: eaque, si videretur, auctoritate sua confirmaret. id eos facilius facturos, si legatorum verba, qui ex vniuersa Græcia, & magna parte Asiæ, qui que ab regibus venissent, audissent. Hæ legationes à C. Scribonio Pr. urbano in senatum introductæ sunt: benigneque omnibus responsum. cum Antiocho, quia longior disceptatio erat, decem legatis, quorum pars in Asia, aut Lysimachiarum apud regem fuerant, delegata est. Quintio mandatum, ut adhibitis ijs legatorum regis verba audiret: responderetque ijs, quæ ex dignitate atque utilitate populi Romani responderi possent. Menippus & Hegesianax principes

A pes regiae legationis erant. ex ijs Menippus ignorare se dixit, quidnam perplexi sua legatio haberet: cum simpliciter ad amicitiam petendam, iungendamq; societatem venissent. Esse autem tria genera foederum, quibus inter se pacifcerentur amicitias ciuitates regesque. vnum, cum bello victis dicerentur leges: vbi enim omnia ei qui armis plus posset, dedita essent, quae ex ijs habere victos, quibus mulctari eos velit, ipsius ius atq; arbitrium esse. alterum cum pares bello æquo foedere in pacem atque amicitiam venirent: tunc enim repeti reddique per conuentionem res, & si quarum turbata bello possessio sit, eas aut ex formula iuris antiqui, aut ex partis vtriusque commodo componi. tertium esse genus, cum qui hostes nunquam fuerint, ad amicitiam sociali
B foedere inter se iungendam coeant, eos neque dicere, neque accipere leges: id enim victoris & victi esse. ex eo genere cum Antiochus esset, mirari se, quod Romani æquum censeant ei leges dicere, quas Asiae urbium liberas & immunes, quas stipendiarias esse velint: quas intrare praesidia regia regemq; vetent. cum Philippo enim hoste pacem, non cum Antiocho amico societatis foedus ita fanciendum esse. Ad ea Quintius. Quoniam vobis distinctè age-
re libet, & genera iungendarum amicitiarum enumerare: ego quoque duas
conditiones ponam, extra quas nullam esse regi nuntietis amicitiae cum populo Romano iungendae. vnam, si nos nihil, quod ad vrbes Asiae attinet, curare velit, vt & ipse omni Europa abstineat. alteram, si se ille Asiae finibus non
C contineat, & in Europam transcendat: vt & Romanis ius sit, Asiae ciuitatum amicitias & tueri quas habeant, & nouas complecti. Enimvero id auditu etiam dicere indignum esse Hegesianax, Thraciae & Chersonesi urbibus arceri Antiochum, quae Seleucus proauus eius, Lyfimacho rege bello victo, & in acie caeso, per summum decus partaliquet: pari cum laude eadem ab Thracibus possessa, partim armis receperit Antiochus, partim deserta, sicut ipsam Lyfimachiam, & reuocatis cultoribus frequentauerit: & quae strata ruinis atque incendijs erant, ingentibus impensis aedificauerit. Quid igitur simile esse, ex ea possessione ita parta, ita recuperata deduci Antiochum, & Romanos abstinere Asia, quae nunquam eorum fuerit? Amicitiam Romanorum expetere Antiochum: sed quae impetrata gloriae sibi, non pudori sit. Ad
D haec Quintius: Quandoquidem, inquit, honesta pensamus: sic, vt aut sola aut prima certè pensari decet principi orbis terrarum populo, & tanto regi: vtrum tandem videtur honestius, liberas velle omnes quae vbique sunt Graeciae vrbes, an seruas & vectigales facere? Si sibi Antiochus pulchrum esse censeat, quas vrbes proauus belli iure habuerit, auus paterque nunquam usurpauerint, pro suis eas repetere in seruitutem: & populus Romanus susceptum patrocinium libertatis Graecorum non deserere, fidei constantiaeque suae dupliciter esse: sicut à Philippo Graeciam liberauit, ita & ab Antiocho Asiae vrbes, quae Graij nominis sint, liberare in animo habet. neq; enim in Aeolidem Ioniamque
E coloniae in seruitutem regiam missae sunt: sed stirpis augendae causa, gentisque vetustissimae per orbem terrarum propagandae. Cum haesitaret Hegesianax, nec inficiari posset, honestiorem causam libertatis quam seruitutis praetexti titulo: Quin mittimus ambages, inquit P. Sulpitius, qui maximus natu ex decem legatis erat. alteram ex duabus conditionibus, quae modò difertè à Quintio datae sunt, legite: aut supersedete de amicitia agere. Nos verò, inquit Menippus, nec volumus, nec possumus pacisci quicquam, quo regnum Antiochi minuatur. Postero die Quintius legationes vniuersas Graeciae Asiaeque cum in senatum introduxisset, vt scirent quali animo populus Romanus, qualique Antiochus erga ciuitates Graeciae essent: postulata & sua & regis exposuit. Renuntiarent ciuitatibus suis, populum Romanum qua
N n 3 virtute

Quintij ad Menippum
Antiochi legatum
responsio.

Ad Antiochum legati mittuntur.

Annibal suadet Antiocho, ut in Italia contra Romanos bellum gerat.

Annibal Aristonem quendam Tyrium mittit Carthaginem.

Ariston vocatur in senatum Carthaginensem.

Ariston profugit.

virtute quaque fide libertatem eorum à Philippo vindicauerit, eadem ab Antiocho, nisi decedat Europa, vindicaturum. Tum Menippus deprecari & Quintium & patres institit, ne festinarent decernere, quo decreto turbaturi orbem terrarum essent: tempus & sibi sumerent, & regi ad cogitandum darent. cogitaturum, cum renuntiatae conditiones essent, & impetraturum aliquid: aut pacis causa consensurum. Ita integra dilata res est. legatos mitti ad regem eisdem, qui Lysimachiae apud eum fuerant, placuit: P. Sulpitium, P. Villium, P. Aelium. Vix dum ij profecti erant, cum à Carthagine legati bellum haud dubie parare Antiochum Annibale ministro attulerunt: inieceruntque curam, ne simul & Punicum bellum excitaretur. Annibal patria profugus peruenerat ad Antiochum, sicut ante dictum est: & erat apud regem in magno honore. nulla alia arte, nisi quod volutanti diu consilia de Romano bello, nemo aptior super tali re particeps sermonis esse poterat. Sententia eius vna atque eadem semper erat, ut in Italia bellum gereretur. Italiam & comatus & militem praebituram externo hosti. si nihil ibi moueatur, liceatque populo Romano viribus & copiis Italiae extra Italiam bellum gerere: neque regem neque gentem ullam parem Romanis esse. Sibi centum tectas naues, sedecim millia peditum, mille equites deposcebat. ea se classe primum Africam petiturum. magnopere confidere, & Carthaginenses ad rebellandum ab se compelli posse: si illi cunctentur, se aliqua parte Italiae bellum excitaturum Romanis. Regem cum caeteris omnibus transire in Europam debere, & in aliqua parte Graeciae copias continere: neque traiciendum, & quod in speciem famamque belli satis sit, paratum traicere. In hanc sententiam cum adduxisset regem, praeparandos sibi ad id popularium animos ratus, literas, ne quo casu interceptae palam facerent conata, scribere non est ausus. Aristonem quendam Tyrium nactus Ephesi, expertusque solertiam leuioribus ministerijs, partim donis, partim spe praemiorum oneratum, quibus etiam ipse rex annuerat, Carthaginem cum mandatis mittit. edit nomina eorum, quibus conuentis opus esset, instruit etiam secretis notis, per quas haud dubie agnoscerent sua mandata esse. Hunc Aristonem Carthagine obuersantem, non prius amici quam inimici Annibalis, qua de causa venisset, cognouerunt. & primo in circulis conuiujsque celebrata sermonibus res est. deinde in senatu quidam nihil actum esse dicere exilio Annibalis: si absens quoque nouas moliri res, sollicitandoque animos hominum turbare statum ciuitatis posset. Aristonem quendam Tyrium aduenam, instructum mandatis ab Annibale & ab Antiocho rege, venisse: certos homines quotidie cum eo secreta colloquia ferere, & in occulto colloqui, quod mox in omnium perniciem erupturum esset. Conclamauere omnes, vocari Aristonem debere, & quaeri quid venisset: & nisi expromeret, cum legatis Romam mitti: satis pro temeritate vnius hominis suppliciorum pensum esse. priuatos suo periculo peccaturos. Rempublicam non extra noxam modo, sed etiam extra famam noxae conservandam esse. Vocatus Ariston purgare sese, & firmissimo propugnaculo uti, quod nihil literarum ad quenquam attulisset. caeterum nec causam aduentus satis expediebat: & in eo maxime haesitabat, quod cum Barchinae solum factionis hominibus collocutum eum arguebant. Orta deinde altercatio est, alijs pro speculatore comprehendi iam & custodiri iubentibus, alijs negantibus tumultuandi causam esse. mali rem exempli esse, de nihilo hospites corripere, idem Carthaginensibus & Tyri, & in alijs emporijs in quae frequenter commeent, euenturum. Dilata eo die res est. Ariston Punico ingenio inter Poenos usus, tabellas conscriptas celeberrimo loco supra sedem quotidianam magistratus prima vespera suspendit. ipse de tertia vigilia nauem conscen-

A conscendit & profugit. postero die cum Suffetes ad ius dicendum consedis-
sent, conspectæ tabellæ, demptæque & lectæ. scriptum erat: Aristonem pri-
uatim ad neminem, publicè ad seniores (ita senatum vocabant) mandata
habuisse. Publicato crimine, minus intenta de paucis quæstio erat. mitti ta-
men legatos Romam, qui rem ad consules & senatum deferrent, placuit: si-
mul qui de iniurijs Masanissæ quererentur. Masanissa posteaquam & infame
Carthaginienses, & inter seipso discordes sensit, principibus propter col-
loquia Aristonis senatui, senatu propter indicium eiusdem Aristonis populo
suspecto, locum iniuriæ esse ratus, agrum maritimum eorum & depopula-
tus est, & quasdam vrbes vectigales Carthaginiensium sibi coëgit stipen-
B dium pendere. Emporia vocant eam regionem. ora est minoris Syrtis, &
agri vberis. vna ciuitas eius Leptis: ea singula indies talenta vectigal Cartha-
ginienfibus dedit. Hanc tum regionem & totam infestam Masanissa, & ex
quadam parte dubiæ possessionis, sui regni an Carthaginiensium esset, effe-
cerat. & quia simul ad purganda crimina, & quæstum de se Romam eos itu-
ros comperit, qui & illa onerarent suspicionibus, & de iure vectigalium di-
sceptarent, legatos & ipse Romam misit. Auditi de Tyrio aduena primùm
Carthaginienses, curam iniecere patribus, ne cum Antiocho simul & Pœnis
bellandum esset. maximè ea suspicio crimen vrgebat, quòd quem compre-
hensum Romam mitti placuisset, nec ipsum nec nauem eius custodissent. De
C agro deinde cum regis legatis disceptari coëptum. Carthaginienses iure fi-
nium causam tutabantur, quòd intra eos terminos esset, quibus P. Scipio vi-
ctor agrum, qui iuris esset Carthaginiensium finisset: & confessione regis,
qui cum Aphirem profugū ex regno suo cum parte Numidarum vagantem
circa Cyrenas persequeretur: precario ab se iter per eum ipsum agrum, tan-
quam haud dubiè Carthaginiensium iuris, petisset. Numidæ & de termina-
tione Scipionis mentiri eos arguebant: & si quis veram originem iuris exige-
re vellet, quem proprium agrum Carthaginiensium in Africa esse? aduenis,
quantum secto bouis tergo amplecti loci potuerint, tantum ad urbem com-
muniendam precario datum. quicquid Byrsam sedem suam excefferint, vi-
D atque iniuria partum habere. Neque enim de quo agatur, probare eos posse:
non modò semper, ex quo coeperint, sed ne diu quidem eos possedisse. per op-
portunitates nunc illos, nunc reges Numidarum vsurpasse ius: semperq; pe-
nes eum possessionem fuisse, qui plus armis potuisset. Cuius conditionis res
fuerit, priusquam hostes Romanis Carthaginienses, socius atque amicus rex
Numidarum esset, eius finerent esse: nec se interponerent, quo minus qui
possent, tenerent. Responderi legatis vtriusque partis placuit: missuros se in
Africam, qui inter populum Carthaginiensem, & regem in re præsentis disce-
ptarent. Missi P. Scipio Africanus, & C. Cornelius Cethegus, & M. Minutius
Rufus: audita inspectaque re suspensa omnia, neutrò inclinatis sententijs, re-
E liquere. Id vtrum sua sponte fecerint, an quia mandatum ita fuerit, non tam
certum est, quàm videtur tempori aptum fuisse, integro certamine eos relin-
qui: nam ni ita esset, vnus Scipio vel notitia rei, vel authoritate, ita de vtri-
usque meritis, finire nutu disceptationem potuisset.

*Pœni legatos Romam
mittunt.*

*De Masanissa que-
runtur legati Pœni-
um.*

*Romani legatos mit-
tunt, qui de causa Ma-
sanissæ & Carthagi-
niensium cognoscant.*

EPITOME LIBRI XXXV.

P B. Scipio Africanus legatus missus ad Antiochum, Ephesi cum Annibale, qui se Antiocho iunxerat, collocatus est: vt,
si fieri posset, metum vita, quem ex populo Romano conceperat, eximeret. Inter alia cum quæreretur ab Annibale,
quem fuisse maximum imperatorem Annibal crederet: respondit, Alexandrum Macedonum regem, quòd parua ma-
nu innumerabiles exercitus fudisset: quodq; vltimas oras, quas visere supra fidem humanam esset, peragrasset. que-
renti

renti deinde quem secundum poneret, inquit, Pyrrhum, eò quòd castra metari docuisset: ad hæc neminem elegantius loca cepisse, præsidia disposuisse. exequenti quem tertium diceret: semet dixit. ridens Scipio, Quidnam tu dices, si me, inquit, vicisses? tunc vero, inquit, me & ante Alexandrum, & ante Pyrrhum, & ante alios posuissim. Inter alia prodigia, quæ plurima fuisse traduntur, bouem, Cn. Domitio consule, locutum, Roma caue tibi, refertur. Apparant in Antiochum bellum Romani. Nabis Lacedæmoniorum tyrannus incitatus ab Aetolis, qui & Philippum, & Antiochum ad inferendum bellum populo Romano sollicitabant, à populo Romano descivit: & bello aduersus Philopæmenem Achæorum prætorem gesto, ab Aetolis interfectus est. Aetoli quoq; ab amicitia populi Romani defecerunt. cum quibus societas iuncta Antiochus Syria rex cum bellum Græciæ intulisset, complures vrbes occupauit, inter quas Chalcidem, & totam Eubæam. Res præterea in Liguribus gestas, & apparatus belli ab Antiocho continet.

Sex. Digitius prætor
in Hispania infelici-
ter rem gessit.

P. Cornelij Scipionis
prætoris alterius in
Hispania res felici-
ter gesta.

RINCIPIO anni, quo hæc gesta sunt, Sex. Digitius prætor in Hispania citeriore cum ciuitatibus ijs, quæ post profectionem M. Catonis permultæ rebellaue-
rant, crebra magis quàm digna dictu prælia fecit: & adeò pleraque aduersa, vt vix dimidium militum, quàm
quod acceperat, successori tradiderit. nec dubium est, quin omnis Hispania sublatura animos fuerit: ni al-
ter prætor P. Cornelius Cn. F. Scipio, trans Iberum
multa secunda prælia fecisset: quo terrore non mi-

nus quinquaginta oppida ad eum defecerunt. Prætor hæc gesserat Scipio. Idem proprætor Lusitanos peruaftata vltiori prouincia cum ingenti præda domum redeunt, in ipso itinere aggressus, ab hora tertia diei ad octauam incerto euentu pugnavit, numero militum impar, superior alijs: nam & acie frequenti armatis aduersus longum & impeditum turba pecorum agmen, & recenti milite aduersus fessos longo itinere concurrerat. tertia nanque vi-
gilia exierant hostes: huic nocturno itineri tres diurnæ horæ accesserant: nec vlla quiete data, laborem viæ prælium exceperat: itaque principio pug-
næ vigoris aliquid in corporibus animisque fuit. & turbauerant primò Romanos: deinde æquata paulisper pugna est. In hoc discrimine ludos Ioui, si fudisset cæcidissetque hostes, proprætor vouit. tandem gradum acrius in-
tulere Romani, cæssitque Lusitanus: deinde prorsus terga dedit. & cum insti-
tissent fugientibus victores, ad duodecim millia hostium sunt cæsa: capti quingenti quadraginta, omnes fermè equites, & signa militaria capta cen-
tum triginta quatuor. De exercitu Romano septuaginta & tres amissi. Pugna-
tum inde haud procul Ilipa vrbe est. eò victorem opulentum præda exerci-
tum P. Cornelius reduxit. ea omnis ante urbem exposita est: potestasq; domi-
nis suas res cognoscendi facta. cætera vendenda quæstori data: quod inde ef-
fectum est, militi diuisum. Nondum ab Roma profectus erat. C. Flaminius prætor, cum hæc in Hispania gerebantur. itaq; tam aduersæ quàm secundæ res per ipsum amicosq; eius magnis sermonibus celebrabantur. & tentaue-
rat, quoniam bellum ingens in prouincia exarsisset, & exiguas reliquias ex-
ercitus ab Sex. Digitio, atque eas ipsas plenas pauoris ac fugæ accepturus esset, vt vnā sibi ex urbanis legionibus decernerent: ad quam cum militem ab-
se ipso scriptum ex s. c. adiecisset, eligeret ex omni numero tria millia & quin-
gentos pedites, & equites trecentos. ea se legione (nam in Sex. Digitij exercitu
haud multum spei esse) rem gesturum. Seniores negare: ad rumores à priua-
tis temerè in gratiam magistratum confictos senatusconsulta facienda esse. nisi quòd aut prætores ex prouincijs scriberent, aut legati renuntiarent: nihil
raturum haberi debere. si tumultus in Hispania esset, placere, tumultuarios mi-
lites extra Italiam scribi à prætore. Mens ea senatus fuit, vt in Hispania tumultuarij milites legerentur. Valerius Antias & in Siciliam nauigasse delectus
causa C. Flaminium scribit: & ex Sicilia Hispaniam petentem, tempestate in
Africam delatum, vagos milites de exercitu P. Africani sacramento rogasse: his duarum prouinciarum delectibus tertium in Hispania adiecisse. Nec in
Italia segnus Ligurum bellum crescebat. Pisas iam quadraginta millibus
hominum

Ligures Pisas circum
sedent.

A hominum, affluente quotidie multitudine ad famam belli, spemq; prædæ, circumfedeabant. Minutius C. S. Arretium die, quem edixerat ad conueniendum militibus, venit. inde quadrato agmine ad Pisas duxit, & cum hostes mille passuum ab oppido trans fluuium mouissent castra, consul urbē haud dubiē seruata aduentu suo est ingressus. Postero die & ipse trans fluuium quingentos ferē passus ab hoste posuit castra. inde leuibus prælijs à populationibus agrum sociorum tutabatur. in aciem exire non audebat, nouo milite & ex multis generibus hominum collecto, nec dum noto satis inter se, vt fidere alij alijs possent. Ligures multitudine freti & in aciem exhibant, parati de summa rerum decernere: & abundantes militum numero passim multas manus per extrema finium ad prædandum emittebant: & cum coacta vis magna pecorum prædæque esset, paratum erat præsidium, per quod in castella eorum vicosque ageretur. Cū bellum Ligustinum ad Pisas constitisset, consul alter L. Cornelius Merula per extremos Ligurum fines exercitum in agrum Boiorum induxit, vbi longē alia belli ratio quā cum Liguribus erat. consul in aciem exhibat, hostes pugnam detrectabant: prædatumque vbi nemo obuiam exiret, discurrebant Romani: Boij diripi sua impunē, quā tuendo ea conferere certamen malebant, posteaquam omnia ferro ignique satis euastata erant, consul agro hostium excessit, & ad Mutinam agmine incauto, vt inter pacatos, ducebat. Boij vbi egressum ē finibus suis hostem sentire, sequebantur silenti agmine, locum insidijs quærentes, nocte prætergressi castra Romana saltum, quā transeundum erat Romanis, insederunt. Id cū parum occultē fecissent, consul qui multa nocte solitus erat moueret castra, ne nox terrorem in tumultuario prælio augeret, lucem expectauit. & cū luce moueret, tamen turmam equitum exploratum misit. Posteaquam relatum est, quantæ copię & in quo loco essent, totius agminis farcinas in medium conijci iussit, & triarios vallum circumijcere: cætero exercitu instructo ad hostem accessit. Idem & Galli fecerunt, posteaquam apertas esse insidias, & recto ac iusto prælio, vbi vera virtus vinceret, dimicandum viderunt. Hora secunda fermē concursus est sinistra sociorum equitum ala, & extraordinarij prima in acie pugnabant. præerant duo consulares legati, M. Marcellus, & T. Sempronius prioris anni consul. Nouus consul nunc ad prima signa erat, nunc legiones continebat in subsidijs, ne certaminis studio prius concurrerent, quā datum signum esset. equites earum extra aciem in locum patentem Q. & P. Minutios tribunos militum educere iussit. inde cū signum dedisset, impetum ex aperto facerent. Hæc agenti nuntius venit à T. Sempronio Longo, non sustinere extraordinarios impetum Gallorum: & cæsos permultos esse: & qui supersint, partim labore, partim metu remisisse ardorem pugnæ. legionem alteram ex duabus, si videretur, summitteret, priusquam ignominia acciperetur. Secunda legio missa est, & extraordinarij recepti. tum redintegrata est pugna: cū & recens miles & frequens ordinibus legio successisset: sinistra ala ex prælio subducta est, dextera in primam aciem subiit. Sol ingenti ardore torrebat minimē patientia æstus corpora Gallorum: densis tamen ordinibus nunc alij in alios, nunc in scuta incumbentes, sustinebant impetus Romanorum. Quod vbi animaduertit consul, ad perturbandos ordines eorum C. Liuium Salinatorem, qui præerat alarijs equitibus, quā concitatissimos equos immittere iubet: & legionarios equites in subsidijs esse. Hæc procella equestris primò confundit & turbauit, deinde dissipauit aciem Gallorum, non tamen vt terga darent. obstabant duces, hastilibus cædentes terga trepidantium, & redire in ordines cogentes: sed interequitantes alarij nō patiebantur. C. S. obtestabatur milites,

L. Cornelius Merula
consul, Boiorum agros
populatur.

L. Cornelius cū Boijs
ad Mutinam dimi-
cat.

*Boijs terga dederunt.
Boiorū cæsa 14. mil-
lia, Romanorum ve-
rò 5. millia.*

*De prælio Cornelij cū
Boijs facto discepta-
tur in senatu.*

*De fœnore, quo labo-
rabat ciuitas, agitur.*

*Res geste in Hispania
à prætoribus.*

milites, vt paululum adniterentur: victoriam in manibus esse. dum pertur-
batos & trepidantes viderunt, instarent. si restitui ordines fuissent, integro
rursus eos prælio & dubio dimicatu-
ros. Inferre vexillarios iussit signa. omnes
connixi tandem auerterunt hostem, postquam terga dabant, & in fugam
passim effundebantur: tum ad persequendos eos legionarij equites immissi.
Quatuordecim millia Boiorum eo die cæsa sunt, viui capti mille nonaginta
duo: equites ducenti viginti vnus: tres duces eorum, signa militaria ducenta
XII. carpenta LXIII. Nec Romanis incruenta victoria fuit. supra quinq; millia
militum ipsorum aut sociorum sunt amissa: centuriones tres & viginti, præ-
fecti socium quatuor, & M. Genutius & M. Martius trib. militum secundæ
legionis. Eodem ferè tempore duorum consulum literæ allatæ sunt: L. Cor-
nelij de prælio ad Mutinam cum Boijs factò, & Q. Minutij à Pisis. Comititia sue
sortis esse. cæterum adeò suspensa omnia in Liguribus se habere, vt abscedi
inde sine perniciæ sociorum & damno Reipub. non possit. si ita videretur pa-
tribus, mitterent ad collegam: vt is qui profligatum bellum haberet, ad co-
mitia Romam rediret: si id facere grauaretur, quod non suæ sortis id nego-
tium esset, se quidem facturum, quodcunq; senatus censuisset: sed etiam atq;
etiam viderent, si magis è Reipub. esset interregnum iniri, quàm ab se in eo sta-
tu relinqui prouinciã. Senatus C. Scribonio negotium dedit, vt duos legatos
ex ordine senatorio mitteret ad L. Cornelium consulem, qui literas collegæ
ad senatum missas deferrent ad eum: & nuntiarent, senatum, ni is ad magi-
stratus subrogandos Romam veniret, potius quàm Q. Minutius à bello inte-
gro auocaretur, interregnum iniri passurum. Missi legati renuntiarunt, L. Cor-
nelium ad magistratus subrogandos Romam venturum. De literis L. Corne-
lij, quas scripserat secundum prælium cum Boijs factum, disceptatio in senatu
fuit: quia priuatim plerisq; senatoribus legatus M. Claudius scripserat, fortunæ
populi Romani & militum virtuti gratiam habendam, quod res benè gesta
esset. consulis opera & militum aliquantum amissum: & hostium exercitum.
cuius delendi oblata fortuna fuerat, elapsum. milites eo plures perisse, quod
tardius ex subsidijs, qui laborantibus opẽ ferrent, successissent. hostes è mani-
bus emissos, quod equitibus legionarijs & tardius datũ signum esset, & perse-
qui fugientes non licuisset. De ea re nihil temerè decerni placuit: ad frequen-
tiores consultatio delata est. instabat enim cura alia, quod ciuitas fœnore la-
borabat: & cum multis fœnebribus legibus constricta auaritia esset, via frau-
dis inita erat, vt in socios qui non tenerentur ijs legibus, nomina transcribe-
rent. ita libero fœnore obruebant debitores. cuius cernendi cū ratio quæ-
reretur, diẽ finiri placuit, Fœneralia quæ proximè fuissent, vt post eam diẽ so-
cij ciuibus Romanis credidissent pecunias, profiterentur: & ex ea die pecuniæ
creditæ, quibus debitor vellet legibus, ius creditori diceretur. Deinde postea-
quam professionibus detecta est magnitudo æris alieni per hanc fraudẽ con-
tracti: M. Sempronius tribunus plebis ex autoritate patrum plebem roga-
uit: plebesque sciuit, vt cum socijs ex nomine Latino pecuniæ creditæ ius
idem, quod cum ciuibus Romanis esset. Hæc in Italia domi militiæq; acta. In
Hispania nequaquam tantum belli fuit, quantum auxerat fama. C. Flami-
nius in citeriori Hispania oppidum Iluciam in Oretanis cæpit: deinde in hy-
berna milites deduxit, & per hyemem prælia aliquot nulla memoria digna
aduersus latronum magis quàm hostium excursiones, vario tamen euentu,
nec sine militum iactura, sunt facta. Maiores res geste à M. Fulvio. Is apud To-
letum oppidum cum Vacceis Vectonibusq; & Celtiberis signis collatis dimi-
cauit: exercitum earũ gentium fudit, fugauitq;: regem Hilermum viuum ce-
pit. Dum hæc in Hispania agerentur, comitiorum iam appebat dies, itaque
L. Cor-

A L. Cornelius consul relicto ad exercitum M. Claudio legato, Romam venit. Is in senatu cum de rebus à se gestis differuisset, quoque in statu prouincia esset: questus est cum patribus conscriptis, quod tanto bello vna secunda pugna tam feliciter perfecto, non esset habitus dijs immortalibus honos. postulauit deinde, vt supplicationem simul triumphumque decernerent. Prius tamen quam relatio fieret, Q. Metellus, qui consul dictatorque fuerat, literas eodem tempore dixit, & consulis L. Cornelij ad senatum, & M. Marcelli ad magnam partem senatorum allatas esse inter se pugnantes: eoque dilatam esse consultationem, vt presentibus authoribus earum literarum disceptaretur. itaque expectasse sese, vt consul qui sciret ab legato suo aduersus se scriptum

B aliquid, cum ipsi veniendum esset, duceret eum secum Romam: cum etiam verius esset, T. Sempronio imperium habenti tradi exercitum, quam legato. nunc videri esse amotum de industria, ne ea quæ scripsisset, præsens diceret, aut argueret coram: & si quid vani afferret, argui posset, donec ad liquidum veritas explorata esset. itaque nihil eorum quæ postularet consul decernendum in presentia censere. Cum pergeret nihilo segnius referre, vt supplicatio decerneretur, triumphantiq; sibi in urbem inuehi liceret: M. & C. Titinij tribuni plebis se intercessuros, si de ea re fieret senatusconsultum, dixerunt. Censores erant priore anno creati Sex. Aelius Pætus, & C. Cornelius Cethegus: Cornelius lustrum condidit. censa sunt ciuium capita CXLIII. millia septingenta

C quatuor. Aquæ ingentes eo anno fuerunt: & Tyberis loca plana urbis inundauit. circa portam Flumentanam etiam collapsa quædam ruinis sunt. & porta Cœlimontana fulmine icta est, murusque circa multis locis de cœlo tactus. & Aritiæ, Lanuij & in Auentino lapidibus pluit. & à Capua nuntiatum est, examen vesparum ingens in forum aduolasse, & in Martis æde consedissee. eas collectas cum cura, & igni crematas esse. Horum prodigiorum causa decemuiri libros adire iussi, & nouendiale sacrum factum, & supplicatio indicta est, atque urbs lustrata. Iisdem diebus ædiculam Victoriæ virginis prope ædem Victoriæ M. Porcius Cato dedicauit, biennio post quam vouit. Eodem anno coloniam Latinam in agrum Ferentinum triumuiro deduxerunt, Cn. Manlius Volso, L. Apustius Vullo. P. Aelius Tubero, cuius lege deducebatur. tria millia peditum iere, CCC. equites: numerus exiguus pro copia agri. Dari potuere tricena iugera in pedites, sexagena in equites. Apustio authore tertia pars agri dempta est: quò postea si vellēt, nouos colonos ascribere possent: vicena iugera pedites, quadragena equites acceperunt. In exitu iam annus erat, & ambitio magis quam vnquam aliàs exarserat consularibus comitijs. multi &

D potentes petebant patricij, plebeijque: P. Cornelius Cn. filius, Scipio, qui ex Hispania prouincia nuper decesserat magnis rebus gestis: & L. Quintius Flamininus, qui classi in Græcia præfuerat: & Cn. Manlius Volso: hi patricij. plebeij autem, C. Lælius, Cn. Domitius, C. Liuius Salinator, M. Acilius. sed omnium

E oculi in Quintium, Corneliumque coniecti. nam & in vnum locum petebant ambo patricij, & rei militaris gloria recens vtrunque commendabat. Cæterum ante omnia accendebant fratres candidatorum, duo clarissimi ætatis suæ imperatores. maior gloria Scipionis: & quò maior, eò propior inuidiæ. Quintij recentior, vt qui eo anno triumphasset. Accedebat, quòd alter decimum iam propè annum assiduus in oculis hominum fuerat, quæ res minus verendos magnos homines ipsa satietate facit: consul iterum post deuictum Annibalem, censorque fuerat. in Quintio noua & recentia omnia ad gratiam erant: nihil nec petierat à populo post triumphum, nec adeptus erat. Pro fratre germano, non patruale se petere aiebat: pro collega & particeps administrati belli. se terra, fratrem mari rem gessisse. Is obtinuit, vt præferretur candidato, quem

*Lustrum conditur.**Prodigia.**Ambitio maxima in consularibus comitijs.*

*Ligures castra consu-
lu oppugnant: deinde
saltus angusti fauces
occupant.*

*Numidæ equites pri-
mo aspectu contem-
ptissimi.*

*Aetoli concitant re-
ges Antiochū & Phi-
lippum, tyrannumq;
Nabin aduersus Ro-
manos.*

*Aetolorum legatus
ad Nabin.*

quem Africanus fraterq; ducebat: quem Cornelia gens, Cornelio consule co-
mitia habente: quem tantum præiudicium senatus, virum è ciuitate opti-
mum iudicatum, qui matrem Idæam Pessinunte venientem in urbem acci-
peret. L. Quintius & Cn. Domitius Aenobarbus consules facti, adeò ne in
plebeio quidem consule, cum pro C. Lælio niteretur, Africanus valuit. Poste-
ro die prætores creati, L. Scribonius Libo, M. Fulvius Centimalus, A. Attilius
Serranus, M. Bæbius Pamphilus, L. Valerius Tappus, Q. Salonius Sarra. Aedi-
litas iusignis eo anno fuit M. Aemylij Lepidi, & L. Aemylij Pauli. Multos pe-
cuarios damnarunt: ex ea pecunia clypea inaurata in fastigio Iouis ædis po-
suerunt. porticum vnam extra portam Trigeminam, emporio ad Tyberim
adiecto: alteram à porta Fontinali ad Martis aram, quā in campum iter esset,
perduxerunt. Diu nihil in Liguribus dignum memoria gestum erat. Extremo
eius anni bis in magnum periculum res adducta est. nam & castra consulis
oppugnata, ægrè sunt defensa: & nō ita multò post per saltum angustum cum
duceretur agmē Romanum, ipsas fauces exercitus Ligurum infedit. quā cum
exitus non pateret, cōuerso agmine redire institit consul. & à tergo fauces sal-
tus occupatæ à parte hostium erant: Caudinæq; cladis memoria non animis
modò, sed propè oculis obuersabatur. Numidas octingentos fermè equites
inter auxilia habebat. Eorum præfectus consuli pollicetur, se parte vtra vellet
cum suis erupturum. tantum vti diceret, vtra pars frequentior vicis esset. in
eos se impetum facturum: & nihil prius quàm flammam tectis iniecturum,
vt is paucior cogeret Ligures excedere saltu quem obsiderent, & discurrere ad
opem ferendam suis. Collaudatum eum consul spe præmiorum onerat. Nu-
midæ equos conscendunt, & obequitare stationibus hostium neminem la-
cessentes cœperunt. Nihil primo aspectu contemptius, equi hominesq; pau-
luli & graciles: discinctus & inermis eques, præterquam quod iacula secum
portat: equi sine frenis, deformis ipse cursus rigida ceruice & extento capite
currentium. Hunc contemptum de industria augentes, labi ex equis, & per
ludibrium spectaculo esse. Itaq; qui primo intenti paratiq;, si lacefferentur,
in stationibus fuerant, iam inermes, sedentesque pars maxima spectabant.
Numidæ adequitare, dein refugere: sed propius saltum paulatim euehi: vclut
quos impotentes regendi equi inuitos efferrent. postremò subditis calcaribus
per medias stationes hostium erupere: & in agrum latiore euecti, omnia
propinqua viæ tecta incendunt: proximo deinde vico inferunt ignem, ferro
flammaq; omnia peruaflant. Fumus primò conspectus, deinde clamor trepi-
dantium in vicis auditus, postremò seniores pueriq; refugientes tumultum
in castris fecerunt: itaq; sine consilio, sine imperio pro se quisque currere ad
sua tuenda: momentoq; temporis castra relicta erant: & obsidione liberatus
cos. quò intenderat, peruenit. Sed neq; Boij, neque Hispani, cum quibus eo
anno bellatum erat, tam inimici infestiq; erant Romanis, quàm Aetolorum
gens. Ij post deportatos ex Græcia exercitus primò in spe fuerant, & Antio-
chum in vacuam Europæ possessionem venturum: nec Philippum aut Nabin
quieturos. vbi nihil vsquam moueri viderunt, agitandum aliquid miscen-
dumq; rati, ne cunctando senescerent consilia: concilium Naupaetum indi-
xerunt. Ibi Thoas prætor eorum conquestus iniurias Romanorum, statumq;
Aetoliæ, quòd omnium Græciæ gentium ciuitatumq; inhonoratissimi post
eam victoriam essent, cuius causa ipsi fuissent: legatos censuit circa reges mit-
tendos, qui non solum tentarent animos eorum, sed suis quenque stimulis
mouerent ad Romanum bellum. Damocritus ad Nabin, Nicander ad Phi-
lippum, Dicæarchus frater prætoris ad Antiochum est missus. Tyranno Lace-
dæmonio Damocritus, ademptis maritimis ciuitatibus eneruatam tyranni-
dem

A dem dicere: inde militem, inde naues, naualesque socios habuisse: inclusum
 suis propè muris Achæos videre dominantes in Peloponneso: nunquam ha-
 biturum recuperandi sua occasionem, si eam quæ tum esset, prætermisisset.
 nullum exercitum Romanum in Græcia esse: nec propter Gytheum, aut ma-
 ritimos alios Laconas dignam causam existimatuos Romanos, cur legiones
 in Græciam rursus transmittant. Hæc ad incitandum animum tyranni di-
 cebantur: ut cum in Græciam Antiochus traiecisset, conscientia violatæ per
 sociorum iniurias Romanæ amicitiae, coniungeret se cum Antiocho. Et Phi-
 lippum Nicander haud dissimili oratione incitabat. erat etiam maior oratio-
 ni materia, quo ex altiore fastigio rex, quàm tyrannus, detractus erat: quoque
B plures ademptæ res. ad hoc vetusta regum Macedonia fama, peragratusque
 orbis terrarum victorijs eius gentis referebatur. Et tutum vel incepto vel
 euentu se cōsiliū afferre. nam neque ut antè se mouerat Philippus, quàm An-
 tiochus cum exercitu transierit in Græciam, suadere: & qui sine Antiocho ad-
 uersus Romanos Aetolosque tandiu sustinuerit bellum, ei adiuncto Antio-
 cho, socijs Aetolis, qui tum grauius hostes quàm Romani fuerint, quibus
 tandem viribus resistere Romanos posse? Adjiciebat de duce Annibale, nato
 aduersus Romanos hoste, qui plures & duces & milites eorū occidisset, quàm
 quot superessent. Hæc Philippo Nicander. Alia Dicæarchus Antiocho, & om-
 nium primū prædam de Philippo Romanorū esse dicere, victoriam Aeto-
C lorum, & aditum in Græciam Romanis nullos alios, quàm Aetolos dedisse:
 & ad vincendū vires eosdem præbuisse. deinde quantas peditum equitumque
 copias præbituri Antiocho ad bellum essent: quæ loca terrestribus copijs, quos
 portus maritimis. Tum de Philippo & Nabide libero mendacio abutebatur:
 paratum vtrunque ad rebellandum esse: & primam quanque occasionem recu-
 perandi ea quæ bello amisissent, arrepturos. Ita per totum simul orbem terra-
 rum Aetoli Romanis concitabant bellum. reges tamen aut non moti, aut
 tardius moti sunt. Nabis extemplò circa omnes vicos maritimos dimisit ad
 seditiones in ijs miscendas: & alios principum donis ad suam causam perdu-
 xit, alios pertinaciter in societate Romana manētes occidit. Achæis omnium
D maritimorum Laconum tuendorum ab T. Quintio cura mandata erat. itaque
 extemplò & ad tyrannū legatos miserunt, qui admonerent foederis eum Roma-
 ni, denuntiarentque, ne pacem, quam quantopere petisset, turbaret: & auxilia
 ad Gytheum, quod iam oppugnabatur à tyranno: & Romam qui ea nuntia-
 rent, legatos miserunt. Antiochus ex ea hyeme Rhaphiae in Phoenicæ Ptole-
 mæo regi Aegypti filia in matrimonium data, cum Antiochiam se recepisset,
 per Ciliciam Tauro monte superato, extremo iam hyemis Ephesum peruenit.
 inde principio veris, Antiocho filio misso in Syriam ad custodiam vltimarum
 partium regni, ne quid absente se à tergo moueretur: ipse cum omnibus terre-
 stribus copijs ad Pisidas, qui circa Selgam incolunt, oppugnandos est profe-
E ctus. Eo tempore legati Romani P. Sulpitius, & P. Villius, qui ad Antiochum
 (sicut ante dictum est) missi erant, iussi prius Eumenem adire, Elæam venire:
 inde Pergamum (ibi regia Eumenis fuit) ascenderunt. Cupidus belli aduersus
 Antiochum Eumenes erat: grauem si pax esset, accolam tanto potentio-
 rem regem credens: eundem si motum bellum esset, non magis parem Romanis
 fore quàm Philippus fuisset: & aut funditus sublatum iri: aut si pax victo da-
 retur, multa illi detracta sibi accessura: ut facile deinde se ab eo sine vilo Ro-
 mano auxilio tueri posset. etiam si quid aduersi casurum foret, satius esse Ro-
 manis socijs quamcunque fortuam subire, quàm solum aut imperium pati
 Antiochi: aut abnuentem vi atque armis cogi. Ob hæc quantum autoritate,
 quantum consilio valebat, incitabat Romanos ad bellum. Sulpitius eger Per-
 gami

*Aetolorum legatus
ad Philippum.*

*Aetolorum legatus
ad Antiochum.*

*Nabis à Romanis de-
ficit.*

*Antiochi filiam Pto-
lemæus rex Aegypti
ducit.*

*Eumenes rex Asiae
minoris.*

Scipionis cum Annibale colloquium.

Antiochus Antiochi filius moritur.

Minionis ad legatos Romanos pro Antiocho oratio.

gami substitit. Villius cum Pisidiæ bello occupatum esse regem audisset, Ephesum profectus, dum paucos ibi moratur dies, dedit operam, ut cum Annibale, qui tum ibi fortè erat, sæpè congrediretur: ut animum eius & tentaret, si qua posset: & metum demeret periculi ei quicquam ab Romanis esse. His colloquijs aliud quidè actum nihil est: secutum tamen sua sponte est, velut cōsilio petitū esset, ut vilior ob ea regi Annibal, & suspectior ad omnia fieret. Claudius secutus Græcos Acilianos libros, P. Africanū in ea fuisse legatione tradit: eumq; Ephesi collocutum cum Annibale. & sermonem etiam vnum refert, quo quærenti Africano, quem fuisse maximum imperatorem Annibal crederet, respondisset, Alexandrum Macedonum regem: quod parua manu innumerales exercitus fudisset: quodq; vltimas oras, quas visere supra spem humanam esset, peragrasset. quærenti deinde, quem secundū poneret, Pyrrhum dixisse. castra metari primum docuisse: ad hoc neminem elegantius loca cepisse, præsidia disposuisse: artem etiam conciliandi sibi homines eam habuisse, ut Italicæ gentes regis externi, quàm populi Romani tamdū principis in ea terra imperium esse mallent. exequenti, quem tertium duceret, haud dubiè semetipsum dixisse, tum risum obortum Scipioni, & subiecisse. Quidnam tu diceres, si me vicisses? tum me verò, inquit, & ante Alexandrum, & ante Pyrrhum, & ante omnes alios imperatores esse. & perplexum Punico astu responsum, & assentationis genus Scipionem mouisse: quod è grege se imperatorum velut inæstimabilem secreuisset. Villius ab Epheso Apameam processit. Hec & Antiochus audito Romanorum legatorum aduentu occurrit. Apameæ congressis disceptatio eadem fermè fuit, quæ Romæ inter Quintium & legatos regis fuerat. mors nuntiata Antiochi filij regis, quem missum paulò antè dixeram in Syriam, diremit colloquia. Magnus luctus in regia fuit, magnumque eius iuuenis desiderium. id enim iam specimen sui dederat, ut si vita longior contigisset, magni iustiq; regis in eo indolem fuisse appareret. Quo carior acceptiorq; omnibus erat, eo mors eius suspectior fuit. grauem successorem eum instare senectuti suæ patrem credentem, per spadones quosdam, talium ministerijs facinorum acceptos regibus, veneno sustulisse. Eam quoque causam clandestino facinori adijciebant, quod cum Seleuco filio Lyfimachiam dedit: Antiocho quam similem daret sedem, ut procul ab se per honorem eum quoq; ablegaret, non habuisset. Magni tamen luctus species per aliquot dies regiam tenuit: legatusq; Romanus, ne alieno tempore incommodus obuersaretur, Pergamum concessit. rex Ephesum, omisso quod inchoauerat bello, redijt. ibi per luctum regia clausa, cum Minione quodam, qui princeps amicorum eius erat, secreta consilia agitauit. Minio ignarus omnium externorum, viresq; æstimans regis ex rebus in Syria aut Asia gestis, nō causa modò superiorem esse Antiochum, quod nihil æqui postularent Romani, sed bello quoq; superaturum credebat. Fugienti regi disceptationem cum legatis, seu iam experto eam minus prosperam, seu mœrore recenti confuso, professus Minio, se quæ pro causa essent dicturum, persuasit ut à Pergamo accerferentur legati. Iam conualuerat Sulpitius. itaq; ambo Ephesum venerunt. rex à Minione excusatus, & absente eo res agi cœpta est. Ibi preparata oratione Minio: Specioso titulo, inquit, uti vos Romani Græcarum ciuitatum liberandarum video. sed facta vestra orationi non conueniunt: & aliud Antiocho iuris statuistis, alio ipsi utimini. Qui enim magis Smyrnæi Lamfaceniq; Græci sunt, quàm Neapolitani & Rhegini & Tarentini, à quibus stipendium, à quibus naues ex fœdere exigitis? Cur Syracusas atq; in alias Siciliae Græcas vrbes prætorem quotannis cum imperio & virgis & securibus mittitis? nihil aliud profectò dicatis, quàm armis superatis vos ijs has leges imposuisse, Eandem de Smyrna

- A** Smyrna & Lampasco, ciuitatibusq; quæ Ionix aut Acolidis sunt, causam ab Antiocho accipite. bello superatas à maioribus, & stipendiarias ac vectigales factas, in antiquum ius repetit, itaq; ad hæc ei responderi velim, si ex æquo disceptatur, & non belli causa quæritur. Ad ea Sulpitius: Fecit verecundè, inquit, Antiochus, qui, si alia pro causa eius non erant, quæ dicerentur, quemlibet ista quàm se dicere maluit. Quid enim simile habet ciuitatum earum, quas comparasti causa? Ab Rheginis & Neapolitanis & Tarentinis, ex quo in nostram venerunt potestatem: vno & perpetuo tenore iuris semper vsurpato, nunquam intermisso, quæ ex fœdere debent, exigimus. Potèstne tandem dicere, vt ij populi non per se, non per alium quenquam fœdus mutauerint: sic
- B** Asiæ ciuitates, vt semel venerunt in maiorum Antiochi potestatem, in perpetua possessione regni vestri permanisse? & non alias earum in Philippi, alias in Ptolemæi fuisse potestate? alias per multos annos nullo ambigente libertatem vsurpasse? Nam si, quod aliquando seruierunt temporum iniquitate pressi, ius post tot secula asserendi eos in seruitutem faciet: quid abest quin actum nobis nihil sit, quod à Philippo liberauimus Græciam? & repetant posterius eius Corinthum, Chalcidem, Demetriadem, & Thessalorum totam gentem? Sed quid ego causam ciuitatum ago, quam ipsis agentibus & nos, & regem ipsum cognoscere æquius est? Vocari deinde ciuitatum legationes iussit, præparatas iam antè & instructas ab Eumene: qui quantumcunq; viriū Antiocho decessisset, suo id accessurum regno ducebat. Admissi plures, dum suas quisq; nunc querelas, nūc postulationes inserit, æqua iniquis miscentes, è disceptatione altercationem fecerunt. itaq; neq; remissa vlla re, neq; impetrata, æquè ac venerant omnium incerti legati Romam redierunt. Rex dimissis ijs consilium de bello Romano habuit. Ibi alius alio ferocius: quia quo quisq; asperius aduersus Romanos locutus esset, eo spes gratiæ maior erat. alius superbiam postulatorū increpare, tanquam Nabidi victo, sic Antiocho, maximo Asiæ regum, imponentium leges. quanquam Nabidi tamen dominationem in patriam suam, & patriam Lacedæmonem remissam: Antiocho, si Smyrna & Lampascus imperata faciant, indignum videri. alij paruas, & vix dictu dignas belli causas tanto regi eas ciuitates esse, sed initium semper per ius iniusta impetrandi fieri. nisi crederent, Persas cum aquam terramq; ab Lacedæmonijs petierunt, gleba terræ & haustu aquæ eguisse. per similem tentationem Romanis de duabus ciuitatibus agi. & alias ciuitates, simul duas iugum exuisse vidissent, ad liberatorem populum defecturas. si non libertas seruitute potior sit, tamē omni præsentī statu spem cuiq; nouandi res suas blandiorem esse. Alexander Acarnan in concilio erat, Philippo quondam amicus, nuper relicto eo secutus opulentio rem regiam Antiochi: & tanquam peritus Græciæ, nec ignarus Romanorum, in eum gradum amicitiae regis, vt consilijs quoq; arcanis interesset, acceptus erat. Is tanquam non vtrum bellandum esset, nec ne, consuleretur: sed vbi & qua ratione bellum gereretur, victoriam se haud dubiam proponere animo affirmabat: si in Europam transisset rex, & in aliqua Græciæ parte sedem bello cepisset. Iam primū Actolos, qui vmbilicum Græciæ incolerent in armis eum inuenturum, antesignanos, ad asperima quæque belli paratos. in duobus velut cornibus Græciæ Nabin à Peloponneso concitaturum omnia, repetentem Argiuorum urbem, repetentem maritimas ciuitates: quibus eum depulsum Romani Lacedæmonis muris inclussissent. à Macedonia Philippum, vbi primū bellicum cani audisset, arma capturum. nosse se spiritus eius, nosse animum: scire ferarum modo, quæ claustris aut vinculis teneantur, ingentes iam diu iras eum in pectore voluere. meminisse etiā se, quoties in bello precari omnes deos solitus sit, vt Antiochum

Sulpitij legati Romani ad Minionem responsio.

Antiochus consilium de bello Romano capit.

Vnde speranda essent Antiocho auxilia, si bellum Romanis inferret.

*Annibal suspectus
Antiocho reconciliatur.*

sibi darent adiutorem. cuius voti si compos nunc fiat, nullam moram rebel-
landi facturum. tantum non cunctandum, neq; cessandum esse. in eo enim
victoriā verti, si & loca opportuna, & socij preoccuparentur. Annibalem quo-
que sine mora mittendum in Africam esse ad distringendos Romanos. Anni-
bal non adhibitus est in consilium, propter colloquia cum Villio suspectus re-
gi, & in nullo postea honore habitus. Primò eam contumeliam tacitus tulit:
deinde melius esse ratus, & percunctari causam repentinæ alienationis, &
purgare se tempore apto, quæsitā simpliciter iracundiæ causa, auditaq; Pater
Amilcar, inquit, Antioche paruum admodum me, cum sacrificaret, altaribus
admodum iureiurando adegit, nunquam amicum fore populi Romani. sub
hoc sacramento sex & triginta annos militavi: hoc me in pace patria mea ex-
pulsi: hoc patria extorrem in tuam regiā adduxit: hoc duce, si tu spem meam
destitueris, vbiq; vires, vbi arma esse sciam, inueniam toto orbe terrarum
quærens aliquos Romanis hostes. itaq; si quibus tuorum meis criminibus
apud te crescere libet, aliam materiam crescendi ex me quærant. odi, odioque
sum Romanis: id me verum dicere pater Amilcar, & dij testes sunt. proinde
cum de bello Romano cogitabis, inter primos amicos Annibalem habeto.
si qua res te ad pacem compellet, in id consilium alium cum quo deliberes
quærito. Non mouit modò talis oratio regem, sed etiam reconciliauit Anni-
bali. Ex consilio ita discessum est, ut bellum gereretur. Romæ destinabant qui-
dem sermonibus hostem Antiochum, sed nihil dum ad id bellum præter ani-
mos parabant. Consulibus ambobus Italia prouincia decreta est: ita ut inter
se compararent, sortirenturque, vter comitijs eius anni præesset: ad vtrum ea
non pertineret cura, ut paratus esset, si quò eum extra Italiam opus esset du-
cere legiones. Huic consuli permissum, ut duas legiones scriberet novas, &
socium ac Latini nominis viginti millia, & equites DCCC. Alteri COS. duæ
legiones decretæ, quas L. Cornelius COS. superioris anni habuisset: & socium
ac Latini nominis ex eodē exercitu pedites quidecim millia, & equites quin-
genti. Q. Minutio cum exercitu, quem in Liguribus habebat, prorogatum im-
periū. additum in supplementum ut quatuor millia peditum Romanorū scri-
berentur, & CL. equites: & socijs eodē quinque millia peditum imperarentur,
CCL. equites, Cn. Domitio extra Italiam, quò senatus censuisset, prouincia
euenit, L. Quintio Gallia. & comitia prætorum habita. Prætores deinde pro-
uincias sortiti: M. Fuluius Centimalus urbanam, L. Scribonius Libo peregrin-
nam: L. Valerius Tappus Siciliam, Q. Salonijs Sarra Sardiniam, M. Boebius
Pamphilus Hispaniam citeriorem, A. Attilius Serranus vltiorē. Sed his duo-
bus primū Senatusconsulto, deinde plebis etiam scito permutatæ provin-
ciæ sunt. Attilio classis & Macedonia, Boebio Brutij decreti. Flaminio Fulvio-
que in Hispanijs prorogatum imperiū. Boebio Pamphilo in Brutios duæ legio-
nes decretæ, quæ priore anno urbanæ fuissent: ut & socijs eodem millia pedi-
tum quindecim imperarentur, & quingenti equites. A. Attilius triginta naues
quinqueremes facere iussus, & ex naualibus veteres deducere, si quæ vtilis ef-
sent, & scribere nauales socios. Et consulibus imperatum, ut ei duo millia so-
cium ac Latini nominis, & mille pedites darent Romanos. Hi duo Prr. & duo
exercitus, terrestres naualisq;, aduersus Nabin apertè iam oppugnantem so-
cios populi Romani dicebantur parari. cæterum legati ad Antiochum missi
expectabantur: & priusquam ij redissent, vetuerat Cn. Domitium COS. sena-
tus ab vrbe discedere. Prr. Fulvio & Scribonio, quibus ut ius dicerent Romæ
prouincia erat, negotium datum, ut præter eam classē, cui Attilius præfutu-
rus erat, centum quinqueremes pararent. Priusquam COS. prætoresq; in pro-
uincias proficiscerentur, supplicatio fuit prodigiorum causa. Capram sex hœ-
dos

Prouinciariū sortitio.

Prodigia.

A dos vno foetu edidisse, ex Piceno nuntiatum est: & Arretij puerum natum v-
 nimanum: Amiterni terra pluuisse: Formijs portam murumque de cœlo ta-
 cta: & (quod maximè terrebat consulē Cn. Domitium) bouem locutum; Ro-
 ma caue tibi. Ceterorum prodigiorū causa supplicatum est: bouem cum cura
 seruari aliq; aruspices iusserunt. Tyberis infestiore, quàm priore impetu illa-
 tus, vrbi duos pontes, ædificia multa, maximè circa portam Flumentanam
 euertit. saxum ingens, siue imbribus, siue motu terræ leniore quàm vt alio-
 qui sentiretur, labefactatum, in vicum Iugarium ex Capitolio procidit, &
 multos oppressit. in agris passim inundatis pecua ablata: villarum strages fa-
 cta est. Priusquam L. Quintius consul in prouinciam perueniret, Q. Minutius
B in agro Pisano cum Liguribus signis collatis pugnavit: nouē millia hostium
 occidit: cæteros fusos fugatosque in castra compulit. ea vsque in noctem ma-
 gno certamine oppugnata, defensaque sunt. nocte clam profecti Ligures, pri-
 ma luce Romanus vacua castra inuasit. prædę minus inuentum est, quod sub-
 inde spolia agrorū capta domos mittebant. Minutius nihil deinde laxamenti
 hostibus dedit. ex agro Pisano in Ligures profectus, castella vicosque eorum
 igni ferroque perualtauit. ibi præda Hetrusca, quæ missa à populatoribus fue-
 rat, repletus est miles Romanus. Sub idem tempus legati ab regibus Romam
 reuerterunt. qui cum nihil, quod satis maturam causam belli haberet, nisi ad-
 uersus Lacedæmonium tyrannum attulissent: quem & Achæi legati nuntia-
C bant contra foedus maritimam oram Laconum oppugnare: Attilius prætor
 cum classe missus est in Græciam ad socios tuendos. Coss. quando nihil ab
 Antiocho instaret, proficisci ambos in prouincias placuit. Domitius ab Arimi-
 no, quā proximum fuit: Quintius per Ligures in Boios venit. Duo consulum
 agmina diuersa latè agrum hostium perualtarunt. Primò equites eorū pau-
 ci cum præfectis, deinde vniuersus senatus, postremò in quibus aut fortuna
 aliqua, aut dignitas erat, ad mille quingenti ad consules transfugerunt. Et in
 vtraq; Hispania eo anno res prosperè gestæ. nam & C. Flaminius oppidum
 Litabrum munitum opulentumq; vineis expugnauit, & nobilem regulum
 Corribilonem viuum cepit: & M. Fuluius proconsul cum duobus exerciti-
D bus hostium duo secunda prælia fecit: oppida duo Hispanorum, Vesceliam
 Holonemq;, & castella multa expugnauit. alia voluntate ad eum defecerunt.
 tum in Oretanos progressus, & ibi duobus potitus oppidis, Noliba & Cusibi,
 ad Tagum amnem ire pergit. Toletum ibi parua vrbs erat, sed loco munita.
 eam cum oppugnaret, Vectonum magnus exercitus Toletanis subsidio ve-
 nit. cum his signis collatis prosperè pugnavit: & fusis Vectonibus, operibus
 Toletum cepit. Ceterum eo tempore minus ea bella quæ gerebantur, curæ
 patribus erant, quàm expectatio nondum cœpti cum Antiocho belli. nam &
 si per legatos identidem omnia explorabantur, tamē rumores temerè sine vl-
 lis authoribus orti multa falsa veris miscebant. inter quæ allatum erat, cum
E in Aetoliam venisset Antiochus, ex templò classem eum in Siciliam missurū.
 Itaq; senatus & si Pr. Attilium cum classe miserat in Græciam: tamen quia non
 copijs modò, sed etiam autoritate opus erat ad tuendos sociorum animos,
 T. Quintium & Cn. Octauium & Cn. Seruilium & P. Villium legatos in Græ-
 ciam misit: & vt M. Boebius ex Brutijs ad Tarentum & Brundisium promo-
 ueret legiones, decreuit: vt inde, si res posceret, in Macedoniam trajceret: &
 vt M. Fuluius Pr. classem nauium triginta mitteret ad tuendam Siciliæ oram:
 & vt cum imperio esset, qui classem eam duceret: (duxit L. Oppius Salinator,
 qui priore anno ædilis plebis fuerat) & vt idem Pr. L. Valerio collegæ scriberet,
 periculum esse ne classis regis Antiochi ex Aetolia in Siciliam trajceret: itaq;
 placere senatui, ad eum exercitum quem haberet, tumultuariorum militum
 ad duo-

Q. Minutius Ligurū
nouem millia occidit.

Attilius prætor cum
classe mittitur in Græ-
ciam.

In vtraque Hispania
res prosperè gestæ.

M. Fuluius Toletum
cepit.

*Attalus Romam ve-
nit, & Antiochū cum
exercitu Helleſpontū
tranſſiſſe nuntiat.*

* Val. 1000. coron.

* Val. 2240. coron.

*Aduerſus Antiochū
Romani bellum vn-
dique apparant.*

*Nabū Achæorum a-
gros populatur.*

*Philopæmenes Pr. A-
chæorū aduerſus Na-
bin clāſſem deducit.*

ad duodecim millia pedites, & quadringentos equites ſcribere eum: quibus
oram maritimam prouinciæ, quā vergeret in Græciam, tueri poſſet, Eum de-
lectum prætor non ex Sicilia ipſa tantum, ſed etiam ex circumiacentibus in-
ſulis habuit: oppidaque omnia maritima, quæ in Græciam verſa erant, præ-
ſulis habuit: oppidaque omnia maritima, quæ in Græciam verſa erant, præ-
ſidis firmavit. Addidit alimenta rumoribus aduentus Attali Eumenis fratris,
qui nuntiauit, Antiochum regem Helleſpontum cum exercitu tranſiſſe: Ae-
tolos ita ſe parare, vt ſub aduentum eius in armis eſſent. Et Eumeni abſenti, &
præſenti Attalo gratiæ actæ: & ædes liberæ, locus, lautia decreta, & munera
data, equi duo, bina equeſtria arma, & vaſa argentea * centum pondo, & au-
rea * viginti pondo. Cum alij atq; alij nuntij bellum inſtare afferrent, ad rem
pertinere viſum eſt, conſules primo quoq; tempore creari. itaq; Senatuscon-
ſultum factum eſt, vt M. Fuluius Pr. literas extemplo ad cos. mitteret, qui-
bus certior fieret ſenatui placere: prouincia exercituque tradito legatis, Ro-
mam reuerti eum: & ex itinere præmittere edictum, quo comitia cos. cre-
andis ediceret. Paruit his literis cos. & præmiſſo edicto, Romam venit. Eo
quoque anno magna ambitio fuit: quod patritij tres in vnum locum petie-
runt: P. Cornelius Cn. F. Scipio, qui priore anno repulſam tulerat: & L. Cor-
nelius Scipio, & Cn. Manlius Volſo. P. Scipioni, vt dilatum viro tali non ne-
gatum honorem appareret, conſulatus datus eſt. additus ei de plebe collega,
M. Acilius Glabrio. Poſtero die prætores creati L. Aemylius Paulus, M. Aemy-
lius Lepidus, M. Iunius Brutus, A. Cornelius Mammula, C. Liuius, & L. Op-
pius. vtrique eorum Salinator cognomē erat. Oppius is erat, qui clāſſem trigin-
ta nauium in Siciliam duxerat. Interim dum noui magiſtratus fortirentur pro-
uincias, M. Boebius à Brunduſio cum omnibus copijs tranſire in Epirum eſt
iuſſus, & circa Apolloniam copias continere: & M. Fuluius prætori vrbano ne-
gotium datum eſt, vt quinquereſ nouas quinquaginta faceret. Et popu-
lus quidem Romanus ita ſe ad omnes conatus Antiochi præparabat. Nabis
iam non differebat bellum, ſed ſumma vi Gytheum oppugnabat: & infeſtus
Achæis, quod miſerant obſeſſis præſidium, agros eorum vaſtabat. Achæi non
antea auſi capeſſere bellum, quā ab Roma reuertiffent legati: vt quid ſena-
tui placeret, ſcirent: poſt reditum legatorum, & Sicyonem concilium edixe-
runt, & legatos ad T. Quintium miſerunt, qui conſiliū ab eo peterent. In con-
cilio omnium ad bellum extemplo capeſſendum inclinatæ ſententiæ erant:
literæ T. Quintij cunctationem iniecerunt, quibus author erat, prætorem
clāſſemq; Romanam expectandi. Cum principum alij in ſententia permane-
rent: alij vtendum eius, quem ipſi conſuluiffent, conſilio cenſerent: multitu-
do Philopæmenis ſententiam expectabat. Pr. is tum erat, & omnes eo tem-
pore & prudentia & authoritate anteibat. Is præfatus, benè comparatū apud
Aetolos eſſe, ne Pr. cum de bello conſuluiffet, ipſe ſententiam diceret: ſtatueret
quamprimum ipſos quid vellent, iuſſit. prætorem decreta eorum cum fide
& cura executurum: annixurumque, vt quantum in conſilio humano poſ-
ſum eſſet, nec pacis eos poeniteret, nec belli. Plus ea oratio momenti ad inci-
tandos ad bellum habuit, quā ſi apertè ſuadendo cupiditatem res gerendi
oſtendiſſet. itaq; ingenti cōſenſu bellum decretum eſt: tempus & ratio ad mi-
niſtrandi eius libera prætori permiſſa ſunt. Philopæmenes præterquam quod
ita Quintio placeret, & ipſe exiſtimabat clāſſem Romanam expectandā, quæ
à mari Gytheum tueri poſſet. ſed metuens, ne dilationem res nō pateretur, &
non Gytheum ſolum, ſed præſidium quoq; miſſum ad tuendam urbē amit-
teretur: naues Achæorum deduxit. Cōparauerat & tyrannus modicam clāſ-
ſem ad prohibenda, ſi qua obſeſſis mari ſummitterentur, præſidia, tres tectas
naues, & lembos priſteisq;, tradita vetere clāſſe ex fœdere Romanis. harum
nouarum

A nouarum nauium agilitatem, vt experiretur: simul vt omnia satis apta ad cer-
tamen essent, profectos in altum, quotidie remigem militemq; simulachris
naualis pugnae exercebat: in eo ratus verti spem obsidionis, si praesidia mari-
tima interclusisset. Prætor Achæorum sicut terrestrium certaminum arte
quemuis clarorum imperatorum vel vsu vel ingenio æquabat, ita rudis in re
nauali erat: Arcas, mediterraneus homo, externorum etiam omnium, nisi
quod in Creta præfectus auxiliorum militauerat, ignarus. Nauis erat quadri-
remis vetus, capta annis octoginta antè: cum Crateri vxorem Nicælam à
Naupacto Corinthum veheret. huius fama motus (fuerat enim nobile in
classe regia quondam nauigium) deduci ab Aegio putrem iam admodum, &
B vetustate dilabentem iussit. Hac tum prætoria naue præcedente classem, cum
in ea Patrensis Tiso præfectus classis veheretur, occurrerunt à Gytheo Laco-
num naues: & primo statim incurfu ad nouam & firmam nauem vetus, quæ
per se ipsa omnibus compagibus aquam acciperet, diuulsa est: captique om-
nes, qui in naue erant, cætera classis prætoria naue amissa, quantum quæque
remis valuit, fugerunt. ipse Philopæmenes in leui speculatoria naue fuit: nec
antè fugæ finem, quàm Patras ventum sit, fecit. Nihil ea res animum mili-
taris viri, & multos experti casus imminuit: quin contra, si in re nauali, cuius
esset ignarus, offendisset: eo plus in ea, quorum vsu calleret, spei nactus, breue
id tyranno gaudium se effecturum affirmabat. Nabis cum prospera elatus
C re, tum spem etiam haud dubiam nactus, nihil iam à mari periculi fore, & ter-
restres aditus claudere opportune positis præsidijs voluit. tertia parte copia-
rum ab obsidione Gythei abducta, ad Pleias posuit castra. Imminet is locus
& Leucis & Acris: quæ videbantur hostes exercitum admoturi. Cum ibi sta-
tiua essent, & pauci tabernacula haberent, multitudo alia casas ex arundini-
bus textas fronde, quæ vmbra modò præberet, texissent: priusquam in con-
spectum hostium veniret Philopæmenes, nec opinantem eum improuiso
genere belli aggredi statuit. Nauigia parua in stationem occultam agri Argiui
contraxit: in ea expeditos milites, cetratos plerosq; cum fundis & iaculis &
alio leui genere armaturæ imposuit. inde littora legens cum ad propinquum
D castris hostium promontorium venisset, egressus callibus notis, nocte Pleias
peruenit: & sopitis vigilibus vt in nullo propinquo metu, ignem casis ab om-
ni parte castrorū iniecit. Multi prius incendio absumpti sunt, quàm hostium
aduentum sentirent: & qui senserant, nullam opem ferre potuerunt. ferro
flammaq; omnia absumpta. perpauci tamen ex tam ancipiti peste ad Gytheū
in maiora castra perfugerunt. Ita perculsis hostibus Philopæmenes protinus
ad depopulandam Tripolim Laconici agri, qui proximus finem Megalopo-
litarum est, duxit: & magna vi pecorū hominumq; inde abrepta, priusquam
à Gytheo tyrannus præsidium agris mitteret, discessit. Idem Tegeam exercitu
contracto, concilioque eodem & Achæis & socijs indicto, in quo & Epiro-
E tarum & Acarnanum fuere principes: statuit, quoniam satis & suorum à pu-
dore maritime ignominia restituti animi, & hostium conterriti essent, ad La-
cedæmones ducere: eo modo vno ratus ab obsidione Gythei hostem abduci
posse. Ad Carias primū in hostium terra posuit castra. Eo ipso die Gytheum
expugnatum est. cuius rei ignarus Philopæmenes, castra ad Barbothenem
(mons est decem millia passuum ab Lacedæmone) promouit. Et Nabis rece-
pto Gytheo, cum expedito exercitu inde profectus, cum præter Lacedæmo-
nem raptim duxisset: Pyrrhi (quæ vocant) castra occupauit: quem peti locum
ab Achæis, non dubitabat. inde hostibus occurrit. Obtinebant autem lon-
go agmine propter angustias viæ propè quinque millia passuum: coge batur
agmen ab equitibus, & maxime à parte auxiliorum: quod existimabat
Philopæ-

Philopæmenes fugit.

*Philopæmenes Lace-
demonios nocturnis
insidijs oppressit.*

*Gytheum expugnat
Nabis.*

*Philopœmenis studia.**Philopœmenis ex Na-
bidis prælium.*

Philopœmenes, tyrannum mercenarijs militibus, quibus plurimum fideret, à tergo suos aggressurum. Duæ res simul inopinatæ perculerunt eum: vna, præoccupatus quem petebat locus: altera, quòd primo agmini occurrisset hostem cernebat. vbi cum per loca confragosa iter esset, sine levis armaturæ præsidio signa ferri non videbat posse. Erat autem Philopœmenes præcipue inducendo agmine locisq; capiendis solertiæ atque vsus: nec belli tantum temporibus, sed etiam in pace ad id maximè animum exercuerat. Vbi iter quopiam faceret, & ad difficilem transitu saltum venisset, contemplatus ab omni parte loci naturam, cum solus iret, secum ipse agitabat animo: cum comites haberet, ab ijs quærebat: si hostis eo loco apparuisset, quid si à fronte, quid si ab latere hoc, aut illo, quid si à tergo adoriretur, capiendū consilij foret? posse instructos recta acie, posse inconditum agmen, & tantummodo aptum viæ, occurrere. quem locum ipse capturus esset, cogitando aut quærendo exequabatur: aut quot armatis, aut quo genere armorum (plurimum enim interesse) vsurus: quò impedimenta, quò sarcinas, quò turbam inermem reijceret: quanto ea, aut quali præsidio custodiret: & vtrum pergere qua cœpisset ire via, an eam qua venisset repetere melius esset: castris quoque quem locum caperet, quantum munimento amplecteretur loci, quā opportuna aquatio, quā pabuli lignorumque copia esset: qua postero die castra mouendi tutum maximè iter, quæ forma agminis foret. His curis cogitationibusque ita ab ineunte ætate animum agitauerat, vt nulla ei noua in tali re cogitatio esset. Et tum omnium primum agmen constituit: dein Cretenses auxiliares, & quos Tarentinos vocabant, equites binos secum trahentes equos ad prima signa misit: & iussis equitibus subsequi, super torrentem, vnde aquari possent, rupem occupauit: eò impedimenta omnia, & calorum turbam collectam armatis circumdedit: & pro natura loci castra communiuit. tabernacula statuere in aspretis, & inæquabili solo difficile erat. Hostes quingentos passus aberant. ex eodem riuo vtrinque cum præsidio levis armaturæ aquati sunt: & priusquam, qualia in propinquis castris solent, contraheretur certamen, nox interuenit. postero die apparebat, pugnandum pro aquatoribus circa riuum esse. nocte in valle à conspectu hostium auersa, quantam multitudinem locus oculere poterat, condidit cetratorum. Luce orta Cretensium levis armatura & Tarentini equites super torrentem prælium cōmiserunt. Letemnaustus Cretensis popularibus suis, equitibus Lycortas Megalopolitanus præerat. Cretenses & hostium auxiliares, equitumq; idem genus Tarentini præsidio aquatoribus erant. aliquandiu dubium prælium fuit: vt eodem ex parte vtraque hominum genere, & armis paribus procedente certamine, & numero vicere tyranni auxiliares: & quia ita præceptum à Philopœmene præfectis erat, vt modico edito prælio in fugam inclinarent, hostemque ad insidiarum locum pertraherent, effuse secuti fugientes per conuallem, pleriq; & vulnerati, & interfecti sunt, priusquam occultum hostem viderent. Cetrati ita, quantum latitudo vallis patiebatur, instructi federant: vt facile per intervalla ordinum fugientes suos acciperent. consurgunt deinde ipsi integri, recentes, instructi: & in hostes inordinatos, effusos, labore etiam & vulneribus fessos impetum faciunt. nec dubia victoria fuit: extemplo terga dedit tyranni milles: & haud paulo concitatiores cursu, quàm secutus erat, fugiens, in castra est compulsus. multi cæsi captique in ea fuga sunt. & in castris quoque foret trepidatum, ni Philopœmenes receptui cani iussisset: loca magis confragosa, & quacunque temerè processisset, iniqua quàm hostem metuens. Inde & ex fortuna pugnae & ex ingenio ducis coniectans, in quo tum is pauore esset, vnum de auxiliaribus specie transfuga mittit ad eum, qui pro comperto afferret:

- A**fferret: Achæos statuisse postero die ad Eurotam amnem, qui propè ipsis affluit mœnibus, procedere, ut intercluderent iter: ne aut tyrannus cum vellet, receptum ad urbem haberet: aut commeatus ab urbe in castra portarentur: simul etiam tentaturos, si quorum animi sollicitari ad defectionem à tyranno possent. Nō tam fidem dictis perfuga fecit, quā perculso metu relinquendi castra causam probabilem præbuit. Postero die Pythagoram cum auxiliariis & equitatu stationem agere pro vallo iussit. ipse tanquam in aciem cum robore exercitus egressus, signa ocyus ferri ad urbem iussit. Philopœmenes posteaquam citatum agmen per angustam & procliuem viam duci rap-
Bptim vidit, equitatum omnem & Cretensium auxiliares in stationem hostium, quæ pro castris erat, emittit. Illi ubi hostes adesse, & à suis se desertos viderunt, primò in castra recipere se conati sunt: deinde posteaquam instructa acies tota Achæorum admouebatur, metu ne cum ipsis castris caperentur, sequi suorum agmen aliquantum prægressum insistant. Extemplò cetrati Achæorum in castra impetum faciunt, & diripiunt: cæteri ad persequendos hostes ire pergunt. Erat iter tale, per quod vix tranquillum ab hostili metu agmen expediri posset. Ut verò ad postremos prælium ortum est, clamorque terribilis à tergo pauentium ad prima signa est perlatus: pro se quisque armis abiectis in circumiectas itineri sylvas diffugiunt: momentoque temporis strage armorum septa via est: maximè hastis, quæ pleræque aduersæ cadentes, velut vallo obiecto iter impediebant. Philopœmenes utcunque possent, instare & persequi auxiliariis iussis (utique enim equitibus haud facilem futuram fugam) ipse grauius agmen via patentiore ad Eurotam amnem deduxit. ibi castris sub occasum solis positus, leuem armaturam, quam ad persequendum reliquerat hostem, opperiebatur. qui ubi prima vigilia venerunt, nuntiantes, tyrannum cum paucis ad urbem penetrasse, cæteram multitudinem inermem toto sparsam vagari saltu: corpora curare eos iubet. ipse ex cætera copia militum, qui, quia priores in castra venerant, refecti & cibo sumpto & modica quiete erant, delectos nihil præter gladios secum ferentes extemplò educit: & duarum portarum itineribus, quæ Pheras, quæque Bar-
Dbothenem ferunt, eos instruxit: quæ ex fuga recepturos sese hostes credebat. Nec eum opinio fefellit. nam Lacedæmonij quoad lucis superfuit quicquam, deuijs callibus medio saltu se recipiebant. primo vespere ut lumina in castris hostium conspexere, è regione eorum occultis semitis se tenuerunt. ubi prætergressi ea sunt, iam tutum rati, in patentes vias descenderunt. ibi excepti ab insidente hoste passim ita multi cæsi captique sunt, ut vix quarta pars de toto exercitu euaserit. Philopœmenes incluso tyranno in urbem, insequentes dies propè triginta vastandis agris Laconum absumpsit: debilitatisque ac propè fractis tyranni viribus, domum redijt: æquantibus eum gloria rerum Achæis imperatori Romano: & quod ad Laconicum bellum attineret, præferentibus etiam. Dum inter Achæos & tyrannum bellum erat, legati Romanorum circumire sociorum vrbes solliciti, ne Aetoli partis alicuius animos ad Antiochum auertissent, minimum operæ in Achæis adeundis consumpserunt: quos, quia Nabidi infesti erant, ad cætera quoque satis fidos censebant esse. Athenas primùm, inde Chalcidem, inde in Thessaliam iëre: allocuti que concilio frequenti Thessalos, Demetriadem iter flexere: eò Magnetum concilium indictum est. Accuratiores ibi habenda oratio fuit: quòd pars principum alienati à Romanis, toti que Antiochi & Aetolorum erant: quia cum reddi filium obsidem Philippo allatum esset: stipendiumque impositum remitti, inter cætera vana allatum erat, Demetriadem quoque ei reddituros Romanos esse. id ne fieret, Eurylochus princeps Magnetum, factio-

Nabidi castra diripiuntur.

Nabidus Lacedæmonem se recepit fuso suo exercitu.

Philopœmenes Laconicum agrum depopularur.

Romanorum legati sociorum vrbes in Grecia circumeunt.

*Magnetarches.**Aetoli palam à Romanis deficiunt.**Menippus Antiochi legatus.**Panætolicū conciliū.*

factionisq; eius quidam, omnia nouari Aetolorum Antiochiq; aduentu malebant. Aduersus eos ita differendum erat: ne timorem vanum ijs demendo, spes incisa Philippum abalienaret: in quo plus ad omnia momenti, quam in Magnetibus esset. Illa tantum commemorata, cum totam Græciam beneficio libertatis obnoxiam Romanis esse, tum eam ciuitatem præcipue. ibi enim non præsidium modò Macedonum fuisse, sed regiam exædificatam: ut præsens semper in oculis habendus esset dominus. cæterum nequicquam ea facta, si Aetoli Antiochum in Philippi regiam adducerent: & nouus & incognitus pro vetere & experto habendus rex esset. Magnetarchen summum magistratum vocant. is tum Eurylochus erat: ac potestate ea fretus, negauit dissimulandum sibi & Magnetibus esse, quæ fama vulgata de reddenda Demetriade Philippo foret. id ne fieret, omnia & conanda & audenda Magnetibus esse. & inter dicendi contentionem inconsultius euectus proiecit: tum quoque specie liberam Demetriadem esse, re vera omni ad nutum Romanorum fieri. Sub hanc vocem fremitus variantis multitudinis fuit, partim assentientium, partim indignantium, dicere id ausum eum. Quintius quidem adeò exarsit ira, ut manus ad cælum tendens, deos testes ingrati ac perfidi animi Magnetum inuocaret. Hac voce perterritis omnibus, Zeno ex principibus vnus, magnæ tum ob eleganter actam vitam authoritatis, tum quòd semper Romanorum haud dubiè partis fuerat: ab Quintio legatisque alijs flens petijt, ne vnus amentiam ciuitati assignarent. suo quemque periculo furere. Magnetes non libertatem modò, sed omnia quæ hominibus sancta caraque sint, T. Quintio & populo Romano debere. nihil quenquam à dijs immortalibus precari posse, quod non Magnetes ab illis haberent: & in corpora sua citius per furorem sæuituros, quam ut Romanam amicitiam violarent. Huius orationem subsecutæ multitudinis preces sunt. Eurylochus ex concilio itineribus occultis ad portam, atque inde protinus in Aetoliam profugit. Iam enim, & id magis indies, Aetoli defectionem nudabant: eoque ipso forte tempore Thoas princeps gentis, quem miserant ad Antiochum, redierat: indeq; Menippum secum adduxerat, regis legatum. qui, priusquam concilium ijs daretur, impleuerant omnium aures, terrestres naualesque copias commemorando: ingentem vim peditum equitumque venire: ex India elephantos accitos: ante omnia, quo maximè moueri credebant multitudinis animos, tantum aduehi auri, ut ipsos emere Romanos possit. Apparebat, quid ea oratio in concilio motura esset: nam & venisse eos, & quæ agerent, omnia Romanis legatis deferebantur. & quanquam propè abscissa res erat, tamen non ab re esse Quintio visum est, sociorum aliquos legatos interesse ei concilio, qui admonerent Romanæ societatis Aetolos, qui vocem liberam mittere aduersus regis legatum auderent. Athenienses maximè in eam rem idonei visi sunt, propter & ciuitatis dignitatem, & vetustam societatem cum Aetolis. ab ijs Quintius petijt, ut legatos ad Panætolicum concilium mitterent. Thoas primus in eo concilio renuntiavit legationem. Menippus post eum intromissus: Optimum fuisse omnibus, qui Græciā Asiamque incolerent, ait, integris rebus Philippi potuisse interuenire Antiochum. sua quenq; habiturum fuisse, neq; omnia sub nutum ditionemq; Romanam peruentura. nunc quoq; inquit, si modò vos quæ inchoastis, consilia cōstanter perducitis ad exitum: poterit dijs iuuantibus, & Aetolis socijs, Antiochus quamuis inclinatas Græciæ res restituere in pristinam dignitatem. ea autem in libertate posita est, quæ suis stat viribus, non ex alieno arbitrio pendet. Athenienses, quibus primis post regiam legationem dicendi quæ vellent, potestas facta est, mentione omni regis prætermissa, Romanæ societatis Aetolos, merito-

A meritorumque in vniuersam Græciam T. Quintij admonuerunt, ne temerè eam celeritate nimia consiliorum euerterent. Consilia callida & audacia prima specie læta, tractatu dura, euentu tristia esse. legatos Romanos, & in ijs T. Quintium haud procul inde abesse. dum integra omnia essent, verbis potius stum armarent bellum. Multitudo auida nouandi res, Antiochi tota erat: & ne admittendos quidem in concilium Romanos censebant. principum maximè seniores autoritate obtinere, vt daretur ijs concilium. Hoc decretum Athenienses cùm retulissent, eundem in Aetoliam Quintio visum est. aut enim moturum aliquid, aut omneis homines testes fore, penes Aetolos belli culpam esse: Romanos iusta ac propè necessaria sumpturos arma. Posteaquam ventum est eò, Quintius in concilio orsus à principio societatis Aetolorum cum Romanis, & quoties ab ijs fides mota foederis esset, pauca de iurisdictione ciuitatum, de quibus ambigeretur, differuit. Si quid tamen æqui se habere arbitrarentur, quanto esse satius Romam mittere legatos, seu disceptare, seu rogare senatum mallent: quàm populum Romanum cum Antiocho admittis Aetolis, non sine motu magno generis humani & perniciæ Græciæ, dimicare? nec vllos prius cladem eius belli sensuros, quàm qui mouissent. Hæc nequicquam velut vaticinatus Romanus. Thoas deinde cæteri; factionis eiusdē cum assensu omnium auditi peruicerunt, vt ne dilato quidem concilio, & absentibus Romanis decretum fieret, quo accerferetur Antiochus ad liberandam Græciam, disceptandumq; inter Aetolos & Romanos. Huic tam superbo decreto addidit propriam cōtumeliam Damocritus Pr. eorum. nam cùm id ipsum decretum posceret eum Quintius, non veritus maiestatem viri, aliud in præsentia, quod magis instaret, præuertendum sibi esse dixit: decretum responsumq; breui in Italia, castris super ripam Tyberis positus, daturum. tantus furor illo tempore gentem Aetolorum, tantusq; magistratus eorum cepit. Quintius legatiq; Corinthum redierunt. Inde, vt quæq; de Antiocho nihil per se ipsi moti, & sedentes expectare aduentum viderentur regis: concilium quidem vniuersæ gentis post dimissos Romanos non habuerunt, per apocletos autem (ita vocant sanctius concilium, ex delectis constat viris) id agitant, quoniam modo res in Græcia nouarentur. Inter omnes constabat, in ciuitatibus principes, & optimum quenque Romanæ societatis esse, & præsentis statu gaudere: multitudinem, & quorum res nō ex sententia ipsorum essent, omnia nouari velle. Aetoli consilium vno die spei quoq; non audacis modò, sed etiam impudentis cœperunt, Demetriadem, Chalcidem, & Lacedæmonem occupandi. Singuli in singulas missi sunt principes: Thoas Chalcidem, Alexamenus Lacedæmonem, Diocles Demetriadem. Hunc exul Eurylochus, de cuius fuga causaq; fugæ antè dictum est, quia reditus in patriam nulla spes alia erat, adiuit. Literis Eurylochi admoniti propinqui amiciq; & qui eiusdem factionis erant, liberos & coniugem eius cum sordida veste tenentes velamenta supplicū concionem frequentem adire iubent, singulos vniuersosq; obtestantes, ne in fontem, indemnatum consensescere in exilio sinerēt. Et simplices homines misericordia, & improbos seditiososq; immiscendi res tumultu Aetolico spes mouit: pro se quisq; reuocare iuebant. His præparatis Diocles cum omni equitatu (& erat tunc præfectus equitū) specie reducentis exulem hospitem profectus, die ac nocte ingens iter emensus, cùm millia sex ab vrbe abesset: luce prima tribus electis turmis, cætera multitudine equitum subsequi iussa, præcessit. posteaquā portæ appropinquabat, desilire omnes ex equis iussit, & loris ducere equos, itineris maximè modo solutis ordinibus: vt comitatus magis præfecti videretur, quàm præsidium, Ibi vna ex turmis ad portam

Quintius Aetoli suadet, vt Romanā amicitiam tueantur.

Aetolorum prætoris superbum responsum.

Aetolorum apocleti.

Demetriadem occupant Aetoli.

Alexameno datur ab Aetoli prouincia interficiendi Nabidi.

Nabi interficitur.

portam relicta, ne excludi subsequens equitatus posset, media vrbe ac per forum manu Eurylochum tenens, multis occurrentibus gratulantibusque, domum deduxit, mox equitum plena vrbs erat, & loca opportuna occupabantur. tum in domos missi, qui principes aduersæ factionis interficerent. Ita Demetrias Aetolorum facta est. Lacedæmone non vrbi vis afferenda, sed tyrannus dolo capiendus erat: quem spoliatum maritimis oppidis à Romanis, tunc intra mœnia etiam Lacedæmonis ab Achæis compulsus, qui occupasset occidere, eum totius gratiam rei apud Lacedæmonios laturum. Causam mittendi ad eum habuerunt, quod fatigabat precibus, ut auxilia sibi, cum illis auctoribus rebellasset, mitterentur. Mille pedites Alexameno dati sunt, & triginta delecti ex iuuentute equites. Iis à prætore Damocrito in consilio arcano gentis de quo antè dictum est, denuntiatum, ne se ad bellum Achaicum, aut rem ullam, quam sua quisque opinione præcipere posset, crederent missos esse, quicquid Alexamenum res mouisset subiti consilij capere: ad id quamuis inopinatum, temerarium, audax, obedienter exequendum parati essent, ac pro eo acciperent, tanquam ad id vnum agendum missos à domo se scirent. Cum his ita præparatis Alexamenus ad tyrannum venit, quem adueniens extemplo spei impleuit: Antiochum iam in Europam transisse, mox in Græcia fore, terras, maria armis viris completurum. non cum Philippo rem esse credituros Romanos, numerum iniri peditum equitumque, ac nauium non posse: elephantorum aciem conspectu ipso debellaturam. Aetolos toto suo exercitu paratos esse venire Lacedæmonem, cum res poscat: sed frequentes armatos ostendere aduenienti regi voluisse. Nabidi quoque & ipsi faciendum esse, ut quas haberet copias, non sineret sub tectis marcescere otio: sed educeret, & in armis decurrere cogeret, simul animos acueret, & corpora exerceret. consuetudine leuiorem laborem fore, & comitate ab benignitate ducis etiam non iniucundum fieri posse. Educi inde frequenter ante urbem in campum ad Eurotam amnem cœpere. Satellites tyranni media ferè in acie consistebant. tyrannus cum tribus summum equitibus, inter quos plerumque Alexamenus erat, ante signa vectabatur, cornua extrema inuisens. in dextro cornu Aetoli erant, & qui antè auxiliares tyranni fuerant: & qui venerant mille cum Alexameno. Fecerat sibi morem Alexamenus, nunc cum tyranno inter paucos ordines circumeundi, monediq; eum quæ in rem esse videbantur. nunc in dextrum cornu ad suos adequitandi: mox inde, velut imperato quod res poposcisset, recipiendi se ad tyrannum. Sed quem diem patrandò facinorosi statuerat, eò paulisper cum tyranno vectatus, cum ad suos concessisset, tum equitibus à domo secum missis, Agenda, inquit, res est iuvenes, audendaq; , quam me duce impigrè exequi iussi estis. parate animos dextrasq; , ne quis in eo quod me viderit facientem, cesset. qui cunctatus fuerit, & suum consilium meo interponet, sciat sibi reditum ad penates non esse. Horror cunctos cepit: & meminerant, cum quibus mandatis exissent. Tyrannus ab læuo cornu veniebat. Ponere hastas equites Alexamenus iubet, & se intueri. colligit & ipse animum confusum tantæ cogitatione rei. posteaquam appropinquabat, impetum facit: & transfixo equo, tyrannum deturbat. iacentem equites confodiunt: multis frustra in loricam ictibus datis, tandem in nudum corpus vulnera peruenerunt: & priusquam à media acie succurreretur, expirauit. Alexamenus cum omnibus Aetolis citato gradu ad regiam occupandam pergit. Corporis custodes, cum res in oculis gereretur, pauor primò cepit: deinde posteaquam abire Aetolorum agmen videre, concurrunt ad relictum tyranni corpus: & spectatorum turba ex custodibus vitæ mortisque ultoribus est facta. nec mouisset se quisquam, si extemplo positis armis vocata in concionem multitudo fuisset,

A fuisset, & oratio habita temporiconueniens. Frequentes inde retenti in armis Aetoli, sine iniuria cuiusquam. sed, ut oportuit in concilio fraude coepto, omnia in maturandum perniciem eorum qui fecerant, sunt acta. Dux regia inclusus, diem ac noctem in scrutandis thesauris tyranni consumpsit: Aetoli dignitas rei, simul contemptus, animos Lacedæmonijs ad coeundum fecit. alij dicere, exturbandos Aetolos, & libertatem, cum restitui videretur, interceptam repetendam. alij, ut caput agendæ rei esset, regij generis aliquem in speciem assumendum. Laconicus eius stirpis erat puer admodum, educatus cum liberis tyranni. eum in equum imponunt, & armis arreptis Aetolos vagos per urbem cædunt: tum regiam inuadunt: ibi Alexamenum cum paucis resistentem obtruncant. Aetoli circa Chalcioecon (Minervæ est templum æreum) congregati cæduntur. pauci armis abiectis, pars Tegeam, pars Megalopolim perferunt. ibi comprehensi à magistratibus, sub corona venierunt. Philopœmenes audita cæde tyranni, profectus Lacedæmonem, cum omnia turbata metu inuenisset: euocatis principibus, & oratione habita, qualis habendo ab Alexameno fuerat, societati Achæorum Lacedæmonios adiunxit: eo etiam facilius, quod ad idem forte tempus A. Attilius cum quatuor & viginti quinqueremibus ad Gyttheum accessit. Iisdem diebus circa Chalcidē Thoas per Euthymidam principem pulsum opibus eorum qui Romanæ societatis erant, post T. Quintij legatorumque aduentum, & Herodorum Cianum mercatorem, sed potentem Chalcide propter diuitias, præparatis ad prodicionem ijs qui Euthymidæ factionis erant: nequaquam eandem fortunam, qua Demetrias per Eurylochum occupata erat, habuit. Euthymidas ab Athenis (eum domicilio delegerat locum) Thebas primum, hinc Salganea processit. Herodorus ad Thronium, inde haud procul in Maliaco sinu duo millia peditum: & Thoas ducentos equites, onerarias leues ad triginta habebat, eas cum sexcentis peditibus Herodorus trajcere in insulam Atalantam iussus: ut inde, cum pedestres copias appropinquare iam Aulidi atque Euripo sensisset, Chalcidem trajceret. ipsi cæteras copias nocturnis maximè itineribus quanta poterant celeritate, Chalcidem ducebant. Mictio & Xenoclides, penes quos tum summa rerum pulso Euthymida, Chalcide erat: seu ipsi per se suspicati, seu indicata re, primo pauidi nihil usquam spei, nisi in fuga ponebant. deinde posteaquam resedit terror, & prodi & deserere non patriam modò, sed etiam Romanorum societatem cernebant, consilio tali animum adiecerunt. Sacrum anniuersarium eo forte tempore Eretriæ Amarynthidis Dianæ erat: quod non popularium modò, sed Carystiorum etiam cœtu celebratur. Eò miserunt qui orarent Eretrienfes Carystiosque, ut & suarum fortunarum in eadem insula geniti misererentur: & Romanam societatem respicerent: ne si nerent Aetolorum Chalcidem fieri. Eubœam habituros, si Chalcidem habuissent. graues fuisse Macedonas dominos, multo minus tolerabiles futuros Aetolos. Romanorum maximè respectus ciuitates mouit, & virtutem nuper in bello, & in victoria iustitiam benignitatemque expertas. itaque quod roboris in iuuentute erat, utraque ciuitas armauit, misitque. His tuenda omnia Chalcidis oppidani cum tradidissent, ipsi omnibus copijs transgressi Euripum, ad Salganea posuerunt castra. inde caduceator primum, deinde legati ad Aetolos missi percunctatum: quo suo dicto factoque socij atque amici ad se oppugnandos venirent. Respondit Thoas dux Aetolorum, non ad oppugnandos, sed ad liberandos ab Romanis venire sese. splendidior nunc eos catena, sed multo grauiore vinctos esse, quam cum præsidium Macedonum in arce habuissent. Se verò negare Chalcidenses aut seruire ulli, aut præsidio cuius-

Aetoli Lacedæmonē diripientes interficiuntur.

Philopœmenes Lacedæmonios societati Achæorum adiunxit.

Chalcidem nequaquam occupare Aetoli tentant.

quam egere. Ita digressi ex colloquio legati ad suos. Thoas & Aetoli, ut qui spem omnem in eo, ut improviso opprimerent, habuissent: ad iustum bellum oppugnationemque; urbis mari ac terra munitę haudquaquam pares domum rediere. Euthymidas posteaquam castra popularium ad Salganea esse, profectosque; Aetolos audiuit, & ipse à Thebis Athenas redijt. Et Herodorus cum per aliquot dies intentus ab Atalanta signū nequicquā expectasset, missa speculatoria naue, ut quid morę esset, sciret: posteaquam rem omissam à socijs vidit, Thronium, vnde venerat, repetit. Quintius quoque his auditis à Corintho veniens nauibus, in Chalcidis Euripo Eumeni regi occurrit. placuit, quingentos milites praesidij causa relinqui Chalcide, ab Eumene rege: ipsum Athenas ire. Quintius quod profectus erat, Demetriadem cōtendit, ratus Chalcidem liberatam momenti aliquid apud Magnetas ad repetendam societatem Romanam facturam. & ut praesidij aliquid esset suę partis hominibus, Eunomo praetori Thessalorum scripsit, ut armaret iuventutem. & Villium ad Demetriadem praemisit ad tentandos animos, non aliter, nisi pars aliqua inclinaret ad respectum pristinae societatis, rem aggressurus. Villius quinque remi naue ostium portus est inuectus. Eo multitudo Magnetum omnis cum se effudisset, quaesivit Villius, vtrum ad amicos, an ad hostes sese venisse mallent? Respondit Magnetarches Eurylochus: ad amicos venisse eum: sed abstineret portu, & sineret Magnetas in concordia & libertate esse: nec per colloquij speciem multitudinē sollicitaret. Altercatio inde, non sermo fuit: cum Romanus ut ingratos increparet Magnetas, imminentesque praediceret clades: multitudo obstreperet, nunc senatum, nunc Quintium accusando. Ita irritum incepto Villius ad Quintium sese recepit. At Quintius nuntio ad Praerem misso, ut reduceret domum copias, ipse nauibus Corinthum redijt. Abstulerunt me velut de spatio, Græciæ res immistæ Romanis: non quia ipsas operæpretium esset perscribere, sed quia causæ fuerunt cum Antiocho belli.

COSS. designatis (inde namque diuerteram) L. Quintius, & Cn. Domitius COSS. in prouincias profecti sunt: Quintius in Ligures, Domitius aduersus Boios. Boij quieuerunt: atque etiam senatus eorum cum liberis, & praefecti cum equitatu (summa omnium mille & quingenti) COS. dediderunt sese. Ab altero COS. ager Ligurum latè est vastatus, castellaque; aliquot capta: vnde non præda modò omnis generis cum captiuis parta, sed recepti quoque aliquot ciues, sociique, qui in hostium potestate fuerant. Eodem hoc anno Vibonem colonia deducta est ex senatusconsulto plebisque; scito. tria millia & septingenti pedites ierunt, trecenti equites. triumuiro deduxerunt eos, Q. Næuius, M. Minutius, M. Furius Crassipes. quinadena iugera agri data in singulos pedites sunt: duplex equitibus. Brutiorum proximè fuerat ager: Brutij ceperant de Græcis. Romæ per idem tempus duo maximi fuerunt terrores, diutinus alter, sed segnior. terra dies duodequadraginta mouit. per totidem dies feriæ in solitudine ac metu fuere. in triduum eius rei causa supplicatio habita est. alter non pavor vanus, sed vera multorum clades fuit. incendio à foro Boario orto, diem noctemque ædificia in Tyberim versa ardere, tabernæque omnes cum magni pretij mercibus conflagrauerunt. Iam ferè in exitu annus erat: & indies magis fama de Antiochi bello, & cura patribus crescebat. itaque de prouincijs magistratuū designatorum, quo intentiores essent omnes, agitari coeptum est. Decreuere, ut COSS. Italia, & quod senatus censuisset, (iam esse bellū aduersus Antiochum regē omnes sciebant) prouinciæ essent. cuius ea fors esset, quatuor millia peditū ciuium Romanorum, & trecenti equites, sex millia sociū Latini nominis, cum quadringentis equitibus sunt decreta. eorum delectum habere L. Quintius consal iussus: ne quid moraretur, quo

Boij Domitio Cos. sese
dedunt.

Romæ terræmotus
& incendium.

A quo minus COS. nouus, quò senatus censuisset, ex templò proficisci posset. Itē de prouincijs prætorum decretum est: prima vt fors duæ, peregrina urbanaq; *Prouinciarum sortitio.* & inter ciues ac peregrinos iurisdictio esset: secunda Brutij: tertia classis, vt nauigare, quò senatus censuisset: quarta, Sicilia: quinta, Sardinia: sexta, Hispania vltior. Imperatum præterea L. Quintio COS. est, vt duas legiones ciuium Romanorum nouas conscriberet: & socium ac Latini nominis viginti millia peditum, & octingentos equites. cum exercitum prætori, cui Brutij prouincia euenisset, decreuerunt. Aedes duæ Ioui eo anno in Capitolio dedicate sunt, Vouerat L. Furius Purpurio prætor Gallico bello vnam, alterā COS. *Aedes duæ Ioui dedicate.* Dedicauit Q. Martius Ralla duumuir. Iudicia in fœneratores eo anno multa.

B feuerè sunt facta, accusantibus priuatos ædilibus curulibus, M. Tuccio, & P. Iunio Bruto, de mulcta damnatorū quadrigæ inauratæ in Capitolio positæ in cella Iouis supra fastigium ædiculæ, & duodecim clypea inaurata. & ijdem porticum extra portam Trigeminam inter lignarios fecerunt. Intentis in apparatus noui belli Romanis, ne ab Antiocho quidem cessabatur. Tres cum ciuitates tenebant, Smyrna, & Alexandria Troas, & Lampfacus: quas neque vi expugnare ad eam diem poterat, neq; conditionibus in amicitiam perlicere: neque à tergo relinquere traiciens ipse in Europam volebat. Tenuit eum & de Annibale deliberatio: & primò naues apertæ, quas cum eo missurus in Africam fuerat, moratæ sunt: deinde an omninò mittendus esset, consultatio mota est: maximè à Thoante Aetolo, qui omnibus in Græcia tumultu completis, Demetriadem afferebat in potestate esse: & quibus mendacijs de rege, multiplicando verbis copias eius, erexerat multorum in Græcia animos: ijsdem & regis spem inflabat: omnium votis eum accersiri. concursum ad littora futurū, vnde classem regiam prospexissent. Hic idem ausus de Annibale est mouere sententiam propè iam certam regis. nam neque dimittendam partem nauium à classe regia censebat: neque si mittendæ naues forent, minus quempiam ei classi, quàm Annibalem præficiendum. Exulem illum, & Pœnum esse, cui mille indies noua consilia vel fortuna sua, vel ingenium possit facere. & ipsam eam gloriam belli qua velut dote Annibal concilietur, nimiam in præfecto regio esse. regem conspici, regem vnum ducē, vnum imperatorem videri debere. Si classem, si exercitum amittat Annibal, idem damni fore, ac si per alium ducem amittantur. si quid prosperè eueniat, Annibalis eam, non Antiochi gloriam fore. Si verò vniuerso bello vincendi Romanos fortuna detur, quam spem esse, sub rege victurum Annibalē vni subiectum, qui patriam propè non tulerit? non ita se à iuuenta eum gessisse, spe animoque complexum orbis terrarum imperium, vt in senectute dominum laturus videatur. Nihil opus esse regi Annibale duce, comite & consiliario eodem ad bellum vti posse. modicum fructum ex ingenio tali neque grauem neque inutilem fore. si summa petantur, & dantem & accipientem prægrauatura. Nulla ingenia tam prona ad inuidiam sunt, quàm eorum qui genus ac fortunam suam animis non æquant: quia virtutem & bonum alienum oderunt. Ex templò consilium mittendi Annibalis, quod vnum in principio belli vtiliter cogitatum erat, abiectum est. Demetriadis maximè defectione ab Romanis ad Aetolos elatus, non vltrà differre profectionem in Græciam constituit. Priusquam solueret naues, Ilium à mari ascendit, vt Mineruæ sacrificaret. Inde ad classem regressus, proficiscitur quadraginta tectis nauibus, *Antiochi classis in Græciā traiekturi.* apertis sexaginta, & ducentæ onerariæ cum omnis generis commeatu, belli coque alio apparatu sequebantur. Imbrum primò insulam tenuit: inde Scyacoque alio apparatu sequebantur. Imbrum primò insulam tenuit: inde Scyacoque alio apparatu sequebantur. Ibi collectis in alto quæ dissipatæ erant nauibus, ad Pteleum traiecit. ibi collectis in alto quæ dissipatæ erant nauibus, ad Pteleum traiecit. Ibi Eurylochus ei Magnetarches, principesq; Magnetum

*Antiochi copia.**Antiochi oratio.**Inter Aetolorum principes contentio.**Antiochus imperator appellatur.**Antiochus Chalcidem aggredi primum statuit.*

gnetum ab Demetriade occurrerunt: quorum frequentia latus, die postero in
 vrbis portū nauibus est inuectus. Copias haud procul inde exposuit, Decem
 millia peditum fuere, & quingenti equites, sex elephanti: vix ad Græciam nu-
 dam occupandam satis copiarum, nedum ad sustinendum Romanum bel-
 lum. Aetoli posteaquam Demetriadem venisse Antiochum allatum est, con-
 cilio indicto decretum, quo accerferent eum, fecerunt. Iam profectus ab De-
 metriade rex, quia ita decreturos sciebat, Phalerā in sinum Maliacum process-
 rat. inde decreto accepto Lamiam venit, exceptus ingenti fauore multitudi-
 nis cum plausibus clamoribusque, & quibus alijs lætitia effusa vulgi signifi-
 catur. In concilium vt ventum est, à Phanea prætore principibusque alijs in-
 troductus, facto silentio rex dicere orsus: Prima eius oratio fuit excusan-
 tis, quòd tanto minoribus spe atque opinione omnium copijs venisset. Id
 suæ impensæ erga eos voluntatis maximum debere indicium esse, quòd nec
 paratus satis vlla re, & tempore ad nauigandum immaturo, vocantibus lega-
 tis eorum haud grauatè obsecutus esset: credidissetque, cum se vidissent Ae-
 toli, omnia vel in se vno posita præsidia existimatos esse. Cæterum eorum
 quoque se, quorum expectatio destituta in præsentia videatur, spem abundè
 expleturum. nam simul primum anni tempus nauigabile præbuisset mare,
 omnem se Græciam armis, viris, equis, omnem oram maritimam classibus
 completurum, nec impensæ, nec labori, nec periculo parsurum: donec de-
 pulso ceruicibus eorum imperio Romano, liberam verè Græciam, atque in
 ea principes Aetolos fecisset. cum exercitibus commeatus quoque omnis
 generis ex Asia venturos. in præsentia curæ esse Aetolis debere, vt copia fru-
 menti suis & annona tolerabilis rerum aliarum suppeditetur. In hanc senten-
 tiam rex cum magno omnium assensu locutus discessit. Post discessum regis
 inter duos principes Aetolorum, Phaneam & Thoantem, contentio fuit. Pha-
 neas reconciliatore pacis, & disceptatore de ijs quæ in controuersia cum po-
 pulo Romano essent, vtendum potius Antiocho censebat, quàm duce belli.
 Aduentum eius & maiestatem ad verecundiam faciendam Romanis vim
 maiorem habituram, quàm arma. Multa homines, ne bellare necesse sit, vo-
 luntate remittere, quæ bella & armis cogi non possint. Thoas negare, paci stu-
 dere Phaneam: sed discutere apparatus belli velle: vt tædio & impetus elan-
 guescat regis, & Romani tempus ad comparandū habeant. Nihil enim æqui
 ab Romanis impetrari posse, toties legationibus missis Romam, toties cum
 ipso Quintio disceptando, satis expertum esse. nec nisi abscisa omni spe, auxi-
 lium Antiochi imploratos fuisse. quo celerius spe omnium oblato, non es-
 se elanguescendum: sed orandū potius regem, vt quoniam, quod maximum
 fuerit, ipse vindex Græciæ venerit, copias quoque terrestres naualesque accer-
 fat, armatum regem aliquid impetraturum: inermem non pro Aetolis mo-
 dō, sed ne pro se quidem ipso momenti vllius futurum apud Romanos. Hæc
 vicit sententia: imperatoremque regem appellandum censuerunt: & trigin-
 ta principes, cum quibus, si qua vellet, consultaret, delegerunt. Ita dimisso
 concilio, multitudo omnis in suas ciuitates dilapsa est. Rex postero die cum
 apocletis eorum, vnde bellum ordiretur, consultabat. optimum visum est,
 Chalcidem frustra nuper ab Aetolis tentatam primum aggredi: & celeritate
 in eam rem magis quàm magno conatu & apparatu opus esse. Itaque cum
 mille peditibus rex, qui ab Demetriade secuti erant, profectus per Phocidem
 occurrerunt: & decem constratis nauibus secuti sunt. Rex ad Salganea castris
 positus, nauibus ipse cum principibus Aetolorum Euripum traiecit. & cum
 haud procul portu egressus esset, magistratus quoque Chalcidensium, & prin-
 cipes

A cipes ante portam processerunt. pauci vtrunque ad colloquium cōgressi sunt. Actoli magnoperè suadere, vt salua Romanorum amicitia, regem quoque asumerent socium atque amicum. Neque enim eum inferendi belli, sed liberandæ Græciæ causa in Europam traiecisse, & re liberandæ, non verbis & simulatione, quod fecissent Romani. Nihil autem vtilius Græciæ ciuitatibus esse, quàm vtranque complecti amicitiam. ita enim ab vtriusque iniuria tutam alterius semper præsidio & fiducia fore. nam si non recipissent regem, viderent quid patiendum ijs extemplò foret: cùm Romanorum procul auxilium, hostis Antiochus, cui resistere viribus suis non possent, ante portas esset. Ad hæc Miction vnus ex principibus, mirari se dixit, ad quos liberandos Antiochus relicto regno suo in Europam traiecisset. nullam enim ciuitatem se in Græcia nosse, quæ aut præsidium habeat, aut stipendium Romanis pendat: aut fœdere iniquo alligata, quas nolit, leges patiatur. itaque Chalcidenses neq; vindice libertatis vllò indigere, cùm liberi sint: neque præsidio, cùm pacem eiusdem populi Romani beneficio & libertatem habeant. Amicitiam regis non aspernari, neque ipsorum Aetolorum. id primùm eos pro amicis facturos, si insula excedant, atque abeant. nam ipsis certum esse, nō modò non recipere mœnibus, sed ne societatem quidem vllam pacisci, nisi ex autoritate Romanorum. Hæc renuntiata regi ad naues, vbi restiterat, cùm essent: in præsentia (neque enim ijs venerat copijs, vt vi agere quicquam posset) reuer-

C ti Demetriadē placuit. ibi, quoniam primùm inane incœptum euafisset, consultare cum Aetolis rex quid deinde fieret. Placuit, Achæos & Aminandrum regem Athamanum tentare. Bœotiorum gentem auersam ab Romanis iam inde à Barcyllæ morte, & quæ secuta eam fuerant, censebant. Achæorum Philopœmenem principem æmulatione gloriæ in bello Laconum, infestum inuisumque esse Quintio credebant. Aminander vxorem Apamiam, filiam Alexandri cuiusdam Megalopolitani habebat: qui se oriundum à Magno Alexandro ferens, filijs duobus Philippum atque Alexandrum, & filiæ Apamiam nomina imposuerat: quam regijs inclytam nuptijs, maior ex fratribus Philippus secutus in Athamaniam fuerat. Hunc fortè ingenio vanum Aetoli & Antiochus impulerant in spem, quòd is verè regum stirpis esset, regni Macedoniae, si Aminandrum Athamanesque Antiocho coniunxisset. & ea vanitas promissorum non apud Philippum modò, sed etiam apud Aminandrum valuit. In Achaia legatis Antiochi Aetolorumque coram T. Quintio Aegij datum est concilium. Antiochi legatus prior, quàm Aetoli est auditus. Is, vt plerique quos opes regiæ alunt, vaniloquus maria terrasque inani sonitu verborum compleuit. Equitum innumerabilem vim trajici Helleponto in Europam: partim loricos, quos cataphractos vocant: partim sagittis ex equo vtentes, & à quo nihil satis tecti sit, auersos refugiente equo certius figentes. His equestribus copijs quanquam vel totius Europæ exercitus in vnum coacti obrui possent, adijciebant multiplices copias peditum: & nominibus quoque gentium vix fando auditis terrebat: Dacas, Medos, Elimæosque & Cadusios appellans. Nauarium verò copiarum, quas nulli portus capere in Græcia possent, dextrum cornu Sidonios & Tyrios, sinistrum Aradios, & ex Pamphylia Sidetas tenere: quas gentes nullæ vnquam nec arte, nec virtute nauali æquassent. Iam pecuniam, iam alios belli apparatus referre superuacaneum esse, sciscent. Iam ipsos, abundasse semper auro regna Asiæ. Itaque non cum Philippo, nec Annibale rem futuram Romanis principe altero ciuitatis: altero Macedoniae tantum regni finibus incluso: sed cum magno Asiæ totius, partisque Europæ rege. Eum tamen, quanquam ab vltimis orientis terminis ad liberandam Græciam veniat, nihil postulare ab Achæis, in quo fides eorū aduersus Romanos

*Antiochi legatus in
Achæorū concilio.*

*Aetolorum legatus
in eodem concilio.*

*Quintij in concilio A-
chaeorum oratio.*

*Achæi auxilia, quò
censuit Quintius, mi-
serunt.*

priores socios atque amicos lædatur. non enim ut secum aduersus eos arma
capiant: sed ut neutri parti sese coniungant, petere pacem utrique parti, quòd
medios deceat amicos, optent: bello se non interponant. Idem ferme & Ae-
tolorum legatus Archidamus petijt, ut quæ facillima & tutissima esset, quie-
tem præstarent, spectatoresque belli fortunarum alienarum euentum sine
ullo discrimine rerum suarum opperirentur. Prouectus deinde est intempe-
rantia linguæ in maledicta, nunc communiter Romanorum: nunc proprie
ipsius Quintij: ingratos appellans, & exprobrans non victoriam modò de
Philippo virtute Aetolorum partam, sed etiam salutem: ipsumque, & exercitum
sua opera seruatos. Quo enim illum vnquam imperatoris functum officio
esse? auspicantem immolantemque, & vota nuncupantem sacrificuli vatis
modo in acie vidisse, cum ipse corpus suum pro eo telis hostium obijceret. Ad
ea Quintius: Coram quibus magis, quam apud quos verba faceret, dicere
Archidamum rationem habuisse. Achæos enim probè scire, Aetolorum om-
nem ferociam in verbis, non in factis esse: & in concilijs magis concionibus-
que, quam in acie apparere. itaque parui Achæorum existimationem, quibus
notos esse se scirent, fecisse: legatis regis, & per eos absenti regi eum se iactasse.
Quod si quis antea ignorasset, quæ res Antiochum & Aetolos coniunxisset,
ex legatorum sermone potuisset apparere: mentiendo inuicem, iactandoque
vires, quas non haberent, inflasse vana spe, atque inflatos esse: dum ij ab se Phi-
lippum victum, sua virtute protectos Romanos, & quæ modò audiebatis: **H**
narrant: vos, cæterasque ciuitates & gentes, suam sectam esse secuturos: rex con-
trà peditum equitumque nubes iactat, & consternit maria suis classibus. Est
autem res simillima cœnæ Chalcidensis hospitis mei, hominis & boni, & sci-
ti conuiuatoris. apud quem solstitiali tempore comiter accepti cum mira-
remur, vnde illi eo tempore anni tam multa & varia venatio: homo nò quam
isti sunt gloriosus, renidens, condimentis ait varietatem illam, & speciem fe-
rinæ carnis ex mansueto suo factam. Hoc dici aptè in copias regis, quæ pau-
loantè iactatæ sint, posse. varia enim genera armorum, & multa nomina gen-
tium inauditarum, Dahas, & Medos, & Cadusios, Elimæos, Syros omnes ef-
fe: haud paulò Mancipiorum melius, propter seruilia ingenia, quam militum
genus. Et vtinam subijcere oculis vestris Achæi possem concursationem regis
magni ab Demetriade, nunc Lamiam in concilium Aetolorum, nunc Chal-
cidem. videretis vix duarum malè plenarum legiuncularum instar in castris
regis. videretis regem nunc mendicantem propè frumentum ab Aetolis, quod
militi admetiatur: nunc mutuas pecunias fœnore in stipendium quæren-
tem: nunc ad portas Chalcidis stantem: & mox inde exclusum, nihil aliud
quàm Aulide atque Euripo spectatis, in Aetoliam redeuntem. Malè credide-
runt & Antiochus Aetolis, & Aetoli regiæ vanitati, quo minus vos decipi de-
betis, sed expertæ toties spectatæque Romanorū fidei credere. Nam quod opti-
mum esse dicant, nò interponi vos bello: nihil tam vanum, imò tam alienum
rebus vestris est. quippe sine gratia, sine dignitate præmiū victoris eritis. Nec
absurdè aduersus utrosque respondisse visus est: & facile erat orationem apud
fauentes æquis auribus accipi. nulla enim nec disceptatio, nec dubitatio fuit,
quin omnes, eosdem genti Achæorum hostes & amicos, quos populus Ro-
manus censuisset, iudicarent: bellumque & Antiocho & Aetolis nuntiari iu-
berent. Auxilia etiam quò censuit Quintius, quingentorum militum Chal-
cidem, quingentorum Piræum extemplò miserunt. Erat enim haud procul
seditione Athenis res, trahentibus ad Antiochum quibusdam spe largitionum
venalem pretio multitudinem, donec ab ijs, qui Romanæ partis erant, Quinti-
us est accitus, & accusante Leonte quodam Apollodorus author defectio-
nis damna-

Anis damnatus, atque in exilium est eiectus. Et ab Achæis quidem cum tristi responso legatio ad regem redijt. Bœoti nihil certi responderunt. Cùm Antiochus in Bœotiam venisset, tum quid sibi faciundum esset, se deliberaturos misisse audisset: maturandum ratus, vt & præuenirent sui: & venientes si posset, exciperent, Menippum cum tribus fermè millibus militum, & cum omni classe Polyxenidā mittit. ipse paucos post dies sex millia suorum militum, & ex ea copia quæ Lamiae repentè colligi potuit, non ita multos Aetolos ducit. Achæi quingenti, ab Eumene rege modicum auxilium missum, duce Xenoclide Chalcidensi nondum obsessis itineribus tutò transgressi Euripum,

B Chalcidem peruenerunt. Romani milites quingenti fermè & ipsi, cùm iam Menippus castra ante Salganea ad Hermeum, quā transitus ex Bœotia in Eubœam insulam est, haberet, venerunt. Miction erat cum ijs legatus à Chalci-
Delium Apollinis templum.
 de ad Quintium ad id ipsum præsidium petendum missus. qui posteaquam obsessas ab hostibus fauces vidit, omisso ad Aulidem itinere, Delium conuertit, vt inde in Eubœam transmissurus. Templum est Apollinis Delium, imminens mari: quinque millia passuum à Tanagra abest. minus quatuor millium inde in proxima Eubœæ est mari traiectus. Vbi & in fano lucoq; ea religione & eo iure sancto quo sunt templa, quæ asyla Græci appellant: & nondum aut indicto bello, aut ita commisso, vt strictos gladios, aut sanguinem

C vsquam factum audissent: cùm per magnum otium milites, alij ad spectaculum templi luci que versi, alij in littore inermes vagarentur: magna pars per agros lignatum pabulatumq; dilapsa esset: repentè Menippus palatos passim aggressus, eos cæcidit, ad quinquaginta viuos cepit. perpauci effugerunt, in quibus Miction parua oneraria naue exceptus. Ea res Quintio Romanisque, sicut iactura militum molesta, ita ad ius inferendi Antiocho belli adiecisse aliquantum videbatur. Antiochus admoto ad Aulidem exercitu, cùm rursus oratores partim ex suis, partim Aetolos Chalcidem misisset, qui eadem illa quæ nuper cum minis grauioribus agerent, nequicquam contra Mictione & Xenoclide tendentibus, facilè tenuit, vt portæ sibi aperirentur. Qui Ro-

D manæ partis erant, sub aduentum regis vrbe excefferunt. Achæorum & Eumenis milites Salganea tenebant. Et in Euripo castellum Romani milites pauci custodiæ causa loci communiebant. Salganea Menippus, rex ipse castellum Euripi oppugnare est adortus. Priores Achæi & Eumenis milites pacti, vt sine fraude liceret abire, præsidio excefferunt. pertinacius Romani Euripumuebantur. Hi quoque tamen cùm terra mari que obsiderentur, & iam machinas tormenta q; comportari viderent, non tulere obsidionem. Cùm id quod caput erat Eubœæ, teneret rex, ne cæteræ quidem eius insulæ vrbes imperium abnuerunt. magnoque principio sibi orsus bellum videbatur: quòd tanta insula & tot opportunæ vrbes in suam ditionem venissent.

Chalcidis deditur Antiocho.
Eubœicæ vrbes ad Antiochum desciunt.

EPITOME LIBRI XXXVI.

MARCUS Acilius Glabrio COS. Antiochum apud Thermopylas, Philippo rege adiuuante, victum, Grecia expulit, idemq; Aetolos subegit. P. Cornelius Scipio Nasica COS. ad eam matris deum, quam ipse in Palatium intulerat, vir optimus à senatu iudicatus, dedicauit. idemque Boios Gallos victos in deditionem accepit, & de ijs triumphauit. Præterea naualia certamina prospera aduersus præfectos Antiochi regis referuntur.

*Rogatio ad populum
fertur de bello contra
Antiochum ineundo.*

*Ludi magni vouen-
tur.*

Prouinciarū sortitio.

VBLIVM Cornelium Cn. F. Scipionem, & M. Acilium Glabrimonem, consules inito magistratu, patres priusquā de prouincijs agerent, res diuinas facere maioribus hostijs iusserunt in omnibus fanis, in quibus lectisternium maiore parte anni fieri solet: precarique, quod senatus de nouo bello in animo haberet, vt ea res senatui populoque Romano benè ac feliciter eueniret. Ea omnia sacrificia læta fuerunt: primisque hostijs perlitatum est: & ita aruspices responderunt, eo bello terminos populi Romani propagari, victoriam ac triumphum ostendi.

Hæc cum renuntiata essent, solutis religione animis, patres rogationē ad populum ferri iusserunt: vellent iuberentne cum Antiocho rege, qui que sectam eius secuti essent, bellum iniri: si ea rogatio perlata esset, tum, si ita videretur consulibus, rem integram ad senatum referrent. P. Cornelius eam rogationem pertulit. tum senatus decreuit, vt consules Italiam & Græciam prouincias sortirentur: cui Græcia euenisset, vt præter eum numerū militum, quem L. Quintius in eam prouinciam ex authoritate senatus scripsisset, imperassēt, eum exercitum acciperet, quem M. Bæbius prætor anno priore ex senatus consulto in Macedoniam traiecisset. & extra Italiam permissum, vt si res postulasset, auxilia ab focijs ne supra quinque millium numerum acciperet. L. Quintium superioris anni consulem legari ad id bellum placuit. Alter cos. H. cui Italia prouincia euenisset, cum Boijs iussus bellū gerere, vtro exercitu mallet ex duobus, quos superiores cos. habuissent: alterū vt mitteret Romam: eaque vrbanae legiones essent paratae, quò senatus censuisset. His ita in senatu ad id, quæ cuius prouincia foret, decretis, tum demum sortiri consules placuit. Acilio Græcia, Cornelio Italia euenit. Certa deinde sorte senatusconsultum factum est: quod populus Romanus eo tempore duellū iussisset cum rege Antiocho esse: qui que sub imperio eius essent, vt eius rei causa supplicationem imperarent consules: vtique M. Acilius cos. ludos magnos Ioui voueret, & dona ad omnia puluinaria. Id votum in hæc verba præeunte P. Licinio pontifice maximo consul nuncupauit. Si duellum, quod cum Antiocho rege sumi populus iussit, id ex sententia senatus populi que Romani confectum erit: tum tibi Iupiter populus Romanus ludos magnos dies x. continuos faciet: dona que ad omnia puluinaria dabuntur de pecunia, quantam senatus decreuerit. quisquis magistratus eos ludos quando vbique faxit, hi ludi rectè facti, dona que data rectè sunt. Supplicatio inde ab duobus cos. edicta per biduum fuit. Consulibus sortitis prouincias, extemplò & prætores sortiti sunt. M. Iunio Bruto iurisdictio vtraque euenit: A. Cornelio Mamulæ Brutij, M. Aemylio Lepido Sicilia, L. Oppio Salinatori Sardinia, C. Liuiio Salinatori classis, L. Aemylio Paulo Hispania vltior. His ita exercitus decreti. A. Cornelio noui milites, conscripti priore anno ex s. c. à L. Quintio consule dati sunt: iussusque tueri omnem oram circa Tarentum Brundisiumque. L. Aemylio Paulo in vltiorem Hispaniam præter eum exercitum, quem à M. Fulvio propræto accepturus esset, decretum, vt nouum militum tria millia duceret, & trecentos equites: ita vt in ijs duæ partes socium Latini nominis, tertia ciuium Romanorum esset. Idem supplementi ad C. Flaminium, cui imperium prorogabatur, in Hispaniam citeriorem est missum. M. Aemylius Lepidus à L. Valerio, cui successurus esset, simul prouinciam exercitumque accipere iussus: L. Valerium, si ita videretur, proprætorem in prouincia retinere: & prouinciam ita diuidere, vt vna ab Agrigento ad Pachinum esset: altera à Pachino Tyndarium. eam maritimam oram L. Valerius

- A** lerius viginti nauibus longis custodiret. Eidem prætori mandatum, vt duas decimas frumenti exigeret: id ad mare comportandum, deuehendumque in Græciam curaret. Idem L. Oppio de alteris decimis exigendis in Sardinia imperatum. Cæterum non in Græciam, sed Romam id frumentum portari placere. C. Liuius prætor, cui classis euenerat, cum triginta nauibus paratis trajcere in Græciam primo quoque tempore iussus, & ab Attilio naues accipere: veteres naues quæ in naualibus erant, vt reficeret & armaret, M. Iunio prætori negotium datum est, & in eam classem socios nauales libertinos legeret. Legati terni in Africâ ad Carthaginienses & in Numidiam ad frumentum rogandum, quod in Græciam portaretur, missi: pro quo pretium solueret populus Romanus.
- B** Adeoque in apparatus curamque eius belli ciuitas intenta fuit, vt P. Cornelius consul ediceret, qui senatores essent, quibusque in senatu sententiam dicere liceret, quique minores magistratus essent: ne quis eorum longius ab vrbe Roma abiret, quam vnde eo die redire posset: neue vno tempore quinque senatores ab vrbe Roma abessent. In comparanda impigrè classe C. Liuium prætorem contentio orta cum colonis maritimis paulisper tenuit. nam cum cogerentur in classem, tribunos plebis appellarunt, ab ijs ad senatum reiecti sunt. senatus ita, vt ad vnum omnes consentirent, decreuit: vacationem rei naualis his colonis non esse. Hostia, & Fre-
- C** Sinuessâ fuerunt, quæ cum prætore de vacatione certauerunt. Consul deinde M. Acilius ex senatusconsulto ad collegium fœcialium retulit: ipsi ne utique regi Antiocho indiceretur bellum, an satis esset ad præsidium aliquod eius nuntiare? & num Aetolis quoque separatim indici iuberent bellum? & num prius societas eis & amicitia renuntianda esset, quam bellum indicendum? Fœciales responderunt: iam antè sese, cum de Philippo consulerentur, decreuisse: nihil referre, ipsi coram, an ad præsidium nuntiaretur. amicitiam renuntiatam videri, cum legatis toties repetentibus res nec reddi, nec satisfieri æquum censuissent. Aetolos vtrò sibi bellum indixisse, cum Deme- triadem sociorum urbem per vim occupassent: Chalcidem terra marique oppugnatum issent: regem Antiochum in Europam ad bellum populo Romano inferendum traduxissent. Omnibus iam satis comparatis, M. Acilius cos. edixit: vt quos L. Quintius milites conscripsisset, & quos socijs nominiq; Latino imperasset, quos secum in prouinciam ire oporteret, & tribuni militum legionis primæ & tertiæ, vti omnes Brundisium idibus Maijs conuenirent, ipse ad quintum nonas Maias paludatus vrbe egressus est. Per eosdem dies & prætores in prouincias profecti sunt. Sub idem tempus legati ab duobus regibus, Philippo & Ptolemæo Aegypti rege, Romam venerunt, pollicentes ad bellum auxilia, & pecuniam, & frumentum. ab Ptolemæo etiam * mille pondo auri, * xx. millia pondo argenti allata. Nihil est acceptum, gratiæ regibus actæ.
- D** & cum vterque se cum omnibus copijs in Aetoliam venturum, belloque interfuturum polliceretur, Ptolemæo id remissum. Philippi legatis responsum: gratum eum senatui populoque Romano facturum, si M. Acilio consuli non defuisset. Item ab Carthaginiensibus & Masanissa rege legati venerunt. Car-
- E** thaginienses tritici modium mille, hordei quingenta millia ad exercitum, dimidium eius Romam apportaturos pollici sunt: id vt ab se munus Romani acciperent, petere se, & classem suorum suo sumptu comparaturos: & stipendium quod pluribus pensionibus in multos annos deberet, præsens omne daturus. Masanissæ legati quingenta millia modium tritici, trecenta hordei ad exercitum in Græciam: Romam trecenta millia modium tritici, cc. quingenta hordei. equites quingentos, elephantos xx. regem ad M. Acilium consulem missum.

Apparatus belli contra Antiochum.

Aliquot colonie de vacatione belli disceptant.

Legati Philippi & Ptolemæi Romam veniunt.

* Coron. 112000.

* Coron. 200000.

Carthaginiensium & Masanissæ legati.

*Elei & Epirotæ ad
Antiochum legatos
mittunt.*

*Antiochus in Bœotiâ
proficiscitur.*

*Annibal ad Antio-
chum & socios oratio.*

rum. De frumento vtrisque responsum: ita vñsurum eo populum Romanum, si pretium acciperent. De classe Carthaginensibus remissum: præterquam si quid nauium ex fœdere deberent. de pecunia ita responsum: nullam ante diem accepturos. Cùm hæc Romæ agebantur: Chalcide Antiochus ne cessaret per hybernorum tempus, partim ipse sollicitabat ciuitatum animos mittendis legatis, partim vtrò ad eum veniebant: sicut Epirotæ communi gentis consensu, & Elei è Peloponneso venerunt. Elei auxilium aduersus Achæos petebant, quos post bellum non ex sua sententia indictum Antiocho, primum ciuitatis suæ arma illaturos credebant. Mille ijs pedites cum duce Cretensi Euphane sunt missi. Epirotarum legatio erat minimè in partem vllam liberi aut simplicis animi. Apud regem gratiam initam volebant, cum eo ut cauere ne quid offenderent Romanos. petebant enim, ne se temerè in causam deduceret, expositos aduersus Italiam pro omni Græcia, & primos impetus Romanorum excepturos. sed si ipse posset terrestribus nualibusque copijs præfidere Epiro, cupidè eum omnes Epirotas & vrbibus & portubus suis accepturos. si id non posset, deprecari, ne se nudos atque inermes Romano bello obijceret. Hac legatione id agi apparebat, ut siue (quod magis credebant) abstinuisset Epiro, integra sibi omnia apud exercitus Romanos essent, conciliata satis apud regem gratia, quod accepturi fuissent venientem: siue venisset, sic quoque spes veniæ ab Romanis foret, quod non expectato longinquo auxilio ab se, præsentis viribus succubuissent. Huic tam perplexæ legationi, quia nō satis in promptu erat quid responderet, legatos se missurum ad eos dixit, qui de ijs quæ ad illos seque communiter pertinerent, loquerentur. In Bœotiam ipse profectus est, causas in speciem iræ aduersus Romanos eas, quas antè dixi, habentem, Barcillæ necem, & bellum à Quintio Coroneæ propter Romanorum militum cædes illatum: re vera per multa iam secula publicè priuatimque labente egregia quondam disciplina gentis, & multorum eo statu qui diuturnus esse sine mutatione rerum non posset. Obuiam effusis vndique Bœotiæ principibus, Thebas venit. Ibi in concilio gentis, quanquam & ad Delium impetu in præsidium Romanum factò, & ad Chalcidem commiserat, nec à paruis nec dubijs principijs bellum: tamen eandem orationem exorsus, qua in colloquio primò ad Chalcidem, quaque per legatos in concilio Achæorum vsus erat, ut amicitiam secum institui, non bellum indici Romanis postularet, neminem quid ageretur, fallebat. decretum tamen sub leui verborum prætextu pro rege aduersus Romanos factum est. Hac quoque gente adiuncta, Chalcidem regressus, præmissis inde literis, ut Demetriadē conuenirent principes Aetolorum, cum quibus de summa rerum deliberaret: nauibus eò ad diem indictam concilio venit. Et Aminander accitus ad consultandum ex Athamania, & Annibal Pœnus iam diu non adhibitus, interfuit ei consilio. Consultatum de Thessalorum gente est, quorum omnibus qui aderant, voluntas tentanda videbatur. in eo modò diuersæ sententiæ erant: quod alij extemplò agendum, alij ex hyeme, quæ tunc fermè media erat, differendum in veris principium: & alij legatos tantummodò mittendos, alij cum omnibus copijs eundem censebant, terrendosque metu, si cunctarentur. Cùm circa hanc ferè consultationem disceptatio omnis verteretur, Annibal nominatim interrogatus sententiam, in vniuersi belli cogitationem regem, atque eos qui aderant, tali oratione auertit: Si ex quo traiecimus in Græciam, adhibitus essem in consilium: cùm de Eubœa, de Achæis, de Bœotia agebatur, eandem sententiam dixissem, quam hodie cùm de Thessalis agitur, dicam. Ante omnia Philippum & Macedonas in societatem belli quacunque ratione censeo deducendos esse. nam quod

ad Eu-

A ad Eubœam Bœotosque & Thessalos attinet, cui dubium est, quin ut quibus nullæ suæ vires sint, præsentibus adulando semper quem metum in consilio habeant, eodem ad impetrandam veniam vtantur? simul ac Romanum exercitum in Græcia viderint, ad consuetum imperium se auertant? nec ijs noxæ futurum sit, quòd cum Romani procul abessent, vim tuam præsentis, exercitusque tui experiri noluerint? Quantò igitur prius potiusque est Philippum nobis cōiungere, quàm hos: cui si semel in causam descenderit, nihil integri futurum sit: quiq; eas vires afferat, quæ non accessio tantum ad Romanum esse bellum, sed per se ipsæ nuper sustinere potuerint Romanos. Hoc ego adiuncto (absit verbo inuidia) qui dubitare de euentu possim? cū quibus **B** aduersus Philippū valuerint Romani, ijs nunc fore videam ut ipsi oppugnentur. Aetoli, qui Philippum (quod inter omnes constat) vicerunt, cū Philippo aduersus Romanos pugnabunt. Aminander atque Athamanum gens, quorum secundum Aetolos plurima fuit opera in eo bello, nobiscum stabunt. Philippus tum te quieto totam molem sustinebat belli: nunc duo maximi reges, Asiæ Europæq; viribus aduersus vnum populum, ut meam vtranque fortunam taceam, patrum certè ætate ne vni quidem Epirotarum regi parem, quicquid tandem erit vobiscum comparatus, geretis bellum. Quæ igitur res mihi fiduciam præbet coniungi nobis Philippum posse? vna, communis vtilitas, quæ societatis maximū vinculum est: altera, authores vos Aetoli, vester enim legatus hic Thoas inter cætera, quæ ad exciendum in Græciam Antiochum dicere est solitus, ante omnia hoc semper affirmavit: fremere Philippum, & ægrè pati sub specie pacis leges seruitutis sibi impositas. ille quidem feræ bestię vinctæ aut clausæ, & refringere claustra cupienti, regis iram verbis æquabat. cuius si talis animus est, soluamus nos eius vincula, & claustra refringamus: ut erumpere diu coercita ira in hostes communes possit. Quòd si nihil eum legatio nostra mouerit: at nos, quoniam nobis eum adiungere non possumus, ne hostibus nostris ille adiungi possit, caueamus. Se-leucus filius tuus Lyfimachiæ est: qui si eo exercitu quem secum habet, per Thraciam proxima Macedoniæ cœperit depopulari: facile ab auxilio ferendo Romanis Philippum ad sua potissimū tuenda auertet. De Philippo meam **D** sententiam habes. De ratione vniuersi belli quid sentirem, iam ab initio non ignorasti. quòd si tum auditus forem, non in Eubœa Chalcidem captam, & castellum Euripi expugnatum Romani, sed Hetruriam Ligurumque & Gal-liæ Cisalpinæ oram bello ardere: & qui maximus ijs terror est, Annibalem in Italia esse audirent. Nunc quoque accersas censeo omnes nauales terrestresque copias: sequantur classem onerariæ cum com meatibus. nam hic sicut ad belli munera pauci sumus, sic nimis multi pro inopia cōmeatum. Cū omnes tuas contraxeris vires, diuisa classe partem Corcyræ in statione habebis, ne transitus Romanis liber ac tutus pateat: partem ad littus Italiæ, quod **E** Sardiniam Africamque spectat, traicies: ipse cum omnibus terrestribus copijs in Byllionum agrum procedes: inde Græciæ præsidebis, & speciem Romani traiectionum te præbens, & si res poposcerit, traiectionis. Hæc suadeo, qui ut non omnis peritissimus sim belli, cum Romanis certè bellare bonis malisque meis didici. In quæ consilium dedi, in eadem nec infidelem, nec segnem operam polliceor. Dij approbent eam sententiam, quæ tibi optima visa fuerit. Hæc fermè Annibalis oratio fuit: quam laudarunt magis in præsentia, qui aderant, quàm rebus ipsis executi sunt. nihil enim eorum est factū, nisi quòd ad classem copiasque accersendas ex Asia Polyxenidam misit. Legati Larissam ad conciliū Thessalorum sunt missi. & Aetolis Aminandroque dies ad conueniendum exercitui Pheras est indictus: eodem & rex cum suis copijs confestim

Antiochus ossa Macedonum circa Cynoscephalas interfectorum colligi iubet.

Philippus infensus Antiocho.

Antiochus Pheras oppugnat.

Pheræi dedunt sese Antiocho.

Larissam aggreditur Antiochus.

confestim venit. Ibi dum operiretur Aminandrum atque Aetolos, Philippum & Megalopolitanum cum duobus millibus hominum ad legenda ossa Macedonum circa Cynoscephalas, ubi debellatum erat cum Philippo, misit: siue ab ipso quærente sibi commendationem ad Macedonum gentem & inuidiam regi, quod insepultos milites reliquisset, monitus: siue ab insita regibus vanitate, ad consilium specie amplum, re inane, animo adiecto. Tumulus est in vnum ossibus, quæ passim strata erant, coaceruatis factus: qui nullam gratiam ad Macedonas, odium ingens ad Philippum mouit. Itaque qui ad id tempus fortunam esset in consilio habiturus, is extemplo ad M. Bæbium prætorem misit, Antiochum in Thessaliam impetum fecisse. si videretur ei, moueret ex hybernis, se obuiam processurum, ut quid agendum esset, consultarent. Antiocho ad Pheras iam castra habenti, ubi coniunxerant ei se Aetoli & Aminander: legati ab Larissa venerunt, quærentes, quod ob factum dictumue Thessalorum bello lacefferet eos: simul orantes, ut remoto exercitu per legatos, si quid ei videretur, secum disceptaret. eodem tempore quingentos armatos duce Hippolochus Pheras in præsidium miserunt. hi exclusi aditu, iam omnia itinera obsidentibus regijs, Scotussam se receperunt. Legatis Larissæorum rex clementer respondit: non belli faciendi, sed tuendæ & stabiliendæ libertatis Thessalorum causa se Thessaliam intrasse. Similia his qui cum Pheræis ageret, missus. cui nullo dato responso, Pheræi ipsi suum legatum ad regem, principem ciuitatis Pausaniam miserunt. Qui cum haud dissimilia his, ut in causa pari, quæ pro Chalcidensibus in colloquio ad Euripi fretum dicta erant, quædam etiam ferocius egisset: rex etiam atque etiam deliberare eos iussos, ne id consilij caperent: cuius dum in futurum nimis cauti & prouidi essent, extemplo pœniteret, dimisit. Hæc renuntiata Pheras legatio cum esset, ne paulum quidem dubitarunt, quin pro fide erga Romanos quicquid fors belli tulisset, paterentur. Itaque & hi summa ope parabant se ad urbem defendendam: & rex ab omni parte simul oppugnare mœnia est aggressus: & qui satis intelligeret, (neque enim dubium erat) in euentu eius urbis positum esse, quam primam aggressus esset: aut sperni deinde ab vniuersa gente Thessalorum, aut timeri se: omnem vndique terrorem obsessis iniecit. Primum impetum oppugnationis satis constanter sustinuerunt: deinde cum multi propugnantes caderent, aut vulnerarentur, labare animi cœpere. reuocati deinde castigationibus principum ad perseverandum in proposito, relicto exteriori circulo muri deficientibus iam copijs, in interioram partem urbis concesserunt: cui breuior orbis munitio circumiectus erat. postremo victi malis cum timerent, ne vi captis nulla apud victorem venia esset, dederunt sese. Nihil inde moratus rex, IIII. millia armatorum, dum recens terror esset, Scotussam misit. Nec ibi mora deditiois est facta, cernentibus Pheræorum recens exemplum: qui quod pertinaciter primò abnuerant, malo domiti tandem fecissent. cum ipsa vrbe Hippolochus Larissæorumque deditum est præsidium. Dimissi ab rege inuiolati omnes, quod eam rem magni momenti futuram rex ad conciliandos Larissæorum animos credebat. Intra decimum diem quam Pheras venerat, his perfectis, Cranonem profectus cum toto exercitu primo aduentu cepit. inde Cypæram & Metropolin, & ijs circumiecta castella recepit: omniaque iam regionis eius, præter Atracem & Gyrtonem, in potestate erant. Tum aggredi Larissam constituit: ratus vel terrore cæterarum expugnatarum, vel beneficio præsidij dimissi, vel exemplo tot ciuitatum dedentium sese, non vltra in pertinacia mansuros. Elephantis agi ante signa terroris causa iussis, quadrato agmine ad urbem incessit: ut incerti fluctuarentur animi magnæ partis Larissæorum inter metum præsentem ho-

Atem hostium, & verecundiam absentium sociorum. Per eosdem dies Amnander cum Athamanum iuventute occupat Pellinæum: & Menippus cum tribus millibus peditum Aetolorū, & ducentis equitibus in Perræbiam profectus, Malloeam & Cyretias vicepit, depopulatusq; est agrū Tripolitanum. His raptim peractis, Larissam ad regem redeunt: consultanti quidnam agendum esset de Larissa, superuenerunt. Ibi in diuersum sententiæ tendebāt: alijs vim adhiendam, & non differendum censentibus, quin operibus ac machinis simul vndique mœnia aggredierentur vrbis, sitæ in plano, à parte in campestri vndique facilis aditu: alijs nunc vires vrbis nequaquam Pheris conferendæ memorantibus, nunc hyemem & tempus anni nulli bellicæ rei, minime obsidioni atque oppugnationi vrbiū aptum. Incerto regi inter spem metumq; legati à Pharsalo, qui ad dedendam urbem suam fortè venerant, animos auxerunt. M. Bebius interim cum Philippo in Dassaretijs congressus, Ap. Claudium ex communi consilio ad præsidium Larissæ misit. qui per Macedoniam magnis itineribus in iugum montium, quod super Gonnos est, peruenit. Oppidum Gonni xx. millia ab Larissa abest, in ipsis faucibus saltus, quæ Tempe appellantur, situm. Ibi castrametatus latius quàm pro copijs, & plures quàm quod satis in vsum erant, ignes cū accendisset, speciem quam quæsierat, hosti fecit: omnem ibi Romanum exercitum cum rege Philippo esse. Itaque hyemem instare apud suos causatus rex, vnum tantum moratus diem ab Larissa recessit, & Demetriadem redijt. Aetoliq; & Athamanes in suos receperunt se fines. Appius etsi, cuius rei causa missus erat, solutam cernebat obsidionem: tamen Larissam ad confirmandos in reliquum sociorum animos descendit: duplexque lætitia erat, quod & hostes excefferant finibus, & intra mœnia præsidium Romanum cernebant. Rex Chalcidem à Demetriade profectus, amore captus virginis Chalciden sis Cleoptolemi filiæ: cū patrem, primò adlegando, deinde coram ipse rogando fatigasset, inuitum se grauioris fortunæ conditioni illigantem: tandem impetrata re, tanquam in media pace nuptias celebrat: & reliquū hyemis, oblitus quantas simul duas res suscepisset, bellum Romanum & Græciam liberandam, omissa omnium rerum cura, in conuiujs & vinum sequentibus voluptatibus, ac deinde ex fatigatione magis quàm satietate earum in somno traduxit. eadem omnes præfectos regios, qui vbique ad Bœotiam maximè præpositi hybernis erant, cepit luxuria. in eandem & milites effusi sunt: nec quisquam eorum aut arma induit, aut stationem aut vigilas seruauit: aut quicquam quod militaris operis aut muneris esset, fecit. Itaque principio veris cū per Phocidem & Cheroniam, quò conuenire omnē vndique exercitum iusserat, venisset: facile animaduertit, nihilo seueriore disciplina milites quàm ducē hybernasse. Alexandrum inde Acarnanem & Menippum Macedonum Stratum Aetoliæ copias conducere iussit. ipse Delphis sacrificio Apollini factò, Naupactū processit. concilio principum Aetoliæ habito, via quæ præter Chalcidem & Lysimachiam fert ad Stratum, suis qui per Maliacum sinū veniebant, occurrit: Ibi Mnesilochus princeps Acarnanum multis emptus donis, non ipse solū gentem regi conciliabat, sed Clytū etiam prætorem, penes quem tum summa potestas erat, in suam sententiā adduxerat. Is cū Leucadios, quod Acarnaniæ caput est, non facile ad defectionem posse cerneret impelli propter metum Romanæ classis, quæ cum Attalo, quæue circa Cephaleniam erat, arte eos est aggressus. nam cū in cōcilio dixisset, tuenda mediterranea Acarnaniæ esse, & omnibus qui arma ferrent, exeundum ad Medionem & Tyrreum, ne ab Antiocho & Aetolis occuparentur: fuere qui dicerent, nihil attinere omnes tumultuosè concitari: satis esse quingentorum hominū præsidium. eam iuventu-

Antiochus metu Romani exercitus ab Larissa recedit.

Antiochus Chalcidem sem quandam virginem ducit uxorem.

Acarnanes deficiunt à Romanis.

*Tyrrhenses obsistunt
Antiocho.*

*Philippus & Bæbius
multa oppida recipiunt
ab Antiocho capta.*

*Limnæa deditur M.
Acilio Cos.*

tem nactus, trecentis Medeone, ducētis Tyrrhei in præsidio positus, id agebat, ut pro obsidibus futuri venirent in potestatem regis. Per eosdem dies legati regis Medeonem venerunt. quibus auditis, cum in concione quidnam respondendum regi esset, consultaretur: & alij manendum in Romana societate, alij non aspernandam amicitiam regis censerent: media visa est Clyti sententia, eoque accepta est: ut ad regē mitterent legatos, peterentque ab eo, ut Medeonios super tanta re consultare in concilio Acarnanum pateretur. In eam legationē Mnesilochus, & qui eius factionis erāt, de industria coniecti, clam missis qui regem admouere copias iuberent, ipsi terebant tempus. itaq; vixdum ijs egressis legatis, Antiochus in finibus, & mox ad portas erat, & trepidantibus qui expertes prodicionis fuerant, tumultuoseque iuventutem ad arma vocantibus, ab Clyto & Mnesilocho in urbem est inductus. & alijs sua voluntate affluentibus, metu coacti etiam qui dissentiebant, ad regem conuenerunt. quos placida oratione territos cum permulisset, ad spem vulgatæ clementiæ aliquot populi Acarnaniæ defecerunt. Tyrrheum à Medeone profectus est, Mnesilocho eodem & legatis præmissis. Cæterum detecta Medeone fraus cautiores, non timidiore Tyrrhenses fecit: dato ei haud perplexo responso, nullā se nouam societatem, nisi ex autoritate Romanorum Imperatorum accepturos: portisque clausis, armatos in muris disposuerunt. Et per opportunē ad confirmandos Acarnanū animos Cn. Octavius missus à Quintio, cum præsidium & paucas naues ab A. Posthumio, qui ab Attilio legato Cephaleniæ præpositus fuerat, accepisset, Leucadem venit, impleuitque spei socios: M. Acilium cos. iam cum legionibus mare traiecisse, & in Thessalia castra Romana esse. Hunc rumorem quia similem veri tempus anni maturum iam ad nauigandum faciebat, rex præsidio Medeone imposito, & in quibusdam alijs Acarnaniæ oppidis, Tyrrheo abscessit: & per Actoliæ ac Phocidis vrbes Chalcidem redijt. Sub idē tempus M. Bæbius & Philippus rex iam antè per hyemem in Dassaretis congressi. cum Ap. Claudium, ut obsidione Larissam eximeret, in Thessaliam misissent: quia id tempus rebus gerendis immaturum erat, in hyberna regressi, principio veris coniunctis copijs in Thessaliam descendunt. In Acarnania tum Antiochus erat. aduenientes, Philippus Malloeam Perræbiæ, Bæbius Phaciū est aggressus. quo primo propè impetu capto, Phæstum eadem celeritate capit. inde Atracem cum se recepisset, Chyretias hinc & Eritium occupat: præsidijsque per recepta oppida dispositis, Philippo rursus obsidenti Malloeam se coniungit. Sub aduentum Romani exercitus seu ad metum virium, seu ad spem veniæ cum dedissent sese, ad ea recipienda oppida, quæ Athamanes occupauerant, vno agmine ierunt. Erant autem hæc: Aeginium, Ericinium, Gomphi, Silana, Tricca, Melibœa, Phaloria. Inde Pellinæum, vbi Philippus Megalopolitanus cum quingentis peditibus & equitibus XL. in præsidio erat, & circumfidunt, & priusquam oppugnarent, mittunt ad Philippum qui moneret, ne vim vltimam experiri vellet. Quibus ille satis ferociter respondit, vel Romanis vel Thessalis se crediturum fuisse: in Philippi se potestatem commissurum non esse. Posteaquam apparuit vi agendum, quia videbatur & Limnæam eodē tempore oppugnari posse, regem ad Limnæam ire placuit: Bæbius restitit ad Pellinæum oppugnandum. Per eos fortē dies M. Acilius cos. cum x. millibus peditum, duobus millibus equitum, xv. elephantis mari traiecto, pedestres copias Larissam ducere delectos militum tribunos iussit: ipse cum equitatu Limnæam ad Philippum venit. Aduentu consulis deditio sine cunctatione est facta: traditumque præsidium regium, & cum ijs Athamanes. Ab Limnæa Pellinæum consul proficiscitur. Ibi primi Athamanes tradiderunt sese: deinde & Philippus Megalopolitanus. cui dece-

A cui decedēti de præsidio, cū obuius fortē fuisset Philippus rex, ad ludibrium regem eum consalutari iussit: ipse congressus fratrem haud sanē decoro maiestati suæ ioco appellauit. deductus inde ad cos. custodiri iussus: & haud ita multo post in vinculis Romā missus. cætera multitudo Athamanum aut militum Antiochi regis, quæ in præsidijs deditorum per eos dies oppidorum fuerat, Philippo tradita regi est. fuere autem ad tria millia hominum. Consul Larissam est profectus, ibi de summa belli consultaturus. in itinere ab Pieria & Metropoli legati tradentes vrbes suas occurrerunt. Philippus Athamanum præcipuè captiuis indulgenter habitis, vt per eos conciliaret gentem, nactus spem Athamania potius, exercitum eò duxit, præmissis in ciuitates captiuis.

B Et illi magnam auctoritatem apud populares habuerunt, clementiam erga se regis munificentiamque commemorantes: & Aminander, cuius præsentis maiestas aliquos in fide cōtinuisset, veritus ne traderetur Philippo iam pridem hosti, & Romanis meritò tum propter defectionē infensis, cum coniuge ac liberis regno excessit, Ambraciamque se contulit. ita Athamania omnis in ius ditionemque Philippi concessit. Consul ad reficienda maximè iumenta, quæ & nauigatione & postea itineribus fatigata erant, paucos Larissæ moratus dies, velut reparato modica quiete exercitu, Cratonem est profectus. Venienti Pharsalus, Scotussa & Pheræ, quæque in eis præsidia Antiochi erant, deduntur. ex ijs interrogatis, qui manere secum vellent, mille volentes Philippo tradit: cæteros inermes Demetriadem remittit. Proernam inde recepit, & quæ circa eam castella erant. Ducere tum porrò in sinum Maliacum cœpit. Appropinquante faucibus, super quas siti Thaumaci sunt, deserta vrbe iuuentus omnis armata syluas & itinera insedit: & in agmen Romanum ex superioribus locis incursum. Consul primò mittere, qui ex propinquo colloquentes deterrent eos à tali furōre, posteaquam perseuerare in incepto vidit, tribuno cum duorum signorum militibus circummisso, interclusit ad urbem iter armatis, vacuamque eam cepit. tum clamore ab tergo captæ vrbis audito, refugientium vndique ex syluis insidiatorum cædes facta est. A Thaumacis altero die consul ad Sperchium amnem peruenit: inde de Hypatæorum agros vastauit.

D Cū hæc agebantur, Chalcide erat Antiochus. qui iam tum cernens, nihil se ex Græcia, præter amœna Chalcide hyberna & infames nuptias petisse, Aetolorum vana promissa incusare, & Thoan-tem: Annibalem verò non vt prudentem tantum virum, sed propè vatem omnium quæ tum euenirent, admirari. ne tamen temerè cœpta segnitia, insuper euerteret, nuntios in Aetoliam mittit, vt omni contracta iuuentute conuenirent. Iam & ipse eò decem millia ferè peditum ex ijs qui postea venerant ex Asia expleta, & equites quingentos duxit. Quò cum aliquanto pauciores quàm vnquam antea conuenissent, & principes tantummodo cum paucis clientibus essent, atque ij dicerent omnia sedulò ab se facta, vt quam plurimos ex ciuitatibus suis euocarent: nec auctoritate, nec gratia, nec imperio aduersus detrectantes militiam valuisse: destitutus vndique & ab suis qui morabantur in Asia, & ab socijs, qui ea in quorum spem vocauerant, non præstabant: intra saltum Thermopylarum sese recepit. Id iugum, sicut Apen-

E nini dorso Italia diuiditur, ita mediam Græciam dirimit. ante saltum Thermopylarum septentrionem versus Epirus, & Perræbia, & Magnesia & Thes-salia est, & Phthiotæ Achæi, & sinus Maliacus intra fauces ad meridiem vergunt, Aetoliæ pars maior, & Acarnania, & cum Locride Phocis, & Bœotia, adiunctaque insula Eubœa, & excurrente in altum velut promontorio Attica terra sita ab tergo & Peloponnesus. Hoc iugum ab Leucade & mari ad occidentem verso per Aetoliam ad alterum mare orienti obiectum tendens,

*Athamania omnis
deficit ad Philippū.*

Thaumaci capitulum.

Thermopylarum saltus.

Antiochus ad Thermopylas castra ponit.

Acilius cōsul aduersus Antiochū castra locat.

Consulū ad milites oratio.

ea aspreta rupesque interiectas habet, ut non modo exercitus, sed ne expediti quidem facile viros ad transitum calles inueniant. extremos ad orientem montes Oetam vocant, quorum quod altissimum est, Callidromon appellatur: in cuius valle ad Maliacum sinum vergente iter est non latius quam sexaginta passus. hæc una militaris via est, quæ traduci exercitus, si non prohibeantur, possint. ideo Pilæ, & ab alijs, quia calidæ aquæ in ipsis faucibus sunt, Thermopylæ locus appellatur: nobilis Lacedæmoniorum aduersus Persas morte magis memorabili, quam pugna. Haudquaquam pari tum animo Antiochus intra portas loci eius castris positis, munitionibus insuper saltum impendebat. & cum duplici vallo fossaque, & muro etiam qua res postulabat, ex multa copia passim iacentium lapidum permunisset omnia: satis fidens nunquam eam vim Romanum exercitum facturum, Aetolos ex IIII. millibus (tot enim conuenerant) partim ad Heracleam præsidio obtinendam, quæ ante ipsas fauces posita est, partim Hypatā mittit: & Heracleam haud dubius confulem oppugnaturum, & iam multis nuntiantibus circa Hypatā omnia euasuri. Consul depopulatus Hypatensem primò, deinde Heracleensem agrum, inutiles utrobique auxilio Aetolorum, in ipsis faucibus prope fontes calidarum aquarum aduersus regem castra posuit. Aetolorum utraque manus Heracleam sese incluserunt. Antiochum, cui priusquam hostem cerneret, satis omnia permunita & præsidijs obsepta videbantur, timor deinde incessit, ne quos per imminetia iuga calles inueniret ad transitum Romanus. nam & Lacedæmonios quondam ita à Persis circumitos fama erat: & nuper Philip-pum ab iisdem Romanis. itaque nuntium Heracleam ad Aetolos mittit, ut hanc saltem sibi operam eo bello præstarent, ut vertices circa montium occuparent obsiderentque, ne quæ transire Romanus posset. Hoc nuntio audito dissensio inter Aetolos orta est. pars imperio parendum regis, atque eundem censebant: pars subsistendum Heracleæ ad utranque fortunam, ut siue victus à consule rex esset, in expedito haberent integras copias ad opem propinquis ferendam ciuitatibus suis: siue vinceret, ut dissipatos in fugam Romanos persequerentur. Utraque pars non mansit modo in sententia sua, sed etiam executæ est consilium: duo millia Heracleæ substiterunt: duo trifariam diuisa, Callidromum & Rhoduntiam, & Tichiunta (hæc nomina cacuminibus sunt) occupauere. Consul posteaquam in fessa superiora loca ab Aetolis vidit, M. Porcium Catonem & L. Valerium Flaccum consulares legatos cum binis millibus delectorum peditum ad castella Aetolorum, Flaccum in Rhoduntiam & Tichiunta, Catonem in Callidromum mittit. ipse priusquam ad hostem copias admoueret, vocatos in concionem milites, paucis est allocutus: Plerosque omnium ordinum milites inter vos esse video, qui in hac eadem prouincia T. Quintij ductu auspicioque militaueritis. Macedonico bello inexuperabilis magis saltus ad amnem Aoum fuit, quam hic. quippe portæ sunt hæ: & unus inter duo maria clausis omnibus, velut naturalis transitus est. munitiones & locis opportunioribus tunc fuerunt, & validiores impositæ. exercitus hostium ille & numero maior, & militum genere aliquanto melior: quippe illic Macedones Thracesque & Illyrij erant, ferocissimæ omnes gentes: hic Syri & Asiatici Græci sunt, leuissima genera hominum, & seruituti nata: rex ille bellicosissimus, exercitatus iam inde ab iuuenta finitimis Thracum atque Illyriorum, & circa omnium accolarum bellis: hic ut aliam omnem vitam omittam, is est, qui cum ad inferendum populo Romano bellum ex Asia in Europam transisset, nihil memorabilius toto tempore hybernorum gesserit, quam quod amoris causa ex domo priuata & obscuri etiam inter populares generis uxorem duxit: & nouus maritus velut saginatus nuptialibus cœnis, ad pugnam processit.

lis, per quam sequendi erant: & maximè omnium, quòd elephanti nouissimis agminis erant, quos pedes agrè præterire, eques nullo poterat modo, timentibus equis, tumultumque inter se maiorem quàm in prælio edentibus. aliquantum temporis & direptio castrorū tenuit. Lilæum tamen eo die persecuti sunt hostem. Multis in ipso itinere cæsis, captisque, non equis virisque tantum, sed etiam elephantis, quos capere non potuerant, interfectis, in castra reuerterunt: quæ tentata eo die inter ipsum pugnae tempus ab Aetolis Heraclæam obtinentibus, præsidio sine vlllo haud parum audacis incepti effectu fuerant. Consul noctis insequentis tertia vigilia præmissis equitatu ad persequendum hostem, signa legionum prima luce mouit. Aliquantum viæ præceperat rex, vt qui non antè quàm Elatiæ ab effuso constiterit cursu: vbi primum reliquijs pugnaeque & fugæ collectis, cum perexigua manu semiermum militum Chalcidem se recepit. Romanus equitatus ipsum quidem regem Elatiæ affecutus non est, sed magnam partem agminis aut lassitudine subsistentis, aut errore, vt qui sine ducibus per ignota itinera fugerent, dissipatos oppresserunt. nec præter quingentos, qui circa regem fuerunt, ex toto exercitu quisquam effugit: etiam ex x. millibus militum, quos Polybio auctore traiecisse secum regem in Græciam scripsimus, exiguus numerus. (quid si Antiati Valerio credamus, LX. millia militum fuisse in regio exercitu scribenti? XL. inde millia cecidisse? supra quinque millia capta cum signis militaribus CCXXX?) Romanorum CL. interfecti sunt. Cōsule per Phocidem & Bœotiam exercitum ducente, conscia defectionis ciuitates cum velamentis ante portas stabant, metu ne hostiliter diriperentur: cæterum per omnes dies haud secus quàm in pacato agro sine violatione vllius rei agmen processit, donec in agrum Coronensem ventum est. ibi statua regis Antiochi posita in templo Mineruæ Itoneæ iram accendit: permissumque militi est, vt circumiectum templo agrum popularetur. deinde cogitatio animum subiit, cum communi decreto Bœotiorum posita esset statua, indignum esse in vnum Coronensem agrum sæuire, reuocato ex templo milite, finis populandi factus: castigati tantum verbis Bœoti, ob ingratum in tantis tamque recentibus beneficijs animum erga Romanos. Inter ipsum pugnae tempus x. naues regiae cum præfecto Isidoro ad Thronium in sinu Maliaco stabant. eò grauis vulneribus Alexander Acarnan nuntius aduersæ pugnae cum perfugisset, trepidæ inde recenti terrore naues Ceneum Eubœæ petierunt, ibi mortuus sepultusque Alexander. Tres, quæ ex Asia profectæ eundem portum tenuerant naues, audita exercitus clade, Ephesum redierunt. Isidorus ab Ceneo Demetriadem, si fortè eò deferret fuga regem, traiecit. Per eosdem dies A. Attilius præfectus Romanæ classis magnos regios commeatus iam fretum, quod ad Andrum insulam est, præteruectos excepit. alias merisit, alias cepit naues. quæ nouissimæ agminis erant, cursum in Asiam verterunt. Attilius Piræum, vnde profectus erat, cum agmine captiuarum nauium reuectus, magnam vim frumenti & Atheniensibus, & alijs eiusdem regionis socijs diuisit. Antiochus sub aduentum cōsulis à Chalcide profectus, Tenum primò tenuit, inde Ephesum transmisit. Consuli Chalcidem venienti portæ patuerunt, cum appropinquante eo Aristoteles præfectus regis vrbe excessisset. & cæteræ vrbes in Eubœa sine certamine traditæ. paucosque per dies omnibus perpacatis, sine vllius noxæ vrbes exercitus Thermopylas reductus, multò modestia post victoriā, quàm ipsa victoria laudabilior. Inde consul M. Catonem, per quem quæ gesta essent, senatus populusque Romanus haud dubio auctore sciret, Romam misit. Is à Creusa (Thespiensium emporium est, in intimo sinu Corinthiaco re tractum) Patras Achaiae petit. à Patris Corcyram vsque Aetoliae atque Acarnaniae

*Antiochus Chalcidem
se recepit.*

*De Antiochi exercitu
variant scriptores.*

*Bœotiorū ciuitates ad
Romanos deficiunt.*

*Antiochus Ephesum
perfugit.*

A naniæ littora legit: atque ita ad Hydruntum Italiæ traiecit. quinto die inde pedestri itinere Romam ingenti cursu peruénit, ante lucem ingressus urbem, à porta ad prætorem M. Junium iter intendit. Is prima luce senatum vocauit. quò L. Cornelius Scipio aliquot diebus antè à consule dimissus, cùm adueniens audisset prægressum Catonem in senatu esse, superuenit exponenti quæ gesta essent. Duo inde legati iussu senatus in concionem sunt producti: atque ibi eadem, quæ in senatu de rebus in Aetolia gestis exposuerunt. Supplicatio in triduum decreta est: & vt XL. hostijs maioribus prætor, quibus dijs ei videretur, sacrificaret. Per eosdem dies & M. Fuluius Nobilior, qui biennio antè prætor in vltiori Hispaniam erat profectus, ouans urbem est ingressus: * Ar-

B genti bigati præ se tulit CXXX. millia: & extra numeratum * XII. millia pondo argenti: * auri pondo CXXVII. Acilius consul ab Thermopylis Heracleam ad Aetolos præmisit, vt tunc saltem experti regiam vanitatem resipiscerent: traditaque Heraclea, cogitarent de petenda ab senatu, seu furoris sui, seu erroris venia. Et cæteras Græciæ ciuitates defecisse eo bello ab optimè de se meritis Romanis: sed quia post fugam regis, cuius fiducia ab officio decessissent, non addidissent pertinaciam culpæ, in fidem receptas esse. Aetolos quoque, quamquam non secuti sint regem, sed accersierint: & duces belli, non socij fuerint: si poenitere possint, posse & incolumes esse. Ad ea cùm pacati nihil responderetur, appareretque armis rem gerendam: & rege superato bellum Aetolicum integrum restare, castra ab Thermopylis ad Heracleam mouit: eoque ipso die, vt situm nosceret urbis, ab omni parte equo mœnia est circumuectus. Sita est Heraclea in radicibus Oetæ montis: ipsa in campo, arcem imminentem loco alto, & vndique præcipiti habet. Contemplatus omnia quæ noscenda erant, quatuor simul locis aggredi urbem constituit. à flumine Asopo, quæ & gymnasium est, L. Valerium operibus atque oppugnationi præposuit. arcem extra muros, quæ frequentius propè quàm vrbs habitabatur, T. Sempronio Longo oppugnandam dedit. à sinu Maliaco, quæ aditū haud facilem pars habebat, M. Bæbium: ab altero amniculo, quem Melana vocant, aduersus Dianæ templum, Ap. Claudium opposuit, Horum magno certamine intra paucos dies turres arietesq; , & alius omnis apparatus oppugnantium urbium perficitur. & cùm ager Heracliensis paluster omnis, frequensque proceris arboribus, benignè ad omne genus operum materiam suppeditabat: tum quia refugerant intra mœnia Aetoli, desertaque in vestibulo urbis erant tecta, in varios vsus non tigna modò & tabulas, sed laterem quoque & cæmenta & saxa variæ magnitudinis præbebant. Et Romani quidem operibus magis quàm armis urbem oppugnabant: Aetoli contra armis se tuebantur. nam cum ariete quaterentur muri, non laqueis, vt solet, exceptos declinabant ictus: sed armati frequentes quidam ignes etiam, quos aggeribus iniicerent, ferebant. fornices quoque in muro erant apti ad excurrendum: & ipsi cùm pro dirutis reficerent muros, crebriores eos, vt pluribus erumpere-

E tur in hostem locis, faciebant. Hoc primis diebus, dum integræ vires erant, & frequentes & impigrè fecerunt: indies deinde pauciores, & segnius. etenim cum multis vrgerentur rebus, nulla eos res æquè ac vigiliæ conficiebant: Romanis in magna copia militum succedentibus alijs in stationem aliorum, Aetolos propter paucitatem eosdem dies noctesque assiduo labore urgente. per IIII. & XX. dies, ita vt nullum tempus vacuum dimicatione esset, aduersus quatuor è partibus simul oppugnantem hostem nocturnus diurno continuatus labor est. Cùm fatigatos iam Aetolos sciret cos. & ex ratione temporis, & quod ita transfugæ affirmabant, tale consilium iniit. media nocte receptui signū dedit, & ab oppugnatione simul omnes milites deductos vsq; ad

Supplicatio in triiduum decreta.

* Si tot bigatos denarios intelligas, efficient Coron. 13000.
* Coron. 120000.
* Coron. 14224.

Heracleam oppugnans consul.

Aetolorum constantia in tuenda Heraclea.

tertiam diei horam quietos in castris tenuit: inde cœpta oppugnatio ad mediam rursus noctem perducta est, intermissa deinde vsque ad tertiam diei horam. Fatigationem rati causam esse Aetoli non continuandæ oppugnationis, quæ & ipsos affecerat: vbi Romanis datum receptui signum esset, velut ipsi quoque hoc reuocati, pro se quisque ex stationibus decedebant: nec ante tertiam diei horam armati in muris apparebant. Consul cum nocte media intermisisset oppugnationem, quarta vigilia rursus ab tribus partibus summa vi aggressus: ab vna T. Sempronium tenere intentos milites signumque expectare iussit: ad ea in nocturno tumultu, vnde clamor exaudiretur, haud dubiè ratus hostes concursuros. Aetoli pars sopiti affecta labore ac vigilijs corpora ex somno moliebantur: pars vigilantes adhuc ad strepitum pugnantium in tenebris currunt. Hostes partim per ruinas iacentis muri transcendere conantur: partim scalis ascensus tentant. aduersus quos vndique ad opem ferendam concurrunt Aetoli. Pars vna, in qua ædificia extra urbem erant, neque defenditur, neque oppugnatur: sed qui oppugnarent, intenti signum expectabant, defensor nemo aderat. Iam dilucescebat, cum signum consul dedit: & sine vlllo certamine partim per semiruta, partim scalis integros muros transcendere. Simul clamor index capti oppidi est exauditus, vndique Aetoli desertis stationibus in arcem fugiunt. Oppidum victores permissu consulis diripiunt: non tam ab ira, nec ab odio, quam vt miles coercitus in tot receptis ex potestate hostium urbibus aliquo tandem loco fructum victoriæ sentiret. Reuocatos inde à medio ferme die milites cum in duas diuisisset partes: vnam radicibus montium circumduci ad rupem iussit: quæ fastigio altitudinis par, media valle velut abrupta ab arce erat: sed adeò propè geminata cacumina eorum montium sunt, vt ex vertice altero conijci tela in arcem possent, cum dimidia militum parte consul ab vrbe ascensurus in arcem, signum ab ijs qui ab tergo in rupem euasuri erant, expectabat. Non tulere qui in arce erant Aetoli primum eorum qui rupem ceperant clamorē, deinde impetum ab vrbe Romanorum: & fractis iam animis, & nulla ibi præparata re ad obsidionem diutius tolerandam: vtpote congregatis foeminis puerisque, & imbelli alia turba in arcem, quæ vix capere, nedum tueri multitudinem tantam posset. itaque ad primum impetum abiectis armis dediderunt sese. Traditus inter cæteros principes Aetolorum & Damocritus est: qui principio belli decretum Aetolorum, quo accersendum Antiochum censuerant, T. Quintio poscenti responderat: in Italia daturum, cum castra ibi Aetoli posuissent. ob eam ferociam maius victoribus gaudium traditum fuit. Eodem tempore quo Romani Heracleam, Philippus Lamiam ex composito oppugnabat, circa Thermopylas cum consule redeunte ex Bœotia, vt victoriam ipsi populoque Romano gratularetur, excusaretque quod morbo impeditus bello non interfuisset, congressus. inde diuersi ad duas simul oppugnandas vrbes profecti. interfunt septē millia ferme passuum. & quia Lamia cum posita est in tumulo, tum regionem eā maximè despectat oppidū, quā breuē interuallum videtur, & omnia in conspectu sunt: cum enixè velut proposito certamine Romani Macedonesq; diem ac noctem aut in operibus aut in prælijs essent, hoc maior difficultas Macedonibus erat, quod Romani aggere & vineis, & omnibus supra terram operibus, subtus Macedones cuniculis oppugnabant: & in asperis locis silex sæpe impenetrabilis ferro occurrebat. Et cum parum procederet inceptum, per colloquia principum oppidanos tentabat rex, vt urbem dederent: haud dubius, quin si prius Heraclea capta foret, Romanis se potius quam sibi dedituri essent: suamque gratiam consul in obsidione liberanda facturum esset. Nec eum opinio est frustrata: confestim enim

*Heraclea à cōsule expugnata.
Aetoli in arcem fugiunt.*

Aetoli dedunt se consuli.

Lamiam Philippus oppugnat.

A enim ab Heraclea capta nuntius venit, ut oppugnatione abstineret. Acqui-
 esse, Romanos milites, qui acie dimicassent cum Aetolis, præmia victoriæ ha-
 bere. Ita recessum ab Lamia est, & propinquæ clade urbis ipsi, ne quid simile
 paterentur, effugerunt. Paucis priusquam Heraclea caperetur diebus, Aetoli
 concilio Hypatam coacto, legatos ad Antiochum miserunt: inter quos & *Aetoli legatos ad An-
 tiochum mittunt.*
 Thoas idē, qui & antea, missus est. mandata erant, ut ab rege peterēt primum,
 ut ipse coactis rursus terrestribus naualibusque copiis, in Græciam trajiceret:
 deinde, si qua ipsum teneret res, ut pecuniam & auxilia mitteret. id cum ad di-
 gnitatem eius fidemque pertinere, non prodi socios: tum etiam ad incolu-
 mitatem regni, non sinere Romanos omni cura vacuos, cum Aetolorum gen-
B tem sustulissent, omnibus copiis in Asiam trajicere. Vera erant quæ diceban-
 tur: eo magis regem mouerunt. itaque in præsentia pecuniam quæ ad usus
 belli necessaria erat, legatis dedit: auxilia terrestria naualiaque affirmavit mis-
 surum. Thoanem vnum ex legatis retinuit, & ipsum haud inuitum moran-
 tem, ut exactor præsens promissurum adesset. Cæterum Heraclea capta fregit
 tandem animos Aetolorum: & post paucos dies quam ad bellum renouan-
 dum, acciendumque regem in Asiam miserant legatos: abiectis belli consi-
 liis, pacis petendæ oratores ad consulem miserunt. Quos dicere exorsos con-
 sul interfatus, cum alia sibi præuertenda esse dixisset: redire Hypatam eos da-
 tis dierum x. inducijs, & L. Valerio Flacco cum ijs misso, iussit: ei quæ secum
C acturi fuissent, exponere: & si qua vellent alia. Hypatam ut est ventum, prin-
 cipes Aetolorum apud Flaccum concilium habuerunt, consultantes, quoniam
 nam agendum modo apud consulem foret. Parantibus ijs antiqua iura fœ-
 derum ordiri, meritaque in populum Romanum, absistere ijs Flaccus iussit,
 quæ ipsi violassent: confessionem ijs culpæ magis profuturam, & totam in
 preces orationem versam. nec enim in causa ipsorum, sed in populi Roma-
 ni clementia spem salutis positam esse. & se suppliciter agentibus ijs adfutu-
 rum, & apud consulem & Romæ in senatu. eò quoque enim mittendos fo-
 re legatos. Hæc vna via omnibus ad salutem visa est, ut in fidem se permitte-
 rent Romanorum. ita enim & illis violandi supplices verecundiam se impo-
D fituros: & ipsos nihilo minus suæ potestatis fore, si quid melius fortuna osten-
 disset. Posteaquam ad consulem ventum est, Phaneas legationis princeps
 longam orationem, & variè ad mitigandam iram victoris compositam, ita
 ad extremum finiuit, ut diceret, Aetolos se suaque omnia fidei populi Roma-
 ni permittere. Id consul ubi audiuit, etiam atque etiam videte, inquit, Aeto-
 li, ut ita permittatis. Tum decretum Phaneas, in quo id disertè scriptum erat, *Consul & Phaneas
 Aetolorum legati al-
 tercatio.*
 ostendit. Quando ergo, inquit, ita permittitis, postulo ut mihi Dicæarchum
 ciuem vestrum, & Menetam Epirotā, (Naupactum is cum præsidio ingressus
 ad defectionem compulerat) & Aminandrū cum principibus Athamanum,
 quorum consilio ab nobis defecistis, sine mora dedatis. Propè dicentem
E interfatus Romanum Phaneas, Non in seruitutem, inquit, sed in fidem tuam
 nos tradimus: & certum habeo te imprudentia labi: qui nobis imperes, quæ
 moris Græcorū non sint. Ad hæc eos. Nec herculè, inquit, magnoperè nunc
 curo, quid Aetoli satis ex more Græcorū factum esse censeant: dum ego more
 Romano imperium id habeam in deditos modò decreto suo, antè armis vi-
 ctos. itaque ni properè fit quod impero, vinciri vos iam iubeo. afferrique ca-
 tenas, & circumsternere lictores iussit. Tum fracta Phaneæ ferocia, Aetolisque
 alijs est: & tandem cuius conditionis essent, sensere. & se quidem Phaneas, &
 qui adsint Aetolorum, scire facienda esse quæ imperentur, dixit: sed ad de-
 cernenda ea concilio Aetolorum opus esse. ad id petere, ut x. dierum inducias
 daret. Petente Flacco pro Aetolis, induciæ datæ: & Hypatam reditum est. Vbi

*Aetoli de summa re-
rum consultant.*

Vbi cū in concilio delectorum, quos Apocletos vocant, Phaneas & quæ
imperarentur, & quæ ipsis propè accidissent, exposuisset: ingemuerunt qui-
dem principes conditioni suæ, parendum tamen victori censebant, & ex om-
nibus oppidis conuocandos Aetolos ad concilium. Posteaquam verò om-
nis coacta multitudo eadem illa audiuit, adeò sæuitia imperij atque indigni-
tate exasperati animi sunt, vt si in pace fuissent, illo impetu iræ concitari po-
tuerint ad bellum. Ad iram accedebat & difficultas eorum quæ imperaren-
tur: quoniam modo enim vtique regem Aminandrum se tradere posse? &
spes fortè oblata, quòd Nicander eo ipso tempore ab rege Antiocho veniens,
impleuit expectatione vana multitudinem: terra marique ingens parari bel-
lum. Is duodecimo die quàm conscenderat nauem, in Aetoliam perfectæ le-
gatione rediens, Phalaram in sinu Maliaco tenuit. inde Lamiam pecuniam
cū deuexisset, ipse cum expeditis vespere prima inter Macedonū Romanāq;
castra medio agro, dum Hypatam notis callibus petit, in stationē incidit Ma-
cedonum: deductusque ad regem est, nondum conuiuio dimisso. Quod vbi
nuntiatum est, velut hospitis, non hostis aduentu motus Philippus, accum-
bere eum epularique iussit: atque inde dimissis alijs solum retentum, ipsum
quidem de se timere quicquam vetuit. Aetolorum praua consilia, atque in
ipsum caput semper recidentia accusauit: qui primū Romanos, deinde
Antiochum in Græciam adduxissent. sed præteritorum, quæ magis reprehendi
quàm corrigi possint, oblitum se, non facturum, vt insultet aduersis rebus
eorum. Aetolos quoq; finire tandem aduersus se odia debere: & Nicandrum
priuatim eius diei, quo seruatus à se foret, meminisse. Ita datis qui in tutum
eum prosequerentur, Hypatam Nicander cōsultantibus de pace Romana su-
peruenit. M. Acilius vendita aut concessa militi circa Heracleam præda, po-
steaquam nec Hypatæ pacata esse consilia, & Naupactū concurrisse Aetolos,
vt inde totum impetum belli sustinerent, audiuit: præmisso Ap. Claudio cum
iiii. millibus militum ad occupanda iuga, quā difficilis transitus montium
erant, ipse Octam ascendit: Herculiq; sacrificiū fecit in eo loco, quem Pyram,
quòd ibi mortale corpus eius dei sit crematum, appellant. inde toto exercitu
profectus, reliquum iter satis expedito agmine fecit. Vt ad Coracem est ven-
tum, (mons est altissimus inter Callipolin & Naupactum) ibi & iumenta
multa ex agmine præcipitata cum ipsis oneribus sunt, & homines vexati. &
facile apparebat, quàm cum inerti hoste res esset, qui tam impeditum saltum
nullo præsidio, vt clauderet transitum, insedisset. Tum quoque vexato exer-
citu, ad Naupactum descendit: & vno castello aduersus arcem posito, cæte-
ras partes vrbs, diuisis copijs pro situ mœnium, circumfedit. nec minus ope-
ris laborisque ea oppugnatio, quàm Heracleæ habuit. Eodem tempore &
Messene in Peloponneso ab Achæis, quòd concilij eorum recusaret esse, oppu-
gnari cœpta est. Etenim duæ ciuitates Messene & Elis extra concilium Achai-
cum erant, cum Aetolis sentiebant. Elei tamen post fugatum ex Græcia
Antiochum legatis Achæorum lenius responderant: dimisso præsidio regio
cogitaturos se quid sibi faciendum esset. Messenij sine responso dimissis le-
gatis mouerant bellum: trepidique rerum suarum, cū iam ager effuso exer-
citu passim vreretur, castraque prope urbem poni viderent: legatos Chalci-
dem ad T. Quintium authorem libertatis miserunt, qui nuntiarent, Messe-
nios Romanis, non Achæis, & aperire portas, & dedere urbem paratos esse.
Auditis legatis extemplo profectus Quintius, Megalopolim ad Diophanem
Pr. Achæorum misit, qui extemplo reducere eum à Messene exercitum, & ve-
nire ad se iuberet. Dicto paruit Diophanes: & soluta obsidione expeditus
ipse prægressus agmen, circa Andaniam, paruum oppidū inter Megalopolim
Messe-

*Aetoli Naupactum
muniunt aduersus
Romanos.*

*Consul Naupactum
obsidet.*

*Messenij dedunt sese
Romanis.*

A Messenenq; positum, Quintio occurrit. & cum causas oppugnationis exponeret, castigatum leniter, quod tantam rem sine autoritate sua conatus esset, dimittere exercitum iussit: nec pacem omnium bono partem turbare. Messenij imperavit, ut exules reducerent, & Achæorum concilij essent. si qua hathum ad se venirent. Diophanem concilium Achæorum extemplo sibi præbere iussit. Ibi de Zacyntho intercepta per fraudem insula questus, postulavit ut restitueretur Romanis. Philippi Macedonum regis Zacynthus fuerat: eam mercedem Aminandro dederat, ut per Athamaniam ducere exercitum in superiorem partem Aetoliæ liceret: qua expeditione fractis animis, Aetolos compulit ad petendam pacem. Aminander Philippum Megalopolitanum insulam præfecit: postea per bellum, quo se Antiocho adversus Romanos coniunxit, Philippo ad munia belli reuocato, Hieroclem Agrigentinum successorem misit. Is post fugam ab Thermopylis Antiochi, Aminandrumque à Philippo Athamania pulsum, missis ultro ad Diophanem prætorem Achæorum nuntiis, pecuniâ pactus, Insulam Achæis tradidit. Id præmium belli suum esse, æquum censebant Romani: non enim M. Acilium cos. legionesq; Romanas Diophani & Achæis ad Thermopylas pugnasse. Diophanes adversus hæc purgare interdum sese, gentemq; interdum de iure facti differere. Quidam Achæorum & initio eam se rem aspernatos testabantur, & tunc pertinaciâ increpitabant prætoris: authoribusque ijs decretum est, ut T. Quintio ea res permitteretur.

B Erat Quintius sicut adversantibus asper: ita, si cederes, idem placabilis. Omis-
sa igitur contentione vocis vultusque: Si utilem, inquit, possessionem eius insulæ censerem Achæis esse, author essem senatui populoque Romano, ut eam vos habere sinerent. cæterum sicut testudinem, ubi collecta in suum tegimen est, tutam ad omnes ictus video esse: ubi exierit partes aliquas, quodcunque nudavit, obnoxium atque infirmum habere: haud dissimiliter vos Achæi clausos undique mari, quæ intra Peloponnesi sint terminos, ea & iungere vobis, & iuncta tueri facile: simul aviditate plura amplectendi hinc excedatis: nuda vobis omnia, quæ extra sint, & exposita ad omnes ictus esse.

C Assentiente omni concilio, nec Diophane ultra tendere auso, Zacynthus Romanis traditur. Per idem tempus Philippus rex proficiscentem cos. ad Naupactum percunctatus, si se interim quæ defecissent ab societate Romana vrbes, recipere vellet: permittente eo, ad Demetriadem copias movit, haud ignarus, quanta ibi tum perturbatio esset. Destituti enim ab omni spe: cum desertos se ab Antiocho, spem nullam in Aetolis esse cernerent: dies noctesque aut Philippi hostis aduentum, aut infestiores etiam, quo iustius irati erant, Romanorum expectabant. Turba erat ibi incondita regionum: qui primo pauci in præsidio relictæ, postea plures, plerique inermes ex prælio adverso fuga delati, nec virium, nec animi satis ad obsidionem tolerandam habebant. itaq; præmissis à Philippo, qui spem impetrabilis veniæ ostendebant: responderunt, patere portas regi. Ad primum eius ingressum principum quidam vrbe exceperunt: Eurylochus mortem sibi consciuit. Antiochi milites (sic enim pacti erant) per Macedoniam Thraciamque, prosequentibus Macedonibus, ne quis eos violaret, Lyfimachiam deducti sunt. Erant & paucae naues Demetriade: quibus præerat Isidorus, eæ quoque cum præfecto suo dimissæ sunt. Inde Dolopiam & Aperantiam & Perræbiæ quasdam ciuitates recepit. Dum hæc à Philippo geruntur, T. Quintius recepta Zacyntho ab Achaico concilio Naupactum traiecit: quæ iam per duos menses (sed prope excidium erat) oppugnabatur: & si capta vi foret, omne ibi nomen Aetolorum ad internitionem videbatur venturum. Cæterum quanquam merito iratus erat Aetolis, quod

Zacynthus restituitur Romanis.

Demetriadem recipit Philippus.

Quintius Naupactum venit.

Aetoli orant Quintium, ut sibi opem ferat.

lis, quod solos obtrectasse gloriae suae, cum liberaret Græciam, meminerat: & nihil autoritate sua motos esse, cum quæ tum maximè acciderant, casura præmonens, à furioso incepto eos deterreret: tamen, sui maximè operis esse credens, nullam gentem liberatæ à se Græciæ funditus euertere, obambulare muris, ut facile nosceretur ab Aetolis, coepit. Confestim à primis stationibus cognitus est, vulgatumque per omnes ordines, Quintium esse. itaque concursu facto vndique in muros, manus pro se quisque tendentes, consonante clamore nominatim Quintium orare, ut opem ferret ac seruaret. Et tum quidem, quanquam moueretur his vocibus: manu tamē abnuuit, quidnam opis in se esset? Cæterum posteaquam ad COS. venit: Vtrum fallit, inquit, te M. Acili, quid agatur? an cum satis prouideas, nihil id magnoperè ad summam reipublicæ pertinere censes? Erexerat expectatione COS. & quin expromis, inquit, quid rei sit? Tum Quintius: Ecquid vides te deuicto Antiocho in duabus urbibus oppugnandis tempus terere: cum iam propè annus circumactus sit imperij tui? Philippum autem, qui non aciem, nō signa hostium vidit: non solum vrbes, sed tot iam gentes, Athamaniam, Perræbiam, Aperantiam, Dolopiam sibi adiunxisse: atqui non tantum interest nostra, Aetolorum opes ac vires minui, quantum, non supra modū Philippum crescere, & victoriæ tuæ præmium te militesque tuos nondū duas vrbes, Philippum tot gentes Græciæ habere. Assentiebatur his COS. sed pudor, si irritò incepto abscederet obsidione, occurrebat: tota inde Quintio res permessa est. Is rursus ad eam partem muri, qua pauloantè vociferati Aetoli fuerant, redijt: ibi cum impensius orarent, ut miseretur gentis Aetolorum, exire aliquos ad se iussit. Phaneas ipse principesque alij extemplò egressi sunt. quibus prouolutis ad pedes: Fortuna, inquit, vestra facit, ut & iræ meæ & orationi temperem. euenerunt quæ prædixi euentura. & ne hoc quidem reliqui vobis est, ut indignis accidisse ea videantur. ego tamen sorte quadā nutriendæ Græciæ datus, ne ingratis quidem benefacere absistam. mittite oratores ad COS. qui inducias tantum temporis petant, ut mittere legatos Romā possitis, per quos senatui de vobis permittatis. ego apud COS. deprecator defensorque vobis adero. Ita ut censuerat Quintius, fecerunt: nec aspernatus est legationem COS. inducijsque in diem certā datis, qua legatio renuntiari ab Roma posset, soluta obsidio est, & exercitus in Phocidē missus. COS. cum T. Quintio ad Achaicum concilium Aegium traiecit. ibi de Eleis & exulibus Lacedæmoniorū restituendis actum. & neutra perfecta res: quia suæ gratiæ reseruari eam Achæi, Elei per se ipsi, quam per Romanos maluerunt Achaico contribui concilio. Epirotarum legati ad COS. venerunt: quos non syncera fide in amicitia fuisse satis constabat, militem tamen nullum Antiocho dederant, pecunia iuuisse eum insimulabantur, legatos ad regem ne ipsi quidem misisse inficiabantur. Ijs petentibus, ut in amicitia pristina esse liceret, respondit. COS. se, vtrum hostium, an pacatorum eos numero haberet, nondum scire: senatum eius rei iudicē fore, integram se causam eorum Romam reijcere: inducias ad id dierum XC. dare. Epirotæ Romam missi senatum adierunt. ijs magis quæ non fecissent hostilia referentibus, quàm purgantibus ea de quibus arguebantur, responsum datum est, quo veniam impetrasse, non causam probasse videri possent. Et Philippi regis legati sub idem tempus in senatum introducti, gratulantes de victoria. ijs petentibus, ut sibi sacrificare in Capitolio, donumque ex auro liceret ponere in ædē Iouis OPTIMI MAXIMI, permissum ab senatu. C. pondendo coronam auream posuerunt. Non responsum solum benignè legatis est: sed Philippi quoque filius Demetrius, qui obses Romæ erat, ad patrem reducendus legatis datus est. Bellum quod cum Antiocho rege in Græcia gestum est à M.

Epirotarum legati ad Acilium Cos.

Philippi legati ad senatum.

Demetrius Philippi filius ad patrem remittitur.

A est à M. Acilio COS. hunc finem habuit. Alter COS. P. Cornelius Scipio Galliam prouinciam fortitus, priusquam ad bellum, quod cum Boijs gerendum erat, proficisceretur, postulauit ab senatu, vt pecunia sibi decerneretur ad ludos, quos Propr. in Hispania inter ipsum discrimen pugnae uouisset. Nouum atq; iniquum postulare est visus. censuerunt ergo, quos ludos inconsulto senatu ex sua vnus sententia uouisset, eos vel de manubijs, si quam pecuniam ad id reseruasset, vel sua ipse impensa faceret. Eos ludos per dies decem, P. Cornelius fecit. Per idem ferè tempus ædes matris magnæ Idææ dedicata est: quam deam *Aedes matris Idææ dedicatur.* is P. Cornelius aduectam ex Asia, P. Cornelio Scipione, cui post Africano fuit cognomen, P. Licinio COSS. in Palatium à mari detulerat. Locauerant ædem

B faciendam ex s. c. M. Liuius, C. Claudius censores, M. Cornelio, T. Sempronio COSS. tredecim annis postquam locata erat, dedicauit eam M. Iunius Brutus: ludiq; ob dedicationem eius facti, quos primos scenicos fuisse, Valerius Antiàs est author, Megalesia appellatos. Item Iuuentutis ædem in circo maxi- *Megalesia.* mò C. Licinius Lucullus duumuir dedicauit. uouerat eam sexdecim annis antè M. Liuius COS. quo die Asdrubalem exercitumq; eius cæcidit. idem censor eam faciendam locauit. M. Cornelio, T. Sempronio COSS. Huius quoque dedicandæ causa ludi facti: & eò omnia cum maiore religione facta, quod nouum cum Antiocho instabat bellum. Principio eius anni, quo hæc iam profecto ad bellum M. Acilio, manente adhuc Romæ P. Cornelio COS. age-

C bantur: boues duos domitos in Carinis per scalas peruenisse in tegulas ædificij, proditum memoriæ est. eos uiuos comburi, cineremq; eorum deijci in Tyberim, aruspices iusserunt. Tarracinæ & Amiterni nuntiatum est, aliquoties lapidibus pluuisse: Minturnis ædem Iouis, & tabernas circa forū de cœlo tactas esse: Vulturini in ostio fluminis duas naues fulmine iectas conflagrasse. Eorum prodigiorum causa libros Sibyllinos ex s. c. decemuiro cum adissent, renuntiarunt, ieiunium instituendum Cereri esse, & id quinto quoque anno *Ieiunium Cereri instituitur.* seruandum: & vt nouendiale sacrum fieret, & vnum diem supplicatio esset, coronati supplicarent: & COS. P. Cornelius quibus dijs quibusq; hostijs edidissent decemuiro, sacrificaret. Placatis dijs nunc votis ritè soluendis, nunc

D prodigijs expiandis, in prouinciam proficiscitur COS. atque inde Cn. Domitium procos. dimisso exercitu Romam decedere iussit: ipse in agrum Boiorum legiones induxit. Sub idem fere tempus Ligures lege sacrata coacto exercitu, nocte improviso castra Q. Minutij procos. aggressi sunt. Minutius vsque ad lucem intra vallum militem instructum tenuit, intentus ne quā transcendere hostis munimenta: prima luce duabus simul portis eruptionem fecit. nec primo impetu, quod sperauerat, Ligures pulsi sunt: duas amplius horas dubium certamen sustinuerunt. postremò cū alia atq; alia agmina erumperent, & integri fessis succederent ad pugnam, tandem Ligures inter cætera etiam vigilijs confecti, terga dederunt, cæsa supra quatuor millia hostium: ex Romanis,

E focijsq; minus CCC. perierunt. Duobus ferè post mensibus P. Cornelius consul cum Boiorum exercitu signis collatis egregiè pugnavit. Duodeciginta millia hostium cæsa, Antiàs Valerius scribit: capta tria millia & quadringentos: signa militaria CXXIII. equos mille ducentos triginta: carpenta ducenta quadraginta septem: ex victoribus mille quadringentos octoginta quatuor cecidisse. Vbi vt in numero scriptori parum fidei sit, quia in augendo eo non alius intemperantior est, magnam tamen victoriam fuisse apparet, quod & castra capta sunt, & Boij post eam pugnam extemplò dediderunt sese, & quod supplicatio eius victoriæ causa decreta ab senatu, victimæq; maiores cæsa. Per eosdem dies M. Fuluius Nobilior ex vltiore Hispania quans urbem est ingressus, * argenti transtulit decem millia pondo: bigati argenti CXXX. * Val. 100000. cor

Coron. 2412.

*Cornelio triumphum
postulanti Sempro-
nius Trib. pleb. ob-
sistit.*

* auri CXXVI. P. Cornelius COS. primò obsidibus à Boiorum gente acceptis, & agri parte ferè dimidia eos muctavit: quò si vellet, P. R. colonias mittere posset. inde Romam, vt ad triumphum haud dubium, decedens, exercitum dimisit, & adesse Romæ ad diem triumphi iussit. ipse postero die quàm venit, senatu in ædem Bellonæ vocato, cùm de rebus ab se gestis differuisset, postulavit, vt sibi triumphanti liceret in urbem inuehi. P. Sempronius Blesus tribunus pleb. non negandum Scipioni, sed differendum honorem triumphi censebat. Bella Ligurum Gallicis semper iuncta fuisse: eas inter se gentes mutua ex propinquo ferre auxilia. Si P. Scipio deuictis acie Boijs, aut ipse cum victore exercitu in agrum Ligurum transisset, aut partem copiarum Q. Minutio misisset: qui iam tertium ibi annum dubio detineretur bello, debellari cum Liguribus potuisse. Nunc ad triumphum frequentandum deductos esse milites, qui egre-
G
giam nauare operam reipublicæ potuissent: possent etiam, si senatus, quod festinatione triumphi prætermisum esset, id restituere differendo triumpho vellet. Iuberent COS. cum legionibus redire in prouinciam: dare operam vt Ligures subigantur. nisi illi cogantur in ius ditionemque P. R. ne Boios quidem quieturos. aut pacem, aut bellum vtroque habenda. deuictis Liguribus paucos post menses procos. P. Cornelium multorum exemplo, qui in magistratu non triumphauerunt, triumphaturum esse. Ad ea COS. neque se Ligures prouinciam sortitum esse, ait, neque cum Liguribus bellum gessisse, neque triumphum de ijs postulare. Q. Minutium confidere breui subactis ijs
H
meritum triumphum postulaturum atque impetraturum esse. se de Gallis Boijs postulare triumphum, quos acie vicerit, castris exuerit: quorum gentem biduo post pugnam totam acceperit in deditionem, à quibus obsides abduxerit, pacis futuræ pignus. Verùm enimvero illud multo maius esse, quòd tantum numerum Gallorum cæciderit in acie, quòd cum tot millibus certè Boiorum nemo ante se imperator pugnaverit, plus partem dimidiam ex quinquaginta millibus hominum cæsam, multa millia capta, senes puerosque Boijs superesse. Itaque id quenquam mirari posse, cur victor exercitus, cùm hostem in prouincia neminem reliquisset, Romam venerit ad celebrandum COS. triumphum? Quorum militum si & in alia prouincia opera vti senatus
I
velit: vtro tandem modo promptiores ad aliud periculum, nouumque laborem ituros credat? si persoluta ijs sine detrectatione prioris periculi laborisque merces sit? an si spem pro referentes dimittant, iam semel in prima spe deceptos? Nam quod ad se attineat, sibi gloriæ in omnem vitam illo die satis quæsitum esse: quo se virum optimum iudicatum ad accipiendam matrem Idæam misisset senatus. hoc titulo, & si nec consulatus, nec triumphus addatur, satis honestam honoratamque P. Scipionis Nasicæ imaginem fore. Vniuersus senatus non ipse modò ad decernendum triumphum consensit, sed etiam trib. plebis auctoritate sua compulit ad remittendam intercessionem. P. Cornelius COS. triumphauit de Boijs. in eo triumpho Gallicis carpentis arma signaque & spolia omnis generis transuexit, & vasa ænea Gallica: & cum captiuis nobilibus equorum quoque captorum gregem traduxit: aureos torques transtulit MCCCCLXX. ad hæc * auri pondo CCXLV. argenti infecti factique in Gallicis vasis non infabrè suo more factis, * duo millia CCCXL. pondo * bigatorum nummorum CCXXXIII. militibus, qui currum secuti sunt, * trecenos vicenos quinos asses diuisit: duplex centurioni, triplex equiti. Postero die concione aduocata de rebus ab se gestis, & de iniuria tribuni bello alieno se illigantis, vt suæ victoriæ fructu se defraudaret, cum differuisset, milites exauthoratos dimisit. Dum hæc in Italia geruntur, Antiochus Ephesi securus admodum de bello Romano erat, tanquam non transitis
in Asiam

*Cornelius triumphat
de Boijs.*

* Coron. 27440.

* Coron. 23400.

* Si hi bigati, argentei fuerint, omnino 25. coron. nõ efficient: quare veri similis est, aureos numos fuisse.

* 325. asses efficiunt ferè coron. 2. solid. 37. cū denar. 8.

A in Asiam Romanis. quam securitatem ei magna pars amicorum aut per erro-
rem, aut assentando faciebat. Annibal vnus, cuius eo tempore maxima apud
regem authoritas erat, magis mirari se aiebat, quòd non iam in Asia essent Ro-
mani, quàm venturos dubitare. Propius esse in Asiam ex Græcia, quàm ex Ita-
lia in Græciam trajicere: & multo maiorem causam Antiochum, quàm Aeto-
los esse: neq; enim mari minus, quàm terra pollere Romana arma. iam pridem
classem circa Maleam esse. audire sese nuper nouas naues, nouumq; imperato-
rem rei gerendæ causa ex Italia venisse. itaque desineret Antiochus pacem sibi
ipse spe vana facere: in Asia, & de ipsa Asia breui terra marique dimicandum ei
cum Romanis esse, & aut imperium adimendum orbem terrarum affectan-
B tibus, aut ipsi regnum amittendum. Vnus vera & prouidere & fideliter prædi-
cere visus. itaq; ipse rex nauibus, quæ paratæ instructæque erant, Chersone-
sum petit: vt ea loca, si fortè terra venirent Romani, præsidij firmaret. cæte-
ram classem Polyxenidâ parare & deducere iussit: speculatorias naues ad om-
nia exploranda circa insulas dimisit. C. Liuius præfectus Romanæ classis cum
quingenta nauib. tectis profectus ab Roma Neapolim, quò ab socijs eius
oræ conuenire iusserat apertas naues, quæ ex fœdere debebâtur, Siciliam inde
petit: fretoq; Messanâ præteruectus, cum sex Punicas naues ad auxilium mis-
sas accepisset: ab Rheginis Locrisque, & eiusdem iuris socijs debitas exegisset
naues: lustrata classe ad Laciniû, altum petit. Corcyram, quam primam Græ-
C ciæ ciuitatem adiit, cum venisset, percunctatus de statu belli (necdum enim
omnia in Græcia perpacata erant) & vbi classis Romana esset, posteaquàm
audiuit circa Thermopylarum saltum in statione C. S. ac regem esse, classem
Piræei stare, maturandum ratus omnium rerum causa, pergit protinus nauig-
are Peloponnesum: Samum Zacynthumque, quia partis Aetolorum maluc-
rant esse, protinus depopulatus, Maleam petit: & prospera nauigatione vsus,
paucis diebus Piræum ad veterem classem perueit. Ad Scyllæum Eumenes
rex cum tribus nauibus occurrit, cum Aeginæ diu incertus consilij fuisset,
vtrum ad tuendum rediret regnum: (audiebat enim Antiochum Ephesi na-
uales terrestresq; parare copias) an nusquam abscederet ab Romanis, ex quo-
D rum fortuna sua penderet, A. Piræeo A. Attilius traditis successori quinque &
xx. nauibus tectis, Romam est profectus. Liuius vna & Lxxx. rostratis nauib-
us, multis præterea minoribus, quæ aut apertæ rostratæ, aut sine rostris spe-
culatoriæ erant, Delum traiecit. Eo ferè tempore C. S. Acilius Naupactum op-
pugnabat. Liuium Deli per aliquot dies (& est ventosissima regio inter Cyclad-
as, fretis alias maioribus, alias minoribus diuisas) aduersi venti tenuerunt. Po-
lyxenidas certior per dispositas speculatorias naues factus, Deli stare Roma-
nam classem, nuntios ad regem misit. qui omissis, quæ in Hellesponto agebat,
cum rostratis nauibus, quantum accelerare potuit, Ephesum redijt: & confi-
lium extemplo habuit, faciendumne periculum naualis certaminis foret.
E Polyxenidas negabat cessandum: & vtiq; prius confligendum, quàm clas-
sis Eumenis, & Rhodiæ naues coniungerentur Romanis, ita numero non fer-
mè impares futuros se, cæteris omnibus superiores, & celeritate nauium, &
varietate auxiliorum. nam Romanas naues, cum ipsas inscitè factas immo-
biles esse, tum etiam, vt quæ in terram hostium veniant, oneratas commea-
bile venire. suas autem, vt pacata omnia circa se relinquentes, nihil præter mi-
litem atque arma habituras. multum etiam adiuturam notitiam maris ter-
rarumque & ventorum, quæ omnia ignaros turbatura hostes essent. Mouit
omnes author consilij, qui & re cōsiliū executurus erat. Biduum in appara-
tu morati: tertio die C. nauibus, quarum Lxx. tectæ, cæteræ apertæ, minoris om-
nes formæ erant, profecti Phocæâ petierunt. inde cum audisset appropinquare

*Antiochus de Anni-
balis consilio parat se
aduersus Romanos.*

*Classis noua Romani-
rum Piræum peruenit.*

*Navalis pugna inter
Romanos et Asianos.*

iam Romanam classem rex, quia non interfuturus nauali certamini erat: Magnesium, quæ ad Sipylum est, concessit ad terrestres copias comparandas. classis ad Cissuntem portum Erythræorū, tanquam ibi aptius expectatura hostem, cōtendit. Romani, vbi primū aquilones (ij nanq; per aliquot dies tenuerāt) cecidere, ab Delo Phanas, portum Chiorum in Aegeum mare versum, petunt: inde ad urbem circumegere naues: cōmeatuq; sumpto, Phocæam traiciunt. Eumenes Elæā ad suam classem profectus, paucis post inde diebus cum IIII. & XX. nauibus tectis, apertis pluribus, paulò à Phocæa ad Romanos parantes intruētesq; se ad nauale certamē, redijt. Inde C. quinquaginta tectis nauibus, apertis fermè L. profecti, primò aquilonibus transuersis cum vrgerentur in terram, cogeantur tenui agmine propè in ordinem singulæ naues ire: deinde ut lenita paulum vis venti est, ad Corycum portum, qui super Cissuntem est, conati sunt traicere. Polixenidas, ut appropinquare hostes allatum est, occasione pugnandi lætus, sinistrum ipse cornu in altum extendit, dextrū cornu præfectos nauium ad terram explicare iubet, & æqua fronte ad pugnam procedebat. Quod vbi vidit Romanus, vela cōtrahit, malosq; inclinat, & simul armamenta cōponens opperitur insequentes naues. Iam fermè XXX. in frōte erant: quibus ut equaret læuum cornu, dolonibus erectis altum petere intendit: iussis, qui sequebantur, aduersus dextrum cornu prope terrā proras dirigere. Eu-

menes agmen cogeat: cæterū ut demendis armamentis tumultuari primū cœptum est, & ipse quanta maxima celeritate potest, cōcitāt naues. Iam omnibus in conspectu erant: duæ Punicæ naues antecedeant Romanā classem. quibus obuię tres fuerunt regiæ naues: & ut in numero impari, duæ regię vnā circumstunt. & primū ab vtroq; latere remos detergunt: deinde transcendūt armati, & deiectis cæsisq; propugnatoribus, nauem capiunt. Vna quæ compari Marte cōcurrerat, postquā captam alteram nauem vidit, priusquam à tribus simul circumueniretur, retro ad classem refugit. Liuius indignatione accensus, prætorīa nauē in hostes tendit. aduersus quam eadem spe duæ, quæ Punicam vnā nauē circumuenerant, cum inferrentur, demittere in aquam remos ab vtroq; latere remiges stabiliendæ nauis causa iussit, & in aduenientes hostium naues ferreas manus iniicere: & vbi pugnam pedestri similem fecisset, meminisse Romanæ virtutis, nec pro viris ducere regia mancipia. Haud paulo

A paulo facilius, quàm antè duæ vnam, tunc vna duas naues expugnauit, cepit-
 que. Et iam classes quoq; vndique concurrerant, & passim permixtis nauibus
 pugnabatur. Eumenes, qui extremus commisso certamine aduenerat, vt ani-
 maduerit læuum cornu hostium ab Liuiο turbatum: dextrum ipse, vbi æqua
 pugna erat, inuadit. Nec ita multo post, primū ab læuo cornu fuga cœpit.
 Polyxenidas enim vt virtute militum haud dubiè superari se vidit, sublatiς do-
 lonibus effusè fugere intendit: mox idem & qui prope terram cum Eumene
 contraxerant certamē, fecerunt. Romani & Eumenes, quoad sufficere remiges
 potuerūt, & in spe erant extremi agminis vexandi, satis pertinaciter secuti sunt.
 posteaquàm celeritate nauīū, vt pote leuiū, suas commeatu onustas eludi fru-
 stra tendentes viderunt, tandē substiterūt: XIII. captis nauibus cū milite ac re-
 mige, x. demersis. Romanæ classis vna Punica nauis in primo certamine ab
 duabus circumuenta perijt. Polyxenidas non priusquàm in portu Ephesi fugæ
 finem fecit. Romani eo die, vnde egressa regia classis erat, manserūt: postero die
 hostē persequi intenderunt. Medio ferè in cursu obuīæ fuere ijs v. & xx. tectæ
 Rhodiæ naues, cū Pausistrato præfecto classis. Ijs adiunctis Ephesum hostē per-
 secuti, ante ostium portus acie instructa steterunt. Posteaquàm confessionem
 victis satis expresserunt, Rhodij & Eumenes domos dimissi: Romani Chium
 petentes Phœnicuntem primū portum Erythrææ terræ præteruecti, nocte
 anchoris iactis, postero die in insulam ad ipsam urbem traiecerunt. vbi pau-
 cos dies remige maximè reficiendo morati, Phocæam transmittunt. ibi reli-
 ctis ad præsidium vr̄bis IIII. quinquereuib, ad Canas classis venit: & cū
 iam hyems appeteret, fossa valloq; circundatis naues subductæ. Exitu anni co-
 mitia Romę habita, quibus creati sunt coss. L. Cornelius Scipio, & C. Lælius,
 intuentibus cunctis ad finiendum cum Antiocho bellum. Postero die Prr.
 creati, M. Tuccius, L. Aurunculeius, Cn. Fuluius, L. Aemylius, P. Iunius, C. Ati-
 nius Labeo.

*Asiani fugiunt, vi-
 soribus Romanis.*

EPITOME LIBRI XXXVII.

D

LVCIVS Cornelius Scipio COS. legato P. Scipione Africano, qui se fratris legatum futurum dixerat, si ei Græcia &
 Asia prouincia decerneretur, cū C. Lælio, qui multum in senatu poterat, ea prouincia dari videretur, profectus ad bel-
 lum aduersus Antiochum gerendum, in Asiam primus omnium Romanorum ducum traiecit. Aemylius Regillus aduer-
 sus regiam classē Antiochi feliciter pugnavit ad Myonnesum, Rhodij adiuuantibus. Filius Africani ab Antiocho ca-
 ptus, patri remissus est. M. Acilius Glabrio de Antiocho, quem Græcia expulerat, & de Aetolis triumphauit. Victo dein-
 de Antiocho à L. Cornelio Scipione, adiuuante Eumene rege Attali Pergameni filio, pax data, ea conditione, vt omnibus prouincijs citra
 Taurum montem cederet. Eumeni, quo iuuante Antiochus victus erat, regnum ampliatum. Rhodij quoq; qui & ipsi iuuerant, quadam
 ciuitates concessa. Colonia deducta est Bononia. Aemylius Regillus, qui præfectos Antiochi nauali certamine vicerat, naualem trium-
 phum duxit. L. Cornelius Scipio, qui cum Antiocho debellauerat, cognomine fratri coaquatus, Asiaticus appellatus est.

E

LVCI O Cornelio Scipione, & C. Lælio coss. nulla
 prius secundum religiones acta in senatu res est, quàm
 de Aetolis. & legati eorum institere, quia breuem indu-
 ciarum diem habebant: & ab T. Quintio, qui tum Ro-
 mam ex Græcia redierat, adiuti sunt. Aetoli, vt quibus
 plus in misericordia senatus, quàm in causa spei esset,
 suppliciter egerūt, veteribus benefactis noua pensantes
 maleficia. Cæterum & præsentis interrogationibus
 vndique senatorum confessionem magis noxæ, quàm
 responsa exprimentium fatigati sunt: & excedere curia iussi, magnum certa-
 men præbuere. Plus ira, quàm misericordia, in causa eorum valebat: quia non
 vt hostibus modò, sed tanquam indomitæ & insociabili genti, succensebant.

*De Aetolorum causa
 agitur in senatu.*

Aribus locis murus, & porta fulmine icta, & duo homines exanimati. Nursiæ fe-
 reno satis constabat nimbium ortum, ibi quoque duos liberos homines exa-
 nimatos. Terra apud se pluuisse Thusculani nuntiabant: & Reatini mulam in
 agro suo peperisse. Ea procurata: Latinæque instauratæ, quod Laurentibus
 carnis, quæ dari debet, data non fuerat. Supplicatio quoque earum religio-
 num causa fuit, quibus dijs decemuiri ex libris ut fieret, ediderunt. decem in-
 genui, decem virgines, patrimi omnes matrimi que ad id sacrificium adhibi-
 ti: & decemuiri nocte lactentibus rem diuinam fecerunt. P. Cornelius Scipio
 Africanus, priusquam proficisceretur, fornicem in Capitolio aduersus viam,
 qua in Capitolium ascenditur, cum signis septem auratis, duobus equis, &
B marmorea duo labra ante fornicem posuit. Per eosdem dies principes Aetolo-
 rum tres & quadraginta, inter quos Damocritus & frater eius erant, ab dua-
 bus cohortibus missis à M. Acilio Romam deducti, & in Latomias coniecti
 sunt. cohortes inde ad exercitum redire L. Cornelius cos. iussit. Legati ab Pto-
 lemæo & Cleopatra, regibus Aegypti, gratulantes, quod M. Acilius cos. Anti-
 ochum regem Græcia expulisset, venerunt: adhortantesque, ut in Asiam exer-
 citum traicerent. omnia perculsa metu non in Asia modò, sed etiam in Syria
 esse. reges Aegypti ad ea quæ censuisset senatus, paratos fore. Gratia regibus a-
 ctæ: legatis munera dari iussa, in singulos * quaternum millium æris. L. Cor-
 nelius cos. peractis quæ Romæ agenda erant, pro concione edixit, ut milites,
C quos ipse in supplementum scripsisset, quique in Brutijs cum A. Cornelio pro-
 prætoressent, ut hi omnes Idibus Quintilibus Brundisium conuenirent. item
 treis legatos nominauit: Sex Digitium, L. Apustium, C. Fabricium Luscinum,
 qui ex ora maritima vndique naues Brundisium contraherent, & omnibus
 iam paratis, paludatus ab vrbe est profectus. Ad quinque millia voluntariorum
 ex Romanis socijsque, qui emerita stipendia sub imperatore P. Africano habe-
 bant, præsto fuere exeunti cos. & nomina dederunt. Per eos dies, quibus est
 profectus ab bellum cos. ludis Apollinaribus, ad quintum Idus Quintiles
 coelo sereno interdiu obscurata lux est, cum luna sub orbem solis subisset. Et L.
 Aemylius Regillus, cui naualis prouincia euenerat, eodem tempore profectus
D est. L. Aurunculeio negotium ab senatu datum est, ut xxx. quinqueres, viginti
 trieres faceret: quia fama erat, Antiochum post prælium nauale maiorem clas-
 sem aliquanto reparare. Aetoli posteaquam legati ab Roma retulerunt, nullam
 spem pacis esse: quanquam omnis ora maritima eorum quæ in Peloponne-
 sum versa est, depopulata ab Achæis erat, periculi magis quam damni memo-
 res, ut Romanis intercluderent iter, Coracem montem occupauerunt. neque
 enim dubitabant, ad oppugnationem Naupacti eos principio veris redituros
 esse. Acilio, qui id expectari sciebat, satius visum est inopinatam aggredi rem,
 & Lamiam oppugnare. nam & à Philippo propè ad excidium adductos esse,
 & tunc eo ipso, quod nihil tale timerent, opprimi incautos posse. Profectus
E ab Elatia primum in hostium terra circa Sperchium amnem posuit castra: in-
 de nocte motis signis, prima luce Corona moenia est aggressus. Magnus pavor
 actumultus, ut in re improuisa fuit, constantius tamen, quam quis facturos
 crederet in tam subito periculo, cum viri propugnarent, foeminae tela omnis
 generis saxaque in muros gererent, multifariam scalis appositis, urbem eo die de-
 fenderunt. Acilius signo receptui dato, suos in castra medio ferme diei
 reduxit: & tunc cibo & quiete reffectis corporibus, priusquam pretorium
 dimitteret, denunciauit, ut ante lucem armati parati que essent: nisi expu-
 gnata vrbe se eos in castra non reducturum. Eodem tempore quo pridie pluribus
 locis aggressus, cum oppidanos iam vires, iam tela, iam ante omnia animus
 deficeret, intra paucas horas urbem cepit. Ibi partim diuendita, partim diuisa
 præda

*Aetolorum principes
in Latomias coniecti.*

*Legati Ptolemæi ad
senatum.*

* 40. coronati.

*Lamiam oppugnat
Acilius.*

Lamia expugnatur.

*Amphissam oppu-
gnat Acilius.*

*Athenienses legati
pro Aetolis ad Scipio-
nem & Cos. veni-
unt.*

*Aetoli sex mensium
inducias à cos. impe-
trant.*

præda, consilium habitum, quid deinde faceret. Nemini ad Naupactum iri placuit, occupato ad Coracem ab Aetolis saltu. ne tamen segnia æstiva essent, & Aetoli non impetratam pacem ab senatu nihilo minus per suam cunctationem haberent, oppugnare Acilius Amphissam statuit, ab Heraclea per Oetam exercitus eò ductus. Cum ad mœnia castra posuisset, non corona sicut Lamiam, sed operibus oppugnare urbem est adortus. Pluribus simul locis aries admovebatur: & cum quaterentur muri, nihil aduersus tale machinationis genus parare, aut comminisci oppidani conabantur: omnis spes in armis & audacia erat. eruptionibusque crebris & stationes hostium, & eos ipsos qui circa opera & machinas erant, turbabant. Multis tamen locis murus decussus erat, cum allatum est, successorem Apolloniæ exposito exercitu, per Epigrum ac Thessaliam venire. Cum XIII. millibus peditum & quingentis equitibus COS. veniebat. Iam in sinum Maliacum venerat. & præmissis Hypatam, qui tradere urbem iuberent, posteaquam responsum est, nihil nisi ex communi Aetolorum decreto facturos, ne teneret se oppugnatio Hypatæ nondum Amphissa recepta: præmisso fratre Africano, Amphissam ducit. Sub aduentum eorum oppidani relicta vrbe (iam enim magna ex parte nudata mœnibus erat) in arcem, quam in expugnabilem habent, omnes armati atque inermes concessere, COS. sex millia ferme passuum inde posuit castra. eò legati Athenienses primùm ad P. Scipionem prægressum agmen (sicut antè dictum est) deinde ad consulem venerunt, deprecantes pro Aetolis. Clementius responsum ab Africano tulerunt, qui causam relinquendi honestè Aetolici belli querens, Asiam & regem Antiochum spectabat: iusseratque Athenienses non Romanis solum, ut pacem bello præferrent, sed etiam Aetolis persuadere. Celeriter authoribus Atheniensibus frequens ab Hypata legatio Aetolorum venit. & spem pacis eis sermo etiam Africani, quem priorem adierunt, auxit, commemorantis: multas gentes populosque in Hispania prius, deinde in Africa in fidem suam venisse: in omnibus se maiora clementiæ benignitatisque, quàm virtutis bellicæ monimenta reliquisse. Perfecta videbatur res, cum aditus COS. idem illud responsum retulit, quo fugati ab senatu fuerant. Eo tanquam nouo cum icti Aetoli essent (nihil enim nec legatione Atheniensium, nec placido Africani responso profectum videbant) referre ad suos dixerunt velle. Reditum inde Hypatam est, nec consilium expediebatur, nam neque vnde mille talentum daretur, erat: & permissio libero arbitrio, ne in corpora sua sæuiretur, metuebant. redire itaque eosdem legatos ad consulem & Africanum iusserunt, & petere, ut si dare verè pacem, non tantum ostendere, frustrantes spem miserorum, vellent, aut ex summa pecuniæ dederent, aut permissionem extra ciuium corpora fieri iuberent. Nihil impetratum, ut mutaret consul & ea quoque irrita legatio dimissa est. Secuti & Athenienses sunt. & princeps legationis eorum Echedemus fatigatos tot repulsis Aetolos, & complorantes inutili lamentatione fortunam gentis, ad spem, reuocauit, author inducias sex mensium petendi: ut legatos Romam mittere possent. dilationem nihil ad præsentia mala, quæ vltima essent, adiecturam. leuari per multos casus tempore interposito præsentis clades posse. Authore Echedemo iidem missi, prius P. Scipione conuento, per eum inducias temporis eius, quod petebant à COS. impetrauerunt. & soluta obsidione Amphissæ, M. Acilius tradito consuli exercitu, prouincia decessit. & COS. ab Amphissa Thessaliam repetit, ut per Macedoniam Thraciamque duceret in Asiā. Tum Africanus fratri: Iter, quod insistis L. Scipio, ego quoque approbo: sed totum id vertitur in voluntate Philippi, qui si imperio nostro fidus est, & iter, & commeatus, & omnia quæ in longo itinere exercitus alunt iuuantque nobis

A nobis suppeditabit: si is destituat, nihil per Thraciam satis tutum habetis. itaq; prius regis animum explorari placet: optimè explorabitur, si nihil ex preparato agentem opprimeret qui mittetur. T. Sempronius Gracchus longè tum acerrimus iuuenum ad id delectus, per dispositos equos propè incredibili celeritate ab Amphissa (inde enim est dimissus) die tertio Pellam peruenit. In conuiuio rex erat, & in multum vini processerat: ea ipsa remissio animi suspitionē dempsit, nouare eum quicquam velle. Et tum quidē comiter acceptus hospes. postero die commeatus exercitui paratos benignè, pontes in fluminibus factos, vias, vbi transitu difficiles erant, munitas vidit. Hæc referens eadem, qua ierat celeritate Thaumacis occurrit consuli. Inde certiore & maiore spe lætus exercitus ad præparata omnia in Macedoniam peruenit. Venientes regio apparatu accepit, & profecutus est rex. Multa in eo & dexteritas & humanitas visa, quæ commendabilia apud Africanum erant, virum sicut ad cætera egregium, ita à comitate, quæ sine luxuria esset, nō auersum. Inde non per Macedoniam modo, sed etiam Thraciam prosequente & præparante omnia Philippo, ad Hellepontum peruentum est. Antiochus post naualem ad Corycū pugnam, cum totam hyemem liberam in apparatus terrestres maritimosq; habuisset: classi maximè reparandæ, ne tota maris possessione pelleretur, intentus fuerat. Succurrebat, superatū se cum classis abfuisset Rhodiorum: quòd si ea quoq; (nec commissuros Rhodios, vt iterum morarentur) certamini adesset, magno sibi nauium numero opus fore, vt viribus & magnitudine classem hostium æquaret. Itaq; & Annibalem in Syriam miserat ad Phœnicum accersendas naues, & Polyxenidam, quo minus prosperè gesta res erat, eo enixius & eas quæ erant reficere, & alias parare naues iussit. Ipse in Phrygia hybernauit. Vndiq; auxilia accersens, etiam in Gallogræciam miserat. Bellicosiores ea tempestate erant, Gallicos adhuc, nondum exoleta stirpe gentis, seruantes animos. Filiū Seleu-
cum in Aeolide reliquerat cum exercitu ad maritimas continendas vrbes, quas illinc à Pergamo Eumenes, hinc à Phocæa Erythrisq; Romani sollicitabant. Classis Romana sicut antè dictum est, ad Canas hybernabat. Eò mediæ fermè hyemæ rex Eumenes cum duobus millibus peditū, equitibus centum venit. Is cum magnam prædam agi posse dixisset ex hostium agro, qui circa Thyatira esset, hortando perpulit Liuiū, vt quinq; millia militum secum mitteret. missi ingentem prædam intra paucos dies auerterunt. Inter hæc Phocææ
feditio orta, quibusdam ad Antiochum multitudinis animos auocantibus. Grauiæ hybernæ nauium erant, graue tributum, quòd togæ quingentæ imperatæ erant cum quingentis tunicis: grauis etiā inopia frumenti, propter quam naues quoq; & præsidium Romanum excessit. tum verò liberata metu factio erat, quæ plebem in concionibus ad Antiochum trahebat. senatus & optimâtes in Romana societate perstandū censebant: defectionis auctores plus apud multitudinem valuerunt. Rhodij, quo magis cessatum priore æstate erat, eo maturius æquinoctio verno eundem Pausistratum classis præfectum cum sex
& triginta nauibus miserunt. Iam Liuius à Canis cum xxx. nauibus, & vii. quadriremibus, quas secum Eumenes rex adduxerat, Hellepontum petebat, vt ad transitum exercitus, quem terra venturum opinabatur, præpararet quæ opus essent. In portum, quem vocant Achæorum, classem primū aduertit: inde Iliū ascendit, sacrificioq; Mineruæ factō, legationes finitimas ab Eleunte & Dardano & Rhœteo, tradentes in fidem ciuitates suas benignè audiuit. Inde ad Helleponti fauces nauigat, & decem nauibus in statione contra Abydum relictis, cætera classe in Europam ad Seston oppugnandam traiecit. Iam subeuntibus armatis muros fanatici Galli primū cum solenni habitu ante portam occurrunt, iussu se matris deū famulos deæ venire memorant, ad precan-

*Philippus L. Scipionē
cos. cum exercitum hū
maniter excepit.*

Gallogræci.

Phocææ oritur feditio.

*Rhodij veniunt auxi-
lio Romanis.*

*Inter Polyxenidam et
Pausistratum inimi-
citiæ.*

*Nicander archipira-
ta.*

precandum Romanum, ut parceret moenibus urbiq; Nemo eorum violatus est. mox uniuersus senatus cum magistratibus ad dedendam urbem processit. Inde Abydum traiecta classis. ubi cum tentatis per colloquia animis nihil pacati responderetur, ad oppugnationem sese expediebant. Dum hæc in Helle-
sponto geruntur, Polyxenidas regius præfectus (erat autem exul Rhodius) cum audisset, profectam ab domo popularium suorum classem, & Pausistratum præfectum superbè quædam & contemptim in se concionantem dixisse, præcipuo certamine animi aduersus eum sumpto, nihil aliud dies noctesque agitabat animo, quàm ut verba magnifica eius rebus confutaret. Mittit ad eum hominem & illi notum, qui diceret: & se Pausistrato patriæque suæ magno vsui, si liceat, fore, & à Pausistrato se restitui in patriam posse. Cum quonam modo ea fieri possent, mirabundus Pausistratus percunctaretur, fidem petenti dedit agendæ communiter rei, aut silentio tegendæ. Tum internuntius aperit, regiam classem aut totam aut maiorem eius partem Polyxenidam traditurum ei. pretium tanti meriti nullum aliud pacisci, quàm reditum in patriam. Magnitudo rei, nec ut crederet, nec ut aspernaretur dicta, effecit. Panormum Samiæ terræ petit, ibique ad explorandam rem, quæ oblata erat, subsistit. Vltro citroque nuntij cursare: nec fides antè Pausistrato facta est, quàm coram nuntio eius Polyxenidas sua manu scripsit, se ea quæ pollicitus esset, facturum: signoque suo impressas tabellas misit. eo vero pignore velut authoratum sibi proditorem ratus est. neque enim eum qui sub rege viueret, commissurum fuisse, ut aduersus semetipsum indicia manu sua testata daret. Inderatio simulatæ proditionis composita. Omnim se rerum apparatus omis-
surum, Polyxenidas dicere, non remigem, non socios nauales ad classem frequentes habiturum: subducturum per simulationem reficiendi quasdam naues, alias in propinquos portus dimissurum, paucas ante portum Ephesi in salo habiturum: quas, si exire res cogeret, obiecturus certamini foret. Quam negligentiam Polyxenidam in classe sua habiturum Pausistratus audiuit, eam ipse extemplò habuit: partem nauium ad commeatus accersendos Halicarnasum, partem Samum ad urbem misit, ut paratus esset, cum signum aggrediendi à proditore accepisset. Polyxenidas augere simulando errorem, subducit quasdam naues, alias velut subducturus esset, naualia reficit: remiges ex hybernis non Ephesum accersit, sed Magnesium occultè cogit. Fortè quidam Antiochi miles, cum Samum rei priuatæ causa venisset, pro speculatore comprehensus deducitur Panormum ad præfectum. is percunctanti quid Ephesi ageretur, incertum metu, an erga suos haud syncera fide, omnia aperit. classem instructam paratamque in portu stare: remigium omne Magnesium ad Sipylum missum: per paucas naues subductas esse, & naualia tegi: nunquam intentius rem naualem administratam esse. Hæc ne pro veris audirentur, animus errore & spe vana præoccupatus fecit. Polyxenidas satis omnibus comparatis, nocte remige à Magnesia accersito, deductisque raptim quæ subductæ erant nauibus, cum diem non tam in apparatu absumpsisset, quàm quod conspici proficiscentem classem nolebat: post solis occasum profectus LXX. nauibus tectis, vento aduerso ante lucem Pygela portum tenuit. ubi cum interdiu ob eandem causam quieuisset, nocte in proxima Samiæ terræ traiecit. Hinc Nicandro quodam archipirata cum quinque nauibus tectis Palinurum iussu petere, atque inde armatos, qua proximum per agros iter esset, Panormum ad tergum hostium ducere: ipse interim classe diuisa, ut ex vtraque parte fauces portus teneret, Panormum petit. Pausistratus primò, ut in re nec opinata, turbatus parumper, deinde vetus miles celeriter collecto animo, terra melius arceri, quàm mari hostes posse ratus, armatos duobus agminibus ad promontoria, quæ cornibus

A cornibus obiectis ab alto portum faciunt, ducit: inde facile telis ancipitibus hostem summoturus. id inceptum eius Nicander à terra missus cum turbasset, repente mutato consilio naues conscendere omnes iubet. Tum verò ingens pariter militum nautarumque trepidatio orta, & veluti fuga in naues fieri, cum se mari terraque simul cernerent circumuentos. Pausistratus vnam viam salutis esse ratus, si viam facere per fauces portus, atque erumpere in mare apertum posset: posteaquam conscendisse suos vidit, sequi cæteris iussis, ipse princeps concitata naue remis ad ostium portus tendit. Superantem iam fauces nauem eius Polyxenidas tribus quinquereuib; circumsistit. Nauis rostris icta supprimitur: telis obruuntur propugnatores: inter quos & Pausistratus impigre pugnans interficitur. *Rhodie naues à præfecto Antiochi capte.*

B Nauium reliquarum ante portum aliæ, aliæ in portu depræhensæ: quædam à Nicandro, dum moliuntur à terra, capte. Quinque tantum Rhodiæ naues cum duabus Cois effugerunt: terrore flamme micantis via sibi inter confertas naues facta. contis enim binis à prora prominentibus trullis ferreis multum conceptum ignem præ se portabant. Erythrææ triremes, cum haud procul à Samo Rhodijs nauibus, quibus vt essent præsidio veniebant, obuiæ fugientibus fuissent, in Hellespontum ad Romanos cursum auerterunt. Sub idem tempus Seleucus proditam Phocæam porta vna per custodes aperta, recepit: & Cymæ aliæque eiusdem oræ vrbes ad eum metu defecerunt. *Seleucus Antiochi filius Phocæam recipit.*

C Dum hæc in Aeolide geruntur, Abydus cum per aliquot dies obsidionem tolerasset, præsidio regio tutante mœnia, iam omnibus fessis, Philota quoque præfecto præsidij permittente, magistratus eorum cum Liuius de conditionibus tradendæ vrbis agebant. rem distinebat, quod vtrum armati, an inermes emitterentur regij, parum conueniebat. hæc agentibus cum interuenisset nuntius Rhodiorum cladis, emissa de manibus res est. metuens enim Liuius, ne successu tantæ rei elatus Polyxenidas, classem quæ ad Canas erat, opprimeret: Abydi obsidione custodiaque Hellesponti extemplo relicta, naues, quæ subductæ Canis erant, deduxit. Et Eumenes Elæam venit. Liuius omni classe cui adiunxerat triremes duas Mitylenæas, Phocæam petit. quam cum teneri valido regio præsidio audisset, nec procul Seleuci castra esse: depopulatus maritimam oram, & præda maximè hominum raptim in naues imposita, tantum moratus, dum Eumenes cum classe assequeretur, Samum petere intendit. *Rhodiorum audita suorum clade luctus & ira.*

D Rhodijs primò audita clades simul pauorem, simul luctum ingentem fecit. nam præter nauium militumque iacturam, quod floris, quod roboris in iuuentute fuerat, amiserant: multis nobilibus secutis inter cætera auctoritatem Pausistrati, quæ inter suos meritò maxima erat. deinde quod fraude capti, quod à ciue potissimum suo forent, in iram luctus vertit. Decem extemplo naues, & diebus post paucis decem alias præfecto omnium Eudamo miserunt: quem alijs virtutibus bellicis haudquaquam Pausistrato parem, cautiorem quo minus animi erat, ducem futurum credebant. *Romana classis tempestate dispergitur.*

E & Eumenes rex in Erytræam primum classem applicuerunt: ibi noctem vnam morati, postero die Corycum Teiorum promontorium tenuerunt. inde cum in proxima Samiæ vellent traicere, non expectato solis ortu, ex quo statum cœli notare gubernatores possent, in incertam tempestatem miserunt. medio in cursu aquilone in septentrionem verso, exasperato fluctibus mari iactari cœperunt. Polyxenidas Samum petituros ratus hostes, vt se Rhodiæ classi coniungerent, ab Epheso profectus, primò ad Myonesum stetit: inde ad Macrin (quam vocant) insulam traiecit: vt præteruehensis classis, si quas aberrantes ex agmine naues posset, aut postremum agmen opportunè adori retur. Posteaquam sparsam tempestate classem vidit, occasionem primò agrediendi ratus, paulo post increbrescente vento, & maiores iam volente fluctus,

fluctus, quia peruenire se ad eos videbat non posse, ad Aethaliam insulam traiecit: ut inde postero die Samum ex alto petentes naues aggredieretur. Romani pars exigua, primis tenebris portum Samiæ desertum tenuerunt: classis cætera noctem totam in alto iactata, in eundem portum decurrit. Ibi ex agrestibus cognito, hostium naues ad Aethaliam stare, consilium habitum, utrum extemplo decernerent, an Rhodiam expectarent classem. dilatare (ita enim placuit) Corycum, unde venerant, traiecerunt. Polyxenidas quoque cum frustra stetisset, Ephesum redijt. Tum Romanæ naues vacuo ab hostibus mari Samum traiecerunt. Eodem & Rhodia classis post dies paucos venit. quam ut expectatam esse appareret, profecti extemplo sunt Ephesum, ut aut decernerent nauali certamine, aut si detrectaret hostis pugnam, quod plurimum intererat ad animos ciuitatum, timoris confessionem exprimerent. Contra fauces portus instructa in frontem nauium acie stetere. posteaquam nemo aduersus ibat, classe diuisa, pars in salo ad hostium portus in anchoris stetit: pars in terram milites exposuit. In eos iam ingentem prædam latè depopulato agro agentes, Andronicus Macedo qui in præsidio Ephesi erat, iam mœnibus appropinquantes eruptionem fecit, exutosque magna parte prædæ ad mare ac naues redegit. Postero die insidijs medio fermè viæ positis, ad eliciendum extra mœnia Macedonem, Romani ad urbem agmine iere: inde, cum ea ipsa suspicio, ne quis exiret, deterruisset, redierunt ad naues: & terra marique fugientibus certamen hostibus, Samum, unde venerat, classis repetit. inde duas sociorum ex Italia, duas Rhodias triremes cum præfecto Epicrate Rhodiorum ad fretum Cephallenæ tuendum Præmisit. infestum id latrocinio Lacedæmonius Hibristas cum iuuentute Cephaleum faciebat: clausumque iam mare comæatibus Italicis erat. Piræei L. Aemylio Regillo succedenti ad nauale imperium Epicrates occurrit. qui audita clade Rhodiorum, cum ipse duas tantum quinqueremes haberet: Epicratem cum quatuor nauibus in Asiam secum reduxit. profectæ etiam apertæ Atheniensium naues sunt. Aegeo mari traiecit. Eodem Timasicles Rhodius cum duabus quadriremibus ab Samo nocte intempesta venit: deductusque ad Aemylium, præsidij causa se missum ait: quod eam oram maris infestâ onerarijs regiæ naues excursionibus crebris ab Helleponto atque Abydo facerent. Traijcanti Aemylio à Chio Samum, duæ Rhodiæ quadriremes missæ obuiam à Liuiio, & rex Eumenes cum duabus quinqueremibus occurrit. Samum posteaquam ventum est, accepta à Liuiio classe, & sacrificio, ut assolet, ritè factò, Aemylius concilium aduocauit. Ibi C. Liuius (is enim est primus rogatus sententiam) neminem fidelius dare posse consiliū dixit, quam eum, qui id alteri suaderet, quod ipse si in eodem loco esset, facturum fuerit. Se in animo habuisse tota classe Ephesum petere, & onerarias ducere multa saburra grauatas, atque eas in faucibus portus suppressere. & eo minoris molimenti ea claustra esse, quod in fluminis modum, longum & angustum & vadosum ostium portus sit. ita adempturū se maris usum hostibus fuisse, inutilemque classem facturum. Nulli ea placere sententia. Eumenes rex quæsiuit: quid tandem ubi demersis nauibus frænassent claustra maris? utrum libera sua classe abscessuri inde forent ad opem ferendam socijs, terroremque hostibus præbendum? an nihilo minus tota classe portum obsessuri? siue enim abscedant, cui dubium esse quin hostes extracturi demersas moles sint? & minore molimento aperturi portum quam obstruatur? sin autem manendum ibi nihilominus sit, quid attinere claudi portum? Quin contra, illos tutissimo portu, opulentissima vrbe fruente, omnia Asia præbente, quieta æstiuâ acturos: Romanos aperto in mari fluctibus tempestatibusque obiectos, omnium inopes in assidua statione futuros: ipsos magis alligatos impedi-

Romana classis cum
Rhodia Ephesum traiecit.

Aemylius classe accepta
concilium aduocauit.

A impeditosq; , ne quid eorum quæ agenda sint, possint agere, quàm vt hostes clausos habeant. Eudamus præfectus Rhodiæ classis magis eam sibi displicere sententiam ostendit, quàm ipse quid censeret, faciendum dixit. Epicrates Rhodius, omissa in præsentia Epheso, mittendam nauium partem in Liciam censuit: & Patara, caput gentis, in societatem adiungendam. in duas res magnas id vsui fore. & Rhodios pacatis contra insulam suam terris, totis viribus incumbere in vnus belli, quod aduersus Antiochū sit, curam posse: & eam classem quæ in Lycia compararetur, intercludi ne Polyxenidæ coniungatur. Hæc maximè mouit sententia. placuit tamen Regillum tota classe euehi ad portum Ephesi, ad inferendum hostibus terrorem. C. Liuius cum duabus quinqueremibus Romanis, & quatuor quadriremibus Rhodijs, & duabus apertis Smyrnæis in Liciam est missus, Rhodum prius iussus adire, & omnia cum ijs communicare consilia. Ciuitates quas præteruectus est, Miletus, Myndus, Halicarnassus, Cnidus, Cous, imperata enixè fecerūt. Rhodum vt est ventum, simul & ad quam rem missus esset, ijs exposuit, & consuluit eos. Approbantibus cunctis, & ad eam quam habebat classem assumptis tribus quadriremibus nauigat Patara. Primò secundus ventus ad ipsam urbem ferebat eos: sperabantque subito terrore aliquid moturos. posteaquàm circumagente se vento fluctibus dubijs volui cœptum est mare, peruicerunt quidem remis, vt tenerent terram: sed neque circa urbem tuta statio erat, nec ante hostium portus in

C salo stare poterant, aspero mari & nocte imminente. præteruecti mœnia portum, Phœnicunta minus duū millium spatio inde distantem petiēre, nauibus à maritima vi tutum: sed altæ rupes insuper imminebant, quas celeriter oppidani assumptis regijs militibus, quos in præsidio habebant, ceperunt. aduersus quos Liuius, quanquam erant iniqua ac difficilia ad exitus loca: Issæos auxiliares, & Smyrnæorum expeditos iuuenes misit. Ii, dum missilibus primò, & aduersus paucos leuib; excursionibus laceſſebatur magis quàm conferebatur pugna, sustinuerunt certamen. posteaquàm plures ab vrbe affluebant, & iam omnis multitudo effundebatur, timor incessit Liuium, ne & auxiliares circumuenirentur, & nauibus etiam ab terra periculum esset. ita non milites

D solūm, sed etiam nauales socios, remigū turbam, quibus quisq; poterat telis, armatos in prælium eduxit, Tum quoq; anceps pugna fuit: neq; milites solū aliquot, sed L. Apustius tumultuario prælio cecidit. postremò tamen fusi fugatiq; sunt Lycij, atq; in urbem compulsi: & Romani cum haud incruenta victoria ad naues redierunt. inde in Telmissicum profecti sinum, qui latere vno Cariam, altero Lyciam contingit, omissa Patara amplius tentandi spe, Rhodij domum dimissi sunt. Liuius præteruectus Asiam, in Græciam transmisit, vt con-

E uentis Scipionibus, qui tum circa Theſſaliam erant, in Italiā trajceret. Aemylus posteaquàm omiſſas in Lycia res, & Liuium profectum in Italiam cognouit, cum ipse ab Epheso repulsus tempeſtate irritò incepto Samum reuertisset, turperatus, tentata frustra Patara eſſe, proficiſci eò tota classe, & ſumma vi aggredi urbem ſtatuit. Miletum & cæteram oram ſociorum præteruecti, in Bargylletico ſinu exſcenſionem ad laſſum fecerunt. Urbem regium tenebat præſidium: agrum circà Romani hoſtiliter depopulati ſunt. Miſſis deinde qui per colloquia principum & magistratuum tentarent animos, posteaquàm nihil in poteſtate ſua reſponderunt eſſe, ad urbem oppugnandam ducit. Erant laſ-

Sf etiam

Epicrates Rhodij conſilium.

Liuius in Italiam trajcit.

Aemylus laſſum pugnat.

*Seleucus Eumenis a-
gros populatur.*

*Antiochus de pace a-
git cum Aemylio &
socijs.*

etiam rege assumpto, simul suas necessitudines commemorando, simul ob-
fessæ regio præsidio urbis casum miserando peruicerunt, ut oppugnatione ab-
stineretur. Profecti inde pacatis cæteris, cum oram Asiæ legerent, Loryma (por-
tus aduersus Rhodum est) peruenerunt. Ibi in principijs sermo primò intra tri-
bunos militum secretus oritur, deinde ad aures ipsius Aemylij peruenit ab-
duci classem ab Epheso, ab suo bello: ut ab tergo liber relictus hostis, in tot pro-
pinquas sociorum vrbes omnia impunè conari posset. Mouère ea Aemylium:
vocatosque Rhodios cum percun ètatus esset, possètne Pataris vniuersa clas-
sis in portu stare? cum respondissent, non posse: causam nactus omittendæ rei,
Satum reduxit naues. Per idem tempus Seleucus Antiochi filius, cum per
omne hybernorum tempus exercitum in Acolide continuisset, partim socijs
ferendo opem, partim quos in societatem pellicere non poterat, depopulan-
dis: transire in fines regni Eumenis, dum is procul à domo cum Romanis &
Rhodijs Lyciæ maritima oppugnaret, statuit. Ad Elæam primo infestis signis
accessit: deinde omissa oppugnatione urbis, agros hostiliter depopulatus, ad
caput arcemque regni Pergamum ducit oppugnandam. Attalus primo sta-
tionibus ante urbem positis, & excursionibus equitum leuisque armaturæ,
magis laceßebat quàm sustinebat hostem. postremò cum per leuia certamina
expertus nulla parte virium se parem esse, intra mœnia se recepisset, obsideri
vrbs cæpta est. Eodè fermè tempore & Antiochus ab Apamea profectus, Sardi-
bus primùm, deinde haud procul Seleuci castris ad caput Caici amnis statua
habuit, cum magno exercitu misto varijs ex gentibus. plurimum terroris in
Gallorum mercede conductis quatuor millibus erat. hos, paucis admittis, ad
peruastandum passim Pergamenum agrum misit. Quæ posteaquàm Satum
sunt nuntiata, primò Eumenes auocatus domestico bello cum classe Elæam
petit: inde cum præsto fuissent equites peditumque expediti, præsidio eorum
tutus priusquàm hostes sentirent aut mouerentur, Pergamum contendit, ibi
rursus leuia per excursiones prælia fieri cœpta, Eumene summæ rei discrimen
haud dubiè detrectante. Paucos post dies Romana Rhodiaque classis, ut regi
opem ferrent, Elæam ab Samo venerunt. Quos ubi exposuisse copias Eleæ, &
tot classes in vnum conuenisse portum, Antiocho allatum est: & sub idem
tempus audiuit consulē cum exercitu iam in Macedonia esse, parariq; quæ ad
transitum Helleßponti opus essent: tempus venisse ratus, prius quàm terra
mariq; simul vrgeretur, agendi de pace, tumultum quendam aduersus Elæam
castris cepit. ibi peditum omnibus copijs relictis, cum equitatu (erant au-
tem sex millia equitum) in campos sub ipsa Elææ mœnia descendit: misso ca-
duceatore ad Aemylium, velle se de pace agere. Aemylius Eumene à Pergamo
accito, adhibitis & Rhodijs, consilium habuit. Rhodij haud aspernari pacem:
Eumenes nec honestum esse dicere, eo tempore de pace agi: nec exitum rei
imponi posse. Qui enim, inquit, aut honestè inclusi mœnibus, & obsessi velut
leges pacis accipiemus? aut cui rata ista pax erit, quam sine consule, non ex au-
thoritate senatus, non iussu populi Romani peregerimus? Quæro enim, pace
per te facta, rediturusne extemplò in Italiam sis? classem exercitumque dedu-
cturus? an expectaturus, quid de ea re cōsuli placeat? quid senatus censeat? aut
populus iubeat? Restat ergo, ut maneat in Asia: & rursus in hyberna copie redu-
ctæ, omisso bello, exhauriant cōmeatibus præbēdis socios: deinde, si ita visum
sit ijs penes quos potestas fuerit, instauremus nouum de integro bellū, quod
possumus, si ex hoc impetu rerum nihil prolatando remittitur, ante hyemem
dijs volentibus perfecisse. Hæc sententia vicit, responsumque Antiocho est,
ante consulis aduentum de pace agi non posse. Antiochus pace nequicquam
tentata, vastatis Elæensium primùm, deinde Pergamenorum agris, relictò ibi
Seleuco

759
A Seleuco filio, Adramytteum hostiliter itinere facto petit: agrum opulentum, quem vocant Thebes campum, carmine Homeri nobilitatum. neque alio vl- *Thebes campus.*
lo loco Asiae maior regijs militibus parta est praeda. Eodem Adramytteum, vt
vrbi praesidio essent, nauibus circumuecti Aemylius & Eumenes venerunt. Per
eosdem forte dies Elam ex Achaia mille pedites cum centum equitibus. Dio- *Diophanes mille pedi-
tes & centum equites
Pergamum deducit.*
phane omnibus his copijs praeposito, accerserunt. quos egressos nauibus ob-
uiam missi ab Attalo, nocte Pergamum deduxerunt. veterani omnes & periti
belli erant, & ipse dux, Philopœmenis, summi tum omnium Græcorum im-
peratoris discipulus. qui biduum simul ad quietem hominum equorumque,
& ad visendas hostium stationes, quibus locis temporibusque accederent,
B reciperentque sese, sumpserunt. Ad radices ferè collis, in quo posita est vrbs, re-
gij succedebant: ita libera ab tergo populatio erat, nullo ab vrbe, ne in statio-
nes quidem qui procul iacularetur, excurrente. postquam semel compulsi
metu se mœnibus incluserunt, contemptus eorum, & inde negligentia apud
regios oritur: non stratos, non infrænatos magna pars habebant equos: pau- *Regiorum militum ne-
gligentia.*
cis ad arma & ordines relictis, dilapsi cæteri sparserant se toto passim campo:
pars in iuueniles lusus lasciuiamque versi, pars vescentes sub vmbra, quidam
somnia etiam strati. Hæc Diophanes ex alta vrbe Pergamo contemplatus, ar-
ma suos capere, & ad portam praesto esse iubet: ipse Attalum adiit, & in animo
sibi esse dixit, hostium stationem tentare. Aegrè id permittente Attalo, quippe
C qui centum equitibus aduersus trecentos, mille peditibus cum quatuor mil-
libus pugnaturum cerneret: porta egressus, haud procul statione hostiũ occa-
sionem opperiens confedit. Et qui Pergami erant, amentiam magis quam auda-
ciam credere esse: & hostes paulisper in eos versi, vt nihil moueri viderunt, nec
ipsi quicquam ex solita negligentia, insuper etiam eludentes paucitatem, mu-
tarunt. Diophanes quietos aliquandiu suos, velut ad spectaculum modò edu- *Diophanes regios ado-
ritur & fundit.*
ctos, continuit: posteaquã dilapsos ab ordinibus hostes vidit. peditibus quan-
tum accelerare possent, sequi iussis, ipse princeps inter equites cum turma sua
quantum potuit effusissimis habenis, clamore ab omni simul pedite atque
equite sublato, stationem hostium improuiso inuadit. Non homines solum,
D sed equi etiam territi, cum vincula abrupissent, trepidationem & tumultum
inter suos fecerunt. pauci stabant impauidi equi: eos ipsos non sternere, non
infrænare aut ascendere facile poterant: multo maiorem quam pro numero
errorem Achæis inferentibus. Pedites verò ordinati & praeparati sparsos per
negligentiam, & semisomnes propè adorti sunt: cædes passim fugaque per cam-
pos facta est: Diophanes secutus effusos quoad tutum fuit, magno Achæo-
rum genti decore parto (spectauerant enim è mœnibus Pergami non viri mo-
dò, sed foeminæ etiam) in praesidium vrbis rediit. Postero die regie magis com-
positæ & ordinatæ stationes quingentis passibus longius ab vrbe posuerunt
castra: & Achæi eodem fermè tempore atque in eundem locum processerunt.
E Per multas horas intenti vtrinque, velut iam futurum impetum expectaue-
re: posteaquam haud procul occasu solis redeundi in castra tempus erat, regij
signis collatis abire agmine ad iter magis quam ad pugnam composito cœ-
pere. Quieuit Diophanes, dum in conspectu erant: deinde eodem, quo pridie,
impetu in postremum agmen incurrit: tantumque rursus pauoris ac tumul-
tus incussit, vt cum terga cæderentur, nemo pugnandi causa restiterit: trepi-
dantesque, & vix ordinem agmnis seruantes, in castra compulsi sunt. Hæc *Seleucus ex agro Per-
gamenò mouet castra.*
Achæorum audacia Seleucum ex agro Pergameno mouere castra coegit. An-
tiochus posteaquam Romanos & Eumenem ad tuendum Adramytteum ve-
nisse audiuit, ea quidem vrbe abstinuit: depopulatus agros, Peræam inde co-
loniam Mitylenæorum expugnauit. Cotton & Corylenus & Aphrodisias &
Priene

Prienne primo impetu captæ sunt. inde per Thyatira Sardeis redijt. Seleucus P in maritima ora permanens, alijs terrori, alijs præsidio erat. Classis Romana cū Eumene Rhodijq; Mitylenen primò, inde retrò, vnde profecta erat, Eleam redijt. Inde Phocæam petentes, ad insulam quam Bacchium vocant, (imminet vrbi Phocensium) appulerunt: & quibus antè abstinuerant templis, signisq; (egregiè autè exornata insula erat) cū hostiliter diripuissent, ad ipsam urbem transmiserunt. eam diuisis inter se partibus cū oppugnarent, & viderent sine operibus, armis, scalisq; capi non posse: missum ab Antiocho præsidium trium millium armatorum, cū intrasset urbē: extemplo oppugnatione omissa, classis ad insulam se recepit: nihil aliud quàm depopulato circa G urbem hostium agro. Inde placuit Eumenem domum dimitti, & præparare consuli atq; exercitui, quæ ad transitum Hellesponti opus essent: Romanam Rhodiamq; classem redire Samum, atque ibi in statione esse, ne Polyxenidas ab Epheso moueret. Rex Elæam, Romani & Rhodij Samum redierunt. Ibi M. Aemilius frater prætoris decessit, Rhodij celebratis exequijs aduersus classem quam fama erat ex Syria venire, tredecim suis nauibus, & vna Coa quinque-remi, altera Gnidia, Rhodum vt ibi in statione essent, profecti sunt. Biduò ante quàm Eudamus cum classe à Samo veniret, tredecim à Rhodo naues cum Pamphilida præfecto aduersus eandem Syriacam classem missæ, assumptis nauibus quatuor quæ Cariæ præsidio erant, oppugnantibus regijs Dædala, & H quædam alia parua castella obsidione exemerunt. Eudamum confestim exire placuit, additæ huic quoque sunt ad eam classem quam habebat, sex apertæ naues. Profectus cū quantum accelerare poterat, maturasset: ad portum quem Megisten vocant, prægressos consequitur. inde vno agmine Phaselidem cū venissent, optimum visum est ibi hostem opperiri. In confinio Lyciæ & Pamphylia Phaselis est: prominet penitus in altum, conspiciturque prima terrarum Rhodum à Cilicia petentibus, & procul nauium præbet prospectum. eò maximè vt in obuio classi hostium essent, electus locus est. Ceterum quod non prouiderunt, & loco graui & tempore anni (medium enim æstatis erat) I ad hoc insolito odore ingruere morbi vulgo, maximè in remiges cœperunt. cuius pestilentia metu profecti, cū præterueherentur Pamphylium sinum, ad Eurymedontem amnem appulsa classe, audiunt ab Aspendijs ad Sidam iam hostes esse. Tardius nauigauerant regij aduerso tempore etesiarum, quod velut statum fauonijs ventis esset. Rhodiorum duæ & triginta quadriremes, quatuor triremes fuere. Regia classis septē & triginta maioris formæ nauium erat, in quibus tres hepteres & quatuor hexeres habebat, præter has decem triremes erant. & alij adesse hostes ex specula quadam cognouere. Vtraque classis postero die luce prima, tanquam eo die pugnatura, è portu mouit: & posteaquam superauere Rhodij promontorium, quod ab Sida prominet in altum, K extemplo & conspecti ab hostibus sunt, & ipsi eos viderunt. Ab regio sinistro cornu, quod ab alto obiectum erat, dextro Apollonius purpuratorum vnus præerat. & iam in frontem directas habebant naues. Rhodij longo agmine veniebant. prima prætoria nauis Eudami erat: cogebat agmen Cariclitus: Pamphilidas mediæ classi præerat. Eudamus posteaquam hostium aciem instructam & paratam ad concurrendum vidit, & ipse in altum euehitur: & deinceps quæ sequebantur, seruantes ordinem in frontem dirigere iubet. Eares primò tumultum præbuit. nam nec sic in altum euectus erat, vt ordo omniū nauium ad terram explicari posset: & festinans ipse præproperè cum quinque solis nauibus Annibali occurrit. cæteri quia in frontem dirigere iussi erant, non sequebantur. extremo agmine loci nihil ad terram relictum erat: trepidantibusq; ijs inter se, iam in dextro cornu aduersus Annibalem pugnabatur, Sed momento

Phaselis.

Rhodiorum classis.
Regia classis.Navalis pugna inter
Rhodios & regios.

etos: Philippo quidem anno priore etiam stipendium remissum, & filium
 obsidem redditum: & quasdam ciuitates extra Macedoniam, patientibus
 Romanis imperatoribus, recepisse eum. In eadem dignitate & Nabin futu-
 rum fuisse, nisi eum suus primò furor, deinde fraus Aetolorum absumpsisset.
 Maximè confirmatus est animus regis, posteaquam ad eum C. Liuius, qui
 prætor antè classi præfuerat, legatus ab Roma venit: & edocuit, quanto &
 spes victoriæ certior Romanis quàm Antiocho, & amicitia sanctior firmior-
 que apud Romanos futura esset. Antiochus posteaquam à spe societatis Pru-
 siæ decidit, Ephesum ab Sardibus est profectus ad classem, quæ per aliquot
 menses instructa ac parata fuerat, visendam: magis quia terrestribus copijs
 exercitum Romanum & duos Scipiones imperatores videbat sustineri non
 posse, quàm quòd res naualis ipsa per se aut tentata sibi vnquam feliciter, aut
 tunc magnæ & certæ fiduciæ esset. erat tamen momentum in præsentia spei:
 quòd & magnam partem Rhodiæ classis circa Patara esse, & Eumenem re-
 gem cum omnibus nauibus suis consuli obuiam in Hellespontū profectum
 audierat. aliquid etiam inflabat animos classis Rhodia ad Samum per occa-
 sionem fraude præparata absumpta. His fretus, Polyxenida cum classe ad ten-
 tandam omni modo certaminis fortunam misso, ipse copias ad Notium du-
 cit: (id oppidum Colophonium mari imminens, abest à vetere Colophone
 duo fermè millia passuum) & ipsam urbem suæ esse potestatis volebat, adeò
 propinquam Epheso, vt nihil terra mariue ageret, quod non subiectum ocu-
 lis Colophoniorum, ac per eos notum extemplò Romanis esset: quos audita
 obsidione non dubitabat ad opem ferendam sociæ vrbi classem à Samo mo-
 tuos: eam occasionem Polyxenidæ ad rem gerendam fore. Igitur operibus
 oppugnare urbē aggressus, & ad mare partibus duabus pariter munitionibus
 deductis, vtrinque vineas & aggerem muro iniunxit, & testudinibus arietes
 admouit. Quibus territi malis Colophonij oratores Samum ad L. Aemy-
 lium, fidem prætoris populiq; Romani implorantes miserunt. Aemylium &
 Sami segnis diu mora offendeat, nihil minus opinantem quàm Polyxeni-
 dam bis nequicquam ab se prouocatum, potestatem pugnae facturum esse:
 & turpe existimabat, Eumenis classem adiuuare consulem ad traijciendas in
 Asiam legiones: se Colophonis obsessæ auxilio incertam finem habituro al-
 ligari. Eudamus Rhodius, qui & tenuerat eum Sami cupientem proficisci in
 Hellespontum, cunctiq; instare & dicere: quanto satius esse vel socios obsi-
 dione eximere, vel victā iam semel classem vincere iterū, totamq; maris pos-
 sessionem hosti erpiere, quàm desertis socijs, tradita Antiocho Asia terra ma-
 riq; in Hellespontum, vbi satis esset Eumenis classis, à sua parte belli disce-
 dere. Profecti à Samo ad petendos commeatus, consumptis iam omnibus,
 Chium parabant traijcere. Id erat horreum Romanis: eoque omnes ex Italia
 missæ onerariæ dirigebant cursum. Circumuecti ab vrbe ad auersa insule, ob-
 iecta aquiloni, ad Chium & Erythras sunt. Cū pararent traijcere, literis cer-
 tior fit prætor, frumenti vim magnam Chium ex Italia venisse: vinum por-
 tantes naues tempestatibus retentas esse. simul allatum est, Teios regiæ clas-
 si benignè commeatus præbuisse: quinq; millia vasorum vini esse pollicitos.
 Teium ex medio cursu classem repentè auertit: aut volentibus ijs vsurus com-
 meatu parato hostibus, aut ipsos pro hostibus habiturus. Cū direxissent ad
 terrā proras, quindecim fermè eis naues circa Myonesum apparuerunt. quas
 primò ex classe regia prætor esse ratus, institit sequi: apparuit inde, piraticas
 celoces & lembos esse. Chiorum maritimam oram depopulati, cum omnis
 generis præda reuertentes, posteaquam videre ex alto classem, in fugam ver-
 terunt. & celeritate superabant leuioribus & ad id fabrefactis nauigijs, & pro-
 piores

Notium vrbs Colo-
 phoniorum oppugna-
 tur à Polyxenida.

A piores terræ erant. itaque priusquam appropinquaret classis, Myonesum per-
fugerunt. unde se à portu ratus abstracturum naues, ignarus loci sequebatur.
prætor. Myonesus promontorium inter Teium Samumque est: ipse collis est *Myonesus promonta-*
in modum metæ in acutum cacumen à fundo satis lato fastigiatus: à conti-
nenti arctæ semitæ aditum habet: à mari exesæ fluctibus rupes claudunt: ita
ut quibusdam locis superpendentia saxa plus in altum quàm quæ in statione
sunt naues, promineant. Circa ea appropinquare non ausæ naues, ne sub ictu
superstantium in rupibus piratarum essent, diem triuere. tandem sub noctem
vano incepto cùm abstitisent, Teium postero die accessere: & in portu qui à *Romani Teiorum a-*
tergo urbis est (Geræsticum ipsi appellant) nauibus constitutis, prætor ad de-
grum depopulantur.
B populandum circa urbem agrum milites emisit. Teij cùm in oculis populatio
esset, oratores cum infulis & velamentis ad Romanum miserunt. Quibus pur-
gantibus ciuitatem omnis facti dictiq; hostilis aduersus Romanos, & iuuisse
eos cōmeatu classem hostium arguit, & quantum vini Polyxenidæ promissif-
sent. quæ si eadem classi Romanæ darent, reuocaturum se à populatione mi-
litem: si minus, pro hostibus eos habiturum. Hoc tam triste responsum cùm
retulissent legati, vocatur in concionem à magistratibus populus, ut quid a-
gerent, consultarent. Eò fortè Polyxenidas cum regia classe à Colophone pro-
fectus, posteaquam mouisse à Samo Romanos audiuit, & ad Myonesum pi-
ratas persecutos, Teiorum agrum depopulari, naues in Geræstico portu sta-
Polyxenidas aduersus
classem Romanam pro-
fiscitur.
C re: ipse aduersus Myonesum in insula (Macrin nautici vocant) anchoras por-
tu occulto iecit. inde ex propinquo explorans quid hostes agerent, primò in
magna spe fuit, quemadmodum Rhodiam classem ad Samum circumses-
sis ad exitum faucibus portus expugnasset, sic & Romanam expugnaturum.
nec est dissimilis natura loci: promontorijs coeuntibus inter se ita clauditur
portus, ut vix duæ simul inde naues possint exire. nocte occupare fauces Po-
lyxenidas in animo habebat, & denis nauibus ad promontoria stantibus,
quæ ab utroque cornu in latera exeuntium nauium pugnarent: ex cætera
classe, sicut ad Panormum fecerat, armatis in littora expositis, terra, marique
simul hostes opprimere. quod non vanum ei consilium fuisset, ni cùm Teij
D facturos se imperata promississent, ad accipiendos commeatus aptius visum
esset Romanis in eum portum qui ante urbem est, classem transire. Dicitur
& Eudamus Rhodius vitium alterius portus ostendisse, cùm fortè duæ naues
in arcto ostio implicitos remos fregissent, & inter alia id quoque mouit præ-
torem, ut traduceret classem, quod ab terra periculum erat, haud procul inde
Antiocho statua habente. Traducta classe ad urbem, ignaris omnibus egressi *Polyxenide consilia*
milites nautæque sunt, ad commeatus & vinum maximè diuidendum in na-
deteguntur.
ues, cùm medio fortè diei agrestis quidam ad prætorem adductus nuntiat: al-
terum iam diem classem stare ad insulam Macrin, & paulò antè visas quasdam
moueri tanquam ad profectionem naues. Re subita percussus prætor tubici-
E nes canere iubet, ut si qui per agros palati essent, redirent. tribunos in urbem
mittit ad cogendos milites, nautasque in naues. Haud secus quàm in repenti-
no incendio aut capta vrbe trepidatur: alijs in urbem currentibus ad suos re-
uocandos, alijs ex vrbe naues cursu repetentibus: incertisque clamoribus qui-
bus ipsis tubæ obstreperent, turbatis imperijs, tandem concursum ad naues
est. Vix suam quisque noscere aut adire præ tumultu poterat: trepidatumque
cum periculo & in mari & in terra foret, ni partibus diuisis Aemylius cum præ-
toria naue primus è portu in altum euectus, excipiens insequenteis suo quan-
que ordine in frontem instruxisset: Eudamus Rhodiaque classis substitissent
ad terram, ut & sine trepidatione conscenderent, & ut quæque parata esset,
exiret naus. ita & explicuere ordinem primæ in conspectu prætoris, &
coactum

Polyxenidæ & Romanorum pugna naualis.

coactum agmen ab Rhodijs est: instructaq; acies velut cerneret regiones, in altum processit. inter Myonesum & Corycum promontorium erant, cum hostem conspexere. Et regia classis binis in ordinem nauibus longo agmine veniens, & ipsa aciem aduersam explicuit, tantum læuo euecta cornu, ut amplecti & circumire dexterum cornu Romanorum posset. quod ubi Eudamus qui cogebat agmen vidit, non posse exæquare ordinem Romanos, & tantum non iam circumiri à dextro cornu: concitat naues, (& erant Rhodiæ naues longè omnium celerrimæ tota classe) æquatoq; cornu, prætoriam naui, in qua Polyxenidas erat, suam obiecit. Iam totis classibus simul ab omni parte pugna conferta erat. Ab Romanis LXXX. naues pugnabant, ex quibus Rhodiæ duæ & viginti erant: Hostium classis vnde nonaginta nauium fuit, & maxime formę & naues, tres hexeres habebat, duas hepteres. Robore nauium & virtute militum Romani longè Rhodios præstabant: Rhodiæ naues agilitate & arte gubernatorum & scientia remigum. Maximo tamen hostibus terrori fuere, quæ ignes præ se portabant: & quod vnum ijs ad Panormum circumuentis saluti fuerat, id tum maximum momentum ad victoriam fuit. nam metu ignis aduersæ regię naues, ne prora cōcurrerent, cum declinassent, neq; ipsæ ferire rostro hostem poterant, & obliquas se ipsæ ad ictus præbebant: & si qua concurrerat, obruebatur infuso igni: magisq; ad incendium, quàm ad prælium, trepidabant. Plurimum tamen, quæ solet, militum virtus in bello valuit. mediam namq; aciem hostium Romani cum rupissent, circumuecti ab tergo pignantibus aduersus Rhodios H regijs sese obijcere: momentoq; temporis & media acies Antiochi, & læuo in cornu circumuentæ naues mergebantur. Dextera pars integra sociorum magis clade quàm suo periculo terrebatur. cæterum posteaquam alias circumuentas, prætoriam nauem Polyxenidæ relictis socijs vela dantem videre: sublatis raptim dolonibus (& erat secundus petentibus Ephesum ventus) capeffunt fugam: quadraginta duabus nauibus in ea pugna amissis: quarum tredecim captæ in potestatem hostium venerunt, cæteræ incensæ aut demersæ. Romanorum duæ naues fractæ sunt, vulneratæ aliquot. Rhodia vna capta, memorabili casu, nam cum rostro percussisset Sidoniam nauem, anchora ictu ipso excussa è naue sua, vincto dente vltut manu ferrea iniecta, alligauit alterius proram: inde tumultu iniecto cum diuellere se ab hoste cupientes inhiherent Rhodij, tractum anchorale & implicitum remis latus alterum deterfit: debilitatâ ea ipsa quæ icta cohæserat, nauim cepit. Hoc maximè modò ad Myonesum nauali prælio pugnatum est. Quo territus Antiochus, quia possessione maris pulsus longinqua tueri diffidebat se posse, præsidium ab Lyfimachia, ne opprimeretur ibi ab Romanis, deduci prauo, ut res ipsa postea docuit, consilio iussit. non enim tueri solum Lyfimachiam à primo impetu Romanorum facile erat: sed obsidionem etiam per totam hyemem tollerare, & obsidentes quoq; ad vltimam inopiam adducere extrahendo tempus, & interim spem pacis per occasiones tentare. Nec Lyfimachiam tantum hostibus tradidit post aduersam K naualem pugnam, sed etiam Colophonis obsidione abscessit, & Sardeis recepit se: atq; inde in Cappadociam ad Ariaraten, qui auxilia accerferent, & quocunq; aliò poterat ad copias contrahendas, in vnum iam consilium, ut acie dimicaret, intentus misit. Regillus Aemylius post victoriam naualem profectus Ephesum, direptis ante portum nauibus, cum confessionem concessi maris vltimâ hosti expressisset, Chium, quo ante nauale prælium cursum à Samo intenderat, nauigat. ibi naues in prælio quassatas cum refecisset, L. Amylium Scaurum cum triginta nauibus Hellespontum ad exercitum trajiciendum misit. Rhodias parte prædæ & spolijs naualibus decoratas domum redire iubet, Rhodij impigrè præuertere, ad trajiciendasque copias consulis ire. atque eo quoq;

Polyxenidas fugit, quadraginta duabus ex suis nauibus amissis.

Antiochus Lyfimachia præsidio deducto Sardeis se recepit.

- A** quoque functi officio, tum demum Rhodum rediere. Classis Romana ab Chio Phocæā traiecit. In sinu maris intimo posita hæc vrbs est, oblonga for- *Phocæa,*
ma, duum millium & quingentorum passuum spatium murus amplectitur,
coit deinde ex vtraque parte in arctiorem velut cuneum, Lamptera ipsi appel-
lant. mille & ducentos passus ibi latitudo patet, inde in altum lingua mille
passuum excurrent medium ferè sinū velut nota distinguit, vbi cohæret fau-
cibus angustis, duos in vtranque regionem versus portus tutissimos habet.
qui in meridiem vergit, Nauſtathmos ab re appellatur, quia ingentem vim
nauium capit: alter prope ipsum Lamptera est. Hos portus tutissimos cū oc- *Phocæam oppugnans*
cupasset Romana classis: priusquam aut scalis, aut operibus mœnia aggred- *Romani.*
B retur, mittendos censuit prætor qui principum magistratuumq; animos ten-
tarent. posteaquam obstinatos vidit, duobus simul locis oppugnare est ador-
tus. Altera pars infrequens ædificijs erat: templa deū aliquantum tenebant
loci. eā prius ariete admoto, quaterne murus turreſq; cœpit. deinde cum eō
multitudo occurreret ad defendendum, altera quoque parte admotus aries,
& iam vtrinque sternebantur muri. ad quorum casum cū impetum Roma-
ni milites per ipsam stragem ruinarum facerent, alij scalis etiam ascensum in
muros tentarent, adeo obstinatè restiterunt oppidani, vt facile appareret plus
in armis & virtute, quàm in mœnibus auxilij esse. coactus ergo periculo mili-
tum prætor receptui cani iussit, ne obijceret incautos furentibus desperatione
C ac rabie. Dirempto prælio, ne tum quidem ad quietem versi, sed vndique om-
nes ad munienda & obmolienda quæ ruinis strata erant, concurrerunt. Huic
operi intentis superuenit Q. Antonius, à prætore missus: qui castigata pertina-
cia eorum, maiorem curam Romanis quàm illis ostenderet esse, ne in perni-
ciem vrbs pugnaretur. si absistere furore vellent, potestatem ijs dare eadem
conditione qua prius C. Liuij in fidem venissent, se tradendi. Hæc cū audis-
sent, quinque dierum spacio ad deliberandum sumpto, tentata interim spe
auxilij ab Antiocho, posteaquam legati missi ad regem nihil in eo esse præsidij
retulerant: tum portas aperuerunt, pacti ne quid hostile paterentur. Cū si-
D gna in urbē inferrentur, & pronuntiaſſet prætor, parci se deditis velle: clamor *Phocæa capitur, &*
vndique est sublatus, indignū facinus esse, Phocenses nunquàm fidos, socios, *inuito prætore à mili-*
semper infestos hostes, impunè eludere. ab hac voce, velut signo à Pr. dato, *tibus diripitur.*
ad diripiendam urbem passim discurrerunt. Aemilius primò resistere & reuo-
care, dicendo, captas, non deditas diripi vrbes: & in his tamen arbitrium esse
imperatoris, non militū. posteaquam ira & auaritia imperio potentiora erant:
præconibus per urbem missis, liberos omnes in forum ad se conuenire iubet,
ne violarentur: & in omnibus quæ ipsius potestatis fuerunt, fides constitit.
prætoris. urbem agrosq; & suas leges ijs restituit: & quia iam hyems appetebat,
Phocææ portus ad hybernandum classi delegit. Per idem ferè tempus consuli
transgresso Aeniorū Maronitarumq; fines nuntiatur: victam regiam classem
E ad Myonnesum, relictamq; à præsidio Lyſimachiam esse. Id multo quàm de
nauali victoria lætius fuit, vtique posteaquam eō venerunt, refertaq; vrbs om-
nium rerum com meatibus, velut in aduentum exercitus præparatis, eos ex-
cepit, vbi inopiam vltimam, laboremq; in obsidenda vrbe sibi proposuerant.
Ibi paucos dies statua habuere, vt impedimenta ægriq; consequerentur, qui
passim per omnia Thraciæ castella fessi morbis ac longitudine viæ relictī e-
rant, Receptis omnibus ingressi rursus iter per Chersonnesum, Helleſpontum *Helleſpontum perue-*
perueniunt. vbi omnibus cura regis Eumenis ad traijciendum præparatis, ve- *nit Romanus exer-*
lut in pacata littora nullo prohibente, alijs aliò delatis nauibus, sine tumultu *citus.*
traiecere. Ea verò res Romanis auxit animos, concessum sibi transitū cernenti-
bus in Asiam, quā rem magni certaminis futuram crediderāt. Statua deinde
ad Hel-

*Antiochi legatus ad
Scipiones.*

*Scipionis Africani fi-
lius captus ab Antio-
cho.*

Antiochi legati oratio.

*Antiochi legatus P.
Scipionis animum ten-
rare conatur.*

ad Hellespontum aliquandiu habuerunt: quia dies fortè quibus Ancilia mo-
uentur, religiosi ad iter inciderant. ijdem dies P. Scipionem propiore etiam re-
ligione, quia salius erat, disiunxerant ab exercitu, causaq; & is ipse moræ erat,
dum consequeretur. Per eos fortè dies legatus ab Antiocho in castra venerat,
Byzantius Heraclides, de pace afferens mandata, quā impetrabilem fore ma-
gnam ei spem attulit mora & cunctatio Romanorum, quos simul Asiam at-
tigissent, effuso agmine ad castra regia iturus crediderat. Statuit tamen non
prius adire consulem, quā P. Scipionem: & ita mandatum ab rege erat. in eo
maximam spem habebat, præterquam quod & magnitudo animi & satietas
gloriæ placabilem eum maximè faciebat. notumq; erat gentibus, qui victor
ille in Hispania, qui deinde in Africa fuisset: etiam quod filius eius captus in po-
testate regis erat. Is ubi & quando, & quo casu captus sit, sicut pleraq; alia, pa-
rum inter authores constat, alij principio belli à Chalcide Oreum petentem,
circumuentum ab regijs nauibus tradunt. alij, posteaquam transitum in A-
siam est, cum turma Fregellana missum exploratum ad regia castra, effuso ob-
uiam equitatu cum reciperet sese, in eo tumultu delapso equo cum duobus
equitibus oppressum, ita ad regem deductum esse. Illud satis constat, si pax
cum populo Romano maneret, hospitiumq; priuatim regi cum Scipionibus
esset, neq; liberalius neq; benignius haberi, coliq; adolescentem, quā cultus
est, potuisse. Ob hæc cum aduentum P. Scipionis legatus expectasset, ubi is
venit, consulem adit, petitq; vt mandata audiret. Aduocato frequenti concil-
io legati verba sunt audita. Is multis antè legationibus nequicquam vltro ci-
troq; de pace missis, eam ipsam fiduciam impetrandi sibi esse dixit, quod prio-
res legati nihil impetrassent. Smyrnam enim & Lampſacum & Alexandriam
Troadem & Lyſimachiā in Europa, iactatas in illis disceptationibus esse: qua-
rum Lyſimachia iam cessisse regem, ne quid in Europa habere eum dicerent:
eas quæ in Asia sint ciuitates tradere paratū esse: & si quas alias Romani quod
suarum partium fuerint, vindicare ab imperio regio velint. impensæ quoque
in bellum factæ partem dimidiam regem præstiturum populo Romano. Hæ
conditiones erant pacis. Reliqua oratio fuit, vt memores rerum humanarum
& suæ fortunæ moderarentur, & alienam ne vrgerent. finirent Europa impe-
rium, id quoque immensum esse: & parari singula acquirendo facilius potu-
isse, quā vniuersa teneri posse. Quod si Asiæ quoque partem aliquam ab-
strahere velint, dummodo non dubijs regionibus finiant: vinci suam tempe-
rantiam Romana cupiditate pacis & concordia causa regem passurū. Ea quæ
legato magna ad pacem impetrandam videbantur, parua Romanis visa. nam
& impensam quæ in bellum facta esset, omnem præstare regem æquum cen-
sebant: cuius culpa bellum excitatum esset, & non Ionia modò atque Aeolide
deduci debere præsidia regia: sed sicut Græcia omnis liberata esset, ita quæ in
Asia sint, omnes liberari vrbes. id aliter fieri non posse, quā vt cis Taurum
montem possessione Asiæ Antiochus cedat. Legatus posteaquam nihil æqui
in concilio impetrare se censebat: priuatim (sic enim imperatū erat) P. Scipio-
nis tentare animum est conatus. Omnium primū filium ei sine pretio red-
diturum regem dixit: deinde ignarus & animi Scipionis, & moris Romani, au-
ri pondus ingens est pollicitus, & nomine tantum regio excepto, societatem
omnis regni, si per eum pacem impetrasset. Ad ea Scipio. Quod Romanos om-
neis, quod me ad quem missus es, ignoras, minus miror: cum te fortunam
eius à quo venis, ignorare cernam. Lyſimachia tenenda erat, ne Cherſonne-
sum intraremus: aut ad Hellespontum obsistendū, ne in Asiam trajiceremus: si
pacem tanquam à sollicitis de belli euentu petituri eratis. concessio verò in A-
siam transitu, & non solū frænis, sed etiam iugo accepto, quæ disceptatio
ex æquo:

767
A ex æquo, cum imperium patiendum sit, relicta est? Ego ex munificentia regia
maximum donum filium habebō: alijs, deos precor, ne vnquā fortuna egeat
mea, animus certē non egebit. pro tanto in me munere gratum me esse in se
sentiet, si priuatam gratiam pro priuato beneficio desiderabit. publicē nec ha
bebo quicquam ab illo, nec dabo. quod in præsentia dare possim, fidele confi
lium est. abi, nuntia meis verbis, bello absistat, pacis conditionem nullam re
de ac victo iam sibi leges dicerentur. omīssa igitur in præsentia mentione pa
cis, totam curam in belli apparatus intendit. Consul omnibus præparatis ad
proposita exequenda, cum ex statiuīs mouisset, Dardanum primū, deinde
B Rhœteum, vtraq; ciuitate obuiam effusa, venit. inde Ilium processit, castrisq;
in campo qui est subiectus mœnibus positus, in urbem arcemq; cum ascendis
set, sacrificauit Mineruæ præsidii arcis, & Iliensibus in omni rerum verborum
que honore ab se oriundos Romanos præferentibus, & Romanis letis origine
sua. inde profecti sextis castris ad caput Caici amnis peruenerūt. Eō & Eumē
nes rex, conatus primò ab Hellesponto reducere classem in hyberna Elæam,
aduersis deinde ventis cum aliquot diebus superare Lecton promontorium
non potuisset, in terram egressus, ne deesset principiis rerum, quā proximum
fuit, in castra Romana cum parua manu cōtendit. Ex castris Pergamum remis
sus ad commeatus expediendos, tradito frumento quibus iusserat cōs. in ea
C dem statiuā redijt. inde plurium dierum præparatis cibarijs, consilium erat ire
ad hostem priusquam hyems opprimeret. Regia castra circa Thyatira erant. ibi
cum audisset Antiochus P. Scipionem ægrum Elæam delatum, legatos qui fi
lium ad eum reducerent, misit. Non solum animo patrio gratum munus, sed
corpori quoq; salubre gaudiū fuit: satiatusq; tandem cōplexu filij, Renuntia
te, inquit, gratias regi me agere: referre gratiam aliam nunc non posse, quā vt
suadeam, ne antè in aciem descendat, quā vt in castra me redisse audierit.
Quāquam septuaginta millia peditum, plus duodecim millia equitum ani
mos interdum ad spem certaminis faciebant, motus tamen Antiochus tanti
authoritate viri, in quo ad incertos belli euentus omnis fortunæ posuerat sub
D sidia, recepit se transgressus Phrygium amnem: circaq; Magnesium, quæ ad Si
pylum est, posuit castra. & ne, si extrahere tempus vellet, munimenta Romani
tentarent, fossam sex cubitis altā, duodecim latam cum duxisset, extra duplex
vallum fossæ circūdedit, interiore labro murū cum turribus crebris obiecit:
vnde facile arceri transitu fossæ hostis posset. Consul circa Thyatira regem esse
ratus, continuis itineribus quinto die ad Hyrcanum campum descendit. inde
cum profectū audisset, secutus vestigia citra Phrygiū amnem quatuor millia
ab hoste posuit castra. Eō mille fermè equites (maxima pars Gallogræci erant,
& Dacæ quidam, aliarumq; gentiū sagittarij equites intermixti) tumultuosè
amne traiecto, in stationes impetum fecerunt. Primò turbauerunt incompo
E sitos. deinde cum longius certamen fieret, Romanorum ex propinquis castris
facili subsidio, cresceret numerus, regij fessi iam & plures non sustinentes reci
pere se conati, circa ripam amnis priusquam flumen ingrederentur, ab instan
tibus tergo aliquot interfecti sunt. Biduum deinde silentiū fuit, neutris trans
gradientibus amnem. tertio post die Romani simul omnes transgressi sunt, &
duo millia fermè & quingentos passus ab hoste posuerunt castra. Metantibus
& muniendo occupatis tria millia delecta equitū peditumq; regionum, ma
gno terrore ac tumultu aduenere. aliquanto pauciores in statione erant, & ta
men per se nullo à munimento castrorū milite auocato, & primò æquum præ
lium sustinere, & crescente certamine pepulerunt hostes, centum ex his occi
sis, centum fermè captis. Per quatrīdium insequens, instructæ vtrinque
acies

*Ilium peruenit Roma
nus exercitus.*

*Antiochus Scipionis
filium ad patrem re-
mittit.*

*Levia quaedam cer-
tamina inter Antio-
chum & Romanos.*

acies pro vallo steterunt. quinto die Romani processere in medium campi. Antiochus nihil promouit signa, ita ut extremi minus mille pedes à vallo abessent. Consul posteaquam detrectari certamen vidit, postero die in consilium aduocauit. quid sibi faciendum esset, si Antiochus pugnandi copiam non faceret. instare hyemem: aut sub pellibus habendos milites fore: aut si concedere in hyberna vellent, differendum esse in estatem bellum. Nullum vnquam hostem Romani æquè contempserunt. conclamatum vndiq; est, duceret exemplum & vteretur ardore militum, qui tanquam non pugnandum cum tot millibus hostium, sed par numerus pecorum trucidandus esset. per fossas, per vallum castra inuadere parati erant, si in prælium hostis non exiret. Cn. Domitius ad explorandum iter, & qua parte adiri vallum hostium posset, missus, posteaquam omnia certa retulit, postero die propius castra admoueri placuit, tertio signa in medium campi prolata, & instrui acies cœpta est. Nec Antiochus ultra tergiuersandum ratus, ne & suorum animos minueret detrectando certamen, & hostium spem augeret, & ipse copias eduxit: tantum progressus à castris, ut dimicaturum appareret. Romana acies vnus propè formæ fuit & hominum & armorum genere. duæ legiones Romanæ, duæ socium ac Latini nominis erant: quina millia & quadringenos singulæ habebant. Romani mediam aciem, cornua Latini tenuerunt, hastatorum prima signa, deinde principum erant, triarii postremos claudebant. Extra hanc veluti iustam aciem à parte dextera consul Achæorum cetratis immistos auxiliares Eumenis tria millia ferme peditum æquata fronte instruxit, ultra eos equitum minus tria millia opposuit, ex quibus Eumenis octingenti, reliquus omnis equitatus Romanus erat, extremos Tralleis & Cretensibus (quingentorum vtrique numerum explebant) statuit. læuum cornu non videbatur egere talibus auxilijs, quia flumen ab ea parte ripæque disruptæ claudebant, quatuor tamen inde turmae equitum oppositæ. Hæc summa copiarum erat Romanis: & duo millia mistorum Macedonum, Thracumque, qui voluntate secuti erant. hi præsidio relictæ sunt castris. sexdecim elephantos post triarios in subsidio locauerunt. nam præterquam quod multitudinem regionum elephantorum (erant autem quatuor & quinquaginta) sustinere non videbantur posse, ne pari quidem numero Indicis Africi resistunt, siue quia magnitudine (longè enim illi præstant) siue robore animorum vincuntur. Regia acies varia magis multis gentibus, dissimilitudine armorum auxiliorumque erat. decem & sex millia peditum more Macedonum armati fuere, qui phalangitæ appellabantur. hæc media acies fuit in fronte in decem partes diuisa. partes eas interpositis binis elephantis distinguebat: à fronte introrsus in duos & tringinta ordines armatorum acies patebat. hoc et roboris in regijs copijs erat, & perinde cum alia specie, tum eminentibus tantum inter armatos elephantis magnum terrorem præbebat. Ingentes ipsi erant, addebant speciem frontalia & cristæ & tergo impositæ turres, turribusque superstantes præter rectorem quaterni armati. Ad latus dexterum phalangitarum mille, & quingentos equites Gallogræcorum opposuit. his tria millia equitum loricatorum (cataphractos ipsi appellant) adiunxit. addita his alia mille ferme equitum, agema eam vocabant. Medi erant lecti viri, & eiusdem regionis misti multarum gentium equites. continens his grex sexdecim elephantorum est oppositus in subsidijs. ab eadem parte paululum producto cornu regia cohors erat, Argyraspides à genere armorum appellabatur. Dacæ deinde equites sagittarii mille & ducenti. tum levis armaturæ trium millium, pari ferme numero pars Cretenses, pars Tralles, duo millia & quingenti Mysi, sagitarii adiuncti erant. Extremum cornu claudebant quatuor millia misti Cirtæi funditores, & Elymæi sagittarii. Ab læuo cornu phalangitis adiuncti erant Gallogræ-

Romana acies aduersus Antiochum.

Elephantæ Indici præstant Africis.
Regia acies ex varijs gentibus instructa.

A Gallogræci equites mille & quingenti, & similiter his armati duo millia Capadocum ab Ariarate missi rege. inde auxiliares missi omnium generum duo millia & septingenti, & tria millia cataphractorum equitum, & mille alij equites, regia ala leuioribus tegumentis suis equorumq; , alio haud dissimili habitu: Syri plerique erant Phrygibus & Lydis immisti, ante hunc equitatum falcatae quadrigæ & cameli, quos appellant dromadas. His insidebant Arabes sagittarij gladios habentes tenues, longos quaterna cubita, vt ex tanta altitudine contingere hostem possent. inde alia multitudo par ei quæ in dextro cornu erat, primi Tarentini, deinde Gallogræcorū equitum duo millia & quingenti: inde Neocretes mille, & eodem armatu Cares & Cilices mille & quingenti, & totidem Tralles, & tria millia cetratorum: Pisidæ hi erant, & Pamphylij, & Lycij, tum Cyrtæorum & Elymæorum paria in dextero cornu locatis auxilia, & sexdecim elephanti modico interuallo distantes. Rex ipse in dextero cornu erat, Seleucum filium & Antipatrum fratris filium in leuo preposuit: media acies tribus permissa, Minioni & Zeusidi & Philippo magistro elephantorum. Nebula matutina crescente die leuata in nubes caliginem dedit, humor inde ab austro velut perfudit omnia. quæ nihil admodum Romanis, eadem per incommoda regijs erant: nam & obscuritas lucis in acie modica Romanis non adimebat in omnes partes conspectum, & humor toto ferè graui armatu nihil gladios aut pila hebetabat: regij tam lata acie ne ex

C medio quidem cornua sua circumspicere poterant, nedum extremi inter se conspicerentur, & humor arcus fundasq; , & iaculorum amenta emollierat. falcatae quoq; quadrigæ, quibus se pertubaturum hostium aciem Antiochus crediderat, in suos terrorem verterunt. Armatae autem in hunc maximè modum erant. cuspides circa temonem ab iugo decē cubita extantes, velut cornua habebant: quibus quicquid obuium daretur, transfigerēt. & in extremis iugis binæ circa eminebant falces, altera æquata iugo, altera inferior in terram deuexa: illa, vt quicquid ab latere obijceretur, abscinderet: hæc, vt prolapsos subeuntesq; contingeret. item ab axibus rotarū vtrinq; binę eodem modo diuersæ deligabantur falces. Sic armatas quadrigas, quia si in extremo aut

D in medio locatae forent, per suos agendaerant, in prima acie, vt antè dictum est, locauerat rex. Quod vbi Eumenes vidit, haud ignarus pugnae, & quam anceps esset auxilij genus, si quis pauorem magis equis inijceret, quam iusta adoriretur pugna: Cretenses sagittarios funditoresq; & iaculatores equitum non cōfertos, sed quam maximè possent dispersos excurrere iubet, simul omnibus partibus tela ingerere. Hæc velut procella partim vulneribus missilium vndique coniectorum, partim clamoribus dissonis ita consternauit equos, vt repentè velut effrenati passim incerto cursu ferrentur: quorum impetus & leuis armatura, & expediti funditores, & velox Cretensis momento declinabant: & eques insequendo, tumultum ac pauorem equis camelisq; & ipsis

E simul consternatis augebat, clamore & ab alia circumstantium turba multiplici adiecto. Ita medio inter duas acies campo exiguntur quadrigæ, amotoque inani ludibrio, tum demum ad iustum prælium, signo vtrinq; dato, concursum est. Cæterum vana illa res veræ mox cladis causa fuit. auxilia enim subsidiaria, quæ proxima locata erant, pauore & consternatione quadrigarū territa, & ipsa in fugam versa, nudarunt omnia vsq; ad cataphractus equites. ad quos cum dissipatis subsidijs peruenisset equitatus Romanus, ne primum quidem impetum pars eorum sustinuerunt, alij fusi sunt, alij propter grauitatem tegumentorum armorumq; oppressi sunt: totum deinde læuum cornu inclinauit, & turbatis auxiliaribus, qui inter equitem & quos appellant phalangitas erant: vsq; ad mediam aciem terror peruenit. Ibi simul perturbati or-

Falcata quadrigæ.

Inferunt signa Romanae legiones in Antiochi exercitum.

M. Aemilius Romanos à læuo cornu fugientes retinet.

Antiochus in fugam vertitur.

Antiochi castra diripiuntur.

Interfectorum numerus.

dines & impeditus intercurſu ſuorū vſus prælōgarum haſtarum (ſariſſas Ma. cedones vocant) intulere ſigna Romanæ legiones, & pila in perturbatos coniecere. ne interpoſiti quidem elephantī militem Romanum deterrebant, aſuetum iam ab Africis bellis, & vitare impetum belluæ, & ex tranſuerſo aut pilis inceſſere: aut ſi propius ſubire poſſet, gladio neruos incidere. Iam media acies ferè omnis à fronte proſtrata erat, & ſubſidia circumita à tergo cædebantur: cū in parte alia fugam ſuorum, & propè iam ad ipſa caſtra clamorem pauentium acceperet. nanque Antiochus à dextro cornu, cū ibi fiducia fluminis nulla ſubſidia cerneret, præter quatuor turmas equitum, & eas dum applicant ſe ſuis, ripam nudantes: impetum in eam partem cum auxilijs & cataphracto equitatu facit: nec à fronte tantū inſtabat, ſed circumito à flumine cornu, iam ab latere vrgebat, donec fugati equites primum, deinde proximi peditum effuſo curſu ad caſtra compulſi ſunt. Præerat caſtris M. Aemilius tribunus militum, M. Lepidi filius, qui poſt annos paucos pontifex maximus factus eſt: is quā fugam cernebat ſuorum, cum præſidio omni occurrit: & ſtare primò, deinde redire in pugnam iubebat, pauorem & turpem fugam increpans. minæ exinde erant: in perniciem ſuam cæcos ruerent, ni dicto parerent. poſtremò dat ſignum ſuis, vt primos fugiētium cædant: turbam inſequentium ferro & vulneribus in hoſtes redigant. Hic maiortimor minorem vicit. ancipiti coacti metu primò conſtiterunt, deinde & ipſi redierunt in pugnam, & Aemilius cum ſuo præſidio (erant autem duo millia virorum fortium) effuſè ſequenti regi acriter reſtitit: & Attalus Eumenis frater à dextro cornu, à quo læuum hoſtium primo impetu fugatum fuerat, vt ab ſiniſtro fugam ſuorum & tumultum circa caſtra vidit, in tempore cum ducentis equitibus aduenit. Antiochus poſteaquā & eos quorū tergo modò viderat, repetentes pugnam, & aliam à caſtris & ex acie affluentem turbam conſpexit, in fugam vertit equum: ita vtroque cornu victores Romani per acervos corporum, quos in media maximè acie cumulauerant: vbi & robur fortiffimorum virorum, & arma grauitate fugam impedierant: pergunt ad caſtra diripienda. equites primi omnium Eumenis, deinde & alius equitatus toto paſſim campo ſequentur hoſtem, & poſtremos, vt quosque adepti ſunt, cædunt. cæterum fugientibus maior peſtis intermiſtis quadrigis elephantifque & camelis erat ſua ipſorum turba: cū ſolutis ordinibus velut cæci ſuper alios alij ruentes, & incurſu belluarum obtererentur. In caſtris quoque ingens & maior propè quā in acie cædes eſt edita. nam & primorum fuga in caſtra maximè inclinauit, & huius fiducia multitudinis, qui in præſidio erant pertinacius pro vallo pugnarunt. retenti in portis valloque, quæ ſe impetu ipſo capturos crediderant Romani, poſteaquā tandem perruperunt, ab ira grauiorem ediderunt cædem. Ad quinquaginta millia peditum cæſa eo die dicuntur: equitum quatuor millia, mille & quadringenti capti, & quindecim cum rectoribus elephantī. Romanorum aliquot vulnerati ſunt: ceciderunt non plus CCC. pedites, quatuor & viginti equites, & de Eumenis exercitu quinque & viginti. Et illo quidem die victores direptis hoſtium caſtris cum magna præda in ſua reuerterunt. poſtero die ſpoliabant cæſorum corpora, & captiuos contrahebant. legati ab Thyatira & à Magnesia ad Sypilum ad dedendas vrbes venerunt. Antiochus cum paucis fugiens, in ipſo itinere pluribus congregantibus ſe, modica manu armatorum media fermè nocte Sardeis ceſſit: inde cū audiſſet Seleucum filium & quosdam amicorum Apameam prægreſſos, & ipſe quarta vigilia cum coniuge ac filia petit Apameam, Zenoni tradita cuſtodia vrbis, Timone & Lydia præpoſito. quibus ſpretis cōſenſu oppidanorū & militū qui in arce erant, legati ad conſulē miſſi ſunt. Sub idem ferè

A ferè tempus & ab Trallibus & à Magnesia, quæ super Mæandrum est, & ab Epheso legati ad dedendas vrbes venerunt. Reliquerat Ephesum Polyxenidas audita pugna, & classe vsque ad Patara Lyciæ peruectus, metu stationis Rhodiarum nauium quæ ad Megisten erat, in terram egressus, cum paucis itinere pedestri Syriam petijt. Asiæ ciuitates in fidem consulis ditionemque populi Romani sese tradebant. Sardibus iam consul erat, eò & P. Scipio ab Elæa, cum primùm pati laborem viæ potuit, venit. Sub idem ferè tempus caduceator ab Antiocho per P. Scipionem à consule petijt, impetrauitq; , vt oratores mittere liceret regi. paucos post dies Zeufis, qui præfectus Lydiæ fuerat, & Antipater fratris filius, venerunt. hi prius Eumene conuento, quem propter vetera certamina auersum maximè à pace credebant esse, & placatiore eo & sua & regis spe inuento, tum P. Scipionem, & per eum cos. adierunt: præbitoque ijs petentibus frequenti consilio ad mandata edenda. Non tam quid ipsi dicamus, habemus, inquit Zeufis, quàm vt à vobis quæramus Romani, quo piaculo expiare errorem regis, pacem veniamque impetrare à victoribus possimus. Maximo semper animo victis regibus populisq; ignouistis. quanto id maiore & placatiore animo decet vos facere in hac victoria, quæ vos dominos orbis terrarum fecit? positis iam aduersus omnes mortales certaminibus, haud secus quàm deos consulere & parcere vos generi humano oportet. Iam antequam legati venirent, decretum erat, quid respōderetur. respondere

C Africanū placuit. is in hunc modū locutus fertur: Romani ex ijs quæ in deū immortalium potestate erant, ea habemus, quæ dii dederunt: animos, qui nostræ mentis sunt, eosdem in omni fortuna gessimus, gerimusq; : neque eos secundæ res extulerunt, nec aduersæ minuerunt. eius rei, vt alios omittam, Annibalem vestrum vobis darem testem, nisi vos ipsos dare possem. Posteaquam Hellespontum traiecimus, priusquam castra regia, priusquam aciem videremus, cum communis mars, & incertus belli euentus esset, de pace vobis agentibus, quas pares paribus ferebamus condiciones, easdem nunc victores victis ferimus. Europa abstinete, Asiaq; omni, quæ cis Taurum montem est, decedite. pro impensis deinde in bellum factis * quindecim millia talentum Euboicorum dabit. quingenta præsentia, duo millia & quingenta, cum Senatus populusq; Romanus pacem comprobauerint, * mille deinde talentum per XII. annos. Eumeni quoq; reddi * cccc. talenta, & quod frumenti reliquum ex eo, quod patri debitum est, placet. Hæc cum pepigerimus, facturos vos vt pro certo habeamus, erit quidem aliquod pignus, si obsides viginti nostro arbitratu dabit. Sed nunquam satis liquebit nobis, ibi pacem esse populo Romano, vbi Annibal erit, eum ante omnia deposcimus. Tholantem quoq; Aetolum, concitatorē Aetolici belli, qui & illorum fiducia vos, & vestra illos in nos armauit, dedetis, & cum eo Mnasimachum Acarnana, & Chalcidenses Philonem & Ebulidam. In deteriore sua fortuna pacem faciet

E rex, quia serius facit, quàm facere potuit. si nunc moratus fuerit, sciat, regum maiestatem difficilius ab summo fastigio ad medium detrahi, quàm à medijs ad ima præcipitari. Cum his mandatis ab rege missi erant legati, vt omnem pacis cōditionem acciperent. itaq; Romam mitti legatos placuit. cos. in hyperbæna exercitum Magnesium an Mæandrum & Tralleis Ephesumq; diuisit. Ephesum ad cos. paucos post dies obsides ab rege adducti sunt: & legati, qui Romam irent, venerunt. Eumenes quoq; eodem tempore profectus est Romam, quo legati regis. secutæ eos sunt legationes omnium Asiæ populorum. Dum hæc in Asia geruntur, duo ferè sub idem tempus cum triumphi spe proconsules de prouincijs Romæ redierunt, Q. Minutius ex Liguribus, M. Acilius ex Aetolia. Auditis vtriusq; rebus gestis, Minutio negatus triumphus, Acilio

Asiæ ciuitates in fidem consulu sese tradunt.

Antiochi legatorum ad Scipiones oratio.

Africani responsio.

Pactis cum Antiocho conditiones.

* Cor. 6000000. Valebat autē Euboicum tal. 4000. denarijs.

* Coron. 600000.

* Coron. 240000.

Acilij de Antiocho & Aetoli triumphus.

* Coron. 30000.
 * Coron. 45200.
 * Coron. 19840.

In Hispania infelici-
 ter pugnatum.

Supplicationes decre-
 te ob res in Asia pro-
 sperè gestas.

Consularia comitia
 magna contentione
 habita.

Valerius Antias de
 bello Asiano.

magno consensu decretus: isque triumphans de rege Antiocho & Aetolis vr-
 bem est inuectus. Præolata sunt in eo triumpho signa militaria CCXXX. & ar-
 genti infecti * tria millia pondo: signati * tetradrachmum Atticum CXIII. mil-
 lia: * cistophorum CCXLVIII. vasa argentea cælata multa, magniq; ponderis:
 tulit & suppellectilem regiam argenteam, ac vestem magnificam: coronas au-
 reas, dona sociarum ciuitatum, XLV. spolia omnis generis, captiuos nobiles,
 Aetolos, & regiones duces sex & triginta duxit. Damocritus Aetolorum dux pau-
 cos ante dies cum è carcere nocte effugisset, in ripa Tyberis consecutis custo-
 dibus, priusquam comprehenderetur, gladio se transfixit. milites tantum, qui
 sequerentur currum, defuerunt: alioqui magnificus & spectaculo, & fama re-
 rum triumphus fuit. Huius triumphi minuit letitiam nuntius ex Hispania tri-
 stis aduersa pugna in Vascetanis ductu L. Aemylij prætoris apud oppidum
 Lyconem cum Lusitanis, sex millia de exercitu Romano cecidisse: cætores pa-
 uentes intra vallum compulsos ægrè castra defendisse, & ad modum fugien-
 tium magnis itineribus in agrum pacatum reductos. Hec ex Hispania nuntiata.
 Ex Gallia legatos Placentinorum & Cremonensium L. Aurunculeius Prætor
 in senatum introduxit. Ijs querentibus inopiam colonorum, alijs belli casi-
 bus, alijs morbo absumptis, quosdam tædio accolarum Galiorum reliquisse
 colonias: decreuit senatus, uti C. Lælius consul, si ei videretur, sex millia fami-
 liarum conscriberet, quæ in eas colonias diuiderentur, & ut L. Aurunculeius
 Prætor triumphuiros crearet ad eos colonos deducendos. Creati M. Atilius Ser-
 ranus, L. Valerius P. F. Flaccus. L. Valerius C. F. Tappo. Haud ita multo post
 cum iam consularium comitiorum appeteret tempus, C. Lælius cōsul ex Gal-
 lia Romam redijt. is non solum ex facto absente se Senatusconsulto in supple-
 mentum Cremonæ & Placentiæ colonos scripsit, sed ut nouæ coloniæ duæ in
 agrum, qui Boiorum fuisset, deducerentur & retulit, & authore eo patres cen-
 suerunt. Eodem tempore L. Aemylij Prætoris literæ allatæ de nauali pugna ad
 Myonesum facta, & L. Scipionem cos. exercitum in Asiam traiecisse. Victo-
 riæ naualis ergo in vnum diem supplicatio decreta est: in alterum diem, quod
 exercitus Romanus tum primum in Asia posuisset castra, ut ea res prospera &
 læta eueniret: vicenis maioribus hostijs in singulas supplicationes sacrificare
 cos. est iussus. Inde consularia comitia magna contentione habita. M. Ae-
 mylius Lepidus petebat, aduersa fama hominum, quod prouinciam Siciliam
 petendi causa, non consulto senatu ut sibi id facere liceret, reliquisset. pete-
 bant cum eo M. Fuluius Nobilior, Cn. Manlius Volso, M. Valerius Messala,
 Fuluius consul vnus creatur, cum cæteri centurias non expleissent: isq; poste-
 ro die Cn. Manlium, Lepido deiecto (nam Messala tacuit) collegam dixit. Præ-
 tores exinde facti, duo Q. Fabij Labeo & Pictor, (flamen Quirinalis eo anno
 inauguratus fuerat) M. Sempronius Tuditanus, Sp. Posthumius Albinus, L.
 Plautius Hypseus, L. Bæbius Diues. M. Fuluius Nobiliore, & Cn. Manlio Vol-
 sone cos. Valerius Antias auctor est, rumorem celebrem Romæ fuisse, & K
 penè pro certo habitum, recipiendi Scipionis adolescentis causa cos. L. Sci-
 pionem, & cum eo P. Africanum in colloquium euocatos regis, & ipsos com-
 prehensos esse, et ducibus captis cōfestim ad castra Romana exercitum ductum,
 eaq; expugnata, & deletas omnes copias Romanorum esse: ob hæc Aetolos
 sustulisse animos, & abnuisse imperata facere, principesq; eorum in Macedo-
 niam & in Dardanos & in Thraciam ad conducenda mercede auxilia profe-
 ctos: hæc qui nuntiarent Romam, A. Terentium Varronem, & M. Claudium
 Lepidum ab A. Cornelio præpræto ex Aetolia missos esse. Subtextit deinde
 fabulæ huic, legatos Aetolos in senatu inter cætera hoc quoq; interrogatos ef-
 se: vnde audissent imperatores Romanos in Asia captos ab Antiocho rege, &
 exercitum

A exercitum deletum esse? Aetolos respondisse, ab suis legatis se, qui cum con-
 fule fuerint, certiores factos. Rumoris huius quia neminem alium authorem
 habeo, neq; affirmata res mea opinione sit, nec pro vana prætermissa. Aetoli
 legati in senatum introducti, cum & causa eos sua & fortuna hortaretur, ut
 confitendo seu suæ culpæ, seu errori veniam peterent supplices: orsi à benefi-
 cijs in populū Romanum, & propè exprobrantes virtutem suam in Philippi
 bello, & offenderunt aures insolentia sermonis, & eò vetera & oblitterata re-
 petendo rem adduxerunt, ut haud paulò plurium maleficioꝝ gentis, quàm
 beneficiorum memoria subiret animos patrum: & quibus misericordia opus
 erat, iram & odium irritarent. Interrogati ab vno senatore, permetterentne
B arbitrium de se populo Romano? deinde ab altero, habiturine eosdem, quos
 populus Romanus, socios & hostes, essent? nihil ad ea respondentes, egredi
 templo iussi sunt. Conclamatum deinde propè ab vniuerso senatu est, totos
 adhuc Antiochi Aetolos esse, & ex vnica ea spe pendere animos eorum. itaq;
 bellum cum haud dubijs hostibus gerendum, perdomandosque feroces ani-
 mos esse. Etiam illa res accendit, quòd eo ipso tempore, quo pacem ab Ro-
 manis petebant, Dolopix atq; Athamania bellum inferebant. Senatuscon-
 sultum in M. Acilij sententiam, qui Antiochum Aetolosq; deuicerat, factum
 est, ut Aetoli eo die iuberentur proficisci ab vrbe, & intra quintumdecimum
 diem Italia excedere. A. Terentius Varro ad custodiendum iter eorum mis-
C sus: denuntiaturq; si qua deinde legatio ex Aetolis, nisi permissu imperato-
 ris, qui eam prouinciam obtineret, & cum legato Romano venisset Romam,
 pro hostibus omnes futuros. Ita dimissi Aetoli. De prouincijs deinde consu-
 les retulerunt: sortiri eos Aetoliam & Asiam placuit. qui Asiam sortitus esset,
 exercitus ei quem L. Scipio haberet, est decretus, & in eius supplementum
 quatuor millia peditum Romanorum, ducenti equites, & sociorum ac Lati-
 ni nominis octo millia peditum, & quadringenti equites: his copijs ut bel-
 lum cum Antiocho gereret. Alteri cos. exercitus, qui erat in Aetolia, est de-
 cretus: & ut in supplementum scriberet permissum, ciuium sociorumq; eun-
 dem numerum quem collega: naues quoq; idem cos. quæ priore anno pa-
D ratæ erant, ornare iussus, ac ducere secum: nec cum Aetolis solum bellum ge-
 rere, sed etiam in Cephalleniam insulam trajicere. Mandatum eidem, si per
 commodum Reipublicæ facere posset, ut ad comitia Romam rediret: nam
 præterquam quòd magistratus annui subrogandi essent, censores quoq; pla-
 cere creari, si qua res eum teneret, senatum certiozem faceret, se ad comitio-
 rum tempus occurrere non posse. Aetolia M. Fulvio, Asia Cn. Manlio sorte
 cuenit. Prætores deinde sortiti sunt, Sp. Posthumius Albinus urbanam, & in-
 ter peregrinos M. Sempronius Tutidanus Siciliam, Q. Fabius Pictor flamen
 Quirinalis Sardiniam, Q. Fabius Labeo classem, L. Plautius Hypseus Hispa-
 niam citeriorem, L. Boebius Diues Hispaniam vltiorem. Siciliæ legio vna,
E & classis, quæ in ea prouincia erat, decreta. & ut duas decimas frumenti no-
 uus Prætor imperaret Siculis, earum alteram in Asiam, alteram in Aetoliam
 mitteret. Idem ab Sardis exigere, atque ad eosdem exercitus id frumentum, ad
 quos Siculum, deportari iussus. L. Boebio supplementum in Hispaniam da-
 tum mille Romani pedites, equites quinquaginta, & sex millia peditum Lati-
 ni nominis, & ducenti equites. Plautio Hypseo in Hispaniam citeriorem mille
 Romani dati sunt pedites, duo millia socium Latini nominis, & duceti equi-
 tes. cum his supplementis, ut singulas legiones duæ Hispaniæ haberent. Prio-
 ris anni magistratibus, C. Lælio cum suo exercitu prorogatum in annum im-
 perium est. prorogatu & P. Iunio proprætori in Hetruria cum eo exercitu qui
 in prouincia esset, & M. Tuccio proprætori in Brutijs & Apulia. Priusquam in
 prouincias

*Aetolorum legati ser-
 monis insolentia Pa-
 trum animos offende-
 runt.*

*Prouinciarum conse-
 larium sortitio.*

Exercituum diuisio.

*Inter P. Licinium &
Q. Fabium Pictorem
certamen.*

prouincias Prætores irent, certamen inter P. Licinium pontificem maximum fuit, & Q. Fabium Pictorem flaminem Quirinalem, quale patrum memoria inter L. Metellum & Posthumium Albinum fuerat. cos. illum cum C. Lutatius collega in Siciliam ad classem proficiscentem, ad sacra retinuerat Metellus Pontifex Maximus prætorem hunc, ne in Sardiniam proficisceretur, P. Licinius tenuit. & in senatu, & ad populum magnis cōtentionibus certatum est, & imperia inhibita vltro citroq; & pignora capta, & mulctæ dictæ, & tribuni appellati, & prouocatum ad populum est. religio ad postremum vicit, & dicto audiens esse flamen pontifici iussus: & mulctæ ex iussu populi remissæ. ira prouinciæ ereptæ prætorem magistratu abdicare se conantem, patres auctoritate sua deterruerunt: & vt ius inter peregrinos diceret, decreuerunt. Delectibus deinde intra paucos dies (neque enim multi milites legendi erant) perfectis, consules prætoresq; in prouincias proficiscuntur. Fama deinde de rebus in Asia gestis temerè vulgata sine authore: & post dies paucos nūtij certi, literæq; imperatoris Romam allatæ, quæ non tantum gaudium ab recenti metu attulerant (desierant enim victam Aetoliam metuere) quàm auerterunt famam: quòd ineuntibus id bellum grauis hostis & suis viribus, & quòd Annibalem rectorem militiæ haberet, visus fuerat. nihil tamen aut de cos. mittendo in Asiam mutandum, aut minuendas eius copias censuerunt: metu, ne cum Gallis foret bellandum. Haud multò post M. Aurelius Cotta, legatus L. Scipionis, cum Antiochi regis legatis, & Eumenes rex Rhodijque Romam venerunt. Cotta in senatu primùm, deinde in concione iussu patrum, quæ acta in Asia essent, exposuit. supplicatio inde in triduum decreta est, & XL. maiores hostiæ immolari iussæ. Tum omnium primum Eumeni senatus datus est. Is cum breuiter & egisset gratias patribus, quòd obsidione se ac fratrem exemissent, regnumq; ab iniurijs Antiochi vindicassent, & gratulatus esset, quòd mari terraq; prosperè res gessissent: quodq; regem Antiochum fufum fugatumq; & exutum castris, prius Europa, post & Asia, quæ cis Taurum montem est, expulissent: sua deinde merita malle eos ex imperatoribus suis legatisq; quàm se commemorante, cognoscere, dixit. Hæc approbantibus cunctis, iubentibusque dicere ipsum omissa in id verecundia, quid sibi à Senatu populoq; Romano tribui æquum censeret: propensius cumulatiusq;, si quo possit, prout eius merita sint, senatum facturum: ad ea rex. Si ab alijs sibi præmiorum optio deferretur, libenter, data modò facultate consulendi senatum Romanum, consilio amplissimi ordinis vsurum fuisse, ne quid aut immoderate cupisse, aut petisse parum modestè videri posset. verùm enim uero cum ipsi daturi sint, multò magis munificentiam eorum in se fratresq; suos, ipsorum arbitrij debere esse. Nihil hac oratione eius Patres cōscripti deterriti sunt, quo minus dicere ipsum iuberent. & cum aliquandiu, hinc indulgentia, hinc modestia, inter permittentes inuicem non magis mutua, quàm inexplicabili facilitate certatum esset, Eumenes templo excessit. Senatus in eadem perstare sententia, vt absurdum esse diceret, ignorare regem quid sperans aut petens venerit, quæ commoda regno suo sint, ipsum optimè scire: Asiam longè melius, quàm senatum nosse. reuocandum igitur & cogendū quæ vellet, quæq; sentiret, expromere. Reductus à prætore in templum rex, & dicere iussus: Perseuerassem, inquit, tacere p. c. nisi Rhodiorum legationem mox vocaturos vos scirem: & illis auditis, mihi necessitatē fore dicendi. quæ quidem eò difficilior oratio erit, quòd ea postulata eorū futura sunt, vt nō solum nihil quod contra me sit, sed ne quòd ad ipsos quidem propriè pertineat, petere videantur. agent enim causam ciuitatum Græcarum, & liberari eas dicent debere. quo impetrato, cui dubium est, quin & à nobis auersuri sint, non eas modò ciuitates, quæ

*Supplicatio in triduum
decreta ob res in Asia
feliciter gestas.*

Eumenes rex in Senatum introducit.

*Excessus ad Patres
oratio.*

A quæ liberabuntur, sed etiam veteres stipendiarias nostras: ipsi autem tanto obligatos beneficio, verbo socios, re vera subiectos imperio & obnoxios habituri sint? & (si dijs placet) cum has tantas opes affectabunt, dissimulabunt vlla parte id ad se pertinere: vos modò id decere, & conueniens esse antefactis, dicent. Hæc vos ne decipiat oratio, prouidendum vobis erit: neue non solum inæqualiter alios nimium deprimatis ex socijs vestris, alios præter modum extollatis: sed etiã ne qui aduersus vos arma tulerint, in meliore statu sint, quàm socij & amici vestri. Quod ad me attinet, in alijs rebus cecisse intra finem iutendiſſe. in certamine autem amicitia vestra, beneuolentia erga vos, honoris qui à vobis habebitur, minimè equo animo vinci possum. Hanc ego maximam hæreditatem à patre accepi, qui primus omnium Asiam Græciamq; incolentium in amicitiam vestram venit, eamq; perpetua & constanti fide ad extremum finem vitæ perduxit: nec animum duntaxat vobis bonum ac fidelem præstitit, sed omnibus interfuit bellis, quæ in Græcia gessistis, terrestribus naualibusq;: omni genere com meatuum ita, vt nemo sociorum vestrorum æquari vlla parte posset, vos adiuuit. postremò cum Bæotos ad societatem vestram honoraretur, in ipsa concione inter mortuos, haud multò post expirauit. Huius ego vestigia ingressus, voluntati quidem & studio incolendis vobis adijcere (etenim inexuperabilia hæc erant) nihil potui: rebus ipsis **C** meritisq; et impensis officiorum vt superare possem, fortuna, tempora, Antiochus, & bellum in Asia gestum præbuerunt materiam. Rex Asiæ, & partis Europæ Antiochus filiam suam in matrimonium mihi dabat: restituebat extemplo ciuitates, quæ defecerant à nobis: spem magnam in posterum amplificandi regni faciebat, si secum aduersus vos bellum gessissem. Non gloriabor eo, quòd nihil in vos deliquerim. illa potius, quæ vetustissima domus nostre vobiscum amicitia digna sunt, referam. terrestribus naualibusq; copijs, vt nemo vestrorum sociorum me equiparare posset, imperatores vestros adiuui, com meatus terra mariq; suppeditaui: naualibus prælijs, quæ multis locis facta sunt, omnibus affui: nec labori meo, nec periculo vsquam peperci: quod miserrimum est **D** in bello, obsidionem passus sum, Pergami inclusus cum discrimine vltimo simul vitæ regniq; liberatus deinde obsidione, cum alia parte Antiochus, alia Seleucus circa arcem regni mei castra haberent, relictis rebus meis tota classe ad Hellepontum L. Scipioni cos. vestro occurri, vt eum in traiciendo exercitu adiuuarem. Postquàm in Asiam exercitus vester est transgressus, nunquam à cos. abscessi: nemo miles Romanus magis assiduus in castris vestris fuit, quàm ego, fratresq; mei. nulla expeditio, nullum equestre prælium sine me factum est, in acie ibi steti: eam partem sum tutatus, in qua me cos. esse voluit. Nò sum hoc dicturus Patres conscripti, quis hoc bello meritis erga vos mecum comparari potest? ego nulli omnium neq; populorum, neq; regum, quos in magno honore habetis, nò ausim me comparare. Masaniſſa hostis vobis antè quàm socius fuit: nec incolumi regno cum auxilijs suis, sed extorris, expulsus, amissis omnibus copijs, cum turma equitum in castra confugit vestra. tamè eum, quia in Africa aduersus Syphacem & Carthaginienses fideliter atq; impiprè vobiscum stetit, non in patrium solum regnum restituisſis, sed adiecta opulentissima parte Syphacis regni, præpotentem inter Africæ reges fecistis. Quo tandem igitur nos præmio atque honore digni apud vos sumus, qui nunquam hostes, semper socij fuimus? pater, ego, fratresque mei non in Asia tantum, sed etiam procul ab domo in Peloponneso, in Bæotia, in Aetolia, Philippi, Antiochi, Aetolico bello, terra mariq; pro vobis arma tulimus. Quid ergo postulas? dicat aliquis. Ego Patres conscripti quoniam dicere utiq; volentibus vobis

*Rhodiorum legatorum
in senatu oratio.*

parendum est, si vos ea mente ultra Tauri iuga Antiochum emouistis, ut ipsi ^R
 teneretis eas terras: nullos accolas, nec finitimos habere, quam vos malo: nec
 vlla alia re tutius stabiliusque regnum meum futurum spero: sed si vobis de-
 dere inde, atque exercitus deducere in animo est: neminem digniorem esse ex
 sociis vestris, qui bello à vobis parta possideat, quam me, dicere ausim. At
 enim magnificum est liberare ciuitates seruas. ita opinor, si nihil hostile ad-
 uersus vos fecerunt. sin autem Antiochi partis fuerunt, quanto est vestra pru-
 dentia & æquitate dignius, sociis benemeritis, quam hostibus vos consulere?
 Grata oratio regis patribus fuit, & facile apparebat munificè omnia & pro-
 penso animo facturos. Interposita Smyrnæorum brevis legatio est, quia non
 aderant quidam Rhodiorum, Collaudatis egregiè Smyrneis, quod omnia vl- ^G
 tima pati, quam se regi tradere maluissent: introducti Rhodij sunt. quorum
 princeps legationis, expositis iniitijs amicitiae cum populo Romano meritisque
 Rhodiorum Philippi prius, deinde Antiochi bello: Nihil, inquit, nobis tota
 nostra actione Patres conscripti neque difficilius, neque molestius est, quam
 quod cum Eumene nobis disceptatio est, cum quo vno maximè regum, &
 priuatum singulis, & quod magis nos mouet, publicum ciuitati nostræ ho-
 spitium est. cæterum non animi nostri Patres conscripti nos, sed rerum natura,
 quæ potentissima est, disiungit: ut nos liberi etiam aliorum libertatis causam
 agamus, reges serua omnia, & subiecta imperio suo esse velint. Vt cunque ta-
 men res se habet, magis verecundia nostra aduersus regem nobis obstat, quam ^H
 ipsa disceptatio aut nobis impedita est, aut vobis perplexam deliberationem
 præbitura videtur. nam si aliter socio, atque amico regi, & benemerito hoc ipso
 in bello, de cuius præmijs agitur, honos haberi nullus posset, nisi liberas ciui-
 tates ei in seruitutem traderetis, esset deliberatio anceps: ne aut regem ami-
 cum inhonoratum dimitteretis, aut decederetis instituto vestro, & gloriam
 Philippi bello partam nunc seruitute tot ciuitatum deformaretis: sed ab hac
 necessitate aut gratiae in amicum minuendæ, aut gloriæ vestræ, egregiè vos
 fortuna vindicat. est enim deum benignitate non gloriosa magis, quam di-
 ues victoria vestra: quæ vos facile isto velut ære alieno exoluat. nam & Ly-
 caonia & Phrygia vtraque, & Pisidia omnis, & Chersonnesus, quæque circumia- ^I
 cent Europæ, in vestra sunt potestate: quarum vna quælibet regi adiecta, mul-
 tiplicare regnum Eumenis potest: omnes verò datæ, maximis eum regibus
 æquare. licet ergo vobis & præmijs belli ditare socios, & non decedere insti-
 tuto vestro: & meminisse, quem titulum prætenderitis prius aduersus Phi-
 lippum, nunc aduersus Antiochum belli: quid feceritis Philippo victo, quid
 nunc à vobis, non magis quia fecistis, quam quia id vos facere decet, deside-
 retur atque expectetur. alia enim alijs & honesta & probabilis est causa armo-
 rum. illi agrum, hi vicos, hi oppida, hi portus oramque aliquam maris ut pos-
 sideant. vos nec cupistis hæc, antequam haberetis: nec nunc, cum orbis ter-
 rarum in ditione vestra sit, cupere potestis. pro dignitate & gloria apud omne ^K
 genus humanum, quod vestrum nomen imperiumque iuxta ac deos im-
 mortales iam pridem intuetur, pugnaistis. quæ parare & quærere arduum
 fuit, nescio an tueri difficilius sit. gentis vetustissimæ nobilissimæque vel fa-
 ma rerum gestarum, vel omni commendatione humanitatis doctrinarum-
 que, tuendam ab seruitio regio libertatem suscepistis. hoc patrocinium rece-
 ptæ in fidem & clientelam vestram vniuersæ gentis perpetuum vos præstare
 decet. Non quæ in solo modo antiquo sunt, Græcæ magis vrbes sunt, quam
 coloniæ earum, illinc quondam profectæ in Asiam: nec terra mutata muta-
 uit genus aut mores. certare pio certamine cuiuslibet bonæ artis ac virtutis
 ausi sumus cum parentibus quæque ciuitas, & conditoribus suis. Adistis Græ-
 ciæ,

A ciæ, ad istas Asiæ vrbes plerique. nisi quòd longius à vobis absumus, nulla vincimur alia re. Massilienses, quos, si natura insita velut ingenio terræ vinci posset, iam pridem efferassent tot indomitæ circumfusæ gentes, in eo honore, in ea merito dignitate audimus apud vos esse, ac si medium vmbilicum Græciæ omnia mores & leges & ingenium syncerum integrumq; à contagione acolarum seruarunt. Terminus est nunc imperij vestri mons Taurus. quicquid intra eum cardinem est, nihil longinquum vobis videri debet. quò arma vestra peruenerunt, eodem ius hinc profectum perueniat. Barbari, quibus pro legibus semper dominorum imperia fuerunt, quo gaudent, reges habeant:

B Græci suam fortunam, vestros animos gerunt. domesticis quondam viribus etiam imperium amplectebantur. nunc imperiū vbi est, ibi vt sit perpetuum, optant: libertatem vestris tueri armis satis habent, quoniam suis non possunt. At enim quædam ciuitates cum Antiocho senserunt: & aliæ prius cum Philippo, & cum Pyrrho Tarentini, ne alios populos enumerem. Carthago libera cum suis legibus est. huic vestro exemplo quantum debeatis, videte Patres conscripti. inducetis in animum negare Eumenis cupiditati, quod iustissimæ iræ vestræ negastis. Rhodij & in hoc & in omnibus bellis, quæ in illa ora gessistis, quàm forti fidelique opera vos adiuuerimus, vestro iudicio relinquimus, nunc in pace id consilium afferimus, quòd si comprobaueritis, magni-

C ficentius vos victoria vsos esse, quàm vicisse, omnes existimaturi sint. Apta magnitudini Romanæ oratio visa est. Post Rhodios Antiochi legati vocati sunt. Ij vulgato petentium veniam more, errorem fassi regis, obtestati sunt Patres conscriptos, vt suæ potius clementiæ, quàm regis culpæ, qui satis superque poenarum dedisset, memores consulerent: postremò pacem datam à L. Scipione imperatore, quibus legibus dedisset, confirmarent autoritate sua. Et senatus eam pacem seruandam censuit, & paucos post dies populus iussit. fœdus in capitolio cum Antipatro principe legationis, & eodem fratris filio regis Antiochi est ictum. Auditæ deinde & aliæ legationes ex Asia sunt. quibus omnibus datum est responsum, decem legatos more maiorum senatum missurum ad res Asiæ disceptandas, componendasq;: summam tamen hanc fore, vt cis Taurum montem quæ intra regni Antiochi fines fuissent, Eumeni attribuerentur, præter Lyciam Cariamque, vsque ad Mæandrum amnem, ea ciuitatis Rhodiorum essent. cæteræ ciuitates Asiæ, quæ Attali stipendiariæ fuissent, eadem Eumeni vectigal penderent: quæ vectigales Antiochi fuissent, eæ liberæ atq; immunes essent. Decem legatos hos decreuerunt, Q. Minutium Rufum, L. Furium Purpurionem, Q. Minutium Thermum, Ap. Claudium Neronem, Cn. Cornelium Merulam, M. Iunium Brutum, L. Aurunculeium, L. Aemylium Paulum, P. Cornelium Lentulum, P. Aelium Tiberonem. His, quæ præsentis disceptationis essent, libera mandata. De sum-

E ma rerum senatus constituit. Lycaoniam omnem & Phrygiam vtranque & Mysiam, regias syluas, & Lydiæ Ioniæque, extra ea oppida quæ libera fuissent, quo die cum rege Antiocho pugnatum est, & nominatim Magnesium ad Sipyllum, & Cariam, quæ Hydrela appellatur, agrumq; Hydreletanum ad Phrygiam vergentem, & castella vicosque ad Mæandrum amnem, & oppida, nisi quæ libera ante bellum fuissent, Telmessum item nominatim, & castra Telmessum, præter agrum qui Ptolemæi Telmessij fuisset: hæc omnia, quæ suprascripta sunt, regi Eumeni iussa dari. Rhodijs Lycia data, extra eundem Telmessum, & agrum qui Ptolemæi Telmessi fuisset, hæc & ab Eumene & ab Rhodijs excepta. Ea quoque his pars data Cariæ, quæ propior Rhodium insulam trans Mæandrum amnem est, oppida, vici, castella, agri, qui ad Pisidiam vergunt:

nisi

*Antiochi regis legati
in senatū introducti.*

*Decem legati mittuntur
ad res Asiæ componendas.*

*Senatusconsultum de
summa rerum Asiæ.*

nisi quæ eorum oppida in libertate fuissent, pridie quàm cum Antiocho rege in Asia pugnatum est. Pro his cum gratias egissent Rhodij, de Solis vrbe, quæ in Cilicia est, egerunt. Argis & illos, sicut sese, oriundos esse. ab ea germanitate fraternam sibi cum ijs charitatem esse. petere hoc extraordinarium munus, vt eam ciuitatem ex seruitute regia eximerent. Vocati sunt regis Antiochi legati, actumq; cum ijs est: nec quicquam impetratum, testante fœdera Antipatro: aduersus quæ ab Rhodijs non Solos, sed Ciliciam peti, & iuga Tauri transcendendi. Reuocatis in senatum Rhodijs, cum quantoperè tenderet legatus regius, exposuissent patres, adiecerunt: si vtiq; eam rem ad ciuitatis suæ dignitatem pertinere censerent Rhodij, senatum omni modo expugnaturum pertinaciam legatorum. Tum verò impensius, quàm antè, Rhodij gratias egerunt: cessurosq; se potius arrogantia Antipatri, quàm causam turbandæ pacis præbituros, dixerunt. ita nihil de Solis mutatum est. Per eos dies, quibus hæc gesta sunt, legati Massiliensium nuntiauerunt, L. Bæbium Prætorem in prouinciam Hispaniam proficiscentem, ab Liguribus circumuentum, magna parte comitum cæsa, vulneratum ipsum cum paucis sine lictoribus Massiliam perfugisse, & intra triduum expirasse. Senatus ea re audita decreuit, vt P. Iunius Brutus, qui proprætor in Hetruria esset, prouincia exercituq; traditis vni cui videretur ex legatis, ipse in vltiorem Hispaniam proficisceretur, eaque ei prouincia esset. Hoc Senatusconsultum, literæque à Sp. Posthumio Prætore in Hetruria missæ sunt. profectusque in Hispaniam est. P. Iunius pro-

prætor. in qua prouincia prius aliquanto, quàm successor veniret; L. Aemilius Paulus, qui postea regē Persea magna gloria vicit, cum priore anno haud prosperè rem gessisset: tumultuario exercitu collecto, signis collatis cum Lusitanis pugnavit. fusi fugatiq; sunt hostes. cæsa decem & octo millia armatorum, tria millia CCC. capti, & castra expugnata. Huius victoriæ fama tranquilliores in Hispania res fecit. Eodem anno ante diem tertium calendas Ianuarias Bononiam Latinam coloniam ex Senatuscōsulto L. Valerius Flaccus, M. Attilius Serranus, L. Valerius Tappo triumviri deduxerunt. tria millia hominum sunt deducta, equitibus septuagena iugera, cæteris colonis quinquagena sunt data. ager captus de Gallis Boijs fuerat. Galli Tuscos expulerant. Eodem anno censuram multi & clari viri petierunt. quæ res tanquàm in se parum magni certaminis causam haberet, aliam contentionem multò maiorem excitauit. petebant T. Quintius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio. L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato, M. Claudius Marcellus, M. Acilius Glabrio, qui Antiochum ad Thermopylas Aetolosq; deuicerat. in hunc maximè, quòd multa congiaria habuerat, quibus magnam partem hominum obligarat, fauor populi se inclinabat. Id cum ægrè paterentur tot nobiles, nouum sibi hominem tantum præferri, P. Sempronius Gracchus, & C. Sempronius Rutilus Tribuni plebis ei diem dixerunt, quòd pecuniæ regiæ prædæq; aliquantum captæ in Antiochi castris, neq; in triumpho tulisset, neq; in ærarium detulisset. Varia testimonia legatorum tribunorumq; militum erant. M. Cato ante alios testes conspiciebatur. cuius auctoritatem perpetuo tenore vitæ partam toga candida eleuabat. is testis, quæ vasa aurea atque argentea captis castris inter aliam prædam regiam vidisset, ea se in triumpho negabat vidisse. postremò in huius maximè inuidiam desistere se petitione Glabrio dixit, quando quod taciti indignarentur nobiles homines, id æquè nouus competitor inæstimabili periurio incesset. *centum millium mulcta irrogata erat. bis de ea re certatum est. tertio, cum de petitione destitisset reus, nec populus de mulcta suffragium ferre voluit, & tribuni eo negotio destiterunt. Censores, T. Quintius Flamininus, M. Claudius Marcellus creati. Per eosdem

Ligures L. Bæbium
Pr. circumueniunt.

L. Aemilius Paulus
Lusitanos fudit ac fugauit.

Magnum inter Censuræ candidatos certamen.

*Val. 1000 coro.

L. Aemy-

A L. Aemylio Regillo, qui classe præfectum Antiochi regis deuicerat, extra urbem in æde Apollinis cum senatus datus esset, auditis rebus gestis eius, quantiscum classibus hostium dimicasset, quot inde naues demersisset aut cepisset, magno consensu patrum triumphus naualis est decretus. Triumphauit Cal. Februarijs. in eo triumpho vnde quinquaginta coronæ aureæ translatae sunt, pecuniæ nequaquam tanta pro specie regij triumphij, * tetradrachma Attica xxxiiii. millia dcc * cistophorum cxxxii. millia. ccc. Supplicationes deinde fuerunt ex senatuscōsulto, quod L. Aemylius Paulus in Hispania prosperè rem gessisset. Haud ita multò post L. Scipio ad urbem venit. qui, ne cognomine fratri cederet, Asiaticum se appellari voluit. & in senatu, & in concione de rebus ab se gestis differuit. Erant qui fama id maius bellum, quàm difficultate rei fuisse interpretarētur. vno memorabili prælio debellatum, gloriamq; eius victoriæ defloratam ad Thermopylas esse. Cæterum verè æstimanti, Aetolicum magis ad Thermopylas bellum, quàm regium fuit. quota enim parte virium suarum ibi dimicauit Antiochus? in Asia totius Asiæ steterunt vires, ab vltimis orientis omnium gentium contractis auxilijs. Merito ergo & dijs immortalibus, quantus maximus poterat, habitus est honos, quod ingentem victoriam facilem etiam fecissent, & imperatori triumphus est decretus. Triumphauit mense intercalario pridie Cal. Martias. qui triumphus spectaculo oculorum maior, quàm Africani fratris eius fuit, recordatione rerum, & æstimatione periculi certaminisq; non magis comparandus, quàm si imperatorem imperatori, aut Antiochum ducē Annibali conferres. Tulit in triumpho signa militaria cccxxxiiii. oppidorum simulachra cxxxiiii. eburneos dentes mille ccxxi. aureas coronas cccxxxiiii. * argenti pondo cxxxvii. millia, & ccccx. * tetradrachmum Atticorum cccxxxiiii. millia, .: cistophorum cccxxxii. millia, & lxx. * nummos aureos Philippeos cxi. millia: vasorum argenteorum (omnia cæcata erant) * mille pondo, & ccccxiii. aureorum * mille pondo xxiiii. & duces regij præfecti, & purpurati duo & xxx. ante currum ducti. Militibus * quiniuiceni denarij dati, duplex centurioni: triplex equiti. & stipendium militare, & frumentum duplex post triumphum datum.

D prælio in Asia factò duplex dederat. Triumphauit anno ferè, posteaquam consulatu abiit. Eodem ferè tempore & Cn. Manlius cos. in Asiam, & Q. Fabius Labeo Pr. ad classem venit. Cæterum cos. non deerat cum Gallis belli materia. mare pacatum erat, deuicto Antiocho. cogitanti itaq; Fabio, cui rei potissimum insisteret, ne otiosam prouinciam habuisse videri posset: optimum visum est, in Cretam insulam trajicere. Cydoniatæ bellum aduersus Gortynios Gnosiosq; gerebant, & captiuorum Romanorum, atq; Italici generis magnus numerus in seruitute esse per totam insulam dicebatur. Classe ab Epheso profectus, cum primum Cretæ littus attigit, nuntios circa ciuitates misit, vt armis absisterent, captiuosq; in suis quæq; urbibus agrisque conquisitos reducerent, & legatos mitterent ad se, cum quibus de rebus ad Cretenses pariter Romanosq; pertinentibus ageret. Nihil magnopere ea Cretenses mouerunt. captiuos, præter Gortynios, nulli reddiderunt. Valerius Antias ad quatuor millia captiuorum, quia belli minas timuerunt, ex tota insula reddita scripsit: eamq; causam. Fabio, cum rem nullam aliam gessisset, naualis triumphij impetrandi ab senatu fuisse. à Creta Ephesum Fabius redijt: inde tribus nauibus in Thraciæ oram missis, ab Aeno & Marona præsidia Antiochi deduci iussit, vt in libertate eæ ciuitates essent.

L. Aemylius Regillus triumphat.

* Val. cor. 13880.

* Coron. 10534.

L. Scipio Asiaticus cognominatur.

L. Scipionis Asiatici triumphus.

* Coron. 1374200.

* Coron. 89600.

* Cor. 26485 $\frac{1}{2}$.

* Coron. 420000.

* Coron. 14240.

* Coron. 114688.

* Coron. 2. cum dimidio.

MARCUS Fulvius consul in Epiro Ambracienses obsessos, per deditiōem accepit: Cephaleniam subegit: Aetoli perdomitis pacem dedit. Cn. Manlius consul collega eius Gallogracos, Tolistobogios, Teftofagos, & Trocmos, qui Brenno duce in Asiam transierant, cum soli citra Taurum montem minimè parerent, vicit. Eorum origo, & cum ea loca quae tenent, occupauerintq̃, referuntur. Exemplum quoque virtutis & pudicitiae in foemina traditur. quae cum regie Gallogratorum vxor fuisset, capta, centurionem qui ei vim intulerat, occidit. Lustrum à censoribus conditum est. censae sunt civium capita CCLVIII. millia, & CCCXXVIII. Cum Ariarathes rege Cappadociae amicitia iuncta est. Cn. Manlius, contradicentibus decem legatis, ex quorum consilio foedus cum Antiocho conscripserat: de Gallogracis, acta pro se causa in senatu triumphavit. Scipio Africanus, die ei dicta, ut quidam aiunt, à Q. Petilio Aetio tribuno plebis, ut quidam à Naenio, quod praeda ex Antiocho capta ararium fraudasset: posteaquam is dies venit, euocatus in Rostra, Hac die, inquit, Quirites Carthaginem vici: & proficiente populo, Capitolium ascendit: inde, ne amplius tribunitijs iniurijs vexaretur, in voluntarium exilium Litternum concessit, incertum ubi an Roma defunctus. nam eius monumentum utrobique fuit. L. Scipio Asiaticus frater Africani, eodem peculatus crimine actus, damnatusq̃, cum in vincula & carcerem duceretur: Tib. Sempronius Gracchus trib. pleb. qui antea Scipionibus inimicus erat, intercessit: & ob id beneficium Africani filiam duxit. Cum praetor quaestores in bona eius publice possidenda misisset, non modo in ijs nullum vestigium pecuniae regiae apparuit, sed nequaquam tantum in ararium redactum, quanta summa erat damnatus, collata à cognatis & amicis innumerabilem pecuniam accipere noluit: quae necessaria ei erant ad cultum, retenta.

Athamania sub praefectis Philippi tenebatur.

DVM in Asia bellum geritur, ne in Aetolia quidem quietæ res fuerant, principio à gente Athamanum orto. Athamania ea tempestate, pulso Aminandro, sub praefectis Philippi regio tenebatur praesidio: qui superbo atque immodico imperio desiderium Aminandri fecerant. Exulanti tum Aminandro in Aetolia literis suorum, indicantium statum Athamaniae, spes recuperandi regni facta est, remissi que nuntij ab eo ad principes Argitheam, (id enim caput Athamaniae erat) si popularium animos satis perspectos haberet, impetrato ab Aetolis auxilio, in Athamania se venturum cum delectis Aetolorum, quod consilium esset gentis, & Nicandro praetore. Quos ubi ad omnia paratos esse vidit, certiores subinde facit, quo die cum exercitu Athamania ingressurus esset. Quatuor primo fuere coniurati aduersus Macedonum praesidium. hi senos sibi adiutores ad rem gerendam assumpserunt. deinde paucitate parum freti, quae celandae rei quam agenda aptior erat, parem priori numerum adiecerunt. ita duo & quinquaginta facti, quadrifariam se diuiserunt: pars vna Heracleam, altera Tetraphyliam petit, ubi custodia regiae pecuniae esse solita erat, tertia Theudoriam, quarta Argitheam. Ita inter omnes convenit, ut primo quieti, velut ad priuatam rem agenda venissent, in foro obuersarentur: die certa multitudinem omnem convocarent ad praesidia Macedonum arcibus expellenda. Vbi ea dies aduenit, & Aminander cum mille Aetolis in finibus erat: ex composito quatuor simul locis praesidia Macedonum expulsa, literaeque in alias vrbes passim dimissae, ut vindicarent sese ab impotenti dominatione Philippi, & restituerent in patrium ac legitimum regnum. Undique Macedones expelluntur. Theium oppidum, literis à Zenone praefecto praesidij interceptis, & arce ab regijs occupata, paucos dies obsidentibus restitit: deinde id quoque traditum Aminandro est, & omnis Athamania in potestate erat, praeter Athenaeum castellum, finibus Macedoniae subiectum. Philippus audita defectione Athamaniae, cum sex millibus armatorum profectus ingenti celeritate Gomphos peruenit. ibi relicta maiore parte exercitus (neque enim ad tanta itinera suffecissent) cum duobus millibus Athenaeum, quod unum à praesidio suo retentum fuerat, peruenit. inde proximis tentatis, cum facile animadvertisset caetera hostilia esse, Gomphos regressus, omnibus copijs simul in Athamania redijt. Zenonem inde cum mille peditibus praemissum Ethiopiam occupare iubet, opportunè Argitheae imminentem: quem ubi teneri à suis locum vidit, ipse circa templum Ioui sacrum posuit castra. ibi unum diem foeda tempestate retentus, postero die ducere ad Argitheam intendit. Euntibus extemplo apparere

Macedones expelluntur orbibus Athamaniae.

A paruere Athamanes, in tumulos imminentes viæ discurrentes. ad quorum conspectum cōstitere prima signa, totoq; agnime pauor & trepidatio erat: & pro se quisq;, quidnam futurum esset, cogitare, si in valles subiectas rupibus agmen foret demissum. Hęc tumultuatio regem cupientem, si se sequerentur, raptim euadere angustias, reuocare primos, & eadem qua venerat via referre coëgit signa. Athamanes primò ex interuallo quieti sequebatur. posteaquam Aetoli se coniunxerunt, hos, vt ab tergo agmini instarent, reliquerunt. ipsi à la-
 teribus se circumfuderunt. quidā per notos calles breuiore via prægressi, transi-
 tus in sedere: tantumq; tumultus Macedonibus est iniectum, vt fugæ magis
 effusè, quàm itineris ordinati modò, multis armis virisq; relictis, flumen tra-
 iece-
 B iecerint. Hic finis sequendi fuit. inde tutò Macedones Gomphos, & à Gom-
 phis in Macedoniam redierunt. Athamanes Aetoliq; Ethiopiam ad Zenonem
 ac mille Macedonas opprimendos vndique concurrerunt. Macedones pa-
 rum loco freti, ab Ethiopia in altiore diruptioremq; vndique tumulum
 concessere. quo pluribus locis aditu inuento, expulere eos Athamanes: di-
 persosque & per inuias atque ignotas rupes iter fugæ non expedientes, par-
 tim ceperunt, partim interfecerunt. multi pauore in derupta præcipitati, per-
 pauci cum Zenone ad regem euaserunt. postero die per inducias sepelien-
 di cæsos potestas facta est. Aminander recuperato regno legatos Romam ad
 senatum, & ad Scipiones in Asiam, Ephesi post magnum cum Antiocho præ-
 C lium morantes, misit. Pacem petebat, excusabatque sese, quòd per Aetolos
 recuperasset paternum regnum. Philippum incusabat. Aetoli ex Athamania
 in Amphilochos profecti sunt, & maioris partis voluntate in ius ditionemq;
 totam redegerunt gentem. Amphilochia recepta (nam fuerat quondam Ae-
 tolorum) eadem spe in Aperantiam transcenderunt. ea quoque magna ex
 parte sine certamine in ditionem venit. Dolopes nunquam Aetolorum
 fuerant: Philippi erant. hi primùm ad arma concurrerunt: cæterum postea-
 quam Amphilochos cum Aetolis esse, fugamque ex Athamania Philippi, &
 cædem præsidij eius acceperunt, & ipsi à Philippo ad Aetolos deficiunt. Quibus
 circumiectis gentibus, iam vndiq; se à Macedonibus tutos credentibus esse
 D Aetolis, fama affertur: Antiochum in Asia victum ab Romanis. nec ita mul-
 to post legati ab Roma rediere, sine spe pacis: Fuluiumque cos. nuntiantes
 iam cum exercitu traiecisse. His territi, prius ab Rhodo & Athenis legationi-
 bus excitis, vt per authoritatem ciuitatum earum suæ preces nuper repudia-
 tæ faciliorem aditum ad senatum haberent: principes gentis ad tentandum
 vltimam spem Romam miserunt, nihil ne bellum haberent, priusquam penè
 in conspectu hostis erat, præmeditati. Iam M. Fuluius Apolloniam exercitu
 traiecto, cum Epirotarum principibus consultabat, vnde bellum inciperet.
 Epirotis Ambraciam placebat aggredi: quæ tum contribuerat se Aetolis. siue
 ad tuendam eam venirent Aetoli, apertos circà campos ad dimicandum ef-
 F se: siue detrectarent certamen, oppugnationem fore haud difficilem. nam &
 copiam in propinquo materiæ ad aggeres excitandos, & cætera opera esse: &
 Arethontem nauigabilem amnem opportunum ad comportanda quæ vsui
 sint, præter ipsa mœnia fluere: & æstatem aptam rei gerendæ adesse. His per-
 suaferunt, vt per Epirum duceret. Consuli ad Ambraciam aduenienti, magni
 operis oppugnationis visa est. Ambracia tumulo aspero subiecta est. Perran-
 them incolæ vocant. vrbs, quæ murus vergit in campos & flumen, occiden-
 tem: arx, quæ posita in tumulo est, orientem spectat. amnis Arethon ex Acar-
 nania fluens cadit in sinum maris, ab nomine propinquæ vrbs Ambraciam
 appellatum. præterquam quod hinc amnis munit, hinc tumuli, muro quo-
 que firmo septa erat, patente in circuitu paulò amplius tria millia passuum.

*Aetoli coniungunt se
Athamanibus.*

*Aetoli recipiunt Am-
philochiam & Ape-
rantiam.*

*Dolopes ad Aetolos
deficiunt.*

*Fuluius consul Am-
braciam oppugnat.*

Fulvius bina à campo castra modico inter se distantia intervallo, vnum castrum stellum loco edito contra arcem obiecit. ea omnia vallo ac fossa ita iungere parat, ne exitus inclusis ab vrbe, neue aditus foris ad auxilia intromittenda esset. Ad famam oppugnationis Ambraciae Stratum iam edicto Nicandri Praetoris conuenerant Aetoli. inde primò copijs omnibus ad prohibendam obsidionem venire, in animo fuerat. deinde posteaquam urbem iam magna ex parte operibus septam viderunt, Epirotarum trans flumen loco plano castra posita esse: diuidere copias placuit. cum mille expeditis Eupolemus Ambraciam profectus, per nondum commissa inter se munimenta urbem intrauit. Nicandro cum cætera manu primò Epirotarum castra nocte aggredi consilium fuerat: haud facili ab Romanis auxilio, quia flumen intererat. deinde periculosum inceptum ratus, ne qua sentirent Romani, & regressus inde intutum non esset: deterritus ab hoc consilio ad depopulandam Acarnaniam iter conuertit. eos iam munimentis, quibus sepienda vrbs erat: iam operibus, quæ admouere muris parabat, perfectis, quinque simul locis moenia est aggressus: tria paribus interuallis faciliore aditu à campo, aduersus Pyrrheum quod vocant, admouit: vnum è regione Aesculapij, vnum aduersus arcem. arietibus muros quatiebat: asseribus falcatis detergebat pinnas. Oppidanos primò & ad speciem, & ad ictus mœnium cum terribili sonitu editos pauor ac trepidatio cepit. deinde vt præter spem stare muros viderunt: collectis rursus animis, in arietes tollentibus libramenta plumbi aut saxorum, stipitesue robustos incutiebant, falces anchoris ferreis iniectis in interiorem partem muri trahentes asserem perfringebant: ad hoc eruptionibus & nocturnis in custodias operum, & diurnis in stationes vltro terrorem inferebant. In hoc statu res ad Ambraciam cum essent, iam Aetoli à populatione Acarnaniae Stratum redierant. inde Nicander Praetor spem nactus soluendæ incepto forti obsidionis, Nicodamum quendam cum Aetolis quingentis Ambraciam intromittit. noctem certam, tempusq; etiam noctis constituit, quo & illi ab vrbe opera hostium, quæ aduersus Pyrrheum erant, aggredierentur, & ipse ad castra Romana terrorem faceret: posse ratus ancipiti tumultu, & nocte augente pauorem, memorabilem rem geri. Et Nicodamus intempesta nocte, cum alias custodias fefellisset, per alias impetu constanti erupisset, superato brachio in urbem penetrat, animique aliquantum ad omnia audenda & spei obsessis adiecit: & simul constituta nox venit, ex composito repente opera est aggressus. Id inceptum conatu, quàm effectu grauius fuit, quia nulla ab exteriori parte vis admota est: seu metu deterrito prætore Aetolorum, seu quia potius visum est Amphilocho opem ferre nuper receptis: quos Perseus Philippi filius missus ad Dolopiam Amphilochosque recipiendos, summa vi oppugnabat. Tribus locis, sicut ante dictum est, ad Pyrrheum opera Romana erant. quæ omnia simul, sed nec apparatu, nec vi simili Aetoli aggressi sunt. alij cum ardentibus facibus, alij stuppam picemque & malleolos ferentes, tota collucente flammis acie, aduenere: multos primo impetu custodes oppresserunt. deinde posteaquam clamor tumultusque in castra est perlatus, datumque à consule signum, arma capiunt, & omnibus portis ad opem ferendam effunduntur. vno in loco ferro ignique gestares est. à duobus irritò incepto, cum tentassent magis quàm inissent certamen, Aetoli abscesserunt. atrox pugna in vnū inclinauerat locū. ibi diuersis partibus duo duces, Eupolemus & Nicodamus pugnantes hortabantur, & propè certa fouebant spe. iam Nicandrum ex composito affore, & terga hostium inuasurum. Hæc res aliquandiu animos pugnantium sustinuit. cæterum posteaquā nullum ex composito signum à suis accipiebant, & crescere numerum hostium cernebant, destituti

*Aetoli populantur
Acarnaniam.*

*Perseus Philippi filius
Dolopes Amphilo-
chosque oppugnat.*

A destituti segnius instare: postremò re omiſſa, iam vix tuto receptu, fugiētes in urbem compelluntur, parte operum incenſa, & pluribus aliquanto, quàm ipſi ceciderant, interfectis. quod ſi ex compoſito acta res fuiſſet, haud dubium. Ambracienſes, quiſque intus erant Aetoli, non ab eius ſolùm noctis incœpto reſeſſere, ſed in reliquum quoque tempus, velut proditi à ſuis, ſegniores ad pericula erant. iam nemo eruptionibus, vt antè, in ſtationes hoſtium, ſed diſpoſiti per muros & turres ex tuto pugnabant. Perſeus vbi aſſeſſe Aetolos agros, Amphilochia exceſſit, atque in Macedoniam redijt. Et Aetolos inde

B auocauit populatio maritimæ oræ. Pleuratus Illyriorum rex cum ſexaginta lembis Corinthium ſinum inuectus, adiunctis Achæorum, quæ Patris erant, nauibus, maritima Aetoliæ vaſtabat. aduerſus quos mille Aetoli miſſi, quacunq; ſe claiſſis circumegerat, per littorum anfractus breuioribus ſemitis occurrebant. Et Romani ad Ambraciam pluribus locis quatiendo arietibus muros, aliquantum urbis nudauerant: nec tamen penetrare in urbem poterant. nam & pari celeritate nouus pro diruto murus obijciebatur, & armati ruinis ſuperſtantes inſtar munimenti erant. Itaq; cùm aperta vi parum procederet Coſ. res, cuniculum occultum, vineis antè conſectò loco, agere inſtituit. & aliquandiu, cùm dies noctesq; in opere eſſent, non ſolùm ſub terra fodientes, ſed egerentes etiam humum, ſefellere hoſtem. tumulus repente terræ eminens, index operis oppidanis fuit. pauidiq; ne iam ſubrutis muris facta in urbem via eſſet, ſoſſam intra murum è regione eius operis, quod vineis conſectum erat, ducere inſtituunt. cuius vbi ad tantam altitudinem, quantæ eſſe ſolum infimum cuniculi poterat, peruenerunt: ſilentio facto pluribus locis aure admota, ſonitum fodientium captabant. quem vbi acceperunt, aperiunt rectam in cuniculum viam. nec fuit magni operis, momento enim ad inane, ſuſpenſo fulturis ab hoſtibus muro, peruenerunt. ibi commiſſis operibus, cùm è ſoſſa in cuniculum patèret iter, primò ipſis ferramētis, quibus in opere uſi erant: dein celeriter armati etiam ſubeuntes occultā ſub

C terram ediderunt pugnam. ſegnior deinde ea facta eſt, interſipientibus cuniculum, vbi vellent, nunc cilicijs prætentis, nunc foribus raptim obiectis. Noua etiam haud magni operis aduerſus eos qui in cuniculo erant, excogitata res eſt. dolium à fundo pertuſum, quā fiſtula modica inferi poſſet, & fiſtulam ferream, operculumq; dolij ferreum, & ipſum pluribus locis perforatum fecerunt. hoc tenui pluma completum dolium ore in cuniculum verſo poſuerunt: per operculi foramina prælongæ haſtæ, quas ſariſſas vocant, ad ſummo uendos hoſtes eminebant, ſcintillam leuem ignis inditam plumę, folle fabrili ad caput fiſtulæ impoſito, flando accenderunt. inde non ſolùm magna vis ſumi, ſed acrior etiam foedo quodam nidore ex aduſta pluma cùm totum cuniculum compleſſet, vix durare quiſquam intus poterat. Cùm in hoc ſtatu res

E ad Ambraciam eſſet: legati ab Aetolis Phaneas & Damoteles cum liberis mandatis decreto gentis ad Coſ. venerunt. nam Prætor eorum cum aliqua parte Ambraciam oppugnari cerneret, alia infeſtam oram nauibus hoſtium eſſe, alia Amphilochos Dolopiamque à Macedonibus vaſtari: nec Aetolos ſimul ad tria diuerſa bella occuſantes ſufficere: conuocato concilio Aetolos principes quid agendum eſſet, cōſuluit. Omnium eò ſententiæ decurrerunt, vt pax, ſi poſſet, æquis: ſi minus, tolerandis conditionibus peteretur. Antiochi fiducia bellum ſuſceptum. Antiocho terra mariq; ſuperato, & propè extra orbem terræ vltra iuga Tauri exacto, quam ſpem eſſe ſuſtinendi belli? Phaneas & Damoteles, quod è re Aetolorum, vt in tali caſu fideque ſua eſſe cenſerent, age-

*Pleuratus Illyriorum
rex, maritima Aetoliæ
populatur.*

*Aetoli legati ad conſulē
de pace mittunt.*

rent. quod enim sibi consilium, aut cuius rei electionem à fortuna relictam?

Cum his mandatis legati missi, orare eos. ut parceret urbi, miseretur gentis quondam sociæ, nolle dicere iniurijs, miserijs certe coactæ insanire. non plus mali meritos Aetolos Antiochi bello, quam boni antè, cum aduersus Philippum bellatum sit, fecisse. nec tum largè gratiam relatam sibi, nec nunc immodicè pœnam iniungi debere. Ad ea consul respondit: Magis sæpè, quàm verè vnquam Aetolos pacem petere. imitarentur Antiochum in petenda pace, quem in bellum traxissent. non paucis urbibus eum, de quarum libertate certatum sit, sed omni Asia cis Taurum montem, opimo regno excessisse. Aetolos, nisi inermes, de pace agentes non auditurum se. arma illis prius, equosque omnes tradendos esse, deinde * mille talentum argenti populo Romano

* Coron. 600000.

Atheniensium Rhodiorumq; legati ad conj. pro Aetolis.

dandum: cuius summæ dimidium præsens numeretur, si pacem habere velent. ad ea adiecturum etiam in fœdus esse, ut eosdem, quos populus Romanus amicos atque hostes habeant. Aduersus quæ legati, & quia graua erant, & quia suorum animos indomitos ac immutabiles nouerant: nullo reddito responso, domum regressi sunt: ut etiam atq; etiam, quid agendum esset, re integra prætorem & principes consularent. Clamore & iurgio excepti, quod diu rem traherent: qualemcunque pacem referre iussi, cum redirent Ambraciam, Acarnanum insidijs prope viam positis, quibuscum bellum erat, circumuenti, Tyrreum custodiendi deducuntur. Hæc mora iniecta est paci.

* Coron. 200000. Est autem Euboicum talentum minus Attico.

Cum iam Atheniensium Rhodiorumq; legati, qui ad deprecandum pro his venerant, apud eos essent: Aminander quoq; Athamanum rex fide accepta venerat in castra Romana, magis pro Ambracia, ubi maiorem partem temporis exulauerat, quàm pro Aetolis sollicitus. per hos certior factus consul de casu legatorum, adduci eos à Tyrreho iussit, quorum post aduentum agi cœptum est de pace. Aminander, quod sui maximè operis erat, impigrè agebat, ut Ambracienses cōpelleret ad deditionem. id cum per colloquia principum succedens muris parum proficeret: postremò consulis permissu ingressus urbem, partim consilio, partim precibus euicit, ut permitterent se Romanis. Et Aetolos C. Valerius Læuini filius, qui cum ea gente primùm amicitiam pepigerat, consulis frater, matre genitus eadem, egregiè adiuuit. Ambracienses prius pacti, ut Aetolorum auxiliares sine fraude emitterent, aperuerunt portas. dein ut * quingenta Euboica darent talenta, ex quibus CC. præsentia, CCC. per annos sex pensionibus æquis: captiuos perfugasque redderent Romanis. urbem ne quam formulæ sui iuris facerent, quæ post id tempus, quo

* Val. cor. 16800.

T. Quintius traiecisset in Græciam, aut vi capta ab Romanis esset, aut voluntate in amicitiam venisset. Cephalenia insula ut extra ius fœderis esset. Hæc quanquam spe ipsorū aliquanto leuiora erant: petentibus Aetolis, ut ad concilium referrent, permissum est. Parua disceptatio de urbibus tenuit. quæ cum sui iuris aliquādo fuissent, auelli velut à corpore suo egrè patiebantur. ad vnū tamen omnes accipi pacem iusserunt. Ambracienses coronam auream eos. K centū & quinquaginta pondo dederunt, signa ænea marmoreaq; & tabulæ pictæ, quibus ornatior Ambracia, quia regia ibi Pyrrhi fuerat, quàm cetarè regionis eius vrbes erant, sublata omnia, auecta; nihil præterea tactum, violatumue. Profectus ab Ambracia eos. in mediterranea Aetoliæ, ad Argos Amphilochem (xxii. millia ab Ambracia abest) castra posuit. eò tandem legati Aetoli mirante eos. quod morarentur, venerunt. Inde posteaquam approbasse pacem concilium Aetolorum accepit, iussis proficisci Romam ad senatum, permissioq; ut & Athenienses & Rhodij deprecatores irent, dato qui simul cum ijs proficisceretur, C. Valerio fratre, ipse in Cephaleniam traiecit. Præocupatas aures animosq; principum Romæ criminibus Philippi inuenerunt, qui

A qui per legatos, per literas, Dolopas, Amphilochosq; & Athamaniam ereptas sibi querens, præsidiaq; sua, postremo etiam filium Persea ex Amphilochis pulsum, auerterat senatum ab audiendis precibus eorum. Rhodij tamen & Athenienses cum silentio auditi sunt. Atheniensis legatus Leon, Icesia filius, *Legati Atheniensis eloquentia.* quod ventis concitaretur, equiparando multitudinem Aetolorum, vsus, cum in fide Romanæ societatis mansissent, insita gentis tranquillitate quiescere eos aiebat. posteaquam flare ab Asia Thoas & Dicæarchus, ab Europa Menetas & Damocritus cœpissent: tum illam tempestatem coortam, quæ ad Antiochum eos, sicuti in scopulum, intulisset. Diu iactati Aetoli, tandem ut conditiones *Quibus conditionibus pax data sit Aetolis.*

B pacis conuenirent, effecerunt. fuerunt autem hæc. Imperium maiestatemque P. R. gens Aetolorum conseruato sine dolo malo. ne quem exercitum, qui aduersus socios amicosq; eorum ducetur, per fines suos transire finito: neue vlla ope iuuato, hostes eosdem habeto, quos P. R. armaq; in eos ferto, bellumq; pariter gerito. perfugas, fugitiuos captiuosq; reddito Romanis socijsq;: præterquam si qui capti, cum domos redissent, iterum capti sunt: aut si qui eo tempore ex ijs capti sunt, qui tum hostes erant Romanis, cum inter præsidia Romana Aetoli essent. aliorum qui comparebunt, intra dies centum Corcyreorum magistratibus sine dolo malo tradantur. qui non comparebunt, quando quisq; eorum primùm inuentus fuerit, reddatur. obsides XL. arbitrato C. O. S.

C Rom. dato: ne minores XII. annorum, neu maiores XL. obses ne esto prætor, præfectus equitū, scriba publicus: neu quis, qui antè obses fuerit apud Rom. Cephalenia extra pacis leges esto. De pecuniæ summa, quam penderent, pensionibusq; eius nihil ex eo quod cum C. O. S. conuenerat, mutatum. pro argento si aurum dare mallent, darent, conuenit: dum pro argenteis decem aureus vnus valeret. Quæ vrbes, qui agri, qui homines Aetolorum iuris aliquando fuerunt: qui eorum L. Quintio, Cn. Domitio C. O. S. postuere eos C. O. S. aut armis subacti, aut voluntate in ditionem P. R. venerunt, ne quem eorum Aetoli recepisse velint. Aeniadæ cum vrbe agrisq; Acarnanum sunt. His legibus foedus iectum cum Aetolis est. Eadem non æstate solum, sed etiam iisdem prope diebus, quibus hæc à M. Fulvio cōsule in Aetolia gesta sunt: C. O. S. alter Cn. Manlius in Gallogræcia bellum gessit, quod nunc ordiri pergam. Vere primo Ephesum cōsul venit, acceptisq; copijs à L. Scipione, & exercitu lustrato, concionem apud milites habuit. qua, collaudata virtute eorum, quod cum Antiocho vno prælio debellassent: adhortatus eos ad nouum cum Gallis suscipiendum bellum, qui & auxilijs Antiochum iuuissent: & adeo indomita haberent ingenia, ut nequicquam Antiochus emotus ultra iuga Tauri montis esset, nisi frangerentur opes Gallorum: de se quoq; pauca, nec falsa, nec immodica adiecit. Læti milites cum frequenti assensu C. O. S. audiuerunt, partem virium Antiochi fuisse Gallos credentes: rege superato, nullum momentum in solis per se Gallorum copijs fore. Eumenem haud in tempore abesse (Romæ tunc erat) credere C. O. S. ignarum locorum hominumq;: & cuius interessent frangi Gallorum opus. Attalum igitur fratrem eius accersit à Pergamo, hortatusq; ad capeffendum secum bellum, pollicentem suam suorumq; operam, domum ad comparandū copias dimittit. Paucos post dies profecto ab Epheso C. O. S. ad Magnesium occurrit Attalus cum mille peditibus, equitibus CC. Athenæo fratre iusso cum cæteris copijs subsequi: cōmendata ijs custodia Pergami, quos fratri regnoq; fidos credebat. C. O. S. collaudato iuvene, cum omnibus copijs ad Mæandrum progressus, castra posuit, quia vado superari amnis non poterat: & contrahendæ naues erant ad exercitum traijciendum. Transgressi Mæandrum, ad Hieran comen peruenerunt. fanum ibi augustum

Apollinis, & oraculum: sortes versibus haud inconditis dare vates dicuntur. ^P hinc alteris castris ad Harpasum flumen ventum est. quò legati ab Alabandis venerunt, vt castellum quod ab ipsis nuper descisset, aut authoritate aut armis cogeret iura antiqua pati. Eodē & Athenæus Eumenis & Attali frater cum Cretenſi Leuſo, & Corrago Macedone venit. mille pedites miſtarū gentium, & trecentos equites ſecum adduxerunt. Conſul tribuno militum miſſo cum modica manu, caſtellum vi receptum Alabandenſibus reddit. ipſe nihil via digreſſus, ad Antiochiam ſuper Mæandrum amnem poſuit caſtra. Huius amnis fontes Celænis oriuntur. Celænæ vrbs caput quondam Phrygiæ fuit. miſ gratum inde haud procul veteribus Celænis: nouæque vrbi Apameæ nomen inditum ab Apamea ſorore Seleuci regis. Et Marſyas amnis haud procul à Mæandri fontibus oriens, in Mæandrum cadit. fama que ita tenet: Celænis Marſyam cum Apolline tibiæ cantu certaffe. Mæander ex arce ſumma Celænarum ortus, media vrbe decurrens per Caras primū, deinde Ionas, in ſinum maris editur, qui inter Prienem & Miletum eſt. Ad Antiochiam in caſtra conſulis Seleucus Antiochi filius ex ſœdere iſto cum Scipione ad frumentum exercitui dandum venit. parua diſceptatio de Attali auxiliariis orta eſt: quòd Romano tantum militi pactum Antiochum, vt daretur frumentum Seleucus dicebat. diſcuſſa ea quoque eſt conſtantia conſulis, qui miſſo tribuno edixit, ne Romani milites acciperent, priuſquam Attali auxilia accipiſſent. inde ad Gordiutichos (quod vocant) proceſſum eſt, ex eo loco ad ^H Tabas tertijs caſtris peruentum. In finibus Piſidarum poſita eſt vrbs, in ea parte quæ vergit ad Pamphylium mare. integris viribus regionis eius, feroces ad bellandum habebat viros. Tum quoque equites, in agmē Romanum eruptione facta, haud modicè primo impetu turbauere. deinde vt apparuit, nec numero ſe nec virtute pares eſſe, in urbem cōpulſi, veniam erroris petebant, dedere urbem parati. * v. & xx. talenta argenti, & x. millia medimnū tritici imperata. ita in deditionē accepti. Tertio inde die ad Chaum amnem peruentum: inde proſecti Erizam urbem, primo impetu ceperunt. Ad Thabuſion caſtellum imminens flumini Indo ventum eſt, cui fecerat nomen Indus ab elephanto deiectus. Haud procul à Cibyra aberant: nec legatio vlla à Moagete tyranno ciuitatis eius, homine ad omnia infido atque importuno, veniebat. ad tentandum eius animum C. Heluius cum quatuor millibus peditum & quingentis equitibus conſul premit. Huic agmini iam fines ingredientilegati occurrerunt, nuntiantes, paratum eſſe tyrannū imperata facere. orabant, vt pacatus fines iniret, cohiberetque à populatione agri militem. & in coronam auream * xv. talenta afferebant. Heluius integros à populatione agros ſeruaturum pollicitus, ire ad conſulem legatos iuſſit, quibus eadem referentibus, conſul, Neque Romani, inquit, bonæ voluntatis vllum ſignum erga nos tyranni habemus: & ipſum talem eſſe inter omnes conſtat, vt de pœna eius magis quàm de amicitia nobis cogitandum ſit. Perturbati hac voce legati, nihil aliud petere, quàm vt coronam acciperet: veniendique ad eum poteſtatē tyranno, & copiam loquendi ac purgandi ſe, faceret. Permiſſu conſulis poſtero die in caſtra tyrannus venit, veſtitus comitatusque vix ad priuati modicè locupletis habitum. & oratio fuit ſummiſſa & infracta, extenuantis opes ſuas, vrbiūque ſuæ ditionis egeſtatem querentis. Erant autem ſub eo, præter Cibyram, Syleum, & quæ Alimne appellatur. ex his, vt ſe ſuosque ſpoliaret, * quinque & viginti talenta ſe confeſſurum, propè vt diffidens pollicebatur. Enimuero, inquit, conſul, ferri iam ludificatio iſta non poteſt, parum eſt non erubiſſe abſentem, cum per legatos fruſtrareris nos, niſi præſens quoque in eadem impudentia perſiſtas? quinque & viginti talenta tyrannidem tuam exhaurient?

* quingen-

A * quingenta ergo talenta nisi triduo numeras, populationem in agris, ob-
 dionem in vrbe expecta. Hac denuntiatione contritus: perstare tamen in
 pertinaci simulatione inopiæ, & paulatim illiberali adiectione, nunc per ca-
 uillationem, nunc precibus & simulatis lacrymis, ad * centum talenta est per-
 ductus. adiecta decem millia medimnū frumenti. Hęc omnia intra sex dies
 exacta. A Cibyra per agros Sindensium exercitus ductus, transgressusque Ca-
 laurem amnem, posuit castra. postero die est præter Caralitin paludē agmen
 ductum. ad Mæandrum manserunt. inde progredientibus ad Lagon proxi-
 mam urbem, metu incolæ fugerunt. vacuum hominibus, & refertum rerum
 omnium copia oppidum diripuerunt. inde ad Lyci fluminis fontem, postero
 B die ad Cobulatum amnem progressi. Termessenses eo tempore Hyriensiū ar-
 cem vrbe capta oppugnabant: inclusi cū alia spes auxiliij nulla esset, legatos
 ad cōsulem orantes opem miserunt. cum coniugibus ac liberis in arce inclu-
 sos se mortem indies aut ferro aut fame patiendam expectare. Volenti consu-
 li causa in Pamphyliam diuertendi oblata est. adueniens obsidione Hyrienses
 exemit. Termesso pacem dedit, quinquaginta talentis argenti acceptis: item
 Aspendijs, cæterisq; Pamphiliæ populis. Ex Pamphylia rediens ad flumē Tau-
 rum primo die, postero ad Xylinen (quam vocant) comen posuit castra. pro-
 fectus inde continentibus itineribus, ad Cormasam urbem peruenit. Darfa
 C proxima vrbs erat. eam metu incolarum desertam, plenam omnium rerum
 copia inuenit. Progrediendi præter paludes, legati ab Lysinia dedentes ciui-
 tatem venerunt. Inde in agrum Sagalassenum, vberem fertilemq; omni ge-
 nere frugum, ventum est. Colunt Pisidæ, longè optimi bello regionis eius. *Piside.*
 cū ea res animos facit: tum agri fœcunditas & multitudo hominum, &
 situs inter paucas munitæ vrbs. Consul, quia nulla legatio ad fines præsto
 fuerat, prædatum in agros misit. tum demum fracta pertinacia est, vt ferri
 agiq; res suas viderunt. legatis missis pacti * quinquaginta talentis, & viginti
 * Coron. 30000.
 millibus medimnū tritici, & viginti hordei, pacem impetrauerunt. Pro-
 gressus inde ad Obrimæ fontes, ad vicum quem Aporidos comen vocant, po-
 suit castra. Eò Seleucus ab Apamea postero die venit. Aegros inde & inutilia
 D impedimēta cū Apameam dimisisset, ducibus itinerum à Seleuco acceptis,
 profectus eo die in Metropolitanum campum, postero die Dinias Phrygiæ
 processit. inde Sinnada venit: metu omnibus circa oppidis desertis. quorum
 iam præda graue agmen trahens, vix quinque millium de toto itinere profe-
 cto, ad Beudos, quod vetus appellant, peruenit. ad Anaburā inde, & altero die
 ad Mæandri fontes, tertio ad Abbassum posuit castra. ibi plures dies statiuā
 habuit: quia peruentum erat ad Tolistobogiorum fines. Galli, magna homi-
 num vis, seu inopia agri, seu prædæ spe, nullam gentem per quas ituri essent,
 parem armis rati, Brenno duce in Dardanos peruenerunt. ibi seditio orta, &
 ad viginti millia hominum cum Lomnorio ac Lutario regulis, secessione fa-
 E cta à Brenno, in Thraciam iter auerterunt, vbi cum resistantibus pugnando,
 pacem petentibus stipendium imponendo, Byzantium cū peruenissent,
 aliquandiu oram Propontidis vectigalem habendo, regionis eius vrbes ob-
 tinuerunt. Cupido inde eos in Asiam transeundi, audientes ex propinquo
 quanta vbertas terræ eius esset, cepit. & Lysimachia fraude capta, Chersonne-
 soq; omni armis possessa, ad Hellespontum descenderunt. ibi verò exiguo di-
 uisis freto cernentibus Asiam, multò magis animi ad transeundum accensi,
 nuntiosq; ad Antipatrum præfectum eius orē de transitu mittebant, quæ res
 cū lentius spe ipsorum traheretur, alia rursus noua inter regulos orta seditio
 est. Lomnorius retrò, vnde venerat, cum maiore parte hominum repetit By-
 zantium. Lutarius Macedonibus per speciē legationis ab Antipatro ad specu-
 landum

landum missis, duas tectas naues, & tres lembos adimit, his alios atque alios per dies noctesque transfuehendo, intra paucos dies omnes copias traiecit. Haud ita multò post Lomnorijs, adiuuante Nicomede Bithyniæ rege, à Byzantio transmisit, coeunt deinde in vnum rursus Galli, & auxilia Nicomedi dant, aduersus Zyboeam patrem tenentem Bithyniæ gerenti bellum. atque eorum maximè opera deuictus Zyboea est. Bithyniaque omnis in deditionem Nicomedis concessit. Profecti ex Bithynia in Asiam processerunt. non plus ex viginti millibus hominum quàm decem armata erant. tamen tantum terroris omnibus quæ cis Taurum incolunt, gentibus iniecerunt: vt quas adissent, quasque non adissent, pariter vltimæ propinquis imperio parerent. Postremò cum tres essent gentes, Tolistobogi, Trocmi, Tectosagi: in tres partes, quæ cuique populorum suorum vectigalis Asia esset, diuiserunt. Trocmis Helle-sponti ora data: Tolistobogij Aeolida atq; Ioniam, Tectosagi mediterranea Asiæ fortiti sunt. & stipendium tota cis Taurum Asia exigebant. sedem autem ipsi sibi circa Halyn flumen ceperunt. tantusque terror eorum nominis erat, multitudine etiam magna sobole aucta, vt Syriæ quoque ad postremum reges stipendium dare non abnuerent. Primus Asiam incolentium abnuuit Attalus, pater regis Eumenis. audaci que incepto præter omnium opinionem affuit fortuna: & signis collatis superior fuit. non tamen ita infregit animos eorum, vt abfisterent imperio. Eisdem opes vsque ad bellum Antiochi cum Romanis manserunt. tum quoque pulso Antiocho, magnam spem habuerunt: quia procul mari incoherent, Romanum exercitum ad se non peruenturum. Cum hoc hoste tam terribili omnibus regionis eius quia bellum gerendum erat, pro concione milites maximè in hunc modum allocutus est consul: Non me præterit milites, omnium quæ Asiam colunt, gentium, Gallos fama belli præstare. inter mitissimum genus hominum ferox natio per-uagata bello propè orbem terrarum, sedem cepit. procera corpora, promissæ & rutilatæ comæ, vasta scuta, prælongi gladij: ad hoc cantus ineuntium prælium, & vlulatus & tripudia, & quatientium scuta in patrium quendam morem horrendus armorum crepitus: omnia de industria composita ad terrorem. Sed hæc, quibus insolita atque insueta sunt, Græci & Phryges & Cares timeant: Romanis Gallici tumultus assuetis etiam vanitates notæ sunt. Semel primo congressu ad Alliam eos olim fuderunt: maiores nostri ex eo tempore per ducentos iam annos pecorum in modum consternatos cœdunt, fugantq;: & plures propè de Gallis triumphi, quàm de toto orbe terrarum acti sunt. Iam vsu hoc cognitum est: si primum impetum, quem feruido ingenio & cæca ira effundunt, sustinueris, fluunt sudore & lassitudine membra: labant arma: mollia corpora, molles vbi ira confedit animos, sol, puluis, sitis, vt ferrum non admoueas, prosternunt. Non legionibus legiones eorum solum experti sumus, se vir vnus cum viro congregiando, T. Manlius, M. Valerius, quantū Gallicam rabiem vinceret Romana virtus, docuerunt. iam M. Manlius vnus agmine scandentes in Capitolium Gallos detrusit, & illis maioribus nostris cum haud dubijs Gallis in terra sua genitis res erat. hi iam degeneres sunt, misti, & Gallogræci verè, quod appellantur. sicut in frugibus pecudibusque, non tantum semina ad seruandam indolem valent, quantum terræ proprietates, cœliq; sub quo aluntur, mutat. Macedones, qui Alexandriam in Aegypto, qui Seleuciam, ac Babyloniam, quiq; alias sparsas per orbem terrarum colonias habent, in Syros, Parthos Aegyptios degenerarunt. Massilia inter Gallos sita traxit aliquantum ab accolis animorum: Tarentinis quid ex Spartana dura illa & horrida disciplina mansit? Generosius in sua quicquid sede gignitur: insitum alienæ terræ in id quo alitur, natura vertente se, degenerat.

*Manlij consulis ad
milites oratio.*

A rat. Phrygas igitur Gallicis oneratos armis, sicut in acie Antiochi cæcidistis, victos victores cædetis. Magis id vereor, ne parū inde gloriæ, quā ne nimiū belli sit. Attalus eos rex sæpē fudit, fugauitq;. Nolite existimare, belluas tantum recens captas feritatem illam syluestrem primò feruare: deinde cum diu manibus humanis alantur, mitescere: in hominum feritate mulcenda non eandem naturam esse. Eosdēne hos creditis esse, qui patres eorum auique fuerunt? extorres inopia agrorū profecti domo per asperrimam Illyrici oram, Pæoniam inde & Thraciam, pugnando cum ferocissimis gentibus emensi, has terras ceperunt. duratos eos tot malis exasperatosq; accepit terra, quæ copia rerum omnium saginaret. vberissimo agro, mitissimo cœlo, clementibus

B accolarum ingenijs, omnis illa, cum qua venerant, mansuefacta est feritas. Vobis mehercule Martis viris cauenda ac fugienda quamprimum amœnitas est Asiæ. tantum hæ peregrinæ voluptates ad extinguendum vigorem animorum possunt, tantum contagio disciplinæ morisq; accolarum valet. Hoc tamen feliciter euenit: quod sicut vim aduersus vos nequaquam, ita famam apud Græcos parem illi antiquæ obtinent, cum qua venerunt: belliq; gloriam victores eandem inter socios habebitis, quam si seruantes antiquum specimen animorum Gallos vicissetis. Concione dimissa, missisq; ad Epissognatum legatis, qui vnus ex regulis & in Eumenis amicitia manserat, & negauerat Antiocho aduersus Romanos auxilia, castra mouit. primo die ad Alandrum flumen, postero ad vicum quem vocant Tyscon, ventum. Eò legati Oroandensium cum venissent amicitiam petentes, * ducenta talenta ijs sunt imperata: precantibusque vt domum renuntiarent, potestas facta. Ducere inde exercitum cōsul ad Plitendum. deinde ad Alyattos castra posita. Eò missi ad Epissognatum redierunt, & legati Compulsi reguli orantes, ne Tectosagis bellum inferrent. & ipsum in eam gentem iturum, & Epissognatum, persuasurumq; vt imperata faciant. Data venia regulo, duci inde exercitus per Axy-

C lon (quam vocant) terram, cœptus. Ab re nomen habet. non ligni modo quicquam, sed ne spinas quidem, aut vllum aliud alimentum fert ignis: fimo bubulo pro lignis vtuntur. Ad Cuballum Gallogræciæ castellum castra habentibus Romanis, apparuere cum magno tumultu hostium equites. nec turbarunt tantum stationes Romanas repente inuecti, sed quosdam etiam occiderunt. qui tumultus cum in castra perlatus esset, effusus repente omnibus portis equitatus Romanus fudit, fugauitq; Gallos, & aliquot fugientes occidit. Inde cōsul, vt qui iam ad hostes peruentum cerneret, explorato deinde, & cum cura coacto agmine procedebat. & cōtinentibus itineribus cum ad Sangarium flumē peruenisset, pontem, quia vado nusquam transitus erat, facere instituit. Sangarius ex Adoreo monte per Phrygiam fluens, miscetur ad Bithyniam Tymbreti fluuiō: inde maior iam geminatis aquis per Bythyniam fertur, & in Propontidem sese effundit, non tamen tam magnitudine memorabilis, quā quod piscium accolis ingentem vim præbet. Transgressis ponte perfecto flumen præter ripam euntibus Galli matris magnæ à Pessinunte occurrere cum insignibus suis, vaticinantes fanatico carmine, deam Romanis viam belli & victoriam dare, imperiumq; eius regionis. Accipere se omē cum dixisset cōsul, castra eo ipso loco posuit. postero die ad Gordium peruenit. Id haud magnum quidem oppidū est, sed plusquā mediterraneum celebre

D & frequens emporium. tria maria pari fermē distantia interuallo habet. Hellepontum ad Sinopen, & alterius oræ littora, quæ Cilices maritimi colunt. multarum magnarumque præterea gentium fines contingit, quarum commerciū in eum maximē locum mutui vsus contraxere. Id tum desertum fuga incolarum oppidum, refertum idem copia rerum omnium inuenerunt.

E

Oroandenses amicitia populi Romani petunt.
Val. 120000. cor.

Axylos terra.

Gallorum equites fugantur.

Sangarius fluuius.

Gordium celebre emporium.

Gallogrecorum reges.

Consul Manlius ad Olympum castra locat.

Manlius consul exercitu trifariam diuiso Gallogrecos adortur.

Ibi statua habentibus legati ab Epolfognato venerunt, nuntiantes profectum eum ad regulos Gallorum, nihil æqui impetrasse. ex campestribus vicis agrisq; frequentes demigrare, & cum coniugibus ac liberis quæ ferre atq; agere possent, præ se agentes portantesq; Olympum montem petere, vt inde armis locorumque situ sese tueantur. Certiora postea Oroandensium legati attulerunt. Tolistobogiorum ciuitatem Olympum montem cepisse. diuersos Tectosagos alium montem, qui Magana dicatur, petisse. Trocmos, coniugibus ac liberis apud Tectosagos depositis, armatorum agmine Tolistobogijs statuisse auxilium ferre. Erant autem tunc trium populorum reguli Origiago & Combolomarus, & Gaulotus. Ijs hæc maximè belli ratio sumendi fuerat, quòd cum montes editissimos eius regionis tenerent, conuectis omnibus, quæ ad vsum quamuis longi temporis sufficerent: tædio se fatigaturos hostes censebant. nam neque ausuros per tam ardua atq; iniqua loca subire eos: & si conarentur, vel parua manu prohiberi ac deturbari posse: nec quietos in radicibus gelidorum montium sedentes frigus, aut inopiam laturos. Et cum ipsa altitudo locorum eos tutaretur, fossam quoq; & alia munimenta verticibus ijs quos infederant, circumiecere. minima apparatus missilium telorum cura fuit: quòd saxa affatim præbituram asperitatem ipsam locorum credebant. Consul, quia non comminus pugnam, sed procul, locis oppugnandis futuram præceperat animo, ingentem vim pilorum, velitarium hastarum, sagittarum, glandisq; & modicorum, qui funda mitti possent lapidum parauerat. instructusq; missilium apparatu ad Olympum montem ducit: & à quinque fermè millibus locat castra. Postero die cum quadringentis equitibus, & Attalo progressum eum ad naturam montis, situmq; Gallicorum castrorum visendum, equites hostium, duplex numerus, effusi castris in fugam auerterunt. occisi quoque pauci fugientium, vulnerati plures. Tertio die cum omnibus ad loca exploranda profectus, quia nemo hostiū extra munimenta processit: tutò circumuectus montem, animaduertit meridiana regione terrenos, & placidè accliuos ad quendam finem colles esse, ad septentrionem arduas & rectas propè rupes. atque omnibus fermè alijs inuijs, itinera tria esse: vnum medio monte, quæ terrena erant: duo difficilia ab hyberno solis ortu, & ab æstiuo occasu. Hæc contemplatus eo die, sub ipsis radicibus posuit castra. postero die sacrificio facto, cum primis hostijs litasset, trifariam exercitum diuisum ducere ad hostem pergat, ipse cum maxima parte copiarum, quæ æquissimum aditum præbebat mons, ascendit. L. Manlium fratrem ab hyberno ortu, quoad loca patiantur, & tutò possit, subire iubet. si qua periculosa & prærupta occurrant, non pugnare cum iniquitate locorum, neque inexuperabilibus vim afferre: sed obliquo monte ad se declinare, & suo agmini coniungi. C. Heluium cum tertia parte circumire sensim per infima montis, deinde ab æstiuo occasu erigere agmen. & Attali auxilia trifariam æquo numero diuisit: secum esse ipsum iuuenem iussit. equitatum cum elephantis in proxima tumulis planicie reliquit. edictum præfectis, vt intenti quid vbique geratur, animaduertant: opemque ferre, quò postulent res, properent. Galli duobus lateribus satis fidentes, inuia esse ab ea parte, quæ in meridiem vergeret, vt armis clauderent viam: quatuor fermè millia armatorum ad tumulum imminem viæ, minus mille passuum à castris occupandum mittunt: eo se rati velut castello iter impedituros. Quod vbi Romani viderunt, expediunt sese ad pugnam. ante signa modico intervallo velites eunt, & ab Attalo Cretenses sagittarij, & funditores, & Triballi Thracæ: signa peditum vt per arduum leni gradu ducuntur, ita præ se habentium scuta, vt missilia tantum vitarent, pede collato non viderentur pugnaturi.

Missilibus

A Missilibus ex intervallo loci praelium commissum est, primò par, Gallos loco adiuuante: Romanos varietate & copia telorum. procedente certamine nihil iam æqui erat. scuta longa, cæterum ad amplitudinem corporum parum lata, & ea ipsa plana malè tegebant Gallos. nec iam tela alia habebant, præter gladios: quorum, cum manum hostis non confereret, nullus usus erat. saxi, nec modicis, ut quæ non præparassent: sed quod cuique temerè trepidanti ad magis, gande, iaculis incauti, ab omni parte configebantur: nec quid agerent, ira & pauore obcæcatis animis, cernebant. & erant deprehensi genere pugne, in quod minimè apti sunt. nam quemadmodum comminus, ubi inuicem

B pati ac inferre vulnera licet, accendit ira animos eorum: ita ubi ex occulto & procul leuibus telis vulnerantur, nec quò ruant cæco impetu, habent, velut feræ transfixæ in suos temerè incurrunt. Detegebat vulnera eorum, quod nudi pugnant, & sunt fusa & candida corpora, ut quæ nunquam nisi in pugna nudentur: ita & plus sanguinis è multa carne fundebatur, & foediores patebant plagæ, & candor corporum magis sanguine atro maculabatur: sed non tam patentibus plagis mouentur, interdum insecta cute, ubi latior, quàm altior plaga est, etiam gloriosius se pugnare putant. iidem, cum aculeus sagittæ aut glandis abdite introrsus tenui vulnere in speciem vrit, & scrutantes quæ vellant, telum non sequitur: tum in rabiem & pudorem tam parvæ perimentis pestis versi, prosternunt corpora humi, sic ut passim procumberent. alij ruentes in hostem undique configebantur: & cum comminus venerant, gladijs à velitibus trucidabantur. Hic miles tripedalem parmam habet: & in dextera hastas, quibus eminus utitur, gladio Hispaniensi est cinctus. quod si pede collato pugnandum est, translatis in læuam hastis, stringit gladium. Pauci supererant iam Gallorum. qui posteaquam ab leui armatura superatos se viderunt, & instare legionum signa, effusa fuga castra repetunt, pauoris & tumultus iam plena: ut ubi foeminae, puerique, & alia imbellis turba permixta esset. Romanos victores deserti fuga hostium acceperunt tumuli. Sub idem tempus L. Manlius, & C. Heluius, cum quoad viam colles obliqui dederunt, ascendissent: posteaquam ad inuia ventum est, flexere iter in partem montis, quæ una habebat iter: & sequi consulis agmen modico uterque intervallo, velut ex composito, coeperunt: quod primò optimum factu fuisset, in id necessitate ipsa compulsi. subsidia enim in talibus iniquitatibus locorum maximo sæpè vsui fuerunt: ut primis fortè deturbatis, secundi & tegant pulsos, & integri pugnam excipiant. Consul, posteaquam ad tumulos ab leui armatura captos prima signa legionum peruenerunt, respirare, & quiescere paulisper militem iubet, simul strata per tumulos corpora Gallorum ostendat. & cum leuis armatura tale praelium ediderit, quid ab legionibus? quid ab iustis armis quid ab animis fortissimorum militum expectari, castra illis capienda esse, in quæ cõpulsus ab leui armatura hostis trepidet. præcedere tamen iubet leuem armaturam: quæ, cum staret agmen, colligendis pertumulos telis, ut missilia sufficerent, haud segne id ipsum tempus consumpserrat. iam castris appropinquabant. & Galli, ne parum se munimenta sua tege-

E rent, armati pro vallo constiterant. obruti deinde omni genere telorum, cum quo plures ac densiores erant, eò minus vani quicquam intercideret teli, intra vallum momento temporis cõpelluntur, stationibus tantum firmis ad ipsos aditus portarum relictis. In multitudinem compulsam in castra vis ingens missilium telorum coniciebatur. & vulnerari multos, clamor permixtus mulierum atq; puerorū ploratibus significabat. In eos qui portas stationibus suis clauferant, legionum antesignani pila cõiecerunt, hi verò non vulnerabantur, sed

Gallograci nudi pugnant.

Romani castra Gallogracorum oppugnâs.

Gallorum castra diripiuntur.

sed transuerberatis scutis plerique inter se conferti hærebant. nec diutius impetum Romanorum sustinuerunt. Patentibus iam portis, priusquam irrumperent victores, fuga è castris Gallorum in omnes partes facta est. ruunt cæci per vias, per inuia: nulla præcipitia saxa, nullæ rupes obstant: nihil præter hostem metuunt. itaque plerique præcipientes per vastam altitudinem prolapsi, aut debilitati exanimantur. consul castris captis, direptione prædaque abstinere. militem sequi pro se quenque & instare, & percussis pauorem addere iubet. Superuenit & alterum cum L. Manlio agmen, nec eos castra intrare sinuit. protinus ad persequendos hostes mittit. & ipse paulò post, tradita captiuorum custodia tribunis militum sequitur, debellatum ratus, si in illo pauore quamplurimi cæsi forent aut capti. Egresso consule, C. Heluius cum tertio agmine aduenit. nec continere suos à direptione castrorum valuit: prædaque eorum iniquissima sorte, qui pugna non interfuerant, facta est. Equites diu ignari & pugna, & victoriæ suorum steterunt. deinde & ipsi, quantum equi in colles subire poterant: sparsos fuga Gallos circa radices montis confectati cecidere, aut cepere. Numerus interfectorum haud facile iniri potuit, quia latè inter omnes anfractus montium fugaque & cædes fuit: & magna pars rupibus inuijs in profundæ altitudinis conualles delapsa est, pars in syluis vepribusq; occisa. Claudius qui bis pugnatum in Olympo monte scribit, ad quadraginta millia hominum cæsa author est. Valerius Antias, qui magis immodicus in numero augendo esset solet, non plus decem millia. Numerus captiuorum, haud dubiè millia XL. expleuit: quia omnis generis ætatisque turbam secum traxerant, demigrantium magis quàm in bellum euntium modo. Consul armis hostium in vno cõcrematis cumulo, cæteram prædam conferre omnes iussit, & aut vendidit quod eius in publicum redigendū erat: aut cum cura, vt quàm æquissima esset, per milites diuisit. Laudati quoq; pro concione omnes sunt, donatiq; pro merito quisque: ante omnes Attalus summo cæterorum assensu: nam singularis eius iuuenis cum virtus & industria in omnibus laboribus periculisq; tum modestia etiam fuerat. Supererat bellum integrum cum Tectosagis. Ad eos profectus consul tertijs castris Ancyram, nobilem in illis locis urbem, peruenit: vnde hostes paulò plus decem millia aberant. vbi cum statiuæ essent, facinus memorabile à captiuæ factum est. Orgiagontis reguli vxor forma eximia custodiebatur inter plures captiuos, cui custodiæ centurio præerat, & libidinis & auaritiæ militaris. is primò eius animum tentauit, quem cum abhorrentem à voluntario videret stupro, corpori quod seruum fortuna erat, vim fecit. deinde ad leniendam indignitatem iniuriæ, spem reditus ad suos mulieri facit, & ne eam quidem vt amans, gratuitam, certo auri pondere pactus, ne quem conscium suorum haberet, ipsi permittit, vt quem vellet, vnum ex captiuis nuntium ad suos mitteret. locum prope flumen constituit: quò, duo, ne plus, necessarij captiuæ cum auro venirent nocte insequenti ad eam accipiendam. Fortè ipsius mulieris seruus inter captiuos eiusdem custodiæ erat. hunc nuntium primis tenebris extra custodiam centurio educit. Nocte insequenti & duo necessarij mulieris ad constitutum locum, & centurio cum captiuæ venit. vbi cum aurum ostenderent, quod summam * talenti Attici (tanti enim pepigerat) expleret: mulier lingua sua, stringerent ferrum, & cæturionem pensantem aurum occiderent, imperauit. Iugulati præcisum caput ipsa inuolutum veste ferens ad virum Orgiagontem, qui ab Olympo domum refugerat, peruenit. quem priusquam complecteretur, caput cæturionis ante pedes eius abiecit. mirantiq; cuiusnam id caput hominis, aut quod id facinus haud quaquam muliebresset, & iniuriam corporis & vltionem violatæ per vim pudicitia confessæ viro est, aliq;

Interfectorum numerus.

Mulieris captivæ facinus memorabile.

* Coron. 600.

(vt

A (vt traditur) sanctitate & grauitate vitæ huius matronalis facinoris decus ad vltimum conseruauit. Ad Ancyram in statua Tectosagum oratores ad con-

Tectosagum oratores
ad Manlium consulē.

fulem venerunt, petentes, ne antè ab Ancyra castra moueret, quàm collocu-
tus cum suis regibus esset. nullas condiciones pacis ijs non bello fore potio-
res. Tempus in posterum diem constituitur: locusque qui maximè medius
inter castra Gallorum & Ancyram est visus. Quò cum consul ad tempus cum
præsidio quingentorum equitum venisset, nec vlllo Gallorum ibi viso, regres-
sus in castra esset: oratores iidem redeunt, excusantes, religione obiecta veni-
re reges non posse. principes gentis, per quos æquè res transigi posset, ventu-
ros. Consul, se quoque Attalum missurum dixit. Ad hoc colloquium vtrin-
que ventum est. trecetos equites Attalus præsidij causa cum adduxisset, dictæ
sunt pacis condiciones. Finis rei quia absentibus ducibus imponi non pote-
rat, conuenit, vti consul regesq; eo loco postero die congregerentur. Frustra-
tio Gallorum eò spectabat: primùm vt tererent tempus, donec res suas cum
quibus periclitari nolebant, cum coniugibus ac liberis trans Halyn flumen
traijcerent: deinde quòd ipsi cōsuli parum cauto aduersus colloquij fraudem
insidiabantur. Mille ad eam rem ex omni numero audaciæ expertæ delege-
runt equites. & successisset fraus, ni pro iure gentiū, cuius violandi consilium
initum erat, stetisset fortuna. Pabulatores lignatoresque Romani in eam par-
tem, in qua colloquium futurum erat, ducti sunt: tutius id futurum tribunis
ratis, quia consulis præsidium & ipsum pro statione habituri erant, hosti op-
positum. suam tamen alteram stationem propius castra sexcentorum equi-
tum posuerunt. Consul affirmante Attalo venturos reges & transigi rem pos-
se, profectus è castris cum eodem quo antea præsidio equitum quinque mil-
lia ferè processisset, nec multum à constituto loco abesset: repente concitatis
equis cum impetu hostili videt Gallos venientes, constituit agmen. & expe-
dire tela animosque equitibus iussis, primò constanter initium pugnae acce-
pit, nec cessit. dein cum prægrauaret multitudo, cedere sensim, nihil confusis
turmarum ordinibus, cepit. postremò cum iam plus in mora periculi quàm
in ordinibus conseruandis præsidij esset, omnes passim in fugam effusi sunt.
tum verò instare dissipatis Galli, & cædere. magna que pars oppressa foret, ni
statio pabulatorum sexcenti equites occurrissent. ij procul clamore puido
suorum

Gallogræcorum per-
fidia.

suorum exaudito, cum tela equosque expeditissent: integri profligatam pugnam acceperunt. itaque versa extemplo fortuna est, versus in victores à victis terror. & primo impetu fusi Galli sunt, & ex agris concurrebant pabulatores, & vndique obuius hostis Gallis erat: ut ne fugam quidem facilem aut tutam haberent, quia recentibus equis Romani fessos sequebantur. pauci ergo effugerunt: captus est nemo. maior multo pars per fidem violati colloqui poenas morte luerunt: Romani ardentibus ira animis postero die omnibus copiis ad hostem perueniunt. Biduum natura montis per seipsum exploranda, ne quid ignoti esset, absumpsit consul. tertio die cum auspicio operam dedisset, deinde immolasset, in quatuor partes diuisas copias educit: duas ut medio monte duceret, duas ab lateribus, ut aduersus cornua Gallorum erigeret. Hostium quod roboris erat, Tectosagi & Troceni mediam tenebant aciem, millia hominum quinquaginta. equitatum, quia equorum nullus inter inæquales rupes usus erat, ad pedes deductum x. millia hominum, ab dextro locauerunt cornu. Ariaratis Cappadoces & Morzi auxiliares in læuo quatuor ferme millium numerum explebant. Consul, sicut in Olympo monte, prima in acie locata leui armatura, telorum omnis generis, ut æquè magna vis ad manum esset, curauit. Vbi appropinquarunt, omnia eadem utrinque quæ fuerant in priore prælio, erant: præter animos & victoribus ab re secunda auctos, & hostibus fractos. quia & si non ipsi victi erant, suæ gentis hominum cladem pro sua ducebant. itaque à paribus inijs coepta res, eundem exitum habuit. Velut nubes leuium telorum coniecta obruit aciem Gallorum: nec aut procurrere quisquam ab ordinibus suis, ne nudaret vndique corpus ad ictus, audebat: & stantes quo densiores erant, hoc plura velut destinatum petentibus, vulnera accipiebant. Consul iam per se turbatis si legionum signa ostendisset, versuros extemplo in fugam omnes ratus, receptis inter ordines velitibus, & alia turba auxiliorum, aciem promouit. Galli & memoria Tolistobogiorum cladis territi, & inhærentia corporibus gerentes tela, fessi que & stando & vulneribus, ne primum quidem impetum & clamorem Romanorum tulerunt. Fuga ad castra inclinavit: sed pauci intra munimenta se recepere. pars maior dextra læuaque prælati, quæ quæque impetus tulit, fugerunt. victores usque ad castra secuti, ceciderunt terga. deinde in castris cupiditate prædæ hæserunt, nec sequebatur quisquam. In cornibus Galli diutius steterunt, quia serius ad eos peruentum est. cæterum ne primum quidem coniectum telorum tulerunt. Consul, qui ingressos in castra ab direptione abstrahere non poterat: eos qui in cornibus fuerant, protinus ad sequendos hostes misit. per aliquantum spatium secuti, non plus tamen octo millia hominum in fuga (nam pugna nulla fuit) ceciderunt. reliqui flumen Halyn traiecerunt. Romanorum magna pars ea nocte in hostium castris mansit. cæteros in sua castra consul reduxit. postero die captiuos prædamque recensuit: quæ tanta fuit, quantam audivissima rapiendi gens, cum cis montem Taurum omnia armis per multos tenuisset annos, coaceruare potuit. Galli ex dissipata passim fuga in vnum locum congregati, magna pars faucij aut inermes, nudati omnibus rebus, oratores de pace ad eos misit. Eos Manlius Ephesum venire iussit, ipse (iam enim medium autumnus erat) locis gelidis propinquitate Tauri montis excedere properans, victorem exercitum in hyberna maritimæ oræ reduxit. Dum hæc in Asia geruntur, in cæteris prouincijs tranquillæ res fuerunt. Censores Romæ, T. Quintius Flamininus, & M. Claudius Marcellus senatum perlegerunt. princeps in senatu tertium lectus P. Scipio Africanus. quatuor soli præteriti sunt, nemo curuli usus honore. & in equitatu recensendo mitis admodum censura fuit. substructionem super Acquimelium in Capitolio, & viam

Galli in fugam vertuntur.

Gallogræci oratores de pace ad eos misit.

A filice sternendam à porta Capena ad Martis locauerunt. Campani, vbi censerentur, senatum consuluerunt. decretum: vti Romæ censerentur. Aquæ ingentes eo anno fuerunt. Tyberis duodecies campum Martium, plana que vr-
bis inundauit. Ab Cn. Manlio consule bello in Asia cum Gallis perfecto, al-
ter cos. M. Fuluius perdomitis Aetolis, cum traiecisset in Cephalleniam, cir-
ca ciuitates insulæ misit percunctatum, vtrum se dedere Romanis, an belli
fortunam experiri mallent? metus ad omnes valuit, ne deditiōem recusa-
rent. obsides inde imperatos pro viribus inopis populi, videnos Nesiotæ, Cra-
nonij, Palenses, & Samæi dederunt. Insperata pax Cephallenia affulserat: cum
repentē vna ciuitas, incertum quam ob causam Samæi desciuerunt. Quia op-
B portuno loco vrbs posita esset, timuisse se aiebant, ne demigrare cogerentur
ab Romanis. cæterum ipsi ne sibi eum finxerint metum, & timore vano quie-
tum exuerint: an iactata sermonibus res apud Romanos perlata ad eos sit, ni-
hil comperti est, nisi quod datis iam obsidibus, repentē portas clauferunt: &
ne suorum quidem precibus (miserat enim sub muros consul ad tentandam
misericordiam parentum populariumque) desistere ab incepto voluerunt. Oppugnari deinde, posteaquam nihil pacati respondebatur, coepta vrbs est.
apparatum omnem tormentorum machinarumque transuectum ab Am-
braciæ oppugnatione habebat: & opera quæ facienda erant, impigrè mili-
tes perfecerunt. duobus igitur locis admoti arietes quatiebant muros. Nec
C ab Samæis quicquam, quo aut opera aut hostis arceri posset, prætermis-
sum est. duabus tamen maximè resistebant rebus: vna, interiorē semper iuxta
validum pro diruto nouum obstruentes murum: altera, eruptionibus subi-
tis, nunc in opera hostium, nunc in stationes: & plerunque ijs prælijs superio-
res erant. Vna ad coercendos inuenta haud magna memoratu res est. centum
funditores ab Aegio & Patris & Dymis acciti. A pueris ij more quodam gen-
tis, faxis globosis, quibus fermè arenæ immistis strata littora sunt, funda ma-
re apertum incessentes exercebantur. itaq; longius certiusq; & validiore ictu
quàm balearis funditor, eo telo vsi sunt. & est non simplicis habenæ, vt balea-
rica aliarumq; gentium funda: sed triplex scutale crebris futuris duratum, ne
D fluxa habena volutetur in iactu glans, sed librata cum federit, velut neruo
missa excutiat. coronas modici circuli magno ex interuallo loci assueti tra-
ijcere, non capita solū hostium vulnerabant: sed quem locum destinassent
oris. Eæ fundæ Samæos cohibuerunt, ne tam crebrò, neue tam audacter e-
rumperent: adeò vt precarentur ex muris Achæos, vt parumper abscederent:
& se cum Romanis stationibus pugnantes quietè spectarent. Quatuor men-
ses obsidionem Samæi sustinuerunt. cum ex paucis quotidie aliqui eorum
caderent, aut vulnerarentur: & qui supererant, fessi & corporibus & animis
essent: Romani nocte per arcem quam Cyatidem vocant (nam vrbs in mare
deuexa, in occidentem vergit) muro superato in forum peruenerunt. Samæi
E posteaquam captam vrbs partem ab hostibus senserunt, cum coniugibus ac
liberis in maiorem refugerunt arcem. inde postero die dediti, direpta vrbe,
sub corona omnes venierunt. Consul compositis rebis Cephallenia, præsi-
dio Samæe imposito, in Peloponnesum, iam diu accersentibus Aegiensibus
maximè ac Lacedæmonijs traiecit. Aegium à principio Achaici concilij sem-
per conuentus gentis indicti sunt, seu dignitati vrbs id, seu loci opportunita-
ti datum est. hunc morem Philopœmenes eo primū anno labefactare co-
natus, legem parabat ferre, vt in omnibus ciuitatibus quæ Achaici concilij es-
sent, inuicem conuentus agerentur. & sub aduentum consulis Damiurgis ci-
uitatum, qui summus est magistratus, Aegium euocantibus, Philopœme-
nes (prætor tunc erat) Argos conuentū edixit. quò cum appareret omnes ferè
conuen-

*Cephallenia ciuitates
dedunt sese Romanis.*

*Samæi oppugnantur
à M. Fulvio. Cos.*

*Romani Samæorum
urbem capiunt.*

Aegium.

*Lacedæmonij ob exu-
les maximè solliciti.*

** Lamin, habet
codex Ald.*

** Lamin, habet co-
dex Ald.*

*Achæi Lacedæmo-
nijs bellum indicunt.*

*Achæi & Lacedæmo-
nijs legatos Romam
mittunt.*

conuenturos: consul quoq; quanquam Aegiensium fauebat causæ, Argos ve-
nit, vbi cùm disceptatio fuisset, & rem inclinatam cerneret, incepto destitit.
Lacedæmonij deinde eum in sua certamina auerterunt. Sollicitam eam ciui-
tatem exules maximè habebant. quorum magna pars in maritimis Laconi-
cæ oræ castellis, quæ omnis adempta erat, habitabant. id ægrè patientes Læ-
dæmonij, vt aliquem liberum ad mare haberent aditum: si quando Romam,
aliouè quò mitterent legatos: simulque vt emporium & receptaculum pere-
grinis mercibus ad necessarios vsus esset: nocte adorti vicum maritimum, no-
mine * Lan, improuiso occupauère. Vicani, quiq; ibi exules habitabant,
primò inopinata re territi sunt: deinde sub lucem congregati, leui certamine
expulerunt Lacedæmonios. terror tamen omnem maritimam oram perua-
sit: legatosq; cōmuniter & castella omnia viciq;, & exules quibus ibi domi-
cilia erāt, ad Achæos miserunt. Philopœmenes prætor, iam inde ab initio exu-
lum causæ amicus, & author semper Achæis minuendi opes & authoritatem
Lacedæmoniorum, concilium quærentibus dedit. decretumque eo referen-
te factum est: cùm in fidem Achæorum tutelamque T. Quintius & Romani
Laconicæ oræ castella & vicos tradidissent, & cùm abstinere his ex fœdere La-
cedæmonij deberent, * Las vicus oppugnatus esset, cædesq; ibi facta: qui eius
rei authores affinesq; essent, nisi dederentur Achæis, violatum videri fœdus.
Ad exposcendos eos legati extemplò Lacedæmonem missi sunt. Id imperium
adeò superbum & indignum Lacedæmonijs visum est, vt si antiqua ciuitatis
fortuna esset, haud dubiè arma extemplò capturi fuerint. maximè autem con-
sternauit eos metus, si semel primis imperijs obediendo iugum accepissent,
ne id quod iamdiu moliretur, Philopœmenes exulibus Lacedæmonem tra-
deret. Furentes igitur ira, triginta hominibus ex factione, cum qua consilio-
rum aliqua societas Philopœmeni atq; exulibus erat, interfectis, decreuerunt
renunciandam societate Achæis: legatosq; extemplò Cephalleniam mitten-
dos, qui consuli M. Fulvio, quiq; Romanis Lacedæmonē dederent: orarentq;
cum, vt veniret in Peloponnesum ad urbem Lacedæmonem in fidem ditio-
nemq; populi Romani accipiendam. Id vbi legati ad Achæos retulerunt, om-
nium ciuitatū, quæ eius concilij erant, consensu, bellum Lacedæmonijs indi-
ctum est. ne extemplò gereretur, hyems impedit. incursionibus tamē paruis,
latrocinij magis quàm belli modo, nō terra tantum, sed etiam nauibus à ma-
ri fines eorū vastati. Hic tumultus consulē in Peloponnesum adduxit: iussuq;
eius Elin concilio indicto, Lacedæmonij ad disceptandum acciti. Magna ibi
nō disceptatio modò, sed etiam altercatio fuit. cui consul cùm alia satis ambi-
tiosè, partē vtranq; fouendo, incerta respondisset: vna denuntiatione, vt bello
abstinerent, donec Romā legatos ad senatū misissent, finem imposuit. Vtrin-
que legatio missa Romam est. exules quoq; Lacedæmoniorum suam causam
legationemq; Achæis iniunxerunt. Diophanes & Lycortas, Megalopolitani
ambo, principes legationis Achæorum fuerunt. qui dissidentes in repub. tum
quoq; minimè inter se cōuenientes orationes habuerūt. Diophanes senatui
disceptationem omnium rerum permittebat. eos optimè controuersias inter
Achæos ac Lacedæmonios finituros esse. Lycortas ex præceptis Philopœme-
nis postulabat, vt Achæis ex fœdere ac legibus suis quæ decressent, agere lice-
ret: libertatemq; sibi illibatam, cuius ipsi authores essent, præstarent. Magnæ
authoritatis apud Romanos tum gens Achæorū erat: nouari tamen nihil de
Lacedæmonijs placebat. cæterum responsum ita perplexum fuit, vt & Achæi
sibi de Lacedæmone permissum acciperent: & Lacedæmonij non omnia con-
cessa ijs interpretarentur. Hac potestate immodicè Achæi ac superbè vsi sunt.
Philopœmeni continuatur magistratus, qui veris initio exercitu indicto ca-
strain

Astra in finibus Lacedæmoniorum posuit. legatos deinde misit ad deposcen-
 dos auctores defectionis, & ciuitatem in pace futuram: si id fecissent, polli-
 cens: & illos nihil indicta causa passuros. Silentium præ metu cæterorum fuit.
 quos nominatim depoposcerat, ipsi se ituros professi sunt: fide accepta ab le-
 gatis, vim ab futuram, donec causam dixissent. Ierunt alij etiam illustres viri,
 & aduocati priuatis: & quia pertinere causam eorum ad rempublicam cen-
 sebant. Nunquam aliàs exules Lacedæmoniorum Achæi secum adduxerant
 in fines: quia nihil æquè alienaturum animos ciuitatis videbatur. tunc exer-
 citus totius propè antesignani exules erant. Ij venientibus Lacedæmonijs ad
 portam castrorum agmine facto occurrerunt. & primò laceffere iurgijs: dein-
 de altercatione orta, cùm accenderentur iræ, ferocissimi exulum impetum in
 Lacedæmonios fecerunt. Cùm illi deos & fidem legatorum testarentur: &
 legati & prætor summoueret turbas, & protegeret Lacedæmonios: vincula-
 quæ iam quosdam iniicientes arceret, crescebat tumultus concitata turba. Et
 Achæi ad spectaculum primò concurrerunt. deinde vociferantibus exulibus
 quæ passi forent, & orantibus opem, affirmantibusque simul nunquam ta-
 lem occasionem habituros, si eam prætermisissent: fœdus, quod in Capito-
 lio, quod Olympiæ, quod in arce Athenis sacratum fuisset, irritum per illos
 esse: priusquam alio de integro fœdere obligarentur, noxios puniendos esse:
 accensa his vocibus multitudo ad vocem vnus, qui vt ferirent, inclamauit,
 saxa coniecit: atque ita xvii. quibus vincula per tumultum iniecta erant, in-
 terfecti sunt. LXIII. postero die comprehensi, à quibus prætor vim arcuerat,
 non quia saluos vellet, sed quia perire causa indicta nolebat, obiecti multitu-
 dini iratæ, cùm auersis auribus pauca locuti essent, damnati omnes, & tradi-
 ti sunt ad supplicium. Hoc metu iniecto Lacedæmonijs, imperatū primum,
 vt muros diruerent: deinde vt omnes externi auxiliares, qui mercede apud
 tyrannos militassent, terra Laconica excederent. tum vti quæ seruitia tyran-
 ni liberaissent (ea magna multitudo erat) ante diem certam abirent. qui ibi
 mansissent, eosprehendendi, vendendi, abducendi Achæis ius esset. Licurgi
 leges, moresque abrogarent: Achæorum assuescerent legibus, institutisque.
 ita vnus eos corporis fore, & de omnibus rebus facilius consensuros. Nihil
 obedientius fecerunt, quàm vt muros diruerunt: nec ægrius passi sunt, quàm
 exules reduci. Decretum Tegeæ in concilio communi Achæorum de resti-
 tuendis ijs factum est. & mentione illata, externos auxiliares dimissos, & La-
 cedæmonijs ascriptos (ita enim vocabant, qui à tyrannis liberati erant) vrbe
 excessisse, in agros dilapsos, priusquam dimitteretur exercitus: ire prætorem
 cum expeditis, & comprehendere id genus hominum, & vendere iure prædæ
 placuit. multi cōprehensi venierunt. porticus ex ea pecunia Megalopoli per-
 missu Achæorum restructa est: quam Lacedæmonij diruerant. Et ager Belbina-
 tis, quem iniuria tyranni Lacedæmoniorum possederant, restitutus eidem ci-
 uitati ex decreto vetere Achæorum: quod factum erat Philippo Amyntæ fi-
 lio regnante. Per hæc velut eneruata ciuitas Lacedæmoniorum diu Achæis
 obnoxia fuit. nulla tamen res tanto erat damno, quàm disciplina Licurgi, cui
 per octingentos annos assueuerant, sublata. A concilio, vbi apud consulem
 inter Achæos, Lacedæmoniosque disceptatum est, M. Fuluius, quia iam in exi-
 tu annus erat, comitiorum causa profectus Romam, creauit consules M. Va-
 lerium Messalam, & C. Liuium Salinatorē: cùm M. Aemylum Lepidum ini-
 micum eo quoque anno petentem deiecisset. Prætores inde creati Q. Mar-
 tius Philippus, M. Claudius Marcellus, C. Stertinius, C. Catinius, P. Claudius
 Pulcher, L. Manlius Acidinus. Comitij perfectis, consulem M. Fulvium in
 prouinciam ad exercitum redire placuit, ei que & collega Cn. Manlio impe-
 rium

*Quæ imperata sunt
 Lacedæmonijs ab
 Achæis.*

*Licurgi disciplina La-
 cedæmonijs sublata.*

rium in annum prorogatum est. Eo anno in ædem Herculis signum dei ipsius p
ex decem virorum responso, & seiuges in Capitolio aurati ab Cn. Cornelio
positi. consulem dedisse, inscriptum est. & xii. clypea ærata ab ædilibus curu-
libus P. Claudio, & S. Sulpitio Galba, sunt posita ex pecunia, qua frumenta-
rios ob annonam compressam damnarunt. & ædis plebis Q. Fulvius Flac-
cus duo signa aurata, vno reo damnato (nam separatim accusauerant) po-
suit. collega eius A. Cæcilius neminem condemnauit. Ludi Romani ter, ple-
beij quinquies toti instaurati. M. Valerius Messala inde, & C. Liuius Salina-
tor consulatum idibus Martijs cum inissent, de republica, deque prouincijs,
& exercitibus senatum consuluerunt. De Aetolia & Asia nihil mutatum est.
Prouinciarum sortitio. Cōsulibus, alteri Pisæ cum Liguribus, alteri Gallia prouincia decreta est. com-
parare inter se, aut sortiri iussi: & nouus exercitus, binas legiones scribere: & vt
socijs Latini nominis quinquagena millia peditum imperarent, & mille ducen-
tos equites. Messalæ Ligures, Salinatori obtigit Gallia. Prætores inde sortiti
sunt. M. Claudio urbana, P. Claudio peregrina iurisdictio euēnit. Q. Martius
Siciliam, C. Stertinius Sardiniam, L. Manlius Hispaniam citeriorem, C. Cati-
nius vltiorem est sortitus. De exercitibus ita placuit. è Gallia legiones, quæ
sub C. Lælio fuerant, ad M. Tuccium proprætorem in Brutios traduci: & qui in
Sicilia esset, dimitti exercitum: & classem, quæ ibi esset, Romam reducere M.
Sempronium proprætorem. Hispanijs legiones singulæ, quæ tum in ijs pro-
uincijs erant, decretæ: & vt terna millia peditum, ducenos equites ambo præ-
tores in supplementum socijs imperarent, secumque transportarent. prius-
quam in prouincias noui magistratus proficisceretur, supplicatio in triduum
pro collegio decemuirorum imperata fuit in omnibus compitis, quod luce
inter horam tertiam ferme & quartam tenebræ obortæ fuerant. & nouendia-
Prodigia. le sacrificium indictum est, quod in Auentino lapidibus pluuiisset. Campani,
cum eos ex senatusconsulto quod priore anno factum erat, censores Romæ
cenferi coegissent (nam antea incertum fuerat, vbi cenferentur) petierunt, vt
sibi ciues Romanas ducere vxores liceret: & si qui prius duxissent, vt habere
eas: & ante eam diem nati, vt iusti sibi liberi hæredesque essent. vtraque res
impetrata. De Formianis Fundanisque municipibus, & Arpinatibus, C. Va-
lerius Tappo tribunus plebis promulgauit: vt ijs suffragij latio (nam antè
fine suffragio habuerant ciuitatem) esset. Huic rogationi quatuor tribuni
plebis, quia non ex autoritate senatus ferretur, cum intercederent: edocti,
populi esse, non senatus ius, suffragium quibus velit impartiri, destiterunt in-
cepto. Rogatio perlata est, vt in Aemylia tribu Formiani & Fundani, in Cor-
Populi non senatus e-
rat suffragij lationem
impertiri. nelia Arpinates ferrent. atque in his tribubus tum primum ex Valerij plebis ci-
to censi sunt. M. Claudius Marcellus censor, sorte superato T. Quintio, lu-
strum condidit. censa ciuium capita CCLVIII. millia, CCCVIII. Lustrum perfe-
cto consules in prouincias profecti sunt. Hyeme ea qua hæc Romæ gesta
sunt, ad Cn. Manlium consulem primum, deinde procōsulem hybernantem
Ad Manlium consu-
lem legationes ex om-
ni Asia misse. in Asia, legationes vndique ex omnibus ciuitatibus gentibusque, quæ cis
Taurum montem incolunt, conueniebant: & vt clarior nobiliorque victoria
Romanis de rege Antiocho fuit quàm de Gallis, ita lætior socijs erat de Gallis
quàm de Antiocho. Tolerabilior regia seruitus fuerat, quàm feritas imma-
nium barbarorum, incertusque indies terror, quo velut tempestas eos popu-
lantes inferret. itaque vt quibus libertas Antiocho pulso, pax, Gallis domitis,
data esset: non gratulatum modò venerant, sed coronas etiam aureas pro suis
quæque facultatibus, attulerant. & ab Antiocho legati, & ab ipsis Gallis, vt
pacis leges dicerentur: & ab Ariarate rege Cappadocum venerunt ad veniam
petendam, luendamque pecunia noxam, quod auxilijs Antiochum iuuisset.
Ei

- A** Ei * CC. talenta argenti sunt imperata. Gallis responsum, cum Eumenes rex * Val. 120000. cor, venisset, tum daturum ijs leges. ciuitatum legationes cum benignis respon-
sis lætiores etiam quam venerant, dimissæ. Antiochi legati pecuniam in Pam-
phyliam, frumentumque ex pacto cum L. Scipione fœdere iussi aduehere. eò
se cum exercitu venturum. Principio deinde veris lustrato exercitu profe-
ctus, die octauo Apameam venit, ibi triduum statiuus habitis, tertijs rursus
ab Apamea castris in Pamphyliam, quò pecuniam frumentumq; regios con-
uehere iusserat, peruenit. * M. & D. talenta argenti accepta Apameam depor- * Val. 900000. cor.
tantur. frumentum exercitui diuiditur. Inde ad Pergam ducit: quæ vna in ijs
locis regio tenebatur præsidio. appropinquantì præfectus præsidij obuius
B fuit, XXX. dierum tempus petens, vt regem Antiochum de vrbe tradenda con-
fuleret. dato tempore, ad eam diem præsidio decessum est. à Perga L. Manlio
fratre cum IIII. millibus militum Oroanda ad reliquum pecuniæ ex eo quod
pepigerant exigendum misso, ipse quia Eumenem regem & decem legatos
ab Roma Ephesum venisse audierat, iussis sequi Antiochi legatis, Apameam
exercitum reduxit. Ibi ex decem legatorum sententia fœdus in hæc verba fe-
rè cum Antiocho conscriptum est: Amicitia regi Antiocho cum populo Ro-
mano his legibus & conditionibus esto. Ne quem exercitum qui cum po-
pulo Romano, socijsue bellum gesturus erit, rex per fines regni sui, eorum-
ue qui sub ditione eius erunt, transire finito. neu commeatu, neu qua alia
C ope iuuato. idem Romani socijque Antiocho, & ijs qui sub imperio eius erunt,
præstent. Belli gerendi ius Antiocho ne esto cum ijs qui insulas colunt, néue
in Europam transeundi. Excedito vrbibus, agris, vicis, castellis cis Taurum
montem vsque ad Tanaim amnem, & à valle Tauri vsque ad iuga quæ in Ly-
caoniam vergit. Ne qua arma efferto ex ijs oppidis, agris, castellisque, qui-
bus excedat. si qua extulit, quæ quoque oportebit, rectè restituito. Ne mi-
litem, neu quem alium ex regno Eumenis recipito. Si qui earum vrbium ci-
ues quæ regno abscedunt, cum rege Antiocho, intraque fines eius regni sunt,
Apameam omnes ante diem certam redeant. Qui ex regno Antiochi apud
Romanos sociosque sunt, ijs ius abeundi manendique esto. Seruos, seu fu-
D gitiuos, seu bello captos, seu qui liber captus aut transfuga erit, reddito Ro-
manis, socijsque. Elephantos tradito omnes, neque alios parato. Tradito &
naues longas armamentaque earum: néue plures quam decem naues actua-
rias, nulla quarum plus quam XXX. remis agatur, habeto: néue * monerem * Ald. minorem.
ex belli causa, quod ipse illaturus erit. néue nauigato citra Calycadnum, né-
ue Sarpedonem, promontoria: extra quam si qua naus pecuniam, stipen-
dium, aut legatos, aut obsides portabit. Milites mercede conducendi ex ijs
gentibus, quæ sub ditione populi Romani sunt, Antiocho regi ius ne esto: ne
voluntarios quidem recipiendi. Rhodiorum sociorumue quæ ædes ædifi-
ciaque intra fines regni Antiochi sunt, quo iure ante bellum fuerunt, eo Rho-
E diorum sociorumue sunt. Si quæ pecuniæ debentur, earum exactio esto. Si
quid ablatum est, id conquirendi, cognoscendi, repetendique ius item esto.
Si quas vrbes quas tradi oportet, ij tenent, quibus Antiochus dedit, ex ijs præ-
sidia deducito: vtrique rectè tradantur, curato. Argenti probi XII. millia At-
tica talenta dato intra duodecim annos pensionibus æquis. talentum ne mi-
nus pondo LXXX. Romanis ponderibus pendat. & tritici DXL. millia mo-
diûm. Eumeni regi talenta CCCL. intra quinquenniû dato: & pro frumento
quod æstimatione fiat: talenta CXXVII. Obsides Romanis XX. dato: & pro tri-
ennio mutato, ne minores octonûm denûm annorû, neu maiores quinûm-
quadragenûm. Si qui sociorum populi Romani vltro bellum inferent Antio-
cho, vim vi arcendi ius esto: dum ne quam urbem aut belli iure teneat, aut in

*Patris cum Romanis
& Antiocho leges.*

*Antiochi naues con-
cise, aut incense.*

*Ariarates Cappadoci
rex in amicitiam po-
puli Romani recipi-
tur.*

*Quid cuique civitati
in Asia datum, aut
ademptum.*

*Gallogræcis pacis le-
ges à cōsule dicuntur.*

amicitiam accipiat. controuersias inter se iure ac iudicio disceptent: aut si vtriusque placebit, bello. De Annibale Pœno, & Aetolo Thoante, & Mnasi-macho Acarnane, & Chalcidensibus, Eubulo & Philone dedendis, in hoc quoque fœdere ascriptum est: & si quid postea addi mutariue placuisset, vt id saluo fœdere fieret. Consul iurauit in hoc fœdus: ab rege qui exigent iusiurandum, profecti Q. Minutius Thermus, & L. Manlius: qui tum fortè ab Oroandis redijt. & Q. Fabio Labeoni, qui classi præerat, scripsit, vt Patara extemplo proficisceretur: quæque ibi naues regiæ essent, concideret, crema-retque. Profectus ab Epheso quinquaginta tectas naues aut concidit, aut incendit. Telmessum eadem expeditione, territis subito aduentu classis op-pidanis recepit. Ex Lycia protinus, iussis ab Epheso sequi, qui ibi relictæ erant, per insulas in Græciam traiecit. Athenis paucos moratus dies, dum Piræeum ab Epheso naues venirent, totam inde classem in Italiam reduxit. Cn. Man-lius, cum inter cætera quæ accipienda ab Antiocho erant, elephantos quo-que accepisset, donoque Eumeni omnes dedisset: deinde causas ciuitatum, multis internouas res turbatis, cognouit. Et Ariarates rex, parte dimidia pe-cuniæ imperatæ Eumenis beneficio, cui desponderat per eos dies filiam, re-missa, in amicitiam est acceptus. Ciuitatum autem cognitæ causis, decem legati aliam aliarum fecerunt conditionem. Quæ stipendiariæ regi Antio-cho fuerant, & cum populo Romano senserant, ijs immunitatem dederunt: quæ partium Antiochi fuerant, aut stipendiariæ Attali regis, eas omnes ve-ctigal pendere Eumeni iusserunt. nominatim præterea Colophonijs qui in Notio habitant, & Cymeis & Miliesijs immunitatem concesserunt. Cla-zomenijs super immunitatem & Drymusam insulam dono dederunt. & Milesijs, quem Sacrum appellant agrum restituerunt. & Ilien-sibus Rhœteum & Gergithum addiderunt, non tam ob recentia vlla merita, quàm originum memoria. eadem & Dardanum liberandi causa fuit. Chios quoque & Smyr-næos & Erythræos pro singulari fide quam eo bello præstiterunt, & agro do-narunt, & in omni præcipuo honore habuerunt. Phocænsibus & ager quem ante bellum habuerant, redditus: & vt legibus antiquis vterentur, permissum. Rhodijs affirmata, quæ data priore decreto erant. Lycia & Ca-ria datæ vsque ad Mæandrum amnem, præter Telmessum. Regi Eumeni Chersonnesum in Europa, & Lyfimachiam, castella, vicos, agros eius, qui-bus finibus tenuerat Antiochus, adiecerunt: in Asia Phrygiam vtranque: al-teram ad Hellespontum, maiorem alteram vocant: & Mysiam, quam Pru-sias rex ademerat ei restituerunt: & Lycaoniam, & Myliada, & Lydiam, & nominatim vrbes, Tralleis, atque Ephesum & Telmessum. De Pamphylia disceptatum inter Eumenem & Antiochi legatos cum esset, quia pars eius ci-tra, pars vltra Taurum est: integra res ad senatum reijcitur. His fœderibus de-cretisque datis, Manlius cum decem legatis, omni-que exercitu ad Hellespon-tum profectus, euocatis eò regulis Gallorum, leges quibus pacem cum Eu-mene seruarent, dixit: denuntiauitque, vt morem vagandi cum armis fini-rent, agrorumque suorum terminis se continerent. Contractis deinde ex omni ora nauibus, & Eumenis etiam classe per Athenæum fratrem regis ab Elæa adducta, copias omnes in Europam traiecit. inde per Chersonnesum modicis itineribus graue præda omnis generis agmen trahens, Lyfimachia statiuam habuit: vt quam maximè recentibus & integris iumentis Thraciam, per quam iter vulgò horrebant, ingrederetur. Quo profectus est ab Lyfima-chia die ad amnem Melana, quem vocant: inde postero die Cypsela peruenit. à Cypselis via decem millium ferè syluestris, angusta, confragosa excipiebat. propter cuius difficultatem itineris in duas partes diuisus exercitus. & præce-
dere

A dere vna iussa, altera magno interuallo cogere agmen, media impedimenta interposuit: plaustra cum pecunia publica erant, pretiosaque alia præda. Itaque cum per saltum iret, Thracum decem haud amplius millia ex quatuor populis, Astij & Cæni & Maduateni & Cœletæ ad ipsas angustias viam circumfuderunt. Opinio erat, non sine Philippi regis Macedonum fraude id factum. cum scisse, non alia, quàm per Thraciam redituros Romanos, & quantam pecuniam secum portarent. In primo agmine imperator erat, sollicitus propter iniquitatē locorum. Thraces nihil se mouerunt, donec armati transirent. posteaquam primos superasse angustias viderunt, postremos nondum appropinquantes, impedimenta & sarcinas inuadunt. cæsisque custodibus, partim ea quæ in plaustris erant, diripere, partim sub oneribus iumenta abstrahere. Vnde posteaquam clamor primùm ad eos qui iam ingressi saltum sequebantur, deinde etiam ad primum agmen est perlatus, vtrinque in medium concurritur, & inordinatum simul pluribus locis prælium confertur. Thraces præda ipsa impeditos oneribus, & plerosque, vt ad rapiendum manus vacuas haberent, inermes ad cædem præbet: Romanos iniquitas locorum barbaris per calles notos occurrentibus, & latentibus interdum per cauas valles, prodebat. ipsa etiam onera plaustraque, vt fors tulit, his aut illis incommodè obiecta pugnantibus impedimento sunt: alibi prædo, alibi prædæ vindex cadit. prout locus iniquus æquusue his aut illis, prout animus pugnantium est, prout numerus (alij enim pluribus quàm ipsi erant, alij paucioribus occurrerant) varia pugnae fortuna est: multi vtrinque cadunt. Iam nox appetebat, cum prælio excedunt Thraces, non fuga vulnerum, aut mortis: sed quia satis prædæ habebant. Romanorum primum agmen extra saltum circa templum Bendidium castra loco aperto posuit. pars altera ad custodiam impedimentorum medio in saltu duplici circumdata vallo mansit. postero die prius explorato saltu, quàm mouerent, primis se coniungunt. In eo prælio, cum & impedimentorum pars & calonum, & milites aliquot, cum passim toto propè saltu pugnaretur, cecidissent: plurimum Q. Minutij Thermi morte damni est acceptum, fortis ac strenui viri. Eo die ad Hebrum flumen peruentum est. inde Aeniorum fines præter Apollinis, Zerynthium quem vocant incolæ, templum superant. Aliæ angustiae circa Tempyra excipiunt, (hoc loco nomen est) nec minus confragosæ, quàm priores: sed quia nihil sylvestre circa est, ne latebras quidem ad insidiandum præbent. Huc ad eandem spem prædæ Thrausi, gens & ipsa Thracum, conuenere: sed quia nudæ valles, procul vt conspicerentur angustias obsidentes, efficiebant: minus terroris tumultusque fuit apud Romanos. quippè etsi iniquo loco, prælio tamen iusto, acie aperta, collatis signis dimicandum erat. conferti subeuntes cum clamore impetu facto primùm expulere loco hostes, deinde auertère. fuga inde cædesque suis ipsos impredientibus angustijs fieri cœpta est. Romani victores ad vicum Maronitarum (Saren appellant) posuerunt castra. postero die patenti itinere Priaticus campus eos excepit, triduumque ibi frumentum accipientes manserunt, partim ex agris Maronitarum, conferentibus ipsis, partim ex nauibus suis, quæ cum omnis generis com meatu sequebantur. Ab statiuis diei via Apolloniam fuit hinc per Abderitarum agrum Neapolim peruentum est. Hoc omne per Græcorum colonias pacatum iter fuit. reliquum in itinere deper medios Thraces dies noctesque, & si non infestum, suspectum tamen, donec in Macedoniam peruenerunt. Mitiores Thraces idem exercitus, cum à Scipione eadem via duceretur, habuerat, nullam ob aliam causam, quàm quod prædæ minus quod peteretur, fuerat. Quamquam tum quoque Claudius author est, ad quindecim millia Thracum præcedenti ad exploranda loca agmen

Thracum decem millia Manlij exercitum in angustijs ad Cypselam adoruntur.

Thrausi angustias circa Tempyra obsidentes fugantur à Romanis.

Per medios Thraces Manlius in Macedoniam peruenit.

agmen Mutini Numidæ occurrisse. quadringentos equites fuisse Numidas, paucos elephantos. Mutinis filium per medios hostes cum centum quinquaginta delectis equitibus perrupisse. eundem mox cum iam Mutines in medio elephantis collocatis, in cornua equitibus dispositis, manum cum hoste conferuisset, terrorem ab tergo præbuisse: atque inde turbatos equestri velut procella hostes ad peditum agmen non accessisse. Cn. Manlius per Macedoniam in Thessaliam exercitum traduxit. inde per Epirum Apolloniam cum peruenisset, nondum adeo hyberno contempto mari, ut transire auderet, Apolloniæ hybernauit. Exitu propè anni M. Valerius cos. ex Liguribus ad magistratus subrogandos Romam venit, nulla memorabili in prouincia re gesta, ut ea probabilis moræ causa esset, quod solito serius ad comitia venisset. Comitibus cos. rogandis fuerunt ad XII. Calend. Martias, creati M. Aemilius Lepidus, C. Flaminius. Postero die Præ. facti Ap. Claudius Pulcher, Ser. Sulpitius Galba, Q. Terentius Culleo, L. Terentius Massaliota, Q. Fulvius Flaccus, M. Furius Crassipes. Comitibus perfectis, quas prouincias prætoribus esse placeret, retulit ad senatum cos. decreuerunt duas Romæ iuris dicundi causa, duas extra Italiam, Siciliam & Sardiniam: duas in Italia, Tarentum, & Galliam. & extemplo, priusquam inirent magistratum, fortiri iussi. Ser. Sulpitius urbanam, Q. Terentius peregrinam est sortitus. L. Terentius Siciliam, Q. Fulvius Sardiniam, Ap. Claudius Tarentum, M. Furius Galliam. Eo anno L. Minutius Myrtilus, & L. Manlius, quod legatos Carthaginenses pulsasse dicebantur, iussu M. Claudij Pr. urbis per fœciales traditi sunt legatis, & Carthaginem aucti. In Liguribus magni belli, & gliscentis indies magis fama erat. itaque cos. nouis, quo die de prouincijs & de republica retulerunt, senatus utrique Ligures prouinciam decreuit. Huic s. c. Lepidus cos. intercedebat, indignum esse prædicans, cos. ambos in valles Ligurum includi. M. Fulvium & Cn. Manlium biennium iam, alterum in Europa, alterum in Asia, velut pro Philippo atque Antiocho substitutos regnare. si exercitus in his terris esse placeat, cos. ijs potius quam priuatos præesse oportere. Vagari eos cum belli terrore per nationes, quibus bellum indictum non sit, pacem pretio venditantes. si eas prouincias exercitibus obtinere opus esset: sicut M. Acilio, L. Scipioni cos. M. Fulvius & Cn. Manlius successissent consules: ita Fulvio Manlioque C. Liuium & M. Valerium cos. debuissent succedere. nunc certè perfecto Aetolico bello, recepta ab Antiocho Asia, deuictis Gallis, aut cos. ad exercitus consulares mitti, aut reportari legiones inde, reddique tandem reipublicæ debere. Senatus his auditis in sententia perseuerauit, ut cos. ambobus Ligures prouincia esset: Manlium Fulviumque decedere de prouincijs, & exercitus inde deducere, ac redire Romam placuit. Inimicitæ inter M. Fulvium & M. Aemilium cos. erant, & supra cætera Aemilius serius biennio se cos. factum M. Fuluij opera aiebat. itaque ad inuidiam ei faciendam legatos Ambracienses in senatum subornatos criminibus introduxit. Qui sibi, cum in pace essent, imperataque à prioribus cos. fecissent, & eadem præstare obedientes M. Fulvio parati essent, bellum illatum questi. agros primum depopulatos, terrorem direptionis & cædis vrbi iniectum, ut eo metu claudere cogerentur portas. obsessos deinde, & oppugnatos se, & omnia exempla belli edita in se, cædibus, incendijs, ruinis, direptione vrbis. coniuges, liberos in seruitium abstractos: bona adempta: & quod se ante omnia moueat, templa tota vrbe spoliata ornamentis. simulachra deum, deos demum ipsos conuulsos ex sedibus suis ablatos esse. parietes postesque nudatos, quos adorent, ad quos precentur & supplicent, Ambraciensibus non superesse. Hæc querentes interrogando criminosè ex composito cos. ad plura, velut

*Ligures ambobus
Cos. prouincia decer-
nitur.*

*Ambracienses legati
de M. Fulvio in sena-
tu queruntur,*

A velut non sua sponte dicenda, eliciebat. Motis patribus, alter cos. C. Flaminus M. Fulvii causam excepit: qui veterem & obsoletam viam ingressos Ambracienses dixit. Sic M. Marcellum à Syracusanis, sic Q. Fulvium à Campanis accusatos. quin eadem opera T. Quintium à Philippo rege, M. Acilium, & L. Scipionem ab Antiocho, Cn. Manlium à Gallis, ipsum Fulvium ab Aetolis & Cephalleniae populis accusari paterentur? Ambraciam oppugnatam & captam, & signa inde ornamentaque ablata, & cætera facta, quæ captis urbibus solcant, negaturū aut me pro M. Fulvio, aut ipsum M. Fulvium censetis p. c. qui ob has res gestas triumphum à vobis postulaturus sit? Ambraciam captam, signaque, quæ ablata criminantur, & cætera spolia eius urbis ante cur-

B rum laturus, & fixurus in postibus suis? Nihil est, quod se ab Aetolis separent. eadem Ambraciensium & Aetolorum causa est. Itaque collega meus vel in alia causa inimicitias exerceat: vel si in hac utique mavult, retineat Ambracienses suos in aduentum M. Fulvii. ego nec de Ambraciensibus, nec de Aetolis decerni quicquam absente M. Fulvio patiar. Cum Aemilius callidam malitiam inimici, velut omnibus notam, insimularet, & tempus eum morando extracturum diceret, ne consule inimico Romam veniret, certamine consulum biduum absumptum est. nec præsentem Flaminio decerni quicquam videbatur posse. captata occasio est, cum æger fortè Flaminius abesset. & referente Aemilio, s. c. factum est, ut Ambraciensibus omnes suæ res redderentur: in libertate essent, ac legibus suis vterentur. portoria, quæ vellent, terramarique caperent, dum eorum immunes Romani ac socij Latini nominis essent. signa aliaque ornamenta, quæ quererentur ex ædibus sacris sublata esse: de ijs, cum M. Fulvius Romam reuertisset, placere ad collegiū pontificum referri, & quod ij censuissent, fieri. Neque his contentus cos. fuit, sed postea per infrequentiam adiecit s. c. Ambraciam non videri vi captam esse. Supplicatio inde ex decemviro- rum decreto pro valetudine populi fuit per triduum: quia gravis pestilentia urbem atq; agros vastabat. Latinæ inde fuerunt. Quibus religionibus liberari coss. & delectu profecto (novis enim utraque ma-

C. Flaminius Cos. Fulvii causam defendit.

Senatus cons. pro Ambraciensibus factum aduersus Fulvium.

Pestilentia gravis.

contentus fuisti, recto itinere duxisti exercitum ad eos, quos tibi hostes de-
 sumpteras: an & per omnes anfractus viarū, cum ad biuia confisteres, ut quò
 flexisset agmen Attalus Eumenis frater, eò COS. mercenarius cum exercitu
 Romano sequereris, Pisidiæ Lycaoniæque & Phrygiæ recessus omnes atque
 angulos peragraſti, stipem à tyrannis castellanisque deuijs colligens? quid
 enim tibi cum Oroandis? quid cum alijs æquè innoxijs populis? Bellum au-
 tem ipsum, cuius nomine triumphum petis, quo modo gessisti? loco æquo,
 tempore tuo pugnasti: Tu verò rectè, ut dijs immortalibus honos habeatur,
 postulas: primum, quòd pro temeritate imperatoris nullo iure gentium bel-
 lum inferentis poenas luere exercitum noluerunt: deinde, quòd beluas, non
 hostes nobis obiecerunt. Nolite nomen tantum existimare mistum esse Gal-
 logræcorū: multò antè & corpora & animi misti ac vitiiati sunt. an si illi Gal-
 li essent, cum quibus millies vario euentu in Italia pugnatum est, quantum
 in imperatore nostro fuit, nuntius illinc redisset? bis cum ijs pugnatum est,
 bis loco iniquo subijt, in valle inferiore pedibus penè hostium aciem subie-
 cit, ut si non tela ex superiore loco mitterent, sed corpora sua nuda inijcerent,
 obruere nos potuerint. Quid igitur incidit? magna fortuna P. R. est, ma-
 gnum & terribile nomen. recenti ruina Annibalis, Philippi, Antiochi, propè
 attonitæ erant tantæ corporum moles. fundis sagittisque in fugam conster-
 natæ sunt. gladius in acie cruentatus non est Gallico bello: velut apium exa-
 mina ad crepitum primum missilium auolauere. At Hercule nos ijdem (ad-
 monente fortuna, quid, si hostem habuissimus, casurum fuisset) cum re-
 deuntibus in latrunculos Thracas incidissemus, cæsi, fugati, exuti impedi-
 tis sumus. Q. Minutius Thermus, in quo haud paulò plus damni factum
 est, quàm si Cn. Manlius, cuius temeritate ea clades inciderat, perisset: cum
 multis viris fortibus cecidit. exercitus spolia regis Antiochi referens, trifa-
 riam dissipatus: alibi primum, alibi postremum agmen, alibi impedi-
 menta, inter vepres in latebris ferarum noctem vnam delituit. Pro his triumphus
 petitur? Si nihil in Thracia cladis ignominiaque foret acceptum, de qui-
 bus hostibus triumphum peteres? de ijs, ut opinor, quos tibi hostes senatus,
 aut P. R. dedisset. sic huic L. Scipioni, sic illi M. Acilio de rege Antiocho, sic
 paulo antè T. Quintio de rege Philippo, sic P. Africano de Annibale & Pœ-
 nis & Syphace triumphus datus. & minima illa, cum iam senatus censuisset
 bellum, quæſita tamen sunt, quibus nuntiandum esset: ipsis utique regibus
 nuntiaretur? an satis esset ad præsidium aliquod nuntiari? Vultis ergo hæc
 omnia pollui & confundi? tolli fœcialia iura? nullos esse fœciales? fiat (pa-
 ce deum dixerim) iactura religionis: obliuio deorum capiat pectora vestra.
 num senatum quoque de bello consuli non placet? non ad populum ferri,
 velint, iubeantne cum Gallis bellum geri? Modò certè COS. Græciam at-
 que Asiam volebant. tamen perseuerantibus vobis Ligures prouinciam de-
 cernere, dicto audientes fuerunt. meritò ergo à vobis prosperè bello gesto tri-
 umphum petent, quibus authoribus gesserunt. Talis oratio Furij & Aemy-
 lij fuit. Manlium in hunc maximè modum respondisse accepimus. Trib. ple-
 bis antea solebant triumphum postulantibus aduersari P. C. quibus ego gra-
 tiam habeo, quòd seu mihi, seu magnitudini rerum gestarum hoc dederunt,
 ut non solum silentio comprobarent honorem meum, sed referre etiam, si o-
 pus esset, viderentur parati esse. ex decem legatis, si dijs placet, quod consilium
 dispensandæ cohonestandæque victoriæ imperatoribus maiores dederunt
 nostri, aduersarios habeo. L. Furius, L. Aemylius currum triumphalem me
 conscendere prohiberent, coronā insignem capiti detrahunt. quos ego, si tri-
 buni me triumphare prohiberent, testes citaturus fui rerum à me gestarum.

Nullius

Manlij pro se oratio.

A Nullius equidem inuideo honori, P. C. vos tribunos plebei nuper, viros fortes ac strenuos, impediētes Q. Fabij Labeonis triumphum autoritate vestra deterruistis. triumphauit, quem non bellum iniustum gessisse, sed hostem omninò non vidisse, inimici iactabant. ego, qui cum centum millibus ferocissimorum hostium signis collatis toties pugnaui: qui plus XL. millia hominum cepi aut occidi, qui bina castra eorum expugnaui, qui citra iuga Tauri omnia pacatiora, quàm terra Italia est, reliqui: non triumpho modò fraudor, sed causam apud vos P. C. accusantibus meis ipse legatis dico. Duplex eorum, vt animaduertistis P. C. accusatio fuit: nam nec gerendum mihi fuisse bellum cum Gallis, & gestum temerè atque imprudenter, dixerunt. non erant Galli

B hostes, sed tu eos pacatos imperata facientes violaſti. Non sum postulaturus à vobis P. C. vt quæ communiter de immanitate gentis Gallorum, de infestissimo odio in nomen Romanum scitis: ea de illis quoq; qui Asiam incolunt, existimetis. Gallos remota vniuersæ gentis infamia atque inuidia, per se ipsos æstimate. Vtinam rex Eumenes, vtinam Asiæ ciuitates omnes adessent, & illos potius querentes, quàm me accusantē audiretis. mittite agetum legatos circa omnes Asiæ vrbes, & quærite, vtrum à grauiori seruitute, Antiocho vltra Tauri iuga emoto, an Gallis subactis, liberati sint? quoties agri eorum vastati sint, quoties prædæ abactæ, referant: cùm vix redimendi captiuos copia esset, & mactatas humanas hostias immolatosque liberos suos auderent. Stipendium scitote pependisse socios vestros Gallis: & nunc liberatos per vos regio imperio, fuisse pensuros, si à me foret cessatum. quo longius Antiochus emotus esset, hoc impotentius in Asia Galli dominarentur: & quicquid est terrarum citra Tauri iuga, Gallorum imperio, non vestro adiecissetis. At enim sunt quidem ista vera. etiam Delphos, quondam commune humani generis oraculum, vmbilicū orbis terrarum, Galli spoliauerunt: nec ideo P. R. his bellum indixit, aut intulit. Equidem aliquid interesse rebar inter id tempus, quo nondum in iure ac ditione vestra Græcia atque Asia erat, ad curandum animaduertendumque quid in his terris fieret: & hoc, quo finem imperij Romani Taurum montem statuistis, quo libertatem immunitatēque ciuitatibus datis, quo alijs fines adijcitis, alias agro mulctatis, alijs vectigal imponitis: regna augetis, minuitis, donatis, adimitis: curæ vestræ censetis esse, vt pacem terra marique habeant. An nisi præsidia deduxisset Antiochus, quæ quæta in suis arcibus erant, non putaretis liberatam Asiam? si Gallorum exercitus effusi vagarentur, rata dona vestra, quæ dedistis regi Eumeni, rata libertas ciuitatibus esset? Sed quid ego hæc ita argumentor? tanquam non acceperim, sed fecerim hostes Gallos? Te L. Scipio appello, cuius ego mihi, succedens in vicem imperij tui, virtutem felicitatemque pariter non frustra ab dijs immortalibus precatus sum: te P. Scipio, qui legati ius, collegæ maiestatem, & apud fratrem cos. & apud exercitum habuisti: sciat isne in

E exercitu Antiochi Gallorum legiones fuisse? videritis in acie eos, in cornu vtroque (id enim roboris esse videbatur) locatos? pugnaueritis, vt cum hostibus iustis? cæcideritis? spolia eorum retuleritis? Atqui cum Antiocho, non cum Gallis bellum his senatus decreuerat, & populus iusserat. Sed simul, vt opinor, cum his decreuerant iusserantque, qui inter eius præsidia fuissent. ex quibus præter Antiochum, cum quo pacem pepigerat Scipio: & cum quo nominatim foedus vt fieret, mandaueratis: omnes hostes erant, qui pro Antiocho arma aduersus nos tulerunt. in qua causa cùm Galli ante omnes fuissent, & reguli quidam & tyranni: ego tamen & cum alijs pro dignitate imperij vestri coactis luere peccata sua, pacem pepigi: & Gallorum animos, si possent mitigari à feritate insita, tentaui: & posteaquam indomitos atque implacabiles

biles cernebam, tum demum vi atque armis coercendos ratus sum. Nunc p
 quoniam suscepti belli purgatum est crimen, gesti reddenda est ratio. in quo
 confiderem equidem causæ meæ, etiam si non apud Romanū, sed apud Car-
 thaginiensem senatum agerem: vbi in crucem tolli imperatores dicuntur, si
 prospero euentu, prauo consilio rem gesserunt. Sed ego in ea ciuitate, quæ
 idè omnibus rebus incipiendis gerendisque deos adhibet, quia nullius ca-
 lumniæ subijcit ea, quæ dii comprobauerunt: & in solennibus verbis habet,
 cum supplicationem aut triumphū decernit, quod benè ac feliciter Rempu-
 blicam administrarit: si nollem, si graue ac superbum existimarem virtute glo-
 riari: pro felicitate mea exercitusq; mei, quod tantam nationem sine vlla mi-
 litum iactura deuicimus, postulare, vt dijs immortalibus honos haberetur, G
 & ipse triumphans in Capitolium ascenderem, vnde votis ritè nuncupatis
 profectus sum: negaretis hoc mihi cum dijs immortalibus? Iniquo enim lo-
 co dimicaui. Dic igitur, quo æquiore potuerim dimicare? cum montem ho-
 stes cepissent? loco munito se tenerent? nempe eundum ad hostes erat, si vin-
 cere vellem. Quid? si urbē eo loco haberent? & mœnibus se tenerent? nempe
 oppugnandi erant. Quid? ad Thermopylas æquone loco M. Acilius cum rege
 Antiocho pugnavit? Quid? Philippum non eodem modo super Aoum am-
 nem iuga tenentem montium T. Quintius deiecit? Equidem adhuc qualem
 aut sibi fingant, aut vobis videri velint hostem fuisse, non inuenio. si degene-
 rem & emollitum amœnitate Asiæ, quid periculi vel iniquo loco subeunti- H
 bus fuit? si timendum & feritate animorum & robore corporum, huicne tan-
 tæ victoriæ triumphum negatis? Cæca inuidia est P. C. nec quidquam aliud
 scit, quàm detrectare virtutes, corrumpere honores ac præmia earum. Mihi,
 quæso, ita ignoscatis P. C. si longiorem orationem non cupiditas gloriandi de
 me, sed necessaria criminum defensio fecit. An etiam per Thraciam saltus pa-
 tentes, qui angusti erant, & plana ex arduis, & culta ex syluestribus facere po-
 tui? & præstare, necubi notis sibi latebris delitescerent latrones Thraces? ne
 quid sarcinarum raperetur? ne quod iumentum ex tanto agmine abstrahe-
 retur? ne quis vulneraretur? ne ex vulnere vir fortis ac strenuus Q. Minutius
 moreretur? In hoc casu, quo infeliciter incidit, vt talem ciuem amitteremus, I
 hærent. quod saltu iniquo, loco alieno cum adortus hostis nos esset, duæ si-
 mul acies primi & nouissimi agminis hærentem ad impedimenta nostra ex-
 ercitus barbarorum circumuenerunt: quod multa millia ipso die, plura
 multo post dies paucos cæciderunt & ceperunt: hoc si ipsi tacuerint, vos sci-
 turos, cum testis orationis meæ totus exercitus sit, non credunt. Si gladium
 in Asia non strinxissem, si hostem non vidissem: tamen PRO COS. triumphum
 in Thracia duobus prælijs merueram. Sed iam dictum satis est. quin pro eo,
 quod pluribus verbis vos, quàm volui, fatigavi, veniam à vobis petitam im-
 petratamque velim P. C. Plus crimina eo die, quàm defensio valuissent, ni al-
 tercationem in serum perduxissent. dimittitur senatus in ea opinione, vt ne- K
 gaturus triumphum fuisse videretur. Postero die & cognati amicique Cn.
 Manlij summis opibus annexi sunt, & autoritas seniorū valuit, negantium
 exemplum proditum memoriæ esse, vt imperator, qui perduellibus deuictis,
 confecta prouincia, exercitum reportasset, sine curru & laurea priuatus, inho-
 noratusque urbem iniret. hic pudor malignitatem vicit, triumphumque fre-
 quentes decreuerunt. Oppressit deinde mentionem memoriamque omnem
 contentionis huius maius, & cum maiore & clariore viro certamen ortum.
 P. Scipioni Africano (vt Valerius Antias auctor est) duo Q. Petilij diē dixerunt.
 id, prout cuiusque ingenium erat, interpretabantur. Alij non tribunos plebis,
 sed vniuersam ciuitatem, quæ id pati posset, incusabant. duas maximas orbis
 terrarum

Manlio triumphus
decernitur.

P. Scipioni Africano
dies à tribunū plebis
dicitur.

A terrarum vrbes ingratas vno propè tempore in principes inuentas, Romam ingratiorem. si quidem victa Carthago victum Annibalem in exilium expulisset: Roma victrix victorem Africanum expellat. Alij, neminem vnum ciuem tantum eminere debere, vt legibus interrogari non possit. nihil tam æquandæ libertatis esse, quàm potentissimum quenque posse dicere causam. quid autem tutò cuiquam, nedum summam reipublicę permitti, si ratio non sit reddenda? qui ius æquum pati non possit, in eum vim haud iniustam esse. Hæc agitata sermonibus, donec dies dicendæ causæ venit. nec alius antea quisquam, nec ille ipse Scipio cos. censörue maiore omnis generis hominum frequentia, quàm reus illo die in forum est deductus. Iussus dicere causam, B sine vlla criminum mentione orationem adeò magnificam de rebus ab se gestis est exorsus, vt satis constaret, neminem vnquam neque melius, neque verius laudatum esse. dicebantur enim ab eodem animo ingenioque, à quo gesta erant. & aurium fastidium aberat: quia pro periculo, non in gloriam, referebantur. Trib. plebis vetera luxurię crimina Syracusanorum hybernorum, & Locris Pleminianum tumultum cum ad fidem præsentium criminum retulissent, suspicionibus magis, quàm argumentis pecuniæ captæ reum accusarunt. Filium captum sine pretio redditum. omnibusque alijs rebus Scipionem, tanquam in eius vnus manu pax Romana bellumque esset, ab Antiocho cultum. dictatorem eum consuli, nō legatum in prouincia fuisse. nec C ad aliam rem eò profectum, quàm vt id quod Hispaniæ, Galliæ, Siciliæ, Africa iam pridem persuasum esset, hoc Græciæ Asiæque & omnibus ad orientem versis regibus gentibusque appareret: vnum hominem caput columenque imperij Romani esse: sub vmbra Scipionis ciuitatem dominam orbis terrarum latere: nutus eius pro decretis patrum, pro populi iussis esse. Infamia intactum, inuidia qua possunt vrgent. Orationibus in noctem perductis, producta dies est. vbi ea venit, tribuni in Rostris prima luce confederunt. citatus reus magno agmine amicorum clientiumque per mediam concionem ad Rostra subiit. silentioque facto: Hoc, inquit, die tribuni plebis, vosque Quirites, cum Annibale & Carthaginiensibus signis collatis in Africa benè ac feliciter pugnaui. itaque cum hodie litibus & iurgiis supersedere æquum sit, ego D hinc extemplo in Capitolium ad Iouem OPT. MAX. Iunonemque & Mineruam, cæterosque deos, qui Capitolio atque arci præsident, salutandos ibo: hisque gratias agam, quod mihi & hoc ipso die, & sæpe alias egregiè reipublicæ gerendæ mentem facultatemque dederunt. vestrum quoque quibus commodum est, ite mecum Quirites: & orate deos, vt mei similes principes habeatis: ita si ab annis septendecim ad senectutē semper vos ætatem meam honoribus vestris anteistis, ego vestros honores rebus gerendis præcessi. Ab Rostris in Capitolium ascendit. simul se vniuersa concio auertit, & secuta Scipionem est: adeò, vt postremò scribæ viatoresque tribunos relinquerent: nec E cum ijs præter seruilem comitatum, & præconem, qui reum ex Rostris citabat, quisquam esset. Scipio non in Capitolio modò, sed per totam urbem omnia templa deum cum P. R. circumiit. Celebratior is propè dies fauore hominum, & æstimatione veræ magnitudinis eius fuit, quàm quo triumphans de Syphace rege & Carthaginiensibus urbem est inuectus. Hic speciosus vltimus dies P. Scipioni illuxit. post quem, cum inuidiam & certamina cum tribunis prospiceret: die longiore producta, in Liternum concessit, certo consilio ne ad causam dicendam adesset. maior animus & natura erat, ac maiori fortunæ assuetus, quàm vt reus esse sciret, & summittere se in humilitatem causam dicentium. Vbi dies venit, citarique absens est cœptus, L. Scipio morbum cau- sæ esse curabesset, excusabat. quam excusationē cum tribuni qui diem dixerant,

Scipio Africanus de rebus à se gestis dicit, non aduersariorum criminibus responder.

Scipionis oratio, tanto imperatore digna.

Scipio in Liternum concessit.

rant, non acciperent: & ab eadem superbia non venire ad causam dicendam
arguerent, qua iudicium & tribunos plebis & concionem reliquisset: & qui-
bus ius de se dicendæ sententiæ & libertatem ademisset, his comitatus, velut
captos trahens, triumphum de P.R. egisset: secessionemque eo die in Capito-
lium à Trib. plebis fecisset: Habetis ergo temeritatis illius mercedem. quo du-
ce & authore nos reliquistis, ab eo ipsi relictis estis. & tantum animorum in-
dies nobis decrescit, ut ad quem antè annis XVII. exercitum & classem haben-
tem tribunos plebis ædilemque in Siciliam mittere ausi sumus, qui prehen-
derent eum, & Romam reducerent: ad eum priuatum ex villa sua extrahen-
dum ad causam dicendam mittere non audeamus? Tribuni plebis appellati
ab L. Scipione ita decreuerunt, si morbi causa excusaretur, sibi placere accipi
eam causam, diemque à collegis produci. Tribunus plebis eo tempore Tib.
Sempronius Gracchus erat, cui inimicitia cum P. Scipione intercedebant. is,
cùm vetuisset nomen suum decreto collegarum ascribi, tristioresque omnes
sententiam expectarent, ita decreuit. Cùm L. Scipio excuset morbum esse cau-
sæ fratri, satis id sibi videri: se P. Scipionem, priusquam Romam redisset, accu-
sari non passurum. tum quoque, si se appellet, auxilio ei futurum, ne causam
dicat. ad id fastigium rebus gestis, honoribus P.R. P. Scipionem deorum homi-
numque consensu peruenisse, ut sub Rostris reum stare, & præbere aures ado-
lescentium conuitijs, populo Romano magis deformè, quàm ipsi sit. Adie-
cit decreto indignationem. Sub pedibus vestris stabit, tribuni, domitor ille
Africæ Scipio? ideò quatuor nobilissimos duces Pœnorum in Hispania, qua-
tuor exercitus fudit, fugauitque: ideò Syphacem cepit, Annibalem deuicit,
Carthaginem vectigalem nobis fecit, Antiochum (recepit enim fratrem con-
fortem huius gloriæ L. Scipio) ultra Tauri iuga emouit, ut duobus Petilijs
succumberet: vos de P. Africano palmam peteretis? nullisue meritis suis, nul-
lis vestris honoribus vnquam in arcem tutam, & velut sanctam clari viri per-
uenient: ubi si non venerabilis, inuiolata saltem senectus eorum confidat?
Mouit & decretum, & adiecta oratio non cæteros modò, sed ipsos etiam ac-
cusatores: & deliberaturos se quid sui iuris & officij esset, dixerunt. Senatus
deinde, concilio plebis dimisso, haberi est cœptus. ibi gratiæ ingentes ab vni-
uerso ordine, præcipuè à consularibus senioribusque; Tib. Graccho actæ sunt,
quòd rempublicam priuatis simultatibus potiorē habuisset. & Petilij ve-
xati sunt probris, quòd splendēre aliena inuidia voluissent, & spolia ex Africa-
ni triumpho peterent. Silentium deinde de Africano fuit. vitam Literni egit,
fine desiderio vrbis. Morientem rure eo ipso loco sepeliri se iussisse ferunt, mo-
numentumque ibi ædificari, ne funus sibi in ingrata patria fieret. Vir memo-
rabilis, bellicis tamen quàm pacis artibus memorabilior prima pars vitæ,
quàm postrema fuit: quia in iuuenta bella assiduè gesta, cùm senecta res quo-
que defloruere, nec præbita est materia ingenio. quid ad primum consula-
tum secundus, etiam si censuram adijcias? quid Asiatica legatio & valetudi-
ne aduersa inutilis, & filij casu deformata, & post reditum necessitate aut sub-
eundi iudicij, aut simul cum patria deferendi? Punici tamen belli perpetrati,
quo nullum neque maius neque periculosius Romani gessere, vnus præci-
puam gloriam tulit. Morte Africani creuere inimicorum animi. quorū prin-
ceps fuit M. Porcius Cato, qui viuo quoque eo allatrare eius magnitudinem
solitus erat. hoc authore existimantur Petilij & viuo Africano rem ingressi,
& mortuo rogationem promulgasse. Fuit autem rogatio talis. Velitis, iubea-
tis, quærat, quæ pecunia capta, ablata, coacta ab rege Antiocho est, quique
sub eius imperio fuerunt: quod eius in publicum relatum non est, uti de ea
re Ser. Sulpitius Pr. urbanus ad senatum referat? quem eam rem velit senatus
quærere

*Tib. Sempronij Grac-
chi tribuni plebis de-
cretum de Scipione.*

*Africanus Literni
moritur ac sepelitur.*

*M. Porcius Cato
Africani inimicus.*

A quærere de ijs, qui prætores nunc sunt? Huic rogationi primò Q. & L. Mum-
mij intercedebant. senatum quærere de pecunia nō relata in publicum, ita vt
antea semper factum esset, æquum censebant. Petilij nobilitatem & regnū in
senatu Scipionum accusabant. L. Furius Purpurio consularis, qui in decem
legatis in Asia fuerat, latius rogandum censebat: non quæ ab Antiocho mo-
do pecuniæ captæ forent, sed quæ ab alijs regibus gentibusque: Cn. Manlium
inimicum incessens. Et L. Scipio, quem magis pro se quàm aduersus legem
dicturum apparebat, dissuasor processit. is post mortem P. Africani fratris,
viri omnium fortissimi clarissimi que eam exortam rogationem est conque-
stus. parum enim fuisse, non laudari pro Rostris P. Africanum post mortem,
B nisi etiam accusaretur. & Carthaginienes exilio Annibalis contentos esse,
populum Romanum ne morte quidem P. Scipionis exatiari: nisi & ipsius fa-
ma sepulti laceretur, & frater insuper accessione inuidiæ mactetur. M. Ca-
to suasit rogationem. extat oratio eius de pecunia regis Antiochi: & Mum-
mios tribunos authoritate deterruit, ne aduersarentur rogationi. Remitten-
tibus ergo his intercessionem, omnes tribus vt rogasset, iusserunt. Ser. Sul-
pitio deinde referente, quem rogatione Petilia quærere vellent, Q. Teren-
tium Culleonem patres iusserunt. Ad hunc prætorem adeò amicum Cor-
neliæ familiæ, vt qui Romæ mortuum elatumque P. Scipionem (est enim
ea quoque fama) tradunt, pileatum sicut in triumpho ierat, in funere quo-
C que ante luctum isse, memoriæ prodiderint: & ad portam Capenam mul-
sum profecutis funus dedisse, quod ab eo inter alios captiuos in Africa ex ho-
stibus receptus esset: aut adeò inimicum eundem, vt propter insignem si-
multatem ab ea factione quæ aduersa Scipionibus erat, delectus sit potissi-
mum ad quæstionem exercendam: cæterum ad hunc nimis æquum aut ini-
quum prætorem reus extemplo factus L. Scipio: simul & delata & recepta no-
mina legatorum eius, A. & L. Hostiliorum Catonum, & C. Furij Aculeonis
quæstoris: & vt omnia contacta societate peculatus viderentur, scribæ quo-
que duo & accensus. L. Hostilius, & scribæ & accensus, priusquam de Sci-
pione iudicium fieret, absoluti sunt: Scipio & A. Hostilius legatus, & C. Fu-
D rius damnati: quo commodior pax Antiocho daretur, Scipionem * vi. mil-
lia pondo auri, * quadringenta octoginta argenti plus accepisse, quàm in
ærarium retulerit: A. Hostilium * LXXX. pondo auri, * argenti CCCCIII. Fu-
rium quæstorem * auri centum xxx. * argenti CC. pondo. Has ego summas
auri & argenti relatas apud Antiatē inueni. In L. Scipione malim equidē libra-
rij mendū, quàm mendacium scriptoris esse, in summa auri atq; argenti. simi-
lius enim veri est, argenti quàm auri maius pondus fuisse: & potius * quadra-
gies quàm ducenties quadragies litē æstimatam: eo magis, quod tantæ sum-
mæ rationem etiam ab ipso P. Scipione requisitam esse in senatu tradunt: li-
brumq; rationis eius cum Lucium fratrem afferre iussisset, inspectante senatu
E suis ipsum manibus concerpsisse, indignantem quod cum bis millies in æra-
rium intulisset, quadragies ratio ab se posceretur. ab eadem fiducia animi,
cum quæstores pecuniam ex ærario, contra legem promere non auderent:
cum quæstores pecuniam ex ærario, contra legem promere non auderent:
poposcisse claues, & se aperturum ærarium dixisse, qui vt clauderetur effecif-
set. Multa alia in Scipionis exitu maximè vitæ, dieque dicta, morte, func-
re, sepulchro in diuersum trahunt: vt cui famæ, quibus scriptis assentiar, non
habeam. non de accusatore conuenit. alij M. Næuium, alij Petilios diem di-
xisse scribunt. non de tempore, quo dicta dies sit: non de anno, quo mortuus
sit: non vbi mortuus, aut elatus sit. alij Romæ, alij Literni & mortuum & se-
pultum. vtrobique monumenta ostenduntur, & statuæ. nam & Literni mo-
numentum, monumentoque statua superimposita fuit: quam tempestate
disiectam

L. Scipio peculatus
damnatur.

* Val. 672000. cor.

* 4800. coron.

* 8960. coron.

* 4030. coron.

* 14560. coron.

* 2000. coron.

* Quadragies se-
stertium fac. co-
ron. 100000. Du-
cēties quadragies
fac. coro. 800000.
Bis millies sester-
tium fac. coron.
5000000.

Variant de Africani
morte scriptores.

disiectam nuper vidimus ipsi. & Romæ extra portam Capenā in Scipionum monumento tres statuæ sunt: quarum duæ P. & L. Scipionum dicuntur esse: tertia poetæ Q. Ennij. Nec inter scriptores rerum discrepat solum, sed orationes quoq; (si modò ipsorum sunt, quæ feruntur, P. Scipionis & Tib. Gracchi) abhorrent inter se. Index orationis P. Scipionis, nomen M. Næuij Trib. plebis habet: ipsa oratio sine nomine est accusatoris: nebulonem modò, modò nugatorē appellat. Ne Gracchi quidem oratio aut Petiliorum accusatorū Africani, aut diei dictæ Africano vllam mentionē habet, alia tota ferenda fabula est Gracchi orationi conueniens: & illi authores sequendi sunt, qui, cū L. Scipio & accusatus & damnatus sit pecuniæ captæ ab rege, legatum in Hetruria fuisse Africanum tradunt. quò post famam de fratris casu allatam, relicta legatione cucurrisse eum Romam: & cū à porta rectà ad forum se contulisset, quòd in vincula duci fratrem dictum erat, repulisse à corpore eius viatorem, & tribunis retinentibus magis piè quàm ciuilitè vim fecisse. hæc enim ipse Gracchus queritur, dissolutam esse à priuato tribunitiam potestatem, & ad postremum, cū auxilium L. Scipioni polliceretur, adijcit, tolerabilioris exempli esse à Trib. plebis potius, quàm à priuato victam videri & tribunitiam potestatem & rempub. esse: sed ita hanc vnam impotentem eius iniuriam inuidia onerat, vt increpando quod degenerarit tantum à se ipse, cumulas ei veteres laudes moderationis & temperantiæ pro reprehensione præsentis reddat. castigatum enim quondam ab eo populum ait, quòd eum perpetuum consulem & dictatorem vellet facere. prohibuisse statuas sibi in comitio, in rostris, in curia, in Capitolio, in cella Iouis poni. prohibuisse ne decerneretur, vt imago sua triumphali ornatu è templo Iouis Opt. Max. exiret. Hæc vel in laudatione posita, ingentem magnitudinem animi moderandis ad ciuilem habitum honoribus significarent: quæ exprobrando inimicus fatetur. Huic Graccho minorem ex duabus filiis (nam maior P. Cornelio Nasicæ haud dubiè à patre collocata erat) nuptam fuisse conuenit. Illud parum cōstat, vtrum post mortē patris & desponsa sit, & nupserit: an veræ illæ opiniones sint, Gracchum, cū L. Scipio in vincula duceretur, nec quisquam collegarum auxilio esset, iurasse sibi inimicitias cum Scipionibus, quæ fuissent, manere, nec se gratiæ quærendæ causâ quicquam facere, sed in quem carcerem reges & imperatores hostium ducentem vidisset P. Africanum, in eum se fratrem eius duci, non passurum. senatum eo die fortè cœnantem in Capitolio consurrexisse, & petisse, vt inter epulas Graccho filiam Africanus desponderet. quibus ita inter publicum solenne sponsalibus ritè factis, cū se domum recepisset, Scipionem Aemyliæ vxori dixisse: filiam se minorem despondisse. cū illa muliebriter indignabunda nihil de communi filia secum consultatum, adiecisset: non si Tib. Graccho daret, expertem consilij debuisse matrem esse: lætum Scipionem tam concordi iudicio, ipsi desponsam respondisse. Hæc de tanto viro, quanquam & opinionibus & monumentis literarum variarent, proponenda erāt. Iudicijs à Q. Terentio Pr. perfectis, Hostilius & Furius damnati, prædes eodem die quæstoribus vrbis dederunt. Scipio cū cōtenderet, omnem quam accepisset pecuniam, in erario esse: nec se quicquam publici habere, in vincula duci est cœptus. P. Scipio Nasica tribunos appellauit: orationemque habuit plenam veris decoribus, non communiter modò Corneliæ gentis, sed propriè familiæ suæ. Parentes suos & P. Africani ac L. Scipionis, qui in carcerē duceretur, fuisse Cn. & P. Scipiones, clarissimos viros. eos, cū per aliquot annos in terra Hispania aduersus multos Pœnorū Hispanorumque & duces & exercitus nominis Romani famam auxissent, nō bello solum, sed quod Romanæ temperantiæ fideique specimen illis gentibus dedissent, & ad

P. Scipionis Nasicæ
pro Africano & A-
stiatice Scipionibus o-
ratio.

A & ad extremum ambos pro P. R. morte occubuisse, cum illorum tueri gloriam posteris satis esset: P. Africanum tantum paternas superauisse laudes, ut fidem fecerit, non sanguine humano, sed stirpe diuina satum se esse, L. Scipionem, de quo agatur: ut quæ in Hispania, quæ in Africa, cum legatus fratris esset, gessisset, prætereantur: consulem & ab senatu dignum visum, cui extra sortem Asia prouincia, & bellum cum Antiocho rege decerneretur: & à fratre, cui post duos consulatus censuramque & triumphum legatus in Asiam iret, ibi ne magnitudo & splendor legati laudibus cos. officeret: fortè ita incidisse, ut quo die ad Magnesium signis collatis L. Scipio Antiochum deuicisset, æger P. Scipio Eleæ dierum aliquot via abesset. non fuisse minorem eum exercitum, quam

B Annibalis, cum quo in Africa esset pugnatum. Annibalem eundem fuisse inter multos alios regios duces, qui imperator Punici belli fuerit. & bellum quidem ita gestum esse, ut ne fortunam quidem quisquam criminari possit. in pace crimen quæri: eam dici venisse. hic decem legatos simul argui, quorum ex consilio data pax esset. quin extitisse ex decem legatis, qui M. Manlium accusarent: tamen non modò ad criminis fidem, sed ne ad moram quidem triumphi eam accusationem valuisse. At Hercule in Scipione ipsas leges pacis, ut nimium accommodatas Antiocho, suspectas esse. integrum enim ei regnum relictum: omnia possidere eum victum, quæ ante bellum eius fuerint. auri & argenti cum vim magnam habuisset, nihil in publicum relatum, omne in priuatum versum. An non præter omnium oculos tantum auri argenti que in triumpho L. Scipionis, quantum non decem alijs triumphis, si omne in vnum conferatur, sit latum? Nam quid de finibus regni dicam? Asiam omnem, & proxima Europæ tenuisse Antiochum: ea quanta regio orbis terrarum sit, à Tauro monte in Aegeum usque prominens mare: quot non vrbes modò, sed gentes amplectatur, omnes scire. hanc regionem dierum plus triginta in longitudinem, decem inter duo maria in latitudinem patentem, usque ad Tauri montis iuga Antiocho ademptam, expulso in vltimū angulum orbis terrarum. Quid, si gratuita pax esset, plus adimi ei potuisse? Philippo victo Macedoniam, Nabidi, Lacedæmonem relictam: ne Quintio crimen quesitum. non enim habuisse eum Africanum fratrem: cuius cum gloria prodesse L. Scipioni debuisset, inuidiam nocuisse. tantum auri argenti que iudicatum esse in domum L. Scipionis illatum, quantum venditis omnibus bonis redigi non posset. vbi ergo esse regium aurum? vbi tot hæreditates acceptas? in domo, quam sumptus non exhauserint, extare debuisse nouæ fortunæ cumulū. At enim quod ex bonis redigi non possit, ex corpore & tergo per vexationem & contumelias L. Scipionis petituros inimicos: ut in carcerem inter fures nocturnos & latrones vir clarissimus includatur, & in robore & tenebris expiret: deinde nudus ante carcerem proijciatur. non id Corneliæ magis familiæ, quam vrbi Romanæ fore erubescendum. Aduersus ea Terentius Prætor rogationem Petiliam, & senatusconsultum, & iudicium de L. Scipione factum recitauit. se, ni referatur pecunia in publicum, quæ iudicata sit, nihil habere quod faciat, nisi ut reprehendi damnatum, & in vincula duci iubeat. Tribuni cum in consilium secessissent, paulò post C. Fannius ex sua collegarumque aliorum, præter Gracchum, sententia pronuntiavit, prætori non intercedere tribunos, quo minus sua potestate utatur. Tib. Gracchus ita decreuit. Quo minus ex bonis L. Scipionis quod iudicatum sit, redigatur, se non intercedere prætori. L. Scipionem, qui regem opulentissimum orbis terrarum deuicerit, imperium populi Romani propagauerit in vltimos terrarum fines: regem Eumæum, Rhodios, alias tot vrbes Asiæ deuinxerit populi Romani beneficijs, plurimos duces hostium in triumpho ductos carcere incluserit, non passurum inter

Tib. Gracchi de L.
Scipione decretum.

Alisper se tutati, mox in deditiōem concesserunt. tum conquesta cum inten-
 tiore cura arma, & omnia adempta. Translatum deinde ad Apuanos Ligures *Apuanos Ligures per-*
 bellum, qui in agrum Pisanum Bononiensemque ita incurrauerant, ut coli *domuit Flaminius*
 non posset. His quoque perdomitis cos. pacem dedit finitimis. & quia à
 bello quieta ut esset prouincia, effecerat: ne in otio militem haberet, viam à
 Bononia perduxit Arretium. M. Aemilius alter cos. agros Ligurum, vicosque
 qui in campis aut vallibus erant: ipsis montes duos, Ballistam Suismontium-
 que tenentibus, deuicit, depopulatusque est. deinde eos qui in montibus erant
 adortus, primò leuibus praelijs fatigauit: postremò coactos in aciem descen-
 dere, iusto praelio deuicit, in quo & ædem Dianæ vouit. Subactis cis Apenni-
Bnum omnibus, tum transmontanos adortus (in his & Frisinales Ligures erant, *Ligures, quos nō adie-*
 quos non adierat C. Flaminius) omnes Aemilius subegit, armaque ademit, *rat Flaminius Consul*
 & de montibus in campos multitudinem deduxit. Pacatis Liguribus, in a- *omnes subegit Aemy-*
 grum Gallicum exercitum duxit. viamque ab Placentia, ut Flaminia commit- *lius.*
 teret, Ariminum perduxit. praelio ultimo, quo cum Liguribus signis collatis
 conflixit, ædem Iunoni reginæ vouit. Hæc in Liguribus eo anno gesta. In Gal-
 lia M. Furius Prætor in fontibus Cænomanis, in pace speciem belli quærens,
 ademerat arma. id Cænomanis conquesti Romæ apud senatum, reiectique ad
 cos. Aemilium, cui ut cognosceret statueretque senatus permiserat, magno
 certamine cum Prætor habito, tenuerunt causam, arma reddita Cænomanis,
C decedere è prouincia Prætor iussus. Legatis deinde sociorum Latini nominis,
 qui toto undique ex Latio frequentes conuenerant, senatus datus est. his que-
 rentibus magnam multitudinem ciuium suorum Romam commigrasse, &
 ibi censos esse, Q. Terentio Culleoni Prætori, negotium datum est, ut eos con-
 quireret, & quem C. Claudio M. Liuiο censoribus, postue eos censores, ipsum
 parentemue eius apud se censum esse probassent socij, ut redire eò cogeret,
 ubi censi essent. Hac conquestione duodecim millia Latinorum domos re-
 dierunt, iam tum multitudine alienigenarum urbem onerante. Priusquam
 cos. redirent Romam, M. Fuluius proconsul, ex Aetolia redijt. isque ad *M. Fuluius procos. tri-*
 ædem Apollinis in senatu cum de rebus in Aetolia Cephalleniaque ab se ge- *umphum sibi decerni*
Dstis differuisset, petijt à patribus, ut æquum censerent ob Rempublicam bene *posulat.*
 ac feliciter gestam, & dijs immortalibus honorem haberi iubere, & sibi tri-
 umphum decernere. M. Aburius tribunus plebis, si quid de ea re ante M. Ae-
 mylij cos. aduentum decerneretur, intercessurum se ostendit. eum contra-
 dicere velle, proficiscentemque in prouinciam ita sibi mandasse, ut ea discepta-
 tio integra in aduentum suum seruaretur. Fuluium temporis iacturam face-
 re. senatum etiam præsentem cos. quod vellet, decreturum. M. Fuluius: Si aut.
 simultas M. Aemylj: secum ignota hominibus esset, aut quàm is eas inimici-
 tias impotenti ac propè regia ira exerceret: tamen non fuisse ferendum, absen-
 tem cos. & deorum immortalium honori obstare, & meritum debitumque
E triumphum morari: imperatorem rebus egregiè gestis, victoremque exercitum
 cum præda ac captiuis ante portas stare, donec cos. ob hoc ipsum moranti
 redire Romam libitum esset. Verum enimuero cum sint notissimæ sibi cum
 eos. inimicitia, quid ab eo quenquam posse æqui expectare? qui per infre-
 quentiam furtim senatusconsultum factum ad ærarium detulerit: Ambra-
 ciam non videri vi captam, quæ aggere ac vineis oppugnata sit, ubi incensis
 operibus alia de integro facta sint, ubi circa muros supra subterque terram per
 dies quindecim pugnatum: ubi à prima luce, cum iam transcendisset muros
 miles, usque ad noctem diu anceps praelium tenuerit: ubi plus tria millia ho-
 stium sint cæsa. Iam de deorum immortalium templis spoliatis in capta vrbe:
 qualem calumniam ad pontifices attulerit? nisi Syracusarum cæterarumque ca-
 ptarum

Tiberij Gracchi pro
Fulvio proconsule o-
ratio.

* 11200. coron.

M. Fulvii triumphus.

* 8300000. coron.

* 27216. coron.

* 47200. coron.

* 37266. coron.

Cn. Manlius de Gal-
logracis triumphavit.

Luxurie peregrine
origo ab exercitu A-
siatico Romam inue-
cta.

ptarum ciuitatum ornamentis urbē exornari fas fuerit, in Ambraciam vnam p-
captam non valuerit belli ius. se & Patres conscriptos orare, & à tribunis pe-
tere, ne se superbissimo inimico ludibrio esse sinant. Vndique omnes alij de-
precari tribunum, alij castigari. Tib. Gracchi collegæ plurimum oratio mo-
uit. Ne suas quidem simultates pro magistratu exercere boni exempli esse.
alienarum verò simultatū tribunis plebis cognitorē fieri, turpe & indignum
collegij eius potestate & sacratīs legibus esse. suo quēq; iudicio & homines
odisse, aut diligere, & res probare aut improbare debere: non pendere ex alte-
rius vultu ac nutu, nec alieni momentis animi circumagi, astipulari quē irato
consuli tribunū plebis, & quid priuatim M. Aemylius mandauerit, meminisse,
tribunatum sibi à populo Romano mandatum obliuisci, & mandatum G
pro auxilio ac libertate priuatorum, non pro consulari regno. ne hoc quidem
cernere eum, fore vt memoriæ ac posteritati manderetur, eiusdem collegij alte-
rum è duobus tribunis plebis suas inimicitias remisisse Reipublicæ, alterum
alienas & mandatas exercuisse. His victus castigationibus tribunus, cū
templo excessisset, referente Ser. Sulpitio Prætorē triumphus M. Fulvio est de-
cretus. Is cū gratias Patribus conscriptis egisset, adiecit, ludos magnos se
Ioui optimo maximo eo die, quo Ambraciam cepisset, vouisse. in eam rem
sibi * centum pondo auri à ciuitatibus collatū. petere vt ex ea pecunia quam
in triumpho latam in ærario positurus esset, id aurum secerni iuberent. Se-
natus pontificum collegium consuli iussit, num omne id aurum in ludos H
consumi necessum esset? cū pontifices negassent ad religionem pertinere,
quanta impensa in ludos fieret: senatus Fulvio, quantum vellet impenderet,
permisit, dum ne summam octoginta millium excederet. Triumphare men-
se Ianuario statuerat. sed cū audisset cos. Aemylium literis Aburij tribu-
ni plebis acceptis de remissa intercessione, ipsum ad impediendum trium-
phum Romam venientem, ægrum in via substituisse, ne plus in triumpho cer-
taminum quàm in bello haberet, prætulit triumphi diem. Triumphauit ad
x. Calend. Ianuarias de Aetolis, & de Cephallenia. Auræ coronæ centum XII.
pondo ante currum latæ sunt: * argenti pondo millia LXXXIII. * auri pondo
CCXLIII. * tetradrachma Attica CXVIII. millia: * Philippei nummi XII. millia I
CCCCXXII. signa ænea CCLXXXV. signa marmorea CCXXX. arma, tela, cæte-
ra spolia hostium magnus numerus, ad hæc catapultæ, balistæ, tormenta om-
nis generis: duces aut Aetoli & Cephallenes, aut regij ab Antiocho ibi relictī
ad septem & viginti. Multos eo die, priusquam in urbem inueheretur, in circo
Flaminio tribunos, præfectos, equites, centuriones, Romanos sociosque do-
nis militaribus donauit: militibus ex præda vicos quinos denarios diuisit:
duplex centurioni: triplex equiti. Iam consularium comitiorum appetebat
tempus, quibus quia M. Aemylius, cuius fortis ea cura erat, occurrere non po-
tuit, C. Flaminius Romam venit. ab eo creati cos. Sp. Posthumius Albinus,
Q. Martius Philippus. prætores inde facti T. Mænius, P. Cornelius Sulla, C. Cal
purnius Piso, M. Licinius Lucullus, C. Aurelius Scaurus, L. Quintius Crispinus.
Extremo anni magistratibus iam creatis, ad tertium nonas Martias Cn. Man-
lius Volso de Gallis, qui Asiam incolunt, triumphauit. serius ei triumphandi
causa fuit, ne Q. Terentio Culleone Prætorē causam lege Petilia diceret, & in-
cendio alieni iudicij, quo L. Scipio damnatus erat, conflagraret: eo infensiori-
bus in se quàm in illum iudiciis, quòd disciplinam militarem seuerè ab eo
conseruatam, successor ipse omni genere licentiæ corruerat. neq; ea sola in-
famiae erant, quæ in prouincia procul ab oculis facta narrabantur: sed etiam
magis, quæ in militibus eius quotidie conspiciebantur. Luxuriæ enim pere-
grinæ origo ab exercitu Asiatico inuecta in urbē est. ij primū lectos æratos,
vestem

A vestem stragulam pretiosam, plagulas, & alia textilia, & quæ tum magnificæ suppellectilis habebantur, monopodia, & abacos Romam aduexerunt: tunc psalteriæ sambucistriæq; & conuiuialia ludionum oblectamenta addita epulis: epulæ quoq; ipsæ & cura, & sumptu maiore apparari coeptæ. tum coquus, vilissimum antiquis mancipium & æstimatione & usu, in pretio esse: & quod ministerium fuerat, ars haberi coepta. vix tamen illa, quæ tum cōspiciebantur, semina erant futuræ luxuriæ. In triumpho tulit Cn. Manlius coronas aureas cc. duodecim pondo: *argenti pondo ccxx. millia: *auri pondo m m c i i i. te-
 tradrachmum Atticum cxxvii. millia, *cistophorum ccl. *Philippeorum aureorum nummorum sedecim millia cccxx. & arma spoliaq; multa Galli-
 B ca, carpentis transuecta. duces hostiū duo & quinquaginta ducti ante currū. Militibus quadragenos binos denarios diuisit, duplex centurioni. & stipendiū duplex in pedites dedit, triplex in equites. Multi omnium ordinum donati militaribus donis, currum secuti sunt. carminaq; à militibus ea in imperatorem dicta, vt facile appareret, in ducem indulgentem ambitiosumq; ea dici: triumphum esse militari magis fauore, quam populari celebrem. Sed ad populi quoq; gratiam conciliandam amici Manlij valuerunt. quibus annitentibus senatusconsultum factum est, vt ex pecunia, quæ in triumpho translata esset, stipendium collatum à populo in publicum, quod eis solutū antea non esset, solueretur. vicos quinque & semisses in millia æris quæstores vrbanum cum
 C fide & cura soluerunt. Per idem tempus Tribuni militum duo ex duabus Hispanijs cum literis C. Catinij & L. Manlij, qui eas prouincias obtinebant, venerunt. ex ijs literis cognitum est, Celtiberos Lusitanosq; in armis esse, & sociorum agros populari. de ea re consultationem integram senatus ad novos magistratus reiecit. Ludis Romanis eo anno, quos P. Cornelius Cethegus, A. Posthumius Albinus faciebant, malus in circo instabilis in signum Pollentiæ procidit, atq; id deiecit. ea religione moti patres, & diem vnum adiiciendum ludorum celebritati censuerunt, & signa duo pro vno reponenda, & nouum auratum faciendum. Et plebeiij ludi ab ædilibus C. Sempronio Blæso, & M. Furio Lusco diem vnum instaurati sunt. Insequens annus Sp. Posthumium Albinum, & Q. Marcium Philippum coss. ab exercitu bellorumq; & prouinciarum cura ad intestinæ coniurationis vindictam auertit. Prætores prouincias sortiti sunt. T. Mænius urbanam, M. Licinius Lucullus inter ciues & peregrinos, C. Aurelius Scaurus Sardiniam, P. Cornelius Sulla Siciliā, L. Quintius Crispinus Hispaniam citeriorem, C. Calpurnius Piso Hispaniam vltiorem. coss. ambobus quæstio de clandestinis coniurationibus decreta est. Græcus
 D ignobilis in Hetruriam primū venit, nulla cum arte earum, quas multas ad animorum corporumq; cultū nobis eruditissima omnium gens inuexit, sed sacrificulus & vates: nec is qui aperta religione propalam & quæstum & disciplinam profitendo, animos horrore imbueret, sed occultorum antistes sacrorum. initia erant, quæ primò paucis tradita sunt: deinde vulgari coepta per viros, mulieresq; additæ voluptates religioni vini & epularū, quo pluriū animi illicerentur. cum vinum animos & nox, & misti foeminis mares, ætatis teneræ maioribus, discrimen omne pudoris extinxissent: corruptelæ primū omnis generis fieri coeptæ, cum ad id quisq;, quo natura pronioris libidinis esset, pageneratam voluptatē haberet. nec vnum genus noxæ: stupra promiscua ingenuorum foeminarumque erant. sed falsi testes, falsa signa testimoniaq; & iudicia ex eadem officina exhibant. venena indidem, intestinæque cædes, ita vt ne corpora quidem interdum ad sepulturam extarent. multa dolo, pleraque per vim audebantur. occulebat vim, quod præ vlulatibus tympanorumq; & cymbalorum strepitu nulla vox quiritantium inter stupra & cædes exaudiri poterat.
 Huius

* 2200000. coron.

* 225344. coron.

* 50800. coron.

* Si tot millia cistophorum intel-

ligas, fac. 20000.

coron.

* 48960. coron.

Celtiberos Lusitanosq; in armis esse nuntiatur.

Clandestine coniurationes religionis prætextu factæ.

A tium ad eam, ut veniret. Ebutia accita ad Sulpitiam venit. & consul paulo post velut fortè interuenisset, sermonem de Ebutio fratris eius filio infert. Lacry-
mæ mulieri obortæ, & miserari casum adolescentis cœpit: qui spoliatus for-
tunis, à quibus minime oporteret, apud se tunc esset, eiectus à matre: quòd
probus adolescens (dij propitij essent) obscenè, ut fama esset, sacris initiari
nollet. Satis de Ebutio exploratum ratus consul, non vanum authorem esse:
dimissa Ebutia, focrum rogat, ut Hispalam indidem ex Auentino libertinam,
non ignotam viciniæ accerferet ad sese. eam quoque esse quæ percunctari vel-
let. Ad cuius nuntium perturbata Hispala, quòd ad tam nobilem & grauem
fœminam ignara causæ accerferetur: posteaquam lictores in vestibulo tur-
bamq; consularem & consulem ipsum conspexit, propè exanimata est. In in-
teriore partem edium abductam focru adhibita consul, si vera dicere indu-
cere in animum posset, negat perturbari debere, fidem vel ab Sulpitia tali fœ-
mina, vel ab se acciperet. expromeret sibi quæ in luco Similè Bacchanalibus in
sacro nocturno solerent fieri. Hoc ubi audiuit, tantus pauor tremorq; omniū
membrorum mulierem cepit, ut diu hiscere non posset, tandem confirmata,
puellam admodum se ancillam initiatam cum domina ait, aliquot annis, ex
quo manumissa sit, nihil quid ibi fiat, scire. Iam id ipsum consul laudare, quod
initiatam se non inficiaretur. sed & cætera eadem fide expromeret. neganti vl-
tra quicquam scire, non eandem dicere, si coarguatur ab alio, ac per se fatenti,
c veniam aut gratiā fore. eum sibi omnia exposuisse, qui ab illa audisset. Mulier
haud dubiè, id quod erat, Ebutium indicem arcani rata esse, ad pedes Sulpi-
tiæ procidit: & eam primò orare cœpit, ne mulieris libertinæ cum amatore
sermonem in rem non seriam modò, sed capitalem etiam verti vellet. se ter-
rendi eius causa, non quòd sciret quicquam, ea locutam esse. Hic Posthumius
accensus ira, tum quoque ait eam cum Ebutio se amatore cauillari credere,
non in domo grauissimæ fœminæ & cum consule loqui. & Sulpitia attollere
pauentem, simul illam adhortari, simul iram generi lenire. Tandem confir-
mata, multum incusata perfidia Ebutij, qui optimi in eo ipso meriti talem
gratiam retulisset: magnum sibi metum deorum, quorū occulta enuntiaret:
D maiorem multo dixit hominum esse, qui se indicem manibus suis discerptu-
ri essent. itaque hoc se Sulpitiam, hoc consulem orare, ut se extra Italiam ali-
quò amandarent, ubi reliquum vitæ degere tutò posset. Bono animo esse iu-
bere eam consul, & sibi curæ fore dicere, ut Romæ tutò habitaret. Tum Hispa-
la originem sacrorum expromit. Primò sacrarium id fœminarum fuisse, nec
quenquam virum eò admitti solitum. tres in anno statos dies habuisse, qui-
bus interdiu Bacchis initiarentur. sacerdotes inuicem matronas creari solitas.
Pacullam Miniam Campanam sacerdotem omnia tanquam deū monitu
immutasse. nam & viros eam primam suos filios initiasse, Minium & Heren-
nium Cerrinios, & nocturnum sacrum ex diurno, & pro tribus in anno die-
bus quinos singulis mensibus dies initiorum fecisse. ex quo in promiscuo sa-
E cra sint, & permisti viri fœminis, & noctis licentia accesserit: nihil ibi facino-
ris, nihil flagitij prætermisum. plura virorum inter sese, quàm fœminarum
esse stupra. si qui minus patientes dedecoris sint, & pigriores ad facinus, pro
victimis immolari nihil nefas ducere. hanc summam inter eos religionem
esse. viros velut mente capta cum iactatione fanatica corporis vaticinari: ma-
tronas Baccharum habitu crinibus passis cum ardentibus facibus decurrere
ad Tyberim: demissasq; in aquam faces, quia viuum sulphur cum calce insit,
integra flamma efferre. Raptos à dijs homines dici, quos machinæ illigatos ex
conspectu in abditos specus abripiant. eos esse, qui aut coniurare, aut sociari
facinoribus, aut stuprum pati noluerint. Multitudinem ingentem, alterum
iam pro-

*Hispala accersitur ad
Consulem.*

*Hispala coniurationis
Bacchicæ originē ex-
promit Consuli.*

*Posthumius consul de
Bacchica coniuratione
ne refert ad senatū.*

*Senatusconsultum de
Bacchica cōiuratione.*

*Posthumij consulis ad
Quirites oratio, qua
ipsis Bacchanalium fu-
tores expromit.*

iam propè populum esse: in his nobiles quosdam viros, foeminasq; . biennio
proximò institutum esse, ne quis maior xx. annis initiaretur. captari ætates &
erroris & stupri patiētes. Peraçto indicio, aduoluta rursus genibus preces eas-
dem, vt se ablegaret, repetiuit. Cōsul rogat socrū, vt aliquam partē ædium va-
cuam faceret, quò Hispala immigraret. coenaculum super ædes datū est, scalis
ferentibus in publicum obseratis, aditu in ædes verso. res omnes Feceniæ ex-
templò translatae, & familia accersita: & Ebutius migrare ad cōsulis clientem
iussus. Ita cū indices ambo in potestate essent, rem ad senatum Posthumius
defert. Omnibus ordine expositis, quæ delata primò, quæ deinde ab se inqui-
sita forent, patres pauor ingens cepit: cū publico nomine, ne quid eæ coniu-
rationes coetusq; nocturni fraudis occultæ aut periculi importarēt: tum pri-
uatim suorum quisq; vicē, ne quis affinis ei noxæ esset. Censuit autem senatus
gratias consuli agendas, quòd eam rem & cum singulari cura & sine vllō tu-
multu inuestigasset. quæstionem deinde de Bacchanalibus sacrisq; nocturnis
extra ordinem consulibus mandat. indicibus Ebutio ac Feceniæ ne fraudi ea-
res sit, curare, & alios indices præmijs inuitare iubet. sacerdotes eorum sacro-
rum, seu viri seu foeminae essent, non Romæ modò, sed per omnia fora & con-
ciliabula conquiri, vt in consulum potestate essent. edici præterea in vrbe Ro-
ma, & per totā Italiā edicta mitti, ne quis qui Bacchis initiatus esset, coisse aut
cōuenisse causa sacrorum velit, neu quid talis rei diuinæ fecisse. ante omnia vt
quæstio de his habeatur, qui coierint, cōiurauerintue, quo stuprū flagitiūue
inferretur. Hęc senatus decreuit. Cōsules edilibus curulibus imperarunt, vt sa-
cerdotes eius sacri omnes cōquirerent, comprehensosq; libero cōclauī ad quæ-
stionē seruarent. ædiles plebis videre, ne qua sacra in operto fierent triumuiris
capitalibus mandatū est. vt vigilias disponderent per urbem, seruarentq; ne qui
nocturni coetus fierent: vtq; ab incendijs caueretur, adiutores triūuiris quin-
que viri dati, vti cis Tyberim suæ quisq; regionis ædificijs præessent. Ad hæc officia
dimissis magistratibus, consules in Rostra ascēderunt. & concione aduocata,
cū solenne carmen precationis, quod præfari priusquā populū alloquantur,
magistratus solent, peregisset consul, ita cœpit: Nulli vnquam concioni Qui-
rites tam non solū apta, sed etiam necessaria hæc solennis deorum compre-
catio fuit, quæ vos admoneret: hos esse deos, quos colere, venerari, precariq;
maiores vestri instituisent: nō illos, qui prauis & externis religionibus captas
mentes velut furialibus stimulis ad omne scelus & ad omnem libidinem age-
rent. Equidem nec quid taceam, nec quatenus proloquar, inuenio. si aliquid
ignorabitis, ne locū negligentia dem: si omnia nudauero, ne nimium terroris
offundam vobis, vereor. quicquid dixerō, minus quàm pro atrocitate & ma-
gnitudine rei dictum scitote esse. vt ad cauendum satis sit, dabitur opera à vo-
bis. Bacchanalia tota iam pridem Italia, & tunc per urbem etiam multis locis
esse, non fama modò accepisse vos, sed crepitibus etiam vlulatusq; noctur-
nis, qui personant tota vrbe, certum habeo: cæterum quæ ea res sit, ignorare:
alios deorum aliquem cultum, alios concessum ludum & lasciuiam esse cre-
dere: & quaecunq; sit, ad paucos pertinere. quod ad multitudinem eorum at-
tinet, si dixerō multa millia hominum esse, ilico necesse est exterreamini, nisi
adiunxero, qui qualesq; sint. Primū igitur mulierū magna pars est, & is fons
mali huiusce fuit, deinde simillimi foeminis mares stuprati & constupratores,
fanatici vigiles, vino, strepitibus, clamoribusq; nocturnis attoniti. Nullas ad-
huc vires coniuratio, cæterum incrementum ingens virium habet, quòd in-
dies plures fiunt. Maiores vestri ne vos quidem, nisi cū aut vexillo in arce
posito comitiorum causa exercitus edictus esset, aut plebi concilium tribuni
edixissent: aut aliquis ex magistratibus ad concionem vocasset, fortè temerè
coire

A coire voluerunt: & vbicunque multitudo esset, ibi & legitimum rectorem multitudinis censebant debere esse. Quales primum nocturnos coetus, deinde promiscuos mulierum ac virorum esse creditis? si quibus ætatibus initientur mares sciatis: non misereat vos eorum solum, sed etiam pudeat. Hoc scæno sacrario eductis arma committenda? hi cooperti stupris suis alienisque; pro pudicitia coniugum ac liberorum vestrorum ferro decernent? Minus tamen esset, si flagitijs tantum effœminati forent (ipsorum id magna ex parte dedecus erat) à facinoribus manus, mentem à fraudibus abstinuissent. Nunquam tantum malum in Republica fuit, nec ad plures, nec ad plura pertinens.

B quicquid his annis libidine, quicquid fraude, quicquid scelere peccatum est, ex illo vno sacrario scitote ortum esse. nec dum omnia in quæ cõiurauerunt, edita facinora habent: adhuc priuatis noxijs, quia nondum ad Rempublicam opprimendam satis virum est, cõiuratio sese impia tenet. crescit & serpit quotidie malum, iam maius est, quàm vt capere id priuata fortuna possit: ad summam Reipublicæ spectat, nisi præcauetis Quirites: iam huic diurnæ legitimæ ab consule vocatæ par nocturna concio esse poterit. nunc illi vos singuli vniuersos concionantes timent. iam vbi vos dilapsi domos, & in rura vestra eritis, illi coierint: consultabunt de sua salute simul, ac vestra pernicie. tum singulis vobis vniuersi timendi erunt. Optare igitur vnusquisque vestrum debet, vt bona mens suis omnibus fuerit. si quem libido, si furor in illum gurgitem abripuit, illorum eum, cum quibus in omne flagitium & facinus coniurauit, non suum iudicet esse. Ne quis etiam errore labatur vestrum quoque, non sum securus. Nihil enim in speciẽ fallacius est, quàm praua religio. vbi deorum numen prætenditur sceleribus, subit animum timor, ne fraudibus humanis vindicandis diuini iuris aliquid immistum violemus. Hac vos religione innumerabilia decreta pontificum, senatusconsulta, aruspicum denique responsa liberant. Quoties hoc patrum auorumque ætate negotium est magistratibus datum, vt sacra externa fieri vetarent? sacrificulos vatesque; foro, circo, vrbe prohiberent? vaticinos libros conquirerent, comburerentque; omnem disciplinam sacrificandi, præterquàm more Romano, abolerent? Iudicabant enim prudentissimi viri omnis diuini humanique iuris, nihil æquè dissoluendæ religionis esse, quàm vbi non patrio, sed externo ritu sacrificaretur. Hæc vobis prædicenda ratus sum, ne qua superstitio agitare animos vestros, cum demolientes nos Bacchanalia, discutientesque; nefarios coetus cerneretis. omnia dijs propitijs, volentibusque; ea faciemus. qui quia suum numen sceleribus libidinibusque; contaminari indignè ferebant, ex occultis ea tenebris in lucem extraxerunt: nec patefieri vt impunita essent, sed vt vindicarentur & opprimerentur, voluerunt. Senatus quaestionem extra ordinem de ea re mihi collegæque; meo mandauit: nos, quæ ipsis nobis agenda sunt, impigre exequemur: vigiliarum nocturnarum curam per vrbem minoribus magistratibus mandauimus: vos quoque; æquum est quæ vestra munia sunt, quo quisque; loco positus erit, quod imperabitur, impigre præstare: & dare operam, ne quid fraude noxiorum periculi aut tumultus oriatur. Recitari deinde senatusconsulta iusserunt, indicique; præmium proposuerunt: si quis quem ad se deduxisset, nomenue absentis detulisset, qui nominatus profugisset, diem certam se finituros: ad quam nisi citatus respondisset, absens damnaretur. si quis eorum qui tum extra terram Italiam essent, nominaretur, ei laxiorem diem daturus, si venire ad causam dicendam vellet. Edixerunt deinde, ne quis quid fugæ causa vendidisset, neque emisisset: ne quis reciperet, celaret, ope vlla iuuaret fugientes. Concione dimissa, terror magnus vrbe tota fuit: nec moenibus se tantum vrbis, aut finibus Romanis continuit: sed passim per

Authores coniurationis Bacchicæ comprehensi.

Pœna coniuratorum.

Senatusconsult. aduersus Bacchanalia.

Indicium coniurationis præmia.
*Coron. 10000.

totam Italiã literis hospitũ de s.c. & concione & edicto consulũ acceptis, tre-
pidari coeptũ est. Multi ea nocte quæ diẽ infecuta est, quo in concione res pa-
lam facta est, custodijs circa portas positis, fugientes à triumviris cõprehen-
& reducti sunt: multorũ nomina delata. quidam ex ijs viri fœmineq; mortem
sibi cõsciuerunt. Coniurasse supra septem millia virorũ ac mulierũ diceban-
tur. capita autẽ coniurationis constabat esse, M. & L. Catinius de plebe Roma-
na, & Faliscum L. Opiternium, & Minium Cerrinium Campanũ. ab his om-
nia facinora & flagitia orta, eos maximos sacerdotes cõditoresq; eius sacri es-
se. data opera est, vt primo quoq; tempore cõprehenderẽtur. Adducti ad cos.
fassi q; de se nullam morã iudicio fecerunt. Cæterũ tanta fuga ex vrbe facta
erat, vt quia multis actiones & res peribant, cogerentur Prr. T. Mænius & M. G.
Licinius per senatũ res in diem tricesimũ differre, donec quæstiones à cos.
perficerentur. Eadẽ solitudo, quia Romæ non respondebant, nec inueniebantur,
quorum nomina delata erant, coëgit consules circa fora proficisci, ibique
quærere & iudicia exercere. Qui tantũ initiati erant, & ex carmine sacro,
preëunte verba sacerdote, precationes fecerant, in quibus nefanda coniura-
tio in omne facinus ac libidinem continebatur: nec earum rerum vllam rem,
in quas iureiurando obligati erant, in se aut alios admiserant, eos in vinculis
relinquebant. qui stupris aut cædibus violati erant, qui falsis testimonijs, si-
gnis adulterinis, subiectione testamentorũ, fraudibus alijs contaminati, eos
capitali pœna afficiebant. plures necati, quàm in vincula cõiecti sunt. magna
vis in vtraq; causã virorũ mulierumq; fuit. Mulieres damnatas cognatis, aut
in quorũ manu essent, tradebant: vt ipsi in priuato animaduernerent in eas. si
nemo erat idoneus supplicij exactor, in publico animaduertebatur. Datũ de-
inde cõsulis negotiũ est, vt omnia Bacchanalia Romæ primum, deinde per
totam Italiam diruerent: extra quam si qua ibi vetusta ara, aut signum conse-
cratum esset. in reliquum deinde s.c. cautum est, ne qua Bacchanalia Romæ,
neue in Italia essent. si quis tale sacrum solenne & necessarium duceret, nec si-
ne religione & piaculo se id omittere posse apud prætorem vrbani profite-
retur: prætor senatum cõsuleret. si ei permissum esset, cùm in senatu centum
non minus essent, ita id sacrum faceret, dum ne plus quinq; sacrificio interes-
sent: neu qua pecunia cõmunis, neu quis magister sacrorum, aut sacerdos es-
set. Aliud deinde huic coniunctum, referente Q. Martio consule. s.c. factum
est, vt de ijs quos pro indicibus consules habuissent, integra res ad senatum re-
ferretur, cùm Sp. Posthumius quæstionibus perfectis Romã redisset, Minium
Cerrinium Campanum Ardeam in vincula mittendum censuerunt: magi-
stratibusq; Ardeatium prædicendum, vt in intentiore eum custodia asserua-
rent, non solum ne effugeret, sed ne mortis consciscendæ locum haberet. Sp.
Posthumius aliquanto post Romam venit. eo referente de P. Ebutij & Hispalæ
Feceniæ præmio, quod eorum opera indicata Bacchanalia essent, s.c. factum
est, vt singulis his * cētena millia æris quæstores vrbani ex ærario darent: vtiq;
cos. cum tribunis plebis ageret, vt ad plebem primo quoq; tempore ferrent,
vt P. Ebutio emerita stipendia essent, ne inuitus militaret, neue censor ei equũ
publicum assignaret: vtiq; Feceniæ Hispalæ datio, diminutio, gentis enuptio,
tutoris optio item esset: quasi ei vir testamento dedisset, vtiq; ei ingenuo
nubere liceret: neu quid ei qui eam duxisset, ob id fraudi ignominiaue esset:
vtiq; consules prætoresque qui nunc essent, quiue postea futuri essent, cu-
rarent, ne quid ei mulieri iniuriæ fieret, vtiq; tutò esset. id senatum velle &
æquum censere, vt ita fieret. Ea omnia lata ad plebem, factaque sunt ex Se-
natusconsulto, & de cæterorum indicum impunitate præmijsque consuli-
bus permissum est. Et iam Q. Martius quæstionibus suæ regionis perfectis,

L. Scipio ludos fecit.

*Causæ belli Macedo-
nici.*

*Permultorum quere-
læ ad Senatum de Phi-
lippo perferuntur.*

tes, arceri Romano agro, necariq; quamprimùm iusserunt. Eodem anno Galli tran-
salpini transgressi in Venetiã sine populatione aut bello, haud procul in-
de, vbi nunc Aquileia est, locum oppido condendo ceperunt. Legatis Romanis
de ea re trans Alpes missis, responsum est: neque profectos ex autoritate gen-
tis eos: nec quid in Italia facerent, se scire. L. Scipio ludos eo tempore, quos bel-
lo Antiochi vouisse sese dicebat, ex collata ad id pecunia ab regibus ciuitati-
busq; per dies decem fecit. Legatum eum post damnationem & bona vendita
missum in Asiam, ad dirimenda inter Antiochum & Eumenē reges certami-
na, Valerius Antias est author. tum collatas ei pecunias, congregatosq; per A-
siam artifices: & quorum ludorum post bellum, in quo votos diceret, mentio-
nem non fecisset, de ijs post legationē demum in senatu actum. Cū iam in
exitu annus esset, Q. Martius absens magistratu abiturus erat. Sp. Posthumius
quæstionibus cū summa fide curaq; perfectis, comitia habuit. creati sunt con-
sules Ap. Claudius Pulcher, M. Sempronius Tuditanus. Postero die Præ. facti P.
Cornelius Cethegus, A. Posthumius Albinus, C. Afranius Stellio, C. Attilius
Serranus, L. Posthumius Tempstanus, M. Claudius Marcellus. Extremo anni,
quia Sp. Posthumius cos. renuntiauerat, peragrantem se propter quæstiones
vtrunq; littus Italiæ, desertas colonias Sipontū supero, Buxentum infero mari
inuenisse, triumviri ad colonos eò scribēdos ex Senatusconsulto, ab T. Menio
prætore vrmano creati sunt, L. Scribonius Libo, M. Tuccius, Cn. Bēbius Pamphi-
lus. Cū Perseo rege & Macedonibus bellū quod imminebat, non vnde pleriq;
opinatur, nec ab ipso Perseo causas cœpit. inchoata initia à Philippo sunt. & is
ipse, si diutius vixisset id bellū gessisset. Vna eū res, cū victo leges imponeren-
tur, maximè angebat: quòd qui Macedonū ab se defecerant in bello, in eos ius
sæuendi adēptū ei ab senatu erat: cū quia rem integrā Quintius in cōditio-
nibus pacis distulerat, nō desperasset impetrari posse. Antiochorege deinde bel-
lo superato ad Thermopylas, diuisis partibus, cū per eosdē dies cos. Acilius
Heracleā, Philippus Lamiā oppugnasset: capta Heraclea quia iussus abscedere
à mœnibus Lamię erat, Romanisq; oppidum deditum est, ægrè eam rem tulerat.
permulsit iram eius cos. quòd ad Naupactū ipse festinans, quò se ex fuga
Aetoli contulerant, Philippo permisit, vt Athamania & Aminandro bellū in-
ferret: & vrbes quas Thessalis Aetoli ademerant, regno adijceret. Haud magno
certamine & Aminandrū Athamania expulerat, & vrbes aliquot ceperat. De-
metriadē quoq; urbē validam, & ad omnia opportunā, & Magnetum gentem
suæ ditionis fecit. inde & in Thracia quasdam vrbes nouæ atq; insuetę liberta-
tis vitio, seditionibus principum turbatas, partibus quę domestico certamine
vincerentur, adiungendo se, cepit. His sedata in præsentia regis ira in Romanos
est. nunquā tamē remisit animū à colligendis in pace viribus, quibus quan-
docūq; data fortuna esset, ad bellū vteretur. Vectigalia regni nō fructibus tan-
tū agrorū, portorijq; maritimis auxit: sed metalla etiam & vetera intermissa
recoluit, & noua multis locis instituit. vt verò antiquā multitudinem homi-
num, quæ belli cladibus amissa erat, restitueret, non solum tantū stirpis pa-
rabat, cogendis omnibus procreare atq; educare liberos: sed Thracum etiam
magnā multitudinē in Macedoniā traduxerat: quietusq; aliquandiu à bellis
omni cura in augendas regni opes intentus fuerat. Rediere deinde causæ, quæ
de integro iram mouerent in Romanos. Thessalorum & Perreborum querele
de vrbebus suis ab eo possessis, & legatorū Eumenis regis de Thracijs oppidis
per vim occupatis, traductaq; in Macedoniā multitudine, ita auditæ erant, vt
cas non negligi satis appareret. Maximè mouerat senatum, quòd iam Aeni &
Maronæ affectari possessionem audierant. minus Thessalos curabant. Atha-
manes quoq; legati venerunt, non partis amissæ, non finium iacturam queren-
tes, sed

Ates, sed totam Athamaniam sub ius iudiciumq; regis venisse. Et Maronitarum exules erant pulsi, quia libertatis causam defendissent, ab regio presidio. ij non Maroneam modò, sed etià Aenum in potestate nuntiabant Philippi esse. Veniant & à Philippo legati ad purganda ea: qui nihil nisi permissu Rom. imperatorum factum affirmabāt. Ciuitates Thessalorū & Perræborum & Magnetū, & cum Aminandro Athamanū gentē in eadem causa, qua Aetolos fuisse. Antiocho rege pulso, occupatum oppugnandis Aetolicis vrbibus cos. ad recipiendas eas ciuitates Philippū misisse. armis subactos parere. Senatus ne quid absente rege statueret, legatos ad eas cōtrouersias disceptandas misit, Q. Cæciliū Metellū, M. Bēbiū Pamphilū, T. Sempronīū. Quorum sub aduentū, ad Thessalica Tempe omnibus ijs ciuitatibus, quibus cum rege disceptatio erat, concilium indictū est. Ibi cum Romani legati disceptatorū loco, Thessali Perræbiq; & Athamanes haud dubij accusatores, Philippus ad audienda crimina tanquā reus, cōsedissent: pro ingenio quisq; eorū qui principes legationū erant, & gratia cum Philippo aut odio, acerbius leniūsue egerunt. In cōtrouersiam autem veniebāt, Philippopolis, Tricca, Phaloria, & Eurymenæ, & cætera circa eas oppida: vtrum Thessalorum iuris, cum vi ademptæ possessæq; ab Aetolis forent: (nam Philippū Aetolis ademisse eas cōstabat) an Aetolica antiquitus ea oppida fuissent. ita enim Aciliū regi concessisse, si Aetolorū fuissent: & si voluntate, nō vi atq; armis coacti, cum Aetolis essent. Eiusdē formulæ disceptatio de Perræborū Magnetūq; oppidis fuit. omniū enim iura possidēdo per occasiones Aetoli miscuerāt. Ad hæc quæ disceptationis erāt, querelę Thessalorū adiectæ, quod ea oppida, si iam redderētur sibi, spoliata ac deserta redditurus esset. nam præter belli casibus amissos, quingentos principes iuventutis in Macedoniam abduxisse, & opera eorū in seruilibus abuti ministerijs: & quæ reddiderit coactus Thessalis, inutili aut redderet, curasse. Thebas Phthias vnū maritimū emporiū fuisse quondā Thessalis questuosum & frugiferū. ibi nauibus onerarijs cōparatis regē, quæ præter Thebas Demetriadē cursum dirigerent: negotiationem maritimam omnem eò auertisse. Iam ne à legatis quidem, qui iure gentium sancti sint, violandis abstinere. insidias positas euntibus ad T. Quintium. itaque ergo in tantum metum omnes Thessalos coniectos, vt non in ciuitatibus suis, non in communibus gentis concilijs quisquam hiscere audeat. procul enim abesse libertatis authores Rom. lateri adhærere grauē dominum, prohibentē vti beneficijs P.R. quid autē si vox libera non sit, liberū esse? nunc se fiducia & presidio legatorū ingemiscere magis quàm loqui. nisi prouideant aliquid Romani, quo & Græcis Macedoniam accolentibus metus, & audacia Philippi minuatur: ne quicquā & illum victū, & se liberatos esse. vt equum tenacem non parentē, frenis asperioribus castigandū esse. Hæc acerbè postremi: cum priores leniter permulsissent irā eius, petentes, vt ignosceret pro libertate loquentibus: & vt deposita domini acerbitate assuesceret sociū atq; amicum sese præstare: & imitaretur P.R. qui charitate quàm metu adiungere sibi socios mallet. Thessalis auditis, Perræbi Connocondylum, quod Philippus Olympia mallet. Thessalis auditis, Perræbi Connocondylum, quod Philippus Olympia mallet. Thessalis auditis, Perræbi Connocondylum, quod Philippus Olympia mallet.

B

C

D

E

*Philippus legatos ad purganda crimina Romanam misit.
Romani legati ad componendas sociorum cum Philippo controuersias missi.*

Thessalorum de Philippo querela.

Philippi ad querelas responsio.

Zz 4 alterum

alterum deridiculum esse, se reddere rationem, quos portus mercatores, aut F
 nautici petant: alterum mores suos respuere, tot annos esse, per quos nun-
 quam cessauerint legati nunc ad imperatores Romanos, nunc Romam ad se-
 natū crimina de se deferre. quem vnquam verbo violatū esse? semel ad Quin-
 tium euntibus insidias dici factas: sed quid ijs acciderit, non adijci, quæren-
 tium quid falso obijciant, cū veri nihil habeāt: ea crimina esse, insolenter &
 immodicè abuti Thessalos indulgentia populi Romani, velut ex diutina siti
 nimis auidè meram haurientes libertatem. ita seruorum modo præter
 spem repentè manumissorum, licentiam vocis & linguæ experiri. & iactare
 sese infectatione & conuitijs dominorum. Elatus deinde ira adiecit, nondum
 omnium dierum solem occidisse. Id minaciter dictum non Thessali modò in G
 sese, sed etiam Romani acceperunt. & cū fremitus post eam vocem ortus,
 & tandem sedatus esset: Perræborum inde Athamanumque legatis respon-
 dit, eandem de quibus illi agant, ciuitatum causam esse. consulem Acilium
 & Romanos sibi dedisse eas, cū hostium essent. si suum munus qui dedis-
 sent, adimere velint, scire se cedendum esse: sed meliori ac fideliori amico in
 gratiam leuium & inutilium sociorum iniuriam eos esse facturos. nec enim
 vllius rei minus diuturnam esse gratiam, quàm libertatis, præsertim apud eos
 qui malè vtendo eam corrupturi sint. Causa cognita pronuntiauerunt legati,
 placere deduci præsidia Macedonum ex ijs vrbibus, & antiquis Macedoniae
 terminis regnum finiri. de iniurijs quas vtrò citroque illatas querantur, quo H
 modo inter eas gentes & Macedonas disceptetur, formulam iuris exequendi
 constituendam esse. Inde grauiter offenso rege, Thessalonicen ad cognoscen-
 dum de Thraciæ vrbibus profiscuntur. Ibi legati Eumenis. Si liberas esse Ae-
 num & Maroneam velint Romani, nihil sui pudoris esse vltra dicere, quàm vt
 admoneant, re, non verbo eos liberos relinquant: nec suum munus intercipi
 ab alio patiantur: sin autem minor cura sit ciuitatum in Thracia positarum,
 multo verius esse, quæ sub Antiocho fuerint, præmia belli Eumenem quàm
 Philippum habere: vel pro patris Attali meritis bello, quod aduersus Philippū
 ipsum gesserit populus Romanus: vel suis, quod Antiochi bello terra marique
 laboribus periculisque omnibus interfuerit. Habere eum præterea decem le-
 gatorum in eam rem præiudicium. qui cū Chersonnesum Lysimachiam-
 que dederint, Maroneam quoque atque Aenum profectò dedisse, quæ ipsa
 propinquitate regionis velut appendices maioris muneris essent. Nam Philip-
 pum quidem quo aut merito in populum Romanum, aut iure imperij, cū
 tam procul à finibus Macedoniae absint, ciuitatibus his præsidia imposuisse?
 vocari Maronitas iuberent. ab ijs certiora omnia de statu ciuitatum earum
 scituros. Legati Maronitarum vocati, non vno loco tantū vrbis præsidium
 regium esse, sicut in alijs ciuitatibus, dixerunt: sed pluribus simul, & plenam
 Macedonum Maroneam esse. itaque dominari assentatores regios, his solis
 loqui & in senatu & in concionibus licere: eos omnes honores & capere ipsos, K
 & dare alijs. optimum quemq;, quibus libertatis, quibus legum cura sit, aut
 exulare pulsos patria, aut inhonoratos & deterioribus obnoxios filere. De iure
 pauca etiam finium adiecerunt. Q. Fabium Labeonem, cū in regione ea
 fuisset, direxisse finem Philippo veterem viam regiam, quæ ad Thraciæ Paro-
 reiam subeat, nusquam ad mare declinantem: Philippum nouam postea de-
 flexisse viam, qua Maronitarum vrbes agrosq; amplectatur. Ad ea Philippus
 longè aliam, quàm aduersus Thessalos Perræbosq; nuper, ingressus differen-
 di viam: Non cum Maronitis, inquit, mihi aut cum Eumene disceptatio est,
 sed iam vobiscum Romani, à quibus nihil æqui me impetrare iamdiu ani-
 maduerto. Ciuitates Macedonum quæ à me inter inducias defecerant, reddi
 mihi

*Eumenis legati de Phi-
 lippo queruntur.*

*Philippi defensio, qua
 Romanos sibi iniquos
 ostendit.*

A mihi æquum censebam: non quia magna accessio ea regni futura esset, (sunt enim & parua oppida, & in finibus extremis posita) sed quia multum ad relic- quos Macedonas cōtinendos exemplū pertinebat: negatū est mihi. Bello Aeto- lico Lamiā oppugnare iussus à consule M. Acilio, cū diu fatigatus ibi prælijs operibusq; essem: transcendentē me iam muros à capta propē vrbe reuocauit cos. & abducere copias inde coegit. ad huius solatiū iniurię permissum est, vt Thessaliæ Perræbiæq; & Athamanum reciperē quædam castella magis quā vrbes. ea quoq; ipsa vos mihi Q. Cæcili, paucos ante dies ademistis. Pro nō du- bio paulo antē, si dijs placet, legati Eumenis sumebant, quæ Antiochi fuerunt Eumenem equius esse quā me habere. Id ego aliter longē iudico esse. Eume-
B nes enim, nō nisi vicissent Romani, sed nisi bellum gessissent, manere in regno suo nō potuit. itaq; ille vestrum meritū habet, nō vos illius, mei autē regni tan- tum aberat vt vlla pars in discrimine fuerit: vt *tria m. talentum, & L. tectas na-
ues, & omnes Græciæ ciuitates, quas antea tenuissem, pollicentē vltro Antio-
chum in mercedē societatis sim aspernatus. hostēq; ei me esse prius etiā quā M. Acilius exercitum in Græciā traiceret, præ me tuli: & cum eo cos. belli par- tem quamcunq; mihi delegauit, gessi. & insequēti cos. L. Scipioni, cū terra statuisset ducere exercitū ad Hellepontū, non iter tantū per regnū nostrum dedi, sed vias etiā muniui, pontes feci, cōmeatus præbui: nec per Macedoniam tantū, sed per Thraciā, vbi etiam inter cetera pax quoq; præstanda à Barbaris
C erat. Pro hoc studio meo erga vos, ne dicā merito, vtrum adijcere vos Romani aliquid, & amplificare & augere regnū meum munificentia vestra oportebat? an quę haberē aut meo iure, aut beneficio vestro, eripere? id quod nunc facitis. Macedonum ciuitates, quas regni mei fuisse fatemini, nō restituuntur. Eume- nes tanquam ad Antiochum spoliandum me venit, & si dijs placet, x. legato- rum decretum calumniæ impudentissimæ prætendit, quo maximē & refelli & coargui potest. disertissimē enim planissimeq; in eo scriptum est, Chersone- sum & Lyfimachiā Eumeni dari. vbi tandem Aenus & Maronea & Thraciæ ci- uitates ascriptæ sunt? quod ab illis ne postulare quidem est ausus, id apud vos tanquā ab illis impetrauerit, obtinebit? Quo in numero me apud vos esse veli-
D tis, refert, si tanquā inimicum & hostē insectari propositum est: pergite vt cœ- pistis, facere. sin aliquis respectus est mei, vt focij atq; amici regis: deprecor, ne me tanta iniuria dignum iudicetis. Mouit aliquantū oratio regis legatos. ita- que medio responso rem suspenderunt. si x. legatorum decreto Eumeni datæ ciuitates eæ essent, nihil se mutare. si Philippus bello cepisset, eas præmium vi- ctoriæ iure belli habiturum. si neutrum eorum foret, placere cognitionē senatui referuari: & vt omnia in integro manerent, præsidia quæ in ijs vrbibus sint, de- duci. Hæ causæ maximē animum Philippi alienauerunt ab Romanis, vt non à Perseo filio eius nouis causis motum, sed ob has à patre bellum relictum filio videri possit. Romæ nulla belli Macedonici suspicio erat. L. Manlius proconsul
E ex Hispania redierat. cui postulanti ab senatu in æde Bellonę triumphū, rerum gestarū magnitudo impetrabilē faciebat, exemplū obstabat. quod ita compa- ratum more maiorū erat, ne quis qui exercitum nō deportasset, triumpharet, nisi perdomitā pacatamq; prouinciā tradidisset successori. medius tamen ho- nos Manlio habitus, vt ouans urbem iniret. Tulit coronas aureas L. duas: * au-
ri præterea pondo cxxxii. * argenti xvi. millia ccc. & pronunciauit in sena-
tu, * x. millia pondo argenti, & * Lxxx. auri Q. Fabium quæstorem aduehere. * Val. 14784. cor.
* Coron. 163000.
* Coron. 100000.
* Coron. 8960.
id quoque se in ærarium illaturum. Magnus motus seruilis eo anno in Apu- lia fuit. Tarentum prouinciā L. Posthumius prætor habebat. is de pastorum coniuratione, qui vias latrocinij pascuaque publica infesta habuerant, quæ- sitionem seuerē exercuit, ad septem millia hominum condemnauit. multi inde

* Coron. 1200000.

Manlius procos. ouans urbem inuit.

inde fugerunt. de multis sumptum est supplicium. Consules diu retenti ad vr-
 bem delectibus, tandem in prouincias profecti sunt. Eodem anno in Hispa-
 nia prætores C. Calpurnius & L. Quintius, cum primo vere ex hybernis copias
 eductas in Beturia iunxissent, in Carpetaniam, vbi hostium castra erant, pro-
 gressi sunt, communi animo consilioq; parati rem gerere. Haud procul Hip-
 pone & Toletu urbibus, inter pabulatores pugna orta est. quibus dum vtrin-
 que subuenitur à castris, paulatim omnes copiae in aciem eductae sunt. in eo tumultu-
 uario certamine & loca sua, & genus pugnae pro hoste fuere. duo exercitus Ro-
 mani fusi, atq; in castra compulsi sunt. non institere perculsis hostes. Prætores
 Romani, ne postero die castra oppugnarentur, silentio proximæ noctis tacito
 signo exercitum abduxerunt. Luce prima Hispani acie instructa ad vallum ac-
 cesserunt: vacuaq; præter spem castra, ingressi, quæ derelicta inter nocturnam
 trepidationem erant, diripuerunt: regressiq; in sua castra, paucos dies quietis
 statuiis manserunt. Rom. sociorumq; in prælio fugaq; ad quinq; millia occisa,
 quorum se spolijs hostes armarunt. inde ad Tagum flumen profecti sunt. Præ-
 interim Romani omne id tempus cōtrahendis ex ciuitatibus socijs Hispano-
 rum auxilijs, reficiendisq; ab terrore aduersæ pugnae militum animis consum-
 serunt. vbi satis placuere vires, & iam miles quoq; ad delendam priorem igno-
 miniam hostem poscebat, duodecim millia passuum ab Tago flumine po-
 fuerunt castra. inde tertia vigilia sublatis signis, quadrato agmine principio
 lucis ad Tagi ripam peruenerunt. Trans fluuium in colle hostium castra erant. H
 extemplo quæ duobus locis vada nudabat amnis, dextera parte Calpurnius,
 læua Quintius exercitum traduxerunt: quieto hoste, dum miratur subitum
 aduentum, consultatq; qui tumultum iniicere trepidantibus in ipso transitu
 amnis potuisset. interim Romani impedimentis quoque omnibus traductis
 contractisq; in vnum locum, quia iam moueri videbant hostem, nec spatium
 erat castra communiendi, aciem instruxerunt. in medio locatae, quinta Cal-
 purnij legio, & octaua Quintij: id robur totius exercitus erat. campum aper-
 tum vsque ad hostium castra habebant, liberum à metu insidiarum. Hispani
 posteaquam in citeriore ripa duo Romanorum agmina conspexerunt, vt pri-
 usquam se iungere atque instruere possent, occuparent eos, castris repente
 effusi cursu ad pugnam tendunt. Atrox in principio prælium fuit, & Hispani
 recentis victoria inflatis, & insueta ignominia milite Romano accenso.
 accerrimè media acies, duæ fortissimæ legiones dimicabant, quas cum ali-
 ter moueri loco non posse hostis cerneret, cuneo institit pugnare: & vsque plu-
 res confertioresque, medios vrgebant. Ibi posteaquam laborare aciem Cal-
 purnius Prætor vidit, T. Quintilium Varum, & L. Iuuentium Taluam lega-
 tos ad singulas legiones adhortandas properè mittit. docere & monere iu-
 bet, in illis spem omnem vincendi & retinendæ Hispaniæ esse. si illi loco ce-
 dant, neminem eius exercitus nō modò Italiam, sed ne Tagi quidem vltorio-
 rem ripam vnquam visurum. ipse cum equitibus duarum legionum paulu-
 lum circumuectus, in cuneum hostium, qui mediam vrgebat aciem, ab latere
 incurrit. Quintius cum suis equitibus alterū hostium latus inuadit: sed longè
 acrius Calpurniani equites pugnabāt, & prætor ipse ante alios, nam & primus
 hostem percussit, & ita se immiscuit medijs, vt vix vtrius partis esset, nosci posset.
 & equites prætoris eximia virtute & equitum pedites accensi sunt. pudor mo-
 uit primos centuriones, qui inter tela hostium prætorem conspexerunt. itaq;
 vrgeri signiferos pro se quisq;, iubere inferre signa, & confestim militem sequi:
 renouatur ab omnibus clamor. impetus fit velut ex superiore loco, haud secus
 ergo quàm torrentis modo fundunt, sternuntq; perculsos: nec sustinere alij su-
 per alios inferentes sese possunt. fugiētes in castra equites persecuti sunt, & per-
 misti

*Duo exercitus Roma-
ni in Hispania fusi.*

*Romani refectis viri-
bus Hispanos adoriun-
tur.*

A misti turbæ hostium intra vallum penetrauerunt. vbi ab relictis in præsidio cadimicantibus ijs legio quinta superuenit: deinde, vt quæq; potuerant, copiæ affuebant. Cæduntur passim Hispani per tota castra: nec plus quàm quatuor millia hominum effugerunt. inde tria millia ferè qui arma retinuerant, mon-
 tem propinquum ceperunt. mille, semiermes maximè per agros palati sunt. supra xxxv. millia hostiũ fuerant, ex quibus tam exigua pars pugnae superfuit. signa capta cxxxiii. Romani socij q; paulo plus sexcenti, & prouincialiũ auxiliorum cl. fermè ceciderunt. tribuni militum quinq; amissi, & pauci equites Romani, cruentæ maximè victoriæ speciem fecerunt. In castris hostium,
 B quia ipsis spatiũ sua communiendi non fuerat, manserunt. Pro concione potero die laudati, donatiq; à C. Calpurnio equites phaleris, pronunciauitq; eorum maximè opera hostes fusos, castra capta & expugnata esse. Quintius alter prætor suos equites catellis ac fibulis donauit, donati & cæturiones ex vtriusq; exercitu permulti, maximè qui mediam aciem tenuerunt. Consules delectibus alijsq; quæ Romæ agenda erant, peractis rebus, in Ligures prouinciam exercitũ duxerunt. Sempronius à Pisis profectus in Apuanos Ligures, vastando agros, vrendoq; vicos & castella eorum, aperuit saltum vsq; ad fluuiũ Macram & Lunæ portum. Hostes montem antiquam sedem maiorum suorum, ceperunt. & inde, superata locorum iniquitate, prælio deiectioni sunt. Et Ap. Claudius felicitatem virtutemq; collegæ in Liguribus Ingaunis æquauit secundis aliquot prælijs: sex præterea oppida eorum expugnauit. multa millia hominũ in ijs cepit. belli authores iii. & xl. securi percussit. Iam comitiorum appetebat tempus. prior tamen Claudius quàm Sempronius, cui fors comitia habendi obtigerat, Romam venit: quia P. Claudius frater eius consulatũ petebat. Competioresq; habebat patricios, L. Aemylum, Q. Fabium Labeonem, Ser. Sulpitium Galbam, veteres candidatos, & ab repulsis eo magis debitũ, quia primò negatus erat, honorem repetentes, etiam quia plus quàm vnum ex patricijs creari non licebat, arctior petitio quatuor petentibus erat. Plebeijs quoq; gratiosi homines petebant, L. Porcius, Q. Terentius Culleo, Cn. Bæbius Pamphilus, & ij repulsi in spem impetrandi tandẽ aliquando honoris dilati. Claudius vnus ex omnibus nouus candidatus erat. Opinione hominum haud dubiè destinabantur Q. Fabius Labeo & L. Porcius Licinius. sed Claudius consul sine lictoribus cū fratre toto foro volitando, clamitantibus aduersarijs, & maiore parte senatus, meminisse eum debere prius se consulem populi Romani, quàm fratrem P. Claudij esse: quin ille sedens pro tribunali aut arbitrum, aut comitiorũ tacitum spectatorem se preberet? coërceri tamen ab effuso studio nequijt. Magnis cōtentionibus tribunorũ quoq; plebis, qui aut contra consulem, aut pro studio eius pugnant, comitia aliquoties turbata: donec peruicit Appius, vt deiectione Fabio, fratrem traheret. Creatus P. Claudius Pulcher, præter spem suam & cæterorũ: locum suum tenuit L. Porcius Licinius, quia moderatis studijs, non vi Claudiana, inter plebeios certatum est. Præter inde comitia sunt habitata. C. Decimius Flauus, P. Sempronius Longus, P. Cornelius Cethegus, Q. Næuius Matho, C. Sēpronius Blæsus, A. Terētijs Varro, præfacti. Hęc eo anno quo Ap. Claudius, M. Sempronius coss. fuerunt, domi militieq; gesta. Principio insequentis anni, quo P. Claudius, L. Porcius cōsules erant: cū Q. Cæcilius, M. Bæbius, & T. Sempronius, qui ad disceptandũ inter Philippũ & Eumenē reges, Thessalorũq; ciuitates missi erant, legationē renuntiassent, regum quoq; eorũ ciuitatũq; legatos in senatũ introduxerunt. Eadẽ vtrinq; iterata, quæ dicta apud legatos in Græcia erant. Aliã deinde legationē nouā patres, cuius princeps Ap. Claudius fuit, in Macedoniã & in Græciã decreuerunt ad visendũ, redditẽ ne ciuitates

Hispani vincuntur eorum castra capiuntur.

In Liguria feliciter ab utroq; consule pugnatum.

Romam legati à Græcia reuersi.

*Legationem mitti-
tur in Græciam.*

*Philippus Maronitas
qui Eumeni faueret,
interficiendos curat.*

*Philippus Demetrii
filium Romanum mittit.*

Achaorum concilium.

uitates Rhodijs & Theſſalis & Perræbis eſſent. Iſdem mandatum, vt ab Aeno
& Maronea præſidia deducerentur, maritimaq; omnis Thraciæ ora à Philip-
po & Macedonibus liberaretur. Peloponneſum quoque adire iuſſi, vnde prior
legatio diſceſſerat incertiore ſtatu rerum, quàm ſi non veniſſent. nam ſuper
cætera etiã ſine reſponſo dimiſſi, nec datum petentibus erat Achæorum con-
cilium. de qua re querente grauiter Q. Cæcilio, ſimul Lacedæmonijs deplo-
rantibus mœnia diruta, abductam plebem in Achaïam & venundatã, adem-
ptas quibus ad eam diem ciuitas ſtetiſſet, Lycurgi leges. Achæi maximè con-
cilij negati crimen excuſabant, recitando legem: quæ niſi belli pacisue cauſa,
& cùm legati ab ſenatu cum literis, aut ſcriptis mandatis venirent, vetaret in-
dici concilium. Ea ne poſtea excuſatio eſſet, oſtendit ſenatus curæ ijs eſſe debe-
re, vt Romanis legatis ſemper adeundi cōcilium gentis poteſtas fieret: quem-
admodum & illis, quoties vellent, ſenatus daretur. Dimiſſis ijs legationibus,
Philippus à ſuis certior factus, cedendum ciuitatibus, deducendaq; præſidia
eſſe, inſenſus omnibus in Maronitas iram effundit. Onomaſto qui præerat
maritimæ ore mandat, vt partis aduerſæ principes interficeret. Ille per Caſan-
drum quendam vnum ex regijs iam diu habitantem Maroneæ, nocte Thraci-
drum intromiſſis, velut in bello capta vrbe, cædem fecit. Id apud Romanos lega-
tus intromiſſis, velut in bello capta vrbe, cædem fecit. Id apud Romanos lega-
tus querentes tam crudeliter aduerſus innoxios Maronitas, tam ſuperbè ad-
uerſus populum Romanum factum, vt quibus libertatem reſtituendam ſe-
natus cenſuiſſet, ij pro hoſtibus trucidarentur, abnuebat quicquam eorum
ad ſe, aut quenquam ſuorum pertinere. ſeditione inter ipſos dimicatum, cùm
alii ad ſe, alij ad Eumenem ciuitatem traherent. id facilè ſcituſ eſſe, ſi per-
cunctarentur ipſos Maronitas: haud dubius, percuſſis omnibus terrore tam
recentis cædis, neminē hiſcere aduerſus ſe auſurum, Negare Appius, rem cui-
dentem pro dubia quærendam, ſi ab ſe culpam remouere vellet, Onomaſtum
& Caſandrum, per quos acta res diceretur, mitteret Romã, vt eos ſenatus per-
cunctari poſſet. Primò adeò perturbauit ea vox regem, vt non dolor, non vul-
tus ei conſtaret. deinde collecto tandem animo, Caſandrum qui Maroneæ
fuiſſet, ſi vtique vellent, ſe miſſurum dixit. ad Onomaſtum quidem quid
eam rem pertinere? qui non modò Maroneæ, ſed ne in regione quidem pro-
pinqua fuiſſet. Et parcebat magis Onomaſto honoratori amico, & eundem
indicem haud paulo plus timebat: quia & ipſe ſermonem cum eo contulerat,
& multorum talium miniſtrum & conſcium habebat. Caſander quoque,
miſſis qui per Epirum ad mare proſequerentur eum, ne qua indicium emana-
ret, veneno creditur ſublatus. Et legati à Philippi colloquio ita digreſſi ſunt, vt
præ ſe ferrent nihil eorū ſibi placere: & Philippus minimè quin rebellandum
eſſet, dubius, quia tamen immaturæ ad id vires erant, ad moram interponen-
dam Demetrium minorem filium mittere Romam ſimul ad purganda crimi-
na, ſimul ad deprecandam iram ſenatus ſtatuit: ſatis credens ipſum etiam iu-
uenem, quòd Romæ obſes ſpecimen regiæ indolis dediſſet, aliquid momenti
facturum. Interim per ſpeciem auxilij Bizantijs ferendi, re ipſa ad terrorem re-
gulis Thracum iniiciendum proſectus, percuſſis ijs vno prælio, & Amadoco
duce capto, in Macedoniam redijt: miſſis ad accolæ Iſtri fluminis barbaros,
vt in Italiam irrumperent, ſolicitandos. Et in Peloponneſo aduentus Roma-
norum legatorū, qui ex Macedonia in Achaïam ire iuſſi erant, expectabatur.
aduerſus quos vt præparata conſilia haberent, Lycortas prætor concilium in-
dixit. Ibi de Lacedæmonijs actum. Ex hoſtibus eos accuſatores factos. & peri-
culum eſſe, ne victi magis timendi forent quàm bellantes fuiſſent. quippe in
bello focijs Romanis Achæos uſos: nunc eoſdem Romanos æquiores Lacedæ-
monijs quàm Achæis eſſe: vbi Areus etiam & Alcibiades, ambo exules ſuo
beneficio

A beneficio restituti, legationem Romam aduersus gentem Achæorum ita de ipsis meritâ suscepissent, adeoq; infesta oratione vsi essent, vt patria pulsi, non restituti in eam viderentur. Clamor vndiq; ortus, referret nominatim de ijs. & cùm omnia ira, nō consilio gererentur, capitis damnati sunt. Paucos post dies Romani legati venerunt, his Clitore in Arcadia datum est concilium. Priusquam agerent quicquam, terror Achæis iniectus erat & cogitatio, quàm non ex æquo disceptatio futura esset: quòd Areum & Alcibiadē, capitis ab se in concilio proximo damnatos, cum legatis videbant: nec hiscere quisquam audebat. Appius ea quæ apud senatum questi erāt Lacedæmonij, displicere senatui ostendit: cædem primū ad conflictum factam eorum, qui a Philopœmene

B ad causam dicendam euocati venissent: deinde cùm in homines ita sæuitum esset, ne in vlla parte crudelitas eorū cessaret: muros dirutos vrbs nobilissimæ esse, leges vetustissimas abrogatas, inclytamq; per gentes Lycurgi disciplinam sublatam. Hæc cùm Appius dixisset, Licortas & quia prætor, & quia Philopœmenis authoris omnium quæ Lacedæmone acta fuerant, factionis erat, ita respondit: Difficilior nobis Ap. Claudii apud vos oratio est, quàm Romæ nuper apud senatum fuit. tunc enim Lacedæmonijs accusantibus respondendū erat: nunc à vobis ipsis accusati sumus, apud quos causa dicenda est. quam iniquitatē conditionis subimus illa spe, iudicis animo te auditurum esse, posita contentione, qua paulo antè egisti. Ego certè, cùm ea, quæ & hic antea apud Q. Cæciliū, & postea Romæ questi sunt Lacedæmonij, à te paulo antè relata sint, non tibi, sed illis me apud te respondere credam. Cædem obijcitis eorum, qui à Philopœmene prætore euocati ad causam dicendam interfecti sunt: hoc ego crimen non modò non à vobis Romani, sed ne apud vos quidem nobis obijciendum fuisse arbitror. quid ita? quia in vestro fœdere erat, vt maritimis vrbus abstinerent Lacedæmonij. Quo tempore armis captis vrbes, à quibus abstinere iussi erant, nocturno impetu occupauerunt, si T. Quintius, si exercitus Romanus, sicut antea in Peloponneso fuisset, eò nimirū capti & oppressi confugissent. cùm vos procul essetis, quò aliò, nisi ad nos socios vestros, quos antea Gyttheo opem ferentis, quos Lacedæmonem vobiscum simili de causa

C oppugnanteis viderant, confugerent? Pro vobis igitur iustum piūq; bellum suscepimus. quod cùm alij laudent, reprehendere ne Lacedæmonij quidem possint: & dii quoq; ipsi comprobauerint, qui nobis victoriā dederunt: quoniam modo ea quæ belli iure acta sunt, in disceptationem veniunt? quorum tamen maxima pars nihil pertinet ad nos. nostrum est, quòd euocauimus eos ad causam dicendam, qui ad arma multitudinem exciuerant, qui expugnauerant maritima oppida, qui diripuerant, qui cædem principum fecerant. quòd vero illi venientes in castra interfecti sunt: vestrum est Areu & Alcibiade, qui nunc nos, si dijs placet, accusatis, nō nostrum, exules Lacedæmoniorum, quo in numero ij quoq; duo fuerunt. & tunc vobiscum erant, quòd domicilio sibi delegerant maritima oppida, se petitos credentes, in eos quorum opera patria extorres, ne in tuto quidē exilio posse cōsenescere se indignabantur, impetum fecerunt. Lacedæmonij igitur Lacedæmonios, non Achæi interfecerunt. nec iure, an iniuria cæsi sint, argumentari refert. At enim illa certè vestra sunt Achæi, quòd leges disciplinamq; vetustissimam Lycurgi sustulistis, quòd muros diruistis. quæ vtrāq; ab iisdē obijci qui possunt? cùm muri Lacedæmonijs nō ab Lycurgo, sed paucos ante annos ad dissoluendam Lycurgi disciplinam extructi sint? tyranni enim nuper eos arcem & munimentum sibi, non ciuitati parauerunt. & si existat hodie ab inferis Lycurgus, gaudeat ruinis eorum, & nunc se patriam & Spartam antiquam agnoscere dicat. Non Philopœmenem expectare, nec Achæos, sed vos ipsi Lacedæmonij vestris manibus amoliri &

*Appius de Achæis in
ipsorum concilio que-
ritur.*

*Achæorum prætoris
ad Appium oratio.*

diruere omnia tyranthidis vestigia debuistis. vestrae enim illae deformes veluti cicatrices seruitutis erant. & cum sine muris per octingentos propè annos liberari, aliquando etiam principes Graeciae fuissetis: muris velut compedibus circundatis vincti, per centum annos seruistis. Quod ad leges ademptas attinet, ego antiquas Lacedaemonijs leges tyrannos ademisse arbitror: nos non suas ademisse, quas non habebant, sed nostras leges dedisse: nec malè consuluisse ciuitati, cum concilij nostri eam fecerimus, & nobis miscuerimus: ut corpus vnum, & concilium totius Peloponnesi esset, tunc opinor, si alijs ipsi legibus viueremus, alias istis iniunxissemus, queri se iniquo iure esse, & indignari possent. Scio ego Appi Claudii hanc orationem, qua sum adhuc usus, neque sociorum apud socios, neque liberae gentis esse: sed seruorum verius disceptantium apud dominos, nam si non vana illa vox praconis fuit, qua liberos esse omnium primos Achaeos iussistis: si foedus ratum est, si societas & amicitia ex aequo obseruatur: cur ego, quid Capua capta feceritis Romani, non quaero? vos rationem reposcitis, quid Achaei Lacedaemonijs bello victis fecerimus? Interfecti aliqui sunt, finge, à nobis. quid? vos senatores Campanos securi non percussistis? muros diruimus. vos non muros tantum, sed urbem & agros ademistis. Specie, inquis, aequum est foedus apud Achaeos, re precaria libertas: apud Romanos etiam imperium est. Sentio Appi: & si non oportet, non indignor. sed oro vos, quantumlibet intersit inter Romanos & Achaeos, modò ne in aequo hostes vestri nostrique; apud vos sint, ac nos socij, imò ne meliore iure sint. nam ut in aequo essent, nos fecimus: cum leges ijs nostras dedimus: cum ut Achaei concilij essent, effecimus. parum est victis, quod victoribus satis est. plus postulant hostes, quam socij habent. quae iureiurando, quae monumentis literarum in lapide insculptis in eternam memoriam sancta atque sacrata sunt, ea cum periurio nostro tollere parant. Veremur quidem vos Romani, & si ita vultis, etiam timemus: sed plus & veremur & timemus deos immortales. Cum assensu maximae partis est auditus, & locutum omnes pro maiestate magistratus censebant, ut facile appareret, molliter agendo dignitatem suam tenere apud Romanos non posse. Tum Appius, suadere se magnopere Achaeis dixit, ut dumliceret voluntate sua facere, gratiam inirent, ne mox inuiti & coacti facerent. Haec vox audita quidem cum omnium gemitu est, sed metum iniecit imperata recusandi. id modò petierunt, ut Romani, quae viderentur, de Lacedaemonijs mutarent, nec Achaeos religione obstringerent, irrita ea, quae iureiurando sanxissent, faciendi. damnatio tantum Arei & Alcibiadis, quae nuper facta erat, sublata est. Romae principio eius anni cum de prouincijs consul & praetorum actum esset, consulibus Ligures, quia bellum nusquam alibi erat, decreti. Praetores C. Decimius Flauus urbanam, P. Cornelius Cethegus inter ciues & peregrinos sortiti sunt. C. Sempronius Blaesus Siciliam, Q. Nauius Matho Sardiniam, & ut idem de beneficijs quaereret. A. Terentius Varro Hispaniam citeriorem, P. Sempronius Longus Hispaniam vltiorem. De ijs duabus prouincijs legati per id ferè tempus L. Iuuentius Talua, & T. Quintilius Varus venerunt. qui quantum bellum iam profligatum in Hispania esset, senatu edocto, postularunt simul, ut pro rebus tam prosperè gestis dijs immortalibus haberetur honos, & ut praetoribus exercitum deportareliceret. Supplicatio in biduum decreta est. de legionibus deportandis, cum de consulum praetorumque exercitibus ageretur, rem integram referri iusserunt. Paucos post dies coss. in Ligures binæ legiones, quas Appius Claudius & M. Sempronius habuerant, decretae sunt. De exercitibus Hispaniensibus magna contentio fuit inter novos Praetores & amicos absentium, Calpurnij Quintijque, vtraque causa tribunos plebis vtraque coss. habebat. ij se intercessuros Senat-

*Appij ad Achaeorum
praetorem responsio.*

*Inter Coss. & Tribu-
nos pl. contentio de
Hispanico exercitu.*

A tus consultum, si deportandos censerent exercitus, denuntiabant illi si hæc intercessio fieret, nullam rem aliam se decerni passuros. Victa postremo absentium gratia est, & Senatus consultum factum, ut prætores quatuor millia peciorum peditum Latini nominis, quingentos equites, & quinque millia foniæ portaret. cum eas legiones quatuor descripsissent, quod plus quam quina millia peditum, treceni equites in singulis legionibus esset, dimitterent: eos primum, qui emerita stipendia haberent, deinde ut cuiusque fortissima opera Calpurnius & Quintius in prælio usi essent. Hac sedata contentione, alia *Alia de prætura contentio.*
B ædiles proximo anno fuerant: & C. Valerius flamen Dialis, & Q. Fulvius Flaccus: is quia ædilis curulis designatus erat, sine toga candida, sed maxima ex omnibus contentione petebat: certamenque ei cum flamine erat. & posteaquam primo æquare, mox superare etiam est visus: pars tribunorum plebis negare rationem eius habendam esse, quod duos simul unus magistratus, præsertim curules, neque capere posset, nec gerere: pars legibus eum solui æquum censere, ut quem vellet Prætorē creandi populo potestas fieret. L. Porcius C. O. S. primo in ea sententia esse, ne nomen eius acciperet. deinde ut ex autoritate senatus idem faceret: conuocatis patribus, referre se ad eos dixit: quod nec iure ullo, nec exemplo tolerabili liberæ ciuitati ædilis curulis designatus præturam
C peteret, sibi, nisi quid aliud ijs videretur, in animo esse à lege comitia habere. Patres censuerunt, uti L. Porcius C. O. S. cum Q. Fulvio ageret, ne impedimento esset, quo minus comitia Prætoris in locum C. Decimij subrogandi à lege haberentur. Agenti C. O. S. ex Senatusconsulto, respondit Flaccus: nihil, quod se indignum esset, facturum. Medio responso spem ad voluntatem interpretantibus fecerat: cessurum patrū authoritati esse. comitijs acrius etiam quam antè petebat, criminando extorqueri sibi à C. O. S. & senatu populi Romani beneficium & inuidiam geminati honoris fieri, tanquam non appareret, ubi designatus Prætor esset, exemplo ædilitate se abdicaturum C. O. S. cum & pertinaciam petentis crescere, & fauorem populi magis magisque in eum inclinari cerneret,
D dimissis comitijs senatū vocauit. censuerunt frequentes, quoniam Flaccum authoritas patrum nihil mouisset, ad populum cum Flacco agendum. Cōcione aduocata cum egisset C. O. S. ne tum quidē de sententia motus, gratias P. R. egit, quod tanto studio, quotiescunq; declarandæ voluntatis potestas facta esset, Pr. se voluisset facere, ea sibi studia ciuiū suorum destituere non in animo esse. Hæc verò tam obstinata vox tantum ei fauorem accendit, ut haud dubius Pr. esset, si C. O. S. accipere nomen vellet. Ingens certamen tribunis & inter se ipsos, & cum C. O. S. fuit: donec senatus à C. O. S. est habitus, decretumque: quoniam prætoris subrogandi comitia ne legibus fierent, pertinacia Q. Flacci, & praua studia hominum impedirent, senatum censere satis prætorum esse: P. Cornelius utranque in vrbe iurisdictionem haberet, Apolliniq; ludos faceret. His comitijs
E prudentia & virtute senatus sublatis, alia maioris certaminis, quo & maiore de re, & inter plures potentioresque viros sunt exorta. Censurā summa contentione petebant L. Valerius Flaccus, P. & L. Scipiones, Cn. Manlius Volso, L. Fulvius Purpurio, patricij: plebeij autem, M. Porcius Cato, M. Fulvius Nobilior, T. & M. Sempronij, Longus & Tuditanus. sed omneis patricios plebeiosque nobilissimarum familiarum M. Porcius longè anteibat. In hoc viro tanta vis animi ingenijque fuit, ut quocunque loco natus esset, fortunam sibi ipse facturum fuisse videretur, nulla ars neque priuatæ, neque publicæ rei gerendæ ei defuit. vrbanas rusticasque res pariter callebat. ad summos honores alios scientia iuris, alios eloquentia, alios gloria militaris prouexit, huic versatile ingenium sic
Gratissima inter Censuræ candidatos contentio.
M. Porcij Catonis laus.
A a a 2 pariter

Catonis orationes.

M. Porcius & L. Valerius censores inuita nobilitate creantur.

Calpurnij & Crispini triumphus.

pariter ad omnia fuit, ut natum ad id vnum diceret, quodcunque ageret. in bello manu fortissimus, multisque insignibus clarus pugnans: idem posteaquam ad magnos honores peruenit, summus imperator: idem in pace, si ius consuleres, peritissimus: si causa oranda esset, eloquentissimus: nec is tantum, cuius lingua viuo eo viguerit, monumentum eloquentiae nullum extet. viuit imò, vigetque eloquentia eius, sacrata scriptis omnis generis. Orationes & pro se multae, & pro alijs, & in alios. nam non solum accusando, sed etiam causam dicendo fatigauit inimicos. similitudines nimio plures & exercuerunt eum, & ipse exercuit eas. nec facile dixeris, utrum magis prefferit eum nobilitas, an ille agitauerit nobilitatem. Asperi proculdubio animi, & linguae acerbae, & immodicè liberae fuit, sed inuicti cupiditatibus animi, & rigidae innocentiae, contemptor gratiae, diuitiarum: in parsimonia, in patientia laboris periculi que ferrei propè corporis, animique, quem ne senectus quidem, quae soluit omnia, fregit: qui sextum & octogesimum annum agens causam dixerit, ipse pro se orauerit, scripseritque, nonagesimo anno Sergium Galbam ad populi adduxerit iudicium. Hunc, sicut omni vita, ita tum petentem premebat nobilitas: consenserantque, praeter L. Flaccum, qui collega in consulatu fuerat, candidati omnes, ad deiciendum honore eum, non solum ut ipsi potius adipiscerentur: nec quia indignabantur nouum hominem censorem videre, sed etiam quod tristem censuram, periculosamque multorum famae, & ab laeso à plerisque, & laedendi cupido expectabant. etenim tum quoque minitabundus petebat, refragari sibi qui liberam & fortem censuram timerent, criminando. & simul L. Valerio suffragabatur: illo vno collega castigare se noua flagitia, & priscos mores reuocare posse. His accensi homines, aduersa nobilitate non M. Porcium modò censorem fecerunt, sed etiam collegam ei L. Valerium Flaccum adiecerunt. Secundum comitia censorum coss. praetoresque in prouincias profecti sunt: praeter Q. Nauium. quē quatuor non minus menses, priusquam in Sardiniam iret, quaestiones veneficij, quarum magnam partem extra urbem per municipia conciliabulaque habuit, quia ita aptius visum erat, tenuerunt. Si Antiati Valerio credere libet, ad duo hominum millia damnauit. Et L. Posthumius Praetor cui Tarentum prouincia euenerat, magnas pastorum coniurationes vindicauit, & reliquias bacchanalium quaestionis cum omni executus est cura. multos, qui aut citati non affuerant, aut vades deseruerant, in ea regione Italiae latentes, partim noxios iudicauit, partim comprehensos Romam ad senatum misit. in carcerem omnes à P. Cornelio coniecti sunt. In Hispania vltiore, fractis proximo bello Lusitanis, quietae res fuerunt. In citeriore A. Terentius, in Sueffetanis oppidum Corbionem vineis & operibus expugnauit, captiuos vendidit. quietae deinde hyberna & citerior prouincia habuit. Veteres Praetores C. Calpurnius Piso, & L. Quintius Romam redierunt: vtrique magno patrum consensu triumphus est decretus. prior C. Calpurnius de Lusitanis & Celtiberis triumphauit. coronas aureas tulit LXXXIII. & duodecim millia pondo argenti. paucos post dies L. Quintius Crispinus ex iisdem Lusitanis Celtiberisque triumphauit. tantundem auri atque argenti in eo triumpho translatus. Censores, M. Porcius & L. Valerius, metu mista expectatione senatum legerunt. septem mouerunt senatu: ex quibus vnum insignem & nobilitate & honoribus, L. Quintium Flamininum consularē. Patrum memoria institutum fertur, ut censores motis senatu ascriberent notas. Catonis & aliae quidē acerbae orationes extant in eos, quos aut senatorio loco mouit, aut quibus equos ademit. longè grauissima in L. Quintium oratio est. qua si accusator ante notam, non censor post notam usus esset, retinere Quintium in senatu ne frater quidem T. Quintius, si tum censor esset, potuisset. Inter cetera obiecit ei.

Philip.

Lept. ex-fs. vna. vna.

*Quam ob causam L.
Quintius Flaminius
motus fuerit Senatu
à Censoribus.*

L. Scipioni Asiatico equus ademptus est à Censoribus.

* Coron. 150.

* Coron. 100.

Aaa 3

memo.

*Galli transalpini in
Italiam transgressi.*

Prodigia.

*Multorum legationes
in Senatu de Philippo
queruntur.*

memorable quicquam egerunt. In insequentem annum crearunt COSS. M. Claudium Marcellum, Q. Fabium Labeonem. M. Claudius, Q. Fabius idibus Martijs, quo die consulatum inierunt, de prouincijs suis prætorumque retulerunt. Prætores creati erant, C. Valerius flamen Dialis, qui & priore anno petierat: & Sp. Posthumius Albinus, & P. Cornelius Sifenna, L. Puppius, L. Iulius, Cn. Sicinius. Consulibus Ligures cum iisdem exercitibus, quos P. Claudius, & M. Porcius habuerant, prouincia decreta est. Hispaniæ extra sortem prioris anni prætoribus cum suis exercitibus seruata. Prætores ita sortiri iussi, uti flamini Diali utiq; altera iuris dicendi Romæ prouincia esset. peregrinam est sortitus. Sifennæ Cornelio urbana, Sp. Posthumio Sicilia, L. Puppio Apulia, L. Iulio Gallia, Cn. Sicinio Sardinia euenit. L. Iulius proficisci mature est iussus. Galli transalpini per saltus ignotæ antea viæ (ut antè dictum est) in Italiam transgressi, oppidum in agro, qui nunc Aquileiensis est, ædificabant. id eos ut prohiberet, quoad eius sine bello posset, prætori mandatum est. si armis prohibendi essent, COSS. certiores faceret. ex his placere alterum aduersus Gallos ducere legiones. Extremo prioris anni comitia auguris creandi habita erant. in demortui Cn. Cornelij Lentuli locū creatus erat Sp. Posthumius Albinus. Huius principio anni P. Licinius Crassus Pontifex maximus mortuus est: in cuius locum M. Sempronius Tuditanus pontifex est cooptatus. Pontifex maximus est creatus C. Seruilius Geminus, P. Licinij funeris causa visceratio data, & gladiatores CXX. pugnaverunt. & ludi funebres per triduum facti: post ludos epulum. in quo, cum toto foro strata triclinia essent, tempestas cum magnis procellis coorta, coëgit plerosque tabernacula statuere in foro. eadem paulo post, cum vndique conferenasset, sublata. defunctosque vulgo ferebant, quod inter fatalia vates cecinissent, necesse est tabernacula in foro statui. Hac religione leuatis altera iniecta, quod sanguine per biduum pluisset in area Vulcani: & per decem viros supplicatio indicta erat eius prodigij expiandi causa. Priusquam COSS. in prouincias proficiscerentur, legationes transmarinas in senatum introduxerunt. nec vnquam antè tantum regionis eius hominum Romæ fuerat. nam ex quo fama per gentes, quæ Macedoniam accollunt, vulgata est, crimina querimoniasq; de Philippo non negligenter ab Romanis audiri, multis operæpretium fuisse queri, pro se quæque ciuitates gentesque, singuli etiam priuatim (grauis enim accola omnibus erat) Romam aut ad spem leuandæ iniuriæ, aut ad deflendæ solatium venerunt. Et ab Eumene rege legatio cum fratre eius Athenæo venit ad querendum, simul quod non deducerentur ex Thracia præsidia: simul quod in Bithyniâ Prusiæ bellum aduersus Eumenē gerenti auxilia missa forent. Respondendum ad omnia iuuentum admodum Demetrio erat: cum haud facile esset, aut ea quæ obijcerentur, aut quæ aduersus ea dicenda erant, memoria cōplecti. nec enim multa solum, sed etiam pleraq; oppidò quàm parua erant: de controuersia finium, de hominibus raptis, pecoribusq; abactis, de iure aut dicto per libidinē, aut non dicto, de rebus per vim aut per gratiam iudicatis. nihil horū neq; Demetrium docere dilucidē, nec se satis liquidò discere ab eo senatus cum cerneret posse: simul & tyrocinio & perturbatione iuuenis moueretur, queri iussit ab eo, ecquē de his rebus commentarium à parte accepisset? cum respondisset, accepisse se, nihil prius nec potius visum est, quàm regis ipsius de singulis responsa accipere. librum extemplò poposcerunt: deinde ut ipse recitaret, permiserunt. Erant autem de rebus singulis in breue coactæ causæ: ut alia fecisse se secundum decreta legatorum doceret: alia non per se stetisse, quo minus faceret, sed per eos ipsos qui accusarent. interposuerat & querelas de iniquitate decretorum, & quàm non ex æquo disceptatum apud Cæcilium foret: indigneque sibi, nec vllō

835

A villo suo merito insultatum ab omnibus esset. Has notas irritati eius animi col-
legit senatus, cæterum alia excusanti iuueni, alia recipienti futura ita, vt maxi-
me vellet senatus, responderi placuit: Nihil patrem eius neq; rectius, nec ma-
gis quod ex volūtate senatus esset, fecisse, quam quod, vtcunq; ea gesta essent,
per Demetrium filium satis fieri voluisset Romanis. multa & dissimulare &
obliuisci & pati præterita senatū posse, & credere etiam Demetrio credendum
esse. obsidem enim se animum eius habere, & si patri corpus reddiderit. & scire
quantum salua in patrem pietate possit, amicum eum populo Romano esse.
honorisq; eius causa missuros in Macedoniā legatos: vt si quid minus factum
sit quàm debuerit, tum quoq; sine piaculo rerum prætermissarum fiat. velle
B etiam sentire Philippū, integra omnia sibi cum populo Romano Demetrii filij
beneficio esse. Hęc quæ augendæ amplitudinis eius causa facta erāt, extemplo
in inuidiam, mox etiam in perniciem adolescenti verterunt. Lacedæmonij
deinde introducti sunt. Multæ & parue disceptiones iactabantur, sed quæ ma-
ximè rem continerent, erant: vtrum restituerentur quos Achæi damnauerant.
nec ne: iniquè, an iurè occidissent, quos occiderant. vertebatur & vtrum ma-
nerent in Achaico concilio Lacedæmonij: an, vt antè fuerat, secretum eius v-
nius in Peloponneso ciuitatis ius esset. Restitui, iudiciaq; facta tolli placuit:
Lacedæmonē manere in Achaico concilio: scribiq; id decretum, & consignari
à Lacedæmonijs & Achæis. Legatus in Macedoniam Q. Martius est missus,
C iussus idem in Peloponneso sociorum res aspicere, nam ibi quoque & ex vete-
ribus discordijs residui motus erant, & Messenij descuerant à concilio A-
chaico. cuius belli & causas & ordinem si expromere velim, immemor sim
propositi, quo statui nō vltra attingere externa, nisi quæ Romanis cohærent
rebus. Euentus memorabilis est, quod cū bello superiores essent Achæi, Phi-
lopoemenes Prætor eorum capitur ad præoccupandam Coronen, profectus,
quam hostes petebant: in valle iniqua cum equitibus paucis oppressus. Ipsum
potuisse effugere Thracū Cretensiumq; auxilio tradunt. sed pudor relinquen-
di equites nobilissimos gentis, ab ipso nuper lectos, tenuit. quibus dum locū
adeuadendas angustias cogendo ipse agmen præbet, sustinens impetus ho-
D stium, prolapso equo, & suo ipse casu, & onere equi super eum ruentis, haud
multum abfuit quin exanimaretur, septuaginta annos iam natus, & diutino
morbo, ex quo tum primū reficiebatur, viribus admodū attenuatis. Iacen-
tem hostes superfusi oppresserunt. cognitumq; primū à verecundia memo-
riaq; meritorum haud secus quàm ducem suum attollunt, reficiuntque, & ex
valle deuia in viam portant, vix sibimet ipsi præ nec opinato gaudio creden-
tes. pars nuntios Messenem præmittunt, debellatum esse, Philopoemenem ca-
ptum adduci. Primū adeò incredibilis visa res, vt non pro vano modò, sed
vix pro sano nuntius audiretur. deinde vt super alium alius idem omnes affir-
mantes veniebant, tandem facta fides. & priusquam appropinquare vrbi satis
E scirent, ad spectaculum omnes simul liberi ac serui, pueri quoque cum fœmi-
nis effunduntur. itaq; clauserat portā turba, dum pro se quisq;, nisi ipse ocu-
lis suis credidisset, vix pro comperto tantam rem habiturus videretur. Aegrè
sum mouentes obuios intrare portam, qui adducebant Philopoemenem, po-
tuerunt, atq; turba conferta iter reliquum clauserat. & cum pars maxima ex-
clusa à spectaculo esset, theatrum repente, quod viæ propinquum erat, com-
pleuerunt, & vt eò in conspectum populi adduceretur, vna voce omnes expo-
scebant. Magistratus & principes veriti ne quem motum misericordia præsen-
tis tanti viri faceret, cū alios verecundia pristinæ maiestatis collata præsen-
tis fortunæ, alios recordatio ingentium meritorum motura esset, procul in con-
spectu eum statuerunt, deinde raptim ex oculis hominum abstraxerunt: Præ-

Senatus consultum de Philippo.

Lacedæmoniorum le-
gatu in Senatum in-
troductu quid respon-
sum sit.

Philopoemenes Achæ-
orum prætor à Messe-
nijs captus.

Aaa 4 tore

tor Dinocrate dicente, esse quæ pertinentia ad summam belli percunctari
 cum magistratus vellent. inde adducto eo in curiam, & senatu vocato, cōsul-
 tari coeptum. Iam inuesperascebat, & non modò cætera, sed ne in proximam
 quidem noctē vbi satis tutò custodiretur, expediebant. obstupuerant ad ma-
 gnitudinem pristinae eius fortunæ virtutisq; & neq; ipsi domum recipere cu-
 stodiendū audebant, nec cuiquam vni custodiam eius satis credebant. admo-
 nent deinde quidam, esse thesaurū publicū sub terra, saxo quadrato septum.
 eò vinctus demittitur, & saxum ingens, quo operitur, machina super imposi-
 tum est. ita loco potius quàm homini cuiquā credendam custodiam rati, lu-
 cem insequētem expectauerunt. Postero die multitudo quidem integra, me-
 mor pristinorum eius in ciuitatem meritorum, parcendū, ac per eum reme-
 dia quærenda esse præsentium malorū, censebant: defectionis authores, quo-
 rum in manu Respub. erat, in secreto consultantes, omnes ad necem eius con-
 sentiebant: sed vtrum maturarent, an differrent, ambigebatur. vicit pars aui-

*Philopœmeni vene-
 nū porrigitur à Mes-
 senijs.*

*Tres clari imperato-
 res eodem anno de-
 cesserunt.*

dior pœnæ, missusq; qui venenum ferret. Accepto poculo nihil aliud locu-
 tum ferunt, quàm quæsisse, si incolumis Lycortas (is alter imperator Acheo-
 rum erat) equitesq; euasissent. posteaquam dictum est, incolumes esse: Bene
 habet, inquit, & poculo impavidè exhausto, haud ita multo post expirauit.
 Nec diuturnū mortis eius gaudium authoribus crudelitatis fuit. victa nanq;
 Messene bello exposcētibus Achæis noxios dedit, ossaq; reddita Philopœme-
 nis sunt: & sepultus ab vniuerso Achaico est cōcilio, adeò omnibus humanis
 congestis honoribus, vt ne diuinis quidē abstineretur. Ab scriptoribus rerum
 Græcis Latinisq; tantum huic viro tribuitur, vt à quibusdam eorum velut ad
 insignem notam huius anni memoriæ mandatum sit: tres claros imperato-
 res eo anno decessisse, Philopœmenē, Annibalem, P. Scipionem adeò in æquo
 eum duarum potentissimarum gentium summis imperatoribus posuerunt.
 Ad Prusiam regem legatus T. Quintius Flamininus venit, quem suspectum
 Romanis & reptus post fugā Antiochi Annibal, & bellū aduersus Eumenem
 motum faciebat. ibi seu quia à Flaminino inter cætera obiectum Prusiæ erat:
 hominem omnium qui viuerent, infestissimum populo Romano apud eum
 esse, qui patriæ suæ primū, deinde fractis eius opibus Antiocho regi author
 belli aduersus populū Romanum fuisset: seu quia ipse Prusias, vt gratificaretur
 præsentī

A presentī Flaminino, Romanisq; , per se necandi aut tradendi eius in potestātē
 consilium cepit: à primo colloquio Flaminini, milites extemplo ad domum:
 Annibalis custodiendā missi sunt. Semper talem exitū vitæ suæ Annibal pro-
 spexerat animo, & Romanorū inexpiabile odium in se cernens, & fidei regum
 nihil sanè confisus. Prusiæ verò leuitatem etiam expertus erat. Flaminini quo-
 que aduentum velut fatalem sibi horruerat. ad omnia vndique infesta vt iter.
 semper aliquod præparatum fugæ haberet, septem exitus è domo fecerat: & ex
 ijs quosdam occultos, ne custodia sepirentur. Sed graue imperium regum ni-
 hil inexploratum, quod inuestigari volunt, efficit. totius circuitum domus ita
 custodijs complexi sunt, vt nemo inde elabi posset. Annibal, posteaquam est
 B nuntiatum milites regios in vestibulo esse: postico, quod deuium maximè at-
 que occultissimi exitus erat, fugere conatus, vt id quoque occursum militū ob-
 septum sensit, & omnia circa clausa custodijs dispositis esse, venenum, quod
 multo antè præparatum ad tales habebat casus, poposcit. Liberemus, inquit,
 diuturna cura P. R. quando mortem senis expectare longum censent: nec ma-
 gnam, nec memorabilem ex inermi proditoq; Flamininus victoriā feret. mo-
 res quidem P. R. quantū mutauerit, vel hic dies argumento erit. horum patres
 Pyrrho regi hosti armato exercitum in Italia habenti, vt à veneno caueret, præ-
 dixerunt. hi legatum consularem, qui author esset Prusiæ per scelus occidendi
 hospitis, miserunt. Execratus deinde in caput regnumque Prusiæ, & hospitales
 C deos violatæ ab eo fidei testes inuocans, poculū exhausit. Hic vitæ exitus fuit
 Annibalis. Scipionem & Polybius & Rutilius hoc anno mortuum scribunt.
 Ego neq; his, neq; Valerio assentior: his, quòd censoribus M. Porcio, L. Valerio
 principem senatus ipsum L. Valerium censorem lectum inuenio, cū supe-
 rioribus duobus lustris Africanus fuisset: quo viuo, nisi vt ille senatu mouere-
 tur, quam notam nemo memoriæ prodidit, alius princeps in locū eius electus
 non esset. Antiatem authorem refellit tribunus plebis M. Næuius, aduersus
 quem oratio inscripta P. Africani est. Hic Næuius in magistratuum libris est tri-
 bunus pl. P. Claudio, L. Porcio Coss. sed iniit tribunatum Appio Claudio, M.
 Sempronio Coss. ad quartum idus Decembres. inde tres menses ad idus Mar-
 D tias sunt: quibus P. Claudius, L. Porcius consulatum inierunt. ita & vixisse in
 tribunatu Næuij videtur: diesq; ei dici ab eo potuisse, decessisse autem ante L.
 Valerij & M. Porcij censuram. Trium clarissimorum suæ cuiusque gentis viro-
 rum non magis tempore congruente comparabilis mors videtur esse, quàm
 quòd nemo eorum satis dignum splendore vitæ exitum habuit. iam primum
 omnes non in patrio solo mortui, nec sepulti sunt. veneno absumpti Annibal
 & Philopœmenes: exul Annibal proditus ab hospite, captus Philopœmenes
 in carcere & in vinculis expirauit. Scipio, & si non exul, neque damnatus, die
 tamen dicta, ad quam non affuerat, reus absens citatus, voluntarium non si-
 bimetipse solū, sed etiam funeri suo exilium indixit. Dum ea in Peloponne-
 E so, à quibus diuertit oratio, geruntur: reditus in Macedoniam Demetrij lega-
 torumque aliter aliorum affecerat animos. vulgus Macedonum, quos belli
 ab Romanis imminentis metus terruerat, Demetrium vt pacis authorem
 cum ingenti fauore conspiciebant: simul & spe haud dubia regnum ei post
 mortem patris destinabant. nam etsi minor ætate, quàm Perseus esset, hunc ta-
 men iusta matrefamilias, illum pellice ortum esse: illum, vt ex vulgato corpore
 genitum, nullam certi patris notam habere, hunc insignem Philippi similitu-
 dinem præ se ferre. ad hoc, Romanos Demetrium in paterno folio locaturos:
 Persei nullam apud eos gratiam esse. Hęc vulgo loquebantur. itaque & Persea
 cura angebat, ne parum pro se vna ætas valeret, cū omnibus alijs rebus fra-
 ter superior esset: & Philippus ipse, vix sui arbitrij fore quem hæredem regni
 relin-

Annibal hausto ve-
 neno moritur.

De Africani morte
 variant scriptores.

lip. & as. mut-
 verunt.

Africani, Annibalis
 & Philopœmenis cō-
 paratio.

Demetrius suspectus
 ac inuisus Philippo
 patri.

relinqueret credens, sibi quoq; grauiorem esse quàm vellet, minorem filium **P** cenſebat. offendeſbatur interdum concuſſu Macedonum ad eum: & alteram iam ſe viuo regiam eſſe indignabatur. Et ipſe iuuenis haud dubiè inflatione redierat, ſubnixus erga ſe iudicijs ſenatus, conceſſisq; ſibi, quæ patri negata eſſent. & omnis mentio Romanorum quantam dignitatem ei apud cæteros Macedonas, tantam inuidiam non apud fratrem modò, ſed etiam apud patrem conciliabat: utiq; poſteaquam alij legati Romani venerunt, & cogeſbatur decedere Thracia, præſidiaq; deducere, & alia aut ex decreto priorum legatorũ, aut ex noua conſtitutione ſenatus facere. ſed omnia mœrens quidem & gemens, eò magis, quòd filiũ frequentiore propè cum illis, quàm ſecum cernebat: obedienter tamen aduerſus Romanos faciebat, ne quam mouendi **G** extemplò belli cauſam præberet: auertendos etiã animos à ſuſpicionem talium conſiliorũ ratus, mediam in Thraciam, exercitum in Odryſas & Dentheletas & Beſſos duxit. Philippopolin urbẽ fuga deſertam oppidanorum, qui in proxima montium iuga cum familijs receperant ſeſe, cepit: campeſtresq; barbaros, depopulatus agros eorum, in deditiõem accepit. relicto inde ad Philippopolin præſidio, quod haud multò poſt ab Odryſis expulſum eſt, oppidum in Deuriopo condere inſtituit. Pæoniæ ea regio eſt prope Erigonum fluuium, qui ex Illyrico per Pæoniam fluens, in Axium amnem editur. Haud procul Stobis, vetere urbe, nouã urbem Perſeida, ut his filio maiori haberetur honos, appellari iuſſit. Dum hæc in Macedonia geruntur, **C**oss. in prouincias profecti. Marcellus nuntium præmiſit ad L. Porcium proconſulem, ut ad nouum Gallorum oppidum legiones admoueret. aduenienti conſuli Galli ſeſe dederunt. duodecim millia armatorum erant. pleriq; arma ex agris rapta habebant. ea ægrè patientibus ijs adempta, quæq; alia aut populates agros rapuerant, aut ſecum attulerant. de his rebus qui quererentur, legatos Romã miſerunt. Introducti in ſenatum à C. Valerio Pr. expoſuerunt. ſe, ſuperante in Gallia multitudine, inopia coactos agri & egeſtate, ad querendam ſedem Alpes tranſgreſſos, quæ inculta per ſolitudines viderent, ibi ſine vlliꝯ iniuria conſediſſe. oppidum quoq; ædificare cœpiſſe: quod indicium eſſet, nec agro, nec urbi vlli vim allaturos veniſſe. nuper M. Claudium ad ſe nuntium miſiſſe: bellum ſe cum ijs, ni dederentur, geſtutum. ſe certam, etſi non ſpecioſam pacem, quàm incerta belli præoptantes, dediſſe ſe prius in fidem, quàm in poteſtatem populi Romani. poſt paucos dies iuſſos & agro & urbe decedere, ſeſe tacitos abire quò terrarum poſſent, in animo habuiſſe. arma deinde ſibi, & poſtremò omnia alia quæ ferrent agerentue, adempta. orare ſe S. P. Q. R. ne in ſe innoxios deditos acerbius quàm in hoſtes ſæuient. Huic orationi ſenatus ita reſpõderi iuſſit. Neq; illos rectè feciſſe, cum in Italiã venerint, oppidumq; in alieno agro nullius Romani magiſtratus, qui ei prouinciæ præeſſet, permiſſu ædificare conati ſint: neq; ſenatui placere, deditos ſpoliari. itaq; ſe cum ijs legatos ad conſules miſſuros: qui, ſi redeant, vnde venerint, omnia ijs ſua reddi iubeant: qui- **K** que protinus eant trans Alpes, & denuntient Gallicis populis, multitudinem ſuam domi contineant. Alpes propè inexuperabilem finem in medio eſſe. nò utiq; ijs melius fore, quàm qui eas primi peruias feciſſent. Legati miſſi L. Furius Purpurio, Q. Minutius, L. Manlius Acidinus. Galli redditis omnibus, quæ ſine cuiuſquã iniuria habebant, Italia exceſſerunt. Legatis Romanis tranſalpini populi benignè reſponderunt. ſeniores eorũ nimiam lenitatem populi Romani caſtigarunt: quòd eos homines, qui gentis iniuſſu profecti occupare agrũ imperij Romani, & in alieno ſolo ædificare oppidum conati ſunt, impunitos dimiſerint: debuiſſe grauem temeritatis mercedem ſtatui. quòd verò etiam ſua reddiderint, vereri ne tanta indulgentia plures ad talia audenda impellantur.

Et ex-

L. Porcio cõſuli Galli
tranſalpini ſe dedit.

Galli tranſalpini ex-
cedunt Italia.

A Et exceperunt & profecuti cum donis legatos sunt. M. Claudius cos. Gallis ex
prouincia exactis, Isticum bellum moliri coepit: literis ad senatum missis, vt
sibi in Istriam traducere legiones liceret. Id senatui placuit. Illud agitabant, vti
colonia Aquileia deduceretur. nec satis constabat, vtrum Latinam, an ciuium *Aquileia.*
Romanorum deduci placeret. Postremo Latinam potius coloniam dedu-
cendam patres censuerunt, triumuii creati sunt P. Scipio Nasica, C. Flami-
nius, L. Manlius Acidinus. Eodem anno Mutina & Parma coloniae Romano- *Mutina & Parma co-*
rum ciuium sunt deductae. bina millia hominum in agro, qui proximè Boio- *loniae ciuium Romano-*
rum, antè Tuscorum fuerat, octona iugera Parmæ, quina Mutinae accepe-
runt. deduxerunt triumuii, M. Aemilius Lepidus, T. Ebutius Carus, L. Quin-
B tius Crispinus. Et Saturnia colonia ciuium Romanorum in agrum Caletra-
num est deducta. deduxerunt triumuii, Q. Fabius Labeo, C. Afranius Stellio,
Tib. Sempronius Gracchus. iugera in singulos data decem. Eodem anno A.
Terentius Proprætor haud procul flumine Ibero in agro Aufetano, & prælia *Prælia secunda cum*
secunda cum Celtiberis fecit: & oppida, quæ ibi communierant, aliquot ex- *Celtiberis facta.*
pugnauit. Vltior Hispania eo anno in pace fuit: quia & P. Sempronius Pro-
prætor diutino morbo est implicitus, & nullo lacescente, peropportunè quie-
uerunt Lusitani. Nec in Liguribus memorabile quicquam à Q. Fabio cos.
gestum. M. Marcellus ex Istria reuocatus, exercitu dimisso Romam comitio-
rum causa redijt. creauit cos. Cn. Bæbium Pamphilum, & L. Aemilium Pau-
C lum. Cùm M. Aemilio Lepido hic ædilis curulis fuerat, à quo consule quin-
tus annus erat: cùm is ipse Lepidus post duas repulsas cos. factus esset. Præ-
tores inde facti, Q. Fuluius Flaccus, M. Valerius Læuinus, L. Manlius iterum,
M. Ogulnius Gallus, L. Cæcilius Denter, C. Terentius Istra. Supplicatio ex-
tremo anno fuit prodigiorum causa: quod sanguinem perbiduum pluisset *Prodigia.*
in area Concordiæ satis credebant: nuntiatumque erat, haud procul Sicilia
insulam, quæ non antè fuerat, nouam editam è mari esse. Annibalem hoc an-
no Antias Valerius decessisse author est: legatis ad eam rem ad Prusiam missis,
præter T. Quintium Flamininum, cuius in ea re celebre est nomē, L. Scipione
Asiatico, & P. Scipione Nasica.

D

EPITOME LIBRI XL.

E **V** M Philippus liberos eorum, quos in vinculis nobilissimorum quidem hominum habebat, conquiri ad mortem iussit.
Theoxena pro liberis suis & sororis admodum pueris verita regis libidinem, prolati in medium gladijs, & poculo, in
quo erat venenum, suavit ijs, vt imminens ludibrium morte effugerent, & cùm persuasisset, ipsa etiam se interemit. Cer-
tamina inter Philippi Macedonia regis liberos Perseum & Demetrium referuntur: & vt fraude fratris sui Demetrius
confectis criminibus, inter quæ accusatione parricidij, & affectati regni, primùm petitus: ad vltimum, quoniam populi
Romani amicus erat, veneno necatus est, regnumq; Macedonia mortuo Philippo ad Perseum deuenit. Item res in Liguribus, & Hispania
contra Celtiberos à compluribus feliciter gestas continet. Libri Numa Pompilij in agro L. Petilij scriba sub Ianiculo à cultoribus agri
in arca lapidea clausi & Græci & Latini inuenti sunt, in quibus plura, quæ dissoluendarum religionum erant, prator ad quem delati e-
rant, cùm legisset, iurauit senatui contra rempub. esse, vt legerentur, seruarianturq; & ex S. C. in comitio exusti sunt. Colonia Aquileia
deducta est. Philippus aegritudine animi confectus, quod Demetrium filium falsis alterius filij in eundem delationibus impulsus veneno
sustulisset, & de pœna Persei cogitauit, voluitq; Antigonum potius amicum suum successorem regni sui relinquere: sed in hac cogitatione
morte raptus est: regnum Perseus accepit.

PRINCI-

RINCIPIO insequentis anni COSS. prætoresq; sortiti prouincias sunt. consulibus nulla præter Ligures, quæ decerneretur, erat. Iurisdicção urbana M. Ogulnio Gallo, inter peregrinos M. Valerio euénit. Hispaniarum Q. Fulvio Flacco citerior, P. Manlio vltior, L. Cæcilio Dentri Sicilia, C. Terentio Istræ Sardinia. COSS. delectus habere iussi. Q. Fabius ex Liguribus scripserat, Apuanos ad rebellionem spectare: periculumq; esse, ne impetum in agrum Pisanum facerent. Et ex Hispanijs citeriorem in armis esse, & cum Celtiberis bellari sciebant: in vltiore, quia diu æger Pr. esset, luxuria & otio solutam disciplinā militārē esse. Ob ea novos exercitus conscribi placuit. III. legiones in Ligures: vti singulæ quina millia, & ducenos pedites, trecenos haberent equites: sociorū iisdē Latini nominis xv. millia peditum addita, & dccc. equites. hi duo cōsulares exercitus essent. scribere præterea iussi vii. millia peditum sociorū ac Latini nominis, & dc. equites, & mittere ad M. Marcellū in Galliā: cui ex consulatu prorogatū imperium erat. in Hispaniā etiam vtranq; quæ ducerētur, III. millia peditum ciuiū Rom. cc. equites, & sociorum vii. millia peditum cum ccc. equitibus scribi iussa. & Q. Fabio Labeoni cum exercitu, quem habebat in Liguribus, prorogatum in annum imperiū est. Ver procellosum eo anno fuit. pridie parilia medio ferme die atrox cum vento tempestas coorta, multis sacris profanisq; locis stragem fecit. signa ænea in Capitolio deiecit: forē ex æde Lunæ, quæ in Auentino est, raptam tulit, & in posticis parietibus Cereris templi affixit: signa alia in circo maximo cum columnis, quibus superstabant, euertit: fastigia aliquot templorū à culminibus abrupta fœdē dissipauit. itaq; in prodigiū versa ea tempestas, procurariq; aruspices iusserunt. simul procuratum est, quòd tripedē mulum Reate natum nuntiatū erat: & à Formijs ædē Apollinis ac Caietę de cœlo tactam. ob ea prodigia xx. hostijs maioribus sacrificatū est, & diem vnum supplicatio fuit. Per eosdē dies ex literis A. Terentij proprætoris cognitū, P. Semproum in vltiore prouincia, cū plus annū æger fuisset, mortuū esse. eo maturius in Hispaniā Prr. iussi proficisci. Legationes transmarinę deinde in senatū introductæ sunt. prima Eumenis & Pharnacis regū, & Rhodiorū querentium de Sinopensiū clade. Philippi quoq; legati & Achæorū & Lacedæmoniorum sub idē tempus venerunt. ijs prius Martio audito, qui ad res Græciæ Macedoniæq; visendas missus erat, responsa data sunt. Asiæ regibus ac Rhodijs responsum est, legatos ad eas res visendas missurū senatum. De Philippo auxerat curā Martius. nam ita fecisse eum quæ senatui placuissent, fatebatur, vt facilē appareret. nō diutius quàm necesse esset, facturū: neq; obscurum erat rebellaturū, omniaq; quæ tunc ageret diceretq; eò spectare. Iam primū omnē ferē multitudinē ciuium ex maritimis ciuitatibus cum familijs suis in Emathiam, quę nunc dicitur, quondam appellata Pæonia est, traduxit: Thracibusque & alijs barbaris vrbes tradidit habitandas: fidiora hæc genera hominum fore ratus in Rom. bello. Ingentem ea res fremitum in tota Macedonia fecit. relinquentesq; penates suos cum coniugibus ac liberis pauci tacitum dolorem cōtinebant: execrationesque in agminibus proficiscentium in regem, vincente odio metum, exaudiebantur. His ferox animus omnes homines, omnia loca temporaq; suspecta habebat. Postremò negare propalām cœpit, satis tutum sibi quicquam esse: nisi liberos eorum quos interfecisset, comprehensos in custodia haberet, & tempore alium alio tolleret. Eam crudelitatem fœdam per se, fœdiorem vnus domus clades fecit. Herodicum principem Thessalorum multis antè annis occiderat, generos quoq; eius postea interfecit, in viduitate relictæ

Prodigia.

Philippi crudelitas.

A relictæ filiæ, singulos filios paruos habentes. Theoxena & Archo nomina his mulieribus erant. Theoxena multis petentibus aspernata nuptias est. Archo Poridi cuidam longè principi gentis Aenianum nupsit: & apud eum plures enixa partus, paruis admodum relictis omnibus, decessit. Theoxena, vt in suis manibus liberi sororis educarentur, Poridi nupsit: & tanquā omnes ipsa enixa foret, suum sororisq; filios in eadē habebat cura. posteaquam regis edictum de comprehendendis liberis eorum, qui interfecti essent, accepit: ludibrio futuros non regis modò, sed custodum etiam libidinis rata, ad rem atrocem animum adiecit, ausaq; est dicere, se sua manu potius omnes interfec-
 B turam, quàm in potestatem Philippi venirent. Poris abominatus mentionem tam fœdi facinoris, Athenas deportaturum eos ad fidos hospites dixit, comitemq; ipsum fugæ futurum esse. Proficiscuntur ab Thessalonica Aeniam ad statum sacrificium, quod conditori Aeneæ cum magna cæremonia quotannis faciunt. ibi die per solennes epulas consumpto, nauem præparatam à Poride sopitis omnibus de tertia vigilia conscendunt, tanquam redituri in Thessalonicam: sed trajcere in Eubœam erat propositum. cæterum in aduersum ventum nequicquam eos tendentes, prope terram lux oppressit. & regij, qui præerant custodiæ portus, lembum armatum ad pertrahendam eam nauim miserunt, cum graui edicto, ne reuerterentur sine ea. Cùm iam appropinquabant, Poris quidem ad hortationem remigum nautarumq; intentus erat: interdum manus ad cœlum tendens, opem vt dii ferrent, orabat.
 C ferox interim fœmina ad multò antè præcogitatum reuoluta facinus, venenum diluit, ferrumq; promit, & posito in conspectu poculò, strictisque gladijs, mors, inquit, vna vindicta est. viæ ad mortem hæ sunt. qua quenq; animus fert, effugite superbiam regiam. agite iuuenes mei primum qui maiores estis, capite ferrum: aut haurite poculum, si segnior mors iuuat. Et hostes ad-

erant, & author mortis instabat. alij alio letho absumpti semianimes e naue præcipitantur. ipsa deinde virum comitem mortis complexa in mare sese deiecit. naue vacua dominis regij potiti sunt. Huius atrocitas facinoris nouam velut flammam regis inuidiæ adiecit, vt vulgo ipsum liberosq; eius execrantur, quæ diræ breui ab omnibus dijs exauditæ, vt sæuieret ipse in suum sanguinem, effecerunt. Perseus enim, cùm indies magis cerneret fauorem digni-

Bbb

tatemque

Perseus Demetrius
in sensus.

*Perseus Demetrio
fratri infensus.*

*Solenne lustrandi ex
ercitus Macedonici.*

tatemq; Demetrii fratris apud Macedonum multitudinem crescere, & gratiam apud Romanos, sibi spem nullam regni superesse, nisi in scelere ratus, ad id vnū omnes cogitationes intendit. cæterum cum se ne ad id quidem, quod muliebri cogitabat animo, satis per se validum crederet: singulos amicorum patris tentare sermonibus perplexis institit. & primò quidam ex his, aspernantium tale quicquam speciem præbuerunt, quia plus in Demetrio spei ponebant. deinde crescente indies Philippi odio in Romanos, cui Perseus indulgeret, Demetrius summa ope aduersaretur: prospicientes animo exitum incauti à fraude fraterna iuuenis, adiuuandum quod futurum erat rati, fouendamque spem potentioris, Perseo se adiungunt: cætera in suum quæque tempus agenda differunt. in præsentia placet, omni ope in Romanos accendi regem, impelli que ad consilia belli, ad quæ iam sua sponte animum inclinasset. simul vt Demetrius indies suspectior esset, ex composito sermones ad spem Romanorum trahebant. ibi cum alij mores & instituta eorum, alij res gestas, alij speciem ipsius vrbis nondum exornatæ, neq; publicis, neque priuatis locis, alij singulos principum eluderent, iuuenis incautus & amore nominis Romani, & certamine aduersus fratrem, omnia tuendo suspectum se patri, & opportunum criminibus faciebat. itaq; expertem eum pater omnium de rebus Romanis consiliorum habebat. totus in Persea versus, cum eo cogitationes eius rei dies ac noctes agitabat. Redierant, quos fortè miserat in Bastarnas ad accersenda auxilia: adduxerantque inde nobiles iuuenes, & regij quosdam generis. quorum vnus sororem suam in matrimonium Philippi filio pollicebatur: erexeratq; consociatio gentis eius animum regis. Tum Perseus: Quid ista profunt? inquit, nequaquam tantum in externis auxilijs est præsidij, quantum periculi fraude domestica. proditorem nolo dicere, certè speculatorem habemus in sinu: cuius, ex quo obses Romæ fuit, corpus nobis reddiderunt Romani, animum ipsi habent. omnium penè Macedonum in eum ora conuersa sunt, nec regem se alium habituros aiunt, quàm quæ Romani dedissent. His per se ægra mens senis stimulabatur, & animo magis quàm vultu ea crimina accipiebat. Fortè lustrandi exercitus venit tempus, cuius solenne est tale. Caput mediæ canis præcisæ, & prior pars ad dexteram cum extis, posterior ad læuam viæ ponitur. inter hanc diuisam hostiam copię armatæ traducuntur. præferuntur primo agmini arma insignia omnium ab vltima origine Macedonia regum, deinde rex ipse cum liberis sequitur. proxima est regia cohors, custodesq; corporis: postremum agmen Macedonum cætera multitudo claudit. latera regis duo filij iuuenes cingebant, Perseus iam tricesimum annum agens, Demetrius quinquennio minor: medio iuuentæ robore ille, hic flore: fortunati patris matura soboles, si mens sana fuisset. Mos erat lustrationis, sacro peractò exercitum decurrere, & diuisas bifariam duas acies concurrere ad simulachrum pugnæ. regij iuuenes duces ei ludicro certamini dati: cæterum non imago fuit pugnæ, sed tantumquam de regno dimicaretur, ita concurrerunt: multa que vulnera sudibus facta, nec præter ferrum quicquam defuit ad iustam belli speciem. Pars ea que sub Demetrio erat, longè superior fuit. id ægrè patiente Perseo, lætari prudentes amici eius, eamque rem ipsam dicere præbituram causam criminandi iuuenis. Conuiuium eo die sodalium, qui simul decurrerant, vterq; habuit: cum vocatus ad cœnam ab Demetrio Perseus negasset, festo die inuitatio benigna, & hilaritas iuuenilis vtrosq; in vinum traxit. commemoratio ibi certaminis ludicri, & iocosa dicta in aduersarios, ita vt ne ipsis quidem ducibus abstineretur, iactabantur. ad has excipiendas voces speculator ex conuiuiis Persei missus, cum incautior obuersaretur, exceptus à iuuenibus fortè triclinio

A nio egressis malè muctatur. Huius rei ignarus Demetrius, Quin comeffatum, inquit, ad fratrem imus? & iram eius, si qua ex certamine relidet, simplicitate & hilaritate nostra lenimus? omnes se ire conclamarunt, præter eos, qui speculatoris ab se pulsati præsentem ultionem metuebant. cum eos quoque Demetrius traheret: ferrum veste abdiderunt, quò se tutari, si qua vis fieret, possent. Nihil occulti esse in intestina discordia potest: vtraque domus speculatorum & proditorum plena erat. præcucurrit index ad Persea, ferro succinctos nuntians cum Demetrio quatuor adolescentes venire. & si causa apparebat, (nam ab ijs pulsatum conuiuium suum audierat) tamen infamandæ rei causa ianuam obserari iubet: & ex parte superiore ædium, versisque in viam

B fenestris, comeffatores tanquam ad cædem suam venientes aditu ianuæ arceat. Demetrius per * vinum quòd excluderetur paulisper vociferatus, in conuiuium redit, totius rei ignarus. Postero die Perseus quum primum conueniendi potestas patris fuit, regiam ingressus perturbato vultu in conspectu patris tacitus procul constitit. cui cum pater, Satin' saluæ? & quæ nam ea mæstitia esset? interrogaret eum: de lucro pater, inquit, viuere me scito. iam nō occultis à fratre petimur insidijs. nocte cum armatis domum ad interficiendum me venit: clausisque foribus, parietum præsidio me à furore eius sum tutatus. Cum pauorem mistum admiratione patri iniecisset: Atqui si aures præbere potes, inquit, manifestam rem teneas, faciam. Enimvero se Philippus dicere

C auditurum, vocarique extemplo Demetrium iussit: & seniores duos amicos, expertes inter fratres certaminum, infrequentes iam in regia, Lyfimachum & Onomastum accersit, quos in consilio haberet. Dum veniunt amici, solus, filio procul stante, multa secum animo volutans inambulauit. posteaquam venisse eos nuntiatum est, secessit in partem interiorem cum duobus amicis, totidem custodibus corporis. filijs vt ternos inermes secum introducerent, permisit. Ibi cum consedisset: Sedeo, inquit, miserrimus pater iudex inter duos filios, accusatorem parricidij, & reum, aut conficti aut admissi criminis labem apud meos inuenturus. Iampridem quidem hanc procellam imminentem timebam, cum vultus inter vos minimè fraternos cernerem, cum voces quaf-

D dam exaudirem. sed interdum spes animum subibat, deflagrare iras vestras, purgari suspiciones posse. etiam hostes armis positis fœdus icisse, & priuatas multorum simultates finitas. subituram vobis aliquando germanitatis memoriam, puerilis quondam simplicitatis consuetudinisque inter vos, meorum denique præceptorum: quæ vereor ne vana surdis auribus cecinerim. Quoties ego audientibus vobis detestatus exempla discordiarum fraternalium, horrendos euentus eorum retuli? quibus se stirpemque suam, domos, regna funditus euertissent? meliora quoque exempla parte altera posui, sociabilem consortionem inter binos Lacedæmoniorum reges, salutarem per multa secula ipsis patriæque. eandem ciuitatem, posteaquam mos sibi cui-

E querapiendi tyrannidem exortus sit, euersam: iam hos Eumenem Attalumque fratres à quàm exiguis rebus, propè vt puderet regij nominis: mihi, Antiocho, & cuilibet regum huius ætatis, nulla re magis quàm fraterna vnanimitate regnum æquasse. ne Romanis quidem exemplis abstinui, quæ aut visa, aut audita habebam: T. & L. Quintiorum, qui bellum mecum gesserunt: P. & L. Scipionum, qui Antiochum deuicerunt: patris patruique eorum, quorum perpetuam vitæ concordiam mors quoque miscuit. neque vos illorum scelus, similisque sceleri euentus detertere à vecordi discordia potuit: neque horum bona mens, bona fortuna, ad sanitatem flectere. Viuo & spirante horum bona mens, bona fortuna, ad sanitatem flectere. Viuo & spirante me hæreditatem meam ambo & spe & cupiditate improba creuistis. eouisme hæreditatem meam ambo & spe & cupiditate improba creuistis. eouisme me viuere vultis, donec alterius vestrum superstes, haud ambiguum re-

* Alias viam.

Perseus Demetrium
fratrem apud Philip-
pum patrem parrici-
dij accusat.

Philippi ad filios suos
oratio.

Persei oratio Demetrii accusantis.

gem alterum mea morte faciam. nec fratrem, nec patrem potestis pati: nihil cari, nihil sancti est: in omnium vicem regni vnus insatiabilis amor successit. Agite conscelerate aures paternas: decernite criminibus, mox ferro decreturi: dicite palam, quicquid aut veri potestis, aut comminisci libet. reseratae aures sunt, quæ posthac secretis alterius ab altero criminibus clauduntur. Hæc furens ira cum dixisset, lachrymæ omnibus obortæ, & diu mœstum silentium tenuit. Tum Perseus. Aperienda nimirum nocte ianua fuit, & armati comessatores accipiendi, præbendumque ferro iugulum. quando non creditur nisi perpetratum facinus, & eadem petitus insidijs audio, quæ latro atque insidiator, non nequicquam isti vnum Demetrium filium te habere, me subditum & pellice genitum appellant. nam si gradum, si caritatem filij apud te haberem: non in me querentem deprehensas insidias, sed in eum qui fecisset, sæuiores: nec adeò tibi vilis vita esset nostra, vt nec præterito periculo meo moueretur, neque futuro, si insidiantibus sit impune. itaque si mori tacitum oportet, taceamus, præcati tantum deos, vt à me cœptum scelus in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris. sin autem, quod circumuentis in solitudine natura ipsa subiicit, vt hominum, quos nunquam viderint, fidem tamen implorent: mihi quoque ferrum in me strictum cernenti vocem mittere liceat: per te, patriumque nomen, quod vtri nostrum sanctius sit, iam pridem sentis, ita me audias precor, tanquam si voce & comploratione nocturna excitus mihi quiritanti interuenisses: Demetrium cum armatis nocte intempesta in vestibulo meo deprehendisses. quod tum vociferarer in re præsentis pauidus, hoc nunc postero die queror. Frater, non comessantium in vicem iam diu viuimus inter nos: regnare utique vis: huic spei tuæ obstat ætas mea, obstat gentium ius, obstat vetustus Macedoniae mos, obstat verò etiam patris iudicium. huc transcendere, nisi per meum sanguinem, non potes. omnia moliris & tentas. adhuc seu cura mea, seu fortuna restitit parricidio tuo. Hesternæ die in lustratione & decursu & simulachro ludico pugnae funestum propè prælium fecisti. nec me aliud à morte vindicauit, quam quòd me ac meos vinci passus sum. ab hostili prælio tanquam fraterno lusu pertrahere me ad cœnam voluisti. Credis me pater inter inermes conuiuas cœnaturum fuisse, ad quem armati comessatum venerunt? credis nihil à gladijs nocte periculum fuisse, quem sudibus te inspectante propè occiderunt? Quid hoc noctis, quid inimicus ad iratum, quid cum ferro succinctis iuuenibus venis? conuiuam me tibi committere ausus non sum, comessatorem te cum armatis venientem recipiam? Si aperta ianua fuisset, funus meum parares hoc tempore pater, quo querentem audis. Nihil ego si tanquam accusator criminose, nec dubia argumentis colligendo ago. quid enim? negat se cum multitudine venisse ad ianuam meam? an ferro succinctos secum fuisse? quos nominauero, accersere possunt quidem omnia audere, qui hoc ausi sunt: non tamen audebunt negare. si deprehensos intra limen meum cum ferro ad te deducere, pro manifesto haberes: fatentes pro deprehensis habe. Execrare nunc cupiditatem regni, & furias fraternas cōcita. sed ne sint cæcæ pater execrationes tuæ, discerne & dispice insidiatorem & petitem insidijs: noxium huic esse caput, qui occisurus fratrem fuit, habeat etiam iratos paternos deos: qui periturus fraterno scelere fuit, perfugium in patris misericordia & iustitia habeat. quò enim aliò confugiam? cui non solenne lustrale exercitus tui, non decursus militum, non domus, non epulæ, non nox ad quietem data naturæ beneficio mortalibus, tuta est? si iero ad fratrem inuitatus, moriendum est: si recepero intra ianuam comessatum fratrem, moriendum est. nec eundo, nec manendo insidias euito. quò me conferam? Nihil præter deos pater, & te colui.

non

A non Romanos habeo, ad quos confugiam. perisse expetunt, quia tuis iniurijs doleo, quia tibi ademptas tot vrbes, tot gentes, modò Thraciæ maritimam oram indignor. nec me, nec te incolumi Macedoniam suam futuram sperant. si me scelus fratris, te senectus absumpserit, aut nec ea quidem expectata fuerit, regem regnumq; Macedoniae sua futura sciunt. Si quid extra Macedoniam tibi Romani reliquissent, mihi quoque id relictum crederem receptaculum. At in Macedonibus satis praesidij est. Vidisti hesterno die impetum in me militum, quid illis defuit, nisi ferrum? quod illis defuit interdiu, conuiue fratris noctu assumpserunt. Quid de magna parte principum loquar? qui in Romanis spem omnem dignitatis & fortunæ posuerunt, & in eo qui omnia

B apud Romanos potest. neque hercule istum mihi tantum fratri maiori, sed propè est ut tibi quoq; ipsi regi & patri praeferant. iste enim est, cuius beneficio poenam tibi senatus remisit, qui nunc te ab armis Romanis protegit, qui tuam senectutem obligatam & obnoxiam adolescentiae suae esse equum censet. pro isto Romani stant, pro isto omnes vrbes tuo imperio liberatae, pro isto Macedones, qui pace Romana gaudent. mihi praeter te pater, quid usquam aut spei aut praesidij est? Quò spectare illas literas ad te nunc missas T. Quintij credis? quibus & bene te consuluisse rebus tuis ait, quòd Demetrium Romam miseris: & hortatur, ut iterum & cum pluribus legatis, & primoribus quoque Macedonum remittas eum? T. Quintius nunc est author omnium

C rerum isti, & magister. eum sibi, te abdicato patre, in locum tuum substituit. illic antè omnia clandestina concocta sunt consilia. quaeruntur adiutores consilij, cum te plures, & principes Macedonum cum isto mittere iubet. qui hinc integri & synceri Romam eunt, Philippum regem se habere credentes, imbuti illinc & infecti Romanis delinimentis redeunt. Demetrius ijs vnus omnia est, eum iam regem viuo patre appellant. Hæc si indignor, audiendum est statim non ab alijs solum, sed etiam à te pater cupiditatis regni crimen. ego verò, si in medio ponitur, non agnosco. quem enim suo loco moueo, ut ipse in eius locum succedam? vnus ante me pater est: & ut diu sit, deos rogo. superstes ei ita sim, si merebor, ut ipse me esse velit. hæreditatem regni si pater

D tradet, accipiam. Cupit regnum, & quidem sceleratè cupit, qui transcendere festinat ordinem ætatis, naturæ, moris, Macedonum, iuris gentium. Obstat frater maior, ad quem iure, voluntate etiam patris, regnum pertinet, tollatur. non primus regnum fraterna cæde petiero. pater senex, & filio solus oratus, de se magis timebit, quàm ut filij necem vlciscatur. Romani lætabuntur, probabunt, defendent factum. Hæ spes incertæ pater, sed non inanes sunt. ita enim res se habet: periculum vitæ propellere à me potes, puniendo eos qui ad me interficiendum ferrum sumpserunt: si facinori eorum successerit, mortem meam idem tu persequi non poteris. Posteaquam dicendi finem Perseus fecit, coniecti eorum qui aderant oculi in Demetrium sunt, velut

E confestim responsurus esset. deinde diu silentium fuit. Cum perfusum fletu appareret omnibus loqui non posse, tandem vicit dolorem ipsa necessitas, cum dicere iuberent. atque ita orsus est. Omnia quæ reorum antea fuerant auxilia, pater, præoccupauit accusator: Simulatis lachrymis in alterius perniciem, veras meas lachrymas suspectas tibi fecit. cum ipse ex quo ab Romanis, per occulta cum suis colloquia dies noctesq; insidietur, vltro mihi non redij, per occulta cum suis colloquia dies noctesq; insidietur, vltro mihi non insidiatoris modò, sed latronis manifesti & percussoris speciem induit. Periculo suo te exterret, ut innoxio fratri per eundem te maturet perniciem. per fugium sibi nusquam gentium esset ait, ut ego ne apud te quidem quicquam spei reliquæ habeam. circumuentum, solum, inopem, inuidia gratiæ exterræ, quæ obest potius quàm prodest, onerat. Iam illud quàm accusatoriè?

*Demetrii oratio, qua
se apud patrem pur-
gat aduersus fratris
crimina.*

quod noctis huius crimen miscuit cum cætera infectatione vitæ meæ? ut & hoc, quod iam quale sit scies, suspectum alio vitæ nostræ tenore faceret: & illam vanam criminationem spei, voluntatis, consiliorum meorum, nocturno hoc ficto & composito argumento fulciret. simul & illud quæsiuit, ut repentina & minimè præparata accusatio videretur: quippe ex noctis huius metu & tumultu repentino exorta. Oportuit autem Perseu, si proditor ego patris regniq̃ue eram, si cum Romanis, si cum alijs inimicis patris inieram consilia, non expectatam fabulam noctis huius esse, sed proditionis meæ antè me accusatum: si illa separata ab hac vana accusatio erat, inuidiamq̃ue tuam aduersus me magis quàm crimen meum indicatura, hodie quoque eam aut prætermitti, aut in aliud tempus differri: ut perspiceretur, vtrum ego tibi, an tu mihi nouo quidem & singulari genere odij, insidias fecisses. ego tamen quantum in hac subita perturbatione potero, separabo ea quæ tu confudisti: & noctis huius insidias aut tuas aut meas detegam. Occidendi sui consilium me inisse, videri vult: ut scilicet maiore fratre sublato, cuius iure gentium, more Macedonum, tuo etiam, ut ait, iudicio regnum est futurum: ego minor in eius quem occidissem, succederem locum. Quid ergo illa sibi vult pars altera orationis, qua Romanos à me cultos ait? atque eorum fiducia in spem regni me venisse? nam si & in Romanis tantum momenti esse credebam, ut quem vellent, imposerent Macedoniae regem: & meæ tantum apud eos gratiæ confidebam, quid opus parricidio fuit? an ut cruentum fraterna cæde diadema gererem? ut illis ipsis, apud quos aut vera, aut certè simulata probitate partam gratiam habeo, si quam fortè habeo, execrabilis & inuisus essem? nisi T. Quintium credis, cuius virtute & consilijs me nunc arguis regi, cum & ipse tali pietate viuat cum fratre, mihi fraternæ cædis fuisse authorem. Idem non Romanorum solum gratiam, sed Macedonum iudicia, ac penè omnium deorum hominumq̃ue consensum collegit, per quæ omnia se mihi parem in certamine non futurum crediderit: idem tanquam in alijs omnibus rebus inferior essem, ad sceleris spem vltimam confugisse me insinuat. Vis hanc formulam cognitionis esse? ut vter timuerit, ne alter dignior videretur regno, is consilium opprimendi fratris cepisse iudicetur? Exequamur tamen quocunq; modo conficti ordinem criminis. Pluribus modis se petatum criminatus est: & omnes insidiarum vias in vnum diem contulit. volui interdum eum post lustrationem, cum concurrimus, & quidem, si dijs placet, lustrationum die occidere: volui, cum ad cænam inuitaui, veneno scilicet tollere. volui cum comessatum gladijs accincti me secuti sunt, ferro interficere. tempora quidem qualia sint ad parridium electa, vides: lusus, conuiuij, comessationis: quis dies? qualis? quo lustratus exercitus, quo inter diuisam victimam prælatis omnium qui vnquam fuere Macedoniae regum armis regijs, duo soli tua tegentes latera, pater, præfecti sumus, & secutum est Macedonum agmen. hoc ego, etiam si quid antè admissem piaculo dignum, lustratus & expiatus sacro, tum cum maximè in hostiâ itineri nostro circumdatam intuens, parridium, venena, gladios in comessationem præparatos volutabam in animo, ut quibus alijs deinde sacris contaminatam omni scelere mentem expiarem? sed cæcus criminandi cupiditate animus, dum omnia suspecta efficere vult, aliud alio confundit. nam si veneno te inter cœnam tollere volui, quid minus aptum fuit, quàm pertinaci certamine & concursu iratum te efficere? ut meritò, sicut fecisti, inuitatus ad cœnam abnueres? cum autem iratus negasses, vtrum ut placarem te danda opera fuit, ut aliam quærem occasionem, quoniam semel venenum paraueram: an ab illo consilio velut transfiliendum ad aliud fuit, ut ferro te, & quidem eo die per speciem comessationis

A messationis occiderem? quo deinde modo, si te metu mortis credebam coenam euitasse meam, non ab eodem metu comessationem quoque euitaturum: existimabam? Non est res, qua erubescam pater, si die festo inter æquales largiore vino sum usus: tu quoque velim inquiras, qualæticia, quo lusu apud me celebratum hesternum conuiuium sit, illo etiam (prauo forsitan) gaudio prouehente, quod in iuuenili armorum certamine pars nostra non inferior fuerat. miseria hæc & metus crapulam facile excusserunt: quæ si non interuenissent, insidiatores nos sopiti iaceremus. Si domum tuam expugnaturus, capta domo dominum interfecturus eram, non temperassem vino in vnum diem? non milites abstinuisssem meos? Et ne ego me solus nimia simplicitate tuear,

B ipse quoque minimè malus ac suspicax frater, nihil aliud scio, inquit, nihil arguo, nisi quod cum ferro comessatum venerunt. si quæram, vnde id ipsum scieris: necesse erit te fateri, aut speculatorum tuorum plenam domum fuisse meam, aut illos ita apertè sumpsisse ferrum, vt omnes viderent. Et ne quid ipse aut prius inquisisse, aut nunc criminose argumentari videretur, te quærere ex ijs quos nominasset, iubebat: an ferrum habuissent? vt tanquam in re dubia cum id quæsissem, quod ipsi fatentur, pro conuictis haberentur. Quin tu illud quæri iubes? num tui occidendi causa ferrum sumpserint? num me authore & sciente? hoc enim videri vis, non illud quod fatentur, & palàm est, & sui se tuendi causa sumpsisse dicunt. rectè an perperam fecerint, ipsi sui facti rationem reddent. meam causam quæ nihil eo facto contingitur, ne miscueris. aut

C explica, vtrum apertè an clàm te aggressuri fuerimus? si apertè, cur nō omnes ferrum habuimus? cur nemo præter eos qui tuum specularorem pulsarunt? si clàm, quis ordo consilij fuit? conuiuium soluto cum comessatore ego discessissem, quatuor substitissent, vt sopitū te aggredierentur? quomodo fefellissent, & alieni, & mei, & maximè suspecti, quia paulo antè in rixa fuerant? quomodo autem trucidato te ipsi euasuri fuerint? quatuor gladijs domus tua capi & expugnari potuit? Quin tu omissa ista nocturna fabula, ad id quod doles, quod inuidiam vrit, reuerteris? cur vsquam regni tui mentio sit Demetri? cur dignior patris fortunæ successor quibusdam videris, quàm ego? cur spem meam,

D quæ si tu nō esses, certa erat, dubiam & sollicitam facis? Hæc sentit Perseus, etsi nō dicit: hæc istum inimicū, hæc accusatorem faciunt: hæc domum, hæc regnum tuum, criminibus & suspicionibus replent. Ego autem, pater, quemadmodum nec nunc sperare regnum, nec ambigere vnquam de eo forsitan debeam, quia minor sum, quia tu me maiori cedere vis: sic illud nec debui facere, nec debeo, vt indignus te patre, indignus omnibus videar. id enim vitijs meis, non cedendo cui ius fasque est, hoc modestia cōsequar. Romanos obijcis mihi: & ea quæ gloriæ esse debent, in crimen vertis. ego nec obses Romanis vt traderer, nec vt legatus mitterer Romam, petij: à te missus, ire non recusavi. vtroque tempore ita me gessi, ne tibi pudori, ne regno tuo, ne genti Macedo-

E num essem. itaque mihi cum Romanis amicitia causa tu fuisti pater. quoad tecum illis pax manebit, mecum quoque gratia erit. si bellū esse cœperit, qui obses, qui legatus pro patre non inutilis fui, idem hostis illis acerrimus ero. Nec hodie vt profit mihi gratia Romanorum, postulo: ne obsit, tantum deprecor. nec in bello cœpit, nec ad bellum reseruatur. pacis pignus fui, ad pacem retinendam legatus missus sum. neutra res mihi nec gloriæ nec crimini sit. Ego si quid impiè in te pater, si quid sceleratè in fratrem admisi, nullam deprecor poenam. si innocens sum, ne inuidia cōflagrem, cum crimine non possim, deprecor. Non hodie me primū frater accusat: sed hodie primū apertè, nullo meo in se merito. Si mihi pater succenseret, te maiorem fratrem pro minore deprecari oportebat, te adolescentiæ, te errori veniam impetrare in eo vbi

præsidium esse oportebat, ibi exitium est. E conuiuio & commessationibus
 propè semisomnus raptus sum ad causam parricidij dicendam. sine aduoca-
 tis, sine patronis, ipse pro me dicere cogor. si pro alio dicendum esset, tempus
 ad meditandum & componendam orationem sumpsissem, cum quid aliud
 quàm ingenij fama periclitarer? ignarus quid accersitus essem, te iratum &
 iubentem dicere causam, fratrem accusantem audiui. ille diu antè præpara-
 ta, meditata in me oratione est usus: ego id tantum temporis, quo accusatus
 sum, ad cognoscendum quid ageretur habui. vtrum momento illo horæ ac-
 cusatorem audirem? an defensionem meditarer? attonitus repentino atque
 inopinato malo, vix quid obijceretur, intelligere potui: nedum satis sciam
 quo modo me tuear. Quid mihi spei esset, nisi patrem iudicem haberem? G
 apud quem etiam si caritate à fratre maiore vincor, misericordia certè reus
 vinci non debeo. ego enim vt me mihi tibi que serues, precor: ille vt me in se-
 curitatem suam occidas, postulat. quid cum cum regnum ei tradideris, factu-
 rum credis in me esse, qui iam nunc sanguine meo sibi indulgeri æquum cen-
 set? Dicenti hæc lachrymæ simul spiritum & vocem intercluserunt. Philip-
 pus summotis ijs, paulisper collocutus cum amicis, pronuntiauit: non ver-
 bis se, nec vnius horæ disceptatione causam eorum dijudicaturum, sed inqui-
 rendo in vtriusque vitam, mores & dicta factaque in magnis paruisque re-
 bus obseruando: vt omnibus appareret, noctis proximæ crimen facile reui-
 ctum, suspectam nimiam cum Romanis Demetrii gratiam esse. Hæc viuo H
 Philippo velut semina iacta sunt Macedonici belli, quod maximè cum Per-
 seo gerendum erat. Consules ambo in Ligures, quæ tum vna consularis pro-
 uincia erat, proficiscuntur. & quia prosperè ibi res gesserunt, supplicatio in
 vnum diem decreta est. Ligurum duo millia ferè ad extremum finem prouin-
 ciæ Galliæ, vbi castra Marcellus habebat, venerunt vti reciperentur orantes.
 Marcellus opperiri eodem loco Liguribus iussis, senatum per literas cōsuluit.
 senatus rescribere M. Ogulnium prætorem Marcello iussit: verius fuisse, con-
 sules, quorum prouincia esset, quàm se, quid è Republica esset, decernere. tum
 quoque non placere sibi, per deditionem Ligures recipi, receptis arma adi-
 mi. atque eos ad consules mitti senatum æquum censere. Prætores eodem I
 tempore, P. Manlius in vltiorem Hispaniam, quam & priore prætura pro-
 uinciam obtinuerat: Q. Fuluius Flaccus in citeriorem peruénit, exercitumq;
 à Terentio accepit. nam vltior morte P. Sempronij proprætoris sine impe-
 rio fuerat. Fuluium Flaccum oppidum Hispanum Urbicuam nomine, op-
 pugnantem Celtiberi adorti sunt. dura ibi prælia aliquot facta: multi Roma-
 ni milites & vulnerati & interfecti sunt. vicit perseuerentia Fuluius, quòd
 nulla vi abstrahi ab obsidione potuit. Celtiberi fessi prælijs varijs abscesserunt.
 vrbs, amoto auxilio eorum, intra paucos dies capta & direpta est. prædam mi-
 litibus prætor concessit. Fuluius hoc oppido capto, P. Manlius exercitu tan-
 tum in vnum coacto, qui dissipatus fuerat: nulla alia memorabili gesta re, ex-
 ercitus in hyberna deduxerunt. Hæc ea æstate in Hispania gesta. Terentius,
 qui ex ea prouincia decesserat, ouans urbem iniit. translatus, * argenti pon-
 do IX. millia CCCXX. * auri LXXX. pondo: & duæ coronæ aureæ * pondo
 LXVII. Eodem anno inter populum Carthaginiensem & regem Masanissam
 in re præsentis disceptatores Romani de agro fuerunt. ceperat eum ab Cartha-
 ginienfibus pater Masanissæ Gala. Galam Syphax inde expulerat: postea in
 gratiam foci Asdrubalis Carthaginiensibus dono dederat. Carthaginien-
 ses eo anno Masanissa expulerat. Haud minore certamine animorum, quàm
 cum ferro & acie dimicarunt, res acta apud Romanos. Carthaginienses, quod
 primò maiorum suorum fuisset, deinde à Syphace ad se peruenisset, repe-
 bant.

* Coron. 93200.

* Coron. 8960.

* Coron. 7504.

abant. Masaniſſa paterni regni agrum ſe & recepiſſe, & habere iure gentium aiebat, & cauſa & poſſeſſione ſuperiorem eſſe. nihil aliud ſe in ea diſceptatione metuere, quàm ne pudor Romanorum, dum vereantur ne quid ſocio atque amico regi aduerſus communes ſuos atque illius hoſtes indulſiſſe videantur, damno ſit. Legati poſſeſſionis ius non mutarunt. cauſam integram Romam ad ſenatum reiecerunt. In Liguribus nihil poſtea geſtum, reſceſſerant primùm in deuios ſaltus. deinde diſmiſſo exercitu, paſſim in vicos caſtellaque ſua dilapſi ſunt. Conſules quoque dimittere exercitum voluerunt, ac de ea re patres conſuluerunt. Alterum ex his diſmiſſo exercitu ad magiſtratus in annum creandos venire Romam iuſſerunt: alterum cum legionibus ſuis Piſis hyemare. Fama erat, Gallos tranſalpinos iuuentutem armare: nec in quam regionem Italiae effuſura ſe multitudo eſſet, ſciebatur. ita inter ſe conſules compararunt, vt Cn. Bæbius ad comitia iret, quia M. Bæbius frater eius conſulatum petebat. Comitia conſulibus rogandis fuere. creati P. Cornelius Lentulus, M. Bæbius Pamphilus. Prætores inde facti duo Q. Fabij, Maximus & Buteo, T. Claudius Nero, Q. Petilius Spurius, M. Pinarius Poſca, L. Duronius. his inito magiſtratu prouinciæ ita ſorte euenerunt. Ligures conſulibus: prætoribus, Q. Petilio vrbaſina, Q. Fabio Maximo peregrina, Q. Fabio Buteoni Gallia, T. Claudio Neroni Sicilia, M. Pinario Sardinia, L. Duronio Apulia: & Iſtri adiecti, quòd Tarentini Brundufinique nuntiabant, maritimos agros infeſtos tranſmarinarum nauium latrocinij eſſe. eadem Maſſilienſes de Ligurū nauibus querebantur. Exercitus inde decreti. quatuor legiones conſulibus, quæ quina millia ducenos Romanos pedites, trecentos haberent equites, & quindècim millia ſociū ac Latini nominis, octingentos equites. In Hiſpanijs prorogatum veteribus prætoribus imperium eſt, cum exercitibus quos haberent: & in ſupplementum decreta tria millia ciuium Romanorum ducenti equites, & ſociū Latini nominis ſex millia peditum, trecenti equites. Nec rei naualis cura omiſſa. duumuiros in eam rem conſules creare iuſſi, per quos naues viginti deductæ naualibus ſocijs ciuibus Romanis, qui ſeruitutem ſeruiffent, cōplererentur: ingenui tantum in ijs præeſſent. Inter duumuiros ita diuiſa tuenda denis nauibus maritima ora, vt promontorium ijs Mineruæ velut cardo in medio eſſet: alter in dexteram partem vſque ad Maſſiliam, læuam alter vſque ad Barium tueretur. Prodigia multa fœda & Romæ eo anno viſa, & nuntiata peregrè. In Area Vulcani & Concordiæ ſanguinem pluit, & pontifices haſtas motas nuntiauerunt: & Lanuij ſimulachrum Iunonis Soſpitæ lacrymaſſe. & peſtilentia in agris foriſque & conciliabulis, & in vrbe tanta erat, vt libitina tunc vix ſufficeret. His prodigijs cladibusque anxij patres decreuerunt, vt & conſules quibus dijs videretur, hoſtjjs maioribus ſacrificarent, & decemuiros libros adirent. eorum decreto ſupplicatio circa omnia puluinaria Romæ in diem vnum indiſta eſt. E iſdem authoribus & ſenatus cenſuit, & conſules edixerunt, vt per totam Italiam triduum ſupplicatio & feriæ eſſent. Peſtilentiæ tanta vis erat, vt cum propter defectionem Corſorum, bellumque ab Iolenſibus concitatum in Sardinia, octo millia peditum ex ſocijs Latini nominis ſcribi placuiſſet, & trecentos equites, quos M. Pinarius prætor ſecum in Sardiniam traijceret. tantum hominum demortuum eſſet, tantum vbique ægrorum conſules renuntiauerint, vt is numerus effici militum nō potuerit. quod deerat militum, ſumere à Cn. Bæbio proconſule, qui Piſis hybernabat, iuſſus pretor, atque inde in Sardiniam traijcere. L. Duronio prætori, cui prouincia Apulia euenerat, adiecta de Bacchanalibus quæſtio eſt: cuius reſidua quædam velut ſemina ex prioribus malis iam priore anno apparuerant. ſed magis inchoatæ apud

Prouinciarū ſortitio.

Duumuiros præficiuntur rei nauali.

Prodigia.

Peſtilentia.

L. Pup-

*Leges de ambitu la-
tae.
Legationes in senatu
introducunt.*

L. Puppius prætorem quaestiones erant, quam ad exitum vllum perductæ. Et id persequere novum prætorem, ne serperet iterum latius, patres iusserunt. Et leges de ambitu consules ex auctoritate senatus ad populum tulerunt. Legationes deinde in senatum introduxerunt: regum primas, Eumenis, & Ariaratis Cappadocis, & Pharnacis Pontici. nec ultra quicquam ijs responsum est, quam missuros qui de controuersijs eorum cognoscerent, statuerentque. Lacedæmoniorum deinde exulum & Achæorum legati introducti sunt. & spes data exulibus est, scripturum senatum Achæis, ut restituerentur. Achæi de Messene recepta, compositisque ibi rebus cum assensu patrum exposuerunt. Et à Philippo rege Macedonum duo legati venerunt, Philocles & Apelles, nulla super re quæ ab senatu petenda esset: speculatum magis inquisitumque missi de ijs, quorum Perseus Demetrium insimulasset sermonum cum Romanis, maxime cum T. Quintio aduersus fratrem de regno habitorem. Hos tanquam medios, nec in alterius fauorem inclinatos miserat rex, erant autem & hi Persei fraudis in fratrem ministri & participes. Demetrius omnium, præterquam fraterni sceleris quod nuper eruperat, ignarus, primo neque magnam neque nullam spem habebat, patrem sibi placari posse. minus deinde indies patris animo fidebat, cum obsideri aures à fratre cerneret. itaque circumspiciens dicta factaque sua, ne cuius suspiciones auget, maxime ab omni mentione & contagione Romanorum abstinebat, ut neque scribi sibi vellet: quia hoc præcipue criminum genere exasperari animum sentiebat. Philippus simul ne otio miles deterior fieret, simul auertendæ suspicionis causa quicquam à se agitari de Romano bello, Stobos Pæoniæ exercitu indicto, in Mædicam ducere pergit. Cupido eum ceperat in verticem Aemi montis ascendendi, quia vulgatæ opinioni crediderat: Ponticum simul & Adriaticum mare, & Istrum amnem, & Alpes conspici posse. subiecta oculis ea haud parui sibi momenti futura ad cogitationem Romani belli. Percunctatus regionis peritos de ascensu Aemi, cum satis inter omnes constaret, viam exercitui nullam esse, paucis & expeditis per difficillimum aditum: ut sermone familiari minorem filium permulceret, quem statuerat non ducere secum: primum quærit ab eo, cum tanta difficultas itineris proponatur, utrum perseuerandum sit in incepto? an abstinendum? si pergat tamen ire, non posse obliuisci se in talibus rebus Antigoni: qui sæua tempestate iactatus, cum in eadem naue secum suos omnes habuisset, præcepisse liberis diceretur: ut & ipsi meminissent, & ita posteris proderent, ne quis cum tota gente simul in rebus dubijs periclitari auderet. memorem ergo se præcepti eius, duos simul filios non commissurum in aleam eius, qui proponeretur, casus. & quoniam maiorem filium secum duceret, minorem ad subsidia spei & custodiam regni remissurum in Macedoniam esse. Non fallebat Demetrium ablegari se, ne adesset consilio: cum in conspectu locorum consultaret, quæ proximè itinera ad mare Adriaticum atque Italiam ducerent, quæque belli ratio esset futura. sed non solum parendum patri tum, sed etiam assentiendum erat, ne inuitum parere suspicionem faceret. Ut tamen iter ei tutum in Macedoniam esset, Didas ex prætoribus regijs vnus, qui Pæoniæ præerat, iussus est prosequi eum cum modico præsidio. Hunc quoque Perseus, sicut plerosque patris amicorum, ex quo haud dubium cuiquam esse cœperat, ad quem ita inclinato regis animo hæreditas regni pertineret, inter coniuratos in fratris perniciem habuit. in præsentia dat ei mandata, ut per omne obsequium insinuaret se in quam maxime familiarem usum, ut elicere omnia arcanæ, specularique abditos eius sensus posset. ita digreditur Demetrius cum infestioribus, quam si solus iret, præsidij. Philippus Mædicam primum, deinde

Aemius mons.

A deinde solitudines interiacentes Mædicæ atque Aemō transgressus, septimis demum castris ad radices montis peruēnit. ibi vnum moratus diem, ad deligendos quos duceret secum, tertio die iter est ingressus. Modicus primò labor in imis collibus fuit. quantum in altitudinem egrediebantur, magis magisque syluestria & pleraque inuia loca excipiebant. peruenere deinde in tam opacum iter, vt præ densitate arborum immissorūque aliorum in alios ramorum perspicere cælum vix posset. vt verò iugis appropinquabant, quod rarum in alijs locis esset: adeò omnia contacta nebula, vt haud secus quàm nocturno itinere impedirentur. tertio demum die ad verticem peruentum. nihil vulgatæ opinioni digressi inde detraxerunt: magis credo ne vanitas itineris ludibrio esset, quàm quòd diuersa inter se maria montesque & amnes ex vno loco conspici potuerint. Vexati omnes, & ante alios rex ipse, quo grauior ætate erat, difficultate viæ est. duabus aris ibi, Ioui & Soli, sacratissimè cum immolasset: (qui triduo ascenderat) biduo est degressus, frigora nocturna maximè metuens, quæ caniculæ ortu similia brumalibus erant. Multis per eos dies difficultatibus conflictatus, nihilo lætiora in castris inuenit: vbi summa penuria erat, vt in regione quam ab omni parte solitudines clauderent. itaque vnum tantum moratus diem quietis eorum causa, quos habuerat secum, itinere inde simili fugæ in Dentheletas transcurrit. Socij erant: sed propter inopiam haud secus quàm hostium fines Macedones populati sunt. rapiendo enim passim villas primùm, dein quosdam vicos etiam euastarunt, non sine magno pudore regis: cum sociorum voces nequicquam deos sociales nomenque suum implorantes audiret. Frumento inde sublato, in Mædicam regressus urbem quam Petram appellant, oppugnare est adortus. ipse à campetri aditu castra posuit. Perseum filium cum modica manu circummisit, vt à superioribus locis urbem aggrediretur. Oppidani, cum terror vndique instaret, obsidibus datis, in præsentia dediderunt sese. iidem, posteaquam exercitus recessit, obliti obsidum, relicta vrbe, in loca munita & montes refugerunt. Philippus omni genere laboris sine vllò effectu fatigatis militibus, & fraude prætoris Didæ auctis in filium suspicionibus, in Macedoniam redijt.

D Missus hic comes (vt antè dictum est) cum simplicitatem iuuenis incauti, & suis haud immerito succensentis, assentando indignandoque & ipse vicem eius, captaret: in omnia vltro suam offerens operam, fide data arcana eius elicit. Fugam ad Romanos Demetrius meditabatur, cui cōsilio adiutor deum beneficio oblatus videbatur Pæoniæ prætor: per cuius prouinciam spem ceperat, elabi tutò posse. Hoc consilium extemplò & fratri proditur, & authore eo indicatur patri. Literæ primùm ad obsidentem Petram allatæ sunt. inde Herodorus (princeps hic amicorum Demetrii erat) in custodiam est coniectus: & Demetrius dissimulanter asseruari iussus. Hæc super cætera tristem aduentum in Macedoniam regi fecerunt, mouebant eum & præsentia crimina. expectandos tamē quos ad exploranda omnia Romā miserat, censebat.

E His anxius curis cum aliquot menses egisset, tandem legati, iam antè præmeditatis in Macedonia quæ ab Roma renuntiarent, venerunt. qui super cætera scelera falsas etiam literas signo adulterino T. Quintij signatas reddiderunt regi. deprecatio erat in literis: si quid adolescens cupiditate regni prolapsus secum egisset, nihil eum aduersus suorum quenquam facturum: neque eum sese esse, qui vllius impij consilij author futurus videri possit. Hæc literæ fidem Persei criminibus fecerunt. itaque Herodorus extemplò diu excruciatum sine indicio rei vllius in tormentis moritur. Demetrium iterum ad patrem accusauit Perseus de fuga per Pæoniam preparata. arguebant eum corrupti quidam, vt comites itineris essent. maximè falsæ literæ T. Quintij vrgebant.

Aemum montē con-
scendit Philippus.

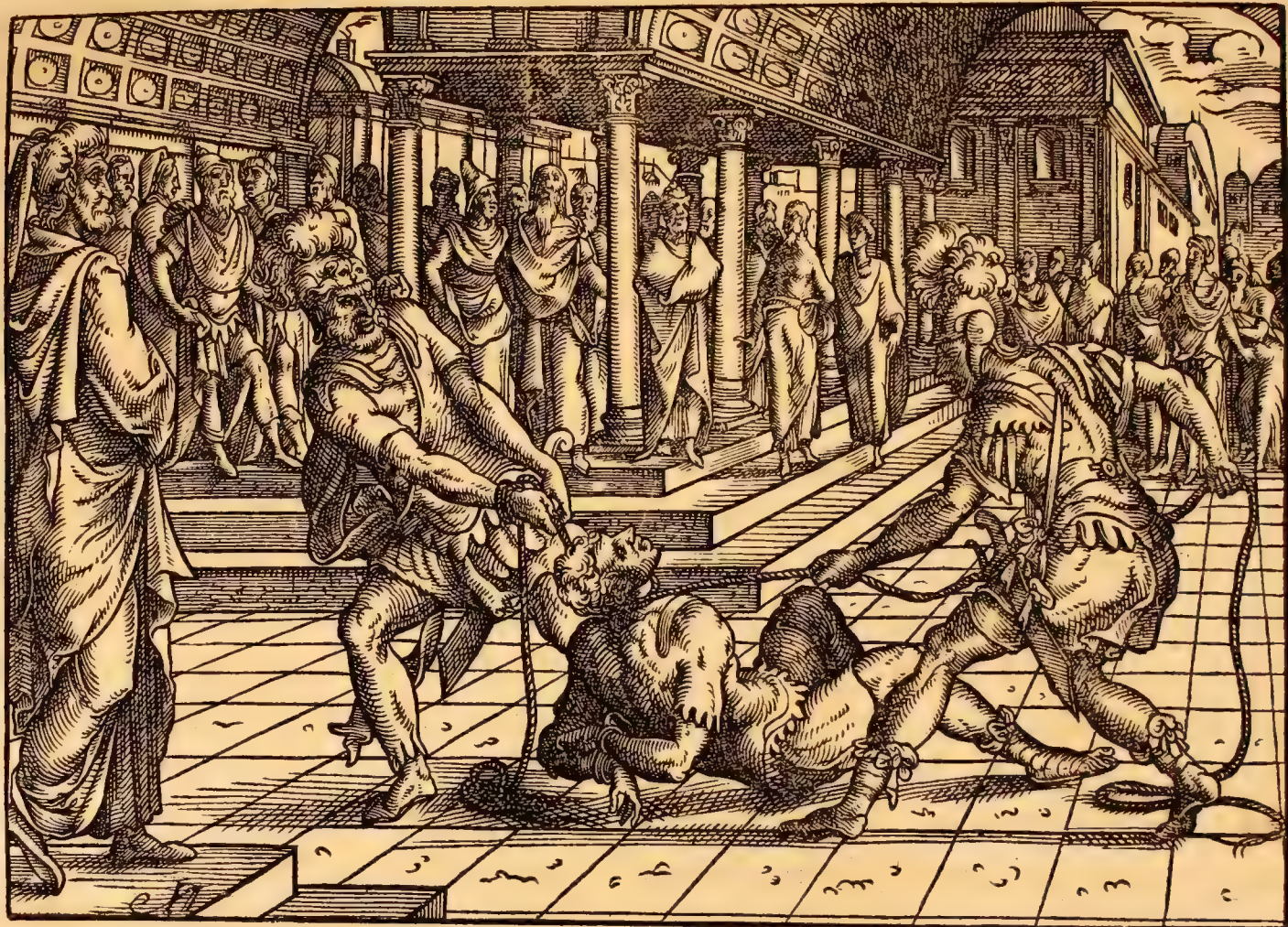
Petram Mædicæ vr-
bem Philippus oppu-
gnat.

Demetrium ad patrē
iterū accusat Perseus.

*Demetrius hausto ve-
neno interficitur.*

vrgebant. nihil tamen palàm grauius pronunciatum de eo est, vt dolo potius interficeretur. nec id cura ipsius, sed ne poëna eius consilia aduersus Romanos nudaret. Ab Thessalonica Demetriadem ipsi cùm iter esset, ad Aestrium Pëoniæ Demetrium mittit, cum eodẽ comite Dida: Perseum ad Philoppopolim, ad obsides Thracum accipiendos. digredienti ab se Didæ mandata dedisse dicitur, de filio occidendo. Sacrificium ab Dida seu institutum, seu simulatum est: ad quod celebrandum inuitatus Demetrius ab Aestreo Heracleam venit: in ea cœna dicitur venenum datum. poculo epoto extemplò sensit. & mox coortis doloribus, relicto conuiuio, cùm in cubiculum recepisset sese, crudelitatem patris conquerens, parricidium fratris, ac Didæ scelus incusans, torquebatur. intromissi deinde Thyrsis quidam Stuberæus, & Berreus Alexander, iniectis tapetibus in caput faucesq; spiritum intercluserunt. ita in-

*Ligures castra Roma-
norum oppugnant.*

noxius adolescens, cùm in eo ne simplici quidem genere mortis contenti inimici fuissent, interficitur. Dum hæc in Macedonia geruntur, L. Aemilius Paulus prorogato ex consulatu imperio, principio veris in Ligures Ingaunos exercitum introduxit. Vbi primùm in hostium finibus castra posuit: legati ad eum per speciem pacis petendæ speculatum venerunt. neganti Paulo nisi cum deditis pacisci se pacem: non tam id recusabant, quàm tempore opus esse aiebant, vt generi agresti hominum persuaderetur. ad hoc decem dierum induciæ cùm darentur, petierunt deinde, ne trans montes proximos castris pabulatum lignatumque milites irent. culta ea loca suorum finium esse. id vbi impetrauere, post eos ipsos montes, vnde auerterant hostem, exercitu omni coacto, repente multitudine ingenti castra Romanorum oppugnare simul omnibus portis aggressi sunt. Summa vi totum vnum diem oppugnarunt: ita vt ne efferendi quidem signa Romanis spatium, nec ad explicandam aciem locus esset. conferti in portis obstando magis quàm pugnando castra tuebantur. sub occasum solis cùm recessissent hostes, duos equites ad M. Bæbium consulem cum literis Pisas mittit, vt obsessio sibi per inducias quamprimùm subsidio veniret. Bæbius exercitum M. Pinario prætori eunti in Sardiniam tradiderat. cæterum & senatum literis certiolem fecit, obsideri à Liguribus L. Aemilium: & Marco Claudio Marcello, cuius proxima inde prouincia erat, scripsit, vt si videretur ei exercitum ex Gallia traduceret in Ligures, & L. Aemy-

A L. Aemylium liberaret obsidione. Hæc fera futura auxilia erant. Ligures postero die ad castra redeunt. Aemylius cum & venturos scisset, & educere in aciem copias potuisset, intra vallum suos tenuit, ut extraheret rem in id tempus, quo Bæbii cum exercitu venire à Pisis posset. Romæ magnam trepidationem literæ Bæbii fecerunt: eò maiorem, quòd paucos post dies Marcellus tradito exercitu Fabio Romam cum venisset, spem ademit eum qui in Gallia esset exercitum in Ligures traduci posse, quia bellum cum Istris esse, prohibentibus coloniam Aquileiam deduci. eò profectum Fabium, neque inde regredi bello inchoato posse. Vna, & ea ipsa tardior quàm tempus postulabat, subsidij spes erat, si consules maturassent in prouinciā ire. id ut facerent, pro se quisque patrum vociferari. Consules nisi confecto delectu negare se ituros, nec suam segnitiam, sed vim morbi in causa esse, quo serius perficeretur, non tamen potuerunt sustinere consensum senatus, quin paludati exirent, & militibus quos conscriptos haberent, diem dicerent, quo Pisas conuenirent. permissum ut quā irent, protinus subitarios milites scriberent, ducerentque secum. Et prætoribus Q. Petilio & Q. Fabio imperatum est, ut Petilius duas legiones ciuium Romanorum tumultuarias scriberet, & omnes minores quinquaginta annis sacramento rogaret: Fabio ut focijs Latini nominis quindecim millia peditum, octingentos equites imperaret. Duumuii navales creati C. Matienus & C. Lucretius, nauesque ijs ornatae sunt: Matienoque, cuius ad Gallicum sinum prouincia erat, imperatum, ut classem primo quoque tempore duceret in Ligurum oram, si quo vsui esse L. Aemylio atque eius exercitui posset. Aemylius, posteaquam nihil usquam auxilij ostendebatur, interceptos credens equites, non ultra differendum ratus quin per se fortunam tentaret, priusquam hostes venirent, qui iam segnius secordiusque oppugnabant: ad quatuor portas exercitum instruxit, ut signo dato simul ex omnibus partibus eruptionem facerent. quatuor extraordinarijs cohortibus duas adiunxit, præposito M. Valerio legato: erumpere extra ordinaria porta iussit. ad dexteram principalem hastatos legionis primæ instruxit: principes ex eadem legione in subsidijs posuit. M. Seruilius & L. Sulpitius Tribb. mil. his præpositi. Tertia legio aduersus principalem sinistram portam instructa est. id tantum mutatum: principes primi, & hastati in subsidijs locati: Sex. Iulius Cæsar & L. Aurelius Cotta, Tribb. mil. huic legioni præpositi sunt. Q. Fuluius Flaccus legatus cum dextera ala ad quæstoriam portam positus. duæ cohortes & triarii duarum legionum in præsidio castrorum manere iussi. Omnes portas concionabundus ipse imperator circumijt: & quibuscunque iritamentis poterat, iras militum acuebat: nunc fraudem hostium incusans, qui pace petita, inducijs datis, per ipsum induciarum tempus contra ius gentium ad castra oppugnanda venissent: nunc quantus pudor esset edocens, ab Liguribus latronibus verius quàm hostibus iustis Romanum exercitum obsideri. Quo ore quisquam vestrum, si hinc alieno præsidio, non vestra virtute euaseritis, occurret, non dico eis militibus qui Annibalem, qui Philippum, qui Antiochum maximos nostræ ætatis reges ducesque vicerunt: sed ijs qui hos ipsos Ligures aliquoties pecorum modo fugientes per saltus inuios confectati cæciderunt? quod Hispani, quod Galli, quod Macedones Pœniue non audeant, Ligustinus hostis vallum Romanum subit: obsidet ultra & oppugnat, quem scrutantes antea deuos saltus, abditum & latentem vix inueniebamus? Ad hæc consentiens reddebatur militum clamor, nullam militum culpam esse: quibus nemo ad erumpendum signum dedisset. daret signum: intellecturum eosdem qui antea fuerint, & Romanos & Ligures esse. Bina cis montes castra Ligurum erant. ex ijs,

*Aemylius exercitum
aduersus Ligures in-*
struit.

*Aemilij ad milites
oratio.*

Ligures victi in deditionem veniunt.

primis diebus sole orto pariter omnes compositi & instructi procedebant: **P** tum nisi exsatiati cibo vinoque arma non capiebant. dispersi, inordinati exibant: ut quibus pro spe certum esset, hostes extra vallum signa non elaturos. Aduersus ita incompositos eos venientes, clamore pariter omnium qui in castris erant, calonum quoque & lixarum sublato, simul omnibus portis Romani eruperunt. Liguribus adeo improvisa res fuit, ut perinde ac si insidijs circumuenti forent, trepidarent. Exiguum temporis aliqua forma pugnae fuit. fuga deinde effusa & fugientium passim caedes erat. equitibus dato signo, ut conscenderent equos, nec effugere quenquam sinerent: in castra omnes trepida fuga compulsi sunt: deinde ipsis exuti castris. Supra quindecim millia Ligurum eo die occisa: capta duo millia & quingenti. Triduo post Ligurum **G** Ingaunorum omne nomen obsidibus datis in deditionem venit. gubernatores nautaeque; conquisiti, qui praedatores fuissent nauibus: atque omnes in custodiam coniecti. Et a C. Matieno duumuiro naues eius generis in Ligustina ora xxxii. captae sunt. Haec qui nuntiarent, literasque ad senatum ferrent, L. Aurelius Cotta, C. Sulpitius Gallus Romam missi: simulque peterent, ut L. Aemylio confecta provincia decedere, & deducere secum milites liceret, atque dimittere. Vtrumque permissum ab senatu, & supplicatio ad omnia puluina per triduum decreta. iussique praetores, Petilius urbanas dimittere legiones, Fabius socijs atque nomini Latino remittere delectum. & uti praetor urbanus consulibus scriberet, senatum aequum censere, subitarios milites tumultus causa conscriptos primo quoque tempore dimitti. Colonia Grauisce eo anno deducta est in agrum Hetruscum, de Tarquinienisibus quondam captum: quina iugera agri data. triumuii deduxerunt, C. Calpurnius Piso, P. Claudius Pulcher, C. Terentius Istra. Siccitate & inopia frugum insignis annus fuit. sex menses nunquam pluuisse, memoriae proditum est. Eodem anno in agro L. Petilij scribae sub Ianiculo, dum cultores agri altius moliuntur terram: duae lapideae arcae octonos ferme pedes longae, quaternos latae inuentae sunt, operculis plumbo diuinctis. Literis Latinis Graecisque utraque arca inscripta erat. in altera Numam Pompilium, Pomponis filium, regem Romanorum sepultum esse: in altera, libros Numae Pompilij inesse. Eas arcas cum **I** ex amicorum sententia dominus aperuisset, quae titulum sepulti regis habuerat, inanis inuenta, sine vlllo vestigio corporis humani, aut vllius rei per tabem tot annorum omnibus absumptis. in altera duo fascis candelis inuoluti, septenos habuere libros, non integros modo, sed recentissima specie. septem Latini de iure pontificio erant: septem Graeci de disciplina sapientiae, quae illius aetatis esse potuit. Adijcit Antias Valerius, Pythagoricos fuisse, vulgatae opinioni, qua creditur Pythagorae auditorem fuisse Numam, mendacio probabilis accommodata fide. Primo ab amicis, qui in re praesenti fuerunt, libri lecti. mox pluribus legentibus cum vulgarentur: Q. Petilius praetor urbanus studiosus legendi eos libros a L. Petilio sumpsit. & erat familiaris usus, quod **K** scribam eum quaestor Q. Petilius in decuriam legerat. Lectis rerum summis, cum animaduertisset pleraque dissoluendarum religionum esse, L. Petilio dixit, sese eos libros in ignem coniecturum esse. prius quam id faceret, se ei permittere uti, si quod seu ius, seu auxilium se habere ad eos libros repetendos existimaret, experiretur. id integra sua gratia eum facturum. Scriba tribunos plebis adit. ab tribunis ad senatum res est reiecta. praetor se iusiurandum dare paratum esse aiebat, libros eos legi. seruarique non oportere. Senatus censuit satis habendum, quod praetor iusiurandum polliceretur. libros primo quoque tempore in comitio cremandos esse. pretium pro libris quantum Q. Petilio praetori maiori; parti tribunorum plebis videretur, domino esse soluendum. id scriba

Duae lapideae arcae sub Ianiculo inuentae.

Numa Pompilij regis libri cremantur.

A scriba non accepit. libri in comitio igne à victimarijs facto in conspectu populi cremati sunt. Magnum bellum ea æstate coortum in Hispania citeriore.

Ad quinque & triginta millia hominum, quantum nunquam fermè antea, Celtiberi comparauerant. Q. Fuluius Flaccus eam obtinebat prouinciam. is quia armare iuuentutem Celtiberos audierat, & ipse quanta poterat à socijs auxilia contraxerat, sed nequaquam numero militum hostem æquabat. Principio veris exercitum in Carpetaniam duxit, & castra locauit ad oppidū Eburam, modico præsidio in vrbe posito. Paucis post diebus Celtiberi millia duo fermè inde sub colle posuerunt castra, quos vbi adesse prætor Romanus sensit, M. Fuluium fratrem cum duabus turmis sociorum equitum ad castra hostium speculatum misit, quàm proximè succedere ad vallum iussu, vt videret quanta essent. pugna abstineret, reciperetque sese, si hostium equitatum exeuntem vidisset. Ita vt præceptum erat, fecit. per dies aliquot nihil vltra motum, quàm vt hæ duæ turmæ ostenderentur: dein subducerentur, vbi equitatus hostium castris procurrisset. Postremò & Celteberi omnibus simul peditum equitumq; copijs castris egressi, acie directa medio fermè spatio inter binæ castra constiterunt. Campus erat planus omnis, & aptus pugnae. ibi steterunt Hispani hostem expectantes. Romanus intra vallum suos continuit per quadriduum continuum, & illi eodem loco aciem instructam tenuerunt. ab Romanis nihil motum. inde quievere in castris Celtiberi, quia pugnae copia non fiebat. equites tantum in stationem egrediebantur, vt parati essent, si quid ab hoste moueretur. ponè castra vtriq; pabulatum & lignatum ibant, neutri alteros impediētes. Prætor Romanus vbi satis tot dierum quiete credidit spem factam hosti, nihil se priorem moturum: L. Acilium cum ala sinistra, & sex millibus prouincialium auxiliorum circumire montem iubet, qui ab tergo hostibus erat: inde vbi clamorem audisset, decurrere ad castra eorum, nocte profecti sunt, ne possent conspici. Flaccus luce prima C. Scribonium præfectum socium ad vallum hostium cum equitibus extraordinarijs sinistrae alae mittit. quos vbi & propius accedere, & plures quàm soliti erant, Celtiberi conspexerunt, omnis equitatus effunditur castris: simul & peditibus signum ad exeundū datur. Scribonius, vt præceptum erat, vbi primum fremitū equestrium audiuit, auertit equos, & castra repetit. eo effusius sequi hostes. primò

Celtiberi magnis copijs adoriuntur Flaccum prætorem.

equites, mox & peditum acies aderat, haud dubia spe, castra eo die se oppugnatura. quingentos passus non plus à vallo aberant. Itaque ubi Flaccus satis abstractos eos à praesidio castrorum suorum ratus est, intra vallum exercitu instructo, tribus partibus simul erumpit: clamore non tantum ad ardorem pugnae excitandum sublato, sed etiam ut qui in montibus erant, exaudirent. nec morati sunt quin decurrerent, sicut imperatum erat, ad castra: ubi quingentorum armatorum, non amplius, relictum erat praesidium. quos cum & paucitas sua & multitudo hostium & improvisa res terruisset, propè sine certamine capiuntur castra. castris, quae pars maximè à pugnantibus conspici poterat, iniecit Acilius ignem. postremi Celtiberorum qui in acie erant, primi flammam conspexere. deinde per totam aciem vulgatum est, castra amissa esse, & tum cum maximè ardere, unde illis terror, inde Romanis animus crevit. iam clamor suorum vincentium accidebat, iam ardentia hostium castra apparebant. Celtiberi parumper incertis animis fluctuati sunt. ceterum posteaquam receptus pulsus nullus erat, nec usquam, nisi in certamine spes: pertinacius de integro capeffunt pugnam. Acie media urgebantur acriter à quinta legione aduersus laeuum cornu, in quo sui generis prouincialia auxilia instruxisse Romanos cernebant, cum maiore fiducia intulerunt signa. Iam propè erat ut sinistrum cornu pelleretur Romanis, nisi septima legio successisset: simul ab oppido Ebury, qui in praesidio relictus erat, in medio ardore pugnae aduenerunt, & Acilius ab tergo erat. Diu in medio caesi Celtiberi, qui supererant, in omnes passim partes capeffunt fugam. equites bipartito in eos emissi, magnam caedem edidere. ad viginti tria millia hostium eo die caesa: capta quatuor millia, & DCCC. cum equis plus quingentis: & signa militaria LXXXVIII. Magna victoria, non tamen incruenta fuit, Romani de duabus legionibus milites paulò plus CC. socium Latini nominis DCCC. triginta, externorum auxilium duo millia fermè & quadringenti ceciderunt. Praetor in castra victorem exercitum reduxit: Acilius manere in castris ab se captis iussus. postero die spolia de hostibus lecta: & pro concione donati, quorum virtus insignis fuerat. Saucijs deinde in oppidum Eburam deuectis, per Carpetaniam ad Contrebiā ductae legiones. ea vrbs circumfessa cum à Celtiberis auxilia accersisset, morantibus ijs, non quia ipsi cunctati sunt, sed quia profectos à domo inexplicabiles continuis imbribus viae, & inflati amnes tenebant, desperato auxilio suorum in deditiōem venit. Flaccus quoque tempestatibus foedis coactus, exercitum omnem in urbem introduxit. Celtiberi, qui domo profecti erant, deditiōnis ignari, cum tandem superatis, ubi primum remiserunt imbres, amnibus Contrebiā venissent: posteaquam castra nulla extra moenia viderunt, aut in alteram partem translata rati, aut recessisse hostes, per negligentiam effusi ad oppidum accesserunt. In eos duabus portis Romani eruptionem fecerunt, & incompósitos adorti fuderunt. quae res ad resistendum eos, & ad capeffendam pugnam impedit, quod non vno agmine, nec ad signa frequentes veniebant, eadem magnae parti ad fugam saluti fuit. sparsi enim toto passim campo se diffuderunt: nec usquam confectos eos hostis circumuenit. tamen ad duodecim millia sunt caesa, capta plus quinq; millia hominum, equi quadringenti. signa militaria LXII. qui palati è fuga domum se recipiebant, alterum agmen Celtiberorum venientium, deditiōem Contrebiā & suam cladem narrando, auerterunt. exemplò in vicos castellaq; sua omnes dilapsi. Flaccus à Contrebiā profectus, per Celtiberiam populabundus ducit legiones: multa castella oppugnavit, donec maxima pars Celtiberorum in deditiōem venit. Haec in citeriore Hispania eo anno gesta. Et in vltiore Manlius Pr. secunda aliquot praelia cum Lusitanis fecit. Aquileia colonia Latina eodem anno

Celtiberos vincit
Flaccus.

Contrebiā Flaccus
obsidet.

Contrebiā deditur.

Celtiberorum fuga
& caedes.

Celtiberiam popu-
latur Flaccus.

- A** anno in agro Gallorum est deducta, tria millia peditum, quinquagena iugera, centuriones centena, centena quadragena equites acceperunt, triumviri deduxerunt, P. Cornelius Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Aedes duæ eo anno dedicatæ sunt: Vna Veneris Erycinæ ad portam Collinam, dedicauit L. Porcius L. F. Licinius duumuir, vota erat ab coss. L. Porcio Ligustino bello: Altera in foro olitorio Pietatis, eam ædem dedicauit M. Atilius Glabrio duumuir: statuamque auratam, quæ prima omnium in Italia statua aurata est, patri Glabrioni posuit. Is erat, qui ipse eam ædem vouerat, quo die cum rege Antiocho ad Thermopylas depugnasset: locaueratque idem ex Senatusconsulto, Per eosdem dies, quibus hæ ædes dedicatæ sunt, L. Aemylius Paulus proconsul ex Liguribus Ingaunis triumphauit. Transtulit coronas aureas quinque & viginti, nec præterea quicquam auri argentiq; in eo triumpho latum. captiui multi principes Ligurum ante currum ducti. * æris * Valent 3. coron. trecenos militibus diuisit. Auxerunt eius triumphi famam legati Ligurum, pacem perpetuam orantes: ita in animum induxisse Ligurum gentem, nulla vnquam arma, nisi imperata à P. R. sumere. Responsum à Q. Fabio Pr. est Liguribus iussu senatus, orationem eam non nouam Liguribus esse: mens verò vt noua & orationi conueniens esset, ipsorum id plurimum referre. ad coss. irent, & quæ ab ijs imperata essent, facerent. nulli alij quàm consulibus senatum crediturum esse, sincera fide in pace Ligures esse. Pax in Liguribus fuit. In
- C** Corsica pugnatum est cum Corsis, ad duo millia eorum M. Pinarius Pr. in acie occidit, qua clade compulsi, obsides dederunt, & ceræ centum millia pond. Inde in Sardiniam exercitus ductus: & cum Ilienſibus, gente ne nunc quidem omni parte pacata, secunda prælia facta. Carthaginensibus eodem anno c. obsides redditi. pacemq; cum ijs P. R. non ab se tantum, sed ab rege etiã Masaniſſa præstitit: qui tum præsidio armato agrum, qui in controuersia erat, obtinebat. Otiosam prouinciam consules habuerunt. M. Bæbius comitorum causa Romam reuocatus, consules creauit: A. Posthumium Albinum Lusum, & C. Calpurnium Pisonem. Prætores exinde facti, Tib. Sempronius Gracchus, L. Posthumius Albinus, P. Cornelius Mamercus, T. Minutius Molluculus, A. Hostilius Mancinus, C. Mænius. ij omnes magistratum Idibus Martijs inierunt. Principio eius anni, quo A. Posthumius Albinus, & C. Calpurnius Piso fuerunt: ab A. Posthumio consule in senatum introducti, qui ex Hispania citeriore venerant à Q. Fulvio Flacco: L. Minutius legatus, & duo Trr. mil. T. Mænius, & L. Massaliota. hi cum duo secunda prælia, deditionem Celtiberiæ, confectam prouinciam nuntiaſſent: nec stipendio, quod mitti sole-ret, nec frumento portato ad exercitum in eum annum opus esse: petierunt ab senatu primùm, vt ob res prosperè gestas dijs immortalibus honos haberetur: deinde, vt Q. Fulvio decedenti de prouincia deportare inde exercitum, cuius forti opera & ipse, & multi ante eum Prr. vsi essent, liceret. quod fieri, præterquam quod ita deberet, etiam propè necessarium esset. ita enim obstinatos esse milites, vt non vltrà retineri posse in prouincia viderentur: iniussuque abituri inde essent, si non dimitterentur: aut in perniciosam, si quis impense retineret, seditionem exarsuri. coss. ambobus prouinciam Ligures esse senatus iussit. Prr. inde sortiti sunt: A. Hostilio urbana, T. Minutio peregrina obuēnit: P. Cornelio Sicilia, C. Mænio Sardinia. Hispanias sortiti, L. Posthumius vltiorem, Tib. Sempronius citeriorem. Is quia successurus Q. Fulvio erat, nec vetere exercitu prouincia spoliaretur: Quæro, inquit, de te L. Minuti, cum confectam prouinciam nunties, existimēsne Celtiberos perpetuò in fide mansuros? ita vt sine exercitu ea prouincia obtineri possit? si neque de fide barbarorum quicquam recipere aut affirmare nobis potes: & habendum

*Pietatis statua, quæ
prima omnium aurata
in Italia fuit.*

Corsidant obsides.

*Hispanicus exercitus
in Italiam deportari
à senatu postulat.*

dum illic vtique exercitum censes: vtrum tandem author senatui sis supple-
mentum in Hispaniam mittendi? vt ij modò, quibus emerita stipendia sint,
milites dimittantur: veteribus militibus tyrones immisceantur? an deductis
de prouincia veteribus legionibus nouas conscribendi & mittendi? cùm con-
temptum tyrocinium etiam mitiores barbaros excitare ad rebellandum pos-
sit? dictu, quàm re facilius sit, prouinciam ingenio ferocem rebellatricem
confecisse. Pauca ciuitates vt quidem ego audio, quas vicina maximè hy-
berna premebant, in ius ditionemq; venerunt: vltiores in armis sunt. quæ
cùm ita sint, ego iam hinc prædico P. C. me exercitu eo qui nunc est, Rempub.
administraturum: si deducat secum Flaccus legiones, loca pacata me ad hy-
bernacula electurum, neq; nouum militem ferocissimo hosti obiecturum. G
Legatus ad ea quæ interrogatus erat, respōdit: neq; se, neq; quenquam alium
diuinare posse, quid in animo Celtiberi haberent, aut porro habituri essent.
itaq; negare non posse, quin rectius sit etiam ad pacatos barbaros nondum
satis assuetos imperio exercitum mitti, nouo autem an vetere exercitu opus
sit, eius esse dicere, qui scire possit, qua fide Celtiberi in pace mansuri sint: si-
mul & qui illud exploratum habeat, quieturos milites, si diutius in prouin-
cia retineantur. si ex eo, quòd aut inter se loquantur, aut succlamationibus
apud concionantē imperatorem significant, quid sentiant cōiectandum sit:
palàm vociferatos esse, aut imperatorem in prouincia retenturos, aut cum eo
in Italiam venturos esse. Disceptionem inter prætorem legatumq;, consu- H
lum relatio interrupt: qui suas ornari prouincias, priusquam de prætoris ex-
ercitu ageretur, æquum censebant. Nouus omnis exercitus consulibus est de-
cretus: binæ legiones Romanæ cum suo æquitatu, & sociū Latini nominis.
quantus semper numerus, xv. millia peditum, & dccc. equites. cum hoc ex-
ercitu Apuanis Liguribus vt bellum inferrent, mandatū est. P. Cornelio, & M.
Bæbio prorogatū imperium: iussiq; prouincias obtinere, donec coss. venis-
sent. tum imperatum, vt dimisso quem haberent exercitu, reuerterentur Ro-
mam. de Tib. Sempronij deinde exercitu actum est. nouam legionē ei quinq;
millium & ducentorum peditum cum equitibus quadringentis cōsules scri-
bere iussi: & mille præterea peditum Romanorum, quinquaginta equites: & I
socijs à nomīne Latino imperare septem millia peditum, ccc. equites. cum
hoc exercitu placuit ire in Hispaniam citeriorem Tib. Sempronium. Q. Ful-
uio permissum, vt qui milites ante Sp. Posthumium & Q. Martium coss. ci-
ues Romani socijue in Hispaniam transportati essent: & præterea supplemen-
to adducto, quod amplius duabus legionibus, quam x. millia, & cccc. pe-
dites, sexcenti equites essent, & sociū Latini nominis xii. millia, dc. equi-
tes: quorum forti opera duobus aduersus Celtiberos prælijs vsus Q. Fuluius
esset, eos, si videretur, secum deportaret. Et supplicationes decretæ, quòd is
prosperè Rempub. gessisset: & cæteri Prr. in prouincias missi. Q. Fabio Buteo-
ni prorogatum in Galliam imperiū est. Octo legiones præter exercitum vete- K
rem, qui in Liguribus in spe propinqua missionis erat, eo anno esse placuit. &
is ipse exercitus ægrè explebatur propter pestilentiam, quæ iam tertium an-
num urbem Romanam atque Italiam vastabat. Pr. T. Minutius, & haud ita
multò post cos. C. Calpurnius moritur. multiq; alij omnium ordinum il-
lustres viri. postremò prodigij loco ea clades haberi cœpta est. C. Seruilius
PONT. MAX. piacula iræ deūm conquirere iussus, decemuiri libros inspicere:
consul Apollini, Aesculapio, Saluti dona vouere, & dare signa inaurata, quæ
vovuit, deditq;. Decemuiri supplicationem in biduum valetudinis causa in vr-
be, & per omnia fora conciliabulaque edixerunt. maiores duodecim annis
omnes coronati, & lauream in manu tenentes supplicauerunt. Fraudis quoq;
humanæ

*Pestilentia urbem
Italiamq; peruasit.*

*Supplicatio valetu-
dinis ergo facta.*

A humanæ insinuauerat suspicio animis. & veneficij quæstio ex senatusconsulto, quod in vrbe propiùsue urbem decem millibus passuum esset cōmissum, C. Claudio Pr. qui in locum T. Minutij erat suffectus: vltra decimum lapidem per fora conciliabulaq; C. Mænio, priusquam in Sardiniam prouinciam traiceret, decreta. Suspecta cōs. erat mors maximè. necatus à Quarta Hostilia vxore dicebatur, vt quidem filius eius, Q. Fuluius Flaccus in locum vitrici cōs. est declaratus: aliquanto magis infamis mors Pisonis cœpit esse. & testes existerant, qui post declaratos cōss. Albinum & Pisonem, quibus comitijs Flaccus tulerat repulsam, & exprobratum ei à matre dicerent, quòd iam ei tertium negatus consulatus petenti esset: & adiecisse, pararet se ad petendum: intra duos menses effecturam vt cōs. fieret. Inter multa alia testimonia ad causam pertinentia, hæc quoq; vox nimis vero euentu comprobata, valuit cur Hostilia damnaretur. Veris principio huius dum cōss. nouos delectus Romæ tenet: mors deinde alterius, & creandi comitia consulis in locum eius omnia tardiora fecerunt: interim P. Cornelius, & M. Bæbius, qui in consulatu nihil memorabile gesserant, in Apuanos Ligures exercitum induxerunt. Ligures, qui ante aduentum in prouinciam consulum non expectassent bellum, improuiso oppressi, ad duodecim millia hominum dediderunt se. Eos, consulto per literas prius senatu, deducere ex montibus in agros campestres procul ab domo, ne reditus spes esset, Cornelius & Bæbius statuerunt, nullum alium antè finem rati fore Ligustini belli. Ager publicus P. R. erat in Samnitibus, qui Taurasinorū fuerat. in eum cum traducere Ligures Apuanos vellent, edixerunt, Ligures ab Anido montibus descendere cum liberis cōiugibusq;, sua omnia secum portarent. Ligures sæpè per legatos deprecati, ne penates, sedem in qua geniti essent, sepulchra maiorum cogerentur relinquere: arma, obsides pollicebantur. posteaquam nihil impetrabant, neque vires ad rebellandum erant, edicto paruerunt. Traducti sunt publico sumptu ad quadraginta millia liberorum capitum cum fœminis puerisque. * argenti data * 3750. coron.
Bæbius præpositi. postulantibus tamen ipsis quinque viri ab senatu dati, quorum ex consilio agerent. Transacta re cum veterem exercitum Romam deduxissent, triumphus ab senatu est decretus. Hi omnium primi nullo bello gesto triumpharunt. tantum hostes ducti ante currum: quia nec quid ferretur, neque quid duceretur captum, neque quid militibus daretur, quicquam in triumphis eorum fuerat. Eodem anno in Hispania Fuluius Flaccus Propr. quia successor in prouinciam tardius veniebat, educto exercitu ex hybernis, vltiorem Celtiberiæ agrum, vnde ad deditiōem non venerant, institit vastare: qua re irritauit magis, quàm conterruit animos barbarorum: & clam comparatis copijs saltum Manlianum, per quem transiturum exercitum Romanum satis sciebant, obsederunt. In Hispaniam vltiorem eunti L. Posthumio Albino collegæ Gracchus mandauerat, vt Q. Fuluium certiore faceret, Tarraconem exercitum adduceret. ibi dimitti veteranos, supplementumque distribuere, & ordinare omnem exercitum sese velle. dies quoque, & ea propinqua edita Flacco est, qua successor esset venturus. Hæc noua allata res, omiſſis quæ agere instituerat, Flaccum raptim deducere exercitum ex Celtiberia cum cōgisset: barbari causæ ignari suam defectionem, & clam comparata arma sensisse eum, & pertimuisse rati, eo ferocius saltum insederunt. Vbi eum saltum prima luce agmen Romanum intrauit, repente ex duabus partibus simul exorti hostes Romanos inuaserunt. quod vbi vidit Flaccus, primos tumultus in agmine per cēturiones stare omnes suo quēq; loco, & arma

Veneficij quæstio decreta.

Ligures sese dedunt, et in Taurasinum traduntur.

* 3750. coron.

Celtiberi Romanos in saltu Manliano inuadunt.

expedire iubendo, sedauit: & sarcinis iumentisque in vnum locum coactis, ^P copias omnes partim ipse, partim per legatos tribunosque militum vt locus postulabat, sine vlla trepidatione instruxit: cum his deditis rem esse admonens, scelus & perfidiam illis, non virtutem nec animum accessisse. reditum ignobilem in patriam, clarum ac memorabilem eos sibi fecisse: cruentos ex recenti cæde hostium gladios, & manantia sanguine spolia, Romam ad triumphum delaturos. Plura dici tempus non patiebatur. inuehebant se hostes, & in partibus extremis iam pugnabatur. deinde acies concurrerunt. atrox vbique prælium, sed varia fortuna erat. egregiè legiones, nec segnius duæ alæ pugnabant: externa auxilia ab simili armatura, meliore aliquantum militum genere vrgebantur, nec locum tueri poterant. Celtiberi vbi or- ^G dinata acie, & signis collatis se non esse pares legionibus senserunt, cuneo impressionem fecerunt. quo tantū valent genere pugnae, vt quacunque parte perculere impetu suo, sustineri nequeant. tunc quoque turbatae legiones sunt, propè interrupta acies. Quam trepidationem vbi Flaccus conspexit, equo aduehitur ad legionarios equites: & ecquid auxiliij in vobis est? actum iam de hoc exercitu erit? cum vndique acclamassent, quin ederet quid fieri velit, non segnitè imperium executuros: Duplicate turmas, inquit, duarum legionum equites, & permittite equos in cuneum hostium, quo nostros vrgent. id cum maiore vi equorum facietis, si effrenatos in eos equos immittitis: quod sæpè Romanos equites cum magna laude fecisse sua, memoriæ proditum est. ^H Dicto paruerunt, detractisque frenis bis vltro citroque cum magna strage hostium infractis omnibus hastis transcurrerunt. Dissipato cuneo, in quo omnis spes fuerat, Celtiberi trepidare, & propè omissa pugna locum fugæ circumspicere. Et alarij equites, postquam Romanorum equitum tam memorabile facinus vidēre, & ipsi virtute eorum accensi, sine vllius imperio, in perturbatos iam hostes equos immittunt. Tunc verò Celtiberi omnes in fugam effunduntur. & imperator Romanus auersos hostes contemplatus, ædem Fortunæ equestri, Ioui que OPT. MAX. ludos vouit. cæduntur Celtiberi, per totum saltum dissipati fuga. Decem & septem millia hostium cæsa eo die traduntur: viui capti plus tria millia, ducentis septuaginta septem cum signis militaribus: equis ^I prope mille centum. nullis castris eo die victor exercitus mansit: victoria non sine iactura militum fuit, quadringenti LXXII. milites Romani, sociū ac Latini nominis mille decem & nouem, cum his tria millia militū auxiliorum perierunt. ita victor exercitus renouata priore gloria, Tarraconem est perductus. Venienti Fulvio Tib. Sempronius Prætor, qui biduo antè venerat, obuiam processit: gratulatusque est, quod Rempub. egregiè gessisset, cum summa concordia quos dimitterent, quosque retinerent milites, composuerunt. Inde Fuluius exauthoratis militibus in naues impositis, Romam est profectus. Sempronius in Celtiberiam legiones duxit. ^Coss. ambo in Ligures exercitus induxerunt, diuersis partibus. Posthumius prima & tertia legione Balistam ^K Suismontiumque montes obsedit: & premendo præsidij angustos saltus eorum commeatus interclusit, inopiaque omnium rerum eos perdomuit. Fuluius secunda & quarta legione adortus à Pisis Apuanos Ligures, qui eorum circa Macram fluuium incolebant, in deditionem acceptos, ad septem millia hominū in naues impositos, præter oram Hetrusci maris Neapolim transmisit: inde in Samnium traducti, agerque his inter populares datus est. Montanorum Ligurum ab A. Posthumio vineæ cæsæ, frumenta deusta. donec cladibus omnibus belli coacti in deditionem venerunt, armaque tradiderunt. Nauibus inde Posthumius ad visendam oram Ingaunorum Intemeliorumque Ligurum processit. Priusquam hi consules venirent ad exercitum, qui Pisas

Cuneo impressionem faciunt Celtiberi.

Celtiberi in fugam versi cæduntur.

De rebus in Liguria gestis.

A Pisas inductus erat, præerant A. Posthumius, & frater Q. Fuluij M. Fuluius Nobilior. secundæ legionis Fuluius Tr. mil. erat. is mensibus suis dimisit legio-

nem, iureiurando ad actis centurionibus, æs in ærarium ad quæstores esse delaturos. Hoc ubi Placentiam (nam eò fortè erat profectus) Fulvio pronuntiatum est, cum equitibus expeditis secutus dimissos, quos eorū potuit assequi, deduxit castigatos Pisas. de cæteris C. O. S. certiore fecit. eo referente S. C. factum est, ut M. Fuluius in Hispaniam relegaretur ultra nouam Carthaginem. Literæque ei datæ sunt à C. O. S. ad P. Manlium in Hispaniam vltiorem deferendæ. milites iussi ad signa redire. causa ignominia vti semestri stipendium in eum annum esset ei legioni, decretum. qui miles ad exercitum non redisset, eum ipsum bonaq; eius vendere C. O. S. iussus. Eodem anno L. Duronius, qui prætor anno superiore ex Illyrico cum decem nauibus Brundisium redierat: inde in portu relictis nauibus cum venisset Romam, inter exponendas res, quas ibi gessisset, haud dubiè in regem Illyriorum Gentium latrocinij omnis maritimi causam auertit. ex regno eius omnes naues esse, quæ superi maris oram depopulatæ essent. de his rebus se legatos misisse, nec conueniendi regis potestatem factam. Venerant Romam legati à Gentio: qui quo tempore Romani conueniendi regis causa venissent, ægrum fortè eum in vltimis partibus fuisse regni dicerent, petere Gentium ab senatu, ne crederent confictis criminibus in se, quæ inimici detulissent. ad ea Duronius adiecit, multis ciuib; Romanis & socijs Latini nominis iniurias factas in regno eius, & ciues Romanos dici Corcyra retineri. eos omnes Romam adduci placuit C. Claudium prætorem cognoscere: neque antè Gentio regi legatisue eius respõsum reddi. Inter multos alios, quos pestilentia eius anni absumpsit, sacerdotes quoque aliquot mortui sunt. L. Valerius Flaccus pontifex mortuus est. in eius locum suffectus est Q. Fabius Labeo. P. Manlius, qui nuper ex vltiore Hispania redierat, triumuir epulo, Q. Fuluius. M. F. in locum eius triumuir cooptatus. tum prætextatus erat. de rege sacrafico sufficiendo in locum C. Cornelij Dolabellæ contentio inter C. Seruilium pontificem max. fuit, & L. Corneliu; Dolabellam duumuium naualem, quem ut inauguraret pontifex, magistratu sese abdicare iubebat. recusantiq; id facere, ob eam rē multa duumuiro dicta à pontifice, deq; ea cum prouocasset, certatum ad populum. cum

Gentius Illyriorum rex.

Aliquot sacerdotes pestilentia absumpti.

cum plures iam tribus intro vocata dicto esse audientem pontifici duumui-
rum iuberent, multamque remitti, si magistratu se abdicasset: vltimum de
coelo, quod comitia turbaret, interuenit. religio inde fuit pontificibus inau-
gurandi Dolabellæ. P. Clœlium Siculum inaugurarunt: qui secundo loco in-
auguratus erat. Exitu anni & C. Seruilius Geminus PONT. MAX. decessit. idem
decemuir sacrorum fuit. pontifex in locum eius à collegio cooptatus est. Q.

Fuluius Flaccus. in pontificem maximum Aemylius Lepidus, cum multi cla-
rum viri petissent. & decemuir sacrorum Q. Martius Philippus in eiusdem lo-
cum est cooptatus, & augur Sp. Posthumius Albinus decessit. in locum eius P.

Scipionem filium Africani augures cooptarunt. Cumanis eo anno petenti-
bus permissum, ut publicè Latine loquerentur, & præconibus Latine venden-

dius esset. Pisanis agrum pollicentibus, quò Latina colonia deduceretur,
gratiæ ab senatu actæ. triumuii creati ad eam rem, Q. Fabius Buteo, M. & P.
Popilij Lenates. à C. Mænio prætore, cui prouincia Sardinia cum euenisset,
additum erat, ut quæreret de beneficijs longius ab vrbe decem millibus pas-
suum: literæ allatæ, se iam tria millia hominum damnassee, & crescere sibi que-
stionem indicijs. aut eam sibi esse defendendam, aut prouinciam dimitten-

dam. Q. Fuluius Flaccus ex Hispania redijt Romam cum magna fama gesta-
rum rerum. qui cum extra urbem triumphi causa esset, C. O. S. est creatus cum
L. Manlio Acidino. & post paucos dies cum militibus, quos secum deduxe-
rat, triumphas urbem est inuectus. Tulit in triumpho coronas aureas cētum H

viginti quatuor: præterea * auri pondo triginta vnum, & signati Oscensis

.: nummum centum septuaginta tria millia ducentos. militibus de præda

* quinquagenos denarios dedit: duplex centurionibus, triplex equiti. tan-

tundem socijs Latini nominis: & stipendium omnibus duplex. Eo anno ro-

gatio primum lata est ab L. Iulio Tr. pleb. quot annos nati quenq; magistra-

tum peterent, caperentq; inde cognomen familiæ inditum, ut Annales appel-

larentur. Prætores quatuor post multos annos lege Bæbia creati, quæ alternis

quaternos iubebat creari. Hi facti, C. Cornelius Scipio, L. Valerius Læuinus.

Q. & M. Mutij Scæuolæ. Q. Fuluius, & L. Manlio C. O. S. eadem prouincia, quæ

superioribus, pari numero copię peditum, equitum, ciuium, sociorum decre-

tæ. In Hispanijs duabus Tib. Sempronio & L. Posthumio cum iisdem exerci-

tibus, quos haberent, prorogatum imperium est. in supplementum C. O. S.

scribere iussi ad tria millia peditum Romanorum, CCC. equites: quinq; millia

sociorum Latini nominis, & quadringentos equites. P. Mutius Scæuola vr-

banam sortitus prouinciam est: & ut idem quæreret de beneficijs in vrbe,

& propius urbem decem millia passuum. C. Cornelius Scipio peregrinam, Q.

Mutius Scæuola Siciliam, L. Valerius Læuinus Sardiniam. Q. Fuluius consul

priusquam vllam rem publicam ageret, liberare & se, & Rempub. religione

votis soluendis dixit velle. vouisse se, quo die postremum cum Celtiberis pu-

gnasset, ludos Ioui OPT. MAX. & ædem æquestri Fortunæ sese facturum: in eas K

res sibi pecuniam collatam esse ab Hispanis. Ludi decreti, & ut duumuii ad

ædem locandam crearentur. de pecunia finitur, ne maior causa ludorum con-

sumeretur, quàm quanta Fuluius Nobiliori post Aetolicum bellum ludos fa-

cienti decreta esset: neue quid ad eos ludos arcesseret, cogeret, acciperet, face-

ret aduersus id s. c. quod L. Aemylio, Cn. Bæbio C. O. S. de ludis factum esset.

Decreuerat id senatus propter effusos sumptus factos in ludos T. Sempronij

ædilis, qui graues non modò Italiæ ac socijs Latini nominis, sed etiam prouin-

cijs externis fuerant. Hyems eo anno niue sæua & omni tempestatum genere

fuit: arbores, quæ obnoxiaë frigoribus sunt, deussit cunctas: & ea tum aliquan-

to quàm aliàs longior fuit: itaque Latinas mox subito coorta & intollerabilis

tempestas

Q. Fuluius Flaccus
de Celtiberis trium-
phat.

* Coron. 3472.
.: Locus hic cor-
ruptus est, & nu-
merus suspectus.
* 50. denarij fa-
ciunt coronatos
quinque.

Hyemis sæuitia.

J. Iupl. Ofen, aut Græcorum
eod. lingua.
publ. hic. id accipio de sup
his decretis publ. us.
Scenarum autem nris
DLXXIII.

A tempestas in monte turbauit instauratęq; sunt ex decreto pontificum. Eadem
 tēpestas & in Capitolio aliquot signa cōstrauit, fulminibusq; complura loca.
 deformauit. ædem Iouis Tarracinę, ædem Albam Capuę, portamq; Romanā,
 muri pinnas aliquot locis decussit. Hęc inter prodigia nuntiatum: & ab Reate, *Prodigia.*
 tripedē natū mulum. Ob ea decemuiui iussi adire libros, edidēre quibus dijs,
 & quot hostijs sacrificaretur: & ob fulminibus complura loca deformata, ad
 edē Iouis vt supplicatio diem vnū esset. Ludi deinde votiui Q. Fuluij cos. per *Ludi.*
 dies decem magno apparatu facti. Censurę inde comitia habita. creati M.
 Aemylius Lepidus PONT. MAX. & M. Fuluius Nobilior, qui ex Aetolis tri-
 umphauerat. Inter hos viros nobiles inimicitia erant, sæpe multis & in sena-
 B tu, & ad populum atrocibus celebratę certaminibus. comitijs confectis, vt
 traditum antiquitus est, censores in campo ad aram Martis fellis curulibus
 confederunt, quò repentē principes senatorum cum agmine venerunt ciui-
 tatis: inter quos Q. Cæcilius Metellus verba fecit. Non obliti sumus censores, *Q. Cæcilij Metelli ad*
 vos paulo antē ab vniuerso populo Romano moribus nostris præpositos esse: *Censores oratio.*
 & nos à vobis & admoneri & regi, non vos à nobis debere. indicandum ta-
 men est, quid omneis bonos in vobis aut offendat, aut certē mutatū malint.
 Singulos cū intuemur, M. Aemyli, M. Fului, neminem hodie in ciuitate ha-
 bemus, quem, si reuocemur in suffragium, velimus vobis prælatum esse. am-
 bo cū simul aspicimus, non possumus non vereri ne malē comparati sitis,
 C nectantum reipub. profit, quod omnibus nobis egregiē placetis: quā quod
 alter alteri displicetis, noceat. Inimicitias per annos multos vobis ipsis graues
 & atroces geritis: quæ, periculum est ne ex hac die nobis & reipub. quā vo-
 bis grauiore fiant. De quibus causis hoc timeamus, multa succurrunt quę di-
 cerentur: nisi fortē implacabiles vestrę irę implicauerint animos vestros. Has
 vt hodie, vt in isto templo finiatis simultates, quæsumus vos vniuersi: & quos
 coniunxit suffragijs suis populus Romanus, hac etiam reconciliatione gratiæ
 coniungi à nobis sinatis, vno animo, vno consilio legatis senatum, equites re-
 censeatis, agatis censum, lustrum condatis. quod omnibus ferē precationibus
 nuncupabitis verbis, vt ea res mihi collegæque meo bene & feliciter eueniat:
 D ita vt verē, vt ex animo velitis euenire: efficiatisq;, vt quod deos precati eritis,
 id vos velle etiā homines credamus. T. Tatius & Romulus, in cuius vrbis me-
 dio foro acie hostes concurrerant, ibi cōcordes regnarunt. Non modò simul-
 tates, sed bella quoq; finiuntur. ex infestis hostibus plerunq; focij fideles, inter-
 dum etiam ciues fiunt. Albani diruta Alba Romā traducti sunt: Latini Sabini
 in ciuitatē accepti. Vulgatum illud quia verum erat, in prouerbiū venit: Ami- *Prouerbiū.*
 citias immortaleis, inimicitias mortaleis debere esse. Fremitus ortus cum as-
 sensu, deinde vniuersorum voces idem petentium confusæ in vnum, oratio-
 nem interpellarunt. Inde Aemylius questus cū alia, tum bis à M. Fulvio se
 certo consulatu deiectum. Fuluius contrā queri, se ab eo semper laceffitum,
 E & in probrum suum sponsionem factam. tamen ambo significare, si alter vel-
 let, se in potestate tot principum ciuitatis futuros. Omnibus instantibus qui *Censores postis simul-*
 aderant, dexteram fidemque dedere, mittere verē ac finire odium. deinde *tatibus in amicitiam*
 collaudantibus cunctis, deducti sunt in Capitolium. & cura super tali re prin- *redeunt.*
 cipum, & facilitas censorum egregiē comprobata ab senatu & laudata est.
 Censoribus deinde postulantes, vt pecuniæ summa sibi, qua in opera pu-
 blica vterentur, attribueretur: vectigal annuum decretum est. Eodem anno
 in Hispania L. Posthumius & Tib. Sempronius Proprætore comparauerunt
 ita inter se, vt in Vacceos per Lusitaniam iret Albinus, inde in Celtiberiam re-
 uerteretur. Gracchus, quod maius ibi bellum esset, in vltima Celtiberiæ pene-
 traui. Mundā vrbem primū vi cepit, nocte ex improviso aggressus. Acceptis *Munda vrbis Celtibe-*
 traui. Mundā vrbem primū vi cepit, nocte ex improviso aggressus. Acceptis *rie capitur.*
 deinde

*Celtiberorum mira
simplicitas.*

*Val. 60000. cor.

Celtiberi susceperunt.

*Celtiberiae 103. oppida
in deditione accepta.*

*Thurrius Celtiberiae
rex.*

**nonnulli legunt,
prodeunt, sed lo-
cus omnino mu-
tilus est.*

deinde obsidibus, praesidioque imposito, castella oppugnare, agros vrere, do-
nec ad praualidam aliam urbem (Certimiam appellant Celtiberi) peruenit.
ubi cum iam opera admoueret, veniunt legati ex oppido, quorum sermo an-
tiquae simplicitatis fuit, non dissimulantium bellaturos, si vires essent. petie-
runt enim ut sibi in castra Celtiberorum ire liceret ad auxilia accipienda. si
non impetrassent, tum separatim eos ab illis se consulturos. Permittente Grac-
cho ierunt, & post paucis diebus alios decem legatos secum adduxerunt. Me-
ridianum tempus erat. nihil prius petierunt à Praetore quam ut bibere sibi iu-
beret dari. epotis primis poculis, iterum poposcerunt, magno risu circunstan-
tium in tam rudibus, & moris omnis ignaris ingenijs. tum maximus natu ex
ijs: Missi sumus, inquit, à gente nostra qui sciscitaremur, qua tandem re fretus
arma nobis inferres? Ad hanc percunctationem Gracchus, exercitu se egre-
gio fidentem venisse respondit: quem si ipsi visere velint, quo certiora ad suos
referant, potestatem se eis facturum esse. tribunisque militum imperat, ut or-
nari omneis copias peditum equitumque, & decurrere iubeant armatas. Ab
hoc spectaculo legati missi deterruerunt suos ab auxilio circumsessae vrbi fe-
rendo. Oppidani cum ignes nocte turribus nequicquam (quod signum con-
uenerat) sustulissent, destituti ab vnica spe auxilij in deditionem venerunt.
*sestertium nummum quater & vices ab ijs est exactum, quadraginta nobi-
lissimi equites: nec obsidum nomine (nam militare iussi sunt) & tamen re-
ipsa ut pignus fidei essent. Inde iam duxit ad Alcen urbem, ubi castra Celte-
rorum erant, à quibus venerant nuper legati. eos cum per aliquot dies arma-
turam leuem immittendo in stationes laceffisset paruis prelijs, indies maio-
ra certamina ferebat, ut omnes extra munitiones eliceret. Vbi quod peteba-
tur sensit effectum, auxiliorum praefectis imperat, ut contracto certamine,
tanquam multitudine superarentur, repente tergis datis ad castra effusè fu-
gerent: ipse intra vallum ad omneis portas instruxit copias. Haud multum
temporis intercessit, cum ex composito refugientium suorum agmen, post
effusè sequentes barbaros conspexit, instructam ad hoc ipsum intra vallum
habebat aciem. itaque tantum moratus, ut suos refugere in castra libero in-
troitu sineret, clamore sublato simul omnibus portis erupit. Non sustinere
impetum nec opinatum hostes: qui ad castra oppugnanda venerant, ne sua
quidem tueri potuerunt. nam extemplo fusi, fugati, mox intra vallum pauen-
tes compulsi, postremo exuuntur castris. Eo die nouem millia hostium caesa:
capti viui trecenti viginti, equi centum duodecim: signa militaria triginta se-
ptem. de exercitu Romano centum nouem ceciderunt. Ab hoc praelio Grac-
chus duxit ad depopulandum Celtiberiam legiones. & cum ferret passim cun-
cta atque ageret, populi que, alij voluntate, alij metu iugum acciperent, CIII.
oppida intra paucos dies in deditione accepit. praeda potitus ingenti est. Con-
uertit inde agmen retrò, vnde venerat, ad Alcen, atque eam urbem oppugna-
re institit. Oppidani primum impetum hostium sustinuerunt, deinde cum iam
non armis modo, sed etiam operibus oppugnarentur, diffisi praesidio vrbis, in
arcem vniuersi concesserunt. postremo & inde praemissis oratoribus, in di-
tione se suaque omnia Romanis permiserunt. Magna inde praeda facta est. multi
captiui nobiles in potestatem venerunt. inter quos & Thurri filij duo, & filia.
Regulus hic earum gentium erat, longè potentissimus omnium Hispanorum.
Audita suorum clade, missis qui fidem venienti in castra ad Gracchum pete-
rent, venit. & primum quaesivit, ab eone sibi liceret, ac suis viuere? cum Pr. vi-
cturum respondisset: quaesivit iterum, si cum Romanis militare liceret? id quo-
que Graccho permittente, Sequar, inquit, vos aduersus veteres socios meos,
quoniam illos ad me *propiunt suspicere. Secutus est inde Romanos, fortique
ac fideli

A ac fideli opera multis locis rem Romanam adiuuit. Ergauia inde nobilis & potens ciuitas, aliorum circa populorum cladibus territa, portas aperuit Romanis. Eam deditionem oppidorum haud cum fide factam, quidam auctores sunt. è qua regione abduxisset legiones, extemplo inde rebellatū, magnoque eum postea prælio ad montem Chaunum cum Celtiberis à prima luce ad sextam horam diei signis collatis pugnasse: multos vtrinque cecidisse. nec aliud magnoperè victores fuisse Romanos, nisi quòd postero die manentes intra vallum prælio lacefferint: spolia per totū diem legisse. tertio die prælio maiore iterum pugnatum: & tum demum haud dubiè victos Celtiberos: castraque eorum capta & direpta esse. vigintiduo millia hostium eo die esse caesa: plus trecentos captos: parem ferè equorum numerum: & signa militaria septuaginta duo: inde debellatum, veramque pacem, non fluxa, vt antè, fide Celtiberos fecisse. Eadem æstate & L. Posthumium in Hispania vltiore bis cum Vacceis egregiè pugnasse scribunt. ad triginta & quinq; millia hostium occidisse, & castra oppugnasse. Propius vero est, seriùs in prouinciam peruenisse, quàm vt ea estate potuerit res gerere. Censores fideli concordia senatum legerunt. princeps electus est ipse censor M. Aemylius Lepidus Pontifex maximus, tres eiekti de senatu. retinuit quosdam Lepidus à collega præteritos. Opera ex pecunia attributa diuisaque inter se, hæc confecerunt. Lepidus molem ad Tarracinam, ingratum opus, quòd prædia habebat ibi, priuatamq; publicæ rei impensam insuerat. Theatrum & proscenium ad Apollinis ædem Iouis in Capitolio, columnasq; circa poliendas albo locauit. & ab his colūnis, quæ incommodè opposita videbantur, signa amouit: clypeaque de columnis, & signa militaria affixa omnis generis dempsit. M. Fuluius plura, & maioris locauit vsus. portum & pilas pontis in Tyberim, quibus pilis fornices post aliquot annos P. Scipio Africanus, & L. Mummius censores locauerunt imponendos: basilicam post argentarias nouas, & forum piscatorium circundatis tabernis, quas vendidit in priuatum: & forum & porticum extra portam Trigemina, & aliam post naualia, & ad fanum Herculis, & post Spei ad Tyberim ædem Apollinis Medici. habuere & in promiscuo præterea pecuniam, ex ea communiter locarunt aquam adducendam, fornicesq; faciendos. impedimento operi fuit M. Licinius Crassus, qui per fundum suum duci non est passus. Portoria quoque & vectigalia iidem multa instituerunt. complura sacella publica; occupata à priuatis, publica;que sacra vt paterent, essentq; populo curarunt. mutarunt suffragia: regionatimq; generibus hominum: causisque & quæstibus, tribus descripserunt. Et alter ex censoribus M. Aemylius petijt ab senatu, vt sibi dedicationis templorum Reginae Iunonis & Dianæ, quæ bello Ligustino antè annis octo vouisset, pecunia ad ludos decerneretur. * viginti millia æris decreuerunt. Dedicauit eas ædes vtranque in circo Flaminio. ludosq; scenicos triduum post dedicationē templi Iunonis, biduum post Dianæ, & singulos dies fecit in circo. Idem dedicauit ædem Larium permarinū in campo: vouerat eam annis quadraginta antè L. Aemylius Regillinus, nauali prælio aduersus præfectos regis Antiochi. supra valuas templi tabula cum titulo hoc fixa est: * Duello magno regibus dirimendo caput subigendis patranda pacis hæc pugna exeunti L. Aemylio M. Aemylij filio, auspicio, imperio, felicitate ductuque eius inter Ephesum Camuchumque inspectante cos. ipso Antiocho exercitu omni, equitatu, elephantisque classis regis Antiochi antea sic victa, fusa, confusa fugataque est. ibique eo die naues longæ cum omnibus socijs captæ quadraginta duæ. ea pugna pugnata rex Antiochus, regnumq; eius. Eius rei ergo ædem Laribus permarinis vouit. Eodem exemplo tabula in æde Iouis in Capitolio supra valuas fixa est. Biduo quo se-

Censorum opera publica.

* 200. coron.

*Derebus in Liguria
gestis.*

*Philippus rex Mace-
donum moritur.*

Antigonus.

*Persei in Demetrium
insidias deteguntur.*

natum legerunt censores, Q. Fulvius cos. profectus in Ligures, per inuios
montes vallesq; saltus cum exercitu transgressus, signis collatis cum hoste pu-
gnauit. neque tantum acie vicit, sed castra quoque eodem die cepit. Tria mil-
lia ducenti hostium, omnisque ea regio Ligurum in deditioem venit. cos.
deditos in campestris agros deduxit, praesidiaq; montibus imposuit. Celeri-
ter & ex prouincia literae Romam venerunt. supplicationes ob eas res gestas in
triduum decretae sunt. Praetores quadraginta hostijs maioribus per supplica-
tiones rem diuinam fecerunt. Ab altero cos. L. Manlio nihil memoria dignum
in Liguribus est gestum. Galli transalpini tria millia hominum in Italia trans-
gressi, neminem bello laceffentes, agrum a cos. & senatu petebant, ut pacati
sub imperio populi Romani essent. Eos senatus excedere Italia iussit: & cos. G
Q. Fulvium quaerere & animaduvertere in eos qui principes & authores tran-
scendendi Alpes fuissent. Eodem anno Philippus rex Macedonum senio &
moerore consumptus, post mortem filij decessit. Demetriade hybernabat, cum
desiderio anxius filij, tum poenitentia crudelitatis suae, quae stimulat an-
imum: & alter filius haud dubie & sua & aliorum opinione rex, conuersiq; in
eum omnium oculi, & destituta senectus: alijs expectantibus suam mortem:
alijs ne expectantibus quidem, quo magis angebatur: & cum eo Antigonus
Echecratis filius nomen patris Antigoni ferens, qui tutor Philippi fuerat, re-
giae vir maiestatis, nobili etiam pugna aduersus Cleomenem Lacedaemonium
clarus. Tutor eum Graeci ut cognomine a caeteris regibus distinguerent, ap- H
pellarunt. Huius fratris filius Antigonus ex honoratis Philippi amicis vnus
incorruptus permanerat: ei que ea fides nequaquam amicum Persea, inimi-
cissimum fecerat. is prospiciens animo, quanto cum periculo suo haereditas
regni ventura esset ad Persea: ut primum labare animum regis, & ingemisce-
re interdum filij desiderio sensit: nunc praebendo aureis, nunc laceffendo etiam
mentionem rei temere actae. saepe querenti querens & ipse aderat: & cum mul-
ta adsoleat veritas praebere vestigia sui, omni ope adiuuabat, quo maturius
omnia emanarent. Suspecti & ministri facinoris Apelles maximè & Philo-
cles erant, qui Romam legati fuerant, literasq; exitiales Demetrio sub nomi-
ne Flaminini attulerant, eas falsas esse, & a scriba vitiatas, signumque adulte- I
rinum, vulgo in regia fremebant. Caeterum cum suspecta magis, quam ma-
nifesta esset res: forte Xychus obuius sit Antigono, comprehensusq; ab eo, in
regiam est perductus. relicto eo custodibus, Antigonus ad Philippum processit.
Multis, inquit, sermonibus intellexisse videor, magno te aestimaturum, si scire
vera omnia possis de filiis tuis, vter ab utro petitus fraude & insidijs esset. ho-
mo vnus omnium, qui nodum huius erroris exoluere possit, in potestate tua est
Xychus. forte vocatum perductumque in regiam, vocari iuberet. Adductus pri-
mo, ita negare inconstanter, ut paruo metu admoto paratum indicem esse ap-
pareret. conspectum tortoris verberumque non sustinuit: ordinemque om-
nem facinoris legatorum ministerijque sui exposuit. Extemplò missi qui lega- K
tos comprehenderent: Philoclem, qui praesens erat, oppresserunt. Apelles mis-
sus ad Chæream quendam persequendum, indicio Xychi audito, in Italiam
traiecit. De Philocle nihil certi vulgatum est. alij primo audacter negantem,
postquam in conspectum adductus sit Xychus, non ultra tetendisse: alij tor-
menta etiam inficiantem perpeffum affirmant. Philippo redintegratus est
luctus, geminatusque. & infelicitatem suam in liberis grauiorem, quod alter
perisset, censebat. Perseus certior factus, omnia detecta esse, potentior quidem
erat, quam ut fugam necessariam duceret: tantum ut procul abesset, curabat,
interim velut ab incendio flagrantis irae, dum Philippus viueret, se defensu-
rus. qui spe potiundi ad poenam corporis eius amissa, quod reliquum erat, id
studere,

A studere, ne super impunitatem etiam præmio sceleris frueretur. Antigonum igitur appellat: cui & palàm facti parricidij gratia obnoxius erat, neq; pudendum aut poenitendum eum regem Macedonibus propter recentē patrui Antigoni gloriam fore censebat. Quando in eam fortunam veni, inquit, Antigone, ut orbitas mihi, quam alij detestantur parentes, optabilis esse debeat, regnum, quod à patruo tuo forti, nō solum fidei tutela eius custoditum & auctum etiam accepi, id tibi tradere in animo est. Te vnū habeo, quem dignum regno iudicem. si neminem haberem, perire & extinguere id mallet, quàm Perseo scelestæ fraudis præmium esse. Demetrium excitatum ab inferis, restitutumque credam mihi, si te, qui morti innocentis, qui meo infelici errori vnus in lachrymasti, in locum eius substitutum relinquam. Ab hoc sermone omni genere honoris producere eum non destitit, cum in Thracia Perseus abesset, circumire Macedoniæ vrbes, principibusque Antigonum commendare. & si vita longior suppetisset, haud dubium fuit, quin eum in possessione regni relicturus fuerit. Ab Demetriade profectus, Thessalonicæ plurimum temporis moratus fuerat. inde cū Amphipolim venisset, graui morbo est implicitus. Sed animo tamen ægrum magis fuisse, quàm corpore, constat: curisque & vigilijs, cū identidem species & vmbra infantis interempti filij eum diris agitent, extinctum esse cum execrationibus alterius. admoueri tamen potuisset Antigonus, si haud statim palàm facta esset mors regis. Medicus Calligenes, qui curationi præerat, non expectata morte regis, à primis desperationis notis nuntios prædispositos, ita ut conuenerat, misit ad Perseum: & mortem regis in aduentum eius omnes, qui extra regiam erant, celauit. Oppressit igitur nec opinantes ignarosque omnes Perseus, & regnum scelere partum inuasit. Peropportuna mors Philippi fuit ad dilationem, & ad vires bello contrahendas. nam post paucis diebus gens Bastarnarum diu sollicitata ab suis sedibus magna peditum equitumque manu Istrum traiecit. inde prægressi qui nuntiarent regi, Antigonus & Cotto: nobilis is erat Bastarna. de ea re Antigonus sæpe inuitus cum ipso Cottle legatus ad cōcitandos Bastarnas missus. haud procul Amphipoli famæ incerti nuntij occurrunt, mortuum esse regem: quæ res omnem ordinem consilij turbauit. Compositum autem sic fuerat: transitum per Thraciam tutum, & commeatus Bastarnis ut Philippus præstaret. id ut facere posset, regionum principes donis coluerat, fide sua obligata: pacato agmine transituros Bastarnas. Dardanorum gentem delere propositum erat, inque eorum agro sedes dare Bastarnis. duplex inde erat commodum futurum, si & Dardani, gens semper infestissima Macedoniæ, temporibusque iniquis regū imminens tolleretur: & Bastarnæ relictis in Dardania coniugibus liberisque, ad populandam Italiam possent mitti. per Scordiscos iter esse ad mare Adriaticum, Italiamque. alia via traduci exercitum non posse, facile Bastarnis Scordiscos iter daturus. nec enim aut lingua aut moribus æquales abhorrere. & ipsos adiuncturos se, cū ad prædam opulentissimæ gentis ire vidissent. Inde in omnem euentum consilia commodabantur. siue cæsi ab Romanis forent Bastarnæ, Dardanos tamen sublato, prædamque ex reliquijs Bastarnarum, & possessionem liberam Dardaniæ, solatio fore: siue prospere gessissent, Romanis auersis in Bastarnarum bellum, recuperaturum se in Græcia quæ amisisset. Hæc Philippi consilia fuerant. Ingressi sunt pacato agmine, fide Cottonis & Antigoni: sed haud multo post famam mortis Philippi, neque Thraces commercio faciles erant, neque Bastarnæ empto contenti esse poterant, aut in agmine contineri, ne decederent via. Inde iniuriæ ultro citroque fieri: quarum indies incremento bellum exarsit. Postremò Thraces, cū vim ac multitudinem sustinere hostium non possent, relictis campestribus

Antigono regnū Macedonia à Philippo traditur.

Bastarna.

Bastarnæ opprimuntur.

*Q. Fulvius de Liguri-
bus triumphat.*

Prodigia.

bus vicis in montem ingentis altitudinis (Donucam vocant) concesserunt. **F**
 Quò ubi ire Bastarnæ vellent, quali tempestate Gallos spoliantes Delphos fa-
 ma est peremptos esse, talis tum Bastarnas nequicquam ad iuga montium ap-
 propinquantes oppressit. Neque enim imbre tantum effuso, dein creberrima
 grandine obruti sunt, cum ingenti fragore cœli tonitribusque & fulguribus
 præstringentibus aciem oculorum, sed fulmina etiam sic vndique micabant,
 vt peti viderentur corpora: nec solum milites, sed etiam principes icti cade-
 rent. itaq; cum præcipiti fuga per rupes præaltas improvidi sternerentur, rue-
 rentque, instabant quidem percussis Thraces: sed ipsi deos authores fugæ esse,
 cœlumq; in se ruere aiebant. Dissipati procella, cum tanquam ex naufragio
 pleriq; semiermes in castra, vnde profecti erant, redissent, consultari quid age-
 rent cœptum: inde orta dissensio, alijs redeundum, alijs penetrandum in Dar-
 daniam censentibus. Triginta ferme millia hominum (Clondico duce pro-
 fecti erant) peruenērūt. cætera multitudo retro quā venerat, transdanubianā
 regionē repetijt. Perseus potitus regno, interfici Antigonum iussit, & dum fir-
 maret res, legatos Romam ad amicitiam paternam renouandā, petendumq;
 vt rex ab senatu appellaretur, misit. Hæc eo anno in Macedonia gesta. Alter
 consulum, **Q. Fulvius** ex Liguribus triumphavit. quem triumphū magis gra-
 tiæ, quàm rerum gestarum magnitudini datum, constabat. Armorum hosti-
 lium magnam vim transtulit: nullam pecuniam admodum. diuisit tamen in
 singulos milites tricenos æris: duplex centurionibus, triplex equiti. Nihil in **H**
 eo triumpho magis insigne fuit, quàm quod fortè euēnit, vt eodē die trium-
 pharet, quo priore anno ex prætura triumphauerat. Secundum triumphum
 comitia edixit, quibus creati **COSS.** sunt, **M. Iunius Brutus**, **A. Manlius Volso**.
 Prætorum inde tribus creatis, comitia tempestas diremit. postero die reliqui
 tres facti, ante diem quartum Idus Martias, **M. Titinius Curuus**, **T. Claudius**
Nero, **T. Fonteius Capito**. Ludi Romani instaurati ab ædilibus curulibus **Cn.**
Serulio Cæpione, **Ap. Claudio Centone**, propter prodigia quæ euenerant.
 Terra mouit, in foris publicis, ubi lectisternium erat, deorum capita, quæ in
 lectis erant, auerterunt se: lanaq; cum integumentis, quæ Ioui opposita fuit,
 decidit. de mensa oleas quoque prægustasse mures, in prodigium versum est. **I**
 Ad ea expianda nihil vltra, quàm vt ludi instaurarentur, actum est.

EPITOME LIBRI XLI

ACEPHALVS.

LGNIS in ade Vesta extinctus est. **Tib. Sempronius Gracchus** proconsul Celtiberos vic-
 toris in deditionem accepit:
 monumentumq; operum suorum, Gracchurim oppidum in Hispania constituit. **A. Posthumio Albino** proconsule,
 Vaccei ac Lusitani subacti sunt. de vtrisque triumphavit. **Antiochus** Antiochi filius obses Romanis à patre datus,
 mortuo fratre Seleuco, qui patri defuncto successerat, in regnum Syria ab vrbe dimissus. Lustrum à censoribus condi-
 tum est. Censa sunt ciuium capita **CCLXXIII.** millia. **CCXLIII.** **Q. Volumnius Saxa** tribunus plebis legem tu-
 lit, ne quis heredem mulierem institueret. suavitatem legem **M. Cato** extat oratio eius. Præterea res contra **Ligures**, **Istros**, **Sardos**, & **Cel-**
 tiberos à compluribus ducibus gestas continet. & initia belli Macedonici, quod **Perseus** Philippi filius moliebatur: miserat enim ad **Car-**
 thaginienses legationem, & ab ijs nocte audita erat, sed & alias Græci ciuitates sollicitabat, qui præter religionem, quod quàm multa
 templa magnifica multis locis erexit, **Athenis Iouis Olympj**, & **Antiochiæ Capitolini**, vilissimum regem egit.

hinc Decadr. 5.

Timaui lacus.

à patre in pace habitam armasse, eoque iuuentuti prædandi cupidæ pergratus
 esse dicebatur. Consiliū de Histrico bello cum haberet consul, alij gerendum
 extemplò, antequam contrahere copias hostes possent: alij consulendū prius
 senatum censebant. Vicit sententia, quæ diem non proferebat. Profectus ab
 Aquileia consul, castra ad lacum Timauī posuit. Imminet mari is lacus. Eo-
 dem decem nauibus **C. Furius duumuir** naualis venit. Aduersus Illyriorum
 classem

A classem creati duumviri nauales erant, qui tuendam viginti nauibus mari superiore Anconam velut cardinem haberent: inde L. Cornelius dextra littora *Ancona.* usque ad Tarentum, C. Furius læua usque ad Aquileiam tueretur. Eæ naues ad proximum portum in Histriæ fines cum onerarijs & magno commeatu missæ: secutusque cum legionibus consul quinque ferme millia à mari posuit castra. In portu emporium breui per frequens factum, omniaque hinc in castra supportabantur: & quò id tutius fieret, stationes ab omnibus castrorum partibus circumdatae sunt: in Histriamque suum præsidium statuum, repentina cohors Placentina opposita inter mare & castra: & ut idem aquatoribus ad fluuium esset præsidium, M. Ebutius tribunus militum secundæ legionis duos manipulos militum adijcere iussus est. T. & C. Aelii tribuni militum legionem tertiam, quæ pabulatores & lignatores tueretur, via quæ Aquileiam fert, duxerant. Ab eadem regione mille ferme passuum castra erant Gallorum: Carmelus pro regulo erat tribus aut amplius, millibus armatorum. Histri ut primum ad lacum Timauum castra sunt Romana mota, ipsi post *Carmelus Histrorum regulus.* collem occulto loco confederunt: & inde obliquis itineribus agmen sequebantur, in omnem occasionem intenti: nec quicquam eos quæ terra marique agerentur, fallebat. Postquam stationes inualidas esse pro castris, eorum turba inermis frequens inter castra & mare mercantium, sine vlllo terrestri aut maritimo munimento viderunt, duo simul præsidia, Placentinæ cohortis, & manipulorum secundæ legionis aggrediuntur. Nebula matutina texerat inceptum: qua dilabante ad primum teporem solis, perlucens iam aliquid, incerta tamen, ut solet, lux speciem omnium multiplicem intuenti reddens, tum quoque frustrata Romanos, multo maiorem ijs quàm erat hostium aciem ostendit: qua territi vtriusque stationis milites ingenti tumultu cum in castra confugissent, haud paulo ibi plus, quàm quod secum ipsi attulerant, terroris fecerunt. Nam neque dicere quid fugissent, nec percontantibus reddere responsum poterant: & clamor in portis, ut vbi nulla esset statio, quæ sustineret impetum, audiebatur: & concursatio in obscuro incidentium aliorum in alios, incertum fecerat, an hostis intra vallum esset. Vna vox audiebatur, ad mare vocantium. Id fortè temerè ab vno exclamatum, totis *D* passim personabat castris. Itaque primò velut iussi id facere, pauci armati, maior pars inermes, ad mare decurrunt. dein plures, postremò propè omnes, & ipse consul, cum frustra reuocare fugientes conatus, nec imperio, nec auctoritate, nec precibus ad extremum valuisset. Vnus remansit, M. Licinius Strabo, tribunus militum tertiæ legionis, cum tribus signis ab legione sua relictus. Hunc in vacua castra impetu facto Histri, cum alius armatus ijs *Histri Romanorum castra inuadunt.* nullo obuiam isset, in prætorio instruentem atque adhortantem suos oppreserunt. Prælium atrocius quàm pro paucitate resistentium fuit: nec antè finitum est, quàm tribunus militum, qui que circa eum constiterant, interfecit sunt. Prætorio deiecto, direptis quæ ibi fuerunt, ad quæstorium forum, *E* quintanamque hostes peruenerunt. Ibi cum omnium rerum paratam expositamque copiam, & stratos lectos in quæstorio inuenissent, regulus accubans epulari coepit: mox idem cæteri omnes armorum hostiumque obliti faciunt: & ut quibus insuetus liberalior victus esset, auidius vino ciboque corpora onerant. Nequaquam eadem est tum rei forma apud Romanos: terra *Ingens Romanorum trepidatio.* mari trepidatur, nautici tabernacula detendunt, commeatumque in littore expositum in naues rapiunt: milites in scaphas & mare territi ruunt: nautæ metu ne compleantur nauigia, alij turbæ obsistunt, alij ab littore naues in altum expellunt: inde certamen, mox etiam pugna cum vulneribus & cæde inuicem militum nautarumque oritur, donec iussu consulis procul à terra classis

*Romani ad castra sua
recipiendā redeunt.*

submota est. Secernere inde inermes ab armatis coepit: vix mille & ducenti ex
 tanta multitudine, qui arma haberēt, perpauci equites, qui equos secum edu-
 xissent, inuenti sunt: cætera deformis turba, velut lixarum calorumq; præda
 verè futura, si belli hostes meminissent. Tunc demū nuntius ad tertiam legio-
 nem reuocandā & Gallorum præsidium opprimendū venit, & simul ex omni-
 bus locis ad castra recipienda, demendamque ignominiam redire coeptū est.
 Tribuni militū tertiæ legionis pabulū lignaq; proijcere iubēt: centurionibus
 imperant, vt grauiores ætate milites binos in ea iumenta, ex quibus onera de-
 iecta erant, imponant: equites vt singulos è iuuenibus, pedites secum in e-
 quos tollant. egregiam gloriam legionis fore, si castra metu secundanorum
 amissa, sua virtute recipiant: & recipi facile esse, si in præda occupati barba-
 ri subito opprimantur: sicut ceperint, posse capi. Summa militum alacrita-
 te adhortatio audita est. Ferunt citati signa, nec signiferos armati morantur:
 priores tamen consul copiæque, quæ à mari reducebantur, ad vallum accesser-
 unt. L. Atius tribunus primus secundæ legionis non hortabatur modò mi-
 lites, sed docebat etiam: si victores Histri quibus armis cepissent castra, iisdem
 capta retinere in animo haberent, primum exutum castris hostem ad mare
 persecuturos fuisse, deinde stationes certè pro vallo habituros: vino somno-
 que verisimile esse merfos iacere. Sub hæc A. Bæculonium signiferum suum,
 notæ fortitudinis virum, inferre signum iussit. Ille si vnum se sequerentur,
 quo celerius fieret, facturum dixit: connixusque cū trans vallum signum
 traiecisset, primus omnium portam intrauit. Et parte alia T. & C. Aelij Tribu-
 ni militum tertiæ legionis cum equitatu adueniunt: confestim & quos bi-
 nos oneraria in iumenta imposuerant secuti: & consul cum toto agmine. At
 Histrorum pauci, qui modicè vinosi erant, memores fuerant fugæ, alijs som-
 no mors continuata est: integraque sua omnia Romani, præterquam quid
 vini cibi que absumptum erat, receperunt. Aegri quoque milites, qui in castris
 relictī fuerant, postquam intra vallum suos senserunt, armis arreptis cædem
 ingentem fecerunt. Ante omnes insignis opera fuit C. Popilij equitis: Sabel-
 lo cognomen erat. is pede saucio relictus, longè plurimos hostium occidit.
 Ad octo millia Histrorum sunt cæsa, captus nemo: quia ira & indignatio im-
 memores prædæ fecit. Rex tamen Histrorum temulentus ex conuiuio raptim
 à suis in equum impositus fugit. Ex victoribus CCXXXVII. milites perierunt,
 plures in matutina fuga quàm in recipiendis castris. Fortè ita euenit, vt Cn.
 & L. Gauillij, nouelli Aquileienses, cum com meatu venientes, ignari propè
 in capta castra ab Histris inciderent. Ij cū Aquileiam relictis impedimentis
 refugissent, omnia terrore ac tumultu, non Aquileiæ modò, sed Romæ quo-
 que post paucos dies impleuerunt: quò non capta tantum castra ab hosti-
 bus, nec fuga quæ vera erat, sed perditas res deletumque exercitum omnem
 allatum est. Itaque, quod in tumultu fieri solet, delectus extra ordinem non
 in vrbe tantum, sed tota Italia indicti. Duæ legiones ciuium Romanorum
 conscriptæ, & decem millia peditum cum equitibus quingentis socijs nomi-
 nis Latini imperata. M. Iunius consul transire in Galliam, & ab ciuitatibus
 prouinciæ eius quantum quæq; posset militum exigere iussus. Simul decre-
 tum, vt T. Claudius Prætor militibus legionis quartæ, & sociū Latini no-
 minis quinque millibus, equitum CCL. Pisas vt conuenirent ediceret, eamque
 prouinciam dum consul inde abesset tutaretur. M. Titinius Prætor legionem
 primam, parem numerum sociorum peditum equitumque Ariminum con-
 uenire iuberet. Nero paludatus Pisas in prouinciam est profectus. Titinius
 C. Cassio Tribuno militum Ariminum qui præesset legioni misso, delectum
 Romæ habuit. M. Iunius cos. ex Liguribus in prouinciam Galliam transgres-
 sus,

*Histri in Romanorum
castra vino somnoque
mersi caduntur.*

*Histrorum rex ausu-
git.*

A fus, auxilijs protinus per ciuitates Galliæ, militibusque colonis imperatis, Aquileiam peruenit. Ibi certior factus exercitum incolumem esse, scriptis literis Romam ne tumultuarentur, ipse remissis auxilijs quæ Gallis imperauerat, ad collegam est profectus. Romæ magna ex nec opinato lætitia fuit: delectus omissus est, exauctorati qui sacramento dixerant: & exercitus qui Arimini pestilentia affectus erat, domum dimissus. Histri magnis copijs cū castra *Histri domum se recipiunt.* haud procul consulis castris haberent, postquam alterum consulem cum exercitu nouo aduenisse audierunt, passim in ciuitates dilapsi sunt: consules Aquileiam in hyberna legiones reduxerunt. Sedato tandem Histrico tumultu, Senatusconsultum factum est, vt consules inter se compararent, vter eorum **B** ad comitia habenda Romam rediret. Cū absentem Manlium Tribuni plebis A. Licinius Nerua, & C. Papirius Turdus in concionibus lacerarēt, rogationemque promulgarent, ne Manlius post Idus Martias (prorogata nanq; consulibus iam in annum prouinciæ erant) imperiū retineret: vt causam exemplò dicere, cū abisset magistratu, posset: huic rogationi Q. Aelius collega intercessit, magnisque contentionibus obtinuit ne perferretur. Per eos dies Tib. Sempronius Gracchus, & L. Posthumius Albinus ex Hispania Romam cū reuertissent, senatus ijs à M. Titinio Prætoris datus in æde Bellonæ, ad differendas res quas gessissent, postulandosque honores meritos, vt dijs immortalibus haberetur honos. Eodem tempore & in Sardinia magnum tumultum esse, literis T. Ebutij Prætoris cognitum est, quas filius eius ad senatum attulerat. Ilienses, adiunctis Balarorum auxilijs, pacatam prouinciā inuaserrant: nec eis inualido exercitu, & magna parte pestilentia absumpto resisti poterat. Eadem & Sardorum legati nuntiabant, orantes vt vrbibus saltem (iam enim agros deploratos esse) opem senatus ferret. Hæc legatio totumque quod ad Sardiniam pertinebat, ad nouos magistratus reiectum est. Aequè miserabilis legatio Lyciorum, qui crudelitatem Rhodiorum, quibus ab L. Cornelio Scipione attributi erant, querebantur, fuisse sub ditione Antiochi: eam regiam seruitutem collatam cum præsentī statu, præclaram libertatem visam. non publico tantum se premi imperio, sed singulos iustum pati seruitium: **D** iuxta se coniuges liberosque vexari: in corpus, in tergum sæuiri: famam, quod indignum sit, maculari, dehonestarique: & palam res odiosas fieri, iuris etiam vsurpandi causa: ne pro dubio habeant, nihil inter se & argēto parata mancipia interesse. Motus his senatus, literas Lycijs ad Rhodios dedit: nec Lycios Rhodijs, nec ullos alicui, quàm qui nati liberi sint, in seruitutem dari placere. Lycios ita sub Rhodiorum simul imperio & tutela esse, vt in ditione populi Romani ciuitates sociæ sint. Triumphī deinde ex Hispania duo continui acti. Prior Sempronius Gracchus de Celtiberis, socijsque eorum: postero die L. Posthumius de Lusitanis, alijsque eiusdem regionis Hispanis triumphauit. quadraginta millia pondo argenti Tib. Gracchus transtulit, viginti millia Albinus. Militibus denarios quinos videnos, duplex centurioni, triplex equiti, ambo diuiserunt, socijs tantundem quantum Romanis. Per eosdem fortè dies M. Iunius COS. ex Histria comitiorum causa Romam venit. Eum cū in senatu fatigassent interrogationibus Tribuni plebis Papyrius & Licinius, de his quæ in Histria essent acta, in concionem quoque produxerunt. Ad quæ cū consul, se dies non plus vndecim in ea prouincia fuisse, responderet: quæ se absente acta essent, se quoque, vt illos, fama comperta haberet: exequiebantur deinde, quærentes, quid ita nō potius A. Manlius Romam venisset, vt rationem redderet populo Romano, cur ex Gallia prouincia quam sortitus esset, in Histriā transisset: quando id bellum senatus decreuisset, quando id bellum populus Romanus iussisset. At herculè priuato quidem consilio

Tumulus in Sardinia.

Lycij de Rhodijs queruntur.

Gracchus de Celtiberis: Posthumius de Lusitanis triumphauit.

bellum susceptum esse, sed gestum prudenter, fortiterque. Immo vtrum susceptum sit nequius, an inconsultius gestum, dici non posse. Stationes duas nec opinantes ab Histris oppressas, castra Romana capta: quod peditum, quod equitum in castris fuerit. cæteros inermes, fusosque, ante omnes consulem ipsum ad mare ac naues fugisse. priuatum rationem redditurum earum rerum esse, quoniam consul noluiſſet. Comitia deinde habita: consules creati C. Claudius Pulcher, Tib. Sempronius Gracchus. & postero die prætores facti, P. Aelius Tubero iterum, C. Quintius Flamininus, C. Numisius, C. Mummius, Cn. Cornelius Scipio, C. Valerius Lævinus. Tuberoni vrbana iurisdic-tio, Quintio peregrina euenit, Numisio Sicilia, Mummi-o Sardinia: sed ea propter belli magnitudinem prouincia consularis facta. Gracchus eam sortitur, Histriam Claudius, Scipio & Lævinus Galliã in duas diuisam prouincias sortiti sunt. Idibus Martijs, quo die Sempronius Claudiusque consulum inierunt, mentio tantum de prouincijs Sardinia Histriaque & vtriusque hostibus fuit, qui in his prouincijs bellum consciuiſſent. Postero die legati Sardorum qui ad nos magistratus delati erant: L. Minutius Thermus, qui legatus Manlij consulis in Histria fuerat in senatum venit. Ab his edoctus est senatus quantum belli ex prouinciã haberent. Mouerunt senatum & legationes socium nominis Latini, quæ & censes, & priores consules fatigauerunt, tandem in senatum introductæ. Summa quærelarum erat, ciues suos Romæ censos plerisque Romam commigrasse. Quod si permittatur, per paucis lustris futurum, ut deserta oppida, deserti agri, nullum militem dare possent. Fregellas quoque millia quatuor familiarium transisse ab se, Samnites Peligni-que querebantur: neque eo minus aut hos, aut illos in delectum militum dare. Genera autem fraudis duo mutandæ viritim ciuitatis inducta erant. Lex socijs ac nominis Latini, qui stirpem ex sese domi relinquerent, dabat, ut ciues Romani fierent. Ea lege malè vtendo, alij socijs, alij populo Romano iniuriam faciebant. Nam &, ne stirpem domi relinquerent, liberos suos quibusquibus Romanis in eam conditionem ut manumitterentur mancipia dabant, libertini-que ciues essent: & quibus stirpes deesset quã relinquerent, ut ciues Romani fiebant. Postea his quoque imaginibus iuris spretis, promiscuè sine lege, sine stirpe, in ciuitatē Romanã per migrationē & censum transibant. Hæc ne postea fierent, petebant legati, & ut redire in ciuitates iuberent socios, deinde ut lege cauerent, ne quis quem ciuitatis mutandę causã suũ faceret, neue alienaret, etsi quis ita ciuis Romanus factus esset, ciuis nō esset. Hæc impetrata ab senatu. Prouinciæ deinde quæ in bello erant, Sardinia atque Histria decretæ. In Sardiniam duæ legiones scribi iussæ, quina millia in singulas & duceni pedites, triceni equites, & duodecim millia peditum sociorum ac Latini nominis, & sexcenti equites, & decem quinqueres naues, si deducere ex naualibus vellet. Tantundem peditum equitumque in Histriam, quantum in Sardiniam decretum. Et legionē vnā cum equitibus CCC. & quinq; millia peditum sociorum, & CCL. mittere equites in Hispaniam consules ad M. Titinium iussi. Priusquam consules prouincias fortirentur, prodigia nuntiata sunt: lapidem in agro Crustumino in lacum Martis de cœlo cecidisse. Puerum trunci corporis in agro Romano natum, & quadrupedem anguem visum: & Capuæ multa in foro ædificia de cœlo tacta, & Puteolis duas naues fulminis ictu concrematas esse. Inter hæc quæ nuntiabantur, lupo etiã Romæ interdium agitat, cum Collina porta intrasset, per Aesquilinā magno confectantium tumultu euasit. Eorum prodigiorum causã cōsules maiores hostias immolarunt, & diē vnum circa omnia puluina supplicatio fuit. Sacrificijs ritè perfectis, prouincias sortiti sunt. Claudio Histria, Sempronio Sardinia obuenit. Legē deinde socijs C. Claudius tulit

Lex sociorum nominis Latini, qua ciues Romani fierent.

Prodigia.

ſena-

A senatusconsulto, & edixit: qui socij ac nominis Latini ipsi maioresque eorum, M. Claudio, T. Quintio censoribus, postque ea apud socios nominis Latini censi essent, ut omnes in suam quisque ciuitatem ante Calend. Nouembris redirent. Quæstio, qui ita non redissent, L. Mummius Prætori decreta est. Ad legem & edictum C. S. S. C. adiectum est: ut dictator, C. S. interrex, censor, Prætor qui nunc esset apud forum, darent opera, ut qui manumitteretur, in libertatem vindicaretur, ut iusiurandum daret: qui eum manumitteret, ciuitatis mutandæ causa manu non mittere: qui id non iuraret, eum manumittendum non censuerunt. Hæc in posterum causa iurisque dictio C. Claudio C. S. decreta est. Dum hæc Romæ geruntur, M. Iunius, & A. Manlius, qui priore anno consules fuerant, cum Aquileiæ hybernassent, principio veris in fines Histriorum exercitum introduxerunt. ubi cum effusè popularentur, dolor magis & indignatio diripi res suas cernentes Histros, quam certa spes satis sibi virium aduersus duos exercitus, exciuit. concursu ex omnibus populis iuuentutis facto, repentinus & tumultuarius exercitus acrius primo impetu quam perseverantius pugnavit. Ad quatuor millia eorum in acie cæsa, cæteri omisso bello in ciuitates passim diffugerunt. Inde legatos primum ad pacem petendam in castra Romana, deinde obsides imperatos miserunt. Hæc cum Romæ cognita literis proconsul essent, C. Claudius consul veritus, ne forte ea res prouinciam exercitumque sibi adimeret, non votis nuncupatis, non paludatis licitoribus, vno omnium certiore facto collega, nocte profectus præceps in prouinciā abiit: ubi inconsultius quam venerat se gessit. Nam cum concione aduocata fugam e castris A. Manlij aduersis auribus militum, quippe qui primi ipsi fugissent, iactasset, ingessisset probra M. Iunio, quod se dedecoris socium collegæ fecisset: ad extremum utrumque decedere prouincia iussit. Quod cum milites consulis imperio dicto audientes futuros sese dicerent, cum is more maiorum secundum vota in Capitolio nuncupata, licitoribus paludatis profectus ab vrbe esset: furens ira vocatum qui pro quæstore Manlij erat, catenas poposcit, victos se Iunium Manliumque minitans Romam missurum. Ab eo quoque spretum consulis imperium est: & circumfusus exercitus fauens imperatorum causæ, & consuli infestus, animos, ad non parendum addebat. Postremo fatigatus consul & contumelijs singulorum, & multitudinis (nam insuper irridebant) ludibrijs, naue eadem qua venerat, Aquileiam rediit. Inde collegæ scripsit, ut militum novorum ei parti, quæ scripta in Histriam prouinciā esset, ediceret, Aquileiam ut conueniret: ne quid se Romæ teneret, quo minus votis nuncupatis paludatus ab vrbe exiret. Hæc collegæ obsequenter facta, brevisque dies ad conueniendum edicta est. Claudius propè consecutus est literas suas. Concione adueniens de Manlio & Iunio habita, non ultra triduum moratus Romæ, paludatis licitoribus, votisque in Capitolio nuncupatis, in prouinciā æquè amplius præcipiti celeritate abit. Paucis antè diebus Iunius Manliusque oppidum Nefatium, quod se principes Histrorum & regulus ipse Aepulo receperat, summa vi oppugnant. Eò Claudius duabus legionibus nouis adductis, vetere exercitu cum suis ducibus dimisso, ipse oppidum circumfedit, & vineis oppugnare intendit: amnemque præterfluentem mœnia, qui & impedimento oppugnantibus erat, & aquationem Histris præbebat, multorum dierum opere exceptum nouo alueo auertit. Ea res barbaros miraculo terruit abscissæ aque: & ne tum quidem memores pacis, in cædem coniugum ac liberorum versi, etiam ut spectaculo hostibus tam fœdum facinus esset, palam in muris trucidatos præcipitabant. Inter simul complorationem fœminarum puerorumque, simul nefandam cædem, milites transgressi murum, oppidum intrarunt. Cuius capti tumultum ut ex puido clamore fugientium accepit rex, traiecit ferro pectus, ne viuus

Histri victi obsides dare iubentur.

Claudius consul ab exercitu suo contemnitur.

Nefatium in Histria obsidetur.

Histri deploratis rebus suis coniuges ac liberos trucidant.

*Histria pacata est, et
in deditionem venit.*

*In Sardinia res felix
se gestæ.*

Ligures expugnatur.

Prodigia.

*Claudius cōsul de His-
triu & Liguribus tri-
umphat.*

*Ligures Mutinam ca-
piunt.*

ne viuis caperetur: cœteri capti, aut occissi. Duo deinde oppida Mutila & Fa-
ueria vi capta, & deleta. Præda, vt in gente inopi spe maior fuit, & omnis mi-
litibus concessa est. quinq; millia capitum DCXXXII. sub corona venierunt.
Authores belli virgis cæsi, & securi percussi. Histria tota trium oppidorum ex-
cidio, & morte regis pacata est: omnesque vndique populi obsidibus datis in
ditionem venerunt. Sub Histrici finem belli, apud Ligures concilia de bello
haberi cœpta. T. Claudius proconsul, qui Prætor priore anno fuerat, cum præ-
sidio legionis vnus Pisis præerat. Cuius literis senatus certior factus, eas ip-
sas literas ad C. Claudium (nam alter consul iam in Sardiniam traiecerat) de-
ferendas censet, & adiicit decretum, quoniam Histria prouincia confecta es-
set, si ei videretur, exercitum traduceret in Ligures. Simul ex literis consulis
quas de rebus in Histria gestis scripserat, in biduum supplicatio decreta. Et ab
altero consule Tib. Sempronio in Sardinia prosperè res gestæ. Exercitum in
agrum Sardorum Iliensium induxit. Balarorum magna auxilia Iliensibus ve-
nerant. Cum vtraque gente signis collatis confligit. fusi fugatique hostes, ca-
strisque exuti. duodecim millia armatorum cæsa. Postero die arma lecta conij-
ci in acruum iussit consul sacrumque id Vulcano cremauit. Victorem exer-
citum in hyberna sociarum urbium reduxit. Et C. Claudius literis T. Claudij
& senatusconsulto accepto, ex Histria legiones in Ligures transduxit. Ad Scul-
tennam flumen in campos progressi castra habebant hostes. Ibi cum his acie
dimicatum. quindecim millia cæsa, plus DCC. aut in prælio, aut in castris
(nam ea quoque expugnata sunt) capti. & signa militaria vnum & quinquaginta
capta. Ligures reliquæ cædis in montes refugerunt passim, populanti-
que campestres agros cōsuli nulla vsquam apparuerunt arma. Claudius dua-
rum gentium vno anno victor, duabus, quod rarò alius, in consulatu pacatis
prouincijs, Romam reuertit. Prodigia eo anno nuntiata: in Crustumino
auem sangualem (quam vocant) sacrum lapidem rostro cecidisse. Bouem in
Campania locutum. Vaccam æneam Syracusis ab agresti tauro, qui pecore
aberrasset, initam, ac semine aspersam. In Crustumino diem vnum in ipso lo-
co supplicatio fuit. & in Campania bos alenda publicè data: Syracusanum-
que prodigiū expiatum, editis ab aruspibus dijs, quibus supplicaretur. Pon-
tifex eo anno mortuus est M. Claudius Marcellus, qui consul censorque fuerat.
In eius locum suffectus est pontifex filius eius M. Marcellus. Et Lucæ colonia
eodem anno MM. ciuium Romanorum sunt deducta. Triumviri deduxerunt
P. Aelius, L. Egilius, Cn. Sicinius. Quinquagena & singula iugera & semisses
agri in singulos dati sunt. De Ligure captus is ager erat, Hetruscorum antè,
quàm Ligurum fuerat. C. Claudius cōs. ad urbem venit: cui, cum in senatu de
rebus in Histria Liguribusque prosperè gestis differuisset, postulanti triumphus
est decretus. triumphauit in magistratu de duabus simul gentibus. Tulit in
eo triūpho denarium CCCVII. millia, & victoriatum LXXXV. millia DCCII.
militibus in singulos quinideni denarij dati, duplex centurioni, triplex equi-
ti: socijs dimidio minus, quàm ciuibus, datum. Itaque taciti, vt iratos esse sen-
tires, secuti sunt currum. Dum is triumphus de Liguribus agebatur, Ligures
postquam senserunt, non cōsularem tantum exercitum Romam adductum,
sed legionem ab T. Claudio Pisis dimissam: soluti metu clam exercitu indicto,
per transversos limites superatis montibus in campos digressi, agrum Mutinen-
sem populati, repentino impetu coloniam ipsam ceperunt. Id ubi Romam al-
bere iussit, creatisque in annum magistratibus in prouinciā redire, & coloniam
ex hostibus eripere. Ita vti cēsuit senatus, comitia habita. cōs. creati, Cn. Cor-
nelius Scipio Hispalus, Q. Petilius Spurinus. Prætores inde facti, M. Popilius
Lænas,

A Lænas, P. Licinius Crassus, M. Cornelius Scipio, L. Papyrius Mafso, M. Aburius, L. Aquilius Gallos. C. Claudio cos. prorogatum in annum imperium, & Gallia prouincia. Et ne Histri quoque idem, quod & Ligures, facerent, socios nominis Latini in Histriam mitteret, quos triumphi causa de prouincia deduxisset. Cn. Cornelio, & Q. Petilio cos. quo die magistratum inierunt, immolantibus Ioui singulis bubus, vti solet: in ea hostia, qua Q. Petilius sacrificauit, in iocinore caput non inuentum. Id cum ad senatum retulisset, boue perlitare iussus. De prouincijs deinde consultus senatus, Pisas & Ligures prouincias cōsulibus decreuit. Cui Pisæ prouincia obuenerat, cum magistratuū creandorum tempus esset, ad comitia reuerti iussit. Additum decreto, vt binas legiones nouas scriberent, & trecentos equites: & dena millia peditum socijs nominiq̃ue Latino, & sexcentos imperarent equites. T. Claudio prorogatum est imperium in id tempus, quo in prouinciam cos. venisset. Dum de his rebus in senatu agitur, Cn. Cornelius euocatus à viatore, cum tēplo egressus esset, paulò post redijt confuso vultu: & exposuit patribus cōscriptis, bouis fescenaris, quem immolauisset, iecur defluxisse: id se victimario nuntianti parum credentem, ipsum aquam effundi ex olla vbi exta coquerentur, iussisse, & vidisse cæteram integram partem extorum, iecur omne inenarrabiliter absumptum. Territis eo prodigio patribus, & alter cos. curam adiecit: qui se, quòd caput iocinori defuisset, tribus bubus perlitasse negauit. Senatus maioribus hostijs vsque ad litationem sacrificari iussit. Cæteris dijs perlitatum ferunt, Saluti Petilium perlitasse negant. Inde consules prætoresq̃ue prouincias sortiti. Pisæ Cn. Cornelio, Ligures Petilio obuenerunt. Prætores L. Papyrius Mafso urbanā, M. Aburius inter peregrinos sortiti sunt. M. Cornelius Scipio Maluginensis Hispaniam vltiorem, L. Aquilius Gallus Siciliam habuit. Duo deprecati sunt, ne in prouincias itent: M. Popilius in Sardinia. Gracchum eam prouinciam pacare, & T. Ebutium prætorem adiutorē ab senatu datum esse. Interrumpi tenorem rerum, in quibus peragendis continuatio ipsa efficacissima esset, minimè conuenire. Inter traditionem imperij, nouitatemq̃ successoris, quæ noscendis prius quàm agendis rebus imbuenda sit, sæpe bene gerendæ rei occasiones intercidere. Probata Popilij excusatio est. P. Licinius Crassus sacrificijs se impediri solennibus excusabat, ne in prouinciam iret. Citerior Hispania obuenerat. Cæterum aut ire iussus, aut iurare pro concione, solenni sacrificio se prohiberi. Id vbi in P. Licinio ita statutum est, & ab se vti iusiurandum acciperēt, M. Cornelius postulauit, ne in Hispaniam vltiorem iret. Prætores ambo in eadem verba iureiurarunt. M. Titinius & T. Fonteius proconsules manere cum eodem imperij iure in Hispania iussi: & vt in supplementum his tria millia ciuium Romanorum cum equitibus ducentis, quinque millia socium Latini nominis & trecenti equites mitterentur. Latina ferie. *Latina ferie.*

E gistratus Lanuinus precatus non erat, P. R. Quiritum, religioni fuit. Id cum ad senatum relatum esset, senatusq̃; ad pontificum collegium reiecisset: pontificibus, quia non rectè factæ Latine essent, instauratis Latinis, placuit Lanuinos, quorum opera instauratæ essent, hostias præbere. Accesserat ad religionem, quòd Cn. Cornelius cos. ex monte Albano rediens concidit: & parte membrorū captus, ad aquas Cumanas profectus ingrauescente morbo Cumis decessit: sed inde mortuus Romam allatus, & funere magnifico elatus, sepultusq̃; est. Pontifex idem fuerat cos. Q. Petilius, cum primum per auspicia posset, collegæ subrogando comitia habere iussus, & Latinas edicere: comitia in diem III. Nonas Sextiles, Latinas in diē III. Idus Sextiles, edixit. Plenis religionum animis prodigia insuper nuntiata: Tusculi facem in cœlo visam: Gabijs ædem

*Mutina recipitur.**Sardinia pacatur.**Ligures rebellant.**Ligures faciunt in captivos.*

ædem Apollinis & priuata ædificia complura, Grauiscais murum portamque de cœlo tacta. Ea patres procurari, ut pontifices censuissent, iusserunt. Dum cos. primum religiones, deinde alterum alterius mors & comitia, & Latinarum instaurationes impediunt: interim C. Claudius exercitum ad Mutinam, quam Ligures priore anno ceperat, admouit. Ante triduum quam oppugnare ceperat, receptam ex hostibus, colonis restituit. Octo millia ibi Ligurum intra muros cæsa: literæque Romam extemplo scriptæ, quibus non modo rem exponeret, sed etiam gloriaretur: sua virtute ac felicitate neminem iam cis Alpes hostem populi Romani agri; aliquantum captum, qui multis millibus hominum diuidi viritim posset. Et Tib. Sempronius eodem tempore in Sardinia multis secundis præliis Sardos perdomuit. xv. millia hostium sunt cæsa. Omnes Sardorum populi, qui defecerant, in ditionem redacti. stipendiariis veteribus duplex vectigal imperatum, exactumque: cæteri frumentum contulerunt. Pacata prouincia, obsidibusque ex tota insula cccxxx. acceptis, legati Romam, qui ea nuntiarent, missi: qui que ab senatu peterent, ut ob eas res ductu auspicioque Tib. Sempronij prosperè gestas, dijs immortalibus honos haberetur, ipsique decedenti de prouincia exercitum secum deportare liceret. Senatus in æde Apollinis legatorum verbis auditis, supplicationem in biduum decreuit, & xl. maioribus hostijs consules sacrificare iussit: Tib. Sempronium proconsulem exercitumque eo anno in prouincia manere. Comititia deinde consulis vnus subrogandi, quæ ad diem iii. Nonas Sextiles edicta erant, eo ipso die sunt confecta. Q. Petilius cos. collegam, qui extemplo magistratum occiperet, creauit, M. Valerium Læuinum. Is iam diu cupidus prouinciæ, cum opportunæ cupiditati eius literæ allatæ essent, Ligures rebellasse: Nonis Sextilibus paludatus, literis auditis, tumultus eius causâ legionem tertiam ad C. Claudium proconsulem in Galliam proficisci iussit: & duumuiros nauales cum classe Pisas ire, qui Ligurum oram, maritimum quoque terrorem admoventes, circumuectarentur. Eodem & Q. Petilius cos. ad conueniendum exercitui diem edixerat. Et C. Claudius proconsul audita rebellione Ligurum, præter eas copias quas secum Parmæ habebat, subitarijs collectis militibus exercitum ad fines Ligurum admouit. Hostes sub aduentum C. Claudij, à quo duce se meminerat nuper ad Scultennam flumen victos, fugatosque, locorum magis præsidio aduersus infelicitè expertam vim, quam armis se defensuri, duos montes Letum & Balistam ceperunt: muroque insuper amplexi, tardius ex agris demigrantes, oppressi ad m. & d. perierunt. Cæteri montibus se tenebant, & ne in metu quidem feritatis ingenitæ oblitæ, sæuiunt in prædam, quæ Mutinæ parta erat: captiuos cum fœda laceratione interficiunt: pecora in fanis trucidant verius passim, quam ritè sacrificant. Satiati cæde animantium, quæ inanima erant parietibus affigunt, vasa omnis generis vsui magis quam ornamento in speciem facta. Q. Petilius cos. ne absente se debellaretur, literas ad C. Claudium misit, ut cum exercitu ad se in Galliam veniret: campis Macrois se eum expectaturum. Literis acceptis Claudius ex Liguribus castra mouit, exercitumque ad campos Macros consuli tradidit. Eodem paucis post diebus C. Valerius consul alter venit. Ibi diuisis copijs, priusquam degrederentur, communiter ambo exercitus lustrauerunt. tum sortiti, quia non ab eadem vtrunque parte aggredi hostem placebat, regiones quas peterent. Valerium auspiciatò sortitum constabat, quod in templo fuisset: in Petilio id vitio factum, postea augures responderunt, quod extra templum sortem in sitellam in templum latam foris ipse posuerit. Profecti inde in diuersas regiones: Petilius aduersus Balistæ & Leti iugum, quod eos montes perpetuo dorso inter se iungit, castra habuit. Ibi adhortantem eum pro concione milites, immemorem ambiguitatis verbi omina-

A ominatum ferunt: se eo die Letum capturū esse. Duabus simul partibus subire aduersos montes cœpit. Ea pars, in qua ipse erat, impigrè succedebat. Alteram hostes cū propulissent, vt restitueret rem inclinatam, cōsule quo aduersus, suos quidē à fuga reuocauit: ipse dum incautius ante signa obuersatur, missili traiectus cecidit. Nec hostes ducē occisum senserunt: & suorum pauci qui viderant, haud negligenter, vt qui in eo victoriā verti scirent, corpus occultauēre. Alia multitudo peditū equitūq; deturbatis hostibus, montes sine duce cepere. Ad quinque millia Ligurum occisa: ex Romano exercitu II. & L. ceciderunt. Super tam euidentē tristis ominis euentum etiam ex pullario auditum est, vitiū in auspicio fuisse, nec id cōsulem ignorasse. C. Valerius audita

Petilius consul à Liguribus occiditur.

deduxit. Cis Apenninum Garuli & Lopicini, & Hercates, trans Apenninum Brinates fuerant. Inter Audenam amnem Q. Mutius cum ijs qui Lunam Pisasque depopulati erant, bellum gessit: omnibusque in ditionem redactis, arma ademit. Ob eas res in Gallia Liguribusque gestas duorum consulum ductu auspicioque, senatus in triduum supplicationes decreuit, & XL. hostijs sacrificari iussit. Et tumultus quidē Gallicus & Ligustinus, qui in principio eius anni exortus fuerat, haud magno conatu breui oppressus erat: belli Macedonici subibat iam cura, miscente Perseo inter Dardanos Bastarnasque certamina. & legati, qui missi ad res visendas in Macedoniam erant, iam reuerterant

Romam, renuntiauerantque bellum in Dardania esse. Simul venerant & ab rege Perseo oratores, qui purgarent, nec accitos ab eo Bastarnas, nec authore eo quicquam facere. Senatus nec liberauit eius culpæ regē, neque arguit: moneri eum tantummodò iussit, vt etiam atque etiam curaret, vt sanctum haberet fœdus, quod ei cum Romanis esse videri posset. Dardani cū Bastarnas nō modò non excedere finibus suis, quod sperauerant, sed grauiores fieri indies cernerent, subnixos Thracum accolarum & Scordiscorum auxilijs: audendum aliquid vel temerè rati, omnes vndique armati ad oppidum quod proximum castris Bastarnarum erat conueniunt. Hyems erat, & id anni tempus elegerant, vt Thraces Scordisci que in fines suos abirent. Quod vbi ita factum, & solos iam esse Bastarnas audierunt, bifariam diuidunt copias: pars, vt recto itinere ad laceffendum ex aperto iret: pars deuio saltu circumducta, ab tergo aggrederetur. Cæterum priusquam circumire castra hostium possent, pugnatum est: victique Dardani compelluntur in urbem, quæ ferè XII. millia ab castris Bastarnarum aberat. Victores confestim circumfidunt urbem, haud dubiè postero die aut metu dedituris se hostibus, aut vi expugnaturi. Interim Dardanorum altera manus, quæ circumducta erat, ignara cladis suorum, castra Bastarnarum sine præsidio relicta

Dardanorum cum Bastarnis bellum.

more sella eburnea posita ius dicebat, disceptabatque controuersias minimarum rerum: adeoque nulli fortunæ adhærebat animus per omnia genera vitæ errans, vt nec sibi, nec alijs, quānam homo esset satis constaret. Non alloqui amicos, vix notis familiariter arridere. munificentia inæquali sese aliosque ludificari: quibusdam honoratis magnoque æstimantibus se, puerilia vt escæ aut lusus, munera dare, alios nihil expectantes ditare. Itaque nescire quid sibi vellet quibusdam videri. quidam ludere eum simpliciter, quidā haud dubiè insanire aiebant. In duabus tamen magnis honestisque rebus verè regius erat animus, in urbium donis, & deorum cultu. Megalopolitanis in Arcadia murem se circundaturum vrbi est pollicitus, maioremque partem pecuniæ dedit. Tegeæ theatrum magnificentum è marmore facere instituit. Cyzici in Prytanæum, id est penetrale vrbis, vbi publicè quibus is honos datus est vescuntur,

Persei mores.

Perseus orbis donis, & deorum cultu magnificus.

Prytanæum.

vasa aurea mensæ vnus posuit. Rhodijs nihil vnum insigne, ita omnis generis. P
ris, ut quæque usus eorum postulauerunt, dona dedit. Magnificentia verò in
deos vel Iouis Olympij templum Athenis, vnum in terris inchoatum pro ma
gnitudine dei, potest testis esse. Sed & Delon maris insignibus, statuarumque
copia exornauit. & Antiochiæ Iouis Capitolini magnificum templum nō la
queatum auro tantum, sed parietibus totis lamina inauratū, & alia multa in
alijs locis pollicitus, quia perbreue tempus regni eius fuit, nō perfecit. Specta
culorum quoque omnis generis magnificentia superiores reges vicit. reliquo
rum sui moris & copia Græcorum artificum gladiatorum munus Romanæ
consuetudinis, primò maiore cum terrore hominum infuetorum ad tale spe
ctaculum, quàm voluptate dedit: deinde sæpius dando, & modò vulneribus
tenus, modò sine missione etiā, & familiare oculis gratumque; id spectaculum
fecit, & armorum studium plerisque iuuenum accendit. Itaque qui primò ab
Roma magnis præmijs paratos gladiatores accersere solitus erat, iam suo
★ ★

Pestilentia.

L. Cornelius Scipio inter peregrinos. M. Attilio Pr. prouincia Sardinia obuene
rat: sed cum legione noua, quam cōsules conscripserant, v. millibus peditum,
ccc. equitibus in Corsicā iussus est trāsire. Dum is ibi bellū gereret, Cornelio
prorogatū imperium, uti obtineret Sardinia, Cn. Seruilio Cæpioni in Hispa
niam vltiorem, & P. Furio Philo in citeriorem tria millia peditum Romano
rum, equites cl. & sociū Latini nominis v. millia peditum, ccc. equites: H
Sicilia L. Claudio sine supplemento decreta. Duas præterea legiones coss.
scribere iussi, cum iusto numero peditum equitumque, & x. millia peditū socijs
imperare, & dc. equites. Delectus cōsulibus eo difficilior erat, quòd pestilen
tia, quæ priore anno in boues ingruerat, eò verterat in hominū morbos. qui
inciderant, haud facile septimum diem superabant: qui superauerant, longin
quo, maximæ quartanæ, implicabantur morbo. Seruitia maximè morieban
tur: eorum strages per omnes vias insepultorum erat. Ne liberorum quidem
funeribus libitina sufficiebat. Cadauera intacta à canibus ac vulturibus ta
bes absumebat: satisque constabat, nec illo, nec priore anno in tanta strage bouū
hominumque; vulturū vsquam visum. Sacerdotes publici ea pestilentia mor
tui sunt, Cn. Seruilius Cæpio pontifex pater prætoris, & Tib. Sempronius, T. F.
Longus decemuir sacrorū, & P. Aelius Pætus augur, & Tib. Sempronius Grac
chus, & C. Attelius Aemylius curio maximus, & M. Sempronius Tuditanus
pontifex. Pontifices suffecti sunt, C. Sulpitius Galba in locum Tuditani. Au
gures suffecti sunt: in Gracchi locum T. Veturius Gracchus Sempronius: in
P. Aelij, Q. Aelius Pætus. Decemuir sacrorum C. Sempronius Longus: curio
maximus, C. Scribonius curio sufficitur. Cū pestilentia finis nō fieret, sena
tus decreuit, uti Decemuiros libros Sibyllinos adirent. Ex decreto eorum diem
vnum supplicatio fuit. & Q. Martio Philippo verba præcunte, populus in fo
ro votum concepit: si morbus pestilentiaque; ex agro Romano emota esset, bi
duum ferias ac supplicationem se habiturū. In Veienti agro biceps natus puer, K
& Sinuessæ vnimanus, & Oximi puella cum dentibus, & arcus interdiu sere
no cœlo super ædem Saturni in foro Romano intentus, & tres simul soles ef
fulserunt: & faces eadem nocte plures per cœlum lapsæ sunt in Lanuino.
Cæritesque; anguem in oppido suo iubatum aureis maculis sparsum apparui
se affirmabant: & in agro Campano bouem locutum esse, satis constabat. Le
gati Nonis Iulij ex Africa redierunt, qui cōuento prius Masanissa rege, Cartha
ginem ierant: cæterum certius aliquanto quæ Carthagine acta essent ab rege
resciant, quàm ab ipsis Carthaginensibus. compertum tamen affirmaue
runt, legatos ab rege Perseo venisse, ijsque; noctu senatum in æde Aesculapij da
tum

Prodigia.

Romani legati ex A
frica redeunt.

A tum esse. ab Carthagine legatos in Macedoniam missos, & rex affirmauerat, & ipsi parum constanter negauerant. In Macedoniam quoq; mittendos legatos senatus censuit. Tres missi sunt, C. Lælius, M. Valerius Messala, Sex. Digitius. Perseus per id tempus, quia quidam Dolopum non parebant, & de quibus ambigebatur rebus disceptationē ab rege ad Romanos reuocabant: cum exercitu profectus, sub ius iudiciūq; suum totam coegit gentem. Inde per Oetæos montes transgressus, religionibus quibusdam animo obiectis, oraculum aditurus Delphos ascendit. Cum in media repente Græcia apparuisset, magnum non finitimis modò vrbibus terrorem præbuit, sed in Asiam quoq; ad regem Eumenem nuntius tumultus eius venit. Triduum nō plus Delphis moratus, per Phthiotidē Achaiam, Thessaliāq; sine damno iniuriāq; agrorum, per quos iter fecit, in regnum redijt. Nec earum tantum ciuitatum, per quas iturus erat, satis habuit animos sibi conciliare: sed aut legatos, aut literas dimisit, petēs ne diutius simultatū, quæ cum patre suo fuissent, meminissent: nec enim tam atroces fuisse eas, vt non cum ipso potuerint ac debuerint fini-
B ri: secum quidē omnia illis integra esse ad instituendam fideliter amicitiam. Cum Achæorum maximè gente reconciliandæ gratiæ viam quærebat. Hæc vna ex omni Græcia gens, & Atheniensium ciuitas, eò processerat irarum, vt finibus interdiceret Macedonibus. Itaq; seruitijs ex Achaia fugientibus receptaculum Macedonia erat, quia cum finibus suis interdixissent, intrare regni terminos ipsi nō audebant. Id cum Perseus animaduertisset, cōprehensis omnibus literas ad Achæos misit, quibus se, seruos eorū, qui ad se transfugerant, benignè remittere, illis scripsit. Cæterum ne similis fuga seruorū postea fieret, cogitandum, & illis esse. Recitatis his literis per Xenarchum prætorē, qui priuatæ gratiæ aditum apud regē quærebat: & plerisq; moderatè & benignè scriptas esse censentibus literas, atq; his maximè, qui præter spem recepturi essent amissa mancipia: Callicrates ex ijs qui in eo verti salutem gentis crederent, si cum Romanis inuiolatum fœdus seruaretur: Parua, inquit, aut mediocris res Achæi quibusdam videtur agi: ego maximè grauissimā omnium, non agique tantum arbitror, sed quodā modo actam esse. Nam qui regibus Macedonū, Macedonibusq; ipsis, finibus interdixissemus, manereq; id decretum voluimus, scilicet ne legatos, ne nuntios admitteremus regū, per quos aliquorum ex nobis animi sollicitarentur: ij concionantem quodammodo absentem audimus regem, & si dijs placet, orationem eius probamus: & cum feræ bestię cibum ad fraudem suam positum plerunq; aspernentur & refugiant, nos cæci specie parui beneficij inescamur: & seruulorū minimi pretij recipiendorū spe, nostram ipsorum libertatem subruī & tentari patimur. Quis enim non videt, viam regiæ societatis quæri, qua Romanorū fœdus, quo nostra omnia continentur, violetur? Nisi hoc dubium alicui est, bellandum Romanis cum Perseo esse: & quod viuo Philippo expectatum, morte eius interpellatum est, id post mortem Philippi futurum. Duos, vt scitis, habuit filios Philippus, Demetrium & Persea. Genere materno, virtute, ingenio, fauore Macedonum, longè præstitit Demetrius. Sed quia in Romanos odij regnum posuerat præmium, Demetriū nullo alio crimine, quàm Romanæ amicitie initæ, occidit: Persea, quem populus Romanus prius pœnæ quàm regni hæredē futurum sciebat, regem fecit. Itaq; quid hic post mortem patris egit aliud, quàm bellum parauit? Bastarnas primū ad terrorem omnium Dardaniā immisit: qui si sedem eam tenuissent, grauiores eos accolat Græcia habuisset, quàm Asia Gallos habeat. Ea spe depulsus, non tamen belli consilia omisit: imò si vera volumus dicere, iam inchoauit bellū. Dolopiam armis subegit, nec prouincijs de controuersis ad disceptationē P. R. reuocantē audiuit. inde transgressus Oetam, vt repente in

Legati in Macedonia mittuntur.

Perseus Dolopum subegit.

Perseus conciliat sibi Græciæ ciuitates.

Perseus Achæos sollicitat.

Callicratis ad Achæos oratio.

*Arconis oratio superi-
riori respondens.*

medio umbilico Græciæ conspiceretur, Delphos ascendit. Hæc vsurpatio itineris insoliti quò vobis spectare videtur? Thessaliam deinde peragrauit, quòd sine vllius eorum quos oderat noxia, hoc magis tentationē metuo. Inde literas ad nos cum muneris specie misit: & cogitare iubet, quomodo in reliquū hoc munere non egeamus, hoc est, vt decretum quo arcentur Peloponneso Macedones, tollamus: rursus legatos regios, & hospitia cum principibus, & mox Macedonum exercitus, ipsum quoq; à Delphis (quantū enim interluit fretum?) traiccientem in Peloponnesum videamus. Immisceamur Macedonibus armantibus se aduersus Romanos. Ego nihil noui censeo decernendum, seruandaq; omnia integra donec ad certū dirigantur, vanūsne hic timor noster, an verus fuerit. Si pax inuiolata inter Macedonas Romanosq; manebit, nobis quoq; amicitia & cōmercium sit: nunc de eo cogitare, periculosum & immaturū videtur. Post hunc Arco frater Xenarchi prætoris ita disseruit: Difficilem orationē Callicrates & mihi, & omnibus qui ab eo dissentimus, fecit. agendo enim Romanæ societatis causam ipse, tentariq; & oppugnari dicēdo, quam nemo neq; tentat neq; oppugnat: effecit vt qui ab se dissentiret, aduersus Romanos dicere videretur. Ac primū omniū tanquam nō hic nobiscum fuisset, sed aut ex curia populi Romani veniret, aut regū arcanis interesset: omnia scit & nuntiat quæ occultè facta sunt: diuinat etiam quæ futura fuerant, si Philippus vixisset. Quid ita Perseus regni hæres sit, quid parent Macedones, quid cogitent Romani. Nos autē, qui nec ob quam causam, nec quemadmodum perierit Demetrius, scimus: nec quid Philippus, si vixisset, facturus fuerit: ad hæc quæ palàm geruntur, consilia nostra accommodare oportet. Ac scimus Persea regno accepto ad legatos Romanos venisse, ac regē Persea à populo Romano appellatum: audimus, legatos Romanos venisse ad regem, & eos benignè exceptos. Hæc omnia pacis equidem signa esse iudico, non belli: nec Romanos offendi posse, si vt bellum gerētes eos secuti sumus, nunc quoq; pacis authores sequamur. Cur quidē nos inexpiabile omnium soli bellū aduersus regnum Macedonum geramus, nō video. Opportuni propinquitate ipsa Macedonia sumus: an infirmissimi omnium, tanquam quos nuper subiecit, Dolopes? Imò contra ea vel viribus nostris, deū benignitate, vel regionis intervallo tuti. Sed sumus equè subiecti ac Thessali, Aetoliq;e. nihilo plus fidei authoritatisq;e habemus aduersus Romanos, qui semper socij atque amici fuimus, quàm Aetoli, qui paulo antè hostes fuerunt. Quod Aetolis, quod Thessalis, quod Epirotis, omni deniq; Græciæ, cum Macedonibus iuris est, idē & nobis sit. cur execrabilis ista nobis solis velut desertio iuris humani est? Fecerit aliquid Philippus, cur aduersus eū armatū & bellū gerentē hoc decerneremus? quid Perseus nouus rex, omnis iniuriæ insons, suo beneficio paternas simultates obliterās meruit? Cur soli omniū hostes ei sumus? Quanquā & illud dicere poteram, tanta priorū Macedonia regum merita erga nos fuisse, vt Philippi vnus iniurias, si quæ fortē fuerūt, obliuisceremur vtiq; post mortē. cum clafsis Romana Cenchris staret, eos cum exercitu Velatiæ esset, triduū in cōcilio fuimus, cōsultantes vtrum Romanos an Philippū sequeremur. non nihil metus præsens ab Romanis sententias nostras inclinarit: fuit certē tamē aliquid, quod tam longam deliberationē fecerat, id quod erat vetusta cōiunctio cum Macedonibus, vetera & magna in nos regum merita. Valeant & nunc eadem illa, non vt præcipuè amici, sed ne præcipuè inimici simus. Ne id quod nō agitur Callicrates simulauerimus: nemo nouæ societatis aut noui fœderis, quo nos temerè illigemus, conscribendi est author: sed commercium tantū iuris præbendi repetendiq; sit, ne interdictione finium nostrorum & nos quoque regno arceamus, ne seruis nostris aliquò fugere liceat. Quid hoc aduersus

Romana

A Romana foedera est? Quid rem parvam & apertam, magnam & suspectam facimus? Quid vanos tumultus ciemus? Quid ut ipsi locum assentandi Romanis habeamus, suspectos alios ac inuisos efficimus? Si bellum erit, ne Perseus quidem dubitat quin Romanos secuturi simus: in pace etiam si non odia finiuntur, intermittantur. Cum iidem huic orationi, qui literis regis adsentierant, adsentirentur, indignatione principum, quod quam rem ne legatione quidem dignam iudicasset Perseus, literis paucorum versusum imperaret, decretum differtur. Legati deinde postea missi ab rege, cum Megalopoli conciliū esset: dataque opera est ab ijs qui offensionem apud Romanos timebant, ne admitterentur. Per hæc tempora Aetolorum in semetipsos versus furor, mutuis cædibus

B ad internecionem adducturus videbatur gentem. Fessi deinde & Romam utraque pars miserunt legatos, & inter se ipsi de reconcilianda concordia agebant: quæ nouo facinore discussa res, veteres etiam iras excitauit. Exulibus Hypateis qui factionis Proxeni erant, cum reditus in patriam promissus esset, fidesque data per principem ciuitatis Eupolemum, LXXX. illustres homines, quibus redeuntibus inter cæteram multitudinem Eupolemus etiam obuius exierat, cum salutatione benignè excepti essent, dextræque datae: ingredientiæ portam, fidem datam deosque testes nequicquam inuocantes, interfecti sunt. Inde grauius de integro bellum exarsit. C. Valerius Læuinus, & Ap. Claudius Pulcher, & C. Memmius, & M. Popilius, & L. Canuleius missi ab senatu venerant. Apud

C eos cum Delphis utriusque partis legati magno certamine agerent, Proxenus maximè cum causa tum eloquentia præstare visus est: qui paucos post dies ab Orthobula vxore veneno est sublatus: damnataque eo crimine, in exilium abiit. Idem furor & Cretenses lacerabat. aduentu deinde Q. Minutij legati, qui cum decem nauibus missus ad sedanda eorum certamina erat, in spem pacis venerant: cæterum induciæ & antea sex mensium fuerunt: inde multo grauius bellum exarsit. Lycij quoque per idem tempus ab Rhodijs bello vexabantur. Sed

externorum inter se bella, quo quæque modo gesta sunt, persequi non operæ est, satis superque oneris sustinenti res à populo Romano gestas scribere. Celtiberi in Hispania, qui bello domiti se Tib. Graccho dediderant, pacati manserant

D M. Titinio Prætoris obtinente prouinciam, rebellant sub aduentum Ap. Claudij: orsique bellum sunt ab repentina oppugnatione castrorum Romanorum. Prima lux ferme erat, cum vigiles in vallo, qui in portarum stationibus erant, cum vidissent procul venientem hostem, ad arma conclamauerunt. Ap. Claudius signo proposito pugnae, ac paucis adhortatus milites, tribus simul portis eduxit. Obstantibus ad exitum Celtiberis, primò par utrinque prælium fuit, quia propter angustias non omnes in faucibus pugnare poterant Romani: urgentes deinde alij alios secuti euaserunt extra vallum, ut pandere aciem, & æquari cornibus hostibus, quibus circumibantur, possent: ita repente eruperunt, ut sustinere impetum eorum Celtiberi nequirent. Ante horam secundam

E pulsi sunt, ad xv. millia cæsa aut capta: signa adempta duo & xxx. castra etiam eo die expugnata, debellatumque: nam qui superfuere prælio, in oppida sua dilapsi sunt, quieti deinde paruerunt imperio. Censores eo anno creati Q. Fuluius Flaccus, & A. Posthumius Albinus legerunt senatum: princeps lectus M. Aemilius Lepidus pontifex maximus. De senatu nouem eiecerunt. Insignes notæ fuerunt M. Cornelij Maluginensis, qui biennio antè Pr. in Hispania fuerat: & L. Cornelij Scipionis Pr. cuius tum inter ciues & peregrinos iurisdictio erat: & L. Fuluij, qui frater germanus, & ut Valerius Antias tradit, consors etiam censoris erat. C. O. S. votis etiam in Capitolio nuncupatis in prouincias profecti sunt. Ex ijs M. Aemilio senatus negotium dedit, ut Patauinorum in Venetia

seditionem comprimeret, quos certamine factionum ad intestinum bellum exarsisse

Legatos Persei non admittunt Achei.

Aetolorum mutua cades.

Cretensium bella intestina.

Lycij vexantur à Rhodijs.

Celtiberi rebellant.

Celtiberi debellantur.

Censura.

Patauinorum seditio.

Vias sternendas marginandasq; qui primi omnium locauerunt.

Terræmotus in Sabinis.

Sardinia subacta.

Munera gladiatorum.

fisse & ipsorum legati attulerant. Legati qui in Aetoliam ad similes motus committendos ierant, renuntiaverunt, coerceri rabiem gentis non posse. Patavinis salutem fuit adventus consulis: neque aliud quod ageret in provincia cum habuisset, Romam rediit. Censores vias sternendas filice in urbe, glareas extra urbem substernendas, marginandasq; primi omnium locauerunt, pontesq; multis locis faciendos: & scenam ædilibus prætoribusq; præbendam: & carceres in circo & ova ad notas curriculis numerandas, & *dam, & metas trans * & caueas ferreas per * intromitterentur * ferreis in monte Albano consulibus. & sacrum Capitolinum filice sternendum curauerunt, & porticum ab æde Saturni in Capitolium ad senaculum, ac super id curiam. & extra portam Trigemiam emporium lapide strauerunt, stipitibusq; sepiunt: & porticum Aemilianum reficiendam curarunt: gradibusq; ascensum ab Tyberi in emporium fecerunt. & extra eandem portam in Aventinum porticum filice strauerunt, & eo publico ab æde Veneris fecerunt. Iisdem Calatiae & Oximi muros faciendos locauerunt: venditisq; ibi publicis locis, pecuniam quæ redacta erat, tabernis utriusque foro circumdandis consumpserunt. & alter ex ijs Fulvius Flaccus (nam Posthumius nihil nisi senatus Romani populiue iussu se locaturum ipsorum pecunia) Iouis ædem Pisauri & Fundis, & Pollentiae etiam aquam adducendam, & Pisauri viam filice sternendam, & Sinuessam à ga * auaria. In his & cloacam circumducendam & forum porticibus tabernisq; claudendum, & Ianos tres faciendos. Hæc ab vno censore opera locata, cum magna gratia colonorum. Moribus quoq; regendis diligens & seuerâ censura fuit: multis equi adempti. Exitu prope anni diem vnum supplicatio fuit, ob res prosperè gestas in Hispania, ductu auspicioq; Ap. Claudij proconsulis, & maioribus hostijs viginti sacrificatum, & alterum diem supplicatio ad Cereris Liberi Liberæq; fuit, quod ex Sabinis terræmotus ingens cum multis ædificiorum ruinis nuntiatus erat. Cum Ap. Claudius ex Hispania Romam redisset, decreuit senatus, ut ouans urbem iniret. Iam consularia comitia appetebant, quibus magna contentione habitis propter multitudinem petentium, creati L. Posthumius Albinus, & M. Popilius Lænas. Prætores inde facti, Cn. Fabius Buteo, M. Matienus, C. Cicereius, M. Furius Crassipes iterum, A. Attilius Serranus iterum, C. Cluuius Saxula iterum. Comitibus perfectis Ap. Claudius Cento ex Celtiberis ouans cum in urbem iniret, decem millia pondo argenti, quinque millia auri in ærarium tulit, Flamen dialis inauguratus est Cn. Cornelius. Eodem anno tabula in ædem Matris Matutæ cum indice hoc posita est: Tib. Sempronij Gracchi consulis imperio auspicioq; legio exercitusq; populi Romani Sardiniam subegit. In ea provincia hostium cæsa aut capta supra LXXX. millia. Republica felicissimè gesta, atq; liberatis vectigalibus restitutis exercitum saluum atq; incolumem plenissimum præda domum reportauit: iterum triumphans in urbem Romam rediit: cuius rei ergo hanc tabulam donum Ioui dedit. Sardiniae insulae forma erat, atq; in ea simulachra pugnarum picta. Munera gladiatorum eo anno aliquot parua alia data. vnum ante cætera insigne fuit T. Flaminij, quod mortis causa patris sui cum visceratione epuloq; & ludis scenicis quatrimum dedit. magni tamen muneris ea summa fuit, ut per triduum quatuor & septuaginta homines pugnarint.

EPITOME LIBRI XLII

FLVIVS Flaccus censor templum Iunonis Lacinia tegulis marmoreis spoliavit, ut ædem quam dedicauerat, tegeret. tegula ex senatusconsulto reportata. Eumenes Asia rex in senatu de Perseo Macedonia rege questus est. cuius iniuria in populum Romanum referuntur, ob quas bello ei indicto, P. Licinius Crassus COS. cui Macedonia decreta erat, in Macedoniam transit, leuibusq; expeditionibus, equestribus prælijs in Thessalia cum Perseo parum felici euentu pugnavit. Inter Masanissam, & Carthaginienses de agro fuit dies ad disceptandum à senatu datus. Legati missi ad ciuitates socias, & reges rogandos, ut in fide permanerent, dubitantibus Rhodijs. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCLVII. millia, CCXXXI. Res præterea aduersus Corsos & Ligures prosperè gestas continet.

A **V** C I V S Posthumius Albinus, M. Popilius Lænas, cum omnium primum de provinciis exercitibusque ad senatum retulissent, Ligures utrique decreti sunt: ut novae ambo quibus eam provinciam obtinerent legiones (binæ singulis decretæ) & socium Latini nominis dena millia peditum, & sexcentos equites, & supplementum Hispaniæ tria millia peditum Romanorum scriberent, & ducentos equites. Ad hoc mille & D. pedites Romani cum centum equitibus scribi iussi, cum quibus prætor cui Sardinia obtigisset, in Corsicam transgressus, bellum gereret: interim M. Attilius vetus prætor provinciam obtineret Sardiniam. Prætores deinde provincias sortiti sunt: A. Attilius Serranus urbanam, C. Cluvius Saxula inter ciues & peregrinos, Cn. Fabius Buteo Hispaniam citeriorem, M. Matienus ulteriorem, M. Furius Crassipes Siciliam, C. Cicereius Sardiniam. Priusquam magistratus proficiscerentur, senatui placuit, L. Posthumium cos. ad agrum publicum à privato terminandum, in Campaniam ire: cuius ingentem modum possidere priuatos, paulatim proferendo fines, constabat. Hic iratus Prænestinis, quod cum eo priuatus, sacrificij in templo Fortunæ faciundi causa profectus esset, nihil in se honorificè neque publicè, neque priuatim factum à Prænestinis esset: priusquam ab Roma proficisceretur, literas Prænestem misit, ut sibi magistratus obuiam exiret, locum publicè pararet ubi diuerneretur, iumenta que cum exiret inde præsto essent. Ante hunc cos. nemo unquam socijs in vlla re oneri aut sumptui fuit. ideo magistratus mulis tabernaculisque, & omni alio instrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent socijs: priuata hospitia habebant. ea benignè comiterque colebant: domusque eorum Romæ hospitibus patebant, apud quos ipsis diuerti mos esset. Legati qui repente aliquò mitterentur, singula iumenta per oppida, iter quæ faciendum erat, imperabant: aliam impensam socij in magistratus Romanos non faciebant. Iniuria cos. etiam si iusta, non tamen in magistratu exercenda, & silentium nimis aut modestum, aut timidum Prænestinorum, ius, velut probato exemplo, magistratibus fecit grauiorum indies talis generis imperiorum. Principio huius anni, legati qui in Aetoliam & Macedoniam missi erant, renuntiarent, sibi conueniendi regis Persei, cum alij abesse eum, alij ægrum esse, falso utrumque fingerent, potestatem non factam. Facile tamen apparuisse sibi, bellum parari, nec ultra ad arma ire dilaturum. Item in Aetolia seditionem gliscere indies, neque discordiarum principes autoritate sua coerceri potuisse. Cum bellum Macedonicum in expectatione esset, priusquam id susciperetur, prodigia expiari, pacemque deum peti precationibus, quæ æditæ ex fatalibus libris essent, placuit. Lanuuij classis magnæ species in cælo visæ dicebantur: & Priuerni lana pulla terra enata: & in Veienti apud Rementem lapidatum: Pomptinum omne velut nubibus locustarum coopertum esse: in Gallico agro, quæ induceretur aratrum, sub existentibus glebis pisces emeruisse. Ob hæc prodigia libri fatales inspecti, editumque ab decemuiris est, & quibus dijs, quibusque hostijs sacrificaretur, & ut supplicatio prodigijs expiandis fieret: altera quæ priore anno valetudinis populi causa vota esset, ea uti feriæque essent. Itaque sacrificatum est, ut decemviri scriptum ediderunt. Eodem anno ædes Iunonis Lacinia detecta. Q. Fulvius Flaccus censor ædem Fortunæ equestris, quam in Hispania Prætor bello Celtiberrico vouerat, faciebat enixò studio, ne ullum Romæ amplius aut magnificentius templum esset. Magnum ornamentum se templo ratus adiecturum, si tegula marmoreæ essent: profectus in Brutios, ædem Iunonis Lacinia ad partem

*Cōsules ante hunc an-
num nulla in re socijs
oneri aut sumptui fue-
rant.*

Legati ex Aetolia &
Macedonia redeunt.

Prodigia.

Libri fatales.

Tegula marmoræ
ex æde Iunonis Luci-
niæ detractæ.

dimidiam detegit, id satis fore ratus ad tegendum quod ædificaretur. Naues paratæ fuerunt, quæ tollerent atque asportarent, autoritate censoria socijs deterritis id sacrilegium prohibere. Postquam censor redijt, tegulæ expositæ de nauibus ad templum portabantur. quanquam vnde essent fidebatur, non tamen celari potuit. Fremitus igitur in curia ortus est: ex omnibus partibus postulabatur, vt consules eam rem ad senatum referrent. Vt verò accersitus in curiam censor venit, multo infestius singuli vniuersique præsentem lacera- re: templum augustissimum regionis eius, quod non Pyrrhus, non Annibal violassent, violare parum habuisse, nisi detexisset fœdè, ac propè diruisset. De tractum culmen templo, nudatum tectū patere imbribus putrefaciendum. censo- rem moribus regendis creatum, cui facta tecta exigere sacris publicis, & loca tuenda more maiorum traditum esset: eum per sociorum vrbes diru- entem templa, nudantemque tecta ædium sacrarum vagari: & quod si in priuatis sociorum ædificijs faceret, indignum videri posset, id deum immor- talium templa demolientem facere, & obstringere religione populū Roma- num ruinis templorum templa ædificantem: tanquam non iidem vbique dii immortales sint, sed spolijs aliorum alij colendi exornandique. Cū prius- quam referretur, appareret quid sentirent patres, relatione facta in vnam om- nes sententiam ierunt: vt hæ tegulæ reportandæ in templum locarentur, pia- culariaq; Iunoni fierent. Quæ ad religionem pertinent, cum cura facta: tegu- las relictas in area templi, quia reponendarum nemo artifex inire rationē po- tuerit, redemptores nuntiarunt. Ex prætoribus qui in prouincias ierant, Cn. Fabius Massiliensis moritur, cū in citeriorem Hispaniam iret. Itaq; cū id nun- tiatum à Massiliensibus legatis esset, senatus decreuit: vt P. Furius & Cn. Ser- uilius, quibus succedebatur, inter se sortirentur, vter citeriorem Hispaniam prorogato imperio obtineret. Sors opportuna fuit, P. Furius idem, cuius ea prouincia fuerat, remaneret. Eodē anno cū agri Ligustini & Gallici quod bello captum erat, aliquantum vacaret, Senatusconsultum factum, vt is ager viritim diuideretur. Decemuiros in eam rem ex senatusconsulto creauit A. Attilius Prætor urbanus, M. Aemilius Lepidum, C. Cassium, T. Ebutium Parrum, C. Tremellium, P. Cornelium Cethegum, Q. & L. Apuleios, M. Cæ- cilium, C. Salonium, C. Munatium. Diuiserunt dena iugera in singulos, so- cijs nominis Latini terna. Per idem tempus quo hæc agebantur, legati ex Ae- tolia Romam venerunt, de discordijs seditionibusque suis: & Thessali legati, nuntiantes quæ in Macedonia gererentur. Perseus iam bellum viuo patre co- gitatum in animo voluens, omnes non gentes modò Græciæ, sed ciuitates etiam, legationibus mittendis, pollicendo plura quàm præstando, sibi con- ciliabat. Erant tamen magna ex parte hominum ad fauorem eius inclina- ti animi, & aliquanto quàm in Eumenem propensiores, cum Eumenis bene- ficijs muneribusque omnes Græciæ ciuitates & plerique principum obliga- ti essent: & ita se in regno suo gereret, vt quæ sub ditione eius vrbes essent, nul- lius liberæ ciuitatis fortunam secum mutatam vellent. Contra Persea fama erat post patris mortem vxorem manu sua occidisse: Apellem ministrū quon- dam fraudis in fratre tollendo, atque ob id requisitum à Philippo ad suppli- cium, exulantem, accersitum post patris mortē ingentibus promissis ad præ- mia tantæ perpetratæ rei, clam interfecisse. Intestinis externisque præterea mul- tis cædibus infamem, nec vllò commendabilem merito, præferebant vulgo ciuitates, tam pio erga propinquos, tam iusto in ciues, tam munifico erga om- nes homines regi: seu fama & maiestate Macedonum regum præoccupati ad spernendum originē noui regni, seu mutationis rerum cupidi, seu quia eum obiectum esse Romanis volebant. Erant autem non Aetoli modò in seditioni- bus

Eumenis beneficia.

Persei crudelitas.

Anibus propter ingentem vim æris alieni, sed Theſſali etiam: ea contagione ve-
 lut tabes in Perræbiam quoq; id peruaſerat malum. Cùm Theſſalos in armis
 eſſe nuntiatum eſt, Ap. Claudium legatum ad eas res aſpiciendas componen-
 dasq; ſenatus miſit. Qui vtriuſq; partis principibus caſtigatis, cum iniuſto fœ-
 nore grauati æs alienum, iſtis magna ex parte concedentibus qui onerant,
 leuaſſet, iuſti crediti ſolutionem in annorū penſiones diſtribuit. Per eundem
 Appium eodemq; modo compoſitæ in Perræbia res. Aetolorum cauſas Mar-
 cellus Delphis per idē tempus hoſtilibus actas animis, quas in teſtino geſſerāt
 bello, cognouit. Cùm certatum vtrinq; temeritate atq; audacia cerneret, de-
 creto quidem ſuo neutram partem aut leuare, aut onerare voluit: cōmuniter
B ab vtriſq; petijt, abſtinerent bello, & obliuione præteritorum, diſcordias fini-
 rent. Huius reconciliationis inter ipſos fides obſidibus vltro citroq; datis fir-
 mata eſt. Corinthum, vt ibi deponerentur obſides, conuenitur. A Delphis &
 Aetolico concilio Marcellus in Peloponneſum traiecit, quò Achæis edixerat
 conuentum. Vbi collaudata gente, quod cōſtanter vetus decretum de arcen-
 dis aditu finium regibus Macedonum tenuiſſent, inſigne aduerſus Perſea o-
 dium Romanorum fecit: quod vt maturius erumperet, Eumenes rex, com-
 mentarium ferens ſecum, quod de apparatibus belli omnia inquirēs fecerat,
 Romam venit. Per idem tempus quinque legati ad regem miſſi, qui res in Ma-
 cedonia aſpicerent. Alexandriam iidem ad Ptolemæum renouandæ amicitia
C cauſa proficiſci iuſſi. Legati erant hi, C. Valerius, Cn. Lutatius Cerco, Q. Bæ-
 bius Sulca, M. Cornelius Mammula, M. Cæcilius Denter. Et ab Antiocho re-
 ge ſub idem tempus legati venerunt: quorū princeps Apollonius in ſenatum
 introductus, multis iuſtisq; cauſis regem excuſauit, quò ſtipendium ſerius
 quoad diem præſtaret: id ſe omne aduexiſſe, ne cuius niſi temporis gratia re-
 gi fieret. Donum præterea afferre, vaſa aurea quingentū pondo. Petere re-
 gem, vt quæ cum patre ſuo ſocietas atque amicitia fuiſſet, ea ſecum renouare-
 tur: imperaretque ſibi populus Romanus, quæ bono fideliq; ſocio regi eſſent
 imperanda, ſe nullo vſquam ceſſaturum officio. Ea merita in ſe ſenatus fuiſ-
 ſe, cùm Romæ eſſet, eam comitatem iuuentutis, vt pro rege, non pro obſide
D omnibus ordinibus fuerit. Legatis benignè reſponſum, & ſocietatem reno-
 uare cum Antiocho quæ cum patre eius fuerat, A. Attilius Prætor vrbanus iuſ-
 ſus. Quæſtores vrbanī ſtipendium, vaſa aurea cenſores acceperunt: eiſque ne-
 gotium datum eſt, vt ponerent ea in quibus templis videretur: legatoq; cen-
 tum millium æris munus miſſum, & ædes liberæ hoſpitio datæ, ſumptusque
 decretus, donec in Italia eſſet. Legati qui in Syria fuerant, renuntiauerunt, in
 maximo eum honore apud regem eſſe, amiciffimumque populo Romani. In
 prouincijs eo anno hæc. C. Cicereius Prætor in Corſica ſignis collatis pugna-
 uit: ſeptem millia Corſorum cæſa: capti amplius M. & DCC. Vouerat in ea pu-
 gna prætor ædem Iunonis Monetæ. Pax deinde data petentibus Corſis, & ex-
E acta ceræ ducena millia pondo. Ex Corſica ſubacta Circereius in Sardiniam
 tranſmiſit. Et in Liguribus in agro Statellati pugnatū ad oppidum Caryſtum.
 Eò ſe magnus exercitus Ligurum contulerat. Primò ſub aduentum M. Popilij
 conſulis mœnibus ſefe continebant: deinde poſtquam oppidum oppugna-
 turum Romanum cernebant, progreſſi ante portas aciem ſtruxerūt: nec con-
 ſul, vt qui idipſum oppugnatione comminanda quæſiſſet, moram certamini
 fecit. Pugnatum eſt amplius tres horas, ita vt neutrò inclinaret ſpes. Quod vbi
 conſul vidit, nulla parte moueri Ligurum ſigna, imperat equitibus, vt equos
 conſcendant, ac tribus ſimul partibus in hoſtes quanto maximo poſſent tu-
 multu incurrant. pars magna equitum, mediam traiecit aciem, & ad terga pu-
 gnantium peruaſit. Inde terror iniectus Liguribus: diuerſi in omnes par-
 tes fu-

*Theſſali in teſtino bel-
 lo vexantur, & ab Ap-
 pio placantur.*

*Appius res in Perræ-
 bia componit.*

*Aetoli reconcilian-
 tur.*

*Legati ad Perſea
 miſſi.*

*Antiochus legatos Ro-
 mam mittit.*

Pax data Corſis.

*Ligures viſi in de-
 ditionem veniunt.*

*Consul Ligures dedi-
tos eorumq; bona ven-
didit.*

*Senatuscons. de Ligu-
ribus in sedem suam
restituenda.*

Lustrum.

tes fugerunt, perpauci retro in oppidū, quia inde se maximè obiecerat eques. & pugna tam peruicax multos absumpserat Ligurum, & in fuga passim cæsi sunt. decē millia hominum cæsa traduntur, amplius DCC. passim capti. Signa militaria relata LXXXII. nec incruenta victoria fuit, amplius tria millia militum amissa, cum cedentibus neutris ex parte vtraque primores caderent. Post hanc pugnam ex diuersa fuga in vnum collecti Ligures, cū maiorem multo partem ciuium amissam quā superesse cernerent (nec enim plus decem millia hominum erant) dediderunt sese, nihil quidem illi pacti: sperauerant tamen non atrocius quā superiores imperatores, COS. in se sæuiturum. At ille arma omnibus ademit, oppidum diruit, ipsos bonaque eorum vendidit: literasque senatui de rebus ab se gestis misit. Quas cū A. Attilius Prætor in curia recitasset (nam COS. alter Posthumius agris recognoscendis in Campania occupatus aberat) atrox res visa senatui: Statellites, qui vni ex Ligurum gente non tulissent arma aduersus Romanos, tum quoque oppugnatos, non vltro inferentes bellum, deditos in fidem populi Romani, omni vltimæ crudelitatis exemplo laceratos ac deletos esse: tot millia capitum innoxiorum fidem implorantia populi Romani, ne quis vnquam se postea dedere auderet, pessimo exemplo venisse: & distractos passim, iustis quondam hostibus populo Romano pacatis seruire. Quas ob res placere senatui, M. Popilium COS. Ligures pretio emptoribus reddito, ipsos restituere in libertatem: bonaque vt ijs, quicquid eius recuperari possit, reddantur curare: arma primo quoque tempore fieri in ea gente: consulem de prouincia decedere, cū deditos in sedem suam Ligures restituisset: claram victoriam vincendo oppugnantes, non sæuendo in afflictos fieri. COS. qua ferocia animi vsus erat in Liguribus, eandem ad non parendum senatui habuit: legionibus extemplo Pisas in hybernacula missis, iratus patribus, infestus prætori, Romam redijt: senatuque extemplo ad ædem Bellonæ vocato, multis verbis inuectus est in prætorem: qui cū ob rem bello benè gestam, vt dijs immortalibus honos haberetur, referre ad senatum debuisset, aduersus se pro hostibus senatusconsultum fecisset, quo victoriam suam ad Ligures transferret, dedi que ijs propè consulem prætor iuberet. Itaque multam ei se dicere: à patribus postulare, vt senatusconsultum in se factum tolli iuberēt: supplicationemq; quam absentes ex literis de benè gesta Republica missis decernere debuerint, præsentibus honoris deorum primum causa, deinde & sui aliquo tandem respectu decernerent. Nihil lenioribus quā absens senatorum aliquot orationibus increpitus, neutra impetrata re in prouinciam redit. Alter COS. Posthumius, consumpta æstate in recognoscendis agris, ne visa quidem prouincia sua, comitiorum causa Romā redijt: COS. C. Popilius Lenatem, P. Aeliū Ligurem creauit. Prætores exinde facti, C. Licinius Crassus, M. Iunius Pœnus, Sp. Lucretius, Sp. Cluius, Cn. Sicinius, C. Memmius iterum. Eo anno lustrum conditum est. Censores erant Q. Fuluius Flaccus, L. Posthumius Albinus: Posthumius condidit. Censa sunt ciuium Romanorū capita CCLXIX. millia, & quindecim. Minor aliquanto numerus, quia L. Posthumius COS. pro concione edixerat, qui sociū Latini nominis ex edicto C. Claudio COS. redire in ciuitates suas debuissent, ne quis eorum Romæ, sed omnes in suis ciuitatibus censerentur. Concors & e Republica censura fuit: omnes quos senatu mouerunt, quibusque equos ademerūt, ærarios fecerunt, & tribu mouerūt: neque ab altero notatū alter probauit. Fuluius eodem fortunæ equestris, quam proconsul in Hispania dimicans cum Celtiberorū legionibus vouerat, annos sex postquā vouerat, dedicauit: & scenicos ludos per quatrīduū, vnum diem in circo fecit. L. Cornelius Lentulus Decemuir sacrorū eo anno mortuus est: in locū eius suffe-

ctus

Aetus A. Posthumius Albinus. Locustarum tantæ nubes à mari vento repente in Apuliam illatæ sunt, vt examinibus suis agros latè operirent. Ad quam pestem frugum tollendâ Cn. Sicinius Prætor designatus cum imperio in Apuliam missus, ingenti agmine hominum ad colligendas eas coacto, aliquantum temporis absumpsit. Principium insequentis anni, quo C. Popilius & P. Aelius fuerunt coss. residuas contentiones ex priore anno habuit. Patres referri de Liguribus, renouarique senatusconsultum volebant, & cos. Aelius referebat. Popilius & collegam & senatum pro fratre deprecabatur: & præ se ferens, si quid decernerent intercessurum, collegam deterruit. patres eò magis vtrique pariter coss. infensi incepto perstabant. Itaque cum de prouincijs **B** ageretur, & Macedonia, iam imminente Persei bello, peteretur, Ligures ambobus consulibus decernuntur: Macedoniam decreturos negant, ni de M. Popilio referretur. Postulantibus deinde, vt nouos exercitus scribere, aut supplementum veteribus liceret, vtrunq; negatū est. Prætoribus quoq; in Hispaniam supplementum petentibus negatum: M. Iunio in citeriorem, Sp. Lucretio in vltiorem, C. Licinius Crassus urbanam iurisdictionem, Cn. Sicinius inter peregrinos erat sortitus C. Memmius Siciliam, Sp. Cluuius Sardiniam. coss. ob ea irati senatui, Latinis ferijs in primam quamque diem indictis, in prouinciam abituros se denuntiarunt: nec quicquam Reipublicæ acturos, præterquam quod ad prouinciarum administrationem attineret. **C** Attalum regis Eumenis fratrem legatum venisse Romam, Valerius Antias his consulibus scribit, ad deferenda de Perseo crimina, indicandosque apparatus belli. Plurium annales, & quibus credidisse malis, ipsum Eumenem venisse tradunt. Eumenes igitur vt Romam venit, exceptus cum tanto honore, quantum non meritis tantum eius, sed beneficijs etiam suis, ingentia quæ in eum congesta erant, existimaret deberi populo Romano, in senatum est introductus. Causam veniendi sibi Romam fuisse dixit, præter cupiditatem visendi deos, hominesque, quorum beneficio in ea fortuna esset, supra quam ne optare quidem auderet: etiam vt coram moneret senatum, vt Persei conatis obuiam iret. Orsus inde à Philippi consilijs, necem Demetrii filij retulit, aduersantis Romano bello. Bastarnarum gentem excitam sedibus suis, quorum auxilijs fretus in Italiam transiret. Hæc cum volutantem in animo, oppressum fato regnum ei reliquisse, quem infestissimum esse sensisset Romanis. Itaque Persea hæreditarium à patre relictum bellum, & simul cum imperio traditum, iam iam primùm alere ac fouere omnibus consilijs. Florere præterea iuuentute, quam stirpem longa pax ediderit: florere opibus regni, florere etiam ætate. Quæ cum corporis robore ac viribus vigeat, animum esse inueteratum diutina arte atque vsu belli. Iam inde à puero, patris contubernio, Romanis quoque bellis, non finitimis tantum assuetum, missum à patre in expeditiones multas, variasque. Iam ex quo ipse accepisset regnum, **E** multa quæ nō vi, non dolo, Philippus omnia expertus potuisset moliri, admirando rerum successu tenuisse. Accessisse ad vires eam, quæ longo tempore, multis magnisque meritis pareretur, authoritatem. Nam apud Græciæ atque Asiæ ciuitates, vereri maiestatem eius omnes. Nec pro quibus meritis, pro qua munificentia, tantum ei tribuatur, cernere: nec dicere pro certo posse, vtrum felicitate id quadam eius accidat: an, quod ipse vereatur dicere, inuidia aduersus Romanos fauorem illi conciliet. Inter ipsos quoque reges ingentem authoritate, Seleuci filiam duxisse eum non petentem, sed petitum vltro: sororem dedisse Prusiæ precanti ac oranti: celebratas esse vtrasque nuptias gratulatione donisque; innumerabiliū legationū, & velut auspiciis nobilissimis populis deductas esse. Bœotorum gentem captatam Philippo, nunquam
ad scri-

Locustæ agros Apulie depopulantur.

Eumenes Romam venit, & Persei consilijs dedit.

ad scribendum amicitiae foedus adduci potuisse: tribus nunc locis cum Per-
 seo foedus incisum literis esse: vno Thebis, altero ad Sidenum augustissimo &
 celeberrimo in templo, tertio Delphis. in Achaico concilio vero, nisi discus-
 sa res per paucos Romanum imperium intentantes esset, eò rem propè addu-
 ctam, vt aditus & in Achaia daretur. At herculè suos honores, cuius merita
 in eam gentem priuatim an publicè sint maiora, vix dici posset, partim deser-
 tos per incultum ac negligentiam, partim hostiliter sublatos esse. Iam Aeto-
 los quem ignorare in seditionibus suis non ab Romanis, sed à Perseo prae-
 sidium petiisse. His eum fultum societatibus atque amicitijs, eos domesticos
 apparatus belli habere, vt externis non egeat: triginta millia peditum, quin-
 que millia equitum: in decem annos frumentum prae parare, vt abstinere & g
 suo & hostium agro frumentandi causa possit. Iam pecuniam tantam habe-
 re, vt decem millia mercenariorum militum praeter Macedonum copias, sti-
 pendium in totidem annos prae paratum habeat: praeter annum quod ex
 metallis regijs capiat vectigal. Arma vel tribus tantis exercitibus in arma-
 mentaria congestisse. Iuuentutem, vt iam Macedonia deficiat, velut ex peren-
 ni fonte vnde hauriat, Thraciam subiectam esse. Reliquum orationis adhor-
 tatio fuit. Non ergo haec, inquit, incertis iactata rumoribus, & cupidius cre-
 dita, quia vera esse de inimico crimina volebam, adfero ad vos Patres conscri-
 pti, sed comperta & explorata, haud secus quam si speculator missus à vobis
 subiecta oculis referrem. Neque relicto regno meo, quod amplum & egre- h
 gium vos fecistis, mare tantum traiecissem, vt vana ad vos afferendo fidem
 abrogarem mihi. Cernebam nobilissimas Asiae & Graeciae ciuitates indies
 magis denudantes iudicia sua: mox si permetteretur, eò processuras, vnde re-
 ceptum ad poenitendum non haberent. Cernebam Persea non continentem
 se Macedoniae regno, alia armis occupantem: alia, quae vi subigi non possunt,
 fauore ac beneuolentia complectentem. Videbam quam impar esset fors,
 cum ille vobis bellum, vos ei securam pacem praestaretis. Quanquam mihi
 quidem non parare, sed gerere penè bellum videbatur. Abrupolim socium
 atque amicum vestrum regno expulit. Artetarum Illyrium, quia scripta ab
 eo quaedam vobis comperit, socium item atque amicum vestrum interfecit. I
 Euerfam & Callicritum Thebanos, principes ciuitatis, quia liberius aduersus
 eum in concilio Boeotorum locuti fuerant, delaturosque ad vos quae ageren-
 tur professi erant, tollendos curauit. Auxilium Bizantijs aduersus foedus tu-
 lit. Dolopiae bella intulit. Thessaliam & Doridem cum exercitu peruasit, vt
 in bello intestino deterioris partis auxilio meliorem affligeret. Confudit &
 miscuit omnia in Thessalia, Perræbiaque spe nouarum tabularum, vt manu
 debitorum obnoxia sibi optimates opprimeret. Haec cum vobis quiescen-
 tibus & patientibus fecerit, & concessam sibi Graeciam esse à vobis videat,
 pro certo habet, neminem sibi antequam in Italiam traiecerit, armatum oc-
 cursurum. Hoc quam vobis tutum aut honestum sit, vos videritis: ego cer- k
 tè mihi turpe esse duxi, prius Persea ad bellum inferendum, quam me socium
 ad praedicendum vt caueretis, venire in Italiam. Functus necessario mihi of-
 ficio, & quodam modo liberata atque exonerata fide mea, quid ultra facere
 possum, quam vti deos deasque precer, vt vos & vestrae Reipublicae, & nobis
 socijs atque amicis, qui ex vobis pendemus, consulatis? Haec oratio mouit
 patres conscriptos: cæterum in praesentia nihil, praeterquam fuisse in curia
 regem, scire quisquam potuit: eo silentio clausa curia erat. Bello denique
 perfecto, quaeque dicta ab rege, quaeque responsa essent, emanauere. Persei
 deinde regis legatis post paucos dies senatus datus est. Cæterum praeco-
 patis non auribus magis quam animis ab Eumene rege, omnis & defensio &
 depreca-

A deprecatio legatorum respuebatur: & exasperauit animos ferocia animi Har-
 pali, qui princeps legationis erat. Is velle quidem & laborare dixit regem, vt
 purganti se nihil hostile dixisse aut fecisse fides habeatur: cæterum si peruica-
 cius causam belli quæri videat, forti animo defensurum se. Martem commu-
 nem esse, & euentum incertum belli. Omnibus ciuitatibus Græciæ atque A-
 siæ curæ erat, quid Persei legati, quid Eumenes in senatu egisset: & propter ad-
 uentum eius, quem moturum aliquid rebantur, miserant pleræque ciuitates.
 B rege locum in senatu quærebat. Quod cum contigisset, libertate intempe-
 rantius inuectus in regem, quod Lyciorum gentem aduersus Rhodios con-
 citasset, grauiorque Asiæ esse quam Antiochus fuisset: popularem quidem ac
 gratam populis Asiæ (nam eo quoque iam fauor Persei venerat) orationem
 habuit: cæterum inuisam senatui, inutilemque sibi & ciuitati suæ. Eumeni
 verò conspiratio aduersus eum, fauorem apud Romanos fecit: ita omnes ei
 honores habiti, donaque quam amplissima data, cum sella curuli atq; ebur-
 neo scipione. Legationibus dimissis, cum Harpalus, quanta eximia celerita-
 te poterat, regressus in Macedoniam, nuntiaffet regi: nondum quidem pa-
 rantes bellum reliquisse se Romanos, sed ita infestos, vt facile appareret non
 C dilatuos: & ipse, præterquam quod & ita credebat futurum, iam etiam vo-
 lebat, in flore virium se credens esse. Eumeni ante omnes infestus erat: à cuius
 sanguine ordiens bellum, Euandrum Cretensem ducem auxiliorum, & Ma-
 cedonas tres assuetos ministerijs talium facinorum, ad cædem regis subor-
 nat: literasque eis dat ad Praxo hospitam, principem authoritate & opibus
 Delphorum. Satis constabat, Eumenem vt sacrificaret Apollini, Delphos
 ascensurum. Progressi cum Euandro insidiatores, nihil aliud ad peragendum
 inceptum, quam loci opportunitatem omnia circumeuntes quærebant.
 Ascendentibus ad templum à Cirra, priusquam perueniretur ad frequentia
 ædificijs loca, maceria erat ab læua semitæ paulum extans à fundamento, quā
 D singuli transfirent: dextra pars labe terræ in aliquantum altitudinis diruta erat.
 post maceriam se abdiderunt, gradibus astructis, vt ex ea velut è muro tela
 in prætereuntem conijcerent. Primo à mari circumfusa turba amicorum ac
 satellitum procedebat: deinde extenuabant paulatim angustia agmen. Vbi
 ad eum locum ventum est, quā singulis eundum erat, primus semitam in-
 gressus Pantaleon Aetoliæ princeps, cum quo institutus regi sermo erat. Tum
 insidiatores exorti saxa duo ingentia deuoluunt: quorum altero caput ictum
 E regi, altero humerus sopitus: ex semita procliui in decliue multis super
 prolapsus iam saxis congestis. & cæteri quidem etiam amicorum & satelli-
 tum postquam cadentem videre diffugiunt, Pantaleon constanter impau-
 dus mansit ad protegendum regem. Latrones cum breui circumitu mace-
 riæ decurrere ad conficiendum faucium possent, velut perfecta re in iugum
 Parnasi refugerunt eo cursu, vt cum vnus, non facile sequendo per inuia at-
 que ardua, moraretur fugam eorum, ne compresso indicium emanaret, oc-
 ciderint comitem. Ad corpus regis primò amici, deinde satellites ac serui con-
 currerunt: tollentes sopitum vulnere, ac nihil sentientem. viuere tamen ex
 calore & spiritu remanente in præcordijs senserunt: victurum exigua ac pro-
 pè nulla spes erat. Quidam ex satellitibus secuti latronum vestigia, cum vsque
 ad iugum Parnasi nequicquam fatigati peruenissent, re infecta redierunt. A-
 gressi facinus Macedones vt inconsultè, ita audacter cœptum, nec consultè
 & timidè reliquerunt. Compotem iam sui regem, amici postero die deferunt
 ad nauem:

Rhodiorum legatio.

Perseus ad Eumenis
cædē sceleratos quos-
dam subornat.Eumenes vulnera-
tur.

*Eumenes secretum cu-
ratur.*

*Rammius Brundusi-
nus Persei veneficia
detegit.*

*Perseus à senatu ho-
stis indicatur.*

*Ager Campanus à cen-
soribus fruendus lo-
catur.*

ad nauem: inde Corinthū, à Corintho per Isthmi iugum nauibus traductis, ad Aeginam traiciunt. Ibi adeò secreta eius curatio fuit, admittentibus nemi- nem, vt fama mortuum in Asiam perferret. Attalus quoque celerius quàm dignum concordia fraterna erat, credidit. Nam & cum vxore fratris, & præfecto arcis, tanquam iam haud dubius regni hæres est locutus. Quæ postea non fefellere Eumenem: & quanquam dissimulare & tacitè habere id pati- que statuerat, tamen in primo congressu non temperauit, quin vxoris peten- dæ præmaturam festinationem fratri obijceret. Romam quoque fama de morte Eumenis perlata est. Sub idem tempus C. Valerius ex Græcia, qui lega- tus ad visendum statum regionis eius, speculandaque consilia Persei regis missus erat, redijt: congruentiaque omnia criminibus ab Eumene allatis re- ferebat: simul & adduxerat secum Praxo à Delphis, cuius domus receptacu- lum latronum fuerat: & L. Rammium Brundusinum, qui talis indicij dela- tor erat. Princeps Brundusij Rammius fuit: hospitio quoque & duces Roma- nos omnes, & legatos, exterarum quoque gentium insignes, præcipuè regios, accipiebat. Ex eo notitia ei cum absente Perseo fuerat: literisque spem amici- tiæ interioris, magnæque inde fortunæ facientibus, ad regem profectus: bre- ui per familiaris haberi, trahi que magis quàm vellet in arcanos sermones est coeptus. Promissis enim ingentibus præmijs petere institit ab eo rex, quo- niam duces omnes legati que Romani hospitio eius vti assuescent, quibus eo- rum ipse scripsisset, vt venenum dandum curaret. Cuius scire se comparatio- nem plurimum difficultatis & periculi habere, pluribus conscijs comparari: euentu præterea incerto esse, vt aut satis efficacia ad rem peragendam, aut tuta ad rem celandam dentur. se daturum quod nec in dando, nec datum, vlllo signo deprendi posset. Rammius veritus ne si abnuisset, primus ipse ve- neni experimentum esset, facturum pollicitus proficiscitur. nec Brundusium antè redire, quàm conuento C. Valerio legato, qui circa Chalcidem esse di- cebatur, voluit. Ad eum primùm indicio delato, iussu eius Romam simul venit. Introductus in curiam, quæ acta erant exposuit. Hæc ad ea quæ ab Eu- mene delata erant accessere, quò maturius hostis Perseus iudicaretur: quip- pe quem nō iustum modò apparare bellum regio animo, sed per omnia clan- destina grassari scelera latrociniorum ac veneficiorum cernebant. Belli ad- ministratio ad nouos consules reiecta est: in præsentia tamen Cn. Sicinium Prætorem, cuius inter ciues & peregrinos iurisdictio erat, scribere milites pla- cuit, qui Brundusium ducti primo quoque tempore Apolloniam in Epirum traicerentur, ad occupandas maritimas vrbes, vbi cos. cui prouincia Mace- donia obuénisset, classem appellere tutò, & copias per commodum expone- re posset. Eumenes aliquandiu Aeginæ retentus periculosa & difficili cura- tione, cum primùm tutò potuit profectus Pergamum, præter pristinum o- dium, recenti etiam scelere Persei stimulante summa vi parabat bellum. Lega- ti eò ab Roma gratulantes quòd è tanto periculo euassisset, venerunt. Cum Ma- cedonicum bellum in annum dilatū esset, cæteris Prr. iam in prouincias pro- fectis, M. Iunius & Sp. Lucretius, quibus Hispaniæ prouinciæ obuenerant, fa- tigato sæpe idem petendo senatu, tandem peruicerunt, vt supplementum si- bi ad exercitum daretur. tria millia peditum, c. & quinquaginta equites in Ro- manas legiones: in socialem exercitum v. millia peditū, & ccc. equites im- perare socijs iussi. Hoc copiarum in Hispanias cum Prr. nouis portatum est. Eodem anno quia per recognitionem Posthumij cos. magna pars agri Cam- pani, quem priuati sine discrimine passim possederant, recuperata in publi- cum erat, M. Lucretius Tribunus plebis promulgauit, vt agrum Campanum censores fruendū locarent: quod factum tot annis post captam Capuam non fuerat,

A fuerat, ut in vacuo vagaretur cupiditas priuatorum. Cùm in expectatione senatus esset, bello & si non indicto, tamen iam decreto, qui regum suam, Persei qui secuturi amicitiam essent: legati Ariaratis, puerum filium regis secum adducentes Romam venerunt. Quorum oratio fuit, regem educandum filium Romam misisse, ut iam inde à puero assuesceret moribus Romanis, hominibusque. Petere, ut eum non sub hospitum modò priuatorum custodia, sed publicæ etiam curæ ac velut tutelæ vellent esse. Ea regis legatio grata senatui fuit. Decreuerunt ut Cn. Sicinius prætor ædes instructas locaret, ubi filius regis comitesque eius habitare possent. Et Thracum legatis apud se disceptantibus, & societatem amicitiamque petentibus, & quod petebant datum est, & munera binum millium æris summæ in singulos missa. Hos utique populos, quod ab tergo Macedonia Thracia esset, assumptos in societatem gaudebāt. Sed ut in Asia quoque & insulis explorata omnia essent, T. Claudium Neronem, M. Decimium legatos miserunt. Adire eos Cretam & Rhodum iusserunt, simul renouare amicitiam, simul speculari, num sollicitati animi sociorum ab rege Perseo essent. In suspensa ciuitate ad expectationem noui belli, nocturna tempestate * columna rostrata in Capitolio, bello Punico cos. cui collega Ser. Fuluius fuit, tota ad imum fulmine discussa est. Ea res prodigij loco habita, ad senatum relata est. Patres ad aruspices referre, & decemuiros adire libros iusserunt. Decemuiro lustrandum oppidum, supplicationem obsecrationemque habendam, victimis maioribus sacrificandum & in Capitolio Romæ & in Campania ad Mineræ promontorium renuntiarent. Ludos per decem dies Ioui opt. max. primo quoque die faciendos. Ea omnia cum cura facta. aruspices in bonum versurum id prodigium, prolationemque finium, & interitum perduellium portendi responderunt: quod ex hostibus spolia fuissent ea rostra, quæ tempestas disiecisset. Accesserunt quæ cumularent religiones animis. Saturniæ nuntiatum erat sanguine per triduum in oppido pluuisse: Calateiæ asinum tripedem natum, & taurum cum quinque vaccis vno ictu fulminis exanimatos: Oximi terra pluuisse. Horum quoque prodigiorum causa res diuinæ factæ, & supplicatio vnum diem feriæque habitæ. Consul

D les ad id tempus in prouincias non exierant: quia neque uti de M. Popilio referrent, senatui obsequiebantur, & nihil aliud decernere prius, statutum patribus erat. Aucta etiam inuidia est Popilij, literis eius, quibus iterum cum Statellatibus Liguribus proconsul pugnasse se scripsit, ac se decem millia eorum occidisse. Propter cuius iniuriam belli, cæteri quoque Ligurum populi ad arma ierunt. Tum verò non absens modò Popilius, qui deditis contra ius ac fas bellum intulisset, & pacatos ad rebellium incitasset: sed coss. quod non exirent in prouinciam, in senatu increpiti. Hoc consensu patrum accensi M. Martius Sermo, & Quintius Martius Scylla tribuni plebis & coss. multam se dicturos, nisi in prouinciam exirent, denuntiarunt: & rogationem, quam

E de Liguribus deditis promulgare in animo haberent, in senatu recitarunt. Sanciebatur ut qui ex Statellis deditis in libertatem restitutus ante Calendas Sextiles primas non esset, cuius dolo malo is in seruitutem venisset, ut iuratus senatus decerneret, qui eam rem quæreret, animaduerneretque. Ex auctoritate deinde senatus eam rogationem promulgarunt. Priusquam proficiscerentur coss. Caio Cicereio prætori prioris anni ad ædem Bellonæ senatus datus est. Is expositis, quas in Corsica res gessisset, postulatoque frustra triumpho: in monte Albano, quod iam in morem venerat, ut sine publica auctoritate fieret, triumphauit. Rogationem Martiam de Liguribus magno consensu plebes sciuit, iussitque ex eo plebescito Caius Licinius Pr. consuluit senatū, quem quærere ex rogatione vellet. Patres ipsum eum quærere iusserunt. Tum de-

Ariaratis legati Romam veniunt.

Thracum legati Romam missi.

Prodigia & eorum expiatio.

Inter senatū & Coss. de M. Popilio certamen.

Tribunorum plebis de Liguribus deditis rogatio.

Plebiscitum de Liguribus.

*Senatusconsultum de
Liguribus.*

*Carthaginienses lega-
ti de Masanissæ iniu-
rijs queruntur.*

*Gulussa Masanissæ fi-
lius.*

892
T. LIVII HIST. AB VRBE COND.
mum consules in provinciam profecti sunt, exercitumque à Marco Popilio
ceperunt. Neque tamen Marcus Popilius reverti Romam audebat, ne cau-
sam diceret adverso senatu, infestiore populo, apud Pretorem qui de quæstio-
ne in se posita senatum cõsulisset. Huic detrectationi eius Tribb. plebis alte-
rius rogationis denunciatione occurrerunt: ut si non ante Idus Nouembres
in urbem Romam introisset, de absente eo C. Licinius statueret ac iudicaret.
Hoc tractus vinculo cum redisset, ingenti cum invidia in senatum venit. Ibi
cum laceratus iurgiis multorum esset, senatusconsultum factum est, ut qui Li-
gurum post Q. Fulvium, L. Manlium coss. hostes non fuissent, ut eos C. Li-
cinius, Cn. Sicinius prætores in libertatem restituendos curarent, agrumque
ijs trans Padum cos. C. Popilius daret. Multa millia hominum hoc senatus-
consulto restituta in libertatem, transductisque Padum ager est assignatus. G
M. Popilius rogatione Martia bis apud C. Licinium causam dixit: tertio Pr. gra-
tia consulis absentis & Popiliæ familiæ precibus victus, Idibus Martijs adesse
reum iussit, quo die novi magistratus inituri erant honorem: ne diceret ius,
qui priuatus futurus esset. Ita rogatio de Liguribus arte fallaci elusa est. Lega-
ti Carthaginienses eo tempore Romæ erant, & Gulussa filius Masanissæ: inter
eos magnæ contentiones in senatu fuere. Carthaginienses querebantur, præ-
ter agrum, de quo antè legati à Roma qui in re præsentì cognoscerent, missi
essent, amplius septuaginta oppida castellaque agri Carthaginiensis biennio
proximo Masanissam vi atque armis possedisse. Id illi, cui nihil pensi sit, faci- H
le esse: Carthaginienses fœdere illigatos filere. Prohiberi enim extra fines ef-
ferre arma. Quanquam sciant in suis finibus, si inde Numidas pellerent, se ge-
sturos bellum: illo haud ambiguo capite fœderis deterreri, quo disertè veten-
tur cum socijs populi Romani bellum gerere. Sed iam ultra superbiam crude-
litatemque & avaritiam eius non pati posse Carthaginienses. missos esse qui
orarent senatum, ut trium harum rerum vnam ab se impetrari sinerent: ut vel
ex æquo apud socium populum, quid cuiusque esset, disceptarent: vel permit-
terent Carthaginiensibus, ut adversus iniusta arma pio iustoque se tutaren-
tur bello: vel ad extremum, si gratia plus quam veritas apud eos valeret, semel
statuerent, quid donatum ex alieno Masanissæ vellent. Modestius certè da-
turos eos, & scituros quid dedissent: ipsum nullum præterquam suæ libidinis
arbitrio, finem facturum. Horum si nihil impetrarent, & aliquod suum post
datam à P. Scipione pacem delictum esset, ipsi potius animadverterent in se.
Tutam servitutē se sub dominis Romanis, quam libertatē expositam ad iniu-
rias Masanissæ malle. Perire nanq; semel ipsis satius esse, quam sub acerbissimi
carnificis arbitrio spiritū ducere. Sub hæc dicta lachrymantes procubuerunt,
stratiq; humi, non sibi magis misericordiam quam regi invidiā concitarunt.
Interrogari Gulussam placuit, quid ad ea respōderet: aut si prius mallet, expro-
meret super qua re Romam venisset. Gulussa neque sibi facile esse dixit de ijs
rebus agere, de quibus nihil mandati à patre haberet: neque patri facile fuis- K
se mandare, cum Carthaginienses nec de qua re acturi essent, nec omnino
ituros se Romam indicauerint. In æde Aesculapij clandestinum eos per ali-
quot noctes consilium principum habuisse, vnde præterea legatos occultis
cum mandatis Romam mitti. Eam causam fuisse patri mittendi se Romam,
qui deprecaretur senatum, ne quid communibus inimicis criminantibus se
crederent, quem ob nullam aliam causam nisi propter constantem fidem er-
ga populum Romanum odissent. His vtrinque auditis, senatus de postulatis
Carthaginiensium consultus, respondere ita iussit: Gulussam placere extem-
plò in Numidiam proficisci, & nuntiare patri, ut de ijs, de quibus Carthagi-
nienses querantur, legatos quamprimum ad senatum mittat: denuntietque
Cartha-

A Carthaginienſibus, vt ad diſceptandū veniant. Si aliquid poſſent Maſaniſſæ honoris cauſa & feciſſe, & facturos eſſe: ius gratiæ non dare: agrum quā cuiuſque ſit poſſideri velle: nec nouos ſtatuere fines, ſed veteres obſeruari, in animo habere. Carthaginienſibus victis ſe & vrbes & agros cōceſſiſſe, non vt in pace eriperent per iniuriam, quæ iure belli non ademiſſent. Ita regulus Carthaginienſesque dimiſſi. Munera ex inſtituto data vtriſque, aliaque hospitalia comiter conſeruata. Sub idem tempus Cn. Seruilius Cepio, Ap. Claudius Cento, T. Annius Luſcus, legati ad res repetendas in Macedoniam, renuntiandamque amicitiam regis miſſi, redierunt: qui iam ſua ſponte inſeſtum Perſei ſenatum inſuper accenderunt, relatis ordine quæ vidiſſent, quæque audiſſent.

Romani legati è Macedonia reuersi.

B Vidisse se per omnes vrbes Macedonum summa vi parari bellum. Cùm ad regem peruenissent, per multos dies conueniendi eius potestatem non factam. Postremò cum desperato iam colloquio profecti essent, tum demum se ex itinere reuocatos, & ad eum introductos esse. Suæ orationis summam fuisse, fœdus cum Philippo ictum, cum ipso eo post mortem patris renouatum: in quo disertè prohiberi eum extra fines arma efferre, prohiberi socios P. R. lacerare bello. Exposita deinde ab se ordine, quæ ipsi nuper in senatu Eumenem vera omnia & comperta referentem audissent. Samothraciæ præterea per multos dies occultum cōsiliū cum legationibus ciuitatum Asiæ regem habuisse. Pro his iniurijs satisfieri senatum æquum censere, reddique sibi res

c socijsque suis, quas contra ius fœderis habeat. Regem ad ea primò accensum
 ira inclementer locutum, auaritiam superbiamq; Romanis obijcientem fre-
 quenter, quòd alij super alios legati venirent, speculari dicta factaq; sua, quod
 se ad nutum imperiumque eorum omnia dicere ac facere æquum censerent:
 postremò multum ac diu vociferatum, reuerti postero die iussisse, scriptum se
 responsum dare velle: tum ita sibi scriptum traditum esse. Fœdus cum patre
 iktum, ad se nihil pertinere. Id se renouari, non quia probaret, sed quia in no-
 ua possessione regni patienda omnia essent, passum. Si nouum fœdus secum
 facere vellent, conuenire prius de conditionibus debere: & si in animū indu-
 cerent, vt ex æquo fœdus fieret, & se visurum quid sibi faciundum esset, & il-

D los credere reipublicæ consulturos. Atque ita se proripuisse, & summoueri è
 regia omnes cœptos: tum se amicitiam & societatem renuntiasse. Qua voce
 eum accensum restitisse, atque voce clara denuntiasse sibi, vt triduo regni sui
 decederent finibus. Ita se profectos, nec sibi aut venientibus, aut manenti-
 bus quicquam hospitaliter aut benignè factum. Thessali deinde Aetoliq̃ue
 legati auditi. Senatui, vt scirent quamprimùm quibus ducibus vsura Respu-
 blica esset, literas mitti consulibus placuit: vt vter eorum esset, Romam ad ma-
 gistratus creandos veniret. Nihil magnoperè quod memorari attineat reipu-
 blicæ eo anno consules gesserant: magis è republica visum erat, comprimi ac
 sedari exasperatos Ligures. Cùm Macedonicum bellum expectaretur, Gen-

Etium quoque Illyriorum regem suspectum Iffenses legati fecerunt: simul quæ-
sti fines suos secundo populatum: simul nuntiantes, vno animo viuere Ma-
cedonum atque Illyriorum regem, cōmuni consilio parare Romanis bellum:
& specie legatorum Illyrios speculatores Romæ esse, Perseo authore missos,
vt quid ageretur scirent: Illyrij vocati in senatū: qui cū legatos se esse missos
ab rege dicerent ad purganda crimina, si qua de rege Iffenses deferrent: quæsi-
tum, ecquid ita non adissent magistratum, vt ex instituto loca lautia accipe-
rent: sciretur denique venisse eos, & super qua re venissent. Hæsitantibus in re-
sponso, vt curia excederent dictum: responsum tanquam legatis, vt qui adire
senatum non postulassent, dari non placuit: mittendosque ad regem legatos
censuerunt, qui nuntiarent, qui socij quererentur apud senatum exultum à
rege

Illyrij legari.

*Ad Illyriorum regē
legati à senatu missi.*

*Belli apparatus ad-
uersus Persea.*

*Cn. Sicinius provin-
ciam Macedoniā ob-
tinere iubetur.*

rege agrum. non æquum eum facere, qui ab socijs suis non abstineret iniu-
riam. In hanc legationem missi, A. Terentius Varro, C. Pletorius, C. Cicereius.
Ex Asia qui circa socios reges missi erant legati redierunt, qui renuntiarent,
Eumenem in ea, Antiochum in Syria, Ptolemæum in Alexandria sese conue-
nisse. Omnes sollicitos legationibus Persei, sed egregiè in fide permanere, pol-
licitosque omnia, quæ P. R. imperasset præstaturus. & ciuitates socias adisse.
cæteras satis fidas, solos Rhodios fluctuantes & imbutos Persei consilijs inue-
nisse. Venerāt Rhodij legati ad purganda ea quæ vulgo iactari de ciuitate scie-
bant: cæterum senatum ijs dari, cum noui consules magistratum inissent, pla-
cuit. Belli apparatus non differendum censuerunt. C. Licinio Prætori nego-
tium datur, vt ex veteribus quinquereimibus in naualibus Romæ subductis, G
quæ possent vsui esse reficeret, pararetq; naues quinquaginta. Si quid ad eum
numerus explendum deesset, C. Memmio collegæ in Siciliam scriberet, vt
eas quæ in Sicilia naues essent, reficeret atq; expediret, vt Brundisium primo
quoque tempore mitti possent. Socios nauales libertini ordinis in viginti &
quinq; naues ex ciuibus Romanis C. Licinius Prætor scribere iussus, in quin-
que & viginti parem numerum Cn. Sicinius socijs imperaret: idem Prætor
peditum VIII. millia, CCCC. equites à socijs Latini nominis exigeret. Hunc
militem qui Brundisij acciperet, atque in Macedoniam mitteret, A. Attilius
Serranus, qui priore anno Prætor fuerat, deligitur: Cn. Sicinius Pr. qui exerci-
tum paratum ad traiiciendum haberet. C. Popilio C. O. S. ex autoritate sena-
tus C. Licinius Pr. scribit, vt & legionem secundam quæ maximè veterana in
Liguribus erat, & socios Latini nominis quatuor millia peditum, CC. equites
Idibus Februarijs Brundisij adesse iuberet. Hac classe & hoc exercitu Cn. Sici-
nius prouinciam Macedoniā obtinere, donec successor veniret iussus, proro-
gato in annum imperio. Ea omnia quæ senatus censuit impigrè facta sunt.
Duodequadraginta quinquereimes ex naualibus deductæ: qui deduceret eas
Brundisium, L. Porcius Licinius præpositus: duodecim ex Sicilia missæ. Ad
frumentum classi exercituique coemendum in Apuliam Calabriamque tres
legati missi, Sex. Digitius, T. Iuencius, M. Cæcilius. Ad omnia præparata Cn.
Sicinius Prætor paludatus ex vrbe profectus, Brundisium venit. Exitu propè
anni C. Popilius C. O. S. Romam redijt, aliquanto serius quàm senatus censue-
rat: cui primo quoque tempore magistratus creare, cum tantum bellum im-
mineret, iussum erat. Itaque non secundis auribus patrum auditus est C. O. S.
cum in æde Bellonæ de rebus in Liguribus gestis differeret: succlamationes
frequentes erant, interrogationesque, cur scelere fratris oppressos Ligures in
libertatem non restituisset. Comitia consularia in quam edicta erant diem ad
XII. Calend. Mart. sunt habita. Creati C. O. S. S. P. Licinius Crassus, C. Cassius Lon-
ginus. Postero die prætores facti, C. Sulpitius Galba, L. Furius Philus, L. Canu-
leius Diues, C. Lucretius Gallus, C. Caninius Rebilus, L. Iunius Annalis. His
prætoribus prouinciæ decretæ, duè iure Romæ dicendo, Hispania, & Sicilia, &
Sardinia, vt vni fors integra esset, quod senatus censuisset. C. O. S. designatis im-
perauit senatus, vt qua die magistratum inissent, hostijs maioribus ritè macta-
tis precarentur, vt quod bellum P. R. in animo haberet gerere, vt id prosperum
eueniret. Eodem die decreuit senatus, vt C. Popilius C. O. S. ludos per decem
dies Ioui Opt. Max. voueret, donaque circa omnia puluinaria dari, si Respu-
blica decem annos in eodem statu fuisset. Ita vt censuerant, in Capitolio vo-
uit C. O. S. ludos fieri, donariaq; dari, quanta ex pecunia decreisset senatus: cum
centum & quinquaginta non minus adessent, præeunte verba Lepido ponti-
fice maximo id votum susceptum est. Eo anno sacerdotes publici mortui, L.
Aemilius Pappus decemuir sacrorū, & Q. Fuluius Flaccus pontifex, qui prio-
re anno

Are anno fuerat censor. Hic foeda morte perijt. Ex duobus filiis eius qui tum in Illyrico militabant, nuntiatum, alterum decessisse, alterum graui & periculo-
 so morbo ægrum esse. Obruit animum simul luctus, metusq; : manè ingressi cubiculum serui, laqueo dependentem inuenere. Erat opinio, post censuram minus compotem fuisse sui: vulgo Iunonis Laciniae iram ob spoliatum templum alienasse mentem ferebant. Suffectus in Aemylij locum decemuir M. Valerius Messala, in Fuluij pontifex Cn. Domitius Aenobarbus, oppidò adolescens sacerdos lectus. P. Licinio, C. Cassio coss. non vrbs tantum Roma, nec terra Italia, sed omnes reges ciuitatesque, quæ in Europa, quæque in Asia erant, conuerterant animos in curam Macedonici ac Romani belli. Eume-
B nem cum vetus odium stimulabat, tum recens ira, quod scelere eius propè vt victima mactatus Delphis esset. Prusias Bithyniae rex statuerat abstinere armis, euentumq; expectare. Nam neque pro Romanis se æquum censere aduersus fratrem vxoris arma ferre: & apud Persea victorē veniam per sororem impetrabilem fore. Ariarates Cappadocum rex præterquam quod Romanis suo nomine auxilia pollicitus erat, ex quo est iunctus Eumeni affinitate in omnia belli pacisque se consociauerat consilia. Antiochus imminebat quidem Aegypti regno, & pueritiam regis, & inertiam tutorum spernens, & ambigendo de Coelesyria causam belli se habiturum existimabat, gesturumque sine vlllo impedimento, occupatis Romanis in Macedonico bello, id bellum:
C tamen omnia & per suos legatos senatui, & ipse legatis eorum eximiè pollicitus erat. Ptolemæus propter ætatem alieni etiam tum arbitrij erat: tutores & bellum aduersus Antiochum parabant, quo vindicarent Coelesyriam, & Romanis omnia pollicebantur ad Macedonicum bellum. Masaniissa & frumento iuuabat Romanos, & auxilia cum elephantis, Misagenemque filium mittere ad bellum parabat. Consilia autem in omnem fortunam ita disposita habebat. Si penes Romanos victoria esset, suas quoque in eodem statu mansuras res, neq; vltra quidquam mouendum: non enim passuros Romanos vim Carthaginiensibus afferri. Si fractæ essent opes Romanorum, quæ tum protegerent Carthaginienses, suam omnem Africam fore. Gentius rex
D Illyriorum fecerat potius cur suspectus esset Romanis, quàm satis statuerat vtram foueret partem: impetuque magis quàm consilio ijs aut illis se adiuncturus videbatur. Cotys Thrax Odrysarum rex euidenter Macedonum partis erat. Hæc sententia regibus cum esset de bello, in liberis gentibus populisq; plebs vbiq; omnis fermè, vt solet, deterioribus erat ob regem Macedonesq; inclinata: principum diuersa cerneret studia. Pars ita in Romanos effusi erant, vt authoritatem immodico fauore corrumpere: pauci ex ijs iustitia imperij Romani capti: plures ita, si præcipuam operam nauassent, potentes sese in ciuitatibus suis futuros rati. Pars altera regiae adulationis erat, quos æs alienum & desperatio rerum suarum eodem manente statu, præcipites ad nouan-
E da omnia agebat: quosdam ventosum ingenium, quia Perseus magis auræ popularis erat. Tertia pars optima eadem & prudentissima, si vtique optio domini potioris daretur, sub Romanis quàm sub rege malebat esse: si liberum inde arbitrium fortunæ esset, neutram partem volebant potentiorē altera oppressa fieri: sed illibatis potius viribus vtriusque partis, pacem ex eo manere: ita inter vtrosque optimā conditionem ciuitatum fore, protegente altero: semper inopē ab alterius iniuria. Hæc sentientes, certamina fautorū vtriusq; partis taciti ex tuto spectabant. coss. quo die magistratum inierunt ex s. c. cum circa omnia fana in quibus lectisternium maiorem partē vni esse solet, maioribus hostijs immolassent, inde preces suas acceptas ab dijs immortalib. ominati, senatui ritè sacrificatū, precationemq; de bello factā renuntiarunt.

Q. Fuluij Flacci pontificis mors foeda.

Eumenes Asia rex.

Prusias rex Bithyniae.

Ariarates Cappadocum rex.

Antiochus Syriae rex.

Ptolemæus Aegypti rex.

Masaniissa rex Numidia.

Gentius Illyriorū rex.

Cotys Odrysarum regulus.

Ciuitatū de bello Macedonico diuersa studia.

A COS. reijciebant. Eorum cognitionem esse debere, quibus delectus quibusque bellum mandatum esset. Cæteri cognituros se de quo appellati essent aiebant: & si iniuria fieret, auxilium ciuibus laturos. Ad subsellia Trib. res agebatur. Eò M. Popilius consularis aduocatus, centuriones, & consul venerunt. COS. inde postulanti vt in concione ea res ageretur, populus in concionem aduocatus. Pro centurionibus M. Popilius, qui biennio antè consul fuerat, ita verba fecit: Militares homines, & stipendia iusta, & corpora & ætate & assiduis laboribus confecta habere: nihil recusare tamen, quo minus operam reipub. dent: id tantum deprecari, ne inferiores ijs ordines quam quos cum militassent, habuissent, attribuerentur. P. Licinius COS. S. C. recitari iussit. Primum,

B quod bellum senatus Perseo iussisset: deinde quod veteres centuriones quamplurimum ad id bellum scribi censuisset: nec ulli, qui non maior annis quinquaginta esset, vacationem militie esse. Deprecatus est deinde, ne nouo bello, tam propinquo Italiae, aduersus regem potentissimum, aut tribunos militum delectum habentes impedirent, aut prohiberent COS. quem cuique ordinem assignari è repub. esset, eum assignare. Si quid in ea re dubium esset, ad senatum reijcerent. Postquam COS. quæ voluerat dixit, Sp. Ligustinus ex eo numero qui Trib. plebis appellauerant, à COS. & ab tribunis petijt, vt sibi paucis ad populum agere liceret. Permissu omnium ita locutus fertur: Sp. Ligustinus tribus

C Crustuminae ex Sabinis sum oriundus, Quirites. Pater mihi iugerum agri reliquit, & paruum tugurium, in quo natus educatusque sum, hodieque ibi habito. Cum primum in ætatem veni, pater mihi vxorem, fratris sui filiam dedit: quæ secum nihil attulit præter libertatem, pudicitiamque, & cum his fecunditatem quanta vel in diti domo satis esset. Sex filij nobis, duæ filiae sunt utraque iam nuptæ. Filij IIII. togas viriles habent, duo prætextati sunt. Miles sum factus, P. Sulpitio, C. Aurelio COS. In eo exercitu, qui in Macedoniam est transportatus, biennium miles gregarius fui aduersus Philippum regem: tertio anno virtutis causa mihi T. Quintius Flaminius decimum ordinem hastatum assignauit. Deuicto Philippo Macedonibusque, cum in Italiam portati ac dimissi essemus, continuo miles voluntarius cum M. Porcio COS. in Hispaniam sum profectus.

D Neminem omnium imperatorum qui viuant, acriorem virtutis spectatorem ac iudicem fuisse sciunt, qui & illum & alios duces longa militia experti sunt. Hic me imperator dignum iudicauit, cui primum hastatum prioris centuriae assignaret. Tertiò iterum voluntarius miles factus sum in eum exercitum, qui aduersus Aetolos & Antiochum regem est missus. à M. Cælio mihi primus princeps prioris centuriae est assignatus. Expulso rege Antiocho, subactis Aetolis reportati sumus in Italiam, & deinceps bis quæ annua merebant legiones stipendia feci. Bis deinde in Hispania militauimus, semel Q. Fulvio Flacco, iterum Tib. Sempronio Graccho Prætoris. à Flacco inter cæteros, quos virtutis causa secum ex prouincia ad triumphum deducebat, deductus sum: à Tib. Graccho rogatus in prouinciam ij. Quater intra paucos annos primum pilum duxi. quater & tricies virtutis causa donatus ab imperatoribus sum. sex ciuicas coronas accepi. XXII. stipendia annua in exercitu emerita habeo, & maior annis sum quinquaginta. Quod si mihi nec stipendia omnia emerita essent, nec dum ætas vacationem daret, tamen cum quatuor milites pro me vno vobis dare P. Licini possem, æquum erat me dimitti. Sed hæc pro causa mea dicta accipiatis velim: ipse me, quoad quisquam qui exercitus scribit idoneum militem iudicabit, nunquam sum excusaturus. Ordinem quo me dignum iudicent Tribb. militum, ipsorum est potestatis: ne quis me virtute in exercitu præstet, dabo operam: vt semper ita fecisse me & imperatores mei, & qui vnà stipendia fecerunt, testes sunt. Vos quoque æquum est commilitones, &

si appel-

Sp. Ligustini centurionis ad populum oratio.

Legati à Perseo Romanam missi

Romani legati in Græciam missi.

si appellationis vobis vsurpatis ius, cum adolescentes nihil aduersus magistratum senatusque authoritatem vsquam feceritis, nunc quoque in potestate senatus ac consulum esse, & omnia honesta loca ducere, quibus rempublicam defensuri sitis. Hæc ubi dixit, collaudatum multis verbis consul ex concione in senatum duxit. Ibi quoque ei ex authoritate senatus gratiæ actæ, tribuni que militares in legione prima primum pilum virtutis causa ei assignarunt. Cæteri centuriones omissa appellatione, ad delectum obedienter responderunt. Quo maturius in prouincias magistratus proficiscerentur, Latinæ Calend. Iunijs fuere: eoq; solenni perfecto C. Lucretius Pr. omnibus quæ ad classem opus erant premissis, Brundisium est profectus. Preter eos exercitus quos Coss. comparabant, C. Sulpitio Galbæ Pr. negotium datum, ut quatuor legiones scriberet urbanas, iusto numero peditum equitumque: ijsq; iiii. Trib. militum ex senatu legeret qui præessent. Socijs Latini nominis imperaret xv. milia peditum, m. & cc. equites. Is exercitus uti paratus esset, quod senatus censuisset. P. Licinio Coss. ad exercitum ciuilem socialemq; petenti addita auxilia, Ligurum mm. Cretenses sagittarij incertus numerus, quantum rogati auxilia Cretenses misissent. Numidæ item equites, elephantique. In eam rem legati ad Masanissam Carthaginiensesque missi, L. Posthumius Albinus, Q. Terentius Culleo, C. Aburius. In Cretâ item legatos tres ire placuit, A. Posthumium Albinum, C. Decium, A. Licinium Neruam. Per idem tempus legati ab rege Perseo venerunt. Eos in oppidum intromitti non placuit, cum iam bellum regiorum & Macedonibus, & senatus decreisset, & populus iussisset. in ædem Bellonæ in senatum introducti, ita verba fecerunt: Mirari Persea regem, quid in Macedoniam exercitus transportati essent. Si impetrari à senatu posset, ut iureuocentur, regem de iniurijs, si quas socijs factas quererentur, arbitratus senatus satisfacturum esse. Sp. Caruilius, ad eam ipsam rem ex Græcia remissus ab Cn. Sicinio, in senatu erat. Is Perræbiam expugnatam armis, Thessaliæ aliquot vrbes captas, cætera quæ aut ageret, aut pararet rex, cum argueret: respondere ad ea legati iussi. postquam hæsitabant, negantes sibi ultra quicquam mandatum esse: iussi renuntiare regi, Coss. P. Licinium breui cum exercitu futurum in Macedonia esse. Ad eum, si satisfacere in animo esset, mitteret legatos: Romam quod præterea mitteret non esse, neminem eorum per Italiam ire liciturum. Ita dimissis, P. Licinio Coss. mandatum, intra xi. diem iuberet eos Italia excedere: & Sp. Caruilius mitteret, qui donec nauem conscendissent, custodiret. Hæc Romæ acta nondum profectis in prouinciam Coss. Iam Cn. Sicinius, qui priusquam magistratu abiret, Brundisium ac classem & ad exercitum præmissus erat, traiectis in Epirum v. milia peditum, ccc. equites, ad Nymphæum in agro Apolloniati castra habebat. Inde tribunos cum duobus millibus militum, ad occupanda Dassaretiorum & Illyriorum castella, ipsis accersentibus præsidia, ut tutiores à finitimorum impetu Macedonum essent, misit. Paucis post diebus Q. Martius, A. Attilius, & P. & Ser. Cornelij Lentuli, & L. Decimius, legati in Græciam missi, Corcyram peditum mille secum aduexerunt: ibi inter se & regiones quas obiret, & milites diuiserunt. Decimius missus est ad Gentium regem Illyriorum, quem, si aliquem respectum amicitiae eum habere cerneret, tentare: aut etiam ad belli societatem pellicere, iussus. Lentuli in Cephalleniam missi, ut in Peloponnesum traicerent, oramq; maris in occidentem versi ante hyemem circumirent. Martio & Attilio Epirus, Aetolia & Thessalia circum-eundæ assignantur. Inde Boeotiam atque Eubœam aspicere iussi, tum in Peloponnesum traicere: ibi congressuros se cum Lentulis constituunt. Priusquam digrederentur à Corcyra, literæ à Perseo allatæ sunt: quibus quærebat, quæ causa Romanis aut in Græciam traiciendi copias, aut vrbes occupandi esset.

A esset. Cui rescribi nihil placuit: nuntio ipsius qui literas attulerat dici, præsi-
 dij causa ipsarum urbium Romanos facere. Lentuli circumeuntes Pelopon-
 nesi oppida, cum sine discrimine omnes ciuitates adhortarentur, ut quo ani-
 mo, qua fide adiuuissent Romanos Philippi primum, deinde Antiochi bello,
 eodem aduersus Persea iuuarent: fremitum in concionibus audiebant: Achæis
 indignantibus eodem se loco esse (qui omnia à principiis Macedonici belli
 præstitissent Romanis, & Macedonum Philippi bello hostes fuissent) quo Mes-
 senij atque Elij, qui pro Antiocho hoste arma aduersus populum Romanum
 tulissent: ac nuper in Achaicum contributi concilium, velut præmium belli
 se victoribus Achæis tradi quererentur. Martius & Attilius ad Gitanas Epiri.
B oppidum decem millia ab mari cum ascenderent, concilio Epirotarum habi-
 to cum magno omnium assensu auditi sunt: & quadringentos iuuentutis eo-
 rum in Orestas, ut præsidio essent liberatis ab se Macedonibus, miserunt. In-
 de in Aetoliam progressi, ac paucos ibi morati dies, dum in prætoris mortui
 locum alius sufficeretur, & Lycisco præfecto, quem Romanorum fauere rebus
 satis compertum erat, transierunt in Thessaliam. Eo legati Acarnanum, & Bœo-
 torum exules venerunt. Acarnanes nuntiare iussi, quæ Philippi primum, An-
 tiochi deinde bello decepti pollicitationibus regis aduersus P. R. commisissent,
 ea corrigendi occasionem illis oblatam. Si male meriti clementiam P. R. exper-
 ti essent, bene merendo liberalitatem experirentur. Bœotis exprobratum, fo-
C cietatem eos cum Perseo iunxisse. ijs cum culpam in Ismeniam principem al-
 terius partis conferrent, & quasdam ciuitates dissentientes in causam deductas:
 apparitum id esse, Martius respondit. Singulis enim ciuitatibus de se ipsis
 consulendi potestatem facturos. Thessalorum Larissæ fuit concilium. Ibi &
 Thessalis benigna materia gratias agendi Romanis pro libertatis munere fuit:
 & legatis, quod & Philippi prius & post Antiochi bello enixe adiuti à gente
 Thessalorum essent. hac mutua commemoratione meritorum accensi animi
 multitudinis ad omnia decernenda quæ Romani vellent. Secundum hoc con-
 cilium legati à Perseo rege venerunt, priuati maxime hospitij fiducia, quod ei
 paternum cum Martio erat. Ab huius necessitudinis commemoratione or-
D si, petierunt legati, in colloquium veniendi rei potestatem faceret. Martius
 & se ita à patre suo accepisse dixit, amicitiam hospitiumque cum Philippo fuisse:
 minime immemorem necessitudinis eius legationem eam suscepisse. Col-
 loquium, si satis commodè valeret, non fuisse dilaturum: nunc, ubi primum
 posset, ad Peneum flumen, quæ transitus ab Omolio Dium esset, præmissis
 qui nuntiarent regi, venturos. Et tum quidem ab Dio Perseus in interiora re-
 gni recepit se, leui aura spei obiecta, quod Martius ipsius causa suscepisse se le-
 gationem dixisset. Post dies paucos ad constitutum locum venerunt. Ma-
 gnus comitatus fuit regius, cum amicorum, tum satellitum turba stipante:
 non minore agmine legati venerunt, & ab Larissa multis prosequantibus, &
E legationibus ciuitatum, quæ conuenerant Larissam, & renuntiare domum
 certa quæ audissent volebant. Inerat cura insita mortalibus videndi congre-
 dientes nobilem regem, & populi principis terrarum omnium legatos. Post-
 quam in conspectu steterunt dirimente amne, paulisper internuntiando cun-
 ctatio fuit, utri transgrederentur: aliquid illi regie maiestati, aliquid hi P. R. no-
 mini, cum præsertim Perseus petisset colloquium, existimabant deberi, ioco
 etiam Martius cunctantes mouit. Minor, inquit, ad maiorem, & (quod Phi-
 lippo ipsi cognomen erat) filius ad patrem transeat. Facile persuasum id re-
 gis est. Aliud deinde ambigebatur, cum quam multis transiret. Rex cum om-
 ni comitatu transire æquum censebat: legati vel cum tribus venire iube-
 bant, vel si tantum agmen traduceret, obsides daret, nihil fraudis fore in collo-
 quio,

*Persei & Martij le-
 gati Romani collo-
 quium.*

*Martij legati Roma-
ni ad Persea oratio.*

Persei responsio.

quio. Hippian & Pantaucum, quos & legatos miserat, principes amicorum & obsides dedit. Nec tam in pignus fidei obsides desiderati erant, quàm ut approbaret socijs, nequaquam ex dignitate pari congregi regem cum legatis. Salutatio non tanquam hostium, sed hospitalis ac benigna fuit, positisque sedibus confederunt. Cum paulisper silentium fuisset: Expectari nos, inquit Martius, arbitror, ut respondeamus literis tuis quas Corcyram misisti: in quibus quæris, quid ita legati cum militibus venerimus, & præsidia in singulas vrbes dimittamus. Ad hanc interrogationem tuam, & non respondere vereor, ne superbum sit: & vera respondere, ne nimis acerbum audienti tibi videatur. Sed cum aut verbis castigandus aut armis sit, qui foedus rumpit: sicut bellum aduersus te alij quàm mihi mandatum malim, ita orationis acerbitas aduersus hospitem, utcunque est, subibo: sicut medici, cum salutis causa tristiora remedia adhibent. Ex quo regnum adeptus es, unam rem te quæ facienda fuerit, senatus fecisse censet, quod legatos Romam ad renouandum foedus miseris, quod tamen ipsum tibi fuisse non renouandum iudicat potius quàm cum renouatum esset violandum. Abrypolim socium atque amicum populi Romani regno expulisti. Artetari interfectores, ut cæde (ne quid ultra dicam) lætatum appareret, recepisti: qui omnium Illyriorum fidissimum Romano nomini regulum occiderant. Per Thessaliam & Maliensem agrum cum exercitu contra foedus Delphos isti. Byzantijs item contra foedus misisti auxilia. Cum Bœotijs socijs nostris secretam tibi ipsi societatem, quam non licebat, iureiurando pepigisti. Thebanos legatos Euerfam & Callicritum venientes à nobis, quærere malo quis interfecerit, quàm arguere. In Aetolia bellum intestinum & cædes principum, per quos nisi per tuos factæ videri possunt? Dolopes à te ipso euastati sunt. Eumenes rex ab Roma cum in regnum rediret, propè ut victima Delphis in sacrato loco ante aras mactatus, quem insimulet, piget referre: quæ hospes Brundisius occulta facinora indicet, certum habeo & scripta tibi omnia ab Roma esse, & legatos tuos renuntiasse. Hæc ne dicerentur à me, vno modo vitare potuisti, non quærendo quam ob causam exercitus in Macedoniam traicerentur, aut præsidia in sociorum vrbes mitteremus. Quærenti tibi, superbius tacuissimus, quàm vera respondimus. Equidem pro paterno nostro hospitio faueo orationi tuæ, & opto ut aliquam mihi materiam præbeas agenda tuæ apud senatum causæ. Ad ea rex: Bonam causam, si apud iudices æquos ageretur * apud eosdem & accusatores & iudices agam. Eorum autem quæ obiecta sunt mihi, partim ea sunt quibus nescio an gloriari debeam, partim quæ fateari non erubescam, partim quæ verbo obiecta, verbo negare sit. Quid enim, si legibus vestris hodie reus sim, aut index Brundisius, aut Eumenes mihi obijciat, ut accusare potius verè, quàm conuiciari videantur? Scilicet nec Eumenes, cum tam multis grauis publicè ac priuatim sit, alium quàm me inimicum habuit: neque ego potiorum quenquam ad ministeria facinorum, quàm Rammium, quem neque vnquam antè videram, nec eram postea visurus, inuenire potui: & Thebanorum, quos naufragio perisse constat, & Artetari cædis mihi reddenda ratio est: in qua tamen nihil ultra obijcitur, quàm interfectores eius in regno exulasse meo. Cuius conditionis iniquitatem ita non sum recusaturus, si vos quoque accipitis, quicunque exules in Italiam aut Romam se contulerunt, his facinorum, propter quæ damnati sunt, auctores vos fuisse fateamini. Si hoc & vos recusabitis, & omnes aliæ gentes, ego quoque inter cæteros ero. Et herculè quid attinet cuiquam exilium patere, si nusquam exuli futurus locus est? Ego tamen istos, ut primum in Macedonia esse admonitus à vobis comperi, requisitos abire ex regno iussi, & in

perpe-

A perpetuum interdixi finibus meis. Et hæc quidem mihi tanquam causam dicenti reo obiecta sunt: illa tanquam regi, & quæ de fœdere quod mihi est vobiscum, disceptationē habeant. Nam si est in fœdere ita scriptum, vt ne si bellum quidem quis inferat, tueri me regnumque meum liceat: mihi fatendum est, quod me armis aduersus Abrypolim socium populi Romani defenderim, fœdus violatum esse. Sin autem hoc & ex fœdere licuit, & iure gentium ita comparatum est, vt arma armis propulsentur: quid tandem me facere decuit, cum Abrypolis fines mei regni vsque ad Amphipolim peruastasset, multa libera capita, magnam vim Mancipiorum, multa millia pecorum abegisset? Quiescerem & paterer, donec Pellam & in regiam meam armatus peruenisset? At enim bello quidem iusto sum persecutus: sed vinci non oportuit eum, neque ea quæ victis accidunt pati: quorum casum cum ego subierim, qui sum armis laceffit, qui potest queri sibi accidisse, qui causa belli fuit? Non sum eodem modo defensurus, Romani, quod Dolopas armis coercuerim: quia & si non merito eorum, iure feci meo: cum mei regni, meæ ditionis essent, vestro decreto patri attributi meo. Nec, si causa reddenda sit, non vobis, nec fœderatis, sed ijs qui ne in seruos quidē sæua atque iniusta imperia probant, plus æquo & bono sæuisse in eos videri possum: quippe Euphranorē præfectum à me impositum ita occiderunt, vt mors poenarū eius leuissima fuerit. Ac cum processissem inde ad visendas Larissam & Antrona & Pylleon, quo in propinquo multò antè debita vota persoluerē, Delphos sacrificandi causa ascendi. Et hic criminis augendi causa cum exercitu me fuisse adiicitur: scilicet, vt quod nunc vos facere queror, vrbes occuparem, arcibus imponerem præsidia. vocate in concilium Græciæ ciuitates, per quas iter feci: queratur vnusquilibet militis mei iniuriam, non recusabo quin simulato sacrificio aliud petisse videar. Actolis & Byzantijs præsidia misimus, & cum Bœotis amicitiam fecimus. Hæc qualiacunque sunt, per legatos meos non solum indicata, sed etiam excusata sunt sæpe in senatu vestro: vbi aliquos ego disceptatores, nō tam æquos quàm te Q. Marti patrum amicum & hospitem, habebam. Sed nondum Romam accusator Eumenes venerat, qui calumniando omnia detorquendoque suspecta & inuisa efficeret: & persuadere vobis conaretur, non posse Græciam in libertate esse, & vestro munere frui, quoad regnum Macedoniae incolume esset. Circumagetur hic orbis: erit mox qui arguat, nequicquam Antiochum vltra iuga Tauri remotum: grauiorem multo Asiæ, quam Antiochus fuerit, Eumenem esse: nec conquirere socios vestros posse, quoad regia Pergami sit: eam arcem supra capita finitimarum ciuitatum impositam. Ego hæc Q. Marti & A. Attili, quæ aut à vobis obiecta, aut purgata à me sunt, talia esse scio, vt aures, vt animi audientium sint: nec tam referre, quid ego aut quamente fecerim, quàm quomodo id vos factum accipiat. Conscius mihi sum, nihil me scientē deliquisse: & si quid fecerim imprudentia lapsus, corrigi me ac emendari castigatione hac posse. Nihil certè insanabile, nec quod bello & armis persequendum esse censeatis, commisi. Aut frustra clementiæ grauitatisque vestræ fama vulgata per gentes est, si talibus de causis, quæ vix querela & expostulatione dignæ sunt, arma capitis, & regibus socijs bella inferatis. Hæc dicenti tum assensus Martius, author fuit mittendi Romam legati, cum experienda omnia ad vltimum, nec pretermittendū spem vllam censeat. reliqua consultatio erat, quonam modo tutum iter legatis esset. ad id cum necessaria petitio induciarum videretur, cuperetque Martius, neque aliud colloquio petisset, grauatè & in magnam gratiam petentis concessit. Nihil enim satis paratum ad bellum in præsentia habebant Romani, non exercitum, non ducem: cum Perseus, ni spes vana pacis occæcasset consilia: omnia.

Inducie inter Perseum
& Romanos.

Thebanorum seditio.

*Thebani Romanas
partes sequuntur.*

*Romana legatio ad
Asiaticas insulas.*

Rhodij.

præparata atque instructa haberet, & suo maximè tempore atque alieno ho-
 stibus incipere bellum posset. Ab hoc colloquio, fide induciarum interposi-
 ta, legati Romani in Bœotiâ comparati sunt. Ibi iam motus cœperat esse, dis-
 cedentibus à societate communis consilij Bœotorum quibusdam populis: ex
 quo renuntiatum erat, respondisse legatos, apparituum quibus populis pro-
 priè societatem cum rege iungi displicuisset. Primi à Cheronia legati, deinde
 à Thebis in ipso itinere occurrerunt, affirmantes non interfuisse se quo socie-
 tas ea decreta esset cōcilio: queis legati nullo in præsentia responso dato, Chal-
 cidem se sequi iusserunt. Thebis magna contentio orta erat ex alio certami-
 ne. Comitij prætorij Bœotorū victa pars iniuriam persequens, coacta mul-
 titudine decretū fecit Thebis, ne Bœotarchę urbibus reciperentur. Exules The-
 spias vniuersi concesserunt: inde (recepti enim sine cunctatione erant) The-
 basiam mutatis animis reuocati decretum faciunt, vt XII. qui priuati cœ-
 tum & concilium habuissent, exilio multarentur. Nouus deinde prætor, Is-
 menias, is erat vir nobilis ac potens, capitalis poenæ absentes eos decreto dam-
 nat. Chalcidem fugerant: inde ad Romanos Larissam profecti, causam cum
 Perseo societatis in Ismeniam contulerant. Ex contentione ortum certamen:
 vtriusque tamen partis legati ad Romanos venerunt, & exules accusatoresq;
 Ismenia & Ismenias ipse. Chalcidem vt ventum est, aliarum ciuitatum prin-
 cipes, id quod maximè gratum erat Romanis, suo quique proprio decreto
 Persei societatem aspernati, Romanis se adiungebant: Ismenias gentem Bœo-
 torum in fidem Romanorum permitti æquum censebat. Inde certamine or-
 to, nisi in tribunal legatorum perfugisset, haud multum abfuit quin ab exuli-
 bus fautoribusque eorum interficeretur. Thebæ quoque ipsæ, quod Bœotiæ
 caput est, in magno tumultu erant, alijs ad regem trahentibus ciuitatem, alijs
 ad Romanos: & turba Coronæorum Haliartiorumq; conuenerat ad defen-
 dendum decretum regiæ societatis. Sed constantia principum, docentium
 cladibus Philippi Antiochiq; quanta esset vis & fortuna imperij Romani, vi-
 cta eadē multitudo, & vt tolleretur regia societas, decreuit, & eos qui autho-
 res paciscendæ amicitia fuerant, ad satisfaciendum legatis Chalcidem misit,
 fideique legatorum commendari ciuitatem iussit. Thebanos Martius & At-
 tilius læti audierunt, authoresque & his separatim singulis fuerunt ad reno-
 uandam amicitiam mittendi Romæ legatos. Ante omnia exules restitui iusse-
 runt, & authores regiæ societatis decreto suo damnarunt: Ita, quod maximè
 volebant, discusso Bœotico consilio Peloponnesum proficiscuntur. Ser. Cor-
 nelio Chalcidem accersito, Argis præbitum est ijs concilium: vbi nihil aliud
 à gente Achæorum petierunt, quàm vt mille milites darent. Id præsidium ad
 Chalcidem tuendam, dum Romanus exercitus in Græciam trajceretur, mis-
 sum est. Martius & Attilius, peractis quæ agenda in Græcia erant, principio
 hyemis Romam redierunt. Inde legatio sub idem tempus in Asiam circum
 insulas missa. Tres erant legati, T. Claudius, P. Posthumius, M. Iunius. ij cir-
 cumeuntes, hortabantur socios ad suscipiendum aduersus Persea pro Roma-
 nis bellum: & quo quæque opulentior ciuitas erat, eo accuratius agebant.
 quia minores secutura maiorum auctoritatem erant. Rhodij maximi ad om-
 nia momenti habebantur: quia non fauere tantum, sed adiuuare etiam vi-
 ribus suis bellum poterant, XL. nauibus authore Hegesilo comparatis. Qui
 cum in summo magistratu esset (Prytanin ipsi vocant) multis rationibus per-
 uicerat Rhodios, vt omissa, quam sæpe vanæ experti essent, regū fouendorum
 spe, Romanam societatem, vnam tum in terris vel viribus, vel fide stabilem,
 retinerent. Bellum imminere cum Perseo: desideraturos Romanos eundem
 nauale apparatus, quem nuper Antiochi, quem Philippi antè bello vidissent;
 trepida-

A trepidaturos tum repentè paranda classe, cum mittenda esset, nisi reficere na-
 ues, nisi instruere naualibus socijs cœpissent. Id eo magis enixè faciundum
 esse, vt crimina delata ab Eumene, fide rerum refellerent. His incitati XL. na-
 uium classem instructam, ornatamque legatis Romanis aduenientibus, vt
 non expectatam adhortationem esse appareret, ostenderunt. Et hæc legatio
 magnum ad conciliandos animos ciuitatum Asiæ momentum fuit. Deci-
 mius vnus sine vllò effectu captarum etiam pecuniarum ab regibus Illyrio-
 rum suspicione infamis, Romam redijt. Perseus cum à colloquio Romano-
 rum in Macedoniam recepisset sese, legatos Romam de inchoatis cum Mar-
 tio conditionibus pacis misit: & Byzantium & Rhodum literas legatis feren-
 das dedit. In literis eadem sententia ad omnes erat: collocutum se cum Ro-
 manorum legatis: quæ audisset quæque dixisset, ita disposita, vt superior fuis-
 se in disceptatione videri posset. Apud Rhodios legati addiderunt, confidere
 pacem futuram. Authoribus enim Martio atque Attilio, missos Romam le-
 gatos. Si pergerent Romani contra fœdus mouere bellum, tum omni gratia,
 omni ope enitendum fore Rhodijs, vt reconcilient pacem. Si nihil deprecando
 proficiant, id agendum ne omnium rerum ius ac potestas ad vnum popu-
 lum perueniat. Cum cæterorum id interesse, tum præcipuè Rhodiorum, qui
 plus inter alias ciuitates dignitate atque opibus excellant: quæ serua atque
 obnoxia forent, si nullus aliò sit quàm ad Romanos respectus. Magis & lite-
 re & verba legatorum benignè sunt audita, quàm momentum ad mutandos
 animos habuerunt: potentior esse partis melioris autoritas cœperat. Respon-
 sum ex decreto est, optare pacem Rhodios: si bellum esset, ne quid ab Rhodijs
 speraret aut peteret rex, quod veterem amicitiam, multis magnisque meritis
 pace belloque partam, dijungeret sibi ab Romanis. Ab Rhodo redeuntes, Bœo-
 tiæ quoque ciuitates & Thebas, & Coronæam, & Haliartum adierunt, qui-
 bus expressum inuitis existimabatur, vt relicta regia societate Romanis adiun-
 gerentur. Thebani nihil moti sunt, quanquam non nihil & damnatis princi-
 pibus & restitutis exulibus, succensebāt Romanis. Coronæi & Haliartij fauo-
 re quodam insito in reges, legatos in Macedoniam miserunt, præsidium pe-
 tentes, quo se aduersus impotentem superbiam Thebanorum tueri possint.
 Cui legationi responsum ab rege est, præsidium se propter inducias cum Ro-
 manis factas mittere non posse: tamen suadere ita à Thebanorum iniurijs quæ
 possent, vt se vindicarent, ne Romanis præberent causam in se sæuendi. Mar-
 tius & Attilius Romam cum venissent, legationem in Capitolio ita renuntia-
 runt, vt nulla re magis gloriarentur, quàm decepto per inducias & spem pacis
 rege. Adeo enim apparatibus belli fuisse instructum, ipsis nulla parata re, vt
 omnia opportuna loca præoccupari antè ab eo potuerint, quàm exercitus in
 Græciam trajiceretur. Spatio autem induciarum sumpto, venturum illum
 nihilo paratiorem, Romanos omnibus instructiores rebus cœpturos bellum.
 Bœotorum quoque se concilium artè distraxisse, ne coniungi amplius vllò con-
 sensu Macedonibus possent. Hæc, vt summa ratione acta, magna pars sena-
 tus approbat: veteres & moris antiqui memores, negabant se in ea legatio-
 ne Romanas agnoscere artes. Non per insidias & nocturna prælia, nec simu-
 latam fugam improvisosque ad incautum hostem reditus, nec vt astu magis
 quam vera virtute gloriarentur, bella maiores gessisse. indicere prius quàm ge-
 rere solitos bella, denuntiare etiam, interdum locum finire in quo dimicatu-
 ri essent. Eadem fide indicatum Pyrrho regi medicum, vitæ eius insidiantem:
 eadem fide indicatum Pyrrho regi medicum, vitæ eius insidiantem:
 eadem Faliscis vinctum traditum proditorem liberorum regis. Hæc Roma-
 na esse, non versutiarum Punicarum, neque calliditatis Græcæ, apud quos fal-
 lere hostem quàm vi superare gloriosius fuerit. Interdum in præsens tempus

*Perseus legatos ad
Rhodios misit.*

*Laus antiquæ Roma-
norum virtutis.*

*Persei legati senatus
datur.*

Romana classis.

*Paludati ab vrbe in
bellum consules pro-
ficiscuntur.*

plus profici dolo, quàm virtute: sed eius demum animum in perpetuum vin-
ci, cui confessio expressa sit, se neque arte, neque casu, sed collatis comminus
viribus iusto ac pio bello esse superatum. Hæc seniores, quibus noua hæc mi-
nus placebat sapientia: vicit tamen ea pars senatus, cui potior utilis quàm ho-
nesti cura erat, vt comprobaretur prior legatio Martij: & eodem rursus in Græ-
ciam cum quinquereimibus remitteretur, iubereturq; cætera, vti è repub. ma-
ximè visum esset, agere. A. quoque Attilium miserunt ad occupandam Laris-
sam in Thessalia, timentes ne si induciarum dies exisset, Perseus præsidio eo-
misso, caput Thessaliæ in potestate haberet. duo millia peditū Attilius ab Cn.
Sicinio accipere ad eam rem agendā iussus. & P. Lentulo, qui ex Achaia redie-
rat, ccc. milites Italici generis dati, vt Thebis daret operā, vt in potestate Bœo-
tia esset. His præparatis, quanquam ad bellum consilia erant destinata, sena-
tum tamen præberi legatis placuit. Eadem ferè quæ in colloquio ab rege di-
cta erant, relata ab legatis. Infidiarum Eumeni factarum crimen, & maxima
cura, & minimè tamen probabiliter, manifesta enim res erat, defensum. Cæ-
tera deprecatio erat: sed non eis animis audiebantur, qui aut doceri aut flecti
possent. Denuntiatur, extemplò mœnibus vrbis Romæ, Italia intra xxx.
diem excederent. P. Licinio deinde cos. cui Macedonia prouincia obuene-
rat, denuntiatur, vt exercitui diem primam quanque diceret ad conuenien-
dum. C. Lucretius Pr. cui classis prouincia erat, cum xl. quinquereimibus ab
vrbe profectus: nam ex resectis nauib. alias in alium vsum retineri ad urbem
placuit. Præmissus à Prætorè est frater Lucretius cum quinquereime vna: ius-
susque ab socijs ex fœdere acceptis nauibus ad Cephalleniam classi occurre-
re, ab Rheginis triremi vna, ab Locris duabus, ab Vritibus quatuor præter orā
Italiæ superuectus Calabriæ extremum promontorium in Ionio mari, Dyr-
rhachium trajicit. Ibi decem ipsorum Dyrrhachinorū, duodecim Issæorum,
liiii. Gentij regis lembos nactus, simulans se credere eos in vsum Romano-
rum comparatos esse, omnibus abductis, die tertio Corcyram, inde protinus
in Cephalleniam trajicit. C. Lucretius Pr. ab Neapoli profectus, superato freto,
die quinto in Cephalleniam transmisit. Ibi stetit classis, simul operiens vt ter-
restres copię trajicerentur, simul vt onerariæ ex agmine suo per altum dissipa-
tæ consequerentur. Per hos fortè dies P. Licinius cos. votis in Capitolio nun-
cupatis, paludatus ab vrbe profectus est. Semper quidem ea res cum magna
dignitate ac maiestate geritur: præcipuè tamen conuertit oculos animosque
cū ad magnum nobilemque aut virtute, aut fortuna hostem, euntem cos.
prosequuntur. Contrahit enim nō officij modò cura, sed etiam studium spe-
ctaculi, vt videant ducem suum, cuius imperio consilioque summam Remp.
tuendā permiserunt. Subit inde cogitatio animū, qui belli casus, quàm incer-
tus fortunæ euentus, communisq; Mars belli sit: aduersa secunda, quæq; in-
scitia & temeritate ducum clades sæpe acciderint: quæ cōtrā bona prudentia
& virtus attulerit. Quem scire mortalium, vtrius mentis, vtrius fortunæ cos. R
ad bellum mittant: triumphantē mne mox cum exercitu victore scandentem
Capitolium, ad eosdem deos à quibus proficiscatur, visuri: an hostibus eam
præbituri lætitiā sint. Perseo autē regi, aduersus quem ibatur, famā, & bello
clara Macedonum gens, & Philippus pater, inter multa prospera gesta Roma-
no etiam nobilitatus bello, præbebat: tum ipsius Persei nunquā, ex quo regnū
accepisset, desitum belli expectatione celebrari nomen. cum his cogitationi-
bus omnium ordinum homines proficiscentem consulē profecuti sunt. Duo
cōsulares tribuni militū cum eo missi. C. Claudius, Q. Mutius: & tres illustres
iuuenes, P. Lentulus & duo Manlij Acidini: alter M. Manlij, alter L. Manlij fi-
lius erat. Cum ijs cos. Brundisium ad exercitum, atque inde cum omnibus
copijs

Perseus de rerū suarū summa cōsiliū habet.

Persei exercitus.

*Perseus ad bellū mi-
lites cohortatur.*

duodecim millia armatorum fermè efficiebantur. Equitum ex tota Macedo-
nia contraxerat tria millia. Venerat eodem Cotys Seuthæ filius, rex gentis O-
drysarum, cum mille delectis equitibus, pari fermè peditum numero, Sum-
ma totius exercitus xxxix. millia peditū erant, quatuor equitum. Satis con-
stabat secundum eum exercitum, quem magnus Alexander in Asiam traie-
cit, nunquam vllius Macedonum regis copias tantas fuisse. Sextus & vicesi-
mus annus agebatur, ex quo petenti Philippo data pax erat: per id omne tem-
pus quæta Macedonia, & progeniem ediderat, cuius magna pars matura mi-
litiæ esset, & leuibus bellis Thracum accolarum quæ exercerent magis quàm
fatigarent, sub assidua tamen militia fuerat: & diu meditatū Philippo primò,
deinde & Persi Romanum bellum, omnia vt instructa parataq; essent effece-
rat. Mota parumper acies, non iusto decursu tamen, ne stetisse tantū in ar-
mis viderentur: armatosq; sicut erant, ad concionem vocauit. Ipse constitit
in tribunali, circa se habens filios duos: quorum maior Philippus natura fra-
ter, adoptione filius: minor, quem Alexandrum vocabant, naturalis erat. Co-
hortatus est milites ad bellum: iniuriam P. R. in patrem seq; commemorauit.
Illum omnibus indignitatibus cōpulsū ad rebellandum, inter apparatus
belli fato oppressum: ad se simul legatos, simul milites ad occupandas Græciæ
vrbes missos. Fallaci deinde colloquio per speciem reconciliandæ pacis extra-
ctam hyemem, vt tempus ad comparandum haberent. Consulem nunc ve-
nire cum duabus legionibus Romanis, quæ tricenos equites habeant, & pari
fermè numero sociorum peditum equitumque. Eò vt accedant regum auxi-
lia Eumenis & Masanißæ, nō plus vii. millia peditum, ii. equitum futura. Au-
ditis hostium copijs, respicerent suum ipsi exercitū: quantum numero, quan-
tum genere militum præstarent, tironibus raptim ad id bellum cōscriptis, ipsi
à pueris eruditi artibus militiæ, tot subacti atque durati bellis. Auxilia Roma-
nis Lydos, & Phrygas, & Numidas esse: sibi Thracas, Gallosque, ferocissimas
gentium. Arma illos habere ea, quæ sibi quisque parauerit pauper miles: Ma-
cedonas prompta ex regio apparatu, per tot annos patris sui cura & impensa
facta. Commeatum illis cū procul, tum omnibus sub casibus maritimis
fore: se & pecuniam & frumentum, præter redditus metallorum, in decem an-
nos seposuisse. Omnia quæ deorum indulgentia, quæ regia cura præparanda
fuerant, plena cumulataque habere Macedonas: animum habendum esse,
quem habuerint maiores eorum: qui Europa omni domita transgressi in A-
siam, incognitum famæ aperuerint armis orbem terrarum: nec antè vincere
desierint, quàm rubro mari inclusis, quod vincerēt defuerit. At herculè nunc
non de vltimis Indiæ oris, sed de ipsius Macedonia possessione certamen for-
tunam indixisse. Cum patre suo gerentes bellum Romanos, speciosum Græ-
ciæ liberandæ tulisse titulum: nunc propalām Macedoniam in seruitutem
petere: ne rex vicinus imperio sit Romano, ne gens bello nobilis arma ha-
beat. Hæc enim tradenda superbis dominis esse cum rege regnoque, si ab-
sistere bello & facere imperata velint. Cū per omnem orationem satis fre-
quenti assensu succlamatum esset, tum verò ea vociferatio simul indignan-
tium minitantiumque, partim iubentium bonum animum habere regem,
exorta est, vt finem dicendi faceret, tantū iussis ad iter parari: iam enim di-
ci, mouere castra ab Nymphæo Romanos. Concione dimissa ad audiendas
legationes ciuitatum Macedonia se contulit. Venerant autem ad pecunias,
pro facultatibus quæque suis, & frumentum pollicendum ad bellum. Om-
nibus gratiæ actæ, remissum omnibus, satis regios apparatus ad ea dictum
sufficere: vehicula tantū imperata, vt tormenta, telorumque missilium in-
gentem vim præparatam, bellicumque aliud instrumentum veherent. Pro-
fectus

Afectus inde toto exercitu Eordeam petens, ad Begorritem quem vocant lacum positis castris, postero die in Elimeam ad Haliacmona fluuium processit. Deinde saltu angusto superatis montibus, quos Cambunios vocant, descendit ad (Tripolin vocant) Azorum, Pythoum, & Dolichen incolentes. Hæc tria oppida paulisper cunctata, quia obsides Larisseis dederant: victa tamen præfenti metu, in deditioem concesserunt. Benignè his appellatis, haud dubius Perræbos quoque idem facturos, urbem nihil cunctatis qui incolebant, primo aduentu recipit. Cyretias oppugnare conatus, primo etiam die acri concursu ad portas armatorum est repulsus: postero die omnibus copiis adortus, in deditioem omnes ante noctem accepit. Mylæ proximum oppidum, ita munitum, ut inexuperabilis munimenti spes incolas ferociiores faceret: non portas claudere regi satis habuerunt, sed probris quoque in ipsum Macedonasque procacibus iaculati sunt. Quæ res cum infestiores hostem ad oppugnandum fecisset, ipsos desperatione veniæ ad tuendos sese acrius accendit. Itaque per triduum ingentibus vtrinque animis & oppugnatae sunt, & defensæ. Multitudo Macedonum ad subeundum inuicem prælium haud difficulter succedebat: oppidanos diem noctem eosdem tuentes mœnia, non vulnera modò, sed etiam vigiliæ & continens labor conficiebat. Quarto die cum & scalæ vndique ad muros erigerentur, & porta vi maiore oppugnaretur: oppidani depulsi muris ad portam tuendam concurrunt, eruptionemque repentinam in hostes faciunt. Quæ cum iræ magis inconsultæ, quam veræ fiducia virium esset, pauci & fessi ab integris pulsi terga dederunt, fugientesque per patentem portam hostes acceperunt. Ita capta vrbs ac direpta est: libera quoque corpora, quæ cædibus superfuerunt, venundata. Diruto magna ex parte & incenso oppido, profectus ad Phalannam castra mouit: inde postera die Gyrtonem peruenit. Quò cum T. Minutium Rufum & Hippiam Thessalorum Prætores cum præsidio intrasse accepisset, ne tentata quidem oppugnatione prætergressus, Velatias & Connum, perculsis inopinato aduentu oppidanis recepit. Vtraque oppida in faucibus sunt, quæ Tempe ad eunt, magis Connus: itaque & firmiore in præsidio tutum equitum peditemque, ad hoc fossa triplici ac vallo munitum reliquit. Ipse ad Sycurium progressus, operiri ibi hostium aduentum statuit: simul & frumentari passim exercitum iubet in subiecto hostium agro. Namque Sycurium est sub radicibus Ossæ montis, quæ in meridiem vergit: subiectos habet Thessaliæ campos, ab tergo Macedoniam atque Magnesiæ. Ad has opportunitates accedit summa salubritas & copia pluribus circumiectis fontibus perennium aquarum. Consul Romanus per eosdem dies Thessaliam cum exercitu petens, iter expeditum primò per Epirum habuit: deinde postquam in Athamaniam est transgressus, asperi ac propè inuij soli, cum ingenti difficultate paruis itineribus ægrè Gomphos peruenit. cui si vexatis hominibus equisque tironem exercitum ducenti acie instructa & loco suo & tempore obstitisset rex, ne Romani quidem abnuunt magna sua cum clade fuisse pugnatuos. Postquam Gomphos sine certamine ventum est, præter gaudium periculosi saltus superati, contemptus quoque hostium adeò ignorantium opportunitates suas accessit. Sacrificio ritè perfecto cos. & frumento dato militibus, paucos ad recessit. Iumentorum hominumque moratus dies: cum audiret vagari Macedonas effusos per Thessaliam, vastarique sociorum agros, satis iam refectionem mili-
tum ad Larissam ducit. Inde cum III. millia ferme abesset à Tripoli (Sceam vocant) super Peneum amnem posuit castra. Per idem tempus Eumenes ad Chalcidem nauibus accessit cum Attalo atque Atheneo fratribus, Philetero fratre relicto Pergami ad tutelam regni. inde cum Attalo & quatuor millibus peditem,

Cambunij montes.

Tripolis.

Perræbi à Perseo recepti.

Mylæ oppugnansur à Perseo.

Sycurium.

Cos. Romani aduersus Persea festinatio.

Cos. super Peneum amnem castra ponit.

*Quæ auxilia Romanis
e Græcia conuenerunt.*

*Pheræorum ager va-
statur à Perseo.*

*Inter exploratores
Cons. & regis Persei
prælium.*

tum, mille equitum ad consulem venit. Chalcide relicta duo millia peditum, quibus Athenæus præpositus. Et alia eodem auxilia Romanis ex omnibus vndique Græciæ populis conuenerunt, quorum pleraque (adeò parua erant) in obliuionem adducta. Apolloniata trecentos equites, centum pedites miserunt. Aetolorum alæ vnius instar, quantum in tota gente equitum erat, venerant. & Theſſalorum omnis equitatus separatus erat: non plus quàm trecenti erant equites in castris Romanis: Achæi iuuentutis suæ, Cretico maxime armatu, ad mille dederunt. Sub idem tempus & C. Lucretius Prætor, qui nauibus præerat ad Cephalleniam, M. Lucretio fratre cum classe super Maleam Chalcidem iusso petere, ipse triremem cōscendit, sinum Corinthium petens, ad præoccupandas in Bœotia res tardior ei nauigatio propter infirmitatem corporis fuit. M. Lucretius Chalcidem adueniens, cū à P. Lentulo Haliartum oppugnari audisset, nuntium Pr. verbis, qui abscedere eum inde iuberet, misit. Bœotorum iuuentute, quæ pars cum Romanis stabat, eam rem aggressus legatus, à mœnibus abscessit. Hæc soluta obsidio locum alteri nouæ obsidioni dedit. Nanque extemplò M. Lucretius cum exercitu nauali decem millibus armatorum, ad hoc duobus millibus regionum qui sub Athenæo erant, Haliartum circumſedit: parantibusque iam oppugnare superuenit à Creusa Prætor. Ad idem ferè tempus & ab socijs naues Chalcidem conuenerunt. duæ Punicæ quinqueremes, duæ ab Heraclea ex Ponto triremes, quatuor Chalcidone, totidem Samo, tum quinque Rhodiæ quadriremes. Prætor, quia nūquam erat maritimum bellum, remisit socijs: & Q. Martius Chalcidem nauibus venit. Halope capta, Larissa quæ Cremaste dicitur, oppugnata. Cū hic status in Bœotia esset, Perseus cū ad Sycurium (sicut antè dictum est) statiuā haberet, frumento vndiq; circà ex agris conuecto, ad vastandum agrum Pheræorum misit: ratus ad iuuandas sociorum vrbes longius ab castris abstractos deprehendi Romanos posse. Quos cū eo tumultu nihil motos animaduertisset, prædam quidem præterquam hominum, pecora autem maxime omnis generis fuere, diuisit ad epulandum militibus. Sub idem deinde tempus consilium & consul & rex habuerunt, vnde bellum ordirentur. Regis creuerunt animi vastatione concessa sibi ab hoste Pheræi agri. Itaque eundem inde ad castra, nec dandum vltra spatium cunctandi censebat. & Romani censebant, cunctationem suam infamem apud socios esse, maximopere indignè ferentes non latam Pheræis opem. consultantibus quid agerent (aderant autem Eumenes & Attalus in consilio) trepidus nuntius affert, hostem magno agmine adesse. Consilio dimisso signum extemplò datur, vt arma capiant. Interim placet ex regijs auxilijs centum equites & parem numerum iaculatorū peditum exire. Perseus hora fermè diei quarta cum paulo plus mille passus abesset à castris Romanis, consistere signa peditum iussit: prægressus ipse cum equitibus ac leui armatura, & Cotys cum eo ducesque aliorum auxiliorum præcesserunt. Minus quingentos passus ab castris aberant, cū in conspectu fuere hostium equites: duæ alæ erant magna ex parte Gallorum, Cassignatus præerat: & leuis armaturæ centum ferè & quinquaginta, Mysi aut Cretenses. Constitit rex, incertus quantum esset hostium. Duas inde ex agmine turmas Thracum, duas Macedonum, cum binis Cretensium cohortibus & Thracum misit. Prælium, cū pares numero essent, neque ab hac aut illa parte noua auxilia subuenirent, incerta victoria finitum est. Eumenis fermè triginta interfecti: inter quos Cassignatus dux Gallorum cecidit. & tunc quidem Perseus ad Sycurium copias reduxit: postero die circa eandem horam in eundem locum rex copias admouit, plaustris cum aqua sequentibus: nam duodecim millium passuū via omnis sine aqua & plurimi pulueris erat,

A erat, affectosq; siti, si primò in conspectu dimicassent, pugnatu-
 reat. Cum Romani quiescent, stationibus etiam intra vallum reductis, regij
 quoque in castra redeunt. Hoc per aliquot dies fecerunt, sperantes fore ut Ro-
 mani equites abeuntium nouissimum agmen aggredierentur: inde certami-
 ne orto, cum longius à castris eos eliciuissent, facile ubiubi essent, se, qui equi-
 tatu & leui armatura plus possent, conuersuros aciem. Postquam inceptum
 non succedebat, castra propius hostem mouit rex, & à quinque millibus pas-
 suum communijt. Inde lucè prima in eodem quo solebat loco peditum acie
 instructa, equitatum omnem leuemq; armaturam ad castra hostium ducit.
 Visus & plurium & propior solito puluis trepidationem in castris Romanis
B fecit: & primò vix creditū nuntianti est, quia prioribus continuis diebus nun-
 quam ante horam quartam hostis apparuerat, tum solis ortus erat. Deinde ut
 pluriū clamore & cursu à portis dubitatio exempta est: tumultus ingens obo-
 ritur: tribuni præfectique & centuriones in prætorium, miles ad sua quisque
 tentoria discurret. Minus quingentos passus à vallo instruxerat Perseus suos,
 circa tumulum quem Calicinū vocant. Læuo cornu Cotys rex præerat cum
 omnibus suæ gentis: equitum ordines leuis armatura interposita distingue-
 bat. In dextro cornu Macedones erant equites, intermixti turmis eorum Cre-
 tentes. Huic armaturæ Midon Bereus equitibus & summæ partis eius Me-
 no Antigonensis præerat, Proximi cornibus constiterant regij equites, &
C mixtum genus delecta plurium gentium auxilia: Patrocles Antigonensis hic,
 & Pœoniæ præfectus Didas, erant præpositi. Medius omnium rex erat: circa
 eum agema quod vocant, equitumque sacræ alæ. ante se statuit funditores
 iaculatoresque: quadringentorum manus vtraque numerum expleuerat. Io-
 nem Thessalonicensem & Timanora Dolopem ijs præfecit. Sic regij consti-
 terant. Consul intra vallum peditum acie instructa, & ipse equitatum om-
 nem cum leui armatura misit. pro vallo instructi sunt. Dextro cornu præpo-
 situs C. Licinius Crassus consulis frater cum omni Italico equitatu, velitibus
 intermixtis: sinistro M. Valerius Læuinus sociorum ex Græcis populis equi-
 tes habebat, eiusdem gentis leuem armaturam. Mediam autem aciem cum
D delectis equitibus extraordinarijs tenebat Q. Mutius. ducenti equites Galli
 ante signa horum instructi, & de auxilijs Eumenis Cyrtiorum gentis trecenti
 Thessali quadringenti equites paruo interuallo super læuū cornu locati. Eu-
 menes rex Attalusque cum omni manu sua ab tergo inter postremam aciem
 ac vallum steterunt. In hunc modum maximè instructæ acies, par fermè v-
 trinque numerus equitum ac leuis armaturæ concurrunt, à funditoribus ia-
 culatoribusque, qui præcesserunt, prælio orto. Primi omnium Thraces, haud
 secus quam diu claustris retentæ feræ, concitati cum ingenti clamore in dex-
 trum cornu Italicos equites incurrerūt, ut usu belli & ingenio impauida gens
 turbaretur. * gladijs hastas petere pedites. * nunc succidere crura equis, nunc
E ilia suffodere. Perseus in mediā inuectus aciem, Græcos primo impetu auer-
 tit: quibus cum grauis ab tergo instaret hostis, Thessalorum equitatus, qui à
 læuo cornu breui spatio diiunctus in subsidijs fuerat, extra concursum primò
 spectator certaminis, deinde inclinata re maximo vsui fuit. Cedentes enim
 sensim integris ordinibus, postquam se Eumenis auxilijs adiunxerūt, & cum
 eo tutum inter ordines suos receptum socijs fuga dissipatis dabant: & cum
 minus conferti hostes instarent, progredi etiam ausi, multos fugientium ob-
 uios exceperunt. Nec regij sparsi iam ipsi passim sequendo, cum ordinatis &
 certo incedentibus gradu manus conferere audebant, cum victor equestri
 prælio rex paruo momento si adiuuisset, debellatū esset. opportunè adhortan-
 ti superuenit phalanx, quam sua sponte, ne audaci cœpto deessent, Hippias &
 Leona-

*Perseus Romanos ad
prælium perlicere ten-
tat.*

*Perseus aciem suam
instruit.*

Consul suos instruit.

*Atrox prælium inter
Romanos & Mace-
donas.*

Interfectorum & captorum numerus.

Cos. castra nocturno-
nes.

Persei ad milites ora-
tio.

Leonatus raptim adduxerant, postquam prosperè pugnasse equitem acceperunt. Fluctuante rege inter spem metumque tantæ rei conandæ, Cretensis Euander, quo ministro Delphis ad insidias Eumenis regis usus erat: postquam agmen impeditum venientium sub signis vidit, ad regem accurrit, & moerore institit, ne elatus felicitate summam rerum temerè in non necessariam aleam daret. Si contentus benè re gesta quiesceret eo die, vel pacis honestæ conditionem habiturum, vel plurimos belli socios, qui fortunam sequerentur, si bellare mallet. In hoc consilium pronior erat animus regis. Itaque collaudato Euandro, signa referri, peditumque agmen redire in castra iubet, equitibus receptui canere. cecidere eo die ab Romanis ducenti equites, duo milia haud minus peditum: capti fermè ducenti equites, ex regijs autem viginti equites, XL. pedites interfecti. Postquam redire in castra victores, omnes quidem læti, ante alios Thracum insolens lætitia imminebat: cum cantu enim superfixa capita hostium portantes redierunt. Apud Romanos non moeror tantum ex malè gesta re, sed paucior etiam erat, ne extemplo castra hostis aggredetur. Eumenes suadere, ut trans Peneum transferret castra: ut pro munimento amnem haberet, dum perculsi milites animos colligerent. COS. moveri flagitio timoris fatendi: victus tamen ratione, silentio noctis transductis copijs, castra in ulteriore ripa communit. Rex postero die ad laceffendos prælio hostes progressus, postquam trans amnem in tuto posita castra animaduertit, fatebatur quidem peccatum, quòd pridie non institisset victis: sed aliquanto maiorem culpam esse, quòd nocte foret cessatum. Nam ut neminem alium suorum moueret, leui armatura immissa, trepidantium in transitu fluminis hostium deleri magna ex parte copias potuisse. Romanis quidem præsens paucior demptus erat, in tuto castra habentibus: damnum inter cætera præcipuè famæ mouebat, & in consilio apud COS. pro se quisque in Aetolos conferebant causam: ab ijs fugæ terrorisque principium ortum, secutus pauorem Aetolorum & cæteros socios Græcorum populorum. Quinq; principes Aetolorum primi terga vertentes cõspecti dicebantur. Thessali pro concione laudati, ducesque eorum etiam virtutis causa donati. Ad regem spolia cæsorum hostium referebantur: dona ex his alijs arma insignia, alijs equos, quibusdam captiuos dono dabat. Scuta erant supra M. D. loricae thoracesque mille amplius summam explebant: galearum gladiatorumque & missilium omnis generis maior aliquanto numerus. Hæc per se ampla, pleraque multiplicata verbis regis, quæ ad concionem vocato exercitu habuit. Præiudicatum euentum belli habetis: meliorem partem hostium, equitatum Romanum, quo inuictos se esse gloriabantur, fudistis. Equites enim illis principes iuventutis, equites seminarium senatus: inde lectos in patrum numerum consules, inde imperatores creant. Horum spolia paulo antè diuisimus inter vos. Nec minorem de legionibus peditum victoriam habetis, quæ nocturna fuga vobis subtractæ, naufragorum trepidatione passim natantium flumen compleuerunt. Sed facilius nobis sequentibus victos Peneum superare erit, quàm illis trepidantibus fuit: transgressique extemplo castra oppugnabimus. quæ hodie cepissemus, ni fugissent. Aut si acie decernere volent, eundem pugna pedestris euentum expectate, qui equitum in certamine fuerit. Et qui vicerant alacres, spolia cæsorum hostium humeris gerentes ante ora sua, audire, ex eo quod acciderat spem futuri præcipientes: & pedites aliena gloria accensi, præcipuè qui in Macedonum phalangis erant, sibi quoque & nauanda regi operæ, & similem gloriam ex hoste pariendi occasionem optabant. concione dimissa, postero die profectus inde ad Mopselum posuit castra: tumulus hic inter Tempe & Larissam medius est. Romani non abscedentes ab ripa

A ab ripa Penei, transtulerunt in locum tutiorem castra. Eò Misagenes Numi- *Misagenes Numida.*
 da venit cum mille equitibus, pari peditum numero, ad hoc elephantis duo-
 bus & viginti. Per eos dies consilium habenti regi de summa, cum iam con-
 tedisset ferocia ab re benè gesta: ausi sunt quidam amicorum consilium da-
 re, vt secunda fortuna in conditione honestæ pacis vteretur, potius quàm spe
 vana euectus in casum irreuocabilem se daret. Modum imponere secundis *Perseus de rerū sum-
 ma concilium habet.*
 rebus, nec nimis credere serenitati præsentis fortunæ, prudentis hominis &
 meritò felicitis esse. Mitteret ad consulem, qui fœdus in easdem leges renoua-
 rent, quibus Philippus pater eius pacem à T. Quintio victore acceperat: ne-
 que finiri bellum magnificentius, quàm à tam memorabili pugna: neque
 B spem firmiorem pacis perpetuæ dari, quàm quæ perculsos aduerso prælio Ro-
 manos molliores factura sit ad paciscendum. Quòd si Romani tum quoque
 insita pertinacia æqua aspernarentur: deos hominesq; & moderationis Per-
 sei, & illorum peruicacis superbiæ, futuros testes. Nunquam ab talibus con-
 silijs abhorrebat regis animus: itaque plurimum assensu comprobata est sen-
 tentia. Legati ad consulem missi, adhibito frequenti concilio auditi sunt. Pa- *Perseus de pace lega-
 tos ad Cos. mittit.*
 cem petere, vectigal, quantum Philippus pactus esset, daturum Persea Roma-
 nis pollicentes: vrbibus, agris locisque, quibus Philippus cessisset, cessurum
 Perseum. Hæc legati. Summotis his, cum consultarent, Romana constantia
 vicit in consilio. Ita tum mos erat, in aduersis vultum secundæ fortunæ gere-
 re, moderari animos in secundis. Responderi placuit: ita pacem dari, si de sum-
 ma rerum liberum senatui permittat rex de se deque vniuersa Macedonia sta-
 tuendi ius. Hæc cum renuntiaissent legati, miraculo ignaris moris pertinacia *Consulis de pace re-
 sponsum.*
 Romanorum esse: & plerique vetare amplius mentionem pacis facere: vltro
 mox quæsituros quod oblatum fastidiant. Perseus hanc ipsam superbiam,
 quippe ex fiducia virium esse, timere: & summam pecuniæ augens, si pretio
 pacem emere posset, non destitit animum cos. tentare. Postquam nihil ex eo
 quod primo responderat, mutabat: desperata pace ad Sycurium, vnde profe-
 ctus erat, redijt, belli casum de integro tentaturus. Fama equestris pugnae vul-
 gata per Græciam, nudauit voluntates hominum: non enim solum qui par-
 tis Macedonum erant, sed plerique ingentibus Romanorum obligati bene-
 ficijs, quidam vim superbiamque experti, læti eam famam accipere: non ob
 aliam causam quàm prauo studio, quo etiam in certaminibus ludicris vulgus
 vtitur, deteriori atque infirmiori fauendo. Eodem tempore in Bœotia sum-
 ma vi Haliartum Lucretius Pr. oppugnat: & quanquam nec habebant ex- *Haliartum oppugna-
 tur à Lucretio præto-
 re.*
 terna auxilia obfessi, præter Coronæorum iuniores, qui prima obsidione mœ-
 nia intrauerat, neque sperabant: tamen ipsi animis magis quàm viribus re-
 sistebant. Nam & eruptiones in opera crebrò faciebant: & arietem admotum,
 libramento plumbi grauatum ad terram vrgebant: & si quæ declinarent qui
 agebant ictū, pro diruto muro nouum tumultuario opere, raptim ex ipsa rui-
 næ strage congestis saxis, extruebant. Cum operibus oppugnatio lentior esset,
 E scalas per manipulos diuidi Pr. iussit, vt corona vndique mœnia aggressurus:
 eo magis suffecturam ad id multitudinē ratus, quòd qua parte palus urbem
 cingit, nec attinebat oppugnari, nec poterat. Ipse ab ea parte, qua duæ turre,
 quodq; inter eas muri prorutum fuerat, duo millia militum delectorum ad-
 mouit: vt eodem tempore, quo ipse transcendere ruinas conaretur, concursu
 aduersus se oppidanorum facto, scalis vacua defensoribus mœnia capi parte
 aliqua possent. Haud segniter oppidani vim eius arcere parant. Nam super
 stratum ruinis locum fascibus aridis sarmentorum iniectis, stantes cum ar-
 dentibus facibus accensuros ea se sæpe minabantur, vt incendio intersepti ab
 hoste, spatium ad obijciendum interiorem murum haberent: quod incoe-
 ptum

Haliartum expugnatur & diripitur.

Thebæ Romanis sine certamine deduntur.

Perseus Romanos aggredditur.

Perseus Romanos passim vagantes opprimunt.

ptum eorum fors impediit. Nam tantus repente effusus est imber, ut nec accendi facile pateretur, & extingueret accensa. Itaque & transitus per distracta fumantia virgulta patuit: & in vnius loci præsidium omnibus versis, moenia quoque pluribus simul partibus scalis capiuntur. In primo tumultu captæ urbis seniores impubesque, quos casus obuios obtulit, passim cæsi: armati in arcem confugerunt. & postero die, cum spei nihil superesset, deditione facta sub corona venierunt. fuerunt autem duo millia ferme & D. ornamenta urbis, statuæ & tabulæ pictæ, & quidquid prætiosæ prædæ fuit, ad naues delatæ: tum: vrbs diruta à fundamentis. inde Thebas ductus exercitus: quibus sine certamine receptis, urbem tradidit exulibus & qui Romanorum partis erant: aduersæ factionis hominum, fautorumque regis ac Macedonum, familias sub corona vendidit. His gestis in Bœotia, ad mare ac naues rediit. Cum hæc in Bœotia gererentur, Perseus ad Sycurium stativa dierum aliquot habuit. Vbi cum audisset, raptim Romanos circa ex agris demessum frumentum conuehere, deinde ante sua quenque tentoria spicas fascibus defecantem, quo purius frumentum tereret, ingentes acervos per tota castra stramentorum fecisse: ratus incendio opportuna esse, faces tædamque & malleolos stuppæ illitos pice parari iubet: atque ita media nocte profectus, ut prima luce aggressus falleret. nequicquam primæ stationes oppressæ tumultu ac terrore suo cæteros exciuerunt: signumque datum est arma extemplo capiendi: simulque in vallo, ad portas, miles instructus erat, & intentus propugnationi castrorum. Perseus & extemplo circumegit aciem, & prima impedimenta ire, deinde peditum signa ferri iussit. Ipse cum equitatu & leui armatura substitit ad agmen cogendum, ratus id quod accidit, insecuturos ad extrema ab tergo carpenda hostes. Breue certamen levis armaturæ maximè cum procuratoribus fuit, equites peditesque sine tumultu in castra redierunt. Demessis circa segetibus, Romani ad Crannonium intactum agrum castra mouent. Ibi cum securi, & propter castrorum longinquitatem, & viæ inopis aquarum difficultatem, quæ inter Sycurium & Crannona est, stativa haberent, repente prima luce in imminentibus tumulis equitatus regius cum leui armatura visus ingentem tumultum fecit. Pridie per meridiem profecti ab Sycurio erant: peditum agmen sub lucem reliquerant in proxima planicie. Stetit paulisper in tumulis, elici posse ratus ad equestre certamen Romanos: qui postquam nihil mouebant, equitem mittit qui pedites referre ad Sycurium signa iuberet, ipse mox insecutus. Romani equites modico intervallo sequentes, sicubi sparsos ac dissipatos inuadere possent: postquam confertos abire signa atque ordines seruantes viderunt, & ipsi in castra redeunt. Inde offensus longinquitate itineris rex ad Mospelum castra mouit. & Romani demessis Crannonis segetibus, in Phalanneum agrum transeunt. Ibi cum ex transfuga cognosset rex, sine vlllo armato præsidio passim vagantes per agros Romanos metere, cum mille equitibus, duobus millibus Thracum & Cre-

tensium profectus, cum quantum accelerare poterat effuso agmine issent, improviso aggressus est Romanos. Iuncta vehicula, pleraque onusta, mille admodum capiuntur, sexcenti ferme homines. Prædam custodiendam ducendamque in castra trecentos Cretenium dedit. Ipse reuocato ab effusa cæde equite, & reliquis peditum, ducit ad proximum præsidium, ratus haud magno certamine opprimi posse. L. Pompeius Trib. militum præerat, qui perculsos milites repentino hostium aduentu in propinquum tumulum recepit, loci se præsidio, quia numero & viribus impar erat, defensurus. Ibi cum in orbem milites coegisset, ut densatis scutis ab iactu sagittarum & iaculorum sese tuerentur: Perseus circumdato armatis tumulo, alios ascensum vndique tentare

A tentare iubet, & comminus prælium conferere, alios eminus tela ingerere. An-
 ceptus Romanos terror circumstabat: nam neque conferti pugnare, propter eos
 qui ascendere in tumulum conabantur, poterant: & ubi ordines procurfando
 soluisent, patebant iaculis sagittisque. Maximè cestrosphendonis vulneraban- *Cestrosphendonis
quid sint.*
 tur: hoc illo bello nouum genus teli inuentum est. Bipalme spiculum hastili
 femicubitali infixum erat, crassitudine digiti: huic ad libramen pinnæ tres, ve-
 lut sagittis solent, circumdabantur: funda media, duo funalia imparia habe-
 bat: cum maiori sinu libratum funditor habena rotaret, excussum velut glans
 emicabat. Cum & hoc & alio omni genere telorum, pars vulnerata militum
 esset, nec facilè iam arma fessi sustinerent: instare rex ut dederent se, fidem da-
 B re, præmia interdum polliceri: ne cuiusquam ad deditiōem flectebatur ani-
 mus, cum ex insperato iam obstinatis mori spes affulset. Nam cum ex frumen-
 tatoribus, refugientes quidam in castra, nuntiaissent Consuli circumfideri
 præsidium: motus periculo tot ciuium (nam DCCC. fermè & omnes Romani
 erant) cum equitatu ac leui armatura (accefferant noua auxilia Numidæ pe-
 dites equitesque & elephantum) castris egreditur: & tribunis militum imperat,
 ut legionum signa sequantur. Ipse velitibus ad firmanda leuium armatorum
 auxilia adiectis, ad tumulum præcedit. Consul latera tegunt, Eumenes, Atta-
 lus, & Misagenes regulus Numidarum. Cum in conspectu prima signa suo-
 rum circumfessis fuerunt, Romanis quidem ab vltima desperatione recrea-
 C tus est animus. Perseus, cui primum omnium fuerat, ut cōtentus fortuito suc-
 cessu, captis aliquot frumentatoribus occisisque, non tereret tempus in obli-
 dione præsidij: secundum, ea quoque tentata utcumque, cum sciret nihil robo-
 ris secum esse, dum liceret intacto, abire: & ipse hostium aduentum elatus suc-
 cessu mansit: & qui phalangem accerferent, properè misit. qua & serius quàm
 res postulabat, & raptim acta, turbati cursu aduersus instructos & præparatos
 erant aduenturi. COS. antè veniens, extemplò prælium conferuit. Primò resi-
 stere Macedones: deinde ut nulla re pares erant. amissis CCC. peditibus, XXIII.
 primoribus equitum ex ala quam Sacram vocant, inter quos Antimachus e-
 tiam præfectus alæ cecidit, abire conantur. Cæterum iter propè ipso prælio tu-
 D multuofius fuit. Phalanx abs trepido nuntio accita cum raptim duceretur, pri-
 mò in angustiis captiuorum agmini oblata vehiculisque frumento onustis:
 ijs cæsis ingens ibi vexatio partis vtriusque fuit, nullo expectante utcumque; ex-
 plicaretur agmen: sed armatis detrudentibus per præceptis impedimenta (neque
 enim aliter via aperiri poterat) iumentis cum stimulantur in turba sæuienti-
 bus. Vix ab incondito agmine captiuorum expedierant sese, cum regio agmi-
 ni perculsisque equitibus occurrunt. Ibiverò clamor iubentium referre signa,
 ruinæ quoque propè similem trepidationem fecit: ut si hostes introire angu-
 stias ausi longius infecuti essent, magna clades accipi potuerit. COS. recepto
 extumulo præsidio, contentus modico successu, in castra copias reduxit. Sunt
 E qui eo die magno prælio pugnatum authores sunt, VIII. millia hostium cæsa,
 in his Sopatrum & Antipatrum regios duces: viuos captos circiter MMCCCC.
 Signa militaria capta XXVII. Nec incruentam victoriam fuisse: suprà III. M. &
 CCC. de exercitu consulis cecidisse: signa sinistræ alæ quinque amissa. Hic dies
 & Romanis refecit animos, & Persea perculit: ut dies paucos ad Mopselum
 moratus, sepulturæ maximè militum amissorum cura, præsidio satis valido
 ad Connum relicto, in Macedoniam reciperet copias. Timotheum quendam
 ex regijs præfectis cum modica manu relinquit ad Philam, iussu Magnetæ
 & propinquos tentare. Cum Pellam venisset, exercitu in hyberna dimisso, ipse
 cum Cotyæ Theſsalonicam est profectus. Eò fama affertur, Atlesbium re-
 gulum Thracum, & Corragum Eumenis præfectum, in Cotyis fines impe-
 tum

*Prælium inter Cos.
& Persea.*

*Cotys ad sua tuenda
dimittitur à Perseo.*

*Vrbes à Romanis ca-
ptæ.*

tum fecisse: & regionem Marenen (quam vocant) cepisse. Itaque dimittent-
dum Cotyn ad sua tuenda ratus, magnis proficiscentem donis prosequitur.
Ducenta talenta, semestre stipendium equitatu numerat, cum primò an-
nuum dare constituisset. COS. postquam profectum Persea audiuit, ad Con-
num castra mouet, si potiri oppido posset. Ante ipsa Tempe in faucibus si-
tum, Macedonia claustra tutissima præbet, & in Thessaliam opportunum
Macedonibus decursum. Cum & loco & præsidio valido inexpugnabilis res
esset, abstinit incepto. In Perræbiam flexis itineribus, Malloea primo impetu
capta ac direpta. Tripoli, aliaque Perræbia recepta, Larissam redijt: inde Eu-
mene atque Attalo domum remissis, Misagenem Numidasque in hyberna in
proximis Thessalis urbibus distribuit, & partem exercitus ita per totam Thes-
salam diuisit, ut & hyberna commoda omnes haberent, & præsidio urbibus
essent. Q. Mutium legatum cum duobus millibus ad obtinendam Ambra-
ciam misit. Græcarum ciuitatum socios omnes præter Achæos dimisit. cum
exercitus parte profectus in Achaïam Pthiotim, Pteleum desertum fuga op-
pidanorum diruit à fundamentis, Antrona voluntate colentium recepit. Ad
Larissam deinde exercitum admouit: vrbs deserta erat, in arcem omnis mul-
tudo concesserat: eam oppugnare aggreditur. Primi omnium Macedones,
regium præsidium, metu excefferant: à quibus relictæ oppidani, in deditio-
nem extemplo veniunt, Dubitari inde, vtrum Demetrias prius aggredienda
foret, an in Bœotia aspiciendæ res, Thebani vexantibus eos Coronæis, in
Bœotiam accersebant: ad horum preces, quia hybernis aptior regio quam
Magnesia erat, in Bœotiam duxit.

EPITOME LIBRI XLIII.

PRÆTORES nonnulli, eò quòd auarè & crudeliter prouincias administrassent, damnati sunt. P. Licinius Crassus
proconsul complures in Græcia vrbes expugnauit, & crudeliter diripuit. ob id captiui, qui ab eo sub corona venerant,
ex S. C. postea restituti sunt. A præfectis Classium Romanarum multa impotenter in socios facta. Res præterea
à Perseo rege in Thracia prosperè gestas continet: victis Dardanis, & Illyrico, cuius rex erat Gentius. Motus, qui in
Hispania ab Olomco factus erat, ipso interempto confedit. M. Aemilius Lepidus à censoribus princeps in senatu lectus.

*Carnuntum oppidū
Illyricum oppugnant
Romani.*

*Cassius consul in scio
senatu in Macedonia
legiones ducit.*

AD EM æstate, qua in Thessalia equestri pugna vicere
Romani, legatus in Illyricum à consule missus, opulen-
ta duo oppida vi atque armis coëgit in deditio-
nem, omniaque ijs sua concessit, ut opinione clementiæ eos qui
Carnuntum munitam urbem incolebant, alliceret. Post
quam nec ut dederent se compellere, neque capere obfi-
dendo poterat, ne duabus oppugnationibus nequic-
quam fatigatus miles esset, quam prius intactam vr-
bem reliquerat, diripuit. Alter Consul C. Cassius nec in
Gallia, quam fortitus erat, memorabile quicquam gessit: & per Illyricum du-
cere legiones in Macedoniam vano incepto est conatus. ingressum hoc iter
consulem, senatus ex Aquileiensium legatis cognouit: qui querentes colo-
niam suam nouam & infirmam, nec dum satis munitam inter infestas na-
tiones Histrorum & Illyriorum esse, cum peterent ut senatus curæ haberet,
quomodo ea colonia muniretur, interrogati vellèntne eam rem C. Cassio
consuli mandari, responderunt, Cassium Aquileiam indicto exercitu, profe-
ctum per Illyricum in Macedoniam esse. Ea res primò incredibilis visa, & pro
se quisque credere, Carnis forsitan aut Histris bellum illatum. Tum Aquilei-
um militi datum, & duces, qui ex Italia itinera in Macedoniam nossent, con-
quisitos,

*Romanorum crudeli-
tati in Græcia.*

*Legati regis Gallorū
de Cassio cōsule que-
runtur.*

tantum pauorem ingressi castra ostentantes capita fecerunt, ut si admotus ex-
templò exercitus foret, capi castra potuerint. Tum quoque fuga ingens facta
est: & erant qui legatos mittendos, ad pacem precibus petendam, censerent:
ciuitatesque complures eo nuntio audito, in deditionem venerunt. quibus
purgantibus sese, culpamque in duorum amentiam conferentibus, qui se vl-
trò ad poenam ipsi obtulissent, cum veniam dedisset prætor: profectus ex-
templò ad alias ciuitates, omnibus imperata facientibus, quieto exercitu pa-
catum agrum, qui paulò ante ingenti tumultu arserat, peragrauit. Hæc leni-
tas prætoris, qua sine sanguine ferocissimam gentem domuerat, eò gratior
plebi patribusque fuit, quo crudelius auariusque in Græcia bellatum & ab con-
sule Licinio & ab Lucretio prætore erat. Lucretium tribuni plebis absentem
concionibus assiduis lacerabant, cum Reipublicæ causa abesse excusaretur:
sed tum adeò vicina etiam inexplorata erant, ut is eo tempore in agro suo An-
tiati esset, aquamque ex manubijs Antium ex flumine Loracinæ duceret. Id
opus centum triginta millibus æris locasse dicitur: tabulis quoque pictis ex
præda fanum Aesculapij exornauit. Inuidiam infamiamque ab Lucretio auer-
terunt in Hortensium successorem eius Abderitæ legati, flentes ante curiam,
querentesque oppidum suum ab Hortensio expugnatum ac direptum esse. Cau-
sam excidij fuisse vrbi, quod cum centum millia denarium, & tritici quinqu-
ginta millia modium imperaret, spatium petierunt, quo de eare & ad Hosti-
lium consulem, & Romam mitterent legatos. vix dum ad consulem se per-
uenisse, & audisse oppidum expugnatum, principes securi percussos, sub co-
rona cæteros venisse. Indigna Senatui visa: decreueruntque eadem de Abderi-
tis, quæ de Coronæis decreuerunt priore anno: eademque pro concione edi-
cere Q. Mænium prætorem iusserunt. Et legati duo C. Sempronius Blesus,
Sext. Iulius Cæsar ad restituendos in libertatem Abderitas missi. Iisdem man-
datum, ut & Hostilio consuli & Hortensio prætori nuntiarent: senatum, Ab-
deritis iniustum bellum illatum, conquirique omnes qui in seruitute sint, &
restitui in libertatem. æquum censere. Eodem tempore de C. Cassio, qui con-
sul priore anno fuerat, tum Tribunus militum in Macedonia cum A. Hosti-
lio erat, querelæ ad senatum delatæ sunt: et legati regis Gallorum Cincibili ve-
nerunt. Frater eius verba in senatu fecit, questus Alpinorum populorum agros
sociorum suorum depopulatum C. Cassium esse: & inde multa millia homi-
num in seruitutem abripuisse. Sub id tempus Carnorum Histrorumque & la-
pidum legati venerunt: Duces sibi ab consule Cassio primum imperatos, qui
in Macedoniam ducenti exercitum iter monstrarent: pacatum ab se tanquam
ad aliud bellum gerendum abisse: inde ex medio regressum itinere, hostiliter
peragrasse fines suos: passim rapinasque & incendia facta: nec se ad id locorum
scire, propter quam causam consuli pro hostibus fuerint. Et regulo Gallorum
absenti, & his populis responsum est, senatum ea quæ facta querantur, neque
scisse futura, neque si sint facta, probare. Sed indicta causa damnari absentem
consularem virum, iniurium esse, cum is Reipub. causa absit. Vbi ex Macedo-
nia redisset C. Cassius, tum si coram eum arguere vellent, cognita re, senatum
daturum operam uti satis fiat. Nec responderi tantum ijs gentibus, sed legatos
mitti, duos ad regulum trans Alpes, tres circa eos populos placuit, qui indicarent
quæ patrum sententia esset. Munera mitti legatis ex binis millibus æris cen-
do auri facti, & vasa argentea quinque ex viginti pondo, & duo equi phalerati
cum agasombus, & equestria arma ac sagula: & comitibus eorum vestimen-
ta liberis, seruisque. Hæc missa, illa petentibus data, ut denorum equorum ijs com-
mercium esset, educendique ex Italia potestas fieret. legati cum Gallis missi
trans

A trans Alpes, C. Lælius, M. Aemilius Lepidus: ad cæteros populos C. Sicinius, P. Cornelius Blasio, T. Memmius. Multarum simul Græciæ Asiæq; ciuitatum legati Romā conuenerunt. Primi Athenienses introducti: ij se quod nauium nauerint militumq; P. Licinio consuli & C. Lucretio prætori misisse exposuerunt, quibus eos non vfos, frumenti sibi centum millia imperasse: quod quanquam sterilem terram arent, ipsosq; etiam agrestes peregrino frumento alerent, tamen ne deessent officio, confecisse: & alia quæ imperarentur, præstare paratos esse. Milesij nihil præstitisse memorantes, si quid imperare ad bellum senatus vellet, præstare se paratos esse polliciti sunt. Alabandenses templum vrbis Romæ se fecisse cōmemorauerunt, ludosq; anniuersarios ei diuæ instituisse: & coronam auream quinquaginta pondo, quam in Capitolio ponerent, donum Ioui OPT. MAX. attulisse: & scuta equestria CCC. ea cui iussissent, tradituros. Donum vt in Capitolio ponere, & sacrificare liceret, petebant. Hoc Lampfaceni LXXX. pondo coronam afferentes petebant, commemorantes discessisse se à Perseo, postquam Romanus exercitus in Macedoniam venisset, cū sub ditione Persei & antè Philippi fuissent. Pro eo, & quod imperatoribus Romanis omnia præstitissent, id se tantum orare, vt in amicitiam populi Romani reciperentur, & si pax cum Perseo fieret, exciperentur, ne in regiam potestatem reciperentur. cæteris legatis comiter responsum. Lampfacenos in sociorum formulam referre Q. Mænius Prætor iussus. munera omnibus in singulos binum millium æris data. Alabandenses scuta reportare ad A. Hostilium consulem in Macedoniam iussi. Et ex Africa legati simul Carthaginiensium tritici decies centum millia & hordei quingenta, indicantes se ad mare deuecta habere, vt quod senatus censuisset, deportarent. Id munus officiumque suum scire minus esse, quàm pro meritis populi Romani & voluntate sua: sed sæpè aliàs bonis in rebus vtriusq; populi se gratorum fideliumq; socium muneribus functos esse. Item Masanissæ legati tritici eandem summam polliciti, & mille & ducentos equites, duodecim elephantos, & si quid aliud opus esset, vti imperaret senatus: æquè propenso animo, ac quæ ipse vltro pollicitus sit, præstaturum esse. Gratia & Carthaginiensibus & regi actæ, rogatiq; vt ea quæ pollicerentur ad Hostilium consulem in Macedoniam deportarent. Legatis in singulos binum millium æris munera missa. Cretensum legatis commemorantibus, se quantum sibi imperatum à P. Licinio COS. esset sagittariorum in Macedoniam misisse: cū interrogati non inficiarentur, apud Persea maiorem numerum sagittariorum quàm apud Romanos militare, responsum est: si Creteneses bene ac gnauiter destinarent potio rem populi Romani quàm regis Persei amicitiam habere: senatum quoq; Romanum ijs tanquam certis socijs responsum daturum esse. Interea nuntiarent suis, placere senatui, dare operam Creteneses, vt quos milites intra præsidia regis Persei haberent, eos primo quoq; tempore domum reuocarent. Cretensis cum hoc responso dimissis, Chalcidenses vocati: quorum legatio ipso introitu, ob id quod Miccion princeps eorum pedibus captus, lectica est introlatus, vltimæ necessitatis extemplo visa res: in qua ita affecto excusatio valetudinis, aut ne ipsi quidem petenda visa foret, aut data petenti non esset. Cū sibi nihil viui reliquum præterquam ligum ad deplorandas patriæ suæ calamitates præfatus esset, exposuit ciuitatis primum suæ benefacta, & vetera, & ea quæ Persei bello præstitissent ducibus exercitibusq; Romanis: tum quæ primò C. Lucretius in populares suos prætor Romanus superbè, auarè, crudeliter fecisset: deinde quæ tum cū maximè L. Hortensius faceret, Quemadmodum omnia sibi, etiam ijs quæ patiantur tristiora, patienda esse ducant, potius quàm se dedant Persi. quod ad Lucretium Hortensiumq; attineret:

Legati multarū Græciæ & Asiæ ciuitatū.

Carthaginiensium & Masanissæ legati.

Cretensum legatis.

Chalcidenses de iniurijs sibi illatis queruntur.

*Lucretius accusatur à
Chalcidensibus.*

*Lucretius condem-
natur.*

*Vscana Illyrici oppi-
dum.*

attineret: scire, tutius fuisse claudere portas, quàm in urbem eos accipere. Qui
exclusissent eos, Emathiam, Amphipolim, Maroneam, Aenum, incolumes es-
se: apud se templa omnibus ornamentis compilata, spoliataq; sacrilegiis. C
Lucretium nauibus Antium deuexisse: libera corpora in seruitutem abrepta.
fortunas sociorum populi Romani direptas esse, & quotidie diripi. Nam ex
instituto C. Lucretij Hortensium quoq; in tectis hyeme pariter atq; estate na-
uales socios habere, & domos suas plenas turba nautica esse: versari inter se
coniuges liberosq; suos, quibus nihil neq; dicere pensi, neque facere. Accer-
sere in senatum Lucretium placuit, vt disceptaret coram, purgaretq; sese. Cæ-
terum multo plura præsens audiuit, quàm in absentem iacta erant: & grauio-
res potentioresq; accessere accusatores duo Trr. Plebis, M. Iuuentius Talsa, & G
Cn. Aufidius. Ij non in senatu modò eum lacerarunt, sed in concionem etiam
pertracto, multis obiectis probris diem dixerunt. Senatus iussu Chalcidensi-
bus Q. Mænius Prætor respondit: quæ benè meritos sese, & antè, & in eo bel-
lo quod geratur, de populo Romano dicant, ea & scire vera eos referre sena-
tum, & perinde ac debeant grata esse. Quæ facta à C. Lucretio, fierique ab L.
Hortensio Prætoribus Romanis querantur, ea neque facta, neq; fieri volun-
tate senatus, quem non posse existimare, qui sciat bellum Persi & antè Philip-
po patri eius intulisse populum Romanum pro libertate Græciæ, non vt ea à
magistratibus socijs atq; amicis paterentur. Literas se ad L. Hortensium Præto-
rem daturos esse, quæ Chalcidenses querantur acta, ea senatui non placere. Si H
qui in seruitutem liberi venissent, vt eos conquirendos primo quoq; tempo-
re, restituendosq; in libertatem curaret. Sociorum naualium neminè præter
magistros in Hospitia deduci æquum censere. Hæc Hortensio iussu senatus
scripta. Munera binum millium æris legatis missa, & vehicula Miccioni pu-
blicè locata, quæ eum Brundisium commodè perueherent. C. Lucretium
vbi dies quæ dicta erat venit, tribuni ad populum accusarunt, multamque
decies centum millium æris dixerunt. Comitijs habitis omnes quinq; & tri-
ginta tribus eum condemnarunt. In Liguribus eo anno nihil memorabile
gestum. Nam nec hostes mouerunt arma, neq; consul in agrum eorum legio-
nes induxit: & satis explorata pace eius anni, milites duarum legionum Ro- I
manorum, intra dies sexaginta, quàm in prouinciam venit, dimisit: sociorum
nominis Latini exercitu mature in hyberna Lunam & Pisas deducto, ipse
cum equitibus Galliæ prouinciæ pleraq; oppida adiit. Nusquam alibi quàm
in Macedonia bellum erat: suspectum tamen & Gentium Illyriorum regem
habebant. itaq; & octo naues ornatas à Brundisio senatus censuit mittendas
ad C. Furium legatum Issam, qui cum præsidio duarum Issensium nauium
insulæ præerat. duo millia militum in eas naues sunt imposita, quæ Q. Mæ-
nius Prætor, ex Senatuscōsulto in ea parte Italiæ, quæ obiecta Illyrico est, con-
scripsit. & cos. Hostilius Ap. Claudium in Illyricum cum quatuor millibus
peditum misit, vt accolæ Illyrici tutarentur. Qui non contentus ijs quas ad- K
duxerat copijs, auxilia ab socijs corrogando ad octo millia hominum vario
genere armauit: peragrataq; omnia ea regione, ad Lycinidum Dassaretiorum
confedit. Haud procul inde Vscana oppidum finium plerunq; Persei erat, de-
cem millia ciuium habebat, & modicum custodiæ causa Cretenesium præsi-
dium. Inde nuntij ad Claudium occulti veniebant, si propius copias admo-
uisset, paratos fore qui proderent urbem, & operæ prætium esse: non se ami-
cosq; tantum, sed etiam milites præda expleturum. Spes cupiditati admota ita
occæcauit animum, vt nec ex ijs qui venerunt quenquam retineret, nec obfi-
des pignus futuros furto & fraude agendæ rei posceret, nec mitteret explo-
ratum, nec fidem acciperet: die tantum statuta profectus à Lycinido, duodecim
millia

A millia ab vrbe, ad quam tendebat, posuit castra. Quarta inde vigilia signa mo-
 uit, mille ferme ad præsidium castrorum relictis: incompofiti longo agmine
 infrequentes, cum nocturnus error dissiparet, ad urbem peruenerunt.
 Creuit negligentia, postquam neminem armatum in muris viderunt. Ceterum
 vbi primum sub iactu teli fuerunt, duabus simul portis erumpitur, & ad cla-
 morem erumpentium ingens strepitus è muris ortus, ululantium mulierum cum
 crepitu vndiq; æris: & incondita multitudo turba immista seruili varijs voci-
 bus personabat. Hic tam multiplex vndiq; obiectus terror effecit, ne sustinere
 primam procellam eruptionis Romani possent. Itaq; fugientes plures quam
 pugnautes interempti sunt: vix duo millia hominum cum ipso legato in castra
 B perfugerunt. Quo longius iter in castra erat, eo plures fessos confectandi ho-
 stibus copia fuit. Ne moratus quidē in castris Appius, vt suos dissipatos fuga
 colligeret: quæ res palatis per agros salutis fuisset: ad Lycinidum protinus re-
 liquias cladis reduxit. Hæc & alia haud prosperè in Macedonia gesta, ex Sexto
 Digitio Tribuno militum, qui sacrificij causa Romam venerat, sunt audita.
 Propter quæ veriti patres, ne quæ maior ignominia acciperetur, legatos in Ma-
 cedoniâ M. Fuluium Flaccum & M. Caninium Rebilum miserunt, qui com-
 perta quæ agerentur referrent: & vt A. Hostilius cos. comitia consulibus sub-
 rogandis ita ediceret, vti mense Ianuario comitia haberi possent, & vt primo
 quoq; tempore in urbem rediret. Interim M. Recio Prætori mandatū, vt edi-
 C cto senatores omnes ex tota Italia, nisi qui Reipub. causa abessent, Romam
 reuocaret: qui Romæ essent, ne quis ultra mille passuum ab Roma abesset. Ea
 vti senatus censuit, sunt facta. Comitia consularia ad quintum Calendas Se-
 ptembris fuere. Creati consules sunt Q. Martius Philippus iterum, & Q. Serui-
 lius Cepio. post diem tertium prætores sunt facti, C. Decimius, M. Claudius
 Marcellus, M. Sulpitius Gallus, C. Martius Figulus, Ser. Cornelius Lentulus,
 P. Fonteius Capito. Designatis Prætoribus præter duas urbanas, quatuor pro-
 uinciæ sunt decretæ, Hispania, & Sardinia, & Sicilia, & classis. Legati ex Mace-
 donia exacto admodum mense Februario redierunt. Hi quas res ea æstate pro-
 sperè gessisset rex Perseus, referebant: quantusq; timor socios populi Romani
 D cepisset, tot urbibus in potestatem regis redactis. Exercitum consulis infrequen-
 tem cōmeatibus vulgo datis per ambitionem esse: culpam eius rei consulem
 in tribunos militum, contra illos in consulem cōferre. Ignomiam Claudij te-
 meritate acceptam eleuare eos patres acceperunt, qui per paucos Italici generis,
 et magna ex parte tumultuario delectu conscriptos ibi milites amissos refere-
 bant. Coss. designati vbi primum magistratum inissent, de Macedonia referre
 ad senatum iussi: destinataq; provinciæ ijs sunt, Italia & Macedonia. Hoc anno
 intercalatum est: tertio die post Terminalia Calendæ intercalares fuere. Sa-
 E cerdotes intra eum annum mortui L. Flamininus. pōtifices duo decesserunt,
 in Liuij M. Seruiliū pōtifices legerunt. Principio insequentis anni cum coss.
 noui Q. Martius, & Q. Seruilius de provincijs retulissent, primo quoq; tem-
 pore aut comparare eos inter se Italiam & Macedoniam, aut sortiri placuit.
 Priusquam id fors cerneret in incertum, ne quid gratia momenti faceret, in
 vtranq; provinciam quod res desideraret supplementi decerni. In Macedoniâ
 peditum Romanorum sex millia, sociorum nominis Latini sex millia: equi-
 tes Romanos CCL. socios CCC. Veteres milites dimitti, ita vt in singulas Ro-
 manas legiones, ne plus sena millia peditum, CCC. equites essent. Alteri cos.
 nullus certus finitus numerus ciuium Romanorum quem in supplementum
 legeret: id modò finitum, vt duas legiones scriberet, quæ quina millia pedi-
 tum & ducenos haberent, equites trecenos. Hhh 4 quam

*Romanorum ad Vscā
nam negligentia.*

*Legati in Macedonia
mittuntur.*

*Legati ex Macedonia
redierunt.*

Calendæ intercalares.

*De prodigijs.**Censura.*

quàm collegæ decretus numerus: peditum decem millia & sexcenti equites. P
 quatuor præterea legiones scribi iussæ, quæ si quo opus esset educerentur.
 Tribunos mil. nō permissum, vt consules facerent, populus creauit. Sociis no-
 minis Latini sexdecim millia peditum, & mille equites imperati. Hunc exer-
 citum parari tantum placuit, vt exiret si quò res posceret. Macedonia maximè
 curam præbebat: in classem mille socij nauales ciues Romani, libertini ordi-
 nis ex Italia scribi iussi: totidem vt ex Sicilia scriberentur: & cui ea prouincia
 euenisset, mandatum vt eos in Macedoniam vbicunq; classis esset, deportan-
 dos curaret. In Hispaniam tria millia peditum Romanorū in supplementum,
 trecenti equites decreti. Finitus ibi quoq; in legiones militum numerus, pedi-
 tum quina millia, treceni & triginta equites. Et socijs imperare prætor, cui Hi-
 spania obuenerat, iussus quatuor millia peditum, & trecentos equites. Non
 sum nescius, ab eadem negligentia, qua nihil deos portendere vulgo nunc cre-
 dant, neq; nuntiari admodum nulla prodigia in publicum, neque in annales
 referri. cæterum & mihi vetustas res scribenti nescio quo pacto antiquus fit
 animus: & quædam religio tenet, quæ illi prudentissimi viri publicè suscipi-
 enda censuerint, ea pro dignis habere quæ in meos annales referam. Anagnia
 duo prodigia eo anno sunt nuntiata: facem in cœlo conspectam, & bouem
 fœminam locutam publicè ali. Minturnis quoque per eos dies cœli ardentis
 species affulserat. Reate imbri lapidauit. Cum in arce Apollo triduum ac tres
 noctes lachrymauit. in vrbe Romana duo æditui nuntiarunt, alter in æde For-
 tunæ anguem iubatum à cōpluribus visum esse: alter in æde Primigenæ For-
 tunæ, quæ in colle est, duo diuersa prodigia: palmam in area enatam, & san-
 guine interdiu pluuisse. Duo non suscepta prodigia sunt, alterum quod in pri-
 uato loco factum esset: palmam enatam impluuium suo T. Martius Figulus
 nuntiabat, alterum, quod in loco peregrino: Fregellis in domo L. Atrei hasta-
 quam filio militi emerat, interdiu plus duas horas arsisse, ita vt nihil eius am-
 bureret ignis dicebatur. Publicorum prodigiorum causa libri à decemuiris
 aditi, quadraginta maioribus hostijs, quibus dijs consules sacrificarent. & ad-
 diderunt vt supplicatio fieret, cunctiq; magistratus circa omnia puluinaria
 victimis maioribus sacrificarent, populusq; coronatus esset. Omnia vt de-
 cemuires præierunt, facta. Censoribus deinde creandis comitia edicta sunt. Pe-
 tierunt censuram principes ciuitatis C. Valerius Læuinus, L. Posthumius Al-
 binus, P. Mutius Scæuola, C. Iunius Brutus, C. Claudius Pulcher, Tib. Sem-
 pronius Gracchus. Hos duos censores creauit populus Romanus. Cū dele-
 ctus habendi maior quàm aliàs propter Macedonicum bellū cura esset, con-
 sules plebem apud senatum accusabant, quòd & iuniores non responderunt.
 Aduersus quos C. Sulpitius & M. Claudius tribuni, plebis causam egerunt.
 Non consulibus, sed ambiosis consulibus delectū difficilem esse: neminem
 inuitum militem ab ijs fieri. Id ita vt esse scirent & Patres conscripti: prætores,
 quibus & vis imperij minor & authoritas esset, delectū, si ita senatui videretur, K
 perfecturos esse. Id prætoribus magna patrū cōsensione nō sine suggillatione
 consulū mandatum est. Censores vt eam rem adiuuarent, ita in concione edi-
 xerunt: legem censui censendo dicturos esse, vt præter commune omnium
 ciuium iusiurandū hæc adiurarent: tu minor annis sex & quadraginta es, tuq;
 ex edicto C. Claudij, Tib. Sempronij censorum ad delectum prodito, & quo-
 tiescunq; delectus erit, quicunq; censores magistratum habebunt, si miles fa-
 ctus nō eris, in delectu prodibis. Item quia fama erat, multos ex Macedonicis
 legionibus, incertis cōmeatibus per ambitionem imperatorum ab exercitu
 abesse: edixerunt de militibus P. Aelio, C. Popilio coss. póstue eos coss. in
 Macedoniam scriptis: vt qui eorum in Italia essent, intra dies triginta censi
 prius

A prius apud sese in prouinciam redirent. qui in patris aut aui potestate essent, eorum nomina ad se ederentur. Missorum quoq; causas sese cognituros esse: & eorum ante emerita stipendia gratiosa missio sibi visa esset, eos milites ne ulliuros. Hoc edicto literisq; censorum per fora & conciliabula dimissis, tanta multitudo iuniorum Romam conuenit, vt grauis vrbi turba insolita esset. Præter delectum eorum, quos in supplementum mitti oportebat, quatuor à C. Sulpitio Pr. scriptæ legiones sunt, intraq; vndecim dies delectus est perfectus. Consules deinde sortiti prouincias sunt. nam Prr. propter iurisdictionem maturius sortiti erant. Urbana C. Sulpitio, peregrina C. Decimio obtigerat. Hispaniam M. Claudius Marcellus, Siciliam Ser. Cornelius Lentulus, B Sardiniam P. Fonteius Capito, classem C. Martius Figulus erat sortitus. consul Q. Seruilio Italia, Q. Martio Macedonia obuenerat: Latinisq; actis Martius extemplo est profectus. Cepione deinde referente ad senatum, quas ex nouis legionibus duas legiones secum in Galliam duceret, decreuere patres vt C. Sulpitius, M. Claudius Prr. ex his quas scripsissent legionibus quas videretur consuli darent. Indignè patiente prætorum arbitrio consulem subiectum, dimisso senatu ad tribunal prætorum stans postulauit, ex Senatusconsulto destinarent sibi duas legiones. prætores consuli in eligendo arbitrium fecerunt. Senatum deinde censores legerunt: M. Aemylius Lepidus princeps, ab tertijs iam censoribus lectus. Septem è senatu eiectioni sunt. In censu accipiendo populi, milites ex Macedonico exercitu, qui quàm multi abessent ab ignis, census docuit, in prouinciam cogebant: causas stipendijs missorum cognoscebant: & cuius nondum iustæ missio visa esset, ita iusiurandum adigebant, Ex tui animi sententia, tu ex edicto C. Claudij, Tib. Sempronij censorum in prouinciam Macedoniam redibis, quod sine dolo malo facere poteris. In equitibus recensendis tristis admodum eorum atq; aspera censura fuit: multis equos ademerunt: in ea re cum equestrem ordinem offendissent, flammam inuidiæ adiecere, edicto quo edixerunt, ne quis eorum qui Q. Fulvio, A. Posthumio censoribus publica vectigalia aut vltro tributa conduxissent, ad hastam suam accederet, sociusue aut affinis eius conductionis esset. Sæpe id querendo veteres publicani, cum impetrare nequissent ab senatu, vt modum potestati censoriæ imponerent, tandem tribunum plebis Rutilium, ex rei priuata contentione iratum censoribus, patronum causæ nacti sunt. Clientem libertinum parietem in Sacra via aduersus ædes publicas demoliri, iusserunt, quod publico inædificatus esset. appellati à priuato tribuni, cum præter Rutilium nemo intercederet, censores ad pignora capienda miserunt, multamq; pro concione priuato dixerunt. Hinc contentione orta, cum veteres publicani se ad tribunal cõtulissent, rogatio repente sub vnius tribuni nomine promulgatur. Quæ publica vectigalia, vltro tributa, C. Claudius & Tib. Pempromius locassent, ea rata locatio ne esset: de integro locarentur, & vt omnibus redimendi & cõducendi promiscuè ius esset: Diem ad eius rogationem cõcilio Tribunus plebis dixit. Qui postquam venit, vt censores ad dissuadendum processerunt, Graccho dicente, silentium fuit: cum Claudio obstreperetur, proceperunt, Graccho dicente, silentium fuit: cum Claudio obstreperetur, audientiam facere præconem iussit. Eo facto, auocatam à se concionem tribunus questus, & in ordinem se coactum, ex Capitolio vbi erat conciliū, abiit. Postero die ingentes tumultus ciere. Tib. Gracchi primū bona cõsecrauit, quod in multa pignoribusq; eius qui tribunal appellasset, intercessionem non parendo, se in ordinem coëgisset. C. Claudio diem dixit, quod concionem ab se auocasset: & vtrique censori perduellionem se iudicare pronunciauit, diemque comitijs à C. Sulpitio prætore urbano petijt. Non recusantibus censoribus qui minus primo quoq; tempore iudiciū de se populus faceret in ante

Prouinciariū sortitū.

M. Aemylius princeps senatus tertium lectus.

Censura tristis atque aspera.

Rutilij trib. pleb. & censorum disceptatio.

Rutilius Claudio censori diem dicit.

*Senatusconsultum ad
uersus magistratum
iniurias.*

Acarnanū factiones.

*Perseus proximis Il-
lyriorum gentes op-
pugnat.*

*Perseus Vscanam ob-
sider.*

ante dies VIII. & VII. Calend. Octobr. comitijs perduellionis dicta dies. Cen-
sores extemplo in atrium Libertatis ascenderunt: & ibi signatis tabellis publi-
cis, clausoque tabulario, & dimissis seruis publicis, negarunt se prius quid-
quam publici negotij gesturos, quam iudicium populi de se factum esset.
Prior Claudius causam dixit: & cum ex duodecim centurijs equitum, octo
censorem condemnassent, multæq; aliæ primæ classis: extemplo principes ci-
uitatis in conspectu populi annulis aureis positis, vestem mutarunt, vt sup-
plices plebem circumirent. Maximè tamen sententiam vertisse dicitur Tib.
Gracchus, quod cum clamor vndiq; plebis esset, periculum Graccho non es-
se, conceptis verbis iuravit: si collega damnatus esset, non expectato de se iudi-
cio, comitem exilij eius futurum. Adeo tamen ad extremum spei venit reus, &
vt octo centuriæ ad damnationem defuerint. Absoluto Claudio Tribunus
plebis negavit se Gracchum morari. Eo anno, postulantibus à senatu Aqu-
leiensium legatis, vt numerum colonorum augeret, mille & D. familiæ ex Se-
natuconsulto scriptæ: triumuii q; qui eas deducerent, missi sunt, T. Annius
Luscus, P. Decius Subulo, M. Cornelius Cethegus. Eodem anno C. Popilius
& Cn. Octavius legati, qui in Græciam missi erant, Senatusconsultum The-
bis primùm recitatum, per omnes Peloponnesi vrbes circuntulerunt, ne quis
vllam rem in bellum magistratibus Romanis conferret, præterquam quod se-
natus censuisset. Hoc fiduciam in posterum quoq; præbuerat, leuatos se one-
ribus impensisq;, quibus alia alijs imperantibus exhauriebantur. Achaico
concilio Argis agitato, benignè locuti auditiq;, egregia spe futuri status fidis-
sima gente relicta, in Aetoliam traiecerunt. Ibi nondum quidem seditio erat,
sed omnia suspecta, criminumq; inter ipsos plena. ob quæ obsidibus postula-
tis, neq; exitu rei imposito, in Acarnaniam inde profecti legati sunt. Tyrrei
conciliū legatis Acarnanes dederunt. ibi quoq; inter factiones erat certamen:
quidam principum postulare, vt præsidia in vrbes suas inducerentur, aduersus
amentiam eorum qui ad Macedonicam gentem trahebant: pars recusare, ne
quod bello captis & hostibus mos esset, id pacatæ & sociæ ciuitates igno-
minia acciperent. Iusta deprecatio hæc visa. Larissam ad Hostilium procon-
sulem, ab eo enim missi erant, legati redierunt. Octavius retinuit secum, Po-
pilium cum mille fermè militibus in hyberna Ambraciam misit. Perseus prin-
cipio hyemis egredi Macedonia finibus non ausus, ne quæ in regnum va-
uum irrumperent Romani, sub tempus brumæ, cum inexuperabiles ab
Thessalia montes niuis altitudo facit, occasionem esse ratus, frangendi finiti-
morum spes animosq;, ne quid auerso se in Romanum bellum periculi sub-
esset: cum à Thracia pacem Cotys, ab Epiro Cephalus repentina defectione à
Romanis præstarent, Dardanos recens domuisset bello, solum infestum esse
Macedoniae latus, quod ab Illyrico pateret, cernens, neq; ipsis quietis Illyrijs,
& aditum præbentibus Romanis, si domuisset proximis Illyriorum, Gen-
tium quoque regem iam diu dubium in societatem perlici posse: cum decem
millibus peditum, quorum pars Phalangitæ erant, & duobus millibus le-
uium armatorum, & quingentis equitibus profectus, Stuberam venit. Inde
frumento complurium dierum sumpto, iussuq; apparatu oppugnandarum
vrbiū sequi, tertio die ad Vscanam (Penestianæ terræ ea maximè vrbs est)
posuit castra: prius tamen quam vim admoueret, missis qui tentarent nunc
præfectorum præsidij, nunc oppidanorum animos. erat autem ibi cum iu-
uentute Illyriorum Romanum præsidium. Postquam nihil pacati referebant,
oppugnare est adortus, & corona eam capere conatus est. Cum sine intermis-
sione interdiu noctuq; alij alijs succedentes, pars scalas muris, ignem portis in-
ferrent, sustinebant tamen eam tempestatem propugnatores vrbis: quia spes
erat,

A erat, neque hyemis vim diutius pati Macedonas in aperto posse, nec ab Ro-
 mano bello tantum regi laxamenti fore, ut posset morari. Ceterum postquam
 vineas agi, turresque excitari viderunt, victa pertinacia est. Nam præterquam
 quod aduersus vim pares non erant, ne frumenti quidem aut ullius alterius
 rei copia intus erat, ut in nec opinata obsidione. Itaque cum spei nihil ad resi-
 stendum esset, C. Caruilius Spoletinus, & C. Afranius à præsidio Romano missi,
 qui à Perseo peterent: primo ut armatos suaque secum ferentis abire sineret:
 dein, si id minus impetrarent, vitæ tantum libertatisque fidem acciperent. Pro-
 missum id benignius est ab rege, quam præstitum. Exire enim sua secum effe-
 rentibus iussis, primum arma ademit. His vrbe egressis, & Illyriorum cohors
 B (quingenti erant) & Vscanienses se urbemque dediderunt. Perseus præsidio, Vscana in deditionem
 na imposito multitudinem omnem deditorum, quæ propè numero exercitum æqua-
 bat, Stuberam abducit. Ibi Romanis, quatuor millia autem hominum erant, præ-
 ter principes, in custodiam ciuitatum diuisis, Vscanensibus Illyrijsque vendi-
 tis, in Penestiam exercitum reducit ad Oæneum oppidum in potestatem redi-
 gendum, & alioqui opportunè situm: & transitus ea est in Labeates, ubi Gen-
 tius regnabat. Prætereunti frequens castellum Draudacum nomine, perito-
 rum quidam regionis eius, nihil Oæneo capto opus esse ait, nisi in potestate &
 Draudacum sit: opportunius etiam ad omnia positum esse. Admoto exercitu
 omnes extemplo dediderunt sese. Qua spe celeriore deditione erectus, post-
 quam animaduertit quantus agminis sui terror esset, vndecim alia castella
 C eodem metu in potestatem redigit. Ad perpauca vi opus fuit, cætera volunta-
 te dedita, & in his recepti mille & quingenti dispositi per præsidia milites Ro-
 mani. Magno usus Caruilius Spoletinus erat in colloquijs, dicendo nihil in
 ipsos sæuitum. ad Oæneum peruentum est, quod sine iusta oppugnatione ca-
 pi non poterat: & maiore aliquanto quam cætera iuuentute & validum oppi-
 dum mœnibus erat, & hinc amnis Artatus nomine, hinc mons præaltus &
 aditu difficilis cingebat. Hæc spem ad resistendum oppidanis dabant. Perseus
 circumuallato oppido, aggerem à parte superiore ducere instituit, cuius alti-
 tudine muros superaret. Quod opus dum perficitur, crebris interim prælijs,
 D quibus per excursiones & mœnia sua oppidani tutabantur, & opera hostium
 impediabant, magna eorum multitudo varijs casibus absumpta est: & qui su-
 pererant, labore diurno nocturnoque, & vulneribus inutiles erant. Vbi pri-
 mum agger iniunctus muro est, & cohors regia, quos Nicatoras appellant,
 transcendit, & scalis multis simul partibus impetus in urbem est factus. Pube-
 res omnes interfecti sunt, coniuges liberosque eorum in custodiam dedit: præ-
 dæ alia militum cessere. Stuberam inde victor reuertens ad Gentium legatos,
 Pleuratum Illyrium exulantem apud se, & Aputeum Macedonem à Berœa,
 mittit. Ijs mandat, ut exponerent æstatis eius hyemisque acta sua aduersus Ro-
 manos, Dardanosque: adijcerent recentia in Illyrico hybernæ expeditionis ope-
 ra: hortarentur Gentium in amicitiam secum & cum Macedonibus iungen-
 dam. Hi transgressi iugum Scordi montis, per Illyrici solitudines, quas de in-
 dustria populando Macedones fecerant, ne transitus faciles Dardanis in Illy-
 ricum aut Macedoniam essent, Scodram labore ingenti tandem peruenerunt.
 Lissi rex Gentius erat. eò acciti legati mandata exponentes, benignè auditi
 sunt. Qui responsum sine effectu tulerunt: voluntatem sibi non deesse ad bel-
 landum cum Romanis: ceterum ad conandum id quod velit, pecuniam
 maximè deesse. Hæc Stuberam retulere regi, tum maximè captiuos ex Illyri-
 co vendenti. Extemplo iidem legati addito Glaucia ex numero custodum cor-
 poris, remittuntur, sine mentione pecuniæ, qua vna barbarus inops impelli
 ad bellum poterat. Ancyram inde populatus Perseus, in Penestas rursus
 exerci-

Vscana in deditionem
venit.

Draudacum deditur
Perseo.

Perseus oppugnat Oæ-
neum.

Oæneum capitur à
Perseo.

Perseus legatos ad Ge-
tium regem Illyriorum
mittit.

Perseus in Macedoniam se recepit.

Stratus vrbs Aetoliae.

Stratij praesidium Romanum intravit.

Aperantij Persea accipiunt.

exercitum reducit: firmatisq; Vscanæ, & circa eam per omnia castella quæ re-
ceperat, præsijs, in Macedoniam sese recipit. L. Cælius legatus Romanus
præerat Illyrico: qui moveri non ausus, cum in ijs locis rex esset, post profe-
ctionem demum eius conatus in Penestis Vscanam recipere, à præsidio quod
ibi Macedonum erat, cum multis vulneribus repulsus, Lycinidum copias re-
duxit. Inde post dies paucos M. Trebellium Fregellianum cum satis valida ma-
nu in Penestas misit, ad obsides ab his vrbibus quæ in amicitia cum fide per-
manferant accipiendos. Procedere etiam in Partinos (ij quoque obsides dare
pepigerant) iussit: ab vtraq; gente sine tumultu exigi. Penestarum obsides A-
polloniam, Partinorum Dyrrhachium (tum Epidamni magis celebre nomen
Græcis erat) missi. Ap. Claudius acceptam in Illyrico ignominiam corrigere
cupiens, Phanotem Epiri castellum adortus oppugnare, & auxilia Athama-
num Thesprotorumq; præter Romanum exercitum ad sex millia hominum
secum adduxit: neq; operæpretium fecit, Cleua qui relictus à Perseo erat cum
valido præsidio defendente. Et Perseus in Elimeam profectus, & circa eam ex-
ercitu lustrato, ad Stratum vocantibus Epirotis ducit. Stratus validissima tum
vrbs Aetoliæ erat. Sita est super Ambracium sinum, prope amnem Acheloum.
Cum decem millibus peditum eò profectus est, & equitibus trecentis, quos
pauciores propter angustias viarum & asperitatem duxit. Tertio die cum per-
uenisset ad Citium montem, vix transgressus propter altitudinem niuis, lo-
cum quoq; castris egrè inuenit. Profectus inde, magis quia manere non pote-
rat, quàm quòd tollerabilis aut via, aut tempestas esset, cum ingenti vexatio-
ne præcipue iumentorum altero die ad templum Iouis, quem Niceum vo-
cant, posuit castra. Ad Arachthum inde flumen itinere ingenti emenso, re-
tentus altitudine amnis mansit. Quo spatio temporis ponte perfectò, tradu-
ctis copijs diei progressus iter, obuium Archidamum principem Aetolorum
per quem ei Stratus tradebatur, habuit. Eo die ad finem agri Aetoli castra po-
sita. Inde altero die ad Stratum peruentum: vbi prope Acheloum amnem ca-
stris positus, cum expectaret effusos omnibus portis Aetolos in fidem suam
venturos, clausas portas, atque ipsa ea nocte qua venerat receptum Roma-
num præsidium cum C. Popilio legato inuenit. Principes qui præsentis Archi-
dami autoritate compulsi regem accersierant, obuiam egresso Archidamo
certiores facti, locum aduersæ factioni dederant ad Popilium cum mille pe-
ditibus ab Ambracia accersendum. In tempore & Dinarchus præfectus equi-
tum gentis Aetolorum cum sexcentis peditibus, & equitibus centum venit.
Satis constabat, eum tanquam ad Persea tendentem Stratum venisse: mutato
deinde cum fortuna animo, Romanis se, aduersus quos venerat, iunxisse. Nec
Popilius securior quàm debebat esse, inter tam mobilia ingenia erat: clau-
es portarum custodiamq; murorum suæ extemplò potestatis fecit: Dinarchum
Aetolosque cum iuuentute Stratorum in arcem per præsidij speciem amo-
uit. Perseus ab imminētibus superiori parti vrbis tumultis tentatis colloquijs,
cum obstinatos atque etiam telis procul arcentes videret, quinq; millia pas-
suum ab vrbe trans Petitarum amnem posuit castra. Ibi consilio aduocato,
cum Archidamus Epirotarumque transfugæ retinerent, Macedonum prin-
cipes non pugnandum cum infesto tempore anni censerent, nullis præpara-
tis com meatibus: cum inopiam prius obsidentes quàm obsessi sensuri essent,
maximè quòd hostium haud procul inde hyberna erant, territus in Aperan-
tiam castra mouit. Aperantij eum propter Archidami magnam in ea gente
gentorum militum præsidio his est præpositus. Rex cum minore vexatione
iumentorum hominumque quàm venerat in Macedoniam redijt. Appium
tamen

A tamen obsidione Phanotis fama ducentis ad Stratum Persei summouit. Cleuas cum præsidio impigrorum iuuenum infecutus, sub radicibus propè inuijs montium ad mille hominum ex agmine impedito occidit, ad ducentos cepit. Appius superatis angustijs in campo quem Eleona vocant, statiuadierum paucorum habuit. Interim Cleuas assumpto Philostrato qui Epirotarum gentem habebat, in agrum Antigonensem transcendit. Macedones ad depopulationem profecti, Philostratus cum cohorte sua in infidijs loco obscuro confedit. In palatos populatores cum erupissent ab Antigonea armati, fugientes eos persequentes effusius in vallem infessam ab hostibus præcipitant. ibi ad mille occisis, centum fermè captis, ubiq; prosperè gesta re, prope statiuam Appij castra mouent, ne qua vis socijs suis ab Romano exercitu inferri possit. Appius nequicquam in his locis terens tempus, dimissis Chaonumq; & si qui alij Epirotæ erant præsidij, cum Italicis militibus in Illyricum regressus, per Partynorum focias vrbes in hyberna militibus dimissis, ipse Romam sacrificij causa redijt. Perseus ex Penestorum gente mille pedites, ducentos equites reuocatos Cassandriam præsidio vt essent, misit. Ab Gentio eadem adferentes redierunt. Nec deinde alios atq; alios mittendo tentare eum destitit, cum appareret quantum in eo præsidij esset: nec tamen impetrare ab homine posset, vt impensam in rem maximi ad omnia momenti faceret.

Appius Romam redijt rebus in Græciâ male gestis.

EPITOME LIBRI XLIIII.

*Q*uintus Martius Philippus per inuios saltus penetravit in Macedoniâ, compluresq; vrbes occupauit. Rhodij misere legatos Romam, minantes, vt Perseo essent auxilio, nisi populus Romanus cum eo pacem atq; amicitiam coniungeret. indignè id latum. Cum id bellum L. Aemilio Paulo sequenti anni consuli iterum, mandatum esset: Paulus in concione precatus est, vt quicquid diri populo Romano immineret, supra domum suam conuerteretur: & in Macedoniam profectus Perseum vicit, vniuersamq; Macedoniam in potestatem redegit. antequam confugeret, C. Sulpitius Gallus trib. militum prædixit exercitui, ne miraretur, quod luna nocte proxima defectura esset. Gentius quoque rex Illyriorum, cum rebellasset, ab Anicio prætoris victus venit in deditionem, & cum vxore & liberis & propinquis Romam missus. Ab Alexandria legati à Cleopatra & Ptolemæo regibus venerunt, querentes de Antiocho rege Syria, quod is bellum inferret. Perseus sollicitus in auxilium Eumene rege Pergami, & Gentio rege Illyriorum, quia is pecuniam, quam promiserat, minimè dabat, ab eis relictus est.

D

PRINCIPIO veris, quod hyemem eam qua hæc gesta sunt infecutus est, ab Roma profectus Q. Martius Philippus consul cum quinque millibus, quod in supplementum legionū secum traiekturus erat, Brundisium peruenit. M. Popilius consularis & alij pari nobilitate adolescentes Tribuni militum, in Macedonicas legiones consulem secuti sunt. Per eos dies & C. Martius Figulus Pr. cui classis prouincia euenerat, Brundisium venit: & simul ex Italia profecti, Corcyram altero die,

Q. Martius consul in Macedoniâ cum supplemento traiecit.

tertio Actium Acarnaniæ portum tenuerunt. Inde consul ad Ambraciam egressus, itinere terrestri petit Thessaliam. Prætor superato Leucata Corinthiū sinum inuectus, & Creusæ relictis nauibus, terra & ipse per mediā Bœotiam diei vnius expedito itinere Chalcidem ad classem contendit. Castra eo tempore A. Hostilius in Thessalia circa Palæpharsalum habebat, sicut nulla re bellica memorabili gesta, ita ad cunctam militarem disciplinam ab effusa licentia formato milite, & socijs cum fide cultis, & ab omni genere iniuriæ defensis, Audito successoris aduentu, cum arma, viros, equos cum cura *inexisset, ornato exercitu obuiam venienti consuli processit. Et primus eorum cōgressus ex dignitate ipsorum ac Romani nominis, & in rebus deinde gerendis *Procons. enim ad exercitum. Paucis post diebus consul concionem apud milites habuit. orsus à Parricidio Persei perpetrato in fratrem, cogitatio in parentem:

Q. Martij consuli ad milites oratio.

*De summa gerendi
belli Martius con-
sultat.*

*Persei conatus aduer-
sus Martium consulem.*

*Hippias aduersus
Martium consulem
copias ducit.*

tem: adiecit post, scelere partum regnum, veneficia, caedes, latrocinio nefando
petitum Eumenen, iniurias in populum Romanum, direptiones sociarum
vrbium contra foedus: ea omnia quam dijs quoque inuisa essent, sensurum in
exitu rerum suarum. Fauere enim pietati fideique deos, per quae populus Ro-
manus ad tantum fastigij venerit. Vires deinde populi Romani iam terrarum
orbem complectentis cum viribus Macedoniae, exercitus cum exercitibus
comparauit. Quanto maiores Philippi Antiochique opes non maioribus co-
pijs fractas esse? Huius generis adhortatione accensis militum animis, con-
sultare de summa gerendi belli coepit. Eo & Cn. Martius Pr. a Chalcide classe
accepta venit. Placuit non ultra morando in Thessalia tempus terere, sed mo-
uere ex templo castra, atque pergere inde in Macedoniam: & praetore dare opera, G
ut eodem tempore classis quoque inuehatur hostium littoribus. Praetore dimisso,
consul menstruum iussu milite secum ferre, profectus decimo post die quam
exercitum acceperat, castra mouit: & vnius diei progressus iter, convocatis iti-
nerum ducibus, cum exponerent in concilio iussisset, qua quisque ducturus esset,
summotis ijs, quam potissimum peteret retulit ad consilium. Alijs per Pythoum
placebat via: alijs per Cambunios montes, qua priore anno duxerat Hostilius
cos. alijs praeter Ascuridem paludem. Restabat aliquantum viae communis:
itaque in id tempus, quo prope diuortium itinerum castra posituri erant, deli-
beratio eius rei differtur. In Perraeiam inde ducit, & inter Azorum & Doli-
chen statua habuit, ad consulendum rursus, quam potissimum capefferet H
viam. Per eosdem dies Perseus, cum appropinquare hostem sciret, quod iter
petiturus esset, ignarus, omnes saltus insidere praesidijs statuit. In iugum Cam-
buniorum montium (Volustana ipsi vocant) decem millia levis armaturae
iuuenum cum duce Asclepiodoto mittit, ad castellum quod super Ascuridem
paludem erat (Lapathus vocatur locus) Hippias tenere saltum cum duodecim
millium Macedonum praesidio iussus. Ipse cum reliquis copijs primo circa
Dium statua habuit: deinde adeo, ut obtorpuisse inops consilij videretur, cum
equitibus expeditis littore nunc Heracleam, nunc Philan percurrerebat, eodem inde
cursu Dium repetens. Interim consuli sententia stetit eo saltu ducere, ubi propter
Otolophum diximus regis castra Philippi fuisse. Premitti tamen IIII. millia ar-
matorum ad loca opportuna praecipienda placuit, quae praepositi sunt M.
Claudius & Q. Martius consulis filius: confestim vniuersae copiae sequeban-
tur. Caeterum adeo ardua & aspera & confragosa via fuit, ut praemissi expediti
biduo quindecim millium passuum aegre itinere confecto, castra posuerint:
turrim Eudieru, quem cepere locum appellant. Inde postero die septem millia
progressi, tumulo haud procul hostium castris capto, nuntium ad consulem
remittunt: peruentum ad hostem esse, loco se tuto & ad omnia opportuno
confedissee: ut quantum extendere iter posset, consequeretur. Solicito consuli
& propter itineris difficultatem quod ingressus erat, & eorum vicem quos
paucos inter media praesidia hostium praemiseraat, nuntius ad Ascuridem pa-
ludem occurrit. Addita igitur & ipsi fiducia est, coniunctisque copijs, castra tu-
mulo qui tenebatur, quam aptissimum ad loci naturam erat, sunt acclinata. K
Non hostium modo castra, quae paulo plus mille passuum aberant, sed om-
nis regio ad Dium & Philam, oraque maris, late patente ex tam alto iugo pro-
spectu, oculis subiicitur. Quae res accendit militi animos, postquam summam
belli, ac regias omnes copias, terramque hostilem tam e propinquo conspe-
xerunt. Itaque cum alacres, protinus duceret ad castra hostium, consulem hor-
tarentur, dies vnus fessis labore viae ad quietem datus est. Tertio die, parte co-
piarum ad praesidium castrorum relicta, consul ad hostem ducit. Hippias nuper
ad tuendum saltum ab rege missus erat, qui ex quo castra Romana in tumulo
conspexit,

A conspexit, præparatis ad certamen animis suorum, venienti agmini COS. obuius fuit, & Romani expediti ad pugnam exierant, & hostes, levis armatura erat. promptissimum genus ad laceßendum certamen. Congressi igitur, exemplo la coniecerunt: multa vtrunque vulnera temerario incurfu, & accepta & illata, pauci vtriusq; partis ceciderunt. Irritatis in posterum diem animis, maioribus copijs atque infestius concursum ab illis, si loci satis ad explicandam aciem fuisset: iugum montis in angustum dorsum cuneatum, vix ternis ordinibus armatorum in fronte patuit. Itaque paucis pugnantibus, cætera multitudo, præcipuè qui grauium armorum erant, spectatores pugnae stabant: levis armatura etiam per anfractus iugi procurrare, & ab lateribus cum leui armatura conferere, per iniqua atque æqua loca pugnam petere: ac pluribus ea die vulneratis quàm interfectis, prælium nocte diremptum est. Tertio die egere consilio Romanus imperator: nam neque manere in iugo inopi, neque regredi sine flagitio atque etiam periculo, sed cedenti ex superioribus locis instare hostis poterat: nec aliud restabat, quàm audacter commissum pertinaci audacia, quæ prudens interdum in exitu est, corrigere. Ventum quidem erat eo, vt si hostem similem antiquis Macedonum regibus habuisset consul, magna clades accipi potuerit. Sed cùm ad Diu per littora cum equitibus vagaretur rex, & ab duodecim millia propè clamorem & strepitum pugnantium audiret, nec auxit copias integros fessis submittendo: neq; ipse plurimum intererat,

C certamini affuit, cum Romanus imperator maior sexaginta annis & prægrauis corpore, omnia militaria munera ipse impigrè obiret: egregiè ad vltimum in audacter commissio perseueravit: & Popilio relicto in custodia iugi, per inuia transgressus, præmissis qui repurgarent iter, Attalum & Misagenem, cum suæ gentis vtrunque auxiliarijs, præsidio esse saltum aperientibus, iubet, Ipse equites impedimenta quæ præ se habens, cum legionibus agmen cogit. Inenarrabilis labor descendentibus cum ruina iumentorum sarcinarumque progressis, vix dum quatuor millia passuū nihil optabilius esse, quàm redire quæ venerant, si possent. Hostilem propè tumultum agmini elephanti præbebant: qui vbi ad inuia venerant, deiectis rectoribus, cum horrendo stridore paudem ingentē equis maximè incutiebant, donec traducendi eos ratio inita est.

D Per procliue sumpto fastigio, longi duo validi asseres ex inferiore parte in terra defigebantur, distantes inter se paulo plus quàm quanta belluæ latitudo est: in eos transuersi incumbentes tigni, ad tricenos longi pedes, vt pons esset, iniungebantur: humusq; insuper iniiciebatur. modico deinde infra interuallo, similis alter pons: deinde tertius, & plures ex ordine, quæ rupes abscissæ erant, fiebant. Solido præcedebat elephas in pontem: cuius priusquam in extremum procederet, succisis asseribus collapsus pons, vsque alterius initium pontis prolabi eum leniter cogebat: alij elephanti pedibus insistentes, alij clunibus subsidentes prolabebantur. vbi planicies altera pontis excepisset eos, rursus simili ruina inferioris pontis deferebantur, donec ad æquiores vallem peruentum est. Paulo plus septem millia die Romani processerunt: minimum pedibus itineris confectum: plerunque prouolentes se simul cum armis alijsque oneribus, cum omni genere vexationis processerunt: adeo vt ne dux quidem & author itineris inficiaretur, parua manu deleri omnem exercitum potuisse. Nocte ad modicam planiciem peruenerunt: neque an infestus is locus esset, septus vndiq; circumspiciendi spatium fuit. vix tandem ex insperato stabilem ad insistendum nactis locum, postero quoq; die in tam caua valle operiri Popilium ac relictas cum eo copias. necesse fuit: quos & ipsos cùm ab nulla parte hostis terruisset, locorum asperitas hostiliter vexauit. Tertio die coniunctis copijs eunt per saltū, quem incolæ Callipeucen appellant. quarto inde die

Persei ignauia.

Qua arte traducti
sunt per inuia elephanti.

*Persei pauor ob Mar-
tij aduentum.*

Tempe.

*Persei praesidia ad
Tempe composita.*

Olympi radices.

*Perseus ad Pydnam
refugit.*

*Marius Agassam vr-
bem Macedoniae re-
cipit.*

per æquè inuia, sed assuetudine peritius & meliore cum spe, quòd nec hostis
vsquam apparebat, & mari appropinquabat: digressi in campos, inter Hara-
cetum & Libethrum posuerunt castra peditum, quorum pars maior tumu-
los tenebat: ij vallem, campi quoq; partem vbi eques tenderet, amplecteban-
tur. Lauanti regi dicitur nuntiatum, hostes adesse: quo nuntio cum pavidus
exiluisset è folio, victum se sine prælio clamitans, proripuit. & subinde per alia
atq; alia puida consilia & imperia trepidans, duobus ex amicis Pellam alte-
rum Asclepiodotum, vbi pecunia deposita erat, ex praesidijs reuocat: omnesq;
aditus aperit bello. Ipse ab Dio auratis statuis omnibus raptim, ne præda hosti
essent, in classẽ congestis, ocyus demigrare Pydnam cogit. & quæ temeri-
tas consulis videri potuisset, quod eò processisset, vnde inuito hoste regredi
nequiret: eam non inconsultam audaciam fecit. Duos enim saltus, per quos
inde euadere possent, habebant Romani: vnum per Tempe in Thessaliam,
alterum in Macedoniam præter Dium, quæ vtraq; regijs tenebantur praesidijs.
Itaq; si dux intrepidus decem dies primam speciem appropinquantis terroris
sustinuisset, neq; receptus Romanis per Tempe in Thessaliam, neq; commea-
tibus peruehendis eò patuisset iter. Sunt enim Tempe, saltus, etiam si non bel-
lo fiat, infestus, transitu difficilis. nam præter angustias per quinq; millia, qua
exiguum iumento onusto iter est, rupes vtrinq; ita abscissæ sunt, vt despici vix
sine vertigine quadam simul oculorum animiq; possit. terret & sonitus & al-
tudo per mediam vallem fluentis Penei amnis. Hic locus tam suapte natura
infestus, per quatuor distantia loca praesidijs regis fuit infestus. Vnum in pri-
mo aditu ad Connum erat. alterum Condylon castello inexpugnabili: tertium
circa Lapathunta, quem Characa appellant: quartum, viæ ipsi, quæ & media
& angustissima vallis est, impositum: quam vel decem armatis tueri facile est.
Intercluso per Tempe simul aditu commeatibus, simul reditu, ipsi montes
per quos descenderant, repetendi erant. quod vt furto fefellerant: ita propa-
lam, tenentibus superiora cacumina hostibus, non poterant: & experta diffi-
cultas, spem omnem incidisset. Supererat nihil aliud in temerè commisso,
quàm in Macedoniam ad Dium per medios euadere hostes: quod, nisi dij
mentem regi ademissent, ipsum ingentis difficultatis erat. Nam cum Olympi
radices montis, paulò plus quàm mille passuum ad mare relinquant spatium,
cuius dimidium loci occupat ostium latè restagnans Baphyri amnis: partem
planiciæ aut Iouis templum, aut oppidum tenet: reliquum per exiguum fossa mo-
dica valloq; claudi poterat. & saxorum ad manum syluestrisq; materiae tantum
erat, vt vel murus obijci, turreq; excitari potuerint. Quorum nihil cum dispe-
xisset cæcata mens subito terrore, nudatis omnibus praesidijs, patefactisq; bel-
lo ad Pydnam refugit. eos plurimum & praesidij & spei cernens in stultitia & se-
gnitie hostis, remisso nuntio ad Sp. Lucretium Larissam, vt castella relicta ab
hoste, circa Tempe occuparet: praemisso Popilio ad explorandos transitus cir-
ca Dium: postquam patere omnia in omnes partes animaduertit, secundis
castris peruenit ad Dium: metariq; sub ipso templo, ne quid sacro in loco vio-
laretur, iussit. Ipse urbem ingressus, sicut non magnam, ita exornatam publicis lo-
cis & multitudine statuarum, munitamq; egregie, vix satis credere in tantis re-
bus sine causa relicta non aliquem subesse dolum. vnum diem ad exploranda
circa omnia moratus, castra mouet: satisq; credens paratam frumeti copiam
fore. eo die ad amnem nomine Mytin processit. Postero die progressus, Agas-
sam urbem tradentibus sese ipsis, recepit: & vt reliquorum Macedonum ani-
munesq; ac suis legibus victuros est pollicitus. Progressus inde diei iter, ad
Ascordum flumen posuit castra: & quantum procederet longius à Thessalia,
co ma-

A eo maiorem rerum omnium inopiam sentiens, regressus ad Dium est: dubitatione omnibus exempta, quid intercluso ab Thessalia patiendum fuisset, cui procul inde abscedere tutum non esset. Perseus contractis in vnum omnibus copijs ducibusq; increpare præfectos præsidiorum, ante omnes Asclepiodotum atq; Hippiam: ab his dicere claustra Macedoniae tradita Romanis esse: cuius culpæ reus nemo iustius quàm ipse fuisset. Consuli postquàm ex alto conspecta classis spem fecit cum cōmeatu naues venire (ingens enim caritas annonæ ac propè inopia erat) ab inuectis iam portū audit, onerarias naues Magnesiæ relictas esse. Incerto inde quidnam agendum foret (adeò sine vlla ope hostis quæ aggrauaret, cum ipsa difficultate rerum pugnandū erat) peropportune literæ à Sp. Lucretio allatæ sunt: castella se quæ super Tempe essent & circa Philan tenere omnia, frumenti q; in ijs & aliarum in vsum rerū copiam inuenisse. His magnopere lætus cos. ab Dio ad Philan ducit, simul vt præsidium eius firmaret, simul vt militi frumentum, cuius tarda subuectio erat, diuideret. Ea profectio famam haudquaquam secundam habuit: nam alij metu recessisse eum ab hoste ferebant, quia manenti imperatori prælio dimicandum foret: alij ignarum belli, quæ indies fortuna nouaret: vt qui offerentibus sese rebus, omisisset è manibus ea quæ mox repeti non possent. Simul enim cessit possessione Dij, excitauit hostem, vt tunc tandem sentiret recuperanda esse, quæ prius culpa amissa forent. Audita enim profectio consulis, regressus

C Dium quæ disiecta ac vastata ab Romanis erant, reficit, pinnas mœnium decussas reponit, ab omni parte muros firmat: deinde quinq; millia passuum ab vrbe citra ripam Enipei amnis castra ponit, amnem ipsum transitu perdifficilem pro munimento habiturus. Fuit ex valle Olympi montis, æstate exiguus, hybernis idem incitatus pluuijs & supra rupes ingentes gurgitibus facit: & intra prorupta in mare euoluendo terram præaltas voragines, cauatoque medio alueo ripas vtrunque præcipientes. Hoc flumine Perseus septum iter hostis credens, extrahere reliquū tempus eius æstatis in animo habebat. Inter hæc cos. à Phila Popilium cum duobus millibus armatorum Heracleam mittit. Abest à Phila quinq; millia fermè passuum, media regione inter Dium Tempeq; in

D rupe anni imminente positum. Popilius priusquam armatos muris admo-ueret, misit qui magistratibus principibusq; suaderent. fidem clementiamq; Romanorum quàm vim experiri mallent. Nihil ea consilia mouerunt, quia ignes ad Enipeum ex regis castris apparebant. Tum terra mariq; (& classis appulsa ab littore stabat) simul armis, simul operibus machinisque oppugnari cœpti. Iuuenes etiam quidam Romani, ludicro Circensi ad vsum belli verso, partem humillimam muri ceperunt. Mos erat tum, nondum hac effusione inducta bestijs omnium gentium Circum complendi, varia spectaculorum conquirere genera: nec semel quadrigis, semel desultore misso, vix vnus horum tempus vtrunq; circulum complebat. Inter cætera sexageni fermè iuuenes, interdum plures ab apparitoribus ludi, armati inducebantur. Horum indu-

E ctio in parte simulachrum decurrentis exercitus erat: ex parte elegantioris exercitij quàm militaris artis, propiorq; gladiatorum armorum vsum. Cum alios decursus edidissent motus: quadrato agmine facto, scutis super capita densatis, stantibus primis, secundis summissioribus, tertijs magis & quartis, postretis, etiam genu nixis, fastigiatam, sicut tecta edificiorum sunt, testudinem faciebant. Hinc L. fermè pedum spatio distantes, duo armati procurrebant, comminatiq; inter se, ab ima in summam testudinem per densata scuta cum euasissent: nunc velut propugnantes per oras extremæ testudinis, nunc in media inter se concurrentes, haud secus quàm stabili solo persultabant. Huic testudini simillima parti muri admota, cum armati superstantes subissent, pro-

Perseus Dium urbem munit.

Enipeus amnis.

Popilius Heracleam oppugnat.

Ludicrum Circense.

A custodiam eius loci propugnatores urbis auertisset. Erant in praesidio Cassan-
 dreæ præter non contemnendam iuventutem oppidanorum DCCC. Agria-
 nes. & M. M. Penestorum Illyriorum, à Pleurato inde missi, bellicosum vtrunq;
 genus. His tuentibus muros, cum subire Romani summa vi niterentur, mo-
 mento temporis parietes fornicum perfossi urbem patefecerunt, quod si qui
 irrupere armati fuissent, extemplo cepissent. Hoc ubi perfectum esse opus mi-
 litibus nuntiatum est, clamorem alacres gaudio repente tollunt, alijs parte
 alia in urbem irrupturis. Hostes primum admiratio cepit, quidnam sibi re-
 pentinus clamor vellet. Postquam patere urbem accepere præfecti praesidij Py-
 tho & Philippus Proco, qui occupasset aggredi opus factum esse rati, cum va-
B lida manu Agrianum Illyriorumq; erumpunt: Romanosque, qui alij aliunde
 coibant, conuocabanturq; ut signa in urbem inferrent, incompósitos atque
 inordinatos fugant persequunturq; ad fossam: in qua compulsos ruina cu-
 mulant. sexcenti ferme ibi interfecti, omnesque propè, qui iter murum fos-
 samque deprensi erant, vulnerantur. Ita suo ipse conatu perculsus prætor, se-
 gnior ad alia factus consilia erat: & ne Eumeni quidem simul à mari, simul à
 terra aggredienti quidquam satis procedebat. Placuit igitur utrique, custodijs
 firmatis, ne quod praesidium ex Macedonia intromitti posset: quoniam vis
 aperta non processisset, operibus moenia oppugnare. Hæc parantibus his, de-
 cem regij lembi ab Thessalonica cum delectis Gallorum auxiliaribus missi,
C cum in salo stantes hostium naues conspexissent, ipsi obscura nocte simplici
 ordine quam poterant proximè littus tenentes, intrarunt urbem. Huius noui
 praesidij fama absistere oppugnatione simul Romanos regemque coegit. cir-
 cumuecti promontorium, ad Toronem classem appulerunt. Eam quoq; op-
 pugnare adorti, ubi valida defendi manu animaduenterunt, irritum incepto De-
 metriadem petunt. Ibi cum appropinquantibus repleta moenia armatis vidis-
 sent, præteruecti ad Iolcon classem appulerunt, inde agro vastato. Demetria-
 dem quoque aggressuri. Inter hæc & consul ne segnis sederet tantum in agro
 hostico, M. Popilium cum quinque millibus militum ad Melibœam urbem
 oppugnandam mittit. Sita est in radicibus Ossæ montis, qua parte in Thessa-
D liam vergit, opportunè imminens super Demetriadem. Primus aduentus ho-
 stiū perculit incolas loci: collectis deinde ex nec opinato pauore animis, dis-
 currunt armati, ad portas ac moenia quæ suspecti aditus erant, spemq; extem-
 plo inciderunt, capi primo impetu posse. Obsidio igitur parabatur, & opera
 oppugnationum fieri cœpta. Perseus cum audisset simul Melibœam à consu-
 lis exercitu oppugnari, simul classem Iolci stare, ut inde Demetriadem aggre-
 deretur: Euphranorem quendam ex ducibus cum delectis duobus millibus
 Melibœam mittit. eidem imperatum, ut si à Melibœa submouisset Roma-
 nos, Demetriadem prius occulto itinere intraret, quam ab Iolco ad urbem ca-
 stra mouerent Romani & ab oppugnatoribus Melibœæ cum in superioribus
E locis repente apparuisset, cum trepidatione multa relicta opera sunt, ignisq;
 iniectus: ita à Melibœa abscessum est. Euphranor soluta vnius urbis obsidio-
 ne, Demetriadem extemplo ducit. Nec tum moenia modò, sed agros etiam
 confiderunt se à populationibus tueri posse: & eruptiones in vagos popula-
 tores non sine vulneribus hostiū factæ sunt. Circumuecti tamen moenia sunt
 Prætor & rex, sitū urbis cōtemplantes, si qua parte tentare aut opere, aut vi possent.
 fama fuit, per Cydam Cretensem, & Antimachum qui Demetriadi præerat,
 tractatas inter Eumenen & Persea condiciones amicitie: ab Demetriade certè
 abscessum est. Eumenes ad consulem nauigat: gratulatus quod prosperè Ma-
 cedoniā intrasset, Pergamum in regnum abiit. Martius Figulus Pr. parte clas-
 sis in hyberna Sciathum missa, cum reliquis nauibus Oreum Bœotie petit: eā
 urbem

*Romani nequicquam
oppugnata Cassan-
drea discedunt.*

*Melibœam oppugnat
Romani.*

De Eumene rege varia scriptores tradit.

Legati Gallorum reguli Romam veniunt.

Pamphylorum legati.

Prusiae legati.

Rhodiorum legati de pace cum Romanis et Perseo componenda Romam veniunt.

urbem aptissimam ratus, unde exercitibus, qui in Macedonia, quiq; in Thes-
 salia erant, mitti commeatus possent. De Eumene rege longè diuersa tradunt.
 Si Valerio Antiati credas, nec classe adiutum ab eo prætorem esse, cum sæpe
 eum literis accersisset, tradit: nec cum gratia ab consule profectum in Asian,
 indignatum quod ut iisdem castris tenderet permissum non fuerit: ne ut equi-
 tes quidem Gallos, quos secum adduxerat, relinqueret, impetrari ab eo po-
 tuisse. Attalum fratrem eius & remansisse apud consulem, & synceram eius
 fidem æquali tenore, egregiamq; operam in eo bello fuisse. Dum bellum in
 Macedonia geritur, legati transalpini ab regulo Gallorum (Balanos ipsius tra-
 ditur nomen, gentis ex qua fuerit, non traditur) Romam venerunt, pollicen-
 tes ad Macedonicum bellum auxilia. Gratia ab senatu acta, muneraq; missa.
 torquis aureus duo pondo, & patera aurea quatuor pondo, equus Phalera-
 tus, armaq; equestria. Secundum Gallos Pamphyli legati coronam auream
 ex viginti millibus Philippiorum factam, in curiam intulerunt: petentibusq;
 ijs, ut id donum in cella I. O. M. ponere, & sacrificare in Capitolio liceret, permi-
 sum: benigneq; amicitiam renouare volentibus legatis responsum, & binum
 millium æris singulis missum munus. Tum ab rege Prusia & paulò post ab
 Rhodijs, de eadem re longè aliter differentes legati auditi sunt. vtraq; legatio
 de pace reconcilianda cum rege Perseo egit. Prusiae preces magis quam postu-
 latio fuere, profitentis & ad id tempus se cum Romanis stetisse: & quoad bel-
 lum foret, staturum. Cæterum cum ad se à Perseo legati venissent de finiendo
 cum Romanis bello, & ijs pollicitum deprecatores apud senatum futurum,
 petere, si possent inducere in animum ut finiant iram, se quoque in gratia re-
 conciliatae pacis posse uti. Hæc regij legati. Rhodij superbè commemoratis
 erga populum Romanum beneficijs, & penè victoriae utiq; de Antiocho rege
 maiore parte à se vindicata, adiecerunt: cum pax inter Macedonas Romanos-
 que esset, sibi amicitiam cum rege Perseo coeptam. eam se inuitos, nullo eius
 in se merito, quoniam ita Romanis visum sit, in societatem se belli trahere, in-
 terrupisse. Tertium se annum multa eius incommoda belli sentire: mari in-
 tercluso inopia insulam premi, amissis maritimis vectigalibus atq; commea-
 tibus. Cum id ultra pati non possent, legatos alios ad Persea in Macedoniam
 misisse, qui ei denuntiarent, Rhodijs placere pacem eum componere cum Roma-
 nis: se Romam eadem nuntiatum missos: per quos stetisset quo minus belli fi-
 nis fieret, aduersus eos quid sibi faciundum esset, Rhodios consideraturos esse.
 Ne nunc quidem hæc sine indignatione legi audiriue posse certum habeo, in-
 de existimari potest qui habitus animorum audientibus ea patribus fuerit.
 Claudius nihil responsum author est: tantum s. c. recitatum, quo Caras &
 Lycios liberos esse iuberet populus Romanus, literasq; extemplo ad vtranq;
 gentem ut scirent indicatum mitti. Qua audita re, principem legationis, cuius
 magniloquentiam vix curia paulò ante ceperat, corruisse. Alij responsum esse
 tradunt, populum Romanum & principio eius belli, haud vanis authoribus
 compertum habuisse, Rhodios cum Perseo rege aduersus Rempublicam suam
 occulta consilia inisse: & si id antè dubium fuisset, legatorum paulo antè ver-
 ba ad certum redegisse, & plerunq; ipsam se fraudem: etiam si initio cautior
 fuerit, detegere. Rhodios nuntio in orbe terrarum arbitria belli pacisq; age-
 re: deorum nutu arma sumpturos, positurosq; Romanos esse. Iam non deos
 de Macedonia deportentur? Visuros esse quid sibi faciundum sit. quid Rhodij
 visuri sint: ipsos scire: populum certè Romanum deuicto Perseo, quod prope-
 tiam dignam referat. Munus tamen legatis in singulos binum millium
 aris

A æris missum est, quod ij non acceperunt. Literæ deinde recitatae Q. Martij con-
 fulis sunt, quemadmodum saltu superato in Macedoniam transisset. & ibi &
 ex aliis locis commeatus à prætore prospectos in hyemem habere, & ab Epi-
 rotis viginti millia modium tritici, decem hordei sumpsisse, ut pro eo frumento
 pecunia Romæ legatis eorum curaretur. Vestimenta militibus ab Roma mit-
 tenda esse: equis CC. ferme opus esse, maxime Numidis, nec sibi in his locis
 ullam copiam esse. Senatusconsultum ut ea omnia ex literis consulis fierent,
 factum est. C. Sulpitius Prætor sex millia togarum, triginta tunicarum, & e-
 quos deportanda in Macedoniam, præbendaq; arbitrato consulis locauit: &
 legatis Epirotarum pecuniam pro frumento soluit. Et Onesimum Pythonis
 B filium, nobilem Macedonem, in senatum introduxit. Is pacis semper author
 regi fuerat, monueratq; , sicut pater eius Philippus institutum usq; ad ultimum
 vitæ diem seruabat, quotidie bis in die fœderis icti cum Romanis perlegendi,
 ut eum morem si non semper, crebro tamen usurparet. Postquam deterrere
 eum à bello nequijt, primò subtrahere sese per alias atq; alias causas, ne interef-
 fet ijs quæ non probabat, coepit: postremò cum suspectum se esse cerneret, &
 proditoris interdum crimine insimulari, ad Romanos transfugit: magnòq;
 vsui consuli fuit. Ea introductus in curiam cum memorasset, senatus in for-
 mulam sociorum eum referri iussit: locum lautia præberi: agri Tarentini, qui
 C publicus populi Romani esset, ducenta iugera dari, & ædes Tarenti emi: ut ea
 curaret, C. Decimio prætori mandatum. Censores censum Idibus Decembri-
 bus seuerius quàm antè habuerunt: multis equi adempti, inter quos P. Ruti-
 lio qui tribunus plebis eos violenter accusarat: tribu quoq; is motus, & ope-
 rarius factus ad opera publica facienda. Cum eis dimidium ex vectigalibus
 eius anni attributum ex Senatusconsulto à quæstoribus esset: Tib. Sempro-
 nius ex ea pecunia quæ ipsi attributa erat, ædes P. Africani ponere veteres ad
 Vortumni signum, laneasq; & tabernas coniunctas in publicum emit, basi-
 licamq; faciendam curauit, quæ postea Sempronia appellata est. Iam in exitu
 annus erat, & propter Macedonici maxime belli curam in sermonibus homi-
 nes habebant, quos in annum consules ad finiendum tandem id bellum crea-
 D rent. Itaq; Senatusconsultum factum est, ut Cn. Seruilius primo quoq; tem-
 pore ad comitia habenda veniret. Senatuscōsultum Sulpitius Prætor ad con-
 sulem post paucos dies recitauit, quibus antè diem in urbem venturum. &
 COS. maturauit: & comitia eo die qui dictus erat, sunt perfecta. COS. creati
 L. Aemylius Paulus iterum, septimodecimo anno postquam primò COS. fue-
 rat, & C. Licinius Crassus. Prr. postero die facti, Cn. Bæbius Pamphilus. L. A-
 nicius Gallus, Cn. Octavius, P. Fonteius Balbus, M. Ebutius Helua, C. Papy-
 rius Carbo. Omnia ut maturius agerentur, belli Macedonici stimulat cu-
 ra. Itaque designatos ex templo sortiri placuit prouincias, ut vtri Macedonia
 consuli, cuiq; prætori classis venisset. sciretur, ut iam inde cogitarent, pararent-
 E que quæ bello vsui forent, senatumq; consulerent, si qua re consulto opus ef-
 fet. Latinas ubi magistratū inissent, quod per religiones posset, primo quoq;
 tempore fieri placere: neque consulem, cui eundem in Macedoniam esset, te-
 neri. His decretis, consulibus Italia & Macedonia, prætoribus præter duas iu-
 risdictiones in vrbe, classis, & Hispania, & Sicilia, & Sardinia prouinciæ nomi-
 natae sunt. Cōsulum Aemylio Macedonia, Licinio Italia euenit. Prr. Cn. Bæ-
 bius urbanam, L. Anicius peregrinam, & si quò senatus censuisset, Cn. Octa-
 uius classem, P. Fōteius Hispaniam, M. Ebutius Siciliam, C. Papyrius Sardinia
 est sortitus. Ex templo apparuit omnibus, non segniter id bellū L. Aemyliū ge-
 sturum, præterquam quòd alius vir erat, etiam quòd dies noctesq; intentus,
 ea sola quæ ad id bellum pertinerent, animo cogitabat. Iam omniū primū à
 senatu

Q. Martij consulis li-
 teræ ex Macedonia
 Romam missæ.

Onesimus Macedo
 Romam perfugit.

Censura seueritas.

Basilica Sempronia.

Prouinciarū sortitio.

*Legati in Macedonia
ad exercitus visen-
dos Roma mittuntur.*

*Alexandrini legati
de Antiocho querun-
tur.*

*Legati Romani ex
Macedonia Romam
reuerſi à Senatu au-
diuntur.*

senatu petit, vt legatos in Macedoniam mitterent ad exercitus visendos, clas-
semque, & comperta referenda, quid aut terrestribus, aut naualibus copijs o-
pus esset. Præterea vt explorarent copias regias quantū possent, quaq; prouin-
cia nostra, quā hostium foret: vtrum intra saltus castra Romani haberent, an
iam omnes angustiae exuperatae, & in æqua loca peruenissent: qui fideles no-
bis socij, qui dubij suspensæque ex fortuna fidei, qui certi hostes viderentur:
quanti præparati commeatus, & vnde terrestri itinere, vnde nauibus suppor-
tarentur: quid ea æstate terra marique rerum gestarum esset: ex his bene co-
gnitis, certa in futurum consilia capi posse ratus. Senatus Cn. Seruilio consuli
negotium dedit, vt is in Macedoniam quos L. Aemylio videretur legaret. Le-
gati biduo post profecti, Cn. Domitius Aenobarbus, A. Licinius Nerua, L. G
Bæbius. Bis in exitu anni eius lapidatum esse nuntiatum est, in Romano agro,
simul in Veientibus: nouendiale sacrum factum est. Sacerdotes eo anno
mortui sunt, P. Quintilius Varus flamen Martialis, & M. Claudius Marcellus
Decemuir, in cuius locum Cn. Octavius suffectus. Et iam magnificentia cre-
scente notatum est, ludis Circensibus P. Cornelij Scipionis Nasicæ, & P. Len-
tuli ædiliū curuliū LXIII. Africanas, & XL. vrsos & elephantos luisse. L.
Aemylio Paulo, C. Licinio coss. Idibus Martijs principio insequentis anni
cū in expectatione patres fuissent, maximè quidnam cos. de Macedonia,
cuius ea prouincia esset referret: nihil se habere Paulus quod referret, cū
nondum legati redissent, dixit. Cæterum Brundisij legatos iam esse, bis ex- H
cursu Dyrrhachium eiectiones. Cognitis mox, quæ nosci prius in rem esset, rela-
turum: id fore intra perpaucos dies. Et ne quid profectiōem suam teneret,
pridie Idib. Aprilis Latinis esse constitutam diem. Sacrificio ritè perfectō, se
& Cn. Octaviū, simul senatus censuisset, exituros esse: C. Licinio collegæ
suo fore curæ se absente, vt si qua parari mittiue ad id bellum opus sit, paren-
tur mittanturq;. Interea legationes exterarum nationum audiri posse. Sacri-
ficio ritè perfectō, primi Alexandrini legati ab Ptolemæo & Cleopatra regi-
bus vocati sunt. Sordidati, barba & capillo promisso, cum ramis oleæ ingres-
si curiam procubuerunt: & oratio quā habitus fuit miserabilior. Antio-
chus Syriæ rex, qui obses Romæ fuerat: per honestam speciem maioris Ptole- I
mæi reducendi in regnum, bellum cum minore fratre eius, qui tum Alexan-
driam tenebat, gerens: & ad Pelusium nauali prælio victor fuerat, & tumultu-
uario opere ponte per Nilū factō transgressus cum exercitu obsidione ipsam
Alexandriam tenebat: nec procul abesse, quin potiretur regno opulentissi-
mo, videbatur. Ea legati querentes orabant senatum, vt opem regno regibus-
que amicis imperio ferrent. Ea merita populi Romani in Antiochum, eam
apud omnes reges gentesq; authoritatem esse, vt si legatos misissent, qui de-
nuntiarent non placere senatui socijs regibus bellum fieri, extemplō absces-
surus à mœnibus Alexandriæ, abducturusq; exercitum in Syriam esset. Quod
si cunctentur facere, breui extorres regno Ptolemæum & Cleopatram Ro- K
mam venturos cum pudore quodam populi Romani, quod nullam opem in
ultimo discrimine fortunarum tulissent. Moti patres precibus Alexandrino-
rum, extemplō C. Popiliū Lenatem, & C. Decimium, & C. Hostiliū, lega-
tos ad finiendum inter reges bellum miserunt. Prius Antiochum, dein Ptole-
mæum adire iussi, & nuntiare, ni absistatur bello, per vtrum steterisset, eum non
pro amico, nec pro socio habituros esse. His intra triduum simul cum lega-
tis Alexandrinis profectis, legati ex Macedonia quinquatribus vltimis adeo
expectati venerunt, vti nisi vesper esset, extemplō senatum vocaturi consules
fuerint. Postero die senatus fuit, legatiq; auditi sunt. Ij nuntiant, maiore peri-
culo quā emolumento exercitū per inuios saltus in Macedonia inductum.
Pieriam,

A Pieriam, quò processisset, regem tenere: castra castris propè ita collata esse, ut flumine Enipeo interiecto arceantur: neq; regem pugnandi potestatem facere. nec nostris vim ad cogendum esse: hyemem etiam asperam rebus gerendis interuenisse, in otio militè ali, nec plus quàm vi. dierū frumentū habere. Macedonū dici triginta millia armatorū esse. Si Ap. Claudio circa Lyncidum satis & quod cum eo præsidiū sit, in summo periculo esse: nisi properè aut iustus exercitus eò mittatur, aut illi inde deducatur. Ad classem se ex castris profectos, sociorum naualium partem morbo audisse absumptam, partē, maximè qui ex Sicilia fuerint, domos suas abisse, & homines nauibus deesse: qui sint, neq; stipendium accepisse, neq; vestimenta habere. Eumenen classemq; eius, tanquam vento allatas naues sine causa & venisse, & abisse: nec animum eius regis constare satis visum. Sicut omnia de Eumene dubia, Attali egregiè cōstantem fidem nuntiabant. Legatis auditis tunc de bello referre sese L. Aemylius dixit. Senatus decreuit, ut in octo legiones parem numerum tribunorū consules & populus crearent: creari autem neminem eo anno placere, nisi qui honorem gessisset. Tum ex omnibus Tribunis militum uti L. Aemylius in duas legiones in Macedoniam, quos eorū velit eligat, & ut solenni Latinarum perfecto, L. Aemylius cōs. Cn. Octavius Pr. cui classis obtigisset, in prouinciam proficiscantur. Additus est his tertius L. Ancius Pr. cuius inter peregrinos iurisdīctio erat. Eum in prouinciam Illyricum circa Lyncidum Ap. Claudio succedere placuit. Delectus cura C. Licinio consuli imposita: is septem millia ciuium Romanorum, & equites cc. scribere iussus: & socijs nominis Latini septem millia peditum imperare, cccc. equites: & Cn. Seruilio Galliam obtinenti prouinciam literas mittere, ut sexcentos equites conscriberet. Hunc exercitum ad collegam primo quoq; tempore mittere in Macedoniam iussus, neque in ea prouincia plus quàm duas legiones esse. eas repleti, ut sena millia peditū, trecentos haberent equites. cæteros equites peditesq; in præsidijs disponi. Qui eorum idonei ad militandum non essent, dimitti. decem præterea millia peditum imperata socijs, & dccc. equites. Id præsidiū additum Anicio præter duas legiones, quas portare in Macedoniam est iussus, quina millia peditum & ducentos habentes, trecentos equites: & in classem quinq; millia naualium sociū sunt scripta. Licinius consul duabus legionibus obtinere prouinciam iussus: eò addere sociorum decem millia peditum, & sexcentos equites. scc. perfectis, L. Aemylius consul è curia in concionem processit, orationemq; talem habuit: Animaduertisse videor Quirites, maiorem mihi, sortito Macedoniam prouinciam, gratulationem factam, quàm cum aut consul essem cōsalutatus, aut quo die magistratum inissem: neq; id ob aliam causam, quàm quia bello in Macedonia, quod diu trahitur: existimastis dignum maiestate populi Romani exitum per me imponi posse. deos quoq; huic fauisse forti spero. eosdemq; in rebus gerendis affuturos esse. Hęc partim opinari, partim sperare possum. Illud affirmare pro certo habeo, audeoque, me omni ope adnifurum esse, ne frustra vos hanc spem de me conceperitis. Quæ ad bellum opus sunt, & senatus decreuit, & (quoniā extemplò proficisci placet, neq; ego in mora sum) C. Licinius collega, vir egregius, æquè enixè parabit, ac si ipse id bellum gesturus esset. Vos quæ scripsero senatui aut vobis, credite: rumores credulitate vestra ne alatis, quorum auctor nemo extabit. Nam nūc quidem, quod vulgo fieri hoc præcipuè bello animaduerti, nemo tam famæ contemptor est, cuius non debilitari animus possit. In omnibus circulis, atque etiam (si dijs placet) in conuiujs sunt qui exercitus in Macedoniam ducant: vbi castra locāda sint sciant, quæ loca præsidijs occupanda, quando aut quo saltu intranda

*Supplementum belli
aduersus Persea.*

*L. Aemylij cōsulis ad
populum oratio, ante
quàm Macedoniam
adiret.*

tranda Macedonia: vbi horrea ponenda, quâ terra, mari subuehantur com-
 meatus: quando cum hoste manus cōferendæ, quando quiescendum sit. Nec
 quid melius faciendum sit modò statuunt, sed quidquid aliter quàm ipsi cen-
 suere factum est, cōsulem veluti dicta die accusant. Hæc magna impedimen-
 ta res gerentibus sunt. Neq; enim omnes tam firmi & constantis animi con-
 tra aduersum rumorem esse possunt, quàm Fabius fuit: qui suum imperium
 minui per vanitatem populi maluit, quàm secunda fama malè rem gerere.
 Non sum is, qui non existimem admonendos duces esse: imò eum, qui de
 sua vnius sententia omnia gerat, superbum iudico magis, quàm sapientem.
 Quid ergò est? Primùm à prudentibus, & propriè rei militaris peritis, & vñ
 doctis monēdi imperatores sunt: deinde ab his qui interfunt gerendis rebus, &
 qui loca, qui hostē, qui temporū opportunitatē vident, qui in eodē velut na-
 uigio participes sunt periculi. Itaq; si quis est, qui quod è Republica sit suadere
 se mihi in eo bello quod gesturus sum confidat, ne deneget operam Reipub.
 & in Macedoniâ mecum veniat: naue, equo, tabernaculo, viatico etiam à me
 iuuabitur. Si quem id facere piget, & otium vrbani militiæ laboribus præ-
 optat, è terra ne gubernauerit. Semonum satis ipsa præbet vrbs: loquacitatem
 suam contineat: nos castrensibus consilijs contentos futuros esse sciat. Ab hac
 concione, Latinis quæ pridie Calendas Aprilis fuerunt, in monte sacrificio ri-
 tē perpetrato, protinus inde & c. o. s. & Pr. Cn. Octavius in Macedoniam pro-
 fecti sunt. Traditum est memoriæ, maiore quàm solita frequentia prosequen-
 tium cōsulem celebratum: ac propè certè spe ominatos esse homines, finem
 esse Macedonico bello, maturumq; reditum cum egregio triumpho consu-
 lis fore. Dum hæc in Italia geruntur, Perseus quod iam inchoatum perficere,
 quia impensa pecuniæ facienda erat, non inducebat in animum, vt Gentium
 Illyriorum regem sibi adiungeret: hoc, postquam intrasse saltum Romanos,
 & adesse discrimen vltimum belli animaduertit, nō vltra differendum ratus.
 cum per Hippiam legatum ccc. argenti talenta pactus esset, ita vt obsides
 vtrò citroq; darentur, Pantaucum misit ex fidissimis amicis ad ea perficien-
 da. Medeone Labeatidis terræ Pantaucus regi Illyrio occurrit: ibi & iusiuran-
 dum ab rege, & obsides accepit. Missus & à Gentio est legatus nomine Olym-
 pio, qui iusiurandum à Perseo obsidesq; exigere. Cum eodem ad pecuniam
 accipiendam missi sunt: & authore Pantauco, qui Rhodum legati cum Macedo-
 nibus irent, Parmenio & Morcus destinatur. Quibus ita mandatum, vt iu-
 reiurando obsidibusq; & pecunia accepta, tum demum Rhodum proficisce-
 rentur. Duorum simul regum nomine incitari Rhodios ad bellū Romanum
 posse. Adiunctam ciuitatem, penes quam vnā tum rei nualis gloria esset,
 nec terra, nec mari spem relicturam Romanis. Venientibus Illyrijs, Perseus ab
 Enipeo amni ex castris cum omni equitatu profectus, ad Dium occurrit. Ibi
 ea quæ conuenerunt circumfuso agmine equitum facta, quos adesse fœderi
 sancitæ cum Gentio societatis volebat rex, aliquātum eam rem ratus animo-
 rum ijs adiectionem. & obsides in cōspectu omnium dati, acceptiq;: & Pellam
 ad thesauros regios missis qui pecuniam acciperent, qui Rhodum irent cum
 Illyrijs legatis Thessalonica conscendere iussi. Ibi Metrodorus erat, qui nuper
 ab Rhodo venerat: authoribusque Dione & Polyarato principibus ciuitatis
 eius, affirmabat Rhodios paratos ad bellum esse. Is princeps iunctæ cum Illy-
 rijs legationis datus est. Eodem tempore ad Eumenen, & ad Antiochum com-
 munia mandata, quæ subijcere conditio rerū poterat. Natura inimica inter se
 esse liberam ciuitatem & regē. Singulos populū Romanum aggredi, & quod
 indignius sit, regem viribus reges oppugnare. Attalo adiutore patrem suum
 oppressum. Eumene adiuuante, & quadam ex parte etiam Philippo patre suo.
 Antiochum

*Perseus Gentium re-
gem Illyriorū sibi ad-
iungit.*

*Perseus Rhodios ad
defectionē sollicitat.*

*Perseus ad Eumene
& Antiochum soli-
citandos legationem
mittit.*

- A** Antiochum oppugnatum: in se nunc & Eumenē & Prusiam armatos esse. Si Macedoniæ regnum sublatum foret, proximam Asiam esse: quam iam ex parte sub specie liberandarum ciuitatum suam fecerint: deinde Syriam. Iam Prusiam Eumeni honore præferri, iam Antiochum victorem premio belli ab Aegypto arceri. Hæc cogitantem prouidere iubebat, vt aut ad pacem secum faciendam compelleret Romanos, aut perseverantes in bello iniusto communes duceret omnium regum hostes. Ad Antiochum aperta mandata erant, ad Eumenem per speciem captiuorum redimendorū missus legatus erat: verum occultiora quædam agebantur, quæ in præsentia inuisum quidem & suspectum Romanis Eumenem * falsis grauioribus. Proditor enim ac propè hostis habitus, dum inter se duo reges captantes fraude & auaritia certant. *Perseus ad Eumenem & Antiochum sollicitandos legationem mittit.*
- B** Cydas erat Cretensis, ex intimis Eumenis: hic prius ad Amphipolim cum Chimarō quodam populari suo, militante apud Persea, inde postea Demetriadem semel cum Menecrate quodā, iterum cum Antiocho regijs ducibus sub ipsis mœnibus vrbs collocutus fuerat. Eropon quoque, qui tum missus est, duabus ad eundem Eumenem iam antè legationibus functus erat. Quæ colloquia occulta & legationes infames quidē erant: sed quid actum esset, quidue inter reges conuenisset, ignorabatur. Res autem ita se habuit. Eumenes neque fauit victoriæ Persei, neq; bello eum inuadere in animo habuit: non tam quia paternæ inter eos inimicitiae erant, quàm ipsorum odijs inter se accensæ.
- C** Non ea regum æmulatio, vt æquo animo, Persea tantas adipisci opes tantamque gloriam quanta Romanis victis eum manebat, Eumenes visurus fuerit. Cernebat & Persea iam inde ab initio belli omni modo spem pacis tentasse, & indies magis quo propior admoueretur terror, nihil neque agere aliud, neque cogitare. Romanos quoque quia traheretur diutius spe ipsorum bellum, & ipsos duces & senatum non abhorrere à finiendo tam incommodo ac difficili bello. Hac vtriusque partis voluntate explorata, quod fieri etiam sua sponte tædio validioris, metu infirmioris credebat posse, in eo suam operam venditare concilianda gratia magis cupijt. Nam modò ne iuuaret bello Romanos terra marique, modò pacis patrandæ cum Romanis paciscebatur mercedem, ne bello interesset, M. & D. talenta. in vtroque non fidem modò se, sed obsides quoq; dare paratum esse ostendebat. Perseus ad rem inchoandam promptissimus erat cogente metu, & de obsidibus accipiendis sine dilatione agebat, conueneratque vt accepti Cretam mitterentur. vbi ad pecuniæ mentionem ventum erat, ibi hæsitabat: & vtique alteram in tanti nominis regibus turpem ac sordidam, & danti & magis accipienti mercedem esse. Malebat in spem Romanæ pacis non recusare impensam, sed eam pecuniam perfecta re daturum, interea Samothracæ in templo depositurum. Ea insula cùm ipsius ditionis esset, videre Eumenes nihil interesse an Pellæ pecunia esset: id agere, vt partem aliquam præsentem ferret. Ita nequicquam inter se cæptari, nihil præter infamiam mouere. Nec hæc tantū Perseo per auaritiam est dimissa res, cùm pecuniam tutam & pacem habere per Eumenē, quæ vel parte regni redimenda esset: ac receptus protrahere inimicū mercede onustum, & hostes meritò ei Romanos posset facere. Sed etiam Gentij regis parata societas, & tum Gallorum effusorum per Illyricū ingens agmen oblatum, auaritia dimissum est. Veniebant decem millia equitum, par numerus peditum, & ipsorum iungentium cursum equis, & in vicem prolapsorum equitum vacuos capientium ad pugnam equos. Hi pacti erant, eques denos præsentis auxilii non admittit.
- E** reos, pedes quinos, mille dux eorum. Venientibus his Perseus ab Enipeo ex castris profectus obuiam cum dimidia copiarum parte, denuntiare per vicos vrbis, besq; quæ viæ propinquæ sunt cœpit, vt cōmeatus expedirent, frumenti, vini, pecorum

pecorum ut copia esset. Ipse equos phalerasque & sagula donum principibus
 ferre, & parum auri quod inter paucos diuideret, multitudinem credens tra-
 hi spe posse. Ad Alamanam urbem peruenit, & in ripa fluminis Axij posuit ca-
 stra: circa Desudabam in Mædica exercitus Gallorum confederat, mercedem
 pactam opperiens. Eò mittit Antigonum ex purpuratis unum, qui iuberet mul-
 tudinem Gallorum ad Bylazora (Pæoniæ is locus est) castra mouere, princi-
 pes ad se venire frequentes. LXXV. millia ab Axio flumine & castris regis abe-
 rant. Hæc mandata ad eos cum pertulisset Antigonus, adiecissetque per viam
 quanta omnium præparata cura regis copia multitudini foret, quibusque mu-
 neribus principes aduenientes vestis, argenti, equorumque excepturus rex es-
 set: de his quidem se coram cognituros respondent. Illud quod præsens pepi-
 gissent interrogant, ecquid aurum, quod in singulos pedites equitesque diui-
 dendum esset, secum adduxisset. Cum ad id nihil responderetur, Clondicus
 regulus eorum, Abi, renuntia ergo, inquit, regi, nisi aurum obsidesque accepis-
 sent, nusquam inde Gallos longius vestigium moturos. Hæc relata regi cum
 essent, aduocato consilio, cum quid omnes suafuri essent appareret: ipse, pecu-
 niæ quàm regni melior custos, institit de perfidia & feritate Gallorum differere.
 Multorum iam antè cladibus expertum, periculosum esse tantam multitudi-
 nem in Macedoniam accipere, ne grauiiores eos socios habeant, quàm hostes
 Romanos. Quinq; millia equitum sat esse, quibus & uti ad bellum possent, &
 quorum multitudinē ipsi non timeant. Apparebat in omnibus mercedem
 multitudinis timere, ne quicquā aliud: sed cum suadere consulenti nemo au-
 deret, remittitur Antigonus qui nuntiaret, quinq; milliū equitum opera tan-
 tum uti regem, cōtemnere multitudinem aliam. Quod ubi audiuerunt barbari,
 cæterorum quidē fremitus fuit, indignantium se frustra excitos sedibus suis:
 Clondicus rursus interrogat, ecquid ipsis quinque millibus quod conuenis-
 set numeraret. Cum aduersus id quoque misceri ambages cerneret, inuiolato
 fallaci nuntio (quod vix sperauerat ipse posse contingere) retro ad Histrum per-
 populati Thraciam, quā vicina erat viæ redierunt. Quæ manus quieto seden-
 te rege ad Enipeum, aduersus Romanos Perræbiæ saltum in Thessaliam tradu-
 cta, non agros tantum nudare populando potuit, ne quos inde Romani com-
 meatus expectarent, sed ipsas excindere vrbes, tenente ad Enipeum Perseo Ro-
 manos, ne urbibus socijs opitulari possent. Ipsis quoque Romanis de se cogi-
 tandum fuisset: quando neq; manere amissa Thessalia vnde exercitus aleba-
 tur potuissent, neque progredi, cum ex aduerso castra Macedonum, * qui ea pe-
 penderant spe, haud mediocriter debilitauit. Eadem auaritia Gentium regem
 sibi alienauit. Nam cum CCC. talenta Pellæ missis à Gentio numerasset, signa-
 re eos pecuniam passus est. Inde X. talenta ad Pantaucum missa, eaque præsentia
 dari regi iussit: reliquam pecuniam signatam Illyriorū signo portantibus suis
 præcipit paruis itineribus veherent: dein cum ad finem Macedoniæ ventum
 esset, subsisterent ibi, ac nuntios ab se opperirentur. Gentius exigua parte pecu-
 niæ accepta, cum assidue à Pantauco ad lacessendos hostili facto Romanos sti-
 mularetur, M. Perpennam & L. Petilium legatos, qui tum fortè ad eum vene-
 rant, in custodiā coniecit. Hoc audito Perseus, contraxisse eum necessitates ra-
 tus ad bellū utique cum Romanis, ad reuocandū qui pecuniam portabat misit:
 velut nihil aliud agens, quàm ut quanta maxima posset præda ex victo Roma-
 nis referuaretur. Et ab Eumene Eropon ignotis quæ occultè acta erant, redit.
 De captiuis actū esse & ipsi euulgauerant, & Eumenes consulē vitandæ suspi-
 cionis causa certior fecit. Perseus post reditum ab Eumene Eropontis spe
 ad hunc numerum quinque pristis erant) Tenedum mittit, ut inde sparsæ per
 Cycladas

Quid Galli potuissent,
 si Perseus eos admi-
 sisset.

Persei auaritia.

[illegible]

*Gentij regis Illyriorū
gens ex crudelitas.*

ad pacem accipiendam. Iam veris principium erat, nouique duces in prouin-
ciam venerant: COS. Aemylius in Macedoniā, Octavius Oreum ad classem,
Anicius in Illyricum, cui bellandum aduersus Gentium. Patre Pleurato rege
Illyriorum, & matre Eurydica genitus, fratres duos, Platorem utroque paren-
te: Carauantium matre eadem natum habuit. Hoc propter ignobilitatem pa-
ternam minus suspecto, Platorem occidit: & duos amicos eius, Ettritum &
Epicadum, impigros viros, quo tutius regnaret. Fama fuit, Honuni Dardano-
rum filiam Etutam pacto fratri eum inuidisse, tanquam his nuptijs adiun-
genti sibi Dardanorum gentem: & similis id vero fecit ducta ea virgo. Pla-
tore interfecto, grauis deinde dempto fratris metu popularibus esse coepit: &
violentiam insitam ingenio intemperantia vini accendebat. Cæterum, sicut
antè dictum est, ad Romanum incitatus bellum, Lissum omnes copias con-
traxit, quindecim millia armatorum fuerunt. Inde fratre in Cauiorum gen-
tem vi aut terrore subigendam cum mille peditibus & quinquaginta equiti-
bus misso, ipse ad Bassaniam urbem quinque millia ab Lisso ducit. Socij erant
Romanorum: itaq; per missos nuntios prius tentati, obsidionem pati quàm
dedere sese maluerunt. Carauantium in Cauijs Durnium oppidū aduenien-
tem benignè accepit: Carauantis altera vrbs exclusit, & cum agros eorum ef-
fusa vastaret, aliquot palati milites agrestium concursu interfecti sunt. Iam &
Ap. Claudius, adsumptis ad eum exercitum quem habebat Bullianorum &
Apolloniatium & Dyrrhachinorum auxilijs, profectus ex hybernis circa Ge-
nusuū amnem castra habebat: audito foedere inter Persea & Gentium, &
legatorum violatorum iniuria accensus, bellū haud dubiè aduersus eum ge-
sturus. Anicius Prætor eo tempore Apolloniæ auditis quæ in Illyrico gereren-
tur, præmissisq; ad Appium literis, ut se ad Genusum operiretur, triduo & ipse
in castra venit: & ad ea quæ habebat auxilia, assumptis Partinorū iuuentutis
duobus millibus peditum & equitibus CC. peditibus Epicadus, equitibus A-
galsus præerat. Parabat ducere in Illyricum, maximè ut Bassanitas solueret ob-
sidione: tenuit impetum eius fama lemborū, vastantium maritimam oram.
LXXX. erant lembi, authore Pantauco missi à Gentio ad Dyrrhachinorum &
Apolloniatium agros populandos. Tum classis ad

*Scodram obsidet A-
nicius prætor.*

Scodrus mons.

to eo tradiderunt se: deinceps & vrbes regionis eius idem faciebant, adiuuan-
te inclinationem animorum clementia in omnes & iustitia prætoris Roma-
ni. Ad Scodram inde ventū est, id quod belli caput fuerat: non eo solum quod
Gentius eam sibi ceperat, velut regni totius arcē, sed etiam quod Labeatium
gentis munitissima longè est & difficilis aditu. Duo cingunt eam flumina,
Clausala latere vrbis quod in orientem patet præfluens, Barbana ab regione
occidentis ex Labeatide palude oriens. Hi duo amnes confluentes incidunt
Oriundi flumini, quod ortum ex monte Scodro, multis & alijs auctum aquis
mari Hadriatico infertur. Mons Scodrus longè altissimus regionis eius, ab o-
ricum. Quamquam munitum situ naturali oppidum erat, gensque id tota Il-
lyriorum & rex ipse tuebatur: tamen prætor Romanus, quia prima succeffe-
rant prosperè, fortunam totius rei principia secuturā esse ratus, & repentinum
valiturum terrorem, instructu exercitu ad moenia succedit. Quod si clausis
portis muros portarumque turres dispositis armatis defendissent, vano cum
incepto moenibus pepulissent Romanos. Nunc porta egressi prælium loco
æquo maiore animo commiserunt, quàm sustinuerunt. Pulsi enim & fuga
tulerunt terrorem, ut oratores extemplo ad prætorem mitteret Gentius Teu-
ticum

Aticum & bellum principes gentis, per quos inducias peteret, vt deliberare de statu rerum suarum posset. Triduo in hoc dato, cum castra Romana quingentos ferme passus ab vrbe abessent, nauem conscendit, & flumine Barbana nauigauit in lacum Labeatum, velut secretum locum petens ad consultandum: sed, vt apparuit, falsa spe exitus, Carauantium fratrem multis millibus armatorum actis ex ea regione, in quam missus erat, aduentare. qui postquam euauit rumor, tertio post die nauem eandem secundo amni Scodram demisit: præmissisque nuntijs, vt sibi appellandi prætoris potestas fieret, copia facta, in castra venit. Et principium orationis ab accusatione stultitiæ orsus suæ, postremò ad preces lachrymasq; effusus, genibus prætoris accidens, in potestatem sese dedit. Primò lachrymum animum habere iussus, ad cœnam etiam inuitatus, in urbem ad suos redijt, & cum prætore eo die honorificè est epulatus: deinde in custodiam C. Cassio Trib. militum traditus, vix gladiatorio accepto decem talentis ab rege, rex vt in eam fortunam recideret. Anicius Scodra recepta, nihil prius quàm requisitos Petilium Perpennamque legatos ad se duci iussit: quibus splendore suo restituto, Perpennam extemplò mittit ad comprehendendos amicos cognatosque regis. qui Medeonem Labeatium gentis urbem profectus, Etleuam vxorem cum filijs duobus Scerdilio Pleuratoque, & Carauantium fratrem Scodram in castra adduxit. Anicius bello Illyrico intra triginta dies perfectò, nuntium victoriæ Perpennam Romam misit: & post dies paucos Gentium regem ipsum cum parente coniuge ac liberis ac fratre, alijsque principibus Illyriorum. Hoc vnum bellum prius perpetratum, quàm cœptum, Romæ auditum est. Quibus diebus hæc agebantur, Perseus quoque in magno terrore erat, propter aduentum simul Aemylij noui consulis, quem cum ingentibus minis aduentare audiebat, simul Octauij Prætoris. Nec minus terroris à classe Romana & periculo maritimæ oræ habebat. Thessaloniam Eumenes & Athenagoras præerant cum paruo præsidio MM. cetratorum. Eò & Androclen præfectum mittit, iussu sub ipsis naualibus castra habere. Aeniam mille equites cum Antigono misit ad tutandam maritimam oram, vt quocunque littore applicuisse naues hostium audissent, extemplò ferrent agrestibus opem. quinque millia Macedonum missa ad præsidium Pythoi & Petræ, quibus præpositi erant Histiaeus & Theogenes & Midon. His profectis ripam munire Enipei fluminis aggressus est, quia sicco alueo transiri poterat. Huic vt omnis multitudo vacaret, foeminæ ex propinquis urbibus coactæ, cibaria in castra afferebant: miles iussus ex propinquis syluis.

Gentius inducias petiit ab Anicio prætore.

Gentius Anicio prætori se dedit.

Gentius cum principibus Illyriorum captiuus Romam mittitur.

postremò sequi se vtrarios ad mare, quod minus CCC. passus aberat, iussit, & in littore alios alibi modicis interuallis fodere. montes ingentis altitudinis spem faciebant, eo magis quia nullos apertos euengerent riuos, occultos continere latices, quorum venæ in mare permanentes vndæ miscerentur. Vix ducta summa arena erat, cum scaturigines turbidæ primò & tenues emicare, dein liquidam multamque fundere aquam velut deùm dono cœperunt. Aliquantum ea quoque res duci famæ & authoritatis apud milites adiicit. Iussis deinde militibus expedire arma, ipse cum tribunis primisque ordinibus vadit ad contemplandos transitus, quæ descensus facilis armatis, quæ in vltiorem ripam minimè iniquus ascensus esset. His satis exploratis, illa quoque primùm vt ordine ac sine tumultu omnia in agmine ad nutum imperiumque ducis fierent, prouidit. Vbi omnibus simul pronuntiaretur quod fieret, neque omnes exaudirent, incerto imperio accepto alios ab se adijcientes, plus eo quod imperatum sit, alios minus facere: clamores deinde dissonos oriri omnibus locis & prius hostes quàm ipsos quid paretur scire. Placere igitur, Trib. militum pri-

*Vigiles.**Stationes.**Pauli consulis ad milites oratio.**Quæ miles curare debeat.*

mo pilo legionis secretum edere imperium: illum & dein singulos proximo
 cuique in ordine centurioni dicere quid opus facto sit: siue à primis signis ad
 nouissimum agmen, siue ab extremis ad primos perferendum imperium sit.
 Vigiles etiam nouo more scutū in vigiliam ferre vetuit: non enim in pugnam
 vigilem ire, vt armis vtatur, sed ad vigilandū. vt cum senserit hostium aduen-
 tum, recipiat se, excitetque ad arma alios. Scuto præ se erecto stare galeatos:
 deinde vbi fessi sint innixos pilo, capite super marginē scuti posito sopitos sta-
 re, vt fulgentibus armis procul cōspici ab hoste possit, ipse nihil prouideat. Sta-
 tionum quoq; morē mutauit. armati omnes, & frænatis equis equites, diem
 totum perstabāt. id cum æstiuis diebus vrente assiduo sole fieret, tot horarum
 æstu & languore ipsos equosq; fessos, integri sæpe adorti hostes vel pauci plu-
 res vexabant. Itaque ex matutina statione ad meridiem decedi, & in postme-
 ridianam succedere alios iussit: ita nunquam fatigatos recens hostis aggredi
 poterat. Hæc cum ita fieri placere concione aduocata pronuntiaffet, adiecit
 urbanæ concioni conuenientem orationem. Vnum imperatorem in exerci-
 tu prouidere & consulere quid agendum sit debere, nunc per se, nunc cum ijs
 quos aduocauerit in consilium: qui non sint aduocati, eos nec palam, nec se-
 cretò iactari consilia sua. Militem hæc tria curare debere, corpus vt quàm va-
 lidissimum & perniciosissimū habeat, arma apta, animum paratum ad subita im-
 peria: cætera scire de se dijs immortalibus & imperatori suo curæ esse. In quo
 exercitu milites consul & imperator rumoribus vulgi circumagatur, ibi nihil
 salutare esse. Se, quod sit officium imperatoris, prouisurum, vt benè gerendæ
 rei occasionem eis præbeat: illos nihil quod futurum sit quærere: vbi datum
 signum sit, tum militarem operam nauare. Ab his præceptis concionem di-
 misit, vulgo etiam veteranis fatentibus, se illo primū die tanquam tyrones
 quid agendum esset in re militari didicisse. Nō sermonibus tantum his, cum
 quanto assensu audissent verba consulis, ostenderunt: sed rerum præsens effe-
 ctus erat. Neminem totis mox castris quietum videres. acuere alij gladios: alij
 galeas bucculasque, scuta alij loricasque tergere: alij aptare corpori arma, ex-
 periri que sub his membrorum agilitatem: quater alij pila, alij micare gladijs,
 mucronemque intueri: vt facilè quis cerneret, vbi primū conserendi ma-
 nū cum hoste data occasio esset, aut victoria egregia, aut morte memorabili
 inituros bellum. Perseus quoq; cum aduentu cōsulis simul & veris principio
 strepere omnia moueri que apud hostes velut nouo bello cerneret: mota à Phi-
 la castra in aduersa ripa posita: nunc ad contemplanda opera sua circumire du-
 cem, haud dubiè transitus speculantem.

*

*

Rhodiorum legati in castra ad Paulū Cos. veniunt.

norum esse. Quæ res Romanis auxit animos, Macedonibus regi que eorum
 haud mediocrem attulit terrorem. Et primò suppressere in occulto famam
 eius rei est conatus, missis qui Pantaucum inde venientem appropinquare ca-
 stris vetarent: sed iam & pueri quidam visi ab suis erant inter obsides Illyrios
 ducti: & quo quæque accuratius curantur, eo facilius loquacitate regionum
 ministrorum emanant. Sub idem tempus & Rhodij legati in castra venerunt,
 cum iisdem de pace mandatis, quæ Romæ ingentem iram patrum exitauē-
 re. Multo iniquioribus animis à castrensi consilio auditi sunt: Itaque cum
 alij præcipientes sine responso * agendos castris, pronuntiauit post diem quin-
 tumdecimum se responsum daturum. Interim, vt appareret quantum paci-
 di cœpit. Placebat quibusdam, & maximè maioribus natu, per Enipei ripam
 munitionesque vim facere: confertis & vim facientibus resistere Macedo-
 nas non posse, ex tot castellis aliquanto altioribus ac munitioribus, quæ vali-
 dis præ-

A dis præfidijs infedissent, priore anno deiectos. alijs placebat Octauium cum classe Theſſalonicam petere, & populatione maritimæ oræ diſtringere copias regias, vt altero ab tergo ſe oſtendente bello, circumactus interiorem partem regi tuendam, nudare aliqua parte tranſitus Enipei cogeretur. Ipsi natura & operibus inexuperabilis ripa videbatur: & præterquam quòd tormenta vbi-que diſpoſita eſſent, miſſilibus etiam melius & certiore ictu hoſtes vti audierat. Alio ſpectabat mens tota ducis: diſmiſſo-que conſilio Perræbos mercatores Schoenum & Menophilum, notæ & fidei iam ſibi & prudentiæ homines, accerſitos ſecretò percunctatur, quales ad Perræbiam tranſitus ſint. Cùm loca non iniqua eſſe dicerent, præfidijs autem regis obſideri: ſpem cepit, ſi nocte improuiſo valida manu aggreſſus nec opinantes eſſet, deiſci præſidia poſſe. Iacula enim & ſagittas & cætera miſſilia in tenebris, vbi quid petatur procul prouideri nequeat, inutilia eſſe, gladio comminus geri rem in permixta turba, quo miles Romanus vincat. His ducibus uſurus, prætorem Octauium accerſitum, expoſito quid pararet, Heracleam cum claſſe petere iubet, & mille hominibus decē dierum cocta cibaria habere. Ipſe P. Scipionem Naſicam, Q. Fabium Maximū filium ſuum cum quinque delectis millibus Heracleam mittit, velut claſſem conſenſuros ad maritimam oram interioris Macedoniæ, quod in conſilio agitatum erat, vaſtandam. Secretò indicatum, cibaria his præparata ad claſſem eſſe, ne quid eos moraretur. Inde iuſſi duces itineris ita diuidere viam, vt quarta vigilia tertio die Pythoum adoriri poſſent. Ipſe poſtero die, vt diſtineret regem ab circumſpectu rerum aliarum, prima luce medio in alueo cum ſtationibus hoſtium prælium commiſit: pugnatum-que vtrinque eſt leui armatura: nec grauioribus armis in tam inæquali alueo pugnari poterat. Deſcenſus ripe vtriuſque in alueum trecentorum ferme paſſuum erat: medium ſpatium torrentis alibi aliter cauati paulo plus quàm mille paſſus patebat. Ibi in medio, ſpectantibus vtrinque ex vallo caſtrorum hinc rege, hinc conſule cum ſuis legionibus, pugnatum eſt. Miſſilibus procul regia auxilia melius pugnabant, comminus ſtabilior & tutior aut parma, aut ſcuto Liguiſtino Romanus erat. Meridie ferè receptui cani ſuis conſul iuſſit: ita eodie diremptum prælium eſt, haud paucis vtrinque interfectis. Sole orto poſtero die, irritatis certamine animis, etiam acrius concurſum eſt: ſed Romani, non ab his tantum, cum quibus contractum certamen erat, ſed multo magis ab ea multitudine, quæ diſpoſita in turribus ſtabat, omni genere miſſiliū telorum ac ſaxis maximè vulnerabantur. Vbi propius ripam hoſtiū ſubiſſent, tormentis miſſa etiam ad vltimos perueniebant. Multo pluribus eo die amiſſis, conſul paulo ſerius recepit ſuos. Tertio die prælio abſtinuit, digreſſus ad imam partem caſtrorum, veluti per deuexum in mare brachium tranſitum tentaturus. Perſeus quod in oculis erat,

Macedonum cum Romanis prælium.

E anni poſt circumactum ſolſtitium erat, hora diei iam ad meridiem vergebat, iter multo puluere & incaleſcente ſole factum erat. laſſitudo & ſitis iam ſentiebatur, & meridie inſtante magis acceſſurum vtrunq; apparebat. Statuit ſic affectos recenti atque integro hoſti non obijcere. Sed tantus ardor in animis ad dimicandum vtrinque erat, vt conſuli non minore arte ad ſuos eludendos quàm ad hoſtes opus eſſet. Nondum omnibus inſtructis, inſtabat tribunis militum vt maturarent inſtruere: circumibat ipſe ordines, animos militū hortando in pugnam accendebat. Ibi primò alacres ſignum poſcebant: deinde quantum increſceret eſtus, & vultus minus vigentes & voces ſegniores erant, & quidam incumbentes ſcutis nixique pilis ſtabant. Tum iam apertè primis ordinibus imperat, metarentur frontem caſtrorū, & impedimenta conſtitue-

Pauli consulis cunctatio.

Pauli Cos. prudens ad Nasicam responsio.

C. Sulpitius luna defectum militibus praenuntiavit.

Pauli consulis ad milites oratio.

rent. Quod ubi fieri milites sensere, alij gaudere palam quod fessos viae labore flagrantissimo aestu non coegisset pugnare: legati circa imperatorem ducesque externi erant, inter quos & Attalus, omnes approbantes, cum pugnatum consulem credebant. Neque enim ne his cunctationem aperuerat sua... Tunc mutatione consilij subita cum alij silerent, Nasica unus ex omnibus ausus est monere consulem, ne hostem quidem ludificatos priores imperatores, fugiendo certamen manibus emittere. vereri ne nocte abeat sequendus maximo labore ac periculo in intima Macedonia: exercitusque, sicut prioribus ducibus, per calles saltusque Macedonicorum montium vagando circumagatur. Se magnoperè suadere, dum in campo patenti hostem habeat, aggrediatur, nec oblatam occasionem vincendi amittat. Consul nihil offensus libera admonitione tam clari adolescentis: Et ego, inquit, animum istum habui Nasica, quem tu nunc habes: & quem ego nunc habeo, tu habebis. Multis belli casibus didici, quando pugnandum, quando abstinendum pugna sit. Non operæ sit stanti nunc in acie docere, quibus de causis hodie quiesse melius sit: rationes alias reposcito, nunc autoritate veteris imperatoris contentus eris. Conticuit adolescens: haud dubiè videre aliqua impedimenta pugnae consulem, quæ sibi non apparerent. Paulus postquam metata castra impedimentaque collocata animaduertit, ex postrema acie triarios primos subducit, deinde principes, stantibus in prima acie hastatis, si quid hostis moueret: postremò hastatos, ab dextro primùm cornu singulorum paulatim signorum milites subtrahens. Ita pedites equitibus cum leui armatura ante aciem hosti oppositis, sine tumultu abducti: nec antequam prima frons valli ac fossa perducta est, ex statione equites reuocati sunt. Rex quoque, cum sine detractione paratus pugnare eo die fuisset, contentus quod per hostem moram fuisse pugnae scirent, & ipse in castra copias reduxit. Castris permunitis C. Sulpitius Gallus tribunus militum secundæ legionis, qui prætor superiore anno fuerat, consulis permissu ad concionem militibus vocatis pronuntiauit: nocte proxima, ne quis id pro portento acciperet, ab hora secunda usque ad quartam horam noctis lunam defecturam esse. Id quia naturali ordine statis temporibus fiat, & sciri antè & prædici posse. Itaque quemadmodum, quia certi solis lunæque & ortus & occasus sint, nunc pleno orbe, nunc senescente exiguo cornu fulgere lunam non mirarentur: ita ne obscurari quidè, cum condatur umbra terræ, trahere in prodigium debere. Noctè, quam pridie Nonas Septemb. insecta est dies, edita hora luna cum defecisset, Romanis militibus Galli sapientia propè diuina videri: Macedonas ut triste prodigium occasum regni perniciemque gentis portendens mouit: nec aliter vates clamor ululatusque in castris Macedonum fuit, donec luna in suam lucem emerit. Postero die tantus utriusque ardor exercitui ad concurrendum fuerat, ut & regem & consulem suorum quidam, quod sine prælio discessum esset, accusarent. Regi prompta defensio erat, non eo solum, quod hostis prior apertè pugnam detrectans, in castra copias reduxisset: sed etiam quod eo loco signa constituisset, quo phalanx, quam inutilem vel mediocris iniquitas loci efficeret, promoueri non posset. Consul ad id quod pridie prætermisisset pugnandi occasionem vide-molandi terere videbatur tempus, cum luce prima signum propositum pugnae ad exeundum in aciem fuisset. Tertia demum hora, sacrificio ritè perpetrato, concilium aduocauit: atque ibi, quod rei gerendæ tempus esset, loquendo & intempestiuè consultando videbatur quibusdam extrahere: post sermones tam men consul orationem habuit. P. Nasica egregius adolescens, ex omnibus unus quibus hesternæ die pugnari placuit, denunciauit mihi suum consiliū: idem, postea,

quidem

*Fortuna non impera-
torum iussu commis-
sum certamen inter
Macedones & Ro-
manos.*

quidem die aut consule, rege optante pugnatum est, quòd nec fessos vt pridie
via, neque trepidantes in acie instruenda & vixdum compositos aggressurus
erat: consule, quòd in nouis castris non ligna, non pabulum conuectum erat,
ad quæ petenda ex propinquis agris magna pars militum è castris exierat: neu
tro imperatorum volente, fortuna quæ plus consilijs humanis pollet, contra-
xit certamen. Flumen erat haud magnum propius hostium castris, ex quo &
Macedones & Romani aquabantur, præsidij ex vtraque ripa positis, vt id fa-
cere tutò possent. Duæ cohortes à parte Romanorum erant, Marrucina, & Pe-
ligna: duæ turmæ Samnitium equitum, quibus præerat M. Sergius Sylus le-
gatus: & aliud pro castris statuum erat præsidium sub Cluuiio legato tres co-
hortes, Firmana, Vestina, Cremonensis: duæ turmæ equitum, Placentina, &
Effernina. Cùm otium ad flumen esset neutris laceffentibus, hora circiter quar-
ta iumentum è manibus curantiū elapsum, in vltiorē ripam effugit. Quòd
cùm per aquam fermè genu tenus altam tres milites sequerentur, Thraces
duo id iumentum ex medio alueo in suam ripam trahentes: altero * in eorum
occiso, recepto què eo iumento, ad stationem suorum se recipiebant. Octin-
gentorum Thracum præsidium in hostium ripa erat: ex his pauci primò ægrè
passi popularem in suo conspectu cæsum, ad persequendos interfectores flu-
uium transgressi sunt: dein plures, postremò omnes, & cum præsidio *

prælium ducit. Mouebat imperij maiestas, gloria viri, ante omnia ætas, quòd
maior sexaginta annis iuuenum munia in parte præcipua laboris periculiq;
capeffebat. Interuallum, quod inter cetratos & phalanges erat, impleuit le-
gio, atque aciem hostium interrupit. A tergo cetratis erat, frontem aduersus
clypeatos habebat: aglaspidēs appellabantur. Secundam legionem L. Albi-
nus cōsularis ducere aduersus leucaspidem phalangem iussus: ea media acie
hostium fuit. In dextrum cornu, vnde circa fluuium commissum prælium
erat, elephantes inducti, & ala fociorum: & hinc primùm fuga Macedonum
est orta. Nam sicut pleraque noua commenta mortalium in verbis vim ha-
bent extemplò, cùm agi, non quemadmodum agantur edisseri oportet, sine
vllò effectū euanescent: ita tum elephanti in acie nomen tantum sine vſu
fuerunt. Elephantorum impetum subsecuti sunt focij nominis Latini, pepu-
lerunt què læuum cornu. In medio secunda legio immissa dissipauit phalan-
gem: neq; vlla euidentior causa victoriæ fuit, quàm quòd multa passim præ-
lia erant, quæ fluctuantem turbarunt primò, deinde disiecerunt phalangem:
cuius confertæ & intentis horrentis hastis intolerabiles vires sunt. Si carptim
aggrediendo circumagere immobilem longitudine & grauitate hastam co-
gas, confusa strue implicantur: si verò ab latere, aut ab tergo aliquid tumultus
increpuit, ruinæ modo turbantur: sicut tum aduersus cateruatim incurren-
tes Romanos, & interrupta multifariam acie obuiam ire cogeabantur: & Ro-
mani quacunque data interualla essent, insinuabant ordines suos. Qui si vni-
uersa acie in frontem aduersus instructam phalangem concurrissent, quòd
Pelignis principio pugna incautè congressis aduersus cetratos euenit, induis-
sent se hastis, nec confertam aciem sustinuissent. Cæterum sicut peditum pas-
sim cædes fiebant, nisi qui abiectis armis fugerunt: sic equitatus propè inte-
ger pugna excessit. Princeps fugæ rex ipse erat: iam à Pydna cum sacris alis e-
quitum Pellam petebat. confestim Costocus sequebatur, Odrysarumq; equi-
tatus, cæteræ quoque Macedonum alæ integris abibant ordinibus: quia in-
teriecta peditum acies, cuius cædes victores tenebant, immemores fecerat se-
quendi equites. Diu phalanx à fronte, à lateribus, ab tergo cæsa est: postremò
qui ex hostiū manibus elapsi erant, inermes ad mare fugientes, quidā aquam
etiam

*Macedonum fuga, &
ipsius regis Persei.*

A etiam ingressi, manus ad eos qui in classe erant tendentes, suppliciter vitam orabant: & cum scaphas concurrere undique ab nauibus cernerent, ad excipiendos sese venire rati, ut caperent potius quam occiderent, longius in aquam quidam etiam natantes progressi sunt. Sed cum hostiliter e scaphis caderentur, retro qui poterant nando repetentes terram, in aliam foediorum pestem incidebant: elephantum enim ab rectoribus ad littus acti, exeuntes obtinebant, elidebantque. Facile conueniebat Romanis nunquam una acie tantum Macedonum interfectum. Cæsa enim ad viginti millia hominum sunt: ad sex millia qui Pydnam ex acie perfugerant, viui in potestatem peruenerunt: & vagi e fuga quinque millia hominum capta. Ex victoribus ceciderunt non plus

B centum, & eorum multo maior pars Peligni: vulnerati aliquanto plures sunt. Quod si maturius pugnari coeptum esset, ut satis diei victoribus ad persequendum superesset, deletæ omnes copiæ forent: nunc imminens nox & fugientes texit, & Romanis pigritiam ad sequendum locis ignotis fecit. Perseus ad Pieriam syluam via militari frequenti agmine equitum & regio comitatu fugit. Simul in syluam ventum est, ubi plures diuersæ semitæ erant, & nox appropinquabat, cum per paucis maximè fidei via diuertit. Equites sine duce relictii alij aliâ in ciuitates suas dilapsi sunt: per pauci inde Pellam celerius quam ipse Perseus, quia recta expedita via ierant, peruenerunt. Rex ad mediam ferme noctem terrore & varijs difficultatibus viæ vexatus est. In regia Perseo qui Pellæ præerat Euctus, regijque pueri præsto erant: contra ea amicorum qui alij alio casu seruati ex prælio Pellâ venerant, cum sæpe accersiti essent, nemo ad eum venit. Tres erant tantum cum eo fugæ comites, Euander Cretensis, Neon Bœotius, & Archidamus Aetolus. cum ijs iam metuens, ne qui venire ad se abnuerent, maius aliquid mox auderent, quarta vigilia profugit. Secuti eum sunt admodum quingenti Cretenses: petebat Amphipolim: sed nocte à Pellâ exierat, properans ante lucem Axium amnem transire, eum finem sequendi propter difficultatē transitus fore ratus Romanis. Consulem cum se in castra victor recepisset, ne sincero gaudio frueretur, cura de minore filio stimulat. P. Scipio is erat, Africanus & ipse postea deleta Carthagine appellatus, naturalis consulis Pauli, adoptione Africani nepos. Is septimumdecimum tunc annum agens, quod ipsum curam augebat, dum effusè sequitur hostes in partem aliam turba ablatus erat: & serius cum redisset, tunc demum recepto sospite filio, victoriæ tantæ gaudium consul sensit. Amphipolim cum iam fama pugnæ peruenisset, concursusque matronarum in templum Dianæ, quam Tauropolon vocant, ad opem exposcendam fieret, Diodorus qui præerat vrbi, metuens ne Thraces, quorum duo millia in præsidio erant, urbem in tumultu diriperent, ab subornato ab se per fallaciam in tabellarij speciem literas in foro medio accepit. Scriptum in ijs erat, ad Emathiam classem Romanam appulsam esse, agrosque circa vexari: orare præfectos Emathiæ, ut præsidium aduersus populos mittat. His lectis hortatur Thraces, ut ad tuendam Emathiæ oram proficiscantur: magnam eos cædem prædamque palatis passim per agros Romanis facturos: simul eleuat famam aduersæ pugnæ: quæ si vera foret, alium super alium recentes ex fuga venturos fuisse. Per hanc causam Thracibus ablegatis, simul transgressos eos Strymonem vidit, portas clausit. Tertio die Perseus quam pugnatum erat, Amphipolim venit: inde oratores cum caduceo ad Paulum misit. Interim Hippas & Midon & Pantaucus principes amicorum regis Berœam, quod ex acie confugerant, ipsi ad consulem profecti Romanis dedunt: hoc idem & aliæ deinceps metu percussæ parabant facere. Cos. nuntijs victoriæ Q. Fabio filio & L. Lentulo, & Q. Metello cum lictis Romam missis, spolia iacentis hostium exercitus peditibus concessit: equitibus

Macedonum interfectorum numerus.

Perseus à suis conuenitur.

Scipio Africanus minor.

Perseus oratores ad Paulum Cos. misit.

*Macedoniæ vrbes
Paulo Cos. deduntur.*

bus prædam circumiecti agri, dum ne amplius duabus noctibus à castris ab-
essent. Ipse propius mare ad Pydnam castra mouit. Berœa primum, deinde
Thessalica & Pella, & deinceps omnis fermè Macedonia intra biduum dedi-
ta. Pydnæi qui proximi erant nondum miserant legatos: multitudo in condi-
ta plurium simul gentium, turbaq; quæ ex acie fuga in vnum compulsa erat,
consilium & consensum ciuitatis impediabat: nec clausæ modò portæ, sed
etiam inædificatæ erant. Missi Midon & Pantaucus sub muros ad colloquium
Solonis, qui præsidio erat: per eum emittitur militaris turba, oppidum dedi-
tum militibus datur diripiendum. Perseus vna tantum spe Bisaltarum auxiliij
tentati, ad quos nequicquam miserat legatos, in concionem processit, Philip-
pum secum filium habens, vt & ipsos Amphipolitanos, & equitum peditum-
que, qui aut semper secuti, aut fuga eodem delati erant, adhortando animos
confirmaret. Sed aliquoties dicere incipientem cum lachrymæ præpedis-
sent, quia ipse dicere nequit, Euandro Cretensi editis quæ agi cum multitudine
vellet, de templo descendit. Multitudo sicut ad conspectum regis fletum-
que tam miserabilem & ipsa ingemuerat lachrymaueratque, ita Euandri ora-
tionem aspernabatur: & quidam ausi sunt media ex concione succlamare,
Abite hinc, ne qui pauci supersumus, propter vos pereamus. Horum ferocia
vocem Euandri clausit. Rex in domum se recepit, pecuniaque & auro argen-
toque in lembos, qui in Strymone stabant delatis, & ipse ad flumen descen-
dit. Thraces nauibus se committere non ausi, domos dilapsi, & aliæ milita-
ris generis turbæ: Cretenses spem pecuniæ secuti. & quoniam in diuidendo
plus offensionum quam gratiæ erat, quinquaginta talenta ijs posita sunt in
ripa diripienda. Ab hac direptione cum per tumultum naues conscenderent,
lembum vnum in ostio amnis multitudine grauatum merferunt. Galipsum
eo die, postero Samothracam quam petebant perueniunt: ad duo millia re-
lentum peruecta eò dicuntur. Paulus per omnes deditas ciuitates dimittis
qui præessent, ne qua iniuria in noua pace victis fieret: retentisque apud se ca-
duceatoribus regis, P. Nasicam, ignarus fugæ regis, Amphipolim misit cum
modica peditum equitumque manu: simul vt Sinticen euastaret, & ad om-
nes conatus regis impedimento esset. Inter hæc Melibœa à Cn. Octauio capi-
tur diripiturque: ad Aeginium, ad quod oppugnandum Cn. Anicius legatus
missus erat, ducenti eruptione ex oppido facta amissi sunt, ignaris Aeginien-
sibus debellatum esse. C. O. S. à Pydna profectus, cum toto exercitu die altero
Pellam peruenit: & cum castra mille passus inde posuisset, per aliquot dies ibi
statiua habuit, situm vrbis vndique aspiciens, quam non sine causa delectam
esse regiam aduertit. Sita est in tumulo vergente in occidentem hybernum:
cingunt paludes inexuperabilis altitudinis, æstate & hyeme, quas restagnan-
tes faciunt lacus. In ipsa palude quæ proxima vrbi est, velut insula eminet, ag-
geri operis ingentis imposita: qui & murum sustineat, & humore circumfu-
sæ paludis nihil lædatur. Muro vrbis coniuncta procul videtur: diuisa est in-
termurali amni, & eadem ponte iuncta: vt nec oppugnante externo aditum
ab vlla parte habeat: nec si quem ibi rex includat, vllum nisi per facillimæ cu-
stodiæ pontem effugium. Et gaza regia in eo loco erat: sed tum nihil præter
trecenta talenta, quæ missa Gentio regi deinde retenta fuerant, inuentum est.
Per quos dies ad Pellam statiuæ fuerunt, legationes frequentes quæ ad gratu-
landum conuenerant, maximè ex Thessalia, auditæ sunt. Nuntio deinde ac-
cepto, Persea ad Samothracam traiecisse, profectus à Pella consul quartis ca-
stris Amphipolim peruenit. Effusa omnis obuiam turba, cuius indicio erat
non bono ac iusto rege ob ra- ★

*Pelle Macedonum
regiæ situs.*

*Supplicationes ob de-
nuntium Persea.*

*Supplicationes ob ca-
ptum Gentium regē
Illyriorum.*

De Rhodijs legatis.

*Paulus illachrymar
humane sorti.*

*Persei literas rejicit
Paulus.*

*L. Attilij ad Samo-
thracas oratio.*

conferta tota vrbe deū immortalium templa. Senatus reuocatus in curiam, **P**
supplicationes ob rem egregie gestam ab L. Aemylio cos. in quinque dies
circa omnia puluinaria decreuit, hostijsque maioribus sacrificari iussit. Na-
ues quæ in Tiberi paratæ instructæque stabant, vt si rex posset resistere, in Ma-
cedoniam mitterentur, subduci, & in naualibus collocari: socios nauales da-
to annuo stipendio dimitti, & cum his omnes qui in consulis verba iuraue-
rant: & quod militum Corcyrae, Brundisij, ad mare Superum, aut in agro La-
rinati esset (omnibus his locis dispositus exercitus fuerat, cum quo si res po-
sceret C. Licinius collegæ ferret opem) hos omnes milites dimitti placuit. Sup-
plicatio pro concione populi indicta est ex ante ad quintum Idus Octobris,
cum eo die in quinque dies. Ex Illyrico duo legati, C. Licinius Nerua & P. De- **G**
cius nuntiarunt, exercitum Illyriorum cæsum, Gentium regem captum in di-
tione populi Romani & Illyricum esse. Ob eas res gestas ductu auspicioque; L.
Anicij Pr. senatus in triduum supplicationes decreuit, vt Latinae edictæ à con-
sule sunt in ante IIII. & III. & prid. Idus Nouemb. Tradidere quidam legatos
Rhodios nondum missos, post victoriam nuntiatam, velut ad ludibrium sto-
lidæ superbiæ, in senatum vocatos esse. Ibi Agepolim principem eorum ita lo-
cutum: Missos esse legatos ab Rhodijs ad pacem inter Romanos & Persea faci-
endam, quod id bellum graue atque; incōmodum Græciæ omni, sumptuosum
ac damnosum ipsis Romanis esset. Fortunam perbenè fecisse, quando finito
aliter bello, gratulandi sibi de victoria egregia Romanis opportunitatem de- **H**
disset. Hæc ab Rhodio dicta. Responsum ab senatu esse, Rhodios nec vtilitatum
Græciæ, neque cura impensarum populi Romani, sed pro Perseo legationem
eam misisse. Nam si ea fuisset cura quæ simularetur, tum mittendos legatos
fuisse, cum Perseus in Thessaliam exercitu inducto per biennium Græcas vr-
bes, alias obsideret, alias denuntiatione armorum terreret. Tum nullam pacis
ab Rhodijs mentionem factam: postquam superatos saltus transgressosque; in
Macedoniam Romanos audirent, & inclusum teneri Persea, tunc Rhodios le-
gationem misisse, non ad vllam aliam rem, quàm ad Persea ex imminente pe-
riculo eripiendum. Cum hoc responso legatos dimissos. Per eosdē dies & M.
Marcellus ex prouincia Hispania decedens, Marcolica nobili vrbe capta, de- **I**
cem pondo auri, & argenti ad summam sestertiū decies in ærarium retulit.
Paulus Aemylius cos. cum castra, vt supra dictū est, ad Syras terræ Odoman-
tidicæ haberet, cum literas ab rege Perseo per ignobiles tres legatos cerneret,
& ipse illachrymasse dicitur sorti humanæ: quod qui paulo ante non conten-
tus regno Macedoniae, Dardanos Illyriosque; oppugnasset, Bastarnarū sciuisset
auxilia: is tum amisso exercitu, extorris regno, in paruam insulam compul-
sus, supplex, fani religione, non viribus suis tutus esset. Sed postquam regem
Persea consuli Paulo S. legit, miserationem omnem stultitia ignorantis for-
tunam suam exemit. Itaque quanquam in reliqua parte literarum minimè
regiæ preces erāt, tamen sine responso ac sine literis ea legatio dimissa est. Sen- **K**
sit Perseus, cuius nominis obliuiscendum victo esset: itaque alteræ literæ cum
priuati nominis titulo missæ & petiere & impetrauere, vt aliqui ad eum mit-
terentur, cum quibus loqui de statu & conditione suæ fortunæ posset. Missi
sunt tres legati, P. Lentulus, A. Posthumius Albinus, A. Antonius. nihil ea lega-
tione perfectum est, Perseo regium nomen omni vi amplectente: Paulo, vt se
suaque; omnia in fidem & clementiam populi Romani permetteret, cōtenden-
te. Dum hæc aguntur, classis Cn. Octauij Samothracam est appulsa. Is quoque;
præsentī admoto terrore, modò minis, modò spe perlicere vt se traderet cum
conaretur, adiuit in hoc cum res seu casu contracta, seu consilio. L. Attilius
illustis adolescens cum in concione esse populum Samothracum, animū ad-
uertisset,

eodem & pecunia quæ superfuit, delata est, extemploq; classis Amphipolim
repetit. Inde Octavius regem in castra ad C. S. misit, præmissis literis, ut in po-

testate eum esse & adduci sciret. Secundam eam Paulus, sicut erat, victoriam
ratus, victimas cæcidit eo nuntio: & concilio aduocato literas prætoris cum
recitasset, Q. Aelium Tuberonem obuiam regi misit, cæteros manere in præto-
rio frequentes iussit. Non aliàs ad vllum spectaculū tanta multitudo occur-
rit. Patrum ætate Syphax rex captus, in castra Romana adductus erat: præter
quàm quod nec sua, nec gentis fama comparandus, tunc quoq; accessio Pu-
nici belli fuerat, sicut Gentius Macedonici. Perseus caput belli erat: nec ipsius
tantum patris auiq; quos sanguine ac genere contingebat, fama conspectum
eum efficiebat: sed effulgebant Philippus ac Magnus Alexander, qui summum
imperium in orbe terrarum Macedonum fecerant. Pullo amictus pallio Per-
seus, ingressus est castra, nullo suorum alio comite, qui socius calamitatis mi-
serabiliorem eum faceret. progredi præ turba occurrentium ad spectaculum
nō poterat, donec C. S. lictores misisset, qui summouendo iter ad prætorium
facerent. Consurrexit C. S. & iussis sedere alijs, progressusque paulum, intro-
eunti regi dextram porrexit: summittentemq; se ad pedes sustulit: nec attinge-
re genua passus, introductum in tabernaculum aduersus aduocatos in con-
cilium confidere iussit. Prima percontatio fuit, qua subactus iniuria contra
populum Romanum bellum tam infesto animo suscepisset, quo se regnumq;
suum ad vltimum discrimen adduceret. Cum responsum expectantibus cun-
ctis, terram intuens diu tacitus fleret, rursus C. S. Si iuuenis regnum accepis-
ses, minus equidē mirarer ignorasse te quàm grauis aut amicus aut inimicus
esset P. R. nunc verò cum & bello patris tui quod nobiscum gessit, interfuisses,
& pacis postea, quam cum summa fide aduersus eum coluimus, meminisses:
quod consilium, quorū & vim bello, & fidē in pace expertus esses, cum ijs tibi
bellū esse quàm pacem malle? Nec interrogatus, nec accusatus cum responde-
runt, bonum animum habe: multorum regum, populorum, casibus cognita
P. R. clementia, nō modò spem tibi, sed propè certam fiduciam salutis præbet.
Hæc Græco sermone Perseo, Latinè deinde suis. Exemplum insigne cernitis,
inquit, mutationis rerum humanarū. vobis hoc præcipuè dico iuuenes: ideo
in secun-

*Perseus ad consulem
pullatus adducitur.*

*Pauli Cos. in excipien-
do Perseo modestia.*

*Pauli Cos. prudēs ad-
monitio.*

A insecundis rebus nihil in quenquam superbè ac violenter cōsulere decet, nec præsenti credere fortunæ, cūm quid vesper ferat, incertū sit. Is demum vir erit, cuius animū nec prospera flatu suo efferret, nec aduersa infringet. Consilio dimisso, tuenda cura regis **Q.** Aelio mandatur. Eo die & inuitatus ad consulem Perseus, & alius omnis ei honos habitus est, qui haberi in tali fortuna poterat. Exercitus deinde in hyberna dimissus est: maximā partem copiarum Amphipolis, reliquas propinquæ vrbes acceperūt. Hic finis belli, cūm quadriennium continuum bellatum esset, inter Romanos ac Persea fuit: idemq; finis inclyti per Europæ plerunq; atq; Asiam omnem regni. Vicesimū ab Carano qui primus regnavit, Persea numerabāt. Perseus **Q.** Fulvio, **L.** Manlio **C.** **O.** **S.** regnum accepit: à senatu rex est appellatus **M.** Iunio, **A.** Manlio **C.** **O.** **S.** regnavit **XI.** annos. Macedonum obscura admodum fama vsq; ad Philippū Amyntæ filium fuit: inde ac per eum crescere cūm cōepisset, Europæ se tamen finibus cōtinuit, Græciam omnem & partē Thraciæ atq; Illyrici amplexa. Superfudit deinde se in Asiā: & tredecim annis quibus Alexander regnavit, primū omnia, quā Persarum propè immenso spatio imperium fuerat, suæ ditionis fecit. Arabas hinc Indiamq; qua terrarum vltimus finis Rubrū mare amplectitur, peragruit. Tum maximum in terris Macedonum regnum nomenq; inde morte Alexandri distractum in multa regna: dum ad se quisq; opes rapiunt lacerantes viribus, à summo culmine fortunæ ad vltimum finem centum quinquaginta annos stetit. Victoriæ Romanæ fama cūm peruasisset in Asiā, Antenor qui cum classe lemborum ad Phanas stabat, Cassandriam inde traiecit. **C.** Popilius qui ad Delum præsidio nauibus Macedoniam petentibus erat, postquam debellatum in Macedonia, & statione summos hostium lembos audiuit, dimissis & ipse Atticis nauibus, ad susceptam legationem peragendam nauigare Aegyptum pergit: vt prius occurrere Antiocho posset, quā ad Alexandriæ inœnia accederet. Cūm præterueherentur Asiam legati, & Loryma venissent, qui portus viginti paulo amplius millia ab Rhodo abest, ex aduerso vrbi ipsi positus: principes Rhodiorum occurrunt (iam enim eò quoq; victoriæ fama perlata erat) orantes vt Rhodum deueherentur. pertinere id ad famā salutemque ciuitatis, noscere ipsos omnia quæ acta essent agerenturq; Rhodi, & compta per se non vulgata fama Romam referre. Diu negantes perpulerunt, vt morā nauigationis breuem pro salute sociæ vrbis paterentur. Postquam Rhodum ventum est, in concionem quoq; eos ijdem precibus pertraxerunt. Aduentus legatorum auxit potius timorem ciuitati, quā minuit: omnia enim **Popilius**, quæ singuli vniuersiq; eo bello hostiliter dixerant, fecerantq; retulit: & vir asper ingenio augebat atrocitatem eorum quæ dicerentur, vultu truci & accusatoria voce, vt cūm propriæ simultatis nulla causa cum ciuitate esset, ex vnius senatoris Romani acerbitate, qualis in se vniuersi senatus animus esset, coniectarent. **C.** Decimij moderatior oratio fuit, qui in plerisq; eorū quæ cōmemorata à Popilio essent, culpam non penes populum, sed penes paucos concitatores vulgi esse dixit, eos venalem linguam habentes decreta plena regiae assentationis fecisse, & eas legationes misisse, quarū Rhodios semper minus puderet, quā poeniteret. quæ omnia, si potestātē populo foret, in capita noxiorum versura. Cum magno assensu auditus est, non magis eo quod multitudinis noxam eleuabat, quā quod culpam in auctores verterat. Ita que cūm principes eorum Romanis responderent, nequaquam tamen tam grata oratio eorum fuit, qui quæ Popilius obiecerat diluere vtcunque cōnati sunt, quā eorum qui Decimio in authoribus ad piaculū noxæ obijciendis assensi sunt. Decretum igitur extemplo, vt qui pro Perseo aduersus Romanos dixisse quid aut fecisse conuincerentur, capitis condemnarentur. Excesserunt

De Macedonia imperio.

Rhodij principes legatos Romanos, vt Rhodum deueherentur, orant.

Popilij acerbitas in Rhodios.

*Antiochi res gestæ in
Aegypto.*

*Romani legati Antio-
chum adeunt.*

*Populi seueritas An-
tiochum ab Aegypto
reuocauit.*

vrbe sub aduentum Romanorū quidam, alij mortē sibi consciuerunt. Legati
non vltra quā quinq; dies Rhodi morati, Alexandriam proficiscuntur. Nec
eo segnius iudicia ex decreto corā his factō Rhodi exercebātur, quā perseue-
rantiam in exequenda re Decimij lenitas afferebat. Cū hęc gererentur, An-
tiochus frustra tentatis mœnibus Alexandriæ abscesserat, cæteraq; Aegypto
potitus, relicto Memphi maiore Ptolemæo, cui regnū queri suis viribus simu-
labat, vt victorē mox aggrediretur, in Syriam exercitum abduxit. Nec huius
voluntatis eius ignarus Ptolemæus, dum conterritum obsidionis metu mi-
nore fratrem haberet, posse se recipi Alexandriæ & sorore adiuuante & non
repugnantibus fratris amicis ratus: primū ad sororē, deinde ad fratrem ami-
cosq; eius non prius destitit mittere, quā pacem cum ijs confirmaret. Suspe-
ctum Antiochum effecerat, quod cætera Aegypto sibi tradita, Pelusij validum
relictū erat præsidium: apparebat claustra Aegypti teneri, vt cū velit rursus
exercitū induceret. Bello intestino cum fratre eum exitum fore, vt victor fes-
sus certamine nequaquā par Antiocho futurus esset. Hęc prudenter animad-
uersa à maiore, cum assensu minor frater, quiq; cum eo erant acceperunt: so-
ror plurimum adiuuit, non consilio modò, sed etiam precibus. Itaq; consen-
tientibus cunctis pace facta Alexandriam recipitur, ne multitudine quidem
aduersante: quæ in bello non per obsidionem modò, sed etiam postquam à
mœnibus abscessum est, quia nihil ex Aegypto subuehebatur, omniū rerum
attenuata inopia erat. His cū lætari Antiochū conueniens esset, si reducen-
di eius causa exercitum Aegyptum induxisset, quo specioso titulo ad omnes
Asiæ & Græciæ ciuitates legationibus recipiendis literisq; dimittendis vsus
erat: adeò est offensus, vt multo acrius infestiusq; aduersus duos, quā antè
aduersus vnum pararet bellum. Cyprum extemplò classem misit: ipse primo
vere cum exercitu Aegyptum petens in Coelen Syriam processit. Circa Rhino-
colura Ptolemæi legatis agentibus gratias, quod per eum regnum patrium re-
cepisset, petentibusque vt suū munus tueretur, & diceret potius quid fieri vel-
let, quā hostis ex socio factus vi atq; armis ageret, respondit: non aliter neq;
classem reuocaturum, neq; exercitum reducturum, nisi sibi & tota Cypro &
Pelusio agroq; qui circa Pelusiæ ostium Nili esset, cederet: diemq; præsti-
tuit, intra quam de conditionibus peractis responsum acciperet. Postquā dies
data inducijs præterijt, * nauigantibus hostio Nili ad Pelusium per deserta A-
rabiæ ad Memphim incolebant, & ab ceteris Aegyptijs partim voluntate, par-
tim metu, ad Alexandriam modicis itineribus descendit. Ad Leusinem trans-
gresso flumen, qui locus quatuor millia ab Alexandria abest, legati Romani
occurrerunt. Quos cū aduenientes salutasset, dextramq; Popilio porrigeret,
tabellas ei Popilius scriptum habentes tradit, atq; omnium primū id legere
iubet. Quibus perlectis, cū se consideraturum adhibitis amicis quid facien-
dum sibi esset, dixisset: Popilius pro cætera asperitate animi virga, quā in ma-
nu gerebat, circumscripsit regem: ac prius quā hoc circulo excedas, inquit, &
redde responsum senatui quod referam. Obstupefactus tam violento impe-
rio, parumper cū hæsitasset: Faciam, inquit, quod censet senatus. Tum de-
mum Popilius dextrā regi tanquam socio atq; amico porrexit. Die deinde fi-
nita cū excessisset Aegypto Antiochus, legati concordia etiā autoritate sua
inter fratres firmata, inter quos vix dum conuenerat, pars Cyprum nauigant:
& inde quæ iam vicerat prælio Aegyptias naues classem Antiochi dimittunt.
clara ea per gentes legatio fuit, quod haud dubiè adēpta Antiocho Aegyptus
habenti iam, redditumq; patrium regnum stirpi Ptolemæi fuerat. Coss. eius
quia materiā res gerendi nō habuit. Iam primū cum legionibus ad conue-
niendum

A niendum diem dixit, nō auspicatō templum intrauit: vitio diem dictam esse augures, cū ad eos relatum est, decreuerunt. Profectus in Galliam circa Macros campos ad montes Siciminam & Papinum statua habuit: deinde circa eadem loca cum socijs nominis Latini hybernabat. Legiones Romanæ, quōd vitio dies exercitui ad conueniendum dicta erat, Romæ manserant. & prætores, præter C. Papyriū Carbonē, cui Sardinia euenerat, in prouincias iēre: cum ius dicere Romæ (nam eam quoq; sortem habebat) inter ciues & peregrinos patres censuerant. Et Popilius, & ea legatio quæ missa ad Antiochum erat, Romam redijt: retulit cōtrouersias inter reges sublatas esse, exercitumq; ex Aegypto in Syriam reductum. Post ipsorum regum legati venerunt: Antiochi legati referentes omni victoriā potiorē pacem regi, quæ senatui placuisset, visam: eumq; haud secus quā deorum imperio legatorum Romanorum iussis paruissē. gratulati deinde victoriā sunt, ad quam summa ope si quid imperatum foret adfuturū regem fuisse. Ptolemæi legati cōmuni nomine regis & Cleopatæ gratias egerunt. plus eos s. p. q. r. quā parentibus suis, plus quā dijs immortalibus debere: per quos obsidione miserrima liberati essent, regnū patriū propē amissum recepissent. Responsum ab senatu est, Antiochum rectē atque ordine fecisse, quōd legatis paruissē, gratumq; id esse s. p. q. r. Regib. Aegypti Ptolemæo Cleopatæq; si quid per se boni cōmodiq; euenissē, id magnoperē senatum lætari: daturumq; operam vt regni sui maximum semper præsidium positū esse in fide populi Romani ducant. Munera legatis vt ex instituto mittenda curaret, C. Papyrio prætori mandatū. Literæ deinde Macedonia allatæ, quæ victoriæ lætitiā geminarent: Persea regē in potestatem cōs. venisse. Dimissis legatis, disceptatum inter Pisanos Lunensesq; legatos: Pisani querentibus agro se à colonis Romanis pelli, Lunensibus affirmantibus, eum de quo agatur à triumuiris agrum sibi assignatum esse. Senatus qui de finibus cognouerant, statuerentq; quinque viros misit, Q. Fabium Buteonem, P. Corneliū Blasionem, T. Sempronium Muscam, L. Næuium balbū, C. Apuleium Saturninum. Et ab Eumene & ab Attalo & ab Athenæo fratribus, communis legatio de victoriā gratulatum venit. Et Masgabæ regis Masanissæ filio Puteolis nauē egresso præstō fuit obuiam missus cum pecunia L. Manlius quæstor, qui Romam eum publico sumptu perduceret. Aduenienti extemplō senatus datus est. Is adolescens ita locutus est, vt quæ rebus grata erant, gratiora verbis faceret. Commemorauit quot pedites equitesq; quot elephantos, quantum frumenti eo quadriennio pater suus in Macedoniam misit, Sed duas res ei rubori fuisse: vnā, quōd rogasset eum per legatos senatus quæ ad bellum opus esset, & non imperasset: alterā, quōd pecuniam ei pro frumento misisset. Masanissam meminisse, regnum à populo Romano partū auctumq; & multiplicatum habere: vsu regni contentum, scire dominium & ius eorum qui dederint esse. Sumere itaque eosdem, non se rogare æquum esse, neque emere ea ex fructibus agri ab se dati, quæ ibi proueniant. Id Masanissæ satis esse & fore, quod populo Romano superesset. Cum ijs mandatis à patre profectum: postea consecutos equites, qui deuictā Macedoniam nuntiarēt: gratulatumq; senatui iuberent indicare, tantæ eam rem lætitiæ patri suo esse, vt Romam venire velit, Ioui q; Opt. Max. in Capitolio sacrificare & grates agere: id, nisi molestum sit, vt ei permittatur, ab senatu petere. Responsum regulo est: Facile patrem eius Masanissam, quod virum gratum bonumq; facere deceat, vt pretium honoremq; debito beneficio addat. Et populum Romanum ab eo bello Punico forti fideliq; opera adiutum, & illum fauente populo Romano regnum adeptum: æquitate sua postea trium regum bellis deinceps omnibus functum officijs. Victoriā verò populi Romani lætari eum regem mirū non esse,

Romani legati Romā redeunt.

Antiochi legati.

Ptolemæi legati.

Inter Pisanos & Lunenses disceptatio.

Masgaba Masanissæ filius Romam venit.

Masgabæ quid responderit senatus.

*Misagene alter Ma-
sanissæ filius.*

esse, qui sortem omnem fortunæ regniq; sui cum rebus Romanis immiscuisset. Grates dijs pro populi Romani victoria apud suos penates ageret, Romæ filium pro eo acturum. Gratulatum quoque satis suo ac patris nomine esse. Ipsum relinquere regnum & Africa excedere: præterquam quod illi inutile esset, non esse e Republica populi Romani senatum censere. petenti Masgabæ, ut Hanno Hamilcaris filius * obses in locum exigeret. Munera ex senatusconsulto emere regulo quaestor iussus ex centum pondo argenti, & prosequi eum Puteolos, omnemque sumptum quoad in Italia esset, præbere, & duas naues conducere, quibus ipse comitesque regis in Africam deueherentur: & comitibus omnibus liberis seruisque vestimenta data. Haud ita multo post de alitero Masanissæ filio Misagene literæ allatæ sunt, missum eum ab L. Paulo post deuictum Persea in Africam cum equitibus suis, nauigantem dispersa classe in Hadriatico mari Brundisium tribus nauibus ægrum delatum. Ad eum cum iisdem muneribus, quæ data Romæ fratri eius erant, L. Stertinius quaestor Brundisium missus: iussusque curare ut ædes hospi-

*De censura quedam
cognita digna.*

In quatuor urbanas tribus descripti erant libertini, præter eos quibus filius quinquenni maior ex s. c. esset. Eos ubi proximo lustro censi essent censi iusserunt: & eos qui prædium prædiæue rustica pluris sestertium xxx. millium haberent, censendi ius factum est. Hoc cum ita seruatum esset, negabat Claudius suffragij lationem iniussu populi censorem cuiquam homini, nedum ordini vniuerso adimere posse. Neque enim si tribu mouere posset, quod sit nihil aliud quam mutare iubere tribum, idem omnibus v. & xxx. tribubus emouere posse: id est, ciuitatem libertatemque eripere, non ubi censeatur finire, sed censu excludere. Hæc inter ipsos disceptata: postremo eodem descensum est, ut ex quatuor urbanis tribubus vnam palam in atrio Libertatis sortirentur, in quam omnes qui seruitutem seruissent, conijcerent. Exquilinae fors exijt: in ea Tib. Gracchus pronuntiauit libertinos omnes censi placere. Magno ea res honoris censoribus apud senatum fuit. gratiæ actæ & Sempronio, qui in bene cæpto perseuerasset: & Claudio, qui non impedisset. Plures quam à superioribus, & senatu emoti sunt: & equos vendere iussi: omnes iidem ab utroque & tribu remoti, & ærarij facti: neque ullius quem alter notaret, ab altero leuata ignominia. Petentibus, ut ex instituto ad facta tecta exigenda, & ad opera quæ locassent probanda, anni & bimensis tempus prorogaretur: Cn. Tremellius tribunus, quia lectus non erat in senatum, intercessit. Eodem anno C. Cicereius edem in monte Albano dedicauit, quinquennio postquam vouit. Flamen Martialis inauguratus est eo anno L. Posthumius Albinus. Q. Aelio, M. Iunio coss. de prouincijs referentibus, censuere patres duas prouincias Hispaniam rursus fieri, quæ vna per bellum Macedonicum fuerat: & Macedoniam Illyricumque eosdem L. Paulum, & L. Anicium obtinere, donec de sententia legatorum & res bello turbatas, & statum alium eius regni formando composuissent, coss. P. Sæ & Gallia decretæ cum binis legionibus peditum, & equitum quadringentis. Prætorum sortes fuere, Q. Cassij urbana, M. Iuuenij Taluæ inter peregrinos, Tib. Claudij Neronis Sicilia, Cn. Fuluij Hispania citerior, C. Licinij Neruæ vlerior. A. Manlio Torquato Sardinia obuenerat: nequijt ire in prouinciã, ad res capitales quærendas ex s. c. retentus. De prodigijs deinde nuntiatis senatus est consultus. Aedes deorum penatium in Velia de cælo tacta erat, & in oppido Mineruio duæ portæ & muri aliquantum. Anagninæ terra pluerat, & Lanuij fax in cælo visa erat. Et Calatiæ in publico agro M. Valerius ciuis Romanus nuntiabat e foco suo sanguine per triduum & duas noctes manasse. Ob id maximè decemviri libros adire iussi, supplicationem in diem unum populo edixerunt,

Prouinciarum sortitio.

Prodigia.

Axerunt, & L. capris in foro sacrificauerunt: & aliorum prodigiorum causa diem alterum supplicatio circa omnia puluinaria fuit, & hostijs maioribus sacrificatum est, & vrbs lustrata. Inde quod ad honorem deum immortalium pertineret, decreuit senatus, vt quoniam perduelles superati Perseus & Gentius reges cum Macedonia atque Illyrico in potestate P.R. essent, vt quanta dona App. Claudio, M. Sempronio Coss. ob deuictum Antiochum regem data ad omnia puluinaria essent, tanta Q. Cassius & M. Iuuenicius praetores curarent danda. Legatos deinde, quorum de sententia Impp. L. Paulus, L. Anicius, componerent res, decreuerunt: decem in Macedoniam, quinque in Illyricum. In Macedoniam sunt hi nominati, A. Posthumius Luscus, C. Claudius, ambo censorij: C. Licinius Crassus collega in consulatu Pauli, tum prorogato imperio prouinciam Galliam habebat. His consularibus addidere Cn. Domitium Aenobarbum, Ser. Cornelium Syllam, L. Iunium, C. Antistium Labeonem, T. Numisium Tarquiniensem, A. Terentium Varronem. In Illyricum autem hi nominati, P. Aelius Ligus consularis, C. Cicereius, & Cn. Baebius Pamphilus (hic priore anno, Cicereius multis ante annis praetor fuerat) P. Terentius Tusciueicanus, P. Manilius. Moniti deinde Coss. a patribus, vt quoniam alterum ex his succedere C. Licinio, qui legatus nominatus erat, in Galliam deberet: primo quoque tempore prouincias aut compararent inter se, aut fortiterentur. sortiti sunt. M. Iunio Pisae obuenerunt (quem prius quam in prouinciam iret, legationes quae vndique Romam gratulatum conuenerunt, introducere in senatum placuit) Q. Aelio Gallia. Caeterum quanquam tales viri mitterentur, quorum de consilio sperari posset, Impp. nihil indignum nec clementia, nec grauitate populi Romani decreturos esse: tamen in senatu quoque agitata est summa consiliorum, vt inchoata omnia legati ab domo ferre ad imperatores possent. Omnium primum liberos esse placebat Macedonas atque Illyrios, vt omnibus gentibus appareret, arma populi Romani non liberis seruitutem, sed contra seruientibus libertatem afferre, vt & in libertate gentes quae essent, tutam eam sibi perpetuamque sub tutela esse: & quae sub regibus viuerent, & in praesens tempus mitiores eos iustioresque respectu populi Romani habere se: & si quando bellum cum populo Romano regibus fuisset suis, exitum eius victoriam Romanis, sibi libertatem allaturum crederent. Metalli quoque Macedonici, quod ingens vectigal erat, locationesque praediorum rusticorum tolli placebat. Nam neque sine publicano exercere posse: & vbi publicanus est, ibi aut ius publicum vanum, aut libertatem socijs nullam esse. Ne ipsos quidem Macedonas idem exercere posse: vbi in medio praeda administrantibus esset, ibi nunquam causas seditionum & certaminis defore. Comune consilium gentis esset, ne improbū vulgus a senatu aliquando libertatem salubri moderationi datam, ad licentiam pestilentem traheret. In quatuor regiones describi Macedoniam, vt suum quaeque consilium haberet, placuit: & dimidium tributum quam quod regibus ferre soliti erant, populo Romano pendere. Similia his & in Illyricum mandata: caetera ipsis imperatoribus legatis relicta, in quibus praesens tractatio rerum certiora subiectura erat consilia. Inter multas regum gentiumque & populorum legationes Attalus frater regis Eumenis maximè conuertit in se omnium oculos, animosque: ex ceptus enim est ab his qui simul eo bello militauerunt, haud paulo benignius quam si ipse rex Eumenes venisset. Adduxerant eum duae in speciem honestae res: vna, gratulatio conueniens in ea victoria quam ipse adiuuisset: altera, quae rimonia Gallici tumultus, Aduertaeque gladijs regnum in dubium adductum esse. Suberat & secreta spes honorum praemiorumque ab senatu, quae vix salua pietate eius contingere poterant. Erant enim quidam Romanorum quoque non

*Decem legati ad res
Macedoniae componen-
das missi.
In Illyricum quinque
legati mittuntur.*

*De Macedonibus atque
Illyrijs senatus de-
creta.*

*Attalus frater regis
Eumenis Romam ve-
nit.*

boni

Attalus à Stratio prudenter admonetur.

Attalus in senatum introducitur.

Rhodiorum legati.

boni authores, qui spe cupiditatem eius elicerent: eam opinionem de Attalo & Eumene Romæ esse, tanquam de altero Romanis certo amico, altero nec Romanis, nec Persi fido socio. Itaq; vix statui posse, vtrum quæ pro se, an quæ contra fratrem petiturus esset, ab senatu magis impetrabilia forent: adeo vniuersos omnia & huic tribuere, & illi verò negare. Eorum hominum (vt res docuit) Attalus erat, qui quantum spes spondisset cuperent, ni vnus amici prudens monitio velut frænos animo eius gestienti secundis rebus imponisset. Stratius cum eo fuit medicus, ad id ipsum à non securo Eumene Romam missus speculator rerum, quæ à fratre agerentur, monitorq; fidus si de cedi fide vidisset. Is ad occupatas iam aures sollicitatumq; iam animum cum venisset, aggressus tempestiuus temporibus rem prope prolapsam restituit: alijs alia regna creuisse rebus, dicendo, regnum eorum nouum, nullis vetustis fundatum opibus fraterna stare cōcordia: quod vnus nomen regium & præcipuum capitis insigne gerat, omnes fratres regnent. Attalum verò, quia ætate proximus, quis non pro rege habeat? neque eo solùm quia tantas præsentis eius opes cernat, sed quòd haud ambiguum propediem regnaturum cum infirmitate ætateque Eumenis esset nullam stirpem liberum habentis. (nec dum enim agnouerat eum, qui postea regnauit.) Quid attineret vim afferre rei sua sponte mox ad eum aduenturæ? Accessisse etiam nouam tempestatem regno tumultus Gallici, cui vix consensu & concordia regum resisti queat. Si verò ad externum bellum domestica seditio adiiciatur, sisti non posse: nec aliud eum quàm ne frater in regno moriatur, sibi ipsi spem propinquam regni erepturum. Si vtraque gloriosa res esset, & seruasse fratri regnum, & eripuisse: seruati tamen regni quæ iuncta pietati sit, potiore laudem fuisse. Sed enim uerò cum detestabilis altera res, & proxima parricidio sit, quid ad deliberationem dubij superesse? Vtrum enim partem regni petiturum esse, an totum erepturum? si partem ambo infirmos distractis viribus, & omnibus iniurijs obnoxios fore: si totum, priuatimne ergo maiorem fratrem, an exulem illa ætate, illa corporis infirmitate, an vltimum mori iussurum? Egregium enim, vt fabulis traditus impiorum fratrum euentus taceatur, Persei exitum videri: qui ex fraterna cæde raptum diadema, in templo Samothracum, velut præsentibus dijs exigentibus pœnas, ad pedes victoris hostis prostratus posuerit. Eos ipsos, qui non illi amici, sed Eumeni infesti, stimulent eum, pietatem constantiamque laudaturos, si fidem ad vltimum fratri præstitisset. Hæc plus valere in Attali animo. Itaque introductus in senatum, gratulatus victoriam, & sua merita eo bello, fratrisque, si qua erant, & Gallorum defectionem, quæ nuper ingenti motu facta erat, exposuit. Petijt vt legatos mitteret ad eos, quorum authoritate ab armis auocarentur. His pro regni vtilitate editis mandatis, Aenum sibi & Maroneam petijt. Ita destituta eorum spe, qui fratre accusato partitionem regni petiturum crediderant, curia excessit. Vt raro alias quisquam rex aut priuatus, tanto fauore tantoque omnium assensu est auditus: omnibus honoribus muneribusq; & præsens est cultus, & proficiscentem profecuti sunt. Inter multas Asiæ Græciæque legationes, Rhodiorum maxime legati ciuitatem conuerterunt. Nam cum primò in veste candida visi essent, quòd & gratulantes decebat, & si sordidam vestem habuissent, lugentium Persei casum præbere speciem poterant: postquam consulti ab Marco Iunio consule patres, stantibus in comitio legatis, an locum, lautia senatumque darent, nullum hospitale ius in ijs seruandum censuerunt: egressus è curia consul, cum Rhodij gratulatum se de victoria, purgatumque ciuitatis crimina dicentes venisse, petissent vt senatus sibi daretur, pronuntiat: socijs & amicis, & alia comiter atque hospitaliter præstare Romanos, & senatum dare consuesse:

Rhodos

*Vt Rhodijſ bellũ in-
diceretur, rogatio pro
mulgatur.*

*Rogationi in Rhodios
à tribunis intercedi-
tur.*

Rhodiorum ad Patres conscriptos oratio.

peccauerim úsne adhuc dubium est, poenas, ignominias omnes iam patimur. Antea Carthaginienſibus victis, Philippo, Antiocho ſuperatis, cùm Romam veniſſemus, ex publico hoſpitio in curiam gratulatũ vobis, Patres conſcripti, ex curia in Capitoliũ ad deos veſtros dona ferentes veniebamus : nunc ex for- dido diuerſorio vix mercede recepti, ac propè hoſtium more extra urbẽ mane- re iuſſi, in hoc ſqualore venimus in curiam Romanam Rhodij, quos prouin- cijs nuper Lycia atque Caria, quos præmijs atque honoribus ampliſſimis do- naſtis. Et Macedonas Illyriosq̃ue liberos eſſe, vt audiuiſmus, iubetis, cùm ſer- uierint antequam vobiſcum bellarent (nec cuiuſquam fortunæ inuidemus. imò agnoſcimus clemētiam populi Romani) Rhodios qui nihil aliud quàm quieuerunt hoc bello, hoſtes ex ſocijs facturi eſtis ? Certè quidem vos eſtis Romani, qui ideò felicia bella veſtra eſſe, quia iuſta ſint, præ vobis fertis : nec tam exitu eorum, quòd vindicatis, quàm principijs, quòd non fine cauſa ſuſci- piatis, gloriàmini. Meſſana in Sicilia oppugnata, Carthaginiēſes Athenæ op- pugnatae, & Græcia in ſeruitutem petita, & adiutus Annibal pecunia, auxilijs, Philippum hoſtem fecerunt. Antiochus ipſe vltro ab Aetolis hoſtibz veſtris accerſitus, ex Asia claſſe in Græciam traiecit : Demetriade & Chalcide & ſaltu Thermopylarum occupato, de poſſeſſione imperij vos deiicere conatus. cum Perſeo, ſocij veſtri oppugnati, alij interfecti reguli principesq̃ue gentium aut populorum, cauſa belli vobis fuere. Quem tandem titulum noſtra calamitas habitura eſt, ſi perituri ſumus ? Nondum ſegrego ciuitatis cauſam à Polyara- bitura eſt, ſi perituri ſumus ? Nondum ſegrego ciuitatis cauſam à Polyara- hitura eſt, ſi perituri ſumus ? Nondum ſegrego ciuitatis cauſam à Polyara-

quam vestrae naues pugnauere sine nobis: nostra classe pugnauimus semel ad P
 Samum, iterum in Pamphylia aduersus Annibalem imperatorem: quæ victoria
 nobis eo gloriosior est, quod cum ad Samum magnam partem nauium aduer-
 sa pugna & egregiam iuuentutem amissemus, ne tanta quidem clade terri-
 ti, iterum ausi sumus regiae classi ex Syria venienti obuiam ire. Hæc non glo-
 riandi causa retuli, neque enim ea nunc nostra est fortuna: sed ut admonerem,
 quemadmodum adiuuare socios solerent Rhodij. Præmia Philippo & Antio-
 cho deuictis amplissima accepimus à vobis. Si quæ vestra nunc est fortuna
 deum benignitate & virtute vestra, ea Persei fuisset, & præmia petendum ad vi-
 ctorem regem venissemus in Macedoniam, quid tandem diceremus? Pecuni-
 aene à nobis adiutum, an frumento? auxilijs terrestribus, an naualibus? Quod
 presidium tenuisse nos? Vbi pugnasse, aut sub illius ducibus, aut per nos ipsos?
 Si quæreret, vbi miles noster, vbi naus intra præsidia sua fuisset, quid respon-
 deremus? Causam fortasse diceremus apud victorem, quemadmodum apud
 vos dicimus. Hoc enim legatos utroque de pace mittendo consecuti sumus,
 ut ne ab utraque parte gratiam iniremus, ab altera etiam crimen & periculum
 esset. Quanquam Perseus verè obijceret, id quod vos non potestis Patres con-
 scripti, nos principio belli misisse ad vos legatos, qui pollicerentur vobis quæ
 ad bellum opus essent: naualibus armis, iuuentute nostra, sicut prioribus bel-
 lis ad omnia paratos fore. ne præstaremus, per vos stetit, qui de quacunque cau-
 sa tum aspernati nostra auxilia estis. Neque fecimus igitur quicquam tan-
 quam hostes, neque bonorum sociorum defuimus officio, sed à vobis prohi-
 biti præstare fuimus. Quid igitur? nihilne factum neque dictum est in ciuita-
 te vestra Rhodij quod nolletis, quo merito offenderetur populus Romanus?
 Hinc iam non quod factum est, defensus sum: non adeò insanio: sed publi-
 cam causam à priuatorum culpa segregaturus. Nulla enim est ciuitas, quæ non
 & improbos ciues aliquando, & imperitam multitudinem semper habeat.
 Etiam apud vos fuisse audiui, qui assentando multitudini grassarentur: & se-
 cessisse aliquando à vobis plebem, nec in potestate vestra Rempublicam fuisse.
 Si hoc in hac tam benè morata ciuitate accidere potuit, mirari quisquam
 potest aliquos fuisse apud nos, qui regis amicitiam petentes plebem nostram
 consilijs deprauarent? qui tamen nihil ultra valuerunt, quam ut in officio ces-
 saremus. Non præteribo id quod grauissimum est in hoc bello crimen ciuita-
 tis nostræ. Legatos eodem tempore & ad vos & ad Persea de pace misimus.
 quod infelix consilium furiosus (ut postea audiui) orator stultissimum
 fecit: quem sic locutum constat, tanquam C. Popilius legatus Romanus, quem
 ad summouendos à bello Antiochum & Ptolemæum reges misistis, loquerer-
 rur. Sed tamen ea siue superbia, siue stultitia appellanda est, eadem quæ apud
 vos & apud Persea fuit. Tam ciuitatum quam singulorum hominum mores
 sunt: gentes quoque aliæ iracundæ, aliæ audaces, quædam timidæ: in vinum,
 in Venerem proniores aliæ sunt. Atheniensium populum fama est celerem
 & supra vires audacem esse ad conandum: Lacedæmoniorum cunctatorem,
 & vix in ea quibus fidit ingredientem. Non negauerim & totam Asiæ regio-
 nem inania parere ingenia, & nostrorum tumidiorum sermonem esse, quod
 excellere inter finitimas ciuitates videamur: & id ipsum non tam viribus no-
 stris, quam vestris honoribus ac iudicijs. Satis quidem & tunc in præsentia ca-
 stigata illa legatio erat, cum tam tristi responso vestro dimissa. si tum parum
 ignominiae pensum est, hæc certè tam miserabilis ac supplex legatio, etiam in-
 solentioris quam illa fuit, legationis satis magnum piaculum esset, Superbiam,
 verborum præsertim, iracundi oderunt, prudentes irrident, utique si inferioris
 aduersus superiorem est: capitali poena nemo vnquam dignam iudicauit.

Id enim

A Id enim uero periculum erat, ne Romanos Rhodij contemnerent: etiam deos aliqui verbis ferocioribus increpant, nec ob id quenquam fulmine ictum audiuius. Quid igitur superat quod purgamus, si nec factum hostile vllum nostrum est, & verba tumidiora legati offensionem aurium, non perniciem ciuitatis meruerunt? Voluntatis nostræ tacite velut litem æstimari vestris inter vos sermonibus audio Patres conscripti: fauisse nos regi, & illum vincere maluisse: ideo bello persequendos esse credunt. Alij vestrum, voluisse quidem nos hoc, non tamen ob id bello persequendos esse: neque moribus, neq; legibus vllius ciuitatis ita comparatum esse, vt si quis vellet inimicum perire, si nihil fecerit quo id fiat, capitis damnetur. His qui nos pœna, non crimine liberant, gratiam quidem habemus: ipsi nobis hanc dicimus legem, si omnes volumus quod arguimur, nō distinguimus voluntatem à facto, omnes plectamur. Si alij principum nostrorum vobis, alij regi fauerunt: non postulo vt propter nos, qui partium vestrarum fuimus, regis fautores salui sint. illud deprecor, ne nos propter illos pereamus. Non estis vos illis infestiores, quàm ciuitas ipsa: & hoc qui sciebant, pleriq; eorum aut profugerunt, aut mortem sibi consciuerunt: alij damnati à nobis, in potestate vestra erunt Patres conscripti. Cæteri Rhodij, sicut gratiam nullam meriti hoc bello, ita ne pœnam quidem sumus. Priorum nostrorum benefactorum cumulus, hoc quod nunc cessatum in officio est, expleat. Cum tribus regibus gessistis bella per hos annos: ne plus obsit nobis quod vno bello cessauimus, quàm quod duobus bellis pro vobis pugnauius. Philippū, Antiochum, Persea tanquam tres sententias ponite: duę nos absoluunt: vna dubia est, vt grauior sit. Illi de nobis si iudicarent, damnati essemus, vos iudicate Patres cōscripti, sit Rhodus in terris, an funditus deleatur. Nō enim de bello deliberatis Patres cōscripti, quod inferre potestis, gerere non potestis, cū nemo Rhodiorum arma aduersus vos laturus sit. Si perseuerabitis in ira, tempus à vobis petemus, quo hanc funestam legationem domum referamus: omnia libera capita, quidquid Rhodiorum virorum foeminarum est, cum omni pecunia nostra nauēs conscendemus: ac relictis penatibus publicis priuatisq; Romam veniemus: & omni auro & argento, quicquid publici, quicquid priuati est, in comitio in vestibulo curiæ vestræ cumulado, corpora nostra coniugumq; ac liberorum vestræ potestati permittemus, hic passuri quodcunq; patiendum erit: procul ab oculis nostris vrbs nostra diripiatur, incendatur. Hostes Rhodios esse, Romani iudicare possunt: est tamen & nostrum aliquod de nobis iudicium, quod nunquam iudicauimus nos vestros hostes: nec quicquam hostile, etiam si omnia patiemur, faciemus. Secundum talem orationem vniuersi rursus prociderunt, ramosq; oleæ supplices iactantes, tandem excitati curia excefferunt. Tunc sententiæ interrogari cœptæ. Infestissimi Rhodij erant, qui consules prætorē sue aut legati gesserant in Macedonia bellum. Plurimum causam eorum adiunxit. **M. Porcius Cato**, qui asper ingenio, tum lenem mitemq; senarum adiunxit. **M. Porcius Cato**, qui asper ingenio, tum lenem mitemq; senatorem egit. Non inseram simulachrum viri copiosi quæ dixerit referendo: ipsius oratio scripta extat, Originum quinto libro inclusa. Rhodij responsū ita redditum est, vt nec hostes fierent, nec socij permanerent. Philocrates & Astymedes principes legationis erant. partem cum Philocrate renuntiare Rhodum legationem placuit, partem cum Astymede Romæ subsistere: quęq; agerentur sciret, ceterosq; suos faceret. In præsentia deducere ante certam diem ex Lycia Cariaq; iusserunt præfectos. Hęc Rhodum nuntiata, quæ per se tristitia fuissent: quia maioris mali leuatus erat timor, cū bellum timuissent, in gaudium renuntiata verterunt. Itaq; extemplo coronam viginti millibus aureorum decreuerunt: Theodotum præfectum classis in eam legationem miserunt.

M. Porcius Cato Rhodiorum causam adiunxit.

miserunt. Societatem ab Romanis ita volebant peti, ut nullum de ea rescitum
 populi fieret, ut literis mandaretur: quod nisi impetrarent, maior repulsis
 ignominia esset. Præfecti classis id unius erat ius, ut agere de ea re sine rogatio-
 ne vlla perlata posset. Nam ita per tot annos in amicitia fuerant, ut sociali fœ-
 dere se cum Romanis non illigarent: ob nullam aliam causam, quam ne spem
 regibus abscinderent auxilij sui, si cui opus esset, neu sibi ipsis fructus ex beni-
 gnitate & fortuna eorum percipiendi. Tunc utique petenda societas videba-
 tur, non quæ tutiores eos ab alijs faceret (nec enim timebant quenquam præ-
 ter Romanos) sed quæ ipsis Romanis minus suspectos. Sub idem ferè tempus
 & Caunij descivere ab his, & Mylassenses Euromensium oppida occuparunt.
 Non ita fracti animi ciuitatis erant, ut non sentirent, si Lycia & Caria adem-
 ptæ ab Romanis forent, cætera aut seipsa per defectionem liberarent, aut à fi-
 nitimis occuparentur: includi se insulæ parvæ, & sterilis agri littoribus, quæ
 nequaquam alere tantæ vrbis populum posset. Missa igitur iuuentute prope-
 rè & Caunios, quanquam Cybiratarum ascuerant auxilia, coegerunt impe-
 rio parere: & Mylassenses Alabandenosque, qui Euromensium provincia
 adempta, ad ipsos coniuncto exercitu venerunt, circa Orthosiam acie vice-
 runt. Dum hæc ibi, alia in Macedonia, alia Romæ geruntur, interim in Illyrico
 L. Anicius rege Gentio, sicut antè dictum est, in potestatem redacto, Scodra
 quæ regia fuerat præsidio imposito Gabinium præfecit: Rhizoni & Olcinio
 vrbibus opportunis C. Licinium. Præpositis his Illyrico, cum reliquo exercitu
 in Epirum est profectus. Vbi prima Phanota ei dedita, tota multitudine cum
 insulis obuiam effusa. Hic præsidio imposito in Molossidem transgressus:
 cuius oppidis præter Passaronem & Tegmonem, & Phylacen, & Horreum re-
 ceptis, primum ad Passaronem ducit. Antinous & Theodotus principes eius
 ciuitatis erant, insignes & fauore Persei, & odio aduersus Romanos, iidem uni-
 uersæ genti authores desciscendi ab Romanis. Hi conscientia priuatæ noxæ,
 quia ipsis nulla spes veniæ erat, ut cōmuni ruina patriæ opprimerentur, clau-
 serunt portas: multitudinem, ut mortem seruituti præponerent, hortantes.
 Nemo aduersus præpotentes viros hiscere audebat. Tandem Theodotus qui-
 dam nobilis & ipse adolescens, cum maior à Romanis metus timorem à prin-
 cipibus suis vicisset: Quæ vos rabies, inquit, agitat, qui duorum hominum
 noxæ ciuitatis accessionem facitis? Equidem pro patria qui lethum oppetif-
 sent, sæpè fando audiui: qui patriam pro se perire æquum censerent, hi primi
 inuenti sunt. Quin aperimus portas, & imperium accipimus, quod orbis
 terrarum accepit? Hæc dicentem cum multitudo sequeretur, Antinous &
 Theodotus in primam stationem hostium irruerunt, atque ibi offerentes
 se ipsi vulneribus interfecti: vrbs dedita est Romanis. Simili pertinacia Ce-
 phalonis principis clausum Tegmonem, ipso interfecto per deditionem re-
 cepit. Nec Phylace, nec Horreum oppugnationem tulerunt. Pacata Epiro, di-
 uisisque in hyberna copijs per opportunas vrbes, regressus ipse in Illyricum, Sco-
 dra, quò quinque legati ab Roma venerant, euocatis ex tota provincia prin-
 cipibus, conuentum habuit. Ibi pro tribunali pronuntiauit de sententia con-
 filij, senatum populumque Romanum Illyrios esse liberos iubere, præsidia ex
 omnibus oppidis, arcibus & castellis sese deducturum: nō solum liberos, sed
 etiam immunes fore Issenses & Taulantios, Dassaretiorum Tirustas, Rizoni-
 tas, Olciniatas, quò incolumi Gentio ad Romanos defecissent. Daorses quo-
 que immunitatem dare, quò relicto Carauantio cum armis ad Romanos
 transissent. Scodrensibus & Dassarensibus & Selepitanis, cæterisque Illyrijs ve-
 ctigal dimidium eius quod regi pendissent. Inde in tres partes Illyricum diui-
 sit. vnam eam fecit quæ supra dicta est, alteram Labeatas omnes, tertiā Agra-
 uonitas

Caunij desciscunt à
Rhodijs.

Quæ in Illyrico gesta
sunt, & in Epiro.

Illyricæ res cōponun-
tur de Anicij & quin-
que legatorum sen-
tentia.

A uonitas & Rizonitas, & Olciniatas, accolasq; eorum. Hac formula dicta in Illyrico, ipse in Epiri Passaronem in hyberna redijt. Dum hæc in Illyrico geruntur, Paulus ante aduentum decem legatorum Q. Maximum filium iam ab Roma regressum ad Aeginium & Agassas diripiendas mittit: Agassas, quod cum Martio cos. tradidissent urbem, petita ultro societate Romana, defece-
 rant rursus ad Persea: Aeginiensium nouum crimen erat. Famæ de victoria Romanorum fidem non habentes, in quosdam militum urbem ingressos hostiliter sæuierant. Ad Aeniorum quoque hostiliter urbem diripiendam L. Posthumium misit, quod pertinacius quàm finitimæ ciuitates in armis fuerant. Autumni ferè tempus erat, cuius temporis initio circumeundam Græ-
B ciam, visendaq; quæ nobilitata fama magis auribus accepta sunt, quàm oculis noscuntur, ut statuit: præposito castris C. Sulpitio Gallo, profectus cum haud magno comitatu, tegentibus latera Scipione filio & Athenæo Eumenis regis fratre, per Thessaliam Delphos petit, inclytum oraculum. Vbi sacrificio Apollini factò, inchoatas in vestibulo columnas, quibus imposituri statuas regis Persei fuerant, suis statuis victor destinauit. Lebadia quoq; templum Iouis Trophonis adiit: ibi cum vidisset os specus, per quod oraculo vtentes sciscitatum deos descendunt, sacrificio Ioui Hercinnæque factò, quorum ibi templum est, Chalcidem ad spectaculum Euripi, æuoque antè insulæ ponte cõtinenti iunctæ descendit. A Chalcide Aulidem traicit, trium millium spa-
C tio distantern, portum inclytum statione quondam mille nauium Agamemnoniæ classis. Dianæq; templum, vbi nauibus cursum ad Troiam, filia victima aris admota rex ille regum petijt. Inde Oropum Atticæ ventum est, vbi pro deo vates Amphilocho colitur, templumque vetustum est fontibus riuisque circà amœnum. Athenas inde, plenas quidem & ipsas vetustate famæ, multa tamen visenda habentes: arcem, portus, muros Piræeum vrbi iungen-
 tes, naualia magnorum imperatorum, simulachra deorum hominumque omni genere & materiæ & artium insignia. Sacrificio Mineruæ præsidi arcis in vrbe factò profectus, Corinthum altero die peruenit. Vrbs erat tunc præ-
D clara ante excidium, arx quoq; & Isthmus præbuere spectaculum: arx inter omnia in immanem altitudinem edita, scatens fontibus: Isthmus duo maria ab occasu & ortu solis finitima, arctis faucibus dirimens. Sicyonem inde & Argos nobiles vrbes adit: inde haud parem opibus Epidaurum, sed inclytam Aesculapij nobili templo: quod quinque millibus passuum ab vrbe distans, nunc vestigijs reuulso-
 rum donorum, tum donis diues erat, quæ remediorum salutarium ægri mercedem sacrauerant deo. Inde Lacedæmonem adit, non operum magnificentia, sed disciplina institutisque memorabilem: vnde per Megalopolin Olympiam ascendit. Vbi & alia quidē spectanda visa, & Iouem
E ta Græcia, ut nihil eorum quæ quisq; Persei bello priuatim ac publicè sensisset, inquireret, ne cuius metu sollicitaret animos sociorum: Demetriadem cum inquireret, ne cuius metu sollicitaret animos sociorum: Demetriadem cum reuertit, in itinere sordidata turba Aetolorum occurrit. mirantiq; & percun-
 ctanti quid esset, defertur, D. L. principes ab Lycisco & Tisippo circumfesso senatu per milites Romanos, missos à Bæbio præside, interfectos: alios in exiliū actos esse: bonaq; eorum qui interfecti essent, & exulum, possidere qui argue-
 bant. Iussis Amphipolim adesse, ipse cōuento Cn. Octauio Demetriade, postquam fama accidit traiecisse iam mare decem legatos, omnibus alijs omissis Apolloniam ad eos pergit. Quò cum Perseus obuiam Amphipoli nimis solu-
 ta custodia processisset (id diei iter est) ipsum quidem benignè allocutus est: cæterum postquam in castra ad Amphipolim venit, grauiter increpuisse tra-
 ditur

Paulus vrbes aliquot diripi iubet.

Paulus Græciam perlustrat.

Trophonis specus.

Aulis.

Athene.

Corinthus.

Sicyon & Argi.

Epidaurum.

Lacedæmon.

Olympia.

Aetoli Paulo consuli occurrunt sordidati.

Paulus cum decē legatis res Macedonicas componit.

Macedonia in quatuor regiones diuiditur.

Capita regionū Macedonicarum.

Macedonicarum regionum situs.

ditur C. Sulpitium: primū quod Persea tam procul à se vagari per prouin-
ciā passus est: deinde quod adeo indulgissent militibus, vt nudare tegulis mu-
ros vrbs ad tegenda hybernacula sua pateretur: referrique tegulas & resar-
ciri tecta sicut fuerant, iussit. Et Persea quidem cum maiore filio Philippo tra-
ditos, A. Posthumio in custodiam misit: filiam cum minore filio à Samothra-
ce accitos Amphipolim, omni liberali cultu habuit. Ipse vbi dies venit, quo
adesse Amphipoli denos principes ciuitatum iusserat, literasque omnes quæ
vbiq; depositæ essent, & pecuniam regiam conferri, cum decem legatis cir-
cumfusa omni multitudine Macedonum in tribunali confedit. Asluetis re-
gio imperio, tamen nouum formam terribilem præbuit tribunal, summotor
aditus, præco, accensus, insueta omnia oculis auribusque, quæ vel socios, ne-
dum hostes victos terrere possent. Silentio per præconem facto, Paulus Lati-
nè quæ senatui, quæ sibi ex consilij sententia visa essent, pronuntiauit: ea Cn.
Octavius prætor (nam & ipse aderat) interpretata sermone Græco referebat.
Omnium primū liberos esse iubere Macedonas, habentes vrbes easdem,
agrosque, vtentes legibus suis, annuos creantes magistratus: tributum di-
midium eius quod pependissent regibus, pendere populo Romano. Deinde
in quatuor regiones diuidi Macedoniam. vnam fore & primam partem,
quod agri inter Strymonem & Nessum amnem sit: accessurum huic parti
trans Nessum ad orientem versum, qua Perseus tenuisset vicos, castella, oppi-
da, præter Aenum & Maroneam & Abdera: trans Strymonem autem vergen-
tia ad occasum Bisalticam omnem cum Heraclea, quam Sinticen appellant.
Secundam fore regionem, quam ab ortu Strymo amplecteretur amnis, præ-
ter Sinticen, Heracleam & Bisaltas: ab occasu quæ Axius terminaret fluuius,
additis Pæonis, qui propè Axium flumen ad regionem orientis colerent. Ter-
tia pars facta, quam Axius ab oriente, Peneus amnis ab occasu, cingunt: ad se-
ptentrionem Bora mons obijcitur. adiecta huic parti regio Pæoniæ, quæ ab
occasu præter Axium amnem porrigitur: Edessa quoq; & Berœa eodem con-
cesserunt. quarta regio trans Boram montem, vna parte confinis Illyrico, al-
tera Epiro. Capita regionum vbi concilia fierent, primæ regionis Amphipo-
lim, secundæ Thessalonicen, tertiæ Pellam, quartæ Pelagoniam fecit. Eo con-
cilia suæ cuiusque regionis indici, pecuniam conferri, ibi magistratus creari
iussit. Pronuntiauit deinde, neque connubium, neque commercium agro-
rum ædificiorumque inter se placere cuiquam extra fines regionis suæ esse.
Metalla quoq; auri atque argenti non exerceri: ferri & æris permitti: vectigal
exercentibus dimidium eius impositum quod pependissent regi. Et sale inue-
cto vti vetuit. Dardanis repetentibus Pæoniam, quod & sua fuisset, & conti-
nens esset finibus suis, omnibus dare libertatem pronuntiauit, qui sub regno
Persei fuissent. Post non impetratam Pæoniam, salis commercium dedit: ter-
tiæ regioni imperauit, vt Stobos Pæoniæ deucherent, pretiumq; statuit. Na-
ualem materiam & ipsos cædere, & alios pati vetuit. Regionibus, quæ affines
barbaris essent (excepta autem tertia omnes erant) permisit, vt præsidia arma-
ta in finibus extremis haberent. Hæc pronuntiata primo die conuentus, variè
affecerunt animos. Libertas præter spem data arrexit, & leuatum annum ve-
ctigal: regionatim commercijs interruptis ita videri lacerata tanquam ani-
malia in artus alterum alterius indigentes distracta: adeo quanta Macedonia
esset, quàm diuisui facilis, vt seipsa quæque contempta pars esset, Macedones
quoq; ignorabant. Pars prima Bisaltas habet, fortissimos viros (trans Nessum
amnem incolunt, & circa Strymonem) & multas frugum proprietates, & me-
talla, & opportunitatem Amphipolis, quæ obiecta claudit omnes ab oriente
sole in Macedoniā aditus. Secunda pars celeberrimas vrbes Thessalonicen &
Cassandriam

- A** Cassandriam habet, ad hoc Pallenem fertilem ac frugiferam terram: maritimas quoque; opportunitates ei præbent portus ad Toronen, ac montem Atho (Aeneæ vocant hunc) alij ad insulam Eubœam, alij ad Hellespontum opportunè versi. Tertia regio nobiles vrbes Edessam & Berœam, & Pellam habet, & Vettiorum bellicosam gentem, incolas quoque; permultos Gallos & Illyrios impigros cultores. Quartam regionem Eordei & Lincestæ & Pelagones incolunt: iuncta his Atintania, & Stymphalis, & Elimiotis. Frigida hæc omnis, duraque; cultu & aspera plaga est: cultorum quoque; ingenia terræ similia habet: ferociiores eos & accolæ barbari faciunt, nunc bello exercentes, nunc in pace miscentes ritus suos. Diuisæ itaque; Macedoniae partium vsibus separatis, quanta vniuersos teneat Macedonas formula dicta, cum leges quoque se daturum ostendisset. Aetoli deinde citati, in qua cognitione magis vtra pars Romanis, vtra regi fauisset, quæsitum est, quam vtri fecissent iniuriam, aut acceperant. Noxa liberati interfectores, exilium pulsæ æquè ratum fuit ac mors interfectis. A. Bæbius vnus est damnatus, quod milites Romanos præbisset ad ministerium cædis. Hic euentus Aetolorum causæ, in omnibus Græciæ gentibus populisque eorum qui partis Romanorum fuerant, inflauit ad intollerabilem superbiam animos: & obnoxios pedibus eorum subiecit, quos aliqua parte suspicio fauoris in regem contigerat. Tria genera principum in ciuitatibus erant: duo, quæ adulando aut Romanorum imperium, aut amicitiam regum sibi, priuatim opes oppressis faciebant ciuitatibus: medium vnum, vtri-que generi aduersum, libertatem & leges tuebatur. His vt maior apud suos caritas, ita minor apud externos gratia erat. Secundis rebus elati Romanorum partis eius fautores, soli tum in magistratibus, soli in legationibus erant. Hi cum frequentes & ex Peloponneso, & ex Bœotia, & ex alijs Græciæ concilijs adessent, impleuere aures decem legatorum: non eos tantum, qui se propalam per vanitatem iactassent tanquam hospites & amicos Persei, sed multo plures alios ex occulto fauisse: reliquos per speciem tuendæ libertatis in concilijs aduersus Romanos omnia instruxisse: nec aliter eas mensuras in fide gentes, nisi fractis animis partium, aleretur confirmareturque auctoritas eorum, qui nihil præter imperium Romanorum expectarent. Ab his editis nominibus, euocatis literis imperatoris ex Aetolia Acarnaniaque & Epiro & Bœotia, qui Romam ad causam dicendam sequerentur: in Achaiam ex decem legatorum numero profecti duo, C. Claudius, & Cn. Domitius, vt ipsi edicto euocarent. Id duabus de causis factum: vna, quod fiduciæ plus animorumque esse Achæis ad non parendum credebant, & forsitan etiam in periculo fore Callicratem & cæteros criminum auctores delatoresque: altera, cur præsentibus euocarent, causa erat, quod ex alijs gentibus principum literas deprensis in commentarijs regijs habebant: in Achæis cæcum erat crimen, nullis eorum literis inuentis. Aetolis dimissis, Acarnanum citata gens: in his nihil nouatum, nisi quod Leucas exempta est Acarnanum concilio. Quærendo deinde latius, qui publicè aut priuatim partium regis fuissent, in Asiam quoque cognitionem extendere: & ad Antissam in Lesbo insula diruendam, traducendos Methymnam Antissæos, Labeonem miserunt: quod Antenorem regium præfectum, quo tempore cum lembis circa Lesbum est vagatus, portu receptum com meatibus iuuissent. Duo securi percussi, viri insignes: Andronicus Andronici filius Aetolus, quod patrem secutus, arma contra populum Romanum tulisset: & Neo Thebanus, quo auctore societatem cum Perseo iunxerant. His rerum externarum cognitionibus interpositis, Macedonum rursus aduocatum concilium: pronuntiatum, quod ad statum Macedoniae pertinebat, senatores quos Synedros vocant legendos esse,

De Aetolis quid Paulus decreuerit.

Tria genera principum in Græcis ciuitatibus.

Acarnanes.

Antissæi Methymnam traducuntur.

*Macedonū principes
in Italiam ire iubentur.*

*Leges Macedonibus
dantur à Paulo consule.*

*Ludicrum Amphipoli
Paulus Cos. edidit.*

*Paulus Cos. Macedonum
omnis generis arma succendit.*

Macedonica præda.

*Epiri ciuitates, quæ
ad Persea defecerat,
diripiuntur.*

quorum consilio Respublica administraretur. Nomina deinde sunt recitata principum Macedonum, quos cum liberis maioribus quàm quindecim annos natis præcedere in Italiam placeret. Id prima specie sæuum, mox apparuit multitudini Macedonum pro libertate sua esse factum. Nominati sunt enim regis amici purpuratiq; duces exercituum, præfecti nauium aut præsidiorum, seruire regi humiliter, alijs superbè imperare assueti, prædiuites alijs, alijs quos fortuna non æquarent his sumptibus pares, regius omnibus victus vestitusque nulli ciuilis animus, neq; legum, neque libertatis æquè patiens. Omnes igitur qui in aliquibus ministerijs regijs, etiam qui in minimis legationibus fuerant, iussi Macedonia excedere, atque in Italiam ire: qui non paruisset imperio, mors denuntiata. Leges Macedoniae dedit cum tanta cura, ut non hostibus victis, sed socijs benè meritis dare videretur: & quas ne vsus quidem longo tempore, qui vnus est legum corrector, experiendo argueret. Ab serijs rebus ludicrū, quod ex multo antè præparato, & in Asiae ciuitates & ad reges missis qui denūtiarent, & cū circumiret ipse Græciæ ciuitates indixerat principibus, magno apparatu Amphipoli fecit. Nam & artificum omnis generis, qui ludicram artem faciebant, ex toto orbe terrarū multitudo & athletarum & nobiliū equorum cōuenit: & legationes cum victimis, & quidquid aliud deorum hominumq; causa fieri magnis ludis in Græcia solet. Ita factum est, ut non magnificentiam tantū, sed prudentiam in dandis spectaculis, ad quæ rudes tum Romani erant, admirarentur. Epulæ quoq; legationibus paratæ, & opulentia, & cura eadem. Vulgò dictum ipsius ferebant, & conuiuiū instruere, & ludos parare, eiusdem esse qui vincere bello sciret. Editio ludicri omnis generis, clypeisque æreis in naues impositis, cætera omnis generis arma cumulata in ingentem acerum, precatus Martem, Mineruam Lunamque matrem, & cæteros deos, quibus spolia hostium dicare ius fasque est, ipse imperator face subdita succendit: deinde circumstantes tribuni militum pro se quisq; ignes coniecerunt. Notata est in illo conuentu Europæ Asiæque vndique partim ad gratulationem, partim ad spectaculum contracta multitudine, tantis naualibus terrestribusque exercitibus, ea copia rerum, ea vilitas annonæ, ut & priuatis, & ciuitatibus, & gentibus dona data pleraque eius generis sint ab imperatore, non in vsum modò præsentem, sed etiam quod domos aueherent. Spectaculo fuit ei quæ venerat turbæ, non scenicum magis ludicrum, non certamina hominum, aut curricula equorum, quàm præda Macedonica omnis ut viseretur exposita, statuarum tabularumq; textilium, & vasorum ex auro & argento, & ære, & ebore factorum ingenti cura in ea regia: ut non in præsentem modò speciem, qualibus referta regia Alexandriae erat, sed in perpetuum vsum fierent. Hæc in classem imposita, deuehenda Romam Cn. Octauio data. Paulus benignè legatis dimissis, transgressus Strymonem, mille passuum ab Amphipoli castra posuit: inde profectus, Pellam quinto die peruenit. Prætergressus urbem, ad Spelæum (quod vocant) biduū moratus, P. Nasicam, & Q. Maximum filium cum parte copiarum ad depopulandos Illyrios, qui Persea iuuerant bello, misit, iussos ad Oricum sibi occurrere: ipse Epirum petens, quintisdecimis castris Passaronem peruenit. Haud procul inde Anicij castra aberant. ad quem literis missis, ne quid ad ea quæ fierent moueretur: senatum prædam Epiri ciuitatum, quæ ad Persea defecerant, exercitui dedisse: summissis centurionibus in singulas vrbes, qui se dicerent nos principes ex singulis euocauit ciuitatibus. Quibus cū denuntiasset, ut aurum atque argentum in publicum proferretur, per omnes ciuitates cohortes dimisit. antè in vltiores quàm in propiores profecti, ut vno die in omnes per-

A nes perueniretur. Edita tribunis centurionibusque erant quæ agerentur: mane omne aurum, argentumque collatum: hora quarta signum ad diripiendas vrbes datum est militibus: tantaque præda fuit, vt in equitem cccc. denarij, peditibus duceni diuiderentur, centum quinquaginta millia capitum humanorum abducerentur. Muri deinde direptarum vrbiū diruti sunt: ea fuere oppida circa lxx. vendita præda omnium, de ea summa militi numeratum est. Paulus ad mare Oricum descendit, nequaquam vt ratus erat expletis militum animis: qui tanquam nullum in Macedonia gessissent bellum, expertes regiæ prædæ esse indignabantur. Orici cum missas cum Scipione Maximoque filio copias inuenisset, exercitu in naues imposito, in Italiam *Paulus cum exercitu in Italiam traiecit.*

B traiecit. Et post paucos dies Anicius conuentu reliquorum Epirotarum Acarnanumque acto, iussisque in Italiam sequi principibus, quorum cognitionem causæ reseruaret: & ipse nauibus expectatis, quibus vsus Macedonicus exercitus erat, in Italiam traiecit. Cum hæc in Macedonia Epiroque gesta sunt, legati, qui cum Attalo ad finiendum bellum inter Gallos & regem Eumenen missi erant, in Asiam peruenerunt. Inducijs per hyemem factis, & Galli domos abierant, & rex in hyberna concesserat Pergamum, grauique morbo æger fuerat. Ver primū ex domo exciuit: iamque Synnada peruenerant, cum Eumenes ad Sardeis vndique exercitum contraxerat. Ibi & Romani Solouettium ducem Gallorum Synnadis allocuti, & Attalus cum eis profectus: sed castra

C Gallorum intrare eum non placuit, ne animi ex disceptatione irritarentur. P. Licinius cum regulo Gallorum est locutus, retulitque ferociorem eum deprecando factum: vt mirum videri posset, inter opulentos reges Antiochum *Regulus Gallogræcorum verbis legatorum Romanorum non mouetur.* Ptolemæumque tantum legatorum Romanorum verba valuisse, vt exemplò pacem facerent: apud Gallos nullius momenti fuisse. Romam primū reges captiui Perseus & Gentius in custodiam cum liberis abducti, dein turba alia captiuorum: tum quibus Macedonum denuntiatum erat, vt Romam venirent, principumque Græciæ. nam hi quoque non solum præsentibus exciti erant: sed etiam si qui apud reges esse dicebantur, literis accersiti sunt. Paulus ipse post dies paucos regia naue ingentis magnitudinis, quam

D sexdecim versus remorum agebant, ornata Macedonicis spolijs, non insignium tantum armorum, sed etiam regionum textilium, aduerso Tiberi ad urbem est subuectus, completis ripis obuiam effusa multitudine. Paucos post dies Anicius & Octavius classe sua aduecti. Tribus ijs omnibus decretus *Paulo, Anicio et Octauiio à senatu triumphus decernitur.* est ab senatu triumphus: mandatumque Q. Cassio prætori, cum tribunis plebis ex autoritate patrum ageret, rogationem ad plebem ferrent, vt ijs quodie urbem triumphantes inueherentur, imperium esset. Intacta inuidia media sunt, ad summa fermè tendit. Nec de Anicij, nec de Octauij triumpho dubitatum est. Paulum, cui ipsi quoque se comparare erubuissent, obtrectatio carpsit. Antiqua disciplina milites habuerat: de præda parcius quàm speraue-

E rant ex tantis regijs opibus dederat: nihil relicturus, si auiditati indulgeretur, quod in erarium deferret: totus Macedonicus exercitus imperatori erat negligenter adfuturus comitijs ferendæ legis. Sed eos Ser. Sulpitius Galba, qui tribunus mil. secundæ legionis in Macedonia fuerat, priuatim imperatori inimicus, prensando ipse, & per suæ legionis milites sollicitando stimulauerat, vt frequentes ad suffragium adessent: imperiosum ducem & malignum, anti-

quando rogationem quæ de triumpho eius ferretur, vlciscerentur: plebem vrbanam secuturam esse militum iudicia: pecuniam illum dare non potuisse, militem honorem dare posse: ne speraret ibi fructum gratiæ, vbi non meruisset. His incitatis, cum in Capitolio rogationem eam T. Sempronius trib. pleb. ferret, & priuatis lege dicendi locus esset ad suadendum, vt in re minimè dubia, si quis.

si quisquam procederet: Seruius Galba repentè processit, & à Tr. postulavit, ^P ut quoniam hora iam octava diei esset, nec satis temporis ad demonstrandum haberet, cur L. Aemylium non iuberent triumphare: in posterum diem differrent, & manè eam rem agerent. Integro sibi die ad causam eam orandam opus esse. Cùm tribunus dicere eo die, si quid vellet, iuberet: in noctem rem dicendo extraxit, referendo admonendoq; exacta acerbè munia militiæ, plus laboris, plus periculi quàm desiderasset res iniunctum: contrà in præmijs, in honoribus, omnia arctata: militiamq; si talibus succedat ducibus, horridiorem asperioresq; bellantibus, eandem victoribus inopem atque inhonoratam futuram. Macedonas in meliori fortuna, quàm milites Romanos, esse. Si frequentes postero die ad legem antiquandam adessent, intellecturos potentes viros, non omnia in ducis, aliquid & in militum manu esse. His vocibus incitati, postero die milites tanta frequentia Capitolium compleuerunt, ut aditus nulli præterea ad suffragium ferendum esset. Intrò vocatæ primæ ^G tribus cùm antiquarent, concursus in Capitolium principum ciuitatis factus est, indignum facinus esse clamitantium, L. Paulum tanti belli victorem dispoliari triumpho: obnoxios imperatores tradi licentiæ atq; auaritiæ militari: in vno nimis se per ambitionem peccare. Quid si domini milites imperatoribus imponantur? In Galbam pro se quisq; probra ingerere. Tandem hoc tumultu sedato, M. Seruilius qui cos. & magister equitum fuerat, ut de integro eam rem agerent ab tribunis petere, dicendiq; sibi ad populum potestatem ^H facerent. Tribuni cùm ad deliberandum secessissent, victi auctoritatibus principum, de integro agere cœperunt, reuocatuosq; se easdem tribus renuntiarent, si M. Seruilius alijq; priuati qui dicere vellent, dixissent. Tum Seruilius: ^H Quantus imp. L. Aemylius fuerit, Quirites, si ex alia re nulla aestamari possit, vel hoc satis erat, quòd cùm tam seditiosos & leues milites, tam nobilem, tam temerarium, tam eloquentem ad instigandam multitudinem inimicum in castris haberet, nullā in exercitu seditionem habuit. Eadem seueritas imperij, quam nunc oderunt, tunc eos continuit. Itaque antiqua disciplina habiti neque fecerunt. Seruius quidem Galba, si in L. Paulo accusando tyrociniū ponere & documentū eloquentiæ dare voluit, non triumphū impedire debuit: ^I quem: si nihil aliud, senatus iustum esse iudicauerat: sed postero die quàm triumphatum est, priuatum cum visurus esset, nomen deferret, & legibus interrogaret: aut serius paulo, cùm primū magistratus ipse cepisset, diem diceret, inimicum ad populum accusaret. Ita & pretium rectè facti triumphum haberet L. Paulus pro egregiè bello gesto: & pœnam, si quid & vetere gloria sua & noua indignum fecisset. Sed videlicet cui crimen nullum probum dicere poterat, eius obrectare laudes voluit. Diem integrū hesterno die ad accusandum L. Paulum petijt: quatuor horas, quantum supererat diei, dicendo absumpsit: Quis vnquam tam nocens reus fuit, cuius vitia vitæ tot horis exponi non possent? Quid interim obiecit, quod L. Paulus, si causam dicat, negatū velit? ^K Duas mihi alquis conciones parumper faciat: vnā militū Macedonicorum, purā alterā integrioris iudicij & à fauore & odio vniuerso iudicante populo Romano apud concionem togatā & urbanā prius reus agatur. Quid apud Quirites Romanos Serui Galba diceret? Illa enim tibi tobis & diligētius circumitæ sunt, operis plus quàm antea fecisti, cum ipse induxisti. Ne victorem quidem te acquiescere passus est, statim ad persequēdos hostes duxit. Cùm te præda partienda locupletem facere posset, pecuniam regiam translaturus in triumpho est, & in ærarium laturus. Hæc sicut ad militū

animos

*De Pauli triumpho
maxima disceptatio.*

*Seruiliij pro Paulo ad
Quirites oratio.*

A animos stimulos aliquem aculeum habent, qui parum licentiæ, parum
 auaritiæ suæ inferuitum censent: ita apud populum Romanum nihil valuis-
 sent, qui ut vetera atque audita à parentibus suis non repetat, quæ ambitione
 imperatorum clades acceptæ sint, quæ seueritate imperij victoriæ partæ, pro-
 ximo certè Punico bello, quid inter M. Minutium magistrum equitum, &
 Q. Fabium Maximum dictatorem interfuerit, meminit. Itaque accusatorem
 id scire potuisse, & superuacaneam defensionem Pauli fuisse. Transeat ad al-
 ram concionem: nec Quirites vos, sed milites videor appellaturus, si nomen
 hoc saltem ruborem incutere, & verecundiam aliquam imperatoris violan-
 di afferre possit. Equidem ipse aliter affectus animo sum, qui apud exercitum
B mihi loqui videar, quàm paulò ante eram, cum ad plebem vrbanam specta-
 bat oratio. Quid etiam dicitis milites? Aliquis est Romæ, præter Persea, qui
 triumphari de Macedonibus nolit: & eum non iisdem manibus discerpitis,
 quibus Macedonas vicistis? Vincere vos prohibuisset, si potuisset, qui trium-
 phantes urbem inire prohibet. Erratis milites, si triumphum imperatoris tan-
 tum, & non militum quoque, & vniuersi populi Romani esse decus censetis.
 Non vnius hoc Pauli. Multi etiã qui ab senatu non impetrarunt triumphum, in
 monte Albano triumpharunt. Nemo L. Paulo magis eripere decus perfecti
 belli Macedonici potest, quàm C. Luctatio primi Punico belli, quàm P. Cor-
 nelio secundi, quàm illis qui post eos triumphauerunt. Nec L. Paulum minorem
C aut maiorem imperatorem triumphus faciet, militum magis in hoc vniuersi-
 que populi Romani fama agitur, primum ne inuidiæ & ingrati animi auersus cla-
 rissimum quenque ciuem opinionem habeat, & imitari in hoc populum A-
 theniensem lacerantem inuidia principes suos videatur. Satis peccatum in Ca-
 millo à maioribus vestris est, quem tamen ante receptam per eum à Gallis vr-
 bem violarunt: satis insuper vobis in P. Africano, Literni domiciliū & sedem
 fuisse domitoris Africæ, Literni sepulchrum ostendi. Erubescamus, gloria si
 par illis viris L. Paulus, iniuria vestra exæquetur. Hæc igitur primum infamia
 deleatur, fœda apud alias gentes, damnoſa apud nostros. Quis enim aut Afri-
 cani, aut Pauli similis esse in ingrata & inimica bonis ciuitate velit? Si infamia
D nulla esset, & de gloria tantum ageretur, qui tandem triumphus non commu-
 nem nominis Romani gloriam habet? Tot de Gallis triumphi, tot de Hispa-
 nis, tot de Pœnis, ipsorum tantum imperatorum, an populi Romani dicun-
 tur? Quemadmodum non de Pyrrho modo, nec de Annibale, sed de Epirotis
 Carthaginienſibusque triumphi acti sunt: sic non M. Curius tantum, nec P.
 Cornelius, sed Romani triumpharunt. Militum quidem propria est causa, qui et
 ipsi laureati, & quisque donis quibus donati sunt insignes, triumphum nomine
 cient, suasque & imp. laudes canentes per urbem incedunt. Si quando non de-
 portati ex prouincia milites ad triumphum sint, fremunt, & tamen suum quoque
 se absentes, quod suis manibus parta victoria sit, triumphare credunt. Si quis
E vos interroget, milites, ad quam rem in Italiam deportati, & non statim con-
 fecta prouincia dimissi sitis: quid Romam frequētes sub signis veneritis, quid
 moremini hic, & non diuersi domos quisque abeatis vestras: quid aliud respon-
 deatis, quàm vos triumphantes videri velle? Vos certè victores conspici velle
 debeatis. Triumphatum nuper de Philippo patre huius & de Antiocho est:
 ambo regnabant, cum de his triumphatum est. De Perseo capto in urbem cum
 liberis abducto non triumphabitur? Quod si in curru scandentes Capito-
 lium auratos purpuratosque, ex inferiore loco Lucius Paulus in turba togato-
 rum vnus priuatus: interroget: Luci Anici, Cn. Octaui, vtrum vos digniores
 triumpho esse, an me censetis? currum ei cessuri, & præ pudore videntur infi-
 gnia ipsi sua tradituri: & vos Gentium quàm Persea duci in triumphum mauultis
 Quirites,

Quirites, & de accessione potius belli quàm de bello triumphari? Et legiones ex Illyrico laureatæ urbem inibunt, & nauales focij, Macedonicæ legiones suo abrogato triumphos alienos spectabunt? Quid deinde tam opime prædæ, tam opulentæ victoriæ spolijs fiet? Quoniam abdentur illa tot millia armorum detracta corporibus hostium? an in Macedoniam remittentur? Quod signa aurea, marmorea, eburnea, tabulæ pictæ, textilia, tantum argenti cælati, tantum auri, tanta pecunia regia? An noctu tanquam furtiua in ærarium deportabuntur? Quid illud spectaculū maximum? nobilissimus opulentissimusque rex captus ubi victori populo ostenditur? Quos Syphax rex captus, accessio punici belli, concursus fecerit, plerique meminimus. Perseus rex captus, Philippus & Alexander filij regis, tanta nomina subtrahentur ciuitatis oculis? G Ipsum L. Paulum bis cos. domitorem Græciæ, omnium oculi conspiciere urbem curru ingredientem auent. Ad hoc fecimus consulem, ut bellum per quadriennium ingenti etiam pudore nostro tractum perficeret: cui sortito prouinciam, cui proficiscenti præfagientibus animis victoriam triumphumque destinauimus: ei victori triumphum negaturi? & quidem non homines tantum, sed deos etiam suo honore fraudaturi: dijs quoque enim, non solum hominibus, debetur. Vtrum maiores vestri omnium magnarum rerum & principia exorsi ab dijs sunt, * & finem eum statuerunt? Cōsul proficiscens prætorue paludatis licioribus in prouinciam & ad bellum, vota in Capitolio nuncupat: victor perpetrato eodem, in Capitolio triumphans, ad eosdem H deos quibus vota nuncupauit, merita dona populi Romani traducit: pars non minima triumphi est, victimæ præcedentes, ut appareat dijs grates agentem imperatorem ob Remp. benè gestam redire. Omnes illas victimas quas traducendas in triumpho iudicauit, alias alio cædente mactate. illas quidem epulas senatus, quæ nec priuato loco, nec publico profano, sed in Capitolio eduntur: vtrum hominum voluptatis causa, an deorum hominumque, auctore Seruio Galba turbaturi estis? L. Pauli triumpho portæ claudentur? rex Macedonum Perseus cum liberis & turba alia captiuorum, spolia Macedonum, cirna flumen relinquentur? L. Paulus priuatus, tanquam rure rediens, à porta domum ibit? Et tu centurio, miles, quid de imp. Paulo senatus decreuit potius, quàm quid Seruius Galba fabuletur, audi: & hoc dicere me potius quàm illum audi. Ille nihil præterquam loqui, & ipsum maledicè ac malignè didicit: ego ter & vices cum hoste per prouocationem pugnaui: ex omnibus cum quibus manum conserui spolia retuli, insigne corpus honestis cicatricibus omnibus aduerso corpore exceptis habeo. Nudasse deinde se dicitur: & quod quæque bello vulnera accepta essent, retulisse. Quæ dum ostentat, ad apertis fortè quæ velanda erant, tumor inguinum proximis risum mouit. tum, hoc quoque quod ridetis, inquit, in equo dies noctesque per sedendo habeo: nec magis me eius quàm cicatricum harum pudet, poenitetque, quando nunquam mihi impedimento ad Remp. publicam benè gerendam domi militiæque fuit. Ego hoc ferro sæpè vexatum corpus vetus miles adolescentibus militibus ostendi. Galba nitens & integrum denudet. Reuocate, si videtur, tribuni ad suffragium tribus: ego ad vos milites.

*

*

summam omnis captiui auri argentiq; translatis s. millies ducenties fuisse, Valerius Antias tradit: quæ haud dubiè maior aliquanto summa ex numero plaustrorum ponderibusq; auri argenti generatim ab ipso scriptis efficitur. Alterum tantum aut in bellum proximum absumptum, aut in fuga cum Samothracem peteret dissipatum, tradunt: eoque id mirabilius erat, quod tantum pecuniæ intra triginta annos post bellum Philippi cum Romanis, partim ex fru-

A ex fructu metallorum, partim ex vectigalibus alijs coaceruatum fuerat. Itaq; admodum inops pecuniæ Philippus, Perseus contra prædiues, bellare cum Romanis coepit. Ipse postremo Paulus in curru magnam cum dignitate alia corporis, tum senectæ ipsa maiestatem præ se ferens. post currum inter alios illustres viros filij duo, Q. Maximus & P. Scipio: deinde equites turmatim, & cohortes peditum suis quæq; ordinibus. Pediti in singulos dati centeni, duplex centurioni, triplex equiti: tantum pediti daturum fuisse credunt, & pro rata alijs, si aut non refragati honori eius fuissent, aut benignè hac ipsa summa nuntiata acclamassent. Sed non Perseus tantum per illos dies documentum humanorum casuum fuit, in catenis ante currum victoris ducis per urbem hostium ductus, sed etiam victor Paulus auro purpuraq; fulgens. Nam duobus è filijs, quos duobus datis in adoptionem, solos nominis, sacrorum familiarq; hæredes retinuerat domi: minor fermè duodecim annos natus, quinq; diebus ante triumphum, maior quatuordecim annorum triduo post triumphum decessit: quos prætextatos curru vehi cum patre, sibi ipsos similes prædestinantes triumphos oportuerat, Paucis post diebus data à M. Antonio tribuno plebis concione, cum de suis rebus gestis more cæterorum imperatorum disseruisset, memorabilis eius oratio & digna Romano principe fuit. Quamquam & quàm feliciter Rempub. administruerim, & quòd duo fulmina domum meam per hos dies perculerint, nō ignorare vos, Quirites, arbitror, cum *Pauli triumphus.*

B spectaculo vobis nunc triumphus meus, nunc funera liberorum meorum fuerint: tamē paucis quæso finatis me cum publica felicitate cōparare eo quo debeo animo priuatam meam fortunam. Profectus ex Italia classem à Brundisio sole orto solui: nona diei hora cum omnibus meis nauibus Corcyram tenui. Inde quinto die Delphis Apollini pro me exercitibusq; & classibus vestris sacrificauī. A Delphis quinto die in castra perueni: vbi exercitu accepto, mutatis quibusdam, quæ magna impedimenta victoriæ erant, progressus, quia inexpugnabilia castra hostium erant, neq; cogi pugnare poterat rex, inter præsidia eius saltum ad Petram euasi: & ad pugnam rege coacto acie vici: Macedoniam in potestatem populi Romani redegi. & quod bellum per quadrennium quatuor ante me consules ita gesserunt, vt semper successorī traderent grauius, id ego quindecim diebus perfeci. Aliarum deinde secundarum rerum velut prouentus secutus: ciuitates omnes Macedoniae se dediderunt: gaza regia in potestatem venit: rex ipse, tradentibus propè ipsis dijs, in templo Samothracum cum liberis est captus. Mihi quoque ipsi nimia iam fortuna mea videri, eoq; suspecta esse. Maris pericula timere coepi in tanta pecunia regia in Italiam traijcienda, & victore exercitu transportando. Postquam omnia secundo nauium cursu in Italiam peruenerunt, neque erat quòd vltra precarer, illud optauī, vt cum ex summo retro volui fortuna consuesset, mutationem eius domus mea potius, quàm Respublica sentiret. Itaque defunctam esse fortunā publicam mea tam insigni calamitate spero, quòd triumphus meus, velut ad ludibrium casuum humanorum duobus funeribus liberorum meorum est interpositus. Et cum ego & Perseus nunc nobilia maxime fortis mortalium exempla spectemur, ille qui ante se captiuos captiuus ipse duci liberos vidit, incolumes tamē eos habet: ego qui de illo triumphauī, ab alterius funere filij curru ex Capitolio ad alterū propè iam expirantē veni: neq; ex tanta stirpe liberum superest, qui L. Aemylij Pauli nomen ferat. Duos enim tanquam ex magna progenie liberorum in adoptionem datos, Cornelia & Fabia gens habet. Pauli in domo præter se nemo superest. Sed hanc cladem domus meæ, vestra felicitas & secunda fortuna publica consolatur. Hæc tanto dicta animo magis confudēre audientium animos, quàm si misera-

Duorum Pauli liberorum mors.

Pauli ad Quirites de rebus suis gestis oratio.

biliter

*Ostauij triumphus
naualis.*

*Legati regis Thraci
Romam veniunt.*

*L. Anicij triumphus
de Gentio rege Illy-
riorum.*

biliter orbitatem suam deflendo locutus esset. C. Octavius Calendis Decem-
bribus de rege Perseo naualem triumphum egit. Is triumphus sine captiuis
fuit, sine spolijs. Dedit socijs naualibus in singulos denarios septuagenos
quinque, gubernatoribus qui in nauibus fuerant duplex, magistris nauium
quadruplex. Senatus deinde habitus est: patres censuerunt vt Quintus Cas-
sius Persea regem cum Alexandro filio Albam in custodiam duceret, comites,
pecuniam, argentum, instrumentum quod haberet. Bitis regis Thracum fi-
lius cum obsidibus in custodiam Carseolos est missus. Cæteros captiuos, qui
in triumpho ducti erant, in carcerem condi placuit. Paucos post dies quàm
hæc acta, legati ab Cotye rege Thracum venerunt, pecuniam ad redimendū
filium aliosq; obsides apportantes. Eis in senatum introductis, & id ipsum ar-
gumenti prætendentibus orationis, non sua voluntate Cotyn bello iuuisse
Persea, quod obsides dare coactus esset: orantibusq; vt eos pretio, quantum
ipsi statuissent patres, redimi paterentur: responsum ex autoritate senatus
est, populum Romanum meminisse amicitiae, quæ cum Cotye maioribusq;
eius & gente Thracum fuisset. obsides datos crimen, non criminis defensio-
nem esse, cū Thracum genti ne quietus quidem Perseus, nedum bello Ro-
mano occupatus, timendus fuerit. Cæterum etsi Cotys Persei gratiam prætu-
lisset amicitiae populi Romani, magis quid se dignum esset, quàm quid meri-
to eius fieri posset, æstimaturum: filium atq; obsides ei remissurum. Beneficia
gratuita esse populi Romani: pretium eorū malle relinquere in accipientium
animis, quàm præsens exigere. Legati nominati, T. Quintius Flamininus, C.
Licinius Nerua, M. Caninius Rebilus, qui obsides in Thraciam reducerent:
& Thracibus munera data in singulos binum millium æris. Bitis cum cæte-
ris obsidibus à Carseolis accersitus, ad patrem cum legatis missus. Naues re-
giæ captæ de Macedonibus inusitatae antè magnitudinis, in campo Martio
subductæ sunt. Hærente adhuc non in animis modò, sed penè in ocalis me-
moriam Macedonici triumphi, L. Anicius Quirinalibus triumphauit de rege
Gentio, Illyrijsq;. Similia omnia magis visa hominibus, quàm paria: minor
ipse imp. & nobilitate Anicius cum Aemylio, & iure imperij Prætor cum con-
sule collatus: non Gentius Perseos, non Illyrij Macedonibus, non spolia spo-
lijs, non pecunia pecuniæ, non dona donis comparari poterant. Itaque sicut
præfulgebat huic triumphus recens: ita apparebat ipsum per se intuentibus
nequaquam esse contemnendum. Perdomuerat intra paucos dies terra ma-
riq; ferocem, locisq; munitis fretam gentem Illyriorum: regem, regiæque
omnes stirpis ceperat: transtulit in triumphum multa militaria signa, spoliaq;
alia & supellectilem regiam: auri viginti & septem, argenti decem & nouem
pondo: denarium tria millia: & cxx. millia Illyrici argenti. Ante currum du-
cti Gentius rex cum coniuge & liberis, & Carauantius frater regis, & aliquot
nobiles Illyrij. De præda militibus in singulos quadragenos quinos denarios,
duplex centurioni, triplex equiti, socijs nominis Latini quantum ciuibus, &
socijs naualibus dedit quantum militibus. Lætior hunc triumphum est secu-
tus miles, multisq; dux ipse carminibus celebratus. Hs. ducenties ex ea præ-
da redactum esse, author est Antias, præter aurum argentumq; quod in æra-
rium sit latum: quod quia vnde redigi potuerit, non apparebat, authorem
pro re posui. Rex Gentius cum liberis & coniuge & fratre Spoletium in custo-
diam ex Senatusconsulto ductus, cæteri captiui Romæ in carcerem coniecti:
recusantibusq; custodiam Spoletinis, Igituruium reges traducti. Reliquum
ex Illyrico prædæ cccxx. lembi erant: de Gentio rege captos eos Corcyreis &
Apolloniatis & Dyrrhachinis Q. Cassius ex senatusconsulto tribuit. Con-
sules eo anno agro tantum Ligurum populato, cū hostes exercitus nunquā
eduxissent,

A eduxissent, nulla re memorabili gesta, Romam ad magistratus subrogandos redierunt: & primò comitali die consules crearunt, M. Claudium Marcel- lum, C. Sulpitium Gallum. Deinde prætores postero die, L. Liuium, L. Apu- leium Saturnnium, A. Licinium Neruam, P. Rutilium Caluum, P. Quintilium Varum, M. Fonteium. His prætoribus duæ urbanæ prouinciæ sunt decretæ, duæ Hispaniæ, Sicilia & Sardinia. Intercalatum eo anno: postridie Termina- lia intercalares fuerunt. Augur eo anno mortuus est, C. Claudius: in eius lo- cum augures legerunt T. Quintium Flamininum: & flamen Quirinalis mor- tuus, M. Fabius Pictor. ^{Intercalares.} ^{Prusias rex Romanus venit.} Eo anno rex Prusias venit Romam cum filio Nicome- de. Is magno comitatu urbem ingressus, ad forum à porta, tribunalq; Q. Cas-
B sij prætoris perrexit: concursuq; vndiq; factò, deos qui urbem Romam inco- lerent, senatumque & populum Romanum salutatum se dixit venisse: & gra- tulatum quòd Persea Gentiumque reges vicissent, Macedonibusq; & Illyrijs in deditionem redactis, auxissent imperium. Cùm prætor senatum ei, si velit, eo die daturum dixisset: biduum petijt, quo templa deum urbemq; & hospi- tes amicosq; videret. Datus quì circumduceret eum L. Cornelius Scipio que- stor, qui & Capuam ei obuiam missus fuerat: & ædes, quæ ipsum comitesq; eius benignè reciperent, conductæ. Tertio post die senatum adit, gratulatus victoriam est: merita sua in eo bello commemorauit: petijt, vt votum sibi soluere, Romæ in Capitolio decem maiores hostias, & Præneste vnâ Fortu-
C næ liceret: ea vota pro victoria populi Romani esse. Et vt societas secum reno- uaretur: agerq; sibi de rege Antiocho captus, quem nulli datum à populo Ro- mano Galli possiderent, daretur. Filium postremò Nicomedem senatui com- mendauit. Omnium qui in Macedonia imperatores fuerant, fauore est adiu- tus. Itaq; cætera quæ petebat concessa: de agro responsum est, legatos ad rem inspiciendam missuros. Si ager populi Romani fuisset, nec cuiquam datus es- set, dignissimum eo dono Prusiam habituros esse. Si autem Antiochi non fuisset, eo ne populi quidem Romani factum apparere: aut si datus Gallis es- set, ignoscere Prusiam debere, si ex nullius iniuria quidquam ei datum vellet populus Romanus. Ne quod detur quidem, gratum esse donum posse, quod
D eum qui det vbi vellet ablaturum esse sciat. Facile Nicomedis commen- dationem accipere. Quanta cura regum amicorum liberos tueatur populus Romanus, documento Ptolemæum Aegypti regem esse. Cum hoc responso Prusias est dimissus. Munera ei ex sestertijs iussa dari, & vasorum argenteo- rum pondo L. & filio regis Nicomedi ex ea summa munera dari censuerunt, ex qua Masgabæ filio regis Masanissæ data essent: & vt victimæ aliæque quæ ad sacrificium pertinerent, seu Romæ, seu Præneste immolare vellet, regi ex publico sicut magistratibus Romanis præberentur: & vt ex classe quæ Brun- dusij esset, naues longæ viginti assignarentur quibus vteretur: donec ad clas- sem dono datam ei rex peruenisset. L. Cornilius Scipio ne ab eo abscederet, sumptumq; ipsi & comitibus præberet, donec nauem conscendissent. Mirè
E lætum & ea benignitate in se populi Romani regem fuisse, ferunt: munera ^{Prusie assentatio.} sibi ipsum emisse: filium iussisse donum populi Romani accipere. Hæc de Prusia nostri scriptores. Polybius eum regem indignum maiestate nominis tanti tradit: pileatum capite raso obuiam ire legatis solitum, libertumque se populi Romani ferre, & ideo insignia ordinis eius gerere. Romæ quoq; cum veniret in curiam, summis se, & osculo limen curiæ contigisse: & deos ser- uatores suos senatum appellasse: aliamq; orationem nō tam honorificam audientibus, quàm sibi deformem habuisse. Moratus circa urbem triginta haud amplius dies, in regnum est profectus.

L. FLORI IN RELIQVOS **TITI LIVII LIBROS, QVI DE** **SIDERANTVR, EPITOME.**

LIBRI XLVI.

EV MENES rex Romam venit. qui, quia Macedonico bello se medium egerat, ne aut inimicus iudicatus videretur, si exclusus esset: aut liberatus crimine, si admitteretur: in comitio lex lata est, ne cuiquā regi Romam venire liceret: Claudius Marcellus consul Alpinos Gallos C. Sulpitius Gallus Ligures subegit. Legati Prusiae regis conquesti sunt de Eumene, quod fines suos depopularetur: dixeruntq; eum conspirasse cum Antiocho contra populum Romanum. Societas cum deprecantibus Rhodijs iuncta est. Lustrum à censoribus conditum est. Censa eo sunt civium capita CCCXXVII. millia, XXII. Princeps senatus lectus M. Aemilius Lepidus. Ptolemaeus Aegyptiorum rex à minore fratre è regno pulsus, missis ad eum legatis, in regnum restitutus est. Ariarathes Cappadociae rege mortuo, filius eius Ariarathes accepit regnum: & amicitiam per legatos cum populo Romano renouavit. Res praeterea aduersus Ligures, Corsos, & Lusitanos vario euentu gestas, & motus Syriae mortuo Antiocho, qui filium Antiochum puerum admodum reliquerat, continet. Hunc Antiochum puerum cum Lysia tutore eius Demetrius, Seleuci filius, qui Romam obses missus fuerat, clam quia minimè dimittebatur à Romanis, intermit: & ipse in regnū receptus. L. Aemilius Paulus, qui Perseum vicerat, mortuus, cuius tanta abstinentia fuit, ut cum ex Hispania & Macedonia maximas opes repulisset, vix ex auctione bonorum eius redactum sit, unde dos uxori eius redderetur. Pomprinae paludes à Cornelio Cethego consule, cui ea provincia euenerat, siccatae, agerq; ex ijs factus.

LIBRI XLVII.

CN. Tremellio tribuno plebis multa dicta est, quod cum M. Aemilio Lepido pontifice maximo iniuriose contenderat. Sacrorum quoq; magistratuum ius potentius fuit. Lex de ambitu lata. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt civium capita trecenta viginti octo millia, trecenta & quatuordecim. Et princeps senatus lectus Aemilius Lepidus. Inter Ptolemaeos fratres, qui dissidebant, foedus ictum, ut alter in Aegypto, alter Cyrenis regnaret. Ariarathes Cappadociae rex consilio Demetrii regis Syriae, & viribus pulsus, regno à Senatu restitutus est. Missi à senatu legati, qui inter Masanissam & Carthaginienses de agro iudicarent. C. Martius consul aduersum Dalmatas parum prosperè primum, postea feliciter pugnavit. cum quibus bello configendi causa fuit, quod Illyricos populi Romanis socios vastauerant. eandemq; gentem Cornelius Nasica consul domuit. Q. Opimius consul transalpinos Ligures, qui Massiliensium oppida Antipolim et Nicaam vastabant, subegit. Praeterea in Hispania à compluribus parum prosperè res gestas continet. Consules anno quingentesimo nonagesimo octauo ab vrbe condita magistratum peractis comitijs, insequentisq; anni consulibus creatis, inire coeperunt. Mutandi comitia causa fuit, quod Hispani rebellabant. Legati ad disceptandum inter Masanissam & Carthaginienses missi, nuntiauerunt, vim naualis materiae se Carthagine deprehendisse. Quidam praetores à provincijs auaritia nomine accusati, & damnati sunt.

LIBRI XLVIII.

Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt civium capita trecenta viginti quatuor millia. Semina tertij belli Punici referuntur. Cum in finibus Carthaginiensium maximus Numidarū exercitus, Archobarzane duce Syphacis nepote, diceretur esse, M. Porcius Cato suavit, ut Carthaginiensibus, qui exercitum specie contra Masanissam regem, sed reuera contra Romanos accitum in finibus haberent, bellum indiceretur, contradicente P. Cornelio Nasica, placuit legatos mitti Carthaginem, qui specularentur, quid ageretur. Castigato senatu Carthaginiensium, quod contra foedus exercitum & nauales materias haberent, pacem inter Masanissam & eos facere voluerunt: Masanissa agro, de quo lis erat, cedente. sed Gisco, Amilcaris filius, homo seditiosus, qui tunc in magistratu erat, cum senatus pariturum se iudicio legatorum dixisset, ita bellum aduersus Romanos suadendo concitauit: ut legatos, quo minus violarentur, fuga explicuerit. Id nuntiantes infestum iam senatum Carthaginiensibus, infestiores fecerunt. M. Porcius Cato funus mortui filij in praetura tenuissimo, ut valuit, (nam pauper erat) sumptu fecit. Andriscus, qui se Persei filium, regis quondam Macedoniae, ingenti asseueratione mentiretur, Romam missus. M. Aemilius Lepidus, qui princeps seferrent: in reliquum funus ne plus quam aëris denos consumerent: imaginum specie, non sumptibus nobilitari maxime simulabantur, cognita causa, cum praetori praedes vadesq; dedissent, cognatorum decreto necatae sunt. Gulussa Masanissae filius denuntiavit Carthagine delectus agi, classem comparari, & haud dubium bellum strui. Cum Cato suaderet, ut ijs bellum indiceretur: P. Cornelio Nasica dicente nihil temere faciundum, placuit, decem mitti legatos explorarent: à tribunis plebis, qui pro amicis suis vacationem impetrare non potuerunt, in carcerem coniecti sunt. Hic, qui aut tribunatū exciperent, aut legati ire vellent, P. Cornelius Aemilianus processit: & excepturū se militiae genus, quodcumq; imperatum esset, professus est, quo exemplo ad militandi studiū omnes incitauit. L. Lucullus COS. cui Claudius Marcellus successerat, pacasse omnes Celtiberiae populos cum videretur: Vacceos, Cantabros, et alias regiones, & iterum

Et iterum alias incognitas nationes in Hispania subegit. Ibi P. Cornelius Africanus Scipio Aemilianus, L. Pauli filius, Africani nepos, sed adoptiuus, prouocatore barbarum tribunus militum occidit: & in expugnatione capta urbis maius multo etiam periculum adiit. nam murum primus omnium transcendit. Seruius Sulpitius Galba praetor male aduersus Lusitanos pugnavit. Cum legati ex Africa cum Carthaginiensium oratoribus, & Gulussa Masanissae filio redissent, dicerentque, & exercitum & classem Carthagine deprehendisse, perrogari sententiam placuit, Catone, & alijs principibus senatus suadentibus ut in Africam confestim transportaretur exercitus. quia vero Cornelius Nasica dicebat. nondum sibi iustam causam belli videri: placuit, ut bello desisteretur, si Carthaginienses classem exuissent, & exercitum dimisissent: si minus, proximi consules de bello Punico referrent. Cum locatum à censoribus theatrum extrueretur, P. Cornelio Nasica auctore, tanquam inutile, & nociturum publicis moribus, ex Senatusconsulto destructum est, populusque aliquandiu stans ludos spectauit. Carthaginienses tum aduersum fœdus bellum Masanissae intulerunt. Victi ab eo nonagesimum secundum annum habente, & sine pulpamine mandere, & gustare cibum tantummodo solito, insuper Romanum bellum meruerunt.

LIBRI XLIX.

Tertij Punici belli initium altero & sexcentesimo anno ab urbe condita, intra quintum annum, quam erat ceptum, consummatum omnino est. Inter M. Porcium Catonem, & Scipionem Nasicam, quorum alterum sapientissimum virum in ciuitate habebant, alter vir optimus à senatu iudicatus erat, diuersis certatum est sententijs, Catone suadente bellum, & ut omnino deleteretur Carthago: Nasica dissuadente. placuit nihilominus, eo quod contra fœdus naues haberent, & extra fines exercitum duxissent, quodque socio populi Romani, & amico Masanissae arma intulissent, & quod filium eius Gulussam, qui cum legatis Romanis erat, in oppidum minimè recepissent, bellum ijs indici. Prius quam vlla copia in naues imponerentur, Uticenses legati Romam venerunt, se, suaque omnia dedentes. Ea legatio, veluti maximum belli omen grata patribus, acerbam Carthaginiensibus fuit. Diti patri ludi ad Tarentum ex praecepto librorum Sibyllinorum facti: qui anno primo primi Punici belli, quingentesimo & altero anno ab urbe condita facti erant. Legati triginta Romam venerunt, per quos Carthaginienses se dedebant. Catonis sententia peruenit, ut decreto perstaretur, & ut consules quamprimum profiscerentur ad bellum. Qui ubi in Africam transierunt, acceptis, quos imperauerant, trecentis obsidibus, & armis, omnibusque instrumentis belli, si qua Carthagine erant: tunc cum ex auctoritate patrum iuberent, ut in alio loco procul à mari decem millia passuum, nec minus, remoto oppidum facerent, indignitate rei ad bellandum Carthaginienses compulerunt. Obsideri, oppugnarique cepta est Carthago à L. Martio, M. Manilio COS. In qua oppugnatione, cum neglectos ab vna parte muros duo tribuni temerè cum cohortibus irrupissent, & ab oppidanis grauius caderentur, à Scipione Africano expliciti sunt. per quem & castellum Romanorum, quod nocte oppugnabant, paucis equitibus iuuantibus liberatum est: castrisque, quae Carthaginienses omnibus copijs pariter ab urbe egressi oppugnabant, liberatis, is praecipuam gloriam tulit. Praeterea cum ab irrita oppugnatione Carthagini COS. (alter enim Romam ad comitia ierat) exercitum ducere aduersus Asdrubalem vellet, qui cum altera manu iniquum saltum insederat, suasisit primò consuli, ne tam iniquo loco confligeret. victus deinde complurium, qui & prudentiae eius, & virtuti inuidebant, sententijs, & ipse saltum ingressus est. cumque, sicut praedixerat, fusus fugatusque esset Romanus exercitus: & duae cohortes ab hoste obsiderentur, cum exiguis equitum turmis in saltum reuersus, liberauit eas, & incolumes reduxit. Quam virtutem eius & Cato vir promptioris multò ad vituperandum linguae, in senatu sic prosecutus est, ut diceret: reliquos, qui in Africa militarent, umbris militare: Scipionem vigore. Et populus Romanus eo fauore illum complexus est, ut comitijs complurimae eum tribus consulem scriberent, cum hoc per aetatem minimè liceret. Cum L. Scribonius tribunus plebis rogationem promulgasset, ut Lusitani qui ex fœdere populo Romano dediti, à Sergio Galba in Galliam venissent, in libertatem restituerentur, M. Cato acerrimè suasisit. extat oratio in annalibus eius inclusa. Q. Fuluius nobilior etiam ab eo in senatu laceratus, respondit pro Galba. ipse quoque Galba cum se damnari videret, complexus duos filios praetextatos, & filium Caij Sulpitij, cuius tutor erat, ita miserabiliter pro se locutus est, ut rogatio antiquaretur. extant tres orationes eius: duae aduersum Libonem tribunum plebis, rogationesque eius habitae de Lusitanis, vna contra L. Cornelium Cethegum, in qua Lusitanos propter sese castra habentes casus fatetur: quod compertum habuerit, equo atque homine suo ritu immolatis per speciem pacis adoriri exercitum suum in animo habuisse. Andriscus quidam vltima sortis homo, Persei regis se filium ferens, & mutato nomine Philippus vocatus, cum ab urbe Roma quò illum Demetrius Syriae rex ob hoc ipsum mendacium miserat, clam profugisset, multis ad falsam eius famam velut ad veram euntibus, contracto exercitu, totam Macedoniam aut voluntate incolentium, aut armis occupauit. Fabulam autem huiusmodi finxerat. Ex pellice se Perseo remige ortum, traditum educandum Cyrtrese cuidam esse, ut in belli casus, quod ille cum Romanis ageret, aliquod velut semen stirpis regiae extaret. Perseo demortuo, Adramiti se educatum usque ad duodecimum annum aetatis, patrem eum esse credentem, à quo educaretur, ignarum generis fuisse sui. affecto deinde eo, cum propè vitae finem vltimum esset, detestam tandem originem suam: falsaque matri libellum datum signo Persei regis signatum, quem sibi traderet, cum ad puberem aetatem venisset: obtestationesque vltimas adiectas, ut res in occulto ad id tempus seruaretur. pubescenti libellum tradidit: in quo relictis sibi duo thesauri à patre dicerentur. tum scientem mulierem subdititium se esse, veram stirpem ignorantem edidisse genus: atque obtestatam, ut prius quam ad Eumenem manaret res, Perseo inimicum, excerneret ijs locis, ne interficeretur. eo se exterritum, simul sperantem aliquod auxilium à Demetrio, in Syriam se contulisse: atque ibi primum quis ipse omnino esset, palam expromere ausum.

LIBRI L.

Thessalia, cum & illam inuadere armis, atque occupare Pseudophilippus vellet, per Romanorum legatos auxilijs Achaeorum defensa est. Prusias rex Bithyniae omnium humillimorum fautor, atque vitiorum, à Nicomede filio adiuvante Attalo rege Pergami occisus est. Habebat alium filium, qui pro superiore ordine dentium enatum habuisse vnum os continens dicitur. Cum legatos ad pacem inter Nicomedem & Prusiam faciendam Romani misissent:

LIBRI LI.

LIBRI LII.

LIBRI LIII.

LIBRI LIIII.

LIBRI

LIBRI LV.

Publius Cornelio Nasica, cui cognomen Scipioni fuit, ab irridente Curiatio tribuno plebis impositum: & D. Iunio Bruto consulibus delectum habentibus in conspectu tyronum res saluberrimi exempli facta est. nam C. Matienus accusatus est apud tribunos plebis, quod exercitum in Hispania deseruisset, damnatusque sub furca, diu virgis caereret, consules in carcerem mitti iusserunt. Iunius Brutus consul in Hispania, ijs qui sub Viriato militauerant, agros, oppidumque dedit, quod Valentia vocatum est. M. Popilius a Numantinis, cum quibus pacem factam senatus irritam fieri censuerat, cum exercitu fusus, fugatusque, C. Hostilio Mancino consule sacrificante, pulli ex cauea euolauerunt. cõscendenti deinde in nauim, ut in Hispaniam proficisceretur, accidit audiri: mane mane Mancine, Mancino auspicia tristia fuisse probatum est. victus enim a Numantinis, & castris exutus, cum spes nulla seruandi exercitus esset, pacem cum eis fecit ignominiosam, quam ratam esse senatus vetuit. Triginta millia Romanorum a Numantinorum millibus quatuor victa erant. D. Iunius Lusitaniam urbium expugnationibus usque ad Oceanum perdomuit: & cum fluuium Obliuionem transire nollent, raptum signifero signum ipse transtulit: & sic ut transgrederentur persuasit. Alexandri filius rex Syriae, decem annos admodum habens, a Diodoro, qui Triphon cognominabatur, tutore suo per fraudem occisus est: corruptis quidam medicis, qui eum calculi dolore consumi ad populum mentiti, dum fecant illum, occiderunt.

LIBRI LVI.

D Iunius Brutus in ulteriore Hispania feliciter aduersus Gallecios pugnavit, dissimili euentu M. Aemilius Lepidus proconsul aduersus Vacceos rem gessit: clademque similem Numantinae passus est. Ad exoluendum Numantini foederis religione populum Mancinus, cum huius rei author fuisset: deditus Numantinis, minimè est receptus. Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita trecenta viginti tria millia. Fuluius Flaccus consul Vardeos in Illyrico subegit. M. Caesonius praetor in Thracia cum Scordiscis prosperè pugnavit. Cum vitio dum bellum Numantinum non sine publico pudore duraret, delatus est ultro Scipioni Africano a senatu, populoque Romano consulatus: quem cum ille capere, ob legem, quae vetabat quenquam intra decem annos iterum consulem fieri licere, minimè vellet: sicuti priori consulatu, legibus solutus est. Bellum seruile in Sicilia ortum, cum opprimi a praetoribus minimè valuisset: C. Fuluius consuli mandatum est. cuius belli initium fuit Eunus seruus, natione Syrus, qui contracta agrestium seruorum manu, & solutis ergastulis, iusti exercitus numerum impleuit. Cleon quoque alter seruus ad septuaginta millia seruorum contraxit: & copijs iunctis contra populum Romanum, exercitumque eius bellum saepenumero gesserunt.

LIBRI LVII.

Scipio Africanus Numantiam obsedit: & corruptum licentia luxuriaque exercitum, ad generosissimam militiae disciplinam reuocauit. omnia enim deliciarum instrumenta recidit: duo millia scortorum a castris reiecit. militem omni die in opere habuit: & triginta dierum frumentum, ad septenos vallos ferre cogebat. agrè propter onus incedenti dicebat: Cum gladio te vallare scieris, vallum ferre desinito. Alij nimium paruum habiliter scutum ferenti, eum scutum amplius iusto ferre iussit. neque id se reprehendere: quoniam melius scuto, quam gladio vteretur. Quem militem extra ordinem deprehendit, si Romanus esset, viribus: si extraneus, virgis cecidit. Iumenta quidem omnia, ne exonerarent milites, vendidit: multoties contra hostium eruptiones feliciter pugnavit. Vaccei obsessi, liberis & coniugibus trucidatis, ipsi se interemerunt. Scipio amplissima munera sibi ab Antiocho rege Syriae missa, cum celare alijs imperatoribus regum munera mos esset, pro tribunali accepturum se esse dixit. eaque omnia referre quaestorem in publicas tabulas iussit, ex ijs viris fortibus munera se daturum. Cum undique Numantiam obsidione clausisset, & oppressos fame videret urgeri, hostes qui pabulatum exierant, vetuit interimi: quod diceret, velocius eos a sumptuosos frumentum: quod haberent, si plures quidem fuissent.

LIBRI LVIII.

Tib. Sempronius Gracchus tribunus plebis, cum agrariam legem ferret aduersus voluntatem senatus, et equestris ordinis, ne quis ex publico agro plus quam decem iugera possideret, in eum furorem exarsit, ut M. Octauio collega causam diuersae partis defendenti potestatem lege lata abrogaret: seque & fratrem Gracchum, & Ap. Claudium socerum triumuiros ad diuidendum agrum crearet. Promulgauit & aliam legem Agrariam, qua si quis latius agrum patefaceret, ut ijdem omnino triumuiroi iudicarent quid publicus ager, quid priuatus esset. deinde cum minus agri esset, quam quod diuidi posset: sine offensa etiam plebis, quoniam eos ad cupiditatem amplam modò sperandi incitauerat, legem se promulgaturum ostendit, ob id, ut ijs qui Semproniam legem agrum accipere deberent, pecunia quae regis Attali fuisset, diuideretur. Haeredem autem populum Romanum reliquerat Attalus, rex Pergami, Eumenis filius. Tot indignitatibus commotus grauiter senatus, ante omnes C. Antonius cõsul, qui cum in senatu in Gracchum perorasset, raptus ab eo ad populum, delatusque plebi, rursus in eum pro rostris concionatus est. Cum iterum tribunus plebis creari vellet Gracchus, autore P. Cornelio Nasica in Capitolio a primatibus occisus est, ictus primum fragmentis subselliorum: & inter alios, qui in eadem seditione occisi erant, insepultus est in flumen proiectus. Res praeterea in Sicilia vario euentu aduersum fugitiuos gestas continet.

LIBRI LIX.

Numantini fame maximè coacti, ipsi se per vices trucidauerunt. Captam urbem Scipio Africanus deleuit, & de ea triumphauit: quartodecimo anno post Carthaginem deletam. P. Atilius consul in Sicilia cum fugitiuis debellauit. Aristonicus, regis Eumenis filius, Asiam occupauit: cum testamento Attali regis legata populo Romano libera esse deberet. Aduersus eum P. Licinius Crassus consul cum idem pontifex maximus esset: quod nunquam antea factum erat: extra Italiam profectus praelio victus, & interemptus est. M. Perpenna consul victum Aristonicum in

LIBRI LX.

LIBRI LXI.

LIBRI LXII.

LIBRI LXIII.

LIBRI LXIII.

Adherbal bello petitus à Iugurtha, & in oppido Cirta obsessus, contra denuntiationem senatus ab eo occisus est. Ob hoc ipsi Iugurthæ bellum indictum: idq; etiam Calpurnius Bestia consul gerere iussus pacem cum Iugurtha iniussu populi & senatus fecit. Iugurtha fide publica euocatus ad indicandos consiliorum authores, quòd multos, pecunia in

cunia in senatu corrupisse dicebatur, Romam venit: & propter eadem admissam in regulum quendam nomine Mas-
suam, qui regnum eius populo Romano inuisi appetebat, interfectum, Roma cum periclitaretur, causam capitis di-
cere iussus, clam profugit, & discedens vrbe fertur dixisse: O urbem venalem, & cito perituram, si emptorem inue-
nerit. A. Posthumius legatus infelicitè praelio aduersus Iugurtham gesto confligit, pacemq; etiam multum ignomi-
niosam, adiecit, quam quidem minimè esse seruandam senatus censuit.

LIBRI LXV.

Quæcilius Metellus consul duobus praelijs Iugurtham fudit, & vniuersam Numidiam vastauit. M. Iunius
Syllanus consul aduersum Cimbros infelicitè pugnavit: legatis Cimbrorum sedem & agros, in quibus con-
siderent, postulantibus senatus negavit. M. Minutius proconsul contra Thracas feliciter quidem pugnavit. L. Cas-
sius es: milites qui ex ea clade superauerant, obsidibus datis, & dimidia rerum omnium parte, vt incolumes dimitte-
rentur, cum hostibus pacti sunt.

LIBRI LXVI.

Iugurtha pulsus à C. Mario ex Numidia, auxilio Bocchi Maurorum regis adiutus es, & casis praelio Bocchi
quoq; copijs, nolente Boccho bellum infelicitè susceptum diutius sustinere, victus ab eo, & traditus Mario es: in-
quare præcipua opera L. Cornelij Syllæ, quæstoris Marij fuit.

LIBRI LXVII.

Aurelius Scaurus legatus consulis à Cimbris fuso exercitu, captus es: & cum in consilium ab ijs euocatus de-
terreret eos, ne Alpes transirent Italiam petaturi, eò quòd diceret Romanos vinci minimè posse, à Bolo rege
feroce iuvene occisus es. Ab ijsdem hostibus C. Manlius, & Q. Seruilius Capio proconsules victi praelio, castrisq; bi-
nis exuti sunt: octoginta millia militum occisa, calonum ac lixarum quadraginta millia. Secundum populi Romani
iussione, Capionis, cuius temeritate clades accepta erat, damnati, bona publicata sunt: primòq; post regem Tarqui-
nium imperium ei abrogatum. In triumpho C. Marij ductus ante currum eius Iugurtha cum duobus filijs, & in car-
cere necatus. Marius triumphali veste in senatum venit, quòd nemo ante eum fecerat, eiq; propter Cimbrici belli me-
tum continuatus per complures annos magistratus es: consulatu secundo & tertio absens consul creatus, quartum
consulatum dissimulanter captans consecutus es. C. Domitius pontifex maximus populi suffragio creatus es. Cim-
bri, vastatis omnibus quæ circa Rhodanum & Pyrenæum sunt. per saltum in Hispaniam transgressi, ibiq; multa lo-
ca populati. à Celtiberis fugati sunt: reuersiq; in Galliam, bellicosius quidem se Teuthonis coniunxerunt.

LIBRI LXVIII.

Antonius prætor in Sicilia maritimos prædones persecutus es. C. Marius cōsul summa vi oppugnata à Theu-
tonis & Ambronibus castra defendit, duobus deinde praelijs circa Aquas Sestias eos hostes deleuit, in quibus
caesa traduntur hostium ducenta millia, capta nonaginta. Marius absens quintum consul creatus es, triumphum
oblatum, donec Cimbros vinceret, distulit. Cimbri repulso ab Alpibus fugatoq; Q. Catulo proconsule, qui fauces Al-
pium obsederat, & ad flumen Athesim castellum editum infederat, reliqueratque, vbi virtute sua explicata fugientem
proconsulem, exercitumq; persecuti in Italiam traiecissent, iunctis eiusdem Catuli & C. Marij exercitibus, praelio victi
sunt ab eis: in quo caesa traduntur hominum centum quadraginta millia, capta sexaginta. Marius totius ciuitatis
consensu receptus, pro duobus triumphis qui offerebantur, vno contentus fuit. Primores ciuitatis, qui aliquantulum,
vt nouo homini ad tantos honores euecto, inuiderant, conseruatam ab eo Rempublicam fatebantur. P. Malleolus,
matre interempta, primus omnium insutus culleo, in mare præcipitatus es. Encylia cum strepitu mota esse, ante-
quam Cimbricum bellum consummaretur, referuntur. Bella præterea inter Syriæ reges gesta continet.

LIBRI LXIX.

CN. Apuleius Saturninus adiuuante C. Mario, & per milites occiso A. Nonio competitore, tribunus plebis per
vim creatus, non minus violenter tribunatum, quàm petierat, gessit. & cum legem Agrariam per vim tulisset,
Metello Numidico, eò quòd in eam minimè iurasset, diem dixit, qui cum à bonis ciuibus defenderetur, ne causa
malorum certaminum esset, in voluntarium exilium Rhodum profectus es: ibiq; legendo, & audiendis magnis viris
vacabat. Profecto C. Marius seditionis author, qui sextum quidem cōsulatum per tribus sparsa pecunia emerat, aqua
& igni interdixit. Idem Apuleius Saturninus trib. pleb. C. Memmii candidatum consulatus petitorum, quem ma-
ximè aduersarium actionibus suis timebat, interemit, quibus rebus concitato quamplurimū senatu in eius causam &
C. Marius homo mutabilis & varij consilij ingenijq; qui semper secundam fortunam transierat, cum eum tueri mini-
mè posset, oppressus armis cum Glaucia Pr. & alijs eiusdem furoris, socijs à Rabirio quodam interfectus es. Q. Cæ-
cilius Metellus ab exilio, ingenti totius fauore ciuitatis reductus es. M. Aquilius consul in Sicilia bellum seruile
concitatum confecit.

LIBRI LXX.

Cum M. Aquilius de pecunijs repetundis causam diceret, ipse rogare iudices noluit. M. Antonius, qui pro eo per-
corabat, tunicā à pectore eius discidit, vt honestas cicatrices ostenderet: quibus conspectis, indubitanter absolutus
est. Cicero eius rei solus author. Didius proconsul aduersum Celtiberos feliciter pugnavit. Ptolemaus Cyrenarū rex,
cui cognomentum Apionis fuit, mortuus heredem populum Romanum reliquit, & eius regni ciuitates senatus liberas
esse iussit. Ariobarzanes in regnū Cappadociae à L. Cornelio Sylla reductus est. Parthorum legati à rege Arsace missi
ad Syllam venerunt, vt amicitiam à P. R. peterent. P. Rutilius vir summæ innocentiae, qui legatus C. Marij procon-
sul à publicanorum iniurijs Asiam defenderat, inuisus equestri ordini, penes quem iudicia erant, repetundarū dam-
natus,

natus, in exilium missus est. C. Geminius prætor contra Thracas infelicitè pugnauit. Senatus cum impotentiam equestris ordinis in iudicijs exercendis ferre nollet, omni vi niti cepit, ut ad se iudicia transferrentur, sustinente causam eius M. Liuius Druso tribuno plebis: qui, ut vires sibi acquireret, perniciose spe largitionis plebem concitauit. Præterea motus Syriæ regum continet.

LIBRI LXXI.

Marcus Liuius Drusus tribunus plebis ut maioribus viribus senatus causam susceptam tueretur, socios, & Italicos populos, spe ciuitatis Romanæ sollicitauit: ijsq; adiuuantibus per vim legibus agrarijs frumentarijsq; legis, legem quoq; iudicalem tulit, ut aqua parte iudicia penes senatum & equestrem ordinem essent. Cum deinde promissa socijs ciuitas præstari non posset, irati Italici defectionem ceperunt agitare. eorum coitus, coniurationes, orationesq; in concilijs principum referuntur: propter quæ Liuius Drusus etiam senatui inuisus factus, velut socialis belli author, incertum à quo, domi occisus est.

LIBRI LXXII.

Italici populi defecerunt, Picentes, Vestini, Marfi, Peligni, Marrucini, Lucani, Samnites: initio belli à Picentibus moto. Q. Seruius proconsul in oppido Asculo cum omnibus ciuibus Romanis, qui in eo oppido erant, occisus est: saga populus sumpsit. Seruius Galba à Lucanis comprehensus, vnius fæminæ opera, ad quam diuertebatur, captiuitate exemptus est. Esernia & Alba coloniæ ab Italicis obsessæ sunt. Auxilia deinde Latini nominis, externarumq; gentium missa populo Romano, & expeditiones inuicem, urbiumq; expugnationes referuntur.

LIBRI LXXIII.

Lucius Caesar consul male aduersus Samnites pugnauit. Nola colonia in potestatem Samnitium cum L. Posthumio prætore venit, qui interemptus est. Complures populi ad hostes defecerunt. Cum P. Rutilius cōsul parum prosperè contra Marfos pugnasset, & in prælio cecidisset, C. Marius legatus eius meliore quidem euentu cum hostibus confligit. Seruius Sulpitius Pelignos fudit. Q. Cæpio legatus Rutilij, cum obsessus prosperè in hostes erupisset, & ob eum successum æquatum ei cum C. Mario esset imperium, temerarius factus, & circumuentus insidijs, fufo exercitu cecidit. L. Caesar consul feliciter contra Samnites pugnauit. ob eam victoriam Romæ saga posita sunt. & ut varia belli fortuna esset, Esernia colonia cum M. Marcello in potestatem Samnitium venit. Sed & Marius prælio Marfos fudit: Hirmio Asinio prætore Marrucinatorum occiso, C. Cæcilius in Gallia transalpina Saluos rebellantes vicit.

LIBRI LXXIIII.

Cornelius Pompeius Picentes prælio fudit, & obsedit. propter quam victoriam Romæ prætexta, aliaq; magistratuum cornamenta & insignia sumpta sunt. C. Marius cum Marfis dubio euentu pugnauit. Libertini tum primum militare ceperunt. Aurelius Plotius legatus Umbros, L. Porcius prætor Marfos, cum vterq; populus defecisset, prælio vicerunt. Nicomedes in Bithyniæ, Ariobarzanes in Cappadociæ regna reducti sunt. Cn. Pompeius consul Marfos acie vicit. Cum are alieno oppressa esset ciuitas, A. Sempronius Asellus prætor, quoniam secundum debitores ius dicebat, ab ijs qui fœnerabantur, in foro occisus est. Præterea incursiones Thracum in Macedoniam, populationesque continet.

LIBRI LXXV.

Aulus Posthumius Albinus legatus in obsidione castrorum hostilium cecidit. Sulpitius legatus, cum classi præesset, infamis crimine proditoris, ab exercitu suo interfectus. L. Cornelius Sylla legatus Samnites prælio vicit, & bina castra eorum expugnauit. Cn. Pompeius Vestinos in deditionem accepit. L. Porcius consul rebus prosperè gestis, fufisq; aliquoties Marfis, dum castra eorum expugnat, cecidit. Ea res hostibus victoriam eius prælij dedit. Cosconius & Luceius Samnites acie vicerunt, Marium Egnatium, nobilissimum hostium ducem occiderunt, compluraq; eorum oppida in deditionem acceperunt. L. Sylla Hirpinos domuit, Samnites multis prælijs fudit, aliquot populos recepit: quantisq; raro quisquam ante consulatum rebus gestis, ad petitionem consulatus Romam est profectus.

LIBRI LXXVI.

Aulus Gabinius legatus, rebus aduersum Lucanos prosperè gestis, multis oppidis expugnatis, in obsidione castrorum hostilium cecidit. Sulpitius legatus Marrucinos cecidit, vniuersamq; eam regionem recepit. Cn. Pompeius proconsul Vestinos & Pelignos in deditionem accepit. Marfi quoq; à L. Murena, & Cæcilio Pinna legatis aliquot prælijs fracti pacem petierunt. Asculum à C. Pompeio captum est, cæsis à Mamercio Æmylio legatis Italicis. Sylo Popædij, dux Marforum, author huius rei in prælio cecidit. Ariobarzanes Cappadociæ, Nicomedes Bithyniæ regno à Mitridate Ponti rege pulsus sunt. Præterea incursiones Thracum in Macedoniam populationesq; continet.

LIBRI LXXVII.

Cum P. Sulpitius tribunus plebis authore C. Mario, perniciosas leges promulgasset, ut exules reuocarentur, & tur: & aduersantibus consulibus Q. Pompeio, & L. Syllæ vim intulisset: occisoq; Pompeij consulis filio, genero Syllæ, expulit. ex qua duodecim à senatu hostes, inter quos C. Marius pater & filius iudicati sunt. P. Sulpitius cum in quadam villa lateret, indicio serui sui retractus & occisus est. seruus, ut præmium promissi indicij haberet, manumissus. C. Marius filius in Africam traiecit. C. Marius pater, cum in paludibus Minturnensium lateret, extractus est ab oppidanis. & cum ad occidendum eum missus seruus natione Gallus

Gallus maiestate tanti viri perterritus recessisset, impositus publicè in nauim delatus est in Africam. L. Sylla ciuitatis statum ordinauit: exinde colonias deduxit. Q. Pompeius consul ad accipiendum à Cn. Pompeio proconsule exercitum profectus, consilio eius occisus est. Mithridates Ponti rex Bithynia & Cappadocia occupatis, & pulso Aquilio legato, Phrygiam prouinciam populi Romani cum ingenti exercitu intrauit.

LIBRI LXXVIII.

Mithridates Asiam occupauit: Q. Oppium proconsulem, item Aquilium legatum in vincula coniecit: iussuque eius quicquid ciuium Romanorum in Asia fuit, vno die trucidatum est. urbem Rhodum, quæ sola in fide permanserat, oppugnauit: & aliquot prælijs naualibus victus recessit. Archelaus præfectus regis in Græciam cum exercitu venit, Athenas occupauit. Præterea trepidationem urbium, insularumque, alijs ad Mithridatem, alijs ad populum Romanum ciuitates suas trahentibus, continet.

LIBRI LXXIX.

Cornelius Cinna cum perniciosas leges per vim ferret, pulsus vrbe à Cn. Octauio collega, cum Sextio tribuno plebis, imperioque ei abrogato, corruptum Ap. Claudij exercitum in potestatem suam redegit, & bellum vrbi intulit, accersito C. Mario cum alijs exulibus ex Africa. in quo bello duo fratres, alter ex Pompeij exercitu, alter ex Cinna, ignorantes concurrerunt. & cum victor mortuum spoliaret, agnito fratre, ingenti lamentatione edita, rogo ei extructo ipse supra rogam se transfodit, & eodem igni consumptus est. Et cum opprimi inter initia potuisset, Cn. Pompeij fraude, qui vtramque partem fouendo, vires Cinnae dedit, nec nisi profligatis optimatum rebus auxilium tulit, & consulis segnitie confirmati Cinna & Marius quatuor exercitibus, quorum duo Q. Sertorio & Carboni dati sunt, urbem circumsederunt. Ostiam coloniam Marius expugnauit, & crudeliter diripuit.

LIBRI LXXX.

Italicis populis à senatu ciuitas data est. Samnites, qui soli arma recipiebant, Cinna & Mario se coniunxerunt. Labijs Plaucius cum exercitu cæsus est. Cinna & Marius cum Carbone & Sertorio Ianiculum occupauerunt, & fugati ab Octauio consule recesserunt. Marius Antium quidem, & Ariciam, & Lauinium colonias deuastauit. Cum nulla omnino spes esset optimatibus resistendi propter segnitiam & perfidiam & ducum & militum, qui corrupti aut pugnare nolebant, aut ad diuersas partes transibant: Cinna & Marius in urbem recepti sunt, qui velut captam eam cadibus & rapinis vastarunt. Cn. Octauio consule occiso, & omnibus aduersæ partis nobilibus trucidatis, inter quos M. Antonio eloquentissimo viro, & C. Casare, quorum capita in Rostris posita sunt. Crassus filius ab equitibus Fimbriae interemptus. pater Crassus, ne quid indignum virtute sua pateretur, gladio se transfixit. Et citra vlla comitia consules insequentem annum seipsos renunciauerunt, eodem die quo magistratum inierant: Marius Sex. Licinium senatorem de saxo deijci iussit, editisque multis sceleribus Idibus Ianuarijs decessit: vir, cuius si examinentur cum virtutibus vitia, haud facile sit dictu, vtrum bello melior, an pace perniciosior fuerit. adeo quam Rempublicam armatus peruenit, eam primo togatus omni genere fraudis, postremo armis hostiliter evertit.

LIBRI LXXXI.

L. Valerius Sylla Athenas, quas Archelaus præfectus Mithridatis occuparat, circumsedit, & cum maximo labore expugnauit, vrbi libertatem, & ciuibus quæ habuerant reddidit. Magnesia, quæ sola in Asia ciuitas in fide manserat, summa virtute aduersus Mithridatem defensa est. Præterea à Thracibus in Macedonia gesta continet.

LIBRI LXXXII.

Sylla copias regis, quæ Macedonia occupata in Thessaliam venerant, prælio vicit, cæsis hostium centum millibus, castris quoque expugnatis. renouato deinde bello, iterum exercitum eius fudit ac deleuit, Archelaus cum classe regia Sylla se tradidit. L. Valerius Flaccus consul collega Cinna missus, vt Sylla succederet, propter auaritiam inuius exercitui suo à C. Fimbria legato ipsius, vltimæ audaciæ homine occisus est: & imperium ad Fimbriam translatum. Præterea expugnata in Asia vrbes à Mithridate, & crudeliter direpta prouincia, incursionesque Thracum in Macedoniam referuntur.

LIBRI LXXXIII.

C. Aius Fimbria in Asia fufis aliquot copijs Mithridatis, urbem Pergamum cepit, obsessumque regem non absuit multum quin caperet: urbem Ilion, quæ se potestati Sylla reseruabat, expugnauit ac deleuit, & magnam partem Asiae recepit. Sylla multis prælijs Thrakas cecidit. Cum L. Cinna, & Cn. Papyrius Carbo à se ipsis consules per bienium creati, bellum contra Syllam pararent: effectum quidem est per L. Valerium Flaccum principem senatus, qui orationem in senatu habuit, & per eos qui concordiae studebant, vt legati ad Syllam de pace mitterentur. Cinna ab exercitu suo, quem inuitum cogeat naues conscendere, & aduersus Syllam proficisci, interemptus est. consulatū Carbo solus gessit. Sylla cum in Asiam traiecisset, pacem cum Mithridate fecit, ita vt his cederet prouincijs: Asia, Bithynia, Cappadocia. Fimbria desertus ab exercitu, qui ad Syllam transferat, ipse se percussit: impetravitque à seruo, præbens ceruicem, vt se omnino interficeret.

LIBRI LXXXIII.

Sylla legatis, qui à senatu missi erant, futurum se in potestate senatus respondit, si ciues qui à Cinna pulsati ad se confugerant, restituerentur. quæ conditio cum iusta senatui videretur, per Carbonem factionemque eius, cui bellum videbatur utilius, ne conueniret effectum est. Idem Carbo, cum ab omnibus oppidis Italiae coloniisque obsides exigere vellet, vt fidem illorum contra Syllam obligaret, consensu senatus prohibitus est. Nouis ciuibus s. c. suffragiū datum est. Q. Metel-

982
Q. Metellus Pius, qui partes optimatum sequutus erat, cum in Africa bellum moliretur, à C. Fabio pratore puius
est senatusqueconsultum per factionem Carbonis, & Marianarum partium factum est, ut omnes ubique exercitus
dimitterentur. Libertini in quinq; & triginta tribus distributi sunt. Præterea belli apparatus contra Syllam, quod
plurimum excitabatur, continet.

LIBRI LXXXV.

Sylla in Italiam cum exercitu traiecit, missisq; legatis qui de pace agerent, & à consule Cn. Carbone, & C. Norbano violatis, eundem Norbanum praelio vicit. Et cum L. Scipionis alterius consulis, cum quo per omnia id egerat, ut pacem iungeret, nec potuerat, castra oppugnaturus esset, vniuersus exercitus consulis sollicitatus per emissos à Sylla milites, signa ad Syllam transtulit. Scipio, cum interim posset, dimissus est. Cn. Pompeius, Cn. F. eius qui Asculum ceperat, conscripto quidem voluntariorum exercitu, cum tribus legionibus ad Syllam venerat, ad quem se nobilitas omnis conferebat, ita ut deserta vrbe ad castra veniretur. Præterea expeditiones per vniuersam Italiam vtriusque partis ducum referuntur.

LIBRI LXXXVI.

Cum C. Marius, C. Mari filius consul ante annos viginti per vim creatus esset. C. Fabius in Africa propter crudelitatem & auaritiam in pratorio suo viuis exustus est. L. Philippus legatus Syllæ Sardiniam, Q. Antonio prætor pulso & occiso, occupauit. Sylla cum Italicis populis, ne timeretur ab ijs velut erepturus ciuitatem, & suffragij ius nuper datum, fœdus percussit. itemque ex fiducia iam certæ victoriæ litigatores, à quibus adhibebantur vadimonia, Romam deferre iussit. Cum à parte diuersa vrbs adhuc teneretur, L. Damasippus prætor ex voluntate C. Marij consulis, cum senatum contraxisset, omnem, quæ in vrbe erat, nobilitatem trucidauit. ex cuius quidem numero Q. Mutius Scaeuola pontifex maximus fugiens, in vestibulo ædis Vestæ occisus est. Præterea bellum à L. Murena aduersus Mithridatem in Asia renouatum continet,

LIBRI LXXXVII.

Sylla C. Marium, exercitu eius fuso deletoque ad Sacriportum, in oppido Prænestæ obsedit, urbem Romam ex inimicorum manibus recepit, Marium erumpere tentantem repulit. Præterea res à legatis eius eadem ubique fortuna partium gestas continet.

LIBRI LXXXVIII.

Sylla Carbonem, exercitu eius ad Clusum, ad Fauentiam, Fidentiamq; caeso, Italia expulit: cum Samnitibus, qui soli Italicorum populorum nondum arma deposuerant, iuxta urbem Romam ante portam Collinam debellauit. recuperataque Republica pulcherrimam victoriam crudelitate, quanta in nullo homine vnquam fuit, inquinauit. Octo millia deditorum in via publica trucidauit: tabulam proscriptionis posuit: urbem & vniuersam Italiam caedibus repleuit. inter quos omnes Prænestinos inermes interimii iussit. Marium senatorij ordinis virum cruribus brachijsq; fractis, auribus præsectis, & effossis oculis necauit. C. Marius Præneste obsessus à Lucretio Asella, Syllanarum partium viro, cum per cuniculum captaret euadere, septus ab exercitu, mortem sibi consciuit in ipso cuniculo, cum sentiret se euadere minimè posse, cum Pontio Telefino fugæ comite stricto utrinque gladio concurrir. quem cum occidisset, saucius à seruo impetrauit, vt se occideret.

LIBRI. LXXXIX.

L Brutus à Cn. Papyrio Carbone, qui Corcyram appulerat, missus, naue piscatoria Lilybaeum, vt exploraret, at ibi Pompeius esset, & circumuentus à nauibus, quas Pompeius miserat, in se mucrone verso ad transtrum nauis obnixus corporis pondere: occubuit. Cn. Pompeius in Siciliam cum imperio à senatu missus, Cn. Carbonem, qui flens muliebriter mortem tulit, captum occidit. Sylla dictator factus, quod nemo quidem vnquam fecerat, cum fascibus viginti quatuor processit, rebusq; nouis Reipublicae statum confirmauit, tribunorum plebis potestatem minuit, & omne ius legum ferendarum ademit: pontificum, augurumq; collegium ampliavit, vt essent quindecim: senatum ex equestri ordine supplēuit: proscriptorum liberis ius petendorum honorum eripuit, & bona eorum vendidit. ex quibus primò multa rapuit. redactum est sestertium ter millies, quingenties. Lucretium Asellam consulatum contra voluntatem suam petere ausum, iussit interimi in foro: & cum indignè ferret populus Romanus, concione vocata se iussisse dixit. Cn. Pompeius in Africa Cn. Domitium proscriptum, & Hieram regem Numidarum bellum molientes, victos interemit: & quatuor & viginti annos natus adhuc eques Romanus, quod quidē nemini cōtigerat, ex Africa triumphauit. Cn. Norbanus consularis proscriptus in vrbe Rhodo, cum comprehenderetur, se ipse interemit. Metellus ex proscriptis vnus clam capite adoperto, ad posticum ædis Bastiae vxoris cum accessisset, admissus minimè est, quia illum proscriptum diceret: itaq; se transfodit, & sanguine suo fores vxoris resperxit. Sylla Nolam in Samnio recepit. XLVII. legiones in agros captos deduxit, & eos ijs diuisit. Volaterras, quod oppidum adhuc in armis erat, obsesum in deditionem accepit. Mitylenae quoque in Asia quæ sola vrbs post victum Mithridatem arma retinebat, expugnata, dirutaq; sunt.

LIBRI XC.

*S*ylla decessit, honosq; ei à senatu habitus est. Ut in campo Martio sepeliretur. M. Lepidus, cum aetia Sylla tentaret rescindere, bellum excitauit, & à Q. Catulo collega Italia pulsus est, & in Sardinia frustra bellum molitus perijt. M. Brutus, qui Cisalpinam Galliam tenebat, à Cn. Pompeio occisus est. Q. Sertorius proscriptus in vltiore Hispania ingens bellum excitauit. L. Manlius proconsul, M. Antonius legatus ab Hirtuleio quaestore praelio victi sunt. Præterea à P. Seruilio proconsule aduersus Cilicas res gestas continet.

LIBRI XCI.

CN. Pompeius cum adhuc quaestor esset, cum imperio consulari aduersus Sertorium missus est. Sertorius aliquot vrbes expugnauit, plurimasque ciuitates in potestatem suam redegit. Cp. Claudius proconsul Thracas pluribus praelijs vicit. Q. Metellus proconsul L. Hirtuleium, quaestorem Sertorij, omni cum exercitu cecidit.

LIBRI XCII.

CN. Pompeius adhuc dubio euentu cum Sertorio pugnavit, ita vt singula ex vtraque parte cornua vicerint. Q. Sertorius Metellum & Perpennam cum duobus exercitibus praelio fudit. cuius victoria partem cupiens auferre Pompeius, parum prosperè pugnavit. obsessus deinde Calagurij Sertorius assiduis eruptionibus non leuiora damna obsidentibus tulit. Præterea à Curione proconsule in Thracia res gestas aduersus Dardanos, & Q. Sertorij multa crudelia in suos facta continet. qui plurimos amicorum, & secum proscriptorum, crimine prodicionis insimulatos interemit.

LIBRI XCIII.

Publius Seruilius proconsul in Cilicia Isauros domuit, & aliquot vrbes piratarum expugnauit. Nicomedes Bithynia rex moriens populum Romanum fecit heredem, regnumque eius in prouincia formam redactum est. Mithridates, fœdere cum Sertorio icto, bellum cum populo Romano intulit. Apparatus deinde regiarum copiarum pedestrium naualiumque, & occupata Bithynia. M. Aurelius Cotta consul ad Chalcedonem praelio à rege victus est, rexque à Pompeio & Metello victus: & vt contra Sertorium egerunt, qui omnibus belli militiaeque artibus par fuit, quos etiam ab obsidione Calagurij oppidi depulsos, coegit diuersas regiones petere, Metellum vltiorem Hispaniam, Pompeium Galliam.

LIBRI XCIII.

Lucius Lucullus consul aduersus Mithridatem equestribus praelijs feliciter pugnavit: & expeditiones aliquot prosperas fecit, poscentesque pugnam milites à seditione inhibuit. Deiotarus Gallograciae tetrarches, praefectus Mithridatis bellum in Phrygia mouentes cecidit. Præterea res à Pompeio in Hispania contra Sertorium prosperè gestas continet.

LIBRI XCV.

Caius Curio proconsul Dardanos in Thracia domuit. Quatuor & septuaginta gladiatores Capuae ex ludo Lentuli profugerunt: & congregata seruorum & ergastulorum multitudine, Chryso & Spartaco ducibus bello excitato, Claudium Pulchrum legatum, & P. Vatinius prætorem praelio vicerunt. L. Lucullus proconsul ad Cyzicum urbem exercitum Mithridatis fame ferroque deleuit, pulsumque à Bithynia regem varijs belli ac naufragiorum casibus, actum coegit in Pontum profugere.

LIBRI XCVI.

Quius praetor Chrysum fugitiuorum ducem, cum viginti millibus hominum cecidit. C. Lentulus consul malè aduersus Spartacum pugnavit. Ab eodem L. Gellius, & Q. Arius praetor acie victi sunt, Sertorius à M. Antonio, & M. Perpenna, & alijs coniuratis in conuiuio interfectus est, octauo ducatus sui anno, magnus dux, & aduersus duos imperatores, Pompeium & Metellum sæpè par, vt frequentius victor, ad vltimum desertus & proditus. Imperium partium ad Marium tralatum est: quem Cn. Pompeius victum captumque interemit, ac recepit Hispanias decimo ferè anno, quam cœptum est bellum. C. Cassius proconsul, Cn. Manlius praetor malè aduersus Spartacum pugnaverunt, idque bellum M. Crasso praetori mandatum est.

LIBRI XCVII.

Marcus Crassus praetor primum cum parte fugitiuorum, quæ ex Gallis Germanisque constabat, feliciter pugnavit, cæsis inimicorum triginta quinque millibus, & duce eorum Granico. Cum Spartaco deinde bellauit, cæsis cum ipso millibus quadraginta. M. Antonius praetor bellum aduersus Cretenses parum prosperè gestum morte sua finiuit. M. Lucullus proconsul Thracas subegit. L. Lucullus in Ponto aduersus Mithridatem feliciter pugnavit, cæsis hostium amplius quam sexaginta millibus. M. Crassus, & Cn. Pompeius consules facti sunt, vt Crassus ex prætura, sic Pompeius antequam quaesturam gereret, ex equite Romano, tribunitiâ potestatem restituerunt. Iudicia quoque per M. Aurelium Cottam prætorem ad equites Romanos translata sunt. Mithridates desperatione rerum suarum coactus, ad Tigranem Armeniae regem confugit.

LIBRI XCVIII.

Lachares filius Mithridatis, Bosphori rex, à L. Lucullo in amicitiam receptus est. C. Lentulus, & L. Gellius censores asperam censuram egerunt: quatuor & sexaginta senatu motis, à quibus Lustrum conditum est. Censæ sunt ciuium capita CCCCL. millia. L. Metellus praetor in Cilicia aduersum piratas prosperè rem gessit. Templum Iouis in Capitolio, quod incendio consumptum erat, restructum à Q. Catulo dedicatum est. L. Lucullus in Armenia Mithridatem & Tigranem, & immensas vtriusque regis copias multis certaminibus fudit. Q. Metellus proconsul, bello sibi aduersum Cretenses mandato, Cydonia in urbem obsedit. C. Triarius legatus Luculli aduersus Mithridatem parum prosperè pugnavit. Lucullum, ne persequeretur Mithridatem, ac Tigranem, summamque victoriae imponeret, seditio militum tenuit, qui sequi volebant: quia legiones Valerianæ, impleta à se stipendia dicentes, Lucullum reliquerunt.

Q Metellus proconsul Gnoson, & Lyctum, & Cydoniam, & alias plurimas ciuitates expugnauit. L. Roscius tribunus plebis legem tulit, ut equitibus Romanis in theatro quatuordecim gradus proximi assignarentur. Cn. Pompeius lege ad populum lata persequi piratas iussus, qui commercium annonæ intercluserant, intra quadragessimum diem toto mari eos expulit, belloq; cum ijs in Cilicia confecto, acceptis in deditione piratis, agros & vrbes dedit. Præterea res gestas à Q. Metello aduersus Cretenfes continet: & epistolas Metelli, & Cn. Pompeij inuicem missas. queritur Metellus gloriam rerum à se gestarum à Pompeio sublatam præteriri, qui in Cretam miserit legatum suum ad accipiendas vrbiū deditiones. Pompeius Romæ rationem reddit, hoc se facere debuisse.

LIBRI C.

C Aius Manilius tribunus plebis indignatione maxima nobilitatis legem tulit, ut Pompeio bellum Mithridati cum mandaretur. Concio eius bona. Q. Metellus per domitis Cretenfis, libera in id tempus insula leges dedit. Cn. Pompeius ad gerendum bellum aduersus Mithridatem profectus, cum rege Parthorum Phraate amicitiam renouauit: equestri prælio Mithridatem vicit. Præterea bellum inter Phraatem regem Parthorum, & Tigranem Armeniorum regem, ac demum inter filium Tigranem, patremq; gestum, continet.

LIBRI CI.

C N. Pompeius Mithridatem nocturno prælio victum coëgit Bosphoron profugere. Tigranem in deditionem accepit, eiq; adeptis Syria, Phœnicia, & Cilicia, regnū Armenia restituit. Coniuratio eorum, qui in petitione consulatus ambitus damnati erant, facta de interficiendis consulibus oppressa est. Cn. Pompeius cum Mithridatem persequeretur, in vltimas ignotasq; gentes penetrauit: Iberos, Albanosq; qui transitum minimè dabant prælio vicit. Præterea fugam Mithridatis per Colchos, Heniochosq; & res ab eo in Bosphoro gestas continet.

LIBRI CII.

C N. Pompeius in prouincia formam Pontum redegit. Pharnaces filius Mithridatis bellum patri intulit, ab eo Mithridates obsessus in regia, cum veneno sumpto parum profecisset ad mortem, à milite Gallo, nomine Zico, à quo ut iuuaretur petierat, interfectus est. Cn. Pompeius Iudæos subegit. fanum eorum Hierosolyma inlatum ante id tempus cepit. L. Catilina bis repulsam in petitione consulatus passus, cum Lentulo prætoris & Cethegi & pluribus alijs coniurauit, de cæde consulum & senatus, incendijs vrbis, opprimenda Rep. exercitu quoque in Etruria comparato. Ea coniuratio industria M. Tullij Ciceronis eruta est, Catilina vrbe pulso: de reliquis coniuratis omnino sumptum supplicium est.

LIBRI CIII.

C Atilina à C. Antonio proconsule cum exercitu casus. P. Clodius accusatus, quod in mulieris habitu sacrarium, in quod virum intrare nefas est, intrasset: cumq; vxorem Metelli Pontificis stuprauisset, absolutus. Cn. Pontinius prætor Allobroges, qui rebellauerant, ad Solonem domuit. P. Clodius ad plebē transijt. C. Cæsar Lusitanos subegit. eoq; consulatus candidato, & captante Rempublicam inuadere, conspiratio inter tres principes ciuitatis facta est. Cn. Pompeium, M. Crassum, & C. Cæsarem. Leges agrariæ à Cæsare consule cum maxima contentione, inuito senatu, ab altero consule M. Bibulo late sunt. C. Antonius proconsul in Thracia parum prosperè rem gessit. M. Cicerone lege à P. Clodio tribuno plebis lata, quod indemnatos ciues necauisset, in exilium missus est. Cæsar in prouinciam Galliam profectus, Heluetios, gentem vagam, domuit: quæ sedem quærens, per prouinciam Cæsaris Narbonem iter facere volebat. Præterea situm Galliarum continet. Pompeius de liberis Mithridatis, Tigraue & Tigranis filio triumphauit: Magnusq; à tota concione consalutatus est.

LIBRI CIIII.

P Rima pars libri situm Germania, moresq; continet. C. Cæsar contra Germanos, qui Ariouisto duce in Galliam descenderant, cum exercitum duceret, rogatus ab Heduis & Sequanis, quorum ager possidebatur: trepidationem militum propter metum nouorum hostium ortam allocutione exercitus inhibuit, & victos prælio Germanos Gallia omni expulit. M. Cicerone, Pompeio inter alios orante, & T. Annio Milone tribuno plebis à gente ingenti gaudio senatus, ac vniuersæ Italiae ab exilio reductus est. Cn. Pompeio per quinquennium annonæ cura mandata est. Cæsar Ambianos, Sueßiones, Viromandos, Atrebatēs, Belgarum populos, quorum quidem maxima multitudo erat, prælio victos in deditionem accepit: ac deinde contra Neruios vnam harum ciuitatum cum maximo discrimine pugnauit, eamq; gentem deleuit, quæ bellum gessit, donec ex sexaginta millibus armatorum trecenti superessent: ex nonaginta quinque senatoribus tres tantummodo euaderent. Lege lata de redigenda in prouincia formam Cypri, & publicanda pecunia suis regno pulsus Romam venit. C. Cæsar gentem Oceano iunctam, Venetos nauali prælio vicit. Præterea à legatis eius eadem fortuna res gestas continet.

LIBRI CV.

C Vm C. Catonis tribuni plebis intercessionibus comitia tollerentur, senatus vestem mutauit. M. Cato in petitione præturæ, prælato Vatinius repulsam tulit. idem cum legem impediret, qua prouinciæ consulibus in quinquennium, Pompeio Hispania, Crasso Syria & Parthicum bellum, Cæsari Gallia & Germania dabantur, à C. Trebonio tribuno pleb. legis authore in vincula ductus est. C. Gabinius proconsul Ptolemæum in regnum reduxit Aegypti,

LIBRI CXIII.

Confirmatis in Africa Pompeianis partibus, earum imperium P. Scipioni delatum est. Matone, cui ex aquo deferebatur imperium, cedente. Et cum de diruenda urbe Vtica propter fauorem ciuitatis eius in Caesarem deliberaretur, idque ne fieret, M. Cato tenuisset: Iuba suadente, ut dirueretur, tutela eius, & custodia mandata est Catoni. Pompeij magni filius in Hispania contractis viribus, quarum ducatum nec Afranius, nec Petreius excipere volebant, bellum aduersus Caesarem renouauit, Pharnaces Mithridatis filius, rex Ponti, sine ulla belli mora victus est. Cum seditiones Roma à P. Dolobella tribuno pleb. legem ferente de nouis tabulis excitata essent, & ex ea causa plebs tumultuaretur, inductis à M. Antonio magistro equitum in urbem militibus, octingenti e plebe caesi sunt. Caesar veteranis cum seditione missionem postulantiibus dedit. & cum in Africam traiecisset, contra copias Iubæ regis cum discrimine maximo pugnavit.

LIBRI CXIIII.

Bellum in Syria Cæcilius Bassus eques Romanus Pompeianarum partium excitauit, & relicto à regione Sexto Caesare, quæ ad Bassum transierat: occisoque eo, Caesar Scipionem prætorem, Afranium, Iubamque vicit ad Tapsum, castris eorum expugnatis. Cato audita re cum se percussisset Vtica, & interueniente filio curaretur, inter ipsam curationem rescisso vulnere expirauit, anno ætatis quadragessimono. Petreius Iubam, sequi interemit. P. Scipio in naue circumuentus, honeste morti vocem quoque adiecit. quærentibus enim hostibus imperatorem, dixit, Imperator bene se habet. Faustus & Afranius occisi: Catonis filio venia data. Brutus legatus Caesaris in Gallia Bellouacos rebellantes vicit.

LIBRI CXV.

Cæsar quatuor triumphos duxit: ex Gallia, ex Ægypto, ex Ponto, & Africa. epulum, & omnis generis spectacula edidit. M. Marcello consulari, senatu rogante, concessit reditum. qui Marcellus beneficio eius frui minime potuit, à P. Magio Chilone cliente suo Athenis occisus. Et censum egit, quo censa sunt ciuium capita centum quinquaginta millia. Profectus in Hispaniam contra Sex. Pompeium, utrinque multis expeditionibus factis, & aliquot urbibus expugnatis, summam victoriam cum maximo discrimine ad Mundam urbem consecutus est. Pompeius Sex. effugit.

LIBRI CXVI.

Caius Caesar ex Hispania quintum triumphum egit. & cum multi, quam maximique honores ei à senatu decreti essent, inter quos, ut pater patriæ appellaretur, & sacrosanctus, ac dictator in perpetuum esset, inuidiæ causam aduersus eum præstitere, quod senatui deferenti hos honores, cum ante adem Veneris genitricis sederet, minime assurrexit: & quod M. Antonio consule collega suo inter Lupercos currente, diadema capiti suo impositum in sella reposuit: & quod Epidio Marullo, & Cæsetio Flauo tribunis plebis inuidiam ei tanquam regnum affectanti mouentibus, potestas abrogata est. Ex ijs causis conspiratione in eum facta: cuius capita fuerunt, M. Brutus, & C. Trebonius, & C. Cassius, & ex Caesaris partibus D. Brutus, in curia Pompeij occisus est viginti tribus vulneribus, occupatumque ab interfectoribus eius Capitolium. Oblivione deinde cædis eius à senatu decreta, obsidibus Antonij & Lepidi liberis acceptis, coniurati à Capitolio descenderunt. Testamento Caesaris hæres ex parte dimidia institutus C. Octavius ex sorore nepos, & in nomen adoptatus est. Caesaris corpus cum in campum Martium ferretur, à plebe ante rostra crematum est. Dictatura honos in perpetuum sublatus est. Chamaces humillimæ sortis homo, qui se C. Marij filium ferebat, cum apud credulam plebem seditiones moueret, interfectus est.

LIBRI CXVII.

Caius Octavius Romam ex Epiro venit. eò enim illum Caesar præmiserat, bellum in Macedonia gesturus, omnibusque prosperis exceptus, etiam nomen Caesaris sumpsit: in confusione rerum, ac tumultu Lepidum pontificem maximum interemit. Sed M. Antonius C. O. S. cum impotenter dominaretur, legemque de prouinciarum permutatione tulisset per vim, & Caesarem quoque petentem, ut sibi aduersum auunculi percussores adesset, magnis iniurijs affecit. Caesar, ut sibi & Reipublicæ vires contra eum paraturus, deductos in colonias veteranos excitauit. Legiones quoque quarta & Martia signa ab Antonio ad Caesarem tulerunt: deinde plures sæuitia M. Antonij passim in castris suis trucidati, quia & suspecti erant, & ad Caesarem descuerunt. D. Brutus, ut petenti Cisalpinam Galliam Antonio obsisteret, Mutinam cum exercitu occupauit. Præterea discursus utriusque partis virorum ad accipiendas prouincias, apparatusque belli continet.

LIBRI CXVIII.

Marcus Brutus in Græcia sub prætextu Reipublicæ, & suscepti contra M. Antonium belli, exercitum, cui Vatinius præerat, cum prouincia in potestatem suam redegit. C. Caesar, qui primus Reipublicæ arma sumpserat pro populo Romano, imperium à senatu datum est cum consularibus ornamentis, adiectumque, ut senator esset. M. Antonius D. Brutum Mutinæ obsedit: missique ad eum legati à senatu de pace, parum ad eam componendam valuerunt. Populus Romanus saga sumpsit. Brutus in Epiro C. Antonium prætorem cum exercitu potestati suæ subegit.

LIBRI CXIX.

Caius Trebonius in Asia fraude P. Dolobellæ occisus est. ob id facinus Dolobella à senatu hostis iudicatus est. Cum Pansa C. O. S. malè aduersus Antonium pugnasset. C. Hirtilius C. O. S. cum exercitu superueniens, fuis M. Antonij copijs, fortunam utriusque partis æquauit. Victus deinde ab Hircio & Caesare Antonius in Galliam confugit, & iudicatus est. C. Hirtilius, qui post victoriam ipsius in inimicorum castris ceciderat, & L. Pansa e vulnere, quod in aduerso prælio exceperat, defunctus, in Campo Martio sepulti sunt. Aduersus C. Caesarem, qui solus e tribus ducibus superlitumque eius mentionem non satis gratam habuit: ob quæ C. Caesar reconciliata per M. Lepidum cum M. Antonio gratia, Romam cum exercitu venit, & percussis aduentu eius ijs qui in eum iniqui erant, cum annos XVIII. haberet, cos. creatus est.

LIBRI CXX.

Cæsar C O S. legem tulit de quaestione habenda in eos, quorum opera pater occisus esset. postulatiq; ea lege M. Brutus, C. Cassius, D. Brutus absentes damnati sunt. Cum M. Antonio vires Asinius quoq; Pollio, & Munacius Plan-
cus cum exercitibus suis adiuncti ampliassent, & D. Brutus, cui senatus ut persequeretur Antonium, mandauit, relictus
à legionibus suis profugisset, iussu Antonij, in cuius potestatem venerat, à Capeno Sequano interemptus est. C. Caesar pa-
cem cum Antonio & Lepido fecit, ita, ut tres viri Reipublica constituenda quidem per quinquennium præessent. ipse
Lepidus & Antonius statuerunt, ut suos quisq; inimicos proscriberent. in qua proscriptione plurimi equites, CXXX. so-
natorum nomina fuerant, & inter eos L. Pauli fratris M. Lepidi, & L. Caesaris Antonij auunculi. M. Ciceronis, cuius oc-
cisi à Popilio legionario milite, cum haberet annos LXIII, caput quoque cum manu dextra in rostris positum est. Præ-
terea res à M. Bruto in Græcia gestas continet.

LIBRI CXXI.

Cassius, cui mandatum à senatu erat, ut Dolobellam inimicum iudicatum bello persequeretur: autoritate Reipu-
blica adiutus, Syriam cum tribus exercitibus, qui in eadem prouincia erant, in potestatem suam redexit: Dolobel-
lam in vrbe Laodicea obsessum mori coegit. M. quoque Bruti iussu C. Antonius captus, occisus est.

LIBRI CXXII.

Marcus Brutus aduersus Thracas parum prosperè rem gessit, omnibusq; transmarinis prouincijs, exercitibusque
in potestatem eius & C. Cassij redactis, coierunt Smyrna vterq; ad ordinanda futuri belli consilia. M. Messala
Publicolam fratrem iunctum communi consilio condemnauerunt.

LIBRI CXXIII.

Sex. Pompeius, Magni filius, lectis ex Epiro proscriptis ac fugitiuis, cum exercitu diu sine vlla loci cuiusquam pos-
sessione prædatus in mari, Messanam oppidum in Sicilia primum, deinde totam prouinciam occupauit: occisoq; à
Pompeio A. Bithynico prætore, Saluidienum legatum Caesaris nauali prælio vicit. Caesar & Antonius cum exercitibus
in Græciam traiecerunt, bellum contra Brutum & Cassium gesturi. Q. Cornificius in Africa T. Sestium, Cassianarum
partium ducem, prælio vicit.

LIBRI CXXIIII.

Caius Caesar, & Antonius, apud Philippos vario euentu contra Brutum & Cassium pugnaverunt: ita, ut vtriusque
dextera cornua vicerint, & castra quoque vtrinq; ab ijs qui vicerant expugnarentur. Sed inaequalem fortunâ par-
tium mors quidem Cassij fecit. qui cum in eo cornu fuisset quod pulsum erat, totum exercitum fusum ratus, mortem sibi
consciuit. Altero deinde prælio victus M. Brutus, & ipse vitam finiuit, exorato Stratone fugæ comite, ut sibi gladium
adiiceret. annorum erat circiter ætatis XL. Inter quos Q. Hortensius occisus est.

LIBRI CXXV.

Caius Caesar, relicto Antonio (transmarinæ prouinciæ ex parte imperium ei cessit) reuersus in Italiam, veteranis
agros diuisit, seditiones exercitus sui, quas corrupti à Fulvia M. Antonij vxore milites contra imperatorem suum
concitauerant, cum grandi periculo inhibuit. L. Antonius C O S. M. Antonij frater, eadem Fulvia consulente, bellum
Caesari intulit: receptis in partes suas populis, quorum agri veteranis assignati erant: & M. Lepido, qui custodia vrbis
cum exercitu præerat, scisso, hostiliter in urbem irrupit.

LIBRI CXXVI.

Caius Caesar, cum esset annorum XXIII, obsessum in oppido Perusia L. Antonium, conatumq; aliquoties erumpe-
re, & repulsum fame coegit in deditionem venire: ipsiq; & omnibus quidem militibus eius ignouit: Perusiam di-
ruit: redactis in potestatem suam omnibus diuersæ partis exercitibus, bellum citra vllum sanguinem confecit.

LIBRI CXXVII.

Parthi Labieno, qui Pompeianarum partium fuerat, duce, in Syriam irruerunt: victoq; Didio Saxa, M. Antonij
legato, vniuersam eam prouinciam occupauerunt. M. Antonius cum ad bellum contra Caesarem gerendum incita-
retur, vxore Fulvia dimissa, ne concordie ducum obstaret: pace facta cum Cesare, sororem eius Octauiam in matrimo-
nium duxit. Q. Saluidienum consilia nefaria contra Caesarem molitum, indicio suo detexit: isq; damnatus, mortem sibi
consciuit. P. Ventidius Antonij legatus Parthos prælio victos Syria expulit: Labieno eorum duce occiso. Cum vicinus
consciuit. P. Ventidius Antonij legatus Parthos prælio victos Syria expulit: Labieno eorum duce occiso. Cum vicinus
Italiae hostis Sex. Pompeius Siciliam teneret, & annona commeatum impediret: cum eo postulatam pacem Caesar & An-
tonius quidem fecerunt, ita ut Siciliam prouinciam haberet. Præterea motus Africa, & bella gesta continet.

LIBRI CXXVIII.

Cum Sex. Pompeius rursus latrocinij mare infestum redderet: nec pacem, quam acceperat, præstaret: Caesar ne-
cessario bello contra eum suscepto, duobus naualibus prælijs dubio euentu pugnavit. L. Ventidius legatus M. An-
tonij Parthos in Syria vicit, regemq; eorum interemit. Iudæorum quoque legati ab Antonio interempti sunt. Præterea
belli Siculi apparatus continet.

LIBRI CXXIX.

Adversus Sex. Pompeium vario euentu naualibus certaminibus pugnatum est: ita ut duarum classium, Caesaris
altera, cui Agrippa præerat, vinceret: altera, quam Caesar duxerat, deleta expositi in terram, in quâ maximo pericu-
lo essent, victus deinde Pompeius in Siciliam profugit. M. Lepidus, ex Africa velut ad societatem belli contra Sex. Pom-
peium à Cesare gerendi traiecerat: ei bellum cum Caesar quoque inferret, relictus ab exercitu, abrogato triumuiratus ho-
nore, vitam impetrauit. M. Agrippa nauali corona à Cesare donatus est, qui honos nemini ante eum habitus est.

M Arcus Antonius, dum cum Cleopatra luxuriaretur, Mediam provinciam ingressus, bellum cum legionibus ^{XVIII. & XVI. millibus equitum}, Parthis intulit, & cum duabus legionibus amissis, nulla re prospere cedente retrò rediret, insecutis subinde Parthis, & ingenti trepidatione, et magno totius exercitus periculo, in Armeniam reuersus est, ^{XXI. die trecenta millia fuga emensus}, circa octo millia hominum tempestatibus amisit. tempestates quoque infestas super infelicitè susceptum Parthicum bellum culpa sua passus est: quia hyemare in Armenia nolebat, dum ad Cleopatram festinat.

LIBRI CXXXI.

S Ex Pompeius, cum in fidem M. Antonij veniret, bellum aduersus eum in Asia moliens, à legatis eius oppressus est. Caesar seditionem veteranorum cum magna pernicie motam inhibuit: Iapidas, Dalmatas, & Pannonios subegit. Antonius Ariauasdem Armenia regem fide data perductum in vincula conijci iussit, regnumq; Armenia filio suo ex Cleopatra nato dedit: quam uxoris loco iam pridem captus amore eius habere cœperat.

LIBRI CXXXII.

C Aius Caesar in Illyrico Dalmatas domuit. Cum M. Antonius ob amorem Cleopatra, ex qua duos filios habebat, Philadelphum, & Alexandrum, neq; in urbem venire vellet, neque finito eius tempore triumuiratus imperium deponere, bellumq; moliretur, quod urbi Italiaq; inferret, ingentibus tam naualibus, quàm terrestribus copijs ob hoc contractis, remissoq; Octauiæ sorori Caesaris repudio, Caesar in Epirum cum exercitu traiecit. Pugna deinde nauales, & prælia equestria secunda Caesaris referuntur.

LIBRI CXXXIII.

M Antonius ad Actium classe victus Alexandriam profugit, obsessusq; à Casare in vltima rerum desperatione, præcipue occisæ Cleopatra falso rumore impulsus, seipse interemit, Caesaris Alexandria in potestatem redacta. Cleopatra, ne in arbitrium victoris veniret, voluntaria morte occubuit. In urbem reuersus, tres triumphos egit, vnum ex Illyrico, alterum ex Actiaca victoria, tertium ex Cleopatra: imposito fine ciuilibus bellis altero & trigesimo anno M. Lepidus, qui Lepidi triumuiui fuerat filius, coniuratione contra Casarem facta, bellum moliens, oppressus & occisus est.

LIBRI CXXXIIII.

C Caesar rebus compositis, & omnibus provincijs in certam formam redactis, Augustus quoque cognominatus est: & mensis Sextilis in honorem eius appellatus est. Cum ille conuentum Narbonæ egit, census à tribus Gallijs, quas Caesar pater vicerat, actus. Bellum contra Bastarnas, & Mæsos, & alias gentes, à M. Crasso refertur.

LIBRI CXXXV.

B ellum à M. Crasso aduersus Thracas, & à Casare aduersus Hispanos gestum refertur. & Salassi, gentes alpinae, perdomiti.

LIBRI CXXXVI.

R Hetia à Tyberio Nerone, & Druso Caesaris priuigno, domita: Agrippa Caesaris gener mortuus, & à Druso census actus est.

LIBRI CXXXVII.

C iuitates Germanica cis Rhenum, & trans Rhenum posita oppugnantur à Druso: & tumultus, qui ob censum exortus in Gallia erat, compositus. Ara Casari ad confluentem Araris & Rhodani, dedicata, sacerdoteq; creato C. Iulio Vercondaridubio Heduo.

LIBRI CXXXVIII.

T Hraces domiti à Scipione: item Cherusci, Temchateri, Cauci, aliaq; Germanorum trans Rhenum gentes subactæ à Druso referuntur. Octauiæ soror Augusti defuncta, antè amisso filio Marcello. cuius monumenta sunt, theatrum & porticus, eius nomini dicata.

LIBRI CXXXIX.

B ellum contra transrhenanas gentes à Druso gestum refertur. in quo inter primores pugnaverunt Senectius & Cnecius, tribuni ciuitatis Neruiorum. Dalmatas & Pannonios Nero frater Drusi subegit. Pax cum Parthis facta est: signis à rege eorum, quæ sub Crasso & postea sub Antonio capta erant, redditis.

LIBRI CXL.

B ellum aduersus Germanorum trans Rhenum ciuitates gestum à Druso refertur. ipse ex fractura equo super crus eius collapsus, ^{XXX. die} quàm id acciderat, mortuus est. corpus à Nerone fratre, qui nuncio valetudinis euocatus raptim occurrerat, Romam reuectum, & in C. Iulij tumulto conditum. Laudatus à Casare Augusto victorico, & supremis illius funeribus plures honores additi.

HISTORIARVM, ALIARVMQVE RERVM MEMORABILIVM, QVÆ IN TITI LIVII PATAVINI MONV- MENTIS CONTINENTVR, ACCVRATISSIMVS INDEX.

A.

Baci ex Asia Romam adue-
sti. 815. a
Abbasum oppidum. 787. d
Aborigines populi. 3. a
Abrupolis a Perseo regno ex-
pulsus. 888. h. 901. a
Abydeni Saguntinorum exemplo se suosq. oc-
cidunt. 624. g
Abydenorum interitus. 624. k
Acarnania. 484. h
Acarnanum execratio. 922. h Factiones.
922. h
Acarnanes aduersus Aetolos Philippum ac-
cersunt. 485. c Romanis se dedunt. 662. h
deficiunt a Romanis. 733. e
Accille urbs. 433. b
Accius Nauis inclutus augur. 26. f. noua-
cula corem dissecuit. 26. g
Accij Tullij ad consules oratio. 61. c
Acedux Hispanus nobilis. 363. d. eius pru-
dentia. 364. Bostari suadet ut obsides
Hispanos sui remittat. 364. f
Acerre. 393. e. 394. f
Achaorum concilium. 523. a Consultatio
aduersus Nabin Lacedaemoniorum re-
gem. 627. e
Achai sollicitantur ut a Philippo ad Roma-
nos deficiant. 650. g
Achai redduntur suae ciuitates. 668. k. 669. e
a Philippo deficiunt. 653. b
Achai Lacedaemonijs bellum indicunt. 796. h
Legatos Romam mittunt. 796. k. Lega-
tos Persei non admittunt. 881. a
Achaorum praetoris oratio ad Appium. 829. b
Acilius COS. aduersus Antiochum castra
locat. 736. g
Acij COS. oratio ad milites. 736. i
Acuius COS. Heracleam oppugnat. 739. c
Naupactum obsidet. 742. i Lamiam op-
pugnat. 751. e Amphissam oppugnat.
725. f. triumphus eius de Antiocho &
Aetolis. 771. e
Acradina. 425. a. b. 427. b. 431. d. 432. f. g
Acronis oratio. 880. g
Adherbalis & Lelij pugna. 554. g
Adherbal fugam vertit. 554. i
Adria colonia deducta. 318. k
Aedes Martis dedicatur. 184. f
Aediles duo ex patribus facti. 206. k
Aegates insula. 320. k. 325. e. 339. d
Aegeria Dea. 14. i
Aegimurium Insula. 583. b
Aegium ubi fuit Achaorum concilium. 539. e
795. e
Aegyptus. 637. c
P. Aelius Patus Mag. equitum. 264. h
P. Aelius Patus augur. 294. g
Aemilia lex. 281. b
Aemilius COS. Ferentanos debellauit. 269. b
Aemilius Magister equitum trucidatur. 273. d
M. Aemilius praetor. 357. a
L. Aemilius COS. in saxo cruore oppleto se-
dit. 377. a
Aemilij corpus trucidatum a Samnitibus in
castra Romanorum refertur. 273. d
M. Aemilius legatus ad Philippum. 624. i
Aemilius classe accepta concilium aduocat.
756. i. Iassum oppugnat. 757. e
M. Aemilius Romanos a leuo cornu fugien-
tes retinet. 770. g. eadem Iunoni reginae
uouit. 813. b. agros Ligurum vicisq. de-
ussit depopulatusq. est. 813. a. omnes Li-
gures quos non adierat Flaminius sub-
egit. 813. b. eius oratio ad milites. 853. a.
exercitum aduersus Ligures instruit.
853. c
M. Aemilius princeps senatus tertium le-
tus. 921. c
L. Aemilij COS. oratio ad populum ante-
quam Macedoniam adiret. 935. d

Aemus mons. 850. h
Aeneas domo profugus in Italiam venit.
2. i. filius Anchisae & Veneris. 2. k
Aeneas Syluius. 3. d
Aennenses defectionis cupidi. 434. f. ca-
uea inclusi caduntur. 434. k
Aenesidemus Dymeus. 654. b. eius con-
stantia. 654. i
Aequi pacem petunt, quam mox irritam fa-
ciunt. 77. c. populantur fines Romanos.
78. f. graues praeda intercipiuntur.
78. h.
Aequi Volsciq. agrum Hernicum depopu-
lantur. 80. g. sub iugum mittuntur. 89. i.
92. i. Lanuuium agrum & Thusculanum
populantur. 90. f. 96. i
Aequos circumuallat dictator. 91. a
Aequorum magna clades. 93. d
Aequi & Volsci contra Romanos arma ca-
piunt. 112. k
aduersus Aequos & Volscos dictator crea-
tur. 131. a
Aequi a Rom. induciis octo annorum impe-
trant. 133. a. ab Romanis fusi. 139. b.
uisti & eorum castra direpta. 141. d. vo-
las recipiunt. 142. k. bellum parant.
144. h. occupant arcem Caruentanam.
144. i. funduntur. 166. i
Aequos vincit Camillus & eorum urbem
capit. 182. f
Aequi bellum indicunt. 288. i
Aequi vastatione agrorum metuunt. ibid. k
Aequorum unum & quadraginta oppida
a Romanis capta. 289. a
Aequi redintegrant bellum. 290. g. eorum
nomen prope ad internecionem deletum.
ibid.
erarium populi Romani. 369. c
Aesculapius ab Epidauro Romam deportatus.
318. h
Aesculapio unum diem supplicatio habita.
ibid. h
Aesculapij aedes in Insula Tyberis locata.
318. k
Aesculapius valetudinis causa ex Graecia ac-
cessit. 572. k
Aestus pestilens. 156. k
Aethalia insula. 750. f
Aetolorum societatis conditiones cum popu-
lo Rom. 484. h
Aetolorum concilium. 629. c
Aetoli fines Thessaliae populantur. 647. c
Aetoli concitant reges, Antiochum & Phi-
lippum, tyrannumq. Nabin aduersus Ro-
manos. 708. i
Aetolorum Legatus ad Nabin. 708. k. ad Phi-
lippum. 709. a. ad Antiochum. 709. c
Aetoli palam a Romanis deficiunt. 718. h
Aetolorum Praetoris superbum responsum.
719. c
Aetolorum apocleti. 719. d
Aetoli Demetriadem occupant. 720. f
Aetoli Lacedaemonem diripientes interficiuntur.
721. a
Aetolorum principum contentio. 724. h
Aetolorum Legatus in Achaorum concilio.
726. f
Aetolorum constantia in tuenda Heraclea.
739. e
Aetoli dedunt se Acilio COS. 740. i. Le-
gatos ad Antiochum mittunt. 741. a. pa-
cem a COS. petunt. 741. c. Naupactum
aduersus Romanos muniunt. 742. h. Sex
mensium inducias a COS. impetrant. 752. k
Aetolorum principes in Latomias coniecti.
751. b
Aetolorum Legati sermonis insolentia Pa-
trum animos offenderunt. 773. a
Aetoli coniungunt se Athamanibus. 781. a.
recipiunt Amphilochiam et Aperantiam.
781. c Acarnaniam populantur. 782. g. Le-
gatos ad COS. de pace mittunt. 783. e

Aetolorum mutua caedes. 881. b
Aetoli reconciliantur. 885. e. Paulo COS.
occurrunt sordidati. 963. e
Africanus resposio ad Anthiochi Legatos. 771. c
African. Literni moritur ac sepelitur. 808. i
Agatirna colluuii hominum perfugium
494. k
Agopolis principis oratio qua Romanis de
victoria ob deuictum Persea gratulatur.
950. h
Agesimbrotus Rhodiae classis praefectus.
639. a. 658. f
Agesipolis exulum princeps. 688. g
Agraria lex primum promulgata. 63. e. rur-
sus. 156. g. 280. g
de Agraria lege contentio 86. i. 141. e
Agrigentum. 433. a. 435. b. proditur La-
uino. 494. h
Agrippa Tyberini filius. 3. e
Agrippa Menenio sumptus defuit ad fun-
nus. 59. e
Aharna oppidum. 304. f
Aio locutio templum fieri iussum. 177. d
Alba longa conditur. 3. d. diruitur. 21. c
Albani in agrum Rom. excurrunt. 16. f. de
bello redintegrando cogitant. 19. d
Albani exercitus proditio. 19. e
Albani ciues Romam traducuntur. 21. c
Albanorum principes in patres leguntur. 21. e
Albanus mons. 475. a. 350. k
Albensis ager. 476. g
L. Albinus pietas. 172. h
C. Albinus Calenus, C. Atrius umber sedi-
tionis authores. 559. h
Albula fluius, nunc Tyberis. 3. d
Alcon Saguntinus cum Annibale de pace
agit. 326. k
Alexameno datur ab Aetoli prouincia in-
terficiendi Nabidem. 720. g
Alexander Epiri rex classe in Italiam appu-
lit. 236. h. pacem cum Romanis fecit.
246. g. occiditur. 250. h
Alexandri Magni aetas. 236. i
Alexandro Magno, si Italiam petisset, an
Rom. virtus resistere potuisset. 270. g
Alexandri Indoles. 270. i dedecora 271. a
Alexandri cum Romanis ducibus compara-
tio. 271. a
Alexander mortuus. 738. i
Alexandria in Aegypto conditur. 249. e.
427. e
Alexandrini Legati de Antiocho querun-
tur. 934. h
Alexandri Aetolorum principis oratio. 686. i
Allia ciuitas fuga prodita. 377. d. ad ean-
dem exercitus Romanus fugerunt. 444. h
Alifanus ager. 361. b
Allifus Samnitium urbs Martius Rutilus
COS. vi cepit. 283. b
Allifates. 285. c. Allobroges populi. 334. k
Alorcius Annibalis miles. 327. a
Alpium montium altitudines. 334. i
Alpium difficilis transitus. 335. b
Alpinus amnis omnium Galliae fluminum
transitu difficilissimus. 335. a.
Alpinarum gentium origo. 168. k
Allucij principis Celtiberorum sponsa ca-
pta ad Scipionem deducitur. 500. k
Altercatio inter pullarios. 314. f
Altum Castrum. 436. g
Ambarri. 169. b
Ambitio maxima in consularibus comitijs.
707. d
Legati Ambracenses de M. Fulvio in Se-
natu queruntur. 802. f
Ambracius sinus. 647. e. 648. g
Amicitia quibus rebus ledatur. 591. c
Amicitias immortales, inimicitias morta-
les esse debere. 863. d
Amilcaris mors. 321. e
Amilcar Bomilcaris filius. 412. g
Amilcar Gisgonis filius. 344. k
Amilcar

- Amilcar Locrensum multitudinē in agris vagantem intercipit.* 413.b
Amilcar occiditur. 626.f
Amilcar in bello Gallico capitur. 657.c
Aminander Athamanum rex. 522.i
 742.f
Amulij scelus. 3.e
Amulius princeps ad Annibalem profugit. 350.f
Amitemum vi capitur. 313.a
Amiteminus ager. 350.g
Amphipoli Paulus consul ludicrum edidit. 966.g
Anagnini civitas datur. 287.d
Ancilia cælo demissa. 180.h
Ancona. 869.a
Ancus Martius rex creatur. 22.k
Anci regis ingenium. 23.a
Ancus instituit bellicas ceremonias. ibid.
Ancus quot annos regnaverit. 23.e
Andama parvum oppidum inter Megalopolin & Messenem positum. 742.k
Androgyni. 509.e
Androgyni in mare deportantur. 622.g
Andronicus Macedo. 750.g
Andronodorus Hieronis gener. 425.c
Andronodorus interficitur. 426.k
Andros Insula capitur à Rom. 638.g
Anicius prætor Scodram obsidet. 940.i
Anienis pons. 212.f
Animos hominum fortuna occæcat. 170.h
Animus humanus in atialis. 124.g
Annales de coniuratione inter patres & plebeios variant. 234.i
Annalium varietas. 299.b
Anseres clangore & alarum strepitu M. Manlium excitant. 175.e
Annibal Pænorum dux victa classe cui præfuerat à militibus suis in crucem sublatus. 320.f
Annibal novem annos natus, hostem sepulculo Romano fore iureiurando astringit. 321.d
Annibal filius Amilcaris. 322.k
Annibal in Italiam aduentus. 322.k
Annibal ingenium. 323.a
Annibal Olcadum fines ingreditur. 323.c
Annibal in vacuos bellum promouet. 323.d
Annibal in tragula iectus. 324.i
Annibal quot homines in armis habuerit. 324.k
Annibal Legatos Rom. non admittit. 325.c
Annibal ad Hispanos milites oratio. 330.h
Annibal valido præsidio Africam firmat. 330.i
Annibal Gades profectus Herculi vota exolvit. ibid.
Annibal in quiete spectrum apparet. 331.a
Annibal exercitus. 331.c
Annibal Rhodanum cum exercitu trajicit. 333.a
Annibal suos ad inuadendam Italiam hortatur. 334.f
Annibal Gallos fudit. 336.f
Annibal in iugum Alpium peruenit. 336.i
Annibal qua arte rupes inuius transgressus. 337.e
Annibal & Scipio clarissimi duces. 338.f
Annibal suis præmia pronunciat. 341.e
Annibal consules opponuntur. 345.a
Annibal locum insidijs circumspicit. 346.f
Annibal saucius pugna excessit. 348.f
Annibal Romanos adoritur. 348.k
Annibal Gallis inuisus esse cepit. 351.e
Annibal ex hibernis mouet. 352.i
Annibal altero oculo captus. 353.a
Annibal agros Italiae deuastat. 356.k
Annibal non vim dictatoris, sed prudentiam timet. 358.g
Annibal qua arte Romanos eluserit. 360.k
Annibal dolus ad augendam dictatori inuidiam. 364.i
Annibal magistrum equitum prolicit ad certamen. 367.b
Annibal de Fabij virtute testimonium. 368.h
Annibal eius exercitus omnium rerum penuria laborat. 373.d
Annibal eius insidia deteguntur. 374.i
Annibal aciem instruit contra Varronem. 375.e
Annibal vincere sciebat, sed victoria vti nesciebat. 378.g
Annibal ab oppugnatione urbis Neapolis absterritus Capuam flectit iter. 385.c
Annibal Decium Magium postulat. 399.c
Annibal oratio in Campano Senatu. 389.e
- Annibal in Nolanum agrum traducit exercitum.* 391.e
Annibal acerras obsidet. 394.f
Annibal Casilinum oppugnat. 394.h
Annibal ad omnia humana mala magnam ad bona assuetum. 394.k
Annibal relictis castris fugam simulat. 394.f
Annibal in castra redit. 374.i
Annibal ad Cannas castra ponit. 374.k
Annibal Casilinum redijt oppugnaturus. 395.b
Annibal Campani opem laturus, ad Hannam venit. 405.c
Annibal Cumas oppugnat. 405.d
Annibal ab obsidione Cumarum discedit. 405.e
Annibal responsio ad Samnites. 408.i
Annibal Nolam oppugnaturus cum exercitu accessit. 408.k
Annibal Nolam oppugnat. 409.c
Annibal equites 1272. ad Marcellum confugiunt. 410.k
Annibal oppugnat Puteolos. 420.i
Annibal Tarentum. 424.h
Annibal crudelitas. 438.h
Annibal Tarentinam arcem oppugnat. 448.h
Annibal industria. 448.i
Annibal Tarentum cum exercitu proficiscitur. 446.g
Annibal ex insidijs Tarentum ingreditur. 446.k
Annibal Tarentos benigne alloquitur. 447.e
Annibal in Campaniam contendit. 472.f
Annibal Romanorum castra magnis viribus adoritur. 472.f
Annibal ab oppugnandis Romanorum castris se auertit. 473.c
Annibal consilium de oppugnanda urbe Roma. 473.e
Annibal 8000. passuum à Roma castra locat. 475.c
Annibal cum duobus equitum milibus Romam obequitans contemplatur. 475.d
Annibal Anienem fluvium transgreditur. 475.e
Annibal iudicium de Marcello. 511.e
Annibal ad soluendam Locrorum obsidionem proficiscitur. 521.e
Annibal relictis castris Apuliam petit. 529.e
Annibal ad suos Locros contendit. 570.k
Annibal Scorpione iectus. 571.b
Annibal nocte Locros discedit. 571.c
Annibal in Africam trajicit. 602.g
Annibal in Africam appulit. 604.h
Annibal à Scipione petit, ut cum illo li-reat colloqui. 606.g
Annibal oratio ad Scipionem. 606.k
Annibal in acie cum Scipione LXXX. elephantos habuit. 609.b
Annibal Adrumetum fugit. 610.h
Annibal Carthaginem accitus, se non prælio solum, sed bello victum in Curia fatetur. 610.k
Annibal indicium ordinem Carthaginis accusat. 674.i
Annibal consilium de vestigalibus. 674.k
Annibal ex Africa discedit. 675.b
Annibal Tyrum peruenit. 675.e
Annibal ab Antiocho comiter excipitur. 675.e
Annibal suadet Antiocho, ut bellum in Italia contra Romanos gerat. 702.g
Annibal Aristonem quendam Tyrium mittit Carthaginem. 702.h
Annibal suspectus Antiocho reconciliatur. 712.f
Annibal oratio ad Antiochum & socios. 730.k
Annibal ut semper iter præparatum fuge haberet septem exitus e domo fecit. 837.a
Annibal hausto veneno moritur. 837.b
Annibal Latinorum prætoris ad suos oratio. 236.i
Annibal eiusdem in senatu oratio. 237.e
- Annona caritas.* 59.e
Annona vilis. 59.d
Annuli aurei nobilium cur depositi. 289.d
Annus describitur. 14.i
Annus multiplici clade ac periculo insignis. 123.e
Antemates vincuntur. 9.b
Antiatres. 272.k
Antiatres urbem agrosque suos Romanis dedunt. 199.e
Antium olim opulentissima urbs. 75.d
Antium dicitur. 76.i
Antigonus rex mitissimus & iustissimus. 652.g
Antigonus Macedonum rex. 688.i
Antigono regnum Macedonia à Philippo traditur. 866.g
Anticyra à consule capitur. 867.a
Antyciram Quintius à Corintho traiecit. 649.e
Antiochus Syriae rex. 622.k
Antiochus aduersus Romanos bellum molitur. 663.d
Antiochus Smyrnæ &
- Lampsacum oppugnari iubet.* 671.i
Antiochus legati. 702.f
Antiochus de bello Romano consilium capit. 711.c
Antiochus eius filius moritur. 710.h
Antiochi deliberatio de Annibale classi præficiendo. 723.c
Antiochus ipsius classis in Græciam trajicit. 723.e
Antiochi copia. 724.f
Antiochi oratio. 724.g
Antiochus Imperator appellatur. 724.i
Antiochus Chalcidem aggredi primum statuit. 724.k
Antiochi Legatus in Achæorum concilio. 725.d
Antiochus belli apparatus. 729.a
Antiochus in Bæotiam proficiscitur. 730.h
Antiochus Macedonia circa Cynoscephalas interfectorum colligi iubet. 732.f
Antiochus Pheræ oppugnat. 732.h
Antiochus metu Romani exercitus à Larissa decedit. 733.c
Antiochus Chalcidem virginem uxorem ducit. 733.d
Antiochus Larissam aggreditur. 732.k
Antiochus ad Thermopylas castra ponit. 736.f
Antiochi regni statua in templo Minervæ Itonæ posita. 738.h
Antiochus exercitus funditur. 737.e
Antiochus Chalcidem se recepit. 738.g
Antiochus Ephesum persequitur. 738.k
Antiochus de consilio Annibalis aduersus Romanos se parat. 747.a
Antiochus de pace cum Aemylis & socijs agit. 758.h
Antiochus ad Bithyniæ regem legatos mittit. 761.d
Antiochus Lyfimachia præsidio deducto Sardem se recipit. 764.i
Antiochi legati oratio. 766.h
Antiochus eius legatus ad Scipiones. 766.f
Antiochus filium Scipionis ad patrem remittit. 767.c
Antiochus in fugam à Romanis vertitur. 770.h
Antiochus ipsius castra diripiuntur. 770.i
Antiochi legatorum oratio ad Scipiones. 771.b
Antiochus cum Antiocho pacis conditiones. 771.d
Antiochus Lyfimachiam dirutam restituit. 671.i
Antiochus cum Antiocho & Romanis pacis leges. 799.c
Antiochi naues incense atque concisse. 800.f
Antiochus legatos Romam mittit. 885.e
Antiochus Syriæ rex. 895.b
Antiochi res gestæ in Aegypto. 954.f
Antiochus Rom. legati Antiochum aduocant. 954.i
Antipatriæ urbis situs. 628.k
Antiquis rebus quantum fidei habendum. 161.b
Anxur captum. 147.e
Anxuri neglectum præsidium opprimitur. 153.e
Anxur recipitur à Romanis. 156.i
Aous amnis. 643.d
Appennini frigora. 348.h
Aperantij Persea accipiunt. 924.k
Ap. Claudius Sabinus Romam transfugit. 49.d
Appij consulis iniquitas. 55.b
Appij contentio inter consulem Appium & Lætorium tribunum. 73.b
Appij consulis seueritas. 73.e
Appianus exercitus odio duci vinci voluit. 74.f
Appius consul animaduertit in exercitum. 74.i
Appio dies dicitur. 74.k
Appij rei constantia. 75.a
Appius morbo moritur. 75.b
Ap. Claudij decemviri nefandum facinus. 99.d
Appius sceleratum iudicium. 101.c
Appius contra Virginiū defensio. 106.k
Appius in carcerem conijcitur. 107.e
Appius mori sibi consciiuit. 108.g
App. Claudius tribunus acriter resistit. 150.h
Appius eiusdem in Tribunos oratio. 204.h
Appius dictator creatur. 210.i
App. Claudius censor viam, quæ Appia dicitur, munivit. 277.d
Appius inter Appium censorem & tribunos plebis certamen. 279.e
Appius indignè fert aduentū collegæ. 299.d
Appio Consuli milites parum fidunt. 299.d
Appiani exercitus in retinendo volumine studio. 299.e
Appij

INDEX.

Appij in medio pugne discrimine precatio.

300. i
 Appius Claudius eger oculis. 319. a
 App. Claudius vulneratur. 472. k
 App. Claudius a Gallis caditur. 617. e
 App. Claudius oppida expugnat, & 43.
 belli auctores securi percussit. 827. c
 App. Claudius in ipsorum concilio queritur. 829. b
 Appij rescriptio ad Achaeorum praetorem. 830. h
 Appius Romam redit rebus in Graecia ma-
 le gestis. 925. b
 Apocleti quid. 742. f
 Apollinis aedes dedicata. 219. d. 527. a
 Apollinare sacrum. 293. d
 Apollini ac Dianae aedes vota. 357. d
 Apollo Pythius. 390. f
 Apollinarium ludorum origo. 449. c
 Apollinis ludi. 449. b. 483. e
 Apolloniarum agri à Philippo vastantur
 573. d
 Apollinis promontorium. 603. e
 Apsum flumen. 628. k
 Apulia perdomita. 272. k
 Apulia. 398. h. k. 403. b. c. 411. d
 Appuli & Lucani fœdere in amicitiam ac-
 ciuntur. 250. i
 Apustius Sulpitij consulis legatus Macedo-
 niae fines populatur. 628. k
 Aquarum defectus. 133. b
 Aquae magnitudinis & annonae utilitas 604. i
 Aquileia. 839. a
 Aquilonia urbs Samnitium. 312. h. k. 315. a.
 316. f
 Ara maxima Herculis. 277. e
 Ara pudicitiae plebeiae. 302. k
 Aratus Achaeorum princeps. 523. d
 Arbacula urbs. 323. d
 Archidamus dux. 642. i
 Archidamus princeps Aetolorum. 924. h
 Archimedes machinator bellicorum tormen-
 torum & insignis spectator syderum. 432. g
 eius solertia in tuenda Syracusis. 432. h
 interfertus. 462. g
 Archippus dux. 694. k
 Archo Herodici Thessalorum principis filia.
 1. a Poridi nupsit. ibidem par-
 us admodum liberis relictis discessit. ibid.
 Ardeam coloni mittuntur. 123. c
 Ardeates ab Romanis desciscunt. 116. k
 legatos Romam mittuntur. 122. a. duce
 Camillo Gallorum castra inuadunt atque
 trucidant. 174. h
 L. Arennius captus. 520. k
 Areshusa fons. 461. c
 Aretini auctores Hetruriae motus. 291. b.
 279. b
 Argento quando uti ceperint Romani. 319. c
 Argentum quando primum signatum. 148. h
 Argini Lacedaemoniorum praesidium expel-
 lunt. 694. i
 Ariarates Cappadocum rex in amicitia po-
 puli Romani recipitur. 800. g. 895. b
 Ariaratus legati Romam veniunt. 891. a
 Aricia. 371. b
 Ariminum. 345. a. (ita Galliam appella-
 runt) 559. a
 Aristhenij praetoris Achaeorum oratio, sua-
 dentis ut à Philippo ad Romanos defi-
 ciant. 650. i
 Aristhenus Achaeus. 658. f
 Aristomachus. 414. i
 Ariston. 426. k. in senatum Carthagi-
 nensem vocatur. 702. i. profugit 702. k
 Aristoteles regis praefectus adueniente con-
 sule Chalide excessit. 738. k
 Arnus fluvius. 352. i
 Arpi nocte capti. 438. k
 Arpinatibus & Trebulanis ciuitas data.
 290. f
 Arretium captum pacem petit. 311. d. 352. i
 Artena Volscorum oppidum capitur. 148. i
 Artenae oppidi arx prodicione serui capitur.
 149. a
 Aruina Facialis. 266. g
 Aruns Tarquinius & Brutus cos. mutuis
 vulneribus moribundi cadunt. 43. d
 Arx Rom. anserum clangore & strepitu ser-
 uata. 175. e
 Ascanius Aeneae filius. 3. c

Asdrubal octo annos imperium Carthagi-
 nense obtinuit. 321. e. à barbaro obrun-
 catur. 322. f. tuendam suscipit Hispa-
 niam. 330. k Pannorum dux. 349. d.
 agros Romanos vastat. 349. e. ab Hi-
 spaniae populis pecunias exigit. 399. e.
 cognomento Caluus dictus. 403. a. 404. h
 Asdrubal imperator captus cum Hannone
 & Magone. 407. c. reliquius exercitus
 Scipionum aggreditur. 465. d
 Asdrubalis exercitus in fugam versus 466. f.
 eius fides Punica. 480. g
 Asdrubal in fugam à Scipione versus. 516. f
 Asdrubalis in Italiam aduentus Romae nun-
 ciatur. 526. f
 Asdrubal alpes transire nunciatur. 527. f.
 à Gallicae & Alpinae gentibus recipitur.
 528. f. Placentiam obsidet. 582. g
 Asdrubalis iura solertia. 532. g
 Asdrubal, nunc precando nunc castigando,
 ut fortiter pugnent, militum animos ac-
 cendere conatur. 534. f. pugnans ca-
 cidit. 534. f.
 Asdrubalis caput ante Annibalem stationes
 proiecitur. 535. c
 Asdrubal Gades per fugit. 545. e. iset Sy-
 phax cum paucis fugiunt. 592. i. k. cum
 Syphace exercitum parauit. 593. c
 Aseniam Romanis vi capiunt. 399. b.
 Asiae descriptio. 812. h.
 Asiani à Romanis fugantur. 749. b
 Asiae ciuitates in fidem consulis se tradunt.
 771. a
 Asiatici sub imperio Cn. Manlij solute ac
 negligenter habiti. 812. i
 Astapa urbs 548. k. eius oppugnatio. ibi-
 dem.
 Astapenses liberos ac coniuges exuri iu-
 bent. 549. b. ad unum omnes occisi. 549. d
 Asylum Romulus aperit. 7. c
 Atella & Calatia in deditionem sunt acce-
 ptae. 479. d
 atellana fabella. 208. g
 athamanes Thessaloniam populatur. 647. d.
 tradiderunt se M. Acilio cos. 734. k
 athamania omnis ad Philipp. deficit. 735. b.
 sub praefectum Philippi tenetur. 780. g
 athenas mittuntur legati, ut Solonis le-
 ges & aliarum Graeciae ciuitatum insti-
 tuta describerent. 93. e
 atheniensium classes demersae. 458. f
 legati Atheniensium ad senatum Romanum.
 618. i. eorum fines praedantur à Philocle.
 628. g. legati ipsorum ad Aetolos. 630. g
 legati Athenienses pro Aetoli ad Scipionem
 & consulem veniunt. 752. g
 legati Atheniensium Rhodiorum ad con-
 sules pro Aetolis. 784. g.
 legati Atheniensis eloquentia. 785. b
 arthenagoras regius praefectus. 629. a. Gre-
 censem dux. 633. a. 636. f. 637. b. Dar-
 danos adoritur. 637. b
 atlesbius Thracum regulus. 913. e. regio-
 nem Marenen cepit. 914. f
 attalus tribus. 623. c
 attalus Asiae rex. 491. e
 attalus rex Pireaeum venit. 623. b
 attalo ab Atheniensibus immodici honores
 habiti. 623. d
 attalus sollicitat Aetolos ad defectionem.
 ibid. auxilium aduersus Antiochum pe-
 tit. 644. k. moritur. 664. g
 attalus Romam venit, & Antiochum cum
 exercitu Hellestium transisse nunciat.
 714. f
 attali classis à Macedonibus intercepta.
 939. b
 attalus frater regis Eumenis Romam venit.
 957. e. à Scratio prudenter admonetur.
 958. f. in senatum introducit. 958. i
 M. Attilius dux exercitus. 309. e. militis
 arma capere cunctantem increpat. 310. e
 attilio de triumpho agenti, negatur honos.
 311. c
 attalij ad fugientes milites oratio. 311. a
 attilius regulus in Africam traiecit. 320. f
 attilius regulus draconem occidit. 320. g
 attilius regulus consul. 366. f
 M. Attilius de Campanis sententia. 489. e

attilius praetor cum classe in Graeciam mitti-
 tur. 713. c
 L. Attilij oratio ad Samothracas. 950. k
 auaritia & luxuria pestes rerum publicarum.
 678. f
 auentinus mons. 250. g
 auentino relicto, plebs in sacrum monte se-
 cessit. 104. g
 auerni. 169. b
 aufidena vi capta. 296. g
 aufidus amnis. 375. a
 auguria. 5. c
 augurij ritus. 14. f
 augurum numerus. 292. k
 augurium Fabij. 514. g
 auaritia sepe perniciofa. 549. e
 aulerci. 169. b
 M. Aurelius Cotta decemuir mortuus. 641. a
 aurum vicefimarium. 509. d
 aurunci Romanos vincunt. 50. h
 aurunci principes securi percutiuntur, alij ve-
 nient. 50. i
 inter Auruncos Sidicinosq. bellum ortum.
 244. k
 de aurunci victoria. 55. b
 aufetani Ibero flumini accolunt. 349. e
 aufones victi. 245. b
 aufonum gens in potestatem populi Romani
 venit. 275. b
 austicula urbs. 406. k
 auctorum de praesidio Punico discrepantia.
 500. g
 axylus terra. 789. c

B

Badij Campani & Crispini Rom. duel-
 lum. 453. d
 Badius vincitur. 454. f
 Balearium legati ad Scipionem pacem pe-
 tentes veniunt. 363. a
 Baleares insulae. ibid.
 Bardo Longari filius. 629. b
 Bastarna opprimuntur. 867. c. 868. f
 Batula urbs. 735. b
 Batii fluvius. 545. b. ab incolis Cirtius ap-
 pellatur. 548. k
 ex Bello tristi, leta pax facta. 11. b
 Belli indicendi ritus. 23. b
 Bellum Aequicum. 78. k
 Bello inutile est multorum imperium. 133. d
 Belli pacis sunt iura. 165. a
 Belli Atheniensium cum Philippo causa. 623. a
 Bellona victrix. 300. k
 Bellona aedes. 482. h. 602. k
 Beneuentani agri depopulatio. 571. e
 Bergistanorum septem castella falso rumo-
 re adducta defecerunt. 684. g
 Benas fluvius. 532. g
 Bibij Herenni tribuni plebis in patres con-
 cio. 370. g
 Biturges. 169. b
 Bigerra urbs. 436. i
 Boarium forum. 380. k. 527. a
 Bochar rex Maurorum. 584. g
 Bograda flumen. 664. f
 Boij à Romanis deficiunt. 331. e. Semprio-
 nium consulem adorantur. 696. k. ter-
 ga dederunt. 706. f
 Boij populi. 398. g. Domitio consuli se de-
 dunt. 722. h
 Boiorum ager populatur usq. ad Felsinam
 oppidum. 671. a
 Boij ferè omnes in deditionem Romanam
 veniunt. 67. a
 Boiorum 14. millia, Romanorum vero 5.
 millia caesa. 786. g
 Boiorix Boiorum regulus. 696. i
 Bomilcar classis praefectus. 433. e
 Bomilcaris classis fugit, ne cum Romanis pu-
 gnaret. 459. e
 Bono Imperatori haud magni fortuna mo-
 menti est. 366. f
 Bos mirandae magnitudinis. 30. h
 Bostar Hispania praefectus. 363. e
 Bostaris & Hannonis ad Annibalem liti-
 ra. 476. k
 Bouianum caput Pentrorum Samnitium ar-
 mis virisq. opulentissimum. 278. i
 000 4 Bouia-

Bonianum regio. 287. e. capitur. 288. g. 296. g.
C. Baebius Praetor cum exercitu à Gallis circumuentus. 644. f.
Baetarches occiditur. 666. k.
Baetorum praesidia. 666. i. eorum urbes à Quintio oppugnantur. 667. e. ciuitates ad Romanos deficiunt. 738. h.
Blasius quantum ex tuto potuit rem Romanam fouit. 492. g.
Brancus Allobrogum princeps. 334. k.
Brennus Gallorum rex. 171. a.
Brixiani Galli. 332. g.
Brumae temporis descriptio. 346. i.
Brundisij Promontorium. 290. h.
Brundisium. 403. b.
Brutus arma aduersus Tyrannos capiendi author. 39. a. ab exercitu benigne accipitur. 39. c. conuocat plebem ad concionem. 40. k.
Brutus consul de suis liberis poenae publicas sumpsit. 42. h.
Bruti COS. funus et luctus. 43. e.
L. Brutus conditor Romanae libertatis. 256. f.
Brutius ager. 476. h.
Brutij Crotonem oppugnare statuunt. 413. e.
Crotonem praeter arcem occupant. 414. f.
Brutorum urbes ad Seruiliū Scipionē deficiunt. 601. e.
Brutulus defectionis author Romanus deditur. 259. b. sibi mortem consciscit. 259. c.
Budar et Besasis imperatores Hispani. 673. e.
Busa muliercula. 378. k.

C

Cacilius Metellus in triumpho tredecim duces hostium et centum viginti Elephantos duxit. 320. k.
L. Cacilius praetor à Gallis caesus. 318. k.
triumphus Caecilij Metelli speciosissimus. 320. k.
Cacilius Metellus ex templi Vestae incendio sacra rapuit. 321. a.
Q. Caecilius COS. depopulatur agrum Consentinum. 542. i.
Q. Caecilij oratio ad censores. 869. b.
Cedis manifestae expiatio, summa iustitiae exemplum. 19. c.
Cere lectisternium. 350. h.
Cereete. 352. f.
Cereemoniarum deletus. 356. k.
Cereemoniae quaedam in deuouendis hostibus seruatae. 241. e.
Ceritibus pax data. 219. c.
Ceritibus bellum indixit T. Manlius Dict. 219. a.
Ceritum Legati veniam petunt. 219. a.
Caeso Quintius priuatus tribunus resistit. 83. a.
Caeso capitis accersitur. 83. b.
Caesonem principes ciuitatis defendunt. 83. d.
Caeso accusatur de vi in ciuem illata. 83. e.
Caeso primus vades publicos dedit. 84. g.
Caesonis sodales, iuniores patrum tribunus fortiter resistunt, de agraria lege agentibus. 84. e.
Cacodemonis illusio. 61. b.
Calabria. 435. c.
Calatia vrbs. 260. h.
Calatia et Sora, absente Fabio, noui motus oriuntur. 286. i.
Calatinus et Alifanus ager. 358. k.
Calauius filium dehortatur, ne quid in Annibalem molitur. 388. k.
Calauij filius de interficiendo Annibale consilium capit. 388. k.
Cales Ausonium oppidum oppugnatur. 245. d.
Cales Colonia deducta. 245. e.
Callicratis oratio ad Achaos. 879. d.
Callicula mons. 360. f.
Calenus ager. 301. a.
Calor fluminis. 420. k.
Calphurnius praetor in pugna Hispanensi ita se miscuit medijs, ut vix vtriusque partis esse nosci posset. 826. k.
Calphurnij et Crispini triumphus. 832. i.
Camilli dictatoris praeces. 160. k. 161. e. eius triumphus clarior quam gratior. 162. i.
Camillo in Volscos bellum mandatur. 164. f.
Camilli iustitia. 165. a.

Camillus triumphans in urbem venit. 177. b.
religionum cultor diligentissimus. 177. c.
Camilli oratio aduersus tribunos plebis, quae suadet non deferendam esse Romam, ut Veios migretur. 177. e.
Camillus dictator creatur. 181. d. vincit Aequos et eorum ciuitatem cepit. 182. f.
Camilli oratio ad Thufculanos. 182. i. triumphus. 182. i. eius oratio ad milites, ob hostium multitudinem perterritos. 185. a.
Camillus quam formidabili hostibus. 185. c.
Sutrium recipit fufis Hetruscis. 186. f.
Camillo Volscum bellum decernitur. 194. g.
Camillus ad Satricum cum quatuor legionibus proficiscitur. ibid. fugientem exercitum excipit. 195. c.
Camilli virtute Volsci vincuntur. 195. d.
insignis eius candor erga collegam L. Furium. 196. f.
Camillus abdicat se magistratu. 203. d. dictator dicitur aduersus vim tribunitiam. 203. b.
Camilli tempore nec Gracus terra, nec Romanus mari bellator erat. 223. b. eius in senatum oratio de rebus Latinis. 244. f.
Camilli dictatori praeces. 161. e. ad Ardeates oratio. 173. e.
Camillus collegis imperium communicat. 184. g.
Cambunij montes. 907. a.
Campanorum legatorum in senatu oratio. 224. k.
Campani sese Romanis dedunt. 226. h. Romanos benigne accipiunt. 263. d.
Campani agri populatio. 301. a.
Campaniae populatorum caesi. 301. e.
Campana legio securi percussa. 319. c.
Campanus ager. 365. d.
Campanorum in Romanos crudelitas. 367. e.
Campani legati de occupando Italiae imperio cogitant. 387. c.
Campani legatos mittunt ad Annibalem. 367. d. 456. i. obuiam procedunt Annibali Capuam venienti. 388. g.
Campania. 402. g. 404. f.
Campanum agrum Q. Fabius depopulatur. 411. a.
Campanorum socordia. 449. e.
Campanum agrum consules populantur. 453. c.
inter Campanos et Annibalem leges pacis. 367. e.
Campani in equestribus praelijs victores, in pedestribus victi. 471. d.
Campanae nobilitatis de Republica desperatio. 476. i.
Campanus senatus metu populi frequens cogitur. 477. c.
Campani senatus supplicium. 478. i.
Campanorum multitudo venundatur. 479. d.
Campani de Q. Flacco queruntur. 486. i.
Campani et Siculi Romam introducti, ut de Flacco et Marcello quereretur. 486. k.
Campanis datur Senatus. 481. d.
Campanorum indicta coniuratio. 504. a.
Campus sceleratus unde dictus. 245. b.
Candor insignis Camilli erga collegam L. Furium. 196. f.
Canna flumen. 449. b.
Cannense praelium. 376. g.
Cannensis cladis reliquiae in Siciliam relegantur. 444. f.
Cannensem campum corpora Romana tegunt. 381. e.
Cannetus vicus. 332. g. h.
Canuleij tribuni plebis aduersus consules oratio. 117. e.
Cannusium qui perfugerant, consensu rerum summa deferunt ad Scipionem et App. Claudium. 377. d. 378. f. i. 379. a. 381. a.
Cannusij ad defectionem ab Annibale sollicitabantur. 510. i.
Capena. 352. g.
Capena porta Romae. 18. h. 88. i. 303. a.
468. g. 475. b.
Capenates et Falisci vincuntur. 160. g.
Capenates bello subacti pacem petunt. 163. a.
Capita coniurationis aduersus populum Romanum fuerunt Calanij, ouium et Nouium. 275. e.

Capita Hetruviae populorum sunt Perusia, Cortonea, et Arretium. 283. a.
Capitolium et arx ab exulibus et seruis occupata. 84. k. recuperatur. 86. i.
Templum Iouis opt. max. 371. e.
Capitolini ludi. 179. a.
Capitolium saxo quadrato substruitur. 183. d.
Capra lanata. 352. g.
Capua à Samnitibus quo dolo capta. 136. h.
Capua voluptatum omnium magistra. 232. f.
263. d. 352. g.
Capuae periti mores. 386. h.
Capua Hetruviae caput. 390. h. 394. g.
395. b. 406. k. 410. g. à consulibus obfessa. 454. k. à Nerone et consulis oppugnatur. 456. g. obfessacrius quam oppugnata. 471. c. deditur Romanis. 478. h.
Capua et ager Campanus addita populo Romano. 479. e.
Capsa Desalci filius. 584. f.
Catonis orationes. 882. f.
Caraleis. 407. a. b.
Carcer aedificatur. 24. g.
Cardo et Bardo valide vrbes. 664. i.
Carmentalis porta. 527. a.
Carnutes. 162. b.
Carpetani. 323. d. in deditioem accepti ab Annibale. 324. f.
Carpetanorum cum Annibale praelium. 323. e.
Carpetanos Annibal in deditioem accipit. 324. f.
Carpetani auertunt iter Annibalis. 331. c.
Carpesia gens. 398. k.
Carseoli colonia deducta. 291. b. 296. g.
Carteia vrbs opulenta. 323. c.
Carthaginenses in Siciliam exercitum trahere 132. k. legatos Romam gratulatum mittunt. 231. e.
cum Carthaginensibus foedus tertio renouatum. 287. d.
Carthaginensis vrbs primordia. 319. c.
Carthago noua. 323. c.
belli apparatus aduersus Carthaginenses. 328. i.
Carthaginensibus bellum indicitur. 329. b.
Carthago deleta. 329. e.
Carthaginensium classis. 313. c.
Carthaginensium classis Heracleam appulit. 433. a. Altera Syracusas adiit. 433. c.
Carthaginensium ducum mors. 459. c.
Carthaginem nouam Scipio oppugnat. 496. k.
Carthaginis oppugnatio. 497. f.
Carthaginis noua situs. 497. a.
Carthago noua capitur. 498. f.
Carthaginenses aduentu Scipionis exterriti. 568. k.
Carthaginensium paucor ob Scipionis aduentum 583. c. legatos eorum ad Asdrubalem et Syphacem 586. i. Hybernaculam 591. c. eorum vrbes à Scipione subiguntur. 593. e.
Carthaginenses classem Romanam oppugnant 594. i. à Scipione pacem petunt 599. d. Romam mittunt legatos ad petendam pacem. 600. f.
legatorum Carthaginensium in senatu petitio. 602. k.
Carthaginenses stipendium Romae aduererunt. 642. f.
Carthaginis origo. 703. c.
Carthaginensium et Masanissae legati. 729. e.
917. d.
Carthaginenses legati de iniurijs Masanissae queruntur. 892. g.
Carthalo dux. 377. a. 381. c.
Carthalo Punici praesidij praefectus ad consulem veniens à milite obruncatur. 513. e.
Caruilius consul Amiternum vi cepit. 313. a.
Cominium oppugnat. 315. e. Volanum oppugnat. 316. k. quas vrbes in Samnio ceperit. 317. b. quas in Hetruvia oppugnarit. 317. e.
Caruiliij consulis triumphus. 318. f.
Caruentanam arcem Aequi occupant. 144. i.
eadem à Caio Valerio recipitur. 144. k.
Carystus per deditioem accipitur. 649. a.
Casilinum oppidum. 360. i. oppidum Campanis redditum. 396. f. 394. g. h. 395. b. 396. k. 423. e. à cos. capitur. 424. f.
Casilini

I N D E X.

Castellum complura dolia frumento plena in
Vulturum annem à Romanis missa ex-
cipiunt. 395. d. lora pellesq manduca-
runt. ibid.
Castellum Annibali deditur. 395. e
Castignatus Gallorum dux interficitur 908. k
Castij consulis mors. 64. f
Castus Alcinus proditor. 437. e
Castus consul in scio senatu legiones in Ma-
cedoniam ducit. 914. i
Sp. Castus primum magister equitum crea-
tus. 50. k
Castoris ades dedicatur. 64. k
Castra Romanorum Volsci dolo inuadunt.
198. i
Castrensis tumultus. 550. g
Castrum colonia deducta. 318. k
Castulo urbs Hispanie ad Pœnos defecit.
436. b
Castulonensis saltus. 482. g
Castulonenses post cæsos Scipiones ad Pœnos
defecerunt. 547. a
Catonis oratio ad tribunos et præfectos. 682. k
Cato Hispanos adoritur. 683. b
Catonis laus. 683. e
Catonis in domanda Hispania difficultas.
684. i
Cato in Turdetaniam exercitum ducit. 684. k
Laceranos oppugnat. 685. e
Caudina pax non fœdere sed per sponsionem
facta. 262. i. 264. f. Caudina pacis spon-
siores Samnitibus per fœcialem dedun-
tur. 266. f
Caulonia ab Annibale obsidetur. 514. f. ab
eodem in deditiōem accipitur. ibid.
Caunij desciscunt à Rhodijs. 962. g
Cauterium in fossa, prouerbium unde na-
tum. 411. e
Celene. 766. f
Celeres custodes corporis Romuli. 12. g
Celstrum oppidum. 635. e
Celstrum deditur. ibid.
Celtiberi Carthaginensem prouinciā ado-
riuntur. 363. c
Celtibericum bellum. 363. d
Celtiberorum iuuentus ad Romanos deficit.
440. k. perfidia. 463. b
Celtiberi prælio superati. 821. d
Celtiberorum mira simplicitas. 864. f. Cel-
tiberi fusi. 839. b. magnus copijs Flac-
cum prætorem adoriuntur. 855. e
Celtiberorum fuga et cædes. 856. k
Celtiberi Romanos in saltu Manliano inua-
dunt. 859. e. impressionem faciunt Cu-
neo. 860. g. in fugam versi cæduntur.
860. h. fusi cæsiq. 864. h
Celtiberie III. oppida in deditiōem acce-
pta. 864. i
Celtiberi rebellant. 881. d. debellantur. 881. e
Cenchreas Corinthiorum emporium. 649. b
Ceninenses à Romulo vincuntur. 8. k
Censuræ initium. 121. e
Censores primi. 121. e
Census institutio. 29. a
Census agitur et lustrum conditur. 78. i
Census agitur sine lustris. 88. h
Censuræ spatium lege Aemylia decem et
octo mensibus finitur. 279. e
Censorum officia quæ. 422. k
Censores. 506. h
Censorum contentio de principe legendo in
senatu. 510. f. opera publica. 865. c
Censura tristis atq. aspera. 921. d
M. Centenij postulatū in senatu. 454. h
Centenio dux. 455. e
Centenianus exercitus ab Annibale fusus.
454. i
C. Centronius proprætor. 355. e
Centurionis vox pro omine accepta. 180. h
Centurie equitum scribuntur. 29. c
Cercina Insula. 675. b
Cerdubellus deditiōis author. 548. h
Cereales ludii. 612. k
Cereis sacrum. 380. h. ades. 526. g. tem-
plum. 623. a. anniuersarium. 380. h
Certamen de re agraria. 77. a. de imperio
inter duces. 140. k. inter matronas. 302. a
inter dictatorem et tribunos plebis. 505. e.
inter Lium cos. et Asdrubalem. 533. a

Cortamen de prouincijs decernendis. 613. b.
de triumpho inter cos. et Tribb. pleb.
664. i
Cestrophendone quid sint. 913. a
Chalcis à Romanis capta et direpta. 626. h.
Antiocho deditur. 727. d
Chalcidenses de iniurijs sibi illatis querun-
tur. 917. e
Charitas militum erga ducem. 298. k
Charopus Epirotarum princeps. 646. f
Chelidonium promontorium. 672. k
Cephalenie ciuitates dedunt se Rom. 795. a
Chii urbs funditus deleta est à Philip. 658. k
Cincinnatus à consule dictator dictus. 125. a
Cimetra urbs capta. 297. e
Circense ludicrum. 929. d
Circus maximus. 449. c
Cirtha caput regni Syphacii. 596. f
Cirtha Syphacu regia. 596. f
Cirtha deditur Masaniffæ. 596. h
Cissæus mons. 538. h
Citium Macedonia oppidum. 905. d
Ciuittatum labes est seditio. 66. f
Ciuittas quomodo libera futura. 111. c
ciuem regere quam hostem superare diffici-
lius. 65. d
Cinilis discordia. 53. c
Clælia virgo Tyberim tranauit. 48. f
Clælia uirtus honorata ab hoste. 48. i
Clælia equestri statua honoratur. ibid.
Clastidium et Litubium oppida se dedide-
runt. 656. k. Annibali proditur. 343. c
Clastidium uicus. 343. b
C. Claudij oratio. 97. d
C. Claudij pro Appio deprecatio. 108. f
C. Claudius Flamen dialis flaminio abiit.
484. g
Claudius Nero in Hispania mittitur. 480. f
Clauis figendi causa dictator creatur L. Man-
lius. 208. h
Claudius Pulcher cos. pullos qui cibari no-
lebant immergi iussit. 320. k
M. Claudius Marcellus Viridomarum Gal-
lorum ducem occidit. 321. a
M. Claudius Marcellus comitiorum causa
dictator dictus est. 249. c
Q. Claudij tribuni plebis lex. 350. i
Claudia soror Claudij multata est. 320. k
M. Claudius cos. Gallis ex prouincia ex-
actis Isticum bellum moliri cepit. 839. a
Claudius cos. ab exercitu suo contemnitur.
873. c
Claudius Consul de Histris et Liguribus
triumphat. 874. i
Ligures Mutinam capiunt. 874. k
Claudius equo inuectus triumphat. 541. b
Cleomedon legatus Philippi. 651. b
Cleomenes Lacedæmoniorum tyrannus. 688. k
Cleonymus Lacedæmonius dux. 290. h
Cliternum oppidum expugnatum. 439. e
Classis Regia. 760. i. Romana cum Rhodia
Ephesum traiecit. 756. f
Classis ah Hierone Romanam missa. 371. c
Classis Regia cui Annibal præerat fugit.
760. b. Rhodiorum. 760. i. Claudij con-
sulis tempestate disijcitur. 612. h
Clusium quod olim Camars appellabatur.
304. g
Cluuius à Romanis obsessus quia uicari non
potuit, fame in deditiōem accipitur.
278. h
Cluuius præsidium Romanum à Samnitibus
in deditiōem accipitur. 278. h. à Sam-
nitibus recipitur. 733. e. 734. g
Clytus prætor. 664. h
Colca et Luscinus reguli. 342. i. 385. e
Cælius author. 172. k. 380. i
Collina porta. 670. g
Colloquium Cornelij et Aetolorum. 9. d
Colonie Antennas et Crustumini mis-
sæ. 234. k
Colonie Ro. depopulantur Priuernates. 290. f
Colonie deductæ. 508. i
Coloniarum nomina, quæ pecuniam nega-
runt Romanis. 508. i
Coloniarum nomina quæ omnia sua in pote-
state populi Romani esse dicebant. 509. c
Colonie Romani populi quot fuerint. 608. i
Colonie quinque in oram maritimam de-

ductæ. 656. i. ciuium Romanorum de-
ductæ. 696. g. aliquot de vacatione bel-
li disceptant. 729. c
Combulteria urbs. 406. k
Cominium oppugnatur à Caruilio. 313. b.
315. d.
Cominio capto in fidem consulis uenerunt ho-
minum triginta millia et cccc. 316. f
Cominium et Aquilonia eodem die desti-
grarunt. 316. h
Cominium oppugnat Caruilius consul. 316. e
Comitia consularia magna contentione ha-
bita. 772. i
Comitia centuriata. 179. b
Comitia curiata. ibid.
de Comitibus consularibus dissensio inter pa-
tres et plebem. 217. d
Comitia consularia habita. 287. e. 295. d
Comum oppidum captum. 670. k
Concilium Acheorum. 828. k
Concertatio maxima de Dictatore dicendo.
505. d
Concordia eodem dedicauit Macer Licinius.
289. b. eidem ades à L. Manlio vota.
396. i. 484. f. eiusdem ara. 425. c
Coniuratio adolescentium nobilium de re-
gibus clare recipiendus. 41. d. detegitur. 42. f
Coniuratio in regem Syracusarum facta, pa-
lam fit. 415. d
Coniuratio seruorum in Hetruria. 670. g
Coniurationes clandestinæ religionis præ-
textu factæ. 815. d
Consentia Annibali se dedit. 401. a
Consilia humana fati necessitatem non rum-
punt. 28. k
Consilij publici officit priuatarum rerum
respectus. 57. a
Consualia ludi. 7. e
Consulum alter tantum fasces habebat. 40. h
Consules seditionem comprimunt. 53. e
Consulum Romanorum uariæ sententiæ de
seditione comprimenda. 54. f. 56. i
Consules damnati. 93. d. sublato decem-
uiratu creantur. 105. d. sine authorita-
te senatus populi iussu triumpharunt. 111. c
Consulum alter Rom. ex plebe creatus. 219. e
Consules de Latijs triumpharunt. 244. f.
cum exercitu sub iugum missi. 263. a
Consulem intra decem annos refici non lice-
bat. 296. i
Consules pro cuiusque merito suos laudant
donantq. 316. i. Annibalem insequun-
tur. 375. a
Consulum discordia. 375. b
Cos. inter ipsos permittunt prouincias. 487. e
Consul Romanus in Epirum transgreditur.
647. e. Phaleriam expugnat. 648. f. in
Rhage oppugnata omnia molitur. 649. b.
à Rhage discedit. 649. e
Contenebra et cortuosa Hetruscorum oppi-
da diripiuntur. 183. e
Contentio de Hispanico exercitu inter con-
sules et tribunos plebis. 830. k
Contentio de prætura. 831. h
Contrebia deditur. 856. i
Conuentus Antiochi et Romanorum lega-
torum. 672. f
Cora ad Auruncos deficit. 49. e
Corax inter Callipolim et Naupactum mons
altissimus. 742. i. 751. d. 752. f
Corbis et Orsua fratres. 548. i
Coriolano duce quæ oppida Ro. erepta. 62. g
Coriolanus muliebri fletu placatur. 63. e. ho-
stis tribunitiæ potestatis. 60. g
Coriolano dies à tribuni dicta. 60. h
Coriolanus in exilium mittitur. 60. i
ad Coriolanum mittuntur legati. 62. h. i
Corioli oppidum capitur. 59. d. Corinthia-
cus finis. 485. d
Corinthus oppugnatur. 653. e
Cornelius Histriorum regulus. 869. b
Cornelius pontifex maximus ludos magnos
rouit. 121. e
Aulus Cornelius Cossus eximia pulchritu-
dine corporis. 127. b. dictator creatur. 187. b
regem Veientium interficit. 127. b. dicta-
tor aduersus Samnites creatur. 258. f.
eius ad milites oratio. 187. d
A. Cornelij fœcialis oratio. 266. h
P. Cor-

INDEX.

D

P. Cornelius clāssis Romanae dux in campā-
niam profectus. 283.b
P. Cornelius Rufinus senatu mortuus. 319.b
Cn. Cornelius cos. per fraudem captus.
320.f
L. Cornelius Lentulus pont. Max. 357.a
M. Cornel. Cethegus & Pub. Sempronius
in agro campano censores creantur. 509.e
C. Cornelius Cethegus in Hispania feliciter
pugnauit. 640.i
Cn. Cornelius legatus suadet Philippo ut le-
gitos Romam mittat. 670.f
Cornelius cos. aduersus Insuabres prospere
pugnat. 657.b
de praelio Cornelij cum Boijs facto, in Sena-
tu disceptatio. 706.h
L. Cornelius cum Boijs ad Mutinam dimi-
cat. 705.d
L. Cornelius Merula consul, Boiorum agros
populatur. 705.b
Cornelius cos. Boios fudit & in deditionem
accepit. 745.e
P. Cornelius & M. Baebius omnium primi
nullo bello gesto triumpharunt. 859.d
Cn. Cornelius mortuus Romam allatus, fu-
nere magnifico elatus, sepultusque est.
875.e
Cornelia gens. 708.f
Comus urbs. 407.b
Corolanus regulus Boiorum ad 3000. Roma-
norum occidit. 670.h
Coronae & Haliarti praesidium aduersus
Thebanos per Legatos in Macedoniam
missos à Perseo rege petunt. 903.c
T. Coruncanus primus de plebe pont. Max.
320.i
corfisi pax data. 885.f
corfi dant obsides. 857.e
cortona urbs. 353.e
cortonenses montes. ibid.
cortuosa diripitur. 183.c
coruus in praelio voce clara occinuit. 314.g
Coruini nomen unde natum. 223.b
Corui aurum edentes. 690.k
cossa urbs Pæno tradita. 585.a
cossanus portus. 357.e
cotys gentis Odrisarum rex. 906.f
cotys Odrisarum regulus. 895.d
cotys à Persea dimittitur. 914.f
cremera. 283.e
cremona colonia deducta. 331.e 321.b
cremonis iugum. 334.g
cremona oppugnata. 620.k
creta insula. 692.k
bella intestina Cretensium. 881.c
cretensium Legati. 917.d
creusa Thibiensium emporium. 738.k
crispinus Hippocratem à munimentis repu-
lit. 459.a
literæ Crispini cos. ad senatum. 522.f
crito Berreus 406.k
croto urbs. 414.g
trotonis ambitus. ibid.
crotoniata in Locros traducuntur. 414.k
crudelitati esse feræ, tamē non leues veniunt
pœnæ. 106.i
crustumini vincuntur. 9.d
crustumena capta. 51.b
cumæ capta. 140.h. 402.a.c. 406.f.
410.g
cumanus ager. 454.h
cumani. 402.h
cupiditates prius quàm leges natæ. 678.g
curiata lex. 283.e
curiæ 30. de raptarum nominibus appella-
tæ. 11.b
curia hostilia. 180.h
curiatij & Horatij trigemini fratres. 16.i
curius Dentatus Pyrrhum vicit & Itala ex-
pulit. 319.b
curius Dentatus cos. bis de Samnitibus
triumphauit. 318.k
M. Curtius armatus equo insidens se in spe-
cum dimisit. 210.f
curius lacus. 210.g
cyrus rex. 270.h
cynosarges. 627.d
cynum Opuntiorum emporium. 539.a

D Amasippus Lacedæmonius. 457.b
Damocles cum paucis coniurat. 687.c
interfectus. 687.d
Damocritus Aetolorum prætor. 631.d. 636.i
Aetolos ad arma contra Philippum con-
citatur. 636.f
Dardanorum bellum cum Bastarnis. 877.c
Darius rex. 270.k
Dastus Annibali amicus. 492.g
Debitoris corpus ne obnoxium esset, cautum.
252.h
Decemuirorum initio summa æquitas. 94.i
Decem tabulæ proponuntur. ibid.
in Decemuiratus petitione maxima ambi-
tio. 95.a
Decemuiui qui creantur. 95.c
Decemuirorum tyrannis intoleranda. 95.d
Decem prioribus tabulis, duæ aliæ adiectæ.
96.g
Decem tribuni militum creantur in urbe.
103.d
Decem alij tribuni militum creantur in ca-
stris. 103.e
Decemuiui se in patrum potestate futuros
affirmant. 104.i. abdicant se magistra-
tu. 105.b. in exilium missi & eorum
bona publicata. 108.h
Decemuiui sacrorum partim ex plebe, par-
tim ex patribus creantur. 206.g. ob
prodigia libros adeunt. 371.b
Decij tribuni militum ad centuriones ora-
tio. 229.b. eiusdem ad milites oratio.
229.c
Decius per media hostium castra saluus cum
suis euasit. 230.f
Decij castrensis triumphus. 230.g
Decius multis donis & laudibus cumulatur.
230.k
Decius se pro exercitu Romano dijs manibus
deuouet. 240.i. 306.h
Pub. Decius Mus pontifex creatur. 294.g
P. Decius consul Samnitium quæq; oppida
expugnat. 298.k
Decius aduersus Gallos pugnat. 305.e
Decumana porta. 308.k
Decius Magius Romanorum legatus. 389.d.e
Deditionis formula. 26.k
Delectum impediunt trib. plebis. 145.d
Delium Apollinis templum. 727.b
Delij templi & Insulae religio. 939.d
Delphicum oraculum de osculo matri feren-
do. 37.b. 573.a. 380.k. oraculi respon-
sum. 158.i
Demarata Hieronis filia & coniunx Andro-
nodori. 425.d. 427.d
Demetrius Philippi filius ad patrem remit-
titur. 744.k. suspectus ac inuisus patri.
837.e. eius oratio qua sese apud patrem
purgat aduersus fratris crimina. 845.e
Demetrius hausto veneno interficitur. 852.g
Demetrius promontorium. 639.a
Demiurgi Achaëorum de summa rerum dis-
sentiant. 652.k
Democratis & Niconis mors. 513.e
Dexagoridas & Gorgapa duces. 689.d
Dianæ Ephesiae sanum. 30.g
eidem sanum Romæ ædificatum. 30.h
Dianæ festum. 457.b. 624.g. templum
739.c
Dierum distinctio. 14.k
Dies religiosi. 181.b
Dictator & magister equitum quando pri-
mum creati. 50.k
Dictatorem creari non patiuntur duo ex tri-
bunis militum. 146.g
Dictatoris cunctationem egerrimè ferunt
milites. 214.h
Dictator quando primum de plebe creatus.
217.c
Dictator plebeius triumphat de Faliscis &
Tarquiniensibus. ibid.
Dictator in sex menses creari solebat. 397.b
Didas Pæon Demetrium occidit. 905.e
Sex. Digirius prætor in Hispania infelici-
ter rem gessit. 704.f
Dij sunt, qui humana non negligunt. 106.i
Diomedes Argiui campi. 449.a

Dinocrates regius præfectus. 662.i
Dionysij tyranni vox. 423.d
Dionysodorus Attali regis legatus. 658.f
Diophanes prætor Achaëorum. 743.b
Diophanes Regios adoritur & fundit. 759.c
Diophanes mille pedites & centum equites
Pergamum deducit. 759.h
Disciplina custos infirmitatis. 681.e
Discordia civilis quas importet clades. 425.c
Discordiarum semina. 87.a
Discordia venenum ciuitatis ordinis. 113.b
Dissensio inter patres & plebem de consula-
ribus comitijs. 217.d
Dissidia inter patres & plebem. 112.h
ex Dissidijs intestinis Respublica simul &
priuata minuitur. 113.d
Dioxippus. 627.a
Dolopia & Aperantia Perræbia ciuitates.
743.e
Dolopes ad Aetolos deficiunt. 781.d
P. Domitius primus ex plebe censor. 319.b
Dorimachus princeps Aetolorum. 484.h
Dorulacus Insubrium dux. 696.i
Draudacum deditur Perseo. 923.c
Druentia flumen. 335.a
Ducarius eques. 354.i
Ducum Romanorum fortissimorum enume-
ratio & laus. 270.h
Cn. Duilius consul primus omnium Roma-
norum ducum naualis victoriae duxit tri-
umphum. 320.f
Cn. Duilio cos. à cæna reuertenti tibicines
cecinerunt, et funale præferebatur. 320.f
Duo imperia per populum dari capta. 278.f
Duodecim tabulæ in æs incisæ in publico pro-
ponuntur. 107.e
Duronium à Papyrio expugnatur. 313.a
Duumuiui rei nauali præficiuntur. 849.d

E

E Busum insula. 363.a
Echedemus legationis Atheniensium
princeps. 752.k
Egerio unde nomen inditum. 24.b
Egnatius Samnitium dux à Volumi-
ptus. 301.c
Elatia oppugnatur à Romanis. 653.e. capi-
tur. 654.g.
Elei & Epirotæ ad Antiochum legatos mit-
tunt. 730.f
Elephanti quonam modo Rhodanum traie-
cti. 333.c
Elephanti XXXIX. pilis confixi. 436.i
Elephanti XLIX. ceciderunt. 412.i
Elephantorum atrox cædes. 472.k. 512.i. 533.c
eorum rector, qua arte Elephantos seu-
entes interficiebat. 533.d
Elephanti Indici longè præstant Africis.
768.i
Elephanti qua arte ducti sint per inuia. 927.d
Emathia aliàs Pæonia dicta. 840.k
Emporium. 347.e. 582.g
Empulum ex Tyburtibus capitur. 217.d.
Enipeus amnis. 929.c
Enumeratio rerum à Romanis & Pænis ge-
starum. 491.e
Epeirensis rex Alexander. 246.g. occidi-
tur. 250.h.
Epicida. 458.k
Epicidis mors. 460.d. illius præfecti in-
terficiuntur. 460.h
Epicratis Rhodij consilium. 757.a
Epilogus quinque priorum librorum. 180.k
Epipolæ. 457.d
Epiri ciuitates, quæ ad Persea defecerunt,
diripiuntur. 966.k
Epirotæ de communi pace legatos ad Philip-
pum mittunt. 573.e
Epirotarum legati ad Acilium consulem.
744.i
Equites quando primum equis suis merere
cæperunt. 153.d
Equitum quatuor millia ab Annibale cir-
cumuenta. 355.e
Equitum centuriæ scribuntur. 29.c
Equus L. Scipioni Asiatico à censoribus a-
demptus. 833.c
Eretria à Romanis oppugnatur. 648.i
Eropus

I N D E X.

Eropus praefectus. 524.g
Eryce. 339.d.e
Esperia colonia deducta. 320.f
Esseus, carrusq. superflans armatus Gallus Rom. equos conterritus & in fugam vertit. 306.g
Euboicarum ciuitatum conuentus. 698.i
Euboicae urbes ad Antiochum deficiunt. 727.e
Eumenes rex, Nabidis frater. 690.f
Eumenes rex Asiae minoris. 709.e
Eumenes rex in senatum introducitur. 774.h
Eumenis oratio ad patres. 774.k
legati Eumenis de Philippo queruntur. 824.h
Eumenis beneficentia. 884.i
Eumenes Romam venit, & Persei consilia detegit. 887.c
Eumenes Asiae rex. 895.b
Eumenes vulneratur. 889.e
Eumenes secretum curatur. 890.f
Euphranor soluta urbis Melibae obsidione Demetriadem proficiscitur. 931.e
Euander. 4.k. literarum apud Latinos inuentor. 6.h. accusatur ob Eumenem Delphis vulneratum. 951.d. à Perseo interficitur. 951.c
Euripus. 626.k
Euentus stultorum magister. 372.k
Exercitus Romanus iurat se victorem pugnae redditurum. 67.a
Exercitus Romanus ab Aequis obsidetur. 79.a
Exercitus coniuratorum colligitur. 232.i
Exercitus Romanus interceptus. 260.k
Exercitus diuisio. 366.k
Exercitus Asdrubalis funditur. 545.d
Exercitus Hispanorum aduersus Imperatores Romanos, Lentulum & Manlium. 567.a
Exercitus, quem Scipio in Africam transportauit, numerus. 581.e
Ex copia otioq. lasciuunt animi. 70.k
Exodia quid. 208.g
Exquilina collinaq. porta. 475.c

F

F*abius consul triumphum recusat.* 68.f
Fabia gens bellum in Veientes sibi deposcit. 68.i
Q. Fabius gladio per pectus transfigitur. 67.c
M. Fabij consulis ad milites hortatio. ibid.
ex Fabia gente trecenti sex milites, patricij omnes. 69.a
Fabiorum nimia de sua virtute fiducia. 70.f
Fabij caesi ad unum omnes. 70.g
Q. Fabius COS. in Aequos mittitur. 77.c
Q. Fabius praefectus urbis tribuno plebis restituit. 81.e
Factiones quam perniciose. 121.e
Q. Fabius legatus ducem Gallorum hasta occidit. 170.g
C. Fabius Dorsus per medios hostes Quirinalem collem sacra peracturos adiit. 175.b
Fabij quo die caesi. 181.c
Fabius consul Hernicos denecit. 213.d
Fabius magister equitum cum Samnitibus prospere pugnavit. 253.b
Fabius milites ad se tuendum contra vim dictatoris obtestatur. 253.c
Fabius magister equitum ad triarios se recepit. 254.i. Romam profugit. 255.a. à dictatore persequitur. 255.b. eius pater ad populum prouocat. ibid.
Quintus Fabius Ambustus magister equitum. 264.h
Q. Fabij trans Ciminiam syluam profectio. 283.c
Fabius COS. L. Papyrium dictatorem quamuis inimicum, dixit. 283.e
Fabius de Hetruscis triumphat. 285.b
Fabio continuatur consulatus. 285.c
Fabius proconsul Samnites fudit. 286.h
Q. Fabius unde Maximi cognomen sibi pepererit. 289.d

Fabius cur Maximus sit appellatus. 289.d
Q. Fabius Maximus consulatum recusat. 296.h
Q. Fabius omnium consensu centuriarum consul creatur. 296.k
Fabius consul creatus. 302.k
Fabius Publium Decium sibi collegam poscit. 302.g
Fabius COS. in castra peruenit. 304.g
Fabius ad consultandum de bello Hetrusco Romam rediit. 304.h
Fabius aduersus Samnites pugnat. 305.e
Q. Fabius de Gallis, Hetruscis ac Samnitibus triumphat. 307.e
Fabius quatuor millia & quingentos Persinorum occidit. 308.f
Q. Fabius Gurgis multatitio aere Veneris aedem construxit. 308.g. consilio & opera patris adiutus, Samnites vincit & de ijs triumphat. 318.i
Q. Fab. Maximus à populo dictator creatur. 356.h
Fabij cunctatio. 358.h. eadem in castris & in urbe infamia erat. 360.f
Fabius sacrorum causa Romam reuocatur. 361.d. in actione minime popularis. 366.f. magistro equitum fert suppetis. 367.d. dictatura se abdicat. 368.k
Q. Fabij ad L. Aemilium consulem oratio. 372.h
Fabij Maximi consilium. 380.f
Q. Fabius Pictor Delphos ad oraculum missus. 380.k. à Delphis Romam redit. 390.f
M. Fabius Buteo dictator creatus. 397.c
Q. Fabij oratio de creandis Consulibus. 417.b
Consules designantur Q. Fabius & M. Marcellus. 418.g
Q. Fabius Casilinum oppugnat. 423.d
Fabius consul Arpos oppugnat. 438.i
Fabius Marcellum per literas admonet, ne cum Annibale manus consereret. 510.f
Fabius Marcellum per literas admonet, ne cum Annibale manus consereret. 510.i. Manduria vi capta, Tarentum obsidet. 512.k. proditione capit. 513.d
Q. Fabij Maximi oratio, qua suadet, ne Scipioni Africa prouincia extra sortem mandetur. 559.f
Q. Fabius Maximus moritur. 604.i
Cn. Fabius Massilia moritur. 884.h
Fabula de rege Veientium immolante. 161.b
Falarica quodnam telum. 325.a
Falernus ager. 300.k
Falisci & Capenates vincuntur. 160.g
Faliscorum castra expugnantur. 164.h
Faliscorum urbs obsidetur. ibid.
Faliscorum legatorum oratio in senatu habita, in qua se populo Romano dedunt. 165.c
de Faliscis & Tarquinienfibus triumphatum. 217.c
Faliscos Romani vincunt. 217.a
Falisci & Tarquinienfes inducuntur in quadraginta annos à Romanis impetrant. 220.g
Faliscus ager. 296.g. 305.c
Faliscus bellum indictum à Romanis. 317.a
Faliscis pacem petentibus, induciae annuuntur. 371.e
Fama & fidei damna aestimari non possunt. 116.g
Fama rerum standum, ubi vetustas fidem derogat. 210.g
Fama seu fabula de Alexandro Magno. 481.c
Fames & pestilentia. 59.e 94.f
Fames magna Punicum exercitum affecit. 566.g
Fames exercitum Romanum & Veientem urfit. 176.h
Fames quam pestilentia tristior est. 144.g
Fauni aedes ex multatitio argento faciendae locata est. 699.c
Faustulus regij pecoris pastor inuenit Romulum & Remum pueros. 4.i
Fauia curia. 283.c

Faucula cluuis. 489.e
Ferentinum. 299.a.b. à Samnitibus desertum. 309.d
Feriae indicuntur. 80.f. 700.f
Feroniae lucus. 476.g. donum. 352.h
Fertilitas agri Corinthiaci & Sicyonis. 523.b
Fesula oppidum. 353.b.
Ficus Ruminalis. 303.a
Fidenates bellum Romanis inferunt. 11.c.
vincuntur. 11.e
Fidenates quoque Hetrusci fuerunt. 12.f.
desiunt à Romanis. 19.e
Fidenates & Veientes à Romanis funduntur. 20.g
Fidena obsessa. 51. b. à Romanis desiciunt & legatos, Romanos interficiunt. 126.g
Fidenates & Veientes populantur agrum Romanum. 128.k
Fidenates & Veientes vincuntur. 129.a
Fidena capiuntur. 129.c
Fidenates desiciunt à Romanis. 134. f. ignibus armati exterrere Romanos tentant. 134.k
Fidenarum deditio & direptio. 135.e
Fidei solenne institutum. 15.c
Fides ac insurandum urbem Rom. regere debuerunt. 15.b
Flaccus Capuam cum exercitu redit. 476.h
Capuae bona principum vendidit. 503.e.
Celtiberos vincit. 856.g. Celtiberiam populatur. 856.k. Contrebiam obsidet. 856.h
Flamen Dialis inaugurari caput. 507.e
Flamines creantur. 14.k
Flaminia via. 357.e
Flaminus Circus extructus. 321.b
Flaminus consulatum in prouincia non in urbe inire statuit. 350.a. renocanti senatui non parer. 351.a
Flaminij COS. ferocia & impietas. 353.b
Flaminus ab equo per caput deuoluitur. 353.d. COS. lancea transfigitur. 354.i.
Fuluij causam defendit. 803.a. Ligures in deditioem accepit. 812.k. Apuanos Ligures perdomuit. 813.d
Flauij Lucani proditio aduersus Gracchum. 452.g
C. Flavius patre libertino ortus, edilis curulis factus, ciuile ius euulgauit. 289.b
C. Flauij insigne factum aduersus nobilitatem superbiam. 289.c
Flumentana porta. 707.c
Faecialis. 16.k
Faeciales ad Veientes missi non audiuntur. 133.d. venerant res à Samnitibus repositum. 288.i. in Africam ad fadus ferendum missi. 615.b
Fadus hospitij violatum. 8.h
Fadus igitur inter Roman. & Albanos. 15.k
Federis ritus apud Romanos. 16.k
Fadus cum Latinis populis 59.a. cum Carthaginiensibus itum. 223.c. cum Lucanis. 295.e. cum Latinis renouatur. 34.h. cum Ardeatibus. 121.b
Fadus igitur cum Samnitibus. 235.d. antiquum Samnitibus redditum. 288.i
Federis leges in Annibalem & Philippum. 403.e
Funeratores aliquot bonis multantur. 303.a
Fontinalis porta. 708.g
Formianus ager. 307.e
Formula deditiois. 26.k
Fornicata via. 371.b
Formiana saxa. 360.i
Fortuna templum muliebri edificatur. 63.d
Fortuna per omnia humana maxime in rebus bellicis potens. 270.g
Fortuna belli varia. 321.d
Fortuna animos occaecat. 170.k
Fortuna templum. 439.e. 445.c
Fortuna primigeniae aedes à L. Licinio consule vota. 589.g. 396.f. eius situs. 699.c
Foyuli vicus. 476.h
Arx Fregellana à Samnitibus capta. 277.b
Fregellanos Samnites igni circumdatos exusserunt. 267.c
Fuluius consul de Samnitibus triumphat. 296.g
consul

consul Hannonis castra oppugnat. 450.f
 Fuluij exercitus ab Annibale fusus. 455.c
 Cn. Fuluij rei defensio. 470.k
 Cn. Fuluius exulatum in Tarquinius abiit. 471.c
 Q. Fuluius relicto Capuæ collega Appio Claudio Romam contendit. 474.i
 Cn. Fuluius ad Herdoneam cum exercitu ab Annibale funditur. 503.a
 Cn. Fuluius cum duodecim tribunis militum cecidit. 503.b
 Marci Fuluij prætoris cum veltionibus, vacceis, Celtiberisq. certamen. 706.k
 M. Fuluius Tolerum cepit. 713.d
 Fuluij in puniendis senatoribus Campanis seueritas. 478.k
 Fuluius C. O. S. Ambraciam oppugnat. 781.e
 Q. Fuluius Flaccus de Celtiberis triumphat. 862.g
 M. Fuluius proconsul triumphum sibi decerni postulat. 813.d
 M. Furius prætor Cenomanis arma admittit. 813.b
 Q. Fuluius de Liguribus triumphat. 868.g
 Fundani pacem petunt. 247.b
 Q. Fuluij Flacci Pontificis fœda mors. 895.a
 Funebris lex. 280.g
 Furcularum Caudinarum descriptio. 260.k
 283.c
 Furculæ caudine. 444.h
 Furius & Manlius consulares rei ad populum. 71.d
 Q. Furius Pontifex maximus. 105.b
 Furius Consus aduersus Volcos legiones duxit. 144.f
 M. Furius Camillus dictator creatur. 159.e
 in exilium abit. 168.h
 Camillus decreto senatus, ab exilio reuocatur & dictator creatur. 175.d
 C. Furius duumuir x. nauibus aduersus Illyriorum classē ad lacum Timauū venit. 868.k
 L. Furius Camilli collega, cunctationis impatiens. 194.i
 M. Furij Camilli mors & laus. 207.d

G

Abina via. 177.b
 Gabini parent regi Romano. 36.f
 Gaditani Romanis deduntur. 558.h
 Galbus Carpesiorum dux. 399.a
 Gala rex Numidarum. 516.h. quo mortuo regnum eius ad Desalcem peruenit. 584.f
 Galatia castellum vi capta. 472.f
 Galeagra turris. 457.b
 Galeum flumen. 448.g
 Galli noui accolæ Hetruriae. 159. b. cum cur Alpes transferint. 168.h
 Gallorum in Italiam transitus. 169.a
 Galli legatos Romam mittunt. 170.h. Romanos in festi petunt. 170.i. Romanos in fugam vertunt. 171.b. tam repente victos fuisse Romanos admirantur. 171.c.
 Romam patentem Collina porta ingrediuntur & depredantur. 172.k. Romanos in ædium vestibulis sedentes trucidant. 173.a. dum in arcem impetum faciunt, à Romanis funduntur. 173.c. nocte sublustri in arcem clam contendunt. 175.e
 Gallorum cum Romanis induciæ. 176.h
 Galli humori frigoriq. affueti. ibid. Pestilentia vexati. ibid. à Camillo fusi. 177.b
 victi in Albano agro. 206.h
 Gallus quidam fortissimum è Romanis virum ad certamen prouocat. 212.g
 Galli relictis trepide castris in agrum Tyburtem transeunt. 213.b. vincuntur. 216.f. in agro Latino castra ponunt. 220.i
 Gallicum bellum. 222.g
 Galli accolæ Italiae. 298.h
 Galli primo impetu feroces. 306.f
 Gallicæ gentes armorum auide. 328.h
 Galli armati in concilium veniunt. 329.e
 Gallorum risus de legatis Romanis. 330.f
 Galli donis capti cum Pæno pacem ineunt. 331.d
 Gallorum in bellis descriptio. 333.b

Galli Alpium incolæ Annibalem oppugnant. 335.e. ex insidijs Annibalem adoriuntur. 336.h
 Gallorum & Hispanorū differentia. 375.e
 Gallus & Galla, Græcus & Græca, vini sub terra dimissi. 380.k
 Galli corpora habent laboris intolerantissimam. 533.c
 Gallici tumultus. 620.k
 Galli Romanos ad Cremonam bello lacefunt. 625.d
 Gallorum corpora sunt mollia, fluida, & firmè patientia. 697.c
 Gallorum & Romanorum occisorum numerus. 697.c
 Gallorum equites fugantur. 719.d
 Galli æstus non sunt patientes. 705.e
 Galli transalpini in Italiam transgressi. 834.g. L. Porcio cos. se dedunt. 838.h. Italia excedunt. 838.k
 Gallorum regis legati de Cassio cos. queruntur. 916.h
 Gallorum legati reguli Romam veniunt. 932.f
 Gallogræci. 753.c
 Gallogræcorum origo. 787. e. eorum reges. 790.f
 Gallogræci nudi pugnant. 791.b
 Romani Gallogræcorum castra oppugnant. 791.a
 Gallogræcorum castra diripiuntur à Romanis. 792.f. interfectorū numerus. 792.g
 perfidia. 793.d
 Gallogræci oratores de pace ad cos. 794.k
 Gallogræcis paci leges à consule dicuntur. 800.k
 Ganymedes Ptolemæi præfectus, Aeni opidi proditor. 623.e
 Garitenes Cypariis hospes inter epulas occisus. 652.f
 Gellius Egnatius Samnitium dux. 300.h
 301.d. cecidit. 307.b
 Gelo Hieronis filius. 415.c
 Genua à Magone capta. 565.e
 Genus nullum fastiditur, in quo enitet virtus. 118.h
 Genutius tribunus domi suæ occiditur. 72.f
 Genutius plebeius cum exercitu occisus consul. 210.h
 C. Genutius augur. 294.g
 Gens Italiae opulentissima. 298.h
 Gentius Illyriorum rex. 861.d. 895.d. obfidet Bassaniam. 940.g. cum principibus Illyriorum captiuus Romam mittitur. 941.c
 Gentij Illyriorum regis genus & crudelitas. 940.f
 Gentius inducijs ab Anicio prætore petit. 941.a. Anicio prætori se dedit. 941.b
 Gonni oppidi distantia ab Larissa. 733.b
 Gordium celebre Emporium. 789.e
 Gladiatorum munera. 882.k
 Gloria quod maior, eò propior inuidiæ. 707.e
 C. Glautias, sortis ultimæ homo dictator, magistratu se abdicare coactus. 320.k
 Græcorum classis ad littora Venetorum peruenit. 290.i
 Hanno Græcas vrbes tentauit. 413.a
 res in Græcia aduersus Philippū gesta. 537.e
 in Græcis ciuitatibus principum genera. 963.c
 Græciæ ciuitates omnes, Isthmijs, voce præconi pronunciantur liberæ. 669.a
 Gracchus Campanos opprimit. 405.a. libertatem seruis promittit, qui caput hostis è prælio retulisset. 421.b.
 inter Gracchum & Hannonem acris pugna. 421.c
 Gracchus Hannonis exercitum fudit. 421.e
 in insidijs præcipitatus. 452.i. occiditur. 453.a
 de Gracchi morte scriptores variant. ibid.
 decretum Tib. Gracchi de L. Scipione. 811.e.
 eius oratio pro Fulvio proconsule. 814.f
 Gracchus de Celtiberis triumphat. 871.e
 Grumentum oppidum. 406.f.
 Galussa Masanisse filius. 892.i
 Gyttheum à Romanis oppugnatur. 689.c.
 Quintio traditur. 689.d.

Adriaticus sinus. 290.h
 Hadriaticum mare. 291.a
 Haliartū oppugnatur à Lucretio prætore. 911.d
 Haliartum expugnatur & diripitur. 912.f
 Hanno princeps. 322.i
 Hanno Barchinæ factionis inimicus. ibid.
 Hannonis aduersus Annibalem oratio. 325.c
 Hannonis copie Rhodanum traijiunt. 332.k
 Hanno Bomilcaris filius. ibid.
 Hanno aduersus Scipionem prodijt. 349.d
 Hanno Pænorum dux. 349.d
 Hannonis oratio grauissima, qua Hannibal in eleuat victoriam. 390.i
 Hanno pulsus finibus Lucanis à T. Sempronio Longo. 406.f
 Hannonis cum Nolanis colloquium. 409.a
 Hanno adortus eos, quos Gracchus in Lucanis prædatum miserat. 424.f
 Hannonis castra capiuntur. 450.i
 Hanno in Aruntios redit. 450.k
 Hanno & Epicides relicta Sicilia in Africam traijiunt. 494.i
 Hanno à Martio in fugam uersus. 554.f
 Hanno à Syllano capitur. 536.i
 Hanno in locum Asdrubalis succedit. 535.e
 Hanno ad Saleram castra ponit. 586.k
 Hanno interficitur. 587.b
 Harmonia Geloni filia. 426.k
 Harfiora præfectus. 407.a
 Hedui. 169.b
 Heges præfectus equitum. 385.b
 Hegesianax regni Antiochi legatus. 701.a
 Hellepontum exercitus Romanus peruenit. 765.e
 Heluius ouans urbem est ingressus. 682.f
 Hemerodromi. 627.a
 Herdonia vrbs. 455.b. ab Annibale incenditur. 503.e
 Herennius Pontius imperatoris Samnitium pater consulitur, eius responsa. 261.c
 Herennius Bassus, & Herius Petrus ad colloquium euocati. 409.a
 Heraclitus cui Scotino cognomen fuit. 406.i
 Heraclea Hieronis filia, Sossippi uxor. 381.e.
 427.d
 Heracleæ vrbs sita. 739.c. à consule Acilio oppugnatur. 740.g
 Hercules. 6.f. Cacus interficit. 6.g
 Herculis columnæ. 340.k. templū. 475.c.
 627.d
 Herculis ad eadem supplicatio. 350.h
 Hermantica Carteiorum vrbs. 523.e
 Hernici deuicti. 63.d
 Hernicum agrum Aequi, Volsciq. depopulantur. 80.g. 145.d
 Hernici summo studio bellum parant. 210.k
 Hernicorum & Romanorum acris pugna. 211.a
 Hernici fugantur. 211.d
 Hernici saltus. 169.b
 Hernici populo Romano bellum indicunt. 286.i. victi à Martio consule, & in deditionem accepti. 287.a. subacti. 288.i
 Herfiliæ Romuli coniunx petit parentes raptarum urbem recipi. 9.b
 Hetrusci prædatores caduntur. 46.i. vincuntur. 49.a. occisione occisi. 70.i. suscipi pacem petunt. 69.e. 285.c. Romanos adoriuntur. 281.c. in fugam uersicaduntur. 281.d
 Hetruscorū sexaginta millia caesa & capta. 283.a
 Hetrusci inducijs in viginti annos imperant. 283.b. Sutrium capiunt. 182.h
 Hetruscum bellum. 279.b
 Hetruscus exercitus ad Sutrium cogitur. 282.b
 Hetrusci in fugam vertuntur. 284.h
 Hetruscorum opes fractæ. 284.h. 282.h
 Hetruscos fudit Camillus. 186.f
 Hetruscos cædit Camillus. 186.i
 Hetrusci absente dictatore, magistrum equitum circumueniunt. 291.c
 Hetrusci tentant insidijs Romanos circumuehite. 291.d
 Hetrusci Rom. præsidium adoriuntur. 291.e
 Hetrusci fusi & eorum castra direpta. 292.g
 Hetrusci

I N D E X.

Hetrusci inducie biennij date. 292.h
Hetruscorum colonia. 295.b
Hetrusci Gallos ex hostibus socios aduersus Romanos facere conatur. 295.b
Hetrusci belli apparatus ingens. 299.b
Hetrusci rebellant. 316.k
Hetruria diues opibus. 3.b. 282.g
in Hetruria quatuor gentes arma aduersus Romanos conferebant. 302.f
in Hetruriam ducitur exercitus. 351.b
Hetruriae populi Scipionem in ornanda classe iuant. 565.b
Hetruria deficit. 517.d
Hexapylum. 431.c
Hiero rex Syracusanorum. 319.c. 344.i. hostiam accessit. 371.b
Hieroni regnum vastari Romam enunciat. 380.g. ipse regnum ad Hieronymum nepotem Syracusarum regem transfertur. 414.k
Hiero Geloni frater. 427.d. eius mors. 414.k. 456.f
Hieronymi Syracusarum regis tyrannici mores. 415.b
Hieronymus rex Syracusarum a Romanis deficit. 415.e. a coniuratis interficitur. 416.h. eius interfectores creantur praetores Syracusani. 426.g
Hilermus rex viuis apud Toletum oppidum captus. 706.k
Himera amnis. 416.g. 468.h
Himilco factionis Barchinae. 390.i. in Hispaniam cum exercitu mittitur. 399.e. 456.k
Himilco Penorum praeses. 548.h. Annibalidis praefectus. 400.k
Hiofius Harfiorae filius. 407.a. cecidit. 407.d.
Hippias aduersus Martium consulem copias ducit. 926.k
Hippocrates & Himilco Syracusani supplicias ferunt. 458.k
Hippocrates & Epicles Tyranni. 487.e. in horum necem iuuenes aliquot nobilissimi iurauerant, sed indicio facto, a Tyannis interfecti sunt. 488.f
Hippocratis dolus. 431.a
Hipponiades in Siciliam ab Annibale missus. 468.h
Hirpinus ager. 408.f
Hispania Fecenia index coniurationis. 816.g
Hispaniae populi ad Romanos defecerunt. 412.i
Hispani ad concursandum inter saxa rupesque apti. 361.c
Hispaniae populi ad defectionem Carthaginensium spectant. 364.h
de rebus Hispanicis. 462.k. 848.i
Hispania bello reparando apertissima. 543.b
Hispani a Lentulo & Manlio in fugam versi compluribus castris. 568.h. vincuntur a Romanis, & eorum castra capiuntur. 827.a
Hispanorum 12000. castrorum. 681.e
Hispani a Catone in fugam veruntur. 683.d. eorum castra diripiuntur. 683.e. armis exuti, mortem sibi consueuerunt. 684.h
in Hispania res gestae a praetoribus. 706.k
legati Hispanorum de iniurijs magistratu in senatu queruntur. 915.b
Historiae utilitas. 2.f.g
Historiones unde dicti. 208.f
Histri, duo simul praefidia Placentinae cohortis, & manipulorum secundae legionis, aggrediuntur. 869.b. Romanorum castra inuadunt. 869.d. in Romanorum castra vino somnoque merfi cadunt. 870.h
Histrorum rex aufugit. 870.i
Histri victi obsides dare iubentur. 873.b
Histriorum rex ne viuis caperetur, ferro traiecit pectus. 873.e
Histri coniuges ac liberos trucidant. ibid.
Histria pacata, in deditionem venit. 874.f
Homines segnius bona quam mala sentiunt. 602.i
Honori & virtuti aedes vota a Marcello. 519.d
Honosca ciuitas. 362.k
Horatii & Curatii trigemini fratres. 16.k

Horatius sororem suam interficit. 18.k. interfecta sorore sua, in ius ad regem rapitur. 19.a
causa Horatii a duumviris examinatur. ibi.
Horatius pater ad Quirites, pro filio cadere. 19.b. prouocat ad populum. ibid.
Horatiae sepulchrum. 19.d
Horatii Coclitis virtus. 45.b
Horatius Cocles armatus in Tyberim deluit, & incolumis ad suos tranauit. 46.f
M. Horatii aduersus decemuiros graui oratio. 97.b
Horatii consulis ad milites oratio. 110.f
Q. Hortensius dictator. 318.k
Hortensius tribunus plebis C. Sempronium accusat. 138.k
Hostia urbs conditur. 24.g
in Hostibus deuouendi caeremoniae seruata. 241.e
Hostilius Tubulus prosperè cum Annibale pugnat. 528.i
C. Hostilius obsides Aretinis imperat. 518.f
Hostium vires ante omnia noscantur oportet, antequam bellum suscipiatur. 220.k
Humana ope desperata Rom. Deos spectant. 158.i
Humanus animus insatiabilis. 124.h
Hybernacula quando primum militibus edificata. 149.e. militibus in obsidione Veiorum facta. 149.b

I

I Amphornia urbs. 485.a
sub Ianiculo duae lapideae arcae inuenta. 854.h
Iani templum belli pacisque indicium. 14.h
Iberum flu. traiecit Annibal. 331.a. traiecientium numerus. 331.b
Idea mater. 572.i. in eadem victoriae delata. 575.b. eius aedes. 745.a.b
Ilercaonensium ager. 363.c
legati Ilergetum ad Catonem cos. 682.f
Illiberis oppidum. 331.c
Illiturgi oppidum ob defectionem ad Romanos ab Asdrubale oppugnatum. 412.g
Illiturgitani urbem suam fortiter defendunt. 547.d
Ilium peruenit exercitus Romanus. 767.b
Iliua insula. 612.h
Illucia oppidum in Oretanis captum a C. Flaminio. 706.k
Illyrijs propter legatum occisum bellum indicitur. 321.a
Illyrij legati. 893.e
in Illyrico & in Epyro gesta. 962.g
Illyrica res componitur de Anicij & quing. legatorum sententia. 962.i
Imperator prudens. 131.e
Imperator debet suis militibus parentis loco esse. 139.a
Imperium Romanum quomodo creuerit. 118.h. quo anno iterum ad consules redierit. 166.k
Imperium & auspiciu iustum ubi fuerit. 294.f
Incendium multa absumpsit. 439.e
Incendium circa forum Romae. 486.f. illius incendij authores comprehensi. 486.g
Incibili oppidum. 412.i
Indibilis regulus. 463.e. 568.g. eius oratio ad Scipionem. 514.k. a Romanis deficit. 567.d
Ingenium placidum atrox iniuria quog incendit. 100.g
Iniuria atrox etiam placidum ingenium accendere potest. ibid.
Insignia pontificalia atq. auguralia. 293.c
Insubres Padum transgressi. 696.i
Insubrius ager. 341.d
Intercalares Calendae. 973.a. 919.e
Interfectorum & captorum numerus. 910.f
Interamnatus ager. 312.k
Interregnum. 18.a. 13.c. 264.h
Interreges tres creantur. 159.a
Inuidia in C. Flaminium. 351.e
Inuidia ob Reipub. utilitatem contemned. 418.i
Ionium mare. 403.c

Iouis Capitolini dedicatur templum. 44.h
In Iouis aede edere prohibitum fuit a censoribus. 278.g
Ioui victori aedes vota. 307.b. 315.d. eidem spolia hostium cremantur. 307.c
Ioui Statori aedes vota. 311.a
Iouis signum in Capitolio a fulmine deiectum & caput eius ab aruspice inuentum. 319.b
Iouis Latialis. 350.k. donum. 352.h
Ioui ludi magni vouentur. 357.a
Ioui & Iunoni aedes vota. 357.c
Iouis Olympij templum. 425.b. 431.e. Epulum. 441.g. 526.h
Iouis Vicilini templum. 437.e
Ioui duae aedes dedicantur Romae. 723.b
Ira sine viribus vana est. 8.k
Iubellius Taurea. 417.b
Iudicij ordo Carthagine dominatur. 674.h
C. Iulius, terrore vano belli Hetrusci dictator dicitur. 220.f
Iulus Aeneae filius. 3.c. author nominis Iuliae gentis. ibid.
D. Iunius Brutus munus gladiatorum primus edidit. 320.f
Iunij Brutij ingenium. 36.k
L. Iunius Brutus & L. Tarquinius Collatinus primi cos. creati. 39.d
C. Iunius Brutus dictator creatur. 277.d. Aequos subegit. 290.h
M. Iunius dictator. 381.a. oratio eius de captiuis redimendis ad Publ. cos. scripta. 381.d
Iunius dictator sceleratos armat aduersus Annibalem. 391.d
Iuno Veijs Romam maxima religione deportata. 162.f
Iunonis Moneta aedes vouetur. 224.f
Iunoni Mineruae donum. 152.h
eius aedes. 291.a. 350.g. donum. 350.h
Iunonis reginae aedes in Auentino. 526.k
Iunonis Laciniae delubrum. 602.g. 403.i. ex cuius aede tegulae marmoreae detractae. 883.e
Iunoni Sospitae aedes a Cornelio cos. vota. 657.c
Iupiter Feretrius. 9.a. Stator 10.g. Elius. 15.b. Opt. Max. arx Capitolinae praeses 559.d
de Iure Pontificio libri septem scripti in agro L. Petilij inuenti. 854.i
Iurifurandi forma. 341.e
Iuris stricti exemplum infigne. 239.b
Ius foederum populi Romani cum Carthaginensibus. 329.c
Ius in armis ferri. 170.f
Iustitiae summa exemplum, cadis manifestae expiatio. 19.c
Iustitium ob Gallicum tumultum indictum. 212.f
Iuuentae lectisternium. 350.h
Iuuentutis aedem M. Liuius cos. dedicauit. 745.b
Isalca Getulorum praefectus. 394.h
Isidorus regiarum nauium praefectus. 738.i
Isthmia celebrantur. 668.k
Italiae regio fertilis. 353.b. 479.d

L

L Aelius cum captiuis Romam venit. 506.i. a Marcello in Africam praedatum missus. 567.b
Laelius & Masanissa in Syphacis castra ignes conijciunt. 592.g. Syphacem Romam deportat. 599.c. cum captiuis Romam venit. 600.f
Leuini cos. oratio. 491.b
Lauinus cos. Agrigentum oppugnat. 494.g
ad oppugnadam Cauloniam urbem proficiscitur. 510.h
Labor ac periculum eo impenduntur, unde emolumentum ac honos speretur. 136.f
Labor voluptasque dissimillima natura. 151.a
Lacedaemonij ob exules maxime solliciti. 796.f
Lacedaemoniorum responsum in senatu Romano. 835.b
Lacetanorum caedes. 349.e
Ppp Laceta-

Lacetanorum urbs capitur. 685.d
 Lacinia Iunonis templum. 414.g. 566.g. cui
 Annibal aram condidit dedicauitq. ibid.
 Lacus Curtius. 210.g
 Lania oppidum oppugnatur. 751. e. Ro-
 mani deditum est. 522.h. 822.h
 Lanuvium. 350.g
 T. Larius dictator primum creatus. 50.k
 Latinus rex. 2.i
 Latini. 3.b
 Latinus Syluius & reliqui Albæ reges. 3.d
 Latini in agrum Rom. excurrunt. 22.k. 28.a
 cum Latinus renouatur fœdus. 34.h
 Latinum bellum. 51.b
 T. Latini somnium. 61.a
 Latinus & Hernici tristia responsa à sena-
 tur redduntur. 190.k
 aduerus Latinos & Volscos tres exercitus
 scribuntur. 199.b
 Latini Volsci funduntur. 199.c
 Latinorum de bello Romanis inferendo oc-
 culta consilia. 236.g. illorum decem prin-
 cipes Romam euocantur. 236.k
 Latinus quidam T. Manlium ad singula-
 rem pugnam prouocat. 238.k
 Latini persimiles Romanis in rebus bellicis.
 239.d. eorum castra capiuntur. 241.e.
 Vesciam se recipiunt. 242.g. nouum
 exercitum conscribunt. 242.i. viti se-
 se consuli T. Manlio Torquato tradunt.
 241.d. 242.i. fusi. 243.a. nec bellum
 nec pacem pati possunt. 243.d
 de Latinis triumphatum. 244.i
 Latine ferie. 350.k
 Latinorum in populo Romano fremitus.
 508.h. xii. millia, qui Romam com-
 migrant, domum redierunt. 813.c
 Latina Colonia in Hispania. 915.e
 Latinum agrum Volsci & Aequi prædan-
 tur. 145.d
 Laude haud minus quàm præmio gaudent
 milites. 74.k
 Laudes Annibalis. 542.k
 Lauicani & Aequi agrum Thusculanum
 depopulantur. 140.k
 Lauici oppidum capitur. 141.d
 Lauicos deducitur Colonia. ibid.
 Lauinium conditur. 3.a
 ad Lautulas cum Samnitibus ancipiti præ-
 lio dimicatum est. 273.e
 Lectisternium quando primum Romæ fa-
 ctum. 156.k. quibus dijs habitum sit.
 357.c
 Legati Delphos missi, à Lipparensibus ca-
 pti, religionis ergo dimittuntur. 166.f. Ro-
 mani mittuntur ad Gallos. 169.d
 Legationes ex omni Hispania ad Scipionem.
 481.e. de dirimendo inter Aetolos &
 Philippum bello. 522.i
 Legati Macedonis in senatum introducti.
 613.e. Carthaginenses in senatum vo-
 cati. 614.g. Ptolomæi ad populum Ro-
 manum. 620.g
 Legati Romani ad Philippum. 604.i
 Legatus Philippi ad Aetolos. 629.d
 Legati ad senatum mittuntur de pace cum
 Philippo facienda. 660.h. à senatu Ro-
 mano Carthaginem mittuntur. 675.a
 Legationes ex omni Asia ad Manlium con-
 sulem. 798.k
 Legati ex Aetolia & Macedonia redeunt.
 883.d. ex Africa. 878.k. in Macedo-
 niam mittuntur. 879.a
 Leges quid. 41.c
 Leges pacis cum Philippo. 668.f
 Legiones Cannenses. 581.d
 L. Lentuli legatorum principis oratio. 262.f
 Leontini deficiunt à Syracusanis. 429.e
 Leucadi situs. 662.g
 Leucas capitur. 662.h
 Leuinus Anticyram oppugnat. 485.d
 Lex Agraria quando primum lata. 63.e. de
 patrum cum plebe connubio fertur. 119.e
 Lex sacra. 130.k. de ambitu promulgata.
 216.h. de mulctarum æstimatione 133.a
 Lex agraria promulgatur & tributum con-
 ferri prohibetur. 156.g
 Liberalitas ordinum in sustinendo ærario.
 423.b

Libyphœnices equites 330.k
 Licinia lex quid. 293.b. 678.g
 C. Licinius Stolo sua ipsius lege damnatur.
 216. primus de plebe Mag. equitum.
 203.e. 294.f
 P. Licinij Calui oratio. 159.b
 P. Licinius primus de plebe Trib. militum
 consulari potestate creatur. 156.h. eius
 & Q. Fabij pictoris certamen. 774.f
 Licinius continuari sibi tribunatum recusat.
 204.f
 Licinius Crassus Pontifex Maximus crea-
 tur. 443.d
 Lictores duodecim. 6.k
 Licurgi disciplina Lacedæmonij sublatâ.
 797.e
 Ligures. 349.d. in armis esse nuntiantur.
 700.g. Pisas circumsedent. 704.k. ca-
 stra consulis oppugnant, deinde saltus an-
 gusti fauces occupant. 708.g. Q. Minu-
 tij procos. aggrediuntur. 745.d. 852.k.
 L. Bæbium Pr. circumueniunt. 778.g.
 etiam inter magnorum interualla bello-
 rum militem ad virtutem acuerunt. 812.h
 Ligur hostis ab Asiatico quid differat. ibid.
 velut exercitatio hostis Asiaticos magna
 clade in Thracia castigat. 812.i
 in Liguriis quæ militem excitauit. ibid.
 Ligures trans Appenninum montem Legio-
 nes ductæ in deditionem concesserunt. 812.k.
 rursus expugnantur. 874.h. sese dedunt
 & in Taurasinos traduntur. 859.c. re-
 bellant. 876.h. in captiuos seuiunt. 876.i.
 in deditionem veniunt. 750.h. 854.f
 de rebus in Liguria gestis. 848.h. 860.i
 de Liguriis deditus rogatio Tribunorum
 plebis. 891.e. plebiscitum. ibid. Sena-
 tus consultum. 892.f
 Libi lintei. 312.h
 Ligustini montes. 681.a
 Sp. Ligustini oratio ad populum. 897.c
 Lilybeum maritima ciuitas. 344.i
 Lilybei sub corona venierunt. 344.k
 Limnea M. Accilio consuli deditur. 734.k
 Linternum. 404.i
 Liris fluius. 301.e. 474.k
 Litana sylua. 397.e. 686.f
 Literarum apud Latinos inuentor. 6.b
 Linius adfert causas quæ se ad res pop. Rom.
 scribendas impulerint. 1.a
 Linius arcis Romanæ præses. 494.f
 Linius arcis Tarentinæ præfectus. 519.c
 Linius Poeta. 526.k
 Linius consul castra ad Senam ponit. 531.e
 Linius consul quadrigis triumphat. 541.b
 M. Linius cum Claudio Nerone fit consul.
 525.c
 Linius in Italiam traicit. 757.d
 Loca senatoria in Romanis ludis à reliquis se-
 cernuntur. 696.f
 Locrensum ad Pænos defectio. 401.c. ad
 Brutios. ibid.
 Locrenses Pænis se dedere. 413.c. grauitè
 ob defectionem à Scipione incusantur.
 571.c
 seditio in Locrensi præsidio. 571.e
 Locrensis libertas restituitur. 579.d
 Locrorum arx à Romanis capitur. 570.i
 oratio legatorum Locrensum in senatu de
 Plemini crudelitate. 576.g
 Locri. 407.e
 Locustæ agros Apuliæ depopulantur. 887.a
 Longuntica oppidum. 362.k
 Ludi funebres per triduum 401.e. 548.k. 640.k
 Ludi magni à Cornelio Dictatore vouentur.
 131.c. 167.d. 590.k. 524.i
 Ludi Nemei. 523.b
 Ludi Romani. 441.g. Romani et Plebei. 541.e
 Ludi Romæ religionis causa facti. 821.e. ce-
 lebres. 135.e
 Ludi Scœnici. 207.e. 437.b. 618.g
 Ludi Scipionis. 565.a
 Lucanorum mutabilis cum fortuna fides.
 250.f
 Lucani & Appuli fœdere in amicitiam acci-
 piuntur. 250.i
 Lucani qua arte à Rom. defecerunt. 251.e
 Lucani populi. 295.e
 Lucanis finibus expellitur. 406.f

Lucani sine certamine in deditionem populi
 Romani redeunt. 542.k
 Luceria urbs. 267.c.e. 269.a.b. recepta.
 ibid.e. ad Samnites deficit. 275.d
 Luceria prouincia. 411.d. 437.e
 Lucius Valerius Flaccus Magister equitum.
 264.h
 Lucius Sextius primus de plebe cos. factus.
 294.f
 Lucretius accusatur à Chalcidensibus. 918.f.
 condemnatur. 918.h
 C. Lucretius ad populum à Tribunis accusa-
 tur. ibid. eundem habitis comitijs omnes
 quinq. & 30. tribus condemnant. ibid.
 Lucretia patrem & virum conuocat. 38.f.
 sibi mortem, cultro in corde defixo, consci-
 scit. 38. & reliquis mulieribus præfer-
 tur. 37.d
 Lucumo Tarquinij urbs. 24.g
 Luctus ingens propter amissos imperatores.
 480.k
 Lupa præbet mammas infantibus. 4.i
 Lupercal. ibid.
 Lusitania. 363.b
 Lusitanorum cum Romanis certamen. 704.h
 Lusitanie Celtiberieq. montes. 340.i
 Lustrum. 29.e. 271.e
 Luxuria peregrina origo ab exercitu Asia-
 tico Romam inuecta. 814.k
 Luxuria militum Annibalis. 410.g
 Lycij de Rhodijs queruntur. 871.c. vexan-
 tur ab illis. 861.c
 Lycurgus primus Lacedæmoniorum tyran-
 nus. 688.g
 Lysimachia diruta reedificatur, ut eo Seleu-
 cus sedem regni habeat. 672.h
 Lysimachiam pulso prætore cum præsidio Ae-
 tolorum occupauit Philippus. 658.k

M

Mænalis mons. 689.a
 C. Mænius dictator creatur, ut de
 occultis coniurationibus quæreret.
 275.e. eius aduersus nobiles oratio.
 276.f. abdicat se dictatura, & reus
 æus, absoluitur. ibid.h
 Macedonum rex Philippus. 402.c
 Macedonia. 485.a
 Macedonici belli causæ. 617.b. 822.h
 Macedonum accolæ principes ad Romanos
 deficiunt. 629.b. eorum clades. 632.h.
 paucor conspectu suorum vulneratis. 632.i
 Macedones Athamaniae urbibus expellun-
 tur. 780.e
 de bello Macedonico studia diuersa ciuita-
 tum. 895.e
 Macedones Romanos palatos intercipiunt.
 930.h. eorum legati Rhodum veniunt.
 939.e. cum Romanis prælium. 943.d.
 interfectorum numerus. 947.a
 Macedoniae urbes Paulo cos. deduntur.
 948.f
 de Macedonum imperio. 953.a. ipsorum
 regnum morte Alexandri distrahitur in
 multa regna. 953.b. regnum à summo
 culmine fortune ad ultimum finem 150.
 annos stetit. 953.c
 de Macedonibus atq. Illyrijs decreta sena-
 tus. 957.d
 Macedonia in quatuor regiones diuiditur.
 964.g
 Macedonum fuga. 946.k
 Macedoniae regionum capita. 964.h. eius
 regionis situs. 964.k
 Macedonum principes in Italiam ire iubentur.
 966.f
 Macedonibus leges à Paulo consule dantur.
 966.g
 Macedonia præda. 966.i
 Machanidas tyrannus Lacedæmoniorum.
 522.h. 538.f
 Magalesia celebrantur, quæ senatus à po-
 pulo secretus spectauit. 699.e
 Magistratū inire quando fuerint soliti. 618.h
 Magistratum gesturi in leges iurabant.
 641.a
 Magistri cuiusdam puerorum scelestè faci-
 unt. 164.i
 Magister

I N D E X.

Magister equitum, quando primum de plebe
creatus. 217.c
decij Magij Campani summa fides erga Ro-
manos. 388.f
Magius vinctus in Annibalis castra ducitur.
389.d. vinculis liberatur. 389.e
Magnetarches. 718.f
Mago frater Annibalis. 402.k
Mago cum exercitu suo flumē Padum trans-
natauit. 342.a
Mago Amilcaris filius. 390.g. res gestas in
Italia à fratre Carthaginensibus exponit.
ibid. annulos aureos à digitis occisorum
Romanorum detractos, in vestibulo curiæ
Carthaginensis fudit. 390.h. Pœnorum
dux. 497.d. Carthaginem nouam tue-
tur. 497.d. se arcem & præsidium Car-
thaginis Scipioni dedit. 499.a. à Syllano in
fugā vertitur. 536.i. 557.e. cum exercitu
in Italiam traiecit. 565.e. Gallos & Li-
gures in concilium vocat. 569.e. femore
transfixo cadit. 601.b. in Liguriam per-
fugit. 601.c. ex vulnere moritur. 601.d
cæcorum Magonis numerus. 601.c
Maharbal Himilconis filius. 326.k. Roma-
ni populi agros depopulatur. 341.d. sua-
det Annibali ut Romam adeat. 378.g.
Pœnorum dux. 355.b
Maiestas parum tuta est sine viribus. 72.i
Maliacus sinus. 522.i
Maleuentum cui nunc Beneuentum nomen
est. 277.a. 297.e
Malum malo aptissimum. 31.a
Malum notissimum tollerabile. 386.h
Mamercus dictator censuram minuit. 129.e.
ante tribu motus, dictator creatur. 133.e
Mamerci Aemilij dictatoris oratio. 134.f.
eius ad milites hortatio. 134.k
Mamercus dictator triumphans Romam in-
greditur. 135.c
Mancino duce cccc. equites ad exploran-
dum missi. 360.g. cum delectis equitibus
occiditur. 360.h
Mandonius Illergetum regulus. 363.b
aduersus Mandonium & Indibilem expedi-
ti. 551.c
Mādonius & Indibilis à Romanis deficiunt.
554.k. cum paucis fugiunt reliquis cæ-
sis. 556.g. frater Indibilis. 500.i. eius
uxor ad Scipionem oratio. ibid. ad Sci-
pionem supplex venit. 556.h
Mandonius ceteriq; authores belli Romanis
deduntur. 568.i
Mandruria oppidum vi captum à Q. Fabio
512.k
Caius Manilius primus ex plebe Maximus
Curio creatus. 507.d
Manitij prætoris statua Præneste in foro sta-
tuta. 395.e
Mannus authorum incendij index. 486.g
Manlius consul interficitur. 67.e
Manlius ob arcem seruatum quomunere do-
natus. 576.f
Manlij Capitolini popularis liberalitas.
188.i
M. Manlius Capitolinus seditionis author.
186.k
Manlius in vincula ducitur. 189.d. vin-
culis liberatur. 190.k
M. Manlij seditiosa ad plebem oratio.
191.b
M. Manlius regnum affectat. 191.e
Marco Manlio à Tribb. plebis dies dicitur.
192.g
M. Manlius damnatus, de monte Tarpeio
precipitatur. 192.k
L. Manlius dictator creatur. 208.h. ma-
gistratu se abdicare cogitur. 208.i
L. Manlio dies dicitur. 208.k
L. Manlius in filium crudelis fuisse accusa-
tur. 209.a
T. Manlius cum Gallo pugnat. 212.g
T. Manlius Gallum vincit, & à torque de-
tracto Torquatus appellatur. 213.a
T. Manlio corona aurea datur ob deuictum
Gallum. 213.b. Ceritibus bellum indi-
xit. 219.a
T. Manlij consulis ad Annij orationem re-
sponso. 237.d. ipsius consulis filius La-

tinum in singulari certamine vincit.
239.a
Manliana imperia. 239.c
Manlius consul filium securi feriri iubet.
239.c. illi Romam redeunti iuuentus ob-
uiam non exijt. 242.k
T. Manlius consul ex equo lapsus moritur.
295.b
L. Manlij prætoris exercitus ceditur. 332.f
oratio P. Manlij Torquatine redimeren-
tur captiui suadentis. 382.i
T. Manlius perdomita Sardinia Romā cum
exercitu redit. 407.e
T. Manlius Torquatus consulatum recusat.
483.b
Auli Manlij Tribuni mors. 520.k
Cn. Manlius in Gallogræcia bellum gessit.
785.d. eius oratio ad milites. 788.h
Manlius consul Gallogræcos adoritur. 790.h.
ad Olympum castra locat. 790.g. medios
Thracas in Macedoniam peruenit. 801.e.
triumphus decernitur. 806.k. eius ora-
tio pro senatu. 804.k
Cn. Manlius accusatur quod iniussu populi
Romani bellum gesserit. 803.e. de Gal-
logræciis triumphauit. 814.k. eius trium-
phus. 815.a
Manlius proconsul urbem ouans iniuit.
825.e
Marcellus Claudius Nolam peruenit. 392.f
Marcellus prætor exercitum suum educit in
Annibalem. 393.a
Marcelli consulatum quæ prodigia præcessē-
rint. 402.i. aduersus Annibalem co-
pias educit. 422.i. eius dictum: Multa
magnis ducibus sicut non sunt aggredien-
da, ita semel aggressis non dimittenda.
424.e
Marcellus Leontinos oppugnat. 430.f. vr-
bes in Sicilia occupat. 432.k. ut Mænia
Syracusarum ingressus illachrymauit.
458.f. Acradinam circumfedit. 458.k
ad Marcellum ex omni Sicilia legati. 468.g
Marcellus Hannonem & Epicidem fudit.
469.a. ei triumphus negatur. 482.h
Marcellus ouans urbem inijt. 482.i. ipsius
responso aduersus Siculos. 488.h
Marcellus Salapiam recepit. 502.k. ad Nu-
mistroneum cum Annibale pugnam com-
mittit. 503.d. audius pugne cum An-
nibale castra mouit. 510.i. cum Anni-
bale æquo Marte pugnat. 510.k. Gallo-
rum supra 40. millia cecidit. 670.i. Gal-
lorum castra diripuit. ibid. Comum ex-
pugnauit. ibid. vincitur ab Annibale.
511.a. grauius eius in milites oratio. 511.b.
Annibalem in castra compellit multis cæ-
sis. 512.i. à Bibulo Trib. pleb. accusatur.
517.b. omnium centuriarum consensu
consul creatur. 517.d. lancea transfixus.
520.k. illius milites. 567.b. Marcolli-
ca capta, 10. pondo auri & argenti fester-
tium decies in ærarium retulit. 950.i
Marci Coriolani virtus. 59.b
Marcus Fuluius de exilio reuocatur. 525.i
Marcus Aulius occisus. 520.k
Mare infestum classibus Græcorum. 221.e
Mari supero & infero unde nomina sunt in-
dita. 168.k
Marius Alfius dux. 405.a.b
Mars belli est communis. 561.b. 607.e
Mars Romuli & Remi pater. 4.f
Marrucinus, Marcius, Pelignusq; populis fædus
petentibus datum. 289.a
Marfos & Pelignos Fabios vincit. 285.c
Marfyas. 786.f
Martiana carmina. 448.k
Martius ædes dedicatur. 184.f. eius ara.
708.g
Marti & Veneri ædes vota. 357.c. eidem
immolat Decius centum boues. 230.k
Martius campus. 42.g
Martium consulem aggrediuntur Samnites.
287.a
L. Martius res Hispaniæ perdit, restituit.
465.c
C. Martius Rutilius primus dictator de ple-
be electus. 220.h. pontifex creatur. 294.g.
eius oratio ad milites. 466.c

Martius noctu Asdrubalis castra inuadit.
467.c
Martij gloria. ibid.
L. Martius proprætozem se scripsit. 470.f
Martius Scipioni familiarissimus. 482.f
Martius saltus. 821.c
Q. Martius à Lacedæmonijs & Achen in
Macedoniam mittitur. 835.b
Martij legati oratio ad Persea. 900.f
Q. Martius Chalcidem venit, & Halope
capta, Larissam oppugnat. 908.h
C. Martius Figulus Brundisium venit. 925.d
Q. Martius consul in Macedoniam cum sup-
plemento traiecit. ibid. Agassam urbem
Macedoniæ recipit. 928.k. eius literæ ex
Macedonia Romam missæ. 933.a
Masaniissa regis Galæ filius. 440.h. 505.c.
583.e. socius Carthaginensium. 463.d.
cum Syllano clam congregitur. 545.e.
eius oratio ad Scipionem. 557.c
Masaniissa caput in omni hostium equitatu.
ibid. ad Scipionem accedit. 583.e
de Masaniissæ fortuna in amittendo & recu-
perando regno paterno. 584.f
Masaniissa Tapsum urbem capit. 584.h.
à Syphace victus in montem Balbum per-
fugit. 585.b. agrum Carthaginensium
populatur. 585.c. cum solis quatuor equis
effugit. 585.d. à Bocchare vulneratus.
ibid. eius mors falso credita. 585.e
Masaniissa collecto exercitu Syphacem & Car-
thaginensium sociorum agros vastat. 586.f.
iterum à Syphace victus cum paucis equi-
tibus ad minorem Syrtim perfugit. 586.h.
ad Lælium venit. 569.c. Hannonem
ad pugnam prouocat. 587.a. regnum pa-
ternum recipit. 595.b. ducit Sophonis-
bam. 597.b. venenum in poculo mistum,
ad Sophonisbam mittit. 598.i. legati eius
in senatum Romanum introducti. 600.g
Masaniissa rex fuit Numidarum. 675.a. 895.c
Masgaba filius Masaniissæ Romam venit.
955.d
Masgaba quid responderit senatus Ro. 955.e
Masicus mons. 359.b
Masilienses aduentum Annibalis Romam
perferunt. 331.d. oriundi à Phocæa. 681.b
Masiliæ legati Romani benigne excipiun-
tur. 330.f
Masilia. 332.h
Massyla gens. 440.h
Matalus regulus. 334.g
Matronæ stupri condemnatæ pecunia mul-
tatur. 308.g. matronarum quarundam
veneficium proditur. 246.h. earum re-
ligio & liberalitas. 163.e
Matres due receptis insperato filijs gaudio
exanimantur. 355.d
Matronis honos decernitur. 163.e
Matronis post mortē solennis laudatio quan-
do primum concessa. 177.d
Matutæ ædes sacra. 160.f. eiusdem tem-
plum. 439.e. 445.c
Mauri & Numidæ accolæ oceano. 330.k
Mauritania. 584.g
Maurus iaculator. 399.b
Maximi Curionis comitia. 507.c
Mercurio ac Cereri ædes vota. 357.d
Mercurij promontorium. 582.k
Mediastuticus. 424.d. 473.d
Mediolanum quo tempore conditum. 169.c
Mediterranei populi. 537.a
Meduacus amnis. 290.i
Megalesia. 575.b
Megara. 430.h. k. 431.a
Melibæa à Cn. Octauio capitur ac diripitur.
948.i
Melita Romanis deditur. 344.k
Menenij Agrippæ oratio. 58.i
Mendacium salubre consulis Romani.
76.f
Meninge insula vastata. 368.a
Menippus Antiochi legatus. 718.h
Menippi Antiochi regis legati oratio.
700.k
Ædes Menti & Veneri Ericinæ dedican-
tur. 357.a. 402.h
Menti Octacilius ædem dedicauit. 402.g
403.b

- Mericius Hispanus prodidit Arcadiam Syracusarum praesidium.* 461.c
Mericius dux Hispanus. 461.b.d. 462.f 482.k
Messana. 344.i. 407.e. 408.e. recepta ab Appio. 836.i.
Messene ab Achæis bello victa. 836.i.
Messenij se dedunt Romanis. 742.k. Philopæmenen equo prolapsus, haud secus quam ducem suum attollunt, rescindunt-que. 835.d
Metapontinus ager. 424.i
Metapontini ad Pænos deficiunt. 451.b. eorum dolus. 514.g
Metaurum flumen. 532.i
Methymnam Antissæi traducuntur. 965.e
Cæcilius Metellus Pontifex Maximus. 320.k
Q. Metelli de Scipione sententia. 578.k
Metius quadrigis illigatus laceratur. 2.k
Metius Curtius Sabinorum princeps. 10.g.
federis Romani Albani ruptor. 20.i
Metius Suffetius dictator. 16.f. eius oratio. 16.h
Metius quadrigis illigatus prodicionis penas tulit. 20.k
Metiatribus. 589.a
Meuania urbs. 285.e
Mnesilochus Acarnanum princeps. 733.e. 734.g
Mezentius Hetruscorum rex. 3.a
Mezentius tulit socia arma Rutulis. 3.b
Mezetulus regni Capusæ affectator. 584.f
Miccion Chalcidensium princeps pedibus captus, lectica Romam introducit. 917.e
Milites haud minus laude quam premio excitantur. 74.k
Militaris ordo. 139.e
Militi quando primum stipendium è publico datum. 148.f
Miles signa relinquens, fustuarium meretur. 512.k
Miles praesidio decedens quid mereatur. ibid.
Milites Mercenarij. 440.k
Milites coguntur iurare. 312.i
Militibus interdum pugnandum est, nō quia velint, sed quia hostes cogant. 640.g
Miloniana oppugnatur à Posthumio. 309.b
Milonia Samnitium oppidum expugnatur. 309.c
Miluius pons. 534.k
Minionis oratio ad legatos Romanos pro Antiocho. 710.k
Mincius amnis. 418.k
Minutius Consul cum exercitu obsidetur. 90.b. iussu dictatoris abdicat se consulatu. 92.i
M. Minutius Rufus mag. eq. 356. 365.d à Fabio victus. 367.e. cum Fabio castra iungit. 368.f
Quintus Minutius prosperè in Hispania pugnauit. 673.e. 9000 Ligurum occidit. 713.e
Minutia virgo Vestalis propter stuprum viua humi defossa. 245.a
Miraculum aut potius cacodæmonis illusio. 61.b
Missagenes alter Masanissæ filius. 956.g.
Numidarum regulus. 911.a. 913.b
Miseni Promontorium. 420.i
Minerva Romanae arcis praeses. 630.i
Sp. Mælius ad dictatorem vocatus. 125.a
Mænicaptus & Cuiusmarus reguli Gallorum insignes occisi. 437.a
Mæstitia ingens Romæ. 202.f
Moageres tyrannus Cibyrae. 786.i
Monumenta occisorum exercituum. 495.e
Montani. 335.d. 336.c
Mors pro patria præclara est. 262.g
Mortu genus crudelissimum Romanis illatum. 378.h
Mortis crudele exemplum. 428.h
Mortu genus miserrimum quid. 531.a
Munda urbs Celtiberorum capitur. 436.i. 863.e
Muliebris mundus. 680.i
Mulieris captivæ facinus memorabile. 792.i
pro Murati corona gravissima contentio. 499.o
Murgatia urbs valida. 298.k. 299.b. 428.k. 433.e. 435.b
Mutilum castrum. 617.d
Mutina obsidetur. 331.e. recipitur. 876.f
Mutina & Parma coloniae civium Romanorum. 839.b
Mutines ab Annibale in Siciliam missus. 464.h. ciuitate Romana donatur. 505.b
Multitudo aut seruit humiliter aut superbe dominatur. 427.c
C. Mutius de interficiendo Porsena cogitat. 46.k. Scaeuola cognominatus. 47.e. incenso foculo dexteram iniicit. 47.d
Myla oppidum à Perseo capitur atq. diripitur. 907.c. oppugnatur à Perseo. 907.b
Myla fluius. 430.f. 431.b
Myonesus promontorium. 763.a
- N
- Næuius Crispus praefectus.* 435.d
Nabis tyrannus Lacedæmoniorum. 627.e. eius in Argiuos crudelitas. 660.k
Nabidi Archiuorum urbem fiduciariam tradidit Philippus. 660.i
Nabidis & Quintij colloquium Romani Imperatoris. 661.b. uxor Argiuos spoliatur. 661.e. illius in apparando contra Rom. bello diligentia. 688.g
Nabidis auxiliares Quintium adoriuntur. 688.k
Nabidis milites terga vertebant. 689.b. ipsius oratio ad Quintium. 690.f
cum Nabide conditiones pacis. 692.i. Gytheum expugnat. 715.e. Achæorum agros populatur. 714.h. castra eius diripiuntur. 717.b
Nabis fuso suo exercitu Lacedæmonem se recepit. 717.c. interficitur. 720.k
Nadrage urbs. 606.h
Narnienses equites duo Romanis nunciant. 534.i
Asdrubalem esse cæsum. 589.a
Narniensis tribus. 461.a. capitur à Romanis. 461.e
Naupactum & Patris interfuit Rhion fluius. 522.h
Nautius consul agrum Sabinum vastat. 90.h
Nauale prælium. 594.i. inter Pænos & Romanos. 343.e
Naues onerariae. 459.d
Q. Nauus. 471.e
Nauis virtus bellica. 472.i
Neapolitani. 391.e. legati eorum Romam veniunt. 369.a
Neapolis. 385.b
Nemea Argi celebratur. 694.k
Nepete per deditionem acceptum Hetrusci tenebant. 186.k
Nepheida Ciliciae promontorium. 663.a
Neptuno ac Mineræ ædes vota. 357.c
Nequinum in Umbria circumfidetur. 294.h. illius oppidi obsessio. 294.k
Nero Asdrubalem persequitur. 480.i.
Annibalem propè Venusiam assequitur. 530.f. relicto Annibale Asdrubalem adoriuntur. 530.i. oratio eius ad milites. 531.b
Nero & Liuius COS. Asdrubalem ad Metauri ripas assequuntur. 532.k. iidem consules iunctis copijs, Asdrubalem adoriuntur. 533.a
Nesatium in Histria capitur. 873.e
Nicander Archipirata. 754.k
Nico Tarentinus Quintium Romanum in nauali certamine hasta transfixit. 445.e. 493.e
Nolani & Samnites fraude ex Palæpoli eieci. 251.c
Nola. 393.f. 407.a. 408.f.h. 409.b. 410.f. 424.g. oppugnatur ab Annibale. 392.k. capta à Romanis. 277.c
Notium urbs à Polyxenida oppugnatur. 762.h
Via Nomentana. 104.g
Noua via. 177.i
Nouendiale sacrum Roman. susceptum. 22.h. 350.
Nox est periculosa & suspecta, omnia etiam
- victoribus facit.* 315.d
Nox anceps prælium diremit. 279.c
Nuceria. 285.c. 283.b. 285.c. 405.c. propter famem dedit se Annibali. 392.g. dirigitur ac incenditur à Pænis. 392.h
Nuces à Romanis in aquam funduntur, ut Casilinum defluant. 395.d
Numa Pompilius. 13.c
Numæ regnum defertur. 14.f. prudens consilium. 14.h
Numa quot annis regnarit. 15.d. lucum Caenæ sacrauit. 15.c
Numæ Pompilij regis libri cremantur. 854.i
Numa Pompilius auditor Pythagoræ fuisse creditur. ibid.
Numerus eorum, qui in Annibalis exercitu fuerunt. 376.f
Numidarum transfugarum fraus detecta. 477.a
Numidæ & Mauri sunt accolæ oceano. 330.k
Numidarum gens ad pedestria bella rudis. 440.g
Numidæ in Sicilia populi Romani sociorum agros populantur. 483.a. in Venerem præceps. 597.a
Numidæ equites primo aspectu contemptissimi. 708.h
- O
- Enum capitur à Perseo.* 923.d
Obsides à Romanis Porsenæ dantur. 47.e
Ocriculam in amicitiam accepti. 285.g
T. Octacilius agrum circa vticam depopulatur. 462.i
T. Octacilius Crassus Pontifex Maximus mortuus. 484.f
Octauus triumphus naualis. 972.f
Offilij Calauij campani de Romanorum silentio iudicium. 264.f
Olitorium forum. 350.g
Olympi radices. 928.h
Oppida tria ab Romanis eadem hora capta. 275.c
Opimia & Floronia stupri comperta. 380.i
Opima spolia. 128.f
L. Opimius Pansa quaestor occisus. 308.k
Oppia Vestalis incesti damnata. 65.b
Lex Oppia de cultu matronarum. 676.g. abrogatur. 681.a
Oppius decemvirosum vnus in vincula ducitur. 108.h
Opunte seditio orta. 657.e
Opuntiorum urbs decipitur. 539.e
Ordo quisq. sua iura maiestatemq. teneat. 111.c
Oremus capitur. 639.c
Oreum valida ciuitas. 638.k. oppugnatur à Romanis & Attalo. 538.i. 639.a. 538.k
Oringis à L. Scipione capitur. 537.c
Oroandenses populi Roma. amicitias petunt. 789.c
T. Otacilius proprætor. 371.d
Ouius Paccius. 312.h
- P
- Pæcus leges inter patres & coniuratos.* 234.g
Pachynum promontorium. 459.e
Pacuij campani consilium, quo senatum sibi redderet obnoxium. 385.d
Pacuius Calanius. 385.c. idem tradidit campum Pænis. ibid. item. 386.g.h
Padus fluius. 340.h. hunc traiecerunt Boiorum exercitus. 657.a
Palæpolitani dedunt se COS. Romano. 251.a
Palæpolis urbs. 248.i
Palmae victoribus more Græcorum dantur. 318.g
Paludati ab urbe in bellum consules profiscuntur. 904.i
Pamphilorum legati. 932.e
Panætolium. 629.c
Panætolicum concilium. 718.i
Panopæa urbs à consule capitur. 649.e
ager Papiniensis. 285.d
L. Papyrius Crassus dictator tres leges tulit aduersus nobilitatem. 243.c
L. Pa-

INDEX.

generatoris libido & crudelitas.
 Papyrus censor dictator creatur. 252.k.
 gre ferri inuissu suo pugnatu fuisse. 253.d.
 eius ad Fabium magistrum equitum in-
 terrogatio. 254.g
 Papyrus dictator spoliari Fabium iubet.
 virgis & secures expediri. 254.h. po-
 puli precibus donat Fabium. 256.i
 L. Papyrus Cursor consul. 264.h.
 Satricum obsidet. 269.c. Satricum in-
 gressus, Samnitibus caesis, de Satricanis
 fontibus pennis sumit. 269.d. eius laus.
 269.e.
 Papyrus cur Cursor dictus. 269.e. consul
 Duroniam expugnat. 313.a. miles au-
 dus pugna. 313.d. eius ad milites oratio.
 ibid. Sepinum oppugnat. 316.k. eius
 triumphus. 317.c
 oratio Pauli consulis iam iam morituri ad Cn.
 Cornelium. 377.b.
 Pauli consulis cunctatio. 944.f
 Pauli consulis prudens ad Nasicam responsio.
 944.g. eius oratio ad milites. 942.g.
 944.k. 965.b
 Paulus consul humane sorti illachrymat.
 950.h. Persei literas reijcit. 950.i
 Pauli consulis in excipiendo Perseo modestia.
 952.i. prudens admonitio. 952.k
 Paulus aliquot urbes diripi iubet. 963.a.
 Graciam perlustrat. 963.b. cum x. lega-
 tis res Macedonicas componit. 964.f.
 quid de Aetolis decreuerit. 965.b. Ma-
 cedonum omnis generis arma succendit.
 966.h. cum exercitu in Italiam trajicit.
 967.b. de illius triumpho maxima con-
 certatio. 968.g
 Paulo Anicio & Octauio triumphus a sena-
 tu decernitur. 967.d
 Pauli consulis triumphus. 971.a
 Pauli consulis duorum liberorum mors. 971.b
 oratio eius ad Quirites de rebus suis ge-
 stis. 971.c
 Pausistratus praetor. 662.i
 Pausistratus Rhodiae classis praefectus. 749.d.
 7.d
 Patavium. 290.k
 Patavini & Veneti classem Graecorum fun-
 dunt. ibid.
 Patres & Patricij. 7.d
 Patres conscripti. 40.i
 Patres praehensant plebem. 167.c
 Patrum precibus plebs flectitur. ibid.
 Patres minorum gentium leguntur c. 25.d
 Patres indigne ferunt plebeis honores man-
 dari. 145.c
 Paterpatratus. 17.a
 Patricij in creandis questoribus prelati.
 139.e
 Patricijs plebei prelati. 156.k
 Pauor magnus animis Romani populi inie-
 ctus. 509.a
 Pax seruientibus grauior quam liberis bel-
 lum. 298.h
 Pax certa melior tutiorque est quam sperata
 victoria. 607.e
 Pedum reliqua Latij oppida expugnan-
 tur. 243.e
 Pelagonia. 485.a
 Pelignos & Marsos Fabius consul vincit.
 285.i
 Pelignus ager. 307.d
 Pelops Lacedemoniorum rex. 690.k
 Pelium vi capitur. 635.e
 Pella Macedonum regiae situs. 948.i
 Pella Macedonum regia. 905.c
 super Peneum amnem consul Romanus ca-
 stra ponit. 907.e
 Perrebae a Perseo recepti. 907.a
 Perolla Calaurij filius. 385.i
 Perseus Philippi filius. 782.i. Demetrio in-
 fensus. 841.e
 Persei oratio Demetrium accusantis. 844.f
 Perseus ad patrem iterum accusat Deme-
 trium. 851.e. eius in Demetrium insidiae
 dereguntur. 866.i
 Perseus regno potius Antigoni interfici
 iussit. 863.g. ipse mores. 877.e
 Perseus urbium donis & deorum cultu ma-

gnificus. 877.e. Dolopas subegit. 879.a.
 Graeciae ciuitates sibi conciliat. 879.b.
 Achaos sollicitat. 879.c. ipse crudeli-
 tas. 884.k. eius legatus datur senatus.
 888.k
 Perseus ad Eumenis caedem sceleratos sub-
 ornat. 889.c. a senatu hostis iudicatur.
 890.h
 aduersus Persea belli apparatus. 894.g
 a Perseo legati Romam missi. 898.g. ipso-
 rum oratio. 898.h
 Persei & Martij legati Romani colloquium.
 899.e. eius responsio ad Martium legatum
 Romanum. 900.i
 inter Persea & Romanos induciae. 901.e
 Perseus legatos ad Rhodios mittit. 903.b.
 cum purpuratorum & satellitum manu
 Citium proficiscitur. 905.d. eius exerci-
 tus. ibid.
 Perseus milites ad bellum cohortatur. 906.g.
 Cyretias in ditionem accipit. 907.a
 aduersus Persea festinatio cōs. Romani.
 907.e
 Perseus Romanos ad praelium perlicere ten-
 tar. 909.a. aciem suorum aduersus consu-
 lem Romanum instruit. 909.b. eius ad
 milites oratio. 910.i
 Perseus de pace legatos ad Romanos mittit.
 911.a
 Perseo de pace data responsio cōs. 911.c
 Perseus Romanos aggreditur. 912.g. Ro-
 manos passim vagantes opprimit. 912.k.
 cum Perseo Romanorum pugna. 913.d. pro-
 ximos Illyriorum gentes oppugnat. 922.h.
 Vscanam obsidet. 922.k. Oeneum oppu-
 gnat. 923.d. legatos ad gentium Illyrio-
 rum regem mittit. 923.e. in Macedo-
 niam se recipit. 924.f. in Elimeam pro-
 ficiscitur. 924.g
 Perseo stratus ab Archidamo traditur.
 924.h
 Persei conatus aduersus Marium consulem.
 926.g. eius pauor ob Martij consulis ad-
 uentum. 928.f. eius praesidia ad Tempe
 composita. 928.g
 Perseus ad Pydnam refugit. 928.i. Diu-
 urbem munit. 929.c. aduersum Roma-
 nos Euphranorem cum delectis 2000. Me-
 libeam mittit. 431.d. gentium regem Il-
 lyriorum sibi adiungit. 936.h. Rhodios
 ad defectionem sollicitat. 936.i. ad Eu-
 menem & Antiochum sollicitandos lega-
 tionem mittit. 936.k. Gallorum auxilia
 non admittit. 937.e. eius auaritia. 938.i.
 fuga. 946.k. a suis contemnitur. 947.c.
 oratores ad Paulum cōs. mittit. 947.e.
 cum filio sese Octauio tradit. 991.e.
 ad consulem pallatus adducitur. 952.h.
 punici belli caput. ibid.
 Macedonici belli inter Romanos & Persea
 finis. 953.a. Quinto Fulvio & L. Man-
 lio consulibus regnum recipit, & a senatu
 Rex appellatur. 953.b. regnavit xi. an-
 nis. ibid.
 Perusia in ditionem accepta. 285.a. capta
 pacem petit. 311.d
 Perusiorum quatuor millia & quingenti
 a Fabio occisa. 308.f. 369.f
 a Pesto legati aureas pateras Romam attule-
 runt. 371.c
 Petilius clauis figendi causa dictator dictus.
 277.c. a Liguribus occiditur. 877.a
 Petellia a Pennis expugnatur. 400.k
 Petellini soli in Romana amicitia manse-
 runt. 396.f
 Pestilens annus. 80.f
 Pestilentia ingruit. 22.h. 207.a
 Pestilentia & fames. 94.f. seditiones tri-
 bunitas inhibet. 144.g. urbem Ita-
 liamque peruasat. 308.g. 858.k
 Phaneas Aetolorum princeps. 658.f. alter-
 catio consulis & Phaneae Aetolorum le-
 gati. 741.d. eius ferocia fracta. 741.e
 Phereorum ager a Perseo vastatur. 908.h
 Pherei dedunt se Antiocho. 732.i
 Phaselis. 760.h
 Philippus Macedonum rex. 369.e. ad
 Annibalem misit. 403.g. legationem
 alteram mittit ad Annibalem. 406.i

cum Philippo Macedonum regem bellum
 motum. 435.c. Apolloniam oppidum
 oppugnat. 435.d. eius fuga. 435.e
 Philippi castra noctu inuadunt Apolloniates.
 ibid.
 Philippus cum Aetolis pacem fecit. 573.c.
 illius expeditiones. 484.k. flagitiosae li-
 bidines. 523.d
 Philippus Dymas proficiscitur. 523.e. Eleum
 agrum populatur. ibid. in cohortem Ro-
 manam incurrit. 524.a. ab Aetolico
 bello euocatur. 524.g
 Philippi equus pilo traiectus. 524.f
 Philippus in Asiam trajicit. 539.d. oratio
 eius ad socios. 540.f
 Pax cum Philippo & Romanis. 574.f. Phi-
 lippus Abydenos oppugnat. 624.f. Athe-
 nis. 627.b. Athenis re infecta decessit.
 627.d. Achaos Romano bello alligare
 tentat. 628.f. Piraeum oppugnat. 628.h.
 Atheniensium agros vastat, templaque
 diruit. 628.i. eius in apparatu bellico di-
 ligentia. 632.f
 Philippi & Romani exploratores pugnant.
 632.h. ipse exercitus. 632.k. Philip-
 pus Romanos frumentatores intercipit.
 633.e. equo delapsus ferè capitur. 634.i.
 occupat angustias, ne Erudaeam pererent
 Romani. 635.c. Aetolos Thessaliae
 campos populates opprimit. 636.h. Thau-
 macos oppugnat. 642.i. fauces quae ad
 Antigoniam sunt, occupat. 643.c
 Philippi & consulis Romani colloquium.
 645.e
 Philippus fugit & Thessaliam petit. 646.k.
 eius castra a consule Romano diripiuntur.
 ibid.
 Philippus Thessaliae oppida, qua veniret ho-
 stis incendit. 647.b. intra Tempe stati-
 ua posuit. 648.g
 Philippi & Quintij colloquium. 658.f
 Philippi natura dicatior. 659.h
 Philippus Dardanos opprimit. 663.c. Col-
 loquium cum Romano Imperatore. 660.f.
 infensus Antiocho. 732.f. eius responsio
 ad querelas Thessalorum. 823.e. De-
 metriadem recipit. 743.d
 Philippus Megalopolitanus. 743.b. 734.i
 Philippus & Baebius oppida ab Antiocho ca-
 pta recipiunt. 734.i
 Philippus legatos ad purganda crimina Ro-
 mam mittit. 823.a. ipse crudelitas.
 840.k. oratio ad filios suos. 843.d. le-
 gati eius ad senatum. 744.k. Aenum
 montem conscendit. 851.a. Petram Me-
 dica urbem oppugnat. 851.c. Scipionem
 cum exercitu humaniter excipit. 753.b.
 Demetrium filium Romam mittit. 828.i.
 rex Macedonum moritur. 866.g
 Philippus Amintae filius in Asia XIII. annis
 regnavit. 953.b
 idem Philippus Arabas Indiamque peragra-
 uit. ibid.
 Philocles Philippi praefectus Atheniensium
 fines populatur. 628.g. Athenas oppu-
 gnat. 628.h
 Philodemus argiuus. 468.g. tradito Roma-
 nis Euryalo ad Epicedem redit. 458.i
 Philopemenes praetor Achaeorum aduersus
 Nabin classem deducit. 714.k. fugit. 715.c.
 nocturnis insidijs Lacedaemonios oppres-
 sit. 715.d. eius studia. 716.f. Laconi-
 cum agrum populatur. 717.e. Lacedae-
 monios societati Achaeorum adiunxit. 721.b.
 ut ab hostium impetu suos saluaret pro-
 lapso equo, prope exanimatus iacuit. 835.d
 in saxum quadratum vinctus demitti-
 tur. 836.f. a Messenijs captus. 835.c.
 venenū ipsi porrigitur a Messenijs. 836.i.
 eis ossa Achaen redduntur. ibid. ab uni-
 uerso Achaico concilio sepeliuntur. ibid.
 Philopator Prolemæus. 658.h
 Phocaea capitur & inuito praetore a militi-
 bus diripitur. 765.d
 Phocaea seditio oritur. 753.d
 Phocidis primo impetu Panopeam & sine
 certamine cepit. 649.e
 Phoenice urbs Epiri. 573.e
 In Piceno per triduum lapidibus pluerat. 821.e
 Ppp 3 Picens

Picenus ager. 356.i. 391.d. 403.b
 Picentibus victis pax data. 319.c
 Pietatis statua quæ prima omnium aurata in Italia fuit. 857.a
 Pinarij oratio ad suos. 434.g
 Pineus rex. 369.e
 Piræum Atheniensium portus. 626.k
 inter Pisanos & Lunenses disceptatio. 955.c
 Pifidæ. 787.c
 Pityusa. 558.f
 Placentia ciuitas. 697.c. 358.i. 342.i. di-
 repta. 620.k
 Placentia colonia deducta. 321.b
 Placentinorum & Cremonensium legati Ro-
 mæ quærentur de Gallis. 542.i
 C. Plantius consul Hernicos deuicit. 216.g
 Plebeij patricijs prælati. 156.k
 Plebs Romana otio lasciuiens. 56.g.k
 Plebs indignatio & tumultus. 72.g
 Plebs fame coacta se in Tyberim præcipita-
 uit. 124.g
 Plebs ære alieno oppressa omnia patribus co-
 cedebat. 200.i
 Plebs propter æs alienum & longas seditiones
 secessit in Ianiculum. 319.k
 Plebes ab Optimatibus per omnes Italiæ ci-
 uitates dissentiebant. 414.f
 Plebiscitum Atheniensium aduersus Phi-
 lippum. 637.d
 Pleminius naso auribusq; mutilatus propè
 exanguis relinquitur. 572.g
 Plemini crudelitas. 572.h
 Pleminius & XXXII. homines cum eo in ca-
 tenis Romam missi. 579.e
 Pleminius in vinculis moritur. 580.g
 Pleuratus Scerdileti filius. 629.b
 Pleuratus Illyriorum rex, maritima Aetoliæ
 populatur. 783.b
 Plurium imperium bello inutile. 133.d
 Pæni quot annos bella gesserint cum Roma-
 nis. 328.g
 Pæni equitatu melior Romanis. 342.h
 Pæni Romanos undiq; clausos & imparatos
 adoriuntur. 354.f. eorum classis in fu-
 gam vertitur. 362.i
 ex prædatoribus Pænis 1700. cæsi. 373.e
 Pænorum in bello Cannensi cæsum nume-
 rus. 378.k. ipsorum descriptio. 387.b
 Pæni vincuntur à Romanis. 393.e. cædes
 400.h
 Pænorum stationis funduntur à Cumanis.
 405.e
 prælium anceps inter Pænos & Marcelli
 exercitum. 410.g
 Pæni à Marcello in fugam compulsi. 410.i.
 Syracusis abscedunt. 433.d
 Pænorū hyberna in tres partes diuisa. 482.g.
 fuga & cædes. 529.d. 543.e. 544.b
 Pænorum sociorumq; cæsum 56000. capto-
 rum verò 5400. numerus. 534.g. eo-
 rum socij ad Romanos transeunt. 545.e
 Pænorum naues onerariæ 80. capte. 566.g
 Pæni à Sempronio funduntur ac fugantur.
 588.h. deinde à Scipione. 610.h
 Pænis in curia stentibus Annibal risisse fer-
 tur. 615.c
 Pæni legatos Romam mittunt. 703.a. eo-
 rum legati de Masanissa queruntur.
 703.c
 Pollia tribus. 589.k
 Polycleti & Philistionis mors. 460.k
 Polycratia uxor Arati principis. 523.d
 Polyneus Syracusanus. 425.c. illius oratio
 quam ex ara concordie habuit. 425.e
 inter Polyxenidam & Pausistratum oratio.
 754.f
 Polyxenidas aduersus classem Romanā pro-
 ficitur. 763.c. eius consilia deteguntur.
 763.e. ipse & Romanorum pugna na-
 ualis. 764.f. fugit 42. nauibus amissis.
 764.h
 Pomærium curia vocatum. 30.f
 Pomeria & Cora ad Auruncos deficiunt.
 49.e
 M. Pomponius prætor. 355.d
 L. Pomponius Martho mag. equitum. 370.g
 L. Pomponius Veientanus præfectus. 441.b
 Pons publicus abruptitur. 46.f
 Pontifex & eius authoritas. 15.a

Pontificum & augurum creatio & nume-
 rus. 294.g
 Pontifex creatur. 15.a
 C. Pontij Samnitij imperatoris oratio. 260.f
 cum Pottio consules de fœdere agitant. 262.h
 Pontius Herennij filius. 268.k. 269.a
 Pontius Romanos deditos non accipit. 267.a
 Popilius de Gallis triumphat. 221.d. Hera-
 cleam oppugnat. 929.d. illius acerbitas
 in Rhodios. 953.d. seueritas eius An-
 tiochum ab Aegypto reuocauit. 954.i
 Populi consensu prouincia Hetruria extra
 sortem Fabio decreta. 303.e
 Populus Romanus quando primum argento
 uti cepit. 319.c
 Populus pro liberando Fabio ad preces con-
 uertitur. 256.h
 Populi Italiæ qui ad Annibalem defecere.
 384.h
 Porta Carmentalis. 439.e. 445.b
 Porsena Romam infesto exercitu venit.
 44.k
 Porsena Romam obsidet. 46.g
 pro Porsena rege scriba obtruncatur. 47.a
 Porsenæ regis bona cur vendi dicerentur.
 48.k
 Porsena Ariciam oppugnatum mittit.
 ibid.
 Porsena legatos mittit Romam de reducen-
 do in regnum Tarquinio. 49.b
 Portentum lupi & ceruæ. 305.e
 Portia lex. 294.h
 M. Portius Cato in Hispaniam trajicit. 681.k
 ipse oratio pro Oppia lege. 676.k. Afri-
 cani inimicus. 808.k. eius Catonis laus.
 831.e
 M. Portius & L. Valerius censes inuita
 nobilitate creantur. 832.h
 M. Portius Cato Rhodiorū causam adiunxit.
 961.e
 ab A. Posthumio filium suum securi percus-
 sum non esse. 132.i
 Posthumius tribunus militum ab exercitu
 suo lapidibus obruitur. 143.d
 Posthumiana cædes vindicatur. 143.e
 Posthumij aduersus trib. pleb. oratio. 265.b.
 eius laus. 266.f
 Posthumius consul prosperè res in Hetruria
 gessit. 311.d. ad P. C. ob negatum sibi
 triumphum oratio. 311.e
 L. Posthumius consularis damnatur. 318.k.
 designatus cum omni exercitu à Gallis de-
 letus. 397.e
 Posthumius dux occubuit. 398.g
 Posthumij Publicani fraus scelerata. 442.i
 Posthumio Publicano rei capitalis dies dici-
 tur. 443.c
 Posthumius consul de Bacchica coniuratione
 refert ad senatum. 818.f
 Posthumij oratio ad Quirites. 818.i
 L. Posthumius prætor 7000. hominum de
 pastorum coniuratione condemnat. 825.e.
 de Lusitanis triumphat. 871.e
 Potitij & Pinarij. 6.i
 Potitiorum familie fuerunt duodecim, quæ
 omnes intra annum cum stirpe extinctæ
 sunt. 277.e
 Præfectus quando primum Capuæ creari cæ-
 ptus. 272.i
 Prælium nocturnum. 131.d. cum Magone
 in Insubria. 600.k. Philopæmenis & Na-
 bidis. 716.i. inter Neronem & Anni-
 balem. 529.c
 Præneste ab Latinis ad Romanos descendi-
 citur. 51.b. 352.f. 540.k. per deditionem re-
 cipitur. 198.g
 Prænestini bellum indictum. 194.f
 Prænestini agro Sabino deinde Romano per-
 uastati, ad portam collinam signa intu-
 lerunt. 197.c. ad Alliam castra posuerunt.
 197.d. terga vertunt. 198.f. 395.e. eo-
 rum octo oppida capiuntur. 198.g
 Prænestini interfectis oppidanis, Casilinum
 occupant. 394.g
 prætor urbanus ex patribus creatur. 206.k
 prætores sex uno anno creantur. 656.f
 prætorum numerus ampliat. 321.a
 prætutianus ager. 356.k
 preces efficaces ad muliebre ingenium. 8.i

pruatum malum non fiat publicum. 140.g
 priuernates vincuntur, & eorum urbs in de-
 dittonem accipitur. 216.k. colonis Ro-
 manorum depopulantur. 234.k. deuicti.
 235.b
 de Priuernatibus victis inter authores va-
 riatio. 247.d. de illis quid statuendum
 esset senatusconsultum. 248.f
 priuernatis legati liberius responsum. 248.g
 priuernatibus ciuitas datur. 248.h

P R O D I G I A.

Anguis ex columna lignea elapsus. 36.k
 Aram Hadriæ in cælo speciesq; hominum
 circum eam cum candida veste visas esse.
 409.d
 Agnus cum ubere lactanti natus. 504.k
 Agnus Frusinone cum suillo capite. 626.f
 Agnus biceps cum quinq; pedibus natus.
 656.b
 Agnus cum duobus capitibus. 645.b
 Bos equuleum peperit. 402.i
 de boue visenda magnitudinis. 30.h
 Bouem in Sicilia locutum. 509.d
 Bos locuta. 82.h. 713.a
 Boves duo domiti Carinis per scalas in regu-
 las peruenerunt. 745.c
 Cælum visum ardere plurimo igni. 80.f.
 82.h
 Cælum in Lucanis arsisse ferunt. 622.f
 Capra sex hædos uno sætuo edidit. 712.k
 Caput humanum integra facie apparuit,
 templi fores aperientibus. 36.h
 Carne pluit. 82.h
 Coruos Lanuij in æde intus Sospitæ Iuno-
 nis nidum fecisse. 646.b
 Equuleus cum quinq; pedibus. 622.f
 Equuleus Reate cum quinq; pedibus natus.
 642.f
 Flumen Amiterni cruentum fluxisse. 437.e
 Feroniæ ædes de cælo tacta. 666.h
 Pulli gallinacei tres cum ternis pedibus nati.
 642.f
 Gutta sanguinis in foro comitio visæ sunt,
 696.h
 L. Iulius equestris in Sabinos proficiscens ful-
 mine ipse equusq; exanimati fuerat. 666.h
 Infantem in utero matris Marrucini Io-
 triumphem clamasse. 409.d
 Lapidibus Eretri pluuisse. ibid. 484.f
 Lupi in capitolio visi, à canibusq; fugati. 95.a
 Lacus Vulsinijs sanguine manauit. 518.f
 Veni de cælo lapidauit. 526.i
 Lupus nocte Capuam ingressus vigilem la-
 nauit. 526.i
 pluit lapideo imbri. ibid. 612.g
 Laureia in puppi nauis longe enata. 642.f
 Orbis solis minui visus. 612.g
 Lupus Romæ non solum in urbem sed etiam
 in Capitolium penetrauit. 656.i
 Lupi duo oppidum ingressi obuio aliquot la-
 nauerant. ibid.
 Lac interamnæ fluxisse. 696.h
 lacte pluit. 509.d
 Mulam Reate peperisse. 484.f
 Mulam in agro suo Reatini peperisse nuncia-
 bant. ibid.
 Ex muliere Spoleti virum factum. 409.d
 Mare arsit. 645.b
 Mures in æde Iouis aurum arroserunt. 518.f
 Murus portaq; Formijs de cælo tacta.
 713.a
 Naues Vulturini duæ fulmine itæ conflagra-
 runt. 745.a
 Porcus Sinuessæ cum humano capite. 622.f
 Porcus humano capite. 645.b
 de puero cui caput arsit. 27.a
 Porcus cum humano capite genitus. 504.k
 Puer natus cum Elephantis capite. 509.e
 Puer quadrimo par Frusinone natus est.
 526.i
 In Apulia palmam viridem arsisse. 646.i
 Puer natus unimanus. 713.a
 Pueros ingenuos Arimini sine oculis ac naso.
 696.h. Puer in Piceno agro non pedes non
 manus habens natus. ibid.
 sanguis in foro Suderano per totum diem
 fluxit. 484.f
 sanguine

INDEX.

sanguine pluit in foro Boario. 419.k
soles duo visi. 526.i
stagnum Mantuæ effusum Mnucio anni
cruentum visum. 646.b
Tempestas sæda vetuit Valerium consulem
Aequorum castra oppugnare. 75.c
terra Anagninæ sine ullo ignis alimento arsit.
504.k
Terra pluit. 751.a. 696.b. 713.a
Vulcani caput arsit. 696.b
Prodigiorum procuratio. 302.i. 325.h. 419.a
Prodigia. 350.a. 437.e. 712.k. 745.c.
750.k. 798.h. 821.e. 838.h. 839.c. 840.h
Proca. 3.e
Proconsoles tribuni militum consulari pote-
state creantur. 133.d
Proditio Albani exercitus. 19.e
Proditoris premium. 149.a
Proditione serui arx Ardenæ capitur. 149.a
Proserpina. 435.a. huius templum à Pæ-
ni spoliatum. 571.d
ex Proserpina thesauri pecunia clam subla-
ta. 621.e
Prouinciarum & exercituum diuisio. 507.a.
517.e. 525.e. 541.e. 558.k
Prouinciarum & legionum diuisio. 469.e.
574.g. 590.g. earum sortitio. 604.k.
641.d. 773.c
sine Prouocatione ne quis magistratus cree-
tur. 105.e
Prusia Bithyniorum rex. 623.b. 668.g. 895.b
eius legati. 932.g
Prusius rex Romam venit. 973.b. ipsius
postulata. 973.c. assentatio. 973.e
Prytaneum. 877.e
Q. Publius Philo primus de plebe prætor fa-
ctus. 245.b
Publius consul aliquot Apuliæ populos subi-
git. 268.k
Pudicitia templum. 302.k
Punicus exercitus in Hispania. 543.b
Pugna Iubellij Campani equitis & Cl. Asel-
li Romam equestres. 411.b
Punicum bellum primum durauit annos vi-
ginti quatuor. 272.g
Punicum secundum bellum quàm memora-
bile. 321.c
Punica classis. 331.a
Punicæ naues captæ. 344.h. earum reli-
gio. 355.b
Punicæ naues ex triginta xxv. capiuntur.
362.k
Punica ingenia callida. 364.f
Punicum præsidium Marcello traditur. 492.i
Punica classis in Sardiniam traiecta. 506.h.
fusa ac fugata à Scipione. 537.e
Punica fides suspecta. 608.f
Punicum bellum primum usque ad secundum
annos LX. durauit. 617.a
Ptolemæus rex. 319.b. 427.d. 522.i. 895.b.
Antiochi filiam ducit. 709.d
Ptolemæi & Philippi legati Romam ve-
niunt. 729.d
Ptolemæi legati ad senatum Rom. 751.b
Ptolemæus & Cleopatra reges Aegypti. 751.b
Pydna oppidum militibus deditum diripien-
dum datur. 948.f
Pyrrhus Epirotarum rex. 319.a. 408.f. in
Siciliam traiecit. 319.b
Pyrenæi montes. 331.b. 334.g. 344.b
Pyrenes promontorium. 481.e
Pythagoras præsidij Laconum præfectus. 687.c
Pythagoras quo tempore vixerit. 13.e
Pythius Apollo. 572.i

Q

Q. Vadrige aureæ in Capitolio posite. 589.c
Quadrige Falcate. 769.c
ob Quæstores discordia inter plebem ac pa-
tres exorta. 139.b
Quæstores ex plebeijs creati. 145.a
Quæstorium captum. 308.k
Quæstorum numerus ampliat. 319.c
Quinquaginta Mensarij. 219.e
Quintij consulis mite ingenium. 74.i. eius
insigne stratagemata. 76.g
Quintius Cæsoni pater consul creatur. 86.k
Quintij consulis in Tribunos vehemens ora-

tio. 87.a. illius & tribunorum disce-
ptatio. 87.d
Quintius non patitur se consulem contra se-
natusconsultum creari. 88.f
L. Quintius Cincinnatus ab opere agresti ad
Dictaturam accersitur. 90.i
Quintius triumphans urbem ingreditur.
92.k. dictatura se abdicat. 93.a
Quintij consulis ad Quirites oratio. 113.a.
eius laus. 114.h. 122.k
T. Quintius concinnatus dictator creatur.
197.d. coniuratorum dux præfiscitur. 233.a
T. Quintij coniuratorum ducis ad suos ora-
tio. 233.e
T. Quintius à Brundisio soluit in Græciam.
645.c
Cn. Quintilius clauis figendi causa dictator
creatur. 246.k
Quintius leges pacis dat 658.h. Argos op-
pugnat. 687.b. relictis Argis Lacedæ-
monem oppugnat. 788.f. eius responsio
ad Nabidem. 690.k. Romam repeti-
turi omnium ciuitatum legationes Corin-
thum vocatas alloquitur. 697.d. præsi-
dia deducit à Chalcide, Oreo & Eretria.
698.i. triduum triumphauit. 699.a.
Aetolis suadet, ut Romanam amicitiam
tueantur. 719.b. eius responsio ad Me-
nippum Antiochi legatum. 701.b. Nau-
pactum venit. 743.e. eius oratio in A-
chaorum concilio. 726.g
L. Quintius Flaminius cur senatu motus
fuerit. 833.b
Aedes Quirini vota. 317.d
Quirites unde dicti. 11.b

R

Rebus antiquis quantum fidei habenda.
161.b
Regem populus iubet, patres authores
13.d
Regiorum militum negligentia. 759.b
in Regis mores format se populus. 15.c
Regnaturum neminem Romæ iureiurando
cautum est. 40.i
ex Regni cupidine sædum certamen coortum
inter Romulum & Remum fratres. 5.c
Regulus Gallogræcorum urbis legatorum
Rom. mouetur. 977.c
Religionis mira obseruatio. 163.c
inter Remum & Romulum fratres dissidium.
5.c
Remus à fratre occiditur. 5.e
Remus capitur & Amulio regi traditur. 4.k
Respectus rerum priuatarum officit publicis
consilijs. 57.a
Respublica simul & priuata ex intestinis dis-
sidijs minuitur. 113.d
Rex quid. 41.c
Rex sacrificulus. 40.i
Ritus belli indicendi. 23.c
Rhea Syluia vestalis 3.e. compressa vi, ge-
minum partum edidit. 4.f
Rhegynum regio. 401.c
Rhodanus amnis. 334.g. Arar dictus. 334.i.
339.c. eius ostia. 332.h
Rhodij Peræam à Philippo armis vendicant.
662.h. Macedones fundunt, & Peræa
potiuntur. 663.a. eorum fides erga po-
pulum Romanum. 663.e
Rhodij Romanis auxilio veniunt. 753.e
Rhodiorum luctus & ira audita suorum cla-
de. 755.d
inter Rhodios & Regios pugna naualis.
760.k
Rhodij insequuntur classem regiam. 761.c.
ipsorum legatorum oratio in senatu. 776.g
Rhodiorum legatio. 889.a
de Rhodiorum bello rogatio promulgatur.
958.k. 959.b. eorum oratio ad patres
conscriptos. 959.c
Rheti. 168.k
Rogatio ad populum de bello contra Antio-
chum ineundo. 728.g
Romanæ Reipublicæ laus. 2.h.
Roma conditur. 6.f
inter Romanos & Sabinos redintegratur
prælium. 10.k

inter Romanos & Sabinos pax. 11.b
Roma urbs amplificatur. 30.f
Romæ neminem regnaturum iureiurando
cautum est. 40.i
Romana iuuentus audior regie licentiæ,
quàm ciuili libertatis. 41.c
Romani Latinorum castra capiunt. 52.h.
sædus ineunt cum illis. 59.a
Romanus exercitus in fugam vertitur. 74.g
Romana res male affecta. 80.h.
Romani milites odio decemuirorum vinci
se se patiuntur. 99.a
inter Romanos & Sabinos acerrimum præ-
lium. 110.k
Romanorum animi superstitione laborabāt.
133.b. eorum fuga. 133.e
Rom. equites frenos equis detraxerūt. 135.a
Roma urbs vinci insueta. 133.e
Romani & Volsci ambo se victos putantes
castra deserunt. 137.e. ab Aequis fusi.
141.a. 166.g
Romani vincunt Volscos & eorum socios. 146.i
Romanorum ducum dissensio. 153.e
Romani multiplici bello occupati, domesticis
exercentur seditionibus. 154.k. præci-
piuere se in insidias. 159.d. despon-
dent animos aduentu Gallorum. 171.d
Rom. in rebus desperatis consilium. 171.e
Romani opprimunt Thuscos. 174.k
Roma intra annum instaurata. 183.a
Roma urbs auspicijs condita. 205.e
Roma urbs pestilentia laborauit. 207.a
Romanorum & Hernicorum acris pugna. 211.d
Romani milites de occupanda Capua clam
ineunt consilia. 232.g
Romanus exercitus interceptus. 260.k
Roma ingens luctus ob deditorem tam fæ-
de factam. 264.g
Romani principes quibus cū fuisset Alexan-
dro pugnandum. 270.i
Romanos ex insidijs adoriuntur Samnites.
278.k
Romani pueri literis Hetruscis erudiebantur.
281.e
Romani Hetruscos inuadunt. 282.k
Romanorum militum alacritas ingens. 285.f
Roma in duas partes diuisa. 289.d
Romanorum in Umbriam expeditio. 290.f.
eorum pedites ad duo millia in spelunca
fumo & vapore absumpti. 290.g
Romani cum Picentibus sædus ineunt. 295.b
Romani duos consules aduersus quatuor po-
pulos deligunt. 302.g
Romana legio à Gallis deleta, ut ne nuncijs
cladis superesset. 305.a
Romani duce amisso sistunt fugam. 306.i.
cum Samnitibus quartum renouarūt. 318.
legati eorum à Gallis Senonibus interfe-
cti. 318.k
classis Romana à Tarentinis direpta. ibid.
Romani quando primum argento usi sint.
319.c. de rerum summa metuunt. 328.g.
ipsorum legati Hispaniæ populos ad dese-
ctionem sollicitant. 329.d
Romani ponte Ticinum iungunt. 341.d. ter-
rentur à prodigijs. 342.f. eorum cædes.
342.k. in fugam vertuntur. 354.k
Romanorum in acie quot millia cæsa. 355.b.
eorum terror & trepidatio. 355.c
Romani Punico bello pressi, aliarum rerum
curam non posuere. 369.e
Romani legati ad Macedonum regem. ibid.
eorum exercitus quantus fuerit, cum pu-
gnatum est ad Cannas. 371.a
Romani exercitus suos multiplicarūt. 374.a.
in Cannensi prælio victi dissipantur. 377.a.
Romanorum caesorum in Cannensi numero.
377.c. strages illa etiam hostibus mise-
rabilis. 378.h. castra minora ac maio-
ra hosti deduntur. 378.i. cædes. 398.f. g
Romani bellum gerunt duodeviginti legioni-
bus. 419.b. eorum legatus ad Syracu-
sanos. 431.e
Romani Syracusanos terra mariq. oppugnant.
432.f. ipsorum præsidia in Sicilia per
fraudem. 433.e
Romani deturbant ex angustijs Macedones
& in Eriadem perueniunt. 635.e. Sa-
guntum recipiunt. 437.a
Ppp + Romano-

Romanorum atque provinciarum exercituum
diuisio. 437.c
Roma externis religionibus incesatur. 441.d
Roma in classes diuisa. 29.a
Romana res hostibus in ciuitate accepta au-
getur. 23.e
Romani capto Tarento ceduntur. 447.c.
Syracusanum moenia nocte scalis admotis
ingrediuntur. 457.d
Romani equites in eques suos singulos veli-
tes accipiunt. 471.d. exterrentur ob ad-
uentum Annibalis. 474.g
inter Romanos et Tarentinos pugna naua-
lis. 493.a
Romani nauali certamine vincuntur. 493.e.
praeda quae Carthagine sunt potiti. 499.b
Romae aedificia circa forum incendio con-
sumpta reficiuntur. 510.g
Romani Paenos nauali pugna vincunt. 522.h
Romana classis Vricensem et Carthaginen-
sem agrum populatur. 537.d
Romanus exercitus in Hispania. 543.d
Romanorum militum in Locrenses crudeli-
tas. 517.d
Romani legati ad aduehendum Romam ma-
trem Ideam in Asiam missi. 573.a
legati Romani a Carthaginensibus propere
violati. 604.f
Romani Paenos adoriuntur. 609.d
inter Romanos et Carthaginenses pax. 615.b
Romani legati ad Ptolemaeum Aegyptij re-
gem. 617.d
Romana religio in votis suscipiendis. 620.h
Romani legatos ad Carthaginenses et Ma-
sanissam in Africam mittunt. 621.b. le-
gati eorum ad Aetolos. 630.i
Romani quando omnium primo Elephantis
in bello visi sunt. 633.c
colloquium Rom. et Attali cum Aetolis de
ratione belli gerendi. 638.k
ad legatos Rom. responsio Antiochi. 672.g
Romani legatos mittunt, qui de causa Ma-
sanissae et Carthaginensium cognoscant.
703.e eorum legati sociorum urbes in
Graecia circumueiunt. 717.e
Romani aduersus Antiochum bellum vindi-
que apparant. 714.h
Romae terrae motus et incendium. 722.a
Romanorum noua classis Piraeum peruenit.
47.d. pugna naualis inter eos et Asia-
nos. 748.g. classis eorum tempestate di-
spersa. 755.e
Romani Teiorum agrum depopulantur. 763.b
Romani Phocaeam oppugnant. 765.b. Sa-
maeorum urbem capiunt. 795.e
Romanus exercitus a Liguribus Appuanis
circumuentus. 821.b. eorum exercitus
duo in Hispania fusi. 826.f. ingens tre-
pidatio. 869.e
Romani legati a Macedonia reuersi. 893.b
Romani legati ad Illyriorum regem. 894.f.
in Graeciam. 898.k
Romana legatio ad Asiaticas insulas. 902.i
Romanorum virtutis antiquae laus. 903.e
inter Romanos et Macedonas praeliu atrox.
909.e
Romani Carnuntum oppidum Illyricum op-
pugnant. 914.i. eorum crudelitas in
Graecia. 916.f. ad Vscanam negligen-
tia. 919.a
Romani legati in Macedoniam mittuntur.
919.c
Romani Cassandream oppugnant. 930.i.
Cassandra a praefecto praesidij pulsi, fu-
ga conglobati in fossam cadunt. 931.b.
Melibaeam oppugnant. 931.d
Romulea urbs. 198.k. 299.a
Romulus Syluius rex. 3.e. fulmine ictus.
ibidem.
Romuli ac Remi educatio. 4.i
Romulus fratrem liberat. 5.a. Fratri-
cium committit. 5.e. Dijs sacra facit. 6.f
a Romulo iura dantur. 6.i
Romulus Sabinarum raptas virgines con-
solatur. 8.1. Ceninsium urbe capit. 9.a.
Ioui templu dedicat. 9.a. eius preces. 10.g
Romulus terris ereptus. 12.h. Deus creditur.
12.k. XXXVII. regnauit annos. 15.d
Rostra unde dicta. 244.k

Ruscinonem aliquot Galliae populi aduersus
Annibalem conueniunt. 331.d
Rutilij Trib. pleb. et censorum disceptatio.
921.d
aduersus Rutilos bellum. 37.b
S
Sabinae virgines rapiuntur. 8.h.
Sabinarum audacia et oratio. 11.a
Sabini cum Romanis bellum. 9.e
Sabini funduntur. 10.h. illius belli causa.
22.f. bello superantur a Tullo. 22.g.
Sabini bellum. 25.e
Sabini vincuntur. 26.i. fusi pacem petunt. ibi.
de Sabinis consules triumphant. 44.e
Sabini Romam legatos de pace petenda mit-
tunt. 51.a
Sabini contra Romanos. 55.a. vincuntur.
ibid. ad portas urbis usque grassantur.
57.e. Romanos fines populantur. 90.g.
96.h. eorum castra diripiuntur. 111.a
Sabinus Virius legatus. 387.c
de Sacerdotijs cum plebe communicandis
certamen inter patritios plebeiosq. 292.i
Sacra pecunia a Templo Proserpinae erepta
reponitur. 579.c
Sacri portus. 493.a
Sacrosancti qui sint. 106.f
Sacrorum causa Fabius Romam citatur. 361.d
in Sacrum montem plebs secessit. 58.h
Sacrum Nouendiale. 445.d
Saguntini Romam legatos mittunt. 324.f
Saguntum oppugnatur ab Annibale. 324.h.
illius urbis situs. 324.h. 341.c
Saguntini Paenos a manibus suis exturbant.
325.b. dirutum murum reficiunt. 326.g.
aurum argentumq. omne in ignem con-
ijciunt. 327.d
Saguntum capitur. 327.e
Saguntini crudelissimi. 341.d
Saguntini expugnatio. 394.k
Saguntinorum legatorum oratio. 559.b
Saguntum dirutum ab Annibale. 559.d
Salaria via. 212.f
Salapia. 424.i
Salapiani fraudem Annibalis eludunt. 521.c
Salij Sacerdotes. 14.k
ex Salpinati agro Romam praedas egerunt.
168.g
Salentinus ager. 290.b
Salentinorum urbes ad Paenum deficiunt.
441.c
Salutis aedes extructa. 287.d. 290.h
Saltus germanici. 281.e
Saltus Ciminij. 282.f. h
Salyum. 332.h
Samaei oppugnantur a M. Fulvio consule.
795.c
Samnitium bellum, quibus de causis susce-
ptum. 224.h
Samnitibus bellum indicitur. 226.i
Samnites vincuntur. 228.i. 231.d. eorum
castra spoliuntur. 228.i. castris direptis.
caesi triginta millia hostes. 230.i. eorum
exercitus a M. Valerio consule fugatus.
230.k. legati pacem petunt. 235.c
Samnites cum Romanis foedus faciunt. 235.d.
quo dolo Capuam ceperint. 136.h
Samnites et Nolani fraude ex Palepoli e-
iecti. 251.c. ad Romanorum castra pu-
gnaturi accedunt. 257.a. fusi. 257.b.
pacem a dictatore petunt. 257.c. eorum
defectio. 257.d
Samnites iniquo loco Romanos adoriuntur.
258.f. inter eos et Rom. anceps certa-
men. 258.h. vincuntur. 259.a. Romanis
dedunt Brutulum defectionis auctorem.
259.b. ad Caudium castra locant. 260.h
Pacis conditiones inter Samnites et Roma-
num exercitum. 261.e. iterum a Pu-
blio consule fusi. 267.d
Samnitium castra direpta. 267.e. a Roma-
nis expugnantur. 268.h
Samnitium magna strages. 268.i. septem
millia sub iugum missa. 269.a. defectio-
nis eorum auctores ceduntur virgis. 269.e
Samnitibus induciae biennio datae. 272.i
Samnites rebellant. 273.a. fusi ad Sa-
triculam. 273.b. ipsorum imperatorem
Aemilius magister equitum interficit. 273.c

Samnites victi et eorum castra direpta. 274.
h. 285.a. a dictatore circumueniuntur. 274.
h. horum viginti millia ceduntur. 279.b.
ad Caudium ex Apulia redeunt. 276.i.
ineunt pugnam aduersus Romanos. 276.
k. caesi et capti ad triginta millia. 277.a
Samnites auro et argento scuta caelauerunt.
284.h
Samnitium exercitus funditur atque in ca-
stra compellitur ab eodem procos. 286.h.
in eadem pugna sub coronam venierunt.
287.i
Samnites Marcium consulem aggrediun-
tur. 287.a. caesa triginta millia. 287.c
in Samnium mittuntur consules. 287.e
Samnites de pace legatos Romam mittunt.
288.h. arma et rebellionem spectare,
nuntiatur a Picentibus. 295.d. ipsis bel-
lum indicitur a Romanis. 296.f.
Samnites Romanis summa vi resistunt. 297.
b. in fugam dissipati. 287.d
Samnitium agrorum populatio. 298.g
Samnites finibus suis pulsi Hetruriam pe-
tunt. 298.k. illorum praecipua quaeque
oppida a P. Decio consule expugnantur.
ibid. castra diripiuntur. 307.b. eo-
rum caedes. 297.e. 307.c. 309.c
Samnites quot anni gesserint bellum cum Ro-
manis. 308.g. caesi captique et sub iugum
missi. 311.b. summo conatu et apparatu
bellum adornant. 312.g. superstitiosa
quodam sacramenti ritu inicianur. 312.h
Samnitium res fractae. 316.i
Samnites relictis in dimicatione Gallis in ca-
stra confugiunt. 307.a
Samnium. 385.a
Samnitium legatorum oratio ad Anniba-
lem. 408.f
Sangarius fluuius. 789.d
Sangi edes. 642.f
Sanguine per biduum in area Vulcani pluit.
834.h
Sappinia tribus. 617.d
Sardinia pacatur. 876.e. subacta. 882.i.
Sardi a T. Manlio Torquato subacti.
404.b. ab eodem ad triginta milia in-
terficiuntur. 407.b
Sardorum clandestina legatio ad Paenos.
402.k
Satricula. 273.a
Satricum obsidet Papyrius consul. 269.c.
expugnatur. 185.e. diruitur. 223.e.
Volsi igne concremant. 199.e
Satricani ad Samnites deficiunt. 267.b
Saturnalia instituta. 52.i
Saturni aedes. 352.i
Saxum ingens a Capitolio cadens multos op-
pressit. 713.a
Scaptij vanissimi senis oratio. 115.e
Scelera in Attica terra in Deos inferosq. ad-
missa. 652.f
Scipio L. Metellum ceterosq. qui aderant in
sua verba iurare adigebat. 319.b. ad-
uersus Asdrubalem mittitur. 335.b
Scipio et Annibal clarissimi duces. 338.k
Praeliu inter Scipionem et Annibalem.
342.g
Scipio ad Trebiam fluuium proficiscitur. 343.a.
cum exercitu in Hispaniam proficiscitur.
349.b. Asdrubalem nauali certamine
adoritur. 361.e. agrum Carthaginen-
sem depopulatur. 362.k
Scipiones prosperè in Hispania pugnant.
398.k
Scipionis exercitus quantus fuerit Iberum
fluuium traiecientis. 406.i
Scipionum victoria contra Paenorum exer-
citus prospera. 412.i
Cn. Scipionis femur tragula confixum. 436.i
Scipio Africanus ante etatem adilis factus.
442.g
Scipiones exercitum partiuntur. 463.b
P. Cor. Scipio cum exercitu deletur. 463.e.
eius mors. 464.f.
P. Scipio in Hispaniam cum imperio mitti-
tur. 481.a. eius virtus. 481.c
Scipio diuina stirpe satus creditur. 481.d
Scipionis oratio ad milites. 495.b
Scipionis exercitus laus. 499.d. illius in ob-
fide

I N D E X.

- fides humanitas. 500. h. eius oratio ad
Celtiberorum principem. 501. a. Virgi-
nem captivam eximie formae sponso red-
didit. ibid. eius liberalitas. 501. e
Scipio Tarraconem proficitur. 502. g. Af-
drubalem adoritur. 515. e
Scipio rex ab Hispania appellatus, regium
nomen deprecatur. 516. g
L. Scipio Oringin oppugnat. 536. k. Han-
nonem & ceteros nobiles captivos Romam
secum ducit. 537. d.
Scipiones in Hispania occisi. 563. c
L. Scipio nuntius recepta Hispania Romam
a fratre mittitur. 546. f
Scipio ad Syphacem cum duabus Quinque-
remibus traiecit. 546. h
Scipio & Asdrubal apud Syphacem cena-
uerunt. 546. k
Scipio fœdus cum Syphace icit. 547. a. Il-
lurgim oppugnat. 547. c. solo æquat.
547. e. Castulonem deditione accipit.
548. g. gravi morbo implicitus. 550. f.
ipsum mors falso credita. 550. i. oratio
eius ad seditiones milites. 552. f. oratio
alia ad milites. 555. b.
Scipio aduersus Mandonium & Indibilem
copias ducit. 555. e. illius & Masaniſſæ
colloquium. 556. k. clementia in Man-
donium. 556. i
Scipio Romam redit. 558. h
inter Scipionem & Tribb. pl. altercatio. 564. i
Scipio in Siciliam proficitur. 565. d. tre-
centos iuvenes Romanos delegit, quos Si-
culorum totidem armis & equis ornauit.
566. k
P. Scipio Cn. filius, vir optimus. 574. k
Scipio a Fabio in senatum absens accusatur.
578. g
oratio Scipionis ad milites. 581. b. classis
eius omnes alias antecelluit. 582. h. pre-
catio. 582. i. classis ad Pulchri promon-
torium appulit. 583. b
Scipio agros vastat. 583. e. Vticam obse-
dit. 587. d. abscedit inde. 587. e. Sale-
ram firmo præsidio munit. 587. d. Af-
drubalis castra incendit. 592. i. occupat
Tunetam. 594. g. Masaniſſam ob Sopho-
nubæ nuptias reprehendit. 598. g. eundem
amplissimis donis decorat. 599. a
Scipionis responsio ad Carthaginenses de pa-
ce petita. 599. e
Scipionis & Annibalis congressus. 606. h.
responsio eius ad Annibalem. 608. g
Scipio Romam reuersus triumphat. 615. e.
Africanus dictus. 616. h. primus Impe-
rator. ibid.
Scipionis cum Annibale colloquium. 710. f
P. Scipioni Africano dies a Trib. pleb. dici-
tur. 806. k. eius oratio. 807. d
Scipio in Liternum concessit. 807. e
L. Scipio peculatus damnatur. 809. d
P. Scipionis oratio Nasica pro Africano &
Asiatico Scipionibus. 810. k
L. Scipio ludos fecit. 822. f.
Scipio Africanus minor. 947. d
Scodrus mons. 940. k
Scuto magis quâ gladio plebi opus esse. 104. k
Syrus insula. 638. h
Secundæ res bellicæ urbanos motus exci-
rant. 81. d
Sedentanus ager. 567. e
Seditio a plebe excitata. 55. d. 56. i. dome-
stica. 64. k
Seditio labes est ciuitatum. 66. f
Seditiones de agrarijs legibus. 77. a
Seditio in Syracusano exercitu ob Hippocra-
tem mota. 430. k
Seditiones tribunitiæ. 143. a
Seditio castrensis. 143. c. intestina. 156. g.
in urbe Rom. redintegratur. 163. e. in
exercitu Romano. 642. g. Patauinorum
881. e
Seleucus Antiochi proauus. 701. c
Seleucus Antiochi filius Phocæam recipit.
755. c. Eumenis agros populatur. 758. f.
ex agro Pergameno castra mouet. 759. e
Semina belli inter Romanos et Albanos. 15. e
C. Sempronij consulis temeritas & negli-
gentia. 136. k
in C. Sempronio magna prudentia rei belli-
cæ. 138. g
Sempronij tribuni plebis in Appium graui
oratio. 280. g
P. Sempronius Sophus pontifex creatur. 294. g
Sempronius consul. 345. d. ad pugnam elici-
tur. 346. h
T. Sempronius in senatu patres contra An-
nibalem adhortatur. 398. h. Longus co-
gnomine dictus. 406. f
Sempronius Trib. pleb. Cornelio triumphum
postulanti obstitit. 746. f
Tib. Sempronij Gracchi Tr. plebis decretum
de Scipione. 808. g. Sardos perdomuit.
876. g
Sena colonia deducta. 318. k
Senatores centum creantur. 7. c. 169. b
Senatusconsulta in ædem Cæceris defere-
bantur. 106. g
Senatus ac reliquorum ordinum liberalis er-
ga Rempublicam voluntas. 491. d
Senatum Romanum ex regibus constare quis-
piam dixit. 270. k
Senatus de remouendo ab exercitu Fabio
Gurgite agitat. 318. i
Senatusconsultum de rebus Syracusanis. 489. e
de rebus Campanis. 490. g. de provin-
cijs. 564. k. in duodecim colonias Lati-
nas. 575. c. de prouinciarum sortitione.
613. k
Senatus Romanus pacem a Quintio cum Na-
bide factam confirmat. 695. d
Senatusconsultum aduersus Bacchanalia.
820. h. de Philippo. 835. a
Senones Galli ad Clusinum venerunt. 305. a
Sentinatus ager. ibid.
Sepinum a Papyrio oppugnatur. 316. k. 317. b
Seppius Lesius. 473. d
Sergius denis millibus æris damnatur. 156. f
Sergio tribuno militum dies dicitur a tribu-
no plebis. 155. c
a Seruilio Gemino consule in Africa malè
res gesta. 368. i
Seruilius tumultus. 654. k
Seruilius magister equitum Spurium Me-
lium obtruncat. 125. b. c. d
Q. Seruilius dictator creatur. 141. b
Seruilius Priscus Reipublicæ utilis. 141. c
Seruilius tertius ex tribunis militum dicta-
torem dicit. 146. i
C. Seruilius graui oratio ad trib. pleb. 154. i
Q. Seruilius Hala aduersus Gallos dictator
creatur. 213. c
Seruilius oratio pro Paulo ad Quirites. 968. h.
Seruilius Romam in classes diuisit. 29. a. rex
a Patribus creatur. 28. k. plebique con-
sensu declaratur. 30. i
Disceptatio Seruilius & Tarquinij. 31. e
Seruilius interficitur. 32. g. quot annis reg-
nauerit. 32. k
Seruilius Tullius de captiua Corniculana na-
tus. 118. h
Seruilius Galba Pauli inimicus. 967. e
Serui quinque & viginti in cruce acti. 369. d
Seruorum coniuratio. 140. h. octo millia ar-
mantur Romæ. 381. b
Serui domantur libertate a Graccho. 422. f
Sextilia virgo vestalis incesti damnata, viua
defossa est. 319. b
Sextius & Licinius octauum tribuni plebis
refecti. 202. f
Sextius continuari sibi magistratum recusat.
204. f
Sext. Tullij oratio ad C. Sulpitium dictato-
rem militum nomine. 214. i
Sextus Tarquinij filius Gabios dolo circum-
uenit. 26. h. benigne a Sabinis excipitur.
35. a. ad Tarquinium mittit nuntium. 35. c
Smyrna & Lampsacus urbes ab Antiocho
obsidentur. 671. d
Sibyllini libri ex senatusconsulto consulun-
tur. 156. k. 356. k. eorum librorum usus.
350. h
Siccitas magna. 133. b
in Siciliam exercitum traiciunt Carthagi-
nenses. 132. k
Sicilia, Sardinia prouincia. 341. c
Sicilia frugifera terra. 505. a. tota ad Ro-
manos inclinavit. 494. k
L. Siccus decemviro fraude occiditur. 99. b
Cn. Sicinius prætor in Apuliam ad colligen-
das Locustas missus, aliquantulum tem-
poris absumpsit. 887. a
Cn. Sicinius prouinciam Macedoniam ob-
tinere iubetur. 894. h
Siculorum pleraque urbes ad Pænos desciunt.
435. b. eorum comploratio. 487. c.
in Marcellum oratio. 487. e
Sidicinus ager. 297. a
Signum nulla vi signifer conuellere potuit.
354. e
Sinuessæ. 402. i. 403. a
Sipyrrhicus Aetolus legationis princeps
638. k
Sosophonisba uxor Syphacis, & filia Asdru-
balis. 596. h. eius ad Masaniſſam ora-
tio. 596. k. venenum impauide hausit.
598. k
Somnium T. Latinij. 61. a
Sopater Acarnanorum præfectus. 626. i.
ipsum oratio de Andronodori & Them-
istij cæde. 427. a
Sora deficit ad Samnites. 273. e
Soranus transfuga spem capiendæ Soræ con-
sili fecit. 274. i
Sora capta. 275. a. a Samnitibus recepta.
288. g
Sorana defectionis authores capite multan-
tur. 275. a
Soranus & Sidicinus agri. 297. a. 309. b
Sosis. 425. a. 482. k
Sosthenes Magnus. 406. k
Sparta quondam sine muro. 693. e. a Roma-
nis obsidetur. ibid.
Spartanum bellum. 695. b
Spectrum per quietem Coss. visum. 238. g.
in quiete Annibali apparuit. 331. a
Spei templum. 439. e. 445. c
Sperchius amnis. 751. e
Spoletum Annibali resistit. 356. i. colonia
deducta. 321. a
Spolia opima. 128. f
Sp. Posthumij, qui consul sub iugum missus
erat, oratio. 264. h
Spurius Mælius regnum largitionibus affe-
ctat. 124. g. ipsum de regni ambitione
consilia deteguntur. 124. i. obtruncatus
a Seruilio magistro equitum. 125. b.
Spurius Nautius alarum cohortium dux.
314. h
M. Statilius præfectus. 374. g
Q. Statorius. 440. g
Stellæ campus. 358. k
Stipendium de publico datum virginibus
vestalibus. 14. k. a sacerdotibus exigitur
673. b. quando militi primum è publi-
co datum. 148. f
Stratagema insigne Quintij consulis. 76. g
Stratus urbs Aetoliæ. 924. g
Stratij Romanum præsidium intromittunt.
924. i
Stratonicea nequicquam a Dimocrate op-
pugnata. 663. b
Subitarij milites. 79. b
Subsidiariæ cohortes quid. 276. k
Suessæ & Pontia colonie deductæ. 277. e
Suessetani Seditanij agri depopulatio. 550. f
Suessula. 402. i
Suffetes senatus quid. 593. a
Sulmo oppidum. 476. g
C. Sulpitius in Gallos dictator creatur. 214. g.
qua arte hostibus terrore incusserit. 215. d
Sulpitius consules de bello Macedonico ad
populum tulit. 618. k. eius oratio de bello
Macedonico ad populum. 613. b
P. Sulpitius successor mittitur Leuino. 485. e.
creatur Dictator. 603. d
Sulpitius cōsul in Macedonia trajicit. 622. k.
Dassareriorum fines populatur. 632. g. re-
gni regis Philippi opulentissimam partem
depopulatus est. 651. e
Sulpitij legati Romani ad Minionem re-
sponso. 711. a
Supplicationes ad omnia delubra indicun-
tur. 81. a. in quadriduum decernuntur.
162. h.
Supplicationes ob rem bene gestam aduersus
Samnites decernuntur. 301. e
Suppli-

I N D E X.

Supplicatio edita. 357. c. ob res feliciter à Scipione gestas. 506. k. ob deletum Asdrubalem & eius decreta. 535. b
 Supputationes ob debellatam Africam Romanæ decreta. 613. a. in quatrimum ob res in Gallia prosperè gestas decreta. 657. e. ob res feliciter in Hispania gesta in triduum decreta. 686. f. ob res in Asia prosperè gestas. 772. h. & 774. h. valetudinis ergo facta. 858. k
 Supplicationes ob deuictum Persea. 950. f. ob captum Gentium regem Illyriorum. 950. f
 Sunium Atticæ terræ promontoriū. 649. b
 Sutrium oppidum. 279. b. ab Hetruscis obsessum. 281. c. ab iisdem capitur. 182. h. à Camillo recipitur, victis Hetruscis. 182. k
 Sycurium. 907. d
 Syllanus aduersus Hannonem & Magonē à Scipione mittitur. 535. e
 Sylua Ciminia. 281. e
 Syluius cognomen, omnibus Albanis Regibus inditum. 3. e
 à Latino Syluio colonie aliquot deductæ. 3. d
 Syluius Ascanij filius. ibid.
 Synope vrbs Græca, post à colonis Sinuessæ appellata. 301. e
 Syphax à Masanissa victus. 440. i
 Syphax & Masanissa in Africa potentissimi. 561. e
 Legati regis Syphacis Romam veniunt. 504. h. Ipsius regionis situs. 546. f
 Syphax Masæsyliorum rex. 546. g. Asdrubalus filiam ducit. 580. i. ad Scipionem legatos mittit. 580. k. consilio Asdrubalis aduersus Masanissam bellum suscipit. 584. k
 Syphax & Asdrubal à Scipione in fugam versi. 593. e
 Syphax capitur. 596. f. illius oratio ad Scipionem. 597. e
 Syphax cum reliquis captiuus ad Scipionem ducitur. 597. c. 952. h
 Syphax rex Numidarum. 440. f. aduersus Lælium & Masanissam copias educit. 595. c
 Syracusani ad Romanos legatos mittunt. 429. c. prætores Herbesum proficiscuntur. 430. h. eorum seditio. 431. d
 Syracusæ. 456. k
 Syracusarum custodes fugiunt. 457. e
 Syracusanus portus. 458. i
 Syracusanorum oratores ad Marcellū missi. 460. i
 Syracusæ diripiendæ militi Rom. datæ. 462. f
 Syracusana spolia. 468. f. eorum legati in senatum introducti 371. b

T

Tanaquil. 24. h. perita prodigiorū. 25. a
 Seruium ad regnum capeffendum sollicitat. 28. i
 Tagus fluius. 323. d
 Sp. Tarpeius Romanæ arcis præfectus. 9. e. huius filia à Tatio auro corrupta arcem Romanam prodit. 9. e. ab hostibus intromissis, necata proditionis pœnas luit. 9. e
 de Tarpeio Saxo M. Manlius deiectus. 192. k
 Tarquinij oratio ad conciliandos plebis animos composita. 25. c
 Tarquinius regnum affectat. 25. c. rex creatur. 25. d. primum bellum cum Latinis gerit. 25. d
 à Tarquinio ludi facti opulētius, quàm priores reges. ibid. de Sabinis triumphat. 26. k. muro lapideo Romam cingit. 27. a. Latinos domuit. ibid. quot annos regnauerit. 27. d
 Tarquinio parantur insidiæ. 27. e. securi feritur. 28. f
 Tarquinius vi regnum affectat. 31. d. Seruium è curia deicit. 32. f.
 L. Tarquinius quare Superbus dictus. 32. k. eius mores & res gestæ ab initio regni. 33. a
 Tarquinius peregrinos metu suorum sibi

conciliat. 33. b. dolo necē Turno machinatur. 33. e. eius ad Latinos oratio. 34. h
 Tarquinius Volscis bellum mouit. 34. i. eius filius Gabios dolo circumuenit. 34. k
 Tarquinius Papauerum summa capita baculo decutit. 35. e
 Sext. Tarquinius Lucretiæ vim affert. 37. e. ei imperium abrogatur. 39. c
 L. Tarquinius quot annos regnauerit. ibid.
 L. Tarquinius Collatinus & L. Iunius Brutus primi consules creati. 39. d
 Tarquiniorū nomen populo inuisum. 40. k
 L. Tarquinius abdicauit se consulatu. 41. b
 Tarquinius Hetruscos ad bellum sollicitat. 43. a
 Tarquinij ad Porsenam refugiunt. 44. k
 Tarquinius Superbus cum Posthumio manus conseruit. 51. c
 L. Tarquinius magister equitū dictus. 90. k
 in Tarquinium Turnus Herdonius inuehitur. 33. c
 Tarquinienses agrum Rom. depopulantur. 158. g. 214. f. opprimuntur. 158. h. trecentos septem milites Romanos captos immolant. 216. g. à Roman. vincuntur. 217. b
 in Tarquinienses victos acerbè seuit. 218. g
 Tarentum. 381. e. 446. k
 Tarentina arx. 482. g. 447. e
 Tarentini obsides, custodia educi. 445. d
 Tarentini nobiles de prodendo Tarēto cum Annibale colloquuntur. 445. e. eorum defectio, quo anno sit facta, in diuersum ab authoribus trahitur. 448. k
 Tarentini præsidij præfectus cuiusdam mulierculæ amore captus. 513. b
 Tatiū Sabinorum rex interficitur. 11. c
 Taurea vrbs. 411. d
 Taurini saltus. 334. g
 Togogasm oratores ad Manlium consulē. 793. c
 Telesta vrbs capta. 358. i
 Sexti Tarquinij decurionis militum virtus. 137. a
 Tépanius à C. Iulio tribuno vocatur. 137. e. prudens eius responsio. 138. f
 Tempestas classem Rom. propè fluctibus obruit. 638. i
 Templi aut aræ dedicatio debet fieri ex auctoritate senatus. 589. c
 Templis Deam temperatum est in vrbs Albe deuastatione. 21. e
 Tempus lenit iras. 66. h
 C. Terentius plebeius homo consul creatur. 370. i. literæ ab eodē Romæ missæ. 380. g
 Tergeminorum pugna de imperio. 17. c
 Termini sedes non mota. 36. h
 Terræ motus in Sabinis. 128. k. 882. h
 Terra mater appellatur. 179. e
 Terror nocturnus Romæ. 257. d
 Theanum. 397. e
 Theates Romam, ut pacem petant, veniunt. 272. i
 Thebanorum seditio. 902. f
 Thebani Rom. partes sequuntur. 902. h
 Thebes campus. 759. a
 Themestius, cui Gelonis filia nupta fuit. 426. k
 Theoxenus Achæorum princeps. 662. i
 Theoxena Herodici filia, Poridi sororis marito nupsit. 841. a. eius facinus crudele. 841. c. virum complexa in mare sese deiecit. 841. e
 Thermopylarum saltus. 538. f. 539. b
 Thessaliam euastauit Philippus. 658. k
 querelæ Thessalorum de Philippo. 823. c
 Thessali bello intestino vexantur. 885. a. eorum bella intestina ab Appio placantur. ibid.
 Pugna ad Thrasymenum facta. 355. b
 Thrasymenus lacus. 394. k. 408. k. 410. h. 412. f. 418. f. 420. g.
 Thracum 10000. exercitum Manlij in angustijs ad Cypsela adoriuntur. 801. a
 Thracum legati Romam missi. 891. a. Romam veniunt. 972. g
 Thaumaci capiuntur. 735. d
 Thuria vrbs à Cleonymo capta. 290. h.
 Thurium Pænis deditur. 451. e
 Thurris Celtiberiæ rex. 864. k

in Thusculanum agrum conuertitur hostilis exercitus. 80. i
 aduersus Thuscos male pugnatum. 70. h
 arx Thusculana capitur ab Aequis. 88. k
 Thusci à Romanis opprimuntur. 174. k. magna eorum strages. 175. a
 Thusculani Romanis ultro supplicat ferūt. 86. g. Romanis semper fidi. 196. f
 Thusculani dictatoris in senatu oratio. 196. i. pacem, deinde ciuitatem impetrauerunt. 196. k
 de Thusculanis populi iudicium. 257. e
 Thusculum à Volscis præter arcem captum. 199. e. recipitur. 200. i
 Tibicines omnes Roma Tybur abierunt. 278. g. quorum astu Romam deportati sunt. 278. h
 Ticinus amnis. 328. f. 338. k
 Tifata. 405. b. 406. f. k. 408. k. mons imminens Capuæ. 224. i. 307. d. 420. f. 472. f
 Tifernum regio. 287. e
 Timaui lacus. 868. k
 Timocrates Pellenensis. 694. k
 Torquatus dicitur T. Manlius, à torque deducto. 213. a
 Torquato consuli se dedunt Latini. 242. i
 Thrausi angustis circa Tempyra obsidentes à Romanis fugantur. 801. d
 Transfuga nomen veteribus execrabile. 514. k
 Q. Trebellius & Sextus Digitius primi muos Carthaginis Nouæ transcenderunt. 500. f
 Trebia fluius. 343. a. 345. a. 346. h
 Trebula vrbs. 406. k.
 Trebulanis ciuitas data. 290. f
 Triarij Romani. 67. e
 ad Triarios res redijt, prouerbiū. 240. f
 Tricastini populi. 334. k
 Tricorij. 334. k
 Trientius ager. 622. i. cursu appellatus. 622. i
 Trigemina porta. 708. f
 Tribuni pleb. primum creati. 58. k
 Tribunorum de lege agraria cōtentio. 70. k
 Tribunis fortiter restitit Sp. Seruilius. 71. a
 Tribunorum aduersus senatum contentio. 82. k. eorum cum patribus certamē. 89. b
 Tribuni plebis decem creantur. 93. b. 105. c
 conciones Tribb. aduersus nobilium iuentutem ortæ, sedatæ sunt. 112. g
 Tribunus plebis promulgat rogationem de connubio patrum cum plebeijs. 116. i
 Tribunorum plebis seditiose conciones. 135. e. 137. e
 Tribuni militum consulari potestate ordo creantur. 149. c. 168. f
 Tribuni militum abdicant se magistratu, & noui creantur. 154. i
 Tribunorum seditio. 197. a. comitia eorū per quinquennium sublata. 201. e
 Tribuni pleb. leges aduersus opes patriciorū promulgant. 201. c. alij alijs intercedunt. 201. d. ad legiones suffragio quando primum facti. 209. e
 Tribuni militum quinque amissi. 827. a
 Tribunitiæ seditiones. 143. a. actiones aduersus patriciorum potentiam. 202. g. conciones. 149. e
 Tribus unde appellatæ. 29. e. Romæ xxxi. factæ. 52. k. quatuor ex nouis ciuibz additæ. 184. f
 Tribus duæ Romæ additæ. 272. i
 Tribus Romanorum antiquæ tres. 292. k
 Tribus Romæ fuerunt xxxv. 613. e
 Tributis comitijs primum creati sunt. 73. e
 Triumuii Epulones, quando primum facti. 673. a. Capitales quando primum creati. 318. k
 de triumpho consulum certatur inter patres & populum. 111. b
 Triumphus Martij cos. de Hernicis. 287. d
 C. Iunij dictatoris de Aequis. 290. h. C. Iunij Bubulci dictatoris. 292. h. Quinti Fabij de Gallis. 307. e. L. Furio decernitur 640. h. Marcelli de Insucribus & Comensibus. 671. c. M. Porcij Catonis ex Hispania. 696. i. L. Aemilij reguli 779. a
 Troilum

INDEX.

Troilum à Caruilio in Hetruria oppugn. & tū.
317.e
Trophonis specus. 963.c
Tripolis. 907.a
Tuditanus proconsul in Hispania cum exer-
citu funditur. 666.f
Tullus Hostilius rex creatur. 15.d. vndi-
que materiam belli quæsiuit. ibid. eius
concio ad Romanos. 20.h
Tullus Sabini bellum indicit. 21.e. fulmi-
ne conflagrant, postquam regnasset an-
nos triginta duo. 22.i
Tullus rex superstitionibus deditus. ibid.
Ser. Tullio adhuc puero in cunis caput arsit.
27.a
Tullij ad suos ciues oratio. 61.e
Tullie inhumanum & scelestæ facinus. 32.h
illius scelestæ consilia. 31.c
Tumultus in Sardinia. 871.c
Turdetani deficiunt ab Attane regulo. 545.b
Turia fluuius. 476.f
Turnus Rutulorum rex. 3.a. Aeneæ Lati-
nog bellum intulerat. ibid.
Turnus victus ad Mezentium Hetruscorum
regem confugit. ibid.
Tusculana arx. 475.a
Turia virgo Vestalis incestu damnata. 321.a
Tybur urbs. 278.g
Tyberis inundatio. 707.c
Tyberis duos pontes, ædificia multa euertit.
713.a
Tyberinus in Albula amne submersus, cele-
bre ad posteros nomen flumini dedit. 3.e
Tyburtibus bellum inducitur. 211.e
Tyburtes primo noctis silentio ad urbis Ro-
mæ mœnia veniunt. 213.e. se dedidere
Romanis. 218.f
Tyranni descriptio. 661.a
Tyrrhenis auxilium fertur. 318.k
Tyrrhenes obsistunt Antiocho. 734.g

V

Vadimonis lacus. 284.f
Valeria lex. 294.h
Valerius cōsul triumphans redit Ro-
man. 43.e. in suspensionem venit af-
fectati regni. ibid. eius ad populum ora-
tio. 44.f
Valerius consul cur Publicola dictus. 44.h
Valerij cos. scitum consilium. 46.h
Valerius Dictator creatur. 57.a
Valerius consul cum exercitu in Aequos pro-
fectus. 75.b
Valerij consulis ad tribunos & plebem ora-
tio. 85.d
Valerius consul & Thusculani Capitolium
oppugnant. 86.h. aduersus Aequos &
Volcos consilio bellum sustinuit. 108.k.
eius ad milites & equites oratio. 109.c.d
M. Valerius cum Gallo singulari pugna cer-
tans, à cornu galeæ insidentem iuuatur. 222.g
Valerius Corvinus dictator dicitur aduersus
coniuratos. 233.a. eiusdem ad coniu-
ratos oratio. 233.b. Corvinus cognomina-
tur. 223.b
P. Valerius Publicola, feriarum constituen-
darum causa dictator creatur. 224.g
M. Valerius Maximus dictator Marfos fu-
dit, eorumq; oppida cepit. 291.b. consul.
264.h
Valerius Leuinus consul. 319.a
Valerius Antrias. 404.g. 772.k
Valerius consul res à se gestas in senatu com-
memorat. 505.a
L. Valerij Tr. plebis oratio pro abroganda
Oppia lege. 678.k
Varij sermones de Annibale principe ciui-
tatis nusquam Carthagine comparente
sparguntur. 675.c
Varroni COS. redeunti ab omnibus ordini-
bus obuiam itum est. 384.i. eius ad lega-
tos Campanos oratio. 368.k. concionesq;
atroces. 372.f. instructis copijs Anniba-
lem adortur. 375.d
Vaticanus ager. 305.c
Vestigal nouum ex salaria annona. 588.i
Vestij Messij Volci ad suos oratio. 132.g
Veientes in fines Romanos excurrunt. 12.f.
fusi pacem petunt. 12.g

Veientes & Tarquinienfes in agrum Roma-
num incurrunt. 43.b
Veientibus bellum indicitur. 148.i
Veientes agrum Romanorū populates inie-
runt. 65.b
Veientis bellum. 71.b
Veientibus induciæ in annos quadraginta
data. 71.d
Veientes Romanos fines depopulantur. 116.k.
Sergio consule fusi. 126.i. cum socijs. 127.d
Veientis senatus superbum responsum. 147.b
Veientes regem creant. 149.d. agrum Rom.
populantur. 133.d. re secunda superbiunt.
133.e
Veientibus & Aequis dantur induciæ. 135.d
Veij Romanorum munimenta incenderunt.
153.a
Veientis senis cuiusdam vaticinium. 157.e
Veiorum præda diuidenda variæ in senatu
sententiæ. 160.h
Veiorum per cuniculos expugnatio. 161.b
Ager Veientanus plebi diuiditur. 167.d
ad Velitras Romani pugnant feliciter. 194.f
Velitræ expugnantur. 202.f. 198.g
Veneficæ ad 130. damnantur. 246.i
Veneficij quæstio decreta. 859.a
Veneri ædes facienda curata. 308.g
Veneri Ericinæ, & Menti ædes vota. 357.a.
à Fabio ædes dedicata. 402.g. eidem ædes
vouetur. 357.a.d. templum. 658.i. 659.b
Venandi studium, homines perniues ac prui-
nas in montes sylvasq; rapit. 152.g
Veneti. 2.i
Venusia. 379.c
Vercellius Siciliusq; authores. 46.f
Vera pro grati loqui bonum ciuem oportet.
114.f
Verecundia iræ obstans. 163.c
Vergestanus princeps. 685.e
Vergium à Catone oppugnatur. ibid.
Vermina Syphacis filius. 586.f.g. 611.b. 612.k.
621.d. pacis conditiones accipit. 625.b.
Legati ipsius ad senatum Rom. 621.d
Ver sacrum. 673.e. vouetur. 371.a
Vestæ ædes. 486.i
Vestalis flagro cæsa. 542.h
Vestalis ob cultum amœniore de incestu cau-
sam dixit. 140.g
Vestales virgines. 14.k. duæ stupri comper-
tæ. 380.i
Vestia Oppia Attellana. 489.e
Vestini Romæ petunt amittitiam. 291.a. vin-
cuntur. 253.a
Vestinus bellum. 252.i.
Vestinus saltus. 301.e
Veturie ad Coriolanum filium graui ora-
tio. 62.k
Veturius consul Volcos fudit. 81.b
L. Veturius Philo dictator. 370.f
si Veturij fidem derogat, famæ rerum stan-
dum est. 210.g
Vibius cum 27. senatoribus venenum sum-
psit. 478.e
Vibius & Pælius fratres. 512.i
Vibonensis ager. 344.k
Vicunniæ oppidum diripitur. 348.g
Vicus Longus. 302.k
Victoria dubia. 257.a
Victori virginij ædícula à M. Portio Catone
dedicata. 707.c
Victoriæ ædes dedicata. 309.b
Villius consul Philipp. fudit fugauitq;. 643.e
L. Virginus vir exempli recti domi mili-
tiaq;. 99.d
Virginij filia vocatur ad tribunal Appij.
99.e
Virginus accitur è castris ad tutandam filie
pudicitiam. 100.k
Virginij sedulitas in tutanda filie pudicitia.
101.a
Virginus filiam cultro transfigit. 101.e
Virginus Appio diem dixit. 106.h
Virginus in castra profectus, opem commili-
tonum implorat. 102.k
ob Virginis nuptias inter Ardeates bellum
intestinum. 121.e
Virginio tribuno militum dies dicitur à tri-
buno plebis. 155.c
Virginus denis millib. erit damnatur. 156.f

Virginia Auli filia. 302.i
Icilius Virginia sponsus Appio fortiter re-
sistit. 100.h
Virgines ter nouenæ per urbem euntes, car-
men canunt. 526.k
Viridomarus Gallorum dux occisus. 321.a
Virtus nō solum sed fors etiam adiuvat. 311.a
Virtus militis decus. 284.i
Virtuti ædem M. Marcellus dedicauit. 573.e
Virtutis ædes. 519.e
Visceratio data populo à M. Flauio. 248.i
Vitruuius. 247.e
Vmbria regio. 285.e
Vmbri. 284.f. à Romanis deficiunt. 285.d.
dedunt se Romanis. 286.g. ipsorum cæ-
des. 285.f. terror ob repentem Decij con-
sulis aduentum. 285.e
Volsinij capti, pacem petunt. 311.d
Volsi Tarquinius bellum mouet. 34.i
Volsorum in Romanos irruptio. 75.d. per-
fidia. 53.a. exercitus funditur. 54.k
Volsi in fugam versi. 57.d. à Romanis de-
ficiunt. 62.f
Volsi & Aequi vincuntur. 64.k. à Ro-
manis fusi sunt. 75.d
Volsi terga dedere & eorum castra capiun-
tur. 76.i
cum Volsis feliciter pugnatum. 76.f
Volsi bellum inferi Veturius, eosq; fudit.
81.b
Volsorum ingens clades. 81.e
Volsos & Aequos mittuntur consules. 73.e
Volsi & Aequi rescitunt exercitum. 82.i
de Volsis & Aequis triumphus. 82.h
Volsi à Romanis vincuntur. 88.i. 182.f
Volsorum & Aequorum castra expugnan-
tur. 109.e. 115.d
Volsi obsidentes Ardeam, ab Romanis obfi-
dentur. 122.g. sub iugum missi, à Thu-
sculanis occiduntur. 122.i
Volsi & Aequi pacem impetrant. 162.k
Volsorum castra expugnantur. 132.i
Volsi Rhodanum accolunt. 332.i
Volsi & Aequi prædantur agrum Lati-
num. 145.d. summa vi ad bellū coorun-
tur. 146.f
in Volsos mittuntur tres ex tribunis mili-
tum. 147.d. eorum deditio. 182.f
Volsi à socijs deserti Satrici se mœnibus in-
cludunt. 185.d
Volsi & Aequi toties victis unde toties
suffecerint milites. 187.c
Volsorum numerosus exercitus. 187.d. ca-
stra diripiuntur. 188.f
Volsi Romanorū castra dolo inuadunt. 198.i.
ager Romanus depopulantur. ibid.
Satricum igni concremant. 199.e. ca-
piunt Thusculum. ibid. ad unum omnes
cæsi. 200.i
Volsi ferocior ad rebellandum quàm ad bel-
landum gens. 223.e. agrum Romano-
rum depopulantur. 198.k
Vocontiorum agri. 334.k
Vole rursus capte. 142.k
Volana à Caruilio oppugnatur. 316.k
Volani agrum Lauicanum populantur. 142.i
fusi, fines & oppidum amiserunt. ibid.
Volonum exercitus à signis decessit. 455.a
ad Volaterris cum Hetruscis in certa victo-
ria pugnatum. 296.f
Volumnius consul cum Salentinis prosperè
bellum gessit. 286.g. cum exercitu in He-
truriam ad collegam iuuandum venit.
299.d. vir facundus & eloquens. 300.f.
eius ad Appij argutū responsum. 300.f.g.
Samnites aggreditur. 301.b
Volumnius proconsul in Samnio feliciter res
gerit. 307.d
Volsinienses bellum tentarunt contra Roma-
nos. 167.e. illis induciæ in annos vigin-
ti data. 168.g
Volsiniensis ager. 311.d. 312.g
Vox humana clarior noctis silentio auditur.
168.g
de uxorum præstantia certamen in conui-
uio habitum. 37.e
Vrbium primordia cur ad Deos referantur.
2.f
Vrbis Romæ fortuna. 80.i
Vrbium

I N D E X.

Vrbium nomina, quas Q. Fabius in Samnio
occupauit. 424.g
Vscana Illyrici oppidum. 918.k
Vscana in deditionem venit. 293.b
Vtica obsidio. 594.f
Vricensis ager vastatus. 462.i
Vulcano Marcellus cremauit hostium spolia.
410.k
Vulcano & Vestæ ædes vota. 357.d
Vulcani ædes. 656.i. Insula. 344.k
Vulgi animi sunt mutabiles. 43.e
Vulgi inuidia quid efficiat. 19.d

Vulturnus fluuius. 301.a. 359.a. ostium.
456.g

X

X Antippos Lacedæmoniorum dux.
320.i. 563.d
X Xenophon Achæus. 658.f
Xenophanes legationis Philippi princeps
403.d
Xenophanis & Annibalis legati ad Philip-
pum intercipiuntur. 404.f

Z

Z Acynthus insula. 324.h. 484.k.
743.a
Zacynthus Romanis restituitur.
743.a. Zama vrbs. 606.f
Zamma insula. 648.h
Zelasus. 639.a
Zeusippus ut suspicio criminis ab illo auer-
tatur in concionem progressus. 667.a
Zoilus Hieronis gener. 415.c

F I N I S.

CHRONO.

CHRONOLOGIA
IN TITI LIVII HISTO-
RIAM, ACCOMMODATA AD TABVLAS
CAPITOLINAS VERRII FLACCI, ANNOTATIONI-
BUS UTILISSIMIS VARIETATEM SEV DISSENSIO-
nem authorum circa consulum Romanorum
nomina demonstrantibus
illustrata.

CVM GRATIA ET PRIVILEGIO
Cæs. Maieſt. ad decennium.

FRANCOFVRTI AD MOENVM,
M. D. LXVIII.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1117 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637
TEL. 733-4131
1960

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1117 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637
TEL. 733-4131
1960

CLARISSIMO VIRO, GE- NERE, VIRTUTE AC ERUDITIONE PRÆ-

STANTI, DOMINO LEONMANNO SCHILLER AB HER-

DERN, IVRIS VTRIVSQUE DOCTORI AC CAMERAE

Imperialis Spiræ Assessori, domino ac patrono suo colendo,
Ioachim Grellius S. D. P.

*V*itæ medendi scientia, Architectonica, Agricultura, aliæq; artes ad vitam hominum regendam atq; seruandam comparata, idonea, vera, certaq; temporum obseruatione indigent, adeo vt, quotidiana experientia attestante, temporum ratione in ijs neglecta, sapius plus detrimenti quàm commodi rebus humanis adferre conspiciantur: Ita & historia, quæ vita memoria, lux veritatis, nuntia vetustatis, & vitæ magistra prædicatur, temporum certa & apta distributio, ad rerum gestarum integram notitiam tantoperè necessaria est habita, vt viri doctissimi, eam vnicam historiæ lucem, cynosuram in vasto cæcæq; historiæ pelago nauigantibus, filumq; Thesei certissimum ad effugiendos implicitos Labyrinthi errores dicere non dubitarint. Etsi enim historiarum cognitione nec in Ecclesia nec in Republica magis necessarium, nec ornamento vel decore præstantius, nec vbertate emolumentorum vtilius, nec ad delectationem voluptatemq; accommodatius quicquam reperiatur, tamen cum homines, eorumq; actiones quæ in historijs describuntur, non solum tempore tanquam certa mensura contineantur, sed & eo, tanquam sole quodam in orbe illuminentur, quis id, quod mensura dirigitur, absque metiente rectè definiri, vel luminis egens absque eo probè inspicere atq; discerni posse dixerit? Id itaq; populi prudentia clari & viri ingenio doctrinaq; præstantes perspicientes, nec sumptibus, nec laboribus in compendiosa veraq; temporum descriptione pepercere. Siquidem apud Hebræos, quorum Respublica ab ipso Deo instituta est, prophetæ verba dierum (sic etenim Hebræi ea vocant) id est, annales & fastos conscribere sunt soliti, & inde cum ad alias gentes orientales, vtpote Chaldæos, Aegyptios, & Persas, tum deniq; ad Romanos hoc idem institutum defluxit, vt libri fastorum, in quos cuiuslibet anni res insigniores, cum mensis atq; diei notatione referrentur, à pontificibus vel sacerdotibus conficerentur. Postea verò id sapientissimorum populorum institutum viri docti secuti, rem eò deduxere, vt nulla ferè ciuitas vel Respublica extiterit, cui sui antiquorum temporum obseruatores, fastorumq; scriptores non fuerint. Sic Asia Charaxem Pergamenum, Ephesiumq; Andronem, Persia Methasthenem, Aegyptus Appionem, Iudæa Philonem, Aphrica Erathosthenem, Græcia Archilochum, Peloponnesus Hippium, Lesbos Theophrastum, Athenæ Dexippum & Apollodorum habuisse leguntur. Nec minus hac parte sapientiæ, quàm alijs artibus quamplurimi apud Romanos claruere. Nam vt nominibus eorum abstinere, qui historijs scriptis earum occasione tempora notarunt, fastosq; magistratuum digesserunt, quorum prolixus admodum est numerus, sanè tot in hoc studio versati fuerunt, vt cum cæteris gentibus omnibus hac in parte certare queant. Non eos à prima orbis origine repetere libet, at cum hæc ad id fastigium peruenisset, vt & imperij magnitudo, & Imperatorum felicitas, populiq; Romani virtus, ingenijs præclaris amplissimam scribendi materiam suppeditarent, reperti tamen fuere, qui ex temporum notatione non minus laudis quàm historiæ conscriptione se adepturos esse arbitrarentur. Siquidem ipse Cicero, tunc cum Respublica Romana florentissima esset, se tres libros versibus de suis temporibus scripsisse gloriatur. Et quantis idem laudibus Atticum suum extollit, qui magna cura notatis obseruatisq; temporibus septingentorum annorum cursum vno libro collegerit? Præclara quidem dignaq; laude hæc Attici opera, at non leuior Verrij Flacci censenda, qui sub Augusto, Fastis præcipuorum magistratuum à se ordinatis, marmoreoq; parieti incisis, ibidem loci iuxta Veste ædem statuam meruit, aliosq; post se ad similis argumenti tractationem inuitauit. Nam hunc cum alij, tum M. Aurelius Crator, Antonini libertus, & Chrysorus imitati nomina & tempora annuorum magistratuum vsq; ad suam ætatem perpetuauere, sicuti & hos subsequuti Ausonius, Aurelius Cassiodorus, alij nonnulli, itidem non sine laude fecerunt. id præcipue spectantes, vt historia Romana certa veraq; temporum ratione constaret, nec horum incertitudine perturbata, cæca mutilaue efficeretur.

Verum enimvero etsi tanta populorum, vt certam temporum descriptionem haberent, cura fuerit, doctiq; in ea eruenda & adornanda omni studio laborarint, tamen vel quod pleriq; res citra publicam & probatam fidem, vt Me-tastenes existimat, vel per opinionem atq; auditum conceptas memoriæ prodiderint, factum est, vt nulla propè scientia maiori temporum obscuritate, ambiguitate, ac incertitudine inuoluta obductaq; sit, quam illa ipsa antiquitatis, temporumq; notatrix historia. Quamplurimis id, tam sacris quàm prophanis exemplis probari posset, verum cum id ab alijs luculenter sit factum, nec mei propositi sit, integram de temporum varietate, confusione ac discrepantia disputationem instituere, id vnius Liuij vel autoritate vel exemplo ostendisse sufficiet. An non is, subinde magistratuum consulumq; confessionem reprehendit, & temporum ignorantiam, authorumq; varietatem deplorat? Libro secundo ab vrbe condita, pugna ad Regillum lacum commemorata, Tanti (inquit) errores implicant temporum, ali-cundo ab vrbe condita, pugna ad Regillum lacum commemorata, Tanti (inquit) errores implicant temporum, ali-ter apud alios ordinatis magistratibus, vt nec qui consules secundum quosdam, nec quid quoque anno actum sit, in tan-ta vetustate non rerum modo, sed etiam authorum digerere possit. Et rursus de varia authorum opinione lib. 22. con-querens, Mirari (inquit,) magis adeò discrepare inter se authores, quàm quid veri sit discernere queas. Tales loci quamplurimi apud Liuium inueniuntur. Verum vt iustissimas eius querelas ac reprehensiones esse fatendum est, sic sunt, qui quod ipse in alijs reprehenderit in eo ipsomet arguendum iudicent, cum præterquam quòd interdum dubia, incerta, manca, atque accisa tradiderit, etiam tempora ea, qua par fuisset diligentia, minimè digesserit. Quorum re-

4
prehensio quàm iusta sit, non huius loci est disquirere. Ceterum, si quid horum ab optimo Romanæ historiæ autho-
re admissum sit, æquissimum arbitror, ut is, qui horum quid in ipso desiderat, perpendat, eum hominem, ut & nos su-
re admissum sit, æquissimum arbitror, ut is, qui horum quid in ipso desiderat, perpendat, eum hominem, ut & nos su-
mus, fuisse, nec omnibus quæ literis mandarit interfuisse, vel interesse potuisse: verum ex priscis historicis & anna-
libus, ipsum, ut in Præfatione fatetur, historias suas traduxisse & veluti mutuas, quemadmodum nobis iam ab ipsis
veluti per manus tradita, ea sumere necesse est. Si quid itaq; discrepans, ambiguum, vel incertum nonnunquam eius
scriptis irrepsit, quis id potius benigne excusare, quàm superciliose exagitare non vellet? Quoties ipse testatur se
non posse multa pro certo affirmare, ut libro tertio, ubi sic inquit: Difficile ad fidem est, in tam antiqua re, quot pu-
gnauerint, ceciderint, exactè affirmare. Et quinto sic ait: In rebus tam antiquis, si quæ similia veris sint, pro ve-
ris accipiantur. Septimo verò ita scribit: Cura non deesset, si qua ad verum via inquirentem ferret, nunc famæ re-
rum standum est, ubi certam deroget vetustas fidem: Quid hisce Liuij locis clarius, ipsum curæ inuestigandæ anti-
quitatis laborantem ad eius notitiam peruenire non potuisse? Adhæc historiæ senex idq; priuatus scripsisse dicitur, non
igitur mirum, si in summa historicorum, annalium, ac commentariorum penuria, quæ tunc non sine magno sumptu
atque labore describebantur, nonnulla interdum omiserit, vel memoria lapsus, diuersa ac propè contraria scripserit.
Nullus author adeò magnus est, qui alicubi non labatur. Errare humanum est, & nemo adeò prouidus ac circum-
spectus existit, qui alicubi non impingat, idque cum in alijs, tum maxime historicis videre est. Complures ante Ti-
maum Tauromenitem celebres historici vixere, sed omnes qui ante ipsum res gestas literis tradidissent, acerbissimè, ut
Suidas inquit, reprehendit. Sic Athenæus ipsum Platonem atque Xenophontem accusat, quòd quorundam tempora
falsò & imperitè notauerint, ut & Thucydides Hellenicum alioqui laudatum historicum, Halycarnassæus Fabium
Pictorem, Licinium, reliquosq; eius ætatis authores, & alij alios. In eundem quoque modum Aristoteles in politicis,
eos qui Lycurgum Theletis auditorem fuisse astruerent, grauiter obiurgat, & Cicero scriptores quosdam, qui Nu-
mam Pythagoræ discipulum fuisse dicerent, cum Pythagoras aliquot post Numam seculis primum natus sit. Quin-
imo tam fæde tantiq; errores historiam contaminarunt, ut Castor Rhodius Chronica ἀνομήματα composuisse legatur,
quibus ignorantiam superiorum seculorum refellit & emendauit. in tanta itaq; errandi procliuitate, moleq; laboris
maxima, si præstantissimus author, deq; Romana historia optimè meritis, humani quid passus sit, ac velut longo iti-
nere defessus, pede altero impegit, venia id ac benigna interpretatione quàm insectatione dignius erit. nam ut est
in veteri versiculo: Οὐδεὶς ἀνθρώπων εἶναι ἀπαντα σοφός. Cum verò historia, ex Annij sententia, tunc demum inte-
gra atq; certa censeatur, si narratione, Topographia, & Chronographia, id est, certa temporum & locorum descri-
ptione constet. Ideò docti quamplurimi magistratuum Romanorum descriptionem aliquibus in partibus apud Liuium
imperfectam, & supputationem annorum, quibus quisque ab vrbe condita Reipublica præfuisse, interdum claudi-
cantem, interdum ab alijs dissentientem animaduertentes, ne quid authori Latinæ historiæ principi deesset, hunc uti-
lissimum laborem susceperunt, ut temporum atque annorum seriem, annotatis consulum nominibus, ex his, quæ reli-
cta sunt, antiquitatum monumentis accuratè colligerent atque discernere. Inter quos, ut quatuor Itali Bartholo-
mæus Marlianus Mediolanensis, Onuphrius Panuinius Veronensis, Carolus Sigonius Mutinensis, & Franciscus
Robortellus Vtinensis, merito laudandi sunt, qui magistratuum Romanorum descriptionem ad lapides marmoreos
Verrij Flacci (ut existimatur) Romæ inter forum & sacram viam sub pontificatu Pauli III. anno quadragesimo
sexto effossos, atque in Capitolio expositos, tanquam ad Lidium lapidem accommodantes, non solum magistratibus
Romanis pro annorum ratione descriptis, sed & toti historiæ Romanæ incredibilem lucem attulerunt? Sic & vir do-
ctissimus, Henricus Glareanus, sua laude minimè fraudandus est, qui ardenti antiquitatis studio antequam Capito-
linæ tabulæ erutæ fuissent, anno 40. fastos consulares, librorum tantum subsidio adiutus, ad sextum vsque Tyberij
annum deduxit, quorum veluti ductu alijs postea via ad meliora quærenda, & Romanæ vetustatis decus recuperan-
dum monstrata est, ita ut qui eius laborem & insignem voluntatem in antiquis historijs restituendis & vendicandis
non agnoscat, vel liuidi, vel ingrati animi morbum minimè obscure prodat.

Tot itaq; doctorum virorum opera *Liuij historia* in multis partibus illustrata, cum viri optimi ac rei literariae iuuanda cupidissimi, *Sigismundus Feirabentus* & *Georgius Coruinus Typographi Francofurtenses*, de ea suis praelis exprimenda cogitarent, multorum consilijs disquisitis, eam rationem sibi sequendam putarunt, qua, *Liuiana historia* editionem omnibus probare, gratamq; reddere possent. Cum ergo nihil eorum quod reliquae editiones habent, sibi omittendum esse ducerent, sed suam omnium aliarum dote condecoratam cuperent, ac prius *Lugdunensi* & *Besiliensi* editioni *Henrici Glareani*, *Venetæ Caroli Sigonij Chronologia* adiuncta fuisset, ipsi, quibus doctis vtramque probatam esse constaret, sed simul huic operi adijcere incommodum esset, ne quid hic desideraretur, curarunt, vt ambæ quasi in vnâ conflarentur, & anni nominaque consulum, ad *Panuinij* & *Sigonij* imitationem, tabulis *Capitolinis*, quoad id fieri posset, accommodarentur, & quæ *Glareanus* interdum de consulum nominibus variantibus obiter annotasset, ea luculentius fusiùsq; ex certis historiarum monumentis explicarentur. Quæ res, quantum vtilitatis secum latura sit, quamplurimis exponi posset, verum cum verear ne si id faciam, nō tam instituti huius fructus lectori ostendere, quàm meam operam efferre videar, ab eo libens abstineo, optans, vt lector vtilitates re ipsa potius experiatur, quàm ex mea commemoratione intelligat.

Cum verò pro veteri more, de patrono huic opellæ deligendo dispicerem, atq; de eo auunculi mei, collega tui, consilium exquirerem, eo iubente, ut nulli alij quàm tuæ Excellentiæ eius patrocinium deferrem, id minimè vel recusare, vel detrectare volui. Nam etsi me tuæ Excellentiæ ignotum esse fatear, atque vel importunitatis vel impudentiæ argui posse videam, qui eam publicè compellare non dubitem, tamen cum id auunculi mei de tua excellenti virtute iudicium sit, ut statuatur te benignè humaniterq; huius opellæ patrocinium suscepturum esse, in spem optimam venio, me id, si non merito meo, saltem sua intercessione citra repulsæ periculum, à tua excellenti virtute impetraturum esse, idque vel ob id, quod hæc opella talium rerum tractationem prosequatur, quas præstantissimi veteres iureconsulti à sua professione minimè alienas arbitrati sunt. Siquidem P. Mutium Scauolam, Rutilium Ruffum, Cælium Antipatrum, Fustidium, Tuberonem, aliosque complures Iurisprudentes, non solum iuris scientia, sed & historiarum descriptione claruisse constat. Nec recentior Iureconsultorum ætas, eius generis exemplis caret. Celebris auorum memoria

memoria Iureconsultus Claudius Seifellus natione Gallus fuit, cuius in Ius civile commentaria in quanto precio sint, excellentiam tuam minime fugit. At hic studio iuridico historia cognitione adiuncta, non minorem ex hac quam illo laudem retulit: nam & Thucydidem, & Diodorum Siculum, & quædam Xenophontis, aliaq; multa Gallicè vertit, & quidem adeo feliciter, ut etiam ij, qui Græcæ lingua magnum usum habent, plurimum ei tribuant. Quid dicam de Alciato, qui ut veteribus Iureconsultis Iuris cognitione haud dubiè est comparandus, sic suum in historijs cognoscendis studium declarare non erubuit, eruditissimis annotationibus in Cornelij Taciti Augustam historiam conscriptis, quò ea clarior intellectuq; facilior per docta hominum ora volitaret. Sed quid externa exempla commemorare necesse est, cum nostratia suppetant? Ante aliquot annos vir doctissimus Vuolfgangus Hungerus Spiræ ad tribunal iuri dicundo totius terrarum orbis amplissimum sedit. Is, ut docti attestantur, quoties per negotia licuit, non solum sibi vacationem ad historicorum lectionem desumpsit, sed & cum Cuspiniani Cæsares multis in locis aliena culpa depravatos cerneret, eorum restituendorum laborem, magno cum studiosorum fructu suscepit, crebro affirmare solitus, Iuris civilis prudentiam historiarumque cognitionem, habita præsertim iusta ac diligenti temporum inter se, ac studij utriusq; collatione, ad efficiendum hominem politicum, rei que publicæ maximè idoneum gubernatorem pariter currere debere. Ut itaque Excellentia tua ad horum imitationem sese componens, tantam sibi iuris scientiam comparavit, ut in amplissimo Camera Imperialis iudicio iuri dicundo præficeretur, sic minime ambigo eam eorundem exemplo cognitione historiarum delectari, ac seuerioribus iuris studijs defatigatam ad amœna historiarum vireta diuerti, ac inde animi recreationem petere. Etsi ergo in spem optimam inducor, Excellentiam tuam huius opellæ defensionem minime grauatim suscepturam, tamen officiose eam oro, ut audaciam hanc in ea compellanda tenuiq; opella ei offerenda, probare, meam de eius virtute & humanitate opinionem benigne admittere, meque numero eorum aggregare velit, qui eam omni studio obseruantiaque colere ac venerari ex animo cupiunt. Ad extremum, ut me tuæ Excellentie, sic eius valetudinem ac prosperitatem Optimo Maximo

DEO commendo. Data Kalend. Nouemb.

Anno M. D. L X V I I I.

A 3

CHRONO-

6 CHRONOLOGIA IN TITI LIVII HISTORIAM, ACCOMMODATA

AD TABVLAS CAPITOLINAS, VERRII FLACCI, ANNO-

rationibus utilissimis, varietatem seu diffensionem autorum circa consulum

Romanorum nomina demonstrantibus,

illustrata.

DE CAUSIS DISSENSIONIS

seu pugnantia historicorum in numerandis ac digerendis annis ab vrbe condita.

PXPOSITVRI factos consulares historiarum Liuiana, incertitudine, obscuritate, ac discrepantia temporum ita inuolutos atque obtectos, ut non solum huius seculi in Historijs exercitissimi viri, sed & praestantissimi historiae Romanae scriptores vetustiores, de ea subinde conquerantur, rem ab instituto nostro minimè alienam facturos nos arbitramur, si breuiter causas huius dissensionis inquiramus, quò ipsi cognitis, eam temporum supputationem sequamur, quae historicae veritati maximè congruere, & probatissimorum scriptorum autoritate ac testimonio niti putatur. Nam cum historia testis sit temporum, ut Cicero verissimè dixit, quid magis ab ea alienum est, quàm si id, quod praecipuum in ea est, desideretur, ac quid prius, quid posterius gestum sit, nulla adhibita diligenti ratione, nescire? Diuersitatis itaque in supputandis ac digerendis consulum Romanorum annis tres praecipuae causae esse videntur.

Prior quot annis quo primi consules magistratum inierunt ab historicis Romanis non eodem modo, sed variè numeretur. Dionysius enim rerum Romanarum diligentissimus scriptor, lib. 1. in fine quarti, & initio quinti, reges annos CCXLIII. regnasse scribit. Quod etiam ex Varronis annorum summa elicitur, & aliorum autoritate comprobatur. Messala enim anno ab vrbe condita CCXLIII. pulsus regibus, sub consulis annuo imperio iura Romana fuisse tradit. Cui sententiae & Liuius in fine libri primi accedit: Regnatum (inquiens) Romae ab condita vrbe ad liberatam annos ducentos quadraginta quatuor. At Eutropius lib. 1. Romae per septem reges annis ducentis XLIII. regnatum scribit, totidemque annos numerat Sextus Rufus in sua Epitoma. In qua varietate id animaduertendum est, hosce ex singulorum regum quos enumerant, annorum summa, annis regum, interregni annum eximere, quem Dionysius, Liuius, Messala & alij interponunt. Idque rectè. Vno enim anno fuit interregnum post mortem Romuli: Re itaque diligenter inspecta, in enumerandis singulorum regum annis, tot eis Eutropius & Sextus Rufus annos regni tribuunt, quot Dionysius, Liuius & ceteri, nec hac dissensio magna est; Alij verò ut est apud Eusebium in Chronicis CCXLIII. annos tantum cum interregno reges regnasse scribunt, quorum sententiam secuti videntur Orosius, Iornandes,

& Beda. Orosius enim libro secundo capite quinto anno ipso CCXLIII. Brutum consulem de filiis supplicium sumpsisse scribit. Idem Beda capite 66. & Iornandes confirmant. Huius autem varietatis causa est, quòd cum reges non ita certos ac praefinitos annos regnarint, sed aliqui (ut Romulus) aliquot menses & dies exceserint, Dionysius & Liuius eos pro integro anno computantes Tarquinio Prisco attribuerunt. Hi, quos diximus, cum Eusebio, quia integrum annum non efficiebant, eos omiserunt, solum XXXVII. annis Prisco regi assignatis.

Huic alia eiusdem ferè formae succedit, quod ut annum & mensem sic, & diem quo primi consules inierint, diuersi auctores incertum faciant. Plutarchus siquidem in problematis primos consules Kal. Ianuarij iniisse scribit, Macrobius verò lib. 1. Satur. cap. 7. Kalend. Iunij eos iniisse innuere videtur, ex aliorum opinione tradens, Iunium à Iunio Bruto dictum, quod hoc mense, id est, Kalend. Iunijs, pulso Tarquinio sacrum Carneae deae in Caelio monte voti reus fecerit. Alij autem 6. Kalend. Martij id factum fuisse scribunt, freti antiquis lapideis Fastis, & autoritate Ouidij lib. 2. Fastorum scribentis:

*Tarquinius cum prole fugit, capit annua consul
Iura, dies regnis illa suprema fuit.*

Sunt etiam qui Kalend. Quintil. id est, Iulij eos iniisse putent, quorum sententia videtur accedere Ioachimus Perionius lib. 3. de magistratibus Graecorum. In hac itaque opinionum diuersitate quae sequenda sit tum opere ambigitur. Plutarchi quidem à viris doctissimis Onuphrio Panuino, & Sigonio iampridem luculenter & eruditè est refutata, quod anno tantum sexcentesimo ab vrbe condita consules Kalend. Ianuarij primum inire cepisse constet. At in diei certi constitutione nec inter ipsos conuenit, Sigonio post Marlianum eò inclinante, ut diè primum initi consulatus 7. Kal. Iunij statuatur, Panuino verò primos consules 6. Kalend. Martij creatos esse existimante. Nec solum in die initi primi consulatus haec varietas deprehenditur, sed & quo subsequenti tempore cuiusque mensis die consules magistratum inire sint soliti, usque annum sexcentimum vix quidquam certi reperire licebit. Anno quidem quarto & quadagesimo postquam exacti reges fuissent, Kal. Sextiles solennes magistratibus ineundis fuisse docet Liuius, quot autem annos ille mos deinceps seruatus, vel quo tempore immutatus fuerit, non tradit usque ad annum CCCII. quo ait, Idus Maias solennes fuisse ineundis magistratibus, lib. 3. his verbis: *Idus tum Maia solennes ineundis magistratibus erant.* Hoc certè intelligi potest, cum hoc tempus dicat fuisse solenne, non duobus aut tribus annis id obseruatum esse, sed pluribus. Solenne enim dicitur id, quod legitimum est, & fieri solet. Rursus mutatum tempus initio ferè quinti legitur. Nam cum solennes dies ineundis

euendis magistratibus essent Nonæ Decembres, eum mutatum esse dicit his verbis: Primores patrum, siue culpa; siue infelicitate imperatorum tam ignominiosa clades accepta esset, censuere non expectandum iustum tempus comitiorum, sed extemplo novos tribunos militum creandos esse, qui Kalend. Octobribus magistratum acciperent. In quam sententiam cum pedibus iretur, cæteri tribuni militum nihil contradicere. At enim uero Sergius Virginusque propter quos poenitere magistratum eius anni Senatui apparebat: primo deprecari ignominiam, deinde intercedere Senatusconsulto, negare se ante Idus Decembres solennem ineundis magistratibus, diem honore abituros esse. Paulò infra eadem pagina, ex Idibus Decembribus in Kalend. Octobres mutatum esse diem solennem ineundis magistratibus docet. Cum omnium consensu approbata esset oratio, gauderentque patres sine Tribunitia potestatis terriculis inuentam esse aliam vim maiorem ad coercendos magistratus, victi consensu omnium, comitia Tribunorum militum habuere, qui Kalend. Octobribus magistratum occiperent, seque ante eam diem magistratu abdicauere. Paucis annis hic dies seruatus fuit. Nam sexto ferè anno post, quod consules morbo impliciti essent, placuisse Kal. Quintiles solennes esse, dicit: Consulibusque morbo implicitis placuit per interregnum renouari auspicia. Hunc etiam diem in alium etsi incertum, mutatum inuenio, neque etenim dies nominatur. Hoc autem anno CCCCXIII. post urbem conditam accidisse reperio. Quod Liuius initio ferè lib. 8. docet his verbis: iussisque ante tempus consulibus abdicare se magistratu, quo maturius noui consules aduersus tantam molem belli crearentur religio incessit, ab eis quorum culpa imminutum esset, comitia haberi. His enim verbis, quò maturius, &c. mutatum fuisse solennem tum diem ineundis magistratibus indicat. Ut autem hic incertus est dies, sic certus est is, qui paulò post, id est, octauo inde anno statutus est Kalend. Quintilium. Extemplo igitur, inquit, noui consules L. Aemilius Mamercus, & Cn. Plautius eo die Kalend. Quintilibus quo magistratus inierunt comparare inter se prouincias iussi. Mensem autem quo diutissimè comitia sunt habita, Februarium fuisse legimus, & Idus Martias diem solennem ineundis magistratibus. Semper enim tenuit bello Punico secundo, & bello Macedonico atque etiam eò diutius. Id quod Liuius docet multis locis quos ascribere superuacaneum esset, ut initio lib. 6. de bello Punico secundo: initio lib. 1. de bello Macedonico. Ex quibus quis non perspicit magna mensis atque diei quo magistratus inire sunt soliti, varietatè esse? Cum verò omnis supputandi temporis certitudo ab exacta, firma, stataque annorum, mensium atque dierum ratione pendeat, nec quo anno, mense vel die magistratus inire sint soliti, certe in Historia Liuiana reperitur, vel quādo ea ratio mutata sit exprimitur, imò nihil labantius inconstantiusque usque ad annum DXXX. fuerit, quàm solennis ineundo magistratu dies, quis miretur dissensionem inter authores in temporum supputatione esse: hoc anni initium ab hoc mense illo ab altero inchoante, & vno magistratus creatos huic anno ascribente, altero eos ad alium annum referente?

Tertio cum inter Dionysium & Liuium tam temporum atque annorum, quàm rerum gestarum ratio-

ne, magna sit dissensio, hæc inde nata videtur, quòd minimè Liuii propositum fuerit, vetustissima quæque populi Romani gesta accurata explicatione prosequi, quæ à multis diligentissimè descripta & edita iam antè erant, sed ea potissimum literarum monumentis mandare, quæ paulo ante bellum Punicum secundum ad suam usque ætatem à populo Romano gestafuissent. Quia verò ut grauissimè Polybius scribit, per particularem historiam vniuersa neutiquam intelligi possunt, & historici studium potius in vniuersali quàm particulari historia occupari debet, ideo ne tantum opus principio carens manum mutilumque esset, breuiter & exiliter xx. libris prioribus ab urbe condita usque ad initium secundi belli Pnici populi Romani gesta perduxit. At Dionysius ex professo descriptione antiquissimarum rerum Romanarum suscepta, nihil memoratu dignum prætermittendum duxit, sed quæ cum ad rerum gestarum tum temporum expositionem pertinerent diligentissimè est confectatus, ita ut quæ Liuius vix tribus libris comprehendit, ipse vndecim enarrarit. Hinc si quis veterem Romani imperij originem apud Dionysium legat temporumque rationem apud ipsum examinet, ac cum Liuii breuitate comparet, haud dubie illius diligentiam huius festinationi præponet. At vtriusque instituto considerato, vtrique suam laudem æquus lector deferet, ac si Liuius tanquam ad alia festinans, nonnulla vel omiserit, vel negligentius tractarit, id excusatione potius, quàm insectatione dignum iudicabit.

Hic tribus & aliæ adiungi possent, ut constitutio annorum Romuli, & varietas de anno urbis conditæ, sed hæc attrigisse, quasi quæ digito monstrasse satis est. Hoc verò obiter lectorem admonere volumus, nos licet tabulas lapideas Verrii Flacci indigendis consulibus nobis sequendas proposuerimus, & ad eas supputationem annorum accommodauerimus: tamen ijs annum quem Verrius ante annum urbis CCL. cum altero reiecit, apposuisse, ut Varronis annorum summæ conueniret. Id quod & ante vir doctissimus Onuphrius Panuinius in suis Fastis fecit, existimans, alterum quem Verrius eumque secuti expunxerunt, fuisse CDXXI. quem ob id sine consulibus ex Fastis Capitolinis apposuit.

DE RATIONE NUMERANDI tempora apud Romanos obseruari solita, & de anno urbis conditæ.

Aliæ atque aliæ apud antiquos annorum supputationes fuerunt: Achæi ab astrorum reuolutione eas accepisse leguntur. Argiui à sacerdotibus fœminis, ut si sacris hoc anno præfecta fuisset Chrysis, à Chryside annorum numerum accipiebant. Multi verò rerum gestarum seriem ab annis ante Troiam conditam, vel post captam deduxere. Anno verò ab eius captiuitate CCCCVIII. Olympico certamine, quod Hercules in honorem atani materni instituisset per filium eius Iphiclum, vel ut alij volunt, Iphitum restaurato, ex eo tempore per Olympiades anni numerari cœpti sunt, maxime apud Græcos, quorum historiam ab Olympiadis primæ tempore tantum creditam affirmat Eusebius. Hebræi ut alij orientales populi, anninomenclaturam à regibus suis sumpserunt. Athenienses ab Eponymis (ut vocarunt) nisi quod in ἀρχαιολογία, id est, magistratuum electione sub anni

principio fieri ad aliquot dies solita ita supputabant, *ἐν πρώτῃς πυρτανείας τῇ δεκάτῃ, ἢ ἐν δεκάτῃ* primæ prytaniæ decima aut vndecima. Ac inde *τὸ ἐπὶ πρῶτον* nomē sumptum esse videtur, quasi vnde res gestæ rationē temporis, nomenque acciperent: ad Atheniensium exemplum, vt & aliorum Fastorum seriem, rerumque gestarum memoriam Romani à cōsulibus notarunt, annum vrbs conditæ interdum adijcientes. De eo verò multò maior quàm quo primi cōsules inierint apud authores dissensio est. Cùm verò eius rei expositio ab hoc loco minimè sit aliena, breuiter, quæ authorum de vrbs conditæ tempore opinio fuerit, enumerabimus.

Timæus itaq; Siculus, vt ab ijs, qui communi aliorum sententia remotius eam conditam fuisse scripserunt, incipiam, nescio qua ductus ratione, urbem ipsam à Romulo ædificatam retulit, eodem ferè tempore, quo à Tyrijs Carthago in Africa, octauo & trigesimo ante primam Olympiadem anno.

L. Cincius vir senatorius anno quarto duodecimæ Olympiadis.

Q. Fabius Pictor regum Romanarum grauissimus & antiquissimus scriptor, anno primo octauæ Olympiadis.

Polybius Megalopolitanus & Diodorus Siculus Olympiadis septimæ anno secundo.

Apollodorus, Q. Lutatius Catulus, C. Cornelius Nepos, Eratosthenes, M. Porcius Cato, Dionysius Halicarnassæus, & Theophilus Antiochenus Olympiadis septimæ anno primo.

M. Verrius Flaccus author tabularum Capitolinarum. T. Lilius, C. Iulius Solinus, Clemens Alexandrinus, & alij Olympiadis sextæ anno quarto.

L. Taruntius Firmanus, M. Terentius Varro: T. Pomponius Atticus, M. Tullius Cicero, Augustus Cæsar, C. Velleius Paterculus, Tiberius Claudius, Cæsar Augustus, C. Plinius II. Plutarchus Charonæus, Domitianus Cæsar Augustus, P. Cornelius Tacitus, Celsius Dio, A. Gellius, L. Septimius, Seuerus Augustus, Censorinus, M. Iulius Philippus Augustus, Eusebius Pamphili Cæsariensis, Eutropius, Paulus Orosius, Paulus Diaconus Longobardus, & post C. Cæsaris Dictatoris tempora communis populi Romani sententia, quam nos quoque sequimur, Olympiadis sextæ anno tertio urbem conditam esse volunt.

Quibus verò rationibus persuasi singuli harum de vrbe condita opinionū authores sententias suas confirmauerint, minimè necessarium est hoc loco demonstrare: tum quòd hoc alterius negotij sit speculari, tum etiam, quod post Plutarchum in Romulo, Solinum cap. 1. in Polyhistore, atque ibidem Camertem in annotationibus ab Onuphrio Panuino lib. 1. Fastorum id ita sit pertractatum, vt nulla amplius examinatione egeat.

Dies autem, quo vrbs fundamenta iacta à Romulo fuerunt, fuit 11. Kalend. Maij, qui Parilia vel Palilia appellabantur. Hæc autem erant Pales pastorum deæ festa, quæ à pastoribus 11. Kalend. Maij agris celebrantur, ad lupos arcendos, morbosque à pecore pellendos seu pro partu pecorum, vnde & Parilia dicta. De hac re Propertius lib. 4.

*Vrbi festus erat dixere Palilia patres,
Hic primus cepit mœnibus esse dies.*

Ouidius quoq; 4. Fastorum ait:

*Apta dies legitur qua mœnia signet aratro,
Sacra Pales aderat, inde mouetur opus.*

Idem confirmant M. Tullius, Plutarchus, Solinus & alij. Palilia autem celebrari solita fuisse, 11. Kalend. Maij habetur ex antiquis marmoreis, Romanis Kalendarijs, ijsdemq; qui citati sunt, authoribus.

DE PRIMIS VRBIS ROMÆ MAGISTRATIBUS, nimirum Regibus, quorum septem fuerunt.

QUæ Reipublicæ administrandæ genera à veteribus commemorantur, ea vrbs Roma siue fatali necessitate, siue perturbatione quadam singula pertulit, ita vt nulla ferè Respublica inueniatur, in qua ea sibi ita successerint, atque in ipsa vrbe Roma. Initio namque eam gubernarunt reges, ijs verò propter immoderatam quandam in ciues libidinem atque audaciam exactis, cōsules & inde tribuni militum consulari potestate imperium tenuere, postea optimo Reipublicæ statu duorum Gracchorum, Saturnini ac Drusi, amentia perturbato, trib. pleb. donec quod eorum potestate à Sylla conuulsa, ac plebe agris pulsa ac trucidata, optimatibus Reipublicæ gubernatio est restituta: tandem verò ea rursus percivile Pompeij ac Cæsaris bellum oppressa, Respublica ad vnius Cæsaris dominatum recidit, in quo etiam paucis annis triumuirorum nefaria libidine exagitata, eo vsq; quo penitus collaberetur, permansit. Nos itaque ea, qua sibi hæc genera serie successerunt breuiter persequemur, à regibus initium facientes.

ROMVLVS.

37

VRBS conditor imperium tenuit annos triginta septem. Tot enim ei tribuit Lilius. Itidem Dionysius in primo, id quod & libro secundo repetit, à quibus Plutarchus in Numa non discrepat, licet in Romulo trigesimo octauo ætatis anno è vita migrasse scribat. Solinus itidem res eius gestas cōmemorans, ei triginta septem annos tribuit. Solus Eutropius libro 1. capite 4. annos ei triginta nouem assignat, sed corruptum esse exemplar Cuspinianus non malè existimat. Hic verò cùm ex communiori authorū sententia, annos triginta septem regnasset, atque imperium Romanum multis præclaris legibus ac institutis fundasset, domesticamque disciplinam ac militarem stabilisset, Nonis Quintilibus mortuus est, qui dies Nonæ Caprotinæ, quòd is ad Capræ paludem exercitum recensens non comparuerit, ac populi fuga ob cōsternatum repentina regis morte populum, Plutarcho & Dionysio testibus, postea appellatus est. Idem post consecrationem Quirinus dictus, cuius cognominis has causas reddit in Fastis Ouidius:

*Siue quòd hasta Quiris priscis est dicta Latinis,
Bellicus à telo venit in arma Deus.
Siue suo regi nomen posuere Quirites,
Seu quia Romanus vicerat ille Cures.*

Hunc verò incerto patre natum, & spurium fuisse cum alijs placet authoribus, tum maximè Plutarcho in Theseo, verus tamen opinio fuit eum ex Marte, & Ilia siue Rhea, siue Siluia (hæc enim omnia eius nomina traduntur) Vestali virgine, furtiuo fuisse concubitu genitum, eundemque à ruma, id est, vberè, Romum

Romum primum, deinde blandiendi causa Romulum, appellatum.

INTERREGES.

I

ANum, post Romuli mortem, patrum animos certamen regni ac cupido versare coeperunt, dum autem ad singulos, quia nemo magnopere eminebat in nouo populo, peruenerant factiones, inter ordines certabatur. Oriundi à Sabinis, quia post Tatij mortem ab sua parte non erat regnatum in æqua societate, ne possessione imperij amitterent, sui corporis creari regem volebant. Romani veteres peregrinum regem aspernabantur. In varijs tamen voluntatibus regem omnes volebant, libertatis dulcedine nondum experta. Timor deinde patres incescit, ne ciuitatem sine imperio, exercitum sine duce, multarum circa ciuitatum irritatis animis, vis aliqua externa adoriretur, ita rem inter se ducenti patres decem decurijs factis, singulisque in singulas decurias creatis, qui summæ rerum præessent, consociarunt. Eos autem tunc centum Senatores, Liuius, Plutarchus centum & quinquaginta, Dionysius verò CC, fuisse scribunt, centum videlicet ex Sabinis, & totidem ex Romanis: postea autem sorte missa, eorum decuria cui primò fors obtigisset, vrbi imperitabat, non autem simul omnes decem, sed vnus tantum, cum insignibus imperij & lictoribus erat: quinque dierum spatio finiebatur imperium, ita vt vniuscuiusque decuriæ patres quinquaginta dies vrbi præessent. Quinque enim diebus exactis, is cui primum in ea decuria imperij fors obtigerat, secundo tradebat cum imperij insignibus potestatem, atque ille tertio alijs quinque diebus finitis: atque ita vsque ad decimum, elapso primis decem interregibus quinquaginta dierum spatio, alia senatorum decuria eadem ratione alios L. dies vrbi præerat, ac per omnes in orbem ibat, donec annum interuallum regni exactum fuit. Id ab re, quod postea quoque tenuit nomen interregnum appellatum est, hominesque ipsi interreges. Hoc itaque anno primo apud Romanos interregis magistratus inuentus est. Non autem solum mortuo Romulo ad interregnum ventum est, sed etiam post Numæ, Tullij, & Anci regum excessum. Itemque Reipublicæ tempore post annuorum magistratuum tempus exactum, ante nouorum creationem quam sapissimè. Quibus comitia habentibus, noui magistratus à populo creabantur. Interregis autem munus erat per omnes dies interregni sui, qui ex more veteri quinque dierum non excedebant ea omnia obire, quæ vel regum vel consulum in vrbe fuissent. Perinde ac ius dicere, Rempublicam administrare, senatum habere, ad eumque de rebus referre, subrogandisque magistratibus comitia habere: Plura de interregum origine Dionysius lib. 2. Liuius lib. 1. Plutarchus in Numa. Eutropius, Sextus Ruffus, Eusebius, & alij veteres scriptores, multa prodidere.

NUMA POMPILIUS REX SE-
cundus, regnavit annos

43

ANno interregni finito, cum grauis populo Romano videretur ea regnandi ratio, plebs enim fremere multiplicatam seruitutem, ducentos pro vno dominos factos: patres id sentientes, in hoc tandem conuenere, vt veteres senatores regem crearent, quem vellent, præterquam sui corporis. Quare Numa Pom-

HISTORIAM.

9

pilius, quod æquitate & prudentia omnes excelleret, Curibus vrbe Sabinorum in regnum vocatus est. Eum autem regnasse annos XLIII. omnes conueniunt præter Eutropium, Eusebium & Cassiodorum, recentiores scriptores, qui XLI. pdunt, vt Onuphrius & Sigonius annotarunt. De eo Dionysius lib. 2. Liuius libro 1. Solinus cap. 2. Plutarchus, Plinius, & Eutropius, in eius vita, itemque Valerius Maximus pleraque prodidere. Obijt autem non longè octogenario maior, vt inquit Plutarchus, natus enim erat eodem teste, eo die quo Romulus urbem condiderat. Videlicet XI. Kalend. Maij. Ad nomen verò Numæ quod attinet, sunt qui volunt esse Pompilij prænomen. Sed ex verbis Sexti Pompeij apparet Tullium & Numam non esse prænomina, idque etiam inde conijcere licet, quod filij Numæ alijs varijsque, quam familiæ nominibus à Dionysio appellantur. Erant itaque qui existimant Numam, vt Ancum, Aruntem, Volusum, Drusum, Faustum, Iulum, Mamurium, & alia quædam cognomina, prænomina esse, prout Marlianus in suis analibus rectè annotauit.

TULLVS HOSTILIUS IIII. RO-

manorum rex, regnavit annos

32

Post mortem Numæ cum ad interregnum ventum esset, factum est Senatusconsultum, in quo approbante plebe, authoribus patribus rex Romanorum tertius creatus est Tullus Hostilius, anno vrbs condita 38. qui, Alba euersa, Albanos Romam transire iussit, plebi ciuitate data, ac primoribus in patres lectis. Hunc post Numam annos 32. regnasse, omnes scriptores constantissimè tradunt. Extinctus autem est, Dionysio teste, incensa domo cum vxore & filijs, atque alia familiari turba omni, igne comprehensa. Succensam eius domum alij dicunt per fulmen ira Dei, ob quorundam sacrorum intermissionem, alij insidijs Anci Martij, qui post eum regnavit. De quo Dionysius in tertio. Hosti prænomen eum tulisse inde apparet, quod pater & auus idem tulerint. Rex verò fuit non solum Numæ dissimilis, sed etiam Romulo ferocior.

ANCVS MARTIVS IIII. RO-

manorum rex, regno præfuit annos

24

Post Tulli regis obitum Interrex à patribus proditus est, quo comitia habente anno vrbs condita CXIII. Ancum Marcium quartum Romanorum regem populus creauit, patres authores fuere. Hic Hostiam sextodecimo milliari ab vrbe condidit, & septem bella gessit, Annos XXIII. Liuius, Dionysius, atque Solinus, ei tribuunt: Eusebius verò, Eutropius, & Cassiodorus XXIII. Qua morte perierit nec Liuius in primo, nec Dionysius in tertio explicant, vbi tamen copiosissimè re eius gestæ enumerantur. Ancus verò, vt Sextus Pompeius tradidit, appellatur, qui aduncum brachium habet, vt exporrigi non possit.

LVCIVS TARQUINIUS PRISCUS V.

Romanorum rex, regno præfuit annos

38

Hic Anco moriente, cum tutor liberis suis relictus esset, regnum ambitiose primus, & ad conciliandos animos oratione habita interceptit, pueris Anci filijs interregni tempore tanquam venatum ablegatis: rex autem ab interrege iussu populi, patribus authoribus proditus est, Anno vrbs condita 28.

Olym.

Olympiade 41. Postremò verò bellica virtute & pacis artibus clarus Octogenario maior, insidijs duorum Anci Marcij regis filiorum extinctus est, Anno regni duodequadragesimo, vt Liuius & Dionysius, quorum sententiam secuti sumus, tradunt, vel triginta septem, vt Solinus, Messala, Ruffus, Eutropius, Cassiodorus, Eusebius, & Bedas, prout & antè exposuimus. Priscus ita dictus, quia prius fuit quàm Superbus, inquit Sextus Pompeius, cui assentitur Dionysius & Laurentius Valla, scribens nomē Prisci, non à sui temporis hominibus, sed à posteriori seculo inditum fuisse. Liuius autem cognomen Prisci ei fuisse inditum iam tum, cum primùm venit in urbē apertè ostendit, & sic prius, quàm Superbus nasceretur. Hic antea Lucumo vocabatur Damarathi Corinthij filius ex Brachiadum familia oriundus.

SERVIVS TVLLIVS ROMANORVM

rex Sextus, regnavit annos

44

CAeso Prisco Tarquinio statim iniussu populi, patrum tamen consensu primus regnum Romanum suscepit Seruius Tullius, Anno urbis centesimo septuagesimo sexto. De cuius conceptione non praterendum est, quod tradit Plinius lib. 36. Tarquinio Prisco regnante, repentè in foco comparuisse genitale masculini sexus, eamq; quæ ibi federat Tanaquilis reginæ ancilliam Ocrisiam captivam consurrexisse grauidam, ita Seruium Tullium natum, qui regno successit. Inde & in regia cubanti puero caput arsisse visum, creditumque Laris familiaris filium, ob id compitalia & ludos Laribus primùm instituisse. Plura de eius genere Plutarchus in libro de fortuna Romanorum. Tanaquillidis verò astu socrus suæ regnum adeptus est, quarto Olympiadis quinquagesimæ anno, quadraginta verò quatuor annos gubernans, insidijs Tarquinij generi & Tullia filia impiè occisus est, in vico à re ipsa scelerato dicto: De annis huius regis non nihil cōtrouersia inter scriptores est. Liuius enim, Dionysius, & Solinus, quos hic secuti sumus, eum annos XLIII. regnasse scribunt. Messala verò Corvinus, Sextus Ruffus, Eutropius, Eusebius, Cassiodorus, & Bedas, tantum triginta quatuor, verum eos decem, postea Tarquinij regno adiungentes nihil annorum huic summæ officunt. Nam quos Liuius, Dionysius, & Solinus viginti quinque faciunt, eos XXXV. scribunt. Seruius hic à fortuna propria, quod eum seruiens peperisset Ocrisia captiva, pulcherrima prudentissimaq; Corniculana mulier. Tullius verò à cognatione nomine patris dictus est, vt Dionysius in quarto, res eius gestas plures enumerans, scribit.

L. TARQVINIVS SVPERBVS VII.

25

Romanorum rex, regnavit annos

ANno urbis conditæ CCXX. occiso Seruio Tullio rege, non per interregem, legumque iure, sed armorum vi regnum Romanum L. Tarquinius Iunior inuasit, Superbus dictus à morum acerbitate, quia foci à se occisi corpus sepultura mandari vetuisset, Romulum quoque insepultum perijsse dictitans. Eum L. Tarquinij Prisci regis filium fuisse prodiderunt Q. Pictor, Cn. Gellius, Licinius Macer, Verrius Flaccus, & Liuius, Dionysius tamen ex L. Pisone Censorio in annalibus firmissimis certissi-

misquerationibus errorem illorum coarguit, idque haud fieri potuisse ex certa annorum ratione ostendit, Nepotem autem Prisci fuisse ex filio, qui Prisco viuentē obiit: regnavit autem annos viginti quinque, vt Liuius lib. 1. Dionysius in quarto, & Solinus in Polyhistore suo placet: Cassiodorus autem, Eusebius, Eutropius, & Bedas ei triginta quinque ascribunt, decem annos, quos Seruio Tullio abstulerunt, huic addentes, & per hoc iunioribus errandi occasionē præbentes. De eo plura scripsere Dionysius, Liuius, uterque Plinius, Valerius Maximus, Gellius, Macrobius, & Eutropius. His ergo regum annis in vnum collectis, exijs numerus annorum CCXLIII. resultabit.

DE CONSVLIBVS PRIMVM

creatis.

HAec est secunda mutatio Reipub. quæ Superbo rege cum propter regnandi impotentiam, tum propter stuprum Lucretia à regis filio Sexto illatū, exacto & libertate recuperata, imperium duobus viris annum mandatum est, qui initio prætores quod populo præessent, deinde iudices, quod controuersias ciuium dijudicarent: postremò verò consules, quod Reipublicæ consularent, nominati sunt, vt Cicero lib. 3. de legibus docet his verbis: Regio imperio duo sunt, ijque præeundo, iudicando, & consulendo prætores, iudices, consules appellantur, militia summū habent. Creati autē sunt primi consules siue prætores à Sp. Lucretio Lucretia patre inter rege, comitijs centuriatis ex cōmentarijs Seruij Tullij regis. Omnia iura, omnia insignia regum primi consules habuere, id modo cautum est, ne si ambo fasces haberent, duplicatus terror videretur: patritij autē ambo creati sunt, quod idcirco admoneo, vt progressus Reipublicæ cognoscatur, cum post etiam ex plebe sint creati cœpi. Porro verò de anno, mense, & die, quo primi cōsules inierint, nonnulla hic dicenda essent, quia autē supra de varietate & dissensione, quæ de hoc inter authores est, diximus: ideò his prætermisissis ad ipsos consules accedamus, qui primi fuisse omnium testimonio perhibentur.

L. Iunius Brutus. L. Tarquinius Collatinus.

245

Nemo non prodit L. Iunium Brutum & L. Tarquinium Collatinum primos consules seu prætores populi fuisse, qui in fine anni urbis CCXLIII. Kalend. Martij regibus Tarquinijs patre scilicet & filijs vrbe exactis, centuriatis comitijs renunciati sunt. At cum Brutus Tarquinium collegam suum consulatu se abdicare coegisset, vel quod propter affinitatem & nomen Tarquiniarum suspectus esset, vt L. Piso, apud Gellium lib. 15. cap. 29. Liuius, Plutarchus, ac Cicero lib. 3. Officiorum scribunt, vel ob ortam inter Brutum & Collatinum dissensionem, de sororis Collatini filijs puniendis, vt Dionysius tradit, in eius locum P. Valerium Volusi F. Volusium, cuius præcipue opera in expellendis regibus usus fuerat, subrogauit. Cuius consulatus meminere Polybius libro 3. Dionysius, Liuius, Valerius Maximus libro 4. cap. 4. Plutarchus in Poplicola, Plinius lib. 36. cap. 15. Valerius verò Bruto in magistratu ab Arunte Superbi regis filio (mouerat enim rex Romanis bellum) interfecto: comitijs centuriatis habitis Spurium Lucretium Tricipitinum patrem Lucretia sibi cooptauit: eiq; vt natu grandiori fasces dedit, mox cum iam

etate

etate confectus esset, eo intra paucos dies mortuo, M. Horatium Puluillum collegam sibi in consulatu assumpsit. Hic Valerius Poplicola vocatus est, quod in magistratu leges tulit valde populares, ut de provocatione à consulibus ad populum, & de imperio à populo accipiendo, ut Livius & Dionysius auctores sunt. In vulgaribus tum in antiquis manuscriptis codicibus, (errore ne an studio incertum est) Poplicola semper legitur, eadem certe significatione, verum ijs literis aliquantulum variatis, quæ nihilominus maximam inter se affinitatem habent, ut scribit Quintilianus, ut O cum V, & P cum B: legitur enim in antiquis inscriptionibus, sæpè Poplicus pro Publico. Primo itaq; anno post exactos reges, Romæ consules hi fuere: L. Iunius Brutus, L. Tarquinius Collatinus, P. Valerius Poplicola, S. Lucretius Tricipitinus, M. Horatius Puluillus.

246 *P. Valerius II. T. Lucretius.*

Auctores de horum consulatu sunt Dionysius, Livius, & Cassiodorus, Onuphrius. Panvinius Lucretio nomen Tricipitini adiungit, tum quod familiaris proprium fuerit, tum quod ab antiquo Fastorum scriptore, qui est in Cuspiniani commentario Tricipitinus appelletur. Publij verò, auctore Sexto, Etymologia duplex est. Nam alij qui publicè educatus sit, alij verò qui prius fuit pupillus, quàm prænomen haberet, Publium vocant.

247 *P. Lucretius. P. Valerius Poplicola III.*

Livius hunc Lucretium, P. alij verò codices T. Lucretium nominant, Dionysius P. Valerium Poplicolam III. & M. Horatium iterum, consules fuisse scribit. Plutarchus de tertio tantum P. Valerij consulatu mentionem facit. Onuphrius & Sigonius Dionysium sequuntur. In Cassiodoro desunt hi consules.

248 *Sp. Lartius. T. Herminius.*

Post Poplicolam III. & Puluillum II. consules Dionysius posuit Sp. Lartium, & T. Herminium, idem facit Cassiodorus, & liber incerti auctoris qui à Cuspiniano citatur, in quo ita est Poplicola III. & Puluillo.

Rufo & Aquilino.
Valerio & Tuberto.

Livius hos omittit, atque M. Valerium & P. Posthumium subiicit, sed ut Sigonius existimat vitio librariorum.

Huius quoq; anno interpositionem necessariam esse ex M. Ciceronis Bruto existimat Onuphrius: nec hos consules à Verrio Flacco respui in tabulis Capitolinis satis constat. Lartius autem nomen à Larte derivatum est, atque ita scribi debet, non Lartius, ut depravatè in nonnullis Livij & Dionysij libris extat. Herminij autem cognomen esse Esquilinum existimat Onuphrius, tum quod eius cognominis mentio extet in fragmento tabularum Capitolinarum, tum quod cuius familiaris fuerit, à nullo unquam sit proditum. Sp. autem Lartius frater fuit T. Lartij primi dictatoris, ut scribit Dionysius.

249 *M. Valerius. P. Postumius.*

Plutarchus M. Valerium Poplicolæ fratrem tradit, ut & Dionysius & Livius, ergo rectè Volusi

lius. Postumius cognomine usus est Tuberto Zonaras: Plutarchus in Poplicola, Dionysius lib. 5. & 6. Hunc Quinti filium vocat Dionysius, ubi de legatis consularibus agit ad plebem missis anno CCLX. Postumium autem, ut admonet Onuphrius, sine aspiratione, ideo à veteribus scriptum est, vel quod à postea postumus, postimius, deinde Postumius derivetur, vel quod antiqui Vmus sine aspiratione scriberent. Dicitur autem Postumius, qui postremo loco natus est, auctore Cefellio in Commentarijs lectionum antiquarum. Iureconsulti tamen vocabulum aspirantes eum solum, qui post mortem patris natus est, Posthumium vocant, quorum opinioni assentitur Varro, & Plutarchus in vita Syllæ.

P. Valerius IIII. T. Lucretius. 250

Dionysius, Livius, Plutarchus, & Cassiodorus, hos consules in hunc annum produunt. Fasti Cuspiniani Poplicolam IIII. & Tricipitinum edunt. Valerius Maximus lib. 4. cap. 4. Valerius Poplicola, inquit, consulatus initium cum Bruto auspicatus est, idemque postea tres consulatus acceptissimos populo Romano gessit.

Agrippa Menenius. P. Postumius. 251

Dionysius hoc anno habet consules Agrippam Menenium Lanatum, P. Postumium iterum, Livius, Cassiodorus, liber Cuspiniani, & Fasti Græci non dissentiunt. Valerius lib. 4. cap. 4. eum M. Menenium Agrippam vitiose nominat. Agrippæ autem nominatur, qui cum labore matris eduntur, hoc est, per pedes contra naturam, non per caput, egro partu.

Opiter Virginius. Sp. Cassius. 252

Livius, Zonaras, & Cassiodorus, hos ita simpliciter nominant: Dionysius vberior est, habens Sp. Cassius Vscelinus, & Opiter Virginius Tricostus. Quem autem Dionysius *σκελινον*, Cicero in Lælio Cassium Becillinum, Fasti Cuspiniani Viscellinum vocant, ut à Visco Viscellus, deinde Viscellinus derivent. Opiter verò, ut & id obiter annotemus, inquit Sext. Pompeius, est, cuius pater avo viuo mortuus est, ducto vocabulo, aut quod postobitum patris genitus sit, aut quod avum ob patrem, id est, pro patre habeat.

Postumius Cominius. T. Lartius. 253

Sic Livius, Dionysius, Zonaras, Cassiodorus, simpliciter hos nominant. Fasti Cuspiniani, Postumo Aurunci, Lartio Ruffi cognomen tribuunt. Quos autem liber Cuspiniani Ruffos dicit, eos Fasti Græci diuersa voce, sed eodem significatu, Flauos appellant.

Ser. Sulpitius. M. Tullius. 254

Nulla his Livius & Cassiodorus cognomina tribuunt, Siculi Fasti Sulpitium Camerinum, ut & Fasti Cuspiniani, Tullium verò Longum, ut & Dionysius, cognominant: qui Manium Tullium in Magistratu mortuum esse scribit, neque in eius locum quenquam, quia propè in fine annus erat, subrogatum. M. Tullij consulis meminit Cicero in Bruto, cum ait: Vt si me à M. Tullio dicerem, qui patricius anno X. post reges exactos cum Ser. Sulpitio cōsul fuit, Manius verò, ut inquit Sext. Pompeius, prænomen

prænomen dictum est ab eo, quod manè quis initio natus sit, vt Lucius qui luce, & alibi Manius agrum Nemorensem consecrauit, à quo multi & clari viri orti sunt, & per multos annos fuerunt. Vnde prouerbium: Multi Manij Ariciæ. Seruius autem is dicebatur, cuius parètes vel alter ipsorum in seruitute eum genuisset, vel qui in vtero matris, ea mortua, seruatus esset.

255

C. *Vetusius.* T. *Aebutius.*

Veturij prænomen in quibusdam Liuij codicibus, vt Marlianus in annalibus consulum admonet, est Caius, in alijs Cneus, in Cassiodoro Lucius, in Dionysio Publius, Dionysius Veturium Geminum, T. Aebutium Heluam, alibi quoque *ἐλαάβα*, sed mendose cognominat. Nam Heluæ ei cognomen esse Latini quoque scriptores asserunt. Fasti quoque Græci Heluam & Geminum habent. Porro qui Vetusium scribunt antiquam consuetudinem imitantur, qua S pro R ponebatur, vt cùm Fusios, Valesios, Papisios, dicebant, qui Veturium recentem vsum. Hac de re Liuius in anno CCXCII.

256

Q. *Clælius.* T. *Lartius.*

Ita Liuius & Cassiodorus: Dionysius T. Lartium Flauum, Q. Clælium Siculū, cui respondent Fasti Cuspiniani & Siculi. T. Lartius est idem, qui antè consul fuit ex Dionysio, ideo rectè nomen Flauii additum Clæliorum familiam, vt Iuliorum, Seruuliorum, Geganiorum, Curatorum, & Quintiliorum, ab Albanis originem duxisse scribit Dionysius.

257

A. *Sempronius.* M. *Minutius.*

Hos consules ita edunt Liuius & Cassiodorus. Fasti Cuspiniani cum Siculis Atratinū & Augurinum. At Dionysius A. Sempronium Atratinum, & M. Minutium Augurinum, quanquam Augurini cognominis non meminit, nisi in secundo Minutij consulatu. Aulus verò is erat, qui dijs alentibus natus esset.

258

A. *Postumius.* T. *Virginus.*

Sic hi consules referuntur à Dionysio, Liuiio, & Cassiodoro. Ijs cognomina addunt Fasti quidem Græci. Albus & Cœlimontanus. Liber verò Cuspiniani Regillensis & Tricoftus, ita vt sint A. Posthumius Albus Regillensis, & T. Virginus Tricoftus Cœlimontanus.

259

Ap. *Claudius.* P. *Seruilius.*

Liuus & Cassiodorus hos cōsules in hunc annum produunt, Fasti Cuspiniani & Siculi Sabinum & Priscum. At Dionysius Ap. Claudium Sabinum, P. Seruilium Priscum. Hic verò Ap. Claudius princeps est gentis Claudiæ, Actius Clausus primū, post Ap. Claudius appellatus, qui ex Sabinorum vrbe Regillo (vnde Sabinus Regillensis dictus) Romam commigravit anno ab vrbe condita CCL. atque in patricios ascriptus est, Liuius, Dionysius, Suetonius in Tiberio authores. Hic auus decemviri App. Claudij fuit, de prænومine eius dissensio est, de qua vide- re licet Onuphrium & Marlianus in Fastis.

A. *Virginus.*T. *Vetusius.*

260

Hi, vt nominati sunt à Liuiio & Cassiodoro, commemorantur. Dionysius A. Virginium Montanum, T. Veturium Geminū, Fasti Cuspiniani Montanum & Geminum. Siculi Cœlimontanum & Geminum: qui autem Montanus idem etiam Cœlimontanus fuit. Pædianus in Cornelianam A. Virginium Tricoftum, L. Veturium Cicurinum appellat, ex quo intelligi potest vtrumq; horum duo prænomen tulisse Tricoftum Cœlimontanum, & Geminum Cicurinum. Sicut enim alio loco alij: Cuspinianus annotat Cicurinum aliàs Coturnium quoque dici.

Sp. *Cassius.*Postumus *Cominius.*

261

Sic Liuius & Dionysius, eorundem meminit Ciscero pro Cornelio, Cuspiniani Fasti Viscellinum edunt & Auruncum. Siculi Aruncū & Vitellinum. Eisdem vnà etiam consules fuisse, hoc verò anno Kalend. Septemb. citius quàm consuetudo erat, inisse author est Dionysius.

T. *Geganus.*P. *Minutius.*

262

Dionysius initio libri septimi in hunc annū consules edit T. Geganium Macerinum, & P. Minutium. Idem Liuius lib. 2. Cassiodorus, Eutropius & Orosius lib. 2. cap. 5. referunt præter alterius cognomen. Vtrique verò cognomina Fasti Græci & liber Cuspiniani tribuunt, alteri Macerini alteri Augurini. Sunt autem hæc cognomina hoc Minutiorum illud Geganiorum.

M. *Mimutius.*A. *Sempronius.*

263

Sic Liuius & Cassiodorus cognomina omittentes, & notam II. Dionysius A. Sempronium Atratinum II. M. Minutium Augurinum II. Fasti Siculi cum Cuspiniani libro Atratinum & Augurinum. Hunc annum XIX. nuncupat Dionysius, ex quo Poplicola consul legem de prouocatione tulit.

Sp. *Nautius.*Sext. *Furius.*

264

A Sempronio, M. Minutio consulibus, consules suggerit Dionysius, Q. Sulpitium Camerinū, Sp. Lartium Flauum iterum: Fasti Cuspiniani Cornutum & Flauum, Siculi Camerinū & Flauum. Est autem & Cornutus Sulpitiorum cognomen, vt ex tabulis Capitolinis intelligi potest. Non esse autem hos consules omittendos, ad Capitolinam rationem seu Varronis annorum summam digerendam docet triumphus Pub. Valerij, qui in annum ducentimum septuagesimum nonum non caderet, si hos consules subtraheremus.

T. *Sicinius.*C. *Aquilus.*

265

Post superiores consules Dionysius C. Iulium Iulum, P. Pinarium Rufum consules suggerit, Fasti Cuspiniani Iulum & Mamercinum, Græci Iulum & Rufum. Esse autem Mamercum Pinariorum cognomen alio loco apparet. Hos quoque consules vt priores omittit Liuius: apud quem, qui tabulas Capitolinas explicandas susceperunt, duorum annorum consules desiderari annotarunt, ita vt de ipso idem dici posse videatur, quod ipse libro nono de Pisona scribit. Hos consules Piso Q. Fabio & P. Decio suggerit, biennio exempto quo Claudium Voluminumque & Cornelium cum Martio consules factos tradidimus, memoriæ fugerit in annalibus dirigen-

dirigendis, an consulto binos consules factos ratus transcenderit incertum est. Porro cognomen C. Iulij in Tullum, & Tullium passim se transformarat, sed Iulum legendum esse Marlianus, & post eum Panuinius, ostendit. Hoc enim Iuli cognomen ab Aescanio Aeneæ filio derivatum est, & ab eodem cognomine familiae nomen, propterea Virgilius inquit:

Iulius à magno demissum nomen Iulo. Et Liuius de eodem: Quem Iulum eundem Iulia gens auctorem nominis nuncupat.

266 *Sp. Cassius. Proculus Virginus.*

Hisce omisis, Sp. Nautius, & Sex. Furius hoc anno digeruntur à Dionysio, Liuius & Cassiodoro. In Fastis Cuspiniani est Rutilus, quod est Nautij cognomen: & Viscellinus. In Siculis Nautius & Fufus.

267 *Seruius Cornelius. Q. Fabius.*

Avtore Liuius hoc anno consules fuerunt T. Siccinius, & C. Aquilius. Quos Dionysius & Cassiodorus vocant T. Siccium, & C. Aquilium. Horum cognomina ex Fastis Græcis, & Cuspiniani fuerunt Tuscus & Sabinus. Aquilius verò, vt Marlianus admonet, is dicebatur, qui erat aquilo, hoc est, nigro colore.

268 *L. Aemilius. K. Furius.*

Luius in hunc annum Coss. edit Sp. Cassium, & Proculum Virginium. Dionysius Sp. Cassium tertium, Proculum Virginium. Diodorus lib. 11. Virginio Tricosti nomen adiungit. Fasti Græci & liber Cuspiniani Rutilum & Viscellinum. Ad Proculi nomen autem quod attinet, sunt qui credunt Proculos dictos, quod parentibus iam senibus, quasi procul progressis ætate, nati sint.

269 *M. Fabius. L. Valerius.*

Diodorus lib. 11. Q. Fabium Vibulanum, & Seruium Cornelium Coss., consules in hunc annum prodit, eosdem Dionysius, Liuius, & Cassiodorus edunt, sed cognomina omittunt. Porro vero, vt de Seruij Cornelij cognomine constet, à veteribus Cossi homines rugosi corporis dicebantur, à similitudine cossorum, qui vermes sunt è ligno editi. Plinius lib. 17. cap. 24. Luxuria Cossos roborum delicatiores adhibere cepit cibo. Hinc Hieronymus contra Iovinianum, In Ponto inquit, & Phrygia, luxuria est comedisse Xylophagion. Sic enim appellat Cossos, vermes obesos, ex lignorum carie enascentes, qui apud illos à patrefamilias in magnis redditibus computabantur. Hinc fuerunt Romæ Cossi, Cossitij, Cossunij, & Cossutiani appellati.

270 *Q. Fabius. C. Iulius.*

L Aemilius Mamerci filius, & Cæso Fabius Cæsonis filius hoc anno cōsules referuntur à Dionysio. Liuius, Cassiodorus, itemq; Diodorus, qui L. Aemilio Mamerci nomen adiungit, eosdem produnt. patrum tamen prænomen omittunt. Fasti Græci habent Mamercum & Fabium, quod cognomen etiam Dionysius ipsi Aemilio in eius tertio consulatu addidit. Porro Sex. Pomp. tradit Aemiliam gentem appellatam à Mamercio Pythagoræ Philosophi filio, cui propter vnicam humanitatem cognomen fuerit Aemilius. Sed Aemilius est nomen, non cognomen, vt ipse ait. Fuit autem Aemilius Mam. F. vt testatur Dionysius.

K. Fabius. Sp. Furius.

271

Diodorus hoc anno habet M. Fabium Vibulanum, & L. Valerium Potitum. Dionysius, Liuius & Cassiodorus M. Fabium, & L. Valerium, Fasti Græci, Fabium & Volusium. Liber Cuspiniani Fabium & Potitum.

M. Fabius. Cn. Manlius.

272

Dionysius in hunc annum consules comparat C. Iulium, & Q. Fabium. Liuius cum Cassiodoro Q. Fabium, C. Iulium, Fasti Siculi & Cuspiniani Iulum, & Fabium.

K. Fabius. T. Virginus.

273

Dionysius Cæsonem Fabium 11. & Sp. Furium Medullinum hoc anno consules scribit. Q. Fabium, C. Iulium cum Liuius subiicit Cassiodorus. Iulium & Fabium Fasti Siculi & Cuspiniani.

L. Aemilius. C. Seruilius.

274

Dionysio teste consules subsequuti sunt M. Fabius 11. & C. Manlius. Diodorus vero, Liuius, & Cassiodorus M. Fabium & Cn. Manlium consules produnt. Fabium 11. & Cincinnatum. Fasti Græci & liber Cuspiniani Vibulanum 11. Lapis Capitolinus Cn. Manlium P. F.

C. Horatius. T. Menenius.

275

Cæsonem Fabium memorant in hunc annum cum T. Virginio consulem Liuius, Cassiodorus, Diodorus, & Dionysius. Fabium cum Rutilo Fasti Siculi. Cæsonem fratrem consulis abdicantis tertium hoc anno consulem factum notat Dionysius. T. Virginium Rutilum anno CCXC. in pestilentia mortuum Liuius.

A. Virginus. Sp. Seruilius.

276

Luius, Dionysius, & Cassiodoro consules huius anni sunt L. Aemilius & C. Seruilius. Diodorus L. Aemilium Mamercum cum C. Cornelio Lentulo edit, Fasti Siculi Aemiliū cum Esquilino. Fragmentum Capitolinum alterum tantū Structum Ahalam cum suffecto ei Esquilino. Porro Mamercus vt scribit Sextus Pompeius, prænomen Oscum est, qui tradit Aemiliam gentem appellatam à Mamercio Pythagoræ Philosophi filio, cui propter vnicam humanitatem cognomen fuerit Aemilius.

C. Nautius. P. Valerius.

277

T Meneniū, C. Horatiū Coss. suggerit Liuius, Cassiodorus, Dionysius, Diodorus. Hic Puluillum cognomen addit Horatio, Menenio Lanatū lapis Capitolinus. Itaq; in Fastis Cuspiniani & Siculis est etiam Lanatus & Puluillus. Horum consulum meminit Gellius lib. 17. cap. 21. sed non sine menda.

L. Furius. A. Manlius.

278

A Virginium. Sp. Seruilius subdit Coss. Liuius, Cassiodorus, & Dionysius. A. Virginium Tricostum, C. Seruilius Structum, Diodorus. In Fastis Cuspiniani est cognomen Rutilus, quod est Virginij, in Capitolinis Structus, quod est Seruilij, in Siculis vtrumque.

L. Aemilius. Opiter Virginus, vel Vopiscus Iulius.

279

P Valerium, C. Nautium consules in hunc annum nuncupant Liuius, & Cassiodorus. P. Valerium Poplicolam & C. Nautium Dionysius. P. Valerium Po-

um Poplicolam & C. Nautium Rufum Diodorus: Nautium & Poplicolam Fasti Siculi, Poplicolam & Rufum Cuspiniani, pro Rufo Rutilum habent Capitolini, ut Dionysius ante in Lartio pro Rufo Flauum.

L. Pinarius. P. Furius.

280

Diodorus hoc anno Coss. prodit L. Furium Medullinum, & M. Manlium Volsonem: Liuius & Cassiodorus L. Furium & C. Manlium, Dionysius A. Manlium, L. Furium: Marlianus verò admonet Volsonem non Volsonem legendum esse.

Appius Claudius App. F. T. Quintius.

281

Dionysius in hunc annum consules prodit L. Aemylum Mamercum, III. cum Vopisco Iulio, Liuius L. Aemylum & Opitrem Virginium, sed in quibusdam annalib. ait se inuenisse pro Virginio Vopiscum Iulium, quos secuti sunt Diodorus, Fasti Græci, & autores consularium tabularum, quæ in Capitolio sunt, in quarum fragmentis huius anni est Iulus, quod cognomen est Iulorum. Itaque in Fastis Siculis est Aemylus & Iulius, in Cuspiniani Mamercus & Vopiscus, Cassiodorus Liuium secutus est. Porro Appius peculiare Claudiorum fuit nomen, quod vllus ciuis Romanus vsurpauit, quia peregrinum erat.

Lutius Valerius. T. Aemilius.

282

Liuus, Dionysius, & Cassiodorus, consules hoc anno nominant L. Pinarium, L. Furium, Diodorus L. Penarium Mamercinum, P. Furium *ἐπισπαρα* mendose, ut Sigonius & Onuphrius putant. Horum coss. apud Macrobiū primo Saturnalium meminit M. Varro.

T. Numitius Priscus. A. Virginus.

283

Dionysius consules in hunc annum prodit App. Claudium App. F. Sabinum, & T. Quintium Capitolinum, Liuius cognomina omittit, Diodorus & Cassiodorus App. Claudium, T. Quintium Capitolinum, T. Quintio præter Capitolini Barbatum quoque cognomen apponendum esse docet Zonaras.

T. Quintius. P. Seruilius.

284

Consules in hunc annum suggerunt Liuius & Cassiodorus, T. Aemilium, L. Valerium, Diodorus, L. Valerium Poplicolam, T. Aemilium Mamercum. Dionysius L. Valerium II. T. Aemilium. Fasti Siculi nihil nisi nomina suggerunt. Aemilium & Valerium, Cuspiniani Potitum, & Mamercum.

T. Aemilius. Q. Fabius.

285

Apud Dionysium consules hoc anno sunt A. Virginius Montanus, quem Fasti Græci vocant Cœlimontanum, & T. Numicius Priscus, Diodorus. Liuius & Cassiodorus cognomina silent, quem Siculi Fasti Cœlimontanum, Cuspiniani Nomentanum.

Q. Seruilius. Sp. Posthumus.

286

Apud Dionysium consules hoc anno sunt T. Quintius Capitolinus, Q. Seruilius Priscus, Liuius & Cassiodorus cognomina tacent, Diodorus T. Quintium, Q. Seruilium Struatum. Fasti Cuspiniani Capitolinum & Priscum, Siculi Cœlimontanum & Priscum.

Q. Fabius. T. Quintius.

287

Liuus & Cassiodorus in hunc annum consules comparant: T. Aemilium II. Q. Fabium: Dio-

nysius T. Aemilium, II. Q. Fabium: Fasti Siculi Aemilium: & Vibulanum: Cuspiniani Mamercum & Vibulanum. Diodorus Aemilium Mamercum, Q. Fabium Vibulanum. Is autem Fabius is est, qui postea quater consul fuit, Fabius ad Cremeram interfectis superstes, non puber ut Liuius, sed ad res gerendas idoneus, & manu promptus, ut Dionysius prodit, Marci viri consularis filius.

A. Posthumus Albus. Sp. Furius Fusus.

288

Hic annus cōsules habuit Q. Seruilium, Sp. Posthumium, ut Liuius & Cassiodorus tradunt. Priscum & Albinum, ut Fasti Cuspiniani: ac ut Dionysius Sp. Posthumium Albinum & Q. Seruiliū Priscum, II. ut Diodorus Q. Seruilium, Sp. Posthumium Albinum. In fragmento tamen Capitolino Sp. Posthumius Albus Regillensis vocatur, non Albinus, atque ita legendum esse censet Marlianus.

L. Aebutius. P. Seruilius.

289

T Quintium, Q. Fabium, Liuius: Cassiodorus T. Quintium II. Q. Fabium II. Diodorus T. Quintium Capitolinum, Q. Fabium, Dionysius T. Quintium Capitolinum III. Q. Fabium Vibulanum II.

L. Lucretius Tricipitinus. T. Veturius Geminus.

290

A Posthumus ex tabula Capitolina, & P. Furius Fusus ex Dionysio, Liuius & Cassiodoro sunt notati, Diodorus Furio alterum gentile cognomen Medullinum addit pro Fusio. Hic vero A. Posthumus A. Posthumij dictatoris filius fuit.

P. Volumnius. Ser. Sulpitius.

291

P Seruilius Coss. in hunc annum subsecutus scribit Liuius & Cassiodorus. Dionysius L. Aebutium, P. Seruilium Priscum: Diodorus L. Aebutium Eluam, P. Seruilium Struatum. Fasti Siculi Priscum & Flauum, Cuspiniani Eluam & Priscum. Lapis Capitolinus P. Seruilium, Sp. F. P. N. Priscum.

C. Claudius, Ap. F. P. Valerius Poplicola.

292

Lucretium Tricipitinū, T. Veturium siue Vetustum Geminum, edit consules in hunc annum Liuius, Cassiodorus. & Dionysius. Ac Diodorus L. Lucretium, T. Veturiū Cicurinum: Fasti Cuspiniani Geminum & Tricipitinum: Siculi Tricipitinum & Veturium: Capitolini L. Lucretiū Tricipitinum.

Q. Fabius Vibulanus III. L. Cor. Maluginensis.

293

P Volumniū, Ser. Sulpitium coss. in hunc annum proficetur Liuius & Cassiodorus: P. Volumniū Ser. Sulpitium Camerinū Dionysius: P. Volumnium Amintinum Gallum Capitolini. Eorundem consulum meminit Valerius lib. 1. cap. 6.

L. Minutius. C. Nautius.

294

P Valerium Poplicolam, C. Claudium Sabinum coss. nominant in hunc annum Liuius & Dionysius: P. Valerium Poplicolam C. Claudium Regillanum Diodorus: Poplicolam & Sabinum Fasti Siculi & Cuspiniani. P. Valerium P. F. Volusi N. Poplicolam Lapis Capitolinus: Caterum P. Valerium Coss. in pugna contra seruos qui hoc anno Ap. Herdonio Sabino Capitolium occuparunt, cecidisse, inque eius locum L. Quintium Cincinnatum suffectum. Liuius, Dionysius, Orosius, & ij qui consules Capitolinos digesserunt prodiderunt.

Q. Mi-

295 *Q. Minutius. C. Horatius Pulvillus.*

Q Fabium III. L. Cornelium Maluginensem Coss. Liuius hoc anno suggerit, & Calsiodorus. Dionysius Q. Fabium Vibulanum III. L. Cornelium *καρπίνιον*. Vibulanum & Maluginensem Fasti Siculi & Cuspiniani, Q. Fabium Vibulanum III. Lapis Capitolinus.

296 *M. Valerius. Sp. Virginus.*

L Minutium C. Nautium coss. suggerit Liuius & Calsiodorus. L. Minutium C. Nautium iterum Dionysius. L. Minutiū *καρπιντιανόν* C. Nautiū Rutiliū, Diodorus. C. Nauticū Rutiliū II. Lapis Capitolinus. Quid cognominis sit *καρπιντιανός* Sigonius & Onuphrius se nō intelligere fatentur: & pro eo *ἀγούρινόν* legendum esse existimant. Valerius Max. lib. 5. cap. 2. de gratis deprauatē hos consules Q. pro Nautio & Minutium scribit.

297 *T. Romilius. Sp. Veturius.*

Consules in hunc annum nominant Liuius & Calsiodorus Q. Minutium, M. Horatium Pulvillum, sed mendose, vt Sig. & Onuphrius arbitrantur. Nam anno CCCII. C. Horatium Pulvillum augurem mortuum idem scribit. Diodorus L. Posthumium, M. Horatium. Dionysius C. Horatium, Q. Minutium. Fasti Capitolini C. Horatiū Pulvillum. Fasti Siculi Pulvillum & Augurinum.

298 *Sp. Tarpeius. A. Aterius.*

In hunc annum apud Liuium, Calsiodorum, & Dionysium, coss. inueniuntur M. Valerius cum Sp. Virginio. At apud Diodorum libro 12. M. Valerius Lactuca, Sp. Virginus Tricoctus. In Fastis Cuspiniani Maximus & Coelimontanus. In Siculis Maximus & Virginus. Capitolinis M. Valerius Maximus. Lactucinum cognomen esse Valeriorum docet Plinius. Horum etiam consulum meminit Censorinus de ludis secularibus.

299 *P. Curatius. Sext. Quintilius.*

Cveturius, T. Romilius apud Liuium, Calsiodorum, & Dionysium, consulatum hoc anno ineunt. C. Veturium Cicunum, T. Romilium Vaticanum edit Diodorus. Geminum & Vaticanum Fasti Cuspiniani. Rōcum & Veturium Siculi, T. Romilium T. F. T. N. Rocum, Vaticanum Capitolini. Eiusdem Romulij meminit etiam Plinius libro 7. cap. 28.

300 *T. Menenius. P. Sestius Capitolinus.*

Sp. Tarpeium M. F. M. N. Montanum Capitolinum edunt Fasti Verrij Flacci, cuius Diodorus, Dionysius, Liuius, Pedianus in Cornelianam, & Calsiodorus exceptis cognominibus, meminerunt. Liber Cuspiniani & Fasti Græci Capitolinum habent. De collega eius inter se variant. Diodorus enim eum A. Asterium, Fontinalem Dionysius vero A. Termenium. Liuius & Plinius lib. 7. cap. 27. A. Aeternium. Solinus cap. 4. Gellius lib. 1. cap. 11. A. Thermum Calsiodorus postremo A. Aterium: quem Sigonius & Onuphrius sequuntur.

301 *Ap. Claudius. T. Genutius.*

Liuus, itemq; Calsiod. coss. memorant in hunc annum Sext. Quintilium, & P. Curiatium: Dio-

nysius Sext. Quintilium & P. Horatium. Diodorus Sext. Quintilium Tergeminum. Sext. Quintilium Sex. F. P. N. Lapis Capitolinus. Est autem Tergeminus tam Horatorum quā Curatorum cognomen. Horatium tamen magis probant Sigonius & Onuphrius.

Sext. Quintilius. Sex. F. P. N.

302

Cvi ex Fastis Græcis Vari cognomen attribuitur, refertur à tabulis Capitolinis. Eundem Diodorus, Dionysius, Liuius, & Calsiodorus præter cognomen produnt. Collega eius in ambiguo est. Nam à Dionysio P. Horatius, à Liuiio & Calsiodoro P. Curiatius, à Diodoro Tergeminus, quod tam Curiatorū quā Horatorum cognomen esse proditur. Onuphrius Curiatium probat magis.

Decemviri consulares.

303

Consules in hunc annum designatos fuisse Ap. Claudium & T. Genutium, verum decemvirum creandorum causa abdicasse Liuius cum Dionysio & Capitolini scriptores, quantum ex tabularum fragmento intelligi potest, prodiderunt. Decemviratum autem in rempub. intulit lex Terentia, quam C. Terentius Arsa tribunus plebis de quinqueviris creandis, qui leges consulari imperio scriberent, promulgauit, plebs enim nimium esse & intolerabile consulare imperium querebatur, idq; imminui, & moderatius fieri postulabat. Quæ lex cum sex annos à tribunis frustra iactata, atque pro concessa sibi duplicandorum tribunorum potestate, tandem refrixisset, postea Romilio Veturioq; Coss. in plebem militiam detrectantem impotentius se gerentibus, acrius etiam quā ante relata est. Igitur incertis quid agerent patribus, placuit ea sententia, cuius princeps T. Romilius fuisse dicitur, vt legumlatores crearentur, qui iura patribus plebiq; scriberent, quemq; ab ijs essent decreta, ea plebem & patres tenerent. Plebe autem assentiente mittuntur legati tres in Græciam, qui Atheniensium & aliarum Græciæ ciuitatum instituta, mores & iura noscerent, eaq; Romam deferrent. Sp. Postumius Albus, A. Manlius Vulso, Ser. Sulpitius Camerinus. Misi autem Tarpeio, Aterioq; Coss. tertio anno post, cum legibus reuertuntur Sestio & Menenio consulibus. Cum autem instarent tribuni, vt tandem legum scribendarum initium fieret. iamq; in hunc annum designati Coss. essent Ap. Claudius & T. Genutius, tum in Ap. Claudij sententiam senatusconsultum factum est, vt reliquis abrogatis magistratibus decemviri crearentur cum imperio consulari, ac regio sine prouocatione, qui ex patrijs moribus, & peregrinis legibus optimas seligentes, & reipub. maximè viles iura P. R. constituerent, quæq; ij præscripsissent, si Senatus Populusq; Romanus probasset, ea in perpetuum populum ipsum Romanum tenerent. Quo senatusconsulto à plebe comprobato Coss. abdicarunt. In eorum locum decemviri consulares facti sunt, quorum nomina hæc sunt: App. Claudius, T. Genucius, qui consulatu abierant, Sp. Postumius, Ser. Sulpitius, A. Manlius, qui cōsulares legati Athenas iuerant, T. Romilius, C. Iulius, P. Sestius, P. Horatius omnes consulares. Præterea Sp. Veturius Liuiio, Dionysio & Diodoro authoribus, quanquam Dionysius Posthumium Publium non Spurium, vt

Liuius & Diodorus vocat & Veturium, Liuius Lucium, Dionysius Titum, Diodorus & Capitolini lapides Spurium nominant. Hos decemuiros anno ab vrbe condita trecentesimo altero inijsse Liuius scribit, & eum secutus Cassiodorus Capitolini auctores anno C C C II. & cum ijs etiam Solinus Varro, quem sequitur Onuphrius anno C C C III. Hi decimo die ius populo singuli reddebant. Eo die penes præfectum iuris XII. fasces erant, collegis nouem singuli accensi apparebant, & vnica concordia inter ipsos, qui consensus priuatis interdum utilis esset, summa aduersus alios æquitas erat.

304. **I**am plebs præterquam quod coff. nomen haud secus quàm regum perosa erat: ne tribunitium quidem auxilium, cedentibus inuicem appellatione decemuiris quærebat. Magno itaq; patrum plebisq; studio in hunc annum cons. potestate sine prouocatione creati sunt Ap. Claudius I I. Q. Fabius, qui quater cos. & M. Cor. Maluginensis frater L. Cornelij, qui cos. anno C C X C V. fuerat, M. Sergius, L. Minutius, T. Antonius Merenda, M. Rabuleius. Itemq; tres ex plebe Q. Petelius, K. Duilius, Sp. Oppius Cornicen, vt auctores sunt Diodorus, Dionysius & Liuius, quamuis horum pleraque nomina apud Diodorum desiderantur.

305. **C**um maior pars anni superioris processisset, & duabus tabulis ad decem adiectis nihil superesset, si hæ quoque tabulæ centuriatis comitijs perlatae essent, cur decemuiris reipub. opus esset, expectaretq; populus quam mox coff. creandis comitia indicerentur, tum decemuiro nulla comitiorum mentione facta, iuuenum patriciorum cateruis stipati, superbius atque impotentius se in vnumquemq; gerebant. Cæterum nondum finito anno, ob Appij Claudij libidinem Virginiam plebeiam virginem in seruitutem afferere conantis, vt latius tradit Liuius, & secessionem plebis in Auentinum, decemuiro se magistratu abdicarunt, & Q. Furio pōtifice maximo comitia habente X. tribuni plebis iterum creati sunt, & comitijs consularibus per interregem habitis consules creati.

L. Valerius Potitus. M. Horatius Barbatus.

Hos in tertium decemuirorum annum conijcit Onuphrius, quanquam Liuius dissentire videatur, vt Capitolinæ summæ quam Varronis quoque esse existimat, conueniat. Nam horum coff. triumphi in tabulis Capitolinis hoc ipso anno, id est, C C C I I I. ex eorundem calculis exarati sunt, ita vt manifestum sit huius anni partem à decemuiris, partem à consulibus expletas fuisse. Tacitus & Rufus biennio tantum Decemuiros fuisse scribunt.

306. **C**onsules suggerit Liuius Sp. Herminium, T. Virginium Cœlimontanum. L. Herminium, T. Virginium Cassiodorus. *λαρὸν ἑρμῶιον, τίτον ἑργίνιον* Dionysius: *λαρὸν ἑρμῶιον, τίτον ἑργίνιον* Diodorus. Fasti Græci Herminium, Tricostum. Vnde Onuphrius veretur, ne apud Diodorum mendose pro Tricosto sit Struētus. Nam Struētus Seruilliorum cognomen fuit, non Virginiorum. Porro eius collegam Lartem Herminium esse dicendum præter Diodorum & Dionysium docet Valerius libro 10. vbi ita scribit: Lartis prænomen esse sumptum à Laribus.

M. Geganius. Macerinus. C. Iulius.

307

Hoc anno consules referuntur à Liuiio. Macerinum cognomen silet Cassiodorus & Diodorus, qui etiam L. Iulium scribit Dionysij hæc aliquot paginæ desiderantur. Fasti Cuspiniani pro Macerino Macrinum legunt.

T. Quintius Capitolinus III. Agrippa Furius.

308

Dionysius & Liuius T. Quintium Capitolinum I I I I. & Agrippam Furium consules edunt, vt & Fasti Cuspiniani. Diodorus & Cassiodorus cognomen & notam I I I I. silet. Fasti Græci habent Furium & Capitolinum. Onuphrius Furio auita cognomina adiunxit. Medullinus Fufus.

M. Genutius. C. Curtius.

309

Liuus M. Genutium & P. Curiatium hoc anno consules edit, Cassiodorus M. Genutium & P. Curiatium. Dionysius M. Genutium & C. Quintiū, M. Genutiū, Agrippam Curtium Chilonem edit Diodorus. Sed vt Sigonius & post eum Onuphrius annotauit, mendose apud Liuium Curiatius pro Curtio legitur, idq; autoritate Varronis de lingua Latina, itaq; etiam in Fastis Siculis est Genutius & Curtius.

A. Sempronius Atratinus. T. Clælius. L. Atilius.

Tribuni militum consulari potestate, quibus se abdicantibus in eorum locum facti sunt consules.

L. Papirius Mugillanus. L. Sempronius Atratinus.

310

Cum C. Canuleius tribunus plebis priore anno legem alteram promulgasset, vt consul alter ex plebe crearetur, in quo patriciorum dignitas minuebatur, patres veriti ne se inuitis lex perferretur, in eam sententiam ierunt, cuius author C. Claudius fuisse dicitur, vt pro consulibus crearentur tres tribuni militum ex patricijs totidemq; ex plebe, ijq; consulari potestate ornati rempub. regerent. Eorum autem annuo imperio finito, rursus Senatus & plebs consuleretur, coff. ne an tribunos mallent. Qui verò placuissent, fierent. His rebus decretis tres tantum ex patricijs creati sunt, plebe contenta quod sui ratio in comitijs habita fuisset. Verum non pro firmato eorū ius stetit, quia tertio mense quam inierunt augurum decreto perinde ac vitio creati honore abiere, ac interrex T. Quintius Barbatus dictus coff. creat L. Papirium Mugillanum, L. Sempronium Atratinum. Hi consules in Fastis Siculis præteriti sunt. Itaq; rectè addit Liuius hos consules neque in annalibus priscis neq; in libris magistratuum inueniri. Horum consulum meminit Cicero in Epistola ad Papirium Pætum.

M. Geganius Macerinus II. T. Quintius Capitolinus V.

311

Hos consules in hunc annum profitentur Dionysius & Cassiodorus, quorum ille eos mense Decembri inijsse tradit. Cassiodorus vtraq; cognomina, Diodorus Capitolinum silet. Fasti Græci Macrinum I I. & Capitolinum V. Zonaras Macrinum edit & Barbatum.

M. Fabius Vibulanus. Postumus Aebutius Cornicen.

312

Liuus in hunc annum edit nominatos coff. Diodorus & Cassiodorus cognomina silet. Fasti Græci

Græci habent Vibulanum & Heluam. Diodorus Aebutium *δουλεον* cognominat, quod quale sit cognomen Sigonius incertum habet, ac legendum esse arbitratur *δελβας*.

313 *C. Furius Pacilus* *M. Papirius Crassus.*

HI à Liuiio & Cassiodoro ita eduntur consules. A Diodoro verò Q. Furius Fusus, Manius Papirius Crassus. A Fastis autem Græcis Pacilus & Crassus.

314 *Proculus Geganius Macerinus. L. Menenius Lanatus.*

Liuius & Cassiodorus coff. memorant Proculum Geganium Macerinum, L. Menenium Lanatum. Diodorus T. Menenium & Proculum Geganium Macrinum, Macerinum & Lanatum Fasti Siculi.

315 *T. Quintius Capitolinus* VI. *Agrippa Menenius Lanatus.*

Hic annus consules hos habuit Liuius & Cassiodoro authoribus. Diodoro autem T. Quintium, T. Menenium, Fastis Siculis Menenium & Capitolinum.

• *Mam. Aemilius.*
316 *L. Quintius Cincinnatus. F.* } Trib. mil. cof. potestate.
L. Iulius.

Tribuni plebis peruicerunt, vt tribunorum militum potius quàm Consulium comitia haberentur, nō dubij, quin sex lectis (tot enim iam creari licebat) ex plebeijs aliqui profitendo se fore Melianæ cædis ultores, crearentur, plebs tamen nec plures quàm tres tribunos consulari potestate creauit, & in ijs L. Quintium Cincinnati filiū, prælatus suffragijs Quintio Mamercus Aemilius vir summæ dignitatis, Lucium Iulium tertium creant. Itidem Diodorus tres tribunos militares in hunc annum edit Manium Aemilium Mamercum, C. Iulium, L. Quintium.

317 *M. Geganius Macerinus* III. *L. Sergius Fidenas.*

Ad curam summæ rerum quieta plebe, tribunisq; eius nihil controuersie fuit, quin consules crearentur, M. Geganius Macerinus tertium & L. Sergius, Hæc Liuius: Cassiodorus etiam, qui nisi nomina consulum apponit, M. Geganium III. & L. Sergium consules edit. Diodorus item M. Geganium, L. Sergium. Fasti Cuspiniani & Siculi. Macerinum, & Fidenatem. Hunc enim Sergium Fidenatem à bello Fidenati gesto vocatum tradit Liuius.

318 *M. Cornelius Maluginensis. L. Papirius Crassus.*

Liuius & Cassiodorus consules in hunc annum memorant præscriptos. Diodorus L. Papirium. A. Cornelium Macerinum vitiose sine dubio vt existimat Sigonius. Siquidē est etiam in Fastis Cuspiniani & Siculis Maluginensis & Crassus.

319 *C. Iulius* II. *L. Virginus.*

Hic consules in hunc annum apud Liuium & Cassiodorum inueniuntur, apud Diodorum verò est C. Iulius, Proculus Virginus Tricostus. In Fastis Cuspiniani & Siculis Iulius & Virginus.

320 *C. Iulius* III. vel *M. Manlius. L. Virginus* II. vel *Q. Sulpitius.*

Eosdem consules in sequenti anno refectos Iulium III. Virginium II. apud Licinium Macrum

inuenio. Valerius Antias, & Q. Tubero M. Manlium, & Q. Sulpitium consules in hunc annum edunt. Cæterum in tam discrepanti editione & Tubero & Macer libros lintheos authores profitentur, neuter tribunos militum eo anno fuisse traditum à scriptoribus antiquis dissimulat, Licinio libros haud dubiè sequi lintheos placet, & Tubero incertus veri est. Sed inter cætera vetustate incomperta, hoc quoq; in incerto positum, ita Liuius. Diodorus verò pro consulibus tres tribunos militum edit M. Manlium, Q. Sulpitium Prætextatum, Seruium Cornelium Cossium. Fasti Græci Antiatem & Tuberonem secuti Capitolinum & Camerinum attulere.

M. Fabius Vibulanus.
L. Sergius Fidenas. } trib. mil. conf. potestate. 321
M. Foslius.

Tribuni plebis assiduis concionibus perhibendo consularia comitia cum res propè ad interregnum perducta esset, euicere tandem, vt tribuni militares consulari potestate crearentur. Victoriæ præmium, quod petebatur, vt plebeius crearetur, nullū fuit, omnes patricij creati sunt, M. Fabius Vibulanus, M. Foslius, L. Sergius Fidenas. Sic Liuius. Diodorus item edit M. Fabium, M. *φάλινον*, L. Seruiliū, sed mendose. Foslius Flaccinator alibi in lapidibus Capitolinis scribitur, non Foliū, vt in vulgatis libris Liuianis quem mendose *φάλινον* vocat Diodorus.

L. Pinarius Mamercus.
L. Furius Medullinus. } Trib. mil. cof. potestate. 322
S. Postumius Albus.

Consularium comitiorum nulla mentio habita est, tribuni militares consulari potestate omnes creati sunt L. Pinarius Mamercus, L. Furius Medullinus. Sp. Postumius Albus, ita Liuius. Diodorus nominat L. Furium Sp. Pinarium Mamercum.

T. Quintius. L. F. Cincinnatus Pennus.
C. Iulius Mento. 323

Senatusconsultum factum est, vt comitia consularia haberentur T. Quintius L. filius Cincinnatus, eidem & Penno cognomen additur, & C. Iulius Mento cof. facti, ita Liuius. Eosdem consules edit & Cassiodorus, Fasti Græci Pennum & Mentonem habent. Diodorus verò T. Quintium, C. Iulium.

L. Papirius Crassus. *L. Iulius.* 324

Agitatum in vrbe à tribunis plebis, vt tribuni militum consulari potestate crearentur, nec obtineri potuit, consules fiunt L. Papirius Crassus & L. Iulius. Sic Liuius & Cassiodorus. At Diodorus mendose habet C. Papirium, L. Iunium, Fasti Græci Crassum & Iulum.

L. Sergius Fidenas II. *Hostus Lucretius*
Tricipitinus. 325

Consules hoc anno apud Cassiodorum L. Sergius, Hostus Lucretius, apud Diodorum Opiter Lucretius, L. Sergius Fidenas apud Liuium. L. Sergius Fidenas I. Hostus Lucretius Tricipitinus. In

Fastis Siculis Tricipitinus & Fidenas. Horum meminit Valerius in Epitoma.

326 *A. Cornelius Cossus. T. Q. Pennus II.*

HI consules hoc anno memorantur à Liuius & Cassiodoro, At Diodorus L. Quintium, A. Sempronium, idq; mendose vt Sigonius & Onuphrius arbitrantur. Est enim in Fastis Siculis Cossus, & Pennus Cornelij & Quintij cognomen. Horum consulum etiam meminit Liuius suprà anno CCCXVI.

327 *C. Seruilius Ahala. L. Papirius Mugillanus.*

Liuus & Cassiodorus consules hoc anno scribunt C. Seruilium Ahalam, L. Papirium Mugillanum: Diodorus pro Ahala Structum edit, fieri enim potest, vt Structus Ahala sit dictus.

328 *T. Quintius Pennus. C. Furius. M. Postumius. A. Cornelius Cossus.*

Plebs tenuit, ne consules in hunc annum crearentur, tribuni militum consulari potestate quatuor creati sunt, T. Quintius Pennus ex consulatu, C. Furius, M. Postumius, A. Cornelius Cossus, hæc Liuius. Eisdem nominat Diodorus.

329 *A. Sempronius Atratinus. L. Furius Medullinus. L. Quintius Cincinnatus. L. Horatius Barbatus.*

Hic annus tribunos militum consulari potestate habuit prædictos, vt refert Liuius. Diodorus omnium cognomina & E. Horatium omittit.

330 *Ap. Claud. Crass. decemviri F. L. Sergius Fidenas. Ap. Nautius Rutilus. S. Iulius Iulus.*

Hos tribunos militum consulari potestate in hunc annum edit Liuius. Eisdem prodit & Diodorus præter cognomina & App. Claudium quem T. vocat. Duos autem Sp. Nautios Rutilos tribunos per hæc tempora prodit Liuius, haud dubie vt Onuphrius putat, errore codicum, vnum qui nunc est primum, iterum verò anno 338. alterum qui primum est anno 335. Iterum verò 350. Eisdem etiam tabulæ Capitolinæ habent, verum vnum semel, alterum ter tribunum fuisse tradunt.

331 *C. Sempronius Atratinus.. Q. Fabius Vibulanus.*

Consules hoc anno creati sunt authoribus Liuius & Cassiodoro, C. Sempronius Atratinus & Q. Fabius Vibulanus. Diodorus eos præterit, quos Idib. Decembris iniisse tradit Liuius. De C. Sempronio Atratinos mentionem facit Valerius lib. 6. cap. 5. quem vocat L. libro verò 3. cap. 2. vtriusq; consulis meminit, sed mendose Q. Fabium vocat. Q. Catulum.

332 *L. Manlius Capitolinus. L. Papirius Mugillanus. Q. Antonius Merenda. L. Seruilius Structus.*

Senatus, cum odio Sempronij consulare nomen offenderet, tribunos militares consulari potestate creari iussit. Creati L. Manlius Capitolinus, Q. Antonius Merenda, L. Papirius Mugillanus. Hæc Liuius, apud quem desideratur nomen quarti tribuni, L. Seruilij Structi, qui anno 337. iterum tribunus militum in tabulis Capitolinis incisus est. De his Diodorus nihil, in fragmento Capitolino extat cognomen Mugillani, quod est L. Papirij.

T. Quintius Capitolinus. N. Fabius Vibulanus. 333

Hic annus consules habuit, N. Fabium Vibulanum, & T. Quintium Capitolinum, vt Liuius & Cassiodorus scribunt. Diodorus hos omittit. Fasti autem Siculi non item. In fragmento autem Capitolino est T. Quintius Capitolinus Barbatus, N. Fabius. Hic Fabius filius fuit Q. Fabij decemviri, qui CCC. ad Cremeram Fabijs interfectis superfuit, primusq; in gente Fabia Numerij prænomine vsus est, vt Valerius lib. 10. & Sext. Pompeius referunt, T. Quintium eius Capitolini qui sexties consul fuit, filium fuisse Liuius scribit.

Interregnum.

334

Quum maior pars anni per nouos tribunos plebis, & aliquot interreges certaminibus extracta esset, prohibentibus tribunis patricios coire ad prodendum interregem, modò interregem interpellantibus, ne S. C. de comitijs consularibus faceret. Postremò L. Papirius Mugillanus interrex castigando nunc patres, nunc tribunos plebis obtinuit, vt tribunitia comitia haberentur. Creati tribuni consulari potestate omnes patritij T. Quintius Cincinnatus III. L. Furius Medullinus, M. Manlius, L. Sempronius Atratinus, Liuius hæc.

Agrippa Menenius Lanatus. P. Lucretius Tricipitinus. Sp. Nautius. C. Seruilius. 335

Tribuni militum consulari potestate à Liuius hoc anno digeruntur Agrippa Menenius Lanatus, P. Lucretius Tricipitinus, Sp. Nautius. Desideratur autem nomen quarti tribuni. Is fuit C. Seruilius, Q. F. C. N. Axilla qui anno sequenti in tabulis Capitolinis tribunus militum numeratur cum nota II. ita vt hoc anno primum fuerit necesse est, cum nullus præterea aptus locus relictus sit. Diodorus Sp. Veturium nominat.

L. Sergius Fidenas.

M. Papirius Mugillanus.

C. Seruilius. Prixi F.

} Trib. mil. potestate. 336

Hos tribunos militari potestate hoc anno Liuius nominat, C. Seruilius, Axilla nuncupatur à Verrio Flacco. Diodorus hos L. Sergium, M. Seruilius, & M. Papirium vocat. M. Papirius autem filius fuit L. Papirij Mugillani primi censoris.

Agrippa Menenius Lanatus. L. Seruilius Structus. P. Lucretius Tricipitinus. Sp. Veturius Crassus. 337

Hos omnes tribunos militum hoc anno memorat Liuius. Ex his L. Seruilius Structus primum fuit anno 332. librariorum culpa in Liuius præteritus. Diodorus eosdem tribunos habet præter cognomina & L. Seruilius quem Caium appellat. In tabula Capitolina P. Lucretius Hosti F. & Agrippa Menenius T. F. Agrippæ N. exarati sunt.

A. Sempronius Atratinus III. Sp. Nautius Rutilus II. M. Papirius Mugillanus II. 338

Hreferuntur à Liuius, præteritum esse à libris Q. Fabium, Q. F. M. N. Vibulanum quartum huius anni tribunum lapis Capitolinus, Diodorus & ipsemet Liuius ostendit, qui Q. Fabium tribunum militum II. esse scribit anno CCCXL. neque quo anno primum fuerit apud eum liquet. Cæterum A. Sempro-

Sempronius L. F. A. N. dicitur à Verrio Flacco, Diodorus omnes quatuor enumerat, verum cognomina tacet.

- 339 *P. Cornelius Cossus. Quintius Cincinnatus.*
C. Valerius Potitus. N. Fabius Vibulanus.

HOs Tribunos militum consulari potestate edit Liuius: Diodorus P. Cornelium, C.... Fabium. Tabula Capitolina P. Cornelium .... F. P. N. C. Valerium L. F. Volusi N. Quintij prænomen incognitum.

- 340 *Cn. Cornelius Cossus. L. Valerius Potitus.*
Q. Fabius Vibulanus II. L. Posthumius Regillensis.

HOs in hunc annum proficetur Liuius. At Diodorus Tit. Posthumium. C. Cornelium. C. Valerium. Cæsonem Fabium: P. Posthumius A. F. A. N. dicitur à Verrio Flacco, Quem propter crudelitatem ab exercitu suo lapidibus obrutum scribit Liuius.

- 341 *Cn. Cornelius Cossus. L. Furius Medullinus.*

DEinde patres vicere vt consules crearentur Q. Fabio Vibulano comitia habente. Consules creati sunt M. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus, eosdem consules præter cognomina scribunt Diodorus & Cassiodorus. Fasti Græci habent Cossus & Medullinus.

- 342 *Q. Fabius Ambustus. C. Furius Pacilus.*

Liuus & Cassiodorus hos consules edunt: Diodorus cognomina fileat.

- 343 *M. Papirius. C. Nautius Rutilus.*

Liuus & Cassiodorus consules hoc anno referunt M. Papirium & C. Nautium Rutilum. Diodorus cognomen tacet. Liber Cuspiniani Mugillanum & Rutilum.

- 344 *M. Aimilius. C. Valerius.*

Maimilius & C. Valerius consules appellantur à Liuiio & Cassiodoro. Diodorus Manium habet pro M. Hic Aimilius in tabula Capitolina in primo & tertio tribunatu dicitur M. Aimilius Mani. F. M. N. Mamercinus.

- 345 *Cn. Cornelius Cossus. L. Furius Medullinus II.*

Liuus hoc anno consules hos prodit, Cassiodorus cognomina & notam II. præterit. Diodorus L. Furium, Cn. Pompeium. Cn. autem Cornelius descriptus est ex extremitate fragmenti Capitolini L. Furius ex eius tribunatibus Capitolinis.

- 346 *C. Iulius Iulus. } Trib. mil. conf. potestate.*
P. Cornelius Cossus. }
C. Seruilius Ahala. }

HITribuni militum hoc anno suggeruntur à Liuiio, Diodorus cognomina fileat, quæ tabulæ Capitolinæ subijciunt. C. Seruilius P. F. Q. N. Ahala in secundo tribunatu Capitolino scribitur.

- 347 *L. Furius Medullinus II. C. Valerius Potitus II.*
N. Fabius Vibullanus II. C. Seruilius Ahala II.

Liuus quatuor tribunos omnes patricios, atque eo honore functos refert hoc anno factos fuisse L. Furium Medullinum, C. Valerium Potitum, N. Fabium Vibulanum, & C. Seruilium Ahalam: huncq; resectum continuato honore, tum ob alias

virtutes, tum ob recentem fauorem vnica moderatione partum. Diodorus C. Furium, C. Seruilium. C. Valerium: N. Fabium habet. In tabulis Capitolinis Potitus Volusus II. & Medullinus, reliqui duo integrè descripti. Ex his apparet Liuium, vt Onuphrius annotat, lapsum. Nam Medullinus non II. sed primum hoc anno Tribunus militum est, hoc anno est, qui ante bis consul fuit, & postea septies Tribunus militum erit.

- P. Cornelius Cossus. N. Fabius Ambustus.*
Cn. Cornelius Cossus. L. Valerius Potitus.

348

EX quatuor Tribunis militum L. Valerius & N. Fabius notati sunt in tabulis Capitolinis, reliqui duo, vt ex eorundem fragmento Liuiio & Cassiodoro constat, fuerunt P. Cornelius A. F. M. N. Rutilus Cossus descriptus ex eius dictatura, Diodorus quartum Tribunum enumerat Terentium Maximum.

- T. Quintius Capitolinus. A. Manlius.*

- Q. Quintius Cincinnatus. L. Furius Medullinus. III. 349*
C. Iulius Iulus II. M. Aemilius Mamercinus.

Tribunos militum sex hoc anno creatos ait Diodorus, verum non nisi T. Quintium, C. Iulium, & A. Manlium nominat. Liuius omnes enumerat pro vt hic positi sunt. Lapis Capitolinus habet Iulum II. Capitolinum Barbatum, Cincinnatum, & reliquos tres. Et hic annus primus lex tribunos militum habuit, quod lege centum fuerat, vt fieret iam tum cum primum de tribunis creandis latum fuerat, quo anno Veij primum obsessi sunt.

- C. Valerius Potitus III. Cn. Cornelius Cossus. 350*
M. Sergius Fidenas. K. Fabius Ambustus.
P. Cornelius Maluginensis. Sp. Nautius Rutilus II.

HOs eosdem quos Liuius, Diodorus, præter cognomina & Cn. Cornelium quem mendose vocat Iulum Lucillum, edit. In tabulis Capitolinis est Maluginensis, Cossus II. Ambustus & reliqui tres integri Nautium Rutilum II. Liuius, Verrius Flaccus III. nominat.

- M. Aimilius Mamercus II. M. Quintius Varus.*
L. Valerius Potitus III. L. Iulius Iulus. 351
Ap. Claudius Crassus. M. Postumius.
M. Furius Camillus. M. Postumius Albinus.

Liuus tribunorum militum numerum à Romanis auctum, atq; octo, quot nunquam antea creatos scribit nominibus quæ apposuiamus, apud Diodorum autem hæc nomina sunt Manius Claudius. M. Quintilius, L. Iulius, M. Furius L. Valerius, quamquam autem desint apud eum aliqui Tribuni, ipsum tamen eos non octo sed sex edidisse existimet Onuphrius, & cum eo Sigonius. Quod etiam Verrius Flaccus in tabulis Capitolinis obleruauit.

- C. Seruilius Ahala III. Q. Sulpitius.*
Q. Seruilius. A. Manlius II. 352
L. Virginus. M. Sergius II.

Apud Liuium tribuni militum consulari potestate sunt C. Seruilius Ahala III. Q. Seruilius, & L. Virginus, reliqui vt in tabulis Capitolinis præter prænomen: Q. Seruilius Liuius Fidenatem vocat, in alijs sequentibus eius tribunatibus quos sex generet. L. Virginio Onuphrius Tricostū gentilitiū cognoret.

menadiungit. Ab horum serie non discedit Diodorus, sed mendose apud eum ut Sigonius annotat κλάδιος μάχος ἀγχος. In fragmento Capitolino nominantur. Q. Sulpitius Ser. F. Ser. N. Camerinus Cornut. A. Manlius. A. F. C. N. Vulso Capitolinus II. M. Serg. L. F. L. N. Fidenas II.

- 353 *L. Valerius Potitus* IIII. *Cn. Cornelius Cossus.*
M. Furius Camillus. *K. Fabius Ambustus.*
M. Aemilius Mamercinus III. *L. Iulius Iulus.*

HOs omnes tribunos Liuius hoc anno enumerat, Diodorus L. Iulium, M. Furium, Aemilium Mamercum, C. Cornelium, Cæsonem Fabium *παύλον ἐξέτιον* vitio. In Capitolino fragmento est L. Iulius, L. F. Vopisci. N. Iulus. M. Aemilius Man. F. M. N. Mamercus, K. Fabius M. F. Q. N. Ambustus II. Hi Kal. Octobribus inire iussi, cum Idus Decembris ante solennes essent, ob cladem à M. Sergio priore anno ad Veios acceptam: Camillus in Faliscos, Cornelius in Capenates, Valerius in Volscos ad Anxur recipiendum, Aemilius & Fabius ad Veios obsidendos profecti.

- 354 *P. Licinius Calvus* *P. Mænius.*
T. Titinius *P. Mælius.*
L. Furius Metullinus. *L. Publius Vulsus.*

Hic Liuius Tribuni militum hoc anno produntur, Diodorus verò trestantum enumerat Tribunos militum P. Mælium. Sp. Mænum, L. Furium. Cæterum Onuphrius non L. Furium sed Sp. Furium legendum arbitratur. Idem P. Licinio Caluum nomē adiunxit, quem primum è plebe tribunis militum tradit Liuius vsurpandi iuris causa creatum.

- 355 *M. Veturius.* *M. Pomponius.*
C. Duilius. *Volero Publilius.*
Cn. Genucius. *L. Atilius.*

HOs tribunos edit Diodorus. Liuius autem M. Veturium vnum patricium, reliquos plebeios. M. Pomponium, C. Duilium, Voleronem Publilium, Cn. Genutium L. Atilium. Liber Cuspiniani, qui nisi duo Tribunorum nomina quotannis prodit, Augurium habet & Longum hoc Attilij, illud Genutij cognomina.

- 356 *L. Valerius Potitus* V. *L. Furius Medullinus.*
M. Valerius Maximus. *Q. Seruilius Fidenas* II.
M. Furius Camillus II. *Q. Sulpitius Camerinus.*

Hic patricij omnes in hunc annum Tribuni militum creati sunt ut Liuius scribit, nec dissentit Diodorus, quamuis duo nomina deprauata referat κλαυδιδος ἔργον, μάριος ἀππιος Camilli II. Tribuni militum meminit etiam Plutarchus in eius vita. Medullini III. lapis Capitolinus.

- 357 *L. Iulius Iulus.* *A. Posthumius Regillensis.*
L. Furius Medullinus IIII. *P. Cornelius Maluginensis.*
L. Sergius Fidenas. *A. Manlius.*

Ita hos Liuius enumerat: At Diodorus L. Sergium A. Posthumium, P. Corneliū, *σέξτον κέρσιον* Q. Manlium, *ἀγήτιον καμλόν*. Est autē annotantibus Sigonio & Onuphrio in duobus menda grauissima.

- 358 *P. Licinius P. F. Calvus.* *L. Titinius* II.
P. Menius II. *P. Mælius* II.
Cn. Genutius II. *L. Atilius* II.

EA ratione à Liuius hi tribuni militum eduntur. Diodorus autem prodit L. Titinium, P. Licinium, P. Mælium, Q. Mænum, Cn. Genutium, L. Atti-

lium. Hi omnes, ut ait Liuius, præter L. Licinium P. F. paulò ante tribunatum gesserunt, qui Gentitium etiam in prælio cecidisse aduersus Faliscos scribit.

- P. Cornelius Cossus.* *P. Cornelius Scipio.*
K. Fabius Ambustus III. *L. Furius Medullinus* V. 359
M. Valerius Maximus II. *Q. Seruilius* III.

Post captos Veios hic annus præcedentes tribunos militum consulari potestate habuit. Diodorus P. & Ser. Cornelios Cossos vocat, in reliquis exceptis cognominibus (quæ filet) conuenit.

- L. Furius Medullinus* VI. *Sp. Postumius.*
C. Aemilius. *P. Cornelius* II. 360
L. Valerius Poplicola. *M. Furius Camillus.*

Liuius hos hoc anno memorat. Diodorus M. Furium, C. Amilium, *κάτλον βήρον* mendose, Camillus nunc est III. P. Cornelium Scipionem, non Cossus, intelligendum putant Sigonius & Onuphrius. Hoc anno Camillus tribunus militum Faliscos iustitia in ditionem populi Romani redegit, remisso ad Faliscos puerorum magistro proditore Liuius & Plutarchus. Valerius non sine suspitione erroris hanc rem à Camillo consule actam tradit lib. 6. Cum Plutarchus eum nunquam consulem fuisse tradat.

- L. Lucretius Flauius.* *Seruius Sulpitius Camerinus.* 361

Liuius post xv. annum (inquit) creati consules sunt L. Lucretius Flauius, Seruius Sulpitius Camerinus, Diodorus & Cassiodorus cognomina prætereunt. Fasti Siculi Flauum & Camerinū profitetur.

- L. Valerius Potitus.* *M. Manlius Capitolinus.* 362

LValerius Potitus, M. Manlius, cui postea Capitolino cognomen fuit, consules hoc anno referuntur à Liuius. Dionysius libro primo horum consulum meminit, & L. Valerium Potitum, T. Manlium Capitolinum nominat. Cassiodorus L. Valerium, M. Manlium. Diodorus, L. Valerium, A. Manlium. Fasti Siculi Potitum, & Capitolinum.

- L. Lucretius.* *L. Furius Medullinus* VII.
Ser. Sulpitius. *Agrippa Furius.* 363
M. Aemilius. *C. Aemilius* II.

Consulibus morbo implicatis, placuit per interregnum renouari auspicia, itaq; cum ex S. C. consules abdicassent, ab interrege hi sex tribuni militum consulari potestate creati sunt, qui Cal. Quintilibus magistratum occepere, ut ait Liuius. Diodorus quatuor tantum edit L. Lucretium, Ser. Sulpitium, C. Aemilium, L. Furium: Sulpitium Zonaras Rufum appellat, quod ei etiam cognomen addidit Onuphrius.

- Q. Fabius Ambustus.* *Q. Sulpitius Longus.*
Duo fratres Q. Fabij Amb. *Q. Seruilius* IIII. 364
Seruil. Corn. Maluginensis.

Hic Liuius Tribuni militum potestate consulari referuntur, At Diodorus Q. K. & C. Fabios & reliquos tres enumerat. Q. Sulpitij Tribuni militum Plutarchus in Camillo, Gellius ex Verrio Flaccolibro 5. cap. 17. & Macrobi. libro 1. Saturnalium meminerunt.

- L. Valerius Poplicola* II. *A. Manlius.*
L. Virginus. *L. Aemilius.* 365
P. Cornelius. *L. Postumius.*

Hi post urbem captam apud Liuium Tribuni militum creati sunt. Apud Diodorum P. Cornelius, L. Virginius, Valerius, A. Manlius, L. Posthumus. Horum Tribunorum meminit Macrobius lib. 1. Saturn.

366 *T. Quintius Cincinnatus. L. Aquilius Corvus.*
Q. Seruilius Fidenas v. L. Lucretius Tricipitinus.
L. Iulius Iulus. Ser. Sulpitius Rufus.

Hos ita prodit Liuius hoc anno Tribunos militum consulari potestate, Diodoro autem Tribuni sunt T. Quintius L. Seruilius, L. Iulius Aquilius, L. Lucretius & Seruius Sulpitius.

367 *L. Papirius. C. Sergius.*
L. Aemilius II. C. Cornelius.
L. Menenius. L. Valerius Poplicola III.

Hos Liuius hoc anno Tribunos militum consulari potestate prodit. At Diodorus L. Papirium, C. Cornelium, L. Menenium, C. Seruilius, A. Valerium, & Q. Fabium edit. Deest autem apud Liuium Sexti tribuni nomen, quem ex Diodoro Sigonius & Onuphrius apposuerunt C. Cornelium, Diodorus etiam pro Sergio Seruilius habet, & Aemilius pro Fabio.

368 *M. Furius Camillus. L. Horatius Pulvillus.*
Sex. Cornelius Maluginensis. L. Quintius Cincinnatus.

Q. Seruilius Fidenas VI. P. Valerius.

Res ad Camillum Tribunum militum consulari potestate redijt, collegæ additi quinque hic memorati. Diodorus verò quatuor creatos scribit M. Cornelium, Q. Seruilius, M. Furius, L. Quintium. Hoc anno M. Camillus oblata dictatura non esse opus dixit, & vnà cum collegis tribunis Volscos, Antiatas atq; Etruscos rebellantes vicit.

369 *A. Manlius. L. Quintius Capitolinus.*
P. Cornelius. L. Papirius Cursor II.
T. Quintius Capitolinus. C. Sergius II.

Ita Liuius habet, Diodorus autem creatos quatuor tantum prodit, L. Papirium, Q. T. & L. Quintios. Ex quibus A. Manlius cum Tribunus fuerit anno CCCLXV. Anno verò CCCLXXI. III. nunc profecto est iterum.

370 *Ser. Cornelius Maluginensis III. P. Valerius Potitus II.*
M. Furius Camillus v. Ser. Sulpitius Rufus II.
C. Papirius Crassus. T. Quintius Cincinnatus II.

Sichi à Liuiio Tribuni militum potestate consulari referuntur, Diodorus tantum (vt eius consuetudo est) quatuor edit, Seruius Sulpitius, L. Papirium, M. Cornelium, T. Quintium. Hoc anno M. Manlius crimine affectati regni damnatus è saxo deiectus est, Liuius, Plutarchus, & Valerius.

371 *L. Valerius IIII. L. Lucretius.*
A. Manlius III. L. Aemilius.
Ser. Sulpitius III. M. Trebonius.

Hos in hunc annum digerit Liuius, Diodorus quatuor edit L. Valerium, Crispum (quod Trebonij nomen est) A. Manlium, Ser. Sulpitium, Crispum alij Flauum vocant.

372 *Sp. Papirius. Q. Seruilius.*
L. Papirius. C. Sulpitius.
Ser. Cornelius IIII. L. Aemilius IIII.

Hautore Liuiio Tribuni militum potestate consulari hoc anno creati sunt. Cornelio vt antevi-

dimus cognomen fuit Maluginensis. Diodorus quatuor scribit Q. Seruilius, Sp. Papirius, Cornelium, & *φάβιον ἀλβον* mendose.

M. Furius Camillus VI. L. Furius.
A. Posthumus Regillensis. L. Lucretius. 373
L. Postumius Regillensis. M. Fabius Ambustus.

Ita vt hosce collocauimus, Liuius, Diodorus M. & L. Furius, A. Postumius, L. Lucretius, M. Fabius & L. Postumius nominat. Plutarchus quoque hoc anno Tribunum militum Camillum vt vocat; quo anno vicit Prænestinos & Volscos, & Tusculanos, quibus bellum indictum erat, quod in bello Prænestinorum affuissent.

L. Valerius v. L. Menenius II.
L. Valerius III. P. Papirius. 374
C. Sergius III. S. Cornelius Maluginensis.

His à Liuiio descripti sunt, à Diodoro verò octo memorantur, L. & P. Valerij, C. Terentius, L. Menenius, C. Sulpitius, T. Papirius, L. Aemilius, M. Fabius.

P. Manlius. C. Sextilius.
C. Manlius. M. Albinus. 375
L. Iulius. L. Antistius.

Comitia inde habita tribunorum militum consulari potestate, quibus æquatus patritiorum plebeiorumq; numerus. Ex patribus creati P. & C. Manlij cum L. Iulio, plebes C. Sextilius, M. Albinus, L. Antistius dedit, ita Liuius. At Diodorus octo prodit, ac enumeratis addit, C. Herenucium, & P. Trebonium. Sextilius quoque Sextium nominat.

Sp. Furius. P. Clælius.
Q. Seruilius II. M. Horatius. 376
C. Licinius. L. Geganius.

Hi consulari potestate Tribuni militum à Liuiio hoc anno referuntur. Est autem apud Liuium pro L. Menenio III. C. Licinius legendum, vt in Scholijs Liuianis demonstraui Sigonius, & in Fastis approbat Onuphrius. A Diodoro verò quatuor tantum, Q. Seruilius, L. Furius, C. Licinius, P. Clælius.

L. Aemilius. Ser. Sulpitius.
P. Valerius IIII. L. Quintius Cincinnatus. 377
C. Veturius. C. Quintius Cincinnatus.

Hos Tribunos militares patritios omnes plebs coacta principum opibus fecit Liuius autore. Quos etiam excepto C. Quintio edit Diodorus, qui eum C. Cornelium vocat. Seruio Sulpitio prætextato nomen fuit. Zonaras eum Rufum vocauit.

C. Licinius Stolo. Tribuni plebis per an-
L. Sextius. nos v. 378

Hoc anno quartum mutata est respub. Romana, à tribunis enim militum consulari potestate ad tribunos plebis administratio reipub. recidit. Huius mutationis autores à Liuiio traditi sunt C. Licinius Stolo, & L. Sextius trib. ple. qui cum anno priore leges tres aduersus patriciorum opes pro commodis plebis promulgassent. Vnam de ære alieno, alteram de modo agrorum, tertiam ne tribunorum militum comitia fierent, & consulum vtiq; alter ex plebe crearetur, neq; eas ferre per collegarum intercessionem, quos de industria patres comparauerant, potuissent, tum irati, comitia præter Aedilium tribunorumque plebis, nullos curules magistratus creari passi sunt. Ea que magistratum solitudo, plebe reficiente duos tribunos

tribunos, & his perpetua & inuicta intercessione tribunorum militum comitia tollentibus, per quinquennium urbem tenuit ita Liuius. Hanc autem magistratuum solitudinem Diodorus appellat *Αναρχίαν*, atq; in priorem annum reijcit. Sextus autem Rufus, Eutropius, Cassiodorus, & Zonaras, non quinquennio sed quadriennio Rempub. obtinuisse scribunt. Sigonius & Onuphrius in Fastis suis Liuium sequuntur, cuius annales sequuti Capitolini scriptores videntur. Liuius etiam libro 16. cap. 44. meminit anni CCLXXIX. ab urbe condita, qui fuit sine magistratibus, quo anno Romæ Loton fuisse ait in Lucinæ area eade condita.

383 *L. Furius. Ser. Cornelius.*
A. Manlius. P. Valerius.
Ser. Sulpitius. C. Valerius.

In hunc annum Tribunis plebis C. Licinio, & L. Sextio intercessionem remittentibus comitijsq; ab interrege habitis, Tribuni militum autore Liuius, prædicti, creati fuerunt. Hos Diodorus ita vocat L. Papirium. L. Menenium, Ser. Cornelium, Seruium Sulpitium, & post hos iterum magistratuum solitudinem fuisse scribit, qua sublata deinceps creatos A. Manlium, L. Furium, Ser. Sulpitium: Ser. Cornelium. Est enim in eo tum eius vitio, tum librariorum negligentia annuorum magistratuum perturbatio.

384 *Q. Seruilius. M. Cornelius.*
C. Veturius II. Q. Quintius.
A. Cornelius. M. Fabius.

Et hic annus autore Liuius hos Tribunos militum consulari potestate habuit. Diodorus verò Q. Ser. C. Veturium: A. Cornelium, M. Cornelium, & M. Fabium edit, & Q. Cincinnatum potius quam Capitolinum Sigonius vocat. Reliqua ex fragmentis Capitolinis fidem habent, in quibus est Cossus ..... Maluginensis ..... Cincinnatus ..... M. Fabius Ambustus. Est autem M. Fabius Ambustus is, qui filias duas collocauerat, vnam C. Licinio Stolonem, alteram Seruio Sulpitio prætextato, vt scribit Liuius.

385 *L. Quintius. Ser. Cornelius.*
Ser. Sulpitius. Sp. Seruilius.
L. Papirius. L. Veturius.

Hos sex, hoc anno Tribunos militum Liuius prodit. Tres tantum refert Diodorus T. Quintium, Seruium Cornelium, Seruium Sulpitium. Hi verò omnes quibus cognominibus, ac qua numerorum in multiplicatis honoribus nota signandi sint, Capitolina fragmenta docent in quibus est Capitolinus ..... Maluginensis II. prætextatus III. Sp. Seruilius Structus, L. Papirius Crassus, L. Veturius, Crassus Cicurinus.

386 *Duo dictatores sine curulibus magistratibus.*

Pincipio statim anni ad vltimam dimicationem de legibus à Licinio & Sextio prouulgatis ventum est, & cum tribus vocarentur, nec intercessio collegarum latoribus obstaret, trepidi patres ad duos vltima auxilia summum imperium, summumq; ciuem decurrunt. Dictatorem dici placet, dicitur M. Furius Camillus, qui magistrum equitum L. Aimilium cooptat. Cæterum cum plebis duces acrius cō-

tra Camillum agerent, vt Liuius scribit, is se dictatura abdicauit, vt etiam Plutarchus testatur causam abdicationis, quam Liuius refutare conatur affirmans. In locum Camilli abdicantis dictatorem alterum suffectum fuisse, Liuius & Plutarchus scribunt. Liuius P. Manlium vocat, Plutarchus nomen tacer. Magistrum verò equitum C. Licinium fuisse vterque scribit. Verum non eundem vterque intelligit. Liuius enim eum esse dicit qui tribunus militum consulari potestate fuerat, & rectè. Plutarchus seditionis nouarumq; legum authorem, & malè. Nam seditionis dux hoc anno nonum tribunus plebis reffectus est, eodem verò tempore tribunus plebis, & magister equitum esse non poterat. Quare Onuphrius eum filium existimat P. Licinij Calui tribuni militum. Nepotem verò eius P. Licinij, qui primus è plebe tribunus militaris fuerit, de quo plura apud ipsum in Fastis suis.

A. Cornelius II. M. Cornelius II.
L. Veturius. M. Geganius.
Iulius P. Manlius. P. Valerius VI.

387

Liuus hoc anno tribunos militares iam nominatos prodit, quos præterit Diodorus, Horum cognomina & multiplicatorum honorum notæ in fragmentis Capitolinis sunt ita, Cossus II. .... Maluginensis II. .... Macerinus. L. Veturius. Crassus Cicurinus II. .... P. Valerius Potitus Pöblicola V. I. P. Manlius Capitolinus II.

L. Sextius. L. Aimilius.

388

Cum L. Sextius & C. Licinius tribuni plebis decimum reffecti acrius de legibus ferendis pugnarent, Dictatoris tandem & Senatus autoritas vi tribunitia victa est, ac omni aduersante nobilitate, vt comitia consulum fierent, atque alter ex plebe cōf. crearetur legibus latis obtinuerunt. Quibus L. Sextius primus de plebe cōf. factus est. Quum autem patricijs se huius rei authores futuros omnino negarent, ac res ad secessionem plebis spectaret, per dictatorem sedata discordia sunt. Concessusq; à nobilitate plebi consul plebeius. A plebe verò nobilitati prætor vnus, qui ius in vrbe diceret ex patribus creandis. Idem etiam ædiles curules duos ex patricijs vt fierent, primum obtinuerunt. Plebs consulatum L. Sextio, cuius lege partus erat dedit, ei collega ex patribus datus L. Aimilius Mamercus. Hæc Liuius & Plutarchus, qui cum Cassiodoro consules edit L. Aemiliū ex patricijs, L. Sextium ex plebe. Quos Diodorus, vocat L. Aemilium Mamercum, Lucium Lateranum. Est autem Lateranus Sexti cognomen, vt est in tabula Capitolina, in qua Mamercinus & L. Sextius Sextinus Lateranus consules eduntur, vt in Fastis Siculis Mamercinus & Lateranus in libro de viris illustribus scriptum est, non L. Sextium, sed C. Licinium Stolonem primum è plebe consulem factum.

L. Genutius. Q. Seruilius.

389

Diodorus, Liuius & Cassiodorus consules edunt, L. Genutium, Q. Seruiliū, quorum Orosius quoque & Eutropius mentionem faciunt Q. Seruilius Q. F. Q. N. Ahala scribitur in hoc consulatu Capitolino, L. Genutius. M. F. Cn. N. Anentinensis in secundo. In Fastis autem Siculis est Genutius & Curtius, vt opinatur Sigonius per mendam.

C. Sul-

390 *C. Sulpitius Peticus. C. Licinius Stolo.*

Hic consules memorantur à Liuiio & Cassiodoro. Diodorus cognomina silet. Eorundem meminit Valerius libro 2. cap. 1. & Plutarchus in Problematibus. Quem autem ceteri Stolonem Capitolini scriptores Caluum appellant, itemq; Siculi, qui horum cognomina edunt Peticum & Caluum.

391 *L. Aemilius Mamercus II. Cn. Genutius.*

Liuus & Cassiodorus hos consules edunt, quos Diodorus libro 16. Cn. Genutium, L. Aemilium vocat. In tabulis Capitolinis.... Mamercinus II. Cn. Genutius, M. F. M. N. Anentinensis, in Fastis Siculis est Mamercinus & σύλλα.

392 *Q. Seruilius Ahala. L. Genutius II.*

Diodorus in hunc annum consules prodit Q. Seruilius & Q. Genutium, Fasti Siculi Ahalam & Genutium. Liuius & Cassiodorus Q. Seruilius Ahalam, L. Genutium. Hi sunt, qui triennio etiam ante inter se collegæ comparati fuerunt.

393 *C. Sulpitius. C. Licinius Caluus.*

Hos in hunc annum memorat Liuius, Cassiodorus C. Sulpitium II. & C. Licinium. Diodorus C. Sulpitium & C. Licinium, Sigonius eosdem esse putat, qui triennio ante collegæ etiam fuerunt. Licinium Fasti Siculi, non Calui ut antè, sed Stolonis cognomine afficiunt, ut Sulpitium Petici.

394 *C. Poetelius Libo. M. Fabius Ambustus.*

Cpoetelium Balbum, M. Fabium Ambustum, consules in hunc annum tradit Liuius & Cassiodorus. At Diodorus M. Fabium & C. ποτέλιον mendose pro ποιτέλιον. Alia cognomina tradunt Capitolini scriptores C. Poetelij quam Liuius, illi enim Libonem Visolum, hi Balbum, cum Capitolinis faciunt Siculi.

395 *M. Popilius Lenas. Cn. Manlius.*

Hoc nomine Liuius & Cassiodorus consules produnt in hunc annum. Diodorus M. Popilium Lanatum, & Cn. Manlium Imperiosum. Primus è Popilijs hic fuit, qui Lenas dictus sit, cuius causam in Bruto exponit Cicero, M. Popilius (inquiens) cum consul esset, eodemq; tempore sacrificium publicum cum lena faceret, quod erat flamen Cernentalis, plebis contra patres concitatione & seditione nunciata, ut erat lena amictus, ita venit in concionem seditionemq; tum autoritate, tum oratione sedauit.

396 *C. Fabius. C. Plautius.*

Liuus & Cassiodorus consules memoratos hoc anno habent, apud Diodorum sunt M. Fabius, C. Plotius. In Fastis Siculis est Ambustus & Proculus. In Capitolinis.... Ambustus, C. Plautius Proculus.

397 *C. Martius. Cn. Manlius.*

Diodorus, Liuius & Cassiodorus, consules hoc anno produnt, C. Martium & Cn. Manlium, Cn. Manlius biennio ante primum consul fuit. Liber Cuspiniani & Fasti Græci Rutilum & Capitolinum habent.

M. Fabius Ambustus II. M. Popilius Lenas II. 398

Hoc nomine à Liuiio & Cassiodoro huius anni consules memorantur, Diodorus cognomina & numeros præterijt, Liber Cuspiniani & Fasti Græci Ambustum II. & Lanatem edunt.

C. Sulpitius Peticus III. M. Valerius Poplicola. 399

Quadragesimo anno quam vrbs condita erat, quinto & tricesimo quam à Gallis recepta, ablato post XI. annum à plebe consulatu, patricij consules ambo ex interregno magistratum inierunt, C. Sulpitius Peticus III. M. Valerius Poplicola, Liuius. Eosdem consules referunt Diodorus & Cassiodorus, & Fasti Siculi, cur dissentiat Liuiana summa ab hac digestionem, explicant Sigonius & Onuphrius in suis Fastis.

M. Fabius Ambustus III. T. Quintius, vel M. Popilius. 400

Hoc etiam anno consules ambo ex Liuiio patricij fuerunt M. Fabius Ambustus III. T. Quintius, quamuis in quibusdam annalibus pro T. Quintio M. Popilium cos. se inuenisse scribat. Liuius assentiuntur Diodorus, Cassiodorus, itemq; Solinus, qui cap. 41. ex Cornelio Nepote Alexandri natalem, M. Fabio Ambusto, T. Quintio Capitolino cos. scribit. Liber Cuspiniani Ambustum & Capitolinum edit. Hi consules cum ijs qui sequuntur, in Fastis Siculis prædicti sunt.

C. Sulpitius Peticus IIII. M. Valerius Poplicola III. 401

Consules ambo patricij hoc anno creati, qui hic notantur, authorib. Liuius & Cassiodoro. Diodorus cognomina & numeros omittit, subiiciens prioribus cos. M. Valerium, C. Sulpitium.

P. Valerius Poplicola. C. Martius Rutilus. 402

L Valerio Poplicolæ datus est à plebe collega C. Martius Rutilus in hunc annum, ut ait Liuius. Hos vocat Cassiodorus P. Valerium, C. Martium Rutilum II. Diodorus M. Fabium, P. Valerium. Fasti Siculi hos cum insequentibus confundunt, qui Rutilum & Pennum inter se comparant.

C. Sulpitius Peticus.... T. vel K. vel C. Quintius Pennus. 403

Creati in hunc annum consules C. Sulpitius Peticus, T. Quintius Pennus, quidam Cæsonem, alij Caium nomen Quintio adiungunt. Sic Liuius, Cassiodorus, C. Sulpitium Peticum. T. Quintium Pennum edit. Diodorus C. Sulpitium & C. Quintium.

M. Popilius Lenas. L. Cornelius Scipio. 404

M Popilium Lanatem à plebe consulem in hunc annum à patribus L. Cornelium Scipionem datum scribit Liuius. Cassiodorus M. Popilium Lanatem III. L. Cornelium Scipionem edit. Diodorus C. Cornelium, M. Popillum. Fasti Siculi Scipionem & Lanatem.

L. Furius Camillus. P. Claudius Crassus. 405

Dictator P. Furius Camillus reddidit patribus pristina possessione consulatus, ipse ob id meritum

tum ingenti patrum studio creatus Consul collegam P. Claudium Crassum dixit. Liuius. Idem consules produntur à Cassiodoro. Diodorus Aemilium, T. Quintium edit. Fasti Siculi Camillum & Crassum. Horum consulum meminit Cicero in Catone, cū ait, Platonem Tarentum venisse L. Camillo ac P. Claudio consulibus, & Gellius lib. 9. cap. 11.

406. *M. Valerius Coruus. M. Popilius Lanas IIII.*

Dictator M. Manlius Torquatus absentem M. Valerium Coruum (id enim illi deinde cognomen fuit) summo favore populi tres & viginti annos natum Consulem renuntiavit, Collega Coruo de plebe M. Popilius Lanas IIII. consul datus est, ita Liuius & Cassiodorus. Diodorus triennio post M. Valerium, & M. Popilium edit. In fragmento Capitolino est tantum M. Valerius M. F. M. N. Coruus consul. In Fastis Siculis Coruinus & Lanas.

407. *T. Manlius Torquatus. C. Plautius.*

Hos Liuius & Cassiodorus huius anni consules edunt. Fasti Cuspiniani & Siculi Torquatum, & Vennonem. In Capitolino fragmento extant cognomina Manlij Imperiosus Torquatus.

408. *M. Valerius Coruus II. C. Poetelius.*

Hi consules memorantur à Liuiio & Cassiodoro. Fasti Cuspiniani & Siculi consules profitentur Coruinum & Libonem: C. Poetelius ex dictatura Capitolina anno CDXL. gesta descriptus est. Nam in fragmento huius consulatus extat tantum cognomen eius alterum Visolus.

409. *M. Fabius Dorso. Ser. Sulpitius Camerinus.*

Hi Consules in hunc annum creati, autor Liuius & Cassiodorus, Diodorus etiam quamquam nō suo loco M. Fabium, & Ser. Sulpitium consules prodit: Fasti Siculi Dorsonem & Mamerinum. Hi ambo Consules patritij fuerunt, quod omisit Liuius.

410. *C. Martius Rutilus III. T. Manlius Torquatus II.*

Liuus & Cassiodorus consules hos hoc anno profitentur: Diodorus item edit C. Martium, C. Manlium Torquatum. Fasti Siculi Rutilum & Torquatum: Eorundem etiam meminit Frontinus libro 1. Stratagematum.

411. *M. Valerius Coruus III. A. Cornelius Cossus.*

Hos creatos in hunc annum cum Liuiio Cassiodorus tradit: M. Valerium & A. Cornelium edit Diodorus, Cicero de diuinatione & Frontinus, Valerium & Cossus, Fasti Siculi. Vterq; patritius est. Is verò qui scripsit de viris illustribus Valerium Maximum & Cornelium Cossus vocat.

412. *C. Martius Rutilus IIII. Q. Seruilius.*

Liuus & Cassiodorus consules in hunc annum produnt, C. Martium, & Q. Seruilius: Diodorus Q. Seruilius, Martium Rutilum: Ahalam & Rutilum Fasti Siculi, Q. Seruilius Ahala is est, qui magister Equitum fuit anno CDIII.

413. *C. Plautius II. L. Aemilius Mamercinus.*

Consules subsecuti sunt C. Plautius II. & L. Aemilius Mamercus, teste Liuiio & Cassiodoro: Diodoro autem L. Aemilius, C. Plotius: Fastis Siculis Venno & Mamercinus. Cuspiniani Fasti in hunc annum Vennonem II. & Mamercinum edunt.

T. Manlius Torquatus III. P. Decius Mus.

414

Titus Manlius Torquatus III. P. Decius Mus hoc anno consulatū gesserunt, autore Liuiio & Cassiodoro: Diodorus edit T. Manlium Torquatum, P. Decium: Siculi Fasti Torquatum & Murem: Zonaras Torquatum III. & Decium: Eorundem consulum meminit Plinius lib. 22. cap. 5. Valerius libro 1. cap. 5. vnā cum alijs.

T. Aemilius Mamercinus. Q. Publius Philo.

415

Consules hoc anno T. Aemilius Mamercus, Q. Publius Philo à Liuiio & Cassiodoro memorantur, Diodorus præterit cognomina, Fasti Græci Mamercinum & Philonem edunt. Philo ex tabulis Capitolinis descriptus est.

L. Furius Camillus. C. Menius.

416

Ita Liuius & Cassiodorus: Diodorus L. Furium, & *μείλιον* mendolē: Camillum & Menium Fasti Siculi: L. Furium Camillum, C. Menium triumphī Capitolini. C. Menij consulis meminit Plinius libro 34. cap. 5.

C. Sulpitius Longus. P. Aelius Pætus.

417

Sequitos hos esse consules scribit Liuius & Cassiodorus: Diodorus prodit C. Sulpitium: & L. Papirium: Longum & Pætum Fasti Siculi.

L. Papirius Crassus. K. Diutius.

418

L Papirius Crassus, K. Diutius consules in hunc annum autores Liuius, Cassiodorus, & exempto Crassi cognomine Diodorus: Crassus & Diutius est in Fastis Siculis. His de consulibus sic Cicero ad Pætum: L. Papirius Crassus quadriennio postquam dictator fuit, consul factus est cum K. Diutio.

M. Valerius Coruus IIII M. Atilius Regulus.

419

Hoc anno cum Aufones, qui Cales urbem incolabant, Sidicinis arma iunxissent, M. Valerius Coruus Maximus Imp. consul IIII. est factus, cui collega additus M. Atilius Regulus, ita Liuius. Eos quoque consules Cassiodorus, & præter cognomina Diodorus edunt. cognomina autem extant in Fastis Siculis.

T. Veturius. Sp. Posthumius.

420

Dictatore comitia habente hi creati sunt consules, vt ait Liuius. Eisdem consules edit Cassiodorus & Diodorus. Zonaras Tiberium Caluinum & Sp. Posthumium, & rectē, vt Sigonius sentit, fuit enim Tiberius Veturiorum prænomen. Fasti Græci & liber Cuspiniani Albinum & Caluinum edunt.

Interreges anno I.

421

Hoc anno ex summa annorum Capitolina annum sine consulibus Sigonius & Onuphrius interponunt, quamuis huius rei neque apud Liuium, neque alium quenquam mentionem extare viderint, idq; vt rationem habeant summę annorum Varonis. Hoc autem potissimum tempore eum annum interponi debere docent tabulæ Capitolinæ. Nam quum in ijs M. Valerius Coruus Cos. IIII. exaratus sit anno vrbis CDXIX. L. autem Aimilius & C. Plautius anno vrbis CDXIII. vt hæc inter se consentiant, annum interferere oportet. Eo enim prætermisso & L. Aimilius consul in annum CDXIII. incideret, & tota annorum summa, quæ apud M. Varronem, & in tabulis Capitolinis est, labafactaretur. Quod autem hoc

tem hoc potissimum anno, annus hic sit interijciendus, diu ante ipsos vidit Gregorius Haloander, qui Chronologiam consulum scriptam reliquit: nam hunc omnino annum sine consulibus notatum præterijt. Putant verò Sigonius & Onuphrius hoc anno magistratuum solitudinem, & sine consulibus Rempublicam fuisse pestilentia causa, de qua Livius scribit.

422 *C. Cornelius II. Cn. Domitius.*

A Cornelius II. Cn. Domitius consules referuntur à Livio & Cassiodoro. Diodorus A. Cornelium & C. Domitium edit. Calvinum & Cosum Fasti Siculi.

423 *M. Claudius Marcellus. C. Valerius Flaccus.*

C Reati inde consules M. Claudius Marcellus: C. Valerius, author Livius & Cassiodorus. Apud Diodorum sunt etiam C. Valerius, M. Claudius, Livius se Flaccum Potitumq; variè in annalibus cognomen Valerij reperire ait, Orosius Claudium Marcellum, & Valerium Flaccum edit, Potitum & Marcellum Fasti Siculi, Sigonius & Onuphrius cognomen retinent, vt Potito antiquo Valeriae gentis cognomini, novum Flacci cognomen adiunctum esse videatur.

424 *L. Papirius Crassus II. L. Plautius Venno.*

H i consules hoc anno referuntur à Livio & Cassiodoro. Diodorus cognomina silet. Crassum & Vennonem produnt Fasti Siculi.

425 *L. Aemilius Mamercinus. C. Plautius.*

C onsoles deinde, authore Livio & Cassiodoro, creati L. Aemilius Mamercus & C. Plautius. Diodorus cum L. Plotio L. Papirium edit, Fasti Siculi Mamercinum & Decianum. Vterq; horum quomodo describendus sit triumphus eorum Capitolinus aperte docet. Hi consules Kalend. Quintilibus magistratum inierunt.

426 *P. Plautius Proculus. P. Cornelius Scapula.*

C onsoles subijcit Livius & Cassiodorus P. Plautium Proculum & P. Corneliū Scapulam. Diodorus P. Corneliū, A. Postumium. Fasti Siculi Vennonem & Scipionem, Onuphrius hunc non P. sed C. Plautium arbitratur, qui postea in censura quam cum Appio Cæco gessit, ob inquisitas (vt Frontinus scribit) aquæ venas, Venox est appellatus.

427 *L. Cornelius Lentulus. Q. Publius Philo II.*

L vciū Cornelium Lentulum, Q. Publium Philonem consules in hunc annum comparant Livius & Cassiodorus. Diodorus L. Cornelium & Q. Publium. Fasti Siculi Lentulum & Philonem.

428 *L. Papirius Mugillanus Cursor. C. Pætelius.*

C pætelius & L. Papirius consules hoc anno memorantur à Livio, C. Pætelius III. & L. Papirius Mugillanus à Cassiodoro. Horum consulum meminit Solinus cap. 35. Papirium quidem Livius hic Mugillanum vocat, sed in alijs annalibus se Cursorem inuenire ait. In Fastis Græcis est Libo & Cursor. Cæterum C. Pætelius II. non III. scribendus est, vt admonent Sigonius & Onuphrius. Non enim est idem qui consul fuit anno CCCXCIII. sed eius filius.

L. Furius Camillus II. Iunius Brutus Scaua. 429

C onsoles suggerit Livius & Cassiodorus L. Furiū Camillum II. Iunium Brutum Scauam. Diodorus L. Furiū, D. Iunium, Fasti Siculi Camillum & Brutum.

L vciū Furium, cui Samnium provincia eueniat, morbo implicitum fortuna bello subtrahit, iussusque Dictatorem dicere, rei gerendæ causa dixit L. Papirium Cursorem longè clarissimū bello ea tempestate, à quo Q. Fabius Maximus Rullianus magister equitum dictus est. Huic postea Cursor, quia iniussu suo, se Romam ad auspicia repetenda profecto, cum Samnitibus prosperè pugnat, magisterium equitum abrogauit, & in eius locum L. Papirium Crassum sibi cooptauit. Hæc Livius, Eutropius, Valerius lib. 2.

C. Sulpitius Longus II. Q. Aemilius, L. Aulius Cerretanus. 431

L vciū Papirius Dictator antequam magistratu abiret, consules creauit C. Sulpitium Longum II. Q. Aemilium Cerretanum, Aulium quidam annales habent, ita Livius. Fasti item Siculi Longum & Cerretanum habent, Diodorus mendose pro Aulio Aelium habet.

Q. Fabius. L. Fulvius. 432

Q Fabium, L. Fulvium consules in hunc annum produnt Livius & Cassiodorus. Quos Q. Fabium Maximum Rullianum. L. Fulvium Curuum nominant Capitolini triumpho. Mirum itaq; in Fastis Siculis suggeri Cursorem & Syllam.

T. Veturius Calpinus. Sp. Postumius. 433

H oc anno T. Veturium Calpinum, & Sp. Postumium consules edunt Livius & Cassiodorus. Cicero 3. de Offic. eos bis consules esse scribit, Zonaras alterum T. Calpinum vocat familiari gentis Veturiæ prænomine. Fasti Græci Calpinum & Albinum produnt. Horum consulum & Caudinæ pacis meminerunt Cicero de senectute, Plinius de viris illustribus, Gellius lib. 17. cap. 21. Florus lib. 1. cap. 16. Orosius lib. 3. cap. 15.

L. Papirius Cursor II. Q. Publius Philo. 434

L iuius & Cassiodorus consules in hunc annum produnt Q. Publium Philonem, L. Papirium Cursorem II. Fasti Siculi Cursorem & Philonem. Cæterum Philonem nunc III. consulem esse superiores consulatus ostendunt.

L. Papirius Cursor vel Mugillanus. Q. Aulius Cerretanus II. 435

L iuius ambigi ait Cursor ne Papirius hoc anno cum Q. Aemilio Cerretano iterum ob rem bene gestam Luceria continuato magistratu consul tertium creatus sit, an L. Papirius Mugillanus, & in eo cognomine erratum sit. Cassiodorus L. Papirium, Q. Aulium Cerretanum edit, Papirium & Cerretanum Fasti Siculi. Cursorem autem non Mugillanum probat Capitolinus eius triumphus. Author libri Cuspiniani alios annales secutus Mugillanum edit.

436 *M. Foslius Flaccinator. L. Plautius Venno.*
Cum duodecim sequentibus annis integras habeamus tabulas Capitolinas, non erit multum laborandum in magistratum nominibus restituendis. Ex verò & Liuius & Cassiodorus in hunc annum consules edunt M. Foslium Flaccinatorem, L. Plautium Vennonem. Diodorus L. Plotion, *μάνιον φάλβιον*. Vennonem & Flaccum Fasti Siculi.

437 *C. Iunius Bubulcus. Q. Aemilius Barbula.*
Consules suggerit Cassiodorus C. Iunium, Q. Aemiliū, Liuius C. Iunium Bubulcum, Q. Aemilium Barbulam, Capitolinus lapis Q. Aemilium Barbulam, C. Iunium Bubulcum Brutum.

438 *Sp. Nautius. M. Popilius.*
Deinceps Sp. Nautium, M. Popilium, consules edunt Liuius & Cassiodorus. Rutilus & Lænas eorum cognomina à Sigonio restituta sunt, quæ eadem quoque extant in Fastis Siculis.

439 *L. Papirius Cursor IIII. Q. Publilius Philo IIII.*
Nomina consulum huius anni librariorum culpa exciderunt apud Liuium. Ea verò sunt L. Papirius IIII, Q. Publilius Philo. VI, vt apud Cassiodorus & in tabulis Capitolinis, & in libro Cuspiniani scriptum est, vbi est Cursor & Philo. Fasti Siculis est Cursor & Lænas.

440 *M. Patellius. C. Sulpitius.*
Caium Sulpitium, M. Patellium consules memorat in hunc annum Liuius & Cassiodorus. Diodorus autem C. Sulpitium & *μαρκον ποτελιον* mendose pro *ποιτελιον*. Capitolini scriptores M. Patellium Libonem. C. Sulpitium Longum IIII. Siculi Lōgum & *σαμνίτον*. Sed vt rectè Sigonius putat per mendam.

441 *L. Papirius Cursor V. C. Iunius Bubulcus II.*
Luium Papirium Quintum, C. Iunium consules in hunc annum edit Diodorus, Cursorem & Bubulcum Fasti Siculi. Liuius autem & Cassiodorus L. Papirium Cursorem V. C. Iunium Bubulcum II. Horum etiam consulum meminit Festus libro 18.

442 *M. Valerius. P. Decius.*
Marcum Valerium Maximum, P. Decium, consules infectos esse Liuius. M. Valerium, Pub. Decium Cassiodorus scribunt. Frontinus de aqueductibus horum consulum meminit. Quos triginta annis post initium belli Samnitici fuisse scribit Pub. Decium Murem, post vocat Liuius. Maximum & Murem Fasti Siculi.

443 *C. Iunius Bubulcus II. Q. Aemilius Barbula II.*
Consules hoc anno apud Liuium reperiuntur C. Iunius Bubulcus IIII. Q. Aemilius Barbula II. itidem apud Cassiodorus. Apud Diodorum C. Iunius, Q. Aemilius. In Fastis Siculis est Bubulcus & Barbula. Eadem nomina sunt etiam in Capitolinis, quæ apud Liuium.

Caius Martius Rutilus, Q. Fabius consules sunt in hunc annum apud Liuium. Apud Cassiodorum, C. Martius Rutilus, Q. Fabius II. Apud Diodorum C. Martius, Q. Fabius iterum, in Fastis Siculis Rullus & Rutilus, Capitolinis Q. Fabius Maximus, Bullianus II. C. Martius Rutilus, qui postea Cenforinus in secunda censura anno CDXCVIII, appellatus est.

Sine consulibus: Dictatore II. L. Papirio Dictatore. 445

Hunc quoque sine consulibus annum interponit Verrius Flaccus, in quo Lucium Papirium Dictatorem cum C. Iunio Bubulco Bruto II. magister equitum tradit. Eum annum Diodorus, Liuius, Fasti Græci, liber Cuspiniani & Cassiodorus transcendunt. Nam Liuius scribit L. Papirium Cursorem C. Iunio Bubulco, &c. consulem dictum quod res non satis prosperè à C. Martio consule in Samnitibus essent gestæ. Hanc anni interpositionem Onuphrius probauit, vt annorum Varronis summa, quæ tabulis Capitolinis annum addit, constet, cuius sententiam & nos sequi volumus.

Q. Fabius. P. Decius. 446

Fabio continuatum consulatum ob egregiè domitam Hetruriam, eundemque Decio collegam datum prodit Liuius. Cassiodorus consules Q. Fabium IIII. P. Decium II. profitetur. Diodorus P. Decium, Q. Fabium, Fasti Siculi Murem & Rullum. Capitolini P. Decium Murem II. Q. Fabium Maximum Rullianum IIII.

App. Claudius L. Volumnius. 447

Deinceps secutos consules Appium Claudium, & L. Volumnium prodit Liuius. Cassiodorus & Diodorus Appium & Violentem, Fasti Siculi Appium Claudium Cæcum, L. Volumnium. Flammam Violentem Capitolini. Violens ne an Violentis in alterius consulis cognomine dicendum sit, animaduertendum monet Onuphrius. Lapis enim Capitolinus semper Violens scribit. At Fasti Græci Appium & *βιολέντ* edunt, quasi Violentem.

Q. Marcius Tremulus. P. Cornelius Aruina. 448

Consules in hunc annum edunt Q. Martium Tremulum cum collega adiuncto, Liuius & Cassiodorus, Q. Martium, P. Cornelium Diodorus, Tremulum & Aruinam Fasti Siculi.

L. Postumius. T. Minutius. 449

Luius Postumius, T. Minutius consules referuntur à Diodoro, Liuius, & Cassiodoro. Liber Cuspiniani Megellum edit & Augurinum. Hos consules L. Piso, Q. Fabio & P. Decio suggerit, biennio exempto quo Claudium consules factos esse tradidimus, memoriæne fugerit in annalibus digerendis, an consulto omiserit, duos consules falsos ratus transcenderit incertum est, ita Liuius, &c. Hoc anno Megellum Postumij cognomen, & Tiberium Minutij, Marcum Fuluij prænomena edit fragmentum

tum Capitolinum. Fulvii cognomina fuerunt, Curvius Patinus, ut scriptum est in triumpho eius.

450 *P. Sempronius Sophus.* *P. Sulpitius Sauerrio.*

Consules insecuti sunt P. Sulpitius Sauerrio, P. Sempronius Sophus, auctores Livius & Cassiodorus. Apud Diodorum P. Sulpitius, P. Sempronius, in Fastis Siculis Sempronius & Sauerrio. Horum consulum meminit Plinius lib. 33. Sed Sempronium Longum vocat. Ambo ex eorum triumphis Capitolinis descripti sunt, in consulatu enim tantum extat Sophus & Publius.

451 *L. Genutius.* *Ser. Cornelius.*

Diodorus, Livius, & Cassiodorus, consules hoc anno memorant L. Genutium, & Servium Cornelium. Auentinensem & Lentulum Fasti Siculi. Cornelio etiam cognomen Lentulum adijciunt Capitolini scriptores.

452 *M. Livius Denter.* *M. Aemilius.*

Consules hoc anno nominat Livius M. Livium, C. Aemilium, Cassiodorus M. Livium, L. Aemilium. Diodorus M. Livium, M. Aemilium. De prænominibus Aemilij Diodoro potius credendum Sigonius & Onuphrius existimant, quam alij, praesertim cum apud Livium mentio sit anno sequenti M. Aemilij Pauli magistri equitum, quem eundem cum hoc consule esse ducunt. M. Livius Denter scribitur in Fastis Capitolinis, quod cognomen etiam adijcit Livius alio loco Livius. Cuspiniani item liber Dentrem & Paulum tanquam horum cognomina consulum edit. Dentrem & Aemilium Fasti Siculi.

453 *Duo dictatores sine consulibus.*

Et hunc annum quoque duorum dictatorum sine consulibus Fastis suis ex Capitolinorum tamen fragmentorum autoritate interponit Onuphrius, ut Varronis annorum summa omnino conveniat, quae hoc praeterito tota laberetur, quamvis Diodorus, Livius & Cassiodorus, dissentiant, annumque hunc omnino praetereant. De quo latius vide Onuphrium in Fastis anno CDLIII.

454 *M. Valerius.* *Q. Apuleius Panfama.*

Marco Livio & M. Aemilio duorum dictatorum sine consulibus anno praeterito, Livius & Cassiodorus consules suggerunt M. Valerium, & Q. Apuleium Panfam. Fasti Graeci Corvum & Panfam. M. autem Valerium Maximum videtur intelligere Livius, quod eum ex dictatura consulem factum ait. Dictatorem autem M. Valerium Maximum, superiori anno aperte scribit.

455 *M. Fulvius Patrus.* *T. Manlius Torquatus.*

In hunc annum consules profitentur Livius, Cassiodorus, M. Fulvium Patrum, T. Manlium Torquatum. Patrum & Torquatum Fasti Siculi. Livius Q. Fabium consulatum sibi non petenti oblatum ait recusasse. Caeterum T. Manlio consuli Etruria, quae adversus inducias bellum parabat, evenit. Is autem vix dum ingressus hostium fines, cum exercebatur inter equites ab rapido cursu circumagendo equo

effusus extemplo prope expiravit, tertius ab eo casus dies vitae fuit. M. Valerium omnes centuriae dixerunt, quem senatus Dictatorem iussurus erat. Hec Livius. M. autem Valerium Corvum intelligit, quem Cicero de senectute, Valerius Maximus libro 8. capite 14. Plinius lib. 7. cap. 48. Plutarchus in C. Mario VI. consulem fuisse scribunt, cuius inter primum & sextum consulatum XLVI. annos fuisse, quamquam Plutarchus XLV. scribit. Omnes tamen Corvum non Corvum, appellant.

L. Cornelius Scipio. *Cn. Fulvius.*

Cn. Fulvius, & L. Cornelius Scipio consules memorantur à Livio & Cassiodoro, Scipio & Centumalus à libro Cuspiniani, Scipio & Maximus à Fastis Graecis.

Q. Fabius Maximus IIII. *P. Decius Mus III.*

Livius & Cassiodorus consules in hunc annum profitentur Q. Fabium Maximum IIII. & P. Decium Murem III. Eisdem referunt liber Cuspiniani & Fasti Graeci, P. Decij ter consulis meminit author de viris illustribus, & Frontinus in libro Stratagematum.

L. Volumnius. *App. Claudius.*

L. Volumnius de plebe, App. Claudius ex patribus consul in hunc annum factus, qui priore consulatu inter se item comparati fuerunt. Livius & Cassiodorus. In Fastis etiam Siculis est Claudius & Violens. Cicero autem in Catone author est, inter duos App. Cæci consulatus annos decem interfuisse.

Q. Fabius V. *P. Decius IIII.*

Deinceps subsecutos consules esse Q. Fabium V. P. Decium IIII. qui iam duobus consulatibus & censura collega fuerant, author est Livius & Cassiodorus. Rullum & Murem Fasti Siculi, quorum consulum meminerunt Cicero sapientissime, Valerius Maximus, Paterculus, Plutarchus, Frontinus primo Stratagematum, author de viris illustribus, Eutropius, Orosius & alij, qui omnes referunt. P. Decium consulem patris exemplum secutum, se pro legionibus deovisse, atque morte sua victoriam egregiam populo Romano attulisse.

L. Postumius Megellus. *M. Atilius Regulus.*

Insequuti deinceps consules sunt L. Postumius Megellus, M. Atilius Regulus, author Livius & Cassiodorus. In Fastis Siculis sunt cognomina Megelli & Reguli.

L. Papirius Cursor. *Sp. Carvilius.*

In hunc annum consules fuerunt L. Papirius Cursor, & Sp. Carvilius, auctore Livio & Cassiodoro. Cursor & Maximus Fastis Siculis, lapis Capitolinus Papirij L. F. Sp. N. Cursoris meminit, quem Livius Papirij V. cos. filium scribit. Horum consulum meminerunt Plinius Veronensis lib. 7. cap. 60. Valerius Maximus lib. 7. cap. 1. Velleius lib. 2. Et idem Livius in anno CDLVI.

Q. Fabius Gurgus Maximus. *Decius Iunius Brutus Scaevola F.*

Insequens annus consules habuit Q. Fabium Gurgem, D. Iunium Brutum, Scaevola, teste Livio & Cassio

Cassiodoro. Iunium Brutum, Q. Fabium Maximum, Zonaras. Maximum & Scævam Fasti Cuspiniani, Brutum & Maximum Siculi, Fabium Q. Maximi Rulliani, quinquies ante consulis filium Liuius, Plinius lib. 7. Capitolinæ tabulæ & Zonaras prodiderunt.

Finis consulum primæ Decadis.

463

L. Postumius.

C. Iunius.

Ubi ex hoc consulatu Liuij libri x. interciderint, quem locupletissimum authorem huius historiæ huc vsque habuimus, iamq; maximis annalium præsidij propè destituti simus, Diodori, Dionysij & Liuij, ab hinc Cassiodori, Fastis Siculis, & libro Cuspiniani in primis authoribus utemur in annis per consules digerendis, neque verò interea si quid ab alijs nobis adiumenti suppeditabitur rejiciemus. In hunc igitur annum consules creatos esse L. Postumium, & C. Iunium scribit Cassiodorus, quorum cognomina Megellum & Brutum Bubulcum, ne Fasti quidem Cuspiniani & Siculi omiserunt. Meminit horum Liuius lib. 28. cum ait: Lucius Postumius Megellus interrex ijs comitijs, quæ ipse habuit, cum C. Bubulco consul creatus est.

464

P. Cornelius Rufinus.

M. Curius Dentatus.

Consules hoc anno digeruntur à Cassiodoro P. Cornelius Rufinus & M. Curius Dentatus, pro quibus in Fastis Siculis Maximus III. & Mus VI. Horum verò cōsulum meminit Cicero in Catone. Paternulus lib. 1. Valerius Maximus lib. 6. cap. 3. Plinius lib. 7. cap. 50. M. verò Curius Dentatus appellatus est, ut Plinius scribit lib. 6. cap. 16. quod cum dentibus natus esset.

465

M. Valerius.

Q. Cædicius.

Marcus Valerius, Q. Cædicius, postea consules fuerunt, authore Cassiodoro. Liber antiquus Cuspiniani cognomina addit Coruini & Noctuz, quæ in Fastis Siculis prætereuntur. Fasti Græci Maximum & Murem legunt. Nam Valeriorum Coruinorum Maximus quoque cognomen est.

466

Q. Martius.

P. Cornelius.

Cassiodorus hoc anno consules edit Q. Martium, P. Cornelium. Liber Cuspiniani & Fasti Græci cognomina addunt, Tremulum II. & Aruinum II. qui vnà consules antea fuerunt.

467

M. Marcellus.

Sp. Nautius.

Cassiodorus consules in hunc annum proficitur, M. Marcellum, Cn. Nautium: Fasti Græci & liber Cuspiniani Marcellum & Rutilum.

468

M. Valerius.

C. Aelius.

Marcus Valerius, C. Aelius consules digeruntur hoc anno à Cassiodoro: Maximum & Pætum edit liber Cuspiniani. Fasti verò Græci Potitum & Pætum. Est autem tam Maximus quàm Potitus Valeriorum cognomen.

499

C. Claudius.

M. Aemilius.

Cassiodorus consules edit C. Claudium, M. Aemilium, Fasti Græci & liber Cuspiniani Cani-

nam & Lepidum, quorum illud Claudij, hoc Aemilij cognomen est.

C. Seruilius.

L. Cæcilius.

470

Seruilius L. Cæcilius Metellus consules digeruntur à Cassiodoro, nam quod in quibusdā Cassiodori codicibus pro L. Cæcilio sit Cælius, id mendum est, ut Sigonius & Onuphrius annotarunt. Seruilio cōsuli Fasti Græci cognomen Tuccam adijciunt, quem cum Dentone consulem edunt pro Dentre, ut Sigonius cum Onuphrio existimat. Est enim Denter etiam cognomen Cæciliorum, ut ex Liuiio apparet.

P. Cornelius Dolabella.

Cn. Domitius.

471

Cornelium Dolabellam, Cn. Domitium consules suggerit Cassiodorus, Dolabellā & Caluum Fasti Cuspiniani, Dolabellam Maximum Siculi, Maximum autem Dolabellæ cognomen putant quidam, quod ex Gallici belli parta laude sibi videtur comparasse.

C. Fabritius.

Q. Aemilius.

472

Aium Fabritium, Q. Aemilium, consules subiicit Cassiodorus, Lucinum & Papum Fasti Siculi. Horum autem sic meminit Cicero in Lælio: Videmus Papum Aemilium C. Lusino familiarem fuisse, sic à patribus accepimus, bis vnà consules & collegas incensum. Præterea C. Fabritij & Q. Aemilij Papi meminit etiam Valerius capite de paupertate, Aemilium mendose Paulum vocat Plutarchus in Parallelis.

L. Aemilius.

Q. Martius.

473

Consules secuti sunt, authore Cassiodoro, L. Aemilius & Q. Martius, quibus liber Cuspiniani & Fasti Græci addunt cognomina Barbulam & Philip-pum, idque ex eorum triumphis Capitolinis intelligi potest.

P. Valerius.

Tit. Coruncanius.

474

Pvblus Valerius & Tit. Coruncanius consules hoc anno digeruntur à Cassiodoro: Fasti Græci, liber Cuspiniani, Florus, Orosius, Eutropius, Valerio Læuini cognomen addunt: Plutarchus ἀλβίωνον habet pro λαβίωνον.

P. Sulpitius.

P. Decius.

475

Dinceps P. Sulpitium cum P. Decio consules suggerit Cassiodorus. Sauennionem & Murem Fasti Siculi: P. Decium P. Decij, qui se Samnitico & Gallico bello deuouit, filium fuisse, author est Cicero lib. 2. de finibus, & in Thusculanis disputationibus.

C. Fabritius.

Q. Aemilius.

476

Aium Fabritium & Q. Aemilium consules suggerit Cassiodorus, quos liber Cuspiniani & Fasti Græci Lucinum II. & Papum vocant. Eos autem vnà antè in consulatu collegas fuisse scribit Cicero in Lælio. Eorundem meminerunt Plutarchus in Pyrrho, Gellius lib. 3. cap. 8. Eutropius & Zonaras.

P. Cornelius.

C. Iunius.

477

Cornelius & C. Iunius consules hoc anno memorantur à Cassiodoro. Liber Cuspiniani Rufinum II. & Brutum: Fasti Græci Rufinum & Bubulcum, Zonaras

Zonaras Rufinum & Iunium edunt. Publij Rufini II. consulis, meminerunt Cicero 2. de Oratore, Valerius Maximus lib. 3. cap. 4. Gellius lib. 4. cap. 8. & lib. 17. cap. 21. Frontinus in libro Stratagematum.

478 *Q. Fabius. C. Genutius.*

Q Fabium, C. Genutium cōsules suggerit Cassiodorus, Gurgitem & Clepsinam Fasti Siculi. Horum consulum sic meminit Orosius, Fabio gurgite II. C. Genutio Clepsina consulibus, pestilentia grauis urbem & fines eius inuasit.

479 *M' Curius. L. Lentulus.*

Deinceps M' Curium, L. Lentulum, subiicit consules Cassiodorus & Eutropius, Dentatum & Lentulum Fasti Siculi. Hic est tertius M' Curij consulatus, qui vnā cum Lentuli consulatu ex Capitolino huius anni triumpho descriptus est.

480 *Ser. Cornelius. M' Curius.*

Seruium Cornelium, & M' Curium consules hoc Anno, Cassiodorus profitetur: Merēdam & Dentatum III. liber Cuspiniani & Fasti Græci: M' Curius nunc IIII. consul est, ter enim antē fuit. De Seruio Cornelio Merenda Plinius mētionem facit, scribens eum à L. Lentulo consule, anno priore capto Samnitium oppido coronam ex auro accepisse.

481 *C. Fabritius. C. Claudius.*

Cassiodorus suggerit consules C. Fabritium, C. Claudium. Fasti Siculi Licinum & Caninam. Cuspiniani Liciniū & Cinnam. Eutropius Fabium Licinium & C. Claudium Caninam. Velleius Fabium Dorsonem & Cl. Caninam. Ex quo intelligi potest hos consules vocatos C. Fabium Dorsonem Licinum: & C. Claudium Caninam. Nam Dorso antiquum fuit Fabiorum cognomen.

482 *L. Papirius Cursor. Sp. Caruilus.*

Sp. Caruilium, L. Papirium Cursorem, consules deinceps prodit Cassiodorus. Cursorem & Maximum Fasti Siculi & Cuspiniani. Hi ambo iterū consules fuerunt, quod ex Capitolinis eorum triumphis liquet, Meminit horum Frontinus de aquæ ductibus, & Liuius lib. 24.

483 *C. Quintius. L. Genutius.*

C Quintium & L. Genutium consules prodit Cassiodorus, liber Cuspiniani & Fasti Græci cognomina addunt Claudium & Clepsinam: Liuius lib. 7. T. Quintij meminit altero pede claudi, à quo fortē hoc cognomen tractum.

484 *C. Genutius. Cn. Cornelius.*

Cassiodorus hoc anno consules tradit C. Genutium, Cn. Cornelium. Quorum cognomina Clepsina & Blasio, vt est in libro Cuspiniani. C. Genutius est idem qui antea consul fuit, Cn. Blasio ex Capitolina censura descriptus est. Hos prætereunt Fasti Græci.

485 *P. Sempronius. Appius Claudius, Alij. Q. Ogulphius. Fabius Pictor.*

Cassiodorus Cornelio, & Genutio consulibus, P. Sempronium, & App. Claudium suggerit. Atque Quintium Gulonem, Fabium Pictorem consulto transcedit. liber verò Cuspiniani, & Fasti Græci Gallum & Pictorem, Zonaras Q. Gallum & C.

Fabium edunt: quorum meminit Eutropius; cū ait: Q. Gulone Fabio Pictore consulibus Picentes bellum commouere, & ab insequentibus consulibus Publio Sempronio, Ap. Claudio victi sunt. Et Plinius lib. 33. cap. 3. Q. Fabio consule, inquit, argentum signatum annis quinque ante Punicum bellum. Hos etiam numerat Velleius lib. 1. Caterū Sigonius & Onuphrius admonent librum Eutropij in altero horum consulum graue mendum habere, & pro Quintio Gulone Q. Ogulphium reponendum, Gulonis enim nullibi præterea mentio est, vt sit Q. Oguluius L. F. A. N. Gallus, qui paulò ante legatus ad Ptolemæum missus est. Cadit autē præclare, vt Oguluius plebeius cum Fabio patricio comparent. Et Oguluij nomen in vetustissimis Eutropij manuscriptis codicibus inueniri Onuphrius testatur. Cumq; huic sententiæ tam Fasti Græci quàm Zonaras, & emendatiora antiquioraq; Eutropij exemplaria adstipulentur. Illam quoque Hubertus Goltzius in suis cōsulum Fastis amplectitur maximè, cū & nummi antiqui huic suffragentur. Interim verò & hoc obseruandum sæpè in antiquissimis nummis pro G litera C scribi, vt hic in Oguluij, Ocul. Cal. pro Ogul. Galba.

P. Sempronius. App. Claudius.

486

Prioris anni consulatum Oguluo & Fabio Pictori ex autoritate Eutropij Fastorum Græcorum, Cuspiniani, Zonaræ, aliorumque cum Onuphrio tribuentes: P. Sempronium & App. Claudium huius anni consules statuemus: quos Velleius libro primo Sempronium Sophum, & Appium Cæci filium vocat. Fasti Græci Sempronium & Rufum Sophum, & Rufum liber Cuspiniani. Porro hoc quoque Goltzius admonet, Sempronij cognomen in antiquis nummismatibus sine aspiratione scribi Sopus, quod nec ipsum in antiquis nummismatibus infrequens est: Legimus enim & in alijs Pilippus, Tampilus, Graccus, pulcer, triumphus pro Philippus Tamphilus, Gracchus, pulcher, triumphus, & similia.

M. Attilius. L. Iulius Libo.

487

Marcum Attilium, L. Iulium Libonem suggerit Eutropius. Regulum & Libonem Fasti Siculi. M. Attilium, L. Iulium, Cassiodorus vterq; ex triumphis Capitolinis descriptus est.

D. Iunius. N. Fabius.

488

D Iunium, & N. Fabium cōsules hoc anno edit Cassiodorus, Peram & Pictorem Fasti Siculi. D. Iunium, D. F. D. N. Peram N. Fabium C. F. M. N. Pictorem Capitolini triumphi. Vnde hi Fabij Pictoris cognomen tulerint, refert Plinius lib. 35. cap. 4. Fabium Gurgitem & N. Fabium Pictorem eodem tempore vixisse innuit Valerius Maximus libro 4. capite 3.

Q. Fabius Maximus. L. Mamilius Vitulus.

489

Cassiodorus & hunc quoque annum præterit. Fasti Græci Maximum & Vitulum. Zonaras Q. Fabium & Aemilium, haud dubiè codicum errore pro Mamilio. Cuspinianus ex antiquis codicibus Q. Fabium Maximum, & L. Mamiliū consules edit. Onuphrius Q. Fabium Maximum Gurgitem III. esse existimat.

C 3

App.

30
490

App. Claudius.

M. Fulvius.

Horum consulum præter tabulas Capitolinas meminerunt Polybius lib. 1. Gellius, qui App. Claudium Cæci fratrem Caudicem & M. Fulvium Flaccum vocat. Itemq; Livius, Paterculus, Plinius de viris illustribus, Appianus, Florus, Frontinus lib. 1. Stratagem. Eutropius, Orosius, & Cassiodorus.

491

M. Valerius.

M. Otacilius.

M Valerium, M. Otacilium consules suggerunt Cassiodorus atq; Eutropius. Valerium Maximum & Otacilium Crassum, Zonaras. Maximum Messalam & Crassum Fasti Cuspiniani & Siculi. De his consulibus mentionem faciunt Verrius Flaccus, Polybius, Cassiodorus, Eutropius, & ex Varrone Macrobius, qui etiam causam reddit cur M. Valerius in hoc honore Messala appellatus sit. Item Plinius lib. 6. & 35. cap. 60. & 4.

492

L. Postumius.

Q. Mamilius.

Consules subdunt Cassiodorus & Polybius L. Postumium, Q. Mamiliū, Zonaras Postumium Albinum, & Q. Mamilium, Fasti Siculi Albinum & Vitulum. At Capitolini L. Postumium, L. F. L. N. Megellum, Q. Mamilium, Q. F. M. N. Vitulum.

493

L. Valerius.

T. Otacilius.

Lvcium Valerium, T. Otacilium, consules comparant inter se in hunc annum Polybius & Cassiodorus. Valerij cognomē est Flaccus Otacilij Crassus, ut est in Capitolinis tabulis, itemq; Siculis.

494

Cn. Cornelius.

C. Duilius.

Consules suggerit Cassiodorus & Zonaras Cn. Cornelium, C. Duilium. Item etiā Polybius. Præterquam quod *λίβιον* habet pro *δούλιον*. Scipionem & Duilium Fasti Siculi. Cn. Cornelius Scipio Asina nominatur à Capitolinis scriptoribus, Orosio, Eutropio, & Valerio lib. 6. cap. 10. de quo cognomine sic Macrobius lib. 1. Saturn. Asinæ cognomentum Cornelij datū est, quoniam princeps Corneliz gentis empto fundo, seu filia data matrimonio, cum sponsores ab eo solenniter poscerentur, Asinam cum pecuniæ onere produxit in forum, quasi pro sponsoribus præsens pignus.

495

C. Aquilius M. F.

L. Cornelius L. F.

Caium Aquilium, L. Cornelium consules Cassiodorus, Florus & Scipionem, Fasti Siculi, C. Florus L. Scipionem Zonaras, C. Aquilium Florus, L. Cornelium Scipionem, Eutropius & Orosius suggerunt. Hos prætermittit Polybius. Tabulæ Capitolinæ cum annalibus Eutropij & Orosij consentiunt.

496

A. Atilius Calatinus.

Q. Sulpitius.

Avlum Atilium, C. Sulpitium consules edit in hunc annū Polybius. A. Atilium Calatinum, C. Sulpitium, Cassiodorus, Calatinum & Paterculum Fasti Siculi & Cuspiniani. A. Atilium Calatinū C. Sulpitium Paterculum, Capitolini. Atilium Calatinum, C. Sulpitium, Zonaras. De his consulibus Polybius, Cicero, Valerius, Florus, Frontinus in Stratag. Plinius Iunior, Gellius, Eutropius & Cassiodorus mentionem faciunt. Cæterum in prænomine Sulpitij Paterculi ipsæ inter se tabulæ Capitolinæ di-

screpant, illæ scilicet in quibus triumphus annotati sunt, à tabulis consularium & reliquorum magistratum, in his enim Quintus, in illis Caius vocatur. Vnde Goltzius coniicit, non eundem fuisse autorem tabularum triumphalium & consularium.

Cn. Cornelius.

C. Atilius.

497

CN. Cornelium, C. Atilium Serranum consules prodit Cassiodorus, C. Atilium Polybius. C. Atilium Regulum Capitolinæ tabulæ. Regulum & Blasionem iterum Fasti Cuspiniani & Siculi. Cæterum vnde Atilius Serranus dictus sit docet Plinius libro 18. inquit: Ipsorum tunc manibus imperatorum colebantur agri (ut vas est credere) gaudere terra vomere laureato, & triumphali aratore, ferentem inuenerunt, dati honores Serranum. Vnde cognomen: Ad Blasionem verò quod attinet: Cuspiniani sententiā reliqui ferè omnes sequuntur: At Goltzius putat eum ab isto qui prius cōsul fuit, diuersum esse, ideoq; hunc Cn. filium L. Nepotem scribit, non adito II.

Q. Cæditius.

L. Manlius.

498

Q Cæditium, L. Manlium consules edit deinceps Cassiodorus: Vulsonem & Cæditium Fasti Siculi. M. Regulum, L. Manlium Zonaras, M. Atilium Regulum L. Manlium Vulsonē Eutropius, M. Atilium, L. Manlium Polybius. Horum consulum meminit Isenus lib. 41. Est autem intelligendum Q. Cæditium in magistratu mortuum, M. Atilium in eius locum subrogatum atq; iterum factum esse, quod ex Capitolinis tabulis patet, in quibus est L. Manlius Vulso Longus, & in locum Q. Cæditij M. Atilius Regulus II. & ex libro Cuspiniani, apud quem est Longus & Regulus.

M. Aemilius Paulus. Ser. Fulvius Nobilior.

499

Seruium Fulvium, M. Aemilium, cōsules in hunc annum prodit Polybius. Nobiliorem & Paulum Fasti Cuspiniani: Petinum & Paulum Siculi, Seruiū Fulvium nobiliorem. M. Aemilium Paulum Cassiodorus, & cum Fastis Capitolinis Eutropius.

Cn. Cornelius.

A. Atilius.

500

CN. Cornelium, A. Atilium cōsules memorat in hunc annum Cassiodorus & Polybius. A. Atilium Calatinum II. Cn. Cornelium Scipionem Asinam II. scribunt Capitolini authores. De Cn. Cornelio Asina consule II. sic scribit Valerius lib. 6. Cn. Cornelius Scipio Asina, qui consul à Pœnis apud Liporas captus fuit, cum belli iure omnia perdidisset, cuncta recuperavit, consul iterum creatus, ita ex consule captiuus, ex captiuo iterum consul factus.

Cn. Seruilius.

C. Sempronius.

501

Consules suggerit Cassiodorus & Polybius, Cn. Seruiliū, C. Sempronium Cæpionem, & Blæsum Fasti Siculi. Seruiliū Cæpionem, & C. Sempronium Zonaras, Cn. Seruiliū Cæpionem. C. Sempronium Blæsum, Eutropius & Orosius. Eorundem etiam meminit Solinus cap. 30. & lapis Capitolinus.

C. Aurelius Cotta.

P. Seruilius.

502

Consules subiicit Cassiodorus C. Aurelium Cottam, & P. Geminum. Cottam & Geminum Fasti Siculi, C. Aurelium Cottam, P. Seruiliū Geminum

Geminum Capitolini, P. Seruilius, C. Aurelius Zonaras. Cicero in Lucullo C. Cottam cum P. Seruilio Geminio bis consulem fuisse scribit. C. Cottæ consulis in Sicilia meminit etiam Frontinus libro 4. de Stratagematis, & Orosius.

L. Cæcilius Metellus. C. Furius.

503 **L** Cæcilius Metellum, Cn. Furium consules Polybius suggerit. Metellum & Pacillum Fasti Siculi, Cæcilius Metellum, C. Furium Zonaras, L. Cæcilius, C. Furium Cassiodorus, L. Cæcilius Metellum, Cn. Furium Pacillum Eutropius, Orosius, & lapis Capitolinus. Hic est L. Metellus bis consul, & Pont. Max. de quo Plinius lib. 7. cap. 43.

C. Atilius Regulus. L. Manlius.

504 **C** Atilium, L. Manlium consules edit hoc anno Polybius. C. Atilium Regulum, L. Manlium Cassiodorus, C. Atilium Regulum, L. Manlium Vulsonem ambos iterum, Orosius & lapis Capitolinus, C. Atilium Reguli fratrem, & L. Manlium Zonaras. Regulum & Vulsonem Fasti Siculi.

P. Claudius. L. Iunius.

505 **C**onsules subijcit P. Claudium, L. Iunium Cassiodorus & Polybius, L. Iunium Claudium Pulchrum Zonaras, Claudium Pulchrum Florus, & Suetonius in Tiberio, Iunio Pullum Censorinus cognomina adijciunt, quæ eadem etiam sunt in Siculis & Capitolinis tabulis. Hunc P. Claudium Cicero de diuinatione & de natura deorum, App. Cæci filium, Plinius lib. 7. cap. 43. nepotem vocant, cum Cicero ne stant Capitolini scriptores. Eorundem consulum meminit Valerius lib. 1. cap. 4.

P. Seruilius. C. Aurelius.

506 **P** Seruilius, C. Aurelius consules suggerit Cassiodorus. Hos bis consules fuisse scribit in Lucullo Cicero. Quod etiam ex Capitolinis & Siculis tabulis intelligitur. In quibus cognomina horum sunt Geminus II. & Cotta II.

L. Cæcilius. N. Fabius.

507 **L** Cæcilius, M. Fabium consules in hunc annum edit Cassiodorus. Cæcilius Metellum & Numerius Fabium Zonaras, Metellum II. & Buteonem II. Fasti Cuspiniani & Siculi. L. Cæcilius Metellum II. N. Fabium Buteonem II. Capitolinæ. Metellum bis consulem fuisse tradit etiam Plinius lib. 7.

M. Fabius. M. Otacilius.

508 **M** Fabius, M. Otacilius consules suggerit Cassiodorus, Crassum & Licinium Fasti Siculi. Fabium, Licinum & Otacilium Crassum, Gellius libro 10. cap. 6. M. Fabium Licinum, M. Otacilium Crassum Capitolini lapides. Meminit horum consulum præter Gellium loco præallegato, & ex Liuiio Florus in Epitoma XIX. & Suetonius in Tiberio.

M. Fabius. C. Atilius.

509 **M** Fabius, C. Atilium consulem in hunc annum numerat Cassiodorus, Buteonem & Bulbum Siculæ tabulæ, M. Fabium Buteonem, C. Atilium Bulbum Capitolinæ. De Fabij consulis naufragio tradit Florus ex Liuij lib. 19.

A. Manlius. C. Sempronius.

Cassiodorus consules prodit A. Manlium, C. Sempronium, Torquatum & Blesum Fasti Siculi, Atticum & Blesum liber Cuspiniani. A. Manlium Torquatum Atticum, C. Sempronium Blesum II. Capitolini.

C. Fundanius. C. Sulpitius.

C Fundanium, C. Sulpitium consules subdit Cassiodorus, Fundulum & Gallum Siculi scriptores. C. Fundanium Fundulum, C. Sulpitium Gallum Capitolini, horum præterea meminit nemo.

C. Lutacius Catulus. A. Postumius.

Consules in hunc annum prodit Cassiodorus C. Lutatium, A. Postumium, Catulum & Albinum Fasti Siculi, C. Lutatium Catulum, A. Postumium Albinum Eutropius & Capitolini.

Q. Lutatius Cerco. A. Manlius.

Q Lutatium, A. Manlium consules in hunc annum edunt Cassiodorus, Eutropius, & Orosius, Cerconem & Torquatum Fasti Siculi, Q. Lutatium Cerconem, A. Manlium Torquatum, Atticum II. Capitolini. C. Lutatius Cerco legatus lib. 42. nominatur à Liuiio.

C. Claudius Centho. M. Sempronius.

Hic annus consules habuit C. Claudium Centhonem, M. Sempronium Tuditanum, Cassiodoro & Capitolinis tabulis authoribus, eorundem cognominum Fasti Siculi meminerunt. Ac horum consulum præter Capitolinum scriptorem meminerunt etiam Cicero in Catone, & in Bruto, ubi hunc annum ex Attici sententia vocat DXIII. vrbis conditæ cum Varrone. Et in Tusculana prima, Gellius lib. 17. cap. 21. & Cassiodorus.

C. Mamilius. Q. Valerius.

Consules deinceps secuti sunt, teste Cassiodoro C. Mamilius, Q. Valerius: Turrinus & Falco Siculis tabulis, C. Mamilius Turrinus, Q. Valerius Falco Capitolinis tabulis. Horum consulum præter Verrium Flaccum & Cassiodorum meminit Gellius lib. 17. cap. 21. Cicero in Bruto & Tusculanis questionibus, quo anno Ennium Poetam natum fuisse tradunt.

T. Sempronius. P. Valerius.

Consules in insequentem annum sunt apud Cassiodorum Titus Sempronius, P. Valerius Gracchus, & Falco in Fascis Cuspiniani & Siculis, Sempronium Gracchum & P. Valerium prodit Zonaras. T. Sempronium Gracchum, P. Valerium Falconem scriptores Capitolini. Meminit horum consulum Orosius.

L. Cornelius. Q. Fulvius.

Deinceps L. Cornelium, Q. Fulvium consules profitetur Cassiodorus, L. Lentulum, Q. Flaccum Zonaras, L. Cornelium Lentulum, Q. Fulvium Flaccum Eutropius, Capitolini scriptores Lentulo Candenum cognomen adijciunt. Itaque in Fastis Cuspiniani est Candinus & Flaccus, hi consules in Fastis Siculis prætereuntur.

518

*C. Licinius.**P. Cornelius.*

Cassiodorus consules subijcit, *C. Licinium*, *P. Cornelium*, *Zonaras* *P. Lentulum*, *Licinium Varum*. *Capitolini* scriptores *C. Licinium Varum*, *P. Cornelium*, *Lentulum Caudinum*. Itemq; *Censorinus*, qui hunc annum ab *V. C.* numerat *DXVIII.* *Varronianam*, *Ciceronianam* & *Plinianam* secutus summā *Caudinam* & *Varum Fasti Cuspiniani* cum *Siculis*.

519

*T. Manlius Torquatus.**C. Atilius.*

Consules hic annus habuit, authore *Cassiodoro*, *T. Manlium Torquatum*, *C. Atilium*. *Torquatum* & *Bulbum Fastis Siculis*. *Eutropio* verò & *Orosio*, & *Capitolinis tabulis*, *T. Manlium Torquatum*, *C. Atilium Bulbum*, *Bulbo II.* adijciunt *Capitolinæ*. *T. Manlio Torquato*, *C. Atilio Bulbo II.* vt *Verrius Flaccus*, *Eutropius*, *Orosius* & *Cassiodorus* scribunt, pacē toto imperio parta, templum *Iani* iterum clausum fuisse docent *Plutarchus* in *Numa*, *Liuius*, *Velleius*, *Eutropius* & *Orosius*.

520

*L. Postumius.**Sp. Caruilus.*

Consules nominat in hunc annum *Cassiodorus*, *L. Postumium*, *Sp. Caruilium*, *Albinum* & *Rugam Fasti Siculi*, *Postumium Albinum*, *Sp. Caruilium*, *Zonaras*. *L. Postumium Albinum*, *Sp. Caruilium Maximum*, *Capitolini* scriptores. *Rugam* autem esse *Caruilij* cognomen ex *Gellio* apparet, qui *Sp. Caruilij Rugæ* meminit, qui hoc tempore primus diuortium cum vxore fecit.

521

*Q. Fabius.**M. Caruilus.*

Q Fabium, *M. Pomponium*, consules suggerit *Cassiodorus*. *Maximum* & *Mathonem Fasti Siculi*. *Q. Fabium Maximum Verrucosum*, *M. Pomponium Mathonem Capitolini*. *Q. Fabium Maximum*, *Manium Pomponium*, *Zonaras*. *Maximi* cognomen *Fabius* ab auo accepit, non ipse primus inuenit, contra quam scribit *Polybius* lib. 3. *Verrucosus* à *Verruca* in labris dictus, *Plutarchus* author, & qui scripsit de viris illustribus.

522

*M. Lepidus.**M. Poplicius.*

M Lepidum, *M. Poplicium*, consules in hunc annū suggerit *Cassiodorus*. *Lepidū* & *Malleolum Fasti Siculi*. *M. Malleolum* & *M. Aemylum* *Zonaras*, *M. Aemylum Lepidum*, *M. Poplicium Malleolum tabulæ Capitolinæ*.

*C. Papirius.**M. Pomponius.*

523

Insequens annus consules habuit *C. Papirium*, *M. Pomponium*, authore *Cassiodoro* & *Zonara*, & *Dionysio* lib. 2. *Mafonem* & *Mathonem Fastis Siculis*, *C. Papirium Mafonem*, *M. Pomponium Mathonem Capitolinis*. De *C. Papirio*, *C. F. Mafone* pontifice *Liuius* in anno *DXL*.

524

*M. Aemylus.**M. Iunius.*

M Aemylum, *M. Iunium*, consules suggerit *Cassiodorus* & *Zonaras*. *Barbulā* & *Peram Fasti Siculi*. *M. Aemylum Barbulam*, *M. Iunium Peram*, *Capitolini*.

525

*L. Postumius.**Cn. Fuluius.*

L Postumium, *Cn. Fuluium*, consules subijcit *Cassiodorus*. *Albinum* & *Centumalū*, *Fasti Siculi*. *L. Postumium Albinum*, *Cn. Fuluiū Cen-*

tumalum, cum *Eutropio Capitolini*. *Polybius Cn. Fuluium A. Postumium* nominat.

*Q. Fabius II.**Sp. Caruilus.*

526

Cassiodorus consules suggerit, *Q. Fabium Max. II.* & *Sp. Caruilium Maximum*, & *Rugam*, *Fasti Siculi*. Adijciunt etiam iterati honoris notam *Caruilio Maximo Capitolini* scriptores. Meminit horum consulum *Cicero* in *Catone*, & de inuentione lib. 2. *Valerius* capite de pietate erga parentes.

*P. Valerius.**M. Atilius.*

527

P Valerium, *M. Atilium*, consules in hunc annum prodit *Cassiodorus*. *Flaccū* & *Regulum Fasti Siculi*. *P. Valerium Flaccum*, *M. Atilium Regulum*, *Capitolini*. Eorum meminit *Gellius* lib. 4. cap. 3.

*L. Apustius.**M. Valerius.*

528

L Apustium, *M. Valerium*, consules subdit *Cassiodorus*, *Maximum* & *Apustium Siculæ tabulæ*. *L. Apustium Fullonem*, *M. Valerium Messalam*, *Capitolinæ*.

*C. Atilius.**L. Aimilius.*

529

Deinceps secuti sunt consules, *C. Atilius*, *L. Aimilius*, authore *Cassiodoro* & *Polybio*. Quos *C. Atilium Regulum*, *L. Aimylum Papum* vocant *Capitolini* scriptores. *Regulum* & *Papum Fasti Siculi*. *Regulum* & *Aimylum* *Zonaras*. Horum etiam consulum meminit *Orosius*, & *Plinius* lib. 3. cap. 20. vbi *Paulus* pro *Papo* mendose legitur.

*T. Manlius.**Q. Fuluius II.*

530

Consules insequens annus habuit *T. Manlium*, *Q. Fuluium II.* authore *Cassiodoro* & *Polybio*. *T. Manlium Torquatū*, *Q. Fuluium Flaccum*, *Orosio*. *Cuspiniani tabulæ* cum *Capitolinis*, *Torquatum II.* & *Flaccum II.* horum consulum cognomina edunt.

*C. Flaminius.**P. Furius Philus.*

531

Cassiodorus consules suggerit, *C. Flaminius*, *P. Furius*, itemq; *Polybius*, *Flaminius* & *Furiū* *Zonaras*, & *Plutarchus* in *Marcello*. *Flaminius* & *Philum*, *Siculæ tabulæ*, *C. Flaminius*, & *P. Furius Philum*, *Capitolinæ*.

*M. Marcellus.**Cn. Cornelius.*

532

Deinceps cōsules nominat *Cassiodorus* *M. Marcellum*, *Cn. Corneliū*. *Polybius* *M. Claudium*, *Cn. Cornelium*. *Fasti Siculi* *Scipionem* & *Marcellum*. *Claudium Marcellum* & *Cn. Scipionem* *Zonaras*. *Eutropius* *M. Claudium Marcellū*, *Cn. Cornelium Scipionem*. *Capitolinæ tabulæ* *M. Claudium Marcellum*, *Cn. Cornelium Scipionem Caluum*. Hic est *Marcellus*, qui post quinquies consul fuit. *Scipio*, qui postea in *Hispania* ab *Aldrubale Pæno* occisus est cum fratre *P. Scipione*.

*P. Cornelius.**M. Minutius.*

533

Cassiodorus in hunc annum prodit consules, *P. Cornelium*, *M. Minutium*, & *Zonaras*. *Scipionem* & *Rufum Fasti Siculi*, *Eutropius* *P. Cornelium*, *M. Minutium Rufum*. *Liber Cuspiniani* *Afinam* & *Rufum*. *Sigonius* cum *Onuphrio* existimat *P. Cornelium Scipionem Afinam* eius filium esse, qui bis consul

consul bello Punico primo fuit. Sanè Liuius in anno D XLIII. P. Cornelij Afinae consularis senatoris meminit.

L. Veturius. C. Lutatius.

534 L Vcium Veturium, C. Lutatium consules edit in hunc annu Cassiodorus & Zonaras, Philonem & Catulum Fasti Siculi. Liber Cuspiniani Philonem & Scauolam.

535 M. Liuius. L. Aimilius.

C Onsoles subsecuti sunt, M. Liuius, L. Aimilius, Cassiodoro teste. Liber Cuspiniani & Fasti Græci Salinatorem & Paulum edunt. Zonaras M. Liuium & Aimilium Paulum. Horum consulū meminit Plinius lib. 29. cap. 1.

536 P. Cornelius Scipio. T. Sempronius Longus.

C Onsoles subijcit Cassiodorus & Polybius P. Corneliū, T. Sempronium. Zonaras Sempronium Longum & P. Scipionem. Longum & Scipionem Fasti Siculi. P. Corneliū Scipionem, T. Sempronium Longum, Liuius, Eutropius, Probus, Orofius, Padianus. Hisce consulibus bellum Punicum secundum excitatum fuisse authores prodiderunt.

537 Cn. Seruilius Geminus. C. Flaminius.

C Onsoles inde subsecuti Cn. Seruilius cum C. Flaminiō, vt author est Polybius. Cassiodorus & Liuius, qui duo cum Fastis Siculis Seruilio cognomen Geminum adiecerunt C. Flaminius II. consul eadem, qua ante superbia vsus, magistratum Idibus Martijs non Romæ, sed Arimini iniit. Idem neglectis auspicijs cum se Hannibali in Italiam venienti ad lacum Thrasymenum obiecisset, collatis signis exercitu amisso occisus est. In cuius locum M. Atilius Regulus, qui antea consul fuerat, surrogatus est. Ex Liuiō & Polybio.

538 C. Terentius Varro. L. Aimilius Paulus.

D Einceps consules suggerit Polybius L. Aimilium, C. Terentium Paulum & Varronē Fasti Siculi. Plutarchus in Paulo, Terentium Varronem, Aemylum Paulum, Liuius, Cassiodorus, alij C. Terentium Varronem, L. Aemylum Paulum. Goltzius annotat C. Terentij Varronis patrem fuisse Aulum, ab alijs præteritum.

539 L. Postumius Albinus III. T. Sempronius
M. Claudius Marcellus. Gracchus.
Q. Fabius Maximus III.

L Iuius consules in hunc annum designatos fuisse M. Iunio dictatore comitia habente, L. Postumium Albinum III. qui tum prouinciam Galliam obtinebat, & T. Sempronium Gracchum, qui magister equitum erat, Postumiumq; antequam iniret in Gallia Hannibalis insidijs circumuentum occisum tradit, in cuius locum M. Marcellus II. subrogatus est, qui cum eum augures vitio creatum pronunciaissent, abdicauit, vulgoque patres ita ferebant, quod tum primum duo plebeij consules facti essent, id Deis cordi non esse, in locum Marcelli suffectus, Quintius Fabius Max. III. ita Liuius & Plutarchus scribunt. Atq; ob hanc causam Cassiodorus, Orofius, Eutropius, T. Sempronium & Q. Fabium consules in hunc annum edunt.

Q. Fabius IIII. M. Claudius Marcellus III. 540

L Iuius, Plutarchus, & Cassiodorus, consules hoc anno suggerunt Q. Fabium Maximum IIII. & M. Claudium Marcellum III. Horum cōsulum præterea Cicero sæpè, & Frontinus 2. Stratagematum meminerunt.

Q. Fabius Maximus Verrucosi F. T. Sempronius Gracchus II. 541

I N hunc annum creati consules ambo absentes Q. Fabius Maximus, Verrucosi filius, & T. Sempronius Gracchus iterum, Liuius author & cum Fastis Siculis Cassiodorus. Fabius priore anno prætor fuerat, Gracchus biennio antè consul. Hos consules A. Gellius ex Quadrigario lib. 2. cap. 2. Cicero & Valerius memorant.

App. Claudius Pulcher. Q. Fuluius Flaccus III. 542

C Onsoles in hunc annum à Dictatore creati Q. Fuluius Flaccus III. qui tum erat magister equitum, & Appius Claudius Pulcher, cui in prætura Sicilia prouincia obuenerat, teste Liuiō, Plutarcho in Fabio, Cassiodoro, & Festo lib. 17.

P. Sulpitius Galba. Cn. Fuluius Centumalus. 543

L Iteris acceptis inter se consules compararunt, vt Claudius comitia perficeret, Fuluius ad Capuā maneret. Consules Claudius creauit Cn. Fuluium Centumalum, & P. Sulpitium Ser. F. Galbam, qui nullum antea Curulem magistratum gessisset. Hæc Liuius. Eosdem consules quoque edit Cassiodorus, Orofius, & Festus lib. 17. Galbam & Centumalum Siculi profitentur, Seruius Sulpitius Ser. F. P. N. Galba Maximus appellatur in secundo eius consulatu Capitolino.

M. Val. Læuinus II. M. Claudius Marcellus IIII. 544

L Iuius, Sextus Pompeius, Valerius Maximus, Plutarchus, Florus, Eutropius, & Orofius, M. Claudium Marcellum, & M. Valerium Læuinum, consules in hunc annum profitentur. Est autem Marcellus IIII. vt Plutarchus & Liuius tradunt, Cassiodorus vocat IIII. & M. Valerium Læuinum omisso consulatu, quem vitio creatus non gessit, qui vnus ex quinque est, quos ipse gessisse fertur. Liuius lib. 29. & 30. M. Valerium Læuinum bis fuisse consulē scribit. Itemque hoc anno liber Cuspiniani Marcellum IIII. & Læuinum II. edit, quare Onuphrius suspicatur eum primum consulem fuisse anno D XXX IIII. nunc II. Eius autem Polybius & Cicero mentierunt.

Q. Fabius Maximus V. Q. Fuluius Flaccus IIII. 545

C Onsoles in hunc annum creati Q. Fabius V. Q. Fuluius Flaccus IIII. idem qui dictator comitia habebat. Liuiō authore & Cassiodoro. Fabium & Flaccum edunt quoque Fasti Siculi. His consulibus Cicero contra Rullum Capuam receptam scribit, quod biennio ante factum prodidit Liuius. Horum consulum præterea meminerunt Valerius, Plutarchus, Eutropius, Orofiusque.

M. Claudius Marcellus V. T. Quintius Crispinus. 546

V Ndecimo anno belli Punic consulum inierunt M. Marcellus V. (vt numeretur consulum, quem vitio creatus non gessit) & T. Quintius Crispinus. Ita Liuius, Plutarchus quoque Marcellum V. & Crispinum, Cassiodorus verò Marcellum

lum IIII. & Crispinum edit præterito vitioso consulu. Hos præterea consules memorant Cicero, Valerius, Plinius Iunior, Probus, Eutropius, & Orosius, à quibus etiam proditur ambos ex insidijs ab Hannibale circumuentos, ita vt Marcellus statim occisus sit, Quintius faucius fugerit.

547

C. Claudius Nero. M. Liuius Salinator II.

Cum circumspicerent patres, quos nam consules facerent, longè ante alios eminebat C. Claudius Nero, ei collega datus est M. Liuius, multis ante annis ex consulatu populi iudicio damnatus, ac octauo fermè anno post damnationem à M. Marcello, & M. Læuino consulibus in urbem reductus. Neronem item cum Salinatore Fasti Siculi suggerunt, C. Claudium Neronem cum M. Liuiio Salinatore II. Capitolini.

548

Q. Cæcilius Metellus. L. Veturius Philo.

Lucium Veturium Philonem, Q. Cæcilium Metellum, consules suggerit in hunc annū Liuius, Cassiodorus cum Capitolinis Fastis. Metellum & Philonem Siculi. De quibus præterea sæpè Cicero, Valerius, Plutarchus in Africano, Appianus in Iberico, Plinius lib. 7. cap. 43. mentionem faciunt.

549

P. Cornelius Scipio. P. Licinius Crassus.

Comitia creandis consulibus habuit, L. Veturius Philo, centuriæque omnes ingenti fauore P. Scipionem consulem dixerunt, collega additur ei P. Licinius Crassus, Pontifex Maximus. Hæc Liuius, Scipionem cum Crasso Siculæ tabulæ, P. Cornelium Scipionem, qui postea Africanus appellatus est, cum P. Licinio Crasso diuite, Capitolinæ edunt. De quibus item Cassiodorus & Cicero in Bruto.

550

M. Cornelius Cethegus. P. Sempronius Tuditanus.

Publium Sempronium Tuditanum, M. Cornelium Cethegum, consules in hunc annum produnt, Liuius, Cassiodorus, & Fasti Capitolini. Cethegum & Tuditanum Siculi, quorum Cicero in Bruto: Plutarchus, Eutropius, & Cassiodorus sæpè mentionem faciunt. Hoc anno P. Scipio Nasica vir optimus à Senatu iudicatus matrem Idæam suscipit.

551

Cn. Seruilius Cæpio. C. Seruilius.

Luius & Cassiodorus vnà cum Fastis Siculis & Capitolinis consules suggerunt, Cn. Seruilium Cæpionem, C. Seruilium, quorum Cæpio prætor fuerat anno DXLVIII. Seruilius anno DXLVII. Hoc anno Q. Fabius Maximus obiit, & Annibal ex Italia mœstus ac dolens in Africam legatorum iussu discessit, anno belli Punici secundi XVII.

552

Tib. Claudius Nero. M. Seruilius Geminus.

Marcum Seruilium Geminum, Tib. Claudium Neronem, consules in hunc annum produnt Liuius, Cassiodorus, & Fasti Capitolini, in quibus Seruilius Pulex Geminus nominatur. Neronem cum Seruilio Siculi: Hisce consulibus Hannibale in Africa à Scipione victo, iterum pax cum Pœnis facta est, vt Polybius, Liuius, Plutarchus, Appianus, & Eutropius tradunt.

Cn. Cornelius Lentulus. P. Aelius Patus.

553

In hunc annum creati consules C. Cornelius Lentulus, P. Aelius Patus, autor Liuius, Cassiodorus, & Plinius lib. 18. cap. 18. in fragmento Capitolino est. Lentulus, & P. Ailius, in Fastis Siculis Lentulus & Patus. Hi ambo prætores fuerunt anno DL.

P. Sulpitius Galba. C. Aurelius Cotta.

554

Publium Sulpitium Galbam, C. Aurelium Cottam, consules suggerunt Liuius & Cassiodorus. P. Sulpitius anno DXLII. primū consul fuit, C. Cotta biennio antè prætor. Iidem consules sunt in Capitolinis tabulis, Galba & Cotta in Siculis.

L. Cornelius Lentulus. P. Villius. Tappulus.

555

Hic annus consules habuit, L. Cornelium, P. Villium, authore Cassiodoro, Liuius autem & Capitolinis Lentulum & Tappulum: Siculis L. Cornelium Lentulum, P. Villium Tappulum: P. Villij consulis meminit etiam Plutarchus in Quintio.

T. Quintius Flaminius. Sext. Aelius Patus.

556

T Quintium Flaminius, Sext. Aelium Patum, consules suggerunt Liuius, Cassiodorus, & Capitolinæ, vnà cum Plutarcho in Quintio. Flaminiū & Patum Siculæ tabulæ. Plinius de viris illustribus hunc Flaminius non sine errore C. Flamini, qui ad Trasimenum interfectus est, filium tradidit, cum tamen hic è gente Quintia patritia fuerit, ille è Flaminia plebeia: Sextus verò Aelius Patus est is, de quo Cicero egregiè cordatus homo, Catus Aelius Sextus ex Ennio. Itaque in tabulis Capitolinis Patus Catus vocatur.

C. Cornelius Cethegus. Q. Minutius Rufus.

557

Hoc anno C. Cornelius Cethegus, Q. Minutius, fuerunt consules, author Liuius, Cassiodorus, cap. Tabul. Eorum cognomina Cethegus & Rufus sunt in Siculis: & meminit Cicero in Bruto.

L. Furius Purpureo. M. Claudius Marcellus.

558

Hic annus consules habuit L. Furium Purpureonem, M. Claudium Marcellum, Liuius, Cassiodorus. Capitolinæ tabulæ Porphyreonem, & Marcellum edunt Siculæ.

M. Portius Cato. L. Valerius Flaccus.

559

Marcus Portius Cato, & L. Valerius Flaccus consules hoc anno digeruntur à Verrio Flacco, Cicerone multis in locis, Liuius, Plutarcho, Plinio, Valerio, Probo, Eutropio, Orosio, & Cassiodoro.

P. Cornelius Scipio Africanus II. T. Sempronius Longus.

560

Publium Cornelium Scipionem Africanum II. T. Sempronium Longum, consules in hunc annum comparant Liuius & Cassiodorus, cum Siculis & cum Capitolinis tabulis. Horum etiam meminit Cicero pro Cornelio Perduellionis reo apud Pædianum.

L. Cornelius Merula. Q. Minutius Thermus.

561

Luius, Cassiodorus, & Capitolini authores, consules in hunc annum surrogatos scribunt L. Cornelium Merulam, & Quintū Minutium Thermum. Eadem cognomina in Fastis Siculis inueniuntur. Meminit horum Probus in Hannibale. Frontinus in libro Stratag.

562 *L. Quintius Flaminius. Cn. Domitius Aenobarbus.*

L Quintius Flaminius, Cn. Domitius Aenobarbus, hoc anno consules fuerunt, author Liuius: Cassiodorus, Capitolinæ tabulæ, quorum cognomina quoque suggerunt Siculæ.

563 *M. Acilius Glabrio. P. Cornelius Scipio Nasica.*

In hunc annum consules creati, P. Cornelius Scipio Nasica, Cn. F. M. Acilius Glabrio, authore Liuius, Cassiodoro, Capitolinis Fastis, Plutarcho in Quintio, Appiano in Syriaca historia. Glabrio & Nasica Siculis: Quibus consulibus bellum Antiocho Syriæ regi & Aetolis indictum fuisse authores iidem sunt, quod Antiochum in tabulis Capitolinis, à Paterculo & Macrobio, Syriacum verò à Floro, Plinio Iuniore in Catone, appellatur. Hunc annum ab vrbe condita fuisse DLXII. refert primo Saturnalium Macrobius.

564 *L. Cornelius Scipio. C. Lælius.*

L Cornelium Scipionem, C. Lælium, coff. subijciunt in hunc annū Cassiodorus, Liuius, & tabulæ Capitolinæ. Scipionem & Lælium Siculæ. Eosdem Gellius lib. 16. cap. 4. C. Lælium C. F. L. Scipionem P. F. vocat, Lælio cognomen Africani adijcit solus Cassiodorus. Hic L. Scipio Asiaticus frater Africani fuit.

565 *C. Manlius Vulso. M. Fulvius Nobilior.*

C N. Manlius Vulso, M. Fulvius Nobilior, in hunc annum consules nominantur à Liuius, Cassiodoro, & Capitolinis Siculisq; tabulis, quorum Manlius Prætor fuit anno DLVII. Fulvius anno DLX.

566 *C. Liuius Salinator. M. Valerius Messala.*

D einceps consules insecuti M. Valerius Messala, C. Liuius Salinator, author Liuius, Cassiodorus, & cum Siculis tabulis Capitolinæ.

567 *M. Aemilius Lepidus. C. Flaminius.*

C onsoles inde M. Aemilius Lepidus, C. Flaminius, testes sunt Liuius, Cassiodorus, Zonaras, Strabo lib. 5. Siculæ & Capitolinæ tabulæ. Horum meminit Valerius lib. 6. Erhic est M. Lepidus Pontifex Maximus bis consul, censor, princeps, Senatus sextus censoribus lectis, C. verò Flaminius Senatu à Catone censore postea motus.

568 *Sp. Postumius Albinus. Q. Martius Philippus.*

S P. Postumium Albinum, Q. Martium Philippum, consules in hunc annum prodiit Liuius, Cassiodorus, Eutropius, & tabulæ Capitolinæ. Albinum & Philippum Siculæ. Horum meminit Valerius lib. 6. cap. 3. Plinius lib. 33. cap. 10.

569 *App. Claudius Pulcher. M. Sempronius Tuditanus.*

H ic annus consules habuit App. Claudium Pulchrum, M. Sempronium Tuditanum: author Liuius, Cassiodorus, & tabulæ Capitolinæ, Pulcher & Tuditanus in Fastis Siculis, &c.

570 *P. Claudius Pulcher. L. Porcius Licinus.*

P ublius Claudius Pulcher, L. Porcius Licinus consules secuti sunt in hunc annum, testes Liuius, Cassiodorus, & tabulæ Capitolinæ.

Cassiodorus, Capitolinæ tabulæ. Pulcher & Licinius est in tabulis Siculis.

Q. Fabius Labeo. M. Claudius Marcellus. 571

I n hunc annum creati consules M. Claudius Marcellus, Q. Fabius Labeo, ex Liuius, Cassiodoro, lapidibus Capitolinis, cognomina quoque eorum in Siculis tabulis reperiuntur. Hisce consulibus, referente Probo in Annibale, Atticus mortuum Annibalem esse tradidit.

L. Aemilius Paulus. Cn. Bæbius Tamphilus. 572

C N. Bæbius Tamphilus, L. Aemilius Paulus, in hunc annum consules creati fuerunt, author Liuius, Cassiodorus, Capitolinæ tabulæ, & si cognominum tantum rationem habens etiam Siculæ. L. Aemilius, L. Aemilij, qui ad Cannas periit, est filius, teste Plutarcho & Velleio.

P. Cornelius Cethegus. M. Bæbius Tamphilus. 573

P Cornelius Cethegus, M. Bæbius Tamphilus, consules hoc anno subsequuntur apud Liuium, Cassiodorum, & tabulas Capitolas. Cethegus & Tamphilus apud Siculas. P. Cornelij, M. Bæbij consulum meminit Plutarchus in Numa. P. Cornelij, M. Bæbij Tamphili Valerius libro 1. capite 1. P. Cornelij Lentuli, M. Bæbij Tamphili lib. 11. cap. 1. Plinius autem lib. 13. cap. 13. P. Cornelium, L. F. Cethegum, M. Bæbium, Q. F. Tamphilum vocat.

C. Postumius Albinus. C. Calpurnius Piso. 574

A Postumium Albinum, C. Calpurnium Pisonem, consules suggerunt in hunc annum Liuius, Cassiodorus, & Capitolinæ tabulæ. Albinum & Pisonem Siculæ. Piso prætor fuit anno DLXVII. Albinus anno DLXVIII. Cum autem pestilentia tertium iam annum urbem Romanam atque Italiam vastaret, C. Calpurnio extincto, non sine suspitione quod à Quarta Hostilia necatus esset, in eius locum declaratus est Q. Fulvius Flaccus, vitricus eius.

L. Manlius Acidinus. Q. Fulvius Flaccus. 575

L viciu Manlium Acidinum, Q. Fulvium Flaccum, consules edunt in hunc annū Liuius, Cassiodorus, tabulæ Capitolinæ, Acidinum cum Flacco Siculæ. Acidini consulis meminit Cicero 2. de Oratore. Et fratres Germanos fuisse hos consules notatum est in tabulis Capitolinis, & id memoria prodidit Velleius lib. 2. Atque propterea factum est, ut L. Manlius Acidinus Fulvianus ex adoptiuorum ratione in tabulis Capitolinis nominetur.

M. Iunius Brutus. A. Manlius Vulso. 576

D einceps M. Iunius Brutus, A. Manlius Vulso, consules creati sunt, authore Liuius, Cassiodoro, & Capitolinis tabulis, Brutus & Vulso Siculis. Brutus anno DLXII. prætor fuit, Vulso DLXXI.

C. Claudius Pulcher. T. Sempronius Gracchus. 577

C aius Claudius Pulcher, T. Sempronius Gracchus, consules in hunc annum comparantur à Verrio Flacco, Liuius, & Cassiodoro. De Tiberio Graccho Cicero 1. de diuinatione, & Frontinus primo Stratagematum, mentionem fecere.

C. Cor-

578 *C. Cornelius Scipio Hispalus.* *Q. Petilius Spurius.*
C. Valerius Lævinus.

CN. Cornelium Scipionem Hispalum, Q. Petilium Spurinum, cōsules prodidere Liuius, Cassiodorus, & tabulæ Capitolinæ, Scipionem & Petiliū Siculæ. Cæterum cum Scipio ex monte Albano rediens concidisset, & parte membrorum captus, ad aquas Cumanas profectus, morbo ingrauescente Cumis decessisset, Q. Petilius consul collegam, qui extemplo magistratum occiperet, creauit C. Valerium Læuinum, ita Liuius.

579 *P. Mutius Scauola.* *M. Aemilius Lepidus II.*

Consules suggerunt Orosius Lepidum & Mutium, Cassiodorus & Obsequens, M. Lepidum, P. Mutium. Siculæ tabulæ Lepidum & Scauolam. Capitolinæ P. Mutium Scauolam, M. Aemilium Lepidum II. Consularia huius anni comitia apud Liuium interciderunt. Marcum Aemilium Lepidum hunc bis cōsulem fuisse scribit etiam Cicero de provincijs, & Valerius lib. 6. cap. 6.

580 *Sp. Postumius Albinus.* *Q. Mutius Scauola.*

Consules subiicit Cassiodorus, Sp. Postumium, Q. Mutium, Capitolinæ tabulæ, Sp. Postumiū Albinum Paulum, Q. Mutium Scauolam. Paulum & Scauolam liber Cuspiniani. Horum meminit Plinius lib. 2. cap. 31. Comitia huius anni consularia apud Liuium exciderunt, &c.

581 *L. Postumius Albinus.* *M. Popilius Lenas.*

In hunc annum creati consules L. Postumius Albinus, M. Popilius Lenas, author Liuius, Cassiodorus, tabulæ Capitolinæ, Albinus & Lenas in Siculis suggeruntur. His consulibus, Floralia instituta esse docet Ouid. 5. Fast.

582 *C. Popilius Lenas.* *P. Aelius Ligur.*

C Popilium Lenatem, P. Aelium Ligurem, consules hic annus habuit, Liuius, Cassiodorus, & Capitolinis tabulis testibus. Lenatem & Aelium Siculis. Hucusque Plebeij consules in eundem annum nulli sunt comparati. Hoc etiam anno primum ex plebe ambo consules facti sunt, quemadmodum notatum est in tabulis Capitolinis. Itaque posthac patritij consules ambo nunquam erunt, plebeij ambo sæpè, plebeius & Patritius sæpissimè.

583 *P. Licinius Crassus.* *C. Cassius Longinus.*

Consules in hunc annum subsequuti P. Licinius Crassus, C. Cassius Longinus, ut est apud Liuium, Cassiodorum, Orosium, & in tabulis Capitolinis. Nam in Siculis tantum est Crassus & Longus. Eorundem meminit Plinius lib. 7. Gellius lib. 9. cap. 4. Hisce consulibus bellum à populo Romano cum Perseo Macedonum rege Philippi filio susceptum est, quod Florus & Eutropius cum Orosio Macedonicum secundum vocant, de quo plura Liuius & Plutarchus scribunt.

584 *A. Hostilius Mancinus.* *A. Atilius Serranus.*

Consules subiicit Cassiodorus C. Hostiliū Mancinum, C. Atilium. Siculæ tabulæ Mancinum, & Serranum, Capitolinæ A. Hostilium Mancinum,

A. Atilium Serranum. Horum comitia consularia & res gestæ exciderunt in Liuianis annalibus.

Q. Martius Philippus II. *Cn. Seruilius Cæpio.* 585

Q Martium Philippum iterum, Cn. Seruiliū Cæpionem, consules in hunc annum comparant Liuius, Cassiodorus, & tabulæ Capitolinæ, Philippum & Cæpionem Siculæ. Cicero in Bruto & Catone hisce consulibus, Ennium mortuum fuisse scribit.

L. Aemilius Paulus II. *C. Licinius Crassus.* 586

Consules subsecuti L. Aemilius Paulus iterum, septimo decimo anno, postquam primum consul fuerat, C. Licinius Crassus, author Liuius, Cassiodorus, tabulæ Capitolinæ, Paulus item est & Crassus in Siculis. De secundo consulatu L. Pauli, Plutarchus, Velleius, Orosius, Eutropius, Florus, Iustinus lib. 33. Plutarchus adijcit, Paulum sexaginta annos natum consulem iterum esse factum.

Q. Aelius Pætus. *M. Iunius.* 587

L iuius consules subdit, Q. Aelium, M. Iunium. Fasti Siculi Pætum & Pennum. Obsequens & Cassiodorus Q. Aelium Pætum, M. Iunium Pennū. Cicero item in Bruto M. Iunij Penni, qui cum Q. Aelio consul fuit, meminit. Et post hæc tempora nobis deest Liuiana historia.

M. Marcellus. *C. Sulpitius.* 588

Consules in hunc annum prodit Liuius cum Capitolinis tabulis, M. Claudium Marcellum, C. Sulpitium Gallum. Obsequens & titulus Andriæ Terentianæ M. Marcellum, C. Sulpitium. Hic est Marcellus, qui postquam ter consul fuit, in mari periit, nepos M. Marcelli quinquies consulis, ut tradit Pædianus. De hisce consulibus Iustinus, Plinius libro 2. & plerique alij meminere.

Cn. Octavius. *T. Manlius.* 589

Consules subdit Cassiodorus & Obsequens, Cn. Octavius & T. Manlium. Siculæ tabulæ Octavius & Torquatum, Capitolinæ Cn. Octavius, T. Manlium Torquatum. Eorundem consulum mentio est in titulo Hecyræ Terentianæ. Titi Torquati, qui cum Cn. Octauio consul fuit, meminit Cicero de finibus primo, itidem alijs compluribus locis.

A. Manlius. *Q. Cassius.* 590

Cassiodorus consules comparat in hunc annum, A. Manlium, Q. Cassium. Fasti Siculi, Torquatum & Longinum. Capitolini A. Manlium Torquatum, Q. Cassium Longinum, qui in magistratu mortuus est. Hi in prætura etiam collegæ fuerunt, anno DLXXXVI. teste Liuius.

T. Sempronius. *M' Iuuentius.* 591

T Sempronius, M' Iuuentius, consules in hunc annum sunt Cassiodoro. Apud Obsequentem Tiberius Gracchus, M' Iuuentius, in tabulis Capitolinis, T. Sempronius Gracchus II. M' Iuuentius Thaluæ. In Fastis Siculis Dolabella cum Thaluæ, an rectè, dubitatur. De Tiberio Graccho II. consule, Cicero, Valerius & Plutarchus meminerunt. M' vero Iuuentium in magistratu mortuum fuisse, scribunt Plinius lib. 7. & Valerius.

592 *P. Cornelius Scipio Nasica. C. Martius.*

Cicero primo secundoq; de natura deorum, Verrius Flaccus, Obsequens & Cassiodorus P. Cornelium Scipionem Nasicam, & C. Martium Figulum memorant. Qui cum vitio creati abdicassent, iisdem, Valerio, Plutarcho & Plinio autoribus, in eorum locum facti sunt, P. Cornelius Lentulus, Cn. Domitius Aenobarbus.

593 *M. Messala. C. Fannius.*

Messalam, C. Fannium, consules suggerit Cassiodorus. Messalam & Strabonem Siculae tabulae. M. Valerium Messalam, C. Fannium Strabonem Capitolinae, & titulus Phormionis Terentiani. Horum consulum meminit Suetonius de claris Rhetoribus. Cicero in Bruto, Plinius lib. 10. cap. 50. Gellius libro 2.

594 *L. Anicius. M. Cornelius Cethegus.*

LAnicium, M. Cornelium, consules subijcit Cassiodorus, & titulus Adelphorum Terentianorum. Siculae & Capitolinae tabulae cognomina ijs adiungunt Gallum & Cethegum. Anicij consulis meminit Cicero in Bruto. Cethegi Epitoma XLVI. His consulibus L. Paulum, qui Persen vicerat, mortuum constat.

595 *Cn. Cornelius Dolabella. M. Fulvius.*

Insequens annus consules habuit, teste Cassiodoro, Cn. Cornelium Dolabellam, M. Fulvium. Siculis Fastis Dolabellam & Fulvium. Capitolinis C. Cornelium Dolabellam, M. Fulvium Nobiliorem. Idem est in vita Terentij, quibus consulibus mortuum Terentium scriptum est.

596 *M. Aemilius. C. Popillius.*

Deinceps consules, M. Aemilius, C. Popillius, ut ait Cassiodorus. Lepidum & Lænatem edunt Siculae tabulae, M. Aemilium Lepidum & C. Popilium Lænatem II. Capitolinae. Eorundem meminit Censorinus capite de distinctionibus ætatum.

597 *Sextus Iulius. L. Aurelius.*

Sinceps Cassiodorus, hic cognomina addunt Iulio Cæsarem, Aurelio Orestem Siculae & Capitolinae tabulae. De his meminit Plinius lib. 33.

598 *L. Lentulus. C. Martius.*

Lentulum, C. Martium, consules memorant in hunc annum Cassiodorus & Obsequens. Lentulum & Figulum Siculae tabulae. L. Cornelium Lentulum Lupum, C. Martium Figulum II. Capitolinae tabulae. Meminit horum Cicero in Bruto. De Figulo II. consule Valerius cap. de ira.

599 *P. Scipio Nasica. M. Claudius.*

PScipionem, M. Claudium, consules subdit Cassiodorus, Nasicam & Marcellum Fasti Siculi, P. Cornelium Scipionem Nasicam II. M. Claudium Marcellum II. Capitolini. Hunc Marcellum ter consulem fuisse Pædianus. P. verò Scipionem Nasicam Corculum appellatū, bis consulem, censoremq; fuisse scribit in Bruto Cicero.

600 *L. Postumius. Q. Opimius.*

Hic annus consules habuit L. Postumium. Q. Opimium, autore Cassiodoro & Obsequen-

te. Siculis tabulis Opimium & Albinum. Capitolinis autem Q. Opimium. L. Postumium Albinum. Q. Opimij consulis mentio fit à Cicerone in Bruto, & in Epitoma XLVII. Cæterum Postumium in magistratu mortuum fuisse, præter Verrium Flaccum, docet etiam Obsequens, in cuius locum M' Acilius Glabrio factus est.

Q. Fulvius. T. Annius.

601

Consules subsecuti sunt Q. Fulvius, T. Annius, autore Cassiodoro. In fragmentis Capitolinis est Nobilior, & T. Annius. In Siculis Nobilior & Luscus. Cicero in Bruto Q. Nobiliorem M. F. & T. Annium Lusum consules memorat. Fasti Græci & liber Cuspiniani Nobiliorem & Lusum edunt.

Marcus Marcellus. L. Valerius.

602

Hic annus consules habuit, M. Marcellum, L. Valerium, Cassiodoro teste. Marcellum & Flaccum, Siculis Fastis, M. Claudium Marcellum, L. Valerium Flaccum, Obsequenti. Hic Marcellus ter consul fuit, author Pædianus in orat. pro Scauro. Cicero de divinatione & de fato.

L. Licinius Lucullus. A. Postumius Albinus.

603

Lucullum, A. Postumium cons. subdit Cassiodorus. Lucullum & Albinum Siculae tabulae. Lucullum & A. Postumium A. F. Capitolina fragmenta. L. Licinium Lucullum, A. Postumium Albinum cum Epitoma XLVIII. Orosius. Eorundem meminit Cicero in Bruto & in Lucullo.

T. Quintius. M' Acilius.

604

Consules hic annus habuit L. Quintium, M' Acilium, autore Cassiodoro, quos Plinius lib. 7. cap. 36. C. Quintiū M' Aciliū vocat. Cicero in Catone & Epistolarum ad Atticum libro 12. T. Flamminium, M' Acilium, eosq; vnde vigesimo post Ennij mortem anno ait factos. Siculae tabulae Flamminium & Balbum. Capitolina fragmenta Flamminium, M. Acilium Balbum.

L. Martius. M' Manilius.

605

In hunc annum consules proficitur Cassiodorus L. Martium, M' Manilium, itemq; Epitoma XLIX. Censorini & M' Manilij Cicero in Lucullo meminit. Censorini & Manilij lib. 12. ad Atticum. Eorundem nominat Appianus in Libyca, L. Martium Censorinum, M' Manilium, itemq; Censorinus de die natali. Censorinum & Manilium Fasti Siculi. Censorinum, M. Manilium P. F. P. N. Capitolini. Hisce cons. tertium inter populum Romanum & Carthaginienses bellum exortum fuisse, præter Verrium Flaccum, Florus, Epitoma XLIX. Solinus qui anno DCIII. cum Verrio Flacco, Cicero Philippica XI. Eutropius & Orosius memorant.

Sp. Postumius. L. Piso.

606

Deinceps consules creati sunt Sp. Postumius, & L. Piso, Cassiodoro & Obsequente autoribus. In fragmentis Capitolinis est Albinus Magnus, L. Calpurnius C. F. C. N. Piso, Cæsoninus. In Cuspiniani Magnus & Cæsoninus, in Siculis Albinus & Piso. Sunt autem illa Postumij hæc Calpurnij cognomina. Hoc anno cum Andrisco, qui & Pseudophilippus est dictus, bellum populus Romanus suscepit, quod

quod Macedonicum tertium vocant, vt authores sunt Florus & Eutropius.

607

P. Africanus. C. Liuius.

Obssequens & Cassiodorus consules in hunc annum edunt P. Africanum, & C. Liuium. In Fastis Siculis Scipio & Drusus, in Capitolinis autem fragmentis Africanus Aemylianus. C. Liuius, M. Aemyliani F. M. N. Drusus. Hic P. Cornelius Pauli, qui Persem Macedonum regem vicerat, filius fuit, datus in adoptionem P. Cornelio Scipionis Africani filio, quare P. Cornelius P. F. P. N. Scipio Africanus minor & Aemylianus appellatus est: vt autor est Velleius & alij eius quoque duo extrema cognomina sunt, in tabulis Capitolinis, ex quibus quoque integra M. Liuij Drusij nomenclatura formata est: De his consulibus sæpe Cicero, Valerius Paternus, Appianus, Plutarchus, Florus, vterq; Plinius, Eutropius & Orosius.

608

Cn. Cornelius. L. Mummius.

Deinceps secuti sunt consules Cn. Cornelius, L. Mummius teste Cassiodoro. Cn. Cornelius Lentulus L. Mummius Orosio, Velleio, Censorino, Cicerone libro 13. Epistolarum ad Atticum. In Fastis Siculis est Lentulus & Mummius. In fragmentis Capitolinis Lentulus L. Mummius L. N. L. Mummius in hoc magistratu ex Achaica victoria Achaici cognomen inuenit, Plutarchus in Mario & Velleius auctores.

609

Q. Fabius Maximus. L. Hostilius

Cassiodorus hoc anno consules edit, Q. Fabium Maximum, cum L. Hostilio: Q. Maximum Scipionis fratrem, L. Mancinum Cicero in Lælio & Plinius libro 35. cap. 4. De Q. Fabio Maximo Aemyliano Valerius libro 2. cap. 1. Hic Q. Fabius Pauli Aemylij fuit adoptatus à Q. Fabio Maximo Verrucosi filio, autor Appianus in Hispanensi, & idcirco in tabula Capitolinae fragmento est alterum cognomen Aemilianus. Plinius lapsus libro 31. cap. 11. fratrem Scipionis Q. Allobrogicum vocat qui fuit huius Fabij filius.

610

Ser. Galba. L. Aurelius.

Consules hic annus habuit Ser. Galbam L. Aurelium, autore Cassiodoro: quos Seruium Sulpitium Galbam & L. Aurelium Cottam vocat Valerius libro 6. Galbam & Cottam Fasti Siculi. Galbam & L. Valerium Cottam fragmenta Capitolina. Hic est Sulpitius Galba, qui prætor autore Suetonio Viriathum ante bellum excitauit, orator vehemens, cuius sæpe meminit Cicero. L. autem Cota ille est, quem postea ab Africano accusatum Q. Metellus Macedonicus defendit, Cicero in Bruto, pro Muræna, in Verrem: Meminit horum & Frontinus primo de aquæductibus.

611

Appius Claudius. Q. Metellus.

Appium Claudium Q. Metellum nominat in hunc annum consules Cassiodorus: Ap. Claudium, Q. Cæcilium Metellum Orosius: Claudium & Metellum Fasti Siculi: Pulchrum & Q. Cæcilium Macedonicum fragmenta Capitolina: Eorundem meminit Frontinus de aquæductibus. Valerius libro 7. Metellus autem is est, qui in prætura Macedonas at-

que Achæos fregit, vnde Macedonicus dictus fuit, quem L. F. Q. N. esse docet Plinius lib. 7.

L. Metellus. Q. Maximus.

612

Consules Cassiodorus suggerit L. Metellum Q. Maximum. Fasti Siculi Metellum, & Maximum. Orosius L. Cæcilium Metellum, Q. Fabium Maximum Seruilianum: fragmenta item Capitolina Caluum & Seruilianum. Hic Seruilianus frater est germanus Q. Seruilij Cæpionis biennio post consulis, autore Appiano, adoptiuus Q. Fabij Aemiliani, ambo enim à Q. Fabio Maximo Verrucosi filio adoptati fuerunt, alter ex gente Aemilia, alter ex Seruilia, L. Metellus frater est Q. Metelli Macedonici, vt tradit Valerius de testibus.

Cn. Cæpio. Q. Pompeius.

613

CN. Cæpio & Q. Pompeius consules referuntur à Cassiodoro, Velleius lib. 11. seu duæ, seu tres Pompeiorum familiae fuerunt, primus è Pompeijs cum Cn. Seruilio cos. fuit. De hoc, Q. Pompeio Cicero sæpe meminit, quem humili atque obscuro loco natum scribit. Hunc Valerius capite de testibus Aufidum vocat librariorum vitio pro A. filium. Eadem ratione Appianus in Hispanensi eum Q. Pompeium Aulum vocat pro Auli filium. Cn. & Q. Seruilius Cæpiones fratres fuisse docet Cicero in Verrinis & in Fonteiana, ac Valerius capite de testibus.

Q. Cæpio. C. Lælius.

614

Deinde consul factus Q. Cæpio cum C. Lælio, autor cum Fastis Siculis Cassiodorus & Obssequens. Frontinus de aquæductibus. Hic Lælius, vt Cicero in Philip. 11. & Velleius tradunt, filius fuit eius Lælij, qui consul fuit anno DLXIII. qui sapientis cognomen primus tulit ex Cicerone lib. 2. officiorum, atque in Lælio, cuius rationem affert Plutarchus in Gracchis.

Cn. Piso. M. Popilius.

615

Cassiodorus in hunc annum consules prodit Cn. Pisonem cum M. Popilio. M. Popilium Lænatem Appianus & Epitoma: M. Popilium Lænatem L. Calpurnium, Valerius libro primo cum ait, Cornelius, Hispanus Prætor peregrinus M. Popilio Lænate L. Calpurnio cos. edito Chaldaeos citra decimum diem abire ex vrbe atque Italia iussit.

P. Scipio. D. Brutus.

616

PScipio, D. Brutus consules memorantur hoc anno à Cassiodoro, Florus Epitoma LV. P. Cornelio Nasica, (cui cognomen Serapionis fuit ab irridente C. Curiatio tribunis plebis impositum) & Decio Iunio Bruto cos. delectum habentibus. Hic Scipio filius fuit eius Nasicae, qui Corculum fuit appellatus, atque bis Consul & Censor fuit, eius qui vir optimus à Senatu iudicatus est nepos, pater verò eius qui Iugurthæ bellum intulit, vt ait Velleius. Decium Brutum Cicero in Bruto M. F. vocat, qui consularum gessit anno D XC VII. atque in tabulis Capitolinis Pennus appellatur. De his consulibus præterea Cicero sapissimè. Valerius libro 3. cap. 7. & libro 5. cap. 3. & libro 9. cap. 15. Plinius libro 21. & Frontinus, mentionem faciunt.

Consules comparant in hunc annum Cassiodorus & Obsequens, M. Aemilium, C. Hostilium Mancinum: Lepidum & Mancinum Fasti Siculi. Orosius & Appianus M. Aemilium Lepidum, & C. Hostilium Mancinum: Mancini consulis etiam in fragmentis Capitolinis vestigia extant: Lepidi meminit saepe Cicero, cum alibi tum in Bruto. Valerius, Florus, Paterculus, & Plinius de viris illustribus.

618 *P. Furium.* *Sext. Atilius Serranus.*

Consules suggerit Cassiodorus P. Furium, Sext. Atilium Serranum: Cicero libro 3. de officiis L. Furium, Sext. Atilium: Obsequens L. Furium, Atilium Serranum: Fasti Siculi Philum & Serranum. De Furio Cicero sic in Bruto, L. Furius Philus perbene loqui putabatur, literatiusque quam ceteri. In fragmentis Capitolinis vestigium etiam apparet Serrani consulis.

619 *Ser. Fulvius.* *C. Calpurnius.*

Einceptus consules subiicit Cassiodorus & Obsequens Ser. Fulvium, Q. Calpurnium. Fasti Siculi Flaccum & Pisonem. Orosius Servium Fulvium Flaccum, Q. Calpurnium Pisonem. Fragmenta Capitolina Pisonem: Fulvii Flacci consulis mentio est in Epitoma L V I. & apud Appianum in Illyrica, Calpurnii Pisonis in Hispanensi.

620 *P. Africanus.* *C. Fulvius Flaccus.*

Insequens annus P. Africanum, C. Fulvium Flaccum, consules habuit, ut scriptum est apud Cassiodorum & Obsequentem: ut autem in Fastis Siculis, Scipionem & Flaccum: quem eundem Flaccum suggerunt Capitolina fragmenta. C. Fulvii mentio est etiam in Epitoma L V I. Africani, II. consulis, apud Appianum in Hispanensi, Orosium, Florum, Valerium libro 8.

621 *P. Mucius.* *L. Calpurnius.*

Hic annus consules habuit P. Mucium, L. Calpurnium, autore Cassiodoro: Scæuolam & Calpurnium Fastis Siculis: Velleio autem P. Mucium Scæuolam & L. Calpurnium: Horum sic meminit Pædianus in Verrinas, Scæuolam iuris peritissimus cum L. Pifone confuit, quo anno Tib. Gracchus occisus est. In fragmentis Capitolinis est L. Calpurnius Piso Frugi recte. Scribit enim Cicero in Verrem, & pro Fonteio primum hunc esse Pisonibus esse Frugi vocatum. Idem tribunus plebis legem tulit de repetundis, Martio & Manilio consulibus, & annales Romanos scripsit. Cicero in Bruto.

622 *P. Popilius.* *P. Rupilius.*

In hunc annum creati consules fuerunt, autore Cassiodoro, P. Popillius, P. Rupilius. Lænas & Rupilius Fastis Siculis. Eorum meminit Cicero libro 13. ad Atticum & in Verrem. In fragmentis etiam Capitolinis est P. Popillius C. F. P. Rupilius, P. F. P. N. Rupilius & Popilius consules nominat Velleius libro 2. Rupilius & Lænatem Cicero in Lælio. P. Rupilii mentio etiam est in Epitoma LIX.

P. Crassus. *L. Valerius.*

Consules suggerit in hunc annum Cassiodorus, P. Crassum, L. Valerium, Crassum & Flaccum Fasti Siculi. Cicero Philippica XI. L. Valerium Flaccum, P. Licinium Crassum. P. Licinii Crassi consulis meminerunt omnes, qui de bello Aristonici scripserunt. Hic P. Crassus Dives Scæuolæ frater dicitur à Cicerone in libris de Oratore, & in Bruto. Unde eum Mutianum vocat Velleius libro secundo, ut adoptatum eum ex gente Mutia in Crassorum familiam noter. Idem ditissimus, nobilissimus, eloquentissimus, iurisperitissimus, Pontifex Maximus fuisse scribitur à Gellio libro primo, cap. 23.

C. Claudius. *M. Perpenna.*

Appius Claudius, M. Perpenna, consules in hunc annum comparantur ab Obsequente & Cassiodoro. Liber Cuspiniani & Fasti Græci, Lentulum & Perennam edunt, fortè hic Claudius in familiam Corneliam adoptatus fuit. Ceterum Cicero libro tertio de legibus, & pro Plancio, hunc C. Claudium vocat. Id etiam confirmat vulgata vetus lapidea tabula, in qua est C. Claudio, M. Perpenna consulibus. Quam inscriptionem Sigonius & Onuphrius secuti C. Claudium, non Appium nominant. De M. Perpenna mentionem fecerunt omnes qui bellum Aristonici descripserunt, in his fuere Valerius libro tertio, cap. quarto, Velleius, Strabo, Orosius & Eutropius.

C. Sempronius. *M. Aquilius.*

Hic annus consules habuit M. Aquilium, C. Sempronium autore Cassiodoro, Aquilium & Tuditanum Fastis Siculis. Orosio autem C. Sempronium Tuditanum, M. Aquilium. Horum meminit Cicero de natura deorum, & ad Q. fratrem, Paterculus lib. 2. Strabo lib. 14. Appianus lib. i. Vterque ex triumphis eorum Capitolinis descriptus est.

Cn. Octavius. *T. Annius.*

Einceptus Cn. Octavius, T. Annius consules secuti, autor Cassiodorus, præter eum nemo. Octavius & Rufum liber Cuspiniani & Fasti Siculi: Plutarchus etiam T. Annium quendam narrat cum Tiberio Graccho in seditione contendisse, Cn. Octavius, Cn. F. est eius qui consul fuit anno DCLXXXVIII.

L. Cassius. *L. Cinna.*

L. Cassium, L. Cinnam, consules in hunc annum edit Cassiodorus, Longinum & Cinnam Fasti Siculi. Libri Cuspiniani Rullam mendose pro Rauilla & Cinnam edunt. Hic L. Cassius ab eo genitus est, qui consulatum gessit anno D XC. qui postea censor fuit D C X I X. & Rauilla cognominatur à Frontino.

M. Aemilius. *L. Aurelius.*

M. Aemilium, L. Aurelium consules in hunc annum memorat Cassiodorus & Obsequens. Lepidum & Orestem Fasti Siculi. M. Aemilium Lepidum, L. Aurelium Orestem Censorinus, M. Lepidum, L. Orestem Cicero in Bruto.

40
629

M. Plautius.

M. Fulvius.

M Plautium M. Fulvium consules in hunc annum profitentur Cassiodorus & Obsequens. Hypsæum & Flaccum Fasti Siculi. M. Plautium Hypsæum, M. Fulvium Flaccum Orosius, & Frontinus de aquæductibus. Meminit eorum etiam Valerius cap. de Superbia.

630

C. Cassius Longinus.

C. Sextius.

Consules subsecutos tradit Cassiodorus & Obsequens, C. Cassium Longinum, & C. Sextium. Longinum & Caluinum Fasti Siculi, Velleius Cassio & Caluino Fabratariam coloniam deductam scribit. C. Sextij Caluini meminit Cicero in Bruto. Eutropius consules edit C. Cassium Longinum, & Sext. Domitium Caluinum, non sine mendii suspitione.

631

Q. Cæcilius.

T. Quintius.

Q Cæcilius T. Quintium in hunc annum prodit consules Cassiodorus. Metellum & Flaminium Fasti Siculi. Q. Cæcilius Metellum, T. Quintium Flaminium, Eutropius & Orosius. T. Flaminium, Q. Metellum, vocat Cicero pro domo. Q. Metellus Maximus natus est è filiis quatuor Macedonici, quem à deuidis in hoc honore Balearibus Q. Metellum Balearicum vocat Plutarchus de fortuna Romanorum.

632

Cn. Domitius.

C. Fannius.

CN. Domitium, C. Fannium consules comparant in hunc annum Cassiodorus & Obsequens, Aenobarbum & Fannium Fasti Siculi. Eorum meminit Cicero in Bruto, & Plinius libro 2. cap. 32. Lunæ, inquiens, trinæ Cn. Domitio & C. Fannio consulibus apparuere, quos plerique appellarunt soles nocturnos.

633

L. Opimius.

Q. Maximus.

L Opimium, Q. Maximus, consules hic annus habuit, autore Cassiodoro, Opimium & Maximum Fastis Siculis, Obsequente verò, L. Opimium, Q. Fabium Maximum. Horum meminit Plinius lib. 2. cum ait, Circa solem arcus apparuit L. Opimio, Q. Fabio coff. Hic Q. Fabius Maximus Pauli nepos, Fabijq; Aimyliani filius, & rectè dicitur à Cicerone in Bruto, Floro in Epitoma, Velleio libro 2. & Pædiano in Verrinas, Ita coargui possunt Strabo, Appianus, & Plinius, qui hunc cum Aimyliano patre confundunt, qui eodem Cicerone & Plinio autoribus Allobrogicus ex Allobrogum victoria appellatus est. Lucij Opimij consulis, vnde Opimianum vinum dictum est, Plinius libro 14. cap. 4. & Plutarchus in C. Graccho, & Velleius libro secundo meminerunt.

634

Pub. Manlius.

C. Papirius.

PVb. Manlium. C. Papirium, consules subdit in hunc annum Cassiodorus. Manlium & Carbonem Fasti Siculi, C. Papirius Carbo is est, qui tribunos plebis Claudio & Perpenna coff. post triumuir agris diuidendis à C. Graccho designatus est, quiq; primum plebis partes secutus, post ad optimates se contulit, de quo cum aliàs sæpè Cicero, tum in secundo de oratore meminit.

L. Cæcilius.

L. Aurelius.

635

L Cæcilius, L. Aurelius, consules suggerit Cassiodorus & Obsequens. Metellum & Cottam Fasti Siculi. Cæcilij Metelli & Cottæ consulum meminit Plutarchus in Mario, quem Marium his coff. tribunatum plebis gessisse, Metellumq; consulem in carcerem coniecisse scribit. Hic est Cotta ille, in cuius consularis locum C. Cæsarem Flaminem dialem esse factum tradit Velleius.

M. Cato.

Q. Martius.

636

Hic annus consules habuit, M. Catonem, Q. Martium, teste Cassiodoro & Obsequente. Catonem & Martium Fasti Siculi. Eutropio autem M. Portium Catonem, & Q. Martium. Eorum meminit Valerius libro 5. & Plinius libro 2. cap. 31. Gellius libro 13. cap. 19.

L. Cæcilius.

Q. Mutius.

637

Consules deinceps tradit Cassiodorus, L. Cæcilius & Q. Mutius. Metellum & Scauolam Fasti Siculi, L. Cæcilius Metellum, Q. Mutium Scauolam Eutropius. Est autem hic L. Cæcilius Metellus, qui postea à Dalmatis victis Dalmaticus est appellatus, quem Plutarchus in Coriolano, & in libro de fortuna Romanorum Diadematum vocat, quòd vlceris causa diademate diu frontem obligauerit. Hinc Pompeio candida fascia crus alligatum habenti, Fauonius non refert (inquit) qua in parte corporis sit diadema, exigui panni appellatione regias eius opes exprobrans. Quintius verò Mutius Scauola augur est, de quo Cicero in Lælio, & libro primo de Oratore.

C. Licinius Geta.

Q. Maximus.

638

Cassiodorus coff. in hunc annum comparat, C. Licinium & Q. Maximum. Fasti Græci, Getam & Maximum, liber Cuspiniani Getam & Eburnum. De Q. Maximo loquitur Cicero pro Muræna. Fuisse autem hunc è Fabijs, Eburni cognomen indicat, de quo Festus, Pullus Iouis dicebatur Q. Fabius, cui Eburno cognomen erat, propter candorem, quod eius natis fulmine icta esset. Fabium Eburnum filium impudicum, cognita domi causa necasse tradit Quintilianus declam. 3. quem Q. Fabium Seruilianum vocat Valerius. Licinij patris nomen hætenus obscurum ex nummo antiquo reposuit Golzius, in quo C. Licinium Getam Publij filium fuisse disertè perscriptum ait.

M. Metellus.

M. Scaurus.

639

Consules subsecuti sunt autore Cassiodoro M. Metellus, M. Scaurus: Cæterum Metellus tertius est ex filiis Macedonici. De Marco autem Scauro, quem autor libri de viris illustribus M. Aimylium Scaurum vocat, ita scribit Pædianus: M. Scaurus ita fuit Patricius vt tribus supra eum ætatibus iacuerit eius domus fortuna, nam neque pater, neque auus, neque proauus propter tenues opes & nullam vitæ industriam honores adepti sunt. De eo præterea sæpe Cicero pro Muræna, & in Bruto, Valerius libro 5. cap. 8. & Plinius libro secundo, cap. 36.

M. Acilius

640

M. Acilius Balbus. C. Cato.

M Atilium Balbum, C. Catonem consules suggerit Cassiodorus: Balbum & Catonem Fasti Siculi: M. Acilium, C. Portium Obsequens. Eorundem meminit Plinius libro 2. cap. 29. & 58. Acilium prænominem Manij afficit Plutarchus in Mario. C. Cato frater est M. Catonis, eius, qui quadriennio ante consul fuit, nepos M. Catonis, Censorij atque Africani sororis filius, ut ait Velleius: Cicero in Verrem & in Bruto.

641

C. Cæcilius. Cn. Papirius.

C Cæcilius, Cn. Papyrius consules subdit Cassiodorus & Obsequens. Metellum & Carbonem Fasti Siculi. C. Cæcilius Metellum & Cn. Carbonem Eutropius, eisdem anno 640. ab v. C. consulatum gessisse tradit Tacitus de moribus Germanorum: quo anno populum Romanum primum cum Cimbris & Teutonibus bellare cepisse, ipse cum Obsequente scribunt, C. Metellus est quartus C. Metelli Macedonici filius, quem moriens prætorium & candidatum consulatus reliquit. Hinc cognomen ex contumelia traxisse author est Cicero de Orat. libro 2. cognomen autem fuit Caprarius, ut ait Plutarchus de vita Romanorum.

642

M. Livius Drusus. L. Piso.

M Livium Drusum, L. Pisonem consules, in hunc annum commemorat Cassiodorus, Drusum & Pisonem Fasti Siculi, L. Piso Cæsonius consularis occisus postea est à Tigurinis, L. Cassio consule, autor Orosius.

643

P. Scipio. L. Calpurnius Bestia.

C Onsoles edit in hunc annum Cassiodorus, P. Scipionem, L. Calpurnium Bestiam, Fasti Siculi Nasicam & Bestiam. Obsequens P. Scipionem, L. Calpurnium. Salustius, Eutropius, & Orosius, P. Scipionem Nasicam, & L. Calpurnium Bestiam, P. Nasicæ Scipionis, & L. Bestiæ consulum meminit etiam Val. lib. 1. cap. 6. Cicero autem P. Scipionem, P. Scipionis Serapionis filium, L. Bestiæ collegam in consulatu mortuum esse tradit in Bruto: Bestiæ etiam mentio fit in fragmento Capitolino.

644

Sp. Postumius. M. Minucius.

S p. Postumium, M. Minucium, consules Cassiodorus suggerit, Albinum & Rufum Fasti Siculi, Sp. Albinum, Q. Minutium Rufum, Salustius, M. Minucij meminit etiam Velleius & Epitoma LXV.

645

Q. Metellus. M. Silanus.

C Onsoles subsecutos tradit Cassiodorus, Q. Metellum & M. Silanum. Fasti Siculi Metellum & Silanum, Q. Cæcilius Metellum Numidicum, M. Iunium Silanum, Pædianus & Eutropius. Eorum etiam meminit Cicero in Bruto. Metellus à Numidia victa Numidicus dictus, autore Velleio.

646

Ser. Galba. M. Scaurus.

S eruium Galbam, M. Scaurum prodit in hunc annum consules Cassiodorus & Obsequens. Sul-

pitium & Scaurum Fasti Siculi. Seruium Galbam consularem fuisse Mario v. i. consule scribit pro Rabbirio Cicero. M. Scauri consulis meminit Velleius & Tacitus. Hic est M. Aurelius Scaurus, qui post legatus à Cimbris est interfectus, ut est in Epitoma LXVII.

*L. Cassius.**C. Marius.*

647

L Cassium, C. Marium consules in hunc annum comparat Cassiodorus. Longinum & Marium, liber Cuspiniani & Fasti Siculi. Eorum etiam meminit Plinius libro 10. cap. 13. C. Marium duabus repulsi ædilitatis acceptis consulem esse factum, scribit Cicero pro Plancio, & Plutarchus in Mario, & rursus Cicero libro 3. de Officijs.

*Q. Servilius Cæpio.**C. Atilius.*

648

O bsequens & Cassiodorus consules in hunc annum comparant, Q. Servilium Cæpionem, & C. Atilium Serranum. Cæpionem & Serranum Fasti Siculi. Hoc anno 111. Nonas Ianuarij natum esse M. Tullium Ciceronem, Gellius libro 15. cap. 28. scriptum reliquit. Horum consulum multa apud Ciceronem, & alios veteres scriptores mentio est.

*P. Rutilius Rufus.**C. Manilius.*

649

P vilius Rutilius Rufus, & C. Manilius consules in hunc annum suggeruntur ab Obsequente & Cassiodoro, P. Rutilium, M. F. vocat Cicero in Bruto. In altero consule variant annales, alij enim Cæcium, alij Cneium, alij Marcum Manlium, Mallium vel Manilium vocant. Cæterum totam hanc controversiam dirimit lapis antiquus Puteolanus, cuius inscriptio continet Pub. Rutilij, & Cn. Mallij consulum nomen, ut & Fastorum Siculorum, in quibus est Rufus & Mallius. Eius Cicero pro Plancio & Muræna, Valerius, Salustius, Tacitus, Florus, Eutropius & Orosius meminerunt. Atque eum non solum ignobilem, verum sine virtute, sine ingenio, vita etiam contempta fuisse scribit Cicero pro Plancio. Unde facile apparet, Mallios gentem esse à Manlijs diuersos. Non enim de Cn. Manlio patritio eoque nobilissimo ita loqueretur Cicero.

*C. Marius II.**C. Flavius Fimbria.*

650

D einceps C. Marius II. C. Flavius Fimbriam, consules suggerit Cassiodorus, C. Marium, C. Flavium, Obsequens. Marius & Fimbriam Fasti Siculi, C. Marius II. C. Fimbriam item C. Marium, C. Flavium, Pædianus in Cornel. Horum præterea consulum sæpe Cicero, Velleius, Valerius, Plutarchus, & alij mentionem faciunt.

*C. Marius III.**L. Aurelius Orestes.*

651

C Marius III. L. Aurelius Orestem, tradit in hunc annum consules Cassiodorus. Marius & Orestem Fasti Siculi. Marius absens etiam III. consul est factus metu Cimbrici belli, quod differebatur, author Velleius, Eutropius, Epitoma, Cicero de provincijs.

D 3

C. Mari-

652

*C. Marius IIII.**Q. Lutatius.*

Inde *C. Marius IIII. Q. Lutatium*, consules *Cassiodorus & Obsequens* suggerit. *Marium & Catulum Fasti Siculi, C. Marius IIII. & Q. Lutatium Catulum Plutarchus, & Eutropius.* De his præterea Cicero sæpe & Plinius mentionem faciunt.

653

*C. Marius V.**M. Aquillius.*

Consules deinde fuerunt, *Cassiodoro teste, C. Marius V. & M. Aquillius.* De *C. Mario V.* consule *Plutarchus & Florus.* Cicero verò 2. de Oratore, *C. Marij V.* consulis collegam vocat *M. Aquillium*, de quo *Plutarchus in Mario*, qui eum *μάνιον ἀκύνλιον* vocat, ut & *Appianus in Mithridatica.* Est autem *M. Aquillius* consularis ille, qui post legatus à *Mithridate* rege captus, atque per contumeliam excrutatus est.

654

*C. Marius VI.**L. Valerius Flaccus.*

Cassiodorus & Obsequens, hoc anno edunt consules, *C. Marius VI. L. Valerium Flaccum.* *Marium & Flaccum Fasti Siculi.* Hic *L. Flaccus* postea censor, princeps senatus & magister equitum *Syllæ* dictatoris fuit. Horum verò consulum Cicero sæpissimè ut in *Bruto*, pro *Rabirio*, in *Catilinam*, in *Antonium*, pro *Plancio*, *Plinius libro secundo*, *Velleius, Pædianus in Pisoniana. Plutarchus & alij plerique* meminerunt. Hoc anno *IIII. Idus Quintiles*, *C. Cæsar* postea dictator natus est, authore *Macrobio.*

655

*M. Antonius.**A. Postumius.*

Marcum Antonium, A. Postumium, consules in hunc annum produnt *Cassiodorus & Obsequens.* *Antonium & Albinum Fasti Siculi.* In fragmento *Capitolino* etiam est mentio *A. Post. Liber Cuspiniani & Fasti Græci Antonium & Albinum.* Horum consulum meminit Cicero in oratione post reditum ad *Quirites.* *Plinius libro octauo, capite septimo, vbi hunc annum DCLV. vocat. Gellius lib. 4. cap. 6.*

656

*Q. Metellus.**T. Didius.*

Q. Metellus, T. Didius, consules subsequuntur in hunc annum, author *Cassiodorus & Obsequens.* Hos etiam memorat *Pædianus in Cornelianam, Q. Metellum nepotem*, inquit, *Balearici F. Macedonici nepotem*, qui consul fuit cum *T. Didio*, *Curio* accusavit. Meminit etiam eiusdem in oratione post reditum.

657

*Cn. Lentulus.**P. Crassus.*

Cn. Lentulum, P. Crassum, cum *Fastis Siculis Cassiodorus, Cn. Cornelium, P. Licinium, Obsequens* in hunc annum commemorat consules. Meminit eorum *Plinius libro 10. cap. 1. & libro 33. capite secundo.*

658

*Cn. Domitius.**C. Cassius.*

Cn. Domitium, C. Cassium, hic annus habuit, authore *Cassiodoro & Obsequente.* *Liber Cuspiniani & Fasti Græci* profitentur *Aenobarbum &*

Longinum, Verrij Flacci fragmentum Aenobarbum & C. Cassium L. F. Meminit eorum Pædianus in Cornelianam, &c.

*L. Crassus.**Q. Scauola.*

659

Consules subsecuti, *L. Crassus & Q. Scauola*, authores *Cassiodorus & Obsequens.* In fragmento *Capitolino* consulari est *Crassus, Q. Mutius in Censorio est, L. Licinius L. F. Crassum* oratorem omnes magistratus gessisse cum *Q. Scauola* pontifice Maximo, præter tribunatum plebis & censuram scribit Cicero in *Bruto*, iisdemq; consulibus, *Q. Hortensium* in foro primum dixisse. *L. Licinij Crassi* oratoris, & *Q. Mutij Scauolæ* pontificis Max. & Oratoris ac Iurisconsulti: consulum meminit *Pædianus in Cornelianam.*

*C. Cælius.**L. Domitius.*

660

C. Cælium, L. Domitium, consules edunt in hunc annum *Cassiodorus & Obsequens.* *Caldum & Aenobarbum Fasti Siculi.* In fragmento *Capitolino* est *Caldus & L. Domitius Cn. F. Caldus* autem est cognomen *Cælij.* Meminit enim etiam *Velleius Cælij* cuiusdam *Caldi* sub *Augusto.* Itidem Cicero in libro de petit. consul, pro *Muræna.* *Pædianus in Cornelianam.* Rursus Cicero in *Bruto* proximè ante *Herennium.*

*C. Valerius Flaccus.**M. Herennius.*

661

Consules in hunc annum comparant, *C. Valerium Flaccum, M. Herennium, Cassiodorus & Obsequens.* *Flaccum & Herennium Fasti Siculi.* *Flaccum, M. Herennium Capitolinum fragmentum.* Horum quoque meminit *Plinius libro 29. cap. 3. Cicero pro Muræna in Bruto.*

*C. Claudius Pulcher.**M. Perpenna.*

662

Consules hoc anno fuerunt *C. Claudius Pulcher, M. Perpenna, Cassiodorus* author & *Obsequens.* In fragmento item *Capitolino* est *Pulcher, M. Perpenna, itemq; in Fastis Siculis.* Huius *Claudij Prætoris Siciliæ* meminit Cicero in *Verr. 4. ædilis curulis, libro 2. Offic. Plinius libro 8.*

*L. Martius.**Sext. Iulius.*

663

L. Martium, Sext. Iulium, consules in hunc annum *Cassiodorus & Obsequens.* *Philippum & Cæsarem Fasti Siculi.* *Eutropius & Orosius Sext. Iulium Cæsarem. L. Martium Philippum, fragmentum Capitolinum Philippum, Sext. Iulium C. F.* edunt. Horum meminit *Plinius libro 2. cap. 8. & lib. 33. cap. 3. Itidem Cicero sæpè Valeriusq;.*

*L. Iulius Cæsar.**P. Rutilius Lupus.*

664

Consules in hunc annum sunt apud *Cassiodorum & Obsequentem, L. Iulius Cæsar, Pub. Rutilius Lupus, itemq; apud Pædianum Velleium & in Epitoma LXXIII. & apud cæteros, qui de bello Cæsico scripserunt, in fragmento Capitolino Cæsar P. Rutilius L. F. in Siculis Fastis Cæsar & Lupus.* Meminit

minit etiam eorum Cicero de diuinatione. L. Cæfarem autem in ædilitate præteritum, consulem factum scribit in Plantiana.

665 L. Portius. Cn. Pompeius.

L Portium, Cn. Pompeium, consules in hunc annum edit Cassiodorus, Cn. Pompeium Strabonem, L. Portium Catonem, Pædianus in Cornelianæ. Strabonem & L. Portium fragmenta Capitolinæ. Strabonem & Catonem Fasti Siculi. Horum consulum meminerunt Appianus, Orosius, & alij, qui bellum Mariscum literis prodiderunt. Cn. Pompeius hic pater Cn. Pompeij Magni fuit, auctore Appiano & Pædiano in Pisonianam.

666 L. Sylla. Q. Pompeius.

Consules edit in hunc annum Cassiodorus, L. Syllam & Q. Pompeium, idem est scriptum apud Obsequentem, Velleium, Eutropium, Orosium, Appianum, Plutarchum & alios. Syllam & Rufum Fasti Siculi. Sylla post victoriam ciuilem Fælicem se appellari voluit. Itaque Pædianus & Capitolini authores in hoc consulatu referendo ita scribunt, L. Sulla, qui postea Felix est appellatus. Idem in secundo consulatu Capitolino L. F. P. N. dicitur, De Q. autem Pompeio Rufo loquitur etiam Cicero in Bruto.

667 L. Cornelius Cinna. Cn. Octavius.

Consules in hunc annum commemorat cum Fastis Siculis Cassiodorus L. Cinna & Cn. Octavius. L. Cornelium Cinna, Cn. Octavius, Appianus, Velleius & cæteri qui huius temporis historiam literis prodiderunt, L. Cinna scribit Plutarchus consulem à L. Sulla ex inimica factione ea conditione creatum, vt Sullæ actionibus non aduersaretur, vbi primum magistratum iniuit, præsentem Reip. statum perturbare adortum, Sullæ etiam accusationem per Virginium tribunum plebis comparasse. Sullam autem, Virginio contempto aduersus Mithridatem mouisse.

668 L. Cinna II. C. Marius VII.

Inde C. Marius VII. L. Cinna II. consules Siculis Fastis, Cassiodoro, & ijs qui de bello ciuili scripserunt authoribus, Plutarchus Marius primum fuisse tradit, qui septimum Romæ consulatum cepit. Cæterum, quod apud Appianum & in Epitomis extat, L. Cinna, C. Marius nullis habitis comitijs consules se in hunc annum renunciarunt, eodemque die quo magistratum inierunt, Marius Sext. Licinium Senatorem de saxo deiici iussit: editisque multis sceleribus. Idibus Ianuarijs decessit, in eius locum suffectus est L. Valerius Flaccus, is vt putant, qui ante cum C. Mario VI. consule consul fuit, de quo Cicero pro Flacco eius filio dicens mentionem facit.

669 L. Cinna III. Cn. Papirius.

L Cinna III. Cn. Papirium consules subsequutos in hunc annum testatur Cassiodorus, Cinna & Carbonem Fasti Siculi. In Epitoma 83. scriptum est, L. Cinna & Cn. Papirium Carbonem

consules semet per biennium creasse, & in libro de viris illustribus Cinna iterum & tertium consulem se fecisse. Horum meminit etiam Plutarchus in Sulla, Appianus in Mithridatica atque in primo bellorum ciuili.

L. Cinna IIII. Cn. Papirius II. 670

Deinceps L. Cinna IIII. Cn. Papirius II. consules, author Cassiodorus & Epitoma. Cinna IIII. consulis meminit Cicero in Tusculanis, Suetonius in Cæsare, Cn. Papirij Carbonis II. Capitolinæ tabulæ. Siculæ non sine erroris suspitione consules suggerunt Carbonem & Scribonium.

L. Scipio. C. Norbanus. 671

Consules inde L. Scipio & C. Norbanus testis cum Siculis tabulis Cassiodorus, Obsequens, Appianus, Eutropius, Florus & Tacitus libro 19. In Capitolinis fragmentis est L. Cornelius L. F. L. N. Scipio Asiaticus.

C. Marius. Cn. Carbo III. 672

Deinceps C. Marius Cn. Carbonem III. consules inuenio apud Cassiodorum, Appianum, Velleium & alios, C. Marius fratris filium, C. Marij septies consulis Appianus, at Velleius, Plutarchus, Eutropius, & alij C. Marij filium prodiderunt, fortasse autem à C. Mario adoptatus fuit, in Capitolinis certe tabulis C. Marius C. F. C. N. appellant. Horum consulum meminit Cicero contra Rullum, Plinius libro septimo, & hi qui bella ciuilia Sillana scripserunt.

M. Tullius. Cn. Dolabella. 673

Inde M. Tullium Cn. Dolabellam consules subijcit Cassiodorus, Deculam & Dolabellam Fasti Siculi: Tradit etiam Appianus Sillam dictatorem, vt speciem quandam antiquæ dignitatis Respublica retineret, Consules creari permisisse M. Tullium & Cornelium Dolabellam, atque ipsum more regio supra eos sedisse. M. Tullij & Cn. Cornelij coff. meminit Cicero contra Rullum. & Gellius libro 15. cap. 33. In Capitolino fragmento M. Tullius M. F. A. N. Decula appellatur.

L. Sulla II. Q. Metellus. 674

Cassiodorus cum Fastis Siculis consules suggerit L. Syllam II. Q. Metellum: Appianus adijcit, Syllam quanquam Dictator erat, tamen vt aliquam speciem, respub. habere videretur, se cum Q. Metello Pio consulem renuntiari voluisse. Horum consulum Cicero in Verrem & alibi Gellius libro 15. cap. 28. & Cassiodorus meminerunt: Metello Pij cognomen fuit: Et est is qui Hispanias & Sertorianum bellum sortitus est: Numidici filius.

P. Seruilius. Ap. Claudius. 675

Inde consules P. Seruilius Ap. Claudius autor Cassiodorus. Eorum cognomina Vatia & Pulcher extant in tabulis Siculis, de quibus ita Appianus: Pop. Rom. vt Syllæ dictatori obsequeretur, ab eo vt cõsulatum cõtinuaret, petijt, cui aduersatus Sylla Seruiliū Ifauricū & Claudiū Pulchrū consules renunciandos curauit. In fragmento Capitolino est, P. Seruilius

Vatia, qui postea Isauricus est appellatus: Isaurici vero cognomen accepit ab Isauris Cilicię populis deuictis, Padianus in Verrinas. Strabo libro 14. Marcellinus libro 14. cum alijs.

676

M. Lepidus. Q. Catulus.

M Lepidus, Q. Catulus consules in hunc annum à Cassiodoro referuntur, Plutarchus autor est, cum L. Sylla se dictatura abdicasset, & comitiorum consularium potestatem populo Romano reddidisset, Marcum Lepidum Syllę inimicum, hominem audacem, ante Catulum, Cn. Pompeio anitente, esse renunciatum. Horum consulum meminit Plinius libro 36. vbi eos anno vr̄bis conditę 676. fuisse scribit: Cicero pro Cornelio. Florus ex Liuiō, Valerius libro 2. cap. 3. Eutropius.

677

M. Aemilius. D. Brutus.

M Arcum Aemilium D. Brutum consules hic Mannus habuit authore Cassiodoro & Obsequente. Meminit horum Macer tribunus plebis apud Salustium, cum plebem à patribus oppressam queritur. Itidem Cicero in Bruto & in II. de Officijs, Valerius libro septimo, cap. septimo, M. Aemilius Lepidi & Liuiani cognomen habuit. Nam ex familia Liuiorum à Mam. Lepido adoptatus fuit, ergo recte Mam. filius.

678

Cn. Octavius. C. Curio.

V Errius Flaccus consules edit Cn. Octaviū M. F. C. N. C. Scribonium Curionem. Eodem etiam Cicero in Bruto, Salustius, Obsequens, Lactantius libro primo, Plinius libro secundo, cap. 35. memorat. Cicero in Bruto & Plinius libro 7. cap. 41. tres C. Curiones oratores produnt Patrem, filiū, & Nepotem.

679

L. Octavius. C. Cotta.

L Octaviū, C. Cottam consules, Cassiodorus in hunc annum consules suggerit: C. Aureliū L. Octaviū Obsequens: Loctanij C. Aurelij consulum meminit Plinius libro secundo, cap. 35. Cicero III. & V. in Verrem: In fragmentis Capitolinis, L. Octavius Cn. F. Cn. N. & C. Aurelius eduntur. Hunc annum transcendunt Fasti Siculi. Padianus tres Cottas fratres consulares hoc tempore fuisse scribit, Caium, Marcum & Lucium.

680

L. Licinius Lucullus. M. Cotta.

L Lucullum, M. Cottam consules in hunc annum prodit Cassiodorus: Lucullum & Cottam Fasti Siculi: L. Liciniū Lucullum M. Aureliū Cottam Eutropius. Appianus in Mithridatica, Plutarchus in Lucullo. Horum mentio est apud Cicero in Verrem & in Epitoma 93. & 94. L. Lucullus annum habuit qui consul fuit cum A. Albino. Cicero & Plutarchus autores.

681

M. Lucullus. C. Cassius.

M Lucullum, C. Cassium consules, authore Cassiodoro, hic annus habuit. Marcellum & Cassium Siculis, quos Cicero in Verrem M. Te-

rentium & C. Cassium, legemq; ab his latam Terentiam & Cassiam vocat. Fuit enim quantum ex fragmentis Capitolinis augurari licet, M. Licinius Lucullus à M. Terentio Varrone adoptatus, ac propterea M. Terentius Varro Lucullus appellatus, L. Lucullum & M. Lucillum, Cicero in Lucullo & Plutarchus fratres vocant: quos Eutropius consobrinos nominat. Cassij cognomē fuisse Varum docet Plumbius Tubulus Romę inuentus, & quod Appianus etiam libro quarto C. Cassium Varum consularem à triumuiris proscriptum fuisse scribit.

L. Gellius. Cn. Lentulus.

682

L Gellius Cn. Lentulus consules subsecuti, vt ait Cassiodorus. Itidem meminit eorum Cicero pro Balbo, & alibi, Plutarchus in Crasso, Eutropius, & Orosius. Liber Cuspiniani Poplicolam & Lentulum, Fuit verò L. Gellij Poplicolę cognomen, vt ostendit Onuphrius.

Cn. Aufidius. P. Lentulus.

683

C N. Aufidium P. Lentulum consules prodit in hunc annum Cassiodorus: Lentulum & Orestem Fasti Siculi, Cornelium Lentulum, Cn. Aufidium Orestem, Eutropius, Cn. Aufidium Orestem cum tribunus plebis esse non potuisset consulem factum scribit Cicero pro Plancio. Est autem hic P. Lentulus Sura is, qui post consularis & prator II. strangulatus est, consule Cicerone, quod cum Catilina coniurauerat, cuius auus fuit P. Lentulus, princeps Senatus, vt ait Cicero pro domo, & in Catilinam, & Padianus.

M. Crassus. Cn. Pompeius.

684

I Nde M. Crassum, Cn. Pompeium consules edunt Cassiodorus, Plutarchus, Appianus, Siculi Fasti, Magnum & Diuitem eorum cognomina fuisse satis constat. Ac omnium veterum scriptorum annalibus celebratur hic primus ipsorum consulatus. Plutarchus Licinium Crassum opera Pompeij consulis consulatum adeptum fuisse refert. Horum præterea consulum Cicero, Salustius, Padianus in Cornelianam, & omnes alij meminerunt.

Q. Metellus. Q. Hortensius.

685

I Nde consules Q. Metellus, Q. Hortensius, testis cum Fastis Siculis Cassiodorus. Padianus Q. Metellum Creticum cum Q. Hortensio oratore comparat, itemq; Iosephus lib. antiq. Iudaic. 14. Q. Hortensium L. F. Cicero vocat in Bruto, Q. Metellus qui postea à Creta deuicta Creticus est appellatus, filius fuit L. Dalmatici, vt ex Padiano in diuinationem elicitur.

L. Metellus. Q. Marcius.

686

P Aedianus in Pisonianam, Dio & Cassiodorus consules in hunc annum comparant L. Cæciliū Metellum, & Q. Marcium. Fasti Græci Marcium Regem & Metellum: Quem scribit Dio mortuum magistratus initio, qui autem in eius locum suffectus fuit, eum antequam iniret obijisse, ac propterea neminem surrogari placuisse, Q. Martium solum magistratum gelsisse, quem regis nomine afficit Salustius, L. Metellus frater fuit Q. Cretico, autore Padiano, C. Piso.

Inde C. Piso, M. Glabrio consules apud Cassiodorum & Fastos Siculos: Manius Acilius C. Piso apud Dionem subsequuntur. C. Pisonis, & M. Acilij Glabronis consularium meminit Cicero libro 12. ad Atticum, C. Pisonis consulis & legis Calpurniæ de ambitu ab ea lata Pédianus in Cornelianam, scribit etiam de his Valerius libro 4.

MAn. Lepidum, L. Torquatum mendose suggerit Cassiodorus, Fasti Græci Volcatium Tullum, Dio L. Tullum Aimylium Lepidum. Salustius in Catilina L. Tullum, M. Lepidum Pédianus in Cornelianam, M. Lepidum, L. Volcatium. Cicero pro Sulla, L. Volcatium Tullum ita ut sit, M. Aimylius Lepidus, & L. Volcatius Tullus.

In hunc annum designati consules erant L. Autronius Pætus, (ut est in triumpho Tabulæ Capitolinæ, non Autronius ut vulgo legitur) & P. Cornelius Sulla. Qui cum ambitus damnati pœnas dedissent, in eorū locum facti sunt qui eos accusauerant, L. Aurelius, M. F. Cotta, & L. Manlius, L. F. Torquatus. Salustio, Dione, Pédiano in orationem pro Cornelio & in toga candida, & Tranquillo in Cæsarem autoribus.

Consules insequens annus habuit autore Cassiodoro, & Pédiano, & Siculis Fastis L. Cæsarem & C. Figulum, quos Dio vocat L. Cæsarem, C. Martium, C. F. Figulum. Cicero pro Sulla L. Iulium, C. Figulum, itemq; Salustius in Catilina, L. Iulius Cæsar eius Iulij filius est, qui bello Marfico consul fuit.

Consules hoc anno fuerunt M. Tullius, M. F. Cicero & C. Antonius, M. F. Dione libro 37. Cassiodoro, Salustio in Catilinario, Velleio libro 2. Iosepho antiq. 14. cap. 8. Plinio libro 8. cap. 53. Tranquillo in vita Augusti, Appiano, Eutropio, Pédiano, alijsq; Autoribus.

Consules subsecuti sunt D. Silanus. L. Muræna, Cautione cum Siculis Cassiodoro & Salustio. Dio D. Iunium, M. F. Silanum, L. Licinium, L. F. Murænam edit. Eutropius D. Iunium Silanum, & L. Licinium, L. Muræna filius est eius qui de Mithridate propriè triumphavit, ut ait Cicero pro ipso Muræna ambitus reo. His comitijs iterum repulsam tulit L. Sergius Catilina, cuius dolore ad coniurationem exarsit, & Ser. Sulpitius Rufus Iurisconsultus qui post Murænam ambitus accusavit.

Cassiodorus hoc anno cōsules subiicit M. Pupium, M. Valerium, Pisonem & Messalam Fasti Siculi. Dio M. Pupium M. F. Pisonem, & M. Valerium, M. F. Messalam Nigrum. Messala Nigri etiam est mentio apud Pédianum in oratione pro Scauro, M. Messala, & M. Pisonis apud Plinium lib. 7. cap. 26.

lib. 37. cap. 2. libro 8. cap. 26. Cæsarem libro 1. de bello Gallico. De M. Pisonem etiam Pédianus in Pisonianam.

Consules edit in hunc annum Cassiodorus cum Siculis, Q. Metellum, L. Afranium, item Obsequens, & Cicero libro primo Epist. ad Atticum. Dio L. Afranium, L. F. Q. Cæcilium, Q. F. Metellum celerem. Vterque horum Pompeij opera consulatum, teste Dione, consecutus est, eius enim legati ambo fuerunt in Asia.

Cæsarem, M. Bibulum in hunc annum consules comparant cum Siculis Cassiodorus, Suetonius & Epitoma. C. Iulium, C. F. Cæsarem, M. Calpurnium Dio, C. Iulium Cæsarem Calpurnium Bibulum Plutarchus & Appianus, quanquam hic ut & Orofius & Eutropius L. Bibulum vocat, Cæsaris & Bibuli meminit Cicero ad Lentulum libro 1.

LPisonem, A. Gabinium, in hunc annum consules edunt Cassiodorus & Fasti Siculi. L. Calpurnium, L. F. Pisonem, A. Gabinium, A. F. Dio, L. Pisonem, A. Gabinium, Cæsar, Cicero, Plutarchus & Cassiodorus. Meminit horum Cæsar libro 1. de bello Gallico, Plutarchus in Catone minore. Cicero in Pisonem, pro Sextio. Pisonem Cæsonium vocant Cicero & Pédianus, quo nomine etiam avus eius usus est, ut apparet in Capitolinis tabulis anno D C VI.

Consules subsequuntur in hunc annum apud Cassiodorum & in Fastis Siculis P. Lentulus, Q. Metellus, apud Dionem P. Cornelius, P. F. Lentulus Spinther, Q. Cæcilius Q. F. Metellus nepos. Horum meminit Valerius libro 9. Lentulus, inquit, & Metellus in consulatu collegæ ambo in scæna propter similitudinem histrionum spectati sunt, sed alter ex quodam asseclarum cognomen Spintheris traxit, alter nisi Nepotis à moribus accepisset, Pamphili Retiarj, cui simillimus esse ferebatur, habuisset. De eisdem Cicero in prima Epistolarum, & in orationibus sepius, Plinius lib. 7. cap. 2. Plutarchus in Cicerone, & alij omnes.

Consules suggerit Cassiodorus, Cn. Lentulum, L. Philippum. Fasti Siculi Marcellum & Philippum. Dio Cn. Cornelium P. F. Lentulum Marcellinum, L. Martium L. F. Philippum, Lentuli & Marcellini cōf. meminit Cicero in Epistolis ad Lentulum, Martij Philippi consulis Plutarchus in Catone. Cn. Lentulus eius P. Lentuli filius est, qui fuit M. Marcelli filius, à P. Lentulo adoptatus, ut ait Cicero in Bruto. Est autem Marcellinus non Claudianus appellatus, ut intelligeretur ex qua Claudiorum familia ortus est.

Cum C. Catonis tribuni plebis intercessionibus comitia tollerentur, senatus vestem mutavit. Consules ex interregno facti sunt, Cn. Pompeius. M. Crassus iterum, ut Plutarchus, Dio, & Appianus auctores sunt, L. Domitius Aenobarbus, quem

quem Cato ac boni omnes deducebant, foro per vim pulsus, Cato ipse vulneratus est. Hos consules Dio vocat Cn. Pompeium Cn. F. Magnum I I. M. Licinium P. F. Crassum I I. quorum Pædianus, Eutropius, Fasti Siculi, & alij, meminerunt.

700

Appius Claudius. L. Domitius.

Dio libro 39. Anno urbis conditæ DCC. Varronis supputationem secutus, consules edit, App. Claudium Ap. F. Pulchrum, & L. Domitium Cn. filium Aenobarbum. Cassiodorus & Obsequens, App. Claudium, L. Domitium memorant. quos Siculi Fasti nominant Pulchrum & Aenobarbum. Pædianus in oratione pro Scauro, L. Domitium Aenobarbum, App. Claudium Pulchrum. L. Domitij Cn. F. Aenobarbi meminit quoque Cælius in 8. Epistolarum.

701

Cn. Domitius. M. Messala.

In hunc annum consulatum petierunt magna contentione atque ambitu C. Memmius, Cn. Domitius, M. Messala, M. Scaurus, vt scribit Cicero ad Q. fratrem. Facti autem sunt ex interregno, septimo huius anni mense, M. Messala & Cn. Domitius, qui ne tum quidem creati fuissent, nisi Q. Pompeius Rufus trib. plebis, qui intercessionibus comitia tollebat, ex senatusconsulto in carcerem coniectus fuisset, atque idem se de cæteris facturum, qui comitia impedissent, senatus ostendisset. Hæc Dio. Appianus octo menses rempub. sine magistratibus fuisse. Plutarchus in tanto rerum discrimine legem à Lucilio trib. plebis latam de dictatore Cn. Pompeio creando, qui rempub. constitueret scribit, ac Catonerepugnante nihil effectum. Dio non solum de dictatore, sed etiam de Tribunis militum consulari potestate creandis mentionē à tribb. pleb. illatam ait, consules autem Messalam & Caluinum, Pompeio annitente esse creatos, quæ eadem cognomina in Fastis etiam Siculis prodita sunt, Cn. Domitius Caluinus, M. F. M. N. in Capitolinis tabulis scribitur anno DCCVIII. & DCCXVII.

702

Cn. Pompeius. Q. Metellus.

Quum propter potentissimorum competitorum contentiones Kalend. Ianuarij consules adhuc creati non essent, factoin M. Bibuli sententiam Senatusconsulto Cn. Pompeius ab interrege Seruio Sulpitio V. Kalend. Martij cos. I I I. sine collega primus creatus est, statimq; consulatum iniit. Verum vt inuidiam vitaret, in quinque menses extremos, Q. Cæcilius Metellum Pium Scipionem socerum sibi collegam surrogauit. Hæc Pædianus in Milonianam, Plutarchus, Appianus & Dio. Hic Metellus Pius Scipio, P. Cornelius Scipio Nasica dicebatur, Nasica Scipionis filius, qui à Q. Metello Pio adoptatus, Q. Cæcilius, Q. F. Q. N. Metellus Pius Scipio vocatur à Cælio in epistolis familiaribus.

703

Mar. Marcellus. Ser. Sulpitius.

In hunc annum consules creati sunt Mar. Marcellus, Ser. Sulpitius, autore Cassiodoro, Plutarcho, Appiano, quos Fasti Siculi vocant Rufum & Marcellum. Dio Seruum Sulpitium Q. F. Rufum, M. Claudium M. F. Marcellum. Eorum consulum me-

minit etiam Suetonius in Cæsare. Cicero in Epistolis, & Epitoma CXVIII. Hic Marcellus eius Marcelli qui anno sequenti consulatum gessit patruelem, eius verò qui cum Lentulo biennio post, frater germanus, vt ex Verrio Flacco, Dione, & Suetonio intelligitur.

L. Paulus. C. Marcellus.

704

Inde L. Paulus, C. Marcellus, consules subsecuti sunt, autore cum Siculis Cassiodoro, Dione, Suetonio, & Hirtio, libro 8. Horum alter L. Aemilius M. F. Paulus à Dione, alter C. Claudius C. F. Marcellus à Cicerone in Epistolis nominatur. Dio hunc ab alijs ἀνέμων, ab alijs ἀδελφὸν M. Marcelli traditum, Suetonius patruelem fuisse aperte scribit.

L. Lentulus. C. Marcellus.

705

Hic annus consules habuit, L. Lentulum, C. Marcellum, author Cassiodorus, Appianus, Plutarchus, Hirtius, Florus, Cicero in Epistolis. Dio hos consules vocat, L. Cornelium P. F. Lentulum, C. Claudium M. F. Marcellum. In fragmentis Capitolinis est etiam C. Claudius M. F. M. N. Marcellus. Hic est L. Lentulus Crus, qui autore Cælio prioribus comitijs repulsam tulit, Flamen Martialis dictus à Cicerone in Vatinius.

C. Cæsar. P. Seruilius.

706

Dictatore Cæsare extremo superioris anni tempore comitia habente consules creantur, C. Iulius C. F. Cæsar, & P. Seruilius P. F. Isauricus. Is enim erat annus, quo per leges ei consulem fieri liceret. Ita enim in eius commentarijs lib. 3. ipse, Dio lib. 41. Plutarchus, Tranquillus, Appianus & Cassiodorus tradunt. Legem autem intelligit eam quæ vetabatur, ne quis intra decem annos iterum consul fieret, P. Seruilius, P. Seruilius fuit filius, eius qui primus Isaurici cognomen inuenit, qui hoc anno consulatū Romæ, Cæsare in Macedonia rem gerente, administravit.

Q. Fufius Calenus. P. Vatinius.

707

Populus Romanus (inquit Dio) audita Cn. Pompeij cæde enixè operam dedit, vt Cæsari victori honorificentissima decreta fierent. Ergo consulatū in quinque deinceps annos, dictaturam, non in sex menses, vt antè, sed in annum, tribunitiam potestatem in perpetuum ei mandauit. Cæsar autem quamuis extra Italiam esset, dictaturam statim iniit, cum magistrum equitum, M. Antonium nondum Prætorium sibi subrogasset. Ex tabulis Capitolinis, Dione, Plutarcho, & Cicerone I I. Philippica. Quo autem titulo hanc dictaturam & sequentes Cæsar ceperit, M. Antonius in Cæsaris laudatione apud Dionem ostendit. In qua ille Dictatorem aduersus hostes Cæsarem creatum ait, Ergò rei gerundæ causa factus fuit. Aliam etiam ob causam Cæsarem dictaturam accepisse constat, ea fuit, vt illa potestate, quæ summa erat, omne ad se vnum ius reipub. traheret, quod antè multorum erat. Cæterum hoc anno ineunte addit Dionullos, neq; prætores, neq; consules designatos fuisse. M. enim Antonius magister equitum, purpurea veste, & sex licioribus vsus speciem quandam antiquæ libertatis referebat. Is paulò post vrbe profectus, Præfectum urbis reliquit, L. Cæsarem senem, quod nunquam antea factum fuerat à magistro equitum.

equitum. Cæterum exitu anni Aegypto recepta, rege Ptolomæo occiso, Pharnace Ponti rege victo, consules creati sunt, Q. Fufius Q. F. Calenus, & P. Vatinus. De P. Vatinio consule mentionem facit Macrobius libro 2.

708

C. Cæsar. M. Lepidus.

Consules tantum sine Dictatore hoc anno editi in tabulis Capitolinis, Verrius Flaccus, & C. Iulium Cæsarem III. & M. Aemilium Lepidum, Lapis Colatianus, de quo hic Onuphrius. Dio vero libro 43. Postero vero anno (inquit) Dictaturam quoque unam cum consulatu utrumque; tertium gessit, collega sibi in utroque magistratu cooptato M. Aemilio Lepido. Idem sentire videtur Tranquillus in Cæsare cap. 76. Item Hirtius libro 5. Cæterum cum Hirtio Tranquillum & Dionem errasse existimat Onuphrius. Nam cum tabulis Capitolinis, Plutarchus quoque & Eutropius consentiunt, qui Cæsarem hoc anno consulem tertium cum M. Lepido: Dictatorem vero iterum scribunt.

709

C. Cæsar. Q. Maximus.

Cæsarem Dictatorem III. Cum M. Lepido magistro equitum in hunc annum produnt, qui tabulas Capitolinas exarant, à quibus dissentit Dio, qui hoc anno Cæsarem Dictatorem IIII. Lepidum magistrum equitum II. tradit, atque ipsum Lepidum in consulatu, quem cum Cæsare gessit, seipsum magistrum equitum contra leges renunciasse. Hæc de Dictatore. De consulibus vero in indice Dionis scriptum extat, in eundem annum Cæsarem dictaturam quartam, & consulatum quartum sine collega gessisse, ac apparet in ea historia Cæsarem quartum consulatum statim iniisse, neque tamen usque ad extremum annum gessisse. Verum ubi in urbem ex Hispania venerit, abdicasse, ac Q. Fabium Maximum, & C. Trebonium sibi in reliquum anni suffecisse. Cum Dione conveniunt ea quæ in fragmentis Capitolinis scripta sunt, in quibus videre est Cæsarem IIII. consulem fuisse, idque sine collega, ut Sigonius interpretatus est. Nam & Fasti Cuspiniani cum Siculis Cæsarem etiam IIII. consulem solum produnt. Appianus item & Plutarchus meminerunt Cæsaris, qui IIII. consul designatus in Hispaniam duxit exercitum, Q. Fabium trimestrem consulem vocat Suetonius. Addit præterea Dio, Cæsarem mortuo Q. Fabio consule ultimo anni die in reliquis horas, C. Cannium consulem declarasse. De qua re Cicero lib. 7. ad Curium, Macrobius libro 2. Saturnal. Tacitus libro 18. Plinius lib. 7. Suetonius in Cæsare meminerunt.

710

C. Cæsar. M. Antonius.

Dio in hunc annum Cæsarem dictatorem V. cum M. Aemilio Lepido magistro equitum edit, tabulæ autem Capitolinæ eum dictatorem IIII. profitentur. Eundem se cum M. Antonio consulem creasse Dio & Appianus scribunt. Item in hunc annum Cæsarem V. & M. Antonium, prodit cum Fastis Siculis Cassiodorus. Eorum meminit quoque libro primo Macrobius. In Capitolinis præterea & Colotianis tabulis scriptum est, C. Cæsarem V. cum M. Antonio M. F. consulem fuisse, Cæsari autem suffecisse

P. Cornelium P. F. Hic autem fuit P. Cornelius Dolabella, quem etiam Cæsar, si vixisset, sibi fuit substituturus. Tradit Plutarchus Cæsarem V. consulem, M. Antonium sibi collegam cooptasse, cum autem sibi Dolabellam sufficere vellet, eaque de re ad senatum retulisset, Antonium oratione obstitisse, post autem cum iterum Cæsar renunciari Dolabellam consulem iussisset, obnunciante Antonio, Cæsarem incepto destitisse. Interfecto autem Cæsare, Antonium, scribit Dio, Dolabellam collegam sibi adiunxisse, veritum, ne seditio oriretur, si eum repudiasset. Appianus Dolabellam Cæsare occiso, statim ait iniisse. Item Velleius. Et hoc quidem anno C. Cæsar conspuratione in eum facta, cuius capita fuerunt M. & D. Brutus, C. Trebonius & C. Cassius, Idibus Martij, in curia Pompeij dum senatum haberet, tribus & viginti vulneribus confossus est, occupatumque ab interfectores eius Capitolium, & C. Octavius sororis Cæsaris nepos, testamento Cæsaris hæres ex parte dimidia institutus, & in nomen adoptatus Romam venit ex Epiro, quo eum Cæsar promiserat bellum Parthis illaturus, omnibusque prosperis ex testamento nomen Cæsaris assumpsit.

C. Pansa. A. Hirtius.

711

Dio, Cassiodorus, & ceteri consules in hunc annum profitentur, C. Vibium Pansam Capronianum, & A. Hirtium, A. F. Liber Cuspiniani Cretonianum & Hirtium edit. Ex qua re intelligi potest Cretonianum cognomen Pansæ fuisse, forte corruptum pro Caproniano. C. Vibius C. F. & A. Hirtius A. F. dicuntur in tabula Colotiana. Hirtius vnus extitit ex filiis proscriptorum à Sulla, quos Cæsar, ut tradit Dio, ad honores euexit. Hi & sequentis anni consules antè à Cæsare designati fuerunt, quam interficeretur. Ex his Hirtium in prælio civili Mutinensi contra Antonium, Pansam vero aliquot diebus post ex vulnere in eodem bello accepto, Bononiæ mortuos, Dio, Appianus, & alij referunt. In locum Pansæ XIIII. Kalend. Septemb. huius anni C. Octavius suffectus est, qui in Hirtij locum collegam sibi Q. Pedium cooptavit.

M. Lepidus. L. Plancus.

712

Cassiodorus cum Fastis Siculis consules subijcit, M. Lepidum, L. Plancum. Dio, M. Aemilium Lepidum II. L. Munatium, L. F. Plancum. Horum meminit Suetonius in Tiberio, cum ait: Tiberium M. Aemilio Lepido II. Munatio Planco cos. post bellum Philippense natum. In hunc autem etiam annum consules iam antè à Cæsare designati fuerant, authore Dione, D. Brutus & L. Plancus, verum Bruto priore anno lege Pedia damnato, ac post occiso & occupata à triumviris repub. placuit, M. Lepidum triumvirum, qui antea etiam cum Cæsare III. cos. fuerat, cum Planco, qui & ipse secutus Antonium, à Repub. desciverat, consulatum administrare. Cæterum Brutus ipse à Plutarcho, Appiano, Dione, Zonara, Albinus vocatur, credo quod Brutus fuerit in Albinos adoptatus. Hoc anno bello civili Philippensi

Brutus & Cassius interfecti sunt, ut
authores sunt Dio, Plutar-
chus, Appianus,
& alij.

P. Ser-

713

*P. Seruilius II.**L. Antonius.*

Consules in hunc annum comparant tabulæ Colotianæ, Dio & Cassiodorus, L. Antonium, M. F. Pietatem, P. Seruilium, P. F. Isauricum II. Horum consulum in Tiberio meminit Suetonius, Pub. Seruilius primū consul fuit cum Cæsare II. cuius patrem Isauricum paulò ante mortuum fuisse Dio & Eusebius tradunt. L. Antonius à Dione Pietas dicitur, quòd consul vnà cum Fulvia Marci fratris vxore rempub. eo animo tractauerit, quasi pro fratre III. viro laboraret, atq; propter pietatem illam cognomen Pietatis sibi vendicauit.

714

*Cn. Domitius.**C. Asinius.*

Tabula Colotiana, Dio & Cassiodorus, consules in hunc annum comparant, Cn. Domitium, M. F. Caluinium II. C. Asinium, Cn. F. Pollionem. Horum meminit Iosephus antiquitatum lib. 14. cap. 23. Exitu autem anni hos consules se magistratu abdicasse scribit Dio: aliosq; consules in paucos dies suffectos esse, quorum vnus fuit L. Cornelius Balbus Gaditanus. Quare in tabula Colotiana suffecti consules notati sunt L. Cornelius L. F. P. Canidius L. F. De P. Cornelio Balbo consule, Plinius lib. 7. cap. 43. & Velleius lib. 2.

715

*L. Censorinus.**C. Caluissius.*

Consules suggerit Cassiodorus L. Censorinum C. Caluissium. Censorinum & Sabinum Fasti Siculi. Dio L. Martium, C. Sabinum. C. Caluissius, C. F. Sabinus dicitur à Dione in indice, quanquam Asinius ibi vulgo per mendam legitur.

716

*Ap. Claudius.**C. Norbanus.*

Consules subsecuti sunt Appius Claudius, C. Norbanus, vt ait Cassiodorus: vt Fasti Siculi, Censorinus & Sabinus, vt Dio, App. Claudius C. F. Pulcher, C. Norbanus C. F. Flaccus, De Tedio Afro consule suffecto designato, qui antequam iniret, se ipse præcipitauit, minis C. Cæsaris exterritus, vide Tranquillum in Augusto.

717

*M. Agrippa.**L. Caninius.*

M Agrippam, L. Caninium consules suggerit Cassiodorus, Agrippam & Gallum Fasti Siculi: Dio M. Vipsanium L. F. Agrippam, L. Caniniū L. F. Gallum: M. Agrippam & C. Canidiū Gallum consules edit Iosephus lib. 15. antiquitatum, Vipsanium item Agrippam vocat Nepos in vita Attici. In Capitolinis lapidibus, alijsq; veteribus Romæ monumentis gentile nomen eius præteritur, vt in fronte templi quod Pantheon dictum est, M. Agrippa L. F. cos. tertium. Meminit etiam de Agrippa Tacitus, libro primo.

718

*L. Gellius.**M. Cocceius.*

Cassiodorus consules in hunc annum proficitur L. Gellium, M. Cocceium: Poplicolam & Neruam Fasti Siculi: Dio L. Gellium L. F. Poplicolam, M. Cocceium Neruam. Ex Capitolinis fragmentis apparet L. Gellium L. F. L. N. esse, L. Gellius frater proditur à Dione M. Valerij Messalæ, Est enim is, cui à M. Bruto venia antè data est, ex quo intelligi potest, Poplicolam cognomen esse adoptionis, non enim Gellij sed Valerij Poplicolæ cognomen tulerunt. Eundem Gellium abdicasse, in eius locum alte-

rum suffectum eadem fragmenta docent, Is fortè fuit L. Munatius L. F. L. N. Plancus, quem Plinius libro 13. cap. 3. bis consulem fuisse ait, neque quo anno rerum fuerit reperias.

*Sext. Pompeius.**L. Cornificius.*

719

Sext. Pompeium, L. Cornificium consules prodit in hunc annum cum Siculis Cassiodorus, L. Cornificium L. F. Sextum Pompeium. Sext. F. Dio. Hoc anno Sext. Pompeius Cn. F. occisus est.

*M. Antonius.**L. Scribonius Libo.*

720

Consules suggerit Cassiodorus L. Scribonium, L. Atratinum. Antonium & Libonem Fasti Siculi: M. Antonium M. F. II. L. Scribonium L. F. Libonem Dio. Adijcit idem Dio M. Antonium III. virum magistratu ipsis Kalen. Ianuarijs se confestim abdicasse, ac sibi L. Sempronium Atratinum suffecisse, multosq; propterea esse, qui non Antonium, sed Atratinum cum Libone cōsules hoc anno edant. Consules quoq; in anni partem suffectos inuenitur apud quosdam Fastorum municipalium autores: Sanè etiam Pauli Aemilij consulis in parte anni meminit Dio, eumq; porticum suis sumptibus exadificasse ait, & in consulatu dedicasse.

*C. Cæsar.**L. Volcatius.*

721

Cassiodorus, C. Cæsarem, L. Volcatium consules suggerit. Dio Cæsarem II. L. Volcatium L. F. Tullum. Qui Siculos Fastos digesserunt, parum scitè Cæsarem & Ciceronem in hunc annum edunt. De hoc Cæsaris consulatu Suetonius, & Dio, commemorantes quòd eum paucissimis horis gesserit: vt antè quoque fecerat Antonius. In locum Cæsaris facti L. Antonius multiq; alij in parte anni qui in libro Veterum inscriptionum hoc modo numerantur:

*Imp. Cæsar II. L. Volcatius.**K. Ian. L. Antonius.**K. Maij L. Flavius.**K. Iulij. M. Atilius.**C. Fonteius.**K. Sept. L. Vinutius.**K. Octob. L. Lanonius.*

L Flauij consulis à M. Antonio facti & abdicati meminit etiam Dio.

*Cn. Domitius.**C. Sosius.*

722

CN. Domitium, C. Sosium, consules nominat in hunc annum Cassiodorus. Aenobarbum & Sosium Fasti Siculi. Dio Cn. Domitium Cn. F. Cn. Nep. Aenobarbum, C. Sosium C. F. C. N. Nepos scribit Atticum Cn. Domitio C. Sosio consulibus mortuum.

*C. Cæsar II.**M. Messala.*

723

Cassiodorus C. Cæsarem II. M. Messalam consules in hunc annum proficitur. Fasti Siculi Octavianum & Coruinum. Dio Cæsarem III. M. Valerium M. F. Messalam Coruinum & rectè, neque enim Cassiodorus rationem habet consulatus eius, quem cum Q. Pedio gessit, quia suffectus fuit. Dio autem & Appianus autores sunt Cæsarem & Antonium ambos III. in hunc annum consules comparatos fuisse, tum cum pace cum Sext. Pompeio facta consules in octo annos insequentes designarunt, verum abrogatum fuisse priore anno ei à populo consulatum

fulatum, & bellum vnà cum Cleopatra indictum, ac pro eo M. Messalam consulem declaratum. De suffectis hoc anno consulibus sic in veteribus inscriptionibus:

Imperator Caesar III. M. Valerius.

Kalend. Maij M. Titius.

Kal. Octobrib. Cn. Pompeius.

724

C. Caesar III. M. Crassus.

Cassiodorus consules in hunc annum nominat C. Caesarem III. M. Crassum: Fasti Siculi Octavianū & Crassum, Dio Caesarem IIII. M. Licinium, M. F. Crassum. Addit idem Caesar, media hyeme traiecit in Italiam ex Macedonia, qua ipse quartum consul cum M. Crasso fuit. Orosius item notat Caesarem VI. Imperatorem appellatum cum M. Liuius Crasso cos. fuisse. De consulibus suffectis M. Licinio sic in veteribus inscriptionibus:

Imp. Caesar IIII. M. Licinius.

Kal. Iulij C. Antistius.

Id. Septemb. M. Tullius.

Kal. Nouemb. L. Senius.

DE M. Tullio consule cum Augusto meminit in exponendis huius anni rebus Dio. Plinius libro 22. cap. 6. Plutarchus in Cicerone. Antistio veteris: Sancio Sæuini cognomen ex Velleio & Tacito adiectum est.

725

C. Caesar IIII. Sext. Apuleius.

Consules apud Cassiodorū C. Caesar IIII. Sext. Apuleius, apud Dionem Caesar V. Sextus Apuleius Sext. F. In Fastis Siculis Octavianus & Apuleius. In veteribus inscriptionibus, Imp. Caesar V. Sext. Apuleius. Hunc annum vocat Dio ab vrbe condita 725. De Caesare V. consule extat epigramma eiusmodi vetus:

Senatus populusq. Romanus

Imp. Caf. Diui Iulij F. Cos. Quinc.

Cos. Desig. Sext. Imp. Sept.

Respublica conseruata.

726

C. Caesar V. M. Agrippa II.

Cassiodorus in hunc annum consules nominat Caesarem V. M. Agrippam II. Orosius cum Siculis Fastis Caesarem VI. Agrippam II. Dio Caesarem VI. M. Vipianum Agrippam III. Est tamen legendū II. vt admonet Sigonius, vt sit sequehti anno III. Hoc indicat inscriptio tēpli, quod ipse fecit, & Pantheon nominauit, M. Agrippa L. F. tertium consul fecit, hoc enim templum Dio completum scribit biennio postquam consul fuit cum Caesare VII. quo anno ipse tertium, non quartum, consulatum gessit, alioquin in fronte templi inscripsisset quartum consul.

727

C. Caesar VI. M. Agrippa III.

Inde Caesarem VI. M. Agrippam III. consules pro-
dit Cassiodorus, Caesarem VII. Agrippam IIII. Dio: quid verò de vtroque sentiendum, ex ijs quæ ante dicta sunt, apparet. In Fastis certè Siculis est Octavianus VII. & Agrippa III.

728

C. Augustus Caesar VII. T. Statilius.

Consules Cassiodorus suggerit Caesarem Augustum VII. T. Statilius: Fasti Siculi Octavianū VIII. & Taurum. Dio Caesarem Augustum VIII.

Seruilius Taurum II. Fuit autem anno LXXVII. in parte anni primū consul, hic nunc est II. De quo ita Suetonius in Nerone: Nero duxit vxorem Statiliam Messalinam Tauri bis cos. & triumphalis abnepsem, qui etiam Augustum VIII. & IX. consulatum Tarracone inijsse scribit.

C. Caesar Augustus VIII. M. Silanus.

729

Deinceps Caesarem Augustū VIII. M. Silanum Cassiodorus consules subiicit. Dio & Fasti Siculi Augustum IX. M. Silanum: Fragmentum Capitolinum Imp. Caesarem Augustum IX. M. Iunium Silanum. Hoc anno Augustus Imperator VIII. appellatus est, & templum Iani, quod aliquot bellorū causa aperuerat, quartò clusit, Dio.

C. Caesar Augustus IX. C. Norbanus.

730

Caesarem Augustum IX. C. Norbanum, consules suggerit in hunc annum Cassiodorus. Augustum X. & Flaccum Fasti Siculi. Augustum X. C. Norbanum Flaccum, Dio & Capitolinum fragmentum: Norbanus C. Norbani consulis anno 716. esse videtur, neque enim iterati honoris notam habet.

C. Caesar Augustus X. Cn. Piso.

731

Caesarem Augustum X. Cn. Pisonem consules Cassiodorus, Augustum XI. & Pisonem Fasti Siculi: Augustum XI. Cn. Calpurnium, Cn. F. Pisonem Dio subiicit. Ex fragmento autem Capitolino apparet Augustum XI. A. Terentium Varronē Murenā vnā inijsse: Murenā mortuum in magistratu, in eius locum factum esse Cn. Calpurnium Pisonem, & Augustum abdicasse: Qua de re sic Dio, Augustus in Albanum profectus consulatu abdicauit, nam cum & ipse, ex quo respublica constituta est, & multi alij annuos magistratus gessissent, ab eo sibi in posterum abstinendum esse putauit, vt consulatus pateret quam plurimis, idque extra urbem fecit, ne impediretur, & in sui locum substituit L. Sestium, qui Bruti studiosissimus fuerat, atque etiam de eius laudibus scribebat.

M. Marcellus.

L. Arruntius.

732

Consules, vt ait Cassiodorus, hic annus habuit M. Marcellum, L. Arruntium: vt Dio, M. Claudium, M. F. Marcellum Aeferninum L. F. In Capitolino lapide hi consules ita descripti sunt, L. Arruntius L. F. L. N. M. Claudius, M. F. M. N. Ex quibus intelligi potest, in Fastis Siculis parum scitè cōsules suggeri Octavianum XII. & Arruntium: Hoc anno Fannij Capionis & Varronis Murenæ coniuratio in Augustum patefacta, ædes Iouis Tonantis dicata est, Dio.

M. Lollius.

Q. Lepidus.

733

Lapis Colotianus & Cassiodorus, cōsules in hunc annum profitentur, Q. Aemylum Lepidum & M. Lollium. Dio scribit: Cum Augustus in Sicilia esset, populus Romanus in comitijs consularibus seditionē excitauit. Nam M. Lollius solus iniuit, quod locus alter Augusto seruabatur, quo recusante Q. Lepidus creatus est. De his consulibus Horatius i. Epistolarum ita scribit:

*Me quater vndenos sciat impleuisse Decembres,
Collegam Lepidum, quo dixit Lollius anno.*

E

M. Apu-

734

M. Appuleius. P. Silius.

Consules in hunc annum subsequuntur apud Cassiodorum *M. Appuleius, P. Silius*, apud Dionem *M. Appuleius Sext. F. P. Silius, P. F. Nerua*. In Fastis Siculis *Appuleius & Nerua*.

735

C. Sentius. Q. Lucretius.

Lapis Colotianus, Eusebius, de temporibus, Dio, Cassiodorus, consules edunt, *C. Sentium, C. F. Saturninum & Q. Lucretium, Q. F. Vispillonem*. De huius anni consulibus ita scribit Dio: Consul erat *C. Sentius*, quia verò collega ei dandus erat, atque Augustus consulatus locum alterum, qui ei servabatur, repudiabat, coorta seditio est, donec Augustus alterum ex legatis *Q. Lucretium*, quem Senatus ad se seditionis sedandæ causa miserat, quanquam olim proscriptum consulem declaravit. Idem scribit Velleius lib. 2. Sentio autem Saturnino consulem suffectum, in fragmento Colotiano legitur, *M. Vinucium, M. F. Velleius Vinutio* collegam addit *Agrippam*. Hoc anno finito primo decennio, quo Augustus primò Censoriam potestatem cum *Agrippa* susceperat, iterum præfectus moribus à populo in quinquennium creatus est, ac Censoriam potestatem in idem tempus accepit, consularem in perpetuum, ita ut semper & ubique ei duodecim fasces præferrentur, ac inter consules assideret.

736

Cn. Lentulus. P. Lentulus.

Publius Cornelius *P. F. Lentulus Marcellinus*, & *Cn. Cornelius, L. F.* consules suggeruntur à tabula Colotiana, Dione, & Cassiodoro: Hoc anno *M. Agrippa* Tribunitiam potestatem à *S. P. Q. R.* ex auctoritate Imperatoris *Cæsaris Augusti* in quinquennium adeptus est.

737

C. Furnius. C. Silanus.

Caius Furnius, *C. Silanus* deinceps consules sequuntur apud Cassiodorum: *C. Furnius C. F. C. Iunius C. F. Silanus* apud Dionem. In fragmento autem Colotiano *C. Furnius C. F. C. Iun. C. Furnio & C. Iunio Silano* cōsulibus ludos seculares quintos factos esse ab *Augusto*, tradit *Censorinus & Dio*.

738

L. Domitius. P. Scipio.

Lucius Domitius, *P. Scipionem* consules suggerit Cassiodorus: *Aenobarbum & Cornelium* Fasti Siculi. *L. Domitium Cn. F. L. N. Aenobarbum, P. Cornelium P. F. P. N. Scipionem*, Dio, & tabula Colotiana, in qua *P. Cornelio* suffectus est, *L. Ta. id est. Tarius*, de quo *Plinius* lib. 18. cap. 7. *L. Tarius Rufus* infima natalium humilitate consulatum militari industria meritis est sub diuo *Augusto*. His consulibus solennæ quinquennale actum scribit *Dio*, ob imperium *Augusti Agrippa* vno ex quindecim viris curante.

739

M. Drusus. L. Piso.

Deinde *M. Drusum L. Pisonem* consules nominat Cassiodorus. *Libonem & Pisonem* Fasti Siculi. *M. Livium L. F. Drusum Libonem, L. Calpurnium L. F. Pisonem* Dio: *M. Drusum M. F. L.* .... fragmentum Colotianum.

740

Cn. Lentulus. M. Crassus.

Cneius Lentulus, *M. Crassum*, insequens annus consules habuit, authore cum Siculis Cassiodoro. Quos Dio vocat *M. Licinium, M. F. Cras-*

sum, Cn. Cornelium Cn. F. Lentulum, fragmentum autem Colotianum, *M. Licinium M. F.*

T. Nero. P. Quintilius.

471

Tib. Nero, *P. Quintilius* consules hoc anno fuerunt, apud Cassiodorum. *Nero & Varus* in Fastis Siculis. Quos Dio nominat *T. Claudium Tib. F. Neronem, P. Quintilium Sext. F. Varum*. Fragmentum Colotianum, *Tib. Claudium, T. F. Tiberium* primum consulatum paucis diebus gessisse, author est *Suetonius*. Hic est enim *Tib. Nero*, *Augusti* priuignus, qui mortuo *Augusto* imperium obtinuit, cum antè ab eo fuisset adoptatus.

M. Messala. P. Sulpitius.

742

Messalam, *P. Sulpitium*, consules suggerit Cassiodorus, *Messalam & Quirinum* Fasti Siculi. *M. Valerium M. F. Messalam Barbatum. P. Sulpitium P. F. Quirinum* Dio, de quibus *Suetonius* in Claudio, & *Tacitus* lib. 3. Porro hic est *Sulpitius Quirinus*, qui consularis dicitur à *Iosepho* lib. 17. antiquitatum, cap. 1. *Syriæ* legatus. Quo tempore Dominus noster *Iesus Christus Redemptor & Saluator* generis humani natus est. De quo *S. Lucas* mentionem facit, cum ait: hæc descriptio prima facta est à præfide *Syriæ Quirino*. His consulibus alios suffectos indicat *Lapis Colotianus*, in quo est ita:

*M. Valerius M. F.**C. Valgius C. F.**Suff. C. Caninius.*

In Fastis etiam *Cuspiniani* ita hi consules suis nominibus efferuntur:

*Messala Quirino.**Rebilo Saturnino.**Maximo Tuberone.*

Ex quo apparet *Rebillum & Saturninum Caninij & Valgij* cognomina esse. Ex fragmento autem Capitolino patet *Aemylianum Valerij, Rufum Valgij, Rebillum Caninij* fuisse cognomina, atque ut *Valerio Rufum*, sic *Ruso Rebillum* esse subrogatum. *Rebili & Saturnini* in Fastis Siculis extat etiam memoria. Hoc anno *Augustus* iterum in quinq; annos præfectus moribus fuisse, eamq; potestatem per intervalla temporū, ut etiam imperium accepisse, *M. Agrippam* diem obiisse refert *Dio*.

Paulus Fabius. Q. Aelius.

743

Paulum Fabium, *Q. Aelium*, consules prodit in hunc annum Cassiodorus, *Paulum Fabium Q. F. Maximum, Q. Aelium Q. F. Tiberonem* Dion: *Maximum & Tiberonem* liber *Cuspiniani, Q. Aelij Tiberonis, P. Fabij Maximi*, consulum sæpè meminit *Frontinus* de aquæductibus, & *Plinius* lib. 8. cap. 7. *Q. Tuberone Fabio Maximo* theatrum *Marcelli* dedicatum scribit.

Iulius Antonius. Q. Fabius.

744

Consules *Iulium Antonium Africanum, Q. Fabium* edit in hunc annū Cassiodorus. *Iulium Antonium Africanū, Q. Fab. Q. F. Maximum* Dio. *Africanum & Maximum* Fasti Siculi & *Cuspiniani*. Dio, *Iulium Antonij filium* nominat, ad hunc scribit *Horatius* ita:

*Pindarum quisquis studet æmulari**Iule, ceratis ope Dedalææ**Nititur pennis. Et post:**Tendit Antoni quoties in altis Nubium tractus.**Drusus*

Inde Drusus Nero, T. Quintius, apud Cassiodorū. Nero Claudius Ti. F. Drusus, T. Quintius T. F. Crispinus apud Dionem. Drusus & Crispinus in Fastis Cuspiniani & Siculis. Hic Drusus T. Neronis frater, Augusti priuignus fuit, quem col. in Germania mortuum, atq; ipsum cum filiis Germanicum appellatum Dio tradit, quod cognomen ei primum senatum à provincia imposuisse ait Eutropius, Liui-

na historia huius Drusi morte expletur: sic enim est in Epitoma vltima, Bellum aduersus Germanorum trans Rhenum ciuitates gestum à Druso refertur, ipse ex fractura equo super crus collapsus, trigesimo die, quàm id accidit mortuus est, corpus à Nerone fratre, qui nuncio valetudinis eius enecatus raptim accurrerat, Romam peruectum, & in C. Iulij tumulo conditum, laudatus est à Cæsare Augusto Vitrico, & supremis illius funeribus plures honores additi.

Hic finiente Historia Liuiana, cuius gratia confectio huius Chronologia suscepta est, hac quoque finem accipit.

FRANCISCI ROBORTELLI VTINENSIS DE CONVENIENTIA SUPPUTATIONIS

Liuiana ann. cum marmoribus Romanis, quæ in Capitolio sunt.

A REGIBVS VSQVE AD COSS.

INTER Liuium & Dionysium videtur dissensio esse, nam Dionysius ait anno CCXLIII. Consules primum post exactos reges creati capisse. Apud Liuium autem sub finem libri primi scriptum est, reges Romæ regnasse annis CCXLIII. Ideo

Sigonius orditur Liuianam Chronologiam suam ab anno CCXLV. Marmorum verò Romanorum siue Fastorum Capitolinorum supputationem orditur ab anno CCXLIII. Ita fit, vt differant anno vno. Ego eas inter se cōsentire existimo, & ostendo Sigonium deceptū esse, ac pueriliter omnia scribere. Primum illum annum quo creati sunt consules, Romæ post exactos reges scribit Dionysius quatuor mensium fuisse extremorum, sed continuatum vsque ad initium insequentis: ita completum annū spacio XVI. mensium. Cum Halicarnasseo autē consentiunt & marmora Romana, nam etiam ipsa ordiuntur ab anno CCXLIII. Et si enim fracta sunt eo loco, ex numero tamen annorum, qui postea adnotatus visitur, id colligi potest. Liuius annos, quibus Romæ regnatum fuit, ita enumerat:

Romulus regnavit ann. 37.

Interreges ann. 1.

Numa annos 43.

Tullus Hostilius annos 32.

Ancus annos 24.

Tarquinius Priscus annos 38.

Seruius Tullius annos 44.

Tarquinius Superbus annos 25.

Summa hæc, si numeres annos, quibus regnavit Priscus, 37. continebit annos 243.

Sed Liuius ait, duodequadragesimo ferè anno, quod ita accipiendum est, vt numeres tantum annos 37. nam reliqui, qui superfuerant, menses connumerari cœperunt cum insequenti anno, qui fuit, vt ex Dionysio retuli mensium XVI.

Sigonius in Chronologia Liuiana Prisco assignat annos 38. nec animaduertit Liuium scribere, duodequadragesimo ferè anno, quod ita debet accipi, vt paulò antè dixi. Ita nulla controuersia fuerit inter-

Liuium & Halicarnasseum, atque Romana marmora de annis regum, vsque ad primos consules.

A CONSULIBVS PRIMIS

vsque ad Decemuiros.

QVia supputatio Romanorum marmorum, & Halicarnassei habet duos cōsulatus, anno scilicet 264. & 265. qui à Liuiio videntur prætermissi, putat Sigonius discrepare Liuium etiā à marmoribus Romanis, & ab Halicarnasseo annis duobus, qui additi ad illum primum conficiunt annos tres. Ita à primis consulibus vsque ad decemuiros differunt inter se supputationes prædictæ, si Sigonio credas, annis tribus.

Sed illi duo consulatus ann. 264. & 265. vbi de rebus à Coriolano gestis loquitur: omnino sunt reponendi apud Liuium, nam culpa librariorum prætermissi fuerunt, quo autem loco reponi debeant, ego facile perspexi: nam mutilus esse videbatur contextus. Id ab hinc paucis mensibus post omnes intelligent, cum legent Liuium à me emendatum, & digestum in annos, vnā cum Chronologia alia longè ratione confecta, quam Sigonius confecit. Est enim iam sub prælo, & instant impressores, vt quamprimū edatur. Fuit enim necesse, vt, si, quantum in me est, studiosorum antiquitatis commoditati cōsulere vellem, reiectis pluribus quàm mille in locis emendationibus Sigonij, eum pristino nitori redderem. Sed redeo ad rem. Nec me mouet Cassiodorus. Is enim fortasse aut suo iudicio sustulit, quem cæteri postea secuti sunt, aut incidit in libros, in quibus omissa illorum consulum fuerunt nomina. De numeris annorum, qui sunt apud Liuium, nunc sollicitus non sum, nam ostendam postea, quomodo sese res habeat. A primis igitur consulibus vsque ad decemuiros, nihil fuerit controuersie inter Liuianam summam, & marmorum Romanorum atque Halicarnassei. Quod inferi debeant illi duo consulatus in Chronologiam Liuianam patet ex eo, quod postea ait Liuius anno trecentesimo altero primos decemuiros consulares iniisse magistratum, & octauo anno post tribunos militares cons. pot. creatos, trecentesimo decimo: si enim de medio tollantur illi consulatus, vt Sigonius censet, aliam supputationem Liuianam statuens ab ea, quæ est Halicarnassei, & mar-

morum Romanorum, quomodo ille numerus bene sese habebit?

Q. Minutio, C. Horatio consulibus apud Liuium scriptum est, trib. pleb. decem factos esse ann. 30. post primos, qui creati fuerunt anno 260. *coff.* A. Virginius, & T. Veturio. Sed quia interferi debent illi duo consulatus ann. 263. & 264. scribe ann. 38. post primos, qui creati fuerunt: & ille annus 297. debet appellari.

Liuius ait decemuiros creatos App. Claudio, T. Genutio *coff.* anno trecentesimo altero. Vide quàm rectè Liuius cum marmoribus cōueniat, nam trecentesimo altero tantumdem est, ac si dicas CCCII. & hic modus loquendi non percipitur à Sigonio, putat enim significare CCCI. quod est falsum.

A DECEMVIRIS VSQVE AD
Tribb. mil.

Liuus annum primum decemuirorum vocat CCCII. Postea ait, octauo anno post tribb. militares inijisse magistratum, trecentesimo decimo. In sua Chronologia Sigonius pagella 97. post scholia Liuiana, ait. "Nullus est locus apud Liuium, in quo minus quid sequar, aut sentiam, possim dicere, quàm in hoc, quem nunc tracto: est enim necesse annum interponere, vt numerorum Liuianorum summa constet. Paulò post: Neque verò dici potest numerum posteriorem esse mendosè, nam in omnibus vetustis libris ita est. Et si eum numerum mutes, quid deinceps ab eo nominantur, omnes erunt mutandi, & mira numerorum orietur confusio. Miror autem Liuium in tam paucis annis rectam supputationem tenere non potuisse, & reliqua. Risi cum primum vidi laborantem hoc loco Sigonium. Dij boni, quàm desudat, nec tamen efficit quod vult. Liuium accusat etiam ipsum. Sic solent indocti homines, cum se extricare nesciunt. Ego trecentesimo altero affirmo idem significare ac CCCII. Sicque sæpè loqui solitos veteres, vt alibi demonstratum est à me. Octauo anno post, ait Liuius, hoc est, trecentesimo decimo Tribb. militares inijisse magistratum. Rectè sanè, nam si ad CCCII. addas octo, erunt CCCX. Quid ais ô Sigoni? Vidēsne iam quàm sis imperitus, & nullo iudicio præditus in veterū scriptis perpendendis? Omnia verò conueniunt, & quadrant cum supputatione marmorum Romanorum, nam CCC. annus sculptus ibi est. Sext. Quintilius Sext. F. P. N. duobus autem annis post, id est, vt Liuius loquitur, trecentesimo altero ibidem est. Consules abdicasse se, & decemuiros consulares creatos.

Hactenus consentiunt marmora Romana cum Liuius. Sigonius cum trecentesimo altero non intelligeret CCCII. id est, duos significare, cogitur paulò post, vt tueatur illum locum apud Liuium, vbi ait, trecentesimo decimo anno creatos tribb. militares, id est, anno octauo post, interficere continuationem consulatus, quem gesserunt L. Valerius, & M. Horatius, his verbis, in Chronologia Liuiana anno 305. iidem cōsules continuasse videntur in hunc annum. Dij boni, quale somniū est hoc? quàm inane? quàm falsum? nec alia de causa excogitatum, nisi vt adderet annum vnum, quod necesse non erat, si intellexisset loquendi illam formam, vt toties dixi. Vbiq; damnosa est inscitia, sed præsertim in Chronologijs

& supputationibus annorum: si enim vno numero decidas, maxima consequantur errata est necesse.

Nunc à Tribb. militaribus primis ann. CCCX. vsque ad ann. CDXL. quo consules fuerunt L. Papirius S. P. F. L. N. Cursor V. C. Iunius C. F. C. N. Bulculus Brutus II. (nam ibi in margine sculptus est annus CDXL.) ostendo non dissentire Liuium à marmoribus Romanis.

Hi sunt omnes anni CXXX. qui si totidem erunt apud Liuium, satis erit apertum, Liuium consentire cum Romanis marmorib. agedū igitur ostendamus.

A. Sempronius Atratinus.

CCCX. T. Clælius Sículus.

L. Atilius Longus.

Hi primi fuerunt

Tribuni mil. *cof.* potestate.

coff. L. Papirius Mugillanus L. Sempronius Atratinus vitio facti abdicarunt in E. L. F. & c.

Hunc annum Sigonius CCCIX. appellat falsò, quia putat Liuium lapsum, vt in sua Chronologia asserit pag. 97. post scholia in Liuium. Verum ego hunc errorem ante satis demonstravi. Idem Sigonius, vt est imperitus, nulloque iudicio præditus, in supplendis marmoribus Romanis numero CCCX. vsque ad numerum CCCXX. collocavit consulatus decem, cum tantum nouem essent collocandi, ita factum est, vt vnus supersit, hic s.

C. Iulius Iulus III.

L. Verginius Tricostus II.

Hic consulatus additus præter rationem facit, vt numeri annorum sibi non consent, nec adæquari possint numeris antiquis, qui sculpti in margine adhuc visuntur. Quare ego censeo hunc consulatum tollendum. Nec verò autoritate vllius idonei authoris innixus hunc interposuit Sigonius. Nam Liuius de eo ita scribit. Eisdem *coff.* in sequenti anno resectos Iulium tertium Virginium iterum, apud Macrum Licinium inuenio. Valerius Antias, & Q. Tubero M. Manlium, & Q. Sulpitium consules in eum annum edunt, cæterum in tam discrepanti editione & Tubero, & Macer libros linteos authores profitetur. Neuter tribunos mil. eo anno fuisse traditū à superioribus antiquis dissimulat. Licinio libros haud dubiè sequi linteos placet, & Tubero incertus veri est: sed inter cætera vetustate incomperta hoc quoque in incerto positum. Hæc sunt ipsius verba, ex quibus faciliè quiuisset intelligere possit Liuium non probare hunc consulatum. Diodorus Siculus homo Græcus arripiens illa nomina Manlium, & Sulpitiū, quæ in ambiguo ponit Liuius, & addens tertium Maluginensem, hoc anno non consules, sed tribb. mil. recenset. Id tamen falsum est, nec Liuius probasse videtur. Cassiodorus consules ipsos nominat C. Iulium Iulum III. & L. Virginium Tricostum II. Ait Sigonius in comment. suis in Fastos & triumphos, se secutum auctoritatem Cassiodori, hos suppleuisse in Fastis Romanis. Itane verò Sigoni? ita es addictus Cassiodoro, vt quid Liuius dicat non attendas? Non animaduertit Cassiodorus Liuium eos non reposuisse, sed recitare opinionem veterum historicorum, qui reposuerant. Ita Cassiodorus impulit Sigonium in errorem tam magnum. Vidēsne ô Sigoni verum esse, quod toties dixi, te nullo iudicio in literis esse præditum? Tolli debent igitur hi consules ex Chronologia Liuiana, etiam ex marmoribus Romanis. Patet enim, si interferantur superesse annum vnum.

Quòd

Quòd si tollatur, vt etiam Liuius cenſet, bellè conueniet Liuiò cum marmoribus iſſis.

Nunc operè precium me facturum exiſtimo, ſi hic ſubſcripſero veluti in tabula numerum annorū, res vt tota perſpici poſſit.

CCC. Sext. Quinctilius Sex. F. P. N. in M. M. E.

P. Horatius Tergeminus. in iſſis mar.

1 P. Seſtius Q. F. Vibi N. Capitoli-
nius T. F. Agripp. N. Lanatus.

2 App. Claud. App. F. M. N. Craſſinus. T. Genu-
cius Augurinus, abdicarunt. Eodem anno Decem-
uiri legum ferendarum cauſa creati.

3 Decemuiri, quorum nomina vide in hiſtoria.

4 Decemuiri, quorum nomina vide in hiſtoria. * 2

* Liuius ait trecentefimo altero anno creatos decemuiros 1. CC. 1.

Hæc enumeratio facit, vt cognoſcas octo annos poſt decemuiros creatos tribb. mil.

Digredi libet aliquantum hoc loco, lib. 3. de De-
cemuiris agit Liuius, vbi errat Sigonius, quia verba
latina non ſatis percipit, & locum emendando cor-
rumpit. Verba Liuij ſunt hæc, vbi loquentem facit
M. Cornelium. Cæterum neminem maiore cura oc-
cupatis animis verum eſſe præiudiciũ tantæ rei af-
ferre. Ita enim ſe habent in veteribus libris, quorum
verborum hæc eſt ſententia: Non eſſe verum, id eſt,
non eſſe æquum afferre præiudiciũ tantæ rei, ita
proferunt loquendi hanc formulam omnes veteres,
Horatius, Cæſar, Cicero, & alij, vt notum eſt: id non
intelligens Sigonius, meras affert nugæ, vt quili-
bet videre poteſt. nam ita emendat. Cæterum ne-
minem maiore cura occupatis animis verum eſſe:
præiudiciũ rei tantæ differri poſſe, ſibi poſſe paulò
poſt, id eſt, neminem verè ſentiat dicere, quid affer-
ret in medium Sigonius contra hæc, aut quomodo
iam inficiari poterit, ſe indoctum eſſe? nam locum
hunc ita explicat, neminem in ſenatu, cum occupati
ſint animi maiore cura, dicere, quid verè ſentiat, Eo-
dem lib. 3. paulò ante. Sigonius corrumpit locum
hunc, nam legit: " Et in vnica concordia inter iſſos,
qui conſenſus in priuatis interdum conſilijs vtilis,
ſumma aduerſus alios æquitas erat. Verba autè iſſius
in ſcholijs pagina 10. num. 42. hæc ſunt: Vetus liber
vnus habet, in priuatis, alter priuatis conſilijs interdū
vtilis vt videatur legendum eſſe. Qui conſenſus in
priuatis interdum conſilijs vtilis eſſet. Hæc ille. Sed
omnes vetuſti libri, quos ego hætenus vidi, manu-
ſcripti, & iſ, qui à Vendelino impreſſus fuit 1470. ex
Victorini Feltrienſis exemplari, in quo ferè vbiq; an-
tiquæ lectionis veritas, aut ſaltem veſtigia apparent,
ita habent: Et in vnica concordia inter iſſos, qui con-
ſenſus in priuatis interdum inutilis eſſet, ſumma ad-
uerſus alios æquitas erat. Vnde pulcherrima elicitur
ſententia. Si inter ſe cõſentiant priuati homines, in-
terdum id magno aliorum malo fieri.

5 COSS. L. Valerius M. Horatius.

6 Lar. Herminius T. Virginus Cœlimōt.

7 M. Geganius C. Iulus.

8 T. Quinctius Agrip. Furius.

9 M. Genucius C. Curtius.

CCCX. A. Sempronius Tribb. mil. primi conſu-
T. Clælius lari poteſtate.

L. Atilius. Liuius ait Tribb. mil.

creatos anno trecentefimo decimo, id eſt, octauo an-
no poſt decemuiros.

Vitio facti abdicarunt in E. L. F.

COSS. L. Papirius Mugilla- L. Sépronius Aratinus.

1 M. Geganius. (nus. T. Quinctius.

2 M. Fabius. Postumius Aebutius.

3 C. Furius M' Papirius.

4 Proculus Geganius. L. Menenius.

5 T. Quinctius Agripp. Menenius.

Mam. Aemilius,

6 L. Quinctius, Trib. mil.

L. Iulius.

7 M. Geganius. L. Sergius.

8 M. Cornelius. L. Papirius.

9 C. Iulius. L. Virginus.

Post hos conſules Sigonius collocat:

* C. Iulius Iulus III. L. Virginus Tricoſtus II.

M. Fabius.

CCCXX. M. Foslius. Tribuni militum.

L. Sergius.

Ita numerauit annos Sigonius à 310. vſq; ad 320.
ſed quis non videt iſſum decipi, pluresq; quàm de-
cem eſſe, vnumq; ſupereſſe, id eſt, C. Iulius Iulus

III. L. Virginus II, vt antè demonſtraui. Ego igitur
hos cõſules delendos puto. Sed etiam in alijs decem,
qui conſequuntur enumerandis lapſus eſt Sigonius.

Anno CDXX. A. Cornelius Coſſus II. Cn. Do-
mitius: Ibi ſignat annum Sigonius, ſed ſi numeres
vſque ad alium numerum denarium CDXXX. non
inuenies plures quàm VIII. conſulatus, ita vnus de-
erit. Ego igitur cenſeo annum CDXX. collocari de-
bere anno vno antè, vbi ait, Hoc anno ſine conſuli-
bus Reſpublica fuit.

Nam ſi in Chronologia Liuiana collocat interre-
ges hoc anno, nescio cur in Capitolinis marmoribus
hunc annum omittere velit: Ita ſi faciat, iſſe dici po-
terit diſtraxiſſe in diuerſas partes ſupputationes Li-
uij, & marmorum alioqui inter ſe conſentientes, da-
ta opera, vt aſſereret, quod nō eſt. Reliqui omnes an-
ni benè ſe habent vſque ad CDXL. quem numerum
mihi propoſueram ab initio tanquam metam, quia
iſſe eſt ſcalptus in marmoribus Romanis, quæ reli-
qua ſunt, & ex eo dijudicari poſſunt, qui, & quot ſint
antè ſupplendi. Sigonius ergo ab initio cū non in-
telligeret ann. CCCX. eſſe collocandos primos trib.
mil. ex ſententia Liuij, & collocaret trecentefimo
nono, coactus fuit, conſulatum, qui neque à Liuiò
recipitur, neq; à marmoribus inferere, vt annum il-
lum ſuppleret, præter omnem rationem antiquita-
tis, & fidem hiſtoriæ. Ita error ex errore deinceps
prouenit, ſi quis in numeris ſemel labitur. Quare ni-
hil magis eſt in Chronologia vitandū. Oſtendi hæte-
nus à CCCX. anno, qui à Liuiò nominatur, cum pri-
mi Trib. mil. creati ſunt conſulari poteſtate vſque
ad conſules L. Papirium Curſorem v. C. Iunium
Brutum II. quæ nomina iam non in ſupplementis,
ſed in iſſis marmoribus Romanis ſcalpta viſuntur, è
quorum regione in margine etiam ſcalptus eſt annus
CDXL. numerari annos CDXXX. in iſſa ſupputa-
tione marmorum Romanorum. Nunc oſtendendum
totidem numerari in ſupputatione Liuiana, vt con-
uenire hanc cum illa cognoſci poſſit, quod ab initio
mihi propoſui declarandum.

CCC. Annum ab vrb. cond. ego colloco, ex priore

COSS. P. Curatio. (ſupputatione.

Sext. Quinctilio.

CCCII. id eſt, trecentefimum alterum, quo anno
creati ſunt decemuiri.

App. Claudio.
COSS. T. Genutio.
A. Sempronio.
CCCX. T. Clælio. primis Trib. mil.
L. Atilio.

Sic enim Liuius scribit.

M. Fabio.
CCCXX. L. Sergio. Trib. mil.
M. Foslio.

CCCXXX. COSS. C. Sempronio Atracino.
Q. Fabio Vibulano.

Sigonius præcurrit hanc nostram summam anno vno, quia præter omnem fidem historiæ inferere voluit annum 305. his verbis: Idem consules continuasse videntur in hunc annū: quare autem hoc somnium excogitare sit coactus dixi antè.

CCCXL. COSS. A. Cornelio Cossio.
L. Furio Medullino.

Sigonius intra illos numeros denarios collocat annum CCCXXXIII. quem ego tollendū puto, nam ait: Interreges vno anno regnarunt. Non debet autem interponi hic annus, quia Liuius ita scribit: "Cū maior pars anni per nouos Tribb. pleb. & aliquot interreges certaminibus extracta esset. Paulò post, Papirius Mugillanus interrex obtinuit, vt tribunitia comitia haberentur. Hæc verba certè non significant illum annum sine magistratu fuisse, imò longè aliter. Miror Sigonium tam nullo iudicio esse præditum.

Sustulimus iam annos duos ex Chronologia Liuiana Sigonij, qui totam summam perturbabant, & faciebant, vt Liuius falsò præcurreret annis duobus summam marmorum Romanorum.

M. Aimilio M. Quintilio Varo.
CCCL. L. Valerio L. Iulio Iulo. Tribunis
Ap. Claudio, M. Postumio. mil.

Nam alij duo tribb. addi non debent, & si Liuius asserit octo eo anno creatos: Quis enim nō videt Liuium deceptum fuisse? dum non animaduertit in Fastis Romanis illos duos, quos addit ad sex tribb. M. Furium, scilicet Camillum. M. Postumium censes fuisse: fortasse in illis Fastis, quos inspexit Liuius, propter vetustatem erat deleta illa dictio CES, vel CENS. quæ censes è regione posita, sicuti fit, significabat.

CCCLX. COSS. L. Lucretio Flauo.
Ser. Sulpitio Camerino.
Ser. Cornelio III. P. Valerio II.
CCCLXX. M. Furio Camillo V. Ser. Sulpitio II. tri.
C. Papirio. T. Quintio II. mil.
CCCLXXX. L. Sextio. trib. pleb.
C. Licinio Stolone anno III.

CCCXC. CONSS. L. Aimilio. II.
Cn. Genucio.

CCCC. COSS. C. Sulpitio Petico. IIII.
M. Valerio Poplica. III.

CDX. COSS. M. Valerio Coruo III.
A. Cornelio Cossio.

CDXX: Interregnum fuit pestilentie causa.

Ita Liuius, quare ex ipsius sententia ego annum hunc reponendum sentio, nec verum est, quod scribit Sigonius de eo Liuium non esse locutum. Quid enim apertius his verbis? Et quia pestilentia infecta est, velut omnibus eo vitio contactis auspicijs res ad interregnum redijt. Ad interregnum addi potest

etiam dictatura, quæ præcesserat eodem anno. Ita annus postea sine consulibus fuit: sed numerandus omnino, ac laudandus Haloander, qui hoc primum animaduertit ex Liuij verbis.

CDXXIX. Debet reponi dictatura Papirij. Sine coff. & miror cur Sigonius cū in tabulis Capitolinis supplendis hanc dictaturam reposuerit pro vno consulatu: in Chronogra Liuiana id prætermiserit, cū satis verba Liuij ostendant esse annumerandū. Glareanus & Haloander viri doctissimi in suis Chronologijs hoc multò ante animaduertent, quàm marmora Rom. effoderentur, Liuium & alios secuti.

CDXXX. Consequitur ergo, vt hic annus notari debeat coff.

C. Sulpitio II.

Q. Aimilio. vel A. Ceretano.

L. Papirius Cursor V.

CDXL. COSS. C. Iunius Bubulcus II.

Ex his, opinor, satis patet, verum esse id, quod ab initio diximus, Liuianam summam conuenire cum Rom. marmoribus ab anno 310. vsq; ad annum 440. qui numerus sculptus visitur in ipsis marmoribus.

CDXLI. M. Valerius. P. Decius.

CDXLII. C. Iunius Bubulcus III. Q. Aimilius II.

CDXLIII. C. Martius Rutilus. Q. Fabius.

Post hos consules debet inferi dictatura Papirij, nam fuit annus sine coff. & miror Sigonium in Chronologia Liuiana hunc prætermisisse, nam ex Liuiio id elici facillè potest, nec me mouet quòd eodem anno cof. Fabium dimicasse cum Etruscis, Et paulò post, Fabio continuatum consulatum ait, nam consul vocatur vt proximi anni, & continuatus dicitur consularatus, fuerat enim interiecta dictatura tantum Papirij vno anno, & rectè continuatus dici potuit.

CDLI. M. Liuius Denter. M. Aemilius.

Post hos coff. debet omninò reponi dictatura duplex. Altera consulatus eius anni tempore, quæ breuis fuit Iunij Bubulci. Altera sine coff. pro anno vno. M. Valerij Maximi, in qua nō Q. Fabium Maximum magistrum equitum (neq; enim par erat hominem ea ætate, & honoribus illi subiectum esse) habuit, sed M. Aimilium. Hæc est Liuij sententia, & annus fuerit hic 452. hoc est:

CDLII. ita duæ dictaturæ erunt. Altera anno 451. vnà cum coff. connumerata. Altera 452. sine coff. Sed hæc posterior ambigitur an fuerit gesta à Q. Fabio Maximo, an à Valerio Max. Et sanè marmora Capitolina quamuis fracta numero, 7. (qui numerus debet postponi octauo) nam sequor Marliani dispositio nem per numeros ita signatam, videntur dictatorem præ se ferre Q. Fabium Maximum non Valerium. Verum esto, de nominibus nunc non laboro, nam sapè video dissentire Liuium à cæteris: sed de annis mihi propositū est quærere. Vel igitur Valerius fuerit, vel Q. Fabius dictator, satis constat eum annum connumerari debere pro vno consulatu, & satis id demonstrat Liuius, cū per interregem comitia habita ait, & ipsum dictatorem absentem creatum consulem, quod in M. Valerio Coruo erit verum, in Q. Fabio non erit.

Iam verò Liuij decem libri primi, qui vulgò dicta primam conficiunt Decadem, clauduntur consulatu. Q. Fabij Gurgitis, qui est & Iunij Scæuæ annus, CCCCLXXI. Nec est vlla dissensio inter ipsum, & fragmenta, quæ extant, marmorum, in quibus perspiciuntur & Consum, & Censorum nomina, et si

et si non integra. Quare patet summam Liuianam & marmorum Romanorum eandem esse.

Correctio numerorum apud Liuium.

Cum hæc ita sese habeant, corrigendi numeri apud Liuium, & primum lib. 10. ubi ait: Super sunt etiam nunc Samnitium bella, quæ continua per quartum iam volumen, annumq; sextum, & quadragessimum à M. Valerio, A. Cornelio consulibus, qui primi Samnio arma intulerunt, agimus. Erat autem is cōsulatus Q. Fabij Max. v. & P. Decij IIII. quo anno se deuouit. Legendum non annum XLVI. sed XLIX. vel XLVIII. Fuerunt enim à librarijs corrupti hi numeri, vel potius à Cassiodoro, & alijs, qui Liuij summam non exquisitè collegerunt.

Sigonius totum se addixit Cassiodoro, & si velit, nolit, cogitur interdū ab eo discedere. Memini cum totum se addixerat Eusebio. Ac Venetias cum aliquando venisset, me non sine admiratione audijsse illum, dum mecum colloqueretur numerantem annos ad normam Eusebij Chronologiæ, monuisseque ne id faceret, quia sciebam esse corruptissimum illius librum. Moriar, si vera non narro. Omnino Cassiodori Chronologia minus est corrupta, sed & in ea iudicio opus est. Potuit enim is in enumerandis annis labi, nihil enim difficilius, quàm ex Liuiio annos exquisitè colligere, quia non exprimit singulos semper, nec appellat euidenter, potuissetque faciliorem viam inire ad conficiendos annales: sed veritus est, credo, ne historia videretur esse, si eam non intexeret ambitu verborum, verū inlisteret, breuiterque ac concisè loqueretur, vt in Fastis fiebat, ubi breuiter erant omnia annotata.

Apud Liuium etiam COSS. M. Fabio Ambusto III. T. Quinctio, numeratur annus post Romam captam XXXV. sed corrigendus locus, & legendum XXXI.

Romam captam scriptum est apud Liuium trecentesimo sexagesimo quinto, tu emenda ex priore nostra supputatione CCCLXIII. Fuit autem capta Tribb. mil. cos. pot. Q. Fabio Ambusto. Q. Sulpitio Longo. Itidem altero Ambusto Fabio fratre, & alijs.

Apud Liuium COSS. Q. Seruilio Ahala, L. Genutio II. nominatur annus post Romam captam XXV. ibi emendandum, & legendum XXIII.

Ethæc hætenus à nobis dicta sunt de conuenientia annorum Liuianæ Chronologiæ cum marmoribus Rom. vsque ad annum CDLXXI. quo finiuntur decem libri ab vrbe condita à Liuiio scripti, qui extant.

Liuij alteram Decadem librorum quam vocant, vsque ad XX. non habemus. Quare plura non dicam, tantum hoc: consentire Liuium cum marmoribus Romanis de initio primi belli Punici & exitu: nam de exitu locus est lib. 29. sub finem his verbis: Annis ante XL. pax cum Carthaginiensibus postremo facta erat Q. Luctatio, M. Manlio consulibus. Bellum initum annis post tribus & XX. P. Cornelio, T. Sempronio consulibus. Finitum est XVII. anno Cn. Cornelio, P. Pæto consulibus.

Annis ante XL.) diligenter si supputes, anni sunt XLI. Quare ita emenda, quia videtur Liuius exquisitam summam sequi.

Bellū initum annis post III. & XX.) & hic numerus rectè sese habet.

Finitum est XVII. anno) & hic numerus rectè se habet.

Verba Liuij in Proœmio lib. XXXI. siue primi de bello Macedonico sunt hæc: Cum in mentem mihi venit III. & LX. annos (tot enim sunt à primo Punico ad secundum bellū finitum) æquè multa volumina occupasse mihi, quàm occuparint CCCCLXXVIII. anni ab vrb. cond. ad Appium Claudium consulem, qui primus Carthaginiensibus intulit bellum.

LXIII. annos) & hic numerus rectè se habet.

CCCLXXVIII.) Emenda CCCCLXXXVIII. ab vrb. cond. vsque ad Appium.

Sigonius perperam in suo emendat LXXXVI. suā secutus summam.

Nihil autem certius his numerorum emendationibus esse potest, nam ipsa marmora integra sunt, ubi horum annorum consules sculpti sunt, & denarij numeri ipsorum annorum, ex quibus reliquos, qui pauci desunt, facile supplere est.

COSS. D. Iunius annus 485. vocat Sigonius in N. Fabius Liuiana Chronologia.

COSS. Ap. Claudius annus hunc ibidem vocat Sigonius 486. M. Fuluius

In medio horum duorum consulatum collocat Sigonius.

COSS. Q. Fabiū quos Cassiodorus omittit, & re- P. Decium præhenditur à Sigonio in comment. Fastorum.

Cur igitur omiserit in Liuiana Chronologia satis mirari non possum, Etsi enim eam describit ex Cassiodori præscripto, non debet tamen illum sequi, ubi errasse animaduertit. Sed ego infero, & tres illos consulatus ita adnoto deinceps, 487. 488. 489. aliter, quàm Sigonius.

COSS. P. Claudius vocatur in vulgatis Liuij libris L. Iunius annus hic DI. Tu emenda ex nostra, & marmorum summa,

COSS. C. Lutatius. quæ eadē est cū Liuiana DIIII. A. Postumius. finis primi belli Punici.

COSS. P. Valerius hunc annum videas vocari a- M. Atilius pud A. Gellium in vulgatis li-

bris DXXII. Tu emenda ex nostra summa DXXVI.

COSS. P. Cornelius Scipio. Hoc anno ait Liuius T. Sempronius Lōgus. confectum II. bellū Punicum anno 23. post pacem datam consuli Lutatius: id verum est etiam in mea summa.

COSS. Cn. Cornelius Lentulus Hi consules nominantur à Li-

uiio: nam eo anno ait finitum bellum II. Punicum. LXIII. annis à primo bello Punico: id verū est etiam in mea summa.

COSS. P. Sulpitius Galba. His cos. bellum extitit C. Aurelius Cotta. tit Macedonicum contra Philippum, anno, si Sigonio credas, 550. sed marmora Romana statuunt ann. 553. nec dissentit Liuius de initio huius belli, nam lib. 31. ijs consulibus ait susceptum.

De bello itidem Antiochino, quando geri caperit, quando desierit: marmora consentiunt cum Liuiio, nam susceptum est M' Acilio Glabrione, & P. Cornelio Nasica: debellatum autem post duos annos à Scipione Asiatico.

M. Iunius Brutus, A. Manlius Vulso. His consuli-
bus clauditur vltimus liber Liuij de bello Macedoni-
co, anno 575.

L. Martius Censorinos.

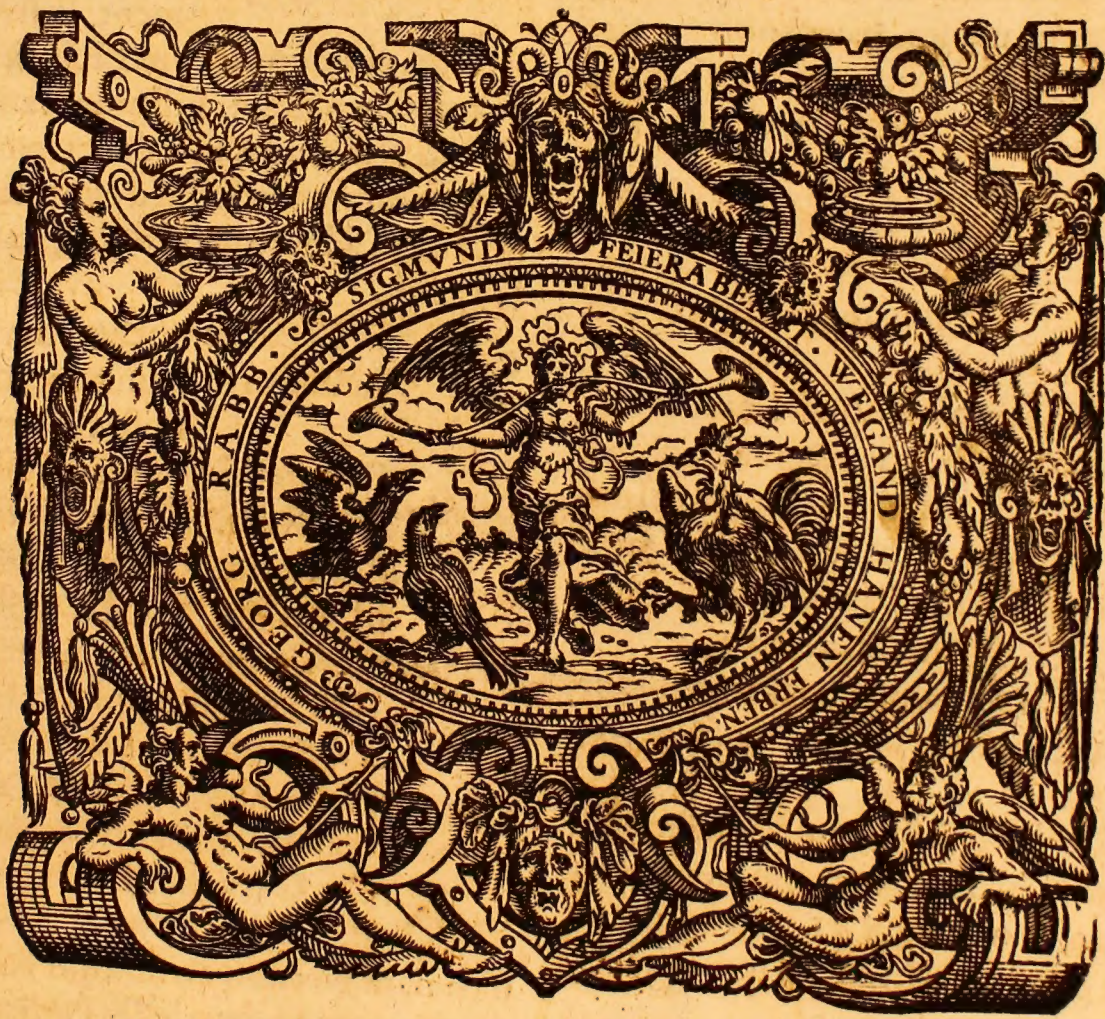
COSS. M. Manlius. Annus hic est 604. In Epito-
me Liuiana scribitur, lib. 49. Initium tertij belli Pu-
nici anno altero & sexcentesimo, id est, DCII. sed scri-
bendum est anno DCIV. vt alibi etiam dicemus de-
monstrando hunc errorem à librarijs prouenisse.

Quo loco Liuius lib. 34. annum, quo P. Africanus
consul fuit, vocat DVIII. vt est in vulgatis, non vt
emēdat Sigonius in Chronologiæ suæ scholijs DLVI.

sed DLIX. legendum est, error autem ita ortus fuit,
D VIII. scripserunt librarij, omittentes quinquage-
simo. i. L. vt etiam antè. Has numerorum emenda-
tiones ratione factas, & si quiuis cognoscere potest,
demonstrabo tamen ego copiosius in mea Chrono-
logia: nam omnis error in his scribendis fluxit à Cas-
siodoro, & alijs, qui Liuianos annos non exquisitè
numerarunt: ideo coacti sunt ad suam summam
numeros immutare, & si non omnes immu-
tarunt, obliti opinor, vnde cog-
nosci potest, id ita fa-
ctum.

F I N I S.

IMPRESSVM FRANCOFVRTI AD MOENVM,
APVD GEORGIVM CORVINVM, SIGISMVNDVM FEIER-
ABEND, ET HÆREDES VVIGANDI GALLI.

M. D. LXVIII.